Irodalmi Ujság

XII. évf. 1. szám — A MAGYAR ÍRÓK LAPJA — 1961 január 1

Hatalmak és lelkek békéje

Hruscsov kormányelnök az egyik nap glaszékesztyűbe bujtatott békejobbját nyújtja a nyugati világnak, hogy a másik nap leráncsa félcipőjét, mely mi tagadás, elég sok nyakat taposott már meg, s azzal verdesse az asztalt a világ parlamentjének ülésteremben. Az egyik nap bekukkant látogatóba valamely világvárosba, hogy az állam- vagy kormányfővel elparolázzon: s a következő nap politikai bomba robban Afrikában, Ázsiában vagy Latin-Amerikában, olyan, amelyről a világtestvériség hitének leggyanútlanabb szendéi sem hihetik, hogy az ő tudtán kívül helyeztetett volna el oda. Az egyik nap birokra kel vetélytársával, Mao Ce-tunggal, a kommunista skolasztika tolvajnyelvének egész ékességével bizonygatva, hogy békés együttélés igenis lehetséges az általa szocialistának és általa kapitalistának nevezett országok közt; s a nap még le sem hanyatlik, amire kiderül, hogy szerinte ez azért lehetséges, mert a békés együttélés folyamán a rakétafegyverekkel fenyegetődző, technikai szakértőket küldözgető, nacionalista forrongásokat és törzsi viszálykodásokat istápoló moszkvai pártközpont amúgyis el fogja nyelni a földgömböt. A békegalamb-eregetések és asztalverdesések e merész és eredeti kakofóniájából érzékletes mutatót kaphat az ember, ha csak felüti például a londoni „Times" december 20-i számát. A berlini tudósító jelenti, hogy a keletnémet tartomány kormánya megint Berlin elszigetelésével, kihívó vesztegzárral, az európai béke felborításával fenyegetődzik. Felborulhat minden, ha január 1-ig ténylegesen meg nem kapja a Nyugattól az elismerést... És ugyanakkor a párisi tudósító komoly hangon számol be a Szovjetunió kormányának arról a szándékáról, amelynek hitelességéért a Pravda képviselője kezeskedik, hogy felvételre jelentkezzék a NATO-ba. Természetesen kikötné a NATO némi átszervezését, de elfogadná szovjet és neutralista ellenőrzés mellett az amerikai vezényletet — s önmagának csak arra kívánna szabad kezet (sejteti a tudósító), hogy Kínát sakkban tarthassa.

Mindez együttvéve nyilván nagy változás az 1953 előtti évekhez képest. Sztalin kétségtelenül kevesebbet utazott és kevesebbet parolázott, mint Hruscsov, s mutatványosabb kémperekkel bizonyította a világ előtt, hogy senki, még legmagasabb poszton álló munkatársai sem tudhatják biztonságban az életüket, amíg az ő kezében van a hatalom. De hogy ettől a szovjet politika alapvető igényeiben békésebbre és korrektebbre fordult volna, az legalábbis vitatható. A szovjet „koegzisztencializmusnak" az utóbbi négy esztendő folyamán befutott útja — Budapest legázolásától Kongó anarchiába taszításáig, a vérszomjas kubai diktátor feltüzeléséig és a Laoszban megkísérelt fegyveres hódításig — arra vall, hogy e „békés együttélés" során várható „békés vetélkedés", melynek jelszavát Hruscsov ugyancsak gyakran belevetette a nemzetközi politikai vitába, az ő felfogása szerint csak abból állhat, hogy a legázolt, feltüzelt s olykor fegyveres „önkéntesekkel" megtámadott népeknek szabad elnyomóikkal békésen együtt élniök.

Ugyanilyen képet mutat a szovjet politika Magyarországon is. Magyarországnak Moszkva kegyelméből olyan kormánya van, amelynek koegzisztenciális enyhesége különösen nagy szálka a kínai megnemalkuvók szemében. Erről értesülhettünk a világlapok híradásából már hetek óta — be is számoltunk e kombinációkról az Irodalmi Ujság hasábjain —, de legutóbb maga Kádár János, a kormányfő és államfő fölé helyezett párttitkár erősítette meg ezeket a híradásokat, elkérkedve azzal, hogy Moszkvában igazolódott az ő politikájának helyessége. Nem tudjuk és senki sem tudja pontosan meghatározni, hogy mi is az az enyheség, ami a megnemalkuvóknak annyira fáj. Az biztos, hogy a kormányhatalom nagy és nem is mindenben sikertelen erőfeszítéseket tesz a viszonyok normalizálására, a forradalom utáni dúltság jeleinek eltüntetésére. Az is tény, hogy a Rákosi-kormány gyakorlatához képest lényegesen megcsappantotta a boszorkányperek számát, s hogy az osztálygyűlölet céltábláiul kijelölt rétegek mutatványos üldözését abbahagyta. Áruforgalmat, kereskedelmi kapcsolatot óhajt a Nyugattal, sőt a maga nélkülözhetetlen állambiztonsági megkötései és titkosrendőri felügyelete mellett idegenforgalmat és kulturális kapcsolatokat is. Aránylag könnyebben járnak-kelnek a látogatók Budapest és London, Bécs vagy Páris közt, mint tíz esztendővel ezelőtt. De nyílt titok, hogy sokan közülük nem kevésbé szorongva térnek haza.

Az pedig nem is titok, hogy a megkozmetikázott önkényuralom eközben milyen „törvényerejű rendeletekkel" s törvényfeletti párthatározatokkal halad a társadalom moszkvai elképzelés szerinti gleichschaltolása felé. A Rákosi-rendszer kommunista gépezetét valamikor a Nagy Imre köré tömörült szabadelvű kommunisták Hruscsov jóváhagyásával megrótták amiatt, hogy a parasztokat belekényszerítették a kolhozokba. Hivatalosan ma is érvényben van a jelszó, hogy akkoriban az intézkedő közegek „elszakadtak a néptől", s hibát követtek el azzal, hogy meggyőzés helyett olyan terrorral és kegyetlenkedéssel mozdították elő a „szövetkezeti" mozgalmat, amelynek jellegét maguk sem nagyon igyekeztek titkolni. Ma már kényszer helyett „meggyőzés" dívik — betörött fejekkel a nyomán. S ugyanakkor a napirenden a mezőgazdaság száz százalékos mielőbbi kollektivizálása. A paraszti önállósággal egyidőben törlik el a szellemi élet autonómiájának jelképes biztosítékait és történelmi monumentumait — lásd erről legutóbbi számunkban a beszámolót a Magyar Tudományos Akadémia sorsáról. S hogy az önállóan gondolkodni szerető tudós és az önállóan gazdálkodni szerető paraszt mellől a munkás se maradjon el, kegyetlenül megszigorítják a normákat...

Mindettől az Egyesült Államok kormánya még koegzisztálhat a Szovjetunió kormányával. De bajosan koegzisztálhat a magyar nép azzal a kormánnyal, amelyet a Szovjetunió kormánya küldött a nyakára. Nem mondjuk, hogy egyáltalában nem koegzisztálhat: mindenki, aki él, „koegzisztál" a többiekkel; s mivel a magyar nép — helyes ösztönből — legfőképpen túlélni igyekszik a rázuhant csapásokat, egészséges érzékű és józan többségében irtózik egy atombombás világvége színjátékától, nem kevésbé, mint a saját területén, saját hajlékaiban és otthonaiban elviharzott véres drámák megismétlődésétől. S tegyük hozzá, hogy bár a magyar népet az 1956-ban betöltött dicsőséges szerepe különösen éles fénnyel állítja a világközvélemény elé, lényegében ugyanezt érezheti az orosz nép, az amerikai nép, a ceyloni nép és a venezuelai nép is. A fegyveres összecsapások elkerülése világérdek. Az atombombás leszámolás veszélyének elhárítása egyaránt érdeke minden népnek, akár van atombombája, akár nincs.

De áltatnia magát sem a magyar népnek nincs oka, sem a többinek. Tudnia kell, hogy ami eddig ennek irányában történt, az alig több a semminél s olykor kevesebb volt a semminél. Nem mindig volt így. A Sztalin halála után elkövetkezett években megindult az az „olvadás", amelytől a haladó szellemű emberiség az eurázsiai vasfüggöny mindkét oldalán s általában minden földrészen és minden országban a bensőségesebb megbékülést, a szilárdabb nemzetközi békét várhatta. De az az olvadás egészen más volt, mint a mostani. Nem volt csupa öröm, csupa remény az sem. Száz akadályon, zökkenőn, visszaesésen, „újrafagyáson" át vezetett, számtalanszor suhogott a halál fenyegetése azoknak feje fölött, akik a törvényesség és demokratizálás irányában tett ígéretek elszabotálását felpanaszolni merészek voltak. De a haladás mégis kétségtelen volt s az egész életet áthatotta, kivált az 1956-os esztendő jelentős eseményétől, a XX. bolsevik pártkongresszustól fogva. Akkor, hogy egyebet ne említsünk, a magyar sajtóban valóban lehetett magyar kormányintézkedéseket bírálni. Legalább küzdeni lehetett azért, hogy lehessen; s ha egy Andics Erzsébetnek egy darabig módjában állt letiltania egy Kodály Zoltán cikkének megjelenését, vagy ha a Rákosi-féle pártapparátus igyekezett elsüllyeszteni Losonczy Géza kritikai cikkét, egy idő múlva mégis csak szabad volt Kodály Zoltánnak a zeneoktatás érdekében megszólalnia, Losonczy Gézának pedig a magyar értelmiség érdekében. Bíráló szó, vita, különböző nézetek mérkőzése napirenden volt a gyűléstermekben, végül már a Kossuth-rádió műsorán is — s a Szabad Európa egyik kommentátora félig tréfásan azt panaszolta fel, hogy Budapesten eleszik a kenyerét.

1953 és 1956 között tehát a diplomáciai megbékítés kísérletei szervesen illeszkedtek olyan folyamatba, amely az egész kommunista világot áthatotta — Kínát talán még erőteljesebben, mint a Szovjetuniót és legtöbb csatlósállamát. Akkor nemcsak árucsere és kultúrcsere volt napirenden, hanem demokratizálódás és törvényesség is: az olvadás nemcsak diplomáciai és taktikai volt, hanem ideológiai is. Arra, hogy a kettő közt mi a különbség, igen élesen mutatott rá az idén, moszkvai tanulmányútja után a francia politikai elmélkedő, Raymond Aron, megmagyarázva a Szovjetunió képviselőinek, hogy amíg az ideológiai olvadásnak, a személyiség szabadabb kibontakozásának útját állják, s amíg a koegzisztenciát csak úgy képzelik, hogy a Nyugat feküdjék bele abba a díszkoporsóba, amelyet gavalléros kedvében a Kremlin ácsoltat neki, addig vajmi kevés kilátás van arra, hogy a világbéke szilárdabb alapokra helyeződjék, mint aminőt a kölcsönös terror egyensúlya biztosít részére.

E megállapításokat az azóta bekövetkezett események ékesen igazolták. A világirtás eszközeinek tökéletesedésével párhuzamosan növekedett a felelős emberek rettegése a fegyveres torzsalkodásoktól, amelyekről nem tudni, mikor öltik egy thermonukleáris, rakétalövedékes leszámolás méretét. De a lelkek megbékélésétől távolabb vagyunk, mint valaha.

JANUÁR 1-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL:

Asbóth Elemér a moszkvai kommunista csúcstalálkozóról (3. old.)

Örvényes András és **Zöld Ferenc** riportjai (4—5. old.)

Vajda Albert paródiája az Irodalmi Ujságról (4—5. old.)

Tasnády Tamás novellája (7. oldal)

Máté Imre, Tűz Tamás és **Thinsz Géza** versei

Az Idő Sodrában: Bibó Istvánék peréről; a láoszi helyzetről; Sir Leslie Munro jelentéséről; az új keletnémet munkatörvényről

Hírek

TÜZ TAMÁS

Elégia idegenben

Agyamban akkor már a mindenség vert tanyát, lábamban még csak
Európa deleje zsibongott. Öthangú, különös dallamok duruzsoltak
bennem a zörgő napraforgószárak között, a fagyott rögökön, hol
aléltan loptam át életem s lelkét az árnyas Pannóniának. Arultk
fény, halálos lobbanások! Világító rakéták tűzijátéka lapított
a földre. Csak lett volna ott egy szikla, éjibogárként
bújtam volna alája. Soha nem éreztem forróbbnak lélegzetedet,
hazám, soha nem volt zihálóbb. Szívem még soha nem vert közelebb
idegen harckocsiktól szaggatott sebeidhez.

Mit kezdjek itt veled s mit is kezdhetnék magammal ezen a kárhozatosan békés nyugalmú tájon, hol nem ismerik a fák az orkánt s az emberek a háborút. El kellene-e szakadnom a múlttól s élnem a ragyogóra festett jelent, mint azok a görögök, kik nem értik már Homéroszt s émelyítő, divatos dalokat dudorásznak az Akropolisz napsütött kövein?

Szárnyaim idegen hegyek fölé nőttek és szempillám távoli vizeket borzol. Térdem különös templomok kövére ereszkedik és nyelvem baljóslatú szavakat hordoz. Meg fogom-e érezni a veszélyt, mint a madarak szíve, ha tőrt vet feléjük a világ, vagy gyanútlanul bukom bele a megvesztegetően szép látványok hálójába?

Kikötők ködei, árbocok, bóják imbolygó menete röpít az ég azúrján, mesebeli szőnyeg, elszabadult, „részeg hajó", habzsolom tengerek moraját, zuhanó vizeket, lusta kék tavakat s nem elég, többre és magasabbra, mélyebbre, tágasabbra, messzebbre, szélesebbre, sziklákra, horgasokra, fennsíkokra, szurdokokba, őzeknek nagy szemébe, szőlőknek smaragdjába, minden kis földdarabra, minden kis pocsolyára szállok én nyughatatlan, telhetetlen, állhatatlan, kósza pára.

Hol bújsz meg majd a fényben, birodalmak bűvkörében, nagyhatalmak széles árnyán, kis hazám, melyik zsebemben, melyik kopott emlékemben, homlokomnakráncai közt, vagy kihűlő tenyeremben? Hol láthatlak, tapinthatlak, ölelhetlek egyszer még meg? Csak a térkép hűvös lapján simogathat száraz ujjam s nagyítóval kereshetlek annyi dúvad országok közt?

Hová rejtsem el arcodat, a kedvest? Ó, hogy tanulnám most földrajzod egykor unva-unt tudós igéit. Alfölded szőttesét hová terítsem s ölébe surranó folyóidat hogy mentsem át magamnak majd a lankatag napokra, ha mint a fáradt szarvas inni és pihenni vágynék. Kis dombjaid s legénykedő, fiatal hegyeid aligha fogják tűrni a zord és szűk szelencét, hová be kell hogy zárjalak negyven szép esztendőmmel együtt.

Fényképpé távolodsz-e tőlem, mely szüntelen fakul, vagy sárguló irattárrá leszel, hol századaid porosodnak s történelmed vén fóliánsok foglya lesz?

Magához édesgethet-e az új világ s eljő-e majd a pillanat egyszer, mikor nem rád gondolok. Tavak táncolnak itt köröttem, kéretlenül kitárva minden bájukat és fényreklámok vad káprázata, éjjeli délibáb, szelek szirén kísértete, mindaz, miről te nem tudsz s amit hamvas szépségedben nem is gyaníthatsz.

Ha hull a langy eső, egy csepp folyóid párasóhaját lehelli horgadó fejemre tán. A szélben hangodat szeretném felfedezni, a hold s a nap tükrében csillámló képedet. Emlékeimmel együtt temessen el, ha kell, ez a világ, ruhámban, mit még te adtál rám s teljes fegyverzetemmel, mint a hű légiós, ki a Dunánál mély sírjában is konokul tanúsítja, hogy Róma szent álmait őrzi az idegenben.

Bibó Istvánék pere

Az április 4-i részleges amnesztia értelmében több olyan értékes értelmiségi embert helyeztek szabadlábra, akik a forradalom leverése nyomán megindult, erkölcsileg menthetetlen emberüldözés következtében került fogságba. Örömmel értesülünk arról, hogy azóta is többen szabadultak ki a börtönből s hogy a szabadlábra helyezettek javarészének munkalehetősége is van, bár nem olyan, amilyet képességeik szerint elvárhatnának. De szellemi életünk sok kitűnősége még mindig börtönben sínylődik. Többüknek sorsa némelykor rosszabbodott is a börtönben — amikor pl. a bánásmód miatti tiltakozásul számosan éhségsztrájkba léptek, amire a hatóság válasza az volt, hogy Márianosztrára szállíttatta őket, ahol különlegesen szigorú megtorló rendszabályoknak voltak alávetve.

Újabban több felé napvilágot látott a hír, hogy Bibó István professzort többedmagával a Fő utcába szállították perük újrafelvételére. Ma már kétségtelennek tekinthetjük, hogy így történt; de a hírhez fűzött kombinációk meglehetősen ellentmondók voltak. Az egyik lap Bibónak három rabtársát nevezte meg, akik — értesülése szerint — vele együtt állnak majd a bíróság elé; másutt pedig olyan tömegperről írtak, amelynek harminc vádlottja lesz. A londoni *Daily Telegraph* budapesti tudósítója úgy vélte, hogy a pert Bibó szabadlábra helyezése fogja bekoronázni, viszont magyar emigráns lapok annak az aggodalmuknak adtak kifejezést, hogy Bibó sorsa még roszszabbra fordulhat, ami tekintettel arra, hogy eddigi közismert ítélete is életfogytiglani szabadságvesztésre szólt, érthető aggodalomra és riadalomra adott okot. Egyik legutóbbi számában a bécsi *Magyar Híradó* is azt az értesülést idézi vezércikkében, hogy *„Bibó István professzort 30 társával együtt Vácról Budapestre szállították, hogy katonai bíróság előtt kémpert indítsanak ellene".*

Reméljük, hogy ezek az értesülések rémlátomásoknak, vagy legalábbis túlzottaknak bizonyulnak, de felelősség azért, hogy ilyenek elterjedhetnek, kétségtelenül a magyarországi kormányhatóságokat terheli, amelyek vonakodnak alkalmazkodni a civilizált jogéletnek ahhoz az elemi szabályához, hogy börtönbe vetett emberek sorsáról az érdeklődőknek félreérthetetlen felvilágosítást adjanak. Tekintettel Bibó István nemzetközi hitelére s arra a megbecsülésre, amely őt a tudományos életben övezi — s tekintettel általában arra az együttérzésre, amellyel a szabad világ írói, művészei, tudósai a magyar börtönökben szenvedő társaikra gondolnak —, a magyar külképviseleteket és hatóságokat a nyugati sajtó képviselői állandóan ostromolták felvilágosításokért, de kérdéseikre világos választ sohasem kaptak.

Most megbízhatónak látszó magánforrásból arról értesülünk, hogy *Bibó István és néhány társa újabb perének tárgyalása zárt ajtók mögött már lefolyt s ennek eredményeképpen a vádlottak sorsának javulása várható.* Ezt örömmel közöljük s azzal a reménnyel, hogy az új esztendőben még sok olvan magyar ember kiszabadulását fogjuk megérni, akinek jog szerint nem is lett volna szabad börtönbe kerülnie.

(Ezek a sorok már ki voltak szedve, amikor az *Observer* karácsonyi számában Léderer Lajos — részben a *Salzburger Nachrichten* tudósítására hivatkozva — megerősítette a Bibó Istvánék peréhez fűzött bizakodó feltevéseket. Ugyanakkor hírt adott arról, hogy a forradalom leverése óta bebörtönzött írók közül sokan, így Haraszti Sándor, Varga Domokos, Kelemen Imre, Eörsi István, Kosáry Domokos, már szabadlábon vannak.

A mi értesülésünk ezzel megegyezik, sőt tudomásunk szerint a nevezettek és mások is már régebb idő óta szabadlábon vannak. Viszont Bibó István, Mérei Ferenc, Ádám György, Erdei István, Gáli József, Obersovszky Gyula, Lőcsei Pál, Márkus István, Litván György — névszerint ezek voltak azok, akiknek ügyét Ignotus Pál, a Magyar Írók Szövetsége Külföldön elnöke, legutóbb a *Twentieth Century* és az *Observer* hasábjain szóvátette — és sokan mások, akikről teljes névsort beszerezni lehetetlen, sajnos, még mindig fogságban vannak.)

Az IDŐ Sodrában

Gyilkos határ

A *Times* 1960 december 23-i száma újabb átlépési kísérletről számol be az osztrák-magyar határon. *„Három fiatalember* — írja a Times —, *körülbelül 20—22 évesek, miután sikeresen előrehaladtak a határőrvezetben, aknamezőre kerültek. Egy akna felrobbant, s kettő közülük megsérült. Ennek ellenére folytatták útjukat mindaddig, amíg egyikük képtelen volt továbbmenni. Ekkor már osztrák oldalon voltak. Hátrahagyva sebesült barátjukat, segítségért siettek. Mikor az osztrák rendőrséggel együtt visszatértek, a harmadik fiatalembert már nem találták sehol. A vizsgálat megállapította, hogy magyar határőrök átlépték a határt és elhurcolták a fiatalembert. A vérnyomok a füvön a magyar határőrség tornya felé mutattak."* Ebben az évben ez volt a tizennyolcadik határincidens. A magyar határőrök akciója éles visszhangot váltott ki az osztrák sajtóban. A *Die Presse „Kádár karácsonyi ajándéka"* címen erősen támadja a magyar hatóságok embertelen magatartását.

A londoni *Guardian* december 24-i „Gyilkos határ" című vezércikkében a következőket írja: *„A budapesti osztrák követ újból tiltakozott a kádárista határőrök gyilkos gyakorlata ellen, melyet az Ausztriába menekülő magyarokkal szemben tovább folytatnak. Mind a lövöldözések, mind a tiltakozások ma már szabályos gyakorlattá váltak. Drótsövény, aknamezők és lövésre kész határőrök, — ezek azok a módszerek, melyeket a magyar rendszer alkalmaz, hogy megakadályozza szerencsétlen áldozatainak szökését. Volt idő, amikor úgy tűnt, hogy a magyar hatóságok végül hajlandónak mutatkoznak módszereik megváltoztatására, amikor is hozzájárultak egy vegyesbizottság által végzendő vizsgálathoz. A megbeszélések közepén egy akna felrobbant. Semmi sem változott.*

De vannak módszerek arra, amelyekkel megértethetjük a magyar kormánnyal, hogy mennyire gyűlöletes ez a gyakorlat külföldön. Ez a kormány rendkívüli energiát és pénzt költ most, különösképp a nyugati országokban arra, hogy meggyőzze Nyugat népeit békés alkotó munkájáról, új kulturális és társadalmi eredményeiről. Tudomására kell hoznunk, hogy ezek az erőfeszítések hiábavalóak mindaddig, amíg továbbra is fenntartja barbár gyakorlatát az országban."

Nyolcmillió munkást

sújt az az új munkatörvény, amit a pankowi hatóságok a jövő esztendő elején szándékoznak életbeléptetni. Megdöbbentette ez a törvénytervezet a kommunista funkcionáriusok egy részét is, mert — miként Kelet-Németországban mondják — „kedvezőtlenebb munkaviszonyokat teremt, mint a kapitalista országoké volt egy évszázaddal ezelőtt". Egy szó sem esik benne a sztrájkjogról. Az előző törvény még elismerte a sztrájkjogot, noha persze, mint más népi demokráciákban, a sztrájkolókat eddig is börtöncella várta. Ám az elméleti megszorításoknál súlyosabban érintik a munkásokat a gyakorlati rendszabályok. Hetenként csak egy szabad napot engedélyeznek számukra, fegyelmezetlenségnek minősül, ha kávé- vagy cigarettaszünetet tartanak. Szabadságidejük évi 12 napra korlátozódik, csupán a fölöttébb nehéz vagy nagy felelősségű munkát végzők mehetnek hosszabb szabadságra. A dolgozókat, évente hat hónapra, lakóhelyüktől sokszáz kilométernyire fekvő üzemekbe küldhetik. Így, szabad költözködési joguktól is részben megfosztva, sokkal nagyobb mértékben válnak a gyárvezetőknek és a hatóságoknak kiszolgáltatottaivá, mint eleddig, annál inkább, mert az üzemvezető vagy helyettese selejtes, hanyag munka vagy károkozás, mennyiségi és minőségi kifogások címén bérükből, belátása szerint, levonhat és — esetleg önkényes — elhatározása ellen fellebbezésnek helye nincs. Ha figyelmesen olvassuk a budapesti pártsajtó mindennapossá vált cikksorozatait, amelyek végigpásztázzák a nagyüzemeket és a rossz gépkihasználást, a hanyag munkát, a selejtgyártást, a fogyatékos szervezést, a termelés volumenét és minőségét egyaránt támadják, joggal tarthatunk attól, hogy ezek az üzemlátogatások, ezek a bírálatok új rendszabályok előhírnökei és a jövő esztendőben talán Magyarországon is a keletnémetekéhez hasonló intézkedésekre kerülhet sor.

Amerika elnöke — a magyar forradalomról

Az új esztendő alkalmából helyesnek véljük idézni, hogy John F. Kennedy szenátor — aki e hónap 20-ától fogva négy esztendeig az Amerikai Egyesült Államok elnöke lesz — 1960 október 23-án ezeket mondta:

„Október 23. az a nap, mely örökre élni fog a szabad emberek és szabad nemzetek évkönyveiben. A bátorság, öntudat és győzelem napja volt ez a nap. A történelemben példátlanul áll október huszonharmadika, mert ennél világosabban még nem fejezték ki sehol sem az ember örök vágyát és kívánságát, hogy bármilyen akadályok ellenére is, bármekkora áldozat árán is — szabadon élhessen.

Az amerikaiak soha semmiféle csúcsértekezleten, semmiféle szerződésben, sem szóban, még kevésbé gondolatban nem fogják elismerni Magyarországnak a Szovjet alá rendelését. A magyar szabadság és függetlenségi törekvés nem a politika, vagy az érzelmek kérdése. A történelemben, a művelődésben, törvényben gyökerezik ez az igény és bármiféle bábkormányt is tartanak, mi nem fogjuk engedni, hogy a magyar igényekről megfeledkezzenek.

Az amerikaiak mindent meg fognak és meg akarnak tenni, hogy becsületes és ésszerű eszközökkel siettessék annak a napnak az eljövetelét, amikor a magyar férfiak és nők ismét szabadságban és igazságban élhetnek. Ezen az évfordulón Lincolnnal együtt: ‚Ünnepélyesen eltökéljük, hogy akik elestek — ne estek el légyen hiába...' Az élők dolga befejezni a munkát, melyet ők oly nemesen kezdtek el."

Második Korea felé?

Az ugyancsak nehéz terepen fekvő, guerillára kiválóan alkalmas kelet-ázsiai államocskában, Láoszban uralkodó viszonyok — legalább zavarosságukat tekintve — az utolsó hetek folyamán ijesztően hasonlítottak a Kongóéhoz. December közepén, négy egymást követő napon át az ország politikai fővárosában, Vientiane-ban négy különböző kormány váltotta egymást; az elsőket, a Savannakhedben alakult antikommunista minisztériumot nem is számítva. Ugyanekkor a Szovjetunió, mely a fegyverszállításban Sir Basil Zacharov örökébe lépett, csak úgy, mint a Kongóba, Láoszba is megindította a polgárháborúhoz nélkülözhetetlen ágyúk, nehézmozsarak és fegyverek szállítását — legalább is addig, amíg a kommunista Quinin Polsena tartotta kezében a fővárost.

A gyorsan váltakozó kormányférfiak és csoportosulások részletezése és jellemzése szinte lehetetlen. Az addig nyugati befolyás alatt élő Láoszban egy Kong Le nevű ejtőernyős százados, múlt év augusztusában, kommunista csapatok segítségével puccsot hajtott végre. A százados úgynevezett „legfőbb nemzeti tanácsot" alakított és — mint Fidel Castro annak idején — Láosz semlegességét proklamálta. Hogy az ilyfajta semlegesség, a Vörös Kína, Észak-Vietnám közvetlen közelében és az ország erdőségeiben harcoló, kommunista irányította guerillákkal szemben mit jelent, alig kétes. A következőkben Souvanna Phouma herceg vette át a kormányt, aki „igazi semlegességet" hirdetett. Rövidesen a kommunisták elől Kambodzsába menekült. Őt követte Polsena nyíltan kommunista kormánya, melyet az előbb említett Kong Le kapitány, az augusztusi puccs semleges vezére is támogatott. A kommunistákat Nosavan tábornok verte ki a fővárosból, illetve annak egy részéből, hogy szabaddá tegye az utat Boun Oum herceg és követői nyugatbarát kormánya számára. Ez utóbbi késhegyig menő harcot hirdet a kommunista Pathet Lao mozgalom ellen és a nemzeti összefogás kormányát kívánja megalapítani.

Láosz jövője attól függ, hogy Észak-Vietnám, Kína és a Szovjetunió — együtt, avagy akár különkülön — polgárháborút akarnak-e provokálni Láoszban, hogy a keletázsiai kiskirályságban megkíséreljék a kommunista kisebbség uralomra juttatását? Ha így lenne, megtörténhetik, hogy Láosz rövidesen ugyanolyan méretű nemzetközi konfliktus kiindulópontjává válik, mint amilyen Korea volt.

Békeharc a német hálószobákban

Az egyoldalú leszerelés nyugatnémet hívei legújabban alaposan megfogyatkoztak. E fogyatkozás első oka a német szociáldemokraták állásfoglalása; ez utóbbiak ugyanis — félszemmel a Kelet-Németországban állomásozó, atomfegyverrel felszerelt 15 szovjet hadosztályon, félszemmel az elközelgő választásokon — elvetették eddigi, egyoldalú pacifizmusukat.

Az egy kézen is megszámolható, továbbra is az egyoldalú leszerelést követelő intellektuelek közé tartozik Fritz Kortner, a neves rendező. Nyilatkozatában mélységesen elítélte a *szociáldemokraták választási opportunizmusát*, anélkül hogy Ulbrichték fegyverkezésére vagy a kommunisták lengyel fegyverszállítására kitért volna, majd mikor az interjúoló újságíró ezek iránt is érdeklődött, kijelentette, hogy *a pacifizmus kardját nem engedi kicsavarni a markából.* Ezt bebizonyítandó, megrendezte Árisztofánész Lyzisztrátáját a nyugatnémet televízióban. A rendezés — még mielőtt a televíziós ernyőkön bemutatták volna — nagy vitát indított el Németország irodalmi és politikai köreiben.

A rendező nem tudott két kísértésnek ellentállni: a szenzációhajhászás és a politikai demagógia kísértéseinek. A 2300 esztendős komédia tudvalevően arról szól, hogy az athéni nők vissza akarják tartani férjeiket a második pelloponézoszi háborútól. E célból Lyzisztráta felbujtására szerelmi sztrájkot kezdenek katonaférjeik ellen. Lyzisztráta szerepét Kortner Romy Schneiderre, a szűzies, szende lányszerepeket játszó filmsztárra osztotta ki és a szerep sikamlós, de sosem otromba szövegét — Árisztofánész már nem tiltakozhat — a maga újnémet szótárának válogatott durvaságaival toldotta meg.

Ennyivel azonban még nem érte be. Az antik komédiát modern miliőbe helyezte és a klasszikus szerző gondolatait saját mondanivalójával toldotta meg. Azzal a célzattal, hogy *a maga és elvbarátai nézeteit az atomháborúról* — úgymond — *a német háziasszonyokhoz eljuttassa.*

A nyugatnémet televíziós állomások intendánsai vegyes érzelmekkel nézték végig a Kortner-rendezte darab főpróbáját. Az egyik azt tartotta, hogy a rendezés művészietlen és alpári; a másik szerint Kortner politikai propagandája lapos, demagóg és unalmas. A legtalálóbb aligha nem a harmadik nyilatkozata volt: szerinte a béke ügye szent, tehát még egy ilyen ordenáré darab előadásába is beleegyezik. Csak egy feltételt szabott a Kortner-átírta Árisztofánész előadásához a Köln—Münster-i televíziós hálózaton, hogy a darabot előbb a moszkvai, vagy akár a pekingi televízióban is bemutassák, minthogy az egyoldalú pacifizmusnak nincs értelme. A negyedik intendáns kijelentette, hogy a német háziasszonyoknak nincs atombombája, viszont Hruscsovnak van, amiért is az utóbbit kell meggyőzni arról, hogy ne dobja az előbbiek nyakába és nem megfordítva. Nézetéhez csatlakozott az ötödik intendáns is. A többi négy viszont nem emelt kifogást az előadás ellen. Legfőbb érvnek azt hozták fel, hogy egy félmillió márkát már ráköltöttek.

Így tehát Nyugat-Németország televíziós hálózatának kisebbik felében Kortner Lyzisztrátája fel fogja szólítani a német háziasszonyokat: lépjenek szerelmi sztrájkba férjeik ellen, amennyiben azok nem osztanák Kortnernek az atomháborúról vallott nézeteit. Hogy a sztrájk meghirdetésének mi lesz az eredménye, az január 17-én éjjel, a televízió meghallgatása után fog csak eldőlni Hessen, Würtemberg-Baden szövetségi államok, valamint Hamburg, Bréma és Lübeck Hanza-városok hálószobáiban.

Sir Leslie Munro,

az ENSZ különmegbízottja a magyar ügyben legújabb, a közgyűlés elé terjesztett jelentésében részletesen foglalkozik mindazokkal a problémákkal, melyek Magyarországot érintik a forradalom óta eltelt időben. A jelentés megállapítja, hogy: „Most, amikor a nemzetek közössége örömmel üdvözli körében azokat a népeket, melyek hosszú gyarmati uralom után lettek függetlenek, az Egyesült Nemzetek joggal utasítja vissza, hogy egy olyan nép önrendelkezési jogát sértsék meg, melynek hosszú, dicsőséges és független történelmi múltja van." Ezekután tárgyalja a szovjet intervenció, a Kádár-rendszer, a nemzeti elnyomás, a szólás- és sajtószabadság elfojtásának részleteit, közli a még mindig börtönben tartott intellektuelek, munkások és parasztok névsorát, melyről megállapítja, hogy a „lista még korántsem teljes", majd hozzáteszi: „mégis jellemzi, hogy a magyarországi rendszer kiket állított bíróság elé". Felsorolja a jelentés a magyar kormány legjellemzőbb intézkedéseit, a vasfüggönyt, a munkástanácsok ellen indított hajszát, az ál-szakszervezetek működését, a normaszigorításokat, a kollektivizálás újbóli, erőteljes megindítását, majd ezzel a történelmi érvényű megállapítással fejezi be a mindenre kiterjedő, alapos, elfogulatlan részletességű munkát: „Az egyszerű igazság az, hogy a magyar nép idegen elnyomás alatt él, hogy területén idegen csapatok tartózkodnak, s hogy mindennek következtében nincs birtokában annak az alapvető jognak, hogy szabadon választhassa meg kormányát."

A jelentéshez kevés hozzátennivalónk lehet; tényei, megállapításai, következtetései arról a valóságról szólnak, melyet lapunk hasábjain sokszor ismertettünk olvasóinkkal, s melyek minden kétséget kizáróan bizonyítják Sir Leslie Munro jelentésének történelmi igazságát, jogosultságát.

Ipari hűségfogadalom

Új mozgalom indult odahaza a Villamossági és Kábelgyár dolgozóinak kezdeményezésére. Az új mozgalom az „Ipari Hűségfogadalom" megtisztelő címet viseli. Az üzemek munkásai fogadalomlevelet írnak alá, amelyben megfogadják, hogy a második ötéves terv hátralévő szakaszában hűek maradnak az üzemhez és az iparághoz, amelyben dolgoznak.

Nem kell arra gondolni, hogy az ipari hűségfogadalom valami újszerű párttalálmány. Évszázadok óta ismeri az emberiség ezt a gyakorlatot, csakhogy eddig úgy hívtuk odahaza: „Suszter, maradj a kaptafánál."

A kérdés most csupán csak az, hogy milyen eredménye lesz a fogadalommozgalomnak. Ha ugyanolyan „mindent elsöprő" diadalt arat majd, mint a sztahanovista mozgalom, a Munkára-Harcra (és teljesen) Kész mozgalom, vagy a selejtcsökkentésért folytatott harc, akkor nincs semmi baj. Ha azonban a dolgozók komolyan veszik az ipari hűségfogadalmakat, ha minden suszter ott marad a kaptafánál, akkor bajba kerül az egész pártapparátus. Nem lesznek kádérek. (V.)

ASBÓTH ELEMÉR

Kétséges egység

Valószínűleg még sok víz fog lefolyni a Volgán és a Jangcén, amíg a világ pontos képet tud majd alkotni arról, hogyan zajlott le valójában a 81 kommunista párt moszkvai értekezlete; de a sorrarendre hazatérő nyugati pártdelegációk tagjai, szerencsére, valamivel közlékenyebbek népi demokratikus elvtársaiknál, s így néhány ujabb részlet mégiscsak kiszivárog a Kreml féltve őrzött falai mögül. Ami azonban a részleteknél is fontosabb, az annak az alapvető ténynek a megerősítése, hogy a szovjet—kínai nézeteltérés nem valamiféle „burzsoá-imperialista koholmány", hanem vaskemény valóság, ami mindvégig rányomta bélyegét a moszkvai konferenciára.

A nyugati kommunista küldöttek elmondják, hogy a kínai delegáció egy előre elkészített, négyórás beszéd szövegével érkezett Moszkvába, s ez a beszéd pontról pontra hadbaszállt Hruscsov legismertebb nézeteivel, visszautasítva azokat az „ujításokat", amelyeket a szovjet párt XX. és XXI. kongresszusán a háború elkerülhetőségéről, az általános leszerelésről, a szocializmushoz vezető békés, parlamenti út lehetőségéről szentesített. A kínai delegátusok támadást intéztek Hruscsov berlini politikája ellen is, túl puhának és engedékenynek minősítve azt, és élesen megbírálták Gomulkát, amiért eltűri, hogy országában a katolikus egyháznak még túl nagy befolyása van.

„Hol van ilyen párt?"

A vita egyik legdrámaibb mozzanata az volt, amikor a kínaiak feltették a szónoki kérdést: ha lehetséges, hogy egy országban a kommunista párt békés eszközökkel és parlamenti úton hatalomra jusson, akkor szeretnék tudni, hol van ilyen ország és hol van ilyen párt? Hruscsov hadai ekkor ellentámadásba lendültek át. A Liu Sao-csi-ek elleni rohamot az olaszok vezették; az olasz párt különben az egész moszkvai értekezletet eleve ellenezte, s az volt a véleménye, hogy a Moszkva és Peking közötti ellentéteket ártalmas „kivinni" a többi párt nyilvánossága elé és sokkal helyesebb, ha a szovjet és a kínai párt egymásközött vitatja meg a felmerült problémákat. Mivel ezt a nézetet, — nem tudni, mi okból, — nem sikerült elfogadtatnia, a párt főtitkára, Togliatti tüntető módon távolmaradt a tanácskozásról. Az olasz küldöttséget a helyettese, Pajetta vezette, aki a kínaiak kérdése nyomán felállt és kijelentette: az ő pártja nyilvánosan elismerte Olaszországban a „parlamenti út" lehetőségét, és nem hajlandó visszatáncolni ettől az állásponttól. Hasonlóképpen nyilatkozott Thorez is a francia párt nevében. Meglepő segítséget kapott Hruscsov a parányi angol kommunista párt delegátusától, Gollantól, aki kifejtette: Nagy-Britanniában sem szükség, sem lehetőség nincs a forradalomra, s pártja „A szocializmushoz vezető angol út" című programjában elkötelezte magát arra, hogy a munkáspártot támogatja, s így igyekszik a termelőeszközök társadalmasítását megvalósítani.

Hruscsovék bevetették a harcba a nemzetközi kommunista mozgalom nagynevű veteránját, a moszkvai emigrációban élő Dolores Ibarrurit, a híres „Passionariá"-t, aki a szemtanúk állítása szerint megrázó erejű önkritikát gyakorolt a spanyol kommunisták polgárháború alatti magatartása miatt. „Passionaria" asszony elismerte, hogy a spanyol párt súlyos hibákat követett el, sem elég erősen, sem elég őszintén nem működött együtt a többi köztársasági erőkkel, s ezzel a szektarianizmussal objektíve Franco fasizmusát támogatta. Noha ebben a felszólalásban immár a történelemmé vált múltról volt szó, „Passionaria" szenvedélyes hangja mély hatással volt az értekezlet résztvevőire, különösen pedig azokra a nem is kisszámú latin-amerikai delegátusokra, akik mindaddig meglehetősen hajlottak a kínai álláspont felé.

Gomulka, aki a konferencia során bizonyos közvetítői szerepet töltött be, ezekután felszólította a kínaiakat: ne akarják rákényszeríteni a maguk nézeteit más pártokra, olyan pártokra, amelyek programjaikban már elkötelezték magukat a „békés, parlamenti út" lehetősége mellett. Liu Sao-csi és társai azonban továbbra is kemény diónak bizonyultak; szívós és kitartó harccal egymásután erőszakoltak bele ujabb és ujabb „kínai" mondatokat a szovjet határozattervezetbe, úgy, hogy ha a hruscsovi tételeket kilugozni nem is tudják a szövegből, legalább hatékonyságukat csökkentsék. Ezzel magyarázható az a *kettősség*, amely most az egész határozaton végigvonul; ha az egyik mondat elítéli a *„forradalom exportját"*, a következő mondat már az *„ellenforradalom exportja"* ellen száll síkra; ha az egyik bekezdés elismeri, hogy az atom- és hidrogénfegyverek alkalmazása *„egy új háborúban hallatlan pusztításokat okozhat egész országoknak, romba döntheti a világ termelésének és kultúrájának legnagyobb központjait, többszázmillió ember pusztulásával és szenvedésével járna, még olyan országokban is, amelyek nem vesznek részt a háborúban"*, egy másik bekezdés felmelegíti a régi sztalini (és mai mao-i) tételt, amely szerint, ha a háború mégis kirobbanna, akkor *„a népek elsöprik és eltemetik a kapitalizmust..."*

A vita, bizonyos szakaszaiban, annyira hajszálhasogatóvá és egyben elkeseredetté vált, hogy néhány neves kommunista vezető egyenesen a kínaiaknak szegezte a kérdést: mondják meg nyíltan, vajon fel akarják-e bomlasztani a nemzetközi kommunista mozgalmat? Kölcsönös engedmények után aztán mégiscsak sikerült végleges szöveget megfogalmazni, de a kínai küldöttség még ekkor is bejelentette: egy sor kérdésben továbbra sem ért egyet a szöveggel, de az egység megőrzése érdekében hajlandó a határozatot „elismerni". Végülis ebben maradtak.

Azt, hogy a szovjet és a kínai kommunisták között milyen ellentétek vannak, s melyek ezeknek az ellentéteknek legfőbb okai, már többízben volt alkalmunk lapunk hasábjain fejtegetni. Most inkább arra a kérdésre kellene választ keresnünk: miért is sikerült most Moszkvában úgy-ahogy megegyezniök és egy kompromisszumos határozatot elfogadniok?

Az mindenesetre kézenfekvő, hogy amit az oroszok és a kínaiak az egység fontosságáról mondanak, nem puszta frázis. A mai nemzetközi helyzetben sem Moszkva, sem Peking nem engedheti meg magának egy nyílt szakítás luxusát. Világos ez magának a mostani moszkvai deklarációnak a szövegéből is, amely nem egyszerűen hangsúlyozza, hanem szinte már *fenyegetően hangoztatja* az egység megőrzésének fontosságát.

De az általános, politikai egymásrautaltság mellett van, véleményünk szerint, még egy ok, amiről a nyugati szakértők viszonylag keveset beszélnek, s ami a jelenlegi moszkvai értekezlet alkalmából döntő súllyal befolyásolhatta az eseményeket. Ez pedig nem más, mint a Kínai Népköztársaság gazdasági helyzete.

Emlékezetes, hogy amikor a kínai vezetők a „Nagy Ugrás Előre" politikáját meghirdették, az 1958-as évre a terv szerint 375 millió tonna gabonaneműt irányoztak elő. A valóságban 200 millió tonnánál is kevesebb termett. Ennek a tapasztalatnak a nyomán az 1959-es előirányzatot, — 525 millió tonna, — már eleve mintegy ötven százalékkal, 270 millióra csökkentették; de ezt sem sikerült elérniök: a valóságos termés 180-190 millió tonna körül volt.

Az 1960-as év azonban még a megelőzőeknél is súlyosabbnak mutatkozott; a kormány erőszakos kommuna-szervező politikájához iszonyatos természeti csapások járultak. Októberben a Zsenminzsibao, a párt központi lapja hivatalosan bejelentette, hogy több mint 60 millió hektárt, — a megművelhető földterületnek, 107 millió hektárnak több mint a felét, — *„olyan szörnyű természeti csapások sújtották, amilyenek eddig ismeretlenek voltak a Kínai Népköztársaság életében"*, azaz az elmúlt 11 esztendőben.

Kína élelmezési helyzete ma tragikus képet mutat, s különösen sötét a kép, ha tekintetbe vesszük az elmúlt évtized hatalmas népszaporulatát. Míg a lakosság lélekszáma majdnem 25 százalékkal megnőtt, a gabonaneműek termése alig emelkedett 10 százalékkal. — holott közismert, hogy a rizs és a búza a régi Kínában sem volt bőségben. Súlyos a hal- és a húsellátás is: az érvényben lévő jegyrendszer szerint egy főre tíz naponként mintegy 100 gramm jut, de igen gyakori, hogy a jegyre semmit sem adnak; a szárnyas és a tojás jóformán csak a feketepiacon kapható.

Ezek a katasztrofális állapotok sok mindent megmagyaráznak abból: végülis miért fogadták el a kínai kommunisták a moszkvai deklarációt. Kínának ma a Szovjetunió és az európai népi demokráciák gazdasági segítségére nagyobb szüksége van, mint valaha.

Államközi „osztályharc"

Hogy meddig lesz ez így? Nincs sok kétségünk, hogy Peking a mostani, s nehezen adott engedményekkel csak időt akar nyerni; időt, amíg gazdasági helyzetét egy kicsit rendbehozhatja; időt, amíg talán neki is lesz saját atombombája; időt, amíg sikerül maga mellett a mostaninál szilárdabban felsorakoztatni más kommunista pártokat, (és fontosabbakat, mint az albán párt); időt, amíg esetleg Moszkvában Hruscsov ellenségei kerekednek felül, vagy a nemzetközi helyzet alakulása nem cáfolja meg Hruscsov elképzeléseit és nem „igazolja" a kínaiak kemény vonalát.

A szovjet—kínai ellentét sokkal mélyebb, semhogy egy közös deklarációval, néhány üdvözlő táviratttal és egy pár ünnepi beszéddel el lehessen oszlatni. Ha már a gazdasági kérdéseknél tartunk, ennek az ellentétnek a mélyén ott van az az egyszerű statisztikai adat: míg Kína 700 millió lakosára mintegy 180 millió tonna gabonaféle jut, a Szovjetunióban, ahol pedig még ugyancsak messze vannak a földi Kánaántól, 210 millió lakosra 120 millió tonnát termelnek. Fogadjuk el, amit a hivatalos propaganda állít, azt ugyanis, hogy ezeken az országokon *belül* már nincsen osztályharc; de azt, hogy ezek *között* az országok *között*, a „gazdagok" és a szegények között nincsen meg az osztályharcnak egy államközivé nőtt változata, lehetetlen elfogadni.

Érdekes módon, a mostani moszkvai nyilatkozat szinte előre megjósolja a további vitákat és ellentéteket. Máskülönben mivel lehetne magyarázni a deklarációnak ezt a mondatát: *„Amikor valamelyik pártban egy másik testvérpárt tevékenységére vonatkozó kérdések vetődnek fel, akkor vezetősége a megfelelő párt vezetőségéhez fordul; szükség esetén találkozókat és tanácskozásokat rendeznek..."* Úgy látszik, a moszkvai értekezlet viharai meggyőzték a résztvevőket arról, hogy Togliattinak volt igaza: nem hasznos dolog egymás szennyesét még a „testvérpártok" családi közössége előtt sem kiteregetni, s a jövőben jobban teszik, ha vitáikat igyekeznek „négyszemközt" lebonyolítani.

Addig pedig, — egyhangú nyilatkozat ide, vagy oda, — úgy fest, hogy mindegyik megy tovább a maga útján. Moszkvai megfigyelők rámutatnak arra, hogy Liu Sao-csi abban a beszédében, amelyet a deklaráció megjelenése után, a szovjet—kínai barátsági nagygyűlésen mondott el, a háború elkerülhetetlenségéről szólva, *nem* a deklaráció meghatározásait idézte, hanem *szóról szóra azt a formulát, amelyet Moszkvába érkeztekor, a repülőtéren használt*, s amely annyi feltételhez köti a világbéke megőrzésének a lehetőségeit, hogy a végén jóformán semmi sem marad belőlük. Ugyancsak erőteljesen síkraszállt a „népi kommunák" megalkotásának helyessége mellett, — Hruscsov ezt a parasztpolitikát kalandorpolitikának nevezte — és kijelentette a moszkvai hallgatóságnak: *„El vagyunk tökélve arra, hogy a jövőben is ezt az utat követjük."*

Másfelől: noha a moszkvai deklaráció, — kínai nyomásra, — a jugoszláv vezetőket *„aknamunkát folytató"* árulóknak nevezte, Gromiko legfrissebb, a szovjet külpolitikát ismertető beszédében már egészen más, sokkal barátibb hangon beszélt róluk. S míg a moszkvai deklaráció az Egyesült Államokról elmondott minden rosszat, ami csak elmondható, — *„a legnagyobb nemzetközi kizsákmányoló"*, *„a világreakció főtámasza"*, *„nemzetközi csendőr"*, *„az egész világ népeinek ellensége"* stb., stb., — Gromiko az említett beszédben méleg reményét fejezte ki, hogy Kennedyvel, az új elnökkel sikerül majd a szovjet—amerikai kapcsolatokat olyan barátivá tenni, amilyenek Roosevelt idején voltak...

Ebből is látható, milyen meggyőző ereje van Kádár János szavainak, aki a moszkvai értekezletről hazatérve, a budapesti parlamentben kijelentette: *„A tanácskozás széleskörű elvtársi véleménycsere volt, amelynek során fő politikai vonalunk és egységünk tovább erősödött..."*

HITVITA

Heine után szabadon

A Kremlnek Aulájában
Megszólalnak a fanfárok,
Nagy vitára gyülekeznek
Mind a kommunista pártok.

Nyolcvanegy párt színe-java
Tolong itt, sustorog, ágál —
Georghiu-Dej, Enver Hodzsa,
Novotny, Ulbricht meg Kádár.

Tudják mind, hogy ez a vita
Lesz a döntő, lesz a végső,
Még csak a véleményükre
Kíváncsiak, míg nem késő.

Hogy kinek is van igaza,
Igazabbja az igaznál,
Hogy a békés együttélés,
Kinek árt és kinek használ.

Kennedy vagy Eisenhower?
Mindegyik egyformán bugris?
Erős-e az imperia-
Lizmus vagy csak papírtigris?

Támogatni vajon kit kell?
Nehrut vagy Nasszert vagy
Castrót?
Kapitalizmus nyakába
Hogyan vessük ki a lasszót?

Ám egyszerre elül a zaj,
Megszólal egy ezüst csengő,
S a páholyban megjelenik
A csodálatos Hercegnő.

Mesebeli tündérszépség!
Haja göndör, bőre ében:
Ilyen lehet az éjszaka
Jó Lumumba börtönében.

Hízelkedve veszik körül
A nyolcvanegy párttitkárok,
De ő fölényesen elnéz
Felettük, nem ügyel rájok.

Gőgösen és rátartian,
Mint ki tudja mennyit ér ő,
Ostromolja Kelet-Nyugat,
Rimánkodjék csak a kérő!

Node végre! Trombitaszó!
Egy pissz sincs már a teremben:
Balfelől jó Mao Ce-tung,
Jobbfelől jő Hruscsov mester.

Felszerelve a hitélet
Minden fontos kellékével,
Késsel, tőrrel és husánggal,
Meg egy jó vastag kötéllel.

És előlép Mao Ce-tung,
Szemlesütve, mosolyogva,
Még egy kicsit habozik majd
Lelkesülten emígy mondja:

„Nincsen vörösebb a vérnél,
Nincsen fehérebb a hónál,
A világon nincsen szebb a...
...a Nagy Szovjetuniónál.

Alig tudom elsorolni
Mit adott nekünk a drága:
Mindenekelőtt a műpert,
Ezért Sztalinunknak hála.

Hogyan kell az elhajlókkal
Bolsevik-keményen bánni,
Hogyan kell a parasztokkal
Kiki-kuku-koricázni.

Munkás-paraszt-értelmiség
Szövetségét tenni naggyá,
Anélkül, hogy a hóhér az
Akasztást is abbahagyná,

Hogy kell készülnünk a végső,
A szent, a nagy, szép csatára,
Amikor a kommunizmus
Eljut a föld négy sarkába.

De van, aki ellene tör!
Akinek nem kell a Dogma!
Nem törődik az a múlttal,
Átkos revizionista!

Van, aki azt prédikálja,
Hogy az ellen nem is ellen!
Hogyha neki odatartom
Majd nem döfi át a mellem.

A marxizmus azt tanítja,
Pusztítsad az ellenséget,
Mert hogyha te nem ölöd meg,
Végülis majd megöl téged.

Világbéke szent ügyére
Békés együttélés kárt hoz:
Ilyenről csak az ítélhet
Pártatlanul, aki pártos.

Vérfürdő és dögvész nélkül
Kommunizmus menthetetlen.
Példa: hogyan teriesztiük mi
Az új eszmét ős Tibetben!

Az én hitem az igazi,
Fel tehát a barrikádra!
Utánunk a világbéke,
Aljas piszok, aki gyáva!"

Izzad Hruscsov, veresedik,
Képét elfutja a méreg:
„Engem oktatsz marxizmusra,
Te átkozott, sárga féreg?

Engem, aki Sztalin elvtárs
Kezében voltam a szerszám?
Engem, aki ukránokat
Akasztattam százezerszám?

Te hivatkozol Tibetre,
Mikor mi sem álltunk veszteg
S alaposan letaglóztuk
A renitens Budapestet?

Nekem veted a szememre,
— Nem hallanám, nem is
hinném —
Nekem, ki a revíziót
Elvégeztem már Nagy Imrén?

Dogmatikus a dogmáról
Ne beszéljen, fogja száját,
Tanulja a materia-
Lizmus dialektikáját.

Olvassa az Iratokat,
Megvan bennük minden válasz:
Változnak a körülmények,
Tegnap nedves, ma már száraz.

Bal zsebemben egy rakéta,
Jobb zsebemben egy rakéta,
Reszketnek a burzsujok, mint
Kocsonyában a zöldbéka.

Fenyegetés, jövés-menés,
Sürgés-forgás, szózat-bózat,
Egy üdvözlet Macmillannek,
Egy letolás a Titónak.

Castrónak egy széles mosoly,
Ígéretek fűnek-fának,
Félcipővel asztalverés,
Ezt nevezzük taktikának.

Így terjed a mi szent eszménk,
S míg a Nyugat majd felébred,
Én leszek a párttitkára
Ennek a szép földtekének.

Ehhez pedig jó jelszó a
Koegzisztencializmus
Nincsen ezzel ellentétben
A marxizmus-leninizmus.

Ezt én mondom. Nekem pedig
Elhiheted, sárga tök te!
Kommunák kiagyalója!
Dogmatizmus szélütöttje!"

Így folyik a vita három
Hosszú hete, éjjel-nappal,
Átkozódnak, vádaskodnak,
Ordítoznak, fáradatlan.

Feláll Hruscsov, leül Mao,
Leül Mao, feláll Hruscsov,
Mindenütt csend. A páholyban
Egy rekedt hang halkan suttog:

„Mondd meg nekem, szép
Hercegnő,
Kinek adsz Te igazat ma?
Annak, ki a Dogmát védi?
Vagy annak, kit véd a Dogma?"

A Hercegnő nagyot ásít,
Szép kezével egyet legyint,
Unatkozik borzalmasan,
Aludnék már szíve szerint:

„Hogy kinek van itt igaza?
Azt hiszem, e vita meddő,
De ha az én orrom nem csal,
Szörnyen büdös mind a kettő."

London, 1960—61 Szilveszter

(tamás)

ZÖLD FERENC

Bikák az arénában

Ez menthetetlen Mexicóban. Már az első napon legalább ötször megkérdezik az idegentől, hogy látott-e bikaviadalt. Szerencsés voltam. Velem csak a második nap történt. Akinek a gondjaira bíztak, nem volt bennszülött. Perui származott, de már régen él itt, majdnem annak számít. Ismerősöm barátnője, Mercedesnek hívják. Nagyon lelkiismeretes cicerone. Rengeteg helyre cipelt, rohanásszerűen, nyugtalanul. Azt akarta, hogy sok mindent lássak, hacsak pillanatokra is. Közben ismerősökről beszéltünk, meg arról, amit éppen néztünk. Mindez azért volt, mert zavarban voltam. Ő tudott a magyarokról, én szégyenteljesen keveset Peruról. Talán tizenötször nagyobb, mint Magyarország. — inkák kincse, Lima, — ennyi az egész. De ezt ő is tudja. Minek mondani? Egy Mentor könyvben futólag láttam valami tanulmányt perui művészekről. Elkallódott: sohasem olvastam el. És amikor San Franciscóból a nyáron, a hajnali géppel visszarepültem Los Angelesbe, szomszédom — egy utas Portlandból — otthagyott egy füzetet. „Gyilkosság Limában". Bele lapoztam. Szerencsémre Olmedo perui. Az aki két éve megnyerte a wimbledoni teniszversenyt. Akkor cikket írtam róla. Jó, ha az embernek ilyen kapcsolatai vannak. Így hát Olmedoról beszélünk, aki néha olyan, mint egy herceg, — de legtöbbnyire, mint egy profi teniszjátékos.

Mercedes a második napon, délben, a képkiállításon közölte, hogy estére sikerült jegyet szereznie. Mert órabeosztású programot dolgozott ki, mint egy személyiségnek. — Óriási szerencsém van. A legnagyobb espadák lépnek fel. Három világhíresség. — Így mondta. — Megvallom, soha sem hallottam a nevüket. A „Plaza de Toros" szenzációja: Carlos Aruza „noted for fighting rejoneader style." Nem tudom mit jelent ez? Meglátjuk. Azután Alfonzo Ramirez „aficionados as Calareso", végül az „isteni" Juan Silvetti.

A találkára alkonyatkor érkeztem. Az előadás előtt forró feketét ittunk. — Valódi perui, jobb mint a brazíliai — jegyezte meg Mercedes, aki csinos volt és izgatott. Nem tudtam nemzeti eledeleinkre viszonzásként meghívni. Így ráhagytam.

Pár perccel a kezdet előtt érkeztünk. Már csaknem minden hely foglalt volt. Zsongás, mint a nagy premiereken. Ugyanúgy, mikor a függöny felhúzása előtt átsuhan valami fojtott izgalom. Fenn az olcsóbb helyeken össze-vissza öltözött emberek. Lejebb elegáns publikum. Sok szép fiatal nő, meztelen vállal. Többen voltak, mint egy labdarúgó mérkőzésen. Mindenki spanyol, de néhány angol és amerikai kíváncsi, szinte egy csomóban. Turisták. A nagyérdemű közönség beszélget. A zene szól. Megafonok. A lelátók már teljesen zsúfoltak. Ide-oda cikáznak a fotóriporterek. Pár pillanat még és elkezdődik. Minden megtelik várakozással és feszültséggel. Pontosan szemben velem — a másik oldalon — az újságírók páholya. Távolabb TV-operatőrök. A második számról adás megy — „direktbe". Tökéletes, szervezett üzem. A padsorok mögött hűsítőket, tacot és encihaládát árusítanak. És friss bikahúst. Talán ugyanazét, amelynek élettörténetét az újságok részletesen közölték. Minden szereplőt képben és írásban felsorolnak. Stílust, életkort, rekordlistát. Egy-egy szép példányért szakértően lelkesednek. A végén ledöfik és húsát kimérik. Ez a sorsuk.

MOST! Egymásután jönnek a banderillók, picadorok. Dúsan aranyozott ruhák, selymek. Minden csillog a fényben. Körülmennek az arénában. A művész, az espada később érkezik, mint a leghíresebb karmester. Egyenként a három torero. Még színesebb, szebb ruhák, még több aranyozás. Fénylő, fekete haj. Nagyon karcsúak. Lehet, hogy fűzőt viselnek. Egy-egy hölgynek mindegyik fejedelmi grandezzával felköszön Mély meghajlás a szívre szorított kalappal. Mint a moziban. Hősök és menedzserek, csillagok és üzlet. A tömeg őrjöng, ünnepel. Végül mindenki elvonult. A porond üres.

Azután megjelent a bika. Szelíd és zavart volt, talán álmos is. Leült. Ez végzetes. Ezen nevetnek. És ez drámai műfaj. Itt a végén halál van. Ő volt a mesék „Ferdinándja". Ha tudott volna beszélni, azt mondta volna: „Hagyjanak nekem békén." De nem tudott szólani. Határozottan az ő pártján voltam. Behozzák ide és megölik. Pedig valamikor rétről álmodott, s megfordult a fejében, hogy egyszer ő lesz a falu bikája. Szép hivatás. De ennek most már vége. Különben alig hiszem, hogy ilyen karrier várt volna rá. Ábrándosnak tűnt és nem harciasnak. Nem mondom, lett volna gyakran egypár szép pillanata. De élbika? Ez túlzás. Az ingerlők rárontottak különböző leplekkel. Indulatszavak és tetszésmoraj áradt szét a levegőben. Mozdulatok, a mesterség szabályai szerint. A vízvezeték-szerelőknek is megvannak a sablonjaik. Ennek is. Mi izgalmas ebben? Bántanak egy állatot; de galamblövő versenyek is vannak, vadásznak, hogy a háziállatok kimúlásáról ne is szóljunk. Vajon milyen értesülései vannak egy ilyen bikának? Tudja-e azt, hogy ha áthajszolják a csapóajtón, nincs visszaút. Az egyik megadja magát sorsának, a másik harcol és hiszi, hogy van menekülés. Pedig nincs semmi esélye. Bármit is csinál, még ma végeznek vele. Új emberek jelentek meg. Ezek a szurkálók. Külön technikájuk van. Két oldalt egyszerre nyilakat döfnek a nyakába, szabályosan és műértően. Az áldozat szédeleg. Csorog belőle a vér. Később ezt lábbal bedörzsölik a manézs porába. Nyoma sem marad. A zene izgatottan szól, itt a sztár, az espada. Szép lovon, díszesen, magabiztosan. Csalódottságot éreztem. Azt vártam, hogy legalább motorkerékpáron érkezik. Vagy a tőre elektromos lesz, mint a vívóversenyeken. Dehát ez biztosan a rejoneader stílus és hagyomány. Különben a speaker is gyapjúzsákon ül.

A bika várta, hogy mi lesz vele? Azt hiszem, már semmit sem látott. A vörös színre sem reagált. Van így néha. De ez már apátia. Döfés, meghajlás, ünneplés, vége. Alkalmazottak leplet borítanak a tetemre és kivonszolják. Pici szünet.

A második bika virgoncan szaladt ki. Fújt és toporzékolt. Ez nagyon hatásos volt. Lehet, hogy sikerre pályázott. Valójában azt hiszem, hogy ez is szelíd volt, de előtte ingerelték, vagy doppingszert kapott. Esetleg nagy dózis aktedront, vagy henzendrint. Ez nem sportszerű. Az emberversenyeken szigorúan tiltják. Azért ott is adnak. A szeme fénylett. Talán atropint csepegettek bele. Biztos, hogy kifestették. Előjáték. Kendők, nyilak, tánclépések. Aztán megjelent „a nagy szám" és a TV-adás is elkezdődött. Hol is láttam? Persze, a Life-ban! Hemingwayvel fotografálták. Hemingway is itt van? Nem, hisz olvastam, most Kubában horgászik. Lepeljáték. Elsiklások. Minden mozdulatnál pisztolylövésszerűen dörren a taps. Színes kendőben rejtetten a kard. Néha megvillan a reflektortűzben. A megafon jelenti: „Ramirez három perc múlva ledöfi a bikát." Az órámra néztem. Három perc múlva kimúlik itt egy bika. Miért? A másodpercek repültek. Időre beleszúrta a kardot. De mi ez? Elcsúszott, nem pontosan a két váll közé talált. A szabályok szerint nem volt tökéletes és elegáns. A bika nem rogyott össze villámsújtottan, tántorgott az arénában és féloldalra dőlt. Kiábrándult moraj. A bálvány kínos mosollyal hajlong. Az öltözőben biztosan goromba lesz a szeretőjéhez, kiabálni fog a menedzserével is. Mindenki hibás. A banderillók, a picadorok, világosító — a szemébe sütött a fény —, a bika is. Csak ő nem.

Ne tagadd, Alfonso, nem sikerült. Ez bukás. Hiába mosolyogtál. Ismerem ezt. Talán még nem tudod, vagy nem akarod elhinni, de a szakértők észrevették. Látványos voltál, de a reflexeiddel már baj van. Hogy száz bikát eddig szépen gyilkoltál meg, nem számít. Csak a siker igazol! Én ott voltam, amikor Galli Curci megbukott, s tavaly a Hollywood Bowlban Karajannak sem volt sikere. Soroljam, hogy hány világhírességet fütyültek ki? De miért e távoli példák? Nixon is megbukott. Ott álltam azon a novemberi éjszakán az újságírók között a Los Angeles-i Ambassador báltermében, amikor bejelentette. Ő is mosolygott. Pedig az is nagy tét, négy évig amerikai elnöknek lenni. Hány espadát lehet venni és hány bikát lehet ezalatt megölni. Tudom, hogy ez most nem vigasztal. Te nem akartál elnök lenni. Csak espada. És még azt hiszed, hogy véletlen volt. Javíthatsz, talán. De a hír előtted nyargal hideg ragadósággal, a rendezők, vállalkozók, szaklapok és fiatalok tudják. Ez független a közönségtől. De a kudarcot azok sem felejtik el. Az utódok türelmetlenül vártak már erre a percre. Közben mosolyogtak, dicsértek, sőt utánoztak is. Sokáig voltál az élen. Most ők akarnak a helyedre állni és élni a ragyogásban. Utazás, pénz, siker, szép nők, te búcsúzhatsz és leléphetsz, Don Ramirez. És majd Hemingway is mással ebédel.

A harmadik bika már itt van. Hol láttam mindezt? Filmen? Híradó kockán? Vagy olvastam róla? Akkor tisztán, kegyetlen éleséggel a kép. Mert nem lehet menekülni! A kaliforniai pálmák alatt, ausztrál kertekben, a Rue Rivolin, Stockholmban, vagy egy aranyló délben az Arno partján, Londonban ősszel, esőben, eltörölhetetlen erővel él. Egy utca, egy szoba, egy este. György — az író — Spanyolországból érkezett. Bikaviadalokról beszélt. Ki volt ott? Miklós, a költő, Antal és Gábor, az irodalomtudósok, András, a műtörténész, István, a műfordító, talán Gyula és mások is. A bikaviadalok lélektanáról beszéltünk. Miklós hangja süvített. „Ki a felelős azért, hogy évszázadokon keresztül a népeket így nevelték? Hogy ez még ma is izgalom és népszórakozás." György „Spanyolországban jártam" könyvét azután kinyomtatták. Páran — barátok — íveket kaptunk. Nem jelent meg. Később eladták makulatúrának. Hol van az az utca, az a szoba, az az este, hová tűnt a könyv és György, Miklós, Antal, Gábor és a többiek? Miért háborodom most fel? Őket is megölték. Európa közepén, kultúrvilágban, előre megfontolt szándékkal, eltökélten, szinte tudományosan. És milliókat. Akkor, azután, azóta, állandóan és folyamatosan. Még annyi esélyük sem volt, mint itt az arénában. Miért izgat, hogy állatokat ölnek? Nem vagyok a közvélemény lelkiismerete. De különben is: úgy tűnik, az arénapártiak többségben vannak. De azért legyintsek most, mert ez kevésbé igazságtalan és megszokottabb népszórakozás? Ki kérdezett akkor? És ha megszólalnék? Ki hallgat rám, kit érdekel? Vagy finom hangsúllyal vitatkozzam, hogy mi van a jelenség mögött? Kivel? Újakkal? György, Miklós és mások nincsenek már, mindenki elmaradt az időben. Érdemes még? Mindig érdemes, biztatom magam. Örökké tiltakozni kell, egyedül, még akkor is, ha reménytelen. Azért, hogy egyszer — talán — más lesz. Most, ami itt folyik előttem, azon nem segíthetek. Legfeljebb felkelhetek, összepréselt, verítékező és kiáltozó emberek közül, kimehetek a szabadabb, frissebb levegőre. Udvariatlan lehetnék Mercedessel, itt hagyhatnám az egészet. Azt mondanák, rosszak az idegeim. Én fejfájásra hivatkozhatnék. Vagy mondhattam volna rögtön, hogy nem jövök. Igyekeztem volna meggyőzni. Egy spanyolt? — és a forma döntő. Nem elég megölni a bikát. A sablon, a megszokottság. Ez kötelez. Mint az elnököt, az espadát, villanyszerelőt, encihaladaárust. Az öldöklés tovább folyik jelenlétem nélkül is. Tiltakozni? Hol? Kinél? Annyi marad számomra, hogy mindezeket gondolom, szótlanul. Mégis a harmadik bikaprodukció közben kérem tudomásul venni:

A bikaviadalokat nem én rendezem, s ami itt történik, azért felelősséget nem vállalok!

VAJDA ALBERT

Így Írtok Ti

Az ebben a rovatban közölt írásokat az életből lestem el. Ha valaki az alanti paródiákban a másikra ismer, az nem véletlen. Az esetleges sértődéseket köszönettel veszi a

Szerző

Csellengés gőzben

Írja: **Indignált Pál**

ÉN: Kéjek ed kisz lekvájt...

Ő: Szedte-vedte, nem szégyeled magad, apa létedre gügyögsz egy csecsemőnek? Mikor fogsz már végre rendesen megtanulni beszélni? Talán azt akarod mondani, hogy friss gyümölcsökből, aszalás, édesítés és szalicilos konzerválási eljárásokkal kondenzált gyümölcskivonatot kérsz, nemde?

ÉN: Lekvájt atajot...

Ő: Nem atajot, hanem: akarok... Mondd szépen utánam. Én tudom, hogy kell kiejteni a szavakat, elvégre hat hónapos vagyok. No, mondd szépen? Nem mondod! Jó, rendben van! Akkor is meg fogod tanulni, hogy nem „lekvájt" mond egy rendes apa, hanem marmaladot, vagy jam-et, vagy gyümölcsízt, egyszóval...

ÉN: Lekvájt ataj a kiszfijucka... Lekvájt, lekvájt, lekvájt...

Ő: Nézd, kisapám, beszéljünk úgy, mint férfi a leendő férfival. Lekváj nincs. Légvár van. Lek is van külön, váj is van külön, bizonyos különleges esetekben lehet mondani esetleg, hogy vájlek, ami szurd összetételekben egy hindu bodzafa apróra préselt levelének őrletét jelenti. Lekváj azonban nincs! Megértettük egymást?

ÉN: Lekvájt atajok...

Ő: No látod, hogy tudsz te érthetően is beszélni! Itt van egy kávéskanállal, de aztán egy szót se halljak többet, azonnal mars az írógéphez és írd meg az egészet...

Haspók Elemér

Puszi Kínában

avagy

Majd tőlem megtudjátok, mi a nagy büdös helyzet

1.

Az ellentétek

Mert vannak ilyenek. Főként a világban. De máshol is. Ha az ember, mint én, a mélyükre pillant, akkor meglátja azokat. Ha nem pillant, akkor is.

2.

A helyzet bonyolódik

De még mennyire, hogy bonyolódik. Ha ez így megy tovább, akkor csupa bony lesz.

3.

Az összetűzés

A teljes képhez szükséges elmondanom, hogy Hruscsov 1959 július 22-én észrevette, hogy Mao Ce-tung kabátjának hajtókája el van szakadva. Elővett egy biztosítótűt (oroszul: zikkerhejctű) és villámgyorsan összetűzte a szakadást. Azóta vannak összetűzve.

4.

Mit hoz a jövő?

Tudja a fene!

(Jövő számunkban folytatjuk)

Az idő kijön a sodrából

— A melbourne-i különbség —

A huszadik század hatvanas éveire oly roppant jellemző eseménynek lehetnek tanúi azok a delegátusok, akik az ENSZ jelenlegi közgyűlésén résztvesznek. Az ENSZ, amint azt minden műveletlen olvasónk tudja, a világ népeinek gyülekezőhelye, abból a célból, hogy jól odamondogassanak egymásnak és ezzel megóvják a békét és az emberi jogtalanságokat. A delegátusokat a különböző országok kormányai küldik ki, főként azért, hogy ne legyenek odahaza és egy politikussal kevesebb legyen, aki bajt kever. Kormánynak nevezzük az olyan szervezetet, amely az egyes országok élén áll abból a célból, hogy legyen kit szidni. Szidni annyit tesz, mint megszólni, káromolni, megfedni, szapulni, megróni, rosszat mondani valakiről. De Szidninek mondjuk Ausztrália fővárosát, Sydney-t is. Nem tévesztendő össze a másik nagy ausztrál várossal, Melbournenel, amelytől teljesen különbözik.

Ez a melbourne-i különbség.

(Na-Ki.)

Megkevert András

A PÁRTNAP

— Velőtrázó novella —

1951 december 29-én este negyedhat után tizenkét perccel és öt másodperccel egy asszony belenézett a tükörbe Budapesten. Lágyszagú tél volt, az égen brillantinos felhőket kergetett a kósza szél, amely a Lógodi utca felől lengedezett. (Hogy nektek honvágyat tudjak mostan csinálni.)

Az asszony hófehér testet viselt. Elől, a vállak felől, kissé lejjebb ereszkedve, telt keblek csüngtek, amelyeket alaposan elfonnyasztott a párt. Tudta, hogy pártnapra kellene mennie, pártnapra, amelyen a termelékenység fokozásáról lesz szó. (Hogy emlékeztesselek benneteket, mi volt odahaza és mégse legyen honvágyatok.)

Az osztrák határszélre gondolt az asszony, ahová majd 1956-ban kell megérkeznie. Az osztrákok lágy arcára barnapiros foltokat fest majd az emberi segítőkészség. A kapuk, amelyeket kitárnak majd előtte, rózsaszínű cukorszirupnal lesznek megkenve, az irodalmi stílus miatt.

De most egyelőre még otthon volt Budapesten, a sztalinizmus legsötétebb éveiben és még villanyt se tudott gyújtani, mert a fekete kocsi, a tizenkét lefüggönyzött ávóssal ott állt a kertkapunál, a kerítéshez támaszkodva.

Csend volt. Valahol egy vízcsap csepegett, monoton hangon, felülről lefelé, ahogy a vízcsapok szokták.

Odakint valaki kint maradt...

Amikor még lóhere voltam

(Ismeretlen (maradó) költő verse)

amikor még lóhere voltam és
nem nőttem fel az égig mint a sóska
a nevem az volt jóska

de mióta lóhere vagyok és
a kecskenyáj nyaranta rajtam termel
azóta nevem vendel

se ékezet se pont se vessző
se nagybetű se értelem
azt adhatom csak
mi lényegem.

ÖRVÉNYES ANDRÁS

Magyar kártya

(Szabálytalan riport)

Az olvasó, remélem, megbocsát, hogy nem szabályos riport következik. De az esemény, amelyet jelentéktelensége ellenére feljegyzésre érdemesnek tartok, valamiképp formátlan, pontosan nem határolható el sem a lélekben, sem a tájban. Húsz évvel ezelőtt talán novella lett volna belőle, harminc esztendeje kroki. Ma félszeg és befejezetlen írásmű. Azt hiszem, nemcsak a szerző tehet róla. A kor is, amelyben élünk, írunk s néha, váratlanul, régi ismerősökkel találkozunk: kissé kivetkőzve önmagunkból, mert a világ, mint tapasztaltuk, csúfot űz velünk.

Brunnen, a Vierwaldstätti-tó partján. Csöndes, elegáns fürdőhely, neonfények nélkül, zenegépek nélkül, az elmúlt idő meghatározhatatlan, áhítatot parancsoló emlékeivel. Balatonfüred Svájcban. A késő ősz hosszú, sötét árnyékokat terít a havasokra. A víz mozdulatlan, finoman csiszolt, ólomszínű. A kikötőben lapátkerekes, öreg gőzös áll. Faragott orrán szélfúvó angyal. Parti sétány, ívelt, nehéz lámpákkal. Cukrászda, árnyakkal és csipkékkel. Elhagyott zenepavillon. Körül sűrű, hatalmas erdők, zöldesszürke sziklák. Néhol, egy-egy csúcson magányos, nagy fenyő.

A táj nem idegen. Itt gyülekeztek Tell haragos hősei. Ez a Schiller memoriter helyszíne. És ez a magyar kártya. Azt hiszem, a zöld nyolcas lapján volt látható a vízre néző kőszirt, a marcona, mélyzöld félhomályban. Különös, hogy nálunk magyar kártyának nevezik a paklit, amelyben az íjas Tell, a stüsszi vadász, a kuoni pásztor, meg a többiek, a legszebb európai legenda bőrruhás és szakállas alakjai a felsők és az alsók. Népünk, midőn snapszlizik, még ma is a szabadságot forgatja ujjai között.

Bemegyek a cukrászdába. A kávé bizonyos, hogy ihatatlan. Jó kávét Pordenonéban vagy Ferrarában lehet inni, esetleg Salzburgban, sőt, azt mondják, még Budapesten is, ha az ember egy forintot csusztat a blokk alá. De itt, a cukrászda ablakából a Rigit nézhetem, a hegyet, amely elvész a felhők között. A szabadság őszi párákat lehellő, óriás monumentumát. S ha meguntam, hogy tekintetemmel sziklától sziklára, erdővágástól erdővágásra kapaszkodjam, a stüsszi vadászra és a kuoni pásztorra emlékezvén, elolvashatom, teljesen nyugodtan és zavartalanul a „Zürcher Zeitung"-ot. Még mindig nem feledtem el a tiltott gyümölcs élvezetének gyönyörűségeit.

De a cukrászdában ezt hallom:

— Az elvtárs nem kér semmit?

A pult előtt ketten állnak. Háttal felém egy nő, mellette magas, testes, bőrkabátot viselő férfi. A nőt ismerem. Nagyon jól. Sok éve nem láttam. Ma Y. közéleti férfiú felesége, Magyarországon. Y.-ról, a közéleti férfiúról keveset tudok. Az a fajta ember, akiről azt szokták volt mondani: „Nagyon jó elvtárs." A felesége... nos igen, ez furcsa és váratlan, érzem, hogy ha csak néhány másodpercre is, de roppant nyugtalan leszek. Ilyesmi még nem fordult elő. Csöndesen, észrevétlen kimehetnék a cukrászdából, elmehetnék vissza a hajóállomásra, ahol francia diáklányok üldögélnek. Hajóra szállhatnék és elmehetnék Luzernbe. Mindjárt indul a hajó, a lapátkerekes gőzös, orrán az angyallal.

De mégis azt mondom:

— Jónapot, elvtársnő.

Megfordul, látom, hogy nagyon megijedt. Elsápadt. De mindez csak másodpercekig tart. Már összeszedi magát, elhatározza magát, mosolyog és túlzott lendülettel nyújtja a kezét: szervusz. S aztán azt mondja, amit ilyenkor mindenki mond: semmit nem változtál. S akkor állunk egy darabig, meglehetősen bambán, mind a hárman. A kiszolgálónő szólal meg a pult mögött:

— Kíván még valamit, nagyságos asszony?

— Köszönöm semmit — mondja Y. elvtárs felesége és zavartan a bőrkabátos férfi felé int:

— Azt hiszem, maguk még nem ismerik egymást.

Ez most megint rettenetesen ostobán hangzik. A bőrkabátos kezet nyújt:

— Török, Örvendek.

Súlyos, vastag kéz, nem egészen tiszta. A bőrkabátnak olaj és benzin szaga van. Ez a gépkocsivezető, gondolom. S én is örvendek. A testes férfi kedélyes kíváncsisággal pillant rám. Az alsóbb néposztályhoz tartozók egészséges ösztönével azonnal felismeri, miről van szó. S azt mondja:

— Elvtársnő, én kimegyek a kocsihoz. Nem zártam le.

— Svájcban nem lopnak — jegyzi meg Y. felesége. Udvariasság, amely talán nekem szól. A bőrkabátos felém fordul, derűsen a homlokához billenti az ujját:

— Isten vele. Minden jókat.

Gyorsan elmegy. Az jut eszembe, hogy utoljára egy monacói hercegnőt láttam sofőrrel utazni. Kifestett múmia volt, legalább nyolcvan éves. Rolls Royceon érkezett a viareggiói strandra. Az olaszok körülállták és vigyorogtak. Y. elvtárs felesége Chevroletet használ. Török, a gépkocsivezető beül a volán mellé. Kulcsot nem vett elő. Az ajtó nyitva volt.

— Szép táskád van — mondom, mert valamit mondani kell.

— Krokodil. Zürichben vettem. A Bahnhof Strassen.

Ez annyit jelent: értsem meg, hogy ma már ő is otthonosan mozog a nyugati világban. Krokodiltáskát a Bahnhof Strassen vásárol az ember, ha Svájcban jár.

— Irigyelni fognak érte otthon.

Elmosolyodik.

— Gyűlölni fognak. Nem lehet büntetlenül utazni.

De ez csak tréfa volt, rögtön megbánja:

— Különben, ilyen táska van Pesten is. Sőt, olcsóbb. Maszeknál.

Szakállas férfi lép a cukrászdába.

— Ez Dürrenmatt — mondom hirtelen.

Rögtön elhiszi.

— Azt gondoltam, fiatalabb. — S már elfordul. — Az „Öreg hölgy"-et nálunk is adták. Ragyogó előadás volt. Tudod, hogy a Néphadsereg Színházát átkeresztelték? Most megint Vígszínház.

— Nagyon örülök.

Gyanakodva, rosszkedvűen néz rám.

— Minden megváltozott — mondja. — Nem ismernéd meg a várost.

— Igen, hallottam. Az ostornyeles lámpák. És van olyan neon is, amely szabályos időközökben felgyullad és kialszik. És van kakaó.

— Ne gúnyolódj.

— Nem gúnyolodom. Az emberek szeretik a kakaót.

Bosszús nyugtalanság villan a szemén. Érvelni akar, vitatkozni, meggyőzni. Mintha valójában szégyelné, hogy itt van. Mintha igazolnia kellene, önmaga előtt valamit, amit nem lehet igazolni. S érzem, örülne, ha azt mondanám, suttogva és titokzatos arccal: a Vérmezőn agyonlőttek kétszáz parasztot, mert nem akartak belépni a termelőszövetkezetbe. Vagy azt, hogy Budapesten nincs tej és nincs kenyér. Holott csak tojást nem lehet kapni időnként, cirokseprőt, villanyzsinórt és horgolócérnát. S mindössze két közös ismerősünk ül börtönben. Mindez apróság, nem fontos megemlíteni. A fontos, hogy ő, Y. elvtárs felesége ma már egy kicsit körülkocsikázhatja Svájcot, amíg a férje Bernben tárgyal. És lakkozhatja a körmét. Ezért érdemes volt „höbörögni". Meg vagyok elégedve. Csak beszélgetni nem tudunk tovább, nincs mit mondanunk egymásnak. Én nem terjesztek hidegháborús rémhíreket és ő nem akar rávenni arra, hogy hazatérési engedélyért folyamodjam. Amikor rágyújt, udvariasan tüzet adok. Nem vagyunk ellenségek. Nem vagyunk barátok. Svájc egyébként is semleges föld.

A szomszéd asztalnál most idős asszonyság foglal helyet, kutyával. Süteményt rendel és a kutyának egy adag tejszínhabot. Tányéron hozzák és leteszik a földre. Y. elvtárs felesége hosszan nézi a jelenetet. Sokkal tovább, mint a szakállas ál-Dürrenmattot.

— Ez azért borzasztó — mondja.

— Ez a kapitalizmus. Nem rokonszenves.

Megrázza a fejét:

— Borzasztó.

Kijavítom:

— Borzasztó az, amikor az ember személyes ismerősét, esetleg jóbarátját felakasztják. Az nagyon borzasztó.

Csönd. Kicsit remeg a kezében a cigaretta. Svájci cigaretta, Mary Long, szép, szőke dohány.

— Hát akkor... — mondja és feláll. Megfogja a kezem, mosolyt erőltet az arcára.

— Nagyon örültem, hogy láttalak. Különben jól vagy?

— Igen, jól.

Elmegy, az ajtóból még egy kedves pillantást küld felém. A váratlan találkozásoknak vannak bizonyos törvényei, amelyeket Y. elvtárs felesége is pontosan ismer. Nem tartozik a legalsóbb néposztályhoz. Amikor átvág a parti sétányon, a várakozó Chevrolethez, eszembe jut, hogy elfelejtettem Y. elvtársat ismeretlenül is üdvözöltetni. Talán majd legközelebb.

A riportnak nincs kerek és szabályos befejezése. Y. elvtárs felesége elhajtat a parti úton, Schwyz felé. Három nap múlva otthon lesz. Abban az országban, ahol, nagyon helyesen, nem etetik tejszínhabbal a kutyákat. S én ott maradok az ablak mellett, szemközt a Rigivel, amely egyszerre jelenti számomra a magyar kártya lapjait és a szabadságot. Megered az eső, a túlpart lassan fénytelen ködbe merül. Elkérem a „Zürcher Zeitungot" és olvasni kezdek.

Irodalmi Ujságot

Villudy György

Egy kecske nem csinál sarat

Beszélgetés Charlemagne-ról

Az utcán éjszakáról visszamaradt tevetörmelék hevert. Abu Jusztuf, aki kalauzumul szegődött az alzsíri néger negyed japánjai között, norvég költőkből idézett. Minden vagyonom négy kiló színarany, néhány gyémánt, pár platinarúd és egy gyöngyházgyűrű elefántcsontszipka volt. De vidám voltam és gondterhelt, mint azok, akik tele vannak bajjal és ettől derűsek.

— Egy kecske keres, ó sahib! — szólt be Abu és már fel is lebbentette sátram mahagóni kapuját. Az így támadt nyílásban egy jól megtermett kecske állt. Hosszú vörös szakállán kék csíkokat bontott a lenyugvó nap méregzöld sugara. Rögtön tudtam, hogy Barbarossa Frigyessel állok szemben.

Némán néztünk egymásra. Szemén láttam, hogy rám ismer. Utoljára Charlemagne-nál vacsoráztunk, Avignonban, még abban az időben, amikor Grosz Károlynak hívták. Ebből magyarosított később Nagy Károlyra, majd pedig, amikor megválasztották nyugatrómai császárrá, az ötödik fizetési osztályban, akkor Charlemagne-nak nevezte el magát.

Átöleltük egymást. Sokáig álltunk így, patával a kézben, mekegtünk és datolyaürmöst ittunk, ki tudja, honnan merített poharakból. Körülöttünk szatrapák, prokonzulok, basák, kánok, bégek, maharadzsák és biztosítási ügynökök nyüzsögtek, de mi csak arra a bölcs mondásra gondoltunk, amit a zebroszi Undokratesz mondott Kr. e. 12-ben, de ez nem jutott eszünkbe.

Könyvekről röviden

NYÖG JENŐ „Talp. mezt. csül." c. regénye: *Pocs.*

MÉSZ ÖDÖN „Nyil. lil. orch. a. pat. part." c. versciklusa: *Ócsk. vac.*

MUNKATÁRSAINK minden írása: *Az irod. gyöngysz. Remekmű.*

Költők a felfordulón

Frederick Huetzphe dán világnagyságról nehéz bevezetőt írni. Élete nyitott könyv, amely a londoni Lédererné, K. Helén Ltd. angol könyvkiadónál jelent meg. Fiatalsága belelógott a XIX. század végébe, de kirántotta magát belőle és száraz lábbal kelt át a XX. századba. Kezdeti művei magukon viselik a tapogatózás és útkeresés minden jelét. Ennek több oka volt, de főleg az, hogy abban az időben még nem tudott sem írni, sem olvasni. Később megírta nagy eposzát „Rücsök" címen. Igazi mély írás ez, egy megtépett lélek önvallomása másokról. Később megszámlálhatatlan értéktelen semmiséget írt, amelyek méltóvá teszik őt ahhoz, hogy lapunk olvasóival megismertessük Frederick Huetzphe-t.

A FÜLÖNFŐTT SZEMLÁBKÉZ

Frederick Huetzphe verse

A szemlesütve szálltam-széltem át
Miközben vértem várta vérem,

Egy lábkéz volt a sárga óceán
Tenyérnyi kéz egy lábszemű egéren.

Fülem kitettem tégedet elébe

És döngve-dongva-düngve dünnyÖgök

Szemétmoszat száll a Világ felett
És én összetett gyomrotok
Tömöm, ti
Dögök.

Sorompó Viktor

Agynyekk

...te rusnya-dögje te, te jószágdudvája, te agynyekk... hijj... az a för — — — — nyünyünyámnyü... hé, te mo — — — — juuuh... ijjjj... vijjj... Ez hallatszott a Nyér Nyányájából, ahogyan a csecselegyek a Végtelen Tehéni Emlőcsutort nevezik, de nem lehetett másé az a Csecselégy Hang, csak a CSECSELEGYEK LEGYECSECSÉÉ, aki nyakig Bőrben-Bőnyében-Bornyálban-Bérbárban ázva böllengélt a brutyószín málban.

— — — Hijj — rivogott a CSECSELÉGY, így átkozva a Nagy Tehényi RENGETEGTENGEREGET és közbülsőségesen dühöngve pofozta - tépte - tiporta - sújkolta — — húzta - nyúzta-csípte-kólintotta-ütlegelte - tángálta-csapta-lazsnakolta... (Többit lásd: Ballagi Nagy Szótár.)

— Ámde ez nem elég — szólt Furdancs és jóságosan végbélsörtéire tette a mellső lábpamatait. — Mit kívánsz, kicsiny Szivornya? Az ám a hijjj — — — —

(Szent Isten, Szerkesztő úr, most látom, hogy az eredetit adtam le és nem a paródiát, mert azt hittem, hogy az maga a paródia!)

Liliomos Fennköltt Béla

SZÉL ELLEN

— Verses önéletrajz —

A zseni szól belőlem. Minden verssorom,
oly hófehér, mint lelkem, s a korom,
amellyel ázott lágyszagú éjjeleken át
ettem a sors keserű konyakát.
Pusztuljatok, ti nyamvadt jellemek,
kinek keblében nincs se mész, se bor!
A babér fejemhez ott s úgy viszonyul,
Mint tökfőzelékhez a kapor.

Tízezer halat kértem kölcsön egy óarany Hegytől
de nincs már hitelem mert ellenem fordultak
a bedugult segélyforrások iszamos tetűi.

Eszméim láncokban,
Karórám zálogban,
Messzelátszó hangom felhangzik az égig:
Nézze, Fuksz, adjon egy húszat a
karórám zálogcédulájára. Elsejéig.

LIVRARIA D. LANDY
Sao Paulo
Rua 7 de Abril 252, 5° sala 53
Caixa Postal 7943.
Dél-Amerika egyedüli könyvkereskedése, ahol *magyaron* kívül négy világnyelven vásárolhat az igényes olvasó.
Könyvek, metszetek, folyóiratok. Kérje katalógusomat!

MÁTÉ IMRE

Bűvös-bájos fiúszarvas

Sok fejtörést okozott az irodalmat szívből szerető keveseknek, hogy volt-e valaha is más népek époszaihoz hasonlatos, vagy azokhoz valamiképpen mérhető nemzeti époszunk. Ha nem volt, miért nem volt, s ha volt, miért veszett el? Arany János a *Koszorúnak* nevezett évkönyv 1863-as számában „Naiv Époszunk" címmel nagy tanulmányt szentelt az ügynek. Arany igen hiányolta a nemzeti époszt. Mivel naivat nem lelt, ő maga tervezett nagyszabású hőskölteményt. Ilyenféle munkálatai eredményeképpen láttak napvilágot a hun mondakör költeményei.

Hét esztendővel ezelőtt Arany ügyködésén buzdulva, kutatni, keresni kezdtem a mi naiv époszunkat. Az egyetemen nyelvésznek készültem és okultam valamit: ha van összehasonlító nyelvtudomány, miért ne lehetne összehasonlító irodalomtudományt is teremteni? Nem eleven költők bosszantására, hanem a népköltészet vizsgálására. Aranyénál kisebbek voltak az én igényeim, beértem totemállatvadász énekkel is és ilyent találtam. Anonymus adta az ötletet. Hunor és Magor, mint ismeretes, úgynevezett csodaszarvast űztek, kergettek, aztán meg lányokat raboltak. No már most annyi bizonyos, hogy őseink vadásztak szarvasra. Azt is tudjuk, hogy a farkas és talpas (medve) mellett a szarvas is totemállatuk volt. Aztán úgy okoskodtam, ha tehát vadásztak totemállatra, akkor a rokonnépekhez hasonlóan igézték az állatot. A manysi medveénekek igéző énekeihez hasonló énekeket kerestem és találtam a mi népköltészetünkben. Találtam, de csak töredékeket. Néhány regősének töredékét. Igen jelentős, hogy regőséneket, mivelhogy a „regölni" ige jelentése rokon az igézni, bűvölni, bájolni szavakéval. A regölés *megjelenítő igézés*. Ezekből a töredékekből a következőket tudtam meg: a szarvas az égből származik, az Isten földreszállott teremtménye, vadásznak rá és ő menekül, az ég sokszor segedelmére siet, üldözői elől az égbe megy és Isten követ gyanánt használja; szarvára veszi a holdat, napot, oldalára a csillagokat és beszélni tud.

Mivel a töredékeknek megfelelőit a rokonnépek költészetében megtaláltam, nem átallottam a hiányzó részeket azok költeményeinek egészén okulva kiegészíteni. Mert ha a meglévő részek hasonlatosak, hasonlatosak voltak az elveszett részek is.

Alább közlöm az így keletkezett s 10 részből álló éposz 7. részét.

ELEJTETT VADAT ÁMÍTÓ ÉNEK

Ég szülötte, ég kegyeltje a szarvas,
varázsos, furfangos állat a szarvas,
hogyan is mertük volna mi
elejteni?!

Nem jöttünk mi rossz szándékkal
érted,
rudon nem tűz fölé viszünk mi
téged,

Aranyos barom, ne haragudj ránk,
durungon tégedet vendégségbe
viszünk,
hogy megízleld, milyen a mi
eledelünk.

Bátyád, a tulok is nálunk él,
öcséd, a birka is nálunk henyél,
mért ne lakhatnál te is minálunk.

Atyádfia, a bival is látni szeretne,
meg apánk is, hogy mellé ülj a
kerevetre.

Légy velünk, hogyha leányokkal
vigadunk,
akkor is, ha zsivajos kanmurit
csapunk.
Lehetsz ott, ha akarsz pityókás,
részeg.
Boritalok, ha fejedben kárt
tennének,
söritalok, ha lábodban kárt
tennének,
puha alommal vetett ágyra
fektetünk.
Ha kozmásnak mondanád
eledelünk,
tiszta fazékban újat főzünk neked.
Gyomrod ha a főztet be nem
venné,
a sültet is hogyha meg nem tűrné,
kérődző állatnak való étellel
etetünk.
Sárkereket tömérdek holdat vetünk.
Télire is gyűjtünk sokféle herét,
meg pásztortáska édes gyökerét.

*

Amikor bőrödet húzzuk,
tompa bicsakokkal nyúzzuk,
nem galádul míveljük azt.

Szabóval újat szabatunk,
vargával újat varratunk,
hogy legszebb bőröd neked legyen.

Amikor agancsodat fejtjük,
fűrészekkel szeleteljük,
nem csalárdul tesszük mi azt.

Áccsal újat ácsoltatunk,
kallóssal újat csapatunk,
hogy leghetykébb agancsú te légy.

Tűzön hogyha pirítgatunk,
parázs fölött, ha forgatunk,
ne találd szívedre venni!

Csak megtöltünk forrósággal,
hogy télidőn vigan lakhass,
fagyoknak fügét mutathass.

*

Úúú, úúú, vadölő vadak kiáltanak
így,
vérivó vadak üvöltenek így,
húsevő vadak ordítanak így.

Nyomodat szimatoló farkasok elől,
kiöltött nyelvvel loholó ordasok
elől

jaj, hová rejtsünk,
jaj, hová bujtassunk,
miféle lapulásra alkalmas helyre
dugjunk?

Belecsempésznénk fa odvába,
de kigyók szundító helye az,
dongók fészkelő tanyája az.

Csikedet a hüllők megharapnák,
monyodat a darazsak megmarnák.

Gyömöszölnénk mart alá is,
de ott gőték uszkároznak,
vízigyikok fickándoznak.

Orrod lukába vízigyík mászna,
gőte meg füled kagylójába.

Nem süllesszthetünk lápba se,
mert az meg teli izikkel,
hinárfélék tömegével.

Betömődnék szemed iszappal,
szád meg hinárboncsokokkal.

Meg csurdig is az piócával,
csiborok pimasz hadával.

Csibor csípne tomporodba,
pióca csülködre tapadna.

Magas fára is vonszolnánk,
de ott varjak gyülekeznek,
kányák lesre oda ülnek.

Varjak szemedet vájkálnák,
hasadat hasítgatnák kányák.

*

Csikasz vadak lihegése közelebb
hallik,
toportyánok csörtetése közelebb
zajlik.

Jaj, gyémánt szembogarú állat,
jaj, hamvas szeder szőrű állat,
talajba vakonddá mért nem lettél,
földbe csimasznak mért nem
születtél?!

Legény pajtások a szegényt ki nem
szánja?
Siheder szarvas szétmarcangolását
ki nem bánja?

Jaj, kicsi szarvas, hová rejtsünk?
rettenetes vadak elől hová
temessünk?

Legjobb az lenne, ha szájunkba
vennénk,
menedékre gyomrunkba
leengednénk.

Az ám, csak ilyen nagy vadat
hogyan nyeljünk le,
epénk alá mi módon kebelezzünk
be?

Fejszékkel gyorsan földarabolunk,
szablákkal hamar széthasogatunk,
úgy rejtőztetünk el százkét
gyomorba!

Ki ismeri Zolát, a szüzet...?

Ki ismeri Zolát, a szüzet? Ki ismeri azt a Zolát, aki verseiben a plátói szerelemről beszél, mert az „szebb, lebilincselőbb", mint a fizikai szerelem? És ki ismeri azt a Zolát, aki e sorokat írta: „Kérjük Istent, vezéreljen utunkba egy elvirult lelket, hogy szerelmünkkel visszavarázsoljuk fiatalságát és tisztaságát."

A katolikus francia író, Henri Guillemin vállalkozott az ismeretlen Zola bemutatására, életének és művének tíz évi tanulmányozása után.* *„Azt hiszem* — írja tanulmánya bevezetőjében — *most már ismerem az írót. És, higyjék el, nagyon kellemes és vigasztaló érzés ezt az embert ismerni — annyi rossz társaság után."*

Guillemin nem kisebb feladatra vállalkozott, mint arra, hogy Zolát megmagyarázza és rehabilitálja. Szükség van-e erre? Ugy látszik, igen. Nemcsak azért, hogy megcáfolja az elképesztő vádakat, amelyeket Gyp-től Anatole France-ig, Jacques Bainville-től Claudel-ig nemzedékről-nemzedékre ismételnek ellene, hanem, mert a francia jobboldali értelmiség ma sem bocsájtja meg neki a hazaárulással ártatlanul vádolt Dreyfus védelmét. Bizonyos körök nem bocsájtják meg Zolá-nak egyházellenes magatartását sem, szándékosan összetévesztve a kritikát az istentagadással.

A francia baloldali írók vállveregető lenézéssel beszélnek Zoláról; A „jó, öreg naturalista" mondják, majd Kafkára vagy Joycera terelik a szót. A kommunista értelmiség sem rajong érte tulságosan, mert Zola nem szerette a professzionista szocialistákat és, általában a politikusokat, s ennek regényeiben félreérthetetlenül kifejezést is adott. És az egyház ma is indexen tartja műveit.

Anatole France ezt írta: *„Egyetlen író sem alacsonyította le az emberiséget olyan mértékben, mint Zola és egyetlen ember sem tagadta még úgy a szépet, a jót és a szerelmet, mint a ‚Nana' írója."*

A katolikus Guillemin fejét csóválja: *„Egyetlen írót sem vesz körül annyi ocsmány legenda, mint Zolát. Pedig kevés író akad, aki olyan nemes és tiszta lélek, mint ő."*

De ki ismeri Zolát, a szüzet, aki húsz éves korában visszautasít minden kísértést és azt vallja, hogy a testi szerelem csak a házasságon belül engedhető meg. Ez időben a lejtős Monsieur le Prince utcában lakik anyjával, az Odéon színház, a Luxembourg-kert, a Cluny múzeum, a Sorbonne és a Panthéon között. Kerüli a diákok társaságát, a konflisok és kétfogatúak zaja idegesíti. Párist éjszaka szereti gázlámpák fényénél, a sötét ablakok alatt. Az elhagyott utcák léptei zaját visszhangozzák és tanúi csak a kóbor macskák, amint megáll az Odéon téren, rövidlátó szemével füzetére hajol és írja:

Hova sietsz felhő?...
Én a lélek vagyok
Aki Isten elé járul.

Egy árnyék vállára teszi kezét. A költő felrezzen, füzetét kabátja alá rejti: egy nő áll előtte illatfelhőben, mosolyogva. „Az emberi rosszasággal álltam szemben", írja később „Claude vallomásá"-ban és menekül.

De senki sem menekülhet sorsa elől.

Az emberi rosszaság megtestesítője Zola számára az a személy, aki a szerelmet aprópénzre váltja és az utcán árulja. Az első szerelem titkait éppen ez a fajta nő tárja fel a szűz Emile előtt. Pedig Berthe nem szép és mégcsak nem is fiatal. Zola abban a nyomorúságos garniszállóban ismerkedett meg vele, ahova érettségije után költözött, hogy egyedül legyen és írhasson.

Egy éjszaka sikoltozásra ébred. A szomszéd szobában Berthe, az utcalány, idegrohamban fetreng a kopott szőnyegen. Zola teljel kínálja, csillapítja, lefekteti. Berthe álmélkodva figyeli. Emberi módon még alig beszéltek vele, ezért tehát fizetnie kell. Mivel fizessen? Azzal, amiért neki fizetnek. Zola borzadva, de elfogadja az ajándékot. De számára ez nem fizetés, hanem az első nő, az első szerelem. Segíteni akarja, a tiszta életről, a becsületről, a jóságról mesél Berthe-nek órákon át. *„Összeházasodunk* — mondja. — *Gyerekeink lesznek."* Az utcalány elképedve hallgatja. Bolond ez a fiú? Persze, hogy bolond. Feleségül akar venni. De hiszen mestersége sincs a szerencsétlen éhenkórásznak. Verseket ír. Verseket! Mintha abból meg lehetne élni. Minden holmiját zálogba csapta, olajba mártogatott kenyeret eszik ebédre és házasodni akar!

„Emile Zola — írja Guillemin — *e butuska gyermek, fejét a rokkant nőszemély keblére hajtotta és távoli, hozzáférhetetlen szívét hallgatta."*

„Cinikus, bamba szíve — vallja Zola a szakítás után — *halk hangon hosszú történeteket mesélt nekem egy ismeretlen nyelven. Most már tudom, hogy egy holt lélekkel akartam megértetni magamat.*

De a *„boldogsághoz vezető útat"* sohasem találta meg vagy talán nem is kereste sokáig. Igaz, első regényei: *„Mesék Ninonnak"* és *„Claude vallomása"* még ezen az úton haladnak. Ez lenne-e a magyarázata habozó stílusuknak és kissé mesterkélt mondanivalójuknak? *„Félek a valóságtól, menekülök a valóságtól"* — mondja huszonnyolc éves korában, 1868-ban, és felvázolja a „Rougon Macquart" tervét.

Franciaországban, a regény hazájában, egy író sikere vagy sikertelensége rejtélyesebb, mint a mélyvízi halak élete. Az 1960-as évi Goncourt-botrány után elfogadhatónak tűnik Flaubert Zolának adott tanácsa: *„Az érvényesüléshez nem tehetség kell, hanem az, hogy olyan emberekkel fogjál kezet és nevezd őket barátaidnak, akiket szolgádnak nem fogadnál."*

Zola e tanácsot így köszönte meg: *„Vagy érvényesülök, mert mondanivalóm van, amit a magam módján akarok kifejezni, vagy pedig megdöglök."*

Tizenegy évi küzdelem után már tudja, hogy nem kell „megdögölnie". A „Patkányfogó" az első nagy siker és a „Nana" eléri a százezres példányszámot. 1888-ban megkapja a becsületrendet, 1891-ben a Francia Írók Egyesületének elnöke és 1892-ben akadémiai tagságra pályázik. Hír, dicsőség, pénz — Zola mindent megkap, amit egy író megkaphat.

Karrierje zenitjén áll, amikor a francia katonai hatóságok kémkedés vádjával letartóztatnak egy zsidó kapitányt, Dreyfus-t. Zárt tárgyaláson elítélik, megfosztják rangjától és deportálják. 1898 január 13-ikán megírja a „Vádolom" című cikkét, amelyben a kapitány ártatlansága mellett foglal állást, és azzal vádolja a katonai bíróságot, hogy „parancsra gyilkolt." Zola célja az, hogy bíróság elé állítsák és, hogy a Dreyfus-ügyet polgári bíróság tárgyalja nyílt tárgyaláson az ő személyén keresztül.

A „valóság" ábrázolója most ismerkedik meg igazán anyagával. Cikkének hatása minden várakozást felülmúl. Regényeit a könyvkereskedők bevonják a kirakatokból. A jobboldali alakulatok Páris utcáin fejét követelik. A parlamentben „szemét"-nek és „büdös idegen"-nek titulálják. Ellenfelei bérgyilkosokat hozatnak át Algirból, ahol az antiszemitizmus soha nem tapasztalt méreteket ölt. *„Revolvergolyó vagy kés?"* — kérdezi Zola vállát vonogatva.

Amikor Dreyfus ártatlansága, Zola pere kapcsán kiderül, amikor az ügy hullámai, legalább is a felszínen, elsimultak, az író ezt mondja barátjának és ügyvédjének, Georges Clémenceau-nak: *„A Dreyfus-ügy jobbá tett."*

„Páris tele van bölcs koraszülöttekkel, akik lázadás nélkül fogadják el a világot — írta „Claude vallomásá"-ban. — *Száz fiatalember közül kettő vagy három akad talán, akik megrettennek saját életük előtt; a többiek békében élnek önmagukkal, ocsmányan és mosolyogva. Ami engem illet, én talán örökre gyermek maradok."*

Az is maradt. Húsz éves korában egy utcalányt akart az erény útjára téríteni, ötvennyolc éves korában az igazságszolgáltatást. *„Mindennap írni és felháborodva élni"*, ez volt a mottója.

Sikeres élet: mindennap írt és felháborodva élt.

Faragó László

* *Henri Guillemin: Zola, légende ou vérité (Editions Julliard).*

Az autós-szemlélet és a gyalogos-szemlélet

E két *terminus technikussal* bővült a szovjet esztétikai zsargon az utóbbi idők képzőművészeti vitái során. E viták a korszerűség problémájáról, új kifejezési formák keresésének lehetőségéről és a szovjet képzőművészet stílusbeli jellegzetességeiről szóltak írásban és szóban.

Az autós-szemléletet képviselik azok a művészek és kritikusok, akik elégedetlenek a szovjet képzőművészet mai siralmas állapotával és tágítani igyekeznek a Sztalin és Zsdanov által szocialista realizmusnak nevezett fotografikus jellegű, pszichologizáló, a múltszázadi kispolgári zsánerkép-festészetre és akadémizmusra emlékeztető művészetet. Szószólóik többek közt Dmitrieva, Nyisszkij és Dejneka. Az utóbbi — Muhina mellett — az egyetlen Nyugaton is elismert szovjet képzőművész; a brüsszeli kiállításon bemutatott 1928-ban festett „Petrográd védői" című képe őszinte forradalmi pátoszával és az előadásmód monumentális hatású egyszerűségével nagy sikert aratott. Az „autós" elnevezés Nyisszkijnek a Moszkovszkij Komszomolecben közölt cikkéből ered és széles körben, gyorsan visszhangra talált. E cikkben a művész a látható világ festői ábrázolásának újszerű szemléleti módszereiről értekezett.

Nyisszkij szerint, ha a művész témavilága a mai élet és alkotásaiban a mai emberekhez kíván szólni, akkor nem érheti be elmúlt korok művészetének formanyelvével. A művészi hatás fokozásának érdekében történő torzítások a mai néző szemében a mű hitelességének érzetét keltik. Azzal érvel, hogy az autóban ülő ember az úti jelzések szándékosan megnyújtott betűit rendes formájukban látja. Továbbá, hogy a pszichológiai ábrázolás és a drámai konfliktusok megfestésének irodalmias feladatát napjainkban a film vette át és ezt jobban teljesíti, mint az akadémikus, allegorikus, vagy zsánerszerű pszichologizáló festmény.

A vitában N. Dmitrieva művészettörténész igyekezett egy kompromisszumos álláspontot kialakítani. Szerinte kétféle lehetőség van: egyrészt a világ empirikusan megfigyelt jelenségeinek a térérzékeltető festészet eszközeivel való ábrázolásáé; másrészt pedig a lakonikus, expresszív formákból kialakított összefoglaló megoldásoké.

Ennek a vitának a szellemében hívták össze az OSZSZSZK Képzőművészeinek Szövetsége első kongresszusát. Az újonnan megalakult szövetség szervező bizottságának elnöke, V. A. Szerov festőművész sztalinista gyakorlattal törte derékba a körülményekhez képest jó úton induló vitát. Szerov szerint a vita a korszerű kifejezési eszközök hangoztatásával félretolni igyekszik a szovjet élet ábrázolásának kérdését. Hangsúlyozta, hogy noha *„az absztraktok, a szürrealisták és más szélsőséges irányzatok elvei nem találnak talajra a szovjet művészek körében, egyesek nem veszik észre, hogy amikor a tematikus festményt és annak pszichológiai feladatait támadják, a fenti elméletek szólamait ismétlik..."* A revizionizmus vádjával támadja Nyisszkij véleményét, s ehhez csatlakozott Sztalin házifestőjének, az akadémikus Joganszonnak nyomtatásban is megjelent felszólalása.

A vitát — mint, sajnos, a szovjet és népi demokratikus vitákat általában mindig — az igazi problémákat nem érintő mellébeszélés jellemezte. Az autós-szemlélet hívei tévednek, amikor a gyalogos-szemléletet a valóság objektív ábrázolójaként ismerik el, s a kérdést technikai problémává szűkítik. A szovjet művészet válságának elsősorban nem formai, hanem világnézeti okai vannak. A vita egyetlen eredménye, hogy a dogmatikus, konzervatív gyalogos-szemlélet hívei elismerték a másik szemlélet jogosultságát, azzal a feltétellel, hogy a főiskolai oktatás továbbra is a régi alapokon történik.

(N. Gy.)

TASNÁDY TAMÁS

A BŰNÖS

1954 októberében az x-téri plébániatemplom másodkáplánja voltam; szerzetestanár, ki a rendház kényszerű feloszlása után előljárói engedélyével világi papként dolgozott tovább.

Nehéz munka volt ez; a létkörülmények s a világi hatóságok egyaránt sanyargattak. Sok rendtársam levetette a reverendát s gyárban vagy vidéken kereste kenyerét! én nem tudtam megválni az aktív egyházi szolgálattól. Jóllehet azok, kik a műhelyek emberei közé keveredtek, nem adták föl szükségképpen hivatásuk, terjesztették és ébren tartották a lelkekben a hit világosságát, kereszteltek, áldást osztottak, amiért sokan közülük börtönbe, kényszermunka-táborba kerültek — én mégis a rendszeres papi tevékenység mellett döntöttem. Elhatározásom főként az sugalta, hogy ha gyárba megyek, nem szolgáltathatom a legszebb és legnagyobb kegyelmet, melyet Isten a halandóknak adott: a bűnbocsánat szentségét. Tudom jól és hiszem, hogy Isten kegyelmei, az Egyház szentségei között értékkülönbség nincsen; hogy egyiküket mégis kiemelem, azt csupán személyes érzelmeim okozzák.

A gyónás a megtört lélek bűnbánó kitárulkozása, a bocsánat szentsége sarkalatosan megváltoztathatja az embert. A bűnbánó lélek kétségbeesett erővel küzd vétkei ellen, ha levesszük róla a bűnök terhét, fölszabadult erői jótettre indíthatják. Alszerpap koromban megfogadtam, sohasem engedem meg, hogy gépiességgé, külsőséggé gyalázódjék környékemben a gyónás; ha van érdemem, mely ítéletnapkor jobb felé irányít — nem tartom magam tökéletes kereszténynek, a makulátlan keresztények a vértanúk s a szentek! — hitem szerint csak ez lesz.

Délelőttönként s a világi munkaidő után a gyóntatószékben ültem, a plébániatemplom félhomály fátyolozta bal hajójában, a Szent József-oltár mellett. Az én szemem megszokta a derengést, a templomba lépő vonásait már a kapuban kivehettem, breviariumot is tudtam olvasni a gyéren szemerkélő fényben.

Egyik délben egy inkább alacsony mint középtermetű, fekete férfi lépett a templomba. Aznap a kapu tárva-nyitva volt, kiláthattam a térre, s megfigyelhettem, mint közelített. Látszólag közömbösen, céltalanul haladt a rosszulmunkált ágyások között, gondtalanul cigarettázott, kavicsokat rugdalt. Aztán eldobta a cigarettacsutkát, s mint aki attól fél, hogy figyelik, cipőigazítás ürügyén lehajolt s hátra lesett. Kioldotta, majd megkötötte cipőfűzőjét, feleegyenesedett, zsebrevágta a kezét s füttyre csücsörített szájjal tovább lépett. Egyszerre megfordult s a templom felé tartott, óvatos szögben közelgett, az utolsó pillanatig fönntartotta a látszatot, hogy másfelé igyekszik. Poroszkált, ténfergett. A kapu előtt hirtelen gyorsított, iramban letudta a négy lépcsőt s a bal kapuszárny mellett elsurranva, bekerült a kívülről átláthatatlan félhomályba. Percekig állt ágyékmagasságban összekulcsolt kézzel, aztán a szenteltvíztartóhoz osont, megmártotta ujját s keresztet vetett.

Nem ő volt az egyetlen ezekben az években, aki ily riadtan érkezett, viselkedése mégis feltűnő volt: úgy mozgott, oly idegesen, váratlan bajoktól rettegően, mintha élete került volna veszélybe. Szorongása még itt bent sem akart szűnni, oldalvást tartott a gyóntatószékhez, zavart, rebbenő szemekkel. Ballal arrébb lebbentette a függönyt, letérdelt s tenyerébe temette arcát.

Nem szóltam, vártam, szedje össze magát.

— Dicsértessék... — mondta percek múlva s a rácson át rám emelte tekintetét. Enyhehullámú, pomádézott fekete haja volt, kis barna szeme, vékony szemöldöke, sovány, barázdálódó arca, aligbajúsza. Szemealja kék volt, s e kékség beteges-zöldes sápadtságban folytatódott az arcán. Kistisztviselőnek néztem.

— Mindörökké — feleltem.

Elnémultunk. A férfi esetlen zavarral küszködött. Összekulcsolta a kezét, majd szétkapta s az imazsámoly szélébe markolt. Pillanatok múlva sóhajtott s valamelyest elengedte magát.

— Gyónom a mindenható Istennek... — kezdte. Hangja remegett, kárált, elakadt. — Nem tudom, hogy van! — rimánkodott. — Nyolc éve nem gyóntam.

— Nyolc éve?

— Nyolc éve. Nem lehetett. Nem tehetek róla. Nem az én hibám. — Kapkodóan, nyugtalanul beszélt.

— Nem a formákon múlik — nyugtattam. — Ha bűnbánatot érzünk, érdemesek vagyunk a bocsánatra. Segítek. Mondd utánam.

— Tegeztem, ezért a legtöbb gyónó hálás. — Gyónom a mindenható Istennek, s Isten helyett neked lelkiatyám...

— Neked lelkiatyám... — visszhangozta.

— Hogy utolsó gyónásom óta ezeket a bűnöket követtem el.

— Hogy utolsó gyónásom óta...

— Szava elakadt, orcáján rángás futott át, megragadta a függönyt, behúzta, félig beleburkolódzott s száraz lehelettel suttogta felém:

— Ki kell mondanom. Az Államvédelmi Hatóság őrnagya vagyok.

Megütődtem. Két rendtársammal megjártam annak idején a Hűség Házát — azt a házat, amelyben most az AVH tanyázott — s egyikünk sem tört meg, igazságunk volt, azért. Mielőtt a tanári oklevelet megszereztem, három évig fegyházi lelkész voltam, sötétlelkű bűnözőkkel találkoztam. Egy parasztlegény, akit bizonyíték híján fölmentettek, negyedórával szabadulása előtt meggyónta nekem, hogy tényleg ölt; több halálraítélt rám bízta végakaratát — mondhatom, nem volt újdonság számomra a rémség, ez a fölszakadó, elszánt közlés azonban meghökkentett.

— Szabad akaratodból kerültél közéjük?

— Nem — mondta tompa hangon. — Nem. — Aztán felnézett. — Nem akarok hazudni! Én ügyeskedtem magam közéjük.

— Vétkeztél? — próbáltam közeledni.

Csak simogatta a térdeplő lapját.

— Okoztál fájdalmat embereknek? Tettél olyat, ami nem lett volna kötelességed? Tettél önszántadból rosszat? — Előredőltem s az arcába suttogtam: Kegyetlenkedtél?

Nem állta tekintetemet, noha szemem haragot vagy fölháborodást nem sugárzott. A bűnbocsánat ereje töltött el, egyenes, oktató szóval akartam hozzá fordulni. A férfi elszótlanodott, nehéz lélekzete majd szétnyomta a gyóntatószék falait. Hátrább húzódtam, hogy pillantásom ne zavarja, de azért hátrábbról is figyeltem az arcát. Látszott, hogy tudja, nincs már menedék, beszélni kell, nem rejtheti szótlan tenyerébe a képét; szeme ide-oda szökkent, ijedten és segélykérőn, mint aki elveszett s helyét keresi a világban.

— Kegyetlenkedtem — jelentette ki. — Férfiakat, asszonyokat gyötörtem.

— Vallomásra akartad bírni őket?

— Nem! — vágta rá. — Nem! Gyönyöröm telt a szenvedésükben. Vért akartam látni, meggyötört testeket. Azt csináltam...

Nem tudom visszaadni, amit mondott. Amikor hallgattam, megdermesztett a szenny, most meg, mikor írom, oly viszolygás járja a testem, hogy szédülök, ha csak rágondolok. A férfi hangja egyszerre elnyugodott, szabatos, pontos kifejezésekkel, köntörfalazás, cirkalmazás nélkül beszélt a kínzókamrák iszonyatáról. Évekig bántalmazta a foglyokat, ördögi agyafurtsággal, önszántából. Szavai borzasztó jelenetekről szóltak. Kína kegyetlen, ókori kényurai nem eszelhettek ki vérgőzös szadizmusukban sem ilyesmit. Összevágott férfitestekről beszélt, cigarettaparázzsal fájtatott asszonyokról, fölszabdalt ivartagokról, fülledt, beteges jelenetekről; fonák rémálom volt, amit előadott.

Amikor befejezte, remegett a szája széle, vonásai utálatról s ugyanakkor kéjes dermedtségről vallottak.

— Megbántad? — kérdeztem.

— Reszketek, ha rágondolok.

— Tudod hát, mit tettél?

— Tudom.

Ekkor kóbor zenehangok jutottak a fülünkbe, az orgonás próbálta hangszerét.

— Orgona... — mondta a férfi zavartan s megilletődött kíváncsisággal, mint egy gyerek, aki ismerkedik a világgal. — Rég nem hallottam — folytatta révetegen. — Nyolc éve nem jutott eszembe, hogy templomba jöjjek.

— Isten kegyelme, hogy eszedbe jutott. Adj hálát érte. Nagy kegyelem, hogy megmenekedhetsz bűneidtől.

— Orgona... — motyogta ismét. Aztán fölnézett. — Iszonyú. Egyszer három asszony állt előttem. A határsávban fogták el őket. Nem akartak szint vallani. Az egyiknek belevágtam a mellébe. Fölsikoltott. A mellette álló elsápadt, majdnem elájult, de nem szólt. Elöntött a forróság, összeszorítottam a fogam s belevágtam a másodikba... Ilyenkor nem bírtam magammal. Három napja máshova helyeztek, de óránként rám jön a forróság, a reszketés s olyanokat súg a képzeletem, hogy hideg vizet kell locsolnom a fejemre.

— Ezt már alig tudod jóvá tenni. Pedig akit megbántottál, meg kell engesztelned. Tudsz beszélni velük? Tudsz tőlük úgy bocsánatot kérni, hogy nem sodrod miatta életveszélybe magad?

— Nem — mondta fakó hangon. — Nem.

— Meg kell tenned — oktattam. — Különben nem érvényes a bocsánat. Talán félsz, hogy hitetlenül fogadnak? Hogy kinevetnek?

— Nem. De nem kérhetek bocsánatot tőlük.

— Azon kell lenned, hogy megengeszteld őket.

— Lehetetlen.

Szólni akartam, de hevesen közbe vágott:

— Nem lehet. Már nem élnek. Fölakasztották őket, agyonlőtték, vagy meghaltak. Nem én öltem meg őket! Nem én! Igazat mondok! — Nagyon fölindult, hosszú percekig tartott, míg úgy-ahogy megnyugodott. — Ezért nem lehet. Kétségbeejt, hogy ide jutottam.

Az orgona ismét fölzúgott. A tizenkettedik zsoltárt játszotta a művész, folyamatosan, lágyan, gyönyörűn; ez már nem gyakorlat volt, hanem a hangzat szárnyán lebegő imádság. Lassan mozgott a templomban a dallam, a hömpölygő hanganyag a legkisebb zugot is elérte — bizakodást, hitet, tiszta örömet hordott magában; úgy éreztem, Szent József gondfelhőzte arcára is mosoly vidámul.

Nem tartoztattam tovább a gyónót. Megtört, érzi bűnét, saját leglelkével kell elszámolnia.

— Szánod-bánod bűneidet — szóltam. — Mondd utánam. Teljes szívemből szánom-bánom bűneimet, melyekkel a végtelenül jó Atyaúristen megbántottam...

Engedelmes szájjal ismételte. Kimértem rá a penitentiat, föloldoztam s útjára engedtem.

— Köszönöm — mondta.

Így feleltem: — Dicsértessék mindörökké.

Évekig nem láttam, a templomba nem tért be többet. Talán félt, hogy elárulta magát s nem hitte, hogy a gyónási titkot életem árán sem adom ki; lehet az is, hogy a szégyen tartotta vissza.

Két évvel ezután egy októberi napon különös zajokat harsogott a város. Nem tudtam, mi történik. Tanítványaimon — időközben az egyház és az állam közti megállapodás értelmében visszanyertük a gimnáziumot s ismét taníthattam — bizonyos váró nyugtalanságot tapasztaltam, de ez nem tűnt föl különösképpen. Akkoriban észbontó újdonságok, váratlan események fűtötték a lelkét, egyes újságok kezdtek igazat írni s megdönthetetlen párttételekről derült ki, hogy rosszindulatú tévedések.

Elbocsátottam a fiúkat s megebédeltem. Továbbra is érthetetlen zajok surrantak a szobámba. Magyarázatra vágytam. Kabátot öltöttem s lementem az utcára.

Minden csupa sürgés volt. Embercsoportok alakultak. Itt-ott valaki vitázott, magyarázott. Érződött, hogy az emberek ismét egy nyelvet beszélnek, s ugyanarról tárgyalnak minden utcasarkon. Az ablakok kinyíltak s kíváncsi s izgatott fejek hajoltak ki belőlük.

— Betiltották — hallottam. — Mégis jönnek. — A Műegyetem jön. — Az orvostanhallgatók is jönnek. — Nem engedik őket. — Majd kitörnek. Meglátják, kitörnek. A fiam is ott van. — Vigyázzon rá. Baja lesz. — Nem lesz. Az olyan időknek már vége. — Ki tudja? Talán az egész csak látszat. — Nem látszat. Valóság. — Jönnek. — Nem jönnek. — Szegények. Beléjük lőnek.

— Nem lőhetnek. A fiam is ott van.

Átfurakodtam a sokadalmon. Az embersereg egyre szaporodott. Megtelt az utca. Az utca emberré lett, az ember pedig várossá — egy test lettek a házak, a bámészok, a kíváncsiak, a lelkesülők, a lázongók; a kövezet s az aszfalt is megéledt, úgy érezted, izgágán mozog alattad s tettre, cselekedetre indít. Hangok, merész szavak lebbentek elő a tömegből, zászlók kerültek, virágok, kendők. Aztán zúgás hallatszott, egy pillanatra csönd lett, majd ismét zaj kélt s föltüntek a fölvonulók. Nyolcas sorokban jöttek, tudatosan, fegyelmezetten. Apró papírzászlókat lobogtattak, táblákat emeltek magasba. „Építő nemzeti programot", „Magyarország nem gyarmat, magyar urán itt marad", „Lengyelország példát mutat, kövessük a lengyel utat". Az emberek ágaskodtak, forgolódtak. Valaki fölsikoltott: végre! Egy rokkant öregasszony a vállamra borult és sírni kezdett. Gyerekek... motyogta... drága gyerekek...

Haladt a menet. A nyolcas sorok mellett piros-fehér-zöld karszalagos rendezők léptek. Időnként egy fiatalember szaladt el a csoportok között, futtában híreket, jelszavakat, utasításokat kiabált. A járdán állók mocorogni kezdtek. Körülnéztek, tétováztak. Egyszerre egy nő belekarolt egy férfiba s a sor közé vitte. A fölvonulók tágultak, helyet adtak. Négyen követték őket. Aztán tízen, megint tízen, aztán húszan, egyszerre az egész járda menetirányba fordult s menetelt. Én haboztam. Reverendában voltam, évtizedes gyalázás terhe nyomott, nem akartam közéjük állni. Ne mondhassák, hogy a reakció menetel.

Ám a sornak nem akart vége szakadni. Amerre néztem, mindenünnét emberek özönöltek. Először diákok, egyetemisták, járókelők, aztán munkások is feltünedeztek, egyre többen. Négy teherautó kanyarodott a térre. Gyáriakat hozott. Leugráltak, táblákat szedtek le a kocsikról, némelyiken elkenődött a friss festék. A tüntetők minden táblát, minden zászlót kiáltásokkal üdvözöltek. Egyké szót váltottak, egymásra nevettek s varázsos mosollyal tovább léptek. Daluk nem volt, Marseillese nem született. Érzett, hogy mindenki egy éneket, egy dallamot keres, melyben mindez benne van. Pillanatok múlva készületlen s mégis egyöntetűn fölcsendült:

Kossuth Lajos azt üzente:
Elfogyott a regimentje.
Ha mégegyszer azt üzeni
Mindnyájunknak el kell menni.
Éljen a magyar szabadság!
Éljen a haza!

Áradt az utca. Arcok villantak föl s tűntek el újra az ezerszájú hömpölygésben. Én csak álltam, reszketőn az örömtől, önmagamat tétlenségre kárhoztatva. S egyszerre hátra hőköltem.

Az egyik csoportból egy arc sápadt előmbe. Enyhehullámú, pomádézott fekete haj, kis barna szem, vékony szemöldök, barázdált orca, aligbajusz. Az őrnagy! Nem tudtam, mit gondoljak. Hittel, őszintén halad a sorral? Megfigyel, kémlel, megtorlásra készül? Soká követtem tekintetemmel. Különös érzések jártak a szívemben, bizonytalan voltam, nem tudtam, mire véljem. Órák múlva nem tudtam már rá gondolni. Lövések dörrentek, sortüzek kaszaboltak, dúlt a harc. A rendházban szükségkórházat rendeztünk be, a fráterek kötöztek, varrtak, mi a sebesülteket szállítottuk s a halódókat vigasztaltuk.

Aztán jött a győzelem s egy hétre rá a legyőzetés. Éveket öregedtem, imádkozó szám szárazan, keserűn mozgott.

November második hetében, néhány nappal az orosz betörés után, mint a legfiatalabb testvért, engem bíztak meg, hogy a rendház ellátásáról gondoskodjak. Konyhánkat találat érte, a sütőkemence beomlott, a pékségben kellett magunknak s ápoltjainknak kenyeret szereznünk.

Hosszú sor állt a pékség előtt. Viharkabátos, bakancsos, durvaruhás várakozók: öltözékük a hadiállapot jegyeit viselte. Az üzlet melletti házat megtépázta a harc, tetejéből csupán a perzselt gerendázat maradt meg, az ingatag, előmeztelenedett kémény elesőn panaszkodott az égnek. A sarkon két orosz páncélautó posztolt, ferdeszemű, ázsiai katonák vigyázták. Korán szürkült, köd, aprószemű eső szitált ránk, reménytelen volt minden, kilátástalan. Nem szóltunk. A négy fráter a kosarakat szorongatta, én meg reverendám mély zsebében a pénzt. Lassan jutottunk előre, a pék egyedül szolgált ki. Mérleg nem volt — ki törődött ekkor a dekákkal? — egész és félcipókban számolt. Fáradtan, kedvszegetten toporogtam. Lehajtottam a fejem s a tócsák mulya fénylődését figyeltem. Aztán fölnéztem, hátra fordultam s végigtekintettem a soron.

Az utolsóelőtti helyen az őrnagy állt.

Visszafordultam s fegyelmeztem magam. Végtére is nekem gyónt, a gyónási titok kötelez, én nem tehetem figyelmessé, hogy felismertem; ha közeledni akar, szájából szóljon az első szó. De csak nem tudtam megnyugodni. A mindenható Isten bocsássa meg bűnöm s gyengeségem, én bizony haragudtam. Magyar vagyok, e földnek a papja, ha gyalázat éri, felháborodok.

Talán egy órába telt, míg sorra kerültünk. Megvettem a kenyeret, berakodtuk, vittük. Elhaladtunk a sor mellett, de az őrnagyra egy pillantást sem pazaroltam.

Csak mentem, ólmos szomorúsággal. Lépteim elnehezültek, lelassultak, percek múlva vettem csak észre, hogy jócskán elmaradtam a kenyérvivőktől. Éppen szaporázni akartam a járást, amikor hátulról egy bátortalan hang jutott a fülembe.

— Főtisztelendő úr...

Megfordultam. Az őrnagy szólított.

— Tessék.

— Főtisztelendő úr, emlékszik még rám?

— Emlékszem — s hirtelen kitörtem sziszegő haraggal: — Most boldog? Betörtek a barátai, kezdheti előlről!

— Főtisztelendő úr... — szánandó volt, úgy hívott. — Hallgasson meg.

Nem mondhattam nemet, haragvásom is kilobbant. Talán segítséget kér, erőt, bátorítást. A kegyelmet senkitől sem szabad megtagadni.

— Hallgatok — szóltam s hozzá léptem. A kenyeresek már bementek a házba, magunkra maradtunk az utcán. A férfi egészen a közelembe férkőzött, csupán lisztes félkenyere választotta el testünk.

— Főtisztelendő úr — kezdte ismét. Bátorítóan belekaroltam. — Folytasd, na. Beszélj. Hallgatlak.

Elrántotta magát. A heves mozdulattól kiesett a kenyér a kezéből, bukfencezett egyet s egy pocsolyába fordult. Nem törődött a kárral; nekidőlt a falnak, megtámaszkodott s zaklatottan beszélni kezdett.

— Főtisztelendő úr, eddig nyugtom volt. Ma behívtak. Holnap szolgálatba kell lépnem. Nem tudom, mit csináljak.

— Nem akarod folytatni, amit eddig tettél?

— Nem. Nem bírom már.

— Miért? Érzed, hogy bűnt követtél el?

Elnézett. Pillantása a pocsolyába esett kenyérre siklott, de nem nyúlt utána. Felgombolta lassan a kabátját s fázón összehúzta magát.

— Az ember megőrül. Engem katolikusnak neveltek, mégis ide jutottam. Tisztiiskolába mentem s ide osztottak be. Egyszer elkezdtem s nem akart vége szakadni. Lázas voltam sokszor, őrjöngtem, félig önkívületlen voltam. Nyolc évig nem bírtam asszonyra nézni.

— Beteg vagy — mondtam. — Megviseltnek látszol.

— Nem tudom, mit tegyek. Sokan közülünk elmegyógyintézetbe

(Folytatás a túloldalon.)

A SZÁMÜZÖTT ÍRÓK PENTAGOZATA 1960 december 15-én Londonban tartott vezetőségi ülésén egyhangú szavazással megerősítette funkciójában eddigi elnökét, Peteris Aigers lett és eddigi alelnökét, I. Jelinek cseh írót. Ügyvezető főtitkárrá, ugyancsak egyhangú szavazattal, 1961—62-re Faludy Györgyöt választották meg.

★

VAJDA ALBERT új könyve, a „Négyszemközt a szememmel" januárban jelenik meg magyarul. Az év közepén adja ki az R. P. Macmillan könyvkiadó az „Egy lépés előre, kettő össze-vissza" című vidám regényét „Madsummernight's Dream" címen. A könyv francia fordítása is elkészült és azt az L. Corosi párisi irodalmi ügynökség már lekötötte.

★

NÉMETH LÁSZLÓ: Iszony című regényének, valamint Szabó Magda Freskó című könyvének német fordítása rendkívül sikert aratott a karácsonyi német, osztrák és a svájci könyvpiacokon. Ugyanígy nagy sikert ért el az angol könyvpiacon A. A. Milne: Micimackójának latin fordítása — Winnie Ille Pou címen. A könyvet a Brazíliában élő Lénárd Sándor, a kitűnő író fordította angolból latinra.

★

KERESIK PASTERNAK LEVELEIT. A Collins és a Fischer kiadók közzé kívánják tenni Pasternak gyűjteményes levelezését. Ezúton is felkérik mindazokat, akiknek Pasternak levél van birtokukban, hogy küldjék az eredeti levelet vagy fotokópiáját akár Mrs. Lydia Pasternak címére (care of Collins Publishers, 14. St. James's Square, London S.W.1.) vagy a majna-frankfurti S. Fischer kiadóhoz. A leveleket Pasternak nővére lemásoltatja, aztán visszajuttatja a tulajdonosnak.

★

A HUSZADIK SZÁZAD FORRÁSAI címen kiállítás nyílt meg Párisban. A kiállítást az Európa Tanács rendezte; a modern művészet születését mutatja be. Méltatására visszatérünk.

★

BÁN TAMÁS magyar menekült színművész — Thomas Bien néven — a Columbia Broadcasting System televíziós adásában mutatkozott be nagy sikerrel. Ez év nyarán Hollywoodban kap jelentős szerepet.

★

NEMZETKÖZI PIRANDELLO-DÍJ. Luigi Pirandello halálának 25 éves évfordulója alkalmából egy olasz bizottság díjat tűzött ki a Pirandellóról írandó legjobb esszére. A pályázaton nem-olasz állampolgárok is résztvehetnek; az esszé bármelyik európai nyelven benyújtható, mégpedig 1961 július 31-ig bezárólag. A pályázat részletei megtudhatók az olasz közoktatásügyi minisztériumnál, valamint az olasz követségek mellett működő kultúrintézeteknél Párisban, Bécsben, Washingtonban stb.

Irodalmi Ujság

THINSZ GÉZA versei

A városokban...

A városokban
a kiszikkadt emlőjű városokban
a vasbeton bordákkal erős városokban
a neonfénytől és aszfalttól virágos városokban
a dübörgések acél-fájdalmával átvert szívű városokban
emberek élnek — —

Életre csalogató anyatej emlékével megáldott emberek
a vasbeton szorításában eltörpült emberek
neonfénnyel egymáshoz kötözöttek
aszfalt-hullámokon szédülő emberek
magányos emberek — —

Így élnek ők és így élek én is barátaim —
felétek nyújtom hát
a dübörgések acél-fájdalmával átvert szívemet
mert félek a magányosságtól — —

Paprika palánta

Paprika, paprika palánta — —
Frissen serdült örömmel kapaszkodsz
egy cserépnyi földbe,
megfeszülnek duzzadozó, zöld karizmaid,
s így ingerkedsz, játszadozol
a napsugárral.

Paprika palánta, én semmit sem értek
a botanikához,
a komoly tudósok és a cserzett arcú kertészek
biztosan kinevetnek, —
de már két hete ámulok szívdobogva,
hogy milyen elszántan birkózol a milliméterekkel
és növekedsz, növekedsz.

Paprika palánta,
néhány hónap még s kivirágzol,
aztán kihajtod vérvörös, vékony gyümölcsöd
a levelek simogató tenyerébe.
Ez lesz majd az életadó eleségem:
az erőd szétárad az ereimben
és megvéd, megőriz a fénytelen, súlyos téli napoktól.

Növekedj, növekedj, növekedj
paprika palánta!

KIADJÁK SHAW és Molly Tompkins levelezését. Rövidesen közreadják azt a több mint száz levelet, melyet Bernard Shaw 1921 és 1949 között intézett a nemrég elhunyt Molly Tompkins amerikai színésznőhöz. A rendkívül szellemes levelezésben Shaw nem egyszer panaszkodik a 45 éves korkülönbség miatt, mely őt partnerétől elválasztja, majd azzal vigasztalódik, hogy szerelmük így csak annál érdekesebb. Hogy erre Molly Tompkins mit válaszolt, bizonytalan, minthogy a válaszleveleket Shaw megsemmisítette.

★

JACOB BURCKHARDT kultúrtörténész összegyűjtött levelezésének negyedik kötete most jelent meg Benno Schwabe kiadásában Bázelben. A gyűjtemény negyedik kötete Burckhardtnak bázeli egyetemi tanár korában, mintegy 100 esztendővel ezelőtt írott, eddig nagyrészt kiadatlan és rendkívül érdekes leveleit tartalmazza.

★

BARTÓK BÉLA emlékművet lepleztek le Gyulán. Az ünnepséggel egyidejűleg a gyulai múzeumban Bartók emlékkiállítás nyílt meg.

★

ROBERT MUSIL, a nagy osztrák író (1880—1943) születésének nyolcvanadik évfordulója alkalmából emléktáblát helyeztek el Musil klagenfurti szülőháza falán. Az emléktáblát a költő barátja, Fritz Wotruba szobrászművész készítette.

★

TATÁR GYÖRGY és Patócs Kató nagysikerű balettestet rendeztek Montrealban.

FRANS HALS egyik festménye, mely egy fiatal gavallért ábrázol, 182 ezer fontért (félmillió dollár) cserélt gazdát egy londoni árverésen. A festményt eladója annak idején — ötven éve — 2000 fontért szerezte meg.

★

MÁGORI VARGHA BÉLA, a kiváló magyar festőművész nagysikerű kiállítást rendezett Sao Paulóban.

★

SAO PAULOBAN rövidesen bemutatják Wells „Időgép"című regényének filmváltozatát. A film Páll György, a neves magyar rendező alkotása.

Megjelent a 12. kiadás!
Prof. Dr. B. Bauer:
A NŐ
(Tanulmányok a nő testéről, lelkéről, nemiéletéről és erotikájáról.) 520 oldal. Ára: osztrák Sch. 125, v. DM. v. Sfr. 20, v. US $5. Az összeg előre való beküldése esetén portómentesen szállítunk.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése,
Wien I., Köllnerhofgasse 4.
Austria.
Kérje ingyen könyv- és hanglemezkatalógusunkat.

A MAGYAR KÖNYVES CÉH könyvsorozata vászonkötésben. Eddig megjelent kötetek: **Déry Tibor:** Vidám temetés és más elbeszélések. **Cs. Szabó László:** Halfejű pásztorbot és hat történet. **Kilenc költő** (versantológia). **Bibó István:** Harmadik út. Előkészületben Faludy György verseskötete és Méray Tibor regénye. A hat kötet előfizetési ára £5.0.0, illetve $15.–, vagy annak egyenértéke más pénznemben.
Megrendelhető: **Magyar Könyves Céh, Magyar Írók Szövetsége Külföldön, 14 St. George Street, London, W. 1.**
Példányonkénti árusítás fűzött kiadásban. Déry Tibor novelláskötete ára £1.1.0, vagy $3.–; Cs. Szabó László novelláskötete ára £0.19.6, vagy $2.80.
BOROS PUBLICATIONS LIMITED,
65 Mortimer St., London, W.1.
Bibó István tanulmánykötete ára £2.2.0, vagy $6.–; Kilenc költő verseskötete ára £1.1.0, vagy $3.–. A tanulmánykötetet és a verseskötetet az Irodalmi Ujság előfizetői 15% kedvezménnyel kaphatják. Megrendelhető a Magyar Írók Szövetsége Külföldön hivatalán át, vagy közvetlenül a következő címen:
MOLNÁR JÓZSEF,
Steinhauserstrasse 35.
München 8.

VAJDA ISTVÁN: „L'Accident" (Baleset) című regénye az Edition Stock idei őszi könyvújdonságai között szerepel.

★

A Népszava újévi számában

Kéthly Anna: „Távol a szülőföldtől" címmel írt vezércikket és New York-i levelében beszámol az ENSZ körüli nyugtalanságról. Dr. Kemény György 1960—61 világpolitikai eseményeit mérlegeli. Szélig Imre a magyar belpolitikáról ír. Közli a lap Sir Leslie Munro közgyűlési jelentését a magyar ügyről és Kéthlynek az ENSZ-hez intézett nyilatkozatát.

Mikes György „Széljegyzete" a karácsonyról, a kölcsönzési jogról és a kémekről szól. Köves Pál de Gaulle algériai politikájáról ír; Váradi József a dollárról és rubelről ad közgazdasági képet; Pálóczi-Horváth György Hruscsovról és Maóról rajzol profilt.

Csernus Ákos amerikai riportja, Ladányi László interjúja Vadnay Lászlóval; Horváth Béla új verse; pesti beszámoló; „Panoptikum" Benke Valériáról; Keresztrejtvény, sportrovat, emigrációs hírek és rengeteg olvasnivaló.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 francs, Brazília: 24 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: NF. 0.90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 300 pruta, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia: 1 korona, Olaszország: 70 líra, Svédország: 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

JELENTKEZZÉK az a magyar menekült férfi az Irodalmi Ujság szerkesztőségében, aki 1931 január 31-én született. Az angol televízió ugyanis ezen a napon ünnepli Ch. Chattaway képviselő, a Menekültügyi Év kezdeményezőjének 30-ik születésnapját. Chattaway kívánsága az, hogy születésnapját a televízión egy menekülttel együtt ünnepeljék. Az illetőnek Angliában kell laknia.

★

ALMA MAHLER - WERFEL emlékiratainak az első, angol kiadástól lényegesen elütő változata német nyelven most jelent meg a majnafrankfurti S. Fischer kiadónál. Alma Mahler kiváló elbeszélő és remek képet fest életéről — így első férjéről, Gustav Mahler zeneszerzőről, Oscar Kokoschka festőről, akivel három évig élt együtt, majd másik két házasságáról, melyeket a hírneves Gropius építésszel, illetve Franz Werfellel kötött.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliai olvasóink postahivatalokban kapható 10, illetve 20 shillinges postal ordert küldjenek kiadóhivatalunkba.

A következő országokban terjesztőinknél lehet előfizetni:

Argentínában: Dr. Girsik Géza, Lavalle 361 c/o. Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co., 173. Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Hajdu Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7. de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Gondos Erzsébet, Poste Restante, Assniéres Chanzy és példányonként kapható Balaton, 12 Rue de la Grange Bateliére, Páris 9. Írországban: L. P. Peter, 32. Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59. Hayarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Sas László, 3455, Ellendale Ave., Apt. 15, Montreal. Németországban: Szarvas Gábor, Stuttgart/W., Ludwigstrassse 96. Norvégiában: Volent Zsolt, Rostedsgt. 14. 2. e. 2. oppg. Oslo. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 5, Roma. Svájcban: Kukorelly Pál, 6. Rue Beauregard, Geneve. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17. Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 467 Central Park West, Apt. 11/B, New York 25. N. Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Az itt fel nem sorolt országokból a lapot megrendelni egyelőre nemzetközi postautalvány beküldése útján lehet. Kérjük olvasóinkat, közöljék előfizetésüket levelezőlapon is kiadóhivatalunkkal, mert a nemzetközi postautalványon nem szerepel a befizető címe.

The Danubia Book Company
I. IVANYI
11 Archer Street, London, W.1.
Telefon: GERard 6697.
MAGYAR könyv, szótár, hanglemez, kártya.
Kérje díjmentes árjegyzékünket.

HOLLÓS
Monopol ügynökség
15 Colebrooke Avenue,
London, W. 13. Telefon: PERivale 9275.
Vámmentes ajándékcsomagok és gyógyszerek Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Készítek öltönyt, felöltőt és kosztümöt
A. FALUDI
férfi és női mértékutáni szabósága.
Kontinentális forma.
Alakítást és javítást is vállalok.
22, Burnham Court,
Moscow Road, London, W. 2.
(Bayswater és Queensway Station.) Telefonszám: BAY 7015.

A BŰNÖS

(Folytatás az előző oldalról.)

kerültek. Az egyik tiszttársam két éve sír. Gumicellába zárták. Alig eszik, csak sír. Van egy másik... mindegy! Mondjon valamit, mi legyen velem.

— Neked kell döntened. Én csak annyit mondhatok, hogy halálos bűn, amit tettél.

Két ember haladt el mellettünk. Az egyik egy kiskocsit húzott, krumpliszsákkal, szénrögökkel megrakottat, a másik egy hosszúkás cipót szorongatott. A férfi a közelembe húzódott. Láttukra elnémult s némasága nem a beszéd hiányát jelentette: aktív cselekedet volt, ezerszer átélt megrettenés. Kusza mozdulatokkal jelezte, hogy hallgassak, ő maga nekilapult a falnak s felhajtotta a gallérját; szinte eltűnt a hatalmas kabátban. Nagysokára megszólalt:

— Félek. Nem tudok dönteni. Most megszerettem valakit. Talán tudnék még asszonyhoz érni.

— Félsz, hogy visszakényszeríthetnek?

— Nem lehet tőlük szabadulni. Megölnek.

— A múltad húz vissza. Ha megbántad, ne folytasd. Most itt a lehetőség. Megnyílt a határ.

Szavamtól megrettent.

— A határ? Meneküljek?

— Ha fel tudsz hagyni eddigi életeddel, akkor menekülj.

Elrévedt.

— Félek. Elfognak és megölnek.

— Talán átjutsz. Segít az Isten.

— Iszonyú volna, ha elfognának.

— Neked kell határoznod. Többet nem mondhatok.

Hangomon érezte, hogy elválni készülök tőle. Karomba kapaszkodott.

— Ezt nem meséli el?

— Soha senkinek.

Fogása fokozatosan gyengült, keze lecsúszott a karomról. Lassan, fáradtan lehajolt s felszedte a kenyeret.

— Köszönöm — nézett rám. — Nagyon köszönöm. Csak tudnám, mit csináljak!

Megfordult és sietős léptekkel eltűnt a szemem elől. Utána figyeltem, de hiába. Nem nézett vissza. Nekem sem volt erőm, hogy utána szóljak. Megindultam, beléptem a rendházba s testet-lelket facsaró szomorúsággal, nagy erőlködéssel becsuktam a kaput.

Többé nem láttam, sem otthon, sem itt. Nem tudom, mi történhetett vele.

Magyar Írók Szövetsége Külföldön
Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Published by the Hungarian Literary Gazette Ltd.
14 St. George Street, London, W. 1.
Telefon: MAY 32–24.
Printed by Jolly the Printer Ltd. (T.U.), 238 Fore St., London, N.18.

Irodalmi Ujság

XII. évf. 2. szám — A MAGYAR ÍRÓK LAPJA — 1961 január 15

IGNOTUS PÁL

„MIT ÉR AZ A SZABADSÁG...?"

Mind sűrűbben látogatnak mostanában magyar írók, művészek, tudósok Nyugatra. Ez nagy haladás. Hogy miért? Semmiesetre sem azért, mintha ezzel segítenének megmenteni a világbékét. Az első világháború előtt minden tavasszal tódultak Párisba a magyar költők, tanárok, filológusok. Aztán felharsant, hogy „Megállj, te kutya Szerbia!" s a kincstárilag táplált lelkesedés árja percek alatt elsodorta a Sorbonne és a Montmartre minden igéző emlékét. Hősi hangulatba vágta magát a magyar főváros és Nemzeti Orfeummá vedlett a Royal. Ez ellen nem volt appelláta. Pedig az akkori hadicenzúra bilincse beillett érmelegítőnek ahhoz képest, amit ma raknak az írástudók csuklójára, s a költő legfeljebb ha tanári állásának elvesztésével lakolt azért, ha nyilvánosan megvallotta, hogy szívesebben ontaná kedvese

kis ujjáért a csobogó vért,
mint száz királyért, lobogóért!

Azzal tehát, hogy az ilyen látogatásokból csodálatos új világ születik, ne áltassuk magunkat. De feléledhet egy és más, kinnalkeservesen, a ledorongolt és viszszaáhított régiből. Hogy ez mekkora áldás, azt csak azon mérhetjük le, hogy milyen csapás volt a hiánya. Rákosi Mátyás kormánya nemzeti betegséggé terebélyesítette a klausztrofóbiát. Aki nem kívánkozott külföldre, az is betege volt annak, hogy tilos kívánkoznia. Nagy Imre első kormánya óta legalább kívánkoznia szabad mindenkinek: utazni még mindig fölötte körülményes művelet, de legalább nem olyan, amely okvetlenül foltot ejt a jellemen és a káderlapon.

Én mindig örvendetesnek tartottam, hogy az olvadásos időknek ez a vívmánya megmaradt, s nem értettem, mire jó petárdákat elhelyezni egy-egy magyar karmester vagy zongoraművésznő ellen, aki „Kádár-útlevéllel jött" Lisztet és Bartókot játszani. Tisztában voltam azzal, hogy a Royal Festival Hall közönsége sem a Magyar rapszódiát, sem a Kékszakállú herceg valamely áriáját nem fogja magyar kormánynyilatkozatokkal összetéveszteni, s hogy nincs az a „Kádár-útlevél", amely ne volna jobb, mint az utazási tilalom. Megelégedéssel látom, hogy ezt a nézetemet ma már úgyszólván mindenki elfogadja, s hogy az egykori petárdások különös örömmel üdvözölnek egy-egy új fecskét, amely ugyanolyan kevéssé csinál nyarat, mint a korábbiak, de a korábbiakhoz hasonlóan elvárhatja, hogy aszerint becsüljék, amit a nemzetnek és a nemzetköziségnek ad, nem pedig aszerint, hogy milyen bélyegző van az útlevelébe ütve.

Muzsikusok és képzőművészek, orvosok, biológusok és fizikusok hamarabb utazhattak, mint írók — ami természetes. Hiszen a művészetek és tudományok közül az írásé az, amelyet legnehezebb a társadalmi tények számontartásától mentesíteni. De mégis megindult — előbb szórványosan, aztán csapatosan — a költők, elbeszélők, történelmi kutatók kirándulása, s feltünedeztek a hazai lapokban számadásaik is élményeikről. Kissé csüggesztő számadások: minél diadalmasabbak, annál lehangolóbbak. A költő, aki elmondja, hogy igenis beszélgetett T. S. Eliottal! Elismerem, 1950-ben nem beszélgethetett volna vele: akkor a zsdanovi végzés kötelezte a magyar írót, hogy úgy gondoljon a kiváló anglokatolikus költőre, mint „sakálra és hiénára", aki — ez nem vitás — sohasem titkolta idegenkedését a kommunista rendszertől. De ettől volna a koegzisztencia csodatette, hogy immár napvilágot láthat nyilatkozata egy irodalmi folyóiratban? Henri Barbusse legalább olyan barátságtalanul nyilatkozott annak idején Horthy-Magyarországról, mint Eliot Dobi - Magyarországról; mindamellett én, mint az Esti Kurir című szabadelvű lap fiatal riportere, még csak különlegesen kemény ellenzéki cselekedetnek sem éreztem azt, hogy Barbusset, amikor Budapesten átutazik, szállodai szobájában felkeresem és nyilatkozatot kérek tőle. Persze, ezt nem győzöm hangoztatni, jobb, ha odalátogathat és beszélhet újságírókkal, mintha nem tehetn. Örüljünk ennek, de módjával. Örüljünk a börtönfalon vágott résnek, még ha tudjuk is, hogy ami ki- és beáramlik rajta, nem egyéb, mint levegő.

„Anyagilag", „Lelkileg"

Nyilván jellemző a mai helyzetre, hogy az írói utazásokról a legtartalmasabb beszámolót eddig olyasvalaki írta, aki azokon nem mint író vett részt. Köpeczi Bélának az „Élet és Irodalom" december 23-i számában megjelent, „Kiadói szemmel" közölt beszámolójára utalok, amely kétségtelenül higgadt és kiegyensúlyozott hanghordozásra törekvő írás. Az író-küldöttség e nem-író résztvevője hangoztatja, hogy „főleg az anyagi kultúra szempontjából" van még „tanulnivalónk is a kapitalista országoktól". Majd közli, hogy:

„Londoni sajtókonferenciánkon az egyik újságíró feltette a kérdést, vajon ki él jobban: az angol vagy a magyar író? Tamási Áron erre azt válaszolta, hogy nem ismeri az angol író életkörülményeit, de feltételezi, hogy a jó angol író a n y a g i l a g jobban él, mint a magyar, hiszen számszerűleg sokkal nagyobb olvasóközönséghez szól, nagyobb az angol nyelvterület. A magyar író azonban l e l k i l e g él jobban és pedig azért, mert van mondanivalója a világ számára egy most, sok nehézséggel és harccal született, de a jövőt jelentő új társadalomról."

Ebben a nyilatkozatban a legfeltűnőbb az angol írók jólétének túlbecsülése. Szerte a nyugati világban, de kivált Angliában rengeteg a panasz az írói munka mostoha díjazása vagy inkább díjazásának megdézsmálása miatt. J. B. Priestley történetesen éppen most (a „New Statesman" január 6-i számában) vázolja fel az angol író helyzetét — sokkal sötétebben, mint az „Élet és Irodalom" munkatársai! „Vannak országok, ahol az írót megérdemelten, kiváltságos állampolgárnak tekintik... — írja — de nálunk még a méltányosság szabályairól is megfeledkeznek, amikor adója kivetésére kerül sor." Az írónak, véli, nincs meg a kellő tekintélye Angliában, korántsincs annyi, mint volt a múlt században; népszerűtlen itt is, ott is, irigykednek rá — miért? Nem nehéz kitalálni. Priestley is csak mellékesen említi meg, mint köztudomású és vitathatatlan tényt, hogy:

„A kommunista országokban a szerzők sok kiváltságot élveznek, de meg vannak fosztva attól a lényeges jogtól, hogy beleadják a lelküket könyveikbe, szabad és teljes lelküket."

Íme, Priestley is igyekszik elfogulatlan lenni. Nem mondja, hogy a Nyugatnak nincs mit tanulnia a Kelettől, akár az írók ellátásában, akár egyebekben. De éppenséggel nem az vonzza, hogy milyen jól él a magyar író — vagy olvasó — „l e l k i l e g".

Virágének és Nick Carter

Azt, hogy milyen szabadon nyomtatnak pl. Angliában — értékes munkákat is, szemetet is —, ugyancsak elfogulatlanul nyugtázza Köpeczi Béla. „De — kérdi —

mit ér az a szabadság, amely ilyen teret enged a rossznak és az értéktelennek? Sok író és kiadó őszinte érdeklődéssel hallgatta beszámolónkat [Angliában] és sokan adtak igazat abban, hogyha tudjuk, mi a jó és mi a rossz, akkor egyszerűen emberséges kötelességünk a jót terjeszteni és a rosszat visszaszorítani."

Mármost eltűnődhetnénk azon, hogy milyen lehetett az a jelenet, amikor angol írók és kiadók a vendéglátás udvarias hümmögésével fejezték ki egyetértésüket a jó terjesztésének és a rossz visszaszorításának e magas irányelvével. Meg hogy milyen sugallatból tudják Budapesten a szellemi élet irányítói, „mi a jó, mi a rossz"? Hiszen annyiszor tudták már s olvan sokféleképpen tudták a dialektikus gondolkozás váltakozó előírásai szerint. Csúfolódni tehát könnyű volna Köpeczi Béla önelégült nyilatkozatán, sőt nehéz raita nem csúfolódni. De én fontosabbnak tartom, hogy arról beszéljünk, ami igaz benne.

A magyar látogató tapasztalhatta Londonban is, Párisban is a legseleitesebb faita szellemi áru szabad terjesztését, terjesztésének mohó üzleti kiaknázását. Kapnak raita a nagy és kicsiny, civilizált országok tömegei, kapnak a vendégeik is. S miért volna kivétel a magyar emigráns? Ezrével kelnek, ahol kaphatók, a füzetes regények, benne a vérszomjas rézbőrűek és lasszós cowbovok csataképeivel, az ormótlan pisztolvok romantikáiával, amelynek hőfvöletét csodálatos módon a hidrogénbomba ténye sem tudta túlharsogni. Aztán a detektívregény, meg a „pikáns" regény, az, amelvnek nincs is irodalmi vagy felvilágosító célzata, vagy igénye... Van, akinek hazai atyafisága is „tiltott irodalomra" szomjazik. Politikaira? — tudakolja a szabad földön megtelepült emigráns. Á, dehogy is, hangzik a válasz; torkig vagyunk már a politikával, ilyennel is, amolyannal is. Hanem de jó volna már egyszer azt olvasni, hogy az a sheriff hogyan harapott bele az indián lábikrájába...

Legyünk-e elragadtatva attól a vívmánytól, hogy a hazai olvasó az ilyet csak mint dugárut élvezheti? Ez valóban világnézet vagy, mint régebben talán kissé szabatosabban mondták, életbölcselet dolga; s némileg történelmi tapasztalaté. Egykor a legmagasabb dogmarendszer szolgálatában üldözték a „virágénekeket". Kár volt értük? Aki foglalkozott velük, tudja, hogy az sem volt mind csupa olyan „virág", mint amilyennek az elnevezéséről gondolnák. Az akkori Köpeczi Béla joggal állíthatta volna, hogy az üldözés többnyire csak otromba dévajságokat ér, olyanokat, amelyek sem a tudást, sem a jó erkölcsöt nem szolgálják. Épp csak mellesleg érte a remekeket. Nem utolsósorban azokat, amelyekben az elnyomott jobbágy nép egészséges érzékiségbe, tréfába vagy bánatba ötvözött tiltakozása hangzott fel a theokratikus kényuraságnak az ellen az igénye ellen, hogy az egyén lírai kifejezésének rendet szabjon. A marxista irodalomtörténet legalább így tanítja, ha pártszerűbb terminológiával is.

Vagy talán nem is kell ennyire távoli múltba néznünk a rendőrállami színvonal-emelés elriasztó példáinak felkutatására. A ponyva üldözése nem a népi demokrácia találmánya Magyarországon. A második világháború alatt is kirukkolt már vele a kormány. Sajtója vaskos címbetűkkel hirdette, hogy eltűnik a ponyva, terjed a jó irodalom. Nem is a kifejezetten náci sajtó, az jobban el volt foglalva a német hadi dicsőség ünneplésével és a zsidó bűnök leleplezésével, hogysem ilyesmire ráérjen. Inkább az „attentista" kormánypártiak — azok, akik azt képzelték, hogy az efféle kultúrmutatványok segítik majd tengely-Magyarországot ahhoz, hogy a művelt Nyugattal koegzisztáljon. Mit számít, hogy közben a világnézeti jelszavakkal cicomázott tömeggyilkossági bujtogatás elárasztja az utcákat? Mit számít, hogy a nagy német szövetséges iránti bajtársi hűségből lakatot teszünk a demokrata ellenzék szájára? A fontos a statisztika, amely kimutatia, hogy amióta Sobri Jóska és Nick Carter tilos, több fogy az érdemes írók műveiből.

Próza és költészet

Valóban több fogyott akkor és sokkal több fogyott a kommunista uralom alatt. Az állami magyar könyvkiadás a Rákosi-uralom leggvalázatosabb éveiben is jó szolgálatot tett a népnek azzal, hogy a hazai és idegen klaszszikusokat olyan olcsón és olyan telies kiadásban juttatta a tömegekhez, mint soha azelőtt. Nem fontos, hogy ezt gvakran miféle marxista-leninista ráolvasások kíséretében tették. A korszerű magyarázatot, hogy Homérosz, sajnos, még nem ismerte a különbséget imperialista és honvédő háború közt, s hogy Danteban bizony voltak még vallásos csökevények, de azért mind a ketten haladók voltak, — vagy átlapozta az olvasó, vagy csak azért lapozta fel, hogy elmosolyodjon rajta; de a könyv, a jó könyv, terjedt. Mindenütt terjedt, de gyorsabban, ahol az állam ennyire megkönnyítette, s ahol a közönségnek annyi minden elől volt oka a klasszikusok olvasásába menekülnie. Milyen következtetést vonjunk le ebből?

Ez megint csak életbölcselet dolga. Én nagyra értékelem — hogy most másokról ne is szóljak — a klasszikus magyar költők népszerűsítését: de még nagyobbra azt, ami ezeknek a költőknek szavaiból felhangzik. Persze ők sem gondolkoztak egyformán. Mindamellett mondhatnám, hogy amióta a rendiség aléltságából feleszmélő Magyarországon meglelték hangjukat, egyetértettek abban, amiben Köpeczi Béla nem látszik egyetérteni velük. Bessenyei Györgytől, aki a bécsi udvarban tanult szertartásos illemtudást, hogy hazatérjen Voltaire tanításait terjeszteni, egészen József Attiláig, aki földalatti marxista-leninista szemináriumokban tanulmányozta a történelmi szükségszerűség természetét, hogy aztán szembeszállva a kommunistákkal nem kevésbé, mint az uralkodó fehér hatalommal és a fenyegető barnával, a személy gazdasági és lelki emancipációját sürgesse, valamennyien úgy látták, hogy „az a szabadság" mindennél többet ér. „Jöjj el, szabadság! Te szülj nekem rendet" — áhította József Attila; s ha ezt a mai magyar kormányrendszer megelégedetten idézi is, mert akkor valóban a Gömbös-kormány ellen volt kihívásnak szánva, nem vitás, hogy szólt a párthű kommunistáknak is, akik között „szeretni szégyen".

S e költők sorába tartozott Petőfi Sándor, aki rövid életében is talált időt arra, hogy ezekkel a kérdésekkel foglalkozzék. Nem áltatta, nem is áltathatta magát a

(Folytatás a 4. oldalon)

JANUÁR 15-i SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

George T. Bailey: Levél Budapestről (6. old.)
Tudósítóink írják:
Fejtő Ferenc — Párisból: A referendum után (3. old.)
Vadnai Zsuzsa — Rómából: Az olasz gazdaság fejlődéséről (4. old.)
Flóris György — Uj Delhiből: Az indiai intellektuelekről (4. old.)
Gömöri György — Indonéziából: A jávai műemlékekről (8. old.)
Asbóth Elemér cikke a Kínai agrárválságról (5. old.)
Hanák Tibor: Filozófiai vita Magyarországon (5. old.)
P. Andrássy Boris: Egy kitelepített naplójából (7. old.)
Irodalom — művészet:
Dénes Tibor, Ferdinándy Mihály elbeszélései; **Bán Györgyi, Fáy Ferenc, Kristóf Ágota, Papp Tibor** versei; **Adorján András, Melocco János, Vas Róbert** cikkei, bírálatai.
Költők a korfordulón: Gottfried Benn
Az Idő Sodrában; Hírek.

Az IDŐ Sodrában

Kuba és Magyarország

Az a baráti ölelgetés és lapockaveregetés, melyben Hruscsov részesítette Castrót New Yorkban, nem volt egészen indokolatlan. Tizenöt esztendeje, Markosz guerilláinak megjelenése óta, a malájai és vietnámi harcokon, a koreai háborún át egészen a libanoni, láoszi és kongói eseményekig, a Szovjetunió a helyi háborúk gyujtogatásának következetes politikáját folytatja. A legújabban Castro a legfontosabb ütőkártyájuk, aki egy diktatúra ellenes szabadságharc, s a forradalmi kormány polgári radikális és szocialista programja után vezérkarával együtt nyíltan a Szovjetunió szolgálatába szegődött. A béke jelszavainak állandó hangoztatása mellett Castró órák hosszat tartó, paranojás szónoklataiban hetek-hónapok óta ígérgeti Kuba népének az Egyesült Államok órákon belül fenyegető támadását. Ugyanekkor hírverői segítségével a legfantasztikusabb rémtörténeteket terjeszti kubai cukorültetvényeket gyujtogató amerikai repülőkről és a Havana utcáit, sőt Kuba országútait ellepő amerikai kémekről. E kémhisztériák a népi demokrácia első korszakából csak úgy ismeretesek minden magyar előtt, mint az imperialista támadás gyermekmeséje. E mesterkedéssel nyilván Castrónak is ugyanaz a célja, mint Rákosinak volt: bajkeverés, a nemzetközi légkör állandó nyugtalanítása kifelé, befelé a terror fokozása és a hatalom totális átvétele. Ennek a demagógiának köszönhető, hogy az Egyesült Államok kénytelen volt megszakítani diplomáciai kapcsolatait azzal a Kubával, mely a küszöbön álló megtámadtatásának rablóhistóriáját nem átallotta az ENSZ elé vinni. Ezzel önmagán kívül az ENSZ-et is sikerült nevetség tárgyává tenni és feltehető, hogy e Hruscsov által inspirált bomlasztó politikát Castró utolsó lehelletig kívánja folytatni.

Mindezekhez nem érdektelen hozzáfűzni, hogy decemberben kubai kormányküldöttség járt Magyarországon. Kuba és Magyarország eddigi gazdasági és diplomáciai kapcsolatait már azért is könnyű egyetlen mondatban összefoglalni, mert ilyen kapcsolatok a múltban nem léteztek. Még a két ország közti népességvándorlás is merőben egyoldalú volt: az utolsó három évtizedben több száz, különböző előjelű diktatúrák elől menekülő magyar emigráns kért és nyert menedékjogot Battista kubai diktatúrájában; ugyanekkor a Battista elől emigrált kubai kommunisták közül egyiknek sem jutott eszébe, hogy a kommunista Magyarországon megtelepedjék. Nyilván azért, mert Kuba közelebb fekszik Magyarországhoz, mint Magyarország Kubához.

Így a kubai magyar kapcsolatok virágzása a legutóbbi időkre maradt. Néhány hete a budapesti pártkiadó gondozásában testes brossúra látott napvilágot, amely az *„Amerika Kolumbusztól Castróig"* címet viseli. A könyv a címében ígértekkel ellentétben nem foglalkozik Kolumbusszal, sem Washingtonnal vagy Bolivárral. Nagy teret szentel viszont a latinamerikai diktatúráknak, anélkül persze, hogy Uruguay, Costarica és Mexico demokratikus államberendezésére kitérne, avagy oly kínos problémákat feszegetne, mint amilyen például az argentín kommunisták és a peronisták évtizedes kollaborációja. A mű kétharmad része a kubai eseményekkel foglalkozik, pontosabban szólva ezeket méltatja, anélkül azonban, hogy ismertetné őket. Így az *„Amerika Kolumbusztól Castróig"* című pamfletből legfeljebb az derül ki, hogy ugyan Kolumbusz fedezte fel Kubát, de Castrónak kellett jönnie, hogy a magyar kommunisták is felfedezzék.

Ezekután a „két nép közötti baráti kapcsolatok kimélyítésének útjából (mint ahogy a Népszabadság írja) immáron az utolsó akadály is elhárult." Nem csodálkozhatunk, ha a minap egy szombati éjszakán kubai kormányküldöttség érkezett a budapesti repülőtérre, méghozzá egyenest Moszkvából. A küldöttséget Ernesto Che Guevarra, a kubai Nemzeti Bank elnöke vezette, és a magyar külügyminiszterhelyettes, a Magyar Nemzeti Bank elnöke és — magától értetődően — Ustinov úr, a Szovjetunió budapesti követe fogadta. A delegáció másnap kora délután távozott, ugyancsak Moszkva irányába. A magyar külügyminiszterhelyettes, a Magyar Nemzeti Bank elnöke búcsúztatta őket, valamint — magától értetődően — Ustinov úr, a Szovjetunió budapesti nagykövete. A rendelkezésükre álló rövid idő alatt a kubai delegáció tagjai megkoszorúztak egy emlékművet, három fogadáson, egy többórás népgyűlésen vettek részt, valamint a diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatok felvételéről szóló jegyzőkönyv aláírásakor rendezett ünnepségen, melyet, mint a budapesti lap írja, baráti légkörben folyt, *beható* tárgyalás előzött meg. Amennyiben *e* tárgyalás valóban beható volt, úgy azon — magától értetődően — a Szovjetunió budapesti követének, Ustinov úrnak is jelen kellett lennie.

Nem hagyható azonban említés nélkül a kubai küldöttség vezetőjének, Che Guevarra úrnak a tiszteletére rendezett, szabad ifjúsági népgyűlésen tett nyilatkozata, mely szerint jelenleg „ amerikai repülőgépek keringenek Kuba fölött és gyújtóbombákat dobnak le a cukornád ültetvényekre". Beszédében egyébként a mellette álló Kádárt és a többi pártvezért, mint *fiatal barátaimat* emlegette; amikor e kijelentésével nem aratott kellő sikert, hozzáfűzte, hogy a forradalmárok mindig fiatalok, s ezzel a mellette álló Kádár Jánosra mutatott, úgy is mint forradalmárra, úgy is, mint fiatalra. E kísérteties otrombaságoknál jóval súlyosabb az a mondat, mely Sik külügyminiszter szájából hangzott el és így szólt: *„ a kubai és magyar nép közös főellensége az amerikai imperializmus"*. Válaszbeszédében Che Guevarra szórul-szóra megismételte ezt a mondatot, majd hozzáfűzte, hogy a *„két nép a barrikádok ugyanazon oldalán harcol"*. Magyarországon barrikádokat emlegetni már azért ostobaság, minthogy barrikádokat a magyar nép egyesegyedül 1956 őszén emelt, méghozzá nem az amerikai, hanem egy másik imperializmus ellen. Viszont a magyar katonákat ebben az évszázadban már kétszer sikerült lövészárkokba és lövészgödrökbe terelni az amerikai imperializmus ellen. A háború mindkét esetben elveszett; az elsőben II. Vilmos, a másodikban Hitler volt szövetségesünk. Így az amerikai imperializmus elleni jelszavak csekély lelkesedést válthatnak ki a magyar hallgatók körében, akár a kubai, akár a magyar forradalom és munkásmozgalom júdásai ejtsék is ki azokat a szájukon. *(F. Gy.)*

A magyar föld teljes kollektivizálása

— mint már lapunkban jelentettük — erőteljes léptekkel halad előre. A budapesti sajtó most hozta nyilvánosságra a mezőgazdaság beruházására fordított összeg drasztikus csökkentésének számait. A beruházások teljes összege 33.400 millió forintról 30.700 millió forintra csökkent, ami 2,700.000 forintos esést jelent. A csökkentés azonban a mezőgazdaságban a legnagyobb, amely a múlt évi teljes összegnek csaknem egyharmada: 5,100.000 forint, mely ha összevetjük a múlt évi 7000 millióval, világosan mutatja a mezőgazdasági beruházás jelentős csökkentését. Valószínűnek látszik, hogy ennek oka a magyar kormány kudarca az 1959-es és 60-as évek beruházási tervének teljesítésében. A mezőgazdasági beruházások csökkentése főként az állami gazdaságokat és a traktorállomásokat érinti. A kormány a tavalyinak megfelelő összeget, 2400 millió forintot javasol a termelőszövetkezetek fejlesztésére. De nyilvánvaló, hogy ez az összeg a kollektivizálás gyorsütemű előrehaladásával egyre kevesebbé válik, hiszen egyre szaporodó számú termelőszövetkezet között kell felosztani. A „növekedés nehézségeire" a kormány máris jónak látja felhívni a figyelmet, amint ez szokás. A parasztoknak jó tanáccsal szolgál: figyelmezteti őket, hogy nagyobb terhet kell vállalniok az elkövetkezendő években. Annak ellenére, hogy lényegében kevesebb állami juttatásban részesülnek, a termelést 7.9%-kal kell növelniök, amely kétszerese az elmúlt három év termelési növekedésének. Hasonló módon emelkedni kell 8%-kal az ipari termelésnek is. Ezt a célkitűzést nyugati megfigyelők általában elérhetőnek tartják, feltéve, ha az üzemek rendelkezésére bocsátják a megfelelő nyersanyagokat.

Az ipari termelés emelkedésének kétharmadát a kormány a munka termelékenységének emelésével kívánja elérni. Ez pedig tudvalevőleg az ipari munkásság fokozottabb munkatempójához, fokozottabb kizsákmányolásához vezet anélkül, hogy vásárlóképességük ez évben emelkednék. A terv 1.8%-os emelkedést ír elő a reálbérekben, de mivel a munkaerő növekedése 2.5%-ra irányoztatott elő, ez annyit jelent, hogy az egy főre eső béremelkedés csupán ígéret: a bérek valójában továbbra is stagnálni fognak. Mindennek tetejébe további anyagi közreműködést ír elő a terv a lakosság számára a falufejlesztés, a társadalombiztosítás területén, valamint — amint erről már hírt adtunk — megszigorítja a normákat és felemeli a házbéreket.

Az 1961-es esztendő lehangoló kezdete ez.

Újévi üdvözlet — szovjet módra

A január másodiki Pravda szokás szerint teljes terjedelmében közli a szovjet párt- és állami nagyságok táviratváltását a különböző kommunista pártok vezetőivel és nagyságaival. A táviratok, mint mindig, most is hűségesen tanúskodnak azokról a belső ellentétekről és protokolláris meggondolásokról, amelyek e nem éppen színvonalas művek formájában a lényeget árulják el a vájtfülű olvasónak. *„Drága elvtársak"* — kezdődnek e táviratok, hogy keblükre öleljék a világ valamennyi kommunista pártjának vezetőjét — egy sajnálatos kivétellel. Az albán párt vezére nem tartozik ma már a *drága elvtársak* közé. Enver Hodzsáról eddig is köztudomású volt, hogy Albánia nagyhatalmát a Kínai Népköztársaság nagyhatalmával szeretné párosítani és nyílt titok, hogy a decemberi kommunista csúcsértekezleten az albán párt volt jóformán az egyedüli, mely a kínaiakat támogatta a dogmatizmus vitájában. Úgy tűnik, ezt a virgonckodást most már az a Hruscsov is megsokalta kissé, aki eddig nyilván elnézően mosolygott, ha Albániáról esett szó. A távirat csupán *„a testvéri albán népnek"* küldi üdvözletét anélkül, hogy egy szó említést is tenne a testvéri vezetőkről. Különösen figyelemreméltó ez, ha hozzátesszük, hogy Hruscsov *„személyes üdvözletét"* küldte Tito marsallnak, akit tudvalevőleg az albán párt dogmatikusai nem kedvelnek különösképpen.

De azok a jelek, melyek arra utalnak, hogy Moszkvában szívesen látnák, ha az albán párt megszabadulna jelenlegi vezetőitől, egyébként is szaporodnak. Walter Ulbricht, akinek érzékenysége a moszkvai pártvonal változásait illetően világszerte közismert, a moszkvai konferenciáról való hazatértében először mondta ki, hogy az *„albán párt a dogmatizmus és a szektarianizmus koncepcióját támogatta a megbeszélésen"*. Ha figyelembe vesszük, hogy Ulbricht volt az első, aki Sztalin halála után megneszelte a változásokat és a Neues Deutschlandban először (de nem utoljára) „gyakorolt önkritikát" a munkásosztállyal szemben elkövetett hibákkal kapcsolatban, érthetővé válik, miért siet Ulbricht „leleplezni" az albán párt dogmatikus tevékenységét, — azét a pártét, mely nem éppen túlságosan sok vizet zavar a kommunizmus tengerében.

A fenyegető vihart nyilván Albániában is érzik azok, akiknek érezniök kell. Hodzsáról azonban nem mondható el, hogy szívesen enged a moszkvai nyomásnak és szó nélkül otthagyja most már több mint egy évtizede kezében tartott posztját. Az albán pártlap november 7-én, a szovjet forradalom évfordulóján írt cikkében kifejtette, hogy a két nép közötti „örök és megbonthatatlan barátság" letéteményese és megvalósítója egyedül és kizárólag Enver Hodzsa és a „párt csakis Hodzsa vezetésével" tudja betölteni hivatását.

Úgy látszik azonban, Hruscsov kevéssé hisz az albán vezérek bizonykodásainak. Erre vall az a tény is, hogy az Egyesült Nemzetek ülésére hajózó főnököt minden helytartója elkísérte, kivéve Hodzsát, akit a kevéssé ismert Mehmet Sehu helyettesített. Ez a kevéssé ismertség nem akadályozta meg Mehmet Sehut abban, hogy az ENSZ szószékéről is felszólaljon a revizionizmus (értsd: Hruscsov) veszélye ellen.

Illik? Nem illik?

Az Esti Hírlap dilemmája nem mindennapi:

„Beszámol a londoni rádió a volt Francia-Kongó fővárosában, Brazzaville-ben összegyűlt, francia nyelven beszélő afrikai politikusok konferenciájáról. Ezen, mint ismeretes, résztvesz a kongói árulók egész sora, Kaszavubu, Csombe, Bomboko, Ileo, Kolondzsi és mások. A BBC megállapítja, hogy Kongóban tulajdonképpen kívánatos volna visszatérni az alkotmányos kormányzathoz, a parlament felélesztéséhez, de mindezzel kapcsolatban felmerül egy nagy probléma: bocsássák-e szabadon Lumumbát, a köztársaság megválasztott miniszterelnökét?

Valóban nehéz, nem minden nap felmerülő kérdés: illik-e szabadon bocsátani egy ország megválasztott, törvényes miniszterelnökét?"

Nem illik. A magyar népi demokrácia alkotmányos élete ezt a napnál is világosabban példázza. Mielőtt visszatérnénk az „alkotmányos kormányzathoz", az ország megválasztott, törvényes miniszterelnökét a világért sem bocsátjuk szabadon, hanem titkos tárgyaláson halálra ítéljük s a lehető leggyorsabban felköttetjük. Népi demokráciákban legalábbis így kívánja az etikett. Mivel azonban a kongóiak a történelmi dialektika népi demokratikus szakaszát még nem érték el, remélhető, hogy illemtanukban nem alkalmazkodnak az élenjáró magyar példához.

A Pártélet

jelenti, hogy a kollektivizálások erőteljes megindulásával (számára érthetetlen módon) megnövekedett a magyarországi falvakban a vallásos érzés, sőt a vallásos tevékenység is. Úgy látszik, ha az embereket bekényszerítik a kolhozba, szívesebben fordulnak Istenhez, mint a párttitkárhoz. A Pártélet imígyen sajnálkozik ezen: „Sajnos, a csoportokban dolgozó asszonyok igen rossz hatással vannak egymásra, már ami a vallásos érzületet illeti. Megmutatkozik ez a hittanra jelentkező fiatalok emelkedő számában is."

E fájdalmas jelenséget a Pártélet azzal kívánja megszüntetni, hogy felhívja a falusi funkcionáriusok és aktívák figyelmét: „szélesítsék a parasztasszonyok gondolkodását, látókörét, különös tekintettel a vallásos ideológiák kötelékeire". Ezzel kapcsolatban sürgeti a falusi párt- és állami szervezeteket, hogy: „merészebben léptessék elő az asszonyokat vezető állásokba", mert — mint írja — igen sok párt- és állami alkalmazott még vonakodik elismerni a nők emancipációját. A Pártélet bizonyára arra gondol, hogy a jobb állás és a több pénz kellemes hatást gyakorol majd azokra, akik a pártszervezetek szobái helyett a templomok felé indulnak. A nyakatekert — és átlátszó — korrupciónak ez a formája nem ismeretlen számunkra.

Az eredmény sem.

MINDENKI ÚJ ÉLETET KEZD

MAO CE-TUNG elhatározta, hogy új életet kezd, a békés együttélés híve lesz — soha nem veri többé Mao-Nét.

HRUSCSOV elhatározta, hogy új életet kezd, beiratkozott egy helybeli tánc- és illemtan-iskolába.

KENNEDY elhatározta, hogy új életet kezd és szerényebb hajlékba költözik.

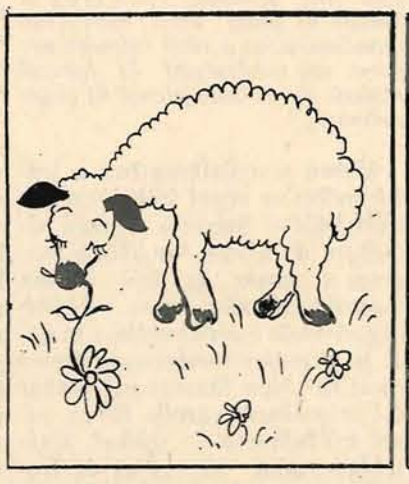

MACMILLAN elhatározta, hogy új életet kezd és ezentúl még békésebb lesz.

KÁDÁR elhatározta, hogy új életet kezd, de még nem tudja, milyet. Most várja a telefont Moszkvából.

FEJTÖ FERENC

De Gaulle — igen, anarchia — nem

Az igazság pillanata: így hívják a bikaviadalok szerelmesei ennek az ősi színjátéknak azt a drámai mozzanatát, amelyben a torero elveti az előkészítő csatározás minden kellékét és meztelen karddal a kezében száll szembe a feldühített állattal. Azért az igazság pillanata, mert az ember egyedül néz farkasszemet a veszéllyel, s most dől el voltaképp, hogy mit ér, legény-e a talpán, meg tud-e küzdeni a végzettel? Az igazság pillanata, mert nincs többé illúzió, zászlólobogtatás, lovasbandérium; néhány kürtszó után a zene is elhallgat, s feszült csönd borul a nézőtérre.

A december-középi algériai véres napok után a január 8-iki referendummal Franciaország számára is ütött az igazság órája. Elsősorban az algériai franciák számára, akiknek többsége, saját vágyálmaitól félrevezetve, oly hihetetlen makacssággal ragaszkodott a „Francia Algir" rögeszméjéhez, azzal a hittel áltatva magát és a vele rokonszenvező ezredeseket, hogy a muzulmánok nagy része sem akar egyebet, mint Algéria „integrációját", beolvasztását és legfőljebb csak a földalatti terrorista szervek nyomásának engedve nem mer nyíltan állástfoglalni a francia uralom fenntartása mellett.

Ez a fikció december 10 és 12-e között összeomlott, s a januári népszavazásnak már csak a romokat kellett eltakarítani. Az „ultrák" de Gaulle algériai látogatása alkalmából döntő leszámolásra készültek fel. Mindenfelé államcsíny- és merénylet-tervekről suttogtak; Salan tábornok és Lagaillarde Spanyolországban várták a jelet, hogy Algirba repüljenek és ellenkormányt alakítsanak; Soustelle Amerikában próbált barátokat szerezni a konspirációnak. De Gaulle-t távozása előtt számos híve próbálta lebeszélni az utazásról, kérve hogy ne hívja ki maga ellen a végzetet. „*Amikor az ember már az én koromba ért* — válaszolta a hetven éves katona-elnök, szokott kesernyés humorával —, *akkor már vállalhat némi kockázatot.*" De Gaulle akkor azért ment Algériába, hogy a hadsereg egyes ingadozó elemeit megnyerje politikájának és ugyanakkor érintkezést keressen az arabok mérsékelt szárnyával, amelyre — mint egy „harmadik erőre" — szerette volna felépíteni az „Algérie algérienne", az algériaiak Algériája elgondolását. De ami aztán történt, azt ő sem látta előre. Senki sem látta előre, nyilván még a Tuniszban székelő „ideiglenes kormány" sem, hogy az „ultrák" de Gaulle ellenes tüntetéseire a muzulmánok hatalmas, spontán *ellentüntetésekkel* felelnek majd az FLN zöld-fehér lobogói alatt. Immár az egész világ számára kétségbevonhatatlanul kiderült a valóságos helyzet. Végül is az ultrák, minden kiegyezést, értelmes alkut, tárgyalást elvető intranzigenciájukkal annak a mondabeli bűvészinasnak szerepét játszották, aki képtelen megbirkózni az önmaga felidézte szellemmel. Az öncsalásnak vége. Ütött az igazság órája. Az „Algérie Française" illúziójának vége.

Ki a zsákutcából

A kérdés ezután már csak az volt, hogy a francia nép és a francia kormány milyen *gyakorlati következményeket* von le az eseményekből? Ami de Gaulle-t illeti, ő a saját politikájának igazolását látta bennük. Ez a politika kezdettől kezdve arra a feltevésre épült, hogy az algériai ultrák és a velük rokonszenvező tisztek cselszövényei és erőszakoskodásai csak zsákutcába vezethetnek — mégpedig olyan zsákutcába, amelyből Franciaország nemzetközi tekintélye, gazdasági és társadalmi expanziója csak súlyos sérülések árán kerülhet ki. De Gaulle 1958 óta tisztában volt azzal, hogy az algériai válságból nincs más kiút, mint a *tárgyalásos megegyezés*. Az öreg tábornok mulhatatlan érdeméül tudja majd be a történelem, hogy *felülemelkedve mind osztályának, mind hivatási kasztjának előítéletein, mint államférfi tudott gondolkozni és helytállni abban a roppant eszmei és erkölcsi válságban, amelybe a gyarmati rendszer felbomlása sodorta hazáját.* Ő, akit számos ellenfele mint autokratát, diktátorjelöltet, a francia demokrácia sírásóját pécézte ki, s aki sajátmagát legutóbbi beszédeiben „guide"-nak, útmutatónak titulálta, valójában szabadelvű ember. Sokkal szabadelvűbb és sokkal modernebb, mint azok az úgynevezett republikánusok, radikálisok és Lacoste-féle szocialisták, akik a demokráciára, az alkotmányra, a parlamentarizmusra hivatkozva foglaltak állást a „nem" mellett, szóval az algériai önrendelkezés ellen.

Az emancipált néger köztársaságok egész sora bizonyítja, hogy de Gaulle-t 18. századi monarchikus szemlélete nem akadályozta meg abban, hogy a 20. század törvényszerűségeit megértse. Hogy az algériai ügyben mindeddig nem sikerült megoldást találnia, az nem rajta múlott, hanem a kérdés rendkívül bonyolult voltán. Először is azon, hogy több mint egy millió európai él Algériában. Mármost akármilyen rossz is legyen a vélemény e kisebbség elvakult, tévedést tévedésre, bűnt bűnre halmozó viselkedéséről, meg kell érteni, hogy Franciaország felelős vezetői nem mehetnek bele egy olyan megoldásba, amely ennek a kisebbségnek, legalábbis a produktív, Algériában gyökeret vert részének jogait nem biztosítaná. Másrészt Algéria több iparosított vidékén és főként a Szaharában, hatalmas francia invesztíciók forognak kockán, amelyeknek megóvása nemcsak francia, hanem összeurópai, nyugati érdek. S végül Algériában állomásozik a francia hadsereg jelentékeny része. És ennek a hadseregnek számos tisztje valósággal belelovalta magát abba a tévhitbe, hogy ha az anyaország politikusai nem döfnék hátba őket, akkor nem volna a világnak olyan hatalma, amelyik a fölkelők előtti kapitulációra kényszeríthetné őket. De Gaulle-t kezdettől fogva az ítélte tehetetlenségre, az kényszerítette hintapolitikára, hogy számba kellett vennie a hadsereg ellenállását. Mert igaz, hogy *de Gaulle egyik főcélja a kiegyezés. De a másik célja az, hogy megakadályozza a polgárháborút és katasztrófa nélkül vezesse át Franciaországot a válságon.* Márpedig e két célkitűzést sokszor nehéz összeegyeztetni. Ezért tűnt de Gaulle politikája sokszor még a vele rokonszenvezők szemében is következetlennek vagy — rosszabb esetben — kétszínűnek. De alapjában véve mindig hű maradt vezérgondolatához: a kiegyezés felé haladni, nem a hadsereg ellen, hanem a hadsereggel, szívós türelemmel igyekezvén meggyőzni a vezérkart az ő, de Gaulle, igazáról, kiküszöbölni, ártalmatlanná tenni a Salan és Massu tábornokokhoz hajló elemeket, éket verni az ultranacionalista tisztek és az ultragyarmatos civilek közé, megerősíteni a polgári közigazgatást, megtalálni a kontaktust a muzulmánok mérsékelt rétegeivel.

A január 8-i népszavazás

Ezt a politikát tükrözi a január nyolcadiki népszavazás gondolata is. De Gaulle két kérdést tett fel a francia népnek és az algériai lakosságnak: helyeslik-e az algériai önrendelkezés elvét, amelynek értelmében az algériai nép egy bizonyos előre meg nem határozott időpontban maga dönthet majd sorsáról, vagyis hogy Franciaország kebelében akar-e maradni, avagy el akar-e szakadni, — vagy pedig Franciaországhoz társulva óhajt-e berendezkedni a függetlenségre? A második kérdés de Gaulle-nak azokra a közvetlen terveire vonatkozik, amelyek Algériát a muzulmánok közreműködésével bizonyos ideiglenes, átmeneti önkormányzati szervekkel látnák el.

Ha de Gaulle csak az első kérdést vetette volna föl, kétség kívül a 65%-nál nagyobb többséget kapott volna mind Franciaországban, mind Algériában. Az „ultrák" és a többi szélsőjobboldaliak kivételével, majdnem mindenki igennel szavazott volna, talán még a kommunisták is. A második kérdéssel volt a baj. Sokan nem értették, de Gaulle miért ragaszkodott e kérdés feltevéséhez, miután az algériai események megmutatták, hogy a muzulmán lakosság többsége Ferhat Abbas mögött áll, tehát semmi konkrét lehetősége nincs annak, hogy az FLN mellőzésével, az FLN ellen lehessen Algériában önkormányzati szerveket felállítani. Sokan azzal vádolták de Gaulle-t, hogy az egész referendumot csak azért találta ki, minden kétértelműségével egyetemben, hogy újabb időt nyerjen s a végtelenségig húzza ki a háborút. Szerintük de Gaullenak, ha valóban békét és tárgyalásokat akar, másképp kellett volna feltennie a kérdést. Köntörfalazás nélkül azt kellett volna megkérdeznie a néptől, számíthat-e rá az ultrák ellenében, amikor béketárgyalásokat kezd majd a fölkelőkkel?

Ezekkel az ellenvetésekkel nemcsak a kommunisták között találkoztunk, akiknek negatív állásfoglalását végül is nem belső francia szempontok döntötték el, hanem a moszkvai nemzetközi kommunista konferencia határozatai. Találkoztunk velük a baloldal többi mozgalmai körében is, különösen az intellektueleknél, a diákoknál, a tanítóknál stb. S ki is tagadhatná, hogy mint a Le Monde főszerkesztője írta volt egyik vezércikkében, *a „harmadik út" immár lehetetlenné vált?* Algériát az FLN ellen építeni egyértelmű a háború folytatásával. A de Gaulle meghirdette önrendelkezés megvalósítása csupán az FLN beleegyezésével, közreműködésével lehetséges. Épp csak de Gaulle ne tudná ezt? Nyilvánvalóan tudja. Már 1958-ban is tudta. Hát akkor miért nem mondta ki? Miért keltett zavart és kételyt saját hívei, a békés rendezés hívei között is? E kérdésre az egyetlen logikus magyarázat az, hogy de Gaulle-nak *még mindig* kímélnie kellett a hadsereget, még mindig nem látta a pillanatot elérkezettnek ahhoz, hogy nyílt kártyákkal játszszék. A referendumot azért rendezte, hogy a franciák többségének „igen"-jére támaszkodva, szabadabb kezet nyerjen az „ultrákkal", a hadsereggel, az FLN-nel szemben. Ez most megtörtént.

Tény az, hogy akik „igen"-nel válaszoltak, azok elsősorban de Gaulle személyének szavaztak bizalmat. A népszavazásnak ez a személyes jellege joggal keltett megütközést az alkotmányos demokrácia számos hívében. Viszont volt két döntő érv, amely a franciák javarészét mégis de Gaulle mellé állította. Az egyik az, hogy nincs *más*, nincs *jobb* politika, mint a de Gaulle-é! A másik pedig, hogy igazán szívből, gondolkozás és habozás nélkül, de Gaulle ellen csak az „ultrák", a szélsőséges és a fasizmussal kacérkodó reakciós elemek szavaztak. Afelől sem volt kétség, hogy de Gaulle veresége esetén kizárólag csak a szélsőjobboldal húzott volna hasznot a politikai káoszból. A baloldal zilálsága, megoszlottsága, eszmei gyöngesége miatt mindenféle baloldali megoldási kísérlet eleve kilátástalannak tűnt fel. Tehát de Gaulle *ellen* szavazni de facto annyit jelentett, mint Lagaillarde mellett szavazni, a fasizmus útját egyengetni. Ezért hallottam oly gyakran baloldaliaktól is, január 8-a előtt: „Én magam nemmel fogok ugyan szavazni, de remélem, hogy az „igenek" lesznek többségben. Ám az ilyen kijelentések teljes politikai éretlenségről tanúskodtak. A politika végső soron az egzigenciák tudománya, mint Deák Ferenc mondotta; az ember nem foglalhat állást anélkül, hogy magatartásának gyakorlati következményeit ne mérlegelné.

Ez a meggondolás határozta meg Guy Mollet, Edgar Faure, Paul Reynaud s sok más — de Gaulle politikáját egyéb téren helytelenítő — személyiség és mozgalom pozitív állásfoglalását. Ugyancsak ez okból szavazott „igen"-nel, a pártok utasításai ellenére sok kommunista és baloldali szocialista választó is. Mindazok, akikben az *ideológia* nem nyomta el a *józan ész* szavát. A jelenlegi konstellációban az „igen" azt jelentette: Tárgyalj, de Gaulle! A 65% igen-t nem úgy kell értelmezni, mint a személyi hatalom, a de gaulle-i „monokrácia" helyeslését: nem egyéb az, mint fölhatalmazás az algériai ügy békés rendezésére az önrendelkezés alapján; s ugyanakkor határozott „nem" a jobb- és szélsőbaloldali kalandorok és katasztrófapolitikusok felé, *nem* az anarchiának, *nem* a zűrzavarnak.

Január 8-án a liberalizmus ügye győzött s a szélsőségek szenvedtek vereséget Franciaországban. Még Algériában is, az „ultrák" e fellegvárában, az „igen" kapott nagy többséget (igaz, hogy a muzulmánok szavazataival). Most már de Gaulle erélyén múlik, hogy menynyiben lesz képes e győzelmet megszilárdítani s minél előbb véget vetni a hasztalan vérontásnak.

Páris, 1961 január

KÖLTŐK A KORFORDULÓN

GOTTFRIED BENN

Amikor Benn 1956 nyarán meghalt, a németek legjobb kortárs költőjüket gyászolták. Ellenfelei legfeljebb megjegyezték: ezzel nem mondanak sokat. Jómaga nemigen törődött volt a közvéleménnyel, visszavonultan élt. Nem elvből, nem is gyönyörűségből, hanem tehetetlen adottságból: már nem tudott kimoccanni önmagából.

1886-ban született, filozófiát és teológiát kezdett tanulni, de aztán orvos lett, katonaorvos, hajóorvos egészen Amerikáig és vissza, a háborúk közti szünetekben pedig bőr- és nemibeteg szakorvosként élt Berlinben. A nemzeti szocializmust uralomra jutásakor védte, de nem sokáig. Benn az expresszionista nemzedék egyik legjelentősebb költője és esszéírója volt, műveit, mint elfajzott irodalmat csakhamar betiltották, őt magát hevesen támadták. 1935-ben, hogy saját kifejezését idézzük, „az emigráció arisztokratikus formáját" választotta: ismét katonaorvosnak ment.

1936 és 48 között csak egy kis füzetnyi verset jelentetett meg magánkiadásban.

A háború után ismét magánorvos Berlinben. Harmadszor házasodik: második felesége a háború legvégén öngyilkos lett. 1948-tól kezdve minden lehető módon elismerik: Büchner-díjjal, állami kitüntetéssel, köztetszéssel és epigon verskötetek özönével. Kivételesen tevékeny, azaz termékeny nyolc év után hal meg.

Versei zeneiségükben Heinét, tömörségükben, valamint gondolatiságukban talán Goethét, talán Hölderlint idézik, de mivel mind e tulajdonságok az expresszionizmuson átszűrve jelentkeznek, a Benn-verseket csak önmagukhoz lehet hasonlítani. A hangulat, a nyelv oly annyira egyéni, hogy kategóriát alkot. Németországban gyakran hivatkoznak erre a mondatra: „Szétgondolt világ" („Die Welt zerdacht"). Valóban: Benn alapélményét, valamint költői módszerét nehéz lenne különb módon megjeleníteni.

(A. S.)

GYORSVONAT

Barna mint a konyak. Barna mint a lomb. Vörösbarna. Malájisárga.
Gyorsvonat Berlin—Trelleborg és a tengeri fürdők.

Hús, mezitlen sétált.
Torkig barnította a tenger.
Éretten hajlott, hellén gyönyörbe.
Sarlósóvárgás: de messze is a nyár!
A kilencedik hónap utolsóelőtti napja.

Tarló és kései mandula szomjazik bennünk.
Kibontakozások, vér, fáradtság.
a dáliaközelség megzavar.

Férfibarna bukik asszonybarnára!

Egy asszony az valami egy éjszakára.
S ha jó volt, a következőre is!
Ó! És aztán megint az a visszanyert eszmélet!
Azok a némaságok! Az az űzetés!

Egy asszony az valami illattal.
Kimondhatatlan! Halj bele! Rezeda.
A Dél van benne, pásztor és tenger.
Minden lejtőn gyönyör támaszkodik.

Asszonyvilágosbarna férfisötétbarnára rászédül:
Tarts engem! Te, zuhanok!
Olyan fáradtság zsibbad a nyakamban.
Ó, ez a lázverő, édes.
utolsó illat a kertekből.

EPILÓGUS

Az ittas hullámok dőlnek —
órái a megsápadó
korállnak, a halódó kéknek
szigetednél Pálao.

Az ittas hullámok vége —
idegenné hullanak,
csak a képek hallgató léte,
ami kezedben visszamarad.

Hullámok, lángok, miértek —
s aztán hamura néz szemed:
„Hídverés az élet,
elmúló folyók felett."

TALÁLKOZTAM EMBEREKKEL

Találkoztam emberekkel, akik,
ha nevüket kérdeztem,
félszegen, mintha nem is tarthatnának
arra igényt, hogy megnevezzék őket,
felelték: „Gáspár kisasszony, Gáspár" és mindjárt:
„mint a keresztnév" kívántak segíteni:
nem olyan bonyolult név, mint „Popiol" vagy
Kresztyánkovics —
„mint a keresztnév" — kérem, ne erőltesse meg az
emlékezőképességét!

Találkoztam emberekkel, akik
szüleikkel meg négy testvérükkel egy szobában
nőttek fel
éjjelenként fülükbe dugaszolt ujjal,
s a tűzhely mellett tanultak meg
felmagasodni; széptermetűek, ladylike, akár gróf-
kisasszonyok —
és szelídlelkűek szorgalmasak mint Nausikaa,
homlokuk angyalok tiszta homloka.

Gyakran kérdem magam, de sose kaptam még
választ,
honnan a szelídség és honnan a jóság;
ma sem tudom és mennem kell.

András Sándor fordításai

Indiai portrék

Rajnish Kumar

Rajnish Kumar mintegy húszhuszonöt esztendős fiatalember, vegyésznek készült, de félbe kellett szakítania tanulmányait, hogy könnyítsen családja helyzetén. Egy német vállalat delhi kirendeltségénél dolgozik s abban reménykedik, hogy rövidesen Európába kerül és folytathatja tanulmányait. Az uralkodók és katonák még mindig köztiszteletben álló kasztjához tartozik, ám kasztnevét elvből nem használja.

1960 tavaszán ismerkedtem meg vele a nemzetközi önkéntes munkatáborban. Utat építettünk; kemény munka volt ez a tűző napsütésben s így napközben keveset beszéltünk. De valamelyik este — a khandelai maharádzsa dombtetőn épült erődszerű kastélyában táboroztunk — újdonsült barátom mellém telepedett és a magyarországi viszonyokról érdeklődött. Ám hamarosan kiderült, hogy a világosbarna arcbőrű, jóképű hindu fiatalember nem annyira informálódni kíván, inkább vitatkozni.

— Ha a magyar nép komolyan elégedetlen volna sorsával — mondotta —, akkor az oroszoknak nem sikerült volna a felkelést elnyomniok. A harc Magyarországon is tovább folyna, éppen úgy, mint Algériában.

Megrökönyödtem. Legtöbb indiai barátom és ismerősöm, még a baloldaliak is, rokonszenveztek a magyarság ügyével és egyértelműen elítélték az orosz elnyomást.

Rajnish nem látszott rosszindulatúnak, noha tett egy enyhe célzást arra, hogy — amennyiben nem érzem át az 1945 és az 1956 utáni magyarországi reformkorszak jelentőségét — akkor valószínűleg magam is a kapitalista kizsákmányolók sorába tartozom. Mindenesetre hitte, vagy legalábbis hinni akarta saját történelemmagyarázatát.

Megjegyzése mégis hasznos volt. Módot adott rá, hogy előbb neki, néhány hónappal később pedig az indiai nyilvánosságnak, egy delhi hetilapban megjelent cikkel, megvilágítsam a magyarországi és az algériai helyzet közötti különbséget:

Magyarország, tengerpart híján, a külvilágtól hermetikusan elzárt kis ország; a semlegességét féltve őrző Ausztria kivételével csupa kommunista állam veszi körül. Emlékezetes, hogy a november 4-i orosz beavatkozást, legalábbis hivatalosan, a jugoszláv kormány is helyesnek vallotta. Algéria ezzel szemben vele rokonszenvező arab országokkal határos; ezektől katonai, erkölcsi és anyagi támogatást kaphat és kap. Az algériai hegyek ideálisak a partizánharc számára, míg a magyar síkságon nem lehet tankok és repülőgépek ellenében huzamosabb ideig guerilla tevékenységet folytatni. Amellett az erőviszonyok — területben és emberben mérve — sokkal aránytalanabbak Oroszország javára Magyarországgal szemben, mint Franciaország javára Algériával szemben.

Rajnishsal való kapcsolatom nem szakadt meg a radzsasztáni munkatábor feloszlása után. Több ízben is meglátogattam szülei szerény otthonában a delhi óváros egyik keskeny sikátorában. Ott folytattuk vitáinkat.

Végül is kiderült, mi rejlik az alapjában véve jóravaló, keményen dolgozó fiatalember szovjet szimpátiája mögött.

— Oroszországban — ellentétben a nyugati államokkal — nincs faji előítélet a színes népekkel szemben — jelentette ki.

Ez tehát Rajnish Kumar kommunizmusának lényege. Angolul kitűnően beszél, német vállalatnál dolgozik, oroszt és kínait csak hírből ismer. Az időnként még mindig fölényeskedő nyugati mentorok iránti agressziója erőteljesebben befolyásolja nézeteit, mint azt talán maga is gondolná. Sajnálatos, de nem meglepő. Főképp, ha figyelembe vesszük, hogy vannak még ma is — közel tíz és fél évtizeddel a nemzeti függetlenség helyreállítása után — klubok és uszodák az indiai városokban, ahová az európai telepesek nem engedik az ország őslakóit vendégként belépni...

Tanulmányainak befejezése céljából Rajnish azonban mégsem Oroszországba, vagy a csatlósállamok valamelyikébe készül, hanem Angliába, vagy a Német Szövetségi Köztársaságba.

Fr. Victor Mendonza

1954-ben, amikor először meglátogattam a jezsuiták bombay-i St. Xavier kollégiumát, Victor Mendonza jézustársasági atya még ott tanárkodott.

Mendonza atya ötven éves koráig tanított az architektúrájával az európai középkorra és a múltszázadbeli gyarmati stílusra egyaránt emlékeztető kollégium falai között. A legelismertebb indiai születésű jezsuiták közé tartozott.

Nagy feltűnést keltett tehát, amikor 1958-ban a „Vigil" című, Kalkuttában megjelenő szocialista folyóirat hasábjain, Mendonza atya tudtul adta a világnak, hogy megvált a St. Xavier kollégiumtól, sőt a jezsuita rendtől is. Elhatározását azzal indokolta, hogy nyugati származású rendtársai, még tíz évvel a független indiai állam kikiáltása után is, kellemetlenül éreztették vele „bennszülött" ázsiai mivoltát.

Feltehető, hogy Valerian Gracias, Bombay első hindu érseke, az első indiai születésű bíboros közvetített a kínos ügyben. Mendonza atya, aki akkor még mindig a római egyház papjának tekintette magát, elfogadott egy tanári állást egy kisvárosi, világi egyetemen és úgy látszott, hogy ezzel elsimul a keresztény és hindu körökben egyaránt sokat vitatott konfliktus.

Egy évvel később azonban a „Blitz" című szenzációhajhászó, kommunistabarát bombay-i hetilap diadallal adta hírül, hogy Victor Mendonza végleg elhagyta a papi hivatást, sőt a katolikus egyházat is.

Kétezer évvel ezelőtt egyesek azt hitték: ahhoz, hogy egy pogány keresztény hitre térjen, előbb átmenetileg zsidóvá kell lennie. Alkalmasint a Keleten tevékenykedő keresztény misszionáriusok között is akadnak egyesek, akik — az Egyház hivatalos álláspontjával ellentétben — úgy érzik, hogy aki az ázsiaiak közül kereszténnyé akar lenni, annak egyúttal, bizonyos értelemben, európaivá is kell alakulnia.

Mendonza atyát nem ismerem személyesen. De beszéltem több rendtársával, köztük volt tanítványával, a belga Robert Antoine atyával, aki ma Nyugat-Bengáliában a jezsuiták tartományfőnöke. A Mendonza atyáról alkotott vélemények nem mindenben egyeznek, de senki sem vonja kétségbe átlagon felüli szellemi adottságait. Elszakadása fájdalmas veszteség azoknak, akik intellektuális hidat akarnak verni Kelet és Nyugat közé.

Flóris György

EMELKEDŐ ITÁLIA

Római tudósítónk írja:

Az olasz állam arany- és valutakészlete több mint 3 billió dollár, ami azt jelenti, hogy az Egyesült Államok és Nyugat-Németország után Itália rendelkezik a legjelentősebb tartalékkal.

Ez a tény önmagában is rendkívüli, (s ennek volt különben köszönhető, hogy a londoni „Financial Times" 1959-ben Olaszországot tüntette ki a „Valuta Oscarjával"), ami azonban különös, az az, hogy a „szegény Olaszország" ma a föld legfontosabb gazdasági potenciái közé tartozik. Ez az ország, amely hosszú időn át csak narancsot és citromot, szpagettit és korállt exportált, ma nehézipari és mechanikai készítményeivel árasztja el a világpiacot.

Joggal beszélhetünk tehát „olasz gazdasági csodáról" is (a német mellett), de mielőtt az olasz ipar legfontosabb működési területeivel foglalkoznánk, vessünk egy pillantást azokra a körülményekre, amelyek lehetővé tették ezt a gazdasági fellendülést.

Bármilyen furcsán hangzik, az olasz gazdasági csodát négy negatív tény tette lehetővé: 1. a háború elvesztése; 2. a nyersanyag-hiány; 3. a gyarmatok elvesztése; 4. a munkanélküliség. Lássuk mindezt részleteiben.

1. A háború alatt a bombázások szinte elsöpörték a föld színéről az olasz ipartelepeket. A megmaradt gyárakat vagy azoknak részeit a megszálló németek leszerelték és elszállították. A kevés, ezekután még megmaradó üzem tönkrement. Így tehát az új olasz iparnak mindent elölről kellett kezdeni, a legmodernebb gépekkel és a legfejlettebb technikai módszerekkel. Túl ezen, — ilyen helyzetben — csak a legkitartóbb, a legenergikusabb, a legképzettebb emberek vállalkoztak újra, akik fel tudták és fel akarták venni a versenyt a mindegyre növekvő nemzetközi konkurrenciával, amely — mellékesen szólva — a vámhatárok fokozatos eltűnésével csak erősödik.

2. A svájci példa régen megmutatta, hogy a nyersanyagok hiánya nem predesztinál egyetlen országot sem okvetlen szegénységre. Az új olasz példa pedig azt bizonyítja, hogy egy országnak abban az esetben is lehet fejlett ipara, ha nem rendelkezik szén-, vas-, uránium-, réz-, arany- és egyéb bányákkal.

A modern iparban (vegyük példának akár az autó-, akár az óragyártást) a nyersanyag a legolcsóbb. A technikai megoldás, a tömegprodukció, a hozzáértő munkaerő a költségek lényeges tényezői. Ezenkívül, ha egy országnak van is vasérce és szene az acél készítéséhez, a két bánya szinte soha sincs egymás mellett. Tehát a szenet kell a vasbányához szállítani vagy fordítva, s így a szállítási költség problémája ugyanúgy fennáll a nyersanyaggal rendelkező országnál, mint a többinél. Az utóbbi időben a víziszállítás rendkívül olcsóvá vált, és ez tette lehetővé, hogy Olaszország Cornigliánóban (Genova mellett), Pozzuoliban (Nápoly mellett), Piombinóban és Tarantóban olyan óriás acélüzemeket tudott felállítani, amelyek nem csak, hogy fedezik az ország szükségleteit, hanem lehetőséget adnak arra, hogy acélt exportáljon és felvehesse a versenyt a világpiaci árakkal.

Egyes közgazdasági szakértők még azt is állítják, hogy a nyersanyagban gazdag ország bizonyos *handicappel* indul a világpiaci versenyen. Mert míg a nyersanyag nélküli ország ott veszi meg a szükséges készleteket, ahol a legolcsóbban kapja, a nyersanyaggal rendelkező ország a belföldi vevőnek nem adhatja el bizonyos áron alul; egyrészt, hogy védje saját árait, másrészt, hogy megelőzze a bányászok munkanélküliségét. Ez az elmélet minden valószínűség szerint túlzott és természetesen csak béke idején lehet argumentum.

3. A második világháború végén Itália nemcsak új szerzeményét, Abesszíniát, de régi gyarmatait, Eritreát, Szomáliát, Lybiát és Cyrenaikát is elvesztette. Az olaszok óriási összegeket költöttek e gyarmatok fejlesztésére, s ezenkívül állandó hadsereget kellett Afrikában tartaniuk. Így a befektetett összegek soha nem fedezték a gyarmatoktól származó bevételeket.

A gyarmatok elvesztésének azonban pszichológiai eredménye is van. Állami és üzletemberek az adott helyzetben egészen másképpen tudnak tárgyalni afrikai és ázsiai országok gazdasági komisszióival. Senki sem nevezheti őket „kolonialistáknak" vagy „imperialistáknak". Az olaszok ki is használják ezt a körülményt, és így számtalan gazdasági szerződést kötöttek Afrika, a Közel- és Távol-Kelet országaival.

4. A háború befejezése után Olaszországban, hosszú éveken át két millió munkanélküli volt. Bármilyen szomorú, de ez a tény is elősegítette a gazdasági fellendülést. A munkanélküliség következtében olcsó munkabérekkel tudtak a gyárak dolgozni, és így olcsóbbak voltak a produktumaik; ez tette lehetővé, hogy felvegyék a versenyt Nyugat-Európa és Észak-Amerika nagyobb és racionálisabban vezetett gyáraival.

Ma természetesen már más a helyzet. Olaszországból fontos nagyipari állam lett, a munkanélküliek száma félmillióra csökkent és állandóan fogy; továbbá az ország északi részének ipartelepein a munkásokat ma már ugyanolyan jól fizetik, mint Franciaországban, Angliában vagy Belgiumban.

Az olasz iparcikkeknek (textil- és ruhaneműnek, kémiai cikkeknek, gumi készítményeknek, kohászati és fémérc-öntészeti produktumoknak, mechanikai-ipar termékeknek) exportján kívül az ország igazi gazdasági előrehaladását leginkább azok a nehézipari üzemek jelentik, amelyeket olaszok állítottak fel a világ minden részében. Ha csak a legfontosabbakról szólunk, meg kell említenünk a következőket:

A Fiat és a Pirelli Argentínában és Spanyolországban állított fel gyárakat; az Alfa Romeo Brazíliában, Spanyolországban, Mexikóban és a Dél-Afrikai Unióban. — Olivetti írógépeit és számológépeit a fél világon gyártják már és túl ezen, Olivetti ebben az évben megvásárolta az Underwood Corp.-nak részvénytöbbségét. — Piaggio, aki a mindenütt népszerű „Vespa" motorkerékpár készítője, Angliában, Németországban, Belgiumban és Ausztriában állított fel üzemeket. Ferdinando Innocenti egész acélvárost állított fel Venezuelában, és jelentős gyárakat Kanadában, Jugoszláviában és Belgiumban. Enrico Mattei vezetésével az állam tulajdonában lévő ENI olajkartell Egyiptomban és Perzsiában kutat olajat s Oroszországban, Indiában, Pakisztánban épít olajvezetékeket. Legújabban pedig Angliában állít fel benzinkutakat és moteleket. A legfeltűnőbb teljesítmény talán mégis az, hogy az olasz „Immobiliare" olyan hatalmassá nőtt, hogy tőkéi számára új területeket keresve, most New Yorkban és Washingtonban vásárol telkeket és tervezi háztömbök építését.

Az olasz gazdasági helyzetről adott képünk nem volna teljes, ha nem szólnánk itt arról, hogy Dél-Itáliában a körülmények még mindig igen kedvezőtlenek. A föld terméketlen, az ipar elenyésző, az utak és a vasúti összeköttetés rossz; számtalan falunak és néhány kisvárosnak még mindig nincs villanya, víz- és gázvezetéke. Bár a kormány komoly összegeket költött a dél iparosítására, az eredmények nem számottevőek.

A kompetens olasz hatóságok azonban egy olyan tervet dolgoztak ki a következő 15 évre, amely általános gazdasági jólétet jelenthet az egész ország számára.

Végül is meg kell állapítanunk, hogy az olasz gazdaság fejlődése igen megnyugtató példája annak, hogy egy gyarmatok és nyersanyag nélküli ország, amelynek a lakossága állandóan növekszik, tehetséggel, kitartással, hozzáértéssel és munkával miképpen győzheti le a szegénységet és teremthet bizonyos-fokú általános jólétet.

Vadnai Zsuzsa

„Mit ér az a szabadság...?"

(Folytatás az 1. oldalról)

nép ítéletének csalhatatlansága felől, miután menekülnie kellett választókerületéből; sem azoknak az átlagos olvasóknak műízléséről nem voltak illúziói, akiknél „a könyvtár dísze: Szigvárt, Kártigám" (az akkori ponyva csúcsregényei). Mindamellett az első magyar parlamentáris kormány sajtórendjében nem azt kifogásolta, hogy a Szigvárt továbbra is kelendőbb lehet a János vitéznél, hanem hogy a lapindítási óvadékot túlságosan magasra szabták, a közéleti bírálatot megnehezítették... Ilyen prózai aggályai voltak a költőnek, szemben a költői látomással, amely theokratákat, félfasisztákat és népi demokrata funkcionáriusokat arra ihlet, hogy az olvasás szabadságát lekicsinyeljék.

Irodalom és forradalom

Végül még egy érdekes idézet Köpeczi nyilatkozatából:

„Szomorúan kellett megállapítanunk, hogy a magyar irodalom utáni érdeklődés csekély: a polgári sajtót nem a magyar írók és műveik foglalkoztatják, hanem az 1956-os ellenforradalom és annak következménye..."

Melyik sajtó „polgári" eszerint? Csak a kommunista sajtó nem az? S ki az, aki a kommunista sajtón kívül az 1956-os forradalmat ellenforradalomnak nevezi? „Felkelés"-nek vagy „szabadságharc"-nak sokan nevezik, de ellenforradalomnak nem.

Ám ezúttal se vessünk túlságosan sok ügyet a fogalmazás kötelező pártosságára. Figyelemreméltóbb maga a tapasztalat, amelynek Köpeczi Béla tiszteletreméltó őszinteséggel kifejezését adja. Mennyire felel ez meg a valóságnak? Csak részben. Kodály Zoltán látogatása nyilván nem azért rázta fel az angol zeneértő közönséget, mintha tőle a magyarországi „ellenforradalomról és következményeiről" kívántak volna felvilágosítást kapni. És semmi ok feltenni, hogy más művészetek és más tudományok iránt kevesebb volna a fogékonyság Angliában és általában a Nyugaton, mint a zene iránt.

Arról aztán nem ez a közönség tehet, hogy az őszinte mondanivaló egy ország állapotáról és létkérdéseiről érdekesebb és vonzóbb alakot ölthet, mint a még olyan tiszteletreméltó — lírai vagy kényszerű — elkalandozás ettől a tárgykörtől; a kormánypropagandáról nem is szólva... Hiszen az a magas szintű magyar irodalom sem áll propaganda szólamokból, amely iránt igenis a magyarság 1956-os megmozdulása nyomán nőtt oly nagyra a nemzetközi érdeklődés. Sem a Déry Tibor „Niki"-je, mely bejárta a földkerekségét, sem József Attilának azok a költeményei, amelyeknek lefordítására valóságos költői versenyeket rendeztek Franciaországban, nem „ellenforradalmi" művek, talán még Köpeczi Béla szerint sem, bár a szerzőikre olykor lesújtott a kommunista nagyátok. Hanem hírt adtak egy ország lelkivilágából, amely 1956 őszén — akár tetszik, akár nem — világtörténelmi fejezetté vált.

1905-ben Oroszország vált egy időre azzá. Nem hangzott volna-e groteszkan a cári kultúrpolitika funkcionáriusának az a panasza, hogy a nyugati közönség erről a lázongásról és következményeiről akar hallani, nem pedig az orosz írókról és műveikről? A nyugati közönség, de a magyar is — élén a költőkkel, akiket Kiss Józseftől Ady Endréig annyira felajzott az orosz forradalom híre —, nem is gondolt arra, hogy ez a kettő elválasztható. Az orosz irodalom hazája az orosz forradalom hazája volt. Korántsem jelentette ez akkor sem, hogy aki a nyugati cárellenes világban erkölcsi sikerre pályázott, annak a legázolt forradalom ilyen vagy olyan pártárnyalatú szólamait kellett volna tovább szajkóznia. Tolsztoj például — szemére is lobbantották ezt a bolsevikok elég gyakran — kétellyel nézett a forradalomra és a forradalmárokra. De hallgatni nem hallgatott róluk. S tovább szóltak róluk és problémáikról a fiatalabb írók is — hazájukban, amíg és ahogy lehetett, s a száműzetésben, ha kellett. A száműzetésben, melynek poklát azért vállalták, mert tudták, „mit ér az a szabadság".

ASBÓTH ELEMÉR

Szárazság és árvíz

— Agrárválság Kínában —

LEGUTÓBBI számunkban, a szovjet—kínai viszonyról szólva s arra a kérdésre keresvén választ: hosszas huzavona után végül is miért írták alá a pekingi vezetők a moszkvai pártdeklarációt, megjegyeztük, hogy a kínai „engedékenység" egyik oka a hatalmas ország nehéz gazdasági helyzete, a rossz termés és az a tény, hogy Kínának jelenleg nagyobb szüksége van a Szovjetunió segítségére, mint az elmúlt évek során bármikor. Az adatok, amelyeket cikkünkben idéztünk, nyugati forrásokból származtak, s azóta döbbenetes „helyreigazítást" kaptak a Kínai Népköztársaság hivatalos közleményeiből. Ez a „helyreigazítás" azt mutatja, hogy a nyugati szakértők *lebecsülték* azokat a nehézségeket, amelyekkel a kínai mezőgazdaság küzd, s hogy ezeket a nehézségeket ma már aligha lehet egyszerűen nehézségeknek nevezni; az egyetlen szó, ami jellemezni tudja őket, az a *katasztrófa*.

Újév küszöbén valamennyi kínai újság első oldalán közölte és a pekingi rádió bemondta a kínai kormány hivatalos jelentését arról, hogy az 1960-as esztendő során *Kína megművelhető területének több mint a felét* a legkülönbözőbb természeti csapások sújtották; a természeti erők okozta pusztítás *példa nélkül áll az elmúlt évszázad történetében*. Összesen 148 millió hektár termését érték súlyos csapások, s ebből mintegy 49-től 64 millió hektárig becsülhető fel azoknak a földeknek az összessége, amelyeken alig valami, vagy semmiféle termés sem volt. (Az utóbbi földmennyiség körülbelül akkora, mint Anglia és Észak-Irország egész területe.)

A legnagyobb károkat a szárazság okozta; ez Sinkiang és Tibet kivételével Kína valamennyi tartományára kiterjedt; egyes vidékeken öt-hat hónapig tartott, más helyeken egész éven át. A kormányjelentés december végén közli, hogy a tavaszi és a nyári nagy szárazság idején Santung tartomány tizenkét nagyobb folyója közül nyolc teljesen kiapadt; a hatalmas Sárga-folyamból márciusban és júniusban, negyven napon át majdnem, vagy teljesen eltűnt a víz, és gyalog lehetett átmenni a medrében az egyik partról a másikra.

A károkat tekintve, a „második csapást" az árvizek jelentették. Húsz tartományt pusztítottak végig, Kvantungot, Fukient, Kiangszut és Santungot; Liaoning tartomány keleti részében olyan méreteket öltöttek, amilyenekre még soha nem volt példa.

Az országon tizenegy tájfun dühöngött végig — a legnagyobb szám félévszázad óta — s volt olyan, amelyik húsz órán át tartott. „*Mindehhez* — tette hozzá a hivatalos jelentés — *fagyok, rovarok, viharok, járványok, növénybetegségek járultak. Egyes helyeken egyik csapás követte a másikat. Így például Santung tartomány keleti részén először tavaszi szárazság pusztított, aztán óriási esőzések és tájfun, aztán fagyok, ragályok, növényi kórok.*" Voltak vidékek, ahol a parasztok kétszer vagy háromszor vetettek, de voltak olyanok is, ahol ötször vagy hatszor, mert az előző vetés újra és újra elpusztult.

„*A helyzet komoly*" — jelentette be a pekingi rádió...

Öt súlyosbító körülmény

Nyilván nincs olyan épeszű ember, aki ne fogadná megdöbbenéssel és részvéttel ezeket a szörnyű híreket. Kevés lehangolóbb látványt lehet elképzelni, mint azét a nyomorúságos kínai parasztét, aki harmadszor vagy hatodszor kezd el vetni ugyanabban az évben, azért, hogy valami kevés kis termést kicsikarjon a földből. A hivatalos beszámolók nem beszélnek az emberi tragédiákról, s nem tudni azt, hogy ezrek, százezrek, vagy milliók halnak-e éhen ezekben a hónapokban Kínában? Egyes tokiói jelentések szerint az éhínség nemcsak a falvakat, hanem a nagyvárosokat is elérte. Mint mindig a múltban, amikor hasonló volt a helyzet, parasztok százezrei özönlenek az ínséges helyekről a városok felé, abban a reményben, hogy ott valami ennivalót, vagy legalább hulladékot találhatnak. Egész Kínában erősen leszállították az élelmiszeradagokat, — bizonyos élelmiszereknél az eddigi mennyiség felére! — és még így is, ahhoz, hogy jegyre megkaphassák a maguk adagját, már éjféltől kezdve sorban állnak az emberek az üzletek előtt.

Ostobaság volna az is, ha valaki a természeti csapásokért, a szárazságért vagy az árvizekért, a fagyokért vagy a tájfunokért a pekingi kommunista vezetőket okolná. Természeti csapások mindig sújtották Kínát, amióta a történelem történelem, és az „édes anyaföld" sohasem volt kitartóan bőkezű nagyszámú gyermekeihez. De amennyire képtelenség volna Mao Ce-tungot okolni a Sárga-folyam elapadásáért, éppúgy igazságtalan volna az is, ha nem igyekeznénk fölmérni — amennyire ez ma még egyáltalán lehetséges — a jelenlegi kínai vezetők felelősségét a mostani katasztrófában. A legteljesebb tárgyilagosságot megőrizve is, legalább öt olyan tényező van, amelylyel Maoék, ha nem is okozták a jelenlegi tragédiát, de mindenképpen hozzájárultak a méreteihez.

1. A kínai kommunisták már évekkel ezelőtt világgá kürtölték, hogy az újonnan épített gátakkal, csatornákkal, öntözőművekkel mindörökre „legyőzték a természetet", „megzabolázták a folyókat", „megfékezték az áradást és az aszályt", végleg megszabadították Kínát az ég csapásaitól. Ezek a nagyhangú hetvenkedések, amelyek most ország-világ szemeláttára omlanak össze, éppen a marxi-lenini terminológiával „elaltatták a tömegek éberségét", a biztonság illúzióiba ringatták a népet, s most kiderült, hogy Mao Ce-tung Kínája nem sokkal felkészültebb a természeti csapások leküzdésére, mint Csang Kai-sek, vagy akár a Mingdinasztia Kínája volt.

2. Azzal, hogy a parasztokat az úgynevezett „népi kommunákba" kényszerítették, a kínai dogmatikusok még inkább lezüllesztették az amúgyis igen gyenge mezőgazdaság ellenállóképességét. Igaz, a pekingi rádió továbbra is a régi frázisokat hangoztatja, és mindezután a termés fele(!) elpusztult, még mindig azt állítja: „*A népi kommunák kollektív ereje és a nagyszámú vízierőmű, amelyek 1953 után, a ‚nagy ugrás előre' időszakában épültek, mérhetetlen módon járultak hozzá a nagy győzelemhez(!!), amellyel sikerült a minimumra csökkenteni a természeti károkat*"; mindez azonban nem hangzik túlságosan meggyőzőnek akkor, amikor ugyanez a rádió néhány perccel korábban már beismerte, hogy a „helyzet komoly". De a legvilágosabb bizonyság a népi kommunák baljós szerepére az, hogy a mostani kivételes helyzetben a parasztoknak megengedték: *a kommunák keretein kívül is* termeszthetnek élelmiszereket.

3. Az iparosítás túlfeszített üteme eltorzította a beruházási arányokat, és többé-kevésbé teljes védtelenségben hagyta az egész mezőgazdaságot; emellett olyan sok parasztot vont el a falvakból, hogy most, amikor szembe kellett volna szállni a természettel, nemcsak a technikai felkészültség hiányzott, hanem az emberi kéz és energia is. A mezőgazdaság súlyos helyzetét beismerő jelentés másnapján a pekingi rádió újabb kommünikét sugárzott világgá, amely — mintegy vigaszképpen — az ipari tervteljesítés sikereit ismertette; elismerve ugyan, hogy a természeti csapások nemcsak a földeken, de a bányákban, a közlekedésben és a mezőgazdasággal összefüggő iparok termelésében is nagy kieséseket okoztak, mégis azzal büszkélkedik, hogy az acéltermelés ötvenezer tonnával meghaladta az idei előirányzatot és ötmillió tonnával a tavalyi eredményeket. Anélkül, hogy maguk az adatok ellenőrizhetők volnának, felvetődik a kérdés: *elképzelhető-e, hogy ez az erőszakolt ütem ne hatott volna ki károsan a mezőgazdaság életére?* A választ ugyanez a kommüniké adja meg, amikor bejelenti, hogy a katasztrofális falusi helyzet következtében „*bizonyos kis- és középüzemek csökkentették évi terv-célkitűzéseiket, mivel munkaerő-kiigazításokat kellett végrehajtaniok a mezőgazdaság javára*". Magyarul: a válságos helyzetben kénytelenek voltak a munkások egy részét visszaengedni a falvakba, hogy segítsenek a természeti csapások elleni harcban. Az eredmények, sajnos, azt mutatják, hogy az intézkedés túlságosan megkésett...

4. A Kínai Népköztársaság, amely saját lakosságát sem tudja megfelelően ellátni, hosszú évek óta, ideológiai-politikai okokból, állandó kölcsönöket és segélyeket ad más ázsiai és afrikai országoknak, Indonéziától Burmáig, Guineától Egyiptomig. A cél teljesen átlátszó, s a legjobb példa éppen a legfrissebb: Kína, amely maga is nagy cukortermelő, egymillió tonna cukrot vásárolt Fidel Castrótól. Más országokba ajándékként, vagy hosszúlejáratú kölcsönre szállítanak kínai rizst, vagy gyapotot, a politikai propaganda kedvéért. Ha egy gazdag és javakban dúskáló ország cselekszik így, az nemcsak érthető, hanem kötelességszerű is. De Kína esetében, *a szektás vezetők évek óta herdálják el az ország javait, hogy a rizzsel együtt ideológiájukat is exportálják*, s közben nem gyűjtenek megfelelő tartalékot arra az esetre, ha olyasféle csapások következnek be, mint amilyeneknek most vagyunk a tanúi. Ma még titok, de egyszer talán ki fog derülni: hány egyszerű kínai fizet éhhalállal a kommunista vezetők politikájáért.

5. Annak, hogy a Kínai Népköztársaság ma el van szigetelve a nyugati országok legtöbbjétől, számos oka van, s már több esetben megírtuk, hogy véleményünk szerint a felelősség nem kis mértékben a Nyugatot is terheli. Tény azonban, hogy a pekingi vezetők merevsége és konoksága, téziseik a háború elkerülhetetlenségéről, ideológiájuk, amelyet még Hruscsov is túl baloldalinak talál, nem csökkentik, hanem növelik ezt az elszigeteltséget. Majdnem bizonyos, hogy ha Kína legalább Sztalin halála óta néhány, nem is túlságosan jelentős engedményt tett volna, akkor még a legelkeseredettebb „China Lobby"-knak is nehéz lett volna megakadályozni a népköztársaság felvételét az ENSZ-be, vagy az amerikai—kínai diplomáciai kapcsolatok megteremtését. A mostani éhínség idején *a legtermészetesebb az volna, hogy a kínai vezetők segítségért forduljanak a világhoz*; a helyzet azonban az, hogy az afrikai—ázsiai országokhoz nem fordulhatnak, hiszen ezeket az országokat Kína „segíti"; a Nyugathoz ugyancsak nem fordulhatnak, — ez éppúgy ellenkezne ideológiájukkal, mint politikai gyakorlatukkal. Az árat megint az egyszerű kínaiak fizetik meg, a szenvedéseikkel, vagy az életükkel.

Szovjet gondok

Az egyetlen segítség, amelyet Mao Ce-tungék nemcsak várnak, de meg is követelnek: a Szovjetunió és az európai népi demokráciák segítsége. A 81 kommunista párt moszkvai nyilatkozata felmelegítette azt a korábbi kínai tételt, amely előírja, hogy „*a szocialista rendszer valamennyi népe többékevésbé egyidejűleg mehessen át a kommunizmusba*". Nem nehéz elképzelni, mit jelent ez a gyakorlatban, ha például két olyan országot veszünk figyelembe, mint Kína, ahol éhínség dúl, és Csehszlovákia, ahol viszonylag normális az életszínvonal.

Az, hogy a Szovjetunió a politikai barátság és szövetség jegyében segíti a népi Kínát, érthető és természetes; a kérdés csak az, hogy éppen most, amikor Kínának a legnagyobb szüksége van rá, s éppen abban, amiben Kína a legnagyobb hiányt szenvedi: azaz az agrártermékekben *milyen mértékben* tud segíteni a világ első kommunista hatalma? A jelek ugyanis arra vallanak, hogy *maga a szovjet mezőgazdaság is komoly nehézségekkel küzd.*

Ugyanaznap, amikor a pekingi rádió hírül adta a Kínát ért súlyos természeti csapásokat, a moszkvai rádió bejelentette Vladimir Mackevicsnek, a Szovjetunió mezőgazdasági miniszterének a leváltását. Maga a leváltás nem okozott különösebb meglepetést: az utóbbi hetekben a szovjet sajtóban sorozatosan jelentek meg levelek, kolhozparasztok és agronómusok tolláról, s ezek a levelek, a mezőgazdaság komoly gondjairól szólva, név szerint is felelőssé tették a minisztert; az ilyesmi sohasem véletlen és ritkán marad következmények nélkül a Szovjetunióban. A panaszokból különben kiderül, hogy az 1960-as termés egy része tönkrement, mert a rossz szervezés következtében a kolhozok egyáltalán be sem takarították; a különböző gépek későn érkeztek meg rendeltetési helyükre, és sűrűn előfordult, hogy alkatrészhiány miatt éppen a legnagyobb munkaidőben bénultan álldogáltak; a kazahsztáni szűzföldek, amelyektől Hruscsov azt várta, hogy Ukrajna mellett a Szovjetország másik nagy éléstárává válnak, mindeddig nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket.

Summa summarum: 1960-ban a termelők a szovjet államnak összesen 2 milliárd 850 millió pud gabonaneműt adtak el, — *kevesebbet, mint akár 1956-ban, akár 1958-ban.* Noha a rossz eredményekben szerepe volt az időjárásnak is, Hruscsov nem hajlandó a kedvezőtlen időt egyetlen magyarázatként elfogadni: ezért kellett Mackevics miniszternek távoznia.

A minisztercserével párhuzamosan egész sor új intézkedést foganatosítottak: új öntözési tervet a szűzföldekre, Észak-Kazahsztán önálló területté nyilvánítását, a falusi lakosság „agrárvárosokba" való tömörítését, s nem utolsósorban a háztáji gazdaságokat érintő korlátozásokat. A kérdés az: mindez segíteni fog-e? Nincs-e igazuk azoknak a tudósoknak, akik annak idején megmondták: a szűzföldek talaja olyan, hogy néhány év után teljesen kimerülnek. S nincs-e igazuk azoknak, akik azt mondják, hogy a kolhozrendszer nem tud megbirkózni a parasztok „kapitalista csökevényeivel", vagy másszóval: földszeretetével. Tény, ami tény: 1959-ben 125 millió tonna gabonaneműt termeltek a Szovjetunióban, 1960-ban nagyjából ugyanannyit, vagy alig valamivel többet. Ha a fejlődés ilyen ütemben halad előre, akkor a hétéves terv végére, 1965-re nehezen fogja elérni a kitűzött és megígért 170-180 millió tonnát.

Szó sincs róla: a Szovjetunióban nincs éhínség, mint Kínában, — csak éppen „szocialista bőség" sincsen. S ilyen körülmények között meglehetősen korlátozottak azok a lehetőségek, amelyekkel a szovjet mezőgazdaság a kínait segítheti. Hátra vannak még a népi demokráciák; nem kétséges, hogy *a kínai éhínség újabb áldozatokat fog megkövetelni a lengyelektől és a csehektől, a románoktól és a magyaroktól.* A magyar néptől pedig éppen akkor, amikor a Kádár-rendszer az utolsó egyéni gazdákat is bekényszeríti a kolhozba, és még a budapesti sajtó is elismeri, hogy a hazai mezőgazdaság „bizonyos nehézségekkel" küzd.

A PERSPEKTÍVÁK, legalábbis ami a gazdaságot, és különösképpen a mezőgazdaságot illeti, nem valami fényesek az úgynevezett „*szocialista tábor*" számára. Elképzelhető-e, hogy a nehéz gazdasági helyzet bizonyos politikai engedményekre kényszeríti majd a kommunista vezetőket a nemzetközi életben? Egyáltalán nem lehetetlen. Régi történelemórákon azt tanultuk, hogy tartalékok híján, üres magtárakkal legalábbis háborút kezdeni nehéz. És ha ezt a legnagyobb veszedelmet elkerüli az emberiség, a tartósabb béke lehetőségei már ezzel is megnövekednek.

FÁY FERENC

HAZAFELÉ

Keresztúrig elé futott a szél.
Az út porától szürke volt a lába,
körülszaglászta s míg csaholta: él,
hempergett egyet tűnő lábnyomába'.

S elé repültek gágogó ludak.
A porban csíkot húzott hosszú szárnyuk,
rátárták szörnyű, rőtszín torkukat
s gomolygó, kénes füst repült utánuk.

A vágóhídnál ráköszönt a köd,
— a fák közt bujkált, sárgán, mint a holtak, —
S a zöldre festett nagy palánk mögött
gubancos szőrű vad kutyák csaholtak.

S elé szaladt a domb és jött az ér,
— távol vizek kinyújtott, karcsú ujja, —
hátán halottak úsztak és kövér
varangyok ültek partján meglapulva.

S patkányok álltak minden ház előtt
és minden zárnak kígyó volt az őre,
Pókhálón lengtek fenn a háztetők
és minden ágyat mérgesgomba nőtt be.

Lángot vetett a por és nagy, süket,
ijesztő csenddel néztek rá a kertek,
Halott anyák bontották mellüket
s a fű közt oszló álmaik hevertek.

Futott a rétre s hallgatott a rét.
Tüskét vetett elé a barka ága,
a gólyahír megmarta két kezét
s ravasz iszapban vergődött a lába.

Már térdét fogta... már a vállait...
a sás hatalmas fákká nőtt föléje
s befödte már fuldokló álmait
a békalencse csipkés szemfödője.

A hónaljában sikló vert tanyát,
hűvös férgek lepték el vézna mellét,
torkában pók ült, s úszó zöld hajját
bölcs, barna hátú csíborok figyelték.

S ő a libákra gondolt, — míg sután
az ajkait próbálta összezárni, —
S szégyenkezett, hogy annyi év után
nem merte őket most sem megdobálni.

GEORGE T. BAILEY

Budapesti levél

A közelmúltban két hetet töltöttem Magyarországon, s bárkivel elegyedtem szóba, az illető már beszélgetésünk első öt percében valamilyen formában szóbahozta a forradalmat; egyesek esetleg csak annyit mondtak, hogy 1956 óta emelkedett az életszínvonal, mások megjegyezték, hogy ez vagy amaz 1956 előtt, vagy 1956 után történt. 1956 mélységesen belevésődött a magyarok történelmi tudatába. A beszélgetések kezdetén az emberek általában csak az évszámot emlegették, a *forradalom* szót később mondták ki, amikor a hangulat valamelyest felmelegedett. Az „ellenforradalom" kifejezést magánbeszélgetésben még a kommunisták sem használják: csupán egy embertől hallottam, egyetlenegy alkalommal.

Lépten-nyomon úgy éreztem, hogy a Szovjetunió, miután a forradalom emlékét legyőzni nem tudta, valamiféle kompromisszumot próbált kötni a legyőzött néppel. A nép szempontjából az eredmény: egy egészen különleges, közbülső állapot a dicsőség és a szégyen, a büszkeség és a megalázottság, az ellenállás és a kétségbeesés között — egy mindenképpen irreális állapot.

★

A Szovjet által tett engedmények, bármily kicsinynek látszanak, lényegüket tekintve igen jelentősek. A Szovjet például arra kényszerült, hogy legalábbis félig kinyissa a kaput a nyugati kultúra termékei előtt. Ennek következtében a szovjet szépirodalom csaknem teljes vereséget szenvedett. Az egyik vezető magyar szépirodalmi lap múlt év áprilisi közvéleménykutatásának eredménye szerint a magyar olvasók legkedveltebb írója Hemingway. A legszívesebben olvasott húsz író között csupán a szovjet irodalom legkevésbé tipikus alakja, Solohov szerepel — a tizenharmadik helyen.

Érdekes az is, hogy nagy számú zeneautomatát rendeltek Nyugat-Németországból és egy csomó, főként amerikai tánclemezt. A hanglemez-import ügyében a magyar zenészek rendszeresen hallgatták a nyugati rádióadásokat. (Holott a kormány éppen azért engedélyezte a külföldi hanglemezek behozatalát, hogy a közönség kevesebbet hallgassa a nyugati rádiók adásait.) A sajtó és a rádió továbbra is a legszigorúbb szovjet ellenőrzés alatt áll, de az élet és a szórakozás stílusában, a divatban, az építészetben, a lakberendezésben szemlátomást tért hódított a nyugati befolyás.

Kulturális vonatkozásban a magyarok egyik legjellegzetesebb tulajdonsága az a szenvedély és lelkesedés, amivel az újat, az eredetit, a sohasem voltat és kimagaslót fogadják. A magyarok szenvedélyesen modernek; nemcsak a remekművekért lelkesednek, hanem elsősorban mindazért, ami a maga területén új és úttörő. A háború előtt Budapest a modern zene egyik világközpontja volt: hogy a nagy, modern mesterek közül csak Bartókot és Kodályt, a könnyű zene művelői közül Lehárt és Kálmánt említsük. Kár, hogy a magyar irodalom, mérhetetlen gazdagsága ellenére, nem tudott igazából áttörni nyelvi korlátain.

A magyarokat éppen az új, a modern iránti szeretetük fűzi legerősebben a nyugati kultúrához. Ha a szovjet művészet vagy technika túlszárnyalná a Nyugatét, a magyarok rokonszenve nyomban a Kelet felé fordulna, anélkül, hogy emiatt hűtlenséggel vádolnák magukat. De, azt hiszem, ettől sokáig nem kell tartanunk.

★

A forradalom után a kormány, jelentős szovjet kölcsönök birtokában, komoly erőfeszítéseket tett az életszínvonal emelésére. 1957 nyarán kelet-európai viszonylatban impozáns lakásépítkezés kezdődött Magyarországon. Az élelmiszerhelyzet nagyjából kielégítő, bár nem lehetetlen, hogy az erőszakos kolhozosítás főként a húsellátásban zavarokat fog okozni. A munkások, elsősorban a szakmunkások reálbére az utóbbi években számottevően emelkedett.

A kormánynak azonban csalódottan kell tudomásul vennie, hogy ezeket az eredményeket a nép a legcsekélyebb hálával sem viszonozza. Éppen ellenkezőleg: a magyarok minden engedményt és vívmányt a forradalom javára írnak. „Ha most kissé könnyebben élünk, ezt a forradalomban elesetteknek köszönhetjük" — mondják.

Meglátogattam egy makói kolhozt. Előzőleg egy budapesti pártfunkcionárius ezt mondotta nekem: „Nem kirakati látványosságot akarunk mutatni önnek. A gazdaság, melyet meg fog látogatni, nem a legkiválóbb, de nem is a legrosszabbak közül való, egy egészen átlagos teljesítményű, közönséges termelőszövetkezet." Aligha megérkeztem Makóra, a nevezett szövetkezet elnöke azonnal eldicsekedett, hogy az elmúlt esztendőben ők nyerték el Magyarország legjobb szövetkezetének címét és jutalomdíját. Barackpálinkával kínált, s az első korty után mindjárt ezt kérdezte: „Mi az amerikai nép véleménye az ellenforradalomról?" (Ez volt az a nevezetes egyetlen alkalom, amikor magyar ember az „ellenforradalom" szót kiejtette előttem.) Kisebb-nagyobb szünetekkel körülbelül nyolc óra hosszat vitatkoztunk. Kisvártatva népes hallgatóságunk támadt: híre ment, hogy „egy amerikai újságíró ideológiai vitát folytat az elnökkel meg a párttitkárral" — s erre sokan kíváncsiak voltak.

A szövetkezet állatállománya, kertészete és gyümölcsöse valóban mintaszerű volt. Ugyanakkor a mezőgazdasági munkások — s elsősorban az a mód, ahogyan az elnökkel és a párttitkárral érintkeztek — igen lehangolóan hatottak reám.

Este a város legnagyobb vendéglőjébe kísértek. Az elnök és a felesége nem rendeltek, mondván, hogy már vacsoráztak (ami érthetetlennek tűnt nekem, hiszen délután öt órától kezdve együtt voltunk). Feleségem és én a rendeléstől számított tíz percen belül megkaptuk vacsoránkat, míg a párttitkárt, aki velünk egy időben rendelt, csupán egy óra múlva szolgálták ki. A vendéglő zsúfolásig tele volt, főként fiatalokkal. Egyre világosabban láttam, hogy a közönség szinte tüntetően elkülönül az én vendéglátóimtól. A szomszédos asztaloknál ülő férfiak és nők dühös pillantásokat vetettek felénk. Amikor később kimentem a vendéglő mellékhelyiségébe, utánam szaladt egy fiatalember és a falhoz szorított. „Maga amerikai?" — ordította rákvörös arccal. — Akkor minek áll szóba ezekkel? Nem látja, hogy bebolondítják?" — És a következő pillanatban már el is tűnt.

★

Magyarországon a kommunistákat csendes, ám mégis érezhető ellenszenvvel, megvetéssel és gúnnyal kezelik. E tekintetben a közvélemény bámulatosan egységes. „Kommunista az üzemvezető?" — „Nem, az magyar ember." — „Őszintén beszélhetek-e az államtitkár úrral?" — „Nem, az kommunista." — „Akadnak névleges kommunisták, akik valójában magyarok — magyarázta nekem valaki —, mint ahogy egyesek magyaroknak nevezik magukat, holott tulajdonképpen kommunisták."

A magyarok igyekeznek megőrizni lelkük békéjét és idegrendszerük egyensúlyát, vagyis minél kevésbé tudomásul venni az oroszok és az ávó (illetve az újjászervezett, de nem kevésbé félelmetes titkosrendőrség) jelenlétét. A kivégzések még mindig napirenden vannak. Budapesten sokat beszélnek egy temetőről és annak névtelen sírjairól. A névtelen sírok egy részét egészen frissen hantolták, s hogy hány ilyen sírt fognak még ásni, azt senki sem tudja.

„Magyarország egyetlen és igazi ura — mondotta egy tizenkilenc esztendős budapesti egyetemi hallgató — Kasakov tábornok (az orosz megszálló csapatok parancsnoka) — és Kádár az ő prófétája." A Kádár-rezsimmel kapcsolatosan az „alkormányzóság" kifejezés igen elterjedt. A magyaroknak az „alkormányzósághoz" való viszonya — akárcsak a kormány helyzete — kiváltképpen belpolitikailag meglehetősen bonyolult. Sokan ezt kérdik: „Miért hadakoznánk Kádár ellen? Csak rosszabbat kaphatnánk a helyébe." Az „alkormányzóságot" valamiféle ütközőnek tekintik, amely legalábbis bizonyos mértékig felfogja a szovjet megszállóknak a népre nehezedő nyomását. Az államapparátus tisztviselői között sok a nem kommunista, a szocialista, a hivő keresztény és a „párttagnak álcázott magyar", a többség kétségtelenül azokból áll, akiket a nép magyaroknak nevez.

Az „alkormányzóság" e kettős összetételében a pártnak és az államnak az a dualizmusa nyilvánul meg, mely a modern diktatúrákra olyannyira jellemző. Erre a dualizmusra a pártnak azért van szüksége, hogy valamiféle együttműködést teremtsen a néppel, a nép viszont ezen az úton némi lehetőséget kap arra, hogy a legrosszabbat elhárítsa és tűrhetőbbé próbálja tenni helyzetét.

Külpolitikai vonatkozásban sokkal egyszerűbb a helyzet. A külügyminisztériumban a párt, vagyis az orosz érdek az egyedül uralkodó. Itt — az államigazgatás számos más területével ellentétben — az „alkormányzóság" még részlegesen sem a nép fedőszervezete az orosz megszállók felé, hanem sokkal inkább az oroszok fedőszerve a külvilág felé. A lakosság általában örömmel fogadja a rendszer külpolitikai vereségeit; ezeket a kommunista párt vereségeinek tekinti és a párt presztizsének további gyengülését várja tőle. A rezsim külpolitikáját a magyarok semmiképpen nem tudják ellenőrizni. De azt remélik — s a kommunistáknak a forradalomban vitt szerepét tekintetbe véve, nem is alaptalanul —, hogy legalább a belpolitikai rendszabályok egy részét bizonyos mértékig befolyásolhatják, mindenesetre csak akkor, ha a Nyugat továbbra is a szovjet külpolitika egyik fedőszervezetének tekinti a budapesti külügyminisztériumot. Ez talán az egyetlen kérdés, amiben a magyarok ma még segítséget várnak a Nyugattól.

„Nemcsak öntudatos magyarok vagyunk — mondotta nekem valaki —, hanem öntudatos fatalisták is. Az ország már nem a miénk, hanem az oroszoké, mi úgy élünk benne, mint a bérlő az idegen birtokon. De ha kitartóan és jól sáfárkodunk, egy napon megint miénk lesz az ország. Voltaképpen ez egyetlen reményünk."

FILOZÓFUSOK EGYMÁSKÖZT

avagy a korlátoltság dialektikája

Az Irodalmi Ujság 1960 március 15-i száma már beszámolt a magyar filozófiai klíma 1956—57-ben beköszöntött viszonylagos enyhülésének megszüntetésére irányuló törekvésekről. A Lukács György és Heller Ágnes ellen indított támadások a folyamat egy-egy fázisát jelezték, s amolyan érdemszerző versengésül szolgáltak a benevezők számára. A Társadalmi Szemle októberi számában közölt *filozófiai tézisek* azonban már Zsdanov módjára szedték ráncba a filozófiai front fegyverforgatóit, magányos és kedvetlen harcosait.

A tézisek gondolatmenete a szokott klisé szerint halad; a terminológia untatóan egyhangú és korlátolt; a célkitűzéseket ismerjük: elevenné tenni a pártosság elvét, szorosabb kapcsolatot teremteni a filozófia és a gyakorlat között, fokozni a világnézeti propagandát, ami — ha jól odanézünk — nem három különböző feladat, hanem csak egy: a pártpropaganda szolgálata. Még az egymást hajszoló, ellentmondásokon szétporladó nézetek és szándékok sem hatnak az újság izgatásával. Rezignált nyugalommal vesszük tudomásul, hogy a párt Filozófiai Munkaközössége színvonalassá kívánja tenni a magyar filozófiát, de hadat üzen a filozófiatörténetnek; vitaszellemet akar, de statáriumot hirdet egyes filozófusok nézetei ellen és a vitatkozás előfeltételének az egyöntetű állásfoglalást tartja. Nem meglepő az a balgaság sem, mellyel a tudományos színvonal emelését és a propagandamunkák készítését egyidejűleg és azonos személyektől követelik, valamint az sem, hogy a kommunista ideológia „hatékonyságának, meggyőző erejének növelését" elhatározásoktól és fogadalmaktól várják.

Épp ezért elegendőnek tartjuk a következő részletek, adatok és körülmények puszta regisztrálását, amelyeket részint a Társadalmi Szemle októberi, részint a Magyar Filozófiai Szemle nemrégiben megjelent, 1960. évi 3. számából ismerünk:

A filozófiatörténet öt éve folyó lassú térhódítása mind a publikációk, mind az oktatás terén, úgy látszik, olyan perspektívákat nyitott meg egyesek előtt, melyek nem biztosítják a marxista filozófia abszolut fölényének hitét: „a marxizmus lényegével, forradalmi szemléletével kerül szembe, aki az egész filozófiai tudományos munkában az első helyre a filozófiatörténetet állítja".

A fizikai tudományágakban erős az „idealizmus" behatása; „a jószándékú, becsületes fizikusok jelentős része még mindig nem áll a marxista világnézet alapján", a fizika oktatása pedig „lényegében machista szellemben történik".

A szociológiai kutatások megindításának követelése ismételten elhangzott a filozófus-aktíva ülésén (Szigeti József, Molnár László, Fukász György felszólalása). A szociológia mint önálló tudomány u. i. — híven a sztalini hagyományokhoz — még mindig nem nyert polgárjogot Magyarországon. A tézisekből mégis jóformán teljesen kimaradtak a szociológia helyzetének megváltoztatását célzó követelések.

A külföldi filozófiai művek nem jutnak el Magyarországra; ilyen irányú könyvekkel „nem vagyunk kellőképp ellátva, informálva" — mondotta egyik felszólaló. A műszaki emberek „sokkal jobban ismerik külföldi szakirodalmukat, mint a filozófusok". A tézisek erről a panaszról sem szóltak.

A túlterhelés problémája is csak a filozófus-aktíva ülésén került felszínre. Eszerint azok az ideológusok, akik a párt szempontjából megbízhatóak, „annyira túl vannak terhelve társadalmi és politikai feladatokkal, hogy elmaradnak a tudományos művek, a külföldi szakirodalom tanulmányozásában".

Az utánpótlás, vagyis a filozófiai szakképzés elmaradottságát a tézisek is elismerik. „Ezt az elmaradást az egyetemi filozófiai szakképzés kiszélesítésével és megjavításával, valamint az egyetemeken és főiskolákon dolgozó filozófiai káderek továbbképzésének megszervezésével meg kell szüntetni."

Az ideológiai propagandával sincsenek megelégedve a hivatalos körök, bár elismerik, hogy az elmúlt év alatt megkétszereződtek a világnézeti előadások és kétszeresére nőtt a filozófiai oktatásban résztvevők száma is. Hogy a filozófusok hozzászokjanak a párt gondolkodásához, s pótolják a hiányzó aktivistákat, annak „egyik fontos eszköze az, hogy a tanszékek munkatársai bizonyos időre gyakorlati pártmunkára menjenek". A tézisek szerint „a Magyar Filozófiai Szemlét a filozófiai front harcos folyóiratává kell fejleszteni", az Akadémia Filozófiai Intézetét pedig a harc bázisává.

Minisztériumi irányítás alá került a filozófiai kutatás. Az oktatás és az ideológiai propaganda irányítása eddig is a párt és a kormány ügye volt. Most aztán Kerékgyártó Elemér és Fukász György bejelentése szerint a „Művelődésügyi Minisztérium Filozófiai Szakbizottsága mellett létrejött egy, a tanszékek filozófiai tudományos munkáját irányító bizottság, amelynek segítségével a tanszékeken most már nagyobb súlyt helyeznek a kollektív munkára".

„LUKÁCS GYÖRGY revizionizmusa: antimarxista nézetek összefüggő rendszere" — olvashatjuk a tézisekben. Mi minden lesz még Lukács filozófiájából?! Gedő András szerint pl. az 1948—1956 közötti időszakban „a Lukács által képviselt revizionizmus hatására"... „az ‚objektivizmus' eszméje érvényesült". Az a körülmény persze nem sokat számít Gedőnek, hogy 1948-tól 1953-ig vajmi kevés hatása volt a revizionizmusnak Magyarországon és aligha érvényesült akkoriban objektivizmus. Az sem elég világos, hogy a Rákosi—Sztalin-féle dogmatizmus idején történtekért miért épp a revizionista Lukács György a felelős?

FOGARASI BÉLÁT, a párt tavaly elhunyt ideológusát, ki 1958-ban többször nyilvánosan támadta Lukács revizionizmusát, most jobboldali kártevőnek minősítették: Fogarasi „az ellenforradalom előtt és egy ideig utána is, azt a helytelen nézetet vallotta, hogy a filozófiában minden hiba forrása az oktatás dogmatizmusa és a személyi kultusz volt".

SZIGETI JÓZSEF megint „igen alaposan átgondolta" azokat a dolgokat, melyeket Lukács György nézeteivel kapcsolatosan már többször alaposan átgondolt. „Helytelen volt Lukács Györgyöt védeni" az általános demokratizmus és objektivizmus vádjával szemben — mondotta beismeréssel. Mentségére hozta fel, hogy tisztánlátását az a légkör akadályozta, „amelyben nem lehetett kommunista módon megbeszélni ezeket a dolgokat". (Most már lehet!)

HORVÁTH JÓZSEF „a káros frakciós szemléletet próbálta viszszacsempészni a vitába. Magatartását az súlyosbítja, hogy ő már egyszer határozott önkritikát gyakorolt. Felszólalása azt mutatta, hogy most lényegében a párt határozatával és saját korábbi önkritikájával ellentétes álláspontot foglalt el".

ERDEI LÁSZLÓ „saját hibáját a Lukács-kérdésben személyes jellegű motívumokra próbálta redukálni, tagadta, hogy ingadozásaiban Lukács revizionizmusának ideológiai hatása jelentkezett volna, ezeket az ingadozásokat Lukács iránt érzett személyes tisztelettel magyarázta". Erdei többek közt „azért bírálta a téziseket, mert véleménye szerint nem került sor a dogmatizmus olyan komoly és tüzetes bírálatára, mint ahogy a revizionizmust bírálják".

Az aktívaülés Szerényi Sándor, a párt Központi Bizottságának tagja rábólintásával fejeződött be. Szerinte „a vita is azt mutatta, hogy a tézisek alapjában véve helyesek..."

Hanák Tibor

Papp Tibor versei

NÉGYESBEN UTAZTUNK

Luxemburg után
már éjre járt.

Vállamra fészkelt
fáradtan a hold
és hajtengere
partot ért
nyakamon.
Álmában
csókom viaszával leptem
szőlő-szép ajkát.

Boldogan izzott
a suhanásban
rettenetünk
nyolcszemű magánya.

1960 JANUÁR 12

Vissza-sem-nézőn sújt a sötét,
felhasított kopasz mezőkön,
hol kabátot, halált cseréltem,
s konok reumám néha előjön.

HALOTTASHÁZ

Elhagyva ezer-odvú fészkét;
dermedten figyel a levegő.
Baglyok guggolnak az asztal körül.

Középen a hideg legelészik,
s riadtan fehér csendet áraszt.
Hosszú csíkokban szilárdul a vér.

P. ANDRÁSSY BORIS

Tanácselnökök, oroszok, párttitkárok

— Egy kitelepített naplójából —

Július 10.

Fürdő után lefeküdtem ágyamra, mert még volt vagy félóra időm ebédig. Őrült meleg nap. Szobám befüggönyözve, jólesően hűvös. Úgy hiszem, elszundikálhattam, mert felriasztott valaki, aki a függönyt félrehúzta és benyargalt a szobába.

— Mit csinál? Miért alszik? — tört rám.

Kóka Gergely tanácselnök áll az ágyam előtt. Mivel nem kap választ, körülfut, mindenhez hozzányúl, magára önt a parfőmömből, körömollómmal vág a körméből, nyitogatja dobozaimat, a falon lógó ruháim zsebébe mártogatja kezét. Vázlatkönyvemet kezdi nézegetni. Van benne egy karikatúra Trombitásné párttitkárnőről. Megütközve, gyanakodva szimatolgatja.

— Ki ez?

— Egy ismerősöm — mondom.

— Honnan ismeri?

— Budapestről — hazudom pléhpofával. Közben felállítható naptáramat vizsgálgatja. Megakad a szeme július 6-án írt feljegyzésemen: *Tüzet szüntess Koreában.*

— Mi ez? Kitől hallotta? Honnan tudja?

— Az újságban olvastam. Miért? Az csak nem tilos, ami a Szabad Népben áll. Vagy talán nem igaz? — mondom megvetéssel.

— És miért érdekli? Miért fontos ez magának?

— Azt hiszem, a világesemények mindenkit érdekelnek és ha nem is fontos nekem egyénileg, mégis örülök, ha a gyilkolásnak valahol véget vetnek. — Nem tudott mit válaszolni, tehát tovább kutatott.

— Mutassa összes rajzait — parancsolja. Odalöktem neki egy másik vázlatkönyvet is, melyben egy teljesen nyers vázlat volt az állomásra való megérkezésünkről.

— Mi ez? — kérdi, amit nem is csodálok. Annyira vázlat még, hogy nem is láthat belőle semmit sem.

— Ez a megérkezésünk a deportációba — mondom.

— Úgy! — ordítja váratlan hévvel. — Ezt akarta Amerikába juttatni! — Diadalmasan zsebrevágja.

— Eljuttatom az ávónak. — Nehéz volt nevetésemet elfojtani. Ő dühösen tovább keresgélt. Szobám alaprajza is módfelett izgatta.

— Tervrajzok! Ahá! Kémkedés! Várja az amerikaiakat? Ugye? Vallja be! — Aztán hirtelen nagyon ravasz akar lenni.

— Szükségem volna ilyen valakire, mint maga!

— Hogyan érti ezt? — kérdem nem színlelt érdeklődéssel, mert nem tudtam elképzelni, hova akar kilyukadni.

— Rajzolni tud, nyelveket beszél. Hm! Nekem is vannak ám összeköttetéseim Amerikában!

— Talán kivándorolt rokonai vannak ott?

— Az is! De komolyabb összeköttetéseim is vannak. Együtt dolgozhatnánk, sok pénzt kereshetnénk! — mondja ravaszul pislogó szemmel.

— Sajnos, azt hiszem, ezt nem lehet: kiállításokra képet küldeni nem lehet, mert erre nem adnak itt kiviteli engedélyt most. Különben is Amerikában annyi nagy művész és illusztrátor van, a konkurrencia túl nagy, reménytelen vállalkozás lenne. — Erre ő:

— Nem így értem. Tudósításokat, jelentéseket, híreket, ilyesfélét leadni. Sok pénzt kereshetnénk! — Beható tekintettel leste a hatást. Szamár! Én a teljesen jóhiszemű hülye szerepét nagyon komolyan játszottam tovább. — Nem hiszem, hogy akár festészetileg vagy irodalmilag is bármilyen sikerre számíthatnánk Amerikában, még ha ott kint élnék is. Más dolog egy nyelven jól beszélni és más lapok számára írni. Világérdekű dolgokat csak igen gyors és gyakorlott, hivatásos újságírók, mozgékony riporterek tudnak megjelentetni, sürgönyileg, telefonon át. Hogy akarná ezt innen? Miről tudunk mi, amiről ők már hónapokkal előbb ne tudnának? Különben is pénzre nincs sok szükségem mostanában. Mint kitelepített jóformán ingyen élek.

Azt hiszem érezte, hogy átláttam a nagyon is átlátszó szitán és hirtelen másra terelte a beszélgetést.

— Na, mit szól Grőszhöz?

— Ki az? — kérdem érdeklődve, mert sejtelmem sincs, mire céloz. A név ugyan nem ismeretlen, de egyáltalán nem tudom hova tenni.

— Hogy ki az? Hát nem tudja? Kém. Most leplezték le.

De már más kötötte le érdeklődését. Leányom egy lapját veszi elő.

— Kitől kapta?

— A leányomtól, Svédországból.

— Mit ír?

— Ha érdekli, olvassa el. — Nézi forgatja, aztán visszaadja.

— Olvassa fel. — Két lap tartalmát felolvasom neki. Az egyiken leányom aggódik helyzetem miatt.

— Képzelem, micsoda rémhíreket írt neki.

— Nem írok én olyant, amit a cenzúra nem engedne át. De hogy aggódik értem szegényke, azt nem lehet csodálni.

— És a többi gyereke?

— Fiam 1946 óta Szibériában van. Azóta nem is tudok róla. Azelőtt német fogságban volt egy évig. Először Pesten, aztán elhurcolták Dachauba.

— Én is voltam Dachauban — mondja bizonytalanul.

— Igen? És hogyan került oda?

— Hát elfogtak. — Nyilván fogalma sem volt, hogy mi az a Dachau, felét se érti annak, amiről szó van, csak halandzsázik. Sarokba szorítottam.

— Dachau nem volt hadifogolytábor, hiszen a németek nem ejtettek magyar hadifoglyot, mert szövetségeseik voltunk, együtt harcoltunk. Csak politikai foglyok, zsidók és orosz hadifoglyok voltak Dachauban. A fiam sohasem volt katona. Őt mint németellenes, illegalitásban dolgozó antifasisztát fogták el. Érti? Hát bizony a mai fiatalságnak szomorú élete van. Mi jutott maguknak, fiataloknak, legszebb éveik alatt. Katonáskodás, háború, fogság. Úgy sajnálom magukat mind, akik nem tudták élvezni a fiatalság örömeit. Lássa, ezért vagyok őszintén békepárti, mert a háborúk sohasem oldottak meg egyetlen szociális vagy nemzeti problémát sem, sőt, minden háború után még több nyomor és szenvedés zúdul nemcsak a vesztő félre, de ugyanúgy a győzőre is. Nem! Háború nélkül kell megoldani a kérdéseket. A fiatalságnak joga van nyugodt, békés életre, hogy családot alapíthasson, tehetségeit kifejleszthesse, élvezze munkája gyümölcsét... — nagyon halk, monoton hangon beszéltem. Egyszerre csak észreveszem, hogy puha, nagy karosszékemben bóbiskolva horkol. Abbahagytam előadásomat. Erre felhorkant, felriadt, körülnézett a szobában.

— Télire nem maradhat itt. Fűteni itt nem lehet — mondta nagy meglepetésemre. De mégis megijedtem. Megint el akar költöztetni?

— Igen, tudom — mondom —, de Szabónéval már megbeszéltük, hogy mire az aratói elmennek, átmegyek oda a nyári konyhába, ahol fűteni lehet. Hiszen erre a kamrára neki is szüksége lesz, mihelyt betakarít. — Helyeselte, sőt meg is nézte és rendelkezett.

— És a bűnjelet elviszi? — kérdeztem tréfásan.

— Igen. — És a zsebére üt büszkén.

— Csak aztán ki ne nevessék — merészeltem megjegyezni, de szó nélkül felperdült a kerékpárra és eltávozott. Az volt a benyomásom, hogy kissé be van csípve.

Szabóék már régen megebédeltek. Nem tudták elképzelni, mit csinált nálam ilyen sokáig ez a félelmetes pofa. Miért jött? Én sem tudtam, de összeszedtem a leveleimet, címeket, naplót, noteszeket és egy kis pléhládába tettem őket. Eldugtam az ajtóm előtt lévő téglarakás közepébe. Sajnos, megint csupa félelemből, az 1946—49-es évek feljegyzéseit elégettem a konyhán. Esetleg veszélyesek. Ismét meg tudtak ijeszteni ezek a betörők.

Szeptember 27.

Esős időben, reggel hét órakor megjelenik a mezőőr, egy cédulát lobogtatva. Azonnal a tanácshoz kell mennem. Mi az ördög lehet ez? Faggattam a jó embert, kaptak-e mások is ilyen behívást? Mit gondol, mi lehet? De nem nyilatkozott. Különben is éppen a legbarátságtalanabb mezőőr jött ma. Beteges optimizmussal születhettem: meg voltam győződve, hogy a legjobbat fogják velem közölni. Hogy fiam megjött Szibériából, vége a kitelepítésemnek, vagy legrosszabb esetben, talán az áttelepítésem sikerült. Gumicsizmában, esőkabátban, igen vígan indultam el az esőtől csillogó vizesparti ösvényen. Útközben elhatároztam, hogy benézek Tarnayékhoz, hátha tudnak valamit.

Mind otthon voltak. Nem hallottak semmiről, de Gyula azt sejti, hogy a békekölcsön miatt hivathatnak. Lehet, mert a lapok már hozták, milyen lelkesen tódul a nép a békekölcsön-jegyzéshez.

Talán csak nem követelik tőlünk, hogy még békekölcsönt is jegyezzünk? Ez már aztán igazán arcátlanság volna. Ez a kilátás, no meg az útközben megeredő eső kissé lehűtötte jókedvemet. Dél volt, mire beértem. Sieberg igazgatót találtam a tanácsházán, aki szintén izgatottan latolgatta, miért hívták be Karikáspusztáról. Aztán beléptem az elnök magas színe elé. Íróasztal előtt ült. A párttitkár aszszonyság pedig az ablak mellett, az írógépnél.

— Na, itt van a Hamupipőke? — fogadott Kóka.

— Miért Hamupipőke? — kérdeztem nevetve. Választ nem kaptam. Végigmért.

— Milyen szép gumicsizmája van!

— Esik az eső.

Elébem pergetett egy nagy dupla íves, víznyomásos, kötvény külsejű papirost.

— Írja alá.

Megnéztem. Békekölcsön - kötvény. Fent a nevem, aztán számmal és betűvel *700 forint.*

— Békekölcsön? Dehogy írom alá. Tavaly még 100 forintot tudtam jegyezni, de most már aztán igazán nincs miből. Ki tudja, meddig élek még anélkül, hogy dolgozni tudjak. Maradék kevés pénzem a mindennapi kenyérre is kevés. — Pedig nem száz forintot fog jegyezni! Nevetséges! Persze maga nem akarja a békét. Maga háborút akar. Várja az amerikaiakat — fújta a leckét. Undorral toltam el a papirost.

— Hogyan lehet előre kitölteni az ívet — mondtam felháborodottan —, mikor azt sem tudja, akarok-e jegyezni vagy sem. És még az összeget is megszabni! Miből tudnék ilyen összeget fizetni?

— Majd futja abból a sok ruhából, holmiból, amit láttam magánál. Adjon el valamit.

— De kinek? Hol? A faluban ki vesz meg ilyen ruhát? Hogyan gondolja, kérem? Nem írom alá. — És ezzel kifelé indultam. — Akkor majd kijövök és majd találunk megoldást. Majd teszünk róla, hogy előteremtse ezt a pénzt. — A hang gúnyosan fenyegető volt és a gondolat, hogy újra kijön és újra kutat, azonnal megtört.

Alkudozni kezdtem. Esetleg száz forintot jegyzek, azt talán ki tudom fizetni.

— Szóba se jöhet száz forint. Nem is lehet ennyit jegyezni.

Ide-oda tologattuk az ívet.

— Hát a kényszernek engedek, kényszer alatt írom alá — mondom végre. A titkárnő felfortyant:

— Senki nem kényszerítette. Ezt önként fogja aláírni.

Közben hátam mögött felnyílt az ajtó és Sieberg igazgató dugta be az arcát. — Szabad?

— Takarodjon, mit hallgatódzik — ordította az elnök, miközben felugrott, az ajtóhoz rohant és becsapta. Én pedig, mint a vágóhídra vitt barom, fogcsikorgatva bár, de aláírtam, csak azért, hogy szabaduljak ettől a társaságtól.

— De aztán ki is kell fizetni — figyelmeztetett gúnyosan.

— Ha már, sajnos, aláírtam, legyen nyugodt, állom az aláírásomat — mondtam sötéten és köszönés nélkül kisétáltam.

Kint pár szóval megsúgtam Siebergnek gyászos kapitulációmat, de már nyílt az ajtó és Kóka dühösen kiszólt.

— Most jöjjön be! Mire vár?

Április 11. Nagypéntek.

Azt hiszem, még nem írtam arról, hogy a budapest—moszkvai telefonvezeték itt megy keresztül. Orosz katonaság őrzi végig az egész vonalon. Szakaszonként katonaőrjárat van beszállásolva tanyákon, falukban és városokban. Itt az egyik tanyán állandó őrjárat lakik, nyolc fiatal telefonista. Van pár lovuk, meg egy stráfkocsijuk, ezen járnak be a városba, rendszerint vágtában, énekelve. Nagyon szépen énekelnek mindig több hangnemben, nem úgy, mint a magyar legények, akik csak bömbölnek és akkor is annyiféleképpen, ahányan vannak. Az oroszok négyóránként járják végig a rájuk bízott vezeték szakaszát, a magasan cirpelő huzal alatt vágott keskeny ösvényen, mely keresztülszeli a veteményeket, s a nők, akik kint dolgoznak a földeken, ilyenkor mindig elbújnak, meglapulnak, annyira félnek tőlük. Pedig hát ezek az évekre ide száműzött gyerekek igen ártatlanok. Egyrészt szörnyű honvágyuk van, másrészt hiába mennének haza, ott is csak karanténba kerülnek, hogy fertőtlenítsék rajtuk — vagy bennük? — a vészes ideológiai bacillusokat. Egyik fiú elmondta nekem, hogy nyolc éve nem látta anyját, pedig még csak 22 éves. Szeretnek kereskedni, üzleteket csinálni. Múltkor kettő beállított a tanyára tavalyi szalmát venni. Miután megnézték a kazlat, megalkudtak és bejöttek a konyhára, zsebükből két pléhdobozkát vettek elő és öt forintért kínálták megvételre. A felírás orosz és a magyarázat is hiábavalónak bizonyult. Sehogy se tudtuk megérteni, mire valók a dobozok. Mutogatták, hogy vízzel kell keverni és megenni, de se levespor, se tojáspor, se tejpor. Nem kell megfőzni, se megsütni. Végül türelmetlenül zsebrevágták őket és vállvonogatva elindultak. Egyszerre csak gondolt egyet az egyikük, visszaszaladt és széles mosollyal felém nyújtotta a két dobozt, nevetve jelezvén, hogy ajándékba adja. Később rájöttem, hogy mustárpor.

Kicsit keserű, csípős, de nekem ízlik.

Magyar versek — olaszul

(Collana della Poesia del '900; 3. La Poesia Ungherese del '900, a cura di Mario De Micheli e Eva Rossi-Schwarz, Milano)

Milánóban új magyar antológia jelent meg, harmincöt magyar költő, száz válogatott versével, „A kilencszázas évek magyar költészete" címmel. Az antológia a könyvkiadó cég *„A kilencszázas évek költészete"* című sorozatának harmadik kötete, *Mario De Micheli* és *Eva Rossi* gondozásában. De Micheli rövid bevezetőjével, valamint Eva Rossi tanulmányával, a magyar nyelvről, a magyar költészetről és ahol szükséges, a magyar politikai történelemről.

Mario De Micheli a milánói Unitá művészeti kritikusa, foglalkozásszerűen úzi a kelet-európai költészet megismertetését az olasz közönséggel. Egy bolgár antológiájáért megnyerte a bolgár PEN Klub fordítási nagydíját. József Attila-fordításai is jelentek már meg, ugyancsak a milánói Schwarz kiadásában, *Poeti del Mondo* címen.

Eva Rossi magyar származású, a budapesti bölcsészkaron szerzett doktorátust.

Az antológia sok szempontból figyelemreméltó. Elsősorban a válogatás és a fordítás lelkiismeretes, gyakorlatról tanúskodó és sok helyen ihletett munkájáért. Az elmúlt évek során sok kísérlet történt már a magyar költészet olasz nyelvű ismertetése érdekében, de vagy a lefordított versek hiányossága, a költői munkásság túlzottan egyoldalú válogatása és persze a nyelvi nehézségek miatt nem tarthatott számot a sikerre. Az új antológia kiterjedt anyaga, a teljes kép, amit egy-egy költő munkásságáról ad és elsősorban a kellemes meglepetést szerző hűség a versek légkörének visszaadásában, ami ugyanakkor nem megy a mondanivaló rovására, örömmel üdvözlendő hiányt pótol.

Adytól, akit De Micheli bevezetőjében Rilke és Bloch mellé állít, többek között a „Harc a nagyúrral", „A magyar messiások", „A hadak útján", „Magyar jakobinus dala" és a „Szeretném, ha szeretnének" című verseket fordították le. Az olasz olvasó, amennyire ez emberileg lehetséges volt, a magyar Adyt találja a versekben, sokszor az olasz nyelv rovására.

Ugyanez a helyzet József Attilánál is, akit De Micheli így említ bevezetőjében: *„...sokszor úgy gondolok József Attilára, mint egy Rimbaudra, akinek megadatott, hogy tovább írjon."* A „Nagyon fáj", a „Dunánál", az „Eszmélet", a „Város peremén", az „Altatódal" fordításával remekelt De Micheli és Eva Rossi. Megengedtek maguknak bizonyos szabadságot a magyar eredetivel és az olasz nyelvvel szemben, de ez volt az egyedüli lehetőség arra, hogy az egyetemes értékű József Attila olaszul is József Attila maradjon, megőrizhesse éteri tisztaságát. A politikus József Attilát a „Szocialisták" című verse mutatja be.

Lehetetlen sorra venni az antológiában szereplő költőket, akikről pontos és tendencia nélküli képet ad Eva Rossi tanulmánya, ami annál meglepőbb, mert a fordítók kapcsolatai a mai magyar irodalmi élet vezetőivel közismertek; általában, ilyen szempontból, sok meglepetéssel találkozunk a kötetben. Babits nagyságának habozás nélküli elismerése, a szükséges kiegészítések kíséretében, a kronologikus sorrend és a történelmi hűség kedvéért megjelentetett Mécs László, Szabó Lőrinc európaiságának és klasszikus műveltségének példaképszerű méltatása, Weöres Sándor (akiről Eva Rossi ugyan megjegyzi, hogy nem világos még, hova vezet az útja) nagy, indokolt és jogos befolyása a mai ifjú költőnemzedékre, akiket a tanulmány jóindulatú fenntartással, de mint figyelemreméltókat említ stb. — az antológia összeállítóinak gondosságáról tanúskodnak. Egyszóval a magyar költészet olasz nyelvű antológiájában igényes munkával találkozunk.

Feltehető azonban, hogy nemcsak a sors iróniájával kell magyaráznunk, hogy Tóth Árpád és Kosztolányi Dezső mindössze egy-egy verssel szerepel, amikor ugyanebben a mértékben kapunk ízelítőt például Gereblyés László, Garai Gábor vagy Györe Imre tevékenységéből is. Túl azon a tényen, hogy a két költő ilyen könnyed kezelése, ha más nem, a hálátlanság megdöbbentő példája velük szemben, akiknek fordítói munkássága nélkül a világirodalom lírájának magyar horizontja hasonlíthatatlanul szűkebb lenne, a 900-as évek magyar költészete csonka, fájdalmasan csonka marad Tóth és Kosztolányi művészetének az őket megillető helyre való állítása nélkül. Egy antológia összeállításakor, különösen amikor az antológia olyan gazdag korszak tükrözését tűzte ki célul, mint a huszadik század magyar költészete, az *egy cigány, egy király* elv elkerülhetetlenül a felszínességhez vezet. Keveset segít ezen a tátongó hiányon, hogy Tóthtól a „Körúti hajnal"-t és Kosztolányitól a „Bús férfi panaszai"-t fordították le (tehát a hangütés jó), ha utána váratlanul elszakadnak a húrok.

Kár, hogy erre sem a fordítók, sem a munkájukat átnéző szakértők nem gondoltak. Az ember úgy teszi le a kötetet, ahogy Radnóti *Razglednicái* hullottak le, égő kérdőjelet rajzolva a levegőben. Milyen értelmetlen és felesleges dolog a tendencia.

Melocco János

Séta Prambananban

Korán reggel jön értem az autó — megyünk Prambananba. Prambanan mindössze tizenhét kilométerre van Jogjakartától, de ajánlatos korán indulni, mert kilenc óra felé már kánikulai a hőség, felhőtlen napokon a higanyszál rendszerint a harminc fok fölé szökik. Itt mindig nyár van: száraz, vagy esős nyár, de nyár. Azt, hogy Európában ez idő tájt már „őszbe csavarodott a természet feje", onnan veszem észre, hogy itt kezdődik a „musim hudjan", az esős évszak, az alkonyatok hosszabbak és színesebbek, esténként pedig suhogzuhog, haragosan szakad a nehéz eső.

Prambanan a Hindu Korszak egyik legcsodálatosabb emléke Jáván. Indonézia kultúrájának első, prehisztorikus korszakát a Kr. u. 1—2.században váltotta fel a Hindu Korszak. A hindu filozófia, vallás, művészet közel másfélezer éven át alakította a jávai kultúra képét, miközben legtöbb eleme „jávaizálódott", alkalmazkodott a Kincses Sziget szellemi klímájához. A jávai hindu kultúra kétízben, a 8—10. században, majd a 14—15. században, a Modjopahit birodalom idején ért virágzásának tetőpontjára; a Modjopahit széthullásával egyidőben indult meg az Izlám beözönlése Indonéziába. Az új vallás gyorsan terjedt, s bár társadalmilag „haladó" voltához nem fér kétség (az Allah előtti teljes egyenlőséget állította szembe a kasztrendszerrel), a jávai kultúra szempontjából valósággal elemi csapást jelentett. Az Izlám üldözte a faragott és nemfaragott képet, tiltotta a színjátszást, csak a vallásos irodalmat nézte jó szemmel. Indonéziában, az évszázados vallási tolerancia hazájában szokatlan fanatizmustól tüzelt mozlimok leverték a hindu istennők orrát és Borobudurban a szó szoros értelmében lefejezték a kő Boddhiszatvákat. Csoda, hogy a „wayang", a híres jávai árnyjáték megmaradt — ezt még a keleti puritanizmus sem tudta elvenni a néptől, így hát inkább vallási propaganda céljaira igyekezett felhasználni. Hogy mivé fejlődhetett volna Jáva, ha megmarad a hindu kultúrkörben, Bali példája mutatja. A kultúra és a művészet nem csekély kárára. Jáva megadta magát Mohamed tanainak.

A jávai hindu építészet legmaradandóbb alkotásai a középjávai tjandi-k a 8—10. század közt, a Mataram fejedelemség korában épültek. A tjandi (ejtsd: csandi) körülbelül „hindu síremlék"-nek fordítható; a szó a hindu halálistennő, Durga, másnéven Csandika nevéből ered. Míg a Brahma-Siva-Visnu szentháromság hívei számára a tjandi temetkezési helyül szolgált — a Loro Djonggrang Siva-templomában például egy Balitung nevű uralkodó van eltemetve — a buddhistáknak a tjandi már Buddha-emlékmű, Buddha-templom; a buddhisták halottaikat a tjandit körülvevő sztupákba, csúcsos végű kőbúrákba temették.

A két leghíresebb jávai tjandi a Buddhának szentelt Borobudur és a Siva Mahadéva dicsőségét hirdető Loro Djonggrang, a Prambanan-komplex központi síremléke. A kettő közül Borobudur a nagyobb, a lenyűgözőbb, a rendezettebb, a szigorúbban komponáltabb. Loro Djonggrang (amelyet ezentúl általában „Prambanan" néven fogunk említeni) a szeszélyesebb, a szebb, a lágyabb, az artisztikusabb. Borobudur úgy viszonylik Prambananhoz, mint egy Bach-kantáta egy Beethoven-vonósnégyeshez. Ízlés kérdése, ki melyiket szereti jobban. Hozzám a Ramayana reliefek miatt közelebb áll Prambanan.

A középjávai tjandi szerkezetében általában a Gunung Mahamerut, a hindu mitológia Olymposzát mintázza — a széles alapzatra vastag, zömök törzs épül, hirtelen kiugró, majd felfelé lépcsőzetesen csúcsosodó tetővel. Az évszázadok folyamán a prambanani tjandik súlyos teteje beomlott, s mikor az ásatások a múlt század végén megkezdődtek, a Loro Djonggrang még félig rom volt. Azóta a holland és indonéz régészek közös erőfeszítése, nyolcvan év alapos, aggályosan lelkiismeretes munkája meghozta gyümölcsét: 1953-ra befejeződött a prambanani (Loro Djonggrang) Siva-templom restaurálása. Emberfölötti munkába került, a régészek saját építőanyagából, a lehullott andezitkockákból foltozták össze a templomot, minden követ pontosan az eredeti helyére illesztve, cementtel ragasztva be a réseket. De a Siva-templom végülis elkészült, s nemrég avatták az ujonnan helyreállított Tjandi Plaosant, a Prambanan-komplex egyik legkülső tjandiját, vagy félóra járásra Loro Djonggrangtól. Előbb-utóbb Brahma és Visnu temploma is sorra kerül — a hindu teremtés istene most még a szabad ég alatt ül, rangjához méltó nyugalommal tűri az idő viszontagságait.

Reggel tíz óra, kíméletlenül tűz a nap; a közeli Merapi-vulkán napkeltekor még tisztán látható kékes gerincét most már köd takarja. A belső udvar közepéről az egész tjandi jól áttekinthető — négyszögletes alakban nyolc kisebb-nagyobb templom helyezkedik el, de a Siva-templom kivételével egy sem teljes: vagy a tető hiányzik róluk, vagy az istenszobor tűnt el a szentélyből. A Siva-templom négy szentélyében csodálatosképpen megmaradtak mind a szobrok: Siva Mahadéva, Siva Mahaguru, Durga (másnéven Loro Djonggrang) és a Siva-Durga házasságból származó elefántfejű isten, Ganesa, szobrai. De a templomot nem csupán az elfelejtett, s így ereiük-vesztett istenek kedvéért nézik meg a látogatók — szobrokat elvégre látni a jogjai múzeumban is. Hanem van itt valami, amit sehol a világon másutt nem láthatni (hacsak filmen nem) — s ez a Rama királyfi történetét megörökítő reliefsorozat.

A Ramayana a két nagy hindu eposz öregebbike; a legujabb számítások szerint mintegy ötszáz évvel a Mahabharata előtt keletkezett, tehát Kr.e. 1500 táján. Szerzőjéről Walmikiről körülbelül annyit tudunk, mint Homéroszról, vagyis édeskeveset. Ő volt az Első Költő, ennél fontosabbat nem is igen mondhatunk róla. A kutatók úgy vélik, hogy a Ramayana meséje nem sokkal a prambanani kőbe-örökítés előtt érkezhetett Jávára, a Krisztus utáni kilencedik század végefelé. Megjegyzendő, hogy már az első ó-jávai Ramayana-változat különbözik egyben-másban a Walmiki-féle eredetitől; később a jávai nép képzelete még tovább színezte-variálta a történetet, teleszőtte további mesés epizódokkal. A prambanani reliefsorozat külön értéke, hogy főbb vonalaiban még az eredeti Ramayanát — vagyis az első ó-jávai változatot — követi.

A Ramayana hét énekből áll, összesen 24 ezer versszakot tartalmaz. Akárcsak az Iliász, a Ramayana főkonfliktusa is egy nőrablás. Rama ajudai királyfi feleségét, Sitát, egy Rahvana nevű óriás csellel elrabolja. Rama Sita keresése közben találkozik Szugrivával, a majomkirállyal, szövetséget köt vele és Szugriva Rama rendelkezésére bocsájtja válogatott majomcsapatait. Miután Rama megtudja, hogy Rahvana Langka (Ceylon) szigetére vitte Sitát, Hanuman, a leleményes majom személyében kémet és hírvivőt küld Langkára. Hanuman megtalálja Sitát, de elfogják, később izgalmas kalandok közepette megszökik és jelentést tesz Ramának. Megkezdődik a háború Rahvana ellen. A majomsereg a Tengeristen segítségével hidat épít az indiai szárazföld és Langka közt, s átkel Langkára. A döntő ütközetben Rahvana elesik. Rama visszanyeri az ekkorra már állapotos Sitát, de mivel a nép kételkedik Sita hűségében, hősünk kénytelen máglyára küldeni feleségét, akit, minthogy ártatlan, a Tűzisten kiemel a tűzből és visszaad Ramának. Happy ending: Rama visszatér Ajudába, hogy elfoglalja az őt már régen megillető királyi trónt.

A Siva-templom belső mellvédjén körbefutó reliefsor Rama történetének körülbelül a kétharmadát mondja el. A befejezés a Brahma-templom mellvédjén látható, sajnos erősen megrongálódott állapotban. A Ramayana-reliefek ismeretlen művésze a történet legérdekesebb mozzanatait, a drámai csomópontokat igyekezett megragadni művében, s bár figyelmét a főalakokra, Ramára, Sitára, az óriás Rahvanára összpontosította, az élet mindennapi oldalát sem vesztette szem elől. Míg a hősök szerepüknek megfelelően szimbólikus pózban, rangjukhoz és hangulatukhoz illő testtartásban jelennek meg (Rama haragját például nem arcáról, hanem lábtartásáról lehet leolvasni), a művész realizmusa a mellékalakok megmintázásában érvényesül leginkább: az egyik reliefen egy elefánt, két gubbasztó gyerek, a másikon egy bámész, vagy jajveszékelő szolga, egy riadt eb, a harmadikon egy táncosnő köti le a nézőt figyelmét tökéletes kidolgozásával. Néhány jelenet különösen megragad az emlékezetben: Sita elrablása, vagy az, amelyen a majmok hidat építenek India és Langka közt, s a halak, a Tengeristen alattvalói, köveket cipelnek a szájukban az építkezéshez. Az a Brahma-templomban látható relief, amelyen Sita vadonban született fiát dajkálja, középkori flamand Mária-képek áhitatát idézi.

A Ramayanát, csak úgy, mint a Mahabharatát minden jávai betéve tudja, a két történet apáról-fiúra száll, ujabban a könyvkiadók amerikai mintáju „comics"-okban adják ki, roppant példányszámban. Balin a Mahabharatánál népszerűbb a Ramayana, nem egy balinéz tánc a Ramayana epizódjaiból meríti témáját, s míg Jáván a „wayang" főként a Mahabharatát használja nyersanyagául, Balin a Ramayana a fő wayang-téma. A külföldiek között is akadnak, akik fogékonyak Rama meséjére: egy osztrák mérnök ismerősöm valósággal szerelmes Prambananba, legutóbb egy teljes napot töltött a reliefek fényképezésével. Tegyük hozzá: balinéz felesége kíséretében.

Gömöri György

KÖZNAPI KALAND

— Michelangelo Antonioni új filmje —

AZ IGÉNYESEBB moziközönség eléggé hebehurgyán válogatja ki a maga kegyenceit; amikor három évvel ezelőtt Ingmar Bergman „Hetedik pecsét"-je berobbant Nyugat-Európa filméletébe, valamelyik stockholmi raktárban a szerzőnek már vagy tizenöt filmje tornyosodott. A váratlan felfedezést lázas nemzetközi „bergmanománia" követte, amely most, a „Nouvelle Vague" hullámverésének elülte után lassanként átadja helyét egy „Antonioni-kultusz"-nak. A hirtelen érdeklődést a rendező immár nyolcadik játékfilmje, a „L'Avventura" (A kaland, 1959) váltotta ki, amelyet a tavalyi cannes-i filmverseny közönsége páratlanul megalázó fogadtatásban részesített, s amely nemcsak kitárja az ajtót Antonioni sajátos és bonyolult világához, de talán kulcsot is ad e világ megfejtéséhez.

A történet első nekilendülése valóban sajátos kalandregényt ígér. Egy előkelő szicíliai társaság hétvégi jachtkirándulásra indul egy furcsa, csaknem absztrakt kis sziklaszigetre. Velük tart Sandro, egy középkorú építészmérnök, aki könnyű sikerektől elragadva, régóta megfeledkezett már saját tehetségének és érzelmi világának ápolásáról, s Anna, a szeretője, egy volt konzul lánya és Anna kissé lekezelt barátnője, Claudia. A hajó, unatkozó utasaival, kiköt a szigeten. Vihar kerekedik; Anna előtt egyre inkább nyilvánvalóvá válik, hogy Sandro már nem szereti. Amikor eljön az ideje, hogy visszainduljanak, Annának váratlanul nyomaveszik és a továbbiak során többé nem kerül elő.

ENNÉL A PONTNÁL érdemes megállnunk s átadnunk a szót magának a rendezőnek. Michelangelo Antonioni 47 éves, elegáns, olaszos fellépésű; arcvonásaiban van valami csendes nosztalgia és egész lénye mintegy ellentéte Fellini kópés vagányosságának. Úr. És szinte zavaró, amikor művészetének alapeszméit szűk, kerek mondatokba tömöríti: „Furcsa jószág a modern ember. A tudomány minden változását kétkedés nélkül elfogadja. Ura a természetnek. De a morális ismeretlentől, az emberi természettől nyomban visszariad. Nem látja be, hogy a legtöbb mai elméletnek, teszem a férfi és nő viszonyáról, nem sok köze van a valóságos emberi pszichológiához. Ma, amikor minden változóban van, az emberek képtelenek belenyugodni, hogy az érzelmek éppoly hajlékonyak, alkalmazkodók s megdönthetők, éppoly változékonyak, mint mondjuk a tudomány — és félnek szembenézni ezzel az igazsággal."

Amikor a „L'Avventura" Annájának váratlanul nyomavész a szigeten, az egész meghökkent társaság lázas kutatásba kezd. A történet hosszasan időz ennél a pontnál, mert itt ereszti gyökereit szinte észrevétlenül, a kölcsönös vonzalom a mérnök és Claudia között. Ők ketten a kudarc ellenére sem adják fel a reményt, hogy megtalálják Annát és most már a szárazföldön folytatják a kutatást. A reális hangnem sajátos, álomszerű színezetet kap, amint ketten sorra bejárják azokat a helyeket, ahol Annát megtalálni vélik, miközben egyikük sem mer őszintén szembenézni ezzel az új, ismeretlen érzelmi helyzettel, bevallani, hogy szeretik egymást, hogy a kutatás csak ürügy, s hogy Anna valójában nem létezik többé. A szerelmi önfeledtség percein kívül képtelenek egymásra találni s feltárni érzéseiket egymás előtt, mert nem köti össze őket más, mint a közös, titkolt bűntudat s szánalom. A mérnök, érthetően, nem talál kielégülést e meddő kapcsolatban s az első jött-menttel megcsalja Claudiát, aki most sem tehet mást, mint megbocsát, hiszen bűntársak; s ő maga is oly könnyen Anna, a feledés sorsára juthat.

NEHÉZ KOMMENTÁRT fűzni e merő tartalmi vázhoz, mert a „L'Avventura" nemcsak nehéz film, de rendkívül szubjektív is. Egyszerű s mégis rendkívül összetett, minden fegyelmezettsége mellett laza, mint Antonioni gondos s mégis rögtönzésre támaszkodó alkotó módszere. És a rendező nem sok támpontot ad műve megfejtéséhez; távol áll tőle, hogy téziseket illusztráljon. Számára az alkotás intuitív folyamat, amely óhatatlanul is tükrözője lesz az alkotó körülhatárolatlan érzés- és gondolatvilágának. A „L'Avventura" éppúgy szól az érzelmi kapcsolatok bizonytalanságáról s relatív voltáról, vagy a gondolatközlés kudarcáról két ember között, mint amennyire leleplezője egy egész társadalmi réteg légnemű céltalanságának. A „La Dolce Vita" Fellinije tobzódó haláltáncnak mutatja be ezt az életmódot (s tegyük mindjárt hozzá: felszínesen s erőszakoltan). Antonioni filmje azzal, hogy éppen visszafogja, „drámátlanítja" s elmélyíti e témát, hagyja, hogy az egyhangú lassúság és üresség valami céltalan hiányérzetet keltsen az emberben.

A cím „kaland"-ja is, mintegy ironikusan, az elsődleges és rejtélyes érzelmi történésre utal, amelynek kifejezésére Antonioni, ismét csak „óhatatlanul", újfajta filmnyelvet talál, mely egyszerre különc és visszafogott. Számára a film cselekménye „képekkel írott regény" — és ha a regény megengedheti magának a jellemek leírását, a részletes elidőzést egyes részleteknél, vagy az idő fogalmának megtáncoltatását, miért ne követhetne el a film is hasonló „szabadosságokat"? Antonioni nem él a sűrű képváltások bevett gyakorlatával; hagyja, hogy figurái unottan, kényelmesen, a történet alaptempójának és érzelmi hangvételének megfelelően sétálgassanak helyszínről helyszínre (a film játszási ideje két és félóra), mert mindvégig megbízik a felszín mögött zajló érzelmi történés mozgalmasságában.

A film legelső beállítása már egy cselekvés kellős közepén pillantja meg az egyik főhőst, mintha csak egy novella vagy regény kezdődne, talán ilyesféle mondattal: „Anna, egy 25 éves, barnahajú lány, kijött a házból s végigment a kocsiúton." Vagy amikor a történet végefelé az unatkozó Claudia tétován, csendes kétségbeeséssel Sandro keresésére indul, aki hajnalig nem tért vissza közös hotelszobájukba, a gép ráér nyugodtan kivárni, amíg Claudia lassan végiglépteti az irdatlanul hosszú hotelfolyosón (elég! újat! — kiáltoztak a felbőszült cannes-i nézők ennél a jelenetnél). És hogyan is nyugodhatna bele a kerek történetekhez szokott nagyérdemű moziközönség, hogy a film első félórájában eltűnik valaki s a befizetett belépődíj ellenében még azt sem tudja meg, hogy valójában mi is lett vele? Pedig Antonioni a történet e különös fordulásával tökéletesen megteremti a bizonytalanság, a légüres tér atmoszféráját. Valami hiányzik... Anna-e, vagy talán az élet, az emberi érzés ebből az egész jéghideg társaságból?

A környezet, a táj a maga aszkétikus pompájával is mintegy utat enged s aláhúzza az elsődlegesen belső történést. Antonioni alakjai valami csendes kétségbeesésben élik le az életüket; érzéseik talán valódiak, de végzetesen múlandók, s mindaz, ami látszólag oly különösnek tűnik bennük, egyben magában hordja önnön köznapiságát. A „L'Avventura" szerint az emberek csak mintegy dekoratív tartozékai a természetnek, s a rendező csak az érzéki magukra találás pillanataiban engedi „főhőseit" elevenen, szeretetreméltó emberi közelségbe. Máskülönben e sötét, minden romantikától és pátosztól mentes, de lelkifurdalásokkal terhes világot semmi sem nemesíti, csak a teremtett, légüres szépség.

Könnyű lenne vitába szállni ezzel a felfogással; azzal, hogy Antonioni legtöbb filmjében éppen azokkal a felső tízezerből kikerülő hőseivel „játszatja el" az érzelmek hajlékonyságának elméletét, akik szerinte is mintegy csak unalomból s időtöltésből éreznek. És az a dekoratív fajta figuraábrázolás, a környezet, az épületek új-primitív, szinte mértani tisztasága, amelyet Antonioni látszólag még tovább visz „La Notte" című legújabb filmjében, ugyanolyan érdekes, mint amennyire ellentmondásos. De mindezek csak részei egy összetett, sajátos, érett s oly filmszerű világképnek, mely nemcsak az adott olaszországi pillanatnak lehet hű kifejezője, de „óhatatlanul is" terméke annak a kornak, melyben a fejünk felett lebegő, nagyon is külsőleges „nagy kaland" a rejtett, a belső kaland felé irányítja a figyelmet.

Vas Róbert

A MAGYAR KÖNYVES CÉH

könyvsorozata vászonkötésben. Eddig megjelent kötetek: **Déry Tibor:** Vidám temetés és más elbeszélések. **Cs. Szabó László:** Halfejű pásztorbot és hat történet. **Kilenc költő** (versantológia). **Bibó István:** Harmadik út. Előkészületben Faludy György verseskötete és Méray Tibor regénye. A hat kötet előfizetési ára £5.0.0, illetve $15.–, vagy annak egyenértéke más pénznemben.

Megrendelhető: **Magyar Könyves Céh, Magyar Írók Szövetsége Külföldön, 14 St. George Street, London, W. 1.**

Példányonkénti árusítás fűzött kiadásban. Déry Tibor novellaskötete ára £1.1.0, vagy $3.–; Cs. Szabó László novellaskötete ára £0.19.6, vagy $2.80.

BOROS PUBLICATIONS LIMITED,
65 Mortimer Street, London, W. 1.

Bibó István tanulmánykötete ára £2.2.0, vagy $6.–; Kilenc költő verseskötete ára £1.1.0, vagy $3.–. A tanulmánykötetet és a verseskötetet az Irodalmi Ujság előfizetői 15% kedvezménnyel kaphatják. Megrendelhető a Magyar Írók Szövetsége Külföldön hivatalán át, vagy közvetlenül a következő címen:

MOLNÁR JÓZSEF,
Steinhauserstrasse 35. München 8.

FERDINÁNDY MIHÁLY

A Meghivatlan

Boros hangulatban vagyunk, cimboráim, víg és derék aurifaberek, elmés és szorgos argentifexek! — s ha már így váratlan-hivatlan közétek cseppentem, s ha már ily jól tartottatok, messziföldi vándort, talán elmesélhetek nektek egy régesrégi történetet, anélkül, hogy kinevetnétek érte...

Így ültünk akkor városunk csapszékében, a nagy asztal körül, mint mi most itten és nagyapám, a rezgőszakállú atyamester, városunk ötvösei közt messzeföldön híres — az erős tokajitól fátyolos szemmel s akadozó szóval mesélt valami ősrégi történetet, majdnem oly régit, mint ez az én mesém... s tán hasonlót is ehhez.

A Meghivatlanról.

S ahogy mesélt, a téli estben s a hórihorgas csendben, egyre inkább nőtt bennünk, hallgatókban valami furcsa szorongás, mert olyan volt, mintha valaki fülelne ránk és szúrós szemmel vizsgálna minket a sarokból.

Ott valóban ült egy idegen, ki jobb karját köpenyébe burkolta, a balra pedig rákönyökölt; hosszú haja vállára lógott és sötét szemei merően ránk szegeződtek.

Minthogy asztalunknál még akadt egy üres hely, az idegen csakhamar ott ült köztünk s meg is nevezte magát. A neve mindenkit meghökkentett. S még inkább csontos bal keze, amit parolaadáskor elénk nyújtott, mondván, hogy a másik hiányzik: régi időben lemetszették.

S onnan kezdve már nem nagyatyám volt a mesélő, hanem a Meghivatlan:

Én is a Városban nőttem fel, a girbe-gurba utcán.

Volt a Városban, hiszem, ti is emlékeztek még rá: valamennyien egyformán töltöttük el azokat a lomhajárású gyermekkori éveket, volt a Városban valami álmos ódonság, ólmos unodalom. Piciny és félénk városka volt az is: összekapaszkodott ősrégi házacskáival inkább valami furcsaságos fészek, semmint falkerítette vár. Csakhogy nem bátorság fészke ám, síkoknak és szomszéd hegyeknek kevélyen átkiáltó tornyos erő, hanem összebújt félelmű emberfalka fülledt tanyája. Benn minden olyan furcsa volt, még a mi szemünkben is, akik benne éltünk, holott úgy rémlett, mindóta benne élünk vala, s csak így tudtuk ezt kimondani ilyen régiesen, a kezdetre utaló elmosódott frázist, amelyben mintha kaptárember-ősök szürke hagyománya gomolygana...

Ám túl e szürke felhőn, némelyünkben fényes legenda is lakott. Úgy, mint a mesében, „Bergengóciában, vagy még azon is túl", a magunk fakó, kis Bergengóciáján, a város falain, a locskafecske piarcon, a palánk védő árkain, ezen a gyávasági övön túl, messzi túl él egy másik, nagyobb, bátorabb és erősebb élet. Így szólt a legenda. Legenda arról az életről, mely olyan ifjú, mint a hajnal, a ritka és kegyes Isten, ki néhanapján rózsafénybe vonta pókhálólepte ablakunk. Legenda a földből növekvő zöldpalástú fáról, a sok fáról, kinek neve erdő, a sok erdőről, aki a Világ.

Olyan természetű volt akkoridőtt a városi élet, hogy benne kerek húsz esztendőig tartott el a tél. Csak homályosan emlékeztünk arra, hogy valamikor, haidan, mikor pendelyes emberpalánták voltunk, volt egyszer egy ősz is. Sárga, borongó, lágy napú ősz, barátságos és nagyapai humorú ősz, aki sokat beszélgetett velünk nagy szőke palástjába burkolózva, ha néhanap hetykén és várakozóan kikönyökölgettünk a várfalakra. De túl a nyáias őszön, túl szőke nagy palástján mogorván ült a síkon köröskörül a köd.

Egy napon aztán — haidan — elbujdosott az ősz: a köd befolyt a várfal fogsorán át a város utcáiba. Azóta hull a hó...

Egyszer azonban — a huszonegyedik évben — feltámadott a keleti szél s előle megfutott a köd.

Felkelt a nap, zúgtak a harangok, kitárultak a kapuk sarkaiglan, csattogva folyt a hólé a lejtős görbe utcán, a nép kiáradt a szabad mezőre...

Egy fecske ült a hídon és künn a fal tövében egy első barna folton kinyílt a hóvirág...

S én elindultam mélyen be a szabad mezőbe s rikoltva énekeltem: Világ... Világ... Világ...!

A fecske felrepült előttem, megállt, bevárt, meg felrepült.

Én meg utána, mind utána, csatakos rónán, ravasz lápba, tüskés bozótba, rút lapályra, majd víg csalitra, szép ligetbe, hol pirosan táncolt az este. A nap leszállt s én visszanéztem: pöttömnyi volt a régi város, összeaszott a messziségben, s az én szívemből egyre oszlott az ős ború: a félelem...

Magam is csodálkoztam azon, hogy cseppet sem féltem már, amikor hirtelen — óriás a gyermekmeséből — előttem állt egy földbegyökerező, lombpalástos ősi fa... Mögötte még egy, még száz; aztán dombok, csúcsok, kövér öreg hegyek, erdők smaragd mezében királyként díszesek, fölöttük mélán úsznak vitorlás fellegek.

Leültem egy kőre, mivelhogy elfáradtam ekkora úttól s szemközt egy másik kőre leült a fecske is. Néztem fényes szemét, melyben még csillogott a lenyugvó nap: karmos kicsi lábát, mely karcsú volt s kecses... s mogorva, ósdi könyvek jutottak eszembe, amelyekben tarka indákba szőve apró madárkák gubbasztanak.

Milyen más ez az élő kis madár!

Nézem, s ahogy megszokja, hogy nézem, nem fél már ő sem tőlem: térdemre telepszik, forgatja-illegeti kerek fejecskéjét, csipogni-csicseregni kezd s egyszerre csak nem ismeretlen előttem már a nyelv sem, amelyen beszél.

— Pán — mondta —, a nagy Pán... erdők, sziklák, tisztások... dal, dal, dal és király... — s fels elrepült.

Gyorsan szállt le az éj. Gyorsan áradt szét a sötétség az erdőben, miként egy hűvös, tiszta illat. A nagy törzsek között felfelugrott itt meg ott valami állat, melyet nem ismertem ugyan, mégis jókedvvel töltött el, hogy a nagy sötétség, amely rámborul, sok, sok öntudatlan, tévedező élettel van tele, életekkel, melyek, akár az enyém, oktondiak és önmagukkal szemben tétovák, de ösztönösen járnak zsákmány és pár után, biztosan, titkos szándéktól hajtva; céltól, mely nem övék, hanem éltetőjüké: az erdőségé, az Erdőségé, aki a Világ.

Egy vidám, pajkos, nagy és esztelen, kártékony, vásott, szent és meztelen szellemet kezdtem sejteni a nagy erdőn s egyszerre csak a fecske szavait utánoztam:

— Ó, Pán, ó, nagy Pán, — dal... dal... és király...!

Akkor megzendült az erdő, mintha ezernyi síp rikoltana a lombok közt.

A szél az, mondtam s tudtam, nem a szél az.

A patak, mondtam s tudtam, hogy nem az.

A hold a hegy vállán át kibámult az erdőre s a levelek remegtek, mint az ezüstkócsag foszlányos tollai.

A nagyszakállú sziklán pedig, mely a patak mellett ormosodott, ott ült a nagy Pán.

Bohókás szakállas gyermekarca elé tartotta hétcsövű sípját, kecskepatában végződő lábait egymásra vetette, kaján szatír szeme s apró hegyes szarvai csillogtak a holdfényben, s ráncot vetett a háj fényes hasán.

Ismertem őt.

S megint ósdi könyvekre kellett gondolnom, miket a Város őriz. Ezekben is ott ült a nagy Pán, pajkos fura isten, fújva némán a néma rajzon hétcsövű hagszerét... De a nevét már ki sem tudta, csupán a papok. Azt mondották róla, ősrégi démon ő, ki valaha az idők kezdetén a harangzúgás elől a rengetegbe bujdosott.

...S a rengetegben meghalt — tették hozzá az óvatosabbak —, mert bár káros és ostoba, de hatalmas szellem volt, ki nagyon különös dalokat tudott...

Most hát színről színre láttam s hallottam sípja babonás zenéjét, mely mint a szél s mint a patak és mégsem az...

Illetni vágytam ezt a boldog óriást, ki elfeledte önmagát a világért.

— Hatalmas Pán! — kiáltottam. Felfigyelt. Nevetett.

Olyan volt a nevetése, mint félig asszonnyá serdült lányoké, kik csók közben nevetnek.

S e nevetésre felegyenesedtek az alvó virágok, elhallgatott a trillázó patak s az erdő összerezzent.

Pán meg felállt.

— Menj — szólt s olyan volt, mint ki lágyan egy régelmúlt nyelven beszél — és mondd meg szegény Városodnak, hogy a nagy Pán még mindig él.

S az ámuló holdfényes éjszakában ekkor alakot vőnek a kövek. A patak megnőtt és előre zúdult a fulladozó fűszálak felett. Mint aki ősi utat jár meg újra, minden állat jött, jött mindenfelől. S a fák hatalmas, ezer gyökérlábbal kiléptek a földből. S mentek elől.

Csak ültem én s a menetelő faóriások bármely pillanatban eltaposhattak volna. Én nem is bántam volna, mert a nagy erjedésben bennem a fájdalom kelt fel. Az emlékezés fájdalma: most már tudtam jól, hogy valamikor, a Városok kora előtt még én is benne éltem ebben a hatalmas áradásban s nem voltam benne idegen. S akkor fájni kezdett a Város s lassanként megtelt a szívem undorokkal: féltem a visszamenéstől, a hócsatakos girbegurba utcától, a harang kába muzsikájától, a ködtől és a téltől, csömörtől és a dértől, mely mindig ott lapul a szűk utcák közén...

— Jöjj — kiáltottam a nagy Pánnak, ki ekkor felettem állt s olyan magas volt, mint az esti csillag —, jöjj el szegény Városomba s hozd el oda az igazi Tavaszt. Kiáltsd el harsány dalodat, hogy leomoljanak gyáva falaink! Szánj meg minket, nagy Pán!

De a nagy Pán csak nevetett.

Én azonban felugrottam és rohanni kezdtem hazafelé.

Lihegve csörtettem vissza, vissza, egyre vissza, szép ligetből bús csalitba, majd bozótba, rút lapályra, sivatagba, ravasz lápba, míg csak a regszürkület halvány világában fel nem tetszett a pöttömnyi házkupac, mely növekedett, mély repedésekkel vált szét: már láttam morc tornyait, kapuja sötét öblét, mogorva embereit a kapuk előtt: hallottam a cifrált beszédeket a girbe-gurba utcán, láttam kifestett lányait és puha udvaronc hadát...

De hoztam lobogó hajamban az élő erdő illatát.

— Él még a nagy Pán! A nagy Pán még mindig él!

...Meredt szemekkel bámultunk a Meghivatlanra s oly mélységes és boltozatos lett körülöttünk a csend, hogy meghallatszott benne a fogak halk, finom csikorgatása.

A Meghivatlan körülnézett s gyorsan tovább beszélt:

Mint kripta némult el a lármás utca és becsapódtak ajtók, ablakok. Megbődültek a vén harangok, hogy elnyomják gyenge kiáltásomat. Jöttek poroszlók, mord tanácsurak, zászlók, s komor papok és így mondták ki az ítéletet a katedrális ércszája előtt:

— Ki Pánt beszél, veszélyt beszél. Pán meghalt: így kell lennie. Ki Pán híve: ellenfelünk.

S akkor megfosztottak szép ruháimtól, melyeken még csillogott a hajnali harmat.

És darócruhát húztak szép és sudár testemre, tövig vágták le dús hajam és hosszúujjú kedves jobb kezem.

És kiültettek a városkapu elé, hogy koldulással tengessem életemet.

Ott ültem hát és sírtam, de minden este harangszó után fennszóval elkiáltottam, hogy él a nagy Pán... és akkor megkorbácsoltak.

De a korbácsütések nyomán különös erők ébredtek bennem. Mindig erősebb lettem és tudóbb. Tudtam, hogy egy napon fel fogom varázsolni a Város előtt az Erdőt: a lépő erdőt, mely közétek hozza Pánt.

Lángoló szemekkel bámultunk mind a Meghivatlanra s a nagy csendben úgy kitágult a kis csapszékszoba, hogy a Meghivatlan messze ült tőlünk, egészen egyedül a szoba közepén s az ajkai körül görbe mosoly rémlett, midőn meghallotta a lopva elővont kések baljóslatú és játékos szisszenését.

S folytatta s egyre sebesebbenhevesebben beszélt:

Tudtam, hogy benn a Városban fiatalok és gyermekek suttogva adják tovább a hírt, hogy él a nagy Pán és suttogva mesélik az én kalandom regéjét is, holott annak idején el sem meséltem senkinek...

Éjjel néha nagy delejes erők áradnak el a Város fölött.

Ilyenkor hörögnek álmukban a papok, poroszlók, tanácsurak; a lányok vére pedig gyorsabban kering és csókokról s őrült merésekről álmodnak a fiúk.

Tudtam, hogy eljön az idő, amelyben nem lesz többé a girbegurba utcájú, álmos harangú Város, csak a nagy Pán, az örök Pán, erdők, dalok és csókok nevető istene.

Mert egy fülledt nyári napon megjelenik az erdő a Város előtt. Az ég lila lesz és lángoló kígyók rohannak rajta végig. Mohó csókjuktól meggyulladnak a tornyok s a tűzvész hőségében megrepedeznek a falak. És ég a Város és leomlanak a falak s a leomlott falak mögött még látszanak majd az egykori szobák, ahol leleplezve remegnek mocskos, takarós bűnök. S mielőtt a hűvös erdő újra bűvös birtokába venné s elborítaná zöld csendjével a helyet, ahol egykor a Város állott, az emberek egymásnak rohannak majd, hogy utolsó mámort keressenek, nem az ölelésben, — a gyilkolásban... S a girbe-gurba utcán csattogva folyik a vér!

A Meghivatlan szava most már olyan volt, mint egy hatalmas kiáltás, mely betöltötte a csend boltozatát, betöltötte a boltozatot és kinyomta pilléreit és zárkövét. Egyetlen üvöltés lett a hallgatóságból s hirtelen elővont késeik a Meghivatlan mellének feszültek, mint egyetlen fenyegetés.

Nevetve állt fel. Hosszú alakja hirtelen megnőtt, megvékonyodott és ferdén odatapadt a menynyezethez, sápadtan, kitágult szemekkel, mint a katedrálisaink mozaikszentjei...

Mindenki visszahőkölt előle és a kések pengve hulltak ki a remegő kezekből. Nagyapám, az ősz atyamester, holtan feküdt karosszékében.

Zavar támadt, futkosás, kiáltozás; a halott ajkai közé vizet próbáltak önteni.

Vijjogó szél riadt a kandallóban. S ebben a pillanatban eltűnt a Meghivatlan. Voltak, akik látták, amint elmerült a kandalló zsarátnokában. Voltak, akik látták, amint kilépett a kürtőből. S kibontva nagy sötét palástját, suhogva szállt el a Város felett.

Eddig az én történetem. S lám, nem nevettek. Kitágult szemekkel néztek reám, mint én néztem egykor a Meghivatlanra s oly mélységes most körülöttetek a csend, hogy a kandallóba szorult szél halk huhogását is meghallani.

Szóljatok hát és ne nézzetek ily lángoló szemekkel engem, egyszerű, szegény vándort, hisz, ha így néztek, még magamnak is úgy rémlik, hogy messze ülök tőletek, a szoba közepén s ti szörnyű kiáltásra és halálos döfésre készülődtök ellenem.

Aurifaberek! Argentifexek! Mit tettem én? Mi lobog a szemetekben? Miért csikorgatjátok ily iszonyúan a fogatokat? Miért szegezitek mellemnek a kéklő pengéket?... Megálljatok!

És kinyújtottam jobbomat, hogy elhárítsam a halálos döfést. Ám a karom végén nem volt kéz és nem magasodtak az ég felé az ujjak.

KRISTÓF ÁGOTA

GYÁRBAN

A napok úgy hasonlítottak egymásra mint az órák
melyek a szalagon és kezünkön átfutottak
ezer tízezer valahol
hegyekké nőttek bizonyosan
mert éreztük a súlyát a mellkasunkon és én
nem láttam közöttünk senkit akinek
lett volna oka nevetni

A Val de Ruz néha csillogott mint a kirakatok
valaki sikoltozva sírt kivezették gyengék
az idegei legyintettek folytattuk a munkát
nyújtsátok ki olajas kezeteket csengnek
az ötfrankosok fonódó izmainkra tisztahomlokú
álmok guggolnak ki bánja tavasszal
az elmúlt év rothadó leveleit készítsétek hát
koránkelő gyermekeiteket a szomszédban
épül az új gyár

ADORJÁN ANDRÁS

Könnyű szórakozás — nehéz műfaj

— Beszélgetés az operettről —

A színházjáró közönség számára az operett — több mint száz éve — a könnyű, de nem olcsó ízlésű szórakozást jelenti és e műfaj sajátságosan fejlődött, terebélyesedett a múló évtizedek során. A 19. század második felében kialakult zenés műfaj tulajdonképpen az operának köszönheti létét. Maga az operett szó is az operának enyhített, játékosabb formáját jelöli. Kezdetben valóságos stílusparódia volt, amely a múltszázadbeli nehézkes, patétikus pompájú operasablonokat — különösen Mayerbeer hatásvadászó műveit — a csúfondáros ellentmondás műfajává avatta. Hervé, Offenbach, Lecocq és Planquette idején az operett — formai szempontból — még felismerhető leszármazottja a francia „opéra comique"-nak és a német „Singspiel"-nek. Ezekkel közös sajátossága a zenés és prózai részek váltakozása. De mint új vonás jelentkezik a mulattató szándék és az aktualizáló vidámság. A francia operettstílus továbbfejlesztői — Messager, Vasseur, Yvain és Christinée — mellett az angol Arthur Sullivan és Sidney Jones operettjei inkább a klasszikus vígopera tradícióit idézték. A nagy francia és angol operettsikerek után az osztrák zeneszerzők is felfigyeltek e műfaj hódításaira. Franz Suppe egész sor sikeres operettet írt, de a bécsi stílus igazi megteremtője Johann Strauss volt, akinek keringői az operett új lényegét jelölték meg. A vígoperai vagy szatirikus elemeken felnőtt operettet a straussi értelmezés az illúziók és vágyak könnyed kedélyű kifejezőjévé tette. Strauss sok műve közül is kiemelkedik a „Denevér" és a „Cigánybáró". Ezeknek muzsikáját ma is frissnek, invenciózusnak érezzük. Nem csoda, ha születésük idején az operett éppen Bécsben vált nemzeti üggyé. Strauss páratlan népszerűsége sem homályosította el a „bécsi iskola" többi zeneszerzőinek — mint Zierer, Millöcker, Zeller — operettsikereit. A századvég színpadi muzsikáját a bécsi keringő uralta.

A fénykor

Az operett kiteljesedésének időszaka a magyar Lehár Ferenc feltűnésével kezdődik, a 20. század elején. Lehár képzett muzsikus volt, aki operaszerzőnek indult és hosszú évekig volt színházi karmester. Hamar felismerte az operett lehetőségeit és akárcsak Molnár Ferenc a színpadi technika terén, ő is pontosan tudta, ismerte a közönség zenei befogadóképességének határait és ezen belül a romantikus és vidám elemek keverési szabályait. Szövegkönyveit a drámai, de sohasem tragikus mesemotívum melletti bohó epizódok és mulatságos figurák jellemezték, kiváló alkalmat nyújtva Lehár romantikusan anekdotázó zenei leleményének. Az egész világon nagy sikerrel játszott „Víg özvegy" és „Cigányszerelem" mellett egész sor operettet írt, amely ma már klaszszikusnak számít. Nagy mesterségbeli tudása és képzelőereje révén Lehár muzsikája hamarosan nemzetközi közkincs lett. Egyformán meggyőzően írt magyar, román, olasz, spanyol vagy kínai zenét. De bármiről is szóltak operettjei, bármilyen környezetbe is tette hőseit, ez a zene mindig melodikus volt, eredeti és színesen hangszerelt; átkomponált együttesekkel, motívumszerűen visszatérő reminiszcenciákkal és szélesen hömpölygő, szinte operai finálékkal. Szerencsés ösztönnel azt vitte színpadra, amire oly régen várt a fülledt békeévek embere: mesét a felnőtteknek.

Lehár — akárcsak Johann Strauss — elindított egy folyamatot, amelyben követői szinte túlszárnyalták. A magyar operett megismertette a világot Kálmán Imre, Kacsóh Pongrác, Jacobi Viktor, Huszka Jenő és Buttykay Ákos nevével. Ezek közül Kálmán bizonyult a legsikeresebbnek. Ez a zeneakadémiát végzett egykori zenekritikus már első operettjeiben magyar népdalmotívumokat használt fel, akkora biztonsággal, az invenciónak olyan áradásával, hogy darabjai — a sokszor bárgyú szöveg ellenére is — óriási sikert arattak. A „Csárdáskirálynő" vagy a „Marica grófnő" zenéjét manapság is játsszák és ez a muzsika, a múló évtizedek során, semmit sem vesztett fényéből. Kálmán további operettjeiben is a maga csinálta magyaros intonáció rabja maradt, de operettjei így is népszerűek lettek. A versengő osztrákok (Leo Fall, Bruno Granichstaedten, Ralph Benatzky stb.) is sok kitűnő, időtálló operettel jelentkeztek, még az első világháború utáni években is.

Az operett ebben a két évtizedes tündöklésében valóban verhetetlen volt. A színházak egymáson tettek túl, amikor pazar kiállításban, híres énekesekkel, népszerű színészekkel és táncosokkal hoztak ki egy-egy új operettet, amely — sokszor — a zenét is elhomályosító, bőkezű tálalásnak köszönhette hosszú életű sikersorozatát.

A változás

De a húszas években elkezdődött valamiféle átalakulás. A jazz fokozódó térfoglalása nyomán az operett varázsa már nem volt a régi. Krenek jazz-operája, a „Johnny spielt auf", majd amerikai zeneszerzők — Kern, Sylva, Henderson és mások — zenés darabjai, később pedig a magyar Ábrahám Pál és Brodszky Miklós operettjei, mintha a műfaj új útjait jelölték volna meg. A jazz elfoglalta a színpadot és a régi kantilénás, finálés operettet felváltotta a zenés játék, a „musical play". Ennek szövege és zenei szövete lazább volt és inkább csak arra szolgált, hogy alkalmat nyújtson a jazz lüktető ritmusú és tiszavirág életű rövid melódiáinak színpadi tálalására.

A két háború között az operett hanyatlásnak indult és ezt a folyamatot siettette a film és rádió fokozódó népszerűsége. Egy ideig a film- és rádióoperett szerencsés műfajnak látszott, de a régi értelemben vett operettet, annak mesehangulatát, romantikáját és közvetlenségét már nem lehetett felidézni. Maga a közönség is mást kívánt. A „musical" látványos kiállításra, nagy számú személyzetre és korszerű technikára épült, s e téren a színház többé nem versenyezhetett a film, rádió, majd később a televízió lehetőségeivel.

A második világháború után az operett sorsa még mindig válságosnak látszott. A régi, nagy sikerek felújítása, vagy a meseszerűségtől mentes realista szövegű új operettek bemutatása nem tudta többé elővarázsolni az egykori bűvöletet.

A jövő

— Tulajdonképpen mi van az operettel? — kérdezte barátom, ahogy egymás mellett ülve szívtuk cigarettáinkat a Drury Lane halk fényű vesztibüljében. A „My Fair Lady" szünetében beszélgettünk a fentiekről és barátom türelmetlen mozdulattal jelezte, hogy nem kíváncsi a dicső múlt további részletezésére.

— Nézd — mondtam —, nehéz még áttekinteni az utóbbi tíz esztendő próbálkozásait és különböző irányait. Kétségtelen, hogy...

— *Hagyjuk az elméletet* — szakított félbe. — *Én nem vagyok zenész, csak közönség, aki jó muzsikát akar és szép előadást. Mit szólsz a My Fair Ladyhez? És láttad-e a West Side Storyt?*

— Éppen erről szeretnék beszélni, de nem hagyod végigmondani. Meg kell értened az összefüggéseket. Mi van az operettel — kérdezed éppen korunk egyik legsikeresebb operettelőadásának szünetében.

— *De hát ez „musical"...*

— Persze, hogy az. Most így nevezik, ahogy a mozgófényképszínháznak mozi, a kalamárisnak tintatartó lett a neve a korszerűbb használatban. Operett ez a javából; szerkezete, melodikus vonalvezetése és hangszerelése a klaszszikus formákban gyökeredzik. Loewe zenéje nem tör az egekbe, nem nyugtalanító és nem realista. Shaw Pygmalionjához romantikus, mesehangulatú illusztrációkat fűz, pihentetően, de az igényes komponista választékosságával. Ez a muzsika egy régi szót juttat eszembe: andalító. Egyaránt megtalálni benne a francia pikantériát és az osztrák-magyar operetthagyományok levendulaillatú hangulatát. Ami új benne, hogy nem terjengős és szakít a primadonna — bonvivant, szubrett —, táncoskomikus sablonszerű szerepeltetésével.

— *Szerinted tehát az operett nem halt meg?*

— Nem, sőt, újjászületik és éppen ez a paradox a dologban. A szórakoztatóipar ma már hatalmas arányúvá fejlődött és rádió, film, televízió, hanglemez, magnetofon útján egyre tökéletesebb művészi és technikai kivitelben, valósággal házhoz szállítja mindazon elemeket, amelyek az operett lényegét jelentették. De mindez adós marad a szintézissel, amelyet napjainkban legjobban a film közelít meg. Rodgers és Hammerstein filmoperettjeinek könnyed, romantikus meséje és a modern jazzt alig érintő érzelmes muzsikája a filmtechnika raffinált eszközeinek segítségével arat sikert. Mégis, ha arra gondolok, hogy a letűnt évek sok operettjét a nagy operaházak is műsoron tartották, mint egy rokon műfaj időtálló műveit, alig hiszem, hogy a mai musicalok nagy részéből más is marad, mint egy túl érdekes, nyugtalan kor kissé hisztériás dokumentuma.

— *És Bernstein?*

— Azt hiszem, Gershwin óta ő a könnyű zene leghivatottabb klasszicizálója. „West Side Story"-ja briliáns s egyben lesújtó alkotás. Merőben új, nagyigényű muzsika ez, amely a mai amerikai fiatalság egy részének életét nyers színekkel, kíméletlenül és szívdobogtatóan kommentálja. A zene áriozus részei éppúgy, mint félelmetesen hisztériás táncritmusai nemcsak a nagyműveltségű szimfonikus muzsikust és a kor kendőzetlen igazságait nyíltan érzékeltetni tudó zeneszerzőt revellálják, de ez a zene kitör a színpad és formák szorításából és vádirattá válik. Bernsteint nem zavarja a stílus kötelezettsége. Muzsikájában a régies intonáció keveredik az atonális hangzással. Hangszerelése rikító, szinte triviális, mintha ezzel is jellemezni akarta volna a korszellem kakofóniáját. A dobok, sípok, csengők, harangok és egyéb ütőhangszerek fölött azonban fojtottan, de vágyakozva ott vibrál a líra hangja is.

— *Tehát Loewe, vagy Bernstein? Melyik az operett útja?*

— Nem tudok jósolni, de így értelmezném: Loewe a lehári tradíció képviselője, aki a mesét és illúziót teszi az operett tengelyévé. Bernstein pedig az offenbachi felfogást idézi. A West Side Story éppúgy rámutat korunk valamilyen fonákságára, mint ahogy az Orfeusz és Szép Heléna csúfondárosan utalt III. Napóleon korának visszásságaira. Azt gondolom, hogy az operett — nevezzék bár musicalnak — és a romantikus mese elválaszthatatlanok. A keserű realitás túlfeszíti e műfaj kereteit és felüdítő közvetlenségét.

Csengettek. Abbahagytuk, visszamentünk zsöllyéinkhez. S míg a zenekarban felhangzott a második felvonás előzenéje, egy oldalt ülő férfin akadt meg a szemem. Hol is láttam ezt a kigyúlt, gyermeki örömtől derűs tekintetet? Aztán eszembe jutott. Egyik nagyáruház játékosztályán találkoztunk. Már akkor feltűnt ez a túláradó tekintet, ahogy elragadtatva játszott az alagutas, szemaforos játékvonattal. És most operettet élvez, ugyanolyan boldogan.

Megértem őt; fárasztó században élünk, kell az operett...

FIRBANK KISASSZONY RUHÁI

Különös a női ruhadivat története: mostanában egyik évről a másikra többet változik, mint amennyit az elmúlt félszáz esztendő alatt. Persze nem a szoknya hosszára gondolok, hanem a vonalak és formák, a színek és árnyalatok, a díszek és minták „hogyan"-jára; a *funkció* helyett az *ízlésre*.

A 19. század vége, az a korszak, amelyet apáink lenéztek és kigúnyoltak, ismét divatba jött. A nemrég még kacatszámba menő ócska bútorok, ágas-bogas-csavaros-vastalpú petróleumlámpák, himzett házi áldások drága pénzen kelnek el a műkereskedésekben, s megsárgult Victória-korabeli családi fényképek népszerűsége a festményekével vetekszik a modern lakások falain. Divatlaprajzolók, ruhatervezők régi ruhákat, divatlapokat tanulmányoznak és „költenek át" a mai nők, a modern élet igényeinek megfelelően.

Amíg élt, Heather Firbank kisasszony sem gondolta volna, hogy ruháit és cipellőit, harisnyakötőit és ingecskéit emberek sokasága múzeumban fogja megcsodálni. Persze nem a ruhákat illető elismerésen csodálkoznék. Ezt életében ő már megszokta. Ezért is költött erre pénzt és nem takarékoskodott sem idővel, sem fáradsággal. Inkább csak a körülmények lepnék meg. A múzeumi környezet, a nem mindennapi tárlat, a kiállítás nagyszerű technikája. És nem utolsósorban a közönség: a bámészkodás nyíltsága, meg az a sok-sok lány és fiú, divatszakos főiskolai tanulók, nők és meglett férfiak, akik alsóneműit, csatjait, ruháit, gombjait, köntöseit és cipőit rajzolják.

Heather Firbank kisasszony érdekes múltú, gazdag és előkelő családban született 1888-ban. Nagyapja, Joseph Firbank (1819—1886) egyik legjellegzetesebbje volt annak a múltszázadi kapitalista embertípusnak, amelyet a világ valamennyi nyelvén selfmade-mannek neveznek. Hét éves sem múlt, amikor a szülőhelyéhez közeli bányákban dolgozni kezdett. Fizetésének egy részét szüleinek adta, a másik feléből esti iskolába járt; így tanult meg írni és olvasni. Húsz éves volt, amikor a szomszédos Darlingtonhoz vezető vasútvonal első ágát megépítették. A vasútépítés fölkeltette érdeklődését és két esztendő múlva, kalandos módon, elvállalta egy három mérföld hosszúságú alagút megépítését. Vállalkozása sikerrel járt; ettől kezdve egyike lett a legjelentősebb angol vasútépítőknek. Hatalmas angliai és európai megbízásokat kapott, vagyona növekedett. Palotákat és egész utcákat vásárolt, természetesen spekulációra is. Halálakor hét gyermekére hatalmas vagyont hagyott. De előbb még megházasította legidősebb fiát, akire a cég vezetését és a vagyon gondozását is bízta.

A rangidős fiút, Thomast, nem kényeztették el. A vasútépítést a síneket fektető munkások közt tanulta és így a szakmát a tervezéstől a kivitelezésig ismerte. Az ő számára az állandóan növekvő vagyon már nemcsak gazdasági erejének és társadalmi tekintélyének megsokszorosodását jelentette, hanem életformát is. Sir Thomas Firbank a kultúra és a művészet barátja és támogatója volt. Finom porcelánt és antik ezüst tárgyakat gyűjtött, s nemsokára az angliai „connoisseur"-ök közt is híressé lett. Előkelő arisztokrata családból nősült és rokonságba került az Earl of Annesley-vel. E házasságból már csak két gyermek, egy fiú és egy lány született. A fiú, Herbert Somerset Firbank (1887—1913) ismert társaságbeli széplélek, úri bohém, érzékeny, finom s szellemes színművek írója lett. Testvére, Heather Firbank kisasszony nemcsak vér szerint, de lélekben is rokona volt. Napokat töltöttek együtt azzal, hogy kitalálják, milyen színárnyalat illik hűvös tavaszi estén egy báliruhához, hová és mily színben illik egy darabka tüll, vagy egy fodor. A divattörténészek szerint (mert már ilyen is van!) a szellemes párbeszédjeiről nevezetes színműíró ízlésének és ötletességének nyomai könnyen leolvashatók Firbank kisasszony ruháiról.

A kiállított ruhák valóban arról tanúskodnak, hogy hajdani viselőjük és tulajdonosuk gonddal, ízléssel és nagyon tudatosan öltözködött. Számára valószínűleg a társaság és a ruha jelentette az életet.

Fin de siècle — divat lett újra! Párisban a napokban nyílt meg az Európa Tanács rendezésében egy nagy kiállítás, amely a századforduló képző- és iparművészetét mutatja be. Finomkodó formák, bonyolult ornamentika, gótizáló csavart vonalak, árnyalatokban megtört túlfinomított színek... a győztes, jóllakott és megbékélt polgárság művészete.

Közhelyszámba megy: a művészet a társadalmi fejlődés egyik legérzékenyebb mérőműszere. Európa ma polgáribb, mint amilyen az elmúlt félévszázadban volt. Lassan már a fiatalság soraiban sem divat a forradalmiság, vagy a baloldaliság: jobboldali kormányok vannak hatalmon, a polgárság osztályán bévül újjászerveződik és modernizálja politikai, gazdasági és társadalmi intézményeit.

A véletlen megint az időszerűre hibázott. Heather Firbank kisasszony 1921-ben huszonnégy hatalmas ládába csomagolta finom, divatjamúlt ruháit. 1957-ben örökségének végrehajtói fölnyitották a ládákat és a ruhatár legszebb darabjait a Victoria and Albert Museumnak adták. A kiállításon — szürrealista ötlet nyomán — múlt századvégi megsárgult újságpapírból gyúrt babákon díszelegnek Firbank kisasszony ruhái...

Noszlopi György

BÁN GYÖRGYI

TÓBIÁS

Testvérem, angyal, mindvégig marasztottad
Tóbiást bízó, jó öröködül
— és csikordult a vas a hantokon,
— és csikordult a csont a súly alatt,
a Tóbiások lelke menekült,
kínjukra nem nőtt enyhítő epe,
több halat nem bocsátott a Tigris,
de áldozott a nap és kélt a hold,
hol vörös volt az ég, hol ezüstfehér,
és láttak a korábban gyógyítottak.

A hajdan vak szülő döbbenve látta:
az angyal ölelése meglazult,
de nem hiába jártak együtt régen,
a csahos eb nyomán még ott derült,
hogy viruljon soká,
a szivárványos hála.
Ahová léptek a kísértetek,
felkavargott a szent por.
Ninivében a rég holtak gyászolták
kinek bajára gyógyulás már nem telt —
csodák helyett, a mohos sírkertekből,
a véres magzatot
atyák fulladó zokogása dicsérte:
Azárja és Te, mondhatatlan Isten,
hány érező fiú öltött sarut,
hány fájó szemre omlott drága ír,
míg rájuk nem szakadt füstben az ég?
Kitől egy életét bosszútlan elrabolták;
kit hasztalan ásnak szellemkezek,
hány életet adott?

DÉNES TIBOR

BÉKA

Hadd mondjam el neked a tévedésemet, barátom.

Múlt szombat este az Otthonba hívtak, előadásra, „magyaros" vacsorára, vagy egyszerűen azért, hogy lássuk egymást, ne felejtsük el anyanyelvünket. Bizonyítsuk, hogy sziget vagyunk a tengerben.

Késve érkeztem, haboztam sokáig, elmenjek-e? Mivel a hontalan életnek ama szakaszát taposom mostan, melyben az ember magába roskad és vár. Valami megnevezhetetlenre vár s közben esténként, hogy a várakozás elviselhető legyen, Arany Jánost olvassa, a nehezen megszerzett, egyetlen kötetet.

Mondom, barátom, ingadoztam, elmenjek-e? Indulás előtt megmértem a hőmérsékletemet, reménykedve s eleve igazolást keresve önmagam s a többiek előtt, hogy lázam volt és ágyba kellett bújnom.

36.5. Csalódottan vizsgáltam az üvegpálcát s újra kezdtem a műveletet. Megint csak 36.5. Erre lemondóan ruhát váltottam. De előre féltem az estétől s a száműzetésben társaimtól. Nem attól a négyöt magyartól, aki „búsan összehajol". A fecsegőktől féltem ezen a szombaton. Mert olyan korszaka is van a menekültnek, midőn beszélnie kell szüntelen és össze-vissza. Különben megőrülne a süket csendtől és attól, hogy ilyen égető kérdésre, mint: — Mikor virágzik a falumban az aranyeső? — nem kap választ senkitől. Kitől is kaphatna? Tehát beszél-beszél, mesét a valóval vegyítve.

Az utolsó bécsiszeleteket hordták fel éppen a nagyszobában. Kínáltak engem is étellel-borral. De én a fejemet ingattam és narancsszörpöt kértem. Azt ittam hősiesen, nyelvem hátán érezve a sárga lé festékes ízét. S mosolyogtam is, persze, ostobán, hogy ne legyek ünneprontó és minthogy a körülöttem ülőknek a titkárunkat volt kedve szapulni, hát szapultam én is. Csak hogy ne legyek ünneprontó. Addig-addig csepültük a derék fiút, míg végül megállapítottuk, hogy senki közülünk különb titkár nem lehetne. Ilyen körülmények között! Ezt külön hangsúlyoztuk bús kedvünk derítésére.

S csakugyan, mire asztalt bontottunk és felsivított a zene a gépből, a fiatalok pedig nekigyűrkőztek a táncnak nevezett gimnasztikának, az én ködös búsongásom is, mintha oszlóban lett volna. Gondoltam, megiszom most az előbb szívesen kínált bort, álldogálok egy darabig a „majomszigeten", ha akad partnerem, csendes beszélgetésbe kezdek erről-arról, elsősorban a holdba repülés haszontalanságáról. Mivelhogy ez a kérdés izgat mostanában leginkább. Aztán eltávozom, feltűnés nélkül, zavartalan. S miközben hazafelé utamban nekirugaszkodom a hegyoldalnak, megállapítom magamban, hogy kellemes volt az este. Kár lett volna elmaradnom.

Szorongtunk néhányan a majomszigeten, ami itt egy szeglet volt a nagyszobában. Kezemben a telt borospohárral, lenyelni készültem éppen az első kortyokat, midőn valaki elém állt és jókedvűen, mégis szerényen rámköszöntött. Lány állt előttem, csinos és barna.

— Jó estét — mondta és ebben a szóban a régen várt és már alig remélt viszontlátás öröme volt. — Emlékszik rám? — kérdezte mindjárt és nyújtotta kezét, amit én bizonytalanul és zavartan elfogadtam.

— Megbocsásson — hebegtem, érezve rajtunk egy sereg szempár kutakodó tekintetét. Lágerbeli fanyar emlékek jutottak hirtelen eszembe. Papírtalan emberek voltunk ott valamennyien s a mások emlékezetében iparkodtunk önmagunk létére, múltjára igazolást keresni. Nekem is volt ottan néhány esetem. Kínos esetek. Egy asszony például erősködve bizonygatta nekünk és önmagának, hogy ő meg én évekig dolgoztunk együtt egy irodában. Miféle irodában? Megmondta azt is. Soha nem hallottam ilyen irodáról, aminthogy soha semmiféle irodában nem dolgoztam életemben. De ráhagytam, csakhogy szégyenbe ne hozzam a jámbor teremtést. S hogy kétségbe ne essen ebben a végtelen bizonytalanságban. De nem emlékeztem rá, ég és föld a tanúm, soha nem láttam.

Azt hittem, ez a szombat esti lány az Otthonban is egyike a bizonyságot keresőknek. Jóllehet elmúlt már a lágerélet, mindnyájan lakást bírunk, telefont bérlünk és különféle adókat fizetünk. Nevünk városi és megyei könyvekben szerepel. Mert hazánk nincs ugyan, de van illetőségünk. S az adóellenőrön kívül ismer bennünket a városnegyed fűszerese. Vagyis — emberek vagyunk újra, s ha múltunkat elmosta is az idő és a távolság, jelenünk van. A jövővel meg ki törődik ebben az ürességben? Mi szükség immár az igazolásra?

— Megbocsásson — hebegtem megint s anélkül, hogy kortyoltam volna belőle, az asztalra tettem a teli poharat.

A lány a barna szemével, barna hajával, kreolos arcával csak mosolygott és várt bizakodva, hogy megindul végre agyamnak kereke és emlékezem rá, éppen őrá hányatott életem annyi tűnő-foszló, való vagy elképzelt ábrándképe közül.

— Béka — mondta most ő, miként varázsigét, várva megértőn az együgyű szó hatását.

— Béka? — dadogtam, mint tífuszos beteg, kinek minden szófogalom kihullott tudatából.

De ekkor már nagyon sok szempár szegeződött felénk, még a fiatalok is elfelejtettek táncolni. Néztek minket értetlenül-csúfondárosan. S a lány, aki ezt mondta: — Béka — most lesütötte szemét, én pedig kínomban kabátom ujját rángattam, mintha tolakodó pihét akarnék levakarni róla. A lány ekkor rámemelte párás fényekben úszó, szép szemét és ezt mondta:

— Kár.

Aztán, mielőtt magamhoz térhettem volna ámulatomból, eltűnt előlem, el a nagyszobából. Eltűnt egészen. A zene a gépből süketítően nyerített, a fiúk és a kislányok megint nekigyűrkőztek. Az iménti jelenet pillanatnyi közjáték volt, melyet mindenki nyomban elfelejt. Kiihattam végre boromat, ami mintha mondák itala lett volna, valami súlyos drapériát szakított bennem ketté.

— Béka — mormoltam, lenyelve italom alját is. Majd hangosan folytattam, a körülöttem állókhoz intézve a szót. — Ismeritek?

Senki sem ismerte a barna lányt. De én, én tudtam már, kicsoda ő? BÉKA.

Megindultam, hogy megkeressem. Utat vágtam magamnak a majomszigeti bámészkodói közt, félrelöktem a táncolókat, a kislányok cipőjére tapostam. Béka nem volt a nagyszobában. Ott sem volt, ahol komor férfiak megfontoltan biliárdoztak. A hallban sem volt, még a konyhában sem. De nekem meg kellett őt találnom. Beletúrtam a fogasokon lógó kabátokba. Tudtam, ha az ő kabátja még ott van, biztosan megtalálom. Az ember mindig átad valamit lényéből a ruháinak. Béka nem viselhet fekete kabátot, sem sportosat. Az ő kabátja... Milyen is?

Hiába turkáltam az egymáshoz préselt, esőszagú szövetek között. S hasztalan jártam újra végig az Otthon helyiségeit, dúltan, lázas indulattal.

Az utcára rohantam és az éjszakába kiáltoztam: Bé-ka. A tó partján futottam a város felé. Idegen arcok, idegen járások. A hídnál visszafordultam s bolyongtam az ájult fák között, a víz ködétől didergő ligetben. Béka sehol sem volt, eltűnt mindörökre. Elhatároztam, hogy a rendőrséggel kerestetem. A rendőrségi ember azonban polgári nevet kért, kort, pontos adatokat, szóval mindazt, ami sok rubrikás papírlapjára fért volna. De én csak ennyit tudtam róla: *Béka*. Nekem ez a szó már sokat jelentett, a rendőrségi embernek azonban semmit.

Apróhirdetést akartam feladni a helyi lapban: *Gyere vissza, Béka*. Ám a hirdetőiroda hétfő reggel előtt nem nyílt volna meg előttem. Poste restante írhatnék talán, a vasút mellett a postahivatal huszonnégy órás szolgálatot tart. Ha a felárat megfizetem, ott bármikor elfogadják a levelem. Béka pedig megérzi, hogy megbántam tévedésemet s nem kértem tőle felvilágosítást, közelebbi mozzanatokat ismeretségünket illetően. Aminthogy azt is megérzi, hogy szégyelem feledékenységem és pirulok, ha a jelenetre és a szóra gondolok: *Kár*. Béka tehát eljön a levelemért, mi találkozunk és idézzük a múltat.

Az állványnak dőlve a homályos helyiségben, el is kezdtem levelemet: *Ha úgy emlékszel mindenre a múltból, tudhatod, ostoba fajankó vagyok. Bocsáss meg, Béka*. Kezem megállapodott, hogy érveket gyűjtsek bocsánatának elnyerésére. Tekintetem ekkor a tisztviselőre vetődött. A fülke kerete fogta körül. Seszínű alak volt a tisztviselő, de ahogy pecsételt konokul-mogorván, mozdulatában kemény rendszeretet volt, a szabályokhoz való rideg ragaszkodás. Ez az ember sohasem adná ki a Kiss Ilona vagy Nagy Mária nevére szóló igazolvány tulajdonosának azt a visszatartott levelet, melynek borítékjára ez van írva: *Békának*.

Összetéptem hát a megkezdett, alázatos írást és megindultam reménytelenül, görbülő háttal a hegyoldalnak, ahol a lakásom van sóhajvékony falaival.

Most pedig elmondom neked, barátom, mindazt, amit róla tudok. Békáról.

...A nagygimnáziumba jártam, a budai oldalra, valamelyik felsőbb osztályba. Kegyes tanár atyáink ellenére, mi, fiúk, valami negyvenen, ahányan voltunk, az újat szerettük, a „modernet" és Kempis Tamás meg a *Quo vadis* helyett, esti magányunkban, hazánkfiainak műveit, az élőket, a vadul „odamondókét" faltuk pirosló füllel. Hagyján, ám mi versenyre is keltünk ifjúi hevünkben. Bálványaink névaláírását gyűjtöttük; mutogattuk, csereberéltük szünetekben, veszélytelen tanórákon egyaránt. Délutánonként pedig, egy bizonyos időpontban, mintegy parancsszóra, elleptük a Jókai tér táját s vizsgáltuk figyelő szemmel a kávéházat, a Japánt.

— Mester, egy autogrammot — mondtuk vakmerőn, vagy selypesen modorunk és vérmérsékletünk intelmére.

„Isteneink" már ismertek bennünket és kegyesen-begyesen jegyezték nevüket egyformára szelt, fehér céduláinkra. De ahogy múltak a napok és a hónapok, úgy fogyatkoztak az új névírások. Mindnyájunknak volt már legalább öt Karinthyja és tíz más egyebe. A főpincér írása szinte többet ért börzénken, mint... No mindegy, ne háborgassuk a halhatatlanokat. Eközben szenvedélyünk láza is alászállt néhány fokkal. Ám ez az állapot olyan volt csupán, mint a lappangó betegség, szellőfuvallatra, hidegre-melegre, bármikor újra hevennyé válhatott. Elég volt egy hír.

Így volt az, amikor megtudtuk, hogy egyéb kegyhelyei is vannak tiszteletünknek. Az egyiket New Yorknak hívják, a másik a Múzeumról kapta nevét. Emelkedett a láz, kezdődött ismét a játék. Tartott, amíg tartott, jóideig. Csak én nem hagytam abba. Mert bácsikám barátja, a műpártoló orvos megsúgta nekem, hogy a „komoly" írók, a tanárosak a Belvárosban gyülekeznek, a Centrálban. Nem mindennap, igaz, mint a bohémok, a léhák. De összejönnek mégis s vitáznak okosan mások rímeiről, vagy hümmögnek szeliden tejjel fröccsölt kávéjuk mellett.

Hol van az a Centrál? Megtudtam azt is, meg hogy e jelesek szerdánként üléseznének, öttől vacsoráig.

Készültem a szerdára, mint úrfiak legszebbik báljukra. Kedd este már a csütörtöki leckét is betéve tudtam. Mikor pedig négykor megszóltam szendergő nagyanyám őrizetéből, nagyosan nyakkendőt kötöttem.

Mondom, szerda volt és félöt, mire az Apponyi térre értem. Néztem a villanyórát és ácsorogtam tétován a sarkon, lesve áhítattal egy üveges ajtó felé, amely fölött párázott e szó: *Centrál*, az esteledő homályban. S a mutató az órán vánszorgott döcögve. Egyszer csak szalmafonatos kosárkát pöccentett valaki a hasamhoz, alulról. Virág volt a kiskosárban, hóvirág és ibolya. Minthogy tavaszodott éppen.

— Friss ibolyát, hóvirágot tessék —hallottam pöszögni alulról. Kislány kínálta, hat-hét éves forma. Kócos haja barna, a képe cigányos, szép barna szeme meg párás fényekben úszott.

— Köszönöm — mondtam jólnevelten és megindultam rendeltetésem helye irányában. A harisnyabolt előtt telepedtem meg, közel a járda széléhez; figyeltem karomon az órát, bérmaajándékomat meg az üveges ajtó járását. Egy sem látszott írónak a bemenők közül, úgy hittem, messziről megismerem e fajtát derekas tapasztalatomban.

— Friss ibolyát, hóvirágot tessék — hallottam megint csak alulról s éreztem hasamban a kosárka nyomását.

— Köszönöm — mondtam most méltósággal, bár némi eréllyel, amint bácsikámtól szoktam hallani, midőn visszautasítja a trafikos időverte szivarját. S mentem tovább, mindenre elszántan. Keskeny utca választott csak el az ostromlandó vártól. Fél múlt tíz perccel. Vártam türelmesen, bizakodón.

— Friss ibo... — Megint előttem pöszögött-tekergett a kis kócos a barna képével. Most azonban beléfojtottam a szót, a portékáját sem nyomhatta hozzám:

— Mondtam már, hogy köszönöm, nem kérek.

— Nem mondta, hogy nem kér — nyelvelt a kicsi, majd komolyan, majdnem keserűn kérdezte. — Igazán nem vesz virágot?

— Nem. Mit csinálnék vele? Különben is hervadt. Biztosan illata sincs.

Ez sértés volt, annak szántam. A kislány azonban megszokhatta, fel sem vette:

— Hát akkor mit keres itt a standomon? Tűzkövet árul? Vagy szaharint? Jó helyre jött! Az úriközönségnek nem kell a maga vacakja. Virág kell annak — pöszögte-pöszögte.

Fogytán volt belémvert türelmem. Végigmértem dühösen a tolakodót. Kicsi volt egészen s rongyos, barna arcocskája pedig zöldült a tavaszias szelekben. S akkor eszembe jutott a szó, amivel nagyanyám korholt engem, mikor én hat-hét éves voltam és szemtelen: Hordd el magad, te béka! Ezért én is ezt morogtam a kislánynak:

— Hordd el magad, te béka!

Ő azonban nem mozdult s mint nyelves mosónő törpe alakban, jobb kezét csípőre téve vágta a szemembe pöszögve:

— Bagoly mondja a verébnek, hogy nagyfejű.

Nem a béka hordta el magát ezen a szerdán, hanem én, leforrázva, restelkedőn, akárcsak tilos utcában jártam volna.

Azért idővel mégis jóba lettünk: Béka meg én. Mert a következő szerdán megint csak az Apponyi téren voltam, félötkor pontosan. Soha ilyen vadul nem fűtött a gyűjtés láza, a kislányról pedig hétközben éppen hogy megfeledkeztem.

Ezúttal a harisnyabolt előtt csípett el. Ő sem ismert meg mindjárt, félöt és öt között, a szürkületben.

—. Friss ibolyát — kezdte, de máris tudta, kivel van dolga. — Csak maga az?

Megismertem én is, persze. Összeszedtem magam férfias szilárdan és mondtam lefelé, mindenre elszántan:

— Idefigyelj, Béka (mert már akkor így neveztem s azután is, hogy barátok lettünk), hagyj engem békében. Nem árulok se tűzkövet, se szaharint, a standodat sem akarom elfoglalni. Más dolgom van nekem erre. Szépen kérlek tehát, Béka, ne zavard a köreimet. (Ne felejtsd, barátom, latin iskolába jártam akkoron.)

— Ha nem zsebkereskedő, hát akkor micsoda? — eltátotta a kicsi a száját, tejfoga itt is, ott is hiányzott. Kedves volt ez a töredékes fogsor és olyan megható, hogy én soha többé nem tudtam haragudni Békára. Pedig sokszor volt még szemtelen. De kedves is volt meg árva és árva voltát mosolyogva vette. Feleltem is neki megbékélten:

— Diák vagyok, Béka.

— Hát az mi?

— Diák az, aki tanul, hogy ha felnő, legyen valami belőle. (Így tanultam, barátom s így is véleked-tem akkoron.)

Értette is, nem is Béka. Főképpen az nem ment borzas kis fejébe, minek ácsorgok én diáklétemre az utcán, még hozzá az ő standján?

— Autogrammot gyűjtök. Tudod, Béka, az írók... — magyaráztam lépegetve, higgadtan a Centrál felé. A kislány követett, kettőket ugrálva, nehogy lemaradjon. Mire a sarokra értünk, rézsút az ajtóval, tudta a célom.

— Nohát — mondtam s ezzel ott is hagytam. Úriember bukkant fel a könyvtár felől, kacsázva-lomhán, pocakjával a Centrált véve irányba. Loholtam eléje:

— Mester, szabad kérnem az aláírását — s böktem finom papíromat bánatos orra alá.

— Nem ér az már semmit, fiam — mondta mélán az úriember s elnyelte a kávéház füstje, bánatos orrával egyetemben.

— Hihihi — vihogott a kis pimasz odaát a sarkon és emelgette a kosarát vidáman, mint tarantellázók Szicíliában. — Hihihi... Úr ír, diákfiú írók után sír. Hihihi.

— Megállj, Béka, megpofozlak. — De nem pofoztam meg, az üstökét sem cibáltam. Féltem a nyelvétől. De meg, mire hozzáértem, csiklandósan vágta a képembe alulról:

— Nem író az. Játszott a tőzsdén, vagy micsodán. Megbukott.

Megint jött valaki, én futottam volna utána. De Béka nem engedett:

— Az sem író. Ügynök a biztosítónál. Az írók szombaton jönnek meg néha kedden délután.

Jöttem hát szombaton, jogos sétaidőmben. Béka már várt, én is gondoltam rá hétközben. Cukrot hoztam neki. A maradékát annak, amit a bácsikámtól kaptam.

— Nesze, Béka — mondtam, markába nyomva a gyűrött staniclit.

Cserében a kislány megmutatta nekem, melyik az író, melyik a „civil"? Mivelhogy a centrálbeli nagyok másmilyenek voltak, mint a japániak. Tartott ez jónéhány héten át, szombatonként félöt és hat között. Addig-addig voltunk már, hogy sokszor ő kért helyettem autogrammot, ha én valamiért elbátortalanodtam. Nem a cukorért tette, még csak azért sem, mert várakozva meséltem neki erről-arról. S neki rajtam kívül nem volt, aki meséljen. Pedig Béka igen-igen szerette a meséket. De nem ezért segített. Hanem barátságból. Meg azért, mert pimasz volt ugyan, de rongyosan is jó volt és árva.

Mondjam-e, hogy én nyertem meg a gyűjtési versenyt? Tudniillik nekem volt Horváth Jánosom és Schöpflin Aladárom és ilyen a fiúknak nem volt. Ezt is Békának köszönhettem.

Aztán jött az évvégi szűnidő, nyaralás. S mire megint összejöttünk a gimnáziumban, a budai oldalon, csak nevettünk tavalyi kisded hóbortunkon mi, fiúk, valahány negyvenen, erősek.

De Békát azért láthattam néha. Egyszer, mikor nagyanyámat kísértem piacra. Nem állhattam meg, hogy meg ne kérdezzem tőle: Pimaszkodsz még, Béka? Ám csak néztünk egymásra távolodva, ő a kis kosarával, én nagyanyám karjába fogódzva.

Máskor nagyon siethettem, mert villamosra ugrottam fel éppen. Ő egy sarkon állt s már nem virágot árult, hanem újságot, vagy mit. Már akkor növekedett, süldőlány volt, barna s ahogy rámnevetett köszöntve, egyetlen foga nem hiányzott. Aztán... Igen, többször láttam Békát, de soha el nem érhettem.

S most ezen a múltkori szombaton az Otthonban újra láttam, kezét is fogtam. S hagytam, hogy azt mondja: *Kár*. Hagytam, hogy elmenjen.

Már tudom, hogy nem ebben a városban lakik, még ebben az országban sem. Eljött ide erre az estére, hogy láthassam, elérhessem. Én azonban elesztettem, örökre. Pedig társam lett volna a számüzetésben. Igazi társam. Mivel Béka mosolyogva tudott tűrni az árvaságban. A szenvedésben.

Hidd el, barátom, súlyosan tévedtem. Megtagadva ifjúi emlékem, most lettem koldussá és igazán magányos.

Irodalmi Ujság

„NE FELEDJÉTEK MAGYARORSZÁGOT!" Az év utolsó napján a zürichi magyar diákok fáklyásmenetet rendeztek a város főútvonalain. A felvonuláshoz a svájci egyetemisták és fiatalok százai csatlakoztak. A Városház pavillonja előtt kezükben égő fáklyákkal és „Ne feledjétek Magyarországot" feliratú tábláikkal félkörben álltak fel a fiatalok, hogy meghallgassák Lüchinger tanácsos beszédét. A tanácsos röviden méltatta a magyar forradalom eseményeit, jelentőségét és figyelmeztette a svájci fiatalokat, hogy sem azt, amit a magyarok a szabadságért tettek, sem a Magyarországon ejtett gyalázatot soha, de soha nem szabad elfelejteniök. — Az ünnepség méltó befejezéseként a fáklyásmenet résztvevői egy percnyi csenddel áldoztak a forradalom vértanúi emlékezetének.

★

MÉLY MEGILLETÖDÉSSEL értesültünk arról, hogy Hatvany Lajos, aki nemrég ünnepelte 80. születésnapját, Budapesten elhunyt. Jelentős munkásságára legközelebb visszatérünk.

★

HEGEDÜS GÉZA író, a magyar PEN Klub vezetőségének tagja, az év végén és az újév elején rövid tanulmányutat tett Londonban, majd pedig feleségével együtt Párisba utazott.

★

KOESTLER ARTHUR három nagy regénye, a The Gladiators (Gladiátorok), a Darkness at Noon (Sötétség délben) és az Arrival and Departure (Megérkezés és Búcsú) német fordításban, egyetlen kötetbe gyűjtve jelent meg a berni Alfred Scherz-Verlag gondozásában.

★

ALBERTO MORAVIA legújabb regénye, a „La noia", két hét alatt félmillió példányban fogyott el. Huszonhat ország szerezte meg a fordítás jogát.

★

A SZOVJETUNIÓBAN a középiskolások 61.3 százaléka németül, 26.4 százaléka angolul tanul az iskolában, jelenti a budapesti Közoktatás.

★

ABSTRAKTION 11 a címe Kőmíves János huszonnyolc esztendős hazánkfia Koblenzben bemutatott „újszerű táncjátékának". Tartalma: játszadozás az irracionális tizenegyes számmal.

★

BORISZ PASZTERNAK regényét, a Doktor Zsivágót, mint emlékezetes, 1958-ban először olasz nyelven adta ki Feltrinelli milánói kiadó. Ugyanekkor Feltrinelli a mű eredeti szövegét is közzétette; ezt a kiadást a szovjet turisták rövidesen szétkapkodták. Feltrinelli újabb kiadásra készült, amikor — „Feltrinelli, Milano" impresszummal — egy orosz nyelvű Zsivágó-kiadás bukkant fel; ezt először a brüsszeli világkiállítás vatikáni pavillonjában osztogatták szovjet látogatóknak, de állítólagos kiadója nem tudott róla. A következő orosz kiadás már „Imprimerie D'Orleans, Paris" cégér alatt jelent meg; minthogy ily nevű nyomda a francia fővárosban nincs és az „Orléans" e betűjén szereplő ékezet elmaradása valószínűtlenné teszi, hogy a könyvet Franciaországban nyomatták, megerősödött a gyanú, hogy mindkét kiadás a Szovjetunióban készült, nem annyira ideológiai, mint valutáris okokból. A Zsivágó negyedik orosz kiadásának egy példánya az 1959. évi lipcsei könyvvásáron volt látható a vitrinben, üveg alatt. Még hozzá a Moszkvai Állami Kiadó impresszumával. Ennek a kiadásnak egyetlen példánya sem bukkant fel azóta, nemhogy keleten, de nyugaton sem. A szovjet könyvkiadás boszorkánykonyhájának ismerői úgy vélik, hogy a mű hivatalos szovjet kiadásával a szovjet vezetők liberalizmusukat akarták bizonyítani, de később meggondolták magukat és megtiltották a könyv terjesztését. Mások úgy vélik, hogy a lipcsei könyvkiállítás vitrinjében csak a Doktor Zsivágó kötését helyezték el — s a kötés alatt üres papír volt.

GEORGE T. BAILEY, akinek cikkét lapunk 6. oldalán közöljük, amerikai újságíró. A forradalom alatt Budapesten tartózkodott, ennek ellenére vizumot kapott Magyarországra. Bailey látogatásának másik érdekessége, hogy jól beszél magyarul s így értesülései még hitelesebbnek tekinthetőek.

★

A MAGYAR FORRADALOM EMLÉKMÜVE RIÓBAN. A Brazíl—Magyar Kultúregyesület kezdeményezésére a riói Mury parkban felállították az 1956-os magyar forradalom emlékművét. Az emlékmű Zinner László szobrászművész, a Mackenzie egyetem tanárának igen sikerült és kifejező alkotása.

★

BARTÓK A FRANCIA RÁDIÓBAN. Bartók „Kékszakállú herceg vára" című operáját, Ferencsik János vezényletével, hanglemezekről közvetítette a párisi rádió.

★

BARTÓK BÉLA „Csodálatos mandarin"-ját és Kodály Zoltán „Háry János"-át rövidesen bemutatják Moszkvában. Kodály a tavasszal ellátogat a Szovjetunióba, jelenti a budapesti Ország-Világ.

★

GÁRDONYI GÉZA „Aranykoporsó" című regényének német fordítása most jelent meg második kiadásban a lipcsei Prisma-kiadónál.

★

TUCHOLSKY ÖSSZKIADÁS. Közvetlenül karácsony előtt hagyta el a sajtót Kurt Tucholsky (1890—1935) összegyűjtött műveinek első kötete. Tucholsky a weimari Németország egyik legragyogóbb publicistája és kritikusa volt; Hitler elől Svédországba menekült s ott önkezével vetett véget életének. Huszonöt esztendővel halála után német klasszikusnak számít; ennek ellenére könyvei egy részéből csak néhány példány maradt fenn, cikkei többsége pedig amerikai vagy angol könyvtárak folyóiratgyűjteményeiben kallódott, minthogy Hitler idején művei mellett a baloldali folyóiratokat is elégették. A Tucholsky-összkiadás első kötete a szerző verseit, polémiáit, színházi kritikáit tartalmazza, melyeket 1907 és 1924 közt írt. A második, ezt követő kötet, Tucholsky párisi éveinek (1925—28) termését gyűjti majd össze, míg a harmadik kötetben Tucholsky 1929 és 1932 közt szerzett munkái kapnak helyet. Élete utolsó három, Hitler uralomrajutását követő esztendejében Tucholsky egyetlen sort sem vetett papírra. A gyűjteményes kiadás, mely bibliapapíron, gondos összeállításban és méltó formában közli Tucholsky írásait, Ernst Rowohlt kiadónál (Reimbek bei Hamburg) jelent meg.

★

LAMARTINE SZÜLŐVÁROSÁBAN, Macon-ban tavasszal Lamartine tanulmányi hetet rendeznek. A szemináriumokon hét ország írói és tudósai — köztük Henri Guillemin, Hans Rheinfelder és Charles Fournet — tartanak előadásokat.

★

A NÉMET NYELV NAGYSZÓTÁRA a múlt esztendő utolsó hónapjában végre elkészült. A szótárat annak idején a két Grimm-testvér kezdte kompilálni, 1837 tavaszán. Az első kötet (A-tól Bierig) 1864-ben jelent meg. A két testvér azonban, aki munkatársak nélkül vágott neki a gigantikus műnek, ekkor már belátta, hogy elvégzéséhez kevés két emberélet. Amikor Jacob Grimm, aki 4 évvel élte túl testvérét, meghalt, a szótár az F betűig jutott. A munkát lelkes tudósok folytatták, de pénzforrások híján a szótár kiadása hamarosan akadozni kezdett, s voltaképpen csak a századforduló után indult meg újra. A két világháború közben is akadozott a munka; utánuk a *Deutsche Forschungsgemeinschaft* gondoskodott a szótár újabb és újabb köteteinek szerkesztéséről és kiadásáról. Most, amikor végre elkészült, azonnal újra kell kezdeni, minthogy első kötetei már elavultak.

SPANYOL ÍRÁSTUDÓK TILTAKOZÁSA A CENZÚRA ELLEN. Számos spanyol költő, író és újságíró a cenzúra működése ellen tiltakozó beadványt intézett a kultuszminisztériumhoz. A beadvány nem a cenzúra létezése ellen tiltakozik — ezt egy diktatorikus államban aligha lehetne megtenni —, hanem inkább azok ellen a módszerek ellen, amikkel a cenzorok az írástudók műveit megnyomorítják. A spanyol írók és újságírók egyik főpanasza az, hogy a cenzorok roppant szeszélyesek: amit egyik nap megengedtek, azt másnap egyszerűen eltiltják — és megfordítva. Sok keserűséget okoz az íróknak az is, hogy a cenzorok önkényesen megtépázzák az eléjük kerülő szövegeket; a mondandót kiszakítják összefüggéseiből, összezavarják a szóképeket és megsántítják a mondatok meg a verssorok ritmusát. A spanyol írástudók tiltakozása tehát — a helyzet természeténél fogva — inkább művészi, mint politikai jellegű, ha ugyan a művészi szabadságot nem tekintjük az alapvető politikai szabadságjogok egyikének.

★

SZÍNDARAB FREUDRÓL. A Broadwayn a közeljövőben bemutatják Henry Denker „Far Country" című színművét. A darab arról a problémáról szól, hogy a freudi módszerekkel a hisztériás paralizis gyógyítható-e, avagy sem? Denker darabját — rövidebb formában — már három esztendővel ezelőtt, nagy sikerrel, bemutatták a televízióban. A színpadon Freud szerepét Steven Hill, a női főszerepet Kim Stanley fogja alakítani.

★

BENEDEK MARCELL, a kiváló magyar esztéta, nemrég ünnepelte Budapesten hetvenötödik születésnapját.

★

ORMÁNDY JENŐT, a kiváló karmestert, a philadelphiai szimfónikusok dirigensét kínos, de szerencsére nem nagyon súlyos autóbaleset érte. Ormándy autója Monterey mellett, Massachusetts államban összeütközött két másik kocsival. A karmester idegösszeroppanást kapott, míg a kocsiban ülő felesége több zúzódást szenvedett.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliai olvasóink postahivatalokban kapható 10, illetve 20 shillinges postal ordert küldjenek kiadóhivatalunkba.

A következő országokban terjesztőinknél lehet előfizetni:

Argentínában: Dr. Girsik Géza, Lavalle 361 c/o. Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co., 173. Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Hajdu Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7. de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Gondos Erzsébet, Poste Restante, Assniéres Chanzy és példányonként kapható Balaton, 12 Rue de la Grange Bateliére, Páris 9. Írországban: L. P. Peter, 32. Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59. Hayarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Sas László, 3455. Ellendale Ave., Apt. 15. Montreal. Németországban: Szarvas Gábor, Stuttgart/W., Ludwigstrassse 96. Norvégiában: Volent Zsolt, Rostedsgt. 14. 2. e. 2. oppg. Oslo. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 5, Roma. Svájcban: Kukorelly Pál, 6. Rue Beauregard. Geneve. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17. Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 467 Central Park West, Apt. 11/B, New York 25. N. Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Az itt fel nem sorolt országokból a lapot megrendelni egyelőre nemzetközi postautalvány beküldése útján lehet. Kérjük olvasóinkat, közöljék előfizetésüket levelezőlapon is kiadóhivatalunkkal, mert a nemzetközi postautalványon nem szerepel a befizető címe.

VILÁGOSSÁG címen a budapesti kormányzat, néhány kiöregedett újságíró szerkesztésében, ateista folyóiratot indított. Az áporodott sajtótermék a 19. századi racionalizmus lomtárából kölcsönzi mind érveit, mind dohos irályát. Elsősorban a katolicizmust és a magyar fiatalságot támadja, mely nyilván nemcsak a Világosság elveit nem teszi a magáévá, de nem is olvassa az otromba lapocskát.

★

CARL ORFF karácsonyi játékát igen nagy sikerrel mutatták be a stuttgarti Állami Operaházban.

★

AZ ÚJ SVEJK FILMET nagy sikerrel mutatták be több európai országban. A kritikusok egyhangú véleménye szerint — annyi színpadi próbálkozás és filmverzió után — Ambesser rendezése és Heinz Rühmann játéka közvetíti leghűségesebben és legmegkapóbban Jaroslav Hasek könyvét, sőt a szerző titkos intencióit is — amennyiben ez a szívhezszóló, naiv és anarchista Svejk, aki semmiféle politikai párt szólamait nem ismétli, sőt ellenkezőleg, halálos gyanúperrel él minden politikai szólam és párt ellen s aki a nép örök utálatát és gyanúját fejezi ki a hatalom iránt — ez hasonlít legjobban Hasek halhatatlan hőséhez.

★

AENEAS SILVIUS PICCOLOMINI — a későbbi II. Pius pápa —, a kiváló humanista és poeta laureatus 1444 nyarán Bécsből, ahol felolvasásokat tartott az ókor költőiről, levelet írt egyik barátjához. Hosszú levelébe, egyebek közt, egy novellát is belefoglalt, *Euryalus és Lucretia* címen. Ez az elbeszélés nemcsak a reneszánsz korának, de a világirodalomnak is egyik legszebb novellája. Sajnálatosan mindeddig inkább csak a reneszánsz és a humanizmus kutatói ösmerték, mint a nagyközönség. Max Mell osztrák költő mind a novellát, mind Aeneas Silvius kísérőlevelét mesteri módon fordította németre. A könyvecske Horst Rüdiger utószavával, példátlan szépségű, bibliofil kiadásban — pergamen bordázattal, aldus-betűkkel és tarka iniciálékkal — látott napvilágot. (Elnea Silvio Piccolomini: Euryalus und Lucretia, Eugen Diederichs-Verlag, Düsseldorf.)

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 francs, Brazília: 24 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: NF. 0.90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 300 pruta, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia: 1 korona, Olaszország: 70 líra, Svédország: 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

HOLLÓS
Monopol ügynökség
15 Colebrooke Avenue,
London, W. 13. Telefon: PERivale 9275.
Vámmentes ajándékcsomagok és gyógyszerek Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

OLVASÓINKHOZ

Az angol posta tudomásunkra hozta, hogy az Irodalmi Ujság december 15-i számának egy része a posta hibájából elveszett. A postahivatalban csőrepedés történt és a víz tönkretette az Irodalmi Ujság szétküldendő példányait. Ez az oka annak, hogy olvasóink egy jelentős része mindmáig nem kapta meg a december 15-i számot. Az Irodalmi Ujság kiadóhivatala megpróbálja összeállítani azoknak a névsorát, akik a lapot ennek következtében nem kapták meg. Mindenképpen arra kérjük azonban olvasóinkat, akiknek a december 15-i szám nem érkezett meg, közöljék kiadóhivatalunkkal, hogy késedelem nélkül elküldhessük számukra a lapot. A kiadóhivatal ezúton is az olvasók elnézését kéri e rajta teljesen kívülálló késedelemért.

SOUVENIRS INDISCRETS címen a párisi Editions Flammarion kiadónál érdekes memoár jelent meg Nathalie Clifford Barley-tól. Az emlékiratokban Nathalie Barley elsősorban két nagy szerelméről ad számot. Első szerelmének Rémy de Gourmont volt a tárgya, akit egy baleset elcsúfít és aki szerzeteskent él szobájában, mindaddig, míg az általa *Amazon*-nak keresztelt Barley kisasszony meg nem jelent nála és „vissza nem adta őt az élet örömeinek". Ennél sokkal viharosabb és szenvedélyesebb az a másik szerelem, mely Nathalie Cliffordot a korán elhunyt, finom költőnőhöz, Renée Vivienhez fűzte. Barley emlékiratai remek képet festenek a 20. század hajnalának Párisáról s arról a tarka művészvilágról, melynek tagjait André Germain vonzó, de nem minden gonoszkodás nélkül való könyvében *az 1900-as évek hebrencseinek* keresztelt.

★

PAUL KLEE kiállítás nyílt meg a Berliner Akademie termeiben. A húsz esztendővel ezelőtt elhunyt nagy festő 337 képe, rajza, akvarellje mellett a pompásan dokumentált kiállítás a festő leveleit, feljegyzéseit, a róla és környezetéről készült fényképfelvételeket is bemutatja — Klee kora gyermekségétől egészen svájci emigrációjában bekövetkezett haláláig. Ezenkívül a kiállítás anyagában a mester több, eddig ismeretlen akvarellje és szatirikus rajza is helyet kapott.

★

ÚJ BIBLIAFORDÍTÁS ANGOL NYELVEN. Harminc angol tudós és teológus 13 évi munkája eredményeként elkészült az új angol bibliafordítás. A fordítóknak legfőbb célja az volt, hogy a Bibliát mai angol nyelven és közérthetően ültessék át; nevezetessége, hogy ez az első jelentős angol bibliafordítás a 350 esztendeje, I. James király alatt megjelent, úgynevezett Autorizált Verzió óta. Az új angol Biblia félmillió példányban jelenik meg.

Megjelent a 12. kiadás!
Prof. Dr. B. Bauer:
A NŐ
(Tanulmányok a nő testéről, lelkéről, nemiéletéről és erotikájáról.) 520 oldal. Ára: osztrák Sch. 125, v. DM. v. Sfr. 20, v. US $5. Az összeg előre való beküldése esetén portómentesen szállítunk.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése,
Wien I., Köllnerhofgasse 4.
Austria.
Kérje ingyen könyv- és hanglemezkatalógusunkat.

Magyar Írók Szövetsége Külföldön
Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Published by the Hungarian Literary Gazette Ltd.
14 St. George Street, London, W. 1.
Telefon: MAY 32–24.
Printed by Jolly the Printer Ltd. (T.U.), 238 Fore St., London, N.18.

Irodalmi Ujság

XII. évf. 3. szám — A MAGYAR ÍRÓK LAPJA — 1961 február 1

PEÉRY REZSÖ

Az eszme és árnyéka barlangunk falán

A megfigyelőnek úgy rémlik, hogy a Szovjetszövetség és az úgynevezett népi demokrácia létgyakorlata, mintha a legerőteljesebb cáfolata lenne ama Marx által megfogalmazott társadalomtudományi felismerésnek, amely szerint az ember tudatát társadalmi léte határozza meg.

A történelmi materializmus lényegét — mint ismeretes — a legtömörebben s legérthetőbben Engels Frigyes foglalta össze 1883-ban Londonban, Marx friss sírja felett elmondott búcsúbeszédében. E tanításban ama felismerésről van szó — úgymond —, amely szerint az embernek bizonyos anyagi javakra, ételre, italra, ruházatra, lakásra van szüksége ahhoz, hogy politikával, tudománnyal, művészettel, avagy vallással foglalkozzék. Egy nép, avagy egy korszak történelmének kialakításában alapvető fontosságú tényező, a leglényegesebb mozgatóerő e javak előállítására irányuló törekvés. „Primum vivere, deinde philosophari" — idézhette volna tehát a lapidáris, kiábrándító, de igaznak látszó latin közmondást e történetszemlélet sarkalatos tételeként.

Az olvasó, aki több esztendeig nyilván kénytelen volt behatóan foglalkozni a marxizmus keleti változatával, nyilván ismeri ezt az idézetet. Előljáróban azonban arra szeretnék utalni, mennyire nem véletlen, hogy a történelmi materializmusnak ez a rendkívül érthető és világos meghatározása miért tartozik a legritkábban, avagy a sohasem idézett — azaz a nem idézhető — szent (illetve eretneki) passzusok sorába.

Csak néhány pillanatra kell eltűnődnünk a meghatározás miértjén, máris nyilvánvaló lesz, miért nem illett emlegetni e rövid szövegrészt, miért volt szinte képtelenség a nagy tanítás lényegét ama meghökkentően konkrét formában összefoglalni, mint ahogy a szocializmus Pál apostola tette annak idején a highgate-i temetőben.

Étel-ital, ruházat, lakás. Az anyag „demiurgosza", amely Marx szemléletét annyira lenyűgözte, nagyon is józan, hétköznapi, nagyon is kézzelfogható alakban kínálkozik itt mindenki józan eszének — érthető tehát, ha e meghatározást a keleti világ marxista tudorai általában szeretik el nem hangzottnak tekinteni.

Míg a mindenkori polgári társadalomban — így tehát a mai nyugati világban is — a társadalom látványa általában nincs ellentmondásban e meghatározással, lévén itt étel-ital, ruházat, lakás az ember és társaság első számú gondja, amire mindenfajta közéleti ember mindenkoron nyíltan utal, a keleti társadalom, a „proletárdiktatúra" léte, közélete, története aligha érthető e józan szempont alapján. Sokszor úgy tűnik, mintha itt az alapvető marxi axiomáknak fejtetőre állítása következett volna be, hogy a kedves és sokat használt kifejezéssel éljünk: alapvetően megváltozott a lét és a tudat viszonya. A polgári társadalomban — legtöbbször — az emberek gondolkozását valóban osztályhelyzetük határozza meg (kivévén a Cyrus Eton-féle habókos milliomosokét), a politikai felfogások és vélelmek alakulását nagyjában a gazdasági tényezők. Az emberek munkáját a legtöbbször az (több és jobb) étel-ital, ruházat és a (szebb) lakás megszerzésének célja s gondja irányítja.

A „proletárdiktatúrában" a tudat az elsőrendű, a lét a teljes mértékben mellékes tényező. Milliók társadalmi létének alakulását — helyesebben százmilliókét — egy-egy ember tudata, akarata és szeszélye határozza itt meg. Szinte egy negyed évszázadig egyetlenegy ember tudata jelentette a keleti szocializmus valóságát: Sztaliné. Szemöldöke rontott s teremtett száz világot és szuverén szeszéllyel határozta meg népek, osztályok, egyének sorsát.

A keleti világban irtózatos robbanás következne be (s minden jel ellenére sem valószínűtlen, hogy egyszer esetleg el is következik), ha az emberek tudata engedelmeskedne társadalmi létük vonzásának, azaz, ha az emberek ott is úgy gondolkoznának, illetve úgy cselekednének, mint a marxi gondolati modell tömegei a szabad világban s a szocializmus szép célkitűzései helyett egyszerre társadalmi létük sanyarú valóságából indulnának ki s lépnének fel az étel-ital, ruházat és lakás követelményei érdekében.

Étel-ital, ruházat, lakás éppen az az emberi gond ugyanis, amiről a keleti orbitusban nem illik beszélni: aki konkrét formában említi az ezekkel kapcsolatos gondokat, az egyszerűen kispolgári materialistának számít és nem tarthat igényt arra, hogy szocialistának tekintsék. „Éhes vagyok." „Nincs rendes ruhám." „A munkások szegényesen laknak." Az ilyenfajta kijelentések elgondolhatatlanok a kommunizmus célkitűzése felé fejlődő szocialista társadalomban. Éppen azért talán, mert e társadalomban az emberek társadalmi valósága, anyagi léte, gondja, kínja merőben másodrendű, sőt alapjában véve nem létező (már nem létező) tényező. A kommunizmus eszméje önmagában véve lehetetlenné teszi e hiányokat és bajokat. S ha mást nem, ez eszmét magunkénak mondhatjuk, s nyilván ez a legfontosabb.

A keleti világban így következett be nolens-volens a platoni ismeretelméletnek a történelemben eddig aligha tapasztalt diadala. Amióta ember él a Földön, az emberi tudat ilyen mértékben aligha kerekedett a tények és a valóság fölé, az ember aligha szabadult meg teljesebben az anyagi léttörvények vonzóerejétől. Százmilliók élnek egy olyan társadalmi modell diadaláért, amelyben az Eszme minden, a Valóság pedig teljesen lényegtelen.

Egy meglehetősen szűk réteg cselekvésének rugói itt is kizárólag anyagi természetűek. Az uralkodó osztály emberei teljes mértékben kívül állanak a modellen, amelynek megvalósításán milliók buzgalma s idealizmusa fáradozik. Ezek az emberek nagyjából éppúgy élnek, mint milliomos osztálytársaik a nyugati féltekén. Lehet, hogy bizonyos hagyományos viselkedési formáktól függetlenebbül, valószínű, hogy a nyugati milliomos társaiknál exkluzívabban, talán ennek ellenében bizonytalanabbul, de mindenképpen a társadalom termelő osztályai fölött emelkedő aranypagodákban, ha többet szónokolva is a nyugati normánál, de fülig nyakig jólétben, az Érdektől kormányzottan, a haszonra s hatalomra buzdítva. A keleti értelmiségi elit esetében ugyancsak gondolnunk kell az engelsi meghatározás érvényére.

Köztudomású, hogy ennek a rétegnek is szabad a „modellen kívül" élnie. „Szolgálj nekem, jobban fizetek, mint mások" — mondják nekik egészen nyíltan, amidőn arról van szó, miért célirányos e rétegnek a modell megvalósításán munkálkodnia. S éppen ezért: soha sehol ez a réteg nem élt elszigeteltebben a hétköznapi embertől, a nemzettől s néptől, amelyből vétetett, mint a keleti társadalomban.

A dolgozó és termelő tömeg léte — a munkásoké, a kisiztviselőké, a parasztoké s az értelmiségé — ezzel szemben szinte teljes egészében az állandó gyakorlati idealizmus, a lemondás s az anyagi nehézkedés tagadása és megsemmisülése jegyében alakul. E tömeg állandó és fokozott nélkülözések közepette az Eszmének él (akkor is, ha mint egyének elutasítják), egy eddig ismeretlen arányú és intenzitású idealista létgyakorlatot folytat, azaz szegénységben, korlátozások közepette, az anyagi javakról való természetes lemondásban „építi a szocializmust", azaz azt a bonyolult és költséges modellt, amelynek legfontosabb ismérve ez aszkézis állandósulása az Eszme érdekében. Társadalmi létük törvényszerűségeit néhány káder akarata határozza meg. Társadalmi tudatukat a Központban alakítja ki néhány vezető hivatalnok: ezt készáruként kell elfogadniuk. Teljes mértékben kívül állanak az anyagi nehézkedés ama törvényein, amelyek Marx Károly szerint a társadalmak életét meghatározzák. Elképzelhetetlen ügybuzgalmat kénytelenek kifejteni a legbonyolultabb társadalom megvalósulása érdekében, amelynek lényege úgy látszik tényleg az, hogy az embert

(Folytatás a 8. oldalon.)

FEBRUÁR 1-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL:

Gyilasz szabadon — Pasztornák hősnője börtönben — **Fejtő Ferenc** cikke és nyugati kommentárok (3. old.)

Asbóth Elemér a Szovjetunió mezőgazdasági helyzetéről (4. old.)

Ignotus Pál megemlékezése **Hatvany Lajosról** (5. old.)

Kutasi Kovács Lajos elbeszélése (7. old.)

Faludy György és **Fáy Ferenc** versei

Az Idő Sodrában; Bírálatok; Hírek

FALUDY GYÖRGY

MAGÁNYOSAN S KEGYETLENÜL

Tüstént Darvin fájához érünk —
így biztattak a polinézek.
De engemet a fodros tenger
kék pávafarka úgy igézett,
úgy megigézett s felbosszantott,
hogy nem hallottam őket, csak
a dobhártyámon búgva pázró,
félőrült vadgalambokat,
s dühöngtem, hogy csak most, íly késve,
nem nászra, nem szeretkezésre,
csak egyszeri, gyors vetkezésre,
frusztrált és száraz orgiára
hívott magához e busa,
e meztelen, őrjítő tájék
exhibicionizmusa.

— Ez itt a fikusz. Ötszáz éves.
De nincsen ága, amely száraz.
Ezt látta hajdan Charley Darvin
meg Fernando de Magellanas.
Ott állt: a teremtés utolsó
jeleneténél a kulissza.
A napfényt lombja tízezernyi
zöld zsebtükrével küldte vissza,
a gumifa, az óriási,
vulkánok s próféták fivére,
én meg lenéztem a virággal
borított, édeni vidékre,
a nyíló kertekre, a boldog
lejtőkre és a kivirágzott
öbölbe, hol a kék vizet
úgy lepték el a tarka foltok,
mint a két ujj közt összemorzsolt
lila és sárga íriszek.
Nos — fordultam pökhendin egyik
kísérőmhöz s a gumifára
mutattam — ez sosem virágzik?
csak éppen ennek nincs virága?

Nincs-e? — S a lándzsaforma rügyből
kioperált egy dermedt, véres
iker-bogyót és felemelte,
mint állat heréjét a böllér.
— Ez nem a gumifa termése.
Ez a virága. Fogja, tessék —
nyújtotta nékem. De én félre
fordultam: Nem nagy érdekesség.
Nem-e? — csapott rám s felnyitotta.
— Két külön rekesze van, látja?
Az egyikben a bibe, nézze,
a másikban porzó és párta.
A kettő között csontos hártya —
s elém tartotta büszkén. — Látom,
szóltam rémülten. — S a csonthéjon
hogy jut keresztül a virágpor?
— Ezt kérdi mind! A csontpáncélban
tűszúrásnál nem nagyobb rések
nyílnak, s ott él egy láthatatlan,
tűszúrásnál is kisebb féreg.
Virágport zabál és virágport
visz szét testecskéjén, mikor jár,
csak úgy, ahogy kenyeret eszik
s ruháján lisztet hord a molnár.
Érti? — kérdezett s diadalmas
mosollyal a bogyót egy trágár
gyors mozdulattal messze dobta
és otthagyott a gumifánál.

De én alázattal felszedtem
a fikusz virágát s a kármin
csonthéjat tartva, eltűnődtem
mit szólna ehhez Charley Darvin?
Vajon a fajták származása
hogy is volt és a lét gomolygó
méhében mint talált egymásra
a fikusz virág meg a pondró?
És mindaddig, sok ezer évig
egymás nélkül hogy élt a kettő,
miért nem halt éhen az egyik
s mért nem maradt a másik meddő?
S a kőkemény csonthéjban mint nyílt
a sok szabályos bányajárat?
a kis rovar csinált lyukacskát,
vagy a lyukakhoz lett az állat?
avagy az atka kitalálta,
hogy mit jelent a színusz-tétel?
vagy a fikusz-sejt megsejtette,
hogy a pondró hány mikrométer?
Avagy teremtéskor, este
kivonult egy menetszázad
atka minden fikusz mellé,
kettős rendben sorba álltak,
vezényelt a hadnagy, aztán
mind eltűnt a maga posztján?

Így ültem hosszan és tűnődtem —
nincsen szabály, se rendszer és
értelmetlen és esztelen
a színdarab s a rendezés, —
aztán a csonthéjat szemem
elé emeltem s hirtelen
elöntött a tündér öröm:
a kis lyukon átláttam, mint
bíborral bélelt távcsövön
s a napsugárban száz szín táncolt,
száz kaleidoszkóp-figura,
megvan — mondtam — a csontmagok
pondrók és emberek ura,
ki csillagot farag meg férget
magányosan s kegyetlenül,
ki eltűnik a teleszkópban
s a hajszálérből felmerül.

Ez ő,
kit nem találtam, bár kerestem,
New Yorkban, Bécsben, Budapesten,
ez ő, az égi rendező,
ki itt adott számomra tán
titkos találkát Számoán,
találkát, titkosat és késve
találkát egy gyors vetkezésre,
hogy egyszer mutassa meg pőre,
mezítlen lényét én nekem,
a tűzijáték rendezője,
hadd tapsolhassam még meg érte,
ki mindent szült és rendezett
s ki elpukkaszt minden rakétát,
minden bolygót és engemet.

Az IDŐ Sodrában

Amikor a hóhér könnyezik

A Magyar Szocialista Munkáspárt központi bizottságának legutóbbi ülésén — amint ez bécsi magyar diplomáciai forrásból tudomásunkra jutott — Kádár János meglepő bejelentést tett. Elmondotta, hogy múlt év decemberében a Szovjetunióban találkozott korábbi főnökével és kínzójával, Rákosi Mátyással. A jelentés arról nem szól, hogy Kádár milyen színben találta a nép bölcs atyját és nagy vezérét, akit azóta alaposan megtépázott a vihar, de arról igen, hogy Rákosi milyen kedves szavakkal „követte meg" Kádárt azért a sajnálatos tévedésért, amit ellene elkövetett. Rákosinak szerencséje van: Kádár még él. Rajktól, Szőnyitől, Pálffytól és a többiektől már nem tud bocsánatot kérni, nem tudja nekik elmondani azt, amit már oly sokszor elmondott Magyarországon, amikor kellemetlen kérdésekkel árasztották el, — azt pontosabban, hogyan „vezette őt félre" Péter Gábor és Farkas Mihály. Jobb híján Kádárnak ismételte el mindezt, aki nyilván meghatottan hallgatta. Az olvasó maga előtt láthatja a nagy vezért, amint éppen „ráébred hibájára". Mert ráébredt, legalábbis Kádár tudósítása szerint. Sajnos, az effajta önkritika sem újság nála. Kállai Gyula közvetlenül kiszabadulása után váratlan vendéget kapott Balatonföldváron. A Cadillacból Rákosi szállt ki s átölelvén áldozatát, így kiáltott fel: „De kedves Kállai elvtárs, maga régi kommunista, ismeri a dörgést, hát miért nem üzent nekem a börtönből, hogy milyen igazságtalanság történt magával? Tudnia kellett, hogy én azonnal intézkedem! Engem Péter Gábor és bandája félrevezetett!" Akkoriban még szokás volt megkérdezni e félrevezetett szerencsétlentől, vajon mivel töltötte azokat az álmatlan éjszakákat Rajk letartóztatása előtt, amivel oly büszkén dicsekedett a Sportcsarnokban. Mostanában ezt már nem illik megkérdezni Magyarországon. Rákosi sajnálja, hogy így történt. Mi több: teljes egészében egyetért Kádár vonalával és felszólítja valamennyi volt hívét és hódolóját, hogy ezek után biztosítsák teljes támogatásukat a megdicsőült Kádár Jánosnak. Ám a nagyobb biztonság kedvéért arról is biztosította Kádárt, hogy nincs szándékában visszatérni Magyarországra.

Úgy tűnik, az egyetértés teljes. A meghatott olvasónak az a régi dal jut eszébe, amit egykor oly fájdalmas érzékenységgel énekeltek Budapesten: *szeressük egymást, gyerekek.* S hogy a megbocsátás és szeretet keresztényi alázata eltöltse a meggyötört lelkeket, Kádár János hozzájárult ahhoz is, hogy Gerő Ernő visszatérhessen hazájába, azzal a feltétellel persze, hogy nem vesz részt a politikai életben.

Mindezen aligha kell csodálkoznunk. Rákosiban mindig megvolt a hajlandóság arra, hogy megbocsásson azoknak, akik ellen vétkezett. Miért ne bocsátana meg önmagának? S miért ne bocsátana meg Kádár neki? Végül is mind a ketten ugyanabban a cipőben járnak. Az egyik Rajkot ölette meg. A másik Nagy Imrét.

Mikor kalóz

a kalóz, mikor gengszter a betörő, mikor betyár az útonálló, mikor guerilla, mikor partizán, mikor komitácsi és mikor szabadsághős? Többnyire nem könnyű eldönteni. Kivált nem az első hírekre, pontos adatok ismerete nélkül. Majd eldönti a történelem — többnyire kevés ügyet vetve az adatokra, amelyek addigra már kartotékozhatók. Mert amire itt a döntés perce, nem az adatok döntenek, hanem a siker. Aki győz, az szabadsághős, aki elbukott, az lázadó. Ráadásul mostanában „ellenforradalmár" és „imperialista ügynök" a Lajtától keletre és „kommunista" vagy „anarchista" pl. az Ibériai félszigeten, Franco és Salazar önkényúri birodalmaiban.

Salazar ellen most kitört a kalózlázadás. A liszaboni kormány legalábbis annak minősíti. A volt portugáliai köztársasági elnökjelölt — Humberto Delgado tábornok, tiszteletreméltó szabadelvű közéleti férfiúnak ismert száműzött Brazíliában — másképp vélekedik: a Santa Maria pártütő legénységét a maga szabadságharcos csapatának tekinti, s bejelenti, hogy nemsokára meg is alakítja a demokratikus Portugália kormányát, portugál földön vagy azon kívül. Hogy ez a megfelelő módja a Salazar-féle tekintélyuralom megbuktatásának, majd elválik. Valamint az is, hogy a mai rettenetes bonyodalmakkal és véres zűrzavarokkal fenyegető világhelyzetben milyen új bonyodalmak jönnek majd az anakronisztikus tekintélyuralom helyébe. De hogy a Salazar-kormány fölött már rég eljárt az idő, az biztos. Salazar 1926-ban lett pénzügyminiszterévé s nemsokára tényleges diktátorává Portugáliának, amit 1934-ben miniszterelnöksége kodifikált. Ő a legrégebbi fasiszta jellegű kényura a földkerekségnek. A Mussolini világtörténelmi ripacskalandját és a Hitler-féle elmebaj németországi győzelmét, amely aztán az egész emberiséget elnyomással és kipusztítással fenyegette. Salazar hidalta át egy aránylag mérsékletes, gazdaságiakban józan és gondolatvilágában tartózkodóan reakciós katolikus tekintélyuralommal. Mentségére szolgálhat, hogy a végletektől tartózkodott, sőt hazafiasan és emberségesen a világtéboly frontja ellen fordult a második világháború alatt. Ha formálisan semleges maradt is, ténylegesen a szövetségesekkel szűrte össze a levet. De hogy mindamellett fennállhat az uralma, az nyilván túlságosan nagy jutalom e negatív érdemekért. Akár kalózok az úgynevezett kalózok, akár nem: olyan tartozást rónak le, amellyel a demokráciák nemzetközi hatalma már régóta adósa a portugál népnek és a világ minden népének.

Magyar írók nyilatkozata a nyugat-berlini Tagesspiegelnek

Nyugat-Berlin vezető napilapja, a Tagesspiegel még a múlt év őszén körkérdést intézett számos neves íróhoz. Írói eszményképeik iránt tudakozódott: „Kik az eszményképei az utolsó száz év írói közül?" A válaszban öt írót lehetett megnevezni. A megkérdezett szovjet írók kivételével minden író válaszolt. A magyar, a lengyel, a jugoszláv, a román és a keletnémet írók is. A magyar írók: Háy Gyula, Lukács György és Németh László.

A Tagesspiegel karácsonyi számából idézzük válaszaikat:

Háy Gyula:

Kannibál természetének megfelelően, az irodalom ősöket és kortársakat eméstt meg, anélkül, hogy erről számot tudna adni magának. Ezért vagyok én, aki a kérdéses száz esztendőnek majdnem a felét tudatosan olvasva és később írva éltem át, képtelen választ adni arra a kérdésre, hogy mely művek váltak bennem hús-vér valósággá. A következő felsorolás valószínűleg megközelítően hitelt érdemlő:

1. *Tolsztoj: Háború és béke.*
2. *Maupassant: Novellák.*
3. *Whitman: Fűszálak.*
4. *Csehov: A sirály.*

Végezetül hadd említsek meg egy kortárs drámát is, amely szerintem — nagyon kevés más drámával együtt — bizonyos szavatosságot jelent arra nézve, hogy mi, nagyon problematikus nemzedékünk drámairói sem élünk és dolgozunk egészen hiába:

5. *Miller: Boszorkányüldözés.*

Lukács György:

1. *Ibsen: Vadkacsa.*
2. *Keller: Zöld Henrik.*
3. *Dosztojevszkij: Karamazov-testvérek.*
4. *Tolsztoj: Háború és béke.*
5. *Thomas Mann: Doktor Faustus.*

Németh László:

1. Elsőnek Ady Endre magyar költőt kell megneveznem. Neki köszönhetem, hogy fiatal koromban olvasóvá lettem.

2. Tolsztoj művei, elsősorban a Karenina Anna, életfelfogásomat befolyásolták, később első orosz nyelvű olvasmányaim voltak, többet később magyarra is fordítottam.

3. Proust: Az eltűnt idő nyomában. Proust befolyását könyveimre még senki sem mutatta ki, pedig első regényemet, amelyet még ma is vállalhatok, néhány hónappal azután írtam, hogy ezt a könyvet elolvastam.

4. Ortega: El Espectador. Ebből a könyvből tanultam meg, hogy a művészet, a tudományok és a politika kortárs eseményeit egységes képbe foglaljam össze.

5. Szofoklészt nem szabad megneveznem ötödiknek; ez a körülmény zavarba hoz. Így ötödiknek több író is számításba jöhet: Dosztojevszkij, Ibsen, Roger Martin du Gard, André Gide, Macaulay stb.

Az említett könyvek természetesen nem azok, amelyeket mint kritikus a legnagyobbra tartok.

★

A legtöbb „szavazatot" Dosztojevszkij (19), Tolsztoj (11), Rimbaud (11), Thomas Mann (9) s Kafka (7) kapta.

A 33 író 165 irodalmi eszményképe között csak két magyar akad: Lukács György „A regény elmélete" című munkája (Heimito von Doderernél, a 2. helyen) és Ady Endre (Németh Lászlónál, az 1. helyen). A harminchárom közül csak egy — Peter Huchel (NDK) — hivatkozik szovjet íróra, Szergej Jeszeninre. Jeszenin Sztalin alatt öngyilkos lett. (Huchel első négy eszményképe: Georg Büchner, Baudelaire, Rimbaud, Georg Trakl.)

A körkérdés eredményét Wolf Jobst Siedler a következő szavakkal kommentálja: „Kettő a lényeges. Nemzeti és ideológiai korlátok nem mutatkoznak, az egész világ alkotó szellemeit ugyanazok az eszményképek inspirálják. Másodszor. A modern irányzatok képviselői háttérbe szorulnak: Joyce-t, Proustot és Eliotot még egy párszor megnevezik, Pound-ot egyszer sem. És a megállapítás mind keleti, mind pedig nyugati vonatkozásban érvényes. A kelet-berlini Arnold Zweig ezzel kapcsolatban úgy vélekedik, hogy a szélsőségnek nincsen maradandó hatása, a lengyel emigráns Gombrowicz szerint a korábbi idők emberei rendkívülibbek voltak. A közös értékek kánonja — valóság. Más lapra tartozik, hogy ebből a tényből politikai következtetéseket levonni — romanticizmus."

Örülünk, hogy hazai magyar írók saját megítélésük szerint nyugatberlini lap ankétján résztvehetnek és őszintén válaszolhatnak.

Kennedy elnök

beiktatása a hagyományos ceremóniák közepette megtörtént. Az új elnök bátor és méltóságteljes beszéde fokozta a reményeket, növelte a nevéhez fűződő várakozást és figyelmet. A fiatal generáció „betörése" az amerikai politika irányításába, amint ezt az elnök is hangsúlyozta, kétségtelenné vált; az is egyúttal, hogy Kennedy határozottan, biztosan, történelmi szerepének helyes és pontos tudatában kezd hozzá történelmi feladatának megoldásához. A beiktatási beszéd legfontosabb passzusai az amerikai bel- és külpolitika kérdéseit érintették, anélkül, hogy részletesen tárgyalták volna a megoldandó problémákat. De barát és ellenség felé egyaránt hangsúlyozta az elnök az amerikai nép békevágyát, elszántságát a szabad világ nagy hagyományainak és értékeinek megvédésére. „Nem félelemből tárgyalunk" — intette hallgatóit és a világ figyelő közvéleményét az elnök —, „de nem félünk a tárgyalásoktól." A kommunisták, a Szovjetunió számára is volt bátor és kemény mondandója, mely világossá és félreérthetetlenné tette, hogy sem a zsarolással, sem a propagandával nem hajlandó foglalkozni, komoly, alapos, megfontolt, előkészített tárgyalásokat kíván, hogy megmentse az emberiséget az atomveszedelemtől. Beszédét nemcsak a bátorság és méltóságteljes emelkedettség jellemezte, hanem az a valóságérzés, mely eddigi megnyilvánulásaiból is kiderült, s mely egyik legfontosabb záloga annak, hogy Kennedyből „nagy elnök" legyen, hogy beváltsa a hozzáfűzött reményeket. Ennek a realitásérzéknek tengelyében az a meggyőződés áll, hogy elszántsággal és határozottsággal, türelemmel és elvhűséggel legyőzhetők azok az akadályok, amelyek a béke és nemzetek közötti egyetértés útjában állnak.

Hruscsov az új elnökhöz intézett táviratában annak a reményének adott kifejezést, hogy „közös erőfeszítéssel" megoldhatók a két nép között fennálló ellentétek, enyhülhet a világfeszültség. Hogy Hruscsov mit ért „közös erőfeszítésen" — elválik később. Annyi bizonyos, hogy ebben az esetben sincs „összhangban" kínai elvtársaival, akik Kennedyt „az amerikai imperializmus" szószólójának tekintik, ügyet sem vetve, vagy egyszerűen letagadva mindazokat a látható változásokat, amelyek az új Adminisztráció első lépéseit máris jellemzik. „Egyik kutya, másik eb" — ez az új elnököt fogadó kínai szakvélemény. Ezzel szemben, mint lapzártakor jelentik, már útban vannak az Egyesült Államok felé a múlt év derekán lelőtt s azóta is a Szovjetunió fogságában lévő amerikai RB 47. pilótái. Hruscsov e lépése — akár taktikából, akár őszinte meggyőződésből fakad — mindenképp üdvözlendő, főképp azért, mert eredménye ugyanegy: a pilóták szabadsága. Hogy Hruscsov ma szívélyesen mosolyog s holnap ismét cipőjével veri az asztalt, az nem lehetetlen, sőt valószínű. De az is bizonyos, hogy jelenlegi helyzetében, a kínai agrárválság idején, s a szovjet agrárproblémák korában (ahogy lapunk más részén rámutatunk) inkább választja majd a tárgyalások, mint a hirtelen erőszak útját. Az új elnök feladata, hogy lépésről lépésre, szívósan és kitartóan, vívja meg harcát a szabadság védelmében mindenféle rendű-rangú-színű és fajú diktatúrák ellen.

Egy irodalomtörténész halála

Budapesten a múlt év végén elhunyt Fóti József irodalomtörténész. Halála hírét egyik lap sem említette meg, ahogy nem akadt érdemekben gazdag munkásságának méltatója sem. Évtizedeken át Párisban élt, francia lapokban jelentek meg tanulmányai, főképpen a magyar irodalomról. Fanatikusan dolgozott azon, hogy a magyar irodalom remekeit a külfölddel megismertesse. Széleskörű tudását, fennkölt gondolkodását a franciák azzal ismerték el, hogy meghívták előadónak a Sorbonne-ra. Párisi tartózkodásának a világháború kitörése vetett véget. Hazament, de otthon sem igen ismerték el. Magába vonult, csak tanulmányainak élő emberré változott. Mellőztetését a faji törvényeknek tulajdonította. De a földi hiúságokon felülemelkedve folytatta kutatásait. Nagy feltűnést keltettek irodalomtörténész körökben a Toldi-mondáról, a római Attila-legendáról, Góg és Magógról, Béla király névtelen jegyzőjéről írott tanulmányai. Könyvei közül „Az elbeszélő irodalom története" és „A történeti kutatás rendszere" forrásmunkákul szolgált, de igazi elismerésben nem részesült. Francia nyelven írott tanulmányai közül „Ady Endre világtörténelmi jelentősége" és „A magyar irodalom mesterei" című munkái magaslottak ki. A második világháború után bekövetkezett rendszerváltozástól várta elismerését, minden reménysége az volt, hogy nagyszerű francia kapcsolatai elismeréséül kinevezik a párisi magyar intézet vezetőjének. Minden ígérgetés ellenére, nem kapta meg ezt a kinevezést, hanem az Akadémia nyugdíjhoz juttatta. Ez persze nem volt elegendő a megélhetéséhez. Fordítói munkát vállalt, de ebben is igényes volt. Az Akadémia által kiadandó tudománytalan és irodalmiatlan írások lefordítását megtagadta. Önérzetes, a tudományos színvonalhoz való ragaszkodását azzal hálálták meg, hogy mind kevesebb munkaalkalomban részesítették. Hetvennyolc éves volt, amikor a halál elragadta. Végtisztességén csak néhány barátja és tisztelője jelent meg.

Emery Reves,

a magyar származású publicista, aki 1945-ben „Anatomy of Peace" című könyvével nagy feltűnést keltett, nemrégen a Neue Zürcher Zeitungban „Békét — nem leszerelést" címen figyelemreméltó cikket írt korunk legfőbb politikai problémájáról. Cikke elején a szerző részletesen analizálja az 1932-es genfi leszerelési konferencia ügyrendjét, s megállapítja, hogy Hruscsov ajánlata az azonnali és teljes leszerelést illetően, korántsem újkeletű. Mindezt Litvinov 29 esztendővel ezelőtt szóról szóra ugyanígy elmondotta. Hasonlóképpen Aristide Briand, Herriot és Léon Blum, valamint a konferencián elnöklő Arthur Henderson már huszonkilenc évvel ezelőtt, teljes leszerelés helyett, melyet politikai szólamnak minősítettek — a fegyverkezés minél hatékonyabb ellenőrzését követelték. Így tehát tulajdonképpen a nagyhatalmak közötti jelenlegi ellentét — állapítja meg a szerző — oly régi, mint maga a leszerelés problémája és államférfiaink, középkori teológusok módján, ismétlik újra meg újra a maguk formuláját.

A szerző ezután felveti a kérdést: mi lenne, ha a nagyhatalmak mégis megegyeznének és aláírnák a szerződést, mely szerint atombombáikat megsemmisítik, az atomboma-gyártást beszüntetik és a nukleáris kutatómunkát is azonnal abbahagyják? A szerző ugyan attól tart, hogy egy ilyfajta szerződés aláírása sem oldaná meg a problémát: a Szovjetunió, amiatti félelmében, hogy az Egyesült Államok titkos atombomba-raktárt tart valahol a Rocky Mountains mélyén, maga is elvermelne néhány tucat hidrogénbombát az Uralban; míg az Egyesült Államok a titkos urali atombomba-tartalékoktól rettegve — mindenesetre elraktározna néhány nukleáris rakétát a Rocky Mountainsben. A leszereléshez tehát — állapítja meg Reves — nem annyira szerződések kellenének, mint inkább kölcsönös bizalom. De feltéve, hogy a felek valóban őszintén megbíznának egymásban és kölcsönösen megsemmisítenék atombombáikat, a világ ebben az esetben is csak ott állna, ahol 1914-ben, vagy 1938-ban. A fegyver ugyanis a háborúnak nem *okozója* — hanem *eszköze*. És megfordítva: a fegyverkezés sem véd meg a háborútól, mert az egyik fél fokozott felfegyverkezését a másik nem csak elijesztésnek, hanem kihívásnak is tekintheti.

A továbbiakban a szerző úgy véli, hogy a háborús neurózis a politikusok ide-oda utazásával és konferenciáival sem gyógyítható, már azért sem, mert hiszen ezek az összejövetelek a múltban konfliktusokkal jártak; az utazó diplomaták, Hruscsov csakúgy, mint Dulles, a maguk országának katonai és diplomáciai erejét próbálták hangsúlyozni, az egyik koalíciót a másik ellen erősíteni — következésképpen nem enyhítették, hanem még fokozták a háborús feszültséget.

Emery Reves azt állítja, a háború főokozója *a nemzeti szuverénitás*, mert szuverén államok vagy szuverén hatalmi csoportok között a történelem tanúsága szerint tartós béke nem lehetséges. Amikor az ENSZ megalakult, a népek — helyes ösztönnel — egy nemzetek felett álló *szuverén hatalmat* igyekeztek teremteni. Ám az egyes nemzetek és hatalmi csoportok szuverénitása és az ebből eredő ellentétek erősebbnek bizonyultak e nemzetek felett álló intézménynél, sőt ez intézményt is egyre jobban aláássák. Így tehát — mondja a szerző — mindenekelőtt a nemzeti szuverénitásoknak, a szuverén érdekcsoportoknak kellene véget vetni, hacsak oly mértékben is, hogy egy nemzetközi hatalom sokszorosan erősebb legyen náluk. Ennek módját először elméletben kellene megteremteni, mégpedig erre alkalmas tudósoknak, történészeknek, filozófusoknak és csak aztán kellene a politikusokra bízni, hogy ezt az elvet a gyakorlatban megvalósítsák.

Olvasta Dugyincevet

„Izakszon elvtárs (a taskenti Mezőgazdasági Gépkombinát főmérnöke — a szerk.), tudomásul bírok a következő esetről: Egy tervező mérnök használható gépet tervezett, de azt mondják neki, hogy időbe telik, míg a gépet kipróbálhatják. Röviddel rá a mérnök kideríti, hogy az illető ugyanazon a géptípuson dolgozik, de legalább még egy évig tart, míg elkészül. Ezért kell a kész konstrukció kipróbálását addig húzni-halasztani, amíg a másik is elkészül. Ez bűntett." *Hruscsov az SZKP KB mezőgazdasági plénumán.*

Paszternák hősnője börtönben

A moszkvai rádió 1961 január 21-én jelentette, hogy a múlt év augusztusában letartóztatták és december elején zárt tárgyaláson elítélték Olga Ivinszkáját, Borisz Paszternáknak, a Nobel-díjas írónak egyik legközelebbi barátját, az ismert irodalmi fordítót, akiről egyébként az író a Dr. Zsivágó főhősnőjének alakját mintázta. Olga Ivinszkája ellen az volt a vád, hogy „törvénybe ütköző kapcsolatokat" tartott fenn az országban tartózkodó idegen nemzetiségű ügynökökkel és 1959 óta tőlük nagy mennyiségű pénzösszeget vett fel a Paszternák-regény külföldi honoráriuma címén. Olga Ivinszkája, a moszkvai rádió közlése szerint, a tárgyaláson bűnösnek vallotta magát. Ugyanakkor letartóztatták és mint bűntársat elítélték leányát, Irinát. Olga Ivinszkája nyolc esztendős börtönbüntetést kapott. Leányát három esztendőre ítélték. Mindkét vádlottat ügyvéd képviselte a tárgyaláson. A tárgyalás részleteiről mindeddig semmiféle jelentést nem közölt az orosz sajtó.

A moszkvai rádió jelentése

A rádió jelentése szerint Olga Ivinszkája a bíróság előtt valamennyi vádat igaznak ismerte el. „*Ismételten bevallotta*", hogy nagyobb összegeket fogadott el olasz turistáktól, akiktől a pénzt előre megállapodott időben és helyen vette át. A teljes összeg a moszkvai rádió szerint eléri a 800.000 rubelt (kb. 72.000 font). Ezenkívül kapott ruhákat, nylon-holmikat és más külföldi árucikkeket, melyeket saját céljaira használt fel. „*Bűnének következményeitől félvén*", a pénz kisebb részleteit ismerősöknél helyezte el megőrzés céljából. Olga Ivinszkája — folytatta a moszkvai rádió — kihasználta közeli barátságát az íróhoz. Először azt tanácsolta Paszternáknak, hogy utasítsa vissza a neki átutalandó honoráriumokat, mivel ezek „*hazafiatlan*" regényéért jártak volna. Érvei rendkívül meggyőzőnek látszottak a naiv író számára, ám, amikor a honoráriumok megérkeztek, Olga Ivinszkája „nemes patriotizmusa" átalakult a kivénhedt színésznő teátrális gesztusává, mely csupán a közvélemény megtévesztését célozta. A moszkvai rádió szerint Ivinszkája pénzcsomagokat kapott szállodákban, vidéki villájában nyugati tudósítóktól, valamint olyan külföldi diákoktól, akik ösztöndíjaikat nyugati követségeken keresztül kapják.

Ellentmondások és furcsaságok

„Azok, akik Nyugaton kapcsolatban álltak Paszternákkal és Olga Ivinszkájával — *írja a londoni The Guardian 1961 január 23-i számában* —, egész sereg furcsaságot mutatnak ki a hivatalos szovjet jelentéssel kapcsolatban. Mindenekelőtt világos, hogy a moszkvai rádió nyilatkozatának az a célja, hogy befeketítse Olga Ivinszkáját és ugyanakkor felmentse Paszternákot, akit elég ostobának igyekszik beállítani ahhoz, hogy Ivinszkája őszinteségében higyjen. Regényét természetesen továbbra is *szovjetellenesnek* minősíti, de mint egy csak mellékesen."

„Másodsorban: az egész ügyről mindeddig egyetlen szó sem jelent meg a szovjet sajtóban, noha a moszkvai rádió szerint Ivinszkája elismerte bűnösségét. Egy szovjet hivatalos személyiség nyilatkozata egy angol újságírónak a múlt héten még azt állította, hogy Olga Ivinszkáját nem tartóztatták le, csupán írói működésétől *tiltották el*, mivel törvénytelenül dolgoztatott más fordítókat a saját neve alatt. Ezt a vádat a moszkvai rádió nem említi."

„Ismeretes, hogy a fentieken kívül, magánbeszélgetésekben, még egy vádat hoznak fel Olga Ivinszkája ellen a Szovjetunióban. Ez a vád — kéziratok kicsempészése az országból — nem említtetik semmiféle hivatalos vagy félhivatalos szovjet nyilatkozatban."

„E körülmények alapján azok a nyugatiak, akik közelről figyelték Paszternáknak és Olga Ivinszkájának sorsát, meg vannak győződve arról, hogy Ivinszkája letartóztatása és elítélése tudatos és szándékos behálózás következménye."

Halálba hajszolták

A londoni *The Observer 1961 január 22-i* számában *Edward Crankshaw*, az ismert szovjet szakértő publicista „*Paszternák hősnőjéért jöttek*" címen hosszabb cikket ír, melyben többek között a következőket mondja: „Noha Borisz Paszternáknak megengedték, hogy saját házában haljon meg, Peregyeikinóban, utolsó hónapjai nem voltak oly zavartalanok, ahogy ezt sokan hitték és ahogy sok külföldi újságíró és zarándok megjegyzése ezt sugalta. Egy napon majd valamennyi külföldön élő barátjához írt levelét nyilvánosságra hozzák. E leveleket nem lehet majd kétségbeesés és mélységes felháborodás nélkül olvasni, hiszen kiderül belőlük, hogy milyen szenvedésen és megaláztatásokon kellett átesnie ennek a nagyszerű embernek. *‚Ne higyjetek abban, amit rólam hallotok'*, ismételte újból és újból, *‚körülzárnak engem, rossz végem lesz.'* Halálba hajszolták.

„Hruscsov nemrégiben kijelentette, hogy a Szovjetunióban nincsenek már politikai foglyok. S valóban: sokkal, de sokkal kevesebb van, mint régen. De még mindig van. Amikor a szovjet hatóságok politikai okokból tartóztatnak le valakit, most már szabályszerűen, mindig a valutatörvénnyel kapcsolatos technikai bűncselekménnyel vádolják. Ez volt a helyzet néhány hónappal ezelőtt a papoknak egy csoportjával is. De Olga Ivinszkájának és leányának ügyét a szovjet sajtó sehol sem említette. Letartóztatásuk és elítélésük teljesen titokban, egyetlen szó említése nélkül történt. Amikor néhány héttel ezelőtt végül is hírek szivárogtak ki az esetről, Paszternák külföldi barátai mindent elkövettek, hogy távol tartsák az ügyet a nyugati sajtótól abban a reményben, hogy magánközvetítésük eredményesebb lehet. Ez a remény most elveszett..."

Paszternák maga is félt a boszszútól: „*Ha, Isten ments, letartóztatnák Olgát, táviratot fogok nektek küldeni, melyben az áll majd, hogy valaki skarlátban megbetegedett*" — írta, mielőtt tudta volna, hogy meghal. „*Ez esetben meg kell szólaltatni minden vészharangot, pontosan úgy, mintha engem tartóztattak volna le, mert egy támadás Olga ellen egyenlő a támadással én ellenem.*"

„Másfelől közvetlenül Paszternák halála után suttogó propaganda indult meg Moszkvában, mely azt próbálta a köztudatba plántálni, hogy az író utolsó éveiben — a Zsivágó éveiben — mint író megszűnt létezni és mint férfi egy gonosz asszony befolyása alá került."

„Nem tudhatjuk. Azt sem tudjuk pontosan, vajon Ivinszkájának és leányának letartóztatását a legmagasabb helyről rendelték-e el, vagy egy alacsonyabb, bürokratikus hivatal intézkedése volt. Várnunk kell, hogy meglássuk, mi történik most, amikor ez a szörnyűség már napvilágra került. De figyelemreméltó, hogy mialatt mindez történik, a Szovjetunióban a nyilvános tiltakozásnak egyetlen hangja sem hallható..."

A londoni *Observer* ugyanebben a számában belső vezércikket szentel az ügynek. A cikk többek között a következőket írja:

„Okunk van azt hinni, hogy Hruscsov őszintén meg akar szabadulni a múlt gonoszságaitól. Ez az elszomorító eset is mutatja azonban, milyen nehéz megszabadulni az egyoldalú rendőruralmi módszerektől. Amennyiben a két asszony nem kerül szabadlábra, azonnal nyilvánvalóvá válik, hogy azért büntették meg őket, mert egy nagy ember barátai voltak, aki bátran bírálta a rendszer bizonyos hibáit."

A londoni *Daily Telegraph 1961 január 25-i* számában Mark Bonham Carter, a Paszternák-regény angol kiadója hosszabb cikkben emlékezik meg az Ivinszkája-ügyről. Cikkében többek közt a következőket írja: „Az események azt bizonyítják, hogy Borisz Paszternák nemcsak nagy művész, hanem próféta is volt. A Dr. Zsivágó lapjain halálos pontossággal jósolta meg a sorsot, ami most Olga Ivinszkáján beteljesült. Ami az életben történt 1960 nyarán, csaknem tökéletesen azonos azzal, ami a könyvben történik..."

„Nehéz elkerülni azt a következtetést, ha az ember nem akarja önmagát megtéveszteni, hogy az egész história egyszerűen a titkosrendőrség valamelyik albeosztottjának esetlen vállalkozása pusztán azért, hogy önlétét igazolni próbálja. Sajnos, azonban a bizonyítékok arra mutatnak, hogy Ivinszkája letartóztatása voltaképpen tudatos politikai cselekedet volt. Ivinszkáját azzal vádolják, hogy megfosztotta Paszternák örököseit jogos örökségüktől. De kik Paszternák örökösei? Végrendeletét múlt novemberben kellett volna nyilvánosságra hozni, hat hónappal halála után, de e végrendelet tartalmáról soha senki nem hallott semmit. Egy nyugati baráthoz küldött másolat rejtelmesen eltűnt..."

„Elképzelhető, hogy az egész ügy a bosszú műve. De ezt a boszszút az állam nevében hajtották végre egy olyan asszony ellen, aki mint egy nagy regény hősnője, már életében halhatatlanná vált, akit Paszternák barátai között is tisztelnek azért, mert sikeresen ellenállt a kínzásoknak, a keresztkérdéseknek."

„Annyi bizonyos — írta Sir Francis Bacon —, hogy az ember, aki tudatosan készül a bosszúra, önsebeit szakítja fel újból és újból, melyek máskülönben jól és könnyen gyógyulnának."

Szurkov válaszol

Az angol *PEN Központ* 1961 január 23-án táviratot intézett *A. A. Szurkovhoz*, a Szovjet Írószövetség egyik titkárához. A távirat aláírója, az angol PEN Központ titkára, *David Carver* sürgette a tárgyalás jegyzőkönyvének azonnali nyilvánosságra hozatalát. A PEN táviratát egy másik távirat előzte meg 1961 január 20-án, ugyancsak Szurkovhoz, amelyben az angol írók arra kérték a Szovjet Írószövetség titkárát, hogy lépjen fel Olga Ivinszkájának és leányának azonnali kiszabadítása érdekében.

1961 január 24-én Alexej Szurkov a következő válaszsürgönyt küldte David Carver táviratára:

„*A Szovjetunió Írószövetsége nem talál sem erkölcsi, sem törvényes alapot Olga Ivinszkájának és leányának szabadonbocsátására. Mint ismeretes, Ivinszkáját és leányát egy moszkvai városi bíróság ítélte el nyílt tárgyaláson valutáris bűncselekmények miatt. Ez törvényeink szerint büntetendő. Különösnek tartjuk, hogy a Nemzetközi PEN és a Londoni Írók Társasága ily sietve és határozottan szólal fel egy közönséges kalandornő védelmében, akinek semmi köze nincs az irodalomhoz, anélkül, hogy venné magának a fáradságot és megtudná, kik a bűnösök és miért ítélték el őket.*"

A Nemzetközi PEN angol központja és az Írók Társasága nevében ugyanezen a napon délután a következő válasz ment el Szurkovnak:

„*Elismerjük táviratának vételét. A PEN és az Írók Társasága teljesen tisztában van Olga Ivinszkájának és leányának kilétével. A Nemzetközi PEN gondot fordít mindazokra, akik irodalommal foglalkoznak, tekintet nélkül státuszukra vagy szakterületükre. Meg kell ismételnünk tegnapi táviratunk kérését. Kérjük a tárgyalás jegyzőkönyvének nyilvánosságra hozatalát és felszólítjuk Önt, vesse latba befolyását a kegyelem érdekében.*"

★

Az a szomorú és ijesztő botrány, amely most robbant ki — ironikusan épp most, amikor a Kennedy elnök és Hruscsov kormányfő közti üzenetváltás sokakban felkeltette a „Kelet és Nyugat közeledésének" újabb reményét —, a nagy orosz író hősnőjének és barátnőjének s e kiváló asszony leányának lefogása még új és új hullámokat ver, amikor ezeket a sorokat a nyomdába küldjük. A legilletékesebb kommentátorok véleményét ismertettük. A magunk nevében most csak megdöbbenésünket fejezzük ki a Szurkov-féle táviratnak — nem is lényegén, mely e rémdráma nyomán már várható volt, hanem a hangján. Koegzisztencia ide és engesztelődés oda: ennyire nem eszméltek fel az öngyártotta politikai gramofonlemezek szuggesztiójából s ennyire nincsenek tudatában annak, hogy mennyire elijesztik a jóízlésű embereket, ha egy meghurcolt és meggyötört asszonyt ráadásul lekalandornőznek? Ez a hang arra látszik vallani, hogy az emberiesség és a szellem tiszteletétől távolabb vannak, mint valaha.

FEJTÖ FERENC

GYILASZ SZABADON

Kevés hír váltott ki nagyobb örömet az utolsó időkben a művelt világ legszélesebb köreiben és különösen az intellektuelek körében, mint Milován Gyilasz szabadulásának híre. A magyarokat kiváltképp érdekli a jugoszláv írópolitikus sorsa, mivel hogy, mint köztudomású, Milován Gyilasz egyike volt azoknak a külföldi megfigyelőknek, akik a legmélyebb rokonszenvvel kísérték a magyar nép szabadságmozgalmát 1956-ban, s aki írásaiban tüntetőleg fejezte ki e rokonszenvét.

Gyilasz bebörtönzése — 1957 — óta a szellem és kifejezés szabadságát a személyes érdekei és biztonsága fölé helyező európai intellektuel egyik tündöklő jelképévé vált. Mondhatnók, hogy Nagy Imrén és Lukács Györgyön kívül kevés ember ellen folytatott a Szovjet és a zsoldjában lévő sajtó kíméletlenebb rágalomhadjáratot, mint éppen Gyilasz ellen. És Jugoszlávia minden barátja akkoriban mélységesen fájlalta, hogy Tito, aki pedig sok más s mondhatnánk, lényegesebb téren következetes és hajlékony, frátergyörgyi diplomáciával állt ellen a szovjet nyomásnak, ezen a ponton, Gyilasz ügyében, engedett.

Ám nyilvánvaló, hogy Gyilasz esetében nem csupán a szovjet befolyás érvényesült. Hiszen az oroszok szemében Gyilasz már régóta szálka volt. Mindenki meggyőződhet erről, aki veszi magának a fáradságot, hogy újra elolvassa Sztalin és Tito 1947—48-as levelezését, amelyet a belgrádi kormány 1949-ben közzétett és amelynek valódiságát a Szovjet sosem cáfolta. Ebben a levélváltásban, amely az 1948 júniusi Kominform-határozat előjátéka volt, Gyilasz neve többször is előfordul, mint olyan emberé, aki a jugoszláv központi bizottság ülésein minduntalan élesen bírálta a szovjet „felszabadító" csapatok immorális viselkedését, a részeg tisztek garázdálkodását, a Jugoszláviába küldött szovjet „szakértők" arroganciáját, szemben az angol katonai misszió tagjainak korrekt és barátságos magatartásával. Ezekből a levelekből Gyilasz személye a szókimondó, a kommunista eszményekben őszintén hívő, de az ideológiától el nem vakult, a valósággal szembenéző, az igazságot elveinél is többre becsülő ember típusaként emelkedik ki. Nemcsak a partizánharcokban volt vakmerő, hanem azután a politikai életben is. De ebben az időben Tito erélyesen megvédte őt a szovjet követelésekkel szemben. A jugoszláv államfő valósággal becézte és kegyének minden jelével elhalmozta Gyilaszt, akit „*enfant terrible*"-nek tekintett ugyan, de akinek őszintesége és megbízhatósága minden kilengését bocsánatossá tette.

Emlékezetemben van még az a kép, amikor 1953-ban, Bledben jártamban, Tito egyik fogadásán egymás mellett láttam őket: Gyilasz tipikus montenegrói mozgékony figuráját, Tito masszív horvát alakjának árnyékában. A montenegróiakról úgy beszélnek Jugoszláviában, ahogy a franciák beszélnek a marseille-iekről: mosolygó leereszkedéssel. Ők a délvidékiek, akiket nem kell egészen komolyan venni, akik szeretnek nagyokat mondani, líraiak, ömlengők, szélsőségesek, kegyetlenek és a legnagyobb önfeláldozásra is képesek, még gyengédségre is. Szakembert keveset adtak Jugoszláviának, de annál több költőt, kalandort és katonát.

Gyilasz jellemző megtestesítője fajtájának: vidor, fürge eszű, széles gesztusokkal érvelő, fiatalosan mozgó és rendkívül konok. Végül is őszintesége és konoksága keverte bajba. Amit egyszer fejébe vett, azt nem lehetett kiverni onnan. Márpedig ennek a hivő kommunistának 1948 óta — mióta Sztalin és Molotov hihetetlenül gorombán elindították uszító hadjáratukat a berzenkedő jugoszláv kommunisták ellen — az volt legfőbb gondja, hogy felfedezze a forradalom elkorcsosulásának, a szovjet rendszer mélységes erkölcstelenségének okát. Az a Szovjetunió, amelyet a világháború után megismert, vajmi kevéssé hasonlított ahhoz a képhez, amelyet az idealista pártharcos alakított ki magának Lenin Oroszországáról, a propaganda irodalom alapján. Gyilasz első, 1948 után megjelent művei: *Lenin és a szocialista államok kapcsolatai; A szocializmus új útjain*, ezt a csalódást tükrözik. Ezekben a művekben, nyilván Trockij hatása alatt (akit ekkor már titokban olvasni kezdtek a „felső" jugoszláv körökben), a szovjet rendszer elbürokratizálódását jelölte meg az orosz kommunizmus elfajzásának főokaként.

Ebben akkor Tito is egyetértett vele. A jugoszláv politika irányának megfelelt, hogy a sztalinizmustól eltávolodóban, Gyilasz, akárcsak a Pijade és Milentie Popovics, úttörő ideológiai munkát végezzenek a „liberalizálódás" irányában. Amíg Gyilasz *csak* az orosz bürokratákat bírálta, amíg a demokrácia szükségét *csak* teoretikusan hangsúlyozta, addig nem is volt baj. A baj akkor kezdődött, amikor Gyilasz a teoretikusan felfedezett demokráciát **komolyan kezdte** venni és egy, a Borbában megjelent cikksorozatában rámutatott arra, hogy a pártbürokraták — az új uralkodó osztály — nemcsak Oroszországban rontják meg a közéletet, hanem Jugoszláviában is.

Ekkor tört ki a botrány. Gyilasz szókimondásával nem is annyira a legfelsőbb köröket ingerelte fel — hiszen ott Tito a fényűzéssel egyetemben, az írástudókkal szemben tanúsítandó elnézés arisztokratikus szellemét honosította meg —, hanem a párt- és közigazgatási apparátus tagjait. A jugoszláv Kucserák magukra vették (teljes joggal) Gyilasz maró gúnnyal megrajzolt bürokrata portréit. Először csak megintették az írót és pártszankciókat alkalmaztak ellene, miközben Tito személyesen próbálta engedékenységre bírni. Hasztalan. Gyilasz kérlelhetetlenül folytatta cenzori tevékenységét, visszaküldte pártigazolványát, s mikor a jugoszláv sajtó vonakodott cikkeit közölni, a nyugati sajtóban jelentette meg a magyar forradalommal kapcsolatos elemzéseit, s ott követelte az egypárt rendszer megszüntetését Jugoszláviában. Így vált Gyilasz vörös posztóvá nemcsak a magyar forradalomtól megvadult szovjet, cseh és kínai kommunisták, hanem saját volt elvtársai szemében is. Ezért került börtönbe. De a börtön se törte meg ezt a kemény derekú embert: cellájából juttatta ki művét, az „Új osztály"-t, amely az úgynevezett „revizionista" szellemi mozgalom főműve, s amely belülről világítja meg a szovjet bürokrácia gépezetének szerkezetét és működését.

Tegyük hozzá, hogy a jugoszláv vezetők — ugyanakkor, mikor Gyilaszt „hidegre" tették, illetve úgy gondolták, hogy hidegre tehetik — rendkívül sokat tanultak is tőle. Észrevette ezt a szovjet sajtó is, többször rámutatván arra, hogy Tito és Kardelj számos beszéde és tanulmánya át van hatva Gyilasz gondolataival. Egyébként is nyugodtan állíthatjuk, hogy a jugoszláv szellemi élet fejlődésére kevés ember volt nagyobb hatással az utolsó esztendőkben, mint ez az eltökélt és nyakas fogoly. Bármily feltételekhez kötötték is kiszabadulását, aligha hiszem, hogy a lényeget illetően meghátrált volna és valaha is megalkudna. A szabadságért minden kockázatot vállaló embernek Paszternák mellett, akinek kedvesein a szovjet titkosrendőrség épp most állt botrányos bosszút, korunkban Gyilasz egyik legnagyszerűbb példája. Üdvözöljük őt újból szabadon és biztosítjuk tiszteletünkről és szeretetünkről.

ASBÓTH ELEMÉR

A NAGY PÉLDAKÉP

Baljós előjelek között ült össze a szovjet kommunista párt központi bizottságának januári plénuma, amely legfőként az ország mezőgazdaságának állapotát volt hivatva megtárgyalni. Az ülést megelőző hetekben nemcsak a mezőgazdasági minisztert, Mackevicset, váltották le, hanem hét körzet pártszervezetének első titkárait is; Hruscsov körlevelet intézett valamennyi pártbizottsághoz, s noha a levél szövegét máig sem hozták nyilvánosságra, Moszkvában nyílt titok volt, hogy a hruscsovi körirat csak úgy hemzsegett a panaszok és bajok felsorolásától, no meg a fenyegetőzésektől; s magának a kibővített KB-ülésnek a megnyitása alkalmából a Pravda ezekkel a meleg szavakkal üdvözölte a hatalmas ország minden zugából a fővárosba özönlő mintegy kétezernyi résztvevőt: *„Véget kell vetni az önelégültségnek, az öntetszelgésnek, ami egyesek munkájában észlelhető. Fejleszteni kell a kritikát és az önkritikát. Könyörtelen harcot kell vívni a csalások, a hamis termelési jelentések és az állami fegyelmet megszegő cselekedetek ellen..."*

A botosispán

A legfelső pártszerv tanácskozásaira nem engedtek be külföldi újságírókat; amit az ülések lefolyásáról tudunk, azt csak a szovjet sajtó jelentéseiből tudjuk; s noha nem lehet sok kétség afelől, hogy ezek a lapbeszámolók aligha teljesek, mégis amit közölnek, az sem kevés. Kiderül belőlük, hogy a központi bizottság ülésén egymásután állt fel a tizenhat szovjet köztársaság tizenhat pártszervezetének első titkára, s számot adva a saját területének helyzetéről, bizony, erőteljesen „fejlesztette az önkritikát". Ugyanakkor, mint valami uradalmi botosispán, ott ült az emelvény közepén Nyikita Szergejevics Hruscsov, s miközben a grúz, vagy ukrán, kazák, vagy fehérorosz „béresgazdák" és „bandafőnökök" számot adtak neki az eredményekről és a hibákról, ő maga a kritikát „fejlesztette", olyanokat vagdosva a felszólalók fejéhez, amitől azok csak igen nehezen kaphattak kedvet a csürdöngölösre.

Íme, egynéhány szemelvény a szeretve tisztelt Nyikita Szergejevics kritikai megjegyzéseiből és közbeszólásaiból.

Poljanszkihoz, az orosz szövetségi köztársaság miniszterelnökéhez, a szovjet párt Prezidiumának tagjához: *„Olyan vezetőnek, aki ad valamit a becsületére, most be kellene nyújtania a lemondását és azt kellene mondania: ‚Kudarcot vallottam, nem tudom irányítani az ügyeket, tehát lemondok.' Az ilyesmi azonban* (mármint az önkéntes lemondás) *nem fordul elő valami sűrűn nálunk. Márpedig, amikor mindenféle csalásról van szó, amikor a helyi vezetők az állami boltokban vásárolják be a vajat és a húst, amit aztán eladnak az államnak, az ilyesmi nem csupán elhajlás, vagy spekuláció, az ilyesmi közönséges bűncselekmény. Törvényt kell hozni erről a jelenségről, felelősségre kell vonni a csaló párttagokat, ki kell őket zárni a pártból. Bíróság elé kell állítani őket, tekintet nélkül a személyükre, tekintet nélkül arra, milyen funkciót töltenek be!"*

Podgornihoz, az ukrán párt első titkárához, a szovjet Prezidium tagjához: *„Ne csapja be saját magát is és ne vezesse félre a kolhozokat, mert utólag fizetni fog az elkövetett hibákért! Ukrajnában a kolhozparasztok ellopták a kukoricatermés felét és a háziállataikat etették vele! Jó lesz, ha ezeket a dolgokat nem téveszti szem elől!"* (Podgorni válasza: *„Önnek tökéletesen igaza van, Nyikita Szergejevics."*)

Vorobjevhez, a krasznodári terület első titkárához, aki meghívta, látogassa meg őket: *„Én magukhoz ellenőrként fogok elmenni. Az ellenőröket nem szokás meghívni. Jönnek azok hivatlanul is!"*

Rjazakovhoz, a kirgiz párt első titkárához, aki elmesélte, hogy a helyi belügyminiszter kényszerítette a parasztokat: az állami boltokban vegyék meg a beszolgáltatandó élelmiszereket: *„Maguk tudták, hogy ez ilyen ember, mégis minisztert csináltak belőle. Úgy látszik, maguknál a legjobb büntetés az, ha valakit miniszterré léptetnek elő. Az ilyenek nem kommunisták, hanem élősdiek. Maguk farkasokat raknak a nyáj közé!"* (Rjazakov válasza: *„Igen, súlyos hibát követtünk el, Nyikita Szergejevics."*)

Kebinhez, az észt párt első titkárához, aki elpanaszolta, hogy nincs elegendő fejőgépjük: *„El fogjuk majd küldeni magukhoz az Állami Tervhivatal tisztviselőit, hogy a saját kezükkel fejjék meg a teheneket!"*

Abramovhoz, a moszkvai terület párttitkárához, aki jövőre jobb eredményeket ígért: *„Rendben van, tervezzen és ígérjen. De ne felejtse el: ha eljön az ősz, akkor számot kell majd adnia mindarról, amit ma megígért!"*

Vorobjevhez, a krasznodári terület első titkárához: *„Mit gondol maga? Talán azt, hogy nélkülözhetetlen? Elmúlt az az idő, amikor egyes funkcionáriusok örökre a helyükön maradtak. Ha jól dolgozik, akkor megtapsolják, ha rosszul, akkor leváltják: most ilyen idők járnak. Ennek így is kell lennie, ez az igazi demokrácia!"*

Szervi bajok

Hogy valóban ez-e a demokrácia tökéletes megtestesülése, az ugyanis, hogy a párt első titkára mindenkit felelősségre vonhat és megfenyegethet, de feléje csak azt lehet rebegni: „Tökéletesen igaza van, Nyikita Szergejevics", s valóban az-e a kollektív vezetés, hogy a párt első titkára az első két napon 44-szer (!) szól közbe, míg a Prezidium tizenhat más tagja részéről a kéthetes tanácskozás alatt egyetlenegy közbeszólás hangzik el (s a Pravda azt is csak úgy említi meg: „A Prezidium egyik tagja..."), minderről lehetne vitatkozni. Ami azonban vitán felül áll, az az, hogy Nyikita Szergejevics Hruscsov ideges és dühös. Minden oka megvan rá: a szovjet mezőgazdaságban, amelyet hét évvel ezelőtt, Sztalin halála után, ő maga szervezett újjá, nem mennek sokkal jobban a dolgok, mint annak előtte. Ha valóban demokratikus módon mindenkire egyformán vonatkoznék az, amit most Poljanszki fejéhez vágott, az ugyanis, hogy az olyan vezetőnek, aki kudarcot vallott, illik benyújtania a lemondását, akkor a mostani központi bizottsági ülés látványos jelenetnek lehetett volna tanúja: Nyikita Szergejevics önkéntes visszavonulásának a közéletből... Az ilyesmi azonban — amint maga is megjegyezte — nem fordul elő valami sűrűn a hatalmas Szovjetunióban.

Igaz, idén az időjárás sem segítette a szovjet mezőgazdaságot, s ha katasztrófáról nem is lehet beszélni úgy, mint Kínában, az elemi csapások mindenesetre sokat ártottak a termésnek. Ez azonban csak még jobban aláhúzta a mélyebben rejlő szervi bajokat: azt, hogy miközben néhány „élenjáró", „milliomos" kolhoz teljesítményei körül nagy handabandázás folyik, a kolhozok nagy része szegény és elmaradott; azt, hogy a hruscsovi intézkedés: a gépállomási gépek eladása a kolhozoknak nem hogy nem enyhítette, hanem még hangsúlyozottabbá tette ezt a belső „osztályellentmondást"; azt, hogy a felülről való egyoldalú tervezés, a szédítő és felelőtlen „szocialista felajánlások" hajszája olyan terheket ró a parasztokra, amiket nem tudnak teljesíteni, s ilyenkor kénytelenek csaláshoz, trükkhöz, hazudozáshoz folyamodni; azt, hogy a kolhozparasztokat ezerszer inkább érdekli a saját háztáji gazdaságuk, mint a közös föld, a saját egy szem tehenük, vagy bárányuk, mint az egész kollektív istálló, vagy juhnyáj (ezért lopták el Ukrajnában a kukoricatermés felét, ezért történhetett meg, hogy Kazahsztánban 1960-ban 3,300.000 juh és kecske pusztult el a közös istállókban és legelőkön; az adat nem az imperialisták propagandatermékeiből való, hanem Kunajevtől, a kazahsztáni kommunista párt első titkárától). S nem utolsósorban azt, hogy — miként az agronómus szakemberek előre megmondották — az úgynevezett szűzföldeken nem lehet évről évre gabonát termelni, ezeket a földeket minden harmadik évben vetetlenül kell hagyni, mert máskülönben tönkremennek, kimerülnek, mint ahogy egy részük máris kimerült.

Gyapot és búza

Jellemző módon vetnek fényt az egész helyzetre a gyapottermelés adatai. Hruscsov évekkel ezelőtt megígérte, hogy hamarosan el fogják érni az évi 5—6 millió tonna gyapotot. 1958-ban a termés 4,215.000 tonna volt; 1959-ben 4,700.000 tonna, 1960-ban 4,325.000 tonna. A legjobb esetben is tehát egy helyben topogásról lehet beszélni. A gyapottermelő köztársaságok (Üzbegisztán, Tadzsikisztán, Turkmenisztán, Azerbajdzsán, Kazahsztán és Kirgizia) közül egyedül Tadzsikisztán teljesítette az 1960-as tervet. Üzbegisztánban, amely egyedül fontosabb, mint a másik öt gyapottermelő köztársaság együttvéve, a termésnek alig egyhatodát takarítják be géppel: a többi öthatodot még mindig kézzel kell összeszedni. Szputnyikok és Lunikok már vannak, de gyapotszedő gépek még nincsenek.

Ennél is lesújtóbb a helyzet, ha a szovjet mezőgazdaság — a mi nagy és élenjáró példaképünk — termelési adatait egy-két nyugati országgal vetjük össze. Az Egyesült Államok mintegy nyolcszor kevesebb ember munkájával kétszer annyit termel, mint a Szovjetunió. Az Orosz Köztársaságban négy évtizedes szovjet uralom után egy hektáron átlagban 10.6 mázsa búzát termelnek; Kazahsztánban, a szűzföldeken a tervezett 10.5 mázsával szemben 8.4 mázsát. Ugyanakkor Franciaországban, ahol pedig a mezőgazdaságnak elég komoly problémái vannak, *az átlag hektáronként 26 mázsa!* Néhány évvel ezelőtt a szovjet párt még azzal kérkedett, hogy a kommunizmusba való belépés első jeleként a kenyeret hamarosan *korlátlan mennyiségben és ingyen* fogják adni mindenkinek. Hruscsov a mostani központi bizottsági ülésen viszont kijelentette: *„A mezőgazdasági termelésnek felül kell múlnia a lakosság igényeit, nem pedig a nyomában cammognia"*, ami magyarul annyit jelent, hogy a jelenlegi viszonyok között nemcsak hogy ingyen, de még pénzért sem lehet elég kenyeret kapni...

„Új revizionizmus?"

Azok az intézkedések, amelyeket a központi bizottság a helyzet megjavítására hozott, nem nevezhetők érdekteleneknek. Anélkül, hogy itt a részletekbe belemennénk, emeljük ki a legfontosabbat: miután megállapították, hogy *„a mezőgazdasági termelés színvonala és növekedési üteme a Szovjetunióban nem kielégítő"*, határozatba hozták, hogy a nehéziparnak szánt hitelek egy részét a mezőgazdaság fejlesztésére kell fordítani. *„A nehézipar* — mondja a határozat — *már eléggé fejlett, az ország védelme már eléggé erős, s így a kormány nagyobb figyelmet fordíthat a lakosság életszínvonalának az emelésére."* Mint látható, Nyikita Szergejevics Hruscsov 1961 januárjában pontosan ott van, ahol 1953 júniusában — Nagy Imre volt. Semmi újabbat, semmi okosabbat nem tudott kitalálni, mint amit Nagy Imre hirdetett meg a híres kormányprogramban: a nehézipar ütemét fékezni kell, a mezőgazdasági beruházásokat fokozni kell és a parasztokat érdekeltté kell tenni a termelésben. Az új moszkvai párthatározatokból kikandikál az ezerszer megátkozott és halálraítélt „revizionizmus"...

Ami a moszkvai vezetőségi tanácskozás nemzetközi jelentőségét illeti, itt két tényezőt kell szem előtt tartanunk. Az egyik az, hogy a kremlbeli politikusok világosan látják: ha nem akarják, hogy Kínában súlyos belső bajok következzenek be, akkor sürgősen és még hosszú éveken át segíteniök kell gabonaneműekkel is a 700 milliós kolosszust; az elkövetkezendő öttíz esztendőben a kínaiaknak nemcsak tanácsadókra és iparcikkekre, hanem — mindenekelőtt — rizsre és búzára van szükségük. Ez a helyzet természetesen alkalmat ad Moszkvának arra, hogy meglehetősen lehalkítsa a pekingi kardcsörtetést.

A másik tényező, ami ezzel összefügg: a mostani moszkvai határozatok sokkal inkább egy békés időszakra való berendezkedés, mintsem a háborús politika jelei. Nem akarjuk ezzel azt mondani, hogy a jövőben nem kell majd tartani a Kreml manővereitől, provokációitól, vagy helyi jellegű kalandorkodásától; de azért nem tekinthető véletlennek, hogy Hruscsov éppen a mostani központi bizottsági ülés tartama alatt hozatta nyilvánosságra azt a beszédét, amelyet a 81 kommunista párt novemberi értekezletén mondott el, s amelyben az atomháború borzalmait ecsetelve, síkraszállt a „békés együttélés" politikája mellett. Igaz, ez a beszéd nem rejti véka alá, hogy a „békés együttélés" a kommunisták számára nem egyéb, mint a világuralom elérésének egy „fájdalommentesebb" formája; de a kommunista tábor belső nehézségeit ismerve — s ezekhez az ismereteinkhez a mostani mezőgazdasági tanácskozás nem kis mértékben járult hozzá —, nem utolsósorban a nem-kommunista világon fog múlni, hogy a „békés együttélés" politikájának eredménye éppen a fordítottja legyen annak, amit a Kremlben remélnek tőle.

FÁY FERENC versei

HAJNAL

A két szomszédnak átköszönt.
S mert szálkásan, kérkedve néztek,
köszönt a sok kerítés-lécnek
s az árokpartnak is köszönt.

Lement a kertbe és köszönt
a mélyben szunnyadó csíráknak,
a meggynek és a szilvafáknak...
aztán az egresnek köszönt.

S köszönt a rozzant kútnak is,
a láncnak és kit láncra vertek
— a horpadt, rozsdás vasvedernek —
s a gyom-vert kerti útnak is,

A kendermagos tyúknak is,
a gaznak és a szürke pornak,
a pára fedte nyírfa-sornak
s a guggos-babnak is köszönt.

Felhők repültek messze föntt,
intett nekik... Intett a Napnak...
S bár tudta, Isten messze lakhat,
azért hozzá is felköszönt.

És bíbor-hátú fényözönt
terített szét az ég a tájra
s ő állt e fényben egymagába'
és néki senki nem köszönt.

BETLEHEM

A csillag régen nem ragyog,
megkopnak mind a csillagok.

Csak vér van, könny és vad hadak
s riadt, lapító házfalak.

A három király számsorok
— osztás, szorzás — közt hánytorog

s lázas álmok közt méri le:
Megérte-e? Megéri-e?

A pásztorok meg nagy subák
alatt álmodnak új csodát:

Több esőt, gazdagabb napot
s a báránykákért kamatot.

És sár van, csönd s a csönd alatt
véres virágok alszanak.

A KISLÁNYOM BETEGÁGYA MELLETT

Mellette ülsz és jól tudod, hiába.
És kérded: hol fáj? faggatod: mi van?
S míg benne jajdulsz minden sóhajába',
lesed, hogy kúszik szürkén a higany.

A fal nem szól, hisz mit beszélne mással?
A rokkant szék is hallgat és ijedt,
nevettető bohóckodással
árnyak öltik rá hosszú nyelvüket.

Az asztal is csak néha, néha moccan
— hogy jobban lássa, lábujjhegyre áll —
s rémült babák közt hallgat a sarokban
a Halál.

OKTÓBERI HALOTT

Fehér volt, sápadt, mint a köd,
Kopott, akár a fák
s a nyirkos, őszi lomb közé
rejtette homlokát.

A szájaszéléről rubin,
virággá nyílt szavak
peregtek szét a fű közé...
Leroskadt házfalak

pihentek barna ujjain,
Szemébe bújt az ég,
S egy ország fogta könnyesen,
némán ütőerét.

HATVANY LAJOS

(1880—1961)

Hatvany Lajos báró, v. egyetemi tanár, irodalomtörténész, tanulmány-, regény- és színműíró, a „Nyugat" alapító írógárdájának tagja, a „Pesti Napló" és az „Esztendő" egykori főszerkesztője, az 1918-as Nemzeti Tanács tagja, egykori emigráns, egykori börtönviselt, Ady barátja, Petőfi életírója, a Kossuth-díj és a Vörös Zászló rend kitüntetettje, Budapesten, 1961 január 12-én, életének 81-ik évében meghalt.

„Magam elé rakom könyveit, felvont szemöldökkel lapozgatok bennük. Így tenne ő is, ha írót búcsúztatna." Ezzel kezdtem — 1936-ban — nekrológomat Kosztolányi Dezsőről, amely, legalább baráti körömben, mindenkinek tetszett, csak Hatvany Lajosnak nem. „Jól megírt *halandzsa*", mondta; „mennyivel jobb, amit Thomas Mannról írtál! Annak *értelme* van. Kár, hogy azt meg olyan makogva olvastad fel a Magyar Színházban. És mennyi vizet ittál zavarodban! Minek csinálsz ilyet?" — és így tovább. Érdeklődő, szívbeli és szókimondó barát volt. Amit úgy is mondhatok, hogy a tapintat nem tartozott erényei közé. Nem volt barátja, aki olykor zokon ne vette volna barátságát.

Szóval, csakazértis magam elé rakom könyveit. S mint emlékéhez illik, meghatottan és kajánul lapozgatok bennük. Magamon érzem tekintetét, mely ahogy a nemlétből felém hatol, csaknem annyira zavarba ejt, mint az a rivaldafény, húszegynéhány éve, melynek szokatlanságában kiszáradt a torkom a Magyar Színház dobogóján, József Attila társaságában, akinek ünnepi ódáját a rendőrség éppen akkor tiltotta le, meg magáéban Thomas Mannéban, akiben a legnagyobb élő írót tiszteltem... Előttem most egy karcsú kötet, a *Gyulai Pál estéje* (Gondolat kiadás, 1960) és két meglehetősen vaskosban az *Irodalmi tanulmányok* (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1960), melyekről, miután kedves barátok figyelméből megkaptam őket Budapestről, immár hónapok óta készülök beszámolni. Tanulmányok, bírálatok, vitacikkek, megemlékezések, felolvasások gyűjteménye, a századfordulótól a jelenig, s ÁBC rendben Ady Endrétől és Arany Jánostól Szomory Dezsőig és Tompa Mihályig. Egy alkotó, gazdag élet termésének lefölözése, a kor-parancsolta pártosság alig érezhető minimumával. Sokat dédelgettem magamban a gondolatot, hogy majd ha megjelent cikkem, eljuttatom Budapestre Hatvanynak, csak kapok tőle egy évődő választ, azzal senkinek sem szokott adósa maradni. Elkéstem vele, mint annyi mindennel. Most már csak az elköltözöttet méltathatom, dicsérhetem és ugrathatom, a halottat vagy az öröklétbe távozottat, Pantheonunk lakóját.

Van-e öröklét? Alig ismertem embert, aki — legalább tudtommal — ezen olyan kevéssé törte volna a fejét, mint Hatvany Lajos. Ha megkérdezték volna tőle — ahogy időnként kérdeztünk ilyeneket —, hogy miért tartja ezt oly mellékesnek, nyilván valami csattanós válaszban jelezte volna, hogy őt egy metafizikai hittételnek még a tagadása sem érdekli... Valóban, ugyanolyan kevéssé volt fogékony tételes vallás, mint vallásmentes bölcseleti tétel iránt, s nem egészen tudta eldönteni, egyformán golyhónak, egyformán szélhámosnak vagy pedig egy különös titok tudójának sejtsen-e mindenkit, aki akár a Szentháromság, akár az asztaltáncoltatás hitének, akár pedig egy felső-mennyiségtani gondolatsorral támogatott, indeterminista világnézetnek erejével vallja, hogy a megfoghatatlan valóságosabb lehet a megfoghatónál. A Bibliában csak azt becsülte, hogy Adyra termékenyítően hatott, s a Renan kételye, mellyel annak idején magára zúdította az Egyház haragját, nem az eszmefutamaival vonzotta, hanem inkább egy-egy kerek kis novellával, melyet a nagy tudós egyik vagy másik történelmi, vagy történelemelőtti alak köré kanyarított.

Volt azonban egy titokzatos közeg, melynek valóságában Hatvany Lajos halálosan hitt. Csakhogy ezt — ha némely meglepetést titokzatosnak érzett is benne — egészében ugyanolyan kevéssé érezte titokzatosnak vagy metafizikainak, mint a cápa a tengervizet, vagy a pacsirta a levegőt. Ez a közeg a nyomtatott papiros világa volt. Én Babits Mihályon kívül, kihez őt a kölcsönös ellenszenv és idegenkedés meghittsége fűzte, nem tudok embert, aki annyira a nyomtatott papirosban élt volna, mint Hatvany Lajos. Ismertem még nála is serényebb, rajongóbb, szívósabb, rendszeresebb, értőbb vagy önfeledtebb olvasót. De nem olyat, akinél az olvasás lelki folyamata ennyire élettani folyamat lett volna. Más ember időnként — vagy gyakran — leül, vagy lehever olvasni; Hatvany nem — ő csak időnként abbahagyta az olvasást. Ha természetes állapotába zökkent — akár függőleges, akár vízszintes helyzetben —, nem hiányozhatott kezéből a könyv. Olvasott ifjú korában lóháton; cafatokra olvasta meglett epikureus korában a könyveket a forró zuhany alatt; olvasott a pásztorórákon, mohón lecsapva a boudoir asztalkán heverő könyvre, ha szíve választottja egy kis fésülködési időközzel erre alkalmat adott; s olvasott beteg szívvel és rokkant tagokkal, túl a hetvenen, amíg, kereszténvien szólva, mécsese ki nem aludt. Persze, nem tehette volna, ha nem élvezi. De az élvezet is hit dolga; ha nem az elme hitéé, akkor a sejteké. Hatvany Lajosban és a tündökletes költő Babits Mihályban, akik, ismétlem, ha egykor fegyvertársak voltak is a „nyugatosság"-ban, meglehetősen idegenkedve néztek egymásra — gyógyíthatatlanul dolgozott az a hit, amelyet én a Paradicsom vagy a lélekvándorlás minden regéjénél irracionálisabbnak tartok. Ösztönükben meg voltak győződve arról, hogy csillagok kihunynak és tejútak elporladnak, de olyan makrokozmosz nem képzelhető, hogy valahol valamelyik sarkában ne álljon egy középiskola s a középiskolában egy csiptetős magyar tanár, aki *bedaciztatja* a diákokat, ha összetévesztik a *Zalán futását* a *Toldi szerelmével*. Hiába a Babits metafizikai messzetekintése, misztikus ábrák kedvtelésével kevert matematikai kíváncsisága, s hiába a Hatvany Renantól, Tainetől, Goethetől, Heinetől örökölt s később még egy csipetnyi marxistasággal korszerűsített kihívása az Örök Dolgok hite felé; hiába tudták, hogy milyen futó pillanat a világűrben a föld léte, s milyen a földön egy nemzeté — s hiába tudták vagy nem tudták, hogy milyen félreértések és hatalmi játszmák következményeként áll elő, amit irodalomtörténetnek nevezünk — nem ismertek dicsőbb véget, mint ebbe az irodalomtörténetbe így vagy amúgy, fejezetcím vagy legalább csillagos lábjegyzet gyanánt belekulcsolódni, mint egynek lenni ama nyomtatott nevek közül, amelyekből valahol a Sziriuszon a magyar anyanyelvű hetedista jelesre felelhet vagy elhasalhat.

Hatvany dicséretére szóljon: sohasem nőtt ki az iskolából. Vénen is megmaradt annak a nyurga kamasznak, aki gémlábakkal, luciferi mosollyal és donquijotei megszállottsággal nekivágott a világnak, mely sejtjeinek hite szerint arra való, hogy az irodalomtörténetben számontartott színművek és regények díszletéül szolgáljon. A leghatalmasabb iparbáró fia volt, felvértezve minden viszontagság ellen, amelytől pénz, családi kapcsolat megóvhatta; csak érzelmes kíváncsisága szolgáltatta ki az ütéseknek, melyekből annyi jutott neki pályája során. Nem tudom már, milyen volt — sok jó ítéletű ember szerint igen gyönge — az a *Zsiga a családban* című regénye, egy csonkán maradt trilógia első kötete, mely nekem annak idején annyira tetszett*; de feltétlenül vannak benne kitűnő részek, így a kis Zsiga önemésztő, nosztalgikus érzelgésének leírása, nemzeti nagyjaink szobra talapzatánál, s vonzódása a csinos, hetyke társakhoz, kik érzelmi felindulása iránt érzéketlenek s valahogy mégis otthonosabbak az ösvényeken, amelyeket ő szeretne nekik megmutatni.

Hatvany tisztán látta a maga meghasonlását nemzetével, még nemzetének szellemi legjavával is; de abban megmaradt az elkényeztetett Nádor utcai iparmágnásgyereknek s a hatvani Grassalkovich-kastély csökönyös úrfijának, hogy rigolyás ragaszkodásából pedig nem engedett. Kellett neki Arany, kellett Petőfi, magyar akart maradni. Egyszerre csapott fel, igen sikeresen és ígéretesen, a szigorú, puritán Gyulai Pál adeptusának s a császári feszességgel dacoló, erjedően gazdag német nagyvárosok világfiának. Korán vonzódott a radikálisokhoz, írt a *Huszadik Századba*, sőt a *Népszavába* is, már igen fiatalon, noha politikai mondanivalója akkor nem volt egyéb, mint hogy a sallangos hazafiság árt a költészetnek; amit Gyulai Pál nyomán ugyanúgy vallhatott, mint Anatole France és Alfred Kerr tisztelőjeként, vagy Jászi Oszkár barátjaként. Ha a magyar élet a magyar költészet ihlettáraként vonzotta, a nagyvilágra viszont a magyar határon túl leginkább azért volt kíváncsi, mert hiszen a nagy magyarok is onnan kapták ösztönzésüket.

Társai a nagyvilágban — Magyarországon és külföldön, kastélyokban, palotákban és színházi öltözőkben — ezt nem értették. Különös pózt szimatoltak abban, hogy ez az érdekes külsejű, gyakran szórakoztató, elegánsan-hanyag, gazdag fickó, „a Laci", sőt „der Latzi", minden ok nélkül összerúgja a patkót kegyelmes urakkal s elrobog az ő körükből valamilyen külvárosi magánlángelméhez megosztani a nyomorát. Igen, ha mint némely eszelős rajongó, az irodalmi vagy politikai hit aszkétája, elvonult volna a nagy- s a hozzátapadó, feljavított félvilágtól: akkor elkönyvelhették volna valami Kropotkinnak, valami Lukács Györgynek, esetleg valami cukoripari Tolsztojnak. De „a Laci" bogarai közt a Fészek Klub játékos frivolitásának s a kastélyok és paloták kényelmének kedvtelése ugyanúgy megmaradt, mint az irodalomtörténeti halhatatlanság ostromlása, előbb az akadémiai „vitéz kis úr" oldalán, aztán a pártütők és világjavítók seregében. A „Nyugat" indulásától az őszirózsás forradalom bukásáig nem volt nála szenvedélyesebb dogmabontó; s a fehér kurzus győzelme óta nem volt nála keserűbb számonkérő, a zendülés hagyományának engesztelhetetlenebb ápolója. Minden előtt a hagyomány szerelmese volt tehát. „Nincs különb ember, mint némely magyar úr", szokta mondani; „t. i. az osztályáruló magyar úr."

Póz ez csak annyira volt, amennyire mindenki pózol, aki egymásba kulcsolódó nemzedékek sorában látja magát láncszemnek. Hatvany Lajos, a féktelen élcelődő, csínytevő örök-kamasz, meghatottan szemlélte magát az irodalomtörténeti sorban, ahova Gyulai Pál és Lévay József keze szorításával állt be, ahol később Bródy Sándor kezét szorongatta vásottan, az Adyét bajtársian, a Karinthyét pajtásian, a József Attiláét buzdítón, hogy végül a Juhász Ferenc kezének megszorításával — „Ecce poeta", üdvözölte — készüljön jelképesen lezárni a maga pályafutását. Valami azt súgta neki, hogy az ilyen kézfogás fontosabb minden ölelésnél.

Csodálatos ember volt. Szerelmese az életnek, olykor fitymálója az irodalmiasságnak is, de főképp, mert az írók, akiket imádott, erre tanították. A kastélyból a kávéházba vágyott, ahol a kaszinál fő a kártya, a kártyánál a vicc, a viccnél a szellem, a szellemnél a szeretet, a szeretetnél a szerelem, a szerelemnél a szerelmes, a szerelmesnél a szerelmetes, a szerelmetesnél a szerelmetlen, a szerelmetlennél a szerelmetlenség, a szerelmetlenségnél a szerelmetlenségben fő képp az izgatta, hogy a tarhás lirikus hogyan bomlik utána. Ilyen bonyodalmakban vélte tettenérni a történelmet: nem is oktalanul. De hogy közben annyira megrázta a szereplők nagysága — vagy kicsinysége? Ez az, amiben mi, garastalan barátai nehezen tudtuk követni. Hallom a Zsolt Béla hangját: „Lacinak az a tragédiája, hogy imponálnak neki a szegények."

Nekünk, szegényeknek, ez rejtély volt, olykor bosszantó rejtély; Hatvany minden pártfogoltja megsértődött, mihelyst kiderült, hogy akadhat más, akit gavallérosabban pártfogol. Közben mindnyájan csodálkoztak rajta, irigykedve a vagyon és báróság miatt, mit ő lenéz, s lenézve benne a magas becsvágyat, mely a léténck értelmét adja. Kevés emberhez voltak írók olyan hálátlanok, mint hozzá. Kevés írót becsültek le olyan méltatlanul. De az is igaz, hogy a hálátlanságot és igazságtalanságot ő maga hívta ki azzal, hogy mindig, mindenben jelen akart lenni, az irodalomtörténeti talapzaton is, ahonnét az örökkévalóságba tekint, de a kényelmes pamlagon is, amelyről hedonista derekával és értelmes fejével egyaránt jól tudta, hogy fontosabb találkozóhelye a történelemnek, mint az utólag emelt érctalapzat.

Sok jót írt és még több jót tett. Az igazságot védte, gyakran gyerekes vitatkozó hévvel, személyeskedéssel s felejteni nem tudással. Majdnem mindig igaza volt abban, amit mond; visszatekintve, ritkán volt igaza abban, hogy nem talált bölcsebb tennivalót. Vagy mégis igaza volt? Ahogy három kötetét lapozgatom, ahogy a többire visszaemlékezem, ahogy az alakját felidézem, azt hiszem, hogy mégis neki volt igaza. Egy egész és utánozhatatlan embert adott ajándékul a magyar műveltségnek, olyant, akinek ereiben forróbban csorgott a tinta, mint másében a vér. Emlékszem a pillanatra, mikor a börtönből kiszabadulván, először hívtam fel telefonon. „Szervusz... na, mi újság?... Persze... hát gyere ide ebédre; de ugye — itt kissé hoszszabban csuklott meg a hangja — ott folytatjuk, ahol abbahagytuk?"

— Persze, Laci bátyám — feleltem. De mégsem egészen ott folytattuk, vagy nem sokáig. Közbejött egy és más, sorsfordulat és földrajzi távolság. A halál is közbejön időnként, de ha hihetünk Hatvanynak, ez se zavarjon bennünket abban, hogy a könyvet tovább olvassuk.

Ignotus Pál

* Másoknak is tetszett, több embernek, mint aki bevallotta. Amikor Budapesten megjelent, Hatvany emigráns volt Bécsben, ez a ma elképzelhetetlen liberalitás akkor még magától értetődőnek számított. De a politikai nyomás (és a szerző személye körüli sok sértődés) elriasztotta tőle a kritikusokat. Emlékszem, mikor apám, ki akkoriban amolyan „fél-emigrációban" ugyancsak Bécsben élt, egyszer hazalátogatott. Az utcán belénk futott Karinthy Frigyes. S megindult a szokásos párbeszéd:

KARINTHY: ...Lacit szoktad látni? Mit csinál?

IGNOTUS: Pukkad.

KARINTHY: Megint? Most min?

IGNOTUS: Azon, hogy a regényét agyonhallgatják. S mit tagadjam, igaza van. Nekem az a könyv tetszett.

KARINTHY *(tölcsért csinálva tenyeréből, hangosan Ignotus fülébe súgva)*: Nekem is. Sokunknak. *(Majd áttérve a rendes párbeszédi hangra)*: Némelyek persze fanyalognak, hogy „nem irodalom". Azt szoktam erre felelni, hogy „akkor talán több annál".

Tompafényű Magyarország

— Képzőművészeti kiállítás Genfben —

A Kádár-kormányzat külföldi „kultúrhadjárat"-ának egyik láncszeme az a kiállítás, amely a napokban nyílt meg a genfi Rath-múzeumban. Célja ezúttal is elsősorban politikai színezetű. Pogány Ö. Gábor rendezte, ahogy tudta. Szándékát a katalógushoz függesztett bevezetőjében nem is hallgatja el. Szerinte az utolsó másfél évszázad mesterei, szinte kivétel nélkül, a nemzeti ellenállást, a „nép" ügyét kívánták ecsetjükkel szolgálni. Állításához társadalombölcseleti érvül a magyarság XIX. századi anyagi szegénységét hozza fel, szembeállítva a nyugati országok akkori gazdagságával. Ebből azt a tanulságot vonja le, hogy festőink azért nem szegődhettek semmiféle l'art pour l'arthoz, absztrakcióhoz, mivel szüntelenül a hétköznapok elemi gondjai tartották őket éber készenlétben.

Felesleges Pogánnyal vitába szállnunk; a féligazságok önmagukban hordják ítéletüket. Csak annyit, hogy a „nyugati bőség" ellenére, Cézanne például lényegesen durvább nyomorral küzdött egész életében, mint, mondjuk, kortársa, Rippl-Rónai. A forradalmárok mindenféle vonalon, bárhol és bármikor, mindig a szegénységgel jegyzik el magukat. Hiszen éppen ebben rejlik a forradalmak csodája.

Egyébként is eleven cáfolata e seregszemle az említett bevezetésnek. Persze, a Nemzeti Képtár állandó kiállítását semmiféle nyugati propaganda kedvéért nem illett volna megbontani s így Genfbe a „raktári" áru került. De minden ellenségeskedés nélkül és igazán elfogulatlanul megállapíthatjuk, hogy a néhány ritka „népi" tárgyú alkotást nem számítva, csupa olyan „harcos" művel találkozhattunk, mint Markó Károly „Vadászó Dianá"-ja, Barabás Miklós arisztokrata női feje, Liezen-Mayer „Venus és Tannhäuser"-e, Munkácsy báróné feleségének Avenue de Villiers-i palota-interieurje, Szinyei-Merse Berzeviczy úrnőről készült portréja, Rippl-Rónai „Parc Morceau"-ja (a párisi nagypolgárok gyermekeinek játszótere), Mészöly Géza és Egry József itáliai tájai, Lotz Károly „Pihenő táncosnő"-je. Folytassuk...?

Már azért sem volt szerencsés az összeállítás, mivel csupa tompafényű, nyomott hangulatú festményre esett a választás. Ha azért, hogy a rendezés ezzel is bizonyítsa: népünk élete a feudálkapitalizmus szakaszaiban annyira kilátástalan volt, hogy művészeink emiatt nem láthatták meg a magyar világ ragyogó színeit, eredendő derűs szépségét, úgy a rendezés igen-igen mellébeszélt. Sokan vannak ugyanis a genfiek között, akik különböző időben jártak Magyarországon. Tapasztalhatták, például a két háború közt, parasztságunk bölcs humorát, határtalan élniakarását, gyönyörködhettek tájaink harsogó színeiben, mosolyos vonalaiban. S járták szorgalommal a Szépművészeti Múzeumba, ahol, hogy egyebet ne említsünk, elbűvölte őket Szinyei-Merse „Majális"-ának a festészet egyetemes történetében páratlan koloratúrája. Ezt a tapasztalt-ismert gazdagságot keresték a genfiek ezen a kiállításon. Hasztalan keresték.

Persze, a remekművek, akármilyen tálalásban, remekművek maradnak. Pór Bertalan elmaradhatatlan önarcképén s egy-két ismeretlen, szocialista realista festő jelentéktelen munkáján kívül csupa olyan alkotást hoztak Genfbe, melyek a világ minden nagy képtárának díszére válhatnak. Jónéhányat közülük mi sem ismertünk; nemcsak azért, mert „raktári" áru, hanem mivel újabban kerülhettek magántulajdonból „állami letétbe". (Több kép felirata szerint!)

Okosabban tette volna Pogány, ha bevezetőjében — a szabvány „szleng" helyett — arra mutat rá, hogyan alakultak-gazdagodtak földünkön a nagy nemzetközi művészeti áramlatok.

A genfi sajtó nem reagál kedvezően a kiállításra. A baloldali lapok, mélyebb elemzés nélkül, a bevezetés jelszavait ismétlik. A többiek pedig — tüntetésből-e? — hallgatnak. Pedig beszélniök kellene a magyar művészetről, megismertetniök a nagyközönséggel. Mert a százötven év magyar festészete legalább olyan gazdag és sokoldalú, mint bármely nyugati nemzeté. S mert letagadhatatlanul — a nyugati művészet szerves része.

A festészeti anyagot néhány szobor egészíti ki. **(—s —r)**

LIVRARIA D. LANDY
Sao Paulo
Rua 7 de Abril 252, 5° sala 53
Caixa Postal 7943.
Dél-Amerika egyedüli könyvkereskedése, ahol *magyaron* kívül négy világnyelven vásárolhat az igényes olvasó.
Könyvek, metszetek, folyóiratok. Kérje katalógusomat!

Találkozás a legendával

— Fenyő Miksa: Feljegyzések a „Nyugat" folyóiratról és környékéről (Pátria könyvkiadó, 1960.) —

Karinthyt egyszer láttam életemben, sötétkék selyempizsamában, söröskriglivel maga előtt, a büfé pultjára könyökölve a siófoki strandon; akkor már zakatoltak fejében a vonatok, melyek néhány nappal később halálra gázolták: az alkalom, hogy megkérdezhesssem tőle azt, ami esztendők óta izgatta már fantáziámat, vagyis hogy *Bauer* azonos-e a szerzővel s ha nem, hogyan találhatta ki ilyen pontosan a felelés előtti, rémületes drukkot az író, — mindörökre elmúlt, hiába készültem rá napokig, dobogó szívvel. Babitsot, Kosztolányit, Ignotust, Móricz Zsigmondot sohasem láttam, Adyról nem is szólva: két esztendővel azelőtt halt meg, hogy én megszülettem. Műveiken túl mégis személyes ismeretség fűzött hozzájuk, az a határtalan és csaknem megmagyarázhatatlan izgalom, amit akkor éreztem, ha arra gondoltam, mit mondanék nekik szemtől-szembe ülvén. Jó, hogy erre nem került sor; keveset mondhattam volna. Menynyire irigyeltem hát azokat, akik társaságukban legalább hallgathattak! Tátott szájja! figyeltem apámra, aki ugyan nem ismerte Móriczot, de szoba-szomszédja lehetett egy nyáron a hévízi szanatóriumban. Hatkor már kopogott nála az írógép, — mondta jelentőségteljesen apám, lustaságomra célozva. Hogy mit írt — 1934 vagy 35 nyarán —, nem derült ki, de ez nem is volt fontos évekkel később, amikor a tanítómese már legendává változott. Sohasem tudtam rászánni magam, hogy reggel hatkor dolgozni kezdjek, de Móricz írógépének kopogása — apám hanglejtésén keresztül — azóta is fülembe cseng, ha műveit olvasom. Babits halálára verset írtam, ünnepélyes alkájoszi strófákban; a Népszavában jelent meg (Szakasits Árpád fogadta el, dicsérő mosollyal, s Millok Sándor fizette ki, mosolytalanul) — ez minden, ami személyesen hozzá fűzött. Devecseri Gábort nemcsak azért irigyeltem, mert versei a Nyugatban is megjelentek, vagy mert a Baumgarten-könyvtár könyvtárosa lehetett, hanem mert feljárt Kosztolányihoz, aki egy kancsal rímben örökítette meg, ilyenformán: Itt volt nálunk Devecseri — Jaj de nagyon *bevacsorált*.

Ők lépnek elém most, elevenen, emberi nagyságukkal és esendőségükkel egyetemben Fenyő Miksa könyvéből, — a legenda, mely suhanckorom óta növekvő fénnyel él bennem, s ha voltak közben évek, melyeknek halott derengése elhomályosította ragyogását, tüze sosem hunyt ki teljesen. Szerencsémre. Mert könnyen lehet, hogy ennek a legendának parázslása őrizte meg számomra a nagy, a teljes, az igazi — vagy, ha tetszik — a szabad irodalom iránti vonzódást, még akkor is, amikor a fejem már tele volt az „osztálytartalom dialektikájával", hiszen nem egyszer menekültem (titokban, persze) ezekben az években Babitshoz, Kosztolányihoz, Tóth Árpádhoz, sőt — isten bocsá! — Szabó Lőrinchez, amikor a szocialista-realizmus minden kísérlete kudarcot vallott, a fejemben is, a papíron is. E tiltott kirándulások következtében persze zavarom csak növekedett, de azt mégse tagadhattam le, amit a hivatalos irodalompolitika sokáig próbált letagadni, hogy ezek az írók, „osztálykorlátaik ellenére" igazabban, jobban, szebben, hatásosabban fejezték ki a világról alkotott képüket, nézeteiket, mint én, akinek pedig birtokában volt a mindentudás ajtajának kulcsa. Babits még a sírból is feleselt Révai Józseffel, s bármennyire szerettem volna az ellenkezőjét, úgy tűnt, hogy neki van igaza.

Hogyan jutottam idáig én s velem együtt nemzedékem jelentős része? Annyi bizonyos, hogy az eltávolodás már a háborút közvetlenül megelőző években kezdődött. Mi már a nagy Nyugat nemzedék árnyékában nőttünk fel, számunkra nem volt „probléma" az, ami Ady korában még kedélyeket izgató, országos nézeteltéréseket szító „ügy" volt; az acsarkodásokból, amikor mi gondolkozni kezdtünk, már régen irodalomtörténet lett, az irodalmi forradalomból konvenció, de legalábbis érettségi tétel. Nekünk már valami „új" kellett, vagy az, amit mi újnak hittünk. A nagy irodalmi kísérlet helyett a nagy politikai kísérlet, a Nyugat helyett a Szép Szó, a marxizmus, a falukutatók. Ez a fiatal baloldal tanult ugyan még a Nyugattól, de már megvető hanglejtéssel szólt Kosztolányi finnyás individualizmusáról s Babits egyéni szenvedésénél fontosabbnak tartotta a nép szenvedését: nem volt az véletlen, hogy a költő halálát *még* klasszikus metrumban sirató vers *már* a Népszavában látott napvilágot. A tanítványok „felszánt poéta ceruzáját" már csakis a politika érdekelte. A szerelmet Adynak hagyták. Meg is bűnhődtek érte.

★

Fenyő Miksa „följegyzéseiből" az a világ bontakozik ki most, amit mi valamikor megtagadtunk, anélkül, nyilván, hogy ismertük volna. Most kezdünk vele ismerkedni? Hajlok rá, hogy azt mondjam: igen. A kortárs emlékezéseinek, beszélgetéseknek, történeteknek, anekdotáknak „irodalmi jelentőségén" túl egyre inkább növekszik az emberi jelentősége. Mert ennek a kis könyvnek legnagyobb ereje nem a történetből, hanem az íróból áradó varázs; az igazmondás. Nem állítom, hogy arról, amiről Fenyő Miksa ír, most olvastam először, de az bizonyos, hogy most olvastam igazán hitelesen, okosan, megértően, elnézően — s ha nem tartanék attól, hogy Fenyő Miksa megsértődik, még azt is hozzátenném: bölcsen — megírt s rendszertelenségükben is rendszeressé váló visszaemlékezéseket a Nyugat előzményeiről, megindulásáról, kezdeti korszakáról. Nem a Révész Béla romantikus és szecessziós rajongásai ezek, mégcsak nem is Bölöni idealizált puritanizmusa, hogy Gellért Oszkár buta hamisításairól ne is szóljak. (Hála Fenyő Miksának, hogy olyan fölényesen, nyugodtan, biztosan „lövi le" Gellért hazugságait, egyiket a másik után. Gellért is hálás lehetne érte, ha nem vakította volna meg a népi demokratikus glória.) Aligha véletlen, hogy ennek a könyvnek középpontjába, bizonyára nem szándéktalanul, azok az apró anekdoták, emberi történetek kerültek, melyek leginkább jellemzik a kortárs számára a kortársat, s az olvasó számára a történelemmé váló multat. A legenda így válik hitelessé és emberivé: a nagy írók szobrai helyett cinkosan egymásrakacsintó szemtanúk, résztvevők vitatkoznak, hadakoznak, sértődnek és vigasztalódnak ezeken az oldalakon, s az olvasó csak azt sajnálja, hogy olyan hamar el kell válnia tőlük. A könyv véget ért. Véget ért-e valóban? Szeretnénk szaván fogni Fenyő Miksát, aki azt ígéri, hogy tíz esztendő múlva nagy könyvsorozatban írja meg mindazt, amit most csak jelezni van ideje. Mert ha van még valaki, aki számot tud adni nekünk ezekről az évekről, az éppen ő: nélküle, e könyv nélkül, szegényebbek lennénk egy tanúságtétellel, még akkor is, ha e tanúságtétel nélkülözi — nagy időkről szólván — a kötelező koturnust és pátoszt. Vagy éppen azért?

★

Mondják, hogy a könyvben vannak történeti pontatlanságok, elírások, hibák. Az író gyakran hivatkozik erre a lehetőségre: az emlékezés véges, a megfelelő könyvtári apparátus nélkül a tévedés néha elkerülhetetlen. De az olvasó számára mindez teljességgel érdektelen. Nagyon valószínű, hogy a kutató számára is. Ami fontos, az benne van a könyvben, ez emeli fel, ez teszi maradandóvá. S ez nem más, mint az a *légkör*, amit Fenyő Miksa oly egyéni derűvel, kedélyes bátorsággal és hadd tegyem hozzá: megindító őszinteséggel ábrázol. A századforduló, vagy akár a húszas, a harmincas évek légköre ez, még akkor is, ha adataiba hibák csúsztak. Számít-e a tárgyi pontatlanság olyankor, ha a tollat az igazság és a valóság keresése vezeti? Az emlékezés botlásai korrigálhatók; a hazugság sohasem. Ebben a könyvben pedig éppen az a legfontosabb, amit a tárgyi bizonytalanság nem ronthat el, nem is másíthat meg, — a szenvedélyes és gyakran az öngúnnyal vegyes derűbe burkolt, de soha el nem halványuló igazságkeresés, egy korszak valódi képének felidézése, az atmoszférikus varázslaton túl a valóság arculatának megrajzolására való törekvés, tekintet nélkül arra, hogy magáról a szerzőről milyen kép alakul ki az olvasó előtt. Objektív könyv? Korántsem. Legnagyobb erénye a szubjektivitása, mely mögül minduntalan előbukkan a szerző intelme: vigyázzatok, lehet, hogy a valóság nem ilyen, de én így láttam. Százszor inkább hiszek neki, mint bármily más, pártosan-tudományos elemzésnek, mely azzal, hogy tagadja a szubjektivitását, olyan szubjektívvé formálja az igazságot és a valóságot, amilyenné csak akarja, pontosabban, amilyenné a diktatúra taktikai igényei akarják. Fenyő Miksa adatainak pontosságát nincs módomban ellenőrizni; tegyék ezt meg azok, akik jobban emlékeznek a mondottakra, vagy nálam sokkal jobban ismerik e korszakot. De hitelességét minden adatnál pontosabban ellenőrizni tudom: azok portréin, akiket már én is ismertem. Nagy Lajosén például. Alig hiszem, hogy akadna igazabb és hitelesebb vázlat e nagyszerű író és nagyon szeretetre méltó ember hibáiról, erényeiről, mint a Fenyő Miksáé, még akkor is, ha igen sok részletmegállapításával vitatkozni kényszerül az olvasó. Nagy Lajos is vitatkozna, morogva az orra alatt. De az a melegség és derű, ami ebből a kis, nekrológnak szánt írásból árad, biztosan őt is meghatná, (noha nem szeretett meghatódni), mert Rákosi Mátyástól kapott ugyan Kossuth-díjat, de melegséget sohasem: a kommunista humanizmus akasztófás bajnokának ez nem volt éppen a legjobb oldala. Örüljünk, hogy Fenyő Miksa igazságot szolgáltat neki, aki ha sokban különbözött is tőle, egyben hasonlított rá; abban, hogy szerette és kereste az igazságot. Megtalálta? Fenyő Miksa könyve a tanú rá, hogy botor dolog ítéletmondásra vállalkozni e kibogozhatatlanul összekuszált világban. „Író volt, ember volt" — mondja róla. S akinek ez nem elég, az csinálja jobban.

★

Olvasás közben egyre jobban elfogott az irigység. Nemcsak azt irigyeltem Fenyő Miksától, hogy olyan emberek kortársa és barátja volt, mint Ady, Ignotus, Móricz (bár ez is éppen eléggé irigylésre méltó), hanem azt a már-már önfeledt izgalmat, amivel a régesrég elmúlt idők harcait, örömeit, csalódásait, kiábrándulásait fel tudja idézni; a fiatalságát, magyarán. Nem mondhatom, hogy nem éltem át időket, amiket szokás a „történelmi" jelzővel illetni, még azt sem, hogy nem volt szavam — szavunk — abban a korban, amire nehéz meghatottság nélkül nem gondolni, s mégis egyre inkább és egyre világosabban éreztem a különbséget a Nyugat és a magam nemzedéke között. Nem az írói tehetségről beszélek; a nyugtalanság akarásáról. Arról a Fenyő Miksában még ma is élő szenvedélyről, ami életüket mindörökre meghatározta, míg a miénkből — ha fel is lázadtunk — már jónéhány esztendeje kihalt. Mi ölte meg bennünk? Valószínűleg az emberi bukás, melyből, ha ki is lábaltunk — ki később, ki hamarabb — végzetesen megcsonkított bennünket, múltunkat csakúgy, mint a jövőnket. Mi 1956 októberében, véglegesen és visszavonhatatlanul befejeztük azt, amit Fenyő Miksa nyolcvankét évesen sem fejezett még be: a küldetésünket, — vagy ha így tetszik — azt a *feladatot*, ami minden egymást követő nemzedéknek jut, ha a nemzeti lét folytonosságát magáénak akarja vallani. Feladatunkat mi elvégeztük, az irodalom folytonosságát pedig már régen nem mi képviseljük: azok, valószínűleg, akik utánunk jönnek s mindmáig még egyetlen sort sem vetettek papírra. Ez az ára annak, hogy fiatalságunk *legendáját* — ha időlegesen is — de mégiscsak elárultuk? Bizonyára. Hiszen Fenyő Miksa azt mutatja, hogy szerzője ha érettebb, bölcsebb, okosabb, tapasztaltabb s talán kiábrándultabb is lett évtizedek folyamán, egy pillanatra sem vesztett semmit harcosságából, izgalmából, szenvedélyéből, mindabból, egyszóval, aminek nevében valamikor elindult pályáján: ő viszi tovább — s nem mi — a magyar irodalom igazi, szabad folytonosságát. A Nyugat nagy eszméit.

Jó tudni, hogy él, hogy dolgozik, hogy tízéves terveket készít s talán még azt is elmondja helyettünk, amit nekünk kellene elmondani.

Aczél Tamás

HOLLÓS
Monopol ügynökség
15 Colebrooke Avenue,
London, W. 13. Telefon:
PERivale 9275.
Vámmentes ajándékcsomagok és gyógyszerek Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

DÉNES TIBOR

EGY NÉVJEGY HÁTLAPJÁRA

Ismered az érzést? Könyv kerül a kezedbe, melyet évekkel, évtizedekkel ezelőtt olvastál, s melynek már csak címére, szerzője nevére emlékszel, meg arra a hangulatra, egészen halványan, mely akkoriban hatalmában tartott; de semmi-semmi másra, sem a figurákra, sem az intrikákra nem emlékezel. S kinyitod a csoda módján öledbe hullt könyvet, olvasni kezded, rendszertelenül, ide-oda lapozva és egyszerre feléd bólintanak az ismeretlen-ismerős lelki tájak. Minden eszedbe jut, még az is, hogy akkori szeretőd ruháján harántfutottak a csíkok. Még a hajdan félbenmaradt, töredék gondolataid is kiegészülnek egyszeriben.

Ugyanilyen az érzés, ha idegen kéziratok, ódon levelek közt egyszer csak rábukkansz váratlan, igazán váratlanul, egy szeletke írásra; sohasem láttad, létezéséről sem tudtál s mégis ismerősöd rögtön, mint imént felfedezett rokonod szeme villanása.

Ez az érzés lepett meg, hadd mondjam el, midőn a napokban kereső ujjaim a genfi egyetemi könyvtárban egy névjegybe botlottak. Ez állt rajta nyomtatva, a századvég hebehurgya cirádás betűivel:

M. de Munkacsy (az *a* ékezet nélkül persze), s alatta mélylila tintával, sokszor látott kézvetéssel a következő szöveg, hibátlan franciasággal, divatos úri modorban, melynek íme szó szerint való, magyar szövege:

„...nagyon boldog, hogy egész szívével kapcsolódhat Puvis de Chavannes mester csodálóihoz és kéri a Bizottság titkár urat, hogy biztosítson számára helyet a január 16-án a Mester tiszteletére rendezendő banketten. Páris, 1894 december 29."

Aláírás nincs, ez nem is illett akkoriban Párisban a névjegyes udvariaskodáshoz. Munkácsy — pontosabban: a bárónő feleség — házának címét olvashatjuk még a kártya sarkában, nyomtatásban: 59, Avenue de Villiers.

Gyászkeretes a névjegy, a hozzávaló, gondosan címzett, kecses borítéknak is fekete a szegélye. A bárónő valamelyik atyjafiát, akinek bizonyára búgón hangzó neve és százados címere volt, kellett gyászolnia *M. de Munkacsynak*. Avagy mást siratott már e világias szín alatt az elegáns festő...

Az Avenue de Villiers akkor is nagypénzű, nemes urak negyede volt. Most is az. Ezért fogadta volna el Munkácsy Ferenc Józseftől 1878-ban a kutyabőrt, hogy jogcíme legyen az itten lakásra? Csupa emeletes kispalota, kerttel, oszlopos feljáróval, nehézveretű vasráccsal, az úttesten kétoldalt bozontos gesztenyefákkal, ilyen volt s ilyen ma is az Avenue de Villiers. Még a tőszomszédságában lévő „közkert" is igen-igen előkelő; az alkonyat után a fák alatt ölelkező párok is egyre attól tartanak: megmozdulnak a finnyás szobrok és nemeslevelet kérnek tőlük, hogy kiűzzék a pórokat az arisztokrata paradicsomból.

A *de Munkacsy*-ház (ejtsd: dö Münkákszi) semmiben sem tért el a finom szomszédságtól. Szomory Dezső, ahogy *Párisi regény* című könyvében meséli, a tanú erre. Többször járt ő a palotában, igaz, szégyenkezve-szemlesütve, emigránssága, határtalan szegénysége következtében.

K. O.-nak, Munkácsy tanítványának, volt éppen modellje az éhenkórász, fiatal író, a „nagy egyszer" megfizetendő, kétszáz frankos arcképéhez. Délfelé volt, nyílt a földszinti, udvari műterem ajtaja: Munkácsy állt a küszöbön, fején cilinder, karján esernyő, gomblyukában a Becsületrend piros rozettája. Nézte a készülő portrét, kicsit javítgatta, de gyorsan abbahagyta a bíbelődést. Ezt mondta, sóhajjal: „Inkább gyerünk ebédelni!" Úgy tetszett, alig érdekli már a művészet. Világfi volt, úriember.

Munkácsy tartott elsőnek a palotába, a két fiatal követte szerényen. Az ebédlő az emeleten volt, melyhez süppedő szőnyeggel borított, széles lépcső vezetett. Ahogy a terembe léptek, láttukra súlytalan-fenyegetőn kisuhant egy női árny, „a művész hitvese". Azért tűnhetett el ily hirtelen, mert nem lelkesedett a rangtalan vendégekért. De őket nem bántotta a háziasszony távolléte; éhesek voltak, letelepedtek tehát békésen a tölgyfaasztal mellé. Ültek hármasban és vártak. Végre hozta az inas, libériás, ezüst tálban, magasan a karján a borjúpörköltfélét, amit a *maître d'hôtel* — mert olyan is volt és jelen volt — gőgös fintorgással *veau sauté marengonak* nevezett s fel-felszisszent hangtalan, ha barbár-ügyetlenül az ezüst evőeszközök a porcelánedényhez kocódtak. Szólni sem mertek ők hárman, csak ültek riadtan és ettek. Mikor elfogyasztották a sajtot is, pompázó ezüstkannából, *à la Louis XVI.*, ezüst gyűszűkbe, kávét töltött lábujjhegyen az inas. A tanítvány, bőtorkú, kért még egy gyűszűnyit s a házigazda rendelkezett, sántító franciassággal, de szinte alázattal: „Kérünk még kávét." — „Nincs több, uram", felelte, bizonyára felsőbb utasításra, conquistadori szigorral, a maître d'hôtel.

Felkerekedtek hát, hogy a sarki kávéházba menjenek, az *Aranyfácánba*. Úgy illett, hogy Szomory megköszönje nagy hazánkfiának a szíves vendéglátást: „Köszönöm az ebédet — mondta tisztelettel. — De engem ne tessék többé ebédre hívni, mert engemet itt éhenkórásznak tekintenek." Munkácsy erre sebesen válaszolt, mint aki akaratán kívül mondja ki az igazságot: „Az lehet, de engem is." Vagyishogy a házigazdát, a *de* nemesi fitymával, gomblyukában a rozettával, léhűtőnek tartották a Villiers-sugárúton, az ezüsttől terhes palotában.

Mégsem menekült el, míg józan eszét bírta; ez lett a veszte és ez volt a bűne is, melyet tehetsége ellen elkövetett. Hagyján, ha a kenyérért tette volna, de a kényelemért, úri módért árulta ki magát. Komédiázott, ahogy kívánták tőle s ha olykor fellázadt, merészsége gáláns és kevésbé gáláns kalandok zátonyán rekedt meg. Egyébként — statiszta volt a „hitves" estélyein.

Ezek az esték! Szomory leírja az egyiket, azt, amelynek sztárjául Reményi Edét szerződtették s melyen az írónak a szép, de kétségbeejtően tehetségtelen Scotti bárónő műked-

KUTASI KOVÁCS LAJOS

Vadászat

Vadászatra megyek.

Már maga ez a szó is — vadászat — különös hangulatokat ébreszt bennem. Apámra gondolok, aki szenvedélyes vadász volt. Talán ősi atavizmus volt ez nála, hiszen őseink — a történelemből tudom — vadász-halász népek voltak valahol Ázsia és Európa küszöbén.

Apám húsz év előtti arca jelenik meg előttem. Legényes volt akkor, egyenes tartású, kemény arcú. Amikor elérkezett a vadászidő, kötéllel sem lehetett volna visszatartani. Felvette vadászruháját, vállára akasztotta puskáját és ment.

A puskára is jól emlékszem. Ott függött a hálószoba akasztós szekrényében. A kabátok alatt. Kétcsövű vadászpuska volt. S a hozzávaló vadásztarisznya, bőrből. Apám időnként szétszedte a fegyvert, megtisztította, szinte becéző szeretettel, mintha nem is tárgy lenne, hanem élőlény, aztán visszaakasztotta a helyére.

Maga készítette a töltényeket. Csodálatos élmény volt az is. Ott ültem az asztal végén, néztem, néztem, csodálkozó szemmel, ahogy apám kezében forognak a furcsa gépek, emelkednek a kis mérők, előttem ismeretlen eszközök. Az üres patronhüvelyből kiszedte a gyutacsot és újat rakott be. Aztán puskaport, sörétet kanalazott, majd kapszlival elfojtotta a patront. Akkor még féltem a kész töltényektől: féltem, hogy felrobbannak. Ő meg berakta a kész patronokat a tölténytarisznyába s a székre akasztotta. Ősi vonás volt nála ez is, ahogy őseink maguk csinálták a nyilat, az íjat, úgy készítette a patronokat ő maga.

A vadászöltözetére is emlékszem. Zöld vadászkalapja volt, rövid Hubertus-kabátja és feszes csizmanadrágja. De nem csizmát húzott hozzá, hanem bakancsot és bőr lábszárvédőt. Azt még katonakorából őrizte. Egy régi, régi fényképen láttam, 1917-ben készült valahol a front mögött. Legényesen hátracsapott sapkában volt rajta az apám, csukaszürkében, lábán a lábszárvédő. Amiben később vadászni járt.

Soha nem voltam apámmal vadászaton. Mégis, el tudom képzelni, mit érezhetett, amikor nekivágott a Csererdőnek, a Bakonynak, a Nagymezőnek, vagy a geleméri dűlőnek. Ment, komótos lépésekkel, mélyen beszívta a levegőt, szemét összehúzta, a tájat kémlelte, ahogy a vadászok szokták. A föld fia volt s az is maradt, egész életében. Ha foglalkozása a városhoz is kötötte, megmaradt a föld fiának s örült, ha hátat fordíthatott a kőházaknak s kitárult előtte az erdő, a mező, a rét, a folyópart s vadászott nyúlra, vaddisznóra, szarvasra, rucára.

Komolyan vette a vadászatot. Nem tartozott azok közé a kocavadászok közé, akik telebeszélik az ember fejét vadászkalandjaikkal s közben a vadkereskedőnél vesznek egy-egy nyulat. Apám nem beszélt soha vadászkalandjairól s nem jött haza soha üres kézzel. Nem büszkélkedett, nem volt Háry János, legfeljebb nyári borozgatásokkor, mikor künn ültünk a kertben a hársfák alatt, családi körben, emlegette azt a vidrát, melyet csodával határos módon ejtett el. A vidra prémje anyám télikabátjára került.

Talán a legizgalmasabb az volt apám vadászkirándulásaiban, amikor — hazatért. Valóságos indiántáncot jártam körülötte. A véres nyulakat, madarakat inkább sajnáltam s egy kicsit féltem is tőlük. Rávetettem magam a vadásztarisznyára és kíváncsian kutattam, mit hozott vissza? Milyen „nyuszikenyeret", meg madárlátta szalonnát rejteget a tarisznya? S olyan jól esett majszolni a kiszáradt kenyeret, mely megjárta a vadászutat.

Most is érzem ezt az ízt, de számban összefutnak a különböző ízek s orromba csapnak az illatok. Anyám valóságos művésze volt a vadpecsenye készítésének. Pontosan tudta, hogy kell az őzcombot, a nyúlgerincet pácolni, átfonva finom vékony szelet szalonnákkal s a tepsiben hagyni pár napig, bőséges zöldség és sárgarépa között. Értette azt is, hogy a fogolypecsenye pirosra süljön s mégis omlós legyen. S milyen feledhetetlen íze s illata volt a vörösborban pácolt vaddisznónak áfonyával...

Apám nem volt vérengző vadász. Mindig csak annyi vadat lőtt, amennyi kellett a háztartásban. Nem adott el vadat soha. Nomád vonás volt ez is.

Igen, most vadászatra megyek s mindez, apám vadászkalapja, a különös, előttem még ma is érthetetlen tölténytöltő gépek, a vörösborba pácolt vaddisznó és a madárlátta kenyér íze — minden felmerül bennem.

★

— Gyere ki hozzánk egyszer! — mondta kedves öreg barátom, János, akit errefelé Senhor Joaonak hívnak. — Gyere ki hozzánk, bizonyára jól érzed majd magad. Van erdő, puska, vadászhatsz, van folyó, horog, horgászhatsz.

Csábító volt a felhívás, az alkalom. Nem kellett sok biztatás. S most hozzá megyek, vadászni. Szalad velem az autóbusz, két oldalt kísér a trópusi táj, csupasz hegyoldalak, sűrű bozótok, eukaliptuszerdők s furcsa pinhok a hegyhátakon. Felötlik bennem minden, amit valaha a trópusi vadászatokról olvastam. Kittenberger leírásai. Valamikor, e könyvek olvasásakor hányszor vágytam erre: hogy elinduljak trópusi vadászatra. Beleképzeltem magam a szerepbe. Parafasisak volt a fejemen, forgópisztoly a derekamon, vontcsövű Winchester a vállamon. Safarival, néger legényekkel vonultam a végtelen kelet-afrikai bozótban, vagy a kongói őserdőben törtem utat magamnak. Orrszarvút lőttem és oroszlánt és fekete párducot. Keskeny, fából kivájt csónakon eveztem vadvizeken, krokodilok és vízilovak között. Vad törzsek területére merészkedtem, elfogtak a kannibálok, s mikor már kínzócölöphöz kötöttek, jött a csoda: belémszeretett a főnök leánya vagy... valami történt s megmenekültem...

Ezek is eszembe jutnak most s arra gondolok, jó lesz néhány fényképet készíttetni magamról, trópusi sisakkal, angol pipával az agyaraim között, állig felfegyverkezve. Pálmafák alatt. Ezeket a képeket elküldöm majd barátaimnak, messze a tengeren túlra s hányaveti írással ráírom a képek hátára: „Emlékül a brazil őserdőből." S a levélben nem írok semmit. Kis idő múlva izgatott leveleket kapok: hogy történt? Lőttem-e krokodilt? Találkoztam-e indiánokkal?

Mit válaszolok e levelekre? Még nem tudom.

Egyelőre rohan velem az autóbusz. Tudom, melyik kilométerkőnél kell leszállnom, ahová elém jön az öreg János, Senhor Joao. Végre odaérek. Örömmel látom, hogy János már integet. S mikor lekászálódom a kocsiból, átölel, hátamat veregeti:

— Isten hozott közénk — mondja ízes, zalai kiejtéssel. Mert igaz, Senhor Joao itt él már vagy harminc éve, de azért csak zalai maradt.

Körülnézek. Szép és érdekes a vidék.

— Közel van a ház — mondja János és nem hagyja, hogy kis csomagomat én vigyem. Majd ő. Végtére is, vendég vagyok.

Valóban, nem kell sokat menni. Az egyik eukaliptusz facsoport mögött feltűnik a ház. Úgy támaszkodik az enyhe domb oldalához, mintha gondolkodnék. Nem tudom, miért ez jut az eszembe, de pontosan így érzem. Remek vacsorával vár János. A teraszon ülünk és beszélgetünk. Nézzük a csillagos eget. János szájában parázslik a cigaretta. Pipára gyújtok én is. Nem ízlik a pipa, fogaimat húzza a súlya, de pipázok, eregetem a füstöt, pöfékelek, mint egy gőzmozdony. Lassan elfogynak a szavak. Mintha takarékoskodni akarnánk velük.

Jól alszom ezen az éjszakán. Reggel korán s frissen ébredek. Álmatlan álmom volt. A levegő tette, vagy az út fáradalma. Reggeli után János a szobájába vezet. Már előkészített mindent. Az asztalon ott fekszenek a fegyverek. Kezembe veszem az egyiket. Forgatom. Benézek a csövébe, kiveszem a závárzatot. Végignézek a csövön. Huzogatom a ravaszt. Emelgetem a puskát. Vállamhoz veszem s egy képzelt célpontra lövöldözöm ki a levegőt.

— Jó fegyver — mondom szakértelemmel, pedig amit teszek, csak színészkedés. Fogalmam sincs róla, hogy ez a fegyver jó-e vagy nem? Azt se tudom, hogy kell megállapítani: a puska jó-e vagy nem? Nem is érdekel. Ismét szerepet játszok. Életem egy szerepét, amit el kell játszanom. Mint a színésznek, akire kiosztottak valamit s végig kell játszania, ha tetszik, ha nem. A különbség csak annyi, hogy ezúttal magam osztottam ki a szerepet — magamnak.

— Hát akkor vidd ezt — mondja János és mosolyog. Gyanakodva nézek rá, nem tudom, mosolya mögött mi rejtőzik. Felkötöm derekamra a töltényövet. A revolvert kiveszem a tokból. Mint a cowboyok. Önkéntelenül is kihúzom magam. Mintha mutatni akarnám, hogy valaki vagyok. Vállamra akasztom a puskát s fejembe csapom a nagykarimájú kalapot.

— Ezt is vidd magaddal — mondja János s övemre akasztja a hatalmas, széles kést. — Kell az erdőben. Legjobb, ha a folyó partján mégy lefelé.

Mielőtt elindulok, rágyújtok a pipámra.

— Vadászszerencsét — mondja János s elindulok.

★

Soha nem vadásztam. S pontosan magam se tudnám megmondani, miért indulok el ezen a reggelen — vadászni. Azt hiszem, egy régi vágynak, álomnak vagy parancsnak — oly mindegy, hogy melyik szót használom — teszek eleget csupán. Kamaszkori álom: vadászat a trópuson.

Ballagok lefelé a folyóparton. A ház elvész mögöttem, a fák mögött. Távol tisztán emelkednek a hegyek. Csodálatos alakú hegyek. Ha képen látnám őket, azt mondanám, hogy a festő fantáziájának játékai. Mesehegyek. Igaz, a mese és a valóság rokonok. Valahol olvastam, hogy a perui és bolíviai indiánok valamikor imádták a hegyeket. Isteneknek tartották őket. S ahogy látom ezeket a furcsa kúpokat, ég felé mutató sziklaujjakat, megértem az indiánokat.

A folyó egykedvű, a víz köveket ugrál át. A nap melegebben kezd sütni. Izzadok. Érdekes, valamikor évekkel — vagy évtizedekkel — ezelőtt, a Cuha völgyében jártam a Bakonyban, majd az Uz-mentén, a Magyaros alatt. S akkor is szerepbe képzeltem bele magam. A Cuha is, az Uz is átváltozott: a Kongó lett és az Amazonasz. Az öreg, hallgatag fenyvesek is átalakultak: miazmás sötét dzsungellé, titokzatos vad állatokkal és emberekkel. Fokost szorongattam a kezemben, egyszerű fokost s azt hittem, Winchester van nálam... Most itt bandukolok a trópusi erdőben, zúgó folyó partján és szerepet játszom megint. Ezúttal a — Cuha, meg az Uz partjára képzelem magam. Mindig másról álmodik az ember, mint amiben él.

Eddig eszembe se jutott, hogy elsüssem a puskát. Nem is tudom, mire kellene lőni? Egy ideig ugrálok a köveken, a folyóparton, aztán belépek az erdőbe. Mögöttem összezárulnak a bokrok. Árnyék, nyirkos szürkeség vesz körül. Szorongás fog el. A szívverésemet is hallom. Az erdő mindig megigéz. Mindig sejtelmes. Ezt éreztem a Bakonyban is, a Kárpátokban is, mikor egyedül voltam s csak a fák, a füvek s az ég volt velem.

Markolom a puskát. Akkor veszem csak észre, még meg se töltöttem. Gyors mozdulattal töltényt rakok a csőbe. Várok. Nem tudom mire. Azt hiszem, valami veszedelem leskelődik rám. Valahol megroppan egy ág. Most jön felém. Tudom, nem állat, nem ember. Valami más. Valami, amitől félek, mert nem tudom micsoda s nem is tudom meg soha. Szúnyogok szállnak az arcomra. Egy tekergő liánt, amely az ágakra csavarodik, kígyónak képzelek s visszahőkölök. Megmagyarázhatatlan rossz érzésem van.

Visszafordulok s kilépek a sűrűből. A folyópartra. Őszintén bánom, hogy eljöttem. Minden értelmetlen előttem. A puska húzza a vállam, a pisztoly a derekam. A pipát dühösen a földhöz csapom. Leülök a folyópartra és nézem a vizet. Nincsenek benne alligátorok és gyilkos piranhák, amelyek pillanatok alatt felfalnak mindent. A víz tiszta. Átlátszó. Fürödni lehetne benne. De hideg s nincs kedvem hozzá.

Felkelek, füttyentek egyet, mintha képzeletbeli kutyámnak füttyentenék s visszafelé indulok. Megállok egy pillanatra. Leveszem vállamról a puskát. Vállamhoz szorítom és célzok. Nem tudom, mire, csak úgy, az erdőbe, a sűrűbe. Meghúzom a ravaszt. Minden különösebb cél és értelem nélkül. Indoklás nélkül. Mint annyiszor az életben, amikor teszünk valamit, nem tudni, miért?

Tompán dördül a lövés. Visszhangzanak a fák. Sűrű lombok között megremeg néhány levél s madarak röppennek fel, melyeket nem látok ugyan, csak szárnyuk suhogását hallom. Ennyi az egész. Lövésem, nem hiszem, hogy bármit is talált. Talán egy fatörzsbe fúródott, de ez sem biztos. Lehet, hogy repült egy darabig a golyó, aztán fáradtan a földre esett. Mindegy. Magam előtt már igazoltam a vadászkirándulást.

Jókedvre derülök s újra töltöm a puskát. Kezembe szorítom, lövésre készen, de nem sütöm el. Mintha alkalomra várnék, pedig tudom, alkalom nem lesz. Romantika mindez, de hozzátartozik a vadászathoz.

Megyek visszafelé és fütyörészek. Mielőtt feltűnne János háza, visszafordulok, vállamhoz szorítom a puskát és ismét a lombok közé lövök. Úgy, mint az előbb. S mint ki jól végezte a dolgát, egyenes tartással, valami belső örömmel és magabiztossággal megyek a ház felé. János elém jön.

— Hallottam a puskalövéseket — mondja. — Mit lőttél?

— Lőttem — adom a kitérő választ s összeszorítom a szám. Mintha titkom lenne. Vedd tudomásul, János, hogy erről nem akarok beszélni. Azt hiszem, érti, nem firtatja tovább a dolgot. Ez megnyugtat. Jó étvággyal ülök le ebédelni. Ebéd után hosszan nézem a fegyvereket.

— Többet nem megyek vadászni — összegezem a dolgot, mielőtt János felajánlaná a fegyvereit holnapra is. János jó házigazda, nem csodálkozik, nem kérdez, csak enynyit mond:

— Jó.

Elnyúlok a függőágyban. Az erdőre látni éppen. Sötét lombok sűrűsödnek s karcsún kiemelkedik egy pálma. Semmi csábító nincs benne. Unalmas erdő. Jobb szeretnék a Bakonyban lenni, vagy az Uz mellett. A trópusokon már vadásztam.

S elhatározom, hogy holnap megcsináltatom azokat a fényképeket Jánossal.

---

velő nótázását kellett kísérnie zongorán. Remekbe készült ez a leírás; olvasásakor abba az ájult ritmusba, a csaknem hetven év előttibe, lendül előttünk az egész csodálatos panoptikum: a pofaszakállas, magasztos ember, aki a szalon küszöbére plántálva hirdeti az érkezőket. Jönnek aranyos káprázatban, fémből gyúrt napokkal-holdakkal-csillagokkal teletüzdelve az összes nagykövetek, még a búsorrú török sem marad el. *Ökegyelmessége az ottomán birodalom képviselője*, karján egyik asszonya, napkeleti duzzadtságában. *Tout Paris* jelen van, az arisztokrácia, plutokrácia s egyéb „kráciák" valamennyi nagyja, halandó műemlékek, epések és gyomorbajosak, bókolók és tétovázók. S a nők — micsoda nők! —, még a vének is örökölt királynői bájban pácolódva.

Munkácsy azonban semmit sem látott e némán tündöklő, méltóságos vásárból; állt valahol hátul, egy csillár alatt, a falnak támaszkodva. Senkihez sem szólt, nem is mert volna szólni. Félt a rangos szájak alig leplezett gúnyos bigygyesztésétől: a Becsületrend lovagja ugyanis nem tudta az idegen nyelvtant és az orrhangú raccsolást sem. Nem szólt Munkácsy, csak fütyörészett, visszafelé a torkába, halkan, mint óbarokk fuvola. Azt fütyörészte hibátlan, amit Scotti bárónő dalolgatott ridegen az Erard-zongora mellett. Közben az éneklőt nézte, a két hólabdát a keble táján. Csak e tünékeny szépséget látta s újabb „lázadásra" készülődött.

Torz lázadásra, mert az igazihoz már nem volt ereje; arra, hogy a régi daccal félrelökje az unatkozó úriembereket, vagy akárcsak halkan-észrevétlen kisurranjon a szalonból s menjen egyenesen cserbenhagyott műtermébe. Ledobja a rozettás frakkot s ingujjra gyűrközve, mint Leib Mihály, a hajdani asztalos, vezesse lázban-türelmetlen meztelen vásznán a vakmerő ecsetet és megfesse mindazt, ami odalenn mint ázalag körülfogta, benyálazta. Zsenijéhez illő lett volna ez a lázadás, a lángész bosszúja gúnyért, megalázásért, hazug ajándékért. Ez lett volna a *mű*, az örökkévaló, a leleplező, az utókornak szóló. A lázadó. Meztelen vásznon a meztelen igazság.

Ám Munkácsy a kilencvenes években nem festett már, csak pepecselt néha. Éldegélt az aranyos pókhálóban, tunyán-akaratlan. A banális kalandok sem tartottak soká.

Reprezentált... „Egész szívével" kapcsolódott a „csodálókhoz", akik bankettet rendeztek, midőn Puvis de Chavannes a Pantheonban befejezte Szent Genovévától készült, mértékletes temperáit, ama szent asszony képsorozatát, aki a szorongatott párisiak felől imádságával fordította el Attila ostorát. Kérte tisztelettel Munkácsy a Bizottság titkár urat — Mathias Morhardt-t, a Temps derék rovatvezetőjét —, hogy „biztosítson számára helyet" az ünnepségen. S mindezt mélylila tintával, egyetlen helyesírási hiba nélkül kérte. Ő, aki épkézláb francia mondatot nem tudott kinyögni.

Amíg *művész* volt, nem nemes és úriember, nem írt ilyen kényeskedve, pazarul. Egyáltalában keveset írt azelőtt. Festett. Most pedig másolta a „hitves" betűit és a stílusát is. Ha nem engedelmeskedett, a maître d'hôtel megtagadta a második gyűszűnyi feketét.

A nevét nem jegyezte e hamis írásmű alá. Ott volt nyomtatva a kártyán: *M. de Munkacsy*. Nem *Mihály;* így Magyarországon a kocsisokat hívják meg az asztalos-legényeket. S *Michel* sem. Ez ellen ő tiltakozott, szegények s magyarok egykori festője.

Csak Endenichbe torkolhatott ez a statiszta élet. Az őrültek házába. De mielőtt oda szállíttatta volna a „hitves", még egyszer kezébe vette ecsetjét. Az Avenue de Villiers-en történt ez, a kényes palotában, azon a szellemjárásos éjszakán, melyről Lázár Béla is megemlékezik könyvében. A kihúnyni készülő értelem s a téboly határán az ablakhoz rohant Munkácsy. Figyelte a gesztenyefák alatt surranó alakokat. Betörők voltak-e, anarchisták vagy csak késői járókelők? Ő tudta csupán, a festő. Mert újra festett, utoljára, emésztő tűzben. S a párisi éjszaka figurái e hagymázos vásznon szegények voltak és magyarok valahányan.

Nem lázadás volt ez a kép, de búcsú az élettől, a művészettől.

Aki pedig bizonyságot kíván, miként bomlasztja a lángészt az úri hivalgás, vessen pillantást Munkácsy említett névjegyére. Ms. fr. 4215. f. 126—127. leltári szám alatt őrzi ma Genfben a helybeli egyetemi könyvtár.

The Danubia Book Company
L. IVANYI
11 Archer Street, London, W.1.
Telefon: GERard 6697.
MAGYAR könyv, szótár,
hanglemez, kártya.
Kérje díjmentes árjegyzékünket.

A PHILHARMONIA HUNGARICA ANGLIAI TURNÉJA. A Philharmonia Hungarica február legelején hangversenykörútra érkezik Angliába. Február elsején Bristolban, másodikán Londonban, 4-én Leedsben, 6-án Newcastle-on-Tyne-ben, 7-én Swansea-ban hangversenyeznek. A koncerteket a Philharmonia Hungarica állandó karmestere, Miltiádesz Caridisz, a kölni Opera első dirigense vezényli. A londoni Royal Festival Hallban február 2-án tartandó hangverseny műsora: Rossini: Semiramis nyitány; Beethoven: C-dur zongoraverseny; Kodály: Galántai táncok és Dvorzsák: VII. szimfónia.

★

KERTÉSZ ISTVÁN vezényli az 1961. évi salzburgi ünnepi játékok alkalmából Mozart: „Szöktetés a szerájból" című operáját. A fiatal magyar muzsikus 1956-ban menekült Nyugatra. Egy évig a római Szent Cecilia akadémián tanult tovább, majd rövid idő alatt európai hírnevet szerzett.

★

ANDRÉ GIDE tíz esztendővel ezelőtt halt meg, 1951 februárjában. Az egyik francia hetilap, az „Arts" nyolc íróhoz intézett körkérdést „Mi maradt Gide-ből" címmel. A kérdések ezek voltak: 1. Mit olvasott Gide-től? 2. Hatott-e önre Gide? 3. Hol látja ma Gide helyét a világirodalomban? Az első kérdésre adott válaszok egyöntetűen pozitívok: a megkérdezett nyolc író mindegyike Gide valamennyi, vagy csaknem valamennyi művét olvasta. A második kérdésre adott válaszok viszont egyértelműen negatívok: Gide, aki a század első felének irodalmi életét oly döntően befolyásolta, az új generációra — legalábbis a megkérdezett nyolc író szerint — semmiféle hatást nem gyakorol. A harmadik kérdésben a vélemények erősen megoszlottak. Michel Butor például főként azt a küzdelmét méltányolja, amit Gide a túlzott és álszent erkölcsi ideálok ellen folytatott; nagyjából ugyanezt gondolja Jacques Serguine, amikor „un professeur d'hygiene, comme Nietzsche, comme Descartes"-nak nevezi. Henry-Francois Rey szerint Gide nem több, mint „un accident heureux dans la littérature", míg Philippe Sollers roppant találó meghatározása így szól: „Le plus grand des écrivains sans génie."

★

PROKOFJEV Tolsztoj nyomán szerzett „Háború és béke" című, Moszkvában nagy sikerrel játszott operáját mégis bemutatják Kelet-Németországban. A nyugati lapok és rádióállomások „zavarótüze" eredménnyel járt.

Irodalmi Ujság

Vendég Budapestről

A pesti vendég arcán barátságos mosoly. Két hétre jött, üzleti megbízásból. Külkereskedelmi „vonalon" dolgozik. Nem keresett fel, véletlenül találkoztunk az egyik magyar étteremben, ahol ő — otthoni ízeket keresendő — töltött káposztát evett, én pedig — ugyancsak otthoni ízek után kutatva — borjúpörköltet, galuskával.

Hogy vagy, hogy vagy, mondtuk, aztán azt, hogy lám, lám, meg hogy: ezer éve nem láttalak. Ő is, én is tudjuk, hogy az ezer év tulajdonképpen csak négy, de ezernek tűnik.

Nézem ruháját, amelyet a Verseny Áruházban vett, ahol — kis hangsúllyal jegyzi meg — ma már ugyanolyan kitűnő konfekcióruhákat kapni, mint itt, Londonban. Egyáltalában, nem ismernék Budapestre. Az üzletek zsúfoltak, narancs, banán, amerikai mogyoró annyi van, hogy Dunát lehet vele rekeszteni. Az emberek jókedvűek, a fizetések magasabbak, a szórakozóhelyek zsúfoltak. Rengeteg az új ház, ostornyél világítás van a Körúton, a mozikban nyugati filmeket játszanak. Pártoktatás jóformán nincs, az lesz párttag, aki az akar lenni és semmi hátrányt nem jelent, ha valaki nem az.

Szép, megnyugtató, biztató képet fest a mai Magyarországról. El is hinném minden szavát, ha időnként nem halkítaná le hangját és tekintete nem futna körül újra és újra a teremben. Istenem, milyen óvatos. Pedig csupa jót mond az otthonról.

Milyen halkan suttogna akkor, ha az igazat mondaná...

(V. A.)

KARINTHY FRIGYES „Utazás a koponyám körül" című regényének dramatizált változatát január 12-én mutatták be a prágai Rokokó Színházban.

★

ÚJ MAGYAR irodalmi folyóirat jelenik meg márciusban Budapesten. ÚJ Írás lesz a címe.

★

BLAISE CENDRARS, a neves francia író és költő hetvennégy esztendős korában Párisban elhunyt. Blaise Cendrars Párisban született, gyermekkorát részben Nápolyban, részben Kairóban töltötte; ifjúságában végigutazott Oroszországon, Szibérián és Perzsián: e kalandos utak egyik terméke a „Poème transsibérien", mely annak idején Guillaume Apollinaire-en oly erős hatást ébresztett. John Dos Passos „A transszibériai vonat Homéroszá"-nak nevezte Blaise Cendrarst. E költő életműve talán legerősebben a nagy amerikai, Walt Whitman poézisával tart rokonságot, ám kétségtelenül modernebb annál. Blaise Cendrars egyúttal a modern néger szobrászat felfedezője és az első néger költői antológia szerkesztője is volt.

★

A LISZT FERENC ÉV alkalmából Sidney-ben „Hungarian Rapsody" címen megjelenik Harsányi Zsolt Liszt-életregénye.

★

NAGY IVÁN, menekült magyar filmrendező Lullaby című kisfilmje nagy sikert aratott a San Francisco-i filmfesztiválon. A tehetséges rendező mindössze huszonkét esztendős.

BANG JENSEN halálának évfordulója alkalmából emlékünnepet rendeztek a kölni magyarok.

★

AZ EURÓPAI MEGBESZÉLÉSEK vitáit, előadásait és szemináriumait ez évben a bécsi ünnepi hetek alkalmából tartják. Az előadások jelentős része „Az előrelátható jövendő" vezérmotívum köré csoportosul. Az előadásokat, a többi közt, a következő írók, tudósok és politikusok tartják: Koestler Artúr, Denis de Rougemont, Lord John Boyd Orr és Bertrand Russell.

★

A GUILLAUME APOLLINAIRE DÍJJAL ez évben Gisele Lombart-Mauroy költőnőt, a Terre de Hetres és a Clair et Soleil verskötetek szerzőjét tüntették ki.

★

RÉGI KARTHAGÓI MOZAIKRA bukkantak a régészek Tuniszban. A mozaik 13x10 méter nagyságú, tehát igen nagyméretű, s vadász- és lovasjeleneteket ábrázol.

★

400 ÉVVEL EZELŐTT, 1561 január 22-én született Sir Francis Bacon. Ebből az alkalomból Even McDuff angol irodalomtörténész ismét előhozakodott a régi és immáron sokszor megcáfolt feltevéssel, miszerint a Shakespeare-nek tulajdonított drámák nagy részét Bacon írta volna. McDuff a 16. és 17. századból származó eredeti kéziratokkal kívánja bizonyítani feltevését, mihelyt a Francis Bacon Emlékbizottság erre engedélyt ad.

A „PREMIO NADAL"-t, a legnagyobb spanyol irodalmi díjat Pinello Garcianak ítélték „A vak hangyák" című elbeszéléséért.

★

A MARDEPLATAI FILMFESZTIVÁLON a rövidfilmek nagydíját Berend János filmje, az „Újság" nyerte. Ugyancsak sikert aratott a „Virágok a napon" című magyar rövidfilm, míg a „Két emelet boldogság" című játékfilm — mely öt házaspár életét mutatja be egy új házban — a kritikusok szerint nem ütötte meg a fesztivál színvonalát.

★

A Népszava

új, február 1-i számában S. Tamás János írt vezércikket „Harmadik, vagy negyedik út" címmel.

Közli a lap Szélig Imre „Sikertelen szerenád" című írását a moszkvai értekezlet következményeiről. Dr. Kemény György Eisenhower elnökségének nyolc esztendejét mérlegeli; Ervin Gyula „Mikor jön vissza a Kócos?" című írása beszámol Budapestről, januárban.

Mikes György Hatvany Lajosra emlékezik és Fenyő Miksa új könyvét bírálja. A Panoptikum Boldizsár Ivánt mutatja be.

Faludy Zsuzsa verses disputája; Tábori Pál magyar portréja; Párisi levél; brüsszeli, kanadai, bécsi tudósítók beszámolói; Közgazdaság; humor, keresztrejtvény, sportrovat.

AZ IRODALMI UJSÁG január 15-i számában a szerkesztőség Gárdonyi Gézának tulajdonította az „Aranykoporsó" című regényt. Gárdonyi Géza tiltakozására sietve közöljük, hogy a regényt Móra Ferenc írta s ezúton kérünk elnézést mind Gárdonyitól, mind Mórától.

★

BRÓDY SÁNDORNAK, az ismert magyar könyvkereskedőnek, új nagy könyvkatalógusa jelent meg Sao Paulóban. A csaknem 200 oldalas árjegyzék, melyben az új és a régebbi magyar irodalom csaknem minden fontos műve megtalálható, méltán tarthat számot az olvasók érdeklődésére.

★

BILLY WILDER, a hollywoodi rendezősztár ez év tavaszán megfilmesíti Molnár Ferenc „Egy-kettő-három" című egyfelvonásosát. A forgatókönyvet I. A. L. Diamond amerikai humorista írta. Wilderék a Molnár-darabot alaposan modernizálják és aktualizálják: a cselekmény nem a húszas évek Párisában, hanem a mai Berlinben játszódik; a külső felvételeket is Nyugat-Berlinben készítik. A wilderizált „Egy-kettő-három"-ban a menyasszony és a vőlegény — mint az eredeti darabban is — egymással szembenálló társadalmi rétegekből származik. A menyasszony előbb követi kommunista vőlegényét a keleti zónába. Mivel azonban a párocska nem akar a kapitalista, sőt milliomos papa sokszámjegyű összegben kifejezhető áldása nélkül élni, a fiatalok Nyugat-Berlinbe disszidálnak, ahol a menyasszony és egy ismerős megpróbálja a szélsőséges politikai nézeteket valló fiatalurat szalonképessé tenni.

Az Irodalmi Ujság észak-amerikai képviselete keres helyi terjesztőket az Egyesült Államok egész területén. Leveleket a következő címre kérünk: Alex Fodor, 467 Central Park West, Apt. 11/B. New York 25. N. Y.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliai olvasóink postahivatalokban kapható 10, illetve 20 shillinges postal ordert küldjenek kiadóhivatalunkba.

A következő országokban terjesztőinknél lehet előfizetni:

Argentínában: Dr. Girsik Géza, Lavalle 361 c/o. Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co., 173. Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Hajdu Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7. de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Gondos Erzsébet, Poste Restante, Assnières Chanzy és példányonként kapható Balaton, 12 Rue de la Grange Bateliére, Páris 9. Írországban: L. P. Peter, 32. Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59. Hayarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Sas László, 3455. Ellendale Ave., Apt. 15. Montreal. Németországban: Szarvas Gábor, Stuttgart/W., Ludwigstrassse 96. Norvégiában: Volent Zsolt, Skogfaret 56/G, Haslum Iabaerum. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 5, Roma. Svájcban: Kukorelly Pál, 6. Rue Beauregard, Geneve. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17. Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 467 Central Park West, Apt. 11/B, New York 25. N. Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Az itt fel nem sorolt országokból a lapot megrendelni egyelőre nemzetközi postautalvány beküldése útján lehet. Kérjük olvasóinkat, közöljék előfizetésüket levelezőlapon is kiadóhivatalunkkal, mert a nemzetközi postautalványon nem szerepel a befizető címe.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 francs, Brazília: 24 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: NF. 0.90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 300 pruta, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia: 1 korona, Olaszország: 70 líra, Svédország: 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Készítek öltönyt, felöltőt és kosztümöt

A. FALUDI

férfi és női mértékutáni szabósága.

Kontinentális forma.
Alakítást és javítást is vállalok.

22, Burnham Court,

Moscow Road, London, W. 2.
(Bayswater és Queensway Station.) Telefonszám: BAY 7015.

Megjelent a 12. kiadás!
Prof. Dr. B. Bauer:

A NŐ

(Tanulmányok a nő testéről, lelkéről, nemiéletéről és erotikájáról.) 520 oldal. Ára: osztrák Sch. 125. v. DM. v. Sfr. 20, v. US $5. Az összeg előre való beküldése esetén portómentesen szállítunk.

NOVÁK RUDOLF

magyar könyvkereskedése,
Wien I., Köllnerhofgasse 4.
Ausztria.
Kérje ingyen könyv- és hanglemezkatalógusunkat.

Az eszme és árnyéka barlangunk falán

(Folytatás az 1. oldalról.)

elszoktassa az anyagi természetű javak élvezetétől, avagy legalábbis a minimumra szorítsa ezen élvezetet. Sokat tűnődöm e rejtély felett, amelyet nyugati barátainknak hiába magyarázunk. Ők gyógyíthatatlan materialisták lévén, képtelenek valószínűnek elfogadni a platonizmus immár megvalósult uralmát Kelet-Európában. Merő irodalomnak tekintik a jelzést és a jelentést, amely arra figyelmeztet: e szocialista kísérletben minden az eszme, az eszmei forma; a gyakorlat, a konkrét eredmény, a tömeg jóléte az eszme jelenléte következtében lényegtelen. Helyesebben: olyan eszméről van szó, amelynek megvalósulása: magának az eszmének létezése.

A polgári világban azonnal ideggyógyászati kezelésnek vetnék alá azt a gyakorlati politikust, aki tevékenységében nem az emberi érdekre épülő számításból indulna ki, s mondjuk, valamely eszme jegyében állandóan kérdésessé tenné a lakosság kenyérellátását. Nos, ez a keleti orbitusban természetes és mindennapos tünemény. A paraszti lét- és termelési forma erőszakos megszüntetése a kolhozrendszer gyakorlati eredményében a kenyérrel való ellátottság problematikussá válását jelenti, állandó válságot az élelmiszerpiacon, ki merészelné azonban e csekélységért a szocialista mezőgazdálkodás magasabbrendűségét vitathatóvá tenni?

Az anyagelvű gyakorlat talaján felépülő polgári társadalomban az emberek teljesen elképzelhetetlennek tartják az eszmei célkitűzések és rendszerek olyan fajta uralmát, amely mondjuk, Kelet-Európában hétköznapi valóság. Mi azonban, sajnos, tudjuk, hogy a materializmus eszméje olyan demiurgosszá válhatik, amely mindenfajta anyagi vágyakozástól, igénytől, szemponttól évtizedekre el tud szoktatni százmilliókat. Persze, az embernek ételre, italra, ruházatra, lakásra — lenne szüksége. Ám a majdani bőség eszmévé alakult vonzása végül is legyőzni látszik az anyagi nehézkedés törvényeit. S ettől az eszmétől úgy látszik nem is kívántatik, hogy az anyag létező alakját öltse, nyilván azért, mert a materializmus eszméje.

Így magyarázható, hogy Kelet-Európában a valóság, a tények észlelete mindenkoron a rendszer ellen irányuló első számú eretnekségnek, államellenes cselekedetnek számított. Ezért kellett megszűnniük e megvalósult álomvilágban az olyan fajta tudományágaknak, mint a szociológia, a szociográfia, vagy a földrajz, az olyan merőben tapasztalati tudománynak, mint a meteorológia. Ezért volt a tárgyilagosságra vagy a pártatlanságra való törekvés megbocsáthatatlan „polgári" eltévelyedés. Ezért alakult át a történelemtudomány legenda- és meseirodalommá, az irodalomtörténet hitregévé, az esztétika közrendészeti kazuisztikává, a bölcselet szövegmagyarázó skolasztikává.

Az az érzésem, hogy a keleti társadalom valóságában Platon barlanghasonlata végül az egyetlen elfogadható világmagyarázat. A barlang szájának hátat fordítva, a szocializmus élő és létező nagyszerű eszméjének, e minden valóságnál hatalmasabb lényegnek persze csak esendő árnyékát láthatjuk a falon, de tudjuk ugyanakkor (hiszen a kéderek ezt kiáltják felénk kívülről, a fényből), hogy ez az Eszme nem azonos azzal, amit mi, gyarló barlanglakók belőle megismerhetünk, lévén ez az eszme abszolút és halhatatlan és korlátolt tudatunk számára felfoghatatlan, lévén az a Fény eszméje, a homályban megismerhetetlen igazságé.

Magyar Írók Szövetsége Külföldön
Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Published by the Hungarian Literary Gazette Ltd.
14 St. George Street, London, W. 1.
Telefon: MAY 32–24.
Printed by Jolly the Printer Ltd. (T.U.), 238 Fore St., London, N.18.

Irodalmi Ujság

XII. évf. 4. szám — A MAGYAR ÍRÓK LAPJA — 1961 február 15

POLÁNYI MIHÁLY

A humanizmus újjászületése

Mintegy tíz esztendővel ezelőtt egy hosszú korszak végére érkeztünk. A viharos fejlődés korszaka volt ez, mely azonban a huszadik század katasztrófáiba torkollott. E nagy történelmi fejezet a Felvilágosodás filozófiájával kezdődött; a bölcselettel, mely az embert arra tanította, hogy világias szemlélettel tekintsen az égre és a földre. A Felvilágosodás, a szabad gondolkodás nevében, kétségbe vonta az Egyház mindenhatóságát, a tudomány adta kétségekkel küzdött a vallási elfogultság ellen, ugyanakkor a szociális haladás és a polgári szabadságjogok úttörője volt. Felébresztette a vizsgálódás szellemét, s e szellem ösztönözte a modern egyetemeket arra, hogy széles teret nyissanak a természettudományos és történelmi kutatásnak. A Felvilágosodás diadalmas előretörésével formálódtak ki a modern kultúra eszményei, melyeknek a haladó polgárság volt a hordozója.

Ezen a szilárd, humanista alapon álltak a művelt emberek Európa-szerte, amikor én fiatal voltam. Ezt mindenki természetesnek tartotta. Létjogosultságát senki kétségbe nem vonta, még Trockij és Lenin forradalmi köre sem — e világnézet magától értetődő volt, s vitán felül álló.

Ám hitünk később illúziónak bizonyult. A huszadik század forradalmai megrendítették szellemi bázisainkat. Ma már nem nehéz nyomon követnünk, miként kezdődött a katasztrófa, hogyan terjedt, mígnem rombadöntötte humanista kultúránkat. A romlásunkat megjövendölő prófétáknak híjával nem voltunk. Dosztojevszkij azt mondotta, hogy Európa — a mi Európánk, mely akkor állt teljes virágában — addig fog vérezni, míg önnön vérébe fúl. Nietzsche undorral és megvetéssel beszélt nyomorúságos vigaszainkról. Baudelaire így szólt hozzánk: „Álszent olvasó, barátom, testvérem." És Marx, akinek hangja mindenkiét túlharsogta, egész polgári világunk gyors pusztulását jósolta, az ideológiai felépítménnyel egyetemben: azt, hogy romba fog dőlni a törékeny kamuflázs, melyet a kizsákmányoló osztályok áldozataik megtévesztésére emeltek.

Ám minket, annak idején, nem rémítettek ezek a jóslatok. Ellenkezőleg: a fenyegető hangokból nagyszerű ígéreteket véltünk kihallani, megannyi csatakiáltását ama csodás lázadásnak, amivel az ember kiszabadította magát a dogmatikus tekintélyek bilincseiből. Az újkori Jeremiások fenyegetéseit modern romantikus személyiségünk kifejezésének, avagy méginkább egy minden hipokrita álarcot leszaggató tudományos haladás megnyilvánulásának véltük: úgy hittük, elérkezett a második Felvilágosodás korszaka, mely ezúttal a nyárspolgáriasság ellen irányul és egy még sokkalta dicsőbb szellemi felszabadítás harsonáit szólaltatja meg.

S valóban, szellemi forradalom érlelődött világszerte. Páris a festészet korszakalkotó újrafelvirágzását ünnepelte; Ibsen, Csehov, Shaw személyében megszületett az új drámairodalom; Reinhardt és Sztaniszlavszkij megteremtették a modern színjátszást; Dzsaghilev, Stravinszkij és még egy sor modern zeneszerző tűnt fel; szemünk előtt bontakozott ki a modern építészet, s ami talán mind ennél fontosabb: az iskolák a spontaneitást ápoló s a gyermeki lelket megértő intézményekké változtak át. Németországban hatalmas ifjúsági mozgalom keletkezett, s a lelkiismereti szabadság nevében izent hadat minden konvenciónak — miként ez a Hohe Meissneren megtartott, történelmi jelentőségű gyűlésen leszegeztetett. A modern kultúra, jelenét megvetve, történetét a jövő felé. Oly határtalanul bíztunk ebben a kultúrában, hogy a próféták szörnyű fenyegetéseit a modern gondolat új, diadalmas harsonáinak véltük.

Így történt, hogy a huszadik század forradalmait mindenütt elsősorban a kulturális avantgarde támogatta, annak ellenére, hogy a forradalmárok félreérthetetlenül megtagadták a Felvilágosodás eszméit, a polgári szabadságjogok gondolatával egyetemben, mitöbb, megtagadták az objektív igazság létezését, a jogot és törvényt, s csakhamar minden szellemi szabadság és kulturális alkotókészség megsemmisítésére törtek. Így esett, hogy éppen Európa legszabadságszeretőbb szellemei, a „fegyveres bohémok" támogatták szenvedélyesen azokat az önkényuralmakat, melyek kisvártatva minden intellektuális függetlenség legvadabb elnyomóinak bizonyultak. Ez a paradoxon nemcsak a bolsevizmusra érvényes, de Hitlerre is, akinek SA és SS legénysége nagy számmal az ifjúság, s nem utolsósorban a lázadó individualizmustól forrongó ifjúság köréből toborzódott.

Természetesen nem mindenki vakult el, s a megtévelyedettek vaksága sem bizonyult gyógyíthatatlannak. Mussolini és Hitler népszerűsége igen gyorsan hanyatlott általános megvetésbe s a második világháborút követő években a kommunista intelligencia sorait is megbontotta a kétely és a kiábrándulás.

Ám hol állunk ma és hová tartunk?

Két alapvető motívum szabja meg jelenlegi intellektuális helyzetünket. A nagy szellemi mozgalmak polgárellenes szakasza szemlátomást véget ért. Írók és művészek ismét meglelték helyüket a közösség életében. A modern művészet ma elismeri kontinuitását önnön klasszikus múltjával, mely ellen egykor fellázadt. Bár az intellektuelek sok tekintetben élesen bírálják a jelenkor kultúráját, már nem állnak kívül rajta. A modern kultúra révbe ért: vívmányait egyetemesen elfogadják.

Mindez természetesen a szabad országokra vonatkozik. A szovjet birodalmon belül a modern művészet ereje bámulatos méretű mozgalmat váltott ki. Azt a művészetet és kultúrát, melyet mi itt a Nyugaton magától értetődően és alapvető ellentmondások nélkül élvezünk, azt az emberek odaát lázas izgalommal próbálják magukévá tenni. Ám még ennél is figyelemreméltóbb motívum a régi, szabadelvű humanizmus eszméjének újraéledése a szovjet megszállta országokban. Az igazság megismerésére és szabad hirdetésére törő mozgalmaknak vagyunk szemtanúi s e törekvés édestestvére az a követelés, hogy művészet és tudomány szabadon és önmagáért műveltessék. A szabadelvű polgárság eszméi, melyeknek jegyében neveltettem, ma a magyar és a lengyel értelmiségiek követeléseiben hirdettetnek meg újra nékem: az igazság, a művészet, a jog úgynevezett pártos felfogása elleni küzdelmükben fiatalságom ideáljait vélem viszontlátni. Schiller eszméi, melyek egykor a közép- és kelet-európai polgárság emancipációját sugallták, azok ma a szovjet birodalmon belül a szellemi szabadság újraélesztői. A magyar diákok, akik Gerőék uralmát megdöntötték, Schiller eszméinek jegyében támadták Schiller elfajzott dédunokáját, Lenint. Az, amit egykoron sekélyes és ködös liberalizmusként megtagadtunk, az ma reményeink lángoló fáklyája. Egész jövendőnk, az emberi fajta fennmaradása e régi ideálok győzelmétől függ. Semmiféle atomfegyver meg nem védhet minket, ha nem tudunk gátat vetni a szellemi élet dehumanizációjának, annak, ami legutóbb Kínában öltött oly félelmetes méreteket.

Mit tehetünk? Elsősorban és mindenekfelett ellen kell állnunk a kísértésnek, hogy kételkedjünk saját eszméink igazában. Bármily különböző nézeteket valljanak is a szellem emberei, hitük a humanizmusban közös, s mélyebben gyökeredző, mint ezt maguk is gondolnák. És a modern gondolkodás szerte a világon e közös irányba tart.

A humanizmus e feltámadása nem kis mértékben a szovjet uralom alatt élő intellektuelek érdeme. Az ő önfeláldozó harcuk, váratlan kiállásuk az emberiesség eszméiért tette világossá mielőttünk, hogy nem személyes ideáljainkért küzdünk, hanem valamiért, ami magasan felettünk áll és aminek hűséggel és felelősséggel tartozunk. Felelősségünket csak növeli az a tény, hogy magától értetődően élvezzük azt a szabadságot, amiért mások oly életveszélyes harcot vívnak.

Remélhetjük-e, hogy mozgalmunk messzire terjed, hogy eléri a kommunista Kínát is, még mielőtt késő? Mindez igen erősen függ attól: képesek leszünk-e együtt dolgozni és együtt gondolkodni afrikai és ázsiai barátainkkal? Nem kis mértékben az ő befolyásukon is múlik, hogy merre halad vörös Kína a jövőben.

Ám egyet nem ismételhetünk elég sokszor és elég nagy nyomatékkal: saját meggyőző erőnk segítsége nélkül semmi fegyveres erő nem véd, nem ment meg sem minket, sem az emberi nemet általában. Az igazság ereje, mely az elmúlt tíz esztendőben oly váratlan és oly bámulatosan hatékony formákban öltött testet, kell hogy irányítsa munkánkat az eljövendő évek során.

FALUDY GYÖRGY

FEHÉR EGEREK

Oly szörnyű szaporák szegények,
tenned kell, szívem, valamit —
így szólt hozzám a feleségem
és én felkeltem, mint akit
megbántottak, hogy végrehajtsam
a halálos ítéletet,
úgy mint az, aki fél és tudja,
hogy ő is sárból vétetett.

Nagy ég, minő viháncolással
köszöntöttek az egerek.
Orrukkal egymás farkövében
szánkázgattak a meredek
lépcsőcskén s hogy harapták egymást
s marták a trágár kicsikék!
Azt képzeltem: a régi Rómát
látom, Szodomát, Ninivét.

Fogtam a kalickát, kiráztam
őket, majd rájuk húztam a
fogantyút, hadd vigye el gyorsan
mindüket a Niagara.
De nem! A habzó örvény nem bírt
velük; életéhez a száz
egérke jobban ragaszkodott,
mint önnön sodrához a víz.
úgy cikáztak, mint a gátugró
lovak, mint fehér agarak
úgy ugrándoztak, szökdécseltek,
akár a repülőhalak,
én meg a fogantyút markoltam,
húztam, rángattam, de hiába,
a víz nem jött s úgy meredtem
az iszonyú lubickolásra
s kövülten álltam, míg az őrült
uszoda elpihent s amíg
a víztükör alatt sorjában
kinyúltak gyenge lábaik.

Már mentem és futottam volna,
amikor észrevettem, hogy
az árnyékszék deszkáján nyálas,
nyamvadt egérke kuporog.
Piros szemével hálatelten
figyelte arcomat: úgy ült
vacogva, mint a tengerész, ki
hajótörésből menekült.
Nedves boldogságában hozzám
imádkozott, az egerek
urához, ki megadta néki
a mindennapi kenyeret,
aki a rágcsálónak hintát
s tágas kalickát faragott,
s aki ellen, ha vízbe dobja,
nem érez semmi haragot.

De rózsaszín madárlábával
oly görcsösen kapaszkodott
meg a deszkában s oly szerelmes
szemmel nézett arcomba, hogy
elfordultam a fal felé, majd
lehunytam mind a két szemem,
míg lassanként már hinni kezdtem,
hogy nincs egér, csak képzelem.
S egyszerre úgy éreztem: nőni
kezdek, mint aki isteni
hatalmát kellő méltósággal
s kegyetlenséggel viseli,
csak egyre nyúltam, magasodtam,
s egyúttal összezsugorodtam
és töpörödtem, mialatt
nőttem, mert gyilkos sem lehettem
úgy, hogy ne legyek áldozat,
s végül hunyt szemmel látni kezdtem
a kisegérben magamat.

Térdem megcsuklott; émelyegve
szaladni kezdtem, ingben, át
a konyhán s kinn a nyirkos kertben
átkaroltam egy almafát,
de előttem még ott keringett
az egér vörös, kis szeme,
s aztán lehánytam a ruhámat
én, az egerek istene.

FEBRUÁR 15-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

Polányi Mihály: A humanizmus újjászületése
Lesznai Anna: Hatvany Lajosról (4. old.)
Magyar Múzeum — Ismeretlen Bartók-dokumentumok Iványi-Grünwald Béla közlésében (9. old.)
Körmendi Ferenc elbeszélése (11. old.)
Enczi Endre tárcája: Két világrész között (5. old.)
Jerzy Andrzejewski: Jegyzetek a mai Lengyelországból (5. oldal)
A Paszternák—Ivinszkája-ügy (3. old.)
Vita
Fenyő Miksa az erotikus irodalomról; **Hanák Tibor** a Nyugat hanyatlásának mítoszáról (8. old.)
Asbóth Elemér cikke egy magyar tankönyv-bírálatról (7. oldal)
Örvényes András riportja Boizanóból (3. old.)
Tábori Pál cikke: a magyar sajtó újabb támadása a nemzetközi PEN ellen (6. oldal)
Dénes Tibor megemlékezése Just Béláról (10. old.)
Irodalom — művészet
Bán György, Faludy György, Sárközi Mátyás és **Sulyok Vince** versei; **Határ Győző** szatírája, **Melocco János** nyílt levele a Ludas Matyihoz
Az Idő Sodrában; Hírek, bírálatok

Az IDŐ Sodrában

Ember a csillagok közt?

Az olvasó, amire ezek a sorok a kezébe kerülnek, már tudni fogja, amit mi most csak találgathatunk, hogy eleven embert perget-e az űrben a föld körül a hetedfél-tonnás legújabb Szputnyik. Azaz, hogy... *talán* fogja tudni. Fogja, ha az utas egészségben visszaszáll a földre. Tovább találgathat, ha az oroszok tovább hallgatnak róla, vagy ha határozottan kijelentik, hogy embert még nem repítettek fel. Ez a megjegyzésünk gúnyolódásnak hathat; pedig nem az. Gúny legfeljebb azt a propagandagépezetet illeti, amely a siker kikürtölése mellett a kudarc vagy megtorpanás leplezéséből is rendszert csinál. Egyébként azonban az ilyen merész és óriás vállalkozásban még a pillanatnyi kudarc is felér a világdicsőséggel. Latham-nak, aki vagy egy félszázaddal ezelőtt közvetlenül megelőzte Blériot-t a Csatorna átrepülésének kísérletében, nem vált szégyenére, hogy a nyaktörő vállalkozással többször is megpróbálkozott, útját egyengetve a messzemutató sikernek. Abban a hozzáértők világszerte megegyeznek, hogy az új Szputnyik, a méretéről és szerkezetéről ítélve, alkalmas lehet ember szállítására; ez pedig diadala az orosz tudománynak és technikának.

Ugyancsak hozzáértők becslése szerint: a Szovjetunió e téren körülbelül „két esztendőnyire" halad az Egyesült Államok — s persze sok-sok esztendőnyire minden más hatalom előtt. De ez nem ok arra, hogy akár ebben, akár egyébben legyőzhetetlennek tekintsük. Közvetlenül a hetedfél-tonnás Szputnyik felrepítése előtt volt Amerikának ugyancsak néhány ragyogó sikere ugyanezen a területen. Sikerült egy csimpánz-majmot felrepítenie a világűrbe s onnan jó erőben, egészségben visszahoznia. Sikerült röppályájára bocsátania egy kiválóan működő kis „kémholdat"; és sikerült olyan messze repítenie egy nukleáris lövedék hordozására alkalmas rakétát, hogy kétségtelenül képes immár saját földjéről a földgolyó bármely területét bombázni. Letarolhatja tehát Oroszországot is, Kínát is. Hogy félreértés ne essék: ugyanerre képes Oroszország is, amely körülbelül annyira van Amerika mögött „ortodox" és „hidrogén" atombombarobbantásban, mint Amerika őmögötte az űrrakéta- és Szputnyik-eregetésben.

A világűr Kolumbuszai

Mit jelent mindez a tudomány, az emberi haladás szempontjából? S mit politikailag és hadászatilag?

A tudománynak leginkább óriás *távlatot* jelent, utat a naprendszer — s *per analogiam* talán a naprendszeren túli mindenség — titkainak felkutatása felé. Amerika felfedezésétől számítják gyakran az Újkor kezdetét. Ilyen alapon talán még inkább számíthatnák majd egy új kor kezdetét attól a perctől fogva, amikor valamely földi lény először veti meg a lábát egy földöntúli szilárd ponton. A majdani felfedezések ennek a csodatettnek nyomán ma felmérhetetlenek. Maga az a tudományos gépezet azonban, amely ezt lehetővé tette — paradox módon —, nem mutat forradalmi újítást, inkább régi elgondolások elképesztő méretű továbbfejlesztését. Korunk technikai csodái közt vannak olyanok, mint az atomerő kiaknázása, vagy a lángelméjű Gólem színvonalára fejlesztett számológép, meg a Radar és hasonló más jelenségregisztráló eljárások és készülékek, amelyeknek elméleti alapját is a huszadik század tudományos forradalma teremtette meg. A rakétarepítésre ez csak annyiban áll, amennyire ezekkel az új tudományágakkal és eljárásokkal összekapcsolódik; de működésének alapelve úgyszólván ősrégi. Mindez azonban inkább növeli a világűr feltárásának érdekességét és kalandosságát, semmint csökkentené; az első óceánhajósok viszontagságainak történelmi fontossága sem látszik kisebbnek előttünk amiatt, hogy útjukat vitorlákkal tették meg.

Amerika és a Szovjetunió

A világhatalmi játszmában az új fejlemények nem változtatták meg az immár mintegy két esztendeje fennálló helyzetet; legfeljebb, hogy még kidomborították annak döntő tényeit. Az Egyesült Államok is, a Szovjetunió is képes elpusztítani az életet a földkerekségen; egyik sem képes, az eddigi jelek szerint, megelőzni ebben a másikat; s a mai világzűrzavarban — amelyet nemlétező „nemzeti szuverenitások" tisztelete címén tartanak fenn — nincs olyan erő, amely meggátolhatná, hogy a világirtásra képes hatalmak száma az idők rendjén megsokasodjék. Ezeknek a tényeknek s az új fejleményeknek fényében veszít a fontosságából még a szovjet-kínai világ bekerítésére felállított haditámaszpontok hálózata is: Washington rövidesen Alaszkából vagy a Csendes-óceánról ugyanúgy szemmel tarthatja és célba veheti az urali ipartelepeket, mint Perzsiából. A kínai kommunistáknak az a vágyálma, hogy ők mindamellett diadalmasan vészelnének át egy újabb világösszecsapást, mert korszerű fegyvereik ugyan nincsenek, de sokan vannak, — ennek a valóságnak tükrében nem is demagógiának látszik, hanem gyerekes sületlenségnek. Ugyanez áll természetesen azokra is, akik ilyen „kínai" módon antikommunisták.

Mennyire vonják le a mai helyzetből az ésszerű következtetéseket azok, akiknek a legnagyobb hatalom van a kezében? Mindenki „a két Mr. K."-ra gondol elsősorban — ahogy az angol nyelvű sajtó Kennedyt és Hruscsovot emlegeti. Az új amerikai államelnök legjelentősebb eddigi világpolitikai lépései biztatók és megnyugtatók voltak. Az is, hogy nemcsak nem sietett csökkenteni hazája fegyveres erejét, hanem pl. a Polaris-építés ütemét meg is gyorsította; s az is, hogy ugyanakkor megnyitotta az utat Moszkvának, hogy tárgyalásba bocsátkozzék vele tényleges nemzetközi leszerelésről — s ami attól elválaszthatatlan: tényleges ellenőrzésről —, ha a világbéke ügyét komolyan veszi. Hruscsovnak sok csüggesztő hadonászása közepette volt egy józan és szintén biztató gesztusa: az, hogy Kennedy kívánságára beleegyezett a nukleáris bombakísérletek szüneteltetésének meghosszabbítására vonatkozó tárgyalások elnapolásába, úgyhogy márciusban már valóban arról lehessen tárgyalni, mi lehet a fegyverkezési versenynek legalábbis ezen az egy területén a szerződések megtartásának biztosítéka. Az új amerikai kormányférfiakról remélhetjük, hogy békét is akarnak, szabadságot is. Az orosz államférfiakról nem remélhetjük, hogy szabadságot akarnak; de hogy békét akarnak-e? — igen, inkább, mint a halált. A világnak e pillanatban ez legfőbb reménysége. *(I. P.)*

Ahol sorba állnak a jövő előtt

A magyar írók egy csoportjának és egy magyar könyvkiadói vezető férfiúnak angliai utazásáról már sok szó esett a Nyugaton. A nyugati utazásról Magyarországon is megjelent pár írás, köztük jószándékú vagy közömbös és persze volt egy-két nem minden rosszindulat nélküli megjegyzés is. Így például az Élet és Irodalom múlt év decemberi számában Köpeczi Béla az angliai sajtószabadságról szólva azt a megjegyzést vetette papírra: „Szereztünk néhány tapasztalatot és keserű lett tőle a szánk íze." Természetesen mindenkinek lelkiismereti ügye, hogy külföldi tapasztalatairól mit ír és hogy például az angliai sajtószabadságról Magyarországon elismerőleg vagy keserűséggel emlékezik meg. A gyanútlan olvasó mindenesetre ezekből a beszámolókból arra a megállapodásra jutott, hogy a magyarországi utasok egy része a legmagasabb szempontoktól vezéreltetve és a legkritikusabb lelki hangulatban látogatja a külföldet.

Legalábbis ez volt gondolható az angliai útijegyzetekkel kapcsolatban, mindaddig, nos mindaddig, míg meg nem jelent a különben gyakran oly magas színvonalú Nagyvilág ez évi első száma.

Ebben is olvasható magyar író külföldön szerzett impressziója. Bulgáriáról van szó, melyet Simor András látogatott meg és melyről a Nagyvilág 1961 januári számába vetette papírra „Bulgáriai jegyzetek" című cikkét, mely részleteket tartalmaz Bulgáriáról írt versciklusából és néhány megjegyzést. Tanulságos e cikkből vett pár idézetet egybevetni azokkal az írásokkal, melyek, mondjuk, Angliával kapcsolatban jelentek meg Magyarországon. Íme, pár kijelentés a Bulgáriáról írt útinaplóból: „Itt hirtelen nő felnőtté a gyermek, szétnéz — játszani kezd a csillagokkal", egy másik vers ezeket mondja: „Itt sorba állnak a jövő előtt, ha szomjasak a végtelenből isznak." Azt is megtudjuk az érdekes „Bulgáriai jegyzetek"-ből, hogy „itt megbecsülik a halottakat". Szemmelláthatólag azonban legjobban az ragadta meg a lelkes magyar írót Bulgáriában, amikor „moziban ül a férfi, elszakad a film ötször is, de 'hurrát' kiált, mikor megindul a szovjet roham".

Vajon mit írt volna a Londonban járt Köpeczi Béla, ha az egyik moziban ötször szakad el a film és a mellette ülő angol egy háborús film láttán üvöltve ad tetszésének kifejezést?

Kennedy elnök — Kelet-Európáról

Mialatt figyelmünket továbbra is a nem-kommunista világ fejlődésére kell központosítanunk, sohasem szabad elfelejtenünk a kelet-európai népek végső szabadságába és jólétébe vetett reményünket.

Az elnöknek a szenátushoz intézett üzenetéből, 1961 január 30.

Rupert Rezső

Szentesen, 81 éves korában meghalt. A magyar közéletnek tisztább jellemű, bátrabb és következetesebb harcosa nem volt őnála. Az első világháború utáni első nemzetgyűlésen került be az országos közéletbe. Akkor vált neve a jogtiszteletet és demokrácia jelképévé. Halálmegvető bátorsággal emelt szót a tomboló fehérterror ellen; nemcsak vállalta, hanem szinte kihívta a mindennapi huszonnégy órás életveszélyt. De tovább is ment ennél. Szembeszegült a maradisággal, a születési és pénzügyi kiváltságok rendszerével, a fehér tekintélyuralom konszolidációs és szalonképes változatával is. Ámbár a Károlyi forradalomban nem volt (mint akkoriban mondták volna) „kompromittálva": fenntartás nélkül vállalta amaz elbukott forradalom közjogi, gazdasági és szociális reformelgondolásait. Ízigvérig szabadelvű polgár volt, de a szabadelvű polgáriasság keretén belül meg nem alkúvó radikális. Harca a fehérterror és a szélső reakció ellen oda állította a korszak nagy szabadelvű demokrata szónokai és jogászai, Vázsonyi Vilmos és Rassay Károly mellé, akikhez a személyi barátság kötelékei fűzték. De szembefordult velük az „októbrizmus", a radikális hagyományok, a földreform védelmében. Így került Rainprecht Antal, Buza Barna, Nagy Vince, Vámbéry Rusztem, Nagy Ernő, Zsolt Béla társaságában a baloldali függetlenségi politika és a polgári radikalizmus hagyományait ápoló Kossuth-párt élére, a Horthy-rendszer legkövetkezetesebb ellenzéki bírálóinak táborába.

Amikor a hitlerizmus fenyegetni kezdte Magyarországot, nem volt meglepő, hogy az ellenállás legkeményebb szóvívői között tűnt fel alakja. Napirenden a „zsidókérdés" volt. Olyannyira kényes kérdésnek számított, hogy akik a hitlerista uszítástól undorodtak, azok is lehetőleg hallgattak róla. Nem úgy Rupert. Olyan szókimondó volt a „zsidóvédelem"-ben, hogy a színfalak mögött nem egyszer a tekintélyes zsidók is kínosan prüszköltek ellene. Kár az antiszemitákat így „provokálni" — hajtogatták. Rupert Rezső lehetett taktikátlan egynémely dologban, de feltétlenül realista volt, amikor tudta, hogy hallgatással lecsillapítani, tapintatoskodással engedményekre hangolni őket kilátástalan vállalkozás. A kiválóan szellemes és művelt Szász Zoltán mellett ő volt ebben az időben a keresztény magyar középosztálynak az a másik jelentős fia, akiből a riadalom taktikája sem tudta kiégetni a szókimondás vágyát, az igazságszeretetet.

1945 éve tragikus események közben hozta meg Rupert Rezső és társai igazolását. De az országot idegen katonai megszállás alatt — magát Rupertót pedig már megtört erőben találta. Mégsem engedett soha elveiből. A humanista polgári demokrácia képviselőjeként jelentkezett, rövid időre, a közéletben. Majd mikor látta, hogy a maga fajtájú emberek minden igyekezete hiábavaló, visszavonult a közszerepléstől. Régi barátai lassanként ugyancsak kikoptak a közéletből, vagy elmenekültek Magyarországról. Igaz, hogy régi pártfogoltjai nem valamennyien. Rupert Rezső valamikor Rákosi Mátyás védője volt. Nem mintha bármikor rokonszenvezett volna a bolsevizmussal; hanem mert az üldözöttek védelmét s a jog tiszteletét mindenek fölé helyezte. Akkor állt a lefogott kommunista vezér mellé, amikor ezért csak gáncs és bántalom érhette. Nem kért ezért semmi egyebet a kommunista magyar diktátortól, mint egy negyedórai kihallgatást. Ezt sem a maga érdekében, csak a hozzátartozói védelmében. Mert Rupert Rezső fiát elhurcolták az oroszok, lánya pedig — bár jelesre vizsgázott — képtelen volt állást kapni. Az ő ügyükben szeretett volna egy szót szólni Rákosinak. De Rákosi nem fogadta. Mindamellett Rupert az 50-es évek elején kapott üzenetet a kommunista magyar kormányhatóságtól. Kilakoltatták Budapestről. Azóta vidéken élt, csendesen, visszavonultan. Halálával olyan része tört le a magyar múltnak, amely, hitünk szerint, nemességével és bátor humanitásával utat mutat a jövőnek. *(I. P.)*

A szabadságot választottuk

(Dániai tudósítónktól.)

Január 19-én nyílt meg Koppenhágában „A szabadságot választottuk" címszóval a magyarok, lengyelek, esztek, litvánok és lettek első közös kiállítása: fényképek, könyvek, újságcikkek s más dokumentációk az öt szolgasorba döntött kis nép szenvedéseiről.

A kiállítás anyagát Stockholmban gyűjtötték össze s az bemutatásra kerül Skandinávia minden jelentősebb kultúrcentrumában. Koppenhágában eddig csaknem harmincezer látogatója volt a kiállításnak s minden újság hosszan és részletesen ismertette.

„Országunkban minden nép szabadságmozgalma, legyen az bármily színű vagy fajú, mindig rokonszenvre és támogatásra talál és talált — írja Dánia legnagyobb lapja, a „Berlingske Tidende" —, *s most mégis elszorult szívvel állunk e dokumentációk előtt: hová süllyedtünk, mi történt itt közvetlenül a mi ajtaink előtt? Míg egyfelől erkölcsi és anyagi támogatásunkat élvezik Afrika gyarmati népei, ugyanakkor másfelől közvetlen szomszédaink, európai testvéreink, közös földrészünk szülöttei s egyetemes kultúránk részesei egy, a gyarmati uralmak legszörnyűbb kilengéseit megcsúfoló rabszolgasorba taszíttatnak. Lehetetlen ennyi szenvedés mellett meg nem állni. A vér arcunkba szökik a szégyentől és a dühtől, hogy tehetetlenül kell néznünk ezt az embertelen irtóhadjáratot, amelyet ezek ellen a szerencsétlen, ártatlan emberek és népek ellen folytatnak."*

A „Dagens Nyheder" különösen a magyar szabadságharc dokumentációit méltatta figyelemre, felvetvén a kérdést, hogy a fasizmus ellen folytatott háború részesei és győztesei vajon mikor kívánják végül is megvalósítani azokat az eszméket, amelyekért csaknem harmincmillió ember áldozta az életét, s amelyeket az Atlanti Chartában oly ünnepélyesen kinyilvánítottak? *(B. K.)*

Pusztuló magyarság

A londoni *Sunday Times* 1961 január 29-i számában Nicholas Carrol, a lap diplomáciai tudósítója a következőket írja:

„Magyar kormánystatisztikák szerint az ország népessége állandóan csökkenő tendenciát mutat, a legális művi abortuszok növekedése következtében. 1955 és 1959 között csaknem 750.000 operációt hajtottak végre és 1958—59-ben a művi abortuszok száma jóval túlhaladta az élve születések számát. Ha a jelenlegi csökkenés folytatódik, Magyarország népessége tíz éven belül kétmillióval lesz kevesebb, mint ma és az ország 60 esztendőn belül csaknem teljesen elnéptelenedik. Jelenleg a törvényesen engedélyezett abortuszok száma évente kb. kétszáz ezerre tehető, míg a lakosság száma 10 millió.

Knut Hamsun

egyik legérdekesebb előadása, amelyet az Éhség megjelenése és roppant sikere után 1891 októberében tartott Krisztiániában és amelynek kézirata elveszettnek számított, hirtelen előkerült. A kéziratot Hamsun születésének 100. évfordulóján találták meg; Hamsun fia norvég nyelven most adta ki. Előadását Hamsun annak idején elsősorban Ibsen ellen tartotta, akit ő maga hívott meg és aki Grieggel együtt ott ült az előadás első sorában. De Ibsen mellett Hamsun mélyenszántó, jól átgondolt és irgalmatlan támadást intézett a kor egész irodalma, elsősorban Victor Hugó és Emil Zola ellen. Kifejtette, hogy a művészetnek nem kizárólagos célja a társadalmi jelenségek és embertípusok ábrázolása — hanem a költészet, a lélekábrázolás és a művészi varázslat. Mint példaképeire, elsősorban Jakobsenra, Strindbergre és Dosztojevszkijra hivatkozott, akik „nem lélektelen típusokat vonultatnak föl, akiket az író aztán társadalmi és politikai előítéletei katonazenekarának csinadrattájával kísér bölcsőtől a sírig". Az előadás, mely új korszakot nyitott a norvég irodalomban, kegyetlen szenvedélyének erejével még ma, hetven esztendővel elhangzása után is eleven élményként hat az olvasóra.

Magyar Múzeum

címmel új rovatot nyitunk ebben a számunkban. Előreláthatóan sűrű időközben fogjuk közölni. A rovat múzeális jellegű anyag gyűjteménye lesz. A külföldi könyvtárakból, levéltárakból, magángyűjteményekből megszerezhető, magyar történelmi vagy kulturális vonatkozású dokumentumok tára, olyanoké, amelyek kiegészítik, olykor talán kiigazítják s mindenesetre gazdagíthatják ismeretünket. Ide tartozik feledésbe merült külföldi fordítások feltárása; eltűnt, eredeti magyar irodalmi motívumok bemutatása; nagy magyar történeti személyiségekről szóló megemlékezések felújítása. Ezeket az adatokat Nyugaton élő magyar szakemberek gondozásában közöljük s az anyag feltárásával a magyar tudományos kutatásnak kívánunk segítségére lenni — tekintet nélkül arra, hogy a tudósok, akik ennek hasznát láthatják, magyarországi intézetekben dolgoznak-e vagy külföldön.

Munkánknak korlátai nyilvánvalóak. Új anyag gyakran kerül elő külföldön, de a hozzá fűződő és az értékeléséhez szükséges okmányok nem mindig állnak rendelkezésünkre. A földrajzi távolság jelentősen megnehezítheti a tudományos kutatás egységesítését. Ezért kérjük olvasóinkat, hogy minden rendelkezésükre álló adattal, s minden esetleg felmerülő javaslattal, észrevétellel támogassák a „Magyar Múzeum"-ot. Mondanunk sem kell, mennyire örülnénk, ha ebben a munkában hazai tudósok is részt vehetnének. Hogy ez mennyire lehetséges, nem rajtunk áll — és nem is rajtuk. De szeretnők hinni, hogy az akadályok, amelyek a tudományos értesülések és a műalkotások kicserélődésének ma útját szeghetik, a jövőben mind kevésbé fogják gátolni tudósok, művészek és írók alkotó együttműködését.

ÖRVÉNYES ANDRÁS

Hadijáték Bolzanóban

Áhítattal szeretnék Bolzanóba érkezni. Még mindig, annyi év után is vonz a régi regénycím, a Vendégjáték. Szerencsére, még útban, a Brenneren át eszembe jut a mondat, amelyet oly nagyon szerettünk, diákok, valamikor Budapesten: „Látnom kell téged." A háromszavas levél szövege ez, számomra, elnézést mindenkitől, még mindig szent szöveg Franciska levele, farsangi éjszakán küldötte a bolzanói fogadóban várakozó Casanovának. Tél volt, esett a hó, a város aludt a hegyek alatt.

Tél van most is és könnyű hó szállong a Monte Cristallo felől. A város nem alszik. A lámpák hideg fényében acélsisakok csillognak. Őrség mindenütt. Rosszkedvű, gyanakvó carabinierik bámulnak az arcomba a Goethe Strassén és a Via Danten, a Piazza Dominicanin és a Walther von der Vogelweide Platzon. A kétnyelvű városban a délután megint tüntetés volt, bevertek néhány kirakatablakot és felpofoztak egy rendőrt. A szenvedélyek magasra csaptak, politikai farsang van, amelyet ámulva néz az utas. Mintha harminc esztendővel visszaperdült volna a kalendárium. Soviniszta jelszavak süvítenek a levegőben, területi követelésekkel telimázolt papírszalagok hevernek az utcán. „Dél-Tirol a tiroliaké!" S a másik sarkon: „Alto Adige: Italia!"

A területet, amelyet a két fél oly idejétmúlt haraggal követel a magáénak, a legjobb kedvében teremtette az Isten. Dél-Tirol (olaszul Alto Adige tartomány) elmondhatatlan szépségű kert, havasok közé zárt gazdag Éden, ahol a levegő kék és arany, a fű smaragdzöld, a lágy lejtőkön mesebeli szőlő és dió érik. Tirol sasfészkes, kristálypatakos csendje furcsán és elválaszthatatlanul keveredik Itália legendás azúr égboltjával, könnyedségével. A táj más vidékhez nem hasonlítható. Az utas az egyik pillanatban még Ausztriában érzi magát és a következő percben már Olaszország fogja körül. A két, kissé álomszerű város, Bolzano és Merán egyszerre hasonlít Firenzéhez és Salzburghoz. Az egyik sarok a Rigoletto, a másik a Mesterdalnokok díszlete. Csúcsíves gót tetők és velencei erkélyek egymás tőszomszédságában. A piacon olasz bőség, német tisztaság. Szőke, fehérbőrű lányok és kreol arcú, fekete szeműek. Német szó és olasz dallam.

A Párisban, 1946-ban megkötött szerződés értelmében Olaszország garantálja a dél-tiroli, kétszázötvenezer főt számláló osztrák kisebbség jogait. A tájékozatlan idegen, hajdani, középeurópai tapasztalatai emlékével először nem érti, miért a harci zaj. Bosszankodik, hogy a politika lomtárából az Alpoktól délre újra előkerült a nemzeti gyűlölködés, a pántlikás hordószónok, a szavalókórus és a „le vele!" De az utcákon kétnyelvű feliratok, az újságárusoknál a kisebbség pártjának ellenzéki lapja, lehet nyilatkozni, tiltakozni, tüntetni. Lövés nem dördül. A bolzanói főtéren, a ravasz eleganciával berendezett „Domino" eszpresszóban ott ülnek a város szépei, hajlonganak és suttognak a gavallérok, az ember érzi, hogy valahol hamis ez a nagy hűhó, még akkor is, ha a carabinierik bombamerénylők és fegyverraktárak után kutatnak. A kalendárium Európában nem pereg visszafelé.

A szenvedélyek oka korszerű. A gyűlölködés nem a zászlók színe, a sajtó szabadsága vagy az olasz vezényleti nyelv miatt robbant ki. A lakásokról van szó. A carabinierik valójában a fürdőszoba és a melegvíz, a két szoba összkomfort miatt szállták meg a romantikus Bolzanót. Addig nem volt semmi baj, amíg az olasz kormány meg nem kezdte Alto Adige tartományban is a nagyarányú lakásépítkezést. Az osztrák kisebbség azon háborodott fel, hogy az új lakások legnagyobb részét az olaszok kapják. A lakáshivatal azzal érvelt, hogy az olaszok jobban rászorulnak. Szegények és nagyon sok gyerekük van. Az a rengeteg kis bambino nem alhat az utcán. S ebben a lakáshivatalnak igaza van. Az osztrákok azzal vágnak viszsza, hogy az olaszok bevándorlók, akik évről évre csapatostul érkeznek délről, Kalabriából, Szicíliából s lassan teljesen kiszorítják a tiroli őslakosságot. Nem a nemzeti öntudatból, hanem a két szoba összkomfortból, beépített amerikai konyhával és melegvízzel. S ebben az osztrákoknak van igazuk.

A helyzet odáig fajult, hogy feléledtek a régi, megrozsdásodott jelszavak. Az olaszok és az osztrákok a lakáskiutaló cédulára sandítva a nemzeti múlt nagy hagyományait emlegetik s azt, hogy az ősök forognak a sírjukban. Ausztria ma már teljes önkormányzatot követel Dél-Tirolnak, azaz a lakáskiutalás jogát. A forróbbfejű olaszok az Alto Adige tartományban uralkodó „tiroli terror" azonnali végét szeretnék látni. És a lakásokat. A két kormány tárgyal, sikertelenül. A római osztrák követség előtt diákok tüntetnek, gúnyrajzot emelnek a magasba, amely kétfejű rántottcsirkét ábrázol — a mai Ausztriát. Bécsben senki sem tüntet, a bécsiek nem szoktak tüntetni, ha valami van, megbeszélik a főpincérrel. Bolzano környékén még bomba is robban, levegőbe repül egy meztelen lovas, alumíniumból, az olasz harciasság szimbóluma. A szobrot 1938-ban állították, a meztelen férfi nagyon hasonlított Mussolinira. Ideje volt eltávolítani, mondják az osztrákok. Jó, jó, de azért nem dinamittal, írja a milánói „Il Giorno".

A kalendárium, szerencsére, nem pereg visszafelé. A hajdani, soviniszta uszítások emlékétől borzongó utas meglepetten veszi tudomásul, hogy az osztrák külügyminiszter nyilatkozik az „ellenség" lapjában, a nagytekintélyű olasz „L'Europeo"-ban. Mérsékelten, felvilágosultan beszél. Mérsékelten és felvilágosultan kommentálják. Senkinek sem jut eszébe lezárni a határokat. Az osztrákok továbbra is útlevél nélkül utazhatnak az „ellenséges" országba és viszont. A hét végén fél Innsbruck Bolzanóban táncol és a tiroli síhotelek teli vannak olaszokkal. Bécsben változatlanul árusítják a nagy olasz lapokat, amelyek délies lendülettel korholják az Osztrák Köztársaság politikáját. Bolzanóban, Milánóban és Rómában bárki vásárolhat osztrák újságot és nyugodtan elolvashatja, hogy az olasz kormány helytelenül cselekszik és súlyos tévedések áldozata lett.

A dühös harc, minden szenvedélyessége ellenére, lovagias formák között folyik. Mintha a tizenöt esztendős demokrácia az Alpoktól délre és északra elegendő lett volna ahhoz, hogy bizonyos fegyverek és argumentumok örökre eltűnjenek a politikai csatatérről. A helyzet feszült, de senkit nem tartóztatnak le, sem Innsbruckban, sem Bolzanóban, ha a villamoson vagy a kávéházban megjegyzést tesz. Senkiről nem írják azt, hogy hazaáruló, gyengeelméjű vagy burzsoá korcs. A közvélemény és a hivatalos vezetők egyaránt elítélik a szélsőséges kilengéseket. Segni olasz külügyminiszter a parlamentben sajnálkozását fejezte ki a római diáktüntetések miatt. Tirolban egy izgatott hentes nagy táblát függesztett a kocsijára, ezzel a szöveggel: „Idén nem nyaralok Olaszországban, testvéreink elnyomóinál." Negyedóra múltán, mialatt üzletében sürgött-forgott, már rá is írták a táblára: „Hülye soviniszta vagyok." A szenvedély és a felháborodás szigorúan megmarad a civilizált korlátok között. A kommunista pártok távol tartják magukat a dél-tiroli kérdéstől. A Brenner-hágónak a békeharcban nincs stratégiai jelentősége.

A fogadóban megkérdem a portást:

— Mi lesz ebből, uram?

— Semmi — mondja. — Meg fogunk egyezni. Két hónap múlva nyakunkon a szezon. Jönnek a turisták. Bolzanóban csak télen lehet politizálni.

A főposta előtt most váltják a carabinieri őrséget. Csizmadobogás, fegyverzörgés. A túlloldalon, az árkádos kávéházak fényeiben elindul az esti korzó. Lassan, csendesen havazik. Megállok az öreg dóm falánál, nézem a képet, a gót tetőket és a lombard kapukat. A korzó csupa suttogás, fütty és nevetés. A város emlékeztet a hajdan megálmodottra. Még mindig irigylem Bolzanót, ha már nem is Franciska miatt és Casanova miatt, nem a háromsoros levél miatt. A szabadon robbanó szenvedélyek miatt irigykedem, a politikai kaland miatt, amely közben oly igéző bájjal hullámzik a korzó. És azért, hogy két hónap múlva úgyis itt a szezon.

Bolzano, 1961 február.

Kéziratot vagy életet

— Tovább folyik a zsarolás a Paszternák-ügyben —

Olga Ivinszkája letartóztatásának ügyét a nyugati sajtó továbbra is napirenden tartja. A londoni *Sunday Telegraph* 1961 február 5-i számában *David Floyd „Összeesküvés Paszternák ellen"* című cikkében egyebek közt a következőket írja:

„Paszternák reménye, hogy a *Dr. Zsivágó* a Szovjetunióban megjelenhet nem sokkal a regény befejezése után, hirtelen sorvadni kezdett. Annak a folyóiratnak szerkesztői, melyhez kéziratát beküldte, hátukban kétségtelenül a hivatalos szovjet pártfunkcionáriusokkal, a regényt azonnal visszautasították. Indokolásuk nem volt teljesen irodalmi, de nem is teljesen politikus, inkább hivatásszerű... Úgy tűnt nekik, hogy Paszternák regényében az orosz forradalom, mint az orosz intelligencia erkölcsi és fizikai szétzúzója jelenik meg. Ha az új szovjet értelmiség elfogadja ezt a nézetet, ez nem jelent mást, mint lemondást jelenlegi pozíciójáról; nem jelent mást, mint saját szolgalelkűségük és bukásuk elismerését."

„Ez volt a Paszternák ellen szőtt összeesküvés alján, ez az oka a szovjet író-funkcionáriusok évekig tartó felháborodásának. A ‚szocialista realisták' felsorakoztak, hogy megvédjék, nem is annyira a szovjet rendszert, mint létjogosultságukat. Hogy mennyire szívükre veszik Paszternák ügyét, kitűnt közvetlenül azután, hogy az írónak sikerült regénye kéziratát külföldre juttatnia és a regény kiadás előtt állt. Nem kisebb figura, mint Alexej Szurkov maga, sietve elutazott Milánóba *Feltrinellihez*, a gazdag, fiatal kiadóhoz, aki a regény kéziratát őrizte. Szurkov jelenleg az *Angol-Szovjet Társaság* elnöke és ebben a minőségében a ‚kulturális kapcsolatok' legfőbb letéteményese. De 1958-ban legfontosabb feladata az volt, hogy megakadályozza a kapcsolatokat Feltrinelli és Paszternák között, mondják, hogy Szurkov valódi könnyeket hullajtott, amikor kiderült, hogy a Zsivágó kiadását mégsem tudja megakadályozni."

A támadás megindul

„Amikor én Paszternákkal beszéltem — írja David Floyd —, úgy tűnt nekem, megengedik, hogy életét viszonylagos nyugalomban élje tovább és dolgozhasson villájában. De ellenségeinek eszük ágában sem volt ez. Megszégyenítette őket a Zsivágóval és most ők akarták az írót megszégyeníteni. Szurkov és barátai felkészültek a támadásra. Főtörekvésük az volt, hogy megakadályozzák Paszternák írásainak megjelenését akár versről, akár prózáról volt szó, s ide értették a levelezését is, melyeknek tartalmát azonosnak nyilvánították a Zsivágó eretnek nézeteivel. Ha ez a tervük megvalósul, akkor Paszternákot vissza lehet venni a jámbor ‚szovjet írók' közé. Ilyként a szovjet írók megosztozhattak volna abban a dicsőségben, mely eddig csupán beárnyékolta őket. Amikor Paszternák a múlt év májusában meghalt, hirtelen sürgőssé vált, hogy az összeesküvést teljessé tegyék és befejezzék. Bizottságot állítottak fel tehát, mely az író irodalmi hagyatékával kellett hogy foglalkozzék. Az összeesküvés megvalósításában mindössze egy akadály mutatkozott: Olga Ivinszkája. Oroszországban ő volt az egyetlen ember, aki Paszternák irodalmi munkásságáról autentikusan nyilatkozhatott, ő volt az egyetlen ember, akit Paszternák irodalmi végrendelete végrehajtójául jelölt ki. Ivinszkája egyedül dolgozott vele kéziratain és csakis ő tudta legbensőbb gondolatait és terveit. Az bizonyos volt, hogy Ivinszkája nem lesz hajlandó semmiféle Paszternák-ellenes mozgalom részesévé válni az író halála után. Egyetlen megoldás mutatkozott: el kellett őt távolítani a színről, jellemét be kellett sározni olyannyira, hogy úgy tűnjék, nem alkalmas Paszternák irodalmi végrendeletének végrehajtására."

„Nehéz volt azonban tagadni Ivinszkája közeli kapcsolatait az íróval. Ilyként elhatároztatott, hogy Ivinszkáját, mint közönséges ‚irodalmi zsoldost' kell feltüntetni. Ez alkalmat nyújthatott arra, hogy egyszerűen eltávolítsák az útból, valamint arra, hogy az irodalmi összeesküvőknek fegyver kerüljön a kezébe: ezzel esetleg megakadályozhatják Paszternák Nyugatra juttatott műveinek napvilágra kerülését. Ivinszkája ‚behálózása' viszonylagosan egyszerű dolognak bizonyult, különösképpen azok számára, akik az ilyen ügyekben nem minden tapasztalat nélkül valók... Az irodalmi összeesküvés első célját tehát elérték. Ivinszkája félretétetett az útból és a ‚bizottság' szabad kezet kapott, hogy elvégezze az irodalmi operációt a Zsivágón és — ha szükségesnek látszik — Paszternák egyéb munkáin is. De még mindig maradt egy nehézség: az író rengeteg levele Nyugaton. Közlésük leleplezte volna az irodalmi sebészek moszkvai ügyködését. Szurkovnak és barátainak ekkor támadt kiváló ideájuk: Ivinszkáját túszul kell felhasználni, abból a célból, hogy a Nyugaton lévő Paszternák-dokumentumok sohase jelenhessenek meg. Feltrinellinek értésére adták, hogy Ivinszkája szabadlábra kerül, vagy kedvezőbb ítéletet kap, ha a nála lévő kéziratokat visszajuttatja Moszkvába."

Paszternák levele

Nyugaton napvilágot látott Paszternák egy levele, melyet nem sokkal halála előtt írt, s melyben a következőket írja: *„Az ördögi szél mindig először barátomat, Olgát éri. Ő és gyermekei, mintha pajzsként állnának előttem a világban."*

A londoni *Observer* 1961 február 5-i számában *Edward Crankshaw: „Paszternák és az irodalmi rendőr"* címen cikket írt, melyben egyebek közt a következőket mondja.

„Paszternák legközelebbi barátjának nyolc esztendős kényszermunkára való ítélésére most már formálisan is áldását adta Alexej Szurkov, nemrégiben a Szovjet Írók Szövetségének titkára, jelenleg a szovjet intelligencia valamiféle hivatásos szóvivője. Nem világos, hogy Szurkov, aki költő és legjobb tudomásom szerint nem rendőr, miért látja oly sürgősnek, hogy a törvény barbár szakaszaival azonosítsa magát, azzal a törvénnyel, mely egy olyan ember közeli barátja ellen foganatosít intézkedéseket, akit ő maga ‚*nagy költőnek*' nyilvánított."

„A tárgyalás technikailag nyilvános lehetett — vagyis nyilvános bíróság előtt tarthatták meg —, de mivel senki sem tudta, mikor kerül sor a kihallgatásra, mivel a tárgyalás időpontját nem közölték, mivel jegyzőkönyvét nem hozták nyilvánosságra, még azt is lehetetlen volt megállapítani, hogy egyáltalán — mi történt? A moszkvai rádió és Alexej Szurkov most azt mondja nekünk, hogy Ivinszkája bűnösnek vallotta magát egy nagyarányú valutacsempészésben; de egyáltalán nem könnyű belátnunk, hogy miért higyjünk olyan embereknek, akik annyiszor és annyiféleképp hazudtak már nekünk — maga Hruscsov is elismerte ezt —, oly sok orosz emberről, Sztalintól lefelé..."

„Ha az oroszok nem törődnek az ilyesmivel, mi igenis törődünk, mindig is törődni fogunk. Igazságtalanság minálunk is előfordulhat. A különbség az, hogy nálunk mindig akad valaki, valahol, aki felszólal az igazságtalanság ellen: Oroszországban, úgy látszik, a költők a rendőrség mellett szólalnak fel."

„Szurkov kijelentette, hogy a szovjet hatóságok csak akkor nyilatkoztak az ügyről, amikor azt már Nyugaton hidegháborús propagandaként használták fel. Senki sem tudja jobban, mint személyesen maga Szurkov, hogy ez hazugság, hogy mindaddig egyetlen szó sem jelent meg a nyugati sajtóban a dologról, amíg magánerőfeszítések történtek azért, hogy a szovjet hatóságokat valamiféle jobb belátásra bírják; mind hiába."

„Az ilyesfajta ügy igazolja azokat az embereket, akik sietve arra a következtetésre jutnak, hogy íme, visszajöttek Sztalin régi, rossz napjai. De ez mindenképp hamis következtetés. Haragudhatunk, de ne essünk kétségbe. A régi, rossz napokban Ivinszkáját, mint annyi más sokezer embert egyszerűen elvitték volna egyetlen szó nélkül, a tárgyalás paródiája nélkül. És soha többé senki sem tudott volna róla."

Feltrinelli nyilatkozata

Olga Ivinszkája letartóztatása után Borisz Paszternák olasz kiadója, *Feltrinelli* nyilatkozatot adott ki, melyben egyebek között a következőket mondja:

„A nyugati sajtóban számtalan cikk foglalkozott Olga Ivinszkája szomorú sorsával. Mint Borisz Paszternák kiadója, mindeddig helyesebbnek éreztem, hogy távol tartsam magam a vitáktól, mert úgy véltem, hogy megszólalásommal csak árthatok az ügy szereplőinek és az író családtagjainak. A lapokban azonban annyi helytelen és hibás hír jelent meg, hogy most kötelességemnek érzem a valódi tények nyilvánosságra hozatalát.

Személyes tudomásom van arról, hogy a rubelre váltott százezer dollár Borisz Paszternáknak Nyugaton rendelkezésére álló szerzői jogdíjából származik. Az író 1959 december 6-án sajátkezűleg írott levelében kérte ennek az összegnek átutalását. Ez a levél azonban csak 1960 márciusában érkezett hozzám. Tudomásom van arról, hogy ez 1960 március 10-én megtörtént."

„Véleményem szerint Olga Ivinszkája semmiképp sem felelős azért, hogy a pénzt átutalták, sem azért, hogy kihez került Oroszországban. Mert egyrészt — ismétlem — az átutalásért kizárólag Paszternák felelős, másrészt Paszternák tulajdon akarata volt, hogy a rubelre váltott összeget vagy neki, vagy Ivinszkájának adják át. Nem tartom kizártnak, hogy a nagy író ilyként akarta Olga Ivinszkáját örökösévé tenni. Őszintén remélem, hogy a szovjet igazságszolgáltatás számontartja majd az általam elmondottakat, mindezt bármikor dokumentumokkal tudom bizonyítani."

A jövőben csak vagylagosan akasztanak

— Büntetőjogi változások a tervezett új Btk.-ban —

Magyarországon a jövőben csak vagylagosan akasztanak, nem lesz életfogytiglanra szóló ítélet, bevezetik a „szeretetparagrafust" és nem büntetik meg azt, aki engedély nélkül gyárt ásványvizet, ha a parlament — ami nem kétséges — jóváhagyja az új Btk. tervezetét, amelyet az igazságügyminisztérium 1960 december végéig nyilvános vitára bocsátott.

Milyen változásokat hoz az új Btk. tervezetének törvénybe iktatása?

A Btk. a kommunista „állami, társadalmi és gazdasági rendet" védi. Minden ezt „sértő vagy veszélyeztető tevékenység, vagy mulasztás" társadalomra veszélyes cselekménynek minősül. Az, hogy mi „veszélyes a társadalomra", nem a tettes szubjektív véleményétől függ, hanem attól, hogy a „társadalom" (a párt) a tettet ilyennek ítéli-e vagy sem. Ennek megfelelően a tett „társadalomra veszélyes" jellegét a vád képviselőjének csak akkor kell külön is bebizonyítani, ha a védelem nagyon alapos kizáró érveket sorakoztat fel.*

A büntetés célja „az elkövető megjavítása". Ennek értelmében eltörlik az életfogytiglani szabadságvesztést; a legsúlyosabb szabadságbüntetés 15 év, halmazat esetén 20 év.

Halálbüntetést akkor kell kiszabni, ha „a büntetés célja más büntetéssel nem érhető el". Az új Btk. a legsúlyosabb államellenes és katonai bűncselekményeket, valamint az emberölés legsúlyosabb formáit fenyegeti vagylagos halálbüntetéssel, a társadalom elleni legsúlyosabb bűncselekményeket az eddigi gyakorlattal szemben nem, kivéve, ha azok államellenes célzatúak (rombolás, kártevés, magyarul: szabotázs és diverzió).

A csökkentett bérért megszabott munkahelyen maximálisan egy évig szabadlábon folytatott javítónevelő munka a jövőben nem vagylagos büntetés, tehát nemcsak börtönbüntetés helyett, hanem eleve is kiszabható.

A jövőben az új „szeretetparagrafus" értelmében egy évig terjedhető szabadságvesztéssel lehet megbüntetni azt, aki veszélybe juttott embertársán nem segít.

Nemcsak a fiatalkorú nevelésére vagy felügyeletére kötelezett személy, hanem mindenki büntethető, aki fiatalkorút bűntett elkövetésére vagy züllött életmódra igyekszik rábeszélni.

A jövőben — többek között — büntetlenül lehet: árveréssel kapcsolatban visszaélni; képzőművészeti és iparművészeti alkotásokat, valamint dekorációs anyagokat engedély nélkül forgalomba hozni; engedély nélkül műsoros esteket rendezni; engedély nélkül rendezett műsoros esten fellépni vagy ezzel kapcsolatos szellemi munkát végezni, éspedig akkor is, ha az illető nem a rendező szerv dolgozója; engedély nélkül gyógyfürdőt nyitni; gyógyforrásba olyan szennyező tárgyat dobni, amely az egészséget nem veszélyezteti és engedély nélkül ásványvizet gyártani.

„Visszaeső" a jövőben az, aki a végrehajthatóság megszűnésétől számított öt éven belül elköveti ugyanazt a bűncselekményt, vagyonelleni bűncselekményeknél bármely vagyonellenes bűncselekményt elkövet. „Súlyos visszaeső" az, akit vagyonellenes bűncselekményért tíz éven belül háromszor ítéltek el több mint hat hónapra.

A 3. cikkely 2. bekezdése minden törvényt megfoszt visszaható hatályától; elkövetés után hozott törvénynek csak enyhébb rendelkezései alkalmazhatók visszahatólag.

A szabadságvesztés a jövőben enyhébben (munkatelepen) és szigorúbban (börtönben) hajtható végre; a bíróság nem börtönt, vagy munkatelepet, hanem szabadságvesztést szab ki. Három éven aluli büntetést munkatelepen kell végrehajtani, három éven felüli büntetés kitöltését börtönben kell megkezdeni. A börtönben az elítélt büntetése egyharmadát tölti, legfeljebb azonban három évet. A bíróság ettől az általános szabálytól eltérhet. Súlyos fegyelemsértés miatt az elítéltet vissza lehet küldeni a börtönbe.

Pénzbüntetést a jövőben nem behajthatatlanság, hanem nemfizetés esetében változtatnak szabadságvesztésre.

Jelenleg mind egy ítéletben több bűntett miatt történt egyetemleges elítélés, mind pedig több ítéletben kiszabott több büntetés helyett büntetés utólagos kiszabása esetén halmazati büntetésről volt szó, míg a jövőben „halmazati büntetést" és „utólagos összbüntetést" különböztetnek meg.

(L. P.)

* A budapesti Legfelsőbb Bíróság IV. 1003/1953. sz. határozata szerint „tekintettel a kommunista párt, mint népünk vezető ereje és Alkotmányunkban rögzített társadalmi rendünk között fennálló szoros és felbonthatatlan kapcsolatra, minden a kommunisták ellen irányuló kijelentés automatikusan a demokratikus államrend ellen irányuló kijelentésnek minősül". (Bírósági Határozatok, Budapest, 1955 október.)

LESZNAI ANNA — HATVANY LAJOSRÓL

Miért nem írhat róla?

Szerkesztőségünk felkérte Lesznai Annát, hogy írjon a most elhunyt Hatvany Lajosról. Válaszleveléből szíves engedelmével közöljük az itt következő sorokat:

Nem hiszem, hogy helyes lenne, ha én, mint közeli rokon, parentálnám el szegény Lacit, akihez testvéri barátság kötött gyerekkor óta. Nem értettünk mindenben egyet: de annál többet éreztünk és éltünk át együtt. Végtelenül szerettem. Nem tudnék róla objektívan írni. Ha később írhatnék nagyon szubjektíven Laciról, beküldeném. És közlik, ha akarják. De az irodalmi megemlékezést nem vállalhatom. Hatvany Lajos több volt, mint politikai állásfoglalása. Egy érdekes ember érdekes útja a múltból a jövő felé. És mindig azt akarta, amit mindannyian akarunk, azt, hogy szolgálja a magyar szót és a magyar gondolatot. Olyan lelkes magyar volt, amilyet keveset ismertem — és a keserves náci tapasztalatok sem térítették el.

És jó ember volt, fájni és szeretni tudó, aki védőpajzsul használta a cinizmust. Belül melegen és jóindulattal szerette az embereket és főleg a magyar embert és leggyakrabban az író-embert. Legszebb vonása az volt, milyen őszintén és minden irigység nélkül örült a más ember tehetségének. Sokszor kinevetett, hogy hiszek Istenben és a halhatatlan lélekben. Úgy vélem, most a mennyország tornácán ülve nézelődik — és nagyon otthonosan érzi magát. Neki persze egy magyar tornácot képzelek — és remélem, ilyet szánt neki az Úristen. Néha mond valami érdekeset, megnevetteti a Seregek Urát, akinek bizony jól eshetik egy kis nevetés, ebben az istentelen világban. Aztán Laci egyet nyújtódzik és megkérdi az Úristent: „Úgye nem veszi rossznéven, ha nem hiszek Önben? Bocsásson meg érte, hiszen itt ülök az Örökkévalóságban és mégse hiszek saját halhatatlanságomban."

Látja, nem tudnék Laciról írni...

Lesznai Anna

Nem a valóság, annak ‚furcsa' mása...

— Henry Moore szobrairól —

A modern képzőművészet a művész, a néző és a műalkotás újfajta s különös viszonyát teremtette meg. Ennek illusztrálására egyik legjobb példa az a kiállítás, amely Henry Moore az elmúlt tíz esztendőben készült műveit mutatja be a londoni Whitechapel Art Galleryben. Ez a hatalmas kiállító helyiség az East End-i munkásnegyedben van, — kiválóan alkalmas nagyméretű szobrok bemutatására.

Régen a képzőművészet a természet látható formáinak sajátos képpé rendezésével fejezte ki emberi és művészi mondanivalóját. A képzőművészetnek a természet látható világa azt jelentette, amit az irodalomnak a nyelv. Az absztrakt és szürrealista törekvések szakítottak a tradicionális formanyelvvel. A néző többé nem azonosíthatja az ábrázolt tárgyat a természeti tárggyal. Emiatt a gondolatok képi közlése sokat veszített konkrétságából. Ugyanakkor, a pszichoanalízis és a Gestaltpszichológia fölfedezéseivel egyidőben, a képi közlés egy eddig még nem járt módja terjedt el az európai művészetben.

Absztrakt és fél-absztrakt művek ahelyett, hogy témájukkal és kompozíciójukkal meghatározott irányba vezetnék a szemlélő érdeklődését, a néző asszociációinak több irányú, nem egyszer egymással ellentétes láncolatát képesek megindítani. Így a néző szerepe nagy mértékben aktivizálódott. A reneszánsz és a barokk művészetben a szemlélő nézőpontját is kijelölte a műben a művész, más művészeti és társadalmi megkötésről nem is beszélve. Az absztrakt és fél-absztrakt művek szemlélője csaknem teljes szabadságot élvez, asszociációinak és interpretációinak lehetősége oly széles, hogy nem mondhat ellent a mű szellemének.

Henry Moore nem absztrakt művész. De ismeri az absztrakt és szürrealista törekvések elvi és formai felfedezéseit, s él a képalkotás szabadságával, amelyet e törekvések hoztak a képzőművészetbe. Nem folytatója, csak örököse ennek a szabadságnak; egyéni és sajátosan humanista művészetet csinált belőle. Az elmúlt tíz év kiállított művészi termése azt mutatja, hogy szobraiban — a műfaj ősi témája — az emberi test formái mindig felismerhetőek. De a naturálissal azonosítható szobrászi testformák a torzítás lehetőségének teljes szabadsága miatt mély és sokoldalú gondolatok hordozói lehetnek. „Harcos" című szobrának feje csupán egy hatalmas hasított seb, s ennek hatását a végsőkig fokozza a reneszánsz szellemben gyönyörűen mintázott test.

Picasso életművéhez hasonlóan, az ő művészetét sem lehet stíluskategóriákba zárni. Egyidőben különböző stílusú műveket is alkot, másokban pedig az előbbiek szintézisére törekszik. Művészetének stílusgazdagsága valószínűleg témavilágából következik. S ez nem több, mint az álló, ülő és fekvő emberi test. E három alaptémában fausti problémákat fogalmaz meg, s a születés és halál, az élet végső értelméről kérdez. Ősi probléma ez: olyan régi, mint maga az ember. De az ősi kérdés új értelmet és új formát kap Henry Moore szobraiban. Öreá is illenek a XVI. századi humanista, Francesco Berni Michelangelóról írt szavai: „Ei dice cose, et voi dite parole" — Ti szavakat mondtok, ő dolgokat mond.

A magyar nyelv megkülönbözteti a „teremtés"-t az „alkotás"-tól; a kettő azonban egy gondolati tőről, a „létrehozás" emberfölötti, illetve emberi tevékenységéből fakad. E koncepció Henry Moore szobraiban vissza-visszatér. Teremtés és alkotás, mint valóság és művészet viszonyának problémája nem szavakkal is elmondható témaként, hanem a szobrászi forma lényegeként tükröződik. S ez az elvontnak tűnő probléma elsősorban nem a filozófia, hanem a pszichológia ihletése. Egy sorozatnyi kisplasztikában az anya és a gyermek viszonyával foglalkozik. Itt azoknak az ellentétes érzelmeknek harcát ragadja meg, amelyet a freudi pszichológia „ambivalenciá"-nak nevez. Állapotos asszony szobra az öröm és a kín szobrászi megfogalmazása, s ebből akaratlanul is a természetben örökösen végbemenő változásokra, születésekre, harcokra és halálokra asszociálunk. A Golgota hagyományos ábrázolására és indián totem-oszlopokra egyként emlékeztető Glenkiln-kereszt és a hozzá készült Fölfelé ívelő motívumok nemcsak keresztény és pogány, phallikus és misztikus elemek szintézisre nem törekvő összefonódása, hanem az emberi és tárgyi, a szerves és az építészeti elemek diszharmonikus egysége is. Az emberi test lehet a kereszt és a kereszt lehet az emberi test; ez a „biomorphikus" jellege Henry Moore újabb műveinek.

A szobrok nagy része szabad térbe kívánkozik. Mondanivalójukból sokat veszítenek a kiállításon. Az egyik fekvő nőt ábrázoló bronzszobrot a csípőnél elvágott két darabban öntötték. Több méteres távolságból — a kettő közti űr ellenére is — teljes emberi test látványát adja. De ugyanakkor valamivel többet is: a fekvő női test önmagában is tájkép, völgyekkel és dombokkal. A szobor és a környező természet így élő és organikus egész: „teremtés" és „alkotás" tökéletes harmóniája ez; a tájban tükröződik a szobor és a szoborban a természet. Még inkább nyilvánvaló ez úgynevezett „lyukas szobraiban", amelyeken a tájképi és szobrászi élmény kalácsként fonódik egybe.

Ez a sajátos szemlélet egyedülálló ma a művészetben. Henry Moore valószínűleg a XVIII. századi angol kertépítő művészek nyomán jár, akik kertjeiket úgy tervezték, hogy az a szabad és kötetlen természet impresszióját adja. A rousseau-i romantika rokonai voltak ők. Az angol táj ihlette meg Turner, Constable és Bonnington művészetét: mennyi minden olvasható ki Turner tájképeinek ködös tereiből... E művészeti hagyomány követése az, ami Henry Moore szobrainak nemzeti jellegét adja, s egyben jelentőségét az európai képzőművészetben is.

Noszlopi György

PAVLOV DIADALA

Az orosz tudós, mint ismeretes, a kondicionált reflex elvét állította fel, meggyőző módon bizonyítva kutyákon, amit — kiderül — embereken is bizonyíthatott volna. A pavlovi kutyák gyomornedvükön keresztül váltak világhíressé. Ha megszólalt az etetést jelző csengettyű, a feltételes reflexek működésbe léptek akkor is, ha a csengetést nem követte a tányér. Akadnak a kommunista újságírók között olyanok, akik nyilván megirigyelték a pavlovi kutyák világhírét. Gyomornedveiket, pontosabban idegeiket, nem a csengettyű, hanem egyes gondolatok, vagy szavak ingerlik. Ha olyan szavakat hallanak, mint *béke*, vagy *kapitalizmus, ellenforradalom*, vagy *Wall Street, Lenin*, vagy *szocialista realizmus*, rögvest megindul nyálképződésük. Mulatságos, hogy milyen különös inger váltható ki amaz egyszerű szavakkal is, mint például *emigráns*, vagy *disszidens*. A kommunista újságíró szeme előtt megjelenik az a gonosz lény, aki eladta lelkét az ördögnek és szövetséget kötött az amerikai imperializmus háborús lovagjaival, hogy rombadöntse békés és boldog, épülő-szépülő hazáját. S míg a pavlovi kutyáknál a reflex csupán feltételes volt, egyes kommunista újságírók számára a reflex kötelező pártvonal. Csont helyett egy elképzelt emberi alakba harapnak.

A kondicionált reflex eme klasszikus példáját figyelhettük meg a minap a magyar sajtóban, nem sokkal David Carvernek, a nemzetközi PEN Klub főtitkárának budapesti látogatása után. Nyugaton általában úgy gondolták, hogy ez a látogatás hasznos gondolat volt, okos cselekedet. Ha mást nem, annyit elért, hogy egy sereg magyar író találkozhatott azzal a férfival, aki a PEN eszményeinek képviselője, a klub alapokmányának őre. (Mellékesen jegyezzük meg: a magyar PEN mindeddig nem fordította le és nem adta közzé ezt az alapokmányt.) Nyugaton sokan úgy vélték, hogy Carver találkozása az írókkal — persze nem a hivatásos pártfunkcionáriusokkal — közvetlenné és gyakorlativá teszi a magyar írók kapcsolatát a világ irodalmával és íróival.

Ám alighogy David Carver elhagyta Magyarországot — ahol egyébként vendégszerető módon és barátian fogadták —, a pavlovi reflex működni kezdett.

Barabás Tamás, egy fiatal újságíró, aki elég sok időt töltött Angliában ahhoz, hogy megérezze és megértse vendéglátóinak baráti kedvességét és figyelmét, nyomban megtámadta a főtitkárt. Angolul és magyarul egyszerre írt cikket, hajthatatlan bátorsággal ismételvén meg azt, amit előtte már annyiszor megismételtek, hogy tudniillik a magyar PEN Klubot 1958-ban azért függesztették fel nemzetközi tagságától, mert bizonyos emigráns írók rágalmazó hadjáratot indítottak el ellene és sikerült a nemzetközi PEN választmányának jámbor és hiszékeny tagjait félrevezetniök. A szólam nem új: a félrevezetés kitűnő magyarázat, amikor az igazságot taktikus elhallgatni. Mert Barabás Tamást nem túlzottan zavarja az a tény, hogy az idézett felfüggesztést *sohasem tették közzé Magyarországon*, mindaddig legalábbis, amíg a magyar PEN-t vissza nem vették a nemzetközi szervezetbe. Orwelli fordulat: a magyarok hirtelen ünnepelni kezdik visszafogadásukat egy olyan szervezetbe, amelyből — sajtójuk szerint — soha senki nem zárta ki őket.

Annyiszor elmondtuk, de talán nem árt mégegyszer megismételnünk: a magyar PEN Klubot alapos vizsgálat után egy, *a nemzetközi választmány kiküldötte Ötös Bizottság függesztette fel*, melynek tagjai között egyetlen emigráns író sem volt; mi több, ez a Bizottság még tanúnak sem idézett ilyen írót. A magyarok felfüggesztése azért történt, mert a boldogult Bölöni György és a boldogtalan Rónai Mihály András őszintén bevallotta, hogy szervezetük hosszú éveken át csak Potyemkin-szervezet volt, s megszegte a PEN Klubok ügyvezetésének legelemibb szabályait is. E felfüggesztést egyhangúan döntötte el *André Chamson*, az akkori nemzetközi elnök kollégáival együtt, akik között a holland, a nyugatnémet és az indiai PEN képviselői, valamint a nemzetközi főtitkár szerepeltek. Miért van szüksége Barabás Tamásnak e régi ügy felélesztésére? Azért, valószínűleg, mert sürgős kényszert érez, hogy önmagát — és olvasóit — mégegyszer meggyőzze ártatlanságáról, holott jól tudja, hogy nem ártatlan. De hozzátartozik ez a népi demokratikus rituáléhoz, mely az igazat csak akkor tudja bevallani, ha a Központi Bizottság elrendeli a nyilvános önkritikát. De ha már Barabás Tamás beszél a múltról, tegyünk hozzá mi is néhány szót, — az igazság kedvéért.

A magyar PEN-t visszavették a nemzetközi közösségbe. David Carver budapesti látogatása újabb lépés volt a rehabilitáció útján: közvetlenül tárgyalhatott magyar írókkal és felvethette a még mindig börtönben lévő írók fontos ügyét is. Kár, hogy Barabás és elvbarátai arra használják fel Carver útját, hogy a megbékülés folyamatát akadályozzák. Azzal, hogy a száműzött írókat okolják olyasmiért, amiért nem ők felelősek, ami a nemzetközi PEN igazságos és pártatlan döntése volt. Barabás és társai igen könnyen újabb fegyelmi eljárást hívhatnak ki maguk ellen, a magyar PEN ellen.

Ha a PEN-ben akarnak maradni, jobban teszik, ha betartják a nemzetközi jó modor legelemibb szabályait.

Tábori Pál

JERZY ANDRZEJEWSKI

JEGYZETEK

Ismeretes, hogy a varsói „Polityka" című hetilapot a lengyel pártbürokrácia részéről heves támadások érték; az újság szerkesztőjét leváltották. A támadások főoka a „Jegyzetek" című cikksorozat volt. A „Jegyzetek" szerzője, Jerzy Andrzejewski, a „Hamu és gyémánt" írója, a jelenkori lengyel irodalom egyik legnépszerűbb alakja, aki a magyar forradalom után — a forradalom leverése elleni tiltakozásként — kilépett a pártból. Az alább közölt kivonatok a „Polityká"-ban jelentek meg.

Csütörtök

Mindazok, akik megvetéssel, mi több politikai gyanakvással eltelve közelednek az alkotó kísérletek és kutatások szférája felé, az újra való törekvést s e törekvés eredményeit is a „közérthető művészetet a tömegeknek!" — jelszavával próbálják eleve diszkreditálni. Korszerű művészetet a tömegeknek? Igen! E követelményt tagadni bűnös ostobaság volna. Nemcsak jó irodalom, jó zene is kell a tömegeknek. De vajon eszébe jutott valaha bárkinek, hogy országunk iparosítása kapcsán feleslegesnek nyilvánítsa a tudósok kutatólaboratóriumait? A Ruch Muzyczny egyik legutóbbi számában idézték Luigi Dallapiccola olasz zeneszerző találó meghatározását: *„Ha valaha kimondanánk, hogy a sok és sokféle irányzat helyett csupán egyetlen, általános irányzat létjogosult, úgy e határozat napja a művészet végnapja lenne."* Hasonlóképpen úgy tűnik, hogy abban az országban, ahol a művészi kísérletezés ma megszűnik, ott holnap már csak a tegnapelőtt művészetét népszerűsíthetik.

Szombat

Tegnap este résztvettem a Zwyciesto (Győzelem) téren rendezett ifjúsági tömeggyűlésen. Már este hatkor a város minden részéből özönlöttek a fiatalok — javarészt diákok — és mire a gyűlés megkezdődött, csaknem százezres tömeg szorongott a téren. A *Sztandar Mlodych* riportere egészen helyesen írta másnap: *„A lángoló fáklyákkal szegélyezett emelvényen a Lengyel Egyesült Munkáspárt, a Szocialista Ifjúsági Szövetség Központi Bizottsága és Varsói Bizottsága, valamint a Lengyel Diákszövetség képviselői foglaltak helyet."* Elképzelem, hogy az emelvényen állók szeme elé lenyűgöző kép tárult: a *„Béke és Szabadság"* jelszavával felvonuló százezer fiatal; fiúk és lányok, lángoló fáklyák, kibontott zászlók, feliratok — s mindez a lehulló alkonyat árnyékában, ami az alkalom ünnepi jellegét, ha lehet, még fokozta. Én azonban nem az emelvényen, hanem a téren álltam. Következésképpen nem hallottam a beszédeket, mert a térre nem szereltek fel mikrofonokat, vagy pedig a mikrofonok nem működtek.

Körbejártam a teret. Az emelvény, a fáklyafényben, megkapóan szép volt. Sajnos, néhány perc elmúltával azonban már senkit sem érdekelt, hogy tulajdonképpen mi történik. Azok, akik közvetlenül az emelvény előtt álltak, hihetőleg hallottak valamit a beszédekből, mert időnként lelkesen felkiáltottak, s kiáltásukat „add tovább" alapon kisvártatva az egész tér visszhangozta. A már említett riporter másnap ezt írta: *„A Szocialista Ifjúsági Szövetség Központi Bizottságának határozatait a nagygyűlés viharos lelkesedéssel fogadta."* Az emelvényről talán valóban így látszott. Ám, lenn a téren én semmiféle lelkesedést nem tapasztaltam. De miért is lelkesedett volna bárki, amikor senki, semmit nem hallott? Én inkább azt tapasztaltam, hogy a serdültebb ifjúság nagy része jóval a gyűlés vége előtt elszéledt, s ami a helyébe tódult, az érzésem szerint, városunk huligánjainak teljes létszáma volt. A téren maradt diákok, főként a kisebbek, ugyancsak buzgó tevékenységet fejtettek ki. Hagyján, hogy mindenütt kis csoportok fogództak körbe és tánccal űzték unalmukat. De mások botokat hajigáltak, vagy csatárláncot formálva gázoltak bele a tömegbe. Később égő fáklyák repültek a légen át, majd a lányokat riogatták az égő fáklyákkal és lőn irtózatos visítozás, ordítás és jajveszékelés. Középiskolás fiam utóbb azt mesélte, hogy osztálytársaival körbefogódzva védték lányismerőseiket, s ugyancsak körbefogódzva törtek utat a tömegen keresztül. Kislányom hajadonfőtt érkezett haza, kalapját leverték fejéről. Barátnője rosszabbul járt: iskolai jelvényét borotvapengével vágták le, s e művelet közben felhasították kabátját.

A gyűlés vége felé ismét sikerült megközelítenem az emelvényt, s láttam, hogy ott a legnagyobb rendben állt minden: az úttörők, a zenekarok, a rendőrök.

Bármiféle félreértést elkerülendő: nekem nincsen rossz véleményem ifjúságunkról. Úgy vélem, hogy a mi ifjúságunk csodálatos. De a tömeggyűlések rendezőiről rossz a véleményem.

Vasárnap

Mélységes örömmel olvastam a mai újságokban, hogy a Legfelsőbb Bíróság elutasította a feleséggyilkosság vádja alól egyszer már felmentett Tarwid professzor ügyének újratárgyalását. *„Az ügyben* — egyebek között így szól a Legfelsőbb Bíróság indokolása — *több kétséges és felderíthetetlen helyzet szerepel. Az elv, mely szerint a vádlott, míg bűnössége be nem bizonyult, ártatlannak tekintendő, azt követeli, hogy a kétséges motívumokat a vádlott javára értelmezzük."* Egy merev jogi indokolásból csak ritkán csendül ki ily messzehangzó humanista üzenet. Szívbeli elismerésem azoknak, kik e szöveget fogalmazták!

Jómagam igen figyelmesen követtem Tarwid professzor bűnügyének tárgyalását, s nekem, a laikusnak is feltűnt a sok tisztázatlan helyzet, a bizonytalan tényállás és a kellő lélektani motívumok hiánya. Csak ámultam azokon az embereken, akik oly könnyű szívvel ítélték eleve bűnösnek ezt a vádlottat. Úgy vélem, van egy embertípus, akiben az a vágy, hogy egy másik embert megalázzon, éppoly elementáris, mint, mondjuk, a lélegzés szükséglete. Alantas vágyait rendszerint elnyomja s csak az igazságszolgáltatás árnyékában meri szabadjára engedni: a „halált a gyilkosra!" — felkiáltásban legtöbbször a bűnöző hajlamú ember vérszomjas ösztöne talál kielégülést. Lehet, hogy túlzok, ám a halálbüntetést sürgető hangokból én mindig hallani vélem a bűnöző titkos óhaját is.

Szerda

Nem érdemes sokat vitáznunk azon, hogy a nagy emberek között ki a legnagyobb. Mégis, ha feltétlenül válaszolnom kellene arra a kérdésre, hogy a huszadik század nagy alkotói közül én kit tartok a legtöbbre, úgy — a Proustot, Thomas Mannt, Einsteint, Picassót vagy Stravinszkijt megillető tiszteletem fenntartásával — azt felelném: Charlie Chaplint. Korunkban egyedül neki sikerült a szellemi és művészi alkotást egyesítenie az univerzalitással — éspedig a szó legszebb és legnemesebb értelmében. A karakter, melyet teremtett, legendává vált, közös kincsünké, talán még sokkal inkább, mint Don Quijote, Robinson, Gulliver, vagy Alice Csodaországban. Jómagam nem is annyira Chaplin zsenijét bámulom, mint zsenijének merőben szokatlan jellegét, melyet talán csak Shakespeare univerzalitásához tudnék hasonlítani. Chaplin mindenkihez szól: gyermekekhez és vénekhez, egyszerű, primitív népekhez éppúgy, mint a kifinomult elmékhez... Mert a legmagasabbrendű, a legelvontabb dolgokat a mindennapos élet egyszerű, sőt banális eseményein keresztül képes megközelíteni.

Korábbi filmjeinek egyikében van egy jelenet: Chaplin, a katona, miután őrszolgálata befejeződött, zuhogó esőben visszatér bunkerjébe. Mielőtt belépne, aggályos gonddal törölgeti sáros csizmáját (a rend, a rendszeresség és a pontosság utáni vágyakozás minden filmjében fontos szerepet játszik), majd miután dolgát jól végezte, büszkén belép — nyakig a vízbe, mely időközben elöntötte a bunkert. Íme, egy Chaplin-dráma, dióhéjban. Chaplin világában él és cselekszik minden tárgy: a cipőfűzők, a bútorok, a fák, a gépek; a világ egy óriási, dühöngő dzsungel, ahol az ember el van veszve és hasztalan botorkál, békességet keresve. Ugyanabban a filmben, Charlie, a katona, akit a németek kergetnek, elrejtőzik egy romos vidéki kastélyban. Felrohan a lépcsőn, beront az első szobába és lélekszakadva magára zárja az ajtót. Nem veszi észre, hogy abból, amit védfalnak hitt, immáron semmi nem maradt — csak az ajtó. Ez a jelenet (mint oly sok más Chaplin-jelenet) első látásra rettentő mulatságosnak tűnik. Ám mikor másodszor láttam, bár ismét nevettem, nevetésem már nem volt oly gondtalan. És harmadszorra már csak Horodniczy szavai jártak az eszemben: *„Mit nevetsz tulajdonképpen? Magadat neveted ki!"*

ENCZI ENDRE

Két világrész között

A gépet, amely kecsesen kitárt szárnyakkal ágaskodott a londoni repülőtér betonján, senki sem képzelte óriás szöcskének. Rendeltetése sem az volt, hogy az öreg föld vérét szívja ki, de az sem, hogy a duzzadt, érett felhőket rágcsálja. Ez az utóbbi ugyan szemléletesebbé tenné a képet, de erre sem gondolt senki. Hajnalban nincs hasonlat, szókép, képzettársítás. Csak szürkeség, hosszú szálú eső, ahogy összevarrja az égi és földi szomorúságot.

Az utasok elindulnak felfelé a repülőgép lépcsőjén. Mindenki alkatának, nevelésének, esetleg megváltozott és jelenlegi állapotának megfelelően. A perzsabundás, feketeruhás, bánatos özvegy kegyeletteljesen, mintha saját koporsója után lépegetne. A középkorú házaspár könnyedén mozog. A nő világoskék kabátjának bolyhai között tompán fénylenek az esőcsöppek. A férfi rozsdás bajuszkájával, pávatollas posztókalapjával tíz évvel fiatalabbra erőlteti magát. Apró, de határozottan durva kézmozdulattal tuszkolja maga előtt a feleségét. Nyilván hazug ember, karrierista, vagy nőcsábász. Mit jelent karrieristával utazni a levegőben? Ki tud erre válaszolni? A kabalisták és a jósok is tehetetlenek az ilyen komisz, kínzó időszerű kérdésekkel szemben.

Az idős üzletszerző lassan, megfontoltan veszi a lépcsőket. Sötétszürke kalapja alól kopott ezüsthaj csúcsosodik a nyakára. Degeszre tömött fekete irattáskáját mereven tartja bal kezében. Mit árul a derék üzletszerző? Textilt, autót, vagy ingatlant? A gazdag tájékoztatókon kívül az eladáshoz szükséges cáfolhatatlan érveket is visz magával a tengerentúlra. Minőségi áru, minőségi érv, — ezzel a felkészültséggel nem nagy sikere lenne a világpolitikában. Megbízható, komoly ember. Ezért kénytelen textilt, autót, vagy ingatlant árulni.

Mögöttem többen is jönnek. Hallom, de nem látom, mert nem fordulok vissza. Hátrafordulni rendkívül kockázatos. Erről különböző történetek keringenek az emberiség emlékezetében. Elég, ha Lót családjának megrázó esetét említem, és hogy ez mit jelent a civilizáció jelenlegi fokára alkalmazva, — egyszerűen kiszámíthatatlan.

A gép finoman megrázkódik. Minden huzalában, csavarában apró bizsergések futkároznak. Nem óriás szöcske. Egyébként előbb sem volt az. Egy ichtiosaurus riszálja magát. Úgy látszik, a szürkületben is születnek képek. Igaz, hogy erőtlenek és kényszeredettek. Ezzel szemben ki meri állítani, hogy Ady, József Attila, Verlaine, Byron hajnalodóban papírra vetett képei szürkék és fáradtak voltak? Könnyű volt nekik — mondta egy pesti költő barátom —, próbálták volna csak a mi tehetségünkkel... hol a föld, hol a föld? Tegnap két repülőszerencsétlenségről adtak hírt a lapok. Halottak száma száznyolc. Ugyanakkor az élve leszállók száma ismeretlen. Kár, hogy ezekről nincs értesülésünk. Általában a halottakról többet tudunk, mint az élőkről. Az utasok között volt — mondja majd a jelentés — egy emigráns magyar író is, akinek... tekintettel halála körülményeire, hatvan szót áldoz az emlékezet. (Ugyanez a személy párnák közt elhunyva tizenkét szó...)

Mindannyian a Biztosító Társaság kezében vagyunk. Elvégre az élvemaradtak jövedelmezik a milliókat. A halottakon csak a temetkezési vállalatok gyarapodnak. Miért nem egyesülnek az életbiztosítók a halottföldelőkkel? Csodálatos, hogy eddig senki sem gondolt erre a végletes, de teljesen kockázatmentes vállalkozásra. Ami elveszik a réven, megtérül a vámon. Remélhetőleg a Londonból hozott levendulakölni vámmentes. Saját használatra, kérem. A feltételezés is nevetséges, hogy egy olyan személy haszonszerzés céljából hoz magával két deci kölnivizet, aki az életre és a halálra szövi üzleti elképzeléseit.

A repülőbáj, akit közkeletű nyelven magyarul sztyuárdesznek neveznek, mosolyogva, de szakszerűen közli, hogy a gép a tengerszín fölött négyezerkétszáz láb magasságban repül. — Mami, hallod? — lelkendezik mögöttem egy gyerekhang — négyezerkétszáz... Ilyen magasságban már nyugodtan hátra lehet nézni. Négyezerkétszázon nem érvényes az a sok rémtörténet, amit a hátrafordulókról beszélnek, — Maradj csöndben — így az anya, a vörösesszőke hajú, tíz éves gyerekhez —, ilyen magasban nem illik kiabálni.

Miféle illemszabályok ezek? Ötezren már ordítani is lehet, a földön tombolni is szabad, csak éppen a tengerszíne fölött négyezerkétszázon kell következetesen hallgatni? Egyébként tessék tudomásul venni, hogy a tengernek még a színét sem látni, csak bodrosra fagyott felhőnyájakat. Ezt, már ami a tenger színét illeti, nem lehet semmiféle nyelvre lefordítani. Isten ne verjen meg, de a magyaron kívül minden más nyelvnek áttörhetetlen korlátai vannak.

Fölöttünk az űr az ő kísérleti terepével és a teológia, alattunk a tenger, a cápa és a valóság az ő hidrogénbombájával. Közöttük a gép négyezerkétszáz láb magasságban, amint békés együttélésre törekszik az alsó és felső régióval. Adja Isten, hogy még néhány órát tartson a koegzisztencia.

Egy vén révésznek ócska csónakán
Ült hat tudós és azt beszélgeték,
Hogy Isten nincs és hisz a nép.
A csónak roppan szól a vén,
No lám, ha úszni tudnak, hát ússzanak.
Jaj Istenem, kiáltott egyszerre mind a hat.

Szerzője Várady Antal, de lehet, hogy más, hozzá hasonló. Törvénybe kellene iktatni, hogy négyezerkétszáz láb magasságban hiányos műveltségért senkit se lehessen felelősségre vonni. A vers megtalálható a Magyar Költészet Kincsesházában. (Megjelent Lampel és Wodianer kiadásában, 1912.) Szavaltam én, negyedik elemi osztályos vizsgámon. A választás azért esett erre a versre, mert raccsoltam és ebben a versikében aránylag kevés az r betű.

Ilyen magasságban számolni kell a meglepetésekkel. A bánatos özvegyről kiderülhet, hogy álcázott démon, az őszhajú üzletszerzőről, hogy sebészprofesszor, szívek, vakbelek alázatos szolgája, esetleg időjós, vagy nyugdíjas kém. És az ember saját magáról is kideríthet egyet-mást, ha alaposan utánagondol. Senki sem azonos önmagával. A Magyar Költők Kincsesházát talán nem is a Lampel és a Wodianer adta ki, de az biztos, ha most valami kegyetlen fordulat állna be az életünkbe, akkor a két derék kiadót magammal vinném cápák, tintahalak, moszatok és atomhajtásos tengeralattjárók közé.

Hat tudós egy rozoga csónakban. Például Einstein, Bertrand Russell, Galilei, Marx, Pasteur és Gerber Karcsi az V. ából, de ő egyelőre csak a B-betűig jutott el, addig tanulta meg a Családi Kis Lexikont. A kiindulás teljesen hibás. Nincs olyan vén révész, akinek ócska csónakjába bármiféle tudós be is szállna.

A repülőbáj bérmosollyal enni ad. Jancsi és Juliska saját szempontjából a magas kalóriafogyasztásnak semmi jelentősége. A marhasültet újabb magasságjelentéssel és időjelzéssel körítik. Ebből csak a sült ellenőrizhető. A két part között valahol elveszett a magasság- és időérzék. A vörösszőke gyerek csámcsog. — Ötezer lábnál ne csámcsogj — inti az anyja —, meghallják az angyalkák.

Az angyalszárny, amióta angyal az angyal, még nem vált el a testtől. A repülőgép szárnyával előfordulhat ilyesmi. Ötezer láb magasban senki sem csámcsog. Az étel lassan és hangtalanul forog a szájban. A légcsavar odakinn hangosan és láthatatlanul.

A gyerek a mellékhelyiség felé tört. Útközben a bokámba rúg. — Semmi, nem számít — mondom megbocsátóan — és őszintén így is érzem.

A földtől mind magasabbra rugaszkodva egyenes arányban nő a megbocsátás érzése. Megbocsátok az ellenem vétőknek, és ami még fontosabb, megbocsátok azoknak is, akik ellen én vétettem. Szerencse, hogy ez még leszállás előtt jutott eszembe. Leszállás után ez a megállapítás érvényét veszti.

A gép fordul, fordul a föld. A légcsavarok lassabban forognak. Az utasok készülődnek. Gémberedett karjukat kabátujjaikba bökdösik. Micsoda esztelen önteltség. Ezek nem olvasták, hogy 1937-ben egy repülőgép közvetlen leszállás előtt műszaki hiba következtében...?

Gurulunk, gurulunk a betonon, de ez még mindig mozgás, mozgás, mozgás... aztán lassan megállunk. A gépből elszáll a lélek, az ember lélegezni kezd. Micsoda rendkívüli és ritkán visszatérő pillanat, amikor e földön biztonságban érezzük magunkat.

A bánatos özvegy lassan lépdel lefelé a lépcsőn. A pávatollas tenyerével nógatja a feleségét. Az üzletszerző megfontoltan teszi lábát a talajra. Az özvegy nem démon, az üzletszerző nem orvosprofesszor, a pávatollas csak udvariatlan férj. Semmi és senki sem változott. Minden és mindenki azonos önmagával.

— Milyen volt az út? — kérdik a rám várók a repülőtér csarnokában.

— Semmi az egész — felelem — manapság...

(Mert így szól, aki férfi, így mond, aki hős.)

HATÁR GYŐZŐ

A FELTALÁLÓ

„Üdv, üdv, üdv Cid Hamete Benengelinek — aki a Nagy! Akinek „Castilia csókolja kezeit! — los manos! — és Aragónia csókol- „ja lábait — los pies!... Segoviában bénák járulnak elébe és „ő megajándékozza őket a Csudatevő Csutakolóval!... Avilában „bűvöserejű, kifújt Szárcsatojást adományoz a San Fulmigulan „de Vasco Trapaza-Rendnek, amely csudatékony erővel mindad- „dig megvéd a kardtól, amíg csak ép és héja nem repedt... „Valladolidban fájdalommentes klistélyt ajándékoz Don Pedro „de Alicante főlovászmester nemes nejének, mely gyengéden „megkerüli az aranyeret. Sokat sorolhatnék még fel, Toledó- „ban a ‚Lesből Csapó Légycsapót' Aranjuezben a ‚Fedővel El- „látott Edényt', Alcalában az ‚Éjszakai Orrhuzagolót és „Szebb Formára Nyújtót', Santiagóban a ‚Szálkanélküli Fog- „piszkálót'..."

(a Kommentátorok Kommentátora)

Esténként a Kommentátorok Kommentátorát olvastam, nappal meg a csudálattól és a szent örömtől ittasultan, szédülten csavarogtam Montechiasso utcáin. Ebben az emelkedett lelkiállapotban akadtam össze honfitársammal és régi ismerősömmel, akinek jóideje Monfalconeban az a híres kegyszer- és halászszerszámkereskedése van; és most, Montechiassóban lázasan tudakolta a városházát: sürgős dolga van a Municipalitán.

— Sürgős dolga, a Municipalitán? Talán a montebiancastronei templom közepén folyót akar keresztülvezetni és mellette egy újabb kegyszer- és halászszerszámkereskedésre kér engedélyt...?!

— Nem. Mióta rájöttem, hogy a halászok nem elég ájtatosak, a papok pedig keveset halásznak ahhoz, hogy eltartsanak egy kereskedőcsaládot, elhatároztam, hogy feladom az üzletemet.

— Feladja?! És mihez fog?

— Már fogtam is — hangzott a bizakodó válasz. — Egy találmányomat akarom sürgősen bejegyeztetni, utána tárgyalok a gyárakkal és a pátenssel átruccanok Amerikába.

Elképedtem. Amerikába...? Mindig véghetetlen alázattal pillantottam fel azokra, akik önfeledt költő módjára játszanak az elme, a kitalálás nemes hangszerén, én ennek a muzsikának csupán meddő rajongója vagyok. Illedelmesen érdeklődtem találmányának mibenléte iránt és megtudtam, hogy az egy roppant arányú talajfűtés: az altalajvíznek a talajgázzal való felforralása, röviden — gyúléggel való altalajgőz gáztávtápfűtés. Szemem felcsillant hallatára, bár majd beletört a nyelvem; én persze, az én szegényes sütnivalómmal kályhákat képzeltem elsőre, behemót kályhákat minden utcasarkon, amelyekkel nyakra-főre fűtik a földet, mint a poklot.

— Kályhák? No ne-eeem — ütötte el barátunk és felnevetett. — Nehogy valami központi talajkazánra gondoljon; hanem hogy egy hasonlatot mondjak, itt Montenefastában élt egy jámbor, Montecozzo nevezetű, aki a fázóslábú embereknek kieszelte a talpak fűtését, hát ez is valami hasonló, csak az én montenefastai emberem elpepecselte a dolgát: ahelyett, hogy mindjárt a talajt fűtötte volna, apró telepeket épített be a cipősarokba, nem tudom, elképzeli-e; szárazelemet, ami naponta cserélhető. A kettős talpban ellenállásrendszert vezetett végig, gondoljon csak a villanymelegítőre: csikorgó télben, a legnagyobb hóban barátságosan temperálta volna a csizmahőmérsékletet és már élénken érdeklődtek iránta a lombardiai cipőgyárosok.

— No és mi lett belőle?

— Nem vált be neki, úgy kellett leamputálni: szénné égette. A saját lábát. Majdnem úgy járt, mint egy monfalconei díszlakatos, akinek egy fehérorosz emigráns bárénekes adta az ötletet, volt gyógykovács, rosztovi. Ez a lakatos sodronyrugókat épített bele a sarkakba és ezzel a lépésszaporítóval (vagy mondjuk, saroksebesítővel) háromszorosára fokozta volna a gyalogló emberiség sebességét. A lakatos nem volt buta ember, a sarokruggantyúk a lépő láb alatt kirúgták volna magukat, mint a harmonika (vagy mondjuk, mint a felegyenesedő samunadrágja) — és a gyalogló emberiség óriási szökdécseléssel, háztetőkön át, szakadékokon keresztül szaladhatott volna ügyes-bajos dolga után.

— No és mi lett belőle? — kérdeztem bizonyos belső izgalommal.

— Nem vált be neki: az első alkalommal, amikor futásnak eredt, többé nem tudott megállni és a monfalconei Annunziata-templom kupoláján úgy beverte a fejét, hogy szörnyethalt. Ugyanez a rosztovi gyógykovács-bárénekes mesélt nekem egy másik, monteminianói mechanikusról, ki is tűzszerműszerész segédgyakornoki minőségben tanúja volt a városi Tűz- és Rendészeti Oltóhivatal kísérleteinek Montesinistrában, ahol egy Ermete Ghiribondo nevű atyafi, foglalkozására nézve kántor (és főfinánclábszakértő), a tűzoltó-alarmot akarta meggyorsítani. Micélból a tűzoltólétrák tolómasináját hozzákapcsolta az autók kuplungjához és ahogy az autó be-kiiramodott, már tolta is a létrát az égnek, a csővezető a tetején már mászott is, már vezette a csövet, nyitotta a csapot, a csap már lövellte a vizet: gondolja el! Alig jelentik a tüzet és égnekálló, robogó létrákról a tűzoltók Montesinistrában már két sarokkal előbbről lokalizálják.

— És, és? mi lett belőle?! — szaladt ki a számon; és odafordulva, bambán megtorpantam.

— Nem vált be: felfordult neki, vele. A sebességnek ez a gyermeteg rajongása már sokakat elcsábított — tette hozzá fölényesen — és jóideig maguk sem gyanítják szegények, mennyire hasonlítanak ahhoz a montebiancastronei borbély-ortopédműszerészhez, akit elragadott ez a világszerte divatos orvosi jelszó, a bajmegelőzés és hogy rövid legyek, a természetesnél messze tökéletesebb műlábainak úgy akart érvényt szerezni, hogy meg akarta kurtítani az egészséges lábúakat, még fiatal korban; ha az ő elgondolása győz, a csecsemőknek úgy irtották volna a lábát, mint Mecsnyikov akarta, a vastagbelét. A sebességet azonban nem ott kell erőszakolni, ahol indokolatlan — (csillant fel ihletett fénnyel a szeme, én beleborzongtam) — hanem ott, ahol bizonyos idő óta visszaesés tapasztalható. A vasutaknál.

— ?!

— Úgy van, a vasutaknál. Hiába veszkődünk elmés menetrenddel, hiába bajlódunk áramvonallal, ha a vasút alapötletéből nem küszöböljük ki egyszer és mindenkorra az összeütközés lehetőségét és meg nem oldjuk a szembehaladás problémáját. Például én — de én magamról nem beszélek, én még akkor a poloskamentes ágyvasalással foglalkoztam: élt itt Montesanspiritóban egy műszaki-féle egyén, bizonyos Guglielmo Boccasecchi, nagyon zárkózott és mondják, kissé bogaras, mint a lángelmék általában. Boccasecchi nem kísérletezett áramvonalas bádogmaskarával a mozdonyokon és (ahogyan a kegyelet megőrizte szavait) az ilyen áramvonalas mozdonyok hasonlítanak annak a monsansebastiani félbolondnak az agyszüleményeihez, aki még a múlt században, a mi nagy Sancapellink előfutárjának képzelte magát, ezt hallgassa meg. Hogy a tehéncsordák az első vasutaktól meg ne vaduljanak, vasbádogból óriási tehénmaskarát akart ráhúzni a mozdonyra, a dugattyúk csüngtek volna rajta, mint a kétfele fityegő, duzzadó emlők a tehénen — ezt persze csak a pihenés derűs perceiben mondta volt tanítványának, egy Sancapelli nevű szerencsés flótásnak, aki akkor Montepioggiában fiatal forgalmista volt és amikor állomásfőnök lett, elhatározta, hogy megpróbálja —

— No és sikerült?! — lestem a megváltó szót, amint a fiatal forgalmista régi álmát valóra váltja.

— és két használaton kívüli pályafelvigyázó kézihajtánnyal megkezdte a kísérleteket. Elhanyagolta feleségét, aki elvált; vagyonkájának nyakára hágott. Ám ha a montepioggiai éjjeliőr az ablaka alatt elordította az éjfélt, nem sejtette, hogy a virrasztó tudós asztalán olyan tervek születnek, amelyek fenekestől fordítják fel világunk arculatját. Ehhez egy Boccasecchinek, egy Sancapellinek kellett jönnie. A vasút összeütközés-mentesítése. Micsoda jelszó! Vasúttársaságok jártak hozzá, kunyorálni, rettegő tőkecsoportok, akik attól tartottak, hogy máról holnapra ócskavas lesz a vasút, kínáltak pénzt, vagyont, filmszerződést, hagyná abba, álljon el —

— és? és?

— Montepioggia agg állomásfőnöke, féllábbal nyugdíjban, rendületlenül folytatta korszakos kísérleteit. Első görpörgettyűs, alfelnyomtávú hajtánykísérleteit olyan siker koronázta, hogy még a legkétkedőbbek is elhallgattak, tele volt nevével egész Lombardia. Az egész lényegében nem volt egyéb, mint hogy a vonat tetején, annak teljes hosszában vágányokat fektetett, maga a mozdony is egy szörnyeteghosszú felfutószerkezetet tolt volna, felfutóvágánnyal és ugyanilyen lesiklószerkezetet húzott volna az utolsó vagon. Amikor az irtózatos sebességgel robogó vonatok szembekerültek egymással, az egyik fogta magát, felszaladt a másikra; mint valami emeleten, végigszáguldott az utasok feje fölött és a másik oldalon, diadalmasan nekilendülve, lesiklott, ekkor már egy montecastiglionei egyeddel dolgozott, bizonyos Scampa nevezetűvel, hajógépész volt az illető, akinek összeköttetése volt az államhoz, éjjel-nappal folytak a tárgyalások; a milánói nagypályaudvart, amit tíz évig építettek, újabb tíz év alatt át akarták alakítani és esténként, a fényárban úszó üvegcsarnokok alatt bámész tömegek várták és éljenezték volna az urbinói gyorsot, amint a gubiói expressz tetején, borzalmas dörgéssel és rengéssel átrobog: hurrá, megszületett az ütközésmentes vasút! —

— No és mi lett belőle?! — karoltam belé, hogy le ne dobbanjak az izgalomtól.

Barátunk a semmibe meredő szemmel, sötéten válaszolta:

— Nem vált be neki...

„Üdv, üdv a nagy szellemeknek, akik felemelik az emberisé- „get az állati sorból; akik feltalálják az altalajgőzfűtést „és nagyvárosaink alatt majd úgy fűtik a talajt, mint a „poklot; akik ütközésmentesítik a vasutat, természetes lába- „ink esetleges kínjait megelőzik az ultra-szuper műlábbal, „akik a rugózó sarokkal versenyfutássá teszik legapróbb sé- „tánkat és diaelektromos lábfejmelegítővel lábfejünket sü- „tögetik... Üdv a nagy Cid Hamete Benengelinek, akiről a „Kommentátorok Kommentátora még oly sok mindent tudna fel- „sorolni: Toledóban a ‚Lesből Csapó Légycsapót', Aranjuez- „ben a ‚Fedővel Ellátott Edényt', Alcalában az ‚Éjszakai „Orrhuzagolót és Szebb Formára Nyújtót', Santiagóban a „‚Szálkanélküli Fogpiszkálót'..."

BÁN GYÖRGYI

BUJDOSÓ

Fürtjeimet libbented
messziről
és bár nem lesz nyarunk,
vétkes fejemre
tűz és hamu omlik.
Mellemet verdesi
a tavasz helyett
erőszakkal lángra szított
ősz.
A te ujjaddal ér
borult homlokomig
a fájdalom.
Bűn,
hogy mi nem
egymásban pihentünk.
Fészkemből most kitépsz,
te távolokba veszten
bujdosó —
hurcolsz hazátlan
testedben magaddal.

SÁRKÖZI MÁTYÁS

KÖZEL ÉS TÁVOLBAN

Hiába zöldgyöpű a dombhát taréja.
Köröskörül a fű cukornád-dzsungelje,
Megannyi őssarjból szökkent angolperje,
Ösztövér vénlányok.
Esővel lehullott, sok hajlékony vessző,
Földnek szegett íjak záporának tetsző.

Hiába fénylő-zöld fák között a tisztás.
Idegen a rétek síma végtelenje.
Bágyadt fény az égen a nap rőt korongja,
Párásan-nedvesen nyújtódzik a cserjés,
Ázott kóborkutyák ebszagát lehellve.

Hiába a tölgyek kúsza koronája.
Sziget talajából eredt valamennyi;
Hajlik s meg se reccsen, ha szellő cibálja.

Nincs más olyan erdő, mint a bükki bükkös,
Mint a szentkereszti, nincs több olyan völgyhát.
Lenn, a messzeségben odalátszik Gyöngyös
S egyenes derékkal vigyáznak a tölgyfák.

LEVÉL A LUDAS MATYIHOZ

JÁTÉKMÉRLEG A MÉRLEGEN

Kedves Ludas!

Innét írok neked a San Silvestrov térről, ami Rómában van (ez egy kleriko-kapitalista főváros), ahová nemrégiben már bevezették a villanyvilágítást. De most nem erről akarok írni és arról sem, hogy a lacházi Községi Boltban egyetlen lyukkal árulják a gombot, hanem hogy ajándék lónak ne nézd a fogát!

Karácsonyra leányom nagyanyja egy kismérleget küldött. Pestről. Isten látja a lelkemet, hogy idáig nincs is baj. Még az sem baj, hogy a szállítás közben az egyik mérlegtányér — hogy nevezzem? — csöcse letört. Visszavonhatatlanul. Ilyen előfordul és hogy nem baj, az azért van, mert az ember szinte szívesen elnézi ezt a malőrt, lévén, hogy a játék műanyag alváza váratlanul jó és így minden, ami műanyagból van rajta. Ezenfelül közismert, hogy a gyerekek, minden ellentmondás ellenére, ragaszkodnak a tökéletlen játékokhoz, a húgom például jobban szerette a két keresztbe kötött botból készült babáját, mint azt, amit a Liebner bácsinál vásároltak neki és azt mondta: papa — mama.

Ami a baj — hogy is mondták országszerte a Csepel 125-tel kapcsolatban? —, hogy csak a konstrukció a jó. Ez, igazán nem akarok személyeskedni, elvégre nem az én dolgom, nem valami nagy haladás a kommunizmus felé, mert mérleget már nagyon régóta gyártanak és mára már odáig egyszerűsödött, egyre tökéletesedve, hogy elég 1:25 kicsinyített prototípusát venni, megcsinálni a fröccsmintát, valamint a fémrészek préseléséhez szükséges ellendarabokat, a szerszámműhellyel elkészíttetni (a szerszámtervezés előzetes beiktatásával), a programirodával beütemeztetni, az időelemzővel megáraztatni, az anyagot az anyagbeszerzésen keresztül biztosíttatni, majd a raktárba juttatni, a munka- és igénylőlapokat a diszpécserhez eljuttatni.—az utóbbit az anyagraktár leltárirodája némi huzavona után alá is írja, ugyanis nem lehet bevallani, hogy a munkaszámos anyagot másra adták ki —, aztán a diszpécser szuggesztív képességeit igénybe véve, rávenni a dolgozót egy ciki meló elvégzésére („holnap, meglátod, mit hozok neked"), a meóval ellenőriztetni, a raktárba szállíttatni és két nap múlva pereskedni a kötbér miatt és a mérleg már készen is van.

Szép mérleg. Pofára. Rajta van, hogy „Lemezárugyár" meg alatta az, hogy „Foreign". (Őszintén szólva, borzolja az öntudatomat ez az anglománia. Innosztranszkij, mennyivel puhább, mennyivel ábrándosabb.) A műanyag-részeken van egy ká- meg egy mö-betű, amik felül hideg, őszi szelek zúgását idéző távírópóznákban végződnek, meg egy szám: 9114/2. Szép, aranyozott súlyok járnak hozzá, műanyagból. (Nylonvödör már van?) Más nincs rajta, még az sem, hogy Made in Hungary. Nagy, névtelen művészek alkotása tehát.

De merő véletlenségből én tudok magyarul és tudom, hová kell fordulnom a panaszommal, orvoslásért. Panasszal, amit így foglalhatnék össze: mi a fenének gyártanak kismérleget? Mert. (Kisleányom, ez egy udvariatlan és értelmetlen válasz.)

Elég az hozzá, hogy az idei karácsonyfa alatt (kizárólag a nagymama iránti kegyeletből), a többi játék között, egy magyar gyártmányú, sánta mérleg szégyenkezett. (Az ördög tudja, én láttam ebben a szégyenkezésben a szakmunkásokét is és szinte láttam őket, amint szótlan szakértelemmel és elismeréssel felemelnek egyet-egyet a többi közül, a kiskonyhát például és talán nem is azt látták, ami éppen a kezükben volt, hanem elképzelték a szerszámokat és körülményeket, amelyekkel és amelyek között készült és a tekintetük azt fejezte ki, hogy ilyen darabokon és olyan szerszámokkal dolgozni: élvezet.) És, becsületszavamra mondom, határtalan szolidaritást éreztem a kismérleg iránt. Borzalmas lehet tudatosan nyomoréknak születni. Szégyenkezett a mérleg, nem azért, mert a közismerten fával fűtött, őskori olasz vonatokon történt szállítás közben eltört, elvégre mindenkit érhet baleset, hanem mert eltörhetett.

Kedves Ludas, Te nagy archívummal rendelkezel, tehát tudod, hogy annak idején, amikor még gyártottak karamellcukorkát, az olyan volt, hogy kinézetre nem biztató, mert kemény, de amikor mégis beleharaptál, váratlanul könnyen olvadt szét a fogaid között és mindenféle ízek szabadultak fel. Ezt azért említettem, mert a mérleg fémrészei ilyen karamellcukorkaszerű csalókasággal készültek. Te azt hiszed, hogy fém, tehát kemény és ruganyos, ezzel szemben azonban, mihelyt rá akarsz tenni egyet a mellékelt súlyok közül, meghajlik. (Most az jutott eszembe, hogy esetleg tévedésből, az októberi események utáni nagy fejetlenségben, a karamellcukorka gyártástechnikája került a Lemezárugyárba és viszont. Ludas, ha lehet, járj közbe ennek a sajnálatos tévedésnek az ügyében is.) A meghajló, engedelmes mérlegkar ötletes újítás, kizárja a — lehet öt dekával több? — című, árukényszer néven ismeretes, szocializmust háborító csökevényt, de a gyerekektől még nem lehet elvárni, hogy átlássák ezt a fejlődést. Ők csökönyösek, nem törődnek a kapitalizmusoknak adott pofonokkal, csak azokkal, amiket ők adnak vagy kapnak. Ebben az atavisztikusan individuálegoisztikus periódusban azt akarják, hogy minden, ami valaminek kinéz, olyan is legyen és legalább két nappal erősebb náluk. (Különben mi élvezet van az elrontásban?)

Minden mérlegnek van egy tengelye, amin billeghet. Ennek nem volt. Letört. És nem azért, mert a

ASBÓTH ELEMÉR

Iskolakönyvek a rostán

Kelen Jolánról mindeddig csak azt tudtuk, hogy Szamuely Tibor 19-es népbiztos özvegye és ijesztően csúnya, szellemesnek pedig nehezen mondható. Antiimperialista karikatúrákat szokott publikálni moszkvai és pesti újságokban; most e koros elvtársnő új oldaláról is bemutatkozott: átvizsgálta az általános iskola első négy osztályának olvasókönyveit és „Misztikus téveszmék — kisiskolásoknak" címmel hosszabb tanulmányban számol be tapasztalatairól az „Élet és Irodalom" hasábjain.

Az újdonsült pedagógiai szakértőnek van néhány olyan észrevétele, amelyekkel minden további nélkül egyetértünk. Elmondja például, hogy az elsőosztályos ábécéskönyvben *„a képeken szereplő gyerekek valószínűleg nyomdatechnikai okokból vagy mind skarlátosak, vagy vészes vérszegénységben szenvednek... Némelyek, mint például a 79. oldalon szereplő gyermekek, különösen kitűnnek csúfságukkal. Az állatok képei sokkal szebbre sikerültek..."* Hát ez bizony nem jó, nem helyes. Mondhatnánk talán azt, hogy a „nyomdatechnikai okokban" esetleg nemcsak a nyomda és nemcsak a technika a hibás, hanem a jelenlegi tervgazdálkodás is, amely az iskoláskönyvekre sokkal silányabb papírt biztosít, mint Marosán György válogatott beszédeire, s a jóminőségű festéket is inkább a Nyugatnak szánt propagandanyomtatványokra pazarolja, mint a magyar gyerekek iskoláskönyveire; de mindezt nem mondjuk, mert a szigorú Kelen Jolán még reakciósnak minősítene bennünket.

Egyetértünk különben a tanulmány szerzőjével akkor is, amikor az ábécéskönyv első leckéit kifogásolja. *„Iszonyodva látom* — írja —, *hogy a második szó, amire a mi ábécéskönyvünk tanítja a mi gyermekeinket, az l ő, majd a harmadik szó is az és a következő — mi is lehetne más? — ö l. Illusztrálva is van, hogy félreértés ne essék, egy barna-, majd egy zöldruhás alak lő, öl. Pedig én sem lőni, sem ölni nem akarom tanítani hat éves gyermekemet..."* Nem is jó ez, sőt hozzátehetjük: még a nagyobb gyermekeket, sőt a felnőtteket sem helyes ölni tanítani. De azért érdemes volna elgondolkozni azon, nincs-e valami jellemző abban, hogy amíg a régi világ ábécéskönyvei az „úr" szóval kezdődtek, addig a mai világ első elemistáit először az „öl" igére tanítják?

Se Hunor, se Magor...

Kelen Jolán megjegyzései azonban nem állnak meg ezeknél a jogos ellenvetéseknél, sőt csak most kezdődnek igazán. A második osztályos olvasókönyvet nagyjából rendben találja, — annál jobban elveri azonban a port a harmadik és a negyedik osztályoson. A harmadik osztályos könyv egyik súlyos hibája az, hogy *„a világirodalom nagyjait sok esetben másod-, sőt tizedrangú hazai költők pótolják... A tankölteményeknek nagy része elég együgyű. Mit szóljunk például Kónya Lajos „Énekóra" című verséhez, amelyben ilyen sorok találhatók:*

Vonal alá ült a dó,
Hová ülhet hát a szó?
Második ablakba.

Őszintén szólva, nem tudjuk, mi a baja ennek a versikének. Nyilván nem tartozik a világirodalom remekművei közé, dehát nem is az a célja, hogy Shakespeare szerelmi szonettjeivel versenyezzen, hanem az, hogy énekre segítse megtanítani a gyerekeket. Erős a gyanúnk, hogy Kelen Jolán sokkal inkább Kónya személye, mintsem a versike ellen emel kifogást. Hasonló a helyzet a másik kis verssel is, amelyikbe beleköt. *„A béke" című versben* — írja — *pedig ilyeneket olvashatunk:*

Erre van Kelet, és Nyugat
arra, a másik oldalon.
Látod, arra születtem én,
a dunántúli dombokon...
A két esztendős kislányomnak
a világot mutogatom.

„Nem tudom eldönteni — fűzi hozzá Kelen Jolán —, *hány dombon született a vers írója, Kuczka Péter..."* Bizony nehéz is eldönteni annak, aki nem tud magyarul! Aki ugyanis tud, az tudja, hogy az idézetben éppen a többesszám a helyes és az egyesszám lett volna helytelen, sőt értelmetlen. („Arra születtem én, a dunántúli *dombon"?!*) Lehet, hogy oroszul másként van, de akkor Kelen Jolánnak a szovjet és nem a magyar tankönyvekről kellene bírálatot írnia...

Kónya és Kuczka megleckéztetése után az illusztris szerzőnő a magyar múlt felé fordítja tekintetét. A harmadik osztályos olvasókönyv azt az iszonyú bűnt követte el, hogy „Történelmünk napjaiból" című fejezetében ismerteti a gyerekekkel a hun-magyar mondákat. Kelen Jolán közli velünk, hogy ő ugyan nincs általában a mondák ellen, de *„ha a gyermek a mondát történelemnek veszi, mint azt a szerzők tették, akkor a gyermeket félrevezetik és nagy időbeli, térbeli és ténybeli zavarokat idéznek elő nála, Hunort és Magort testvéreknek, a hun és magyar népet testvérnépnek gondolják..."* Remek érvelés! Ezen az alapon természetesen a „Piroska és a farkas"-t és a „Hófehérke"-t is ki kell seprűzni a meseirodalomból, mert mi minden történhetik akkor, ha a gyerekek a meséket igaznak képzelik. S ki kell irtani a magyar irodalomból a „Buda halála" című époszt, a „Keveháza" című költeményt, nem is szólva a „Rege a csodaszarvasról" című félrevezető és nagy időbeli, térbeli és ténybeli zavarokat keltő versről, amelyikben egyebek közt ilyen felháborító strófák olvashatók:

Vadat űzni feljövének
Hős fiai szép Enéhnek:
Hunor s Magyar, két dalia,
Két egytestvér. Ménrót fia...

Továbbá:

Hunor ága hun fajt nemzett,
Magyaré a magyar nemzet:
Szaporaság lőn temérdek,
A szigetben nem is férték...

Ki Budával, ki Hunorral és Magyarral a magyar mondavilágból, ki Arany Jánossal a magyar költészetből, — éljen Alexej Szurkov és a szocialista realizmus!

Se Botond, se Lehel...

Kelen Jolánnak azonban nemcsak a történelmileg kifogásolt hunmagyar mondavilággal van baja; nem szereti a fehér ló mondáját sem (vesszen a „Zalán futása"!), sőt Botond és Lehel történetét sem. *„Példának állítjuk gyermekeink elé Botondot is* — panaszolja —, *aki a magyarok zsákmányszerző portyázásában buzogánnyal ütötte be a csodás Bizánc érckapuját — és Lehelt, aki az augsburgi vesztett ütközet után, mint fogoly, kürtjével leütött egy germánt, mondván: 'Szolgám leszel a másvilágon!' Világos, minél több embert kell leütni, hogy az embernek minél több szolgája legyen a másvilágon... Minden társadalmi rend az iskolakönyvek minden sorát a maga eszméi szolgálatába állította és állítja. Ezek a régi történetkék a régi iskolakönyvekben főleg arra szolgáltak, hogy 'nemzeti' hősöket neveljenek a 'nemzetietlen' szocialisták, a 'hazátlan bitangok' ellen."*

Nem emlékszünk rá pontosan, hogy Botond és Lehel történetét először Anonymus, vagy Kézai Simon mester jegyezte-e fel, de erős kétségeink vannak, hogy bármelyikük is azért tette volna, hogy Marx és Lenin hívei ellen hadakozzanak. Az se nagyon valószínű, hogy manapság sok magyar fiatal választja akár Hunort, akár Attilát, akár Botondot, akár Lehelt buzogányoskürtös példaképül, viszont ha már Lehel históriáját ki akarják hagyni az iskolakönyvekből, akkor javasoljuk: cenzúrázzák ki a magyar irodalomból a „Lehel" című verset is, amelyik ezekkel a sorokkal kezdődik:

Melyik szerelmes nem választ
magának
A számtalan közül egy csillagot?
És melyik költő nem választ
magának
A számtalan közül egy
bajnokot?...
Ezt Toldi Miklós, azt Kont
lelkesíti;
Ki a vitéz, ki engem föltüzel?
Ki e vitéz?... a kürtharsogtatással
Országokat reszkettető Lehel!
Ez volt a hős, ez volt a kürt!...
e hősnek
Halála egy nagy égzengés vala;
Kilenc száz év múlt, és ez
égzengésre
Most kél a visszhang: lantomnak
dala.

A csontig reakciós magyar költőt, aki dalait Lehel visszhangjának nevezte, ezt az uralkodó osztályokat kiszolgáló, a régi mondákon nevelkedett, haladásellenes poétát úgy hívták, hogy — Petőfi Sándor...

A megcenzúrázott Himnusz

Súlyos hibái vannak Kelen Jolán szerint a negyedik osztályos olvasókönyvnek is; *„annyi keresztény misztikumot vitt be a szerző a történelembe, hogy nem tudom, hogyan másznak ki majd a tanulók belőle"*. Sajnos, a példák, amelyeket Kelen Jolán a „keresztény misztikumra" felhoz, nem mind meggyőzők. A tankönyv István királyról azt írja, hogy *„bőkezűen gondoskodott a keresztény egyházról is"* és *„elrendelte, hogy minden tíz falu építsen templomot, a lakosság pedig termésének egytized részét szolgáltassa be a papságnak"*. Nem tudjuk, mi ebben a „keresztény misztikum"? Mindeddig abban a tévhitben éltünk, hogy ezek — történelmi tények.

A Dózsa Györgyről szóló olvasmány is kifogásoltatik. A tankönyvben ugyanis az áll: *„A keresztes selyem lobogót a zászlótartó földig hajtotta, Dózsa feláganskodott a nyeregben, kiáltása elzúgott a legtávolabb álló emberig:*

— Akartok-e a szent zászlóért az én parancsom alatt harcba-szállni?

— Akarunk! Akarunk! — zúgott a válasz mindenünnen."

Mindaddig, amíg újabb tények fel nem merülnek, a történelemtudomány úgy tartja számon, hogy Dózsa serege eredetileg keresztes sereg volt; nem egészen világos tehát, hol a „keresztény misztikum" abban, hogy e keresztes sereg egy keresztes lobogó alatt gyülekezett?! A tankönyvíró nehezen tehetett volna az 1514-es zászlóra — sarlót és kalapácsot...

A legnagyobb baj azonban a negyedikes könyvben — a Himnusszal van. *„A könyv* — írja Kelen Jolán — *a Himnusz mind a nyolc szakaszával kezdődik. 9—10 éves gyermekek számára Kölcsey fennköltségét és régies nyelve igen sok nehézséget okoz. Nem tudom, hogyan magyarázza meg év elején a pedagógus az ilyen súlyos sorokat például:*

Hányszor támadt tenfiad
Szép hazám, kebledre,
S lettél magzatod miatt
Magzatod hamvvedre.

Egy kis erőfeszítéssel talán sikerül elmagyarázni a gyerekeknek ezt a négy sort még az év elején is. A pedagógus elmesélheti például a labancok történetét, akik a „haza keblére" támadtak, elmondhatja a muszkavezetők históriáját, akik 49-ben a honvédek ellen segítették az ellenséget, s ha a gyerekek még mindig nem értik, hogyan lett a haza „magzata miatt magzata hamvvedre", akkor... akkor a tanító bácsi, vagy a tanító néni még mindig elmesélheti a magyar nép nagy fiának, Kádár János elvtársnak pontos és hiteles élettörténetét...

Kelen Jolánnak azonban a Himnusz ellen nemcsak az a kifogása, hogy — nehezen érthető, hanem az is, hogy — könnyen érthető. Azt írja ugyanis: *„Azt hiszem, meg kellene maradnunk a harmadik osztályban az első, a negyedikben a két első szakasznál... Különben is helyesebb volna a III. és IV. osztályos tankönyvet a Szózattal kezdeni, a Himnuszt pedig a könyvek végén közölni, mert akkor elkerülnők azt, hogy mindkét tankönyv az 'Isten' szóval kezdődjék..."*

Hát igen, ha már Kölcsey elkövette ezt a súlyos ideológiai botlást, a marxista-leninista tankönyvszerkesztőknek kötelességük, hogy amennyire lehet, „tompítsák" a dolgot. Bár nem tudjuk, teljesen okosan járnak-e el a Himnusz és a Szózat helycseréjével. Elvégre, aki az „Isten" nevét keresi, az a könyv végén éppúgy megtalálja, mint a könyv elején. Másfelől viszont a Szózattal olyan kellemetlen versszorok kerülhetnek az iskolakönyv élére, mint például:

Szabadság! itten hordozák
Véres zászlóidat,
S elhulltanak legjobbjaink
A hosszú harc alatt.

És annyi balszerencse közt,
Oly sok viszály után,
Megfogyva bár, de törve nem,
Él nemzet e hazán...

---

kalapácsos vasutas, aki a kerekeket kopogtatja, véletlenül ráütött. Hanem mert — hogy is mondod, kisleányom? — kakiból készült. Amikor a karácsonyt megelőző este a kezembe vettem, hogy javítsak rajta valamit, a másik billenő pöcök is letört. Mivel nem vagyok megelőző karbantartó és mert a szaktudásom ezen a téren hiányos, nem jutott eszembe egy megoldás sem, amivel hozzájárulhatnék ahhoz, hogy a Lemezárugyár (foreign) kudarcát meg nem történtté tegyem, az ihlet pedig nem jelentkezik parancsra, így aztán a mérleg úgy került a fa alá, ahogy. (Mit szólna a nagymami, azaz nonnina, ha ő semmivel sem lenne képviselve a fenyőszagú örömben?) Aztán a hallszekrény tetején álldogált egy darabig, pontosan ma estig, amikor eszembe jutott az, ami a Lemezárugyárban (foreign) még várat magára. Hogy megjavíthatnám. Ha nem is eleve, legalább utólag.

Nagy hűhóval kalapácsot meg egyebet készítettem elő, mert tapasztalatból tudom, hogy ami vacakul készül, azt nagyon nehéz megjavítani, ha egyszer tönkrement. Felesleges volt. Az a girbe-gurba szög, amelyet csak később akartam kiegyenesíteni, hogy tengelyként alkalmazzam, egyelőre a készítendő lyukak kirnerezéséhez szolgált volna, de íme, a meglepetés. Egy előírásosan könnyed kalapácsütés, a gyártástechnika forradalmasításával és a kirner átszaladt az anyagon (nem merem alumíniumnak nevezni, ebből U 2-ket is gyártanak), előkészítve szögönmaga tengelyhelyét. Mint a szappanon. Na most, mondod Te, az az átszaladás. Nem, mondom én, az átszaladás volt, átolvadás. Azon a ponton, ahol az eredeti, eltört tengely helye segítségemre volt abban, hogy az egyensúlyi pont kiméricskelését elkerülhessem. Szinte csalódtam, nem tudtam örülni a munkámnak, a mérleg önmagát javította meg, elég volt a megfelelő, házianyagot a közelébe tennem. Azt hiszem, ebből a jóakaratból értettem meg, menynyire szégyenkezhetett a fa alatt. Most ugyanazt az örömet láttam rajta, amit a leányomon szoktam észlelni, amikor sikerül bebizonyítania, hogy tud jó is lenni. Felszabadultság, lendület. Vidáman billeg, mint az a madár a barázdán, feltehetően egészen holnap reggelig, amikor a leányom felébred. És ebben volt az én örömem is, segítettem neki meggyógyulni, megjavulni, segítségére voltam, hogy bebizonyíthassa önmagának, érdemes élni. (Ez különben sok külföldre került dologgal így van.) Utána hosszasan játszottunk egymással és amikor a gyerek takarójára tettem, már látszott rajta, hogy sikerült elfelejtenie a Lemezárugyárat (foreign) és kimerült, de egészséges álomba zuhant.

Szóval Ludas, itt a San Silvestrov téren beszéljünk, mint apa az apával. Én megismétlem a kérdésemet: mi a fenének gyártanak mérleget? Nem rémületes nyomorékokat a világra hozni? Eleve nyomorékokat, akármilyen képtelen, de tervszerűséggel? Tudniillik nem mindegyik kerülhet külföldre. Egyrészt azért, mert kevés az a nagymama, aki mindenáron ragaszkodik ahhoz, hogy csomagot küldjön, kevés az a nagymama, aki meg lenne győződve arról, hogy elég a jóakarat és nem gondolna arra, hogy a többi a magyar ipar dolga. Másrészt, mert hiába ékeskedik a foreign felirat rajta, nincs az a legravaszabb nápolyi zsibárus, aki vállalná, hogy házaljon vele, pedig azok mindent eladnak. Még hozzá busás jövedelemmel, mert versenyt nemcsak úgy lehet nyerni, hogy alulkínálok. Nemcsak veszteni lehet, lehet nyerni is. De éppen ezért nem vállalná. Egyszóval ez a sok nyomorékul született, ártatlan jószág eleve el van vágva a gyógyulás lehetőségétől, ha mindjárt csak a házidoktor bácsi kanalas gyógyszerei útján is. Jó, az is egy lehetőség, hogy megjavítja az otthoni vevő, benne is van annyi spiritusz, mint bennem. De vajon van-e otthoni vevő, ha a mérlegen rajta van, hogy foreign? A libamájon nincs rajta és még sincs. A tojáson sincs. Az árkádokat, sajnos, nem lehet exportálni, különben biztos rajta lenne. És mindezen felül az a gyanúm, hogy az otthoni vevőnek már megvan a kellő tapasztalata, nem úgy, mint a leányom nagymamájának, aki bizonyos dolgokról eleve nem vesz tudomást és megnézi, hogy mire adja ki a pénzét.

Kedves Ludas! Mialatt őszintén együttérzek minden olyan gyerekkel, akinek ez a torzszülött a kezébe került és akitől elvetemült, szadista tervezők meg irigy főmérnök bácsik elvették a játékelrontás csodálatos örömét, eleve, megfontoltan rosszul csinálva mindent, meghívlak ide, a legközelebbi utcasarokra, ahol a magyar fillér töredékrészében kifejezhető pénzmennyiségért az automata, a rágógumival együtt, ötletes apróságokat ajándékoz, cowboyokat műanyagból (úgy kidolgozva, hogy a derekán lógó lasszón meg lehet különböztetni a kötél rostjait. Ludas, vannak, akik tudják, mit jelent ez. Elárulhatom, iszonyatosan megdrágítja a szerszámot, mert vésnökmunka. Aprólékos, precíz stb.) Vagy ha ez sem győz meg, gyere, menjünk, vegyünk együtt egy doboz mosóport leszállított áron. Benne egy gumikerekes, lendkerekes autó van, hermetikusan elzárt nylonzacskóban, hogy a mosópor ne piszkolja össze. Figyeld a leányomat az automatánál. Figyeld az izgalmát, hogy mi esik vajon ki a gumival együtt? Az a majom, ami már tegnap is kiesett, vagy a gyűrű, ami pillanatnyilag a leghőbb vágya? És ha a szocialista békeharcban maradt még benned egy szikrányi érzékenység, talán Te is megláthatod majd a gyűrűn vagy egyében a gyerek visszatükröződő örömét. Mintha ő örülne, mintha ő is örülne, mert örülnek neki.

Ludas, mi a fenének gyárt a Lemezárugyár (foreign) kismérlegeket? Egyébként légy nyugodt, a nagymamának azt írtam, hogy minden épségben megérkezett és hogy nagy volt az öröm. De mondd, mi a kínai elvtársak véleménye? Felépülhet-e egy ország ipara az én tapintatomra?

Melocco János
apa

LIVRARIA D. LANDY
Sao Paulo
Rua 7 de Abril 252, 5° sala 53
Caixa Postal 7943.
Dél-Amerika egyedüli könyvkereskedése, ahol *magyaron* kívül négy világnyelven vásárolhat az igényes olvasó.
Könyvek, metszetek, folyóiratok. Kérje katalógusomat!

The Danubia Book Company
I. IVANYI
11 Archer Street, London, W.1.
Telefon: GERard 6697.
MAGYAR könyv, szótár, hanglemez, kártya.
Kérje díjmentes árjegyzékünket.

VITA

AZ EROTIKUS IRODALOMRÓL

FENYŐ MIKSA

EROS

Olyan emberek, kiket az öregkor, mint a nemes bort, egyre lelkesebbé, édesebbé alakít, — emberek, mint Goethe és Epicuros, szívesen gondolnak erotikus élményeikre.

Nietzsche

Kitűnő író barátom elhozta hozzám regényét és egyik nagy New York-i kiadóvállalat elutasító bírálatát erről a regényről. A bírálat így szól: *„This is an intelligent, artful, culturally stimulating, interesting book...* de annyira megszállva a szexualitástól, hogy nehezen akad majd kiadó, ki vállalja." Tegyem meg — kérte barátom —, olvassam el s mondjak ítéletet, különösen szexuális vonatkozásban. Mert ő zavarban van. Egyet tud, hogy ami erotikus vonatkozás vagy jelenet van regényében, azt ő nem úgy kombinálta bele szórakoztató vagy elképesztő tendenciával, hanem szükségképpen nőtt ki magából a cselekményből, a regény protagonistáinak egyéniségéből. És minden ember egyéniségéből. Azt is elmondotta, hogy újra kísérletet tett a kiadónál, most már a regény átdolgozott változatával, kegyetlenül irtván az erotikus részeket s akkor jött a válasz, hogy írása most már egyáltalán nem tetszik. Ítélkezzék ebben a perben, nem a kiadócég elmarasztalása végett, mert a kiadó, miként Mussolini *a sempre raggione,* de az ő zavara eloszlatására, mert hogy egy új regényen dolgozik s ijedten látja, hogy nem képes elszakadni régi, bevált munkatársától, *Eros*-tól.

Aki előtt itt Amerikában ilyen kérdés vetődik fel, az legelőbb is leemeli az *Encyclopaedia Britannica*-t és megnézi benne, hogy vélekedik az istenek neveletlen gyermekéről. Én a mitológiát vettem elő, mert nagyon elégedetlen vagyok az E. B.-val — az *Encyclopaedia Italiana* különb —, s megtanultam a következőket. Kezdetben volt Eratos, Chaos fia, az Éjszaka fivére és hitvese, a Nappal apja, s Eros ezeknek származéka, de az is lehet, hogy Uranos, vagy Cronos, vagy Jupiter gyermeke, egyszóval bizonytalan származású, ahogy az ilyen foglalkozású egyénhez, mint Eros, illik.

Szóval Eros jött és megteremtette az egymással hidegháborút viselő istenségek között a vonzódás érzését — szeretet? szerelem? — és úgy ítélte, hogy ölelkezzenek. Nagyhatalmú isten: egyesít, szaporít, az állatok, növények, ásványok ezerféle változatát teremti meg, senki az ő akarata, *charme*-ja alól ki nem vonhatja magát: legyőzhetetlen. Gondolom, nem is kell tovább mennem, bár Vénusszal való atyafisága (kései barokk kitalálás) sok érdekes kombinációra ad módot, bizonyos, hogy nem egyszer megkerítette anyja varázsövét, melyben a csábító báj, az édes beszéd, az ígéretes hallgatás, a hívó szemjáték... minden benne volt. És ha nem volt benne, Erosban benne volt: a szenvedélyes szerelem, a megveszett, a rontó, a soha ki nem elégíthető szerelem.

Ennyi felkészültséggel hozzáfoghatok a regény olvasásához. Illetőleg, minthogy a felvetődött probléma nem egészen új és én mostanában sűrűn lapozgattam a Casanova-emlékezések kritikai kiadását, gondoltam, megnézem, hogy reagált erre a műre megjelenése idején, korának legkülönb kritikusa, Sainte-Beuve. Felháborodás nélkül. Egyáltalán nem fordult ahhoz az olcsó mentséghez — notabene, amivel én is éltem —, hogy ez a XVIII. század legkülönb kultúrtörténete, ami igaz is, hanem megállapítja, hogy erotikus tartalmáért is érdemes olvasni. Nem mondja ilyen közvetlenül, de azt mondja, hogy akik szívesen olvassák Catullus és Martialis pikáns epigrammáit, Ovidius némely passzusát, a sikamlós ófrancia történeteket és élvezni tudják az *Amour des Gaules*-t, Lafontaine-t, Diderot leveleit Mlle Voland-hoz, azok számára Casanova sem lesz valami veszélyes újdonság, sem pedig vonzó skandalum — egy élénk, érdekes képpel több függ majd a thelemi apátság refektóriumának falán.

Semmi kétség, Sainte-Beuve felsorolása nem akadémikus jellegű: ő minden esztétikai és morális aggály nélkül olvasta és élvezte Casanovát. Ismerte érdekes szerelmi viszonyát a szép muranói apácával, kit Casanova M. M. betűvel jelez. Az apáca de Bernis kardinális, Franciaország veneziai követének szeretője volt, ki hogy ebben a viszonyban igaz gyönyörűsége teljék, megrendezte M. M. és Casanova találkozását, melynek minden részletét, egy titkos ablakon, feszült figyelemmel kísérte. (Később a szép M. M. el is mondotta Casanovának, hogy a kardinális „a approuvé la passion que tu m'as inspirée" — nem fordítom le, Crébillon is latinul írta regénye kényesebb — nagyon kényes — mondatait.)

Sainte-Beuve-nek semmi kifogása nem volt sem a történtek, sem megírásuk ellen. Hogy is lett volna. Máglyára kellett volna dobnia, hány jeles írásművét a XVIII. századnak, Crébillonon kezdve, aki nemcsak jó író volt, hanem a jó erkölcsöket ellenőrző cenzor is, s hogy ezt tárgyilagosan végezhesse, saját példáján képezte magát, lásd az elegáns erkölcsi korrupció érdekes regényét: *Le Sopha*-t. Folytatva Diderot-n, az előbb említett Voland-levelezésre gondolunk és regényére, *Les Bijoux indiscrets*-re, melyről azt vallotta, hogy saját fantáziájának gyönyörködtetésére írta. És Restif de la Bretonne és Choderlos de Laclos és ki mind még, az egész libertinus irodalom, melynek termékeit annak idején olyan szívesen olvastam s mikre szívesen emlékszek. Bizonnyal nem moralizáló áltendenciájuk miatt, mely hogy őszinte volt-e íróiknál, vagy takaró levele a „galantériáknak", ahogy akkor nevezték, vagy az *agréables ordures*-nek, ahogy szintén nevezték, nem merném eldönteni. Ami engem illet, hiszem, hogy a *Veszélyes barátságok* olvasásánál nem annyira a kor erkölcsi romlottságának ostorozó megírása ragadott meg, hanem a rothadás foszforeszkálásának mesteri megírása s néha hajlandó voltam Laclost meggyanúsítani... No mindegy, ha Homeros vallhatta, hogy „úgy döntöttek az istenek és rendelték el az ember vesztét, hogy ének váljon ebből késő nemzedékek számára", nem lehetetlen, hogy a társadalmi romlottsággal is valami hasonló céljuk volt.

De mindezt regényíró barátom éppen oly jól tudja, mint én: erotikus irodalom, erotikus művészet mindig volt és a szellemi világ számos kitűnősége szívesen nézte, olvasta produktumait. Nem tudom, vajon Goethe *Római elégiáit*, a férfiköltészet remekeit, olvasták-e annyian, mint eltitkolt szakaszait, miket betéve tudok, vagy a *Napló*-t, melyet Babits fordított magyarra, ugyanaz a Babits, ki *Jónás könyvét* írta. Tehát, amit eddig elmondtam, az a forró kása kerülgetése, — nem ez a kérdés. Nem az a kérdés, hogy Erosnak helye van-e az irodalomban, már hogyne volna, igen előkelő helye, hanem hogy vannak-e esztétikai és morális szabályok, s ha vannak, melyek azok, melyeket az írónak, a művésznek szem előtt kell tartania az élet szexuális jelenségeinek ábrázolásában? Hol a vöröslámpa-tilalom, melyen túl nem merészkedhet — ifjú koromban a vöröslámpa éppen a túlmerészkedést jelentette.

Egy határtilalmat világosan látok. Az író, ki írásaiban fontos helyet szán — és kell hogy szánjon — a szexualitásnak, ne tegye ezt olvasója jelenlétében. Érje be azokkal a többnyire női aláírású levelekkel, miket olvasóitól kap. Az író nem állhat a pódiumra, hogy erősen szexuális jellegű írást olvasson fel, hogy mi az „erős", persze csak a hallgatóság tudná eldönteni, mely elképedve a teremben maradna. A dráma sem bírja el a szexualitásnak azt a fokát, ami az elbeszélő irodalomban — mondjuk — természetes. Apulejus „Arany szamara" érdekes olvasmány s tőlem már rég megkapta a *nihil obstat*-ot, de ha regénye drámai jeleneteit realisztikusan akarnák színpadra hozni, alighanem catói arcot öltenék. Ismerem valamennyire kitűnő művészek erotikus rajzait s ha azt mondom, hogy nem ütközöm meg rajtuk, akkor keveset mondok, de hogy ezek filmjét vetítsék a közönség elé, ilyen előadásra még meghívottként sem mennék el. (Az ember ne állítson ilyet, míg a meghívót meg nem kapta.) Viszont ha azt olvasom az újságban, hogy az Egyesült Államok *Postmaster General*-ja önérzetesen hirdeti, hogy az effajta albumok postai szállítását sikerült megakadályoznia, akkor igen tudok ezen bosszankodni s rögtön *letter to the editor*-ban üzemen meg neki, hogy inkább arra legyen gondja, hogy a levélpostát New Yorkban naponta kétszer hordják ki a mostani egyszer helyett.

Ennél messzebb menni a tilalmak dolgában semmi kedvem, bár nagyon érdemes volna utánajárni annak, hogy vajon nem éppen a tilalmak azok, mik Eros izgató spirituális hatalmát oly igen megnövelték s minden megnyilatkozását problémává szélesítették. Nem hiszem, hogy van a humánumnak olyan területe, melyen a görög világ és keresztény világ etikája olyan élesen állnának egymással szemben, mint Eros birodalmában. Ott imádandó istenség, kinek tiszteletét orgiasztikus ritusok szabályozták, már amennyire szabályról lehet szó; itt kemény tilalmak, melyeket az emberek nagy része könnyű lélekkel, kisebb része emésztő lelki mardosással szegett meg. „A szűzesség hirdetése nyilvános izgatás a természetellenesség javára. Minden megvetés, mellyel a nemi életet illetik, minden denaturálása, „tisztátlanság"-gal való illetése bűn az élet ellen, az élet szentlélek parancsa ellen", állapítja meg Nietzsche. (Az egyik Goncourt ezt brutálisabban fejezi ki: „Dieu a fait le coït, l'homme a fait l'amour.")

Azt hiszem, logikával, *more geometrico*, nehezen oldhatók meg a szexuális élet problémái — emocionális dolgok ezek. Schopenhauer említi meg, hogy a nők az anyaságot milyen vonzó méltósággal viselik, a nagy nyilvánosság előtt is és mennyire elképzelhetetlennek tartanák a feltevést, hogy előidéző mozzanatát a nyilvánosság előtt bonyolítsák le. (Nem tudom, hol mondja s így nem szó szerint idézem, kár, mert nyilván delikátabban mondja.) A néma konvenció döntött így s valami túl a konvención.

Mindez, amit eddig elmondottunk, lehet igaz, nem igaz, de nem felelet a kérdésre, hogy író, festő meddig mehet el ábrázolásukban, mindig feltételezve, hogy művész az, aki ábrázol. Ezt jövő cikkemre hagyom, nagyon remélvén, hogy az *Irodalmi Ujság* olvasói hozzászólásaikkal megkönnyítik vállalkozásomat.

Fenyő Miksával folytatott levelezésünk során merült fel a gondolat, hogy érdemes volna az erotikus irodalom és általában az erotikus művészet mai állásáról ankétot rendezni. A tárgykör olyan régi, mint az írás, azaz, hogy sokkal régibb. De újra meg újra aktuálissá válik. A vasfüggöny mögött a Zsdanov-féle neopuritanizmus csődje hozta előtérbe. A nyugati világban pedig — egyebek közt — a „Lady Chatterley kedvese", a „Lolita" s modern francia és olasz filmek körüli bonyodalmak során vitatkoztak „Eros" méltó helyéről. Íme, az első hozzászólás.

A HANYATLÓ NYUGAT MITOSZÁRÓL

HANÁK TIBOR

KIHÍVÁS ÉS VÁLASZ

Sok ember úgy van Nyugat hanyatlásának gondolatával, mint a túlvilág elképzelésével: nem hisz benne, de néha ellenállhatatlanul rátelepszik a „hátha". A második világháború vége óta sokak számára főképp a kommunizmus veszélye tette valószerűvé a hanyatló Nyugat mítoszát. Akik hisznek benne, jogosan hivatkoznak arra, hogy a nyugati kultúra hanyatlásának gondolata a kommunista ideológia alkotó elemévé vált. Spengler ugyan kapóra jött a kommunistáknak, de azért főként Marx alapvető nézetére építették teóriájukat. „Az egyik oldalon oly ipari és tudományos erők keltek életre, amit egyetlen korábbi korszak sem sejthetett; a másik oldalon a hanyatlás jelei hívják fel magukra a figyelmet, melyek a római birodalom végső korszakának sokat emlegetett borzalmain túltesznek" — írja Marx. (Die Revolution von 1848 und das Proletariat, 1856.) A mai (keleti) marxizmus a sémát lényegében megtartotta, csak épp érvényesítési területét tólta el és időbeli sorrendjét változtatta meg. Marx ugyanis épp a gazdasági és társadalmi téren fejlettebb nyugati országokban hitte küszöbön állónak a proletárforradalmat, azaz a nyugati országokon belüli folyamatnak gondolta a gazdasági és társadalmi felbomlást egyfelől, a felemelkedést másfelől. Az orosz messianizmusban megmártott marxi gondolat ma Kelet igazát és szellemi-erkölcsi felsőbbrendűségét hivatott lobogtatni.

A dekadencia hirdetése lényegében minden eszkatologikus — a végidőt, a beteljesedést váró — történelemmagyarázat velejárója. Már a zsidó Ezra-könyvekben arról olvashatunk, hogy minden bűnösnek, eviláginak el kell múlnia ahhoz, hogy bekövetkezzen az ígéretes jövő. Az özönvíz, Szodoma vagy később Róma pusztulása, a zsidó és keresztény hitben a tisztulási folyamat menetét jelzi: a bűnös jelen megsemmisül a jövendőért. Ilymódon egy részről a jelen, a bűnös (alacsonyabbrendű) és pusztuló, más részről a jövő, a jó és megvalósuló fogalma részlegesen egybevágó fogalommá válik. Más szóval az időbeliség jelzőszavai, főképp a jelen és a jövő értékviszonyba kerülnek egymással. Azonban még az ilyen naiv utópistának nevezhető történelemszemléletben is csak látszólagos az időfolyamat értékelése, hiszen mögötte az a meggyőződés húzódik meg, hogy a jelen nem minden mozzanata pusztul el, hanem a magasabbrendű (a választott nép, az igaz vallás) kiválasztódik a jövendő számára, az alacsonyabbrendű pedig elpusztul. Az így felfogott történelemértelmezést mi sem akadályozza meg abban, hogy a bűnös (nem kívánatos) állapotból ennek pusztulására „következtessen" és fordítva is: valamilyen ténylegesen bekövetkezett katasztrófáért (Szodoma, Róma pusztulása) a bűnösséget okolja. Némileg differenciáltabban, de hasonlóan önkényes minősítő eljárással állapítják meg az újkori történetfilozófiák és a modern ideológiák az „idő rendjét". A megfelelő fogalmak behelyettesítésével lényegében Marxnál és a mai marxizmusnál is ez történik. A hanyatlás-gondolat ideológiai szolgálatát azonban nem szándékozom részletesen elemezni. Mert hogy ezek a politikai eredetű nézetek a nyugati kultúra hanyatlásáról nem ténymegállapítások, hanem inkább kívánságok megfogalmazása, értékítéletek (az alacsonyabbrendűség) kimondása és propagandaeszköz, nem szorul külön hangsúlyozásra. Sokkal inkább szöget üthet fejünkbe a nyugati gondolkodók, elsősorban a történettudósok, Spengler óta folyó dialógusa a nyugati kultúra felbomlásáról.

A történelemtudományban legtermékenyebb módon Arnold J. Toynbee vitte tovább a század elején felvetett dekadencia-gondolatot, nevezetesen a kultúrák pusztulásának tudományos elemzését. Toynbee 1889-ben született Londonban. Az első világháború után a londoni egyetem bizantinológusa, majd a „School of Economics" nemzetközi történelem tanára. 1925 óta a „Royal Institute of International Affairs" vezetője, számos intézet tagja és tudományos folyóiratok társszerkesztője. Az „Untergang des Abendlandes" első kötetét 1920-ban olvasta el, mely úgy hatott rá, mint „meglepő történelmi felfedezések és ötletek tűzijátéka". Világtörténelmét Spengler hatására kezdte írni, melynek első három kötetét 1934-ben adta ki „A Study of History" címmel. Művének utolsó, tizedik kötete 1954-ben készült el. A széles olvasótábor számára D. C. Somervell egy kötetben foglalta össze Toynbee hatalmas munkáját. Ezt a könyvet több nyelvre lefordították. Népszerűvé váltak Toynbee kisebb írásai is, mint a „Civilization on Trial" (1948) és a legutóbb megjelent könyve a vallások történelmi szerepéről.

Toynbee meggyőződése, hogy a történelem önálló, önmagukból érthető egységei a kultúrák. A nemzetek történelme nem autonóm, nem érthető önmagából, épp ezért a nemzeti történelmek kora lejárt. Szerinte tehát igaza van Spenglernek abban, hogy a figyelmet a kultúrákra irányítja, bár nem nyolc, hanem 21 kultúra állapítható meg. Abban is helyesen látott Spengler, hogy a kultúrák fejlődését biológiai jellegűnek fogta fel, de nem vette észre az emberi akarat szerepét. Toynbee áttöri Spengler determinizmusát, de legalábbis erre törekszik. Szemléletének újdonsága — és részint feszültsége — épp abból ered, hogy a biológiai fejlődésbe beleékeli az emberi cselekvés hatékonyságának játékterét. A körülmények nem döntik el a kultúrák sorsát, hanem csak a kihívás (challenge) szerepével rendelkeznek, melyre szabadon válaszolhatnak a társadalmak. A két tényező együtt — a kihívás és a ráadott magatartásbeli felelet — határozza meg a kultúrák fejlődésének menetét. Ilymódon a kultúrák szerinte nem eleve halálra szánt történelmi képződmények, hiszen sorsuk folyása belső erejüktől is függ. A nyugati kultúra sem rohan feltartóztathatatlanul a végidő stádiuma felé, hanem lehetősége van, erejének és okosságának megfelelően, válaszolni a történelmi kihívásra. Ha a jelen történelmi szakasza hasonlít is a hanyatló császári Rómáéhoz, a kérdés: mit felelnek a politikusok, a szellemi emberek és a társadalom széles rétegei a történelmi kihívásra? Valójában azonban Toynbee ezzel a lazítással nem oldotta fel a szükségszerű biológiai törvényt és vele a kultúrhalál gondolatát, csak épp az élet meghosszabbításának reményét fejezte ki, esetleg tényét állapította meg és a felelősséget az emberre hárította. A növényi fejlődés képe helyett a némiképp szabadnak feltételezett ember életének mintájára megalkotott kultúrszemlélettel van dolgunk.

Tízkötetes művének számos bírálója a spengleri kritikákhoz kapcsolódva, a biológiai jellegű törvényszerűségek és egyéb gondolatmodellek oldaláról közelített történetszemléletéhez. A fejlődéstörvény számos részletét és érvényét bírálták, mint Charles Beard és Christopher Dawson, esetleg a kultúrák számára és körére vonatkozóan javasoltak kiigazításokat, de lényegében elfogadták a kultúrák létére vonatkozó megállapításokat. Jóval kevesebben fogták meg a dolog másik végét. Pedig a születés, növekedés, hanyatlás és halál képletének történelmi alkalmazása erről az oldalról tekintve, alapjaiban csődöt mond. A legfrappánsabban talán P. A. Sorokin fejti ki, hogy a kultúra nem jelent sem kauzális, sem logikai egységet. Ebben az értelemben nincs kultúra, csak „kultúrmező", melyben több, egymással megférő, semleges és ellentmondó kultúrszisztéma (pl. költemény, ima, filozófia, sláger, mesterségbeli fogás stb.) található. S mert nem egységes a kultúra, lehet számos „ifjúkora", egyszerre alkothat és pusztulhat, kivirágozhat a tudományban és megfogyatkozhat a vallásos hitben. Természetes tehát, hogy a nyugati kultúra sem hal meg — egyszerűen azért, mert nem is született. A születés feltételezné egész jellegét, ami nem igazolható. A nyugati kultúra heterogén elemek keveréke, melyben egy rész mindig eltűnőben van, de ugyanakkor új kultúrelemeket teremt, elevenít fel és vesz át. Tagadhatatlan viszont, hogy a kultúrrendszereket alkotó és hordozó, magukénak

(Folytatás az utolsó oldalon.)

Magyar Múzeum

1.

BARTÓK BÉLA ANYJÁNAK LEVELEZŐLAPJA, 1906. Régi arckép látható e cikk hasábjain. Derék magyar úriasszonyt ábrázol, ki oly buzgón segített a Bartók-családon a fiatal zeneszerző súlyos betegsége idején, hogy az alább közölt egyik levél a „Zene Múzsájá"-nak nevezte el. E felvételt négy magyar nyelvű levéllel együtt „Bartók Bélára vonatkozó dokumentumok, 1900—1906" jelzéssel őrzöm gyűjteményemben, mely főleg magyar vonatkozású angliai nyomtatványokból áll. Pár londoni könyvkereskedő tudja, hogy gyűjtöm ezeket. Ezért félretesznek számomra minden olyan anyagot, mely magyar vonatkozású. Így jutottam hozzá egy boltban egy kis levélgyűjteményhez. Egy levelezőlap szövege arra figyelmeztetett, hogy közülük négy darabnak bizonyos kegyeleti értéke van: a nagy magyar zeneszerző ifjúkorára vonatkoznak. E levelezőlap címe és szövege a következő:

Nagyságos dr. Gárdony Zsigmondné úrnőnek, Budapest. Nagy János u. 32. Pozsony, 1906 május 4.

Nagyságos Asszony! Igen köszönöm a szíves figyelmeztetést; ma írhattam csak Bélának, mert most tudtam meg, hogy Gibraltárba küldhetek levelet poste restante. Én ugyan akkor mégis írtam neki Lisboába, de nem hiszem, hogy megkapta azt a kártyámat, mert mire az odaért, már ő nem volt ott. Az mindenesetre nagyon jó lesz, ha ír azoknak az uraknak és ha 28-a táján Budapestre jön, személyesen is keresse fel őket. Oly keveset ír nekem is, hogy már többször nagyon aggódtam; de ő annyit élvez, úgy gyönyörködik a remek vidéken, nem is veszi észre, hogy mennyi idő múlt már el. Ha hazajön, majd kikap, hogy oly hallgatásba merült ott. Kiváló tisztelettel maradok igaz híve, özv. B. B.-né.

Ezt a levelezőlapot özv. Bartók Béláné írta. A benne szereplő „Béla" nem más, mint fia, Bartók Béla, a zseni. A levelezőlap tartalmából már nyilvánvaló, hogy a címzett szívén viselte a fiatal Bartók sorsát, boldogulását; nyilvánvalóan pályáján segítő emberekkel akarta összehozni. A külföldön élő magyarok baráti világszolgálatát igénybe véve nem volt nehéz megtudni egyet-mást a többi levélben keresztnevén „Rózá"-nak szólított Gárdonyinéról. Az első világháború előtti időkben magas állást betöltött magyar állami tisztviselő felesége volt. Igazi „kultúrasszony" (hogy egykorú kifejezést használjunk), akinek otthonában sok korabeli kiváló magyar író, művész, muzsikus volt szívesen látott vendég. Kanadában élő fia lekötelező szívességéből megszerezhettem fényképének másolatát is. Gárdonyné neve egy-kétszer előfordul a már kiadott Bartók levelezési anyagban, minden különösebb megjegyzés nélkül. Így az eddigi Bartókra vonatkozó irodalomból nem derül ki, milyen áldásos szerepe volt ennek az asszonynak 1900 őszén, amikor a fiatal Bartók súlyosan megbetegedett. Ezekben az időkben valósággal sorsdöntő jelentősége volt: elő tudja-e teremteni a szükös anyagi körülmények között élő pozsonyi tanítónő egy költséges meráni gyógykezeltetés anyagi fedezetét fia számára?

KÉT LEVÉL AZ ÉLETMENTŐ MERÁNI UTAZÁS ELŐTT, 1900. Unokájának 1922 július 22-én küldött életrajzi feljegyzésében *(Bartók levelei, az utolsó két év gyűjtése. Kiadta Demény János. Budapest, 1951)* Bartók Béla anyja megírta, hogy 1900 őszén Stájerországban üdülő fiát súlyos betegség támadta meg. Hirtelen felszökött a láza és — tegyük hozzá — mindenki súlyos tüdőbajra gyanakodott. Bartók anyja így írt: *„Otthon rögtön az egyik kezelőorvossal (dr. Vámosy) megvizsgáltattam, ki igen komoly ábrázattal távozott; hozzámentem, hogy beszéljek vele, ekkor azt a lesújtó ítéletet mondotta, hogy nincsen mentség; bárhova is viszem a lábbadozó beteget, élete nem menthető többé. Hogy én akkor milyen rettenetes lelki kínokat szenvedtem, az kimondhatatlan. Otthon nyugodtnak kellett látszanom, hogy a beteg észre ne vegye kétségbeesésemet. Más orvost hívtam (dr. Pávay), ki specialista volt ezekben a bajokban. Ő aztán megnyugtatott és azt mondta, utazzak úgy november hóban Meránba, addig pedig tartózkodjék a beteg sokat jó levegőn, táplálkozzék jól s ő meg lesz mentve. Új remény éledt szívemben, de az első orvos kijelentéseit sem tudtam elfelejteni. Most még nagy feladat előtt álltam, számomra félévi szabadságot kellett kérnem, hogy a beteg ne legyen Meránban egyedül... november közepén azután elindultunk Meránba, ahol április 1-ig maradtunk. Az orvos meg volt elégedve állapotával és már januárban megengedte, hogy ismét játszhat."* Enynyit tudunk az anya feljegyzéseiből Bartók élete e korszakáról, mely meglehetősen ismeretlen részleteiben. *„Életének ezt a szakaszát (1900 szeptember—1901 június) egyelőre teljes homály fedi..."* — írta Demény János (Bartók B. tanulóévei stb., Zenetudományi Tanulmányok, Budapest, 1954. II. kötet, 324. l.). Ilyen körülmények között — és a meráni utazás életmentő fontosságát tekintve — egyáltalában nem érdektelen annak a két levélnek szövege, melyeket Gárdonyinéhoz *Mici* keresztnevű barátnője intézett Pozsonyból. A levél írójának nevét nem sikerült megállapítanom, a második levél befejező része nyilvánvalóvá teszi, hogy Dohnányiék („Ernő" és felesége, „Elza") baráti köréhez tartozott. A levelek szövege a következő:

Pozsony, 1900. XI. 6. Kedves Róza! Tegnap vettem át a küldött 216 koronát a postától; Isten áldja érte, nagyon köszönöm. Hiszem, hogy e kis segítséggel könnyít a szegény anya és fiú sorsán. A pénzt — Papustól 220 koronára kikerekítve — kedves levelében idézettel mindjárt átszolgáltattam az állami képzőintézet igazgatójának, Wollmann Elma őnagyságának, ki már valószínűleg át is adta azt B(artók)-nénak, a nevezett intézet gyakorló iskolai tanítónőjének. Önt ismeretlenül melegen üdvözli és köszönetét mondja. B(artók) valamivel jobban van anyja, nagynénje és húga szerető ápolása mellett. Hogy embernek érezze magát: komponál és zongorázik. Naponta várják anyja szabadságolását, hogy azután Meránba mehessenek. Megjegyzését, kedves Róza, az ingyenes helyet illetőleg kérdezősködtem és 2 oldalról azt a választ kaptam, hogy ingyeneseket nem vesznek fel. Hát Ön mit gondol? Oly valakit kellene ez ügyben kérdezni, ki a meráni viszonyokat jobban ismeri. Végtelenül sajnálom azt a szegény fiút; nem hiszem, hogy valaha még egészséges lenne, tengődni fog és szerencsétlen marad egész életén keresztül. És itt nem segíthetünk! Még egyszer, kedves Rózám, köszönöm buzgóságát, fáradságát és kedves sorait is. Szívből üdvözli Mici.

A második levél:

Pozsony, 1900. XI. 9. Ön ideális egy asszonyka, Róza, tudja ezt? Ha még ez is sikerül! Mind az anyát, mind a fiút roppant meghatotta a „zene múzsájának" gondoskodása; mint W(ollmann) igazgatónő mondta örömtől, hálától nem is tudtak szóhoz jutni. Mellékelve B(artók) nyugtatványa. Keresztneve: Béla, katolikus vallású. B(artók)né szabadságot kapván, e napokban — legjobb esetben 15-én — utazik Budapestre „Abstechert" csinálva. Meránba Bélával. Egyelőre valamilyen hotelben szándékozik lakni és onnan akar olcsóbb helyek után tudakozódni. A félárú vagy ingyenes elhelyezésről nem tudnak semmit, nehogy hiába (esetleg) reméljenek. Én remélem, hogy sikerül terve, mert Ön vette kezébe.

Elzustól ma volt levelem; nagyon boldog a párocska, 14 napi hányás-vetés után végre otthon. Szegény Elza átkelésök alatt uralkodott remek időnek ellenére, öt napig szenvedett a tengertől. Hál' Isten, hogy ez múló baj. Ernő kedvvel lát a munkához. Február 16-ig 21 koncertje van egyelőre fixirozva. Elza valószínűleg írt már szüleinek is, így talán nem is újságolok Önnek. Isten áldja, Róza! Még egyszer köszönetem. Sikert újólagos fáradozásaiban és minden jókat kíván szívélyes üdvözlettel Mici.

A századforduló évéből valók e levelek. Abból a korból, melyet a történelem általában a szociális érzék hiánya miatt marasztal el. Milyen érdekes épp ebből az időből pár olyan dokumentumot idézni, mely spontán segítségről és a tehetség felé valósággal vágtatva siető humánus szolgálatról számol be. Úgy látszik, Bartók ifiú éveiben a géniusz jelenléte mindenkit nemes tevékenységre, kiállásra késztetett körülötte. Ezt a tételt sok adat támogatja (nem utolsósorban épp özv. Bartókné summás összefoglalása a fiának évek során át juttatott „tandíjmentességekről", stipendiumokról). A fiatal Bartók és a korabeli társadalom közötti ilyen természetű kapcsolat megvilágítására szolgáltatnak adalékot az itt közölt levelek is. Persze géniusz és társadalom viszonya egy ember életén belül is változó lehet. Az ifjúkor „tehetség és segítő társadalom" képletét, az alkotóvá érett és harcos, újító Bartók esetében is hamarosan a zseni és társadalom kapcsolatának megszokottabb formája váltotta fel: egyik oldalon elkötelezett rajongók, a másik oldalon: szenvedélyes ellenfelek.

LEVÉL BARTÓK MÁSODIK ANGLIAI UTAZÁSÁNAK IDEJÉBŐL: 1905. A Bartók második angliai utazásával kapcsolatos levél szövegének közlése előtt egy kis apróságot szeretnék felemlíteni az angol-magyar zenei kapcsolatok történetéből. Több „kijegyzésem" van az 1848/49-es idők utáni magyar emigránsokból alakult magyar énekescsoportról. Sőt birtokomban van egy idevonatkozó egykorú angliai kiadvány is. Címe: *Songs &c of the Hungarian Vocalists. As sung by them in the London Season, 1849. With English and German words, the English version by George Linlay. London... Cranes Beale & Co. (1849?)* Ez az albumalakú gyűjtemény az emigráns magyar énekesek dalainak szövegét és kottáit tartalmazza s címlapján ott van a tíz tagú énekkar tagjainak arc- és mellképe, 1849-es kőnyomatban. A tíz portré közül a negyedik alatt ez az aláírás olvasható: Bartók József. Nem ismerem a Bartók-család felmenő tagjainak családtörténetét. Nálamnál hivatottabbak talán eldönthetik: lehetséges-e, hogy Bartók Béla őseinek egyike volt ez az 1849-ben Angliába sodort magyar énekes?

Térjünk azonban vissza 1849-től 1905-re. Bartók ez évi (részleteiben alig ismert) angliai utazásával kapcsolatos a következő, Gárdonynéhoz szóló levél:

c/o Schulz Curtius (?) Esq. 44 Regent Street. W. Queens Hotel, Leeds. 5ik nov. 1905. Kedves Rózám! Nagyon megörültem Robinson levelének, itt küldöm neked, ha esetleg tudod Bartók londoni címét, küldd el neki — ha nekem hamarébb megírja, írok én neki ez ügyben. Már most tud-e Bartók valamit angolul? ha nem, megkérem Korbay Feri bácsit, tegye meg és menjen ő el Bartókkal. Korbay igen ismert énektanár, s társadalmilag is előkelő állású. Mi 17-nov. Windsorba, a királynő őfelségéhez vagyunk híva, talán beoszthatjuk úgy az időt, hogy egy fél napot Londonban töltsünk, bár ez kétséges, mert 14-én Cardiffben, 17-én Windsorban udvari hangverseny és 18-án Brightonban lesz Frenki hangversenye. Isten veled, kedvesem, azt hiszem, Bartókkal jó úton vagyunk. Szeretettel ölel Margitod.

„Frenki" persze nem más, mint Vécsey Ferenc, a világhírű magyar csodagyerek hegedűművész (1893—1935). Mint jól ismert, 1906-ban Bartók hangversenykörúton volt Vécseyvel s leveleiben megemlékezett „Vécsey papáról" is. Vajon ennek a hangversenykörútnak 1905-ös előkészítésével kapcsolatban írta „Margit", hogy „Bartókkal jó úton vagyunk", vagy pedig a „Robinson"-nal való találkozástól várt Bartók számára előnyös dolgokat, — mindezt nehéz lenne eldönteni. Annál kevésbé, mert angol zenei lexikonokban nem találtam olyan valakire, akit azonosítani lehet a levélben szereplő „Robinsonnal". Korabeli zenei kiadványok, hangversenyirodák jegyzéke talán bővebb felvilágosítást fog nyújtani a szakkutatónak.

Vajon létrejött-e a találkozás Bartók Béla és Korbay Ferenc között? Korbay (1846—1913) jónevű zongoraművész volt, ki sokat tett a maga módján a magyar zene külföldi népszerűsítése érdekében. A század elején költözik Amerikából Londonba. Egyik 1903-ban kelt levelében így írt Londonból: *„Sokat és sikerrel dolgozom. A kedves hazának még eddig szégyent nem csináltam..." (Isoz K.: Zenei Levelek, Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 1924. 805. sz.)* Külföldön eszmélt rá a magyar népdal alapvető fontosságára: *„Csak Amerikában kezdtem a magyar népdal csodálatos szépségét és becsét egész terjedelmében ismerni és becsülni"* — írta 1884-ben. (U. o. 796. sz.) *„A magyar népzenének buzgó propagátora volt, több füzet népdalátiratot adott ki angol fordításokkal"* — írja róla a Magyar Zenei Lexikon. Tegyük hozzá: „népies műdalok" voltak ezek. Tegyük azt is hozzá, hogy ezek kiadásának technikájában bizony nem nagyon haladta túl kora színvonalát. Azonban, kiadványainak előszava bizonyítja, hogy a népdal problémájáról, a népdal „rögzítésének" nehézségeire gondolva, bizony komolyabban gondolkozott el, mint több magyarországi kortársa. *„Hungarian Melodies"* című, „barátjának, Munkácsy Mihálynak" ajánlott, s Londonban 1892-ben megjelent kiadványa előszavát 1890 novemberében írta New Yorkban. Így kezdődik, magyar fordításban, ez az előszó: *„Éppúgy, mint a mezei virág, a legtöbb magyar népdal is a vidéken hajt ki, a magyar parasztok között. Minden év meghozza a maga népdal-termését s a levegő valósággal telítetté válik a népdalok csodálatos aromájától. Mikor azután ezek egyik-másika eljut egészen a nemzet szívéig, jóformán mindenki énekli őket. Ekkor és csupán ekkor vetik papírra ezeket, mégpedig a legtöbbször meg nem értő vagy hozzá nem értő zenészek, akiknek prezentálásában jelennek meg azután nyomtatásban. Nem csoda tehát, hogy ilyen (közlési) előzmények után e népdalok szirmaiból sok elhullik és sokat vesztenek izzó ragyogásukból..."* Így írt a népdal-gyűjtés akkori technikájáról Korbay, noha persze kiadványaiban korlátoznia kellett magát arra, ami rendelkezésére állott: a népies műdalra. Bárhol létezzenek is a huszadik század elejéről Korbay-dokumentumok, 1905 körül érdemes átkutatni ezeket: vajon van-e nyoma annak, hogy találkozott Bartókkal? Még az sem lenne egészen érdektelen kérdés: hogyan fogadta később, ha ugyan tudott róla, Bartók népdalkutató tevékenységét?

1961-BEN, Bartók születésének nyolcvanadik évében ez a pár, Bartókra vonatkozó, eddig kiadatlan levél pár újabb adalékot szolgáltat, főleg Bartók és a korabeli társadalom közötti viszony megvilágításával, a később világhírű zeneszerző alig ismert fiatal kora megismertetéséhez.

Iványi-Grünwald Béla

SULYOK VINCE

SZIGET A TENGERBEN

Mint ódon könyvben régi kép
oly nyugodtrajzú szép vidék — —

Talán ha elmennék oda
ha átkelnék a vizeken
ha partraszállnék alkonyatkor
azon a boldog szigeten — —

Nem állni csak itt csöndes vággyal
makacs színtelen szomorúsággal — —

Talán ha elmennék oda
történne valami velem —
mitől is vagyok ilyen fáradt
Istenem — —

„ÓSZI ALKONY PARASZTI TÁJBAN

Mikor a fasorok csöndesen elmerülnek
a folyton növő alkonyi ködökben
kukoricaszárral vagy répával megrakodva
s a saroglyában sárgán villogó tökökkel
hazabúnak a hallgatag kicsi kocsik
akkor a sűrűdő homály alatt — —

Üléseken öregkabátba búját leányok
verdesik állhatatosan
az apró ökrök szőrös lovacskák farát
s a földekről úszik utánuk a meggyújtott
krumpliszár nehéz keserű szaga — —

Az esteledő őszi ég alatt
odakünn senki sem marad
csak répakupacok guggolnak súlyosan
kedvetlenül színtelenül
mint sejtjeimben a gond és a bánat
s kiürülnek a rétek mind mint a világ
mikor a kicsi kocsik hazamennek — —

VONAT AZ ÉJSZAKÁBAN

Idegen indócsarnokok
óriás üvegtetői alól
még idegenebb és ismeretlenebb
pályaudvarok felé indulunk
csak neoncsövek döntik vigasztalanul
zölden és sárgán fényüket mindenütt
s megy a vonat az éjszakában
új és új állomások váltói közt csattog
folyton és szakadatlanul
mindegy hogy honnan most már
s az is mindegy hova
esztelenül és élesen
ragyognak mindenütt a lámpák
és ismerős és drága arc
sehol se áll sohase áll alattuk
megyünk csak magunkra maradva
mint az Isten
mindannyian elfultan némán egyedül
s minden idegen indaház után
bizonyosabban tudjuk
hogy haza többé sose érkezünk — —

DÉNES TIBOR

Just Béla

— Tanulmány helyett emlékezés —

Nem válaszolhattam utolsó levelére, a kezembe sem jutott, még a tartalmáról sem tudok. Érkezéséről a Fő utcai ávón értesítettek, a szokásos nyelvezeten. Biztos, hogy nem „kompromittálni" akart, kevés emberrel találkoztam az életben, akiben annyi jó szándék és segítőkészség lett volna, mint Just Bélában. Talán arra a találkozásunkra akart emlékeztetni, mely egyben búcsú is volt, figyelmeztetni arra, hogy neki volt igaza. Neuillyben ültünk akkor egy homályos szobában és egész éjszaka beszélgettünk. A villa, melyet bérelt, elég különös volt; titkos bűnöket szoktak ilyen házban elkövetni, vagy imádkozni benne. Just Béla szerette, ha rejtélyes légkör veszi körül. Most lenne ötvenöt éves.

Felejthetetlen ez az utolsó találkozás, a következő esztendőkben sokszor kellett emlékeznem rá. Amit akkor Just Béla mondott, róla szóló, lelkiismeretes tanulmány alapja lehet. Egyelőre azonban még nem jött el a higgadt tanulmányírás ideje. Nagyon közeliek a vele kapcsolatos emlékek, hatásukra az ember minduntalan háttérbe szorítja az írót. Pedig mindkettő egyaránt érdekes. Just Béla egyedülálló helyet foglal el századunk magyar irodalmában, éppen nem megvetendő helyet. S hogy mennyire élnek a vele kapcsolatos emlékeim, elég idéznem lelkiállapotomat, melyet a Látóhatár jubileumi számában közölt regényrészletének olvasása váltott ki. Mondatról mondatra egyre elevenebbül rajzolódott ki bennem ez a ködlovag-jelenség, szomorú szép szeme, mely egyszerre befogta a távoli, megfoghatatlan világot és a közeli konkrét életet. Hallottam kissé száraz, vontatott beszédét, melyben egyformán tudott izzani a misztikum és a testiség vágya. Szemléletesebben egyetlen párlapos írás keretében nem lehetett volna bemutatni írót. Mert ez az „alakoskodó" Valenty, ez ő volt: Just Béla.

Többek közt erről beszélt nekem ezen az éjszakán Neuillyben. A gyermekkoráról mesélt, mely sivár volt, az értetlenségről, melyet a mostoha környezet tanúsított iránta, s amely növelte alaptermészetének rendkívüli érzékenységét. A kolostorba — szerintem — nem hivatásérzetből vonult, hanem menekülésvágyból. Az idegen, kispolgári környezettől akart szabadulni. Később is, valahányszor támadások érték, melyektől érzékenysége sérülést szenvedett, mindig a kolostorra gondolt. Heteket-hónapokat töltött különféle rendű szerzetesek között. Mégsem volt náluk maradása, húzta a bűn és valami furcsa kalandvágy. Persze, amolyan álmodozó kalandor volt, hasonlatos Balzachoz. Nagy ábrándjai közé tartozott, hogy egyszer bankot robbant Monte Carlóban. Egy ízben Budapesttől Chambéry-ig a játékrendszerét magyarázta. A rendszert többször módosította s jóllehet néhányszor elvesztette összekuporgatott garasait, fanatikusan hitt abban, hogy egyszer nagyon gazdag lesz. A pénz bírására vágyott, pontosan úgy, mint Balzac, nem a luxusért, költséges szeszélyek kielégítéséért. Változatlanul szerényen akart élni, de egyrészt biztosítani akarta a maga számára a zavartalan munkalehetőséget, másrészt másokon szeretett volna segíteni. Volt benne valami nagyúri, mecénási hajlam, legvaskosabb nyomorában is arról álmodozott, miképpen támogathatná egyik-másik barátját. Végh Györgyöt különösen szerette, képzelete a fiatal költőt kerek történetek középpontjába állította, melyekben ő a titokzatos jótevő szerepét játszotta. Igen színes mesék voltak ezek. Just Béla hasonlíthatatlanul könnyebben mesélt, mint írt. Megérdemelték volna e történetek, hogy valaki észrevétlenül papírra vesse őket. A teljesség kedvéért jegyezzük meg, hogy amikor az író csillaga emelkedőben volt és egyre több számottevő összeköttetéssel rendelkezett, kapcsolatait elsősorban nem a maga, hanem barátai érdekében használta fel. Valami kis rész volt ebben a számításból is. Mivel tudat alatt mindig üldözöttnek érezte magát, arra számított, hogy a barátok majd megvédik őt az „ellenséggel" szemben. Idézőjelbe kell tennünk ezt a szót: ellenség, melyet Just Béla érzékenysége imaginárius fogalommá formált és különféle alakokba öltöztetett. Sokszor éppen abban látta ellenségét, aki őszintén szerette.

Tanítórendben volt novicius, a világi életbe visszatérve ezért lett filozopter. Az egyetemen — tudtommal — hamarosan felhívta magára a figyelmet. Ebben nem volt semmi csodálatos: kitűnő nyelv- és stílusérzéke, szorgalma, nem utolsósorban eredendő szolgálatkészsége egyaránt elősegítette, hogy a „jó tanuló" mintaképévé váljék. Eckhardt Sándor a tanársegédi címmel ajándékozta meg, amit ő méltósággal viselt s minthogy örökösen lesben állt, pajzsul használt a várható támadások ellen. Én a „tanársegéd urat" ismertem meg először, valószínűleg ezért lett csak évekkel később emberivé a közöttünk lévő viszony. Meg talán azért is, mert nem tudtam úgy lelkesedni első regényéért, hogy megnyugtathattam volna marcangoló önkételyét. A *Hajnali kettő*-t ugyanis kéziratban olvastam először és az eredeti szöveg, ha nem is csalódást, de elégedetlenséget okozott. Szerencsére, a közönség kezébe erősen átdolgozott szöveg került, nem is szólva a francia nyelvű változatról, melyet nem ok nélkül állítanak Bernanos nagy regénye mellé *(Egy falusi plébános naplója)*.

Igyekszem megmagyarázni akkori elégedetlenségem okát.

Just Béla az irodalomba az irodalomtörténeten keresztül lépett. Ez az út rendszerint veszélyes, az ember könnyen válhat egy szűk — baráti — kör, vagy kedvező körülmények között az írók írójává. Gyakori eset ez századeleji irodalmunk történetében; gondoljunk csak Schöpflin Aladárra, Benedek Marcellre stb. Az elődöktől tanult és tanulmányozott minták súlya alatt nehezen tud felszínre kerülni a sajátos írói egyéniség. Just Béla esete pedig még magyar elődeinél is kényesebb. Az ő elsődleges irodalmi manuduktora ugyanis Proust volt, maga is bölcselkedő, tudósi hajlamú író. Just doktori értekezése, ez az iskolás szabványdolgozatok mércéjén messze túlemelkedő tanulmány, Marcel Proustról szól és a szerelem képleteit keresi a prousti egyetemességben. Nem az érzelmet elemzi tehát, hanem annak filozófiai vetületét, fikcióját. Természetesen éppen ezzel a módszerrel lett Just Béla Proust hű magyarázója.

Ám Prousttól és csodálatos, bár súlyos atmoszférájától nem könnyű szabadulni. Amikor Just Béla Balla Borisz efemer sikereitől indíttatva először kezd regény írásába, nemcsak anyagkezelésében, de stílusfordulataiban és mondatszerkesztésében is akaratlanul Proust béklyójába kerül. Nem érző, a vallás és a kolostor árnyékával viaskodó emberek bontakoznak ki a *Hajnali kettő* lapjain, hanem azoknak fikciói. Nos, ezekben az esztendőkben jelent meg nyelvünkön az *Eltűnt idő nyomában*, Gyergyai Albertnek az eredetivel egyenértékű fordításában. Sokan voltunk ekkoriban, akik az igazi Proustot olvasva, hetekig tűnődtünk felette különös részegségben. Világos tehát, hogy az utánérzéseket némi elégedetlenséggel fogadtuk, különösen, ha azok a Proustétól gyökeresen eltérő világnézetben fogantak. Felesleges külön hangsúlyoznunk, hogy Just Béla katolicizmusa semmiképpen sem rokona Proust újhedonizmusának, vagy nevezzük akármi másnak az *Eltűnt idő* Marceljének állásfoglalását az élet jelenségeivel szemben. Sem eredetében, sem megnyilvánulásaiban nincs egyetlen közös pontja a két író világnézetének. Just Béla szerzetesi iskolában nevelkedett s Eckhardt közvetítésével korán megismerkedett századunk francia katolikus irodalmával, melynek nagyon lelkiismeretes és talán legtehetségesebb magyar követője lett. Ezzel a felkészültséggel csatlakozott Aradi Zsolt, Balla Borisz és Pozsonyi László úgynevezett újkatolikus triójához és szerkesztette a Vigiliát a folyóiratnak egyik igen kritikus szakaszában, midőn némelyek már-már anatémát hirdettek a reformokat sürgető „szakadárok" ellenében. Kenyértörésre mégsem került a sor s ez részben a lap egyházi tanácsadójának, Schütz Antalnak, részben az ügyes szerkesztői politikának tudható. Nem volt olyan szám, melyben Just ne közölte volna Claudel, Péguy, J. Rivière, Mauriac stb. írásait, melyek közvetve-közvetlenül a Vigilia akkori irányvonalát hangsúlyozták. Ilyen külföldi tekintélyek előtt az aggályoskodóknak végül is fejet kellett hajtaniok.

Egyébként, ami Just Béla katolicizmusát illeti, nem túlzok, ha úgy érzem, hogy nem lehetett töretlen. Volt benne valami alig kielemezhető vonás, mely arra enged következtetni, hogy Just Béla számára a katolicizmus inkább magatartás, mint hit kérdése volt. Mintha valami személyes titkot akart volna leplezni vele. Megfigyeltem néhányszor templomokban, imádkozás közben. Rajongott a misztikus környezetért, az imádság mégis hamar elfárasztotta. Bírálta a misézőket, éneküket, mozdulataikat, hogy aztán feledve az előtte folyó szertartást, elkalandozó gondolatait kövesse.

A *Hajnali kettő* magyar kiadását olvasóink bizonyos rétege jóindulattal fogadta. Ezt Just Béla írásban és szóban többször hozta a tudomásomra. Szerette is ezt a könyvét, az elsőt, de a sikerrel elsősorban önmagát, a tehetségét akarta bizonyítani. Még Neuillyben, azon az emlékezetes éjszakán, is a szememre vetette, hogy nem hittem benne.

Akkor már ismertem második regényét, az *Eszelősök*-et és nem védekeztem. Ennek a könyvnek köszönhetem ugyanis egyik legtartósabb olvasmányi élményemet. Ebben a regényben már alig vagy egyáltalában nincs nyoma sem Proust, sem a francia katolikus írók hatásának. Az *Eszelősök* egy forró, nagy emberi-írói élmény szülötte. A tamiéi trappisták kolostorában fogant. A cím nem egészen fedi a tartalmat: a történet az aszkétikus élet vágyának modern fanatikusairól szól, azokról a testileg-lelkileg egészséges férfiakról — immár nem fikciókról! —, akik hallatlan erővel tagadják meg földi vágyaikat a földöntúli örömök elnyeréséért. S a megrendítő éppen az, hogy a sorok mögött lépten-nyomon érezzük az író fájdalmát ennen gyengesége miatt, hogy ő nem rendelkezik e fanatikusok „eszelős" erejével.

Nem is tagadta, mikor erről Neuillyben megkérdeztem: Irigylem őket — felelte —, nem tudják, milyen boldogok. Igazat mondott. A tamiéi trappisták elolvasták a regény francia változatát és őszintén csodálkoztak; fogalmuk sem volt, mekkora erő birtokában vannak. Egyébként, ennek a könyvnek francia kiadása hozta meg Just Bélának az annyira vágyott elismerést. Nem kisebb tekintélyek, mint François Mauriac és Camus, fogadták el írótársuknak.

Akkor már a pénzt — a sok pénzt — is megszerezte. Bankot ugyan nem robbantott érte, de kirándulást kellett tennie a politika terére, amelyhez különben nem sokat értett. Mindszenty bíborosról szóló könyve jelentős üzletnek bizonyult s ha egyébért nem, a maga szempontjából azért volt érdemes megírnia, mert kedvezően vezette be gyors egymásutánban megjelenő könyveit.

Emlékszem, hajnalodott már Neuillyben, midőn Just Béla elmondta, hogy egyszer meg akarja írni az *Eszelősök* ellenpárját. A regény arról az emberről szólna, aki szent akar lenni, de nincs hozzá ereje. Mert gyenge és mert ember. Önmagáról beszélt és utolsó jelentős regényére, az *Alakoskodók*-ra gondolt.

Aztán átmenet nélkül megkérdezte: Milyen most a Vörösmarty tér? Emlékszel...? — Tudniillik a Vörösmarty téren kerültünk egymással emberi közelségbe. Ezt a találkozásunkat Just Béla minden alkalommal megemlítette. Elmondom röviden a történetét:

December 23-án volt déltájt, még a háború előtt. Mindketten nagyon fiatalok voltunk. A Vörösmarty téren hozott össze bennünket a sors. Illendően üdvözöltem a tanársegéd urat (pedig akkor már elvesztette professzora kegyeit). Jóindulatúan érdeklődött, mit csinálok karácsonykor? Nem tudtam. Erre hirtelen jött ötlettel megkérdezte: Van pénzed? Nincs — feleltem —, de az írógépem véletlenül szabad. — Az enyém is — mondta. — Estére a fiúmei gyorsban ültünk és másnap, karácsony vigiliáján a Le Bourget-tó partján tanakodtunk, hogyan kerüljünk át Hautecombe-ba a bencésekhez? (Természetesen, az ő eszméje volt, hogy náluk töltsük a szentestét.) A tó nyugtalanul hánykolódott. A halászok vihart szimatoltak és csak hosszas alkudozás után vállalkozott egyikük a kalandos utazásra. Sohasem felejtem el ezt az utat és ezt az ünnepet. Mondanom sem kell, hogy újév után Chamonixban kötöttünk ki, ahol a rulett Just Béla „csalhatatlan" rendszere ellenére elnyelte a visszautazás költségeit. Utánvéttel kerültünk haza. De megérte a mulatságért és azért, hogy közel kerülhettem Just Bélához. Ezután volt még néhány ilyen utazásunk és csak a háború vetett véget kétarcú kalandjainknak.

1946 őszén hadifogságból hazatérve, már nem találtam otthon Just Bélát. Az egyik franciaországi egyetemen volt magyar lektor. Az állást jutalmul kapta, amiért élete kockáztatásával megmentett egy amerikai pilótát. Hőstettét úgy mesélte el, mint detektívregényt. Visszakerülhetett volna a budapesti egyetemre is, de kitűnő szimatával megérezte, hogy otthon ő sem kerülhetné el a katolikus írók sorsát. Neki pedig szabad levegőre volt szüksége, meg akarta írni a maga regényét, az *Alakoskodók*-at. Megérezte, hogy ezért a könyvért, ha egyáltalában megírhatta és kiadhatta volna, feltétlenül börtön járt volna.

Hamar vége szakadt a lektori dicsőségnek, Rákosiék hazarendelték Just Bélát. Ő azonban nem ment, inkább a pillanatnyi nyomort választotta. Jól számított. Tőlem azonban megkérdezte: Milyen most a Vörösmarty tér?...

Hívtam haza, ő pedig marasztott. Felajánlotta, hogy megosztja velem azt a nagyon keveset, amiből akkor tengődött. Ha most kint maradsz — mondta —, itt jobban szolgálhatod a magyar ügyet, mint odahaza. Meglátod, nem tudsz többé kijutni. S ha valami csoda folytán egyszer mégis sikerülne, akkor már késő lesz.

Vajon nem kellett volna-e Just Béla szavaira emlékeznem?

A „csoda" — tudjuk — bekövetkezett s 1957 januárjában Párisba jutva, először is Just Béla után érdeklődtem. Nővére, egy francia újságíró felesége, mondta el az utolsó hónapok és a borzalmas halál történetét. Fivére villát vett Majorka szigetén. Menekült magyar íróknak akart nyugalmas szállást és munkára ihlető környezetet nyújtani. A sors ostoba módon végzett vele; skorpióba lépett. Rimbaud-i halál és meglehetősen rimbaud-i sors.

Nagyigéretű írói pálya és egy különös emberi regény szakadt meg idő előtt Majorka szigetén. S tegyük hozzá: ha Just Béla élne, a magyar emigrációs irodalom lényegesen kedvezőbb helyzetben lenne. Mert rá szó szerint illett a sablonos mondat: Az idegen sikerek ellenére megmaradt magyar írónak. S embernek.

Tanulmányt kell írni Just Béláról. De előbb szelidüljenek meg az emlékek.

A Philharmonia Hungarica Londonban

Ma már a zenekarok történetében páratlanul rövid idő alatt világhírűvé vált a Philharmonia Hungarica: lemez-, rádió- és televíziós felvételek mellett a nyugati zenei élet csaknem valamennyi fontos központjában nagy sikerrel hangversenyeztek. A tény önmagáért beszél — nagyobb elismerés, dicséret nem létezik. Ha most első londoni szereplésük után mégis kritikával élünk, annak csupán az a magyarázata, hogy szeretnénk, ha jövőbeni koncertjeiket a legmagasabb mércével is abszolút pozitívnak ítélhetnénk.

A magyar vonóshangszer-játék gazdag tradíciókban. Talán a legjellemzőbbje az úgynevezett „meleg" tónus, széles dinamikai skálával, gazdag rezonanciával. A bőgőkkel, csellókkal, brácsákkal nincs is semmi baj. De korántsem állíthatjuk ugyanezt a hegedűszólamokról. Igaz, létszámuk nem kielégítő, s valószínűleg a Royal Festival Hall meglepően tökéletes akusztikáját sem ismerték előzőleg. De a rendkívül kis hangerőt elsősorban a nem mindig szerencsés vonókezelés magyarázza. A gyakoribb vonócsere nem kell hogy dallamívbeli törést jelentsen. A két hegedűszólam összjátéka többnyire dicséretes, fegyelmezett, de a *fortisszimó* és főleg a *cantabile* melódiák esetén a hideg, szenvtelen hang bántó. Bajok vannak a fafúvóknál is. A külön-külön jó felkészültségű művészek tónusa akkordok vagy kettőzések esetén nem ad kiegyensúlyozott hangzást. A klarinétok túl élesek, kirínak az együttesből; világosabb hangszínt várunk az első fuvolától, s nagyobb hangerőt a fagottoktól. Az első oboista az egyetlen biztos pont. Elismeréssel kell szólnunk azonban a kürtök, trombiták és trombonok kultúrált játékáról.

Londoni műsorválasztásuk, sajnos, szerencsétlennek tűnik: igen kisigényű és nagyon kevéssé reprezentatív, ami pedig fontos lett volna egy bemutatkozó hangversenynél. Kodály *Galántai táncok*-ja, amely különben az est legjobb produkciója volt, inkább csak fűszere, ízesítője a magyar zeneirodalomnak, mintsem alapvető fontosságú műve. Miért nem játszottak valami bemutatót — *Weiner, Járdányi, Ránki, Szervánszky* stb., lett volna választék — vagy akár *Kodály*, akár *Bartók* kevésbé ismert kompozíciója közül, ha már nem akartak — miért? — előrukkolni egy *Concerto*-val vagy *Zené*-vel. Bármenynyire is jól esett a Himnuszt hallanunk, mélyebb demonstrálást vártunk volna a *Philharmonia Hungaricától*. De ezen túlmenően Beethoven C-dur zongoraversenye — Lilian Kallir kultúrált, de alapjában színtelen előadásában — helyett legalább egy nagyobb lélegzetű művet választhattak volna.

Az együttes karmestere, a görögnémet származású *Miltiades Caridis*, temperamentumos, biztos kezű muzsikus. A *Dvorák*-szimfónia előadásából azonban hiányoltuk az alapvető költői megfogalmazást, gyors tempói meggátolták a mű könnyedségének kibontakozását. S természetesen az előzőkben részletezett zenekari problémákért a karmestert elsőrendű felelősség terheli.

A *Philharmonia Hungarica* eddig elért komoly eredményei kötelezik az együttest a további fejlődésre, a magyar zeneművészet még magasabb színvonalon való képviselésére.

György András

Megjelent a 12. kiadás!
Prof. Dr. B. Bauer:

A NŐ

(Tanulmányok a nő testéről, lelkéről, nemiéletéről és erotikájáról.) 520 oldal. Ára: osztrák Sch. 125, v. DM. v. Sfr. 20, v. US $5. Az összeg előre való beküldése esetén portómentesen szállítunk.

NOVÁK RUDOLF

magyar könyvkereskedése,
Wien I., Köllnerhofgasse 4.
Ausztria.
Kérje ingyen könyv- és hanglemezkatalógusunkat.

KÖRMENDI FERENC

Esőben, autóbuszon

Ha igazán akarod, hát elmondom, hogyan történt az a dolog, az egész. Esett az eső, nem nagyon, de azért elég sűrűn és kitartóan ahhoz, hogy az ember nyomorultul érezze magát. Aznap eső nélkül is jó megrongyolt voltam, mindjárt hallani fogod; de pláne abban az esőben. Először járkáltam a Harmadik Avenue és Tizenharmadik Utca kereszteződése táján, ugyanis ott voltam állásban, *voltam*, múlt időben, tegnapelőttig, amikor is ez a dolog történt. Amellett ne várj sokat, voltaképpen semmi sem történt, semmi különös, és ha mégis elmondom, hát főleg csak azért mondom el, mert miért ne mondjam. Az eső, amint csatangoltam az utcán, felpuhította a trencskótomat, átnyirkosította a zakómat, áthideglett a bőrömre. Ebből influenza lesz, gondoltam és felültem az első autóbuszra, amely megállott a sarkon, amikor én is ott álltam. A négyes autóbusz volt, az, amelyik a Harmadik Avenuen halad felfelé jó magasra, odáig, ahol már csak néger meg portorikói lakik. Ha véletlenül a Második Avenuen vagyok, akkor a lefelé menőre szálltam volna fel, mert hogy teljesen mindegy volt, merre autóbuszozok, felfelé a városban vagy lefelé, vagy keresztben. Az eső elől ültem fel rá; moziba is mehettem volna, de nem volt kedvem hozzá és a pénzzel is óvatosan kellett bánnom. Tudniillik aznap délben rúgott ki Mister Mott.

Ez a Mister Mott volt a gazdám öt hónapig, ott dolgoztam a címnyomtató irodájában, mint gépkezelő. Nem volt valami fényes állás, de egész jól megvoltam vele. Csendes, nyugodt helynek látszott a címiroda és onnan kezdve, hogy ötvenhat decemberében kikerültem a Kilmerből, elég sokat kallódtam ahhoz, hogy ha valamilyen állás csendesnek és nyugodtnak látszik, megpróbáljak ottragadni. Tudod, nincsenek nagy igényeim. Megjegyzem, az a bizonyos kallódás tisztára az én hibám volt. Az elején csak úgy dobták utánunk az állásokat. Házhoz hozták, vagy ha elmentem az IRO-hoz vagy valami munkaközvetítőbe, válogathattam a listáról. Csak azt kellett mondanom, hogy szabadságharcos vagyok, illetve azt kellett volna mondanom, de nem mondtam. Azt mondtam, hogy eljöttem, mert olyan reménytelennek látszott az egész, amikor az oroszok letörték a forradalmat; még jobban féltem, mint azelőtt, mindentől; és azután mindig is az volt az álmom, hogy egyszer kikerülök Amerikába. De az utcai harcokban nem vettem részt, nem vagyok hős. Ez néha jól hatott, máskor rosszul. Voltak amerikaiak, akik az igazságot szerették és voltak, akik a szabadságharcost. Mindenesetre kaptam állást egy férfiruha-üzletben, azután egy vaskereskedésben, azután egy magyar származású ügyvéd irodájában, azután egy kicsit sehol, azután a Mott-féle címirodában. Közben persze átláttam, hogy hol és mivel követtem el a hibát, miért nem jutottam állandóbb vagy jobb álláshoz. De mire elhatároztam, hogy én is szabadságharcos voltam, a dolog már kezdett nem hatni. Igaz, az igazság sem annyira, mert a recesszióban egyszerre csak kevesebb lett a fóka, mint az álláskereső.

De a Mister Mott még rendben felvett; aránylag rendben, mondjuk. Egy munkaközvetítő iroda cédulájával mentem hozzá. Magyar vagyok? Óké. Irodai munkát végeztem már? Óké. A címírógépkezeléshez nem értek? Óké. Azután a gyér bajsza mögül rámmosolygott, nem nagyon, de érezhetőleg mosolygott és azt mondta: „Goulash." Óké. A dolgom az volt, hogy berakjam a címnyomtató gépbe az előkészített stencliket meg borítékokat, megnyomjam a gombot és azután dobozba rakjam a meg-címnyomott anyagot. Néha kaptam egy jegyzéket és a rajta lévő címeket ki kellett keresnem a stenclik közül, hogy félretegyem őket. Hogy miért, azt sohasem kutattam; és ha csak ilyen válogatás nem volt, meg se néztem a címeket, soha. Illetve egyszer és ebből lett a baj. Néztem egyszer a címlistát, mégpedig a nyugati oldalon élő magántisztviselők csoportját és egyszer csak ezt találtam a többi között, ezt a nevet: Othmar B. Krzschik. Elég ronda név, de semmi több, semmi gyűlölnivalóm sem volt rajta. És furcsa módon egyszerre csak mégis elkezdtem gyűlölni. Határozottan gyűlölni, valósággal rögeszmeszerűen; olyannyira, hogy egyszer még álmodtam is vele: cselekmény és lényegében tárgynélküli álom volt, ez a név volt a tartalma. Onnan kezdve alakot kerestem és találtam is a névnek; aki csak bántott vagy boszszantott ebben az életben, üldözött vagy keserűséget okozott, akit csak ellenségemnek tartottam, akitől féltem, az mind Othmar B. Krzschik lett. Így esett azután, hogy azon a napon, mármint tegnapelőtt reggel, amikor újra ki kellett nyomtatnom gépemen a nyugati oldalon élő satöbbiek címét a borítékokra, kikerestem a stenclik közül ezt a Krzschiket és egyszerűen a szemétbe dobtam. Ennyivel igazán tartoztam magamnak. Amikor leadtam az anyagot, olyan jól éreztem magam, mint már régóta sem. Ezzel szemben tíz perc múlva odahivat magához a külön kis irodájába a Mister Mott. Ott állt mellette a kézikocsin az anyagom. Azt mondja Mister Mott: „Eggyel kevesebb." Nagyon szűkszavú ember. Mondom neki erre — angolul, mert hogy valamit már dadogok az ő nyelvükön és elég jól értem is — mondom szóval neki: „Eggyel kevesebb? Az lehet. Kidobtam egyet a stenclik közül." „Miért?" — kérdi a Mister Mott, angolul. Összeszedtem minden tudásomat, hogy folyékonyabban dadogjak. Azt mondom neki: „Azért, Mister Mott, mert utálom ezt a nevet." Hogy ezt miért mondtam meg éppen neki és éppen ebben a helyzetben, azt igazán nem tudom, de annyi biztos, hogy utána még jobban éreztem magam. Talán mert hogy kimondhattam, amit érzek. Hogy valakivel megoszthattam, amit érzek. Mister Mott egy pillanatig hallgatott. „Magának nem muszáj szeretnie a neveket a heti negyvenötért, de nem szabad utálnia őket." Ezt mondta, azután megint csend volt egy kis ideig, és ahogy így hallgattunk, már tudtam, hogy marhaságot beszéltem. Mister Mott akkor felírt valamit egy cédulára, a kezembe nyomta a cédulát és ezt mondta: „Menjen a pénztárhoz a fizetéséért; holnaptól kezdve nem kell bejönnie." Mielőtt valamit dadoghattam volna, angolul, kivett egy kis szivart a fiókjából és rágyújtott. Ebből tudtam, hogy vége az ügynek, mert tudtam, hogy ha Mister Mott szivarozik, akkor nem kérdez és nem felel. Kimentem a pénztárhoz, felvettem a heti fizetésemet és levonultam a pályáról. Éppen akkor kezdődött az ebédidő, az iroda majdnem teljesen üres volt, nem kellett sokat búcsúzkodni.

Odakint esett az a nyomorult eső satöbbi, satöbbi; és hát most ott tartok, hogy ültem az autóbuszon és mentem vele felfelé a városban. Ráérek hazamenni, gondoltam, ráérek elmondani Kovácséknak, akiknél lakom, hogy mi történt. Nem mondom, bosszantott a dolog. Barom vagyok, a régi barom. Dehát az ember, úgy látszik, nem tud kibújni a bőréből. Majd csak lesz valahogyan. Holnap elmegyek egy munkaközvetítőbe, feljelentkezem, talán szerencsém lesz és legközelebb majd jobban vigyázok magamra. Kár ezért a Mott-dologért; volt az irodában egy Rose nevű fiatalasszony, akivel szívesen beszélgettem ebédidő alatt. Mikor tavaly decemberben egy kicsit összemelegedtünk és egy nap a hó miatt kora délután elengedtek minket az üzemből, eljött velem moziba, de más nem lett belőle. Azt hiszem, csak azért jött velem, mert hogy olyan egyedülvalónak látott, amilyen vagyok és megsajnált. Két gyereke van. A férje szerelő egy garázsban. A környéken laknak egy kertes kis családi házban, nem mintha jártam volna náluk, de Rose mesélte. Hát majd akad új állás meg egy másik Rose, beszélgetni ebédszünet idején. A lényeg ez: húztam a hazamenetelt. Utáltam, vagyis nem túlságosan szerettem volna végighallgatni megint a Kovácsék lamentálását miattam. Hogy ilyen meg olyan élhetetlen vagyok. Öreg amerikások, derék emberek, de folyton azt darálják, a dollár nem fekszik a földön a Harmadik Avenuen, keményen meg kell dolgozni érte. Szóval egyelőre utaztam az autóbuszon.

Éppen felérkeztünk a Huszonhatodik Utcához, mikor zuhogni kezdett, mint a vész és a következő megállónál egész csomó ember iparkodott felkerülni a féligüres autóbuszra. Abban az órában, úgy félkettő körül, nem sokan ülnek autóbuszra. Éppen eszembe jutott, hogy elfelejtettem ebédelni, ami nem csoda, ha meggondoljuk a dolgot; egyszer csak jön a padközön végig és leül mellém egy nő. Leánynak gondoltam úgy félpillantással, vagy fiatalasszonynak; egész jó hártya-esőkabát volt rajta, kék hártyasapka, inkább hajvédő; jó cipő, jó harisnya; táska, ernyő. Csak úgy csepegett róla a víz és amint mellém ült és egy kissé félrehúzódtam tőle, azt mondta: „Pardon." Így, *pardon*. No, gondoltam, ez is magyar. A hangja is olyan magyar hang volt. De nem szóltam semmit. Szólni a sofőr szólt, aki itt Amerikában a viteldíjat is begyűjti, felszálláskor, a kormánykerék mellett álló géppercselybe. És micsoda gyakorlatuk lehet! Oda sem néznek és tudják a koppanásról vagy némelyik fajta gépen a csengetésről, hogy bedobta-e a pasas a pénzt a perselybe és eleget dobott-e be viteldíjnak. Elég az hozzá, hogy a sofőr megszólalt, mikor már senki sem akart felszállni és ezt mondta:

„Miss."

Valahogy a hangja is mutatta, de a figyelőtükörből a szemén is láttam, hogy annak a nőnek szól, aki mellém ült. De a nő, vagyis a leány mellettem nem nézett oda, hanem a táskáját babrálta.

A sofőr hátrafordult. *„Miss"*, mondta megint és hogy félreértés ne essék, ráintett a mellettem ülő leányra. *„You, there."* És azt mondta, hogy ez a leány a tizenöt cent helyett, amit be kellett volna dobnia a perselybe, csak egy ötcentest meg egy egycentest dobott be. Azt mondja erre a leány, mert már látta, hogy róla van szó, azt mondja igazán jó angolsággal, hogy nem, ő tizenöt centet dobott be. Hat centet, mondja a sofőr. És hogy csak jöjjön oda és dobjon be még kilenc centet. De hogy ő tizenötöt dobott be, mondja a leány. Nem tizenötöt, csak hatot, mondja a sofőr, és hogy gyerünk a pótlással a perselybe, vagy szálljon le. Hogy ő tizenötöt dobott be, mondja a leány és már jó piros volt az arca. Igen? Hát akkor nem megyünk tovább, mondja a sofőr. És azzal kinyitotta a már becsukott elülső ajtót. Meg a hátulsót, a kiszálló ajtót is, hivogatólag. Az eső zuhogott, mint a vész, ezt már mondtam és pontosan így mondtam.

Az utasok közül valaki azonnal türelmetlen lett; a többség szemmelláthatólag nem törődött az afférral, lehet, hogy nem volt sietős az útjuk. A türelmetlen azonban mind türelmetlenebb lett, szidni kezdte a sofőrt, a leányt, követelte, hogy szálljon le vagy dobjon be, vagy hívjanak rendőrt és így. Ettől a murizástól egy-két utas ideges lett, ők is beleszóltak a dologba; az ügy kezdett lassan a zűr irányába fejlődni. Akkor azt mondja a leány mellettem, hogy ő igenis tizenöt centet dobott be a viteldíjperselybe és ezért nem hajlandó többet fizetni, de különben sincs nála több pénz, vagyis pontosan tizenöt cent volt nála, amikor felszállt és nem több, és azt dobta be.

Igen? — mondja a sofőr és darálni kezd a persely oldalán, hogy kipotyogjon belőle a felszállónál begyűlt pénz. Ez meg is történt; akkor a sofőr kihalászott a csomóból egy egycentest és odamutatta a leánynak. A leány vállatvont. Az egycentest nem ő dobta be, mondta. Ez volt az a pillanat, melyben már mindenki felénk nézett és a kis botrány elkezdett ott lógni a levegőben.

Erre én kihalásztam titokban a zsebemből kilenc centet és odatartottam a leány elé. „Dobja be ezt", mondtam neki magyarul. Rámnézett, nagy szemmel, kék szeme volt. Azt mondja: „Honnan tudja, hogy magyar vagyok?" Mondom: „Arról a *pardonról*." Elnéz rólam, azt mondja: „De én igazán..." Félbeszakítottam. „Az utasok menni akarnak", mondtam halkan. „Nincs értelme izélni a sofőrrel." A leány nagyon vonakodó mozdulattal átvette a pénzt, illetve tartotta a tenyerét és engedte, hogy belecsúsztassam, azután nagyon piros arccal felkelt mellőlem, a kocsi elejére ment, bedobta a pénzt a perselybe és azt mondta: „Én igenis tizenöt centet dobtam be." A furcsa az volt, hogy a sofőrhöz beszélt, de ezt magyarul mondta. A sofőr bólintott.

„All right, all right", mondta. *„I don't get what you're saying, anyway."*

Azzal egy mozdulattal becsukta az ajtókat és elindította a kocsit. A leány lassan visszajött és visszaült mellém.

„Én igazán bedobtam a tizenöt centet", mondta halkan, panaszosan.

„Igen. Mindegy", feleltem neki. Valami mást akartam mondani, valami vigasztalót vagy buzdítót, olyasmit, hogy tudom, igaza van; tudom, méltánytalanság vagy méltatlanság érte, dehát... Dehát csak azt mondtam, mindegy. Rámnézett oldalfelől.

„Mi a címe?" — kérdezte. „Szeretném visszaküldeni a pénzt."

A címemet kérdezte, a nevemet nem. „Adja oda egy koldusnak", mondtam, mert hogy magyarul beszéltünk, de valójában azokra az öreg csavargókra gondoltam, akik az utcán néha megállítják az embert és tíz centet kérnek egy csésze kávéra; megkapják; mennek a legközelebbi kocsmába egy pohár sörre. Rögtön nagyon butának is éreztem magam, mert a leány kilenc centtel tartozik; enynyit adni egy kéregetőnek nevetséges volna; de azt sem várhatom tőle, hogy egy centtel többet adjon, mint kapott. „Nem fontos", mondtam nagyon barátságosan. Megint elfogtam egy oldalpillantást.

„Én nem szoktam autóbuszon ismerkedni", mondta halkan. „De ez úgy történt... ez az egész pénzdolog, hogy otthagytam az állásomat, most, egy félórája és úgy rohantam el a helyemről, hogy a pénzt sem vettem fel, ami napidíj járt volna."

„Nocsak." Ez igen ordinéran hangzott, kicsusszant a szájamon, de már kint volt.

„Nem *nocsak"*, mondta a leány támadólag. *„Így* történt. Pincérnő vagyok, vagyis voltam. Egy ebédelőhelyen dolgoztam a Huszonhat és Lexington sarkán. A tulajt úgy hívják, hogy Lobel. Mister Lobel."

„És..." Köhintettem. „Miért hagyta ott Mister Lobelt?"

„Nem azért", felelte a leány, „mert néha nyúlkált. Vagyis próbált egy kicsit. Öregedő ember, hát meg kell érteni. De csak a kezére kellett ütni egy kicsit, egész könnyen, nem haragosan és máris abbahagyta. Nagyon derék ember, igazán egész jól bírtam. A társa miatt mentem el."

„A társa is..."

„Nem! Hanem..." Sóhajtott. „Azt nem lehetett bírni. A társát. Csak pénzes társ volt, nem dolgozott az üzletben, éppen hogy délfelé bejött nézni a forgalmat meg a kasszát. A Mister Wunder. Az apja még német volt. A Mister Wunder már született amerikai."

„Az csak nem lehet baj?"

„Nem az volt a baj. Hanem az, hogy a Wunder mindennap kora délután bejött, ahogy mondtam és odaült a pulthoz és azt mondta nekem: ‚Adjon nekem egy csésze kávét, *honey*, de forrón, nagyon forrón.' Több mint egy évig dolgoztam náluk. És az egy szent vasárnap kivételével mindennap, minden áldott nap, majdnem ugyanabban az órában *ez:* egy csésze kávét, de forrón, nagyon forrón. *Honey*."

„Elég idegesítő lehetett."

„Nem az, hogy idegesítő. Én nem vagyok ideges természet. Nekünk jobb is nem idegeskedni. Hanem..." Elhallgatott, hallgatott egy kis ideig. Az autóbusz ment, megállt, ment, megállt, az utasok cserélődtek.

„Hanem?"

„Hanem... az úgy volt, hogy talán egy hónapja észrevettem magamon, hogy amikor a Wunder kéri a forró, de *nagyon* forró kávét és azt mondja, hogy *honey*, hát olyankor a kezem reszketni kezd. Egyszer jól le is forráztam magam, mert a kávégép csapja alatt egy kicsit félretartottam a csészéjét. Nemcsak a kezem reszketett, hanem úgy... mittudomén, volt úgy is, hogy meghallottam *azokat* a szókat és elkezdett a gyomrom forogni. Egyszer észrevettem, hogy csikorgatom a fogam. Pedig én nagyon szelíd természet vagyok."

„Értem."

„Akkor jó."

„Szóval..."

„Szóval ma. Elég szép forgalmunk volt, azután jött a Wunder. Odaült a pulthoz, mondta, ahogy szokta. És erre, hát valami rémes dolog történt. Fekete lett minden a szemem előtt és azt mondtam neki, de tudja, mit? Belerikácsoltam az arcába, a vendégek előtt, hogy ‚Egy nyavalyát magának, Mister Wunder, egy forró, de nagyon forró nyavalyát!' És már bőgtem is és kirohantam a mosakodóba, és letéptem magamról a fehér pincérnőruhát, tudja, azt a köpenyfélét és elkezdtem magamra kapkodni a ruhámat, mármint *ezt* és akkor már ott volt a mosakodóban a Mister Lobel és elkezdte mondani: ‚Az Istenért, mi van magával, Jutka', mert hogy vicből mindig magyarul mondja a keresztnevemet, így mondja, hogy *Dzsutká*. De én csak bőgtem és öltöztem és egy szót sem tudtam szólni hozzá, pedig mondta, hogy csak csillapodjak le, mert ő szeret engem, meg a vendégek is, és ha bocsánatot kérek a Mister Wundertól, akkor nincs semmi baj, és hogy ő megért engem, de... De én csak bőgtem és öltöztem. Akkor bejött a mosakodóba a Wunder, pedig férfiaknak semmi dolguk a női mosakodóban és ő is rázendített, hogy semmi baj, és ő szeret engem és megért engem és csak vegyem fel megint a fehér ruhát és menjek kiszolgálni a pulthoz. De nem és nem. Hiszen tudom, hogy butaság a dolog. De folyton csak az a forró, de nagyon forró kávé volt a fülemben és arra gondoltam, hogy ha őszinte leszek és megmondom a Wundernak, hogy mi a baj, akkor majd tűrtőzteti magát egy napig, egy hétig — de miért tűrtőztesse magát szegény? Nem tehet róla, hozzá van szokva; de szóval azt is tudtam, hogy egy hétig mást mond majd, azután újrakezdi. És úgy, ahogy elkészültem, kaptam magam, eljöttem — még a pénzemet sem vettem fel és összesen hat cent volt a táskámban, hát gondoltam..." Elhallgatott.

Hogy elcsúszik a dolog itt az autóbuszon, akartam mondani, de szerencsére én is hallgattam. Mit bántsam? Pláne, hogy nem is volt igaza, de azért igaza is volt, ide-értve azt a kilenccentes próbálkozást.

„Hát ez volt", mondta végül a leány. A Jutka. „Maga hol száll le?" — kérdezte mellékesen.

Hol? Mindegy. De ezt is nehéz lett volna megértetni vele. „A végállomásnál", mondtam.

„Ó, én már sokkal előbb, a Hetvenkilencesnél."

A Hetvenkettedik Utcánál jártunk.

Azt kellett volna mondanom, hogy én is leszállok vele, talán nem ellenezte volna. Vagy azt is mondhattam volna esetleg, hogy nézze, Jutka, most dolgom van, de nem találkozhatnánk egyszer? Talán azt felelte volna, hogy de igen, itt és itt, ekkor és ekkor. De valahogyan nem akartam. Valahogyan visszacsendült a fülembe, amikor azt mondta a nyúlkáló Mister Lobelről, hogy „öregedő ember, hát meg kell érteni." Vagy egyszerűen csak nem voltam kellő hangulatban az ismerkedéshez.

A Hetvenkilencedik Utcánál azt mondta Jutka, hogy tényleg koldusnak adja-e a kilenc centet; mondtam tényleg. Azt mondta, köszöni a szívességemet; mondtam, szívesen tettem; azután leszállt az autóbuszról.

Ez volt az egész. Talán el se mondom neked, ha nem faggatsz, hogy miért vagyok olyan lehangolt. Hát tessék, ezért.

Irodalmi Ujság

Gyászsorok egy humoristáról

HUMORISTÁRÓL írni nekrológot! Micsoda torz tréfája ez az életnek. A humorista, akit úgy képzelünk el, mint a tréfák, élcek, paradoxonok és elmés mondások élő tárházát, hirtelen, egyik napról a másikra elcsendesül. Most olvastam, hogy Gádor Béla, az ismert humorista, ötvenöt éves korában, Budapesten váratlanul elhunyt. Mi volt halálának oka, nem derült ki az újságközleményekből. Szívszélhűdés vitte el, vagy autóbaleset, szerencsétlenség, vagy öngyilkosság? Előttem van alacsony, sovány alakja, rosszkedvű mosolya, amely inkább undort fejezett ki, mint derűt. Gyomorbeteg volt, a szó szoros értelmében, mintha hű akart volna lenni ahhoz a szabályhoz, amelyet oly sokszor hangoztatott: az igazi humorista sosem mosolyog, utálja az embereket, a világot, mindent. Nincs tintája, csak epéje. Nincs tolla, csak tőrhegye.

Hosszú éveken át volt a Ludas Matyi főszerkesztője, a forradalom után azonban „önként" lemondott és átadta helyét a nála hivatottabbaknak. (E hivatottság talán nem is annyira a humorra vonatkozott, mint inkább a politikai megbízhatóságra.) Továbbra is tagja maradt a Ludas Matyi gárdájának, kissé fanyar, a hangosabb csattanót többnyire elkerülő, filozofikus humorral megírt írásai hétről hétre megjelentek a lap hasábjain. Az olvasók kedvelték írásait, mert emberi gyarlóságokról írt, a kutyájáról, gyomorbajáról, egyszóval kerülte a „hatóságilag engedélyezett, vonalas témákat".

Ha lehet hinni abban, hogy van valami titokzatos ösztön, amely a halál előtt a lélek legbensőbb igazságait mondatja el az emberrel, akkor utolsó írásának olvasásakor erre kellett gondolnom. A Ludas Matyiban jelent meg és egy emberről szólt, aki megfeszített erővel dolgozik és közben minél többet teljesít, annál inkább terjed róla a hír, hogy kegyvesztett lett, az illetékesek nem bíznak meg benne.

Amikor ez az írása nyomtatásban megjelent, Gádor Béla már nem élt.

— aa —

★

DOROTHY THOMPSONT, a nagynevű újságírónőt, január utolsó napján egy liszaboni szállodában szívszélhűdés érte. Dorothy Thompson, akinek második férje Lewis Sinclair volt, 1894-ben született Lancasterben (New York állam). Újságírói pályáját mint a United Press berlini munkatársa kezdte a weimari Németországban. Később a New York Post vezércikkírónője lett s évtizedeken át szolgálta radikális-liberális cikkeivel a demokrácia ügyét. Az utóbbi időben kitűnő esszét publikált Lewis Sinclair művészi fejlődéséről és fiatalkori élményeiről.

KISVÁRDÁN helyreállítják eredeti formájában az egykori földvárat; a vár udvarán pedig szabadtéri színpadot építenek.

★

AZ OSZTRÁK ÁLLAMI DÍJJAL ez idén Ferdinand Kitt és Max Weiler festőművészeket tüntették ki, valamint Martin Bubert, a neves filozófust.

★

PIRANDELLO-INTÉZET. Girgentiben, Pirandello szülővárosában, Pirandello-társaság alakult, mely a közeljövőben nagyobb szabású intézetet létesít. Az intézetben helyezik el a Pirandello-emlékmúzeumot és könyvtárat; ugyanakkor jelentős összegű alapítványt létesítettek, melynek kamataiból Pirandello legjobb tolmácsolóit jutalmazzák.

★

INGRID BERGMAN március 20-án az amerikai televízióban lép fel. A „Huszonnégy óra egy asszony életében" című Zweig novellából alakított televíziós színmű főszerepét játssza.

★

OLASZ KÉPKIÁLLÍTÁS nyílt meg Bostonban. A kiállításon Leonardo, Michelangelo, Raffael, Bellini, Tizian és Tintoretto legszebb vásznait mutatják be, különböző európai és amerikai gyűjteményekből.

★

ISMERETLEN CALDERONI-DRÁMA kéziratát vélték megtalálni a csehszlovákiai Tábor község mellett fekvő grófi kastélyban.

★

AZ OLASZ IRODALMI ALMANACH 1961. évi kötete három magyar író centennáriumáról emlékezik meg. Mikes Kelemen kétszázadik, Teleki László századik halála évfordulójáról. Ambrus Zoltánnak pedig születése századik évfordulójáról.

★

KÍNAI MŰKINCSEKET kobozott el az Egyesült Államok szövetségi rendőrsége. A mintegy 400.000 dollár értékű pergameneket, szobrokat és festményeket a pekingi kommunista kormány csempésztette egy honkongi műkereskedő útján az Egyesült Államokba, hogy ott — a vám és a törvény kijátszásával — eladja és nemesvalutához jusson.

★

FRANCESCO CAVALLI, XV. Lajos király udvari zeneszerzőjének egyik régen elfelejtett operáját, a Szerelmes Herkulest, a velencei Theatro Feniceben nagy sikerrel újították fel.

★

ÚJ ARCHEOLÓGIAI MÚZEUMOT nyitottak Madridban. A múzeumban közel másfélmillió régészeti leletet helyeztek el.

A NEMZETKÖZI PEN Szamőzött Írócsoportja, John Brophy elnökletével, Londonban, február 24-én este ½8 órai kezdettel a Kensington Public Library helyiségében (Philimore Walk, W.8.) irodalmi estet tart. Az irodalmi esten száműzött írók műveit — egyebek közt Mikes György humoreszkjeit — tolmácsolják a legjobb angol művészek. Belépődíj 2 shilling.

★

SZILÁRD LEÓ professzort, korunk egyik legjelentősebb fizikusát, az atombomba egyik feltalálóját, Einstein volt első asszisztensét súlyos, végzetes betegség támadta meg. Szilárd Leó most betegágyán emlékiratait írja, melyekben tudományos munkássága mellett Budapesten töltött fiatalságáról és életéről is számot ad.

★

DIÁKSZÍNHÁZAT NYITNAK BÉCSBEN. Az osztrák egyetemisták a maga nemében páratlan színházat szerveztek, mely március közepén kezdi meg rendszeres előadásait. A színház művészei, vezetői, technikusai kizárólag az egyetem színháztudományi és irodalmi fakultásainak hallgatói közül kerülnek ki.

★

A LÁTÁS ISKOLÁJA elnevezésű képzőművészeti tanfolyamot, amelyet annak idején Oscar Kokoschka alapított, az idén nyáron Hohensalzburg várában felújítják. A tanfolyam vezetését ismét Oscar Kokoschka vállalta, míg a szobrászati előadásokat majd Emilio Greco sziciliai szobrász tartja.

★

NEMZETKÖZI CSELLÓVERSENY. Szeptember végén Tel-Avivban nemzetközi csellóversenyt tartanak. A versenyre mindeddig már több mint hatvan versenyző jelentkezett; a zsüri elnökségét pedig Pablo Casals vállalta. A verseny első díja 2500 dollár.

★

HANS BRIX, a nagynevű dán író és kritikus 90 éves korában Koppenhágában elhunyt.

★

AZ ALBERT SCHWEITZER-DÍJJAL idén Philip Noel-Baker angol képviselőt tüntették ki a „The Arms Race" című, a fegyverkezési versenyről szóló könyvéért. A szerző, mint ismeretes, e könyvéért tavaly előtt a béke Nobel-díjat nyerte el.

★

SZÜTS TIBOR ÉS SZILY KÁLMÁN Brazíliában, a Cinebraz műtermeiben készült filmjét, a „Na Garganta do Diabo"-t Sao Paulo városának nagydíjával tüntették ki mind a rendezésért, mind zenéjéért.

A LATIN MICIMACKÓ AMERIKAI SIKERE. Az Irodalmi Ujság már beszámolt arról, hogy hazánk fia, a Brazíliában élő Lénárd Sándor — bravúros ötlettel — latinra fordította A. A. Milne: „Winnie The Pooh" című híres könyvét, melyet a magyar olvasó Karinthy fordításában Micimackó néven ismer. Lénárd Sándor latin Micimackója rövid idő alatt bámulatos karriert futott be. A *New York Herald Tribune* kritikusa egyebek között ezt írta a könyvről: „Semmi szabadosság a fordításban, minden szó a helyén, soha tévedés, még Micimackó dörmögése is élvezetes latinsággal hangzik." A *New York Times* így nyilatkozott: „Meglehet, hogy Micimackó ostobácska kis medve — mint ahogyan ezt gazdája, Christopher Robin állítja —, de Lénárd tanítványaként mégis hibátlan latinsággal szól. Micimackó már régen klasszikussá vált; itt az ideje, hogy most klasszikus nyelven is megszóljon." A *Christian Science Monitor* ezt írta: „A szülők, akik gyermekeik biflázását hallgatják esténként, ezentúl éppen úgy megszokják majd az ‚Ecce Eduardus Ursus scalis nunc tump-tump-tump' bevezetőt, mint ahogyan a ‚Gallia est omnes divisa...' kezdőmondathoz hozzászoktak." A *Buffalo Evening News:* „Amióta Longfellow Hiawathját latin hexaméterbe ültették át, soha angol klasszikus nem szólalt meg ily szépen és ily árnyaltan, mint Lénárd Sándor Winnie Ille Pu-ja. Maga Winnie The Pooh, a világ legjobb medvéje, ez az optimus ursus mundi még arra is képes, hogy halott nyelvet életre keltsen." A *Washington Star* pedig így írt: „Gesta Eduardi ursi in quacumque lingua narrentur gratissima sint innumerabilibus amicis animalis dilecti nobilisque. Pui autem fabulae Latine redditae praesertim commendendae sunt cum universales sint et supra temporis ac loci fines. Quis es enim qui huic iudicio assentiatur vehementius Puo ipso." Sőt eo ipso.

Londoni magyar írók figyelmébe!

Mindazok az írók, akik lázadoznak az ellen, hogy mindörökre a fordítás rabszolgaságára vannak ítélve és általában mindazok, akik nem elégszenek meg menetközben felszedett, hevenyészett angol tudásukkal, hanem szeretnék írott gondolataikat szabatos, színes, „nyomdakész" angolsággal kifejezni, most alkalmat kapnak angol nyelvi eszközeik tökéletesítésére és kicsiszolására.

Haraszti Tamás, lapunk munkatársa, volt Közgazd. Egyet. angol előadó, angol irodalmi szaktekintélyek által elismert műfordító, kellő számú jelentkező esetén, Londonban újraindítja pesti fordítói körökben (56 előtt) rendkívül népszerű STÍLUSGYAKORLÓ TANFOLYAMÁT.

Az Irodalmi Ujság

címére írt érdeklődésekre szívesen ad részletes felvilágosítást a speciálisan magyar nyelvi igényekre kidolgozott módszeréről.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 francs, Brazília: 24 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: NF. 0.90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 300 pruta, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia: 1 korona, Olaszország: 70 líra, Svédország: 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

INDRO MONTANELLI a magyar forradalomról szóló drámája a milánói nagy siker után Rómában is színre kerül a „Cometa" színházban, március elején. Ugyancsak márciusban mutatják be Bécsben, a Josefstädter Theaterben. Londonban előreláthatólag Arthur Koestler fogja angol színpadra átdolgozni. Montanelli különben most dolgozik a darab filmforgatókönyvén. A felvételeket május 1-én kezdik meg Rómában és a filmet előreláthatólag ősszel már bemutatják a velencei Filmfesztiválon. (Indro Montanelli drámájával az Irodalmi Ujság december 1-i számában foglalkozott részletesen.)

★

BIBÓ LAJOS nemrégen ünnepelte Hódmezővásárhelyen hetvenedik születésnapját.

★

GONDA SÁNDOR újságíró, a Budapesti Napló egykori munkatársa, aki még az első világháború előtt vándorolt ki Amerikába és különböző magyar lapokba írta élvezetes cikkeit, 84 éves korában Floridában elhunyt.

★

A KALIFORNIAI MAGYAR RÁDIÓ tíz éves jubileumát ünnepli. A magyar rádiót Erdődy Lili, a kiváló színművésznő vezeti.

★

FRIEDRICH DÜRRENMATT komédiáját, az „Öreg hölgy látogatását"-t megfilmesítik Hollywoodban.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliai olvasóink postahivatalokban kapható 10, illetve 20 shillinges postal ordert küldjenek kiadóhivatalunkba.

A következő országokban terjesztőinknél lehet előfizetni:

Argentínában: Dr. Girsik Géza, Lavalle 361 c/o. Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co., 173. Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Hajdu Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7. de Abril 252. Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Gondos Erzsébet, Poste Restante, Assnières Chanzy és példányonként kapható Balaton, 12 Rue de la Grange Batelière, Páris 9. Írországban: L. P. Peter, 32. Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59. Hayarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Sas László, 3455. Ellendale Ave., Apt. 15. Montreal. Németországban: Szarvas Gábor, Stuttgart/W., Ludwigstrassse 96. Norvégiában: Volent Zsolt, Skogfaret 56/G, Haslum Iabaerum. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 5, Roma. Svájcban: Kukorelly Pál, 6. Rue Beauregard, Geneve. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17. Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 467 Central Park West, Apt. 11/B, New York 25. N. Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21, Sabana Grande.

Az itt fel nem sorolt országokból a lapot megrendelni egyelőre nemzetközi postautalvány beküldése útján lehet. Kérjük olvasóinkat, közöljék előfizetésüket levelezőlapon is kiadóhivatalunkkal, mert a nemzetközi postautalványon nem szerepel a befizető címe.

HOLLÓS
Monopol ügynökség
15 Colebrooke Avenue,
London, W. 13. Telefon: PERivale 9275.

Vámmentes ajándékcsomagok és gyógyszerek Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Kihívás és válasz

(Folytatás a 8. oldalról.)

valló szociális csoportok élettartama korlátozott ideig tart. A családok, iskolák, üzletek, államok stb. felbomlanak, ám ebből még nem következik, hogy a „kultúrák" ezek sorsát követik.

Toynbee egyik 1940-ben tartott előadásában (lásd: „Civilization on Trial", 1948) és főműve ötödik kötetétől kezdve új felfogás bontakozik ki a kultúrák életével és szerepével kapcsolatban. Eszerint a kultúrák értelme egy vallás létrehozása, feladatuk pedig a vallást szolgálni. „Ha úgy képzeljük el a vallást, mint egy győzelmi kocsit, akkor az ég felé gördülő kerekek a kultúrák mindig visszatérő összeomlásai a földön" — írja a „Kereszténység és kultúra" című értekezésében. Mivel pedig a kereszténység szerinte a legnagyobb új eszmény az emberiség történetében (a belőle fakadó kultúrák pedig haszontalan ismétlések), a kereszténység túl fogja élni a nyugati civilizációt és minden esélye megvan arra, hogy világvallássá váljék.

Ha Toynbee ezt a nézetét hitvallásnak szánná — ami tiszteletreméltó szándék —, nem lenne indokolt a további szóbeszéd. Csakhogy épp azt akarja elhitetni, hogy megállapításait a történettudomány módszerével, empirikus úton nyeri. Márpedig ez több mint vitatható. Gyökeres hiba először is, hogy az általa képviselt ciklikus történetszemlélet ellentmondásban van a történelemnek célt és értelmet adó eszkatologikus jellegű szemlélettel. Törekvése — a kereszténységet a történelem értelmévé tenni — nemcsak szétfeszíti saját rendszerét, hanem kivitelezhetetlennek is bizonyul. Hiába hangoztatja Toynbee, hogy a kereszt áll a történelem középpontjában, mert a szó szoros értelmére igényt tartó világtörténelme, Ázsia, Polinézia, a maják stb. története, nem ezt igazolja és végeredményben nem érvényesíti a keresztény időszámítást sem, de feladja a nyugati kultúrkör fejlődésének szokásos beosztását is. Mint Karl Löwith heidelbergi professzor megjegyezte, Toynbee módosított történelemszemlélete annak a tulajdonképpen véletlen ténykörülménynek befolyása alatt áll, hogy kereszténynek született.

Ha pedig eltekintünk Toynbee szemléletéből adódó ellenérvektől, még mindig nem egészen világos, hogy a nyugati kultúra feltételezett válságából miért épp a kereszténység fog megdicsőülve kikerülni, s miért nem — mondjuk — egy új vagy másik meglévő vallás. A görög-római kultúrát hordozó államalakulatok összeomlásából sem a saját, a görög-római kultúrába beágyazott vallás került ki győztesen, hanem egy másik, a kereszténység. Igaz ugyan, hogy a görög-római vallás nem halt meg mindenestül, hanem elemei tovább éltek a kereszténységben és — ha már a kétes értékű analógiáknál tartunk — miért nem tételezhetnénk fel, hogy a kereszténység hasonló módon átmentődik a „Nyugat utáni" korba? Miért ne maradhatnának meg egyes műalkotásai, szimbólumai, szertartásainak keretei vagy akár Krisztus alakja stb., valahogy úgy, amint Hermészről tudunk, ahogy a halottaiból való feltámadás ősi képe népről népre szállt és amint Platon és Arisztotelesz filozófiai vívmányai éltek tovább a kereszténységben?

Toynbee előszeretettel nevezi magát „antispenglernek". Pedig nem az. Egyszerűen azért, mert sem az autonóm kultúrák, sem a hanyatlás gondolatának előfeltevés jellegét nem ismerte fel. A hanyatlás és pusztulás fogalmára építő történelemszemléletek valójában és végső fokon az időbeliség tudati tényéből merítik kliséiket és jogalapjukat. A hanyatlás-élmény időlétünk velejárója. A jelen mindig törékeny, válságos, múltba hanyatló. Lényegében minden kor korforduló és épp ezért a „hanyatló korunk" kifejezés pőrére vetkőztetve alkalmasint azonosnak bizonyul „az idő múlik" vagy „a változás folytonos" alapvető, de nem éppen újszerű tételével.

Magyar Írók Szövetsége Külföldön
Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Published by the Hungarian Literary Gazette Ltd.
14 St. George Street, London, W. 1.
Telefon: MAY 32–24.
Printed by Jolly the Printer Ltd. (T.U.), 238 Fore St., London, N.18.

Irodalmi Ujság

XII. évf. 5. szám — A MAGYAR ÍRÓK LAPJA — 1961 március 1

IGNOTUS PÁL

Az Encsy-leány esete a világgal

Gyanús nekem a pártíró, s a pártonkívüli még gyanúsabb. A mutatványosan pártonkívülit értem persze. Azt, akit kirakatába tehet a párt — nemcsak a kommunista, hanem akármelyik — s nemcsak párt, hanem mindenféle hatalmi, üzleti és lelkiismeretgyúró szervezet — kiállíthat és fényözönbe vonhat, azzal a megafonos szöveggel, hogy ide nézzetek, ez az ember nem a mi emberünk, világok választják el tőlünk, de azt ő is „kénytelen elismerni, hogy..." S ilyenkor a pártonkívüli elismer valamit, mert talán csakugyan kénytelen rá, máskülönben agyonverik. Vagy nem kénytelen, de máskülönben felkophat az álla. Avagy olyasmit ismer el, amit senki józan ésszel nem tagad, aminek tudomásul vételéhez valóban nem kell pártosság, semmiféle szekta vagy titkosrendőrség szolgálatában, de aminek piaci kikürtölése mégis azt a hiedelmet keltheti, hogy a mutatványrendező hatóság különleges felfedezése igazolódik általa, a különbejáratú pártos igazság, amelynek hitelesítésére, íme, megjelent a színen az elismerők legpártonkívülebbike.

Ez a kép szokott felrémleni előttem, valahányszor párturalmak és egyéb önkényuralmak melengetésében fellobbant lángelmék mutatványairól hallok. Elfogultság? Nyilván. Hadd vezekeljek érte nyilvánosan. Tudhatom s nem mondok újat vele, hogy a fáraóktól a népbiztosokig terjed a zsarnokok sora, akik jó művészetet pártoltak, gyakran fáraóelleneset és népbiztoselleneset is. Tették olykor tüntető alázattal édesgetve magukhoz a független szellemet, mint Lenin Gorkijt, olykor meg nagyúri szórakozottsággal elnézve a feszes műgondba burkolt erkölcsi komolyságot, míg hirtelen meg nem csömörlöttek tőle és ki nem lódították, mint a Napkirály Racinet. A vélemény szabadsága új találmány — igaz, hogy a totalitariánus elnyomás még újabb — s ezer változatát ismerjük a korlátokon, cenzúrákon, indexeken, törvényerejű dogmákon és törvénytipró crejű pártdirektívákon áttörő, átszüremlő, áttetsző igazmondásnak. A kommunistaság: szekuláris dogmarendszer: abban is lappanghat, abból is kicsordulhat jól megformált alanyi igazság — azaz művészet —, s ha valakiről azt hallom, hogy kommunista ugyan, hitből vagy muszájból, de maga sem tehet róla, emberi hangon szólalt meg, sokkal nagyobb várakozással fordulok feléje, mintha azt a címkét találom növekvő hírére aggatva, hogy a mai Magyarországon rendre megjelenhettek könyvei, „pedig igazán nem kommunista". Szabó Magda, kinek rövid regényét, „Az őz"-et, szégyenemre nagyot késve, most olvastam el (1959-ben jelent meg a budapesti Szépirodalmi Kiadónál; az Irodalmi Ujság 1960 október 23-i számában közöltünk róla méltatást), tudtommal sohasem volt kommunista, ma semmiesetre sem az. feltűnően és végletesen elüt a népi demokrácia haladó értelmiségének eszményképétől, de mindez s amit ennek bizonyítására idézhetnék, ugyanolyan keveset mond könyvének velejéről, mint (ami szintén igaz) hogy emlékezetének dédelgető kegyetlenségével és kegyetlenségével jobban kitépte magát az örökletes szokványok rendszeréből s messzebb került immár gyermekkorának, szülei nemzedékeinek, az úri Magyarországnak eszmevilágától, mint bármely egykori színvörös vagy színlila, bolsevik vagy dadaista zendülő. Túl pártosságon, túl pártonkívüliségen is, egy kínzott lélek pokoljárását zihálja el, olyan lélekét, amely azért hiteles, mert csupa test, csupa cicomátlan idegrángás és élettani zökkenő, s aki ha sokat szenved attól, hogy a világ, a társadalom, a számonkérő hatóság, az élhetetlen apa, a vetélytárs nő és a szeretkező férfi, mind csak olyan, amilyen, legtöbbet mégis önmagától szenved, legkevésbé önmagával képes megférni.

A túlfinomult ordinárèság önvallomása ez, a női irigység zsolozsmája; s ez a gyönyörű benne. Egy ravatali hangulatú jelenetbe illesztett visszatekintés egy életre és pályára, magánügyek, legmagánabb tyúkszemsajgások és féltékenységek sorozatára, mely át meg át van hasogatva bombazáporral, házbeomlással, káderozással, Kossuth-díjazással, szóval helybeli világtörténelemmel. Egy nő szól halott kedveséhez, második személyben, tegezve; egy sikeres színésznő és elpackázott élet, mezítelenül, mint az önmardosás, de önmardosástól mentesen, mint egy kórlelet. S amellett líraian, mint a zuhatag, színesen, mint Kaffka Margit.

Mert Szabó Magda, ha egyedüli és korlátzúzó jelenség is irodalmunkban, éppenséggel nem őstelen. Azt az ábrándporlasztó gyengédséget, mellyel a legnagyobb magyar író asszony a század elején az elszegényedett és széthulló nemesi magyar világot felvetítette, úgy viszi át a tegnapba és mába, mintha stafétabotot venne át, mintha megszakadt lélegzetet folytatna. Ama gyengédség ugyan nagyon kesernyésre áporodott azóta, a helyébe álmodott bizakodó századeleji forradalmiság pedig fanyar és magátólértetődő leszámolássá. Közben sátánok honosodtak meg közöttünk, előbb álomból szőve, hála Freudnak és Proustnak, aztán glédában, hála Hitlernek. Végül már unalmas és lerázhatatlan sátánok, inkább öklendeztetők, mint irtóztatók, de néha mégis eléggé emberek ahhoz, hogy magukhoz hangoljanak bennünket, őszinte indulatukkal, tagolt szavukkal. Szabó Magdáról egy hazai kritikusa (Csertői Oszkár az „Élet és Irodalom"-ban) találóan állapította meg, hogy a két világháború közti magyar irodalomból leginkább .Hevesi Andrásra fajzott. Hevesinek kedves szava volt a „szörnyeteg", ami lehet sokféle, de — vélte — legigazibb az a falánk, vicsori, szögletes és indulattúltengéses mammutember, aki az ő személyében világias és filológus becsvággyal a Sorbonne-t látogatta, s akit a „Párisi eső" egyik alakjában démonira nagyított. Rajta mutatta ki mintegy óriás lombikban, milyen vonzó, milyen emberi a förtelem.

Megtisztelő rokonítás; korunkban nem volt magyar író, aki a ziláltságot és kuszaságot csiszoltabban és elegánsabban érzékeltette volna nála. De mint aki Hevesi Andrásnak történetesen iskolai osztálytársa, barátja és sok mindenben társa voltam, hadd tegyem hozzá, hogy Szabó Magda, ha nyilván nem éri is utól őt a szörnylátás bujaságában és a stílus árnyalatosságában, mégis, mindent egybevetve, különb elbeszélő és amennyire regényéből kitetszhet, keményebb férfi a megboldogultnál. Elbeszélőnek különb, mert egészebb; a maliciózus női terefere zakatolásával zudítja ránk mondanivalóját; s ha mindamellett férfiasnak is merem minősíteni — bocsássanak meg a feministák —, leginkább arra gondolok, hogy mennyire mentes minden kacérságtól és önsajnálattól, legalábbis amikor a papirossal szembesül. Encsy Eszternek sem vádolnia, sem védenie nem kell magát ahhoz, hogy süldőleány koráról elkárálja:

...Én voltam a vizsgai előimádkozó, én mondtam a beszédet, mikor egyszer a kultuszminiszter meglátogatta az intézetet, én fogadtam bérmáláskor a püspököt, a nagy jubileumi hangversenyen Kodályt és én köszöntöttem fel az igazgatót. Ezért külön utált minden. Rossz osztálytárs voltam, konok, ingerlékeny, irigy. Sose súgtam, sose segítettem senkinek, az érettségin pénzért csináltam meg a tételeket, s előbb oda kellett csusztatni a tízpengőst a markomba, csak akkor adtam tovább a papirost. Se tanár, se gyerek nem szeretett, nem voltam se kedves, se barátkozó, mikor Gizike elkerült a városból, különösen mogorva lettem. De ha szereplésről volt szó, mindig engem kellett felléptetni. Nem tudtam, mi a lámpaláz...

Encsy Eszter kiváltságolt rétegből jött, úrileány volt, „dzsentri" leány, ahogy ezt az osztályt egyedül Magyarországon hívták, s ebből a kiváltságból neki arra futotta, hogy nem is annyira meghatározott tilalmakkal, mint inkább láthatatlan és áthághatatlan megszokásokkal el legyen rekesztve a tisztes jómódnak, sőt a tisztes szegénységnek örömeitől is. Csiky Gergely korában még „cifra nyomorúság" volt, a mi századunk harmincas éveire már a cifraság is leforgácsolódott, csak lidérc, sorompó, forgalmi akadály maradt belőle. Eszter kiváltságos alapítványi diákleányként nyomorog, mások levetett ruháit nyűvi tovább, s megesik, hogy egy parasztaszszonytól lopott tojásból üt rántottát valami Gogol- vagy Csehov-regényből előlépett, finom, hóbortos, éhenkórász apjának. Igen, környezetére és alakjaira gondolva a párhuzamok feltorlódnak a világirodalomból is; s nekem, amikor e „lámpaláz" nélküli nekigyűrkőzésre, e foggal, körömmel és alakoskodással kiverekedett érvényesülésre gondolok, hirtelen egy egészen más szemléletű író egészen más hangulatú regénye jut eszembe, a „Hiúság vására", s egyik hősnője, Becky, a gazdag polgári otthon diadalmas nemesi élősdije és kárhozója. Igaz, az nem volt színésznő, sem ilyen izgékony intellektus, mint Encsy Eszter, — vagy csak Thackeray nem vette

(Folytatás a 6. oldalon)

MÁRCIUS 1-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL:

Ignotus Pál egy új magyar regényről

Szenci Vilibald: Egy modern filozófus születésének századik évfordulójára (3. old.)

William Faulkner novellája (7. old.)

Herceg János regényrészlete (5. old.)

Vajda Albert tárcája (4. old.)

Csók István halálára — **Noszlopi György** cikke (6. old.)

György András, Megyery Sári, Siklóssy Pál írásai; **Kristóf Ágota, Siklós István** és **Tűz Tamás** versei.

Most öt éve (3. old.)

Az Idő Sodrában; Levelek a szerkesztőhöz; Hírek

★

Legközelebb: március 15-i emlékszám

TŰZ TAMÁS versei

EGYSZERŰ VÁGYAKOZÁS

Jobb volna írni lassú gyertya mellett
vagy künn a hegyben, hulló lomb alatt,
hol száll a szélbe surranó lehellet,
kakukfű, pitypang és a fürge felleg,
mindig iramló, mindig egy alak,
hol lenn a lankán víg bocik legelnek
anyjukkal tán, ki már háromszor ellett,
mindig vidám és borzas borjakat,
jobb volna írni vaskos tölgyfa mellett,
hol mint a makk,

megérett már a csönd s a fűre omlott,
hol a magány kék füstként lengedez
s tompán kigyúl a poroszkáló dombok
zöld tomporán s végigvonul kibontott
övvel, zordan, akár egy szerzetes,
a vén idő, susognak lenn a csontok
s ruhátlanul királyok és bolondok
lebegnek el s furcsa dal zengedez,
hol ódon képre hajlanak a lombok
s elrévedez

alattuk, őrizvén a lomha nyájat,
Szent Vendel is, körötte görbe kos,
tinó, tehén harapdálja a tájat,
zöld messzeségbe illan ember, állat,
míg csöndesen a rét füvén tapos.
hol halk színekkel festené a vásznat
Lukács, a festő, barnával a fákat,
kékkel a kék eget s az illatos
mezőre vígan festené a nyájat,
hol csillagos

estéken csak a régi lámpa égne
s gyújtatlanul és illetetlenül,
mint örvénylő tűz, hömpölyögne égve
a csillagár a sötétlila égre,
jobb volna írni lassan, egyedül,
fölnézni csöndben a Göncölszekérre,
hol hableány ül gyöngyszínű fehérbe
s zöld csillagok gurulnak kerekül,
parttalan számok dallama zenélne
langy elemül

keveredve az angyalok karába,
hol Ráfael vezetne lassudan,
világtalant a mennybolt kék tavára,
hol angyalok suhognak és a pára
mint őselem alattuk elsuhan,
vas, kő, hegyek s a csillagok karáma
alámerül, mint távolodó gálya,
hol új tenger lobog s miként a hattyúdal,
a véges égnek halkuló határa
alázuhan.

MATUTINUM

1

Fehér hegyen feküdtem, mint a kő.
Acél hangod zenélt az esti szélben.
villám szemed lesújtott rám keményen
s kezem, mint karcsú ág suhant elő.

És ujjaim kinyíltak, mint a tulipán.
Öt szirmot ringatott szelíd kezem
és ujjaim hegyén — emlékezem —
a körmeim villództak kéken és lilán.

Agyamra hűvös homlokom simult.
merész tüzek indultak már a mélyben
s mikéntha fáklya lobban át az éjen,
a fellegek alatt a két szemem kigyúlt.

Úgy jártál bennem, mint királyi várban.
Márványfalakon repdesett a fény,
a dal kicsúszott ajkam lágy ívén
és ittasultan szállt az éjszakában.

Piros folyókkal testemet beszőtted,
kék ér dobolt a lüktető halánték
fehér falán, zenébe búvó játék,
piros véremmel daloltam előtted.

Szárnyas tüdőmben szellő bújdosott
és megpihent a bordák hűs gerezdjén,
mint megleled majd két karom keresztjén
elringató, szegényes vánkosod.

2

A reggelt mint egy friss gyümölcsöt
behoztad hozzám ezüst tálcán.
Akár egy gerezd sárgadinnye,
úgy virított a fehér párnán.

Nyújtóztam egyet, mint a szerecsen
kunyhója keskeny ajtajában
s kilopóztam a kongó köveken,
zsibbadt karom az égre tártam.

Béke gyűrűzött bennem, mint a hullám
és szeretet, hogy újra látlak,
hogy test nélkül is itt vagy te velem
és átfoghatlak, mint a fákat.

Ropogott csontom, ahogy kifeszültem
s elértem fönn a nyíló ágat,
csak téged vágytalak elérni
s két kézzel nyúltam én utánad.

Két kézzel fogtam át a zsenge lombot
s ujjam hegyén, a bőröm síma tükrén
bársonypuhán és langyosan zsibongott
a szirmok selymén föl-fölvillanó fény.

Az IDŐ Sodrában

A *Biztonsági Tanács* február 15-i ülésén az Amerikai Egyesült Államok képviselője, *Adlai Stevenson* a Lumumba-gyilkossággal kapcsolatban egyebek közt a következőket mondotta:

„Az Egyesült Államok tulajdon függetlenségét egy gyarmatosító hatalom elleni harcban érte el. Amerikaiak meghaltak a Fülöpszigeteken és Kubában a gyarmatosítók elleni harcban, noha néhányan a kubaiak közül most ezt elfelejteni látszanak."

Stevenson örömének adott kifejezést, hogy a Szovjetunió ez esetben elítélte a politikai gyilkosságot, majd beszédének e részét így folytatta:

„Az Egyesült Államok mindig elítélte a politikai gyilkosságokat, akár afrikai nacionalistákról, akár magyar hazafiakról, akár tibeti menekültekről volt szó."

A *Guardian* 1961 február 15-i számában a lap diplomáciai szerkesztője, *Richard Scott* a Lumumba-gyilkossággal kapcsolatban kiadott szovjet jegyzékről írván, a következőket állapítja meg:

„A nyilatkozat, melyet azok bocsátottak ki, akik felelősek a magyar miniszterelnöknek, Nagy Imrének a Lumumba-gyilkosságnál még sokkal szégyenteljesebb körülmények között való elpusztításáért, a volt kongói miniszterelnök halálát ‚nemzetközi bűnnek' nevezi, amely ‚összeférhetetlen az ENSZ alapokmányaival'."

Richard Scott cikkére válaszolva a lap közli február 17-én *Ignotus Pálnak*, az *Irodalmi Ujság* főszerkesztőjének levelét, mely a következőképp hangzik:

„Hálás vagyok diplomáciai levelezőjüknek, Richard Scottnak azért, hogy Lumumba egykori kongói miniszterelnök és barátai szégyenletes meggyilkolásával kapcsolatban nem mulasztotta el megemlíteni Nagy Imre egykori magyar miniszterelnök és barátai még szégyenletesebb meggyilkolását.

Semmi bűn ne szolgáljon más bűnök mentségéül, de akik egy gaztettet jogcímnek tekintenek arra, hogy feltűnően védelmezzék az igazságot, jobban tennék, ha maguk felett tartanának ítélőszéket, mielőtt másokon ítélkeznek."

Lumumba

és társai meggyilkolása elszörnyedést és gyászt váltott ki világszerte. A gaztett körülményeit nem ismerjük. Azt a változatot, amellyel a ghanai kormányelnök szovjet értesülések nyomán állt a világ nyilvánossága elé, ugyanolyan kevéssé van okunk hitelesnek elfogadni, mint a katangai hatóságok közleményében felvázolt képet. A kongói sorozatos rémdráma kuszaságában csak az a biztos, hogy Kongótól idegen hatalmak, üzletiek és katonaiak, saját érdekükben használják fel a helyi törzsek kannibáli gyűlölködését, amelyek viszont ugyancsak idegen segítséggel s egyetemes nemzeti és nemzetközi eszmék jegyében igyekeznek egymást legázolni vagy felnyársalni. Szabad országok államférfiai és politikai írói s szabad földön élő magyarok a sok tüntetés, gyászszertartás, felháborodott tiltakozás hallatára természetszerűen kérdezték, hogy azok közül, akik most háborognak, miért tértek napirendre egykedvűen, sőt olykor jóváhagyóan a magyarországi és tibeti gyilkosságok felett. Ez a kérdés jogosult; de ne homályosítsa el a kongói mészárlások szörnyűségét. Se azokat, amelyekért a néhai Lumumba hívei felelősek, sem azokat, amelyeket Csombe és társai nevében vagy jóváhagyásával követnek el. A szörnyűségeknek nyilván sok tettese van. Mi a legnagyobb bűnöst abban az önáltató hipokrizisben látjuk, amely a „nemzeti szuverenitás" tisztelete címén engedi meg, sőt segíti elő egy szerencsétlen nemzet öngyilkos belső torzsalkodását. Hol a „lumumbisták", hol a „csombeisták" szórtak átkokat — hol szovjet-orosz, hol jobboldali belga segédlettel — az Egyesült Nemzetekre, valahányszor felmerült a gondolata, hogy nemzetközi csapatai, hivatásuknak megfelelően, kellő fegyverzettel és kellően messzemenő megbízással jelenjenek meg a szinnen Kongó népének megmentésére. Az egyiknek ez „kolonializmus", a másiknak „neokolonializmus", de ami ma folyik, az nyilván nem az, ma virul a nemzeti függetlenség, csak felkoncolják, aki élni mer vele. Kongó irtózatos leckéjéből csak egyet tanulhat a világ: hogy a huszadik században „nemzeti szuverenitásra" jogrendet alapozni nem lehet, s hogy máris eltemetkezhetik az emberiség, ha nem hajlandó elfogadni olyan hatóság döntését, amelynek szava nyomósabb egyes államok akaratánál — bármely államénál!

A világűrben

tovább folyik a Szovjetunió és az Egyesült Államok nemes versenye, váltakozó szerencsével, időnként humoros melléfogásokkal, de mindent egybevetve, szédítő iramban és ragyogó diadalokkal. A legújabb orosz csodatett az volt, hogy nekieresztettek egy rakétát a Vénusz bolygónak. A jelek szerint fél siker volt: az, hogy regisztráló szerkezetének jelzéseit földünk megfigyelő állomásain észlelni lehetett, mindenesetre van olyan eredmény, hogy elhomályosítsa a ballisztikai számításban elkövetett kis hibát. Az orosz tudósok legutóbb azt jelentették, hogy a rakéta nem telibe találja, csak oldalról közelíti majd meg a Vénuszt, kivéve, ha pályáját távirányítva kiigazítják, de hogy kigazítják-e, az bizonytalan... Mint mindig, valahányszor a Szovjetunióból jelentenek ilyesmit: a propaganda hangszerelése az, ami a nagyszerű sikert lerontja. Miért nem lehet egyszerűen azt mondani, hogy nem találtak pontosan célba? Valamennyire tárgyilagos ember úgy is tudná, hogy ezzel is óriási lépést tettek a világűr feltárása felé.

Az amerikaiak közben négy nap alatt hat új műbolygót eresztettek fel, köztük a „Discoverer XXI"-gyel sikeresen próbálták ki azt az új eljárásukat, hogy menetközben megmásítják az ilyen műbolygó pályáját. Ez különösen az olyan „kémbolygó" esetében fontos, amelyet esetleg egy „világűrvédelmi rakéta" igyekszik majd eltalálni... Ugyancsak drámaian ható újítás a „kétfejű rakéta" kibocsátása. Viszont az amerikai balsikerek sorába könyvelendő el, hogy ezúttal az egyik visszahullajtott „kapszulát" nem sikerült elfogni. Egyelőre úgy fest, hogy míg az oroszok messzebbre lőnek és pontosabban céloznak, az amerikaiak jobban szerelik fel rakétalövedékeiket megfigyelő és jelzőkészülékekkel. Melyiküknek sikerül előbb embert küldeniök az űrbe — persze úgy, hogy vissza is jöjjön —, ez még eldöntetlen. A legutóbbi napokig úgy látszott, hogy Oroszországé a nagyobb esély. E pillanatban, mintha a valószínűség kissé Amerika javára billenne: legalábbis erre látszik vallani az, hogy már kiválasztottak s a sajtóban megneveztek három amerikai férfit, akik közül az első űrhajóst aránylag rövid időn belül kiszemelik. De nem csodálkoznánk azon, ha amire ezek a sorok megjelennek, már felrepült volna az első űrhajós, akár sarló-kalapácsos zászlóval, akár sávos-csillagossal.

Az udvarias követség

A *New Statesman* és a *Tribune* 1961 február 10-én közölte a következő levelet, melynek aláírója J. E. Mortimer, a *„Union of Democratic Control"* végrehajtóbizottságának elnöke: „1960 októberében Szövetségünk információ birtokába jutott, mely szerint egy sereg kiváló magyar intellektuel még mindig börtönben van, meg nem határozott vagy elégtelen vádak alapján. A végrehajtóbizottság úgy határozott, hogy levelet ír a londoni magyar követnek és válaszát kéri e feltevésekre. A levelet október 26-án elküldöttük. Sem válaszát, sem pedig a levél megérkezésének elismerését nem kaptuk meg.

November 17-én újabb levelet írtunk, melyben közöltük, tudomásunkra jutott, hogy a foglyok közül néhányat szabadon bocsátottak, de még mindig többen börtönben vannak. Kértük korábbi levelünk megválaszolását. Választ, vagy elismerést ez alkalommal sem kaptunk.

A végrehajtóbizottság legközelebbi ülésén komoly aggodalmát fejezte ki a londoni magyar követség nyilvánvaló ellenállása felett, mely megakadályozta, hogy a kérdésben megfelelő információt kapjunk. Szövetségünknek hosszú és tiszteletreméltó múltja van, haladó ügyek támogatásában; az elmúlt 47 év alatt igen sok országban számtalan vizsgálatban vettünk részt politikai foglyok problémáit illetően.

Január 16-án újból írtunk a magyar követnek, kifejeztük aggodalmunkat és kértük őt, válaszoljon leveleinkre. Felvetettük neki, hogy amennyiben ismét válasz nélkül marad levelünk, szándékunkban áll tapasztalatainkat, a magyar követség következetes hallgatását, mely még leveleink elismerésére sem hajlandó, nem is szólva azok tartalmi részének kommentálásáról, progresszív újságok tudomására hozni.

Levelünk írásának idején még mindig nem kaptunk elismerést, nem is szólva a válaszról. Szeretnénk az Önök lapjának hasábjain keresztül felhívni olvasóik figyelmét erre a siralmas helyzetre."

A Daily Telegraph

1961 február 20-án bécsi tudósítójának közlése alapján a következőket közli:

„Antonin Novotny, a Csehszlovák Köztársaság elnöke és a kommunista párt titkára állami funkcionáriusok egy csoportjának kíséretében Prágából Budapestre utazott, hogy tárgyalásokat folytasson a magyar kormánnyal Budapesten. A tárgyalások a közös politikai és ideológiai nézetek megerősítését szolgálják, különös tekintettel Kínára."

Legfőbb érték az ember

Korunk egyik legjellegzetesebb pere folyt le nemrégen a nyugatberlini bíróság *(Landsgericht)* előtt. A pert formailag Sauerbruch professzor özvegye, valójában a szovjet zóna pártbürokratái indították Jürgen Thorwald író ellen, aki a „Die Entlassung" című könyvében dokumentáris pontossággal írta meg századunk egyik legnagyobb sebészének, Sauerbruch Ferdinánd tanárnak utolsó, tragikus esztendeit. A vád nem a könyv adatainak hitelességét vonta kétségbe; éppen ellenkezőleg, a könyv elkobzását azért indítványozta, mert *„felháborító tényeket közöl"*.

Thorwald könyve az ostromlott Berlinben kezdődik. Ebben az időben, a Charité-kórház romhalmai alatti mély légvédelmi pincében a 70 éves Sauerbruch professzor rendületlenül végezte a maga munkáját — egyik operációt a másik után, napi 20—22 órán át. Első szovjet látogatója, Vijezsnyevszki főtörzsorvos, II. Vilmos császártól kapott címével, *titkos tanácsos úr*nak szólította a nagy kirurgust, tanítójának és mesterének nevezte, majd sírva fakadt. Hasonló megtiszteltetésben részesült Sauerbruch más szovjet orvosok, tábornokok és politikusok részéről. Kórházát, a Charitét, rohammunkával építették fel, őt magát kitüntetésekkel halmozták el. Sauerbruch asszisztenséhez, Madlener tanárhoz, ujjal sem mertek nyúlni, noha Madlener az SS tagja volt. Mikor később a bábkormány elnöke ez ügyben felhívta Sauerbruchot, a tanár letegezte és lemarháztа Ulbrichtot. *„Én nem értek a politikához, de ti sem a sebészethez"* — szokta volt a német kommunista vezéreknek mondani. Még sürgető kérésüknek, hogy adja fel nyugat-berlini lakását és költözzék a szovjet övezetbe, sem engedett. Az övezetek közti közlekedéshez szükséges passzusát sem váltotta ki. *„Csak egy Németország van"* — mondogatta és karjával ilyenkor Nyugat felé mutatott. A pártfunkcionáriusok jámbor mosollyal hallgatták és soha nem vesztették türelmüket.

Mindez a kommunistáknak inkább javára szólna. A tragikus időszak akkor következett be, amikor — 1948-ban — Sauerbruchon az agyérelmeszesedés tünetei kezdtek mutatkozni. Egy hasműtét alkalmából elfelejtette a páciens beleit összevarrni; egy másik alkalommal, asszisztensei megrökönyödésére, a beteg agyából a daganatot ujjaival szedte ki. A páciensek meghaltak; mi több, lassanként minden héten tíz, tizenöt olyan beteg maradt az operációs asztalon, akiknek az orvostudomány mai állása szerint fel kellett volna gyógyulniok.

Bármelyik nyugati kórházban az első ilyen eset után nyugdíjba küldik a professzort, mi több, asszisztensei már az első esetnél, az operációs asztalnál közbelépnek. Nem így a Charité-kórházban, ahol — a kommunisták jóvoltából — Sauerbruch korlátlan úr volt. Asszisztensei ugyan már az első eset után, még aznap jelentést tettek a hatóságnál, de elutasították őket. A kommunista párt vezetői kijelentették, hogy Kelet-Németországban orvoshiány van s a párt nem engedheti meg magának azt a luxust, hogy egy ilyen híres nem-kommunistát nyugdíjba küldjön, ez ártana a kommunisták presztizsének. Amikor Sauerbruch asszisztensei nem engedtek, *Josef Naas dr.*, a keletberlini *Deutsche Akademie* főigazgatója, mint legfőbb instancia, szóról szóra ezzel utasította el őket: *„A kommunisták elkövetkezendő harcaiban a kapitalizmus ellen milliók és milliók fognak elesni. Ha ezt tekintetbe vesszük, mit sem számít, hogy Sauerbruch hány tucat embert gyilkol meg az operációs asztalon. Szükségünk van Sauerbruch nevére, punktum!"*

Ezek után Sauerbruch közel két esztendeig operált a Charitében. Az áldozatokkal a szovjet övezet kommunista vezetői édeskeveset törődtek, minthogy őket, úgymond, egyedül a kérdés politikai része érdekelte. Amikor a számtalan haláleset következtében azonban már attól kezdtek tartani, hogy valamelyik nyugati hírlapíró értesül a dologról és megírja, a kommunista pártvezérek egy pillanatról a másikra megváltoztatták véleményüket és 1949 decemberében végre nyugdíjba küldték a nagy sebészt, aki rövidesen áldozatául esett betegségének.

A per, mely a kommunista politika egyszerre nevetséges és iszonyú kulisszatitkai mellett sokkal mélyebb és tragikusabb motívumokat is felszínre hozott — a nagy sebész tragikus végét, az öreg ember tragédiáját, az emberi teljesítőképesség drámáját —, a vádlott felmentésével végződött. Mi több, Sauerbruch özvegye már ítélet előtt visszavonta a vádindítványt, miután — saját szavai szerint — belátta, hogy Thorwald az igazat írta és őt magát is félrevezették és megtévesztették azok, akiket sohasem az emberek élete, hanem mindig csak a politikai hasznosság érdekel.

Sörösüveg és nehézipar

A Times 1961 február 20-án közli különtudósítójának cikkét Budapestről, melyet az alábbiakban teljes egészében adunk:

„Az elmúlt esztendőben a magyarok közül többen utaztak külföldre — a kibocsátott 239.588 útlevélből az év első kilenc hónapja alatt 35.000 szólt Nyugatra —, több nyugati újságíró és utazó látogatta meg Magyarországot, több nyugati filmet mutattak be és több nyugati könyvet fordítottak le, mint bármely más esztendőben a kommunista hatalomátvétel óta.

A magyar közgazdászok élénken érdeklődnek az angol árucikkek iránt és ugyancsak nagy az érdeklődés az intellektuelek között az angol irodalommal és kultúrával kapcsolatosan. Nemrégiben angol információs és kulturális tájékoztatás indult meg Budapesten: az első, amióta a British Council bezárta kapuit. Ugyanakkor a kormány kulturális egyezményt szeretne kötni Angliával: része ez annak az általános erőfeszítésnek, mely elismerést szeretne nyerni Nyugaton anélkül, hogy több, frissebb, szabadabb levegőt engedne be az országba.

Budapest utcáin ma több kocsi látható, mint valaha s a város központját neonfényekkel és élénk hirdetésekkel csinosították ki, noha a legtöbb épület még mindig viseli az 1956-os harcok nyomait, valamint a korábbi háborús sebeket. Több házat építenek, hogy könnyítsenek az akut lakásínségen, amelyet, így mondják, a kormány 15 esztendő alatt kíván megoldani.

Az emberek nyíltabban beszélnek sérelmeikről. A funkcionáriusok őszintébben tárgyalják az ország problémáit, mint bukaresti, vagy szófiai társaik. Ám — habár az anyagi javulás nyilvánvaló és ugyancsak érzékelhető valamiféle élénkebb intellektuális atmoszféra is (a rendszer most már dicsekedhet azzal, hogy noha olyan írók, mint Déry és Háy, ugyan nem léptek vissza az irodalom színpadjára, mások, akiket a Rákosi-uralom hallgatásra ítélt, újból tollat fogtak), a szakadék a nép és a rendszer között még mindig mély.

Ama általános vélemény ellenére, hogy *„a dolgok most jobban mennek"*, a rendszernek nem sikerült széles népi támogatást biztosítani, noha az anyagi javulással egyidőben bizonyos fokig sikerült megnyugtatnia a lakosságot.

Mivel a népnek másféle kifejezési lehetőség nem áll rendelkezésre, a felgyülemlő érzelmek általában sporteseményeken vezetődnek le, s mondják, hogy nemrégiben, amikor a város kedvenc csapata a belügyminisztérium csapatával mérkőzött, a nézők felhasználták az alkalmat, hogy gorombaságokat vágjanak a rendőrség fejéhez, sörösüvegekkel dobálják a rendőröket és újságokat égessenek. Az eset óta betiltották a sörárusítást a Népstadionban.

Nemrégiben egy kiállításon háztartási cikkeket mutattak be. A kiállítás megihlette az egyik budapesti karikaturistát, aki egy fiatal házaspárt rajzolt, a háztartási cikkek után érdeklődvén. A válasz ez volt: *„Majd a legközelebbi évben."* Noha ez a megállapítás bizonyára nem alkalmazható az általános helyzetre, hiszen manapság több fogyasztási cikk található az üzletekben, az ellátás állandó zavarai, a közszükségleti cikkek állandó hiánya, különösképpen a háztartási cikkeké és bizonyos fajta élelmiszereké, még mindig jelentős részét alkotja a magyarok mindennapos életének.

A forradalom óta, amikor a rendszer a szovjet tömb segítségével minden figyelmét arra összpontosította, hogy hangsúlyozza a fogyasztási cikkek fontosságát, az életszínvonal emelkedett. De a most megindúló ötéves terv növekvő befektetési követelményei, a szerencsétlen mezőgazdasági helyzet, mely a múlt évi rossz időjárásnak és az elsietett kollektivizálásnak eredménye, valamint a szovjet kölcsön megindúló visszafizetése (ez ebben az évben esedékes) újabb nehézségeket eredményeznek s megállították a további előrehaladást a kellemesebb élet felé.

Ilyként, mialatt a fogyasztási cikkek nagyobb mennyiségben állnak a lakosság rendelkezésére, s nemrégiben a kirakatokban olyan luxusáruk jelentek meg, mint a francia kölni és a skót whisky, az utas állandóan hall olyan egyszerű közszükségleti cikkek hiányáról, mint tojás, vagy hús.

A kollektivizálás, de még inkább az ipari normák emelése — mivel a parasztság mindeddig politikailag a magyar társadalom egyik legpasszívabb része volt, sokkal passzívabb a munkásságnál — megzavarta a lakosság kedvét s mialatt a funkcionáriusok állandóan járják a gyárakat, hogy felfedjék s kihasználják a lehetőségeket újabb normarevíziókra, a sajtóban rendszeresen olvashatunk cikkeket, melyek jelzik, hogy ezek az intézkedések állandó szembeszegülést váltanak ki mind a munkások, mind a gyárigazgatók oldaláról.

A kormány tisztviselői őszintén vitatják az ilyesfajta intézkedések népszerűtlenségét — *az csak természetes, hogy a népnek nem tetszik, hogy ugyanannyiért többet kell dolgoznia* —, de megmagyarázzák ezt a termelékenység emelkedésének kudarcával (a megnövekedett termelésnek kevesebb, mint a fele származott az egyéni munkás többtermeléséből) s mondják, ha Magyarország el akarja érni az 1965-ös termelési célkitűzésének kétharmadát, ez nem származhat csakis a keményebb munkából.

A nehézipari fejlődés újbóli hangsúlyozása, a nagyobb munkaerőfeszítés követelése, a felgyorsított kollektivizálás máris megmutatja kedvezőtlen hatását az általános hangulatra és ilyként a rendszer legnagyobb problémája, vagyis az, hogy a gazdasági nehézségek megoldásához megnyerje a néptömegek együttműködését, még mindig nem oldódott meg. Ez magyarázza a politikai nyomás erősödését."

SZENCI VILIBALD

Whiteheadet ajánlom

Csapláros, méregkeverő,
Legjobb borodból adj elő.

Vörösmarty

Nemzedékünk fejét a hazai középiskolákban sokféle földrajzzal tömködték: hegy- és vízrajzi, politikai, gazdasági, néprajzi, történelmi stb. Szerencsére eddig még senki sem próbálkozott filozófiai földrajzzal. Olyanféle térképre gondolok, amilyenekkel Teleki Pál a békekonferenciákra vonult fel, azzal a különbséggel, hogy a térképek színei és jelei a nemzetiségi megoszlás helyett a különböző világnézeteket próbálnák a mappákra vetíteni. Mint ahogy a geológiai atlaszok a földkéreg vagy a történelmiek az országhatárok változásait ábrázolják, úgy egy filozófiatörténeti atlasz, melynek első térképe az Égei-tenger krétás partjait töltené meg változatos jelekkel, ábrázolhatná az európai ember Igazba, Szépbe és Jóba szőtt hitének történelmi változásait, illetve azokat a hadjáratokat, amelyeket az ember lelkéért vezettek. Birodalmak szétdarabolása helyett világképek összeomlását kellene a térképrajzolók eszközeivel kifejezni. Elképzelhetjük, hogy Lucifer egy ilyen atlasz forgatásával is megkísérthette volna Ádámot. Nagy probléma lenne a térképészítők részére a marxizmus-leninizmus szineivel borított területre felrakni azokat a jeleket, melyek az emberek valódi hitét jelképezik. Az 1956-os lengyel és magyar események azonban megkönnyítenék a térképrajzoló munkáját.

Ha az olvasó a második világháború előtti kor térképét keresné ebben a nemlétező atlaszban, Európa nagy részén és majdnem az egész angol nyelvterületen olyan jeleket találna, amelyeket a jelkulcs a Bécsi Kör részére tart fenn. Ha azonban napjaink térképét ütné fel, ugyanezt a területet többé-kevésbé sűrűn telepettyegetve találná egy olyan jellel, amely a jelkulcs szerint nem egy iskola, de egy magányos gondolkodó egyre növekvő befolyásterületét kívánja érzékeltetni. Ez a gondolkodó *Alfred North Whitehead*.

A Bécsi Kör az első világháború után Bécsben alakult. Alapítói, majdnem kivétel nélkül természettudósok és nem hivatásos filozófusok, akiket a filozófiatörténet egyik legelképesztőbb könyvének, Wittgenstein Lajos olasz hadifogságban írt és 1922-ben megjelent *Tractatus Logico-Philosophicus*-ának tanulmányozása hozott össze először egy társaságban, majd egy harcos folyóirat hasábjain. A kör nézetei logikai pozitivizmus, neo-pozitivizmus, logikai empirizmus stb. néven találhatók meg a filozófiai lepkegyűjteményekben. Megalapítója, Wittgenstein, miután borotvaéles ésszel bebizonyította a megismerés lehetetlenségét, Tolsztojhoz hasonlóan misztikumba és életszentségbe menekült és nagy vagyonáról lemondva, szegény tanítóként élt a Semmering környéki falvakban, majd Norvégiában a Sogne-fjord feletti magányos házában. A második világháborúban önkéntes kórházi beteghordozóként teljesített szolgálatot. 1951-ben halt meg Cambridgeben, sohasem fejezve be művét, amelynek megírására magányaiban készült. A Bécsi Körnek sikerült az, ami utána Hitlernek nem, 1930-ban sikeres partraszállást hajtott végre Angliában, ahol a talajt ötödik hadoszlopként Bertrand Russell készítette elő számára. Még sikeresebb volt az amerikai partraszállás, ötödik hadoszlopként itt az amerikai pragmatizmus és instrumentalizmus rokon filozófiája szolgált. A hátuk mögött, Bécsben, azonban Hitler 1938-ban likvidálta a Kört. Ma alig van amerikai egyetem, amelynek egyik vagy másik tanszékéről ne a logikai empiricizmus valamilyen formáját hirdetnék. Különösen a természettudományokkal foglalkozók között sok a híve.

A Bécsi Kör boncolókései alatt a filozófiából csak a logika csontváza maradt meg, egy olyan logikáé, amely a grammatika és matematika bizarr keveréke. „Aber ist das eine Antwort?" — kérdezik sokan Heinéval. A háború szaggatta Európa el is fordult a logikai pozitivizmustól az egzisztencializmus, a „rettegek, tehát vagyok" filozófiája felé. Amerika, amely kevesebbet szenvedvén, a háború tanulságait lassabban vonja le, szintén elfordulóban van. Gondolkodó amerikaiak éjjeli szekrényein és ágyfejkönyvespolcain egy vámi tudó hatalom biztonságával, a hosszú alázat makacsságával Whitehead könyvei fészkelődnek el. Legnagyobb részük ötvencentes kiadásban is kapható. Sokan harcolnak éjszakáik magányában Whitehead metafizikájának „rettenetes angyalaival".

Whitehead nagy egyeztető. Olyan, mint Ráfael volt a festészetben, akinek „Bolsenai Mise" című képén a jobb alsó sarokban térdeplő pápai testőrök a férfibüszkeség és férfialázat, a térdelve lebegés, az elszántság és derű kiegyezései. Whitehead is testőre egy közel 2500 éves erőfeszítésnek, ami az európai filozófia. Ráfael testőreinek szeráfi derűjével igyekszik két és fél évezred értékeit a természettudományok eredményeivel kiegyeztetve, választ adni mindnyájunkat nyugtalanító nagy kérdésekre. Filozófusunk 1861-ben született Délanglia lágy dombjai között. 1880-ban iratkozott a cambridgei egyetemre, ahol diákként, majd tanárként 30 évig maradt. Úgy indult, mint Kant, aki sohase mozdult ki Königsbergből. Nyolc évet áldozott algebrája megírására, melyben a matematikusok szerint túlsok a filozófia, a filozófusok szerint túlsok a matematika. Ezután a nála 10 évvel fiatalabb Bertrand Russellel szövetkezett a *Principia Mathematica* megírására, melynek három kötete az első világháború előtt hozta izgalomba a világ gondolkodóit. A mű nagyarányú vállalkozás. Hadjárat a Semmibe, a matematika és logika közös nevezőre hozására. A két nagy gondolkodó útjai azután elváltak. Russell hű maradt a közös fáradozásuk gyümölcseként kialakult elvekhez, melyeket szellemesen és kitűnően megírt könyvek tucatjaiban alkalmazott a házasélettől kezdve a lefegyverkezésig mindenre, nem egyforma eredménnyel. Whitehead útja a matematikán és fizikán át a természetfilozófiáig és a metafizikáig vezetett, ami minden bizonnyal hosszú út egy mentőexpedíció részére. 1910-ben a londoni egyetemre került, majd az ugyancsak cambridgei (Massachusetts) Harvard egyetem hívta meg. Az egyetem olyan férfiút hívott meg a filozófia tanszékére, aki életét matematikai kutatásoknak szentelte és filozófiában addig még semmit sem publikált. Az Egyesült Államok 1867-ben hétmillió dollárért vette meg Alaszkát a cártól és néhány éven belül az ár sokszorosát kereste meg az arany felfedezésével. Így járt Whiteheaddel is. Első filozófiai könyve 1926-ban, 63 éves korában Amerikában jelent meg. Amikor három év múlva főműve, a *Process and Reality* került ki nehezen író, de néha villámfényként a táj egész szépségét egy pillanat alatt megmutató tolla alól, a filozófiai földrengésjelző készülékek nagy tektonikus eltolódásokat jeleztek. Már magában a hivatásos filozófusok elszörnyedése is jelezte, hogy nagy gondolkodó jelent meg köztünk.

Filozófiai nézetei egy hosszú élet töprengéseinek kései virágai, ennek ellenére sokszor változnak. A matematikával való negyven éves foglalkozás alatt megszokta a fogalmakban (és nem szavakban) való gondolkozást. Születésekor a fizika Newton-i világképe, a korszak minden művelt gondolkodójának világnézete, megváltozhatatlannak látszott. Tanárai azt tanították, hogy néhány homályos zugot kivéve, mint pl. az elekromágneses jelenségek, a fizikában már minden tisztázott. Mire negyven éves lett, ez a világkép, elsősorban a fizika forradalma folytán, összeomlott. Ez óvatossá tette. Szerinte a tudomány legnagyobb ellensége a dogmatikus véglegesség doktrínája. (Ez a doktrina az, ami hazai szemináriumaink levegőjét minden gondolkodó ember számára annyira türhetetlenné áporítja.) A fizika forradalmának következményeit a filozófiában, nemcsak a hadászatban, is le kellett vonni.

Ez volt az, amire Whitehead vállalkozott. A század első felében kevés embernek volt olyan kvalifikációja ehhez, mint neki.

Ellentétben a Bécsi Körrel, amelyhez szerzőtársát, Russellt is számíthatjuk, a két és félezredes európai gondolkodás örökösének és letéteményesének érzi magát és amikor leül a tárgyalóasztalhoz, hogy összeegyeztesse a természettudományok fejlődésével a filozófiát (Ki van, hogy minden nemes őt imádja. Amikor mást már nincs imádnia — mondja Babits), ott ül az ő oldalán láthatatlan tárgyalófélként az egész európai filozófia, nemcsak az óriások, hanem a vállukon álló sokezer kismunkás is, akik mind hozzájárultak a kérdések felvetéséhez és tisztázásához. A cipőt senki sem teszi az asztalra ezen a konferencián, de végeredményben fontosabb kérdésekről van szó, mint az államférfiak találkozóin. Whitehead szerint az a filozófus, akit a fizika és általában a természettudományok forradalma a legkevésbé lepett volna meg a nagyok közül: Platón. Ő számításba vette az előreláthatatlant is. Filozófusunk ezért sokszor fordul Platónhoz tanácsért és szerinte Platón fogalmai némi adaptációval megfelelnek a mai fizikai világkép metafizikai értelmezésére. Persze, amikor Whitehead Platójáról beszélünk, el kell égetnünk Kalibánként a múlt század Platón-irodalmát, amely megtölti haszontalan lomként könyvtáraink polcait és filozófiaprofesszoraink agyát. A múlt század, a marxistákat is beleszámítva, akik ebben a században ragadtak le és nem sikerült túljutniok rajta, Platót mindenáron a német idealizmus előfutárává akarta borzolni, pedig már matematikus-volta is ellene szól ennek. A filozófia történetében ugyanis a XIX. század német idealistái értettek a legkevesebbet a gondolatra fegyelmet kényszerítő matematikához. Whitehead Platón-képe egyszerűen azért forradalmi, mert Platót magát olvassa eredetiben és nem kommentátorait. (Vajon szemináriumvezetőink elolvastak-e egy sort belőle? Elítélni mindenesetre elítélték.) Platón Whitehead szerint azért használja tudatosan a dialógusformát, mert minden fajta nézetet szóhoz akar juttatni, a tárgyat mindenféle szempontból meg akarja vizsgálni, mert minden aspektusban van valami igazság, de egyikben sem a teljes. Tévedés Platót nézőpontjai valamelyikével teljesen azonosítani. Még Szokrateszével sem azonos. Az ő formulái olyan végső absztrakciók, amelyek minden lehetőséget felölelnek.

Azért foglalkoztam az egyeztető-tárgyalások asztalánál ülő nagy láthatatlanok közül Platóval, mert amit Whitehead mond róla, az sajátmagára is jellemző. Ő sem tart igényt arra, hogy megoldásai véglegesek, csupán javaslatok ezek, melyeket a tárgyalóasztalra helyez megvitatás, esetleg pontosabb megformulázás végett. Hogy az ú. n. *understatement*, Ráfael testőreinek férfias alázata, ma kötelező a nyugati tudós világban, az nem utolsósorban Whitehead példájának tulajdonítható.

A tudomány módszere a szélsőséges absztrakció. Minél általánosabb az elvonás, annál nagyobbak gyakorlati következményei. Két ilyen végső elvontságot kifejező kicsiny képletből (E=h.v, Planck; E=m.c², Einstein) lett Hiroshima.

Whitehead szerint a valóság végső eleme nem a materialisták tér-idő-anyag szentháromsága, nem is az idealisták csupán időbeli tudata, hanem az *esemény*. Világegyetemünk eseményekből áll, amelyek nem tőlük független térben és időben történnek. Tér és idő csupán tulajdonságok. Ha nem lennének események, tér és idő sem létezne. Ez az eseményekből álló világegyetem a modern fizika relativitás és erőmezőelméleteinek metafizikai megfelelője. A folyton új eseményatomokból összetett világ alkotó lendülettel halad. Az isteni tényező azonban nem erőszakkal, hanem csupán rábeszéléssel hat. Láthatjuk, hogy a Bécsi Kör által teljesen elvetett Bergson is ott ül láthatatlanul a tárgyalóasztalnál. Amit a költő Bergsonnak nem hittek el a természettudósok, azt kora teljes matematikai és fizikai fegyverzetében megjelenő Whiteheadnek kénytelenek elhinni.

Whitehead organizmus-elméletében Leibnitz is odakerül a tárgyalóasztalhoz. Organizmusai hasonlítanak Leibnitz ablaktalan monádjaihoz, azonban nem olyan magányosak és van rajtuk ablak. Az organizmusok összefüggenek, az egyszerűtől a bonyolultig hierarchiákat alkotnak, mindenütt ott vannak, ahol hatásuk érezhető és egy bizonyos értelemben minden mindig mindenütt van. Az esemény megvalósított lehetőség, melyet azonban körüllengenek a meg nem valósult lehetőségek árnyai, melyek bizonyos mértékben szintén hatnak. Ez már Dosztojevszkij Zoszima sztarecére emlékeztet.

Nem szeretném és célt tévesztenék, ha ezek a hivatkozások azt a látszatot keltenék, mintha Whitehead nem lenne eredeti gondolkodó. Ellenkezőleg, nagyon eredeti, akit a megkövesedett fogalmakban gondolkodó hivatásos filozófusok, egy, a dialektikus materialistáktól a szubjektív idealistákig terjedő széles koalíció, elszörnyedéssel és rémülettel fogadott. Tanítványai és csodálói kezdetben jóformán csak a fiatalok közül kerültek ki. Ifjú szívekben és mindig tovább. Ma azonban már nagyhatalom. Olyan, amely az ágyfejkönyvespolcokon kér helyet magának és amellyel az éjjel csendjében sok választ kereső elme viaskodik.

Ma a gondolkodók álláspontja általában az, hogy a gondolkodás állásának mai fokán csupán két típusú filozófia lehetséges: a Bécsi Köré és Whiteheadé. Ez persze nem azt jelenti, hogy egyiknek vagy a másiknak minden tételét el kell fogadni. Csupán két lehetséges típusról van szó. „Der Rest ist Professorenphilosophie und Philosophieprofessoren" —, hogy Schopenhauert idézzem. A relativitáselmélettől vett hasonlattal, a filozófiai tér görbülete, melyet nagy gondolkodók tucatjainak és kis gondolkozók ezreinek közös erőfeszítése alakított ki, ma csak ebben a két irányban való mozgást tesz lehetővé.

Az elmondottak természetesen nem akarnak és nem is tudnak a Whitehead-i filozófia ismertetése lenni és csupán javaslatjellegűek.

Annak, aki a Filozófiához címzett zugkocsma méregkeverő csaplárosától legjobb borát kívánja, *Whiteheadet ajánlom.*

MOST ÖT ÉVE

A XIX. és a XX. pártkongresszus között eltelt időszakban elvesztettük a kommunista mozgalom nagytekintélyű személyiségeit: Joszif Visszarionovics Sztalint, Klement Gottwaldot és Kiucsi Tokudát. Kérem, adózzunk emléküknek felállással.

N. Sz. Hruscsov megnyitó szavai a XX. kongresszuson. („Szabad Nép", 1956 február 15.)

Lenin halála óta a világhelyzet lényegesen megváltozott. Ez ad lehetőséget központi bizottságunknak, hogy ugyanarról az elvi marxista-leninista álláspontról az új helyzetben új módon vesse fel azt a kérdést, hogy a különböző országokban az átmenet a szocializmusba milyen formát ölt.

A jelenlegi viszonyok között egyes országokban reális lehetőség a békés út a szocializmusba való átmenetre. Más szavakkal, a munkásosztálynak az egyes országokban az ottani osztályerőviszonyok és a fent jellemzett kedvező általános helyzet következtében lehetősége nyílik arra, hogy szövetségben az általa vezetett parasztsággal, egyesítse a nép többségét a békés úton, fegyveres felkelés, polgárháború nélkül, a meglévő parlamenti intézményeket felhasználva, hatalomra jusson.

A. I. Mikojan beszédéből a XX. kongresszuson. („Szabad Nép", 1956 február 19.)

Meg kell szilárdítani a barátságot és az együttműködést a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság testvéri népeivel.

A XX. kongresszus határozataiból. („Szabad Nép", 1956 március.)

Fejlődő és elmélyülő együttműködésünk alapja az a lenini elv, hogy tiszteletben kell tartanunk kölcsönös érdekeinket és minden népnek azt a jogát, hogy önmaga döntsön sorsa felől.

A magyar-szovjet barátság hónapja megnyitó ünnepségén az Operaházban A. P. Mareszjev (a küldöttség egyik vezetője, a Szovjetunió békevédelmi bizottságának tagja, a Szovjetunió hőse) megnyitó beszédéből. („Szabad Nép", 1956 március 4.)

SIKLÓS ISTVÁN

ÜNNEP

Őszi kékben
égi tüzek hamvadoznak,
mennyboltunknak teste hűl,
felhőpor majd
tetemére göngyölül;

föltámad a vidra szél,
vénhedő egeknek kél,
fuldokló fény hívogatja,
tátott szájú sárkányforma
kúszik, gomolyog arcáról,
szembogarából kikúszik,
nyűvődik, foszlik,
mint a rongy,
mint a fosztás
és a mélyre ereszkedik,
már a fáknak ága tartja,
mint a dér azt betakarja,
ím a gally, a gallya is
mintha karja ere lenne
megfeszülve, közelegve
karma begyével tapint...

ünnep, ünnep, jaj vígadjunk,
jönnek álom-trombitával,
rézdobokkal rézbagoly,
zönge-zönge denevérek
verik véres szárnyaik:
ünnep, ünnep jó vitézek,
ma már a tűz fel se éled,
nem melegít, nem is éget,
itt az ünnep jó vitézek,

erre-erre, erre hágjunk,
fegyverzajjal, úgy se látunk,
láthatatlan tolongjunk csak fölfele:
hová szelek lábon kelnek,
hová annyi kerge felleg
sárkány képben,
medve képben
kígyó képen tekereg:
pihenni eljuthatunk,
pihenni eljuthatunk;
ünnep lesz az ünnep, ünnep,
fénypor-békesség megültet,
kék legények, kék leányok
sirassuk el lelkeink,
hogy Budánál, Duna partján,
Pestnek kőbőr-mocsarán
vége esett harcainknak,
harcunkból a vég izen:
itt ezen a kővidéken
a mi szemünk nem pihen,
nem pihen már a pupillánk,
szemhéjunk sincs: vég izen;

mintha égen rohamolna,
jeges ár nő folyamokba,
zöld a víz, a víz megint,
majd a hullám,
majd a habja.
parázspiros már a habja,
zajtalan;
őszikékben,
szálas lelkeink hegyében
se hang se szó,
se mozdulat,
se hang,
se szó.

Tölcsérszoknya tejszínhabbal

Páris, 1961 február.

Az a kivételes nő, ki megengedhette magának, hogy tíz év alatt legalább egyszer mérték után csináltasson magának ruhát valamelyik vezető divatdiktátornál — nem elégedve meg a földszinti üzlethelyiségben kiállított kész modellel —, lelkiismeretfurdalását azzal némítgathatja, hogy az első emeleti „rendelőbe" merészkedvén, egyúttal a társadalmi ranglétrán is emelkedett vagy két fokkal. A tény, hogy neve és főként bankszámlájának adatai rákerültek a Ház vevőinek kartotékjára, felér egy előkelő klub tagsági felvételével. A soksok ezer *parisienne*, ki a különböző kiárusításokon vagy házi tákolmányokkal csitítja öltözködési vágyait — meglepő sikerrel és veleszületett tehetséggel —, többnyire sohasem jutott be *Balmain* sokat emlegetett *Jolie Madame* országába, vagy ahhoz a szerencséhez, hogy valaha is csak megtapogathassa *Chanel* híres paszománttal szegélyezett, plisszészoknyás kis kosztümjeinek eredetijét, melyet pedig oly híven igyekszik lemásolni és különböző változatokkal a divathoz alakítani évről évre. Az újdonságokról is csak jóval később értesül a divatlapokból s a kiszivárgó hírekből; mert a legelső kollekciók megtekintésére a meghívókat a cégek csak kisszámú, válogatott közönségnek tartják fenn. Egy *Dior*-premierre jegyet kapni nem adatik meg akárkinek és a hatalmas adminisztrációs iroda, mely az évi két bemutatóra százötven és kétszáz millió régi frankot áldoz minden alkalommal, jól megfontolja, hogy kit lát vendégül. Az aranypatinás címek, uralkodói rangok, művészi nevek viselőinek elhelyezése után a fennmaradó jegyeket a vevők között osztják szét a *vendeuse-ök* felügyelete mellett. Minden egyes vevőnek megvan a maga vendeuse-e, aki az életében egyúttal az angyal és az ördög szerepét tölti be, őrködve öltözködésére és kísértve új bűnözésre. Ez a földöntúli, többnyire feltűnően csinos és fiatal lény — ki lehetőleg arisztokrata származású vagy legalábbis egy amerikai iparmágnásnak a párisi szabadságot választó leánya — természetesen százalékot kap a vevői vásárlásának összege után s így érdeke, hogy a listájára beosztott hölgy — kinek a kollekció megtekintésére helyet biztosított — ne csak mint néző vegyen részt a ruhák lakomáján. De mivel a *vendeuse*-i hivatás elsősorban is jó modort és fegyelmet követel, egy arcizma sem árulja el, amikor a bemutató végén vendége azonnali rendelés helyett csak a klaszszikus „majd meggondolom, mit választok" kibúvóval távozik.

A fémjelzésű újságok divatrovatvezetőinek a nagy cégek külön sajtóbemutatót rendeznek, mint ahogy a külföldi divatházak megbízottjai sem a díszes közönséggel együtt, hanem külön és sokkal üzletibb atmoszférában tekintik meg az anyagot, a *vendeuse personelle* ceremóniás fogadása és asszisztálása nélkül. Itt aztán nem csábra, de vérre megy a játék, ami érthető hisz az utóbbiak drágán fizetik meg a mulatságot. Ez Diornál a kollekció megtekintése előtt másfélmillió készpénzt s egy bizonyos összegű vásárlásra szóló írásbeli kötelezettséget jelent. Anyagilag az összes francia divatcégek között az immár luxus szimbólummá vált, négy fehér-arannyal szegélyezett betűs *D I O R* — a leghatalmasabb; ez az 1947-ben megalakult részvénytársaság, melynek a zsenialitásáról és vagyonáról híres *Marcel Boussac* az elnöke és jóformán a tulajdonosa, — ki még egy Diort is csak mint alkalmazottat fizetett. Érthető, hogy utódai sem részesültek több kiváltságban. Az első, — az egyik napról a másikra igazgatóvá szerződtetett gyerkőc —, a pápaszemes, stréberdiák külsejű, félszegmozgású *Yves St. Laurent* —, kit első szereplésekor ujjongó üdvrivalgással és reménnyel fogadott a sajtó és a szakértők sora, s kit kis idő után drámai fordulattal a jelenlegi alkotó — a már meglett korú és tapasztalt *Marc Bohan* — váltott fel s ki, jelenleg bakaruhában, a katonai szolgálatát teljesítve, valamelyik vidéki kaszárnyában mereng a letűnt dicsőségről. Két egymástkövető bukását, melyeken kreációit, a „zöldbabot", majd pedig a „zsiráfvonalat" akarta elfogadtatni és népszerűsíteni, még most sem bocsájtották meg, s a tiltakozás oly heves volt, hogy ismertnevű művészek, írók, esztéták íveket köröztek „a veszélyeztetett női szépség" védelmének érdekében. Őszi hattyúdala, az egzotikus, arany- és ezüstlaméba burkolt, ázsiai és gótikus szobrokat utánzó, kidüllesztett előtestű, tipegő járású, orientális származású *mannequinekkel*, melyek közt még véletlenül sem volt francia, pontot tett a karrierjére.

Bohan, úgy látszik, hogy szerencsésebb és nemcsak hogy tapasztaltabb a mesterségében, de óvatosabb és jobb pszichológus. Ő, bár alkalmazkodik a fiatalságot hangsúlyozó kor hullámához, nem feledkezik meg a meglett és az idős generációknak a *Nőről* alkotott elképzeléséről sem és egyszerűen visszaidézi az 1920-as évek ideálját. De nem e bolondos kor vadóc *la garçonne*-ját, hanem a romantikus, pasztellszínekben édeskedő, virágokkal ékesített kislányét, ki muszlinokba burkolva félig a *„Boy friend"* s félig *Botticelli* nőalakjait igyekszik megszemélyesíteni. Fő nem a derék, de a ferdén szabott szoknya újító vonalának hangsúlyozása, mely se nem zsák, se nem bukj el, de — *tölcsér*. Tölcsérszoknya tejszínhabbal, — íme az 1961-es tavaszi uniformis. Dior kollekciójában minden könnyű, Ondine hullámú, az anyag lehelletvékony, sok a mintás, virágos krep, visszatért az elhanyagolt zsorzsett, és valósággal dühöng a rózsaszín. A csak fehérneműnek használt színek most az utcán és a szalonokban fognak virítani, korhatár nélkül. Pici kis fej, sáfrányszínű harisnya, négyszögletes orrú, nem magasabb mint ötcentiméteres sarkú cipő, — és jöhet a tavasz.

A kritikusok és a kollekciókat látogató közönség tapsol Bohannak. Kérdés, hogy követi-e majd a nők tömege is? Végül is, azt hiszem — hogy mint mindig —, ezt a nagy kérdést nem Dior és nem is a nők fogják eldönteni, hanem a férfiak. Az a háttérben lévő sok ezer Jean, Jim, Hans, Pista, Carlo, ki a ruhaszámlát fizeti s kinek tetszeni akar a divat szerencsétlen áldozata. Mert nem egészen igaz, hogy a nők csak egymást „leöltöző" vágyból veszik a ruhákat és melyik mondhatja el magáról, hogy soha nem jutott eszébe felkelteni vagy pláne visszanyerni, egy férfi szerelmét egy új és tökéletesen szabott toilette segítségével. Ha megrendelhetné a legelső mesterek alkotásait és a dereka nem lenne egy centiméterrel sem vastagabb, mint a legfiatalabb próbakisasszonyé, minden rendbe jönne, gondolja. Mert egészen valószínű, hogy ilyen kételyektől gyötörve nézik a kollekció műsorát az előkelő meghívottak, — s azért olyan csendesek és gondbamerültek. Venni vagy nem venni?

Megyery Sári

EHRENBURG ÖNÉLETRAJZÁNAK német kiadását már meghirdette a müncheni Kindler-Verlag, amikor az utolsó percben a kiadó úgy határozott, hogy nem adja ki Ehrenburg könyvét. Eljárását a kiadó Ehrenburgnak a háború alatt kelt írásaival indokolja. Bármilyen jogos lett légyen, úgymond, egy szovjet író gyűlölete Hitler, a hitleri Németország politikusai, katonái, sőt akár egész népe ellen, annyira megbocsáthatatlan, ha egy magát humanistának valló író a szovjet katonákat a német nők, sőt német leányok elleni erőszaktételre szólította fel. Még akkor is, ha a szovjet katonáknak nem volt szüksége Ehrenburg felszólítására.

★

IONESCU „ORSZARVÚ"-jának madridi bemutatója tüntetések és ellentüntetések közepette zajlott. A földszinti üléseket elfoglaló, javarészt idősebb közönség nemcsak a tapstól tartózkodott, hanem pisszegéssel és közbekiáltásokkal igyekezett az előadást megzavarni, de nemtetszésük megnyilvánulását a karzaton ülő és álló fiatalság tapsviharba fojtotta.

★

TURÓCZI-TROSTLER JÓZSEF Lenau-monográfiája rövidesen németül is megjelenik a kelet-berlini Rütten & Loening kiadóvállalatnál, Heilig Bruno fordításában.

A régi Puck egy új operában

— Britten bemutató a Covent Gardenben —

Puccini halálával a modern operairodalom elvesztette népszerű és biztos kezű mesterét, vezérét. Korunk nagy zeneköltői ugyan szinte kivétel nélkül megpróbálkoztak a műfajjal, de érdeklődésük és tehetségük szavára hallgatva, operakomponálás helyett inkább balettet írtak, ha a színpaddal kerültek kapcsolatba. A zenei nyelv válságából származó problémák mármár kétségessé tették az operának mint műfajnak folytathatóságát.

A második világháború utáni években tűnt fel Benjamin Britten, akinek első dalművét, a „Peter Grimes"-t nemzetközi siker koronázta. Az angol muzsikus továbbra is hű maradt a műfajhoz és későbbi operáiban — Albert Herring, Rape of Lucretia, Turn of the Screw stb. — is vérbeli színpadi muzsikusnak bizonyult. Bemutatóit világszerte figyelemmel kísérik a szakemberek, s mi több, a közönség is bizalommal várja Britten alkotásait.

1960 nyarán az Aldeburgh-i Fesztivál keretében zajlott le Britten legújabb művének, a Shakespeare-szövegre komponált „Szentivánéji álom"-nak bemutatója. Az érdeklődés s az izgalom fokozódott; Verdi Othellóján és Falstaffján kívül úgyszólván senkinek sem sikerült Shakespeare-szöveget teljes sikerrel operává átdolgozni. A librettót maga a zeneszerző és Peter Pears készítette, az eredeti szöveget mintegy felére rövidítve. E kényes munka még irodalmi szempontok szerint is remekül sikerült. Olyan mellékszereplők, mint például Egeus ugyan „áldozatul" estek a „húzásnak", de a szövegkönyv írói megtartották a cselekmény teljes vázát és a shakespeare-i remekmű egy jottányit sem veszített csodálatos hangulatából.

Az operát az elmúlt hetekben mutatta be a Covent Garden operaház oly hatalmas érdeklődés mellett, hogy képtelenek voltunk akárcsak egy jegyhez jutni. Így beszámolónkat a BBC közvetítésére kell alapoznunk.

Rendkívül szembetűnő a kis létszámú zenekar, úgyszólván kamaraegyüttes: mindössze két kürt, egy trombita és egy trombon képviseli a rézfúvókat. A kívánt hangszereket azonban Britten virtuóz biztonsággal kezeli, s hangszín-kombinációi kitűnően sikerültek. A vonósok és a hárfa üveghangjai, a cseleszta és a fafúvók árnyalt pianói azonnal megteremtik a varázslatos hangulatot. Az énekszólamok választásában sem kevésbé biztos kezű a komponista. Puck, avagy Robin pajtás — fiatal fiú, prózai szerep. Oberon tündérkirálya viszont különlegesen, valószínűtlenül magas, úgynevezett counter-tenor, hangsúlyozva az alak természetfelettiségét. A szerelmesek konvencionális kvartettje, szoprán, alt, tenor és basszus sok lehetőséget ad Brittennek. A mesteremberek zenei jellemzése, humoros groteszkségük hangsúlyozása különlegesen jól sikerültek. A tündéreket a kórus képviseli.

Britten stílusa az átkomponált ének-beszéd, a nyelv lejtését követi. Az elektronikus, tizenkét fokú, pointillista stb. irányzatok között realizmusa üdítően hat. Első hallásra könnyen érthető és követhető. A természetes egyszerűséggel, könnyed biztonsággal áradó dallamok a műfaj legnagyobb mestereinek szellemét idézik. Az opera legzseniálisabban megoldott része kétségtelenül a második felvonás finnáléja. A szerelmesek veszekedése, majd Puck cselei, hogy Lysander és Demetrius ölremenését megakadályozza, végül mindnégyük álomba szenderülése — a vonósok fojtott pianisszimó akkordjai felett a Puckot szimbolizáló trombitaszólam — felejthetetlenül pompás. Remekbe sikerült az opera utolsó képe is, a derék iparosok vérbő komédiázása.

A londoni bemutatót, majd az azt követő előadásokat Solti György, a Covent Garden operaház jövőbeni igazgatója vezényelte kiemelkedően nagy sikerrel.

György András

VAJDA ALBERT

Toby Ale

Sokszor kívántam már életemben, hogy kutyául érezzem magam. Ilyenkor mindig Tóbiás nyugodt és beosztott életrendje lebegett előttem. Tóbiás, becenevén Toby, kutya volt, a földkerekség legokosabb, legkedvesebb, legértelmesebb kutyája. Ebből a jelzőtömegből mindenki kitalálhatja, hogy Toby az é n tulajdonomat képezte, vagy pontosabban, én voltam az, akit egy túlvilági kutyagazda-elosztó hivatalban melléje rendeltek.

Toby reggel később kelt, mint én, kis tejet ivott, mielőtt levitték volna sétálni, nyilván azért, mert üres gyomorral a kutya se szeret mászkálni. Mire feljött, már várta a reggeli. Reggeli után elhelyezkedett a fotelben, amelyet saját tulajdonának tekintett. Itt aludt, szunyókált, vagy gondolkodott egészen délig, amikor is testi szükségletei mozgásra nógatták. Levitette magát sétálni, kiolvasta a környék lámpaoszlopain és utcasarkain számára elhelyezett üzeneteket, amelyeket részben barátok, részben ellenségek küldtek neki. Barátja volt a néhány háznyira lakó zsemlyeszőrű vizsla, ellensége a harmadik emeleten élő drótszőrű foxi. Ha a vizslát meglátta, derű ömlött el vonásain, izgatottan integetett csonkfarkával, és amikor egymás mellé értek, barátságos szimatolással adta tudtára a nála háromszor nagyobb állatnak, hogy rokonszenve töretlen, szippantsák el az egymás állatával töltött békepipát.

De ha kinyílt felettünk az ajtó és a lépcsőház, előttünk, emberek előtt ismeretlen ventillációja elhozta hozzá a drótszőrű ellenség szagát, Toby minden szál szőre égnek meredt és rekedt csaholással adta tudtára a galádnak: ezer szerencse, hogy zárva az ajtó, különben megmutatná neki egy fekete spániel fogafehérét.

Toby ugyanis spániel volt, a lógó fülű, szomorú szemű, koromfekete spánielek fajtájából. Mahagónibarna szemében állandó borongó bánat ült. Homlokán két mély ránc jelezte, hogy ennek a bánatnak komoly oka van. A világ gondja és baja lebegett állandóan a fekete spánielfej fölött, mintegy jelezve, hogy az élet egyáltalában nem kutyakomédia.

Persze, ez csak a külső volt. Én, akinek módja volt bepillantani Toby belső életébe, tudom, hogy a gondterhelt mezt csupán a külvilág számára viselte. Minek azt tudni mindenkinek, hogy belül gyermekded és játékos lélek lakik, aki állandóan kész arra, hogy vad nyargalással száguldjék át karosszéken, rekamién, asztalon, hogy azután földhöz lapulva lesse, mikor mozdulok feléje. Nagy fogócskák és függöny mögötti elbújások kedvelője volt Toby. Ilyenkor eltűnt a ránc a homlokról és a bánat a szemből, csak vidámság volt, felelőtlenség, nyargalászás, egyszóval mindaz, amiért élni érdemes és éppen ezért ritkán élünk vele.

Tartozom annyival az igazságnak, hogy elmondom: Toby nem tudott semmiféle, úgynevezett kutyatrükköt. Nem járt kétlábon, nem egyensúlyozott kockacukrot az orrán, nem ugrott át kifeszített kötélen. Toby c s a k kutya volt és ez teljesen kielégítette őt is, engem is. Szerette, ha mesélnek neki, természetesen olyan meséket, amelyeket ismer. A mesék ennek megfelelően, emberi fül számára kissé idiotikusnak hatottak.

Toby leült elém a földre, két szemét várakozóan arcomra függesztette és várta, mikor szólalok meg. Ha a mese során ismerős kifejezést fedezett fel, arra nyomban felfigyelt, ilyenformán:

— Tudod, Toby — mondtam újra és újra —, volt egyszer egy k u t y a (Toby feje balra billen), akit úgy hívtak: T o b y. (Fej jobbra, szemekben meleg csillogás.) Ez a kutya nagyon j ó k i s k u t y a volt ám. (Óriási „pemzlizés" az alfenéken.) Egyszer meglátta az ablakból, hogy j ö n a n a g y m a m a... (Fülek emelkednek, fej jobbra, majd balra.) Igen ám, de meglátta azt is, hogy h o l a c i c a... (Villámlás, pemzli fenyegetően megáll a levegőben, fog kivillan.) Már rohant volna a c i c a után (halk morgás), de gazdája rászólt: m i t c s i n á l t á l? (Fül lelapul, szem ártatlan, szőrzet elsimul, jaj de jó vagyok, mondja a tekintet.) És akkor elmentek s é t á l n i... (Ugatás, ugrálás, nincs mentség, el kell menni sétálni vele.)

Esténként, ha hazajöttem, Toby kitörő örömmel üdvözölt. Ugrált, vinnyogott, nevetett és táncolt, nem úgy, ahogy más kutyák szokták. Lehetséges, hogy azok is így ugrálnak és vonyítanak az örömtől, de Toby e n g e m várt így és tette szememben mássá az üdvözlését.

A modern technikát nem szerette. Egyik este, vacsoránál ültünk és a rádióból vidám műsor hangjai szűrődtek ki. A műsort véletlenül én konferáltam és mivel előzőleg magnetofon-szalagra vették, tehát nem volt semmi csodálatos abban, hogy miközben vacsorázom, azalatt a rádióból tréfásnak szánt mondókát igyekszek szétszórni a hallgatók között.

Toby azonban logikus lény volt, mint minden kutya. Amikor az első szavak elhangzottak és felismerte, hogy én vagyok az, aki beszél, mereven rámnézett. Pontosan látta, hogy tele a szám és mivel jólnevelt kutya volt, tudta, hogy rendes ember teleszájjal nem beszél. Néhány pillanatig nézett, aztán a rádió felé fordította a fejét. Láttam rajta, hogy fejében viharos gyorsasággal kergetik egymást a gondolatok. Felállt, odament a készülékhez és odaszippantgatott a hangszóró felé. A fülben nem bízott, elő a szimattal... A szimat, úgy látszik, nem mondhatott semmit, mert ismét rámnézett... és éktelen ugatásban tört ki. Kikérem magamnak az ilyen élceket, mondta ez az ugatás, tegyék bolonddá a nagynénjüket, de nem engem...

A rádiót elzártuk és Toby viharos lelkesedéssel ugrált körül, mintegy büszkén újságolva: neki köszönhetem, hogy megmenekültem ettől az átkozott boszorkányságtól...

Idestova öt esztendeje, hogy nem láttuk egymást. Arra az útra, amelyre 1956 őszén indultam, nem tudtam őt magammal vinni. Érezte vajon, hogy nem fogunk többé találkozni? Bizonyosra veszem: érezte. Hajnal volt, a fotelben feküdt, összekuporodva és szemében mély, mély bánatot láttam, mélyebbet, mint a megszokott. Tudtam, hogy barátokra marad, tudtam, hogy jó dolga lesz, hívebb és ragaszkodóbb gazdát kap utánam, de mégis... én voltam számára a csecsemőkor első emléke... hat hetes korában került mellém... én voltam a kamaszkor nekifeszülése, a kutyaélet minden derűs pillanatának tanúja, én voltam az, aki tudtam olvasni szemében, értettem a kis panaszos vakkantást éppen úgy, mint a nagy, morgó ugatásokat... Én voltam tulajdonképpen egész életének ismerője, kutyaszívének bizalmasa... Tizenegy éves volt, meglett öregúr, bár fiatalos magatartása, fénylő fekete szőre, mindenbe beleszimatoló fürge orra nem árulta el igazi korát. De tizenegy év nagy idő egy kutya életében és egy kutyának nehezebb átállnia a megszokottról az újra...

Ezeken tűnődöm itt, londoni lakásomban, ahol van rádió, televízió és magnetofon, de nincs Toby... Illetve... ha nincs is itt, üzenete azért állandóan itt van előttem... Nem messze tőlünk, egy kocsma felett fénylő neonbetűk hirdetik egy híres angol sörgyár készítményét: T o b y A l e... Olvasom az angol feliratot, úgy, ahogyan ki kell mondani: T o b y é l... És valahányszor ránézek a betűkre, mintha valami kis meleg vakkantást hallanék, ami azt mondja nekem, messzi távolból: nincs semmi baj, gazdám... Egyszer majd találkozunk... Toby él...

HERCEG JÁNOS

Gerard és a felügyelő

HERCEG JÁNOS a jugoszláviai magyar irodalom egyik legkiemelkedőbb alakja. Érett, mély, férfias és gondolatokban gazdag, lírai telítésű prózája azonban az egész magyar irodalmat gazdagítja, tekintet nélkül az országhatárokra. Az alábbi részletet „Ég és föld" című regényéből vettük át, mely 1959-ben az újvidéki Forum könyvkiadónál jelent meg. A regény egy öreg bohócnak, Gerardnak — akit polgári néven Józsefnek neveznek — a cirkusszal való szakításáról és a cirkuszhoz való visszatéréséről szól, egy megnevezetlen faluscskával a háttérben. Herceg János újabb munkái közé tartozik a „Leányvári levelek" lírai esszégyűjteménye, valamint a „Tengerkirály" címen összegyűjtött novelláskötet. A regényrészletet az író engedélyével közöljük.

Gerard még a gyászmenetet is látta saját temetésén, mielőtt a sírások egykedvű közönynyel rádobták volna koporsójára a hazai hantokat.

A sátoron fekete lobogó lengett, a zenekar Beethoven halotti indulóját játszotta a trombonok panaszos vonítása közben, s a trupp tagjai bánatosan lehajtott fejjel, de méltóságteljes unalommal lépkedtek a koporsó után, amelyen ott voltak Gerard hivatásának jelképei: a piros ponponos papírsüveg és az ormótlanul hatalmas, félretaposott cipő. A hétköznapi használatban pogygyászt szállító talyiga olyan volt most, mint valamikor komor ágyútalp, a tarka póni lovak sörényébe kreppszalagot kötöttek gondos női kezek, s ott várt már a menetre és a halottra egy görcsös szomorúfűz is, amelynek lombjai alatt a négy istállófiú leemelte az ágyútalpról a bohóc holttestét.

— Hogy vagy? — szólalt meg akkor csendesen, de igazi hangján az a lapátfogú, hórihorgas ember s egyszeribe vége volt az álmos révületnek, az éjszaka mámorának, a kocsma megint kocsma volt, a hajnal ismét hajnal, mint az imént, amikor tejfehér ködbe vonta a firhangos ablakokat, s kikergette a kanászt, rongyosan és mezitlábosan a göröngyös keresztutakra, megfuvatta vele szarukürtjét, mire az ólakban röfögni kezdtek a disznók, a házakon kinyíltak a kiskapuk, és álmos menyecskék néztek a legelő felé iramodó falka után.

Itt, a kocsmában, a kecskelábú asztalok mellett, még mindig ült néhány elszánt paraszt, akiknek kolbászos korhelylevest főzött a csárdásné odakinn a konyhában, mert addigra már ő is felébredt és amíg bedugta párnás lábát rózsaszín papucsába, elmondott egy rövid imát lisieux-i kis szent Terézhez, amire egész életére szóló fogadalom kötötte, aztán megigazította erős kontyát, s kissé elábrándozva, de azért tüzetesen szemügyre vette kerek arcát a félvak tükörben, egy tulipános sublót fölött, s miután úgy találta, hogy szépsége és fiatalsága még nem hagy semmi kívánnivalót maga után, leszaladhatott a pincébe a finomra gyalult borsos, tormás hordókáposztáért, felkapaszkodhatott a padlásra, ahol a kormos kéményben fürtösen lógott, méteres szalonnatáblák és zömök sódarabok között, a pirosra szárított kolbász. Igyekeznie kellett, mert a vendégekben égett a pokol.

— Satanelli! — kiáltott fel a bohóc örvendezve, mert most már végleg magához tért és vidáman rázogatta a hosszú ember csontos kezét. — Meg sem ismertelek mindjárt. Úgy jöttél, mint a lelkiismeret az oszladozó éjszakából s én kénytelen voltam a halálba menekülni előled. No, nem baj, visszajöttem már. Iszol valamit?

Zöldköves gyűrűjével megkopogtatta poharát, mire az iccés feltápászkodott s egy hasas üvegben vörös bort tett elébük az asztalra. Gerard tovább lelkendezett és tovább panaszkodott a réglátott jóbarátnak:

— Azt hittem, sose látlak többé. Úgy eltűntél tizenegynéhány év előtt a cirkuszból, mint Georg kalapjából a házinyulak. S én oly árvának és magányosnak éreztem magam nélküled.

— Az ember általában egyedül van a világban — felelte a gondolatolvasó kissé rezignáltan —, ezt nem szabad bevallani. Ezért a legtöbb ember szemérmetlenül azt állítja, hogy a családjának él, a hazájának, a mesterségének vagy valami eszmének. Én azért hagytam ott a cirkuszt annak idején, mert folytonosan azt kellett hazudnom, hogy a közönség miatt vagyok, és nem fordítva áll a dolog. Közben az volt a feladatom, hogy eltaláljam vadidegen emberek születési évét, vasúti igazolványa számát, s elolvassam a kusza sorokat valami rózsaszínű levélpapíron, mely ott lapult egy fiatalember zsebében. Talán érthető, hogy megszoktam a fölényt.

De addigra már elkészült a korhelyleves, a kocsmárosné maga hordta szét, kipirultan, a vendégek között, s jutott abból a levesből Gerardék asztalára is. De milyen ünnepélyesen hozta azt a két tányért! Csupa gyengédség volt minden mozdulata, ahogy a konyhából bejött és megosztotta aggodalmas tekintetét a léptei alatt hintázó paprikásan tejfeles leves és Gerard reménykedő pillantása között, hogy el ne cseppentsen belőle semmit, de a bohóc is hadd higgye, hogy az elmúlt éjszaka miatta volt nyugtalan az álma. Hüvelykujjának párnája egészen laposra nyomódott a tányér virágos szélén, s körülfolyta a leves, és nem mentegetődzött emiatt, mint az ügyetlen háziasszonyok, hanem meghitt bizalmassággal tette Gerard elé éppen azt a tányért.

A bohóc néma főhajtással köszönte meg a kitüntetést, félszemét utánaküldte a kopogós, rózsás papucsnak, a hintázó csipőnek, s a keményen álló kontynak a kocsmárosné fehéren ivelő nyaka fölött, míg másik szemét barátján pihentette, s úgy hallgatta figyelmesen a gondolatolvasó bölcsességeit, amelyek kezdtek már személyeskedésbe csapni:

— Azt hiszem, valóban itt az idő, hogy búcsút vegyél a cirkusztól — mondta Satanelli, és az ő szeme is nagyra nyílt a csárdásné után. — Mert valljuk be, Gerard, neked van egy súlyos hibád. Nagyon erősen élnek benned az emlékek. Ez talán más korban, más mesterségben nem baj, a cirkuszban viszont valóságos átok. Tudom, hogy sok bajod volt már emiatt.

— Hát mit tegyek? — kérdezte a bohóc és most már teljesen lefoglalta a maga sorsa. — Az ember nem felejtheti el, amit megélt. Különben mi bűn van abban, ha meg se kísérlem olyan illúziókba ringatni magamat, hogy a világ nem negyvenöt évvel ezelőtt kezdődött, amikor megszülettem, hanem ma? Istenem, mi minden történt velem a negyvenöt év alatt!

— Tévedsz, Gerard — vágott a szavába a gondolatolvasó, még mielőtt a bohóc elmerülhetett volna újra az elmúlt idők mélyén, hogy talán egy fasorban sétálgasson vasárnap délután kimenős cselédlányok és szabadságos katonák között, és messziről hallgassa a térzenét egy ábrándos szemű hölgy oldalán, vagy valahol a tengerparton fekve, a hullámok csapódását figyelje a sziklákon és a babérbokrok fűszeres illatát ízlelje a sópárás levegőben. — Aki a múltra gondol, akaratlanul is ahhoz méri a jövőt. S ez nemcsak, hogy nem reális, de fölöttébb veszedelmes dolog. Az élet naponta újra kezdődik, s mi a magunk részéről mindent elkövetünk, hogy a holnapi nap ne érjen készületlenül bennünket.

— Érdekes — tűnődött Gerard és öklével megtámasztotta a fejét —, mintha megváltoztál volna az elmúlt tíz év alatt. Emlékszel arra az őszi napra, amikor még a fővárosi cirkuszban dolgoztunk, s repülőgépek szórtak éppen bombákat a házakra? Mi ott horgásztunk a folyó partján egy fűzfa alatt, s hol az égre néztünk, amely lángot okádott magából, hol a vízre, amely sárgán és piszkosan rohant, mintha menekülne, míg a híd lábánál egy akasztott ember holttestét fújta a szél, s a néptelen utcákon, a füstölgő romok között egy kislány jött, egyik kezében kalicka volt, benne egy begyesen gubbasztó sárgarigóval, másikban egy kis batyu, s ő nyugodtan lépkedett és komolyan, mint valami felnőtt, s ha fel is kapta olykor a tekintetét a riadtan röpködő sirályokra, mégis úgy tűnt, mintha csöppet sem félne. S te akkor azt mondtad: „Fogd meg a kezemet, Gerard, mert érezni akarom, hogy élek, s mindez rossz látomás csupán." Emlékszel...

— Nem! — kiáltotta szinte haragosan a gondolatolvasó, és félretolta maga elől a bort, mintha arról is leszokott volna az idők folyamán. — Nem akarok emlékezni. Írják már a regényeket erről a korról, és a történelemkönyveket, minek kínozzam magam megbízhatatlan személyes élményekkel. Hiszen nem mondom, vannak az embernek kellemes emlékei, melyekhez szívesen visszamenekülne, de az ilyesmi nem egyéb öncsalásnál. Igenis, állítom, hogy az élet ma kezdődik, sőt: holnap! Ezt jegyezd meg magadnak! S a legjobb lesz, ha több példányban, és nagybetűkkel írva, kiszögezel figyelmeztetőnek egy jelmondatot a szobád falára: Emlékezni tilos! Sok minden bajtól megóvod magad, majd meglátod.

— Satanelli, te megőrültél! — mondta Gerard mosolyogva és mégis némi részvéttel a hangjában. — Nem, lehetetlen, hogy ezt komolyan gondoljad. Lehetetlen!

— Tudom, mit beszélek — válaszolta nyugodtan a gondolatolvasó, és hogy fölényét még jobban éreztesse, koccintott Gerarddal, és fenékig itta ki borát. — Nézd, mi már régen figyelünk téged. Én tíz éven át havonta kimerítő jelentéseket kaptam a cirkuszokról, erről a kis truppról is. Te nem tudtál rólam, mert csupán a művésznevemen ismertél, én azonban mindenről tökéletesen tájékozva vagyok. Mondtam is a kartársaknak nem egyszer: ez egy igen használható és jóindulatú ember, de nem szabad hagyni, hogy elkalandozzék a saját feje után. Mert szeret visszaemlékezni a régi produkciókra, és általában az elmúlt időkre. Én nem bánom, szerepeljen, csinálja a dolgát, de azért nem árt néha a körmére nézni.

— Hát ki vagy te? — ugrott fel most már Gerard, sápadtan az izgalomtól. — Milyen jogon gyanakodsz te rám?

— Én vagyok a felügyelő — felelte Satanelli hűvös fölénnyel, és keményen nézett rá.

Gerard szótlanul és ijedten állt és bámult, kezével a szék támláját fogta, mint a bicskás legények, mielőtt hozzávágnák vetélytársukhoz a széket, ő azonban tenyerével megtörölte homlokát, s aztán csendesen visszaült a helyére. Az asztalok mellől már eltűntek a régi vendégek, de újabb parasztok jöttek az utcáról, a határba indulva, ostorral a kezükben, megálltak a söntés előtt, s gurgulázva kortyolták a pálinkát, míg odakinn lógó fejjel, türelmesen várakoztak rájuk a szekérbe fogott lovak. Reggel volt már, a nap is feljött az égre, és feketekendős öregasszonyok álldogáltak, mint egy csapat varjú, a templom előtti téren, amíg meg nem szólalt a harmadik harangszó.

— Tíz év előtt ráébredtem igazi hivatásomra — folytatta a gondolatolvasó. — Tehetségemnek a lárpurlár kiélési forma igazán nem felelt meg. Aki belelát az emberek veséjébe, az ne menjen cirkuszba mutogatni magát. Így lettem felügyelő, ennek a felismerésnek a tudatában, s büszkén elmondhatom, hogy előttem nincs titok. Rólad is mindent tudok. Riát nyugodtan rábízhatod a késdobálóra. Ne félj, nem fog a kutba ugorni utánad való bánatában. Neked meg itt van ez a csinos kis özvegy. Felejtsd el a hárfázást a napsugarakon, hiszen arra különben sincs meg a központ jóváhagyása, felejtsd el a diadalmas kiáltást a trapéz alatt, s akkor talán egy idő múlva újra rendbejössz. De hiszen nem is vagy még olyan öreg, hogy az emlékeidből élj.

— Miért vagytok bizalmatlanok hozzám? — kérdezte Gerard ostobán s kétségbeesetten kiáltva, míg hangja sírósan reszketett. — Mit akartok velem? Mi legyen a további sorsom? Hát nem tartozom én közétek?

— Dehogynem — intette le a felügyelő, mint valami gyereket, s közben a zöldkockás abrosz rojtjaival játszott —, de most egy kicsit ingadozó lettél. Ezért úgy állapodtunk meg a kartársakkal, hogy majd itthagyunk ebben a faluban. Vedd el feleségül ezt a csárdásnét, és élj boldogan! Nem mondhatod, hogy nem gondoskodunk rólad. Többet igazán nem tehetünk, ezt magad is beláthatod.

— És mi legyen az iccéssel? — vetett egy riadt pillantást Gerard a söntés felé, ahol a tagbaszakadt csapos állt, s kibámult az utcára.

— Ne törődj vele! Ez egy ártalmatlan őrült, a légynek se vét, de hadvezérnek hiszi magát, és ha rájön a rapli, kiáll a sarokra, és vezényszavakat kiált a csapatainak. Különben a kocsmárosné bátyja, és elég baja van vele szegénynek.

— És itt éljek én ezentúl mint kocsmáros, vagy udvaros vagy micsoda? Itt mérjem a fröccsöket, és hajtsam ki a legyeket nyári délutánokon?

— Azt hiszem, sőt: úgy véljük, ez lesz a legjobb neked. Majd csak felépülsz ebből a betegségből, ebből a veszedelmes kómából. Tegnap egy tiszta pillanatodban, amikor ebbe a kocsmába betértél, magad is ide vágyódtál, ugye? Legyen hát a kedved szerint. Csak aztán ne komplikáld a helyzetedet az emlékezéssel. Szögezd ki azt a jelmondatot a falra. Saját érdekedben mondom.

— Felejteni nagyon nehéz — mondta csendesen Gerard, és máris egy havas délután jelent meg előtte, csilingelő szánokkal, subába burkolt kocsisorokkal, s ő gyerek volt még, nézett ki az ablakon, míg a háta mögött, a kemence mellett édesanyja mosott, és panaszosan dalolt egy régi dalt, melyet azóta se hallott többé, de most egyszerre eszébe jutott: „Elvitték a szeretőmet piroscsákós huszárnak..." Oly szép volt az a dal és az a délután a csikorgó télben, s az ablakon át kinézve a nehézjárású jégvágókra, amint a malom mellett vonuló patakhoz mentek feldarabolni a vastag páncélt a vizen, míg az égen vadludak jelezték gágogva a hóvihart, oly szép volt ez az emlék, hogy Gerard ijedten tiltakozott ellene, elhessegette magától, menekült tőle, és a szájára ütött, mint a pletykás aszszony, ha fecsegésen kapja magát, és mivel alapjában véve irányítható természet volt, mindjárt hozzátette előbbi szavaihoz a belenyugvást: — Majd megpróbálok felejteni, és megpróbálom újrakezdeni az életet.

— Hát akkor gyere! — szólt rá a felügyelő komolyan és szigorúan, mint valami méltóságos angyal, hogy valóban csak a magasra tartott lángpallos hiányzott a kezéből, s azzal kivezette a kocsmából az udvarra, ahol a tarkára pingált oszlopos tornácon — fehér kötényében, lábán piros papuccsal, kezét a hasán összekulcsolva, és megilletődötten mosolyogva — mintha már várt volna rájuk a kerekarcú özvegy.

KRISTÓF ÁGOTA versei

ÚTON

Most ismeretlenül a sebesség suhanó
árnyékai között már nem tudom
honnan indultam el mindegy
az út hosszú lesz akár az élet

előbb a híd fölött
találkoztam a néma fákkal s szóltam
gondoltok-e még
az elszállt madarakra
az elhullt madarakra

az erdő hallgatott és továbbment

de mindezeken túl
egy kék pillantás a felhők fölé
és tudniok kell
virágaik sokszínű illatát mely
hajlékony volt mint az áprilisi
hajnal

hol is lehetnek most
mindezek a színek illatok és hangok
hófödte hegyi ösvényeken
kifutottak a messzeségbe csöndbe

hidak házak erdők emberek
felrebbenő csók mi sem tűnőbb
de csók és minek többet is várni

tovább vad suhanások a mezőn
a szakadékok sötétek és vonzók
mint a szeretők szemei alkonyatkor
szél búg belesivítunk az éjszakába
egy csattanás és megérkezünk

valaki tévedett
ne még három ferde szó

az égről elmúlt a hold

ELVESZETT NAPOK

Csönd hullt a fákra a sápadt erdő
földig lehajlik fehér az arcod
valahol
fáradtan gondolsz rám aki csak
szemed csukódását szerettem s
benne
a bánatot mely kísér mióta élek
mozdulatok
hamuszín vízesések
szennyes réteken menetelő hajnalok
szomorúságát

Valami tépett madár repült föl tél-
szárnya
jajgató sebeket vágott az égre
és újra ott álltam a ház előtt ahol
öleltél egyszer

A sápadt erdő lehajlik csüggedt
ágain
céltalan szél ring elveszett napok
vonulnak felém lomposan fakón
akár a felhők

A festő és a szépség

Csók István 1865—1961

A napokban jött a hír: két héttel 96-ik születésnapja előtt, február 2-án a magyar festőművészet doyenje elhunyt Budapesten. Pedig semmit sem akart jobban, mint kerek száz esztendőt élni. Nem a kerek háromjegyű számnak járó tisztelet volt ebben a vágyban, hanem hogy egy évvel többet éljen, mint Tizian... „Legalább ebben az egyben felülmúljam!" — mondogatta enyhe gúnnyal.

Elővettem kedves képeinek reprodukcióit, róla készült fényképfelvételeket, tenyérnyi könyvét, az Emlékezéseit és a művészetéről írt cikkeket s tanulmányokat. Emlékezéseiben valahol ezt írta: „Sehol sem lehet oly szépet álmodni, mint a műteremben." Milyen igaza van. Ha könyvet írnék róla, mottóul használnám.

Nevető szemű, kerek arcú, tömpe orrú, őszhajú, csöppnyi zömök ember volt. Ajkáról ízesen áradt a szó, kifogyhatatlan volt az igaz, vagy csak igaznak hitt történetekből. Valami mágikus erejű megelevenítő, érzékeltető készség volt szavaiban. Ha gyermekkoráról beszélt, ő is, a hallgató is visszahullt a régi időkbe. Apja dunántúli molnár volt, félig paraszt és félig polgár, Habsburg - gyűlölő, Kossuth - csodáló. Az asztal mellett nagy volt a család és sok és szép a szó.

Nem szerette a művészettörténetet, még kevésbé a kritikusokat, noha agyba-főbe dicsérték művészetét. Úgy érezte, hogy félreértik. Ebből annyi igaz, hogy tudtommal nincs róla egyetlen az ő művészetét megillető, azt méltó módon és mélyen elemző s objektivitásra törekvő értékelő tanulmány. De kritikusnak talán nem is lehetne ennél bonyolultabb feladata. A magyar képzőművészetben nincs még egy olyan mester, akinek életművében jó és rossz művészet, komoly művészi igényesség és divatos, olcsó romantika oly kibogozhatatlanul keveredne, mint az ő művészetében. S mindezt csak súlyosbítja, hogy Csók nem egyszer éppen azokkal a műveivel rokonszenvezett, amelyeket a kritika, mint a múló divatnak és anyagi szempontoknak tett engedményeket jóindulatúan agyonhallgatott. Csók István nem tartozott a „poeta doctus"-ok közé: ő „csak" festőnek született.

Romantikus volt a szónak delacroix-i értelmében. Pedig a kor, amiben élt, már nem tűrte ezt a fajta romantikát. Hatalmas vásznak megfestésére vágyott, pszichológiailag bonyolult érzelmek, nagy események, tömegindulatok témáinak ábrázolására. De stílusa nem volt adekvát az ilyen témákhoz. E kor és e festői nyelv kisméretű képekre és köznapi témákra vágyott, s nem véletlen, hogy Csók István nem éppen nagyméretű, romantikus hevületű vásznaival vonult be a magyar művészet történetébe.

Mindig a maga útját járta. Nem tartozott a nagybányai festők közé, noha művészetüknek sok a közös vonása, egy időben dolgozott körükben is és egyikükhöz-másikukhoz a barátság szálai fűzték. Főleg a francia művészet volt rá hatással. Kezdetben (1890) a Bastien—Lapage-féle finom festői naturalizmus; a századfordulón az Art Nouveau; majd pedig a tízes években a Cézanne-t ismerő kései Renoir és a Fauve-ok síkszerű és keveretlen tiszta színekkel festő stílusa hatott művészetére. Bonnardnak volt szellemi rokona, annak a franciának, akinek hatása a két világháború között elhatározó jelentőségű volt a magyar festészetre.

ZÜZÜ BETEG

Életképek, portrék, aktok, csendéletek, tájképek maradtak Csók István után. Ezek a legjobb művei. Témáik a köznapi dolgok, ő azonban feltárta bennük azt a mély értelmet, amit az egyszerűség rejt önmagában. Művészi világában sok az olyan motívum, amit szépsége miatt választott ki... Mert Csók István nem azért festett, hogy megszépítsen, hanem már az eleve szépet kereste a természetben. A jólét és fényűzés művésze volt. S ha az életben nem találta — műtermében valósággá álmodta.

Noszlopi György

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Tompafényű Magyarország?

Az *Irodalmi Ujság* február 1-i számában cikk jelent meg a genfi Rath Museumban rendezett magyar képzőművészeti kiállításról. A tárlatot nem láttam, de olvastam a kiállításhoz készült, sok képpel illusztrált, ízléses katalógust, Pogány Ö. Gábor alig három oldalas bevezetőjével s még Budapestről ismerem a bemutatott képek és szobrok javarészét. Azt, hogy ezeket a Nyugaton is láthatják, nyereségnek tartom. A cikk szerint politikai propaganda céljából rendezték a kiállítást. Hát aztán? Tény, hogy 1948 óta ez az első Nyugaton rendezett magyar kiállítás, amely művészetünk történeti fejlődését mutatja be. Nem is rosszul — bár lehetett volna impozánsabban is.

A cikkíró bírálja a katalógus bevezetőjét, mert az egy-két mondatban utal arra, hogy Magyarország gazdasági és társadalmi elmaradottsága és a Habsburg-gyarmatosítás kihatott művészetünkre s művészeink jórésze ecsetjével a nemzeti függetlenség és a nép ügyét szolgálta. Továbbá, hogy Genfbe „raktári" anyag került... sok a sötétszínű kép, a rendezők nyilván ezzel kívánták bizonyítani, hogy „népünk élete a feudálkapitalizmus szakaszaiban annyira kilátástalan volt, hogy művészeink emiatt nem láthatták meg a magyar világ ragyogó színeit".

Azt, hogy Magyarországon a kommunista uralom előtt is nagy volt a nyomorúság, nem kell felfedezni, és még kevésbé szabad ilyen típusú bírálattal, mintegy hitelt adni annak a kommunista propagandának, amely időnként szinte azt sejteti, hogy ezt a nyomorúságot a kommunisták fedezték fel. Arról nem is szólva, hogy barna alaptónusú festmények nem jeleznek okvetlenül nyomorúságot. A „fényfestés" Magyarországon éppúgy, mint másutt, történeti jelenség, s bajos számonkérni az ilyet az impresszionizmusnál régebbi festői irányzatok képviselőitől. A cikkíró téved, vagy legalábbis szokatlanul lazán használ egy szót, amikor Cézanne-t (1839—1906) és Rippl-Rónait (1861—1927) „kortársaknak" minősíti; az évszámokon kívül magukról, képeikről is leolvasható egy nemzedéknyi távolság. S hogy a francia mester szegény, a magyar pedig gazdag lett volna? Cézanne festészete, igaz, akkor még nem sokat hozott a konyhára, de ő történetesen jómódú polgár fia volt; Rippl-Rónai pedig nagy anyagi nehézségek között élt Párisban s a hazai siker reményében tért vissza Magyarországra 1900-ban, végét szakítva munkássága talán legjelentősebb korszakának. Azt sem hiszem, hogy helyes a Szinyei-Merse „Majális"-át „a festészet egyetemes történetében páratlan koloratúrája" miatt kiemelni, bár kétségtelenül jelentős cselekedet volt és nagyszerű kép.

A cikk írója idézőjelben említi az „állami letét" megjelölést egyes magyarországi képekre vonatkoztatva. Miért nem áll meg ez idézőjel nélkül? Itt arról a sokunk szerint helyes törvényről van szó, amely meggátolja jelentős értékű műtárgyak külföldre szállítását. Attól, hogy egy erőszakkal ránk tukmált és hatalmon tartott kormány védi meg nemzeti értékeinket, még nem kell azt kívánnunk, hogy ne is védje meg.

Végül azon szeretném sajnálkozásomat kifejezni, hogy a cikkíró homályosan utal „egy-két ismeretlen, szocialista realista festő jelentéktelen munkájá"-ra. Kikre gondol? Derkovitsra? Szőnyire? Bernáthra? Berényre? Háyra? Domanovszkyra? Remélem nem; de szerencsésebb lett volna, ha még ennek a lehető félreértésnek is elejét veszi.

György Tamás
(London, S. W. 6.)

A csendes utca

Az újságokat lapozgatva különösen feltűnt nekem, hogy egy helyen nem tüntettek. Budapesten. A munkások ugyan „egy emberként" tiltakoztak Lumumba meggyilkolása ellen és az Akadémiai utcai pártközpont irányított spontaneitással megszervezett tiltakozó táviratok tömegét is kapta. De az utca csöndes maradt. S csak a Sportcsarnokot töltötte meg a kivezényelt pártfunkcionáriusok ütemes tapsa. Eltűnődhetünk ezen. Vajon miért nem engedték meg a budapesti pártvezérek, hogy a magyarok egy meggyilkolt miniszterelnök emlékét utcai tüntetésen felidézzék? Lumumbáét, félreértés ne essék. Talán attól tartottak, hogy túlságosan veszélyes vizekre tévednek és a tüntetőknek egy másik miniszterelnök meggyilkolása jut eszébe?

Mátyás Géza (Firenze)

Ugyan miből?

A következő kis verset a budapesti Népszava 1961 február 5-i számából másoltam ki. Zsdanov szelleme szól belőle a gyerekeknek. Még szerencse, hogy a magyar gyerekek átlátnak a szövetgyárak — vagy a költő — szitáján. Ime a vers, mélyüljünk el benne odaadással:

Amikor kint hideg szél fúj,
nem jársz kabát nélkül.
Sálad, kesztyűd, meleg sapkád
ugyan miből készül?
Finom gyapjú melegít csak,
s ezt a juhok adják.
Szövetgyárak dolgozzák fel
kövér birkák gyapját.

Ládai Judit (Stockholm)

AZ ENCSY-LEÁNY ESETE A VILÁGRENDDEL

(Folytatás az 1. oldalról)

észre? Ő a legpuritánabb és legönérzetesebben polgári korban regélt, akkor, amikor inkább ékszer hullott a praedikátumos szegény leányra jutalmul mindenféle „lámpaláz" virgonc leküzdéséért, semmint Corvin-koszorú vagy Kossuth-díj. De az a különös keveréke nemességnek és nemtelenséggnek, az az elszánt koldus-rangosság, amely már dehogy is kényes, sokkal kevésbé az, mint a megtollasodott boltosok leányai, akik mellett egyszerre hat levitézletten előkelőnek és alpárian felkapaszkodottnak — ez mintha ugyanaz volna ama többkötetes viktoriánus epikai körképen, mint ebben az egyszuszra elrebegett, ideges vallomásban, feltehetően a Rákosi-rendszer vége táján foganva. S amit a viktoriánus krónikás kívülről szemlél, s minden tartózkodása mellett is szinte bírói talárban kárhoztat, azt ez a mai, ez a legmaibb vallomásos lélekidéző — mondjam-e, hogy igazolja?

Csak annyira, mint a torka kiszáradását, a mirigyei nedvkiválasztását, a csillagok keringését. Az életet készen kapja s készen a kényszerűséget, hogy szegénynek lenni kell és irigynek lenni muszáj. Akire leginkább irigy, Angéla, az semmivel sem ad neki okot rá, csak azzal, hogy eleve elveszi tőle, amit áhít. Szép és gazdag őhelyette, elkényeztetett még a balsorsban is, olyan gyámoltalan, olyan tehetetlen, mint egy angyal, s ahogy a húsvér macska mindig a talpára esik, úgy röppen Angéla hús és vér híján mindig a dédelgetettek magasságába, hol illemtudó úri, hol tekintélytisztelő ideológiai szárnyakon. Ráadásul, hogy külön bosszantó legyen, még jó is, még szíves is, még hű és előzékeny barátnő is, még csak észre sem veszi, hogy fáj annak, akit kedvel. Amíg gazdagnak lenni jó, addig gazdag, s amikor kommunistának lenni jó, állami pártfogással gyászolhatja testvérbátyját, aki történetesen a földalatti mozgalom vértanúja volt. Még gazdag leány korában volt egy totojgatott kis barma, egy őz, mely egy éjszaka elszabadult és vonat alatt lelte halálát. Angéla sohasem tudta meg, hogy aki titokban kieresztette, barátnője, Eszter volt. Honnan sejthette volna, hogy évek múlva, amikor egy színházi páholyban nekihevült udvariassággal tapsol egykori iskolatársnőjének, éppen annak a férfinak oldalán teszi, akibe az az egykori iskolatársnő szerelmes? Az ég, vagy ez idő tájt már a történelmi szükségszerűség, arra küldte ezt az ideológiailag képzett angyalt, hogy megint eleve megrabolja az ördögleányt mindattól, ami életének értelmet adhatna. Angéla Eszter szeretőjének felesége. Finom feleség, jóságos feleség, még csak nem is férjébe akaszkodó feleség; az a megosztott férfi meg van győződve róla, hogy nem lesz válásra nehéz rábeszélnie, elveheti majd a kedvesét, épp csak továbbra is barátnak és segítőkésznek kell maradnia az asszony mellett, aki mindkettejükhöz és mindenkihez jó volt, olyan jó, amilyen az illedelmes gyámoltalanság csak lehet. De Eszternek nemcsak a férfi nem kell így, még az a világrend sem kell, ahol valamig irattárak és könyvtárak állnak, fellelhető lesz egy folyóirat, amelyben az a férfi ahhoz a tűrhetetlen, ahhoz a bőszítő angyalhoz verset írt. A férfinak, hogy egy kötelességbeli találkán a feleségét elszalassza, lopva hátraigazítja az óráját; s a férfit, aki aztán hanyatt-homlok rohant, amikor a késedelmet észrevette, gépkocsi kerekei alól húzzák ki, mint valamikor az őzet a vonat alól.

Szabó Magda nyilván akaratlanul fejezte ki hódolatát Thackeray iránt azzal, hogy az ellenkezőjét írta meg annak, amit benne olvashatott, már mint fonákjára bontva, ami ott korholó és parádés díszlet, ha még oly élethű díszleti ábra is. Én, ha tehetném, ha erővel és tehetséggel bírnám, legszívesebben nem is egy, hanem két regényben írnám meg Encsy Eszter ellentragédiáját. Az egyik a földreszállt, szárnyaló és ideológus, gyönyörű gyámoltalanság kitárulkozása volna, talán még az Encsy Esztenél is nehezebb feladat, mert ha a vergődés gyászos jelenség, még gyászosabb vergődni sem tudni s megadón hordani a boldogság lárváját, amely a keserű barátnőt felbőszíti azzal, hogy lélektelen, de még jobban felbőszíti, ha kivillan, hogy lélek, csuromlélek, sőt lelkifurdalás. Aztán írnék arról a szerencsétlen férfiról is, aki loholva volt boldog, párhuzamosan, egy gyönyörű asszony mellett, akinek a tehetetlensége kellett neki csupán és egy szédületes tehetségű kis boszorkány karmában, aki szórakoztatta is, a fehérneműje épségére is ügyelt, Múzsának is jó volt, szakácsnőnek is, épp csak élni nem hagyta. Még ha tehetséggel bírnám, akkor is szívesebben bíznám másra, mondjuk egy kozmológiai izgalmú költőre, József Attilához hasonlóra, a negyedik áldozat vallomásának megírását, tudniillik az őzét. Szegény kis jószág, csakugyan jelképes a sorsa, nemcsak mert egy férfi sorsát előrevetíti, hanem mert fogalma sincs arról, milyen kormányrendszer parancsára kötözik meg, vagy küldik a halálba.

Márciusban jelenik meg

Aczél Tamás — Méray Tibor:

TISZTÍTÓ VIHAR

(The Revolt of the Mind)

A könyv teljes dokumentáris részletességgel tárja fel az 1953—56-os irodalmi mozgalmat és előzményeit. Nyilvánosságra hozza azokat a mindeddig *ismeretlen belső pártdokumentumokat, vitajegyzőkönyveket és politikai bizottsági megbeszéléseket*, melyek alapvetően határozták meg az irodalmi mozgalom sorsát és kimenetelét. Eleven és teljes képet rajzol a korszak résztvevőiről és szereplőiről, kommunistákról és nem-kommunistákról: a magyar történelemnek arról a szakaszáról, mely a sztalinista elnyomásból az októberi forradalomig vezetett.

Ára fűzve £0.17.6. v. $2.50. v. egyenértéke; kötve £1.1.0. v. $3.– v. egyenértéke. (400 oldal).

Megjelent:

Déry Tibor: **Vidám temetés és más elbeszélések** (Niki). Ára (fűzve): £1.1.0. v. $3.–

Cs. Szabó László: **Halfejű pásztorbot és hat történet.** Ára (fűzve): £0.19.6. v. $2.80.

A fenti könyveket *megrendelheti helyi könyvkereskedőjénél*, vagy a vételár egyidejű elküldése mellett:

Big Ben Publishing Co.
65, Mortimer Street, London, W.1.

HOLLÓS
Monopol ügynökség
15 Colebrooke Avenue,
London, W. 13. Telefon:
PERivale 9275.

Vámmentes ajándékcsomagok és gyógyszerek Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

WILLIAM FAULKNER

Egy szál rózsa Emilia kisasszony sírjára

I.

Amikor Emilia Gierson kisasszony meghalt, temetésére városunk minden lakója elment: a férfiak valamiféle ledőlt emlékműnek kijáró gyengéd kegyelettől indíttatva, az asszonyok inkább kíváncsiságból, hogy végre beléphessenek Emilia kisasszony házába, melyet egy öreg férfiszolga kivételével — aki egyszemélyben szolgált szakácsnak és kertésznek — az utóbbi tíz évben nem látott belülről ember fia.

Hajdan hófehér nagy ház volt ez, kupolák, tornyocskák, cirádás erkélyek díszítették, a hetvenes évek súlyos, cikornyás stílusában épült, városunk egykoron legelőkelőbb utcájában. Ám az elszaporodó pamutraktárak és garázsok a legfényesebb családnevek viselőinek palotáit is kiszorították a környékről, csupán Emilia kisasszony háza állt még, makacsul és kacéran fitogtatva önnön pusztulását, a pamutbálákkal telt vagonok és benzinkutak felett — egy ódon csúfság a modern csúfságok közepette. És most Emilia kisasszony is elment, a fényes nevek viselői után, akik ott pihennek a merengő cédrusokkal árnyékolt temetőben, a Jefferson harcai idején elesett északi és konfederációs katonák elhanyagolt sírjai között.

Emilia kisasszony, amíg élt, tradíció volt, egyfajta örökletes gondot és kötelességet jelentett városunknak, attól a naptól kezdve, amikor polgármesterünk, Sartoris ezredes — szülőatyja ama nevezetes rendeletnek, hogy négerasszony az utcán kötény nélkül ne járjon — adómentességet biztosított Emilia kisasszonynak, éspedig atyja halálától fogva, mindörökre. Nem mintha Emilia kisasszony bármiféle alamizsnát elfogadott volna. Ám Sartoris ezredes kitalálta azt a mesét, miszerint Emilia kisasszony édesapja pénzt adott volt kölcsön a városnak, s hogy a városi tanács számára, bizonyos pénzügyi okoknál fogva, a visszafizetésnek ez a módja a legkellemesebb. Csupán egy Sartoris ezredes generációjához tartozó férfinak juthatott eszébe ilyesmi — és csakis egy asszony adhatott hitelt néki.

Ám amikor az új, a modernebb gondolkodású nemzedék tagjai foglalták el a régi polgármesterek meg a városi tanácsnokok helyét, Sartoris ezredes hajdani intézkedése némi elégedetlenséggel találkozott. Az év első napján adófelszólítást küldtek Emilia kisasszonynak. Válasz nem érkezett. Februárban hivatalos levelet menesztettek, amiben felkérték Emilia kisasszonyt, hogy a számára legalkalmasabb napon és órában fáradjon a sheriff hivatalába. Egy hét múltán a polgármester sajátkezűleg írt néki, hogy érte küldi kocsiját. Ezúttal válasz érkezett: régies levélpapíron, fakó tintával írott, vékony és lendületes betűkkel közölte Emilia kisasszony, hogy ő már nagyon régen nem jár soha, sehová. Az adófelszólítást megjegyzés nélkül mellékelte.

A városházán rendkívüli ülést hívtak össze, majd egy küldöttség kopogtatott Emilia kisasszony ajtaján, ahol — miután a ház úrnője nem adott többé porcelánfestési leckéket — mintegy tíz esztendeje nem lépett be teremtett lélek. Az öreg néger bebocsátotta őket a félhomályos hallba, ahonnét egy még sötétebb lépcsőház vitt fel az emeletre. Majd a társalgóba vezették őket. A használaton kívül helyezett szobák poros, dohos szaga terjengett itt, a bőrhuzatú nehéz karosszékek között. A néger kinyitotta az egyik ablaktáblát, látni lehetett a töréseket és szakadásokat a bőrhuzatokon, s amikor leültek, a karosszékekből finom porfelhők szálltak fel, s a porszemcsék lustán táncoltak az ablakon át behulló egyetlen fénysugárban.

Mindannyian felálltak, amikor belépett a ház úrnője, egy feketébe öltözött, alacsony, kövér asszony; vékony aranylánca csipőjéig ért majd eltűnt övében; aranyozott fejű ébenfa botra támaszkodott. Vékony, finom csontú nő volt, s meglehet, ez okozta, hogy az a fölös hús, mely bárki máson formátlan hájtömegként hatott volna, őt inkább méltóságteljessé tette. Arca sápadt és puffadt volt, akár a hulláké, melyek sokáig áztak valami mozdulatlan tóban. Apró, fekete szeme szinte elveszett a húsredők között, mintha csak két kis széndarabot nyomtak volna egy tömeg kelttésztába.

Nem kínálta hellyel látogatóit. Ott álltak mindannyian az ajtóban, s a küldöttség vezetője belekezdett mondókájába. Emilia kisasszony némán mustrálta őket apró fekete szemével, amíg a szónok zavarbajött, dadogni kezdett, majd elhallgatott és hallani lehetett a kisasszony övében ketyegő láthatatlan órát.

Aztán száraz, hideg hangon megszólalt Emilia kisasszony: — Én nem vagyok adóköteles Jeffersonban. Sartoris ezredes megmagyarázta ezt nekem. Talán önök közül valaki engedélyt kaphatna arra, hogy betekintsen a városi levéltárba, ha érdekli önöket az ügy.

— Már betekintettünk. Mi vagyunk a városi hatóság, Emilia kisasszony. Nem kapott felszólítást a sherifftől?

— Igen, kaptam valami papírt. Az illető úr talán azt képzeli, hogy ő a sheriff. De én nem vagyok adóköteles Jeffersonban.

— De a könyvekben semmi nem utal arra, hogy...

— Beszéljenek Sartoris ezredessel. Én nem vagyok adóköteles Jeffersonban.

— De Emilia kisasszony...

— Mondom, beszéljenek Sartoris ezredessel. (Az ezredes akkor már majdnem tíz esztendeje halott volt.) Én nem vagyok adóköteles Jeffersonban. — Tobe! — A néger megjelent. — Tobe, vezesd ki az urakat!

II.

Így hát legyőzte őket, miként harminc évvel annak előtte, a szag ügyében, legyőzte apáikat is. Ez két évvel az öreg Gierson halála után történt, s röviddel azután, hogy Emilia Giersont elhagyta a szeretője. A kisasszony ebben az időben már úgyszólván soha nem ment ki a házból, s a bekopogtató látogatókat egyszerűen nem fogadta; csupán az akkor még fiatal néger szolga mutatkozott néhanapján, amint ki-bejárt a piaci kosárral.

— Mintha egy férfi tisztán tudna tartani egy konyhát — mondogatták a hölgyek és senki sem csodálkozott, amikor a rettenetes szag terjengeni kezdett a kisasszony háza körül.

Az egyik szomszédasszony panaszra ment a polgármesterhez, a nyolcvan éves Stevens főbíróhoz.

— Dehát mit tehetek, hölgyem? — kérdezte a főbíró.

— Küldjön neki egy felszólítást, hogy takaríttassa ki a házát!

— Erre nem lesz szükség — mondta Stevens. — Biztosan valami döglött patkány rohad a kertben. Majd holnap beszélek a kisasszony négerével!

Másnap két újabb panasz érkezett a szag miatt. Összeült a városi tanács: három aggastyán és egy fiatalember, az újabb generáció tagja.

— Ez igazán egyszerű — vélte a fiatalember. — Küldjünk neki egy felszólítást, hogy egy bizonyos határidő lejártáig takaríttassa ki a házát, mert, ha nem...

— Ördög és pokol! — kiáltott fel az öreg Stevens. — Csak nem fogja egy hölgynek a szemébe mondani, hogy rosszszagú a házatája?!

Így hát a következő éjszakán, éjfél után négy férfi kúszott a kerti gyepen — akár a rablók —, körülszaglászták az épületet, a csatornanyílásokat, feltörték a pinceajtót, s egyikük a vállára akasztott nagy zsákból fertőtlenítő port szórt mindenfelé. Amikor visszafelé kúsztak a gyepen, az egyik emeleti ablak hirtelen kivilágosodott, s láthatóvá vált Emilia kisasszony, amint bálványszerűen mozdulatlan felsőtestel ült az ablakban.

Egy hét múlva a szag elpárolgott.

Az emberek ebben az időben kezdték sajnálni Emilia kisasszonyt. Városunk lakói közül még sokan emlékeztek arra, hogyan bolondult meg Wyatt asszonyság, Emilia nagyanyjának nővére, s az emberek régebben azt mondogatták, hogy a Giersonok egy kicsit többre tartják magukat a kelleténél. Egyetlen kérő sem volt elég jó Emilia kisasszonynak, meg miegymás. Pedig sokszor elképzeltük a családi fényképet: Emilia kisasszonyt hófehér menyasszonyi ruhában, vőlegénye oldalán, előtérben az öreg Giersont, lovaglópálcájával kezében. Ám amikor Emilia kisasszony hajadonként érte meg harmincadik születésnapját, talán nem örültünk éppen, de mindenesetre némi elégtételt éreztünk: bármily terhelt is az a család, a Gierson lány mégsem utasított volna vissza minden ajánlatot, ha azok az ajánlatok valóban komolyak lettek volna.

Amikor az öreg Gierson meghalt, s az a hír járta, hogy a háznál egyebe nem maradt Emiliának, az emberek, mi tagadás, megörültek. Most legalább sajnálhatták a gőgös Gierson lányt. Amiért majd megtudja, milyen az a kétkrajcáros gond. Másnap városunk hölgyei felkeresték az árvát, hogy részvétüket nyilvánítsák és felajánlják segítségüket, ahogyan ez mifelénk szokás. Emilia kisasszony az ajtóban fogadta őket. Nem viselt gyászruhát és arcán nyoma sem volt a fájdalomnak. Kijelentette, hogy apja nem halt meg. Három álló napig ismételte ezt, a temetkezési vállalat embereinek és az orvosoknak, akik megpróbálták rábeszélni, hogy engedje őket rendelkezni a holttesttel. Már éppen törvényhez és erőszakhoz akartak folyamodni, amikor Emilia kisasszony idegösszeomlást kapott, s a halottat gyorsan eltemették.

Mi akkor nem tartottuk őt bolondnak. Úgy véltük, egészen természetesen viselkedett. Visszaemlékeztünk azokra a fiatalemberekre, akiket apja elüldözött a háztól, s beláttuk, hogy miután semmije nem maradt, ragaszkodnia kellett ahhoz, aki mindentől megfosztotta, ahogyan más is ezt tette volna az ő helyében.

III.

Sokáig betegeskedett. Amikor újra láttuk, haja rövidre volt nyírva, fiatalabbnak és lányosabbnak látszott így, s egy nagyon keveset hasonlított a színes templomablakokra festett angyalokhoz — volt benne valami tragikus és fenséges.

Városunkban éppen akkor építették a járdákat s egy kövező vállalat érkezett, temérdek négerrel, öszvérrel és géppel, meg egy Homer Barron nevű jenki munkavezetővel. Magas, feketehajú, nagyhangú férfi volt, szeme jóval világosabb, mint arcszíne. Kisvártatva az egész város ismerte. Ha valahol hangosan nevettek, tréfálkoztak az utcán, ott holtbiztosan Homer Barron állt a csoport közepén. Egyszerre csak Emilia kisasszony oldalán tűnt fel, vasárnap délutánonként, Giersonék sárga hintójában. Eleinte örültünk, hogy Emilia kisasszonynak valami szórakozása akadt, s a hölgyek azt mondták: „Persze, egy Gierson lánynak azért nem lehetnek komoly szándékai egy északival, egy jöttment munkással." De akadtak mások, főként az idősebbek között, akik úgy vélték, hogy igazi hölgy még bánatában sem feledkezhet meg a *noblesse oblige*-ről, amit ők persze nem noblesse oblige-nek neveztek. Ám nyilvánvalóan erre gondoltak, amikor ezt mondták: „Szegény Emilia. Kár, hogy a rokonai nincsenek itt." Mert éltek még rokonai, valahol Alabamában, bár Emilia apja már hosszú évekkel annakelőtte összeveszett velük a bolond öreg Wyatt asszonyság örökbemaradt birtoka miatt.

S alighogy az öregek közül néhányan szegény Emiliának nevezték a Gierson-lányt, kezdetét vette a suttogás: „Gondoljátok, hogy valóban?..." — kérdezgették egymástól. „Hát persze. Nem is lehet mást elképzelni." Ezt a tenyerük mögül suttogták a hölgyek, zizegő selyembe és szaténba öltözve, a tüző nap ellen behajtott ablaktáblák mögött, amikor vasárnap délutánonként gyors, ütemes tripptrappal haladt tova Emilia kisasszony kétfogatúja. „Szegény Emilia."

Jó magasan hordta a fejét, még akkor is, amikor mindannyian úgy véltük, hogy alaposan lecsúszott. Mintha éppen akkoriban követelte volna meg leginkább az utolsó Giersonnak kijáró tiszteletet. Még akkor is, amikor megvette a patkánymérget, az arzént. Ez körülbelül egy évvel azután történt, hogy „szegény Emiliá"-nak kezdtük nevezni és éppen abban az időben, amikor unokatestvérei nála jártak látogatóban.

— Valami mérget akarok — mondta a gyógyszerésznek. Harminc éves elmúlt már akkoriban, de még mindig nőnek számított, bár jóval soványabb volt, mint azelőtt, hideg pillantású, gőgös, fekete szeme körül — a halántéknál és a szemöldökcsont fölött — megfeszültek az izmok; egy világítótorony őrének arcát képzeli ilyennek az ember. — Valami mérget akarok — mondta.

— Igen, Emilia kisasszony. Milyen fajtát? Patkánymérget talán? Akkor ajánlanám...

— A legjobbat, amije csak van. Nem bánom, milyen fajta.

A gyógyszerész felsorolt néhány márkát. — Ezek akár egy elefántot is elpusztítanak. De amit ön akar, az...

— Arzén — mondta Emilia kisasszony. — Arzént akarok. Erős méreg az?

— Arzén. Igen, hölgyem. De, ami önnek kell, az...

— Nekem arzén kell.

A gyógyszerész lenézett a kistermetű nőre, s Emilia visszanézett rá; arcizmai méginkább megfeszültek.

— Nos, ha éppen erre van szüksége — mondta a patikus —, de a törvény értelmében meg kell mondania, hogy mire óhajtja használni.

Emilia kisasszony csak nézett rá, kissé hátravetett fejjel, s egészen mereven, amíg a patikus félrefordította a fejét, majd a hátsó helyiségbe ment és becsomagolta az arzént. Nem is jött vissza többé, a néger kifutófiú hozta ki a csomagot. Amikor Emilia kisasszony otthon kibontotta, a dobozon, közvetlenül a halálfej alatt, ezt olvashatta: „Patkányméreg."

IV.

— Öngyilkos lesz — mondtuk másnap s azt is hozzáfűztük, hogy ez a legokosabb, amit tehet. Amikor Homer Barronnal kezdett járni, azt mondtuk: „Hozzá fog menni feleségül." Aztán ez a szólás járta: „Idővel majd mégiscsak ráveszi a férfit", mert Homer, mint ezt maga közölte — szerette a férfitársaságot és gyakran ivott a fiatalemberekkel az Elks' Klubban — nem volt nősülő fajta. De később már azt mondtuk: „Szegény Emilia" — amikor vasárnap délutánonként a kétfogatúban láttuk őket, Emilia kisasszonyt magasra emelt fejjel, Homer Barront, foga közé szorított szivarral, mert sárgakesztyűs kezében a gyeplőt és a lovaglóostort tartotta. Aztán egyes hölgyek arról kezdtek beszélni, hogy ez a város szégyene és nagyon rossz példa a fiatalságnak. A férfiak nem akartak beavatkozni, de a hölgyek végül rávették a baptista papot — a Giersonok ehhez a felekezethez tartoztak—,hogy keresse fel Emilia kisasszonyt. A pap soha nem árulta el, miként zajlott le ez a látogatás, melyet megismételni semmiképpen nem volt hajlandó azonban. A következő vasárnap délután a párocska ismét végigkocsikázott a városon s másnap a baptista pap felesége levelet írt Emilia kisasszony rokonainak, Alabamába.

Kisvártatva megérkeztek a rokonok s mi vártuk a fejleményeket. Egy ideig nem történt semmi. Aztán biztosra vettük, hogy összeházasodnak. Emilia kisasszony ugyanis megjelent az ékszerésznél s egy férfi toiletkészletet rendelt, ezüstből, H. B. monogrammal. Két nappal később megtudtuk, hogy Emilia egy teljes férfiruha-tárat vásárolt, hálóinget is beleértve, s ezt mondtuk: „Tehát összeházasodtak." S őszintén örültünk. S főként azért örültünk, mert a két unokanővér még giersonabb Gierson volt, mint Emilia kisasszony valaha is, világéletében.

S így nem csodálkoztunk, amikor — a járdaépítkezést éppen befejezték — Homer Barron elutazott. Kissé rossznéven vettük, hogy nem volt semmi nyilvános cécó, de azt hittük, Homer Barron azért utazott haza, hogy előkészítse Emilia kisasszony fogadtatását. S mellesleg, bizonyára inkább távol akart lenni, amíg Emilia megszabadul unokanővéreitől. (Ekkor már mindannyian Emilia kisasszonynak szurkoltunk az unokatestvérek ellen.) Egy hét múlva a két kellemetlen hölgy valóban elutazott, s rá három napra, mint ez várható volt, visszajött Homer Barron. Az egyik szomszéd látta, amikor a néger, alkonyat táján, beengedte őt a konyhaajtón.

Ekkor láttuk utoljára Homer Barront. És sokáig nem láttuk Emilia kisasszonyt sem. A néger szolga a piaci kosárral ki-bejárt a konyhaajtón, a főbejárat azonban mindig zárva volt. Néha-néha megpillantottuk Emilia kisasszonyt az ablakban — mint például azok, akik ama nevezetes éjszakán szétszórták a fertőtlenítő port a háza körül, — de az utcán nem mutatkozott. Megértettük, hogy ebbe is bele kell nyugodnunk.

Amire, hosszú idő multán, újra láttuk, erősen meghízott, s megszürkült a haja. A következő évek során egyre szürkébb és szürkébb lett Emilia kisasszony haja, mígnem elérte azt az egyenletes acélszürke színt, mely azután már nem változott, haláláig.

A főbejárat zárva maradt, kivéve azt a hat vagy hét esztendőt — Emilia kisasszony a negyvenes éveit taposta akkoriban —, amikor porcelánfestési leckéket adott a város fiataljainak. A ház egyik földszinti szobájában műtermet rendezett be, ahová Sartoris ezredes nemzedékének unokáit ugyanolyan szabályos időközökben és ugyanabban a szellemben küldték el egy-egy huszonöt centes pénzdarabbal, mint ahogyan templomba járatták őket szülőik, vasárnaponként.

Ám amikor az új generáció felnőtt s a város hangadójává vált, az egykori festőnövendékek már nem küldték gyermekeiket Emilia kisasszonyhoz, s a főbejárat ismét bezárult, most már végérvényesen. Amikor városunkban megvalósult a rendszeres postai kézbesítés, csak Emilia kisasszony nem volt hajlandó házszámot és postaládát szereltetni ajtajára.

A néger szolga is egyre őszült és egyre hajlottabban járt ki-be a piaci kosárral. Nagyritkán láttuk csak Emilia kisasszonyt valamelyik földszinti ablakban — az emeletet úgy látszik végérvényesen lezárta — s az ablak keretében olyannak tűnt mozdulatlan felsőteste, mint egy fülkében álló bálvány torzója, mely merev szemmel bámult ránk. Vagy talán nem is látott minket? Nem tudhattuk. Így öröklődött nemzedékről nemzedékre, — romlottan, becsesen, mozdulatlanul és megközelíthetetlenül.

Aztán meghalt. Senki nem sejtette, mikor betegedett meg, a porral és árnyékokkal teli házban, ahol csak az öreg néger totyogott körülötte. Nem tudtuk, hogy beteg; már réges-régen feladtuk a reménytelen próbálkozást, hogy valamiféle értesülést szerezzünk a négertől. A néger nem beszélt senkivel, hihetőleg még Emilia kisasszonnyal sem; ha néhanapján megszólalt, hangja rekedt volt, majdnem csikorgó, mintha berozsdásodott volna attól, hogy oly ritkán használta.

Emilia kisasszony az egyik földszinti szobában halt meg, egy nehéz diófából készült függönyös ágyban, szürke haja szétszóródott a párnán, melyet egészen kisárgított az idő és a napfény hiánya.

V.

A néger beengedte a főbejáraton az első hölgylátogatókat, akik fojtott, sziszegő hangon beszéltek, s gyors, mohó pillantásokkal néztek körül — aztán eltűnt. Átment a kerten, ki a hátsó kapun, s nem jött vissza soha többé.

Megérkezett a két unokanővér. A temetést másnap tartották. Az egész város eljött megnézni Emilia kisasszonyt, amint krétafehér arccal feküdt a koszorúkkal és virág-

(Folytatás a túloldalon)

A MODERN FESTÉSZET MÚZEUMA VELENCÉBEN. Egy Peggy Guggenheim nevű gazdag amerikai hölgy, aki hosszabb ideje a Canale Grande egyik palotájában lakik, műgyűjteményét — mely egyebek közt számos Picassót, Arpot, Dalit, Cocteaut, Marinit, Villont és Lipschitzet tartalmaz — Velence városának kívánja adományozni. Azzal a feltétellel, hogy a modern festészet múzeumát jelen helyén, a gót Ca' Venier dei Leoni palotában nyitják meg. Velence városának tanácsosai örülnek az ajándéknak, de többségük fanyalog a jellegzetesen amerikai ötlettől — hogy Guggenheim asszonyság ízlésének engedve, a modern festészet múzeumát a képekhez olyannyira nem illő környezetbe helyezzék.

★

SZOLNOKON nyáron országos dalostalálkozót rendeznek. Huszonnégy kórus és mintegy 1000 énekes jelentette be részvételét.

★

HÁY KÁROLY LÁSZLÓ festőművész Budapesten, 54 éves korában, elhunyt.

★

ROBERT GRAVES-t, a nagynevű írót és költőt a költészet tanáraul választották meg az oxfordi egyetemen.

★

SCHUMMY VILMOS magyar hegedűművész Neil Van Allen kanadai zongorista és James Diack angol kürtös közreműködésével nagysikerű hangversenyt adott február 20-án a londoni egyetem gyógyszerészkari fakultásának gyűléstermében. Hindemith, Brahms és Beethoven művei szerepeltek a műsoron. Különösen Brahms Trió, op. 40-je követel ritka technikai készséget és egybehangolást, éppen ezért kevés alkalommal kerül a hallgatóság elé. Az igényes és tehetséges magyar művésznek azonban se a bátorsága, se a képessége nem hiányzott. Garay György, Yfrah Neaman és Maestro Maxim Jacobsen ösztöndíjas tanítványa, több jelentős angol pályadíj nyertese hegedűjével — és társai szakavatott támogatásával — maradéktalan gyönyörűséget nyújtott a nem túl nagyszámú, de hozzáértő közönségnek.

★

FRANZ THEODOR CSOKOR, a nagynevű osztrák író „Zosimir felébresztése" című darabját rendkívüli sikerrel mutatták be a luzerni Stadttheaterben. A darab egyszerre realista és szimbolista mű és — időtlenül és korszerűen — egy diktatúra politikai mítoszát mutatja be, illetve tépi darabokra a megjelenítés semlegesnek tűnő és kegyetlen eszközeivel.

★

AZ EGYKORI BUDAPESTI FŐKAPITÁNYSÁG romjai között majdnem sértetlenül állt a főkapitányság úgynevezett díszterme. Ezt a termet, mely műemléknek számított, az egri székesegyház és az esztergomi bazilika mestere, Hild József építette. Az elmúlt napokban sodronyköteleket erősítettek a terem oszlopaira, vontatókat fogtak a kötelek elé és néhány pillanat alatt a gyönyörű empire terem, Casagrande velencei mester reliefjeivel együtt mindörökre megsemmisült.

Irodalmi Ujság

AZ ÍRÓASZTAL

Ahogy beléptem a szobába, megdöbbentő kép tárult elém. A szoba oldalfalait a különböző intézmények által adományozott műemlékek díszítették: egy faágy, egy kórháziágyszerű fekhely, egy gyerekágy és egy kanapé, ami kétségtelenül a nagyobbik gyermek éjszakai pihenőjéül szolgált. Emellett egy alkalmatosság, amit jó magyar nyelven sparhertnek hívnak, ételek főzésére alkalmas, itt, kályha nem lévén, a szoba hőmérsékletét is irányítja.

A szoba közepén pedig... Igen, a szoba közepén állt az íróasztal: „Tickholz", csodálatos nagy darab, 400 márka testvérek között, matt fényű, álom vonalú, meztelenségében is felejthetetlen. Mert az íróasztalon nem volt se mappa, se naptár, még csak egy ív papír sem, meztelenül és kihívóan elfoglalta és uralta a szoba közlekedési területét. A fenséges látványt csak a mögötte ülő alak rontotta el, barátom, aki e tünemény mögé elhelyezkedett és szélesre tárva karjait, kezével a csoda lapját simogatta.

Barátom, kis magyar bajuszával, erős pofacsontjával és már őszbevegyülő hajtincseivel úgy mosolygott rám, mint az a szép lány, aki némán mutatja meg barátnőjének a briliáns karkötőt: nekem van, ez az enyém! (A „pukkadj meg"-et épp hogy jelezve.)

De ahogy a barátnő sem maradt sokáig néma, én is megszólaltam. Nem gorombán, nem fölényesen: lenyeltem, hogy elromlik az ételed, mert se jégszekrényed, se kamrád nincs, de egy rendes kabátod sincs, viszont elbarikádozod a családodat ezzel a monstrummal... Nem, ezt mind nem említettem, csak tapintatosan megkérdeztem: „Mi ez?"

Szellemes közvetlen kérdés, mint a szervusz üdvözlés után, a jól nevelt ember megkérdezi: „hát megjöttél?" Barátom se sokat gondolkodott a „mi ez?" kérdésen, hanem udvariasan megválaszolt: „Íróasztal!"

Szellemes válaszától elbűvölve, rámutatott a sparhert melletti hokkedlire, széles mosollyal szólított fel: „Foglalj helyet!"

Én foglaltam. Ő, a hatás fokozása érdekében, hosszabb szünetet tartott.

— Még otthon, de itt az új házában is, sokan kérdezték tőlem, mi az, ami leginkább hiányzik nekem. Mire vágyódom igazán? — Én otthon is, itt is rávágtam: egy íróasztal! — Otthon már a harmincas évek végén is elvették az íróasztalomat. Nem dolgozhattam, mint szellemi munkás a kommunisták alatt sem. Lótottam, futottam, trógeroltam, zsákoltam és udvart sepertem. A dutyiban sem ültettek íróasztalhoz. Itt pedig gyenge nyelvtudásommal gép mellé kerültem. Nincs semmi bajom, szépen megélünk, de ha egy íróasztal előtt elmegyek, mindig megdobban a szívem: Itt ül valaki, ceruzái kirakva, előjegyzési naptára felállítva, egy nagy könyvbe beír... Fiókjában tartja a cigarettáját, a kávéját, amit felönt, a tízóraiját, esetleg egy kis üveg snapszot... Ott ül az íróasztalnál... Néha figyeltem magamat, hogy lüktet a torkomban. Húsz éves koromban éreztem hasonlót, mikor szerelmesen megfogtam a kislány kezét, megsimogattam az arcát... Így érintettem meg észrevétlenül azt az íróasztalt, aminél más ült.

— Persze ezt nem is tudtam volna azon a bolond idegen nyelven elmondani. De nem is akartam. Mikor tíz nap előtt egy német barátom ismét megkérdezte, hogy mi hiányzik nekem, én ismét csak rávágtam: egy íróasztal. Nekem ebben az egy szóban benne volt minden. De egy pillanatra sem jutott eszembe, hogy ő nem tudhatja, mit jelent ez az egy szó nekem. Ha nem is tudta, ha másképp is értette, a jó Isten áldja meg érte. Vett nekem egy íróasztalt! Ahogy hazajövök a gyárból, itt találom...

A feleségem kétségbeesve meredt rám: „Palkó, hát min fogunk enni? A másik kis asztalt ki kellett tenni a szobából..." Én csak mosolyogtam: „Ha Ferenc József tudott íróasztalon enni, nekünk is jó lesz..."

— Hát most van íróasztalod — mondtam, hogy valamit mondjak.

Barátom az íróasztalt szemérmesen, pirulva simogatta:

— Ha nem is az, ha nem is olyan, ha nem is úgy... De szeretem...

Siklóssy Pál

A FORUM című bécsi folyóirat statisztikát készített 1960 osztrák bestsellerjeiről. A 24 könyvet tartalmazó lista élén Caldwell regénye áll (Szerető és híres orvos); utána a Lady Chatterley és Alma Mahler-Werfel emlékiratai következnek. A listán Harsányi Zsolt is szerepel, akinek egyik életrajzi regénye most jelent meg német fordításban.

★

A SASFIÓKRÓL egyszerre két filmet forgatnak. Az egyiket, francia-osztrák kooprodukcióban Claude Boissol rendezi, mind Párisban, mind Bécsben. A főszerepet egy idáig ismeretlen, fiatal színész alakítja. A másik filmet Itáliában forgatják, Jean Sorel-lal a főszerepben.

★

A BÉCSI RÉGI EGYETEM épülete — állítólag egy nyitva felejtett kályhaajtó miatt — kigyulladt és súlyos károkat szenvedett. A régi egyetem barokk palotáját Mária Terézia építtette Jadot de Ville Issey francia építésszel. A gyönyörű épület 1756-tól egészen 1848-ig szolgált a bécsi egyetem otthonául.

★

INDRO MONTANELLI magyar tárgyú darabját, a bécsi Theater in der Josefstadt is műsorára tűzte. A bemutatót a bécsi ünnepi hetek alkalmából tartják meg.

BALASSI BÁLINT NEMRÉG FELFEDEZETT drámáját, a „Szép magyar komédiát" bemutatták a debreceni színházban.

★

KLEIST-TÁRSASÁG alakult Berlinben. A társaság célja: egy Kleist-bibliográfia kiadása és kritikai Kleist-kiadás sajtó alá rendezése.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliai olvasóink postahivatalokban kapható 10, illetve 20 shillinges postal ordert küldjenek kiadóhivatalunkba.

A következő országokban terjesztőinknél lehet előfizetni:

Argentínában: Dr. Girsik Géza, Lavalle 361 c/o. Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co., 173. Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Hajdu Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7. de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Gondos Erzsébet, Poste Restante. Assnières Chanzy és példányonként kapható Balaton, 12 Rue de la Grange Bateliére, Páris 9. Írországban: L. P. Peter, 32. Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59. Hayarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Sas László, 3455. Ellendale Ave., Apt. 15. Montreal. Németországban: Szarvas Gábor, Stuttgart/W., Ludwigstrassse 96. Norvégiában: Volent Zsolt, Skogfaret 56/G, Haslum Iabaerum. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 5, Roma. Svájcban: Kukorelly Pál, 6. Rue Beauregard, Geneve. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17. Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 467 Central Park West, Apt. 11/B, New York 25. N. Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

A fel nem sorolt országokból az előfizetést közvetlenül kiadóhivatalunknál, nemzetközi postautalványon való átutalással lehet eszközölni. Az átutalást minden ország bármely postahivatala elfogadja.

Kérjük olvasóinkat, közöljék előfizetésüket levelezőlapon is kiadóhivatalunkkal, mert a nemzetközi postautalvány kézbesítő szelvényén nem szerepel a befizető neve és címe, csak a befizetési szám.

ÜNNEPI SIBELIUS-HETET rendeznek ez év június 6-a és 12-e közt Helsinkiben.

★

GALLEGO BURIN, a nagynevű spanyol művészettörténész 65 éves korában Madridban elhunyt.

Megbízható magyar nő, aki háztartási munkára vállalkozna, rendes angol családnál Glasgowban jó otthonra talál. Érdeklődés: POPesgrowe 6605. (London.)

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 francs, Brazília: 24 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: NF. 0.90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 300 pruta, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia: 1 korona, Olaszország: 70 líra, Svédország: 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

„MAGYARORSZÁG ÉS EURÓPA". Az Európai Federáció Mozgalmának cambridge-i diáktagozata (Cambridge Federal Union University European Group) meghívására Ignotus Pál Magyarország európai helyzetéről a cambridge-i Pembroke Kollégiumban február 13-án előadást tartott.

★

AZ ÚJVIDÉKEN (Noviszádon) megjelenő „Híd" irodalmi folyóirat januári száma közli a Híd Irodalmi Díj bírálóbizottságának döntését a díj odaítéléséről. A 200.000 dináros Irodalmi Díjat *Ács Károly* költő kapta *Csönd helyett vers* című kötetéért. A bírálóbizottság, amelynek tagjai *Gál László, Juhász Géza, Major Nándor, Szeli István* és *Vukovics Géza* voltak, megállapítja, hogy a kötet: *„egyöntetűségével, modern hangolásával, művészi igényességével, lírájának gazdagságával, gondolatainak mélységével kiemelkedik a figyelembe vett művek közül".* A Forum Képzőművészeti Díjat *Ács József* festőművésznek ítélték.

★

DÉRY TIBOR fordította a Nobel-díjas Luigi Pirandello „Mattia Pascal" című regényét. A könyv január közepén jelent meg az Európa Kiadó gondozásában. Az író egyébként, mint hírlik, a közelmúltban rövid utopista regényt írt. Kiadásáról egyelőre még nincs hír.

Helyreigazítás

Az Irodalmi Ujság múlt számában közölt versem, a Fehér Egerek harmadik versszakának 15-ik sorába kisebb, de ritmuszavaró sajtóhiba csúszott: „a víz nem jött s úgy" helyett: „a víz nem jött és úgy" olvasandó.

Faludy György

A NÉPSZAVA

új, márciusi számának

vezércikkét Kéthly Anna írta a szabadságról. Közli a lap dr. Kemény György külpolitikai összefoglalóját a „Kongó és az ENSZ válságáról". Szélig Imre a kommunista írástudók felelősségét fejti ki. „Vihar Kelet-Európában" címmel a Népszava Gyilaszról fest portrét. Mikes György „Széljegyzete Lumumbáról, a világ teremtéséről, a háborgó Maóról és egy festő haláláról"; riport a Philharmonia Hungarica londoni televíziós felvételéről; Faludy György új verse; Ervin Gyula budapesti levele; Tábori Pál interjúja Salazarral; irodalom, közgazdaság, keresztrejtvény, humor, sportrovat, hírek, beszámolók a világ minden tájáról.

Készítek öltönyt, felöltőt és kosztümöt

A. FALUDI

férfi és női mértékutáni szabósága.

Kontinentális forma.
Alakítást és javítást is vállalok.

22, Burnham Court,

Moscow Road, London, W. 2.
(Bayswater és Queensway Station.) Telefonszám: BAY 7015.

Egy szál rózsa Emilia kisasszony sírjára

(Folytatás az előző oldalról)

csokrokkal borított ravatalon, néhai apja elmerengő arcképe alatt; körötte a sziszegő és komor hölgyek; aztán a nagyon-nagyon öreg urak — néhányan a nagyon alaposan kikefélt konfederációs uniformisukat viselték —, akik a társalgóban és a kerti pázsiton topogva, kortársukként emlegették Emilia kisasszonyt; s valóban azt hitték, hogy táncoltak vele és talán udvaroltak is néki, mert összezavarták az évszámokat, miként ez az öregek szokása, akik számára a múlt nem tovatűnt időt jelent, hanem valami örökzöld mezőt, melyet az utóbbi évtizedek elzártak előlük.

Tudtuk, az emeleten van egy lezárt szoba, melyben negyven éve nem járt emberfia. Megvártuk, amíg Emilia kisasszonyt illendően eltemették, s csak aztán törtük be az ajtót. Ez a művelet sűrű füstfelhővel töltötte be az esküvőre díszített szobát, ahol, akár egy nyitott sírboltban, átható maró szag áradt mindenből, a kifakult rózsaszínű selyemfüggönyökből, a rózsaszínű lámpaernyőkből, a fésülködőasztalka finom kristálytégelyeiből, az ezüst toiletkészletből, melyről az idő eltüntette a monogrammot. A fésülködőasztalon egy férfigallér feküdt, mintha éppen az imént vetette volna le valaki; amikor felemeltük, az üveglapon félhold maradt a vastag porban. Az egyik széken gondosan összehajtogatott öltöny hevert, alatta egy pár férficipő és a levetett zoknik.

Maga a férfi az ágyban feküdt. Sokáig álltunk ott szótlanul s a vigyort néztük az arcon, melyen már nem volt hús. A test, szemlátomást az ölelés pózában feküdt valamikor; ami megmaradt belőle, az a hálóing maradványai alatt rohadt, immáron elválaszthatatlanul az ágytól, melyben feküdt; s felette, s mellette a párnán, az egyenletes és jótékony, vastag portakaró.

A mellette fekvő gyűrött párnáról egyikünk felemelt valamit. Előrehajoltunk — orrunkba por és maró szag csapódott —, egy hosszú, acélszürke hajfonatot pillantottunk meg.

ÚJ KÖNYVEK:

	US. $	O. Sch.
BABITS: Az európai irod. tört., kötve	4.20	104.—
SZABÓ LŐRINC: Összegyűjtött versei, bibliapapíron, 1327 old., kötve	6.20	154.—
MÓRA: Ének a búzamezőkről, kötve	2.10	52.—
MÓRA: Georgikon. Nádihegedű, kötve	2.—	49.—
KRÚDY: A szerelmi bűvészinas, kötve	3.60	89.—
KRÚDY: Az aranybánya, kötve	3.20	80.—
KUNCZ ALADÁR: A fekete kolostor, kötve ...	3.50	86.—
MADÁCH: The Tragedy of Man, kötve	2.—	51.—
MADÁCH: La Tragédie de l'homme, kötve ...	2.—	51.—
MADÁCH: Die Tragödie des Menschen, kötve	2.—	51.—
PROF. BAUER: A nő. (Tanulmányok a nő testéről, lelkéről, nemi életéről és erotikájáról. Függelék: A prostitució.)	5.—	125.—
U. a. luxus kötésben	7.—	175.—
DUMAS: A három testőr I—III., luxus kiadás	3.20	80.—
SIENKIEWICZ: Quo vadis? Kötve	2.90	73.—

NOVÁK RUDOLF

magyar könyvkereskedése, Wien I., Köllnerhofgasse 4.
Kérje ingyen könyv- és hanglemez-katalógusunkat!

Irodalmi Ujság

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Published by the Hungarian Literary Gazette Ltd.

14 St. George Street, London, W. 1.

Telefon: MAY 32–24.

Printed by Jolly the Printer Ltd. (T.U.), 238 Fore St., London, N.18.

Irodalmi Ujság

XII. évf. 6. szám — A MAGYAR ÍRÓK LAPJA — 1961 március 15

AZ ELSIKKASZTOTT MÁRCIUS

Ünnepelni kéne, de csak emlékezni tudunk. Hányszor és hányféleképpen sikkasztották el március 15-ét! Első évfordulója óta úgyszólván mindig. A módszerek, az előjelek, az ideológiai ürügyek, az elnyomó hatalmak változhattak vagy kicserélődhettek, az elnyomás foka, a hamisítás mérve csökkenhetett vagy növekedhetett, de olyan „felelős minisztérium Pesten" még alig volt, amely a 12 Pont legvelejét, a gondolatszabadság és állampolgári egyenlőség elvét úgy érvényesítette volna, ahogy a márciusi ifjak az egész nemzet nevében követelték. 1849 márciusát, puskaropogás közben, már beárnyékolta a közelgő október 6. — a muszkavezetők, reakciós rendszerzők, fekete-sárga akasztók és besugók dáridója; 1919 márciusának 15-ét, zűrzavarban, a győzelem-ittas vicinális imperializmusok ellenséges gyűrűjében s a mindkét oldali ellenforradalom belső uszításaitól szorongatva, már beárnyékolta a közelgő március 21. és a nyomában fenyegető ősz és tél, a „nemzetközi" vörös és a „nemzeti" fehér terror paranoid váltóláza, a márciusi eszmények intézményes eltiprása. Íme a két Március Idusa, amikor legalább forma szerint hatalmon voltak, akikkel Petőfi együtt harcolt, fegyverben vagy szellemben; hát még milyen volt a többi!

1849 után abszolutizmus következett. Ez legalább nem is állította, hogy hódol március 15-e emlékének. Sőt mi több, üldözte azt. Olyannyira üldözte, hogy a magyarság — márcsak dacból is — fölfedezte. Igazában 1848 március 15-én még csak költői sugallatból és természetjogi tanulmányokból tudta a pesti értelmiség ifjúsága, hogy „mit kíván a magyar nemzet". Az abszolutizmus évei alatt tudatosodott a nemzetben, hogy valóban ezt kívánja. Tavaly volt (mint az Irodalmi Ujság akkori vezércikkében kifejtettük) száz esztendeje annak, hogy Magyarországon ünnepelni kezdték március 15-ét, tüntetve a császári hatalom ellen. Ezzel egybevágott a központi császári hatalom enyhülése, „olvadása". S 1867-től fogva már szabad volt március 15-ét ünnepelni. Nemcsak szabad, hanem kötelező.

Kötelező, de fenntartásokkal. Jellemzően az egész dualizmus korának különös kétlakiságára. Lojális, királyhű, hazafias ember március 15-én eresztette meg legnagyobb lendülettel tüdejét és könnyzacskóit; s kevéssel utána, április 11-én — a 48-as törvények szentesítésének napján — vágta magát legdíszesebb ünnepi mezbe, mert hogy ezzel kell a rakoncátlan pesti tüntetők diadalának emlékét lekonkurrálni. A Petőfi szobrok körül március 15-én a századvégtől fogva már különleges dulakodások zajlottak. A császári és királyi karhatalom harcsabajszú őreinek gyengéd pártfogásával gyülekeztek az ultra-nacionalista ifjak és suhogtatták öklüket egy képzeletbeli „átkos Ausztria" felé. Közjogunk és iskolailag pártolt frázisrendszerünk alkateleme lett immár 1848 leginkább kiöregedett szellemi hagyatéka, a pánmagyar sovinizmus — az, amelyet az öreg, de szellemben fiatal Kossuth az emigrációban már nyomatékosan revideált — s ez a sovinizmus, bár robajos ütközetekben csapott össze a 67-es rend képviselőivel, a döntő percekben találkozott vele abban az igyekezetében, hogy megóvja az országot a „felforgatóktól". A felforgatók képviseletében akkor már vörös-zászlós munkások tódultak a Petőfi szoborhoz, internacionalisták, akik Petőfit minden hazafias pátoszával magukénak vallalták, meg később a századforduló után radikális diákok, akiknek útmutató volt a radikális Ady Endre jelmondata, hogy Petőfi továbbra is a radikálisoké, „Petőfi nem alkuszik".

Az első világháború befejeztével Magyarország „független és szuverén" államma emelkedett — vagy inkább süllyedt. Mert ha egy ország függetlenségének és szuverénitásának fokát azon lehet lemérni, hogy menynyire szabad benne a vélemény megnyilvánulás — és mivel lehetne inkább? — akkor aligha vitás, hogy a kettős monarchia fölbomlása után, a rövid és zűrzavaros köztársasági játékközt leszámítva, az ország csak szolgább lett, nem szabadabb. Azóta egyfolytában tart a hivatalos képmutatás: Petőfi ünnepelve, eszméi meggyalázva. Ennek a módszerei is változtak. Egy „konszolidációs" ellenforradalmi időszak fanyalogva tűrte el, hogy a nemzeti ünnepnapon a nemzeti ünnep eredeti tartalma is kifejezést kapion; egy „ezredévalapító reformkorszak" retrográd sötétsége és népelnyomása már teljes mértékben magához igyekezett hamisítani a Pilvax ifijainak forradalmát; 1945 márciusában a gépműre szerelt német emberevés birtokából még éppen csak hogy kiszakította Budapestet az orosz nagyhatalom — felszabadította, hogy a maga érdeke szerint kötözze meg. 1946 tél-utóján már körbejárta a budapesti humor egy-egy felszabadulási ünnepség alkalmából: „ma van egy esztendeje, hogy kint vagyunk a csöbörből." 1949 március 15-re már nyilvánvalóvá vált, hogy vége a szabadságnak. Nyilván nem véletlen, hogy akkor már március 15-ének jelentősége is hivatalosan degradálva volt. Sztalin halála után, 1953-tól fogva vívmánynak számított, hogy március 15-nek nemzeti ünneppé való nyilvánítását — lehetséges volt sürgetni. A magyar írók és magyar egyetemi ifjak többször mozdultak meg ennek érdekében.

„Új Bach korszak közelít" — írta egy magyar költő az 56-os forradalom legázolása után. Valóban, 1957 óta némileg olyan hangulatban ünneplik március 15-ét Magyarországon, mint amely a 48-as forradalom utáni abszolutizmus légkörét jellemezte. Igaz — érthetően —, amit akkor március 15-e kapott, azt most október 23-a kapja; a nemzeti trikolor sincs eltiltva, mert a mai rendszer nem fekete-sárga, mint múltszázadbeli elődje volt, s nem olyan dogmatikusan nemzetközi, mint 1919-es elődje, hanem mialatt kiszolgáltatja az országot egy idegen nagyhatalom érdekhálózatának, ad arra, hogy tisztelje az „igazi hazafiasságot", vagyis képmutatóbb Bachnál is, Kun Bélánál is. Sikerei is, — melyeket nem szeretünk lekicsinyelni — a Bach-féle Magyarország vívmányaira emlékeztetnek; bár ha a mai technika lehetőségeit a 110 év előttiekkel összehasonlítjuk, tárgyilagosan meg kell állapítanunk, hogy a Bach-féle adminisztráció még többet ért el. Elvégre a közlekedési, a kereskedelmi hálózat, Magyarország iparosodása, a rendi eredetű akadályok eltávolítása, a Bach-korszak idején is haladt, még pedig aránylag rohamosan, legföljebb az akkori propaganda nem volt még olyan leleményes, mint a mai, hogy ezt a technikai haladást úgy igyekezzék elkönyveltetni, mint a „néphatalom" megerősödését. Nem mondjuk, hogy ezek az eredmények semmit sem értek; a nagyobb vasúti hálózat, a nagyobb acéltermelés mindenképpen jobb a kisebbnél akár egy Bach áll mögötte, akár egy Kádár, akár más. De aztán egy-egy Königgrätz vagy Sadowa fényében kiviláglik, hogy az ilyen eredmény mégsem minden. Hogy azt, amit március 15-én a zápor ellen esernyővel és az ágyúk ellen frissen nyomott röplapokkal fölfegyverzett sokaság hirdetett, az önkényuralmak eredményeivel pótolni nem lehet. Sok változott 110 év óta, de ez a tanulság aligha.

MÁRCIUS 15-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL:

Magyar Múzeum — Ismeretlen adatok 1848 történetéhez — **Iványi-Grünwald Béla** cikke (7. old.)

Asbóth Elemér: Új támadás a magyar irodalom ellen (1. oldal)

Hanák Tibor — Szociológusok Magyarországon (3. oldal)

Fejtő Ferenc — Ilja Ehrenburg új önéletrajzi regényéről (5. old.)

Beé Kálmán — A dániai parasztszövetkezetekről (6. oldal)

Faludy György: XVI. Lajos és Kun Béla (4. old.)

Faragó László — Egy különös orvos halála (11. old.)

Bécsi tudósítónk az osztrák változásokról (5. old.)

Vita:

Zentai Nándor és **Kosztolányi Ádám** hozzászólásai az erotikus irodalom kérdéseihez (8. old.)

Tordai Mihály a magyarországi beruházások problémáiról (8. old.)

Irodalom — művészet:

Werner Aspenström novellája és verse, **Kisdy Tamás** elbeszélése, **Bán Györgyi, Horváth Elemér, Jánosfalvy Albert, Sári Gál Imre, Simon Sándor** és **Tűz Tamás** versei. **Vas Róbert** — új magyar filmekről

Most öt éve (3. old.)

Az Idő Sodrában; Levelek a szerkesztőhöz; Hírek

ASBÓTH ELEMÉR

A kritika kritikája

A Társadalmi Szemle, és nyomában, bizonyos rövidítésekkel a Népszabadság és az Élet és Irodalom, nagy terjedelmű dokumentumot közöl: a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága mellett működő Kulturális Elméleti Munkaközösség téziseit *„Irodalomkritikánk néhány fogyatékosságáról"*. Mindenki, aki csak a leghalványabban is ismeri a pártszervek működését, jól tudja, hogy az effajta téziseknek, ha nem is hivatalosan, de lényegében párthatározati jellegük van és az a feladatuk, hogy az elkövetkező időszakban megszabják a megbírált terület, ez esetben az irodalomkritika tevékenységét. Az ilyen tézisek minden szavát tízszer és százszor is megrágják, a szöveget hónapokon át formálják, vitatják, a politikai bizottsággal is jóváhagyatják, mielőtt nyilvánosságra hoznák. A mostani tézisgyűjteményre ez még határozottabban áll: a legtöbb példa, amit felemlít, 1958-ból, 59-ből és 60-ból való, ami arra vall, hogy egyesek a pártközpontban, a népművelési minisztériumban és egyebütt esztendők óta szorgalmasan gyűjtögetik-cédulázzák az „ideológiai" hibákat és botlásokat, hogy most aztán diadalmasan lecsapjanak rájuk.

A Kulturális Elméleti Munkaközösség téziseinek címe meglehetősen pontatlan; alábecsülik saját elmeszüleményüket, amikor azt mondják, hogy a hazai irodalomkritika *„néhány fogyatékosságáról"* beszélnek; inkább azt kellett volna mondaniok, hogy *néhány eredményről* lesz szó művükben, a fogyatékosságoknak viszont a tömkelegéről. A tézisek ugyanis az irodalomkritika bizonyos fejlődésének pár konvencionális mondata után, rátérnek a lényegre s olyan vádiratot eszkábálnak össze jóformán minden és midenki ellen, ami és aki a magyar irodalmi és kritikai életben él és mozog, hogy az már-már a legszebb zsdanovi-révaijózsefi időkre emlékeztet. A tézisek címe különben ellentmondásban van a tézisek bevezetőjének egyik kulcs-megállapításával, amelyik így hangzik: *„Eredményeink biztatóak. Ugyanakkor azonban számos fogyatékosság akadályozza kritikai életünk továbbfejlődését."* Tehát nem *„néhány"*, hanem *„számos"*. S mint az alábbiakból majd kiderül: nem is számos, hanem *számtalan*...

A hemzsegő téveszmék...

Melyek ezek a fogyatékosságok? Íme, egy kis ízelítő a tézisek bevezetőjéből: *„A különféle reakciós, burzsoá nézetek ma már nem, vagy csak elvétve jelentkeznek nyíltan és agresszíven kritikai életünkben, de megtévesztő formákban, nem egyszer marxista színezetű lepelben, még élnek. A marxista igényű kritikusok nem oldották meg azt a feladatot, hogy megfelelő átütőerővel kiszorítsák irodalmi életünkből a különféle polgári és kispolgári, revizionista és dogmatikus nézeteket... Gyakori még a békülékenység és a liberalizmus a helytelen nézetek maradványaival szemben. Sok a se hideg, se meleg bírálat, a középszerű, vagy éppen gyenge és a határozott elvi álláspontot kerülő írás. Mindez összefügg az elveket elnyomó klikkszempontok, ‚baráti kapcsolatok' meglehetősen széleskörű érvényesülésével..."*

Ez azonban még csak a szenteltvíz, majdnem azt mondhatnók: a dicséret. A java: a bunkózás, ezután következik. Elsősorban és főként és majdnem kizárólagosan az úgynevezett „jobboldali" nézetek kapnak a fejükre a párt jóságos és gondoskodó bírálatából. *„Irodalmi közízlésünk és mai irodalmunk fejlődését az akadályozza leginkább, hogy nem folyik kellő ideológiai-esztétikai harc az irodalmi életünkben jelentkező polgári, kispolgári áramlatokkal szemben..."* A tézisek most jóváteszik ezt a hibát, elsöprik ezt az akadályt: legalábbis olyan irodalompolitikai békeharcot kezdenek, hogy a nyomukban kő kövön nem marad. Megbélyegeztetnek azok, akik *„a polgári objektivizmust, mint magasabbrendűt, vagy legalábbis, mint egyenértékűt állították szembe a pártos, elvi alapon elemző bírálattal"*, mint például az az elvetemült esztéta, aki egy Kosztolányi-kötet utószavában le merte írni a bűnös mondatot: *„minek szóljunk bele egy alkat és egy mű változhatatlan öntörvényű sorsába."* (A pártos, elvi alapon álló bírálat ugyanis, köztudomás szerint, az író halála után is beleszól még az alkat és a mű sorsába.) Megbélyegeztetnek azok, akik elvontan és öncélúan alkalmazzák *„az őszinteséget, mint központi esztétikai elvet"*. (A központi esztétikai elv ugyanis, köztudomás szerint, a pártosság. Őszinteség, szépség, színvonal: mindez jóval kevésbé fontos és nehezen is fér össze a pártossággal.) Megbélyegeztetnek azok, akik *„a nemes, okos irópedagógia"* hívei, tehát túl lassan kívánják „átnevelni" a még rakoncátlankodó írókat, és azok, akik *„komplex, differenciált bírálatot"* kívánnak; és azok, akik *„akarva-akaratlanul formalista, impresszionista, szubjektív bírálói módszerrel cserélik fel az objektív, tudományosan elemző, elvi kritikát"*, és azok, akik elburjánoztatták *„a meddő esztétizáló lelkendezést"*, és azok, akik *„marxista terminológiával kívánnak igazolni nem-marxista, néha kifejezetten anti-marxista mondanivalójú műveket"* és *„az ilyen bírálói módszerrel kritikai realistáknak nevezik pl. az európai dekadencia olyan ellentmondásos képviselőit, mint Franz Kafka, Hermann Broch, Albert Camus és mások"*.

Megtudjuk a tézisekből, hogy az 1956-ot megelőző hónapokban, de egy ideig még utána is *a „hibás nézetek csak úgy hemzsegtek Magyarországon."* A Kulturális Elméleti Munkaközösség dokumentuma egyáltalán nem győzi meg az olvasót arról, mintha manapság, öt esztendő elteltével már kevésbé „hemzsegnének". Avagy nem mondják-e maguk a tézisek, hogy *„irodalmi életünkben az elmúlt években teret nyert, és még ma is sok vonatkozásban ‚védelmet' élvez a polgári dekadencia, nem utolsósorban a ‚modernség', a ‚korszerűség' eltorzítva értelmezett jelszavai mögé bújva"?* Meglehetősen sajnálatos, hogy a tézisek készítői, akiknek figyelme mindenre és mindenkire kiterjedt, egyvalamin nem gondolkoztak el, egyvalamire nem kerestek és nem adnak választ. Arra az egyszerű és kézenfekvő kérdésre: miként van az, hogy Magyarországon, ahol a párt kezében összpontosul minden hatalom, ahol a párt monopóliumot élvez a sajtóban, a könyvkiadásban, az ideológiai élet irányításában és megcenzúrázásában, — csaknem másfél évtizeddel a „fordulat éve" és öt évvel az „ellenforradalom" után *még mindig nem a pártos nézetek hemzsegnek*, még mindig a „dekadens", a „revizionista", a pártellenes, az eltorzultan „modern" és „korszerű" nézetek *„nyernek teret"?*

(Folytatás a 3. oldalon)

Az IDŐ Sodrában

Adlai Stevenson és Valerian Zorin,

az Egyesült Államok, illetve Oroszország ENSZ - delegátusai külön találkozáson tárgyaltak arról, hogy miképpen lehetne a súrlódási felületet „leszűkíteni" az Egyesült Nemzetek kedden kezdődő közgyűlésén... Így tárgyaltak arról, hogy kölcsönösen letesznek némely ügy napirenden tartásáról: az Egyesült Államok nem erőlteti a magyar és a tibeti kérdés feszegetését, a Szovjetunió pedig nem hozza fel az U—2-incidenst.

(*The Observer*, London, március 5.)

A kitűnő angol vasárnapi lap New York-i tudósítójának ezt a jelentését tudtunkkal sehol sem erősítették meg. De fontosabb, hogy nem is cáfolták. S még fontosabb és jelentőségteljesebb, hogy azóta megnyílt a közgyűlés — és valóban nem hallottunk sem a magyar, sem a tibeti kérdés tárgyalásáról, sem pedig az U—2 botrányának további hullámveréséről.

Szörnyedjünk-e el, hogy milyen gonosz a világ? Hördüljünk-e fel, hogy így lettünk „napirendi pont" alku és cserebere tárgya trafikáló nagyhatalmi diplomaták kezében? Vagy mondjuk-e filozofikusan, hogy hjah, ilyen a diplomácia. Toldjuk-e meg azzal, hogy úgy kell az ábrándkergetőknek, miért hitték, hogy a földgömb urainak nincs egyéb gondja, mint a tibeti és a magyar népfelség elvének érvényesítését sürgetni, március idusának közeledtekor?... Megtehetjük mindezt párhuzamosan. Mindebben van valami — nem is meglepő — igazság. De van olyan groteszk vonás is, amely a régi igazságokat különösen éles fényben veti szemünk elé. Úgy folyik a játszma, hogy itt adom két ország eltaposását egy kémrepülésért. Mennyit ér az egyik, mennyit ér a másik?!

Attól nem tartunk, hogy akár Stevenson, akár a hozzá hasonló szemléletű amerikaiak és más nyugati — vagy nem nyugati — közéleti emberek valaha is őszintén és véglegesen elfogadnák a magyarországi és általában a kelet-európai *status quo*-t. Idézzük-e nyilatkozataikat, melyekben ezt tanúsítják? Idéztük már korábbi számainkban. De nyilatkozataiknál lényegesebb a valóságos helyzet, amelyet lehetetlen nem látniok.

S ennek a valóságos helyzetnek beszédes megnyilatkozása a némaság, amelyben a megállapodás (ténylegesen vagy hallgatólagosan) létrejött, s amely aztán az ENSZ közgyűlésén három eladdig meglehetősen zajosan tárgyalt kérdést beborított.

Ez a hangos némaság mutatja, hogy mi a világ két legerősebb hatalmának s egy harmadik nagyhatalomnak (lakosságának száma szerint a legnagyobbnak) neuralgikus pontja. Miért fáj az Egyesült Államoknak az U—2 feszegetése? Nyilván sem az Egyesült Államoknak, sem más államoknak modern történetében nem ez volt az egyetlen kémtevékenység. De nem volt egy sem, amelynek nyilvános pertraktálását olyan feltűnő balkezességgel intézték volna, mint az Eisenhower-adminisztráció illetékesei éppen ezt. Amit akkor elügyetlenkedtek, tovább sajog, most is, kárvallottja nemcsak a mai amerikai kormányzat, hanem a világbéke és világszabadság ügye.

Tibet tárgyalása Mao Ce-tungnak fáj, nem Hruscsovnak, ez aligha vitás. De Hruscsov nincs abban a helyzetben, hogy nyilvánosan fütyüljön arra, mi fáj Mao Ce-tungnak.

A mi ügyünk Hruscsovnak fáj. És az egész szovjet impériumnak. Majdnem annyira, mint nekünk magunknak. Elképzelhető — bár e pillanatban messzebbnek látszik, mint a Vénusz rakétás meghódítása — olyan egyesség, amely kétoldali fájdalomtól szabadítja meg az elnyomót és az elnyomottat. Erről látnivalóan nincs szó. De minél görcsösebben nyelik el a szót rólunk, annál nyilvánvalóbb, hogy erőszakkal kell azt elnyelni. Ha mindössze „tét" vagyunk is a nemzetközi kártyaasztalon: némi figyelmet érdemel az is, hogy mi vagyunk a legnagyobb tétek egyike.

Papok a börtönben

Új vallásellenes kampányról ad hírt a *Daily Telegraph* diplomáciai tudósítója a lap *1961 március 8-i* számában. A cikk szerint Budapesten és vidéken 1200 magyar papot, egyházi alkalmazottat tartóztattak le. A hírek szerint a letartóztatási kampány kizárólag a római katolikus egyház ellen irányult. *„Jelenleg nem ismeretes* — írja a lap —, *hogy az 1200 letartóztatott közül valamennyit börtönben tartják, vagy egy részüket kihallgatás után szabadonbocsátották. A nemrégiben kiadott hivatalos magyar jelentés a papok letartóztatásáról egyáltalán nem jelezte a jelenlegi letartóztatási hullám nagyságát. Budapesten egyedül 200 papot tartóztattak le és körülbelül 500-at az ország különböző részein, mint például Székesfehérvárott, Pécsett és Egerben. Sokan közülük a jezsuita, vagy a piarista rendhez tartoznak. A rendőrség nemrégiben 200 házkutatást tartott az erősen katolikus Krisztinavárosban. A jelenlegi kampányba nem esnek bele a zsidók és a kálvinisták.*

A magyar rendőrségi hajtóvadászat a római katolikus egyház ellen az utóbbi időkben erősödött. Különböző esetekben hivatalosan bejelentették, hogy a papokat homoszexualitással vádolják: ez a vád főként azt a célt szolgálja, hogy a szülőket elbátortalanítsa attól, hogy gyermekeiket vallásoktatásra küldjék. A legutóbbi időben egy lényegesen veszélyesebb elem keveredett már a vádakba. A papok egy csoportját „államellenes szervezkedés gyanújával" tartóztatták le.

A kampány fő oka, úgy tűnik, hogy csökkentse az egyház befolyását a magyar parasztokra. A föld jelenlegi, csaknem teljes kollektivizálása igen erősen növelte a parasztok elégedetlenségét. A rendszer azt reméli, hogy a vallásos befolyás csökkentésével a parasztokat könnyebben formálhatja „szocialista" parasztokká.

A fenti hírek — noha természetesen Magyarországról sem megerősítés, sem cáfolat nem érkezett — legfőként azokat figyelmeztetik intő módon, akik oly nagy lendülettel és lelkesedéssel vetik bele magukat a békés egymás mellett élés aktív propagandájába. Nem tudjuk, hogy a letartóztatottak száma megfelel-e a valóságnak: kevesebb-e, vagy több-e annál. De annyit tudunk, hogy a hírek, melyek a börtönben lévő magyarországi intellektuelekről, írókról és újságírókról szólnak, egyáltalán nem biztatóak. Bibó Istvánról semmi hírünk azóta, hogy újabb tárgyalásának egyes mozzanatai kisziváregtak. A hivatalos Magyarország hallgat. Nem tudunk Gáli Józsefről és Obersovszky Gyuláról sem, csak annyit, hogy helyzetük a börtönben az elmúlt időszakban súlyosbodott. Írók, politikusok, papok a börtönben: a letartóztatások ahelyett, hogy megszűnnének, — szaporodnak.

Ez, nyilván, a koegzisztencia vasfüggöny mögötti értelmezése.

Az együttélés és az együtthalás

A londoni Guardian 1961 február 6-án közölte Mikes György levelét, amelyet alább adunk:

„Gratulálok a két remek karikatúrához, amely a mai lap (február 28) első oldalán jelent meg. Felmerül azonban a kérdés: nem lenne kívánatos, ha valamennyien férfiasan elismernők, hogy a Koegzisztencia Értekezlet csúfos bukás volt és több kárt okozott, mint amennyi jót tett? És szemlesütve bevallhatnók azt is, hogy az oroszok — ha szabad ezt a kifejezést használnom — megint egyszer kibabráltak velünk.

Az értekezletnek még azt az alapvető kérdést sem sikerült tisztáznia, hogy mi is az a „koegzisztencia" — a békés együttélés. Ha Szurkov zavaros és értelmetlen meghatározása bármit is jelent, akkor nyilván a fogalom legszűkebb körű meghatározását jelenti, azaz a *háború ki-nem-törését*. De ha Szurkovnak igaza van és az *együttélés* egyszerűen csupán az *együtthalás* ellentéte, akkor nincs sok értelme az efféle konferenciáknak; egyszerűen tartózkodjunk a harcias lépésektől és minden rendben lesz.

Úgy látszik azonban, hogy még ezt a túlságosan körülhatárolt definíciót is csak a nyugatiak félrevezetésére használják. Magánhasználatra, a kommunistáknak a koegzisztencia a hidegháború folytatását jelenti, kissé más eszközökkel. Ha a nemrégiben, a kommunista csúcsértekezlet után kibocsátott kommüniké erről még nem győzne meg bennünket, akkor Adzsubejnek és társainak nyilatkozatai és viselkedése végre mégis ki kellett hogy nyissák a szemünket.

Az oroszok egyszerűen propaganda-platformnak használták ezt az értekezletet, jólismert, sőt agyonnyaggatott szólamaik számára. (A békés együttélés valójában azt jelenti, hogy Hammarskjöldöt, az imperialistáknak ezt a véreskezű ügynökét, ki kell rúgni; hogy az angol sajtót gúzsba kell kötni; hogy a szocialista realizmus több film-remekművét kell a szegény — de szerencsére nem védtelen — angol közönségre rászabadítani, ugyanakkor azonban az ártatlan és kékszemű orosz újságolvasót meg kell védeni az olyan veszedelmes és alantas álhírlapoktól, mint amilyen a *Guardian* vagy a *Times* és így tovább, és így tovább.)

Az egész ügy kétségbeejtő volna, ha nem volna ugyanakkor komikus is. Szerencsére, amikor Adzsubej változatlanul idézi azokat a nemlétező orosz közmondásokat, amikhez apósa már hozzászoktatott bennünket: vagy amikor megmagyarázza, hogy Oroszország nem lehet egy óriási koncentrációs tábor, *mert* a világ legjobb táncosait termeli és az olimpiászon is milyen jól szerepelt, akkor az egész ügy gyenge kabaré-színvonalra süllyed. Két probléma mindezzel azonban még megoldatlan marad. Az egyik: mit tegyen a világ ezekkel a bohócokkal, akiknek ilyen félelmetes hatalom van a kezében? A másik: hogyan lehetne a békés együttélést komoly és hatásos módszerekkel igazán elősegíteni?"

Az esemény

Mi esemény, mi nem esemény a Vígszínházban? A budapesti Film Színház Muzsika január 27-i számából megtudjuk. Nem esemény, hogy a Magyar Néphadsereg Színháza, ha keresztelő — bocsánat: szocialista névadó ünnepség — nélkül is, de visszakapta régi nevét. A Vígszínház megint Vígszínház. (Minden külön értesítés helyett.) Ez, ugyebár, nem esemény a Vígszínház életében. Nem esemény továbbá az sem, hogy a Vígszínházban mutatják be Magyarországon 34 év óta először ismét Goethe teljes Faustját. Mi hát az esemény? Idézzük a Film Színház Muzsikát: „A színház eseménye, hogy újra magyar darabra készülnek. Kazimir Károly rendező ezeket mondja: — Mesterházi Lajos „A tizenegyedik parancsolat" című drámáját próbáljuk. A darab napjainkban játszódik és az igazság kereséséről szól; arról, hogy az igazságot nehéz megtalálni."

Esemény a javából: a képviselő úr a tízparancsolatból tíz szó-alékkal túlteljesítette Mózest és Ulbrichtot, akiknek, mint ismeretes, tíznél többre nem futotta.

Takács József

hetvennyolc éves korában meghalt. A magyar agrárszocializmus fáradhatatlan harcosa és kiválóan világos fejű publicistája volt, származása és vérmérséklete szerint alföldi kisparaszt, hivatása szerint író, a Földmunkások Lapjának szerkesztője, a szociáldemokrata Földmunkás Szövetség egyik oszlopa. Először Ferenc József alatt került börtönbe, utoljára Rákosi Mátyás alatt. Eszméihez mindvégig hű maradt; s mi azzal adózunk emlékének, hogy idézzük egy (a „Szép Szó" 1937-es könyvnapi számában megjelent) tanulmányából sorait, melyekben — a nagybirtokos és egyéb hitbizományok védelmezőivel szembeszállva — az ország siralmas helyzetének és még siralmasabb kilátásainak felvázolása után — a maga és társai elgondolását összefoglalta:

„Szerintünk nincs más kiút ebből a kátyuból, mint a legradikálisabb földreform, amely egészségesebbé teszi a magyar föld birtokmegoszlását, egyben a termelés szerkezetét is gyökeresen átalakítja. Ezzel párhuzamosan pedig kiépíteni a mezőgazdasági munkásvédelmet és szociálpolitikát, természetesen nem ú. n. atyai gyámkodással, hanem a földmunkásnép legteljesebb szervezkedési szabadságának biztosításával.

...Nem lehet azt állítani, hogy a magyar paraszt rosszabb anyag, mint a dán paraszt, amelyről köztudomású, hogy kultúréletet él, igényei vannak és gazdaságának termeléseredményei többszörösen felülmúlják a legintenzívebb nagyüzem eredményeit... A szövetkezést kell velük megkedveltetni, de nem gyámkodással és nem álszövetkezetekkel...

A mezőgazdaság fejlesztése, intenzitása nem a nagybirtok kiváltsága. Szövetkezés által minden előnyt, amit ma a nagybirtok élvez, elérhetik, sőt túlszárnyalhatják a kisüzemek is, amint ezt az északi demokratikus államok példái bizonyítják. És egy egészségesebb, arányos birtokmegoszlás következményeként előálló igazságos jövedelemmegoszlás csak növelheti a társadalmi jólétet és magasabb kultúrát s ez viszont olyan szervezet felé visz, amelyben a földművesek és munkások szövetkezeti hálózatának kiépítése valóra váltja a társadalmi közösség elvét."

Lemorzsolódtak

Hruscsov Nyugat-Berlinből mindenáron szabad várost akar kreálni. E „szabadság" többek között abban állana, hogy Nyugat-Berlinben nem lenne többé szabad menekültjogot adni a kelet-németországi menekülteknek, hanem ki kellene űzni őket a — paradicsomba. Ez a perspektíva kimondottan pártellenes, hiszen kommunista párttagokat is korlátoz mozgásszabadságukban: 1960-ban pontosan 3933 kommunista párttag menekült Nyugat-Berlinbe. (Ebből 38 százalék volt munkás és 40 százalék értelmiségi.) Az élcsapat élenjáró tagjainak példája a „polgári" pártok tagsága körében is követőkre talált: 1960-ban a keresztény demokrata párt 603, a liberális demokrata párt 461, a nemzeti demokrata párt 437 és a parasztpárt 226 tagja menekült Nyugat-Berlinbe. A tömegszervezetek közül a Szabad Német Ifjúság, a kommunista ifjúsági szövetség tagjai járnak élen a menekülésben: 1960-ban 9920 ifjúkommunista menekült Nyugat-Berlinbe.

Hammarskjöld mossa kezeit

(Izvesztija, Moszkva; Times, London)

Figyelj ide, ha én végzek ezzel, már nem is lesz érdemes belépni

(Washington Post, Washington; Times, London)

Február végén a Brit-Szovjet Társaság rendezésében Londonban megbeszélést tartottak angol és szovjet politikusok, újságírók, írók a békés együttélés problémáiról.

A szovjet „hivatalos delegáció" volt: *Alexej Adzsubej*, az Izvesztija főszerkesztője, Hruscsov veje, *Majevszkij*, a Pravda szerkesztője, *Szurkov*, az írószövetség titkára, *Zsukov*, a szovjet állami kulturális kapcsolatok intézetének elnöke. Angol részről többek között résztvettek: *Sir Fitzroy Maclean* és *Christopher Mayhew* képviselők. Az értekezleten (melyről lapunk ez oldalán közöljük Mikes György levelét a Guardian szerkesztőségéhez) többek között felszólalt Georgij Zsukov is, arra a kérdésre válaszolván, miért nem engedik meg a Szovjetunióban szabadon terjeszteni az olyan újságokat, mint a *Times* és a *Guardian*. Zsukov válaszában kifejtette, hogy Oroszország nem engedheti meg olyan újságok terjesztését, amelyek *„háborús propagandát terjesztenek és a népek közötti gyűlölködés szószólói"*. A gyűlölködés propagandájára példaként említette a *Times*-ban megjelent karikatúrát Hruscsovról és Mao Ce-tungról. A karikatúrát a *Times* minden kommentár nélkül a *Washington Post*-ból vette át. Néhány nappal ezelőtt ugyancsak minden kommentár nélkül közölt egy karikatúrát az *Izvesztijá*-ból. Azok számára, akik okulni szeretnének Zsukov kioktatásából, miszerint ki és hogyan terjeszti a háborús propagandát és a népek közötti gyűlöletet, közöljük az *Izvesztijá*-ban megjelent rajzot, valamint a *Times*-ban megjelent karikatúrát.

A TÉTELEK ÉS A TÉNYEK

— Szociológiai ankét Budapesten —

Az elmélet és gyakorlat, az általános és konkrét viszonyának szovjet értelmezése az utóbbi években mindinkább az általánosról a *konkrétra*, az elméletről a *gyakorlatra*, az eszméről a *valóságra* vetette a hangsúlyt. Hogy itt nemcsak a sztalini évek kötelező szólamainak folytatásáról, a valóságnak a „szocialista valósággal", az „eszmeiséggel átszőtt", ideológiai valósággal való azonosításáról van szó és nem is a *konkrét-különös-általános* dialektikájában szereplő konkrétum kényszerű-kelletlen emlegetéséről, hanem a realitások és egyedi jelenségek kutatásának tényleges szorgalmazásáról, arról számos nyilatkozat, tanulmány, kultúrpolitikai törekvés, bekövetkezett vagy még csírában lévő, de már bontakozó változások tanúskodnak a keleti tömb életében. Idézni lehetne Hruscsovnak a XXI. pártkongresszuson elhangzott beszédéből több részletet, hogy csak egyet említsünk: *„Most különösen szükség van a munkában a konkrétságra és a céltudatosságra, a feladat alapos ismertetésére. Az általános szólamok, az általános felhívások önmagukban semmit sem érnek"* — de mert ez is általános felhívás, önmagában még semmit sem jelentene, ha nem tudnók, hogy a moszkvai pártközpont *de facto* a marxizmus gazdasági oldalát helyezi előtérbe, a konkrét gazdasági, politikai és katonai feladatok megoldásán fáradozik. A Szovjetunió hatalmi törekvéseit, úgy látszik, megnehezíti a világnézeti ballasztok cipelése: a versenyfutásnál egyedül a győzelem a fontos, nem pedig az eszköz, beleértve az elméleti eszközök kelléktárát is. A szovjet birodalom vezetői az utóbbi esztendőkben, úgy látszik, ezt gondolják — persze óvatosan tartózkodnak prakticizmusuk beismerésétől.

A szovjet tudomány félreismerhetetlen lépéseket tett a dogmatikus nyűgök levetésére és ezzel önmagán teljesítette be az *érdek* meghatározó szerepének marxi tételét. Érdeke, hogy differenciálódjon, hogy új tudományágakat hódítson meg és hogy ne kiáltsa ki a saját törekvéseinek kivitelezését megakadályozó anatémát. A folyamat emlékeztet az európai filozófia fejlődésére. Mint egykor a skolasztikus bölcselet átfogó rendszeréből kiszakadtak az egyes filozófiai diszciplinák és szaktudományokká váltak, most egyszerre több tudományág lép ki a (szovjet mintájú) marxista filozófia aforizmáinak szűkös öltözékéből. A skolasztikában ez a fejlődés spontán volt, a szovjet marxizmusban felülről irányított. S amint az egyházi méltóságok is belátták, hogy okosabb az átkok helyett megkeresztelni a születő tudományokat és felfedezni, hogy Galileitől a fejlődéselméletig végeredményben minden tudományos elmélet összeegyeztethető a kereszténység tanításokkal, a szovjet hatalmasságok is igényt tartanak az eddig mostohán kezelt tudományok eredményeire. A szovjet filozófia a sztalini hagyományoktól eltérően, megbirkózik lassan a modern természettudományokkal és a természettudományok berkeiben egyre óvatosabban osztogatja az „idealista" megbélyegzést. A korábban tartózkodóan fogadott kibernetikai kutatásoknak ma már számos művelője van a keleti országokban. A dialektikus logika egyedül üdvözítő voltára esküvők száma pedig alaposan megcsappant és a formális logikát a logisztikával egyetemben birtokba vették — csak épp *matematikai logikának* nevezik ez utóbbit. A lélektant körülbelül öt évvel ezelőtt hívták vissza hosszú számüzetéséből. Magyarországon tavaly alakították meg az *Akadémia Pszichológiai Bizottságát* és az elmúlt nyáron adták ki a *Magyar Pszichológiai Szemle* első számát. Legutóbb a *szociológiát*, ezt az évtizedeken át „burzsoá szemfényvesztés" címén kiátkozott tudományt fedezték fel. A Szovjetunióban és a népi demokráciákban több mint két év óta szabad, sőt *kell* a szociológia problémáiról beszélni. Magyarország a múlt év folyamán kapcsolódott be a szociológiai kampányba.

Az Irodalmi Ujság hasábjain már ismertetett filozófiai tézisvitán egyszerre több felszólaló *ellenállhatatlanul érezni* kezdte a szociológiai kutatások hiányát. A tézisek azonban mindössze ennyit tartalmaznak a felvetett kérdésről: *„Bár nem tekintjük pusztán a filozófusok feladatának, fontos, hogy a filozófusok is aktívan részt vegyenek a jelen társadalmi és kulturális problémáinak konkrét szociológiai kutatásában."* Azóta már megjelent egy-egy szociológiai tanulmány és könyv is, így pl. *Kulcsár Kálmán* „A jogszociológia problémái" és *Hegedüs András* 40 oldalas tanulmánya a nyugati szociológiai irányzatokról a Magyar Filozófiai Szemlében. A szociológia magyarországi helyzetét, feladatait, beismert és elhallgatott problémáit ez idáig a legrészletesebben mutatja be a múlt év folyamán lezajlott *szociológiai ankét* beszámolója. Az ankétot a Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai Főbizottsága és Filozófiai Intézete rendezte; az ismertetést a Magyar Filozófiai Szemle legújabb, 1960. 4. száma közli.

Molnár Erik vitaindító előadásában kereken bevallotta, hogy a szociológia és a marxista elméletek viszonya terén *„meglehetősen zavaros a helyzet"*. Ezt az állítást a vita lefolyása valóban alátámasztotta. Míg ugyanis Molnár Erik (és néhányan mások) a szociológiát egybevetette a történelmi materializmussal, a marxista filozófiát pedig — elválasztva a történelmi materializmustól — annak alávetette, addig Szalai Sándor tiltakozott a történelmi materializmus filozófiai jellegének megfosztása és a szociológiával való azonosítása ellen. Hegedüs András Molnár Erik véleményéhez csatlakozott, azzal a különbséggel, hogy a marxista szociológia és a történelmi materializmus identifikálását a marxista tudományfejlődés eddigi szakaszára tekintette érvényesnek. Jelenleg *„kifejlődőben van egy olyan tudománycsoport, amit már nem helyes továbbra is összefoglaló néven történelmi materializmusnak nevezni"*. A vitát nem döntötte el a két filozófus fővezér, *Sándor Pál* és *Szigeti József* hozzászólása sem. Szigeti zárószavában ahelyett, hogy állást foglalt volna, a tőle megszokott „egyfelől" — „másfelől" játékkal a vitában kibontakozott kettősséget változatlanul meghagyta.

Az ankétnak különös érdekességet és sajátos feszültséget kölcsönzött az a körülmény, hogy a filozófusokon kívül közgazdászok, jogászok, sőt a Központi Statisztikai Hivatal és a Néprajzi Intézet egy-egy képviselője is jelen volt. Így aztán a vita nem akadt meg a késfenésnél, hanem belevágtak a konkrét feladatok és kérdések szövedékébe is. *Kulcsár Kálmán* félreállítva az elméleti problematizálást, kijelentette, hogy „a társadalom jelenségeit *konkrét megjelenésükben* kell vizsgálni és úgy kell következtetni a lényegi folyamatokra", ami kellőképpen következetes értelmezés esetén azt jelenthetné, hogy nem a történelmi materializmus *tételei*, hanem *a tények* döntik el, hogy mit lehet a társadalom „törvényének", „lényegének" tekinteni. Az eddig csak elszórtan folytatott kutatások máris oly eredményekhez vezettek, melyeket aligha lehet „lenyelni", akár összhangban állnak a történelmi materializmussal, akár ellentmondanak annak. Többek közt megállapították, hogy a családok nem *gazdasági* egységek többé, hanem csupán *együttélési* egységek és a kollektivizálás következtében a falvakban is a városi munkásokéhoz hasonló életmód és családszervezeti forma kezd kialakulni. A kutatások egy másik fontos megállapítása, hogy a szociális formációkat és nyilván a termelékenységet is nagyban érinti a Magyarországon tíz év óta egyre fokozódó lakosságvándorlás. *Acsády György*, a Központi Statisztikai Hivatal dolgozója szerint évente 600—900 ezren változtatták meg lakóhelyüket, *„azaz évente minden 11—15. ember elköltözik faluról városba, egyik településről a másik településre"*. (A Népszabadság, 1961 február 3-i száma szerint a kormány Gazdasági Bizottsága máris határozatokat hozott a munkaerővándorlás csökkentésére!) A marxista szociológiai kutatások számára kényelmetlen és számos feladat adódik továbbá abból a felismerésből, hogy nemcsak a *gazdasági alapépítmény* határozza meg a szellemi-ideológiai felépítményt, hanem olykor az *ideológia* is meghatározza a gazdasági bázis alakulását. Az ideológiák „visszahatását" már Sztalin megemlítette, de úgy látszik, csak most érkezett el az idő, hogy felmérjék és számításba vegyék a „szubjektív", „felépítményi tényezőket", melyek *Szabó Kálmán* (Közgazdasági Egyetem) szerint „igen elevenen hatnak".

Az itt csak jelzett problémák és kutatási eredmények talán új utakra terelik mind a szovjet és népi demokratikus államvezetés gyakorlatát, mind a marxi-lenini ideológia értelmezését. Hogy ez nem megy majd simán és a filozófusok mindent megtesznek a marxista tanok sértetlenségének *látszata* érdekében, arról Szigeti József kellő bizonyságot tett a szociológiai ankéton. A vita befejeztével sietve mosta kezeit a banális marxizmusban. Mintha senki sem szólt volna a konkrét problémákról, köztük a „felépítményi tényezők" kimutatható hatásáról, „ami biztos, az biztos" alapon elismételte a gazdasági tényezők primátusát leszögező dogmát: attól van tartanivalónk — mondta — „és ilyen értelemben soha nem engedjük a szociológia fogalmát használni, hogy elszakítsák a szociológiai kutatást a történelmi materializmustól és elszakítsák a társadalmi viszonyok vizsgálatát gazdasági alapjuktól". Szerinte a polgári szociológia lényege *„annak tagadása, hogy ezek a gazdasági viszonyok meghatározó szerepet töltenek be mindenféle társadalmi viszony tekintetében"*.

Hanák Tibor

A kritika kritikája

(Folytatás az 1. oldalról)

A „modernség" bűnei

Miben nyilvánul meg a párt bölcsei szerint az idézőjelbe rakott *„korszerűség"* és *„modernség"*? *„A burzsoá dekadencia szószólóinak egyik gyakori és jószándékú írókat és kritikusokat is megtévesztő érve* — mondják a tézisek —, *hogy a XX. század új valóságára, az újkor alapjában változó tartalmára hivatkoznak.* A pártideológusok szerint a dekadens modernség hazai támogatói ezzel az érveléssel át akarnak siklani a nemzetközi méretekben duló osztályharc fölött, és *„náluk a XX. század szellemtörténeti kategóriaként, mint egységes, azonos szellemiségű kor jelenik meg"*. A nemzetközi méretekben folyó osztályharc elmosása: a vád nem éppen ismeretlen; pontosan ezt a vádat szegezik a „békés együttélés" mellett állástfoglaló Hruscsov mellének — *a kínaiak*. Nem túlzás azt mondani, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága mellett működő Kulturális Elméleti Munkaközösség téziseiből *mégcsak nem is Moszkva, hanem Peking szelleme árad.*

Ezt mutatja egyébként az a hév is, amellyel egész sor olyan nyugati írónak is nekirontanak, akik Moszkvában egyre nagyobb megértéssel és megbecsüléssel találkoznak. Az ürügy természetesen az, hogy az élenjáró és példamutató szovjet irodalmat védik bizonyos dekadens nyugati befolyásokkal szemben; a valóság azonban nem ez: *a tehetségtelen, vagy kistehetségű szektások és dogmatikusok rettegnek a modern nyugati irodalom hazai hatásától, s tulajdonképpen a saját, jogtalanul élvezett kiváltságaikat védik akkor, amikor Joyce-ot, Kafkát, Camus-t, Jimenez-t, Eliot-ot, Michaux-t, Anouilh-t, Dürrenmatt-ot, s rajtuk keresztül az igazi írókat, a műértő kritikusokat és a műélvező olvasóközönséget támadják.*

Melyek tulajdonképpen ennek a kárhozatos „modernségnek" a bűnei? A tézisekből megtudjuk, hogy *„a dekadencia... a 'látomást' igényli, a misztikus és az irracionális felé tereli az irodalmat; ennek a dekadens esztétikának az elvei szerint az igazán 'modern' író csak a saját belső érzéseinek, ösztöneinek az elemeiből, 'a belső világ tájainak a felmérése' alapján építheti fel költői világát. A 'puszta belső vízió', a 'belső látvány' szinte szuverén kivetítése, a 'logikai szféra kioltása', a 'nem logikai szférák tartalmassá tétele' válik a művészi ábrázolás főcéljává... Ez a szubjektív idealizmus ismeretelméletén alapuló művészetbölcselet igazolni próbálja azt a misztikus, belső irodalmat, mely 'arra képesít', hogy az ember szemét a 'valóságról a sorsra' emelje, a 'földről a kiismerhetetlen csillagboltozatra', és az író valami olyat mondjon ki, amit a 'dísztelen valóságábrázolás' nem tud elmondani, ami létrehozza a 'kozmikus kitárulkozás', a 'kozmoszba táruló világborzongás' irodalmát és megszólaltatja a 'modern, örök kozmikusság időtlen pátoszát'..."*

Világos ebből, hogy mindaz, amit a párttézisek burzsoá dekadenciának neveznek, nem egyéb, mint — az *igazi* költészet; mégcsak azt sem mondanánk, hogy a *modern* költészet, hiszen, amióta a világ világ, a lírai költészet legjobbjai belső vízióikat öntötték szavakba, a nem-logikai szférákat is kutatták, látomásokat, nem egyszer misztikus és irracionális látomásokat szólaltattak meg, szemüket a földről a kiismerhetetlen csillagboltozatra emelték, az örök kozmikusság időtlen pátoszát zengték. A Kulturális Elméleti Munkaközösség tézisei nemcsak Jimenez-t és Eliot-ot, hanem Vörösmarty Mihályt, Ady Endrét és József Attilát is kitilthatják a költészetből; számukra nagy költőnek valószínűleg csak Györe Imre marad meg, akiben valóban nincs sem misztikum, sem belső vízió, sem pátosz, sem kozmikusság, viszont van racionalizmus és pártosság, s vannak ilyen gyönyörű költői sorok, mint: *„Elvtárs, a gaz lógjon kötélen, és addig üsd, míg meggebed..."*

A párttézisek a 'modernség' ellen hadakozva, felmelegítik Révai Józsefnek azt az ósdi teóriáját is, amellyel meg akarta tiltani a költőknek, hogy a halál gondolatával foglalkozzanak; a tézisek szerint a burzsoá dekadencia esztétikájának egyik bűne az, hogy *„bírálat nélkül veszi tudomásul az olyan műveket, amelyek a 'halállal' szembenéző, 'az élet súlypontját a halálban meglelő' költőnek az alkotásai"*. Őszintén szólva, nem egészen világos, miért teszi a Kulturális Munkaközösség idézőjelbe a *„halál"* szót? Talán nincs is halál, talán az, hogy az ember meghal, a burzsoá dekadencia, az átkos modernisták kitalálása? Attól tartunk, az ideológia éberei — szokás szerint — „átestek a ló másik oldalára", s a marxizmus-leninizmust odahagyva erősen klerikális vizeken eveznek. Ám ha már itt tartanak, próbálják meg esetleg megkérdezni mesterüket. Révait: vajon valóban olyan képtelenség-e a halálra gondolni és a halálról verset írni?!

A modernség elleni hadjárat azonban egyáltalán nem puszta *irodalmi*, vagy *esztétikai* kérdés a tézisgyártók számára. Kiderül ez abból a mondatból — a hosszú dokumentum egyik legfontosabb és legárulkodóbb mondatából —, amikor is kijelentik: *„Ahogy napjainkban már 'forradalomnak' nevezi magát az ellenforradalom, éppúgy 'modernségnek', 'új realizmusnak' kénytelen átkeresztelkedni a burzsoá dekadencia is."* Magyarán szólva tehát *politikai* kérdésről van szó: *a modernség elleni hadakozás nem egyéb, mint a forradalom szellemei ellen való hadakozás:* ahogy a novemberi 4-i idegen intervenció megfosztotta a magyar népet a szabadságtól és a függetlenségtől, úgy akarják megfosztani a legújabb párttézisek a magyar szellemi életet minden szabad, korszerű és modern törekvéstől; ahogy a párt a politikai életben gátat vet a Nyugattal és a nem-kommunista afroázsiai országokkal való minden szabad kapcsolatnak, úgy akarnak a tézisek rövidzárlatot előidézni a szabad szellemi érintkezések, a hatások és kölcsönhatások áramkörében is.

Szerencsére — s ezt árulja el a tézistömeg minden panasza, vádja és siránkozása —, az eszmék és gondolatok útjait sokkal nehezebb szögesdróttal és aknamezőkkel elzárni, mint az országhatárokat...

MOST ÖT ÉVE

„A júniusi határozat megvalósításában, a jobboldali torzítások dacára, amelyeket Központi Vezetőségünk múlt év márciusi határozata felfedett — értünk el eredményeket. Ezek között egyike a legfontosabbaknak a szocialista törvényesség megerősítése. Az imperialista ügynök Berija, valamint Magyarországon Péter Gábor bandájának leleplezése után pártunk vezetésének kezdeményezésére felülvizsgálták a Rajk-pert. Megállapítást nyert, hogy a Rajk-per provokáción alapult. Ezért pártunk Központi Vezetőségének múlt év júniusi határozata alapján a Legfelsőbb Bíróság rehabilitálta Rajk László elvtársat és más elvtársakat..."

„Ugyancsak folyamatosan felülvizsgálták a volt szociáldemokrata elítéltek ügyét. Ezeknek legtöbbje már kiszabadult, az utolsók ezekben a napokban szabadulnak."

Rákosi Mátyás felszólalásából a Heves megyei pártaktíva március 27-i értekezletén. („Szabad Nép", 1956 március 29.)

„...Azonban csak a termelőszövetkezeteket szem előtt tartani s az egyéni gazdálkodók tízezreiről megfeledkezni öreg hiba lenne... A paraszti gazdaságok zömében megvan a lehetőség a termésátlagok további növelésére, s *a mezőgazdasági termelés növeléséért folyó harcban az egyéni parasztgazdaságokkal is számol az ország."*

„A párt és a kormány, híven az 1955-ös júniusi határozathoz, számottevően segíti az egyénileg dolgozó parasztokat."

Almási József cikke. („Szabad Nép", 1956 márc. 18.)

„...A pártnak nem fejbólogatókra van szüksége, hanem olyan kommunistákra, akik megmondják, ha valamivel nem értenek egyet, harcbaszállnak a hibákkal, nem burkolóznak hallgatásba."

Takács László, a VII. ker. pártbizottság első titkára. („Szabad Nép", 1956 március 25.)

„Tóth József, a miskolci December 4 Drótművek munkásból lett igazgatója hamar elfelejtette, honnan jött, hamar elfeledte, hogy tetteiről számot kell adnia s már-már azt hitte: az igazgatói szék örökös tulajdonosa. Hogyan jutott el idáig? A legrövidebben talán így lehet összefoglalni: megszédült, öntelt lett, a bírálatot nem tűrte, bólogatójánosokkal vette magát körül s ezek aztán még tovább hajszolták lefelé a lejtőn."

Gál Pál cikke. („Szabad Nép", 1956 március 31.)

„A társadalmi rendszerek különbözősége ellenére, a tőkés Nagy-Britanniának és a szocialista Szovjetuniónak vannak közös, közvetlen érdekei. Ezeket két szóban foglalhatjuk össze: béke és kereskedelem."

Arthur Hornernek, a brit bányászok országos szakszervezeti főtitkárának a Szabad Nép számára adott nyilatkozatából. („Szabad Nép", 1956 március 31.)

„A kritikának nem a merev elzárkózás a feladata, hanem az, hogy az írókkal együtt gondolkodva, segítse a problémák tisztulását, érlelődését. Ha valamikor, most nem feledhetjük el, hogy egyikünk sincs megfellebbezhetetlen igazságok birtokában. A történelem gondolkodásra kényszerít, s a felmerülő problémákon elgondolkodni kötelesség."

Király István: Az irodalom pártosságáért című cikkéből. („Szabad Nép", 1956 április 1.)

A NYÍLT TITOK

Lapunk olvasói néha talán már túlzásnak is találták, milyen makacssággal térünk vissza újra meg újra a szovjet-kínai ellentétek ismertetésére és boncolgatására; megvalljuk: magunknak is voltak olykor aggodalmaink, nem arról, vajon vannak-e valóban ellentétek a Szovjetunió és a Kínai Népköztársaság között, mert efelől semmiféle kétségünk nem volt, hanem arról, vajon rendszeresen megjelenő és konok cikkeinkkel nem fogjuk-e olvasóinkat az irányban befolyásolni, hogy túlbecsüljék a Moszkva és Peking közötti viszály jelentőségét? A hazai sajtóról nem is szólva, amely teljesen agyonhallgatja a „szocialista táboron" belüli éles viszályt, a nyugati sajtó és a nyugati közvélemény vizsgálata mégis arra ösztökélt bennünket, hogy megint és megint visszatérjünk erre a témára; az a meggyőződés alakult ki bennünk, hogy — marxista-leninista terminológiával élve — a jelenlegi helyzetben nem a szovjet-kínai ellentétek túlbecsülése, hanem lebecsülése a „főveszély".

Mindezt szükségesnek éreztük előrebocsátani most, amikor az egész világsajtót, s nem a szenzációhajhász bulvárlapokat, hanem éppenséggel a legkomolyabb és legtekintélyesebb orgánumokat első oldalas szenzációként járta be a „moszkvai titkos jelentés": egy kommunista forrásból származó és hitelesnek tűnő részletes dokumentum a múlt év végén Moszkvában, 81 kommunista párt részvételével lezajlott nagy tanácskozásról. A londoni Observerben Edward Crankshaw már a második óriáscikkben ismerteti e dokumentum részleteit, a New York Times-ban Harry Schwartz elemzi a kiszivárgott új tényeket. Mindaz, amit ők és más neves specialisták most elmondanak, s különösképpen mindaz, ami magából az említett dokumentumból kiderül, arra vall, hogy aligha követtünk el hibát, amikor az elmúlt hónapok során nem fukarkodtunk a szovjet-kínai ellentétek ismertetésével.

A forrás

Mindenekelőtt is: milyen forrásból származik ez a titkos irat? Edward Crankshaw azt mondja, hogy az a dokumentum, amelyik a kezei között van, egy „csatlós" országból került Nyugatra. Harry Schwartz azt írja, hogy az az okirat, amelyik most már a különböző nyugati kormányok tulajdonában van, feltehetően egyes nyugati kommunista pártokon keresztül került ki Moszkvából. A francia sajtó ennek az utóbbi állításnak egy variánsát közli akkor, amikor arra céloz, hogy a dokumentumot a jelenleg súlyos válsággal küzdő francia kommunista párt egyes vezetői „játszották át" a polgári sajtó kezére.

Mindegyik változat elfogadható, s egyáltalán nem lehetetlen, hogy — mind a három igaz. Ami a „csatlós" forrást illeti, nem nehéz elképzelni, hogy például a lengyelek szívesen „kiszellőztették" a moszkvai eseményeket, a „békés együttélés" ideológusainak, köztük Gomulkának a helyzetét erősítendő. De nem tartozik a lehetetlenségek birodalmába az sem, hogy például valamelyik délamerikai, vagy skandináv kommunista küldöttség annyira feldühödött Moszkvában a kínaiak merevségén és háborús őrületén, hogy jónak látta, ha a Nyugatot informálja a veszedelemről. A francia kommunista pártra hivatkozó feltevések ugyancsak nem logikátlanok; ismeretes, hogy Párisban késhegyre menő harc dúl a párt főtitkára, Maurice Thorez és a politikai bizottság két nagytekintélyű tagja, Marcel Servin és Laurent Casanova között. Az utóbbiak sztalinizmussal vádolják Thorezt, tehát nincs éppen érdekeik ellenére, hogy a világ megtudja: a moszkvai konferencián a sztalinisták kisebbségben maradtak és a jövő a Hruscsov-pártiaké; a valóban sztalinista múltú és beállítottságú Thorez viszont éppen a mostani moszkvai értekezleten fontos szerepet töltött be akkor, amikor a vitában — ügyes taktikai érzékkel — Hruscsov mellé állt, s így, ha a konferencia részletei napfényre kerülnek, ez megerősítheti a helyzetét a francia párton belül.

Szinte azt lehet mondani, hogy a kínaiak kivételével jóformán mindenkinek érdekében állt, hogy a moszkvai titkok nyilvánosságra jussanak; de talán a leginkább magának Hruscsovnak állt érdekében, hiszen ezzel ismét „bebizonyítja" a Nyugatnak: milyen meggyőződéses híve a békés együttélésnek, s milyen nagy nehézségeket küzd le saját táborán belül is, hogy e politikát megvalósíthassa. Ezzel csak emeli a saját értékét (és árát) a Nyugat előtt s mintegy arra szorítja Kennedyéket, hogy bizonyos engedményekkel könnyítsék meg a helyzetét. Így aztán az összes változatokon túl, vagy azokkal összefonódva, könnyen el lehet képzelni, hogy a „moszkvai titkok" kiszivárogtatására — maga Nyikita Szergejevics Hruscsov adott utasítást...

Az ütközőpontok

Melyek a moszkvai dokumentum szerint azok a legfontosabb kérdések, ahol a szovjet és a kínai álláspont megütköztek egymással? Mint hogy korábbi cikkeinkben legtöbbjükkel már részletesen foglalkoztunk, ezúttal csak röviden igyekszünk összefoglalni őket:

1. A kapitalista világgal való békés együttélés kérdése. Hruscsov szerint egy új világháború ma már nem elkerülhetetlen, s annál is inkább el kell kerülni, mert mérhetetlen pusztulással, százmilliók halálával járna; a békés együttélés amúgyis a „szocialista tábor" győzelmével fog járni. A kínai kommunisták szerint nem szabad viszszariadni a legnagyobb áldozatoktól, százmilliók halálától sem akkor, ha a szocializmus mielőbbi végleges győzelméről van szó; a „békés együttélés" legfeljebb taktikai jelszó lehet, de Lenin és Sztalin tanítása a háború elkerülhetetlenségéről mindaddig érvényben van, amíg imperialisták vannak a világon.

2. A helyi háborúk kérdése. A szovjet álláspont szerint lehetőleg tartózkodni kell a helyi háborúk kirobbantásától is, mert a jelenlegi nemzetközi helyzetben egy helyi háború igen könnyen világháborúvá válhat. A kínaiak szerint ez a vélemény fékezi az antikolonialista harcokat és a gyarmatosítók malmára hajtja a vizet. (Maóék különben igen ravasz érvet találtak arra, hogy megvédjék a helyi háborúk jogosultságát: arra hivatkoztak, hogy a Szovjetunió hatalmas ereje Koreában is, Vietnámban is, Szueznél is megakadályozta azt, hogy egy helyi háború világháborúvá váljék...)

3. Megvalósítható-e a szocializmus erőszak nélkül, békés, parlamenti eszközökkel? A szovjet vélemény szerint igen, a kínaiak szerint — nem.

4. Támogassák-e a kommunisták a burzsoá-nacionalista vezetésű, gyarmatosítók elleni mozgalmakat? Hruscsov szerint igen, hiszen minden, ami a nyugati hatalmak ellen irányul, a szovjet tábort erősíti. A kínaiak szerint a Nehru és Nasszer típusú politikusok támogatása erő- és pénzfecsérlés; ezek a burzsoá politikusok a döntő kérdésekben végül is kompromisszumokat kötnek a nyugati hatalmakkal; helyettük a helyi kommunista pártokat kell sokkal fokozottabban támogatni.

5. A leszerelés kérdése. Hruscsov szerint ez ma a nemzetközi politika legfontosabb problémája; a leszerelés az emberiség álma, s a megvalósítása a „szocialista humanizmus" legnagyobb győzelme volna; a kínaiak szerint általános és teljes leszerelésről beszélni üres és gyerekes álmodozás.

6. A Jugoszláviához való viszony kérdése. Hruscsov, noha elítéite a „revizionistákat", a türelmes magatartást pártfogolta; a kínaiak a legerélyesebb fellépést követelték a „titóista árulók" ellen.

7. A szovjet szakértők hazahívása Kínából. Hruscsov szerint a Kínában tartózkodó szovjet szakemberek káros ideológiai befolyásoknak voltak kitéve; a kínaiak szerint hazarendelésük óriási károkat okozott a kínai iparnak és mezőgazdaságnak.

8. Az atomtitok megosztása. A kínaiak ráolvasták a szovjet vezetőkre, hogy nem hajlandók atombombával ellátni a kínai hadsereget; ezt a vádat megtoldották még azzal is, hogy Moszkva visszautasított egy kínai javaslatot, amely azt indítványozta: szervezzenek egy közös flottát a Csendes-óceánon.

9. A frakciózás kérdése. A szovjet politikusok azzal vádolták a kínaiakat, hogy különböző nemzetközi kommunista értekezleteken (a bukaresti pártkongresszus, a pekingi szakszervezeti világkonferencia stb.) szovjetellenes frakciókat igyekeznek szervezni; Hruscsovék ragaszkodtak ahhoz, hogy a kommunista táboron belül teljes egységnek és fegyelemnek kell lennie. A kínaiak ezzel szemben hivatkoztak a különvélemény jogára és nem minden fenyegető él nélkül felidézték Lenin példáját, azt, hogy a bolsevik párt éppen egy ilyen frakciózásból született annak idején az orosz szociáldemokrácia belső harcai során.

A hőfok

Mint a fentiekből látható, alig van a nemzetközi életnek és pártéletnek olyan kérdése, amelyben a szovjet és a kínai álláspont ne különböznék egymástól. Ami bennünket, magyarokat külön is érint, az az, hogy a vitában többször is szóba került a magyar forradalom ügye. Miután a kínai delegátusok szemrehányást tettek Hruscsovnak a XX. kongresszus „túlzásaiért" és a Sztalin-elleni beszédéért, kijelentették azt, hogy a magyar események e fellépés egyenes következményei voltak. De ami ennél is érdekesebb: a kínaiak most közölték a többi kommunista párttal, milyen tanácsokat adtak 1956 októberében a lengyel és a magyar ügyben az oroszoknak. Szerintük annak idején a szovjet vezetők mozgósítást akartak elrendelni Lengyelország ellen és azt követelték, hogy az összes többi kommunista párt bélyegezze meg a lengyel párt vezetőségét; ezt a tervet állítólag a kínaiak akadályozták meg. Másfelől a magyar forradalom idején a szovjet vezetők már hajlottak arra, hogy kivonják csapataikat Magyarországról; erről a lépésről ugyancsak a kínaiak beszélték volna le őket. Ez az információ mindenesetre megerősíti a felfogásunkat, hogy a november negyediki szovjet intervencióban Pekingnek, ha nem is kizárólagos, de igen fontos szerepe volt.

A mostani moszkvai értekezleten egyébként nemcsak maguk a megvitatott kérdések tarthatnak igényt érdeklődésre, hanem a vitának a hőfoka is. A titkos dokumentum szerint a kínaiak vezérszónoka, egy külsőleg Rákosira emlékeztető, gnómszerű figura, Cseng Hsziao Ping Hruscsovot személy szerint is megtámadta, kijelentvén, hogy a szovjet párt első titkára „revizionizmusra" hajlamos, lebecsüli az imperialisták erejét, hamis nézeteket terjeszt a kommunista mozgalmon belül és a kínai elvtársak egyáltalán nem bíznak abban az analízisben, amelyet Hruscsov a nemzetközi helyzetről adott. A szovjet vezető, feldühödve, nem támadójának, hanem támadója főnökének, Mao Ce-tungnak támadt neki és a csalhatatlan kínai vezért „új Sztalinnak", „dogmatikusnak", „az élettől elszakadt baloldali revizionistának" nevezte. Ezek a személyi vádak és ellenvádak mindennél jobban feltárták az értekezleten résztvevő többi kommunista küldöttség előtt a szovjet-kínai ellentétek mélységét és a két állam és párt vezetői között felhalmozódott gyűlölet valódi hőfokát.

—h —r.

XVI. Lajos király — meg Kun Béla

Kamaszkorom legizgalmasabb olvasmányai közé tartozott Max Kemmerich *Kulturkuriosa* című műve. A könyvet nagyapám unokaöccsétől, egy ismert hírlapírótól kaptam kölcsön. Azzal, hogy nagy gyönyörűségem lesz belőle, de vigyázzak reá. A könyv ritkaságszámba megy és nem az ő tulajdona; egy Illés Béla nevű ismerőse feledte nála, aki a proletárdiktatúra bukása után Moszkvába emigrált s mint hírlik, Kun Béla titkára lett.

A tarka vászonba kötött, kétkötetes munka valóban több volt, mint élvezetes. Első oldalán Illés Béla ex libris-ét fedeztem fel, majd Illés ceruzajegyzeteit a margókon. Kemmerich az emberi aljasság és bambaság nevezetesebb történeteit gyűjtötte csokorba, csak úgy, mint később a mi Ráth-Végh Istvánunk. De amíg Pista bácsi az emberi butaság történetének kirívóbb fejezeteit a maga szavaival, literátus formában adta elő és bőséges kommentárral fűszerezte, addig Kemmerich müncheni tanár az eredeti dokumentumokat idézte avagy foglalta össze és csak nagyníha fűzött hozzájuk egy-egy szarkasztikus félmondatot. Ez a módszer frappánsabbnak és brutálisabbnak tűnt.

Alighanem ez az oka, hogy Kemmerich számos történetére ma is emlékszem. Így például Roger domokosrendi barát és Orbán pápa levélváltására. Ez a Roger egy kereszteshad élén bevette Lyon várát, ahol húszezer albigens eretnek zárkózott be. A város megvételekor negyvenezer ember került Roger kezére; a második húszezer Lyon lakóiból, jámbor katolikusokból adódott. Minthogy, kevés kivétellel, mind a negyvenezer jó katolikusnak és lyoni polgárnak vallotta magát, Roger levélben kért utasítást Tannhäuser pápájától, mit tegyen? *Égesd meg, fiam, valamennyit* — szólt a válaszlevél — *az Úristen a mennyben majd kiválogatja, ki az igazhivő, ki az eretnek.*

Az emberi idiotizmusra nem kevésbé jellegzetes a genfi egyetem tantestületének a XVII. századból kelt határozata, mely szerint: *eskűszünk, hogy soha, amíg e világ s ez az egyetem áll, Arisztótelész tantételeitől sem a teológiában, sem a filozófiában, sem a természettudományokban egy jottányit el nem térünk.* Vagy az a jelenet, mikor Edison megbízottja — valamikor a múlt század utolsó negyedében — a francia akadémikusoknak bemutatta a gramofont. Alighogy a gépezet megszólalt, a halhatatlanok egyébként érdemes elnöke, Broglie herceg: *te nyomorult hasbeszélő, engem akarsz átverni a palánkon?* kiáltással felugrott és fojtogatni kezdte Edison emberét. Nem megvetendő, amit a *Sachsenspiegel* nevű egykori szász lap weimari tudósítója írt 1833-ban. Így kezdi: *Egy év múlt el Goethe halála óta, de ezt a hajdan felkapott kontárt már itt is teljesen elfelejtették, mint ahogy várható volt...*

De legjobban a melki tankönyvön vidultam. Ezt a középiskolai történelemkönyvet a múlt század tízes évei végén írták, azaz a legáporodottabb szentszövetségi légkörben. Metternich rendszerét mi sem nyugtalanította jobban, mint a francia forradalom emléke; és a francia forradalom emlékei közt is XVI. Lajos és osztrák feleségének oly kínos lenyakaztatása. A tankönyv névtelen szerzői nyilván alaposan *kiértékelték* és *átpolitizálták* Metternich Kelemen herceg szempontjait: művükben ugyanis Voltaire nevét épp oly kevéssé említették, mint Lafayette-ét; a francia forradalom eseményei a Bastille ostromától Thermidórig egyszerűen kimaradtak; mi több, XVI. Lajos királyt öccse, XVIII. Lajos 1791-ben követte a trónon; Bonaparte Napoleon pedig mint XVIII. Lajos tábornoka vívta az európai háborúkat, míg őfelsége nyugdíjba nem küldte.

Kétségtelen, hogy az osztrák nebulók is nagyot röhögtek a markukba, amikor 150 évvel ezelőtt tankönyvük e passzusához értek. A francia császár schönbrunni bevonulása alkalmából a legtöbben alig néhány évvel azelőtt, tulajdon szemükkel látták; hogy pedig XVI. Lajos és felesége, a Habsburg-leány nyaktiló alatt végezték életüket, azt mindenki tudta, még az analfabéta marhapásztorok is, akik másfélezer méter magasságban, az Alpokban éltek. Én magam sem annyira a melki tankönyv introvertált idiotizmusát találtam jellegzetesnek, mint az extrovertált pretenciót, mellyel a világot hülyének veszi. Ezért szívvel-lélekkel helyeseltem, amikor Illés Béla széljegyzetét pillantottam meg a margón: *Még XVI. Lajos halálának körülményeit is letagadja a reakciós marhája!*

Nem kívánom azt állítani, hogy a szentszövetségi reakció esete XVI. Lajos halálával most jutott eszembe, amikor Kun Béla egykori titkárának megemlékezését olvasom a kommün vezéréről egy pesti lapban. Gondoltam erre akkor is, amikor jó néhány évvel ezelőtt Illés Bélával megismerkedtem és — autón a Kékes felé — Kun Béla iránt érdeklődtem. Azt felelte, hogy e trockista kártevőről ne essék köztünk szó. Akkor csak mosolyogtam; most azonban vihogni, röhögnivaló kedvem támadt, mint kamaszkoromban, amikor Kemmerich könyvét olvastam.

Illés cikkében Kun Béla születésének hetvenötödik fordulóját ünnepli s ennek kapcsán elmondja, milyen nagy, felejthetetlen és lánglelkű vezére volt a magyar proletariátusnak ez a *drága Kun elvtárs*. Eszem ágába sincs, hogy vitába szálljak Illéssel, aki ezt az ordenári agitátort, akit most az egekig magasztal, nemrégen még trockista kártevőnek mondta előttem. Az értékítélet e gyökeres megváltozásáért, a kommunista író szemétdombra került emberi méltóságáért nem Illés, hanem pártja a felelős. A kommunista párt csinált udvaroncokat és csepűrágókat íróiból és minthogy az alakoskodás a kommunista társadalomban létkérdés, erkölcsiekben nincs rangkülönbség Solohov és Szurkov, Gergely Sándor és Illés Béla között.

Van azonban egy hiányosság a Kun Bélát ünneplő cikkben, mely nem hagyható szó nélkül. Sok mindenről szó esik ebben az írásban. Kun születéséről, neveltetéséről, a diktatúrában vállalt szerepéről, az égőszemű munkásokról, akik Kun elvtárs bölcsességeit hallgatják — csak éppen arról nincs szó, hogy Kun Béla hol, mikor és hogyan halt meg. A cikkből legfeljebb implicite derül ki, hogy ez a *drága Kun elvtárs* alighanem már nincs az élők sorában; de arról, hogy 1937-ben tarkón lövetett, épp oly kevéssé tétetik említés, mint a melki tankönyvben őfelsége Bourbon Lajos király halálának körülményeiről.

A kommunisták különös helyzetbe kerültek. Azt a hazugságot, hogy Kun Béla imperialista ügynök, trockista és ellenforradalmár volt, még mindig könnyebben lehet leírni, mint azt, hogy a *drága Kun elvtársat*, a magyar proletariátus lánglelkű vezéret - valljuk be bolsevik nyíltsággal, elvtársak — a világ proletariátusának még lánglelkűbb és még drágább vezére, a mi szeretett Sztalinunk kinyírta. Még hozzá minden ok nélkül, pusztára személyi kultuszból, személyi kultuszminisztériumának közkedvelt, revolveres tisztviselőivel. Elannyira, hogy a *drága Kun elvtárs* földi maradványainak a szocialista humanizmus országában nyomát nem lelik s így nem lehet a hamvakat a Kerepesi temetőben — magától értetődően közvetlenül Kossuth Lajos mellé — örök pihenőre helyezni.

A kommunizmus azzal kezdte pályafutását, hogy a cári diplomácia egész titkosirattárát közreadta. Ma ott tart, hogy saját története megírásának luxusát sem engedélyezheti már magának. Mi több, történetírói nemcsak hogy tudatosan hazudnak, de azzal is leszámoltak, hogy hazugságaiknak senki sem ad hitelt — vagyis azt akarják elhitetni, amit maguk sem hisznek.

Jegyezzük fel e körülményt vigaszunkra. Metternich *reakciós marháinak* történelemhamisítását Hruscsovéi ismétlik meg. A kommunizmus elöregedett szellemileg, csak úgy, mint egykor a metternichi uralom; vezetői többségükben hetven és a halál közt járnak és vagy maguk is szenilisek, vagy az egész világot tartják szenilisnek. A kommunisták ideológiai megnyilvánulásai, művészi és társadalmi állásfoglalásai, történelmi megemlékezései és monográfiái az eszmék, a művészet avagy a történelem birodalmából az idiotizmus kuriózumai közé költöztek át. Negyvennégy esztendő a huszadik század Kelet-Európájában elég volt ahhoz, hogy a kommunizmus virulens ifjúból múltszázadi elméletektől és előítéletektől pudvás fejű aggastyánná vénüljön. Kora lenne ujjonganunk, mert a kommunisták iszonyú fegyvereket tartanak készenlétben s hozzá zsandárokat, zsoldosokat, lakájokat, fogdmegeket, talpnyalókat, bértollnokokat milliószám; de híveik már nincsenek.

(f. gy.)

FEJTŐ FERENC

Ilja Ehrenburg másodvirágzása

Az elmúlt hetekben a moszkvai írótársadalom nagy ünnepélyességgel ülte meg Ilja Ehrenburg 70-ik születésnapját. Az öreg írót ez alkalommal másodszor tüntették ki a Lenin-érdemrenddel. A hivatalos szónokok pedig valósággal eltemették dicséretük virágcsokrai alatt. Ehrenburg gúnyoros kedélyességgel asszisztált a szertartáshoz. Talán épp arra gondolt, miközben a hódoló nyilatkozatok tömegét olvasták fel neki, amit legutóbbi művében, a legott *bestseller*-ré vált önéletrajzában keserű öniróniával így fejezett ki: *„Azt, hogy átvészeltem a zivataros időket, nyilván nem annak köszönhetem, hogy szívósabb voltam, vagy akár előrelátóbb, mint a többiek, hanem egyes-egyedül a véletlennek. Vannak ugyanis korszakok, amikor az emberi sors nem a leleményességet és tudást igénylő sakkjátszmához, hanem inkább a lutrihoz hasonlít."*

Tudjuk, milyen korszakra célzott. S ami őt, Ehrenburgot magát illeti, azt is tudjuk, hogy bizony kissé segített is a véletlennek. A nehéz időkben, amikor Sztalin pillanatnyi szeszélye (ez volt az a bizonyos *lutri*) döntött százezrek életéről és haláláról. Ehrenburg rendkívüli rugalmasságról tett tanúságot. Mint a szélkakas, arra forgott, amerre a zsarnokság szele fújt és aligha érdemelné meg, hogy szeplőtlen jellemnek titulálják. Sok minden van a rovásán: hallgatott, amikor legjobb barátait ártatlanul meghurcolták és kivégezték, nem egyszer falazott a zsarnokságnak, külföldi összeköttetéseit a sztalini propaganda rendelkezésére bocsátotta; habozás nélkül teljesítette 1948-ban Sztalin utasítását, hogy ő, éppen ő, a zsidó író, a zsidó antifasiszta bizottság egykori tagja, adjon jelet az Izrael elleni hivatalos rágalomhadjárat megindítására. És talán a legsúlyosabb vétség, amelyről számot kell adnia, az, hogy évtizedeken át elpocsékolta, kompromittálta, s egy kétes ügy oltárán feláldozta kétségkívüli írói képességeit, az ehrenburgi stílust, amelyben oly élvezetesen keveredett (erre épp ifjúkori műve, a *Lasik Rojtsvanc* a legjobb példa) a párisi *esprit* és a jiddis önirónia, a heinei érzelgősség és az örökké kutató, nyugtalan értelem.

Ha Ehrenburg első művére gondolunk, meg kell állapítanunk, hogy a forradalom utáni orosz irodalomban talán senki sem volt alkalmatlanabb a *„szocialista realizmus"* művelésére, mint éppen ő. Senki se volt szubjektívebb, kozmopolitább, európaibb. Szegény Ehrenburg! A zsdanovi „realizmus" nehéz páncélja úgy nyomta vállát, mint ahogy egy párisi csibészét törné a középkori fegyverzet. És mi több: ezzel ő maga nagyon is tisztában volt. Ezért menekült az újságírásba, ezért lett belőle „kiváló békeharcos", a szovjet kultúrdiplomácia fáradhatatlan ügynöke. S közben folyton reszketett. Mert tudta, bármit csinál is, nem mossa le magáról a rátapadt gyanút. Túlságosan okos volt és szellemes, semhogy ártatlanságáról meggyőzhette volna felvont szemöldökű cenzorait.

Az „Olvadás" szerzője

Ám Sztalin halála után a szellemi éghajlat lassanként változni kezdett. Ehrenburg maga is valami furcsa átalakuláson ment keresztül, amely az *Olvadás* című, irodalmi szempontból eléggé közepszerű, de emberi és történelmi dokumentumnak jelentékeny regényében tükröződött először. (A regény címe hamarosan a Sztalin kultusz felszámolásának szinonimájává vált.) Mintha kigyógyult volna a félelemből, az életéért és biztonságáért való állandó rettegésből és újra megtalálta volna ifjúkori eszményeit és ihletét.

Igaz, Ehrenburg olyan rossz szerepet játszott a sztalini időkben, hogy sokan ma is kételkednek ez átalakulás őszinteségében. E szkeptikusok szerint Ehrenburg épp csak hogy megszimatolta a *„koratavaszt"* s nem akart kimaradni a hatóságilag engedélyezett irodalmi zajlásból. Lehet, hogy nekik van igazuk. Ami engem illet, én nem látok Ehrenburg veséjébe s csak arra alapítom véleményemet, amit írt, amit mondott. És mindebből az a benyomásom, hogy Ehrenburg szeretné élete hátralévő éveiben, legalábbis részben jóvátenni mindazt, amit a szellem és a lelkiismeret ellen vétett. S a szerep, amelyet ma az orosz irodalmi és művészeti élet liberalizálása terén játszik, távolról sem lebecsülendő.

Például, amikor az új orosz értelmiségnek Stendhalt és Csehovot ajánlja irodalmi mintaképül. Stendhalt, vagyis az *ihletet* az *iskola* ellen, a *műkedvelést* (a szó legmélyebb, vagyis játékos értelmében) a *mesterség* ellen. Vajon Stendhal realista volt-e, mint aminek Lukács György igyekezett feltüntetni? Kritikai realista volt-e vagy romantikus? Ehrenburgnak bizonyára igaza van, amikor Stendhalt kiemeli az esztétikai kategóriák kalitkájából. *„Ha közöttünk élne — írta róla legutóbb — nyilvánvalóan amatőrnek tekintenék s nem vennék föl az írószövetségbe. Mert Stendhal vándormadár volt és zeneértő volt, műértő, politikus és történész volt, egyszóval minden inkább, csak nem hivatásos író."*

Stendhalról szóló híres tanulmányában Ehrenburg a *Vörös és Fekete* írójának „egotizmusát" emelte ki, mindazt ami művében egyéni, önéletrajzi elem, önvallomás. És Csehovban ugyancsak a lírai atmoszféra érdekli.

Az önéletrajz

Miféle közösség képzelhető el a mai orosz rezsim földhözragadt eszményköre és a csehovi impresszionizmus között? Mi az oka, hogy mind Ehrenburg, mind a mai orosz fiatalság szemében Csehov a legmaibb, a legkorszerűbb író? Az, hogy azt találják meg Csehovban, amire a leginkább ki vannak éhezve: emberséget, lelket, frázismentes őszinteséget, igazságot. Mindazt, ami hiányzik a kukoricatermelés fokozásának és a szocialista brigádok egyre élénkülő versenyének, a mesterkélt pártoptimizmusnak korából. S ne felejtsük el, hogy Csehov még a bolsevizmust is előre látta és eleve elítélte *Párbaj* című elbeszélésében, amelyben két jellegzetesen orosz típust állít szembe egymással, az érzékeny lelkű *Lajevszkijt*, a kérlelhetetlen *Korennal*. Az utóbbiról azt mondja:

„Ennek az embernek még az eszményei is zsarnokiak. A mindennapi, közönséges halandó, amikor dolgozik, küszködik, a hozzátartozóira, felebarátjaira gondol. Rám, terád, egyszóval az emberre. Koren szemében az ember csak sakkfigura, önmagában mit sem ér. Igaz, hogy képes a legnagyobb hősiességre is, sarki expedícióra indul, az életét is odaadja, de miért? Nem a felebarátai iránti szeretetből, hanem elvont fogalmakért, mint a „jövő nemzedék", „az emberi nem". Mit is jelent az, hogy emberi nem? Egy szó, egy ábránd, délibáb. A zsarnokok mindig is délibábokat kergettek."

Ehrenburg hosszan idézi ezt a részt önéletrajzában és hozzá teszi: *„Megvallom, magam is sok Korennal találkoztam életemben, sokat tévelyegtem, tévedtem. Kissé Lajevszkijhez is hasonlítok abban, hogy a lehullott csillagokat gyászoltam. Olyan csillagokat, amelyeknek hullásához magam is hozzájárultam. S közben távoli kontinensek külvárosainkká lettek, a hold is közelebb rukkolt hozzánk. Ám a múlt mégse vesztette el hatalmát és az ember hiába cserélte ki a bőrét százszor is, mint hogyha csak a fehérneműjét váltaná, a szíve nem változik. Az emberi szív egy és ugyanaz."*

Íme az új Ehrenburg hangja. Vagy a régié, aki visszajött? Hiszen a *Novi Mir* hasábjain megjelent önéletrajz csordulásig tele van párisi nosztalgiákkal, a „régi szép idők" emlékeivel, amikor is a montparnasse-i kávéházak teraszán *Max Jacobbal, Apollinaire-rel, Picassóval, Alexej Tolsztojjal* és *Arhipenkóval* találkozott. Amikor a forradalom még messze volt, tehát gyönyörű volt, a világ tele reményekkel, az emberek szíve szeretettel. És az *Önéletrajz* második fele huhogó kísérteteket idéz föl, Sztalin áldozatainak sápadt árnyai bolyonganak lapjain.

Paszternák

Ehrenburg ez utolsó művében kitűnő arcképfestőnek bizonyult. Kivéve ott, ahol, mint Paszternák esetében, a hitvédő diplomata ismét felülkerekedik benne az igazmondó művészen. Íme, mit ír Paszternákról: *„1917 óta ismertem. Ez elég hosszú idő lenne egy ember megismeréséhez, akármilyen bonyolult emberről légyen is szó. Ámde Paszternák az utolsó találkozásunkkor is éppoly titokzatosnak tűnt a szememben, mint mikor először láttam."*

„A külföldi olvasók talán csodálkoznak majd ezen a megállapításomon. Ők csak 1958-ban vettek tudomást Paszternák létezéséről, s a szerencsétlen embert látták benne, aki egymagában vívott párbajt az Állam ellen. Pedig a valóságban Paszternák boldog ember volt. Nem azért élt számkivetettként a társadalomban, mert a társadalom nem felelt meg neki, hanem mert minden látszólagos közlékenysége és vidámsága ellenére csupán csak egy társaságot ismert: a saját magáét. Amivel nem azt akarom mondani, hogy csak önmagának élt, hiszen igazán nem volt egoista. Hanem hogy befelé élt és önmagából élt. Emlékszem hajdani találkozásainkra: mint két álló vonat, kiki a maga vágányán. Hallgatta, amit mondok, de nem hallotta. Képtelen volt kilépni a tulajdon gondolatai, érzelmei, benyomásai bűvköréből. A beszélgetés, még a legszívélyesebb is, nem eszmecsere volt Paszternákkal, hanem monológ."

A portré nem mindennapi, de túlságosan „érdekelt", semhogy *hű* lehetne. Az az érzésem, hogy a Paszternák és Ehrenburg közötti dialógusnak az akadálya nem annyira Paszternák monádszerűen önmagába zárt létformájában keresendő, mint inkább a két ember lényének abszolút összeférhetetlenségében. És itt még csak nem is annyira az *ideológiai* különbségre gondolok, hiszen Paszternáknak voltak kommunista barátai is, mint Fagyejev, akik közel fértek hozzá. Az akadály oka a két író erkölcsi színvonal különbségében rejlett. Fagyejev még Ehrenburgnál is csúfabban eladta magát, de legalább elzüllött és elpusztult belé. Ehrenburg a megalkuvások zsonglőrje volt, gyakran szomorú, hajszolt, de végig sikeres zsonglőr. Hogyan is vonzódhatott volna hozzá az átszellemült Paszternák, aki a megalkuvás nélküli tisztaságot mindenek fölé helyezte? Hogy is bízhatott volna meg benne? S úgy látszik, ez az, ami titokzatosnak tűnt föl Ehrenburg szemében, amit még most sem ért, vagy nem akar érteni.

Egyesek szerint Ehrenburgnak az volt a célja e portréjával, hogy rehabilitálja Paszternákot. Nem bátor tett-e, hogy meg merte írni, mennyire lenyűgözte a *Doktor Zsivágó*, amikor kéziratban olvasta?* De azt hiszem, az orosz olvasóközönség tisztában lát ez ügyben, semhogy beérje ezzel a kétes rehabilitációval, amely Paszternáknak, mint valamely paranoiás különcnek ad felmentést etikailag megalapozott meg nem alkuvásáért. Végül is Paszternák közelebb állt Csehovhoz, mint Ehrenburg, aki — ha el is vetette a zsdanovizmus kényszerzubbonyát (aminek csak örülhetünk) — az opportunizmus beidegzettségeitől, úgy látszik, nehezen tud megszabadulni.

** Az angol sajtó (így a konzervatív „Daily Telegraph" is) nagyon kiemelte Ehrenburgnak azt a kijelentését, hogy „Paszternák a ‚Zsivágó'-val nem akart ártani Oroszországnak", mint az első és eddig egyetlen mentő szót, mely az orosz nyilvánosság előtt a regény védelmében elhangozhatott. (Irodalmi Ujság szerk.)*

AUSZTRIAI VÁLTOZÁSOK

(Bécsi tudósítónktól.)

Julius Raab mérnök, osztrák kancellár március végén megválik hivatalától. Utódja az ÖVP, az Osztrák Néppárt elnöke, Dr. Alfonz Gorbach. A nagy népszerűségnek örvendő, nyugodt és kedélyes Julius Raab távozásának oka: megrongált egészségi állapot, „közéleti fáradtság" és talán pártjának az utóbbi években lassan, de biztosan csökkenő politikai befolyása is. Dr. Alfonz Gorbach személyében az ÖVP, a „fekete párt" erélyes és határozott férfit jelölt a bécsi Ballhausplatzon megüresedő magas állami méltóságra. A földbirtokosok, háztulajdonosok, önálló kereskedők és haladó katolikus értelmiségiek azt remélik, hogy az új kancellár békés és okos eszközökkel megállítja a „vörösök", a szociáldemokraták feltartóztathatatlannak tűnő előnyomulását az osztrák közéletben.

A két nagy párt, a „feketék" és a „vörösök" kormánykoalíciója a megszálló csapatok kivonulása óta, hat esztendeje valósággal állami intézmény lett, amelyen nem változtattak sem a Kommunista Párt napirenden lévő sajtótámadásai, sem a választási eredmények, amelyek a parlamenti számarányt a szociáldemokraták javára már két ízben is elmozdították. A lakosság meg volt elégedve a koalícióval, azzal a valóban ritka politikai szélcsenddel, amit Nyugat-Európa szélén, a keleti blokk közvetlen határán osztrák csodának is szoktak nevezni. Ausztria majdnem olyan büszkeséggel mutogatta a koalíciót külföldről érkező politikusoknak és újságíróknak, mint az oroszok kivonulása után újjáépített Operaházat, a Ring alatt neonfényekben fürdő „Rondó"-t vagy a salzburgi „Jedermann"-t. Az állami intézménnyé vált politikai társulás két oszlopa, Raab, a „fekete" kancellár és Pittermann, a „vörös" alkancellár még külsőleg is hasonlítottak egymáshoz: mindkettő alacsony, kövér, kerekarcú, mindkettő fekete csontkeretes szemüveget visel. Kül- és belpolitikai nézeteik nagy vonalakban teljesen azonosak voltak. Politizálásuk módszerei is. Türelmes és okoskodó, örökösen szelíd humorral fűszerezett, az ellenfelet lehetőleg fehér asztalnál és kissé borközi állapotban meggyőzni, vagy inkább leszerelni igyekvő. Hatalmas gyakorlatuk volt. Még az 1945-ös szovjet városparancsnokkal kezdték, Vorosilovval folytatták. Tíz éven át játszottak macskást-egerest az oroszokkal. A macska rendszerint együtt ivott az egérrel és legtöbbször az történt, amit az egér akart, mert jobban bírta a vöslaui vagy a bádeni bort. Az osztrákok szerint nem is lehet igazán jó politikus Közép-Európában az, aki nem tud meginni egy ültében másfél litert. Még ma is áhítattal emlegetik „Poldi mestert", a parlament jelenlegi elnökét, Figlt, aki külügyminiszter korában „kipityókázta" az oroszoktól az államszerződést, Ausztria függetlenségét és szabadságát. Arról, hogy Dr. Alfonz Gorbach menynyit tud inni, még nincs hivatalos jelentés. De azt mondják, jó torka van.

Közeledés keletről

Az új kancellár Tirolban született s a tiroliakat köztudomásúan keményebb fából faragták, nem olyan hajlékonyak és kedélyesek, mint a bécsiek, a stájerok, vagy az alsó-ausztriaiak. A hírek szerint Dr. Alfonz Gorbach lazítani akar a szentté nyilvánított koalíciós kereteken. Az államszerződés utáni első korszak lezárult, az Osztrák Köztársaság nemzetközi helyzete szilárd, gazdasági élete biztos alapokon fejlődik, elérkezett hát az idő, hogy a belpolitika kissé mozgalmasabb formákat öltsön. Ez a néppártiak véleménye ma. A szociáldemokraták azt mondják: nyugalom, csigavér, a koalíció marad.

Ami a nyugati világ szélén fekvő kis köztársaság külpolitikáját illeti, ha szenzációk nem is, de édekes jelenségek kétségkívül megfigyelhetők. Az osztrákok egyre inkább különbséget tesznek az egyes kelet-európai kommunista államok között. A barátságot nem keresik, de bizonyos alapokon elfogadják. A legnagyobb hivatalos rokonszenv Lengyelország irányában tapasztalható. Rapaczki lengyel külügyminiszter márciusban Bécsbe látogat. Lengyel kulturális hetet rendeznek s a két ország fővárosában kölcsönös megállapodás alapján olvasóterem nyílik. Az osztrák sajtóban hosszú idő óta nem jelent meg olyan cikk, amely a lengyel viszonyokat bírálta. A bécsi „Kellerbühne"-k, a kis, modern pinceszínházak két esztendő óta több, ma is Varsóban élő lengyel író meglehetősen bátor darabját mutatták be. Az osztrák politikusok gyakran hangsúlyozzák a különbséget Lengyelország és Magyarország vagy Csehszlovákia között. Rámutatnak arra, hogy a népi demokratikus viszonyok Lengyelországban a legcivilizáltabbak, a kulturális életet nem zárják el légmentesen a nem kommunista művészettől és véleménytől. Ilyen ország politikusaival, ha nem is testvéri egyetértésben, de le lehet ülni a fehérasztal mellé.

Néhány nappal ezelőtt nagy feltűnést keltett a klagenfurti rendőrség intézkedése. Anélkül, hogy hivatalos jugoszláv köröktől megkeresés érkezett volna, kiutasítottak két horvátországi menekültet. Mindketten olyan nacionalista emigráns szervezet vezető tagjai voltak, amely a mai Jugoszlávia megdöntését és Horvátország Ausztriához való csatlakozását tűzte ki céljául. Az államszerződés óta ez az első eset, amikor menekülteket politikai okokból kiutasítanak. A kiutasítás a genfi konvenció szabályainak betartásával és az ismert osztrák türelemmel történt. A két horvát nacionalista egy teljes esztendőt kapott, hogy csomagoljon és természetesen szabadon választhatja meg az országot, ahová költözni akar.

A horvát nacionalisták kiutasítása az utóbbi időben mind nagyobb szívélyességgel fogadott jugoszláv közeledés indirekt elismerése. Az osztrák lapok terjedelmes cikkekben számoltak be Milovan Gyilasz szabadonbocsátásáról. Bécsi politikai körökben az a vélemény alakult ki, hogy Jugoszlávia újabb lépéseket tesz és szándékozik még tenni a nyugati értelemben vett demokrácia megvalósítása felé.

És a rossz szomszédok

A legrosszabb ma az osztrák—cseh viszony. A csehek sohasem voltak különösebben rokonszenvesek Ausztriában, de amióta állig felfegyverkezve állnak a határokon, elfogják a turistákat, nem válaszolnak a jegyzékekre és imperialista ügynököknek nevezik az osztrák politikusokat és újságírókat, senkinek nem jut eszébe, hogy tárgyalni kellene velük. A sajtóban szinte minden héten megjelenik valamilyen cseh botrány híre. Legutóbb egy Zell am Seeből eltévedt sportrepülőgépet kényszerítettek Novotny MIG-vadászai leszállásra. A pilótákat nyolc napig fogva tartották. Felvilágosítást nem adtak.

Magyarországgal szemben ismét várakozó álláspontra helyezkedtek. A dühös határincidensek ideje, úgy látszik, lejárt. Nemrégiben két magyar határőr tévedt osztrák területre. Az osztrákok minden különösebb formaság nélkül visszaküldték őket. A magyar hatóságok, a vasfüggöny fennállása óta először, udvarias köszönetet mondtak. A magyar sajtó funkcionáriusai újév óta „tüzet szüntess"-t hirdettek a pártlapok csataterein. Már nem jelennek meg cikkek vérszomjas osztrák vámőrökről, fasiszta ügynökökről és nyomorgó disszidensekről. A nemhivatalos, üzleti kapcsolatok erőteljesen fokozódnak. Azért-e, mert küszöbön a bécsi vásár és jön a tavasz, amikor az osztrákok beülnek a kocsijukba, hogy olcsón világot lássanak s Magyarországnak égetően szüksége van a jó valutára? Vagy a magyar politikusok megirigyelték a lengyelek és a jugoszlávok hasznot hajtó sikereit és rájöttek, hogy Ausztria csak civilizált hangon hajlandó tárgyalni? Lehet, hogy Kádárék a hruscsovi politika árnyékában akarva-akaratlanul ráléptek a nagyon lassú demokratikus fejlődés útjára? Bécs vár és találgat. Nem utolsósorban arra kíváncsi, hogyan fogadja majd az új kancellárt Magyarország. Az a Magyarország, amely, mint ők mondják, mindig egy kicsit „a gyengéjük" volt s amelyet valamennyi szomszédjuk közül tulajdonképpen a legjobban szerettek.

BEÉ KÁLMÁN:

Igazsággal kell országot építeni

— A dán parasztszövetkezetek —

Egy őrült király: VII. Krisztián, egy szereleméhes királynő: angliai Karolina Matild, egy kalandor hajlamú német orvos: doktor Struensee, s egy uzsorás: Schimmelmann bankár különös együttese uralkodott abban az időben Dániában, amikor a dán parasztok felszabadítása (s ezzel az első lépés a dán parasztszövetkezetek megalakításához) megtörtént.

1769-et írtak akkor, s a dán parasztság szegényen, szabadságától megfosztva tengődött. A földesúri kizsákmányolás, a katonai törvény, amelynek értelmében a paraszt faluját engedély nélkül el nem hagyhatta, a kezdetleges földművelési módszerek, a mostoha időjárás és a pénzhiány reménytelen szegénységbe taszították a dán parasztokat. A termőföld részben a földesurak birtokában volt, részben a faluközösséghez, „kommunához" tartozott s ezeket a „kommunális" földeket közösen kellett megművelni. A faluközösségben a kollektív munka, az örökös állami kényszerkölcsönök, a beszolgáltatási kötelezettségek a dán parasztok amúgyis nehéz sorsát még jobban megnehezítették.

A király tékozlása nem ismert határt. Egyik angliai utazása előtt adószedői a parasztok utolsó tehenét is elhajtották, hogy az utazás költségeit fedezni tudják.

„Ötvenezer aranydukát értékű gyöngysort ajándékozott Lady Talbothnak egyetlen éjszakáért — számol be egy, a feleségéhez írott levélben Schimmelmann bankár. — *Zsákszámra szórja az aranydukátokat az ablakon keresztül a nép közé, az én aranyaimat! A német orvos, Struensee, mindenféle gyanús elméletekkel tömi tele a fejét s most valami nagyarányú reformra készülnek, ha hazatérünk."*

Ki volt ez a doktor Struensee?

Mindenekelőtt a királynő szeretője volt; a királynő életében ő jelentette az első férfit. Ugyanakkor valamifajta „delejes gyógymóddal" sikerrel kezelte a királyt, amikor azt szörnyű fejfájások kínozták. Befolyása a királyi udvarban oly nagy volt, hogy a király nélküle soha semmilyen ügyben nem mert dönteni.

Másrészt ez a német protestáns papivadék, ha kalandor hajlamú is, de nagyműveltségű és rendkívül eszes ember volt. Rousseau hívének és tanítványának vallotta magát s a „felvilágosodás" eszméit hirdette.

Struensee több évi munka után 1770-ben tervezetet terjesztett a király elé, amelynek három fő pontja: a sajtószabadság biztosítása, a kínvallatások eltörlése és — a termőföldeknek a parasztság kezébe juttatása volt.

Az első két pont keresztülvitelét Struensee még megérte. A földtulajdonnak a parasztok kezébe való juttatását azonban már nem. A dán főnemesek elfogatták (a tehetetlen király nem tudta megvédeni), halálra ítélték és felnégyeltették. Ekkor már gróf volt és királyi kamarás, a család leszármazottai ma is élnek Dániában.

A földbirtokrendezésről szóló tervezetét azonban 1773-ban, sok módosítással bár, de elfogadták s a parlament törvénnyé emelte. Ezzel megkezdődött a parasztok földhöz juttatása. Persze, ez nem ment gyorsan és zökkenő nélkül: csupán 1837-ben fejeződött be. A „kommunák" sivár közösségéből kiemelkedve, a parasztok önálló kisgazdákká lettek.

De önállóságukkal egyelőre nem tudtak sokat kezdeni. Az akkori Dániában azonban a felvilágosodás eszméi valóban hatottak. A dán nép legjobbjai igyekeztek a parasztságon segíteni.

Művelt és szabad parasztság

1814-ben Dánia, csaknem elsőként az egész világon, bevezette a kötelező népiskolai oktatást. 1849 június 5-én pedig VII. Frederik dán király alkotmányt adott a dán népnek: pontjai semmiben sem különböznek a „Mit kíván a magyar nemzet" tizenkét pontjától...

Mégis hosszú volt az út, míg a dán parasztok 1882-ben, Jüttland-félsziget déli csücskén, Hjeddingben az első termelő és értékesítő szövetkezetet megalakították. A szükség és a józan ész vitte rá őket: kis törpegazdaságaikkal nem tudtak boldogulni.

Dánia nem gabonatermelő, hanem elsősorban állattenyésztő ország. A kisgazdaságokban tehát mindenekelőtt a tehenek, a tej s a tejtermékek jelentették a legfőbb s csaknem egyetlen bevételi forrást. Csakhogy tejtermékek előállításához szeparátorokra, köpülőkre lett volna szükség: ehhez azonban nem volt pénz. A tej rentabilisan eladható lett volna a megfelelő szállítóeszközök segítségével: de ehhez sem volt pénz. Hajnaltól napestig fejtek, köpültek, gondozták az állatokat s mikor végül eljutottak a piacig, a nagyobb, módosabb birtokosok már eladták az áruikat: a piac megtelt, nem akadt vevő. A parasztok baján nemcsak ők maguk próbáltak segíteni. Ebben az időben már kifejlődőben voltak a mezőgazdasági iskolák, az úgynevezett népfőiskolák.

Borup és *Nörrgaard* népfőiskolai tanárok így írnak erről az időszakról:

„Nem az a helyzet azonban, hogy a parasztokat az iskolákban az irányban befolyásolták volna, hogy szövetkezeteket alakítsanak — nem, bizonyosan nem ez volt a helyzet —, hanem ránevelték őket az önálló gondolkodásra, új és tiszta szemléletet kaptak, amelynek jelentősége abban állott, hogy kedvet kaptak a közös munkához, amely önállóságon és szolidaritáson alapszik."

Miképpen mutatkozott ez a gyakorlatban?

Egy bizonyos körzethez tartozó ötven kisparaszt (ez a kezdet kezdetén volt) szerződést kötött, hogy a jövőben minden tejet egy közös tárolóba adnak, ahonnan azt központilag tovább szállítják, vagy feldolgozzák s úgy értékesítik. Pénzük nem volt sem a közös tárolóhoz, sem a szükséges gépekhez és szállítóeszközökhöz. Öt-tíz hektárnyi kis földdarabokra, nyolc-tíz tehénre pedig senki kölcsönt nem adott: legkevésbé a bankok. Mikor azonban az ötven paraszt a maga immár ezer hektárrá nőtt tulajdonával folyamodott a bankhoz, akkor a dolog már egészen másképp festett! Kölcsönt kaptak — éspedig hosszúlejáratú kölcsönt.

Először közös istállót építettek, mivel a legtöbb kisparaszt istállója használhatatlanná vált. Azután felépítettek egy tárolóhelyiséget, s rögtön mellette egy kis feldolgozó üzemet. Kocsikat vettek, amelyek a feldolgozó üzem mellett készenlétben állottak, s így biztosították a szállítás gyorsaságát. Alig múlt el három esztendő: s már rányomtatták a szövetkezetben készített vaj csomagolópapírjára: *„Hjedding szövetkezeti vaj"* — s ez a márka garancia volt. A közelebbi s a távolabbi környékek kisparasztjai, de már a nagyobb birtokosok is mind nagyobb nehézségek előtt állottak: sem minőségben, sem mennyiségben, sem a szállítás rendszerességében és pontosságában nem tudták a kis szövetkezetet felülmúlni.

A hjeddingi példa

Fridlev Skubbeltrang dán akadémikus írja: *„...hogy a parasztnak szigorúan kell ahhoz tartania magát, amit szüleitől vagy kortársaitól tanult, addig, míg egy olyan valószínűséggel, amely már a bizonyossággal határos, valami jobbról meg nem győződik."*

Erről a „jobbról" azonban a dán parasztok mégis csak meggyőződtek: 1900-ban már 1032 tejtermelő, feldolgozó és értékesítő szövetkezet működött az említett példához hasonló körülmények között s ezekben az időkben következett a második lépés: a szövetkezetek szövetkezése, vagyis a kis szövetkezetek nagyobb szövetkezetekkel társultak.

Az 1773-ban megkezdett, s 1837-ben befejeződött földbirtokrendezés (a földreform szót szándékosan nem használom) valami kis földecskét minden parasztnak juttatott. Abban az értelemben tehát, ahogyan a „nincstelen" paraszt fogalmát mi értelmezzük, itt és ezek között a körülmények között beszélni nem lehet. De hogy rendkívül sok szegényparaszt volt annak idején: az bizonyos. Mi történt ezekkel?

Mindenekelőtt: tagjai lettek a szövetkezetnek. Tagjai lettek egy szervezetnek, amely — akkoriban már — sokmilliós tőkével rendelkezett, s amelynek elsőrendű érdeke az volt, hogy minél több dolgozó, termelő tagja legyen. A szövetkezetek akkoriban már nőttönnőttek: közös istállókról, mint az a kezdet kezdetén kívánatos volt, már nem lehetett beszélni, hiszen istállómonstrumokat kellett volna építeniük ahhoz, hogy százezer vagy még több tehenet egy tető alá szállásoljanak. Így tehát csak egyetlen megoldás kínálkozott: a szegényparasztok anyagi támogatása. Két-három tehenéhez pár esztendő folyamán a szegényparaszt hozzávásárolt nyolcat-tízet, aztán mind többet, s a szövetkezet támogatta nemcsak anyagilag, hanem — ami talán még fontosabb —: erkölcsileg is. Röviden összefoglalva: a „kapitalistává" nőtt parasztszövetkezet tagjává és részesévé tette a szegényparasztot — mert szüksége volt rá — s a szegényparaszt is behúzódott a szövetkezet védőszárnyai alá, mert neki méginkább szüksége volt erre. A dán szegényparasztok felemelkedésének s mai, Európában csaknem egyedülálló jólétének ez volt történelmi alapja.

A szövetkezetek tehát lassanként magukhoz vonzottak minden termelőképes parasztot. De széttagoltságukban még ekkor sem voltak olyan termelőképesek, mint amilyenek összefogásukkor lettek. A szövetkezetek első egyesülése Fyn (Fün) szigetén történt, amelynek fővárosa, Odensee, egyébként arról nevezetes, hogy ott született a nagy dán mesemondó: H. C. Andersen.

A Fün-szigeti parasztok már távolabbi lehetőségekkel számoltak, mint a hazai piac. A termelés egyre növekedett, bőven jutott kivitelre is: megalakították tehát a füni *export szövetkezetet*. A világpiacon megjelent a dán vaj, a dán szalonna, a dán tojás.

De már az évszázad első éveiben gombamódra szaporodtak a legkülönbözőbb szövetkezetek, hasonló principiumokkal, mint az első tejtermelő szövetkezetek. Egy dán paraszt nem egy szövetkezetnek, de 15—20 különböző szövetkezetnek a tagja: a tejet a tejtermelő szövetkezetnek szállítja, sertéseit a „húsfeldolgozó szövetkezetnek", gabonáját a „gabonaértékesítő szövetkezetnek" és így tovább. Bármily különösen hangzik: de manapság már „moziszövetkezetek", „színházszövetkezetek", mi több: „kocsmaszövetkezetek" vannak a parasztok kezén, de vannak konzervgyáraik, lakásépítő szövetkezeteik, sörgyáraik: mind szövetkezeti tulajdonban.

Előnyök és kötelezettségek

1773 óta a dán paraszt hosszú utat tett meg; ma, 1961-ben részese egyetlen hatalmas közösségnek: a szövetkezetnek. A szövetkezet a termeléssel járó alapvető munkán kívül minden egyéb gondtól megszabadítja a dán parasztot, lényegében még az elemi csapásoktól is, mert a biztosítást a szövetkezet intézi és vállalja, pontosabban: a szövetkezeti biztosító intézet. Ugyanígy gondoskodik a szövetkezetek pénzügyi helyzetének biztosításáról a szövetkezeti bankok légiója. A szövetkezeteknek kórházai vannak, nyugdíj intézményei és iskolái. A községekben orvosi rendelői, gyermekotthonai, stipendiumai a parasztfiatalok részére... Lényegében nincs egyébről szó, mint arról, hogy a parasztok *birtokosai a termelésnek, a termelő eszközöknek és az értékesítésnek.*

Az 1959-es statisztika szerint Dánia négy és félmillió lakosa közül 2,208.691 paraszt volt szövetkezeti tag. Magángazdák természetesen vannak: ezek inkább kísérletekkel, egészen sajátos növények termesztésével foglalkoznak vagy hatalmas üvegházaikban különös virágokat ápolnak. De paraszti munkáról, a szónak abban az értelmében, ahogyan azt Magyarországon értelmezik, itt már nemigen lehet szó: a dán parasztok földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozó polgárok, akiknek a biztonságáról a koppenhágai igazságügyi palota homlokzatán lévő felirat gondoskodik:

„Igazsággal kell országot építeni."

Vagy — vagy?

A világ a nagyüzemi gazdálkodásnak kétféle formáját ismeri. Az egyik formája a magántulajdonon alapuló nagybirtok, amely a grófé vagy bérlőé, az emberek kétharmada, háromnegyede pedig az ő cselédjük, napszámosuk. A másik fajta nagyüzem pedig a szocialista nagyüzem, ilyen a termelőszövetkezet is. Csak e két forma között lehet választani: vagy kapitalista nagyüzem, vagy szocialista nagyüzem. Azzal a módszerrel, amellyel a kisparaszt „megturkálta" a földet, nem lehet annyit termelni, amennyire szükségünk van.

Kádár János a szövetkezeti mozgalom fontos kérdéseiről. Népszabadság, 1961 február 5. A Népszabadság kiemelései.

Amit a parasztok vártak

Gondosan figyelembe vettünk minden körülményt és úgy döntöttünk, hogy tovább megyünk, befejezzük a tömeges szervezést. Ezt várták tőlünk a dolgozó parasztok, a munkások és a termelőszövetkezeti tagok is. Jól tudjuk, hogyha egy munkához hozzáfogtunk, azt be kell fejeznünk. Nem lenne abból semmi, ha egy ház háromnegyed részben már készen van, de tető nem kerül rá. Tavaly ősszel ilyen helyzetben volt a mi szövetkezeti mozgalmunk is, ezért előre kellett lépnünk. Most hazánkban a mezőgazdaság szocialista szektorának aránya már közeledik a 90 százalékhoz, és ahogy ez már nálunk szokás, hamarosan kitehetjük Hegyeshalomnál, a bécsi országút mellé a táblát: Termelőszövetkezeti ország.

Kádár János a szövetkezeti mozgalom fontos kérdéseiről. Népszabadság, 1961 február 5.

Dózsa Népe

A NEUE ZÜRCHER ZEITUNG március 5-i számában hosszú tudósítás jelent meg a magyar parasztság helyzetéről. A cikk először összefoglalja a kollektivizálás menetét, majd pedig azokról a nehézségekről szól, amelyekkel a Kádár-kormány jelenleg szembetalálja magát. Mindenekelőtt a mezőgazdasági munkaerőhiányról, különösen a fiatal munkaerők hiányáról. Mindenki, aki csak tehette, a városokba költözött a kollektivizálás elől. A másik nagy nehézség a cikkíró szerint, a szövetkezetek vezetőinek hozzá nem értése és példátlan korrupciója.

Ezután a cikkíró elmondja látogatását a *Dózsa Népe* nevű, Cegléd melletti szövetkezetről: *„A várszerű főépület voltaképpen hatalmas hombár, melynek tetején a szovjet csillag látható. Mellette két fedett tehénistálló, a kettő között egy újonnan épített, még nem használt nyitott tehénistálló, továbbá többszáz állat számára épült disznóól, pajták a mezőgazdasági gépek részére, valamint egy apró vezetőségi iroda. A háztetőkről csöpög az olvadó hó. Minden út feneketlen sárba fullad. Nem csoda tehát, hogy a magas csizma a parasztok és parasztasszonyok nélkülözhetetlen viselete. Köröskörül a lapos Alföld, itt-ott egy facsoport és a magyar Alföld oly jellegzetes parányi parasztházai, melyek csak keskeny ösvényeken közelíthetők meg. Ezeknek a parasztházaknak mind el kell tűnniök—magyarázza kísérőm, aki brigádvezetőként dolgozik itt. A földet meg kell tisztítani, hogy egy racionális nagyüzemi gazdálkodásra alkalmassá váljék. Arra a kérdésemre, mi történjék a parasztokkal, könnyedén azt válaszolja, majd lebontják a házaikat és a városban újakat építhetnek maguknak. Az agronómusok és a pártfunkcionáriusok nem sokat törődnek a paraszttal. Csak munkaerőnek becsülik, ha nyáron szükség van is rá, de télen maradhat nyugodtan a házában.*

Az új vezetőréteg érthetően büszke a hatalmára. Nagy terveket kovácsolnak: a marhatenyésztés megjavítását, kukoricatermelés növelését disznóhizlalásra — mint ahogy Hruscsov elvtárs megparancsolta —, valamint a disznóhizlalás átállítását zsírhozamról húshozamra. A szövetkezet tagjainak véleménye nem számít. Mintegy tucatnyi idősebb férfi állatgondozóként működik, egy már kora reggel enyhén kapatos csoportvezető felügyelete mellett, aki magas csizmában, vattázott bekecsben jár közöttük, s egy katonai irattáskát hord a mellén, méltósága jelvényeként.

Éppen az évi zárszámadás napján látogattuk meg a szövetkezetet. Vajon határozni fognak-e a parasztok valamit? Nem, egyszerűen közlik velük, hogy mennyi volt a terméshozam és ki mennyi pénzt kap egy munkaegységre. Nincs lehetőség arra, hogy valaki kritikát gyakoroljon vagy indítványokat terjesszen elő. Egyébként maguk a téeszcsék sem hozhatnak saját dolgukban határozatot. Teljesítőképességüktől független, utasítást kapnak a hatóságoktól, milyen tervet kell végrehajtani és részletesen előírják nekik, hogy az egyes üzemegységeknek mit kell termelniök.

Az egyéni paraszt számára ez az új rend nem egyéb, mint visszatérés a nagybirtokhoz. Függetlenül attól, hogy a paraszt szegény volt-e, avagy gazdag, ismét visszazuhant a napszámos státusába és névtelen, földtelen bérmunkássá vált brigádjában. Igaz, a kommunisták azt hirdetik, hogy társtulajdonosnak kell tekintenie magát, ennek ellenére a téeszcsében, melyet az állammal azonosít, nem úgy érzi magát, mint egy szövetkezetben, sem a szövetkezettel, sem az állami tulajdonnal nem azonosítja magát és a termelés sem érdekli különösebben. Az 1945-ös földreform, amikor az arisztokrácia birtokait felosztották és a parasztok földéhségét csillapították, ma már a múlt egy epizódjává vált."

Ezután a szerző röviden ismétli az 1953—58 közötti eseményeket, majd így folytatja: *„Ha az októberi események megismétlődnének, a parasztságnál manapság még sokkal erőteljesebb visszhangot váltana ki, s a parasztok, mint szövetkezeti tagok, nagyobb érvényt is tudnának szerezni akaratuknak. Ha régebben a parasztság egy része hajlandó volt is arra, hogy a kommunisták életszínvonal emelési ígéreteinek hitelt adjon, hogy a kultúrházak, orvosi rendelők építését, a villany bevezetését elismerően tudomásul vegye, úgy manapság, miután a paraszt földjét gyakorlatilag kisajátították, mindezzel már nem lehet hatni. A rendszer vidéken egyfajta ellenséges többséggel áll szemben, mely vár; a jobb idők eljövetelét várja."*

Itt állsz — és ott ül a haszon

Dolgozni mindig kellett, Ferenc József idejében és Horthy idejében is. Dolgozni most is kell. Nagy azonban a különbség: a múltban a munka eredményét elvitte a gróf, az uradalom, az apátság. Most viszont a munka eredménye a népé.

Kádár János a szövetkezeti mozgalom fontos kérdéseiről. Népszabadság, 1961 február 5.

Magyar Múzeum

2.

Ki volt E.O.S.?

„A szerkesztőséghez érkezett könyvek jegyzéke: Kossuth Lajos Élete és Kora; Kossuth: élete és kora; Kossuth: élete, kora és összegyűjtött beszédei; Kossuth Lajos összegyűjtött beszédei, élete és kora; Kossuth és a magyar ügy vezérei; A magyar ügy vezérei és Kossuth; Kossuth Lajos: Magyarország felszabadítója; Magyarország felszabadítója: Kossuth Lajos." 1851 decemberében a londoni könyvpiacon megjelent könyvek ilyen listájával tréfálkozik a *The Month* című angol vicclap, így karikatúrázza ki a szinte fantasztikus méreteket öltött angliai Kossuth-kultuszt. Persze a lelkesedés azután egy-két évre alaposan alábbhagyott. De 1854-ben, a krími háború idején a magyar ügy megint az érdeklődés előterébe került. Újra tömegével jelennek meg a magyar kérdéssel foglalkozó munkák. Szemben az előző évek gyakran pamfletszerű, gyorsan piacra dobott füzetecskéivel, immár alapos dolgozatok, komoly tanulmányok, gyakran testes kötetek ezek. Kimagaslik közülük egy vaskos, mintegy 600 oldalas könyv, „Magyarország és forradalmai a legrégebb időktől a XIX. századig. Kossuth Lajos emlékirataival együtt". Előbb részletes magyar történelmet ad, majd Kossuth fellépése után Magyarország történetét Kossuth élettörténetén keresztül. Ötletes, jól megírt könyv ez, derék kísérlet egy ország történetének bemutatására szabadságmozgalmai leírásával. Az elkövetkezett évtizedeken át valósággal forrásmunka volt az angol érdeklődők számára. Tekintélyét alaposan emelte, hogy a nagyhírű *Bohn Könyvtár*-ban jelent meg. Pontosabban a *Bohn Standard Library*-ben. Kitűnő könyvek társaságában: Milton, Lamartine, Schiller, Goethe és nagyszerű olasz írók munkái között.

A kötet első kiadásának angol címe így hangzik: *Hungary and its revolutions from the earliest period to the nineteenth century. With a Memoir of Louis Kossuth. By E.O.S. London, Henry G. Bohn... 1854. XX. 1—556.*

A könyv szerzője tehát nem nevezte meg magát. Egyszerűen három betűt használt: *Írta: E.O.S.* Szinte valami intellektuális S.O.S.-re emlékeztetve sürgeti ez a három betű a Kossuth-szakértőket és a magyar-angol szellemi kapcsolatok búvárait, hogy fejtsék meg a szerző kilétét! Ebben az igyekezetünkben nagy segítségünkre volt egy jól ismert amerikai bibliográfus, *Francesco Cordasco*, 1951-ben megjelent könyve a Bohn-könyvtárak könyvészetéről. A szerzőt ugyan nem tudta megállapítani, de megemlíti, hogy Bohn, *Lowndes* híres könyvészeti munkájának újrakiadásánál, e könyv leírásához odajegyezte, hogy szerzői a Horner-kisasszonyok voltak (the Misses Horner). Továbbvezetve a kutatás fonalát, megállapíthattam, hogy bizony több Horner nevű írónő szerepelt Bohn „háziszerzői" között. Ezekután szinte reménytelennek látszott az angol források alapján a szerzőt, helyesebben az állítólagos szerzőnők nevét megállapítani. Most azonban kezembe került Leonard Horner (1785—1864), a múlt század közepén jól ismert skót geológus levelezésgyűjteményének 1890-ben megjelent, de könyvárusi forgalomba nem került kiadása. Ennek, egyik lányához, Zsuzsannához (1854 október 29. Manchesterből) intézett levele, a többek közt a következőket tartalmazza:

Drága Zsuzsám,

végre befejeztem Kossuth Memoárod olvasását. Meg vagyok győződve arról, hogy késedelmemet nem fogod munkád iránti érdeklődésem hiányának betudni. Azonban mikor a könyv megjelent, épp Berlinbe készültünk... Nagyon érdekelt a Memoár és minél inkább megismerem Kossuthot, annál jobban lelkesedem érte. Az, amit te írtál, igazán csodálatraméltó; az elbeszélés világos és gördülékeny, a stílus épp olyan, ami helyénvaló és ott, ahol véleményt nyilvánítottál, vagy egyéni érzelmeidet fejezted ki, bátran, mérséklettel és méltóságteljesen tetted... Nem tehetek róla: mélységesen sajnálom, hogy munkád névtelenül történt publikálása következtében nem juthat számodra az az elismerés és tiszteletadás, mely bizony, sok ember véleménye szerint, igazán kijárna neked. Lehet, hogy mindez rendjén van, bár azok az érvek, melyeket édesanyád előadott, bizony nem győztek meg erről engem.

(Memoir of Leonard Horner... consisting of letters to his family... privately printed. London. Women's Printing Society. 1890. II. 242—244.)

Nem veszem továbbra igénybe az olvasó türelmét, hogy elmondjam mindazokat az érveket, melyek — egy-két ellenérv dacára — azt látszanak bizonyítani, hogy Horner lányai közül egyedül Zsuzsanna volt a kiadvány szerzője. Ami persze nem jelenti, hogy egyedüli szerző lett volna. Felhasznált valami Kossuth-emlékiratot, melyet vagy Kossuthtól, vagy Pulszkytól kapott. Talán német nyelven. Horner Zsuzsanna valósággal „Kossuth-specialista" volt a családban. Eljárt Kossuth előadásaira s ezek tartalmáról talpraesett levelekben tudósította apját. A Pulszky-familiával is szoros kapcsolatot tartott fenn. Jó tollú és széles érdeklődésű írónő volt. Fordított olaszból, megírta a nápolyi és szicíliai despotizmus történetét és egy tudós munkát is közreadott a görög vázákról. Milyen Kossuth-emlékiratot vett kézhez és mikor, mit használt fel belőle és mit nem, mindezekről e sorok írója nem nyilváníthat véleményt. A magyarországi Kossuth- vagy Pulszky-dokumentumokból. Horner Zsuzsával folytatott levelezés alapján, nyilván többet meg lehet állapítani. A szerzőség megállapításával a külföldön élő történész munkája véget ér. De kiindulva e könyv visszhangjából, szeretné felvetni azt a kérdést, vajon mik is voltak az akadályai annak, hogy a derék Hornerek akkori Angliájában 1848/49 magyar forradalmának egészen igaz és minden vonatkozásban őszinte képét megfessék, olyan képet, mely például március 15-ikét is a maga igazában bemutatja?

3.

Ami az angol könyvek nagy részéből kimaradt: 1848 március 15.

Leonard Horner idézett levelében azt is leírta, hogyan látta lánya könyvének elolvasása után Kossuth Lajos szerepét és a magyar szabadságmozgalmat. A Kossuth-kultusz megismerésére bizonyos érdeklődésre tarthatnak számot ezek a sorok. Őszintén, szigorúan magánhasználatra, saját író lányának vetette papírra őket ez a derék polgári intellektuel. A levél idevonatkozó része így szól:

A könyv elolvasása után szinte lehetetlen, hogy egy értelmes ember ne érezzen mélységes tiszteletet Kossuth iránt. Meggyőző motívumainak tisztasága, felvilágosodott hazaszeretete, kitartó, türelmes, töretlen szelleme és hogy a legnagyobb megpróbáltatások közepette igazi bátorságot tanúsított. Lehetetlen nem sajnálkozni amiatt, hogy egy ennyire igazságos és nemes ügy hajótörést szenvedett sok olyan embernek féltékenysége, határozatlansága és emberi gyengesége miatt, akikkel Kossuthnak együtt kellett dolgoznia; nem is szólva Görgeynek, ennek a nagy árulónak alávalóságáról... De mit mondhatok Ausztria kormányáról? Nem találok szavakat, hogy kifejezzem felháborodásomat e kormányzattal, vagy ama szörnyetegekkel szemben, akik alávaló és barbár kegyetlenkedéseinek eszközei voltak. A magyar háború minden borzalma egy emberre vezethető vissza. Mégpedig Metternichre, szinte rendszeresen kivitelezett igyekezetére, hogy Magyarország szabadságát elnyomja és az országot, belpolitikailag, igája alá hajtsa. Éppúgy, mint ahogy, szerintem, Franciaország szabadsága elvesztésének oka Guizot, aki megakadályozta azt, hogy a bankett-eken politikai kérdéseket tárgyalva, éljenek a szólásszabadság mérsékelt lehetőségeivel, s aki a francia kamarában lehetetlenné tette mérsékelt reformok bevezetését.

Leonard Horner Darwinnal levelezett. Résztvett fontos angol szociálpolitikai reformok végrehajtásában. A Geológiai Társaság elnöke volt, tudós humanista, „szekulárs" „evilágra" korlátozott értelemben. Valósággal típusa a múlt század közepi, a reformgondolathoz eljutott angol polgári értelmiségnek. „Igazságos és nemes ügy"-nek nevezte a magyar szabadságmozgalmat, amint hogy az is volt. Csupán az a feltűnő, talán nem is feltűnő dolog, hogy semmit sem látott meg a magyar forradalomból, ami — forradalmi... Részben azért is, mert minderről alig szól maga a könyv is melyben például hasztalan keresünk akár egy szót is március 15-ikéről. Azt hisszük, Horner levele megmutatja, hogy éppen az ilyen mérsékelt reformer, alkotmányos érzelmű rendbarát, szenvedélymentes reformer angol polgárok miatt volt tanácsos (már mint politikailag tanácsos) az egykorú könyvekből és Kossuth-ábrázolásokból sok mindent kihagyni. Jobb volt, vagy jobbnak látszott hallgatással mellőzni a pesti ifjak szociális elképzeléseinek részletes leírását, a francia forradalom hatását, Petőfi forradalmi líráját; igen: 1848 március 15-ikét. A Nagy Száműzött arcáról valami szellemi kozmetikával eltávolították az angol publikum elől a forradalmi szenvedély kitüköröződését, mely zavarhatta volna a polgári Angliát. Mint ahogy a Dorian Gray arcáról eltüntetett ráncok egy portrén jelennek meg, úgy rajzolódtak ki a szenvedély és forradalmi láz kifejezései nem ugyan Kossuth, hanem magyar politikai ellenfelei arcképein... Ennek a célirányos, politikai piktúrának mestere Pulszky Ferenc volt. Ha már Wilde regényét idéztük: valósággal valami „tudatos" Basil Hallward volt ő: mérsékelt, türelmes, rendtartó, alkotmányos, szenvedélymentes polgári örökifjúságot kölcsönzött az élő Kossuthnak. A kevésbé rokonszenves, a „forradalmi" vonások lassanként ott settenkedtek más 48-as szereplők arcképein... Persze Kossuth Lajosnak magának is kellett, akarva-nem akarva, ülnie ezekhez a portrékhoz. Főleg mikor az angol jobboldal őt ábrázolta fékevesztett forradalmárnak! Pulszky hamarosan rájött arra, milyen hasznos „történeti anyag" Kossuth állásfoglalása Pozsonyban a márciusi ifjak küldöttségével szemben. Ez azután valósággal lehetetlenné tette, hogy az általa informált könyvekben március 15 igaz jelentősége kibontakozzék. Annál többet lehetett olvasni Kossuth és a márciusi radikálisok ellentétéről. Itt van például (a sok közül) egy jellemző „analízis", mely 1851 május 22-én hangzott el Albert J. Mott liverpooli, Chatham Társaság-beli, előadásán.

1848 március 13 és április 11-ike között a pozsonyi Diétának elég sok tennivalója volt azzal, hogy a már régen követelt reformokat törvényerőre emelje... Ugyanabban az időben nem azonosították magukat ama sokkal szélsőségesebb türelmetlen reformerekkel, akik (bár nem voltak sokan) elég erősek voltak ahhoz, hogy a király koncessziói ellenére a közrendet veszélyeztessék. Ennek a pártnak iniciatívájára Pest lakói olyan kérelmeket terjesztettek elő, melyek, ellentmondást nem tűrő fogalmazásban, lényegileg forradalmiak voltak. Kossuth ezeket nagyon megleckéztette a Diétán s figyelmeztette őket, hogy a nemzet elég erős arra, hogy megsemmisítsen minden olyan várost, mely diktálni merészkedik a többinek. A türelmetlen Pest tehát ellenőrzés alá került s nem bontotta meg a békét. Szerencsésebb lett volna Franciaország számára is, ha parlamentje ilyen méltóságteljesen viselkedik...

(Albert J. Mott: The Hungarian War... Liverpool, 1851. 28.)

A francia forradalom eseményeinek hatása alatt élő, a vörös forradalomtól, majd annak reakciójától félő angol polgárság felé hangzottak el ezek a szavak. Sok-sok magyar tárgyú angol cikk és könyv ismétli ezeket. Horner Zsuzsanna is nagyjából úgy ír, mint Mott; de persze több tapintattal és női ízléssel említi meg Pest és Kossuth ellentétét. 1848 március 15-ikéről azonban egy szó sincs, mint ahogy egész feltűnő módon hiányzik ennek a napnak leírása több, fontos magyar történeti munkából. Az informáló emigráció egy részének politikai elgondolása következtében történt ez így.

A „politikai emigráció" kifejezést használhatjuk az ötvenes években. Tény, hogy szoros értelemben vett „írói emigráció" nem volt akkoriban Angliában. Voltak azonban páran, kiknek érdeklődése elsősorban irodalmi volt. Akik buzgón tanulmányozták a magyar irodalmat, s akik az angol közönséghez szólva, a magyar forradalom és a magyar reform lényegének megmutatására elsősorban magyar irodalmi alkotásokból indultak ki. Versek vagy versszakaszok tarkítják (persze angol fordításban) például egy idegenből Magyarországra sodródott angolt tanító nyelvmester fiának, Szabad Imrének, „Hungary" című, 1854-ben megjelent művét. Ebben az „irodalmi" Magyarország-ábrázolásban már közel két oldal olvasható március 15-ikéről „a magyarországi ügyek új rendjének manifesztálásáról", Petőfi szerepéről, Táncsics és a román Murgó kiszabadításáról és a márciusi pontokról... (280—81.) Petőfi korai méltatóját, Jókai Mór első színvonalas angliai fordítóját (akinek a Jókai-kötethez írt bevezetőjére az Irodalmi Ujság 1958 október 1-i számában már felhívta a figyelmet), azaz az irodalom szemléletén épült magyar emigránst már nem feszélyezték „politikai" megfontolások.

Az 1849 utáni magyar emigráció történetéről szólva, a „politikai" és az elsősorban „kulturális" meg „irodalmi" érdeklődésű csoport tevékenységének szétválasztása elengedhetetlen előfeltétel, ha az akkori emigráció munkásságát a maga igaz voltában akarjuk megismerni. Mindkét csoport a nemzet javát akarta és az elnyomott magyarságért küzdött. Az elsősorban politikai beállítású emigránsok állandóan és szükségszerűen a pillanat nagyszerű lehetőségeire és az ezekből folyó politikai követelményekre gondoltak. Ennek megfelelően alakult múltszemléletük; és a magyar forradalomról vallott felfogásuk néha szükségképpen korlátozódott. Nagy írók nem éltek az emigrációban. De — mint mondottuk — voltak nagy magyar írók művein felnevelkedett „szellemi emberek". Költőket ismertek és költőket ismertettek. Bármit is parancsoltak a pillanat követelményei, ők megtanulták az íróiktól, hogy a teljesnek vélt és öröknek vélt igazságot kell kimondani. Nem rettentek vissza a forradalmi lendület bemutatásától sem. Szenvedély és alkotás viszonyát íróik munkáin keresztül másként látták, mint a derék, kiegyensúlyozott angol polgárok. Nagy írók neveltjei voltak: meglátták 1848 március 15-ike jelentőségét. Az írói bátorság sok-sok példáját szemlélhették: meg is merték írni azt, amit igaznak tartottak. 1848 március 15-ike nem maradt említetlen az emigrációban, még ha sok-sok angol és magyar könyvből ki is kellett maradnia e nagy nap jelentősége felismerésének.

Iványi-Grünwald Béla

SÁRI GÁL IMRE versei

TI UTÓDOK

A
vaskor
barmai, mil-
lió és millió gép
morog, száguld, dohog.
Rakéta-repülők a
nyilaink. A világ-
got a levegő-
be sugárzott
elektron-rács szeli ketté. Radar vezetékek
kúsznak az utakon, másutt ernyőik forognak.
— Micsoda kelepcék!
Műbolygók üldözik a holdat. Hé, ember, mit ülsz
most meg őshüllőid vicsorgó krokodilusok,
undok orszarvúak vadászataitól elesve, a kipusztult vadmocsarak s gigászi páfrányok helyén. Új szörnyetegeket csinálsz magadnak vasból, fémből és mikronjaiból az érceknek s maholnap talán önmagadat is szét tudod bontani és összerakni, miként a karórát, mivel műhelyedben már embervérképletek leírásai lógnak. S készítesz műbelet és szívet is gyártasz. Még agyvelőt is, s akkor megváltod a butaságot. Meglátjátok ti utódok ez lesz a jó világ.
Nem fáj többé az okosság, mert ma még ez a legnagyobb betegség.

AMERIKA

Autó és autó minden ház
e- lőtt.
Ez a há-
zi állat.
Így állnak nálunk otthon tehenek, borjúk, ökrök a mezőről jövet, kapunyitást várva. — Vagy hatalmas templomcsarnokok az utcák motor-bálványokkal ...Autók és autók a lábak itt. E világban ülve jár az ember. Száguldó gépcsorda ez az egész földrész. Ez az egész föld-
rész.

VITA

Az erotikus irodalomról

Az Eros vitához, mint fizikai munkás, ha hivatlanul is, szeretnék hozzászólni.

Be kell vallanom, hogy előbb olvastam Kuprin „Vöröslámpás negyed"-ét és Elze Jerusalem „Szent Skarabeus"-át, mint Tolsztoj „Karenina Anna"-ját, Zola „Nana"-ját és Anatole France „Bonnard Szilveszter vétké"-t. Azóta közel félévszázad zajlott le. És vajon ki ismeri az első két művet és ki olvassa azokat (bár azok nem nélkülözik teljesen a művészi kifejezés szellemét), míg a másik három mű ma is a világirodalom ismertebb és olvasottabb remekei közé tartozik.

Fenyő Miksa, amikor Schopenhauert idézi: „A nők az anyaságot milyen vonzó méltósággal viselik a nagy nyilvánosság előtt is és mennyire elképzelhetetlennek tartanák a feltevést, hogy előidéző mozzanatát a nyilvánosság előtt bonyolítsák le" — akaratlanul valami fejlődést igazol. Ez kiderül, ahogy az idézetet kommentálja: „A néma konvenció döntött így s valami túl a konvención." Nem szorul bizonyításra, hogy a hangsúly a „valami"-n van, ami a konvención túl van. Én ezt a nagyon pontatlan meghatározást, ezt a „valami"-t, az emberrel együtt növő etikai és esztétikai érzéknek nevezném. Mert hogy a beláthatatlan múltban a gyermeknemzés, a szexuális élet lefolyása a nyilvánosság előtt történt, az annyira valószínűnek látszik, mint ahogy ma egy másik funkciónkban magunkra zárjuk a WC. ajtót.

Semmi sem áll tőlem távolabb, mint holmi szovjet-puritanizmus igazolása, de az ósdi-kereszténységnek az erotikát és a szexualitást szemforgató tagadása az Eros problémájának éppen olyan torz beállítása, mint ahogy modern korunkban az annak glorifikálása és bálványozása.

Párisban a múlt évben a „La Dolce Vita" film körül széles vita zajlott le. Voltak szélsőséges felfogások. Egyik az erotika és szexuális élet problémáinak mindennemű bemutatását károsnak tartotta, míg a másik a teljes nyíltságot tartotta helyesnek. A többség a művészi, etikai, esztétikai ízlés korlátai közötti bemutatás mellett volt. Hogy melyek azok a művészi —etikai — esztétikai ismérvek, amelyek a bemutatást biztosíthatják, erre az egyik író így felelt: „ils sont aussi difficiles a saisir qu'une savonnette dans une baiguvise". Francia mondás, hogy a szellemességben néha elsikkad a valóság. Mert igaz, hogy a fürdőkád vizében szétmáló szappant nehéz kiválasztani, de csak ma nehéz, — mint a holdba való utazás — de holnap...?

Három éve, hogy a francia könyvkereskedők kirakatainak főhelyén egy könyv díszelgett: „Les trippes son solcil", ami magyarul azt jelentené: Pacalok a nap alatt. A könyv képes borítékján egy fiatal félmeztelen néger pár borult egymásra. A pacalt egyes vidékek ízlése szerint fűszerezik, de mindegyikben a zselatin az összefogó anyag. Ha ezt a zselatinnal fogyasztott pacalt kiteszik a napra, az felolvad és undorító maszat lesz belőle. Ez lett a regényből és a belőle készített filmből is.

F. Sagan-nak viszont sikere volt a „Bonjour Tristesse" című regényével. Három vagy négy hónapja olvastam egy statisztikát, miszerint a „Bonjour Tristesse" eddig 21 nyelven jelent meg és 3 millió példányszámban. Ezzel szemben, Proust „A la Recherche du Temps Perdu" című könyve csak 9 nyelven és nem érte el az 1 millió példányszámot sem. Ha valaki a látványos statisztikai számokból akarná megítélni a két írói munka művészi értékét, akkor szintén eljutna a pacalhoz.

Ha a modern város őrült forgalmában át akarunk jutni az utca túlsó felére, akkor kénytelenek vagyunk figyelembe venni a vöröslámpa figyelmeztetését: „Attendez pietons". Ha az Eros körüli vita is felállít egy vöröslámpát, ami figyelmeztet az erotika hulladékaira és szemeteire, akkor minden érdem az Eros vitáját elindító Fenyő Miksát, a vitának helyet biztosító szerkesztőséget és a vitához érdemlegesen hozzászólókat illeti.

Zentai Nándor (Páris)

EROS AZ IRODALOMBAN

Fenyő Miksának az erotikus irodalom sokat vitatott kérdéséről szóló, az *Irodalmi Ujságban* megjelent érdekes, gondolatébresztő cikkéhez szeretnék hozzászólni.

Fenyő alapvető megállapításával, hogy Erosnak helye van az irodalomban, csak egyetérthetek; az Énekek Énekén, Horatius, Ovidius, Boccaccio, Goethe, Verlaine, Baudelaire, Ady erotikus írásain, a Biblia és Shakespeare szókimondásán vagy Aristophanes, Rabelais, Balzac és Zola drasztikumán csupán az eldugult korlátoltság háborodhat fel. Én a tilalmak dolgában még odáig sem mennék, mint Fenyő; szerintem a drámában, vígjátékban és a filmben is — akár legmerészebb formájában — helye lehet az erotikának, ha emelkedett művészi fokon jelentkezik.

(Más gyakorlati és pedagógiai kérdés, hogy a nézők középszerű többsége ezt megütközés nélkül nem venné be.)

Én ezen a területen csak azt a tilalmat látom, amit Lőwy Árpád, a trágárságnak és a drasztikumnak ez a tehetséges, mulatságos írója így fejezett ki:

Azért annyit mondok
ifjú népem
Disznókodni szabad
de csakis szépen.

Szerintem az írót ennek az egyetlen szabálynak kell kötni, akár a nyílt szókimondásban, akár a célzásos sikamlósságban nyilatkozik meg a „disznókodás".

Persze itt nagyon nehéz éles határvonalat húzni, pontosan megérezni, hogy a „disznókodás" mikor szép és csúnya. Az erotika és a drasztikum tartománya veszélyes, elaknásított terület és aki nem jár ott biztosan, annak azt ajánlom, hogy kerülje el.

Minden a tálaláson múlik, az erotika nagyszerű borsos ételei gusztustalan tálalásban undorító moslékká válhatnak.

Itt meg kell említenem, hogy a magyar irodalomban (otthon és itt is) újabban lábrakapott a modoros szókimondás álmerészsége, amely egyes szavakat a jellemzés szüksége és ereje nélkül pusztán azért mond ki, mert már lehet. Szerintem ez céltalan és valóban ízetlen jelenség. Szabó Dezső sem vált nagy íróvá azzal (amennyiben nagy író), hogy a hátsórészt nevén nevezte.

Summa summarum: az írót az erotika és a drasztikum kifejezésében egyedül a művészi ízlésnek kell szabályoznia, amint bármely más tárgy, történelmi, társadalmi vagy szellemi probléma feldolgozásában is.

Eszembe jut Wilde ismert mondása: *„Nincs erkölcstelen könyv, csak erkölcstelen ember"* — pontosabban szólva, a rossz könyv mögött rejlő igazi erkölcstelenség az, ami ártalmas.

Feltolul egy gyakorlati kérdés: vajon a sekélyesen erotikus, a pornográf irodalmat be kell-e tiltani? Én mint megrögzött szabadelvű, ennek sem vagyok híve már azért sem, mert a prüdéria sokszor túl könnyen indokolatlanul süti az erotikus szellemi termékekre a pornográfia bélyegét. *„Nem vagyok prüd, de..."* — hányszor hallani ezt a mondatot és úgy vettem észre, hogy emögött többnyire rosszhiszemű és ostobán erőszakos prüdéria húzódik meg. A valóban pornográf szellemi termékek elburjánzása ellen a megfelelő formák között védekezhetünk, tarthatjuk magunkat távol tőlük.

Ebben a dologban csak egyféle ellenállást tudok őszintén méltányolni: az ideges érzékenységből fakadó kényességet, az ilyen embert vandalizmus lenne erotikával vagy brutális szókimondással traktálni.

Mert barbár és értelmetlen dolog a dohányzást és a szeszesitalt tiltani annak, akinek jól esik, de még barbárabb és értelmetlenebb rákényszeríteni arra, akinek nem kell.

Kosztolányi Ádám

Fejetlen és befejezetlen beruházások

A budapesti Közgazdasági és Jogi Kiadó „A beruházások és felújítások finanszírozása" címmel Naményi István szerkesztésében kézikönyvet jelentetett meg a beruházásokkal foglalkozó szakemberek számára. A könyv érdemi része Keleten és Nyugaton egyaránt csak a profik szűk körét érdekli. Az előszót azonban minden politikával foglalkozó s a hazai fejlődés iránt érdeklődő embernek érdemes elolvasni.

Az előszó tárgyilagos elemzésnek veti alá — a beruházási szakember szemszögéből — a Rákosi-féle korszak gazdasági örökségét s vázolja, hogy milyen helyzet előtt állott ebben a tekintetben Kádár János kormánya — s milyen helyzetben állott volna természetesen Nagy Imre kormánya is, a forradalom konszolidációja esetén.

Az előszó szerzője szerint a bajok lényegében arra vezethetők vissza, hogy az MDP II. kongresszusa 1951-ben a tervelőirányzatokat túlzottan megemelte. Ez nem új. Nem új az a megállapítás sem, hogy a KB 1953 júniusi határozata e bajokon volt hivatva segíteni, éspedig az életszínvonal emelése, az akkumuláció (felhalmozás) csökkentése és a népgazdaság ágazati struktúrájának korrektúrája révén. (A határozat szövegét mind a mai napig nem hozták nyilvánosságra.) Új ezzel szemben az a megállapítás, hogy a Nagy Imre által a parlamentben meghirdetett kormányprogramnak az *alapja* a (Moszkvában Malenkov, Molotov, Hruscsov és Berija „tanácsai" alapján szerkesztett) júniusi KB-határozat volt. Ismeretes, hogy Rákosiék 1955 márciusa és Kádárék 1956 novembere után azzal érveltek, hogy a júniusi határozat helyes volt, de azt Nagy Imre kormányprogramjában önhatalmúlag eltorzította. A kézikönyv előszavában szintén a júniusi határozat eltorzításáról van szó, de éppen ellenkező előjellel: *„Nem a határozaton, hanem annak végrehajtásán múlt, hogy a hibák kiigazítása nem történt meg."* Továbbá. Míg a párthivatalos kortörténetírás arra az álláspontra helyezkedik, hogy az 1956 júliusi KB-határozattal gyakorlatilag minden probléma megoldódott s forradalomra ok már igazán nem volt, az előszó szerzője sokkal óvatosabban, tartózkodóbban fejezi ki magát: *„A végrehajtásban mutatkozó huzavonát a párt 1956 júliusi határozata akarta lezárni."*

A kézikönyv előszava néhány nagyon érdekes adatot tartalmaz a gazdasági fejlődésről:

A júniusi határozat alapján meghirdetett kormányprogram különösen a gépi és az építési beruházásokban okozott erős „hullámzást". Így 1954-55-ben (1953-hoz viszonyítva) a beruházások össz-volumene egyharmaddal, az ipari beruházások volumene 40 százalékkal csökkent, a mezőgazdasági beruházások volumene az 1953. évi 13.2 százalékról 1955-ben 23.8 százalékra, a kommunális beruházásoké pedig egyidejűleg 70 százalékkal emelkedett. Ennek következtében például a mezőgazdaság 1954-ben 4,556 és 1955-ben 6,613 traktort kapott — az 1953. évi 816 traktorral szemben.

Rákosiék elhanyagolták a hagyományos magyar iparágak (híradástechnika, műszeripar) fejlesztését. Az alumíniumipar termelése pedig azért nem lehetett gazdaságos, mert Rákosiék lemondtak az alumínium félkészárú- és készárúgyártásról és kizárólag az energiaigényes tömbalumínium gyártására rendezkedtek be.

Roppant költségekkel villamosították a Budapest—Hatvan vasútvonalat, bár a meglevő Budapest—Hegyeshalom vonalra sem volt elegendő villanymozdony.

A tiszapalkonyai hőerőmű telepítésénél megfeledkeztek arról, hogy a borsodi szénbányák az erőművet nem tudják ellátni, úgyhogy a szenet Nógrádból kell Tiszapalkonyára szállítani.

A beruházások üzembehelyezésénél az időponttúlhaladás átlagban 30 hónap. „Csúcsteljesítmények": a balinkai mintabánya a tervezett üzembehelyezési időpont után két évvel 21 százalékos, a mályi téglagyár a tervezett üzembehelyezési időpont után három évvel 61 százalékos, a helyőcsabai Cement- és Mészgyár és a Tiszamenti Vegyimű két évvel a tervezett üzembehelyezési időpont után 90 százalékos kapacitással dolgozott.

A költségszintmeghaladás a tervgazdaságban átlagban 40 százalékos. „Csúcsteljesítmények": a zalaegerszegi tejüzem az előirányzott összeg 2.6-szeresébe, a sarkadi kendergyár és az Elektronikus Mérőműszerek Gyára az előirányzott összeg 2.8-szeresébe, a soproni Épületasztalosipari Gyár az előirányzott összeg 3.2-szeresébe került.

1950—53-ban a tervezett 82.8 milliárd forint helyett csak 66.2 milliárd forintot tudtak beruházni; a ténylegesen üzembehelyezett beruházások értéke ezzel szemben csak 55.6 milliárd forint, azaz az eredetileg tervezett beruházási összvolumen kétharmada.

Az üzembe nem helyezett beruházások aránya (az összes beruházások százalékában kifejezve) 1950—53-ban 17.5 százalék, 1950—57-ben 12.8 százalék volt.

Az üzembe nem helyezett beruházások értéke az év végén 1949-ben 0.4 milliárd forintra, 1957-ben 11.6 milliárd forintra (és 1958-ban 10.8 milliárd forintra) rúgott. (A hároméves tervről szóló hivatalos jelentés erre vonatkozó adatot nem tartalmaz.)

1957 december 31-én az üzembe nem helyezett beruházások állományának 37.7 százaléka volt 1956 előtti beruházás.

Az építőipari beruházások kivitelezési ideje 1955 októberében a „műszakilag indokolt kivitelezési idő" 2.36-szerese, 1957 szeptemberében pedig 2.99-szerese volt.

1953 júniusa óta lényegében nincs távlati tervezés. Az éves tervek tervszámait évente átlag háromszor változtatták.

*

A magyar Központi Statisztikai Hivatalnak a hároméves terv teljesítéséről szóló jelentése szerint a beruházási fronton a helyzet jelenleg a következő:

„A beruházási tevékenység nagyméretű fejlődésével nem tartott lépést a beruházások előkészítésének és végrehajtásának színvonala. A tervezők sok esetben nem gazdaságos megoldásokat választottak. A kivitelezők sem fordítottak minden esetben elegendő gondot az építési és gépi beruházások szállítási határidejének összehangolására, a gazdaságos megoldásokra, a határidők betartására. Mindezek eredményeképpen a beruházások üzembehelyezése elhúzódott, a megvalósított beruházások egy része többe került, mint amennyit előirányoztak és a kivitelezés minősége néhol feleslegesen fényűző volt, néhol nem felelt meg a korszerű követelményeknek. Különösen sok esetben volt késedelem a gépi beruházások üzembehelyezésénél."

*

Naményi István, a Beruházási Bank vezérigazgatója a Népszabadságban (1961 január 14.) bejelentette, hogy Lábatlanban megdöntötték a kerettúllépés magyar rekordját: *„A Lábatlani Épületelemgyárra hozzávetőlegesen hétszer annyit költöttek, mint ahogy eredetileg tervezték."* A „Nyugat-Magyarországi Fűrészek" elnevezésű üzem ezzel szemben az eredeti költségelőirányzatnak csak a háromszorosába került. — Az úgynevezett „értékhatáron felüli", azaz a nagyobb beruházások az 1959. év első felében Naményi közlése szerint átlagban 30-35 százalékkal kerültek többe a tervezettnél.

Tordai Mihály

HORVÁTH ELEMÉR versei

VÁZA

A szemüveg mögött elhervad hirtelen
a számok szigora
könyörül az idő
titokzatos kereke visszatér
s mámorukat feloldja a kristály alól
Az elbűvölt pupilla csapásaiban
vonulnak táncolva
elől a meztelen fiú
s a fül mellett a kancsó hajlatán
kezében fallusszal a lány

ODISSZEA

Mielőtt gyűrűbe fogtak volna a légiók
kiosontam a nyugati kapun
iszákomnál súlyosabb volt a félelem
hátam mögött Damaszkuszig követtek a hírek
aztán a keserűbbje kiürült túléltem bánatom
Milétosz jóvoltából
Efezus jóvoltából
Korinthusz jóvoltából
ma már zavartalan virágzik tömjénüzletem
s a sinai kemény láthatatlan helyett
szívemben véremben a hórák hugai

VESZTA-TEMPLOM

Alighogy hiúságtok álomba merül
megoldja nyelvemet az éjszaka

Érzem ereimben nyugtalanságomat
az idő lükteti oszlopaim
szél ér s autók reflektora

S nem tudom ismerős ez a moraj
árasztja lélegzetemet
S minthogyha ébrednék
eltölti köveim a kettős sugarú
hűség
a gyöngéd mécs a halandó saru

SIMON SÁNDOR verse

MÁSODPERCEK ZONGORÁRA

Anyát szeretnék magamnak.

Reggel iskolábamenésre sürgetne és friss,
jószagú inget adna rám.
Az ebédnél felvágná a húst a tányéromon
és segítene kezet mosni.
Este mesét mondana az ágynál, hogy elaltasson.
Játék közben szerzett sebeimet kimosná és bekötné,
megcsókolna és letörölné a könnyeimet.
Ajándékokat venne nekem, lábbal hajtható autót,
s az elveszett ólomkatona helyett másikat.
Szeretne és játszana velem a kertben.
Sétálni mennénk.

Laboratóriumban születtem azonban képletek
szerint.

Hatan voltunk, összekapaszkodtunk, mint a láncszemek,
s így jártuk be az ország nagyobbik felét.
A folyókat szorosra fogott tenyerekkel átúsztuk.
A szakadékon átrepültünk. Hatszor két láb rúgott
az innenső meredekségbe s a túlsó félen rugózva,
játszva leértünk, a legkisebb erőlködés nélkül.
A hegyeken mosolygó vidámsággal keltünk át
és gyerekes ábrákat karmoltunk zsebkésünkkel a sziklák falára.
A szállodában azonban rá kellett írnunk nevünket
és adatainkat hat egyforma, halványkék kártyára
s el kellett engednünk egymást. Az éjszaka közepén
magamra maradtan léptem ki a kapun, nem bírván elviselni
a szobámban kiakasztott listát, melyre a bútorok száma
és méretei voltak rávezetve. Megindultam már nem tudom
melyik irányban, s öt társam helyett cipőim
magányos kopogása kísért csak.

Hetvenkét éves lettem, mikor arra gondoltam,
leírom ezt úgy, ahogy történt.

KISDY TAMÁS

A KASTÉLY

Sok-sok évvel ezelőtt, még a háború alatt kerültem külföldre valami ösztöndíjjal. Apa írnokoskodott egy szerény állami hivatalban. Kisemberek voltunk, bár a hagyományok szerint kutyabőrös kisnemesek. A családfán valahol egy osztrák báróné is ücsörgött. Apa se tudta, hol és hogyan, de azért így félig ismeretlenül is öntötte reánk bűvös sugarát, mint a nyári fellegek közt bujkáló hold sarlója. A színjelesnek kijutó stipendium szép megélhetést biztosított a francia nyelvű, svájci városkában. A kultúrházban éltem, melyet az állam rendezett be egy Lajos-korabeli villában, kertre nyíló szobám volt régimódi, magas ablakokkal, empire íróasztalom és modern, folyóvizes mosdóm, a menzán étkeztem s az intézményünket vezető magyar báróné nemcsak a nyári fellegek közt, kísértetképpen, hanem hús és vérben is közöttünk volt mindennap, noha istenbizony vékony seprűnyélként. Lassan lekopott rólam a kisváros, a vidék: kivakaróztam. Társadalmi tapasztalatlanságomat s nevelésbeli gyengéimet eszem, fogékonyságom, vagyonomat az ösztöndíj, származásomat meg ez az újfajta öntudat pótolta, mely a családfán hiányzó bárónékat a valóságban látta meg, így nemsokára nemcsak szokásaimban, hanem kinézésemben is a külföldön tengődő úri fiúkhoz hasonlítottam: svájci ismerőseim engem is holmi kastélyos embernek néztek.

Én kötelességszerű nyíltsággal vallottam meg az igazat. Elmondtam, hogy gyermekéveim nyarait ugyan az Alföldön, anya földecskéjén töltöttük, de nem volt itt bizony se uradalom, se kastély, csupán egy kisebbfajta tanya, húsz hold föld, gyümölcsös, szőlő s a gyérszámú gazdasági épületek, az istálló, pajta és présház mellett egy szegényes paraszthéz s mi ebben a málladozó, kékre mázolt vályogépületben laktunk.

A zsúpfedél alatt sütőkemencés konyha és két döngölt földű, dohos szobácska húzódott meg, a vendégszárnyat a ház hosszában futó tornác, az akasztós előszobát pedig festetlen falapjaival a keskeny fenyőfaszekrény pótolta, ahol anya kötényei meg a cirokseprűk lógtak. Józsi bácsi szabad ég alatt hált, ha meglátogatott bennünket.

Józsi bácsira külön kitérek: úgy hortyogott a földre kitett szalmazsákon, hogy a csillagok is vihorászva sereglettek össze s augusztusban hármasával estek hozzá hosszú csillámhajukkal. De talán azért ébredt a piros arcú öreg mindig fiatalos, gyermekes rajongással. Nehéz helyzetekben is megtartotta derűs jó kedélyét. Emiatt szerettük annyira. Ha vihar közelgett, ment és azt mondta: — Józsi bácsi majd elkergeti a jeget... — S valahogy valóban mindig el is kergette.

Ő tágította ki elsőnek a házat. Az ebédlő egy-kettő a nagy diófa alá került, két földbevert lóca s egy hosszú, viaszosvászonnal leterített faasztal alakjában, nappali szobának meg pár nádszéket kopácsolt össze a diófa másik oldalán. Itten helyezkedtünk el, ha vendég érkezett, vagy vasárnap, mikor apa meg Józsi bácsi feketekávénál gyújtott szivarra.

Eső idején hamar egymásra kellett dönteni a féltett székeket. Józsi bácsi itt hunyorgott és huncutul anyára pislogott: hogy lecsurogjon róluk a víz, mint a békésen ölelkezőkről az élet rossza... — aztán meleg nevetés gurgulyázott benne. Józsi bácsi tudta, mennyire szerették egymást a szüleim.

Bár szép emlékek voltak ezek, ritka egyetértésben élt a család a tanyán — Józsi bácsi szerint, mint szavak a rímdobozban—,kastélyról sohasem volt szó. Mindenki tevékenykedett, anélkül azonban, hogy ezt munkának neveztük volna. Mi, gyerekek is, mint az apró ige, mindenütt segítettünk: öntöztünk, gyümölcsöt szedtünk, a fára másztunk vagy begyűjtöttük a földekről az érett dinnyét, anya a házimunka mellett gyomlált, füveket tépett, apa felügyelt, rendelkezett, Józsi bácsi pedig, mint igazi főnév, diadalmasan vállára emelte a szállításra kész kosarakat és sorban a várakozó szekérre rakta.

Mindezt a meghatottság hangján beszéltem el. Hallgatóim nevettek, meghatódtak, mulattak a jóízű mesén, volt, aki eredetinek találta az „efféle füsteregetést", csak éppen hinni nem hitt nekem senki. Fejükbe vették, hogy kastélyos ember vagyok és tovább is csökönyösen kastélyos embernek néztek.

Elmondtam nekik szegény Józsi bácsi szomorú végét is. Méhrajzás idején a létrára hágott a szilvafára csüggeszkedett raj után: — Én majd lehozom őket... — de mikor már húzta ki a kését és vágta volna, megingott alatta a fene létra s minthogy naivan bizakodó természetével sose csatolta magára a méhrostot, az ágról lefejtett raj a kosár helyett csupasz arcába zuhant s a megijedt méhek nem tudták, hogy Józsi bácsi, csak érezték bőr, emberi bőr és szúrták, szúrták, vakul, gonoszul, a védekezés beléjük oltott ösztönével.

Bedagadt szemmel, pofával, kéken, a felismerhetetlenségig elferdülve szállították kórházba: — Nem történt semmi, nem történt semmi, csak egy kis szépséghiba... — hajtogatta, de a szekéren már üvöltött fájdalmában s ott fúlt meg bedagadt torkával, mielőtt a városba értek.

Minket gyerekeket egészen feldúlt, felforgatott ez a tragikus baleset. Sehogy se akartuk megérteni, hogyan lehetséges, hogy ez a mindenkin segíteni tudó, jó, jó ember ennyire nem tudta elhárítani magáról a csúnya végzetet s ily kegyetlenül hal meg. Ma inkább értem a kapcsolatokat: a másért való önzetlen kiállás, a gyanútlanság, a nemes jószív, meg kell az ilyenért fizetni az ellenségekkel telt világban!

A hallgatóság szemeiben könny csillogott, látták szegény Józsi bácsit, de folytathattam volna másnap reggelig, hinni akkor se hitt volna nekem senki. Tovább is mesének vették a való történetet.

Pedig hát istenbizony csak egyetlen egyszer lódítottam s azt se lefelé, hanem ellenkezőleg. Úgy volt ez, hogy szegény Józsi bácsi halála után rémségesen unatkoztunk s szórakozás után sorvadozva, nyulak kellettek volna. De a házinyúlnak akkor még nem volt rendezett piaca s anya a világért se tett volna édesnyúl pecsenyét az asztalra: — Nekem nem kell a cukrozott hulla —, jelentette ki kategórikusan, luxusnak meg drága lett volna a nyúl. Így sose láttuk meg a csirkeól mellett az áhított nyúlládákat. Ez nagyobb fájdalom volt, mint hittem, s lelkemben sebes, mély nyomokat hagyott. Mostani lódításommal kárpótoltam magam. Persze nem durván nyulakat, — hiszen a hajam tövéig lángoltam volna a házinyúl említésére: — finomabb lelki tapintattal libákat komponáltam a csirkeól mellé.

S alig hogy a liba szó kiesett a számon, rögtön mérhetetlen izgalom szállott meg. Élénk színekkel ecseteltem a buta gágogást, mutattam a beképzelt, ingadozó járást és magyaráztam, mint tömködtük esténként a bárgyú majorságot a májat kitágító vörös agyagsárral. Nyomkodó ujjaim alatt gigám a liba gégéjévé, oldalam fehér tollazattá lett, szemeim kitüzesedtek, gerincemen a tilos hidege futkosott végig... Azt hiszem, ez a remek izgalom vetette el a kastély első magvát.

Mert a kastély története innét indul, a csirkeól mellé képzelt libáktól. Ezek mintájára a parasztházhoz a következő évben minden további nélkül két szobát ragasztottam. Aztán háromra szaporítottam a diófák számát. Lupinia, tulipán, kanna virított körül, a konyhát üvegajtó zárta el s a vendég nem aludt többé a folyosóvá lett nyílt tornácon: odabent húzta magára a nagy, puha dunyhát.

De mindez még nem volt elég: izgalmamban egyre szaporodtak a részletek. Szinte a hallgatóság igénye szedte ki belőlem, mint gyakran az elragadott szónokból a nagy szavakat.

Nem tagadom, a füllentés vészélyét is kiízleltem néha. Ha eddig nyugodt természetű ember voltam, most egyszerre úgy pörköltek meg a célzássá lett szavak, mint szüreti mulatozáskor a tűzbéka, amely pukkanva ugrik vissza gazdájára, aki szerte engedte őket. De a szép ház megszületett.

A háború persze mindent megkönnyített. A világ elzárt, keleti sarkában senki se kutathatott az igazság után, már pedig a bizonyíthatóság úgy tartja az igazmondásnak szintjét, mint a közlekedő edényben az egyik folyadék a másikat: ha az egyik megcsappan, a másiknak is leszáll az ága.

Előbb öt-hat, majd nyolc-tíz kényelmes méretű szoba nyílt egymásból. Észre se vettem s egyszerre ott állt a kész kastély. Csillagos parketta, vasrács, tölgyfaajtók. A diófa platánná változott, a tyúkketrec eltakarodott, a bokrokkal szegett virágágyból meg libák helyett fehér díszliliomok nyújtogatták hajlékony, hosszú nyakukat az érkező felé.

Az új környezetben mi, gyermekek se álmodoztunk többé háziny ulakról. Igényünk megnőtt: hátaslovak kellettek volna. S itt újra őszinteség ömlött szét rajtam, ahogy a jóllakott emberen a kedély, szégyenkezve, de bizalmas suttogással vallottam meg, hogy apám nem vett nekünk pónit, mert az szerinte haszontalan állat volt: az ispán félvérén tanultunk meg lovagolni.

És, ó csoda: egyszerre mindenki hitelt adott szavaimnak, akár ha hétpróbás aranyat csergettem volna. A kastély mérete és minősége barátaim színvonalára hozott s ennek mindenki örült. Ezentúl mindenképpen a közös titokba avatottak bizalmával érintkezhettünk. A kastély most úgy létezett, mint azok az erkölcsi elvek, melyek értelmében a rendes ember cselekedni akar. A kastély az öröktől fogva keresett egyensúlyi állapotnak volt a biztosítéka.

Sajnos, ez az egyensúlyi állapot most sem maradt örök, a jóleső mámorra hamar rájött a kijózanító való. A hazulról érkező hírek hirtelen a harcvonal áttöréséről szóltak, az ellenség az országba özönlött, a főváros alá vonult, az ostromolt várban idegenek vették át a hatalmat. Ösztöndíjam megszűnt, mintha elfújták volna, záró vizsgáim előtt parancs érkezett: haza.

Társaim hanyatt-homlok nyargaltak vissza az égő pusztulásba, akár a megriadt lovak, bennem azonban tiltakozva ágaskodott a makacs ösztön: elhatároztam, hogy kitartok tanulmányaim mellett. A mérleg azonban megingott, az erőviszonyok megváltoztak: ezentúl magamnak kellett gondoskodnom a megélhetésemről.

Barátaim hamar beszereztek egy napilaphoz. Nem szerkesztőnek: napi kétszer lapot hordtam ki egy rozsdás biciklin.

Ez keserves kenyér volt, a sovány pénzből nem igen futotta többé a nagy módra. A kultúrházat bezárták. Voltaképpen vissza kellett volna költöznöm a zsúpfedeles házba, hiszen a kemény télben még a sütőkemencés meleg is fényűzésnek tetszett volna.

Napközben még valahogy megvoltam, az egyetemi könyvtárban bifláztam és szívtam a közjólét melegét, de hat óra után haza kellett mennem, az egyéni nyomorúságba, a hideg falak közé. Aztán hiányzott a rendes táplálék. Barátaim néha meghívtak vasárnap, de legtöbbnyire kenyéren, szafaládén éltem. Megfáztam, köhögni kezdtem. A köhögés nem múlt el. Egyre fáradtabban vonszoltam magam a széthordandó újsággal a rozsdás biciklin. Egy szép napon aztán szájamba szökött a tüdőm vére, mintha az életem ellen tiltakoznék.

— Vért köptem —, jöttem valakihez és sápadt voltam, mint a rongy.

Barátaim ekkor újra összeverődtek, megvizsgáltattak. Valaki aztán kieszközölte, hogy egy karitatív intézmény költségére a hegyekbe kerüljek. S itt kezdődött meg az igazi kálváriám.

A különböző hadifoglyokkal rakott magaslati gyógyhelyen négyesben zsúfoltak össze egy magános embernek is szűk térben. A télutói hófúvásban számkivetés és halál kóválygott körülöttem. A hatóság ki akart tenni területéről, mint nincstelent, lelkiismeretemet perzselték a hiányzó vizsgák. Szemben velem egy szűkszavú, keszeg ember csontig soványodott kezein nézte az élet könyörtelenségét, a szomszéd ágyban egy fakópékfiú sóhajtozott, hogy menyasszonya visszaküldte a gyűrűt, mert hajóroncsokhoz nem kötheti az életét, a belga bányász, a harmadik szobatársunk éjjel halálverejtékkel ébredt és kiáltott, hogy segítsünk, mert megfullad. Életmerszem úgy szorult belém, mint a sors korbácsa alatt szűkölő kutya. Most lelkileg is vissza kellett volna húzodnom a két döngölt padlójú szobába, az egyetlen diófa alá, de nem ez történt, sőt ellenkezőleg: ez a kutyaszorító hozta ki a kastély harmadik, legszebb változatát.

Az épület egyszerre ötszörösére nőve, emeletesen dülleszkedett a hallgatóságom előtt. Túlzó méretei előbb engem is megleptek. Az érkezőre hirtelen világított rá a sok fehér márványoszlop, a rengeteg ablak. A parkban a kútfigurák, a virágzó bokrok, a pázsitszigetek köré egymásnak felelgető utak pántlikái csavarodtak, mint a melódiák.

Egy pillanatig magam is azt hittem, hogy valami megközelíthetetlen kastélyistenség bűvölt meg engem, de aztán megláttam a ház előtt ácsorgó urak csoportjában a főispánt meg a szomszéd grófot, majd Józsi bácsi vigyorgott reám: — Ó te holdkóros, hozzátok jövök és még csak nem is köszöntesz!

Józsi bácsi, istenem, Józsi bácsi! Pecsétgyűrűvel a kezén és monoklival a szemében, s ilyen finom nyelvezettel, hogy nem is köszöntesz. Még ma is látom, ahogy a paradicsomos kosarakkal cipekedett! Elegáns bőröndjeit most egy libériás inas vitte a házba...

Józsi bácsi! — Egyszerre otthon éreztem magam. Udvariasan végig köszöntem az uraknak. A gróf mosolygott: — Á-á... — és letegezett. Aztán berohantam a hallba. Itt, a fehér márványlépcső alatt már mindjárt anya puhafaszekrénye nevetett reám az aranyozott barokk-almáriumon keresztül s a törököktől zsákmányolt selyemzászlókon át a cirokseprűk. A falon függő acélsisakok egyikében is rögtön felismertem Józsi bácsi fatális fejrostját, melyet a könnyelműnek föl kellett volna csatolnia hadbavonultakor a fúlánkosok serege ellen. Otthon voltam.

Aztán anya lejtett le az emeletről a piros futószőnyegen. Hűvösen magázott: — Hol volt eddig, Károly? — Estélyi ruhában volt, nyakában gyémántlánc. — Anya, anya — s én kezet csókoltam neki. Az óriási csillámló aranytükörben a dísznövények és liliomok egy része hattyúkká varázsolódott a tóban...

S hogy mily kellemes is volt itt az életünk! Vadászatok és vendégeskedések, lovaglás, tenisz, jeges dézsa, pezsgő, rákleves... Este holdfénynél Józsi bácsi helyett egy szomszédos mágnáscsemete mászott a fára. — Ő majd befogja őket! — szónokolt a méhkosárral, s a létra recsegett a lakkcipője alatt — mert szmokingban voltunk —, de a fa ágai között hirtelen segítségért kiáltott, hogy nem tud lejönni többé, mert elmozdult a létra s az égről levágott csillagok a kosár helyett az arcába hulltak s megvakították... A fa alatt gurultunk a nevetéstől. — Összeszurkálták a csillagok s most nem tud lejönni a fáról! — raccsolt Józsi bácsi s a monokli is kiesett a szeméből nevettében.

Az orvos fejcsóválva állt meg a betegágyamnál: tüdőszöveteim egy diónagyságú helyen beomlottak. Műtétre kellett előkészülnöm. A háború elveszett, az ellenség megszállta az országot, rémhírek keringtek. Valaki sógorom kivégeztetéséről beszélt, a többiekről nem tudtam semmit, de én ebben az állapotban is lázasan föl-alá sétáltam, mint egy főherceg s csak a kastélyról beszéltem.

A főépület most már szárnyat is bontott, kétoldalt egymást követte a sok más-más színű terem: a lángoló vörös mellett a fűzöld, a halvány sárga, a türkizkék, az ezüstszürke, a rózsaszín, az indián barna, az okker, telve nagybecsű, bécsi barokk és francia rokokó bútorokkal. Mányoki, Boucher, Hobbema és Barabás festmények, aztán cifra mintájú faliszőnyegek, görbe tőrök, ezüst kupák, velencei csillárok és tükrök... A műkincseket Józsi bácsi kommentálta, mint egykor a diófa alatt a lócát meg a nádszéket. Affektált kézmozdulatokkal jelezte, hogy itt ezt a pár tükröt és csillárt csak könnyű tollpamacsokkal szabad leporolni, hogy össze ne törjenek... Aztán az ultraviolett szobában álltunk, a láthatatlan sugarak közt, ahol a pazarszövésű, ritka huzatok észlelhetősége külön szemüveget igényelt, különben nem láttunk semmit. — Igen — magyarázta Józsi bácsi és monokliját ravaszul a szemébe csípte. — A mélyebb való, az otromba látszat mögött megbújó finom szerkezetek, a tudomány titkai, a virusok, az atomizmus, de a lelkünk élete, a zene, a poézis is csupa ilyen furcsa, mesés zerű üvegre szorul a maga láthatatlanságában, s csupán itten, az ibolyántúli szobában ocsudunk arra, micsoda pazar bútorzat tölti ki termeinket. Csupán itten, az... — de tovább nem jutott Józsi bácsi szava: valaki szárazon felkacagott.

Megtántorodtam. Egy pillanatig teljes élességében éreztem, hogy valami kipótolhatatlan hibát követtem el itten: megsértettem az emberi játék szabályait, megsértettem a fénybetörő életnedveinknek örök szemérmét, valamit durván kimondtam, amit el kellett volna hallgatni szépen. S ez volt a kastély veszte. Mikor valóban arról a kastélyról beszéltem, amely öröktől fogva létezik bennünk, nem hitt többé a szavamnak senki.

Elnémultam és rémülten magam elé meredtem.

A kastély még rámnevetett ablaksorának szép aranyfogaival a jegenyesor végében, majd megremegett, szétnyitotta kivilágított szárnyát s az éj nagy csirkeóla alól—onnét, ahová egykor a házinyulakat óhajtottuk — lassan a levegőbe emelkedett és szárnycsapdosva szétfoszladozott az éjszakában, mint ami volt és nincsen.

Fejemből aztán lassan kiszaladt a vér, mintha a nagy madár magával tépte volna a szívemet, s ájultan vágódtam végig a kövezeten.

Mióta magamhoz tértem, joggal sóhajtok a valódi kastélyos emberekkel, hogy mindent, mindent elvesztettünk.

Bán Györgyi

GYÁSZOLÓK

Nádasba rejtett,
a liliomok szárával agyonvert
hit-tudók,
vad folyók sodrából
a halak áramlanak
búvóhelyetekre piros seregben;
erdőkből, szorosokból
indulnak a farkasok és a rókák,
csak az embert fogyasztja
a savanyú verejték —
a lélek, mint az ellobbanó gyertya,
keresne titeket, de hasztalan —
tán nem szeret eléggé.
A vízimadarak
szárnyának csattogása
megszégyeníti a
mindenünnen elkésőt.

Tűz Tamás

KETTŐS HALÁL

Rajokban száll elő a méhből
szülötte földnek és a vágynak.
Irtják az erdőt és a vérbő
rosszkedvű réteken kaszálnak.

Kenyér és só, ha van, hát békén
szagolgatnak egy szál virágot
s ha jő az est, szemük fehérjén
nyargalnak át a vad Plejádok.

Kettős halál vár rájuk, mégis
szép terveket fonnak a rokkán.
Aztán lenyelnek egy pohár bort.

Mikor a dédanyám még táncolt...
kezdik a dalt csak úgy dúdolván,
de sohasem fújják el végig.

Az ötödik tekercs

— Új magyar filmekről —

A moziigazgató felsóhajt; már megint csak az idejét pazarolta. Megnyom egy gombot: a Soho alatt a kis vetítőhelyiségben kigyullad a fény, a vászonról eltűnik Páger, amint épp egy játéktrombitát készül átadni a társbérlője klozeton ülő kisfiának. A moziigazgató idősödő, csupaideg ember, az egyik legnagyobb londoni magánmozi tulajdonosa, aki két magyar filmet futtatott a közelmúltban, szép sikerrel. Átlag négy-öt filmet néz meg naponta, a vígjátékokat délelőtt, a drámákat ebéd után. Utálja a sok feliratot s a hosszadalmas bevezetéseket; számára az ideális film egy kurta szöveggel kezdődik, mondjuk: „Budapest, 1960" — aztán gyerünk a cselekménnyel! Minek annyi időt „atmoszférára" meg „expozícióra" pazarolni? Hogyha az első negyedórában nem történik semmi, akkor először szivarra gyújt, aztán topogni kezd; 20 perc után már fel-alá járkál s számára az ilyen film az ötödik tekercs után már véget is ér. Megnyomja a gombot, a vetítőgép leáll.

Valóban, a *Fűre lépni szabad*ból, *Makk Károly* legújabb, vígjátéknak szánt társbérleti komédiájából ennyi is elég. Minden nemzetnek megvannak a maga klasszikus vígjátéki alaphelyzetei; népköztársaságunkat talán az élmunkás képviseli, aki népes családjával — a szász-bacsópéteri vígjátéki formula szerint — beköltözik az építésügyi osztályvezető pasaréti villájába. És itt, az ötödik tekercs után már nyilvánvaló, hogy a hátra lévőkben ez a társbérlet megnemesíti majd a túlságosan elfoglalt, kissé közönyös osztályvezető elvtársat, a fiatalok egymáséi lesznek és a pesti néző mosolyogva térhet haza a saját társbérletébe. Mindez talán szórakoztató is vasárnap délután, mondjuk, a Pátria-moziban, de itt, többszáz kilométernyire a Pátriától, nyomasztóan hat és elkedvetlenít.

ANNAK IDEJÉN a sztalinista Gyarmat utcában bizony komoly fejtörést okozott annak a nagyon kevés helyzetnek s helyszínnek a felkutatása, amelynek a talajából akkortájt vígjáték magva kisarjadhatott: Balatonpart, üzemi énekkar, sielő ifjúmunkások, Fővárosi Nagycirkusz. Nos, az 1960-ban készült „Fűre lépni szabad"-ban már azon nevetünk, hogy a fiatal melósnak rozoga kiskocsija van (folyton kiesik a pótkereke), a régi csattanókat televíziós adásokban sütik el, s ha tánczene szól, akkor az bizonyosan a főhős elegáns kis táskarádiójából hallatszik. A vígjáték ettől talán könnyedébben is szökkenne virágba, de a tő, amelyből az ötlet fakad, megint csak a göcsörtös, jó öreg társbérlet, — felidézve a magyar film elkeserítő sutaságát, harsányságát és parlagi provincializmusát. Amikor az ifjúmunkás, csók közben, olajos kezét véletlenül a kislány hófehér arcába törli, az igazgató felugrik, engem meg elfog a szégyen.

Épp a napokban volt a kezemben a Magyar Filmtudományi Intézet (tudományos értelemben igen hiányos) listája a magyar hangosfilmekről; meghökkentett a felfedezés, hogy mai filmjeink mennyire kétségbeejtően emlékeztetnek a 30-as és kora 40-es évek giccses kereskedelmi termékeire. Akkor volt egy fanatikus fasiszta Farkas Zoltánunk, most pedig van egy mindenre kapható Keleti Mártonunk. Volt egy pohártörő Jávor Pálunk, most van helyette traktort lovagoló Bessenyeink. Páger most nem halálosan beteg feltaláló, mint a „Férfihűség"-ben, hanem sokkal kevésbé regényes „népből jött értelmiségi". A filmtörténetek még mindig ugyanolyan olajozottak, kerekek és nyilvánvalóak, mint annak idején, még mindig ott bújkál bennük a földhözragadt, németes „játékfilm" hatás, s az új európai áramlatok ugyanolyan nyers és feldolgozatlan utánzatokra találnak, mint a kora 40-es években Zilahy és Karády Carné-epigonjai. A magyar moziközönség pedig még soha ennyire nem járt moziba csupán azért, hogy kedvenceit: „a Págert", „a Makláryt", meg „a Törőcsiket" új (és akármilyen) szerepében láthassa.

VÁRKONYI ZOLTÁN, látszólag talán legkozmopolitább rendezőnk, legutóbbi filmjében, a „Merénylet"-ben jó példát szolgáltat arra, hogy mit jelent a félreértett „európaiasság". A történet a biatorbágyi merénylet pontos reprodukálásával kezdődik — és Várkonyinak, kitűnő ritmus- és képérzékével, itt sikerült valódi, amerikai értelemben vett ponyvaizgalmat teremtenie, egy titokzatos pokolgép és egy vonat segítségével, amelynek utasai mit sem sejtve, a végzetük felé robognak a magyar éjszakában... A vonat a mélybe zuhan, s ez az indítás határozottan tetszik is a moziigazgatónak; de aztán, amikor vészesen közeledni kezd a kritikus ötödik tekercs, megint megvan a baj: az ügyes képi zsurnalisztika előbb a működvelő pszichológia felé vesz irányt, amikor egy példásan „filmszerű", de alapjában gyermetegen primitív jelenetben be akarja mutatni a mániákus merénylő lelkivilágát, majd pedig a hangsúly nyíltan a politikai konfliktusra terelődik, amelyben minden emberi aranyalapot nélkülöző figurák csapnak össze.

Pedig a „Merénylet" intelligens és technikailag elsőrangú film. Forgatókönyvét Thurzó Gábor írta (Bacsó Péter azonban ebbe is belekottyantott egy-két ötlettel), aki művéhez Graham Greene filmnovelláit állítja mintaképül. Ám Thurzó elfelejti, hogy, mondjuk, a „Third Man" felszíni, politikai ponyvaizgalmát valóságos, rejtelmesen sokrétű figurák teremtik meg; hogy a háttér, a háború utáni Bécs, valóban szerves része, éltetője lesz a történetnek, s hogy az „entertainment" kissé leereszkedő fogalma mögül átfogó írói mélység és életszemlélet bújik elő, míg Thurzó „lelkiismereti konfliktusa" csupán házi célokra előállított lombiktermék, amely nyomtalanul elillan. És Várkonyi, aki Pirandellón, Anouilh-on nevelkedett, valóban azt hiszi, hogy a „L'Avventura", „Hiroshima Mon Amour" és a „Le Trou" idejében néhány jó átmenet, ügyes vágás, trükkös montázs, vagy egy divatos főcím előtti jelenet biztosíthatja egy film „vizualitását" és képi intelligenciáját? Az ilyesfajta ál-professzionalizmus könnyen elárulja magát és minden látszólagos felszíni tökélye ellenére, gyerekes erőfeszítéssé válik. Ez a vissza-visszatérő görcsösség mintegy természetes velejárója egy alapjaiban nem *érzett*, hanem mesterségesen előállított filmművészetnek.

A FIATALOK KÖZÜL elsősorban *Fehér Imre* (a „Bakaruhában" alkotója) az, aki a legsikeresebben szakít ezzel a káros hagyománnyal. A *Gyalog a mennyországba* (írója ismét csak Bacsó Péter) új és szerencsés hangot üt meg visszafojtott halkságával és árnyaltságával. Fehér egy tavaly előtt adott nyilatkozatában kijelentette, hogy több rendezőtársával együtt szeretne *„egy olyan játékstílust megteremteni, amiből a néző nem érzi: játszanak. Helytelenítem* — mondotta —, *hogy mi egy-egy gesztust vagy mozdulatot a kelleténél jobban aláhúzunk és a rendező technikai lehetőségeit túlzottan is igénybe vesszük. A filmszerűségre elsősorban nem az a jellemző, hogy keresett, hivalkodó. Szükséges ellenállni a harsányság csábításának és a drámai izzást, hangulatot finomabb eszközökkel megteremteni".* Ez az elképzelés sikerrel válik valóra Fehér filmjének első félórájában, amely egy fiatal vegyészmérnök és egy kis színiakadémista lány fellobbanó, pesti szerelmét és gyors házasságát meséli el. A történetet itt nem terheli semmiféle mondanivaló s egyéb kötöttség és a líra szabadon, kötetlenül szárnyal, mint Marika és Biró Máté a Körhintán. A Nemzeti kiskapujának vagy a Vörösmarty térnek váratlanul őszinte, meleg tónusa és karaktere támad és a halk félmondatokból is szót értő figurák megtelnek élettel és árnyaltsággal. A kamera többnyire távolból szemléli az eseményeket, a beállítások hosszabbak, a zene intimen fest alá és Fehér jó szemmel látja meg a tárgyak, hátterek hangulati értékét; nála egy váratlan eső, egy véletlen fény, egy mozdony repkedő szikrái a maguk kiszámítatlan voltában ezerszer többet fejeznek ki, mint Várkonyi időzített, kínos gonddal kitervelt „fényhatásai". Szinte természetes, hogy a „Filmvilág" Keleti Márton művein hizlalt kritikusa „túlzott leegyszerűsítéssel" vádolja Fehért.

Kár, hogy e keresetlen stílusból nem sokáig futja. Félóra elteltével közbelép a bacsópéteri cselekménygépezet, a figuráknak be kell tölteniök a történet s a mondanivaló követelményeit és a film lassanként elveszti kezdeti hitelét, ám igazából így sem szűkül el, mert elkerüli a „konkrétum" harsányságát s halkan, mértékletesen az általánosan emberi felé hailik; és — nem utolsósorban Törőcsik Mari sokszínű játékának segítségével — végül is hű tud maradni a maga színvonalához. Európai. Dicséretére legyen mondva, hogy ezúttal még a moziigazgató is kivárta a vége feliratot...

AMIKOR A TÖRTÉNET fiatal vegyészmérnöke visszaérkezik rövid párisi tanulmányútjáról és csattanó lelkesedéssel áradozik a feleségének: „úgy éreztem, mintha egy magas hegyről lenézve vizsgáltam volna önmagamat" — ezzel talán az egész fiatal magyar filmrendezőgeneráció véleményét is szavakba öntötte. Európában vagyunk, nézetek körül Európában! És addig, amíg filmjeink nem tudnak elszakadni e vissza-visszatérő harsányságtól, e földhözragadt, parlagi provincializmustól, addig itt a Wardour Streeten ez a mi „*sex*"-hez és „*action*"-hoz szokott moziigazgatónk nem néz meg többet öt tekercsnél, de nemcsak ő, hanem a világ moziközönsége sem. Valami megszakadt 1957-ben, a történet közepén; leállt a gép és nem akar újból megindulni. Négy éve csupán, hogy nekünk módunkban áll lenézni arról a bizonyos „magas hegyről önmagunkra" — és az ember szinte felkiabálna a vászonra minden görcsös baklövés láttán: „ez így hamis, kitalált!", hazautazna az első vonattal, hogy néhány jó tanácsot adjon a külkereskedelmi szerveknek, vagy kijavítsa a hibás angol feliratokat. Egy új film sokkal több, mint egy üveg Terimpex-uborka, amelyben véletlenül üvegszilánkra bukkan az ember; és olv rosszul esik, ha azt a hatodik tekercset már nem tartják érdemesnek kivenni a bádogdobozból. Talán a távolság az, amely megnöveli a felelősség érzetét, melyet odahaza oly kevesen váltanak tettekké, méltón a magyar film művészi hírnevéhez.

Vas Róbert

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Tompafényű Magyarország?!

Mindenkinek magánvaló joga a kritika kritikája. E jogot még attól sem vitathatjuk el, aki, kiállításról lévén szó, annak csupán katalógusát ismeri. Felesleges is lenne e vita duzzasztása, ha az emberben nem merülne fel önkéntelenül a kérdés: Kinek-minek az érdekében emelte fel szavát a levelező?

Íme, kritikám sommája: A genfi kiállítás a Kádár-kormányzat „kultúrhadjáratának" egyik láncszeme. Ennek bizonysága a katalógus bevezetője s annak szokásos politikai „szlengje", mely ahelyett, hogy döntő érvényt szerzett volna festészetünknek, olyan politikai közhelyeket sűrített három egész lapon, mely a nyugati közönséget egyáltalában nem érdekli. Említettem továbbá, hogy a kiállítás anyaga — kevés kivétellel: *remekművek* sorozata — homlokegyenest az ellenkezőjét bizonyítja annak, amit Pogány Ö. Gábor bevezetőjében állít. Erre jónéhány példát soroltam fel. Végül felvetettem — mint *argumentum ad absurdumot* —, vajon azzal akarta-e bizonyítani a rendezőség népünk-művészeink nyomorát, hogy nagyrészt sötét tónusú, „tompafényű" képeket hozott Genfbe? Mert egyébként sehol semmi nyoma nem volt a klaszszikus anyagban az „előremutató tendenciának". Ismétlem, kérdésem *argumentum ad absurdum* volt, hiszen az iskolásgyerek is tudja, hogy sem a chiar-oscuro, sem az aszfaltfestészet stb., stb. nem hozható párhuzamba a művészek gazdasági helyzetével. Engedjük át ezt a történetszemléletet a marxista historikusoknak. Egyáltalában, fából vaskarika a művészi látásmód és a „gazdasági alépítmény" összefüggésének firtatása. A festők — az igaziak, a *nagyok* — mindenkor és mindenütt nyomorban éltek-alkottak és a korai siker (pl. Bernard Buffet) mindig gyanús.

Ami a kortárs-problémát illeti, melyről éppen francia nyelvterületen bőséges tinta folyt, tartozom a levelező fejtegetésének kiigazításával. A kortárs nem mindig nemzedék- és „iskola"-társ. A korkülönbség ellenére, Rimbaud igenis Verlaine kor- (sőt sors-) társa volt. Michel Butor boldogan vallja magát a nagyapák nemzedékéhez tartozó Mauriac kortársának, e sorok írója pedig büszke arra, hogy Fenyő Miksa kor- és a száműzetésben sorstársa lehet.

Az „állami letét" címkét kétes és az elmélkedésben messze vezető hangzása miatt említettem. Egyébként ez a védekező mozdulat — sajnos! — szinte szükségtelen. Senkit sem érdekel Nyugaton a magyar festészet. E közöny ellen írtam kritikámat, a harcot ez ellen hiányoltam Pogány bevezetőjében. S a levelezőnek azért kellett volna engem megrónia, hogy nem hiányoltam eléggé a nyugati közöny ellen való harcot.

Elismerem, a szocialista realista festők névsorát nem közöltem. Most pótolom, szoros betűrendben. Hadd lássanak végre napvilágot. Íme: Bartha László, Eigel István, Jakuba János, Kurucz D. István, Mácsai István, Németh József, Scholz Erik, Szurcsik János, Vecsési Sándor.

Befejezésül: a „raktári áru" kifejezés nem volt sértő szándékú, hiszen az állandó kiállítást nem lehetett, nem is lett volna szabad megbontani. Viszont a levelező határozottan szerencsés ember. Ahogy a Budapesten szerkesztett, Gyomán nyomott, Genfben árusított (sajnos, elég gyengén fogyott!) katalógushoz Londonban hozzájutott, úgy láthatta még odahaza — 1956 előtt! — a most kiállított anyagot. Sajnos, e sorok írója ugyanezt nem mondhatja el önmagáról, mert annak ellenére, hogy valamikor jónéhány tárlatlátogatást vezetett az egykori Szépművészeti Múzeumban, neki sem az egykori szalonokba, ahol e képek zöme valaha volt, még kevésbé a Nemzeti Galéria „raktárába" nem volt *bejárása*.

—*s* —*r* (Genf)

Pavlov diadala

„Pavlov diadala" című cikkem kurtítva jelent meg az Irodalmi Ujság február 15-i számában s így értelemzavaró tévedések csúsztak bele. Csak a legfontosabbat akarom helyesbíteni. Nem azt írtam, hogy Barabás Tamás „nyomban megtámadta a főtitkárt", hanem azt, hogy „nyomban felhasználta a PEN főtitkárának magyarországi látogatását, hogy megtámadja az emigráns írókat". Ez, persze, lényeges különbség.

Tábori Pál (London)

Márciusban jelenik meg

Aczél Tamás — Méray Tibor:

TISZTÍTÓ VIHAR

A könyv angol nyelvű kiadása

— The Revolt of the Mind —

osztatlan és hatalmas sikert aratott mind az olvasóközönség, mind a sajtó körében.

„E könyv jelentősége nem az, hogy egy újabb leírását kapjuk a magyar forradalom előzményeinek,... a valódi értelme ennek a munkának, hogy egy új generáció mondja el benne a ‚bukott isten' történetét."

Times Literary Supplement.

„...kitűnően megírt fejezetekben találkozunk vezető írókkal és intellektuelekkel, Lukáccsal a filozófussal, Déryvel a regényíróval, Révaival a kultúrdiktátorral és másokkal, oly részletességgel, mely mindeddig ismeretlen volt számunkra."

Daily Telegraph.

„A szerzők megrázó írói készséggel világítják meg előttünk a vörös totalitarianizmus ritkán látott belső viszonyait."

Washington Post.

„Ez a könyv nem egyszerűen a forradalom krónikája, hanem a kommunista elkötelezettségek komplex valóságának részletes leírása."

The Reporter.

Ára **ízléses, mélynyomásos egészvászonkötésben,** £1.1.0. v. $3.- v. egyenértéke. (400 old.)

●

Már most rendelje meg *helyi könyvkereskedőjénél*, vagy a vételár egyidejű elküldése mellett a kiadónál:

Big Ben Publishing Co.
65, Mortimer Street, London, W.1.

JÁNOSFALVY ALBERT

KULCSOK

Mert olyan sehova se vezető, mély barna
volt a délután, ahogy elhagytuk a metró
állomást, én riadtan fogtam meg a kezed.

De te, pergő nyelvecskéd hegyével vigan
játszottad meg nekem a hegyi tó rajzait,
persze csobbanás után és úgy petyegtetted

e-idet, mint fonálról pergő gyöngyszemeket
nevetve és szaporán becézve az ékszereket
egy villogó keleti kirakat lila bársonyán.

És az este, hogy hónaposszobánkban halkan
tett-vett a szél, te hozzám bújtál és azt
kérted: — m e s é l j ! — Szemed kútján

akkor már nem volt álmos a kék, de meg nem
értenéd, ha ezt így bevallanám, mert bár
megtanultad a színek nevét, csak nem a színét.

Pedig elmesélném, hidd el azt is talán, ami
kimaradt az ezeregyéjszakából, bárányfelhőkön
szúnyókáló pityókás angyalok édes vétkeiről.

Mesélnék neked a Küzdés lépcsőiről, melyeket
az igyekvők évezredek óta nem koptattak el,
mert az Örök Cél az ügyetlenekre építette fel.

Mesélnék neked a mély, démonfúrta alagútról,
ahol az értelem gyakran önfaló sötétbe vész
és a halálnál is jobban öl a huzatnélküliség.

Mesélnék neked az izmusokról, ahol kivált
bőbeszédűek a humanitás hangzatos ürügyén
megtanítanak dadogni arról, ami természetes.

Mesélnék neked elgombásodott vallásokról,
melyek az istenkeresés zsákutcáit nyitották
kereszt nevében korai és elkésett Jézusok után.

Mesélnék neked messzi csillagokról, hogy
foltos tükreikbe nézve fedezd fel a Földet,
e koronként gyalázott drága hunyócsillagot.

De, amíg a szomjazó lélek őrizheti testmentő
titkait, addig miért kísérelnük keresni hát
az élet magunkat kijátszó tolvajkulcsait?

Ő, a sorsunk nem más, vallod, míg súlyosodó
szempilláid előtt valóban úgy tűnik, mint
egy utazás — — — — két kemény ige-part között.

HOLLÓS

Monopol ügynökség

15 Colebrooke Avenue,

London, W. 13. Telefon: PERivale 9275.

Vámmentes ajándékcsomagok és gyógyszerek Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

WERNER ASPENSTRÖM

Kalandunk végtelen

WERNER ASPENSTRÖM 1918-ban született, 25 éves korában jelentkezett első verseskötetével, az 1940-es évek elején, szerényen és igénytelenül. Az „Előkészület" című kötet nem okozott nagy feltűnést a svéd irodalmi forrongások és szenzációk korszakában, de néhány év múlva már az új generáció legtehetségesebb írói, költői — Stig Dagerman, Lars Ahlin, Karl Vennberg, Erik Lindegren — közé emelkedett. Verseskötetei, többek között a „Hólegenda" (1949), a „Litánia" (1952), a „Versek a fák alatt" (1956) jelentékeny, egyéni hangú költőnek mutatják, egészen különálló jelenségnek a svéd irodalomban. A szelíd szavú lírikus szólal meg drámáiban, regényében és elbeszéléseiben is: játékosság, szorongó félelem, gyöngédség és szomorú, kiábrándult mosoly kísérik írásait.

Az alábbi novella 1945-ben jelent meg először, hasonló című novelláskötetében.

Az aggok házának csak egyetlen egy tolószéke van, ezért hát Erik meg én felváltva használjuk. Egyik délelőtt én, délután pedig ő, a rákövetkező napon viszont ő használja délelőtt, én meg délután. Mindkettőnknek az a véleménye, hogy remek ötlet ez, sokkalta jobb, mint kezdetben, amikor is naponként cseréltünk.

Jónéhány éve már, hogy az igazgató legelőször megígérte az új tolószéket, feltéve, ha a keret engedi. Ettől függött az egész. De később megtudtuk, hogy a keret mégsem volt elég abban az évben.

— Olyan sok lyukat kell betömni — mondta az igazgató, mikor az egyik nap végigment a folyosón. — Majd meglátjuk jövőre.

Nem búslakodtunk ezen sokat. Igazán rendes tőle, hogy ránk is gondol, a szükségleteinkre, pedig hát elég sok gondja-baja van. S most már, hogy ígéretet tett, legalább várhatunk is valamire. Esténként arról beszélgetünk, hogy mit is csinálnánk, ha mindkettőnknek meglenne a saját tolószéke. Versenyezhetnénk a folyosón, ha kedvünk tartja. Legjobban Erik lelkesedett ezért: erősebbek a karizmai, biztosan ő nyerne. S ha mindkettőnknek saját tolószéke volna, még a többi nyugdíjast is meglátogathatnánk együttesen. Végre játszhatnánk egy tisztességes pókerpartit és nem kellene máriásozni az öreggel a nyolcasban. Legalább háromnak kell játszani pókert, kevesebbel nem érdemes elkezdeni. Legalább három és legfeljebb hat, ahogyan Erik szokta mondani.

Egyszer, amikor az igazgató és a felesége nem voltak otthon, rendeztünk egy belevaló pókerpartit. Ez volt az egyetlen tisztességes parti, amióta itt vagyunk, pedig hát az elég szép kis idő, — majdnem ötezer év, állítja az igazgató, aki a könyveket vezeti és tisztában van ezekkel a dolgokkal. Erik szobájában ültünk öten, oly csöndesen, ahogy csak lehetett. Minden jól ment volna, de az epilepsziás épp akkor kapott egy rohamot s a padlóra zuhanva éktelenül lármázni kezdett. Beda nővér feljött és elvette tőlünk a kártyát.

— Ez már aztán több a soknál — mondta. Később persze mindent elárult ez a pletykafészek az igazgatónak. Ha okosak vagyunk, nem engedjük meg az epilepsziásnak, hogy ő is játsszon.

Eriknek különben nagy szerencséje volt akkor este. Ötvenkét gyufaszálat nyert. Jómagam hetet vesztettem.

Én a magam részéről főleg arra gondolok, milyen jó is lenne egy tolószék nyaranként, mikor a szabadban lehet barangolni. Habár Erik meg én sok esetben nem férünk meg egymással, mégis csak összetartunk mi valahogy. Olyan tehetetlennek érezzük magunkat külön-külön, akárhogy is van ez. Talán azért lett ez így, mivel mindkettőnknek ugyanaz a betegsége, meg aztán egyet kell értenünk egy tolószék erejéig. Istenem, amikor keresztül-kasul hajthatok augusztusban a gyümölcsöskerten, hogy szemügyre vegyem a ribizlibokrokat és a rebarbarát, s hogy felszedjem a lehullott gyümölcsöt a fák alól! Egy ügyes módszert eszeltem ki, hogy fel tudjam szedni a lehullott gyümölcsöt, egy igazán remek ötletet. Van egy sárgaréz-pálcám a ruhatárban, ezt ilyenkor magamhoz veszem a tolószékbe. Ha egy körtét látok az úton, közvetlen melléje hajtok és rátűzöm a pálcára. Aztán feltolom a körtét a pálca közepére, s rátűzök többet is, ha van.

De ha arra gondolok, milyen nagy öröm is lenne, ha Erik meg én közösen kószálhatnánk, nem úgy, mint most, egyikünk délben, másikunk délután, — akkor megértem, hogy sohasem fog ez megvalósulni. Az a kérdés, el tudnánk-e viselni egy ilyen boldogságot.

Azok, akik végigmennek a folyosón, meg-megállnak néha, hogy néhány szót váltsanak velünk. Nagyon kedves tőlük, tulajdonképp teljesen érthetetlenül az. Hiszen van nekik ügyes-bajos dolguk elég. Mi persze viszonzásként és becsületből érdeklődést mutatunk, udvariasan kérdezgetjük, mi újság a nagyvilágban. Hogy őszinte legyek, be kell vallanom: az a kevés, amit nekünk elbeszélnek, annyira semmitmondó és érdektelen, hogy nyugodtan fel is hagyhatnánk a kérdezősködéssel. Dehát nem lehetünk udvariatlanok. Elég sokáig töprengtem ezen, míg végre megtaláltam az okát: nem lehet beszámolni arról, ami nincs. A falakon túl nem történik érdekes esemény.

— Megborjadzott az üszőnk — mondja az egyik.

— No, ez aztán a nagy újság! — válaszoljuk látszólag egészen felvillanyozva. — Bikát borjadzott?

— Lebontják a malmot — mondja a másik —, mert már roskadozik.

— Nagy dolgok történnek odakint — válaszoljuk kitágult szemekkel.

— Délen pedig ölik egymást a népek, úgy, mint régen — mondja a harmadik. — Hullanak az emberek, mint a legyek.

— Bizony, bizony! — válaszoljuk.

Majdnem komikusan hat ránk, hogy ilyenekről beszélnek, aztán megkérdezik, hogy „idővel" nem lesz-e kissé unalmas ilymódon közlekedni a folyosón. Unalmas! Amikor minden egyes nap mellet feszítő kalanddal van teli. Amikor alig merünk lefeküdni esténként, félvén, hogy tovább alszunk és elszalasszuk a reggeli élményeket.

Mint például ma. Most Eriken van a sor, hogy használja a kocsit. A kosárszékben ülök az ablaknál és egy pálcikával pepecselek a virágcserépben. Beda nővér szerfölött kedveli a kaktuszokat, ebben az ablakban is öt darab áll. Még sohasem láttam őket virágzani, habár ötezer éve itt ülök már.

Hacsak nem tévesek az igazgató úr könyvei.

Meg kell lazítani a földet, gondolom, talán ez a baj és belészurkálok a pálcikával s várom a virágokat. Erik előre és hátra hajt, erőteljes vad lökésekkel, fordul, fékez és úgy szorgoskodik, mint egy kamaszkölyök az első, ajándékba kapott kerékpárral. Olyan szívbéli megelégedettség sugárzik róla, hogy az ember azonnal jókedvre kerekedik, még ha csak nézi is. Hirtelen felkiáltok:

— A nagy utazás!

— A nagy utazás — ismétli meg és felém hátrál.

— London!

— London — válaszolja és elkezdődik a vakmerő út a kettesig (ahol a Malac Johanna lakik). Erősen viharzik az Északi-tengeren, így hát az átkelés nem a legkönnyebb. Erik felsőteste ringatózik, hogy jelezze a hullámverést. Fütytyent egyet, amikor a kikötőbe ér.

— New York! — kiáltom.

— New York. — Ezen a szakaszon (az ötösig) szerencséje van. Később elmesélte, hogy még sose látta az Atlanti-óceánt ilyen nyugodtnak. Hihetetlen volt, mondta, olyan simán terült el a tenger, mint a viaszosvászon, egy felhőfodor sem volt az égen, még a szellő se fújt. Hihetetlen volt.

— San Francisco!

— San Francisco következik — válaszolta Erik és a hetes felé kormányozott (az epilepsziás szobája). Keresztülrepült az amerikai kontinensen, hangosan berregve a szájával: a repülő motorját utánozta. A hatosnál leszállt, hogy megtöltse a benzintartályokat. Az utolsó szakaszon már-már megtörtént a baj. Az egyik motor kihagyott és jó ideig eltartott a javítása. Aztán úgy ment minden, mint a karikacsapás. Hiába, mondta Erik, kimondhatatlanul gyönyörű a repülés.

— Vladivosztok! — kiáltottam ezután. No, ez úgysem sikerül neki. A Csendes-óceán nem akármilyen pocsolya. Ráadásul a Japán-tenger. Most jól kifogtam rajta.

Dehát Erik nem az, aki egykönnyen megadja magát. Nem tartott sokáig s már meg is érkezett (a tízes elé, ahol a Favágó lakott). Akkor aztán már nem is tehettem mást, rákiáltottam, hogy jöjjön vissza. A vonatutazást választotta, az volt a leggyorsabb. Csikorogtak a kerekek a síneken, mikor a mozdony megindult, dülöngélve megrázkódtak a vagonok — Beda nővér biztosan kikelt volna magából, ha meglátja —, de a vonat azért haladt előre és Erik nemsokára befutott az állomásra, győztesen jelezve a gőzsíppal.

Ezután közel két órán keresztül mesélt útiélményeiről, de ezalatt még a felét sem mondta el.

Nem, mi igazán nem unatkozunk itt és „idővel" sem lesz ez egyhangú, mégha annak is látszik. Mi és az unalom! Hisz majd szétfeszíti mellünket a sok kaland!

Persze ez alatt nem azt értem, hogy nem kelne el még egy tolószék. Én a magam részéről főleg a nyárra gondolok, hogy milyen remek dolgokat is lehetne csinálni akkor.

*

Ma az igazgató végigment a folyosón és megáilt, amikor meglátott bennünket.

— Nos, hát itt üldögélünk? — kérdezte.

— Igen — állapítottuk meg.

— Persze, persze, az a tolószék. Nem hiszem, hogy ez évben lesz belőle valami. Úgy néz ki, hogy a keret nem elegendő. Igazán sajnálom.

— Óh, nem olyan nagy baj az — szóltunk vigasztalóan. Szegény igazgató úr, van neki fontosabb dolga is, semhogy ilyen csekélységen bosszankodjék.

— Oly sok lyukat kell betömni. Majd meglátjuk jövőre.

— Köszönjük szépen, kedves igazgató úr! — és meghajoltunk.

Milyen kitüntetés, hogy megáll s csak úgy szóba elegyedik velünk. Mintha csak mi volnánk egyedül a világon! Sokáig ültünk Erikkel és arról beszélgettünk, hogy milyen remek igazgatónk is van és milyen nagy öröm lesz, ha mindkettőnk megkapja a saját tolószékét és nem kell majd hogy felváltva használjuk, mint most, egyikünk délelőtt, másikunk meg délután.

WERNER ASPENSTRÖM

Szédítő táj

Hogyan beszéljen az élőkhöz az élő?
Milyen szavakkal szóljak, szerelmem, hozzád,
ha nem a csönddel, vagy a számtalan kérdés
félrecsusszanó késeivel, —
amíg az, miről szólni akartam,
ott fekszik némán a parton,
miként a kagyló.
Ritkul már a hullámok zuhogása a tenger felől,
de a homok hullámai
a sivatagba sodornak bennünket, befelé.
Mit is kell mondani most?
Milyen színekkel festhetem ezt le?
Nincs olyan szín
és hasonlat sincs. Semmilyen.
Hisz, aki gyökeret vert,
sohase tudja visszatükrözni a valószerűtlent.
Gyámoltalan még a szél is a hullámok, vagy a fák,
vagy legalábbis a felhők felé hajított madár nélkül.
Épp ez menti meg a szelet.
Van itt valaki, hogy hullámot adjon nekem el, vagy fákat?

Milyen furcsa csend lett
Múlnak a napok,
de senki sem jelentkezik.
Téged pedig, fekete szemű szerelmem,
melyik barlangba vezesselek
itt, e szédítő tájon,
az élőkhöz hogyan beszéljen az élő?

A „Hólegenda" című kötetből.

(Thinsz Géza fordításai)

SZEMBEN A TITOKKAL

„Ha a halál angyala intene nekem és azt mondaná: Gyerünk, akkor ezt felelném: Tegnapra vártam." Két héttel e mondat kiejtése után Hunwald Henrik doktor eltűnt Párisban az élők sorából.

Barátai, betegei, orvostársai megrendülve, elképedve vonultak el nyitott koporsója előtt. Boltozatos, ráncnélküli, fehér homloka, hosszú szempillái, ívelt orra, sápadt, összeszorított ajkai a halottasház kék félhomályában arról látszottak tanúskodni, hogy Hunwald, a *beavatott* békésen és biztonsággal találkozott azzal a tüneménnyel, amelynek titkát egész életében kereste: a halállal.

Tizenöt éves kora óta kutatta az enyészet rejtélyét olyan szenvedéllyel, mint mások a szerelemét. Majd elérkezik a pillanat, amikor a titok megoldódik és ettől kezdve nem az életnek van értelme, hanem a halálnak.

Ezt a fajta embert nehéz és talán lehetetlen is megérteni azoknak, akik a történelmi materializmusban, a pszichoanalízisben és a penicilinben hisznek vagy akik úgy tekintik a vallás gyakorlását, mint egy hétről hétre megújított biztosítási kötvényt a pokol ellen.

Baudelaire szerint három kaland van az életben: a költőé, a papé és a szenté. Hunwald szerint az egyetlen igazi kaland a *beavatotté*.

Mit tudott Hunwald és miért volt beavatott?

Elsősorban azt tudta, amit Nietzsche úgy fejezett ki, hogy az „ember nem cél, hanem *híd*." Híd az élet és a között, ami *utána* következik. Harmincöt évi szakadatlan gyakorlás után megszabadult attól a mindnyájunkra érvényes, törvényszerű állapottól, hogy a halál létezését tudomásul vesszük, de értelmünk, érzéseink és ösztöneink makacsul, rögeszmésen, görcsösen tiltakoznak ellene. A halál a *többiek* ügye, mi azonban halhatatlanok vagyunk, nem a szó túlvilági értelmében, hanem itt e földön.

„*Lehet-e, lehet-e* — kiált fel Ady —, *hogy jön még ájult tűz-nyár, bukó-csillagos éjek, s hogy én, Én, már ne éljek?*" És Kosztolányi: „*Ó, nemsokára csöndesen, meredten nyugszom a földben és föld lesz felettem. Azt el fogom majd bírni? Lehetetlen.*"

A költő retteg a haláltól. És a pap?

Savonarola a lobogó máglya, az üvöltő tömeg előtt így imádkozik, amint a hóhérok letépik róla reverendáját: „*Uram, könyörgöm, adj erőt, hogy lelkem legyőzze testemet. A föld visszatart, Uram, az ördög nagyra nyitott szemmel kószál körülöttem. Nem akarom levetni szent ruhám, de már tépik le rólam... Ó, Uram!*"

A költő és a pap után a szent szól, Szent Antal, a pusztában. Flaubert tolmácsolásában: „*Ó boldogság! boldogság! Láttam az élet születését, a mozgás kezdetét. A vér úgy dobol szívemben, hogy félek, szétveti. Szeretnék repülni, úszni, ugatni, bőgni, üvölteni. Szárnyakat, teknősbéka-páncélt, fakérget szeretnék ölteni, lángot fújni, ormányt viselni, rángatózni, illattá, növénnyé, vízzé válni, hang lenni, csillogni, mint a fény, minden formát ölteni, behatolni az atomba, leszállni az anyag mélyére — anyaggá szeretnék válni!*"

Hermes és Paracelsus e késői tanítványa erősebb lett volna a költőnél, a papnál és a szentnél? Nem volt erősebb, csak útja más irányba vezetett.

Ismerősei, barátai, páciensei így beszélnek róla:

— *Sohasem vizsgált meg. Meghallgatta panaszomat, tenyerébe hajtotta fejét, így maradt néhány percig, aztán kihúzott fiókjából valami orvosságot és egy hét múlva nyoma sem volt betegségemnek.*

— *Engem nem akart kezelni, mert nem voltam rokonszenves neki.*

— *Amikor egy szép nőre nézett, tekintete átmenet volt az oroszlánszelidítő és a barlangkutató pillantása között.*

— *Megkérdezte, mikor születtem és csak a horoszkópom tanulmányozása után kezdte meg gyógyításomat.*

— *Az Istenben talán hitt, az emberekben alig.*

Mindez valószínűleg igaz. Ha azonban ahhoz a zárt társaság tagjaihoz fordulunk, ahová Hunwald tartozott, akkor egészen más képet kapunk róla.

Hermes tanítványa volt és Paracelsusé. Hermes annak a régi egyiptomi civilizációnak egyik megalkotója, amelynek titkait ma kevésbé ismerik, mint Pythagorász vagy Platon idejében. Építkezéseik, technikai tudásuk, orvostudományuk, geometriájuk, csillagászatuk rejtélyét nemzedékről nemzedékre próbálták megfejteni és a legszakértőbb tudósok is csak a feltevésekig jutottak el. De a Szfinkszné is titokzatosabb az a tény, hogy Egyiptom háromezer éven át ugyanabban a politikai rendszerben élt, egyesek szerint még tovább is. Az a logikusnak tűnő feltételezés, hogy e rendszer évezredeken át az egyházra, a rendőrségre és a hadseregre támaszkodva tartotta fenn magát, ellentmond a történelmi tapasztalatoknak.

Az a zárt társaság, amelynek Hunwald tagja volt és amely évszázadok óta folytatja működését, az egyiptomi beavatottak írásba nem foglalt hagyományának jegyében él és dolgozik. E hagyomány azt a nevelést írja elő a *kiválasztottaknak*, hogy végül is szembenézzenek a halállal. A költőnek, a papnak és a szentnek *érzelmi* kapcsolata van a testi elmúlással, a beavatottnak évtizedeken át módszeresen gyakorolt, próbákon, súlyos próbákon megedzett *értelmi* összeköttetése.

Hunwald e hagyománnyal tizenöt éves korában ismerkedett meg Kolozsvárt — véletlenül. És, minden valószínűség szerint, a *véletlen* jelölte ki számára az orvosi pályát. De az már nem véletlen, hogy mesteréül Paracelsust, azt a tizenhatodik századbeli svájci orvost választotta, akinek elmélete szerint az emberi szervezetnek kapcsolata van *a szemmel nem látható és kézzel nem tapintható elemekkel.*

Koporsójában Hunwald szelíd, bölcs kifejezéssel pihent, mint aki most már közelről látja ezeket az elemeket.

Jelenlétünk, gyászunk, könnyeink, úgy tűnt, zavarták nyugalmát. Mert most már szemtől szembe állt a *titokkal.*

Faragó László

POLÁNYI MIHÁLY március 11-én volt hetven éves.

*

DERKOVITS GYULA hetvenkét alkotását — közöttük 31 olajfestményt — állították ki az amszterdami városi múzeumban. A sajtó és a közönség nagy elismeréssel nyilatkozott Derkovits művészetéről.

*

ARADI ZSOLT, az Egyesült Államok és az európai országok közti politikai kapcsolatok szakértője, aki az érdeklődési körébe vágó tárgyakról mostanáig leginkább a Pittsburgh melletti Seton Hill Collegeben adott elő, most átmeneti időre főképpen németországi egyetemeken folytatja ezt a tevékenységét Dolgozik egy könyvön, melynek előreláthatólag ez lesz a címe: „Atlanti Unió vagy kontinentális nacionalizmus?" XXIII. János pápáról szóló életrajzi könyve, mely eredetileg New Yorkban jelent meg, rövidesen Angliában is megjelenik, Burns and Oates kiadásában.

*

TRIZNYA MÁTYÁS, a kitűnő fiatal festőművész (a nemrégiben elhunyt Szőnyi István veje) nagy sikert aratott három képével egy római kiállításon, ahol fiatal olasz és külföldi festők itáliai tájképeit állították ki. Triznya Mátyás több mint tíz esztendeje él Rómában és kenyérkereső pályája a filmszakma. Hivatásának azonban mindig a festészetet érezte. A „Circolo Artisti di Via Margutta" által rendezett mostani tárlat a negyedik, amelyen a fiatal festő Rómában kiállított.

*

A GONOSZ SZAKÁCSOK, ezzel a címmel mutatták be Günter Gras — a Blechtrommel szerzőjének — darabját a nyugat-berlini Schiller Theater kísérleti színpadán. A darabnak nincs megfogható tartalma; színhelye többnyire egy konyha, ahol a szakácsok ütők helyett serpenyőkkel teniszeznek s egy óriási kürtből egy kuktát fújnak ki. A bemutatót gyenge taps és erőteljes füttykoncert kísérte.

*

HALMI PÉTERT, a budapesti Operaház zenekarának volt hegedűsét a majna-frankfurti Operaház koncertmesternek szerződtette. Emigrációja első idejében Halmi a Philharmonia Hungarica koncertmestere volt, majd a Feld-kvartett tagjaként járta be Amerika és Ausztrália nagyvárosait.

*

PÁSZTOR VERA ÉS VASHEGYI ERNŐ a zürichi Schauspielhausban nagysikerű balettestét adott. A műsoron Vashegyi Kodály, Schibler és Gershwin muzsikájára szerzett három koreográfiája szerepelt.

*

AMERIKAI ÖTLET. Az egyik New York-i rádióállomás a minap egyetlen közvetítésben örvendeztette meg hallgatóit Wagner: „A Nibelungok gyűrűje"-vel. Az operákat hanglemezekről játszották; a közvetítés reggel hétkor kezdődött és majdnem éjfélig tartott. A darab- és felvonásközökben a szokásos reklámokon kívül híreket olvastak fel.

*

DOMENICO CIMAROSA egyik elfelejtett opera buffóját, a „Cselszövő asszonyságok"-at nagy sikerrel újították fel a bécsi Kammeroperben.

*

A DEFA, Németország szovjet övezetének élvezhetetlen produkcióiról hírhedt filmvállalata, az utóbbi időben hat játékfilmet adott el Kubának. A Defa, mely még a csatlósállamoknak is csak hébe-hóba tudta nyakába sózni filmjeit, ezzel eddig legnagyobb üzletét kötötte meg.

*

A GELLÉRTHEGYI CITADELLÁT megnyitották a közönségnek: az egykori erődben had- és várostörténeti kiállításokat rendeznek.

Irodalmi Ujság

Mondja, Sajókám, holnap bejön?

— Búcsú Herczeg Jenőtől —

„...Halottaink is itt-ott, egyre többen..." írta Kosztolányi. Alig négy és fél éve jöttem el otthonról és azóta alig van hónap, hogy ne érkezne hír: valaki meghalt, azok közül, akiket szerettem, akikkel így, vagy úgy, esztendőkön át kapcsolt össze az élet.

Kedves, közvetlen, emberi ember volt Herczeg Jenő, a pesti kabarészínpadok Hacsekje. Éveken át léptem fel vele közös színpadon, láttam, amikor jelenésére vár és a Kis Színpad keskeny folyosóján kóstolgatja már előre a pillanat ízét, amikor szemben áll majd a közönséggel. Láttam eszpresszóban, lóversenyen, kártyaasztalnál, láttam öltözőtükre előtt, a ráncokat nézte, puderezés előtt és Hacsek kicsit nyafogó, kicsit csodálkozó hangján mondta: „Fene aki megeszi, öregszünk, Hacsek úr!" Ezernyi alakítása volt, filmekben, színpadon, figurák, amelyeket a perc dobott fel és a következő perc már el is söpört. A kabaré a pillanat művészete, klaszszikus alakokat ritkán hagy az utókorra. Hacsek alakja azonban még sok-sok éven át megmarad a kabaré kedvelőinek emlékei között, akik ebben az esetlen, csodálkozó, csetlő-botló pesti Chaplinben hányatott korunk kisemberét látták életre kelni. És abban, hogy Hacsek életrekelt, nagy szerepe volt Herczeg Jenőnek.

Megszámlálhatatlan alkalommal kérdezte csipogó madárhangon a dühösen felugró Sajótól: „Mondja, Sajókám, holnap bejön?" Egy évvel ezelőtt azután nem volt többé kitől kérdeznie. Sajó, Komlós Vilmos meghalt.

És most, talán, hogy ne legyen üres odafent a kávéházi asztal mellett az a másik szék, Herczeg Jenő is elment. Nincs többé, aki megkérdezze: Holnap bejön Sajókám?

V. A.

CSÉCSY IMRE író és publicista Budapesten, 67 éves korában elhunyt. Csécsy annak idején — a két háború közt — Vámbéry Rusztemmel együtt szerkesztette a „Századunk" című folyóiratot.

*

DOMJÁN JÓZSEF festőművészt és családját az Egyesült Államok volt elnöke, Dwight D. Eisenhower vendégül látta otthonában. Domján József legújabb művével, a „Henry Hudson of the River" című, mindössze 200 példányban készült, kézzel nyomott szöveget és fametszeteket tartalmazó könyvével lepte meg a volt elnököt.

*

FERRARI VIOLETTA a nyugatnémet televízióban Elmer Harris Johnny Belinda című darabjában lépett fel. A német lapok szerint első televíziós fellépése óta nagyot fejlődött s megmutatta, hogy nemcsak szép, hanem tehetséges is: kiváló némaszínészi teljesítményt nyújtott.

*

ERNŐ METZNER, Nyugat-Németország egyik legtekintélyesebb filmproducere tervbe vette „Az ember tragédiája" megfilmesítését; Ausztriában pedig Harsányi Zsolt „Whisky szódával" című regényének filmváltozatát készítik elő. Két új amerikai film („North to Alaska" és „Pepe") Fodor László, illetve Bús Fekete László színdarabjaiból meríti témáját.

*

CHAPLIN-ÉLETRAJZ. Chaplin második házasságából származó fia, ifjabb Charles Chaplin „Apám, Chaplin" címen érdekes életrajzot adott közzé a nagy filmművészről. A könyv kendőzetlen, de szeretetteljes képet fest Chaplinről és sok ismeretlen adattal szolgál Chaplin kifelé vidám, befelé vívódó és kesernyés egyéniségéről.

*

A VERSAILLES-I EGYKORI KIRÁLYI PALOTA műkincseinek jelentős része az idő során — kivált 1791 és 1815 között — különböző állami múzeumokba vándorolt. Így a francia barokk festészet és szobrászat számos remeke. Egy francia kormányrendelet szerint a széthordott műkincseket vissza kell szolgáltatni, hogy ismét eredeti helyükön állítsák fel őket.

*

ANJOU-KORI ÉPÜLET maradványaira bukkantak a budai Várban. Az egykori ház az Országbíró utca 2. szám alatt állt; árkádjait a későbbi — ma romos — épület falaiban szinte sértetlenül találták meg.

*

A XVII. NEMZETKÖZI ZENEVERSENYT GENFBEN szeptember 23 és október 7 közt tartják meg, ének, zongora, cselló kategóriákban. A versenyen a világ valamennyi államának polgára résztvehet; korhatár 15 és 30 év között. A díjak összege 20.000 svájci frank.

BESSENYEI GYÖRGY halálának százötvenedik fordulója alkalmából Nyíregyházán ünnepséget rendeztek.

*

BLAISE CENDRARS, a nemrég elhunyt francia író szülővárosában, La Chaux-du-Fonds-ban ünnepséget rendeztek. Az emlékünnepen francia és svájci művészek Blaise Cendrars műveiből adtak elő.

*

A NYUGAT-BERLINI egyetem színjátszói bemutatták Majakovszkij *Poloska* című színművét.

*

A SIASAT BARU című djakartai folyóirat január 11-i számában közölte Gömöri György indonézre fordított tanulmányát József Attiláról. A tanulmányt (teljes címe: „József Attila a modern magyar irodalomban") négy versfordítás egészítette ki, a verseket W. S. Rendra, a Jogjakartában élő tehetséges fiatal költő fordította.

*

BORISZ PASZTERNÁK „Doktor Zsivágó" című Nobel-díjas műve az indonéz könyvpiac egyik legkiugróbb sikere. A könyvet Max Hayward és M. Harrari angol fordítása alapján Trisno Sumardjo, az ismert műfordító és kritikus ültette át indonézre.

*

BAD ISCHL osztrák fürdővárosban — Lehár és Kálmán egykori kedvenc nyaralóhelyén — operettszínházat kívánnak építeni, ahol nyaranta „az osztrák operett mestereit" adják elő. Addig is, s így már az idén nyáron, a Ferenc József építette ischli Kurtheaterben Lehár- és Kálmán-operetteket játszanak.

*

A PÁNAMERIKAI ZENEÜNNEPSÉGEKEN, melyeket a mexikói Acapulcóban tartottak, Brahms két hegedűre írt koncertjét Pablo Casals és Végh Sándor adta elő.

*

AZ UNESCO az afrikai egyetemek rektorait kongresszusra hívta össze Khartumba. Az UNESCO meg akarja vizsgálni, mekkora tudományos és technikai segítséget igényelnek a fekete földrész főiskolái.

*

VINTILA HORIA román származású író, mint ismeretes, megnyerte a tavalyi Goncourt-díjat, majd pedig — a sajtó támadásai következtében — lemondott róla. Ennek ellenére Horia kiadója, Fayard, rövid idő alatt 150.000 példányt adott el Horia fércművéből.

*

AFN BERLIN, a nyugat-berlini amerikai katonarádió egyórás Bartók-koncertet közvetített.

*

BESZÉLGETÉS PLOTINUSRÓL. Plotinusról, a neoplatonizmus megalapítójának és az Ókor utolsó nagy bölcsészének működéséről — szinpozion formájában — értékes könyv jelent meg, Plotinus forrásai címen. A beszélgetés résztvevői — korunk legkiválóbb hellénistái — messze túl mennek azon, amit a könyv címe ígér és Plotinus forrásai mellett a platonizmus és neoplatonizmus, az antik és modern gondolkozás egész problematikáját felvetik. (Les sources de Plotin, dis exposés et discussions; Entretiens sur l'antiquité classique. Tome V., Vandoeuvres, Geneve.)

HÁY GYULA fordításában jelenteti meg az Európa Kiadó február közepén Conrad Ferdinand Meyer elbeszéléseit.

*

600 NAGYÉRTÉKŰ FESTMÉNYT loptak és raboltak Itáliában Hitler csapatai a második világháború alatt. Két esztendeje, firenzei székhellyel, olasz bizottság működik, azzal a céllal, hogy az elorzott műkincseket felkutassa és visszaszerezze. A bizottság mindeddig a műkincsek kétharmadát kutatta fel és szállíttatta vissza Olaszországba.

*

BOROS IDA, a neves sanzonénekesnő a Columbia hanglemezgyárhoz szerződött.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliai olvasóink postahivatalokban kapható 10, illetve 20 shillinges postal ordert küldjenek kiadóhivatalunkba.

A következő országokban terjesztőinknél lehet előfizetni:

Argentínában: Dr. Girsik Géza, Lavalle 361 c/o. Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co., 173. Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Hajdu Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7. de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Gondos Erzsébet, Poste Restante, Assniéres Chanzy és példányonként kapható Balaton, 12 Rue de la Grange Bateliére, Páris 9. Írországban: L. P. Peter, 32. Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59. Hayarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Sas László, 3455. Ellendale Ave., Apt. 15. Montreal. Németországban: Szarvas Gábor, Stuttgart/W., Ludwigstrassse 96. Norvégiában: Volent Zsolt, Skogfaret 56/G, Haslum Iabaerum. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 5, Roma. Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air Genéve-Chéne. Postacsekk-szám: I.162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17. Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 467 Central Park West, Apt. 11/B, New York 25. N. Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

A fel nem sorolt országokból az előfizetést közvetlenül kiadóhivatalunknál, nemzetközi postautalványon való átutalással lehet eszközölni. Az átutalást minden ország bármely postahivatala elfogadja.

Kérjük olvasóinkat, közöljék előfizetésüket levelezőlapon is kiadóhivatalunkkal, mert a nemzetközi postautalvány kézbesítő szelvényén nem szerepel a befizető neve és címe, csak a befizetési szám.

Van vagy nincs?

„A Szabad Európa Rádió szemünkre veti, hogy nálunk nincs a huliganizmusnak olyan irodalma, mint a ‚szabad világban'. Valóban így van. Van azonban egy összehasonlíthatatlanul magasabbrendű erkölcsiséggel rendelkező társadalmunk, amely éppen megváltozott gazdasági viszonyainál fogva, történelmileg igen rövid idő alatt megoldja azokat az erkölcsi problémákat is, amelyeket döntően a burzsoá rendszertől örököltünk, s amelyekről ők csak írnak, de megoldásukon hosszú évtizedek óta hiába fáradoznak."

Népszabadság, Budapest, 1961 február 7.

„Megfigyelhetjük másutt a vonzódást a beteges, a perifékus figurákhoz, az egzisztencializmus s más polgári filozófiai irányzatok nyomait, ösztönzéseit (Hernádi Gyula és Csurka István). Ezeknek az írásoknak legjellemzőbb darabjai fennmaradnak a lektorátusok szűrőjén, de a kiadók és a szerkesztőségek erre vonatkozóan számos adatot szolgáltathatnak."

Élet és Irodalom, 1960 december 30.

„A kötet szerkesztője igen nagy anyagból válogatta össze ezeket a novellákat, s így az Ébredést az új magyar irodalom reprezentatív gyűjteményének lehet tekinteni. Tudomásom szerint bőven voltak a kimaradt munkák között olyanok, amelyek huligánokkal foglalkoznak. Ez érthető, mert ezekben a figurákban jelentkezik legfeltűnőbben a mai élet sok torz vonása, ezekben az alakokban tör fel az élet gátlástalanul, erkölcsiség nélkül, szabadossággal, túl-erotikával, csaknem egocentrikus szexualitással. Komoly társadalmi vizsgálással lehetne ezekhez a témákhoz is nyúlni, de felületesen foglalkozni és turkálni a vagányok és züllött lányok életizgalmaiban, hagyjuk ezt inkább a Nyugat polgári íróinak."

Bölöni György: Előszó az „Ébredés" című antológiához (Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1959. 314 o., 4000 pld., 22 Ft.) 13. oldal.

*

AZ EGYIPTOMI MŰVÉSZET 5000 ESZTENDEJE címen kiállítás nyílt meg a zürichi Kunsthausban. A rendkívül gazdagságú kiállítás egyik érdekessége, hogy — szakítva az eddigi szokással — a fáraók korának művészete mellett helyet ad a hellénista, a római, a keresztény és a fatimida Egyiptom művészetének is.

*

HOGY LETTEM ZENEKRITIKUS címen jelentek meg G. B. Shaw eddig kötetbe nem gyűjtött zenekritikái. A kötet írásai az 1876-tól 1950-ig tartó hetvennégy évből keltek, bár nagy részük az első időszakból származik, amikor Shaw még a Daily Telegraph ismeretlen zenekritikusa volt. A kritikákat — noha többnyire feledésbe merült zeneművekhez, elfelejtett énekesekhez és rég volt, jelentéktelen eseményekhez kapcsolódnak — ma is élvezet olvasni, mind szellemességük, mind szókimondásuk és fölényes, vidám gorombaságuk miatt. (G. B. Shaw: How to become a Musical Critic, Hart-Davis, London, 1961.)

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 francs, Brazília: 24 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: NF. 0.90. Hollandia: 60 cent, Izrael: 300 pruta, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia: 1 korona, Olaszország: 70 líra, Svédország: 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

The Danubia Book Company
I. IVANYI
11 Archer Street, London, W.1.
Telefon: GERard 6697.
MAGYAR könyv, szótár,
hanglemez, kártya.
Kérje díjmentes árjegyzékünket.

LIVRARIA D. LANDY
Sao Paulo
Rua 7 de Abril 252, 5° sala 53
Caixa Postal 7943.
Dél-Amerika egyedüli könyvkereskedése, ahol *magyaron* kívül négy világnyelven vásárolhat az igényes olvasó.
Könyvek, metszetek, folyóiratok. Kérje katalógusomat!

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Published by the Hungarian Literary Gazette Ltd.
14, St. George Street, London, W. 1.
Telefon: MAY 32–24.
Printed by Jolly the Printer Ltd. (T.U.), 238 Fore St., London, N.18.

Irodalmi Ujság

XII. évf. 7. szám — A MAGYAR ÍRÓK LAPJA — 1961 április 1

DÉL-AFRIKA ÉS NACIONALIZMUS

„...Az adott körülmények között formálisan visszavonom Dél-Afrikának azt a kérelmét, hogy május 31-étől fogva, amikor [„királyi dominium"-ból] köztársasággá alakul át, tagja maradhasson a [brit] Nemzetközösségnek."

(Dr. Verwoerd dél-afrikai miniszterelnök március 15-i nyilatkozatából.)

A földkerekségnek sok szégyenfoltja van ma. De Dél-Afrika nyilván a legrikítóbbak egyike. Nem csupán mert a kisebbség elnyomja benne a többséget. Erre számos példa van, különféle modern parancsuralmakban — kommunistákban, antikommunistákban, neutralistákban egyaránt — s a Verwoerd-féle kisebbségi elnyomás annyiban mindenesetre demokratikusabb a Mao Ce-tung-félénél, Franco-félénél és Nasszer-félénél, hogy legalább a kiváltságolt kisebbségen belül megengedi a pártmérkőzést. Sajnos, az sem egyedülálló jelenség, hogy a választóvonalat ember és ember közt a legembertelenebb módon: bőrszín és származás szerint húzzák meg. Nem újság a néger iskolásgyerekek meghurcolása és kiüldözése Little Rock-ban; a barna és fekete bőrszínűek folyamatos megalázása és kisemmizése megannyi fehér gyarmaton: a fekete bőrűekkel üzött rabszolgakereskedelem a barna királyi szuverénitásnak örvendő Szaudi Arábiában; a tibetiek irtása a sárga Mennyei Birodalom atheista utódbirodalmában; meg időnként a magyar kisebbség mutatványos megbélyegzése Erdélyben. Hogy a faji és törzsi türelmetlenség nyomai a felvilágosultság és a szédítő tudományos haladás századaival nem tűntek el, azt mindenki tudja. S bármilyen elszomorító és undorító jelenségek is ezek: józan ésszel tudhatjuk, hogy nem könnyű őket eltüntetni. Olyan mélyre vésődött a faji idegenkedés — az elnyomottakban gyakran még inkább, mint az elnyomókban — s olyan magasra tornyosultak a társadalmi, műveltségi, szokásbeli válaszfalak a származási közösségek közt, hogy a legtágabb látókörű, legjobb szándékú kormány sem képes egyik napról a másikra lebontani valamennyit. A kérdés azonban az, hogy legalább igyekszik-e lebontani őket. Dél-Afrikának már régóta botrányköve a néger elnyomás; évtizedek óta megdöbbenten panaszolják, akik látogatóban ottjártak, hogy e kiválóan gazdag ország jól ellátott, bővelkedő fehér lakónegyedeinek siralmas perifériáin olyan sorsban robotolnak és tengődnek a barnák és kivált a feketék, amelynek láttára a helyi szokásokhoz nem edzett kultúrlény elszégyelli magát. A haladás a színesbőrűek felszabadítása és emancipálása irányában lassú, bosszantóan és csüggesztően lassú volt már ama liberal-konzervatív kormány alatt is, amely ezelőtt volt uralmon. Nyilvánvalóvá vált, hogy azokkal a felemás, óvatos, fukar rendszabályokkal, amelyeket akkor engedélyeztek, ezt a kérdést a megoldáshoz közelebb juttatni nem lehet. Valami gyökeres változtatásra szükség volt: ezt sürgették a progresszívek, a radikális szabadelvűek, a szocialisták és — természetesen — a kommunisták is. A gyökeres változás azután beköszöntött a búr nacionalista párt győzelmének formájában. Ez a párt kitűnő receptet talált a bajok orvoslására: rászánta magát, hogy rohamosan halad majd — visszafelé. Hasonlóan a hitleri Németországhoz, nem átallotta államigazgatási elvvé nyilvánítani a fajok szétválasztását, az „apartheid"-et. A hitleri világhatalom összeomlott, faji eszménye a történelem szégyenpadjára került, de ahogy diktátori bábjai tovább tenyésztek az ibériai félszigeten s egy ideig Dél-Amerikában is, úgy fajvédelmi panaceáját Dél-Afrikában alkalmazták tovább, immár nem vérszomjas militarista jelszavak kíséretében, hanem evangéliumi kenettel. Hogy ez az észbontó szemforgatás és anakronizmus tarthatatlan, az sokféleképpen derült ki: most egy éve a sharpevillei sortűzben — s a legutóbbi hetek során a brit nemzetközösség kormányférfiainak értekezletén, amely azzal végződött, hogy Dél-Afrika immár nem tartozik közéjük.

A dél-afrikai kormány „nacionalista". Mit jelent ez? Ha [illegible]ondoljuk, hogy hány kormány, hány mozgalom nevezi ma nacionalistának magát, akkor nyilván nem jelent semmit. Nacionalista címszó alatt ismeretes a kairói kormány, a formózai kormány, eredetileg ilyen néven szerepelt a madridi kormány derékhada is — mór zsoldosaival, germán pilotáival és olasz milicistáival —, általános szokás az afrikai népek „ébredő nacionalizmusáról" beszélni s délamerikai forrongókat emlegetni, kik minél elszántabban szövetkeznek a Harmadik Internacionálé ügynökeivel, annál nacionalistábbak. Hogyan találkozhatott ennyi sokféle hatalom és mozgalom egyetlen ködös elnevezésben? A dél-afrikai búr nacionalizmus háttere és mai szereplése némileg példázza valamennyit. Ne feledjük, hogy azok a búr nacionalisták, akiknek fajvédő türelmetlensége és korlátoltsága miatt ma ugyanannyi a keserű panasz a nyugati szabadelvű világban, mint az eurázíai kommunistában —, az „el nem kötelezett" nemzetek színesbőrű társadalmáról nem is szólva — azoknak a búr szabadságharcosoknak leszármazottai, akiknek a brit imperium elleni küzdelmét annak idején úgyszólván az egész világ forró rokonszenvvel kísérte. Mindenesetre a búrokkal érzett mindenki, aki ma a nacionalizmusukat kárhoztatja — szabadelvűek és szocialisták, a barna-, sárga-, és feketebőrűek emancipálódásának minden néven nevezendő hívei, Krisztus-hívők és materialisták egyaránt. Így érzett, nem utolsósorban, a baloldali Anglia — a liberális párt akkor szakadt ketté egy békebarát s egy imperialista táborra — bár az is igaz, hogy nemcsak a szabadelvűség, a szocializmus, a béke apostolai támogatták a búrok ügyét, hanem a német császári militarizmus is, érthető okokból... Valóban voltak angolok, felvilágosult és emberséges szemléletűek, akik az átlátszó célzatú porosz imperialista uszítás ellenhatásaként csaptak fel a brit imperializmus védelmezőinek: megsejtették, hogy milyen világhódító és népelnyomó tervek lappanganak a humanitárius jelszavak mögött.

Kiknek volt igaza? Nyilván mai szemmel nézve sem azoknak, akik az angol imperiális uralmat egy túlnyomórészt nem-angol terület fölött meg akarták rögzíteni. De nyilván még kevésbé volt igazuk azoknak, akik egy merőben nacionalista szabadságtörekvés fellángolásától az emberi jogok, a népi önrendelkezés, a demokratikus haladás eszméinek érvényesülését remélték. Azzal, hogy egy nagyhatalmi tekintélyuralom helyett egy vicinális imperializmust segítettek hatalomba, nem lendítettek a jogi és gazdasági felszabadulásra vágyó emberiség ügyén, legkevésbé Dél-Afrika színesbőrű többségén. Olyan országot segítettek kialakulni, amely azon a címen, hogy „szuverén" s hogy „nem engedhet beleszólást belügyeibe", magának az országnak többségét tapossa el. Ezt teszi ma a búr nacionalista diktatúra Dél-Afrikában, ezt teszi Franco diktatúrája, elnyomva a katalánokat, a baszkokat, s nem utolsósorban a spanyolok többségét — ezt teszik a szovjet hatalom fegyvereivel uralmon tartott kommunista kormányok, amelyeket „internacionalizmusuk" nem gátol abban, hogy ne hivatkozzanak a „nemzeti szuverénitásra", valahányszor a bebörtönzéseket, a lelkiismereti és véleményszabadság ellen elkövetett merényleteket számonkérik tőlük. Az „apartheid" elítélésében a világ túlnyomó többsége egyetért. De a „nacionalizmus" és a „nemzeti szuverénitás" babonatára tovább igézi a lelkeket. Tovább vetik a magvakat és nem nézik meg, milyen az aratásuk Dél-Afrikában, vagy kissé északabbra, Kongóban.

Ignotus Pál

ÁPRILIS 1-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL:

Ignotus Pál vezércikke a dél-afrikai nacionalizmusról (1. oldal)
Theodore Draper cikke Castro Kubájáról (3. old.)
Fenyő Miksa Bernáth Aurél önéletrajzi regényéről (6. oldal)
Flóris György: Ki ölte meg Ellen Royt? (4. old.)
Asbóth Elemér kritikája az új irodalmi párttézisekről (1. oldal)
Melocco János elbeszélése (7. oldal)
Kutasi Kovács Lajos az Amazonasz Kittenbergerjéről (4. oldal)
Noszlopi György: Kerényi Károly munkásságáról (5. old.)
Április elseje — Faludy György verse és **Vajda Albert** krokija (5. és 8. old.)
Az Idő Sodrában; Levelek a szerkesztőhöz; Hírek

ASBÓTH ELEMÉR

A kritika kritikája

II.

Miután az „őszinteség", a „mozgalmasság", a „korszerűség" követelményeit megbélyegezték, a budapesti kommunista párt legfrissebb irodalmi tézisei, — amelyeknek ismertetését legutóbb megkezdtük —, teljes erejükkel az úgynevezett „revizionista tendenciák" ellen fordulnak. Kiderül belőlük, hogy valamennyi „jobboldali"-nak keresztelt nézet közül — a revizionizmus, azaz a Nagy Imre féle irányzat a legveszélyesebb. *„Irodalmi előrehaladásunk legveszedelmesebb károkozói* — írják a tézisek —, *azok az esztétikai koncepciók, amelyek marxista burokba csomagolják, s ‚alkotó', ‚haladó' marxista gondolatként tüntetik fel különféle, lényegében antimarxista, revizionista nézeteiket. A revizionista nézetek hirdetői nyíltan ma már nemigen fordulnak szembe a szocialista realizmussal és a pártosság eszméjével, de valójában a polgári esztétika elveihez igazodnak a szocialista művészeti alkotások megítélésében."*

A revizionista bűnök

Melyek, a pártdokumentum szerint, a mai revizionizmusnak azok a legfőbb módszerei és nézetei, amelyek a szocialista realizmus és a pártosság tiszta levegőjét megrontják?

Az egyik az úgynevezett *„negativizmus"*. Az álarcot öltő, gonosz revizionisták nem a pozitív hősök és a nagy eredmények ábrázolását sürgetik az irodalomban, hanem a művek kritikai jellegének elmélyítését, a hibák feltárását, az önmagával mindig elégedetlen, a kétkedő lelkiismeretű ember bemutatását. A „negativista" teóriák hívei szerint az előremutató jelenségek ábrázolása elkerülhetetlenül szürkeséghez és sematizmushoz vezet; ebbeli, hamis érvelésük megtámogatására a ravasz revizionisták az 1949 és 1953 közötti irodalmi helyzetre hivatkoznak és azt, mint a „sematizmus időszakát" emlegetik, a „naturalizmus, a primitivizmus, a sematizmus áramlatairól" beszélnek, elhallgatva azt, hogy *„irodalmunk egésze ebben az időben tett döntő fordulatot a szocialista realizmus irányába"*.

A párttézisek, bármennyire emelkedetten hangzók legyenek is, sokkal meggyőzőbbek volnának akkor, ha nem „döntő fordulatról" szónokolnának, hanem felsorolnák azokat a remekműveket, amelyek ebben az időszakban, a szocialista realizmus jegyében Magyarországon megszülettek, máig is élnek és örökké élni fognak. Sajnos, a tudós téziskészítők erről a listáról megfeledkeztek, — avagy tán e döntő fordulatú korszak koszorús remekművei olyan rövidéletűek voltak, hogy alig néhány esztendő elteltével maguk a pártideológusok sem tudnak vagy szeretnek visszaemlékezni rájuk? Ebben az esetben viszont mégiscsak mintha inkább a revizionistáknak volna igazuk, akik e korszakot a „sematizmus időszakának" nevezik, s akik ma óva intik az írókat attól, hogy a pillanatnyi párt pillanatnyi bölcs vezetése alatt megismételjék korábbi botlásaikat, avagy most kezdjenek el botladozni.

Ez a gőgös, arisztokratikus revizionizmus, a tézisek szerint, Lukács Györgytől származik, — Lukácsot többízben is megtámadja a pártdokumentum —, és együttjár egy másik lukácsista-revizionista bűnnel: a kritikai realizmus túlzott eszményesítésével. Valóban, a téveszmék elválaszthatatlanok egymástól: nem elég, hogy a revizionisták Gergely Sándor, vagy Szabó Pál legfrissebb műveit rosszaknak tartják, — ezt az ideológiai-esztétikai eltévelyedést még azzal tetézik, hogy Thomas Mann-t, vagy Hemingway-t „túlértékelik". Igaz, a tézisek azt nem kárhoztatják, hogy Martin du Gard, Sartre, Steinbeck, vagy Graham Green egy évtizednyi betiltás után végre megjelenhetnek Magyarországon, de azt már kártékony revizionizmusnak minősítik, ha valaki azt írja, hogy Hemingway művészete a *„XX. századi új realizmus"* számára iránytmutató, — irányt csak Alekszej Szurkovnak szabad mutatnia —, vagy ha valaki Arthur Miller egyik színdarabja után kijelenti: *„Végre az ember a színházban irodalmat is lát"*, — elvégre Kornejcsuk pártos művei sokkal inkább irodalmiak, nemde? —, és az is revizionizmus, ha egy kritikus *„a problematikus szemléletű Dürrenmattról írva megjegyzi, hogy szocialista író sem bélyegezte meg eddig ilyen végérvényesen a polgári kultúrát"*. Hiszen az jó és kihasználandó, hogy Dürrenmatt megbélyegzi a polgári kultúrát, — de fölébeemelni őt — mondjuk — egy Mesterházi Lajosnak vagy egy Urbán Ernőnek: ez revizionizmus, ez Lukács György eltorzult esztétikai értékrendszerét tükrözi.

A túltengő liberalizmus

Mi, akik eddig abban a hitben éltünk, hogy — ha van is bizonyos enyhülés — Magyarországon még mindig nyomasztó a pártellenőrzés, a külső beleszólás az alkotóművészek munkájába, a nyílt és burkolt cenzúra, — most, a párttézisekből megtudjuk, hogy tévedtünk: a legfőbb baj ugyanis nem a szigor, hanem — az engedékenység. *„Az elvi békülékenység, a kispolgári, revizionista, polgári dekadens tendenciákkal szemben engedékeny kritika* — olvassuk a tézisekben — *nem egyszer még vezető marxista kritikusoknál, felelős irodalomirányítók gyakorlatában is tapasztalható. Különösen káros az a gyakori liberalizmus, mely irodalmi lapjaink, az Élet és Irodalom, a Kortárs, a Nagyvilág, s az Irodalomtörténeti Intézet gondjaira bízott folyóiratok szerkesztésében tapasztalható... Ez a liberális szerkesztési gyakorlat időnként fellelhető a Népszabadság kulturális rovatában is."*

A „Népszabadság", a „Kortárs", az „Élet és Irodalom", mint a liberalizmus fészkei, vagy rejtekhelyei: nem lehet azt állítani, hogy a párt Kulturális Elméleti Munkaközössége megóv minket minden meglepetéstől. Úgy látszik, a pártközpontnak már senki és semmi nem elég harcos, nem elég kemény, nem elég elvhű és bolsevik; erre vall különben az az összeállítás, amelyet voltunk bátrak arról elkészíteni: mely lapokat, folyóiratokat és intézményeket s hány ízben leckéztet, vagy támad meg a pártdokumentum:

Élet és Irodalom	21	ízben
Kortárs	14	„
Nagyvilág	7	„
Népszabadság	5	„
Magyar Nemzet	4	„
Irodalomtörténet	3	„
Nők Lapja	3	„
Könyvtáros	2	„
Világirodalmi Figyelő	2	„
Rádió	2	„
Irodalomtörténeti Intézet	2	„

(Folytatás a 8. oldalon)

Az IDŐ Sodrában

Március 15, április 11, április 4

Március 15-i vezércikkünkben ezt írtuk:

„...1867-től fogva már szabad volt március 15-ét ünnepelni. Nemcsak szabad, hanem kötelező... de fenntartásokkal. Lojális, királyhű, hazafias ember március 15-én eresztette meg legnagyobb lendülettel tüdejét és könnyzacskóit; s kevéssel utána, április 11-én — a 48-as törvények szentesítésének napján — vágta magát legdíszesebb ünnepi mezbe, mert hogy ezzel kell a rakoncátlan pesti tüntetők diadalának emlékét lekonkurrálni."

Most pedig a Budapesten emigráns magyarok részére szerkesztett „Magyar Hírek" március 15-i vezércikkében ezt olvassuk:

„Bitorló kezekből véglegesen kiragadni 1848 márciusát... ez csak 1945 áprilisának sikerült: ...március 15-ének dicsőséges történelmi feltámasztója, szellemének s törvényének betöltője 1945 április 4-e lett... 1945 április 4-e természetesen legnagyobb napja, évente április negyedike természetesen legnagyobb ünnepe is annak a népnek, mely e történelmet átélte, túlélte, s minden lehetősége birtokában kezdi élni most."

Azaz ma is kötelező Magyarországon rajongani március 15-éért — s ma is fenntartásokkal. Az az igazi, az a mindent betetőző nemzeti ünnep a Habsburgok idején mégiscsak április 11-e volt. Ennek vette át szerepét április 4-e. Milyen csodálatos párhuzamosság a bécsi udvar (vagy ha jobban tetszik, a Hofburg) s a Kremlin (vagy ha jobban tetszik, a Kreml) a magyar nemzeti eszmények iránt tanúsított atyai pártfogása közt!

Hozzátesszük: mi nem azon hökkenünk meg, hogy valaki akár április 11-ének, akár április 4-ének jelképes tartalmára elismeréssel gondol. A parlamentáris magyar alkotmány törvényeit szentesíteni bölcs cselekedet volt: a bécsi kamarilla nem azzal követett el hitszegést, hogy ezt megengedte, hanem, hogy később a felszabadult országot legázoltatta. Hasonlóképpen: az országnak áldás volt kikerülnie a hitlerizmus förtelméből, s minden szabadságszerető hazafi reménnyel és megilletődéssel gondolhatott a nemzeti önkormányzatnak és az emberi jogok tiszteletének azokra az eszményeire, amelyeket 1945 április 4-én meglebbentettek. A hitszegés akkor következett be, amikor az elsöpört parancsuralom helyébe új parancsuralom ült. Az analógia tökéletes.

Azazhogy mégsem egészen. A Habsburgok alatt március 15-e 1867-ben kezdett a (legalábbis megtűrt) nemzeti ünnep hivatalos rangjára emelkedni, tehát akkor, amikor ama nevezetes Kiegyezés a 48-as függetlenségi követeléseknek legalábbis egy tetemes részét valóra váltotta. Bach még nem iratott vezércikket arról, hogy Petőfi Sándor művét ő tetőzi be. De szegény feje még nem tudta, mi a dialektika.

Mulatságos

támadást olvasunk a „Népszabadság" március 17-i számában a Kultúra Szabadságának Kongresszusa, öt világrész szabad szellemű intellektuálisainak e Párisban székelő világszövetsége ellen. Vajon mivel bőszítette magára e Kongresszus annyira a budapesti helytartóság pártsajtóját? Azzal, hogy tiltakozott a spanyol igazságügyminiszternél spanyol írók, spanyol intellektuálisok üldözése miatt. Hogy' mer ez a Kongresszus a fasiszta zsarnokság ellen szót emelni? Hogy' meri rosszalni, amit Franco tesz, amikor rosszalja azt is, amit Kádár tesz? Ez a Kongresszus — közli a Népszabadság, mely szándékosan vagy valódi tudatlanságból összekavarja ezt a szervezetet a szabad Európa Rádióval — az amerikai nagytőke bábja, „a diverzánsok és a hazaárulók" közismert pártfogója, aminek különösen beszédes tanúsága az, hogy az Irodalmi Ujságot is támogatja. Azt a magyar lapot t.i., amely következetesen harcol minden színezetű totalitárius elnyomás ellen. Micsoda felháborító vakmerőség! Nem tudják-e Londonban, Párisban, vagy New Yorkban, hogy az egyik zsarnokság ellen harcolni csak egy másik zsarnokság privilégiuma lehet? Nem tudják-e, hogy attól a Francótól, akit Hitler és Mussolini emelt a spanyol nemzet urává, leghivatottabban az a Kádár kérheti számon a bebörtönzéseket, akit Hruscsov emelt Magyarország urává?

Lehet, hogy a Kultúra Szabadságának Kongresszusa mulasztást követett el, amikor e kívánalmakról megfeledkezett, de közölhetjük a Népszabadsággal, hogy amióta van és működik — tehát több mint tíz év óta —, következetesen megfeledkezik róluk. Állandóan pártját fogta a Franco, a Salazar, a Batista, a Peron parancsuralma által üldözött értelmiségieknek, nem kevésbé mint azoknak, akiket a szovjet vagy kínai kommunista elnyomás juttatott börtönbe vagy száműzetésbe. Nemcsak az Irodalmi Ujsághoz fűzik kötelékek, hanem régebbi és még szorosabb kötelékek fűzik például a spanyol intellektuális emigráció legfontosabb folyóiratához is. S nemcsak az egyes jobb- vagy baloldali diktatúrák mindennapi gyakorlata ellen emel szót, hanem a gyarmattartó és a politikai üldözésben buzgólkodó hatóságok erőszakoskodása ellen — Dél-Afrikában, Törökországban, Görögországban, Algériában, magában Franciaországban, sőt, hogy a Népszabadság különösen felháborodjék: Amerikában is. Kezdettől éles harcban állt az úgynevezett mccarthyizmussal, az amerikai antikommunista boszorkányégetés pszichózisával, amely ellen történetesen a legteljesebben dokumentált, megsemmisítő könyvet adta ki. Nyilván abban a feltevésben, hogy a szabadságot védeni nem annak kiváltsága, aki a szabadságot eltaposa.

A New York Times

1961 március 17-i számában közölte *Borsody Istvánnak*, a *Chatham College* történelemprofesszorának alább következő levelét:

„Ha elgondolkozunk a semlegesek gondolatvilágán, nem lepődhetünk meg túlságosan azon, hogy Kwame Nkrumah, Ghana elnöke oly könnyedén jóváhagyta azt a szovjet követelést, amely a ‚magyar kérdésnek' az Egyesült Nemzetek közgyűlése napirendjéről való levételét célozta. Végül is az a tény, hogy az egyik nemzet nem érdeklődik egy másik nemzet egyenlő jogai iránt, már elég régen jellemző tulajdonsága a modern nacionalizmusnak.

Ennek ellenére mégis meglepő, hogy éppen Nkrumah elnök, egy elismert semleges államfő, ilyen mozdulatra határozta el magát, mert eddig legalábbis úgy tűnt, hogy az úgynevezett semleges nemzetek között a szolidaritásnak igen erős érzelmi kapcsolata létezik.

Nkrumah elnök nyilvánvalóan elfelejtette, hogy Magyarország, mielőtt a szovjet agresszió áldozata lett 1956-ban, kilépett a Varsói Szerződésből és kinyilvánította semlegességét.

Fel kell hívnunk Nkrumah elnök — és talán az ENSZ közgyűlésének — figyelmét arra a tényre, hogy a szovjet agresszió egy semleges nemzet függetlenségét döntötte meg. Mert, amennyire én emlékszem, ezt a tényt még sohasem hangsúlyozták az ENSZ-nek a magyar kérdésről szóló vitáiban.

Kállai Gyula

újabb traktussal ajándékozta meg a továbbfejlesztett marxizmus-leninizmus magyar híveit: előadást tartott az MSZMP Politikai Akadémiáján a Moszkvai Nyilatkozatról. A továbbfejlesztésben sok új nem található, inkább csak felújítás. Ide tartozik többek között Kállai támadása Tito és a Jugoszláv Népköztársaság ellen, amely azonnali reakciót váltott ki Belgrádban. Kállai megállapította: *„A revizionizmus a főveszély azért is, mert kifejezetten a nemzetközi kommunista mozgalom és a szocialista tábor egysége ellen irányul. Különösen fontos az ellene való harc azért, mert a jugoszláv revizionisták a Moszkvai Nyilatkozat megjelenése óta újabb rágalmazási kampányt indítottak a szocialista tábor és a nemzetközi kommunista mozgalom ellen."* A jugoszláv kormány jegyzékében tiltakozott Kállai beszéde ellen, megjegyezvén, hogy a magyar támadás voltaképpen egy *általános tendencia* része. A jegyzék megállapítja, hogy a Jugoszlávia elleni kampány erősödött a kommunista vezetők moszkvai értekezlete óta; visszautasítja Kállai vádjait, mely szerint a jugoszlávok felelősek az 1956-os magyar forradalom eseményeiért és azzal vádolja a budapesti kormányt, hogy továbbra is megpróbálja *elfedni a kommunistaellenes felkelés valódi okait.*

Amint a *Times* 1961 március 20-i száma megjegyzi: *„A belgrádi diplomáciai-taktikai változás, s az az elhatározás, hogy Jugoszlávia pozícióját szókimondóbban védelmezik meg, abból a meggyőződésből fakad, hogy a moszkvai értekezlet után a szovjet tábor és Jugoszlávia viszonya továbbra is rossz marad, sőt valószínűleg még rosszabbodni is fog. De ezenkívül különös oka van a gyors választnak. Tito elnök Afrikában van, aminek következtében a jugoszláv politikai akció leginkább a világ eme része felé irányul, s ilyként a jugoszláv kormány szükségesnek tartja a gyors választ mindenféle kommunista forrásból eredő Tito-ellenes propagandára."*

De Kállai Gyula beszédének figyelmes áttanulmányozása ennél is többet mutat. Kiderül, hogy a szél nem is annyira Moszkvából, mint inkább Pekingből fúj, a magyar dialektikusok száján keresztül. *„A békés egymás mellett élés politikájából"* — mondja Kállai — *„a modern revizionisták ‚kiiktatják' az osztályharcot, s azt vallják, hogy a két világrendszer ellentétei fokozatosan ‚eltűnnek'. Kardelj, a modern revizionizmus legfőbb teoretikusa ‚Szocializmus és háború' című művében így ‚jósolja' meg a világ fejlődését: ‚A szocializmus világa és a kapitalizmus világa közötti ellentétek jelentősége fokozatosan másodrendűvé válik és a szocialista társadalmi viszonyok további fejlődése mind inkább korunk igazi történetévé változik.' Ez a revizionista jóslat azonban annyit sem ér, mint a cigányasszony tenyérjóslása. A szocialista társadalmi viszonyok győzelme az egész földön nem a két világrendszer ellentéteinek megszűnésén, hanem a két világrendszer közötti osztályharcon, a munka és a tőke nemzeti és nemzetközi összecsapásán keresztül megy majd végbe."*

Eddig Kállai tenyérjóslata. Kiderül belőle, hogy a békés együttélés továbbra is az osztályharc *fokozódását* jelenti, ami nem új találmány, valamint az is, hogy a szocializmus győzelme egy világméretű összecsapás győzelme lesz. Kállai óvakodik kijelenteni, hogy az összecsapás milyen természetű. Nem valószínű, hogy kifejezetten háborúra gondol. De különös, hogy éppen ilyen hangsúllyal emeli ki az összecsapás gondolatát a moszkvai koegzisztenciális időszak újabb megerősödésének idején. Van-e változás a budapesti párt politikájában és ha van, milyen irányú? Nem tudhatjuk bizonyosan. De mindenesetre érdekes, hogy azok, akik eddig olyan hűséggel követték a moszkvai vonalat, most mintha megpróbálnának kissé a kínaiak felé is tájékozódni. Hírek vannak arról, hogy milyen zavar és bizonytalanság uralkodott Budapesten a moszkvai értekezlet idején, amikor is a magyar párt vezetői nem tudták megállapítani, hogy az kínai, vagy szovjet győzelemmel fog-e végződni, s tartottak egy baloldali restaurációtól. Lehetséges, hogy éppen egy ilyen *balos* restaurációt megelőzendő, önmaguk akarják kifogni a szelet a vitorlából, azaz egy visszatérő sztalinista garnitúra *helyett* maguk próbálkoznak a pekingi vonallal? Erre vall bizonyos mértékben az is, hogy a jelenlegi helyzetben éppen a magyar párt az, amelyik hasonlóan a tíz esztendővel ezelőtti önmagához, élesen és erőteljesen áll ki a jugoszláv revizionizmus ellen, mely mint Kállai megállapítja: *„Közvetlen kapcsolatban áll az ellenforradalmi burzsoáziával, élvezi a nemzetközi imperializmus támogatását, s mint ideológia a legalkalmasabb arra, hogy magában testesítse meg a burzsoázia ideológiáját s azt a tömegek megtévesztésére szocialista mázzal vonja be."*

Bibó Istvánért

Március 14-én a következő táviratot ment Angliából Magyarországra:

Dr. Münnich Ferenc Őnagyméltóságának,
a Minisztertanács Elnökének

Budapest

Az 1848-as magyar forradalom előestéjén szeretnők kifejezni azt a meggyőződésünket, hogy a magyar kormány bölcsen és nagylelkűen járna el, ha Magyarország a fasizmus alól való felszabadulásának közelgő évfordulójára szabadon bocsátaná Bibó István professzort, a kitűnő tudóst.

A. J. Ayer, Isaiah Berlin, Maurice Cranston, Dennis Gabor, Max Gluckmann, Michael Polányi, Hugh Seton-Watson, Edward Shils, T. S. Simey, Richard Titmuss, C. V. Wedgwood, Elizabeth Wiskemann.

A táviraton, mint feladó *Professor Ayer, New College, Oxford* szerepel.

Akik ezt a táviratot aláírták, valamennyien az angol tudományos élet kitűnőségei. Nyilván azért tartották időszerűnek a fellépést nagyrabecsült magyar kollégájuk érdekében, mert tudták, hogy április 4-e közkegyelmi aktusok napja szokott lenni Magyarországon.

Ayer a legnagyobbra tartott mai angol filozófusok egyike; *Sir Isaiah Berlin* ugyancsak az angol irodalmi és tudományos élet (filológia, politikai bölcselet) vezéralakjai közt szerepel; *Veronica Wedgwood* világhírű történettudós, több angol kitüntetés birtokosa. Két természettudós szerepel az aláírók közt — történetesen a két magyar születésű professzor; *Polányi Mihály* és *Gábor Dénes*. Mind a ketten az angol természettudományos Akadémia (a „Királyi Társaság") tagjai, de Polányi ma már filozófusnak ugyanolyan ismert, mint vegyésznek, Gábor Dénes szintén foglalkozik írásaiban általános közéleti jelenségekkel. *Shils* professzor amerikai társadalomtudós — az egyetlen „nem-brit" a listán —, de sokáig angol tanszéken adott elő. Általában az aláírók majdnem mind egyetemi, vagy más főiskolai tanárok, így pl. *Maurice Cranston* a londoni gazdasági főiskolán a politikai tudományok előadója (egyébként jeles író, s a PEN Klub egyik választmányi tagja). A politikai tudományok e jeles kutatói között ketten vannak, akik Magyarországgal és Kelet-Európával mint specialisták foglalkoztak: *Hugh Seton-Watson* oxfordi egyetemi tanár és *Elizabeth Wiskemann*, aki több évig az edinburghi egyetemen adott elő.

Értesülésünk szerint *Sir Julian Huxley*, a világhírű természet- és társadalomtudós, aki a távirat elküldésekor nem volt Londonban és nem értesült az akcióról, visszatérése után kijelentette, hogy teljesen egyetért azzal és örömest aláírta volna a táviratot, ha idejében értesül róla.

Március 17-én az angol sajtó és rádió (pl. a *Times*) közzétette az angol tudósok táviratát.

Horváth János

irodalomtörténész 83 éves korában meghalt. Méltó folytatója volt annak a rendszerező irodalomtörténeti törekvésnek, amely az irodalomtörténetet irodalomtudományi szintre emelte. Olyan elődök utóda volt, mint Toldy Ferenc, Gyulai Pál, Riedl Frigyes. Négyessy László. Konzervatív volt a szó nemesebb értelmében, és ha az új irodalmi jelenségekkel szemben nem is állt ellenségesen, de tudományos szemléletét már nem vetítette ki a század elején forradalmi lendülettel feltörő új magyar irodalom megnyilvánulásaira. Petőfiig. Aranyig jutott el; erről a csúcsról már csak visszatekintett és nem előre. Munkássága azonban így is teljes és inódszere, ahogyan az irodalmi alkotások nemzeti és esztétikai mélységeit tárja fel, az nemcsak a jelennek, de az utókornak is szól. Életében már tiszteletreméltó hagyománnyá vált, s az iránta megnyilvánuló tiszteleten és nagyrabecsülésen az sem változtat, hogy a hivatalos magyarországi irodalompolitika munkásságát a marxista-leninista irodalomelmélet számára szeretné átmenteni. Munkásságának nagy eredménye lenne, ha ez valóban sikerülne is.

Szűkmarkúan

mérték az idei Kossuth-díjakat. Összesen huszonöt személyt tüntetett ki a magyarországi kormányzat, közülük kettőt a *„művészet terén kifejtett munkásságáért": Ferencsik János* muzsikust és *Holló László* festőt. Az írók közül egyetlenegyet sem méltattak a díjazásra. A feltűnő elzárkózást a Népszabadság is szükségesnek tartotta megindokolni és arra biztatja a még méltatlannak bizonyultakat, hogy *„...munkájukban magasabbra emeljék a mércét, az eddigieknél jelentősebb, a legnagyobb kitüntetéshez méltó eredményeket produkáljanak"*. Olcsó publicisztikai fogás lenne, ha megdicsérnénk a díj-odaítélő bizottságot, őszinte gesztusáért, hogy leplezetlenül, még ha negatív formában mondtak is véleményt az utolsó év irodalmi munkáiról. Lehetséges, hogy Mesterházi Lajos, Györe Imre, vagy Berkesi András *már* nem kell és valószínűnek látszik, hogy például Kolozsvári Grandpierre Emil, Ottlik Géza és Szabó Magda *még* nem kell. Hivatkozhatnánk a régebbi díjkiosztásokra, amikor a kétes, vagy nem is kétes színvonalú munkák díjazásáért avval mentegetődztek, hogy ez biztatás a *jobbra*, előleg a *jövőre*, — ellentétben az idei mézesmadzaggal, amelyet a kritikai mércére kötöttek ingerlő csaléteknek. Erre az ellentmondásos díjazási érvelésre is lehet mentséget találni. Marxista elmélet szerint, az eseményeket csak a megfelelő térbe és időbe helyezve lehet helyesen megítélni, — és ez vonatkozik nyilván a díjakban kifejezett elismerésre is. Ma már a mesterségesen előállított hős legfeljebb *Munkaérdemrendet* kaphat, *Kossuth-díj* már nem jár neki. Ezt csak akkor érdemelné ki, ha pozitív erejéből annyi telnék, hogy szocialista realista mivoltában a valóban irodalmi mércét legalább surolná, de a kettősség együtt nehezen található. Ez a politikai követelmény nehezen alkalmazható, legalább is egyelőre az irodalomra. Ez tűnik ki a legutóbbi irodalmi párthatározatból is *(az I.U. márc. 15-i és április 1-i száma részletesen foglalkozik a határozattal)*, amely kapkodó, bizonytalan és egy szájból fújja az 1950/51-es meleget és az 1961-es hideget—amiből legfeljebb szemináriumi anyagra telik, de irodalomra nem. Ezt bizonyítja az idei Kossuth-díj fiaskója is.

A jó irodalom

seregszemléje lesz az idei ünnepi könyvhét. Az idei könyvhét mindenekelőtt a magyar irodalom népszerűsítésének jegyében zajlik majd le. — írja a Népszabadság március 14-i számában. Felcsigázott érdeklődéssel olvastuk tovább a cikket, melyből csakhamar kiderült, hogy kiket fog népszerűsíteni az idei könyvhét. Íme: Darvas József, Illés Béla, Keszthelyi Zoltán, Mesterházi Lajos, Németh László, Sándor Kálmán, Szabó Pál, Goda Gábor, Thurzó Gábor és Várnai Zseni.

Az olvasó szabadon válogathat.

HOLLÓS
Monopol ügynökség
15 Colebrooke Avenue,
London, W. 13. Telefon:
PERivale 9275.
Vámmentes ajándékcsomagok és gyógyszerek Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

THEODORE DRAPER

Elárult forradalom?

Kiféle, miféle ez a Fidel Castro? Két esztendővel hatalomra jutása után még mindig rejtély védelmezői és rágalmazói előtt egyaránt. Maga Castro és legszűkebb köre hosszú ideig vajmi kevés támpontot nyújtott. A rezsim első hónapjaiban *„humanizmus"-ról* beszélt s ezt így határozta meg: *„Szabadság plusz kenyér, terror nélkül"*, — ami aligha nevezhető politikai vagy szociális programnak. De még ezt is elejtette néhányszori elismétlés után, s ennél is kétértelműbb cikkekhez folyamodott. Arra a kérdésre, miféle társadalmat is építenek s milyen megjelölés illenék rá leginkább, Castro és társai rendszerint olyanokat feleltek, hogy amit ők építenek, az *„a valóság, nem pedig elmélet"*, vagy hogy őket *„a tettek, nem a szavak"* érdeklik, vagy hogy forradalmuk *„tősgyökeresen kubai"*. Castro ma is kisiklik minden kézzelfoghatóbb besorolás elől, s amíg hovatartozását ki nem nyilvánítja, a kérdés hivatalosan eldöntetlen marad.

A rendszer szürke eminenciása, *Ernesto Guevara* azonban már jóval továbbment azirányban, hogy az új rendnek ideológiát és nevet adományozzon. Az egykori argentin orvos, jelenleg a kubai Nemzeti Bank elnöke, egy Havanában tartott ifjúsági kongresszuson, múlt augusztusban, a következőket mondotta: *„Mi az ideológiánk? Ha megkérdeznék, vajon forradalmunk kommunista-e, én így határoznám meg: marxista. Forradalmunk a maga módszereivel azokat az utakat járja be, amelyeket Marx térképezett fel."* Továbbá: *„Mi, gyakorlati forradalmárok, a magunk sajátos küzdelmével Marx, a tudós által lefektetett törvényeket jöttünk betölteni."*

E kijelentések több sürgető kérdést vetnek fel, mint ahányra megkísérelnek választ adni. Azt akarta-e Guevara mondani, hogy eszméik *„marxisták"* ugyan, de nem *„kommunisták"*? A kommunisták marxizmusáról van-e itt szó, vagy valami másfajta marxizmusról? Vajon Fidel, Guevara meg a többiek csakugyan úgy bukkantak a marxizmusra, mint megannyi színjeles, de naiv gyerkőc, akik feltalálták a spanyolviaszt? Valóban hisznek-e benne, hogy *„Marx, a tudós" „törvényeit"*, melyeket még sehol másutt a világon nem sikerült *„betölteni"*, épp ők hivatottak beteljesíteni az aprócska Kuba szigetén, akik — míg meg nem csinálták — nem is sejtik, mi is az tulajdonképpen, amit csinálnak?

Az elméletesdi játszmáját, a kubai vezetők helyett, egyre inkább a külföldi eszme-tolmácsolók és hitvédők növekvő csoportja vállalta magára. Idővel minden forradalom megteremti a maga mitológiáját: e külső rokonszenvezőknek azonban nem állt készregyártott mondakör a rendelkezésére, s így saját maguknak kellett a legendát megalkotniok.

A mítoszok és a tények

Vegyük röviden sorra ezeket a legendákat. Az egyik legelső és legkedveltebb mítosz, amelyet *Jean-Paul Sartre* és *Simone de Beauvoir* cikkekben és nyilatkozatokban népszerűsítettek, Castro „parasztforradalmának" mítosza. Az írók a múlt márciusát Kubában töltötték; a rövid kiruccanások és hosszú eszmecserék szokásos zsúfolt programja után Sartre egy tizenhat cikkből álló sorozatot írt a *France-Soir*-ba. Amint az egyikben elmondja, tudtára adta a kubaiaknak, hogy a kínaiakhoz hasonlóan, „parasztforradalmat" vittek végbe. A kubaiak ezt a megállapítást kétféleképpen fogadták: a „szakállasok" (akik a hegyekben harcoltak) egyetértettek vele; a „csupasz állúak" (akik a városi ellenállási mozgalmakban küzdöttek) azt állították, hogy a parasztok keveset vagy rosszul harcoltak s a forradalom a városokban nőtt nagyra.

Simone de Beauvoir némileg eltérő képet festett a *France Observateur*-ben megjelent nyilatkozatában. Szerinte a dolgok kezdetén a kispolgárság szította fel a városi forradalmat, míg ezalatt a parasztok tartózkodtak a cselekvéstől; később a parasztság fokozatosan bekapcsolódott, a győztes forradalom *„közvetlen érdekei"* azonosultak a paraszti osztály érdekeivel, s így *„eredete ellenére, az urbánus forradalmat parasztforradalomnak lehet tekinteni"*.

Mennyi az igazság a Castro-féle parasztforradalomról szóló állításokban?

Castro 82 embere, akik 1956 decemberében Mexikó felől behatoltak Kubába s az a tizenkettő, aki életben maradt, hogy a Sierra Maestra hegyeiben harcoljon, egytől egyig középosztály-ivadék. Maga Castro, az egyetemet végzett földbirtokos-fiú, az ügyvéd, legtisztább képviselőjük. A hegyvidéki parasztok, a *guajiró*-k teljességgel idegenek voltak legtöbbjüktől; de szükségük volt a parasztok bizalmára, hogy élelmet szerezhessenek, védekezhessenek Batista kémei és katonái ellen, s újoncokat toborozhassanak. Ahogy teltek a hónapok, a parasztokhoz való viszonyuk új távlatot nyert: a kiáltó nyomor, az analfabetizmus, betegség, a számkivetett parasztok majdnem ősemberien kezdetleges életkörülményei mélyen megrendítették a városi fiatalokat. Ebből a részben gyakorlati, részben érzelmi élményből született az elhatározás, hogy a legmostohább sorsú rétegnek a jólét és emberi méltóság civilizált szintjére való emelése útján forradalmasítják a kubai társadalmat. Castro „hadiereje" azonban több mint egy évig oly parányi volt és maradt, hogy nem is számított Batistának a hegyekből való megbuktatására. Ezidőben mindössze kb. 300 fegyverese volt s Sartre értesülése szerint a *barbudó*-k (szakállasok) száma *mindvégig* nem haladta meg a 3 ezret. Így hadseregről is alig lehet beszélni, nemhogy *„paraszt seregek"*-ről, s még az utolsó hónapok létszám-gyarapodása sem dagasztotta a küzdelmet tömegbázisúvá. Egy hadsereg jellegét különben is a vezér- és tisztikar milyensége adja meg (s ez mindvégig középosztályi maradt), nem pedig a legénység, — máskülönben a világ minden hadserege a parasztság és proletariátus hadserege volna.

Miképpen arathatott győzelmet egy ekkora kis csapat, Batista több mint 40.000 főnyi hadserege fölött? A válasz az, hogy katonai értelemben sohasem aratott felette győzelmet, mindössze sikerült Batistát hozzásegítenie ahhoz, hogy megsemmisítse önmagát. Castro, csalódva a tömegfelkeléshez fűzött reményeiben, a terrorcselekmények gerilla-taktikájához folyamodott, melyre Batista katonasága és titkosrendőrsége ellenterrorral válaszolt. Főáldozatul a bajbakeverésért elsősorban okolt diákságot pécézték ki, úgy, hogy végül fiatal férfiak számára biztonságosabb volt bevenniök magukat a hegyekbe, mint az utcán sétálni. A gyilkosságok, kínzások, kegyetlenkedések tombolása felett érzett egyetemes borzadály átjárta Batista saját katonaságát is és megbénította ütőképességét. A hadsereg szétfoszlott, mint a pára; az igazi győztes a küzdelemben az egész kubai nép volt, nem pedig Castro nemlétező „parasztserege". A legsúlyosabb veszteségeket, a barbudókénak csaknem hússzorosát, a városi középosztály ellenállási mozgalma szenvedte.

Ma Castro ellen ugyanazt a terrortaktikát alkalmazzák, amelyet ő használt Batista ellen; és Castro, Batistához hasonlóan, ellenterrorral válaszol.

Ígéret és teljesítés

Elárulták-e a kubai forradalmat? A válasz nyilvánvalóan attól függ, melyik forradalomra gondolunk: arra-e, amelyet Castro hatalomra jutása előtt ígért, vagy arra, amelyet hatalomra jutása óta végbevitt.

Alább következik egy-két Castro-féle politikai és gazdasági programpont a hatalomátvétel előtti időből. Ezek az ígéretek mára már oly kínosakká váltak, hogy néhány hivatalos tollforgatója (nem egészen két esztendő után!) nekifogott a történelem selejtező átírásának.

Politika. Egy 1953-ban mondott beszédében és egyik 1958-ban írott cikkében Castro bejelentette, hogy a legelső forradalmi törvény a személyi és politikai jogokat biztosító 1940-es alkotmány visszaállítása lesz és célzást tett egy *„általános választások"* alapján megalakítandó, *„valódi népképviseleti kormányra"*. Kitért *„valamennyi tájékoztatási orgánum teljes és zavartalan szabadságára"* és védekezett a vád ellen, hogy a katonai diktatúrát forradalmi diktatúrával kívánja helyettesíteni. Az 1958 júliusi kiáltványban ígéretet tett arra, hogy *„a zsarnok bukása után, rövid időre létrehívott ideiglenes kormány fogja helyreállítani a rendet és elvezetni az országot a teljes alkotmányosság és demokrácia útjára"*.

Gazdaság. Ugyancsak 1953-as beszédében tett ígéretei közt a következők szerepeltek: földjuttatások a kisültetvényesek és parasztok számára; valamennyi ültetvényes nagyobb mérvű részesedése a cukornád termésből; a nagygazdaságoknak mezőgazdasági vállalatok által való birtokba vétele s a fennmaradó földek szétosztása a gazdálkodó családok közt. Az államosításról ezt írta: *„A magam részéről azt tapasztaltam, hogy az államosítás, a legjobb esetben is, nehézkes eszköz, amely nem erősíti az államot... a mindenre kiterjedő államosítás nyilvánvalóan gátolná legfőbb gazdasági célunk, a lehető leggyorsabb ütemű iparosítás végrehajtását."*

Elképzelhetetlen, hogy Castro elnyerte volna a hatalmat, ha csak a legcsekélyebb előjelét is adja annak, amit végül a kubai népnek osztályrészül juttatott: a teljesen kormányirányítás alatt álló sajtónak, a választások nevetségessé tételének, a válogatás nélküli kisajátítás és szociálizálás politikájának, az állami gazdaságok módján megszervezett „termelőszövetkezeteknek", vagy a bármely formájú diktatúrának, beleértve a proletárdiktatúrát.

A legkevesebb, amit el lehet mondani tehát az, hogy Castro egyfajta forradalommal kecsegtetett és egy merőben másfélét valósított meg: a megígért forradalmat minden kétségen kívül elárulta.

A lázadók és a „szent ügy"

A kubai forradalom elárulása azonban más formában is megnyilvánult.

Batista bukásakor Castro *Július 26-a Mozgalmának* (az 1953-as első, sikertelen kísérlet emlékére) hasonlíthatatlanul kedvezőbb esélyei voltak, mint a riválisa mozgalomnak, a hivatalos kommunista pártnak. Győzelme után Castro, a Július 26-a Mozgalom országos népszerűségéről, a kubai ifjúság úgyszólván egyhangú felzárkózásáról beszélve, annak a nézetnek adott kifejezést, hogy nincsen szükség semmiféle más mozgalomra.

Röviddel ezután azonban megkondult a lélekharang a Júliusi Mozgalom felett. Miért? Simone de Beauvoir megokolása igen leleplező:

„A Július 26-a Mozgalomnak, amelyből a forradalom kibontakozott, megvolt a maga kész gépezete. Ez azonban kispolgári apparátus volt (íme a „parasztforradalom"!), *amely képtelennek bizonyult arra, hogy lépést tartson a forradalommal a hatalomátvétel óta folytatott radikalizálás útján. Így hát szükségszerűen el kellett sorvadnia."*

Ugyanígy, nem sokkal ezelőtt még nem volt nagyobb tisztesség Castro Kubájában, mint a Castro-uralom tartóoszlopául szolgáló Felkelő Sereghez tartozni. 1960 decemberére a Felkelő Sereg elnevezés eltűnt a közhasználatból, egyszerű sorkatonasággá lett, amelyről utóbb kiderült, hogy — a latin-amerikai hadseregek jellegzetes módján — az ellenforradalom csiráit hordozza magában. Helyét egyre inkább egy terpeszkedő, alaktalan milícia foglalja el.

Castro fokról-fokra sorban félreállította mindazokat, akik a hatalomért folytatott küzdelemben segítették, mivel — amint Beauvoir asszony utal is rá — egykori társai másféle forradalmat vártak, mint amilyet ő ad nekik. A legnagyobb megrázkódtatás akkor érte a forradalmi hadsereget, amikor Castro leghívebb fegyvertársát, Hubert Matos őrnagyot húszévi fegyházra ítéltette, amiért tiltakozott a katonaság kommunistái iránt tanúsított részrehajló kedvezés ellen. Az egész folyamatra nem nehéz a régi bolsevikok sztalini likvidálásában megtalálni a párhuzamot.

„A népből, a népért, a nép által..."

Egy pohár langyos limonádé segítette hozzá Jean-Paul Sartre-t a Castro-féle demokrácia mélyebb természetének megismeréséhez.

Elbeszélése szerint Castro egy napon meghívta Simone de Beauvoirt és őt „szemleútra" a Veradero strandon. A társaság megpihent egy kis frissítő árus bódénál s Castro megkínálta őket citromszörppel. Ő maga ivott egy pár kortyot, letette a poharat és hangosan azt mondta: „Ez langyos." Ezután az alábbi párbeszéd indult meg:

— *Nincs hűtőszekrényük?* — kérdezte Castro.

— *Dehogyis nincs* — felelte a pincérnő. — *Csak éppen nem működik.*

— *Jelentette a fölötteseinek?*

— *Persze, még múlt héten. Pedig nincs is vele sok munka* — tette hozzá bizalmaskodón. — *Egy villanyszerelő két óra alatt rendbehozná.*

— *És nem küldtek ki senkit a javítás elvégzésére?*

— *Hiszen tudja, hogy van ez* — jegyezte meg a lány vállát vonva.

Sartre pedig így kommentálja a jelenetet:

„Ekkor ébredtem rá először — még mindig kissé homályosan — annak a lényegére, amit a múltkor úgy neveztem: áttételek nélküli, közvetlen demokrácia. A pincérlány és Castro között azonnali, titkos megértés született a szemem előtt..."

Vajon lehetséges-e, hogy ez a semmitmondó és enyhén arcpirító jelenet valóban meggyőzte a nagyhírű francia filozófust arról, hogy Castro Kubája — nem akármilyen demokrácia, hanem *„közvetlen"* demokrácia?

Mindezek a „neo" és „közvetlen" demokráciák egyetlen egyszerű tételen alapulnak: hogy a Vezér és népe egy és oszthatatlan. Ebből következik, hogy nincs szükségük a hagyományos demokrácia nyújtotta jogokra és biztosítékokra, amilyen a választás, ellenzék, szabad sajtó. E gondolatmenet förtelme abban rejlik, hogy ki akarja törölni eszméletünkből a kor legtragikusabb tapasztalatainak minden keserves tanulságát. Ha van valami, aminek bele kellett volna maródnia tudatunkba, akkor a népszerű kényúr, a hőn szeretett diktátor, a tömegek nagy vezérének presztizsétől való iszonyat az. Talán még ennél is hátborzongatóbb az a tény, hogy a Vezérek, korszerű propagandagépezetükkel, a népakaratnak eléggé hihető utánzatát tudják mesterségesen előállítani.

Castrónak a választások iránti magatartásában három szakasz figyelhető meg. Először megígérte. Aztán kijelentette, nincs mód azonnali megtartásukra. Ma gúnyolódik rajtuk. Valamikor ezt mondotta lényegében: *„Kubában még soha nem volt tiszta választás és szabad sajtó. Majd én megmutatom az országnak, hogyan tegyen ráiuk szert."* Ma így beszél: *„Kubában még soha nem volt tiszta választás és szabad sajtó. Következésképp az országnak nem lehet rá semmi jogcíme, hogy épp én alattam legyen."* Íme, dióhéjban, Fidel Castro kettős forradalma.

De van valami mélyebben visszataszító is ebben az okoskodásban. Azt rejti magában, hogy bárki, aki az igaz Forradalmi Eszmény birtokában levőnek vallja magát, demokratikusabb mandátumot adományoz magának, mint akár a legtisztább szabad választások útján nyert népi mandátum. Innen már csak egy lépés addig a felfogásig, hogy „demokratikus" a nép nélkül, sőt a nép ellenére forradalmat csinálni — természetesen a nép érdekében. Az ilyen forradalmakból születtek a legvéresebb zsarnokságok.

Mindazonáltal Castro forradalma, ha nem is a megígért, de azért igazi forradalom. Egy újfajta rendszerbe tartozik, amely se nem kapitalista, se nem szocialista, s amely ott bukkan fel, ahol a kapitalizmus nem járt sikerrel s a szocializmus nem járhat sikerrel. A jelenség: a polgári forradalomnak a polgárság ellen fordítása, a hivatalos kommunisták nélkül, sőt ellenében indított forradalomnak a kommunistákkal való szoros összefonódása, a megígért és a megvalósított forradalom közti szakadék, — a forradalmi szkizofrénia jelensége. Az okok kikutatása még a jövőre vár.

MOST ÖT ÉVE

„Rendszerünk egyik alappillére a szocialista törvényesség. Ebből következik, hogy legfontosabb feladataink egyike: szüntelenül őrködni a szocialista törvényesség betartása felett, állandóan erősíteni a szocialista törvényességet."

Nógrádi Sándor ünnepi beszéde az április 4-i operaházi díszünnepségen. („Szabad Nép", 1956 április 4.)

„Az ország szocialista irányú fejlődésének biztosítása és a párttagok lenini nevelése szempontjából *nagy jelentőségű volt az opportunista és nacionalista elhajlás elleni harc. Ezt az elhajlást Wladislaw Gomulka képviselte...* Lengyelország szocializmus felé haladásának helyes felfogásába Gomulka ellenséges tartalmat próbált becsempészni, ami lényegében azt jelentette, hogy lemondott a szocializmus építéséről Lengyelországban."

Edward Ochab, a Lengyel Egyesült Munkáspárt első titkárának felszólalásából. („Szabad Nép", 1956 április 9.) A Szabad Nép kiemelése.

„Gondolatvilágából eltűnt új életünk megannyi igaz velejárója: az elért eredményeink feletti őszinte öröm, a hit és bizalom a realitásból sarjadzó holnapban; a bizalom helyét a kétely, az alkotó igenét a mefisztói nem, a jelenét a mementán még messze lévő abszolút jövő foglalta el."

„...bárhogyan nézze is a vizsgáló szem az „Egyetlen élet"-et, arra döntő egészében mégis az eszmei megtorpanás és visszaesés a jellemző, mely hovatovább tarthatatlanná lesz."

Somogyi Sándor bírálatából Benjámin László „Egyetlen élet" című versköteténél. („Irodalmi Ujság", 1956 március 24.)

„És lassan-lassan kezdtem leszokni a gondolkodásról. Vannak, akik majd gondolkodnak helyettem... És leszoktattam magam az igazi újságról, a minden oldalú modern tudományról. És leszoktattam magam az igazi beszélgetésről is. És eljött az idő, amikor egyszerre csak kilöktük lelkünkből az emberélet tiszteletét is, feláldoztuk a hitnek. És mi, akik a gondolkodás szédítő hatalmára esküdtünk fel valamikor rég, ifjúkorunkban, itt álltunk kiürített fejjel, mint a múzeum üvegszekrényében a kiszáradt amfórák. S az amfórák bólintottak mindenre."

Tardos Tibor cikkéből. („Irodalmi Ujság", 1956 április 9.)

1956 március 29-én helyezték szabadlábra a szociáldemokrata kémperek elítéltjeinek „utolsó osztagát". E nagyon vegyes politikai összetételű kategóriába mintegy 30-an tartoztak, köztük *Marosán György, Kelemen Gyula, Szakasits Árpád, Gyórki Imre, Büchler József, Király Géza, Révész András, Zentai Vilmos, Vajda Imre, Horváth Zoltán, Szalai Sándor, Benjamin Olivér, Ignotus Pál.* Szabadlábrahelyezésükről sajtókommünikét nem adtak ki.

Irodalmi Ujság szerk.

Theodore Draper

újságíró, történész és szerkesztő. „Hat hét háború" címen könyvet írt az 1940-es francia vereségről. Ebben az időben szerkesztőként dolgozott a „Pour la Victoire" című francia lapnál, amelyet Madame Geneviève Tabouis adott ki. A háború alatt két esztendőt töltött az Egyesült Államok tüzérségénél s könyve, „A németországi csata" a hadosztálynál szerzett tapasztalatain alapul. A háború után az Egyesült Államok kommunista pártja történetének megírásához kezdett. Eddig két kötet készült el: „Az amerikai kommunizmus gyökerei" és „Az amerikai kommunizmus és Szovjet-Oroszország". 1960-ban mint a „Reporter" című folyóirat szerkesztője Kubába ment és útjáról írott cikkei ebben a lapban jelentek meg.

FLÓRIS GYÖRGY

Ki ölte meg Ellen Royt?

Nemrégiben Torquay-ben, a délnyugat angliai békés tengerparton ért utol kalkuttai barátom levele. Egyebek közt röviden értesített arról, hogy közös ismerősünket, a neves indiai intellektuelt, M. N. Roy asszonyt különös körülmények között meggyilkolták. Néhány nappal később, Londonba való visszaérkeztem után, az indiai sajtót lapozgatva megállapíthattam a gyilkosság körülményeit is. Kitűnt, hogy a szerencsétlenség 1960 december 14-ének éjjelén történt, az özvegy írónő dehraduni otthonában. A *Times of India* egyik belső oldalán rövid hír közli, hogy a tettesek minden valószínűség szerint, az ablakon át jutottak be a hálószobába, miután átvetették magukat a magas kerítésen. Ellen Roy — miután elbúcsúzott vacsoravendégeitől — hálószobájába ment, ahol a betörők éppen akkor ürítették ki ékszeres dobozát. Nyilván attól tartva, hogy később felismerik őket, valamiféle „éles fegyverrel" támadtak védtelen áldozatukra s megsebezték a mellén és a fején. Ellen Roy nem sokkal később belehalt sérüléseibe.

Mivel az indiai sajtó, ellentétben a nyugatival — melyek a gyilkosságot vastagbetűs főcímként közlik — gyakran esik a másik végletbe, azaz alig-alig közöl részletesebb leírást az eseményekről, ennyi volt mindössze, amit Ellen Roy tragédiájáról megtudhattam.

Pedig ennek a kitűnő asszonynak és férjének története nem tartozik a legmindennapibb történetek közé. Ellen Roy férje M. N. Roy, 1954-ben a Himalája hegység egyik magaslati állomásán, *Mussoorie-ben* baleset áldozata lett. A tragédia most vált teljessé: az indiai közéletből eltűnt az a házaspár, akik hosszú évtizedeken át oly fontos szerepet vittek hazájuk, sőt bizonyos mértékig az egész átalakuló világ közéletében.

Lenin barátja

M. N. Roy, Lenin közeli barátja a *Bhattacharya* brahminok arisztokratikus nemzetségéből született ugyanabban a bengáliai faluban, ahol *Subhas Chandra Bose*, Hitler későbbi fegyvertársa látta meg a napvilágot. A fiatal arisztokrata gyorsan megtalálta útját az indiai szabadságharcosok legradikálisabb csoportjához. Ezt a csoportot, angol ellenes küzdelmében, nem feszélyezte a Gandhiékra később oly jellemző tartózkodás az erőszaktól. A sportedzett fiatalember remek céllövő képességeit csakhamar a mozgalom szolgálatába állította, a hatóságok megtévesztése céljából felvette a „Martin" álnevet (az *M* kezdőbetű így került nevébe) és beállt az indiai szabadságharcosok hosszú sorába.

Ismeretes, hogy az 1857-es „sepoy" lázadás nem érte el Bengáliát. Feljegyezték, hogy egy községben — melyet megérintett a felkelés szele és ahol zárt csoportokban odatelepített bengáliai munkások dolgoztak — táblát raktak a tábor elé, ezzel a felírással: *„Mi bengáliaiak gyávák vagyunk, ezért nem harcolunk az angolok ellen."* Hogy ebből mi az igazság, mi nem: aligha lehet ma kideríteni. Annyi azonban bizonyos, hogy a kalkuttai angolok és a kevert „angol-indiaiak" nem méltányolták a bengáliaiak mérsékelt és tartózkodó magatartását a lázadás leverése után. Az egykori, békés Bengália csakhamar az új szabadságmozgalom központja lett. A fiatal Martin elvbarátainak és fegyvertársainak nagy szerepe volt abban, hogy az angolok az „indiai császárság" fővárosát 1911-ben a forrongó Kalkuttából áthelyezték a viszonylag csendesebb Delhibe. Ám a hajsza a szabadságmozgalom vezetői és harcosai után nem hagyott alább és Martinnak menekülnie kellett hazájából. Így került a forradalmi Oroszországba, ahol közeli barátja és munkatársa lett Leninnek. Igaz, Sztalin véres terroruralmának idején szakított a kommunizmussal, de nem a munkásmozgalommal. Elhagyta a Szovjetuniót és vándorlásai során Amerikába vetődött. Itt ismerkedett meg későbbi feleségével és élettársával *Ellen Gottschalk*-kal, akivel már együtt szervezte a forradalmat Mexikóban és egy darabig, indiai létére, tagja volt a mexikói forradalmi kormánynak.

Amikor a hosszú emigrációs évek után feleségével együtt hazatért Indiába, megpróbált együttműködni a Kongresszusi Párttal. Az út — Lenintől Gandhiig — azonban túl hosszúnak bizonyult. Vannak, akik azt hiszik, hogy ha M. N. Roy hajlandó lett volna Gandhi felvilágosult, de bensőséges hinduizmusát legalábbis hallgatólagosan támogatni, ő lehetett volna — Nehru helyett — Gandhi legközelebbi munkatársa, s ilyként, feltehetőleg, a független India első miniszterelnöke. Hogy nem így történt, annak okai főként M. N. Roy jellemében keresendők. Az együttműködés Gandhival és körével nem volt tartós. Mondják, hogy amikor M. N. Roy egy lap megalapításához Gandhi hozzájárulását kérte, a Mahatma — tőle igazán szokatlan nyerseséggel — azt válaszolta, reméli, hogy a lap sohasem jelenik meg. Roy pályája másfelé fordult.

Politika és divat

Roy azt a lépést, melyet legtöbb jelenlegi — és feltehetően jövőbeni — kritikusa szemére vet, a második világháború alatt tette meg: amikor a Kongresszusi Párt feladta az antifasiszta szolidaritást és Gandhi 1942-ben meghirdette az angolok ellen a „hagyjátok el Indiát" mozgalmat, Roy, az egykori terrorista, a brit világbirodalom képviselte demokrácia mellé állt. De ami ennél is különösebb volt, az angol kormányzattal együttműködő munkásszervezete részére havi 13.000 rupia támogatást fogadott el a hatóságoktól. Vannak, akik e lépését teljességgel személyi okokkal magyarázzák. Mi tagadás, van ebben némi igazság. Roy szerette a kényelmes és jó életet, szívesen öltözött drága és finom ruhákba, nem vetette meg az ételt és az italt. De hogy ez a jól megfizetett együttműködés használt-e vagy sem az angol hadierőfeszítésnek, ma már nehezen állapítható meg. Annyi bizonyos, hogy semmit sem használt M. N. Roy politikai pályafutásának. Az indiai függetlenség kikiáltása után még a meglehetősen szélső jobboldali Shyma Prasad Mukerji, a Bengál Hindu Mahasabha képviselője is tagja lett az új kormánynak — de M.N. Roy számára már nem találtatott közhivatal.

Felesége segítségével ekkor megpróbálkozott a pártalapítással is: hogy keretet adjon a nem-kommunista vagy antikommunista baloldali erőknek, megalapította a Radikális Pártot. Kirándulása a napi politika területére azonban sikertelen maradt. A pártnak nem volt elég anyagi ereje ahhoz, hogy mozgalommá szélesedjék, s így átalakult valamiféle „Radikális-humanista" irányzattá s főtevékenysége intellektuális vonalra terelődött át. Ellen Roy ekkor szolgálta igazán férje pályafutását: noha maga is kiváló képességű politikai és szociológiai szerző volt, a mozgalom napi feladatait végezte. Ekkor alapították meg ketten a mozgalom hetilapját, a *Radical Humanist* című lapot, mely, noha szerény példányszámban jelenik meg, eljut India határain túl.

M. N. Roy váratlan és szerencsétlen halála után felesége folytatta tovább a mozgalom fejlesztésének munkálatait, valamint a lap szerkesztését egy fiatal bengáliai egyetemi tanár, *Shibnarayan Ray* segítségével. Ekkor telepedett meg a Himalája tövében egy viszonylag kellemes éghajlatú kisvárosban, Dehra Dunban. Véletlen volt-e vagy sem, — de annyi bizonyos, hogy ugyanebben a városban van Cheshire kapitány jótékonysági szervezetének indiai központja is. Így történt, hogy a radikális humanisták más szervezetekkel együtt, kétórai autóbuszútra Dehra Duntól, Mussoorie-ben, nyári tábort rendezhettek, hogy itt vitassák meg az ország és világ nagy kérdéseit.

Tábor a hegyek közt

A kellemesen hűvös hegyilevegő, a csodálatos hegyek övezte völgy, a zöldelő vidék előnyösen segítette a mozgalom munkáját. 1950 nyarán magam is résztvettem egy ilyen táborozáson. Húszan - harmincan gyűlhettünk össze, fiatalemberek, akik között Ellen Royon kívül mindössze három nő volt: egy indiai diákleány és két fiatalasszony. A megbeszéléseket Shibnarayan Ray professzor irányította, a jegyzőkönyvet gyorsírással maga Ellen vezette. Már nem volt fiatal, de szorgalmasan és ügyesen dolgozott. Gyorsírói munkája után saját párolású pálinkával vendégelt meg bennünket: M. N. Roy tradíciójának jegyében a radikális humanisták ma sem vetik meg az italt.

Ami politikai meggyőződésüket illeti, kétségtelen, hogy már elfordultak a kommunizmustól. Az egyik fiatal egyetemi tanár, *Arun Ghosh* szívesen emlékezett vissza *Ignotus Pállal* való találkozására egy esztendővel ezelőtt. De az mégis feltűnt nekem, hogy ezek a radikális humanisták milyen nosztalgiával tekintenek vissza lelkük ledőlt bálványára, a kommunizmusra. Egy alkalommal maga Ellen Roy is kifejtette nekem, hogy véleménye szerint — ha Lenin tovább marad életben — a kommunizmus sorsa másként alakul Oroszországban. A viták során az a meggyőződés alakult ki bennem, hogy e politikai mozgalom tagjai legfőként azért ragaszkodnak még mindig a kommunistáktól örökölt materializmushoz, mert attól tartanak, hogy a vallásos ember a természetfeletti hatalmaktól várja sorsa alakulását, ahelyett, hogy tulajdon kezébe venné sorsának intézését. Hogy a kettő között átmenetek vannak, úgy látszik, még nem tűnt fel nekik.

Politikai gyilkosság?

Cikkem megírása után kaptam meg az *Organiser* című delhi hetilap Ellen Roy halálával foglalkozó számát. Hadd említsem meg néhány érdekes adatát. Nemrégiben tűz ütött ki a *Survey of India* nevezetű szervezet irodájában: e szervezethez Ellen Royt szoros kapcsolatok fűzték. Roy asszony nem kételkedett abban, hogy a tűz, mely néhány értékes térképet pusztított el, a kommunisták aknamunkájának egyik formája volt. Éles, erőteljes cikket írt erről lapjában, a *Radical Humanist*-ban s bizonyítékaival elment a miniszterelnökhöz, sőt az államelnökhöz is. Az *Organiser* szerint egyáltalán nem lehetetlen, hogy Ellen Roy elpusztításával a kommunisták tőle s egyben bizonyítékaitól szerettek volna szabadulni.

A NAGY KALAND

— Az Amazonasz Kittenbergerje —

Mikor találkoztam először a kalanddal? Talán tíz-tizenhárom éves koromban, amikor először olvastam Verne Gyula könyveit. Egyszeriben csábos közelségbe jött a trópus: a fűszeres illatú szigetek, a morajló őserdő, az embermagasságú bozót, a veszedelmes, sellőkkel tarkított hegyi folyó. Röviden, minden, ami e szó mögött van: trópus. Szerettem volna vitorlásra szállni — igen! vitorlásra és nem oceánjáróra! — s elhajózni valamerre, mint Fogg Phileas, Nemo kapitány, Sándor Mátyás. Nem sokkal később messze szaladt tőlem az efféle kaland — talán a tánciskola érdekelt jobban? Aztán jött az irodalom, a könyvek, melyek legalább annyi kalandot ígértek (vagy még többet is!), mint a messzi utazások, a trópusi szigetek, talán éppen Tahiti, ahol Gauguin sárgának látta az eget, zöldnek a tengert, kéknek a fákat és vörösnek a hegyeket.

Amikor a bujdosásban, Nápolyban hajóra szálltam, ismét csak felkísértett a régi, gyerekkorban hagyott álom. Ime, most itt az alkalom! Nem a Charlton Sovereign kétkéményes kivénhedt csapatszállítóval kéne a tengerre szállni, hanem egy háromárbocos vitorlással, mely megkerüli a Horn-fokot, vagy a Jóreménység-fokát s úgy visz a Csendes-óceánra. (Sajnos a nápolyi öbölben nem láttam egyetlen háromárbocos vitorlást sem.) Aztán elhajóztam a Kanári-szigetek előtt, hajónk kikötött a Verdefoki szigeteken, Sao Vicente-ben, ahol a négerek csónakjai úgy úszkáltak a hajó körül, mint a Verne-regények illusztrációin. S még a háttér, a sziget képe, a hegyek bizarr formája is olyasféle volt, amilyennek Férat és Barbant úr ábrázolta azokat az egykori Verne-kötetek fametszetein. Majd meg Rio de Janeiróban, a Guanabara-öböl apró szigetén, az Ilha das Floresen, a bizarr hegyek, a „Dedo de Deus" (Isten Ujja), a „Dois Irmaos" (Két Testvér) alatt megint csak ott settenkedett körülöttem a kaland. Végeredményben egy olyan földre érkeztem, amelynek nagyobbik fele csupa lehetőség a kalandra.

A kalandból semmi se lett. Alig mozdultam ki Sao Paulóból, hol egy felhőkarcoló huszonkettedik emeletén lakom s csupán az íróasztalom felett néhány indián íj, nyíl, fejdísz, a könyvespolcomon fétis és az íróasztalomon egy zanza (zsugorított indián fej) borzongatóan hű másolata emlékeztetnek arra, hogy tőlem néhány ezer kilométerre északra még ismeretlen és vad indián törzsek élnek a vadonban, hogy országnyi területekről csupán légifelvételeket készítettek eddig s e területnek jórésze olyan föld, melyre — mint az egykori diáktréfa mondta — „emberi kéz nem tette be még a lábát".

Az indián relikviákat egy barátom küldte a helyszínről, Amazoniából: Hidasi József, aki azok közé a kevesek közé tartozik, akikből nem halt ki a kalandvágy s részeseivé lettek a nagy kalandnak. Hidasi ma alig több valamivel a harmincnál, de már tizenöt éves korában arról álmodozott, hogy az Amazonasz mellé menjen vadász-gyűjtőútra — amikor még Fég-puskával sörétezte a verebeket, stigliceket Makó és Szeged környékén. E valószínűtlennek tetsző vágy nem aludt el benne a tanítóképzőben sem, az egyetemen sem, hol természetrajz-szakos tanárnak készült. Valami távoli, halvány remény élt benne: egyszer állami megbizatással a zsebében kikerül az Amazonaszhoz gyűjtőútra. Az állami megbizatást akkor kapta, amikor útilaput kötöttek a talpára s átmászott a szegesdrótok között az osztrák határon.

Végeredményben most már minden úgy ment, mint a karikacsapás. Braziliába utazni: nem volt valami különös, elérhetetlen vágy. Nemcsak az Amazonasz őserdeibe gyűjtőútra készülő természetrajz-szakos tanároknak adatott lehetőség ilyesmire, hanem mérlegképes könyvelőknek, vasúti segédtisztteknek, egykori gyarmatáru-nagykereskedőknek, vidéki segédszínészeknek és számkivetett regényíróknak is. Így került Hidasi Braziliába, hol nem sokat töprengett azon, hogy hol s miként kezdje. Állami szolgálatba lépett és egy öreg német kutató társaságában vágott neki először a vadonnak.

Tíz éve már ennek, azóta bejárta az Amazonasz medencéjét, a kolumbiai és venezuelai határtól délre, Goias és Matto Grosso állam határáig, az Amazonasz torkolatában lévő Marajo-szigettől a perui határig, hol a behemót folyót már nem is Amazonasznak nevezik — hanem Rio Maranonnak.

Hidasi azokon a tájakon járt, melyekre az „El Dorado"-t, az „Aranyország"-ot kereső bandeiranték merészkedtek az 1600-as években. E hatalmas területnek nagy része még csaknem fehér folt a térképen, mert mit árul el róla a repülőgépről készült fénykép s mit mutatnak a folyók, melyek az esős évszak idején országnyi területeket árasztanak el? Időnként ismeretlen indián törzsek bukkannak fel, másoknak nyomuk vész. A missziósok viszik az Igét, az Indián Szolgálat emberei a fazekakat, de az indiánok bizalmatlanok. Valamiféle emlékezés számontartja bennük azokat az időket, amikor még vadásztak rájuk a portugál indiánvadászok s ültetvényeken kellett dolgozniok. Igaz, nem sokra mentek velük, azért kellett Afrikából négereket hozni. (Sokat tudna beszélni az indiánokról Domitrovics püspök úr, Rio Branco missziós püspöke, aki természetesen — magyar.)

A Rio Xingu és a Rio Tapajoz között, az őserdő mélyén van, vagy lehet (mert a kaland földjén minden „lehet") az a csodálatos város, melyet „Cidade Abandonada"-nak, az „elveszett városnak", a „nap városának" neveznek, s amelyet nem látott még senki. Talán az inkakultúra távoli hajtása, talán a praeinka időkre mutat, vagy még előbbre, az elsüllyedt Atlantiszra? Ki tudja? Fawcett ezredes régi krónikák és az indiánok ajkán élő ősi hagyományok nyomán indult el, két évtizeden keresztül többször is a titok nyomába, míg a titok magába nem zárta. Ma se tudjuk, mi történt vele. Lehet, hogy feje összezsugorítva ott van valamelyik jivarró indián faluban, vigyorog, mint az én zanza-másolatom az íróasztalomon.

Hidasi számára az „Inferno Verde" (Zöld Pokol) — nem Pokol, hanem Paradicsom. A vadász paradicsoma. Hány ezer madarat lőtt és preparált, osztályozott már? Mindenesetre kitellett belőle a riói, goianiai és a belémi múzeum s egy sor iskola magángyűjteménye. Száznál több olyan madarat is lőtt, melyet ő vett először puskacsőre: osztályozott és elkeresztelt. A madarak mellett persze vadászott már a brazil tigrisre, az onçara, az amazonaszi krokodilfélére, a jacaréra is, fogott papagájkobrát, melv a legveszedelmesebb mérgeskígyók egyike, nem menekül az ember elől, hanem támad, ellentétben a többi mérgeskígyó fajtákkal. Az Araquaia-folyón egy tizenegy méteres „sucuri" óriáskígyó csaknem feldöntötte a csónakját. Kalandban nem volt hiány, mint az őserdő ínyence, azt is tudja, hogy a jacaré (krokodilfajta) farkának mely része olyan finom ízű, megfelelően elkészítve, mint a borjúfelsál...

— Minden nap, amit az őserdőben töltök, ünnep számomra — mondta nekem egyszer Hidasi, amikor Sao Paulóban járván felkeresett. Mesés szépségű tájak, varázslatos napkelték és napnyugták, csendes lagunák és harsogó vízesések feledtetik a moszkitók miriádjait. Sokszor vadászott már együtt indiánokkal. Mint az igazi nomádok, nagyszerű vadászok ezek a csontos, mongol arcú legények. Hidasi, aki mestere a vadászatnak, ismeri a különféle madarak hívófüttyeit s úgy oson az őserdőben, mint gyerekkori olvasmányaink hőse, a „Bőrharisnya", saját bevallása szerint, elbújhat az indiánok mellett.

Különös nép az indián. Korunk civilizációja — vagy egyáltalán a nyugati civilizáció! — nem felel meg nekik. Addig egészségesek, amíg a maguk életformájában élnek, a vadász-nomád élet boldog semmittevésében. Munkára nem alkalmasak, a civilizációból — a mi jóvoltunkból, igaz! — elsősorban a pálinkát ismerik meg a „gripét", mely napok alatt végez velük. Amíg csak papagájtoll a viseletük, nagyszerű atléták, Herkulesek, Tarzanok, amint gúnyát adnak rájuk, egyszeriben nyomorúságos, szánalomraméltó koldusokká válnak. Ilyen nehéz életformát változtatni. Bele is lehet pusztulni az ilyesmibe.

Hidasi elődje, azt hiszem, Kittenberger Kálmán volt, a nagy Afrikautazó. Csak Kittenberger az afrikai vadonban vadászott. Hidasi a brazil vadon Kittenbergerje. Sokszor irigylem őt. De nem annyira, hogy egyszer is eleget tegyek meghívásának és elkísérjem egyik vadászútjára. Nem bízok abban, hogy engem is kikerül a papagájkobra, vagy a tízméteres sucuri-kígyó. Abban biztos vagyok, hogy a Nap Városát nem én találom meg. S különben is: egy világváros kődzsungeljében élni a huszadik század második felében, atomfelhők árnyékában, az eszmei zűrzavar vadonában, száműzött életünk ingoványain — legalább oly veszedelmes és kíméletlen vállalkozás, mint Hidasié a Zöld Pokolban. Csak talán — vagy biztosan! — az övé sokkalta szebb!

Kutasi Kovács Lajos

Ógörög mitológia — európai mitosz

Kerényi Károlyt és munkásságát inkább híréből, mint könyveiből ismeri az átlag magyar olvasó. Ennek oka talán a magyar szellemi élet provincializmusában is kereshető. Az a „magyar nyomorúság", amit a „Tanú"-ban Németh László ostorozott, értelmiségünk legjobbjait külföldre száműzte, vagy hosszabb-rövidebb időre belső emigrációba kényszerítette. Kerényi Károlynak — ha jól tudom — csak három műve jelent meg magyarul, a „Halhatatlanság és Apollon vallás", a „Platon és Arisztotelész", s a „Napleányok". Megjelenésüket egy szűk értelmiségi kör lelkesen fogadta, de sosem követte közönségsiker. Pedig a „Napleányok" (Bibliotheca kiadás, 1948) az akkor már világhírű Kerényi filológiai módszerének és a jungizmushoz közelálló világnézetének teljes képét adja.

A „Napleányok" kiadója ugyancsak 1948-ban jelentette meg Jung — eredetileg 1916-ban írt — „Bevezetés a tudattalan pszichológiájába" című művét. A mitológia születésének problémája mindkét tudós érdeklődésének középpontjában állt; egyéni és közös eredményeik egymást föltételezik s értelmezik. A két világháború között Magyarországon a szellemtudományok területén csak a történettudomány érte el a korabeli európai szintet (Szekfű Gyula). Az egyetemi lélektani kutatás még a múlt században járt; az analitikus pszichológiák közül polgári körben Freudnak és Adlernek volt hatása, de Jungnak három évtized alatt egyetlen műve sem jelent meg magyarul. A háború fölborította és megváltoztatta a magyar szellemi élet arculatát. De amire a magyar polgári értelmiség érdeklődése a jungi miszticizmus felé fordulhatott volna (ez időben jelenik meg Magyarországon az exisztencializmus is), a szellemi élet hivatalos irányítását átvette a kommunista párt.

Ugyancsak 1948-ban történt, hogy Jung a mítosz születéséről szóló előadássorozat megtartására hívta meg Kerényit a zürichi Jung Intézetbe. Ez a meghívás nemcsak a bázeli egyetem klasszika filológia professzorának szólt, hanem a szellemi rokonnak is, aki látszólag elvont és elhatárolt tárgyát a köznapi ember számára érthetővé, s egyben egy modern, összefüggő rendszerű világnézet magjává kívánja tenni.

Egy irodalmi hasonlat talán alkalmas arra, hogy bemutassa Kerényi Károly filológusi attitüdjét: Thomas Mann a József-regényekben megírja azt az ősi szokást, hogy a gyermeket szülő anya mellett a férj, vagy egy meddő asszony lejátssza a szülés teljes folyamatát, átélve az eleven-szülés minden szépségét és borzalmát. Valahogy ilyen dolog a mítosz-mondás is... Kerényi Károly „Die Antike Religion" című könyvében (Amsterdam, 1942) veti föl először az „élő-mitológia" szempontját, amihez a „mitológia" szó elemzése vezette. Ez a görög szó nemcsak a „történeteket" *(mythoi)*, de „elmondásukat" *(legein)* is magában hordja; tehát azt is, hogy az elmondó interpretációja atmoszféra teremtő hatású, s a monda személyében is érinti a mondót és a hallgatót. A filológia így csak a „halott emlékanyag" föltárására és szelektálására alkalmas: a „mitológiai atmoszféra" megteremtésének eszköze.

Az újkori civilizáció egyik fogyatékossága, hogy a végletekig specializálódott tudományok eredményeit, a természet és az emberi múlt vallatásának és megismerésének gyönyörűségét — amelynek vívmányai jórészét köszönhette — nem tudta az emberek közé vinni. Az *elité* maradt az, amelynek a többiek csak a denaturált végtermékét, a halott ismeretet kapták. Kerényi mítosz-mondásában azonban az ősi múlt új életre kél, leveti patináját, mint gyík a bőrét, hogy új nőjjön helyette. Kerényinél a múlt eleven része a mának, ebben az addig történt világ az, ami és az, ami addig volt: Élet. Ezért az újramondás szükségessége.

A tudományok elvont, már-már emberellenes megosztása azonban nem véletlen született jelenség a modern európai civilizációban. Mély társadalmi gyökerei vannak. A tudósnak, akit a tudományok elidegenedésével szembe állít humanizmusa, valamilyen világnézeti megoldást kell találnia. Kerényi Károly egy, a jungizmussal rokon szellemű irracionalizmus felé fejlődött. Az egyéni indítóokokról nem beszélve, már érdeklődésének tárgya, a vallástörténet és a klasszika filológia, s e tudományok története és fejlődési iránya is meghatározták tudományos kibontakozásának lehetőségeit.

Platon „Phaedrus"-ának egyes utalásaiból is tudjuk, hogy a mítoszok eredetének kutatását már az ókorban is a vulgarizálásig menő racionalizmus és a szélsőséges irracionalizmus végletei jellemezték. A mitológiai kutatás virágkora azonban a német irodalmi romantikával köszöntött be, a szubjektív idealizmus filozófiájának (különösen a késői Schelling) hatására. Érdekes megjegyezni, hogy a filológiai kutatásra — s mind a mai napig a szellemtörténetre általában — legnagyobb hatással egy svájci antropológus és jogász, Johann Jacob Bachofen (1815—1887) volt. Korunk szellemtudományának nincs olyan tudósa, aki valamilyen tekintetben nem lenne az ő adósa. Kerényi „Bachofen und die Zukunft des Humanismus, mit einem intermezzo über Nietzsche und Ariadne" (Zürich, 1945) című könyvében találóan jellemzi e hatás szükségszerűségét a modern életre.

Bachofen „Anyajog" című művének tételeit az ó-klasszikai irodalomból és a mitológiából vett példákkal bizonyította. Szerinte a mitológiában tükröződő vallásos elképzelések fejlődése volt a társadalmi változások előidézője (anyajogból-apajogba). Így a módszer pozitivizmusa mögött — aminek eredményeit köszönheti —, a misztikába hajló magyarázatok nagy lehetősége húzódik meg; elsősorban ez az oka mai népszerűségének. Bachofen romantikus pozitivizmusának ez a lehetősége Nietzsche filozófiájában és különösen Klages irracionalizmusában talált folytatásra, amelyben a mítosz a történeti létnél magasabbrendű formaként jelenik meg. Klages a valóságos történelmet úgy tünteti föl, mint az emberiség elfordulását az egyedül igaz és emberhez méltó életformától: a mitikus valóságtól.

A mitológia időnkívüliségének problémája Kerényit már munkásságának kezdetén foglalkoztatta. Harminc éves korában, 1927-ben lett a vallástörténet tanára a Pázmány Péter Tudományegyetemen, s ebben az évben, már első könyvének („Die Griechisch-Orientalische Romanliteratur in religiongeschichtliche Beleuchtung", Tübingen) a görögségtől napjainkig tartó európai szellemi folytonosság kérdése az egyik alapgondolata. Ez a könyv szerkezetében és stílusában még a régi pozitivista iskola hatását mutatja. A harmincas évek kezdetétől azonban, világnézetének és filológiai érdeklődésének változásával adekvát stiláris fejlődésen ment át; tudományos esszéformát dolgozott ki, amely új összefüggések, új tendenciák kitapintásának eszköze lett Kerényinél. Problémagazdagság, könnyed és elegáns megoldások, művészien érett, néhol lírai leírások, másutt szellemes antinomiák és azok tudományos megoldása alkalmassá tették ezt a műfajt arra, hogy filológiai problémák konkrét és beható elemzését párosítsa a nagyobb összefüggések föltárásával és hogy mind a szakemberhez, mind a laikushoz szólni tudjon. Ez az esszéforma tette lehetővé, hogy a görög mitológia a történelemmel és pszichológiával, az antropológiával és a modern nyugati emberrel való kapcsolatban jelenhessék meg.

A mitológiai kutatás Kerényi Károlyig a filológia, az etnológia, az antropológia, a kultúrtörténet és az összehasonlító vallástan révén közelítette meg tárgyát. Az 1941-ben megjelent „Labirinth Studien"-ben Kerényi valamennyi összehasonlító és kritikai módszert alkalmazta a labirintus ősi és csaknem valamennyi nép mondavilágában meglévő egyetemes mondanivalójának, mint a halál-gondolat szimbólumának megmagyarázására. E tudományok azonban nem tudták megmagyarázni a tényt, hogy ugyanaz a jelkép idő- és térbeli különbségek ellenére is különböző népeknél ismeretes. A motívumvándorlás sem szolgálhatott kielégítő magyarázattal. Kerényi érdeklődése így fordult a mélylélektan felé, körülbelül abban az időben, amikor a jungi pszichológia már több mint két évtizede úgy foglalkozott a mitológiával, mint a lélek kivetített képeivel, amiket egy egyén fölötti valami hozott létre. E képeket Jung „archetípusoknak" hívta és a mitológiát „kollektív pszichológiának", míg a pszichológiát „egyéni mitológiának" nevezte. Jung a tudatalatti képzeteket két csoportba osztotta: az egyikbe tartoznak az elfeledett személyes tapasztalatok, a másikba tartoznak a „kollektív tudatalatti" termékei, az „archetípusok", amelyek a fiziognómiához hasonlóan örökölhetőek. Ez utóbbinak bizonyítása azonban már csak világnézeti alapon történhet. S mint ilyen egy szélsőséges platonizmussal mutat rokonságot, amely szerint az emberiség legnagyobb gondolatai a kollektív tudatalattiban szunnyadnak évezredek óta, s csak konkretizálódnak, újra megfogalmazódnak a történeti fejlődés egyes szakaszaiban. Mindez persze túlnő a két szaktudomány keretein és világnézeti rendszerré bontakozik ki. E gondolatkör legteljesebb összefoglalását Kerényi és Jung közös művében, az „Einführung in das Wesen der Mythologie"-ben (Zürich, 1951) kapjuk. Az élő emberi problémákból fakadó kérdésföltevés, az európaiság problémája, a hagyomány továbbélésének kérdése Kerényinek Freudról, Jungról, Heidegerről, Thomas Mannról, Hofmannsthalról, Rilkeről, Homerosról és Hölderlinről szóló öt előadásában („Geistiger Weg Europas", Zürich, 1955) konkretizálódik legjobban. Ennek az előadássorozatnak a kapcsán írta Kerényiről egy méltatója, hogy a német nyelvű világnak ő azt jelenti, amit a franciának Sartre és Camus.

Ime a múlt, a jelen és a jövő szellemi képlete Európa számára: a múlt az ókori görögség mitológiája, a jelen az ember magánya egy hittelen korban, a jövő az európai szellem visszatérése a legmagasabb mitikus realitáshoz. E képlet lényeges vonatkozásaiban sok tekintetben hasonló Heidegger és Sartre egzisztencializmusához. Thomas Mann-nak több mint egy évtizeden át Kerényihez írt levelei („Roman-dichtung und Mithologie", Zürich, 1945) figyelmeztetnek e gondolatkör veszélyeire és erényeire. Egy 1934 február 20-án kelt levélben a misztikus realitás kérdéséről így írt: „...nem vagyok barátja annak a szellem- és észellenes mozgalomnak, amelyet Németországban főleg Klages képvisel. Kezdettől fogva tartottam tőle és harcoltam ellene, mert átláttam összes brutális és emberellenes következményeit, mielőtt azok manifesztumokká váltak volna... Az irracionalista divat igen gyakran összve van kapcsolva azoknak az eredményeknek és elveknek a föláldozásával, gyerekes elhajításával, amelyek nemcsak az európait európaivá tették, hanem az embert emberré." Thomas Mann utolsó Kerényihez írt levelében pedig így írt: „A pszichológia és mitológia ilyen kézfogása (t.i. a Junggal való együttműködésre utal, N. GY.) valóban örvendetes jelenség! El kell venni a mítoszt az intellektuális fasizmustól és át kell vinni a humánusba, — jómagam már rég nem teszek egyebet."

Noszlopi György

FALUDY GYÖRGY

MAJOMGYŰLÉS

Két napja ült, érvelt, vitázott
fenn a kenyérfa lombjai
között a majmok parlamentje,
de a végszót nem mondta ki.

Elébb egy párttagnak álcázott
emberszabású, vén majom
beszélt nyolc órát, hogy mit hirdet
a „Le a Fáról Mozgalom";
másnap egy pártonkívülinek
maszkírozott orangután
megismételte szóról-szóra,
majd az orangután után
majomszabású intellektuel
kért szót s pontosan ugyanezt
bifláza egész délután.

— Meddig kínlódunk még — kiáltott —
barbár vadságban fenn a fán?
Ugorjunk le az anyaföldre,
s miénk a gazdag Kánaán!
Kezdődjék dicső történelmed,
majomcivilizáció!
Nem áll útunkban más nehézség,
csupán az első stáció:
szakadjunk el az átkos múlttól,
s álljunk két lábra négy helyett.
Tudom, hogy szédítő mutatvány,
s kötéltánc lesz, nem élvezet,
de higyjétek el, hogy megéri,
majom lesz majd a föld ura,
miénk a gyár, a gép, a szerszám,
a rét, a táj, a kultúra,
nem dzsungel, ház lesz a lakásunk
és sakálüvöltés helyett
esténként vájt fülünkbe költők
pergetnek mézes verseket,
kanalunk lesz, tányérunk, konyhánk
s hokkedlink is — nem a bozót
mélyén kell ugrándozva, tátott
szájjal happolni mogyorót,
nadrág lesz veres üllepünkön,
a gomblyukakban gyöngyvirág,
s autóikból a népvezérek
néznek vagy nem néznek ki ránk,
íly bőségszarú a jövendőnk,
benne minden, mi szép, mi jó,
peregjetek hát le a fáról,
gyorsan, mint a lyukas dió,
hadd indítsuk el menetünket
ugrásszerűen, balfele,
szemmel a párt, arccal a vasút,
orral pedig a fal fele.

Szavát füttykoncert s taps kísérte,
mely, mint a borsó, száraz volt,
s egy majom a középső ágon
szavára nyomban válaszolt:

— Ha a világ dolgait nézem,
azt hinném, inkább legyetek,
mint vagytok, emberforma majmok,
mint majomforma emberek.
Lakást ígértél, ha leugrunk
a fáról, de csak házhelyek
állnak ott, ahol a jövendőt
építik mostan ház helyett.
Vagy elért a társbérletek
híre s tudjátok, mik azok?
Ha választás elé kell állnom,
az őserdőre szavazok.
És sakált halljak éjszakánként,
vagy kultúresten Szurkovot?
Ha ez a dilemma, testvérek,
úgy a dzsungelnek szurkolok.
Vagy nézzetek Mátyás majomra!
Mily tömzsi, rusnya és konok:
tar strucctojás-fejét kétráncon
hordozza válla, nyak helyett,
ezt képzeljétek főtitkárnak,
ha Pesten választ lakhelyet,
melléje titkosrendőrt dosztig,
s hóhért, amennyi neki kell,
hogy hátulról legott felhúzzák
azt, kit elölről megölel.
Adjunk ezért hálát az égnek,
hogy itt, körünkben ülhet ő,
mert főtitkárnak szörnyű lenne,
de gorillának tűrhető.

Folytatta volna még sokáig,
mert példákban nem volt hiány,
de itt hirtelen belevágott
Szakálldi Veres Pávián:

— Látom, ön antibolsevista,
világnézete nemleges,
reakciós és burzsujbérenc,
ám én, a párthű semleges...

De szónokunk most visszavágott:
— Úgy látom, hogy kend korosabb,
szakálla sűrűbb Engelsénél,
s Marx Károlyénál porosabb
és szovjetebb és poroszabb.

— Elég — szólt a balpárt vezére,
veletek többé nincs vitám:
az idősebbje angol ügynök,
a fiatalja huligán.
Aki velünk van, az nem ügynök,
az nem is spicli, nem is kém,
hisz nincsenek is szovjet kémek,
igaz, kedves Ferikém?
S aki velünk van, nem kártyás,
hamiskártyás huligán,
hiszen nincs is huligánunk,
igaz, Buci Gyurikám?

Elvonultak tizenheten,
ottmaradt vagy háromszáz
és hirtelen hallgatásba
borult a nagy majomház.
Nem is törte meg a csendet,
csak egy kicsi pávián,
ki egy ágra rácsavarta
farkát s miközben a fán
pörgött-forgott körbe-körbe
vihogott és nevetett.
— Mi van ebben nevetséges? —
szóltak rá az öregek.

— Nincsen semmi nevetséges —
felelte a pávián,
sőt komisz kamaszkoromban
vidultam az ily vitán.
De a minap elárulta
egy szép néger hajadon,
hogy atombombát csinálnak
három futószalagon,
mondják, négyszáz milliárdba
vagy ötszázba van nekik;
s aztán majd a múzeumok
vitrinjébe elteszik,
vagy egymás címére küldik
el április elsején,
mint mintákat érték nélkül,
s mert mindezt nem hiszem én,
fütyülök már a vitákra,
s fojtogat a röhögés,
míg farkomon pörgök körbe:
mindjárt robban az egész.

FENYŐ MIKSA

Bernáth Aurél emlékezései

A Magyarok Világszövetsége megküldötte nekem Bernáth Aurél önéletrajzának szépen kiállított második kötetét: *Utak Pannóniában.** Ez a szíves figyelem bírt arra, hogy az első kötetet is megvásároljam és elolvassam. Nem bántam meg: értékes írás, szép dokumentuma egy művész-egyéniség fejlődésének, akit én a Rippl-Rónai József utáni festőgeneráció kimagasló tehetségének vélek. Volt Budapesten a Naphegyen egy derék szomszédunk, biztosító társasági igazgató, neki köszönhetem ezt az értékes ismeretséget. Egy nap elhatározta, hogy képeket gyűjt, mert hogy a képek szép ékességei a lakásnak, meg aztán anyagilag is maradandó értékek ebben a gyorsan változó világban. Különösebb esztétikai tudás, vagy művészettörténeti műveltség nem vitte útján, de a gyűjtés folyamán megtanulta, hogy kell képeket nézni, élvezni, szépségük titkát kihámozni. Ha nem is a mások számára, de mindenesetre a maga számára. És egy nap fölfedezte Bernáth Aurélt. Ezúttal nemcsak a maga számára, hanem az én számomra is. Gazdag gyűjteménye volt Bernáth Aurél képeiből és nézte őket önérzetes gyönyörrel és hegedűkísérettel, mert hogy hegedült is a maga mulattatására.

Megszerettem Bernáth Aurél képeit, később, mikor megismerkedtünk, az embert is, akinek rokonszenves képe rám mosolyog ebből a két kötetből. Rosszul mondom: nem éppen mosolygós ember. Kutatón, kissé gyanakvón néz az emberre, mindenkire kivel a sors összeboronálta: apjára, nagyapjára nagyon is éleslátón, — mestereire, barátaira, barátnőire —, meg a Balatont nézi intenziven, a fákat, a madarakat és halakat, — az égi háborút éli, az igazit is és könyvet, képet, szobrot, — s ebből alakul ki a világkép, melyet emlékezéseiben olyan szerencsésen vetít elénk.

A második kötet — *Utak Pannóniában* — a különb. Az első kötet — Bernáth Aurél iskolaévei — vonalvezetésében meg tétovázó; a *„Schule der Geläufigkeit"*; írója még nem biztos abban, hogy tud-e írni. Nem tudja biztosan, hogy mi az, amit érdemes elmondani s néha elmond eseményeket, körülményesen, amik megragadták a gyerek figyelmét, de a kései olvasó számára alig jelentenek valamit. Ilyen a balatoni dús halvacsora és ivászat, mely édesapja dirigálásával zajlik le; ilyen az inasévek egyik-másik szakasza Budapesten, Szegeden... De ez csak fölösleges okvetetlenkedés részemről, mert hiszen érdeklődéssel olvastam el s nagyon vártam a következő kötetet.

Ez a második kötet — Bernáth Aurél vándorévei — a különb; Bernáth Aurél mint kész író, mint igaz író, jelenik még előttünk. Ami az első kötetben, — dacára egy-egy esemény vagy alak brilliáns megírásának, még bizonytalan ígéret, itt már beteljesülés. Az utolsó években, az önéletrajzról szóló tanulmányom folyamán több magyar festő, szobrász emlékezéseit olvastam el: Bernáth Aurélé a legtartalmasabb. Egyik remek portré a másik után. Az apjáé, kivel egy életen át nem tud összemelegedni s akiről móriczzsigmondi kegyetlenséggel emlékszik meg. Kitűnő anyag egy Freud-tanulmány számára. És a nagyapa, ki nem engedi házába az unokát, — igaz, hogy semmilyen atyafiát s csak a megyei közélet érdekli, Kossuthtal és Petőfivel a háttérben. Jókai-alak; kissé imponál is az unokának, talán büszke is az öreg közéleti sikereire, meg talán költői talentumára is. És a messzi herceg, a Festetich Taszilló. Alig tud róla valamit, én sem, s mégis életre kelti. Elég, ha megírja róla, hogy egy este lejön várából, lányával a mesebeli kastélykisasszonnyal, hogy a keszthelyi moziban megnézzen egy filmet: a *Möve* német cirkáló esetét, és már életet lehelt beléje.

De legjobban kedvelem az első kötetben Ödön bácsi portréját — Rippl-Rónai Ödönét, aki legelébb szimatolja meg a fiatal fiúban a művészi elhivatottságot, anélkül hogy ezt mint művész kimunkálni tudná. Mert Ödön bácsi festő volt, rajongója és gyönge utánzója testvérbátyjának, Rippl-Rónai Józsefnek, kinek művészete számára a festészet kánonját jelenti. Rokonszenves, emberi ember volt Ödön bácsi s az olvasó szívesen olvassa Bernáth Aurél meleg emlékezését róla. Nem tudom, vajon Bernáth Aurél nehezen eltitkolható ellenszenve kiváló elődjével, Rippl-Rónai Józseffel szemben, nem onnan eredt-e, hogy ő a tudat alatt olyasvalamit érzett, hogy ez a tehetség tulajdonképp Ödön bácsinak dukálna s nem Józsefnek. Mert hogy Ödön bácsi embersége az ő számára olyan igaz gesztusokban nyilatkozott meg, olyan átölelőn, holott ennek semmi nyomát nem tudta fölfedezni Józsefben, sőt inkább az ellenkezőjét. Csak sajnálni lehet, hogy művészetében sem.

Impresszionáló portrét ír két mesteréről, Hollóssyról és Thormáról s bár Thormáról azt mondja, hogy *voilá un homme*, maradandó hatást egyik sem gyakorolt rá. Még Réti sem, akit gondolkodó művésznek tart. És milyen szépen írja meg, álmodja meg, ahogyan a nagybányai útról Fra Angelico útjára téved, vagy ahogy egyszerre Greco gótikus alakjai merednek föl előtte. Hogy aztán ez utóbbit harmadrangú festővé degradálja, ha ugyan jól értettem, — mert nagyon resteli, hogy e tekintetben Benczurral legyen egy véleményen. Egyébként mesterei tekintetében a legszívesebben vallaná Nietzschével:

Hab mein Hüttchen selbst
gebaut.
Hab niemanden was nach-
gemacht,
Und lachte noch jeden
Meister aus,
Der sich nicht selber
ausgelacht.

Egry Józsefről írt portréja is kitűnő; mint embert nagyon tudja élvezni, mint festőt kevésbé. És Goldner, a kaposvári műkereskedő; a béresnyúzó zsidó bérlő, kiből Ödön bácsi mindenáron Maecenást akar nevelni; a kaposvári kávéház művészasztalának tagjai, a plébános, a patikus, a körorvos, az állomásfőnök, a nyug. ezredes, a pörösködő szőlőbirtokos, s a többbiek mind, akik nemcsak mint egyének állnak elénk s kikkel alkalomadtán mi is összeülnénk, hanem mint egy élő társadalmi osztály a vidéki, ha úgy tetszik, nemzetfentartó polgári osztály, ahogy az a harmincas évek végéig kialakult, a veszniindulás számos látható jegyével.

Külön kell megemlítenem női portréit, ezeket a gyöngéd, finom pasztelleket, Orsolyát, Annát, Stefit, Viktóriát, Alicet — milyen szép, vonzó teremtések, az ember elirigyli őket Bernáth Auréltól. És a döntő mozdulatú Editet különösen olyankor, mikor úgy rántja magához a férfit, ahogy akadékoskodó Bernáth Aurélunkkal tette. Nem is értjük.

De a legérdekesebb kaland, — több mint kaland, megrázó történet, mely egy rövid regénynek is beillene, amit Zalaháton él át, egy körorvos otthonában. A körorvosról szól és fiáról, ki festő barátját vendégül látta és Ella asszonyról, akit *„már akkor sem tudtam a saját életében és környezetében elhelyezni"*, mondja az író. Volt-e a házaspár között igazi szerelem? — veti föl a kérdést. Emlékszik egy akkori érzésére, mely villanyszerűen támadt, amint egy alkalommal a hálószobájuk ajtaja nyílott és tekintete a dupla ágyra esett, mely szabályos merev formában letakartan állt, kétoldalt két éjjeliszekrénnyel. *„Te jó Isten — o t t alszik ő is?"* gondolta. Az asszony szerelmes a fiúba, nagyon akarja s aztán nincs tovább. El kell olvasni ezt a fejezetet, a többit is, — drámai erővel van megírva. Ami nem gátolta meg, hogy nekem eszembe ne jusson a mondat, amivel Alfred Kerr kezdte Maeterlinck Monna Vannajának bírálatát: *„ich hätte sie berührt"*. A férj iránt nincs semmi rokonszenvvel Bernáth Aurél, — egy percig sem hajlandó elidőzni problémájánál, türelmetlen vele szemben, — igaz, hogy nem regényt ír, hanem emlékezéseket s akkor úgy érzett, amiképp megírta. Nem próbálok képet írni arról, hogy mi volt Bernáth Aurél művészi fejlődésének útja, nyilván nem is lehet igazán az elkövetkező harmadik kötet ismerete nélkül, mely a beérkezés állomásait hozza majd. De e fejlődés egy fontos mozzanatáról már azért is meg kell emlékeznem, mert ebből zaklató kétségekre, kérdésekre kapok feleletet, vagy mondjuk kevésbé igényesen: útmutatást. Én ugyanis teljesen értelmetlenül állok az absztrakt festészettel szemben s ha tízszer végigszédülök a Guggenheim-múzeum csiga-folyosóján (a szédülés nem bámulatot jelent, hanem ezt a csiga-folyosót), s Coué módjára minden fordulónál megismétlem, hogy azért ebben is van szépség, igazán nem tudom meggyőzni magamat. Az olyan bírálatokat, mint hogy „exhibíció" elutasítom, mert minden művészet exhibíció. S azzal sem vádolom az absztrakt művészt, hogy burzsoá-ellenes misztifikáció a célja, mert hiszen látom, hogy milyen komoly művészek keresik ezen az úton művészi ideáljaik megvalósítását s általában óvakodok a jelszavaktól, mert nagyon emlékszek a jelszavakra, mikkel a Nyugat útját próbálták elállani. Jelszó nélkül nem érzem magaménak az absztrakt művészetet, soha nem vitatkozok erről, viszont örültem, amikor kétségeim Bernáth Aurél vallomásaiban biztató segítséget kaptak.

Mert ő mint absztrakt festő kezdte. Alig hagyja el Nagybányát, megkezdődik önmagával való jákobi küzdelme. Érdekesen és láttatón ír két képéről, melyekkel a „mélység" felé próbált tapogatózni, úgyszólván magát a problémát, a bűvös erejű rejtélyt kifejezni, tárgyi utalás nélkül. Nincs külön társadalmi és külön festészeti forradalom: e kettő egybeolvadása az absztrakt festészet, vallotta kezdetben. Aztán minél több absztrakt képet fest s minél többet gondolkozik teóriáján, annál erősebbek lesznek kétségei, annál kaotikusabbnak érezte a maga világát. Nem tudta, hol kezdődik a festészet, hol az irodalom határa. „Mivel azt hittem, hogy minden korlát és tradíció ledőlt, a nagy ‚szabadság' vicsorító, metsző, éles foga is belém mart, mint aki gazdag lélekkel a sivatagban gyalogol, de iránytűje, térképe, vize és élelme nincs." Meglátogatja Moholyi-Nagyot s látja, hogy nem ugyanazon a nyelven beszélnek. „Sokkal később ezt úgy fogalmaztam meg, hogy új festészetnek csak azt tartom, melynek ormáról visszatekintve Tizian még festőnek látszik." Jöttek a berlini évek s ezekkel egy újabb lökés a kiábrándulás útján, — itt már közrejátszhatott a hangosság és türelmetlenség, mellyel az új művészet egyes emberei a maguk számára a kizárólagosság jogát követelték. Igen tetszik nekem, amit ebben a fejezetben Picassóról ír — nagy tisztelettel —, s ha nem is von pontos határt a régi és az absztrakt művészet között, amit mond, azzal az olvasót továbbgondolkodásra készti.

Aztán a végleges szakítás. Szabadságharca első alkotásait, mint mondja, még önmaga elől is eldugta. Ujra kezdi a festészetet és hét esztendei kísérletezés után visszatér, ha nem is éppen Nagybányához, de ahhoz a festészeti módhoz, mely *Cimabue*-tól *Van Gogh*-ig minden igaz művész tudásának, hitének adekvát kifejezési formája volt. Az ő damaszkuszi útja számomra örvendetes jelenség, anélkül, hogy ebből esztétikai törvényt próbálnék szerkeszteni, — *Picasso, Kandinsky, Klee, Braque, Leger* s a többiek, cselekedjenek a maguk törvényei szerint. Hogy tud-e Bernáth Aurél pontos határvonalat húzni a maga mai és tegnapi festészete között, nem fontos. Michelangelo sem tudott volna filozófiai magyarázatot adni arról, ami az ő művészetét pl. Cavalliniétől elválasztotta.

S most befejezésül egy súlyos kritikai megjegyzés. Bernáth Aurél idézi — mint ő mondja — „Stirner hatalmas mondatát": *„ich hab mein Sach auf Nichts gestellt."* Nos hát ezt Goethe mondja a Gesellige Lieder sorozatban, a Vanitas, Vanitatum Vanitas című versében. De hát Bernáth ha nem is tud idézni, írni tud.

* *Utak Pannóniában. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1960.*

Egy angol író halálára

Anthony Rhodes kitűnő angol író, aki többször járt Magyarországon. Most az angol irodalmi élet egy gyászos eseménye alkalmából ezeket írja az Irodalmi Ujságnak:

A NEGYVENHÉT ÉVES KORÁBAN múlt héten Palermóban elhunyt *Richard Rumbold* emlékezetét elsősorban *„Apám Fia"* című önéletrajza tartja majd fenn. Hivatott és lelkiismeretes író volt, aki roppant műgonddal írt és szorosan tartotta magát ahhoz a célhoz és útvonalhoz, amelyet önmaga számára kiszabott. Így írásai szinte tökéletesen sikerültek; tárgyköre szűk, mesterségbeli tudása óriási. Alig akad angol író a háború óta, aki ilyen mestere lenne az angol prózának, vagy akinek füle és tolla ilyen tökéletesen rezonált volna nyelvünk ritmusára. Nem volt a klasszikusok tanítványa, de műve mégis a klasszikus hagyomány jegyében született; prózája tiszta, egyszerű és kiegyensúlyozott; nem kedvelte az aránytalanságot, a túlzást, a bizarrságot — mindazt ami a modern angol és amerikai irodalmat olyannyira eltorzítja.

Önéletrajzában felejthetetlen képet festett atyjáról, a család zsarnokáról, aki tűrhetetlen civódásaival mind feleségét, mind leányát korán sírba juttatta. A könyv címéből nem maradt ki éppenséggel az irónia. Hiszen Rumbold lelki konfliktusait egyenest apjához vezethetjük vissza; kisebbrendűségi komplexumai azokból a vádaskodásokból születtek, melyekkel atyja oly bőven halmozta el. Ezekbe a vádaskodásokba az idősebb Rumbold sohse fáradt bele, amikor is „elnőiesedett szépléleknek" nevezte fiát.

Rumbold két más művet is írt, egy regényt és egy életrajzot, valamint egy előszót Flaubert leveleinek angol nyelvű kiadásához. Jellegzetes, hogy ez a másik önkínzó szerző volt Rumbold kedvenc írója. Rumbold novellája, *Little Victims* (Apró áldozatok) az iskoláról szól, a vallási nevelést kritizálja (Rumbold katolikus volt) és homoszexuális vonatkozásokban gazdag. Ez a könyv a szerző 19. születésnapján jelent meg és emiatt exkommunikálták az egyházból. Rumbold később elismerte, hogy könyve fiatalkori mű, és nem tartotta valami nagyra.

Utolsó műve, melyet Lady Margaret Stuarttal együtt írt, a *Szárnyas élet* (The Winged Life) St. Exupéry életrajza. Rumbold maga is egész életében megszállottja volt a repülésnek, és a háború alatt rendkívüli bátorságról tett tanúságot, amikor Németország légi bombázásában vett részt. Magától érthetően ez is kitűnően írott könyv, de híjával van annak az erőnek, annak a személyi varázsnak, mely az *Apám Fia* minden sorából árad.

Rumbold alapvetően jó ember volt és talán éppen lángoló őszintesége az a személyi tulajdonsága is, melyet barátai soha nem felejtenek el. Hírnév és siker jóval kevesebbet jelentett neki, mint a legtöbb írónak. Megelégedettségének egyetlen forrása elvégzett munkája volt, és utolsó napjait is jellegzetes módon azzal töltötte, hogy mondatokkal és mondatszerkezetekkel birkózott. Noha műveit rajongóinak aránylag nem túlságosan nagy száma ismerte, azt remélhetni, hogy az *Apám Fia* új kiadása a *Penguin*-sorozatban messze viszi hírét.

Anthony Rhodes

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Iskolakönyvek a rostán

Asbóth Elemér b. lapjuk február 15-i számában magyar iskolakönyveknek az „Élet és Irodalom"-ban megjelent bírálatát bírálva, cikkét azzal kezdi, hogy „Kelen Jolánról mindeddig csak azt tudtuk, hogy Szamuely Tibor 19-es népbiztos özvegye..." Vitanyitó hangulatkeltésnek feltűnő — még a mai hidegháborús publicisztikában is.

Érdemben mindegy, hogy a vitázó ellenlábasa kinek az özvegye. Feltehetően a szerkesztőség is tudhatta, hogy Kelen Jolán Kelen Józsefnek, a Tanácsköztársaság népbiztosának, a sztalini éra egyik tragikus áldozatának az özvegye. Az „újdonsült pedagógiai szakértő" dolgában a cikk írója téved. Negyvenhárom esztendővel ezelőtt, mikor Kelen Jolánnal, mint a háborúellenes mozgalom egyik aktív harcosával megismerkedtem, már tanítónő volt Budapesten.

Polányiné Duczynska Ilona
(Pickering, Ontario)

Asbóth Elemér írja:

Szívesen megköszönném a levélíró helyreigazítását, ha biztos volnék abban, hogy igaza van. Az 56 előtti éveket Budapesten töltöttem és határozottan emlékszem arra, hogy a hazai közéletben akkor Kelen Jolán mint Szamuely özvegye szerepelt. Megkérdeztem most két volt kommunista menekültet, akik meglehetősen járatosak voltak a hazai pártkörökben, s ők is megerősítették emlékeimet. Lehetséges volna, hogy K. J. Szamuelynek is, Kelen Józsefnek is az özvegye volna, azaz Szamuely halála után ment volna Kelen Józsefhez feleségül? Nem tudom, de nehezen tudok más választ találni, ha elfogadom a levélíró állítását és az 56 előtti hivatalos kommunista sajtó idevonatkozó állításait is.

Készséggel „önkritikát gyakorolnék" azért, mert cikkem első mondata, amelyikben Kelen Jolánról elmondtam, hogy Szamuely özvegye, nemcsak tájékoztató, hanem hangulatkeltő is akart lenni, ha a levélíró nem élne éppen így a hangulatkeltés jogával, amikor K. J.-t „a háborúellenes mozgalom egyik aktív harcosának" nevezi. Ő K. J. *mellett* kelt hangulatot, valószínűleg 43 év előtti, közös emlékek nyomán, én K. J. *ellen* keltettem hangulatot amiatt a nemrégiben megjelent cikke miatt, amiben a Himnusztól kezdve két jeles hazai költőn át egy sor pedagógusig annyi mindenbe és mindenkibe belemart.

Azon, hogy K. J. „újdonsült pedagógiai szakértő", csak keveset változtat, hogy 43 évvel ezelőtt tanítónő volt Budapesten. Igen csodálkoznék, ha a levélíró minden tanítónőt egyben pedagógiai szakértőnek is tartana. Különösen az olyan tanítónőket, akiknek minden ismeretes elméleti és gyakorlati pedagógiai tevékenysége az utóbbi tízegynéhány esztendőben egy durva hangú támadás volt az „Élet és Irodalom" hasábjain tankönyvek és pedagógusok ellen.

Megragadom ugyanakkor ezt az alkalmat, hogy cikkemnek egy bántó sajtóhibáját korrigáljam. Az Irodalmi Ujságban a cikk így kezdődött: „Kelen Jolánról mindeddig csak azt tudtuk, hogy Szamuely Tibor 19-es népbiztos özvegye és ijesztően csúnya, szellemesnek pedig nehezen mondható. Antiimperialista karikatúrákat szokott publikálni moszkvai és pesti újságokban..." A „mondható" és „antiimperialista" szavak közé sajtóhiba folytán került pont, s az utóbbi szó természetesen kis „a"-val írandó. K. J.-t soha életemben nem láttam, nem tudom, szép-e, vagy csúnya, s ennek valóban semmi köze az egész ügyhöz; a jelzők kivétel nélkül a karikatúráira vonatkoznak.

Végezetül még egypár szót a levél „hidegháborús" odaszúrásáról. Manapság annyira divatba jött a vitapartnert, vagy az ellenfelet csak úgy odavetve „hidegháborús"-nak nevezni, hogy az embernek kezd az az érzése lenni, mintha a „hidegháborús érvelésnek" ez volna a legfrissebb fordulatkedvence. Őszintén sajnálom, hogy az igen nagyrabecsült levélíró fontosnak vélte e meglehetősen elnyűtt jelzőt bevenni vita-hozzászólásába.

MELOCCO JÁNOS

Rivaldafény

Fiatal negyed a város szélén. Az elveszően keskenynek tűnő utcák felett a tizenkét-tizenöt emeletes házak szédülnek a saját magasságuktól, meginganak, mint akiknek szoros béklyóban van a lábuk. Dőlni kezdenek egymásfelé, támasztkeresően. De nem dőlnek, mert ez csak a látszat, mint tudjuk. Így maradnak, bár a mélység fenyegetően vonzza őket. Így maradnak egy lélekzetállítóan végleges átmenetiségben, kiegyensúlyozott erők feszítésében, bálvánnyá merevülten.

Lent, a mélyben, négy ház között, egy földszintes garázs áll.

A garázs egybeépült az egyik házzal, a teteje terraszként szolgál, vaskorlát fut körbe a szegélyén és egy első emeleti lakás ajtaja nyílik rá. A terraszon, színes törülközőn hanyattfekve, egy nő napozik. A fény úgy esik be a házak között, hogy csak a terraszt világítja meg és a föléje tornyosuló tíz emelet balkonjait.

A házak között az ebédidők pilledt csendje honol, a kitámasztott redőnyök az álmossággal küzdenek, a kábultan sorakozó ablakok úgy merednek le a terraszra, mintha egy szokatlan méretű színház karzati lelátói lennének. A lusta eseménytelenségben a fény mozdulatlanul záporzik a terraszra és a nő meztelensége világít.

Egy tizedik emeleti ablakban ingujjas férfi áll, ebédutáni feketéjét issza, lassú, szórakozott kortyokban. Az eseménytelenség pihentető hatással van rá, elmosódott, félálomszerű állapot. Félig az alatta elterülő semmit nézi, félig a gondolataira figyel, amelyek lassan úsznak és elröppennek. Élvezi a csendet és a békét, a semmit, ami kitölti a házak közét és hangsúlyozza a tér létezését. Persze lehet, hogy ezt csak a hanyattfekvő nő látványa sugallja. Egyszóval van valami ellentmondás az egészben és rá kell jönnie, különben nem tud elmozdulni az ablaktól.

Ezen a ponton éberebb lesz, jobban odafigyel. A nő tetszik neki, bár innét fentről csak egy elmosódott folt. A meleg fehéren vibrál a terrasz cement teteje felett. A nő mozdulatlan és mozdulatlan ő is az ablakban, közöttük és körülötte a langyos lustaság. Érzi, hogyha akarná, el tudná magát szakítani az ablaktól, de nem jut el odáig, hogy akarja. Nem jut eszébe. Sőt, ott akar maradni. Meg van igézve a házak között tespedő délután nihiljétől és a nő ernyedt meztelenségétől, amely felsugárzik hozzá. Lágyan, hívogatóan, akadálytalanul a tátongó ürességben, mint a bűn. A vágyó nő, aki csak arra törekszik, öntudatlanul az igyekezettől, hogy kitalálja az ő gondolatát. Egy véletlen érintés a combján és már villan is a bőre, az eltalált gondolat szerint. Aztán csak keblek, far, sima és melegen karcsú hús. Teszi, amit tennie kell. Érintés, aztán ő már nincs is, csak történés van, csak a gömbölyűség és az élvezet, amit nyújt.

A férfi az ablakban úgy érzi, hogy valami húzza, valami mámorító, ami olyan, mint a repülés, hogy kicsúszik a lába alól a talaj és a garázs tetején elveszően apró nő felett, támasztkeresően dőlni kezd a meztelenség felé, amely tölcsérszerűen nő fel hozzá a terraszról, lefelé keskenyedve, mint a tizenötemeletes házak, belehull, ő a férfi, aki tudja, mit akar és a nő, aki csak azt akarja, hogy megfeleljen. De nem hull, mert ez csak illúzió, mint tudjuk. A valóság az, hogy a nő napozik és ő nem tudja, mit akar. Éppen ezért nem tud elmozdulni az ablaktól. Ott marad, a sürgető tehetetlenségben, ellentétes erők feszítésében, szenvedve.

A nap közben odébb siklott, a nő felállt, eligazította a törülközőt a napra és visszafeküdt.

A férfi az ablakban remélte, hogy felnéz és meglátja, de a nő semmi hasonlót nem tett. Ez kísértette is a férfit, de sértette is. Sértette a nő közönye, sértette a tudat, hogy ő ennek ellenére továbbra is nézni fogja, várni fogja. Kényszeríti a meztelensége. — Egyáltalán nem csodálkoznám, ha valaki lemenne és rendreutasítaná. — Érezte, hogy ő erre képtelen lenne. — Mindenesetre, kell hozzá egy jó adag pimaszság, így kifeküdni. — És akkor végre el tudott mozdulni az ablaktól.

A szemközti ház egyik hetedik emeleti ablakából egy termetes asszonyság kirázta a morzsákat az abroszról. A nő láttán egy pillanatra megmerevedett, aztán anélkül, hogy megfordult volna, hátraszólt a szoba homályába. Az ablakban egy erőteljes férfi jelent meg, ing nélkül volt, barna vállán villogott a trikó fehér pántja.

— Mi van? — kérdezte.

— Semmi — mondta az asszony és újra rázni kezdte az abroszt. — A Francának is lehetne jobb dolga, mint így kifeküdni, félmeztelenül, ország-világ szemeláttára.

— Ki az a Franca?

— Az ott, lent — bökött az asszonyság a nő felé az állával és felnyalábolta az abroszt.

— Nem is rossz.

— Hát nem is szép, nehogy azt gondolja. Az egész azért van, mert félmeztelen. Maga is jobban tenné, ha eljönne az ablaktól — mondta és befordult.

— Ne féljen, igazán nincs szándékomban leugrani hozzá, amilyen fáradt vagyok. — Jobban kihajolt az ablakon és körülnézett, aztán felfelé is. — Mindenesetre szép kis közönsége van — szólt az asszony után és behúzódott az ablakból. Később feltűnt újra és leeresztette a redőnyt. — Én most lefekszem, nyolckor keltsen fel — hallotta a kamasz a felette lévő ablakban.

A kamasz egy hete mindig az ablakban áll és még mindig nem tudja, mi az, amit a nő láttán érez. Amikor először látta, az a váratlanság volt, izgalmas távlatokat ígért. Azóta viszont egy nyomássá lett a gyomra táján, egy összecsomósodott, megkeményedett emóció. Olyasmi, mint a tehetetlen düh, ami a torkára forrasztja a szót. Tehetetlenség egyszóval, de amibe nem tud belenyugodni, mert a tehetetlenségénél csak az a benyomása erősebb, hogy a megoldás kéznél van, valahogy úgy, amit úgy szoktak kifejezni, itt van a nyelvem hegyén, csak nem tudom kimondani.

Egyszer álmodott a nővel. A sarki bárban volt, éppen a kávéját fizette a kasszánál, amikor valaki gyengéden a vállára tette a kezét. Először fel sem ismerte a nőt, tulajdonképpen egyáltalán nem ismerte meg, egyszerre minden kétséget kizáróan ő volt. Zavarban volt, de a nő mintha nem vette volna észre, kedvesen mosolyogva és a szemébe nézve kérdezett tőle valamit, már nem emlékezett rá, talán nem is értette, csak nagyon természetesnek, nagyon egyszerűnek és kedvesnek érezte. Aztán az álom megszakadt, mint a film, sötét lett, mint a moziban és amikor újra kigyulladt a fény a vásznon, ő már újra az ablakban volt, ahogy szokott, nézte a nőt, aki a karjának egy lágy mozdulatával felintett hozzá, anélkül, hogy a szemét kinyitotta volna. Úgy érezte, mint egy emlék hangulatát, hogy mialatt sötét volt a moziban, történt valami.

Az álom hatására szerelmes lett a nőbe. Ettől megkönnyebbült és csodálkozott, miért nem jött rá előbb. Amikor felkelt, kiemelt egy műanyag rózsát az előszobai vázából és ledobta a terraszra. Hogy a nő majd megtalálja, amikor kifekszik a terraszra. A dobás roszszul sikerült és a rózsa, bár a terraszra esett, nem elég szembeötlően. Vigasztalta magát, hogy a nő mégis meg fogja találni. Ez a szép a szerelemben.

Mosdás után elhalványodott az álom és vele az érzés intenzitása. Ezt azzal magyarázta, hogy túlzottan erősen jelentkezett először, természetes, ha most visszahúzódik. A villamoson találkozott egy barátjával és a beszélgetés teljesen elterelte a figyelmét arról, amit magában hordozott. Az első óra unalmában megint gondolt rá, pontosabban eszébe jutott váratlanul és utolsót lobbant. Aztán a szerelem helyén a megszokott képet találta, a napozó nő látványát a terraszon. Hevesen szégyelni kezdte magát a rózsáért, remélte, hogy a nő nem veszi észre és örült, hogy az nem is tudhat róla.

Amit érez, nem szerelem tehát. De azt csak nem tagadhatja, hogy érzi, az a megoldatlan csomó lassan fáidalmassá válik a gyomra táján. Már el sem tud feledkezni róla, mint az első időkben. A legváratlanabb pillanatokban jelentkezik. A legutóbb is képtelen helyzetbe hozta. Felhívták felelni, nem figyelt oda vagy mi az ördög, elég az hozzá, úgy állt fel, hogy maga sem tudta miért és hogyan? Pedig tudott volna felelni a tanár kérdésére, de az anyag szövege helyett a napban fürdő garázs képe merült fel előtte, a hanyattfekvő nővel. A tanár többször kérdezte, de a válasz nem tudott kitisztulni benne, dadogott, jóllehet tudta, érezte, hogy tudja.

Amit érez, nem vágy. Egészen más jellegű, mint ahogy emlékszik azokból a szórványos alkalmakból, amikor együtt volt egy nővel. Sokkal izgatóbb, ugyanakkor azonban sokkal tehetetlenebb. Eszébe sem jutna lemenni hozzá és becsöngetni. Mert, ha fel is tételezi, hogy a nő beengedi, a kielégülés nem oldaná fel. Nem azt a kielégülést keresi. Tulajdonképpen a nő maga nem is érdekli, csak valaminek a képzete, ami viszont elválaszthatatlan tőle. Szeretné, — de mit is szeretne? Szeretné, ha történnék valami. Például, ha a nő megmozdulna, esetleg nyújtóznék. Most érzi, hogy valami megmozdult, az izgalom elárad benne és érzi, hogy jó helyen tapogatódzik. De vége is az ihletett pillanatoknak. Nyugalomra inti magát, nem gondol semmire. Az újabb felismerések azonban váratnak magukra. Türelmetlen lesz. — Gyerünk — sürgeti magát — ha nyújtóznék. Szeretné ha a nő levetkőznék és érdeklődve nézné magát. Úgy, ahogy egy magazinban látta nemrég, egy színésznő fényképét, aki a saját mellét takarta be a kezével. Az elszakadt tekintetében látszott, hogy átérzi, amit csinál; az élvezet, a csábítás. Szerette volna mindezt látni, a valóságban, nemcsak elképzelni, de úgy, hogy ugyanakkor mégse legyen jelen, mintha fényképen, mintha filmen látná. Szerette volna látni a nőt, amikor az egyedül van és nem tudja, hogy nézik.

A nap egyenletesen ontotta a fényt az álmos csendben. A nő megfordult fektében és most a hátát süttette. A mozdulatra a kamaszban meglódult a csomó, mint egy jelre, hogy most megtörténik az, amire vár. De nem történt semmi, mert ez naivitás, mint tudjuk. A nő mozdulatlanul feküdt és a fény záporozott rá. — Csinálj valamit — sziszegte feléje a kamasz az ablakból és kitágult szemmel nézte, mintha hipnotizálni akarta volna.

A szemközt álló ház egyik kitámasztott redőnye mögül váratlan kiáltozás hallatszott. A kamasz éppen csak a szeme sarkából látta, hogy a redőny mögül leesett valami. Egy pohár vizet öntöttek ki, szemmelláthatóan azzal a szándékkal, hogy a terraszra jusson, de a távolság túl nagy volt, a víz a garázs és a ház között csattant a járdán. Akkor ordítozni kezdtek odaát, amit hangos nevetés kísért. A zajra valahonnét egy felháborodott női hang hallatszott, mire a redőny mögött még hangosabb lett a kiáltozás és a nevetés.

— Mi ez a zaj? — hallotta a kamasz a szomszéd szoba ablakából a nagybátyja hangját. A kamasz a nagybátyjánál lakott az iskolai idény tartamára. Mielőtt vonatra szállt volna a kis vidéki városban, az apja beszédet intézett hozzá. — A nagybátyádnál fogsz lakni, minden el van intézve, várnak. A szoba díját minden hónap elsején feladom és akkor kapsz tőlem zsebpénzt is. A kosztodat természetben egyenlítem ki, majd a félév végén. Ha valami hiányzik, vagy megbetegszel, írjál. A legfontosabb azonban, amit mondani akarok, hogy légy udvarias és előzékeny a nagybátyáddal, de a lehetőség szerint kerüld el, ne zavard őket. A barátaidat és a társaságodat inkább az osztálytársaid közül válaszd ki. Nem fontos, hogy megértsd most, miért mondom ezt neked.

A nagybácsinak óriási fülei voltak, tágult orrlyukai és valószínűtlenül fehér, száraz bőre. Az asszony fekete nő volt és valójában sokkal fiatalabb annál, amennyinek látszott. Állandó készenlét és rendelkezésre állás feszültsége vette körül és semmi sem árulta el, mi játszódik benne. A kamasszal szótlan volt, a férjével hangtalan. A szalonban, a televízió felett, Mussolininek egy fényképe függött, sajátkezű aláírással, és a nagybácsi vesszőparipája volt visszatérni az elmúlt rendszer dicsőítésére. — Itália egyszer volt nagy, amikor a Duce vezette. A kamasz udvariasan hallgatott, már csak azért is, mert nem volt hozzászólnivalója. Hallgatása csak fokozta a bácsi lendületét. A szózuhatag rendszerint az ebédek és a vacsorák alatt indult meg, amikor a bácsi vitathatatlan fölényben volt, lévén mindannyian az asztalhoz szegezve a táplálkozás tartamára. A kamasz nem tudta, hogy a pöffeszkedő, üres frázisok zavarják-e jobban, vagy az, hogy mialatt beszélt, a bácsi állandóan a felesége mellét nézte és időközönként kenyérgalacsinokat dobált a ruha kivágásába.

— Maria, hozd ide a fényképezőgépet — hallotta most a bácsit, amint a feleségét utasította. — Az a szégyentelen megint a terraszon fekszik. Majd én gondoskodom róla, hogy elmenjen a kedve attól, hogy mutogassa magát. Úgy feljelentem, mint a pinty. — A kamasz hallotta csettenni a gépet. — Úgy, most már le sem tagadhatja. — Aztán egy darabig csend volt, majd újra hallotta a nagybátyját. — Ne vacakolj, csókolj meg. — A hangja most olyan tapadós volt, mint a tekintete szokott lenni az asztalnál. Kis szünet után hallotta az asszony fád hangját: — Hagyj békén. — A válasz elfulladt mormogás volt, aztán nyekkent a divány odaát.

A redőny mögül megint lerepült valami, ezúttal egy papírba csomagolt tárgy. Célbaért. A nő nem mozdult. Hogy kinyitotta-e a szemét, nem láthatta. A kiabálás folytatódott, majd újabb papiros esett le. A nő mozdulatlanul hevert, mintha nem tudná, hogy a kiabálás neki szól. Azok odaát hangos éneklésbe kezdtek, aztán hirtelen csend lett, mintha valaki beparancsolta volna őket. A házak között újra átható csend támadt.

A kiáltozás visszacsalta az ablakba a tizedik emeleti ingujjas férfit, aki végignézte a dobálódzást. Nem tudta eldönteni, mit tartson a nőről? Pimasz vagy öntudatlan? Megpróbálta elképzelni önmagát a terraszon. — Így felülről más a helyzet. Ketten vagyunk, ő, akit látok, és én, aki nézem. De ott lent, nem érzi az a nő a föléje sorakozó ablakok súlyát? Én riadtan kapkodnám a szememet az egyiktől a másikig és sürgősen visszavonulnék. Az aránytalanság rámlépne. Ha öntudatlanul is, ezt előbb-utóbb meg kell éreznie. Pimasz ez, barátom, pimasz. Vagy nemtörődöm, ami rosszabb. — Persze feltehető az is, hogy neki is kellemetlen így kitéve a mohóságnak, indiszkréciónak, rosszindulatnak, képmutatásnak, de lehet, hogy nincs más választása. Végül is, ha behunyja a szemét és csak a napra gondol, minden egyéb megszűnik. Minden egyéb ki van zárva. Ami van, az ő, a nap és a környezetéből annyi, amennyi lehetővé teszi, hogy ő legyen: a darab terrasz a háta alatt. Más nincs, én sem vagyok, aki nézem, mert ez nem szükséges ahhoz, hogy napozzék. Legfeljebb zavaró, dehát édes Istenem. — Végül is mit láthatnak? Keveset, még azok is, akik az alsó emeleteken laknak és akkor is, mit? Semmi egyebet, mint ami akármelyik strandon látható. Én még annyit sem. Sőt, alig valamit, a többi a fantázia kérdése. — Felfigyelt. — Túl keveset láttam és ez túl sok teret engedett a fantáziámnak, — állt meg benne.

A nő váratlanul megmozdult, lassan felült, megigazította a haját, felállt és besétált a szobába. Az ingujjas férfi csak akkor vette észre, hogy a nap teljesen eltűnt a terraszról. A nő eltűnésével hirtelen kiürült a házak közötti tér. Kihunyt, mintha eloltottak volna egy lámpát. A férfi nézte a törülközőt és lassan benne is kihűlt a nő emléke. Leütötte a cigarettájáról a hamut és nézte, amint a szürke pont kerengve hullott lefelé. A végén már nem látta, csak az alatta tátongó mélységet és egy kicsit megszédült.

A mélység igézte, az űr, közötte és a nő között, amelyben a nő léte és minden, amit a nő jelent, egyedülvalóan hangsúlyozódott; ő csak a meztelenségét látta a mélység fenekén, a végleges egyensúlyi ponton, a napsütötte űrben a meztelenség volt az egyetlen létező valami a számára és, hogy le ne hulljék, az nőtt fel hozzá, az teljesedett ki. Szenzációk egymásrarétegeződése. A mélység hipnotizálta, a nő csak a gyújtópontjában volt.

Ha valóban vágytam volna rá, és csak rá, lementem volna a lépcsőn — gondolta később, amikor a bárban itta a feketéjét. — Vajon, mit szólt volna hozzá, hogy beállítok? Nyilván meg lett volna sértve. — Drága hölgyem, nem szabad bizonyos illúziókat kelteni, mert nem tudhatja hol komplikálódnak a dolgok. Ezért immorális az ön viselkedése, rossz következményei lehetnek. Én végeredményben le is eshettem volna kegyedhez. Egyszóval az ember megválogatja hol és mit csinál. Például nem napozik bérházak között félmeztelenül. Az emberek általában praktikusak és nem értékelik az elérhetetlen közelség szenzációját önmagában. Ha kilátásba helyeztek nekik egy tetszetős dolgot, azt szeretik elérni. Vannak, akik mindenáron. Különösen, ha a tizedik emeleten laknak. Onnét maga sokkal vonzóbb, mint valójában. Egyedülálló és ez csábító. Ne mondja, hogy nem gondolt erre, ilyenféle dolgok bennünk vannak. — Tulajdonképpen, — gondolta az ingujjas férfi, mialatt hazafelé sétált és kiütögetett egy cigarettát a csomagból és a szájába dugta —, az a tény, hogy ez a nő kifeküdt a terraszra, nemcsak feljogosít mindenkit arra, hogy próbálkozzék, hanem egyet jelent azzal, hogy a próbálkozást siker koronázza. Fogadni mernék, hogy még ma este beállít valaki hozzá, azok közül, akik látták. Persze, nem a nézőtér felől. A színészbejárón. Mindössze egy kis idő és ügyesség kérdése. — Aztán persze, vannak kivételek, de a kivételek, mint tudjuk... — Arra a férfira gondolt, akinek megéri a rábeszélés fáradsága. Vállatvont.

Már sötétedett, amikor a kamasz felébredt. Kiállt az ablakba, nem volt kedve semmihez, várta, hogy az eszébe jusson valami. A házak felett fecskék köröztek, szél suhant át közöttük és felerősítette az innét láthatatlan utcák zaját. A fecskék oldala időnként rókavörös visszfényben csillogott a lemenő nap sugaraitól. A terrasz üres volt, a félhomályban a törülköző gyűrötten hevert a cementen, amelyről úgy képzelte, még langyos. Éhes volt. A nyolcadik emelet széljárta hűvössége után megcsapta a járdákból sugárzó meleg. Evett valamit állva és elhatározta, hogy moziba megy. A szünetben, amikor kigyúltak a fények, észrevette és felismerte a férfit, aki délután felnézett hozzá, mielőtt aludni ment. Egy nő társaságában volt, vidámaknak látszottak. Ugyanúgy, mint az álmában, biztos volt benne, hogy az a nő az, a terraszos. Merően nézte, hogy hátraforduljon. A nő a cukorkaárus után fordulva észre is vette, türelmetlen kutatással a szemében nézett vissza. Aztán elfordult. A kamasz úgy érezte, magára maradt. A nő valóban nem volt szép, kemény vonásai voltak, széles arccsontja, a bőre fénylett, nyilván bekente valamivel a sok nap után. A szeme hűséges kutyaszem volt, az ellenséges tekintet, amivel őt nézte az imént, idegenül hatott benne.

Otthon megkérdezte a nagynénjét, ki az alattuk lakó férfi?

— Kereskedelmi utazó.

Elbúcsúztak és ő aludni ment. De az álom nem jött a szemére, rágyújtott és kikönyökölt az ablakba. Meleg volt, a levegő mozdulatlanul állt. Lent a terrasz-ajtó redőnyének rései között fény szűrődött ki és néha látott valakit elmenni az ajtó előtt, bent a szobában. Aztán látta, hogy ketten vannak. Akkor átlopakodott az ebédlőbe, a nagybátyja messzelátójáért. A csíkok olyan közel termettek hozzá, hogy hátrahőkölt. A két árnyék szemben ült egymással és feltehetően beszélgettek. Később az egyik árnyék felállt és leguggolt a másikhoz. Aztán mind a ketten felálltak és egybemosódtak, mintha csókolódznának. Még később, ideoda billentek, mintha huzakodnának, az egyik elszaladt, míg a másik mozdulatlan maradt. Aztán elaludt a villany. A kamasz úgy érezte, hogy csalódott. Még sokáig állt az ablakban, várta, hogy valami jelre megtudja, mi történik odalent. Nehezére esett elhinni, hogy a dolgok ilyen egyszerűek lennének. Üres volt és kiábrándult.

Irodalmi Ujság

DARVAS SZILÁRD

A magyar irodalom veszteséglistája ismét növekedett. Darvas Szilárd halt meg, meglepő és váratlan fordulattal befejezve az életét, mint egy jól sikerült humoreszkjét. Népszerűsége, életszemléletében rejlett, ahogy a fontoskodó és frázissal terhelt világeseményekben meglátta a jelentéktelenség komikumát és ugyanakkor a mindennapi élet groteszkségében az élet tragikumát. Mindennek birtokában volt, mert költőnek indult és író maradt, akkor is, amikor a gyors és hangos siker általában veszélyezteti ezt a rangot. A fasiszta embertelenség ellen írott verseinek volt első nagyobb visszhangja és a háború után is megőrizte erejét és hangját, amivel fel tudta kelteni a gonoszság, nagyképűség és butaság elleni tiltakozást. Humoros írásait, karcolatait, konferanszait széles körben idézték és bizonyára még sokáig idézni fogják. Szerette az életet, annak minden változatát, benne élt forgatagában. Volt benne annyi ellenállás, hogy — öngúnnyal hárított el magáról minden olyan támadást, ami veszélyeztette elfogulatlanságát, emberi látásmódját. Nem kímélt másokat és önmagát sem kímélte. Író volt. A halál kegyes volt hozzá. Hirtelen szólította el, ötvenkét éves korában. Kár, hogy saját nekrológját nem írhatja meg. Ezt derűsebben, bölcsebben és kevesebb meghatódottsággal tette volna.

(ENEN)

MOLNÁR-PREMIER NEW YORKBAN. A New York-i Theater Marquee-ban bemutatták Molnár Ferenc: „There is a Play Tonight" című posthumus darabját.

*

FERDINÁNDY MIHÁLYNAK, a neves történésznek új, spanyol nyelvű könyve jelent meg a berlini Kolloquim Verlagban. A könyv címe: En torno al pensar mitico. (A mitikus gondolkodás felé.)

Bolondok napján

— Kiáltvány az Emberiséghez —

Tisztelt Emberiség!

Alulírott, tartalékos magyar állampolgár, az Emberiség nem éppen rendes tagja, ezúton fordulok Önhöz.

Amint azt Ön, igen tisztelt Emberiség, jól tudja, évszázadok óta szokás, hogy április elsejét, a Bolondok Napjának tekintik. Ez az jelenti, hogy ezen a napon felnőtt családapák, szakállas tudósok, morc textilkereskedők és zord bádogosok, révült mosollyal ébrednek és agytekervényeiken mások bolonddátételének ötletei cikáznak. Az állatkertek telefonja egész nap cseng és bizonyos „Jónás urat" kérik, aki — mint köztudomású — mint víziló áll alkalmazásban. Éttermeknél rendelnek meg hétfogásos ebédet, pincérrel és pezsgővel és annak a barátjának címét mondja be az ember, aki ugyanabban a pillanatban adja meg a mi címünket a mentőknek, tűzoltóknak és a rendőrségnek, mondván, hogy szatír garázdálkodik házukban, aki gyujtogat is.

Annak idején, évszázadokkal ezelőtt, egészen bizonyosan, nagyon okos, mondhatnám bölcs emberek találták ki azt, hogy az év egy napját Bolondok Napjának kell nyilvánítani. Arra gondolhattak, hogy kell egy nyitható szelep, amelyen át Ön, igen tisztelt Emberiség, kiengedi magából azokat a felgyülemlett energiákat, amelyeket az év többi napján elfojt.

Rendesen, beosztva, józanul és megfontoltan élt egész esztendőben, szükség volt tehát arra, hogy legyen egy nap, amikor bolondokat cselekszik.

Ez volt évszázadok során.

Az idő azonban nem áll meg, amint azt nagy tanítóink, a Doxák és Omegák is bizonyítják.

Hol vagyunk ma már azoktól a régi április elsejéktől? Nincs az esztendőnek olyan napja, amelyen Ön, tisztelt Emberiség, ne cselekedne valami bolondot.

Éppen ezért, azzal a javaslattal fordulnék Önhöz: változtassa meg április elsejének jellegét. Legyen ezentúl április elseje a Józanság Napja. Az év 364 napján cselekedjünk továbbra is rosszat, gonoszat, gyűlöljük felebarátainkat, vágjuk el egymás torkát, szorongassuk egymás nyakát — több tippet nem adok —, szóval folytassuk jól bevált, megszokott módszereinket. De április elseje legyen az a szelep, amelyen szabadjára engedjük a bennünk azért itt-ott mégis felgyülemlett jóságot, felebaráti szeretetet, kedvességet és emberi érzést.

Ha ezután, kedves Emberiség, ezeken az elkövetkezendő április elsejéken valóban jók leszünk egymáshoz... nos, akkor ez lesz aztán csak az igazi áprilisi tréfa.

Vagyok az Emberiségnek változatlanul híve....

Vajda Albert

SIR THOMAS BEECHAM, a nagynevű angol dirigens és komponista, 82 esztendős korában elhunyt. A század eleji angol zeneélet felvirágzása nem kis mértékben Beecham érdeme: 1902-től, mint egy vándoropera igazgatója, majd pedig mint a Royal Opera vezetőségi tagja, majd igazgatója, később pedig mint a londoni Filharmonikus Zenekar megalapítója, nagy befolyást gyakorolt a világ zenei életére. Ő fedezte fel Saljapint és ő hívta meg annak idején nyugatra Djagilevet és társulatát.

BECÁSSY JUDIT írónő 73 esztendős korában, Budapesten elhunyt. A legutóbbi esztendőkben Becássy Judit kizárólag ifjúsági regényeket írt.

*

DETROIT VÁROSA díszpolgárává választotta Tollas Tibort, a „Nemzetőr" felelős szerkesztőjét.

*

FINN GRAFIKAI KIÁLLÍTÁST rendeztek az Ernst-Múzeumban. Viszonzásul néhány hét múlva Helsinkiben rendezik meg a magyar grafikus tárlatot.

RÓNAI PÁL író és műfordító működését és érdemeit hosszú és alapos cikkekben méltatja a brazil sajtó. Rónai Pál húsz esztendővel ezelőtt érkezett Brazíliába, a brazil kormány meghívására. A húsz év alatt több mint hatvan könyve jelent meg portugál nyelven, egyebek közt a magyar novellairodalom Antologia do Conto Hungaro című remekbe készült antológiája, Balzac műveinek portugál összkiadása és a világ legnagyobb elbeszélőinek tízkötetes antológiája, Mar de Historiás címen.

AZ ANGLIAI TURNÉJA óta eltelt hónap alatt a Philharmonia Hungarica nagy és változatos programot bonyolított le. Marlban három hangversenyük volt, *Miltiades Caridis* vezényletével. A szólisták *Ramor Ervin* — Brahms hegedűverseny —, *Thirring Zoltán* — Boccherini csellóverseny — és *Sándor András* — Bartók brácsaverseny — voltak. Oberhauseni koncertjükön szintén Ramor Ervin játszotta a Mendelssohn hegedűversenyt, míg a *Siegfried Köhler* vezényelte kölni koncertjük szólistája *Michel Chauveton* francia hegedűművész volt. Kölnben három, Marlban két ifjúsági hangverseny teszi teljessé a Philharmonia Hungarica legutóbbi tevékenységét.

A közeljövőben a zenekar svájci hangversenykörúton vesz részt, amelynek során ellátogatnak St. Gallenba, Zürichbe, Baselba és Genfbe. *Mária Stader*, a világhírű énekesnő lesz számos hangversenyük szólistája és a turné műsorán a többi között *Bartók* Két Portré, valamint *Kodály* Hári János szvitje is szerepel. Távolabbi tervek szerint a Philharmonia Hungarica májusban háromhetes spanyolországi és portugáliai turnén vesz részt, melynek keretében még Gibraltárban is lesz hangversenyük.

*

BARANYAI JENŐ cimbalomművész 75 éves korában elhunyt a spanyolországi Algortában.

*

NÉGYSZEMKÖZT A SZEMEMMEL: ez a címe Vajda Albert rendkívül érdekes új könyvének (H. D. Publications, London. Ára: 12 shilling). A szerzőt az Irodalmi Ujság (és nemcsak az Irodalmi Ujság) olvasói, mint humoristát ismerik; új kötetében éppenséggel nem szívderítő témához nyúl — egy autóbaleset történetét és következményeit írja le.

A kritika kritikája

(Folytatás az 1. oldalról)

Televízió	1	ízben
Népszava	1	„
Népművelés	1	„
Filozófiai Intézet	1	„
Jelenkor	1	„
Írószövetség kritikai szakosztálya	1	„
Újságírószövetség kritikai szakosztálya	1	„

A halott magyar írók közül — közvetlenül, vagy közvetett formában — a következőkre tesznek különböző, s értéküket csökkenteni kívánó megjegyzéseket: *Kosztolányi Dezső, Szép Ernő, Szomory Dezső, Molnár Ferenc, Fenyő László, Papp Károly, Sárközi György, Dsida Jenő, Szerb Antal, Halász Gábor, Babits Mihály.*

A külföldi írók közül: *Franz Kafka, Hermann Broch, Albert Camus, Joyce, Jimenez, Eliot, Michaux, Trakle, Anouilh, Hemingway, Arthur Miller, Frisch, Dürrenmatt, Moravia.*

Az élő magyar irodalomból: *Lukács György, Rónay György, Pilinszky János, Illés Endre, Hernádi Gyula, Bóka László, Tóth Sándor, Szabó Magda, Nagy László, Juhász Ferenc, Kolozsvári-Grandpierre Emil, Csurka István.*

„A kétfrontos (?) harc"

A téziseknek természetesen gondjuk van arra is, hogy ne csak „jobbfelé" harcoljanak; elvégre köztudomású, hogy a párt a „kétfrontos harc" híve és egyszerre küzd a jobb- és a baloldaliság veszedelme ellen. A húszoldalas dokumentumban valóban található mintegy két oldal, amely a dogmatikus és szektás nézetek ellen száll síkra. Milyen vérszegényen, milyen kényszeredetten, mennyire csak muszájból és a látszat kedvéért! Míg az Élet és Irodalom 19-szer kap a fejére úgynevezett liberális, vagy jobboldali botlásaiért, — baloldali hibáiért mindössze kétszer dorgálják meg; s míg a fenti felsorolás világosan megmutatja, hány lap és intézmény, hány külföldi és magyar, élő és halott író kerül pellengérre akkor, amikor a párt a „jobboldali veszély" ellen hadakozik, — *a szektások közül egyetlenegyet sem neveznek meg névszerint, és az egyetlen újság, amely szektariánizmusáért kikap, a teljesen jelentéktelen „Esti Hírlap".*

A „kétfrontos harc" ma pontosan úgy folyik, mint Révai József idején: minden vád, harag, düh, gyűlölet az úgynevezett „jobboldaliak" ellen halmozódik fel, s a „baloldal" felé csak alibiből tesznek néhány ujjfenyítést. Hogy is lehetne különben másképpen: hiszen a megtestesült szektásság és a dogmatizmus, ma éppúgy, mint Révai fénykorában, nem egy-két moszkovita íródeák, nem is az Esti Hírlap, — hanem maga a párt, jelen esetben a Kulturális Elméleti Munkaközösség. A Ludas Matyi híres, 56-os karikatúrája jut eszünkbe a teljesen balradőlt emberről, akihez viszonyítva mindenki „jobbra" áll: ez a karikatúra éppúgy érvényes a mostani irodalmi párttézisekre, mint amennyire annak idején Rákosi és Gerő politikájára volt.

Amivel egyetértünk

Mindezzel természetesen nem azt akarjuk mondani, hogy mi a tézisekből semmivel nem értünk egyet. Erről szó sincsen. A legtelejesebb mértékben helyeseljük például a dokumentum következő megállapításait: *„Ahogy irodalmi sajtónknak és könyvkiadásunknak egyes-egyedül a mű alapján kell döntenie egy-egy irodalmi alkotás megjelentetéséről, ugyanúgy a kritikai munkában is az értékelés alapja egyedül a mű legyen és sohasem szerzőjének személyes befolyása, írói rangja, vagy irodalmi kapcsolata... A klikk-érdekek, a személyi összefonódások és az elvtelen tekintélytisztelet káros jelenségei ellen mindenekelőtt a kommunista íróknak és kritikusoknak kell példamutatóan és határozottan fellépniök."*

Szóról szóra magunkévá tesszük ezeket a téziseket! Reméljük, hogy megvalósításuk annyit fog jelenteni: a jövőben Dobozi Imre kevesebb elragadtatott kritikát ír Darvas József műveiről, — Darvas József, a filmgyár igazgatója kevesebb Darvas József — és Dobozi Imre — filmet fog készíteni, a Nemzeti Színházban kevesebb Mesterházi-művet fognak bemutatni, viszont műsorra tűzik például Illyés Gyula eddig visszautasított színművét, — azaz a pártos írók valóban példát mutatnak a szerénységből. Tehetik, — minden okuk megvan rá...

Egyetértünk a pártdokumentumnak azzal a fejezetével is, amelyben a „népi-urbánus" ellentét felújítása ellen emel szót. A Kulturális Elméleti Munkaközösségnek igaza van: a „népi-urbánus" ellentétet ma már hibás és ártalmas dolog belopni irodalmi életünkbe. Csak az indokolás sántít: ez az ellentét ma nem azért túlhaladott, mert van egy mindenekfölötti és egyedül üdvözítő ideológia, a marxizmus-leninizmus, van egy irodalmi bölcsek köve: a szocialista realizmus, — és ez minden korábbi ellentétet megoldott, minden korábbi vitában igazságot tett. Nem, a „népi-urbánus" ellentét éppen az ellenkezője miatt veszítette el aktualitását: mert Magyarországra tizenöt év óta rátelepedett egy külföldről importált, hamis ideológia, mert az irodalmi életre rákényszerítettek egy olyan irányzatot, amelyet még saját papjai sem értenek s nem tudnak megmagyarázni. Éppen ezért mindaz, ami a népiesekben és az urbánusokban eleven, erős, szép és egészséges volt, összefogott a magyar nép és a magyar irodalom féltésében, szolgálatában. Ennek az összefogásnak legtündöklőbb példája a Rákosi—Gerő-klikk elleni harc, és a forradalom napjai voltak. Ekkor és ezóta vesztette el véglegesen minden aktualitását a „népi-urbánus" ellentét! Ami e két csoportból valaha opportunista és selejtes volt, az ma a pártot, — ami értékes és maradandó, az ma a népet szolgálja.

Arra, hogy ez az utóbbi az erősebb, nem kell jobb bizonyíték, mint a párt legújabb tézisei; ha mindenki, — népiesek és urbánusok, revizionisták és konzervatívok, modernek és liberálisok, sőt még a Népszabadság, s az Élet és Irodalom is — bírálatra, megleckéztetésre, elmarasztalásra és fenyítésre szorul, akkor felvetődik a kérdés: tulajdonképpen *ki* áll erőteljesen és szilárdan, keményen és hibátlanul ma a magyar irodalomban és egyáltalán Magyarországon a párt oldalán? Erre a kérdésre a tudós tézisek, sajnos, elfelejtettek válaszolni.

Lehet, hogy azért, mert nincsen is rá válasz?

A NÉPSZAVA

új, áprilisi számának tartalmából: Kéthly Anna vezércikke: „Rabok legyünk, vagy szabadok"; Dr. Kemény György: „Új amerikai politika"; S. Tamás János: „Az ENSZ zsákutcája — az emberiség szégyene?"; Szélig Imre: „Sorsforduló után"; Mikes György: „Széljegyzet a koegzisztenciáról és egy sajnálatos félreértésről"; Ervin Gyula: „Budapesti levél"; Párisi levél „A szegény gazdagokról"; Panoptikum Major Tamásról; Genfi tudósítás az atomtárgyalásokról; Közgazdasági magyarázat a német márka felértékeléséről; Ignotus Sári tárcája. Hírek a világ minden részéből; Keresztrejtvény, sportrovat.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 francs, Brazília: 24 cruzero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: NF. 0.90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 300 pruta, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia: 1 korona, Olaszország: 70 líra, Svédország: 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

A londoni magyarok kontinentális szabója

FALUDI

Árban a legolcsóbb, minőségben a legjobb. Mérték utáni szabóság. Régi ruháját újjá varázsolja.

22, Burnham Court, Moscow Road, London, W. 2.

(Bayswater és Queensway Station.) Tel.: BAYswater 7015.

MEGJELENT!

Aczél Tamás — Méray Tibor:

TISZTÍTÓ VIHAR

Részletek a könyv angol nyelven, már korábban megjelent kiadásának — The Revolt of the Mind — sajtó-visszhangjából:

„A könyvben szinte oldalról oldalra találkozunk az írószövetségi harcok, pártújságok belső ellentéteinek olyan autentikus leírásával, melyről a Nyugaton alig, vagy semmit sem tudunk."

New York Herald Tribune

„...ez a könyv egyike a kommunista politikáról adott legjobb és legizgalmasabb ‚belső' számvetéseknek."

The Spectator

„A könyv nem valamiféle száraz adathalmaz, hanem szellemes és eleven leírása viharos politikai bizottsági üléseknek, hivataloknak, kádervilláknak és a kommunista fővezérek pazarló bankettjeinek."

The Manchester Guardian

Ára **ízléses, mélynyomásos egészvászonkötésben,** £1.1.0. v. $3.- v. egyenértéke. (400 old.)

Megrendelheti *helyi könyvkereskedőjénél*, vagy a vételár egyidejű elküldése mellett a kiadónál:

Big Ben Publishing Co.

65, Mortimer Street, London, W.1.

Irodalmi Ujság

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Published by the Hungarian Literary Gazette Ltd.

14, St. George Street, London, W. 1.

Telefon: MAY 32–24.

Printed by Jolly the Printer Ltd. (T.U.), 238 Fore St., London, N.18.

Irodalmi Ujság

XII. évf. 8. szám — A MAGYAR ÍRÓK LAPJA — 1961 április 15

IVÁNYI-GRÜNWALD BÉLA

Harc a „parancsár" ellen

„Ha mágnás ilyet tud írni, a nemzet életben marad" — 1841 március 6-án vetette papírra e sorokat a Legnagyobb Magyar. Azokban a napokban olvasta el akkori kedvencének „Kegyenc"-ét, szeretett Laci barátjának frissen megjelent szomorújátékát. Annyiszor korholta saját osztálya tagjait, most nyilván jóleső örömmel látta meg egy irodalmi alkotásban a nemzetfennmaradás „szimptomáját". Ami mindenesetre hizelgő megállapítás az irodalomra és az arisztokratákra nézve. Talán sokkal inkább mint magára Teleki László személyére. Széchenyit ugyanis, ez derül ki a Naplókból, nagyon is meglepte, hogy a Kegyenc kiváló munka. Ezt igazán nem várta „Latzy"-tól! A kicsinyített formában használt keresztnév magyar életünkben néha olyan, mint az igen édesre cukrozott arzén. Ellenmérge ama gyakran nagyon is mérgesítő dolog tudomásulvételének, hogy jóbarátunk valami nagyszerű alkotást hozott létre. Akkor még Teleki László egy kicsit az egész irodalmi és politikai Magyarország „Lacija" volt. A darabra épp ezért figyeltek fel. De a kritikusok alaposan tollélre vették a derék mágnás drámáját. Hamarosan megírták (s aztán egy évszázadon át ismételgették), melyek is a „tragikum körüli" végzetes fogyatékosságok a szomorújátékban. Igaz, hogy érdemeire is rámutattak. A legnagyobb kvalitást azonban nem igen látták meg. Leírták azt, hogy sikerült korrajza a haldokló nyugatrómai birodalomnak, de nem azt, hogy remek kórképe egy diktatúrának. Ennek tudomásulvételére bizony várni kellett egy-két évtizedig. Az abszolutizmus koráig, amikor a magyarság megtanulta mit is jelent egy diktatúrában élni.

1 „Mint lesz a csaknem őrülésig vitt lélek hideg számítóvá, mint (lesz) a zsarnokság és szolgaiság gyűlölője a zsarnokság machiavelli fogásainak mesterévé" — ennek a folyamatnak kiváló ábrázolását dicséri meg 1861-ben, a Kegyencről írva, Salamon Ferenc. Azaz meglátja: a szomorújáték a diktatúra alatt élő s a parancsuralmat jóformán saját eszközeivel megdöntő személyiség tragédiája. A színdarab maga még „Parancsár"-nak nevezi a zsarnokot. Csak a Gyulai Pál Olcsó Könyvtárában megjelent későbbi kiadás javítja ki ezt az időtállóbb Diktátor kifejezésre. Diktatúra, parancsuralom, tekintélyi elv, diktátor, Nemzetvezér, osztályuralom, a Nemzet Jóságos Atyja stb.: a mai kor írója szabadon választhat az idevonatkozó szavak légiójából. Az 1841 után elmúlt évszázad folyamán a zsarnokság elnevezésére alkalmas kifejezések épp úgy elszaporodtak, mint magának az elnyomásnak válfajai. Egy kis tájékozottság ebben a lehangoló politikai természetrajzban elegendő annak meglátásához: Teleki László darabja Gibbon nagyszerű római történelme nyomán a Személyi Diktatúra klasszikus formáját írja le.

A személyi zsarnokság persze úgy viszonylik a modernebb, XIX. századi diktatúrákhoz, vagy korunk parancsuralmi rendszereihez, mint Montgolfier léggömbje a léghajókhoz, illetve a kormányozható Zeppelinhez. De minden diktatúrában van valami közös vonás. Mindenekelőtt az, hogy az elnyomás rendszerével együtt jár a félelem és bizalmatlanság, a kémkedés és egyéniségmegtörés ezernyi kísérőjelensége. Mindezeknek sok-sok példáját látjuk a Kegyenc-ben. Derék összeesküvők hallgatnak el drámai panaszuk felsorolásában, mikor egy gesztusra, egy jóformán ki nem mondott szóra a bizalom vékony cérnaszála hirtelen elszakad. Besúgók raja tevékenykedik s a parancsár „kémekkel őrizteti az egész Udvart, tudni akarja legtitkosabb gondolatainkat". A diktatúra főtámasza mondja (jellemzőleg épp a Császár lányáról): „hajlania kell vagy törnie". A diktatúra leírása mégis főleg azzal válik mesterivé, hogy a Kegyenc hőse, a szembeforduló szenátor, felfedezi a nagy igazságot: a diktatúrában nem az erőszak külső képviselője, hanem az erő birtokosa a döntő szereplő. Ez a darabban a katonai erők parancsnoka, Aëtius. Tulajdonképpen az „ő akarata körül forog minden polgári jog, szabadság". A klasszikus személyi diktatúra paradox jelensége, hogy a lázadó emberi személyiség felkészülhet a diktatúra megdöntésére, ha sikerül neki a diktátort és az erő birtokosát egymás ellen uszítania. Ideológiákat alkalmazó, nemzeteket, fajokat, vagy osztályokat egymás ellen felhasználó modernebb parancsuralmi helyzetekben ez már nem ilyen egyszerű dolog. Petronius Maximusnak még sikerült a diktatúra aljasságaihoz átidomulva a nagy feladat: saját erkölcsi énjének feláldozásával a dikátort „elintézte". Mindez így történhetett a személyi diktatúrában.

Ki sejthette volna 1841-ben, hogy tíz évvel később az író a történelem színpadán fellépő, komplikáltabb és modernebb abszolutizmussal fog életre-halálra szembeszállni?

2 „Szabadok vagyunk s így semmit se tennünk igen nehéz" — írta Teleki László az emigrációban. Egy másik levelében így fogalmazta ezt a visszatérő gondolatot: „...látjuk, hogy egészen ki akarnak törölni a nemzetek sorából. Erre, mivel szabadok vagyunk, nem hallgathatunk.." A Kegyenc szerzője számára a Parancsár elleni harc folytatása, az emigrációs tevékenység valósággal erkölcsi törvény. Mindez talán a Teleki familiába beágyazottan élő kálvinista vallásosság e világra történő kivetítése. Azt kell tenni, amit a körülmény és a helyzet előír: — szinte a predesztináció tanának szekularizálása, világi normává való átalakítása ez. A vallási hit ilyen „immanentizálása" gyakori jelenség a XIX. században, régi vallásos familiákból származó emberek radikalizmusba átcsapása idején. A magyar történetírás már régen feltárta a külföldre került Teleki László baloldali átalakulását. Ismeretes, hogy 1848-ban Franciaországba megy, hogy ott a magyar kormány ügyvivője legyen. Azonnal kapcsolatba került szocialista, radikális politikusokkal, nyugati és kelet-európai szellemi emberekkel. Jól tudott dolog az is, hogy ilyen kapcsolatok következtében nemzetiségi politikája hamar eltért azokétól, kik továbbra is megmaradtak a magyar történeti állameszme bűvkörében. Teleki László a néprajzi elvre felépült nemzetiségi politika alapján akarta Nemzetiségek és Udvar közötti kapcsolat megbontását biztosítani, a diktatúra hatalmi helyzetét gyöngíteni. Baloldaliságának másik jellemzője: határozott szembeszállás azokkal, akik — az emigrációban, vagy odahaza — a Tekintélyi elv alapján akarták „rendezni" vagy „rendbehozni" a dolgokat. „Semmi diktatúra, sem a hazában, sem a hazán kívül" — szegezi le a Teleki vezetése alatt álló párizsi magyar száműzött csoport.

A Kegyenc szerzője nem felejtette el: mit is jelent a diktatúra. Elsősorban értelmi analízis alá veti a kelet-európai önkényuralmat. Mikor még Haynau uralma dühöngött, joggal hihette, hogy alapjában katonai diktatúra ellen harcol. Azonnal levonja ennek a megállapításnak várható következményeit: „mivel az ausztriai kormány jelenleg inkább katonai, mint polgári, az következhetik mindezekből, hogy Ausztria össze fog veszni Angolhonnal ...katonai impulzust követve". Nem így történt. Haynaut félreállították s Bach rendszere a polgári civilizáció eszméivel, az akkori haladó gondolattal kérkedve folytatta elnyomását a magyarsággal szemben. Nemsokára az önkényuralom azzal akarta áltatni a Nyugatot, mintha a Rend megtestesítője, a polgári haladás őre, a dunavölgyi egyensúly s így az akkori „békegondolat" harcos képviselője lenne. Teleki hamarosan rájött arra, hogy itt már nem személyi diktatúráról van szó. Olyan elnyomó berendezés alakul ki, mely a maga statikus, rendfenntartónak dicsért rendszerével a nyugati államrezonra appellálhat. Teleki épp ezért a nagy változásoktól, mint írja „a forradalom és háború eventuálitásaitól" várta a magyarság sorsának jobbrafordulását, a diktatúra elszigetelődését.

Ezeknek az „eventuálitásoknak" létét kutatta és ezek kifejlődését akarta előmozdítani. Persze nem az emigráció javáért és érdekeiért. Illúzió nélkül szemlélte a dolgokat s írta: „az emigrációnak vajmi kevés jövője van, de van jövője Magyarországnak". Ezért a jövőért folytatta emigrációs tevékenységét. Megnehezítette munkáját, hogy jóformán az emigráció minden lelki és testi nyavalyája gyötörte. Valódi idegzavarok és képzelt betegségek. Állandó félelem (nem ok nélkül) kémektől és árulóktól. Rettenetes neuraszténia. Hol a sok ember jelenléte kínozza, hol a magány borzalma gyötri. Legfeltűnőbb azonban sajátos „koborlási neuraszténiája". „Nem vagyok képes sokáig egy helyben maradni. Az én hibám-e vagy a körülményeké, vizsgálni nem akarom" — így ír 1855-ben az a Teleki, akit Szemere Bertalan gúnyosan „az emigráció bolygó zsidajának" nevezett el. Milyen érdekes: az emigráns szinte patologikusan változtatja helyét, egyik országból a másikba siet, egyik városból a másikba, vagy a vidékre. Ugyanakkor a magyarországi ellenállók szinte rettegnek a helyváltoztatásnak még csak a gondolatától is. „Csak semmi mozgás" mondta, ha jól emlékszem, Kemény Zsigmond és pár házzal odébbra is kocsival viteti tovább lomha testét. Deák Ferencet sem lehet túlságos mozgékonysággal vádolni. A legszembeötlőbb persze Széchenyi István. Valósággal megtébolyítja — a tébolyda elhagyásának puszta gondolata! A hazaiak fizikai mozdulatlansága a passzív ellenállást, a fennmaradáshoz való görcsös ragaszkodást szimbolizálja. Az emigráns örök mozgékonysága: a szakadatlan kapcsolatkeresésnek, vigasztaló hírek hajszolásának külső kifejezése.

Vagy talán inkább mimikri és alibi ez a fáradt, sokszor csüggedt Teleki esetében? Mikor a kedély ellankad, a harc heve kiszikkad: a Test nem csupán színleli-e a puszta helyváltoztatással az igazi aktivitást? Annál valószínűbb ez, mert hasonló „kompenzálások" szinte mindennapiak életében. Gyakran lovagias ügygyel, sok-sok párbaj megvívásával reparálja azt a ki nem mondott önvádat, mely megkínozhatta. Becsületes dolog-e ez az emigrációs munka, ez a szüntelen harc a nagynevű mágnás részéről, akinek annyi szeretett rokona, családtagja él a Parancsár uralma alatt? Halálkihívással, sok véres párbajjal hárítja el a becsülete ellen felmerülhető önvádat. S ott van a harc sikertelensége! Az akkori emigráns nem láthatta (évtizedek után bizonyítják be a levéltári adatok) mennyi zavart okozott Bécsnek s milyen sok esetben változtatta meg az udvari politikát a száműzöttek fenyegetővé válható tábora. Az emigráns csak azt láthatta, hogy a Burg sziklaszilárdan áll, komoly magyar sikernek se híre, se hamva. Ilyenkor megint a Test kárpótolja az emigránst ama másik siker, az igazi, elmaradásáért: „szép diadalsarcot" Teleki gáláns kalandokban keresett és szedett. De a párbajok pisztolylövései elhalkulnak, női karok ölelése mintha vesztene intenzitásban, az emigráns lelkébe beköltözik a honvágy, a fiatalkor ezernyi hazai emléke. „A sziráki szüret" minden szépsége visszatérő motívummá válik leveleiben. Mennyi emlék, mennyi visszaemlékezés a múltból! Persze, hogy nem tud ellenállni a kedves meghívásnak, mikor ifjúkori szerelme Drezdába invitálja. Már indul. Bajuszát leborotváltatja. Zsebében hamis angol útlevél: Gibbon egykori olvasója a kissé Byron-ias hangzású John Harold álnevet viseli. Hasztalan. Az osztrák kémek tudnak minden lépéséről. 1860 decemberében vagyunk. Drezdában letartóztatják. Kiadják az osztrákoknak. Az emigráns a Parancsár foglya lett.

3 „Szabadságom feltételeit tudod? Hogy amennyiben a külfölddel Ausztriára nézve ellenséges összeköttetéseim volnának, azokkal felhagyok, hogy nem megyek külhonba s hogy e pillanatban politikai tevékenységemről lemondok. Előmbe szabatott, el kellett fogadnom!" Így írta le, tudtunkkal először, Bécsben 1861 január 2-án kelt levelében, szabadonbocsátásának feltételeit. Mint ismeretes 1860 december 31-ének éjjelén a mit sem sejtő Telekit a Burgba vitték. Váratlanul a Császár elé kerül. A meghatódott fogoly elfogadja a feltételeket. „Valóságos fátum volt. Nem tehetek róla" — írja január 8-iki levelében. Tovább égeti a seb: „Az én szívem most oly sebzett, oly fájós, mint talán még soha sem volt még. Nem tehetek arról, ami történt és mégis sajog és vérzik." — e levél kelte: 1861 január 22. Közeledünk a tragédia felé.

Nem kétséges, 1860 december 31-iki találkozása s mindaz ami ott történt, alaposan megviselte.

(Folytatás a túloldalon)

ÁPRILIS 15-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL:

Iványi-Grünwald Béla cikke Teleki Lászlóról (1. old.)

IRODALOM, MŰVÉSZET:

Rab Gusztáv tárcája (5. old.) **Leszek Porok** lengyel író elbeszélése (11. old.) **Fáy Ferenc, Flórián Tibor** és **Máté Imre** költeményei. **Jean Rousselot** versei **Határ Győző** fordításában (9. old.)

S. Tamás János: Bibó István könyvéről (3. old.)

Mikes György könyvkritikája (9. old.)

Katona Pál Karinthy Frigyesről (7. old.)

Zágoni Mihály az erdélyi színjátszásról (6. old.)

Asbóth Elemér a magyarországi irodalmi helyzetről (8. oldal)

Könyvrovat

POLITIKA:

Faludy György az Angol-Magyar Társaság elnökéről (12. oldal)

Kemény György cikke (4. old.)

TUDÓSÍTÓINK JELENTIK:

Örvényes András Ausztriából (5. old.)

Landy Dezső Brazíliából (8. oldal)

Hámori László Hongkongból (4. old.)

GÁLI JÓZSEF SZABADLÁBON

Lapzártakor, magánforrásból, értesülünk arról, hogy április 4-én mintegy ötven politikai foglyot szabadon bocsátottak. Köztük van Gáli József és Fazekas György is, de más írót vagy ismert személyiséget nem részesítettek kegyelemben.

Ez a hír — mely még megerősítésre vár — valamennyire enyhíti azt a lehangoltságot és keserűséget, amellyel az április 4-ére várt közkegyelmi bejelentés elmaradását fogadtuk. Szeretnők remélni, hogy ennek a lépésnek lesz folytatása. Mint elszomorító mellékkörülményt kell feljegyeznünk, hogy Gáli József súlyos betegsége köztudomású volt s most szabadlábra helyezését állítólag azért engedték meg, mert állapota válságosra fordult. Értesülésünk szerint Bibó István is rossz állapotban van a börtönben.

(Egyebekben lásd „1961 április 4." című közleményünket a második oldalon.)

Az IDŐ Sodrában

1961 ÁPRILIS 4

Április 4-e az idén két meglepetést hozott. Egyik sem örvendetes. Különösen nem azoknak, akik bíztak a magyarországi helyzet enyhülésében és a budapesti kormány „kultúrközeledési" mutatványain felbátorodva azt remélték, hogy meggyötört országunk területe a „békés együttélés" kísérleti telepévé alakul.

Az egyik meglepetés a légi elhárító rakéták tüntető budapesti felvonultatása volt, amelyről büszkén számolt be a budapesti rádió. A londoni *Times* bécsi tudósítója különösen figyelemreméltónak tartja, hogy a magyar rádiószónok ez alkalommal a *„mi rakétáinkról"* beszélt; *„úgy vélik* — fűzi hozzá — *most történt első ízben, hogy Oroszországon kívül egy kommunista ország nyilvánosan felvonultatja rakétáit..."* Magyarországot és kormányzati rendszerét tehát Moszkvában inkább az agresszivitás és fenyegetés instrumentumának kezelik, semmint a békés együttélés eszközének. (Erre vallott egyébként már a magyar kormányférfiak jugoszláv-ellenes kirohanása is, amellyel legutóbbi számunkban foglalkoztunk.)

Ugyancsak szomorú jelenség, hogy *kegyelmi aktusról az idén semmiféle közlemény nem jelent meg.* Amiből szomorúan kell arra következtetnünk, hogy nem is bocsátottak szabadon senkit, ámbár mind Magyarországon, mind azokban a nyugati körökben, amelyek humanitárius szempontokra hivatkozva voltak hajlandók a magyarországi „kultúrközeledési" lépésekre előzékenyen válaszolni, nagy reményeket fűztek ehhez a naphoz.

Föl kell tennünk tehát — amíg más értesülést nem kapunk —, hogy fogságban van még *Bibó István*, kinek pörét katonai bíróság előtt újra-tárgyalták; fogságban van *Gáli József* és *Obersovszky Gyula*, akiket a budapesti kormány kultúrbürokratái gyilkosságban való részvétellel vádolnak; fogva van még *Erdei István, Ádám György, Mérei Ferenc, Fekete Sándor* (akinek kiszabadulása hírét költötték nyugaton — sajnos alaptalanul), továbbá *Tánczos Gábor, Litván György, Lőcsei Pál, Márkus István, Kardos László* (a népi kollégiumok volt igazgatója, ki korábbi hírek szerint öngyilkosságot követett el a fogságban, de újabb értesüléseink szerint még él) és még sokan, köztük a kilenc katolikus pap és két más hozzájuk közel álló személy, akiknek letartóztatásáról Budapesten nemrég hivatalos jelentést adtak ki — nem is szólva a százakról és százakról, akiket állítólag velük együtt vetettek börtönbe.

Sajnáljuk, hogy amikor ezekre az irtózatos hírekre utalunk, kénytelenek vagyunk újra meg újra megkérdőjelezni egy-egy értesülés valódiságát. Ez sem a mi hibánk. Mivel a magyar igazságügyi és rendőrhatóságok, szembehelyezkedve a civilizált világ jogi és illemszabályaival, vonakodnak a fogvatartottak számáról és kilétéről felvilágosításokat adni, mindenki, aki hazafiasságból vagy emberbaráti okokból érdeklődik a sorsuk iránt, csak sötétben tapogatódzhat, bár tapasztalatból tudhatja azt is, hogy a meg nem cáfolt, szörnyű híreknek legalábbis nagy része igaz lehet. Az utóbbi félesztendő során egyébként ilyen tudakozódással aránylag keveset háborgatták a magyar hatóságokat: a budapesti propagandaközpont jobboldalias vagy politikailag színtelen múltú emisszáriusok felhasználásával csitította le az aggódókat, homályosan, de retorikus derűlátással ígérve enyhülést, szabadságot, javulást, „csak ne provokálják a kormányt..." Íme, a viszonylagos csend háttere. S íme eredménye is — a börtönlakosság felduzzadása.

A londoni Daily Mail április 6-i száma rövid hírben közli, hogy a Szovjetunió visszavonta az ENSZ napirendjéről az amerikai U—2 kémkedési ügyét annak ellenében, hogy sem a magyar, sem a tibeti ügyet nem teszi szóvá az amerikai Egyesült Államok delegátusa. Az Irodalmi Ujság március 15-i számában foglalkozott ezzel a nem éppen felemelőnek mondható adok-veszek ügylettel, ami az angol lap jelentése szerint az ENSZ egész mostani tárgyalási időszakára érvényes. Bármilyen társadalom, amelyik üzleteléssel foglalkozik — és melyik társadalom nem foglalkozik ezzel? —, bizonyára felméri, hogy spekulációjuk miféle haszonnal jár. A szovjet delegátus, Zorin szerint ez az alku minden bizonnyal enyhíteni fogja a nemzetközi feszültséget. A kérdés azonban továbbra is csak az, hogy megszűnik-e egy betegség, ha arról nem beszélnek hivatalosan? Ahhoz, hogy a magyarországi, majd később a tibeti intervenciót a világ elfelejtse, nem elegendő a hivatali tárgysorozat megváltoztatása. A probléma azért tovább él és a hallgatás ezt áttételeken keresztül még jobban erősíti. Hiába nem esik szó Magyarországról és Tibetről; ha a gyarmatosítás napirendre kerül, a nemzetközi jog és az emberi méltóság megsértése akkor is vádol, ha annak aktái a süllyesztőbe kerülnek. És az elsüllyesztett akta gyakran hangosabban vádol, a legékesebb hangú proklamációnál is. Ez lehet talán a vigaszunk, amikor a Szovjetunióba exportált kémrepülőgép és a Magyarországra és Tibetbe importált tankok történelmi visszhangját politikai-üzleti fogással próbálják elnémítani, annak ellenére, hogy Adlai Stevenson és Valerian Zorin, az Egyesült Államok, illetve a Szovjetunió delegátusai jól tudják, hogy a feszültség csak akkor enyhülhet igazán, ha annak okát és nem következményeit szüntetik meg. A két nagy export-importőr különben is csak akkor kereshet az ügyleten, ha abból a fogyasztók — az ENSZ többi kilencvennyolc tagja — is részesülnek.

Az osztrák KP

Nyugat-Európa számszerint egyik legkisebb, de szellemében talán legsztalinistább kommunista pártja, a húsvéti ünnepek alatt rendezte meg XVIII. kongresszusát Bécsben. Minden jel arra mutatott, hogy az osztrák kommunistákat irányító maroknyi izgatott és balos polgár, Hella Altmann, Otto Fischer, Johann Koplenig, Ervin Zucker-Schilling még mindig nem akarta, vagy tudta megérteni a sztalini idők módszereitől sokban különböző hruscsovi kommunizmust. Az oroszok szívesebben tárgyalnak az osztrák kormánnyal, mint Ervin Zucker-Schillinggel és Hella Altmannal. Okosabbnak vélik a párttól független politizálást, a semleges Ausztriában aránylag könnyen megszerezhető gazdasági előnyöket, semhogy reménytelen játszmába kezdenének. Judin, a szovjet párt küldötte egyetlen szóval sem említette a hivatalos Ausztria politikáját — amelyet a legnagyobb jóindulattal sem lehetne szovjetbarátnak nevezni — és egyetlen észrevétele sem volt a mai osztrák közállapotokkal kapcsolatban. Tseng Shan, a kínai küldött már sokkal „harcosabban" beszélt.

Az egyébként unatkozó külföldi tudósítók is felébredtek csendes szendergésükből. A szovjet küldöttség nem mutatkozott különösebben derűsnek. Főként, mert Tseng Shan főleg Kína erejéről, sikereiről és az agressziók fenyegető veszélyéről beszélt.

A magyar párt színtelen küldöttséget utaztatott Bécsbe. Vezetője, Háy László üdvözlő beszédében köszönetet mondott azért, hogy az osztrák KP elsőnek foglalt állást a nyugat-európai kommunista pártok közül a magyar „ellenforradalom"-mal szemben. Ennek az állásfoglalásnak a hatását az osztrák párt mind a mai napig nem tudta kiheverni.

A szónokok felhívták az összes demokratikus erőket, működjenek együtt a kommunista párttal. Elsősorban a szociáldemokraták járuljanak a „munkásegység" kialakításához, a hírhedt közös listához. Balszerencséjükre az osztrák szociáldemokraták, de a katolikusok, sőt a kormánykoalícióval nem minden kérdésben egyetértő kisebb politikai csoportosulások is tökéletesen ismerik a magyarországi példát. Az 1948-as „munkásegység" esetét, a Rákosi-féle szalámitaktikát és pontosan tájékozva vannak mindarról, ami demokratikus politikusokkal, kisgazdákkal, szociáldemokratákkal a börtönökben és az internálótáborokban történt.

Követelték továbbá, hogy a tartós konjunktúra ellenére súlyos helyzetbe került munkásság szociális helyzetén haladéktalanul változtassanak: a negyvenöt óráról negyvenkét, illetve több állami üzemben negyven órásra leszállított munkaidő csak jó kezdet, ami a kommunistáknak köszönhető. A tizennégy havi fizetés, a szülési szabadság és segély, a szabad munkavállalási jog a kapitalistáktól kicsikart könyöradományok. Tovább kell menni! (A magyar sajtó a kongresszusi beszámolónak erről a részéről egyetlen betűt sem közölt.)

A kongresszus, díszes külsőségei ellenére, nem keltett nagy feltűnést Bécsben. A húsvéti ünnepek alatt az osztrák főváros ugyanis majdnem teljesen kiürült. Az elnyomott, szabadságuktól megfosztott munkások és alkalmazottak a legteljesebb egyetértésben a vérszopó kapitalistákkal végtelen autóoszlopokban és különvonatok százaival úton voltak az északolasz tengerpart, a tiroli sihotelek, valamint a német és a svájci határ felé.

Magyar könyvek Dániában

(Dániai tudósítónktól.)

Dánia legnagyobb könyvtárában a Dán Királyi Könyvtárban az elmúlt esztendő folyamán átvizsgálták a könyvtárat: milyen művek képviselik a keleteurópai országokat, továbbá milyen dán nyelvű könyvek foglalkoznak ezeknek az országoknak a sorsával. A vizsgálat több meglepő eredményt mutat. Kiderül, hogy a legtöbb könyvvel Lengyelország van képviselve, utána következik a sorban Magyarország, majd Csehszlovákia, Bulgária és Albánia.

A magyar könyvtár meglehetősen szánalmas. Költészetünket mindössze Petőfinek egy kis 64 oldalas és 36 verset tartalmazó kötete képviseli, mely 1867-ben jelent meg C. H. Thurah fordításában. A regényirodalom sincs sokkal jobb helyzetben. Első helyet foglal el Arthur Koestler, akit, noha angolul ír, magyar íróként tartanak számon. A klasszikusok közül megtalálhatjuk Jókai, Mikszáth és Jósika Miklós egyes műveit utánfordításban; a modern magyar regényírók közül a legismertebbek Körmendi Ferenc, Földes Jolán, Harsányi Zsolt, Vaszari Gábor és — Tormai Cecil(!) művei.

Fordított eredményre vezetett az Országos Széchenyi Könyvtár vizsgálata a magyar nyelven megjelent dán irodalmi munkákról. Kiderült, hogy a dán szépirodalom legnagyobb része megjelent magyarul, s mi több teljes egészében lefordították például a dán büntetőtörvénykönyvet is (Angyal Pál). Ha a magyarról dánra és a dánról magyarra lefordított műveket számban és minőségben összevetjük, akkor ez az összehasonlítás kétségkívül a magyarok javára dől el.

Utóhang egy értekezlethez

A kommunista pártok moszkvai értekezlete, mint ismeretes, teljes egyetértésben és a nyilatkozatok egyhangú elfogadásával zárult. A látszat tehát az, hogy a heves és őszinte viták után helyreállt a béke és az egység Moszkva és Peking között. A két ország vezetői meleghangú táviratokat váltanak, nemrég fontos szovjet gazdasági küldöttség utazott Kínába, a szovjet-kínai baráti és kölcsönös segélynyújtási szerződés aláírásának tizenegyedik évfordulóját Moszkvában különös pompával ünnepelték, Hruscsov személyesen is elment a kínai nagykövetség fogadására. Nyilvánvaló, hogy sem a Szovjetunió, sem a Kínai Népköztársaság nem engedhette meg magának azt a fényűzést, hogy a jelenlegi nemzetközi helyzetben a köztük lévő ellentétek tovább mélyüljenek; a Kínában dúló éhínség még csak fokozta a két államóriás egymásrautaltságát.

De vége van-e valóban a viszálynak? Ha más jel nem is volna (s ha a történelem nem is tanított volna meg bennünket arra, hogy a kommunista vezetők ritkán nyugodnak meg addig, amíg ideológiai pártellenfeleikkel véglegesen le nem számolnak), a most lezajlott albán pártkongresszus éppen eléggé meggyőző bizonyíték, hogy a mesterségesen összehordott hamu alig-alig tudja eltakarni a parazsat. A moszkvai konferencián az albán párt volt az, amelyik mindvégig hűségesen és következetesen kitartott a kínaiak mellett. Az a tiranai pártkongresszus, amely a napokban ért véget, arra vall, hogy Enver Hodzsáék jottányit sem tágítottak Maóék oldaláról. A kongresszusi teremben Marx, Engels és Lenin mellett ott díszlett Sztalin hatalmas képe, sőt Hodzsa felhívására a résztvevők hosszas ünnepléssel adóztak Sztalin emlékének. A párt első titkára egy fantasztikus rémmesét tálalt fel arról, hogy Jugoszlávia Görögországgal, az Atlanti Szövetséggel, a 6. amerikai flottával és albán emigránsokkal összefogva, néhány hónappal ezelőtt katonai támadást akart szervezni Albánia ellen. Míg Hruscsov óvatosan tartózkodik attól, hogy az új amerikai elnököt megtámadja, az albán kongresszus a kínai párt véleményét tette magáévá, kijelentvén, hogy Kennedy és Eisenhower politikája között semmiféle különbség nincsen. S ha a kongresszus dokumentumai szavakban éltetik is a Szovjetuniót, gondosan ügyelnek arra is, hogy Kína és a kínai párt példamutatása mindenütt legalább is a szovjet példával egyenrangúként szerepeljen.

Még egy apróság, amely inkább szimbólumként jelentős: a legújabban kiadott szovjet és kínai térképek bizonyos különbségeket mutatnak a két ország közötti, valamint a Kína és Mongólia közötti határ megrajzolásában. A kínai-mongol határon a határvonal mintegy száz kilométernyire esik egymástól és a szovjet térképek „végleges"-nek, a kínaiak „még meg nem határozott"-nak tüntetik fel; a szovjet-kínai határon az Amur- és az Usszuri-folyó egy sor szigeténél, és a Pamir-fennsík elhatárolásánál mutatkoznak ellentétek. A területek maguk érdektelenek: a Gobi-sivatag homoktengeréről és lakatlan, vagy alig lakott szigetecskékről van szó. Ami érdekes, az maga a tény: a makacsság, ahogyan a két „baráti és testvéri" országóriás egy méternyi engedményt sem akar tenni a másiknak...

Lévy Lajos

orvos, kora legkitűnőbb magyar klinikusainak és orvospedagógusainak egyike, 85 éves korában, Londonban, április 7-én meghalt. Valamikor a Rókusban dolgozott, majd a Zsidó kórház belgyógyászfőorvosa s később kórházigazgatója lett, 1944-ben pedig — miután a német megszállók a kórházat elbitorolták — megteremtette a Wesselényi utcai szükségkórházat és ott, élete veszélyeztetésével, sok üldözöttnek adott illegális hajlékot. 1945 óta munkalehetősége nem volt otthon; 1954-ben kivándorolt Angliába. Irodalmi munkásságának legismertebb fejezete a „Gyógyászat" című folyóirathoz fűződik, amelyet sokáig szerkesztett, s amelynek első oldalán a görög „lambda" betűvel jelzett cikkei jelentősen hozzájárultak a magyar orvosi élet fejlődéséhez. Erőteljes, dinamikus egyénisége jólismert alakja volt a budapesti életnek; Bródy Sándor is, Krúdy Gyula is hangulatos írásokban vázolta fel alakját.

Harc a „parancsár" ellen

(Folytatás az 1. oldalról)

sőt megtörte Telekit. „Nem tehetek róla", „fátumszerű volt", ilyen és hasonló kifejezésekkel mentegetőzik. Önmaga előtt. Saját becsületén esett folt, az érzékeny ember így érzi. Egy nem rég publikált levélben írta emigráns barátjának: „bőcsületemet... régi változhatatlan barátságunk védpajzsa alá helyezem". („Élet és Irodalom", 1960 december 23. Horváth Zoltán cikke: a levél kelte 1861 január 4.) Teleki krízise a lelkiismeret krízise, ez vezet az öngyilkosság felé. A hagyományos magyar történetfelfogás legalábbis ezt hangsúlyozza: 1861 május 8 öngyilkosságához az út december 31-ével kezdődik. Teleki László kedélyét végzetesen megviselték az események. Ebben a borongós lelkiállapotban nem tudott megbirkózni május 8 éjszakáján, másnap tartandó beszédét írva, idegizgalmaival. A problémát kényes becsületérzete vetette fel. Már az 1860 december 31-iki találkozás eseményei elég önvádat szolgáltattak. Május 8-án azután felbukkan lelkében a rémes vízió: becsületszavát adta a Hatalomnak, hogy nem fog politizálni. Ha éles ellenzéki beszédét elmondja: becstelenséggel vádolhatják. Nem hagyhatja cserbe tüzön-vizen át követő politikai barátait, az 1848 eszményeihez hű kiegyezést követelő magyarokat. A rettenetes krízisből a pisztoly váltja meg s a beszéd kéziratban marad meg. Nemsokára, (1861) ki is adják Budapesten, ha az a szöveg, mely a British Museum-ban hozzáférhető, betűhív: alig egy vagy két pontozással...

A hagyományos történetszemlélet Teleki László öngyilkossága mögött a becsületre érzékeny, idegileg megtört egyéniség személyi tragédiáját látta. Horváth Zoltán idézett cikkében az egyéniség becsületbeli töprengése helyett Teleki osztályának becstelenségében, vagy állítólagos becstelenségében véli felfedezni az öngyilkosság okát. Azt írja: „a hazai közvélemény, elsősorban persze a birtokos nemesség opportunizmusa... adta Teleki László kezébe a fegyvert".

E különben jól értesült cikk új Teleki-dokumentumokat ígér. Sok, nagyon sok dokumentumnak kell napvilágot látnia, hogy ez az új felfogás valószínűsíthető legyen. A fő- és köznemesség 1861 körül lehetett opportunista vagy sem, de a kérdés itt az, hogy magatartása Teleki lelkületében hogyan tükröződött. Márpedig lelki válságáról sok dokumentumunk van, de arról, hogy osztálya állásfoglalásán hasonlott volna meg, eddig feltárt okmányok aligha tanúskodnak.

Így tehát, legalábbis egyelőre, tekintsük Teleki László tragédiáját a megtört Személyiség összeomlásának. A kényes és igényes lélek tragédiája volt ez, amely nem lelt otthont az otthontalanságban és lelkiismeretének foglya lett, miután megszűnt a hatalom foglya lenni.

The Danubia Book Company
I. IVANYI
11 Archer Street, London, W.1.
Telefon: GERard 6697.
MAGYAR könyv, szótár,
hanglemez, kártya.
Kérje díjmentes árjegyzékünket.

S. TAMÁS JÁNOS

Beteg századokért lakolva

Bibó István Tanúságtétele a „Harmadik Út" mellett

„Eltorzult Magyar Alkat — Zsákutcás Magyar Történelem"... „Kelet-európai Kisállamok Nyomorúsága"... „A Magyar Demokrácia Válsága"... „Zsidókérdés Magyarországon — Felelősségünk Azért Ami történt"... Ezek a címek, ezek a témák lángolnak az olvasó felé egy könyv lapjairól, mely nemrég jelent meg Londonban.* Lesznek, akik visszahőkölnek ezektől a témáktól s felsóhajtanak: Hát nem volt elég Magyarországon szocialista vagy liberális demokratának, zsidónak vagy nemzsidónak, revizionistának vagy „dunai federalistának" lenni a második világháború szörnyű éveiben és az azt követő korszak lelki s sokszor testi kínjai közepette? Miért idézzük fel mindezt, a fájdalmat, a szégyent, a hiú reményeket és az illúziókat újra? Inkább feledjünk, hallgassunk, ne vívódjunk a sorssal. Hiszen úgyis minden mindegy!

Az ilyen lelki reakció emberileg érthető. De akik megfutamodnak a fájdalomtól, mert nyugalmat akarnak, azok egy felejthetetlen, megrázó és egyben felszabadító élménnyel lesznek szegényebbek. Mert Bibó nem öncélúan, csupán elméleti érdeklődésből boncolgatja a magyar lélek elferdülésének okait és írja le a magyar demokrácia vergődését ezekben az 1945 és 1948 között írt tanulmányaiban, hanem ennél sokkal többet akar és tesz. Bibó egy beteg társadalom, egy megzavart öntudatú nemzet orvosa, aki azért idézi fel s elemzi kérlelhetetlen logikával a legtragikusabb és leglesújtóbb pillanatokat is, hogy ezzel megrendülést okozzon, önismeretet s egyben katharzist is, amely elindítja a nemzetet az egészség, a szabadság felé vezető úton, az igazi demokrácia útján.

Bibó nagytudású történész, élesen látó szociológus és modern lélekbúvár egy személyben. De mélyen érző magyar szellemi ember is, akinek élesen fájtak az ellenforradalmi rezsim, a fasizmus és a háborús bűnök szörnyűségei, és fáj a magyar demokrácia mostoha sorsa és vergődése is. De Bibó úgy érzi, hogy ezeket a szenvedéseket, bűnöket és mulasztásokat nem elhallgatni és feledni, hanem újra meg újra felidézni kell, mélyebb okaikat felfedve s ezzel a beteges illúzióknak véget vető, felszabadító-gyógyító élményekké kell tenni.

„Politikai analízis": Bibónál ez a fogalom szinte klinikai értelmet nyer. A beteg: a magyar társadalom, a közép-európai politikai szellem. A betegség mélyebb oka: traumatikus élmények és történeti katasztrófák olyan sorozata, amely eltorzította az itt élő népek lelki alkatát, megrontotta ú.n. „elitjük" ítélőképességét, politikai hisztériákat váltott ki s végül elembertelenedést s új barbárságba való süllyedést hozott létre. Politikai és gazdasági reformokkal egyedül nem lehet egy beteg társadalmat s egy elferdült ítéletű közvéleményt meggyógyítani. Ehhez több kell: a bajok gyökerének, a múltnak teljes megismerése, az illúziók s előítéletek lerombolása, erkölcsi megújulás.

Bibó az európai és a magyar társadalomfejlődés analízise kapcsán fejti ki, hogy a tömegek lelki elferdülése és a politikai élet dehumanizálása ellen csak egy gyógyszer van: a demokratikus emberi ideálok őszinte elfogadása, és a szabad, szociális társadalom felépítése. A demokráciának mindenekelőtt azt az alaptételét kell fenntartás nélkül magunkévá tennünk, amely szerint minden ember alapvetően egyértékű, s ezért mindenkinek joga van a teljes emberi s nemzeti szabadság és a kizsákmányolástól mentes életre. Ezt a világnézetet s politikai programot nyugaton sikeres forradalmi megmozdulások során tették magukévá a „boldog, erős, kacagó népek..." Olyan események során, amelyek megmutatták az egész népnek, hogy minden politikai hatalom tőlük ered, ők erősebbek régi uraiknál s erősebbek lesznek új vezéreiknél is, ha éberen őrzik szabad intézményeiket. De a demokratikus forradalmak során nemcsak a népképviseleti kormányrendszer alakult ki és a szabadság megvédésének „fejlett, nyugati technikája", hanem a modern nacionalizmus is. Amikor az egész nép vette birtokába az államot, akkor érzelmileg s erkölcsileg is egybeforrt azzal az állammal, amely immár az ő szabadságainak védője lett. Így talált szilárd alapra a demokratikus nacionalizmus és a szabad szellemű szocializmus a nyugati népek körében.

Közép- és Kelet-Európában azonban nem ez történt. Itt, ahol a jobbágyság s a földesúri hatalom új erőre kapott az Újkor századaiban, az erőtlen polgárság, a demoralizált értelmiség és az úrhatnám kisnemesség nagyobb része újból és újból alávetette magát az arisztokrácia, a dinasztikus bürokrácia, a harácsoló militarizmus hatalmi igényeinek. Tették ezt azért, mert a döntő jelentőségű 1848-as forradalom Európa eme részében mindenütt az 1849-es tragédiába fulladt. És a demokratikus erőket az is végzetesen meggyengítette, hogy Nyugat-Európával ellentétben, itt a történetileg kialakult államok határai nem estek egybe a nemzetek határaival, a nyelvhatárokkal. Ennek következménye azután az lett, hogy a mindenkor birtokban lévő nemzet félt a kisebbségek jogaitól, félt a demokráciától s így elváltak egymástól a demokrácia és a nacionalizmus útjai, s így megszületett az új barbárság eszköze: az antidemokratikus tömegnacionalizmus és annak sátáni megtestesülése: a hitlerizmus.

Ez történt Magyarországon is. Az 1848-as forradalom élményei nem az erő tudatára ébresztették a népet s a demokrácia ügyének képviselőit, hanem gyengeségük tudatára. Emellett a nemzetiségek 1848-as magyarellenes lázadása megrendítette nálunk a demokrácia nemzetépítő voltába vetett hitet is. Így azután az arisztokrácia s a köznemesek defetista szárnyának vezetése mellett a társadalom elfogadta azt a „kiegyezést", amely a döntő politikai hatalmat az idegen dinasztia s militarizmus kezeiben hagyta. A trianoni békeszerződés még csak felfokozta a demokráciától való görcsös félelmet és az ellenforradalmi rezsim most már ideológiájában is szembefordult a nyugati népek progresszív ideáljaival. Ezek az élmények s ezek az erők készítették elő a hitleri Németországgal való együttműködés végzetes politikáját és ezek gyengítették az ellenállás erőit.

Amikor Bibó értekezéseit írta, akkor bízott abban, hogy az 1945-ös „félforradalomból", a felemás demokráciából egyszer egy valódi demokrácia fog kifejlődni. A földreform, a nemzeti bizottságok s az üzemi tanácsok működése biztató jelek voltak számára. De Bibó látta a veszélyeket is: azt a politikai „polarizálódást", amelyet — mint ő vélte — egyrészt a javíthatatlan „úri" konzervativizmus, másrészt a kommunista párt „szektás" szárnya hozott létre. Itt tévedett Bibó, s vele tévedtek sokan mások is. Mert a diktatúrát, a szovjetizálást nem csak a „szektás" magyar kommunisták akarták, hanem Moszkva is akarta. S odáig nem juthatott el Bibó szava — senkinek a szava sem. De üzenete eljutott a magyar értelmiséghez, különösen a fiatalokhoz s ezzel hozzájárult a magyar politikai eszmevilág tisztulásához. És ezért, amikor — hét évvel Bibó belső emigrációba való vonulása után — a demokratikus s egyben nemzeti forradalom kitört és amikor a magyar társadalom, élén a fiatalok legjobbjaival, felsorakozott a szabadság s a humanista szocializmus védelmében, akkor Bibó joggal érezhette, hogy „megérte eszméi győzedelmét". Bibó szerepe a Nagy Imre kormányban csak egy napig tartott, de amikor, mint a kormány utolsó aktív tagja, november 9-én elkészítette a „Tervezet"-ét a „Magyar Kérdés Kompromisszumos Megoldásáról", akkor büszkén írhatta le ezt a mondatot:

„Magyarország e pillanatban a forradalom után az erkölcsi fegyelemnek s a közéleti emelkedettségnek olyan állapotában van, amilyenben ezer éve nem volt."

Bekövetkezett tehát, amit Bibó 1948-ban hinni már alig mert: a teljes átalakulás demokratikus forradalom során, s megtörtént a csoda, amelyet Bibó is megérzett, amikor kifejtette, hogy az erőszakkal elnyomott demokratikus mozgalmak hihetetlenül gyors lelki átalakulást és társadalmi demokratizálódást hoznak létre, ha egyszer az elfojtó erő, az erőszak uralma megrendül.

De ha a magyar lelki alkat nem is torz többé — vajon kikerült-e a végzetes zsákutcából a magyar történelem is?

A november 9-én közreadott „Tervezet" valóban „kompromisszumos" megoldást ajánlott fel a Szovjetuniónak: Bibó úgy belmint külpolitikai síkon hajlandó lett volna feladni az „osztrák példa" teljes követését és a lengyel és jugoszláv úthoz akkor még közelálló megoldási pontokat is javasolt, ha a Szovjetunió hajlandó lenne az ország egész területét katonailag kiüríteni, s a közszabadságok helyreállításába beleegyezni. Amikor erre a javaslatra nem jött válasz és folyt tovább a diktatúra kiépítése és az ország szatellizálása, Bibó „Emlékirat"-ban fordult mind a nyugati, mind a keleti és a semleges blokkok vezetőihez: Felhívta figyelmüket arra, hogy ma, amikor a magyar kérdés megoldása kompromisszumos alapon lehetséges, milyen veszélyeket rejt magában a béke, a nyugati demokráciák, sőt a szovjet rezsim igazi érdekei szempontjából a magyar kérdés meg nem oldása. Bibó a kompromisszum ideáját ekkor világpolitikai síkra is kivetítette és azt remélte, hogy a Nyugat fel fogja ajánlani egy kisebb állam (pl. Dánia) semlegesítését kompenzálásként, ha a Szovjetunió feladná magyarországi „támaszpontjait". Bibó azt várta, hogy a három blokk képviselői le fognak ülni a tárgyalóasztalhoz, hogy ezt, a mindenki érdekében álló megoldást kidolgozzák. De a Nyugat s a Semlegesek meg sem moccantak. Moszkva viszont megmozdult, még mielőtt az „Emlékirat" külföldre juthatott: 1957 májusában utasította budapesti helytartóit, hogy Bibót vessék börtönbe — életfogytiglan.

Megrendülten állunk Bibó István tragédiája előtt. De amikor csodálattal gondolunk a kibékülés és a demokrácia hősének bátorságára, ugyanakkor egy rémült kérdés mozdul meg bennünk: vajon nincsen-e Bibó kálváriája mögött több, mint a szovjet kormánynak átmeneti brutalitása s értetlensége? Nincsen-e vajon e tragédia mögött Bibó, a politikai gondolkodó, a történetfilozófus alapvető tévedése? Vajon igaza volt-e Bibónak, amikor azt állította, hogy a „nemzetfeletti" osztrák s ozmán imperiumok összeomlása után a függetlenné vált kelet-európai nemzetek történelmi hivatása az, hogy kiépítsék a békés együttélés rendszerét és a demokratikus társadalmat? Vajon valóban az új, nemzeti államok megbékülését és a „harmadik út" társadalmának kiépítését tűzte a történelem itt napirendre — vagy pedig megismétlődik a régi játszma, s újra egy idegen, „nemzetfeletti" hóditó imperium fojtogató járma borul az itt élő nemzetekre? Vajon Bibó a közelgő felszabadulás prófétája-e vagy csupán azoknak tragikus sorsú utóda, akiket a német-római imperátorok és török szultánok zártak Kufstein börtönébe, vagy a Héttoronyba?

Vajon nem kínozzák-e ilyen gondolatok Bibót is a börtönben? Hiszen ezek a kételyek olykor-olykor óhatatlanul felülkerekednek mindnyájunk lelkében. Mégis e méreg ellen gyógyszert éppen Bibó utolsó írásából meríthetünk. Ebben Bibó a „Magyarország helyzete" adta problémákat a „Világhelyzet" kérdéseivel veti egybe, s arra a konklúzióra jut, hogy a világ békéjének és ezért az összes népeknek Keleten, Nyugaton, sőt Afroázsiában is érdeke, hogy a magyar kérdés a „Harmadik Út" kompromisszumos szellemében megoldódjék, s így a világpolitikai feszültség és a fokozódó polarizáció helyébe a békés együttélés minden nép által óhajtott életformái alakuljanak ki.

Persze mindaddig amíg a moszkvai „párttitkár-imperátor" hatalmi gépezete fogvatartja a kibékülés és megegyezés magyar szószólóját, addig nem lehet a „békés koegzisztencia", a „teljes leszerelés" és a „békeszeretet" kommunista hirdetőinek egyetlen szavát sem elhinni. Tetteik megcáfolják szavaikat s azért nem hihetjük el, hogy erőszakos világhódító terveiket feladták és hogy valóban békét akarnak. De ha Bibó szenvedéseinek véget vetnek, ha kiengedik börtönéből és ha leülnek a tárgyalóasztalhoz, akkor az biztató jele lenne annak, hogy Moszkva mégis eltávolodott attól az emberellenes s imperialista szellemtől, amely Sztalin utolsó éveiben és Molotov döntő befolyása idején a szovjet külpolitikát és főképpen magyarországi politikájukat jellemezte.

---

* Bibó István: *Harmadik út.* Magyar Könyves Céh (Magyar Írók Szövetsége Külföldön) kiadása. A kötethez szerkesztője, Szabó Zoltán írt bevezető tanulmányt. Ebből az írásból sokat megtudunk Bibó Istvánról és pályafutásáról s világosabban láthatjuk a háború utáni magyar politikai és szellemi fejlődés sok érdekes részletét. — A kötet ára 2 font 2 shilling, az *Irodalmi Ujság* előfizetői 15% kedvezménnyel kapják.

MOST ÖT ÉVE

„A pártdemokrácia, a kritika és az önkritika erőteljes fejlesztése nem jelentheti, hogy nem utasítjuk vissza a rosszindulatú vagy demagóg bírálatot. Egyes taggyűléseken ilyen hangok is jelentkeztek. Olyan felszólalásokról van szó, amelyekből kiderült, hogy nem a jószándékú, építő bírálat vezette a felszólalókat, hanem a zavartkeltés vagy a hisztéria. A XIII. kerületi pártaktíván Litván György, az írószövetség taggyűlésén Lukácsi Sándor kritika címén gyalázatos támadást intézett a párt ellen. A VIII. kerületben a Díjbeszedő Vállalat taggyűlésén Kiss Ferenc nem átallotta megrágalmazni az egész szocialista rendszert. Nagyon sajnálatos, hogy egyetlen, a pártszervezethez tartozó kommunista sem akadt, aki határozottan visszautasította volna a rágalmakat és rendreutasította volna Kiss Ferencet. A XII. kerületben, egy alapszervezeti taggyűlésen Szilágyi Józsefné gyűlölködve beszélt a pártról, a párt helyi és felsőbb vezetőiről. Mikor rendreutasították, arcátlanul megsértette, majd otthagyta a taggyűlést."

Matusek Tivadar cikkéből. („Szabad Nép", 1956 április 15.)

„Csak egy kivezető út van: a békés egymás mellett élés. Más kivezető út nincs. Nem lehet megkísérelni a vitás kérdések háborúval való megoldását."

Hruscsov angliai beszédéből („Szabad Nép", 1956 április 21.)

„Elérkezett az ideje, hogy leszámoljunk hibáink egy részével. Itt az írószövetségben a hajbókolással, a tekintélyiség kultuszával, a rangkórsággal, az elismerés hajhászásával, a sérelemesztétikával, a művektől független értékelésekkel, a baráti szentté avatással, a vezérkedéssel és mindenekelőtt az új esztétikai kérdések politikai jobboldalra való besorolásával."

Gyárfás Miklós: Vita az irodalom kérdéseiről. („Irodalmi Ujság", 1956 április 21.)

„Inkább csak emléke él már bennem egy vitának, melyet a 30-as években a Korunk hasábjain folytatott Molnár Erik és Veres Péter Németh Lászlóval az egész nemzetet érintő fontos ideológiai kérdésekről... Hol volna most helye hasonló vitának?"

Molnár Zoltán: Vita az irodalom kérdéseiről. („Irodalmi Ujság", 1956 április 21.)

„...Egyetértek azzal is, hogy a mai irodalmi helyzet kialakulásáért nemcsak az írókat terheli felelősség, hogy a pártunk politikáját is megfertőző személyi kultusz, a kollektív vezetés hiánya, az ideológiai dogmatizmus lényegesen hozzájárult a kérdés ilyetén alakulásához."

Bóka László: Vita az irodalom kérdéseiről. („Irodalmi Ujság", 1956 április 21.)

„Horváth Márton elvtárs az írószövetség egy régebbi vitáján azt mondta, nem érti, milyen csodát várunk mi, írók, a Csodálatos mandarin bemutatásától. Ez a megjegyzés eléggé jellemzően mutatja azt az áldatlan viszonyt, amely a párt egyes hivatalos irodalompolitikusai és a kommunista írók között a gyakorlatban kialakult, s aminek minél előbb véget kell vetni. Nem vártunk csodát a Csodálatos mandarin bemutatásától, csupán korunk egyik legnagyobb magyar művészi alkotásának bemutatását vártuk s még azt is, hogy elkerüljük azt a *csúnya csodát*, hogy Bartóknak ezt az egyik legnagyobb művét éppen Magyarországon ne adják elő."

Somlyó György cikkéből. („Irodalmi Ujság", 1956 április 28.)

Hongkong — a százezer szabó városa

Az angol koronának valamennyi drágaköve közül alighanem Hongkong a legszebb. Hongkongot és Kawloont, a két szigetet, melyeket csak egy keskeny tengeröböl választ el a szárazföldtől, még a múlt században az ópiumháború idején foglalták el az angolok. Később a londoni gyarmatügyi minisztérium 99 évre bérbe vette a szigetekkel szembe fekvő hegyes félszigetet is a császári Kínától. Az új területnek éppen ezért a New-Teritory elnevezést adták.

Sok minden történt azóta, hogy a fehér hódítók egy-egy darabot kiszakítottak a császárság területéből. A két világháború lejáratta a fehérek tekintélyét a Távol-Keleten is. A hajdan erőtlen, szétesö és polgárháborúktól gyötört Kínát azóta Mao Ce-tung hajtotta hatalma alá. De bármennyit fordult is légyen a világ kereke, Hongkong ma is angol koronagyarmat. És ami talán még ennél is érdekesebb: a kínai kommunista rendszer nem emel ellene kifogást. A pekingi propaganda nap mint nap kürtöli világgá, hogy Formoza kínai terület; ha kell, fegyveres erővel fogják visszafoglalni. Arról azonban soha egyetlen szót sem ejtenek, hogy Hongkong is kínai terület. Holott a két szigeten és a New-Teritoryn nem kevesebb, mint negyedfélmillió kínai él.

Egy város sorsa

A két sziget, valamint New-Teritory ma már egyetlen világváros. A szigetek és a félsziget között ötpercenként közlekednek a túlzsúfolt hajók és Hongkong közigazgatásilag is egységet alkot. A városnak már a háború előtt kétmillió lakosa volt. Főként abból éltek, hogy az angol világbirodalom és a Kína közti kereskedelmet bonyolították, hajókat rakodtak és csempésztek.

A virágzó kereskedelemnek a II. világháború egyetlen csapással vetett véget. A japán csapatok aránylag rövid idő alatt letörték a csekély számú angol helyőrség ellenállását és elfoglalták Hongkongot. A kereskedelmi gócpontot katonai táborrá alakították át, a kereskedelmi kikötőben pedig a japán flotta legnagyobb támaszpontját rendezték be. Eközben a durva és kegyetlen japán katonaság elől a lakosság fele Kína belsejébe menekült.

1945 augusztusában az amerikai atombomba véget vetett a japán világhódítási kísérletnek és a hongkongiak lassanként visszaszállingóztak Kína belsejéből szép városukba. Amikor 1948-ban Mao Ce-tung a Szovjettől kölcsönkapott, eredetileg amerikai fegyverekkel meghódította Kínát, hirtelen menekültáramlat indult meg Kínából Hongkongba. Két év alatt több mint egymillió kínai érkezett oda. Azóta is minden hónapban 200—300 menekült érkezik a Vörös Sárkány birodalmába.

Néhány évvel ezelőtt a hongkongi kínaiak nyomora még az itteni távol-keleti nyomorúsághoz képest is példátlan volt. A New-Teritory hegyoldalain ma is ott tátonganak a barlangok, melyeket a menekültek vájtak maguknak, s a hegyek alatt konzervdobozokból és rongyokból épült nyomortanyák állnak — ha bár már nagyrészt — lakatlanul.

A nyomor, az éhezés, sőt az éhhalál azonban már csak a múlt emléke. Hongkong néhány év alatt ismét virágzó és gazdag város lett. Hongkongban mindenki dolgozhat, aki csak dolgozni akar és bár a bérek európai szemszögből elképesztően alacsonyak, elegendőek, hogy a szerény étkezésen kívül a napi mozijegyet és a napi pohárka rizspálinkát biztosítsák. De Hongkong e gyalázatosan alacsony munkabérek mellett elegáns város is, méregdrága luxushotelekkel, fehér bankpalotákkal és szórakozóhelyek ezreivel.

Mao Ce-tung kapitalista üzlete

Amikor Kína kommunista kézre került, mindenki — gazdaságilag csakúgy, mint politikailag — eleve halálra ítélte Hongkongot. A város négy esztendővel ezelőtt azonban újra életre kelt. Ezt a csodálatos változást az angol koronagyarmat Mao Ce-tungnak köszönheti, — ehhez nem fér kétség. A kínai kommunista vezér ugyanis rájött arra, hogy hatalma fenntartásához a politikai rendőrségen és a roppant hadseregen kívül idegen valutára, azaz külkereskedelemre van szüksége. Hongkong azóta lerakodóhelye a Vörös Kínától Nyugatra irányuló exportnak s az onnan érkező importnak. Az üzletet a régi exportőrök bonyolítják le a hongkongi bankok finánctőkéjével, részben pedig maga Mao Ce-tung létesített újabb kereskedelmi vállalatokat Hongkongban, természetesen szigorú kapitalista alapon, vagy legalább kapitalistának álcázott formában.

A kínai üzletek Hongkongba csábították a Kelet többi országának kereskedőit is. Így az angol koronagyarmat egyszeriben visszanyerte háború előtti fényét. A luxushotelek elegáns süppedő karszékeiben és bárjaiban indiai, thailandi, indonéz, burmai, japán és maláj kereskedők tárgyalnak a még náluk is módosabb hongkongi angol és kínai üzletbarátaikkal. A kínaiak közismerten a világ legjobb kereskedői, de a Hongkongban élő kínaiak még ezeknél is különbek. Hongkongban több az elegáns ékszerüzlet, a női divatszalon, mint a világ bármelyik nagyvárosában, beleértve Párist és New Yorkot is. Ráadásul Hongkongban minden olcsóbb. A Parker-toll kevesebbe kerül, mint New Yorkban, a japán gyöngy ára alacsonyabb, mint Tokióban, a Dior-parfőmért csak félannyit kell fizetni, mint Párisban, sőt még az orosz vodka is 20%-kal olcsóbb, mint Moszkvában. Hongkongban nincs vám. Sem forgalmi adó.

Az amerikai turisták már régen felfedezték a hongkongi paradicsomot. Kivált a vaskos úticsekkel és még nagyobb vásárlási kedvvel megáldott idősebb dámák, akiket a luxushajók csakúgy öntenek a hongkongi partra. Hongkong azonban nemcsak éjjel is nyitva tartó, példátlanul nagy számú üzletéből él. A kereskedelmen és prostitución kívül másféle iparágak is vannak itt. Az utolsó években Hongkongban jelentős textilipar létesült és mivel munkabérei alacsonyabbak a japánoknál, komoly versenytársa lett a közel-keleti piacon eddig egyeduralkodó japán árunak. Virágzik a Kínából kifelé irányuló áru- és embercsempészet és a kémkedés is.

„Innét nem megy el ruha nélkül"

Ha az idegen túlesik a vámvizsgálaton, nyomban két-három szaporán beszélő kínai karma közé esik. Mindegyik névjegyét kínálgatja neki, s ha netán az idegen a névjegyet nem hajlandó elfogadni, úgy a zsebébe gyömöszöli. Ezek a kínai férfiszabók, akik vevőt akarnak szerezni maguknak. Később a hotel előtt, a bárokban, az utcán, a taxiállomás mellett mindenütt felbukkannak ezek a szélesen vigyorgó kínaiak névjeggyel kezükben. Valamennyien férfiszabók. Az utas 24 órai tartózkodás után mármár azt képzeli, hogy Hongkongban nem is lakik más, csak férfiszabó. Holott ez nem igaz; a férfiszabók száma Hongkongban nem haladja meg a 100 ezret, de több mint 90.000.

Valójában Hongkong nem a szép mandulaszemű, derékig hasított szoknyájú hölgyeinek, a mesébe illő földrajzi fekvésének, forgalmas üzleteinek, hanem férfiszabóinak köszönheti igazi világhírét. A kínai nemcsak a világ legjobb kereskedője, de a legjobb férfiszabója is; a munkabér csekély, az angol szövetet pedig gyári áron szállítják. E tényezőknek köszönhető, hogy Hongkongban valódi angol szövetből két próbával és elsőrendű szabással mintegy 30 dollárért kitűnő férfiruhát kaphatni, még hozzá a megrendeléstől számított 30 órán belül. Magától-értetődően házhoz szállítva.

— Férfi még nem úszta meg, hogy Hongkongból új öltöny nélkül utazzék tovább — mondta e sorok írójának egy helybeli barátja. S ez így is van. Alulírott, annak ellenére, hogy semmi szüksége nem volt rájuk, két vadonatúj öltönnyel gazdagodott, minek fejében 30 dollárral szegényebben mondott búcsút Erzsébet királynő koronája legszebb gyöngyszemének. De vajon melyik férfi tud ellentállni, hogy rongyos 30 dollárért ne csináltasson magának remekbe készült zakót — magától értetődően mellennyel?

Hámori László

FLÓRIÁN TIBOR versei

Tányér

Az élet ételét nyújtja,
önmaga örökkön éhező.
Alázatos és szegény,
de vállain hordja a világot.
Nem ismer gazdagot,
sem szegényt.
Nemzetek fölött áll,
oltárok fölött áll.
Nem kérdi hitvallásodat.
Egyisten-hivő
s csak egy királynak hódol.
Éhség királya,
ki az éhezőket testvérré emeled,
legyen szent a te neved.

Május

Szívem s az ég összeért, égtek a napban a mezők,
föllobogtak s illatoztak vígan a temetők,
a virág kenyér lett, csillag a koldusok kezében
s a fák is fehéren daloltak, akár a mesében.

Októberi felhők

Hulló levelek sírnak velünk, felhőkkel üzenünk.
Bujdosók vagyunk, nem élünk mi már, csak
emlékezünk.
A fűzfák ágai s a gondok fölénk hajlanak,
de a felhők fölött száll a hold és ragyog a nap.

Őszi tüzek

Récék úsznak a vizen, a partról lehajolnak a nyírfák,
köd nyúlik le a hegyről, vén kertekben s a réten őszi
tüzek gyúlnak.
Ne bánd, hogy sorsunkat homokba, sárba, futó
felhőkre írták,
megmaradnak a hívek s élnek a bátrak, a gyengék
földre hullnak!

KEMÉNY GYÖRGY

Előítélet nélkül

A kapitalizmus újabb problémái

Az utolsó emberöltő alatt két gondolkodó szabott új irányt a gazdasági és társadalompolitikai eszmeáramlatoknak. *Keynes* az egyik, a másik *Galbraith*, a *„Bőségben élő társadalom"* című könyv szerzője. Közhellyé vált már, hogy mindkét egyéniség forradalmasította a társadalomgazdasági elméletet, noha Galbraith éppoly kevéssé forradalmár a szó eredeti értelmében, mint Keynes. Arra törekedtek mindketten, hogy a nyugati demokráciák adott gazdasági építményét fejlesszék, lakhatóbbá, a tömegek számára élvezhetőbbé tegyék. De ha az építmény felforgatásáról nincs is szó, az átalakítás, amelynek Keynes szószólója volt, és amelyet Galbraith fenntartás nélkül magáévá tesz, alapos. Keynes jelentős részben felszámolta a 19. századnak dogmatizmusba hajló gazdasági tanait. A teljes foglalkoztatottság politikáját helyezte a gazdasági és szociális célkitűzések középpontjába, megingatta a piacba, mint szuverén hatalomba vetett hitet, amely önműködően oldaná meg a mai társadalom problémáit. Érvelésének hatására a kormányok kényszerűen áttértek a teljes foglalkoztatottság politikájára, amelynek eredményéért felelősséget kellett vállalniok.

Galbraith eredeti hozzájárulása a társadalomgazdasági elmélet fejlesztéséhez az amerikai életviszonyok szorgos vizsgálatából adódott. Megfigyeléseinek eredményeként úgy találta, hogy a gazdaságtudomány feladata alapjában megváltozott. *Malthus* és *Ricardo* óta évszázadon át a hiány leküzdése, a szükségletek emberhez méltó kielégítése volt a központi probléma. De ma — írja Galbraith — megszűnt a hiány. Az Egyesült Államokban árubőség, bőséges ellátás lépett helyébe. Míg régebben az élelmiszertermelés nem tartott lépést a lakosság szaporulatával — *mindig Amerikáról van szó!* —, ma ránehezedik a piacra az élelmiszerfelesleg. A teljesen megváltozott gazdasági dimenziók új világításba helyezik a kérdést, *célszerű-e* és ha igen, *milyen irányban* célszerű a termelést emelni?

A Harvard Egyetem professzora újabban tanulmánykötetet adott ki, amelyben felfogását konkrét, előtérben álló kérdésekre alkalmazza.* Figyelmét többek között a Szovjetunióval való békés verseny stratégiájára fordítja. Ennek a versenynek ugrópontja elterjedt vélemény szerint a nemzeti termelés növekedésének mértéke. Galbraith hangsúlyozza, hogy a termelés fokozásának más a jelentősége Oroszországban, mint az Egyesült Államokban. Az orosz nép mai életszínvonala mellett nagyon is rászorul a termelésemelésre mind az iparban, mind a mezőgazdaságban. Az Egyesült Államokban ellenben felvetődhet a többlettermelés célszerűségének kérdése. Nincs szükség több élelmiszerre, ruházati cikkre sem és arra is alig, hogy még több automobilt vagy háztartási gépet gyártsanak. *Miért fokozzuk a tempót*, veti fel a kérdést Galbraith, *csak a Szovjettel való verseny kedvéért?* Érveit a termelés növelése ellen hajlamos túlhajtani, annak érzékeltetésére, hogy többlettermelésnek csak meghatározott célok elérésére, tudatos irányítás mellett van értelme. Ilyen célkitűzések közé sorolja a nagyarányú segélyt a nyugati szövetség megerősítésére és az eddiginél szélesebb segélyakciókat az elmaradt országok fejlődésének előmozdítására.

Az iparfejlesztés és fegyverkezés közötti összefüggés vizsgálatánál Galbraith fenntartással osztja a közfelfogást, amely szerint a szovjet ipari expanzióval *párhuzamban* nő a fegyverkezési kapacitás. A Szovjet is elér oly fejlődési pontot, amelyen túl az ipar terjeszkedésének csökkenő szerepe van a fegyverzet fejlesztésében. Az Egyesült Államok ipara már rég túl jutott a kérdéses fokon. Azzal is érvel Galbraith, hogy a nukleáris készültség acélszükséglete sokkal szerényebb, mint a hagyományos fegyverzetű hadseregeké és hajórajoké.

Ezt az érvet gyengíti némileg, hogy a legújabb stratégiai elképzelés a nukleáris veszély csökkentése érdekében a hagyományos erők nagyobbmérvű kiépítésére törekszik. A *Kennedy-adminisztráció* elgondolásai ezt célozzák.

Emelkedettebb nézőpontból tekintve, az ipari termelés versenyfutása mindenképp csak egyik fejezete két nagy nemzet versengésének. Galbraith erősen aláhúzza, hogy nagy súllyal esnek latba a versenyben kulturális, művészi teljesítmények. Ha New Yorkot ma sokan a világ fővárosának tekintik, ez nem az amerikai államférfiak, katonai vezetők, vagy akár tudósok érdeme, a világváros tekintélyét inkább színházi és zenei élete magas színvonalának, képzőművészeinek, építészeinek köszönheti. Viszont a világ intellektueljeire erős hatást gyakorol *Harvard* és *Princeton*. Az úgynevezett békés verseny eddigi menetét és jövő lehetőségeit vizsgálva, Galbraith néhány tanáccsal szolgál honfitársainak, nem fukarkodva a szigorú bírálattal sem. *„Veszedelmesen hajlunk arra, hogy elhitessük önmagunkkal, hogy a szabad társadalomban vetett hittel bármely feladatot minden erőfeszítés és irányítás nélkül meg lehet oldani. Legfeljebb ráolvasásra lenne szükség. Ennek a tannak eredménye, hogy elvi alapon kizár minden hatásos ellenakciót a szovjet verseny ellensúlyozására. Oda vezetett ez, hogy sikertelenségre voltunk ítélve, mert a siker biztosítása állítólag ideológiánkat sértette volna. Ne feledjük, hogy minden oly lépéshez, amely a hatásos versenyt segíti, átgondolt aktív irányítás és vezetés szükséges."* Nehéz lenne félreismerni, hogy e bíráló megjegyzések az előző adminisztráció ellen irányulnak.

Sajátos, eredeti módján Galbraith visszatér a témára, amely tanainak gerince. Az a gondolat foglalkoztatja — és hatása alatt másokat is, valószínűleg nem csekély számban —, hogy az Egyesült Államok hatalmas termelési apparátusa helytelen irányba fejlődik. Olyan cikkek termelését erőltetik tömegszuggesztió segítségével (nagy hirdetési kampányok formájában), amelyekből újabb többletek az ellátottság mai fokánál úgyszólván elhanyagolható hányaddal járulnak az amerikai életszínvonal emeléséhez. Ezzel szemben az általános jólét közepette *„nincs elegendő pénz"* életbevágó fontosságú célokra, egyebek között a tanítás olyan mérvű fejlesztésére, amelyet a mai társadalom megkíván. A gép jelentőségének hanyatlása címet hordó értekezésében Galbraith abból indul ki, hogy az elmúlt évszázad során az amerikai ipari termelés emelkedésének nagyobb része a technika fejlesztésének és a munkások javuló teljesítményének köszönhető. Csak a kisebbik rész vezethető vissza a munkáshadsereg és a gépi berendezések növekedésére. *„A technika és a munkamódszerek fejlesztése viszont az emberanyagtól függ mind a műhelyben, mind magasabb szinten a kutató és kísérleti intézetekben. Mármost a takarékosságot, amely a beruházást táplálja, a kálvinizmus és az angol puritanizmus az etikum glóriájával vonta be. Minél nagyobb a beruházás, annál nagyobb az áldás, így ment át a köztudatba évszázadokon keresztül. Minden egyéb célra szolgáló kiadás költekezést jelent, vagyis kívül esik az etika mesgyéjén. A költekezéssel pedig — így írja elő a vallási forrásokból is táplálkozó kapitalista morál — szigorúan kell gazdálkodni."* Helyes-e ma még a szóhasználat, amely a gépi berendezések beszerzésére korlátozza a beruházások fogalmát, a tudás és tehetség kifejlesztését ezzel szemben *költekezésnek* minősíti? Vajon melyik fajta kiadás volt döntő abban, hogy a Szovjetunió először röpítette fel a Szputnyikot? A gondolatmenet *lényege*, hogy az oktatásügy fejlesztésének rideg gazdasági szempontból is első helyre kell kerülnie, mert ez a *hatásosabb* beruházás. Amerika mai társadalomgazdasági rendszere mégis a géptermelés korlátlan fokozását segíti elő és a takarékosság kényszerzubbonyába szorítja az emberi tudás és tehetség fejlesztését szolgáló kiadásokat.

---

* *The Liberal Hour, Hamish Hamilton, London, 1960.*

ÖRVÉNYES ANDRÁS

Az első néger menekült

Ez a dolog, a szökött katonával, ahogyan nekem G. úr, szolgálattevő csendőr az ausztriai Gmünd városkában, kőhajításnyira a cseh határtól elmesélte, rögtön úgy kezdődött, mint valami farsangi tréfa. S még ma sincs vége, holott már a farsang emléke is messzire szállt a hűvös böjti szelekkel. Mert bolond a világ, így mondta nekem G. úr, a gmündi „Koroná"-ban, sörözés közben.

Hamvazószerda előtt történt közvetlenül. Hideg volt, napok óta esett az eső. G. úr alaposan befűtött az őrszobán, levetette a zubbonyát, ott ült atlétatrikóban. Olvasott és várta a váltást. Akkor rákopogott, csak úgy az ablakon át a pincér Szepi, az, aki rendesen a „Koroná"-ban hordja fel hosszú kötényben a sört.

— Inspektor úr — mondta —, egy néger menekült jött. A „Koroná"-ban van.

— Küldje csak ide — mondta nyugodtan G. úr, szolgálattevő határőrizeti szerv. S arra gondolt, hogy valaki bizonyára bekormolta az arcát, talán a suszter Hias vagy a fuvaros Karli, a „transzportőr", akikkel együtt szokott sörözni a „Koroná"-ban. Mert hiszen farsang volt, amikor az emberek mindenféle tréfát kieszelnek.

De kisvártatva nyílt az őrszoba ajtaja s belépett egy hórihorgas néger. Világos szövetnadrágot viselt, „krágnis" pulóvert, rövid téli zekét, meglehetős kopottat. S azt mondta nagy zavartan:

— Hello!

G. úr, mint később nekem elmesélte, rettenetesen meglepődött és gyorsan felvette a szolgálati zubbonyát. S amíg gombolta, megkérdezte a négert:

— Beszél németül?

— Kicsit tudok.

— Honnan jön?

— Csehszlovákiából.

— Eltévedt? — kérdezte G. úr és remélte, hogy nem kell jegyzőkönyvet írnia. De a néger nagy szemeket meresztett rá és azt mondta:

— Menedékjog kell. Nekem.

— Ne vicceljen — horkant fel G. úr, osztrák határőrizeti szerv és titokban arra gondolt, hátha mégis csak farsangi marhaság az egész. De hol találták a népek ott a „Koroná"-ban ezt a négert?

— Mutassa a papírjait.

Aztán eszébe jutott, hogy a menekültek mindig inni akarnak először, a fáradtság és az izgalom, a fájdalom és a remény az első pillanatokban rendszerint halálos szomjúsággá változik. G. úr hatodik éve szolgál keleti határokon.

— Ivott már? — kérdezte a négert.

— Igen.

— Üljön le. Nem sebesült meg?

A néger leült. G. úr az írógép után nyúlt, papír és indigó után s közben, mialatt a jegyzőkönyv első sorait fabrikálta, megkezdte a kihallgatást, amely évek óta monoton egyhangúsággal zajlik le a határmenti osztrák vámszobákban és csendőrállomásokon.

— Fegyver van magánál?

— Nincs.

— Neve?

A négert John Wittnek hívják. Nőtlen, huszonöt esztendős. Amerikai állampolgár. Tanult mestersége nincs. Legutolsó foglalkozása: laboráns. Utolsó lakhelye: Prága, Csehszlovákia.

— Katona volt? — kérdezte G. úr, mert ezt is meg kell kérdeznie az első kihallgatás alkalmával, valamint az esetleges fertőző betegségeket, s azt, hogy vannak-e a menekültnek az Osztrák Köztársaság területén rokonai.

John Wittnek nincsenek Ausztriában rokonai, fertőző betegségen nem esett át. De katona volt, s itt kálódó génység, valami harag. A négereket nem kezdődtek a máig is kibogozhatatlannak tűnő bonyodalmak. A néger ugyanis az amerikai hadseregben szolgált, Darmstadtban, tényleges idejét töltötte és — megszökött. Elege volt a katonaságból, elege volt Amerikából. John Witt a Délről vonult be a hadsereghez és Délen, ahogyan G. úrnak, a Gmünd városkában szolgálatot teljesítő határőrizeti szervnek is elmondotta, még mindig nem tanácsos fehér asszonyra pillantani. S ha egy néger házat vesz valahol, akkor a szomszéd telek értéke csökken. John Witt nem szándékozott ugyan házat vásárolni a közeljövőben, de a megkülönböztetés bántotta, ez a dolog a házakkal, a nőkkel és az iskolákkal ellentétben áll a Függetlenségi Nyilatkozat szellemével. Néhány könyvet is olvasott erről John Witt, amely könyveket titokban csempészik be az amerikai hadsereg európai támaszpontjaira, talán filantropok, talán békeharcosok, talán keleti államok ügynökei.

John Witt, akárcsak valamely modern mese hőse, elhatározta, hogy megkeresi az igazi szabadságot. Azt, amely korlátlan és oszthatatlan, amely fehérekre és négerekre egyaránt vonatkozik. Azt, amelyről a könyvekben olvasott. Otthagyta a darmstadti kaszárnyát és elindult kelet felé. Átsurrant a cseh határon. Elfogták, becsukták, kihallgatták, szabadlábra helyezték. Még állást is kapott, laboráns lett egy prágai gyárban. De ez a John Witt javíthatatlan álmodozó. Alig két hónap telt el és ő már szomorúan tapasztalta, hogy az igazi szabadság nem lakik Prágában sem. Valami szürke bánat lakik ott, valami nehezen érthető szebántja senki, a négereket csak megbámulják és lefényképezik és ismeretlen ünnepségeken a kezüket szorongatják. De a fehéreket néha üldözik, nem tudni, mi okból, hol az egyiket, hol a másikat s mintha soha nem fogyna ki titokzatos bűnlajstromuk, valamelyik mindig sorra kerül. És az embereknek nem szabad azt csinálniok, amit szeretnének, az embereknek valamit fel kell építeniök, amiről mindenki azt mondja, hogy nem lehet felépíteni. Mintha egy láthatatlan bábeli torony körül szorgoskodnának, rosszkedvűen és szomorúan. Az ellenséget keresik, reggeltől estig és gyakran éjszaka is és olykor gyanúba keveredhet, aki kockás inget visel vagy Comic's füzeteket szeretne olvasni. És még a négereket is megdorgálják, ha nagyon vidáman táncolnak vagy ha azt mondják, hogy Amerikában a munkások sokkal többet keresnek, mint a prágai üzemekben.

John Witt azért elment a párttitkárhoz, aki olyasmi rangú személyiség, mint a boss az amerikai gyárakban és azt mondta, hogy ő nagyon szépen megköszön mindent, a ruhákat, amit kapott, a sok kézszorítást és fényképezést, meg azt a nagyon kevés pénzt, amit a munkájáért adtak, de ő most már el akar menni innen. A párttitkár nagyon mérges lett és azt mondta, hogy ez nem átjáróház, itt a szocializmus épül és megtiszteltetésnek számít, ha szökött amerikai katonák abban részt vehetnek. De John Witt makacs volt és elment a rendőrségre és megint elment a párttitkárhoz és kérte, hogy engedjék ki az országból. De mindenki azt mondta, hogy innen nem lehet elmenni. És akkor John Witt elhatározta, hogy ő mégis elmegy, hiszen Amerikában is el lehet menni egyik államból a másikba, el lehet menni még Délről Északra is, ha az embernek éppen valahol elege volt. S egy reggel aztán fogta magát, még élelmet sem vett magához, csak nekiindult és ment és ment és ment, minden éjszaka egy kicsit, ahogyan a munkások a gyárban mondogatták, hogy ők hogyan mennének, ha nem lenne senkijük Prágában, ha olyan jól tudnának angolul, mint a John Witt és ha négerek lennének. Mert ezek a munkások is javíthatatlan álmodozók.

A határon hajnalban kelt át, könnyű köd volt, egy néger nagyon csendesen tud járni, ha akar és olyan, mint egy fa árnyéka. Nem vették észre sem a csehek, sem az osztrákok, bement Gmündig és a „Koroná"-ban vizet kért. Sört adtak neki és elküldték a csendőrhöz. G. úrhoz, aki, mint már említettem, azt hitte, hogy farsangi tréfa az egész.

S most senki nem tudja, mi legyen vele. A genfi konvenció értelmében John Witt nem politikai menekült. Nincs olyan törvény, szabály vagy passzus, amely szerint a Prágából érkezett négert be lehetne sorolni a földönfutóvá vált emberek közé, akiknek meleg ruha jár, lakás jár, letelepedési engedély, munkahely és baráti szó. S bár egyes lapok véleménye szerint az amerikai imperialisták befolyása a semleges Ausztriában napról napra nő, annyira még nem növekedett, hogy a katonaszökevény négert kiadják az Államoknak. Így aztán John Witt most valahol a szabadság határain lebeg, súlytalanná vált, mint az űrhajózó kutyák és majmok. Ő az első néger menekült Ausztriában. Ha szerencséje van, talán megteszik tiszteletbeli magyarnak. S akkor talán tovább keresheti, amiről olyan makacsul álmodik. Mert bolond a világ, nagyon bolond, mondotta nekem G. úr, határőrizeti szerv szőke német fiatalemberrel enyelgett szüntelenül.

RAB GUSZTÁV

XVI. Lajos halála

A dalmát partokon kóboroltam abban az időben egyedül.

A jugoszláv hajózási társaság kis angol hajóján utaztam, nyár volt és az Adria kékebb, mint az ég. A hajó kikötött a szigeteken és órákig várta, hogy az utasok, akik szétszéledtek a parton, visszatérjenek. Rekedt kürtje szüntelenül hivogatta a kirándulókat. Nem is volt rendes menetrendje a hajónak. A kapitány szerette a csinos nőket és az erős italokat. Az ő szeszélyétől függött, hogy egy-egy kikötőben meddig időzött a hajócska. Még a szerb király uralkodott Jugoszláviában és az angol hajót *„Péter trónörökös"*-nek nevezték. Neve a farán cirill és latin betűkkel hirdette a belgrádi dinasztia dicső reménységét.

A *„Péter trónörökös"* egyre gyakrabban kötött ki és egyre tovább ácsorgott. Ennek az volt az oka, hogy a kapitány hevesen csapta a szelet egy amerikai leánynak. Állítólag zongoraművésznő volt. De ez sohasem derült ki, mert zongora nem volt a hajón. A hölgynek az a szeszélye támadt, hogy ő öszvérháton akar kirándulásokat tenni a szigeteken. Ezért aztán minden szigeten előbb két öszvért kellett keresni és megvárni, amíg az amerikai művésznő a kapitány kíséretében a rőt dalmát sziklák közül visszatér a kikötőbe.

Egy nap a hajó Raguzába érkezett. Ennek az egykor virágzó adriai kis köztársaságnak is megváltoztatták a nevét az Osztrák-Magyar Monarchia széthullása után: Dubrovniknak keresztelték el. Aki véletlenül Raguzát mondott, az vagy nem számított jó hazafinak, vagy pedig, ha történetesen idegen volt, akkor megsértette az új délszláv állam nemzeti érzékenységét. Raguza festői fekvése, az ősi városkapuk, a magasba kapaszkodó lépcsőutcák és főképpen az egykori Rektorok Palotája és a tér, amely a velencei Szent Márk tér szegény és nemes rokonának látszott: mindez arra ingerelt, hogy alkudozni kezdjek a kapitánnyal. Jegyem egészen a Cattarói-öbölig szólt külön kabinnal és teljes étkezéssel. Azt ajánlottam neki, hogy lemondok a Cattarói-öbölről és Raguzában kiszállok, a jegy árát nem kérem vissza, csak az el nem fogyasztott ebédekét és vacsorákét; ezzel szemben ígérje meg, hogy értesít, ha Cattaróból visszafelé jön, mert az ő hajóján akarok visszautazni Fiúmébe. A kapitány, aki aznap az amerikai zongoraművésznővel szerencsés kirándulást tett egy kopár sziklaszigeten, jó kedvében volt és megkötötte az alkut. Így maradtam egyedül Raguzában.

Estéimet rendszerint egy kis vendéglő teraszán töltöttem, a Rektorok Palotájával szemben, a téren. Maga a kocsmáros szolgált fel és hozta nyeles vörösrézedényben a sárgán habzó török kávét. Üvegkannában, akár kérted, akár nem, dalmát „fekete bort" is tett asztalodra. Ha kávédat megittad, hamarosan hozott újra, és ha tiltakoztál, barátságosan mosolygott. Tulajdonképpen nem is a kávé és a bor árát kívánta tőled. Az esti téren a csendes nyári éjszakát kellett megfizetned, a csillagokat és a magas várfalakat, szemközt a Rektorok Palotájának sötét árnyékképét és a fekete tornyot, amelyen az óra számlapja halványan világított, miközben a bronzember kalapácsa elkongatta a múló negyedórákat.

Este tíz óra után a tér elnéptelenedett. Tökéletes csend borult a térre. Rádió akkor még nem üvöltözött az éjben és automata villanygramofonja sem volt a raguzai kis vendéglőnek. A nyári éjszaka csendjében csak a sziklához és a várfalakhoz csapódó hullámok csobogása hallatszott és a tenger felől az éjszakai halászok bánatos éneke. A halászok mindig szomorú dalokat énekelnek. A csodálatos halászatkor is így volt vajon? Akkor is, amikor Szent Péter a hullámokon sétált?

Többnyire megvártam az éjfélt: a Rektorok Palotájában, a toronyban, a tizenkét kalapácsütést az ősi bronzharangon. Így teltek estéim egyedül a raguzai Rektorok terén, miközben a *„Péter trónörökös"* dél felé haladt és egyre távolabb szelte orrával az Adriai-tenger habjait. Azaz volt még egy másik éjszakázó vendége is a térnek. Ott ült minden este, egyedül, ugyanannál az asztalnál.

Szikár öregember volt, görnyedt a háta, ráncos a homloka. Vastag domború szemüveget viselt és egyenes, felfelé álló keménygallért. Az ilyen gallér ekkor már régen divatját múlta, csak frakkhoz viselték. Tengerparti nyárban valóságos kihívás és kortévesztés volt. Egy letűnt korszakot elevenített meg: Ferenc József idejét, a sarajevói merénylet előtt virágzó „nagy békét", mikor úriember júliusban is kesztyűt viselt az utcán és gomblyukából nem hiányzott a fehér szegfű.

Az idegen minden mozdulata lassú volt. Hallatlan lassan itta kávéját, olyan lassan, hogy kihűlt közben. Borát is lassan kortyolgatta. Lassúságában mintha túl akart volna tenni a torony kalapácsos bronzemberén... Eközben nagy figyelemmel olvasott egy vaskos könyvet. De megfigyeltem: nagyon lassan olvasott, sohasem többet egy vagy két lapnál. De ennek minden sorát megrágta, mint a bifszteket. Időnként felbámult a levegőbe, mintha éji bogarat nézne vagy egy tovaszálló gondolatot.

Egy éjszaka megismerkedtünk.

Ő szólított meg, franciául beszélt. Az éj kérész pilléire panaszkodott, amelyek rászállnak szemüvegére és zavarják az olvasásban. Olyan lassan beszélt és messziről kongtak a szavai, mint a pontos időjelzés a telefonközpontban. Megtudtam, hogy a törökök oldalán résztvett Sebastobol ostromában, bár nem volt sem török, sem francia. Harmincöt évig szolgálta konstantinápolyi főkonzulként az Osztrák-Magyar Monarchiát, tősgyökeres raguzai ő és gyerekkorában még látta Raguza hercegét, Marmont marsallt. Azt is megtudtam, hogy már százhat éves.

Jobban megnéztem. Elvékonyodott ráncos bőre rászáradt már arccsontjára, szemüregének sötét árka volt. Egyébként nem nagyon különbözött más öregembertől. Csodáltam, amint megvárta még, hogy a toronyban elkongassák az éjfélt, aztán nagyon lassan feltápászkodott asztalától, a vaskos könyvet a hóna alá dugta, megfontolt totyogó léptekkel elindult a tér túlsó oldala felé és eltűnt a Rektorok Palotája mögött.

Másnap este vártam az érkezését. Mikor a tízet elkongatta a torony kalapácsos szobra, pontosan megjelent és leült szokott asztalához. Üdvözlésemre lassan megemelte sárgult szalmakalapját. Mikor a lármás nép oszladozni kezdett, átültem mellé és faggatni kezdtem életéről.

Elmondta, hogy négy felesége volt, az utolsó harminc évvel ezelőtt halt meg. Azóta egyedül él a házban, amely fent van a Rektorok Palotája fölött. 85 lépcsőn kell oda felmenni. Vigyázva megy, nagyon lassan. Minden nagyobb megerőltetés nélkül rendszerint félóra alatt érkezik fel a 85-ik lépcsőre. De lefelé jövet majdnem egy teljes órára van szüksége, mert, amint mondta, ez sokkal veszélyesebb. A raguzai asszonyok eldobálják a nyers főzelékfélét, az idegen turisták pedig a narancshéjat; könnyen meg lehet csúszni. Naponta csak egyszer távozik hazulról, este, és itt a téren mindig megvárja az éjfélt, mert nem szeret aznap lefeküdni, amikor felkel. És olvas. Hogy mivel telik el a nap többi órája?

— Sajnos, igen-igen gyorsan telik az idő! — nyögte panaszosan. — Ülök és nézegetem a járókelőket az ablakomból. Hallgatom a léptek kopogását a kőlépcsőn. Megfőzöm szerény ebédemet és készülök az estére. Mindez nagyon érdekes! És már el is telt a nap.

Műfogsora recsegett beszéd közben.

— Repülve tovatűnik az élet! Nem lehet a frakkját megfogni! — sóhajtott, alélt-ságba süllyedve.

Aztán mint akinek még ma éjjel fontos dolga van, elfordult tőlem, kinyitotta könyvét és nagy figyelemmel olvasott tovább.

A következő éjszaka, mielőtt elbotorkált volna, megkérdeztem tőle, mit olvas. Felelet helyett kezembe adta a könyvet. Francia könyv volt, Thiers hatalmas történeti művének, *„A francia forradalom története"*-nek második kötete.

— Otthon is ezt olvassa? — kérdeztem.

— Otthon semmit sem olvasok.

— De miért olvassa olyan lassan?

Pillanatig gondolkozott. Rézsút felnézett a Rektorok Palotájának fekete tornyára, ahol a bronzember kalapácsa éppen megmozdult, hogy az idő múlására figyelmeztessen. Aztán felelt csak, most is nagyon-nagyon lassan, minden szót megnyomva:

— Lassan olvasom, ez igaz — mondta. — De szeretném még megérni a nyolcadik kötetben XVI. Lajos lefejezésének napját!

Aztán megemelte kalapját. Köszönt és lassan eltűnt a téren az éjszakában.

Másnap este hiába vártam. Nem jött. És a következő nap sem érkezett. Érdeklődtem a dalmát vendéglősnél, nem hallott-e róla. Meghalt talán?... Mint máskor, most is csak mosolygott és a fejét csóválta.

Aztán Cattaro felől egy nap megérkezett a *„Péter trónörökös"* és indulás előtt félórával a kapitány üzenete is.

Elutaztam Raguzából.

Sohasem tudtam meg, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia egykori konstantinápolyi főkonzulja, aki résztvett Sebastopol ostromában, — megérte-e még életében XVI. Lajos halálának napját.

A jugoszláv hajózási társaság kis angol gőzöse vidáman szelte orrával az Adria kék habjait. De már nem kötött ki a kis dalmát szigeteken. A kapitány éjjel-nappal részeg volt. Az amerikai zongoraművésznő egy szőke német fiatalemberrel enyelgett szüntelenül.

Erdélyi magyar színjátszás

A harmincas évek elején történt, hogy a Kolozsvári Magyar Színház új felfogásban — székely környezetbe téve — mutatta be a „János vitéz"-t. Kukorica Jancsi mesealakja nem várt értelmezést kapott a csíki hegyek hűvös csúcsai között. A székely kapu, népviselet és csuprok hatása leírhatatlan volt. Amikor pedig János vitéz fehér lovon vonult be huszárjai élén, hiába lengették a Szűzmáriás lobogót a betiltott háromszínű zászló helyett, a felizgatott közönség Csaba királyfit vélte felismerni, kit megváltójaként, mámorosan ünnepelt. A további előadások során a helyzet még jobban kiéleződött, valóságos tüntetések játszódtak le. Amint várható volt, a hatóságok felfigyeltek és egy este Isaac Emil művészetügyi vezérinspektor megtekintette az előadást. Utána felindultan nyitott be Kádár Imre akkori színigazgató irodájába. Isaac erdélyi román volt, hibátlanul beszélt magyarul, kiváló költő és műfordító lévén, jól ismerte a magyar irodalmat.

— Meg vagytok bolondulva? — kiáltotta izgatottan — azt akarjátok, hogy bezárjam a színházat!?

— Már a mesétől is féltek? — gúnyolódott Kádár Imre. — Petőfivel eddig nem volt baj.

— Nem vitatkozom veled, de a további előadásokat nem engedélyezem.

A két férfi néhány pillanatig komoran nézte egymást. Költők voltak mindketten és barátok. De az eddig láthatatlan válaszfal ott volt most közöttük, menthetetlenül. Azután Isaac így búcsúzott:

— Sajnálom, ami történt, de meg kell értsetek bennünket. Mi is próbáljuk megérteni a ti érzéseiteket. Avitt dolog ez az olcsó, nemzetiszínű büsmagyarkodás. Valami mást kellene csinálni, jobban önmagatokba nézni, meg arra a külön világra, amiben élünk...

Székelyek Magyarországon

Isaac szavai akarva, nem akarva érintettek valamit, amiről már sok szó esett akkoriban. Az erdélyiek nagy része még mindig Budapest felé tekintett, rezignáltan és reménykedve, de az írók és művészek egyre erőteljesebben kezdtek „valami mást" csinálni. Az akkori, túlnyomóan urbanisztikus jellegű magyar színpadi irodalomban érdekes új színt jelentett az erdélyi írók felismerése, amely a földet, a kevéssé ismert tájak emberét és környezetét tárta a világ elé. Révülten, de valami boldog eszméléssel fordult a művész is a maga kis világa felé. Ebben az időben született meg Tamási Áron „Ábel"-trilógiája, Karácsony Benő „Napos oldal" és Nyirő József „Jézusfaragó ember" című műve; Gy. Szabó rézmetszetei, Szerváciusz faszobrai, Delly-Szabó dalai a máramarosi földművest, az udvarhelyi fonóleányokat és a kalotaszegi népviseletet mutatták be, művészi értelmezésben. Mindez azért volt annyira új, mert most már senki sem tagadta az együtt élő magyarok, románok, svábok és szászok kölcsönhatásait.

Akkoriban — a harmincas évek derekán — pesti egyetemista voltam, emlékszem rá, amikor ott divatba jött Erdély. Büszkén, de sokszor bosszankodva figyeltem a fejleményeket. Úgy éreztem, nem azt az Erdélyt szeretik, amelynek hegyei, vizei, emberei egy tragikus történelmi fordulat súlyát viselik, hanem az „érdekes" világot és szokatlan zengésű magyar kifejezéseket. Hunyady Sándor és Indig Ottó színdarabjai százas szériákat értek meg, egy sereg író neve — mint Gulácsy Irén, Tamási Áron, Erdős Iván, Reményik Sándor stb. — szinte máról holnapra került az érdeklődés homlokterébe és a pesti színházak színlapjain is egyre több erdélyi név szerepelt. Táray Ferenc, Dayka Margit, Balázs Samu, Tőkés Anna, Ajtay Andor és még ki tudja, hányan a meglepetést, a váratlant jelentették, de sokszor a vállveregető fanyalgást is a „Pesten kívüli" magyar kultúrával szemben. Végeredményben azonban Budapest tárt szívvel fogadta Erdély küldötteit és egy-egy induló művész, vagy újságíró számára fémjelzést jelentett az erdélyi származás. A Kárpátok keleti hajlatában pedig már nagy szükség volt erre az elismerésre, vagy talán inkább az önbizalom erősödésére, mert a bécsi döntés utáni néhány éves magyar impériumot a második világháború és az a társadalmi átalakulás követte, amely a kultúra és művészet teherbíróképességét is erős próbára tette.

A kulturális autonómia kora

Az új román rendszer politikai beállítottsága nagyjából ismeretes. A nemzetiségek egyenlőségének elvét — az 1956-os magyar forradalomig — nagyjából tiszteletben tartották. Magyar nyelvű egyetemek, iskolák, színházak, újságok, folyóiratok, könyvek és különböző intézmények révén a magyarság kulturális elismerése eleinte biztatónak látszott. Dr. Groza Péter államelnöksége alatt az erdélyi ember — magyar és román — némi fölényre is szert tett az ókirályságbeliekkel szemben. Groza erdélyi román volt, egyetemi tanulmányait Budapesten végezte és hitt a két nép barátságában. Ezért román nacionalista körök sokat is támadták, de ez mit sem ártott népszerűségének. De az ideológiai ellenőrzés — az állami támogatás ellenére — sem lehetett igazi talaja annak a folyamatnak, amely a harmincas években annyi kitűnő alkotással gazdagította a magyar glóbuszt.

A háború utáni román kultúrpolitika sok tekintetben azonos volt a magyarországival. Ma már nagyon is jólismert az a helyzet, amely a párt túltengő beavatkozása és a kulturális intézmények problémáit nem ismerő új vezetők kapkodása nyomán keletkezett. Romániában még a nemzetiségi kérdés is nehezítette a dolgot. A színházak régi vezetői reménytelen harcot folytattak a párt kultúrfelelőseivel és vesztesek maradtak abban a küzdelemben is, amelyet a maguk politikai posszibilitásáért kellett vívniok.

A magyar színházak 1947—48-ban történt államosítása két lényeges szempont érvényesítését jelentette. Az egyik: Észak-Erdély felébresztése a négy éves magyar impérium okozta nosztalgikus álmodozásból. A politikai szándék nyilvánvaló volt, mert Temesvár kivételével valamennyi nevelésügyi, sajtó és zenei intézményt az északerdélyiek kapták és olyan városok maradtak magyar kultúrintézmények nélkül, mint Arad, Brassó, Déva, Medgyes stb.

Politika autonómia helyett

Az államosítással járó másik szempont pedig az volt, hogy a színházak élére politikailag megbízható embereket állítsanak, ellentétben azzal a felfogással, hogy a szaktudás a legjobb ajánlólevél. A régi színigazgatók tehát átadták helyüket olyanoknak, akiknek legtöbbje tudatlanul meredt a reá váró problémákra. Nagyváradon, Szigligeti Ede városában, például a róla elnevezett színháznak — államosítása óta — négy igazgatója volt. Foglalkozásukra nézve: fodrász, könyvelő, cipész, órás. Ezek az igazgatók eleinte megszédültek a színház világától, majd nyakig merültek az intrikák és dilettantizmus szövevényeibe. Repertoár és szereposztás, rendezés és stílus tekintetében többé nem a vezetői tudás, hanem a hatalmi szó, a párttal való fenyegetőzés döntött, sokszor pedig e vezetők feltámadt művészi vágya, amelyet színészek és rendezők fogcsikorgatva kellett eltűrjenek.

Az új érában a kolozsvári, amely a legrégibb erdélyi színház, sehogyan sem talált magára. A több mint száz évre visszatekintő intézmény valamikor az egyetemes magyar színjátszás sok nagy tehetségét indította el az országos karrier útján. Dr. Janovics Jenő, Imre Sándor, Izsó Miklós, Szentgyörgyi István, Poór Lili és Tóth Elek színháza volt ez; kultúrált rendezők és szépen magyarul beszélő színészeké, akik közül nagyon sokan a budapesti színházak vezető művészei lettek. De a dicső múlt hagyományai erősen megfakultak a csak „ideológiailag képzett" vezetők és marxista „tehetségek" működése alatt. A valamikori szép, zengő színpadi nyelv eltűnt, a színház tagjainak nagy része a régi iskola modorosságaival és az idejétmúlt deklamáló stílus erőszakolásával nem alkalmas realista darabok előadására, de még a klasszikus dráma is porosnak tűnik a kolozsváriak értelmezésében. A fiatalok között van néhány igen tehetséges, de a folytonos igazgató- és rendezőválság nem segítette elő kibontakozásukat.

A marosvásárhelyi Székely Színház diadala

Annál szembetűnőbb a marosvásárhelyi Székely Színház előretörése. A marosvásárhelyi Székely Színház vezetését Tompa Miklósra bízták, aki korábban a budapesti Nemzeti Színház egyik rendezője volt és akinek szervezkedését éppen a többi színháznál tapasztalható baljós körülmény könnyítette meg. Tompa szinte szabadkezet kapott és ezt még annak is köszönhette, hogy a Székelyföld magyarságának reprezentatív színházat kellett adni, olyan intézményt, amely a párt nemzetiségi politikájának legjobb propagálója lehet. Az addig színház nélküli Marosvásárhelyen nem kellett számolnia az „örökölt" tagokkal és így a legjobb erőket szedte össze.

Az alig tizenkét éves intézménynek nincsenek hagyományai, mégis még ma is ott beszélik a legszebb színpadi nyelvet, ott láthatni olyan előadásokat, amelyek a klasszikusok korszerű értelmezését jelentik és ott alakult ki az a stílus is, amely — a régi Vígszínházra emlékeztetően — egységes és közvetlen. Egy olyan gárdával, amelynek tagjai közt ilyen neveket találunk, mint Delly Ferenc, Szabó Ernő, Kovács György, Hamvay Lucy, Andrássy Márton, Váradi Rudolf, Kőszegi Margit, Borovszky Oszkár stb. lehetett is avant-gardista színjátszást csinálni.

Tompa Miklós és Szabó Ernő — a két rendező — avatott kézzel hangolta a különböző színészegyéniségeket egységes hangszerré. Talán úgy jellemezhetném előadásaikat, hogy az ösztönös mértéktartás szerencsésen párosult a komédiázó kedv felszabadult áradásával és azzal a mámoros izgalommal, amelyet a közönségre gyakorolt hatás keltett. A nehezen kezelhető, sokszor egyéni gőgbe merevedő színészegyéniségek szinte alázatossá váltak az előadások forróságában és a — jó, még jobb — keresésében. Nem láttam még színházat, ahol a szerep kellő megformálásán kívül, minden technikai részlet — mint díszlet, világítás, kosztüm, maszk, kellék — ennyire fontos lett volna a tagok számára is. A „székelyek" előadásaiban, az egyéni adottságon túl, éppen ez a közös művészi együttlélegzés jelentette a rendkívüli és az igazi sikert.

Az erdélyi világlátás érzékeltetése a Székely Színház előadásaiban jelentkezett újra. Eleinte, szinte öntudatlanul, az új stílus keresésében pendült meg valami, ami ismerősnek tűnt. Később már tudatosodott ez az aktualizáló készség és műsorpolitika, rendezés, színpadi játék egyre világosabban utalt bizonyos közvetlen jelenségekre. Móricz Zsigmond „Úri muri" című darabjának cselekményét alföldi környezetbe helyezte. Ebben a tespedt, szikkadt világban magyar Oblomovok élnek, emberek, akiknek lomha életét céltalanság és ital teszi tragikussá. A Székely Színház előadásában ez a darab úgy tűnt, mintha a hejehujázó dzsentri világ erdélyi alakjait idézte volna fel.

Ennek az előadásnak leírhatatlan visszhangja volt. Az együttes példátlan sikerű erdélyi körútja után Bukarestben — ahol mintegy százötven ezer magyar él — ugyanolyan jelenetek játszódtak le, mint az erdélyi városokban; véget nem érő ünneplések, elragadtatott kritikák. A „székelyek" játékrendjén szereplő orosz klasszikus, vagy realista új darabok bemutatása árán Tompa megcsinálhatta a maga *kényes* vagy *veszélyes* előadásait. Kós Károly „Budai Nagy Antal" című drámája éppen úgy, mint Illyés Gyula „Fáklyaláng"-ja, merész vállalkozásnak látszott, de Tompát igazolták a rendezés furfangjai. Kovács György Kossuth-alakítását például tömegesen nézték meg románok is, akik talán először pillanthatták meg Kossuth emberi arcát a gyűlölt történelmi és vezércikk-portré helyett. Kovács Kossuthja valóban lenyűgöző volt. Férfias megjelenése, zengő orgánuma, szép magyar beszédje, szenvedélye és bölcsessége nemcsak hiteles volt, de színészi pályája zenitjére is emelte.

Nem kétséges, hogy a Székely Színház működése egy kiváltságos helyzet betetőzését jelentette. Az intézmény életrehívásakor időszerű politikai adottságokon kívül a propagandisztikus nemzetiségi szempont is komoly szerepet játszott abban, hogy ez a színház több szabadságot kapott, mint a többi.

A bizonytalan jövő felé

A minisztériumi engedékenységet és a helyi pártszervezet lokálpatriotizmusát később egy türelmetlenebb és általánosan jelentkező álláspont kezdte háttérbe szorítani. És itt nem segített sem igényes játék, sem ötletes rendezés; a közönség is kezdett elmaradozni. Az 1956-os magyar forradalom és annak romániai hatása azután véglegesen lezárt egy korszakot, amelynek ténye — valójában — a rendszer ellentmondásait igazolta.

A Székely Színház, amely Kiss István és Kovács Dezső: „Vihar a havason" és Kovács György—Eugen Mirea: „Utolsó vonat" című erdélyi vonatkozású műveivel nemrég még a nemzetiségi kérdés égető problémáinak adott művészi kifejezést, most súlyos válságban van. 1958-ban, a budapesti vendégjátékok napjaiban még felcsillantak a régi erények és a pesti sajtó elragadtatással fogadta előadásaikat, de a nagy együttest valamilyen végzet támadta meg. Delly Ferenc és Váradi Rudolf meghalt, Szabó Ernő Pestre került, Andrássy Márton, Hamvay Lucy és mások is elszerződtek. Új nevek tűntek fel a megmaradt régiek mellett, de ez már nem a régi lázas színház többé és a marosvásárhelyi Kultúrpalota márványcsarnokában sorakozó régi plakátok csak a múlt dicsőségéről beszélnek. A jövőről hallgatnak.

Zágoni Mihály

FÁY FERENC versei

NÉGY ÉVTIZED MARGÓJÁRA

Ignotus Pálnak

Megszületett. S hogy homlokára
Assisi Szent Ferenc nevét
szégyenkezte egyháza papja,
azóta farkasok csapatja,
szelíd mezők, hullámos halmok,
csendes halak és bamba barmok
figyelték sok-sok énekét.

Most fáradt s éhes. Azért, mint a
szentté serdültek azt hiszi,
hogy amit rímmel összeférccel
hálás fiak márvánnyal, érccel,
babérral, könnyes bárgyú tószttal
— mint marhafelsált hagymaszósszal —
nyakon fogják majd önteni.

Hazája nincs. Lakása van már.
Pedig rakétás ég alatt
tetők nélkül biztosabb élni...
S mert tudja azt is, hogy tenyérnyi
levél alá bajosan férne
az egyre fejlődő szemérme,
ezért ruhája is akad.

Oldalt már őszül. És ha nem csal
az „Anyakönyvi Kivonat"
sok apró, titkos rubrikája,
úgy negyven éve rak alája
pelenkát, könnyet az, ki társabb
s hívebb barátja, mint a társak,
Ki bölcsőt ad és sírokat.

AJÁNLÁS

Alakja barna bronz legyen.
Táblája metszett, szürke márvány.
S ha majd egy állvány
tetején
Szövetségünk legbölcsebb véne
sajtolja könnyeit feléje,
mindjárt beszédje elején
tudassa azt, hogy negyven éves
korában is még kicsit éhes
s feltűnő naiv volt szegény.

MÁTÉ IMRE versei

IGE

Ars poetica

Lelkünk amikor virágzik, az idő útjait beillatozza!
A meddők, meg akiknek almáját vámul szedi a féreg,
enyészve halnak.
Mi nem.
Időtlenség szívünknek feszített örve.

Mulandó, bizony mulandó irok irja, kenetek kenete,
a levél már hullik fakadatában.
A végtelenség küllőiből buzogó zsongás örök csak.
Keblünk malmának lapátjaira mi ezt tereljük.

Szép felem!
Ikerült ékkővé ezért vált tekintetünk.

ŐSZ

A parazsat keblemre vettem,
orcám sápul, sárgul azóta,
a béke elvirágzott szívemben.

A menyétfog karmazsin kelyhe hétszer nyílt regü szómra,
hét bomlást, hét hullást temettem.
A rétre ökörnyál virult, békalencse a tóra.

Ez az ősz.
Az emlékek most hervadnak, a kedves sárinány is elszáll.

ASSZONY HÚRT PÖNGET

Napkelet virága vagyok.
Három évig orcámat könny öntözte
és fehér hajnalka lepte el számat.

Gyönge, halovány szűznek neveztek.
mire eljött kit ágyékommal és lelkemmel
egyaránt áhítottam.

Csókjától csipke virradott ajakamra,
szép piros bogyó.
Szilfa szikránál égetőbb pirosság.

Kelyhem ezerszer tikkadott és nyert
tízezerszer enyhületet.
Ezáltal ájultam eggyé az én szerelmesemmel.

Méhem lélekkel foganó magzatok tüzes kohója
és bőröm pírnak gyulékony szövétneke.

Apo-mnémoneumata Karinthy

„Ő nem halt meg bennem, de én meghaltam őbenne."
(Babits — Karinthyról)

— Hány éves maga, fiatalember?

Megmondtam.

— Hát akkor tegeződjünk, mert csak így mondhatom el, hogy mégiscsak disznóság, amit csináltok.

Szerződést irattam alá vele az „Utazás a koponyám körül" angol nyelvű jogaira. Javában írta a könyvet — a „Pesti Napló" megkezdte a folytatások közlését és már megállapodtunk az angol fordítóval. Karinthy, mint minden szerző, sokalta az Athenaeum részesedését a jogdíjakban, de a szemrehányás nagyrészt műfelháborodás volt, sportszerű zsörtölődés. Gyanítottam, hogy el se olvasta a szerződést és azt sem tudta, hány százalék jár neki és mennyi a kiadónak. Megjátszotta a gáláns vesztes szerepét az író és a kiadó álküzdelmében. A fényképére, melyről az „Utazás" védőborítékának a kliséje készült, ezt írta: „Katona Palinak, aki legjobb katonája a harcnak, melynek alulírott a legnagyobb palija." A Harcnak, az állítólagos harcnak azonban nem voltak harcosai. A kiadó a nagy írókból élt, az írók pedig a kiadói előlegekből, ami olyan intézmény volt a háború előtti Magyarországon, mint Angliában a bankkölcsön. De jól esett, hogy szójátékot gyártott nevemből és most már kevésbé irigyeltem Erényi Andrást, akinek annak idején így dedikálta a verskötetét: a cím után hatalmas veszszőt biggyesztett a nyomtatott sor után „Nem mondhatom el senkinek", majd hozzáírta:

hogy mennyire szeretem
Erényi Bandit,
ki gyanakodva sandít,
míg tollam e lapra
emléksorokat randít.

Nem ismertem soha kevésbé nagyképű írót mint Karinthy. Senki sem szólította Mesternek, rossz vicc lett volna. „Karinthy Úr" volt, vagy „Frici", — ha pedig róla beszélt az ember, akkor „a Frici", így: névelővel, pongyolán. Vasalatlan nadrágban, félrecsúszott nyakkendővel hogyan is trónolhatott volna az Olympuson? Gimnazista koromban, amikor még nem voltam a barátja, sőt ismerőse sem, de lelkes rajongója, egyszer eljött a nagy pillanat, amikor először láthattam közvetlen közelről. A Múzeum körút és a Rákóczi út sarkán szaladt az ötös villamos után, lomposan, csámpásan. Emlékszem egy szerzői estjére a Zeneakadémián, amikor így kezdte a felolvasást: „És kiugorván a kádból..." A mondat nevetésbe fulladt. Pedig nem is akart tréfálni. Komoly karcolatot adott elő Árchimedészről. Nem volt benne méltóság, de ő sem tisztelt senkit, — Móricz Zsigmond kivételével. Ha vele beszélt, szinte beleesett a „Tanár úr kérem" Neugebauerjának szerepébe. Egyszer dühösen tört rám, mert megtudta, hogy az Athenaeum elhalasztotta egy könyvének tervbevett új kiadását. Azzal mentegetőztem, hogy Móricz-regény van programon, azért tolódott el a terv.

— Az más — mondta —, akkor nem szóltam egy szót se.

Csodálkozva láttam, hogy zavarban van.

De a világi hatalmasokkal szemben, — akiket a szerkesztőség és a kiadó urai képviseltek — tisztelete negatív előjellel mutatkozott meg. Lenézte őket és ebbe a lenézésbe félszeg, agresszív nyegleség vegyült. Szeretni kevés embert szeretett — gyengéd szeretettel talán csak Kosztolányit —, de valamennyiünket kedvelt. Nem vett bennünket a kelleténél komolyabban, kissé szórakozottan gyerekként kezelt, még a titkárát, Dénes Miklóst is, aki pedig jobban ismerte, mint bárki. Szántó Rudolf volt az egyetlen, akit szellemileg egyenrangúnak tekintett. Úgy illett, hogy némán hallgassuk a „felnőtteket", ha ők ketten vitáztak. A mi tiszteletünket, vagy egyikünk-másikunk rajongását, teljesen elhomályosította a gyengédség, amit iránta éreztünk. Ezt alig viszonozta. Amikor — néhány héttel a halála előtt — visszatértem Angliából az „Utazás a koponyám körül" angol kiadásának szerződésével, megölelt és buzgón veregette a vállamat. Ez volt irántam az egyetlen érzelmi kitörése. Egy korábbi — sokkal ünnepélyesebbnek ígérkező — viszontlátás minden pátoszának elejét vette, amikor Stockholmból hazatérve azzal nyitott ránk: „Mutassátok a nekrológomat." (Ascher Oszkár feljegyzésével ellentétben, úgy emlékszem — tanúja voltam a jelenetnek —, hogy nem mutattuk meg, sőt, ő maga sem vette komolyan a kérést.)

A stockholmi műtét után többször mutatta, hogy nem nőtt be keményre a koponyalékelés helye, olyan maradt, mint a csecsemő fejelágya. Ilyenkor orvul megsimogattam a fejét.

Legbüszkébb arra voltam, hogy egyszer idéztem egy régi novellájából, amire nem emlékezett. „Jobb lenne", mondta „ha egyáltalán nem kellene írni. Ti lennétek a tanítványaim és csak beszélnék hozzátok. Szokratésztől se maradt írás — és az evangélisták szerint Jézus is csak egyszer írt, akkor is a homokba". Szokratészként járt közöttünk és mi gyűjtöttük az emlékeket, néha tudatosan. A Plátók majd feljegyzik a Párbeszédeket és a Xenophonok megírják Rólad az Apomnémoneumatát, mondtam neki. Tetszett Karinthynak a hosszú dallamos szó, játszott vele és sajnálta, hogy nem tanult görögül. De nem volt őszinte, hogy a beszédvágy valaha is pótolhatta volna nála az írásvágyat. A legtöbb „aranyköpés", amit elejtett, felbukkant valamelyik írásában, ha másutt nem, a posthumus Naplóban.

Mérhetetlen individualizmusára azt a megjegyzést tartom legjellemzőbbnek, hogy majd akkor fog hinni a tömegek fontosságában az egyénnel szemben, ha száz ember jobban és könnyebben old meg egy egyszerű hármasszabályt, mint egy. De ezt is szebben fejtette ki a Telma Titusz Kiáltványában, ami csak a halála után jelent meg töredékekben és amit őmaga mindég úgy emlegetett, hogy Telma Titusz végrendelete. De a zsarnokság elleni aktív küzdelem gondolata — az individualizmus védelmében — erősebb és hevesebb volt benne, mint az egyén öncéljának eszméje. Egy alkalommal, csak a vita kedvéért, azzal érveltem, hogy az ember és ember közötti személyi kapcsolat erősebb, mint az eszmei hovatartozás. „Mit csinálnál" kérdeztem, „ha a barrikádon vagy a lövészárok mentén énvelem találnád magad szemben?" Szónoki gesztussal tárta szét a karját: „Megölelnélek — megcsókolnálak — és megölnélek."

Feldúltan jött egyszer a szerkesztőségbe egy József Attila emlékünnepélyről, ahol tüntettek a nyilasok. Az egyik fiatal tüntetőt a rendőrök Karinthy szeme előtt tuszkolták ki. Az arcába nézett. „Iszonyatos volt" mondta, „meglátjátok, ez lesz a gyilkosom". Rémület ült ki az arcára, ugyanaz a rémület, mint az Anschluss éjszakáján, amit végig szenvedett velünk a szerkesztőségben a rádió mellett. Egész éjjel szótlan volt, leesett állal, sápadtan meredt maga elé, mint a halott.

Hetvenöt éve született s 1938 augusztus 29-én halt meg. Marton János hozta a hírt, a szerkesztőség gondnoka, házmestere, atyamestere. Ő volt a pedellus. Csengetett: Karinthy meghalt. Most már nem volt neki se „Karinthy Úr". És a csengetésre összeszaladt a szerkesztőség. Elsőnek Bródy Lili nyitott a szobámba. A vállamra borult és sírt. Egyikünk se szólt egy árva szót. Kárpáti Aurél beült a nagy bőrkarosszékbe, azt hiszem rámnézett — az ember nála sohase tudta biztosan, hova néz — és ezt motyogta: „A Frici mindég tudja, mit csinál."

A temetésen visszás és nemhozzávaló volt a Jókai Lepel s az evangélikus pap konvencionális ünnepélyessége szinte kegyeletsértésnek hatott. Jólesett a közeli lóversenytér közönségének kijózanító lármája és jólesett minduntalan arra gondolni, amit Frici mesélt az apja temetéséről. Már ismert nevű író volt, amikor az apja meghalt, és a pap, a búcsúbeszéd végén, megszokottságból, szórakozottságból, ahelyett,hogy „Isten veled, Karinthy Ferenc", azt mondta, hogy „Isten veled, Karinthy Frigyes". Most, az ő temetésén, az ő hangja csengett a fülemben: „Isten veled, Karinthy Frigyes", amint tréfásan éneklő hangon utánozza a papot. Röhög az osztály.

Egy jóbarát, aki pontosan tudta, hogy mennyire siratom magamat — nem a halottat — (akárcsak Szokratész tanítványai, akik magukat siratták, mert mesterük elhagyta őket), így vigasztalt: a fizikai kapcsolat — a testi jelenlét — csak szeretők között fontos, és szülőnek a gyerekével. Baráttól nem kell elszakadni, ha elutazik, vagy meghal. Ez teljesen igaznak bizonyult. Karinthy nem volt az, aki már életében monumentum lett. Ellenkezőleg. Ő az, akiről Babits ezt írhatta — és ezt kellett írnia — „Minduntalan rajtakapom magam, hogy úgy gondolok rá, mintha élne."

Vajon mi, akik ismertük és jártunk Akademos kertjében, többet tudunk róla, mint azok, akik csak olvassák? Összekötő kapocs vagyunk az ő nemzedéke és az új generáció között? Őmaga hamar kiábrándult a személyes élmény varázsába és a múlt és jelen közötti stafétáik jelentőségébe vetett fiatalkori hitéből. Elmondta (— nem tudom, megírta-e —) hogyan. Zöldfülű riporter korában meghallotta, hogy él Győr vármegyében egy százéven felüli sváb paraszt, aki gyerekkorában látta Napoleont. Lelkesen utazott le a múlt élő tanújához — meghallja majd, mit tud a múlt követe. Az öreg, — aki száz év alatt se tanult meg magyarul — már vak volt és csaknem teljesen süket. Sokáig hiába ordított a fülébe, míg végre megértette, miről van szó. „Ah, ja, ja," nyögte: „der Napoleon... er war ein herzensguter Mensch... aber dumm!"

Karinthy halálakor sokat gondoltunk a Mennyei Riportra. Ő igazán megérdemelte volna, hogy megérje a saját halálát — és meg is írja, mint Merlin Oldtime, aki jobban hasonlít hozzá, mint bármely más hőse. De évek múltán rájöttem, hogy Karinthy nem is annyira Merlin Oldtime, mint inkább Telma Titusz, az Ezerarcú Lélek, akit nem lehet megölni. Nem az élmény a legfontosabb, nem is a riport, hanem a Végrendelet: „...amit elkezdtem, halálom után az én belátásom ihletével folytassátok".

Telma Titusz végrendeletének kontextusában az elkezdett és folytatásra váró mű nem kisebb és nem szerényebb, mint a félelem nélküli élet megteremtése, — ami nagyrészt az ideák világába tartozik. A földönjáró Karinthy kevesebbel is beérte, ő csak az Új Enciklopédia megalkotására tört. Kolozsvári Grandpierre Emil — Karinthy-tanulmányában — ezt írta róla: „Torzóban sem hagyta ránk e művet, tervben sem... az Új Enciklopédia: legenda, melyet az író és olvasói közös szorgalommal teremtettek meg." Amilyen valótlan a mondat első fele, olyan igaz a második. Az író és olvasói valóban közös „szorgalommal" teremtették meg az Új Enciklopédia „legendáját", de a szoros kapcsolat az író és olvasói között olyan eleven valósággá kristályosodott ki, hogy a legenda életre kelt. Az Enciklopédiát — a fogalmak tisztázását, a logika és a szenvedélyek harcának ábrázolását — ránkhagyta. Nem torzóban, nem tervben, hanem élete művében, amely teljes egészében a Nagy Enciklopédia, — csak éppenhogy nincs hozzá index.

Katona Pál

Magyar Múzeum

Vörösmarty költeményei angolul

1960 harmadik negyedében kezdte meg az Akadémiai Kiadó egyik nagyszabású vállalkozásának, a teljes Vörösmarty kritikai kiadásnak a megvalósítását. A sok kötetre tervezett sorozatnak eddig két kötete jelent meg, mely Vörösmarty kisebb költeményeit tartalmazza 1839 végéig. Horváth Károly és Tóth Dezső szerkesztésében, sok száz oldal filológiai jegyzettel. A sorozat szerkesztői, ugyanúgy, mint a Mikszáth Akadémiai kiadás esetében, feladatuknak tűzték ki a költemények utóéletének teljességre törekvő feldolgozását is, ami a költemények idegen nyelvű fordításait és azokat a zenei és képzőművészeti alkotásokat is felöleli, melyekre Vörösmarty költeményei hatottak.

A fordítások feldolgozása nagyban hozzájárul irodalmunk külföldi fogadtatásának helyes értékeléséhez, s ugyanakkor megkönnyíti a jövőbeni antológiák szerkesztőinek munkáját is.

A jelen kiadás tanúsága szerint Vörösmarty költeményeit számos nyelvre lefordították, noha igen sok esetben — a sors, vagy a fordító szeszélye folytán — sok közepes vagy kevéssé ismert versét is fordították. Az Akadémiai kiadás azt bizonyítja, amint ez várható volt, hogy a legtöbb fordítás német nyelven készült. A Szózat egyike azoknak a magyar költeményeknek, melyek a legtöbbször, a legtöbb idegen nyelven jelentek meg. Néhány nyelven se szeri, se száma a fordításoknak. Összesen huszonhárom nyelven lehet elszavalni a Reformkor e nagy költeményét. E nyelvek a következők: angol, bolgár, cseh, eszperantó, észt, finn, francia, ógörög, héber, horvát, latin, lengyel, német, grúnder, olasz, orosz, román, svéd, szerb, szlovák, török, ukrán és vend. Érdekes talán megemlíteni, hogy a finn himnusz megszületésére döntő hatással volt a Szózat. A másik legtöbb nyelvre lefordított Vörösmarty-költemény a Szép Ilonka, amely nyolc nyelven jelent meg.

Angolul pillanatnyilag 31 Vörösmarty-költemény fordítása ismeretes. Ezeknek nagy részét Loew Vilmos magyar származású New York-i ügyvéd készítette, aki a múlt század végén hazafias lelkesedéstől fűtve több magyar költészeti antológiát fordított és adott ki. Sok Vörösmarty-fordítás még ma is ismeretlenül bujkál obskurus angol irodalmi folyóiratok hasábjain, ezeknek egy része nem érhető el a hazai Vörösmarty-filológia számára. E kis közleménynek célja, hogy az Akadémiai kiadás hiányosságaiból kiegészítsen, természetesen a teljességre való törekvés igénye nélkül.

A szerkesztők nem ismerik Békássy Gyöngyi fordításait. Békássy Gyöngyi Békássy Ferenc, a tragikusan elhunyt cambridge-i költő unokanővére, az 1920-as években fordítgatott magyar költőket angolra. Kitűnő fordításai — talán a legtehetségesebb magyar anyanyelvű fordító, aki angolra fordított —, sajnos, kéziratban maradtak. Szentkirályi József közlése szerint (Magyar költemények angol fordításban, Angol Filológiai Tanulmányok, 1942.) a kéziratok 1942-ben Imre Kálmán (Kolozsvár) tulajdonában voltak. A szerkesztők figyelmét, amint ez más adatok hiányából is kitűnik, sajnálatos módon elkerülte ez az alapvető tanulmány. Szentkirályi közöl néhányat Békássy fordításaiból, melyekből a fordítások költői értéke lemérhető. Békássy Gyöngyi három költeményt fordított Vörösmartytól; Árpád emeltetése, mely kevésbé ismert, a Szózatot és a Vén cigányt. (A Book of Hungarian Verse. 1925. MS.)

Loew Vilmos fordításai közül érthetetlenül kimaradt a Fekete szem, mely az 1899-es antológiájában jelent meg (W. N. Loew: The dark eye. Magyar Poetry, 1899, p. 37) és az 1908-as antológiában is megtalálható.

A Szép leány, melyet Bowring fordított és az Akadémiai kiadás szerint csak az antológiájában jelent meg, valójában már 1829-ben a Westminster Review júliusi számában napvilágot látott.

A Szép Ilonkát Selina Gaye is lefordította, mely a Vasárnapi Ujságban (1865:412) és a Hazánk és a külföldben (1865:428 és 798) jelent meg. A Szózat fordításai közül néhányról szintén nem vesz tudomást a kiadás. A már említett Békássy-fordításokon kívül a következő fordításokat találtam:

(Fordító nélkül): Hungary of Today, 1929-es évfolyamban.

Mrs. Putnam, László Károly: Naplótöredékek, 1877.

Puskás Albert: Hungary, 1906 április 1. számban.

Spencer Tucker: Hungary, 1903-as évfolyam.

(Fordító nélkül): Hungary, 1904-es évfolyam.

L. Kellner, P. Arnold, A. L. Delisle: Austria and the Austrians and Hungary and the Hungarians, London, 1914, 199. oldalon.

W. Jaffray a kiadás által is ismert fordítása átdolgozva megjelent Egon Kunz: Hungarian Poetry, Sydney, 1955, 46. oldalán.

A készülő harmadik kötet szerkesztőinek figyelmét nem árt néhány olyan fordításra irányítani, melyek, mivel kevésbé ismertek, talán hasznosnak bizonyulhatnak.

Kirkconnell Vén cigány fordítása először The Morning Express 1933:111. számában jelent meg, ennek egy átdolgozott változata megvan a Kunz-antológiában, melyet a szerkesztők nem ismernek. Ugyancsak Kirkconnell Keserű pohár fordítása a Young Magyar American-ban jelent meg (1938 február). Ugyanott jelent meg a Szegény asszony könyve is (W. Kirkconnell: The poor woman's book, Young Magyar American, 1937.).

Végül néhány elírást szeretnénk kiigazítani. A Loew-antológia címe Magyar Poetry, 1899. (Tévesen „Magyar Poems", I:701.) A Gutenberg-album fordítója A. H. Whitney. (Tévesen „Witney", II:706.)

Ugyanakkor reméljük, hogy az Akadémiai kiadás utolsó köteteiben Vörösmarty levelezése is helyt fog kapni, ezzel a magyar irodalomtörténet régi adóssága rendeződne, s nagyban hozzájárulna a Reformkor-kutatók ismereteinek kiegészítéséhez is.

Czigány Lóránt

EGYEDÜL VANNAK

Az utóbbi egy-két hónap néhány olyan jelenséggel gazdagította ismereteinket, amelyek eléggé érdekes fényt vetnek a hazai irodalompolitikai állapotokra. Egyikmásikukról külön-külön már szólottunk is, de mindenképpen érdemes egymás mellé rakni és kiegészíteni őket. A kép, amelyik így elénkbe tárul, nemcsak tanulságos, hanem még a mi „ellenzéki", vagy „ellenségesnek" kikiáltott szemeink számára is meglepő. Azzal, hogy az otthoni kiadópolitika, színház- és filmpolitika ma kétségkívül liberálisabb, mint a Rákosi-korszakban volt, azzal, hogy manapság egész sor nem-kommunista író és művész kap engedélyt nyugati utazásra, sőt gyakran hivatalos küldöttségekben is szép számmal szerepelnek ilyen írók és művészek, azzal, hogy a hivatalos körök meghívnak és nagy fénnyel vendégül látnak ma olyan nyugati írókat, akiket tegnap még rosszindulatú provokátoroknak, vagy imperialista ügynököknek neveztek, kialakult — különösen Déryék szabadonbocsátása óta — egy olyan látszat, mintha Magyarországon irodalmi téren *gyökeres* változás következett volna be. Az említett jelenségek nem egyszer — és mondjuk meg: eléggé ügyesen — elterelték a figyelmet a legfontosabbról: a politikai hatalom és az igazi irodalom közötti *tényleges* viszonyról. Most, hála elsősorban a párt türelmetlenségének és korlátoltságának, nyilvánosságra került néhány olyan jelzése, ami a lényegre, a *valódi* helyzetre irányítja a figyelmet.

Egy taggyűlés kudarca

Kezdjük vizsgálódásainkat azzal az eseménnyel, amelyik nemrégiben zajlott le Budapesten: a Magyar Írók Szövetsége most rendezte meg az őszi, vezetőségválasztó közgyűlést megelőző és előkészítő taggyűlését. A taggyűlésen Darvas József tartott elnöki beszámolót, amelyet aztán az „Élet és Irodalom" részletesen ismertetett.

Darvas kétlelkű ember. Egyik lelke — az erősebb — a párté, amelynek rangjait, címeit, állásait, jövedelmeit, villáját, autóját s mindenféle kiváltságait köszönheti; a másik lelkét, amelyik állandó és mindig vesztes küzdelemben áll az elsővel, az az emlék élteti, hogy valaha, húsz esztendővel ezelőtt nem is tehetségtelen népi író *volt*. Ez a kétlelkűség mutatkozik meg mostani beszámolójában is, amely figyelemreméltó és árulkodó olvasmány.

Darvas, a pártember közli hallgatóival és olvasóival, hogy *„az elmúlt másfél év alatt irodalmi életünkben a párt politikai, eszmei befolyása erősödött"*, s mindaz, ami az utóbbi időkben történt, *„igazolta a párt irodalompolitikáját"*. Megtudjuk, hogy *„irodalmi életünk egészségesebb, mint évekkel, vagy akárcsak másfél évvel ezelőtt is volt, s hogy irodalmi életünk konszolidációja* (értsd: a pártnak való behódolása) *lényegében befejeződött"*. Ez a feltétlen párthűség odáig viszi Darvast, hogy leplezetlen cinizmussal kijelentse: *„Elhallgattatott író nálunk nincs. Sajnos, néhányan még kívül vannak az irodalmi életen, de ennek szinte kizárólag szubjektív okai vannak..."* Vajon valóban „szinte kizárólag szubjektív okokból" van elhallgattatva egyik legtehetségesebb fiatal drámaírónk, Gáli József, aki jelenleg 15 éves börtönbüntetését tölti? Avagy tényleg „szinte kizárólag szubjektív okok" okozzák-e azt, hogy irodalmunk olyan jeles alakjai, mint Déry Tibor, Háy Gyula, Zelk Zoltán, Tardos Tibor, Eörsi István, Sándor András, Varga Domokos, Fekete Sándor s még jónéhányan, akiknek névsorát Darvas József nálunk sokkalta jobban ismeri, idestova öt esztendeje egyetlen sort sem publikálhattak Magyarországon? Minderről a pártfunkcionárius Darvas nem beszélhet; neki szajkóznia kell az ócska szólamot, amely szerint otthon *„egyre erősödik az irodalmi egység"* és *„irodalmunkban minden műfajban megnőtt a vállalkozó kedv, nagy az irodalmi pezsgés"*.

De az egykori íróban azért megszólal a másik lélek is, ha másként nem, legalább pártszerű sirámok formájában. S ezek a sirámok sok mindent elárulnak a valódi helyzetről. Az erősödő irodalmi egységről és az irodalmi pezsgésről szóló frázisok érvényét eléggé lerontja az alig néhány sorral utóbb közölt bejelentés, amely így hangzik: *„Nagyon komoly problémának érzem Juhász Ferenc, Nagy László nemzedékének időleges kiesését líránkból."* Bizony, meglehetősen furcsán pezseg az az irodalmi élet, amelyből a legnagyobb lírikus tehetségeknek egy egész nemzedéke „kiesett". Olyan érzésünk van, mintha valamikor öt évvel az 1848-as forradalom bukása után egy Bach-korszakbeli funkcionáriust hallanánk szónokolni, aki a magyar irodalom nagy fellendülését ünnepli, csak éppen Arany János, vagy Vörösmarty Mihály időleges kiesése fölött fejezi ki futó sajnálatát...

De a további sirámok sem tanúskodnak valami mérhetetlen pezsgésről. Megtudjuk Darvastól, hogy *„a máról szóló művek színvonala nem kielégítő"* és *„erre az irodalomra általában nagyon is jellemző a szürke átlagosság, sokszor a gondolatszegénység vagy a gondolati másodlagosság, jellemző erre az irodalomra a riport vagy zsurnalisztika színvonalán való megrekedés; sokszor csak a képlet születik meg és nem a magasabb szinten ábrázolt életigazság"*. Pár mondattal odébb Darvas a „saját", azaz a párthű írók *„sikertelenségeiről és csődjeiről"* panaszkodik, aztán kijelenti: *„nincs közéleti publicisztikánk; az íróknak a közéleti gondokba való beleszólása nincs ma olyan színvonalon, mint régen..."*

Nem egészen világos, mit ért Darvas azon, hogy *„régen"*: a Habsburg-világot-e, vagy a Horthy-korszakot, avagy Nagy Imre időszakát, az 1956-ot megelőző éveket és hónapokat? Tény, ami tény: akkor sokkal erőteljesebb volt közéleti publicisztikánk, mint manapság, amikor egyáltalán nincsen, s az is igaz, hogy íróink sokkal sűrűbben és szenvedélyesebben szóltak bele a közéleti gondokba, mint mostanság. Kár, hogy Darvas az okokon nem gondolkozik el egy kissé! Mert azt alighanem nehéz elképzelni, hogy a mai magyar írók kevésbé szeressék hazájukat és népüket, mint elődeik; az se nagyon valószínű, hogy az ország és a közélet gondjai ma kevésbé foglalkoztassák őket, mint száz, vagy harminc, vagy öt évvel ezelőtt. Nem az a valószínűbb-e inkább, hogy ma kisebb a közéleti gondokba való őszinte beleszólás *szabadsága*, mint Ferenc József és Horthy Miklós uralmának nem egy időszakában, sőt, mint Rákosi és Gerő uralmának utolsó esztendőiben is volt? Az egyszerű igazság az, hogy nem az írókat, hanem a pártot kell okolni, ha ma nincs Magyarországon közéleti publicisztika, s az írók nem szólhatnak bele közvetlenül az ország életébe.

Ezt erősíti meg különben Darvas akkor is, amikor sirámai során a magyar írók *„dezilluzionizmusáról"*, *„a — sokszor politikai — kiábrándultságról"* beszél. Igen, ez a lényeg: a vesztett illúziók és a politikai kiábrándultság, amelynek táplálói között ott van a pártdiktatúra, a szovjet intervenció és a Nyugat tehetetlensége. Ezért kell Darvasnak elpanaszolnia azt, hogy *„a különböző dekadens filozófiai áramlatok, főleg az egzisztencializmus hatása különösen fiatal íróink egy részénél nagyon erősödött"*.

A türelmetlen párt

A politikai hatalom és az irodalom közti viszonynak ez volna az egyik oldala. Vizsgáljuk meg, röviden, pontokba foglalva a másikat: a párt legfrissebb gesztusait az írók és az irodalom irányában.

1. Az elmaradt amnesztia. Ezidén, otthon és külföldön egyaránt, jóformán mindenki újabb amnesztiára számított, s erős volt az a remény, hogy ezúttal valamennyi fogvatartott író, újságíró, tudós, egyetemi tanár kiszabadul. Az amnesztia elmaradt.

2. Az elmaradt Kossuth-díjak. A 25 Kossuth-díjból, amelyeket idén kiosztottak, író, vagy költő nem kapott. Az „Élet és Irodalom" ezzel kapcsolatosan a következőket írja: *„Olyan kimagasló értékű, jelentős társadalmi hatású mű nem született, amely kiérdemelte volna ezt a kitüntető megbecsülést. Figyelmeztetés és buzdítás van ebben a tényben. Az ország minden téren tapasztalható rohamos fejlődéséhez képest... lemaradás mutatkozik az írói, költői alkotómunkában, a vállalkozás nagyságában..."* Ez a megállapítás enyhén ellentmond annak, amit az „Élet és Irodalom" alig egy héttel korábban írt, s amit Darvas József pártos lelke így formulázott meg: *„Nagy az irodalmi pezsgés... Irodalmi életünk egészségesebb, mint évekkel, vagy akárcsak másfél évvel ezelőtt is volt."* Felvetődik a kérdés: miért adtak akkor irodalmi Kossuth-díjakat évekkel, vagy akárcsak egy évvel ezelőtt is, és miért nem adtak az idén?

3. Az el-nem-maradt szidalmak. Már kétízben is szóltunk arról a tézisgyűjteményről, amelyet a párt a közelmúltban jelentetett meg, s amely élesen megtámadja jóformán valamennyi írónkat és irodalmi irányzatunkat. Mindehhez most csak egyvalamit akarunk hozzáfűzni. A tézisek megbírálják egyes újságok és folyóiratok korábban publikált cikkeit és tanulmányait, megnevezve a lapot és a megjelenés dátumát, de nem nevezve néven a cikk, vagy a tanulmány íróját. Néhány ilyen megbírált írásnak utánanéztünk, s a többi között a következők azok, akiket a párt — névtelenül — bírálatban részesített: *Wéber Antal, Bóka László, Konrád György, Timár György, Komlós János, Szombathelyi Ervin, Bogáti Péter, Bodnár György, Somlyó György, Lengyel Balázs, Bélády Miklós, Nemes Nagy Ágnes, Rónai Mihály András, Sós Endre, Falus Róbert, Czine Mihály, Héra Zoltán, Horváth Zsigmond, Demeter Imre, Fenyő István, Szabó György, Jovanovics Miklós.* Ami ebben a névsorban meglepő, az az, hogy a megbíráltak között akadnak olyan hivatásos pártkritikusok is, mint például Komlós János, vagy Rónai Mihály András, akiknek korlátolt szektarianizmusa közismert, s akik most mégis „liberalizmusuk" miatt részesültek dorgálásban.

Mi lehet az oka annak, hogy a párt leghívebb kiszolgálóiba is belemar? Mi lehet az oka annak, hogy ezidén nem volt amnesztia? Mi lehet az oka annak, hogy idén felhagytak a Kossuth-díj ajándékozás csábító kísérleteivel? Csak egy magyarázatot tudunk találni: a párt türelmetlen és dühös. A párt vezetői, valószínűleg, mérleget készítettek: vajon mit értek el azzal, hogy a forradalom bukása után Kossuth-díjakat adtak olyanoknak, akiket szívük mélyén nagyon nem szeretnek? Mit értek el azzal, hogy a Népszabadságban, vagy egyebütt „liberális" kritikát közöltek olyan művekről, amelyeket legszívesebben megjelenni sem engedtek volna? Valamit elértek: néhány langyos nyilatkozatot, egy-két nemkedvezőtlen újságcikket, vagy majdnem-kedvező riportot, egy-egy Keletre, vagy Nyugatra való kiküldetés elfogadását. De *műveket*, irodalmi műveket, nem kaptak.

Mindazzal, amit elmondottunk, a pillanatnyi helyzetet szerettük volna jellemezni, és semmiképpen sem kívántunk jóslásokat megkockáztatni. A pártnak különös adottsága van arra, hogy holnap éppen az ellenkezőjét csinálja annak, amit ma hirdetett és csinált. Éppen ezért a mostani merevedést sem eltúlozni nem kívánjuk, sem azt nem állítjuk, hogy az enyhülés feszültését nem követi majd a feszültség enyhülése. Mindenesetre ma úgy fest, hogy a párt jelenlegi vezetői öt évvel hatalomrajutásuk után körülnéztek az irodalmi életben, és arra a megállapításra jutottak, hogy bosszantóan egyedül vannak. A magunk részéről csak annyit tehetünk hozzá: ha valamiben, akkor ebben az egyben igazuk van.

Asbóth Elemér

Mit nevet a vikárius ?

Bryn Thomas és a londoni magyar követség

Az angol sajtó az utóbbi hetekben nagy teret szentelt Bryn Thomas tiszteletes úr ügyének. A Kakuk Marci külsejű, nagyorrú, ecetes ábrázatú, ám ugyanekkor diadalmasan vigyorgó anglikán lelkipasztor, aki életének immár hetedik évtizedét tapossa, az erkölcstelen életmód vádjával terhelten állt az egyházi törvényszék elé. Állandó vigyorgását a tárgyaláson megjelent újságírók jámborabbja a vikarius ártatlanságának tulajdonította, míg a malíciózusabbak már kezdettől fogva úgy vélték: Bryn Thomas azért vigyorog, mert a southwarki püspök őt legfelbjebb reverendájától foszthatja meg, de börtönbe nem zárathatja.

A tanúvallomásokból drámai elevenséggel bontakozott ki a vikárius korántsem mindennapi egyénisége. Alakja annyira irodalmi jellegű, oly színes és oly szórakoztató, hogy — mégha erkölcsi szempontból pálcát is kell törni fölötte — aligha szemlélhető érdeklődés nélkül. Leginkább Jaroslav Hasek „Svejk"-jének tábori lelkészéhez, Katzhoz hasonlít, aki utcáról felhozott hölgyvendégeivel azon a veres plüsspamlagon szokott enyelegni, melynek alsó részében egyházi kegyszereit tartogatta. Hasonlóképpen Thomas tiszteletes úr sem zavartatta magát egyházi méltóságában reverendájától, sőt a templomtól sem, melynek homályosabb sarkaiban számtalanszor adta tanúbizonyságát a tizenhárom-tizennégy éves leánykák iránti érzelmeinek, melyek inkább földieknek, mint égieknek voltak mondhatóak.

Ám rágalom lenne azt állítani, hogy a tiszteletes úr Éva leányai közül a serdületlenebbeket részesítette előnyben. Nem vetette ő meg a középkorúakat, az öregebbjét, sőt a vénecskéket sem. Egyszer, amikor egy 60 éves párt esketett, s a vőlegény alaposan felöntött a garatra, a vikárius elérkezettnek látta a pillanatot, hogy a menyasszonyt még közvetlenül nászéjszakája előtt ostrom alá vegye. Viszont azzal sem vádolható, hogy efféle ünnepélyes alkalmakhoz ragaszkodott volna. Szerelmi kalandjai színteréül hol parókiáját, hol autóját, hol a mások autóit választotta. De jó volt neki az erdő, a berek és a nádas is. Ügyletei lebonyolításánál korát meghazudtoló virgoncságot s oly szorgalmat tanúsított, hogy a tárgyalás hallgatóiból a megbotránkozás morajával együtt szakadt fel a csodálkozás, az elismerés, az ámulat sóhaja. Ugyanígy történt ez egy érett asszonyság tanúvallomása alkalmából, aki a parókiáján töltött pásztoróráiról adott számot. Elmondta, hogy a tiszteletes úr szekrényében az óvszerek egész halmazát pillantotta meg; ezek alatt az óvszerek alatt tartogatta volt a gondos lelkipásztor a keresztelési kelléket.

Amikor az ítéletet felolvasták, mely szerint a southwarki püspök megfosztja egyházi méltóságától, hivatalától és a reverenda viselésének jogától Bryn Thomast, a vikárius még mindig vigyorgott. Sőt még akkor is vigyorgott, amikor a perköltségek viselésében elmarasztották, ami, mint köztudomású, teljes anyagi tönkretételét jelentette. Az ajtóban az újságírók megkérdezték tőle: mit tesz most? — Hamarosan elutazom külföldre; van hová mennem — mondta Bryn Thomas diadalmas vigyorral, majd eltűnt néhány nőismerőse kíséretében, akik mindvégig még a tárgyalás alatt is kitartottak mellette — a hamis tanúvallomást is beleértve.

Ennél jobban kevés peres ügy kívánkozott a lapok pletykarovatába és a nyugati sajtó bőségesen élt is az alkalommal. Hasonlóképpen kívánkozott mindez a népi demokratikus sajtóba is. Az utóbbi egyetlen esetet sem hagy kiaknázatlanul, hogy a maga erkölcsi tisztaságának szószékéről pálcát törjön a nyugati papság és a kapitalizmus leírhatatlan erkölcstelensége fölött. Ezúttal azonban, csodák csodája, a „Népszabadság" és társai mélységesen hallgatnak Bryn Thomas esetéről. És ennek a hallgatásnak meg is van a maga oka, mely egyúttal Bryn Thomas vidámságát is megmagyarázza.

Bryn Thomas ugyanis abban az időben, amikor még reverendát hordott, bizonyos közéleti pozíciót töltött be, pontosabban szólva, bizonyos politika, propagandát a maga feddhetetlen személyiségével és papi tekintélyével cégjelzett és támogatott. E méltósága következményeként gyakran szólt az angol nyilvánossághoz. Bryn Thomas a Kádár-kormányzatot támogatta és a magyar emigrációt rágalmazta. Az utolsó effajta megnyilvánulása volt levele a „Tribune" című balpárti angol hetilap 1961 február 17-es számában. E hattyúdalában Bryn Thomas a londoni magyar követséget védelmezte az emigráns propaganda névtelen rágalmai ellen, — mely utóbbiak szerint ugyanis Bibó István és mások ártatlanul sínylődnek a magyar börtönökben. E humanizmustól csepegő levelet a volt lelkész nevével és teljes címével jelezte: Rev. Dr. W. Bryn Thomas, az Angol-Magyar Baráti Társaság elnöke.

A kommunisták nyugati üzelmeinek propagálására és támogatására, mint közismert, maguk a kommunisták régóta alkalmatlanoknak bizonyultak. Ezt ők maguk is pontosan tudják. Nincs mit csodálkozni, ha céljaik támogatására és fedezésére erkölcsileg feddhetetlen személyiségeket, ha lehet, papokat keresnek. Kádár londoni követsége estélyein ez a Bryn Thomas volt a díszvendég, hogy szelleme előkelőségével kellő ragyogást adjon nekik. A londoni követség rendezvényein és sajtókonferenciáin az ő megjelenése és felszólalása szolgáltatta azt a hűvös angolszász puritanizmust, amely nélkül nevezet, összejövetelek esetleg kommunista ízűeknek tűnhettek volna. És ő adta az Angol-Magyar Társaságnak azt az erkölcsi tekintélyt és morális alapot, amelyre nevezett társaságnak nyilván szüksége volt.

Már-már úgy tűnt, hogy a magyar követség és Bryn Thomas frigyét semmi sem zavarhatja meg. Csak magától értetődő, hogy a tiszteletes úr megjárta Magyarországot is és elragadtatva számolt be arról a szabadságról és boldogságról, melyet ott tapasztalt. Amikor pedig Péter János püspök Londonban járt, Bryn Thomasnál szállt meg. Semmi kétség hogy mind egyházi, mind világi dolgokban kitűnően megértették egymást; sőt Bryn Thomas talán még szeretkezési segédeszközeinek pompás gyűjteményét is megmutatta kedves magyar vendégének.

Sajnálatos, hogy a southwarki püspök ítélete megfosztotta az Angol-Magyar Baráti Társaságot régi és méltó elnökétől. Mindezek ellenére nem valószínű, hogy a Kádár-rendszer és Bryn Thomas kapcsolatainak ezzel vége szakadt. Sőt most kezdődnek igazán. Annak a vigyorgásnak, amelyet a volt lelkipásztor még az ítélet kihirdetése után sem akart abbahagyni, nyilván mélyebb értelme van. Cseppet sem csodálkozhatunk, ha egy olyan világban, ahol a Nyugaton leleplezett szélhámosokat és hamiskártyásokat tárt karral és jutalommal fogadnak a vasfüggöny mögött, Bryn Thomas nevet utoljára és a leghangosabban.

A volt pap szavai a tárgyalóterem ajtajában, melyek szerint van hova mennie, arra engednek ugyanis következtetni, hogy Bryn Thomas Magyarországon kíván megtelepedni. Ez esetben a Népszabadságban hosszú interjút olvashatunk majd Bryn Thomasról a népi demokrácia és a serdületlen leánygyermekek barátjáról, akit baloldali érzelmei miatt az angol monopolkapitalisták elüldöztek hazájából. A riport melletti fényképen Bryn Thomas lesz látható, talán Beresztóczi oldalán, mindketten bitorolt reverendában. Bryn Thomas, mint eddig is, szélesen mosolygó ábrázatot mutat majd. E széles és jogos vigyor a magyar kisleányoknak, valamint a biztos karriernek szól. Elvégre Magyarországon a csitri leánykák szülei majd hiába szaladnak a rendőrségre, ha gyermekeiket a kapitalizmusnak emez örökifjú mártírja megcsipkedi. Ami pedig népi demokratikus pályafutását illeti, úgy Bryn Thomas még szélesebbet vigyoroghat. A békepapok versenyfutásában kétségtelenül az elsők egyike lesz ő, éppen ő, aki csupán a papok közt volt az utolsó.

Faludy György

Költők a korforduló

JEAN ROUSSELOT (1913—)

„Az utcán, az utca halastavában választom kedveseimet. Nézzétek őket, az én királynőimet, szirénjeimet, siklóhalaimat; csípőik óramíves himba-forgását nemüknek lágymeleg tengelyén, gyöngykagyló homlokukat amint odakoccintják az üveg, a kirakatüveg kristálytábláihoz! Gyöngéden ajnározom őket, kincselem-becsülöm. Selyemvánkosa vagyok a selymáknak, bársonypárnája vagyok a pernáknak, imádója a szemérmelő kacérnak és mindannyiuk vérrel-szegett lábpiskótáinál bíborzsámolyos mosolyommal: övék vagyok egészen." (La mansarde, 1946.) Ezzel a hangütéssel, de ezer változatban és mesteri hangszerelésének ezer leleményével fordul Rousselot a Kedveshez, aki hol a Távoli, hol az Egyetlen, hol a Halhatatlan, hol a Visszavillanó vagy a Soha-Fel-Nem-Lelhető Kedves — Ádám kozmikus társa a teremtésben. A hangvételben valamelyest tán a mi Jékelynkre emlékeztet; bár a trubaduri szerep és a passzív, önzetlen imádat nem csupán emberi, de költői igényét sem elégíti ki; és tragikus zengésű, széptevő „kalandor"-lírája voltaképp a költészet *aretéjét* példázza, ami — saját értelmezése és színvallása szerint — „világmagyarázat és a magunk-magyarázata"; s mi egyéb ez, mint a filozófus egész királyságának meghódítása az intuíció bűvös kardjával? Így hát Rousselot sokkalta több a modern korba tévedt trubadurnál és erotikus lírájának vívódása is több a varjúlábú virágének udvari illengésénél. Emberi ijedelme, látnoki józansága, történelmi-politikai érdeklődése egyetemes költővé avatja — vagy ahogyan Lucien Becker mondotta róla: il est le poète de la condition humaine — az emberi méltóság költője (s hogy ez milyen horderejű kijelentés, azt csak az tudja igazán felmérni, aki visszaemlékezik Malraux „La Condition Humaine" című nemzedéknevelő regényére). Ám nagy hiba volna, hogyha az olvasó valami dagályos, humanitárius, hugói retorikát gyanítana Rousselot tekintélyes oeuvre-je mögött. Korántsem. S noha az avant-garde-ból egyike volt azoknak, akik a feledésből kiemelték és némileg rangjába visszahelyezték Hugót, a lírikust (R. terjedelmes életrajzot írt róla) — semmi sincs tőle távolabb, mint a nagyromantika önmámorító tirádája. Úgy tartja, hogy csak a megragadottságból csordul igazi „üzenet" — s ez természetesen kegyelem kérdése. Az ihletkiváráshoz azonban sok minden kell — édenkerti csatangolás, „belső csönd"; ennek felkutatására, szigorú költői életrend szerint, korán kel, járja a Páris környéki erdőt, melynek szelén lakik s így — féllábbal — remete. Szakadatlanul „füleit hegyezi"; és a káráló, kamatait számláló, vásári világ kellős közepén is lankadatlanul költészetének „mediumnikus üzeneteire ügyel".

Kevés költő futotta be az intellektuális fejlődés oly nagyívű paraboláját s kevésnek kellett oly keményen, mindennaponas kiharcolnia jogát a mesterséghez, mint Rousselot-nak. Munkáscsaládból született, iskoláit 15 éves korában abba kellett hagynia, hogy kenyeret keressen. 18 éves korában vért hány, tüdőszanatóriumba kerül. A hosszú pihenés, olvasás-töprengés meghozza a maga eredményét: az intellektuális robbanást, amely azontúl meghatározza életcélját, személyiségét. Első, *parnassien* próbálkozásait új hang váltja fel, amikor — Louis Parrot jóvoltából! — hozzájut Lautréamont, Rimbaud, Jouve, Eluard és Reverdy köteteihez. A költészet előkelő „derékhada" — mely eddig melengette-pártfogolta — riadtan figyeli a dezertőrt, aki előretör az avant-garde soraiba; és Lucien Beckerrel, Michel Manollal, Edmond Humeauval megkísérli „a mesterség megújítását és a szertelen szürrealizmus emberibbé tételét" (P. Seghers). Az új kísérlet, a „szürromantika", mindenesetre inkább a mesterség mellett marad és művelői nem akarják vallássá, világmegváltássá felvizezni. Egymásután jelennek meg kötetei: „A kenyér íze" (Le gout du pain, 1937), „Az éjszaka felidézése" (Refaire la nuit, 1941), majd „Juin" (1943). Utóbbi megjelenését eseménynek könyvelte el az egész francia sajtó; és az akcióköltészet (az ellenállás költészetének) tiszteletreméltó hervadásáról és alkalmi jellegéről szólva, jóval később, Joe Bousquet azt írja: „Rousselot a kevesek egyike, akiken nem fog az idő. Ez a vers ma is lélekkel teljes; ihletének frissesége, eredendő ártatlansága máig sem ment tönkre." A „Juin" nemcsak a második világháború, de minden háború apokaliptikus freskósorozata; katasztrófazuhogásában (és mértanian zárt, szigorú verselésében) Ariostóra emlékeztet. E rövid bevezető keretében lehetetlen ismertetni Rousselot bámulatosan gazdag termését. Regényei közül „Ha látni akarod a csillagokat" (Si tu veux voir les étoils, 1948) — 1949-ben Francia Nemzeti Nagydíjat nyert; „Az igazolványok" (Les papiers, 1955) keserű karikatúrája a diktatúra világának, amelyben kétségbevonják a mezítelen ember reális létezését, ha papírjaival igazolni nem tudja.

Megható érdeklődése Magyarország iránt. Heine, Poe és Jimenez tolmácsolása mellett erre is van ideje, mert csodálatot és tiszteletet érdemel önzetlensége és energiája a magyar költészet ístápolásában; Petőfivel és József Attilával az élen, kb. 25 magyar költőt szólaltatott meg francia nyelven s előtanulmányként József Attila fordításához 1956 nyarán beutazta Magyarországot.

Ezúton mondunk köszönetet a költőnek, hogy alábbi kiadatlan költeményét rendelkezésünkre bocsátotta.

Két vers a szerelemről

I.

Valahára szabad lovagnak lennem
valahára szabad kedvesednek parancsolódnak lennem
valahára szabad ennen magamra döbbennem
a test a rádcsörtető test siket robajában

Hogy ölednek fészkét feléreztem tenyeremmel
megnyílott előttem a régi tudás a földről
igaz tanúságtételem emlékeim és erőm:
vissza-megújult testvéri integetőn

Hogy csillagzó tested vérereim
kerítőhálójába kifogtam: íme fogoly
madárzuhatagban benn repesett a világ
felbúgó autóival ezerszám s fajunknak felbuzogó
minden zsigerével

Magamért sírok csak — szóltál — ilyen töredék, ládd
ennyi vagyok: tehetetlen csigaházi lakó
félek szoríts szoríts erősen — ölelj át
szóródásom a puszta homokja kavargásom a hó

Ez a rémem:
hogy majd megtorpansz véremnek véredbe
beleskandált ütemében
s kinevetnél — bár akarod most életed árán:
megbéklyózni a villámot örökétig az ég-szeli pályán
s rángódni gyönyörűséged eskóros nyavalyáján

...Mit tehetünk? várjuk viharunk hogy alábbhagy
gyöngéden lebocsát fövenyünkre s visszaád
szavunknak perceinknek súlynak gyorsaságnak
hol havazásban víziringásban idevillan az ifjúság

De addig veszékelj rí perzselődj
Ha gondolkozol — mint ujjad elárvulsz
meglátod magad ruhátlan heverőt
s méheddel riadozva bezárulsz

Pirosra csikartad körmöd hogy véred is
kiserked, leány: hol, micsoda sziklán?
S te szólsz: a válladon. Nincs másmivel odavéssem
titkos jegyemet. S az majd emlékezik rám:

ez a tíz vérszirom ágyad öblén legyen veled
hogy vagyok hogy tudd hogy megemlegesd

II.

Ha majd elmondom néked ölednek
tengerfenékről felsugárzó napját
ha majd elmondom melled ajtószárnyas
tárulkozását a gyermekkor szűz havára
elmondom kulcslyuk szemed amelyen
trónteremre látni hová nincs bejárás
öröktűz szádnak üvegablak lobogását
szárnyas bokád mely földünkkel kibabrál

ha majd elmondom árulkodó térded
csiszoltas kavics hiúságát
— ám térded görgedezésén az idő kicsorbul
s körmöd is kacag a serénység robotján

elmondom mondókám elfogódottságát előtted
izmaim idétlenségét előtted

ha majd elmondom a látást amikor
körémkulcsolódsz: a hadiszekeret melytől
sokadalmas
soraid meginognak
a szánalmat amelyet kinpadra feszített tested ébreszt
s a benned való robbanást mely ítélettartás
önmagam fölött

elmondom haragomat ha látom
forrásaid megújult tisztaságát
tükörképemet ki belőled visszabámul
s te ki tudja hová csörgedezel máris messzekanyargón

mert nincs bocsánatom erre — amiért
nem törtél pozdorjává nem szóródtál szanaszerte
vérem tajtékjában el sem is enyésztél
s megint valaki más vagy: csácsogsz köszöngetsz
nézdelődöl a fákon az elmúlást forgatod eszedben
s valaki lenni mersz, szökevény — ki- és ellépdelsz
köreimből

ha majd ezt mind elmondom
— nem mondva véle többet mint bárki más
amennyit eldadoghatott volna —
megint elárvulunk amilyenek voltunk árva-
egymagunkban
nemünknek szarupáncélján — hasztalan fonadoztunk
indáinkkal s tűzfolyamunkkal mindhiába vegyültünk

S mégis mintha bennem bujkálnál mosolyoddal
mintha rádismernék e könnycseppben mely kövéren
kigördül szememből
hasztalan vetettem büszkeségem hadisarcát minden-
magyarázataidra
én furfangom és leleményem! Íme!
elszenderedni sem tudsz nevemnek
gyűrűje nélkül megjegyzett ujjadon

(Határ Győző)

MIKES GYÖRGY

Zsa Zsa mint kortünet

Nemrégiben két könyvet hozott a posta — az egyik angol vasárnapi lap arra kért, hogy a két könyvről írjak kritikát. A kettőről együtt — és az első pillanatban ez volt a meglepő a dologban. Az egyik Gilbert Hardingnak — az angol televízió tavaly elhunyt „enfant terrible"-jének életrajza volt, a másik pedig Gábor Zsazsának, a Pestről Holiywoodba származott Zsazsának, vagy ahogy most hívja magát: Zsa Zsá-nak az önéletrajza volt. (Zsa Zsa Gábor, My Story, written for me by Gerald Frank, Barker, 21s.) Rövid gondolkozás után rájöttem, hogy persze: a vasárnapi lap irodalmi rovatvezetőjének van igaza. A két könyv nagyon is összeillik, sőt összefügg. Harding is és Zsazsa is különleges kortünet, — olyan kortünet, amely némelyeket felháborít és elkeserít; másokat szórakoztat. Én magam enyhe vállrándítással tudomásul veszem őket. Ilyen is van. Sohasem akartam megváltoztatni a világot — csak éppen megérteni szerettem volna. Ez sem sikerült.

Mindketten a televízió gyermekei. Egyikük sem művész; egyikük sem tud igazán semmit. Ezt nem sértő szándékkal mondom Gábor Zsazsáról, aki most mint színésznő is sikert arat és lehet, hogy igen kiváló színésznő. A lényeg azonban az: már híres, sőt világhírű hölgy volt azelőtt is, hogy bármi filmszerepet is vállalt volna. Harding szomorú, magányos ember volt; rengeteget ivott; olykor-olykor dührohamokba esett és rettentő goromba volt mindenkihez. Néha megpofozott hölgyeket kocsmákban, néha pedig félkegyelműnek nevezett embereket a televízión. De szellemes ember volt, gyorseszű, mulatságos és a társalgásnak, ennek a halódó műfajnak volt talán egyik utolsó tündöklő képviselője.

Azt hiszem, Hardingot az angolok éppen hibáiért szerették, — egyesek gyűlölték, ami persze egyremegy. Csak a közönyösök alkottak volna külön tábort, de olyan ember alig akadt, aki Hardingot vagy ne szerette volna, vagy akinek Harding ne nyitotta volna ki a zsebében a bicskát. Mondom, főleg a hibáiért szerették: jó társalgó, *causeur* volt egy hallgatag országban, ahol az emberek szinte szégyenlik a szellemes társalgás képességét; és sutba tudott dobni minden önfegyelmet egy túlfegyelmezett, önfegyelemtől fuldokló országban. De emellett nem volt sem író, sem színész, sem előadó, sem semmi egyéb — és mégis, csodálatosképpen, az ország egyik legismertebb és legtöbbet vitatott embere volt. Igaz, mondták rá egyesek — ma már tudjuk, helyesen: hogy szomorú ember. De ez nem magyaráz meg semmit. Nem minden szomorú ember népszerű. (Az viszont igaz, hogy kevés népszerű ember ilyen szomorú.)

De minket Zsazsa, nemzeti büszkeségünk jobban érdekel. Én még ifjú pesti riporterkoromból, homályosan emlékszem a három szép Gábor-lányra, akik már akkor is a publicitás bimbózó géniuszai voltak. Zsazsa Budapesten egy alkalommal odalépett egy török diplomatához, — akivel már kislánykorában beszélt egyszer erről a kérdésről — és megkérdezte: „Kegyelmes uram, nem venne feleségül engem?" „De igen" — válaszolta a török komoran. Így került Zsazsa nemsokára Konstantinápolyba, ahol Kemál Atatürkkel voltak titkos találkozói. Teát szürcsölgettek együtt, mint leíria. Amikor egyszer hazajött, a férje megkérdezte: „Hol voltál?" Kínjában azt felelte: „Atatürkkel teáztam." A törököknek nincs sok érzékük a humor iránt, de a férj ezen betegre nevette magát.

Aztán kikerült Amerikába, ahol meglátta Conrad Hiltont, a szállodamilliomost és elhatározta, hogy feleségül megy hozzá; később meglátta George Sanders filmszínészt és elhatározta, hogy feleségül megy hozzá; Porfirio Rubirosát, — akit mint dominikai diplomatát ismer és tisztel a világ — mégcsak meg sem látta, amikor elhatározta... Mit folytassam? Szegény férfiak nem tehettek semmit a világon, és noha e sorokat kritikus fölénnyel próbálom papírra vetni, kétlem, hogy nekem több *chance*-om lett volna. Vagy önnek, nyájas olvasó, ha a férfi nemhez tartozik. Mert — ne legyen ebben semmi félreértés avagy kétség: Zsazsa nagyon szép, okos, eszes, mint a villám; nyelve a villámnál is gyorsabb.

Egyszer megkérdezte tőle — és több társától — televízión egy ifjú hölgy: „Kedves Bizottság, fel akarom bontani eljegyzésemet egy nagyon gazdag emberrel. Gyönyörű házat adott nekem, nercbundát, csodás gyémántokat, egy kályhát és egy nagyon drága autót. Mit tegyek?" Zsazsa habozás nélkül: „Adja vissza neki a kályhát." Férjeit olykor megpofozta és kétségbeesésbe kergette, de volt férjeinek túlnyomó többségével mégis a legkellemesebb baráti viszonyban maradt. És nem volt olyan lény e földön, akitől félt volna, vagy akinek ne tudott volna visszavágni, ha éppen akart. Egyszer Ingrid Bergman, amikor Rómában találkoztak, ezzel köszöntötte: „Örülök, hogy megismerkedhetem George Sanders feleségével." Zsazsa szemrebbenés nélkül felelte: „És én is örülök, hogy megismerkedhetem Rossellini feleségével." Akármit csinált Zsazsa, a világ pletykasajtója mindig ott lihegett a nyomában. Olykor apróbb nemzetközi bonyodalmakat támasztott: egy időben azt híresztelték, hogy Trujillónak, a dominikai köztársaság diktátorának fia az amerikai segélyt Gábor Zsazsára költi. Ekkor mondta róla — mint Zsazsa is leírja — az egyik amerikai képviselő, a Házban, hogy „Pompadour óta Gábor Zsazsa a világ legnagyobb kurtizánja". Ami nem volt lovagias megjegyzés és igaz sem volt. Nem *fair*, mint az angol mondja: nem *fair* Zsazsával szemben és talán nem egészen *fair* Pompadourral szemben sem.

A történet vége elég szomorú. Zsazsa gyerekesen, bár kedvesen henceg azzal, hogy ismeri a világ összes zsúrokra és mulatókba járó hercegét, grófját és száműzött királyát. (Amikor Farukkal találkozott pár évvel ezelőtt, azt mondta neki a volt egyiptomi király, hogy csak hallomásból ismeri, de amit az újságokban olvasott róla, az nem valami kedvező. Zsazsa udvariasan meghajtotta szép szőke fejét. „Ha jól tudom — mondotta — királyi felségednek sem volt valami jó sajtója mostanában.") Mondom, amikor végre Zsazsa mindenkit ismer, akit ismernie kell és amikor azt hiszi, hogy e kis magyar lány meghódította Amerikát, akkor egészen nyilvánvalóvá válik, hogy sajnos Amerika hódította meg a kis magyar lányt. Gábor Zsazsából „Zsa Zsa Részvénytársaság" lett és jövedelme évi 75.000 dollár, azaz négy és félmillió magyar forint — lényegesen több, mint a magyar népi kormány tagjainak együttes fizetése. Ügynökök, sajtófőnökök, üzleti szaktanácsadók, jövedelmi adó-szakértők, főkönyvelők és magántitkárok kara és raja veszi körül és — ez talán a legszomorúbb az egészben — ma már igyekszik magát, mint feddhetetlen erényű hajadont beállítani. Persze könnyen lehet, hogy az is — egyáltalán nem kétlem. Csak éppen szomorúnak tűnik, hogy a világ elvesztett egy — kénytelen vagyok ezt a jelzőt használni — tűzrőlpattant magyar szépséget és cserében kapott még egy hatalmas, amerikai részvénytársaságot.

HOLLÓS
Monopol ügynökség
15 Colebrooke Avenue,
London, W. 13. Telefon:
PERivale 9275.
Vámmentes ajándékcsomagok és gyógyszerek Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Magyar muzsikusok Londonban

Az elmúlt hetekben csaknem kizárólag magyar művészek uralták az angol főváros zenei életét: a Royal Festival Hall, az Albert Hall és a Wigmore Hall plakátjain, a lapok kritikáiban Gertler Endre, Kovács Dénes, Vásáry Tamás, Varga Tibor, a Tátrai- és a Hungarian Vonósnégyes neveit olvashattuk.

Nemzetközi színvonallal mérve, a legkiemelkedőbb talán a két kamaraegyüttes játéka. Érdekes összehasonlítás adódik a Tátrai- és a Hungarian Quartett egyidejű vendégszereplésével. Kétségtelen, hogy mindkét vonósnégyes úgynevezett „osztályon felüli" nívót nyújt, de stílusuk rendkívül különböző. Az Amerikából érkezett Hungarian String Quartett robosztusabb és romantikusabb egyénisége elsősorban Beethoven késő kvartettjeiben érvényesül a legmeggyőzőbben. Magvas tónusuk, briliáns technikai felkészültségük lélegzetállítóan gyors — Beethoven metronóm jelzéseit valóban megközelítő, de a konvencionálistól eltérő — tempójuk azonnal feszültséget kelt, s összjátékuk sem hagy sok kívánnivalót. De a helyenként megbicsakló ritmus, vagy félrecsúszó intonációk s talán mindenekelőtt a pianójáték alig alkalmazott hatása már stílustalannak tűnik Beethoven korábbi Op. 18. és Op. 59. műveiben. Tátraiék önfegyelmező, gondosan analizáló felfogása felejthetetlen élményt nyújtott Haydn műveiben, különösen a Londonban kétszer is eljátszott F-moll, Op. 20. vonósnégyes megszólaltatásában. Makulátlanul tökéletesnek éreztük Prokoffjev rendkívül bonyolult II. kvartettjének tolmácsolását is. De a késői Beethoven cisz-moll, Op. 131-es sorszámú remekműben már adósak maradtak a logikus vonalvezetéssel.

Következőnek Vásáry Tamás szerepelését szeretném kiemelni. A fiatal zongoraművész 1956-ban hagyta el Budapestet, de tehetségére már akkoriban, sőt korábban is sokan felfigyeltek. Az elmúlt négy év alatt az ígéret beteljesedett: két londoni hangversenyén már kiforrott, komoly, elmélyülő művészként mutatkozott be. Zenekari koncertjén a fölényes virtuóz biztonságával játszotta Csajkovszkij és Liszt egy-egy versenyét, amely műveknek lírai tartalmát is sikerült kifejezésre juttatnia, a tűzijátékszerű futamok és oktávmenetek hibátlan megszólaltatása mellett. Szólóestjén a Wigmore Hallban bontakozott igazán ki nagy koncepciójú, romantikus egyénisége. Bach-, Mozart- és Beethoven-játéka hibátlansága mellett sem volt meggyőző ugyan, mert az átfogó, nagylélegzetű építő munka nem jutott megfelelő szerephez, de Schumann Papillons-ját, Debussy Prelude-jét, valamint Liszt-előadását csak a legnagyobbakéhoz tudjuk hasonlítani.

A hegedűsök játékáról szólva, nem leplezhetjük bizonyos csalódásunkat. Becsületes jószándékban és művészi munkában ugyan nincs hiány, de ihletett, valóban átélt produkciót hiába vártunk. Gertler Endre Alban Berg és Bartók hegedűversenyének előadásában újból csillogtatta lírai tehetségét. Számos részlet megoldása igen jól sikerült, de összefognia, felépítenie, mélyebb tartalmat adnia nem sikerült. Nagyon is kötöttnek éreztük Bartók remekében a rubátó stílust, a zene szellemességét, humorát hiányoltuk. Kovács Dénes a Brahms-koncertet játszotta. Példás alázattal szolgálta ugyan a zeneköltő elképzelését, az előadási jeleket mindenütt hűségesen követte, de saját egyéniségéből vajmi keveset tárt fel. Varga Tibor Schönberg sajnálatosan ritkán hallható hegedűversenyét nagy biztonsággal játszotta. Csajkovszkij-szerű hangvétele — mint a Times kritikusa jegyezte meg — bizonyára új híveket szerzett e mesterműnek, csak éppen Schönberg szellemi elődje Brahms volt és nem — Csajkovszkij.

Berlioz Requiem-je a legritkábban hallható, már-már elfelejtett művek közé tartozik. Felvetődik természetesen a kérdés, van-e okunk megfeledkezni az 1830-as júliusi forradalom e monumentális emlékéről? Határozott „nincs" a válaszunk, bár jól ismerjük a mű egyenetlenségeit. Kétségtelen azonban, hogy a megszólaltatáshoz szükséges hatalmas zenekar — a többi között 16 üstdob, 4 rézfúvós együttes és a teljes szimfonikus zenekar — és kórus összetoborzása gyakran megoldhatatlan problémát jelent a rendezőségnek. Ehhez járul még az igen fontos akusztikai kívánalom: a gazdag rezonanciájú terem, ideális esetben templom. Doráti Antal vezényelte előadásáról elismeréssel kell szólnunk, a lírai elemek szuggesztív megfogalmazásáért, a pontos intonációért és összjátékért. A drámai feszültség kibontakozását jelentős mértékben meggátolta a Royal Festival Hall „száraz" akusztikájú terme, valamint a valószínűtlenül kis létszámú kórus kis hangereje.

György András

Négyszemközt a szememmel

(Vajda Albert könyve; a „Humour Digest" kiadása, London, 1961)

Nem merném eldönteni, hogy a „Négyszemközt a szememmel" műfajára nézve, riport-e, vagy több annál? Egy estén, hajnali háromig, egyhuzamban olvastam végig, feszült érdeklődéssel, s közben elmulasztottam osztályozni az olyan kritikai rubrikát, mint szerkezet, stílus, emberábrázolás. Ám bizton állítom, hogy a „Négyszemközt a szememmel" a leghumorosabb könyvek egyike, humoros, a szó klaszszikus értelmében: tragikum és komikum ritka ötvözete.

Karinthy: „Utazás a koponyám körül"-jéhez hasonlították sokan Vajda könyvét, e rokonságot maga a szerző is érezhette, amikor Karinthy művéből választott mottót a belső címlapra. Mégsem ítélném lényegesnek e hasonlóságot. Igaz, Vajda két szemoperáció történetét írta meg, de bizonyára nem azért, mert utánozni akarta Karinthyt. Gondolom, szívesen lemondott volna erről a témáról; de mi mást írt volna meg, ha *ez* történt vele? De maga az élményanyag is, látszólagos hasonlósága ellenére, különbözik Karinthyétól, mert Vajda szemoperációja, sajnos, *nem sikerült*, tehát az operáció pszichikai következményei merőben különbözőek. Az eseményeknek ez a tragikus kimenetele teszi számomra csaknem érthetetlenné, tehát csodálatossá a könyv humorát. Bámultam már azt is, hogy az író, aki egy autóbaleset következtében, mindkét szemén kötéssel, fekszik idegen kórházakban s hangokból, zörejekből formálja a külvilág karikatúráját, mennyi humorral, tehát mily páratlan méltósággal kezeli tulajdon súlyos helyzetét. De a legtiszteletreméltóbb emberi és írói bravúr mégis a jóvátehetetlennel való humoros kiegyezés. Mert a szenvedés egymagán még nem feltétlenül tragikus. Életünk igazán válságos pillanatai azok, amikor végérvényes és jóvátehetetlen veszteségeket kell tudomásul vennünk. S a kérdés mindig csak az: mi módon és mekkora erővel kapaszkodunk meg abban, ami megmaradt nékünk? Erre a kérdésre Vajda Albert, könyve végén, így felel:

„Az élet, bármennyit is szidjuk... nos, az élet azért mégis csak szép. Még így, innét, kórházi ágyról, bekötött szemmel, sikertelen műtétek után is szép.

...az élet megy tovább, akár két szemmel nézem, akár eggyel, vagy eggyel sem. Ha van hivatás, amely éles szemet követel, akkor a humorista hivatása az. Új hivatást kell hát találnom. Olyat, amelynél előny az, ha a tárgyaknak csak homályos körvonalait érzékelem. Olyan hivatást, amelynél előfeltétel, hogy a valóság színeit szürke fátyol takarja előlem. Olyan hivatást, ahol nem kell tisztán látni... Úgy hiszem, politikai pályára lépek."

Tréfának duplán is félelmetes, de nem hiszem, hogy érdemében igaz. Vajda Albert sérült szemmel is túlságosan tisztán lát ahhoz, hogy sikeres politikus váljék belőle. Humoristának viszont, oly sok szenvedés ellenére, vagy tán éppen azért, kiválóbb, mint valaha.

Sz. Zs.

KÖNYVEKRŐL RÖVIDEN

ALBERTO MORAVIA: „La Noia" (Az unalom). Bompiani-kiadás.

„Az unalom" minden elképzelhető értelemben negatív könyv. Egy festőről szól, aki az első fejezet első sorában abbahagyja a festést. Ez a rendkívül ellenszenvesnek készült (vagy csak annak sikerült?) regényhős lenézi a pénzt s ezt leginkább azzal fejezi ki, hogy piszkosan és rendetlenül járkel Róma utcáin. Pénz nélkül azonban mégsem szeret élni, s ezért állandóan zsarolja az anyját, akit megvet és gyűlöl, mert az munkával és kitartással óriási vagyont szerzett. A fiatalember a szeretőjét sem szereti, de állandóan féltékeny rá. Joggal különben, mert a kispolgári családból származó igen ifjú hölgy naponként csalja meg, s erről a legapróbb részletekig menően beszámol a festőnek, aki — nem fest. A regény tartalmához még annyit fűzhetünk hozzá, hogy Dino (ez a hős neve, aki különben egyesszám első személyben mondja el történetét) a könyv végén öngyilkos lesz, de nem hal meg, s megállapítja felépülés közben, hogy élete folyásán és unalmán a halálba menekülés kísérlete sem változtatott.

Mert az unalom a „Leitmotivja" Moravia regényének, amely megdöbbentő elevenséggel vonul végig az egész könyvön. Dino nem fest, mert unja a festést, de unja azt is, hogy nem dolgozik; unja a napsütést és unja az esőt, unja, ha van pénze és unja, ha nincs; unja, ha éhes és unja, ha ennie kell és unottan szeretkezik a kötet több mint 300 oldalának szinte mindegyikén. A tökéletes érzéktelenségben méltó társa Cecilia kis barátnője, aki úgy él a világban, hogy még egy jelző használatára is képtelen. „Milyen az anyád?" — kérdezi tőle Dino egyik nap. „Mint minden anya." „Milyen a lakásotok?" „Mint minden lakás." „Milyen színűek a bútorok?" „Nincs színük." „Mit szoktatok ebédelni?" „Amit mindenki." Az ilyen és ehhez hasonló beszélgetések végtelen sorával „szórakozik" Dino és Cecilia, általában ágyban fekve, aminek következtében az olvasó fokozódó mértékben s végül is halálosan unja a könyvet.

Ha Moraviának tehát az volt a célja, hogy tökéletes unalmat keltsen az olvasóban, elérte. S elért még valamit. Regényének szereplői testileg és lelkileg mind olyan piszkosak, hogy az embernek az az érzése, amikor leteszi a kötetet, hogy nemcsak kezet kell mosnia, de lehetőleg meg kell fürödnie.

(V. Zs.)

A HUNOK TÖRTÉNETE. Franz Altheim monográfiája, a hunok történetének második kötete most jelent meg a berlini Walter de Gruyter kiadónál. A jelentős, egyes részeiben úttörő munka második kötete az úgynevezett fehér hunok történetét tárgyalja. A hunok, amikor 375-ben átlépték a kercsi tengerszorost, kettéváltak: egyik részük, mint ismeretes, Nyugateurópa ellen indult, míg a másik — a fehér hunok — visszafordultak az Aral-tó vidékére. Ezek a fehér hunok. Történetük felkutatása elég bonyolult, minthogy a reájuk vonatkozó adatokat három forrásból kell összeszedni — a Szamarkand vidékén folytatott legújabb ásatásokból, a Szasszanida birodalom évkönyveiből s egyes keletrómai krónikákból, melyek részben görög, részben szíriai nyelven, egy esetben pedig (Ioannész Nikiu krónikája) csak abesszin fordításban maradtak fenn. Altheim mesteri módon állítja össze a mozaikot és igen eleven leírását adja a fehér hunok történetének az Oxosz partján való letelepülésüktől kezdve és a perzsa birodalommal vívott harcaikon, illetve szövetségükön át egészen addig, amíg az arabok 642-ben Nihavendnél legyőzték az utolsó Szasszanida sereget és ezáltal a fehér hunok és városaik — Szamarkand, Bokhara — sorsa is megpecsételődött. Altheim könyvében szemléletes képet fest a hunok életéről s nemcsak a közismertet — bátorságukat, kegyetlenségüket, szervezettségüket — mondja el, hanem egyrészt zseniális, sőt diabolikus politikai és diplomáciai intrikáikról is beszámol, amikor perzsákat és rómaiakat játszottak ki egymás ellen, másrészt — elsősorban a legújabb szovjet ásatások nyomán — alapos képet fest a hunok eddig teljesen ismeretlen, igen jelentős kultúrájáról. (Franz Altheim, Geschichte der Hunnen II: Die Hephaliten in Iran, Verlag Walter de Gruyter, Berlin, 1961.)

CORRADO PALLENBERG könyvének *The Vatican from within* vagyis *A Vatikán belülről* a címe és a londoni Harrap kiadásában jelent meg. A könyv nem az első és nyilván nem az utolsó a Vatikánnal foglalkozó művek sorozatában, mégis sok mindenben egyedülálló a maga nemében. A szerző — aki német neve ellenére olasz állampolgár és Rómában született — 12 esztendő óta mint hírlapíró foglalkozott angol, amerikai és olasz lapokban vatikáni kérdésekkel.

Az olvasó előtt, a kellemes és könnyed stílus érintésére, feltárul a Bronzkapu s megelevenedik a Vatikán. Megtudja, milyen pápa és ember volt XII. Pius, miért nevezik XXIII. Jánost a rómaiak „rokonszenves pápának"; megismeri a Konklávé titkaiból mindazt, ami valaha kiszivárgott; tökéletes képet kap arról, milyen az egyház organizációja és hogyan működik a vatikáni államtitkárság; világossá válik előtte a Vatikán pénzügyeinek bonyolult hálózata; megtudja, miért kapott *Dominia Ramacciotti* nővér engedélyt a pápától arra, hogy bundában és magassarkú cipőben járjon, puderezze magát és fodrász tartsa rendben a haját; mi a jezsuiták organizációjának az ereje, mi az *Opus Dei*, amelynek tagjai civilben járnak, polgári életet élnek és mégis egyházi rendnek a tagjai; megérti, hogyan válhat valaki szentté és melyek az útjai annak, hogy a katolikus egyház felbontson egy házasságot; megismeri a pápa kicsiny, de érdekes hadseregét és végül meghallja Szent Péter sírjának történetét és megtudja, miért épült a világ legnagyobb temploma éppen ott, ahol ma is áll.

Pallenberg könyvének egyik legnagyobb erőssége a mindvégig tárgyilagos hang. Ez annak köszönhető — amint maga mondja előszavában —, hogy az egyházzal szemben nem érez semmiféle gyűlöletet, (mint például Blanshard vagy Peyerfitte), de semmiféle túlzott alázatot sem, amely olyan jellemző egyes katolikus szerzők műveire. Könnyed, szórakoztató és humorral telt stílusa pedig semmiképpen sem megy az adatok hitelességének és pontosságának rovására. A könyv elolvasása után csak egyetérthetünk azzal a kritikussal, aki azt mondotta erről a kötetről, hogy olyan izgalmas, mint egy detektívregény és olyan hasznos, mint egy lexikon.

LADISLAS DORMANDI: Le naufragé de la terre fermé. Julliard, Páris, 1961.

Dormándi László tizenkettedik Franciaországban megjelent kitűnő regénye — egy író 239 oldalra terjedő önmarcangoló vallomása — a kritikust nagyon nehéz helyzetbe hozza. Mindent, amit könnyen vagy nagyobb megerőltetés nélkül írhatnánk, Dormándi „elírja" a kritikusai elől, mondván, hogy milyen szörnyű, amikor az emberről csak annyit írnak, hogy... csak annyit említenek meg, hogy... és így tovább. A kritikus, hacsak nem ír nagyobb szabású tanulmányt a könyvről, rossz lelkiismerettel adja át írását a szerkesztőnek. Mert Dormándi azt írja meg, amiről írók általában hallgatnak; tapintatból vagy szégyenből, vagy mert önmaguk előtt titkolják azt, hogy amit vagy amiről írnak, csak nekik fontos, csak őket érdekli igazán.

Az első fejezetben megtudjuk, hogy Francis Vigorin hatvan éves írónak, akinek nyolc év előtt egyik regényével nagy sikere volt, de népszerűsége azóta egyre csappan, már hetek óta regény-kézirata fekszik a kiadónál. A kiadó hallgat. Az utolsó fejezetben az író visszakapja a kéziratot és ami ezek alatt a hetek alatt az író agyában, lelkében, idegeiben végbemegy, arról szól a regény. A szörnyű feszültség, a félelem, a megaláztatás, a félelem a megaláztatástól. Az üldözött ember, aki minden kis jelre felfigyel, azért van ez, mert már öreg vagyok? Mert már nem tudok írni? Mert már nem kellek? Apróságoknak, amiket azelőtt félvállról vett, egyszerre óriási a jelentőségük: jelképekké válnak. Ebben az álomszerű világban a valóság összefolyik a képzelettel. A regény, amelynek sorsát az idegeiben cipeli, életre kel, figurái beleavatkoznak a mindennapi életbe. Az utcán idegen emberekben felismeri a regény szereplőit és köszön nekik. Már minden zavaros, már nincs határ valóság és képzelet között. „A fiatalok nem érthetik a helyzet tragikumát. Számukra az öregség csak egy szó, valódi tartalom nélkül" — gondolja, de tudja, hogy végül is „neki magának kell megtalálnia az okot, ami a képzelet és a valóság közötti egyensúlyt felborította". De aztán már azon is kezd töprengeni, hogy „ha egyszer megírná egy hatvan éves ember tragédiáját, akit a szemétdombra hajítottak..."

Amikor aztán a végső megaláztatás után, a papírcsomagba burkolt kézirattal hazafelé ballag, mint villámcsapás éri a megoldás.

Ez a regény. A megoldás pedig az, hogy az öregedő emberben, amikor fáradtan, megtörten, kimerülten hazavánszorog és elhatározza, hogy soha többé írni nem fog, végül is felülkerekedik az író. „Mi volna, ha most megírná mindazt, ami az utóbbi hetekben benne és körülötte végbement? A téma eredeti és izgalmas. Egy ember betölti hatvanadik évét és érzi, hogy a föld kicsúszik lába alól. Képzeletvilágba menekül, de a fal, amely a két világot elválasztja, áthatolhatatlan. A kísérlet csődöt mond és ő bennszorul a valóság és a fantázia között." Nem írni többet? Ellenkezőleg! — meg fogom írni ennek az idegtépő feszültségnek a történetét — és máris ott ül íróasztalánál, máris írni kezd arról, hogy Francis Vigorin hatvan éves írónak már hetek óta regény-kézirata fekszik a kiadónál... (E. S.)

EMLÉKKÖNYV A RŐT BIZÁNCRÓL

Faludy György válogatott versei

Megjelenik május végén, a Magyar Könyves Céh kiadásában.

(Sorozat 5. sz.)

Ára fűzött kiadásban példányonkénti vásárlók részére:

£0.19.6. v. $2.80 v. egyenértéke. (kb. 200 oldal.)

Már most jegyeztesse elő *helyi könyvkereskedőjénél*, vagy a vezérképviseleti terjesztőnél:

Big Ben Publishing Co.
65, Mortimer Street, London, W.1.

LESZEK POROK

Aliz kisasszony kálváriája

Az itt következő feljegyzések Plotnik Aliz tanárnő kálváriajárásáról szólnak; ám lássuk előbb a hölgy portréját. Plotnik kisasszony, puszta megjelenésével, derűre hangolja az embereket. Fura nő, régies, ám nem minden tekintetben régimódi. Történelemtanárnő, s ha az események logikájára kell fényt deríteni, vagy a fejlődés mozgatóerőiről magyarázattal szolgálni, Plotnik kisasszony bámulatosan tájékozottnak bizonyul. Messze felülmúlja fiatalabb kollégáit, ezeket a hencegő szamarakat, akik oly roppant fontosnak tartják, hogy tanítványaik kellő tisztelettel köszönjenek nekik.

Plotnik Aliz fura nő, mert másként jár és másként mozog, mint a többi ember; mozdulatai kimértek és mindig célirányosak. Szabatos, kerek mondatokban beszél, a lehető legválasztékosabb prózai stílusban. Ráadásul szentül hiszi, hogy tanítványai mindig az igazat mondják neki, a szemtelen kislányokat és a lármás fiúkat sokkal erényesebb és fennköltebb lényeknek tartja, mint a tantestület többi tagja. Ezért fura nő Plotnik Aliz, s az ember gyanítja, hogy húsz évvel ezelőtt ugyanilyen kevéssé divatos jelenség volt, habár a *divatjamúlt* jelző ma sem illik rá egészen.

S ugyanígy öltözéke. Amit visel, az nem ruha, semmi szín alatt nem toalett, hanem öltözék, vagy ruházat. Középmagas és középkorú nő, arcát sose érte rúzs, se púder; egérszürke haja nem látott fodrászt, hajcsavart; körmét rövidre és szögletesre nyírja. Ruházata jóminőségű, sőt, meglehet, drága anyagokból készült, de szabása oly végtelenül egyszerű, hogy inkább iskolai uniformishoz hasonlít. Plotnik Aliz kisasszonyból tehát maradéktalanul hiányzik az, amit bájnak neveznek.

Mindez azonban korántsem jelenti, hogy Plotnik kisasszonyt lenézik, vagy kinevetik. Plotnik Aliz az iskolában oly nélkülözhetetlen tényező, mint mondjuk a levegő, aminek a létezése észrevehetetlen és magától értetődő, ám feltétlenül szükséges.

Tehát senkinek sem jut eszébe, hogy tudatosan tréfát űzzön belőle. Mégis otromba tréfának tűnik, hogy éppen őreá bízzák azt a bizonyos feladatot. Dukalski, az igazgató roppant lassan és vonakodva adja elő, hogy mi vár Plotnik kisasszonyra.

— Nem tudom, sikerül-e megfelelnem a feladatnak. Nem volt még ilyen esetem — mondja Plotnik Aliz nyugodtan és szembenéz az igazgatóval. — Egy férfi talán alkalmasabb lenne, igazgató úr. Természetesen, nem a fiatal kollégákra gondolok. De talán Kopacki tanár úr?

A fonák helyzet idegesíti az igazgatót, s ezért kissé türelmetlenül cseng a hangja:

— Persze, persze; elméletileg bizonyára igaza van, de mit tegyek? Számomra igen fontos, hogy maga menjen, Aliz kisasszony.

— Mintha egy gombostűt kellene megkeresnem az óceánban. Semmit sem tudunk.

— Persze, persze. De a helyszínen megoldódhat valami.

Az igazgató hangja elárulja, hogy nem hisz a küldetés sikerében. Mintha vesztett csatába küldené Aliz kisasszonyt, hogy mentse meg a hadsereg becsületét, vagy még ennél is kevesebbet: legalább a tisztes látszatot. Helyes-e, ha előre közli vele, hogy egy cseppet sem fog csodálkozni, ha dolgavégezetlenül tér vissza? Amióta a lány anyja itt járt, az iskolaigazgató ingerültsége nőttön nő.

Lagoda Zsófi anyja, mihelyst a sürgönyt megkapta, mindjárt megjelent. Ijedt kicsiny asszony volt, aki az ország legkeletibb csücskéből települt át a nyugati végre; valami határtalan rezignáció lebegett apró alakja körül, mintha eleve belenyugodott volna minden lehetséges szenvedésbe, amit csak rázúdíthat még a sors. Amikor megtudta, mi rejtőzik a sürgöny mögött, fáradt szeme megtelt könnyel. Hogy is számíthattak egy percig is a segítségére? Az asszony egyik tanárról a másikra bámult és közben sírós hangon ismételte, újra meg újra, ugyanazt a refrént: „Mi történik most? Mi történik most?"

Végül az igazgató elvesztette türelmét, s kereken kimondta:

— Semmi sem történik! Kérem, értse meg, hogy a lánya nem maradhat az iskolában. Szíveskedjék hazavinni.

Lagodáné, kissé színpadias mozdulattal, az égre tárta karját: „Mindenható Úristen, hisz megöli az apja! Az apja nem fogja eltűrni ezt, kérem. Megöli. Mert az ilyen ember, kérem."

Az igazgató ismét habozott. A dolog végeredményben az iskola épületében történt, iskolaév alatt, s ezt a lány anyja felhasználhatja ellenük, noha szemlátomást nem is gondolt ilyesmire. A beszélgetés különben is szigorúan elméleti jellegű, mert a lánynak nyomaveszett. Azaz, hogy egy barátnőjének az iskolához címzett levelezőlapjából arra következtettek, hogy Zsófi szülőfalujában, Walbrzycban tartózkodik, vagy legalábbis valahol a környékén.

— De miért éppen ott? Minek? Mit csinál ott? — nyögte Lagodáné és ismét segélykérően nézett egyik tanárról a másikra. Ez idő tájt már mindannyiukat lenyűgözte e fájdalmas anyai tehetetlenség. Az igazgató mélyet sóhajtott és kijelentette, hogy a tantestület mindent megtesz, ami csak módjában áll. „Íme — jegyezte meg később Kopacki, a matematikatanár —, egy nehezen nevelhető generáció, túlterhelt tantestület, szülők, akik egyszerűen fel sem fogják saját felelősségüket, csodálkozhatunk-e az eredményen?"

Az igazgató kérő pillantást vetett Plotnik kisasszonyra: „Ugye elmegy? Kérem, ugye megteszi?"

A kérés minden hivatalos utasításnál többet ért el: megindította Plotnik kisasszony szívét.

Savanyú, undorító szag tölti be a kis vendéglőt. A csaposlány vodkát és sört mér és szinte tüntetően mellőzi Aliz kisasszonyt, aki türelmesen támaszkodik a magas bárpultnak. A tanárnő szeme könnyezik a füsttől.

— Csak egy citromos teát kérek, ha lenne olyan kedves, kisaszszony...

A helyiség visszhangzik a nevetéstől. A pult köré sereglett férfiak vaskos tréfákkal szórakoztatják a nagymellű csaposlányt. S egy rikítóan kifestett fiatal teremtés, mintha oda lenne ragadva a pulthoz.

— Hát mit szól hozzá, Veronka? — kérdi egy himlőhelyes óriás. Nyitott inge kivágásában, szőrös mellén tetoválás látszik: egy filmsztárszerű, babaarcú nő képe. Plotnik kisasszony megborzong. Vissza kellene vonulnia a szobájába. Csak ne lenne olyan szomjas! Miért nem ment be egy tejcsarnokba, amikor visszafelé jött a rendőrségről?!

— Mit szólok, mihez, Miki úr? — kérdi vissza szemtelenül a lány, s a pult fémlemezéhez préseli melleit.

— Miki húgyhólyagja meg van hűlve — magyarázza a szőrös óriás barátja, vigyorogva. — Meghűlés ellen kell neki valami.

— Csak egy citromos teát kérek, kisasszony... — a tanárnő igyekszik legyűrni félénkségét, de keze reszket, mert úgy érzi, hogy hangját megint elnyelte a lárma.

— Asztalnál kérje a pincértől — veti oda Veronka.

— Miki, fizess egy rundot — kiáltja a vigyorgós fiú. — Még három pohárral, Veronka! És magának is egy pohárral, Veronka! Mi a legjobb a húgyhólyag meghűlése ellen? Női húsból rakott borogatás!

A két férfi és a kifestett lány harsányan röhög. Veronka sértődést színlel, de szájszéle mosolyra görbül.

Plotnik kisasszony körülnéz, sehol egy üres asztal. „Mit kaphatok a pultnál, kérem?" A nagymellű csaposlány szeméből megvetés sugárzik feléje. „Igen, egy citromszörpöt kérek. Itt fogom elfogyasztani, igen." Igyekszik elfogódottság nélkül beszélni. Közben akaratlanul hátranéz és észre kell vennie, hogy a durva tréfák feléje irányulnak.

— Női húsból rakott borogatás, nem rossz, hehehe... Kár, hogy a doktor nem írja fel többször...

— Az én orvosom mindig azt mondja: ha meg van hűlve, menjen ágyba egy aszpirinnal, egy meleg takaróval és egy csinos lánnyal...

Plotnik kisasszony elpirul és hangosat csuklik. Túl sok a szénsav ebben a szörpben. Igen, ezek őt ugratják. Nem szabad zavarba jönnie, igen, ez a legfontosabb. Mindenki őt nézi, igen, még a tetovált babaarc a férfi szőrös mellén, az is gúnyosan és sértően mered reá. Hősies megpróbáltatást élek át most — gondolja Plotnik kisasszony és kissé megnyugszik.

— Kisasszony, kisasszony, fizetni szeretnék — szól kérlelő hangon, de Veronka tüntetően hátat fordít neki. Istenem, milyen fiatal lány, alig valamivel idősebb, mint az ő felső osztályos növendékei.

— Kisasszony, nem látott itt egy fiatal lányt tegnap vagy tegnapelőtt? Kérem, figyeljen egy pillanatra, ez rendkívül fontos. Egy félénk kislány, körülbelül olyan magas, mint én, a haja világosszőke, a szeme szürke. Kérem, próbáljon visszaemlékezni. Mennyivel tartozom a limonádéért?

A szálloda hallja és lépcsője pompázatos: vörös plüss-szőnyeg, műmárvány falak. Az egyik sarokban egy bronzból öntött ölelkező szerelmespár szolgál egy rózsaszínű lámpaernyő tartójául; valószínűleg Ámor és Psyhe. Tehát megint csak egymásra tapadó szemek és ölelkező karok, de ezúttal legalább bronzból van az egész, a hallban béke és nyugalom uralkodik, a por nesztelenül lepi be a tárgyakat, s a vendéglő durva lármáját jótékonyan tompítják a vastag falak. A borotválatlan hotelportás a pultra borulva szúnyókál. Amikor felkeltik, nagyon barátságtalan.

— De hiszen már megmondtam önnek, hogy itt volt és elment. Tessék, nézze meg mégegyszer a bejelentő könyvet: Lagoda Zsófia. Tegnapelőtt jött és két éjszakát töltött itt.

— Sajnálom, hogy megzavartam, de reméltem, hogy közben talán eszébe jutott valami. Sokszor jelentéktelennek tűnő apróságok vezetik nyomra az embert.

— Dehát mi az ördögöt mondjak? — morogja a borotválatlan férfi. — Lagoda kisasszony nem beszélt itt senkivel. Kivette a szobát és azonnal lefeküdt aludni.

— És másnap reggel?

— Arról én nem tudhatok, kérem. Nappal más van szolgálatban. Csak annyit tudok, hogy két éjszakánál tovább nem tarthattuk a szállodában. Nem volt semmiféle papírja. Egy iskolai igazolvánnyal jelentette be magát. Egy iskolai igazolvánnyal igazán nem lehet két napnál tovább maradni, kérem.

A tanárnő belátja, hogy csatát vesztett. Lassan, fáradtan megy fel az emeletre. Az egyik lépcsőfordulónál ismét szemébe tűnik Ámor és Psyhe, amint rózsaszínű lámpafényben ölelkeznek. Hisz semmi az egész, csak ugyanaz a lámpa. Az emeleten, az első ajtó előtt egy férfi hajol egy nő fölé és suttog valamit a fülébe. Plotnik kisasszony hallja a nő fojtott kuncogását. A férfi átöleli és magához húzza a nőt. Fátyolos tekintete egy pillanatra barátságtalanul siklik végig a tanárnőn, aki riadtan, lábujjhegyen topog el mellettük. Plotnik Aliz hirtelen rádöbben, hogy jelenléte, mi több, puszta létezése is tolakodás, megbocsáthatatlan tapintatlanság. A léptek zajára a nő elhárító mozdulatot tesz, de nem sikerül a férfi kezét lesöpörnie csípőjéről, valószínűleg nem is akarta ezt igazán. Plotnik kisasszony a szobájába menekül. És áldja a pillanatot, amikor némi habozás után kivette a kétágyas szobát az iskola költségére. Végre egyedül lehet. Legszívesebben azonnal az ágyra vetné magát, de hosszú évek beidegződött szokása nem engedi, hogy tisztálkodás nélkül térjen nyugovóra. Sóhajtva behúzza a függönyöket és megereszti a csapot. Csak hideg víz folyik.

Éjszaka emberi testekről álmodik, testekről, amik részegítő zene dallamára simulnak össze, mintha egy furulya szólna, révetegen, tikkasztó nyári délutánon. A tanárnő gyakran hallotta volt az „Egy faun délutánja"-t, s meglehet, e zenedarab emléke sugallja ez óriási, mindent felölelő ölelkezés vízióját. S az álom mindent felold és megenyhít: a nyers kacaj mosollyá szelidül, mely oly lágy, akár egy pillangó szárnyának rebbenése, a durva mozdulat gyengéd simogatássá finomul. Faágak himbálódznak a szélben, mint emberi karok. De az ágak kérge fehér és sima, akár az emberi bőr. Ámor és Psyhe leszálltak a lámpatalpazatról és ott csókolódznak a tanárnő ajtaja előtt. És ott táncol a sikongó Veronka és a szemtelen arcú kislány, aki annak a férfinak a mellére volt tetoválva. Plotnik kisasszony kiáltani akar: menjetek el innét! De nem mer kiáltani és nem is jön hang a torkán. És a következő pillanatban kiugrik az ágyból, hogy beálljon a soha véget nem érő, őrült táncba. Valami esztelenséget szeretne elkövetni, valamit, ami merőben értelmetlen és mégis magávalragadó.

Zsófit a harmadik napon találják meg. Egy rendőr hozza a lányt Plotnik kisasszony szállodai szobájába s elismervényt kér róla, mintha csak egy csomagot szállítana házhoz. „Zsófi, Zsófi, kislányom!" Plotnik kisasszony könnyekbe tör ki és magához öleli Zsófit. „Miért mentél el, mondd, hogy tehettél ilyet?"

A lány mereven tűri az ölelést, mintha csak elhatározta volna, hogy némán és gőgösen fog elviselni minden megpróbáltatást, ám Plotnik kisasszony mégis úgy érzi, hogy a fiatal testen a megkönnyebbültség könnyű remegése fut végig. Szeretne mielőbb egyedül maradni a lánnyal, de a hatósági közeg ragaszkodik ahhoz, hogy hosszadalmasan és részletesen előadja, miként találta meg Lagoda Zsófit a vasúti olvasó-váróteremben.

— Köszönöm, igazán nagyon köszönöm — mondja Plotnik kisasszony —, soha nem gondoltam volna, hogy a rendőrség minden ügyben ilyen gyorsan és hatékonyan működik. De ez a szegény kislány nagyon fáradt... — A rendőr, úgy látszik, nem érti a célzást. Miként bírhatná távozásra úgy, hogy ne sértse meg? — Bejövök holnap a rendőrségre. Mégegyszer meg akarom köszönni önöknek. — A tanárnő az ajtót nézte és szuggerálni próbálta a rendőrnek a távozás gondolatát. Aliz kisasszony hisz a gondolatátvitelben, s időnként megpróbál hipnotikus szuggesztiót gyakorolni a tanári katedráról, általában változó, s néha nagyon is kétes sikerrel. A hatósági közeg azonban jó médiumnak bizonyul. Felállt, gálánsan összecsapta bokáját, majd távozóban jelentőségteljesen rámosolygott Zsófira, nyilván ő is vonzónak találja a kislányt. Valóban, csinos lány, jól fejlett és mégis törékeny, s a szeme, amit Plotnik kisasszony oly gyakran figyelt a tanári katedráról: nagy, szürke, kissé nedves és szüntelenül csodálkozó szem, nyilvánvalóan ez a szem vitte romlásba.

— Alig állsz a lábadon, kislányom — mondja Plotnik kisasszony, amikor végre egyedül maradnak. E fonák helyzetben tanácsos minél tárgyilagosabb hangot használni. Csak semmi felelősségrevonás. Semmi prédikáció. — Nem megyünk le vacsorázni. Van itt néhány sonkás szendvics és alma. Majd felhozok neked egy limonádét. Egyél gyorsan, aztán feküdj le és aludj, aludj...

— Mi jutott eszedbe, kislány? — kérdi később, amikor már mind a ketten ágyban fekszenek. Meggyújtja a kislámpát az ágy felett s a félhomályban várja a választ. — Miért rohantál el szó nélkül?

Háromszor kell megismételnie a kérdést, mire Zsófi végre suttogva megszólal: — Nem akartam, hogy kicsapjanak. Inkább...

A tanárnő nem kérdez többet. Nem akarja, hogy Zsófi befejezze a mondatot, mely az „inkább" szónál drámaian félbeszakadt. Megborzong, úgy érzi, lázas. Megfázott talán? Aszpirin kellene és egy meleg takaró. Zsófi közben elaludt. Plotnik kisasszony kinyújtja karját és megérinti a lány homlokát. Az érintésre Zsófi fészkelődni kezd, s felnyög, mint egy sértődött kisgyerek, s Plotnik tanárnő úgy érzi, hogy most, amikor megtalálta Zsófit, a dolgok még bonyolultabbak, mint amikor keresésére indult. Csak a tündérmesékben oldódik meg minden egy varázspálca érintésére, de az emberek gyakorta életük végéig cipelik terhüket, anélkül, hogy akárcsak könnyíteni tudnának rajta. Hosszú idő után először Plotnik kisasszonynak eszébe jut saját ifjúsága, amiből oly érdektelen és egészséges szag árad, mint a közönséges háziszappanból, amivel kislány korában mosdott, vagy a tiszta, vászon fehérneműből, amit viselnie kellett. Plotnik kisasszony halálos kimerültséget érez és mély álomba zuhan.

A zsúfolt vonatban Zsófi magazinokat lapoz, de nem olvas, csak a képeket nézi egy-egy pillanatra. Plotnik kisasszony szeme sarkából figyeli a lányt, aki továbbra is úgy viselkedik, mint egy automata. „Igen, tanárnő, nem, tanárnő, köszönöm, tanárnő kérem..." Jobb lenne, ha sírna és panaszkodnék. De talán csak védekezés a zárkózottsága és majd felenged később. A kerekek monoton zakatolása álomba ringatja a lányt, feje Plotnik kisasszony vállára hanyatlik. Milyen kimerült szegény! Vajon hány éjszaka nem aludt? Plotnik kisasszony hirtelen azon kapja magát, hogy nagyon kíváncsi. Szerette a lány legalább azt a férfit? És ki a férfi tulajdonképpen? És hol találkoztak? Valakinek mégis csak beszélnie kellene Zsófival! Az anyjának, az igazgatónak, vagy talán magának Aliz kisasszonynak, hiszen ő vállalta a küldetést. De helyes-e a kérdezősködés? Igen, helyes, mert szükséges. Végeredményben el kell rendezni valahogyan Plotnik kisasszonynak Zsófi életét. Már csak a születendő gyermek kedvéért is.

Wroclav után még jobban megtelik a vonat, egy sereg utas áll a fülkében, elviselhetetlenül nehéz és forró a levegő. A tanárnő érzi, hogy szíve hangosan és szabálytalanul ver. Hogy tud csak Zsófi aludni ebben a hőségben és lármában?! Az ajtóban három férfi áll; hangjuk, ha lehet, még túlharsogja a fülke lármáját. Az egyik mereven nézi az alvó lányt, majd hangját kissé lehalkítva, valami trágár megjegyzést tesz, mire mind a hárman hangosan nevetnek. Talán meglátszik már valami Zsófi arcán? Ugyan, ostobaság. Mindössze annyi történt, hogy az alvó lány kimerült teste nekidőlt az ablakpárkánynak s ez a póz kissé erősebben hangsúlyozta melleit. Plotnik kisasszony legszívesebben rádobná esőkabátját az alvó lányra, de tudja, hogy ez csak fokozná a derültséget. A három férfi észreveszi a tanárnő zavarát. Most mindhárman reá bámulnak, s kiváltképpen egy gúnyos, zöldesszürke szempár mustrálgatja pimaszul Aliz kisasszonyt.

— Egy ilyen öreg falatocska is ízletes lehet még, hallod-e!

— Meg akarod próbálni, Max?

Aliz kisasszony valami hűvösen rendreutasító, méltóságteljes szövegen gondolkodik, de füle zúg, s a forróság hullámai öntik el agyát, mert azon kapja rajta önmagát, hogy valami egészen mást, valami tőle merőben idegent szeretne kiáltani a férfiak felé, igen szíve szerint felugrana és ezt ordítaná: „Igen, igen, igazuk van! Öreg falat, nem vén falat, ízletes, jó falatocska!"

Soha nem hitte volna, hogy ilyen gondolat, ilyen kívánság ébredhet benne. Lehetséges-e, hogy ezek az idegen férfiak többet tudtak róla, mint őmaga? Iszonyatos pillanat ez Aliz kisasszony életében, kálváriajárásának talán legnehezebb stációja.

— Gyere, átmegyünk az étkezőkocsiba — szói aztán Zsófinak, aki végre felébred. — Biztosan nem voltál még étkezőkocsiban. — Végre ismét megtalálja régi hangját, s visszatér az a kellemes, könnyű izgalom, ami mindig elfogja, valahányszor valami érdekeset, valami újat ismertethet meg a fiatalokkal.

— Kissé kipihented magadat, kislányom — mondja, amikor szemközt ül a lánnyal a kellemesen tiszta és tágas étkezőkocsiban. — Most gondolkodnunk kell, mit tegyünk. Mit gondolsz, Zsófi?

Zsófi összeráncolja homlokát s ujjait csavargatja. — Nem tudom. Nem tudom, mit csináljak.

— Mindenekelőtt vizsgáznod kell. Az iskola segít neked. Nem szabad elvesztegetned az életedet, emberré kell válnod, kislányom. Az órákra nem járhatsz be, ezt bizonyára megérted. De levizsgázhatsz magánúton. Mikor esedékes a baba, Zsófikám?

— A nyári szünet után, szeptemberben.

— No látod. Akkor nyugodtan megszerezheted a diplomádat.

A pincér hozza az ebédet. Né-

(Folytatás a túloldalon)

ÁPRILIS 1-I SZÁMUNKBÓL több nyomdailag feltűnően hibás példány került forgalomba. Kérjük azokat az előfizetőinket és olvasóinkat, akik ilyen példányt kaptak és igényt tartanak hibátlan nyomású példányra, szíveskedjenek kiadóhivatalunkkal közölni.

*

„A VILÁG LEGSZEBB ELBESZÉLÉSEI, 1960" (Le piu belle novelle di tutti i paesi 1960) címmel a nagytekintélyű milánói Aldo Martello kiadó antológiát adott ki. A kötetben 36 szerző szerepel, köztük az angol Frank O'Connor, a német Hans Bender, a francia Pierre Cascar, az amerikai Sidney Caroll. Magyarországot „Szerelem" című elbeszélésével a Bécsben élő Vajda István képviseli.

*

KÍNAI NYELVEN is kiadták Honkongban Vajko „How to be a Communist" című könyvét. A kínai kiadás a Cosmorama kiadóvállalat gondozásában jelent meg.

*

A BOLGÁR MŰVÉSZET 2500 ESZTENDEJE címen kiállítás nyílt meg a bécsi Museum für Völkerkunde-ban. A bécsi kritikusok nagy elragadtatással számolnak be a bolgár ikonokról. *A XIX. századi bolgár festészetet jelentéktelennek ítélik s ugyanígy nyilatkoznak a szocialista realizmus legújabb alkotásairól. E téren a kritikusok nem is a politikai propagandát sokalják, hanem „a szocialista realista művekből áradó savanyú verejtékszagot és elszomorító unalmat, mely arra készteti a nézőt, hogy vigasztalást keresve, visszasétáljon a XIII. és XIV. századi ikonok friss és eleven világába".*

*

CSEISVILI SZTALIN-DÍJAS grúz író, aki, mint ismeretes, 1958-ban menedékjogot kért Nyugat-Berlinben, a németországi Ansbachban telepedett meg. Legújabb könyve német kiadónál, német nyelven jelenik meg a közeljövőben.

*

LISZT FERENC — röviddel ezelőtt Weimarban megtalált — „A kovács" című kórusának ősszel Budapesten lesz a világbemutatója.

*

MARLBAN, A PHILHARMONIA HUNGARICA otthonában, a városi tanács az UNO segítségével egy nyolc és egy három emeletes házat és tizenkét négyszobás, modern villát építtetett a zenekar tagjai számára.

*

MEGKEZDTÉK A MÁTYÁS TEMPLOM déli homlokzatának (Mária-kapu) helyreállítását. Hasonló restaurációs tervet dolgoztak ki az esztergomi várhegy műemlékeinek restaurálására, valamint az ottani ásatások folytatására. Ugyanekkor befejezték a soproni Fekete Ház — az ország egyik legszebb barokk műemlékének — restaurálását.

*

HEDWIG WANGEL, a század elejének legnagyobb német színésznője, Ibsen, Strindberg és Hauptmann premierek női főszerepeinek egykor ünnepelt alakítója, 96 esztendős korában egy északnémetországi kisvárosban elhunyt. Hedwig Wangel több mint egy fél évszázaddal ezelőtt visszavonult a színpadtól és élete utolsó 52 esztendejét ingyenes betegápolás és más emberbaráti tevékenységének szentelte.

Irodalmi Ujság

A latin Micimackó gazdája

Délután szállok fel a Sao Pauloból Itajaiba induló gépre. A tülekedő, amerikai méretű Sao Paulo hamar eltűnik a felhők alatt. A tengerpart vonalán repülünk délnyugat felé. Aztán változik a táj: hegyek, zöld dombok, újra dombok s már Itajai — Blumenau, Santa Catarina állam kereskedelmi gócpontjának — légi kikötőjében vagyunk.

Blumenau, az egykori német település nem tud és nem akar beolvadni Brazíliába. Az utcán tömén telen német szó, a cégtáblákon a Baumgarten, Kaestner, Hering és Hahnemann neveket olvasom. A szálló tiszta és a szobapincér, idegen kiejtésemet hallva, németül kérdezi, hány órakor ébresszen.

Hajnalban indul az autóbusz a Lénárd-tanya felé. Ragyogó frisszöld színekben tündöklenek a mezők. Lehetne a Szudétavidék ritkábban lakott részén, vagy valahol a századvég Németországában. Elszórtan egy-egy tanya, kis szöszke gyerekek futnak a kocsi mellett és bent az autóbuszban naptól kiszáríttott, korán ráncosodó arcú germánok beszélnek valami különösen kevert nyelvet, amelyben a portugál szavakat németül ragozzák.

Délután félnégy is elmúlik, amikor egy kanyar után a vezető, Herr Fuhrmann, túlkiöléssel jelzi a Lénárd-tanya lakóinak, hogy csomag jön, posta, sőt vendég is.

Így Léni, a nagy szalmakalapos, tizennégy éves szőke parasztlány segít, miközben lekászálódom, majd megjelenik torzonborz szakállával, lógó harcsabajszával a völgy mindentudó orvosa, Lénárd Sándor, aki hiába játssza maga és a világ előtt a remetét: alig fér meg a bőrében, amikor sebtében elmondom neki a legújabb híreket.

A zsebemben van az amerikai Dutton kiadó legújabb jelentése, mely szerint Lénárd latinra fordított Micimackó-ja, az Egyesült Államokban, túllépte az ötvenezredik eladott példányt.

Amikor múlt évben az első, közösen vállalt kiadást elküldtük Angliába és Amerikába, fanyalgó válaszok futottak be: nem érdemes foglalkozni egy angol klasszikus holt nyelvre való átültetésével. De aztán, amint az oxfordi és cambridgei könyvkereskedőknek címzett kisebb mutatványküldemények napok alatt elfogytak, s a diákok követelni kezdték a további példányokat, lassanként megváltozott a kiadók véleménye.

A terebélyes kert hátul belevész az őserdőbe, de elől az utat málnabokrok szegélyezik, az ágyásokban tarka, hazai virágok és Lénárd büszkesége: egy tábla hamisítatlan magyar kékkukorica.

A nagy házban a tanyavilágban ritka csodák rejtőznek: 2 fürdőszoba, zongora és egy kis, patikával is felszerelt orvosi rendelő. Az út felől szekérzörgés hallatszik. Egy gazda hozza lázas szemű, bebugyolált gyerekét. Az eset egyszerű, tüszős mandulagyulladás. Lénárd injekciót és orvosságot ad. A vizit ezzel véget érhetne, de sorra kerülnek a gazda visszerei, kimosatja a fülét, végül tanácsot kér fájós lábú felesége betegségére. A saroglyáról hatalmas kosár málna kerül le, de nem fizetés helyett, hanem előlegül addig is, amíg a termést betakarítják.

Vacsora után csendben üldögélünk a verandán. Fejünk fölött az idegen csillagok, valahol a Dél Keresztje, de a Göncöl Szekeret nem látni sehol.

Újból a latin Micimackó különösnek látszó ötletére kerül a szó.

— Az ötlet egyáltalán nem különös, csak az a csoda, hogy Angliában nem jött rá más hamarább. Hát nem kézenfekvő, hogy a gyerekek szívesebben olvasnak olyan latin szöveget, amit angol eredetiben ismernek és szeretnek, mint a számukra ásatag és unalmas Cornelius Nepost vagy Cicerot? Egyébként Pinocchió is megjelent latinul és nagy sikerrel olvassák Olaszországban. Megjelent már a latin Struwelpeter is. S hogy mennyire igazam volt, igazolják a kedves gyereklevelek. Latinul köszönik a könyvvel szerzett örömet. Létezik-e ennél hasznosabb latinóra? Garmadában fekszenek előtte a levelek. Nem Robert Graves, vagy az angol királyi ház köszönő soraink, hanem gyermeki ákombákomoknak örül igazán. S külön annak a hirdetésnek, mely egy könyvesbolt kirakatában latinul jelenti, hogy a nagy siker miatt további példányok csak karácsony után lesznek kaphatók.

Úgy mondják hét évig dolgozott e kis művön.

— Hét évig, de nem folyamatosan. Amint olvasmányaimban találtam valami eredeti kifejezést, ami Milne szövegében felhasználható, átültettem. Így mackóm hol Cicero, hol Caesar fordulatait használja, egy versikében pedig még a gyakorlatlan szem is felfedezheti a „Dies Irae" ritmusát és szórendjét. Mackóm elolvasása után minden latinul tanuló diák könnyűnek fogja találni a klasszikus írókat, hiszen egész sereg kifejezésüket már ismeri.

Terveiről ezt mondja:

— Van egy nagy német nyelvű tanulmányom erről a völgyről, amelyben élek. A tájról, az itt élő emberekről, de ez nemcsak szociográfia. Van benne nyelvészet is, mert hiszen páratlanul érdekes az a keveréknyelv, amit a közel száz éve itt élő németek beszélnek. Azok a németek, akiknek nagyszülei még az első háború előtt kerültek ide, akiknek a szemében még mindig Vilmos császár a mintakép; alig hallottak valamit Hitlerről, nácizmusról, kommunizmusról, Németország kettéosztásáról, vagy a „Wirtschaftswunderről". S hogy mindezt változatosabbá tegyem, saját tollrajzaimmal fogom illusztrálni.

— Persze változatlanul regényemet tartom életem főművének. Remélem, rövidesen befejezem. Rómában játszódik, a háború végén, azokban a napokban, amikor már várják a bevonuló csapatokat. A fasiszta uralom már megszűnt, az utcán az ablakokon kihajított gipsz Mussolini-mellszobrok tömege hever, de a németek még benn ülnek, szedik áldozataikat s még folytatódnak a céltalan kivégzések. Ezt a különös életet, éhség és reménység között, ahol a halál állandó jelenléte miatt már rég eltűnt a halálfélelem, ezt próbálom felidézni. Néha úgy érzem, sikerrel.

— A városba nem kívánkozik vissza? Holott ott megkaphatná mindazt, amit évek óta nélkülözött: könyvtárat további munkáihoz, hangversenyeket, nagy orvosi praxist, sajtót, barátokat.

— És lármát, füstöt, párás meleget, rohangálást, kínzó migréneket, céltalan locsogást, időfecsérelést, az energia elpusztítását.

Az éjszaka valóban csendes és Sao Paulóval ellentétben száraz. Jól esik aludni és a hűvös reggelen pihenten ébredek. Minden üde és zöld.

A zongora körül szöszke gyerekek állnak és egy Bach-kantátát énekelnek.

— Amíg nem jártak hozzám, egyik sem tudta, mi a zongora. Mióta saját szórakozásomra énekelni tanítom őket, semmivel sem haladnak rosszabbul, mint városi kortársaik.

Bach, Micimackó és egy magyar orvos-író a brazíliai őserdő peremén.

Landy Dezső

A MAGYAR KÖNYVES CÉH (Magyar írók Szövetsége Külföldön) közli, hogy könyvsorozatának ötödik könyve, Faludy György válogatott versei „Emlékkönyv a rőt Bizáncról" címmel 1961 május havában jelenik meg. A sorozat előfizetői a könyvet, megjelenése után, haladéktalanul megkapják.

*

AZ IDEI EURÓPA-KIÁLLÍTÁST — az Európa-tanács védnöksége alatt — Barcelonában rendezik, július 10. és október 10. között. A kiállítás témaköre: Művészet és Romantika.

*

KITILTOTTAK 15 JUGOSZLÁV KÖNYVET a pozsonyi könyvkiállításról. Ez a rendszabály hihetőleg szerves része annak a legújabb ideológiai hadjáratnak, amely a Szovjetunióban és a csatlósállamokban egyidőben indult meg az úgynevezett jugoszláv revizionizmus ellen.

*

A BORDEAUXI ÜNNEPI HETEK alkalmából (május 5—20) bemutatják Jean Anouilh „Colombe" című komédiáját, valamint Montherlant: A spanyol kardinális című drámáját.

*

GEORGES SCHÉHADÉ libanoni író darabját, az „Utazás"-t rendkívüli siker jegyében mutatták be a párisi Odeonban. A kritikusok a darab drámai erejét és nem külsőségekben megnyilatkozó, megkapó költőiességét dicsérik.

*

PUSKÁS JÁNOSNÉ Bartus Ilona táncpedagógus, aki Zürichben a „Kindertheater und Bewegungsschule" balett-tanárnője, Prokoffjev „Péter és a farkas" zenéjére koreográfiát készített, amit az iskola a zürichi *Neumarkt Theater*-ben mutatott be nagy sikerrel. A sajtó nagy elismeréssel nyilatkozott az előadásról.

*

MILLOS AURÉL, a neves magyar koreográfus Olaszországból Brazíliába érkezett, hogy ott a Rio de Janeiro-i opera balettjét megszervezze.

*

VASZARY JÁNOS emlékkiállítás nyílt meg a budapesti Nemzeti Galériában.

*

ÁRCHIMÉDESZ születésének 2250-ik fordulója alkalmából szülővárosában, Syracusában nagyszabású ünnepségeket, tudósok találkozóját és szynposzionját rendezik ez év áprilisában.

*

SOMKUTHY DEZSŐ festőművész a brazíliai Sao Carlos-ban nagysikerű szabadtéri képkiállítást rendezett a város egyik parkjában.

*

OLASZORSZÁG legfontosabb művészi manifesztációi közé tartozik az évenként megismétlődő, firenzei, úgynevezett „Maggio Musicale", amelyen operák, színdarabok és hangversenyek kerülnek bemutatásra. Az előadások színhelye általában a város két nagy színháza a Teatro Communale és a Teatro della Pergola, kivételesen azonban a Palazzo Pitti-hez tartozó Boboli kert és egy-egy templom vagy emlékmű is.

A megnyitó előadás május 6-án lesz Verdi Don Carlosával. Világpremiert jelent Mario Castelnuovo Tedesco operája. Címe: „Il Mercante di Venezia" (A Velencei Kalmár) és Shakespeare színdarabjának megzenésítését jelenti.

A prózát Thornton Wilder-nek, William Gibson-nak és Tennessee Williams-nak egy-egy darabja jelenti; ezenkívül bemutatják Leonard Bernstein-nek és Jerom Robbin-nak „West Side Story"-ját, amelyet évek óta adnak angliai színházakban.

A Maggio Musicale legfontosabb eseménye előreláthatólag Ildebrando Pizzetti „Assassinio nella Cattedrale" (Gyilkosság a Katedrálisban) című operája lesz. Pizzetti T. S. Eliot Becket Tamás haláláról szóló világhírű drámáját zenésítette meg.

A DIONÍZIOSZ-MOZAIKOT — amelyet a háború után egy légvédelmi óvóhelyen fedeztek fel, közvetlenül a kölni dóm szomszédságában — olasz restaurátorok fáradságos munkával helyreállították.

*

GOETHE-HÁZAT nyitottak meg New York városában. Az amerikai Goethe-házban Goethe számos kézirata mellett Goethe amerikai hatását is szemléltetik, két évszázad sajtójának és irodalmának tükrében.

PICASSO ÜNNEPLÉSE SPANYOLORSZÁGBAN. A szellemi együttműködés negyedik nemzetközi kongresszusát ezidén Malagában tartották. A kongresszus eredetileg Velazquez halálának háromszázadik fordulójára gyűlt egybe, de záróülésén Picasso érdemeit méltatta, majd pedig a kongresszus résztvevői ünnepélyes körülmények közt emléktáblát lepleztek le Picasso malagai szülőházában.

*

A FIERA LITTERARIA nevű olasz irodalmi folyóirat március 19-i száma hosszú cikkben méltatja Tót Imre magyar szobrász műveit. Tót Imre Csurgóról került külföldre és 25 éve él és alkot Rómában. Ma a legnagyobb olasz szobrászok közé tartozik.

*

VELENCÉT NEMZETI MŰEMLÉKNEK nyilvánította az olasz Közmunkatanács. A döntésre azért volt szükség, mert néhány vállalkozó ipari központtá szerette volna átalakítani Velencét.

*

DÜRRENMATT „Mississippi úr frigye" című darabjából Nyugat-Berlinben filmet csináltak.

*

ARNOLD SCHÖNBERG „Jákob látrája" című oratóriumának az ez évi Bécsi Ünnepi Hetek keretében az osztrák fővárosban lesz a világbemutatója. Az ünnepi hetek ez évi műsorán egyebek között Liszt Ferenc, Bartók Béla és Seiber Mátyás művei, valamint Lehár Ferenc és Kálmán Imre operettjei szerepelnek. Anda Géza zongoraművész mellett négy magyar karmester (Doráti Antal, Fricsay Ferenc, Ormándy Jenő és Solti György) lép fel.

Aliz kisasszony kálváriája

(Folytatás az előző oldalról)

hány pillanatig habozik, egyikükről a másikra néz. Aztán mégis Zsófit szolgálja ki előbb. Plotnik kisasszony érzékeny az ilyen apróságokra. Miért tette ezt a pincér? Szórakozottságból? Vagy szándékosan sérteni akarta őt? — Egyél, kislányom, sok erőre lesz szükséged — mondja meleg hangon, de lelke mélyén nőttön nő a keserűség. Nos, igen, gondolja, miközben a vonat ablaka előtt elfutó fákat szemléli, ez, úgy látszik, nem életkor kérdése. A pincér a nőt szolgálta ki előbb, ösztönösen és természetesen. De miért is törődöm ezzel? Hisz azelőtt soha nem törődtem vele.

— Látod, most, hogy ettél, már jobb a színed.

— Köszönöm, tanárnő kérem.

— Jól van, Zsófi. És most mondd meg nekem, kedves, gondolkodtál-e már azon, hogy ki gondozza a kicsit, amíg te dolgozol?

A lány ismét ujjait csavargatja, majd hátradől a széken s halogatja a választ.

— Továbbadom őtet — mondja aztán lágy hangon, fejét lehajtva.

— Nem őtet, hanem őt — javítja Aliz kisasszony automatikusan. — De igazán ezt akarod-e? Gondold meg, Zsófi. Egy kisgyerek. A te gyereked.

— Sokan keresnek csecsemőt. Gyermektelen házaspárok. Jó dolga lesz. És nekem is jobb, ha továbbadom őtet.

— Ó, Zsófi — suttogja Plotnik kisasszony. Idegesen nyitogatja táskáját, zsebkendőt keres. És úgy érzi, hogy ez a pillanat még sokkal, de sokkalta keservesebb bárminél, amit kálváriájárása során elszenvedett. Üres kézzel tér meg küldetéséből. Az igazgató valószínűleg megdicséri majd, amiért megtalálta a gombostűt a tengerben. De ő tudja, hogy minden hiába.

HELYREIGAZÍTÁS. Az Irodalmi Ujság április 1-i számában Fenyő Miksa Bernáth Aurél emlékezései című cikkébe sajtóhiba folytán „Utak Pannoniában" került „Utak Pannoniából" helyett.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 francs, Brazília: 24 cruzero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: NF. 0.90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 300 pruta, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia: 1 korona, Olaszország: 70 líra, Svédország: 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Irodalmi Ujság

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Published by the Hungarian Literary Gazette Ltd.

14, St. George Street, London, W. 1.
Telefon: MAY 32–24.

Printed by Jolly the Printer Ltd. (T.U.), 238 Fore St., London, N.18.

Irodalmi Ujság

XII. évf. 10. szám — A MAGYAR ÍRÓK LAPJA — 1961 május 15

SELYE JÁNOS

AZ IGAZI ELLENSÉG

Dr. Hans Selye munkássága az egész orvostudomány fejlődését befolyásolta. Felfedezéseit Pasteur, Koch és Ehrlich mellé helyezik. Jelenleg Kanadában él, ahol a montreali egyetem kísérleti orvosi és sebészeti intézetének vezetője.

HOSSZÚ IDŐN át mi, elméleti kutatók, nagy általában nem láttuk célját, hogy munkánk lényegéről, indítékainkról beszámoljunk a nagyközönségnek. Úgy éreztük, vulgáris lenne, ha sajátos problémáinkat olyanok előtt tárgyalnók, akiknek nincs módjuk a finomabb szakmai árnyalatok kellő mérlegelésére, s általában, szerénytelen manőver lenne, hogy magunkra vonjuk a közfigyelmet. Azt tartottuk, hogy az elméleti kutatás különleges világát csak az értheti, aki benne él. A laikus nyelvre átültetett „ismeretterjesztés" kísérlete reménytelen, sőt gyermekded vállalkozásnak tűnt előttünk, éppoly hiábavalónak és együgyűnek, mint ha valaki nekilátna, hogy az amerikai autóipar időszerű kérdéseiről részletes elemzést adjon egy törzsfőnöknek, aki sohasem látta Amerikát és sohasem látott autót. Most azonban, Bertrand Russell szavai szerint: „A tudomány emberének nemcsak hogy meg kell birkóznia az emberrel foglalkozó tudományokkal, de — ami jóval nehezebb — rá is kell bírnia a világot, hogy felfigyeljen és megismerkedjék felfedezéseivel. Ha e nehéz feladatában kudarcot vall, az ember a maga oktalan okosságával feltétlenül elpusztítja önmagát."

A ma elméleti kutatásából születnek a holnap életmentő gyógyszerei és öldöklő fegyverei egyaránt. Eredményei mindenki életére kihatnak, s a demokráciában, ahol a nép dönt a nemzeti vagyon elosztásának módjáról, mindenki felelős a nemzet tudományos potenciáljának fejlesztéséért. De szavazatát hogyan adhatná le bárki is felvilágosultan, ha felvilágosulatlan e fejlődés problémáit illetően?

A tudós és a közönség közt tátongó szakadék áthidalása nem könnyű feladat. Az előbbinek meg kell tanulnia, hogyan adjon elő szakkérdéseket a laikus előtt érthető szavakkal; az utóbbinak pedig tudomásul kell vennie, hogy az elméleti kutatás lényege a lehető legjobban leegyszerűsített tálalásban sem emészthető meg kellő szellemi erőfeszítés nélkül.

MIT ÉRTÜNK elméleti kutatáson? A volt amerikai hadügyminiszter, C. E. Wilson meghatározása szerint, amit akkor csinál az ember, „amikor még nem tudja, mi az, amit csinál". A definícióban rejlő gúny feltehetőleg az elméleti kutatásra előirányzott kincstári támogatás elégtelenségét van hivatva igazolni. Általánosabban, elméleti kutatáson a „gyakorlati", azaz eredményeiben azonnal alkalmazható kutatás ellenkezőjét értik. Ez a szemlélet úgy tekinti az elméleti kutatást, mint amely az ember hétköznapi problémáitól elvonatkoztatott feladatokat tűz maga elé. A fegyverek, televíziós készülékek vagy oltóanyagok kísérletezései nyilvánvalóan gyakorlatiak. A távoli csillagok belső hőmérsékletével, a végtelenül parányi élőlények természetével, a virágok örökletes színképzését irányító törvényszerűségekkel foglalkozó tanulmányok elsősorban gyakorlatiatlanoknak tűntek, legalábbis eleinte. Az ilyen tanulmányokat előkelő kedvteléseknek tekintették, amelyeket magas értelmi képességű, de a társadalomhoz alkalmazkodni többékevésbé képtelen különcök űznek, kiknek egyébként kiváló elméjét a nyakatekerten elvont haszontalanságok iránti bizarr érdeklődés holtvágányra siklatta. Jól emlékszem, milyen érzésekkel fogadtam az iskolában a messzi csillagzatok belső hőmérsékletének méréséről szóló előadást. Raffinált dolog, gondoltam, de vajon kinek van arra szüksége, hogy ezt tudja? Amikor Louis Pasteur először hívta fel a figyelmet arra, hogy bizonyos betegségek baktériumok útján terjednek, köznevetséggel találkozott. Hogy egy felnőtt ember láthatatlan bogarak támadásától reszkessen! S amikor egy osztrák szerzetes, G. J. Mendel azzal szórakozott, hogy a monostor kertjében megfigyelte a piros és a fehér virágú borsófajták keresztezésének eredményét, még legszélesebb látókörű kortársai sem fogták fel, hogy e jelenség milyen messzemenő következtetésekre vezet majd.

Márpedig a távoli csillagzatok alapvető tulajdonságainak ismerete nélkül ma nem volnánk képesek műbolygókat keringetni; a baktériumok ismerete nélkül nem léteznének oltóanyagok és antibiotikumok; és a borsóvirág színének örökölhetőségére vonatkozó megfigyelések nélkül a mezőgazdaság és az orvostudomány szempontjából oly nagyfontosságú modern genetika soha nem fejlődött volna ki.

E MEGGONDOLÁSOK követelik, hogy felkeltsék a közérdeklődést az elméleti kutatás iránt. Rá kell ébresztenünk az embereket, hogy minél kézenfekvőbben gyakorlati és célszerű valamely kutatási program, annál valószínűbb, hogy jólismert, bejárt területekbe torkollik. Ugyanígy, paradox módon, a látszólag legtávolabb eső, legkevésbé gyakorlati jelenségek ismerete tárhatja fel leginkább a tudás új alapterületeit és vezethet új felfedezések aranykora felé.

Egyesek szerint az elméleti kutatásnak a l'art pour l'art szellemében kell folynia, vagyis a gyakorlati célszerűség mércéjét nem szabad rá alkalmaznunk. Ugyanakkor azonban e felfogás apostolai is rendszerint elismerik, hogy a legbonyolultabban elvont kutatás is nyújthat végső fokon gyakorlati eredményeket. Különös, hogy a gyakorlatiatlan tanulmányozását esetleges hasznosságával kelljen igazolni.

Mások azt tartják, hogy még az esetleges hasznosság elvének sem szabad a fontos elméleti kutatás értékelésébe beleszólnia. Ezek a purista túlzók többnyire a kiváló angol vegyész és fizikus, Michael Faraday több mint egy évszázaddal ezelőtt tett megjegyzésére hivatkoznak: „Vajon mi a haszna egy újszülött csecsemőnek?" Azonban az, ami fontos nekünk, még nem feltétlenül hasznos is a szó közkeletű értelmében. Ugyanakkor a hasznosság elve elválaszthatatlan a fontosság emberi mérlegelésétől. Az igazság talán az, hogy ebben a még teljesen elfogulatlan, formálható emberi lényben megsejtjük az esetleges későbbi segítőtársat vagy barátot. Annyi bizonyos, hogy a csecsemő azért is hasznos, mert szeretetünket ki tudjuk rá árasztani, márpedig szeretet nélkül nem remélhető boldogság. A tiszta művészet — egy nagy festmény vagy zeneműn — hasznos, mivel túlemel mindennapi létünk apró kis foglalatosságain, a belső béke és derű világába. Mindezek alapján hajlamos vagyok az elméleti kutatást olymódon meghatározni, hogy az a természet törvényeinek önmagukért való tanulmányozása, tekintet nélkül a közvetlen, gyakorlati alkalmazhatóságra, — s itt a lényeg a „közvetlen" szóban rejlik.

*

SZÁMOMRA AZONBAN nem annyira az elméleti kutatás meghatározásán van a hangsúly, mint inkább a különbségtételen a nagyobb szabású és a kisebb igényű elméleti kutató programok között. Ez a megkülönböztetés végtelenül fontos mind a kutatónak, akinek szüksége van valamely tárgyválasztási normára, mind pedig a közönségnek, amely megfizeti munkáját abban a reményben, hogy majdan hasznot húz belőle. Az emberiség jövendő jóléte nagy mértékben azon áll vagy bukik, vajon felismerjük-e az elsőrendű fontosságú elméleti kutatómunkát kezdeti szakaszaiban, amikor még nincs gyakorlati hasznossága. Egy nemzet sem elég gazdag ahhoz, hogy mindenféle kutatást egyforma mértékű anyagi támogatásban részesítsen, s így számos termékeny alkotó gondolat pusztult el csírájában, mert senki sem volt hajlandó a pénzét kockáztatni, mielőtt gyakorlati értéke bebizonyosodott volna.

Szeretném hangsúlyozni, hogy kizárólag az „elméleti"-nek nevezett kutatás eredményezhet a szó igazi értelmében vett „felfedezést". Ami ezt követi, az csak továbbfejlesztés. Az előbbi éppen azért elméleti és alapvető, mivel minden egyéb kutatómunka belőle fejlődik ki. Az alapvető kutatás azért tűnik előttünk gyakorlatiatlannak, s a belefektetett munka rendszertelennek, mert az igazán eredeti megfigyeléseket lehetetlen előre megtervezni. Ahhoz, hogy ez kivihető legyen, a szóban forgó megfigyelésnek előzőleg ismert tények alapján előreláthatónak kellene lennie, ami alapjában véve kizárná eredetiségét. Ezért a teljesen új kutatási vezérfonalak nagy többsége véletlen felfedezéseken alapszik s e felfedezéseket olyan emberek teszik, akiknek megvan az a ritka képességük, hogy a váratlanra felfigyeljenek.

Elképzelhető olyan érvelés, hogy a korai felismerés bármely szándékos kísérlete eleve kizárt, mivel a kiszámíthatatlanra nem lehet előre számítani. Ez bizonyos fokig igaz is. Természetesen nincs megbízható mércénk, amellyel a különböző elméleti kutató programok egymáshoz viszonyított fontosságát összevethetnők, de meggyőződésem szerint van mód bizonyos általános vezérelvek lefektetésére. Az ilyen direktívák nem tekinthetők merev szabályoknak, csupán a tudományos értékelés egyfajta irányvonalainak, amelyek hozzásegítenek az alkotó tudományos gondolat felismeréséhez és „élvezéséhez".

Felfogásom szerint a jelentős alapvető felfedezések egyik jellemzője, hogy a következő három ismertetőjeggyel magas fokban és egyidejűleg rendelkeznek: 1. igazak, nem csupán mint puszta tények, de tolmácsolásuk módjában is; 2. általánosíthatók és 3. a felfedezés időpontjában érvényes ismereteink fényében meglepőek.

SZINTE FELESLEGESNEK is látszik megemlíteni, hogy az újonnan felfedezett tényeknek igazaknak kell lenniök, s csupán azért hangsúlyozom ezt, mert az „igaz" szón azt értem, hogy helytállóknak is kell lenniök és kellő távlatban is kell mutatkozniok a tárgyra vonatkozó tudásunk akkori állapotához viszonyítva.

Nemrégiben egy vegyész megkísérelt előállítani egy vegyületet, amely az étvágyat csökkenti, azaz fogyasztó hatású. Többéves kísérletezés után sikerült egy szert találnia, amely megfelelt az ilyen célra szolgáló anyag szerkezetét illető elméleteinek. Ezután kipró-

(Folytatás a 4. oldalon)

FALUDY GYÖRGY

Úgy mint a megcsalt szerető

Úgy mint a megcsalt szerető szokott
vizes fejjel, beomló ég alatt
taposni őszi fasor avarán:
e földön úgy szerettem járni én.
Vagy mint utas idegen városokban,
ki első este sétaútra megy,
ide-oda fut, álmélkodik, bámul,
megizzad, s boldog szédületben érzi,
hogy álmainak városába ért,
hol minden új: a kirakatok fénye,
a kávéházi italok színe,
a sok sétáló — mintha ünnep lenne —
s a szabadság vad kakukfű-szaga
s vágyik maradni ott már mindörökre: —
mint ő, úgy voltam e világgal én.

Én tudtam: itt minden meg-sose-térő,
páratlan, ritka s múló fenomén.
Ha lepke szállt, azt mondtam: jól megnézzed,
először és utószor látod ezt.
Ha jóbaráttal ültem, olyan szívvel
és szóval láttam, mintha reggelig
meg kéne halnom; és mindezt azért
mert folyton féltem a reggeltől, melyen
nem lesz barát, se bor, se ébredés.
Érez így más is, de szívébe rejti,
ám én a homlokomban hordtam ezt;
súgólyukából tudatom szünetlen
fenyegetődzött: minden elmúlik.
S e szikra itt a nemlét vasfogói
között, a lét csodája, hogy vagyok,
a pusztulás fogatlan állat-ínyén
még felvillanó szentjánosbogár,
az ellentétek őrült tobzódása,
s a pusztulás örökös, csontig vájó
tudata: ezek adtak életemnek
ízt, színt, varázst, gyönyört és glóriát,
ezek tettek bolonddá, mámorossá,
s ezek bűvöltek kacsalábon forgó
kastélyt a puszta létből énelém.

Ittasan e föld egyszeri borától
reáfonódva, úgy öleltem át
minden fogalmat, tárgyat és személyt
mint részegek a lámpaoszlopot.
Így lett világom szép: a csillagég
gobelinekkel párnázott múzeum,
a lét három dimenziója körben:
élmény-bálákkal telt raktár, ahol
órám számlapja tizenkétszemélyes
terített asztal s másodperceim
nehéz mézcseppek csöppenései.
Így lettem én a föld szerelmese,
a nagy rajongó, felhők Rómeója,
holt városok alatt a trubadúr,
gót csipkediszek faragója rímben,
s éjféli fürdés pogány ünnepének
mezítlen papja, míg időm lejárt,
s eltüntem én, a múló fenomén,
a fenomének örök tengerében.

MÁJUS 15-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL:

IRODALOM, MŰVÉSZET:

Körmendi Ferenc elbeszélése
Enczi Endre tárcája (6. old.)
Vajda Albert krokija (8. old.)
Faludy György és **Fáy Ferenc** versei (1. és 9. old.)
Miért szép? — Ignotus Pál Benjámin László verséről (5. old.)
Kutasi Kovács Lajos Mágori Vargha festészetéről (8. old.)
Könyvrovat

TÖRTÉNELEM, TUDOMÁNY, FILOZÓFIA:

Selye János tanulmánya a tudományos kutatómunka problematikájáról (1. old.)
Iványi-Grünwald Béla ismeretlen adatokat közöl Teleki Lászlóról (Magyar Múzeum, 9. old.)
Hanák Tibor cikke a jelenkori nihilista irányzatokról (5. oldal)

POLITIKA:

Asbóth Elemér cikke Sarkadi Imréről (3. old.)
Csillaghullás — a szovjet mezőgazdaság bajai (4. old.)

TUDÓSÍTÓINK JELENTIK:

Örvényes András Ausztriából (6. old.)
Gömöri György Indonéziából (7. old.)
Most öt éve (3. old.)
Az Idő Sodrában; Hírek

Az IDŐ Sodrában

A második űrhajós

Gagarin orosz őrnagy után Alan Shepard amerikai őrnagy is felszökött a világűrbe. Hruscsov szovjet kormányfő után Kennedy, az Egyesült Államok elnöke is büszkén vehette tudomásul, hogy egy állampolgára kikóstolta, milyen érzés a gravitációtól megszabadulva lebegni. Az elsőbbség dicsősége kétségtelenül Szovjetoroszországé. Néhány heti elsőbbség, de mégis csak az. A nagy világűr-feltáró versenyben ez „egy pont" a Szovjetunió javára. A másik „pont" az, hogy Gagarin sebesen körül is keringte a földet, Shepard pedig csak felrepült és visszarepült. Ezzel szemben amerikai siker, hogy Shepard visszafelé maga igazgatta az űrhajót, tehát némileg már önálló „űrhajós" volt, Gagarin pedig inkább csak utas az űrrakétán. Vagy neki is volt része a „Vosztok" földreszállásában? A tudósításokból nem világlik ki tisztán. Sokminden nem világlik ki belőlük. Holott a tudósítások igazán eléggé terjedelmesek, de a szovjet propaganda, mint egyebekben, ebben is különös módon tudja elegyíteni a nyilvánosság keresését a titkolódzással.

Az amerikaiak legfőbb erkölcsi sikere ebben a versenyben abból áll, hogy a titkolódzástól tartózkodtak. Ezzel sokszor nyilvánosan kudarcra kárhoztatták magukat. Nemegyszer hallottuk a csúfondáros megjegyzéseket egy-egy balsikerű kísérlet után: „Legalább ne kürtöltek volna ki, mielőtt meg nem csinálják!..."

Azok, akik akármilyen okból Amerikának szurkolnak ebben a világmérkőzésben, nyilván sok csalódástól megszabadulnak, ha az amerikaiak ugyanúgy titkolódznak, s ugyanúgy csak az elért eredmények kihirdetésére szorítkoznak, mint az oroszok. De, hogy általában mégis jobb politika a nyíltság, mint a titkolódzás, az ezúttal bebizonyosodott. Gagarin űrrepülése után ugyanis egymásután röppentek fel a zavaró hírek. Állítólag ő nem is az első szovjet űrhajós volt, hanem a második, — mert az első rokkantan, ha ugyan nem holtan fekszik már valahol. Volt aki még azt is kétségbevonta, hogy Gagarin egyáltalában benn ült-e abban a mesebeli kapszulában. Honnan tudják, ha nem láthatták? Hol a bizonyíték, ha egy „pártos" irányító gépezet szemeli ki a nyilvánosságra tartozó vagy nem tartozó jeleneteket? E kételyek ellen szól az a tény, hogy az oroszok az első Szputnyik felbocsátása óta általában mindig előljártak az űrrepülési technikában. Nincs ok technikai képességük lekicsinylésére. Csak ők maguk adnak rá okot; azzal a titkolódzással, amely tudományos és technikai kísérleteiket azért jellemzi, mert kormányrendszerüknek, társadalmi létüknek alapvonása.

Az amerikai űrrepüléssel szemben ilyen kételyek nem merülhettek fel. Az első perctől az utolsóig láthatott benne a világ közönsége mindent, ami a földről látható volt. A megtorpanást, a késedelmet, a feszült és kimerítő várakozást — s végül a diadalt. Az orosz diadal nyilván ugyanolyan valódi volt, mint az amerikai. Mégis az amerikai hat hitelesebbnek. Mert az a siker hiteles, ami körül nincs mit titkolni.

Kisebb botrány

zört ki a németnyelvű József Attila-kötet körül. Klaus Winkler 30 esztendős sprembergi fiatalember élesen protestált a keletberlini Magazinban megjelent Fiatal asszonyok éneke című vers ellen, mert az — úgymond — „dagályos-trágár kifejezések halmaza". „Ilyesfajta termékek csak akkor elfogadhatók", írja Klaus Winkler, „ha olyan művekről van szó, mint például Boccaccio Dekameronja az akkori időknek vaskosan megfelelő kifejezésekkel". „Az ilyen sacharinédes ízét a középeurópai, közelebbről a német természet nem veszi be." Úgy látszik Kelet-Németországban is akadt valaki, aki még ma is Horger Antal dicstelen szerepével próbálkozik.

A folyóirat következő számában Ulla St., egy 57 éves schmalkaldeni asszony viszont a vers védelmére kelt. Levelében a szóbanforgó „dagályos-trágár kifejezéshalmaz ízét" kis remekműnek nevezi s megállapítja, hogy őt teljesen lebilincselte a költemény bája, táncos ritmusa és vitális muzikalitása.

Ezer tudós és a többi

címmel foglalkozik az Újvidéken megjelenő Magyar Szó a Magyar Tudományos Akadémiai Kiadó jelzésével megjelent Új Magyar Lexikonnal. „...Általában megalapozott, többszörösen ellenőrzött adatokat és a tudományos szocializmus szellemében kialakított értékítéleteket tartalmaz... Segítséget nyújt abban, hogy korunk tudománya, a marxizmus-leninizmus szellemében helyes ítéletet alkossunk a múlt és a jelen nagy eseményeiről, eszméiről és embereiről", ami „...több mint ezer tudós, tanár, szerkesztő és gyakorlati szakember együttes munkájának gyümölcse", — idézi a Magyar Szó az Új Magyar Lexikon bevezetéséből. Az értékítéletek pontosságát, a több mint ezer tudós alapos és szakszerű megállapításait összehasonlító idézetekkel igyekszik hitelesíteni az újvidéki magyar lap. Mutatóba közlünk ezekből néhányat:

„A gazdasági élet irányításában azonban érvényesülnek a jugoszláv vezetők revizionista érzelmei... A parasztgazdaságok nem egészen 14%-át kitevő nagy parasztgazdaságok (kulák gazdaságok) tartják birtokukban a magánkézben levő mezőgazdasági földterület csaknem 40%-át. A mezőgazdasági termelést a kis terméshozamok jellemzik... Külpolitikájával sokszor az imperialisták kezére játszik... Pártprogramja ellentétben áll a marxizmus-leninizmus alapelveivel és ténylegesen a nemzetközi revizionizmus dokumentuma. Bomlasztó tevékenységet fejt ki a nemzetközi munkásmozgalomban..." stb. (Új Magyar Lexikon, III. kötet, Akadémiai Kiadó, 1960.)

Ugyanerről 1947-ben és 1948-ban így vélekedtek Magyarországon:

„Akik a jugoszláv népek ellen vétettek, ellenségei voltak a magyar népnek is." (Tildy Zoltán miniszterelnök.)

„Ha jól dolgozunk, a magyar demokrácia elér arra a fokra, hogy szoros jóviszonyba kerüljön a Szovjetunióval és Tito Jugoszláviájával." (Rákosi Mátyás miniszterelnökhelyettes.)

„Jugoszlávia a béke és demokrácia bástyája a Balkánon." (Új Szó, a szovjet hadsereg magyar nyelvű napilapja.)

„Minden magyar demokratát fellelkesít a jugoszláv nép erőfeszítése." (Rákosi Mátyás főtitkár.)

„Tito marsall kimagasló személyisége nemcsak a jugoszláv történelemnek, hanem a társadalom egész történetének büszkesége. Nevét azok között fogják emlegetni, akik új korszakot teremtettek Európában." (Kossuth Népe.)

„Az új Jugoszlávia, élén Tito marsallal, előlegezte a bizalmat Magyarországnak és elsőnek ismertette szomszédai közül a magyar demokrácia jelentős sikereit." (Szabad Nép.)

1948 végén s az utána következő időszakban újabb idézetek bizonyítják az „általában megalapozott és többszörösen ellenőrzött adatok"-at.

„A kispolgári nacionalizmus újból katasztrófába sodorja Jugoszláviát, ha a J.K.P. vezetői továbbra is az eddigi úton haladnak." (Rákosi.)

„Jugoszlávia elszakadt az imperialista ellenes fronttól és burzsoá állammá fajult, nem demokratikus a rendszere és szovjetellenes propagandát folytat." (Magyar kormány közleménye.)

A Rajk-per vádirata már azt hangsúlyozza, hogy a jugoszláv kémek, gestapo és imperialista ügynökök most is, azelőtt is azon fáradoztak, hogy megsemmisítsék a szovjet szövetséget, leigázzák a népi demokráciákat.

Ezzel szemben, ha a Lexikon 1955 második felében jelent volna meg, akkor az „általában megalapozott" értékítélet így hangzana: „A felelősség azokért a torzsalkodásokért és vádaskodásokért, amelyek 1948 után elrontották a jóviszonyt Magyarország és Jugoszlávia között, Péter Gáborra, a magyar biztonsági szolgálat volt főnökére hárul. Ténykedésével félrevezetett bennünket, rágalmazta a jugoszláv népek vezetőit és nagy kárt okozott mindkét országnak." (Rákosi, 1955 augusztus 10-én.)

„Mindkét ország népe a szocializmust építi, mert országainkban a hatalom a dolgozó parasztsággal szövetséges munkásosztály kezében van." (Gerő Ernő.)

„A jugoszláv munkásigazgatás és a munkástanácsok jól működnek és szerencsésen összehangolják az egyéni érdekeket a közösség érdekeivel. Pozitív az is, hogy az üzemek irányítása nem néhány ember, hanem az egész munkaközösség ügye. Ilymódon fejlődik a munkásdemokrácia." (Gáspár Sándor, a Szakszervezetek Országos Tanácsának elnöke.)

Felveti számunkra a kérdést —írja az újvidéki Magyar Szó—, valóban több mint ezer tudós, tanár, szerkesztő és gyakorlati szakember együttes munkájának gyümölcs-e mindez, amit kifogásoltunk, vagy inkább az ottani szellemi éghajlaté, amely ugyan ma már kevésbé zord, mint többször azelőtt, de — a jelen példa szerint — még most sem eléggé kedvező, sem az idevágó tudomány és a szakemberek tekintélyének öregbítése, sem pedig a két szomszédos ország viszonya és zavartalan együttműködése szempontjából.

Az osztrák-magyar monarchiában az első világháború alatt egy vesztett csatát a hivatalos vezérkari közlemény azzal akart enyhíteni, hogy jelentéséhez hozzáfűzte: „Evvel szemben áll Belgrád bevétele." A mostani hivatalos nyilatkozatok is szeretnék jelentéseiket jelenleg ilyen megnyugtatással zárni.

Rejtélyes hallgatás után

a szovjet párt és állam központi szócsöve, a Pravda végre hírt adott az Eichmann-perről. Nyugati sajtókörök már-már csodálkoztak, hogy hatmillió európai zsidó gyilkosának perét a szovjet lapok még csak említésreméltónak sem tartják. Egy érdemes Pravda-munkatárs azonban barátilag elmagyarázta a „Le Monde" moszkvai tudósítójának, hogy csak azért nem küldtek Jeruzsálembe megfigyelőt, mert „nem akadt önkéntes vállalkozó". Hát igen, köztudott dolog, hogy ilyen esetekben a szovjet sajtó tehetetlen.

Hogy, hogy nem, most mégis akadt a Pravdánál egy önkéntes cikkíró, kinek leleplezéseiből megtudjuk, hogy az egész Eichmann-per csúnya komédia, amely Izrael államnak a revansista-militarista nyugatnémet körökkel való összejátszását van hivatva leplezni.

Milyen egyszerű ez, s hogy erre eddig még senki nem gondolt! Most már értjük, miért kellett az izraeli titkosrendőrségnek több mint egy évtizeden át kopóként futnia Eichmann után! Miért kellett a diplomáciai kapcsolatok veszélyeztetésével Argentinából Izraelbe rabolni! S főleg, hogy mi célból folyik immár hetek óta a jeruzsálemi nyilvános per! Németbarátságból. Németkímélésből. Hitler rehabilitációja és a nácik apoteózisa végett.

Micsoda szellemi élvezet e mély összefüggésre ilyen világosan rádöbbenni! S micsoda megkönnyebbülés tudni, hogy a fasizmus egyetlen következetes ellenfele, a nagy szovjet állam, nem játszik össze Izraellel, még az Eichmann-per ürügyén sem. Hiven a lenini elvekhez, a Szovjetunió a jeruzsálemi álszidókkal szemben még szorosabbra vonja a békevédő szovjet-egyiptomi szövetséget.

...Hogy Egyiptom mindmáig nem hajlandó kiszolgáltatni a német bíróságoknak a területén menedéket, sőt állami alkalmaztatást talált többszáz náci tömeggyilkost? Ez csak azt bizonyítja, hogy a fasisztabérenc Ben Gurionnal ellentétben, Nasszer elvtárs nem köt bűnös kompromisszumot Adenauerékkal. (P.)

Orosz politika Európában

A „The Guardian" április hó 27-i száma ilyen cím alatt a következő levelet közölte, a „Letter to the Editor" rovatban:

„A lap április 24-i számának vezércikke ‚Richelieu vagy Metternich?' súlyos csalódást okozott mindazoknak, akik hisznek Európa eszméjében.

Amint a ‚The Guardian' Walter Lippmann-nak Hruscsov-interjújáról írja: „A nyugati világnak éppúgy, mint a Szovjetuniónak érdeke az európai status quo kölcsönös elismerése." A cikk szerint a hidegháborúnak döntő csatatere Délamerikában, Afrikában és Ázsiában lesznek.

Valóban reális-e feltételezni azt, hogy Európa és az európai egység eszméje elvesztették politikai jelentőségüket? Ajánlatos politika-e feladni kilencvenmillió európait, olyan kilencvenmilliót, aki ma is sóvárogva tekint Nyugat felé?

A Szovjetunió, illetve a szovjet Quislingek uralmának elismerése Közép-Európa felett döntő győzelmet jelentene Hruscsov koegzisztenciás politikája számára úgy, amint azt a szovjet diktátor értelmezi: együttélés Hruscsov feltételei szerint. Kétség fér, úgy hinném, ahhoz is, hozzájárulna-e a harc sikeréhez, amelyet a tengerentúli területeken a kommunizmussal szemben vívni kell, ha a nyugati politikai eszmékkel rokonszenvező népek terhére feladják a szabadság elvét és ha az európai egység eszméjét odadobnák látszólagos politikai célszerűség érdekében.

Kemény György

volt magyar államtitkár."

Szenkár Jenő

a világhírű magyar karmester április 9-én ünnepelte 70-ik születésnapját pályája kiindulópontján, Budapesten. Az Operaházban Mozart Don Giovanniját vezényelte. Szenkár Budapesten született. Hétéves korában lépett fel először mint zongoraművész, kilenc éves korában, mint karmester. Huszonöt esztendős korában telepedett át Németországba: 1916-ban Altenburgban lett udvari karmester, 1920-ban Majnafrankfurtban, 1923-ban Berlinben és 1924-ben Kölnben főzeneigazgató. Hitler hatalomátvétele után el kellett hagynia Németországot. Emigrációjának stációi Moszkva, Kairó, Rio de Janeiro és New York. 1950-ben tért vissza Nyugat - Németországba: 1952-ig Mannheimben, aztán nyugdíjazásáig Düsseldorfban volt főzeneigazgató.

Szenkár nevéhez fűződik Bartók Béla Csodálatos mandarinjának 1926 november 28-i kölni ősbemutatója. A Csodálatos mandarint a kölni főpolgármester a városi közgyűlés centrum-frakciójának indítványára közvetlenül a bemutató előadás után betiltotta. A főpolgármester Konrad Adenauer volt.

Budapesti levél

.....Azt írod, hogy négy év alatt valóban sok minden megváltozott. Ez így igaz. Változtak a külsőségek, s változtak az eszközök. De megmaradt a terror. Nem az ávó terrorja ez többé, legalábbis nem abban az értelemben, ahogyan 52-ben létezett. De erre ma már nincs is szükség. Elegendő, ha a megélhetéstől, a mindennapi kenyértől fosztanak meg. Az pedig gyorsan megy, gyorsabban, mint bármikor. Az állását, a biztos kis jövedelmét félti mindenki; s hogy megtarthassa, sok mindenre képes.

Aztán a klikkek mindenütt. Bárhova lépsz, belétek ütközöl, s ha nem tartozol régtől fogva közéjük, semmi kilátás arra, hogy bevegyenek; mert akkor az ő kenyerük, vagy vajaskenyerük kerülne veszélybe. Félnek, hogy az újonnan jött megfúrhatja a régieket. S a klikkek legelterjedtebb s legerősebb rétege: a tudatlan, 20—22 éves KISZ-fiatalok. Egy kis túlzással úgy fogalmazhatnám meg a különbséget a múlt és a jelen közt, hogy az ávó terrorja helyett ma felelőtlen és műveletlen kiszesek uralma nyomja rá bélyegét az életünkre. Nemrégiben kitalálták, hogy egy gyorstalpaló tanfolyamot szerveznek ifjú káderek számára, akik hivatva lesznek leváltani a nem megbízható régi színigazgatókat és rendezőket. Az egyik tehetséges írót szemelték ki a tanfolyam vezetőjéül. Az illető azt mondotta, hogy megfelelő munkatársak nélkül nem képes ezt a fontos feladatot végrehajtani. Kit kér munkatársnak? — kérdezték tőle. — Mindenekelőtt Háy Gyulát — hangzott a válasz. Mondanom sem kell, hogy nem kapta meg Háy Gyulát munkatársnak, hanem azonnal ejtették őt is...

Ha már a börtönből kiengedetteknél tartunk, hadd mondjam el: szegény Darvas Iván hiába szabadult ki, színpadra nem léphet, segédmunkás egy gyárban. Páger Antal ezzel szemben a Vígszínház oszlopa, kizárólag pozitív hősökre, szovjet tisztekre, kommunista funkcionáriusokra specializálta magát. Egyik darabjának főpróbáján történt meg, hogy a darab szerint a következő szöveget mondta: — Nekem mondod ezt, aki már kilenc éves koromban kommunista voltam! — mire a nézőtéren ellenállhatatlanul kitört a nevetés.

A művészetet gyakran úgy pártolják, hogy a művészt elhallgattatják. Egyik jól ismert író drámáját elfogadta egy pesti színház, csak éppen nem mutatja be, mivel annak mondanivalója jelenleg nem aktuális. De nem kell félni, a szerző azért nem hal éhen, kap megbízást — fordításra, korrektúrára... Legkiválóbb fiatal zeneszerzőnk, akit rögtön Kodály után emlegettek, műveit nem mutathatja be, de a rendszer nagylelkűségéből szolfista lehet a főiskolán. Ajtay Andort pedig kitették a Vígszínháztól, s most megköszönheti, hogy Békéscsabán — vagy Szolnokon, nem emlékszem pontosan, hová helyezték át — felléphet...

De beszélhetnék Neked azokról a kivételesen szerencsés művészekről is, akiknek módot adtak arra, hogy pár hétre kijussanak Nyugatra, s magukba szívtak egy kis szabad levegőt... Ez valóban örvendetes, de voltak olyanok, akik a hirtelen levegőváltozást nem bírták könnyen elviselni, a hazatérésük után hetekre, hónapokra idegszanatóriumba kerültek, mint a Rádió egy általad is ismert fiatal karnagya, avagy egyik művésznőnk megtért férje...

Egy régi, kedves barátom 12 év után most szabadult a börtönből. (Mellékesen: csonttuberkulózissal.) Végre szabad! Két doktorátusával jelenleg éjjeliőr, de fél, hogy fizikailag nem fogja bírni sokáig, s él majd a családja nyakán. Mindössze 45 éves. — s néha visszavágyik a börtönbe..."

ASBÓTH ELEMÉR

„A GYÁVA"

„TRAGIKUS HIRTELENSÉGGEL elhunyt..." „A népi demokrácia legnagyobb irodalmi kitüntetésével a mellén, a szép jövő rásugárzó özönében, váratlanul itthagyott bennünket..." „Meghalt Sarkadi Imre, a felszabadulás után jelentkező magyar prózaírógárda egyik legtehetségesebb tagja..."

Miért nem mondják meg egyenesen és nyíltan, hogy öngyilkos lett, hogy megölte magát? Miért hazudnak még a holttestre, a koporsója mellett is? Miért nem mondják meg, amit egész Budapest, egész Magyarország tud, hogy Sarkadi Imre, a fiatal magyar írók egyik legjobbja, legkiválóbbja, negyvenesztendős korában, véletlenül — s vajon bizonyosan véletlenül-e — éppen azon az éjszakán, amikor Jurij Gagarin az űrbe repült, egy festő-barátja lakásának ablakából kiugrott az utcára és halálra zúzta magát? Hiszen akarva, vagy akaratlanul ugyanazon napon, a történelmi április tizenkettedikén egyetlen szimbolummá sűrűsödött össze az egész nagy magyar tragédia: azon a napon, amikor egy szovjet őrnagy legyőzte a Föld vonzóerejét és a csillagok magasságából épségben visszatért a földre, egy magyar író néhány emeletnyi magasságból odadobta magát a földi vonzásnak, a halálnak.

A népi demokráciában, a „szocializmus" építése közben természetesen nem illik öngyilkosnak lenni. Majakovszkij is csak véletlenül és szerelmi bánatában ölte meg magát, s nem azért, mert már nem bírta tovább a sztalini világot; Fagyejev is azért röpített golyót a fejébe, mert ivott, nem pedig azért, mert a sztalini bűnök napfényrejutásakor meghasonlott önmagával és a szovjet világgal.

De hiszen azt, hogy ivott, s hogy részegségében vetett véget az életének, Sarkadiról is elmondhatták volna. Mert ivott. Sokat ivott. Mindig ivott. Miért nem jelentették be legalább ilyen formában az öngyilkosságát?

Az írószövetség pártszónoka imígyen búcsúztatta őt a Kerepesi úti temetőben: *„Aki az utolsó napokban közvetlen közelében volt, ifjúi, még-soha-nem-volt élet- és alkotókedvének örült... A lelki válságokat, amelyek annyi kitűnő írótársunkat megérintették az utolsó történelmi esztendőkben, már régen legyűrte magában..."*

Igen, ez nyilvánvaló. A boldog, vidám, épülő-szépülő magyar népi demokráciában egy negyvenéves író akkor lesz öngyilkos, amikor tele van ifjúi életkedvvel; akkor ugrik le az emeletről, amikor a lelki válságokat már régen legyűrte magában... A pártszónokok és a pártlapok számára csak legyűrt lelki válságok léteznek, összezúzott holttestek mellett állva is, — valódi lelki válságokat ők éppúgy nem ismernek, mint ahogy nem ismerik a szemérmet sem.

Otromba szemfényvesztés helyett miért nem inkább azt mondták el róla, hogy Nagy Imre barátja és harcostársa volt?! Miért nem inkább azt mondták el róla, hogy 1953 nyarán az írók között ő volt a legelső, aki habozás és ingadozás nélkül odaállt Nagy Imre új programja mellé, s ott állt Nagy Imre mellett mindvégig?! Miért hallgatnak arról, hogy Sarkadi Imre szívvel-lélekkel támogatta az 1956-os magyar forradalmat?! És miért hallgatnak arról, hogy ez a paraszti író, ez a szocialista író, ez a párttag író — a forradalom bukása után nem lépett vissza a kommunista pártba?!

És miért nem méltatják, elemzik, „fejtik meg" a halála titkához is kulcsot adó, utolsó megjelent művét, „A gyává"-t?!

VASÁRNAP, TIZENHATODIKÁN olvastam a legfrissebb „Kortárs"-ban ezt a lélegzetelállító, kitűnő kisregényt.

Még aznap este írtam Ignotusnak Londonba, és felhívtam a figyelmét „A gyává"-ra. Azt nem javasoltam, hogy emigrációs lap írjon is róla, hiszen ezzel esetleg csak árthatnánk Sarkadinak. Mikor a novellát olvastam, mikor a levelet írtam, még nem tudtam, hogy Imre már négy napja halott. Egy összezúzott test ad engedélyt arra, hogy ma már szabadon beszélhessünk az utolsó műről. Hiszen neki ma már nem árt — és nem használ semmi.

A regénybeli történet végtelenül egyszerű. Éva, a harmincéves szépasszony, Bencének, a „befutott" szobrásznak a felesége torkig van a férjével, azzal az élettel, amit folytat, azzal a társasággal, ami körülveszi. Véletlenül összeakad egy kezdő mérnökkel, aki valaha, tíz évvel ezelőtt, titokban és reménytelenül szerelmes volt belé. Fellángol köztük a szerelem, egymásé lesznek: a mérnök azt akarja, hogy Éva váljon el, menjen hozzá feleségül, s költözzenek le egy vidéki gazdaságba, vagy ha ez az asszonynak nem tetszik, maradjanak Budapesten. A férj hallani sem akar a válásról, s Éva is visszariad, hogy a jólétet, a kényelmet odahagyva új, nehéz életet kezdjen. Szereti a fiút, de mert az ragaszkodik a házassághoz, inkább szakít vele és odadobja magát az első jöttment karjaiba.

Ennyi az egész. De mennyi igazság, kemény és becsületes szókimondás fér el Sarkadinál ebben a látszólag jelentéktelen történetben!

Először is a környezet. Milyen tárgyilagos, pontos, hiteles és egyben könyörtelen a kép, amelyet Sarkadi a népi demokrácia egyfajta kivételezett művész-arisztokráciájáról, az „új osztálynak" erről a jellegzetes tartozékáról, s annak életmódjáról fest. Bence, a szobrász, se nem tehetséges, se nem tehetségtelen, — maga az élő középszerűség. Ugyanakkor elkényeztetett és kiváltságokkal elhalmozott tagja a „szocialista" társadalomnak: remek villában lakik, cselédet tart, olyan kis Mercedes-en jár, ami „nemigen van maszeknek", s amit egy külföldi kiállítása alkalmából vett, új szobrát állami megrendelésre az egyik reprezentatív idegenforgalmi üdülő belső kiképzéséhez készíti, egyik reggel csak úgy mellékesen bejelenti a feleségének, hogy villát vett a Balaton mellett, s a rakoncátlankodó asszony megbékítésére szemrebbenés nélkül beígér egy olaszországi utazást. Ilyenformák a barátai is, Tibor, a kellemetlen és cinikus festőművész, Ella, egy bakakáplár külsejű, rezes hangú és leszbikus kosztümtervező nő, Jenő, egy kövérkés, úgynevezett jóhumorú orvos és felesége, egy húsz év körüli szépség, aki mindenáron filmszínésznő akar lenni, s akibe Ella éppen szerelmes. Ebben a világban Éva dekoráció, hatásos és irigységet keltő dekoráció a sokatkereső és öregedő férj oldalán.

Innen akar és innen nem tud kitörni. Nem tud, mert a másik világ, amelyet fiatal szerelmese mutat neki, semmivel sem vonzza jobban, mint az, amelyikben él. Igaz, a vidéki gazdaságban minden új és tiszta, igaz, hogy — legalábbis az agronómusoknál — olyanfajta ebédeket esznek, amilyenek csak a Móricz regényeiben vannak megírva, — de mi keresnivalója van itt, ebben a holtunalmas és idegen környezetben a pesti szépasszonynak? Arról beszélgessen az agronómusnéval, hogyan tojnak a tyúkjai? *„S hogy teszed el, szívem, ezt a csodálatos kovászos uborkát? Kenyérbéllel savanyítod? Nahát, de nagyszerű! És kaprot és a kapor mellett más semmit nem teszel hozzá?"* Nem, ezt az életet nem bírná. És a pesti életet, egy kezdő mérnök oldalán? *„Lakjak szoba-konyhás lakásban és este vacsorával, saját főztömmel várjam haza a férjem?... Hajnalban felkeljek, munkába induljak, egyik nap pont olyan legyen, mint a másik és hetijegyet vegyek a zsúfolt villamoson, sorban álljak pénteken disznóhúsért, este, lefekvés előtt elmosogassam az edényeket?"* Nem, az elkényeztetett, a kiváltságos, a „kiemelt káderes", a cselédtartó élet után már se ereje, se kedve ehhez.

Éva bátor, sőt nagyon bátor asszony. Nyakánál fogva megfog egy viperát, s mikor az végül is megmarja, saját kezével vágja ki a testéből a kígyóharapást: a szájába vesz és szétrág egy undorító hernyót: 140 kilométeres sebességgel száguld és át meri úszni a Balatont. Nem csak csalja a férjét, hanem meg is mondja neki, hogy csalja. De amikor felméri, hogy *„minden, ami testi kényelemben, higiéniában, pénzben s a pénz-jelentette lehetőségekben ezután következik, az eddiginél rosszabb lesz"*, — akkor visszariad.

Mert tulajdonképpen — gyáva. Ahogy ő maga mondja: *„Én csak csillogni tudok... Elemektől, feladattól, állattól, embertől nem félek... Semmitől sem félek... De ahhoz gyáva vagyok, hogy a hétköznapokat éljem... Gyáva vagyok otthagyni a jólétet, az autót, a villalakást, a külföldi utazásokat, s mindazt, ami beletartozik még... gyáva vagyok..."* És nincs kiút, nincs mentség, nincs felelet, nincs megváltás, nincs optimista befejezés. *„Ez most már mindig így lesz. Az egyik ágyból majd csak azért kelek ki, hogy beleteküdjek egy másikba. Pfuj... Most már ez mindig így lesz, míg megöregszem és meghalok..."*

Milyen fellebbezés nélküli, könyörtelen ítélet! De csak Évától, a gyávától, a gyávákról-e, Bencéről, Tiborról, Elláról, meg a többiekről? Róluk *is*, de elsősorban mégsem róluk. A Sarkadi-ábrázolta kép ott mélyül el igazán, ahol megmutatja, hogy ezek a nem-is-gonosz, önző, de nem elvetemült emberek — nemcsak haszonélvezői, de egyben *áldozatai is* annak a rendszernek, amelyikben élnek. Áldozatai is a hamis értékrendnek, az álarcos világnak, a számítóan adagolt kiváltságoknak. És áldozatai a történelemnek, annak, amit úgy lehetne nevezni: a magyar reménytelenség. A kiúttalanságnak, a kilátástalanságnak. Van négy tömör mondat ebben a kisregényben, ami mindenre választ ad: *„Az emberek manapság csak véletlenül szeretnek összejárni. Mindenki csavarog, hogy hátha elcsíp valakit, akit magához elcipel vagy akihez elmehet. Napról napra várjuk, hogy hátha valami történik. Dehát mi történne?"*

„Dehát mi történne?" Itt van mindennek a nyitja, magyarázata, oka, megfejtése. Mi történhet ma Budapesten, Magyarországon? Ebben a pár sorban ott van minden, a szovjet megszállástól az amerikai tehetetlenségig, minden fájdalom, seb, lemondás, reménytelenség. Ott van a bukott forradalom.

*

„BOVÁRYNÉ ÉN VAGYOK" — mondotta Flaubert... Éva, akinek történetét első személyben meséli el az író, — Sarkadi Imre is. Neki is volt része a rendszer nyújtotta kiváltságokban: Kossuth-díjban, József Attila díjakban, külföldi utakban, filmírói honoráriumokban, tapsban, elismerésben. A belenyugvás, a beletörődés, az elfogadás — vagy az ő szavával: a gyávaság — problémái vajon csak Évát foglalkoztatták volna, s nem azt az írót-e, aki Évát megírta?

Ám ő megírta a „gyávát" és aztán rögtön túl is lépett rajta. Nem úgy, hogy elítélte, nem úgy, hogy megbélyegezte, nem úgy, hogy „leleplezte", úgy lépett túl rajta, hogy kilépett egy emeleti ablakon. Úgy, hogy — akár József Attila — előre megmondta azt is, miként fog meghalni. Évának egy ízben azt mondja a szeretője: *„Kis bolondom. Te és a gyávaság!"* És Éva így válaszol: *„Az más. A kígyó, a kés, vagy a száznegyvenes sebesség, vagy hogyha kell, leugorjak akár az emeletről... ez mind pillanatnyi idegállapot dolga..."* Sarkadi tudta, hogy Éva téved. A kígyó, a kés, vagy a száznegyvenes sebesség, igen, ez valóban főként a pillanatnyi idegállapot dolga. De leugrani az emeletről: ez sokkal több annál. Ezért nem ugrott le Éva, a gyáva. És ezért ugrott le Sarkadi Imre. A legtöbb író a hőseivel cselekedteti meg azt, amire ő maga gyáva. Sarkadi maga tette meg azt, amit a hőse nem mert megtenni.

A párt elítéli az öngyilkosságot és elítélik a vallások is. De hogyan merhetnénk ítélkezni mi, magyarok, Széchenyi, Teleki László, József Attila nemzete?!

„A gyáva." Ez volt utolsó írásának a címe. S valamennyiünk közül, azok közül, akik otthon vannak és így, vagy úgy, muszájból, fogcsikorgatva, de beilleszkednek, alkalmazkodnak és közülünk, akik külföldre menekültünk, ő, ez a vézna, törékeny ember, Nagy Imre híve, barátja és most társa a halálban, Imre. Sarkadi Imre volt a legbátrabb.

Most öt éve

„Az osztrák kormány melegen üdvözölte a magyar kommunista kormány határozatát, hogy lebontják a drótakadályt és felszedik az aknákat az osztrák-magyar határ mentén."

(„Times", 1956 május 11.)

„Találkozásainknak és megbeszéléseinknek az volt a legfontosabb eredménye, hogy helyreállt a hagyományos testvéri barátság szocialista államaink között.

„A két testvéri népnek megvan minden alapja ahhoz, hogy meg legyen elégedve az országaink között újból létrejött jóviszonnyal."

Bulganyin nyilatkozata a „Tanjug" jugoszláv hírszolgálati irodának Tito moszkvai látogatása előtt. (1956 május.)

„Eddig mi a nagy nyilvánosság előtt legtöbbször általánosságban beszéltünk a nálunk eluralkodott személyi kultuszról. Ez nem elég. A valóság az, hogy ezt a személyi kultuszt én magam is eltűrtem, sőt nem egyszer támogattam.

„Meg kell mondani nyíltan és őszintén, abban, hogy nálunk ilyen súlyos törvénytelenségek előfordulhattak, hibás vagyok én magam is, de hibás bizonyos fokig pártunk akkori vezetése is... Ez tette lehetővé Berija ügynökeinek, Péter Gábor és bandájának garázdálkodását. Pártunk központi vezetősége levonta ebből a szükséges tanulságokat s mindent megtesz, hogy hasonló esetek soha többé meg ne ismétlődhessenek.

Az összes volt szociáldemokraták is szabadlábra kerültek."

Rákosi Mátyás május 17-i beszédéből. („Szabad Nép", 1956 május 18.)

„Oktalan merészségre, persze, semmi szükség, vas- és acélország álmokra, hűbelemódra elkezdett építkezésekre, gyapotkalandokra. Ezeken szerencsére már végképp túl vagyunk, bizonysága épp ez a tervjavaslat is."

Varga Domokos a második ötéves terv irányelveiről. („Irodalmi Ujság", 1956 május 12.)

Most öt éve felkorbácsolta a nemzetközi közvéleményt Nyikita Szergejevics Hruscsov híres titkos beszéde, amelyet állítólag ő maga juttatott el vezető nyugati lapokon át a nyilvánosságnak. Maga a beszéd a Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusán, az 1956 február 25-re virradó éjjel tartott zárt ülésen hangzott el.

Alább közöljük néhány részletét:

„...Még nem mindenki érti meg, milyen gyakorlati következményekkel járt a személyi kultusz s milyen károkat okozott a párt kollektív vezetéséről szóló elv megsértése és az a körülmény, hogy egyetlen ember kezében mérhetetlen és korlátlan hatalom összpontosult... Sztalin hibái, amelyek Lenin idejében még csak csíráikban voltak meg, a rákövetkező években valóságos despotizmus méreteit öltötték és ez a despotizmus pártunknak több kárt okozott, mint amit valaha is el lehet mondani..."

*

„...Egy ember önkényes magatartása felbátorítja és lehetővé teszi mások önkényeskedéseit is. Ezrek és ezrek tömeges letartóztatása, deportálása, vizsgálat és tárgyalás nélküli kivégzése a bizonytalanság, a félelem és a reménytelenség légkörét hozzák létre... Megállapíttatott, hogy az 1934-ben, a XVII. pártkongresszuson megválasztott központi bizottság 139 tagja közül 98-at letartóztattak és főbelőttek, azaz a tagok 70 százalékát... Hasonló sors várt a delegátusok többségére is: 1966 küldött közül, akik teljes, vagy tanácskozási joggal vettek részt a kongresszuson, 1108-at, azaz a felénél jóval többet, letartóztattak és ellenforradalmi bűnökkel vádoltak meg. Ez a tény egymagában megmutatja, milyen ostobák és a józan észnek ellentmondók voltak azok a vádak, amelyek a pártkongresszus résztvevőinek többségét ellenforradalmisággal vádolták. Ne felejtsük el, hogy a XVII. kongresszust a történelem a ‚győzők kongresszusának' nevezi. A kongresszusi küldöttek a mi szocialista államunk építésének aktív résztvevői voltak; sokan közülük a forradalmat megelőző években, az illegalitás idején és a polgárháború frontjain szenvedtek és harcoltak a párt ügyéért; bátran szembeszálltak az ellenséggel és nem egyszer szembenéztek a halállal is. Hogyan volna lehetséges feltételezni, hogy ezek az emberek ‚kétarcúak' lettek volna és átálltak volna a szocializmus ellenségeinek táborába...?"

„...1943-ban, amikor a frontokon az erőviszonyok már a szovjet hadsereg javára billentek, elhatározták és végrehajtották a karacsájok deportálását azokról a területekről, amelyen éltek. Ugyanakkor, 1943 decemberében hasonló sors jutott osztályrészül a kalmük autonóm köztársaság lakosságának. 1944 márciusában az összes csecseneket és ingusokat deportálták és a csecsen-ingus autonóm köztársaságot likvidálták. 1944 áprilisban valamennyi balkárt elhurcolták a kabard-balkár autonóm köztársaságtól messze eső területekre és magát a köztársaságot átkeresztelték kabard autonóm köztársasággá. Az ukránok csak azért kerülték el az elhurcolást, mert túlságosan sokan voltak; nem volt elegendő hely, ahová deportálhatták volna őket. Máskülönben nekik is ez lett volna a sorsuk..."

*

„...Emlékszem a Szovjetunió és Jugoszlávia közötti konfliktus első napjaira, arra az időszakra, amikor megkezdődött ennek az ügynek a mesterséges felfújása. Egyik nap, amikor Kievből Moszkvába érkeztem, Sztalin magához hivatott és megmutatván nekem egy Titohoz intézett, legújabb levelének a másolatát, megkérdezte:

— Olvasta ezt?

Anélkül, hogy megvárta volna a válaszomat, kijelentette:

— Elég lesz felemelnem a kisujjamat és Tito nem lesz többé. Össze fog omlani.

Drágán fizettünk ezért a kisujj-mozdulatért. Ez a kijelentés megmutatta Sztalin nagyzási őrületét, de ő nem csak beszélt így, hanem így is szokott cselekedni:

— Felemelem a kisujjamat és Kosszior nem lesz többé; újra felemelem a kisujjamat és sem Poszticsev, sem Csubar nem lesz többé. Még egyszer felemelem a kisujjamat, és eltűnik Voznyesszenszkij, Kuznyecov, meg a társaik.

De Tito esetében nem ez történt. Akár egyszer, akár többször emelte fel Sztalin nemcsak a kisujját, hanem mindent, amit csak tudott mozgatni, Tito mégsem bukott meg..."

*

„...Az orvosok ‚összeesküvésének' idején Sztalin személyesen hivatta magához a vizsgálóbírót, rendelkezéseket és tanácsokat adott neki az alkalmazandó módszerekről. Ezek a módszerek egyszerűek voltak: verni, verni és megint csak verni..."

*

„...Elvtársak, egyszer és mindenkorra véget kell vetnünk a leghatározottabb módon a személyi kultusznak... Kérlelhetetlenül harcolnunk kell minden olyan kísérlet ellen, amelyik arra irányulna, hogy — ilyen, vagy olyan formában — visszaállítsa ezt a gyakorlatot..."

Hulló csillagok

Gagarin diadalmas moszkvai bevonulásának másnapján a Pravda hatalmas cikket közölt — a tadzsikisztáni helyzetről. A cikkből kiderült, hogy miközben a délceg asztronauta hihetetlen sebességgel száguldott a csillagok felé, a tadzsik szovjet köztársaság egéről bizony lehullott néhány csillag. A két egyidejű esemény szimbolikus erővel mutatott rá a mai szovjet valóság két egyformán igaz, s egymással száznyolcvan fokos ellentétben álló jellegzetességére: egyfelől a rakétalövedékek terén elért káprázatos sikerekre, másfelől — ami az előbbivel bizonyára összefügg — a mindennapi élet, s elsősorban a mezőgazdaság nagy nehézségeire.

A Pravda közlése szerint április 11-én és 12-én Frol Kozlovnak, Hruscsov utódjelöltjének a jelenlétében teljes ülést tartott a tadzsik kommunista párt központi bizottsága. Az ülés határozatai értelmében felmentették tisztségéből és kizárták a pártból a tadzsik kommunista párt első titkárát, Turszunbáj Uldzsabajevet, a tadzsik köztársaság miniszterelnökét, Nazarso Dodkudozsevet, a központi bizottság második titkárát, Obmosszovot, a köztársaság miniszterelnökhelyettesét, Dodabajevet, a köztársaság gazdasági bizottságának elnökhelyettesét, Juszupovot és a leninabadi körzet pártszervezetének első titkárát, Igraguimovot. A közös vád valamennyiök ellen: hamis statisztikákat készítettek és adtak be a gyapottermelés eredményeiről. A Pravda szerint Tadzsikisztánban, amelynek főterméke a gyapot, a tavalyi termés 15 százaléka tönkrement, mivel érés előtt takarították be, az üzemekhez szállított gyapotmennyiségnek pedig a 80 százaléka több nedvességet tartalmaz, mint amennyi normális.

Az ügy pikantériájához hozzátartozik, hogy a szovjet párt központi bizottságának emlékezetes januári plénumán, amely a mezőgazdasági helyzettel foglalkozott, megállapították — miként ezt egy korábbi cikkünkben megemlítettük —, hogy a hat ázsiai gyapottermelő szovjet köztársaság közül *egyesegyedül Tadzsikisztán* teljesítette a tavalyi tervét, s míg Nikita Szergejevics Hruscsov, aki ezen a bizonyos plénumon igen sűrűn szólt közbe, az üzbég, türkmén, kazak, kirgiz és azerbajdzsáni vezetőkkel szemben felettébb nyersen viselkedett, a tadzsik párt nevében felszólaló Uldzsabajev első titkárhoz nagyon szívélyes volt. Azóta, úgy látszik, kiderült, hogy az egyetlen tervteljesítő is csak *papíron* teljesítette a tervét, s a Pravda most keserűen írja: *„Először meghamisították a szállítási statisztikákat, nyomást gyakorolva a kolhozelnökökre és a gyapottisztító üzemek igazgatóira; azután a hamis számok körül hatalmas propagandába kezdtek, felvonulásokat és ünnepi gyűléseket szerveztek, lelkendező szónoklatokat tartottak és gratuláló sürgönyöket küldözgettek."*

Sztalin halála óta először következett be, hogy egy szovjet köztársaság egész vezetőségét, miniszterelnököstül, első titkárostul egyszerre leváltják. De tévedés volna azt gondolni, hogy a tadzsikisztáni események elszigeteltek és mindössze egy, nem is túlságosan nagy köztársaságra vonatkoznak. Íme, egy rövid naptár, amely bizonyára hiányos, hiszen kizárólag a hivatalos szovjet információkra támaszkodik, de amely talán így is megfelelően érzékelteti az „élenjáró mezőgazdaság" meglehetősen labilis helyzetét:

1960 december 30. Leváltották Vladmir Mackevicset, a Szovjetunió mezőgazdasági miniszterét.

1961 február 13. Leváltották M. K. Lazurenkót, a lvovi körzet kommunista pártjának első titkárát és P. I. Doronyint, a szmolenszki körzet első titkárát. A kirgiz szovjet köztársaság kommunista pártjának központi bizottságából kizártak hat tagot „pártellenes tevékenységük és hazudozásaik miatt".

1961 március 3. Leváltották M. Titovot, a kharkovi körzet kommunista pártjának első titkárát.

1961 március 4. Leváltották Michail Roginecet, a kazák szovjet köztársaság mezőgazdasági miniszterét.

1961 március 20. Leváltották Kosztantin Pisszint, az altáji körzet kommunista pártjának első titkárát.

1961 március 28. Leváltották M. Nikonovot, a lett szovjet köztársaság mezőgazdasági miniszterét és F. N. Manoylot, a lett pénzügyminisztert. Ugyancsak leváltották Kazarovot, az üzbég köztársaság mezőgazdasági miniszterét.

1961 március 29. Leváltották és kizárták a pártból S. D. Elagint, a pavlodari körzet első titkárát és K. V. N. Nurcevet, a körzeti végrehajtóbizottság elnökét; ugyancsak leváltották és súlyos pártbüntetésben részesítették A. G. Ramzanovot, a körzet titkárát és hét másik vezető funkcionáriust. A vizsgálat kiderítette, hogy az említettek 1958 óta rendszeresen meghamisítják a híres szűzföldek termelési eredményeit. A Pravda szerint az ő tevékenységük következménye az, hogy a szűzföldeken tragikus a helyzet; az idei vetésnél 22.000 tonna vetőmag hiányzott, a búzaraktározásra szánt összegekből rubelek milliói tűntek el stb., stb.

1961 április 19. Leváltották Ganenkót, az asztraháni körzet első titkárát.

Természetesen ezek a leváltások nem jelentenek semmiféle komoly biztosítékot arra, hogy a jövőben jobb lesz a helyzet és a mezőgazdaság európai viszonylatban rendkívül alacsony termése eredményei megjavulnak. 1956-tól kezdve három éven át Ukrajna élén Hruscsov akkori bizalmasa, Kiricsenko állt; az eredmények rosszak voltak. Kiricsenkót leváltották és a vezetés Kalcsenko kezébe került. Az eredmények még rosszabbak lettek. Az idei januári plénumon Hruscsov már így beszélt Kalcsenkóról: *„Íme, itt ül köztünk ez a központi bizottsági tag, ez a legfelső szovjetbeli képviselő, az egyik legfontosabb szovjet köztársaság miniszterelnöke. Azt állítja, hogy neki semmi szerepe sincs a termésveszteségekben és az egész dolog úgy pereg le róla, mint a kacsáról a víz és azt kéri a Szovjetunió minisztertanácsától, hogy adjon segélyt a köztársasága kolhozainak. A valóság azonban az, hogy az aratást nem azért nem végezték el, mert a nap elégette a termést, hanem a vezetők ostobasága miatt..."*

Felvetődik természetesen a kérdés: ha már Kiricsenkót leváltották, miért ostoba vezetőket raktak a helyére? Továbbá: mi a garancia arra, hogy ha leváltják Kalcsenkót is, akkor az ő helyére ugyanazok az emberek okosabbakat fognak rakni? De ami ennél sokkalta fontosabb: vajon, ha a különböző szovjet köztársaságok vezetői és a Szovjetunió különböző mezőgazdasági miniszterei sorozatosan kudarcot vallanak, s egymásután buknak meg, akkor egyszerűen csak a személyekben van-e a hiba, vagy talán inkább a mezőgazdaság rendszerében és a ráfordított áldozatokban? Visszakanyarodva Gagarinhoz: elképzelhető-e, hogy a kiváló szovjet tudósok, akik meg tudták alkotni a Hold felé törő szputnyikokat, ne tudnának rendet teremteni a földön is? Az a tudomány, amelyik a Földről a világűrbe emelte az embert, ne tudná kihúzni a sárból a mezőgazdaság akadozó szekerét? Ahhoz azonban, hogy eredményt érjen el, két dologra volna szükség: a kísérletezés szabadságára, amely a technika terén megvan, de amelynek a dogmatikus, politikai tételekre alapozott kolhoz- és szovhozállapotok mereven ellenszegülnek és sok-sok pénzre, amelyet viszont nem utolsósorban a Szputnyik-kísérletek és a fegyverkezési hajsza emésztenek fel.

Úgy fest, hogy amíg ez meg nem változik, addig virágoznak és virágozni is fognak a hamis jelentések. Hruscsov azt veti a tadzsik vezetők szemére, hogy „nyomást gyakoroltak a kolhozelnökökre és a gyapottisztító üzemek igazgatóira" és hamis statisztikák beadására kényszerítették őket. Dehát nem ugyanígy gyakorol-e nyomást ő a tadzsik, az ukrán, a lett, a szűzföldi, meg az egyéb vezetőkre, hogy sikereket, rekordokat, munkagyőzelmeket jelentsenek neki? Ha ezek a helyi vezetők már 1958-ban, vagy 59-ben közölték volna vele a súlyos igazságot, már akkor leváltották volna őket. Csalással, hazudozással, ravaszkodással és kétszínűséggel sikerült elérniök, hogy egy-két, vagy három évvel tovább élvezhették a vezető funkciók különböző áldásait.

De hát ezzel is nem a moszkvai nagyok példáját követték-e csupán?

h. r.

Az igazi ellenség

(Folytatás az 1. oldalról)

bálta vegyszerét patkányokon, macskákon, kutyákon és majmokon. Várakozásának megfelelően, a kísérleti állatok igen keveset ettek és veszítettek testsúlyukból. Egy észleleteit leíró közleményben kifejtette, mi vezette arra a feltevésre, hogy egy ilyen meg ilyen vegyi összetételű anyag ilyen meg ilyen módon fog hatni. A szó bevett értelmében megállapításai igazak voltak. Az általam fentebb ismertetett értelmében azonban megállapításai hamisak és félrevezetőek. Köztudomású, hogy csaknem minden fiziológiailag ártalmas szer csökkenti az étvágyat, márpedig az általa előállított szer ártalmas volt. A szerző ezt a tényt se el nem ismerte, sem nem tagadta. Vegyszerét nem ajánlotta emberi használatra; dolgozata mégis azt sejtette, hogy a szer gyakorlatilag alkalmazható. Ezért megállapításai, ki nem mondott következtetéseiknél fogva, nem felelnek meg az igazságnak. Ha felismerte volna, hogy vegyülete kizárólag azért csökkenti az étvágyat, mert ártalmas, aligha vette volna magának a fáradságot, hogy értekezést írjon róla. Kevés tudósról mondható el, hogy tudva valótlanságokat közöl, de mégis sok tudományos közlemény tartalmaz közvetett értelemben vett valótlanságokat.

*

MINDAMELLETT lehet egy felfedezés minden mértékkel mérve igaz és mégsem jelentős. Nemrégiben olvastam egy közleményt kísérleti patkányok belső szerveinek átlagsúlyáról. A szerző adatai helytállóak voltak; állatok százait ölte le, hogy magas statisztikai jelentőségű szériát építhessen fel. Az ilymódon nyert ismeret azonban korlátozott fontosságú, mert sem nem általánosítható, sem nem meglepő. Nem általánosítható, mert semmiféle általános törvényszerűséget sem vonhatunk le belőle: nem feltétlenül érvényes még másfajta patkányokra sem. Ráadásul még annak is megvan a valószínűsége, hogy a kutató saját állományán belül is változott volna a szervek súlya, ha laboratóriumában megváltoztatja a hőmérsékletet vagy az étrendet. Ugyanakkor adatai meglepőeknek sem nevezhetők, mivel kezdettől fogva nyilvánvaló volt, hogy az átlagsúlyokat mérések útján meg lehet határozni. Az ilyen kutatómunka nemcsak hogy nem minősül „elméleti" kutatásnak, de még gyakorlati hasznát sem igen vehetjük.

A legtöbb, amit elmondhatunk róla, az, hogy talán egyszer valaki felhasználhatja ezeket a számokat összehasonlítási alapul eredeti kutatás céljaira, — ez esetben azonban az illető végezné az elméleti kutatást. A tudományos irodalom hemzseg az ilyenféle beszámolóktól. A szerzők rendszerint azzal az önelégült bejelentéssel vélik jóelőre fedezni magukat, hogy megfigyeléseikből nem szándékoznak semmiféle következtetést levonni. Csakhogy az ilyesmi egy garast sem ér. Az olyan tényt, amelyből nem vonható le következtetés, aligha érdemes megtudni.

Az ehhez hasonló észleleteket néha a véletlen szolgáltatja, de javarészt a „selejtezésnek" nevezett művelet eredményei, s így inkább a továbbfejlesztés, mint a felfedezés kategóriájába tartoznak. Ilyen selejtezést végez például a klinikus, amikor — többékevésbé találomra — kipróbál reumatikus betegeken egy sor kortizon-származékot. A kortizon nevű hormon hasonló esetekben hatékonynak bizonyult, s a klinikus mindössze annyit tesz, hogy a rokonvegyületek „rostálása" útján igyekszik rábukkanni egy, az ismerteknél még jobb hatású szerre. Mindez ugyancsak előzőleg már ismert tények továbbfejlesztése, nem pedig eredeti, alkotó kutatómunka.

EBBEN A MUNKÁBAN az úgynevezett „deduktív" következtetésre támaszkodunk, amely lehetővé teszi, hogy egy adott esetre vonatkozólag bizonyos tényeket megjövendölhessünk, egy már lefektetett általánosítás alapján. Minthogy a kortizon jellegű vegyületek zöme hatékony reumaellenes szer, nyilvánvaló, hogy a vegyületcsoport bármely újonnan előállított tagja reményekre jogosít. Maga a dedukció azonban nem általánosítható. A munkának lehet közvetlen gyakorlati fontossága, talán még az ideális reumaellenes szerhez is elvezethet bennünket, de a legmagasabb értelemben véve meddő, mert az alapul szolgáló megfigyelés teljes és lezárt, ami újabb felfedezésre kevés kilátást nyújt.

Sajnos, ehhez a vérszegény kutatómunkához a legkönnyebb a pénzügyi támogatást megszerezni, mivel eredményei közvetlenül alkalmazhatók gyakorlati feladatok megoldására, amelyeket egy szabványos pénzsegély-folyamodvány keretén belül pontosan meg lehet jelölni.

Más megfigyelések „induktív" okoskodásnak vethetők alá, vagyis egyedi megfigyelések alapján általános törvényeket fektethetünk le. Azonban ez a művelet sem elegendő egymagában. Például kimutatták, hogy az első tíz hormon, amelyet sikerült tiszta formában előállítani, egytől egyig fehér. Ez módot adott az általánosításra. Nagy valószínűséggel előre jelezhettük, hogy a következő öt szintetizált hormon ugyancsak fehér lesz. Valóban az lett, de mit értünk a bevált jövendöléssel? Vajon ki bánja, milyen színűek lesznek a további hormonkészítmények? A gyógyvegyületek külalakja teljesen lényegtelen.

Íme, adva volt tehát egy megfigyelés, amely igaz is és általánosítható is, de nélkülözi a jelentékeny elméleti kutatás harmadik főismérvét, a meglepetés elemét, azaz a felfedezés váratlanságát az adott időpontban. Az élő szervezet alkotórészei tisztított állapotukban nagyobbára fehér színűek, így hát nem meglepő, hogy a hormonok is azok.

Emlékszem, mennyire elcsodálkoztam, amikor az orvosi egyetemen arról tanultam, hogy bizonyos kóros képződmények, az úgynevezett „dermoidák" az emberi petefészekben hajat és fogakat sarjaszthatnak. Ez az orvostudományi kuriózum azonban nem általánosítható, legalábbis ez idő szerint még nem. Jelenleg mindössze annyit állapíthatunk meg, hogy egyik-másik pete az emberi ovariumban — nagyritkán — főképp hajból és fogakból álló korccsá fejlődhet, megtermékenyítés nélkül is. Ez a jelenség viszont ismeretes mindazóta, hogy Scultetus tizenhetedik századi német orvos először közölt kimerítő leírást a jelenségről, amelyet „morbus pilaris mirabilis"-nak, azaz „csodálatos hajbetegségnek" keresztelt el.

EZ A RENDELLENESSÉG századok óta izgatja az orvosok és a laikusok képzeletét, de nem mutatott irányt új kutatási területek felé. Ennek szerintem az az oka, hogy a jelenség megfigyelése idő előtt történt, hiszen még ma sincs kellő felkészültségünk az értékelésére. Olyan, mint valami különös sziget, távol az emberi tudás felmért partjaitól. Talán idővel, amikor már többet tudunk a megtermékenyítésről, a termékenyítés nélküli szaporodásról s a „szervező faktorokról", amelyek az emberi testszerkezetek alakulását irányítják.

A laikusok ritkán fogják fel a látás és a felfedezés közötti alapvető különbséget. Amerikát az emberiség számára nem az indiánok fedezték fel, sem pedig a vikingek, akik a tizedik században jutottak el oda, hanem Kolumbusz Kristóf, aki maradandó hidat vert az új és az óvilág közé. Egyedül az egységesítés folyamata, az „alkotó szintézis" segítheti elő az igazi megértést és a haladást, még ha rég ismert tények között teremt is kapcsolatot.

Hans Zinsser, a nagy amerikai bakteriológus mondotta: „Az orvostudomány története során a tudományos felfedezés gyakran pusztán arra szolgált, hogy tisztázzon és rendszerbe foglaljon a gyakorlatban már régóta alkalmazott tapasztalati megfigyeléseket. Fracastorius már mintegy száz évvel a legkezdetlegesebb mikroszkóp feltalálása előtt világosan körvonalazta a ragályos fertőzés elvét és feltételezte láthatatlan mikroorganizmusok létezését; a Pasteurt megelőző század pedig bővelkedik olyan klinikai megfigyelésekben, amelyek ezt a kort, mai szemmel nézve, az új tudomány születését előkészítő ‚kihordási' időszakká avatják."

(A cikk befejező részét következő számunkban közöljük.)

EMLÉKKÖNYV A RŐT BIZÁNCRÓL

Faludy György válogatott versei

Megjelenik május végén, a Magyar Könyves Céh kiadásában.

(Sorozat 5. sz.)

Ára fűzött kiadásban példányonkénti vásárlók részére:

£0.19.6. v. $2.80 v. egyenértéke. (kb. 200 oldal.)

Már most jegyeztesse elő *helyi könyvkereskedőjénél*, vagy a vezérképviseleti terjesztőnél:

Big Ben Publishing Co.
65, Mortimer Street, London, W.1.

Miért szép?

A „Miért szép" rovatot annak idején a *Szép Szó*-ban kezdtük. Elgondolásunk az volt, hogy egy-egy kiszemelt vers, versszak, prózai szemelvény szépségét részleteiben taglaljuk, a művészi fortélyok felderítése útján igyekszünk szemléltetni. Végső soron ugyanolyan meddő erőlködés, mint a világegyetem rejtélyeinek feltárása; de — így véltük — ugyanolyan érdekes szellemi kalandokra is vezethet. Az olvasó épp csak azt nem tudja meg belőle, hogy mi miért szép; de megoszthatja az elmélkedővel az esztétikai izgalomnak azt a pillanatát, amelyben ezen eltöpreng.

A rovatcím ötlete, ha jól emlékszem, Fejtő Ferenctől származik. A rovatnyitó cikket József Attila írta: a Csokonai „Tulipán"-jának prozódiájáról. Folytatást ígért, de elszólította körünkből a tragédia. Aztán Bóka László rugaszkodott neki egy Bajza-versnek. Ő is folytatást ígért, de elszólította körünkből a politikai éleslátás. Végül a *Szép Szó* is megszűnt, hála a kormány politikai éleslátásának.

A háború után én felújítottam ezt a rovatot a Zsolt Béla *Haladás*-ában. A „Toldi szerelmé"-nek néhány strófájával és egy Vörösmarty-verssel próbálkoztam. Ekkor egy más kormány éleslátása vetett véget ezeknek a kísérleteknek.

Ilyen baljós előjelek után némi lámpalázzal újítom fel a rovatot az *Irodalmi Ujság* hasábjain. De megéri már csak azért is, mert érdekes róla kipuhatolni kartársaink és olvasóink véleményét.

*

Egy Benjámin-versről

Benjámin László ötödfélévi hallgatás után újra megszólalt. Az *Új Írás* című új budapesti irodalmi folyóirat közöl tőle négy verset. Az egyik szebb, mint a másik. Nem tudom, melyiknek ítélném oda az első díjat. Legjelentősebb köztük alkalmasint a „Mi van a hold túlsó felén" című; egy ódai lélegzetű történelmi és kozmikus látomás. Hozzám, miért, miért nem, a „Kezesség" szól legmelegebben. Hadd idézzem:

Mikor először jártam ebben
a kis pestszentlőrinci házban,
a szülők, a fiúk, a lányok —
heten laktak az egy szobában.

A legidősebb fiú nősült
elsőnek s párostul maradt ott;
az öreg falhoz, a szülői
házhoz még egy szobát ragasztott.

Megnőttek a fiúk, a lányok
s a régi fészket ők se hagyták:
Minden új pár rakott magának
egy új szobát, egy új verandát.

Az öregeket eltemették,
házasodtak és kereszteltek,
s terjeszkedtek, rakták a házat,
teleépítették a telket.

Táncoltak egymás lakodalmán.
Ha megijedtek, összebújtak.
Egy konyhán böjtöltek keresztül
válságokat és háborúkat.

Krumplin, babon, üres kenyéren —
de mindnek fia-lánya megnőtt.
Tizenegyen vannak a házban
nősülendők, férjhezmenendők.

Előttem ez a ház nem harminc,
de százezer évet idéz föl:
Miképpen nőtt törzs a családból,
a törzsből nép, nemzet a népből.

Benned bízom, mindent-kibíró
és mindent-lebíró közösség,
ismeretlen vészekre nyíló
századokért szilárd kezesség!

Miért, miért nem... — mert ha egy angyal álmomban azzal a kérdéssel lep meg, hogy reggelre milyen költői csodát skandálhatna el nekem ajándékul, én nem ezt rendeltem volna. Ez a vers kiválóan és nyilvánvalóan *természetes*. Olyan jelző ez, amelyet amióta az eszemet tudom, a legsekélyesebb esztéták szeretnek kedves költeményeikre húzni. A természetesség papjai gyanánt elvárják, hogy a költő se az agyuk teherbíróképességét ne tegye próbára, se érzékenységük regisztrerét ne tapogassa ki, hogy óvakodjék megzavarni őket természetté vált megszokásaik renyheségében, s ha már költ, ha már elköveti azt a merészséget, hogy lírai mondanivalóival nyomtatott papirosra tolakodik, akkor legalább titkolja el, hogy elüt a köznapitól.

A költő nem mindig teheti meg nekik ezt a szívességet. Minél erősebb egyéniség, annál ritkábban teheti meg. Mert nincs egyéniség *modor* nélkül. A modor pedig vívódások, csalódások, tanulmányok és pózok párlata, nem természeti jelenség. Miben különbözik akkor a modorosságtól? Abban, hogy az egyiket szeretjük, a másikat nem. Kosztolányi elragadóan és tudatosan modoros költő volt, de az Ady modorát nem állhatta, s mivel modortól mentes, vagyis természetes költészetben nem hitt, hangoztatta, hogy igen ám, de az Adyé nem modor, hanem modorosság. Elfelejtett azonban definiciót mellékelni ehhez a megkülönböztetéshez.

Ellentétben a dörömbölő Góg-Magóg fiával, ellentétben a szójátékosan rímelő Esti Kornél hasonmásával, Benjámin úgy versel, hogy valamit nyugodt hangon *elmond*. „Az öregeket eltemették, Házasodtak és kereszteltek, S terjeszkedtek, rakták a házat..." — nem vitás, hogy olyan lapos, olyan köznapian tiszta értelmű sorok ezek, amelyeket a századeleji vezérlő esztéták közül legfeljebb ha Rákosi Jenő nyugtázott volna elismeréssel, de még ő sem, mert az ilyesmit Szabolcska pattogóbb jambusokban művelné. Mindamellett azt hiszem, Ady is, Kosztolányi is nagyon szerette volna ezt a verset, s feltétlenül szerette volna az ő közös *Nyugat*juk élén Ignotus, aki ahogy megrészegült attól, hogy Ady és társai a maguk művészetével mennyire rácáfolnak minden öröklött esztétikai törvényre, úgy élvezte azt az újabbat is, amely viszont arra cáfol rá, amit az új látszott törvényerőre emelni. „A művészetnek — írta — csak egy törvénye van: csinálj, amit akarsz, ha meg tudod csinálni." A Benjámin verse arra tanúság, hogy a modoros szókötéseknek abban a kaleidoszkópjában, amelybe egy nemzet legjava költészete összeáll, hely akadhat a természetességnek is.

Ez a természetesség sem volna igazi, ha a vadont vagy a pampákat mímelné, a vadregényt, amely a mai városi embernek lehet üdülés, de nem természet. A világ közepét Pestszentlőrincben látja, amely a legtöbb magyarnak nem más, mint egy postai megjelölés. Az emberek, akikről szól, nem kiválóan műveltek és nem kiválóan őserejűek. Iparosodó életük üteme tolmácsolja erejüket is, művelődésüket is. A rajzást, a szaporodást, az építkezést, a terjeszkedést, a polgárosodásba átvevődő biológiai valóságot, mely ezer percnyi lázával ilyen kényelmes lejtésű elrévedéssé lankad, ha egy költő felméri őket. S az a költő nemcsak a maga bőréből, hanem költő elődei bűvköréből sem bújt ki, amikor ilyen szűzi természetességgel nyúl hozzájuk. Történetesen Adyt és Kosztolányit említettem. Bármilyen más: elképzelhetetlen nélkülük. Az a Pestszentlőrinc egy kissé Érmindszent. S a puritán, gyakran döcögő jambikus sorok végén, olykor a Kosztolányi modorát felidéző rímek, csengettyűsek is, „kancsalok" is: „maradt ott", „ragasztott"; „közösség", „kezesség".

A legerősebb hatás azonban Petőfi, az életképek Petőfije. Az a lapályos költészet, amelynek, mint magának a lapálynak, „Vannak szépségei, De azokat, mint a szemérmes lyány arcát, Sűrű fátyol fedi", a természetesség és lazaság fátyola. A virtuozitással takarékosan bánik; de ahol a gondolata csattan, ott tekeredik meg kissé a szórend s ugratja ki a váratlan asszonáncot, szemünk láttára gubózva ki „a törzsből nép, nemzet a népből". S ilyenkor szökken fel a forró érzés is a darabos krónikázásból... *A nép* — ijesztő szó, annyian hazudtak a nevében s annyian magasztalták fülsértően. Benjámin meggyőzően tesz hitet mellette. Mondiam-e, hogy mert becsületes ember? Nyilván azért is. De főképp, mert művész, aki „meg tudja csinálni".

Ignotus Pál

SEMMIBŐL NEM LESZ SEMMI

— A NIHILIZMUS KORSZERŰSÉGÉRŐL —

A legellentétesebbnek látszó ideológiák is felhagynak az egymás ellen folytatott polémiával, mihelyt a nihilizmus közös veszélye fenyegeti őket. A nihilizmus, úgymond, mindent semmisnek, érthetetlennek és értelmetlennek tekint, aláássa a legnemesebb ideálokat, vállalkozásokat és ezért katasztrófába dönti a világot. A kereszténység fennállása óta tanúsít ellenséges magatartást a nihilizmussal szemben. A marxizmus is, főképp az utóbbi időben, aggódva tekint a talajvízként feltörő nihilista nézetekre. Nem véletlenül hangzott el a pesti írószövetség február végi taggyűlésén a figyelmeztetés, hogy félteni kell a magyar irodalmat „az olyan eszmei áramlatok előretörésétől, amelyek a dekadencia, a nihilizmus, az élet hiábavalósága, a reménytelen magánosság szellemét terjesztik". Ebben a légkörben bőven akadnak, kik ösztönszerű kormánypártisággal hitet tesznek *pozitív beállítottságukról*, ami rendszerint annyit jelent, hogy serényen osztogatják a *nihilista* jelzőt. Ember legyen, aki ennek ellenére, ha nem is Nietzsche fölényével „tökéletes nihilistának", de esendő és tökéletlen nihilistának nevezze magát. S ha valaki kijelenti, hogy a nihilizmus úgy látszik jellemző korunkra, az ideológiák képviselői válaszként saját eszméik hódítására hivatkoznak és biztosítanak azok végső győzelméről. Ezzel a taktikával, vagyis egyrészt a nihilizmus ellen folytatott kampánnyal, másrészt a nihilizmus társadalmi hátterének tagadásával, hozzájárulnak annak megakadályozásához, hogy a nihilizmus tudatosá váljék, megfogalmazódjék az emberekben. A vallomások és a kelletlenül végzett *társadalmi munkák* sokszor még valamely világnézet hívének mutatják az egyént, pedig sok esetben csak a lehetőség hiányzik csalódásának, közömbösségének, unalmának kifejezésére. Így aztán legtöbbször csak a gyakorlati élet, az életmód és magatartás, az elejtett szavak, egyes vélemények és a véleménynélküliség vetnek fényt a nihilizmus sajátosságaira és méreteire.

De mi is voltaképp a nihilizmus?

Számunkra egyelőre elég annyit megjegyezni, hogy a nihilizmust számos értelemben használják, különböző gondolatokra, észjárásra, magatartásra és történelmi jelenségre alkalmazzák. A legtöbbször azt akarják mondani, hogy a nihilista semmit sem hisz, mindent hiábavalónak, értelmetlennek tart. Persze ez még nem definíció! Ernst Jünger egyik értekezésében megjegyzi, hogy a nihilizmus definiálása körülbelül annyit jelentene, mint az orvostudományban a rák kórokozójának felfedezése. A meghatározás ebben az esetben szerinte ugyanis már a probléma megoldásának első nagy lépését jelentené.

A nihilizmussal foglalkozó irodalom rendszerint két, nem mindig teljesen elválasztható értelemben beszél a nihilizmus jelentkezéséről. Az egyik felfogás szerint a nihilizmus az emberi gondolkodással együtt adott lehetőség és beállítottság, mely állandóan jelenlevő történelmi hatalom. Ennek a hatalomnak a hordozói elsősorban a filozófusok, és pedig nemcsak a nihilről szóló elvont értekezéseik által, hanem a tagadás szellemét szinte megtestesítő magatartásuk révén. A tagadás mind a megismerés lehetőségére, mind az általános és objektív erkölcsi normákra, mind pedig, főképp Turgenyev nyomán, a politikai előjogokra és hatalomra vonatkozik. Más keretet ad a nihilizmusnak Nietzsche, ki a nihilizmust nem állandó, az ember természetével mintegy együttjáró felfogás- és magatartásbeli modusnak tartja, hanem történelmi folyamatnak, mely a XX. században érkezik el a kiteljesedéshez. A folyamat lényege, hogy a jó, az igaz és a szép hagyományos értelme és érvénye megszűnik, vagyis „a legfőbb értékek elértéktelenednek". A kiteljesedésen pedig azt kell érteni, hogy a nihilizmus társadalmi térfogata megnövekszik, általánossá válik. Az irodalom és a filozófia új alkotásai ennek a terjedésben levő folyamatnak csak speciális jelzései, kifejezése, de nem maga a nihilizmus folyamata. A világnézeti irodalom jelenleg inkább ebben az értelemben tárgyal a nihilizmus problémájáról, de gyakori a két nézet összekapcsolása is, mely ilymódon elismeri a nihilista magatartás minden időben fellépő tényét, de történelmi dimenziókat, katasztrófával és káosszal fenyegető méreteket csak a huszadik században tulajdonít neki.

Tekintsük bár a nihilizmust századalkotó vagy épp konstans jellegű tényezőnek, semmiképp sem érthető meg a metafizikai gondolkodás nélkül. A nihilizmus minden korban, ma pedig eklatáns módon, illúziónak minősíti a fizikán túllevő létrétegek — lények, rendek és célok — objektív létezését; kétségbe vonja képességünket ezek megismerésére, emberi korlátainkon való túljutásra. A filozófiában ma különösképp Heidegger hangsúlyozza, hogy a nihilizmus elengedhetetlen feltétele és éltetője a metafizika. Csak ahol metafizikai gondolkodást és annak eredményeit konstatáljuk, beszélhetünk nihilizmusról. A tagadás az előtte levő állításból, a csalódás a bizakodásból születik meg. Ezért mondhatja Ernst Jünger, hogy a nihilizmus redukálódás, csökkenés, valaminek az eltűnése. A nihilizmus mindig valami után van. A „semmi" — legalábbis pszichikai és történelmi értelemben — a „létből" lett. Voltaképpen tehát csak a metafizika, a metafizikai képleteket alkalmazó gondolkodás, valamint ezek hordozói, a filozófiai rendszerek, világnézetek, ideológiák számára van nihilizmus. Közéjük tartoznak nemcsak a vallásos világnézetek, hanem pl. a dialektikus materializmus is, mely csupán bizonyos metafizikai gondolattartalmak elutasításáig jutott el, de az eredendően metafizikai formákat megtartotta. A materializmus tagadja Istent, de abszolút létezőnek fogja fel az anyagot; mellőzi a gondviselés fogalmát, de a célra kormányzó (értelmes) történelmi törvényt átveszi az ókori-középkori ordo-spekulációkból; harcba száll Pláto idealizmusával, de megtartja a dualizmust: a jelent leértékeli a céleszme, az ideális világ kedvéért. Épp ezért a materializmus metafizikai örökségének védelmében esküdt ellenségként tartja nyilván a nihilizmust. Ha azonban nem lenne metafizika, a „nihilizmust" nem kellene nihilizmusnak nevezni.

De nemcsak azért kell a nihilizmust idézőjelbe tenni, mert csak a világnézetek számára nihilizmus a „nihilizmus", hanem az utolsó félévszázadban lezajlott fejlődés miatt is. Eleinte, Nietzsche idejében, még hadüzenetet jelentett a nihilizmus minden gondolati és társadalmi tekintély ellen. A nihilista a jón, rosszon túllevés tudatával vértezve és racionális fegyverekkel a kézben kivívta maga ellen a fél világ haragját. A széles tömegek azonban nem intellektuális kényszerből, hanem inkább megrázó események hatására jutottak el a nihilizmushoz. Az ideológiákat nemcsak a racionális érvek támadták meg az emberek tudatában, hanem az élmények, a fáradtság és az unalom (mint ahogy elterjedésüket sem igazságuknak köszönhették, hanem a társadalmak befogadó és elfogadó készségének). A társadalomba behatolt nihilizmus elvesztette örömét a harcban. A heroikus nihilizmus a filozófiában és az irodalomban is kontemplatív, passzív nihilizmussá csendesült. A hitelüket vesztett ideológiák helyébe nem lép az izgatott keresés, mint Dosztojevszkijnél vagy a küzdelem a „sötétség hatalmai" ellen, mint a felvilágosodás korának emelkedett hangulatában. A mai nihilista ember számára a keresés is, a kérdés is értelmetlenné vált, sokszor anélkül, hogy ezt megfogalmazná magának. A nihilizmus jelenlegi formája még azt sem tartja szükségesnek, hogy megvallja magát, mert a vallomás már kötné valamihez. Épp azért nem is kanonizálható, mint Gorgiász három tételes nihilizmusa. S mert voltaképpen nem tekinthető izmusnak, rendszernek vagy programnak, méginkább megokolt ezt a „nihilizmust" idézőjelek közé tenni.

A nihilizmuson való túllendülésről, a nihilizmus legyőzéséről évtizedek óta cikkeznek és értekeznek. Az eddig mondottak alapján meglepőnek tűnhet ez a vállalkozás, és joggal, hiszen akár az emberi gondolkodás állandóan jelenlévő árnyoldalának, akár a századunkban beérett történelmi folyamatnak tekintik a nihilizmust, aligha várható a hatásos gyógymód vagy fegyver kitalálása. Sem a korszellem, mégkevésbé a „minden korban jelenlévő hatalom" nem győzhető le a meggyőzés szokásos eszközeivel. Főképp ha a nihilizmusról van szó, mely nem hajlandó felvenni az odadobott kesztyűt. Ettől eltekintve, az egyik legfőbb akadály abból adódik, hogy egyes szerzők kívülről közelítik meg a problémát, tehát a nihilizmustól idegen principiumok talajáról. Márpedig a győzniakarással ez esetben nem lehet győzni. Ernst Mayer nemrégiben megjelent könyve, „Kritik des Nihilismus", bármily behatóan elemzi a kérdést és őszintén végére jár a problémának, restaurációs gondolatokat táplál és a hitet ajánlja gyógymódnak, a Jaspers értelmében felfogott „filozófiai hitet". Az egyik hitről a másikra áttéríteni valakit, nem lehet könnyű, de aki nem hisz, közömbös és érdektelen, annak csaknem meddő a hitet ajánlani. Nem tudom elképzelni, hogy a mai nihilista embert, kinek egyik jellemzője a világnézeti kiábrándultság, rá lehetne venni arra, hogy ne legyen kiábrándult: legyen hívő. Ha már megoldásról és túljutásról van szó, Heidegger tanácsát kellene megfogadni: „a nihilizmus lényegébe való betérés az első lépés, mellyel a nihilizmust magunk mögött hagyjuk". Más szóval, csak belülről, a nihilizmusból várható a változás. Mindenesetre a filozófiában jelenleg újat mondani a nihilizmus „logikájának" komolyan vétele és a lényegébe való leszállás nélkül, aligha lehet.

Naivitás lenne azonban azt képzelni, hogy a nihilizmusnak, mint társadalmi jelenségnek megszüntetéséhez feltétlenül szükség van az emberi mesterkedésre vagy épp a racionális sakkhúzásokra, medicinák kitalálására. A történelem ritkán követi a prófétákat és az ésszerű tanácsokat, utakat, módokat. S még sincs szükség a helyzet dramatizálására; nem megokolt a tudatos vagy öntudatlan nihilistákat megannyi antikrisztusnak minősíteni, kik összeesküdtek a fél világ ellen. Hogy miért? — Azért, mert az emberek nem szoktak következetesek lenni. A nihilisták sem. A nihilista is örömet talál gyermekei fejlődésében, vallásos versek olvasásában, a kultúrában, a napsütésben. Nem azért, mert gyógyít. Csak úgy. Elmegy a munkába, cigarettázik, karácsonyfát díszít és kabátot húz, ha fázik. Egyszóval a nihilista is él. Sartre ezt azzal fejezi ki a „Nausée"-ben, hogy Antoine-t életben hagyja, pedig feleslegesz az élete. Camus a felesleges életet adottságnak veszi és azt kutatja, miként lehet az abszurditással élni. A „Sziszifosz mítoszában" kifejti, hogy bár értelmetlen az élet, érdemes élni. Nem célokért meg ideálokért, hanem az életért. „Ó lelkem, ne áhítozz örök életre, hanem merítsd ki a lehetséges mezejét" — idézi Pindarosztól.

A modern, nem doktrinér nihilizmus elsősorban az ideológiák ellenlábasa, de jelentkezése csak a képzeletben és az absztrakciókban félelmetes. Az életben nem. A nihilizmussal barátságban lehet élni és meg lehet szokni, — de persze bele is lehet fáradni és meg lehet unni...

Hanák Tibor

ÖRVÉNYES ANDRÁS

Orient-Expressz

Május utolsó napjával Európa menetrendkönyveiből végérvényesen törlik az Orient-Expressz-t. Tizennégy ország vasútügyi konferenciája határozott így. A javaslatot ellenszavazat nélkül elfogadták. A kerekasztalnál nem képviseltették magukat sem költők, sem szerencsejátékosok és gáláns nagyapáink sem tiltakoztak a sírból. A vonatnak nem volt ügyvédje. Az ítélet jogerős. Az indoklás bölcs és megfellebbezhetetlen. „A határállomásokon való hosszas várakozás, az utazóközönség érdeklődésének fokozatos csökkenése, továbbá, hogy belátható időn belül nem lehet számolni azzal, hogy..."

Vége, megszűnt. Szegényebbek lettünk megint. A konferencia józan volt és szakszerű. Az aktákat lepecsételték (megküldendő valamennyi európai ország vasútigazgatóságának), a nagyvárosok pályaudvarain a fekete táblákon, ahol a késéseket szokás jelezni, krétával kiírták az Orient-Expressz rövid nekrológját: „Felhívjuk az utazóközönség szíves figyelmét, stb. stb."

Élt, viharzott, tündökölt hetven évet. Több volt, mint egyszerű „vonatpár". Talán egy darab Európa volt, álmaink, emlékeink és sorsunk részese, személyes ismerős. A kontinens legöregebb expressze. 1883 július 5-én indult először Párisból, Strassbourgon, Bécsen, Budapesten át a romániai Ghiurghiuba. A vonalat később Istanbulig meghosszabbították. A szerelvény mindössze öt kocsiból állt: posta, három háló, egy étkező. Hamarosan legendás hír övezte. „Add nekem, ó Orient-Expressz, add nekem csodálatosan tompa mormogásod és rezgő, sikongó hangjaid" írta róla Valery Larbaud, a nagy francia költő. „Folyosóidat járom dudolva végig, követem futásod Bécs és Budapest felé..." A verset iskolákban tanítják. A világ legjobb vonat-verse.

Nyolc óra volt, egy őszi reggel s az ibolyakékszemű
Szép énekesnő énekelt a szomszédos fülkében épp...

*

Amikor utóljára láttam, néhány nappal ezelőtt, a bécsi Westbahnhofon, öreg volt és fáradt, önmaga karikatúrájaként imbolygott át a váltókon. A hangszóró közölte, hogy az Orient-Expressz „bejár", s a mogorva, korareggeli fényben felbukkant egy szomorú vicinális, egy kiszolgált gőzmozdony. Eger és Putnok között pöfögött hasonló, két piszkos kocsit húzott és bocsánatkérő sóhajjal állt meg az ütközőbak előtt. A hordárok gyanakodva néztek. Néhány kivándorló szállt le, az utolsó, átvirrasztott éjszakák sápadtságával az arcukon. Romániából jöttek, azt hiszem, egy öreg néni, aki sírva kászálódott le a lépcsőkön és akit sírva öleltek meg jólöltözött lányai (látogató útlevél), egy ballonkabátos férfi, tömött aktatáskával, őt is várták, ballonkabátos férfiak, sírás nem volt, csak energikus kézfogás, gyors, lendületes léptek a várakozó követségi gépkocsi felé (békeharc, szocializmus), még egy síró nő, aztán senki. Az utazóközönség érdeklődése valóban csökkent.

A szerelvényt, amely valamikor a menetrendek dísze, ifjúságunk álma volt, olykor irodalmi hős és botránykrónikás, politikai földrengések nyugtalan szeizmográfja, gyorsan kihúzták a pályaudvarról. A két kocsi, a hajdani dicsőség maradéka mellékvágányon várja, hogy az Arlberg-Expresszhez kapcsolják. A mozdony szégyenkezve eltűnt. Nincs több látnivaló, elmegyek. Rosszkedvűen, szomorúan. Most láttam először, hogyan hal meg egy vonat.

*

Amióta, 1891-ben Görögországban nyílt pályán megállították és kirabolták, szokás volt, hogy egy-egy törekvő hírlapírót felültettek rá.

— Szekula úr — mondta a szerkesztő — maga holnap elutazik az Orienttel. Próbáljon valami újat hozni. A jegyeket megkapja a kiadóban.

Néha kelet, néha nyugat felé indultak el vele. Hemingway is „megcsinálta". Fényes László is, Heltai, Egon Ervin Kisch, Bálint György, Márai Sándor. Mindig lehetett valami újat hozni. Ha mást nem, Európát. Párizst és Strassbourgot, Bécset és Budapestet, az örök ismerőset és örök újat, utazást, amelyről minden nyájas olvasó álmodik. És volt leányszöktetés és ellopott futártáska, kloroformos rabló és vészféket rántó főherceg, pénzhamisítás és öngyilkosság. Az Orientet, a romantikus Orientet sohasem lehetett az emberi jóság és tisztesség vonatának nevezni. Menekülések és cselszövények vonata volt, turkáló finánccok és gyanakvó csendőrök, titokban utazó rossz eszmék és pecsételő katonák vonata. Európai vonat.

De a magyar irodalom zengő és legendás szerelvénye is, nem lehet némi meghatottság nélkül gondolni rá, Ady vele érkezett a Gare de l'Estre. Krúdy vele utazott Bécsbe. A hunok Párizsba. Volt idő, amikor szinte az egész magyar literatura felszállt rá, hogy napnyugati őrjáratra induljon s ez őrjárat emlékeit és szomjúságát végzetesen otthagyja a budapesti, debreceni és erdélyi lelkekben. A sóvárgás, a vágy óriásra nőtt, titkos és olthatatlan tűzként terjedt, amikor később az egész országot leparancsolták erről a vonatról, amikor a szerelvény üresen gördült ki esténként a Keletiből, hogy hajnalban, Hegyeshalomnál az elárvult étkezőkocsi forgózsámolya alól éber farkaskutyák és derék határőrök gyors és szakszerű mozdulatokkal húzzák ki a Montmartre-ról ábrándozó festőnövendéket. A szombathelyi börtönben külön cellájuk volt az „orientesek"-nek, (vonatosoknak is nevezték őket) és Budapesten titkos szektájuk, tudom, mert közéjük tartoztam, olykor megrezzentünk és az óránkra pillantottunk, este, huszonkettő tízkor, az Orient-Expressz most indul...

*

Hetven esztendős pályafutása során kétszer szüntették meg, igaz, átmenetileg, hangsúlyozottan átmenetileg, a két világháború alatt. Feltámadása az Európában, a humanizmusban, a „most már minden másként lesz" csalóka reménységében hivő lelkek ünnepe volt. Az Orient-Expressz újra közlekedik! Európa feleszmélt, Európa feltámadt, Európa megújhodik, az Orient-Expressz újra jár. S már sietve csomagoltak, hordárért és taxiért füttyentettek a titkos küldetésekben utazók, a politikai szerencselovagok, a megbízottak és diplomaták, már ott ültek a lassan díszt és fényt veszített fülkékben, hogy mielőbb munkához láthassanak, hogy megtorpedózzák az örömöket és reményeket, a viszontlátásokat és az álmok beteljesedését, egy kicsit egész Európát, ahogyan szerelmeseinek szívében élt. Mondom, ízig-vérig európai vonat volt az Orient.

*

Olykor, ugyancsak átmenetileg, megváltoztatták a nevét. Az osztrák-magyar monarchia összeomlása után másfél évig elkerülte Budapestet. A vasútigazgatóságok féltették a nagymúltú expresszt a vörösöktől és a fehérektől. Olaszországon és Belgrádon át járatták Istanbulba, Simplon-Orient megjelöléssel. Aztán visszatért, mint hűtlen szerető s hála a vasúti bürokráciának magával hozta új, cifra nevét, a távolságok varázsát zenélő Simplon szót, hogy nem sokkal később tékozló mozdulattal Budapesten felejtse, a Nagykörúton, egy kávéház cégtábláján. Rokonlelkek üldögéltek ott, romantikus kalandorok, mint maga a vonat, írók és költők, akik nem értették, hogy miért nem szabad nekik a Szajnapartra vágyódni, amikor a közeli, hatkerületi pártszervezetben is megfürdethetik a lelküket, valamint zsokék, akik arról ábrándoztak, hogy egyszer még Freudenauban lovagolhatnak a Kék Szalagért. Szerény besúgók üldögéltek ott továbbá, akik meghallgatták a szomorú álmokat és rövid feljegyzéseket készítettek róluk. De ez már nem tartozik szorosan az Orient-Expressz krónikájához, ez a budapesti kávéházak történelmének része.

*

Amit az Orient itthagy, midőn végleg eltűnik Európa menetrendkönyveiből, az néhány bestseller és remekmű, amelyeknek fejezetein átkattogott, néhány még felderítésre váró bűntény (Kelenföld előtt, 1948-ban kidobtak ablakán egy barnaruhás, jólöltözött férfit, Linz közelében, 1949-ben egy orosz őrnagyot, Innsbrucknál, egy évre rá egy amerikai tisztet), néhány megfakult szerelmi história, leült büntetés (Szombathely), az „Óda", amelyet Valery Larbaud írt. Mi még? A tévedés, hogy Nyugat és Kelet között szükség volt egy európai expresszvonatra.

Amikor a pályaudvari hangszórók utoljára közlik, hogy „az Orient-Expressz elment", valószínűleg senki sem fog könnyet ejteni utána. Nem élünk olyan jól, hogy vonatokat sirassunk.

MEGJELENT!

Aczél Tamás — Méray Tibor:

TISZTÍTÓ VIHAR

Részletek a könyv angol nyelven, már korábban megjelent kiadásának — The Revolt of the Mind — sajtó-visszhangjából:

„A könyvben szinte oldalról oldalra találkozunk az írószövetségi harcok, pártújságok belső ellentéteinek olyan autentikus leírásával, melyről a Nyugaton alig, vagy semmit sem tudunk."

New York Herald Tribune

*

.....ez a könyv egyike a kommunista politikáról adott legjobb és legizgalmasabb ‚belső' számvetéseknek."

The Spectator

*

„A könyv nem valamiféle száraz adathalmaz, hanem szellemes és eleven leírása viharos politikai bizottsági üléseknek, hivataloknak, kádervilláknak és a kommunista fővezérek pazarló bankettjeinek."

The Manchester Guardian

*

Ára **ízléses, mélynyomásos egészvászonkötésben,** £1.1.0. v. $3.- v. egyenértéke. (400 old.)

●

Megrendelheti *helyi könyvkereskedőjénél*, vagy a vételár egyidejű elküldése mellett a kiadónál:

Big Ben Publishing Co.
65, Mortimer Street, London, W.1.

ENCZI ENDRE

Találkozásom a halállal

A címben jelzett találkozás a közelmúltban, egy pénteki napon történt. Az előző évtizedekben több ízben adódott alkalmam hasonló, közvetlen kapcsolatra, de azok bizonyos hosszabb előkészületek után következtek be. A hosszantartó lelki edzés nem tette ugyan könnyűvé a folyamat kifejlődését, voltak bizonyos kisiklásai is — amennyiben a halálraszánt megadás életreszánt daccá változott —, de a kétféle találkozás jelentős minőségi különbséget mutat. A közérthetőségért és minden félreértés elkerülésére ismétlem, hogy a címben említett találkozás spontán és a történelem által nem közvetlenül jelzett időpontban folyt le. Leírása tehát nélkülözi az eszmei tartalmat, a romantikus pátoszt, a széplelkek sóhajait, a tanulságot, késői utódok kioktatását, a bölcsek megnyugvását, a lexikális adatokat ártatlan olvasók untatására és leterítésére. Nélkülözi ugyancsak a mondvacsinált irodalmi képeket, a csinálva mondott irodalmi képtelenségeket, valamint távoltartja magától a szimbólumokat is. Ennek az eseménynek a közlése megköveteli a hűvös tárgyilagosságot, a tények pontos ismertetését, függetlenül minden faji, felekezeti, nemzeti és osztályszemlélettől. Ennél sokkal komolyabb, maradandóbb és különösebben bonyolult ügyről van szó. Nem életről és halhatatlanságról. Ha szabad így kifejeznem magam, a halálról tudósít.

Az előzmények

Azon az emlékezetes pénteken délután Londonban, a Piccadilly Circus irányába indultam. Pontosabban a Peter Streetre, a Pultney-iskolába, ahol 6 óra 30 perckor Mr. Douglas Jones-szal, az angol nyelv és irodalom tanárával, az angol nyelv egyes, általam bonyolultnak vélt és minden szabályt megcsúfoló, tehát törvényen kívül álló alakzatait kívántam rendezni. Különös tekintettel az egyformán írandó és különbözőképpen ejtendő és más és másképp értendő szavakra.

Utam első szakaszában felnéztem a St. George templom tornyára. Az óra 5 óra 25 percet mutatott. Ennek a mozdulatnak akkor még nem volt semmi jelentősége. A teljes igazság és egyszerűség kedvéért már előre is közlöm, hogy később sem. Éppen csak azért említem, hogy jelezzem, milyen fontosságot tulajdonítunk utólag minden jelentéktelenségnek, amikor kiderült, hogy nagy események küszöbe felé tartottunk. A toronyra sem az időpont megállapítása miatt néztem, csak a sűrű esőfelhőket vizsgáltam és így akadt szemembe a torony. A Conduit Streeten, a dán élelmiszerüzlet előtt annak ellenére, hogy az utcára semmiféle szag nem áradt ki, orromat a dán kék sajt lehellete megülte. Ebben az ügyben már többször rajtakaptam magamat és tudomást szereztem arról is, hogy ez a kóreset bizonyos orvosi szakkönyvekben is szerepel. Kezelése a lélekgyógyászat körébe tartozik. A lélek és a sajtszag kapcsolatát eleddig nem kívántam szakszerűen rendezni. Bízom a szervezet önújító erejében, az élet végességében, amikor a lélektan és a kék sajt egyidőben szűnik meg számomra.

Az utca túloldalán, a kerületi adóhivatal előtt semmi sem jutott eszembe. Mielőtt kifordultam a Regent Streetre, egykedvű pillantást vetettem az utazási iroda kirakatára. A kiállított képeken ábrázolt kék tengerek és még kékebb egek, a lusta pálmafák és virgonc majmok semmiféle benyomást nem tettek rám. A távoli tengerek, egek, földek, pálmafák és majmok számomra nem a hétköznapok előre kitervelt ünnepi oldódását jelentik. Földrajzi helyzetváltoztatásom csak egy szükségszerűen beállt állapot következménye lehet és így a közhirré tett kék tenger, a még kékebb ég és a virgonc majom életem során csak mint háttér és nem cél, sőt még mint eszköz sem szerepelhet. Ez a felismerés békével és megnyugvással töltött el. Az időnként fellépő nyugtalanságot átmenetileg lecsillapította és ennek jegyében léptem rá a Regent Streetre.

Az ember- és gépjárműfolyam két partján a kirakatok rendje változatlan. A férfidivat evolúciója századunkban észrevétlenül megy végbe. Minták és színek nem rázták meg forradalmi erővel a világot. A késüzlet nem hatott rám. Legalábbis nem emlékszem ilyesmire. Utólag természetesen sok mindent fűzhetnék az ollók, borotvák, török és konyhakések látványához, de nem teszem. Vásári fogás lenne és méltatlan ehhez a beszámolóhoz.

A Piccadilly Circuson az árkádok alatt, az újságárusok állványain világesemények sűrűsödtek. Lázadás, beavatkozás, forradalom, ellenforradalom, rangon aluli házasság, tábornokok börtönben, rangon felüli szerelem, tábornokok szabadon, bankrablás, gazdasági válság, terror, űrvilág, nőragadás, tervgazdálkodás, különböző előjelű tüntetések és különböző jellegű szexuális elferdülések. Mindezt három pennyért azonnali szállításra. Világborzalmak mélyen leszállított áron. Holnap ugyanez. Végkiárusítás előtt mégis csak fel kellene fedezni a kék tengert, a kékebb eget és barátságot kötni a gyanútlan, virgonc majmokkal. Mindez azonban csak az árkádok alatt tört fel, pillanatnyi érvénnyel, 15 másodpercnyi átmeneti időre.

Az árkádok alól kilépve, felnéztem a sörreklám immár világhírű órájára. Idő 5 óra 42 perc. Bizonyos kétségeim támadtak, hogy a világ halmazállapotának megváltozása előtt érdemes-e Mr. Jones-szal, az angol nyelv és irodalom tanárával tanácskozást folytatni egyes hangzók szabályellenes kiejtéséről a szavak helyes értelmének érdekében? Ebben a tárgyban kétségeim támadtak, de véglegesen nem döntöttem, mivel a sörreklám immár világhírű órájának tanúsága szerint mintegy 45 perc állt még rendelkezésemre. Így mi sem érthetőbb, hogy végigsétáltam a közeli piacutcán, hogy hátralévő időmet szemlélődéssel, továbbá a káposztás, narancsok, rebarbarák, zöldborsók, banánok, sárgarépák rothadt szagának belélegzésével töltsem. Az égen a sűrű, piszkos fellegek már maszszává álltak össze, a földön gyümölcshéjak, mocskos újságlapok, színes papírrongyok, szétroncsolt szalmakosarak hevertek. Piszkos ég, piszkosabb föld, a kép utazási irodák és széplelkek számára teljesen használhatatlan. A zöldborsó olcsóbb lett. A gomba ára változatlan. Zöldpaprika még nincs. Egy lendületes háziasszony kosarával alaposan oldalba vág. „Bocsánat" — mondja és vissza sem fordul. Hosszan utána nézek, mint aki további és messzebbmenő elégtételt vár. A háziasszonynak sárga a kabátja, a haja, a kosara és az alma is sárga ami kilátszik a kosarából. Ilyen színnel és ilyen nővel nincs mit kezdeni. Esetleg képzőművészek színfoltnak tudnák használni.

A piacutca a Brewer Streetbe torkollik. (City of Westminster, London, W. 1.) Az emeletes vendéglő cégtábláján egy karcsú hal magasra emelt köcsögkalappal üdvözli a járókelőket. Ez a hal egyes bennfentesek szerint már a háború előtt is emelt cilinderrel udvariaskodott, de még senki sem köszönt vissza neki. A műalkotások legjobb esetben csak apró belső rezzenéseket idéznek elő. Közvetlenül, külsőleg és mozgásban kifejezhető megnyilvánulásra alkalmatlanoknak bizonyulnak. Meddig kell még várnia a halnak, amíg valaki fogadja a köszönését? Nem sokáig. Biccentek feléje. Ezt ugyan senki sem vette észre, de nekem sikerült könnyítenem a lelkiismeretemen. Nyilván a megkönnyebbedett lelkiismeret hatására a bor- és pálinkaüzlet előtt állapodtam meg. Tudomásul vettem, hogy a Veuve Du Vernay ára 12 shilling 6 penny, egy üveg skót whisky 2 font és 4 shilling. Kissé sokaltam, de még ennek ellensúlyozására és önvigaszul sem voltam hajlandó arra gondolni, hogy az alkohol öl, butít és nyomorba dönt. Nem lenne teljes a világ, ha ezt az állapotot minden alkoholos segédesz-

Ó Ambon, édes Ambon...

Köröskörül tenger, ezüstpénzekkel csillámló, napsugár-recézett, repülőhal-szabdalt, égbenövő, végtelenül kék tenger. A Banda-tenger kékségénél talán csak a Monet-kép Antibes-ja kékebb, vagy tán még az se. Tudományosan persze mindez megmagyarázható, a kékség a mélységtől és a hőmérséklettől függ, de minek a mesét elrontani? A Banda-tenger mese-kék. Az Atlanti-óceán ibolyaszínű, mondja a kapitány.

1

A hajó a „Halmahera" nevet viseli; második napja utazom rajta Makasszárból Ambon szigete felé. Mióta a hajóra tettem a lábam, valahogy minden elveszítette realitását. Napközben ülök a fedélzeten, olvasok, nézem a tengert, éjjel hallgatom a fedélközből felszűrődő gitárszót, vagy felballagok a parancsnoki hídra és a kapitány látcsövén át nézem a színeket váltó, szikrázó csillagokat. Az idő csudálatosan szép, az ég derült, a hold, roppant citromsárga gömb, imbolyog az árbocok közt. Balról felsötétlik egy sziget, s egyszerre tudom, hogy ez az a sziget, amelyről húsz éves korában álmodik az ember — megcsap, valósággal elkábít a könnyű széllel érkező édes frangepáni-illat. Személytelenül és érdektelenül boldog vagyok, átengedem magam a természetnek, amelyből „sohasem lehet elegünk" — írta volt a Concordparti filozófus.

A kapitány, szőke, szögletesfejű lengyel, harmadik éve hajózik indonéz vizeken, 1958-ban, az Indonéziában élő holland telepesek és szakemberek tömeges hazatelepítése után a PELNI, az újonnan megalakult indonéz hajózási társaság új kapitányokat toborzott Európából — a legtöbben lengyelek jelentkeztek. Ebben anyagi okokon kívül a kalandvágy is közrejátszott, mint mi, a lengyelek is Jókain és Vernén nőttek fel, és Joseph Conrad, az egzotikus tengerek megszállottja is lengyel volt. A fűszerszigetek közt hajózva Krakkóról és az aranykapus Danckáról beszélgetünk és néha már félszavakból is értjük egymást. A sors iróniájaként a végtelen lett közös határunk.

Másnap reggel befutunk az amboni öbölbe. A Nusanive-fok mellett felbukkannak az első vitorlások, a zöldeskékké ritkuló vízben álmos medúzák ringatóznak. Az Ambon Bay-re erdővel borított hegyek néznek le mindkét oldaláról, a part mentén pálma- és szerecsendió-ligetek. Kiderül, hogy honnan kapta nevét a népdalban is megörökített Gunung Nona (Kisasszony-hegy): halmai kecses plasztikussággal domborulnak. A Kisasszony-hegy alatt húzódik meg a hollandok emelte Viktória-erőd. A hajó lassan oldalt fordul, a korláthoz tóduló utasok integetnek a kikötőépület árnyékában ácsorgó tömegnek. Megérkeztünk.

2

Ambont a portugálok fedezték fel és vették birtokba a XVI. század elején. Egy évszázadon át ők voltak az urak a fűszerszigetek kincsesbányájában — utánuk jöttek a hollandok, a kalandorok után a kereskedők. Az amboniak bizonyos büszkeséggel adnak számot arról, hány nemzet versengett a fűszerszigetekért. Jártak itt spanyolok és angolok is, de a legtartósabb nyomokat mégis a portugálok hagyták a Malukki szigetvilág kultúrájában. A portugál matrózok honosították meg itt a gitárt, s míg az amboni dalokban a mediterrán stílus ausztronéz-polinéz intonációval keveredik, a hagyományos amboni táncok portugál jellege nem sokat változott Vasco da Gama ideje óta. Ambonban a nők hosszú, térdig érő fehér (vasárnap, templomba menet, fekete) inget, ing és kabát közti átmenetet képező ruhadarabot viselnek — ez a „kebaja", amelynek portugál eredete aligha kétséges. A maláj nyelv egyébként számos kultúrszót kölcsönzött a portugálból — ilyeneket, mint cipő meg ablak. Ambonban nem ritka a portugál — és persze a holland — családnév; s bár a da Silvák és da Costák bőre éppoly sötétbarna, mint a félvér „indoeurópaiak" kivételével mindenkié Ambonban, néha mégis a hévesvérű tengerész ősök néznek vissza egy-egy dühösen vagy vidáman megvillanó fekete szempárból. Az amboniak muzikalitása azonban minden civilizációnál ősibb hagyomány, — aki nem szeret és nem tud énekelni, mondják a helyiek, az nem is igazi amboni.

A hollandok is adtak valamit Ambonnak: etikettet és vallást. Az utcán az emberek ma is „Dah"-hal köszönnek, a társas érintkezés feltűnően európai. Ambon többsége keresztény, az 1955-ös választásokon a legtöbb szavazatot a protestáns párt kapta; érdekes kivétel a mozlim többségű Indonéziában. A missziónak köszönhető, hogy Ambonban már a háború előtt is voltak iskolák. De a hollandok lényegében csak nyersanyagforrásnak tekintették Ambont — hajószámra vitték el a koprát, a szegfűszeget és a férfiakat. A holland hadsereg színes csapatai szinte kivétel nélkül Ambonból és az északcelebesi Menadóból toborzódtak. A „divide et impera" elv alkalmazásával a hollandoknak sikerült meggyűlöltetni a jávaiakat az amboniakkal és viszont. A forradalomnak kellett jönnie ahhoz, hogy a két indonéz népcsoport legalább rövid időre szövetségre lépjen; de amint a holland elgondoláson alapuló indonéz föderáció 1950-ben átalakult centralizált egységes államma, az ellentétek egycsapásra kiújultak. A „Dél-Molukki Köztársaság", az RMS felkelőit az indonéz hadsereg kiverte ugyan Ambonból, de a felkelők a szomszédos Seram szigetén (Seram vagy ötször akkora, mint Ambon, természeti kincsei még úgyszólván teljesen kiaknázatlanok) bevették magukat a hegyekbe, s azóta — tíz éve! — partizánkodnak. Az amboniak többsége nem rokonszenvezett különösebben az állítólag érdekeit képviselő RMS-szel, de a központi hatalomról még rosszabb a véleménye. Meg kell hagyni, az utolsó tíz évben kevés jó jött Djakartából.

Az amboni jókedvű, énekesivós nép, hangos és vallásos — kicsit olyan, mint az olasz. Latinpolinéz temperamentuma nem fér össze a jávai hierarchiatisztelettel, alakoskodással, lassúsággal. A bajok gyökerét mégsem ebben, hanem a tökéletlen szervezésben kell keresnünk. Djakarta és Ambon közt nincs közvetlen repülőjárat, Makasszáron át jön egy gép havonta kétszer, hajó hetente egyszer. Újságok két-három hetes, sőt hónapos késéssel érkeznek. A közellátás nem kielégítő, az utak elhanyagoltak. Ahhoz viszonyítva, hogy mi minden épült és épül Djakartában és Bandungban, Ambonban az utolsó évek folyamán csak tessék-lássék építkezés folyt. A korrupcióval összeházasodott djakartai tehetetlenség legkirívóbb példájaként az amboni kormányzósági épületet emlegetik. Ezt az épületet öt éve kezdték építeni, feltűnő helyen, a város közepén. Máig sem fejezték be; az alapzatból kimeredő csupasz oszlopok siralmas látványt nyújtanak. Amire kiderült, hogy rossz volt a költségvetés, már a pénz nagy része is eltűnt az illetékesek zsebében. „Uram" — mondta egy bennszülött komoran „mondhatnak azok az ipsék Djakartában, amit akarnak, ez disznóság!" Kezdtem magam otthon érezni.

3

Ambon olyan, mint egy hatalmas fűvészkert. A klíma tengertemperált egyenlítői, a növényzet trópusi. Ambon nagy részét erdő borítja, csak a hegyoldalban nő „kusu-kusu", a hangafű egy fajtája. Itt nem látni teraszos rizsföldeket, mint Jáván, vagy Balin; a létfenntartás legegyszerűbb formája a kertgazdálkodás. Az amboni felmegy a hegyoldalba, kiéget egy bozótos területet, beülteti szágópálmával, vagy ubival, azaz édeskrumplival, — már van mit ennie. A sziget lényegében ligeteiből, fáiból él: a legkeresettebb exportcikk a kókuszpálma szárított termése, a kopra; a tömzsi szágópálma belsejét megőrlik — ebből lesz a szágóliszt — hosszú, erős ágait építőanyagként használják; a fürtös termésű, haragoszöld arengpálma nedve, a „sageru" fedezi a helyi alkoholszükségletet. S nem hiába hívják Ambont fűszerszigetnek, a pálmafajtákon kívül a terebélyes szerecsendió- és a cingár szegfűszegfa a leggyakoribb.

És a gyümölcsök! Ambonban sokfajta banán terem, kezdve a hosszúkás zöld *pisang medja*-tól (Jáván amboni banánnak hívják) a kukoricacső nagyságú pirosbarna *pisang tongkalangit*-ig, amely csak főzve ehető és süttök íze van. A Jáván népszerű gyümölcsök közül itt is megterem a papaya és az ananász, a pikkelyes, barnabőrű *salak* és a penetráns szagú, de állítólag mézédes *durián*; a speciálisan helyi gyümölcs pedig a mangófélék családjába tartozó, ringlókülsejű, de a ringlónál jóval savanyúbb *gandoriah*. Amboni különlegesség a cukrozott zöld szerecsendió és a *sago tumbuk*, egy szágólisztből, mandulából és folyékony cukorból gyúrt marcipánízű édesség.

És a tenger! A jávai nem ismeri a tengert, fél a tengertől. Az *anak Maluku*, a molukki ember mindene a tenger. Ha leég az erdő, elpusztul a kókusztermés, a felhőszakadás kimossa a kertekből az ehető gyökereket, a tenger akkor is megmarad. A Banda-tenger tele van hallal, fantasztikus formájú kagylóval, színes korállal, s a zárt kagylók gyakran gyöngyöt rejtenek. És cápák ugyan vannak, de ha hinni lehet a szóbeszédnek, Ambon környékén még a cápák is szelídek, ritkán támadják meg az embert.

Ambon legnagyobb kincse a tenger, legnagyobb lehetősége a tengerpart. Sekélyvízű, homokos öböltől korállzátonyos tengeralatti kertig itt megtalálni mindazt, ami a turistákat tömegestől vonzza Hawaiiba. Csakhogy Hawaiinak már megvan a maga gondosan ápolt mítosza, míg Ambon csupán egy eldugott kis sziget valahol Indonéziában. Pénz kellene ide, sok pénz, vállalkozókedv és energia, közvetlen repülőjárat Port Darwinba és Manilába, s néhány év múlva már azúrkék plakátok hirdetnék a világ összes utazási irodájában: „Ambon: skin divers' paradise!"

Egyelőre nincs se pénz, se posztó. Ha Djakartán múlik, a turisták továbbra is elkerülik Ambont. És csak akkor éreznek talán majd valami halvány sajnálatfélét, ha a rádió keresőjét csavargatva ráhibáznak egy szép, nosztalgikus amboni dalra. A legtöbb amboni dal az „Elindultam szép hazámból..." első versszakára emlékeztet: a szükebb hazájától, kedves szigetétől messze vitorlázó legény szomorkodik magaválasztott sorsán, néha még el is sírja magát keserűségében. Sehol másutt Indonéziában nem hallottam, hogy valaki ennyi szeretettel aposztrofálta volna szülőföldjét, édesnek nevezte volna, mint mi nevezzük Magyari prédikátor óta hazánkat. S az igazat megvallva, nehéz volt a búcsú, nehéz volt elszakadnom édes Ambontól. A repülőgépről visszanézve a távolodó szigetre az Ambonban tanult dal utolsó sorait dúdoltam magamban:

Hajh, Ambon, szigetem, kedves kikötőm,
Mikor, vajon mikor látlak újra én?
Elnézem a hegyet, a hegy fokát, s hajh,
Kicsordulnak hulló könnyeim.

Gömöri György

---

köz nélkül nem sikerült volna már eddig is létrehozni.

Ezen a váratlanul felbukkant gondolatsoron nem botladoztam végig, hanem előttem ma is ismeretlen okoktól hajtva átmentem a túloldalra.

Az önkiszolgáló boltot figyelemre sem méltattam. A halárus asztalra rakott portékája mellett közönyösen haladtam el. A Brewer Street és Wardour Street sarkán megálltam és annak ellenére, hogy ez a jelenet az elmúlt évek alatt többször ismétlődött, csak most éreztem múlhatatlan szükségét annak, hogy tisztázzam pillanatnyi földrajzi fekvésemet.

Jobb oldalamon a Tisbury Court és a Wellingtoni Herceghez címzett vendéglő, mögöttem a Körház italozó és szemben a Bourchier Street látszott. Kinek volt fontos — boszszankodtam —, hogy ezt a csámpás sikátort utcának tiszteltesse? (City of Westminster, London, W. 1.) Ezt a tágabb földrajzi meghatározást, amibe a fentebb említett utcák és helyiségek tartoznak, nem is kellett volna zárójelbe tenni, mert jómagam is félig hangosan nyilvánítottam magam elé. Ez azonban senkinek sem tűnt fel, mivel senki sem figyelt rám és az utcai lárma észrevétlenül mosta el szavaimat.

A találkozás

Némi tétovázás után, ami általában az óvatos embereket jellemzi, leléptem a járdáról. Ezt a mozdulatomat követő pillanatokat, illetve azok törtrészét a következőkben vázolhatom:

Egy hatalmas kék folt redőnyt húzott a horizontra, amit ebben az esetben a sivár sikátor képviselt. Ezzel egyidejűleg ónszürke fény ködösödött a kékre, ami összekeveredett egy messziről hangzó sikoltással. A környezet velem együtt testetlenné vált, minden könnyű lett és valószínűtlen. A lélek kiürült, a világ teljesen fellazult és kiengedett a markából.

Mindezen jelenségekre csak a következő percek adták meg a felvilágosítást. A színek és hangok visszanyerték eredeti jelentőségüket, a tárgyak felvették régi formájukat és a lélek ismét megtelt.

A kék folt visszaváltozott egy Ford gyártmányú kisméretű teherszállító kocsivá, az ónszürke fény, ami az arcomból a szememen ömlött ki, ellibbent, mint egy szélfútta halotti lepel és a sikolyhoz tartozó nő közvetlen közelemben háborgott. A teherautóból egy középkorú férfi ugrott ki és fenyegetőleg felém tartott. Tar fejét nem fedte kalap, ellenben fehér inget, nyakkendőt és szemüveget viselt. Gyűlölködve szidta vigyázatlanságomat, amit én hasonlóképpen, de főleg rövid indulatszavakkal viszonoztam. A fehéringes gépkocsivezető hadonászott, a járókelők gyűrűvé rétegeződtek, a házak ijesztően megnőttek és jobb lábamba fájdalom hasított. A részvét érezhetően a gépkocsivezető felé fordult és látszólagos vigyázatlanságomat a közvélemény megbocsáthatatlan bűnnek minősítette. „Minek él az ilyen?" — mondotta valaki a hátam mögött olyan kellemetlen idegen kiejtéssel, ami ellen Mr. Jones, az angol nyelv és irodalom tanára méltán tiltakozott volna. A mellettem álló izgatott nőt azonban ez egyáltalán nem zavarta, bár kissé békülékenyen, de az előtte szólónak adott igazat. Valami olyasfélét mondott, hogy szégyelheti magát egy ilyen meglett ember, aki a halálból jött vissza. A halál, pontosabban az én halálom bekövetkezhetőségét ez a nő fogalmazta meg először világosan és félreérthetetlenül. Ezután már többen emlegették elmúlásomat meglehetősen súlyos szemrehányások kíséretében. „Akit megérintett a halál szele, annak ne járjon a szája" — mondotta a gépkocsivezető meglepő költőiséggel és még mindig feldúlt állapotban ült vissza a kocsijába.

Ha ebben a pillanatban sántikálva megindulok, amit lábam állapota indokolttá is tett volna, a hangulatot talán sikerül megfordítanom. Az ilyen közhelyi ügyeskedések ellen megmaradt csekély emberi méltóságommal tiltakoztam és továbbra is mereven, mozdulatlanul álltam.

Az embergyűrű morogva, elégedetlenkedve bomlani kezdett. Félrevezetettnek, becsapottnak érezték magukat. Megfosztattak a halottnak járó emberi részvét szívderítő gyakorlatától. Egy hullajelölt élőnek ezt nehezen bocsátják meg.

És ami utána történt

Most már kétségtelen és a szavahihető szemlélők tanúsága szerint is azon a pénték délután 6 óra körül, a Wardour és Brewer Street sarkán (City of Westminster, London, W. 1.) találkoztam a halállal. A találkozás, mint előljáróban jeleztem, minden előzetes készülődés nélkül ért. Ezzel kapcsolatban kénytelen vagyok bizonyos közhiedelemben élő elképzelést megcáfolni. A világirodalomban több neves szerző, köztük egy kitűnő magyar költő is azt állítja, hogy a hirtelen halál előtti pillanatot az életből kilépő életének jelenetei töltik ki. Ezt az állítást végtelen sajnálatomra nem fogadhatom el. A halál előtti pillanatban minden kapcsolatunk megszűnik a múlttal, a jelenből csak néhány színfoltot és hangot veszünk át és így a jövő is teljesen kiesik gondolati és érzelmi hatáskörünkből. Amit ez a pillanat ad, egyenlő a semmivel, ezt viszont annyira tömören, három dimenzióban adja, hogy a halálraítélt szinte tapinthatja.

Amikor elmúltam pillanatnyi érdekesség lenni, lassan, bicegve elindultam az Old Compton Streeten. Hiú fontoskodás lenne részemről, ha azt állítanám, hogy közöny vett körül. A közöny nem körülöttem volt, hanem mellettem. Kísért, mint az árnyék, mint ahogy minden embernek mindenkori kísérője ez. Mi, az Old Comptonon sétálók semmit sem tudtunk egymásról és soha nem is fogunk megtudni semmit. Ha beszédbe elegyednénk, akkor is idegenek maradnánk: ha elhatározott őszinteséggel tárnánk fel titkainkat, örömeinket, bánatainkat és nem utolsósorban elképzeléseinket, akkor sem kerülnénk közelebb egymáshoz. Abban a pillanatban, amikor a bensőnkben kikristályosodott őszinteség a külső világ közegével keveredik, rögtön elkezdődik az őszinteség bomlási folyamata.

Hogy tévedés ne essék, ez a megállapítás nemcsak az Old Comptonon sétálókat illeti, vonatkozik ez mindazokra is, akik az Old Comptonon kívül léteznek.

A Menny és Pokolról elnevezett táncheliyiség és egy éjszakai meztelen klub között (belépés csak tagoknak, tagsági díj évi 2 font 10 shilling) igyekeztem magyarázatát adni a történteknek. Így például, ha nem időztem volna 15 másodpercet az újságárusok árkádja alatt, ha nem veszkődöm a kosaras nővel, vagy nem köszöntöm a cilinderes halat, esetleg ha néhány másodperccel előbb, vagy később indulok el a St. George Streetről, akkor ez a találkozás nem jön létre. A kép azonban így sem teljes. Azt is meg kellene fejteni, hogyan kerültem a St. George Streetre... Mélyebben kell visszanyúlni az időbe, talán egészen a gyermekkorig, amikor órákig ültem előszeretettel a konyhazsámolyon és nem akadályozták meg szemlélődési hajlamom kifejlődését. Ennek köszönhetem, hogy nem tanultam meg a helyes időgazdálkodást. A képlet így sem állt össze, sőt nemzedékekkel utalt vissza, ahonnan a folyamat elindulhatott és eljutott addig a bizonyos pénteki napig a Brewer és Wardour Street sarkára. (City of Westminster, London, W. 1.) Innen már csak egy lépés, hogy mindenért a világ kialakulásának kezdetét tegyem felelőssé. Ezzel szorosan összefügg a tar fejű, fehéringes gépkocsivezető szerepe is, akinek életét az én életemtől függetlenül, de ezzel párhuzamosan olyan jelenségek kísérhették, amely az elmondottakra vezetett.

A kiindulás tehát messze, emberileg elérhetetlen távolságban rejtőzik, ahol a cselekvés és az idő metszik egymást és ebből a metszőpontból indul el valami, amiről nem tudni, hogy micsoda és hová vezet.

Erre még akkor sem jöttem rá, amikor a meztelen klub (belépés csak tagoknak, évi tagdíj 2 font 10 shilling) fényképes kirakati tájékoztatójához értem.

6 óra 23 perc.

Szerencsére még nincs annyira késő, hogy Mr. Douglas Jones-szal, az angol nyelv és irodalom tanárával ne kísérelhessem meg egyes hangzók titokzatos szerepének tisztázását, különös tekintettel a mindennapi nyelvhasználatra.

Egy vasszárnyú, fekete madár csattogva repült át az utca felett.

Csökevényt nyergel a kulák, túllő a lovon az elvtárs

A Kossuth Könyvkiadó Pártmunkások Könyvtára elnevezésű sorozatában Terestyéni Ferencnek, a budai cisztercita gimnázium volt tanárának szerkesztésében megjelent Nyelvtan-Stílus-Szónoklás című könyvből (512 o.) minden megjegyzés nélkül idézünk:

„Figyeljük meg a következő mondatokat és fordulatokat: A szakmai és politikai oktatásnál irányt kell venni arra, hogy a lemorzsolódások megszűnjenek. — Lazán fogta fel az ellenőrzés kérdését. — A vezetőség tagjai a maguk területére konkretizálták a termelési értekezleten elhangzott felszólalásokat. — Szövetkezetünk hiányosságaira is rá kell mutatnunk: különösen a növénytermelő brigád lazaságaira. — Önkritikát gyakorol. — Döntő győzelem. — Komoly eredmény. — Megmondtuk az elvtársak felé. — Lenépneveltük a körzetet. — Szűk keresztmetszet. — Behozta a lemaradást. — Nem állt hozzá helyesen a problémához. — Élére állította a kérdést. — Roszszul viszonvul a kapáláshoz.

Mi a hiba ezekben? A kisebbnagyobb nyelvi helytelenségeken kívül főképpen az, hogy olyan mondatok, kifejezések ezek, amilyeneket csak a mozgalomban, az államapparátusban, tárgyalások alkalmával hallunk így, máskor nem, azaz zsargonszerűen használjuk őket. Gondoljuk csak el, jutna-e valakinek az eszébe *kritikát gyakorolni* a felesége *felé!* Vagy kisfiunkat — ha komiszkodott — arra kérjük, hogy *változtasson döntően a magatartásán?* S ha a szoba rendetlen, talán a *hiányosság felszámolására teszünk javaslatot* összes *családtagjaink irányában?*

Ezt a természetellenességet, nyakatekertséget értjük a zsargonszerűségen, s ez a mozgalmi nyelv egészséges fejlődésének legfőbb akadálya!

A suk-sük nyelv

A legfeltűnőbb jelensége a mozgalmi zsargonnak egyes szavak, kifejezések agyonhasználása: tudatosít, fordulat, lazaság, döntő, komoly, hiányosság, súlypont, biztosít, keresztmetszet, alulról jövő kezdeményezés, lazán értelmezi a kérdést, kritikát gyakorol stb. Ezek a szavak, fordulatok önmagukban nem rosszak, mégis zavarólag hat, ha egy bekezdésben egyik-másik többször is előfordul, s az ember nem hall, nem lát mást, mint pl. a *döntő* szót: *döntő* fordulat, *döntő* kezdeményezés, *döntő* érv, *döntő* módon stb., holott rokon értelmű szókkal könnyen helyettesíthetnénk a minduntalan előforduló szót, kifejezést. A *komoly javulás* kifejezés helyett mondhatunk pl. számottevő, lényeges, szép, végleges javulást. A *komoly eredmény* helyett — az adott helyzetnek megfelelően — a számottevő, nagy, jó, szép, hatalmas, óriási, világraszóló eredmény nemcsak szebb, hanem pontosabb is. Persze, ehhez egy kis fejtörés szükséges, de a sikerért ennyit igazán érdemes megtennünk.

Gyakran meggyökereznek a mozgalmi zsargonban azok a nyelvi hibák is, amelyekről könyvünk egyéb helyein szó van. Éppen ezért itt csak felhívjuk néhány gyakoribbra a figyelmet. Így a „suk-sük" nyelvre, az igekötők helytelen használatára, a jogtalanul terpeszkedő *felére, nál, nél*-re stb.

Rendkívül zavaróak a képtelen képek, amelyekkel egyesek stílusukat felcicomázzák. Például: „A tudatban levő polgári *csökevényeket* a kulák *megnyergeli*, hogy a maga pecsenyéjét *sütögesse!*" „A szocializmus *pillérén* bátran *menetelhetünk.*" „X.Y. elvtárs *túllőtt a lovon.*" „A kerület leányai és asszonyai *levetkőzik valláserkölcsi alapjaikat*" stb.

A magyar hangsúly és hanglejtés ellen elkövetett vétségekről is meg kell emlékeznünk.

Minden döntő

A magyarban a hangsúly a szavak első tagjára esik, beszéd közben pedig az értelmileg összefüggő szócsoportok első tagjára. Így hangsúlyozunk tehát: *I*dejében kell *meg*szervezni az *a*nyagellátás folyamatosságát. — A mozgalmi zsargonban viszont a következő torz hangsúlyelhelyezést halljuk: *I*dejében kell *meg*szervezni az anyagellátás *fo*lyamatosságát.

A hangsúlyozással szorosan összefügg a hanglejtés. A nagyobb nyomatékkal ejtett szótagot többnyire magasabb hangon ejtjük, s mivel a magyarban a hangsúly többnyire a mondat elején van, a magyar mondat hangmenete általában ereszkedő jellegű. A mozgalmi zsargonban ezzel szemben gyakran hallunk olyan mondatokat, amelyekben a hangmagasság a mondat végén, valamelyik szabálytalanul hangsúlyozott szótagon éri el a csúcsát.

A megoldást csak a mozgalmi zsargont létrehozó okok megszüntetése hozhatja meg, hiszen a mozgalmi zsargon csak tünete, külső megnyilvánulása egyéb dolgoknak.

— A mozgalmi zsargon lábrakapásának egyik oka az anyanyelvi képzettség hiánya: számosan (önhibájukon kívül) nem ismerik eléggé azt a nyelvet, amelyen az emberekhez szólnak. Nem biztosak például a szavak jelentésében. — A kényelemszeretet sem elhanyagolható tényező: megszokott szavak, sokszor ismételt fordulatok helyett sokan lusták újat keresni, kitalálni. Például a jelzőkkel való bánásmódban nyilvánul ez meg: a *döntő*-n és *komoly*-on kívül úgyszólván nincs más jelzőjük egyeseknek, vagy a főként, elsősorban, különösen, különösképpen stb. nem élő szavak, mert mindig minden döntően változik meg, alakul át, javul vagy romlik. — Nem utolsó sorban forrása a mozgalmi zsargonnak a gondolattalanság: üres zsargonszavakkal, megszokott, begyakorolt szóképekkel, frázisokkal el lehet takarni — egy darabig — az önálló gondolatok hiányát. Az ilyen elszajkózott, frázisokból összevillázott agitációnak, szónoklatnak vagy cikknek persze nincs semmi hatása. Nem is lehet, hiszen ha már maga az előadó sincs kellő tisztelettel a saját mondanivalója iránt, nem érzi át azt, amit mond, hogyan ébreszthetne gondolatokat, érzelmeket a hallgatóságban, amely nagyon hamar észreveszi, hogy a malom üresen jár. — Megfigyelhető az is, hogy egyesek úgy akarnak proletárabbak lenni a proletároknál, hogy a mozgalmi zsargon mindent elfedő takarójába burkolóznak. — Eredhet a mozgalmi zsargon használata a nép lebecsüléséből, a tőlük (tőle?) való elzárkózásból is: aki elszakad a közösségtől, egy idő után már észre sem veszi, hogy nem értik meg, s ha észreveszi is (észre is veszi?), a hibát környezetének, hallgatóinak „elmaradottságában" keresi, nem pedig a saját gőgösségében.

A párt nevelő munkájának és a tervszerű nyelvművelésnek köszönhető, hogy a pergő szavak, az előregyártott nyelvi elemek egymásutánja mögött már (!) mindenki érzi a kongó ürességet, ha nem tudja is pontosan okát adni ellenérzésének. Köznevetség tárgya ma már a mozgalmi zsargon sok hibája...

Kinek köszönhetjük?

A mozgalmi nyelv hordozói, kitermelői elsősorban azok a közéleti személyek, pártmunkások, szakszervezeti funkcionáriusok, állami tisztviselők, akik a munkásmozgalom és a politikai élet szervezésével foglalkoznak."

Magyar balladák festője Brazíliában

Bizonyos fokig könnyű dolga lenne a szemlélőnek, aki a modern festészet terminológiái szerint akarná osztályozni *Mágori Vargha* pikturáját. Mondhatná azt, hogy ez a művészet expresszionista s mindjárt hozzátehetné néhány expreszszionista festőnek a nevét, *Kokoschkától Emil Nolden*-en át *Max Beckmann-ig*. De nemcsak ezekkel rokoníthatná össze Mágorit, hanem rokoníthatná össze Mágorit, hanem rokonithatná össze Mágorit, hanem rokonithatná össze Mágorit, hanem rokonith

Magyar Múzeum

5.

Teleki Lászlóra vonatkozó kiadatlan angliai dokumentumok

a) Széchenyi István és Teleki László

Vajon tényleg foglalkozott Teleki László azzal a gondolattal, hogy drámát ír, melynek főszereplői: Kossuth Lajos és a Legnagyobb Magyar? Egy 1847 július 16-i rendőri jelentés határozottan állítja ezt. Tudni vélte még azt is, hogy Teleki Lipcsében szándékszik kinyomatni könyvdrámáját, ha a magyarországi cenzúra lehetetlenné teszi a könyv ottani megjelenését. Talán ez a kis adat is bizonyítja, milyen fontos e két nagy magyar viszonyának részletes vizsgálata. Épp ezért az alábbiakban közöljük a British Museum Kézirattárának birtokában lévő Széchenyi-levelet. Tanúbizonyságot ad ez arról, milyen meghitt baráti kapcsolat volt a két ember között 1835-ben. A levelet Széchenyi Sir Roderick Impey Murchisonhoz intézte. A címzett jólismert geológus volt, a negyvenes években az Angol Geológiai Társaság elnöke. A technika problémái iránt annyira érdeklődő Széchenyi 1834-i angliai útján ismerkedett meg vele. Az irat ki volt állítva a British Museum 1960. évi Széchenyi Emlékkiállításán, de nem tudok arról, hogy ezután nyomtatásban megjelent volna. A régebbi Széchenyi-irodalomban ismeretlen. Magyar fordításban így hangzik:

Pozsony, 1835 április 27. Kedves Murchison, legyen szabad szíves figyelmébe ajánlanom e sorok átadóját, Teleki László grófot, aki igazán jó barátom és kimagaslóan nemes szellemű fiatalember. Ő majd elmondja Önnek, hogy mi mindenen dolgozom és hogy milyen életem menete.

Mindaz, aminek elvégzésére vállalkoztam, jól megy, de persze ez nagy és kemény munkát jelent számomra.

Adja át üdvözletemet feleségének és kérem, fogadja igaz tiszteletem nyilvánítását. Széchenyi István.

(British Museum. Kézirattár. Add. MS. 46128. ff. 169—170.)

b) Az első nyugati diplomáciai jelentés Teleki őrizetbevételéről

„Gróf Teleki László a forradalom után Párisban lakott, hol a legmélyebb rokonszenv és barátság fejlődött ki közte és báró O. J.-né közt, kinek férje mint hős vérzett el a hazáért a kápolnai csatában. Erre az időre (1860) esett, hogy báró O. J.-né idősb leánya (ki gróf Gy. Á.-hoz ment nőül) közeledett az időhöz, hogy első gyermekével anyává legyen. Az ifjú grófné, hogy betegágya mellett édesanyja is ott lehessen, Drezdába ment megszülni gyermekét, s anyja Párisból csakugyan oda is sietett... Gróf Teleki László megjelent Drezdában inkognitóban; de a viszonyok részleteibe jól beavatott titkosrendőrség, egyetértve a vendéglőssel, nyomára jött és gróf Teleki László elfogatott." Emigrációs tragédia ez kiegyezéskori prózában elbeszélve. Talán csak a diszkrét kezdőbetűzés ad neki valami balladai félhomályt. Mindenesetre hasznos és tömör összefoglalása a drezdai letartóztatás előzményeinek. II. Kákay Aranyos (azaz Ábrányi Kornél) írta „Teleki László tragédiája" című, meglehetősen elfelejtett tanulmányában, mely 1878-ban jelent meg egyik munkájában. Tegyük hozzá: a drezdai őrizetbevétel december 17-én történt. Nem telt bele 48 óra és a kápolnai honvédtiszt özvegye sürgős kihallgatást kért Anglia szászországi követétől, Charles Murraytől. Az angol külügyminiszterhez, Lord John Russellhez másnap jelentés ment erről a beszélgetésről, mely Orczy báróné és a követ között lezajlott. Ez volt, feltételezhetőleg, az első nyugati diplomáciai dokumentum Teleki László letartóztatásáról. Szövegének magyar fordítása így hangzik:

Külön kezelendő és bizalmas. Drezda, 1860 december 20.

Tegnap Orczy báróné látogatott meg, aki egy egészen rendkívüli ügyben akart velem beszélni. Azonnal előrebocsátotta: azért jött, hogy segítségemet kérje egy barátja és honfitársa számára, aki nemrégen angol útlevéllel érkezett ide és akit, az itteni osztrák misszió kérelmére, a drezdai rendőrség őrizetbe vett. Hozzátette, hogy az illető tárcáját és iratait átvizsgálták. Ámbár nem találtak semmi politikai természetű vagy kompromittáló iratot, az útlevelét elkobozták. A báróné azt az értesülést szerezte, hogy a szász és osztrák kormányok között lépések vannak folyamatban az illető Bécsbe szállítására. Nem voltam meglepődve, mikor tudomásomra hozta, hogy a szóban forgó személy azonos Teleki László gróffal, akinek nevét (a Külügyminiszter Úr) valószínűleg jól ismeri, mint az 1848-as magyar forradalom egyik legaktívabb és legintelligensebb vezetőjét. Hogyan jutott angol útlevél birtokába? — erre a kérdésre a báróné vagy nem tudott, vagy nem akart felvilágosítást adni.

Tudomására hoztam, hogy ez egy olyan ügy, melyben semmi néven nevezendő jogcímem sincs a közbelépésre. Orczyné ennek ellenére nagyon-nagyon kért arra, iparkodjam magánúton megtudni, mik a tervbe vett lépések a gróffal szemben. Ezt megígértem neki, hogy aggodalmait némileg eloszlassam. Tegnapi beszélgetéseim során felhoztam az esetet az osztrák követ, illetve Beust báró (Szászország akkori miniszterelnöke; később Beust gróf a Habsburg Monarchia miniszterelnöke és külügyminisztere lett. — I. G. B.) előtt. Mindkét esetben előrebocsátottam, hogy érdeklődésemről Telekinek leghalványabb tudomása sincs; ez semmiesetre sem hivatalos intervenció, hanem csupán azért történik, hogy eloszlassam aggodalmait egy úrnőnek, ki hozzám fordult. Az osztrák követ azt mondotta, hogy nem érzi magát felhatalmazva arra, hogy az ügyről bárminő információt adjon. Beusttól pedig csupán azt a felvilágosítást nyertem, hogy a gróf egy angol külügyminisztériumi útlevéllel érkezett ide. Az útlevelet nem láttam. Annyit megtudtam, hogy „Harold" névre van kiállítva. Amikor ezt Beust tudomásomra hozta, egy kissé gúnyos mosollyal hozzátette, hogy Kossuth legtöbb ágense és azok a többi forradalmi vezetők, kiket Ausztriában letartóztattak, angol útlevéllel voltak ellátva...

Tegnap este a bárónétól egy levelet kaptam, mely arról értesít, hogy a grófot 24 órán belül Bécsbe szállítják. Könyörögve kért arra, hogy használjam fel befolyásomat valami haladék elérésére. Úgy, hogy legyen ideje megszereznie pár ausztriai és magyarországi barátja és rokona támogatását. Mivel úgy éreztem, hogy ennek a kérelemnek nem vagyok képes eleget tenni, egy levélben (melynek másolatát ide melléklem) ezt elhárítottam.

Orczy báróné fellépése és egész megjelenése arra enged következtetni, hogy a magyar magasabb arisztokráciához tartozik és nem lehetetlen, hogy rokona Telekinek. A báróné azért utazott Drezdába, hogy Ginrskyhez férjhez ment lánya közelében legyen, aki kisbabája születését várta.

Public Record Office.
F. O. 68/112.

c) További angol diplomáciai lépések

Charles A. Murray iparkodott Orczy bárónét megnyugtatni levelében. Előrebocsátotta, semmi értelme sincs annak, hogy a megelőző napi rideg elutasítás után újabb lépéseket tegyen. Csupán megismételnék előtte: ne ártsa magát olyan dologba, mihez semmi köze. A követ felhívta a kétségbeesett asszony figyelmét arra, hogy Ausztriában a légkör megenyhült s így nem kell félnie a legrosszabbtól. Nem érte be azzal, hogy Orczy bárónénak megnyugtató levelet írt. Lépéseket tett az irányban, hogy a legilletékesebb helyen, Bécsben tudakozódjanak Teleki várható sorsáról s így módja legyen azonnal közölni a biztató, vagy legalábbis megbízható híreket a kétségbeesett asszonnyal. Átírt ez ügyben a bécsi angol nagykövetséghez. Murray december 22-én kelt levelének vétele után a követség egyik vezető tisztviselője vette kezébe a dolgot a távol lévő követ helyett. Keresve sem lehetett volna az illetőnél alkalmasabb embert találni erre. Julian Henry Charles Fane (1827—1870) költő volt és humanista, leíkes Heine-fordító és minden magyar ügy nagy barátja. Több volt egyszerű érdeklődésnél az, amit tett: véleményt fejezett ki, még a hivatalos utasítás megérkezése előtt. Később megkapta a felhatalmazást, helyesebben utasítást Londonból továbbmenő intervenciós lépések megtételére. Mikorra azonban ez megérkezett, a gróf kiszabadult börtönéből. Ama beszélgetés leírása, mely Fane és Rechberg külügyminiszter között december 24-én lezajlott s az a vélemény, melyet az egész ügyről Fane magának kialakított, így olvasható a drezdai kollégájához küldött válaszában:

Bécs, 1860 december 24.

Uram, van szerencsém elismerni december 22-i bizalmas közlése vételét. Ma reggel felkerestem Rechberg grófot. Megkérdeztem tőle, melyek is a tények Teleki letartóztatása és kiadatása körül? Azt válaszolta, hogy a grófot — aki olyan súlyosan volt kompromittálva a forradalom alatt játszott szerepével, hogy távollétében halálra ítélték — Drezdában letartóztatták és a két ország között lévő államszerződések értelmében átadták az osztrák hatóságoknak. Megkérdeztem Rechberg gróftól: Bécsbe szállították-e Telekit? Felelete tagadó volt, anélkül, hogy bárminemben megerősítette volna azt az általános hiedelmet, mely szerint a foglyot Josephstadtban őrzik.

Ezután megmondottam neki, nem tartózkodhatom ama reménynyem kifejezésétől, hogy a birodalmi kormányzat nem gondol arra, hogy Telekivel szemben keményen járjon el. Rechberg gróf azt válaszolta, hogy ilyen eljárásról szó sincs. Már utasították a hatóságokat, hogy Telekit kíméletesen kezeljék. Azt is mondotta: a kormányzat teljesen beéri azzal, ha a grófot biztos felügyelet (custody) alatt tarthatja, ahol semmi bajt nem okozhat.

Nem éreztem magamat feljogosítva arra, hogy a beszélgetés fonalát tovább nyújtsam. Véleményem az, hogy Teleki letartóztatása a lehető legidőszerűtlenebb dolog. Alaposan felkavarja a kedélyeket Magyarországon és kétségkívül rossz vért fog szülni a külföldi közvéleményben. Azt hiszem, a legokosabb dolog, amit a kormányzat tehetne: vezessék el Telekit a határra és bocsássák ott szabadon. Vannak hírek arról, hogy ez fog történni. Rechberg azonban semmi olyan kijelentést nem tett, mely ezt alátámasztaná.

Public Record Office.
F. O. 7/600.

Ez a szó szerinti szövege e nevezetes, december 24-i tárgyalásnak Teleki ügyében, melyről egy-két mondatban Angyal Dávid megemlékszik egy egész más témájú, Széchenyiről szóló tanulmányában. Fane tudósítása megnyugtató lehetett Drezdában az aggódó Orczy báróné számára. Kétségtelen, hogy Teleki életét nem fenyegette veszedelem a kiadatás után. Azok a lépések azonban, melyek nyugati diplomáciai részről történtek, főleg azonban a nyugati sajtó határozott állásfoglalása: döntően hozzájárulhatott ahhoz, hogy az osztrák kormány még tovább ment az engedékenységben és beérte Teleki ígéretével, őrizetbehelyezés nélkül.

d) Egy angol parlamenti kiadvány a Teleki-ügyről

„Gróf Teleki őrizetbevételéről és kiadatásáról szóló dokumentumok" — ez a címe annak a kiadványnak, melynek címlapját (kicsinyített formában) itt láthatja az olvasó.

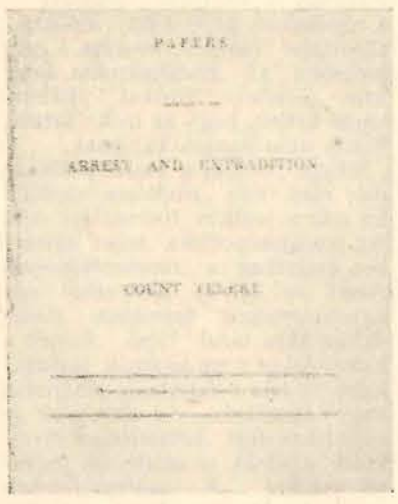

Semmiféle magyar bibliográfia, vagy történeti munka sem tud róla. Ritka parlamenti kiadvány ez, mely bizony a British Museumban sem található meg. A *Journal of the House of Commons* 116-ik kötete említi, hogy az 1861 febr. 15-i határozat értelmében őfelségéhez feliratot intézett a képviselőház. Felkéri a királynőt, hogy helyezze a Ház rendelkezésére a drezdai angol követ jelentéseit Teleki kiadatására vonatkozólag. Ennek megfelelően helyezték a Ház asztalára 1861 február végén a szóban forgó kiadványokat. A parlamenti publikáció főleg a kiadatás jogi problémáját megvilágító jelentéseket és újságcikkeket, meg kormánykommünikéket és törvényeket közli, így a fent idézett két bizalmas diplomáciai jelentés nincs is köztük. Charles A. Murray követ őszintén megmondotta a maga véleményét a szász kormány eljárásáról. Ez persze szó szerint bekerült a kiadványba. A szász kormány tiltakozott; az angol külügyminiszter azt felelte, hogy őfelsége kormánya osztja követének a felfogását... Így zárult (mint a kiadatlan levéltári aktákból megállapítható) a Teleki-ügy kis 1861-es diplomáciai utójátéka. A kiadvány maga meggyőző tanúbizonyság az angol politikai élet nagyfokú érdeklődéséről a Teleki-ügyben. Bizonyság arról, hogy a parlament milyen élénken figyelt fel az emigránsok kiadatásának kérdésére. Persze az angol napilapok már 1860 december havában a legerősebb hangú cikkekben ítélték el Teleki letartóztatását és kiadatását.

e) Hogyan vélekedett az osztrák külügyminiszter Teleki öngyilkossága motívumairól?

Befejezzük a Telekire vonatkozó angol dokumentumok közlését azzal a levéllel, melyet Anglia bécsi nagykövete 1861 május 9-én írt s melyben leírja beszélgetését Rechberg gróf birodalmi külügyminiszterrel. Bocsássuk előre, hogy Teleki halálát követőleg az öngyilkosságot hosszú éveken át mindenki saját politikai meggyőződése alapján magyarázta. Voltak olyanok, akik egyszerűen azt állították, hogy a nagy hazafit az osztrákok meggyilkolták. Volt olyan felfogás: Teleki belátta tévedését, valójában Deák híve lett s ez kergette a meghasonlásba. Mások szerint: a hatalom rájött arra, hogy a gróf titokban tovább konspirált III. Napoleonnal, a leleplezés elől menekült a halálba. A Times bécsi tudósítója arra hivatkozott, hogy már egy héttel az öngyilkosság előtt megírta: B. nevű budapesti orvos kijelentette a gróf barátai előtt: a gróf olyan felzaklatott idegállapotban van, hogy ha izgatottsága fokozódik, tébolydába kerül. És így hömpölygött tovább és tovább a találgatás, motívumkeresés.

Íme Rechberg gróf magyarázata, ahogy Blomfield angol nagykövet május 9-i jelentésében olvasható:

Bécs, 1861 május 9.

Lord John Russell (külügyminiszterhez).

Ma megkérdeztem Rechberg grófot, hogy vajon eljutott-e hozzá valami tudósítás, mely megmagyarázná Teleki gróf öngyilkosságát? Őexcellenciája azt felelte, hogy semmi részletet sem tud mondani erről az ügyről. Azonban ő azt hiszi, hogy azok a jelentések, melyeket Teleki László gróf az utóbbi időkben Kossuthtól és Klapkától és a többi emigránstól kapott, nagyon lesújtók voltak azt illetőleg, hogy van-e valami kilátása a külföld segítségére. Így tehát Teleki érezte, hogy azokat a reményeket, melyeket ő keltett fel Magyarországon: nem lehet beváltani. Ezért határozta el, hogy önkezével vet véget életének.

Rechberg gróf nem hiszi, hogy Teleki halála következtében a magyarok mérsékelni fogják politikai kívánalmaikat. Épp ellenkezőleg, azon a véleményen van, hogy Deák egy olyan feliratot fog terjeszteni az udvarhoz, mely teljesen elfogadhatatlan lesz...

„Türelemmel kell lennünk" — mondotta Rechberg, és ha a békét semmi sem zavarja meg, ez évben remélhetjük, hogy jobb idők fognak jönni."

Public Record Office.
F. O. 7/610.

A hatalom képviselője, az osztrák külügyminiszter is politikai szemszögből nézte Teleki halálát. Az emigráció gyengeségének jelét látta benne, vagy legalábbis erről akarta meggyőzni az angol diplomatát...

Iványi-Grünwald Béla

FÁY FERENC

PÉCEL

Húsz kilométer és a por
takarta el előlük Pestet.
Szűk volt a föld s a tág nyomor
ködében — fenn a Gyepsoron —
az álmok lassan nőni kezdtek.

S rabolt a BSZKRT és a MÁV,
Kőbánya sok-sok szürke gyára...
S a szél a város füstszagát
villázta — hosszú éjszakák
csendjében — vágyuk asztagára.

S csak akkor jártak már haza,
mikor pihent a Ganz, a Dréher...
S ilyenkor éles, rossz szavak
vitáztak földjéhez ragadt
apjuk félholdas Istenével.

Az anyjuk néha átszaladt
anyánk könnyéhez pár tojással,
adóívvel... s az ív alatt
ilyenkor mindig ott maradt
a könnyük, halk árulkodással.

Csak apjuk tűrt és hallgatott.
Szemére húzott kalapjára
rózsának tűzte a Napot,
s esténként vídám csillagok
ültek ki barna homlokára.

A SZELLEM FORRADALMA

(Aczél Tamás—Méray Tibor: Tisztító vihar; Big Ben Publishing Co., London, 1961)

Ennek a könyvnek főbűne és főerénye a tárgyilagosság. Az olvasóközönség két táborba szakad. Az egyiknek felborzolódik haja-szőre, ha elismerő szavakat olvas Rákosi Mátyás tudásáról, intelligenciájáról és munkakészségéről, a másik szorgalmasan javítja céduláit és írásait, mert bízva a szerzők, *Aczél Tamás* és *Méray Tibor*, tapasztalataiban és ítéleteiben, a régi kútforrások tekintélyét alárendeli e könyv megbízhatóságának. Ahhoz, hogy már e műnek angol verziója, *The Revolt of the Mind, F. A. Praeger, New York, 1959*, polemikus visszhangot keltett, hozzájárult a szerzők kommunista múltja és emigráns jelene. Ne csodálkozzunk a vitán. A katolikus vallásra áttért református hitszegő és megtért, az izlám hívévé lett keresztény pedig renegát; a prozelitát mindig kétféleképpen tartják számon.

A lélekbúvárok állapították meg, hogy a pubertásra csaknem egyaránt jellemző az erotika és a közösség iránti érdeklődés. A gyermekkori harciasságba vetett társadalmi ösztön a szocialista tanok felé sodorja a süvölvényt. Semmi csodálkoznivaló abban nincs, hogy Aczél és Méray is így indultak, és a kritikai érzék fejlődésével, joggal, kritikával illették a közállapotokat a horthysta Magyarországon. Egy nagyszerű fejezetben *(És a fiatalok...)* megmagyarázzák, hogy miként került egy komoly háborús ifjúság a marxizmus hatása alá, és hogy miként fejlesztette a párt ezt tovább — különösképpen a *pártiskolában*. De az írónál megmaradt a bírálókészség és az ítélőképessége fejlődött, mert „az író nolens volens kritikus természetű" — írják, a pártiskolában volt mit kritizálni. Ehhez járul, hogy „minden író, ha író, szabadságszerető egyéniség". És itt kezdődött a lelki hasadás: a szellem forradalma.

Hogyan kezdtek kételkedni a régi dogmákban, miként válhatott könnyűszerrel a valóból valótlanság, hogyan lehetett Rajkból, az illegális kommunista párt hősies vezéréből kém és áruló, majd kanonizált vértanú? Hogyan történt ez? A dogmatikusok pontifexe és tribunusai célokat hamisítottak, eszközöket kovácsoltak: páncélinget és tört saját használatukra és béklyót meg kényszerzubbonyt mások részére. És volt ennek irodalmi neve: irodalompolitika.

Az ősnyugatos író alig tudja, hogy mit jelent ez a szó. Itt Hollandiában a német megszállás alatt a terror szerves részét jelentette. A háború után az irodalmi díjak és támogatások rendszerét értették ezen.

A népi demokráciákban az irodalompolitika főtényezője azonban a basáskodás, amelynek túloldala a félelem. A legjobban féltek a moszkoviták... a moszkovitáktól. Majdnem nevetséges módon rettegett Illés Béla Rákositól. De Illés ismerte a módszereket — még a régi Szovjetunióból. Ha a barométer vihart jelzett, meglépett: vidékre ment dolgozni; mikor a vihar elült, visszajött Pestre basáskodni és — félni. Akik nem eléggé féltek és megírták — óvatosan, kendőzve — a nézeteiket: némaságra ítéltettek. De mikor beállt az olvadás, a párt megrótta az irodalmárokat, hogy nem „jelezték a hibákat". Félesztendő kellett, hogy az írók Sztalin halála után hangra kapjanak.

Ekkor tört ki a botrány. De ez már nem volt „irodalompolitika". Ez már a szellem forradalma volt. Az irodalompolitika teljes egészében összefügg a rendszeresítéssel. Aczél és Méray könyvéből egy agyonszervezett formalista társadalom képe tárul elénk. Ennek a hierarchikus rendszernek legfonákabb oldala a felelősség elhárítása vagy átruházása. Az alárendelt az engedelmességi kötelességre hivatkozik, a főnök az alárendelt fogyatékosságára. A vasfegyelemben mindenki kibúvót keres, minden tettnek megvan a „fedezete"; a rendszerben, melyben mindenkinek hajlandónak kellett volna lennie az áldozathozatalra, ott mindenki a saját javát kereste, a saját bőrét mentette. Ez érvényben volt a *Rákosi—Gerő—Révai—Farkas* quadrumvirátusban is, ahol az egyik a másikat „fúrta meg"; s megvolt az írók körében is, ahol a moszkoviták és a nem-moszkoviták között feszült az ellentét. Aczél és Méray minden rosszat a moszkovitáknak tulajdonítanak, bár egy lábjegyzetben kiveszik az általánosítás alól *Nagy Imrét, Lukács Györgyöt* és *Háy Gyulát*. Nagy Imre a szerzők bálványa; Rákosinak, Révainak betudnak erényeket; de a moszkovita Illés Béláról jó szót nem olvasunk. Irodalmi munkásságát nem is ítélik szóra érdemesnek, ami azt a benyomást keltheti, hogy csak olyan scribafax, pedig szerintem elsőrendű prózaíró. Vele szemben, mintha hiányozna a szerzőkből a tolerancia. Révait túlbecsülik. Azt olvassuk a könyv egyik kitételében, hogy Révai nemcsak szerette az irodalmat, hanem értett is hozzá. Az elsőhöz nem tudok hozzászólni, de a másodikat kétségbe vonom. Szerintem nem ért fabatkát sem az irodalomhoz, aki ilyen dialektikával él: A „Felelet" vitájában a könyv bírálóival szemben Déry kijelentette, hogy az író igyekszik megvédeni azt a jogát, hogy arról írjon, amiről ő akar. Erre Révai: „De a mi világunkban az írónak ez a joga nincs meg. Ennél *sokkal több* a joga: szabadon megírhatja az igazságot, de csak az igazságot. Mi nem adunk menlevelet és szabadságot' az írónak az élet igazságának eltorzításához." *(Révai József: Kulturális forradalmunk kérdései. Budapest, 1952.)*

A Tisztító vihar nem ér véget az utolsó oldallal. Az olvasót gondolkozásra serkenti, az utolsó következtetést az olvasóra bízza. Ez talán a legnagyobb érdeme a műnek. Aczél és Méray vérbeli írók. Ilyen kuszált helyzeteket ilyen nagy egyszerűséggel, adomákkal fűszerezve csak a próza avatott művelője tud szemléltetni. Van még egy kiválósága a könyvnek: a jellemrajzok. Aki végigolvasta, ismeri Lukács Györgyöt és Non Györgyöt. Révait és Déryt, mint a testvérét. Ezt csak a regényíró jellemalkotó készségével lehet elérni. Az egyik szivartartása, a másik szemrebbenése jobban karakterizálja az egyéneket, mint valamilyen mély pszichológiai boncolás. Ezért is olyan élvezetes olvasmány ez a korkép. Az újságíró rátermettségét hirdeti a sok helyszíni tudósítás, mint pl. a vitaestről, amelyen Déry „Felelet"-ét bírálta Révai, többek között a fent idézett szavakkal.

Írónak kell lenni, hogy tudja az ember, milyen elképesztő tudással kell rendelkeznie a két írónak, hogy tíz esztendő politikai, gazdasági és művészeti életét ilyen behatóan tárgyalhassa. Milyen lelkierőre van szükség, hogy ne tussolják el saját hibáikat és — kevés kivétellel — ne túlozzák el a mását. Hogy kiátkozottak erényeiről épp olyan higgadtsággal tegyenek jelentést, mint a szentté avatottak gyengeségeiről.

Psüche nikai. A szellem győzedelmeskedik. A kutató, kételkedő szellem. Az igazság kényes menyasszony, nem engedi könnyen magához az imádóját. Ez ideiglenesen megelégedhetik egy hamarább kapható szeretővel, de gyorsan kiábrándul belőle. Az amor veritatis nem fellobbanás, hanem diszpozíció. A fát gyümölcséről ítéli meg az ember. Meg kell várni, míg megérett az alma, mielőtt kivágatja a törzset. A két szerzőn nem fogott a propaganda. Az igazság búvárlásánál az eszüket követték, nem a párt mindentudását vették figyelembe. Nem jelszavakat, hanem eredményeket mérlegeltek és megérett bennük az a tudat, hogy nem járnak helyes úton. A propagandát az igazság lécével mérték, a jelszavakat az eredménnyel. És a kérlelhetetlen logika győzött.

Nem térek ki a forradalom előzményeinek beható és világos tárgyalására. De megjegyzem, hogy a szerzők bebizonyították, hogy az írók forradalma 1955 november 2-án kezdődött, mikor Zelk Zoltán az írószövetség kommunista pártszervezetében felolvasta a vezető kommunista írók jegyzékét. Akkor már nem volt visszaút. A revizionista írók (köztük Aczél és Méray) súlyos megbüntetése, azaz kenyérfosztása, már nem változtathatta meg az irányt. Az ész megnyerte a pert. A kényuraskodás és a drákói szigor állatiasságnak bizonyult, de még nem lehetett nyílt szóval megpecsételni. Egy esztendő tartama alatt irodalmi eszközökkel: szatírával, fabulával, szatirikus és hermetikus színdarabokkal, fohászkodó lírával és *őszinte* önkritikával buzdították a szabadságvágyat egymásban és az olvasókban. Az írók mind merészebbek lettek. Nem a mindentudó párt utasítását várták, hanem tudatára ébredtek, hogy az írók feladata a pártot utasítani. „Néhány író olyan messze ment — írja Aczél és Méray —, hogy az író *vates* szerepéről beszéltek, mondván, hogy az író feladata nem a párt utasításainak követése, hanem prófétának lenni és az utat kijelölni." Illyés egy versében megkövetelte a jogot a kételkedésre, gondolatait ebbe a jelszóba sűrűsítve: *Doleo ergo sum*. A biztosan tudók, a dogmatikusok, a szektások magukra vetettek, az ideológiai ügynökök meghasonlottak önmagukkal.

A fullasztó tikkadtság után csak egy vihar bírta megtisztítani az atmoszférát. Mint láttuk, a vihar 1955 november 2-án kezdődött... és tartott addig, „amíg a szobor ledől"; mert ez az utolsó rész címe. A nagy inkvizitorok megszelidültek, az üldözöttek megvadultak. 1956 június 27-én tartja a Petőfikör a híres sajtóvitát. A könyv itt tetőpontjára hág. Érezni benne a szerzők felindulását; a lírikus, a novellista és az újságíró készsége itt egy világtörténelmi dokumentumot tár az olvasó elé. Reszketve írhatták a szerzők, mert reszketve veszi tudomásul az olvasó. Itt összpontosul tíz év szenvedése, kétely és egy esztendő szellemi forradalma.

Aczél és Méray nem átallották a hatalmaskodók véres, szennyes fehérneműjét kiteregetni. Megírták, hogy lett a dogmatikusból kételkedő, a kételkedőből meggyőződéses eretnek. Van, amit az olvasó másképp lát, amin töpreng, de az elolvasás pillanatától fogva tudja, hogy standard mű áll rendelkezésére. Ketten írták, de egységes stílusban; csak nagy ritkán esnek ismétlésbe. Meglepően írják meg azt is, amit tudunk már, megrázóbb, ami már egyszer felkorbácsolta idegeinket. Szobrokat emeltek és ledöntött szobrok maradványait törték pozdorjává. Világgá kürtölték megaláztatásunkat és dicsőségünket... ez a dicsőségük.

Sivirsky Antal

AZ ISMERETLEN SEIBER

— Filmvetítés a zeneköltő emlékére —

Seiber Mátyás, a komponista az elmúlt év őszén alkotóéletének delelőjén autószerencsétlenség áldozata lett Dél-Afrikában. Tragikus halála felébresztette az előadóművészek, hangversenyrendezők, hivatalos szervek érdeklődését és sorra tűzték műsorra, szólaltatták meg Seiber legkülönbözőbb alkotásait. Csakhamar kiderült, hogy a muzsikus világban is elsősorban lenyűgöző tudású tanárnak, megértő, támogató barátnak, embernek ismert művész hagyatékában nagyszerű kompozíciók, sőt remekművek vannak, mégpedig nem is kisszámban.

A napokban Seiber Mátyás munkásságának eddig kevéssé ismert oldalára hívta fel a figyelmet a londoni National Film Theater-ben rendezett vetítés, amelyen a Halas & Bachelor Co. részére készített filmzenékből kaptunk ízelítőt. S ez valóban csak kóstoló volt, mert Seiber húsz év alatt csupán ennek a filmvállalatnak mintegy kétszáz rövidebb-hosszabb rajzfilmhez és számos, egész estét betöltő produkcióhoz komponált kísérő muzsikát.

A bemutatásra került művek közül elsőnek a valóban élményt jelentő The Magic Canvas (A varázslatos vászon) című emelkedik ki. A teljesen absztrakt, minden cselekményt, beszédet vagy szövegfeliratot nélkülöző alkotás mind képileg, mind zeneileg az ember legősibb ösztöneire hat. Színfoltok, ritmusok, szimetrikus és asszimetrikus mozgás egy teljes lezártságú formai egészben — keletkezés, születés, felemelkedés, élet, visszazuhanás, megsemmisülés — alkotja a filmet, adja harmonikus atmoszféráját. Ragyogó, minden megkötöttség nélküli alkalom a zeneszerzőnek. És Seiber Mátyás nemcsak él a lehetőségekkel, de alkotói vénájából arra is futja, hogy muzsikájával ne csak részt vállaljon az összhatásból, hanem zenei élményt nyújtson a néző-hallgatónak, — a képsor nem ritkán inkább a zene tükre, mintsem fordítva. Gondolunk például a fuvolaszólóra s a filmen szárnyaló madár képsorára. Mindezt a legegyszerűbb zenei eszközökkel, s alig néhány konvencionális hangszerrel éri el a komponista; zenei együttese mindössze hat muzsikus: vonósnégyes, kürt és fuvola. Sehol egy vibrafon, vagy más divatos egzotikum, — akár Mozart is írhatott volna erre az együttesre.

Remekül sikerült A short vision (Rövid látomás) — írta, rendezte Joan és Peter Foldes. Ez a film a mindenre és mindenkire vonatkozó esetleges nukleáris pusztulás veszélyét érzékelteti. Otthon békeharcos jelzővel illetnék, s valóban az is a legőszintébb és legjobb értelemben. Az alkotók aggodalma nem alaptalan, de ha az is lenne, víziójuk szuggesztivitása annyira reális, hogy borzadást kelt a nézőben. Tulajdonképpen e rövid rajzfilm nem más, mint egy lassú fokozás a semmiből a csúcspontig, majd a visszatérés a kiindulásba. Valahonnan, a végtelen messzeségből kísérteties lassúsággal közelít a veszély, amely oly hatalmas, hogy betölti az egész látóhatárt. Mikor a virrasztó bölcsek felpillantanak, s rádöbbennek a valóságra, már késő — minden élőlény elpusztul és sötétség borul a vászonra — a világra. A történetet elmondó narrátor szenvtelen, pátoszmentes hangja váltakozik a zenével, amely ezúttal az aláfestés szerepét vállalja. Seiber zenekara tartani tudja a feszültséget és harmonikus egységbe olvad a mesélővel, pedig csak hangszereit effektusok váltakoznak, a melodikus részek elenyészőek. Élvezetes volt még a Figurehead szellemes humora — néhány remek hangszín-változattal tarkítva. Elnyújtottnak, fárasztóan hosszúnak bizonyult azonban Graham Sutherland, a festő munkásságáról készített kultúrfilm, jellemzője még e produkciónak a kevés, főleg konvencionális alkalmakkor megszólaló zene.

Befejezésül vetítették George Orwell világhíres művéből, az „Animal Farm"-ból készített több mint egyórás rajzfilmet. A kép szinte szóról szóra követi a könyvet, csupán a befejezés kivételével, amikor is a rendező önkényesen optimistává hangolja a cselekményt, a disznók uralmát az állatok újabb forradalma elsöpri. Miért e plasztika, amely alapjában hamisítja meg az író mondanivalóját? A film zenéje sem emelkedik az átlagos fölé, egy-egy részlet, mint például az állatok indulója, azonban igen kifejezően sikerült. Természetesen a filmzenék Seiber Mátyás munkásságának csupán töredékét jelzik, jelentőségük a nagy művek árnyékában elhanyagolható. Elérkezett az ideje, hogy a kiváló zeneköltő életműve megtalálja méltó helyét a zeneirodalomban.

György András

Sírontúli beszélgetés

(Dénes Tibor novellái, Amerikai Magyar Könyvkiadó, 1960)

AZ IRODALMI UJSÁG olvasói jól ismerik *Dénes Tibor* nevét. A szerző a Nemzeti Színház dramaturg- és rendezői gárdájához tartozott, résztvett — mint annyi más magyar intellektuel — az 1956-os magyar forradalomban.

A forradalom után Dénes Tibor Svájcban, (Genfben) telepedett le. Több mint egy esztendővel ezelőtt jelent meg novelláskötete, *„Une nuit d'un portier d'hôtel"* címen francia nyelven, s nemrégiben magyar nyelvű kötete, amely 14 novellát foglal magában.

Dénes írói tehetsége sokrétű. Ugyanolyan könnyedséggel gördül meséje, amikor Kafkára emlékeztető, álomszerűen szimbolikus történetet ad elő, amikor egyszerű, mindenki számára könnyen érthető nyelven, az orosz hadifogoly kórház emberi tragédiáiról, vagy a *„Decemberi átkelés"*-ről számol be. Írói kvalitásai között legelső helyen talán egyszerűsége áll. Irtózik a nagy szavaktól, a hangzatos frázisoktól, s még ott is, ahol a történeten át vádol — mert ezt is gyakran teszi —, ott is halk szavú, egyszerű marad.

A kötet bevezető novellája, *„A fehér király balladája"*, naiv meseszövésével a honvágy, a hazai föld utáni mérhetetlen vágyódást énekli. Tudatosan tartózkodik minden, a közelmúlt eseményeire vonatkozó célzástól. Az olvasó mégis érzi a történet minden sorából a hazájától álnokul megfosztott földönfutó hazavágyódását, aki mindenétől megfosztva, mégis csak hazai rög alatt akarja örök álmát aludni.

„A tarka takarók házában" az orosz hadifogságba esett magyar sebesültek kórházi életét írja le, mesteri tollal. Aki sohasem ismerte ezt az embertelen, rideg légkört, még az is kísérteties élességgel látja annak a néhány, közös kórterembe került magyar katonának ónos lassúsággal gördülő, reménytelen napjait, amelyekbe csak Maruszja, a sörszín hajú, tömpe orrú „Szesztra", a parasztlányból lett orosz ápolónő hoz egy kis megértést, vaskosságában is megindító gyengédséget.

Amikor az ENSZ a magyar kérdéssel foglalkozik, akkor kellene a magyar szellemi élet brutális elnyomását, gyáva legázolását igazoló dokumentációként beterjeszteni a következő novelláját, amelynek címe *„Kossuth-díj"*. Egyszerűségében is döbbenetes vádirat ez, amely valamelyik, a közelmúltból nagyon is jól ismert, *„egyetemi összeesküvés"* történetén át érzékelteti a magyar szellemi élet — párt- és egyéni érdekeknek megfelelő — „átállítását", legázolva tudományos értékeket, fiatal emberi életeket, hogy végül is rámutasson a „rehabilitálások" kétszínűségére, amelyeknek célja a mindenható párt más formában történő, a változó idők követelményei előtt meghunyászkodó kiszolgálása. Ennek az írásnak ismeretében megérti az ember a magyar értelmiségiek 1956-hoz vezető kiábrándulását.

A régi világból ittmaradt, „lebuktatott", majd rehabilitált egyetemi tanárnak Kossuth-díjat akarnak adni. A professzor elhárítja magától ezt a „megtiszteltetést" és helyébe csak annyit kér, hogy börtönben meghalt — vagy meggyilkolt? — leányának holttestét adják ki, hogy tisztességes temetést adhasson neki. A hatóságok megtagadják az apa kérését, aki természetesen újból eltűnik a rendszer süllyesztőjében.

A *„Sírontúli beszélgetés"* két, a pesti harcokban elesett halott Edgar Poe-i fantáziára való párbeszédében adja kulcsát annak a minden előkészület nélküli forradalomnak, amelyet a veszély vállalása nélkül könnyen lelkesedő Nyugat *„Az 1956-os magyar szabadságharc"* címen tart számon. A *„Decemberi átkelés"* a forradalom utáni menekülést írja le lélegzetelállító hűséggel.

Dénes Tibor vádolja azokat, akik páholyból nézve könnyezik meg a szabadság mártírjait, de meg nem értő közönnyel kerülik el a harcokból véletlenül épségben menekült emigránst. *„Az ember, aki feleslegessé vált"*, kegyetlen vádirat a *„jóindulatú konformisták"* ellen, akik természetesen *„mindent megtesznek azért, hogy az emigráns ne haljon éhen"*, de a fennálló törvények paragrafusai mögé bújnak, amikor az eszméért küzdő embert kellene céljai felé segíteni. Hasonló témájú, az idegen országbeliek meg nem értését érzékelteti *„A második"* című novella.

DÉNES TIBOR becsületesen, őszintén adja elő mondanivalóját és kitűnő íráskészségével belemarkol az emberek lelkiismeretébe. Már azokéba, akiknek van.

Szilágyi József

KÖRMENDI FERENC

EGY MENET, HARMINC PERC

Babszinak egy és ugyanaz a pillanat hozta meg a jólétet és a szerelmet. A pillanat néhány hónappal a háború vége után következett el egy koradélutáni órában; a jólét három kistábla csokoládé volt abból a fajtából, melyet minden amerikai gyerek *Hershey Bar* néven ismer és minden nem-amerikai felnőtt túlságosan édesnek tart; a szerelem pedig annak a Bill nevű fiatal amerikai katonának a személyében jelent meg, aki a három tábla Hershey-csokoládét Babszi kezébe nyomta.

Ez a Vörösmarty tér egyik sarkán történt, véletlenül, és ez a „véletlen" mind a helyszínre, mind magára az eseményre érvényes. Ugyanis sem Babszinak, sem Billnek nem volt dolga a Vörösmarty téren: egyikük is, másikuk is éppen úgy lehetett volna a Hidegkúti úton vagy a Bajza utcában. És ha (s megint csak véletlenül) nem akadnak össze, ez az egész dolog nem történt volna meg. Övelük. Másokkal talán igen. Hogy pedig Babszi bárkitől is elfogadott volna egy kis csokoládét, aki odakínálja neki, és hogy Bill bármely más lánynak is átnyújtotta volna azt a csokoládét, aki olyan éhesnek látszik, mint Babszi, ez is tény. Bill a Szövetségközi Katonai Ellenőrző Bizottságban dolgozott, rendkívül jelentéktelen beosztásban és alacsony rangban; nemrégiben érkezett volt Budapestre és akkor délután, szabadnapos lévén, találomra ismerkedett a várossal. Babszi cserkészett, mert más dolga nem volt. Így történt, hogy egymásba ütköztek a tér egyik sarkán, egy csúnyán megroncsolt, ablaküvegtelen, félig leomlott tetejű ház előtt. Általában már folydogált a helyreállítás munkája, de azért éppen kettejük között sötétlett egy kisebbfajta kráter, azon át néztek egymással szembe, Babszi komolyan, Bill mosolyogva.

Egy kis farkasszem-játék után Bill, aki remek anyagból készült egyenruhát viselt, a fiatal amerikai katonákat ilyen helyzetben kötelező törvényerejű szokásjog alapján ismerkedően és elismerően ráfüttyentett halkan a lányra. Babszi valami függönymaradványt viselt szoknyának és bútorhuzatfélét blúznak, s a füttyentésre visszamosolygott Billre.

— Hi, babe — mondta Bill. — What's cooking? És lassú lépéssel a kráter széle körül a lány mellé került.

— Nem *babe* — mondta Babszi komolyan. — Babszi.

— Well, *Bab-sie* — mondta Bill. — You busy?

Babszi nem felelt, mert nem tudta, mit jelent az, hogy *bizi*. Illetve sejtette, hogy semmi összefüggésben sincs azzal, hogy *rizi-bizi*, ami arról a szóról jutott az eszébe, és ezen ne csodálkozzunk, mert Babszinak akkortájt majdnem mindenről valami ételféle és az evés jutott az eszébe. Ez is csak természetes, mert Babszi abban az időben állandóan éhes volt. Olyan éhes, hogy mikor a napokban valamiről eszébe jutott a lópörkölt, melyet szegény anya készített volt még az ostrom alatt egy utcai lótetemből hősiesen kikanyarított nagy darab combrészből; mikor tehát ez az agyonpaprikázott, agyonhagymázott, bőlevű lópörkölt (azóta is kevés meleg ételeinek egyike) eszébe jutott Babszinak, könnyezni kezdett, de nem azért, mert szegény anya a pörköltfőzést követő napon ott halt meg a lebombázott Virág utcai ház beomlott pincéjében, hanem azért, mert hirtelen ott érezte szájában s valamiképpen minden idegszálában is annak a felséges ételnek az ízét. Ilyen az élet, gondolhatta volna Babszi, ha már olvasta volna ezt a frázist valami sárgafedelű füzetes regényben, mely még abban az időben is hajlott hasonló bölcsességek közlése felé. De Babszi nem olvasott regényeket, egyebet sem; Babszi mindössze tizenhatéves volt és úgy élt anya halála, vagy talán inkább már szegény apa voronyezsi eltűnése óta, mint az a furcsa, rikoltozó-piros virág, mely oly sok helyen nyílt ki azon a tavaszon a pesti és budai romházakon, törmelékfalak tetején és más meglepő helyeken. A fő hasonlatosság Babszi s a között a virág között az volt, hogy Babszit is körülbelül csak az Úr táplálta és ruházta, úgy ahogyan éppen tellett Neki; a fő különbség viszont az volt kettejük közt, hogy a virágnak édeskés, átható illata volt, Babszinak pedig átható, de nem édeskés. Akkortájt szappanra, sőt még mosdóvízre sem mindenkinek tellett.

Bill a levegőbe szimatolt, a nyári meleg városszagba.

— Where's your place? — kérdezte azután, és hogy a lány meg is értse a kérdést, mindjárt illusztrálta is mozdulatokkal: fejét jobbfelé tenyerébe hajtotta, ez volt az alvás; jobb mutatóujjával a bal markában a levegőt kavarta, ami a főzést jelentette; kezét maga alá tartva, ülést jelzett; még egy nagy téglaalakú idomot is rajzolt ujjával a levegőbe, valami szekrényfélére utalván. Babszi megértette a jelbeszédet.

— Sehol — mondta s a fejét rázta.

És ez így is volt: Babszi sehol sem lakott. Tegnap az Ilonkáéknál aludt, tegnapelőtt éjszaka Besztrák bácsiéknál, azelőtt és mégazelőtt itt vagy amott, ahol éppen ismerősök közelében érte az este s az ismerősöknek volt hova befogadniok. És hogy érthetőbbé tegye a szavát, bizonytalan vonalban kavarintott egyet az arca előtt, egy olyan semmit és seholt.

Bill a remek szabású zubbonya zsebébe nyúlt és előhúzott belőle három kistábla csokoládét, a lány kezébe adta. Babszi szemében parázslani kezdett valami; a fiú észrevette s mert nyilván nem először látta, megértette.

— You hungry? — kérdezte és tátogott hozzá egy párat, magyarázatképpen. És mindjárt hozzá is tette, biztatóan:

— Just go ahead and eat it.

Ezeken a szavakon még hozzájuk tartozó mozdulatok nélkül sem volt mit meg nem érteni. Babszi egy perc alatt lenyelte a három kistábla Hersheyt és nem találta túlságosan édesnek; viszont roppant nagy jómódban érezte hirtelen magát. Úgy érezte, rangosan és öntudatosan, hogy most már odatartozik azok közé a csokoládévő, rágógumirágó, Chesterfield-szívó leányok közé, akiket odáig, mint a romvilág kiválasztott, magasabbrendű lényeit, csak csodált és irigyelt. És abban a pillanatban már azt is érezte, hogy halálosan és mindörökre szerelmes abba a katonába.

— C'me on — mondta Bill. — Let's take a walk together.

Gyengéden megfogta a lány karját és elindult.

Babszi ment vele. Miért ne ment volna? Odáig nem került abba a helyzetbe, hogy valamirevaló egyenruha ráfigyelt volna. Igaz, soványka volt, szép kis arca pinceszínű, és bár a kicsi melle csinosan gömbölyödött, görnyedten járt, egy kissé csoszogva is, anyját utánozva élete utolsó pár nyomorúságos hónapjában, időnek előtte elöregedetten; ebben persze a nem a lábára való, túlságosan nagy cipője is segített, a meggyötört, fekete bebújós félcipő, mely... no de inkább ne is emlékezzünk rá, kinek a lábáról került le és hogyan.

Mentek egymás mellett az utcán és néhány perc múlva egészen jól értették egymást, főleg amikor a fiú kézenfogta a lányt és nevetett, amit sűrűn tett, mert jókedvű alaptermészetű fiú volt, szeretett halkan énekelni, azután hangokat utánzott ügyesen — bombasivítást, például, vagy öblös kutyaugatást — s általában úgy viselkedett, mint aki készülődik valamire. Babszi sejtette, hogy Bill mire készülődik és úgy érezte, hogy rendben van. Itt az ideje, és végtére is, és kinek mi köze hozzá, és a többiek is ezt csinálják.

Járkáltak egy ideig minden észlelhető cél nélkül; de Bill addig ismételgetett egy utcanevet, míg Babszi meg nem értette, hogy oda akar menni; tehát odavezette. Bill az utcában megállt egy kitört ablakú, egyébként aránylag ép ház előtt és felmutatott az első emeletre.

— That's where I'm living in a furnished room at a doctor's home — mondta és enyhén, kedvesen, nem erőszakosan magával húzta a lányt a kapu felé.

Bill szobája tágas volt és csinos; egyik ablaka bedeszkázva, a másikban virágmintás, átlátszó műselyemdarab az üveg helyére szögezve. Lehet, hogy ez volt egykor az orvoslakás rendelője, mert mosdó lógott, kissé balogul, az egyik falán és a mosdóból víz is folyt; különben egy asztal, rajta egy amerikai tábori gyorsfőző, két szék, egy szekrény és egy úgynevezett polgári teleháló-garnitura egyik özvegy ágya állott benne, nagy rendben és tisztaságban.

A lány elakadt lélegzettel nézett körül a szobában. Nem mintha nem ismert volna ilyesmit, de az olyan régen volt. Bill becsukta az ajtót, azután magához kapta Babszit és megcsókolta; azután elengedte és a szekrényhez ment, előszedett a felső polcáról egy csomó konzervdobozt. Babszi a csók közben illő módon behúnyta a szemét, s amikor újra kinyitotta, ezeket az idegrángató felírásokat olvasta a konzervdobozokon: „Spam." „Boston Baked Beans with Pork." „Beef Hash in Gravy." „Spaghetti with Meat Balls." Az utóbbi felírás alatt, kisebb betűkkel, ez állott: „Kosher." Bill ezt a konzervet nem a vallása miatt vette ki a katonai áruraktárból, hanem mert szerette az olaszos nudlit húsgombóccal és éppen azon a napon csak rituális fajtája volt kapható. Babszi csak azt az egy héber szót értette meg, bár ugyancsak nem a vallása miatt, de úgy összefutott a nyál a szájában a többi sokatígérő szótól, hogy félrenyelt és köhögni kezdett.

A gyorsfőző lángja kigyulladt, Bill zsebkonzervnyitója nyeste a pléhet, az asztal hirtelen megterült a doktorék porcellán- és üveg-készletéből kikerült darabokkal és nagy fehér papiros-szalvétákkal. Az ételek hamarosan ott párologtak a tányérokon, a poharak megteltek langyos Coca Colával. Babszi behúnyta a szemét, mint előbb, a csóknál, és enni kezdett.

— Well — mondta Bill valamivel később, elismerően. — You must've been mighty hungry, chick.

Babszi persze ezt sem értette, de arcán jóllakott, hálás mosollyal, ragyogó szemmel nézett Billre. Azt viszont megértette, amikor a fiú lekanyarította magáról a zubbonyát, az ágya szélére ült és őt maga mellé intette. Megértette, odaült Bill mellé. Azért egy kicsit reszketett a félelemtől, de nem sok idő múltán már nem reszketett a félelemtől.

A kaland néhány héttel később következett el. Babszi akkor már majdnem állandóan ott lakott Billnél és olyan boldog volt, hogy szinte szégyelte. Egy nap megbeszélték, hogy este vendéglőben vacsoráznak. Október volt, korán sötétedett. Egymás kezét fogva mentek a gyatrán világított utcán, amikor egy kapu alól hirtelen elébük ugrott valami mongolszerűség, a szájából csak úgy lövelt arcukba a pálinkabűz. Makogott valamit, azután nekilendült a párnak, elrántotta Babszit Bill mellől, ugyanabban az ütemben nekinyomta a házfalnak és elkezdte felfele gyűrni a szoknyáját. (Ez a szoknya már rendes, szoknyának való amerikai gyapjúszövetből készült: Babszi maga szabta és varrta.) Babszi nagyot sikoltott, amint feje kissé odakoppant a házfalhoz. A következő mozdulatban Bill nyakonkapta a felszabadítót s egyetlen, szabályos bal-horogütéssel leterítette. A makogás megszűnt. A következő pillanatban Bill elkapta Babszi kezét és már mentek is. De ugyanabban a pillanatban már körülfogta őket egy szovjet-őrjárat. Nyomban civilgyűrű állta körül a jelenetet, de félperc alatt széjjelfoszlott. Egy szovjet-altisztféle ordított; Bill ordított. Valószínűleg nagyobb baj lett volna a dologból, ha az őrjárat vezetőjének kedve lett volna hozzá, ha továbbá a leütött tovaris magához nem tér, makogni nem kezd s nyomban el nem hányja magát fektében, jó pálinkaszagúan, és végül, ha fel nem bukkan egy amerikai tiszt. Még egy kis ordítás volt, német szavak hangzottak el, a gerjedős vöröskatonát a bajtársai talpraállították s látták, hogy csak részeg, más baja nincsen; az affér véget ért.

Amint siettek hazafelé, Babszi egy kis ideig még szepegett-sírdogált, de azután megvigasztalódott; Bill is megnyugodott, felettese még csak raportra sem idézte; minden rendben volt. Másnap az egyik lapban megjelent ugyan egy ódai hangulatú, érzéssel teli színes kis írás egy hittérítő-arcú fiatal vöröskatonáról, aki komoly és felelősségtudó magatartásával leszerelt egy kötekedő, tökrészeg, amerikai-egyenruhás huligánt, örök fénnyel ragyogó leckét adván neki az emberiességből és a többi; de Bill persze nem olvasta a cikket.

Ezek után, mint a tündérmesékben (vagy mondjuk pontosabban: majdnem mint a tündérmesékben), boldogan éltek, míg Bill egy napon el nem tűnt a doktorlakás albérleti szobájából. Minden holmija veletűnt, de a szekrény felső polcán ott maradt egy nagy csomó konzerv, csokoládé, Coca Cola és cigaretta, és egy légipostaboríték öt vadonatúj tízdolláros bankjeggyel s egy cédulával, melyen ez állt: „Love, Bill." Ezt persze Babszi már értette, csak az egészet nem értette. Két napig várt Billre, a harmadikon odamerészkedett a fiú munkahelyére és ott egy kedves, idősebb nő, aki elég folyékonyan beszélt magyarul, közölte Babszival, hogy Billt hazaküldték Amerikába leszerelésre és már tegnapelőtt, katonai repülőgépen, távozott is Budapestről.

Babszi úgy érezte, hogy ezt nem lehet túlélni; de azután kiderült, hogy lehet. Egy kicsit okvetetlenkedett még Bill egykori munkahelyén (amire volt is oka, mert eléggé előrehaladott másállapotban volt), azután egy kicsit kérdezősködött a követségen és kapott is egy címet, de a levele „Címzett ismeretlen" jelzéssel visszaérkezett; azután az előbb említett kedves amerikai nő közbejárására a követség is érdeklődött odahaza Bill felől, de a válasz az volt, hogy tartózkodási helye ismeretlen. Babszi gyermeke, egy kövér és egészséges fiúgyermek, a kellő időben megszületett és érthető okból a Vilmos nevet kapta a keresztségben, amit Babszi ugyan nem tartott magyar formájában szép névnek, de a kisfiú olyan angyal volt, hogy még a Vili-név sem ártott neki.

A fiatalasszony munka után nézett, dolgozott, nagy nehezen eltartotta magát s a kicsinyét; volt egy sor barátja, de egyiket sem szerette igazán, nehogy valami olyasfajta csalódás érje megint; élt, éldegélt, ahogyan olyan sok más fiatal lány, gyerekkel vagy gyerek nélkül, abban az időben. Alakja itten homályba is merül, és csak sok-sok évvel később bukkan fel újra: ezerkilencszázötvenhat novembere elején.

Amikor is Vili egy késő délután azzal rontott be Babszi hónapos szobájába, hogy „Anyukám! Felrobbantottuk!" Babszi már napok óta nem ment ki az utcára, és néhány perccel a kisfia hevült megjelenése előtt hallotta is a robbanást. A hang, a zaj ismerős volt: Babszi tudta, hogy tank robbant fel és egy pillanatig sem kételkedett benne, hogy Vili és gyerektársai vágtak alája egy közeli kapu alól egy égő rongykanóccal ellátott, benzinnel töltött tejesüveget. Azután már ott volt a tetthelyen egy másik tank is; a házat egy csomó belövés és repeszdarab érte; de Babszinak és Vilinek nem történt baja: közben az ágy alatt húzódtak meg, bár Babszinak egy-két pofonjába került, hogy a fiút maga mellett tartsa, csendben.

De Babszinak többé nem volt nyugalma. Éjszakánként rémeseket álmodott, a csengőfrász húsz különféle formában tört ki rajta; egy hét múlva elhatározta, hogy elmenekül Magyarországról. Hova? S ekkor hirtelen feléledt benne a hosszú évek óta tetszhalott Bill. Természetesen Amerikába. Egy hajnalban felült Vilivel a vonatra és elindult nyugat felé.

Amit az elszálló esztendők hoztak Babszinak, arról csak nagy vonalakban emlékezik meg a krónikás: története nagyjából egyezik száz és ezer más Amerikába került ötvenhatos asszony történetével. A határon éjszaka, gyalog szöktek át; valahol rájuk is lőttek, de nagyobb baj nem esett, mint hogy Vili egypár hónapig dadogott, azután kigyógyult belőle. Az ausztriai táborban éppen úgy éltek egy félévig, mint a többiek; ugyanúgy kerültek vonatra, hajóra és ideát a nevezetes New York környéki táborba, mint a többiek; Vilit egy amerikai család hamarosan magához vette, mint sok-sok más hasonló kisfiúval történt; Babszi a kellő időben kikerült a táborból, munkához jutott, volt gyári munkás, pincérnő, áruházi eladónő, átmenetileg munkanélküli, háztartási alkalmazott, cafeteria-kasszirosnő, miegymás, mint oly sokan mások. Néha jól ment a sora, máskor kevésbé jól; néha boldog volt, hogy itt van, máskor egy kicsit gyűlölte Amerikát; alkalomadtán elment valami magyar egyesületbe, azután hónapokon át csak született amerikaiakkal került össze; eleinte sűrűn harapott belé a honvágy, később eltompult a dolog; folyékonyan és szép kiejtéssel beszélt angolul, de magyarul gondolkozott és álmodott; egy ideig próbálta felkutatni Billt, azután abbahagyta (magában a New York-i telefonkönyvben száznál több Bill X. volt felsorolva, de csak kettőhöz mert odatelefonálni, hátha...) és akadt dolga egypár derék emberrel és egypár kevésbé rendessel; semmi különösebben rossz sem történt vele és semmi különösebben jó sem addig a napig, míg meg nem ismerkedett Józseffel.

Ez a József, (akinek egy kissé könnyes lett a szeme, mikor Babszi először szólította Józsinak, mert különben már régen a Joe névre hallgatott), ez a József tehát öreg amerikás volt s már nem is fiatal ember: a két háború közt vándorolt ide, küszködött, dolgozott, tollasodott, eltemetett egy amerikai feleséget, származára bocsájtott három felnőtt amerikai gyereket, kis háza és jóforgalmú rádióüzlete és javítóműhelye volt egy szerényebb, közeli kertvárosban. József éppen olyan egyedülvaló volt, mint Babszi, amikor egy napon valahol megismerkedtek egymással; azután újra találkoztak, moziba mentek, a városban együtt vacsoráztak egy magyar kisvendéglőben. József a negyedik hét végén minden nagyobb vagy láthatóbb felindulás nélkül megkérdezte Babszitól, hogy feleségül menne-e hozzá, és Babszi minden nagyobb vagy láthatóbb felindulás, de minden hosszasabb gondolkodás nélkül is azt felelte, hogy igen.

A kertvárosi kis házba, mint mondani szokás, új élet költözött. József jóerőben lévő ember volt és Babszi igazán megkedvelte, őszintén szerette jókedélyét, humorát, egyszerűségét és főleg, ugyancsak mint mondani szokás, hogy tejbenvajban fürösztötte. Ha tükörbe nézett, úgy találta Babszi, hogy szép, fiatal és kívánatos; arcbőrét, kezét gondosan ápolta és bár jó étvággyal és sokat evett, az alakjára vigyázott; a háztartást kedvvel és ügyesen vezette, mást nem dolgozott, de sokat nézte a televíziót, főleg a szívhez szóló folytatásos nappali történeteket; sok ruhája és cipője pontosan olyan volt, mint a szomszédbeli többi fiatalasszonyé; és nemsokára megtanult kocsit vezetni: József ekkor régi tragacsát legújabb modellű szép új kocsira cserélte ki. Néhány hónappal az esküvő után a nevelőszülők nagy sajnálkozással visszaadták Vilit Babszinak: Vili (pontosabban: Billie) már nagyfiú volt, túl a korai kamaszkoron; osztályában az első és már nem mesélt a benzinflaskós esetről, de úgy tervezte, hogy majd az asztronautai pályára megy; már nem is beszélt máshogyan, mint amerikai-angolul és minden szabad percében kislányokkal mászkált. Babszi úgy érezte, hogy végre jó útra terelődött az élete s úgy találta, hogy érdemes élni, ha az ember szeret élni, és tud felejteni. Babszi akkortájt már nagyon szeretett élni és tudott felejteni.

József egy koraeste egy megzökkent televíziós készüléket hozott haza magával; egyik jó üzletfele gépe, mondta, valami kis hibája van és ő megígérte, hogy reggelre megjavítja. Vacsora után, amikor Babszi már a saját gépük előtt ült és egy érzelmes esti folytatásos történetet nézett (Billie pedig egy kislánnyal volt moziban a koraesti előadáson), babrált egy kicsit a géppel, odakoppantott rajta, ahova kellett, a ráfüggesztett cédulára ráírta, hogy öt dollár, a hálószobájukban bekapcsolta és elkezdte vizsgálni, hogy minden állomás jól bejön-e rajta. Éppen akkor ért véget a nappali szobában az érzelmes történet és Babszi átment a hálószobába, hogy megnézze, hogyan áll a munka.

Belépett a szobába, ránézett a gép tükrére, és Billt látta rajta. Megismerte nyomban, de nem ájult

(Folytatás a 12. oldalon)

A VÁMPIR címen antológia jelent meg, mely a jelenkor világirodalmának legjobb kísértet-történeteit gyűjtötte össze. Az antológiában 62 szerző szerepel, a többi közt Ivo Andric, Franz Theodor Csokor, Friedrich Dürrenmatt, William Faulkner, J. B. Priestley és Evelyn Waugh. A magyar irodalmat Cs. Szabó László és Sebestyén György novellái képviselik. A Vámpir a bécsi Paul Neff kiadó gondozásában, német nyelven jelent meg.

*

A JAPÁN RÁDIÓ Bartók születése nyolcvanadik évfordulója alkalmából közel egyórás hangversenyt közvetített a nagy magyar zeneszerző műveiből.

*

FREUD A BROADWAY SZÍNPADÁN. Henry Denker — mint ahogy az Irodalmi Ujság már közölte — „Távoli ország" (A Far Country) címen darabot írt, melynek hőse a pszichoanalízis atyja. A darab női főszereplője Elizabeth von Ritter, Freud egykori páciensnője, akit Freud 1893-ban kezelt és akinek kórtörténetét annak idején részletesen leírta. Denker kitűnően dramatizálta nemcsak Freud alakját, de a pszichoanalízis problematikáját is. Ugyanekkor sikerült a tényekhez, vagy legalábbis a tények látszatához ragaszkodnia. A darab roppant sikert aratott; a New York-i kritika nagy elismeréssel írt a darab szereplőiről, a többi közt Darvas Liliről, aki a fiatal Freud édesanyját alakítja.

*

FILM PERIKLÉSZRŐL. Jules Dassin filmet írt Periklész életéről; a filmet ő maga forgatja és rendezi majd. A nagy athéni államférfiú szerepét Sir Laurence Olivier alakítja.

*

NAGYTÉTÉNYBEN háromezer kilós, római kori kőkoporsót ástak ki. A koporsóban a legio secunda auxiliaris egyik kiszolgált katonájának Aurelia nevű leánya volt eltemetve.

*

EDMOND ROSTAND Cambo-les-Bains-i birtokát a községi tanács megvásárolta azzal a céllal, hogy múzeumot létesítsen rajta. A múzeumot a Cyrano szerzője emlékének szentelik.

*

RABINDRANATH TAGORE születésének 100. évfordulóját Magyarországon, Balatonfüreden ünneplik május 6-án. A költő egyidőben Balatonfüreden keresett gyógyulást betegségére.

Irodalmi Ujság

DON QUIJOTE GYŰJTEMÉNY. Az amerikai Kongresszusi Könyvtár Washingtonban kiállítást rendezett. Ebből az alkalomból bemutatták a könyvtár ajándékozás útján szerzett, páratlan Don Quijote gyűjteményét. E gyűjtemény Cervantes könyvének szinte minden említésreméltó kiadását magába foglalja, így az 1605-ös első kiadást és a korai portugál, olasz, németalföldi és francia fordításokat. Az utóbbiak közül az angolt illeti meg az elsőség: 1612-ben, azaz még szerzője életében jelent meg Londonban.

*

FEDERICO GARCIA LORCA „Yerma" című darabjából Spanyolországban filmet készítenek. A filmet a brazíliai Alberto Cavalcanti rendezi.

*

EMILE HENRIOT, az Académie Française tagja és a Le Monde neves kritikusa, 72 éves korában Párizsban elhunyt.

*

SZÁNTÓPUSZTÁN árpádkori templom maradványait fedezték fel. Ugyanott egy honfoglaláskori földvár maradványaira is bukkantak.

*

AZ ELSŐ KOREAI KIÁLLÍTÁS EURÓPÁBAN. A londoni Victoria és Albert múzeumban koreai szobor- és képkiállítás nyílt meg. A kiállítás anyaga mintegy kétezer esztendő művészetét öleli fel és rendkívüli művészi élményt nyújt. A koreaiak mind a kínaiaktól, mind a japánoktól sokat tanultak; kétezer éves művészetüket csodálatos homogenitás jellemzi.

*

HORTHY, RÁKOSI ÉS SZUKARNO UDVARI SZOBRÁSZA. Szukarno indonéz diktátor nemrégiben, amikor Pesten járt, három szobrot rendelt Kisfaludy-Stróbl szobrászművésznél. A harmadik szobor most indult útnak Budapestről Djakartába.

*

PAUL KLEE KIÁLLÍTÁS STOCKHOLMBAN. A stockholmi Modern-múzeumban Paul Klee kiállítás nyílt meg. A kiállítás az első jelentős Klee-kiállítás, melyen a festő több mint kétszáz olajfestményét, rajzát és akvarelljét mutatják be.

A ROBOT TOLSZTOJT FORDÍT. Az amerikai légierő „Mark One" nevű robotgépének —, mely 60.000 címszavas szótárral is rendelkezik — a legutóbbi időben sikerült igen nehéz szövegeket fordítania. Így a Karamazov Testvérekből és a Háború és Békéből. A gép percenként ezernyolcszáz szót fordít; a szöveg nem irodalmi értékű, de igen hasznos nyersfordítás.

*

STEFAN ZWEIG születésének nyolcvanadik fordulója alkalmából Salzburgban emlékkiállítást nyitottak meg. Zweig sok éven át a salzburgi Kapucinus-hegyen lakott.

*

SAVOYAI JENŐ herceg egykori ráckevei kastélyát, Magyarország egyik legszebb barokk műemlékét most restaurálják. A helyreállított épületben helyezik majd el a csepeli múzeumot.

*

A BERLINÁLÉT, a nyugatberlini nemzetközi filmfesztivált június 23-tól július 4-ig rendezik meg tizenegyedszer. Ugyancsak Nyugat-Berlinben rendeztek szovjet filmhetet, Bondarcsuk, az ismert orosz filmszínész részvételével.

*

GOETHE HERMANN ÉS DOROTTYÁJA SZÍNPADON. Goethe hexaméterben írott híres eposzát Ludwig Berger átírta a színpadra. Vállalkozása inkább merésznek mondható: a Hermann és Dorottya vékonypénzű cselekménye semmire sem tűnik kevésbé alkalmasnak, mint drámai átdolgozásra. Ennek ellenére a darab a berlini Schuller-Theaterben jelentős sikert aratott.

*

TONIE HIEBELER német írót és alpinistát a Deutscher Alpenverein súlyos megrovásban részesítette. Elmúlt télen Hiebeler egész Németországon át ünnepeltette magát, mint az Eigenordwand első megmászója. Az ellene felhozott bizonyítékok hallatán Hiebeler nemrégen kénytelen volt beösmerni, hogy a Jungfrau vasút alagútjának egyik szellőztető nyílásán keresztül mászott ki az Eigenordwand tetejére.

A LONDONI TATE GALLERY vezetőségi ülésén éles kritika érte az angol kormányt, mely a képtárak gyarapítására nevetséges összegeket ad. A vezetőség egyik tagja követendő példaként Baden-Württemberg német szövetségi állam kormányát nevezte meg, amely egyedül az elmúlt esztendőben hétszer annyi pénzt költött szobrokra és festményekre, mint amennyit a Tate Gallery kapott e célra fennállása óta.

*

EGYMILLIÓ DOLLÁR értékben importál Lengyelország 1961-ben is amerikai újságokat, folyóiratokat, könyveket és filmeket. Lengyelország zlotyban fizet. A lengyel hatóságok hallgatólagosan enyhítették a New York Times ellen kimondott behozatali tilalmat. A lapnak egy idő óta ismét tudósítója van Varsóban.

*

AZ ÚJABB ÁSATÁSOK során Pompejiben számos jelentékeny leletre bukkantak, a többi között egy öttagú család — szülők és három gyerek — megkövesedett holttestére. A római családot menekülés közben érte utól a halál.

*

MAINZ VÁROSÁBAN megkezdték a Könyvnyomtatás Múzeumának építését. Itt kívánják az eddigi Guttenberg-gyűjteményt elhelyezni, valamint a világ legszebb és leghíresebb könyveit, röpiratait és sokszorosítványait. Úgy tervezik, hogy a múzeum építését a jövő évben befejezik, — amikoris Mainz városa alapítása kétezredik évfordulóját ünnepli.

MAGYAR - KUBAI filmcsereegyezményt írtak alá ez év januárjában Havanában. Ezt megelőzően a televíziós műsorok kicserélésére vonatkozó egyezmény jött létre Románia és Kuba között.

*

VITTORIO DE SICA a közeljövőben megfilmesíti Sartre: „A bezártak" című darabját. Jelenleg „Az utolsó ítélet délután négykor kezdődik" című Sartre-drámát filmesíti meg.

*

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA tisztújító közgyűlésén ismét Rusznyák Istvánt választották elnökké és Erdei Ferencet főtitkárrá.

*

MEGJELENT az olasz bibliográfiai szótár második kötete. A példátlan alapossággal és gondossággal szerkesztett mű, mely nem annyira lexikális cikkeket, mint remek esszéket tartalmaz, az Albicante címszótól Ammanati-ig terjed. Így magába foglalja Vittorio Alfieri és Dante Alighieri, valamint az Angelus Polizianus néven ösmert Angelo Ambrogininek, az olasz, latin és görög nyelven verselő renaissance-költőnek remekbe készült életrajzát. Sajnálatos, hogy — amennyiben a bibliográfiákat az eddigi ütemben publikálják, — úgy a teljes munkát legfeljebb unokáink élvezhetik majd.

APRÓHIRDETÉS

Fordítások magyarról angolra, angolról magyarra, szakszerű, gondos, gyors kivitelben.

Mrs. A. Littmann, 4 Bryanston House, Dorset Street, London, W.1. Telefon: WEL 7880.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 francs, Brazília: 30 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: NF. 0.90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 300 pruta, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia: 1 korona, Olaszország: 70 líra, Svédország: 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliai olvasóink postahivatalokban kapható 10, illetve 20 shillinges postal ordert küldjenek kiadóhivatalunkba.

A következő országokban terjesztőinknél lehet előfizetni:

Argentínában: Dr. Girsik Géza, Lavalle 361 c/o. Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co., 173. Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Hajdu Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7. de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Gondos Erzsébet, Poste Restante, Assnières Chanzy és példányonként kapható Balaton, 12 Rue de la Grange Bateliére, Páris 9. Írországban: L. P. Peter, 32. Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59. Hayarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Sas László, 3455. Ellendale Ave., Apt. 15. Montreal. Németországban: Szarvas Gábor, Stuttgart/W., Ludwigstrassse 96. Norvégiában: Volent Zsolt, Skogfaret 56/G, Haslum Iabaerum. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 5, Roma. Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air Genéve-Chéne. Postacsekk-szám: I.162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17. Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 467 Central Park West, Apt. 11/B, New York 25. N. Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

A fel nem sorolt országokból az előfizetést közvetlenül kiadóhivatalunknál, nemzetközi postautalványon való átutalással lehet eszközölni. Az átutalást minden ország bármely postahivatala elfogadja.

Kérjük olvasóinkat, közöljék előfizetésüket levelezőlapon is kiadóhivatalunkkal, mert a nemzetközi postautalvány kézbesítő szelvényén nem szerepel a befizető neve és címe, csak a befizetési szám.

LIVRARIA D. LANDY

Sao Paulo

Rua 7 de Abril 252, 5° sala 53
Caixa Postal 7943.

Dél-Amerika egyedüli könyvkereskedése, ahol *magyaron* kívül négy világnyelven vásárolhat az igényes olvasó.

Könyvek, metszetek, folyóiratok. Kérje katalógusomat!

The Danubia Book Company

I. IVANYI

11 Archer Street, London, W.1.

Telefon: GERard 6697.

MAGYAR könyv, szótár, hanglemez, kártya.

Kérje díjmentes árjegyzékünket.

HOLLÓS

Monopol ügynökség

15 Colebrooke Avenue,

London, W. 13. Telefon: PERivale 9275.

Vámmentes ajándékcsomagok és gyógyszerek Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

EGY MENET, HARMINC PERC

(Folytatás az előző oldalról)

el, csak hangtalanul s kissé zsibbadós érzéssel az ágya szélére ereszkedett. Bill ott állott a képmező bal felső sarkában és csak egy birkózónadrág volt rajta. Babszi szívverése állott, állott. A kép távolodott, a bemondó Billre intett:

— Panther Bill — mondta kikiáltó hangon — the TV champ of the Americas from Iowa City, two - hundred - and twenty - five pounds.

Meghízott, gondolta Babszi, álló szívveréssel. De éppen olyan, mint volt. A kép közeledett, Bill előrelépett és színpadiasan üdvözölte a közönséget; Babszi észrevette a nagy barna anyajegyet a balválla alatt s a szívverése dobolni kezdett. Azután egy-két ütemre megint kihagyott, amikor észrevette, hogy Bill egy kissé megkopaszodott.

A kép átugrott a jobb alsó sarokba.

— And this is none other than The Greek Killer, the most ferocious fellow in the ring from the Mount Olymp, Greece; three-hundred-and-eight pounds.

Egy pillanatnyi szünet után még ezt mondta:

— One fall, thirty minutes time limit.

S már fel is hangzott a gong menetindító kondulása.

Babszi a Görög Gyilkost nézte, amint mozdulatlanul állt sarkában és Bill közeledését várta. A Görög Gyilkos olyan volt, amilyennek a neve és súlya szerint lennie kellett. Nem, nem, nem, gondolta Babszi, ez *nem* lehet!

A Görög Gyilkos csak állott, amint a szám koreográfiája előírta neki; Bill kötelességszerűen közeledett hozzá. Nem, nem, nem, gondolta Babszi. Ne menj oda. Ne menj oda.

Bill előrelendült és elkapta a Görög Gyilkos kezét; a Görög Gyilkos jobbralendült és sima váltómozdulattal hátracsavarta Bill karját. Babszi halkan nyögött.

József csavart egyet a keresőn, a kép eltűnt, helyette egy jazzband látszott és hangzott.

— Oké — mondta József — rendben van a gép.

— Csavard vissza — mondta Babszi, hangtalanul.

— De te nem szereted a birkózást.

— Csavard vissza!

A birkózó-kép újra ott volt a tükrön. De Bill már a földön feküdt és balfelől a derekán térdelt a Görög Gyilkos. A szakértők ezt a fajta mutatványt úgy nevezik, hogy *Quickie*, vagyis hogy az egész úgy hamarosan lebonyolódik, mint valami töltelékféle két fontosabb mérkőzés között.

A Görög Gyilkos tehát Bill derekába nyomta óriási térdét és keze Bill torkára nehezedett. Bill csapkodott karjával a földön, ami birkózó-nyelven annyit jelent, hogy „Jaj, fojtogat!" Babszi persze nem értette ezt a nyelvet, csak azt látta, hogy Bill bajban van. Nem, nem, nem, vacogott mélyen benne egy hang. Nem engedem!

Bill féloldalt fordult és próbálta lerázni magáról a Görög Gyilkost, de a Görög Gyilkos visszavágta Billt a hátára és jobb-mutató- és közép-ujjával a szemét kezdte kinyomni. Bill hangosat hördült, és Babszi megismerte a hangját.

A következő pillanatban felugrott az ágya széléről és előrevetette magát: egy kék villanás, egy csattanás, sötétség a szobában, üvegcsörömpölés, csend. Egy pillanattal később kigyulladt a villany. József állt a kapcsolónál, arcán elképedés, harag, értetlenség torzult.

— Az Istenért — mondta keményen — megbolondultál, Babszi? Mi lelt? A képtükör száztíz dollár, ha egyáltalán meg lehet javítani az egészet! Berúgod a képtükröt! Te bolond vagy! What the hell's the matter with you? I told you not to watch this if you can't stand it! Száztíz dolláromba kerül a képtükör, ha egyáltalán... — Most már ordított izgalmában. — You could've got yourself electrocuted, you crazy woman! Megbolondultál? Mi a bajod neked?

Babszi mozdulatlanul állott a tönkretett gép előtt, rugástávolságban. A hegyes cipője orra tele volt üvegszilánkkal. Az arca hófehér volt.

— Ez... ez... ez... — dadogta, de nem jutott tovább. — Ez... ez...

— Ez — ez mi? — kérdezte József, már csendesebben, nagyon riadt hangon. — What's the matter with you, sweetheart?

Babszi elhátrált a géptől.

— Ez... ez...

Kis ideig csend volt. Babszi leült az ágya szélére; az arcába lassan kezdett visszatérni a szín és a hangja is nyugodt volt, bár szeme még tele könnyel.

— I'm sorry — mondta halkan. — De ez... ezzel tartoztam neki.

— Ezzel? *Mivel?* — kérdezte József rémülten. Babszi persze sohasem beszélt volt neki Billről és azt mondta, mikor szó került róla, hogy a fiú apja eltűnt az ostrom után; a házassági papírjai pedig ötvenhatban elvesztek.

— *Tartozol* neki? What do you mean, tartoztál *neki?* Kinek? Mivel?

— Never mind, dear — mondta Babszi, mert már ő is gyakran vegyítette az angol és a magyar beszédet. Felállt az ágy széléről. — Hozom a carpet sweepert és feltisztítom ezt a messt.

Irodalmi Ujság

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Published by the Hungarian Literary Gazette Ltd.

14, St. George Street, London, W. 1.
Telefon: MAY 32–24.

Printed by Jolly the Printer Ltd. (T.U.), 238 Fore St., London, N.18.

Irodalmi Ujság

XII. évf. 11. szám — A MAGYAR ÍRÓK LAPJA — 1961 június 1

ASBÓTH ELEMÉR

EGZISZTENCIALIZMUS MAGYARORSZÁGON

A budapesti „Élet és Irodalom" május 5-i számában hosszabb tanulmány jelent meg Köpeczi Béla tollából „Egzisztencialista jelenségek a mai magyar irodalomban" címmel. A tanulmány, melynek fele az egzisztencialista filozófia ismertetésével, másik fele pedig e filozófia magyarországi hatásával foglalkozik, párthű irányvonala ellenére is érdekes és tanulságos, s feltétlenül megérdemli, hogy ne maradjon visszhang és válasz nélkül.

Mindenekelőtt is elismerés illeti Köpeczit, amiért tanulmányának első fejezetében — s elszórtan a további fejezetekben is — bizonyos ismertetést ad az egzisztencializmus néhány alapvető tételéről. Igaz, ebben az ismertetésben nem kevés a leegyszerűsítés és a vulgarizálás, amely egyaránt táplálkozhat a szerző tendenciózusságából és abból a körülményből, hogy intellektuális nívója nemigen éri el a francia és más egzisztencialisták színvonalát, de azért úgy-ahogy mégis csak ismerteti és nem egyszer szó szerint idézi is őket. Normális viszonyok között ez aligha volna érdem; a marxista-leninista gyakorlat azonban az utóbbi évtizedek során annyira hozzászoktatott minket ahhoz, miszerint a vitapartnerek állításait már eleve eltorzítva kell papírra vetni, hogy Köpeczi magatartása mellett nem akarunk elmenni szó nélkül.

Dicséretes idézetek

Hogy az olvasóval pontosabban megértessük, mire gondolunk, hadd említsük meg, hogy a Köpeczi-tanulmányban egyebek közt ilyenek olvashatók: „Sartre... véleménye szerint a munkásosztály filozófiája (értsd: a hivatalos kommunista filozófia) egyhelyben topog. Szerinte a marxizmus mai képviselőinél az elmélet és a gyakorlat elvált egymástól, az elmélet megmerevedett, a gyakorlat pedig empirista-voluntarista módon átalakult. A marxizmussal szemben fő ellenvetése abban foglalható össze, hogy az elhanyagolja az emberi realitást, véletlennek tartja az emberi élet összes konkrét meghatározóit és a történelmi totalizálásból csak az egyetemesség vázát őrzi meg. De Sartre még ezen is túlmegy, s azt is mondja, hogy a marxizmus a mi korunk történelmi-társadalmi folyamatát sem tudja megmagyarázni. Itt a magyar ellenforradalmat említi példának..."

Másutt, miután futólag megdicséri Sartre alkalmi szövetségkötéseit a kommunista párttal, az ellentéteket s a kommunista és egzisztencialista ideológia kibékíthetetlenségét hangsúlyozva, közli a hazai olvasókkal: „Sartre szükségesnek tartja, hogy a pszichoanalízis és a szociológia eredményeit is felhasználó egzisztencializmus egészítse ki, sőt újítsa fel a marxizmust!... Szerinte a marxizmus dogmatikus metafizikára épít, a természetdialektikára, s nem az élő ember problematikájára... Ha Heideggerből kiindulva közelebbről megvizsgáljuk, mi is az egzisztencializmus, megállapíthatjuk, hogy szubjektív idealista filozófia, tehát nem a létet, hanem a tudatot tartja elsődlegesnek, annak ellenére, hogy nevében az egzisztencia (lét) szó szerepel... Heidegger azt fejtegeti, hogy a lét — egyéni lét, s hogy ez a lét a semmivel szemben érvényesül... Az embert a környezettől teljesen elszigeteli, s azt hirdeti, hogy aki saját életét akarja élni, annak saját halálát kell élnie... Sartre egzisztencializmusa a Heideggeréből indul ki, de újat jelent, főleg abban, hogy határozottabban ateista és hogy szerzője — főleg a szabadság problémájának értelmezésével — aktív jelleget akar kölcsönözni neki... Ahogy Sartre mondja, az ember először terv, amely szubjektíve megéli önmagát. Mivel nincs Isten, sehová sem fordulhat segítségért, saját szabadságát kell megvalósítania, mert az ember szabadságra ítéltetett..."

Köpeczi folytatja, mi abbahagyjuk az idézést; a Nyugaton élő magyar olvasónak, ha ezek a kérdések érdeklik, módjában áll bemenni a legközelebbi könyvesboltba és megvenni Heidegger, vagy Sartre, Jaspers, vagy Gabriel Marcel, Simone de Beauvoir, vagy Camus akármelyik munkáját; az otthoniak számára azonban — akiknek az egzisztencialista filozófiai művek kivétel nélkül, s nagyrészt még a szépirodalmi alkotások is, „tiltott gyümölcsök" —, úgy hisszük, ez az idézés és ismertetés, minden leegyszerűsítése ellenére, ad valami újat és elgondolkoztatót. Gondoljuk csak el: milyen nyitott ajtókra találnak Sartre említett megállapításai a kommunista filozófia egyhelyben topogásáról, a pártideológia tehetetlen dogmatizmusáról, Magyarországon, ott, ahol mindez nemcsak az elméletben, hanem a gyakorlatban is igaz. Mennyire meggyőző Sartre állítása, hogy a marxizmus-leninizmus „elhanyagolja az emberi realitást", abban az országban, ahol nem is olyan régen Nagy Imre ezeket a szavakat írta le: „a szocializmus építése közben megfeledkeztünk az emberről". S milyen különös rokonszenvet kelthet az egzisztencialista filozófia akkor, ha a magyar olvasókkal közlik, hogy a kommunista ideológiával való egyik alapvető ellentéte — éppen a magyarországi „ellenforradalom" megítélése körül van.

A sartre-i és más egzisztencialista nézeteknek bár hézagos, de eléggé objektív ismertetéséért — szinte azt mondhatnók: akaratlan propagálásáért — mindenesetre dicséret illeti Köpeczi Bélát és az „Élet és Irodalom" szerkesztőségét.

Társadalmon kívüliség

Tanulmányának második és harmadik fejezetében Köpeczi rátér a címben meghirdetett problémára: annak vizsgálatára, milyen egzisztencialista jelenségek vannak szerinte a mai magyar irodalomban. Meg kell itt is jegyeznünk, hogy hangja általában elüt a pártsajtó szokásos, denunciáló kirohanásaitól, s igyekszik megőrizni a tárgyilagosságot azokkal szemben is, akikkel vitázik. Előrebocsátja, hogy „az elemzett jelenségekből nem akar rendszert konstruálni, nem akar újabb írócsoportosulást — még papíron sem — létrehozni, s ezen az alapon valamiféle boszorkánypert kezdeni". Ebben a magatartásban nyilván szerepet játszik a kommunista ideológus félelme egy újabb, nem-kommunista írócsoportosulástól, de szerepet játszik az irodalmár ösztönös tisztelete is azok iránt, akiket megbírál; s szerepet játszik végül az a remény, óhaj, illúzió, vagy önáltatás — Köpeczire bízzuk a döntést, melyik? —, hogy a megbírált írók és költők nem véglegesen elvesztett bárányok a párt számára.

Miután röviden — túlságosan is röviden — ismerteti a magyarországi egzisztencialista hatások múltját, s főként az 1948-as Új Holdból idéz néhány meghökkentően aktuális mondatot és verssort, s miután megállapítja, hogy ezeknek a hatásoknak nem az eszmei meggyőzés, hanem a párt adminisztratív intézkedései vetettek (legalábbis nyomtatásban) véget, a tanulmány felveti a kérdést: „Milyen jelenségeket sorolhatunk ma erőltetés nélkül az egzisztencialista atmoszféra nyomásának körébe?"

Az első ilyen jelenség Köpeczi szerint az egyén izolálása a társadalomtól, az, amit Simone de Beauvoir így fogalmaz meg: „Semmiféle társadalmi változás, semmiféle morális megtérés nem tudja megszüntetni azt a hiányt, ami az ember szívében van." Erre a „társadalmon kívüliségre" példaként a mai magyar prózából a tanulmány Ottlik Géza „Iskola a határon" című regényét és Szabó Magda írásait, főként a „Freskó" és az „Őz" című regényt említi. Ottliknak szemére veti azt, hogy regénye a Horthy-rendszer egyik katonaiskolájának művészi képét adja ugyan, de ezt a képet általánosítja és lényegében minden társadalomra kiterjeszti, az embert változtathatatlannak látja és felfogása „még a nyíltan egzisztencialista Sartre individualizmusán is túltesz". Szabó Magdának azt rója fel, hogy „hősei, az egykori polgárság képviselői, olyan óriási szenvedélyek rabjai, amelyek semmissé teszik az új társadalom rájuk gyakorolt befolyását is. Ilyen körülmények között a társadalom csak keret marad... Valami fatalitás érvényesül az életben, amely ellen küzdeni egyszerűen lehetetlen... Hősei általában úgy töltik be sorsukat, hogy önmagukat semmisítik meg, mint Camus alakjai... Regényei más elemeket is tartalmaznak, így többek között a kálvinista predesztinációs tan hatását..."

Köpeczi azt kifogásolja, hogy az ilyen és ehhez hasonló művekben a társadalom és az egyén kapcsolatai elvontan jelentkeznek; az egyén, bármilyen legyen is a társadalmi környezet, éli saját életét, s az író ennek az életnek a magyarázatát csak önmagában keresi és nem másokkal való összefüggésben is; így vezethet el azután sokszor nagyon is mainak látszó téma időtlen s világnézetileg polgári egzisztencialista tartalomhoz.

A szabadság szerepéről

Nem kívánjuk itt „megvédelmezni" sem Ottlik Géza, sem Szabó Magda regényeit (éppen elég „minőségi védelem" számukra, hogy az egyik legnagyobb francia kiadó hamarosan megjelenteti őket s nem a magyar állam szubvenciójával, ahogyan — mint azt Köpeczi Béla nálunk sokkal jobban tudja — a hivatalos pártírók műveit szokás Nyugaton megjelentetni), s nem kívánunk azzal sem foglalkozni, hogy ezek a regények „egzisztencialisták"-e, vagy sem. Inkább a kérdés lényegéhez lenne némi hozzáfűzni valónk, ahhoz az állításhoz ugyanis, hogy egyes mai magyar írók az egyént túlságosan elszigetelten, s nem a társadalomban ábrázolják, a társadalom és az egyén kapcsolatait csak elvontan mutatják meg. Ha igaznak fogadjuk el azt, amit Köpeczi mond, akkor felvetődik az a kérdés: vajon a bőségesen emlegetett nyugati hatások mellett van-e valami speciálisan magyar oka is ennek a magatartásnak? Lehet természetesen egy általános ok is, amihez nyugati hatásra éppúgy nincsen szükség, mint hazai tényezőkre: egyszerűen az, hogy az író — nem politikus természetű,

(Folytatás a 8. oldalon)

JÚNIUS 1-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL:

IRODALOM, MŰVÉSZET, TUDOMÁNY:

Prem Chand hindi író elbeszélése (7. old.)
Rab Gusztáv tárcája (4. old.)
Horváth Elemér, Sulyok Vince és **Tűz Tamás** versei
Asbóth Elemér az Élet és Irodalom egy cikkéről (1. old.)
Dénes Tibor és **Faragó László** cikke Samuel Beckettről (5. oldal)
Siklós István a jugoszláviai magyar költészetről (6. old.)
Siklóssy Pál humoreszkje (6. oldal)
Selye János cikke a tudományos kutatásról (4. old.)

POLITIKA:

Faludy György: Társadalmunk középkori jelenségeiről (3. old.)
Fejtő Ferenc párisi levele (3. oldal)
Az Idő Sodrában
Hírek

HORVÁTH ELEMÉR

HÁROM VERS

I.

Előnyomul a kék és elbűvöli a teret.
Fény és árnyék találkozik a macskaköveken,
kapuk sóhaja omlik közvetlenül a szikomor karjaiba.
Nincs járda és a gránitkút lélegzete szobáról
szobára csobog.
Találkozás.
Sarkok, melyek nem hagyják el soha egymás
tekintetét, szélben szomszédos fák! Emlékezz csak,
az idő forrása alatt
ez az álommal itatott szelíd homok, selyem-sima
kavics a víz fátyla alatt.
nem a dióhéj színe ez?
Most mégis azt mondja, nem ismer téged és
szemed szomorúságáról semmi emléke sincs.

II.

Máskor a sirokkó.
Sós a kutak elfelejtik az eget.
Felhők nyomása halántékomon, szájam sarkában
só, megrekedek nyelvem bénultsága előtt, a mohos
márvány undorával küszködöm,
forrástól forrásig, oszloptól oszlopig.
Kihullsz figyelmemből asszonyi nevetés az udvaron és madarak suhanása a kanyar sugaraiban!
S később hiányzol majd, ásványok édessége fogamon! hajnalig égeted szomjam az éji ablakban
nyugat felé.
És ez a sirokkó melynek nem birom átlépni a
küszöbét titokban hasonlít gyerekkorom hintáihoz:
szédülök szemhéjam alatt a hullás gyönyöre előtt
s zárójelbe teszem ami nem szorosan lélegzetemhez tartozik.

III.

Bálák álma a mólókon. Karavellák? Trabakkolók?
Poshad a laguna s a parton fügék fülledtsége dől.
Ki zsalukat ereszt a dél indulata elé (s az árnyék
anilin és indigó), ki ventillátorokra alkuszik,
de nincsen közöttünk a szél,
s a mondat mely a láthatár szirtjén torlódik
tehetetlenül, sóval lepi meg nyelvemet.
Ki súgja, hogy a sarkok nincstelenségéhez forduljak, varázslók évszaka? Utat találsz az egek
csatornáihoz,
s a fordulat szele, minthogyha lapoznék,
egyszerre elönti fogaimat halak neveivel.

Az IDŐ Sodrában

Rakétát

a magyarnak! — sürgeti Kádár János. Rakétafegyverek nélkül nincs biztonságban az életünk. Egyelőre, hangoztatja, még nem kell rettegnünk; nagy barátunk, a Szovjetunió, a maga lenyűgöző fegyveres erejével oltalmazza határainkat és nemzeti függetlenségünket. De lehet-e elvárnunk tőle, hogy örökre oltalmazzon bennünket? Szabad-e elfogadnunk ezt a jótéteményt? Így szól a szónoki kérdés. S a harsogó válasz megnyugtatja, hogy nem szabad és nem lehet.

Szónoki kérdéseire ritkán kapott ennyire őszinte választ. Nem vitás, hogy a tömeg tiszta szívből lemond a szovjet oltalomról. Nincs az a hála, amelyet ne szavazna meg a dicső Szovjetuniónak, az ország megszállásával vállalt áldozatai fejében, ha biztosítékot kapna arra, hogy a Szovjetunió áldozatkészsége rövidesen véget ér s a magyarság ezentúl maga lesz kénytelen határait és nemzeti függetlenségét megvédeni. Akkor már volna is végre valami védenivalója.

Hogy ehhez okvetlenül rakétafegyverekre van-e szükség, más kérdés. A magyarság eddig még mindig ráfizetett arra, amikor hadigépezetét túlméretezték, haderejét a vetélkedő nagyhatalmi tömbök élvonalába helyezték s magukat a magyar tömegeket nagyhatalmi álmok bódítószereivel vigasztalták a véráldozatért. A kommunista történelemírók nem haboznak ezt tudomásul venni: valahányszor a múltról beszélnek, arról az időszakról, amelyben a „harmincmillió magyar" vágyálma — mindegy, hogy a vágyálom-eregetők akaratából-e, vagy akaratuk ellenére — igazában arra szolgált, hogy Magyarországot a német imperializmus határőrvidékének szerepében megrekessze s a magyar parasztok, munkások, polgárok tízezreit idegen császári hatalmak védelmében mészároltassa le. Jóllehet Magyarország, a Habsburg-monarchia tagállama és a Hármas Szövetség oszlopa gyanánt, még korántsem volt annyira híján a függetlenségnek, mint mai „szuverén" státusában.

Némileg azonban ismétlődik a múlt. Magyarország engedélyt kapott rá, hogy megszédüljön fegyveres erejének növekedésétől. Május elsején már felvonultak a rakétás osztagok, most pedig előreláthatóan szaporodni fognak... Megint „nagyhatalmi" rang felé haladunk? Ez azon múlik, hogy mit nevezünk nagyhatalomnak. A magyar nép hatalma feltehetően nem növekszik a rakéták számával. De növekszik a magyar föld értéke: mint hadicélponté.

A Taurus Művészek első kiállítása

a napokban nyílt meg a londoni Chiltern Art Gallery helyiségeiben. A kisszámú nemzetközi művészcsoport szervezője a magyar származású Böszin Endre festőművész, akinek több sikeres egyéni tárlatáról már beszámoltunk e lap hasábjain. A jelenlegi kiállításon két igen szép festői kompozícióval szerepel. Böszin az elmúlt évben rövid időre átrándult az absztrakt művészet vizeire, mostani kiállított képei azonban már visszatérését mutatják a természetelvű felfogáshoz, ami alkatának és művészi felkészültségének is jobban megfelel. A Taurus-csoport másik magyar tagja a Mexikóban élő Kepenyes István szobrász, akinek fába faragott, erősen sommázó, nem egyszer már absztrakt szobrai indián totemoszlopok, primitív néger faszobrok és a székely népi faragás hatását mutatják. A csoport nem magyar tagjai, angolok, spanyolok, németek, hollandok többnyire tehetséges fiatal művészek, akiket inkább a nehéz kiállítási körülmények, mint esztétikai elvek hoztak össze. Egyéni és kollektív kiállításaikat a jövőben is a Chiltern-galériában fogják megrendezni, amelynek magyar tulajdonosa a csoport pártfogója. A mostani kiállításon úgynevezett „vendégművészek" is szerepelnek. Ezek közül Czóbel igen szép csendéletéről, Goetz finom színes ceruzarajzáról és Boumeister egy megkapó akvarelljéről kell megemlékezni. (i. y.)

Az eszpresszó-miniszterelnök

Ha egyszer valaki megírja a „Pesti Linkológiát", vagyis a könnyenélők, szavahihetetlenek, életre fittyet hányók történetét, a könyv néhány jelentős fejezetét Dinnyés Lajosnak kell szentelnie.

E néhány sor nem nekrológ akar lenni abból az alkalomból, hogy Dinnyés Lajos volt magyar miniszterelnök elhunyt. Csupán néhány szó egy emberről, akit ismertem és aki egyik jellegzetes alakja, nem akarom azt írni, „kortünete" — volt a háborút követő esztendőknek.

Kövér ember volt, amolyan harsányan és szétáradóan kövér. Kedvenc tanyájának a Brazil-eszpresszót tekintette, ahol a tenyérnyi asztal felett, a morzsányi széken elomlott alakja, mint valami keletlen tésztából készített torony. Kisgazdapárti volt valaha, ha ugyan vele kapcsolatban egyáltalán lehet *politikai* pártot említeni. Jólétpárti volt, pörköltpárti volt, jégbehűtött sörpárti, ez után felül áll. Amikor miniszterelnök lett, azok, akik ismerték, lelkesen ünnepelték. A komolyabbak, akik számára egy ország vezetése még jelentett valamit, fejüket csóválták és a szkeptikusak méla rezignációval mondták: „Ezt is megéltem végre! Olyan miniszterelnököm van, aki húsz évvel ezelőtt kölcsönkért tőlem 10 pengőt egy hétre és még ma sem adta meg."

Szerény véleményem szerint azonban, az 1947—48-as időkben, keresve sem lehetett volna nála alkalmasabb miniszterelnököt találni. Komolytalan volt, felelőtlen, könnyelmű, mint a kor, amelyben elfoglalta a bársonyszéket. Fogalma sem volt arról, ami körülötte történik, mert több időt fordított arra, hogy névaláírását belegravíroztassa öngyújtókba, amelyeket azután barátai között osztogatott szét, mint arra, hogy odafigyeljen, mit készít éppen elő Rákosi és társasága.

Hogy mennyire hű maradt önmagához a miniszterelnöki tisztségben is, arra, úgy hiszem, legjellemzőbb ez a kis történet. 1948 elején történt, hogy hírlapírókat tüntetett ki. Ott álltak előtte sorban vagy tizenöten, többnyire régi kártyacimborái és barátai. Dinnyés mindegyik előtt megállt és ünnepélyes hangon ezt mondta:

— Érdemei elismeréséül kitüntetem önt a Magyar Köztársasági Érdemrend aranyfokozatával.

Ezután hátranyúlt, a mögötte feszesen álló szárnysegéd kezéből kivette az érdemrendet és feltűzte a delikvens mellére.

Amikor az ötödik újságíró elé ért, az félrehúzott szájjal suttogva ezt kérdezte:

— Mondd, Lajos, ez igazi arany?

Mire Magyarország miniszterelnöke ugyancsak félrehúzott szájjal odasúgta: „Egy frászt!" — és már tovább is lépett, hogy változatlan ünnepélyes arckifejezéssel tüntesse ki a következőt.

Hogy Dinnyést mennyire nem tekintették politikai tényezőnek, arra mindennél jellemzőbb, hogy semmiféle bántódása nem történt, jó állást kapott, megtarthatta Zisz-kocsiját, amelyet még Sztalin adott neki és ezen a hatalmas alkotmányon ment a Brazil-eszpresszóba és járt el ebédelni Zsuzsi nénihez, a Liszt Ferenc téri házmesterlakásba, mert „az utóbbi időben csak ott lehetett igazán jól enni".

Most, hogy Dinnyés Lajos meghalt, bizonyosra veszem: pincérek, hírlapírók, színészek, kibicek, ledér életet élő hölgyek és utcai virágárusok nagy tömege siratta meg. Nélküle ismét egy kicsit fakóbb lett Budapest, amelynek — ha nem is egészen makulátlanul tiszta — színfoltja volt. *(vajda)*

A cannes-i filmfesztivál

évről évre akaratlanul is próbaköve a magyar filmművészetnek. 1956-ban, a „Körhinta" évében itt fogalmazódott meg talán először, hogy a magyar film akar és tud valami újat mondani a világnak — és egy évvel később a „Két vallomás" keletimártoni sémája világosan megmondta, hogy nem tud többé. 1958-ban a „Vasvirág" azt sugallta, hogy talán mégis csak sikerül valami valahogy, s ugyanezt a gondolatot tükrözte egy rossz értelemben vett „filmszerű" kísérlet formájában az 1959-ben benevezett „Édes Anna" is. De a tavalyi, hosszú évek óta talán a legmozgalmasabb fesztiválon Magyarországot csupán egy természettudományos kisfilm képviselte s a törzsvendég Törőcsik Mari helyett csak egy külkereskedelmi képviselőt küldtek, aki 2—3 éves Latabár-vígjátékok propagandafüzeteit osztogatta. És az ez idén bemutatott „Dúvad", Fábri Zoltán sokáig elhallgatott új filmje néhány apróbb részletfinomsága ellenére, megint csak arról erősítette meg az érdeklődőket, hogy a magyar film s talán legintelligensebb rendezői egyénisége még mindig képtelen levetkezni a németes nehézkesség, a provincializmus s a rossz értelemben vett bravúroskodó „nyugatiasság" hibáit. S színes rajzfilmünk, a „Párbaj" diplomával való kitüntetése inkább csak afféle groteszk vigaszdíjnak hatott.

A minisztérium válogatóbizottságának ugyancsak nehéz dolga lehetett a benevezendő játékfilm kiválasztásában. Ha végiglapozzuk a Hungarofilm legújabb külkereskedelmi katalógusát, megtudjuk, hogy a magyar filmművészetnek a következő sürgős mondanivalói vannak a világ számára: „Három csillag": történetek Budapest felszabadítása idejéből; „Hosszú az út hazáig": kisgyerek, felszabadulás; „Alba Regia": egy szovjet katonanő s egy magyar orvos szerelme a felszabadulást megelőző időkben. „Tegnap" és „Virrad...": hősök, terroristák és megtévedtek az „ellenforradalom" vérzivatarában... „Az arcnélküli város": bányaváros, „ellenforradalom". „A 39-es dandár": Tanácsköztársaság. „A fűre lépni szabad": társbérlet. „Kálvária": „belépjen — ne lépjen be". „Pár lépés a határ": két kommunista kétszer megszökik a Horthy-rendőrség orra elől. „Merénylet": a Horthy-rendőrség kommunistákat üldöz; „Alázatosan jelentem": a Horthy-rendszer lelketlen, embertelen. Így aztán nem lehetett csodálkozni, hogy egy szép napon, mintegy varázsütésre Európa minden nagyobb filmkereskedelmi közlönyében megjelent egy egészoldalas hirdetés, amelyen a „Dúvad", afféle mai Turi Dani, kéjes vigyorral az arcán erőszakoskodik egy már-már pártszerűtlenül mélyen dekoltált parasztlánnyal. Talán épp ez a hirdetés vonzotta a fesztiválmoziba azt a londoni filmforgalmazót, akinek eddigi filmjeiben a legváltozatosabb helyeken s körülmények között valósult meg e turidani gondolat. De a vetítésről nemcsak ő távozott csalódottan, hanem azok a reménykedő filmtudósítók is, akik 1956 óta szemmel tartják s növekvő aggodalommal kísérik a magyar film egyre mélyülő hullámvölgyét. A csalódottak között kárpótlásul a Hungarofilm katalógusait osztogatták. (V.)

KÖZKEGYELMET A POLITIKAI FOGLYOKNAK!

Május 29-én a londoni Charing Cross Hotelben tartott sajtóértekezleten bontott zászlót a „Campaign for Amnesty, 1961" — több fontos angol szervezet közös mozgalma a világ valamennyi politikai foglyának szabadonbocsátása s a vélemény- és vallásszabadság biztosítása érdekében.

Az értekezleten John Foster konzervatív párti alsóházi képviselő elnökölt és F. Elwyn Jones munkáspárti alsóházi képviselő afrikai tapasztalatairól számolt be. (Mindketten vezető jogászok.) A mozgalom szervezője, Peter Benenson közölte, hogy teljes információs anyagot készülnek összeállítani azoknak ügyeiről, akiket a véleményszabadság elvének megsértésével vetettek börtönbe. Kongótól Kubáig és Spanyolországtól Kínáig megannyi ország jogsértő gyakorlatával foglalkozott az értekezlet. Szemléltető például négy, a politikai véleménye miatt fogságba vetett személyiség ügyét emelték ki, a helyszínen körözve életrajzukat. Az egyik: a magyar

Bibó István,

a többiek: Toni Ambatielos, a görög kereskedelmi tengerészek szakszervezetének főtitkára; dr. Dan, a dél-vietnami „Szabad Demokrata Párt" vezére; Robert Sobukwe, a Dél-afrikai Unióban alakult Pánafrikai Kongresszus elnöke.

A sajtó képviselői részéről Magyarországgal kapcsolatosan feltett kérdésekre a szónoki dobogóról Ignotus Pál felelt.

A sajtóértekezleten körözték

Kéthly Anna

az Amnesztia Mozgalomhoz intézett üzenetét, amelyben a többi között ezt írja:

„...Rosa Luxemburg írta egyszer: 'Szabadság, amely csak a rendszer támogatóit illeti meg — bármily sokan lennének is —, nem szabadság. Szabadság mindig a másként gondolkodók szabadsága!'

Az idegen hatalom segítségével uralkodó mai magyar kormány a gondolkodáshoz való jogot tagadja meg attól, aki vele ellenkező véleményen van. Ezt bizonyítja Bibó István bebörtönzése is. ...Bibó István a forradalomban fegyveresen nem vett részt. A jogtalanul beavatkozó szovjet csapatok ellen fegyveresen nem harcolt. Mindössze — tudóshoz méltóan — összefoglalta azokat a módozatokat, amelyekkel a magyar kérdést megoldhatónak vélte. Amit alkotott, egy államférfi, egy politikai gondolkodó tanácsa volt egy bonyolult helyzet megoldására.

A magyar diktatúra és parancsolói még azt a politikai tevékenységet is veszélyesnek minősítették, amely nem fegyverrel, hanem a gondolkodás józanságával és meggyőző erejével óhajt hatni. Ezért vetették börtönbe Bibó Istvánt, zárt tárgyaláson vádolva őt előttünk ismeretlen bűncselekményekkel... Bibó István mellett még számtalan kevésbé ismert politikai fogoly ül a magyar diktatúra börtöneiben. Vannak köztük olyanok, akik a régi sztalinisták ellen fordultak még akkor, amikor ez a magatartás életveszedelmet jelentett. A magyar kormány most látszólag éles határvonalat húz saját rendszere és a magyar sztalinisták közé. Ugyanakkor börtönben tartja azokat, akik a jelenlegi magyar kormányt ebben a magatartásban megelőzték.

A magyar diktatúra által megsemmisített régebbi pártok, valamint a volt szabad szakszervezetek funkcionáriusai is börtönben vannak... egyéb vétkük nem volt, mint az, hogy a legális magyar Nagy Imre kormányhoz fordultak régi sérelmek orvoslásáért...

Mindezeket el kell mondanunk a szabad világban, mivel a jelenlegi magyar kormány mindent elkövet, hogy az Emberi Jogok Deklarációjába ütköző eme cselekményei alól felmentsék, anélkül, hogy áldozatait kiengedné karmaiból.

Bibó István s rabtársai, valamennyi magyar politikai fogoly joggal számít arra, hogy a szabad világ saját szabadságának védelmében nem bocsát meg azoknak, akik a gondolatot börtönben tartják."

MOST ÖT ÉVE

„Moszkva népének lelkes tüntetése a szovjet-jugoszláv barátság mellett."

„Mindenütt nagy szeretettel fogadják a jugoszláv vendégeket."

Címsorok a „Szabad Nép" 1956 júniusi számából Tito és a jugoszláv küldöttség látogatásakor.

„Mindössze egy év múlt el azóta, hogy újból helyreállt a testvéri egység és a kölcsönös bizalom népeink között, de már most elmondhatjuk, hogy ez örök időkre szóló barátság."

Vorosilov pohárköszöntőjéből Tito moszkvai látogatásakor.

„Az olasz kommunisták készek együttműködni a kereszténydemokrata párttal és minden demokratikus irányzattal és mozgalommal, hogy olyan működésre képes közigazgatási szerveket alakítsanak, amelyek képesek érvényesíteni a legszélesebb néprétegek érdekeit."

(„Szabad Nép", 1956 június 2.)

„A népet képviselő hadsereg erejével elvettük a hatalmat az imperialistáktól és a reakciósoktól. Most átadjuk ezt a hatalmat a népnek. A forradalom egyik legfőbb célja az volt, hogy megszabaduljunk az imperializmustól és a megszállástól. Ezért június 18-ig az utolsó angol katona is elhagyja az egyiptomi földet és Egyiptom történetében új fejezet kezdődik."

(Részlet Nasszer elnök június 1-i beszédéből.)

„Nem lehet restelkedés nélkül visszaemlékezni azokra az időkre, amikor a magyar sport, elsősorban a magyar labdarúgó válogatott sikerei *rendkívül helytelen következtetésekre ragadtatták a magyar sportvezetőket és a lapok többségét.* Előfordulhatott még az is, hogy egyesek az ország erejét, a mi rendszerünk igazságát is a futballgyőzelmekkel kívánták bizonyítani."

(„Szabad Nép", 1956 június 6.)

„Néhány ember mindig tévedhet, ezért a jövőben sokkal szélesebb ellenőrzés alá kell bocsátani minden olyan ítéletet, amelyet felülről megfogalmaznak, akár könyvekről, művészekről, akár egyes országok ilyen vagy olyan politikai irányzatáról van szó.

Vízumot kérünk az egész világ kultúrájának. A nyilvánvaló szenny és szemét beáramlását akadályozzák meg a kiadók és minisztériumok határőrségei. De a többi vendég vámvizsgálatába vonjuk be az olvasók és nézők százezreit."

(Fekete Sándor cikkéből, „Irodalmi Ujság", 1956 június 2.)

„Egyszer és mindenkorra véget kell vetni annak, hogy egyszerűen kispolgári ingadozónak bélyegezzenek minden értelmiséget, aki az értelem nevében szót emel és a múlt tanulságainak levonását kívánja. Az értelmiség nem légüres térben lebegő kaszt ebben az országban, hanem a munkások és parasztok értelmisége, az ő fiaik. A velük szemben való vádaskodás, ellenállás már nemcsak az értelmiség, hanem az értelem — az ország és az élet értelme ellen való merénylet."

(Markos György cikkéből, „Irodalmi Ujság", 1956 június 2.)

„Televízió a kirakatban! Kedden este nyolc óra tájban valóságos embertömeg álldogált a Kossuth Lajos utcai üvegtéglás Keravill-bolt előtt. A kíváncsiskodók nem mindennapi látványnak lehettek részesei: a kirakatban lévő televíziós készülék a kísérleti adó műsorát sugározta. A jövővel ismerkedtek itt a leendő televíziótulajdonosok."

(„Magyar Nemzet", 1956 június 6.)

FALUDY GYÖRGY

Új barbárság felé

A tizenkilencedik század Európája — noha háborúknak, zsarnokságoknak, forradalmaknak és ellenforradalmaknak nem volt hijával — bizonyos humanizálódást hozott az emberiség múltjához képest. E humanizálódás szinte minden területen megmutatkozott. Igy a halálbüntetést általában csak gyilkosok, útonállók és rablók ellen alkalmazták a közönséges bűncselekmények kategóriáiban. A csatatéren maradt sebesültek lemészárlását abbahagyták. Háborút előbb üzentek, aztán kezdtek. A politikai menedékjog szentségnek számított; amikor felvetődött a lehetőség, hogy a török kiadja Ausztriának Kossuth Lajost és emigráns társait, az egész világ megmozdult. Nemzetközi konferenciákon a házigazda nem tartóztatta le többé vendégeit, mint Szolimán Török Bálintot, sem a fejüket le nem vágatta, mint Borgia Caesar a díszebéd után Sinigagliában. Államfőket vesztes háború után a győztes nem akasztatott fel többé: Napoleont Szent Ilonára számüzték s a poroszok 55 év múlva unokaöccsét is futni engedték, miután elfogták Szedánnál. Ugyanígy nem telepítettek ki egész népeket, mint a spanyolok a mórokat, nem tettek kísérletet kiirtásukra, sőt rabszolgamunkára sem terelték őket, mint ahogy a tatárok, avagy törökök szokása volt.

E század első felében, amikor a múlt barbarizmusának jelenségei feltámadtak, a nyugati világ eleinte hitetlenkedve, majd felháborodással fogadta őket. Diplomáciai-politikai területen a legnagyobb erkölcsi krízist alighanem éppen a Hitler—Sztalin-paktum váltotta ki. Pontosabban nemcsak a paktum, mely a politikai macchiavellizmus egyik eklatáns, de korántsem egyedülálló példája volt, hanem még inkább kísérőjelenségei. Például az a tény, hogy a paktum után Sztalin kiadta Hitlernek a Szovjetunióba menekült német antifasisztákat, avagy hogy Berlinben a német és a szovjet külügyminiszter éppen aznap parolázott és pezsgőzött a legnagyobb egyetértésben, amikor a náci koncentrációs táborok leghírhedtebbjében a német kommunista párt vezérét agyonverték.

Az emberiség felháborodása és undora — mely alól az értelmesebb nácik és bolsevisták sem tudták kivonni magukat — nemcsak abból a tényből táplálkozott, hogy Sztalin a paktummal lehetővé tette a második világháború kitörését, hanem abból is, hogy leghűségesebb német elvbarátai vérével pecsételte meg — akiket szemrebbenés nélkül szolgáltatott ki a közös, halálos ellenségnek. Akkoriban az efféle szerződéseket még meghökkentőeknek tartották és az emberi kultúra hullabűzét érezték rajtuk. Azóta — Salazar is, Petain is kiadták a spanyol menekülteket Franconak — annyian megismételték az aljasság, árulás és gyalázat e politikai mesterfogásait, hogy hozzászoktunk, mint disznó az ólhoz. Igy Trujillo és Castro paktuma sem keltett már nagyobb feltünést és alig néhány sor regisztrációt kapott a sajtóban.

Holott a fasiszta Trujillo és a kommunistabarát Castro szerződése lényegében és formájában is azonos a Hitler—Sztalin-paktummal. Halálos ellenségek kötötték, akik mindeddig invázióra, háborúra készültek, kígyót-békát kiáltottak egymás ellen és most megállapították, hogy egy közös ellenségük van, a demokrácia. Az egyezmény szerint Castro kiadja Trujillónak a dominikai kommunista, avagy demokata menekülteket, akik mindeddig a kubai diktátor támogatását élvezték, Trujillo pedig kiadja Castrónak a kubai menekülteket, akik eleddig Trujillo vendégbarátságában bizton érezték magukat. Egyébként a két rendőrállam méltó ellenlábasa, illetve barátja egymásnak, mint ahogy a diktátorok is sikerült karikatúrái példaképeiknek, Hitlernek és Sztalinnak. Szónoklási őrületét Castro Hitlertől örökölte, míg Trujillo nyájaskodó kegyetlensége Sztalinéra emlékeztet; legfeljebb, hogy Sztalin kevésbé volt őrült, mint a csigaszerűen nyálkás kubai és Hitler kevésbé volt korrupt, mint a hiúságában nevetséges és nepotista dominikai zsarnok.

Arról, hogy hány, a maga elveit komolyan vevő szerencsétlen kubai vagy dominikai hazafi jut hóhérkézre, vagy tűnik el az Antillák iszonyú börtöneiben, a világsajtóban szó sem esett. E közöny már egymagában is karakterizálja a századközép gondolkodásmódját és erkölcsiségét, de még mindig kevésbé arcpirító, mint a kommentárok jelentős része, melyek

Lumumba és Csombe

meggyilkoltatását, illetve letartóztatását kísérték. Azok a szélsőséges indulatoktól — vagy egyszerűen sajtóirodákból — dirigált förmedvények, melyek Lumumba (Csombe) eltűnését a süllyesztőben ujjongva fogadták, ugyanekkor azonban Csombe (Lumumba) eliminálását égbekiáltó gyalázatnak tekintik, aligha érdemelnek említést. Említést csak azok, a szabad világ sajtójában oly sajnálatosan gyakori kommentárok érdemelnek, melyek mindkét jelenség láttán vállukat vonogatják; mi több, a két, különlegesebb tiszteletünkre egyébként aligha számító politikus eltünéséből immár a kongói viszonyok javulását jósolgatják. Mint korjelenségek, ezek a legijesztőbbek, egyebek közt a Guardian hasonló hangnemben irott cikke is.

A szélsőjobboldali vagy szélsőbaloldali kommentár ugyanis nem véleményt fejez ki, hanem az újságírók anyagi kötöttségét dokumentálja a megfelelő előjelü diktatúrához. Ha azonban olyan lapok, mint például a Guardian, mely hosszú évtizedeken át próbálta a tizenkilencedik század legnemesebb értelemben vett tradicióit a huszadikhoz alkalmazni, Lumumba és Csombe eliminálásától a kongói helyzet javulását várja, úgy ez nemcsak egyéni véleménynek tekintendő, hanem jellegzetes kortünetnek is, melyből az erkölcsi normák, sőt a gondolkodás kategóriáinak eléggé le sem becsülhető pusztulására következtethetünk. A kérdés morális része még polémiát sem érdemel. Az ügy politikai megítéléséhez pedig elég, ha analóg helyzetet képzelünk el: a bécsi kongresszuson Metternich orvgyilkosaival leszuratja az orosz külügyminisztert, avagy az angol küldöttek valamelyikét — Wellingtont, avagy lord Raglant — letartóztatja és a bécsújhelyi börtönbe csukatja napi egy órai kurtavassal, mire az akkori Manchester Guardianben cikk jelennék meg, mely szerint Metternich legújabb cselekedete nyilván jelentősen hozzájárul majd Európa nemzeti békéjéhez és barátságához.

A középkor szemléletének és módszereinek sorozatos feltámadása oly nyilvánvaló, hogy a példák egész sorozata kívánna említést. A horogkeresztes és a sztalini népirtás, a bolsevista skolasztika, a dél-afrikai fajgyülölség és egyesültállambeli hasonmása mellett azonban semmi sem jellemzi jobban korunkat — és egyúttal a középkort —, mint az új

szovjet törvény,

mely adott esetben (nagyobb mérvü lopás, sikkasztás, avagy pénzhamisítás esetén) a tettesre halálbüntetést szab. Ily bűncselekményekre, mint közismert, egyetlen civilizált állam törvényei sem mérnek halált; mi több, a lopást még a középkor úgynevezett legsötétebb korában is csak az egyik kéztő levágásával büntették. Mégis hipokrizis lenne az új szovjet törvényen csodálkozni. A másvélemény nyilvánítását, vagy a másvélemény gyanúját már eddig is halállal büntették a Szovjetunióban. Ezt mérték a lopásra, rablásra és pénzhamisításra is, amennyiben a rendőrségnek véletlenül volt éppen ideje elkövetőikkel foglalkozni. Az, hogy a rendőri gyakorlatot kodifikálják és a pénzhamisításra, sikkasztásra és lopásra régesrégen kiterjesztett halálbüntetést végre hivatalosan bejelentik, magát a törvényt pedig szóról szóra közlik a Pravdában, inkább a szovjet rendszer tiszteletreméltó őszintesége mellett szól, mely merőben új jelenség. Ez az őszinteség alighanem arra vall, hogy a Szovjetunió elég erősnek érzi magát és semmi okot nem lát többé, hogy saját gyalázatát véka alá rejtse.

A bejelentés tehát a szovjet állam hatalmi érzetét (vagy hóbortját) tanúsítja. Ugyanekkor egy ideológia csődjét példázza. A kommunisták a termelési eszközök közfulajdonba vételétől (voltaképpen persze csak állami tulajdonba vették őket) az emberi nem paradicsomi boldogságát várták és ígérték. Hatalomra jutásuk idején, de még évtizedekkel azután, a bűnözés megszűnését jósolták a kommunista társadalomban. Ugyanekkor azzal érveltek, hogy a bűnözés társadalmi jelenség, még hozzá a kapitalista társadalom sajátos jelensége. A szabad világ valamenynyi tolvajának, útonállójának és gyilkosának erkölcsi felmentést adtak azon a címen, hogy az általános társadalmi viszonyok kergetik a bűnbe. De saját tolvajaikkal, sikkasztóikkal és útonállóikkal szemben a kommunisták nem ismernek elnézést. Ezekre szerintük nem érvényesek a társadalom marxi törvényei; őket nem a pénzéhség, a nyomor, a pénzvágy hajtja, hanem kizárólag egyéni alávalóságból cselekszenek. Mindeddig azonban az, hogy a kommunista társadalomban a bűnözők aránya jóval nagyobb, mint a kapitalista országokban, hol az emberek többnyire keresetükből is megélnek és akiket az állam nem kényszerit általános lopásra, ezt a kommunisták mindeddig szemérmesen titkolták és konokul tagadták.

Az új törvény ebben az irányban is széles perspektivát nyújt, természetesen hátra, a legsötétebb középkor világába. Ha negyven évvel ezelőtt adtak volna közre ily törvényt a Pravdában, a világ kommunista pártjai nyilván legott bomlásnak indultak volna. Manapság azonban a tolvajok felakasztása, a javak igazságos elosztása, vagy a menekültek hitszegő kiadása nem érdekel többé senkit. Mi több, már fel sem tünik azoknak, akik szemüket az égre emelik, nem a középkori istenség, hanem ezúttal már a szovjet rakétatechnika horizontjára, ahol Gagarin ürhajója óránkénti negyvenezer kilométeres sebességgel, sőt talán még ennél is nagyobb gyorsasággal futott körbe, ha ugyan körbefutott, e hitvány sárteke fölött.

FEJTŐ FERENC

Párisi levél

De Gaulle és a nép

Ha más haszna nem volt az április végi, négy tábornok vezette államcsínynek, arra jó volt, hogy a hadsereg apraját-nagyját észhez térítette és lehetővé tette a tárgyalások megkezdését.

Persze senki sem áltatja magát az eviani konferencia könnyü és gyors sikerével. A francia és az algériai álláspont között még óriási szakadék tátong és előrelátható, hogy nevezetesen a Szahara hovatartozásának kérdésében mindkét fél megköti majd magát. Sajnálatos az is, hogy a felkelők egyszerűen propaganda manővernek minősítették de Gaulle-nak a harc ideiglenes beszüntetésére adott utasítását és tovább tüzelnek. Pedig a nemzetközi közvélemény előnyös manővernek tekintette volna azt is, ha a felkelők a francia példát követik. Már eddig is sok, túl sok vér folyt hiába. De természetesen azt sem lehetett elvárni, hogy hat éves kegyetlen testvérharc után az ellenfelek egyszerűen egymás nyakába boruljanak. A fontos az, hogy leültek a zöldasztal köré és a terrorista merényletekkel és az algíri zenebonával nem törődve, megkezdték az eszmecserét. Mindkét fél tisztában van azzal, hogy az algériai kérdés békés rendezése európai, afrikai és nemzetközi szükségszerűség.

Az áprilisi kaland hiába támadt és múlt el olyan hirtelenséggel, mint egy egzotikus, forgószeles, mennyköves vihar; mély nyomokat hagyott a francia életben. Ez az államcsíny sok fejtörést okoz majd a jövendő történészeinek. Ma ugyanis senki sem látja még tisztán s kétséges, hogy a május 29-én kezdődött Challe-per tisztázza-e majd, hogy voltaképp ki is állt a kaland hátterében. Az ugyanis nyilvánvaló, hogy Challe tábornok, aki nem egy közönséges kalandor, sőt a francia hadsereg legkiválóbb stratégájának hirében áll, nem adta volna oda nevét és presztizsét e vállalkozásnak, ha igen komoly biztositékokat nem kapott volna.

Úgy látszik, az államcsíny szervezői három tényezőre számitottak: 1. Azt hitték, hogy ha gyors akcióval megkaparintják a hatalmat, számithatnak az amerikaiak rokonszenvére. Ezért nyilatkoztatták ki már az első nap, hogy főcéljuk Algéria megőrzése a kommunista beszivárgás ellen. 2. Meg voltak győződve arról is, hogy az AT-

gériában állomásozó hadsereg tisztikara habozás nélkül követi majd őket. S végül 3. számitottak egyidejüleg egy franciaországi megmozdulásra is, amelynek eredményeképp de Gaulle-t eltávolitották volna az ország éléről s helyébe egy, a Nyugat számára is elfogadható mérsékelt politikust állitottak volna.

De már az első 24 órában kiderült, hogy mind a három előfeltétel hiányzott. Ha igaz is, hogy egyes amerikai körök aggodalommal szemlélték de Gaulle külpolitikáját, Kennedy elnök erélyes közbelépése egy csapásra véget vetett a felkelők spekulációinak. Másrészt a tábornoki kar java része, még az a része is, amelyik rokonszenvezett a Francia Algéria gondolatával, habozott letérni a legalitás útjáról és szembeszegülni a törvényes államhatalommal. S végül Franciaország nem mozdult, illetve amennyiben mozdult, de Gaulle mellett sorakozott fel. Úgy, hogy Challe tábornok már az első nap vége felé belátta, hogy vesztett ügyet szolgál s ettől kezdve főleg azon fáradozott, hogy a felkelést felesleges vérontás nélkül számolja fel.

Akárhogy is volt, a felkelés váratlanul gyors összeomlása nem felejtetheti el azt, hogy Franciaország megint egyszer egész közel járt a katasztrófához és kevésen múlt, hogy a világ egyik legcivilizáltabb állama nem lett prononciamentos kalandor tisztek és politikusok játékszerévé. A legkülönbözőbb politikai és társadalmi körökben még ma is szenvedélyesen vitatkoznak azon, hogy tulajdonképpen minek is köszönheti az ország csodaszerű megmenekülését ettől a borzalomtól, amelynek csupán a világkommunizmus látta volna hasznát. Az egyik tábor szerint ismét egyszer de Gaulle eltökéltségén és jó idegzetén múlt, hogy Franciaország megmaradt annak, ami. Mások szerint de Gaulle csupán annak köszönheti győzelmét az államcsíny-tábornokok fölött, hogy a nép, amelyet drámai sorozatában segitségül hivott, minden politikai duzzogását és neheztelését félretéve, egy emberként állt mellé.

De Gaulle mentette-e meg a népet, vagy a nép de Gaulle-t? A valóságban együtt mentették meg egymást és a nemzetet. Mert ki tagadná, hogy de Gaulle megint a helyzet magasiatára emelkedett. Fennköltt volt és megrázó, mint 1940 júniusában, mikor egy nemzet élni akarásának és szabadságvágyának adott hangot. A drámai pillanatok embere ő; akkor nagyszerű és lenyügözően férfias, amikor minden veszve látszik. Most is, mondják, még közvetlen környezetében is, a miniszterek közül is többen kilátástalannak ítélték az ellenállást. És de Gaulle nagyságának megítéléséhez számba kell venni azt, hogy a végzet újból épp azzal az intézménnyel állította szembe, amelyhez a legtöbb érzelmi szál fűzi: a hadsereghez. Hiszen épp azért vállalta 1958 májusában is a hatalmat, hogy ennek a hadseregnek az egységét és tekintélyét megóvja. Tragikus sors, hogy most ennek a hadseregnek a megfékezése és mondjuk ki: kettétörésével lehetett csak megmentenie az állam tekintélyét és az ország egységét.

Ki tagadhatná, hogy ezt a mentőműveletet nem tudta volna véghezvinni, ha a szélsőjobboldaltól eltekintve, az egész nép minden osztálya, rétege, a hadsereg legénységének zöme és az április 24-i kétmillió sztrájkoló nem támogatta volna a politikáját.

De Gaulle és a nép együtt: igen, de mi volt de Gaulle és a nép között? Hol volt a válság pillanatában az állam, az államgépezet, amelynek megszilárditását hirdette de Gaulle kormányzata főcéljának?

Az áprilisi förgeteges napok nyilvánvalóvá tették a franciaországi politikai intézmények hihetetlen gyengeségét. Az emberek azokban a napokban reszketve kérdezték: mi lesz, ha de Gaulle-nak valami baja történik? Ha az izgalomtól szívszélhüdés éri? Ki veszi át a helyét? Mi lesz Franciaországból utána? Ebből a Franciaországból, amely már nem parlamentáris demokrácia, s amelyet egy ember kormányoz az abszolút monarchákat jellemző teljhatalommal?

Az összeesküvés kudarcot vallott, s ha itt-ott robbannak is bombák, az élet nyugalmasan folyik. Pünkösdkor milliók rótták az országutakat, verőfényt és friss levegőt kergetve, a tőzsde visszanyerte önbizalmát s még a bérkövetelő sztrájkmozgalmak is erőrekaptak; bizonyítva, hogy elmúlt a veszély. De az aggasztó kérdések, amelyeket az áprilisi válság vetett fel, továbbra is motoszkálnak a francia polgárban. Ha igaz is, hogy de Gaulle presztizse csorbítatlanul, sőt talán megerősödve került ki a zivatarból, ugyanezt már aligha lehet elmondani az V. köztársaság intézményeiről, amelyeknek alapjait ő rakta le. Franciaországnak óriási szerencséje, hogy van egy de Gaulle-ja, aki mindeddig megmentette az anarchiától. De egy 45 millió lakosú modern állam nem építheti jövőjét egyetlenegy ember zsenialitására, akármilyen rendkívüli személyiség is legyen az.

TÜZ TAMÁS

OMLIK A VÁR

Kőben bújkál a tilalom
vasban az elszánt dac már
élét a fű a csöndbe vágja
ágaskodik de mitse használ

Kókkad a zászló szél nem éri
marad mi volt sugallat jelkép
Korona nincs a vágy szülöttén
az árnyak földjén nesztelen lép

Hiába füstoszlop hiába manna
reszket a bujdosó nép csillaga
arany torkán a borjú hasztalan bőg
ha nincs megnyugvás nincs haza

Omlik a vár pereg a tűlevél
s háromszögén a kék fenyőknek
megbotlanak a délutánok
s az éjszakák a gyepre dőlnek

Ha nincsen más elég egy szó is
egy mélyen szántó mozdulat
Körmükkel irják porba kőbe
a számüzöttek sorsukat

(Victoria)

(A cikk befejező része)

SELYE JÁNOS

Az igazi ellenség

A PUSZTA LÁTÁS és a felfedezés közötti lényegbe vágó különbséget jól példázza a cukorbaj gyógyítására használt hasnyálmirigy-hormon, az inzulin fejlődéstörténete. 1889-ben Minkowski német fiziológus és munkatársa, von Mering kutyák hasnyálmirigyét sebészi úton eltávolították, amivel cukorbajt idéztek mesterségesen elő. Mivel azonban nem ismerték fel, hogy a betegséget a hasnyálmirigy-inzulin hiánya okozta, eredményeik egészen 1922-ig nemigen ösztönöztek további kutatásra. Ekkor a kanadai Banting és munkatársai inzulint vontak ki a hasnyálmirigyből és kimutatták, hogy a hormon nemcsak a Minkowski-féle kísérleti cukorbajnak, hanem a betegség természetes keletkezésű válfajainak megszüntetésére is alkalmas.

Később kiderült, hogy tizenhét évvel előbb Marcel Eugène Emile Gley francia fiziológus végzett már a Batingéhoz hasonló kísérleteket, sőt észleleteit le is írta egy, a Société de Biologie-nál zárt borítékban elhelyezett magánközleményben. Csak 1922-ben, miután Banting közzétette eredményeit, adott Gley engedélyt levelének felnyitására. De eljárásával nem sok elismerést szerzett. Amint Minkowski egy nemzetközi cukorbaj-értekezleten Gleynek az őt ért méltánytalanság miatti heves tiltakozására megjegyezte: „Teljesen megértem önt. Jómagam is szerettem volna a falba verni a fejemet, amiért nem én fedeztem fel az inzulint, mikor rájöttem, hogy milyen közel állottam hozzá."

Nyilvánvaló, hogy Gley nem ismerte fel a jelentőségét annak, amit látott. Elmulasztotta a jelenség általános következéseit levonni és besorolni a klinikai gyógytan rendszerébe, máskülönben aligha elégedett volna meg azzal, hogy eredményeit pecsét alatt letétbe helyezze. Az ilyen eljárás egyenesen bűnös cselekedet lett volna, ha tisztán látja, hogy ezzel az inzulinkezelés hiányában ezrével pusztuló cukorbetegek halálos ítéletét írja alá. Fontosságára nézve Gley munkája semmilyen tekintetben nem ér fel az inzulin felfedezésének korszakalkotó tényével. Vajon miért tette félre, ha nem azért, mert nem fogta fel jelentőségét? Mi sem könnyebb, mint titkos magánközleményeket letétbe helyezni olyasmiről, amiben nem vagyunk egészen bizonyosak s aztán felbontatni őket, amikor már valaki más bebizonyította, hogy a helyes úton jártunk. Nézetem szerint Gley nemcsak hogy nem fedezte fel az inzulint, de bizonyságát adta annak, hogy soha nem is lett volna képes felfedezni. Egy véletlen folytán a szeme elé került, látta, de nem fedezte fel.

A VÉLETLENNEK az elméleti kutatásban játszott szerepét általában túlbecsülik. Véletlen Asszony csupán azokra a kevesekre pazarolja mosolyát, akik tudják, hogyan csalják elő ezt a bájmosolyt.

Vegyük szemügyre az elméleti kutatás egyik valóban nagy teljesítményét, Alexander Flemingnek azt a megfigyelését, hogy a penicillin az emberi szervezet által elviselt adagolásban is képes elpusztítani különféle kórokozó mikrobákat. Ez az észlelet igaz mind magát a tényt tekintve, mind pedig abban a kézenfekvő következésében, hogy a penicillin védelmet nyújt a fertőzés ellen. A megfigyelés általánosítható is: módot adott más kutatóknak egy sereg, a penicillinhez hasonlóan penészgombákból nyert hasznos gyógyszer felfedezésére. Végül pedig meglepő is, mert mindaddig senki sem sejtette, hogy az általánosan szennyező és fertőző anyagokként számontartott penészfélék gyógyító hatásúak lehetnek. Ilyen felfedezést kizárólag rendkívüli alkotóerővel és eredetiséggel megáldott elme képes tenni, amely teljesen szabaddá tudja tenni magát a megfigyelés bejárt, elfogadott módszerei alól. Nem egy bakteriológus tapasztalta, hogy a penész hatásának kitett mikroba-tenyészetek megromlanak, de ebből mindössze azt a következtetést vonták le, hogy az ilyen tenyészeteket távol kell tartani a penészgombáktól. Lángelméjű ihletettség volt szükséges ahhoz, hogy az alapvető megfigyelésben felismerje a gyógyítási lehetőséget.

Az elméleti kutatásnak természetesen úgy kell az ismeretlen világ mélyére hatolnia, hogy közben ne veszítse el kapcsolatát az ismert valósággal. Ez a tudományos intuiciónak egy különleges fajtáját kívánja meg. Talán a legeslegfontosabb tudósi tulajdonság az a negatívum, hogy teljesen híján kell lennie mindenfajta előítéletnek és készenkapott véleménynek, s ennek folytán a „legmagátólértetődőbb" tényeket és fogalmakat anélkül vegye szemügyre, hogy szükségszerűen elfogadná őket. Ugyanakkor képzelete szabadon játszadozzék a legvalószínűtlenebb lehetőségekkel is. Szüksége van a kalandos kincskeresőnek arra a ritka tulajdonságára, hogy a nem-keresett kincsre is rábukkanjon, valamint az elvont gondolkodás képességére. Az ismeretlenbe vezető megtervezett lépéseket először az elmében kell megtenni, a tapasztalat fogható támasza nélkül.

AZ ELMÉLETI kutatónak tudnia kell álmodni is és álmaiban hinnie kell. Ahhoz, hogy megvalósítsunk egy nagy álmot, mindenekelőtt a nagy álmok megálmodására való képesség szükséges, másodsorban pedig az állhatatosság, az álomban való rendületlen bizalom. Ami az intellektust illeti, hadd idézzem itt egy korábbi megállapításomat: „A tiszta értelem jobbadán az átlagpolgári ész jellemzője. A társadalom mélyvizeiben és a legmagasabb alkotói erőfeszítés legritka világában a megfoghatatlan ösztönök és érzelmek, kiváltképp pedig a hit a legfőbb mozgatóerő. Különös módon ez alól a tudományos kutatás — tehát a legintellektuálisabb alkotó törekvés, amelyre az ember képes — sem kivétel. Ezért van az, hogy egy eredeti tudományos közlemény vagy tankönyv tárgyilagos, személytelen hangja annyira képtelen érzékeltetni a kutatás igazi élményét és szellemét."

Végül az elméleti kutatónak mindezekkel a tulajdonságokkal a kellő arányban kell rendelkeznie. Az elvont gondolkodásra való túlzott hajlam meddő okoskodásban megfeneklett könyvmolyt faraghat a tudósból. Az álmaiban való túlzott hit viszont gátolhatja elképzeléseinek kísérleti úton való igazolásában. Ezért tűnik, látszólag, olyan elmosódottnak a határvonal a ritka lángész és a hóbortos feltaláló között. Az avatatlan szemében a nagyeszűek és a féleszűek közt sok közös vonás van. Igen fontos azonban, hogy a sokatígérő elméleti kutatót idejekorán felismerjük, amikor sajátos tehetségének kibontakoztatásához támogatásra szorul. Egy nemzet kultúrája, egészsége és ereje elsősorban alkotó elméleti kutatóin, a tudósokon áll vagy bukik.

Ki a tudós? Felfogásom szerint a tudós legfőbb törekvése az olyan igazság keresése, amely tapasztalati úton igazolható. Az ipari kutató lehet kiváló szakmájában, de rendszerint megélhetésként űzi; ritkán emeli élete legfőbb tartalmává és céljává. (Természetesen, ha ezt teszi, tudósnak minősül.) Az intellektuel gyakran kérdezés nélkül, könyvekre vagy szaktekintélyekre támaszkodva fogad el egy tényt és nem érez indítást arra, hogy gyakorlatilag beigazolja. A teológus, akinek a vallási tételeket hitalapon kell elfogadnia, a tanár, aki továbbadja a tudást, az ügyvéd, mérnök vagy orvos, aki bizonyos feltárt igazságokat alkalmaz, mind intellektuel, akinek működése nagyértékű. De egyik sem tudós.

Ma már nem engedhetjük meg magunknak, hogy a tudományos lángelmét parlagon hevertessük a megfelelő pénzforrások hiánya miatt. Az sem engedhető meg, hogy a szputnyik kedvéért minden figyelmünket a fizikai tudományokra összpontosítsuk. Lehet, hogy lesz atomháború, lehet, hogy nem lesz, de a „természetes okokból" eredő betegségek és halál elleni háború nagyban folyik itt és most.

A probléma azonban túl megy a tudományos élet pénztámogatásának puszta kérdésén. Századunk szelleméhez csak úgy tudunk igazodni, ha bölcseletünk és értékítéletünk teljes egészét alapvetően újraértékeljük. Ahogyan a kőkorszakot, bronzkorszakot és vaskorszakot a kő, a bronz és a vas használata jellemezte, a mi korszakunk kétségkívül az elméleti kutatás koraként fog bekerülni a történelembe. Az ember a természeti törvények vizsgálata útján soha-nem-volt hatalomra tett szert. E hatalom egyaránt elvezethet bennünket az emberi történet legfénylőbb fejezetéhez és — befejező szakaszához.

Fel kell tennünk magunknak egyetlen mindennél döntőbb kérdést és a válasz szerint kell cselekednünk. Vajon egymás ellen folytassunk-e harcot, vagy a természet ellen? Egyik ember nekiront a másiknak a haszonért való vad versengésben. Egyik nemzet megkísérli kiirtani a másik nemzetet a hatalmi elsőbbségért való dühödt küzdelemben. Pedig a természet az igazi ellenség. Mérje inkább össze az ember az erejét egy olyan ellenféllel, amely méltó a leghatalmasabbak erőfeszítésére is, amely elég erős is, hogy feltüzelje mindnyájunk becsvágyát s eléggé gazdag is ahhoz, hogy felbecsülhetetlen értékű kincsekkel halmozzon el bennünket, amíg csak a világegyetem fennáll.

VANNAK, akik megteremtik a javakat s vannak, akik marakodnak fölöttük. Az előbbiek kétségtelenül boldogabbak: a javak szenvedélyük melléktermékei. A tudós odaadóan szereti a kutatást. A nagyiparos nemcsak azért teremt munkalehetőségeket munkásai számára és gyárt árut a fogyasztónak, hogy meggazdagodjék; a művész nem pusztán a hírnév kedvéért fest. Ezeknek az alkotóknak munkájuk nem unt robot s tevékenységük gyümölcse nem végső célja és jutalma létüknek. Szemükben a jómód és elismerés nagyobbára nem várt, bár jóleső másodlagos eredménye annak, amit ők öncélként, magáért a tevékenység kedvéért űznek.

A természet a látszat szerint úgy van elrendezve, mintha a dolgok és jelenségek célja álcázva volna benne, s így e célok feltárulása úgy jelenik meg előttünk, mint valamely szeretett kedvtelésünk előre nem tervezett következménye. (Kevesen lépik át a nászszoba küszöbét úgy, hogy gondolataikat a gyermeknemzés kilátása tölti be.) Ezért van az, hogy a nagyközönség, s gyakran maguk a tudósok sem érzik a kitüntetések adományozását és a busás anyagi javadalmazást helyénvalónak. Az alkotó szellemű embernek azonban mégis kiváltságos rang jár ki, nem fizetségképpen, nem is buzdításul, még csak nem is munkájában való támogatásként, hanem mert ez a leghatékonyabb módja annak, hogy az emberi értékek iránti megbecsülésünknek kifejezést adjunk az utánunk következő nemzedékek előtt.

Gyermekeinket annak megértésére kell nevelnünk, hogy az emberiség ezentúl nagy háborúit nem izomerővel fogja megharcolni. Csatáit többé nem a fizikai veszéllyel való szembenézés, a nagy ügyekért halálra kész elszántság dicsőséges, mámorító, de pillanatnyi hősiessége fogja megnyerni számára. Gyermekeinknek meg kell tanulniok, hogy a jövendő győzelmeit, békében és háborúban, másfajta fából faragott harcosok, az értelem erejének katonái fogják aratni, egész életük józan, állhatatos szolgálatával. Meg kell tanulniok, hogy hasonlíthatatlanul nehezebb egy szent ügyért élni, mint meghalni.

RAB GUSZTÁV

OH! LA SOMMA!

A budapesti Szent János kórház belgyógyászati osztályán az egyik közös kórteremben feküdt egy öregasszony. Fejlapján, az ágy lábára akasztva, ez állt:

„Jankó Elekné, szül. Ligoda Anna, 73 éves, 60.418. szám..."

A kórlapon ott volt „A betegség lefolyása", láztáblával és az orvos olvashatatlan latin bejegyzéseivel.

A tizenhat ágyas közös kórteremben az öreg hölgy megjelenése mozgolódást és feltűnést keltett a beteg nők közt. Mentők hozták be a Mária Valéria telep egyik nyomorúságos barakkjából, Budapest és Kispest közt a sík mezőről, ahol ilyenkor januárban süvít a szél, fújja a havat és behatol a faviskók résein. Szegényjogon érkezett, pótágyat kapott. Tulajdonképpen meghalni hozták be a kerületi tisztiorvos jóindulatú javaslata alapján, aki megszánta a hetvenhárom éves Jankó Eleknét, mindenkitől elhagyatva, súlyos betegen és kínok közt fetrengve a barakklakás fűtetlen szobácskájában. A 60.418. számú betegnek nem volt senkije. Hihetetlen piszokban és szegénységben élt a hírhedt Mária Valéria telepen, amely valaha, az első világháború idején katonai járványkórháznak épült, de a lakásínség miatt nem bontották le.

Jankóné tarka rongyaival tűnt fel főként érkezésekor. Mikor az ápolónők vetkőztették és tiszta kórházi ruhát adtak rá, alig akart megválni tőlük. Ragaszkodott hozzájuk, mintha ezek a szakadt és piszkos színes ruhadarabok jelentenék magát a porhüvelyt, amelytől majd meg kell válnia.

A beteg torkaszakadtából kiabált, tiltakozott és olaszul káromkodott, azon a nápolyi nyelven, amely annyi változatossággal és olyan dallamosan tudja szidalmazni a mennyország szentjeit. Mikor végre lecsillapodott és ágyba fektették, elhaló hangon mondta:

— Vorrei prendere un bicchiere di birra...

De senki sem értette, hogy sört akar inni.

Ereje ekkor cserbenhagyta. Lehunyta szemét és napokig a szavát sem lehetett hallani. Az orvos kérdéseire sem felelt. De éjszaka, félálomban, az ibolyakék éjjeli villanymécses gyér világánál beszélni kezdett.

Felült ágyában és vékony csontváz-karját kitárta. Hangosan beszélt, mintegy szavalva, úgyhogy a kórteremben minden beteg felriadt. Úgy bámultak rá, mint kísértetre, amely ismeretlen sötét mélységekből érkezett és egy régi rossz álom szavait ismétli a boszorkányok rekedt hangján. Olasz szavakkal kevert beszéde félelmet keltett a beteg asszonyokban. Becsengették az éjszakai ügyeletes ápolónőt és kérték, hogy hallgattassa el. Ám ez nem sikerült mindjárt, csak a csillapítószer hatására.

Másnap éjszaka megismétlődött a jelenet. A 60.418. számú női beteg beszélt, beszélt; nem is nagyon lehetett érteni, hogy mit mond; a színpadi tragikák lenyűgöző hangján valamiről meg akarta győzni hallgatóságát, valamiről, amiről senki sem tudta, hogy micsoda, de borsódzott tőle mindenkinek a háta. Az ápolónők alig tudták elhallgattatni. Beledöfték a fecskendőtűt, de a szer nem hatott mindjárt és Jankóné tovább beszélt. Kimeredt szemmel, valamilyen sötét bűvöletben, a láthatatlan messzibe tekintett: barna bőrű arcának gyűrött, sovány ráncaiból ijesztően ugrott ki éles karvalyorra és ő beszélt, beszélt és éjszakai szónoklatából minduntalan kicsendült, mint lelkesült kiáltás, ez a rejtélyes pár olasz szó, mintha egy vers ismétlődő sora volna:

— Oh! La Somma! Oh!

A következő nap már este beadták neki az altatót, hogy éjjel ne verje fel a kórtermet. De valami rejtélyes erő ennek ellenére is szóval tartotta éjszakánként. Az enyészet szélén minden maradék erejét ezekbe az éji szónoklatokba öntötte, mintha a testi kín, amely másokból artikulátlan jajgatást szokott kiváltani, nála képtelen gondolatok és szavak ruhájába öltözne, de nemcsak azért, hogy fájdalmainak ilyenképpen adjon hangot, hanem azért is, mert valami mondanivalója van az emberek számára.

Ha faggatták nappal, hogy miket mondott éjjel, ő nem szólt semmit. Összetörten méredt maga elé, némán és várta az elkerülhetetlent.

Néha csendesen sirdogált magában és tarka rongyait követelte vissza az ápolónőktől.

Minden félelmetességük ellenére volt valami vonzó ezekben az éji monológokban és ez kíváncsivá tette szobatársait. A könnyebb betegek már izgatottan várták, hogy mikor szóla! meg. Az inspekciós orvost behívták, hallgassa csak és fejtse meg, hogy miket beszél a 60.418. számú női beteg. Voltak, akik a szomszéd kórteremből kilopództak a folyosóra, hogy hallgassák. Ápolók, műtősök és cselédkönyves medikusok is átjöttek a sebészeti osztályról és nézték a különös éjszakai jelenetet. Hallott róla már a főorvos is. Legyintett: Bizonyára színésznő volt fiatal korában és régi szerepet szaval. De egy éjjel mégis meghallgatta, hogy mit mond a 60.418. számú beteg.

Meszelőnyél-karját kitárva, ágyában ült Jankóné és beszélt:

— Ott mégy! Látlak!... Ó, jaj! Vigyázz! Meg ne botolj! Lábodujját feszítsd meg! Nina!... Napernyőd piros, mint a rózsa! A szél belekap! Fordítsd a nap felé! Tekints az égre! Ne pillants le! Ó! Ó!... Oh! Santa Maria!... Csak az égre nézz, Nina! A kis darab felhőfodorra, a kék messzeségbe! Oda kell eljutnod! Nina! Nina!... Piros ernyődben dobog a szíved és a lábujjadban van az életed. De ne gondolj rá... Felejtsd el! Csak az égre nézz! Gondold, hogy lepke vagy és repülsz!... De lábod is van ám, számold a lépteket... Csak előre! Nina!... Kapaszkodj bele abba a kicsi fehér felhődarabba és boldog leszel, Nina! Nina! Örökké boldog leszel, ha most piros er-

Paralizis és szemétládába zárt szülők

Egy megdöbbent vidéki színházlátogató jegyzetei Samuel Beckett „Játékvég" című darabjáról.

Az előadás előtt

Vannak írók, akikhez valami ellenállhatatlan kényszer sodor, aminthogy vannak művek, melyekkel előbb-utóbb meg kell ismerkednünk. Azért-e, hogy felnyissanak előttünk valamit az ismeretlenből, avagy vitatkozó kedvünket kielégítsék, ki tudja? Sokszor a név vonz vagy a cím, mely, mint rettentő titok, rendkívüli leleplezést ígér. Máskor meg egy barátságtalan hotelszobában felejtett könyv kerül a kezünkbe, mintha szándékosan nekünk hagyta volna ott valaki és jobb híján olvasásával űzzük el az éjszakát.

A könyv címe, melyet egy személytelen éjjeliszekrény fiókban találtam, azzal kecsegtetett, hogy a harmadik lapon feltétlenül elnyom az álom: Novellák és semmirevaló szövegek. Tévedtem. A kötetben három novella volt és tizenhárom „szöveg". Az egyik novella egy számüzöttről szólt, a másik az altatószerről, végül a harmadik arról, hogy semminek sincs értelme, mert hamarosan mindennek vége lesz. A szövegek pedig azért voltak „semmirevalók", mert a SEMMIről (így nagybetűvel!) szóltak.

Mikor az utolsó szövegeket olvastam, odakünn harsány zajjal éppen a szemétládákat ürítették. A kísérőzene tökéletes volt, hiszen az egész kötet arra utalt, hogy a világot úgy, ahogy van, hamarosan az „utcára" lökik, aztán jön valaki, összesöpri a kacatot és a világűr szeméttelepére hordja. Végeladás, kész, nincs tovább!

Ekkor elolvastam a szerző nevét: Samuel Beckett. Ez még az első időkben történt, így érthető, hogy soha azelőtt nem hallottam a komor nevű íróról. A következőkben megtudtam, hogy most ötvenöt éves, angol, pontosabban ír szülők gyermeke. Tanárféle volt, az angolokat franciára, a franciákat pedig angolra tanította. Regényeit, novelláit és darabjait is hol angolul, hol franciául írja. Mivel ő sem hisz az emberiség nevelhetőségében, abba is hagyja a meddő tanári kalandot. Húsz éve Franciaországban él. Miután darabjával (Godot-t várva) végigkilincselte az összes párisi színházakat, végre találkozik azokkal a fiatalokkal, akik Jonescot és Adamovot, a „jelentésnélküli" dramaturgia két antagonistáját is színpadra segítették. Ezek a fiatalok aztán a Theatre Babylone-ban bemutatják Beckett kétfelvonásos darabját, amely mintegy bevezetője a szerző legjellemzőbb írásának, a „Játékvég"-nek. Godot-t várni tulajdonképpen annyi, mint a SEMMIT várni (róla beszélnek két terjedelmes felvonáson keresztül „előregyártott" mondatokban).

Nyugaton a siker legbiztosabb jele a hangos botrány. Mikor a fiatalok kellő módon kiveszekedték magukat Beckett darabja s az előregyártott mondatelemek felett, a sznob idősek végre illendőnek tartották, hogy leereszkedjenek a párizsi zugszínházba. Először halálosan unatkoztak s ez annál bosszantóbb volt, mivel a színpadon nagyon sötét volt s ők nem üzhették el unalmukat azzal, hogy az előttük ülőket figyeljék. Aztán elhangzott egy mondat, amely látszatra semmi összefüggésben nem volt az előzőkkel (ezért nevezik „előregyártott" mondatnak) s a divatos közönséget mintegy villanyütésre remegés fogta el. A mondat elevenbe vágott, a lelkiismeret legérzékenyebb rétegébe markolt. Arról volt szó ebben a mondatban, hogy csak a *semmi* van, az üresség, amelyet nemsokára fokozni sem lehet.

Második darabjával, a Játékvéggel Beckettnek már nem kell házalnia. A párizsi bemutató óta minden, avantgardista hírére rátarti színház színre vitte.

Az előadás alatt

A lausanne-i Faux Nez pincéjében nézem meg a darabot. (A Faux Nez Svájcnak legjobb s talán egyetlen igazi színháza. Neve magyarul: Álorrúak színpada. Az előadás jobb, megdöbbentőbb, mint a párizsi, melyet Roger Blin rendezett.) A Játékvég egyetlen felvonás, de az majdnem három óráig tart.

A pincében áthatolhatatlan a sötétség, pedig a függönyt már széthúzták. A játék folyik, de semmi sem történik. Nagysokára bágyadt fénycsík pásztázza be a színpadot. A színpad olyan, mint egy hordó, két parányi nyílással, melyek egyelőre csukva vannak. Ha megerőltetem a szemem, a hordó közepén kimagasló tárgy körvonalait látom. Fehér lepedővel van letakarva. Fogalmam sincs, miféle tárgy lehet. Ezenkívül két szemétláda van a balsarokban. Kinn szól a zene, elektrofonikus, cibálja az idegeket. Nagysokára becsoszog Clov, a szolga. Paralizált, csak állni tud és nagy keservesen járni. Clov nem tud ülni. Beletelik negyedóra (nem színpadi, hanem valóságos!), míg kitárja a szelelőlyukakat. Az egyik a földre nyit, a másik a tengerre. De itt is, ott is, a semmi van. Ettől Clovnak nevethetnékje támad. Akkor is nevet, amikor a hordó közepén lévő, letakart tárgyhoz vonszolja magát. Nevet titkosan, a rejtekben fellázadt férgek módjára. De az idő múlik, kezdődik a nap s Clovnak kényszeredetten le kell húznia a tárgyról a lepedőt. Kiderül, hogy nem tárgy, hanem ember. A gazda, Hamm, a paralitikus. Tolókocsijában aludt az altatószer jóvoltából. Most ébred, a hordóban kezdődik a nap, amely jottányit sem tér el az előzőtől, a tíz év előttitől, a húsz év előttitől. Ez azt jelenti, hogy Hammnak, aki nemcsak paralitikus, de béna és vak is, nincs mit várnia a „játéktól". Mert a játéknak hamarosan vége lesz s a kérdés mindössze ennyi: Hogyan lesz vége? — A következő két órában kizárólag erről a kérdésről van szó. Erről „beszél" a csend, ezt feszegeti Hamm a szűkös párbeszédekben és száraz monológjaiban. A gazda parancsára Clov felnyitja néhányszor a szemétládák tetejét. Ilyenkor látjuk és halljuk Naggot és Nellt, a paralitikus gazda szüleit. Hamm záratta oda őket. A játék — az élet — ugyanis olyan mocskos, hogy okozóit a szemétre kell vetni s nemcsak várni, de siettetni is pusztulásukat. A jelen a gépies üresség, a jövő a semmi, ennélfogva a dolgok rendje szerint ki kell irtanunk magunkból a múltnak még a tudatát is. A játéknak aztán úgy lesz vége, hogy Hammnak sikerül önérzetében megsértenie Clovot, a szolgát. Biztosan szándékkal teszi. Egyedül akar maradni, hogy senki se táplálhassa bomladozó testét, vagyis, hogy ez az undorító test táplálja a nem nagyon kényes rovarokat.

Lassú tempóval összehúzódik a függöny. Végre világos lesz a pincében. Körülöttem jórészt fiatalok vannak, ugyanazok, akik többször is megnézték a Csalók című francia filmet, a londoni Teddy boys és a párizsi Saint-Germain pincejáróinak vidéki rokonai. Ahogy a zsargon nevezi őket: a „kemények", akik éjszakánként borközi elérzékenyedésük közepette valami ilyesmit motyognak:

Táncolunk, táncolunk,
S az ablakunk a temetőre néz.

Hangtalanul, de öntudatosan lépnek ki ezek a fiatalok, a „kemények" a pincéből az utca levegőjére. Beckett nekik adott igazat: A szülők becsapták őket. Szemétládába velük! Addig, amíg nem csapják be végleg a világot: Maholnap kiszabadul zárkájából az atom és akkor az egész mindenség a szemétre kerül. Hazugság az öregek intelme a fiatalokhoz: készítsétek a jövőt! — Nincs jövő! A Semmi van, a halálnál is unalmasabb üresség!

Az előadás után

Sok okos és oktalan írás látott napvilágot a párizsi bemutató óta, mely mind erre a kérdésre kívánt feleletet adni: Vajon szabad-e Beckettet bemutatni? — A hipokriták természetesen eleve esküdt ellenségei a *semmi* hirdetőjének. A józanok azonban éppen, mert hisznek a jövőben, elvetik a struccpolitikát. Szerintük Beckett épp olyan korjelenség, mint a századvégeken fellépő látnokok és egyéb béljósok, akik a világ végét próféciálták. A higgadt történelemírás mindenkor figyelembe vette ezeket a prófétákat és bölcs következtetéseket vont le a korra, társadalmi-politikai viszonyaira vonatkozólag.

A magyarázkodásnak egyelőre nem jött el az ideje. Így ma azok, akik Beckettel, ezzel a tanítástól undorodó, a tanítás erejében nem hívő, különös tanítóval jóindulatúan foglalkoznak, azért viszik színre darabjait, hogy e korjelenségre — a *semmi*től való rettegésre — felhívják a figyelmet. Elsősorban nem a pincejáró fiatalokra gondolnak Beckett színrevivői; azok, ha az öregek nemzedéke hagyja őket, előbb-utóbb kigyógyulnak ebből a nihilszemléletből. Hiszen azért fiatalok! Beckett tolmácsolói a felnőttekhez szeretnének utat találni. Észre akarják téríteni őket. Amíg nem késő!

Vajon sikerül-e nekik? Mert ha nem...! Ettől az esetleges negatívumtól döbben meg leginkább a színházlátogató, sokkal kevésbé a Játékvég tárgyi borzalmaitól. A borzalmakkal mint korjelenségekkel foglalkozhatunk és foglalkoznunk is kell velük.

Természetesen, Beckett rendületlenül járja tovább a maga különös útját. Új darabját, Az utolsó szalagot tavaly adta közre a Lettres Nouvelles. Az elég hosszú darabnak egyetlen szereplője van, egy öregember, aki banánt eszik és a múltját, szerelmeit idézi. A szellemidézés bizarr drámairói technikával történik. Mit szólna e technikához Beckett honfitársa, Shakespeare, a lelkiismeret szavának nagy költője, aki úgy szólaltatta meg Macbeth és Hamlet s a Lady szellemeit, hogy hősei lelkének legmélyéről idézte fel azokat?! Beckett öregje ugyanis, megunva a fanyar banánevést, jártatni kezdi régi magnetofonszalagjait és kínosan goromba megjegyzéseket fűz egykori önmagához, hajdan vallott nagy érzelmeihez.

A szerelem is ostobaság (Beckett tömör trágársággal fejezi ki magát), mert az is a kiábránduláshoz, a *semmi*hez vezet.

Íme, a technika diadala a drámairásban. Mondják bár egyesek Beckett fogását ragyogó gagnek, nekem az a véleményem, hogy ez végleges elszürküléshez vezet, avagy festészeti példával élve, a picassoi szörnyűséghez az Unesco palotájának falán.

Reméljük, az elszürkülést a költészet igazi teljes színeinek új feltüzelése követi. Különben — csakugyan a SEMMI következnék.

Végezetül ennyit: Beckettet meg kell ismernünk, hogy — akarata ellenére — tanuljunk művéből, mementóul használjuk, hogy a megfelelő időben felkínált paralízises kórképével egyetemben szemétládába vessük.

Dénes Tibor

Két vélemény Beckettről

„Sírok, tehát vagyok"

„Milyen emberek az írek?" — kérdezi egy francia kritikus. „Vidámak-e vagy szomorúak? Önzők-e vagy önzetlenek? Vakmerőek vagy félénkek. Misztikusak-e vagy vakbuzgóak? Egy nép története nem oldja meg a faj titkát. Swifttől Samuel Beckettig nemcsak az emberi sors keserűsége fejeződik ki a visszautasításban, a szószaporításban, a szemtelenségben és az élet vád alá helyezésében, hanem az is, hogy a magányosság nem akadálya az emberekkel való kapcsolat megteremtésének."

Camille Bourniquel e megállapítására először akkor gondoltam, amikor néhány évvel ezelőtt a Dôme-kávéházban Roger Blin társaságában Beckett-tel vacsoráztunk. Körülöttünk az álfestők, az álszobrászok és a csinos, de meglehetősen kétes erkölcsű párizsi leányok harsányan kiabáltak és énekeltek, az árusok ravasz vagy alázatos kifejezéssel rózsákat, rágógumit, amerikai mogyorót és kék színű borítékban pornografikus fényképeket kínáltak; a gépkocsik a Montparnasse széles útján vad iramban rohantak, majd meghökköltek a forgalmi lámpa piros szeme előtt. Mindenki beszélt, kiáltozott, dalolt, kínált valamit, csak mi hárman voltunk némák, mint egy gyászszertartáson. Beckett másfél óra alatt kétszer szólalt meg: egyszer, amikor egy fitos orrú, lángvörös hajú néger hústorony harlemi kiejtéssel udvariasan megérdeklődte, nem akarná-e megosztani vele egy-két órára ágyát és másodszor, amikor felállt és közölte velünk, hogy most már eleget unatkozott. Helyeslően bólintottunk, jelezve, hogy mindennek van határa, az unalomnak is.

E meglehetősen kínos másfél óra alatt, úgy tűnt, az ír szerző, a francia színész és e sorok írója vártunk valamit, mint Beckett darabjában („En attendant Godot") két főszereplője. Igen ám, de velünk ellentétben a két csavargó tudja, kit vár. *Godot-t várják.* Ki Godot? Ezt megkérdezhettem volna Beckett-től, de sejtettem, hogy e névnek valami kapcsolata lehet az angol „*God*" és a német „*Gott*" kifejezéssel. Ez akkor lett egészen világos előttem, amikor másodszor néztem meg a darabot és amikor elmélázva arra gondoltam, hogy a csavargók, a kiegyensúlyozott polgárok és a harcos proletárok között a különbség csak társadalmi. *Mindnyájan Godot-t várjuk,* és hogy az országúton várjuk-e, a szalonban, a párthelyiségben, avagy a Dôme-kávéházban, a lényeg a várakozás. Csak azt nem tudjuk pontosan, ki Godot, hol tartózkodik és milyen szerepet játszik sorsunkban? Egyszer majd felvilágosítást kérek Beckett-től. Ha felel kérdésemre, akkor a *leglényegesebb kérdésre* fog válaszolni.

Beckett második darabja: „Fin de partie" (A játszma vége) meglepetést okozott azoknak, akik azt hitték, hogy az ír szerző messzebbre nem mehet az emberi sors keserűségének ábrázolásában, mint „Godot"-ban.

De ment. Ez a három szimbólumra épített darab korunk jelképe. A szerző nem felejtette el a hosszú kések éjszakáját a náci Németországban, a spanyol háborút, Garcia Lorca meggyilkolását, a moszkvai pereket, a négerlincseléseket, a haláltáborokat, a csecsemők és aggastyánok iparosított kiirtását, Hiroshimát és, a maga nagyon eredeti módján, *az ember helyét keresi* gombnyomásra elpusztítható világunkban.

Beckett gyökeresen változtatta meg Descartes örökérvényűnek tartott megállapítását: *„Gondolkodom, tehát vagyok."*

A darab egyik jelenetében az egyik béna a szemétládához küldi a másik bénát, hogy nézze meg, él-e még az anyja. *„Él"*, kiáltja diadalmasan. *„Honnan tudod?" „Sír"*, feleli még diadalmasabban.

„Sírok, tehát vagyok" pesszimizmus-e?

Nyissuk ki néhány percre rádiónkat és hallgassuk az Eichmann-per vádiratát vagy olvassuk át Rajk László vallomását a magyar népbíróság előtt s Beckett béna és szemétládába helyezett hősei kísérteties erővel kezdenek élni.

Beckett harmadik darabja: „La dernière bande" (Az utolsó szalag) Nietzsche megállapítását juttatja eszünkbe: *„Aki az örvénybe néz, arra az örvény visszanéz."*

Krapp, e rövid darab egyetlen szereplője, a múltjára hajol, a megszépítő messzeség varázsa nélkül, s magnetofonra felvett hangját hallgatja tíz-tizenöt év távolságán át. Azzal a személlyel folytat párbeszédet, aki fiatal volt, szerelmes, izmos, lelkes és aki a boldogságot kereste. *De ez a Krapp ugyanaz a Krapp-e, aki most banánt eszegetve saját hangját hallgatja?* Mennyiben hasonlítunk ötven éves korunkban húsz vagy harminc éves önmagunkhoz? Beckett hátborzongtató módon veti fel e kérdést, többé-kevésbé mindnyájunk kérdését.

Veszedelmes író: egzotikus kirándulásra hív bennünket. Amikor a dzsungel mélyén vagyunk, veszszük csak észre, hogy a táj ismerős és kiderül az is, hogy a vadak ikertestvéreink.

Faragó László

---

nyődet beleakasztod a kicsi fehér felhőbe! Úgy!... És még százötven lépés! Megérkezel!... A boldogság révébe érkezel meg. A Csúcsra jutsz! Az Oromra!... Oh! La Somma! La Somma!...

Ráncokkal végigszántott arcán az ibolyakék éji fénynél valamilyen rút szépség csillogott, fogatlan szájának boldog mosolya belemarkolt a főorvos lelkébe is.

A még erősebb csillapító ellenére a következő éjjel is felült ágyában Jankóné és újrakezdte:

— Ott mégy! Látlak!... Ó, jaj! Vigyázz! Meg ne botolj! Légy erős, kapaszkodj bele a levegőbe. El kell jutnod az Oromra! A Csúcsra!... Oda kell érkezned!... A levegőben megbízhatsz. De csak addig bizakodj Isten levegőjében, amíg odalent rád nem vigyorog a kénkő! A füst! A rettenetes tűz! A bűzös korom!... A bűnök, a szennyek, a gyalázat! A bujaság! A paráznaság! Nina! Csak oda ne pillants!... Számold, amíg jársz, a lépteidet. Ember, számolj! Számolj! Számolj, amíg nem késő!... Tartsd magadat erősen a piros kis napernyővel, jaj!... nehogy leszédülj a mélységbe! A tűzbe, ahol elégsz! A csontod hamuvá porlad! Véged! Iszonyú kínok közt örökre véged!... Nina! Ó, te tudod, te... te egyedül a földön, te megjártad azt az utat! Számolj! Csak az első kétszáz méter nehéz. Aztán juss el háromszázig!... A többi már könnyű lesz. Nina!... De meg ne szédítsenek a csalóka sötét mélység gyönyörei! Ne nézz oda! Ne nézz rájuk!... Te szűz lepke vagy... erényesnek, szépnek és... és tisztának kell maradnod!... Kezedben tartod remegő szívedet, a piros napernyőt! Előre! Nina! Előre!... Még öt lépés és túl jutottál a kísértésen!... megmenekültél!... megszabadultál!... Legyőzted a... a mélység veszedelmét győzted le!... a bűn kénköves örvényén diadalmaskodtál!... Négyszázötvennyolc... négyszázötvenkilenc... Ég és föld közt jársz! Alattad a pokol, fölötted a mennyország!... Lent vannak az ördögök, fent az angyalok... Az a kis fehér felhődarab! Akaszd bele piros napernyődet!... Úgy! Nina!... Ott az Orom! Vége minden bajnak, szenvedésnek!... Megérkeztél végre!... Oh! La Somma! La Somma!...

Sovány csontváz-ujjait imára kulcsolta a beteg. Így maradt egy ideig, aztán hátrahanyatlott párnájára.

És ezután nem beszélt többé a beteg. Még néhány napig élt. Halála előtt két nappal látogatója érkezett. A Mária Valéria telepről jött, a szomszéd barakk lakója, egy asszony. De már nem tudtak beszélgetni. Jankó Elekné nem felelt a kérdéseire.

A közös kórteremben betegek és ápolónők összesúgtak, aztán megkérdezték a látogatótól, hogy tulajdonképpen kicsoda a 60.418. számú beteg, aki az éjszakák csendjét zavarta, de pár nap óta elcsendesedett, mintha valamibe belenyugodott volna.

Így tudták meg a budapesti Szent János kórházban, hogy a haldokló öregasszony valaha világhírességvolt. Ma már mindenki elfelejtette a nevét. Nina Ligodának hívták. Korának legszebb és legvakmerőbb trapéztáncosnője volt.

Pár évvel a Vezúv híres utolsó kitörése előtt, amely a század elején feléledt Pompéji pusztulásának képét, kötelet feszítettek ki a tűzhányón és a tömeg jelenlétében, amely dermedt csendben maradt, úgyhogy hallani lehetett a nápolyi kikötőben egy távozó gőzhajó kürtjének rekedt ordítását: Nina Ligoda 1904-ben átsétált a füstölgő Vezúv kráterefölött.

Később valaki, aki egyszer Nápolyban járt, arra is emlékezett, hogy „La Somma" a neve a Vezúv legmagasabb csúcsának. Égbe nyúló csupasz szikla, meredek hegyorom a szakadék fölött. A legvakmerőbb turista sem mer vállalkozni a megmászására.

Mai magyar költészet Jugoszláviában

Változó, nehéz világunk szellemi életéről nyújt példázatot a Bácska-Bánátvidék magyarjainak irodalma is. A múlt században szervezkedő magyar irodalom e területének Budapest lett központja és Herczeg Ferencet, Csáth Gézát vagy Kosztolányi Dezsőt éppúgy elszakította ettől a tájtól, mint később Csuka Zoltánt. Külön hangját, önálló irodalmi életét az első világháború elcsatoló kényszere indítja s építi. Az 1920-as évek végén jelent meg a Vajdasági Írás, a Híd s a harmincas évek végétől kezdve a Kalangya. E folyóiratok rendkívüli erőfeszítésekkel, a legmostohább körülmények között ébresztették az irodalmi igényt, a magyar nyelvű és szellemű irodalmat. A második világháborút követő változások végül is a vajdasági területet teljesen elszakították Magyarországtól s irodalma mintha szigeten vagy körülzárt végvárban változott, fejlődött. A kívülről vizsgálódó számára akaratlan adódik a kérdés: mi az, amit a vajdasági irodalomnak s a belső életet legérzékenyebben követő költészetnek el kell mondania, mi az, amit csak itt lehet elmondani, amit a táj, a költői szabadság más útja, az élet más rendje sugall. Hat vajdasági költő 1959-ben és 1960-ban megjelent versesgyűjteményének elemzése megfogalmazhatja a választ.*

A szerelem éneklésének végtelen lehetősége mozgatja *Ács Károly* képzeletét —

..... Néma,
néma és súlytalan volt a vers,
amit mondtam. De jöttél te, jöttél, s a
versem kéred, és szerelmesre versz, és kiáltozóra.

— írja *Csönd helyett vers* című, egyben kötetének címadó versében s ez a központi elhelyezés nem szerkezeti véletlen! a forrás szándékolt felmutatása. Szinte bölcseleti úton közelíti meg érzelmeit, a teljes egyszerűségre törekedvén, úgyszólván képek és hasonlatok nélkül.

Gáttalan közvetlenség, érzéseinek valósághű, leíró jellege jelzi értékeit, de egyben a költőietlenné válás veszélyeit is rejti. Jó verskezdetei sokszor a befejezés közhelyeket idéző szavain lesznek szárnyaszegetté:

De megindult két lomha
könnycsepp, kinyílt két ablak:
a két szemed. És immár
teljesek vagyunk ketten:
Egy boldog bárka himbál
bővizű szerelemben.
(Tudom már)

A vers emelkedését a gondolati lezártság, a megoldást sejtető szavak puszta szereplése nem biztosíthatja. A könnycseppek — a mindent, de különösen a szerelmet megtisztító könnycseppek — már önmagukban ódon-elhasznált hangulatot ébresztenek. A *teljessé válást* az *eggyéválással* összekötő *bárka* szó s a könnyre utaló *bővizű* szerelem nem magyaráz logikai összefüggést.

Bencz Mihály költészete emlékező. Szinte minden verse egy újabb lemondás, — szerelme: az őszi egek délutója. Verscímei is ezt sejtetik: Nyárvégi magányos est, Együgyű lemondó vers, Vigasztalás napnyugta előtt, Tekintgetés a tegnapba. A nehéz küzdelemben töltött emberi élet értelmét keresi és a pőre szegénység, görcsös gond szerelmének emlékében különös ragyogásúvá válik —

Színné és fénnyé vált tetőled
minden,
a hang, a múlt, a súly, a messzeség,
a kozmosz törpült két szemem
tükrében,
de szépséged nőtt, mint a csendes
éj...
(Változó viharok)

Fehér Ferenc szerelmi költészete férfivágy, egészséges erő és tisztaság egyensúlya. Hangja a hangulatlírát idézi, plasztikus formáltságú tárgyaiba szinte lelket lehel.

Nem tudom a neved.
Ülj ide szembe.
Itt a méz, a hal.
Te vagy az asszony,
Az asztal.

Magát az elmúlást is belső sajátjának tekinti, nem emeli siránkozóvá képzeletét, hanem földközelbe hozza, a természet örök rendjébe illeszti:

Dehát nem kőnek születtél,
mellettem asszonnyá lettél,
hogyha nem tarthatlak, hát rózsa-
levélként peregjél.
(Nem kőnek születtél)

A közhelyek újraéneklésétől nem mindig újszerű vagy különleges szavai, hanem eredeti szókapcsolatai mentik meg. — egy-egy hasonlata végtelen láthatárt tágít: halála „tengermély" s mennyire érezteti a mérhetetlent, a mégis mérhető egész süllyedést, a tenger súlyának sötétségét és kérlelhetetlen nyomását, amelyben már csak soha fel nem oldódó lapos tintahal-lebegés van.

Magányosság, keserű emlékezés *Gál László* lírája, szinte teljesen feloldódik a háború, az értelmetlen pusztulás, üldöztetés borzalmaiban. Az örök társtalanság érzete költészetében nem kísértő kétség, de jelenlévő valóság.

Költészete két élesen elkülönböző arcot mutat. Az egyik a fájdalom jegyét viseli, eszközeiben, hangvételében az Ady-utánzók hibáit tömörítvén:

Esik.
A leveleken parányi gyémánt
az első ölelésem óta, —
Hej, boldog szerettem volna lenni
az első csalódásom óta.
(Esőben)

Másik arcán frissebb hatások nyoma látszik, költészetének értékesebb vonásait mutatván: népdalszerű hangvétel és furcsa fintorok modoros játékának keveréke. E hang legsikerültebb versei azok, amelyekben a népdalszerű formáláshoz közelít:

Elindult a halász
hogy halat halásszon
a sok halra éhes
kedvvel lakomázzon
elindult a halász.
(Dal a szegény halászról)

Csillagrendszer, égi világ, végtelenség megszerzésének vágya uralkodik *Laták István* verseiben. Témaválasztásának földtől való eltávolodásában látszik szerelme egyensúlyt biztosítani:

Mit tudjátok ti, pislogó csillagok,
És otromba, süket holdak az égen,
Hogy nélküle milyen egyedül
vagyok,
És mit jelent ő a földön nékem.
(Mit tudjátok ti)

De ez a szerelem mégsem menti meg a fájdalom — noha égi magasságot kutató — érzelgősségébe való zuhanástól.

A szenvedők fájdalma
sebesen fáj neki,
mert útját a vérző Lét
Rozsdás szögekkel verte ki...
(Százszor érzékenyebb)

És ez a két hangulat közti ingadozás — sokszor egy versen belül is ellentmondóan — akadályozza bárminő életbölcselet kialakítását, az eredeti költői hang megteremtését.

Zákány Antal a suhanc szerelmét énekli — kamasz-kedvvel még az öregedő ember elmúláson siránkozó szerelmének leírása közben is. Lírai mondanivalójához furcsán illeszkedő elbeszélő módszereket alkalmaz. Hosszabb verset ír két énekben egy suhanc és egy családos asszony szerelméről, nem egészen tiszta fogalmazású erkölcsi tanulsággal, talán az érzéki szerelem dicsőítése okán:

„Szeretni"!: az a parancs örök,
lénnyé vált, kinek a gúnynevére
szemlesütve, hamvas orca-égve
emlékeznek jó házból való szüzek.
Pórférfiaknak, pórlányoknak
nyelvén
nyílt, öröklött szülői jelvény
ősi élet-iskola-füzet.
(Játék a tűzzel)

Formabontó törekvése néhol sikeres, legnagyobb részt azonban a rend kényszerének hiánya bőbeszédűvé teszi.

A test szerelmének éneklésével— a már idézett költőkhöz való hasonlításában — új gondolatok művese. Hasonlataiba érzéki fények vonulnak, de ez az újdonság sem védi meg az érzelgősségtől: az ő kedvesének szeme is friss tó, vagy mély kút, mosolyának tiszta arany vize csobban, a reménység elúszó hajó, szendereg és elringatja nyugtalan szívét és így tovább. Az emberi élet legalapvetőbb ösztöneiből éledő szerelmi költészet a magyar lírának minden korban formáló erejű részese volt. Az Ady forradalmi újításait követő nemzedékek számtalan fölfedezéssel növelték értékeit, jelenünk követelményeihez emelvén és a mindössze Ady-hatásokat fölmutató vajdasági költészet elé is — a magyar irodalom egészének tanulságán — az újat kereső szándéknak kell szegeződnie.

A szerelmi költészettel kétségtelen belső rokonságot tart az önvizsgálódás s annak kifejezése: az önarc megrajzolásának kívánsága, mely egyben a költő, a költészet létjogának — s ha van — céljának és feladatának kutatását is jelenti. Ács Károly költői tudatát szerelme bontja ki és belső lényének — e „rejtett csillagrendszer"-nek mozgásában (Önarckép, félhomályban) hajtóerőnek valami őrületet, szerelmes haragot vél. Elképzeléseiben a költő nem mindennapi ember, arca — írja — nem emberarc, mert — s ez bölcseleti érvelésének alapja — a költő nem a szépség vagy csúfság s nem is a valóság szónoka, vagy konferenciák hasznos résztvevője, de a csönd helyét emlékek-álmok-látomások hangjaival betöltő énekes. Fehér Ferenc önvizsgálatának kiindulása s eredménye Ács Károlyétól merőben különböző. Fehér Ferenc a világ valóságos dolgaiban keresi önarcát és a dolgok hordozzák mondanivalóit, átveszik vagy életrekeltik költői hangulatát, — mint írja, verse fűbe, fába, virágba rejtőzik és zöld gyíkok a vesszős ékezetek. Szemlélődése paraszti egyszerűségű. A pusztalakók teljes láthatárhoz szokott szemének nyugalmával mindig a teljességet keresi — és ennek a világnak létező szörnyei ellen hadakozik.

A hatalom
térdre roskaszt
és emelvényre állít

Ma nyaralót kínál
holnap
börtönbe zár

Otthonod feldúlja
családod
kiirtja egy szálig
(Meditáció a hatalomról)

Gondolkodásmódjában mintegy önhasonlatát igazolva „Övig a földbeásva" látjuk alakját s ez a föld az ősi, lomha Bácska földje — ez a tájék, az otthon, a haza, melyel a magyar költészet új területet foglalt magához.

Ez az éltető táj jelenik meg Laták István verseiben is — noha inkább a csillagfények árnyékában szőlőtől illatos falvak, fülledt istállók, vajszínű tehenek, górék és kútgémek: a halk Bánát. Zákány Antal és Gál László általánosabb érvényű képeket keresnek. Gál László verseiben még fölbukkan ugyan a dunai táj, a Tisza, vagy Kanizsa, a csönd szép városa hangos időkben, de inkább a sárguló levelek vagy piros nyári napok elvonatkoztatottabb jelentéseit kívánja éreztetni. Zákány természeti képei hasonlataiban jutnak jelentősebb szerephez: kedvesének arca, mint a sovány, szikkadt, fáradt föld nem terem több rózsát, a legnagyobb csók is csak tiszavirág. A költői formák változatosságának, a szó és hasonlat — készlet bőségének vizsgálata a költők meglepő hasonlóságát mutatja — mintha kizárólagosan egymás mesterei lennének. Sokszor egész kulcsgondolatok kerülnek hasonló megfogalmazásban különböző költők verseibe, például Ács Károly így írja: vérzek és verselek. — Bencz Mihály megfogalmazása: vércseppként hull a könny, a vers. Laták Istvánnak is kedvelt hasonlata a kis hajó, a sétálgató szív, virágos róna, piros napsugár, valamint a szívüket nyitogató ibolyák. Bencz Mihálynál a tér és a szív együtt járkál, panaszosan sír a vér, a szemek tükrébe tiszavirágok milliója hull, vér pírja festi az égi mezőt. Zákány Antalnál az ősz virágos sír, szimbolikus tavan bárka ring, fogva tartja egy virág, lelkén búfelleg ül. Gál László verseiben aranyból való a csókvörös sugár, a krizantém halott virág, halott krizantém a világ, egy kis hajó fut a messzi parttól, a bor bölcs, bíbor és bús. Ács Károly a kedvese után sóhajt enged, halott virág helyett versében szavak illatoznak, sóhajok illant zenéje búg csókjai alján, a rím bágyadt és méla, virág emberek, ember virágok hódítják meg a világot, képzelete buja virágba feslik. Még Fehér Ferencnél is kísértenek hasonló szóvirágok: szívünkbe napsütötte partok eveznek, kristályos cseppekben folyik el a vére, az élet csak fuvallat, az avarban még kék ibolyácskát ingat a szél. Az idézett néhány példa is bizonyítja a találékonyság hiányát. Korunk magyar költészetében idejét meghaladta hangot idéznek. Rímtechnikájukban a századeleji értékmérők sem érvényesülnek, gyakoriak az egyhangú ragrímek; ugyanakkor művesebb rímeik mindössze az elavult rímskálát követik.

Az újabb magyar verselés és az európai irányzatok legértékesebb fölfedezései: nem mércékhez, de a gondolathoz feszesen illeszkedő rímhasználat, a mondanivalót követő különleges, meglepő ritmuskezelés, ritmikai váltások — formagazdagító törekvések a vajdasági költészetben csak szórványosan tűnnek föl.

Siklós István

* *Ács Károly: Csönd helyett vers (Versek, 1952—59), Forum könyvkiadó, Újvidék, 1959.*
Bencz Mihály: Hárfazúgás, Forum, 1960.
Gál László: Dal a szegény halászról, Forum, 1959.
Fehér Ferenc: Övig a földbeásva, Forum, 1959.
Laták István: Csillagidőben földi évek, Forum, 1960.
Zákány Antal: Napfény a sárban, Forum, 1959.

HÁT IGEN...

Hát igen, ez a karnevál gyerekeknek való, srácoknak, teenagereknek és bennszülötteknek, akik egész évben takarékoskodnak, hogy Kölnben vagy Münchenben láthassák a nagy menetet és felhörpintsenek a saját és a világ egészségére. — Hát igen, én is néztem egy darabig, aztán beültem a sörözőbe.

— Szabad? — kérdeztem a kövér korombelit, aki nagy szivarral a szájában csak mosolygott. Én viszszamosolyogtam és leültem az asztalához. Egy pillanatig még arra gondoltam, hogy ez a mosoly teszi kedélyessé az életet, ez a mosoly, aminek semmi értelme sincs. Miért mosolyog ő, mikor megzavarom őt az asztalnál és miért mosolygok vissza én, mikor inkább egy külön asztalhoz ülnék és egyáltalán nem örülök annak, hogy ebben a zsúfolt sörözőben épp hozzá présel a sors.

Végül mégis örültem. Asztaltársam, tipikus bajor, kedélyesen folyt el a széken, tekintetét békésen nyugtatta rám. Itta a sört. Én vele, kicsit felé emeltem poharamat, ő viszonozta, egyszerre rendeltünk. Nem is szóltunk csak a pohárra mutattunk és már hozta is a kis szőke lány nekem a másodikat, neki legalább a negyediket. — Zsebemben egy magyar lap. Már reggel elolvastam. Most csak az utolsó oldalt néztem. Hirdetések. És ez az egy hirdetés! Hát igen...

Valamikor a klasszikus orosz regényekben olvastam, Csehov darabjaiban láttam hasonló jelenetet. Mindig furcsán, idegenül hatott rám. Most egyszerre megértettem azt az örök diákot vagy italos kocsmajárót, aki leül egy ismeretlen ember asztalához és egyszerűen elkezdi mesélni: A feleségem megcsal... vagy: A lányom sohasem alszik otthon...

Így egyszerűen és közvetlenül egy vadidegennek... Hát igen, ez a titka az egésznek, vadidegen, sohase látta, sohasem fog újra találkozni vele. Itt mezteleníre lehet vetkezni, elmondani mindent úgy ahogy van. Én az öreg magyar menekült elbeszélhetem neki német nyelvtudásomat fitogtatva, hogy olvastam egy hirdetést.

Látja, uram, egy kis hirdetés és az embernek annyi minden jut az eszébe. Most itt ülök egyedül a nagy Németországban, kint verik a dobot, fújják a kürtöt, éljenzik a karnevál herceget és én önt megrohanom egy régi történettel, ami nem is érdekes, csak épp régi. Adriennerről szól, akit most ez a hirdetés támasztott fel. Nem haragszik, hogy untatom?

Nem válaszolt, csak mosolygott. Jóságosan simogatott a tekintetével. Nem haragudott, legalábbis úgy éreztem.

Adrienne átment a másik szobába, a brokát függönyt kicsit elhúzta, kinézett az ablakon. Én otthagytam a társaságot, a függönyt kicsit behúztam és megcsókoltam. Mikor kinyitotta a szemét, láttam milyen csodálkozó, milyen furcsa a tekintete. — Adrienne! — hívták át a másik szobába. Én csak annyit tudtam mondani: — Olyan a szemed, mint a háborgó Adria...

Órákig tudtam elnézni ezt a tenger-szemet, ahogy eltűnt, ahogy kitárult, csók alatt és csók után. És ha a szemét csókoltam, éreztem igazán, hogy nem tévedtem. Ez a háborgó Adria a tenger ízét is elcsente. Mindig sós volt...

— A szemed háborgós és az íze bánatos, Adrikám, egy szót se szólsz?

Nem szólt. Húst szeretett enni. Teli szájjal kért húúúst. Gerbeaud mignon volt a kedvence keresztttel a tetején. Dúdolt: Hol van az a nyár, hol a régi szerelem...? A Régi Nyárban kertben a fák alatt dúdolt és én csak néztem. A háborgós ízű Adria... — Tavaszi felhők az égen, ti tudjátok régen... dudolta egyszer és megfogta a kezemet. Nem vallott, csak egy mondatban akart túlesni mindenen:

— Holnap megismered a lányomat. Hat éves, törvénytelen, nem a férjem gyermeke. Férjem adoptálni akarta, de nem került rá sor. Három hónapig voltunk házasok, mikor hirtelen meghalt.

Most már nyugodtan nézett rám. A háborgós sós Adria hirtelen Balatonná változott. Én csak annyit mondtam, hogy nagyon szeretem a gyerekeket.

Az övét is szerettem. Rögtön úgy éreztem, mintha az enyém lett volna. Fagylaltot rendeltem neki és bujócskát játszottam vele. Ott a nagy kertben a Hűvösvölgy végén, ahol uzsonnáztunk. Hétköznap kora délután még csak két asztalnál ültek. Azok is minket néztek, milyen jól eljátszik a kis család. Végül úgy elbújtunk, hogy a gyerek nem talált meg minket. A sírásra figyeltünk fel és egy újabb fagylalttal vigasztaltuk.

Szerettem a két kis copfját, a szemét, ami épp olyan nagyra nyílt, mint az édesanyjáé. Szerettem őket és egy pillanatig sem gondoltam a múltra. Nem befolyásolt az, ami történt és ez nem tartott vissza semmitől. Csak egyszerűen nem gondoltam házasságra. Hagytam elmenni őket. Vagyis inkább én utaztam el a háborgó Adriától, ahogy mindenki elutazik onnan.

Legszebb emlék mind a mai napig. A mai hirdetésig: „Házasság céljából megismerkedne fiatal szőke 174 cm. magas férfi 18-21 éves lánnyal. Egy gyerek nem akadály..." — Ez a hirdető nem utazik el és nem emléket akar. Ez ott fog állni a feleségébe és lányába karolva, magasra akarja emelni az unokáját, hogy inteni tudjon a karnevál hercegnek... — Ez nem akar emlékezni és sörözni... Nem haragszik, ha ezt mondom?

Nem haragudott. Rendeltünk még egy sört. Megittuk. Fizetett, felállt, vastag ujjaival mosolyogva köszönt felém. Elment. Én hálásan néztem utána. Szerettem. Éreztem, hogy a Jóisten küldött ehhez a megértő emberhez. Már nem éreztem magam egyedül. Hogy mondjak valamit a kis szőke lánynak, akinek fizettem, megjegyeztem, milyen rokonszenves emberrel hozott össze a sors.

— Hát igen — mondta a kislány. — Szokott idejárni. Lengyel menekült. Évek óta lakik itt, igazi tragédia az élete. Képtelen megtanulni németül. Még ma sem ért egy szót sem.

— Hát igen — mondtam én és lassan kimentem az utcára.

Siklóssy Pál

PREM CHAND

A GYERMEK

Az emberek Brahminnak tisztelik Gangut. Ő is annak vallja önmagát. Többi szolgám mind földig hajol előttem. Csak Gangu nem köszönt így. Valószínűleg azt várja, hogy én hajoljak meg őelőtte. Soha nem nyúl olyan tárgyhoz, melyet már használt valaki. Még arra sem merem megkérni, hogy legyezzen. Nagyritkán, ha senki más nincs a közelben és rólam verejték csorog a hőségtől, Gangu önként felveszi a legyezőt, de csak olyasformán, mint aki éppen roppant szívélyességet tanúsít irányomban. Gangu indulatos, s a legszelídebb szemrehányást sem tűri el. Barátja alig van s méltóságán alulinak tartja, hogy a kocsissal vagy a gyaloghintó hordozókkal üldögéljen együtt. Vásárba, cirkuszba se jár. Még a *bhang*-ot sem szereti, pedig e kábító hatású növény élvezése az alsóbb néposztályok körében igen elterjedt.

Gangu soha nem imádkozik; nem jár fürödni a folyóra s merőben írástudatlan. Mégis elvárja mindazt a tiszteletet, ami kijár egy Brahminnak.

De miért is ne? Ha mások azt kívánják, hogy tiszteljék őket a vagyonért, melyet elődeiktől örököltek, úgy Gangunak is kijár a tisztelet ősei jogán.

Én csak akkor beszélek szolgáimmal, ha ez feltétlenül szükséges. Szigorú parancsuk van, hogy csak akkor jöjjenek a közelembe, ha hívom őket, máskülönben ne háborgassanak. Olyan csekélységekért, mint egy pohár víz, vagy egy lámpa meggyújtása, vagy a cipőm levetése, nem hívok szolgát. Függetlenebbnek és magabiztosabbnak érzem magamat, ha az effajta apró munkákat sajátkezűleg végzem. Szolgáim már ismerik szokásaimat s csak ritkán zavarnak.

Ha mégis nagyritkán hívatlanul lépnek szobámba, úgy vagy előlegért jönnek vagy azért, hogy panaszt emeljenek valamelyik társuk ellen. Mindkét esetben rosszallásommal találkoznak. Úgy vélem, ha rendszeresen és kielégítően megfizetem bérüket, semmi okuk rá, hogy tizenöt nap alatt elköltsék egyhavi keresetüket. Az árulkodást pedig gyengeségnek tartom, vagy a hizelkedés egy módjának, ám mindenképpen méltatlan cselekedetnek.

Egy reggelen Gangu hívatlanul lépett lakosztályomba. Ez bosszantott és ingerülten kérdeztem, miért jött? Gangu arcán látszott, hogy mondani akar valamit, de bármennyire igyekezett, nem jött szó ajkára. Némi várakozás után így szóltam:

— Mit akarsz Gangu? Miért nem beszélsz? Megkések miattad reggeli sétámról.

Gangu tartózkodóan válaszolt:

— Kérlek, ne zavartasd magadat, uram. Inkább visszajövök később.

Ez rosszabb, gondoltam. Ha indulófélben hallgatom meg Gangut, kénytelen rövidre fogni mondókáját. Ha újra eljön olyankor, amikor úgy véli ráérek, órákhosszat lopja majd időmet. Gangu ugyanis azt hitte, csak akkor dolgozom, ha éppen írok vagy olvasok. Ha szemlélődő hangulatban tétlenül ültem, felfogása szerint csupán lustálkodtam, azaz ráértem. Tehát majdnem bizonyos, hogy egy ilyen szemlélődő pillanatban fog rámtörni hosszú mondókájával, nem is sejtve, hogy mily drágák nekem ezek a pillanatok.

Gyorsan akartam végezni, s így szóltam:

— Ha előlegért jöttél, úgy előre biztosíthatlak, hogy nem kapod meg.

— Sose kértem előleget, s most se kérek — felelte Gangu.

— Akkor biztosan panaszra jöttél valaki ellen. Pedig tudhatod, mennyire megvetem az árulkodást.

— Nem, uram. Senkire nincs panaszom.

— Miért háborgatsz hát? — kérdeztem türelmetlenül.

Gangu ismét megkísérelte, hogy felfedje titkát. Szemlátomást küszködött magával. Végül ezt mondta:

— Felmentésemet kérem szolgálatom alól. Nem szolgálhatlak tovább, uram.

Először találkoztam ilyen kérelemmel és sértve éreztem magamat. Általában eszményi munkaadónak tartottak s szolgáim szerencséjüknek tekintették, hogy nálam lehetnek.

— Miért akarsz elmenni?—kérdeztem Gangutól.

— A Jóság eleven szobra vagy te, uram — mondta Gangu. — Ugyan ki hagyna el téged, hacsak nem kényszerül rá erre? Sajna, nincs más választásom. Nem akarom, hogy az emberek rossz szemmel nézzenek reád, énmiattam.

Egészen megfeledkeztem reggeli sétámról, elhelyezkedtem székemben s így szóltam:

— Miért beszélsz rébuszokban? Miért nem mondod ki őszintén, ami szíveden fekszik?

Gangu ismét tartózkodóan felelt:

— Arról van szó, uram... az a nő, akit éppen most zártak ki az Özvegyek Otthoná-ból, az a bizonyos Gomti Devi... — s elhallgatott, anélkül, hogy a mondatot befejezte volna.

Engemet ismét elfogott a türelmetlenség.

— Dehát mi köze annak az asszonynak a te állásodhoz? — kérdeztem ingerülten.

— Feleségül akarom venni — felelte Gangu.

Döbbent rémülettel néztem rá. Ez a régivágású Brahmin, akit a modern civilizációnak még a szele sem érintett, miként juthatott ez arra a gondolatra, hogy feleségül vesz egy effajta nőt, akit valamennyire önérzetes ember még a háza küszöbéig sem engedne? Gomti nem csekély izgalmakat okozott már egyébként oly békés környékünkön. Néhány évvel ezelőtt költözött be az Özvegyek Otthoná-ba, s az Otthon vezetősége kétszer is férjhez adta, de egyik házassága sem tartott tovább két hétnél. Az Otthon vezetősége végül is Gomti eltávolítása mellett döntött. Gomti szobát bérelt szomszédságunkban, s rövidesen a szerelemre éhes fiatalemberek érdeklődésének középpontjába került.

Haragudtam Gangura, de ugyanakkor rokonszenvet is éreztem iránta. Ostoba fickó, nem tudott más feleséget találni? — gondoltam. Biztosra vettem, hogy Gomti legfeljebb néhány napig tart ki Gangu mellett. Ha több pénze lenne, számíthatna arra, hogy az asszony megmarad vele talán egy fél évig, de így egy hétnél alig jósoltam többet ennek a házasságnak.

— Tisztában vagy a múltjával? — kérdeztem.

— Az emberek sok hazugságot összehordanak, uram.

— Micsoda ostobaság! — mondtam ingerülten. — Te sem tagadhatod, hogy az az asszony három férjet hagyott faképnél.

— Mit tehetett volna? Elkergették szegénykét.

— Bolond vagy — mondtam. — Valóban azt képzeled, hogy egy férfi, miután elszánta magát a nősülésre, s ezer meg ezer rupiát költött a házasságkötésre, csakúgy, minden ok nélkül elzavarja a feleségét?

Gangu csaknem költői hévvel válaszolt:

— Ahol hiányzik a szeretet, ott az asszonynak nincsen maradása, uram. A lakással és az élelemmel még nem vásároltuk meg az asszony szívét. Azok a férfiak azt hitték, nagy kegyet gyakorolnak vele, amikor özvegy létére feleségül vették, s elvárták volna tőle, hogy mindenben kedvükre járjon. De ahhoz, hogy megnyerjünk egy asszonyt, először meg kell feledkeznünk önmagunkról, uram. S aztán, Gomtira néha rájönnek a rohamok, ilyenkor összevissza beszél és önkívületbe esik. Az emberek azt mondják, hogy boszorkány hatalmában áll.

— És te feleségül akarsz venni egy ilyen nőt. Nem látod, hogy csak bajt hozol magadra?

Gangu a mártírok hanghordozásával válaszolt:

— Ha Isten úgy akarja, boldog lehetek vele.

— Tehát határoztál.

— Igen, uram.

— Rendben van. Ebben az esetben elfogadom felmondásodat.

Általában nem sokat törődöm a szokásokkal és az értelmüket vesztett tradíciókkal. Ebben az esetben azonban nem óhajtottam házamban tartani valakit, aki egy ilyen kéteshírű nőt szándékozott feleségül venni. Az ilyesmi csak bonyodalmakat okoz. Gangu szemlátomást úgy viselkedett, mint egy éhhalál szélén álló ember, aki a száraz és penészes kenyérnek is mohón utánakap. Úgy véltem, a legokosabb távoltartanom magamat az ügytől.

Öt hónap múlt el. Gangu feleségül vette Gomtit, s itt lakott a szomszédságunkban, egy szalmafedelű kunyhóban. Házalással kereste kenyerét. Valahányszor összeakadtam vele az utcán, mindig megálltam és érdeklődtem hogylétе iránt. Valóban módfelett érdekelt, miként fog végződni e különös házasság. Gangu boldog volt. Arcán az a ritka öröm sugárzott, melyet csupán a gond és a bánat maradéktalan hiánya varázsol. Körülbelül egy rupiát keresett naponta, s miután a másnapra való árut megvette, vagy tíz anna maradt a zsebében. Az a tíz anna hihetőleg valami természetfeletti erővel rendelkezett, mert tökéletes megelégedettséggel töltötte el Gangu szívét.

Egy szép napon arról értesültem, hogy Gomti megszökött Gangutól. Nem tudom miért, de nagyon megörültem ennek a hírnek. Talán mindig is irigyeltem Gangu önbizalmát és gondtalanságát. De mindenekelőtt persze azért örültem, mert kiderült, hogy igazam volt. Most legalább belátja majd, hogy igaz jóakarójaként beszéltem le erről a házasságról. Micsoda futóbolond! — gondoltam magamban — szerencséjének vélte, hogy elvehette azt a nőt és mi több, még valami paradicsomi boldogságról ábrándozott! Alig vártam, hogy találkozzam vele.

Gangut egészen megtörte a csalódás. Amikor engem megpillantott, sírva fakadt és így szólt:

— Babuji, Gomti elhagyott engemet.

Színlelt részvéttel feleltem:

— Én kezdettől fogva figyelmeztettelek, hogy tartsad magadat távol tőle, de te nem hallgattál rám. A pénzedet és a holmidat is magával vitte, nemde?

Gangu szívére szorította kezét és úgy nézett rám, mintha istenkáromlást követtem volna el.

— Ne mondj ilyet, uram, hisz mindent itt hagyott, még a saját holmiját is. Nem tudom, milyen fogyatékosságokat talált bennem, hogy nem tudott megmaradni velem. Nem lehettem elég jó neki. Ő tanult volt én meg írástudatlan. Ha egy kicsit tovább vele maradhattam volna, embert csinált volna belőlem. Bármit mondanak róla mások, az én szememben istennő volt. Valami nagy hibát követhettem el, azért hagyott magamra.

Mélységes csalódást éreztem. Biztosra vettem ugyanis, hogy volt szolgám Gomti csalfaságait fogja felpanaszolni nekem. Ebben az esetben sajnálhattam és vigasztalhattam volna. Így azonban csupán azt kérdeztem, félig tréfásan:

— Tehát semmit nem vitt el a házadból?

— Nem, uram, még egy fillért sem.

— És nagyon szeretett téged.

— Mi többet mondhatnék, Babuji? Soha nem fogom elfelejteni őt, amíg csak élek.

— És mégis elhagyott tégedet.

— Ezt nem tudom megérteni.

— Nem ismered a régi mondást: Csalfaság, asszony a neved.

— Ó, ne mondd ezt, Babuji! soha, egyetlen pillanatig nem hinném ezt róla!

— Ha még mindig ennyire szereted, menj hát és keresd meg.

— Igen, uram, hisz úgysem lelek nyugtot, amíg meg nem találtam. Csak tudnám, hol keressem! Mert biztos vagyok abban, hogy visszajön hozzám. Meg kell találnom. Ha élve visszatérek, felkeresem, uram. — Így szólt, s elment.

Kisvártatva Naintalba kellett utaznom s csak egy hónap múltán tértem haza. Alig vetettem le útiruhámat, amikor megjelent Gangu, egy újszülött csecsemővel a karján. Sugárzott az örömtől. A mondabeli pásztor, Nanda sem lehetett boldogabb, amikor az isteni gyermeket, Krishnát megtalálta. Ismét csak tréfásan tudtam közeledni hozzá:

— Hallottál netán valamit Gomtiról? Úgy emlékszem, keresésére indultál.

Gangu örömtől reszketve felelt:

— Megtaláltam őt, uram. A luknovi Női Kórházban. Gomti ugyanis meghagyta egyik barátnőjének, hogyha nagyon nyugtalan lennék miatta, úgy tudassa velem hollétét. Amikor ezt meghallottam, rögtön elmentem érte Luknovba és visszahoztam. És ezt a gyermeket kaptam ráadásul.

Magasra emelte a csecsemőt, majdnem olyan büszkén, mint ahogyan egy atléta mutatja fel az újonnan megnyert aranyérmet.

Elhűltem ennyi szégyentelenség láttán. Gangu alig hat hónapig élt együtt Gomtival, s mégis határtalan büszkeséggel hordozta az újszülöttet.

— Szóval fiad született—mondtam gúnyosan. — De talán ezért szökött meg tőled Gomti. És biztos vagy-e benne, hogy a tiéd a gyermek?

— Miért az enyém, Babuji? A gyermek Istené.

— Luknovban született, nemdebár?

— Igen Babuji, tegnap volt egyhónapos.

— És te hány hónapja vagy házas?

— Hetedik hónapja, uram.

— Ez a gyermek tehát hat hónapi házasság után született?

— Igen — felelte Gangu zavartalanul.

— És mégis sajátodnak tekinted?

— Igen, uram.

— Észnél vagy-e? — kérdeztem. Nem tudtam biztosan: valóban nem érti-e, mire célzok vagy szándékosan ért-e félre?

— Nagyon nehéz ideje volt — folytatta Gangu ugyanazzal a hangsúllyal. — Most szinte újjászületett szegény. Három nap, három éjjel vajudott. Ó, az szörnyű volt.

Nem tudtam megállni, s közbeszóltam:

— Életemben most először hallottam olyan gyermekről, aki hat hónappal a házasságkötés után született.

Gangu szemlátomást elcsodálkozott. Majd mosolyogva így felelt:

— Ezzel én sose törődtem. De meglehet, hogy Gomti is ezért ment el tőlem. Megmondtam neki, hogy, ha már nem szeret, csak hagyjon el nyugodtan s én se fogom többé háborgatni. De, ha még szeret, ne engedje, hogy a gyermek szétválaszszon minket. Úgy fogom szeretni, mint a sajátomat. Elvégre, ha az ember aratás után vesz meg egy szántóföldet, nem utasítja vissza a rajta heverő kévéket, csak azért, mert a búzát más vetette el.

És hangosan, szívből felkacagott.

Ekkor rádöbbentem, hogy nem Gangu volt vak és esztelen, hanem jómagam. Kinyújtottam kezemet, elvettem Gangutól a gyermeket és megcsókoltam. S Gangu így szólt:

— A Jóság maga vagy te, uram. Gyakran beszélek rólad Gomtival és sokszor kértem már, hogy jöjjön át velem és tegye tiszteletét nálad. De Gomti olyan szégyenlős.

Én a megtestesült jóság! Polgárerkölcsöm megszégyenülten állt Gangu bátorsága és őszintesége előtt.

— A Jóság maga, te vagy, Gangu — feleltem. — És ez a gyermek bájt ad jóságodnak. Engedd meg, hogy veled menjek és meglátogassam Gomtit.

És elindultunk Gomti háza felé.

SULYOK VINCE versei

CSÖNDES ESTI TŰNŐDÉS

Siklik a szőke vizeken
lebeg talán nem is úszik
csak szépen szelíden tovaring
egy halászhajó a langyos estben —
ó nyugodt boldog vonulás
nem sietés nem loholás
sodródni csak az áramokkal
törvény szerint meg sors szerint
hisz végülis mindegy hova
a fontos csak a hajólámpa
tűzijátéka habbal hallal
s a nehezen kivívott béke
önmagammal — —

Torka szakad meg úgy kiált
a csalogány
a hasadozó gyenge lombon át
s túloldalon egy tárt ablakban
issza magába úgy hallgatja
áll hallgatag csak
egy fiatal nő
áttekint rám és hálóingét
melle fölött
gyors mozdulattal összekapja — —

Ring a hajó és ellebeg
útjának talán célja sincs
csak tovasiklik gyönyörűen
s ezzel már mégse céltalan — —

HANGOLÓDÁS A TAVASZHOZ

Emeld föl kedves fénylő szép szemed
a felhők fehér játékaira
s hangold a lelked csöndesen az éghez
a boldog madarakhoz a magasban
s a szelíden virágzó almafákhoz — —

Fiatal lányok mennek könnyeden
át a fiatal erdőn
fölzúgnak frissen az új levelek
s hajlonganak lobognak a nyírek
a koranyári szélben — —

A lombok mögött csillámlik a tó
ringatja tükrén a napot
oly békével mely fáj már ideges
szegény magunknak add hát kezedet
hadd simogassam lassudan a délutánban
s hadd hangolódjunk bátortalanul
a néha még megborzongó tavaszhoz — —

Nézd gyűrűk távolodnak a vizen
így múlik el majd futva ifjúságunk
miközben lenn az irgalmatlan partokon
szüntelenül és könyörtelenül
gonosz szigorú kövek élesednek — —

PREM CHAND (1880), akitől az Irodalmi Ujság jelen számában elbeszélést közlünk, az indiai irodalom legnagyobb büszkesége. Hindi nyelven öt regényt, számos novellaskötetet, egy kötet esszét és kritikai munkákat tett közzé.

*

BARTÓK-MŰ A CARNEGIE HALLBAN. A New York-i Carnegie Hallban a Philadelphia Orchestra — Ormándy Jenő vezetésével — bemutatta Bartók egyik ifjúkori művét, az „Első violin concertó"-t.

*

GARY COOPER, a kiváló filmszínész, néhány nappal azután, hogy hatvanadik születésnapját ünnepelte, Beverly Hillsben elhunyt.

*

DÜRER EGYIK METSZETÉRŐL feltűnést keltő tanulmány jelent meg egy német folyóiratban Antonie von Dessauertől. Az esszé voltaképpen Girolamo Savonarola és Albrecht Dürer szellemi kapcsolatait tárgyalja. Vizsgálódásai során a szerző meggyőző érveléssel bizonyítja, hogy Dürer „Lovag, ördög, halál" nevű híres metszetének lovagja minden valószínűség szerint a firenzei domokosrendi szerzetes idealizált képmása.

*

AZ 1962-ES EURÓPA-KIÁLLÍTÁST Bécsben rendezik és minden eddiginél nagyobbszabásúra tervezik. A kiállítás témája: „Európa művészete 1400 táján".

*

KOLAKOWSKI CIKKE GOMULKÁRÓL ÉS AZ ATEIZMUSRÓL. A kiváló lengyel író és bölcsész, Kolakowski tollából nagy feltűnést keltő cikk jelent meg az „Argumenty" című varsói folyóiratban. Cikkében Kolakowski nevetségessé teszi a kommunisták infantilis ateizmusát és megállapítja, hogy a lengyelországi ateista propaganda „olyan ostoba, hogy már nem is igaz". A továbbiakban Kolakowski megállapítja, hogy a katolikus egyháznak az üldöztetés használt, a „klerikális reakció" elleni kommunista szólamok a papság politikai hatalmának megszüntetésével értelmüket vesztették, míg az üldözés a katolicizmust szellemileg megerősítette. Az az elképzelés, hogy a természettudományok propagálása árt az egyháznak, tévesnek bizonyult. Kolakowski cikkének befejezésében — jóval óvatosabb fogalmazásban — azt ajánlja, hogy a kommunistáknak ki kellene békülniök a katolikus egyházzal, már saját érdekükben is; szerencse, hogy ehhez nincs elég eszük.

Irodalmi Ujság

STEFAN ZWEIG, aki 1942-ben Brazíliában öngyilkosságot követett el, most ülné nyolcvanadik születésnapját. Az évforduló alkalmából a müncheni Kindler-kiadónál értékes életrajz jelent meg Zweigről első felesége, Frederike Zweig tollából. Ugyanebből az alkalomból Europäisches Erbe — Az európai örökség — címen a frankfurti S. Fischer kiadó közreadta Zweig 25 legjobb esszéjét. Az esszék tárgya változatos: az Ezeregyéjszakáról, Lafcadio Hearnről, Jean Jaurèsról, Rathenauról, Tagoreról, Ramuzről, Jacobsenről stb. szólnak. Nem egy közülük elavult és már csak alkalmi írásnak tűnik; maradandó értékű egyebek közt a Montaigneről írott tanulmány, melyet a szerző öngyilkossága előtt fejezett be, valamint a Romain Rollandról szóló. De a többiekben is akad egy-egy találó megjegyzés, kivált, amikor Zweig a régi monarchia íróiról (Joseph Roth, Rolke, Schnitzler) emlékezik, avagy Jacobsenről ír, akit oly találóan nevezett „a stílus legnagyobb akvarellistájának".

*

ANNA FRANK HÁZ AMSZTERDAMBAN. Abban a házban, ahol Anna Frank deportációja előtt bujkált és híressé vált naplóját írta, otthont és klubot rendeztek be. A klub különböző nemzetek fiataljainak találkozóhelye lesz.

*

GYAGYOVSZKY EMIL, a magyar munkásmozgalom költője 80 éves korában Budapesten elhunyt. Nem tartozott a századeleji jelentős költők csoportjához, de munkássága a mozgalmi életben nem volt hatástalan. A két háború között az orosz regényirodalom klasszikusait fordította magyarra.

*

GORSIUM FELTÁRÁSA. Negyedik éve tart a Fejér megyei Tác község határában lévő Gorsium nevű római település feltárása. Régészek úgy vélik, hogy Gorsium az ország egyik legértékesebb, Aquincumnál is jóval jelentősebb római-kori lelete.

*

SOMERSET MAUGHAMNAK díszdoktori oklevelet nyújtott át a heidelbergi egyetem rektora. Maugham annak idején — közel hetven esztendővel ezelőtt — a heidelbergi egyetem diákja volt.

ISMERETLEN POLIZIANUS-KÉZIRATOKAT TALÁLTAK. Vittore Branca, a páduai egyetem tanára Amerikában ismeretlen Polizianus-kéziratokat talált. A kéziratok egy firenzei antikvárius hagyatékából kerültek az Újvilágba. Angelus Polizianus, Lorenzo dei Medici kegyence és jóbarátja, maga is a klasszika filológia tanára volt annak idején a firenzei egyetemen. Neve, mint a reneszánsz egyik legnagyobb költője maradt fenn, inkább az irodalomtörténészek, mint az olvasók emlékében. Elsősorban azért, mert a Giostra című főműve (melyben egy lovagi tornát ír le), minden szépsége és képszerűsége mellett, hosszadalmas és fárasztó olvasmány. Jóval különbek ennél latin, még inkább görög nyelven írt szerelmes versei, melyeket erotikus tartalmuk miatt ritkán publikáltak. A most megtalált kéziratköteg nagyrészt erotikus verseket tartalmaz.

*

TOMASO DI LAMPEDUSA nagy sikert aratott posthumus regényéből, a Leopárdból Luchino Visconti rendező filmet forgat.

*

AZ ASSZUÁNI GÁT építési munkálatainak megkezdését 14 hónappal elhalasztották. A haladék oka: a gátépítést csak akkor kezdik meg, ha Nubia évezredes műemlékeit — elsősorban a II. Ramzesz-építette Abu Szimbel templomot — az eláradás elől megvédték.

*

A ROGER VAILLAND regényéből készült „Les Mauvais Coups" című új francia filmet, amelynek főszerepét Simone Signoret játssza, a magyar származású Badal János, a „Bakaruhában" s a „Szánkó" operatőrje fényképezte. A kritikák külön kiemelik Badal részét a film sikerében.

*

MERLEAU-PONTY, a Collège de France tanára és a háború utáni Franciaország egyik legjelentősebb filozófusa, 53 éves korában szívszélhűdés következtében Párisban meghalt.

*

A NÉMA LEVENTÉT, Heltai Jenő immár világhírű versesjátékát nagy sikerrel mutatták be május 18-án Moszkvában.

*

COSIMA WAGNER LEVELEZÉSÉT és naplóját — melyeket Németországban, mint az Irodalmi Ujság már jelentette, közre akarnak adni — még 11 esztendeig tartják zár és lakat alatt. Így döntött a Bayreuth városa és a Wagner-örökösök közt fennálló peres ügyben a német bíróság.

AZ INTERNATIONAL INSTITUTE OF BOSTONBAN megnyílt a menekült művészek kiállítása, ahol — a többi között — Birkás Béla és Tapolyi Elek művei is bemutatásra kerültek.

*

KARL KRAUS, a nagynevű és sokat vitatott értékű osztrák író és publicista halálának huszonötödik fordulóján a bécsi Mozart-teremben szavalóestet tartottak Kraus emlékére.

*

HÉTEZER ÉVES SZOBROK. Az ankarai Brit Archeológiai Intézet ásatásokat folytatott a török fővárostól mintegy 350 kilométerre délnyugatra, Halisszár vidékén. Az ásatások alkalmával egy nagyon régi emberi település nyomaira bukkantak, ahol ékszereket, szerszámokat és mintegy negyven szobrot találtak. Mind a negyven szobor Földanyát ábrázolja.

*

KONFUCSE, a nagy kínai bölcsész és vallásalapító csinái házát, valamint a melléje épült templomot, tizenkét évig tartó munka után, végül helyreállították. A restaurációt a vörös Kína kormánya még akkor rendelte el, amikor — paraszt fogás céljából — Kína nagy filozófiai és vallási tradíciói fenntartójának vallotta magát.

*

PAUL VON ZSOLNAY, a neves Zsolnay-kiadó alapítója és vezetője, 66 éves korában Bécsben meghalt. Zsolnay volt kiadója Werfel, Schnitzler, Felix Salten, Ernst Lothar és még mintegy 100 neves osztrák szerző műveinek. Az ő kiadásában jelentek meg Galsworthy, Colette, Dreiser, H. G. Wells német fordításai is.

*

VOLTAIRE KÖNYVTÁRA. Voltaire könyvtárát, közel kétszáz év előtt, a nagy francia halála után II. Katalin cárnő vásárolta meg. Voltaire könyveit azóta Pétervárott, illetve Leningrádban őrzik; jellemző, hogy sem a cárok, sem vörös utódaik még soha egyetlen nyugati tudósnak nem adtak engedélyt, hogy a könyvtárat megtekinthesse. Holott kétségtelenül igen érdekes lenne. Voltaire szokása volt, hogy mindazt, ami nem tetszett neki, kitépte olvasmányaiból és eldobta; vaskos művekből rendszerint néhány oldal maradt; ezeket szattyánbőrbe újra beköttette. Szarkasztikus és találó marginális jegyzetekkel látta el olvasmányait, máskor pedig átalakította a szöveget, úgyhogy a szerző paródiáját adta. A szovjet illetékesek húsz esztendeje ígérik, hogy Voltaire könyvtárának katalógusát közreadják. Minthogy ígéretüknek mindmáig nem tettek eleget, a genfi Voltaire Intézet megszerezte és a közelmúltban sajtó alá rendezte Voltaire könyvtárának jegyzékét.

AZ ÖRMÉNY RÁDIÓ nemrég helyszíni közvetítést adott egy kolhozból. A kolhozt éppen egy moszkvai pártfunkcionárius látogatta. „Hogyan mennek a dolgok, elvtársak?" — kérdezte a parasztokat a funkcionárius. „Nagyszerűen. Öröm az élet" — felelte az egyik paraszt. „És olvasnak-e újságot az elvtársak?" — folytatta a moszkvai bürokrata. „Hogyne olvasnánk" — felelte ugyanaz a paraszt. „Abból tudjuk meg, hogy öröm az élet." A rádióriport elhangzása után az eriváni rádió vezetőjét nyomban elbocsátották állásából.

*

JEKATERINA FURCEVA asszonyság, a Szovjetunió kultuszminisztere Sophia Loren filmszínésznőt és férjét, Carlo Ponti rendezőt meghívta Moszkvába. A meghívás általános feltűnést keltett.

*

NÉMETH LÁSZLÓ Iszony című regényének német fordítása (Wie der Stein fällt, ford. Schag Elemér és Újlaki Sarolta, Steingrüben Verlag, Stuttgart 1960) a nyugatnémet könyvpiac egyik nagy sikere, amiről az Irodalmi Ujság 1961 január 1-i számában már hírt adott. A berlini Tagesspiegel a regényt az utóbbi hónapok nagy felfedezésének nevezi.

*

GRAHAM GREENE, a nagynevű angol író leányát egy Jean Bourget nevű kanadai kereskedő vette feleségül. Jean Bourget kijelentette, hogy apósától soha még egyetlen könyvet sem olvasott; még szerencse, hogy moziba jár, úgyhogy hallotta Graham Greene nevét, amikor a minap „A mi emberünk Havanában" című filmet megnézte.

*

A VEILLON-DÍJ KIOSZTÁSA. A napokban Luganóban, André Chamson elnöklete alatt, tizenegyedszer osztották ki a Charles Veillon díjat. A francia nyelvű első díjat a lengyel származású Anna Langfus nyerte el *Le Sel et Le Soufre* című regényével, melyben egy asszony sorsát mutatja be a második világháború Lengyelországában. A német nyelvű díjat az Amerikában élő Karl Eskra, az olasz díjat Vasco Pratolini kapta *Der Kreidestrich*, illetve *Lo Scialo* című regényeiért. (A Veillon-díjért mind kéziratban lévő, mind nyomtatásban megjelent regényekkel lehet pályázni. A szerző nemzetisége nincs meghatározva, de a regénynek olasz, német, avagy francia nyelven kell a zsüri elé kerülnie. A díjjal általában oly regényeket tüntetnek ki, melyekből az európai szellem egysége és jellegzetességei tükröződnek.)

Egzisztencializmus Magyarországon

(Folytatás az 1. oldalról)

tehát érdeklődését, fantáziáját a politikai-társadalmi problémák nem nagyon izgatják — főleg, vagy kizárólag az egyéni sorsokkal, szenvedélyekkel, lelkiállapotokkal törődik. Tudjuk, hogy az ilyen „alkati" magyarázatot a marxista-leninista ideológia nem szereti, de ez mitsem változtat azon a tényen, hogy ez, igenis, létezik és nem is ritka.

De túl ezen, más, politikusabb, vagy egészen politikus természetű íróknál a kérdés így vetődik fel: vajon elmondhatja-e nyíltan és szabadon, megkötések és korlátozások, lektorok és cenzorok beleszólása nélkül a mai magyar író Budapesten, vagy Debrecenben, Pécsett, vagy Szegeden azt, amit a társadalomról, annak szervezeti felépítéséről, szabadságáról, vezetőiről gondol? Vajon mi történne azokkal a magyar írókkal, akik ma olyasfajta memorandumot írnának alá, amilyet a francia egzisztencialisták szerkesztettek néhány hónappal ezelőtt, s mi történnék akkor, ha egy hazai magyar író nyilvánosan úgy nyilatkoznék a köztársaság elnökéről, vagy miniszterelnökéről, ahogy azt Sartre szokta tenni? Írhatnak-e úgy a magyar írók a maguk társadalmáról — bocsánat, nem is úgy, hanem akárcsak tízszerte enyhébben is —, mint ahogy — mondjuk — Simone de Beauvoir ír a franciáról, vagy Graham Greene az angolról és az amerikairól? A kérdések nyilvánvalóan szónokiak; de ha az írás szabadsága korlátozott — és nemcsak az ellenzéki, hanem a józanul, higgadtan bíráló írásoké is —, akkor mi csodálkoznivaló van azon, ha a politikus természetű írók közül is a becsületesek arra kényszerülnek, hogy mindinkább elforduljanak a társadalmi problémák boncolgatásától és az egyéni sorsokat „elvontan" ábrázolják. Egyeseknél ez talán elég könnyen megy, de Köpeczi biztosra veheti: vannak olyanok is, akiknél ez áldozat, s — okkal, vagy ok nélkül — úgy érzik, hogy egész irodalmi munkásságuk megsínyli ezt a kívülről rájuk kényszerített „elfordulást" a társadalomtól.

Segíteni viszont ezen nem az egzisztencializmus támadásával, nem egyes kitűnő regényírók, finomabb, vagy durvább megleckéztetésével, másoknak pedig teljes elhallgattatásával, hanem csupán egyetlen módon: a teljes irodalmi szabadság biztosításával lehet. A párt, és ami ezerszer fájdalmasabb, a hazai magyar irodalom szempontjából ez circulus vitiosus: mert vagy van pártirányítás és akkor nincsen mély lélegzetű, igaz és maradandó társadalomábrázolás az irodalomban, vagy van nagy és hű társadalomfestő irodalom, de akkor meg hol van a párt és a diktatúra?

(Az Élet és Irodalom cikkének egyes vonatkozásaira még visszatérünk)

A NÉPSZAVA

június 1-i számának tartalma: Faludy György vezércikke az űrrepülésről; Kéthly Anna írása: „Finom világ!" címmel. Dr. Kemény György világpolitikai tükre; Mikes György széljegyzete és irodalmi levele; Ervin Gyula budapesti beszámolója. „Ismeretterjesztés Magyarországon", Szélig Imre kritikai cikke. Párisi levél a „Vas-elnök"-ről. „Portugália nem lesz, hanem volt". S. Tamás János írása. Sir Leslie Munro levele a magyar ügyről; Szerémi Viktor cikke a „Homo Democraticus Insipiens"-ről. Vitarovat, közgazdaság, sport, keresztrejtvény és hírek, riportok a világ minden tájáról.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 francs, Brazília: 30 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: NF. 0.90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 300 pruta, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia: 1 korona, Olaszország: 70 líra, Svédország: 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

APRÓHIRDETÉS

Artistaszámhoz partnernőt keresek. Érdeklődés levélben. Károly, 51, Pembroke Road, Erith, Kent.

HOLLÓS

Monopol ügynökség

15 Colebrooke Avenue,

London, W. 13. Telefon: PERivale 9275.

Vámmentes ajándékcsomagok és gyógyszerek Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

A londoni magyarok kontinentális szabója

FALUDI

Árban a legolcsóbb, minőségben a legjobb. Mérték utáni szabóság. Régi ruháját újjá varázsolja.

22, Burnham Court, Moscow Road, London, W. 2.

(Bayswater és Queensway Station.) Tel.: BAYswater 7015.

MEGJELENT

az IRODALMI UJSÁG 1960. ÉVFOLYAMA

a szokásos kék egészvászonkötésben, arany betűkkel.

Ára portóköltséggel együtt: £2.10.0 vagy $7.—, vagy egyenértéke. Megrendelhető, a vételár egyidejű beküldése mellett, kizárólag az

IRODALMI UJSÁG kiadóhivatalánál,

14, St. George Street, London, W. 1.

Irodalmi Ujság

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Published by the Hungarian Literary Gazette Ltd.

14, St. George Street, London, W. 1.

Telefon: MAY 32–24.

Printed by Jolly the Printer Ltd. (T.U.), 238 Fore St., London, N.18.

Irodalmi Ujság

XII. évf. 12. szám — A MAGYAR ÍRÓK LAPJA — 1961 június 15

KÖZVETLEN LÉGIJÁRAT

A London—Budapest közvetlen légiforgalom megindulása hamarosan gyümölcsöző eredménnyel járt a magyar kormánypropaganda számára. Miután a magyar kormány hétvégére vendégül látott egy sereg angol újságírót, feltünedeztek az angol lapokban a kedvező magyarországi benyomásokról szóló beszámolók, jellegben és hangnemben igen hasonlók azokhoz az újságcikkekhez, amelyek Horthy Miklós kormányzósága idején a demokratikus Nyugat lapjaiban a keresztény-nemzeti Magyarország kastélyainak és palotáinak választékos ízlését, megelégedett parasztságának vendégszeretetét és derűjét, valamint a budapesti mulatóhelyek kápráztató művészi teljesítményeit magasztalták. Körülbelül egyszerre jelent most meg ilyen beszámoló a „New Statesman" és a „Tribune" című jelentős hetilapokban, az előbbiben „Charon" (Maurice Richardson), az utóbbiban Raymond Fletcher tollából. Az érdekes nemcsak a kedvező benyomások összhangja volt, hanem — némely angol olvasóikat ez lepte meg leginkább — egyéni megfigyeléseik bámulatos megegyezése. Mindketten csaknem szó szerint egyformán jellemezték a „türelmesség és határozottság különös elegyét", amely szerintük a magyar kormánypolitikában tapasztalható, s egy bál élvezetes megtekintése közben mindketten úgy tapasztalták, hogy a magyar ifjúság a szabadságnak mindössze egyetlen egy korlátozottságától szenvedett, attól ugyanis, hogy tizennyolc éven aluli hajadon leányok kíséret nélkül nem jelenhetnek meg. Mindez nemcsak a magyar kormány sikere, hanem becsületére válik az újságírók útbaigazítására kirendelt funkcionáriusnak is, aki két különböző egyéniségű, jeles tollforgatót ilyen megejtően egybevágó észleletekre inspirált.

A magyar emigránsok az ilyen jelenségeket érthetően elkedvetlenedve látják. Mi ezt az elkedvetlenedést csak némi fenntartással osztjuk. Maga az, hogy az utazás technikailag is könnyebbé válik Anglia (vagy más nyugati ország) és Magyarország (vagy más orosz csatlósállam) között, önmagában üdvös jelenség. A vasfüggöny repedezése — bármilyen okból engedik is meg, vagy rendelik is el — mindig hasznos, minden ország népének; de senki ne várja ettől, hogy a légáramlás majd csak egyirányú lesz. Se pedig azt, hogy mindig csak tökéletesen tiszta levegő áramlik majd az egyik országból a másikba. A meglyuggatott vasfüggönyön át sebesen fújnak be a — hadd jellemezzük őket angol tartózkodással — hatóságilag megrostált értesülések. Nyugodtak lehetünk afelől, hogy nem kizárólag ezek fognak beáramlani; olykor a Horthy-rendszer nyugati kapcsolatai is üdvösen éreztették liberalizáló hatásukat.

Egyelőre azonban feltűnést keltett kivált Raymond Fletcher cikksorozata (aki, gondoljuk, nemcsak egy hétvéget töltött Budapesten). A lap, melyben cikkeit közzéteszi, a Munkáspárt szélső balszárnyának szócsöve, amely a párt parlamenti frakciójából nemrég kizárt Michael Foot irányítása alatt áll. Ez a lap már sokszor hökkentette meg a közönséget azzal, hogy a nemzetközi vitákban milyen erőszakoltan igyekszik mentségeket találni a moszkvai eljárás igazolására, de az 1956-os magyar forradalomról mindig megértéssel és rokonszenvvel, fegyveres legázolásáról pedig a súlyos elítélés hangján nyilatkozott. Ez természetesen nem ok arra, hogy ne számoljon be a magyarországi helyzet javulásáról; mindamellett a mámor, amellyel Raymond Fletcher mind a kulturális, mind a gazdasági fellendülést, mind a rohamosan növekvő közjólétet, mind pedig — s ez a legmeglepőbb — a polgárok biztonsági érzetének és szabadságának megszilárdulását jellemezte, természetesen nem maradhatott ellenvetések nélkül.

Ennyit bevezetőül a Tribune június 2-i számának levelezési rovatából itt közölt szemelvényhez:

Bármilyen üdítő is Raymond Fletcher úrtól arról értesülnünk, hogy Magyarországon „erősen ragaszkodnak a 'szocialista törvényességhez' és tetemesen korlátozták a rendőrség jogát a letartóztatásokat illetően", nem egészen látom, hogyan egyeztethető ez össze azzal, hogy a magyar kormány mindmostanáig nem volt hajlandó közzétenni politikai rabjainak névsorát, sem állítólagos bűnlajstromukat.

A rabok közt szép számmal vannak szocialista írók, tudósok, újságírók, szakszervezeti emberek; Fletcher úrnak vagy igaza van, vagy nem, amikor azt állítja, hogy „sem a kormány, sem a párt nem törődik immár azokkal, akiket reakciósoknak neveznek", de ha igaza van, ez sovány vigasz azért, amit azoknak kell kiállaniok, akiket még ők sem neveznek reakciósoknak.

A „Tribune" nyilván nem tartja feladatának, hogy elfelejtesse a Sztalin-ellenes kommunisták (ú. n. revizionisták), a szociáldemokraták és más „harmadik utasok" üldözését, cserében olyan vívmányokért, mint hogy „Budapest éjszakai élete kápráztatóbb, mint valaha" és hogy (legalábbis némely alkalommal) „még kommunisták is járnak templomba..."

Másfelől, erről meg vagyok győződve, Fletcher úr igen helyesen állapítja meg, hogy „Magyarország leckét adhat kirakatrendezésből a többi kelet-európai országnak".

Ignotus Pál,
Irodalmi Ujság,
14, St. George Street,
London, W. 1.

A Tribune ezt a levelet Raymond Fletcher következő válasznyilatkozata kíséretében közli:

Budapesten biztosítottak engem arról, hogy mindazokat, akiket az 1956-os ellenforradalomban való részvételük miatt börtönöztek be — köztük Déry Tibort és Háy Gyulát —, immár szabadlábra helyezték. Akik még mindig börtönben vannak, azokat bűnök elkövetése miatt ítéltek el — márpedig nyilván Ignotus úr sem tagadja, hogy igenis voltak, akik bűnöket követtek el. Ha lesz oly szíves rendelkezésemre bocsátani olyan szocialista írók vagy mások neveit, akik még mindig börtönben vannak, nyomban tudakozódni fogok ügyükről Budapesten.

Sohasem mentegettem s ma sem mentegetem a Sztalin—Rákosi-rendszerben elkövetett bűnöket. Cikkemben azt állítottam — és ezt megismétlem most —, hogy a Kádár-kormány új csapáson halad és hogy a magyar kommunisták, bár kérlelhetetlenek a „revizionizmussal" szemben, bámulatos türelmességet tanúsítanak úgyszólván minden egyéb iránt. A kommunizmus szorítása igazán fellazulóban van.

Erre a kétségtelenül előzékeny felszólításra válaszolva, Ignotus Pál június 3-án ezt a levelet küldte közlés végett a Tribune szerkesztőségének:

Hálás vagyok Raymond Fletcher úrnak hajlandóságáért, hogy szóvá teszi a magyar kormánynál az úgynevezett „1956-os ellenforradalomban" való részvételük miatt elítélt s még mindig börtönben tartott foglyok ügyét. Persze nem szolgálhatok neki teljes listával, hiszen a legnagyobb baj éppen az, hogy a magyar kormány vonakodik akár ezekről, akár más politikai rabokról, a közérdekű tényeket nyilvánosságra bocsátani. Legjobb tudomásom szerint azonban börtönben ülnek:

Bibó István jogtörténész, Ádám György közgazdász, Mérei Ferenc pszichológus-pedagógus, v. egyetemi tanárok; továbbá Obersovszky Gyula, az „Igazság" v. szerkesztője és Rácz Sándor, a nagybudapesti munkástanács v. elnöke — életfogytiglani ítélettel.

Kiszely János, a borsod-miskolci körzet v. szakszervezeti vezetője; Márkus István szociológus; Tánczos Gábor, a Petőfi-kör egyik volt vezetője; Lőcsei Pál újságíró; Litván György tanár és történész; Kardos László, a népi kollégiumok volt igazgatója (aki régebbi s szerencsére megcáfolt hírek szerint a börtönben öngyilkosságot követett el); Fekete Sándor történelemtudós és újságíró (akit egy nemrég felreppentett, de sajnos, szintén megcáfolt hír szerint szabadlábra helyeztek) — ugyancsak börtönben ülnek, némelyikük ismeretlen ítélettel.

Mindezek erősen baloldali multú emberek. Többségükben valóban a „revizionista" címke alá tartoznak, amivel ma a demokratikus rokonszenvű kommunistákat szokás megjelölni. De nyilván nem fogadhatjuk el azt az álláspontot, hogy ez az elkövethető bűnök legnagyobbika.

Örülnék, ha Fletcher úr felhasználná ezt az alkalmat arra is, hogy tudakozódjék a Magyarországon kb. négy héttel ezelőtt végbement tömeges letartóztatásról. Erről eddig sem a magyarországi sajtó szervei, sem a budapesti víkenden üdült brit újságírók nem számoltak be. Az én értesülésem szerint, ezúttal főképp egyetemi és középiskolai tanárokat, tanítókat, főiskolai diákokat, illetve női hozzátartozóikat, anyákat és feleségeket tartóztattak le. Köztük van Klimkó sebészprofesszor felesége, személy szerint a régi főnemesség leszármazottja (szül. Andrássy Ilona grófnő), de tökéletesen demokratikus felfogásúnak ismert asszony, aki a német megszállás alatt a náci terroristák elleni bátor magatartásával általános bámulatot érdemelt ki.

Fölötte üdvös volna, ha sikerülne különböző véleményű, különböző pártállású emberek közt együttműködést teremteni, ilyen jelenségek felderítésére bármilyen országban s bármiféle kormányforma alatt mutatkozzanak is ezek a jelenségek.

Mivel a Tribune — bármiképpen vélekedjünk is egy-egy politikai állásfoglalásáról — mindig egyértelműen és nemes humanizmussal emelt szót a politikai üldözöttek érdekében s készségesen bocsátotta evégből hasábjait a Magyar Írók Szövetsége Külföldön szóvivőinek és az Irodalmi Ujság szerkesztőinek rendelkezésére, biztosra vesszük, hogy ennek a levélnek is helyet ad s mire e számunk megjelenik, nyilván már helyet is adott.

A magyar olvasók tájékoztatására még csak azt fűzzük hozzá, hogy a fentebb említett újabb magyarországi letartóztatási hullámról, sajnos, nem sok adatot sikerült eddig szereznünk. Némelyek szerint kapcsolatban van (némelyek szerint nem lehet) a katolikus papok tömeges letartóztatásával, melyről több hónappal ezelőtt szemelvényesen a magyarországi sajtó és rádió beszámolt s amelyről azóta külföldön (lehetséges, hogy számadatokban túlzott) terjedelmes híradások jelentek meg. Reméljük, hogy legközelebbi számunkban módunkban lesz erről újabb adatokat közölnünk. Különösen örülnénk azonban, ha politikai rabok kiszabadulásáról számolhatnánk be.

*

Lapzártakor értesülünk arról, hogy Budapesten megindult a letartóztatott papok tárgyalása. Erre vonatkozóan közöljük a túloldalon a Times cikkét.

Közkegyelmet a politikai foglyoknak!

Amint 1961 június 1-i számunkban már beszámoltunk erről, Londonban május 29-én mozgalom indult a vasfüggöny mindkét oldalán börtönben tartott politikai foglyok kiszabadítása érdekében. A londoni *Observer* a kampány megindulásával kapcsolatban közli *Peter Benenson*-nak, a mozgalom elindítójának cikkét *Elfelejtett foglyok* címen. A cikk egyebek közt a következőket írja:

„Világszerte növekszik az a tendencia, hogy elrejtsék a valódi okát a nem-konformista gondolkodásúak bebörtönzésének. Spanyolországban 'katonai lázadással' vádolják azokat a diákokat, akik röpcédulákat köröznek, melyek a politikai helyzet megvitatására szólítanak fel. Magyarországon azokat a katolikus papokat, akik megpróbálták fenntartani iskoláikban az énekkórusokat, 'homoszexualitással' vádolják. Ezek a fedővádak azt jelzik, hogy a kormányok semmiképpen sem érzéketlenek a kívülről jövő nyomás iránt. S mikor a világ közvéleménye egy-egy sebezhető pontjukra irányítja figyelmét, néha sikerrel kényszerítheti a kormányokat bizonyos engedményekre. Például Déry Tibor magyar író esetében, akit nemrégiben szabadonbocsátottak, miután sok országban megszervezték az úgynevezett 'Déry Tibor Bizottságokat'. Tierno Galvan professzor és irodalmi barátai ez év márciusában szabadultak börtönükből, miután az országba néhány kiváló külföldi megfigyelő érkezett."

Az *Observer* hat politikai fogoly fényképét közli, közöttük Mindszenty kardinálisét, akiről megjegyzi, hogy korábban politikai fogoly volt, jelenleg mint politikai menekült az Egyesült Államok budapesti követségén tartózkodik.

Múlt számunkban ugyancsak beszámoltunk a *Charing Cross Hotelben* tartott sajtóértekezletről, melynek az egész angol sajtóban komoly visszhangja volt.

A Spectator 1961 június 2-i számában Bernard Levin hosszabb cikkben foglalkozik a kampánnyal, mely a konzervatív, munkáspárti és liberális ügyvédek „Igazság" elnevezésű szervezetének kezdeményezésére indult meg. Megemlíti, hogy a politikai foglyok kiszabadításáért folyó akció: *„munkálkodni fog Tony Ambatielosnak, a görög kommunistának kiszabadításáért csakúgy, mint Bibó Istvánért, akit a magyar kormány vetett börtönbe a Nagy Imre kormányban való részvételéért"*. Cikkének befejezéseként a következőket írja:

„Nyilvánvaló, hogy a kommunisták különösebb skrupulus nélkül fogják felhasználni a maguk céljaira az Amnesztiafelhívást, sejtetvén, hogy az mögöttük áll az Ambatielos és a hozzá hasonlók kiszabadításáért folytatott erőfeszítésekben (ami természetesen helyes) anélkül, hogy megemlítenék a többieket, akiknek nevében a szervezet működik. Az eredmény, mint mindenütt, ahol nem-kommunista szervezetek kommunisták segítségére is támaszkodnak, az lesz, hogy az egész akció bizonyos értelemben gyanússá válik azok szemében, akik a kampány céljait teljes szélességükben kívánják szolgálni.

Mindazonáltal, mint az információk összegyűjtésének és elosztásának központja, jó munkát végezhet. Az is helyes, hogy visszautasít mindenféle politikai kérdésben való állásfoglalást, akár egyik, akár másik oldalon és valószínű, hogy mint azoknak az embereknek szócsöve, akik máskülönben nem tiltakozhatnak és munkálkodhatnak az igazságtalanság ellen, szintén hasznosnak fog bizonyulni."

JÚNIUS 15-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL:

Nagy Imre kivégzésének harmadik évfordulója (2. old.)

IRODALOM, MŰVÉSZET:

Halász Péter elbeszélése (11. oldal)
Máté Imre tárcája (8. old.)
Miért szép? — Enczi Endre Kassák Lajos verséről (6. oldal)
Fáy Ferenc, Kannás Alajos és **Kristóf Ágota** versei
Vajda Albert krokija (4. old.)
Vita Simone de Beauvoirról — **Albert Pál** és **Faludy György** cikke (9. old.)
Asbóth Elemér: Egzisztencializmus a mai magyar irodalomban (7. old.)
Magyar Múzeum (4. old.)

POLITIKA:

Levélváltás a magyar politikai foglyok ügyében (1. old.)
Nagy Vince emlékirataiból: A Szálasi-tárgyalás (5. old.)
Részletek budapesti levelekből (2. old.)
Örvényes András bécsi tudósítása: Kennedy, Hruscsov meg a bécsiek (3. old.)

Az Idő Sodrában; Hírek; Kritika; Levelek a szerkesztőhöz

Az IDŐ Sodrában

Három esztendeje

annak, hogy Nagy Imre és barátai váratlan és törvénytelen kivégzésének hírét vette a világ. E három esztendő alatt sok minden történt, ami az akkori döbbenetnek erejét vehette, sokan — a föld körül keringő szovjet rakéták árnyékában — szeretnék elfelejteni e minden tisztességes ember számára gaztettet jelentő eseményt, sőt mi több, hajlandók, bizonyos engedmények fejében, meg is bocsátani az újtípusú embernek, hogy ezt a nagyon is régi típusú bűntényt elkövette. Szerencsére ez a kisebbség. A többség, ha nem is tudja pontosan megítélni vagy értékelni Nagy Imre történelmi szerepét, mindenesetre úgy őrzi őt emlékezetében, mint a zsarnokság embertelensége elleni emberi küzdelem egyik áldozatát. Holott voltaképpen ennek a küzdelemnek egyik, talán egyedülálló győztese volt. Akik mártíriumra ítélték — a tudományos jövőbelátás hivatásos bajnokai —, valószínűleg nem sejtették, hogy ezzel maguk emelnek számára emlékkövet, s hogy a sztalinizmus ellen forduló belső erőknek jövendőjét alapozzák meg: tettük az elméleti vitákat gyakorlattá változtatta, történelmi szintre emelte a nemzeti függetlenség és a szocialista demokrácia új — ha így tetszik, revizionista, ha így tetszik, harmadik utas — megoldásáért vívott harcot. Mindig az volt a meggyőződésünk, hogy a magyar forradalom, tragikus bukása ellenére, vagy tán éppen azáltal, fordulópontot jelent az emberiség történetében: hiába igyekeznek elfelejteni azok, akiknek taktikai céljaik megvalósítása érdekében ez nincs ínyükre, akár az egyik, akár a másik oldalon. Nagy Imre ennek a fordulópontnak vált szimbólumává azok számára legfőként, akik a szovjet típusú kommunizmus helyén nem kapitalista restaurációt, vagy modern fehérterrort, hanem demokratikus szocializmust kívánnak megvalósítani. Nagy Imre vonzódása a semleges Magyarország gondolatához korántsem volt véletlen: ebben a semlegességben egyedüli útját kereste a világméretekben összecsapódó erők közötti szocialista tájékozódásnak. A magyarok közt is lehetnek sokan, akik elképzeléseivel, módszereivel nem értenek egyet: de elképzeléseinek, módszereinek őszinteségével senki sem vitatkozik. Ebben az egységben, mely egyfajta demokratikus nemzeti egység gondolatát és lehetőségét rejti magában, van Nagy Imre mártíriumának legnagyobb jelentősége. Kivégzői, akaratuk és szándékuk ellenére, ezt tévesztették szem elől. Nem véletlenül.

Nagy Imre rendkívüli életútjából és tragédiájából sokféle tanulságot próbáltak meg levonni az évek folyamán, mint ahogy a magyar forradalmat is sokan igyekszenek kisajátítani azok, akiknek semmi közük nem volt hozzá, pártpolitikai üggyé sekélyesítik a nemzeti erőfeszítést, magántulajdonná a köztulajdont. De Nagy Imre nem egy párté, nem is egy csoporté, még csak nem is egyszerűen egy nemzeté: Nagy Imre azoké, akik a hitetlenség, a cinizmus, a közöny, a nemzetköziségnek álcázott nacionalizmus, a taktikának nevezett önérdek, az emberiség nevében pufogtatott frázisok tobzódásának huszadik századában még mindig hinni tudnak abban, hogy — nem reménytelen.

Carl Gustav Jung

svájci pszichológus, a huszadik század lélektani forradalmának egyik vezéralakja 85 éves korában meghalt. A század első évtizedében mint Freud követője tűnt fel és fontos szerephez jutott az akkor még hősi ifjúságát élő pszichoanalitikai mozgalomban. De nemsokára — ezt a dátumot 1912-re teszik — elszakadt mesterétől. Jung kevésbé tartotta döntőnek a nemiséget és a vele szorosan összekapcsolt ösztönvilágot, mint Freud és az ortodox pszichoanalitikusok; viszont nagyobb jelentőséget tulajdonított annak a „kollektív tudatalatti"-nak, amelyet vallásokban és mítoszokban látott kifejezve. Munkásságának nagy része a vallásokban fellelhető közös és egyetemes lelki alakulatokat igyekezett megvilágítani. Jungtól származik a „befelé" és a „kifelé" fordult embertípusok — ú. n. introvertek és extravertek — szembeállítása vagy legalább e szembeállítás módszeres kidomborítása, valamint sok más vallásbölcseleti és lélektani megfigyelés, amely a mai intellektuális ember gondolkozását immár ugyanúgy áthatotta, mint magának Freudnak vagy a pszichoanalizis másik nagy „szakadár"-jának, Adlernak észleletei. Jung élete végéig megtartotta szelleme frisseségét, mint erről a legutóbbi hónapokban pl. a londoni „Encounter" folyóiratban Koestler Artúrral a távolkeleti Zen és az indiai Yoga misztikájáról folytatott levélváltása tanúskodik.

Az a tény, hogy Sejku admirális a Szovjetunióban tanult, ezt világosan mutatja. A tárgyalás, legalábbis részben, válasz volt azokra a moszkvai kísérletekre, melyek megpróbálták a szigorúan dogmatikus és Kína-barát Enver Hodzsát kiakolbolítani a hatalomból. Ez a kísérlet — a kivégzések tanúsága szerint — nyilván sikertelen maradt: Enver Hodzsának volt elég ereje ahhoz, hogy a párton belüli ellenzéket letartóztassa és vérpadra vigye. Az a tény, hogy a kelet-európai kommunista sajtó „megfeledkezett" a tárgyalásról, annak illusztrálása, hogyan igyekszenek a népi demokráciák a szovjet-albán viszony alakulásának különböző fázisait távoltartani olvasóközönségüktől, különösképpen akkor, ha terveik megvalósítása — legalábbis átmenetileg kudarcot vallott.

E sorok írása közben jelenti az angol sajtó, hogy a csatornán nyolc szovjet tengeralattjáró haladt át, útban a Szovjetunió felé albániai támaszpontjukról. A különös civakodásban, mely az albán dogmatikusok és a szovjet revizionisták között folyik, úgy látszik, Albánia keményen állja a sarat.

A Times

1961 június 8-i számában bécsi tudósítás alapján beszámol a Budapesten megindult perről. A cikk a következőket írja:

„Nyolc római katolikus pap és öt más személy tárgyalása kezdődött meg Budapesten az év kezdete óta tartó egyház elleni rendőrségi nyomás hátterével. Amikor februárban a magyar kormány bejelentette a papok letartóztatását ‚államellenes összeesküvés' címén, közölték, hogy ezek csupán egy illegális földalatti szervezkedés vezetői. Ez a fogalmazás sejtetni kívánta, hogy a kormány tovább akarja folytatni a rendőrségi akciót a csoport tagjai és a velük rokonszenvezők ellen. Újabb nemhivatalos jelentések letartóztatásokról, őrizetbevételekről, házkutatásokról és kihallgatásokról szóltak.

E jelentések ellenére, melyek a római katolikus egyház elleni további akciókról szóltak, a magyar püspöki kar és vezetője, Grősz püspök tartózkodott attól, hogy nyilvánosan elítélte a kormány akcióját. Ellenkezőleg, a magyar sajtó egy levelet közölt, melyet állítólag a püspökök írtak, s ez a levél erősen elítéli az ‚ellenséges magatartást tanúsító papokat'. A levél felhívással fordul a papokhoz, hogy dolgozzanak együtt a kormánnyal az egyház és állam közötti viszony megjavításáért és szankciókat helyez kilátásba azok ellen a papok ellen, akik a rendszerrel szemben politikai akciót folytatnak.

A tárgyalás nyilvánvaló célja, hogy elhallgattassa a katolikus ellenzéket abban az időben, amikor az elsietett kollektivizálás következtében komoly problémák jelentkeznek a vidéken. Különösképpen húshiányról szólnak a jelentések, melynek következtében a parasztok saját állataikat ölik le. A kormány, minthogy mindeddig képtelen volt megakadályozni ezt a tendenciát, nyilvánvalóan szigorú intézkedésekre készül, hogy a helyzetet ellenőrzése alá vonja."

Budapesti levelekből

Hogy halt meg Nagy Imre?

...harmadik évfordulója közeledik már Nagy Imre és három társa lemészárlásának, de emlékük tovább él, tovább hevíti és fojtogatja a szíveket. S tovább tart a találgatás is, a lázas szóbeszéd, hogy miért kellett meggyilkolni őket, miért kellett megszegni az ünnepélyes „salvus conductus" ígéretet, mellyel Kádárék a jugoszláv nagykövetség épületéből kicsalták őket. Amikor a magyar hatóságok szörnyű közleménye megjelent, tudjátok, mennyire fejbe kólintott és szíven ütött mindenkit és egyszersmind megindította a spekulációk áradatát. Ezek a spekulációk, ha jól tudom, részben megegyeztek azokkal, amelyek nyugati lapokban láttak napvilágot. Hogy a kínaiak követelték Nagy Imre fejét, hogy ők és az orosz ortodox sztalinisták kívánták ezt a „revizionizmus" elleni küzdelem komolyságának zálogául. Ezzel akarták, mintegy lekötni Hruscsovot — és természetesen Kádárt is — a jugoszláv ellenes, revizionizmus ellenes ideológiai fronthoz. Lehetséges ez? Ti jobban tudjátok, mint mi, bár felteszem, hogy ti sem tudtok bizonyosat.

Aztán elterjedt egy másik feltevés, vagy híresztelés, némileg hasonló hangszerelésű, noha kevésbé világpolitikai vonatkozású. Eszerint az történt, hogy Nagy Imrét, Maléter Pált, Szilágyi Józsefet és Gimes Miklóst egyszerűen agyonverték.

Ismétlem, ez híresztelés, jót nem állok róla, de bizalmasan közölhetem veletek, hogy nyilvánosan közöljétek olvasóitokkal. E kombináció szerint a felelősség voltaképpen azokra hárul, akik magát a zárt tárgyalást rendezték. Ezeknek élén Révész Géza szovjet tábornok állt, aki régebben, még a forradalom előtti időben, „Moszkva szeme" volt Budapesten, akkor (1958 júniusában) pedig az állambiztonsági szervezetet irányította. Ő és társai, javarészt viharvert sztalinisták, gondoskodtak arról, hogy Nagy Imréék perének titkos tárgyalásán a terem a forradalomban megölt ávósok hozzátartozóival legyen megtöltve. Ezek a tárgyaláson agresszívan viselkedtek, szidalmakkal rohamozták meg a vádlottakat. A vádlottak nem hagyták magukat, előbb szócsata, aztán dulakodás támadt s miután ezt a kirendelt őrség „pártatlanul" nézte, vagy ha beleavatkozott, akkor sem a kisebbségben lévő s fegyvertelen vádlottak védelmére avatkozott be — négyen vérben fagyva maradtak a színen.

S másnap — így szól a hír — a Kádár-kormánynak már nem lehetett egyéb teendője, mint a történteket „legalizálni". Ez volna a magyarázata, hogy a közlemény sem a kivégzés helyét, sem a kivégzés módját (akasztás? agyonlövés?) nem jelölte meg. Ez volna a magyarázata annak is, hogy Nagy Imrén és Maléteren kívül két olyan vádlottat öltek meg, akik helyett ugyanolyan joggal, vagy ugyanolyan jogtalanul szemelhettek volna ki két másikat. Révész Géza ma, mint köztudomású, nagykövet Moszkvában; némelyek még azt is tudni vélik, hogy azért, mert Hruscsov akarja rajta tartani a szemét, s nem akarja, hogy ő tartsa a szemét Kádáron.

Vajon azok költötték-e ezt a hírt, akik Kádárt és szorosabb körét menteni kívánják a hitszegés miatt? Ha a hír igaz: a hitszegés tényét enyhíti, a terror megfékezhetetlenségének tudatát viszont erősíti. Akárhogy van is: érdemes róla beszámolni. Azt az egyet mindenesetre beszédesen tanúsítja, hogy a magyar nép sem vértanúit nem felejti el, sem ama borzalmas rejtély felett nem tér napirendre, amely vértanúkká tette őket.

Egy magyar író utolsó percei

...talán hallottatok róla, de mégis elmondom Sarkadi Imre különös öngyilkosságának hiteles történetét. Azon az estén Sarkadi baráti körben együtt borozgatott K. D. grafikusművész barátjának lakásán. A hangulat kitűnő volt, senki sem gondolhatott arra, hogyan fog végződni az este. Éjfélfelé a társaság tagjai szedelődzködni kezdtek, hazafelé indulván. A háziasszony kikísérte őket az előszobába, ahol Sarkadi Imre búcsúzkodás közben azt mondotta, hogy sapkáját benn felejtette a szobában, visszamegy érte, várjanak egy percig. A társaság várt, de Sarkadi nem volt sehol. 10—12 perc után bementek a szobába, az ablak nyitva volt, a párkányon — mint egy rossz filmben — macska nyávogott: lent a hatemeletes mélységben ott hevert Sarkadi Imre halálrazúzott teste. Hogy mi történt vele, mi fordulhatott meg a fejében, mi kényszerithette erre a tettre, azt már sohasem fogjuk megtudni...

Hiába keressük

a Népszabadság elmúlt heti számaiban a jelentést a legújabb albán kirakatper tárgyalásáról, a résztvevőiről, azok sorsáról. De ugyancsak hiába keressük a Pravdában, vagy akár a csehszlovák, a román és más népi demokratikus sajtóban. Az egyetlen kivétel Bulgária, mely közzétette a tárgyalást és az ítéletet, mely régi jó sztalinista szokás szerint nem is lehetett más, mint halálos. A tiranai rádió 1961 május 31-én jelentette, hogy kivégezték Teme Sejku admirálist, az albán haditengerészeti erők egykori parancsnokát, három más „bűntársával" egyetemben. A vádlottak készségesen bevallották a tárgyaláson, hogy az amerikai imperializmus és jugoszláv ügynökeik szolgálatában állottak és szándékukban állt megdönteni az albán népi demokráciát és visszaállítani a kapitalizmust. A per nyilvánvaló reflexiója annak a feszült és semmiképpen sem barátságos viszonynak, mely jelenleg a Szovjetunió és Albánia között fennáll, s amelyről már e hasábokon is beszámoltunk.

A meggyilkolt ember

látványa megrendítő és csúnya; de az a katarzis, melyet egy diktátor meggyilkolása kivált, az erkölcsi szépség aureolájával övezi, ha nem is a diktátor holttestét, de legalább katafalkját. Így volt ez, amikor Heliogabalus Caesart a pöcegödörbe dobták, Borgia Sándor holttestét kötéllel a lábán hurcolták végig Róma utcáin, Heydricht kiterítették, avagy Mussolini fejjel lefelé lógott egy milánói áruház kirakatában. A halott diktátor mindig szebb, mint az élő diktátor és ezért az a csúnya fénykép is megszépül, mely Trujillo Rafael dominikai zsarnokot mutatja, amint egy autó csomagtartójában fekszik, golyószaggatottan és véresen.

Trujillo közel 30 évvel ezelőtt került uralomra Dominikában. Első említésreméltó cselekedete az volt, hogy zsandárait kiküldte a cukornádültetvényekre. Ezek felsorakoztatták az ott dolgozó munkásokat: mindegyiknek egy-egy H-betűvel kezdődő spanyol szót kellett felmondania. Aki a H-betűt nem tudta kiejteni, azt nyomban agyonlőtték. Ezek voltak a cukornádültetvényeken a dominikai bennszülötteknél is olcsóbban dolgozó, francia anyanyelvű haiti négerek, — akik a H-betűt nem tudják kiejteni. A mezőgazdasági munkabérek szabályozása helyett Trujillo ezt az egyszerűbb módszert választotta, hogy népszerűségét megalapozza. Hány néger esett áldozatul az alávaló mészárlásnak, azt mindmáig sem sikerült megállapítani. Számukat több tízezerre, egyesek százezerre becsülik.

Azóta Trujillo Benefactornak, a Jótevőnek hivatja magát. Szobrát országa nagyobb városaiban és falvaiban csak úgy felállíttatta, mint Sztalin. A régmúlt diktátorai azokat a városokat nevezték el önmaguk után, melyeket ők építettek; Trujillo, csak úgy, mint Sztalin, már csak régi városokat kereszteltek a maguk nevére, mint amaz Caricint, emez Dominika fővárosát. A hadseregparancsnokságot, miniszteriális és gazdasági pozíciókat családja tagjai, főként taknyos kölykei közt osztotta fel. Az ország bel- és külkereskedelmét saját háztartásának tekintette. Roppant besúgóhálózatot és rendőrséget tartott fenn. Kórházak és iskolák helyett koncentrációs táborokat épített. A malária, a szifilisz és az analfabétizmus helyett pedig ellenfeleit irtotta — azokat, akik szabadon gondolkodtak, avagy bírálták őt. Francóhoz és Salazárhoz hasonlóan, gyilkosságait és zsarnokságát a kereszténységre való orcátlan és szemforgató hivatkozással kendőzgette. Minthogy azonban Dominika az ő uralma előtt is, közel száz esztendőn át, lehűtő politikusok, népnyúzók, rabszolgahajcsárok szabad vadászterülete volt, diktatúrája, minden garázdálkodása ellenére is, bizonyos gazdasági stabilitást hozott. Az utóbbi időben ez az egyensúly felbomlott. Trujillo ugyanis fegyverkezni kezdett, s ezt a megterhelést az államháztartás már nem bírta ki. Ekkor — habár későn — a katolikus egyház is a diktátor ellen fordult.

Trujillo halálának legfőbb szépséghibája, hogy nem politikai ellenfelei végeztek vele, hanem egyik volt kegyence, akitől a diktátor támogatását személyi okokból vonta meg. Halála egyelőre nem is hozott politikai változást; nála jóval tehetségtelenebb, kegyenc fia, egy lehűtő követte. Halálával kapcsolatban nem hagyható említés nélkül az a tény, hogy Trujillót annak idején, az amerikai tengerészgyalogság támogatásával, Roosevelt segítette uralomra és ő támogatta közel másfél évtizedig. Roosevelt segítette uralomra, éppen abban az időben, amikor a New Deal-t hozta és az Egyesült Államokat a gazdasági válságból és munkanélküliségből oly felejthetetlen zsenialitással kivezette. E kétarcú politikát — befelé demokrácia, Dél-Amerika felé a zsarnokok támogatása — két utódja szinte ugyanannyi ideig folytatta. Eisenhower elég későn engedett csak az amerikai közvélemény harminc esztendős nyomásának, amikor támogatását Trujillótól végre megvonta. Trujillo halálával kapcsolatban az amerikai külügyminisztérium már ama óhajának adott kifejezést, vajha a dominikai nép szabad választás útján jelölhetné meg államformáját. Trujillo uralomrajuttatása és három évtizedes támogatása után egy ilyen jámbor óhaj kifejezése talán alatta marad annak, amit az ember egy nagyhatalom politikájától elvárna, de óhajnak mégis dicséretes. (f. gy.)

Vasfüggöny és szabadság

Willi Richter, az ismert nyugatnémet szakszervezeti vezető egyik beszédében nemrégiben a Kelet- és Nyugat-Németország között húzódó vasfüggönyt, a szögesdrótokat, az aknamezőket és az őrtornyokat a civilizáció szégyenének nevezte. A keletnémet rádió nem sokáig váratott a csattanó válasszal. *„Mindez"* — jelentette ki a hivatásos értelmezők hivatásos rádiója — *„csupán arra szükséges, hogy tudomására hozza a vörösfaló Nyugatnak, hogy mozgási szabadságuk e helyen véget ért."*

Ezt még csak valahogy kibírják.

ÖRVÉNYES ANDRÁS

A szép kék Dunánál

(Jegyzetek a bécsi találkozóról)

Bécs, 1961 június.

Kommentárok, jelentések, jóslatok hevernek halomban az íróasztalomon: a találkozó hasznos volt, a találkozó biztató kezdet, a szakadékot nem hidalták át, a kérdések válasz nélkül maradtak, az álláspontokat tisztázták, stb. stb. A legbölcsebb talán a kétnapos politikai farsangtól még bódult-fáradt bécsi sajtó rezüméje: nagyon jól sikerült — semmi nem történt.

*

A marcheggi határállomásra hat világoszöld szalonkocsival egy fáradt és öreg Nikita Szergejevics érkezett. A különvonat lassan gördült át a szükséghídon, a drótakadály mentén, az őrtornyok alatt. A pályatestet elzáró vaskaput a cseh határőrök gondosan becsukták a diktátor mögött. Az osztrák fogadóbizottság tagjai tapintatosan úgy tettek, mintha mindebből semmit sem vettek volna észre. Jó ismerősként üdvözölték Hruscsovot.

Nyugati tudósítók alaposan kihasználták a kínálkozó ötletet: íme, a világszabadság bajnoka, amint egy hamarjában kinyitott ketrecajtón át érkezik az elnyomott és kizsákmányolt Európába. Futkostak, hadonásztak, szorgalmasan fényképezték a hidat, a drótot, a tornyot, a vasajtót. A csehek nem lőttek. Roppant kínos lett volna, ha eltalálják az osztrák protokollfőnök cilinderét. A vasfüggönynek is vannak ünnepnapjai.

*

A világszabadság másik bajnoka, az atlétatermetű milliomosfiú lámpalázas mosollyal lépett ki Schwechaton a repülőgépből. Esett az eső, fújt a szél, csattogtak a csillagos lobogók, a jelenetben volt valami filmszerű, az embernek az „Aranypolgár" jutott eszébe, Orson Welles, amint a napszemüveges, agyoncigarettázott rendező utasítására többszöri próba után mély átéléssel alakítja a hatalom csúcsaira érkezett yankee-t. Oldalán Carole Lombard, Ava Gardner vagy Jacqueline Kennedy, egy csinos amerikai feleség, akinek a kalapja és a hajviselete a nagyérdemű közönség körében majd divatot diktál.

Sok, s nem éppen derűs tapasztalattal a hátunk mögött elérkeztünk oda, hogy minden tiszteletünk elveszett a világpolitika iránt.

*

A bécsi Südbahnhofon, a szovjet miniszterelnököt váró tömegben öreges, szürke ruhában ott állt egy sápadt és merev arcú úriember, bizonyos Molotov. Az érkezők közül elsőnek Gromiko külügyminiszter vette észre, de átnézett rajta. A többiek is átnéztek. Nikita Szergejevics megpillantotta és odaszaladt hozzá. Molotov elvörösödött. „Nagyon pikáns", suttogta mellettem egy svájci újságíró. Nikita Szergejevics megkérdezte Molotovot: Hogy van? Nagyon jól, felelte Molotov. Most Gromiko is észrevette, hogy Hruscsov *valakivel* kezet ráz. De hiszen ez a drága Molotov elvtárs! Gyorsan odament hozzá ő is és megkérdezte: Hogy van? Aztán sorra a többiek. Molotov mindenkinek azt mondta, hogy nagyon jól van. Korához képest. Örülök, biccentett Hruscsov. Örülök, biccentett Gromiko. A többiek is biccentettek és örültek. A jelenet hat percig tartott. A pártoktatásban résztvevők szíves figyelmébe: A Molotov-kérdésben az elvtársak véleménye teljesen megegyezik N. Sz. Hruscsovéval, az SZKP első titkáráéval. A párt örül, hogy Molotov elvtárs korához képest jól van.

*

Hruscsov és Kennedy második találkozóját a bécsi szovjet nagykövetség épületében egy kávéházból néztem végig, televízión. A kávéház zsúfolva volt. De a bécsi kávéházak vasárnap délelőtt mindig zsúfoltak. A második napot harangkongás és rendőrszirénák teatrális lármája vezette be. Kennedy a Stephansdomból jött, Hruscsov a Schwarzenberg-platzi szovjet emlékműtől. A tárgyalóteremben néhány percig villogtak a fotoriporterek lámpái, Hruscsov és Kennedy kanapén ülve csevegett. Aztán Zacharov tábornok, az orosz biztonsági szolgálat főnöke sajátkezűleg csukta rájuk az ajtót. A televíziós felvevőgépet elfelejtették kikapcsolni, a kávéház közönsége most a tárgyalóteremhez vezető kis szobát láthatta, ahol már senki nem tartózkodott, ahonnan már kiküldték a fotoriportereket és a felesleges tolmácsokat is. A szobában csak néhány tagbaszakadt férfi állt, az amerikai FBI és a szovjet MWD emberei. Tanácstalanul bámultak egymásra. Aztán, mintha ez a világ legtermészetesebb dolgai közé tartozna, széles mosollyal megrázták egymás kezét, hogy visszavonuljanak készültségi helyeikre. Meleg búcsú volt. A kávéház közönsége valósággal felhorkant. S rögtön utána nevetni kezdett. Azt hiszem, aligha voltam derültségnek tanúja, amelyre jobban ráillett volna a kifejezés: keserű röhej. Az átlagember nevette ki önmagát, tehetetlenségét, megszégyenítését, a politikát, amely, mindent összevéve, nélküle és a feje felett művelt tragikomikus szörnyűség.

*

Bécs ismét remekelt. Mesterien statisztált, önmagát adta, barokk díszleteit, okos humorát, csetlőbotló ügyetlenkedéseit és utálatos pénzéhségét. Külföldi újságírók majd' hanyatt estek, amikor ezüstfejű, bájos dámák habcsókos mosollyal napi kétszázötven schillinget kértek egy sötét kis udvari szobáért, azzal a kikötéssel, hogy a fürdőkádat, a toalettet és az előszoba-fogast nem szabad használni. A hietzingi lakásokban, az amerikai nagykövet villája környékén, ahol a félhomályos alkovokban nyugalmazott udvari tanácsosok kanárimadarakat nevelnek és szívesen elbeszélgetnek a vendéggel Mozart bizonyos kontrapunktjairól, előbb húsz, később száz schillingbe került az egyschillinges városi telefonbeszélgetés. Kennedy a Stephansdomban alaposan meglepődött, amikor a sekrestyés elé állt a persellyel. Az Egyesült Államok elnöke zavartan kutatott a zsebeiben. Senki nem sietett a segítségére. Az osztrákok türelmesen várták, menynyit ad. Tíz dollárt adott, kisebb pénz nem volt nála.

De Bécs varázsolni is tud, főleg, ha politikáról van szó. A hivatalos ügyetlenkedés, a műsoron kívüli balfogások sorozata megbocsátó légkört áraszt a város falai közt, mindenki a hatása alá kerül. Nekem már az a gyanúm, szándékosan csinálják. A kétnapos találkozó egész ideje alatt hajmeresztő osztrák rendetlenség uralkodott, elnök és miniszterelnök, külügyminiszter és sajtófőnök, FBI és MWD sohasem tudta, hogy nevessen-e vagy dühöngjön. Kennedy alól a schönbrunni vacsorán, miközben pohárköszöntőjét mondta, véletlenül kihúzták a széket, majdnem a földre ült. A Schwarzenberg-platzon, amíg Hruscsov koszorúzott, elfelejtették leállítani a szökőkutat, mindent összespricceltek vele, a díszszázadot, a protokollfőnököt, a koszorút, a sajtót. A Mariahilferstrassén, a találkozó hivatalos befejezése után néhány perccel, a Hruscsov- és a Kennedy-convoy kis híja, hogy össze nem ütközött. A Ballhaus-platzon, az amerikai elnök érkezésének pillanatában, majdnem elgázolták a belügyminisztert. A repülőgépek és autók ajtaját következetesen a rossz oldalon nyitották ki és hol a fogadóbizottság kereste a magas vendéget, hol a magas vendég a fogadóbizottságot. A bécsi lapok külön rovatban számoltak be a sorozatos tekintélyrombolásról, az osztrák miniszterek, titkárok, rendőrök mulatságos tévedéseiről. És siettek megjegyezni, nem minden büszkeség nélkül: ezek vagyunk mi, bécsiek. De amit már a nagy napok előtt megjósoltak, az bevált. „Hruscsov nem fogja a cipőjével az asztalt verni", mondták. „Nálunk nem lehet." S igazuk volt.

Abban a pillanatban, amikor a szovjet miniszterelnök vonata átgördült az osztrák határon, az újságírók megkérdezték Holaubek bécsi rendőrfőnököt: nem izgatott? Hiszen a városban nem rendeztek előzetes razziát, nem zártak le utcákat, nem másztak kanálisba és kéménybe, nem szedték össze a „politikailag gyanús" elemeket. Holaubek azt mondta: nem izgatott. S még hozzátette, amit az ember Bécsben lépten-nyomon hall, a mosodásnétól, a villamoskalauztól, a főbérlőjétől és az adóvégrehajtótól: „Gott wird' schon helfen" — majd megsegít az Isten...

S a különös az, hogy az Isten mindig segít, most sem volt semmi baj. Nem tudom, miért segít nekik mindig az Isten, de már évszázadok óta segít, szerencséjük volt a pestissel, a törökökkel, az oroszokkal, Hruscsovval, Kennedyvel. Jó volna egyszer megkérdezni tőle, miért segíti mindig csak az osztrákokat?

*

Magyarországot a bécsi találkozón Barinkai úr képviselte, a Cigánybáró című operettből. A schönbrunni díszvacsorán, a magas vendégek tiszteletére rendezett művészi program betéteként felcsendült a „tüzes czárdász". A magas vendégek már fáradtak voltak, Laosztól, Berlintől, az atomkísérletektől, az ünnepi féktől és a vastag ráklevestől, nem nagyon figyeltek oda. Hruscsov el-elbóbiskolt, mialatt a művészek a vidám Magyarországról énekeltek, a pusztáról és a kis faluról. Kennedy merev udvariassággal hallgatta a mellette ülő Nina asszony suttogó megjegyzéseit. Gromiko a levegőbe bámult, Dean Rusk a szmoking nyakkendőjét gyűrögette. Befejezésül Johann Strauss keringőjét, „A szép kék Dunánál"-t táncolta el a rögtönzött színpadon a bécsi állami operaház balettkara. A muzsika, mint ismeretes, andalító, a kar tagjai bájosak, a koreográfia remek. A magas vendégek, mint a lapjelentésekben is olvasom, felélénkültek és hosszantartó lelkes tapssal köszönték meg a produkciót.

FÁY FERENC

ÉS MINDEN ELMARADT

Lassan már könnye sincs. Földjét zsebében hordja,
az anyja szürke por, az apja is halott.
Az ég ezer ködével eléfeküdt a porba
s csak véres talpa tudja, hogy vannak csillagok.

Előre nem tekint és hátranézni sem mer.
A réten néma sár, a víz helyén homok,
halottak jönnek szembe s kiégett, barna szemmel
meredtek fel mögötte a szétdúlt otthonok

A sok társ nagyra nőtt. S az Isten is kinőtte
a régi rongyokat, melyekben, mint gyerek
mászta vele a fákat... s a felnyurgúlt időbe'
vállán palástként lengnek, most bársony fellegek.

És minden elmaradt. Kezében messzi tájak,
szemében végtelen, fel-felcsapó h-bok...
A hangja csendesebb lett, azért a kóbor árnyak
tudják milyen színűek arra a hajnalok.

Most öt éve

„...A másik hiba, amely a Hazafias Népfront teljes kibontakozását akadályozta, kétségkívül a mi elvtársaink szektás magatartása volt. Nagyon sok elvtársunk, különösen az alsó szervezetekben, nem értette meg a Hazafias Népfront óriási jelentőségét.

„Elvtársaink most a XX. kongresszus tanulságai alapján igyekezzenek mindenütt jóvátenni azokat a hibákat, amelyek a szektaszellem megnyilvánulása miatt az értelmiséggel kapcsolatban előfordultak.

„A Magyar Dolgozók Pártja tagjainak nem kell félni a vitáktól. Nagyon helyesen mondották a felszólalók, hogy az ilyen vitákban feltétlenül mi maradunk felül, mert a mi igazunk világos, minket a dolgozó nép szeretete, a dolgozó nép üdve vezet minden téren."

(Rákosi Mátyás beszédéből a Hazafias Népfront országos kongresszusán, 1956 június 16-án.)

„Valamennyi hozzászólásban sok szó esett Lukács György szerepéről, munkásságának helyes értékeléséről és abban valamennyien egyetértettek, hogy Lukács Györgyöt mind a tudomány, mind a politika terén ismét az őt illető megbecsülés övezze."

(Filozófus-vita a Petőfi-körben, 1956 június 17.)

„Lukács Györgynek az illegális kommunista párt tevékenységével kapcsolatos tézisei nagy részét igazolta a történelem s így meg kell szüntetni azokat a Lukácsot elítélő álláspontokat, amelyeket ezeknek a téziseknek a helytelenségére építettek fel" —

(mondotta Balogh Elemér, a pártfőiskola tanszékvezető tanára a Petőfi-kör vitáján).

„Mi a marxizmus helyzete ma Magyarországon? Azt merném mondani, hogy a marxizmus az ország közvéleményében még nem volt olyan rossz helyzetben, mint most. A Horthy-korszakban, ha csak kis csoport ember is, az életét kockáztatta azért, hogy egy Marx- vagy Lenin-műhöz jusson és az értelmiség egy része, ha idegenkedéssel is, de bizonyos tisztelettel állott szemben a marxizmussal. Az utóbbi hét-nyolc év alkalmas volt arra, hogy ezt a hangulatot megsemmisítse.

„Marxista nevelésünk egyik főhibája az volt, hogy egyszerre elkezdtük ‚futószalagon' előállítani a filozófusokat, tudás, gondolkodás, kultúra nélkül. S ezek nagy részének nem is igen volt szüksége a tudásra, mert hiszen a marxizmus, amelyet neki tanítottak, nem volt más, mint az a feladat, hogy egy aktuális kérdésre megfelelő Lenin- vagy főképpen Sztalin-idézetet találjanak."

„A magyar kultúrában úgyszólván kizárólag az élvonalon állió jelenségeket dorongálták le, miközben dédelgették minden területen a legkülönbözőbb formájú tehetségtelenséget."

(Lukács György felszólalásából a Petőfi-kör filozófusvitáján. 1956 június 16-án.)

*

„Nemzeti ünnep Egyiptomban a megszálló csapatok kivonulása alkalmából"

(főcím a Magyar Nemzet 1956 június 19. számában.)

„Az orosz külügyminiszter kijelenti, hogy a szovjet kormány a teljes egyenlőség és a szuverenitás kölcsönös tiszteletben tartása alapján építi kapcsolatait Egyiptommal" —

(írja az Al Ahram egyiptomi újság Sepilov egyiptomi látogatásakor).

„Sepilov fontos nyilatkozata: a Szovjetunió elítéli a gyarmati terjeszkedés és az imperialista monopóliumok politikáját."

(A Journal d'Egypte tudósításának címe, 1956 jún. 17.)

És végül idézzük Egyiptom magyarországi követének rádiónyilatkozatát, 1956 júniusában:

„Az egyiptomi nép az idegen csapatok távozását és a köztársaság kikiáltását örömmel, büszkeséggel és méltósággal fogadta...

„A magyar-egyiptomi kapcsolatok kitűnőek. A két nép közt sok a hasonlóság. Mind a kettő sokat szenvedett a múltban és mindketten óriási lépésekkel haladnak egy olyan jövő felé, amelyben a két nép a szabadság talajából fakadó jobb és emberibb életet élhet.

*

„Ezután Rajk Lászlóné lépett az emelvényre. A hallgatóság lelkes tapssal köszöntötte Rajk László özvegyét, aki a párttagság segítségét kérte ahhoz, hogy Rajk Lászlót a nép emlékezetében arra a méltó helyre állítsák, amelyet megérdemel. Rajkné előbb a múltról beszélt, majd a felszabadulás utáni évekről és szólt férje haláláról is. Mélyen megindító szavak szálltak a teremben: Rajk Lászlóné nemcsak férjéről beszélt, hanem azokról a körülményekről is, amelyek közepette lehetséges volt, hogy a Rajk Lászlóra szórt rágalmakat el lehetett hitetni az országgal. ‚Hogy történhetett, hogy ezt elhitték?' — kérdezte mély csendben."

(A Magyar Nemzet beszámolója a Petőfi-kör rendezte régi harcosok és fiatal értelmiségiek találkozójáról, 1956 június 20.)

„Kötelességemnek érzem, hogy nyilvánosan megkövessem egy ártatlanul meghurcolt elvtársam és barátom, Szalai András emlékét. Én is elhittem, amit rágalomként reá szórtak, ma már mélységesen fájlalom ezt.

(Mihály András felszólalásából fenti találkozón.)

„A marxista szellem napvilága ragyog fel hétről hétre a DISZ Petőfi-körének vitáin. Értékes fórum a DISZ Petőfi-köre."

(Szabad Nép, 1956 jún. 24.)

„Az államvédelmi szervek, a rendőrség, az ügyészségek, a bíróságok sok hibát követtek el. Elsősorban a politikai perekben fordult gyakran elő, hogy e szervek is törvénytelen eljárást folytattak le vagy az eljárás során törvénytelenségeket követtek el.

„Megindult a korábbi törvénytelen eljárások felülvizsgálata és ennek során számos esetben teljesen rehabilitálták az egyes politikai perekben törvénytelenül elítélteket. Részben már megtörtént, részben most van folyamatban az elítélt szociáldemokraták ügyeinek felülvizsgálata.

(Molnár Erik cikkéből a Szabad Nép 1956 június 26. számában.)

*

„Ellenséges ügynökök zavargásokat provokáltak Poznanban. Csütörtökön súlyos rendzavarások történtek Poznan városában. Ellenséges ügynököknek sikerült utcai zavargásokat provokálniok, egyes középületeket megtámadtak. A provokációnak 38 halálos és 270 sebesült áldozata van. Az elesettek között vannak a lengyel hadsereg katonái és a közbiztonsági szervek funkcionáriusai. A munkások mélységes felháborodással ítélik el a diverziós cselekményeket. A hatóságok a munkásosztály öntudatos részére támaszkodva úrrá lettek a helyzeten és helyreállították a városban a rendet" —

(jelenti a Lengyel Távirati Iroda 1956 június 29-én).

„Súlyos és gyalázatos provokációt szerveztek reakciós elemek, a néphatalom ellenségei Poznanban...

„Tudjuk, hogy a párt ereje és igazsága, a munkásosztály, a dolgozó nép ereje és öntudata kellő feleletet tud adni a provokátoroknak, a reakciós uszítóknak."

(Szabad Nép, 1956 jún. 30.)

„...a poznani provokációt az ellenség akkor szervezte meg, amikor a párt és a kormány legfőbb gondja a munkások fájó kérdéseinek rendezése és megszüntetése, az ország demokratizálása..."

(írja a Tryhuna Ludu vezércikkében, 1956 jún. 29-én).

Magyar Múzeum

6.

Akit majdnem magyarrá tett egy forradalom

Hirsch Gusztáv „magyar lyrikus" 1821-ben született, valószínűleg Pesth városában. (Szinnyei szerint 1820-ban.) Német ajkú, németes kultúrájú, polgári család gyermeke volt és iskolái elvégzése után, mindössze húsz esztendős korában, újságírónak szegődött. Az év jelentős részét Bécsben töltötte és itt jelent meg első munkája is, a tizenkét szatirikus rézkarccal illusztrált *Wiener Lichtbilder*. Bécsben és Pesten ismerte meg azokat a fiatal írókat, akik a kávéházi viták hevében megvilágították előtte a magyarság alárendelt szerepének tarthatatlanságát. Ekkor nevet változtatott és mint a pesti „Honderű" munkatársa, már így szignálta cikkeit: „Zerffi I. G., egy magyar lyrikus." Talán Petőfi analógiájára magyarosította nevét ilyenképpen? (Hogy az I. G. honnét származik, az nem világos, hiszen Zerffi második keresztneve György volt; ezt azonban az angol Nemzeti Életrajztárból vesszük, és hogy magyarok valamely okból rosszul hangzó, vagy külföldiek által nehezen kiejthető nevüket másra változtatták, arra, sajnos, sok példa akad.) A *Honderű*-ben egész sorozatot helyezett el Zerffi, „Irodalmi levelek dr. Laube Henrikhez" címen.

A forradalom évében, más német anyanyelvű, magyar újságírókkal lapot alapított *Der Ungar* néven. 1848 áprilisában is az első lapszervezők közt találjuk. A forradalom utáni boldog-lelkes hetekben Nádaskaival megindították a *Reform* című szépirodalmi hetilapot, mellyel a nem sokkal előbb megszűnt *Honderű* helyébe kívántak lépni és annak népszerűségét szerették volna elérni. A szabadságharc azonban hamarosan fegyverbe szólította a márciusi ifjakat és Zerffi beállott a honvédhadseregbe. A legendás Schweidel tábornok egységéhez került századosi rangban és hamarosan a tábornok hadsegédje lett a második ezrednél. Világos után a sok csatát megjárt honvédszázados Belgrádba menekült és ott, összeköttetései révén, a francia konzul hivatalába került, mint titkársági alkalmazott. 1852-ben Párisba költözött át és egy évvel később Angliában telepszik le.

Londonban sokáig úgy tudták, hogy Zerffi, az akkor rendkívül közismert és népszerű Kossuth személyi titkára volt. Lehetséges, hogy ezt a címet az exhonvédszázados maga találta ki, elhelyezkedését megkönnyebbítendő, lehet, hogy valamiféle félreértés jóvoltából ragadt rá ez a megtisztelő, de hamis életrajzi adat. Valószínű, hogy az a tény is közrejátszott, hogy Zerffi 1851-ben németre fordította Kossuth összes műveit, mely három vaskos kötetben jelent meg, életrajzi visszaemlékezésekkel kiegészítve. (A forradalomról egyébként még egy írást bocsátott közzé Zerffi. *Március 15-ke Pesthen; Egy lap néptörténet* címmel.)

A fiatal magyar emigráns hamarosan megtalálta az érvényesülés útját London úri köreiben. A művelt és megnyerő ex-forradalmárt egy jóakarója beszerezte az akkoriban alakult South Kensington Museumhoz, a művészeti gyűjtemény munkatársaként. A szorgalmas, érdeklődő Zerffi hamarosan felfedezte, hogy Anglia megingathatatlan támasza és oltalmazója a türelmesen törtető köztisztviselőnek. Ehhez azonban meg kellett tanulnia úgy viselkedni, mint a bennszülöttek és mértékkel, de szerény csillogással kellett forgolódnia a különböző tudományos társaságok poros világában. Ugyanakkor érdeklődést s tehetséget illett fel-felvillantania, határozottan, de minden követelődzés nélkül. George G. Zerffi hamarosan tökéletes angol gentleman-né vedlett. 1868-ban a múzeum előadója lett és főszakmájául az épületdekoráció tanulmányozását választotta.

Később, amúgy angol módra, más tudományágakba is belekóstolt. Filozófiai alapon tanulmányozta az egyetemes történelem kérdéseit és teoretikai munkásságának ismertségére jellemző, hogy *Történelemtudomány* címen nagy, összegező munkát szerkesztett *japán* megbízásból. Munkáját az angol tudományos közélet is elismerte, a Királyi Történeti Társaság tagjává választotta, sőt egy ízben a Társaság *elnöke* is volt. Ugyancsak tagja volt a Királyi Irodalmi Társaságnak és a Királyi Orvosi Kollégiumnak is. Témaköre a lehető legváltozatosabb végletek közt mozgott. Csak egypár példa többszáz előadása közül: „A természetes fenoména és hatása a különböző vallási rendszerekre" (1873), „Az ír kérdés a történelem folyamán" (1886), „Spiritualizmus és állati magnetizmus" (a schopenhaueri elméletek támogatására), „Kant Emmánuel és kapcsolata a modern történelemmel" stb.

Hogy az angol királyi család, Viktória királynő és Albert főherceg házassága révén német kapcsolatokat teremtett, a kedvező légkörben Zerffi Gusztáv feleleventette múltjának németes emlékeit. Nyolc kötetben adta ki Goethe *Faust*-jának angol fordítását és 1883-ban a volt március ifjú, hajdani honvédszázados, a londoni Német Nemzeti Társaság titkára lett. Magyarországon ezalatt történetkék kezdtek szállongani arról, hogy Zerffit becsületsértés miatt kiutasították Angliából és dr. Fausti néven Bukarestben bujkál. Ezt a legendát azonban csak az élénk fantáziájú pesti Bach-huszárok ötlötték. Zerffi, az angollá lett „német", magyar voltát feledve (bár az osztrák terror ellen kikelt egyszer-kétszer az *Allgemeine Zeitung*-nak küldött leveleiben), buzgón forgolódott, bankettezett az angol tudományos társaságokban és 1892 január 28-án, mint köztiszteletben álló férfiú tért örök álomra a londoni Chiswick városrészében.

Sárközi Mátyás

BRAZIL SZÍNEK ÉS ÁRNYÉKOK

Amikor a brazil könyvkiadás (szándékosan nem írtam azt, hogy „irodalom") „best-sellerjét" letettem, eszembe jutott a következő jelenet:

A Guanabara-öböl egyik romantikus szigetén, az „Ilha das Flores" (Virágok Szigete)-en töltöttem Brazíliában az első két hónapot. Egy reggel sétálgattam a szigetnek azon a részén, mely nem volt parkírozva, beépítve, rendezve. Az öböl partján, Nevesnél poshadt volt a tenger, nehéz, sűrű rothadás édeskés szagát hozta felém a lomha szél s urubuk keringtek a magasban, mint baljós jelek az augurok számára. Egy néger munkás dolgozott a parton, ásott, csákányozott, lapátolta a földet. Jelbeszéddel, szaggatott szótöredékekkel, dadogva azt kérdeztem tőle, hogy milyen itt, Brazíliában az élet? A néger, aki rongyos nadrágban, mezítláb, verejéktől csillogó testtel dolgozott, lábához tette a szerszámot, rámnézett, elmosolyodott, fehér fogsora megcsillant s azt mondta:

— Maravilhosa! Nagyszerű! Csodálatos!

Ez az ember, azt hiszem, fent lakott Rio de Janeiróban, vagy Niteróiban a „mórón" valamelyik nyomorúságos „favellában". De akkor még nem tudtam, hogy mi az a „favella". S tulajdonképpen csak most tudtam meg, több mint tíz esztendő után, amikor Maria Carolina de Jesus könyvét, a „Quarto de despejo" (Lomtár)-t olvastam.

A megérkezés Rio de Janeiróba, az „eidade maravilha"-ba mindig feledhetetlen, akár hajóval, akár repülőgéppel utazik az ember. A Guanabara-öböl beiáratánál ott magasodik a híres „cukorsüveg", a Pao de Açucar, az öböl apró szigetei egyenesen Maugham novelláiba visznek, a város felett ott a Corcovado harminc méter magas kitárt karú Krisztus-szobra s lenyűgöző a Copacabana nyílt tengerre néző, hat kilométer hosszú felhőkarcolósoraival. Először a közhelyeket tanulja meg az ember, ilyesféleképpen: Rio de Janeiro, „a világ legszebb városa", Sao Paulo, „a világ legnagyobb ütemben fejlődő metropolisa", az Iguaçu, „a világ legfestőibb vízesése", az Amazonasz, „a világ legnagyobb folyója" és — a brazilok „a világ legjobb futballistái"...

E közhelyek mögött azonban valóság van. Rio valóban a „csodálatos város", Sao Paulóban úgy nőnek a felhőkarcolók, mint eső után az erdőben a gomba, az Iguaçu vízesés csaknem négy kilométeres szélességben, hetvenöt-nyolcvan méter magasról zuhan alá mesébeillően három ország — Brazília, Argentína, Paraguay — határán és az Amazonasznak akkorák a mellékfolyói, mint a Duna.

Aztán tájékozódni kezd az ember. Tudja már, hogy ebben a csaknem Európa-nagyságú országban mi a különbség a tengerpart, a szépséges „litoral" és az ország belseje, az „interior" között. Tudja, hogy Manaosban, az Amazonasz torkolatától kétezer kilométerre, a nagy gumikonjunktúra idején pompás opera épült, Minas Gerais-ban van egy város, Ouro Preto, mely Brazília élő múzeuma, s hol a portugál barokk vésett, mintázott, csipkézett minden követ.

Másféle föld és másféle nép. A tengerparti szegélyen élő guarani és tupi indiánokat teljesen magába szívta a brazil etnikum. Egy-egy mongolosan húzott szem, vékony női boka, csillogó sima fekete haj emlékeztet rájuk Sao Paulóban, Rióban. A négereket rabszolgahajókon hozták Angolából, Mozambiqueból, az ültetvényeken dolgoztak nagyrészt s rabszolgák voltak, amíg 1871-ben Izabella hercegnő ki nem harcolta szabadságukat. Különböző néger törzsekből származnak, nyelvüket rég elvesztették, de — annak ellenére, hogy keresztények — élnek titokzatos, ősi szertartásaik, „macumbáik", dalaik, táncaik — szellemeik és démonjaik.

A második világháború tüzében égő Európából ide menekült Brazíliába Stefan Zweig. Rio felett a hegyekben, Petropolisban élt, míg kétségbeesésében meg nem ölte magát. Hallottam, hogy a házat, melyben élt és meghalt, pár év előtt le kellett bontani.

„Brazília, a jövő országa" — ez volt Stefan Zweig könyvének címe, melyet utolsó azilumának szentelt.

Az esős évszakban kiárad az Amazonasz és mellékfolyói. Országnyi területek kerülnek víz alá. Csaraban évekig nem esik az eső. A föld kiszikkad, az állatok elpusztulnak s az emberek — ezrével — otthagyják a pusztuló gazdaságot s indulnak, vándorolnak Dél felé, hol víz van, élet, kenyér. Örökös vándorlás ez. Rio de Janeiróban, Sao Paulóban sokszor látni százával vonulni a szárazság elől menekülő „nortista"-kat (északiak).

A „Quarto de despejo" az elmúlt év végén jelent meg a brazil könyvpiacon. Egyik napról a másikra „best-seller" lett, azóta lefordították több idegen nyelvre, átdolgozták színpadra is és éppen az elmúlt héten mutattak be Sao Paulóban, a legjobb brazil néger színésznővel, Ruth de Souzaval a főszerepben. A színpadi bemutató ismét kiváltotta a sajtóvitát s felmerült a kérdés: irodalmi jelenség-e ez a könyv s a darab, vagy sem?

Ki a szerző és miről szól a könyve?

Carolina Maria de Jesus egyszerű, középkorú néger asszony. Könyve ismeretlen világba visz, amelynek sajátos törvényei vannak. A Sao Paulo-i „favellák" világát ismeri meg az ember. Ezek a favellák — megannyi „cséritelep" — a világváros külső peremén, a Tietefolyó partján, vagy éppen árterületén húzódnak meg. Fából, pléhből összetákolt kunyhók — minden világvárosban van ilyen.

Rio de Janeiróban a hegyek derekán, a „mórók"-ban — ahogy ott nevezik — mintegy nyolcszázezer ember él. Sao Paulóban sem lehet kevesebb. Az elmúlt évben egy francia dominikánus szociológus, Lebret írt tanulmányt a riói „mórók" életéről. Carolina Maria műve átütőbb volt, hisz, aki írta, nem kívülről szemlélte, tanulmányozta ezt az életet, hanem benne élt. Mintha egy fejvadász jivarro-indián jelentkeznék egy napon könyvével, melyben beszámolna arról, miképpen élnek a jivarro törzsek a nagy folyók őserdeiben. Mert — valljuk meg — a mórók és favellák élete éppoly ismeretlen előttünk, mint az indián törzseké.

Carolina Maria éveken keresztül egy iskolás füzetbe jegyezte fel mindazt, amit életében és világában fontosnak vélt. Bizonyára nem könyvnek szánta s nem is irodalmi mű lett belőle. Primitív stílusban, helyesírási hibákkal, képregény-ponyvákból kölcsönzött szóképekkel és kifejezésekkel írta művét, melyet egy brazil újságíró, Audali Dantas fedezett fel és adatott ki. Carolina Maria egyszeriben gazdag lett, kikerült nyomorúságos környezetéből, igaz, hogy amikor könyve megjelenése után, még egyszer visszament a nyomortanyára, sorstársai csaknem megverték...

Miféle társadalom a favellák társadalma? Milyen törvények uralkodnak ott? Kiket vádolnak a szörnyűségek, az elvetélt gyerekek, a rettenetes bűnök, az egész nyomorúságos világ? Megtudjuk a könyvből, hogy a nagyváros szeméttelepei adják a favellák lakóinak táplálékát, hogy a férfiak között az ököl törvénye uralkodik, hogy valójában nincs költészete ennek az életformának, hogy a favellák lakói meghökkentően önzők s csak magukkal törődnek, semmi közösségi érzés nincs bennük. A legnagyobb élményük — az evés, mert mögöttük örökké ott kísért az éhség. Nem Knut Hamsun „éhség"-e ez, hanem az ősemberé, a dzsungellakóé.

Carolina Maria könyvében hűségesen lejegyzi például, hogy mit esznek a favellák lakói. Az ilyen kommentár nélküli feljegyzések sokszor a legforradalmibbak. Nagy szavak, dörgedelmes frázisok nélkül, a néma tények vádolnak.

*

A favellák — megszólaltak. Lehet felette vitatkozni, hogy irodalom-e Carolina Maria műve, a „Quarto de despejo" — vagy csak szociális jelenség. Bizonyos azonban, hogy ez a könyv a maga irodalmi gyatraságában és művészi (ha ugyan illik rá egyáltalán ez a szó!) tökéletlenségében, kétségbeesett emberi őszinteségében és szenvtelen szókimondásában vádolja a társadalmat és a kort. S annak a társadalomnak, amely pár év alatt a semmiből, a brazil interiorban, a „planaltón" megépítette az új fővárost, Brazíliát, melyet „Cidade de Esperança"-nak, a „reménység városának" nevezett el, — önmagának kell megoldania ezt a problémát is.

Mert — ez is ott lappang a könyv lapjai mögött — nincs már kitérés a problémák elől!

Kutasi Kovács Lajos

VAJDA ALBERT

Nagy Idők tanúja

Tizenkét éves voltam, amikor apám hazahozta az első, akkor még fekete tölcséres, hatlámpás rádiót és a hangszóróból kissé rekedtesen megszólalt Scherz bácsi, az akkori bemondó hangja. Sosem fogom elfelejteni, azt mondta:

— Nagy idők tanúi vagyunk, kedves hallgatóim! Nyomban megjelent lelki szemeim előtt egy tárgyalóterem képe, a pulpituson őszbecsavarodott bíróval. Balra tőle, a vádlottak padján, nagy darab, tohonya alak állt és táskás szemekkel meredt maga elé. Mellén keresztben szalag húzódott, amelyen nagy, ákombákom betűkkel ez állt: „Nagy Idők."

És akkor a bíró intett a teremszolgának, aki mély, rekedtes hangon szólt ki:

— Kérem a tanúkat!

A kinyitott ajtóban ekkor megjelent apám, anyám, néhány nagynéném, nagybátyám és leghátul én, a gyerek, akit elhoztak, hogy mint a család egyetlen leszármazottja, már zsenge ifjúságomban megtanuljam: hogyan kell majd tanúskodnom Nagy Idők mellett. Vagy ellen.

A gyermekkori kép ezzel el is oszlott és én rohantam ki labdázni, vagy belerúgni a Sármán-gyerekekbe, akik a szomszédunkban laktak.

Ma, mint gyakorló tanú, már tudom, hogy helyem nem a védelem, hanem a vád oldalán van. Emberré érésem első pillanataitól fogva várom, hogy egyszer már megkezdődjék a tárgyalás és odaszólítsanak végre a tárgyalóterembe. Hosszú esztendők óta formálom magamban vallomásomat, amelyet majd hangosan és merészen fogok elmondani, mit sem törődve Nagy Idők tágranyílt tekintetével.

— Tekintetes bíróság! — fogom mondani. — Elegem van abból, hogy Nagy Idők állandó tanúja legyek. Attól a perctől fogva, hogy Nagy Idők Scherz bácsi útján közölte velem, hogy tanúként jelölt ki, nem volt egy perc nyugtom sem, kérem. Engem hívtak tanúként ahhoz, amikor Lindbergh átrepülte az óceánt és Nurmi rekordsebességgel futotta le a nemtudomhányezer métert. Nagy Idők akkor rendkívül büszkén hívott oda tanúként és gondosan titokban tartotta, hogy a sebességnek ezzel a hajszolásával mi a célja. Engem hívtak tanúként ahhoz, amikor Hiroshimára Nagy Idők ledobta az első atombombát és most, itt a tárgyaláson, a védelem azt várja tőlem, hogy ujjongva köszöntsem Nagy Idők e remek találmányát, amely aránylag alacsony önköltséggel, egyetlen bombába sűrítve volt képes ötvenezer ember életét kioltani. Engem hívtak tanúként akkor is, amikor Nagy Idők hírül adta, hogy sikerült ennél a bombánál hatszázszor erősebb hidrogénbombát előállítani és nekem kellett tanúskodnom amellett is, hogy micsoda nagyszerű eredmény az, hogy ma már nemcsak Amerikának, hanem a Szovjetuniónak is van hidrogén- és szuper hidrogénbombája, amivel Nagy Idők olyan jó kis heccet tud csinálni, hogy abba belepusztul a műveletlen emberiség nagy része. És már most kapkodom a fejem, hogy nekem kell tanúnak lennem majd ahhoz, hogy a Holdat is fel fogja forgatni Nagy Idők és belepiszkál a Vénuszba és más égitestekbe is és közben úgy fokozza a sebességet, hogy 1963-ban két óra alatt lehet majd átrepülni Amerikába és 1965-ben egy óra alatt és 1967-ben talán már fel sem kell repülni ahhoz, hogy ott legyen az ember az óceán túlsó oldalán, mert Nagy Idők forgalomba hoz majd egy szerkezetet, amely itt atomjaira szedi szét az embert és odaát rövidhullámon felfogják és egy másik készülék összerakja.

Hát nem, tekintetes Bíróság, nem vagyok hajlandó többé tanú lenni. Követelem: vonják felelősségre Nagy Időket mindazokért a bűnökért, amelyeket ellenünk, tanúk ellen elkövetett. Követelem: azonnali hatállyal függesszék fel állásából. Mint hivatalból életrehívott tanú, követelem: Nagy Idők helyét töltsék be azonnal és haladék nélkül Kis Időkkel, esetleg Semmitmondó Időkkel, vagy Jelentéktelen Időkkel. Követelem, hogy...

Valami, vagy valaki hirtelen belém fojtotta a szót. A tárgyalóterem képe váratlanul megváltozott. A táskás szemű tohonya alak eltűnt a vádlottak padjáról és a bíró ott fent magasan, a bírói emelvényen, előrehajolt és mereven rámszegezte rideg tekintetét.

És akkor, itt, érett fejjel, váratlanul megvilágosodott előttem minden. Eloszlott az a kép, amelyet éretlen gyermekfejjel festettem magamban. Nagy Idők nem a vádlottak padján ül, hanem ő az, aki a bírói talár méltóságteljes mélyéből engem fürkész: Nagy Idők nem a vádlott, hanem ő a bíró, minden tanúk könyörtelen bírája... aki mivel tiszteletlenül mertem viselkedni, a bíróság tekintélyének súlyos megsértése miatt nyomban életfogytiglani tanúságra ítélt.

NAGY VINCE

Szálasi a vádlottak padján

RÖVIDESEN MEGJELENNEK — magyarul is, angolul is — Nagy Vince emlékiratai. A magyar közéletnek jelentős eseménye lesz ez. Nagy Vince régi és kiválóan bátor, meg nem alkuvó harcosa a szabadelvű demokráciának. Fiatalon lett függetlenségi országgyűlési képviselő, majd Károlyi Mihály köztársasági kormányában belügyminiszter. Akkor került éles ellentétbe a kommunistákkal. Az ellenforradalom és a Horthy—Bethlen-féle konszolidációs rendszer alatt azonban megint a radikális baloldalon állt, Rupert Rezső és Vámbéry Rusztem társaságában. Ő volt a védője a hazaárulással vádolt Károlyi Mihálynak. Kitüntette magát a hitleristák elleni küzdelemben. A második világháború után kisgazdapárti, majd Szabadság-párti képviselő volt és folytatta a harcát a kommunisták ellen. Ugyanakkor vállalta az ügyész szerepét Szálasi bűnperében. Később a sztalinista terror elől, mint megannyi jó antifasiszta, ő is nyugatra menekült és most az Egyesült Államokban él. Könyvének a Szálasi-perre vonatkozó fejezetéből közlünk itt egy hosszabb részletet, amelyet az Eichmann-per különösen időszerűvé tesz.

1

1945 végén és 1946 januárjában *Himler Márton* az amerikai hadsereg ezredese Ausztriában és Németországban letartóztatta azokat a nagyobb háborús bűnösöket, akiket a magyar kormány felelősségre akart vonni és kiadatásukat kérte az Egyesült Államoktól. Himlerék kézi bilincsekben Budapestre szállították *Szálasi Ferencet*, a nyilas kormány volt államfőjét és miniszterei, továbbá *Imrédy Béla* és *Bárdossy László* volt miniszterelnököket, *Baky László* és *Endre László* volt államtitkárokat, *Jaross Andor* volt belügyminisztert és a Horthy- és Szálasi-kormányzat több más, kisebb alakját.

Ekkor *Riesz István*, a koalíciós kormány szociáldemokrata igazságügyminisztere magához kéretett és ezzel a megtisztelő ajánlattal fordult hozzám:

— Hajlandó lenne a kolléga úr — (mint ügyvédek jó kartársi viszonyt tartottunk egymással) — a három fő háborús bűnös, Bárdossy, Imrédy és Szálasi közül valamelyik ügyében a vádló ügyészi szerepet elvállalni s ha igen, melyiket választja?

— Határozottan és csakis Szálasit.

— Miért *csakis?* — kérdezte Riesz.

— Mert véleményem szerint Bárdossy és Imrédy alkotmányosan kinevezett miniszterelnökök voltak, tehát ilyen minőségben elkövetett tetteikért az 1848-as törvények értelmében csak parlamenti bíróság vonhatja őket felelősségre, noha feltétlenül bűnösök országunk és népünk ellen elkövetett többrendbeli cselekményben. Parlamenti bíróság előtt szívesen vállalnám a vádlói szerepet. De alkotmányjogi fenntartásaim miatt nem vállalnám közönséges büntetőbíróság előtt. Így hát Szálasit választom, aki nem alkotmányos úton jutott a hatalomra, idegen hatalom fegyvereivel, tankjaival és pénzével, erőszakos államcsínnyel ragadta magához a hatalmat anélkül, hogy a nép vagy a parlament mellette nyilatkozott volna. Büntetőjogi szempontból pedig közönséges bűntevőnek, több, sokrendbeli gyilkosság és emberölés tettesének tartom, melyeket vagy mint felbújtó, vagy mint bűnrészes, társtettes követett el.

2

Magam mentem a rendőrség épületébe egy bírósági jegyző és egy gép- és gyorsírókisasszony kíséretében.

Egyik földszinti szobába hozattam fel Szálasit. A kísérő börtönőrt kiküldtem a szobából. Magam és két hivatalos kísérőm maradtunk Szálasival. Magas, kerek fejű férfi, borotvált, puffadt, sápadt arc. (Elhihető, amit Rainis egy miniszter-tanácson szemébe mondott, hogy festi arcát.) Egész idő alatt fejét felvetve tartja, tekintetemet elkerüli, majdnem állandóan a mennyezetre, vagy a vele szemben levő fal felső részére néz. Benyomásom az volt, hogy bizonyos büszkeséget igyekszik megjátszani, hogy imponáljon nekem. De mikor látja, hogy ezzel nem ér el hatást nálam, mert, bár hűvös tárgyilagossággal, de mint egy gyilkossal beszélek vele, ilyenkor izeg-mozog, már-már kiesik felvett gőgös pózából. Ekkor észbekap és visszarendezi arcát és testtartását előző, előre végig gondolt mozdulatlan nyugodtságába.

Bevezetésül odadobom a Szálasi előtt levő asztalkára a reggeli napilapot Quisling kivégzésének nagybetűs tudósításával.

— Olvassa el ezt a cikket.

Gyanakodva nyúl az újsághoz, mintha abból már tulajdon halálos ítéletét kellene olvasnia.

Mikor arcrándulás nélkül elolvasta és leteszi kezéből a lapot, így szólok, mintha nem neki mondanám, hanem csak a levegőbe, vagy két irodai segítségemnek:

— Így járnak minden országban az árulók.

Semmi visszhang. Megkezdem a kihallgatást. A körülbelül egy órán át tartó kihallgatás alatt óvatosan vigyáztam, hogy ne tegyek fel olyan fontos kérdéseket, amelyeket a főtárgyalásra tartogatok, hogy azokkal ott hozzam zavarba, — ha lehet —, ezt a tömeggyilkost, országunk szégyenét. Az általános kérdésekre nyugodtan, észrevehetően felkészülten válaszolgatott. Tagadta, hogy a zsidókat elpusztítás céljából szállíttatta német gyűjtőtáborokba, hanem a német kormány kérésére dolgoztatásra, kényszermunkára adta oda őket.

— És a Dunaparton tarkólövéssel vízbe lőtt zsidókat milyen céllal irányította a Dunához? — kérdeztem.

— Az én tudtom nélkül történt — felelte.

— Ha Endre és Baky államtitkárok azt fogják vallani, hogy maga tudott ezekről a gyilkosságokról és nem tiltakozott azok ellen, — mit fog ehhez szólni?

Nem felelt. Makacsul összeszorította ajkait. Nem akarta a két véres kezű államtitkárról azt mondani, hogy hazudni fognak. (Egy nyilas nem hazudik. Csak gyilkol, — gondolom közben.)

Áttértem a volt nyilas kormányzat második emberének, Szőllősi Jenő „miniszterelnöknek" kihallgatására. Róla tudtam, hogy Makón volt gyógyszertártulajdonos és jómódú földbirtokos. Emellett egyszer a Kossuth-párt programjával képviselőnek is fellépett, de megbukott. Személyesen sohasem ismertem.

Az általános kérdések után ezt kérdeztem:

— Ha ön valaha Kossuth-párti volt, tehát a demokrácia híve, hogyan csúszhatott olyan mélyre, hogy a diktatúrát hirdető nyilaskeresztes pártnak lett hívője, sőt miniszterelnöke.

— Kérem — mondta nagyon szerény, mentegetőző hangon —, én ezt a nép érdekében tettem. A Kossuth-párt is földreformot, földosztást hirdetett a földtelen parasztság javára. A nyilas párt ezt gyorsabban kívánta megvalósítani. Ezért álltam mellé jük.

— De a Kossuth-párt alkotmányos úton, az országgyűlésen hozandó törvényekkel óhajtotta azt elérni, a nép többségének választásokon megnyilatkozó támogatásával. Önöket se a nép, se az országgyűlés nem támogatta. Ellenben támogatta egy idegen hatalom, Németország, fegyverekkel és pénzzel.

— Erről semmit sem tudok — mondta Szőllősi.

— Ugyan kérem, ne adja a naivat. Talán nem tudja, hogy Szálasi hatalombajutása német tigrisekkel és német géppuskákkal történt?

— Erről hallottam — mondta, mint egy megszeppent diák. — De pénzről semmit sem tudok.

Kivettem irattáskámból Szálasi Ausztriában írt naplójának néhány lapját, melyről Szálasinak szándékosan nem tettem említést. Ezt a száz oldalnál többre terjedő naplót Himlerék hozták magukkal, a foglyokkal együtt és én hetekig tanulmányoztam azt az ügyészség irodájában.

— Nézze — mutattam Szőllősinek azt a néhány gépírásos oldalt. — Megismeri az oldalak alján vezérének kézjegyét, mellyel az oldalak szerzőségét elismerte?

— Igen, ez az ő kézjegye.

— Nos, lássuk, milyen utasítással küldte ki 1944 nyarán, hatalomra jutásuk előtt báró Keményt, dezignált külügyminiszterét Hitlerhez. — És a naplóból olvastam: *„Fontos, hogy nagyobb pénzbeli támogatást kérj a Führertől, ami propagandára és fegyverekre szükséges."* — De ennél még további utasítást is adott Szálasi Keménynek, — mondtam — hallgassa csak: *„Természetesen Mussolinitól is kell anyagi támogatást kérnünk."*

Szőllősi észrevehetően belesápadt. Ez nem volt színészkedés. Őszinte magatartás volt a rá következő szavaival együtt.

Én erről semmit se tudtam. Ha tudtam volna, semmiesetre se vállaltam volna a miniszterelnökséget.

Azonnal lecsaptam rá:

— Hajlandó-e ezt a kijelentését a főtárgyaláson megismételni?

— Okvetlenül — hebegte végtelen zavarában.

3

A Zeneakadémia betört ablakú, fütetlen dísztermében folyt a tárgyalás „táblás ház" előtt. Csak nagy protekcióval tudott kétezer ember jegyhez jutni.

Jankó Péter, fiatal, tapasztalatlan törvényszéki bíró vezette a tárgyalást. „Népbíróság" lévén, a koalíciós pártok és a szakszervezetek egy-egy kiküldött bírája ült a tanácsban. A hivatalos vádat egy Kaposvárról felrendelt (protekciós) fiatal államügyész képviselte. Én a „politikai vádló" feladatát töltöttem be. Minden vádlott szabadon választhatott védőügyvédet. Aki nem választott, annak az Ügyvédi Kamara rendelt ki hivatalból védőt.

A jéghideg zeneakadémiai teremben bírák, ügyészek, ügyvédek és a közönség télikabátokban és bundákban didergett, sokan gyapjútakarókat hoztak magukkal. Legfeljebb mindenkit egy belső lázas izgalom fütött. Ilyen tömeggyilkosok perét még nem tárgyalták ebben az országban.

A börtönőrök elővezették a vádlottakat: Szálasi Ferenc „nemzetvezetőt", Szőllősi Jenő miniszterelnököt, báró Kemény Gábor külügyminisztert, Beregfi Károly hadügyminisztert, Csia Sándor, Gera József és Vajna Gábor minisztereket.

Heten voltak. „Mint a gonoszok." Ebben az esetben a „mint" szócskát nyugodtan el lehet hagyni. Heten voltak *a* gonoszok.

Az elnök, miután a vádlottak személyi adatait ellenőrizte, megkezdte Szálasi részletes kihallgatását.

A „nemzetvezető" tagadta bűnösségét. Mindent jóhiszeműleg a nép érdekében cselekedett. A zsidók külföldi és magyarországi elpusztításához nem kérték engedélyét. Mindezekről csak utólag értesült. Emelt fővel, nyugodtan beszélt, mintha könyvből olvasta volna. Makacs konokság hangzott minden szavából.

A keresztkérdezés jogán rám került a sor. Előttem feküdt Szálasi naplója, az abból készített jegyzeteim és egyéb iratok.

Felkeltem helyemről és odavittem Szálasihoz néhány fényképet.

— Nézze meg ezeket az eredeti felvételeket. Ezeket az amerikai hadsereg készítette, amikor megszállta a német kivégző táborokat.

Szálasi közömbösen nézegette a hullák és élő csontvázemberek borzalmát.

— Ezek közt vannak a magyarországi zsidók is, a maga áldozatai — mondtam.

— Nem az én hozzájárulásommal történt — válaszolta a tömeggyilkos.

Ezután, helyemre visszaülve, kikérdezéséhez kezdtem.

— Mondja, milyen előtanulmányokat folytatott ahhoz, hogy az államfői szerepet vállalni merje?

— A világtörténelmet ismertem.

— Azt minden érettségizett diák és minden ludovikás kellett hogy ismerje. Azok mégsem pályáztak államfőségre. Olvasta-e *Kossuth* Iratait az emigrációból?

Mély hallgatás. És most egymás után peregtek kérdéseim. Egyre se tudott válaszolni.

— Olvasta-e *Széchenyi István* műveit? *Deák Ferenc* beszédeit? *Grünwald Béla* könyvét? Hát *Marx Károly* Kapitalját? És *Engels*, meg *Lassal* könyveit?

Miután „politikai előtanulmányainak" felelevenítésével végeztünk, megkérdeztem:

— Milyen segítséget kért Hitlertől, egy idegen államfőtől, hogy fajmagyar társaságával kezébe kaparíthassa a kormányt?

— Nem kértem és nem kaptam semmiféle segítséget — felelte gőgösen.

— Hát ha nem kért, miért küldte ki 1945 nyarán még törpe ellenzékben lévén, Kemény bárót Hitlerhez? — és már lapoztam a naplóban.

Hirtelen nem tudott válaszolni. Pár perc múlva így felelt:

— Morális támogatást kértem tőle.

— Hogy lehet morális támogatást kérni onnan, ahol nincs morál?

Csend.

— Nézze meg ezeket a gépírásos oldalakat. Mindent egy ládában a maga egyéb irataival együtt az amerikai katonák hozták haza. Elismeri-e, hogy az oldalak alján levő kézjegy az ön írása és hogy az egész naplót ön diktálta?

Forgatta, nézegette a lapokat s halkan mondta, nyilván már félt veszedelmes, robbantó tartalmától:

— Igen, én diktáltam.

— Nos hallgassa meg a párbeszédet, amit ön folytatott Kemény Gáborral, mikor őt Hitlerhez küldte. Nagyon érdekesen és bizonyára nagyon hűen örökítette meg a naplójában. — És akkor szóról-szóra felolvastam azt a párbeszédet, melynek fontosabb részei így hangzottak:

Kemény: Fegyverek tekintetében mit kérjek a Führertől?

Én: Tigriseket, gépfegyvereket és muníciót.

Kemény: És pénzt?

Én: Természetesen. Sok pénzre van szükségünk propagandára és embereink fizetésére. De ne felejtkezz el arról se, hogy pénzbeli támogatást Mussolinitól is kell kérnünk.

Itt letettem az iratot kezemből és ezt kérdeztem:

— Mi az, hát maguk nem tisztelték a harmadik diktatúrás hatalmat, Japánt és megvetették a japán „jen"-t?

Óriási derültség és taps zúgott fel a teremben.

Szőllősi kihallgatása következett. Idegesnek látszott, hiszen a vádlottak közül egyedüli volt, aki megtagadni készült kormányzatukat és önmagát. Engem is érthető izgalom hevített erre a gondolatra, mert értelmi szerzője voltam a várt szenzációnak. Ha ugyan Szőllősi meg nem gondolta kihallgatása óta a dolgot...

Az általános kikérdezés után az elnök nekem adta át a kérdezés jogát.

— Milyen meggondolás vitte önt a nyilasok táborába, holott azelőtt egy demokratikus pártnak, a Kossuth-pártnak volt híve, sőt képviselőjelöltje?

— A földtelen parasztság földhöz juttatása szívügyem volt. Ezt hirdette a Kossuth-párt is, de azt a Horthy-kormány kiirtotta a parlamentből. Aztán már csak a nyilaskeresztes párt hirdette. Ez vitt hozzájuk.

— Tudott-e maga arról, hogy Szálasi, Kemény Gábor útján fegyvereket és pénzbeli támogatást kért Hitlertől és kapott is és ezek felhasználásával jutottak önök hatalomra?

— Nem tudtam, nem is sejtettem ilyesmit — felelte határozott hangon.

— Feleljen őszintén: ha tudta volna ezt, akkor is vállalta volna Szálasi alatt a miniszterelnökséget?

— Semmi esetre se vállaltam volna! — mondta emelt hangon, szúró tekintetével Szálasi arcába meredve.

Szálasi felszisszent. Előttem ült, tehát hallhattam, amint fogai közt mormogta: „Gyáva gazember."

Szőllősi bátor szembefordulását Szálasival és pribéktársaival a bíróság, a védői kar és a közönség élénk mozgással és meglepett suttogással fogadta. Az újságírók lázasan jegyeztek.

A többi vádlott kihallgatása nem volt érdekes, kivéve Kemény Gáborét, aki mindenben megerősítette a Szálasi naplójából felolvasott párbeszédet kettőjük között. Annál inkább érdekes volt néhány tanú vallomása.

4

Hitler volt magyarországi követét, Veesenmayer Edmundot vezették elő, akit Winckelmann Gestapo-tábornokkal együtt bilincsekben hoztak el a tárgyalásra Németországból, ahol mint háborús bűnösök voltak letartóztatásban. Szégyeltem magamat és országomat, hogy követ lehetett nálunk ez a hetyke legény. Bilgerli csizmában, bricseszben, zergesörtés tiroli kalapjával és nyegle magatartásával inkább valami fiatal gazdatisztnek látszott, mint Németország követének egy szövetséges országban.

Kérdéseinkre előadta, hogy Szálasi uralomra segítése után, amit kifejezetten és büszkén német előkészítésnek mondott, Szálasi felkérte, vezesse őt a Führerhez bemutatkozásra. Szívesen megtette. A Führer főhadiszállásán fogadta őket, vezérkari főnöke és még néhány magasrangú katonatiszt társaságában. Kölcsönös udvariaskodásuk után Hitler a szót a magyarországi hadihelyzetre terelte, főként Budapest problémájára. Ez a látogatás 1945 december elején történt. Az oroszok csak karácsonykor kezdték meg a főváros ostromát. Egyelőre csak közeledtek Budapesthez. Az erősen legyengült német erők visszavonuló hátvédharcokat vívtak.

Veesenmayer előadása szerint Hitler és a vezérkari tisztek magyarország kiterített térképe fölé hajoltak és a kis zászlókkal teletűzdelt térképen tanulmányozták a Budapest körüli katonai helyzetet.

Hitler most *Jodl* vezérkari főnökhöz feltette a kérdést:

— Ha az oroszok elérik Budapestet, mit tegyünk? Védjük-e vagy feladjuk a magyar fővárost?

Jodl határozott hangon ezt válaszolta:

— Semmi esetre se szabad védenünk. Ez Budapest teljes pusztulását jelentené. Katonai szempontból pedig nincs rá szükségünk. Nekünk Budától nyugatra két védő vonalunk van készenlétben, előbb a Vértes, azután a Bakony vonulatán.

Ekkor Jodl egy külön térképet terített Hitler elé — folytatta érdekfeszítő vallomását Vesenmayer. — A Führer figyelmesen nézegette a térképet, miközben a vezérkari főnök tovább magyarázott:

— Ha szabad városként Budapestet át is engedjük az oroszoknak, nekünk elég erőnk van a Vértes, majd a Bakony vonalán feltartóztatni őket, mialatt megfelelő utánpótlást szervezünk a harmadik vonalon, hogy a magyar határon maximális védelmet fejtsünk ki és megakadályozzuk, a szovjet csapatok behatolását német területre.

— A Führer helyesl ően bólintott — mondta Vesenmayer.

— Hát akkor maguk miért robbantották fel a Duna-hidakat? — kiáltottam közbe németül, nem bírván visszatartani felháborodásomat.

— Várjon kérem — intett le udvariasan a tanú. — Azt most fogom elmondani. Ekkor a Führer Szálasihoz fordult ezzel a kérdéssel:

— És mi az ön véleménye, *Herr Szálasi?*

Herr Szálasi kiegyenesedett és így szólt:

— Határozottan ellenzem a vezérkari főnök úr tervét. A Duna olyan stratégiai védővonal, amelyet nem szabad feladnunk. A hidakat okvetlenül fel kell robbantanunk és a budai oldalon nagy védekezést kell kifejtenünk, amíg a Führer felmentő csapatai megérkeznek. (A „felmentő" szót csak Szálasi használta a tanú szerint, se a Führer, se a vezérkari főnök már nem használták ezt a reményt jelentő szócskát.)

Az elnök nehezen tudott csendet teremteni a teremben, mert az egész hallgatóság zúgott, morajlott a felháborodástól, mikor megtudta, hogy nem a németek, hanem Szálasi akaratából robbantották fel a hidakat és miatta kellett a főváros mindkét oldalán lakóknak pincékben végigszenvedni a hosszú ostromot.

Miért szép?

Az Irodalmi Ujság május 15-i számában Ignotus Pál felélesztette a *Szép Szó*, majd a *Haladás* Miért Szép rovatát. Rövid bevezetőjében ismertette a rovat rövid pályafutását, felemlítvén az eddig elemzett és kizárólag klasszikus költők nevét, hogy várható fordulattal most egy kitűnő élő költő, *Benjámin László* „Kezesség" című verséről valljon őszinte szeretettel.

Most Kassák Lajosnak a budapesti Nagyvilág májusi számában megjelent verse segített engem és a rovatot, hogy az utóbbi időben mind egyre haladóbbá váló hagyományok helyett ismét egy élő költő új alkotása kerüljön ide.

Íme a vers:

HONEGGER ZENÉJÉT HALLGATOM

Én voltam
az egyszerű francia paraszt
kinek a felesége
kislányt szült
1412-ben.

Éppen vihar tört ránk.
A horizonton
jól emlékszem
vörösen lángolt
az ég függönye
s az asszony
Szent Katalinhoz fohászkodott
hogy szabadítsa meg kínjaitól.

Igazi végítélet volt ez az éjszaka
nedvdús zöld leveleiket hullatták a fák
gabonánkból kipergett a mag
rozsdát kapott a szőlő
Orleans alatt a Loire kiáradt.

Hajnalra született meg
Johanna
gyöngének látszott
s a homlokán
mintha egy rózsa nyitotta volna szét
göndör szirmait.

Nagyon szerettem akkor
az asszonyomat
akinek a szívéből indult útjára
a mi kis Jankánk
s én a hajlott hátú
feltört kezű paraszt
sírtam
nevettem
örömömben
nem is sejtve
a jövendőt
mikor is
az angyalian szép
angyalian szelíd lányunk
fegyvert ragad
hogy a falánk étvágyú
tüzet okádó angolokat
kiűzze Franciaországból.

Drága vérét hullatta Orleans
de ő felderítette egét
termő zsíros földjét
visszaadta a népnek
Franciaország dicsőségére született népének
a tarka virágok népének
a jó bor népének
akiből ő vétetett
akiért végül is
feláldozta magát
szűzen
egek balzsamától
illatozón.
Elűzte a hódítókat
felszabadította Franciaországot
végül máglyára vetették
mintha bűnös lett volna valaha is.

Ó tündöklő csillag...
fehér liliomszál
burgundiai testvéreid áldozata lettél
a szentséges máglyán
ezerszer meggyalázva
ezerszer megdicsőülten.

Jeanne d'Arc
Jeanne d'Arc
messze vagy
és oly valószínűtlen
de mégis kaszanyél helyett tollal a kezemben
Budapestről szólok hozzád
1960-ban
te a semmi valósága
felmagasztalt áldozat
könyörülj minden asszonyok gyengeségén
intsél feléjük
vérző emlék
és világítson előttük a tűz
ami téged
elégetett.

Tudom, hogy irodalmiatlan szemlélet, ha valaki viszolyog a versmagyarázattól, de mindig gyanakszom, hogy mindazért a lelkes bábáskodás, mert a bába elirigyli a szülés misztériumát és maga akar szülni, holott az igazi gyerek már régen megszületett, hozzá valóságos csodagyerek, akinek nemcsak reflexei vannak, hanem beszélni is tud. A verselemzőt néha az anatómussal képzettársítom és az így preparált metszetek üveglapján át nem látom az egészet. Úgy érzem, Kassák Lajos versét sem szabad boncolgatni. Túlságosan eleven ahhoz, hogy ne érezném a viviszekció önvádját.

A mondandómat inkább a vers körül formálom, mint ahogy az imákban sem az a lényeg, ami bennük van, hanem az az áhítat, ami körüllebegi ezt a műfajt. Mert ezt éreztem a vers első olvasásakor és csak később jelentkezett a költő a maga személyében és életútjával. Lehet, hogy ez ismét irodalmon kívüli jelenség, amikor a vershez közel engedjük a költőt, de lehetetlen volt elvonatkoztatnom ettől azt a Kassákot, aki a bonyolult, meghökkentő formák és kísérletezések után — és ennek már néhány évtizede — eljutott a legtisztább egyszerűséghez. Ez a kifejezési mód csak a kiváltságosaknak adatott meg. Világmegváltók és a mindenáron boldogítók olyan egyszerű fogalmakat, mint jóság, emberség, tisztaság, a legbonyolultabb úton, sokszor háborúval, méregkeveréssel, gyilkosságokkal, megalázással akarják megközelíteni — ami végül is azt jelenti, hogy ami a politikusoknak nem sikerül —, az sikerül a költőnek. És hogy ez nem hat a politikusokra, nem a költő szégyene.

De mindezeken túl mégis csak rákényszerülök a versre, már csak azért is, hogy ne csak magamat, hanem a rovatot is szolgáljam és idéznék néhány sort, például onnan, hogy „Igazi végítélet volt..." De az idézési szándék elakad, mert újra olvasom a verset és amit egyegy mondattal akartam igazolni, hogy a líra és a szenvedély sem hiányzik a sorokból, azt az egészben találtam, csak halkabban és szemérmesebben és éppen ezért erőteljesebben és plasztikusabban. Ez íveli át az időt 1412-től 1960-ig. Ez a halk líra és szemérmes szenvedély helyezi a verset az időn kívülre és az aktualitáson belülre. Erre utal az a szintézis is, ami a középkori francia parasztot a mai magyar költő érzelmi és értelmi hevével önmagába tudja olvasztani. Ha egyszer még, mint eddig is már annyiszor, terítékre kerül a népies-urbánus vita, ezzel a Kassák-verssel is igyekeznék legyalulni az éleket. Ennek megírásához, megértéséhez és megérzéséhez évtizedek keserűségével táplált lelkesedés és alázat szükséges. Lehet, hogy igazam van, lehet, hogy tévedek.

Áhítat és egyszerűség, líra és szenvedély. Ezért szép a Honegger zenéjére írt Kassák-vers, ami több mint kísérő szöveg és ehhez a zenéhez talán csak annyi köze van, hogy különböző, nehezen követhető áttételeken keresztül változott verssé. Egyszer talán arról is kellene írni, hogy a zenének milyen inspiráló hatása van az irodalomra, de elfogultságom nyilván magára haragítaná a muzsikusokat, ha arra a megállapításra vetemednék, hogy a zene csak másodlagos kísérő művészete az irodalomnak. Ebből egyelőre elég annyi, hogy Kassák Honegger zenéjét hallgatta, én Kassákot. Úgy érzem én jártam jobban.

Enczi Endre

HUMANIZMUS
csupa nagybetűvel

A *Ballada a katonáról*, Grigori Csuhrai szovjet filmrendező „humanista hőskölteménye" s a „tiszta emberség dala", amelyet a világ csaknem valamennyi nyelvén agyondicsérnek (magyarul a leghangzatosabban), az úgynevezett „újtípusú" szovjet filmek csoportjához tartozik. Három-négy éve immár, hogy a merev, akadémikusan szabatos, zsdanovilag irányított látásmódot és kameratechnikát felolvasztotta egy új, csaknem szabados képi frisseség és törekvés egy egyéni, mindenáron „modern" filmnyelv megteremtésére. A Nyugat hatására a Szovjetunióban is felfedezték (amit 35 évvel előbb éppen *ők* fedeztek fel először): hogy elsősorban a rendező (és nem a filmfőosztályvezető) az, aki mintegy „képekkel írja" a filmet; és ennek az új irányzatnak köszönhető, hogy a *Szállnak a darvak*-ban s az *Embersors*-ban van egy-két olyan „bekezdés" s „mondat", amelyet talán később is érdemes lesz idézni.

A nyugati film és irodalom hatása világosan meglátszik ezekben a filmekben. A „cselekmény fővonala" többnyire nyílt és egyirányú, mint egy Hemingway- vagy Camus-novella és az adott egyszerű helyzeten belül — mint a katona szabadsága a *Balladá*-ban — a hangsúly a pszichológiai ábrázoláson van. Az ábrázolási módszer „modern" akar lenni és a stílus az egészen közeli beállításokra és szabados gépállásokra épül, hogy aláhúzza s megvilágítsa a szabatos külső mögött zajló mozgalmas belső történést. Látszik, hogy a rendező valami bensőséges, kamarazeneszerű, egyéni gondolat- s érzésvilág képi megfogalmazására törekszik — és ez önmagában is nagy előrelépés a szovjet filmben, ha a képi kivitelezés maga botladozó is. Mert míg az olyan vizuális eszközök, mint a gyakori premierplán, mondjuk a *Look Back in Anger* című angol filmben, az egyén s a táj kölcsönhatása a *L'Avventura*-ban, vagy az *A Bout de Souffle* zaklatott vágástechnikája keresetlenül fakadnak a bizonytalan, kapkodó nyugati életforma talajából, merő „szoviet viszonyokra való alkalmazásuk" valami furcsán makulátlan, légmentes szintisztaságot eredményez. Mintha a figurák egy kissé magukra maradtak volna nemcsak a történet szerint, hanem az egyes beállításokon belül is. Itt a szovjet katona szeplőtelen arcát a lenyugvó nap háttere keretezi, s ha nagyon költőiek akarnak lenni, akkor a katona arcáról az utat szegélyező nyírfák megint csak közelképére vágnak. És ezen a realizmus felé vezető újfajta kerülőúton a fiatal lányok virágok között halnak meg s a filmcímekben olyan fogalmakról esik szó, mint „Ballada", „Sors" és „Költemény". (Nem véletlen, hogy az idei cannes-i fesztiválon bemutatott „*Lángoló esztendők története*" többé-kevésbé megint a sztalinista *Berlin eleste* vonalának folytatója.)

Az *El nem küldött levél* (1959), Kalatozov, a *Szállnak a darvak* alkotójának új filmje azon igyekszik, hogy ezt a „nyugati" formai tobzódást közös nevezőre hozza egy széles, epikus orosz hangvétellel. A nagyon is pesszimista történetet (négy geológus arany után kutat Szibériában s végül csak egyikük marad életben) egy végtelenül mozgalmas és keresetten „modern" filmnyelv teszi, a paradox kedvéért majdnem barokk jellegűvé és ez a képi hevület a 30-as évek világhírű szovjet filmriporterét, Dziga-Vertovot idézi, aki széles alkotó kedvében addig-addig montírozta, vágta, kopirozta képeit a szovjet valóságról, míg egyszer csak felszólították, hogy tegye le szépen a kamerát és soha többé ne vegye újra kézbe...

De ez a veszély nemigen fenyegetheti a *Ballada a katonáról* (1959) alkotóit. Mert míg Kalatozov erőszakolt formai kísérletekben próbál kielégülést találni, Csuhrai többet akar ennél: ő Költői és Humanista, „csupa nagybetűvel"...

Pedig ez a film, ha túlfokozott romantikáját arányosan több emberi aranyalappal ellensúlyozná, ügyes kis alkotás lehetne. A rendező jó szemmel és nyilvánvalóan őszinte jóindulattal bonyolítja a nyíltan romantikus, epikus történetet: egy fiatal frontkatona hőstette jutalmául néhány napos szabadságot kap; míg hazautazik, különféle figurákkal találkozik, elegyengeti a sorsukat, szerelmes lesz és végül épp csak annyi ideje marad, hogy hazaérve megölelje az édesanyját s máris indulnia kell vissza a frontra, ahol, megtudjuk, később hősi halált fog halni.

Igen ám, de akkor jön Csuhrai, hogy kitegye a nagybetűket, s velük görcsös nyomatékot erőszakoljon mindazokra az elemekre, amelyek halkan, finoman sokkal hatásosabbak lennének, s amelyeknek felnagyítására már nem futja a tehetségéből. Így aztán a Humanizmusból 90 perc szakadatlan emelkedettség lesz, mialatt a történet alakjait túlidealizált romantikus hősöknek vagy vázlatosan megrajzolt reális figuráknak ábrázolja. Amikor Költő akar lenni, akkor naplemente jön meg nyírfák, s az Anya, amint szárnyalva szeli át a végtelen búzamezőt, ajkán egy elnyújtott „Aljosa-a-a-a!" kiáltással, hogy fiát, a makulátlan katonát a kebelére ölelhesse, miközben a humanista párthegedűk kórusa minden hollywoodi finálét meghazudtoló giccsben hullámzik, vijjog s szárnyal, az égen bárányfelhők legelnek, s a bemondó közli velünk, hogy ez a derék szál, pulyaképű, szeplőtelen Aljosa voltaképpen nem más, mint az egyszeri, Egyszerű Szovjet Katona szimbóluma...

És a film egész mesterkélt stílusa, képnyelve ugyanolyan hazuggá és ál-emberségessé lesz, mint ez a „végső kicsengés". Ennél kocsonyásabban puhább és konzervatívabb filmet „baloldali" filmművészet nemigen hozott még létre. A humanizmus itt az erőszakolt „tisztaság" tövéből fakad: hosszúhajú lányok, szárnyaló darvak, szimbólumot termő nyírfák az éltetői. Buñuelnek az emberi ocsmányság legmélyére kell leásnia, hogy felszínre hozza a maga éltető, dús emberszeretetét. Csuhrainak nem szabad mélyre ásnia s ő boldogan meg is elégszik ezzel az elemi iskolás színvonallal, különösen ha meg is jutalmazzák érte.

Mert a nyugati kritikusokban jó közönségre talált... Amerika áradozott; „a mozi — írja a ‚Time' — megtelt az eleven élet harsogó ámenjével". „Erőteljes, megkapó élmény" — írta a legjobb amerikai filmfolyóirat, a ‚Film Quarterly' kritikusa —, „humánus, kemény és igaz." „Egek, micsoda tisztaság!" — tolmácsolta a cannes-i közönség véleményét Geraszimov szovjet filmrendező — és a film humanizmusát díjjal jutalmazták Cannes-ban és nem is egy, de négy díjjal San Franciscóban... Az ember nem tudja, nevessen-e, sírjon, vagy bosszankodjék. Hát valóban ilyen könnyű rásütni valamire a „humanista" jelzőt? Minél embertelenebb lesz körülöttünk a világ, minél éhesebbek vagyunk az emberségre, annál könnyebben beérjük a pótlékkal. Szegény zsidó kislányok a gettó házban, apácák, az utolsó öt ember a földön csaknem automatikusan „humanista" témákká lesznek, függetlenül a művészi megvalósítástól; s minél ügyesebben, édeskésebben adagolják e pótlékot, annál könnyebb megemészteni s annál nehezebb lesz megkülönböztetni tőle a valódit. De amíg a szabad nyugati kritika úgy fog élni természetesnek vett szabadságával, hogy egy Hitchcock-film bestiális gyilkosságáról szólva, a „képi megfogalmazás rejtett szépségeit" méltatja, vagy Luigi Nono új operájának fülhasogatóan embertelen disszharmóniái mögött, mint a „Times" kritikusa, egy „új Verdit" vél felfedezni, addig ennek a sokat emlegetett, roskadozó „Nyugati Civilizációnak", sajnos, be kell érnie azzal, hogy Csuhraitól és Aljosától kapja humanizmusból a leckét.

Vas Róbert

EMLÉKKÖNYV A RŐT BIZÁNCRÓL

Faludy György válogatott versei

Megjelenik június hóban, a Magyar Könyves Céh kiadásában.

(Sorozat 5. sz.)

Ára fűzött kiadásban példányonkénti vásárlók részére:

£0.19.6. v. $2.80 v. egyenértéke. (kb. 200 oldal.)

Már most jegyeztesse elő *helyi könyvkereskedőjénél*, vagy a vezérképviseleti terjesztőnél:

Big Ben Publishing Co.
65, Mortimer Street, London, W.1.

ASBÓTH ELEMÉR

ÚJ SZINTÉZIS?

(Egzisztencializmus Magyarországon)

Milyen megnyilvánulási formái vannak ma Magyarországon az egzisztenciaiizmusnak? — erre a kérdésre igyekszik válaszolni Köpeczi Béla, a hazai könyvkiadás vezetője abban a tanulmányban, amelyet az „Élet és Irodalom" május 4-i száma közölt, s amelyről múlt számunkban is megemlékeztünk. Az első ilyen megnyilvánulási forma a szerző szerint, — mint már említettük —, az, hogy egyes prózaírók műveiben az egyéni sorsok a társadalomtól elszigetelten jelentkeznek, a társadalomról adott kép túlságosan általános, vagy keretszerű. Ami a kommunista kritikusnak e művekből hiányzik, az nyilvánvalóan nem a jelenlegi hazai társadalom csontigható bírálata, hanem az, hogy a megbírált írók nem zengik a népi-demokratikus rendszer dicsőségét.

A második egzisztencialista hatás-jelenség irodalmunkban Köpeczi szerint a szabadság kérdésének helytelen felvetése. *„A szabadságot* — írja — *az egzisztencialisták az egyén szabad választásában vélik felfedezni"*, s ez a nézet, éppúgy, mint Simone de Beauvoir megállapítása: *„egyedül csak a lázadás tiszta"*, — káros hatással van több fiatal magyar prózaíróra. „Vulgarizált" egzisztencialista hatásokat tükröz s ezért elmarasztaltatik a tanulmányban Hernádi Gyula „A péntek lépcsőin" című kisregénye, amelynek hőse, — egy díszpécser —, túlsokat elmélkedik a világ értelmetlenségéről, a félelemről és a szabadságról, s amelyben az író ilyen furcsa nézeteket kockáztat meg: *„Igaza van a díszpécsernek. Félünk. Nem beszélünk róla, de nagyon nyugtalanok vagyunk."*

Egzisztencializmus bűnében leledzik Csurka István „Lábtörés" c. novellája, valamint Huszty Tamás „Akinek padba vésték a szívét" című kisregénye is. Az utóbbiról Köpeczi megállapítja: *„A regény története a mi társadalmunkban bonyolódik, de alig tudnánk megmondani, hogy miben különbözik ez a társadalom a kapitalistától..."* A regény főhőse, egy Petrik nevű, boldogtalan életű újságíró ilyen, nem-pártszerű gondolatokat fejteget: *„Mert az ember élete utolsó pillanatáig boldog akar lenni, és ha egyetlen egyszer melléfogott, már csak a légtornászhoz hasonlít, aki eltévesztette a trapézt, s míg a földig ér, egyre arra gondol, hogy máskor két centivel előbbre nyúl..."* Őszintén szólva, nem tudjuk, hogy itt valamilyen szabadalmazott egzisztencialista nézetről van-e szó, avagy sem, de nem titkolhatjuk, hogy a gondolatot szépnek és igaznak érezzük.

A hazai egzisztencializmus harmadik fontos vonása, — írja Köpeczi —, amely egyúttal legáltalánosabb irodalmi megjelenési formája is, a szorongás, a félelem, a rettegés kifejezése. Példának erre Weöres Sándor és Juhász Ferenc verseit hozza fel, de név nélkül más, főként fiatal költőket is megfed, amiért azt hiszik, hogy a szorongással a huszadik század emberének igazi életérzését fejezik ki. Köpeczi azt még elismeri, hogy Nyugaton, különösen értelmiségi körökben egyesekre hat az atombombától való félelem, de úgy fest, hogy — véleménye szerint — a Lajtától keletre a világon semmi ok sincs tartani az atomfegyverek borzalmaitól.

„A főok: a régi világ..."

Kétségtelen, hogy a tanulmány legérdekesebb része az, ahol a szerző ezeket a hazai, általa egzisztencialistának nevezett jelenségeket vizsgálja; íróktól s költőktől összeszedett idézetei felérnek egy értékes kis antológiával. A fejtegetés ott sekélyesedik el, s ott válik teljesen torzzá, ahol arra próbál válaszolni: *miért* jelentkeznek ma Magyarországon ilyen egzisztencialistának minősített irodalmi tünetek. Mintha csak valami régi, lomtárból elővett zsdánovi verkli repedt hangjai szólalnának meg, amikor Köpeczi válaszát ezekkel a szavakkal kezdi: *„A főok nyilvánvalóan az, hogy a mi társadalmunkban él még a régi világ sok maradványa, elsősorban az emberek tudatában és erkölcsében."*

Azzal, hogy a régi világ maradványai közül egy és más ma is él még a magyar nép és a magyar írók erkölcsében és tudatában, már csak azért sem kívánunk vitatkozni, mert magunk is szeretnénk remélni, hogy — mondjuk — Petőfi lángolása, Móricz emberismerete, Babits műveltsége, (s ezek is a régi világ „maradványai"), nem haltak meg, hanem folytatókra találnak. De azért a múlt maradványaival — akár a kárhozatos maradványokkal is —, mint *főokkal* magyarázni bizonyos *mai* irodalmi és filozófiai jelenségeket — és különösen olyanok részéről, akik magukat marxistáknak vallják —, nemde, felér egy ideológiai szegénységi bizonyítvány kiállításával.

Vegyünk csak egy példát. Köpeczi az egzisztencialista hatások érzékeltetése során ezeket írja: *„A boldogtalanságnak a témaköre... széles a mi irodalmunkban. Rengeteg elvetélt élettel, szerencsétlen, vagy elfajzott emberrel találkozunk fiatalabb írók műveiben is..."* Mi az alapfokú szemináriumon azt tanultuk, hogy az irodalom az élet tükröződése. Ha például nyugati regényekben boldogtalan emberekkel találkozunk, akkor ezt úgy kell tekintenünk, mint a kapitalista valóság hű ábrázolását. Most viszont megtudjuk, hogy ha a népidemokratikus Magyarországon játszódó novellákban, vagy regényekben szerepelnek boldogtalan sorsú emberek, — akkor ez egzisztencialista hatás, a régi világ ideológiai maradványainak érvényesülése. Nem valószínűbb, s egyben nem marxistább magyarázat volna-e az, ha Köpeczi Béla nyíltan megvallaná: nem a régi, hanem a *mai* világról van itt szó, s ha a fiatal írók műveiben rengeteg az elvetélt élet, a szerencsétlen, vagy elfajzott ember, akkor ez azért van így, mert a mai Magyarországon rengeteg ilyen élet, rengeteg ilyen ember van, mert a boldogtalanság széles és mindennapi, keserves és fájdalmas betegség hazánkban.

Menekülés a pártos ürességből

Köpeczi annyit mindenesetre elismer, hogy a félelem, a rettegés, a szorongás érzeteinek megjelenésében és elterjedésében nemcsak az atomháború aggodalmának van szerepe, hanem, — amint írja — *„vannak olyan okok is, amelyek közvetlenebbül függnek össze a magyar fejlődéssel, azzal a válsággal, amely 1953 után jelentkezett s amelyből népünk, sőt az értelmiség nagyrésze is kilábalt."* Hogy népünk és értelmiségünk kilábolt-e a válságból, arra maga a Köpeczi-tanulmány a legjobb válasz és cáfolat: ugyan mi ellen kellene hadakoznia akkor, ha ez így volna?! Sajnos, ha az anyagi körülmények valamelyest jobbak is, a lelki-erkölcsi válság ma mélyebb, mint valaha, s feltételezzük, hogy Köpeczi csak tévedésből írta, miszerint e válság 1953 *után* jelentkezett: avagy olyan szépnek, simának és válságmentesnek tartja-e a hamis perekkel, kitelepítésekkel, törvénytelenséggel, „személyi kultusszal" terhes sztalini éveket?

A lényeg azonban most nem is a dátumok körüli vita, hanem sokkal inkább az: igen nagy kár, hogy Köpeczi csak futólagosan megemlíti, s nem elemzi, tisztázza, részletezi azt, amit *„a magyar fejlődéssel közvetlenebbül összefüggő okoknak"* nevez. Pedig hát ha valaki „Egzisztencialista jelenségek a mai magyar irodalomban" címen írt tanulmányt, akkor éppen ez lett volna a legfontosabb, az elsődleges feladata. Ha az eszkimók, vagy a pápuák között népszerűsödő egzisztencialista nézetekről közölt volna eszmefuttatást, akkor feltehetően nem siklott volna át olyan megnyerő fölénnyel a helyi fejlődéssel „közvetlenebbül összefüggő" okok és jelenségek fölött. De mert saját országáról, Magyarországról van szó, éppen csak megemlíti, de már meg sem nevezi őket: talán azért, mert hiszen ezt otthon úgyis tudja mindenki, vagy azért, mert egyszerűen nem mer beszélni róluk, — vagy mind a két okból.

Enélkül pedig minden válaszkeresés az egzisztencializmus hazai népszerűségére nem egyéb szenteltvíznél, még akkor is, ha ezt a vizet történetesen nem a Bazilikában, hanem a pártközpontban szentelték fel. Köpeczi azt mondja: *„Az a tény, hogy az író nem marxista módon gondolkozik, hanem a magával hozott polgári szellemi pogygyász nyomja, a gondolatiságot elsekélyesíti..."* Ha a szavaknak az Élet és Irodalomban közölt tanulmány értelmezését adjuk, — azaz „marxistán" a hivatalos pártgondolkodás, „polgárin" egyebek közt az egzisztencializmus értendő, — akkor a Köpeczi-féle állításnak éppen az ellenkezője igaz, s *itt van egyik főoka* annak: miért fordul ma annyi magyar író az egzisztencializmus különböző válfajai felé. Az elmúlt másfél évtized irodalmi fejlődése világosan megmutatta, hogy *éppen a marxistának kinevezett pártideológia követése az, ami menthetetlenül elsekélyesíti nemcsak a gondolatiságot, de a művészi kifejezési formákat, a meggyőzőerőt, a hitelességet is*, és ha van menekvés ebből a pártos ürességből, akkor — legalábbis az egyik kiút — az egzisztencializmuson keresztül vezet. — különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy az egzisztencializmuson nem valamiféle marxizmus-leninizmusszerű dogma, hanem olyan keresés-kutatás-kísérletezés-vívódás értendő, amelynek szélességi skálájára jellemzők maguk a Köpeczi-idézte nevek: Sartre és Camus, Heidegger és Simone de Beauvoir, Graham Greene és Dylan Thomas, Colin Wilson és Gottfried Benn, Moravia, Kafka, Joyce, Musil, Herman Broch, Jaspers, Gabriel Marcel, sőt „vulgarizált formában" Françoise Sagan is.

Röviden: ha elfogadjuk, hogy ma Magyarországon erős az egzisztencialista hatás, ez nem utolsósorban éppen *a marxista-leninista hatások teljes csődjének a következménye*. Vajon nem tűnt-e fel Köpeczinek, hogy azok, akiket tanulmányában tudatos, vagy nem-tudatos egzisztencialistáknak nevez, (Szabó Magda, Ottlik Géza, Juhász Ferenc, Weöres Sándor, Hernádi Gyula, Csurka István, Kamondy László, Huszty Tamás), a magyar irodalom legtehetségesebbjei, a két költő esetében már vitán felül a legnagyobbjai közé tartoznak?! Kit tud velük szembeállítani a párthű, kádárista irodalom? Hidas Antalt és Györe Imrét, Mesterházit és Dobozyt, Urbánt és Csepeli-Szabót, Berkesi Andrást és Molnár Gézát. Gratulálunk! Ennyit sikerült a pártnak tizenhat év egyeduralma után a magyar irodalom tehetségeinek toborzásában elérnie, ilyen íróóriásokat sikerült a marxista-leninista ideológiának kielégítenie!

A harmadik út

De ha Köpeczi nem siklanék át olyan megejtő könnyedséggel a magyar fejlődéssel „közvetlenebbül összefüggő okok" fölött, akkor a szorosabban vett irodalmi, színvonal- és tehetségbeli problémák mellett foglalkoznia kellene a történelmi-társadalmi tényezőkkel is. Egyhelyütt azt írja a tanulmányában: *„Az egzisztencializmus Nyugaton, különösen a Sartre által meghirdetett formában, harmadikutas ideológia.... amely szembefordul a kapitalizmussal, de nem fogadja el a szocializmust sem... Következetes képviselete nálunk csak a szocializmussal való szembenállást, opozíciót jelentheti."* Megint le kell fordítanunk a pártterminológiát magyarra: a „szocializmus" Köpeczinél ugyanis a szovjet típusú pártdiktatúrával azonos. Ha igaz ugyanis az, hogy Sartre és sok más egzisztencialista kapitalistaellenes, az már egyáltalán nem igaz, hogy szocialistaellenesek. Éppen az ellenkezője igaz: az egzisztencialisták közül igen sokan meggyőződéses hívei a szocializmusnak, s ennek nemcsak antikapitalizmusuk a bizonyítéka, hanem az is, hogy szüntelenül és élesen bírálják a szovjet-típusú „szocializmus" egészét, vagy számos jelenségét. Köpeczinél a harmadikutasság — vád és burkolt fenyegetés az otthon élő írók felé; de a világban ma ez a harmadikutasság, — és nemzetközi politikai vetülete, a semlegesség —, egyre erőteljesebb és mind szélesebb rétegeket megnyerő tendencia.

S ha így van ez francia, vagy angol, hindu, vagy délamerikai írók esetében, akiknek a kapitalizmus még mindig több szabadságot biztosít, mint például a szovjet íróknak az úgynevezett „szocializmus", nem igen lehet meglepődni azon, hogy a magyar fejlődéssel „közvetlenebbül összefüggő okok" nálunk még inkább megerősítik ezt az irányzatot. Az az alapvető körülmény, hogy a magyar nép nagy többsége nem kíván visszatérni a kapitalizmushoz, de ugyanakkor meg szeretne szabadulni a szovjet formák utánzásától, nem táptalaja-e ennek a harmadikutasságnak? A szomszédos és független Jugoszlávia és Ausztria példája nem ezt a semleges harmadikutasságot tanácsolják-e nekünk? Nem ezt a minden országgal, s a Szovjetunióval is barátságot hirdető harmadik utat kereste-e szenvedéllyel a magyar közgondolkodás két olyan kiemelkedő képviselője, mint Nagy Imre és Bibó István? S nem ezért a független, semleges, harmadikutas Magyarországért, a gyarmati helyzet megszüntetéséért, az emberi szabadságjogokért, a munkástanácsokért, a szocializmus magyar útjainak keresése közben vívta-e meg nemzetünk az 56-os forradalmat?!

Világos, hogy a forradalom bukása után a legnagyobb visszhangra otthon, különösen az értelmiség köreiben, azok a tendenciák találtak, amelyek antikapitalisták is, de ugyanakkor egyértelműen elítélték a Szovjetunió november 4-i erőszakos beavatkozását. De éppen a forradalom bukása, hazánk jelenlegi, reménytelennek tűnő helyzete az egzisztencialista irányzatok közül Magyarországon azoknak biztosított nagyobb hitelt, mélyebb visszhangot, amelyek tragikusabb, peszszimistább színezetűek. Abban az országban, ahol a prózaíró azt mondja: *„Félünk. Nem beszélünk róla, de nagyon nyugtalanok vagyunk"*, ahol a költő azt énekli: *„Nem élni könnyebb"*, ahol a tragikus sorsú Sarkadi Imre utolsó regényében ezeket a sorokat írja le: *„Napról napra várjuk, hogy hátha valami történik. Dehát mi történne?"* — ebben az országban törvényszerűen meghallgattatásra és rokonszenvre kellett találnia annak a gondolatnak, amelyet Köpeczi is idéz: Camus „Sziszifosz-szimbólumának", az állandó nekilendülés és elbukás, a hiábavaló, értelmetlen és mégis az egyedül élni érdemesítő újrakezdés mítoszának. Nem sziszifoszi vállalkozás volt-e 56 októbere s nem Sziszifosz szelleme kell-e ahhoz, hogy ma valaki élni és írni tudjon Magyarországon?

Köpeczi egyhelyütt ezeket mondja: *„Az egyik harmadikutas ideológiának, a „népi" ideológiának a tarthatatlanságát a szocialista építés körülményei között már a történelem bebizonyította. Vajon ennek helyére kíván-e lépni az egzisztencializmus?"* A kérdés egyáltalán nem ostoba. Arról itt most nem kívánunk vitába kezdeni, hogy a népi ideológiával kapcsolatban mit bizonyított be és mit nem az, amit Köpeczi „szocializmusnak" nevez. De tény az, hogy a harmincas-negyvenes évek népi ideológiájából — s ezt ennek az irányzatnak legjobb képviselői maguk vették észre és mondták ki —, sokminden túlhaladott, (különben éppen úgy, mint más akkori irányzatokból). Minthogy pedig a kommunista párt teljességgel képtelen megfelelő, kielégítő ideológiát adni értelmes és gondolkodó emberek számára, úgy fest, hogy egy, a lehető legszélesebben értelmezett, Jasperstől Sartreig terjedő egzisztencializmus az, amelyben — mint valamiféle szintézisben — ma Magyarországon a legjobb elmék és alkotó tehetségek, — istenkutatók és istentagadók, szocialisták és liberálisok, népiek és revizionisták egymásra találnak.

Köpeczi Béla tanulmánya, az „Egzisztencialista jelenségek a mai magyar irodalomban" igen megerősítette ebbeli elképzeléseinket.

KANNÁS ALAJOS versei

HÍREK

Karlsplatz
a templom zöld burája alól
harangszó bugyborékol
puha szél simítja hajadat homlokodra
amint figyeljük a transzparensek híreit

Tudod először a Nyugatinál
höngésztem ki az elfutó betűkből
hogy mi és mi nem történt valahol Európában
és hány gólt rúgott a Fradi
micsoda hírek zúgtak át azóta felettünk
míg mi csak önmagunkba kapaszkodhattunk
várván hogy megérjük
az ellenkező jelentések korát is

Az sem lett különb

Kuba New York Világűr
nevek villannak meg hirdetések
mint pattanások a kamasz tavaszon
és a lényegtelen a lényeg
mert valahogy mindig így volt
és valahogy így is marad
valaki mindig nyer
valaki mindig veszít
és mindig lesznek párok
akik összesímulva a puha szélben
látszólag olvassák a transzparenseket
s eszükbe sem jut
hogy bármit is elhigyjenek
az egészből

JOGFOLYTONOSSÁG

Minden sebem csak rajtam mélyül,
neked más kínok fájnak.
Egy arcot tartunk önmagunknak,
s egy mást a nagyvilágnak.

A pusztulás megoszthatatlan,
még akkor is, ha mondható.
De nemcsak a te sáncaidat
rombolta szét az orv való.

A város nélküled sem ül le
jöttödre várni némán.
Ha csak magad kívánod látni,
könnyes szemmel ne nézz rám.

Ne panaszold, hogy Pest azért más...
Ne kérdezz fázva, félve...
A megszököttnek egy joga
maradt: a szenvedése!

A 70 éves Wilde Jánosról

Hetven éves egy évtizedek óta idegenben élő magyar tudós, akit a reneszánsz művészettörténeti kutatás egyik legjelentősebb alakjaként ismernek a szakemberek. A köznapi életben neve csaknem ismeretlen. Műveinek száma és terjedelme, egyéniségének halk finomsága és példátlan szerénysége fordított arányban áll művészettörténeti ítéleteinek súlyával és tudományos működésének és tanári munkásságának értékeivel. Olyan csendesen végezte és végzi munkáját, hogy mindig csak utólag eszmélünk annak igazi erejére. Pedig élete és munkássága az európai szellemi élet színe előtt zajlik. A bécsi, majd a londoni egyetemen sok nyelvű nemzedékeket nevelt a maga csendességében is kemény helytállásával. Nagyon sokan kell hogy hálásan gondoljunk arra a példamutató, szenvedélyesen szívélyes, barátian kedves magatartásra, amelyével oly sok fiatal művészettörténészt indított el jó tanácsokkal, biztató atyai szavakkal, hasznos segítéssel a tudományos pályán.

Annak a ma már legendás hírű nemzedéknek talán a legfiatalabb tagja, amelynek idősebbjei Lukács György, Hevesi Sándor, Kárpáti Aurél, Fülep Lajos voltak. Mint kortársai javarészének, az ő ifjúságának is nagy emléke: Ady személyisége, a költészete, s Ady Endre halála. 1920-ban a fehér terror elől Wilde János is Bécsbe emigrált; azóta is külföldön él. Bécsben a művészettörténeti szellemtörténet kidolgozójának, Max Dvoraknak a tanítványa és munkáinak posthumus szerkesztő-kiadója volt. A Kunsthistorisches Museum-ban dolgozott és az egyetemen tanított. Az ő nevéhez fűződik a képzőművészeti alkotások röntgenvizsgálatának megindulása és a felvételek mind technológiai, mind művészettörténeti értékelésének kezdete. Az „Anschluss" után Svájcba, majd Angliába menekült feleségével, volt tanítványával. 1940-ben a British Museum Michelangelo rajzainak tanulmányozásába kezdett minden hivatalos megbízatás nélkül, önkéntesen. E munka eredménye az 1953-ban megjelent katalógus. Szakítva a korábbi „hipokritikus iskola" nézetével, amely a mester rajzainak jórészét műhelymunkának, tanítványok másolatainak tartotta, Wilde János ismét kitágította a Michelangelónak tulajdonított rajzok körét, s ennek tudományos magyarázatát egyetemi előadássorozatában tisztázta.

Wilde János keveset író tudós. Egy-egy rövid tanulmányában azonban kötetekre való gondolat kifejtésének lehetősége rejlik. Giorgione-ról írt tanulmányai például nemcsak új alapokra helyezték a velencei reneszánsz festészet úttörő mesteréről alkotott képünket, de egyben új szempontokat adtak a velencei quattrocento és cinquecento festészet fejlődésének megértéséhez. Tanulmányaiban hiába keresnénk filozófiai és világnézeti érveléseket vagy utalásokat. Tudományos módszere, szemléletmódja s ízlése azonban olyan alapokon nyugszik, amely a tudományos munkában nem éri be fragmentarikus részeredményekkel, puszta adatközléssel, hanem az összefüggéseket kereső teljességre törekszik, s a művészetben a klasszikus rend, a harmonikus egész és a teljes ember ábrázolásának híve. Így nem lehet véletlen, hogy kora fiatalságától fogva a reneszánsz művészet kötötte le érdeklődését. Szokás azt mondani, hogy számára Michelangelóval zárul a művészet története. Ez csak írott munkásságára nézve igaz. Szereti Manet és Cézanne képeit s az olyan modernekét, akiknél a klasszikus értelemben vett szépség és humanizmus új sajátos megfogalmazását láthatja. Azok közé a ritka tudósok közé tartozik, akik az adatok és tudományos szempontok közt is megóvták lelkük épségét, a csodálkozás és átélés gyermeki tisztaságú képességét, mert tudja: „Amennyit a szív felfoghat magában, sajátunknak csak annyit mondhatunk."

Noszlopi György

KÖNYVEKRŐL RÖVIDEN

Folyók, hegyek, emberek. Saffer Pál. Fórum kiadó, Novi Sad

Mint olvasónak van egy gyengém. Belevetem magam a könyvbe és csak végezetül böngészem ki az impresszumot: a kiadót, a technikai szerkesztőt és a többi hivatalos, apróbetűs adatot. Így történt, hogy Saffer könyvét olvasva — és a szerzőről mitsem tudva — a harmadik, negyedik riport után (mert riportkönyvről van szó) egyszercsak döbbenten kaptam fel a fejem: nicsak, hát ezt is lehet? Olyan „olvadásosan" őszinte szóval lehetne írni ma Magyarországon? Mintha csak a forradalom előtti Irodalmi Ujságot forgatnám... De azután eszembe jutottak a legfrissebb irodalmi párthatározatok és gyorsan megkeresem azt a bizonyos impresszumot. „Kiadó: Fórum, Novi Sad", azaz Újvidék és Saffer Jugoszláviában ír magyarul.

Még így is meglepő a lengyel írókéhoz hasonló szabad kritikai hang a könyv első felében. Mert a második, az „Utazás a Visztula mentén" — lektorra, kiadóra, pártra kacsingatva — már visszakanyarodik negyvenöttokos fordulattal a jó öreg szocialista realizmus vízére.

Ameddig a fellélegzés tart, addig Saffer azt bizonyítja be, hogy nemcsak jószemű riporter, de jótollú, finomérzékű író is. A folyókat, hegyeket, embereket, — melyek felett lustán süt a délvidéki nap — humanista szemlélet s megértő humor foglalja egységbe. A folyókkal, hegyekkel nincs is annyi baj, mint az emberekkel, akiknek itt-ott már illik „holnapba mutatóknak" lenniök.

*

Alakok. Lőrinc Péter — Fórum kiadó, Novi Sad

A másik jugoszláviai magyar riportkönyv egy történettudós jobbára sikerült kirándulása az irodalomba. Lőrinc Péter híresebb monográfiái után — „Kuruckor" és „A nagy póri pör" — még a pesti Egyetemi Könyvtárból ismerős. A történészt az avatta íróvá, hogy megbetegedett és bekerült a rebroi klinikára. A kórházba, ahol a falakon belül megszűnik a mindennapi élet; amelynek külön légköre, külön életstílusa van.

A kis villanyszerelő partizánfőhadnagy csak egyszerűen mondja, ahogy megy kióblíteni a teáscsészéket: „A kolléga elfelejtett lélegzetet venni." És félóra múlva új vendég telepszik a kolléga helyére.

Ebben a morbid légkörben, ahol egyformán temperált a levegő, ha odakünn hóvihar szaggatja is a tetőket, — mindenki megváltozik, mindenki megmutatkozik a másik előtt. Nemcsak a ruha hull le, de a lélek is levetkezik. Így mutatkoznak be sorra: a szép Ditta, a kamaszos gamén-arcú, harmincöt-éves asszony, aki fiú szeretne lenni; Zádró, a hercegováci vasutas, akinek szellőztetés a kultúrmániája, Szlavica nővér, a „nagyságos asszony", Julika, a babaarcú epilepsziás és a többiek: a cukrosok, szívesek és tüdősök.

A kórház mindent felforgató légkörében a történészből író lesz. De amint becsukja maga mögött a kaput, „gyógyultan távozik", — menten beteg lesz és beleesik a „pártos" irodalomba. A könyv második, „egészséges" részében már patikamérlegen mércsikél egy kis hurra-optimizmust, két deka pozitív kicsengést és öt kiló sematizmust. Ilyeneket ír: „Az Út (nagy Ú-val, ami persze a párt útját jelenti) az egyedüli út és ez volt és ez is lesz az egyedüli, jövőt teremtő út, az élet útja!"

Kétarcú irodalom ez, amelynek egyik fele kacag, a másik sír. Mégis, milyen furcsa, hogy mennyivel szebb, igazabb az a síró félarc, mint a nevető. (k.)

A KÉPZŐMŰVÉSZET iránt fogékony nyugat-európai olvasó érdeklődését is méltán kelti fel Genthon István könyve (Rippl-Rónai József. Képzőművészeti Alap, Budapest. Több nyelven) Rippl-Rónai József életéről és művészetéről.

***Rippl-Rónai nemcsak a magyar, de a modern francia festészet történetének is jelentős és sokat méltatott képviselője volt.** A fiatal Rippl-Rónai József azzal lépett be az európai művészetbe, hogy 1889-ben az ünnepelt Munkácsy Mihály párisi műtermében inaskodó festő elpártolt mesterétől és egy kis — ma már történeti nevezetességű — bretagne-i faluban, Pont Avenben csatlakozott a Gauguin szellemi hatása alatt álló fiatal francia progresszív festők csoportjához, a Groupe du Nabishoz. E csoport vezéregyéniségei között (Bonnard, Vuillard, Maurice Denis, Maillol) a magyar festő jelentőségre és népszerűségre tett szert. Agnés Humbert „Les Nabis et leur époque" című tanulmányában Rippl érdeme szerint az elsők közt szerepel.*

Az elmúlt tizenöt esztendőben Magyarországon Rippl-Rónai művészetéről írni kultúrpolitikai kérdés volt. Hiszen Rippl éppen ahhoz a Munkácsyhoz lett hűtlen, akit a szovjet és magyar sztalinista kritikusok festészetünk szinte egyetlen „haladó hagyomány"-aként említettek, érdemének mondva maradiságát. Rippl-Rónai volt az első magyar festő, aki megértette a cézanne-i festészet értelmét és azt a maga egyéniségéhez tudta formálni. Nem lebecsülendő párisi sikerek után 1900-ban tért vissza Magyarországra a modern francia festői törekvések üzenetével. Úgy látszik, korán érkezett. Művészete csak kis körben talált visszhangra és a magyarországi provincializmus az ő művészetére is rövidesen rányomta bélyegét. Genthon István Rippl-Rónai franciaországi, ú. n. fekete képek korszakát tartja kvalitásban és igényességben is a legjelentősebbnek, nem titkolva, hogy a magyar művészet fejlődését az európai stílusáramlatokhoz való viszony mércéjével méri.

Genthon István finom írásművészettel közli tudományos vizsgálódásainak eredményeit és ezáltal mind a szakember, mind a laikus számára élvezetes és tanulságos olvasmányt nyújt. (n. gy.)

MÁTÉ IMRE

Az esernyő

Kacsmarek egyszerű ember volt. Latin tanár. Tulajdonképpen nem értette igazán a tanárkodás csínját-bínját. Nem felejtette esernyőjét a fűszeresnél, sem kislányát nem emelte feje fölé zivatarkor ernyője helyett, pedig a szórakozottság dukált neki. Nem is volt esernyője. Állítólag ősei szűrszabók voltak Mezőkövesden, ezért méltán táplált ellenszenvet ama nagyhírű ipar peronoszpórája ellen. Igaz, ez csak találgatás volt, az igazat nem tudta senki. Nem is igen törődtek vele. Némi különlegességet kölcsönzött neki ez a bónája, de azért szürke kubikusa maradt a pedagógiának.

Jó két évtized múlva keríthette csak homlokára az élelődő hírverés beléndekkoszorúját. Arra sem reagált illendőképpen. Matyó volt az istenadta, lenyelte a galacsinhajtó bogarak süteményét. Mikor már torkig volt vele, átköltözött Tolnából Baranyába. Ott málébbak voltak a gyerekek, nem rajzoltak krétával esernyőt az ülepére.

Lánya esküvőjét megelőzőleg esett le a pénz a fejében, pedig belé elég nagy pénzt vetettek. Aranytallért, talán annál is súlyosabbat.

Hildike aranyos kislány volt, csak éppen parányi szeplőie okozott sok gondot, mert a vőlegény erre igen kényes volt, ezt már többször beharangozta. Nagynénik, keresztanyák, ángyok ültek tanácsot. Kacsmarek ekkor élt át retteneteset. Mint a férjek általában, ő is a vőhalászat műveleteiből értette meg, hogyan került annak idején horogra.

Az bizony régen volt, nem sokkal azután, hogy ide helyezték. Szorongott, feszengett, azt hitte, most kezdődik a végítélet. A lába remegett, szíve kalimpált. Amire a mama bejött, egészen ki volt készülve. Strohmeierné ünnepélyes volt. A jellegzetes cukibaba mosolynak nyoma sem volt orcáján. — Kidobnak — gondolta Kacsmarek. Mert miért is ne dobhatták volna ki? Strohmeier főmérnök volt, háztulajdonos, díszpolgár és ősei Árpáddal jöttek be a mi szép hazánkba. Az ős Strohmeier a vezér közvetlen közelében lovagolt. Ez Kacsmarek fiatal korában bőcses érdem volt, pláne, ha bizonyítható is volt. S köllöttek-e ékesebb bizonyítékok a nagyanyák ládákban málladozó dirndli ruháinál? Nem köllöttek. A kormányzó nejének ősanyjai is olyan féléket hordtak, s ez egyszersmindenkorra eldöntötte a néprajzi pört. Nohát, ezért félt joggal Kacsmarek a kosártól.

Strohmeierné arany nyakiáncával játszadozott. Nem akart megszólalni. Ez csak fokozta az izgalmat. Aztán mégis szólásra emelkedett.

— Igen kínos izét kell elintéznem magával kedves... áh, hogy is mondjam, kedves Gyuluska. — Kacsmarek vacogott.

— Jáj, drágám mi van magával?

— Óh, kezét csókolom, kérem alássan, szíveskedjék már megizélni, igen, tessék szíves lenni megmondani végre, hogy ki vagyok izélve... ki vagyok kocs... kocsa... kosarazva. —

— Jáj, Gyuluska, milyen butuska maga, istenem, de csacsika! De hogy van maga kiizélve, én vagyok, kedvesem, hogy is mondjam, kiborulva ettől a szörnyű nagy micsodától.

Kacsmarek megnyugodott egy kicsit. Tehát mégis csak...!

— Miben lehetek szolgálatjára, méltóságos asszonyom, kérem alássan, kezét csókolom...

— Nagy titkot akarok közölni magával. Az én titkom ez egyes egyedül. Az én édes Erikámat illetőleg, tudja, Gyuluska. Igen komoly, kérem, legyen erős és hallgasson meg türelemmel.

— Óh igen — nyögte Kacsmarek és már keringett is vele a világ. Most sújt le a pallos, gondolta. Ez lesz a nagy titok: Erika fogadott lányuk, örülnek, hogy kedves, nagy jövőjű fiatalember vezeti oltárhoz, mivel hozománya úgy sincs.

Strohmeierné érzékenyen nyögött néhányat, aztán elbeszélte a nagy titkot.

— A férjem ősei hidegkúti nemesek voltak. Hidegkút volt, tetszik tudni, az izéjük, a rezidenciájuk. A férjem is ott született és az Óma most is ott lakik. Földbirtokosok, kérem, van nagy gazdaságuk. Nyaranta oda szoktuk leszállítani a gyerekeket...

— Küldeni — javította ki Kacsmarek tanárosan.

— Igen, oda szoktuk leküldeni őket, hogy a napfény jobban érje őket. Négy éves és hét hónapos volt Erika, amikor az a szörnyű micsoda érte Hidegkúton. Óh, az rettenetes nap volt, elviselhetetlen. Évekig zokogtam utána.

Ahogy a szemtanúk elmesélik, délután háromnegyed négy és négy óra között történt. Aznap délelőtt rettenetes zivatar volt, kérem, az óma zivatar után kitette a tyúkól elé száradni az ernyőjét. Tudja, Gyulus, az az átkozott esernyő visz engemet a sírba. Erika valahogy nagy lelki rokonságot érzett a kiscsibékkel, kislibákkal. Óh, de édes volt, hogy szerette őket! Pipi, pipikém, mondta nekik és totyogott utánuk. Ha maga látta volna! Cuki volt. A lajtorján is mászott utánuk. Őt nem bántották a kotlósok, magukénak érezték, kérem. Csak a parasztgyerekek nem szívlelték az én édes Erikámat, mert nem bírta el a szagukat. Candrának becézték, s ha jól tudom, ez valami illetlenséget jelent.

— Óh igen, méltóságos asszonyom, az csúnya szó valóban. — Tehát ott hagytam abba, hogy utálták a koszos parasztok és a lajtorja alá valami halból kivett izét raktak. Igen, valami valamit. Azt hiszem, a hal pipilő hólyagját. Az nagyot pukkant és Erika leesett a lajtorjáról. Áh, istenem és legyen erős. Gyuluska, képzelje csak el, vagy jobb is, ha nem képzeli... áh, az esernyőbe esett bele...

— Ah, szegényke, rettenetes! — motyogta szörnyülködve Kacsmarek. — Szörnyű, nagyon szörnyű, Gyuluska. Mert kénzelje el, hogy az régimódi esernyő volt, olyan hosszú valami állt ki belőle és az a legeslegeslegesleg érzékenyebb, lánynál legjobban őrzendő részébe fúródott bele!

Természetesen nyomban orvoshoz vittük. Nagy vigyázattal, gondosan kezelte, de sajnos, egészen eredetire gyógyítani nem tudta.

Viszont hivatalos írást adott, hogy majd ha férjhez megy, ne kelljen szégyenkeznie. Szívesen megmutatnám, édes Gyuluska, de tizenkilencben a vörösök feldúlták a portánkat és ez a dokument is megsemmisült. Istenem, olyan rettenetes. Szörnyű dilemma elé állít ez engemet, mert már az öreg orvos sem él. Teljes egészében a maga segítségére vagyok utalva ebben az izében. Óh, édes Gyuluska, ha van szíve, ne hagyjon engemet, szegény anyát ilyen borzasztó lelki micsodában!

A végét már sírva, sőt zokogva mondta és félájultan borult Kacsmarek vállára. Kacsmarek nyelt, nyögött, habozott, aztán összeszedte lelkének erejét.

— Mit segíthetnék, méltóságos asszonyom, kérem alássan, kezét csókolom...

— Áh, Gyulus, a legborzasztóbb az, hogy Erika erről semmit sem tud... Ő abban a hiszemben megy magával oltárhoz, hogy magának fogja nyújtani frigyük örök megszépítőjeként azt, amit lány csak egyszer adhat. El sem tudja képzelni, Gyuluska, mennyire készül ő erre. Óh, mennyit lelkendezik magáról és hogyan! Úgy csak a legszeplőtelenebb szűz tud rajongani szerelmeséért! Néha arra ébredek, hogy párnáját ölelve beszél álmában. Óh, hogy öleli azt a párnát és becézi, hogy Gyulusom, édes Gyuluskám... Óh, ha majd a nászéjszakán megtudja a szörnyű titkot! Ah! Jaj, au vé! Bizonyára meghal bánatában. Gyulus édes, nem szabad megtudnia, nem, soha! Az összetörné villanykörténél is törékenyebb lelkét! Abból tragédia lenne! Ha tudná, leghőbb vonzalmai ellenére is lány maradna örökre...

— Attól isten mentsen! — horkant fel Kacsmarek és nagynehezen megnyugtatta Strohmeiernét, hogy nyugodtan rábízhatja az ügy sikeres elintézését.

El is intézte sikerrel. Erika felébredvén a mámoros álomból, mindent a legnagyobb rendben talált. Ám Kacsmarek tanár úr azon időtől utálta és megvetette az esernyőt, az eredendő, ős riválist. Neki az volt. Mindössze egy lánykát nemzett, Hildikét, ami latin tanártól nagy teljesítmény. Később még szert tett gyerekekre, de az más lapra tartozik. Hildike aranyos, okos kislány volt. Már három esztendős korában elszavalta az „Anyám tyúkját". Zseninek ígérkezett. Az elemiben szunnyadozni kezdtek a zseni hajlamok, hogy majd idővel kirobbanjanak. Úgy látszik, egyszer ki is robbantak és átmenetileg könnyelművé vált. Akkor egy nagy izé... szerencsétlenség érte őt is.

— Egy vén plébános, aki lelki gyakorlatokat adott neki... Az volt a... Hildike nem is tudta, mi történt vele, csak sírva jött haza, hogy...—tanácsolta a keresztmama.

— Egyszer egy nyári éjen eszébe jutott a Szűz Anya, akit ő úgy szeretett. Elment a templom lépcsőjére imádkozni. Észre sem vette, hogy felhősödik és vak sötétség borul a városra. Egyszer csak valaki hátulról átölelte és el sem engedte, amíg... — ajánlotta az Óma, aki egy kicsit már ütődött volt. —Nem! rikoltotta diadalmasan Judit ángyi. — Egy ifjú üldözte szerelmével és éjnek idején nyáron bemászott hozzá az ablakon s akkor...

— Ugyan, édesem! — legyintett a mama —, miért nem kiabált, amikor felébredt? — Olyankor már ugyan ki kiabál? — erősködött az ángyi.

— Nem, kedvesem, ez nem jó, hidd el — magyarázta Kacsmarekné —, hanem ugye, mama, te is így látod jónak?

— Oh, igen. Hogyan?

— Be-le-e-sett az e-ser-nyő-be!

Kacsmarek a szomszédos szobában a dolgozatokat javította. Szemével a füzetekre, fülével a beszélgetésre ügyelt. Ekkor gondolt valamit. Sokáig matatott a fiókokban. Kis dobozt kotorászott elő és a neje fejéhez vágta. Két piros akvarell gombocska vidám zakatolással gurult a padlón, aztán nyugalomra tért a sublót alatt. Csak Kacsmarek nem tért aznap nyugovóra. Spiesz Ádám kocsmájában keresett enyhületet. A bor beszéltette vele az igazságot, pedig annak szőlője már kukorica szárán termett.

A Dôme-tól a Flore-ig . . .

A francia irodalomban a nemzedékváltás jelei mutatkoznak. Az igazi tünete ennek nem is a néhány évvel ezelőtti oly hangos pamfletcsatározás, sőt talán még csak nem is az „új regény" hadüzenete s egyre gyarapodó produkciója, hanem a háború utáni egzisztencializmus mestereinek önvizsgálata és számadó summái. Sartre emlékiratain dolgozik, s nemrégiben látta el előszóval halott barátjának, Nizannak kötetét, melyben közös ifjúságuk mérlegét vonja meg. Simone de Beauvoir pedig alig néhány hónapja jelentette meg önéletrajzi munkájának újabb kötetét, a *Mémoires d'une jeune fille rangée* folytatását. S ezzel a könyvvel a hiányzó láncszem — az 1929—1944-es évek története — is megkerült, mert hiszen utolsó regénye, a Mandarinok, a felszabadulás utáni politikai és intellektuális helyzet alig regényesített áttétele volt, melynek főszereplőiben még a kevésbé beavatottak is könnyűszerrel felismerhették Sartre, Camus és az írónő alakját.

A több mint hatszáz oldalas könyv tizenöt év krónikája, történelmi és irodalmi események hűséges beszámolója, s saját fejlődésének, íróvá érésének a rajza. 1929-ben Simone de Beauvoir éppen hogy befejezi tanulmányait, elhagyja a családi házat, belekóstol a függetlenségbe: a jólnevelt polgárlány emancipálódott. Alig néhány hónapja ismeri Sartre-ot, s ami talán mindennél jobban összefűzi őket, az az irodalomba vetett hitük. Mindketten valóságos misztikusok: a szép szolgálata, az írás többet jelent számukra a közéletnél, a polgári jómódnál, a boldogságnál: maga az üdvösség. A háború árnyai végképp elvonultak a láthatárról, s így nyugodt felelőtlenséggel vetik magukat a szellemi kalandokba és felfedezésekbe. Joséphine Bakert és negro spirituálékat hallgatnak, Dullin színházába járnak, tudományos és ideológiai vértezetet Freudban, Hegelben, Trockijban és Husserlben keresnek, nagy élvezettel és rendszeresen nézik a filmeket, felfedezik Virginia Woolfot és Kafkát, s különösen sokat tanulmányozzák az amerikai regényírók technikáját. Munkájuk alig jelent elfoglaltságot: mindketten tanítanak, anélkül, hogy a pálya végleges elhivatottságot jelentene. Eleinte vidéki városokban, Marseille-ban, Le Havre-ban, Rouen-ban, majd végül Párisban. Életmódjuk a komolyabb anyagi gondokkal nem küzdő kispolgáré, aki azonban állandóan felvértezve áll az élet „komolyan vétele" ellen. A diákélet könnyed anarchiáját igyekeznek átmenteni a felnőtt korba. Életük díszletei egyszerűen berendezett hotelszobák, kávéházak, vidéki vendéglők, osztálytermek és pályaudvarok. A hosszú vakációkat utazások töltik ki. Bejárják Spanyolországot, Görögországot, Itáliát, Marokkót, Londont, Berlint. Ezek az évek egyben az írói mesterség tanulóévei is; hosszú próbálkozások, félbemaradt regények, többször elutasított kéziratok vezetnek az első kiadott műhöz, a *Nausée*-hoz, illetve az *Invitée*-hez. Csak amikor az irodalmi elismerés megjön, s mindketten Párisba kerülnek, akkor tágul ki ismeretségeik horizontja. Így vonul fel a *Montparnasse* és a *Saint-Germain-des-Prés* közötti városnegyed — melyhez mindvégig hűségesek maradnak, s szinte valamennyi szállodáját végiglakják — kávéházainak művészfaunája, a *Closerie des Lilas*, a *Dôme* festői, a *Select* oroszai és amerikaijai, *Zadkine*, *Erenburg*, az ihletett vésővel formált arcú *Giacometti*, *Desnos* és *Youki*, a dülledt szemű s akkoriban még anarcho-szürrealista *Adamov*. S így jelenik meg időnként az a megtermett magyar újságíró, *Hevesi András* is, aki hol a pesti egyetemre csalogatja a fiatal francia tanárnőt, hol Párisba látogató ismerőseit varrja a nyakába, bizalmas vallomásokat tesz neki szerelmi életéről, hogy a háború kitörésekor önkéntesnek jelentkezzék a francia hadseregbe, s eltűnjék a vérfürdőben. Mert a történelem színre lép, s az írónő egyre inkább kényszerű igézete alá kerül. A boldog békeévekbe a spanyol polgárháború vészjele sivít be először, majd a *drôle de guerre*, a „furcsa háború" várakozással telt hónapjai fordítják a közélet felé, s a megszállás évei egyre jobban kiérlelik azt az emberi és írói álláspontot, amely a háború után majd a *„littérature engagée"*, az eljegyzett irodalom téziseiben fejeződik ki. A politikai öntudatra ébredés különben párhuzamos az irodalmi elismeréssel is: könyveik végre kiadóra találnak, s egyszerre kapcsolatba kerülnek a művészi és irodalmi világ számos szereplőjével. S Simone de Beauvoir talán a róluk adott portrékban a legszerencsésebb. Találó képet tud adni *Dullinról*, a nagy rendezőről és extravagáns barátnőjéről, *Queneau*-ról, az enciklopédikus műveltségét tréfák mögé rejtő költőről, *Michel Leiris*-ről, a hajdani szürrealistáról és etnológusról, az egyik legszebb önéletrajzi vallomás méltatlanul kevéssé ismert szerzőjéről, *Cocteau* dekoratív kezéről, *Genet* védekező agresszivitásáról, Picasso túláradó egyéniségéről. S milyen megnyerő a fiatal, lelkes, irónikusan kötekedő *Camus*, aki a „Flore" Pascal nevű pincérét következetesen Descartesnak szólítja... Mert közben Simone de Beauvoir áttette székhelyét a Montparnasse-ról a Saint-Germain-des-Prés-re (akik az irodalom történetét szalonok vagy kávéházak szerint írják, joggal adhatnák könyvének ezt a címet: a Dôme-tól a Flore-ig): a megszállás hónapjai alatt rendszeresen megjelenik a café-ban ez a kontyos-turbános fiatalasszony, s cikóriakávéja mellett a záróráig dolgozik a kéziratra hajolva — úgy, ahogy ez az egzisztencializmus kegyes ikonográfiájában meg van örökítve...

A *Force de l'âge* az emlékezések megelőző kötetével együtt bizonyára Simone de Beauvoir legjelentősebb s legmaradandóbb könyve, s akkor is gyakran fogják forgatni, ha már tézisregényeit vagy tanulmányait belepte a por. Érdekes és tanulságos mindazok számára, akik az utolsó két-három évtized irodalmi élete, politikai és művészi problémái iránt érdeklődnek; az egzisztencializmus krónikásai, Sartre vagy Simone de Beauvoir tanulmányírói számára pedig egyenesen nélkülözhetetlen. Akik az élet és irodalom összefüggéseit akarják vizsgálni, haszonnal fedezhetik fel egy barátnő történetében Sartre egyik novellájának a magját, az írónő életében az Invitée hármasának konfliktusát és Sartre ifjúkori mescaline-os lázálmában az Altonai foglyok rejtélyes túlvilági rákjait.

Mégis a könyv, anyagának minden érdekessége, az írónő megnyerő egyénisége ellenére is, kevésbé sikerült, mint a megemlékezések előző kötete. Simone de Beauvoir soha nem állt elsőrangú stiliszta hírében: mondatai egyhangúan kopognak vagy pedánsan ékesek. Jelzőiben, mondatfűzésében nincs semmi meglepő, hiányzik az egyéni stílus tagadhatatlan jegye; a pontos analízis és a hűséges leírás ellenére is nélkülözi azt a megragadó és láttató erőt, amely csak a vérbeli prózaírók tulajdonsága. A könyvön érződik az elsietettség, nem egy lapját mintha csak feljegyzéseiből vagy *Guide bleu*-ből másolta volna át (a nápolyi utca, egy görög templom leírása, egy *Murillo*-kép előtti intellektuális-tanáros vita már-már a banalitást súrolja), s mintha a felsorakoztatott tények között sem tudott volna szelektálni. Kissé feladatkönyv lett a *Force de l'âge*, akárcsak egy folytatásos regény. A memoár-irodalom remekművei pedig csak belső feszítőerőből születnek: a katlant vagy az önigazolás hevével kell fűteni, vagy pedig a színek és szagok feltörésének kell engedni. Beauvoir asszony sohasem volt a vesztett édenek és sárgult lapok, az eltűnt idő meghatott krónikása; a tudatosság nála mindig az ösztönök és az emlékezés előtt jár. Önigazolásként, fejlődésregényként pedig az előző kötet drámaibb volt: a polgári életformából való kitörés, az anarchista szabadságra való rátalálás diadalmas vég felé siettette a könyvet. Az a sokszor naiv lelkesedés, melyet oly szívesen nevez fiatalkori „schizofréniájának", itt egyre inkább didaktikussá válik, ideológiai leckéztetéssé, melyet az sem tesz meggyőzőbbé, hogy az írónő saját fejlődésének az egyes állomásait sem kevesebb szigorral ítéli meg.

Mindezt csak annál inkább sajnáljuk, mert a Force de l'âge-ban egy érdekes lélektani regényre való anyag, igaz megfigyelés, példás magatartás s sok nemes érzelem van elrejtve. A kortársak iránti kötelező diszkréció, ideológiai önáltatás vagy a bátortalanság nem engedte ezt a dokumentumokban talán kevésbé színes, de emberileg mélyebb elemet felszínre jutni? Talán kevesebb eszmei szigor, több önemésztés, valamelyes irónia és kedély nyíltabban tudna szólni ennek az életnek a titkáról. A magyar olvasó örömmel ismétli mindazt, ami a francia ú. n. baloldali intellektuelben, a Sorbonne-formálta tanárnőben megnyerő és példamutató: módszerességét, szorgalmát, papnői életmódját, a pénz iránti közömbösségét, kritikai szellemét, önmagával szemben való szigorát, a filozófiai absztrakciókban való gondolkodás képességét. De hogyan éreztesse a kritikus gonoszkodó kioktatás nélkül azt, ami ebben a pályában és magatartásban megható is, ha nem is megmosolyogni való: a filozófia mellett az absztrakció veszélyét, az új és új ideológiai konstrukciók önáltató és változékony bizonyosságát. Hevesi, akinek pesties hencegését, önirónját, kötekedő franciarajongását inkább csak ingerülten hallgatta ez az alapjában véve mégis csak kartéziánus nő, és aki Simone-ban, a Sorbonne-hallgatóban és a tanárnőben a kívülállók általánosító szemével éppúgy a típust kereshette, mint de Beauvoirban, az írónőben a mai olvasó, mindennek magyarázatára talán csak egy jelenetet idézne a Force de l'âge-ból: a megszállás legsötétebb napjaiban Simone de Beauvoir vigasztalásképp a Bibliothéque Nationale-ba jár Hegelt jegyzetelni... De legyünk igazságosak, s hallgassunk a szordinóban tartott, félénk és szemérmes hangra is: *„Tudtam, hogy Tőle semmiféle baj nem jöhet, hacsak az nem, hogy előbb hal meg, mint én."* Mert a *Force de l'âge* korképen, didaktikán, egzisztencializmuson és íróvá váláson túl mégis csak egy szerelem története is. A *Deuxième sexe* harsány emancipációs prédikációját megcáfoló, odaadó és alázatos vallomás.

Albert Pál

. . . és vissza

Hogy egy bor rossz, azt egyetlen kortyból is megállapíthatjuk; nem kell az egész hordót kiinni.

Julius Caesar Scaliger

Simone de Beauvoirnak mindeddig négy könyve került a kezembe. Végigolvasnom egyiket sem sikerült, sőt hazudnék, ha azt állítanám, hogy bármelyiknek akár a közepéig is eljutottam. Aki ezen őszinte vallomásom után kritikám illetéktelenségét merné emlegetni, azt a fenti idézethez utalom. Holott türelmes, sőt alázatos olvasó vagyok: a Mahabaráta csapnivaló magyar fordításán éppúgy átrágtam magamat, mint Klopstock Messiásán és Rousseau Emile-jén. Még azt sem állíthatom, hogy a falhoz szoktam kenni Sartre-né asszony könyveit, vagy begyújtom velük a kályhát, mint ahogy húsz és egynéhány esztendeje Emil Ludwig Goethejével vagy Jakob Wassermann Etzel Andergastjával tettem. De ez csak azért van, mert öregszem és kezdek, úgy látszik, kifogyni indulataimból.

Bár lehet, hogy annak idején Wassermann vagy Emil Ludwig érdemtelen, de annál lármásabb irodalmi sikere paprikázott fel, míg most megnyugtatásomra szolgál, hogy az angol meg az amerikai kritikusok alaposan elverik a port Simone de Beauvoiron, valahányszor egy-egy újabb műve kerül a piacra. Meg aztán a fentemlített szerzőkben oly csepűrágókat láttam, akik vásári maskarában és különböző trükkökkel mégis csak becsempészték magukat egy letűnt kor irodalmi tudatába. Simone de Beauvoir nem vitte ennyire; ezért legfeljebb társadalmi jelenségnek kell tartanom, nem irodalminak, műveit pedig kinyomtatott dolgozatoknak. Olvasásuk inkább szomorúsággal tölt el, semmint haraggal, inkább elpilleszt, semmint felgerjeszt s legfeljebb vállvonogatásra ingerel.

Az irodalom és az irodalmi működés nehezen definiálható. Nagyjából elfogadom Füst Milán meghatározását, mely szerint a művészi alkotás a látomás és az indulat két alapvető komponenséből tevődik össze. Jól tudom azonban, hogy minden definició szegényítés, kifakítás, sorvasztás; minden elméletet számos egymástól elütő és teljesen váratlan kivétel cáfol. Még szerencse, hogy a művészi alkotás ugyan nehezen határozható meg, de annál könnyebben felismerhető, amiért definiciójával kár lenne az időt lopni. Azt viszont a leghatározottabban definiálni tudom, hogy *mi nem művészi alkotás*. Így például az intellektuelek kávéházi vitái, teoretizálásai és okoskodásai képezhetik ugyan egy könyv anyagát, vagy annak egyik fejezetét (lásd Martin du Gard főművét), de a filozófálgatás, köldöknézés és intellektuális onánia nem lehet az író *alapvető attitüdje*. Hasonlóképpen: egy könyv cselekménye (például a Candide-é) vagy az alakok jelleme (a Karamazov-fivérek) az olvasóval bizonyos filozófiai absztrakciókat értethet meg, de az, aki filozófiai absztrakcióit nem eleveníti meg, hanem csak elmondja könyvében, nem író, bármily jeles-rendű karteziánus, racionálista vagy egzisztencialista disszertációkat szerkesszen.

Csak mellesleg említem, hogy Simone de Beauvoir nemrég Kínában járt s egy könyvet írt, mely korántsem titkolt rokonszenvvel kacérkodik Mao Ce-tung rendszerével, amelynek monumentális brutalitása nyilván lenyűgözte őt. Ezt nem veszem tőle rossznéven. De becsülöm annyira önmagamat és olvasóimat, hogy e tényt ne hallgassam el, ha róla írok. Az írónak az a mestersége, hogy 600 millió ember nyomorát észrevegye, nem pedig az, hogy a rendőrállam terrorának szellemi absztrakciójával szórakozzék: a kávéházi intellektuelnek viszont az a mestersége, hogy tévedjen. Persze író is tévedhet és bedőlhet egy teóriának. Ilyenkor kínlódik, szenved, mint a beteg állat. Aztán megírja, hogy gyalázatosan tévedett és a szégyentől három évig vörös az ábrázata. Ezek a csélcsap baloldali intellektuelek azonban a páros napokon azt írják, hogy Lumumba az új Lincoln Ábrahám és Hruscsov a világ liberálisainak reménye. A páratlan napokon viszont gátlástalanul megírják ennek ellenkezőjét. Ők nem helyesbítenek, ők nem vívódnak és nem vallják be tévedéseiket. Az irodalmat üzletszerűen, de nem hivatásszerűen űzik. Szemérem és lelkiismeretfurdalás pedig pontosan annyi lakozik bennük, mint a Flore és a Dôme kávéház márványasztalaiban.

Késő kamaszkorom ideáljait Ernest Renan-nak, Anatole France-nak és Marcelin de Berthelotnak hívták. A francia racionalizmus szelleme tőlem sem volt tehát idegen. Mi több: csak úgy, mint minden kamaszkori ideálomhoz, hozzájuk is mindmáig hű maradtam. De az Ész robespierriánus istenségétől a gondolkodás és a logika szabályait igyekeztem elsajátítani, nem pedig az írás mesterségét. Az ész meg a logika írásnál ugyanis nem sokat oszt és szoroz. Legfeljebb a konstrukciónál; de rendszerint még ott sem. Attól félek: ha indulatok és látomások helyett a ráció rozzant kancáját nyergeltem volna meg Pegazus helyett, jómagam is ugyanolyan csapnivaló verseket írnék, mint amilyeneket Voltaire meg Anatole France szerzett.

Mint Simone de Beauvoir, én is olvastam Hegelt, Freudot, Trockijt, sőt még Sartre-t is, — anélkül, hogy ilyen nagy ricsajt csapnék ebből. De a legfőbb különbség, hogy — s úgy hiszem, minden más író — önmagamat figyeltem, az emberek külső és belső életét figyeltem, csillagokat, legyeket, pocsolyákat, a föld és a fák gyümölcsét figyeltem és mindebből vontam le, ha ugyan levontam, az esetleges elméleteket. Témáimat ebben a világban kerestem és nem Freudból írtam ki őket. Politikai véleményemet a világ dolgaiból állítottam össze, nem Trockij könyvéből vettem át. Simone de Beauvoir és a hozzá hasonló intellektuelek viszont nem a létező vagy képzelt világból indulnak ki, hanem elméletekből. Valahányszor egy új elmélet jelentkezik, rávetik magukat és ezt az elméletet akarják a kétségbeesett és rúgva-kapálódzó emberiség nyakába varrni, — néha nem is sikertelenül. És ez az, amiért e sorokat leírom; másként nem vesztegetném Simon de Beauvoirra a puskaport és az írógépszalagot.

Én is sokszor és hosszan üldögéltem, sőt üldögélek most is a Flore meg a Dôme teraszain. Ott számtalan baloldali intellektuellel, félresikerült íróval és kékharisnyával ismerkedtem meg. Éppen Hevesi Bandi barátom volt az, aki annak idején Simone de Beauvoir-nak is bemutatott, akit igen rokonszenves személyként tiszteltem. Akkoriban az ilyen fajta emberek iránt még jóval nagyobb elnézéssel viseltettem. Szívesen hallgattam cerebrális vitáikat, köldöknézéseiket és lotyogásukat. Legfeljebb arra vigyáztam, hogy tíz lépés távolságra tartsam őket magamtól, mert vitáik, sőt a velük való érintkezés művészi szempontból terméketlen volt. Pontosabban szólva, ha ilyen társaságban töltöttem egy éjszakát, három napig nem tudtam verset írni. Beszélgetésük szórakoztatott; de szellemük ölt.

Már akkor sejtettem, hogy ez az emberfajta szenved. Attól szenved, hogy a társadalom többi osztálya gyanakodva nézi, s nem tekinti őket kompetenseknek a világ dolgaiban. E frusztrált intellektuelek ugyanis elméleteiket akarják a világra kényszeríteni. Elméleteiket, melyekkel hol Hruscsovot, hol Castrót, de mindig önmagukat igazolják — és soha az irodalmat. Mindezt hajdanában még ártatlannak, hogy úgy mondjam, elméletinek tartottam. A negyvenes évek vége táján aztán Magyarországon én is tanúja lettem, mint olvasóim nagy része, hogy ez az alapvetően talán jószándékú, erőszakos és kontár emberfajta mit tud ártani. Az ország persze nélkülük is szovjet csizma alá került volna; ezt Yaltában határozták el, nem a kávéházban. De az orosz megszállás az efféle baloldali értelmiségiek nélkül az ozmán megszálláshoz hasonlított volna. A törökök csak a test fölött hatalmasodtak el, nem a lélek fölött.

Azt, hogy az oroszok televizor nélkül is beláttak szobáinkba és minden dolgunkba beleszagoltak, még álmainkba is, — ennek az emberfajtának köszönhetni. Ők voltak a szovjet diktatúra előőrsei, szálláscsinálói és szekértolói, esendőségből és esetlenségből, intellektuális gyávaságból, karrierizmusból és nem utolsósorban azért, mert gondolkozásuk nem a valóságból, hanem elméletekből táplálkozik. A szennyet, melyet nemcsak a saját fejükre zúdítottak, hanem fél Európára, a forradalom előtt levezekelték, a forradalom napjaiban pedig végleg lemosták magukról. A nyugati balparti intellektuelek e fajtája azonban még ma is ott tart, ahol a mieink 1947-ben tartottak. Ehhez a kategóriához tartozik Simone de Beauvoir is. Írni pedig nem tud.

Faludy György

Két vélemény Simone de Beauvoirról

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Levél a szerkesztőtől

„Egy olvasójuk" aláírással Németországból levelezőlapot kaptunk, amelynek írója az Irodalmi Ujságnak Franco, Salazar és Tito diktatúrája iránti magatartásával foglalkozik. Szívesen válaszolunk a levelezőlap küldőjének, akár magánlevélben, akár — hozzánk intézett sorait közölve — e hasábokon, ha nevét és címét közli velünk.

A pápa és a jezsuiták

Talán kissé megkésve, de mégis szóvá szeretném tenni V. Zs. május elsejei glosszáját: „A Katolikus Egyház és a Jezsuita-rend között az utóbbi időben éles ellentétek mutatkoznak." V. Zs. egyéb kitűnő cikkeit és írásait nagy érdeklődéssel olvastam, legutóbb Moravia „Noia" című könyvének szellemes és igaz kritikáját, de a vatikáni glosszával nem tudok, mert nem lehet, egyetérteni. Biztos vagyok benne, hogy V. Zs., mint minden kitűnő újságíró, elsőrangú riportanyagot látott abban, hogy bibliavita támadt a „Divinitas" című folyóirat és a jezsuiták között, bibliavita, melynek élességéhez nem fér kétség. Ez a tagadhatatlan tény aztán messzemenő következtetésekre ragadtatta a cikkírót (V. Zs.-t), aki ellentéteket, mégpedig éleseket vél felfedezni a Katolikus Egyház és a Jezsuita-rend között. A helyzet azonban csak római perspektívákból súlyos s itt „római perspektíva" alatt azt a sajátos atmoszférát értem, amelybe a legtöbb külföldi újságíró előbb-utóbb belemerül, ha egyházi kérdésekkel is foglalkozik. Hiteles információk hiányában, amihez vatikáni illetékesek nem nagyon igyekeznek hozzájuttatni, az újságíró ki van szolgáltatva az intrikanagyítók, gyártók és leplezők suttogásának. Intrika mindig van bőven, s a nagyítók, gyártók és leplezők nemcsak az újságíró klubokban találhatók, hanem a sekrestyékben is. Mindezt a jóhiszemű külföldi újságíró védelmében meg kell mondani, s V. Zs. minden kétséget kizáróan ilyen. Nos, ezekután röviden állapítsuk meg a tényeket.

Az, hogy a „Divinitas" megtámadta a jezsuitákat, nem szokatlan. Mások is támadták és támadják őket s ők is támadnak másokat. Ha az ember nem úgy képzeli el a Katolikus Egyházat, mint egy csomó kaszárnyát s a Vatikánt, mint vezérkari főnökséget, akkor minden lényegesen helyesebb perspektívába kerül. A „Divinitas" cikkét én helytelennek és ízléstelennek tartom, de a szerkesztőség és a cikkírók *jogát*, annak megírásához senki, még a Vatikán sem veheti el, legfeljebb utólag rosszalását fejezheti ki. A tévedés abban áll, hogy V. Zs. a cikk éles hangjából és a Lateráni Egyetem és a jelenlegi pápa közötti érzelmi kapcsolatokból arra következtetett, hogy itt az új pápa jezsuitaellenes irányáról van szó. Ami valóban szenzációs esemény volna. De az esemény nem történt meg, így nem is lehet szenzációs. Az Irodalmi Ujság glosszája említést tesz Bea atyáról is, XII. Piusz gyóntatójáról s a jezsuitaellenes beállítottság bizonyítékának veszi, hogy XXIII. János pápa gyóntatója nem Bea és nem is jezsuita. Mindenekelőtt, hogy valaki — pápa, vagy Fazekas 23. János — kihez megy gyónni, az az illető legszemélyesebb dolga. Semmiféle rituálé nem írja elő, hogy a pápának, mint embernek, kihez van bizalma. De Bea páter, a volt gyóntató XII. Piusz halálával nem esett vagy dobatott a süllyesztőbe: Bea atya ugyanis azonos Bea bíborossal, akit XXIII. János a vatikáni zsinat előkészítő bizottságában a legfontosabb teendőkkel bízott meg, eltekintve attól, hogy Beát ő nevezte ki bíborossá. Bea funkciója a *legfontosabb*, ő az összekötője a zsinattal kapcsolatban a nem-katolikus keresztényekkel, az ortodoxokkal, protestánsokkal, beleértve az anglikánokat is. Ha a jelenlegi pápa egy jezsuitát bíborossá nevez ki s ezt a jezsuitát bízza meg a zsinat előkészítésben a legfontosabb s a legkényesebb feladattal, akkor ebből mindenre lehet következtetni, csak arra nem, hogy a jezsuiták harcban állnak a Vatikánnal. Hogy a Katolikus Egyházzal nem állanak harcban, az magától értetődő, hiszen nincsenek kiközösítve s így ők éppúgy Katolikus Egyház, mint Kovács István, Shean O'Connor vagy a pápa. *Ellenben* azt megírhatta volna V. Zs., hogy a *Jezsuita-rendben magában* támadtak ellentétek még XII. Piusz pápa utolsó éveiben abból, hogy *egyes olasz jezsuiták* túlságosan nagy fontosságot tulajdonítottak a Vatikán és a pápa személye reklámszerű propagálásának. A nyilvánvalóan jóhiszemű kezdeményezésnek XXIII. János vetett véget. A római pletyka e néhány olasz jezsuita túlságos szerepét vette „teljhatalmú" befolyásnak. A sok szereplés most megszűnt, s az illető jezsuiták elhallgattak, ha pedig az ember azt kérdezi, hogy kinek van nagyobb befolyása: a propagandistának, vagy pedig a jezsuita bíborosnak (aki még hozzá valamikor az Istituto Biblico vezetője volt), akkor a jezsuitákat ma nagyobb hatalmúaknak kellene mondani, mint XII. Piusz alatt voltak! Ami az Istituto Orientale eladását illeti — V. Zs. azt írta, hogy a vatikáni javak adminisztrációja azt a jezsuiták „feje fölött" adta el —, arra csak annyit lehet mondani, hogy a Vatikán pénzügyi tranzakcióit sohasem kötötték a nyilvánosság előtt. Ez lehet jó vagy rossz erkölcsi szempontból, de a titkosság akkor is titkosság marad. Így aztán, ha valaki vatikáni pénzügyi tranzakcióról ad számot, azt meg kell kérdezzük: jelen volt? Kitől tudja, a jezsuita rendfőnöktől vagy a pápától?

A Gregoriana (s nem Gregorianus, mert az Universitas nőnemű...) egyetem s a Lateráni Pontifikális (tehát pápai) egyetem alapításáról, illetve történetéről is sokat lehetne mondani, de nem ez a célunk. Ma mindkettő gyakorlatilag s legaliter egyenrangú. 1814 óta, amikor a jezsuiták a Gregoriánát visszakapták, mindig volt némi rivalizálás a Gregoriana (azelőtt Collegio Romano) s a Lateráni egyetem (azelőtt Seminario Romano, vagy Apollinare) között.

Végül nagy óvatosságot ajánlok azoknak, akik római egyházi dolgokkal foglalkoznak. Nem attól tartok, hogy bárkit megsértenek! A kritika szabad még az egyházon belül is (azokat pedig, akik kívül vannak, csak az igazságszeretet és a jó ízlés kötelezi), hanem attól, hogy a pletykát felszedve nem veszik észre *a lényeges s nagy eseményeket*. Ugyanis nem a jezsuitákkal harcol XXIII. János, hanem a szélsőjobboldali reakció s a titkos társaságok ma is támadó szellemével.

Róma, 1961 június.

Dévaványi Illés

Centennárium Délen

Király Béla „Centennárium Délen" (Irodalmi Ujság, 1961 május 1) című írásába néhány hiba csúszott. Korrigálásuk csupán az olvasó figyelme b. lapjukkal szemben, aki hiszi, hogy az Irodalmi Ujság nivóját az írók és szerkesztők felelősségtudata és tájékozottsága emelte jelen szintjére és hivatott a jövőben is megtartani.

„Egész Amerika ide zarándokol, a polgárháború döntő csatájának városába, Atlantába." A cikk írója nyilvánvalóan nem eléggé tájékozott a polgárháború történelmét illetően.

A köztudatban Gettysburg (Pennsylvania) szerepel a döntő ütközet színhelyeként. A polgárháború történészei — számuk meghatározhatatlan és egyre nő — ugyancsak Gettysburgnak ítélik a döntő fontosságot, bár Vicksburg (Mississippi) — Grant tábornok első nagy jelentőségű győzelmének színhelye — ugyancsak nagyban befolyásolta a háború kimenetelét. Még jónéhány nevet lehetne felsorolni, amelyek hadtörténeti fontossága megelőzi Atlantát.

Atlanta városát Sherman tábornok csapatai foglalták el. Maga a tény csak egy kis részlete volt a Sherman vezette hadműveletnek (Sherman's march to the sea), amely büntető hadjárat volt a már kétségtelenül fölényben lévő Észak részéről. Mindezt elmondja Margaret Mitchell, a „Gone With The Wind" (Elfújta a szél) című regényében és a filmváltozatból is félreérthetetlenül kitűnik.

„Az ünnepségeken felújították a ‚Gone With The Wind' (Elfújta a szél) húsz éve készült színes filmet. Szereplők, rendezők, s mindenki, akinek csak kis köze is volt a filmhez, ide jött az ünnepségre. Két személy hiányzott: Margaret Mitchell, a ‚Gone With The Wind' írónője... s Clark Gable, a főszereplő..." A cikkíró ismét téved, ha a „Time"-nak hinni lehet. („Time", May 5. 1961, p. 46.) A „Time" magazin szerint ugyanis az említett két személyen kívül még a következők nem lehettek Atlantában: Leslie Howard, Ward Bond, George Reeves, Hattie McDaniel, Laura Hope Crews, Ona Munson és még tízen a szereplők közül, akik már elköltöztek az élők sorából. Ugyancsak halott Sidney Howard, aki a forgatókönyv nagyobb részét írta, úgyszintén Victor Fleming, a rendező.

Takács József
University of Oregon (USA)

Olyan — amilyen

avagy

himnusz az aszparágusszhoz

Jean-Edern Hallier és *Philippe Sollers* tartottak nemrégiben előadást a londoni *Institut Française*-ben. A mai francia irodalomról beszéltek, feltehetően a bennfentesek biztonságával és tájékozottságával: mindketten tagjai ugyanis a *Tel Quel* (Olyan Amilyen) című, negyedévenként megjelenő folyóirat szerkesztőségének, melyet általában a „jeune littérature" gyűjtőjeként szoktak emlegetni. Az utóbbi számokban hiába keressük ugyan *Michel Butornak, Alain Robbe-Grillet-nek, Christian Nègre-nek, Nathalie Sarraute-nak*, a *jeune littérature* legismertebbjeinek nevét, a következő számok előre közölt tartalmából kitűnik azonban, hogy ők is megtisztelik írásaikkal a Tel Quel-t. Mint tényt kell tehát tudomásul vennünk, hogy a folyóirat valóban a fiatal francia írók egy jelentős részének elfogadott fóruma.

Az áldozatkész olvasó, aki nem sajnál öt nehéz új frankot kifizetni a 6 íves, nagyalakú folyóiratért, tetszetős portékát vásárol. Jó papíron, szép nyomással olvashatja az ifjak Valéry-től kölcsönzött jelmondatát: *„Celui qui regarde, s'il regarde les choses tel qu'il est, il les voit nécessairement telles quelles sont."* Azt, hogy: ha úgy nézed a dolgokat, amilyen vagy, akkor szükségszerűen olyanoknak látod őket (mármint a dolgokat), mint amilyenek, akár az egzisztencialisták is hitszegés nélkül vallhatnák.

Az egzisztencializmus, az előző nemzedéken legmélyebb nyomot hagyó filozófiai irányzat, azonban csak a Bonaparte-ban és a St. Germain-des-Prés és az Odeon más kávéházaiban leülepedett sörényes hebegők használták s használják az életuntság, a tehetetlenség, a terméketlenség leplezésére. Azok számára, akik elméletét kidolgozták, vagy gyakorlatát egy kicsit is komolyan vették, az egzisztencializmus a humanizmusnak modern, korunkra szabott formája, s lényegénél fogva a cselekvés, az alkotás, a szókimondás állandó forrása volt.

Jóllehet a Tel Quel fiatal írói az egzisztencializmust már megtagadó, vagy fakult apai örökségként kezelő, de attól mindenképpen viszonylag távol álló új generáció tagjai, ezt az egyet nem ártott volna megtanulniok Sartre-tól, meg a többiektől, még akkor is, ha mesterüknek Valéry-t választották.

A Tel Quel legjellemzőbb vonása ugyanis a semmitmondás, s a benne uralkodó érzés a tehetetlenség érzése. Az 1961-es téli szám (sorrendben a negyedik) a húsz éves Valéry egy eléggé érdektelen beszédvázlatát közli első helyen. Ezután a kitűnően író Francis Ponge értekezik (vagy ír prózaverset) négy hosszú oldalon az — aszparáguszról. Az egyik előbbi számban a függét énekelte meg. Jean Thibaudeau 21 oldalas álma arról szól, hogy milyen érdekes az, amikor az egésznek semmi értelme sincs. Az írás tökéletes gratuitását a három kezdősor jól érzékelteti: *„Miután hódolatukat bemutatták, a három királyok tűzijátékot gyújtottak, amelyet a kis Jézus — anélkül, hogy akarattal csinálta volna — rápisilve eloltott: ez volt első csodája; ezután még jócskán tett csodát, amint arra emlékezünk is."* A következő közlemény egy tizenhét oldalas Mallarmé-magyarázat. A költő különlegesen nehéz versének *(Prose pour des Esseintes)* hosszadalmas elemzése és kommentálása a magyarázó türelméről és olvasottságáról győz meg bennünket. A Mallarmé-vershez azonban alig-alig jutunk közelebb. Az egy íves tanulmány folytatása ezután következik. Szerzője tehát lelkiismeretes munkával igyekszik véleményét, értelmezését elfogadhatóvá tenni. Nem így Michel Maxence. Ő, miután nyolc oldalon Saint-John Perse *egész életművét* elemzi, hamari (mondhatnánk: elhamarkodott) ítélettel lep meg bennünket. Sommás véleménye szerint ugyanis a Nobel-díjas Perse költészete a *„világon való színpadias merengés"*, melynek, mindent összevéve, igen kevés érdeme van. A költő utolsó kötete pedig már kimondottan a hanyatlás költészete — állítja.

Természetesen néhány tartalmas, életerős írást is találhatunk a folyóiratban. Számuk és terjedelmük azonban olyan kicsi, hogy az *egésznek* jellegét nem ezek szabják meg. Ezenkívül azt is sajnálattal állapítja meg az olvasó, hogy a három legrokonszenvesebb szerző közül az egyik jónéhány száz éve halott, legendás alchimista, neve: *Blaise de Vigenère*; a másikat *Dylan Thomas*-nak hívják, s csak a harmadik egy fiatal francia író. Mindazonáltal elhamarkodott dolog lenne, ha egy folyóirat egyetlen számának vázlatos ismertetése után messzeható következtetésekkel rukkolnánk ki. Mindössze arra szeretnénk rámutatni, hogy a francia kortárs-irodalom aránylag nagyszámú fiataljának közös tendenciája az életet még nyersanyagként sem sokra becsülő elvont esztétikum-keresés, a cselekvésről való eleve lemondás, a haszontalan, öncélú befelé fordulás, az élet közepéről a perifériákra való tehetetlen kihúzódás.

A feladat nehezebb része ezután következnének. Azokat a közösségi és egyéni adottságokat, tényeket; politikai, társadalmi és filozófiai összetevőket kellene gondosan megvizsgálni, amelyek egy jószándékú és tehetséges fiatal írónemzedék tehetetlenség érzését kialakították, s a Kremlin—Bicêtre-i munkástömegek nyomorúságáról, a polgárháború veszedelmei közt tántorgó, húsz év óta megszakítás nélkül háborút viselő ország fájdalmas problémáiról az aszparágusszra fordították tekintetét.

(I. p.)

KRISTÓF ÁGOTA versei

Nyár lesz

Estefelé elferdültek a fák
pihentek az út kopott kövei
fáradtan csöndtől és időtől
mikor meglátam felhő-szemed
a házak kék falára hulló
árnyékok között

Kondulj meg felejthetetlen
hangok harangja a holdas
éjszakák kihűlt ölén didergő
erdők már tudják hogy nyár lesz
halántékomra megtért fűszálak

dőlnek csengő illatok a nyíló
kert fölött majd szállnak és hullnak
nárcisz-fehéren s a vízrehajló
ágakon sötétlila vággyal
sírnak magános madarak

Estefelé elferdültek a fák
pihentek az út kopott kövei
fáradtan csöndtől és időtől
s emlékező hegyekre visszanéztek
az egykedvűen homályba süllyedő
zárkózott mezők

A megalázott

Már dombokról álmodott ahol
égnek a füvek és hajnalokon
fehér márványtömbök gurulnak

ez volt az utolsó reggel

a fenyőfák törzsén csorgó
gyanta aranylott a többi
nem fontos a fák erősek
hűs szélben lengett a teste

a felhők egészen a földig leszálltak
besározták bíbor térdeiket

LIVRARIA D. LANDY
Sao Paulo
Rua 7 de Abril 252, 5° sala 53
Caixa Postal 7943.
Dél-Amerika egyedüli könyvkereskedése, ahol *magyaron* kívül négy világnyelven vásárolhat az igényes olvasó.
Könyvek, metszetek, folyóiratok. Kérje katalógusomat!

HOLLÓS
Monopol ügynökség
15 Colebrooke Avenue,
London, W. 13. Telefon: PERivale 9275.
Vámmentes ajándékcsomagok és gyógyszerek Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vámes költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

The Danubia Book Company
I. IVANYI
11 Archer Street, London, W.1.
Telefon: GERard 6697.
MAGYAR könyv, szótár, hanglemez, kártya.
Kérje díjmentes árjegyzékünket.

MEGJELENT
az IRODALMI UJSÁG 1960. ÉVFOLYAMA
a szokásos kék egészvászonkötésben, arany betűkkel.
Ára portóköltséggel együtt: £2.10.0 vagy $7.—, vagy egyenértéke.
Megrendelhető, a vételár egyidejű beküldése mellett, kizárólag az
IRODALMI UJSÁG kiadóhivatalánál,
14, St. George Street, London, W. 1.

HALÁSZ PÉTER

A MADISON AVENUE-I LÁNY

Gábor minden este negyedhatkor találkozott a lánnyal a Madison Avenuen és csaknem mindig a 38-adik utca környékén. Ez az az időpont, amikor New York felhőkarcoló irodaházaiból kiözönlenek a fehérgallérosok, az úgynevezett „9-től 5-ösök" társadalma. Jókedvűen és ruganyosan rohannak a földalatti villamosállomás lépcsői és a Grand Central Terminal felé, a levegő csak úgy zsong a tömérdek „*bye-bye*"-tól és „*have a nice time*" csatakiáltástól. A férfiakon kifogástalanul fehér az ing, cipőjük fényes, irattáskájuk könnyed és elegáns. A lányok karcsúak, cipőjük tűsarka élénk ritmusban kopog az aszfalton, friss illatot árasztanak maguk körül, hajuk selymes és laza — megannyi shampon-reklám —, lábukon láthatatlan selyemharisnya, szemük alján halványkék árny, unott borongás, megrajzolt titok. Titkárnők, gyors- és gépírónők, telefonkezelők, irattárosok. *Bye, bye! Have a nice time!* Mi lesz ez a „nice time"? Televízió, mozi, tánc, csókolódzás, szeretkezés? Nice time. Jó fogalom. Átfog mindent. Az angolszászok értenek az ilyesmihez. *Have a happy*. Találd meg a magadét.

Gábor szeme előtt napról napra úgy rohant el ez a szőke, tűsarkú, jólápolt lánysereg, ahogy pezsgő ömlik az asztalra a felbillent pohárból, szénsavasan, sistergően, gyöngyösen. Mire feleszmélt, már el is pezsegtek, nyomuk sem maradt. Már becsengettek, vagy benyitottak egy ajtón, öltöznek, vagy vetkőznek, nevetnek, sírnak, ígérnek, tagadnak, vagy unatkoznak. Valami kis illat maradt utánuk az utcán, parfőm, shampon, toalettszappan keveréke, könnyű cigaretták füstje. Aztán jönnek az autóbuszok, a nagy szállítókocsik és fekete gázt ontanak az egészre. Névtelen lányok, akiknek valahol nevük van, közönyös kis ajkak, amelyek megnyílnak valaki felé. De a lány, akivel Gábor a 38-adik utca táján szokott találkozni, az nem volt névtelen Gábor számára sem. Nevet adott neki. Úgy hívta magában, hogy a „Madison Avenue-i lány".

A fiú ekkor már negyedik esztendeje élt magányosan New Yorkban. Ez a magány nem volt éppen kellemes, de nem volt tűrhetetlen sem. New Yorkban meglepően könnyű elviselni az egyedüllétet. Pasztellszínű és hegyekkel keretezett kis városban a magány szomorú és szorongató, a városokban, ahol valamiképpen jelen van a természet, ahol sok a park, árnyas liget, a járdaszéli fa, a városokban, amelyeket átszel egy folyó, de legalább szökőkutak csobognak — a magányos ember nehezen bírja az életet. New York azonban tárgyilagos, költészete az acél és üveg, felhőkarcolói arra szólítnak, hogy törj a magasba. Nem is szólítnak, rádkiáltanak. Hagyd a füvet, a fákat, ligeti padokat, folyókat és tavakat. Süvíts a felhők felé és akkor ellátsz a tengerig. A tenger is magányos, a felhőkarcoló is magányos, kicsit szomorú, de végtelenül dacos, olyan magasba emeli a fejét, hogy az arcából semmit sem látni. Gábor is így élt a városban, tanult az egyetemen, történelemtanárnak készült és este hattól tizenkettőig dolgozott, hogy ne legyenek anyagi gondjai. A munkája könnyű volt és kényelmes és közben még tanulásra is bőséges lehetősége nyílt. A Park Avenue egyik nagy irodaházában volt liftes. Reggel nyolctól este hatig tizenkét egyenruhás liftkezelő dolgozott serényen, száguldozott a fényes acélfalú fülkékben a földszint és a huszonnyolcadik emelet között, este hatkor azonban csökkent a tempó és hattól éjfélig már csak két liftes volt szolgálatban. Gábor volt az egyik. A másik öreg ember volt, harmincnyolc esztendeje liftezett és saját családi házában lakott Long Islandon. Egy 54-es Pontiac-kocsit parkolt az épület oldalában és egyszer elkezdett mesélni Gábornak a fiáról, aki főmérnök Wilmingtonban és arról, hogy ő még másfél évig akar liftezni, mert akkor az állami nyugdíjszabályzat értelmében még tizenkilenc dollár és negyvenhét cent ésatöbbi, ésatöbbi, de Gábor udvariatlanul kinyitotta a könyvét és tanulni kezdett. Nem akarta hozzászoktatni az öreget a fecsegéshez, mert akkor elveszti az éjszaka értékes óráit, amikor a liftfolyosó kis bőrrel bevont lócáján kényelmesen tanulhat. Liftutas kilenc után ugyanis csak a legritkább esetben érkezett. Az adókimutatások elkészítésének hónapjaiban egyes vállalatok osztályain kilencig, tízig túlóráztak a hivatalnokok, de aztán ezek is hazamentek és csend borult a hatalmas épület előcsarnokára. Ilyenkor tehát tanulni lehetett és álmodozni. Az utóbbi hónapokban a Madison Avenue-i lányra gondolt a leggyakrabban. Ezért egy kicsit haragudott is magára, mert elterelte a gondolatait a szüleiről, akiknek életét nyomon szokta követni karórájának számlapján. Most este félnét, tehát éjszaka félegy Rákospalotán. Anya még a konyhában van, edények elmosva, elrakva, minden csillog, a kő patyolattiszta, apa kicsiket horkant álmában, Öcsi motyog olykor álmában, a pohárszéken sietősen ketyeg a vekker. Anya ilyenkor szokott tűnődni, gondolkozni. Az utcán kis zaj, nevetés, öblös hangok. Zárták az italboltot. Csend. Tik-tak-tik-tak. Háromnegyed hét. Tehát háromnegyed egy. Anya feláll. Ő is megy lefeküdni.

Mostanában Gábor azon kapta magát, hogy a rákospalotai konyhaóra tiktakolása hirtelen átvált egy más ritmusra. Kip-kop-kip-kop. Tűsarok kopog a járdán. Szembe jön a Madison Avenue-i lány. Tíz-tizenöt lépés. Most egymás mellé értek. Egy pillanatig a válluk egy vonalban van. Elhaladt. Gábor lelassít, utánafordul. Az utóbbi hetekben mindig utánafordult és tudta, hogy a lány érzi a pillantását. Ezért egy kicsit szégyelte is magát. New Yorkban nem szokás megfordulni a nők után. Szemezni sem szokás. A nők nem néznek vissza. A pillantásukba nem lehet belekapcsolódni. Nem *el*néznek. *Át*néznek. Bizalmatlanok. Gábor az első napokban nem is tudta megmagyarázni magának, hogy miért éppen a Madison Avenue-i lányra figyelt fel ily szívdobogva, miért éppen őt látta meg a szőke áradatban. Mert hiszen ő is szőke volt, bár egy árnyalattal sötétebb szőke a többinél, de az ő arcán sem volt több az érdeklődés, mint a többi lányokén. Aztán rájött a titokra. A Madison Avenue-i lány nem sietett. Ritmikus, kényelmes léptekkel járt. Mint akinek nem indul vonata semerre. Ez valami titkos kapcsolatot teremtett közöttük. Nézte a lányt, amíg el nem tűnt a szeme elől. A járása nem volt éppen andalgó, mégis volt benne egy kis álmodozás. Olyan járás volt, amellyel meg lehet állni, puhán, felfigyelőn, csodálkozón. A többinél az volt Gábor érzése, hogy ha hirtelen meg kellene állniok, akkor orra buknának. Azok csak megtorpanni tudtak volna. A Madison Avenue-i lány úgy járt, mint aki szeretne megállni. De nem állt meg természetesen. Ment, haladt, kényelmes és gondolkozó ritmusban. Gábor szívébe mindig fájdalom nyilalt, amikor szem elől vesztette a lányt. Ha Pesten volnának, akkor most utánamenne. „Bocsásson meg, ne értsen félre, nincs ízlésemre az efféle közeledés, de..." Néhány buta, ügyetlen, kapkodó mondat. A lány is mondana valamit zavartan. Aztán kipirult arccal egymásra néznének. „Mi lenne, ha innánk egy feketét?" Édes, bűvös eszpresszó. Kicsi asztalok, a térdük elkerülhetetlenül összeér. „Két duplát, kisasszony." „Köszönöm, nekem szimpla is elég. Hosszú szimpla." „Nekem rövid dupla." „Sok feketét iszik?" „Négyet-ötöt egy nap. Most vizsgák előtt állok. Éjszaka is tanulok." „Igen? Mit tanul?" Kész. Tíz perc múlva folyékonyan beszélgetnek. De mit csináljon itt, a Madison Avenuen? A gondolat is elképzelhetetlen. Itt csak bűnözők osonnak nők után az utcán. Hiszen már most, hogy csak utánanéz, lelkifurdalása van és úgy érzi magát, mint valamiféle hasfelmetsző Jack. Ha mellé lépne? *Excuse me...* Atyaisten. A víz elöntötte a homlokát. Elképzelhetetlen. Megoldhatatlan.

Az egész ügy jelentőségét alaposan eltúlzom, gondolta Gábor, ahogy állt a liftben és suhant a húszas emeletek felé. Régóta vagyok egyedül. Egy-egy diáklány olykor meghívta estére, „party" a lakáson, vagy kiruccanás Greenwich Village-be, de ezeket legtöbbször le kellett mondania. Várja a lift este hattól éjfélig. Hétvégeken már a kialakult társaságok szoktak összeverődni és elrohanni autóval valamerre. A hétvéget a hétköznap készíti elő. Neki nincsenek hétköznapjai, tehát nincsenek hétvégei. Kimaradt a társaságokból. Először nem is bánta. Tanulni kell. Dolgozni kell. Csomagot kell hazaküldeni. Öcsinek télikabátot. Ma este levelet kell írnom. Icu néni Kaposvárott öt hete nem kapott tőle levelet. Holnap neki írok. Jaj, ez a szandál, itt a kirakatban. Ezt meg kell vennem, el kell küldenem Öcsinek. Istenem, mekkora is lehet most a lába? Az ember New Yorkban él, a Madison Avenuen jár, Rákospalotán él, a konyhaórát hallgatja, tik-tak, tűsarkok kopognak, az ember liftajtót csuk-nyit, *twentyfive, please, thanks, you're welcome, floor please, twenty-seven*, harminchatos Öcsi lába... mennyi is az itteni méretben, Icu néni, Kaposvár, anyu, apu, öcsi, Rákospalota, tik-tak, kip-kop, az amerikai polgárháború, a gettysburgi beszéd, amikor Lincoln az emelvényre lépett. *twentynine, please, thanks, you're welcome...* Kip-kop, jön a Madison Avenue-i lány, úristen, mi ez a fájás itt a szívénél, a szíve fáj, igen, kegyetlenül és hasítón, amikor meglátja és aztán fáj, tompán, sajgón egész este...

Miért éppen a Madison Avenue-i lány? Az irodaház teli van szép nőkkel. A titkárnők csaknem mind csinosak. Egyik-másik rámosolyog, ha nem is érdeklődéssel, de jelzik, hogy tudomásul vették, megszokták a létezését, ő az esti liftes. A gondnokság irodájában a titkárnők azt is tudják róla, hogy magyar és egyetemi hallgató. Hiszen a gondnok éppen ezért vette fel erre az esti beosztásra. „Ilyen beosztást csak idős emberek kaphatnak, mondta, de szeretnék segíteni magán. Elárulok magának valamit. A nagyanyám Horányban született. Joestet. Hodjvan. Visontlatasra."

Az utasai különben nem sok érdeklődést tanúsítanak az irányában. Ez főként azért van így, mert aki este hat után megy haza, az már fáradt a beszélgetésre. Nekidől a liftfülke falának, ásít, maga elé bámul, alig várja, hogy az utcán legyen. A nagy tömeg lezúdul öt órakor, félhatig lezajlik a forgalom. Az ő vendégei a vezérigazgatók, az álmos túlórázók és a takarítási vállalat emberei, akik jönnek vödrökkel és mindenféle szerszámokkal. Egyetlen utasa van, akivel valamelyest összebarátkozott. Ez egy fiatal mérnök a huszonhetedik emeleten lévő tervező irodából. Este hét, félnyolc körül szokott a liftért csengetni. Egyszer, talán egy esztendeje lehet, ezzel a kérdéssel fordult hozzá: — Maga mindig esti beosztásban dolgozik? — Igen — válaszolt ő röviden. — És miért? — firtatta tovább a mérnök. — Egyetemi hallgató vagyok. Nappal a Columbián tanulok. A lift leérkezett. A mérnök cigarettát kínált feléje. — Köszönöm — kihúzott a csomagból egy Chesterfieldet. — Maga magyar, ugye? — Igen. Honnan tudja? A mérnök elmosolyodott: — A kiejtése. Megismerem a magyarok akcentusát. Sok szerencsét. — És elment.

Néhány hétig nem látta a mérnököt. Aztán egyszer megint ő ment fel érte a lifttel. Mosolyogva üdvözölték egymást. Attól kezdve, valahányszor találkoztak, váltottak egy ilyen mosolygó köszöntést, de a mérnök most már nem kezdett beszélgetést. Magas fiatalember volt, rövidre nyírt hajjal, derűs tekintettel. Aztán egyszer újra megszólította Gábort. — Szeretnék kérdezni valamit. Hogyan mondják magyarul: *happy birthday?* — Boldog születésnapot! — felelt Gábor. Furcsán csengett a fülében saját hangja itt a liftfülkében — magyarul. Mintha valaki más beszélt volna. — Várjon csak — nevetett a mérnök —, ne ilyen gyorsan. Boldog...

Végül is leírta egy darab papírra. Újra és újra próbálgatta. Baldag... su... zü... sületesnapot... Aztán nevetve megköszönte. Ezzel véget is ért a magyar nyelvlecke. Többé nem kérdezett Gábortól semmiféle magyar szót, sőt, a mosolya is halványabb lett kissé, mintha elrestellte volna magát.

Aztán eltelt egy hónap és nem látta a mérnököt és kitavaszodott New Yorkban. Az első igazán szép májusi éjszakán, amikor Gábor hazafelé sétált az irodaházból, egyszerre csak olyan nehéz lett a szíve, hogy meg kellett állnia. Nekidőlt egy ház falának és belemeredt a sötét utcába. Aztán az az esztelen gondolat kerítette hatalmába, hogy ha elrohan a Madison Avenure, találkozni fog a lánnyal. Meglódult. Kifulladt lélegzettel ért az avenue és a 38-adik utca sarkára. Egy sétáló rendőr megállt, utánanézett. A Madison Avenue tökéletesen üres volt. Hivatali negyed, éjszaka csendes és mozdulatlan. De Gábor ott állt a sarkon és várt. „Gyere, hívta a sötétben a Madison Avenue-i lányt, gyere, érezned kell, hogy mennyire várlak. Te vagy az egyetlen, aki hozzám tartozik ebben az idegen városban. Éjjel egy óra. Reggel hét Rákospalotán. Apám már kint van a kis kertben. Ilyenkor csodásan friss és illatos a reggel Rákospalotán. Öcsi ébredezik, megy az iskolába. Anya tejet forral a konyhában. Ezer és ezer mérföldre innen. Te vagy az egyetlen itt ebben a városban, akinek látom az arcát, ha lehunyom a szememet. Tudom, hogy te is észrevettél engem. Tudom a járásodról, amely csak arra vár, hogy lelassuljon, bevárjon engem, hogy melléd érjek és elinduljunk ketten egymás mellett. Nem is kellene egymásra néznünk, látjuk egymást úgyis, lépkednénk egymás mellett, mosolyognánk, aztán nevetnénk, hogy micsoda őrültek, őrültek voltunk, hogy elmentünk egymás mellett heteken és hónapokon át, amikor a szívünk, a szemünk, a szánk, a testünk csak arra várt, hogy egymás közelébe kerüljön és mi elmentünk, hagytuk, hogy az áradat felkapjon, tovasodorjon, téged arra, engem erre... ó, mi két őrült, két könnyelmű, tékozló bolond, micsoda visszahozhatatlan időt veszítettünk, ezer csók nem szerzi vissza... te, te Madison Avenue-i lány... szeretlek...!"

Könnyek csorogtak a szeméből. Ökölbe szorította kezét, körmét a tenyerébe vájta. Botorkálva indult hazafelé. Bajban vagyok, gondolta, az idegeim valamiképpen cserbenhagytak. Valami, amit számításon kívül hagytam. Nem tudok egyedül lenni tovább. Minden felborul. Minden tervem összeomlik. Nem bírom. Összeomlottam a cél előtt.

Másnap reggel azonban, amikor napsütésre ébredt, minden egyszerűbbnek látszott. Nagy gonddal borotválkozott. Szamár vagyok, gondolta. És kimerült, ami természetesen érthető. Ma meg fogom ismerni a Madison Avenue-i lányt. Alkalmasint már régesrégen nevet rajtam. Hiszen észrevett, az bizonyos. Lányok mindig fölényesebbek ilyen helyzetekben, mint a férfiak, titokban mulatnak, hólyag, gondolják, nem mersz? Ha nem mersz, pukkadj meg!

Nem ment be az egyetemre és délben betelefonozott a gondnokságra, hogy megbűlt, ágyban fekvő beteg, ma este hatkor nem tud szolgálatra jelentkezni. Borbélyhoz ment, hajat vágatott. Egy áruházban hosszasan válogatott a nyakkendők között, végül vásárolt kettőt, egy kéket és egy sötétszürkét. A kéket mindjárt fel is kötötte. A sötétszürkét holnap, gondolta, hogy minden nap más nyakkendőben lásson. Aztán elsétált a Broadwayra és szemügyre vette a nagy mozik műsorát. Úgy tervezte, hogy moziba hívja a lányt. De melyik filmhez? Ostobaság, nevetett magán, ezt úgy se tudom kitalálni. Honnan tudhatom, melyiket látta és melyiket nem? Négy óra tájban a Central Park déli oldalán leült egy padra. „Bocsásson meg — így fogja kezdeni —, amint hallja, nem valami jól beszélek még angolul. Magyar vagyok, négy éve élek New Yorkban. És nagyon-nagyon egyedül." Talán nem is kell többet mondania. Nagyon-nagyon egyedül. A lány ránéz majd. Ebből mindent megért. *Very-very alone*. Helyes ez így? Talán úgy kellene: „*I am very lonesome*." Magányos. De ennek az íze, persze, nem ugyanaz. Lefiet valaki magányos és még sincs egyedül. Ha azt mondja, alone, ez talán angolul nem pontosan ugyanazt fejezi ki, mintha magyarul mondja az ember. Magyarul: egyedül — az mindent elmond, nemcsak állapotot, de emberi magatartást. Egyedül — ebben a szóban elfér egy egész élettörténet. *Alone*. Talán nem ugyanaz. Az ízét nem érzi. Kétségbeesett. Ezzel elronthatja az egészet. Tönkretehet mindent. A lány talán félreérti. Frivolnak találja. Talán úgy értelmezi, hogy ő *most* egyedül van. Óvatosan kell fogalmaznia: *I am so very much alone*... ez talán drámaibb, őszintébb, jobban kifejezi azt, amit mondani akar...

Rémülten fedezte fel, hogy csaknem öt óra. Rohant a Madison Avenuere. A szíve úgy dübörgött, hogy meg kellett állnia néhány percre. Bolondság, intette magát, így nem lehet. Hiszen egy szót se tudok majd kinyögni. Csak makogok majd és ő rendőrért kiált. Lassan-lassan megcsillapodott kapkodó lélegzete. Negyedhat volt. És ő sétáló léptekkel elindult a 38-adik utca felé. Jött a szőke áradat, kopogtak a tűsarkok, szállt az illatfelhő, have a nice time, have a happy... Negyedhat múlt öt perccel. A Madison Avenue-i lány még mindig nem jött. Leszaladt egészen a 32-edik utcáig, aztán vissza, jeges rémület markolt a szívébe, ó, én őrült, talán a 35-ödik utcából szokott kifordulni az avenuere, talán a 34-edikből és én túlrohantam... Megfordult és mint a megszállott száguldott visszafelé, föl a 42-edik utcáig. Embereket lökött félre, méltatlankodó pillantások mérték végig, de nem törődött vele. A 42-edik utca sarkán megállt, visszafordult. És újra lassú, sétáló léptekkel nekivágott a Madison Avenue-nek. Arcok, arcok, arcok... szőke lányok, kék szemhéjak, unott ajkak, have a happy, kip-kop-kip-kop... tik-tak-tik-tak... éjjel félegy van Rákospalotán, anyám, kicsi anyám, segíts, segíts, keresd meg, hozd elém, drága kicsi anyám, egyedül vagyok, bőgni szeretnék, kérlek szépen, édesanyám, kip-kop-kip-kop, tik-tak-tik-tak... Madison Avenue... Rákospalota... have a nice time...

Este félnyolcig lődörgött a Madison Avenuen, aztán hazament, ágyba feküdt vacsora nélkül. Vacogott a foga, úgy érezte láza van. Vadul, megveszekedett iramban lüktetett a halántéka. Kip-kop-tik-tak...

Hetek teltek el és nem látta többé a Madison Avenue-i lányt. Bejárt az egyetemre, tanult, este hattól éjfélig kezelte a liftet. Negyedhatkor mindig meggyorsult a szívverése és tekintetével átfogta az egész Madison Avenue-t, de a lány nem jött többé. A lány nem jött soha többé. Eltűnt, mint egy látomás. Talán sohasem élt. Talán csak ő rakta össze alakját képzeletében a sok körülötte hullámzó szőke hajból, tűsarokból, táncos csipőből, selyemharisnyás, de meztelennek tűnő női lábból. És ettől a képtelen gondolattól kissé megnyugodott. Átmenekítette a lányt az álmok világába és így az övé lett. Szomorú birtoklás volt, lemondó, de valamiképpen végletes, az álomkép már nem szökhetett meg soha többé.

Az egyik estén a huszonhetedik emeleten a magas mérnök szállt a liftbe. Mosolyogva üdvözölte: — Régen láttam. Ő csak bólintott, udvariasan. Megszokta már, hogy e könnyed érdeklődések nem igényelnek nyombani kitárulást. A mérnök szótlanul állt mögötte, amíg a lift lefelé suhant. Amikor azonban leértek a földszintre és ő felrántotta előtte a liftajtót, hirtelen feléje fordult:

— Szeretnék kérdezni magától valamit... ha nincs semmi különösebb programja holnap este... szombat van, ugye... szívesen látnám egy pohár italra.

Gábor meglepetten nézett a fiatalemberre, aki kissé zavartan mosolygott:

— Persze, ha nincs valami egyéb programja... úgy értem — hunyorított — ha ennél valami kellemesebb. Bár ha egy leánnyal akarta

(Folytatás a túloldalon)

Irodalmi Ujság

Futóverseny Bécsben

J. F. Kennedy és N. Sz. Hruscsov bécsi találkozójuk alkalmával futóversenyt rendeztek, amit Kennedy, az Egyesült Államok elnöke nyert meg. A Pravda szerkesztőségében hosszú vita folyt, hogyan lehet közölni egy hírt arról a versenyről, amin *nem* Hruscsov győzött. Hosszas fejtörés után leadták a következő kommünikét:

„J. F. Kennedy, az Amerikai Egyesült Államok elnöke és N. Sz. Hruscsov, a Szovjetunió miniszertanácsának elnöke, az SZKP első titkára Bécsben futóversenyben mérték össze erejüket. Hruscsov elvtárs második helyen végzett. J. F. Kennedy az *utolsó előtti* helyet foglalta el."

(Paris Soir)

*

SZIGETI JÓZSEF, a világhírű magyar hegedűművész most júniusban Londonban szerepel. Lemezre veszik előadásában a Beethoven-hegedűversenyt, kíséri a Londoni Szimfonikus Zenekar Doráti Antal vezényletével. Szigetinek nemsokára megjelenik önéletrajza Svájcban, német fordításban, kiadja Albert Müller Verlag, Zürich. (Angolul Cassell adta ki, címe: „With Strings Attached".) Zeneesztétikai tanulmányainak gyűjteményét a Gerald Duckworth & C. Ltd., London adja ki. (Címe: „Music Materials for the Violinist".) A jövő évadban Szigeti Vásári Tamással, a kitűnő zongoraművésszel együtt ad szonáta-hangversenyt.

*

DIMITRIJ HADZSIEFF újságírót, a washingtoni bolgár követség sajtóattaséját az Egyesült Államok fővárosában, nyílt utcán két ismeretlen férfi úgy megverte, hogy a sajtóattasét kórházba kellett szállítani. Hadzsieff Bulgária legismertebb sztalinistái és denunciánsai közé tartozik.

*

LISZT-SZOBROT emelnek Liszt Ferenc szülőfalujában, a burgenlandi Raidingban. A szobor Varga Ferenc szobrászművész alkotása, aki az Amerikai Magyar Szövetség részére készítette el Liszt szobrát. A szobrot a Szövetség a nagy zenész szülőfalujának ajándékozta.

*

EMIN YALMAN, a neves török liberális újságíró, akit többször száműztek hazájából, számtalanszor elítéltek és egyszer majdnem meggyilkoltak, a szabadság elveinek hősies és egy fél évszázadon át folytatott védelméért Koppenhágában „az arany töltőtollat" kapta ajándékba. Az ajándékot az újságkiadók nemzetközi szövetsége nyújtotta át a 72 esztendős publicistának.

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ nyolc novelláját adta ki „Sakkmatt" címen a baseli Gute Schriften sorozatban Horn András, aki René Gass-szal együtt a fordítás munkáját is végezte.

*

BERTOLT BRECHTRŐL legújabban több értékes kritikai munka jelent meg. Így Willy Jaeggi és Hans Oesch *Das Aergernis Brecht* (Brecht, a fenegyerek) című gyűjteménye, mely Brecht életéről és működéséről több kritikai hangú, sokoldalú és alapos esszét gyűjtött csokorba. (Basilius Presse, Basel.) Reinhold Grimm könyve (*Bertolt Brecht und die Weltliteratur*, Verlag Hans Carl, Nürnberg) rendkívül érdekesen tárgyalja Brecht kapcsolatát Christopher Marlow-val, John Gay-jel, Farquhar-ral, Hasekkel stb. Nem nagyértékű, de mulatságos az Arnolt Bronnen hagyatékából származó *Geschichte einer unvollendeten Freundschaft*, mely *Tage mit Bertolt Brecht* címen jelent meg (Verlag Kurt Desch, München) és sok jó színházi pletykát tartalmaz Brecht weimari napjaiból.

*

MAURICE LAVAILLANT, a Sorbonne irodalomtanára 78 éves korában Montmorencyben elhunyt. Kiváló ismerője volt Hugónak, Lamartine-nak és a romantikának. Előadásait számos magyar diák és — a harmincas években — több fiatal magyar író látogatta.

*

PAUL DESSAU keletnémet zeneszerző rendkívül fontos kórusművön dolgozik. A mű témája a hivatalos keletnémet hírügynökség szerint a 81 kommunista párt múlt novemberi értekezletének határozatán alapszik. Címe: „A munkásosztály felhívása" lesz.

*

PETRU DUMITRIU „A Bojárok" című regénye rendkívüli sikert aratott egész Európában, elsősorban olasz és német nyelvterületen. A könyv hangja nem modern; inkább egy tizenkilencedik századi nagy regényhez hasonlít. A szerző 1924-ben született Romániában és Párisban él.

*

WILLY HAAS, a neves német író és kritikus a napokban ülte 70. születésnapját. Haas a német írók híres Prágai Csoportjához tartozott; annak idején testi-lelki jó barátja volt Kafkának, Werfelnek és Rainer Maria Rilkének.

AMIKOR MÉG A SZÁZAD FIATAL VOLT (Als das Jahrhundert jung war) címen a zürichi Artemis-Verlagnál esszégyűjtemény jelent meg, mely főként azokat a kulturális és irodalmi jelenségeket elemzi, melyek korunkat a 19. századtól megkülönbözteti. A könyvet Theodor Heuss esszéje vezeti be. Walter Mehring a berlini avante garderól ír, Kasimir Edschmid a maga felejthetetlen módján idézi a párisi századelejét, Robert Faesi a viktoriánus Anglia változásairól ír, míg Carl Zuckmayer novellisztikus formában ad választ a bonyolult kérdésre.

*

PETŐFI ÉS JÓKAI szobrát egy talapzaton állítják fel Kecskemét főterén. Mind Petőfi, mind Jókai nagyon kedvelte a hírös várost; rövid ideig mind a ketten kecskeméti lakosok voltak.

*

SZOBOTKA IMRE festőművész 71 éves korában Budapesten elhunyt.

*

ARÉNA címen figyelemreméltó új folyóiratot indított a Száműzött Írók PEN Klubja. A csaknem száz oldalas folyóirat német, angol és francia nyelven közli a száműzetésben élő írók munkáit. Az Aréna első száma döntően az észt emigráns irodalom megismertetésének szolgálatában áll, míg a következő számokban mindig más-más nemzet idegenbe szakadt írói fognak bemutatkozni.

Az Aréna első számának színvonalas vers- és novellaanyagát könyvismertetések, kritikák és vitafórum egészítik ki.

*

A FRANCIA SZIMFONIKUS ZENEKAR Párisban bemutatta Lajtha László VIII. szimfóniáját. A Figaro és a Le Monde lelkes hangú kritikában méltatta a magyar zeneszerző alkotását.

*

A HÍD, a jugoszláviai magyar írók folyóirata legújabb számában részletet közöl Michel Butor „La Modification" című regényéből és megjegyzi, hogy a regény valószínűleg megjelenik magyarul is a noviszadi Forum kiadásában. Ilymódon talán a magyarországi olvasók számára is hozzáférhetővé válik ez az érdekes úttörő könyv.

*

AZ ANGOL KIRÁLYI BALETT Margot Fonteyn, a világhírű ballerina vezetésével repülőgépen Leningrádba érkezett, hogy megkezdje első előadókörútját a Szovjetunióban.

*

SALZBURG városnak és a salzburgi tartománynak kezdeményezésére Londonban szobrot állítanak Haydn és Mozart emlékének.

*

RUDOLF KEMPE vette át az elhunyt Sir Thomas Beecham örökét: a londoni Royal Philharmonic Orchestra vezetését.

*

FORMOSA szigetén most fejezték be a világ legnagyobb Buddha-szobrának faragását. A szobor a tengerparton áll; mintegy 30 méter magas.

*

A VALÓSÁG, a budapesti Tudományos Ismeretterjesztő Társulat társadalomtudományi folyóirata Patkó Imre tollából közöl vezércikket „A nemzeti függetlenség és a nemzetközi helyzet" címen. A vezércikk a következő mondatokkal kezdődik: „Több mint száz éve már, hogy a nemzetközi kommunista mozgalom első programja, a Kommunista Kiáltvány odakiáltotta a képmutató burzsoáknak: ‚A munkásoknak nincs hazájuk'. Azóta a tőke minden csepűrágó propagandistája, kígyósima diplomatája és elállatiasodott hóhérlegénye azt szajkózza, hogy a kommunisták ‚hazátlan bitangok'. Moszkva ‚nemzetközi ügynökei' és a ‚nemzet ellenségei'."

S mindezt a békés együttélés és a folyóirat tudományos szellemének demonstrálása jegyében.

A hangszertanulás

nem könnyű feladat. Különösen a kezdő hegedűsök élete keserves, amíg megtanulják a hangszer helyes tartását. Az általánosan elfogadott pozíció a test fizikai adottságait tekintve, valóban természetellenes, kicsavart, gyakran még a tanulmányaikban előrehaladott hegedűsök is küszködnek a görcsös merevséggel, az ebből származó intonációs bizonytalansággal. Emiatt nem egyszer éppen a megszólaltatott hang teltsége, szépsége vallja kárát.

Havas Kató — aki a háború előtti években mint csodagyerek-hegedűs aratott nagy nemzetközi sikereket — az utóbbi esztendőben tanítással foglalkozik. Tapasztalatait a most megjelent könyvében (Kato Havas: A new approach to violin playing. Bosworth & Co., Ltd., London) ismerteti. Havas Kató szerint az alapvető problémát a hegedű helyes tartása jelenti. Azt javasolja, hogy a balkönyök befelé fordítása, csavarása helyett, ami az izmokat megfeszíti s előbb-utóbb merevvé torzítja, a hangszert úgy kell tartani, hogy a kritikus balkönyök ne veszítse el természetes helyzetét, vagyis merőlegesen a földre mutasson. Így növekszik a játékos biztonságérzése, a hangszer szilárdabban nyugszik a vállon s mindez kedvezően befolyásolja a muzsikálást. Az ujjkéztartás eredményeként az ujjak nem csapódnak a húrokra, hanem lépegetve haladhatnak. S az oly fontos, szorongató probléma, a vibráto alkalmazása is leegyszerűsödik.

Havas Kató javaslata valóban érdekes, de csak széleskörű gyakorlati eredmények bizonyíthatják értékét. S egyelőre ne feledjük, hogy Heifetz, Ojsztrah, Menuhin s még sokan mások a „kicsavart" kéztartással is a hegedűjáték mesterei maradnak.

Gy. A.

KERÉNYI KÁROLY PROFESSZORT a Norvég Tudományos Akadémia tagjává választotta.

*

A TRAUTSON-PALOTÁT — Fischer von Erlach barokk építész remekét, ahová a hét éves háború után Mária Terézia magyar testőrsége költözött — a budapesti kormányzat 18 millió schillingért eladta Ausztriának. A palotát az osztrákok szégyenteljes állapotban, piszkosan és elhanyagoltan vették át. Azonnali restaurációra szorulna, de az osztrák kormánynak nincs pénze. Ennek kapcsán a Die Presse rezignáltan állapítja meg, hogy az építészet remekei ellen nyilván az osztrák bürokrácia összefogott a népi demokratikussal.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 francs, Brazília: 30 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: NF. 0.90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 300 pruta, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia: 1 korona, Olaszország: 70 líra, Svédország: 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Érettségi tételek...

A Budapesten megjelenő „Film, Színház, Muzsika" című hetilapban olvastuk az alábbi hírt:

„Érettségi tétel az iskolákban Mesterházi Lajos „Üzenet" és Darvas József „Kormos ég" című drámája. Ezért több iskola arra kérte a Nemzeti Színházat, hogy ezeket a műveket ismét tűzze műsorára."

A jegyelővételről még nem jelent meg közlemény.

*

PRIX FORMENTOR. Az ilyen nevű, tízezer dolláros irodalmi díjat — melyet néhány nemzetközi nevű kiadó, mint Einaudi, Rowohlt, Gallimard, Weidenfeld és mások alapítottak — a Mallorca-szigeti Hotel Formentorban, hosszú viták és tanácskozások után, osztották ki. A szavazatok eleinte Doderer, Henry Miller, Emilio Gadda, Nathalie Sarraute között oszlottak meg. Végül, három-három szavazattal, a díjat Jorge Louis Borges és Samuel Beckett közt osztották meg. A még kéziratban lévő regények ugyancsak tízezer dolláros nagydíját Juan Garcia Hortelano spanyol író nyerte el; ennek következtében regénye egyszerre jelenik meg francia, angol, amerikai, olasz, német és spanyol kiadásban Gallimard, Weidenfeld és Nicholson, Grove Press, Einaudi, Rowohlt és Barral kiadóknál.

*

STARKER JÁNOS csellóművész nagysikerű hangversenyt adott Nyugat-Berlinben. Starker a berlini filharmonikusokkal együtt lépett fel. A zenekart Karajan, a bécsi opera igazgató-karnagya vezényelte.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliai olvasóink postahivatalokban kapható 10, illetve 20 shillinges postal ordert küldjenek kiadóhivatalunkba.

A következő országokban terjesztőinknél lehet előfizetni:

Argentínában: Dr. Girsik Géza, Lavalle 361 c/o. Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co., 173. Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Hajdu Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7. de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Gondos Erzsébet, Poste Restante, Assniéres Chanzy és példányonként kapható Balaton, 12 Rue de la Grange Bateliére, Páris 9. Írországban: L. P. Peter, 32. Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59. Hayarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Sas László, 3455. Ellendale Ave., Apt. 15. Montreal. Németországban: Szarvas Gábor, Stuttgart/W., Ludwigstrassse 96. Norvégiában: Volent Zsolt, Skogfaret 56/G, Haslum Iabaerum. Olaszországban: Susanna Trizny, Via B. Pontelli 5, Roma. Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air Genéve-Chéne. Postacsekk-szám: I.162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17. Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 467 Central Park West, Apt. 11/B, New York 25. N. Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

A fel nem sorolt országokból az előfizetést közvetlenül kiadóhivatalunknál, nemzetközi postautalványon való átutalással lehet eszközölni. Az átutalást minden ország bármely postahivatala elfogadja.

Kérjük olvasóinkat, közöljék előfizetésüket levelezőlapon is kiadóhivatalunkkal, mert a nemzetközi postautalvány kézbesítő szelvényén nem szerepel a befizető neve és címe, csak a befizetési szám.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Published by the Hungarian Literary Gazette Ltd.
14, St. George Street, London, W. 1.
Telefon: MAY 32–24.
Printed by Jolly the Printer Ltd. (T.U.), 238 Fore St., London, N.18.

A Madison Avenue-i lány

(Folytatás az előző oldalról)

tölteni az estét, örömmel látom vendégül őt is. Az igazat megvallva, valami kis meglepetést tervezek valakinek.

Gábor arca kissé kipirult. A meghívás ugyancsak váratlanul érte.

— Köszönöm — mondta végül — nem volt semmi egyéb programom. Egyedül lettem volna. Szívesen elfogadom a meghívást.

— Jó! — derült fel a mérnök arca —, akkor hát maradnánk abban, hogy este félhatkor a Wanderbilt Hotel bárjában. Tudja, hol van?

Gábor tudta. Hosszan a mérnök után nézett. Ezt a meghívást vajon minek köszönheti? Először fordult vele elő ilyesmi az irodaházban, liftesi minőségben és maga sem tudta, hogy örül neki, vagy sem.

Másnap este pontban félhatkor beforgott a lassúmozgású, méltóságteljes forgóajtón a Wanderbilt halljába. Ezúttal először volt rajta a sötétszürke nyakkendő. A sötétszürke, amelyet a *második* napon akart viselni, a második randevú napján a Madison Avenue-i lánnyal. A hall sarkában, jobboldalt a bár. Belépett és egy pillanatra elveszetten állt a félhomályos helyiségben. Halk zongorahang úszott a levegőben, valami andalító blues, kesernyés, szomorkás melódia. És akkor egyszerre földbegyökerezett a lába. A bár egyik sarokasztalánál, éppen szembe vele, ott ült a Madison Avenue-i lány. Egy másodpercre elállt a szívverése, de csak azért, hogy aztán vágtatva, féktelen iramban dörömbölni kezdjen, mintha odabent, a mellkasa mögött valami szunnyadó erő hirtelen fölriadt volna és most eszelősen és hisztérikusan a menekülés útját keresné. Remegő térdekkel indult az asztal felé. A lány nyugodtan, merően nézett vissza rá, a tekintetük egymásba kapcsolódott, most először életükben, mintha a kezdetek kezdetétől fogva csak azért nyitották volna a szemüket erre a világra, hogy egyszer majd így elmerülhessen egymásba ez a két szempár, fürkészően, keresően, tétován, várakozással. Gábornak háttal, szemben a lánnyal egy férfi ült az asztalnál, most megfordult, fölemelkedett:

— Örülök, hogy eljött. Irene, engedje meg, hogy bemutassam egy kedves kollégának, Gabor, remélem jól ejtem ki a nevet... magyar egyetemi hallgató... Gabor... ez a feleségem, Irene, ő is Magyarországról jött, ugyanakkor mint maga, négy esztendővel ezelőtt... Foglaljon helyet, Gabor. Irene és én négy hete házasodtunk össze, gondoltam, kedves meglepetés lesz mindkettőjüknek... jólesik az embernek, ha váratlanul találkozik valakivel, aki honfitársa volt... Dehát foglaljon helyet... tessék, beszéljenek magyarul... szeretném hallani, ahogy magyarul beszélnek...

— Jó estét — mondta halkan a Madison Avenue-i lány.

— Jó estét — felelt Gábor.

A mérnök nevetett:

— Jóestét? Ez az egész? A magyarok mindig ilyen szűkszavúak egymás között? All right, térjünk át az angolra. Mit isznak? Dry martini megfelel? Pincér! Három dry martini. Érezzük jól magunkat. *Let's have a nice time.*

Az IDŐ Sodrában

Vita Kádárról és a magyar forradalomról az angol sajtóban

Legutóbbi számunkban közöltük a *Tribune* hetilapban a magyar politikai foglyokról megjelent levélváltást, benne Ignotus Pálnak a szerkesztőséghez június 3-án intézett levelét, melyben több régi és új magyar politikai foglyot névszerint felsorol. Azóta, mint várható volt, ez a levél is megjelent a hetilapban; a június 16-i számban pedig újabb, e tárgykörbe vágó levél, melyet szószerinti fordításban közlünk:

Kár volna, ha Raymond Fletcher magyarországi tudósításaira nem jelenne meg válasz mástól, mint attól az Ignotus Páltól, aki a baloldal felé kompromittálta magát egyebek közt azzal, hogy az amerikai szubvenciót élvező „Encounter" folyóirattal kapcsolatba került.

Fletcher úr a szabadságért megindult 1956-os fölkelést ellenforradalomnak minősíti. Elfelejtette-e hát, hogy azt értelmiségiek, diákok, munkások, kommunista pártlagok és olyan egyének vezették, mint Lukács György, Nagy Imre, Maléter Pál és Rajk Lászlóné? Korlátolt és rideg gazdasági okoskodásokból kiindulva és hivatalos statisztikákra támaszkodva, arra a következtetésre jut, hogy mivel a fogyasztási javak termelése növekszik, következésképpen az ország demokratizálódik. És azt állítja, hogy akik még fogságban vannak, azért kerültek börtönbe, mert „bűnöket követtek el — márpedig bizonnyal Ignotus úr sem vonja kétségbe, hogy igenis követtek el bűnöket". De persze olyan bűnöket, mint fegyvert ragadni és egy vesztes ügyért harcolni.

Tisztában van-e Fletcher úr azzal, hogy Basil Davidson neve még mindig azok közt szerepel, akiket Magyarországon hivatalosan úgy tartanak számon, mint nyugati imperialista ügynököt? Ez nem sokat számít Davidson úrnak, de érdekes mint tünet. Ha a magyar kormány így jár el egy prominens külföldi újságíróval szemben, hogyan bánhatik a névtelen magyarokkal? Az ilyen „bűnös" elleni panaszokat csakis akkor lehet visszavonni, ha az egész 1956-os szabadságharcot és forradalmat újraértékelik és az egész 1956-os [forradalom leverése utáni] politikát felszámolják.

Íme a válasz arra a kérdésre is, amelyet Fletcher úr Gomulka és Kádár összehasonlítása során vet fel [csodálkozva azon, hogy Gomulkát elismeréssel emlegetik olyanok, akik Kádárt kárhoztatják]. Gomulka azon az oldalon volt, amely több szabadságot akart; Kádár a másik oldalon. Lengyelországnak jó szerencséje volt és győzött; Magyarországot leverték. És Kádár legalábbis cinkosul szegődött ahhoz a gyilkossághoz, amelynek áldozata éppen a magyar „Gomulka" — Nagy Imre volt. Ezekből a homlokegyenest ellenkező előzményekből származnak a különböző hivatalos eljárások e két országban. S közülünk még azok is, akik bírálják Lengyelországot, amiért nem halad eléggé gyorsan a szabadság irányában — abban az irányban, hogy eltérő vélemények kifejezését és terjesztését megengedje — más magatartást tanúsítunk, mint Fletcher úr, aki gépiesen azonosítja a termelési statisztikákat, sőt a termelési reményeket is, a szabadsággal.

David Ross."

London, S.E.5.

Ignotus Pál ehhez a következőket jegyzi meg:

Az az érzésem, hogy ezen a ponton nincs többé okom beleszólni — hacsak külön meg nem kérdeznek — két érdemes és nyilván jóhiszemű szélsőbaloldali angol újságíró eszmecseréjébe, sem az egyes adatok pontosságát, sem egyik vagy másik következtetés helyességét illetően. Az, ami engem közbelépésre késztetett, egyedül a magyar politikai rabok ügye volt.

A magyar olvasó részére azonban tájékoztatásul közölnöm kell, amivel az angol — vagy legalábbis a „Tribune" rendszeres olvasója — tisztában van: hogy David Ross az „Encounter" című havi folyóiratot az angol élet rákfenéjének tekinti, s heves kifakadásaiban még azt is kinyilatkoztatta, hogy szívesebben látná a leányát „bárnő"-nek, mint e folyóirat munkatársának. Engem személy szerint is megtámadott már a „Tribune"-ban, mert az „Encounter"-nak dolgozom.

Én az „Encounter"-t Anglia ma intellektuálisan legérdekesebb és (mióta a „Twentieth Century" negyedévi folyóirattá alakult át és ideiglenesen eltűnt a piacról) legjobb színvonalú lapjának tartom. Ezzel a véleménnyel nem állok egyedül. Mint munkatársak, kompromittáló társaságomba tartoznak — Stephen Spender és Melvin J. Lasky szerkesztőkön kívül — Bertrand Russell, T. S. Eliot, H. R. Trevor-Roper, C. A. R. Crosland, R. H. S. Crossman, Malcolm Muggeridge, John Wain, Sir. Isaiah Berlin, C. V. Wedgwood, Blackett professzor, W. H. Auden, egykori honfitársaink közül Koestler Arthur, továbbá Polányi Mihály és Gábor Dénes professzorok stb. stb. Sajnos nekem nem volt módomban annyira kompromittálódnom közöttük, amennyire szerettem volna, ami nem kényességemen múlt, hanem részben lustaságomon, részben pedig azon, hogy a szerkesztők korántsem tanúsítottak iránlam akkora érdeklődést, mint Ross úr és én indokoltnak vélnők.

Ettől függetlenül: végtelenül örülök, hogy olyasvalaki, aki az én személyemet ekkora gyanúval és nehezteléssel sújtja, mégis nyomatékosan igazat ad nekem, amikor a magyarországi politikai rabok ügye kerül szóba.

A vita a Tribune hasábjain tovább folytatódik.

A folt-elmélet avagy a szocializmus nem kalap

A kelet-berlini Deutsche Filmkunst című folyóirat vitát rendezett a kelet-német filmgyártásról. Günter Kunert 31 esztendős költő, Bert Brecht volt munkatársa, a *Seilergasse 8* című DEFA-film forgatókönyvének szerzője vitacikkében megmagyarázza a babelsbergi vicinális filmcézároknak — s mindazoknak, akiket illet, hogy a baj a hőssel van — a hőssel, aki tulajdonképpen nincs is, de mégis a DEFA-filmek központi alakja. — hiszen Ulbricht a kelet-német írókongresszushoz intézett levelében azt követelte az íróktól, hogy mutassák meg az új ember arculatát, napjaink hősét, a felszabadított ember alkotóerejét, a szocialista embert.

„Nagyon jelentőségteljesen hangzik, ha azt követelik, hogy mutassuk meg ‚az új ember arculatát', ‚napjaink hősét', ‚a felszabadított ember alkotóerejét' vagy csak egyszerűen a ‚szocialista embert' — de mivel az emberek az egész világon hasonlítanak egymásra, tipikusan szocialista külső nincsen, az alkotó erő nem cégér, hogy magára aggathatná az ember s a szocializmus sem kalap, amelyet az ember egyszerűen a fejébe nyom, e képletek nem igen használhatók."

Kunert szerint a fim „felé" támasztott (pártszerű) követelmények egy része olyan természetű, hogy csak sematikusan lehet megvalósítani őket: a jelenleg megkövetelt hős-típus *„abszolút statikus, fejlődésmentes"* és ennek következtében *„érdektelen és nem hat a nézőkre"*. A szokványos, politikailag és emberileg makulátlan kelet-német filmhős jellemét az úgynevezett folt-elmélet értelmében csak egy-két folttal, negatív vonással szabad tarkítani; egyébként fiktív környezetben ál-konfliktusokat „old meg": a néző már előre tudja, hogy mi történik és mi hogyan történik, mert tapasztalásból tudja, hogy minden hős ugyanazt mondja és ugyanúgy cselekszik, az egyik tizenkilenc, a másik egy híján húsz.

Silone — a politizáló Sartre-ról

Sartre, mint ahogy az Irodalmi Ujságban megírtuk, a párisi Expressben írt tanulmányában Castro új politikai irányvonalát védelmezte. Mi több: nagy megbecsüléssel nyilatkozott Castróról, éppen akkor és azért, amikor végleg a zsarnokság útjára lépett és Kubát népi demokráciának nyilvánította. Ignazio Silone nemrég feltűnést keltő cikkben foglalkozott Sartre legújabb politikai kiruccanásaival. Silone szerint Sartre eltévelyedése várható volt, mert hiszen politizálásában csakúgy, mint drámáiban, a valóság helyett absztrakt képzeleteket ad. Silone megírja, hogy a kubai viszonyokról igen mélyreható és szabatos tanulmányokat adtak ki a menekült kubai írók és tudósok, akik a Batista-diktatúrának ellenfelei voltak és mindaddig Castro pártján álltak, amíg ez nyakig bele nem vetette magát az üres demagógiába. Sartre megjegyzéseinek semmiféle összefüggése nincs a valósággal, amit mond, drámairói kifejezéssel élve, rendezési trükk és rendezési blöff. Egyetlenegy ponton egyezik csupán Sartre a kubai menekültekkel: ahol Kuba politikai és gazdasági viszonyainak ilyetén fordultáért elsősorban az Egyesült Államokat teszi felelőssé.

A következőkben Silone kifejti, hogy Sartre súlyosan téved, amikor Castro úgynevezett „közvetlen demokráciáját" a fejlődés egyik stációjának mondja. Ez a „közvetlen demokrácia" nem Castro találmánya és nem demokrácia: merőben a modern diktatúrák egyik sajátsága és szólama. Ha Sartre-nak ismeretei lennének Mussoliniről, rájönne, hogy ez a demagóg is a „közvetlen demokrácia" teoretikusa volt. Minden szónoklatában halálra izzadt, hogy ezt a maszlagot megmagyarázza. Így például azt állította, hogy a Piazzán összegyűlt embertömeg a demokrácia legmagasabb formája. Castro az Express ugyanazon számában — Sartre cikke mellett — azt állítja, hogy „Kubában minden hónapban van egy választás: a fótérre kivonult lakosok választanak. Akárhányszor csak akarom, egymillió embert hozok ki oda. Volt ennél közvetlenebb, demokratikusabb választás?" Persze, hogy volt, például Hitleré, ő nem egymillió embert, hanem, ha kellett, kétmilliót is kihajtott szónoklataihoz. Ezután Silone a következőket írja: „Sartre szabadszellemű író, akinek ideológiai érdeklődése nincs. Ehhez képest bámulatos könnyelműséggel védelmezi azt a tételt, hogy az agrárforradalom sikeréért a kubaiaknak fel kellett áldozniok politikai szabadságukat. Miért nem lehet a szabadságot és az agrárforradalmat összeegyeztetni? Ha Sartre a parasztok iránti szeretetét nem élete hatodik évtizedében és Kubában fedezte volna fel, hanem a vasfüggöny mögötti utazásai alkalmából is mutatott volna némi érdeklődést a parasztok sorsa iránt, régesrég rájött volna, hova vezet az agrárforradalom politikai szabadság nélkül." Az ilyen forradalom azzal kezdődik, hogy a parasztnak földet adnak, azzal folytatódik, hogy az államkapitalizmus jobbágysorba süllyeszti és azzal fejeződik be, hogy elveszik a földjét.

Aki író és filozófus, mint Sartre, becstelenséget követ el, amikor kommunista agrárforradalomról ír. Az agrárforradalom eléréséhez egyenjogú, szabad parasztok közreműködésére van szükség s a parasztság emancipációjára. Ezt a totalitárius bürokrácia halálos vesze-

delemnek tekinti. Legfeljebb forradalmi szólamokat hangoztat, de semmitől sem fél jobban, mint egy igazi forradalomtól.

Cikke befejezésében Silone arról a jelenségről ír, amelyet ő „politikai autóstopnak" nevez. A jelenkori intellektuelek egy részének nyavalyája ez. Megállítják az aktuális politikai mozgalmak autóit az országúton és felvétetik magukat. Társutasai ők hol a fasizmusnak, hol az antifasizmusnak, hol a hidegháborúnak, hol az olvadásnak, hol a nacionalizmusnak, hol az európai egyesülésnek — minden autóra fel akarnak kapaszkodni. „Az ilyen autóstop utasok", írja Silone, „hamarosan leszállnak megint a kocsiról és aztán unott pofával és rendszerint gyalog elindulnak visszafelé. Nem ismerik fel, hogy az emberi élet túlságosan rövid ahhoz, hogy mások becsapására lehessen felépíteni. És csupán azért, hogy valamivel több publicitást kaphassanak."

A bírálat szabadságáról,

védelméről rendszerint csak akkor és ott beszélnek, amikor a bírálat lehetőségét az uralkodó osztály kisajátította és így annak szabadságát nemcsak korlátozták, hanem meg is szüntették. Különösképpen a demokratikus berendezkedésű országokban nem, vagy alig esik szó a bírálat szabadságáról és szükségképpen nem a kritikát gyakorlónak van szüksége védelemre, hanem annak, akit a kritika ürügye alatt megrágalmaznak. Egyszerűen, bár kissé patetikusan így is mondhatnánk, hogy ez a legelemibb emberi tisztesség törvénye.

A diktatúrákban, a parancsuralmi rendszerek lényegének megfelelően ez a törvény is változik. Amikor már gyanússá válik a csend, fenyegetővé a gazdasági vagy morális feszültség, akkor rendszerint kinyitják a bírálat levezető szelepeit. Igaz, hogy ez a kritikai processzus kissé ótestamentumi jellegű, amennyiben csak az Isten bírálhat, illetve annak lángszavú prófétái, de a bírálat ostora az egeket már nem csapkodhatja.

Magyarországon is indulóban van most egy ilyen ótestamentumi jellegű bírálati kampány. Legalábbis erre utal a Népszabadság június 18-i számában megjelent írás „A bírálat védelmében". A cikk részben arra biztat, hogy nyugodt lelkiismerettel tegyenek jelentést a vállalatoknál tapasztalt hibákról és rendellenességekről és ugyanakkor biztosítja a feljelentőket, hogy emiatt semmi bántódás nem éri őket. Igaz, hogy a múltban volt erre példa is, na de azóta sok minden megváltozott. Tehát Magyarországon a bírálat ma nemcsak szabad, de kötelező is. Az is világos, hogy a kritikának a felső határa valamelyik vállalat vezetősége, legjobb esetben valamelyik iparigazgatóság lehet. Arról nem esik szó, hogy esetleg magasabb fórumok is beletartozhatnának a bírálhatók kategóriájába, pedig sokan akadnának — és talán nem is osztályidegenek —, akik a sérthetetlenség alapjáról néhány keresetlen szót ejtenének a törvényességről, a mezőgazdasági helyzetről, a nehézipari üzemek fejlesztéséről, az új normarendezésről, esetleg a külkereskedelemről is.

De az is lehet, hogy ha erre meg is adnák a salvus conductust, akkor sem érnének vele sokat. Mert a bírálathoz nem elegendő a bírálat szabadsága, — ehhez az információ szabadsága is szükséges.

Nem szabad azonban maximalistáknak lennünk. Elégedjünk meg egyelőre a bírálat szabadságának védelmével is. És ebben egyetérthetünk a Népszabadság nevezett cikkének egy jelentős mondatával is: *„Törvény van arra, hogy a bírálat elfojtóit, a bírálat üldözőit bíróság útján is felelősségre lehet vonni, ám ezt a törvényt csak a legritkább esetekben alkalmazzák."* Valóban ritkán, — de adja az a marxista-leninista Úristen, hogy e törvény szavai valaha valóra is váljanak.

-enen-

CSAKNEM és CSAK NEM...

Egy Tribune-cikk a Népszabadság feldolgozásában

E rovatunkban külön cikkben beszámolunk a vitáról, mely — angol szokáshoz híven: a szerkesztőhöz intézett levelek formájában — a londoni „Tribune" hasábjain a Raymond Fletcher tollából, a magyarországi állapotokról közzétett magasztaló és elragadtatott cikksorozat nyomán megindult. A sorozat első cikke annyira feltűnően és szokatlanul kedvező volt a magyarországi kormányzatnak, hogy a „Népszabadság" május 31-i számában helyesnek vélte — mint bevezető jegyzetében írta: — „csaknem teljes terjedelmében" közölni.

C s a k n e m — ez sokat sejtető és ezúttal igen szabatosan használt szócska. A „Népszabadság" nem sokat hagyott ki az eredeti cikkből. De a magyar olvasót, úgy véljük, érdekelheti, hogy mit. Íme:

Kirakatrendezés.

Az volt a benyomásom: Magyarország tanítja a többi kommunista országot a kirakatrendezés művészetére; nyilván ez is része a keleteurópai munkamegosztásnak.

Kommunista a templomban.

...Még kommunisták is járnak templomba, amikor Mozart Requiemjének évi előadására kerül sor a Belvárosi Plébániatemplomban.

A szellemi szabadság ígérete.

Vajon ez (t.i. a nagyobb türelem, melyet Fletcher a cikk során dicsér) odáig fog-e terjedni, hogy antimarxista könyvek kiadását is megengedik? — kérdeztem egy kommunistától. „Még nem" — felelte. Ez a két szó több kötetnyit elmond mindenkinek, aki abban a balszerencsében részesült, hogy ilyen dolgokról az elmúlt idők sztalinistáival eszmét cserélt.

Ávo, sztalinizmus.

A sztalinizmus halott Magyarországon. Ávo nincs többé.

Itt jegyeznők meg, hogy Fletcher cikkének befejező két mondatát a magyar fordító, ha nem hagyta is ki — de — nevezzük így — kögítette. Ennek a műveletnek folyományaként kimaradt a magyar fordításból Fletchernek az a véleménye, hogy Sztalin halála történelmi fordulópont volt.

*

Miért érdekesek ezek a kihagyások? Hosszabbak, mint a gyanakvó olvasó képzelné? Nem. Vagy arra irányulnak-e, hogy még rózsásabbra varázsolják az angol laptudósító Magyarországról kivetített rózsás látomását? Szó sincs róla. Fletcher kritikai fenntartását a „Népszabadság" nem hallgatta el. Igaz, nagyon enyhe fenntartások voltak, szabadalmazott pártdobogóról is elmondhatók: olyanok, hogy persze még messze van Magyarország az angol életszínvonaltól, hogy nagy még a lakásinség stb. Annál már értelmesebb a mai kommunista propaganda, hogysem ezeket elsikkassza.

De kétségbeesetten hallgat a dicséretről is — ha az olyan tárgyat érint, amelyről fáj hallania. Hogy Magyarország a Horthy időkből örökölt idegenforgalmi ügyességével magaslik ki Kelet-Európában. Hogy kommunista kívánkozhatik a templomba, még ha csak zenekedvelésből is. Hogy antimarxista könyvet olvashatni a szellemi szabadság egy magától értetődő része, ugyanolyan, mint marxista könyvet olvashatni. Hogy volt egy intézmény, amelyet ÁVO-nak hívtak. Csak nem ezeket emlegetni! Csak nem hajtogatni, mint a derék Raymond Fletcher, hogy a sztalinizmus halott! Mert hátha akkor valakinek eszébe jut megkérdezni, hogy miért halott — s hogy igazán halott-e? Vagy „csaknem" halott? C s a k n e m azt kérdezni, hogy meddig terjed ez a c s a k n e m.

BOLYONGÁS KÖZBEN

Írja: **IGNOTUS PÁL**

London, június 1.

Ma ugy-e holnap van, — köszöntött ránk fiam, ahogy felébredt. Ha ehhez húszegynéhány éves volna, mélyet mondott volna vagy hülyét; mivel azonban még nem töltötte be életének harmadik esztendejét, megállapítása úgy tartható számon, mint az idő viszonylagosságának minden elmésségtől mentes, de eléggé tömör kifejezése. Kétségtelen, hogy igazat mondott. Tegnap egész nap azt hallotta, hogy mi lesz holnap, azaz hogy ma. Holnap, magyarázta neki nagyanyja, fölkelsz, aztán kapsz egy korty narancslevet, aztán bilire ülsz, aztán megfürdöl (mint reggelenként szoktál) a mosdóban, aztán felöltöztetlek, aztán beülünk a kocsiba, anyuka elhajt az állomásig, az az állomás nagyon nagy ház, ott beülünk apukával a vonatba, valódi vonat, így csinál „töf-töf", megindulunk rajta, anyuka búcsút int, mi búcsút intünk anyukának, aztán mind gyorsabban gurulunk, így „töf-töf-töf", látunk mezőt, erdőt, vizet, aztán mind lassabban gurulunk, „töf-töf", aztán Ipswichben leszállunk, apuka átsegít egy másik vonatba, akkor ő int búcsút nekünk, akkor mi intünk búcsút apukának, akkor elgurulunk Felixstowe-ba, ott tenger van, nagy-nagy víz, sós víz, ott a parton egy vityillóban fogunk megtelepedni, egy kis bódéban, körötte sok-sok bódé, sok-sok kavics és kagylóhéj, ott áshatsz, ott kapálhatsz, ott locsolhatsz, de nem a bódéban benn, abban tisztaságnak kell lenni és rendnek, aztán megteázunk, aztán...

A holnap tehát ránk virradt; s ha igaz, amit a modern fizika számszerűen bizonyít, hogy nincs egyidejűség, meg amit a modern regény sorokkal példáz, hogy az ember az időnek több síkját éli egyszerre, akkor nincs mit csodálkoznunk a nyelvtani bukfencen, amely jövőidőben érzékelteti a jelent, mialatt múlttá válik. Az idő nekilódultan pereghet az egyik síkon, mialatt kényelmesen döcög a másikon. Nem is döcög, hanem cammog, s éppenséggel nem kényelmesen, hanem fulladozva a forgalmi torlódástól, dél előtt tizenegy táján, London legközepén, a Liverpool Street Station-nak menet, vesztegeléstől kimerült, szuszogó és harákoló gépkocsinkon. Mialatt száguld velünk a tegnapból, mely egy öklömnyi ember élménytárát kavargó pozdorjában hányja utánunk, a minden másodperccel jelenné váló jövőbe, a holnapba, a tenger zúgásába, a tajték fröcskölésébe, a kavics-rengeteg csattogásába.

Az idő nyilván mindenütt egyformán viszonylagos. E pillanatban azonban azért vagyok meggyőződve róla, mert a londoni Cityben túlnőtt saját lehetőségein a forgalom, mert Anglia keleti partján sohasem csitulnak el a hullámok, s mert a kisdedek nyelvtana hiányos. Nem is csupán a kisdedeké.

Felixstowe, Suffolk, június 15.

Felixstowe-ban, a kertes kis udvaron, hellyel kínál a háziasszony. Válogathatok az ülő alkalmatosságokban. „Ide tetszik? Kérem." Egy szalmafonatú karosszékbe huppanok, mely szelid reccsenéssel ölel át. Beoldalog a ház kutyája; felém tart, kényelmetlenül forgolódik — így tudom meg, hogy voltaképpen az ő helyét bitorlom. A karosszék százéves; mókás, gutaütött mintázatba van fonva, támláját virágábrás korongok sora díszíti. Sokáig lomtárban korhadt, amíg valakinek eszébe nem jutott, hogy a corgi kutya részére kényelmes heverőül szolgálhat. „Én meg ide ülök, mert krumplit szeretnék hámozni, azt pedig ezen tudok legjobban." Ez ugyancsak egy százéves bútordarabnak szól, mely azonban eredetileg sörösfordító volt, házi használatra. Öblös, masszív, jó formájú agyaghordócska, vaskos és nyájas ornamensekkel, Bacchuszokkal, címerekkel. A kutya kényelme és a krumplihámozás mozgásrendje, íme, új léthivatással hatja át ezeket a kedves régi alkotmányokat. Egy ódon edénymosogatóból pedig virágok nőnek, s egy lebontott kémény körpárkánya valami kísérleti fűtenyészet hordozójául szolgál. Megannyi mosolyos öreg szubrett, aki remekül bevált anyaszerepben, kivált ha az az anyaszerep nagyanyáink idejében íródott.

Néhai Góthné Kertész Ella jut eszembe. Aki pedig nem is volt szubrett; drámai hősnő volt, sokáig, a Vígszínház vezér-együttesében. Mesterkélten játszotta a démonit; úgy vonaglott a pamlagon, mintha egy palatáblárol vetítették volna oda. Gyenge színésznő volt, ragyogó színészek és színésznők társaságában. Miért tűrték meg ott? Sejtelmesen lobogó bronz haja miatt? Vagy férje kedvéért, aki nem csak mint színész, hanem mint rendező is díszére vált amaz ünnepelt és okkal ünnepelt gárdának? A „protekció" tette? Ha igen, üdvös protekció volt, mint később kiderült. Akik a protegálásnak engedtek, ösztönös sejtelmükkel azt a valódi tehetséget segítették megillető helyére, amely a démon erőtlen robajlása idején még csak lappangott.

Mert Góthné egy szép napon — aránylag fiatalon — fogta magát s beugrott egy „mama" könnyes-mosolyos szerepébe. Fiatal napjaira öreg komika lett belőle, mégpedig kitűnő; nem csak mulatságos, de vonzó is, olyan szívderítő és sugárzóan színpadra termett, amilyennek még imádó és szakavatott férje sem álmodhatta. Soha többé nem démonodott vissza. Lelkében talán visszavissza sírta a lobogó bronz korszakát — nem lett volna aszszony, ha nem teszi — de színpadon soha többé nem próbált visszaöregedni fiatallá. Így lett hervadhatatlan, akár a fiatalság álma. A fiatalság titka belenyugodni tudni az öregedésbe. Az életöröm titka belenyugodni tudni a halálba. Jól esik a mulandóság simogatása ebben a kis kertes udvarban. Bölcs ez a hordócska, hogy nem kotyogtat többé sört a hasában, mint diadalmas szép ifjúsága idején, s kivált bölcs ez a szalmafonatú karosszék, melyről az a gyanúm, ifjan páválkodó és ronda lehetett, de most már szép, most már kecses és andalító, most már olyan hívogatóan kényelmes, hogy vetélkedik az öleléséért egy kutya és egy vendég.

Sudbury, június 16.

Valamikor magyar írók azon vitatkoztak, hogy melyik szín a magyar szín. A mai olvasó, ha erről hall, azt gondolhatná, hogy ez egyike lehetett azoknak az immár horderejüket vesztett kérdéseknek, amelyek miatt a Kisfaludy Társaság ökölre ment a Petőfi Társasággal. Szó sincs róla. A Társaságok tudták, hogy a magyar tájékot az Isten piros-fehér-zöldnek teremtette. A „Nyugat" írói voltak azok, akik ebben kételkedtek. A magyar szín a szürke, a por szürkéje — vallotta Ignotus — „nem a legszebb, de én mégis legjobb szeretem a világon"; igazában keleteurópai vagy nyugatbalkáni színnek látta, mert úgy írta le, hogy nyugatról jövet, Pozsony táján keveredik a fű zöldjébe, az ég kékjébe, a sár sötétjébe s fakult-sárgán eltart egészen Törökországig, ahol szikkadt vöröses sárgaság váltja fel... Babits ellentmondott neki. Az Alföldre ez állhat — írta — de a Dunántúl színe, az kék, akár Itáliáé.

Az angol szín, ez aligha vitás, a pára és a felhő szürkéje, mely olykor sárgás-fekete ködbe sűrűsödik, kivált nagyvárosok, ipartelepek s völgykatlanok felett, de arany szikrát vet a zöld pázsitra, ha sem a füstkémények, sem az időjárás viszontagságai nem zavarják túlságosan: Parázsló, mint a smaragd, és halvány, mint a fátyol — és milyen még? A keleti tengerpartról Londonnak jövet, ilyenkor, nyár elején, száz színben parázsló és száz változatban halvány. Csupa lágy dombhajlat, idomított termékenység, illemtudó bőség; kidagadnak belőle a pazar lombú fák, azokat is túl harsogják a virágok, kivált a rózsák, sárga, bíbor, karmazsin rózsák, narancs-szín rózsák, rózsaszín rózsák. A levegő, a párázat fátyolossá szelidíti a harsogást, s a levegőnek szekundálnak a házak, különösen a régiek, jókarban tartott zsupfedelükkel, kiálló bordájú falaikkal. Meg a kavicsból épült templomok tarkálló szürkéje, némelyiken bástyafoknak kiképzett torony, terebélyes és mértéktartó csipkézet. A róna itt-ott Dunántúl, bár kevesebb kékkel és magasabb termés-hozammal; az építmény viktoriánus szépség és viktoriánus csúszság, Tudor-délcegség és televíziós összkomfort, s hol rest, hol bölcs ósdiság elegye. A tengerpartot zord hullámok csapdossák, a londoni országutat szétfeszíti a gépkocsik még robajosabb áradata; ami közébük épült és termett, halkan hullámzik utánuk, a szél fuvásával, a domb lejtésével, az alsóházi viták és a kompromisszumos bértárgyalások ütemére. Minduntalan hullámzik, semmi sem érhető tetten benne, csak a szakadatlan változás, s olykor mégis azt súgja — hol vidítóan, hol lankasztóan, hol vigasztalóan — hogy ma pedig tegnapelőtt van.

HORVÁTH ELEMÉR versei

Livia termei

Livia termei s a süket kis öreg
egyszerre fölkeltik szomorúságomat
Magamba mélyednék meglelni hogy mi bánt
de a kis öreg előtt nincs idő
Bekapcsolja a reflektorokat minthogyha intene
hogy induljak körbe a falak mentén
Így érek mintegy álomban a kék virág elé
amelyet biztosan láttam már valahol
talán Szilsárkány s Szil között az árok peremén
vagy Valery Larbaud verseiben

Szakadék szélén

Az émelyítő fény
egyre sötétebb szigetekre vet
s szándékom omladékain
átcsap a közönyös idő

S a lépteimben feszülő
kések korállok boltívek
eloldják eszméletemet
homlokom horgonyairól

A mindennapi ég alól
nézem hogy árad életem
csuklóim játszóterein
ontják törékeny ereim
s mosolyomban bolyong rejtelmesen

Sírás

Álmaim éjéből nézem a házat
hallgatom makacs zörgetésemet
Villany gyullad árnyékom támad
zokogó ölelésben ébredek

Sírok hogy szikomort találjak
s narancsfát ablakom alatt
ha látomásom tűze majd alábbhagy
és vállamra veszem nappalomat

Most öt éve

„A Szovjetunió Kommunista Pártja történelmi jelentőségű XX. kongresszusának hatására, a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének 1956 március 12—13-i határozata alapján hazánkban megerősödött a pártdemokrácia, az állami és a társadalmi élet demokratizmusa, a szocialista törvényesség.

„Ezt az egészséges fejlődést azonban helyenként a párt és a népi demokrácia ellen irányuló demagóg fellépések veszélyeztetik. A pártellenes elemek a párt, a kommunisták türelmén felbátorodva, egyre erősödő támadást indítottak pártunk politikája és vezetése s népi demokratikus rendszerünk ellen.

„E támadások egyik gócpontjává vált a DISZ Petőfi-köre. Ennek vitaestjei kezdetben egészséges irányúak voltak, ezeket azonban az utóbbi időben egyes, pártunk politikájával szembehelyezkedő elemek egyre erősödő mértékben igyekeztek felhasználni pártellenes nézeteik terjesztésére, arra, hogy megtévesszék a közvéleményt, különösen az ifjúság egy részét s ingadozó elemekből híveket toborozzanak maguknak.

„A legutóbbi Petőfi-köri vita egyes felszólalói (Déry, Tardos) már odáig mentek, hogy tagadták a párt s a munkásosztály vezető szerepét és burzsoá, ellenforradalmi nézeteket hirdettek. Néhány más felszólalóval együtt a párt és a népi demokrácia fejlődése során elkövetett hibákat demagóg módon, egyoldalúan kiélezték, teljesen elhallgatták, sőt tagadták pártunk és dolgozó népünk forradalmi vívmányait. Rágalmazták a párt- és állami funkcionáriusokat, akiknek munkája összeforrott a magyar népi demokrácia nagy sikereivel.

„A párt és a népi demokrácia elleni fellépéseket főként egy bizonyos csoport szervezi, amely Nagy Imre körül alakult ki.

„A sajtó nem lépett fel a pártellenes nézetekkel szemben, egyes újságok és folyóiratok pedig megtévesztő, elvtelenül dicsérő tudósításokat közöltek, sőt esetenként provokációs tartalmú cikkeknek is helyet adtak. A párttagság körében többhelyütt zavart keltett a *Szabad Nép* június 24-i számának hibás cikke, amely eltúlozta a Petőfi-köri vita egyes egészséges vonásait. *(Múlt számunkban, e rovatunkban idéztünk fenti cikkből — a szerk.)*

„A Központi Vezetőség a forradalmi éberség fokozására hívja fel pártunk tagjait és a pártonkívüli dolgozókat, mert a pártellenes demagóg nézetek hatására megnövekedett az ellenséges zavarkeltés veszélye. A poznani provokáció arra figyelmeztet minden magyar dolgozót, hogy határozottan szálljon szembe a zavarkeltő kísérletekkel."

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének határozatából. (Szabad Nép, 1956 július 1.)

*

A nagy nyugati külföldi lapok szinte kivétel nélkül megemlékeztek a Petőfi-kör június 27-i sajtóvitájáról:

„Nyilvános demonstrációk Budapesten a magyarországi rendszer vezetői ellen. Június 27-ről 28-ra virradólag tartott az egyik legnagyobb szabású tüntetés és főként Rákosi Mátyás személye ellen irányult. A gyűlést a Petőfi-kör tagjai és az Újságíró Szövetség rendezte a néphadsereg tiszti székházában. Ilyen arányú támadás a kommunista párt vezetői ellen a kommunista hatalomátvétel óta, 1947 óta, nem volt Magyarországon. A rendőrség nem lépett közbe."

— írja az Observer bécsi Reuter-tudósítás alapján.

*

„*Sarkadi Imre* főként a mezőgazdaság kérdéseit fejtegette és vitába szállva második ötéves tervünk előirányzatával, megállapította, hogy erőszakos eszközökkel lehet ugyan ebben az időszakban döntő többségében kollektivizálni a mezőgazdaságot, de ez esetben nem lehet ez alatt 27 százalékkal emelni a hozamát.

„*Mesterházi Lajos* megállapította, hogy a szűk körben elmondott szavak szabadságánál tartunk, verekszünk a leírott szavak szabadságáért, de még érezzük azokat a korlátokat, amelyek a tettek szabadsága előtt vannak. Felvetette, hogy a rehabilitációk még nem történtek meg teljes egészükben, s hogy még nem érzünk biztosítékot arra, hogy a kóros jelenségek, a törvénysértések nem ismétlődhetnek meg.

„*Eörsi István* arról beszélt, hogy a szabad viták lehetőségének megteremtése után most az a feladat, hogy a vitában győzedelmeskedők állhassanak a fejlődés élére."

(A Magyar Írók Szövetsége vezetőségi üléséről, Irodalmi Ujság, 1956 június 30.)

„A Hazafias Népfrontnak az igazi nemzeti egység kifejezőjének kell lennie, vagyis a nagy nemzeti célok megvalósítása érdekében össze kell kovácsolnia ebbe az egységbe a párttagokat és a pártonkívülieket, a nem hivőket és a vallásos tömegeket."

(Parragi György vezércikkéből, Magyar Nemzet, 1956 július 8.)

Teljes felelősséggel

— Egy szovjet mérnök levele Londonból Hruscsovhoz —

Oleg Lencsevszkij szovjet kultúrmérnök 1961. április 6-án, az UNESCO ösztöndíjával érkezett Angliába, hogy kutatásokat folytasson szakterületén, a sósvizek átalakításával kapcsolatos problémák megoldásán. Látogatást tett Franciaországban és Hollandiában, majd egy hónapos nyugati tartózkodás után arra a meggyőződésre jutott, hogy nem tér vissza hazájába. Május 4-én menedékjogot kért az angol kormánytól, amit május 26-án meg is kapott. Ugyanezen a napon Hruscsovhoz intézett ajánlott levelét elküldte a londoni-szovjet nagykövetséghez, csatolva tudományos munkájának eredményét. Oleg Lencsevszkij nem tartozik a Szovjetunió ellenségei közé, ellenkezőleg: hűséges, komoly, szerény polgára volt hazájának, tagja a kommunista pártnak, típusa annak a szovjet értelmiségnek, melynek pályája egybefonódik a Szovjetunió jólétének fejlődésével. 1915-ben született, apja moszkvai orvos volt, akit születése után 4 esztendővel a polgárháborúban megöltek, melyben mint a Vörös Hadsereg orvosa vett részt. Édesanyja, hogy családját fenntartsa, egy fakitermelő üzemben dolgozott fogászként. Oleg Lencsevszkij értelmes és tehetséges fiatalember lévén saját erőfeszítéséből végezte iskoláit, majd 1937-ben megnősült. Felesége feddhetetlen származású asszony: szegényparaszt család leánya. Oleg Lencsevszkijt munkája messzire vitte a politikától. Vízellátási mérnökként szigorúan gyakorlati munkát végzett, bár az idők folyamán mindinkább tudományos kutatásra összpontosította figyelmét. Munkássága oly kitűnő eredményeket mutatott fel, hogy a szovjet kormány megbízásából résztvett annak az UNESCO csoportnak munkájában, mely a perzsiai sivatagos területek vízellátási és csatornázási problémáit tanulmányozta. Ezután került Angliába.

Mi történt Oleg Lencsevszkij-vel? Amint az *Observer 1961. június 25-i* számában *Edward Crankshaw* írja, — a mérnököt nem szédítette meg London ragyogása. Sokmindent látott Angliában, amit a Szovjetunióban jobbnak talált. De volt valami, ami mindennél inkább befolyásolta elhatározásában: S ez nem más, mint az angol gondolat- és szólásszabadság. Oleg Lencsevszkijt hosszú idő óta bántotta már, hogy mint a kommunista párt tagjának, állandóan el kellett hallgatnia az igazságot, szemet kellett hunynia a nyilvánvaló hazugságok felett, el kellett titkolnia minden kétséget, minden fenntartását a szovjet rendszert illetően, nemcsak ismerősei, hanem legközelebbi hozzátartozói előtt is. Mivel azonban sohasem tapasztalt semmi mást, Angliába való megérkezése után mindaz, amit eddig elnyomott magában hirtelen felszínre került, követelővé és elviselhetetlenné vált. Ezért döntött úgy, hogy nem tér **vissza a Szovjetunióba.**

Tökéletesen tisztában volt azzal, hogy tette milyen esetleges következményekkel járhat feleségére és családjára; tisztában volt azzal, hogy lépésével feláldozza tiszteletreméltó, hasznos, kitűnő karrierjét, elvágja magát attól az országtól, melyet oly szenvedélyesen szeret: mindazonáltal megtette azt, amiről úgy érezte, hogy meg kell tennie.

Nemsokkal ezután a szovjet nagykövetség azzal a kéréssel fordult az angol külügyminisztériumhoz, vajon el tudna-e intézni egy találkozót a követség képviselői és Oleg Lencsevszkij között. Az angol külügyminisztérium azt válaszolta, megkérdezi Oleg Lencsevszkijt, hajlandó-e a találkozásra. A mérnök készségesen beleegyezett. A találkozás 1961. június 7-én zajlott le egy magasrangú külügyminisztériumi tisztviselő és a szovjet követség képviselőinek jelenlétében. Szovjet részről Filimonov követségi tanácsos, valamint egy másik tisztviselő vett részt a megbeszélésen. A találkozás baráti akkordokkal nyílt,de minden kézfogás és udvariasság ellenére eredménytelenül végződött. A szovjet tisztviselők hűvösek, bár korrektek voltak. Filimonov tanácsos aggódik. Mi történt Oleg Lencsevszkij-vel? Mindenki aggódik, különösen a felesége. Oleg Lencsevszkij azt válaszolta, hogy tettének okát és alapmotívumait levélben írta meg, melyet a szovjet nagykövethez. Szoldatovhoz küldött azzal a kéréssel, hogy továbbítsa Hruscsovnak. Az oroszok meglepődtek: ők semmiféle levelet nem kaptak. Lencsevszkij ekkor megmutatta az ajánlott levél szelvényét, Szoldatov követhez címezve. Azt javasolta, hogy a levélmásolatot felolvassa a követségi tisztviselőknek. A tisztviselők e javaslatot nem fogadták túlzott örömmel, de a mérnök mégiscsak felolvasta a levelet elejétől a végéig.

Kísérlet sem történt arra, hogy a levél tartalmával bárki is vitatkozzék. Ehelyett az oroszok újból és újból felszólították Oleg Lencsevszkijt, hogy gondolja meg tettét, gondoljon családjára. Lencsevszkij újból és újból hangsúlyozta, hogy mindezt alaposan végiggondolta, mielőtt a döntéshez érkezett. Az egyik szovjet tisztviselő ekkor a régi szólamhoz folyamodván a mérnök *hálátlanságát* hangsúlyozta. Hogyan hagyhatja el hazáját az az ember, aki oly sokat köszönhet a pártnak és a kormánynak? Hogyan lehet ilyen *hálátlan?* Oleg Lencsevszkij mondhatta volna, hogy Nyugaton, ha a családfő úgy dönt, hogy emigrálni akar, szabadon magával viheti családját, nem kell biztonságukért aggódnia. De nem mondotta ezt. A búcsúzás hűvös, ezúttal kézfogás nélkül való.

A szovjet követség visszautasította Oleg Lencsevszkijnek azt a kérését, hogy levelét Hruscsovnak továbbítsa, kijelentvén, hogy Hruscsov naponta több mint tízezer levelet kap és nem ér rá ezekkel foglalkozni. Az *Observer* közli Oleg Lencsevszkij levelét Hruscsovhoz, amint alább teljes terjedelmében olvasható:

Mélyen tisztelt Nyikita Szergejevics!

Az utolsó hónapban szovjet-UNESCO ösztöndíjjal Angliában éltem. Módomban volt tudományos és technikai információkat szerezni szakterületemen, a sósvíz átalakítás területén, és ugyanakkor közvetlenül ismerkedhettem meg az ország népének életével is.

Sok minden, amit láttam, megerősítette a szocialista rendszerbe vetett hitemet és meggyőződésemet, s újból és újból felhívta figyelmemet Forradalmunk jelentőségére.

Ugyanakkor azonban sok más, a Szovjetunió Kommunista Pártja bel- és külpolitikájának oly alapvető tévedéseire figyelmeztetett melyeket képtelen vagyok elfogadni.

Nem fogadhatom el ezekután a könyörtelen és kibékíthetetlen osztály- és vallásellenes küzdelmek doktrináját, melyet a Szovjetunióban katasztrófális méretekben folytatnak, s mely a kommunista tanok alapköve, mind elméleti, mind politikai síkon.

Az a mély meggyőződésem, hogy mindenfajta türelmetlenség, bárki ellen irányuljon is, akár a legmagasabb eszmények érdekében, nem egyéb, mint irtózatos anakronizmus a hirtelen ránktört atomkorszakban, — anakronizmus, mely csak azzal az időkülönbséggel magyarázható, ami az emberi gondolkodás és a valóság közt fennáll.

Arról is meg vagyok győződve, Nyikita Szergejevics, hogy az emberiség megmentése a tömegirtástól és az elfajzástól, mind fizikai, mind erkölcsi értelemben csupán a legnagyobb türelemmel érhető el mindenkivel szemben, beleértve azokat is, akikről úgy véljük, hogy ellenséges gondolkozásúak. Korunkban nincs más alternatíva.

Mint a Szovjetunió Kommunista Pártjának tagja követnem kell a párt szervezeti szabályzatát, mely minden párttagot egyhangú támogatásra kötelez a Központi Bizottság erkölcsi-politikai vonalát illetően, habozás és bírálat nélkül. Másfelől ugyanez a szervezeti szabályzat minden párttagtól azt követeli, hogy a párt előtt becsülettel és őszintén álljon.

Mivel képtelen vagyok összeegyeztetni e két követelményt, képtelen vagyok hazudni elvtársaimnak és Önnek — úgy érzem el kell hagynom a párt sorait.

Lévén a kommunista párt és a szovjet kormány egymástól elválaszthatatlan, párttagságomról való lemondásom következményeképpen el kell hagynom hazámat és politikai menedékjogot kell kérnem az Egyesült Királyság Kormányától, tekintet nélkül arra, hogy e lépésem milyen súlyos következményekkel jár.

Ezt a rendkívül kínos döntést, mely mindazonáltal az egyetlen lehetséges döntés számomra, tökéletes felelősségtudattal tettem meg, szigorúan magánemberként.

Nyikita Szergejevics!

Moszkvában a Frunzenszkája Naberezsnája 36. szám alatt, a 81-es számú lakásban ott él még mindig családom: Valentina Petrovna, a feleségem és két lányom, — Anna 23 éves, és Mária 16 éves. Mindketten a Szovjetunió Kommunista Pártja és a szovjet kormány határozatainak feltétel nélküli elfogadása szellemében nevelkedtek, az idő alatt míg együtt éltünk, egészen távozásomig. Nagyon kérem Önt, ne büntesse őket, hiszen teljesen ártatlanok. Hasonló a helyzet rokonaimmal és ismerőseimmel, akik ebben az összefüggésben szintén teljesen ártatlanok. Nagyon kérem Önt, engedje meg családomnak, hogy Angliába jöjjön, hogy itt megfelelő módon vitathassuk meg jövőnket.

Bár módomban áll megfizetni az oda- és visszautazás költségeit, arra kérem Önt, utasítsa a felelős szovjet hatóságokat, hogy ne akadályozzák meg levélváltásunkat, ne gátolják segély - küldeményeimet, mivel családom számára az nélkülözhetetlen: feleségem beteg, egyik veséje hiányzik, Mária szívizombántalomban szenved, ami megakadályozza abban, hogy egyidejűleg dolgozzék és tanuljon. Anna laboratóriumi asszisztens, aki havonta nem keres többet 43 rubelnél.

Tudományos munkám eredményét, mihelyst feldolgozását befejeztem hazaküldöm, csatolva hozzá a megfelelő irodalmat, s kiegészítve azt a könyvcsomagot, amit már eddig is elküldtem.

A Párisban székelő UNESCO Bizottsághoz intézett levelemben lemondtam a még nekem járó ösztöndíj utolsó harmadáról azzal a kéréssel, hogy folyósítsák azt egy másik szovjet tudósnak, aki késedelem nélkül folytathatja majd a kutatást Hollandiában és Franciaországban.

Nyikita Szergejevics, végezetül azt szeretném mondani, hogy eljövendő életemben és munkásságomban soha sem fogok népem jóléte és érdekei ellen cselekedni. Hadd fejezzem ki rendkívüli tiszteletemet Ön iránt, mint olyan ember iránt, aki őszintén szereti népünket s energikusan munkálkodik a jobb életért, mind a Szovjetunióban, mind az egész világon, talán, sajnos tökéletesen idejétmúlt módszerekkel és koncepcióval.

Hiszem azt, Nyikita Szergejevics, hogy eljön az idő, amikor sokmindenben egyet fog érteni velem!

Bocsásson meg nekem!

Oleg Lencsevszkij

VIOLA

Huszonöt esztendeje hogy elszakadtam Violától. De gyerekkorától fogva, virágos fiatalsága teljességéig, életemhez tartozott. Ritka, és majdnem hogy a természet mindennapi rendjétől elütő jelenség volt. Könnyed, törékeny, a múlandóságot feldézö; de mégis telve törhetetlen életakarással, melegséggel, szenvedélyes érzelemmel. Az ellentétek nem forrtak egységgé benne, hanem külön színüket megőrizve és egymás szépségét növelve szövődtek egybe személyében, mint valami gyönyörű falszőnyeg mintájában.

Önző odaadással ejtette rabul barátait, mert csak az elégítette ki, amit maradéktalanul magáénak mondhatott. Hanem akit szeretetébe és szerelmébe fogadott, „meg volt az szeretve", teljesen és törhetetlenül. Úgy védte barátait minden támadástól és veszedelemtől, mint a farkasanya védi kölykeit. Viola barátainak mindig igazuk volt az ő szemében és ezért mélységes hálával tartozunk neki. Mert az igazi szeretet mindig pártos. Édesanyák is pártosságból épült fallal veszik körül magzatjaikat. Önérzetünk növekedését is csak az segíti, aki feltétlenül hisz bennünk.

Emlékszem (mi egyebet tehet az ember hetvenhat esztendővel, mint emlékezni?) egy kis jelenetre, amely régi pasaréti otthonomban történt. Viola és Kari fiam tíz esztendősek lehettek, mikor a városból hazatérve, mindkettőjüket sírva találtam. — Békélj meg, jöjj vissza játszani — kérlelte Viola duzzogó Karimat —, azt fogjuk játszani, amit te akarsz. — De Karim zordonan felelte: — Az nem ér semmit. Nem azt akarom, hogy azt játszd, amit én akarok; azt akarom, hogy azt akard játszani, amit én. — Ez a kis szóváltás feledhetetlen kifejezése annak az abszolút egyetértésnek, amelyre titokban mindannyian szomjazunk. Nemcsak Kari fiamra, de Violára is jellegzetes volt az akaratok teljes egybeforradásának követelése a barátságban. S talán, mert Violát nem kötötték a valósághoz az átlag halandókat elkötelező szálak, mivel se anyagi rászorultság, se munkavágy, se ambíció, de még a szokásos társadalmi és családi kötelékek sem hálózták be, minden életvágyával emberi kapcsolatokhoz ragaszkodott.

Mit lehet Violáról mondani? Kifelé passzív életet élt, nem szánta magát sem cselekvésre, sem alkotásra. Nem volt művész, de a természet műremeknek alkotta. Egészséges csikói gyerekkorát kivéve, többnyire betegeskedett; mégis egészséget és életörömet árasztott maga körül. Nem az áll előttünk, hogy mosolygott; de az, hogy megtestesült mosolygás volt ő maga. Nem tudom, hogy szép volt-e, de mindenki szépnek látta; nem volt ragyogó szellem, de minden szava ragyogott és kiváltotta barátaiból szellemük legjavát. Nem volt filozófiára hajló, mégis egy darabka „abszolutum" volt megalkuvó világunkban. Egy madárdalnyi intenzív létezés, egy virágcsokornyi báj, egy csengőharacknyi varázs... ez volt Viola.

És milyen jól tette, hogy eltűnése pillanatát, majd hogy azt mondanám: a tündérek világába való visszatérését akkorra halasztotta, amikor apja, Hatvany Lajos is elhagyta már ezt a csúf, szürke, valóságos világot.

Lesznai Anna

*

Fenyő Györgyné, Hatvany Violát, Londonban, 1961 június 15-én temették.

HOLLÓS

Monopol ügynökség

15 Colebrooke Avenue,

London, W. 13. Telefon:

PERivale 9275.

Vámmentes ajándékcsomagok és gyógyszerek Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

KÖLTŐK A

JACQUES PRÉVERT

1900 —

Nagy költő-e Jacques Prévert? Akad, aki azt állítja, hogy nem is költő, akad, aki esküszik, hogy Saint-John Perse helyett őt illette volna meg a Nobel-díj. Ki dönti el a vitát? A kritikusok-e, vagy az olvasók? A statisztika szerint Victor Hugo óta Prévert a legolvasottabb francia költő. De az eladott példányszámok gyakran ellenkező viszonylatban állnak a mű értékével. Az olvasónak van-e igaza vagy a kényeskedő kritikusnak? A költő vállat von: ez nem az ő dolga. Az ő dolga: verset írni.

Prévert tehát ír és rendszerint ebéd vagy vacsora után a borfoltos papírabroszra. E verseket barátai kivágják, lemásolják: így születtek kötetei. A kortársak és az utókor véleménye alig érdekli. Sokan konyakot vagy whiskyt isznak étkezés után, Prévert verseket ír. Ez az ő iszákossága.

Szép évszak

Árván elveszve éhen
A járda peremén
Egy lány tizenhat éves
Megdermed a helyén
A Concorde-téren délben
Augusztus közepén.

Futóhomok

Démon varázs
szél és mocsár
a tengeren már elsimult az ár
és te
mint az alga lágy szellő alatt
az ágy fövényén moccansz álmatag
démon varázs
szél és mocsár

a tengeren már elsimult az ár
de álmodó félig lehunyt szemed
pilláján két habja fenn remeg
démon varázs
láp fergeteg
két cseppnyi habja melybe elveszek

A ló története

Jó emberek
halljátok e bús mesét,
egy árva tárja fel
a magánéletét
gyia hát...
Egy éjszaka tehát
egy tábornok alatt
egy tábornok alatt
megöltek két lovat
e két állat pedig
gyia hát...
ó beh rút e világ
az én szegény apám
s az én szegény anyám
voltak
akik elbújtak
egy ágy alatt
egy tábornok ágya alatt
aki elszakadt a csapatától
s elbújt egy faluban a paplan alatt.

ASBÓTH ELEMÉR

HAZAI HELYZET

1959 novemberében, a Magyar Szocialista Munkáspárt VII. kongresszusán, Kádár János, a párt első titkára a Központi Bizottság beszámolójában a következőket mondotta a mezőgazdaság szocialista átalakításáról, azaz a parasztoknak a szövetkezetekbe való beléptetéséről: *„A mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezése politikailag óriási jelentőségű, mert az új, szocialista parasztság kialakulása feloldja a jelenleg meglévő ellentmondásokat, és örökre megbonthatatlanná teszi államunk legfőbb politikai alapját, a munkás-paraszt szövetséget... A mezőgazdaság szocialista átszervezése a népgazdaság szempontjából is szükséges. A kisparcellán az elmaradott termelési viszonyok a fő akadályai annak, hogy a mezőgazdasági termelés számottevően emelkedjen. Ugyanez fékezi egész népgazdaságunk gyorsabb fejlődését, és gátja a népjólét további jelentős emelésének... A termelőszövetkezetek megszilárdítása érdekében a meghatározott tennivalókat elvégeztük... A pártnak és a munkásosztálynak a felvilágosítás erejével, az önkéntesség biztosításával, a szervezésben és az anyagi megszilárdításban nyújtott segítséggel kell átvezetnie a ma még egyénileg dolgozó parasztokat a szocialista mezőgazdaság útjára... Türelmes és meggyőző szóval kell megmagyarázni a ma még egyénileg dolgozó parasztnak, hogy milyen szép, új, emberi életet nyit számára a szocializmus, amikor megszabadul a bilincsbeverő régi paraszti életmódtól, és nem lesz többé se más jómódú ember, se a jószág rabszolgája... A szövetkezeti parasztok egy-két esztendő múlva már szégyellik, vagy ha jókedélyű emberek, akkor maguk nevetnek a legjobban azon, hogy belépésük előtt milyen aggodalmaik voltak."*

Az egy-két év, amikorra a parasztoknak szégyelniök kellene a belépés előtti aggodalmaikat, avagy nevetniök kellene rajta, azóta eltelt. A hivatalos statisztikák szerint a magyar parasztságnak több mint kilencven százaléka lépett be, — természetesen önkéntesen, saját akaratából —, a termelőszövetkezetekbe. Joggal feltételezhető tehát, hogy azóta, a párt bölcs útmutatása nyomán, a mezőgazdasági termelés és a népjólét „jelentősen emelkedett", a munkás-paraszt szövetség megerősödött, s az egész ország, különösen pedig a jókedélyű emberek, széles mosollyal nyugtázzák, „milyen szép, új, emberi életet nyitott" számukra a Kádár-féle szocializmus.

Mi a valódi helyzet? Hogyan működnek a népgazdaság szempontjából oly elengedhetetlen, s szinte az egyik napról a másikra létrehozott szövetkezetek?

„Falu, szélfújásban"

Hogy még csak véletlenül se idézzünk nyugati, vagy ellenséges forrásokból, íme, néhány részlet a budapesti „Kortárs" májusi számából (a folyóiratot a hithű kommunista, Tolnai Gábor szerkeszti), a „Falu, szélfújásban" című riportból.

A szövetkezetet szervező agitátorokról: „Az is megtörtént, hogy az agitátorok egymással kaptak hajba. Úgy a hetedik-nyolcadik napon erősítést kért a faluban lévő gárda. Jöttek is a bátaszéki vasutasok. Voltak az újonnan érkezők közt olyanok, akik a parasztoknak adtak igazat... Ebből pattant ki aztán a botrány. Egyik nap délután, széthasadó fejjel, kissé talán borosan is, összeszólalkoztak páran. Beköszöntött az idegek csődje. Előbb csak vitatkoztak. Később azonban lényegesen összeakaszkodtak. Késsel kergették egymást végig az utcán, a széjjelfröccsenő sárban, az alkonyi nap szétszakadó hálóiba bonyolódva — mondanom se kell, a parasztok legnagyobb gyönyörűségére."

Az önkéntességről: „Repedő jégre lépek, de az előbbiekkel kapcsolatban el kell mondanom, hogy a lazán értelmezett önkéntességi elv legtöbb esetben szépítgetés és fölösleges becsapás."

A szabadon választott szövetkezeti vezetőségekről: „A vezetőség megválasztása is a zavarodottság jegyét mutatta. A névsort a járási vagy megyei tanács embere terjesztette elő. Lehetett volna tiltakozni, azonban — közömbösségből, vagy járatlanságból, vagy éppenséggel azért, hogy ne szerezzenek maguknak haragost. — a tagság egyöntetűen szavazott. Utána morogtak csak, kisebb-nagyobb csoportokba verődve."

Az állatgondozásról: „A falut valóban a zűrzavar állapotában találtam. Ott tartózkodásom harmadvagy negyednapján egy bibliába illő, naiv apokalipszis játszódott le. Ötven vagy hatvan csontig lesoványodott csikó és ló kitört éjszaka ideiglenes istállójából. Föllázadtak az emberi gondatlanság ellen. Hónapok óta — napközben, de sokszor egész éjszakán át is — ott szédelegtek a Duna-ág melletti erdőben, magukra hagyatva, mint a vadlovak. Ettek, amit találtak s itták a réti tocsogók vizét. Időnként néhány kamasz kifogott nyolcat-tizet e rozoga ménesből s ostoba vadnyugati jeleneteket rendezett. Játékpisztollyal és lasszóval a kézben meghajszolták e kiszolgáltatott lovakat. A lovak sorsa van olyan lehangoló, mint az emberé..."

Bizonyos állami segítségről:

„— Van negyven katonánk! Édes aranyos fiuk!

— Csak nem éles lövészetre jöttek?

M. néni nyomban elérti a kihegyezett célzást:

— Azt a lányoktól kérdezze meg, vagy a menyecskéktől.

— De komolyan, miért vannak itt?

— Gyakorlatoznak a téeszben. Krumplit szednek, répát ásnak, kukoricát törnek.

— Fura alakulathoz tartozhatnak.

— Utászok — mondja M. néni nevetve —, utálják szegények a munkát, de kirendelték őket. Reggel félhétkor már viszi őket az autó, délután három felé jönnek haza.

November vége felé jár az idő, és a szövetkezetnek még majdnem mindene kint van a földeken.

— És a tagok?

— Azok? Rá se bagóznak a dologra.

— S ki fizeti a katonákat?

— A téesz. Napi 400 forintba kerül a koszt.

Bevallom, ez a pattogó, rövid tudósítás lehangolt. M. nénit azonban láthatóan nem zavarta. Neki ez már nem újság. Jóízű vihorászás közben mesélte, hogy bekrepált a csoport."

A szövetkezet mérlegéről: „A szövetkezet tavasztól szeptemberig munkaegységenként 15 forint előleget fizetett. Alapjában véve ez egyáltalán nem megvetendő összeg, sőt nagyon is jó. Azok, akik rendszeresen eljártak dolgozni, nem is panaszkodtak. A káromkodások csak akkor csattantak fel, mikor kimerült a ‚kassza' és se szeptemberre, se októberre nem kaptak egy fillért sem. Felmerül a kérdés, hogy tudtak hét hónapon át ennyit is osztani, mikor a többség egyáltalán nem, vagy csak behunyt szemmel dolgozott? Kezdetben tejből, gyümölcsből, s a leadott állatokért kapott pénzből fizettek. A kertészetben és az istállókban is állandóbb emberek tevékenykedtek, — ezért tudták jóideig tartani a szintet. Az aratást és a betakarítási munkákat többnyire gépek végezték s így a terményből befutó jövedelem mérlege nem mutatta még ki az emberi hanyagság csődjét. A gépek pótolták a munkáskéz hiányát. Később viszont már elővilámlott a baj. A hatszázezer forintot érő szerződéses kender fele kintmaradt a földön, elázott s utána megpenészesedett. Az ebből származott veszteségük hozzávetőlegesen háromszáznegyvenezer forint körül dülöngél. Ugyanaz történt a babbal, a ricinussal, a vöröshérével stb.-vel. A szövetkezet évutói mérlege hatmilliókétszázezer forintnyi kárt mutat..."

Húshiány

Jegyezzük meg, hogy a szóbanforgó szövetkezet nem valahol a szegény Szabolcsban, hanem egy valaha jómódú tolnamegyei faluban találtatik, ahol — a beszámoló szavai szerint — még a keresztre feszített Krisztus is kövérebb, mint egyebütt. Jól tudjuk, a pártemberek azt fogják mondani a fenti helyzetképre: „nem tipikus". Ne is vitatkozzunk velük; semmi kétségünk sincs, hogy vannak ennél jobb szövetkezetek, — mint ahogy vannak rosszabbak is. Azonban a pártsajtó és a pártvezetők is azt tartják, hogy az erőszakos, megalapozatlan szövetkezetesítési kalandorpolitika hatása ma már az egész országra kiterjed. A legáltalánosabb és legélesebben jelentkező megnyilvánulási formája ennek ma a döbbenetes hazai húshiány.

1956 óta állandóan azt hallottuk, hazulról érkezőktől éppúgy, mint Magyarországra látogató turistáktól, hogy a gazdasági és ezen belül az élelmezési helyzet sokat javult. Öt év óta most érkeznek először rossz, sőt nagyon rossz hírek. A romlásban szerepe van az elmúlt évek időjárási viszontagságainak is, de a legfőbb ok mégsem ez.

Kádár egy hosszabb cikkében, amely a „Béke és Szocializmus" című folyóiratban jelent meg, érdekes párhuzamot von a Rákosi-féle és a mostani kolhozosítás előzményei között. A párhuzam lényege az, hogy míg Rákosiék azzal szorították a parasztot a szövetkezet felé, hogy tönkretették az egyéni gazdaságokat, ők, Kádárék az ellenkező utat választották. Megszüntették a kötelező beszolgáltatási rendszert, néhány éven át hagyták fejlődni a kisparaszti birtokot, s az így kissé megtollasodott, „a párt iránti bizalmában megerősödött" parasztot vitték be a szövetkezetbe. Mindenesetre ez az őszinte taktikai ismertetés választ ad arra: miért nem következett be a válság *korábban*, tavaly, vagy tavalyelőtt, közvetlenül a szövetkezetesítés után; a mezőgazdaságnak akkor még voltak bizonyos tartalékai. De a paraszt, abban a percben, mihelyt beerőszakolták egy olyan termelési formába, amelyet nem maga akart és nem maga választott, a komoly munkát többé-kevésbé abbahagyta („a többség egyáltalán nem, vagy csak behunyt szemmel dolgozott" írja a Kortársbeli riport), s a magyar falun elkövetett erőszaknak most, a tartalékok fogytán kezdődik meg a böjtje.

Hogy ez mennyire így van, azt jellemzően bizonyítja Kádár magyarázata a húshiányról. Abban a beszédében, amelyet a csepeli autógyárban tartott, s ahol — úgy látszik — tovább már nem hallgathatott az ország botrányos hús-helyzetéről, egyebek közt a következőket mondotta: *„Ezelőtt két esztendővel az egyénileg dolgozó parasztok még afféle átmeneti állapotban voltak. A termelőszövetkezetek szervezésének első szakasza befejeződött, a második szakasza pedig várható volt, tehát a parasztemberek egy része már nemigen törődött az egyéni gazdaságával, s felhizlalta, levágta az anyakocát is..."* A mai húshiány legfőbb oka tehát a parasztok kétév előtti „nemtörődömsége" (azaz: érdektelensége a termelést illetően), s mivel ez az érdektelenség azóta sem csökkent, a jövő sem biztat sok jóval.

Ma az a helyzet, hogy az országban nemcsak borjúhús nincs, — ezt már évek óta nem lehet kapni —, de megdöbbenve halljuk és olvassuk: a sertéshúsért is órákat kell sorbanállni és ez a sorbanállás igen gyakran hiábavaló. Ma a sertésexportjáról híres Magyarországon az a helyzet, hogy a Népszabadság adata szerint idén április végéig 100 vagonnal több sertéshúst kellett *behozni* az országba, mint amennyit kiszállítottak. Ami pedig a jövőt illeti, Kádár az említett csepeli beszédben kijelentette: *„Könnyű lenne azt mondani: látjuk a bajt, gyorsan fogjuk orvosolni. Megmondom nyíltan, a sertéshússal az idén egész évben bajok lesznek."*

Jellemző gyógymód

A húshiány és egyéb gazdasági nehézségek orvoslására a párt igen „eredeti" és jellemző gyógymódot talált: ha a készleteket növelni nem tudja, ha a termelést lezüllesztette, — akkor csökkenteni fogja a vásárlóerőt is. Magyarul: ha a munkásoknak, a tisztviselőknek kevesebb lesz a jövedelmük, akkor kevésbé fogják érezni a húshiányt, hiszen nemcsak a hús fog hiányozni, hanem a pénz is, amiből megvehetnék. A zseniális megoldás első jeleként a pesti hivatalos lap június 9-i számában kormányrendelet jelent meg az új normarendezésről. A rendelet — kissé megkésve, hiszen a normarendezés már suba alatt hónapok óta folyik — bejelenti, hogy „a népgazdaság különböző területein" új, szigorúbb normákat vezetnek be. A rendelet szerint *„olyan esetekben is szükséges a normák megváltoztatása, amikor tételesen kimutatható lényeges műszaki-szervezési változások nem történtek ugyan, de műszaki felmérésből, üzem-összehasonlításból, munkanap-felvételekből vagy más módon megállapítható, hogy az alkalmazott norma nem felel meg a rendeletben meghatározott követelményeknek."*

Az ország urai tehát a maguk módján tovább gondoskodnak „a munkás-paraszt-szövetség" megerősítéséről: miután a parasztság életét megkeserítették, most a munkásosztály életszínvonalát nyirbálják meg. A normarendezés hangulati hatásáról Kádár a következőket mondotta: *„Mi előre tudtuk, hogy a normák szigorítását nem kíséri majd nagy hurrázás"* majd fenyegetően hozzátette: *„A munkaidő alatt dolgozni kell, kedves elvtársak, mert ha csak úgy háromnegyed részben dolgozunk, akkor az igényeket is csak úgy háromnegyed részben lehet kielégíteni."*

A felelősségről

Összefoglalva: Magyarországon 1957 és 1961 között a gazdasági helyzet meglehetősen jó volt, és ez elsősorban a katonailag eltiport 56-os forradalomnak volt köszönhető. Időnyerés és a tömegek megnyerése végett Kádárék nem egy tekintetben a meggyilkolt Nagy Imre gazdaságpolitikájának két legfőbb elvét követték: a szövetkezeti önkéntesség alapján állva segítették a kisparaszti termelést és emelték a munkásosztály életszínvonalát. Az utóbbi másfél-két esztendő óta azonban, különböző nemzetközi fejlemények hatására, de azért is, mert kezdték nyeregben érezni magukat, egyre fokozódó ütemben letérnek a nagyimrista gazdaságpolitika útjáról és rátérnek a Rákosi—Gerő-féle útra. Nem állítjuk, hogy ez máris együttjár a rákosista *politika*, a hírhedt „kemény kéz" politikájának a bevezetésével, de nehéz elképzelni, hogy ha a gazdasági helyzet tovább romlik, akkor a belpolitikai és kulturális liberalizálódás bizonyos vívmányait ne érjék előbb-utóbb komoly csapások.

Annál is inkább így van ez, mert a jelek szerint a dolgozó nép az életszínvonal romlását, az ellátás nehézségeit látva, kezdi újra felvetni a felelősség kérdését. Kádár idézett beszédében elmondta, hogy egyesek azt kérdezik: *nem lehetett volna még várni a mezőgazdaság szocialista átszervezésével?"* A Pestmegyei Hírlap beszámolt arról, hogy egy párt-taggyűlésen, amelynek eredeti témája a nemzetközi helyzet volt, *valamennyi feltett kérdés — a húshiányra vonatkozott.* Az egyik felszólaló, aki jó kommunistaként aktív részt vett a legújabb kolhozosítási kampányban, elmondta, hogy a felesége most személyszerint őt teszi felelőssé azért, amiért órák hosszat kell sorbanállnia a hentesüzlet előtt.

Az asszonynak, mint az egyszerű háziasszonyoknak annyiszor, megint igaza van. De ha a kis-kommunista agitátor felelős, — menynyivel inkább felelősek a súlyosbodó helyzetért azok, akik parancsba adták neki, mit kell csinálnia. Demokráciában, ha hasonló körülmények állnak elő, a felelősség vállalása úgy szokott megtörténni, hogy a kormány lemond. Diktatúrában a „megoldás" az, hogy a kérdéseket és a kérdezőket előbb-utóbb elnémítják.

KORFORDULÓN

A tábornok beszélt
beszélt beszélt beszélt
egész éjszaka egymagában
így történt aztán hogy egy szép napon
az én szegény apám
s az én szegény anyám
megölte az unalom.
Én már az életbe régen kikerültem
a kredencből kimászva
az országútra mentem
a nagyváros felé
hol fény és pompa minden
gyia hát...
Kerékpáron megérkeztem Párisba pacifővel
bocsássanak meg, milyen ló vagyok
egy reggel megérkeztem Párisba facipővel
az oroszlánt keresem
aki a felettesem
Ekkor, egy hordággyal vágtál fültövön
Mert háború volt ekkor
és hadiállapot
szemvédőt tettek rám s azt mondták
mozgósítva vagyok
mivel háború volt
és hadiállapot
az árak növekedtek
s az élelem fogyott
s mennél inkább fogyott
annál merőbben néztek rám
az emberek
a szemük kopogott
a foguk vacogott
s azt mondták rám hogy beefsteak
én azt hittem ez angolul van és előkelő
hát...
mindenki aki élt és megsimogatott
arra várt hogy meghaljak és meg tudjon zabálni.

Az istállóban egyszer
egy csendes éjjelen
egy ismerős zörej
ütötte meg fülem
az öreg tábornok
akár egy kísértet
megjelent előttem
s vele mint kíséret
egy öreg kapitány
azt hitték hogy alszom
csendesen beszéltek
— Elég volt elég volt vízből és a babból
állatot akarunk és pörköltet abból
ezért fog ő enni még ma éjjel
kis gramofontűkkel összekevert zabból.
Erre mint egy hintaló
meglódult a vérem
kirohantam a pajtából
s elbújtam a réten.

Most a háborúnak vége
a tábornok halott
ágyában szép halállal
mint gyertya elfogyott
én életben maradtam s elvégre ez a fő,
jó étvágyat
jó éjszakát tábornokom
agyő.

Nyíri Éva fordításai

Káprázat és valóság

(Sinkó Ervin: Egy regény regénye, Moszkvai naplójegyzetek, 1935—1937, két kötetben, Fórum könyvkiadó, Noviszád, 1961)

Sinkó Ervin nevét először Losonczy Gézától hallottam, valamikor 1948 elején. A *Szikra* könyvkiadó szépirodalmi osztályán (akkoriban még volt ilyen) új kiadási tervek összeállításán dolgoztunk, nagy szükség lett volna eredeti magyar regényre, nem is okvetlenül kommunistára, de legalábbis olyanra, amely a kommunizmussal, vagy a párttal rokonszenvező s a társadalmat úgy ábrázolja, hogy arra nagyobb nehézség nélkül rá lehet húzni a „progresszivitás" varázsjelzőjét. A zsdanovi szocialista-realizmus még nem volt divatban; a párt a hatalom megszerzésével volt elfoglalva, az írók megleckéztetése csak ezután következhetett. Losonczy átnézte a listát, aztán megemlítette, hogy ő tud egy regényről, melynek kiadása talán számbakerülhetne. A címét nem tudta, csak a szerzője nevét. Sinkó Ervinről volt szó. Losonczy a névvel — vagy az íróval? — a háborút megelőző években, Párisban találkozott s annyit tudott a könyvről, hogy az 1918—19-es forradalomról és proletárdiktatúráról szól; no meg annyit, hogy nagyon hosszú. A szerző, mondotta Losonczy, jelenleg Jugoszláviában él; fel kellene venni vele a kapcsolatot. Így került Sinkó Ervin neve a kiadási terv listájára. Nem sokáig volt ott. A tervet, az előírások szerint, Révai Józsefnek kellett átnéznie, mielőtt a megvalósulás stádiumába léphetett volna. Néhány nappal azután, hogy elküldtük neki a *szigorúan bizalmas* iratot, az íróasztalomon megszólalt a telefon. Révai beszélt, a Szabad Népnél lévő főszerkesztői szobájából. — Megőrültek maguk? — kiabálta a bolond gróf, — honnan szedték elő ezt a Sinkót? — Megmondtam neki a forrást. Valamit morgott magában. (Nem tudok róla, de biztos vagyok benne, hogy percekkel később Losonczy Géza is megkapta a magáét.) — Ez egy trockista csibész, — villámlott tovább Révai. — Maguk a párt kiadójához akarnak becsempészni egy trockistát? — Az egyoldalú beszélgetés hamar befejeződött; Sinkó lekerült a listáról, hogy soha többé vissza ne kerüljön. Az 1919-es *magyar* proletárforradalomról szóló *magyar* regény nem jelenhetett meg a proletár *Magyarországon*. Miért? Révai felháborodásának okát s a hazaárulónál is becsmérlőbb „trockista" jelző eredetét 13 esztendővel később tudtam meg, Londonban, Sinkó Ervin döbbenetes könyvéből. A *„regény regénye"* annak a könyvnek története, melynek címét Losonczy Géza nem tudta: Az *Optimisták* kálváriája— s egyben az író kálváriája — az 1935—37-es évek Szovjetuniójának megrázó, igaz s íróilag remekbeszabott ábrázolása, azok közé a feledhetetlen emberi dokumentumok közé tartozik, melyek azzal revelálnak, hogy nem készültek revelációnak. Révai dühe egyszerre érthetővé vált; nemcsak azért, mert a könyvből kiderül, hogy Sinkó legjobb barátja volt a proletárdiktatúra idején s ha valaki, Révai tudta, hogy nemcsak azért haragszik Sinkóra, amiért voltaképpen önmagára kellett volna haragudnia, hanem azért is, mert Sinkó Ervin, a „trockista" azzal fordult szembe, amit megvalósítani, néhány esztendővel korábban, Révait Moszkvából Budapestre küldték. Barátságok persze születnek és meghalnak, az életkor, az ízlés, a felfogások és a nézetek változásával s ez csak természetes; Révai „szakítása" Sinkóval, sőt a volt barát kiátkozásához hasonlatos megtagadása a sztalinista korszak *legjellemzőbb* vonását hozza felszínre: a teljes és visszavonhatatlan elembertelenedést. Erről a korszakról és erről a folyamatról ad hírt Sinkó Ervin könyve. Nagyonis természetes, hogy Révai felháborodott.

Sinkó Ervin az *Optimisták* című regényt, a könyv bevezetőjének tanúsága szerint: *„1931-ben, teljes elszigeteltségben, egy jugoszláviai sváb faluban, Prigevica-Szv. Iványon"* kezdte írni s *„befejező mondatát semmivel sem kisebb elszigeteltségben, csak még nagyobb létbizonytalanságban, 1934 egyik téli napjának hajnalán Párisban írja le."* Az *Optimisták* azonban nem talál kiadóra, sem Párisban, sem másutt: nemcsak a könyv hatalmas terjedelme, hanem tartalma miatt sem. Az író, a forradalom után, Magyarországról Ausztriába emigrál, s bár novellái — ahogy írja — „az úgynevezett konszolidált ellenforradalom idején" — egy ideig még meg is jelennek a Nyugatban, *„a magyar forradalomról szóló olyan regény, mint az Optimisták, Horthy Magyarországán, természetesen, soha, semmi körülmények között nem láthatott nyomdafestéket"*. Minden erőfeszítés — közöttük Romain Rolland baráti segítsége és rendkívül elismerő véleménye az időközben franciára fordított részletekről — hiábavalónak bizonyult: a kézirat — kéziratban maradt. Az író ekkor, ismét Romain Rolland segítségével, az egyetlen reményt jelentő megoldáshoz folyamodik. A Szovjetunióban működő magyar, illetve idegennyelvű forradalmi kiadóhoz. Sinkó döntése, a Szovjetunióban bízó magyar forradalmár döntése: hol jelenhetne meg másutt a könyv, mint éppen a forradalom édeshazájában? Feleségével együtt hajóra szál s Leningrádban a Szovjetunió földjére lép: telve bizakodással és reménnyel, hittel és lelkesedéssel. Itt kezdődik a moszkvai napló.

A sztalinizmussal, a szovjet kommunizmussal — vagy általában a kommunizmussal — való szakításról könyvtárakat írtak azok, akik megírták a szocializmusnak nevezett földi paradicsom sikátorait és országútjait s ha Sinkó könyve csak ezek sorát szaporítaná, érdeme szerint kellene eljárni vele, figyelembevéve az etárgyú irodalom sokrétűségét, színességét, igazságát vagy éppen hazugságát. De Sinkó könyve nem egyszerűen erről szól s ez adja meg jelentőségét: míg a Szovjetunióval való szakítás története, — tudomásom szerint kivétel nélkül mindig akkor került papírra, amikor az író *már* elhagyta a Szovjetuniót, *miután már* lelkileg és fizikailag szakított a rendszerrel. Sinkó megfigyeléseit és véleményét Moszkvában írja, miközben *még* híve és barátja a sztalini Szovjetuniónak. Ennek a naplónak felbecsülhetetlen értéke, hogy nem *utólagos rekonstrukciója* a kijózanodás folyamatának, hanem *hiteles és egyidejű ábrázolása;* rendkívüli, komplex gazdagságával a *hivő* lelki dzsungelébe vezet azzal, hogy feltárja a hitetlen valóság őserdejét. Naplót írni a Szovjetunióban? — *„Te jó Isten! A Szovjetunió kétszázmillió lakósa között nincs még egy olyan idióta, aki naplót írna! — mondotta elképedve egy akkor Moszkvában élő magyar elvtárs, amikor erről a naplóról tudomást szerzett. De mindjárt hozzátette: — Csak arra kérem, hogy se életemben, se halálomban az én nevemet moszkvai tartózkodásával kapcsolatban, semmi összefüggésben meg ne említse."*

Alig hiszem, hogy ennél a megjegyzésnél pontosabban és tömörebben ki lehetne fejezni az élet tartalmát a Szovjetunióban azokban az években: „a magyar elvtárs" tudta, mit beszél. A napló írójának sokáig fogalma sem volt erről: csak az események győzhették meg a valóságról. Meggyőzték? A napló nemcsak erről tanúskodik. Arról is, hogyan őrizte meg egy idealista forradalmár az ideális forradalomba vetett hitét, a forradalom tökéletes eltorzulása láttán. Lehet, hogy ezzel a hittel sokan nem értenek egyet; de őszinteségében csak az kételkedhet, aki nem olvasta a könyvet. Igazságában pedig csak az, aki nem ismeri a szovjet rendszert.

Mondanom sem kell, hogy az *Optimisták* — Moszkvában sem talál kiadóra: a regény regénye voltaképpen ennek a hányattatásnak vallomásszerű és szívszorongatóan naiv története. A gyávaság, az alakoskodás, a tehetetlenség, a középszerűség, a hazudozás, a magány s a teljes elszigeteltség szinte irracionálisan valószerűtlen s mégis irtózatosan valóságos tengerében egy író küzd az árral, aki már tudja, de még nem akarja tudomásul venni; undorodik a Sztalin kultusztól (már a hajón vannak nem tetsző jelek), de még hailandó, a német fasizmus fenyegető nyomása alatt, „szükségszerűnek" feltételezni a terror és az önkényuralom e külsőséges megnyilvánulási formáját. Közben persze olyan megállapításokra jut, melyekből egy is bőségesen elég lett volna az író és a napló teljes pusztulásához, ha a feljegyzések illetéktelen kézbe kerülnek; a magyar irodalom szerencséje, hogy nem ez történt. Hadd idézzek egyet a sok közül: *„A Szovjetunióban olyan embert akarnak formálni, aki egész szellemi strukturájában a hamleti vagy fausti típus teljes negációja. Egy embert, akinek ne legyenek olyan kérdései és kétségei, amelyekre már előzőleg nem állnának készen a feltétlenül elfogadható, kétséget kizáró autoritatív válaszok. A szovjet ideál olyan ember, aki maximális szorgalommal sajátítja el az autoritatív és minden további kérdést már csirájában feleslegessé tevő, kidolgozott feleletek sorát."*

Alakok bukkannak fel az utcán, a hivatalokban, a kiadókban, ismertek és ismeretlenek, mesterien megfigyelt portrék villantják fel a szovjet élet megnyomorított, gyáva, tehetségtelen vagy éppen jobb sorsra érdemes bürokratáit, művészeit, íróit, a kiábrándultságukat mindhalálig letagadó cinikusokat, a mindent megmagyarázókat, akikről úgy látszik, hogy önmagukkal is elhitették a hihetetlent s csak egy-egy véletlen, magányos, megrázó pillanatban derül ki róluk, hogy — ők sem hisznek már semmiben. Gábor Andor és Illés Béla, Révai, Kun Béla, Gorkij és Izak Babel, magyarok, németek, franciák és oroszok: a regény regényének pokoli örvénylése egy életforma és egy rendszer erkölcsi bukását veti felszínre, anélkül, hogy egy pillanatra is rátévedne valamiféle hazug és ostoba „propaganda" vonalára. Ebben a könyvben emberek hisznek és hazudnak, emberek félnek és szenvednek, miközben nem veszik észre önmaguk elembertelenedését: ez a könyv titka; gazdag szövetének ez az alapanyaga. Erejének ez a forrása.

A „regény regénye" Párisban kezdődött; ott is fejeződik be. Két esztendős szovjetunióbeli „fejtágító" után az író egy illúzióval szegényebben, de egy nagy, emberi tapasztalattal gazdagabban tér vissza kiindulópontiára: a kételkedés jogáért és szabadságáért való vívódást nem ölték meg a dogmák, ellenkezőleg, megkönnyítették a tájékozódást. A nagy perek után, melyek egy részét még Moszkvában éli át, a tanulság világos és magától értetődő; a fauszti lét, minden eredendő magányossága ellenére, teljesebb és kollektívebb, történelmibb és egyénibb, mint a terror vallásos irracionalizmusának ketrecébe kényszerített ellen-fausztok közösségénél: semmiben sem hivő s mindent elfogadó ál-paroxizmusa: *„Amit akkor átéltem, az épp ez: se előbb, se később, sohase éreztem magam annyira magányosnak a világban, mint abban az időben, noha tudtam, hogy ugyanabban a házban és minden utcában, a Szovjetunió minden szögletében vannak emberek, akik ugyanettől a tehetetlen magányosságtól szenvednek. Éreztem, hogy láthatatlan, százezer és millió magánzárka lakói vagyunk; de tudni, hogy ennyien vagyunk, ez ebben az esetben az embert nem bátorította, hanem épp ellenkezőleg, növelte az elveszettségének az érzését, az érzést, hogy egy nyomás alatt él, melyen senki se tudhat úrrá lenni. A helyzetet démonikussá tette az is, hogy az emberek előtt, akikkel találkoztam, igyekeztem elrejteni ezt a magányosságomat és hogy mások ugyanezt tették énvelem szemben. Kollektív csalás eredményeképpen mindenki úgy tett, mintha valamennyien egyetlen egységes egyetértő kollektivumot alkotnánk, noha csak a csalás volt kollektív, és míg az a tele torokból hirdetett népakarat és közvélemény itt a valóságban egyáltalán nem létezett; ami létezett, az egy felülről szuggerált, de mindenkinél erősebb fantom volt. Aki csak tehette, igyekezett elrejteni a maga magányos személyét az elrendelt „szovjet közvélemény" mögé, igyekezett láthatatlanná válni úgy, hogy belevegyült abba a fiktív kollektivumba, amelynek létét „fentről" deklarálták, s amelyről mindenki deklamált, s melyhez mindenki igyekezett hozzáhasonulni, mert ez a fantasztikus mimikri volt az egyetlen módja annak, hogy az ember megmenekedjék a mindenkire leselkedő veszedelmek elől. Akinek nem sikerült ez a mimikri, az egyszerre egyedül találta magát, úgy érezte, mintha egyedül ő volna magányos, teljesen elhagyatott egy világban és egy világ ellenében, melyben minden igazán emberi és emberien valóságos megszűnt valónak lenni és puszta káprázattá vált, míg vele ellentétben a fantom („a nép akarata" és a „szovjet közvélemény"), nevében egyedül az államhatalom a realitás, az a hatalom, melynek ellenállhatatlan sötét akaratát a skrupulus nélküli cinikus jogász és hóhér, az államügyész, Andrej Visinszkij képviseli. Budapesten, Berlinben vagy a kolóniákban dühöngő fehérterror ellenében a kommunista mindig tudhatott erőt meríteni a forradalom és egy emberibb világba vetett hitéből s minden körülmények között erősnek érezhette magát, de Moszkvában 1937-ben az, aki kommunista volt, épp mert kommunista volt, a reális Moszkvával szemben, a reális Moszkva ellenében semmiféle realitásban nem reménykedhetett."*

Mit tehetünk még ehhez? Annyit talán, hogy az író ma Jugoszláviában él, egyetemi tanár, s könyve utószavának tanúsága szerint: *„élete meglelte pozitív konklúzióját."*

Aczél Tamás

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Dachau és Vorkuta

Az I.U. május 1-i számában, az „Idő sodrában" c. rovatban az Eichmann-perrel kapcsolatban az a kijelentés olvasható, hogy a Harmadik Birodalom olyan aljasságokat vitt végbe, amelyre a történelemben sem azelőtt, sem azután nem volt példa. Azt hiszem, a kijelentés csak félig igaz. A szovjet fasizmus „likvidálásainak" áldozatul esett európai és ázsiai népek milliói lehetnének a tanúk rá, hogy volt és van egy olyan verengző hatalom, amely méltó párja az előbbinek. A Szovjetet még sohasem foglalták el s azért nem derülnek ki olyan részletek Vorkutáról, mint Dachauról. Az utódok és életbenmaradottak kötelessége, hogy ez a két hatalom egy rangon említtessék a tömeggyilkosságok, vérengezések, népirtás és aljasság tekintetében.

Az I.U. 1961. április 1-i számában az olvasó levelei c. rovatban P. Duczynska Ilona válaszolt Asbóth Elemérnek Kelen Jolánról írt cikkével kapcsolatban.

P.D.I. azt írja, hogy Asbóth hangulatot keltett a cikkében azzal, hogy Szamuelly nevét említette a bevezetőjében. Ebben P. D. Ilonának igaza is van. Egyet azonban föltétlenül megalkuvás nélkül tisztázni kell: Szamuelly neve a hidegháborútól teljesen függetlenül kelt hangulatot s ennek forrása a Szamuelly gyilkosságainak sorozata. Ez a név ugyanazt a hangulatot kelti nagyon sok emberben s így bennem is, mint amilyen hangulatot Szálasi és Péter Gábor, Fekete-halmi Czeydner és Prónay, Hitler és Sztálin, Beriia és Eichmann neve kelt. Szeretném, ha megengednék nekem, hogy a hidegháborús usztítás veszélye nélkül, tömeggyilkosokról ezután is megvetéssel és undorral beszélhessek és írhassak. Vagy talán ezt még ma sem lehet?

B. D. P. (Buffalo, USA)

Az utolsó humanista

C. G. Jung halála az egész világ rendkívüli vesztesége. E veszteség érzése abból a mély forrásból táplálkozik, amit az egyén és a közösség egyaránt észlel egy-egy apaszimbólum távozása után. Ez az oka az átmeneti bizonytalanságnak és a védtelenség érzetének.

Jung, halála idején, egyike volt a nyugat kihalófélben lévő totemjeinek. Más volt a helyzet Jung ifiúkorában. Abban az időben Jung tudományos érdeklődése meglehetős összhangban állt az akkori modern lélektan ismeretanyagával. Malinovszki, Frazer, Freud, Jung az antropológia, a mitológia, a folklór és az elmekórtan forrásaiból merítették ihletüket; zsenge hajtásaik és virágaik pedig üvegházbavaló gyümölcsöt termettek. E magokat vetették el a későbbi kutatók, hogy learassák belőlük a legújabb ismeretek termését.

A tudomány valamennyi ága mértani és nem számtani arányban fejlődik. Hogy ez mit jelentett Jung életében, csak arra kell gondolnunk, hogyan fejlődött a repülés tudománya és technikája a századfordulónktól napjainkig. Tegyük hozzá, hogy az évszázad eleje a tudományok szempontjából romantikus korszak volt, de később fokozottan materialisztikussá vált. Jung romantikus emberfajta volt és mint kutató mindig romantikus is maradt. Az 1920-as években kilépett a sorból. Mint szimbolista az emberi lélektanban szimbolizmust keresett, mint heroikus gondolkozású ember — a heroikusat. E körülmények között mi sem természetesebb, mint az, hogy az emberi lélektan *faji* fejlődésének távlatában lelte fel azt, amit keresett s nem az *egyéni* fejlődés közelségében. Ez utóbbi teljesen elkerülte figyelmét és érdeklődését. A magyar olvasót mellesleg talán érdekelni fogja, hogy Jung mitológiai kutatása idején élénk kapcsolatban állt Kerényi Károllyal; a kitűnő hellenológussal.

Nyilvánvaló tehát, hogy gondolkodásmódja következtében Jung az elmezavarok delúzióiban is álmokat vélt felfedezni. A szkizofrénia sztereotip mozdulataiban és jelképeiben ritust látott az eltűnt hősszülők visszaidézésére. Az „introverzió" és az „extroverzió", mint az egyéniség által posztulált alaptípusai szintén álomnak bizonyultak. A mindvégig visszatérő kettősség Jungnál az introverzió és extroverzió fogalmaiban tükröződik. Közben évtizedek múltak el. A tudományban a realisztikus tárgyilagosság győzött. Jungtól úgy búcsúzunk, mint az egyik utolsó humanista természetbúvártól és gondolkodótól.

Dr. P. L. (London)

Láosz és a magyar példa

A sors furcsa iróniája, hogy mind a három láoszi csoportot, a kommunistákat, a semlegeseket és a még semlegesebbeket egy-egy herceg képviseli. Egy-egy incifinci láoszi herceg; csak úgy, ahogy 1946 után a három magyar politikai csoportosulást is — a dolog természetéből kifolyólag persze rövid ideig — három törpe képviselte — Rákosi a kommunistákat, Tildy a semlegeseket, Szakasits a még semlegesebbeket. Amint a nyugati sajtó hangjából ítélhető, a láoszi jövő perspektivái hasonlóan lelkesítőek. A Patet Lao guerilla-csapatai nem harcolnak többé a királyi csapatok ellen. Békésen beépülnek a királyi hadseregbe és királyi rendőrségbe és céljukat ágyú helyett gumibottal érik el. A láoszi kormány nyugatbarát külügyminiszterét egy szép napon majd nyugdíjba küldik, mint Gyöngyössyt, lecsukják, mint román, felhúzzák, mint bolgár kartársát, vagy kiesik a nyitott ablakon, mint Jan Masaryk. A kabinet többi semleges tagja, akik most keblükre ölelik a kommunistákat, egy Vientianeban megrendezett monstre-peren saját maguk fogják bevallani, hogy már anyjuk méhében a nép ellenségei s az amerikai titkos szolgálat ügynökei voltak. A három hercegből, így csak egy marad majd — a kommunista. A láoszi kolhozosítás s ezt követő ínség alkalmából természetesen ő is be fogja vallani, hogy angol kém és francia rendőrspicli. Ebben az időben a kommunista guerillák már Tailand északi részét fogják nyugtalanítani. A Zsenminzsibáo arról cikkezik majd hogy az amerikai imperialisták étvágya és vérszomja határtalan, a sziámi király kormánya pedig nem elég semleges.

Dergő Kálmán (Bombay)

NYÉKI LAJOS

VASÁRNAP

Már tíz perce nézett ki az ablakon. Elment harminchat autó, háromszor a 14-es busz befele, négyszer kifele, a házmester lánya leszaladt kenyérért, az aprótermetű félarab diáklány a harmadikról hazajött szőke, pattanásos lovagja oldalán, leesett egy porrongy, majdnem szabályszerű időközökben lehúzták négyszer a vécét, eleredt az eső, majd elállt. Egyébként semmi.

Megint vége a vasárnapnak, délután hat, és nem történt semmi. Az autók száma megsokasodik egy negyedóra múlva, mert ez a vasárnapi hazarajzás, és a naiv kirándulók ezt a mellékutcát választják „rövidítésnek". S mivel többszázan gondolják, hogy erre az elmés megoldásra senki sem gondol, ma is, mint rendesen, nagy ricsaj lesz, tíz centiméterenként haladó forgalom, szitkozódások: „Vén idióta, nem tud vigyázni, Amália, adj egy aszpirint..."

Megrázkódott. Már megint többbet evett a kelleténél. Minden hétfőn megfogadja, hogy a következő vasárnap okosabb lesz, nem tér el az üzemi konyhán megszokott minőségtől és mennyiségtől, ami végtére is kielégítő és orvosilag ellenőrizve van. Kinyitotta a szekrény felső kisajtaját, hogy megkeresse az üveg fehér-rumot. Vagy három hónapja Gertrud hozta névnapjára. Pontosan három hónap és két napja. Ebédszünetben adta át sietősen és ügyetlenül, az elektromos könyvelőgép fiókjából húzta elő, a karbonpapírok mellől. Azt mondta, hogy nagyon tiszta és egészséges ital, nem zavarja meg sem a fejet, sem a gyomrot, sőt kimondottan orvosság, forró vízzel, citrommal kiváló puncs készül belőle. A bátyja vezette be ezt a családi szokást, aki három évet töltött Martinique szigetén, egy ottani nőt is vett el, nyulánk, elegáns teremtés, most várják a második gyereket, kislányt szeretnének. Erre jött az a hülye kérdés: „És maga mit szeretne?" Gertrud egy pillanatra elkomorult, majd elnevette magát, de csütörtökön más programja volt, pedig eltervezték, hogy együtt nézik meg az Avventurát, a kerületben volt egy mozi, amelyik minden csütörtökön leszállított helyekkel játszott.

Ő mégis elment egyedül; egy izmos szőke mellé került, aki, amikor a lány eltűnt a szigeten, elkezdte szorongatni a kezét. Reggel még kakaót is főzött neki, amíg aludt, leszaladt tejért, s az ágyába hozta a reggelit, mint valamikor régen, betegségek vagy pirosbetűs ünnepek idején az édesanyja...

A csészét tartó kövérkés kar pihéi, az anyás mozdulat, az igyekezettől átnedvesedett puffadt arc, ami most öregnek, nagyon öregnek tűnt a józan reggeli világításban, a szem alján töppedő táskák, a nőből bűzlő izzadtságszag, a kombiné merev és piszkos nylon-fodrai, — egyszeriben tűrhetetlen lett az egész. A vér fejébe tolult. Maga is csak akkor értette meg, mi történt, amikor a csésze a falnak vágódva leperdült az éjjeliszekrény alá, s a kakaó elkezdett csöpögni a parkettre. A nő szólni sem tudott a meglepetéstől, a pofon helyét gépiesen simogatta, egy másodpercre még a mosoly vázlata is megjelent cserepes szája szélén: talán csak vicc az egész, durva, otromba férfivicc, méltó az éjszaka hőstetteihez, egy újabb ölelés kezdete... De a férfi arca elsápadt, szemében nem volt semmi az éjszakai izzásból, ajka fehéren remegett, az egész ember tüdőbajosra emlékeztetett, amint épp vért hányni készül. Nem vért hányt, vérnél habzóbb, undorodó szavakat, köhögés fogta el a dühtől, s már csak sziszegve tudta folytatni az ocsmány szavak litániáját, amelyeknek ott Közép-Európában népművészei teremnek, s amelyek özöne és színdús változatai itt a művelt Nyugaton tudós művészek és művész nyelvészek ámulatát váltják ki... A „kotródj" szóra a nő is magához tért, megmagyarázhatatlan szégyen fogta el, árulók érezhetnek ilyet a lelepleződés perceiben... De úgy kell neki, minek állt össze egy ilyen istentudja honnanszalajtott alakkal, akinek fogalma sincs az emberi érintkezés alapszabályairól. Erre a gondolatra visszanyerte biztonságát. A férfi haragja közben elkeseredett émelygésbe váltott, a falnak fordult, hangtalan zokogás rázta. A takarón, a lepedőn egyre növekvő kakaófoltok közepette olyan volt, mint valami súlyos beteg, aki elvesztette uralmát az ingerei fölött.

Három autó csúszott egybe a ház előtt. A szemben lévő vegyiüzem kapusa a rendőrök karmozdulatait utánozva járt le s fel a járda szélén, elégedetten, hogy valami végre megtöri a vasárnap egyhangúságát.

Felhörpintett még egy pohár rumot. Az ital kicsit átmelegítette. A harmadik pohár után a jólismert zsongás vette körül. A részegség mennyországának előszobája. Talán az űrhajósok érezhetnek ilyet, amikor megszűnik körülöttük a nehézkedés. Mintha végtelen folyosók vezetnének minden irányban. Minden zaj visszhangosan megkettőződik, nem is igazi visszhang ez, olyasvalami, mint a káprázat, de a hangok világában. Tulajdonképpen ezért érdemes inni.

Mennyit vitatkoztak erről Szucsák tanár úrral, aki a szalag-avató óta Feri bácsi lett, majd rövidesen csak Feri, s fegyelmit is kapott miatta, mert az igazgatóhelyettes rajtakapta őket egy Perint-parti italboltban, úgy a hetedik rumos krigli után... A megyei oktatási osztályról különbizottság szállt ki, őt is becitálták az igazgatóiba, Némediné, a párt oktatási felelőse olvasta fel a jegyzőkönyvet:„...*dorbézolás a kémiai szertárban... likőrgyártás az állam pénzén vásárolt tisztaszesz felhasználásával... az igazgatói egyszemélyi tekintély és felelősség ismételt csorbítása a diákok előtt...*" Némediné itt letette a papírt: „Elvtársak, ezt nem a jegyzőkönyv számára mondom, de konkrétan ki kell jelentenem, hogy Szucsák kartárs az egyik tanulmányi kirándulásnak nevezett kiruccanáson, amely Bögös József kulák, volt cséplőgéptulajdonos pincéjében végződött, nemesi származással vádolta meg az igazgató elvtársat, többször is kijelentette, hogy a Frecska csak magyarosított név, az igazgató elvtárs tulajdonképp a reakciós Spanyolországból származik, s eredetileg Szarrágónek nevezték!" Senki sem mert nevetni, sőt a szemöldökök csak még magasabbra ívelték a felháborodást. Egyedül Szucsák szeplős, mindig izzadó, hájas arca volt biztató, ajkán finom mosoly játszadozott, mintha kedvenc mondására készülne: „Van Isten, ha nem is sok!" Feri bácsi nem szerette az előszobában várakozást, a mámor előszobáját is beleértve. Az első három féldecit úgy nyelte le, mint az orvosságot, öklendezéssel küzdve, álla, nyaka — egész teste görcsbe torzult. „Nehéz lecke" — sóhajtozta minden pohár után, s olyan mártírarcot vágott, mint talán szeminarista korában a nagypénteki csonkamisén az „*O vos omnes*" megrázó dallamára... — A kocsmai szertartások introitusában rendszerint papi életéből merítette a beszédtémákat.

Vajon most miről beszélne? Mit szólna a fehér rumhoz, ehhez az egészséges italhoz, amely nem zavarja meg sem a fejet, sem a gyomrot, sőt kimondottan orvosság, forró vízzel, citrommal kiváló puncs készül belőle? Mit szólna a ház előtt torlódó autókhoz? A borokhoz, amelyek nem szalmából, s nem is kukoricából készülnek? Ő biztos meg tudná magyarázni Gertrudnak, hogy háromféle öröm van: a várakozás, a beteljesülés és a visszaemlékezés gyönyörűsége, s az, hogy ő személy szerint nem szereti a várakozást, csak a szabályt igazoló kivétel, de nem „döntő jelentőségű tényező". Biztos azt is megmagyarázná, hogy egy elhamarkodott, hülye kérdés sem lehet döntő jelentőségű tényező, különösen, ha az illető, aki kikottyantotta, ráadásul még nyelvi nehézségekkel is küszködik. Gertrud, hallgass Szucsák tanár úrra, az édes aranyos Feri bácsira, erre a jó haverra, a Ferire. Mert ha nem, szól Némedinének, és lemorzsolnak, végérvényesen lemorzsolódasz, mert kispolgári származásod van, apád három alkalmazottat foglalkoztat pékműhelyében, két autótok szaladgál a városban s te minden reggel templomba jársz, a legébertelenebb személyzeti felelős is rögtön meglátná a cipődről, amely mindenütt ragyog, csak a hegye poros a térdethajtástól.

A diáklány lejött a pattanásos képűvel. Lassan, szotlanul mentek, egymás kezét szorongatva, mint akik az emlékezés örömeből épp a várakozásába kapcsolnak át.

Húszéves korban könnyen megy a dolog! Olyan mély rezignációval és irigységgel sóhajtott fel, amilyennel csak huszonnégy éves fiatalemberek tudják elkönyvelni az idő múlását. Szégyent és félelmet érzett, hogy ez a nap is ölelés nélkül telt el. Mintha egy hatalmas pénzösszeget tartalmazó táskát dobott volna a tengerbe... Nem kellett volna olyan csúnyán bánni a szőkével, hisz igazán jó volt hozzá, nem restellett kilopódzni az ágyból, amíg ő aludt, kakaót is főzött, az igyekvéstől átnedvesedett az arca... Még pénzt is elfelejtett kérni.

A forgalom meggyérült. Szél kerekedett, felkavarta a közeli ócskapiac szeméthalmazát. A házmesterlány egy-egy pohár vizet löttyintett a bejárat díszét képező két ezüstfenyő tövére. Húsz percet is kellett várni, amíg egy-egy 14-es előbukkant, a kocsik tömötten vonultak kifele, csaknem üresen befele.

A rumosüveg majdnem kiürült. Megélénkült a vízcsapkoncert, egyre gyakoribb lett a lehúzott vécék böfögése. Kitárta mind a két ablakot. A szél finom esőpermetet csapott arcába. Holnap hétfő — gondolta őszinte megkönnyebbüléssel.

MIKES GYÖRGY

A tudomány diadala

Hét évvel ezelőtt ebéd közben elkezdtem csuklani.

A csuklást általában igen mulatságosnak találják a szemlélők. Az első tíz percben magam is mosolyogtam önmagamon; két órával később azonban kezdtem kissé unni a dolgot; négy órával később pedig, amikor nem tudtam semmihez sem hozzákezdeni, már határozottan elegem volt a mulatságból.

Ezek a csuklási folyamatok akkoriban sűrűn megismétlődtek, mindig étkezés közben. Feleségem elgondolkozott ezen a jelenségen, majd ezt mondta:

— Egyél lassabban.

Dermedten néztem rá.

— Mit mondtál? — kérdeztem sértődötten.

— Hogy egyél lassabban — ismételte meg, tele jóindulattal.

— Amivel nem akarod azt mondani, hogy gyorsan eszem — kérdeztem hűvösen.

— De azt is akarom mondani — bólintott. — De nem ez a lényeg. Ezek a buta csuklási rohamok mindig evés közben jönnek rád. Ha lassabban ennél, semmi bajod sem lenne. Egyél lassabban.

Ez természetesen vérig sértett. Elsősorban is az ember szereti, ha betegsége érdekes, izgalmas, rendkívüli. A csuklás persze nem kelt részvétet senkiben, sőt — mondom, az emberek általában hajlamosak kiröhögni a csuklás áldozatát —, de valahogy azt tartottam, hogy humoristához mégis méltó ez a betegség. A jó csuklás olyan, mint a jó humor — gondoltam: első látásra nevettető és szórakoztató, de mégis valami komoly, sőt elgondolkoztató van a mélyén. Nem bántam, ha az emberek — amikor hallották, mi bajom — először is mosolyogtak, mert aztán mindig elkomolyodtak, megjegyezték, hogy milyen kimerítő a csuklás. A figyelmesebbek mindig emlegettek egypár embert, aki csuklásba halt bele. Sokan utaltak az elhunyt pápára, akinek hasonló zavarai voltak. Ez jól esett, szeretek ritka betegségeket egyházfejedelmekkel megosztani.

De az egészet azzal elintézni, hogy „egyél lassabban"?...

Sértett önérzetemet egy Amerikába szakadt magyar egyetemi tanár állította némileg helyre. Nem sokkal az említett zavarok beállta után feleségemmel és kislányommal átmentünk Amerikába, és amikor professzor barátom hallotta, hogy mi bajom, ragaszkodott hozzá, hogy megvizsgáljon. Utána kijelentette:

— Lehet, hogy diafragma-herniád van.

Ez jól hangzott.

— Nem biztos. Nem akarlak megijeszteni.

Mivel fogalmam sem volt, hogy ez micsoda, nem ijedtem meg túlságosan.

— Ha az van, meg kell operálni. XI. Piusz pápának is az volt.

— És a perzsa sahnak — mondtam.

— A perzsa sahról nem tudok — felelte a tanár.

A perzsa sahról, mellékesen én sem tudtam, de egy aktív uralkodóval is meg akartam osztani bajomat.

Visszatérve Londonba, feleségem addig erősködött, míg el nem mentem itt is egy orvoshoz. Az orvos kijelentette: lehet, hogy herniám van, lehet, hogy nem: meg kellene röntgenezni. Lehet, hogy csak valami idegdologról van szó, röntgen nélkül nem tudja.

Évekig semmit sem tettem ebben az ügyben. Csak azt, hogy néha újra csuklottam. Egy órát; kettőt; néha nyolcat; egy alkalommal harminchatot. Ilyenkor dühös voltam és szegény orvosomat kirángattuk magunkhoz, néha késő éjjel. Ilyenkor különféle nyugtató injekciókkal elaltatott. Mire másnap felébredtem, mindig rendben voltam az egyetlen 36 órás csuklás kivételével, amikor is felébredtem és az első falat lenyelése után újra kezdtem az egészet. Néha társaságban kezdtem csuklani; néha vendéglőben; néha fontos tárgyalások közben, amikor megkínáltak egy szendviccsel.

Legutoljára nagy vendégség volt nálam és ekkor a serpenyős rostélyos első falatjának lenyelése után elkezdtem csuklani és csuklottam mindaddig, amíg vendégeim el nem távoztak. Valamiért ezt az utolsó rohamot külön inzultusnak éreztem és elhatároztam, hogy a végére járok a dolognak.

Orvosom elküldött egy tudós szakorvoshoz a Harley Streetre. Ez órákig vizsgált, majd tovább küldött egy röntgenológushoz. Ez órákig röntgenezett, fekve, állva, guggolva, bizmut-péppel a gyomromban, majd fejjel lefelé lógva. Leletét elküldte a szakorvosnak, az tárgyalt az én orvosommal, majd meghívtak a Harley Streetre, ahol is a szakorvos és az én orvosom — mint afféle vésztörvényszék — fogadtak és együtt megmutattak nekem 137 röntgenfelvételt és közölték, hogy semmi szervi bajom sincsen. Attól csuklom — mondották —, hogy ideges vagyok. Ránéztem a két orvosra, a rengeteg röntgenfelvételre, eszembe jutott a számlájuk és idegességemben majdnem elkezdtem újra csuklani.

A szakorvos megmagyarázta, hogy az jó, hogy nincs herniám. Viszont ugyanakkor rossz is: mert ha lenne, egyszerűen megoperálnának, darabokra metélnének és pár hónap alatt — talán — rendben lennék. Így azonban nincs mit csinálni.

— Helyes — bólintottam. — A kérdés azonban az: mit lehet a csuklás ellen tenni?

Feleségem, aki mellettem ült, rálépett a lábomra, ezzel akarván figyelmeztetni, hogy tudósokkal nem lehet ilyen gyakorlati kérdésekről beszélni, főleg ilyen durván és szókimondóan.

— A kérdés, mint mondom — ismételtem —, hogy mit lehet a csuklás ellen tenni?

A specialista összedörzsölte kezeit és a tudós és világfi legkellemesebb modorában hosszú előadásba kezdett. Az előadás tele volt ilyen kifejezésekkel:

— Fibro-muszkuláris választófalak... Meg: Thorax... Továbbá: Externális ligamentum és laterális szerráció.

Bólintottam.

— De mit lehet a csuklás ellen...? — vágtam közbe. Feleségem újra belémrúgott. A specialista úgy tett, mintha észre sem vette volna ezt az illetlen közbeszólást és folytatta:

— A vena cava és a frenikus ideg... meg az oesophagus. — Sóhajtott: — Igen, az oesophagus respirációs anatómia... pericardium...

— Helyes — mondtam. — De...

— Önt az érdekli — mondta kenetteljesen a szakorvos, mintha ez most jutott volna eszébe, hogy mi a tennivaló.

Kis drámai szünet után végre kijelentette:

— A masztikációs folyamatok decelerálására van szükség.

Felálltam és sietve távoztam.

Feleségem meg volt döbbenve:

— De várj, kérlek — mondta utánam szaladva.— Talán valami gyógyszert... fel akarnak írni valamit...

De én vágtattam.

Az autóban megkérdezte:

— Te érted?

Bólintottam.

— Mi az, hogy a „masztikációs folyamatok decelerálása?

Nem feleltem.

— Mi az — kérdezte határozottan és parancsolóan —, hogy a masztikációs folyamatok decelerálása?

Magam elé meredtem, majd tompa hangon feleltem:

— Az, hogy egyek lassabban.

Újra eszembe jutott a számla. És peregtek a könnyeim.

A New York Times

1961 június 5-i számában közli Fábián Bélának, a Volt Magyar Politikai Foglyok Szövetsége elnökének levelét, Kádár János nyilatkozatáról a szovjet csapatok visszavonásával kapcsolatban. A levél egyebek közt a következőket írja:

„Május 25-én a Times jelentést közölt, mely szerint ‚Kádár János, a magyar szocialista munkáspárt első titkára jelezte annak lehetőségét, hogy a szovjet csapatokat visszavonják Magyarországról'. Kádár nyilatkozata számomra semmiképpen sem meglepő, hiszen hasonló nyilatkozatokat tett minden csúcskonferencia, vagy nagyobb nemzetközi politikai esemény előtt. 1956 november 14 óta ez Kádár 17-ik nyilatkozata ugyanerről a tárgyról. Fenti időpontban biztosította a budapesti Munkástanácsot, hogy a szovjet csapatokat visszavonják és ezt megismételte valamennyi gyűlésen, melyen felszólalt egészen 1956 decemberéig. Kádár megígérte a szovjet csapatok visszavonását 1957 februárjában Salgótarjánban tartott beszédében; Hruscsov jelenlétében, 1958 áprilisában Sztalinvárosban; 1958 novemberében, az úgynevezett választások előtt és Győrött 1959-ben. Ez idő óta a megszálló szovjet erők létszáma növekedett. Az egyetlen különbség csupán az, hogy azokat a csapatokat, melyek eddig az osztrák határ mentén állomásoztak az erőszakolt kollektivizálás megindulása óta, különböző stratégiai pontokra helyezték át, hogy az országszerte megnyilvánuló nyugtalanságot ellenőrzés alatt tartsák."

BARTÓK BÉLA mindeddig ismeretlen és az Universal Editionban csak nemrég közreadott öt dalát (op. 15) mutatták be a bécsi Musikvereinben.

*

EGERVÁRY BEA, az Erkel színház volt első szólótáncosnője és Galambos Iván, az Opera volt táncosa nagy sikerrel léptek fel Cannes-ban.

Irodalmi Ujság

NAGY IMRE ÉS TÁRSAI kivégzésének emlékére Tokióban hatalmas emlékünnepélyt tartottak az Ozaki Hallban, mely a japán főváros egykori nagy, szabadelvű és antimilitarista polgármesterének nevét viseli. Az ünnepség magyar szónoka Király Béla vezérőrnagy volt, az elnöki székben pedig Kagehisa Toyama, tokiói műszaki professzor ült, s ő terjesztette a gyűlés elé a határozati javaslatot is, mely hitvallás a bandungi pontokban hirdetett és annyifelől megcsúfolt eszmék mellett. A gyűlés a határozati javaslatot elfogadta s a világ minden népének szabadságát s önrendelkezését sürgetve, követelte, hogy a szovjet csapatok vonuljanak ki Magyarországról.

*

BERZSENYI DÁNIEL halálának százhuszonötödik fordulóján emlékünnepet rendeztek Niklán.

*

MEDGYESSY FERENC szobrász debreceni lakóházát emléktáblával jelölték meg.

*

SZAMOSI LAJOS professzor, a bécsi Zeneakadémia tanárának kezdeményezésére új zenei együttes alakult, Collegium Canticum néven. A zenekar célja: a múlt idők és a jelenkor kamarazenéjének stílszerű és hivatott tolmácsolása.

*

IGNOTUS PÁL angol nyelvű könyve a „Political Prisoner" franciául a párisi Hachette Ház kiadásában jelenik meg.

Miért nincs hús?

Lapzártakor jutott el hozzánk a legújabb pesti vicc. Miért nincs hús? Mert:

A tyúkok az eszpresszókban ülnek, a kacsák az újságokban vannak, a disznók parancsolnak, a marhák pedig dolgoznak.

NORVÉGIA LEGNAGYOBB élő költője, Arnulf Overland, kinek hetvenedik születésnapjáról a minap hoztunk hírt, most adta ki legújabb verseskötetében azokat a költeményeket, amelyeket a magyar forradalomra írt.

*

KAAS ALBERT báró, volt egyetemi tanár, a közjog professzora az ausztráliai Perthben 75 éves korában elhunyt.

*

„A SZABADSÁGOT SZERETNÉM VÁLASZTANI." Ezzel a mondattal fordult R. Nurejev, a Kirov-balett közismert szólótáncosa a Le Bourget-i repülőtéren szolgálatot teljesítő francia rendőrhöz. A táncos, aki kollégáival együtt vendégszerepelt Párisban és időközben menedékjogot kapott, csoportjával együtt éppen Londonba akart továbbutazni. Amikor azonban tudomására hozták, hogy Moszkvába kell visszarepülnie, a franciáknál keresett menedéket. Nurejev párisi tartózkodása alatt többet érintkezett a franciákkal, mint ahogy ezt megengedték — s ezért irányították London helyett Moszkvába.

*

HELTAI LÁSZLÓ hírlapíró, több külföldi lap cikkírója, hosszú szenvedés után Svájcban elhunyt.

*

RAB GUSZTÁV *„Utazás kék tájak felé"* című regénye a londoni angol kiadás után New Yorkban is megjelent, a Pantheon Books kiadásában. Első kiadása franciául a párisi Flammarion-cégnél jelent meg. Rab Gusztáv regényével a nagy amerikai napilapok, köztük New York két legtekintélyesebb napilapja, a „New York Herald Tribune" és a „New York Times" is részletesen és elismerően foglalkozott.

SZÁZÖTVEN ÉVE született Újangliában Harriet Beecher-Stowe, a Tamás Bátya Kunyhója szerzője. Az írónő férjével, Stowe professzorral, rendkívüli szegénységben élt, míg a Tamás Bátya Kunyhója — melyet háztartási munkája mellett, a legnagyobb nehézségek közt írt — nyomtatásban meg nem jelent 1852 tavaszán. A művet előzetesen az *Era* — az Egyesült Államok akkori vezető irodalmi folyóirata — közölte folytatásokban. A Tamás Bátya Kunyhójából egyetlen esztendő alatt, 1853 tavaszáig, *százhuszonegy* kiadás fogyott el.

*

A ZÜRICHI ÜNNEPI HÉTEN bemutatták Bohuslav Martinu hátrahagyott operáját, a Görög Passziót. Az opera szövege Nikosz Kazantzákisz, a nemrég elhunyt nagy görög író ugyanilyen című regényéből készült. A regény s így az opera is, a görög-török háború egyik epizódjáról, pontosabban, a menekültek sorsáról szól. Az opera nagy sikert aratott.

A NÉPSZAVA

új, júliusi számának vezércikkét *Kéthly Anna* írta a „találkozó" után kialakult politikai helyzetről. A júniusi világpolitikai helyzetről *Dr. Kemény György*, — Berlinről *S. Tamás János* számol be. *Mikes György „Széljegyzete"* és irodalmi rovata; *Szélig Imre* belpolitikai helyzetképe; *Ervin Gyula* budapesti levele; „Moszkvai levél"; riport az Eichmann-perről és az albániai perről; *Szerémi Viktor* cikke a morálról és demokráciáról; *Faludy Zsuzsa* írása; Közgazdaság, „Panoptikum", keresztrejtvény, Sportrovat, hírek a világ minden részéből és rengeteg olvasnivaló a Népszava új számában.

HELYREIGAZÍTÁS

„Ógörög mitológia — európai mítosz" című cikkünkben (április 1., írta Noszlopi György) hivatkozás történt Thomas Mann egy Kerényi Károlyhoz intézett levelére, melyben a nagy német író a maga jellegzetesen finom, tapintatos és játékosan szertartásos módján kioktatja magyar születésű levelező társát az „irracionalista divat" veszélyeiről, majd egy másik levelére, amely azt hangoztatja, hogy „el kell venni a mítoszt az intellektuális fasizmustól".

Kerényi professzor szíves közlésére megállapítottuk, hogy ez az utóbbi levél nem (mint cikkírónk vélte) Thomas Mann Kerényihez intézett utolsó levele volt, hanem csak az utolsó, a „Roman-Dichtung und Mithologie" (Zürich, 1945) című kiadványában közzétett levél. A nagy író ennek utána is megtisztelte a jeles filológust a szakkérdésekbe (mítosz keletkezése stb.) vágó levelekkel, ámiről egy Kerényi szerkesztésében már több évvel Thomas Mann halála után (1960) megjelent kötet tanúskodik. Sajnos, a British Museum könyvtárának katalógusában — legalábbis fentemlített cikkünk megjelenéséig — ez az utóbbi kiadvány nem szerepelt.

Hálásak vagyunk Kerényi professzornak fáradozásáért, mellyel e bibliográfiai kiigazításra alkalmat adott.

*

AZ IRODALMI UJSÁG 1961. június 15-i számában *Nagy Vince: Szálasi a vádlottak padján* című cikkében két évszám hibásan jelzi a történet időpontját. Szálasi nem 1945 hanem 1944 nyarán küldte Kemény bárót Hitlerhez, majd később Szálasi látogatása Hitler főhadiszállásán nem 1945 hanem 1944 december elején történt.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 francs, Brazília: 30 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: NF. 0.90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 300 pruta, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia: 1 korona, Olaszország: 70 líra, Svédország: 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Két ceruza-vázlat

(Folytatás az 1. oldalról)

dapesti kaland" példányaiba a sátorban; ő odacsellengett a sátorhoz és kívülről a puitra támaszkodva gyanakvóan nézegette első regényemet. Valaki bemutatott neki.

— Maga **az?** — mondta kétes hangsúllyal és a könyv végére lapozott, megnézte, hány oldala van. — Maga grafomán? — kérdezte. — Mert hogy ilyen hosszú könyvet írt? Vagy csak nem ért rá rövidebben írni? (A viccet már régen ismertem volt, csak nem tudtam, az ő eredetije-e vagy másé.)

Később néha megdicsért, lereszkedően, bár azt hiszem, soha egyetlen oldalamat sem olvasta el. Illetve egy könyvemet átlapozta, futólag. Incze a Színházi Élet részére egy „Így írtok ti"-cikket rendelt nála arról a regényről, és az érezhetőleg kedv nélkül írt, nem is túlságosan sikerült krokiból arra következtettem, hogy beleolvasott a könyvbe s legalábbis stílus-különségeiből elkapott egyet-mást. Felhívtam, megköszöntem a cikket: ez tagadhatatlanul kispolgári gesztus volt.

— Száz pengőt kaptam érte, — mondta Karinthy, majdnem bocsánatkérőleg. — Egyébként látom, hogy erősen a hatásom alatt áll. Ne tagadja és ne szégyelje. Ki nem áll maguk, fiatalabb írók közül az én hatásom alatt?

Már a keresztnevezés korszakában egyszer vacsorára hívtam magunkhoz a feleségével együtt. Karinthy eleinte kínosan szabadkozott, azt mondta, ha már mindenáron meg akarom hívni őket, hívjam a Mignon Kávéházba, vagy a Hangliba, de miért haza, a lakásunkra? Végül elfogadta a meghívást, bár szemmelláthatólag irtózott tőle.

— Mondja meg őszintén, Feri, lakásban laknak vagy odúban? — kérdezte

Történetesen lakásban laktunk, egy rózsadombi villában (szintén kispolgári dolog), és Karinthyék roppant rosszul érezték magukat nálunk, vacsora után mindjárt el is mentek. Ezt követőleg már csak utcán vagy kávéházban találkoztunk egymással.

Egy koraőszi estén (ha jól emlékszem rá, a stockholmi agyműtét utáni évben) tizenegy óra tájt felhívott.

— Azonnal jöjjön le a Hangliba. Üljön kocsiba, negyedóra múlva várom. Fontos dolog, a maga érdeke.

Koránfekvő ember voltam akkoriban (újabb kispolgári vonás), de Karinthy világosan hallható izgalma átragadt rám és bár sejtettem, hogy a „fontos dolog" nem „az én érdekem", negyedóra múltán ott voltam a Hangliban. Karinthy nem volt ott. Néhány perccel félegy előtt, mikor éppen készültem hazafelé, a Dunapart felől berobogott.

— Hát maga itt van, Feri? — kérdezte, amint az asztalhoz telepedett. A hang, a csodálkozó arc persze játék volt.

— Maga hívott le, Frici.

— Ja, igaz.

Hallgattunk egy kicsit. — Késett, — mondtam feleslegesen, de nem minden szemrehányás nélkül.

— Bethlen Margitnál voltunk és nem engedett el, — válaszolta minden mentegetőzés nélkül.

Megint hallgattunk. — Szóval? — kérdeztem végül.

Karinthy szeme és gondolata másutt járt. — Szóval, mi?

Szóval, hogy miért citált ide olyan sürgősen.

— Ja, igaz, — mondta. — Hallgasson ide. Ismer maga egy Bartoldi és Castoldi vagy valami ilyesfajta nevű olasz kiadót?

— Nem ismerem, de tudom, hogy van.

— Hallgasson ide. Ez a Bartoldi-alak írt nekem, hogy valaki ajánlotta neki a könyveimet olasz kiadásra és azt írta — figyel? — azt írta, hogy kiadna egyet, ha maga előszót írna hozzá.

Az előszó-írással már volt egy kínosabb tapasztalatom. — Hülyeség, — mondtam, semlegesen.

— Hülyeség? — horkantotta Karinthy. — Enyhe szó, kedves fiam. Ez a Bartoldi-alak egy disznó barom. Fütyülök az olasz kiadásra, ugyis csak rossz lehet a fordítás, de van egy kis pénz benne a részemre, az előleg. És ez a Bartoldi-marha azt akarja, hogy maga írjon előszót a könyvhöz. M a g a, az é n könyvemhez. M a g a — előszót — n e k e m!

Ordított, a szavakat gyűlölködően csikorgatta: már a távolabbi asztaloktól is kezdtek felénk nézni az emberek. — Bartoldi úr a m a g a előszava nélkül nem **reflektál** az é n könyvemre. Bartoldi úr feltétele, hogy Karinthy Frigyes könyvéhez Körmendy úr írjon előszót, vagy pedig n i x! I d e süllyedt a világ! E z t kellett megérnem!

Most már tombolt, érezhetőleg beleheccelte magát a felháborodásba, de a móka kisiklott, Karinthy komolyan dühöngött. Maga, én, előszó, könyvem, Körmendi úr, Bartoldi úr,meg-kelldögleni — ezeket a szókat kavargatta, acsarkodva.

Elnevettem magam; ő is. Együtt röhögtünk, szinte fuldokolva, hosszan. Hirtelen elhallgatott, józanul nézett rám. — Háromezer líra — mert hogy ennyit kínál nekem az a Bartoldi-barom — háromezer líra, az annyi mint — a c h t u n d v i e r i s t e i n u n d s i e b z i g — m m — kilencszáz pengő. Írja meg, fiam, azt az előszót. Kell az a kis dohánka nekem.

Így mondta: d o h á n k a.

Az előszót megírtam, ő elküldte egyik könyvével Milánóba, azután csend lett, több szó nem esett erről a dologról. Néhány héttel a halála előtt kaptam tőle egy levelezőlapot Siófokról. (Én akkor már emigrációm első állomásán, Rapallóban éltem.) A lapon ez áll: „A barátai nem adják ki a könyvemet. Nem tetszett nekik a maga előszava. Egyébként mit tud a világról, Feri?"

Olaszországi olvasóink figyelmébe!

Az Irodalmi Ujság olaszországi megbízottjának, Triznya Zsuzsának címe megváltozott. Új cím: Via B. Pontelli 21. Róma.

Franciaországi olvasóink figyelmébe!

1961 július 1-től az Irodalmi Ujság kizárólagos franciaországi megbízottja:

Sté. BALATON

12 Rue de la Grange Bateliére, Paris 9.

Kérjük olvasóinkat, hogy előfizetéseiket a jövőben kizárólag a fenti címre küldjék, úgyszintén címváltozásaikat is ide jelentsék. Az Irodalmi Ujság franciaországi postázását az előfizetők részére ugyanis kizárólag a Balaton-cég végzi a jövőben.

Az Irodalmi Ujság ugyanott példányonként is megvásárolható.

A londoni magyarok kontinentális szabója

F A L U D I

Árban a legolcsóbb, minőségben a legjobb. Mérték utáni szabóság. Régi ruháját újjá varázsolja.

22, Burnham Court, Moscow Road, London, W. 2.

(Bayswater és Queensway Station.) Tel.: BAYswater 7015.

Szenzációs könyvújdonság.

S a j t ó a l a t t :

„OKTÓBERTŐL — OKTÓBERIG"

Irta **NAGY VINCE**

volt belügyminiszter

Magyarország utolsó félévszázadának története a szerző életének és politikai tevékenységének tükrében.

Az előszót írta *Zilahy Lajos.*

A könyv kb. 360 oldalon fog megjelenni.

Bolti ára 4 dollár

Az előfizetők 3 dollár 70 centért kapják postaköltség mentesen, ha az előfizetési összeget csekken vagy postai utalványon beküldik a kiadó címére:

PRO ARTE PUBLISHING Co. 28 East 4 Str. New York 3. N.Y.

Viszonteladók magyarul levelezhetnek a kiadó vállalattal.

MEGJELENT

az IRODALMI UJSÁG 1960. ÉVFOLYAMA

a szokásos kék egészvászonkötésben, arany betűkkel.

Ára portóköltséggel együtt: £2.10.0 vagy $7.—, vagy egyenértéke. Megrendelhető, a vételár egyidejű beküldése mellett, kizárólag az

IRODALMI UJSÁG kiadóhivatalánál,

14, St. George Street, London, W. 1.

Irodalmi Ujság

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Published by the Hungarian Literary Gazette Ltd.

14, St. George Street, London, W. 1.
Telefon: MAY 32-24.

Printed by Jolly the Printer Ltd. (T.U.), 238 Fore St., London, N.18.

Irodalmi Ujság

XII. évf. 14. szám — A MAGYAR ÍRÓK LAPJA — 1961 július 15

FARAGÓ LÁSZLÓ

Hemingwayért szól a harang

Ernest Hemingway mindent megkapott a sorstól, százhúsz centiméteres mellbőséget, bátorságot, sikert, a test és a lélek kalandját, a Nobel-díjat, mindent, csak egyet nem: a hitet. Hitet Istenben és az emberekben.

Pedig tudott imádkozni. De imája így hangzott:

„Mi Semmink, ki vagy a Semmiben, Semmi legyen a Te neved, jöjjön el a Te Semmid, legyen meg a Te Semmid, miképpen a Semmiben, azonképpen itt a Semmiben is. A mindennapi Semminket add meg minékünk ma és bocsásd meg a mi Semminket, miképpen mi is megbocsátunk azoknak, akik ellenünk Semmik. És ne vigy minket a Semmibe, de szabadíts meg a Semmitől. Üdvözlégy Semmi, Semmivel teljes, a Semmi van Teveled."

Hemingway tudta, hogyan kell hidat robbantani, nyílt városokat bombázni, dinamittal, golyóval, vasvillával, bikacsökkel vagy gázzal ölni. Negyven év óta minden háborúban részt vett, hol mint katona, hol mint riporter. Mindenféle holttesttel találkozott és tapasztalatait szakszerű tanulmányban foglalta össze. Leírásából két megfigyelést emelhetünk ki: egyik az, hogy a csatatéren a katonák úgy halnak meg, mint a macskák és nyulak, a másik pedig az, hogy a bombázott házakban a fejek gyakran összetört virágokhoz hasonlítanak — cserépben.

Hemingway azt is tudta, hogy az elefántra hat méterről kell lőni, az oroszlánra viszont százról, óvatosan, hogy legalább egy csontja törjön össze, különben a vadász veszti el életét és nem a vad.

Véletlen-e, hogy egyetlen apai öröksége, tizenöt éves korában, egy vadászpuska volt és véletlen-e, hogy e vadász, e katona, a holttestek e szakértője puskatisztítás közben találkozott a halállal?

„Regényeim hősei, mondotta 1954-ben egy francia újságírónak, valamennyien elrontották életüket, mert az igazi hősök hisznek Istenben."

Hemingway érzékenységét és érzelmességét James Joyce fedezte fel 1921-ben Párisban, a tehetségét Sylvia Beach, a „Shakespeare és Társa" nevezetű könyvkereskedés tulajdonosa az Odéon utcában. Ebben az évben az olasz fronton szerzett sebesüléséből alig felépült, kurta bajszú fiatal óriás, a torontói „Star" sporttudósítója a francia fővárosban. Kitűnően ért az ökölvíváshoz, a labdarúgáshoz, a rugbyhez és rendszeresen vesz részt a kerékpárversenyeken. Párisban fedezi fel az apaság örömeit, Flaubert és Maupassant regényeit s az abszint nevű italt, amely, jeges vízzel keverve, szerinte, „kellemes, finom, fátyolszerű melegséggel tölti el az ember szívét". 1923-ban az „Ezüsthajó" című irodalmi folyóirat közli Hemingway első novelláját és e novella címe „The Undefeated" (A legyőzhetetlen), akarva vagy akaratlanul az író gőgös életprogramját jelzi. Művészien élni, művészien meghalni, ez Hemingway esztétikája indulásakor. És ez később is megnyilatkozik műveiben éppúgy, mint mindennapi életében. De számára az élet elválaszthatatlan a haláltól, a „végső vereségtől", természetes tehát, hogy csak azok érdeklik, akiknek sorsa lefelé megy, akik valamilyen formában elítéltettek.

Regényeiről nem szeretett beszélni és az írókat megvetette. Az élőket. „Elkerülöm társaságukat, mondotta, mert az írók természetellenes jelenségek. Én is az vagyok. Igazi férfit nagyon nehéz találni az írók között és én nem tudok barátkozni, csak igazi férfiakkal. Ezért szeretem Antonio Ordonezt, a toreadort. Aki a háborút és az újságírást ismeri, annak végül is a bikák maradnak. Róluk kell beszélni, nem az irodalomról."

Ezt a tanácsot a többieknek adta, mert ő maga sok minden másról is beszélt.

Például egy magyar forradalmárról, akivel 1919-ben Olaszországban találkozott. Így ír róla:

„Olaszország nagyon tetszett neki. Gyönyörű ország — mondotta —, az emberek elragadóan kedvesek. Sok várost bejárt, sokat gyalogolt és rengeteg képet látott. Giotto, Masaccio és Piero Della Francesca képeinek reprodukcióit az Avanti egy példányába csomagolva hordozta. Mantegnat nem szerette. Bolognában keresett fel és én magammal vittem Romagnába, ahol meg kellett látogatnom valakit. Az utazás kellemes volt társaságában. Szeptember elején voltunk; a vidék szép látványt nyújtott. A magyar nagyon kedves fiú volt, félénk. Horthy emberei a legszörnyűbb dolgokat követték el vele. De erről alig beszélt. A magyarországi események ellenére vakon hitt a világforradalomban. — És hogyan működik a mozgalom Olaszországban? — kérdezte. — Rosszul — feleltem. — Majd jobban fog működni — erősítgette. — Ez az ország a legbiztosabb. Innen indul el majd minden. — Szavait válasz nélkül hagytam. Bolognában búcsút vett tőlünk. Milánóba indult és Aostába, hogy onnan a hegyeken át Svájcba jusson. Mantegna Milánóban kiállított képeiről beszéltem neki. — Nem — mondta nagyon félénken. — Nem szerette Mantegnat. Felírtam néhány milánói étkezde nevét és az elvtársak címét. Hálásan megköszönte, de szemmelláthatóan a hegyekre gondolt, melyeken át kell kelnie. Remélte, hogy a gyaloglás alatt az idő szép marad. Nagyon szerette a hegyeket ősszel. Amikor utoljára kaptam hírt tőle, svájci börtönben ült, Sionban."

E néhány sor hűséges képet nyújt Hemingway írásmodoráról és stílusáról. Egyszerűen, tömören, kevés jelzővel írt, mint a legjobb amerikai újságírók, akik végül is az újság helyett az irodalmat választják. De ez ritka esemény. Még ritkább, hogy a volt újságíró Hemingway szemléletével és tehetségével rendelkezzék.

Sylvia Beach azt állította Hemingway-ről, hogy mélységesen vallásos lélek volt. Igen, az író vakbuzgóan hitt a Semmiben, mint mások Szűz Máriában vagy Buddhában. Hitte és szenvedélyesen hirdette, hogy az életnek nincs sok értelme és hogy az ember egyetlen igazi tragédiája az öregség. Nem vette észre vagy nem akarta észrevenni e két állítás közötti ellentmondást.

Hitt a szerelemben is. Azt hangoztatta, hogy ez egyfajta vallásos érzésállapot. De nem hitt sem Romeo és Julia, sem pedig Philemon és Baucis szerelmében. A meg-megújuló szerelem volt igazi hite és négy házassága, úgy tűnik, eléggé meggyőző érv.

Szemléletéhez tartozik az is, hogy, szerinte, az élet és halál megfigyelésére egyetlen hely alkalmas csak: a bikaviadalok színhelye és egyetlen élet nevezhető valóban annak: a toreádoré.

„Az írói mesterséget a legegyszerűbb események megfigyelésével kezdtem, mondotta, és a legegyszerűbb események egyike a durva halál."

De Hemingway figyelmét nemcsak az arénák véres látványa kötötte le, hanem a naptáré, az óráé és valószínűleg a tüköré is.

„The Sun also rises" (A nap is felkel) című regényében ezt írja: „Képtelen vagyok hozzászokni a gondolathoz, hogy az idő repül, repül és hogy alapjában nem élem saját életem." És a „For whom the Bell tolls" (Akiért a harang szól) című regényének hőse, Jordan, így elmélkedik: „Az az érzésem, hogy az életet éppúgy le lehet élni hetven óra, mint hetven év alatt." És: „Az idő nem létezik! Egy egész élet tapasztalatait éltem át, amióta itt vagyok e hegyekben."

Tehetségének egyik bizonyítéka talán az, hogy még a katolikus François Mauriac is meghajolt Hemingway műve előtt, hangoztatva, mint sok más olvasója, hogy az amerikai író szemléletéhez sok köze nincs. De Hemingway-nek nem kell sem támasz, sem mankó, sem az irodalmi tekintélyek elismerése.

Állva írt, gyorsan, nehezen, egy oldal gyakran nyolc-tíz oldalnyi munka eredménye volt. Amikor befejezte regényét vagy novelláját, néhány hetet vagy hónapot várt, mielőtt átadta volna kiadójának. „Várok, mondotta, hagyom pihenni a kéziratot. Az utókor helyett én akarom kiirtani írásaimból az aktualitást."

Hemingway egyetlen művére volt igazán büszke: „The old Man and the Sea" (Az öregember és a tenger).

A többi regényében az író a maga sajátos modorában a kort ábrázolja, korunkat, az „aggodalom és fájdalom" korát. Nem sopánkodott és nem moralizált, néha a jó újságíró, legtöbbször a jó író eszközeivel mutatta be az utolsó negyven év tragédiáit. „For whom the Bell tolls" alighanem hasonlítható össze a „Háború és Béke"-vel, ha azonban unokáink meg akarják tudni, milyen körülmények között kezdődött a második világháború és hogyan született egy „megátkozott nemzedék", akkor a történelemkönyvek helyett ezt a regényt olvassák el.

Hemingway remekműve: „Az öregember és a tenger". E pogány parabola egy vén halász tragédiáját meséli el. Élete végén az öregembernek sikerült rabul ejtenie egy hatalmas bálnát. Csónakjához kötözi és beszél hozzá kissé gőgösen, de megértően, ahogy egy előkelő rabhoz illik az őrnek. Mit fog szólni a falu népe, amikor meglátják majd a bálnát? — gondolja boldogan az öreg. De az út hosszú a halászfalu kikötőjéig. A kis és nagy halak követik a csónakot s harapni, enni kezdik a rab bálnát. S mire az öregember a kikötőbe ér, élete legnagyobb fogásából csupán csontváz marad.

E regényében nyilatkozik meg a legmeggyőzőbb, a legkétségbeesett módon Hemingway szemlélete és tehetsége. A nemes gőgből, az utolsó erőfeszítésből, a sikerből, egy élet végre beteljesült álmából végül is egy csontváz marad.

Ha, mint e remekmű írója, azt hisszük, hogy szeretetünkből, szerelmeinkből, milliónyi gondolatunkból, szenvedéseinkből és örömeinkből csak egy csontváz érkezik az utolsó kikötőbe, akkor mi az értelme életünknek és mi a halálunknak?

Ernest Hemingway most már ismeri a választ. De ő állva szokta közölni tapasztalatait a világgal és nem fekve, három méternyi mélységben a föld alatt.

JÚLIUS 15-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

HEMINGWAY HALÁLÁRA — **Faragó László** cikke (1. oldal)

ERNEST HEMINGWAY elbeszélése (9. old.)

SALVADOR DE MADARIAGA 75 éves — **Julian Gorkin** cikke (9. old.)

IRODALOM, MŰVÉSZET:

Fenyő Miksa: Eros (6. old.)

Enczi Endre tárcája (6. old.)

Ignotus Pál: Bolyongás közben (3. old.)

Dénes Tibor: Az új Heloïse születésének kétszázadik évfordulóján (7. old.)

Melocco János riportja a magyar tárgyú Montanelli film felvételeiről (8. old.)

Rab Gusztáv novellája, **Fáy Ferenc, Horváth Elemér, Kannás Alajos, Kristóf Ágota, Tűz Tamás** versei

POLITIKA, FILOZÓFIA:

Asbóth Elemér a kínai szovjet ellentét fejlődéséről (5. old.)

Hanák Tibor a bécsi filozófiai iskoláról (4. old.)

Az Idő sodrában, Könyvekről röviden, Most öt éve, Hírek

TŰZ TAMÁS versei

KÉT TENGER KÖZT

Két tenger közt tűnődöm hasztalan
s a századok futását bolygatom.
A lépteid szép lánca merre van
s az arcod hol lelem, jaj, melyik oldalon?
A bércek zengenek és mint a kék
acél, keményen peng a gyors atom,
kezemben csillagok rubintja ég
s a bolygók dallamát agyamban forgatom.

Utánuk dúdolom, lallázva pengetem:
talán hangodra bukkanok.
Úgy jársz a házban, mint a sejtelem
s a léted ritmusát fülembe suttogod.

Tudom, hiába fáradok:
a végtelen tebenned úgy pihen,
mint hosszú-hosszú századok
a cseppkőbarlang méhiben.
Eltűnik zengő énekem,
hiába harsogom
s a márványkőbe szép neved
hiába karcolom.

De jaj nekem, ha hallgatok terólad,
ha csöndbe tűnik majd e méla síp,
ha hangom, mint a könnyű hó elolvad
és néma lesz e zsongó, furcsa szív.
Küzdöttem, mint az angyalok,
hogy új erővel énekeljelek
és rámzúdultak zengő nappalok
s fölém hajoltak barna éjjelek.

Kezdettől ott lebegtél minden éjszakán,
a bolygók zöld taván a tűzben ott lobogtál,
zenélt a hold s a csillagok lilán
keringtek körbe s egyre távolodtál.
Hiába vártalak a rétek zöld füvén,
aranyba bújdosott az édesízű nyár
s ott tündökölt a tó a hegy tövén:
hiába hívtalak, te elsuhantál már.

Ha egyszer vége lesz, majd újra kezdhetem.
csak egyre azt látom még, ami nem te vagy,
Tavaszban, őszben, csöndes esteken
lebegj fölöttem fénylőn, mint a nap.

VICTORIA

Este se csúnyák a muskátlik
a parlament előtt
A honatyák ügyesen kivilágították
a kupolákat
De a szökőkút már csak a költőknek
s a fiatal pároknak játszik
Az idegenek a szállodákba
húzódtak vissza
A polgárok pedig már jóízűen alszanak

Álmukat nem zavarják a totemek
melyek a főtérről feléjük vicsorognak
a farkasok és a medvék
a bálna és a hód
a griffmadár s a béka
nagy fekete szemekkel
villogó agyarakkal
csőrökkel karmokkal
és minden fegyverekkel

Az öreg királynő bronz szobra ma nyájas
Övé lett megint a város
Tegnap ment el a fiatal
s magával vitte
a csinnadratta mély unalmát
a polgármester kínos bókjait
s a tűzijáték hervadt bokrétáit

(Victoria)

Az IDŐ Sodrában

A berlini kérdés

sorozatos krizisek és kelet-nyugati diplomáciai erőpróbák, esetleg katonai tüntetések feszültségével fenyeget az elkövetkezendő hónapokban, míg csak talán, ahogy a szakértők feltételezik, szeptemberben majd ismét össze nem ülnek a nagyhatalmak képviselői.

Ekkor éppen 17 esztendeje lesz annak, hogy a második világháború győztesei Londonban megállapodtak, mily megszállási övezetekre osszák a Harmadik Birodalmat. A tárgyalófelek kölcsönösen elismerték Berlinnek — Hitler összeomlott hatalma szimbólumának — különleges státusát. Független egységként kezelték, noha a hajdani német főváros csaknem a szovjet övezet közepén feküdt. Az angolok azt javasolták, biztosítsanak maguknak a nyugati szövetségesek valamiféle korridort Berlin nekik jutott zónájáig. Ám az Egyesült Államok hadügyminisztériuma ezzel nem értett egyet. Lucius Clay tábornok, az USA megszálló erőinek parancsnoka, később ekképp indokolta meg az amerikai álláspontot: *„Nem kívánunk kijelölt utakat elfogadni, hiszen ez olyképp lenne majd értelmezhető, mintha nem volna jogunk valamennyi út használatára."* Így aztán írásos megállapodás sose jött létre arra vonatkozóan, miként közelíthetik meg a nyugatiak a szovjet zónában fekvő Nyugat-Berlint.

A város, kényes helyzete ellenére, túlélte a hajdani győztesek között keletkezett első feszültséget és 1948—49-ben a légi híd megtörte Sztalin blokádját. Azóta azonban Nyugat-Berlin egyre inkább szálka lett az oroszok szemében. A Brandenburgi Kaputól nyugatra elterülő városrész élénksége, jóléte egyre kínosabb kontrasztként hatott a nyomasztóan szürke Kelet-Berlinnel szemben, ahol a húst és vajat ma is jegyre mérik. Az utolsó tíz esztendőben, heti átlagban, 4,000 keletnémet menekült nyugatra, legtöbbjük a szinte veszélytelen berlini utat választva „szavazott lábával a szabadságra". Ez a félignyitott kapu, Ulbricht minden erőfeszítése dacára, Kelet-Németországot a Szovjetunió egyik legingatagabb csatlósává tette, amiről az 1953-as fölkelés a kétkedőket is meggyőzte.

A Kelet és a Nyugat között számos alkalommal került szóba Berlin és Németország egyesítésének kérdése. A nyugatiak elvi megállapodásokra, a népek szabad önrendelkezési jogára hivatkoztak és mindkét országrészre, mindkét városrészre kiterjedő általános választások eredménye alapján kívánták az egyesített Németország politikai nagykorúsítását. Ám a szovjet gyakorlat szerint a népek szabad önrendelkezési joga annyit jelent, hogy az orosz vezetők rendelkeznek szabadon a népek sorsáról. Ezért a Szovjetunió nem fogadta el az általános választások principiumát, de Hruscsov, belátva, hogy Kelet-Németország példájával se csatlósainak, se a Nyugatnak nem bizonyíthatja a moszkvai szocializmus fölényét, Nyugat-Berlin összehasonlítására késztető státusának megszüntetését kívánta. Már 1958-ban, majd 1959-ben Genfben azt javasolta, nyilvánítsák „szabad várossá" Berlint. Ez azt jelentené, hogy a nyugati katonai erők elhagyják a várost s a Brandenburgi Kapu mindkét oldalán Ulbricht rendőrállama gyűrűzné körül a szabaddá deklarált területet.

Ugyanezt az álláspontot képviselte Hruscsov, amikor Bécsben az Egyesült Államok elnökével találkozott s a berlini kérdés megoldására memorandumot nyújtott át Kennedynek. Azóta a Fehér Házban egymást érték a szakértők tanácskozásai s az amerikai elnök a NATO hatalmakat is konzultálja, mielőtt válaszát Moszkvába küldené. Hruscsov ezalatt fenyegető beszédeket tartott, hol civil ruhában, hol uniformist öltve, sőt tüntetőleg bejelentette a szovjet hadi költségvetés tetemes növelését. Az Egyesült Államok is megerősíti nyugat-berlini pozicióit s közben mindkét fél kijelenti, hogy kitart álláspontja mellett és a másik felet vádolja, hogy támadásra készül.

A State Department diplomáciai körei szerint Hruscsov azért oly harcias, mert voltaképpen nem hiszi, hogy az amerikaiak bármi áron megvédik a demokratikus világ berlini pozicióit, nem hiszi, hogy Kennedy határozott szavait határozott cselekedetek is követhetik. Ezért azt képzeli, ha különbékét köt keletnémet csatlósával s ezzel az NDK-t egyoldalúlag szuverén államnak nyilvánítja, formálisan is felrughatja a nyugati szövetségesek és a Szovjetunió 17 éve kötött egyezményét, a keletnémetek felhasználásával pedig megakadályozhatja, hogy az amerikaiak megközelítsék Nyugat-Berlint. Így a „szabad várost" Ulbricht rendőrállama csakhamar elnyelné. Hruscsov garanciákat ígér ugyan, hogy a „szabad város" kapcsolatot tarthat bármely országgal, de Nyugaton senki se bízik a szovjet miniszterelnök szavában s úgy vélik, ha az oroszok birtokon belül kerülnek, akár erőszakkal, akár ürügyekkel (pl. a hidak, vasútvonalak évekig javítás alatt állnak) megakadályozzák a Nyugat és Berlin érintkezését is.

Az amerikai *Newsweek* így jellemzi a helyzetet: *„Ezen a nyáron fenyegetések és riadók vannak kilátásban, amik a vasfüggöny mindkét oldalán próbára teszik majd a népek és vezetőik idegeit. A háború nem valószínű — de lehetséges — és, ha elkerülhető, talán éppen csak hajszál híján."*

A budapesti rádió

érdekes panaszt emel a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa néven ismert szervezet ellen. A panasz alapja, hogy a szervezet lassú munkája gátat vet a különböző szocialista országok iparosításának, méghozzá azzal, hogy „a régi dogmatikus maradványok" akadályozzák az együttműködést és a szakosítást az iparfejlesztés területén. Ha figyelembe vesszük a magyar gazdasági élet jelenlegi problémáit, ez a megállapítás korántsem meglepő; annyit jelent nyilván, hogy még mindig sokan vannak, akik nem veszik számításba a különbséget a Szovjetunió és a népi demokratikus országok között. A budapesti rádió nem nevezi meg, de példaképp megemlíti azokat az országokat, melyek megkísérlik iparuk valamennyi ágát egyszerre kiépíteni: „Ez az autarchikus irányzat semmibe veszi azt a tényt, hogy a szocializmus kis országokban csak a többi szocialista országgal való együttműködéssel építhető fel", — teszi hozzá s felsorol néhány problémát, melyek megnehezítik a KGST munkáját.

Ugyanakkor a budapesti rádió figyelmeztet arra, hogy a munkamegosztásnak nem szabad túlzottan „egyoldalúvá" válnia. „Túl szűk szakosítás és túl széles kooperáció szükségtelenül magas termelési költségeket eredményez." A budapesti rádió óvatos támadása a „dogmatikus" együttműködés ellen különösen figyelemre méltó, ha tekintetbe vesszük azt a tényt, hogy a magyar gazdasági élet legnagyobb nehézségét, a kormány legnagyobb főfájását az okozza, hogy a Szovjetunió éppen a mai gazdasági nehézségek közepette követeli Magyarországtól annak a százmillió dolláros kölcsönnek visszafizetését, melyet a forradalom után adott az ország életének helyreállítására.

Kuwait

körül egy ideig viharfelhők, már-már nukleárisan radioaktív viharfelhők tornyosultak, mígnem mindenki megnyugodott abban, hogy előreláthatóan sokáig ez is egyike lesz azoknak a megoldatlan kérdéseknek, amelyeknek megoldatlanságát lelkében minden érdekelt fél szívesen látja, lévén ez feltűnően kívánatosabb minden elképzelhető radikális megoldásnál... Igen, egy ideig sokan úgy vélték, hogy ez lesz a harmadik világháború „Sarajevoja", azazhogy „Danzigja". Ma már tudhatják, amit tudhattak azelőtt is, hogy ha lesz harmadik világháború, akkor annak csak „Kuwait"-ja lesz ez, ami azonban szintén nem lebecsülendő fontosságú tétel, lévén az ásványolaj még mindig (bár lassan, állandóan csökkenő mértékben) egyike a világhatalom kulcsainak.

A kutyakomédia, azazhogy felleglegtornyosulás azzal kezdődött, hogy az angolok teljes függetlenséget ajándékoztak Kuwaitnak. Ami röviden annyit jelent, hogy nem kifogásolják, ha ezentúl ugyanaz történik ott, ami már eddig is történt. Kuwait tulajdonosa — a bevégre társult nyugati nagytőkével egyetértésben — a patriarchális sejk; népének arab fogalmak szerint jó dolga van, hiszen ásványolajjal és arannyal folyó Kanaánban él, de társadalmilag és politikailag valóban bohózatba illően anakronisztikus állapotok közt. Ugyanígy élhet majd ezentúl „független és szuverén" állam gyanánt.

A kommunistáknak (hadd forogjon Marx a sírjában) tetszeni szokott a nemzeti szuverenitás, kivált, ha egyik vagy másik „nyugati imperializmus" bomlási terméke gyanánt jelenik meg a történelmi színen. A kommunista hatalmak legkommunistábbika, a pekingi kormányzat azért sietve üdvözölte is a Minden Kuwaitiak Sejkjét, függetlenné válta alkalmából. Kevéssel rá azonban megszólalt Kasszim tábornok, Irak vezére, jó pánarab nacionalistához és dialektikus materialista emberbaráthoz méltóan kinyilatkoztatva, hogy márpedig Kuwait Iraknak integrális alkotórésze, őt az olaj és pénz nem érdekli, de az iraki nép istenadta jogával élni óhajt. Szaudi-Arabia isten kegyelméből uralkodó királya és az Egyesült Arab Köztársaság hasonlóan tekintélyelvű, úgynevezett köztársasági elnöke ettől érthetően megszeppentek: arab liga és arab egység ide, vagy oda, mindketten tudják, mit jelent nekik Kasszim terjeszkedése... Igazában Moszkva sem látszott örülni e némileg a Tito-félére emlékeztető középkeleti hatalom agresszív nekirugaszkodásának. De azt már az illem követeli, hogy egy kommunista nagyhatalom is, egy arab nacionalista kormányzat is, ilyenkor elsősorban a „nyugati imperializmus"-t ítélje el. Megtették hát, ki-ki a maga módja szerint: a szaudi arabok finoman éppen csak azt jelezve, hogy szívesebben hajlandók maguk bekebelezni Kuwaitot, semmint akár Iraknak, akár Angliának odaajándékozni; az egyiptomiak hangzatos nyilatkozatot adva ki a kuwaiti angol haditengerészeti és katonai kiszállás ellen, mialatt maguk nyitották tágra a Szuezi csatornát, hogy az angol hadiflotta kényelmesen áthaladhasson; az oroszok pedig kikürtölve a szokásos ideológiai riadót, mely még akkor sem hat meggyőzően, ha kivételesen annak hathatna.

Az oroszok vétójogukat felhasználva megakadályozták az ENSZ-ben annak az angol javaslatnak a tárgyalását, amely Kuwait függetlenségének elismerésére és biztosítására irányult. A vétójog használata sem most, sem máskor nem volt jogosult, ha az ENSZ szerencsétlen illúziókban fogant alapokmánya ezt az eljárást törvényerőre emelte is. Ha az oroszokban a hatalmi játszma retorikája utat engedett volna a szocialista lelkiismeretnek, nem vétóval szegték volna útját a kérdés megvitatásának, hanem igenis tárgyalásra eresztették volna a javaslatot s aztán őszintén elmondhatták volna, milyen masszív az a nemzeti szuverenitás, amelyet egy patriarchális sejk képvisel. Igaz ugyan, hogy az, amelyet jobb- és baloldali modern totalitárius államok vezérei és tartományi helytartóik képviselnek, semmivel sem hitelesebb.

Spanyolországi változások

A *The Guardian* spanyolországi tudósítója beszámolt arról, hogy az „SP" című falangista lapban oly írásmű látott napvilágot, amely Adolf Eichmann peréről szólva azt az állítást kockáztatta meg, hogy Németországban soha kivégzésre szánt gázkamrák nem léteztek. A falangista tollforgató maga is járt a Harmadik Birodalomban és a saját szemével győződött meg arról — írja —, hogy a kivégző kamráknak minősített helyiségekben csupán gázálarcokkal folytattak katonai célú kísérleteket. Eleven valóságában maga Eichmann se létezik. Az izraeliek elfogtak Argentínában valamiféle személyt, rávették, hogy önmagát Eichmannak vallja és indoktrinálták, miképp viselkedjék a tárgyaláson. Sajnos — méláz el a cikkíró —, a háborút nem azok nyerték meg, akik a győzelmet megérdemelték, mert a világ üdvét szolgálták volna.

A spanyol lap elképesztő állításaihoz és nosztalgikus kesergéséhez az angol tudósító azt a megjegyzést fűzi, hogy ez a cikk csupán hivatalos jóváhagyással jelenhetett meg, hiszen Spanyolországban a kormány ellenőrzi a sajtót. A The Guardian ebből ugyan elvi következtetést nem von le, ám — kivált a nyugati államférfiak korábbi és újabb keletű spanyolországi utazásait kísérő sajtókommentárok után — a ténycsoportosítás azt a kérdést sugalmazza, vajon mi értelme annak, ha a demokráciák eszmecserét folytatnak olyan rendszer képviselőivel, amely letagadná a csillagot az égről, báránnyá bűvölné a farkast, csakhogy morális feszélyezettség nélkül sírhassa vissza a tömeggyilkosok rémuralmát?

Mi, magyarok, mert egy másik, nem kevésbé képmutató és nem kevésbé kegyetlen diktatúra pányvájáról szabadultunk Nyugatra, Hispániában járva tömérdek hasonlatosságot fedeztünk fel a népi demokráciák és a mai Spanyolország között. Szinte otthon éreztük magunkat. Csakhogy a madridi diktatúra hálója számunkra lazábbnak, nyersessége patriarchálisabbnak, fegyelme hanyagabbnak, szórakozottabbnak, sőt szórakoztatóbbnak is tűnt a budapestinél. Talán nem csupán azért, mivel a más baját mindenki könnyebben viseli a magáénál. De mégha az általános atmoszférát tévesen ítéltük volna is meg, spanyol ismerőseink megerősítették a Nyugaton olvasott híreket, hogy a falange, Franco pártja, vagy ha úgy tetszik, a nagybetűvel írott Párt, két részre szakadt. Az ortodox szárnyra — ami kommunista viszonylatban a sztalinisták csoportjának felelne meg — a múlttól elvi vagy akár csupán hasznossági okokból szabadulni kívánó, mondjuk, reformistákéra. Magán a falangon belül a két főcsoport vetélkedik, de kisebbek is harcolnak, csiszárkodnak egyes pozíciókért. Bár elvben valóban a kormány ellenőrzi a sajtót, mégis megeshet, hogy egyes csoportok vagy személyek a maguk véleményét mondják el akárcsak annak idején Magyarországon.

Egy monstruózus, elvakult cikkből tehát még csak a spanyol vezető körök álláspontjára se következtethetünk teljes bizonyossággal, nemhogy a mind nyíltabban jelentkező ellenzékére. Maga a katolikus klérus, a rendszernek hosszú ideig megingathatatlan támasza, sem áll már egyértelműen a diktatúra mellett. Nem csupán az alsó papság vállal sokhelyütt nyíltan szolidaritást a rendszerellenes hívőkkel, de a cselszövényekben járatos és tradicionálisan jószimatú spanyol egyházfejedelmek is változásra politizálnak. Nemrégen jelent meg a világsajtóban számos spanyol politikai párt nyilatkozata, amely demokratizáló programot adott ki ezt, Franco uralomrajutása óta elsőízben, a baloldali katolikusok is aláírták. A spanyol emigrációban s az országon belül is egy többékevésbé demokratikus egységfront körvonalai látszanak kibontakozni.

Ha ilyen körülmények között a nyugati államférfiak blokád alá helyezik Spanyolországot, nem használják ki a rendszer megosztottságát és bizonytalanságát arra, hogy tárgyalásokkal némi presszíót fejtsenek ki, az ország elszigetelésével a szélsőségesen jobboldali csoportoknak kedveznek és elkedvetlenítik a kevésbé szélsőségeseket, a demokráciát kívánókat pedig még inkább. Ha lebecsülik a spanyol vezető rétegek belső ellentéteit ugyanolyan politikai színvakság bűnébe esnek, mint az 1956-ot megelőző időkben a Szabad Európa Rádiója, amely nem látott semmiféle különbséget Rákosi meg Nagy Imre között és óva intette a magyarokat attól, hogy felüljenek a későbbi forradalom miniszterelnökének.

Nemcsak a spanyol parancsuralmat érezzük hasonlatosnak a népi demokráciákéhoz, de — mutatis mutandis —, a jelenlegi spanyolországi helyzetet is a magyar forradalmat megelőző időszakhoz. Csakhogy a Pireneusi-félszigetre nem törhetnek be egy apáskodó, szomszédos fasiszta nagyhatalom tankjai, hogy restaurálják a rendőrállamot, ha Franco netalántán meginogna. Hispánia ezért indokoltabb és racionálisabb reményekkel tekinthet esetleges változásoknak elébe, mint öt évvel ezelőtt Magyarország. Hazai tapasztalataink után tehát nem adhatunk igazat azoknak, akik eszmecseréket sürgetnek ugyan a moszkvai diktátorral, de felháborodnak, ha a Nyugat szóbaáll a madridi caudillóval. Hiszen ha maga a tárgyalás ténye etikai, avagy elvi állásfoglalás volna, úgy véljük, jobboldalinak vagy baloldalinak mondott emberirtóknak egyaránt ajtót kellene mutatni. De lévén a politikai cselekvés merőben pragmatikus és gyakorlati, nem kifogásolhatjuk, ha a demokrata vezető tárgyalóasztal mellé ül a különböző színű, szintű, rendű, rangú diktátorokkal. Más kérdés az, hogy eközben társaságáért nem irigyeljük, sőt feladata teljesítése közben részvétünk kíséri őt. (t— —s)

Egy aggódó olvasó

afelől érdeklődik a csehszlovák sajtóban, vajon ki kell-e lépnie az egyházból, vagy elegendő-e ha egyszerűen nem mutatkozik a templomban. A sajtó megnyugtató választ közöl: „Semmiféle hivatalos kérdőív nem tartalmaz a megkérdezett 'vallására' vonatkozó kérdést", írja a szakszervezetek napilapja, a Práce. „Ilyenformán az állampolgár vallási hovátartozandóságáról nem létezik semmiféle nyilvántartás. Következésképp nincs szükség az egyházból való kilépésre. Az egyetlen döntő tényező, vajon az állampolgár egy-egy valláshoz tartozónak vallja-e magát vagy sem."

A megoldás a legjobb orwelli hagyományok szellemében való. Nincs nyilvántartás, tehát a kérdés nem létezik. A kérdés ezek után csak az, hogy a nem-nyilvántartottakat ki tartja nyilván?

A lengyel termelőszövetkezetek

érdekes és a szocialista „táborban" egyedülálló problémájáról ad hírt júniusban a lengyel párt elméleti folyóirata, a *Nowe Drogi* egy cikke, amit Antony Pasko, a Központi Bizottság mezőgazdasági osztályának helyettes vezetője írt. Mialatt a hivatalos propaganda továbbra is fenntartja azt az elméleti tételt, miszerint az ország mezőgazdaságának jövője *továbbra is* a mezőgazdaság kollektívizálásától függ, a valóságban a kollektív gazdaságok csökkenő tendenciát mutatnak. A legkésőbbi rendelkezésünkre álló hivatalos adatok szerint, mindössze 2019 termelőszövetkezet van Lengyelországban, ez 53-mal kevesebb, mint az év elejei kimutatások szerint a kollektív gazdaságok száma. A tendencia nyilvánvaló: márciusban 13 új termelőszövetkezet alakult és 53 régi termelőszövetkezet oszlott fel; s voltaképpen ez a tipikus. Antony Pasko cikke azonban érdekes módon mindössze 1668 kollektív gazdaságot vesz alapul, ami 300-zal kevesebb a január 1-i-nél. Nyilvánvaló, hogy a lengyel kormány nem túlságosan lelkesedik kölcsönöket folyósítani azoknak a termelőszövetkezeteknek, melyeknek semmi lehetőségük nincs a kölcsön visszafizetésére és amelyek már amúgy is erősen terheltek állami kölcsönökkel. A cikk szerint a lengyel termelőszövetkezetek egyik baja, hogy túl kicsinyek. Termelési eredményeik alig hasonlíthatók a magángazdaságok termelési eredményeihez. Hasonló a helyzet az állatállomány tekintetében is. Míg például az egyéni gazdaságok állatállománya 100 hektárt véve alapul átlagosan 45.7, a termelőszövetkezeteké csupán 39.4. A lengyel mezőgazdasági szakemberek rámutatnak arra, hogy mindez a hatalmas állami segítség *ellenére* történik és a Földmivelésügyi Minisztérium jelentése alapján kiderül az is, hogy a termelőszövetkezetek birtokában lévő géppark kétszerannyi gabona learatására és betakarítására lenne elegendő, mint amennyit jelenleg termelnek. A cikk s tegyük hozzá más hivatalos jelentések is, választ adnak arra, hogy a lengyel pártszervek miért folytatnak csupán suttogó propagandát a kollektivizálás „elvének" tiszteletbentartásáért. A kormány előtt nincs más út, mint továbbra is óriási anyagi áldozatokkal fenntartani a jelenlegi termelőszövetkezeteket, ha nem akarja, hogy teljesen széthulljanak. Talán hajlandó lesz erre, ha másért nem, azért, hogy a szovjet blokk többi országai előtt bebizonyíthassa: Lengyelországban létezik szocialista szektor a mezőgazdaságban.

BOLYONGÁS KÖZBEN

Írja: **IGNOTUS PÁL**

Magam körül

(Karinthy emlékének)

Rekkenő hőség, szikrák özönét lövellő mennybolt, lustálkodó hattyú, langyosra főtt tavacska, sárgára sült gyep, ami ritkaság ebben a napfénnyel fukarul és esővízzel dúsan ellátott országban. Ami az egyik gazdának jó, a másiknak rossz: a legtöbb farmer lankadt rosszalással csóválja a fejét a túladagolt nyári időjárás miatt, de az eper és a paradicsom szokatlanul telt zamatú. Ajándék, mondhatnám, születésnapi meglepetés. A trafikos rövid ingujjban szolgál ki, be sem tűri az ingét a nadrágjába, könnyeden lobogtatja, mint a Keleten és a strandokon szokás. Micsoda forradalom ez Angliában, ahol tisztes kereskedő nemrég még elképzelhetetlen volt mellény nélkül! Igaz, hogy hétvége van, feloldva a feszes illem, sőt kötelező a fesztelenség, legalábbis annak, aki angol gentleman-nek akar látszani. Én nem akarok — másodszor azért nem, mert hiába akarnék. De a hétvégi fesztelenségbe betársulok, túl is teszek rajta kontinentalizmusban, mert vászonnadrágom, sportzubbonyom és napszemüvegem betetőzéséül szalmakalapban ballagok az utcán.

— Hello, Mister Ignotus, meg sem ismer. Nem csoda, ez a fekete szemüveg. Meg aztán olyan régen nem találkoztunk, ne tagadja, hogy vénültem egy kissé...

— Maga, drágám? Én! Éppen ugrott egyet az óramutatóm. Ma vagyok hetvenöt éves.

— Ugyan! Hát bizony, bizony... Szívből gratulálok. Jól tartja magát a korára. Ki hitte volna, hogy mindaz után, amin átvergődött...

Egy másik ifjú hölgy, előtte gyermekkocsi, a kocsiban beletartozó csecsemő, tíz perccel később:

— Hello, Paul, idenézzen, ez nemsokára már játszhat a maga fiával. Mi újság róla?

— Szerecsenre sült a tengerparton.

— Remek, az kell. Hát maga?

— Köszönöm, szomorú napom van. Megsúgom magának, senki másnak nem árultam el. Születésem napja van. De igazán köztünk maradjon.

— Szomorú? Dehogy is szomorú. Nagyszerű!

Csók a nyílt utcán, ami nyilván a legkitüntetőbb és legjutányosabb ajándék.

— Aranyos magától. Megvigasztal. Bár tudom, az öregúrnak szól. Hiába, az én koromban... ha meggondolom, hogy most már negyven éves vagyok!

— Negyven? Bizony szép kor. De még nem olyan rettenetes, maga bírja. A felesége hogy van? Nem ugranának be hozzánk estefelé egy korty italra? Ha már elárulta, hogy ünnepelhetjük önt, öregúr...

Estére hűvösebb és borúsabb idő, imitt-amott zivatar várható. Előhírnökei, a szellők, már befutottak. Így múlik el születésnapom, pontosan a hatvanadik. Nem mondhattam el senkinek, elmondom hát azoknak, akik Magyarországon az Irodalmi Ujságot lopva olvassák.

Battersea Park, London, július 1.

Romanoff és Juliet

Wie sich der kleine Moritz die Weltgeschichte vorstellt so ist sie.

(Anton Kuh)

Ustinov hatalmas sikerű filmje, a „Romanoff and Juliet" nemrég került színre egy nagy londoni mozgóban. A története olyan közhely, amelynél közhelyebbet pályázatra sem lehetne kitalálni. S még csak azt sem mondhatni, hogy ami amaz elragadó közhelyben örök, azt különösen eredeti lélektannal vagy költészettel gazdagítaná. Hogy a Capuletok és Montaguk helyett az Egyesült Államok és a Szovjetunió néznek egymással farkasszemet, s hogy végül Romanoff, az orosz nagykövet fia, oltárhoz vezette Juliet-et, az amerikai nagykövet leányát, ezt a változatot az emberi agyvelő hozzájárulása nélkül is kiköltheték volna bármely novellaszolgáltató magazin írógépei. Mindamellett elragadó film.

Elsősorban Ustinov varázsa miatt. Ennek a filmnek ő a mindene. Szerzője, főszereplője, főrendezője s még minden egyebe, amire a filmelőadások elején maskarás s nekünk, laikusoknak kevéssé érthető minősítéseket szokás a vászonra vetíteni. Hogy kitűnő színész, az nem újság; én akkor kezdtem elragadtatva lenni tőle, amikor a Howard Fast regényéből készült „Spartacus" film egy epizódszerepében láttam, amint egy gladiátorképző és emberkereskedő alakjában megnyerővé varázsolta az aljasságot, méla fintorokkal és szelíd hanglejtéssel bizonyítva be, hogy milyen bölcs dolog gyávának és üzletesnek lenni. Azt is, hogy milyen szomorú — tehát nem propaganda az alávalóságnak.

Mostani filmjéből inkább az derül ki, hogy milyen bölcs dolog jónak lenni. Hazugul, cselszövően, kalandorian, csaló és diplomata módra jónak lenni, „linkül" jónak, hogy szülővárosom tájnyelvén mondjam. Olyan jónak, amilyen csak egy kicsiny ország államelnöke lehet, egy ereklyéken és tarháláson viruló független és semleges hazáé, melynek lokálkoloritjába San Marino, Mexikó, Macedónia és még egy sereg államéleti furcsaság foltjai keverednek össze, köztük magyaros huszárcsákók és paszomántok is. Az államfő csodatette, hogy nemcsak államát menti meg, de még a szovjet ifiút és a dolláros leányzót is szívderítő frigybe segíti shakespeare-i gyász helyett. Teszi ezt azzal a szelíd és vállrándító frivolitással, minden ízében átélve a komédiát s mégis fölötte lebegve, ahogy a néhai Sacha Guitry szokta volt. A bolondos csevegés hangsúlyával, amelynek még a tréfáját sem kell komolyan venni.

Nem kell, de az élet komolyan veszi. Ezt teszi a közönség is, felfelrobajló hahota formájában. Hogyan kémkednek az amerikaiak, hogyan az oroszok, hogyan zsebeli be a semleges telefonközpont tisztviselője, aki mellékfoglalkozása szerint külügyminiszter is, kétfelől a sápot, s hogyan kapja kétfelől a csokoládét a kisfia, akinek kezébe olyan titkos szövegű sürgöny kerül, amely nem is titkos. Egy pofon az amerikaiaknak, egy az oroszoknak, egy a felesége szépítő kenőcsétől ragacsos dísz-yankeenek, egy a forradalmi Lenin-kép alatt érdemrend-kolosszussá dagadt szovjet vezérnek, tehát olyan nekiveszekedetten semleges maga a film is, mint az a nyájas ország, amelyet ábrázol. Mit tehetni róla, hogy Amerikában mégis nehézségek nélkül lepergethető a film, ha nem a szabadságszeretet miatt, akkor azért, mert minden politikai vezér gyönyörrel ismeri fel abban a tökkelütött, nagyképű yankeeben a maga vetélytársát? S hogy koegzisztencia és enyhülés és dedogmatizálódás ide, vagy oda, mégsem remélhetjük, hogy a magyarországi néző előtt e n n y i semlegesség megvillanhasson?

A szerelmi vígjáték politikai cselszövényei persze gyerekesek. De arról meg szintén nem Ustinov tehet, hogy a történelem ebben is túltesz rajta.

Exodus

Még egy nagysikerű filmet láttam mostanában — hatásosat, mutatósat, némely pontján megrendítőt —, az „Exodus" címűt, mely egy regény nyomán az 1947—48-as ciprusi zsidó internálótábort, egy menekülthajó viszontagságait s az izraeli országalapító szabadságharcot eleveníti meg. Ezt sem mutatták be Budapesten, s forradalmi áttörést jelentene a Szovjet birodalom eszmerostáló gyakorlatán, ha bemutatnák. Nem mintha kommunistaellenes film volna: ilyesmiről szó sincs benne. Sőt még nem is mintha olyan bohó nemtörődömséggel fröcskölné szerteszét a semlegességet, mint a „Romanoff". Voltaképpen nem is semleges film. Főképp mert — mint becsületes és értelmes angol munkától várható — angolellenes. Igaz, talán legmegnyerőbb alakja is angol, a Ralph Richardson fihom, szeliden délceg és bűntudatosan fensőséges brit tábornoka. S megkapja a magáét a náci és gázkamrás németség, a nacionalista és maradi arabság, egy-egy epizódban a hetyke és értesületlen, bájos yankee asszony, sőt — keményen — a vak gyűlöletbe szédült zsidó fiú is. De a főbűnös mégis az a hol nyámnyila-tétova, hol színváltó és szemforgató brit imperializmus, melyre átkot szórni az Egyesült Államokban ugyanúgy nemzeti hagyomány, mint ahogy kötelező szónoklati ritus a mai Moszkvában és a mai Pekingben — Kairóról és Bagdadról nem is szólva... Mi kifogása hát a kommunista világrendnek az ellen, hogy ezt az imperializmust Londonban támadják?

Az, hogy nem szereti, ha becsületesen és értelmesen támadják.

Jóság

„Én már annak se tudok örülni, ha valakinek rosszul megy." Takaros mondás, de nem olyan bölcs, mint amilyennek hangzik. Akit kegyeletes megemlékezés illet érte, Sebestyén Géza, kedves és fanyar alak volt, aszfaltra termett őstehetség. Kiöregedett színész lett már zsenge ifjúságában, aztán tisztes öreg koráig bírta ifjonti vállalkozó kedvvel, mindig elcsúszva és mindig talpra tápászkodva — talpraugrásnak túlzás volna nevezni —, mint színigazgató, néha párhuzamosan két tátongó színházban is, a Városligetben és Budán. Leginkább azonban svádával bírta, ahol leginkább illett, a New-York kávéházban. Ott záporozott ilyen megszívlelésre méltó aforizmákat. Legyen szabad mégis vitába szállnom haló poraival. Mások jó sorát irigyelni emberi dolog, a balsors előjoga, tehát mindenkié. De kerülendő, mert fájdalmas. Tudok ennél jobb receptet. Ha valakit szerencse ér, elképzelem, ki mindenkinek fáj, s nyomban felvidulok tőle. Így válik mindenki sikere az én sikeremmé. A jóság magában hordja jutalmát.

LIVRARIA D. LANDY
Sao Paulo
Rua 7 de Abril 252, 5° sala 53
Caixa Postal 7943.
Dél-Amerika egyedüli könyvkereskedése, ahol *magyaron* kívül négy világnyelven vásárolhat az igényes olvasó.
Könyvek, metszetek, folyóiratok. Kérje katalógusomat!

Most öt éve

„Déry nem elégedett meg az általános elvi és politikai támadással a párt eszméi és vezetői ellen. Számos rágalmat próbált elterjeszteni az irodalom vezetőiről. Így azt állította, hogy a fiatal magyar irodalomnak nincsenek eredményei és a vezetés „...felelős a magyar irodalomnak és művészetnek a fokozatos elsorvasztásáért, amely 1948-ban kezdődött'. (Tudvalevő, hogy sem az irodalom, sem különböző művészeti ágaink nem sorvadtak és nem sorvadnak el.) A rágalmazóknak az a fő jellemvonása, hogy mit sem törődik az igazsággal, a tényekkel. Tardos például úgy beszélt, mintha Magyarországon nem volna sajtószabadsága a dolgozóknak."

„És ugyan kitől akarta Tardos elvenni a nyomdákat, a sajtót, s főleg: kinek akarta odaadni? Miféle ‚forradalom' az, amelyet, mint megoldandó programot emlegetett? Miféle strukturális változás lehet az, amelyet ezzel a forradalommal kapcsolt össze? Lehet-e egy munkásállamban, egy szocializmust építő országban másféle ‚forradalom', mint ellenforradalom, a dolgozók ellenségeinek reakciós puccsa? Nem lehet!"

(A Szabad Nép szerkesztőségi cikkéből, 1956 júl. 15.)

*

„Banditatámadás a budapest—szombathelyi utasszállító repülőgépen. 1956 július 13-án a menetrend szerint közlekedő budapest — szombathelyi utasszállító repülőgépen bűnös személyek aljas támadást intéztek a repülőgép személyzete és utasai ellen. Kényszer alkalmazásával átvették a repülőgép vezetését és Nyugat-Németországba vitték a gépet."

„A nyugati jelentésekből az is kiderül, hogy a banditák hosszabb ideje készültek a gengsztertámadásra és mindnyájan a magyar nép, népi demokráciánk mindenre elszánt ellensége."

(Szabad Nép, 1956 júl. 15.)

*

Rákosi bukása

„A Központi Vezetőség az alábbiakat határozta:

A Központi Vezetőség megállapítva Rákosi Mátyás elvtárs érdemeit a magyar és a nemzetközi munkásmozgalomban, a magyar nép jobb jövőjéért, a szocialista Magyarországért vívott harcban, egyetért a Rákosi elvtárs levelében foglaltakkal és saját kérelme alapján felmenti őt politikai bizottsági tagsága és a Központi Vezetőség első titkári tisztsége alól."

Rákosi levele a Központi Vezetőséghez:

„Tisztelt Központi Vezetőség! Kérem, mentsen fel a Központi Vezetőség első titkári tiszte és a politikai bizottságbeli tagságom alól. Kérelmem egyik oka, hogy hatvanötödik életévemben járok és két év óta tartó, mind komolyabbá váló betegségem gátol a Központi Vezetőség első titkárának tisztségével járó munka elvégzésében. Emellett azok a hibák, amelyeket a személyi kultusz, valamint a szocialista törvényesség terén elkövettem, megnehezítik a pártvezetés számára, hogy teljes mértékben összpontosítsa pártunk figyelmét az előttünk álló feladatokra. Felmentésemet kérve, pártunk, dolgozó népünk, a szocializmus nagy ügyét kívánom szolgálni."

Rákosi felszólalásából a Központi Vezetőség ülésén:

„Ami azokat a hibákat illeti, amelyeket a személyi kultusz és a szocialista törvényesség megsértése terén elkövettem, 1953 júniusában a Központi Vezetőség ülésén és a nyilvánosság előtt is önkritikát gyakoroltam. A Szovjetunió Kommunista Pártja XX. kongresszusának munkája és Hruscsov elvtárs beszámolója után világossá vált számomra, hogy e hibák súlya és kihatása nagyobb, mint ahogy hittem s a kár is, amely e hibák következtében pártunkat érte, sokkal komolyabb, mint ahogy ezt azelőtt gondoltam. Összességükben e hibák, amelyeket a pártmunka legfontosabb posztján elkövettem, súlyos károkat okoztak egész szocialista fejlődésünknek."

(Szabad Nép, 1956 júl. 19.)

„Magyarország gyűlölt kommunista főnöke lemondott első titkári tisztségéről"

(írja a londoni Daily Telegraph).

„Nem látszik valószínűnek, hogy egy sztalinista bürokrata helyettesítése egy másik sztalinista bürokratával, megfelelne a magyar nép kívánságának és véget vetne a hónapok óta tartó feszültségnek ebben a boldogtalan országban."

(New York Times, 1956 július 22.)

*

„A Központi Vezetőség megállapítja, hogy Farkas Mihályt súlyos felelősség terheli a szocialista törvényesség megsértéséért, régi vezető kommunista káderek ellen folytatott alaptalan hajszáért, a bizalmatlanság légkörének kialakításáért. Farkas Mihálynál az utóbbi években párt- és állami tevékenységében mindinkább előtérbe kerültek kommunista vezetővel össze nem egyeztethető vezetési módszerek: a pártmegbizatással és a hatalommal való visszaélés, önteltség, a személye körüli féktelen kultusz táplálása.

Ezért a Központi Vezetőség Farkas Mihályt kizárja a Központi Vezetőség s a Magyar Dolgozók Pártja tagjai sorából, megfosztja minden funkciójától és javasolja, hogy az Elnöki Tanács fossza meg katonai rangjától."

(Az MDP Központi Vezetőségének határozata 1956 július 21-én.)

*

„Már csak ismételni lehet, hiszen elmondottuk jónéhányszor, csak nemrégiben is, hogy az írók nyugtalanságait, egymással vagy a politikai vezetéssel való vitáit mindig jó komolyan venni, sőt idejében kell komolyan venni."

(Veres Péter vezércikkéből az Irodalmi Ujság 1956 július 28-i számában.)

FILOZÓFIA AUSZTRIÁBAN

A BÉCSI KÖR

1936 június 22-én, hétfőn reggel 9 óra után pár perccel a bécsi egyetem Filozófus-lépcsőjén a 41-es előadóterem felé igyekezett Moritz *Schlick*, az osztrák újpozitivista filozófiai iskola vezéralakja, mikor egy volt tanítványa, bizonyos *Dr. Nellböck* eléje ugrott és négy lövéssel agyonlőtte. A gyilkosság motívuma az akkori időknek megfelelően lehetett volna politikai természetű is. De nem az volt. A hivatalos orvosi vélemény egy paranoiás őrült kényszerképzetei következményének tekintette a gyilkosságot. Jellemző azonban, hogy Moritz Schlick filozófiáját, társait és tanítványait alig pár év múltán a politikai erőszak űzte el az osztrák és német egyetemekről. Így aztán a tényleges összefüggés hiányának ellenére is Schlick professzor meggyilkolásában utólag sokan valami szimbolikusat, egyéni végzetében filozófiája sorsának előképét látták.

Schlick az osztrák empirikus és antimetafizikus filozófiai hagyományokkal összhangban (*Jodl, Mach* stb.), de inkább a modern természettudományokra támaszkodva — kezdetben maga is fizikus volt, Planck tanítványa — „tudományos filozófiát" akart kiépíteni, tudatos ellentétben a dogmatikus, spekulatív rendszerekkel. A régi empirikus iskolákkal szemben elismerte a tapasztalástól független ismeretrégió létét, de nem tulajdonított neki újatmondó, tehát szintétikus, hanem csak fogalomelemző, analitikus jelleget. Eszerint kétféle ítéletről beszélhetünk: a tapasztalati ismeretet nem közlő (*apriori*) analitikus ítéletekről, mint amilyenek a matematika és a logika tételei, valamint a tapasztalásból eredő (aposteriori) és ezért ismeretgyarapító szintétikus ítéletekről. Ez utóbbiakkal a természettudományokban találkozunk. Kant szóhasználatát követve, szintétikus apriori, tehát ismeretgyarapító, de nem tapasztalásból eredő ismeretek, vagyis a metafizikai tételek tudományosan nem igazolhatók. A filozófia feladata épp ezért nem tartalmi ismeretek közlése, hanem a tudományok gondolkodásmódjának vizsgálata, nyelvünk analízise. Más szóval a filozófiai kutatás objektuma nem a világ tárgyai, hanem a tudományok mondatai, fogalmai, elméletei. Schlick felfogását és a vele rokon filozófiákat logikai vagy logisztikai pozitivizmusnak, logikai empirizmusnak vagy egyszerűen neopozitivizmusnak nevezték.

A nyilvánosság számára „A tudományos világfelfogás" c. röpirat 1929-ben jelentette be a később világhírűvé vált „Wiener Kreis", a Bécsi Kör megalakulását, melyhez Moritz Schlicken kívül többek között Rudolf Carnap, Hans Hahn, Otto Neurath, Hans Reichenbach, Karl Popper, Viktor Kraft, Béla von Juhos tartozott, és oly híresség üdvözölték, méltatták, mint Bertrand Russell. A most már Bécsből is sugárzó újpozitivizmus hamarosan követőkre talált, elsősorban Lembergben és Varsóban, Prágában, Franciaországban (Rougier), Dániában (Jörgensen), Finnországban (Kaila), — de Németországban, az ismert metafizikai igényekhez, eszmeéhséghez híven jóformán egyáltalán nem sajátították el. Magyarországon — úgy tudom — főként Pozsonyi Frigyes foglalkozott az ismeretlogika és logisztika kérdéseivel. A logika tárgyköre és feladata c. 1942-ben megjelent műve óta közel két évtizeden át csak kisebb tanulmányokat találunk ebből a témakörből. A marxisták idealizmust láttak benne. 1956-ig elutasították. Azóta Szalai Sándor, Kalmár László, Péter Rózsa, Surányi János foglalkoznak vele matematikai logika néven. Nemrégiben jelent meg Varga Tamás „Matematikai logika kezdőknek I." (1960), ami immár marxista színekben kívánja népszerűsíteni a Bécsi Körrel lendületet kapott logikai vizsgálódások eredményeit.

A harmincas évek elején gyors egymásutánban megtartott filozófiai kongresszusok a neopozitivizmus növekvő erejét dokumentálták, olyannyira, hogy még a metafizikai irányok képviselői is a neopozitivizmusban látják a két világháború közötti időszak leghatalmasabb filozófiai mozgalmát, annak ellenére, hogy az igényes szakszerűség nem vonzott magához sem sajtót, sem tömegeket. Ahogy növekedett a logikai pozitivizmus befolyása — és ez nem politikai erőforrásoknak volt tulajdonítható, hanem a hozzá csatlakozott és belőle kinőtt önálló gondolkodók működésének — úgy ágazott szét, differenciálódott a filozófiai problematika és a tudományos megismerés elmélete. Az egy ideig szektaszerűnek látszó filozófiai iskola széttörte saját kereteit és egyes gondolkodók sikeresen kerülték ki a kezdetben megnyilvánuló túlzásokat, egyoldalúságot. A Bécsi Kör ellenfeleinek is el kellett ismerniök, hogy az újpozitivizmus szakszerűvé, tudományossá, precizzé tette a filozófiai nyelvet és kiadványaikban elkerültek mindennemű ködösséget, fogalmi költészetet, vágyakat szolgáló alanyi teorémákat.

Elődök és utódok

Hol van ma ez az egykor neves bécsi filozófiai iskola? Kik maradtak az utódokból? Mi jellemzi ma annak a városnak a filozófiai életét, mely falai közt láthatta az újpozitivisták neves csoportját?

A Wiener Kreis működésének Hitler vetett véget. Az „Erkenntnis" (Ismeret) c. folyóiratuk 1938-tól kezdve már csak Hágában jelenhetett meg. 1940-ben megszűnt. A hitleri rendszer megtiltotta a Bécsi Kör kiadványainak árusítását, az újpozitivista filozófiát pedig bomlasztónak minősítette. A Kör tagjai szétszóródtak és főképp az angol-amerikai egyetemeken folytatták működésüket. Bécsben a Bécsi Kört ma már csak Viktor Kraft és Juhos Béla képviselik. S mivel Viktor Kraft professzort néhány éve nyugdíjazták, Juhos Béla a régi Bécsi Kör egyetlen aktív tagja.

Juhos Béla hatvan év körüli egyetemi tanár. Bécsi születésű, de családja magyar. Ő maga több, mint „magyar származású". Nevén kívül hibátlan magyarsága tanúskodik erről. A Bécsi Körrel fiatalon került kapcsolatba és alkotó módon folytatta az ismeretlogikai vizsgálódásokat, főképp a fizikalizmus egyoldalúságaira vigyázva. Az „Erkenntnis"-ben megjelent tanulmányaiban, majd pedig az 1940-ben kiadott önálló munkájában a természettudományok ismeretformái mellett a szellemtudományi ismeretek alkatát kutatta. Az új, nem-arisztotelikus logika problémáiba vezet be az 1954-ben megjelent műve, „Elemente der neuen Logik". Ezen a kitűnő munkán túl azonban az ismeretelméleti kérdésekkel foglalkozó írásai bizonyítják, hogy ez utóbbiak állnak érdeklődése központjában. Két könyvben dolgozta fel a tudományok ismeretlogikai kérdéseit. Az egyik, a vaskosabb mű a természettudományok módszerét tárgyalja, a másik a metafizika és a szellemtudományok módszerét. Juhos kimutatja, hogy a metafizika céljának nevezi ugyan az igaz tételek felállítását, de módszere miatt ezt a célt nem érheti el. Amit elér, nem más, mint értelmes tételeknek tűnő fogalmazások, melyekhez bizonyos képzetek, érzések, egy szóval élmények kapcsolódnak. A metafizikai módszer célja bizonyos fajta élmények felkeltése, előidézése. A szellemtudományok, melyek mint ismeretes, nem az „általánossal", a természeti törvényszerűségekkel foglalkoznak, hanem az egyedivel, egyszerivel, Juhos Béla szerint rokonságot tartanak a metafizikával. Más eszközökkel és igényekkel lépnek fel, de hasonló célokat követnek, mint a metafizika. A szellemtudományos kutatás mindig értékek tételezésével zárul, melyek bizonyos élményeket hivatottak előidézni. Az újpozitivistáknál gyakori „metafizikai érzéketlenséggel" szemben Juhos professzor nem tagadja a szellemtudományok ismeret - teljesítményét. Ezt abban látja, hogy az emberi természet egy eddig nem, vagy nem eléggé ismert oldala ismertté válik. A szellemtudományokban az ember önmagával, a lelki-szellemi értékek iránti követelésével találja magát szemben, és ez egyúttal bizonyos készséget, érzéket kölcsönöz számára az értékek világa iránt, amelyben él.

Juhos Béla előadásait kevés filozófiaszakos diák látogatja. Óráin inkább az egyes szaktudományok hallgatói vannak jelen. Különösen meglepő volt azonban számomra, hogy disszertáló filozófia főszakos egyetemi hallgatók között olyan is akad, aki Juhos Béláról csak hallott, de soha nem látta és nem tudja, „mit csinál". S itt nem szobájába zárkózott monomániás filozófus-növendékekről van szó, kik feledik a világot és eszméik körében élve nincs gondjuk még a professzorokra sem. Nagyon is élénk, kapcsolataikat tudatosan építő kandidátus urakra gondolok, mikor azt mondom, hogy nem ismerik a Bécsi Kör utolsó mohikánjait. Épp ez a különös!

Politika és filozófia

Az okokat kibogozni és kellő magyarázatot adni erre fáradságos lenne. Nem is vállalkozom rá. Kétségtelennek látszik azonban, hogy az osztrák egyetemek hatalmi viszonyai, politikai erőelosztása tükröződik a diákok magatartásában. A Bécsi Kör vívmányait és hagyományait ugyanis nemcsak a nemzeti szocializmus „felsőbbrendű" eszméi szorították hátra, hanem a háború utáni pártok képviselői, szocialisták és néppártiak is, kik közül egyesek az újpozitivizmus elvetését talán még a nemzeti szocializmusból örökölték. A „bikolorista" (vörös-fekete) osztrák rendszer az újjáalakuló köztársaság zavaros éveiben pozícióharcot folytatott az államélet minden területén és a pártok azon igyekeztek, hogy saját embereiket az egyetemre is beültessék. Az ötvenes évek elején megszilárdult két-párt-rendszerben a hatalom arányos felosztása („Proporz") most már hivatalos természetességgel történt, s így az egyetemi tanárok kinevezése is pártüggyé vált. Mivel pedig a kultuszminisztérium a tárcák felosztása során a keresztény néppárt kezébe került, érthető, hogy az egyetemeken a „feketék" befolyása erősebb, mint a szocialistáké. Hogy ez a befolyás nem egyeduralom, az csak annak köszönhető, hogy a város, a „vörös Bécs" kultúrtényezői a szocialista párt köréből kerülnek ki.

Az osztrák közvélemény egyre inkább tudatában van annak, hogy az államélet minduntalan a pártok egymásközti adás-vételi ügyleteiben reked meg. Ezt a független lapok hasábjain szóvá is teszik kritika vagy szatirikus megjegyzések formájában, nem egyszer „politische Kuhhandel"-nak nevezve az állapotokat. A koalíciós erőviszonyok érvényrejuttatása különösen méltatlan a kultúrális és méginkább a tudományos élethez, ami végeredményben kettős egyöntetűséghez, a két uniformis közötti választáshoz vezet. Az sem valami kényelmes az állampolgárok számára, hogy az országos választások alkalmával gyakorlatilag a két világnézeti párt közül az egyikre kell szavazniok, hát még a filozófusnak mily kellemetlen oly légkörben tanítania, hol csak a két szélirány uralkodhat, s minden mást két oldalról néznek ferde szemmel. Nem csodálható, ha a hatalmi egyensúlynak megfelelően az egyetemi hallgatók is a mögöttes területtel rendelkező tanárokat tartják előbbrejutásuk szempontjából fontosnak, s ha ezért, vagy az általuk képviselt filozófiai nézetek következményeként elutasítják, mellőzik és nem ismerik a régi Bécsi Kör munkájának eredményeit és Bécsben maradt tagjait.

Hanák Tibor

FÁY FERENC versei

Munka és vers, hajnali fényben

Mikor még nyűgös kis ködök
fogják a föld szoknyája csücskét
s az égen, fenn, a Hold ezüstjét
siratják álmos fellegek,
a harmatfényű reggelek
titkával együtt ébredek.

A házak némák, csak: kövek.
A szél is álmos képpel baktat
és lábánál a házfalaknak
pár — köddel, porral elvegyült —
fényfoltot s egy-két összegyűrt
újságlapot csokorba gyűjt.

S míg bennem — mint e kor joga —
tíz feltört ujj sajgása ébred,
nagy tenyerén a messzeségnek
— ködpólyák, felhőgéz alatt —
mint szerszámnyéltől felszakadt
seb vérzik rőten már a Nap.

S szemben álmos kis csírák,
ölemben hűs füvek pihennek...
És mint kopott, útszéli szentek,
— e vértől, fénytől öntözött
füvek között, álmok között —
az Ég színébe öltözök.

Hazai fénykép

Az ajtók meghasadtak, az ablakok bedőltek
s a szürke háztetőknek, a fák vállára nőttek.

A ház megett foghíjas kerítést tart az árok
s a megszürkült virágok kelyhéből mész szivárog.

A kútnak vödre sincs már, a zsupja is behorpadt
és szürkén, mint a holtak, a szálló szélbe porladt.

És mindent köd fedett be. A rét is szürke szőnyeg
és szürke púpok nőttek hátán a sarki kőnek.

A kémény kormosabb lett és füstje, mint a pára,
most szürke arccal száll a szomszédék udvarára.

A szomszéd is megőszült. Két görcsös botra fáradt.
Az égre néz, de már, az ég sem mutat csodákat.

Az orosz forradalom és Fackel-Kraus

Most nyáron múlt huszonöt éve, hogy Karl Kraus, vagy ahogy általánosabban ismerték: a „Fackel-Kraus" meghalt. A ferencjózsefi monarchiának, vagy ha így jobban tetszik: a *Neue Freie Presse* Bécsének sok jellegzetes és feledhetetlen intézménye volt, a többi között és nem utolsó sorban: a Fackel-Kraus.

Egy kis cseh faluból került az osztrák fővárosba már kora gyermekkorában és alig múlt huszonöt éves, amikor 1899-ben megindította korszakos lapját, a Fackelt, amelyből haláláig közel ezer számot adott ki. Eleinte munkatársakkal dolgozott, olyan munkatársakkal, mint *Peter Altenberg, Strindberg, Wedekind, Liliencron* és *Liebknecht*, 1911-től azonban egyedül szerkesztette és írta kis vörösborítékú füzeteit, valahogy olyanformán, mint a mi Bródy Sándorunk a maga Fehér Könyv-eit és Jövendő-it.

Ezekben a füzetekben volt minden: vers, dráma, szatíra, irodalmi és művészeti kritika, világnézeti állásfoglalás, politika és nem utolsósorban — nyelvlecke írók, kultuszminiszterek és egyéb tollforgatók számára. Bűvésze volt a nyelvnek és szerelmese. Azt tartotta, hogy anyanyelve, „a német nyelv a legmélyebb, de a német beszéd a legsekélyesebb". És tudta, hogy „semmiféle nyelven nem oly nehéz megértetni magát az embernek mint — a nyelvvel". Hogy menynyire értette a kifejezés művészetét, legjobban bizonyítja ez a feljegyzése: „A nyelv, miként a szerelem, a világ homályában tapogatózik egy elveszett őskép után. Az ember nem csinálja, hanem megsejti a verset."

Harminchét év hű krónikája ez a közel ezer Fackel-füzet, illetve sok más évé, amely megelőzte és soké, amely követte ezt az időszakot, amely Vilmos császártól Hitlerig, Luegertől Hugo Breitnerig és Ibsentől Franz Werfelig ívelt. Az elmúlt negyedszázad nem ért rá arra, hogy a Fackel-Kraus helyét kijelölje az irodalomtörténetben, annyi azonban így is nyilvánvaló, hogy jellegzetes tagja volt a századeleji utolsó nagy humanista nemzedéknek. Szatirikus drámájának nemcsak gúnyból adta ezt a címet: „Die letzten Tage der Menschheit", hanem nyilvánvalóan azért is, mert — Adyval, Stefan Zweiggel és másokkal egyetemben — komolyan hitte, hogy 1918-cal valami végetért, ha nem is az emberiség, de legalábbis az *emberiesség* korszaka.

Ami ezután kezdődött, arról Karl Krausnak már idejekorán megformálódott a véleménye, amit ez a levélváltás is bizonyít:

Berlin, 1924 szept. 24

Igen tisztelt Kraus úr!

A Moszkvában hetenkint megjelenő Krasznaja Niva, a legelterjedtebb irodalmi folyóirat megbízásából — a lapot Lunacsarszky népmivelési népbiztos és Stekelov, az Izvesztija szerkesztője irányítja — a következő ügyben fordulunk Önhöz:

A Krasznaja Niva az októberi forradalom évfordulója alkalmából ankétet rendez a művészeti és irodalmi élet kimagasló személyiségei között, hogy ezúton állapítsa meg, milyen hatást tett az 1917-es októberi forradalom a világkultúrára. A kérdés a következő:

Az Ön véleménye szerint milyen jellegű az 1917-es orosz forradalom hatása és következménye a világ kultúrájára?

Vesszük magunknak a bátorságot, hogy Önt tisztelettel megkérjük, szíveskedjék az ankéton részt venni és nagybecsű válaszát tízhúsz nyomtatott sor terjedelemben, ha lehet, arcképével és aláírásával együtt, amelyeket egyidejűleg közlünk, legkésőbb október 10-ig irodánkba eljuttatni.

Előre is megköszönve szíves fáradozását reméljük, hogy rövidesen birtokában leszünk becses válaszának, mellyel maradtunk

kiváló tisztelettel

az Izvesztija és Krasznaja Niva megbízottja

J. Gakin

Bécs, 1924 okt. 4

Igen tisztelt Gakin úr!

Az orosz forradalom hatása és következménye a világkultúrára véleményem szerint abban áll, hogy a művészeti és irodalmi élet kimagasló képviselőit az orosz forradalom képviselői felkérik arra, hogy tíz-húsz nyomtatott sor terjedelemben, lehetőleg fényképükkel és aláírásukkal, amelyeket egyidejűleg közölnek, tehát egészen a forradalom előtti zsurnalizmus szellemében, közöljék véleményüket az orosz forradalomnak a világ kultúrájára gyakorolt hatásáról és következményéről, ami talán az előírt tíz-húsz nyomtatott sorban valóban végre is hajtható.

Kiváló tisztelettel

Karl Kraus

Vajon ma, harminckét évvel e levélváltás után mi lenne Karl Kraus véleménye az orosz forradalomnak a világ kultúrájára gyakorolt hatásáról?

ASBÓTH ELEMÉR

A kacsatojás héja

„A nagy barátság" című cikksorozatunkban, amelyet a múlt év őszén a szovjet-kínai viszony alakulásáról írtunk, idéztük Sztalinnak két mondatát, amelyek mintegy tizenöt évvel ezelőtt a jugoszláv kommunista vezetőnek, Kardeljnek jelenlétében hangzottak el. Sztalin, egy korábbi szovjet-kínai vitára emlékezve, megjegyezte: *„A kínai elvtársak azt válaszolták, hogy egyetértenek a szovjet elvtársak véleményével. De amikor visszamentek Kínába, az ellenkezőjét cselekedték..."*

Alighogy cikksorozatunkat befejeztük, Moszkvában nyilvánosságra hozták a 81 kommunista párt deklarációját, amely látszólag teljes cáfolata volt fejtegetéseinknek. A világ kommunista pártjai, s köztük a két legfontosabb, a szovjet és a kínai párt a legtökéletesebb gyakorlati és ideológiai egységről tettek tanúságot, még csak az árnyékát sem mutatták semmiféle nézeteltérésnek, s szinte szemébe kacagtak mindazoknak, akik bármiféle szovjet-kínai ellentétre „spekuláltak". Valljuk meg, hogy a nyugati sajtó nagy része is készpénznek fogadta el a moszkvai nyilatkozatot; ha azt nem is vonta vissza, hogy a *múltban* akadhattak ilyesfajta ellentétek, mégis úgy vélekedett, hogy Moszkvában sikerült tartós kompromisszumot elérni és a 81 párt nyilatkozata hosszú időre pontot tesz mindenféle találgatás vagy reménykedés után. Nem egy felelős nyugati államférfiú, s az amerikai külügyminisztérium hivatalosan is óva intette a világot a szovjet-kínai ellentét *túlbecsülésétől*. Meglehetősen egyedül voltunk, akik az Irodalmi Ujság hasábjain a szovjet-kínai ellentét *lebecsülésétől* szerettük volna óva inteni a világot, s akik a 81 párt deklarációjáról szóló cikkünket bátorkodtunk azzal befejezni: szép, szép ez az óriási egység, ez a tökéletes egyetértés, ez a megható egymás keblére borulás, de talán várjuk meg, mit csinálnak majd a kínai elvtársak, amikor hazamennek...

Azóta több mint félesztendő telt el. Moszkva és Peking vitájáról nemigen szivárogtak ki újabb adalékok; a világ figyelme más problémák felé fordult: Laosz, Kuba és főként Berlin került az érdeklődés középpontjába és lassacskán mindenki megfeledkezett arról, hogy a szovjet-kínai ellentét egyáltalán, valaha is létezett.

Néhány nap, egészen pontosan július második óta a helyzet megváltozott. Az történt ugyanis, hogy a londoni Sunday Times július 2-i számában a kiváló szovjet szakértő, Isaac Deutscher a nyilvánosság elé tárt egy egészen friss szovjet dokumentumot, amelyből kiderül, hogy a szovjet-kínai ellentétek nemcsak hogy nem szűntek meg, hanem még sohasem voltak olyan élesek, mint éppen most.

A vádirat

Mi az a dokumentum, amelyet Deutscher részletesen idéz? Egy körlevél, amelyet a szovjet párt küldött szét a világ kommunista pártjaihoz, s amelyben, mint egy vádiratban, Hruscsovék felsorolják azt: mit csináltak a kínaiak a tavalyi, moszkvai békekötés óta, mit csináltak a kínai elvtársak, amióta hazamentek? Deutscher nem mondja meg, honnan került hozzá a dokumentum, de egyrészt az ő személyes tekintélye, másrészt a szöveg valószerűsége elég biztosítéknak látszik arra, hogy az ismertetéseket és az idézeteket hitelesnek fogadjuk el.

Hruscsov legfőbb vádjai Mao Ce-tung és társai ellen a következők:

1. Noha a moszkvai értekezleten a kínaiak elfogadták a *„békés együttélés"* elvét, továbbra is egy új világháború kirobbantására törekednek és uszítanak. Ezzel kapcsolatban az oroszok közlik azt a nem éppen érdektelen adalékot, amely szerint Maónak már 1949 óta az a meggyőződése, hogy a Szovjetuniónak és szövetségeseinek „megelőző háborút" kell indítaniok a nyugati hatalmak ellen. A kínai kommunisták szerint az új világháború mindenképpen elkerülhetetlen, s a kommunista Keletnek az az érdeke, hogy minél előbb sor kerüljön rá, amíg ugyanis — állítólag — a Szovjetunió katonai fölényben van. Ez a fölény szerintük egyre csökken, s ezzel csökkennek a háború megnyerésének kilátásai is. Mao úgy tartja: nem elegendő, ha a Szovjetunió a nemzetközi feszültség növelésében csak a szakadék széléig megy, tovább is kell lépnie. (A hasonlatból az olvasónak az a benyomása: a kínai kommunistáknak az a legfőbb álma, hogy a Szovjetunió és az Egyesült Államok egyszerre zuhanjanak bele a szakadékba.)

2. Noha a moszkvai nyilatkozat elismerte és aláhúzta a szovjet párt vezető szerepét a kommunista világmozgalomban, a kínaiak azóta is arra törekednek, hogy úgynevezett „kínai frakciókat" szervezzenek a különböző pártokban s ezeken keresztül népszerűsítsék a maguk elképzeléseit és ássák alá Hruscsov tekintélyét. Elkészítettek egy olyan tervet, amely szerint a kommunista mozgalmat két zónára kell felosztani: egy nyugatira, amelyet a Szovjetunió és egy keletire, amelyet Kína irányít. (A szovjet dokumentum megjegyzi, hogy ez az elképzelés a *fajelmélet* alapján készült, és a fehér és színes népek szembeállítását célozza.) Mindez nem jelenti azt, hogy Maóék lemondtak volna a nyugati kommunista pártok befolyásolásáról. Az albán párttal kapcsolatos tevékenységük ismeretes; emellett a berni kínai konzulátus valóságos zarándokhelye a Hruscsov-ellenes nyugati kommunistáknak; a párisi kínai ügyvivő a francia párton belül folytat szovjetellenes agitációt; nem is sikertelenül, hiszen a francia párt főtitkára, Thorez és nagyhatalmú felesége, Jeannette Vermeersch máig sem foglaltak egyértelműen és véglegesen állást Hruscsov mellett. A kínaiak európai, ázsiai és afrikai frakciótevékenysége a dokumentum szerint a szovjetellenes intrika melegágya.

3. Maóék megszállottjai a formozai kérdésnek és ahelyett, hogy a szovjet párt példáját követve, az 1918-as breszt-litovszki békéhez hasonlóan időlegesen visszavonulnának, azt sem bánnák, ha Formoza miatt új világháború törne ki.

4. A kínai párt, amely a történelmi körülmények folytán háborúkban született, hatalomrajutása óta sem vesztette el katonai jellegét, s több mint tíz esztendő alatt sem alakult át civil párttá. Annak ellenére, hogy a nemzetközi helyzet azóta alaposan megváltozott, a kínai párt politikájában és ideológiájában még mindig ez a katonai szellem érvényesül.

5. Noha Moszkvában a kommunista pártok megegyeztek abban, hogy jövőben vitáikat „elvtársi bizottság" elé bocsátják, a kínai párt egyetlenegyszer sem vette igénybe egy ilyen bizottság szolgálatait, hanem folytatta korábbi, szovjetellenes aknamunkáját.

Nyílt törés?

A dokumentum egyik legérdekesebb és kétségtelenül legújszerűbb pontja az, hogy Hruscsovék megfenyegetik a kínai vezetőket: ha nem hagynak fel mostani politikájukkal, akkor a világ nyilvánossága elé viszik az ellentéteket. (A magunk részéről akkor sem lepődnénk meg, ha kiderülne: ez a „titkos" körlevél, amelyet a Sunday Times idéz, ugyancsak Moszkva jóváhagyásával, vagy kívánságára került át a „nyugati imperialisták" kezébe.) Maóéknak — mondja a dokumentum — a fejükbe szállt a dicsőség, pimaszok és szemtelenek, s azt hiszik: maga az a tény, hogy országuk óriási és népük a legnagyobb lélekszámú a világon, már tévedhetetlen ideológusokká is teszi őket. Ezzel a magatartásukkal olyan nyílt törést idézhetnek elő, amilyen annak idején a keleti és a nyugati kereszténység között következett be.

Nem tudjuk, sor kerül-e valaha is, és ha igen, mikor, ennek a fenyegetésnek a beváltására. Annyi azonban tény, hogy a szovjet-kínai ellentétek jelei, amelyek — mint említettük — az utóbbi félesztendőben rendkívül megfogyatkoztak, egyszerre elkezdenek szaporodni-sűrűsödni. Egyet Deutscher is említ a cikkében. Hruscsov állítólag értésére adta volna Titónak, hogy amennyiben Enver Hodzsáék állandó provokációi miatt Jugoszlávia megszakítaná a diplomáciai kapcsolatot Albániával, a Szovjetunió nem nézné rossz szemmel ezt a lépést. Tito, a cikk szerint, viszszautasította ezt a javaslatot, mivel jobb szereti, ha diplomatái ott vannak a helyszínen és így befolyásolni tudják az eseményeket. Mindenesetre mulatságos, hogy Moszkva nem riad vissza az átkozott revizionisták igénybevételétől a „dogmatikusok" elleni harcában. Mint ahogy az sem kevésbé mulatságos, hogy az említett pártdokumentum megfenyegeti Albániát: ha a kínai vonalat követi, Magyarország sorsára juthat. (Nem elképzelhetetlen, hogy Hruscsovék még egy albániai „ellenforradalom" kirobbantására is hajlandók lesznek, s egy elvtársi-testvéri szovjet beavatkozással próbálnak majd megszabadulni a tiránai Rákositól s az ottani kínai gócponttól.)

Vannak más, egészen friss és közvetlen jelek is a szovjet-kínai viszony romlására. Kínában a napokban ünnepelték a kommunista párt megalakulásának 40. évfordulóját. Szovjet delegátusok nem vettek részt a pekingi ünnepségen. A Pravda első oldalon foglalkozott a mongol kommunista párt közelgő kongresszusával, míg a pekingi ünnepségekről csak a hatodik oldalon adott hírt.

Az évforduló alkalmából a „Partyinája Zsizny" című szovjet lap hosszabb tanulmányt közölt a kínai párt négy évtizedes történetéről. Ebben a tanulmányban a) Mao Ce-tung, mint a kínai kommunista vezetők *egyike* szerepel; b) hangsúlyozzák, hogy a Kommunista Internacionálé (tehát nem Mao Ce-tung) volt az, amelyik a húszas években „felfedezte", hogy a kínai pártnak főként a parasztok felé kell vennie az irányt; c) az ötvenes évek kínai földreformját, mint „nagy forradalmi változást" említik, de egy szót sem szólnak a népi kommunákról; d) a következő alapvető megállapítást teszik: *„A nagy művet 1917 októberében az orosz kommunisták kezdték meg és ezzel példaképévé váltak a világ valamennyi kommunistáinak, a kínaiakat is beleértve..."*

Ennél is nagyobb a jelentősége annak a közleménynek, amelyet a szovjet külkereskedelmi minisztérium tett most — éppen most! — közzé a Vnesnyájá Torgovljá című folyóiratban. A közlemény nyilvánosságra hozza — először, mióta csak kereskedelmi kapcsolat áll fenn a Szovjetunió és a népi Kína között —, hogy a kínai gazdasági nehézségek fokozódása miatt *Kína adóssága a Szovjetunióval szemben 288 millió új rubelre, azaz mintegy 320 millió dollárra növekedett.* A szovjet lap közli egy újonnan kötött adósságtörlesztési egyezmény feltételeit is: eszerint Kínának idén semmit, jövőre 8 millió rubelt, két év múlva 50 millió rubelt, 1964-ben és 65-ben pedig 115—115 millió rubelt kell visszafizetnie mostani adósságából.

Tudjuk, az ilyen közlemények ritkán szoktak véletlenszerűek lenni. Hruscsovék tudomására akarják hozni a világnak, de nem utolsósorban maguknak a kínaiaknak, akik, úgy látszik, szívesen hajlandók megfeledkezni erről, hogy a népi Kína a Szovjetunió adósa, méghozzá hatalmas összeggel tartozik Moszkvának, s ez az adósság még hosszú évekig nyomni fogja.

Érdekes megjegyezni, hogy a Sunday Times közölte dokumentumot szovjet részről egyáltalán nem siettek megcáfolni, ugyanakkor a Kínában dúló nyomorral és Kína gazdasági kiszolgáltatottságával függhet össze az, hogy Mao külügyminisztere, Csen Ji marsall már másnap keményen visszautasította a Deutscher-féle állításokat és kijelentette: a Szovjetuniót és Kínát örök és megbonthatatlan barátság köti össze, s ez a barátság olyan sima és repedésmentes, mint a kacsatojás héja. Noha a magunk részéről tiszteljük és nagyra értékeljük a híres kínai képesbeszédet, nem rejthetjük véka alá ama meggyőződésünket, hogy egy örök és megbonthatatlan jelenségnek a szimbolizálására szilárdabb dolgot is el lehet képzelni a kacsatojás héjánál. Nem tudjuk pontosan, Kínában e téren mi a helyzet, de annyi biztos, hogy Magyarországon már láttunk kacsatojás-héjat megrepedni, sőt darabokra törni is.

Végezetül még egy kérdés: nem elképzelhető-e, hogy Moszkva azért teregeti most ki a Kínával való ellentéteket, mert ezzel a Nyugatot akarja „meghatni", rábeszélni arra, tegyenek Hruscsovnak engedményt a berlini kérdésben, hiszen ez a legbiztosabb módja annak, hogy a kommunista táboron belül a „békepártiak" kerüljenek fölénybe a „háborúpártiakkal" szemben? Eléggé valószínű, hogy a „titkos" pártdokumentum Nyugatra szivárgásában ilyen meggondolások is közrejátszottak. De egy dolgot hiba volna szem elől tévesztenünk: meglehetősen ritka jelenség a történelemben, hogy diktátorok nem az erejük, hanem a saját táborukon belüli viszály és széthúzás hangoztatásával igyekeznének hatni az ellenfeleikre. Sokkal kézenfekvőbb, hogy Hruscsov azért küld körlevelet a szovjet-kínai ellentétekről a kommunista pártokhoz, mert *ilyen ellentétek valóban vannak*, s azért éppen most küldi, mert Kína roppant gazdasági nehézségei miatt jó reménye van arra, hogy sikerül végre teljes győzelmet aratnia a pekingi „antihruscsovistákon".

MEGLEPETÉS A LAJTÁNÁL

(Bécsi tudósítónktól.)

Június utolsó napján alapos meglepetés érte az osztrák sajtó munkatársait és a Bécsben állomásozó külföldi tudósítókat. Dr. Schleinzer honvédelmi miniszter egynapos, tájékoztató jellegű kirándulásra hívta meg őket. Az újságírók, ismervén a mai Ausztria honvédelmi költségvetését és hangsúlyozottan antimilitarista magatartását, azt hitték, hogy ismét turistamentő helikoptereket vagy Strauss-keringőt muzsikáló katonazenekarokat fognak látni. Csodálkozásuk szinte leírhatatlan volt, amikor a magyar határtól mintegy harminc kilométerre, a Lajta menti Bruck város közelében elvezették őket a legnagyobb csendben és titokban épült erődvonalhoz.

Az új osztrák erődvonal a Duna és a Fertő-tó között, a magyar síkság felé nyitott, úgynevezett „Brucki Kapu" térségében húzódik. Széles sávban gúlaalakú betontömbök százaiból létesített tankcsapdák, drótsövények, árkok mögött a legkorszerűbb, könnyű és középnehéz ágyúkkal felszerelt, forgatható acélkupolák emelkednek ki a földből. Az erődrendszer két emelet mélységben raktárakkal, legénységi pihenőkkel, kórházzal, műtővel, konyhákkal, áramszolgáltató központokkal és fűtő-hűtőberendezésekkel van ellátva. Az emeletek között gyorsfelvonók közlekednek. Az egyes bunkerek számára négy hétre elegendő élelmiszer, lőszer, ivóvíz tartalékolásáról gondoskodtak.

Dr. Schleinzer honvédelmi miniszter a kirándulást követő sajtóértekezleten kijelentette: az erődvonal célja kettős. Gondolkodásra késztetheti az esetleges támadót, hogy érdemes-e a semleges Ausztria területén megkockáztatni az átvonulás kierőszakolását. Ha a semleges és mindezideig katonailag védtelen Ausztria bizonyos tervekben, mint legegyszerűbb átvonulási terület szerepelt, akkor ezeket a terveket most már el lehet dobni. Az erődrendszer az átvonulni készülők első rohamait meg tudja állítani s az ország keleti szélén fekvő főváros osztrák kézen maradhat addig, amíg segítség érkezik.

A második cél: egyszer és mindenkorra véget vetni annak a pszichózisnak, hogy Bécset egy esetleges támadó a közeli, keleti határtól egy óra alatt zavartalanul elérheti. (Bécs 72 kilométerre fekszik Hegyeshalomtól.)

A sajtókiránduláson részt vett az osztrák kommunista párt központi lapjának, a „Volksstimme"-nek a munkatársa is. A bemutatót követő napon a „Volksstimme", amely soha nem vett tudomást arról, hogy a magyar határon vasfüggöny, úgynevezett „műszaki zár" húzódik, felháborító provokációról írt. Az osztrák kommunista újságíró kiszámította, hány lakást, iskolát, népjóléti intézményt lehetett volna építeni abból a pénzből, amit az „osztrák háborús uszítók" a Duna—Fertő erődvonal berendezésére költöttek. A lap a többi között feltette a kérdést: miért éppen a magyar határ közelében, a szocializmust építő, békés Magyarország szomszédságában csúfították el a vidéket ágyúkkal és kiserődökkel? Miért nem a svájci határt erősítették meg?

Sem a honvédelmi miniszter, sem az osztrák sajtó erre a kérdésre nem adott választ. A kiránduláson csupán egy „esetleges támadó"-ról és főként az „egyórás pszichózis"-ról volt szó. Senki nem említette az erődvonal építésének valószínű, közvetlen okát. Magyarország és Ausztria között a viszony az utóbbi háromnegyed évben örvendetesen javult. Hivatalos magyar körök többször hangsúlyozták, hogy őszintén helyeslik a két ország közötti kapcsolatok kibővítését. Osztrák részről egyetlen ellenvetés sem hangzott el. A magyar közeledést láthatólag szívesen fogadják. A második világháború befejezése óta soha annyi osztrák turista nem járt Magyarországon, mint 1961 első felében. Az Ausztriába érkező magyar látogatók száma is megnyugtató arányban emelkedik. Kölcsönös, hivatalos meghívások sűrűn követik egymást. A magyar sajtóban hosszabb ideje nem jelent meg olyan cikk, kommentár, úti beszámoló, amely a semleges Ausztriát támadná. Miért épült tehát az erődvonal?

Az osztrákok jól ismerik a kommunizmust, a saját bőrükön tanulták meg a marxi-lenini taktika és stratégia fordulatainak lényegét. Szívesen koegzisztálnak, de a koegzisztencia napjaiban is bizalmatlanok, sőt, talán még bizalmatlanabbak, mint amikor nyíltan folyik ellenük a rágalomhadjárat, s a határon napirenden van a lövöldözés. A vasfüggöny tájékán ma csend, nyugalom honol. Ősz óta egyetlen lövés sem dördült. De az osztrákok, úgy látszik, nem felejtették el a tavalyi határincidenseket és levonták azokból a tanulságot. Különösen egy eset gyakorolt mély benyomást, úgy látszik, nemcsak az osztrák közvéleményre, de az országot vezető politikusokra is. A „körtefaügy", amikor magyar határőrök egy rohamcsapata előre elkészített szükséghídon, géppuskák fedezete mellett, mintha csak egy sokszor begyakorolt akciót hajtana végre, átkelt a vasfüggönyön, az aknamezőn és a drótakadályon és zavartalanul benyomult osztrák területre.

Az egyébként közömbös és derűlátó bécsiek is gondolkodóba estek akkor. Ausztria védtelen, határain kispuskával felszerelt vámőrök cirkálnak csak magányosan. A szemközti oldalon gépfegyverek, teherautók, szükséghidak, megerősített járőrök, vérebek, lovasok állnak készenlétben. Az esetről, s arról, hogy Bécs páncélosokkal a magyar határtól egy óra alatt kényelmesen elérhető, néhány napig vitatkoztak a lapok és a kávéházak főpincérei a vendégekkel. Valamit tenni kellene, állapították meg s aztán, látszólag, mindenki elfelejtette az egészet.

Most kiderült, hogy a honvédelmi minisztérium, a hadsereg nem felejtette el. A Duna és a Fertő-tó között, mélyen bent osztrák területen a legnagyobb csendben és titokban megépítették az erődvonalat. Még hozzá bámulatraméltó pontossággal és alapossággal, mintha csak svájciak lennének. Amikor elkészült, ugyancsak osztrák szokás szerint, megmutatták mindenkinek, fényképeket közöltek a lapokban, hadd lássa a világ és az adófizető polgár, hogy a főváros nem védtelen. Az adófizető polgár tudomásul vette, hogy a hegyeshalmi országúton most már nem lehet csak úgy besétálni a Kärtnerstrasséra. És, amennyire megállapítható, helyeslően bólintott. Csak a „Volksstimme" tiltakozott felháborodottan. A javaslat, hogy a svájci határt erősítsék meg, ha már éppen erődítésre adják ki a pénzt, általános derültséget keltett.

Az osztrák honvédelmi miniszter ama megállapítását pedig, hogy az erődvonal szükséges rossz, amelynek felhasználására remélhetőleg sohasem kerül sor, az adófizető polgárokkal egyetemben mi is csak helyeselni tudjuk. Adja Isten.

„Ádám egy facölöp volt, míg Eros lelket nem öntött belé."

(Az öreg G. Hauptmann írja)

FENYŐ MIKSA

EROS

(Második közlemény)

Az ankét, mely Eros istenségének irodalmi vonatkozásairól az I.U. hasábjain néhány hónap előtt megindult — valljuk meg — meddő maradt. Két értelmes hozzászólást hozott a lap, három levél érkezett e sorok írójához, — nem is szólva egy negyedik levélről, melyben az I.U. kitűnő szerkesztője közli e sorok írójával, hogy második cikkét nem közölheti. (Ez a mai egy újabb és szeretem hinni, szerencsésebb kísérlet.) A három levél egyike közli velem, hogy az akadémikus fejtegetéseknél sokkal instruktívabb és élvezetesebb volna, ha szószerint közölném a világirodalom néhány erotikus jellegű kiválóbb regényéből azokat a legszélsőbb határeseteket, amelyeken túl az én megítélésem és a művészi lelkiismeret parancsa szerint, az író nem mehet.

A második levél imperative kijelenti, hogy mit kell erről ankétozni, gyakorolni tessék. S hozzáfűzi Larochefaucould mondását, hogy az öregemberek azért adnak jótanácsokat, mert nem adhatnak rossz példát. Végül a harmadik levél arra figyelmeztet, hogy amit erről a témáról mondani lehet, azt már elintézte a Nyugat harminc évfolyama, elég volna, ha ennek közleményeiből állítanék össze egy ügyes vademecumot. Ez minden. Egy hajszálnyival sem jutottunk közelebb a kérdés megoldásához: meddig mehet el az író.

Sőt ellenkezőleg: új kérdés adódott: hogy van az, hogy ez a téma csak ilyen kevés érdeklődést tudott kiváltani? Hogy van az, hogy írók, kiknek mesterségéről van szó, mesterségük legfontosabb anyagáról, motorjáról, hogy nekik semmi mondanivalójuk erről a témáról? És az olvasónak? Férfiaknak és honunk széplelkű leányainak, kikről nem tudom elhinni, hogy egyszerűen tovalapoznak az elbeszélés szexuális vonatkozásain, melyekkel az író érdeklődésüket különösen megragadni vélte — „sexually stimulate", ahogy az amerikai mondja. Nem állapítanak-e meg szabályokat, már t. i. az olvasók, nem a maguk erkölcsi tisztaságának védelmében, mert mi újat mondhat nekik Erosról az író, legfeljebb, hogy briliánsul mondja el, hanem fiuk, még inkább leányuk, huguk erkölcsének védelmében. Vagy ha —a haladottabb felfogás — nem is az erkölcs, vallási parancs védelmében kívánna valamelyes szabályozást, hanem mert felfogása szerint — sokak felfogása szerint — az erotikus írások alkalmasak arra, hogy növeljék a zavarokat, melyek a tavasz ébredésével szükségképp járnak.

EGYSZÓVAL az ankét láthatóan senkit sem érdekel, úgyhogy magamban, meghökkenten vetettem fel a kérdést, amit az öreg Metternich hercegnő intézett egy fiatal barátjához: *„Sagen Sie Stephan, machen das die Leute noch immer?"* S annál feltűnőbb az érdeklődés hiánya, mert hiszen rendőrség és bíróság állandóan törődik e kérdéssel s ha ítélkezéseikben gyakran revideálják is múltbeli téves állásfoglalásaikat — lásd D. H. Lawrence-eset —, újabb és újabb esetekben hozott döntések, még ha a konkrét esetben indokoltnak is látszanak, indokolásukkal módot adnak a rontó hatósági beavatkozásra. Ilyen pl. a Lordok házának döntése a „The Ladies' Directory" esetben, melyben a közmorál megrontására irányuló konspirációt ismertek fel, anélkül persze, hogy kellően meghatározni tudták volna a „közmorál" fogalmát. S ilyen az amerikai bírói indokolások nagy része, melyekkel az amerikai alkotmány nevezetes „First Amendment"-jének adnak olyan magyarázatot, mely lehetővé teszi, hogy egy véleményük szerint obscén írást elítélhessenek.

De hát mindez nem változtat a tényen, hogy a tervezett ankétból semmi se lett, monológgá vált. És még csak nem is a *to be or not to be* monológjává, holott az Eros-ankét szerencsétlen kezdeményezője szentül meg van győződve, hogy éppen erről van szó. S már el is volt szánva arra, hogy Eros-tanulmányát — mint életének annyi más szép kezdeményezését, töredéknek hagyja, ha egy véletlen esemény közbejötte nem segíti — nem ugyan a felvetett probléma megoldásában — de — hogy is mondjam — valami szabályos befejező közlemény megírásában.

Néhány hétre első Eros-cikkem megjelenése után a New York-i könyvpiacon egy 240 oldalas könyv jelent meg David Loth, ismert író és kultúrtörténész tollából, melynek címe *The Erotic in Literature*, mely igazolni látszik — engedtessék meg nekem ennyi hiúság — azt a felfogásomat, hogy ez a téma nagyon is időszerű. (Aminek felismerése egyáltalán nem boszorkányság: mert mindig is időszerű.)

D. LOTH KÖNYVE, dacára időszerűségének, éppen nem mondható „tudományos"-nak, ahogy ezt a Columbia-egyetem neves francia tanára, Jacques Barzan megállapítja, mondván: „Kitűnő vázlatát adja a morális fogalmak történetének a görög időktől fogva s a pornográfia irodalmi tradíciójával átszőve." Nos hát, erről szó sincs Loth könyvében. A morális fogalmak történetével — holott Eros biográfiája ettől külön sem választható — szerzőnk egyáltalán nem bajlódik, s amit a görög és latin idők erotikájáról elmond, bizony felületes dolgok, jóval a classica philologia egyetemi hallgatójának nívóján alul. Holott éppen az a kor volt az, mely irodalmának, művészetének, vallási életének erotikus telítettségével leghatásosabban példázza azt, amit közel kétezer év múlva Novalis így fogalmaz: „Milyen különös dolog, hogy a kéj, a vallás és a kegyetlenség kapcsolata egymással nem hívta fel az emberek figyelmét ezeknek belső rokonságára és közös tendenciájára."

És ilyen fogyatékos, amit a pogány és keresztény világnézet Eros körüli ütközéséről mond. Néhány könyvcím: Boccaccio *Dekameron*-ja, a *Canterbury Tales*, s már ott van az Index Librorum Prohibitorumnál. Navarrai Margit *Heptameron*-jánál, Rabelaisnél, hogy aztán levonja a tanulságot, „hogy több hűtlen nő, ravasz férj, kéjenc férfi, szerelmes leány volt a 16-ik század irodalmában, mint a 16-ik század családjaiban". Hogy aztán kellő statisztika hiányában honnan értesült erről D. Loth, erre nem tudok rájönni.

És mégis érdemes könyv. Meglehetősen teljes történetét írja meg ötletesen, érdekesen a közéleti felfogásnak s azoknak a rendőri és bírói eljárásoknak, melyekkel Angliában és az Egyesült Államokban általában, de különösen az utolsó évtizedekben az USA-ban, az irodalomban az erotikumot, vagy mint a hatóság nevezi, az obscén irodalmat irtani próbálják. Könyvének erről szóló része kitűnő riportermunka. A másik érdeme — s ezt különösen értékelem —, hogy bő kivonatokban közli a hatóságok által kifogásolt obscén részeket, *reader-digest*-i ügyességgel s ezzel felment bennünket a terhes feladat alól — esetleg kedvet csinál erre —, hogy ezeket a könyveket elolvassuk. (Indiszkréciói is érdekesek. Pl. megtudjuk könyvéből, hogy a méltán nagyrabecsült, legtipikusabb amerikai polgár, Benjamin Franklin, két nevezetes erotikus írás szerzője. Lehet, hogy ez köztudomású dolog, csak nekem tűnik indiszkréciónak.) Azokban a küzdelmekben, melyeket írók, kiadók a cenzúrával folytatnak, D. Loth könyve hasznos segédkönyv.

MINDEZ azonban nem felelet az általunk felvetett kérdésre: meddig mehet el az író? Vannak szimpla feleletek, melyek elhárítják az írótól a felelősséget. *Castis omnia casta* — a szűznek minden szűz, vagy még precízebb fordításban: a szűznek nincs fantáziája, nincsenek érzékei, nincsenek barátnői, soha életében almafát nem látott. Vagy ilyen egyszerű felelet az is: „nincs szűzebb valami, mint a női meztelenség", milyen elszomorító, hogy az a két bibliai öreg, ki erről személyesen akart meggyőződni, ezt életével fizette meg. Az egyszerű feleletek sorából az irodalmi közvélemény már rég törölte azt a megállapítást, hogy minden szabad, amit az író művészin tud ábrázolni, mert az nem hat az érzékekre. Tudjuk: az ellenkezője az igaz, vagy tán az sem: a pornográfia is hat, már amelyik s akire. S végül még egy egyszerű felelet: nincs az az irodalmi alkotás, mely akár a legelszántabb szexuális ábrázolással megközelítené azt, amit az élet mindenütt és minden órában a „közerkölcs" terén produkál.

Szóval meddig mehet el, hol kell megállania vallomásaiban, sürgeti a választ Íróbarátom. Neki hiába magyarázzák, hogy milyen *delicatesse*-szel jutott el Victor Hugo a kifejezhetőség határáig, amikor így versel:

La nature n'est gu'une alcove ;
et c'est Venus
Dont on distingue au fond de
l'ombre les seins nus...

Óh, ez nagyon szép, de mit fejez ki azokból az élményekből, melyekben a költő élete olyan gazdag volt, s melyeket ha megír, az örök *Ligue of Decency* mindenütt tiltakozna. (Még Franciaországban is, lásd nemrég a De Sade kiadás esetét.) Vallani csak szemérmetlenül lehet. Minden vallomás, bárhogy fogadkozik is az író, félig már úgyis hazugság. *Quis enim sibi verum dicere ausus est?* S ezt még tetézze azzal, hogy elhallgat eseményeket vagy szeméremövet kapcsol rájuk, melyek úgy vésődtek emlékezetébe, úgy szívódtak fel idegeibe, hogy jeleikből élete fontos fejezeteit rekonstruálni lehetne! S melyeket, ha valami csodaszerrel kiküszöbölnék emlékezetéből, életét üresnek, vizenyősnek érezné. Hiányozhat vallomásaiból, ami ilyen feldúlón jelentkezett életében. Az író felveti a kérdést, de lényegében nem is vár rá feleletet, aminthogy én is tudom — két cikkem zavarai tanúskodnak erről —, hogy nincs is erre. Az írói lelkiismeret maga szabja meg a határokat, de hogy hol végződik szuverenitása, erről az esztéták, a kiadók, a klérus, a postamester, a hatóság dönt. Bevallom, hogy rosszul esik, hogy nem tudom bevárni döntésüket. *Un vieux cassé, un vieux courbé, un vieux noueux* — nem várhat.

Egy pillanatig arra is gondoltam, hogy bátorításul közlök néhány részletet Íróbarátom regényéből. Már t. i. bátorításul tétovázó íróknak s nem a mindkét nembeli ifjúságnak. (Férfiaknak, öregeknek.) De elálltam ettől. Nem mintha attól tartanék, hogy felháborítom az Irodalmi Ujság olvasóit, kik világvándorlásukban végigélték Odysseus minden kalandját s nemcsak Polifemusokkal, hanem Circekkel, Szirénekkel, Nausikaakkal is találkoztak: ez a nagy tanulmányút minden könyvnek minden titkát feltárta előttük. Azokét is, miket nem olvastak. De mellőztem azért is, mert az ilyen kiragadott részek, az előzmények, a miliő, a szereplők, a regény ismerete nélkül, illetlen hamisítás. Aztán hátha az emigrációnak is vannak illedelmet védő egyesületei.

Ehrenburg, Meyerhold meg a többiek

Ilja Ehrenburg önéletrajzának első két kötetéről bírálat jelent meg Moszkvában. Alekszandr Dimsic a szovjet írószövetség lapjában megvádolja Ehrenburgot, hogy „behódolt" Borisz Paszternák „dekadens esztétikájának". Ehrenburg — írja a kritikus — „alapvetően eltávolodott azoktól az elvi szempontoktól, amikre legjobb művei épültek". Mivel az Olvadás szerzőjének autobiográfiája megrajzolja az orosz irodalom és művészvilág olyan hajdani alakjainak arcképét is, akik valami tisztogatásnak estek áldozatul, a bíráló szemére lobbantja Ehrenburgnak, hogy elfeledett költőkkel egyetemben a „múltban porrágott" művészi eszményeket iparkodik rehabilitálni.

Amikor Ehrenburg „korunk egyik legjobb lirikusának" nevezi Paszternákot, elmondja róla, hogy a társadalom és irodalmi programokon kívül élt, de mások számára nem hallható hangokat hallott. Persze, csap le erre a megállapításra a kritikus, Ehrenburg „nem ítéli el a társadalomtól való visszavonulást, sőt igazolást keres rá". Dimsic azért is hibáztatja Ehrenburgot, amiért Meyerhold, a nagy orosz színművész és rendező emlékét feleleveníti és elmondja róla, hogy meggyőződéses forradalmár volt, akinek újító törekvéseit félreértették, azt hívén róla, hogy a szovjet rendszert igyekszik kifigurázni. Mint köztudott, Meyerhold 1939-ben tűnt el egy internálótáborban. Dimsic szerint Ehrenburg súlyos hibát követ el, amikor most utólag iparkodik a nagy rendező tévelygő, kanyargós életútját „kiegyenesíteni".

Ugyancsak a szovjet írószövetség lapja támadja meg Tendriakovot, a fiatal írónemzedék egyik legtehetségesebbikét, mert „pozitív hősök nélkül kíván regényt írni". A Literaturnája Gazeta pedig Evtucsenkót és Voznyeszenszkit fogja tűz alá, mivel „az úgynevezett költői technikával próbálják az alkotóerő látszatát kelteni".

A költők, az írók műveivel szemben elhangzott kritikák, meg a művészeti élet fokozottabb pártellenőrzését követelő nyilatkozatok, a londoni Times szerint, aligha jelentik „ a régi rossz idők visszatértét". Az orosz lapokban időnkint arra is lehetőségük jut az íróknak, hogy kigúnyolják a párttisztviselők — az orosz Kucsera elvtársak — együgyű irodalmi tudálékosságát. Így például, amikor a Moszkva című folyóiratban egy komoly szándékú cikk azt fejtegette, hogy Defoe Robinson Crusoe-ja „nemkívánatos nyomokat hagyhat az ifjúság tudatában", hiszen Robinson élelmiszert, tárgyakat halmoz fel, szolgát tart, egy szovjet író nevetségessé tette az aggályoskodót, azt javasolván, importáljanak a könyv következő kiadásában Crusoe szigetére pártaktivistákat és népi tömegeket, hogy Defoe históriáját eredményes szakszervezeti munkával korszerűsíthessék.

Érdekes, hogy a szovjet irodalmi élet zajlásáról, nemcsak negatív, de gyakran még pozitív eseményeiről sem tájékoztatják olvasóikat a magyar folyóiratok.

ENCZI ENDRE

ADALÉKOK EGY

Az Irodalmi Ujság 1961 május 15-i számában megírtam találkozásomat a halállal. A cikk megjelenése után több levelet kaptam ellenségeimtől és barátaimtól. Egy részük sajnálatukat, más részük örömüket fejezték ki, hogy az esemény nem teljesedett be. Mindkét kategória fogadja hálás köszönetemet. Akadtak olyan irodalmi kibicek is, akik hivatkozva bizonyos váratlan eseményekre, arra biztattak, hogy írjam meg önéletrajzomat. Nem írok önéletrajzot, mert szerény véleményem szerint az író minden egyes írása többé-kevésbé önéletrajz is. Ellenségeim — levelükből érezhetően — inkább a nekrológomat olvasnák szívesebben. Bevallom, a nekrológ sem tartozik kedvenc műfajaim közé, még akkor sem, ha saját búcsúztatásommal foglalkozik. Mégis megírtam. Ellenségeim örömére, barátaim szórakoztatására, önmagam megnyugtatására. Bizonyságául annak, hogy hiába éltem.

Születtem húsz évvel később, mint ahogy azt a pesterzsébeti anyakönyvben feljegyezték. Nem ez az első bürokratikus gaztett a világtörténelemben.

Csodagyereknek indultam. Érettségim előtt két verseskönyvem jelent meg. Egyiknek a címe „Orchester", a másiknak „Lombik". Rossz versek voltak, a könyvek elvesztek, az egyik versből csak néhány sor maradt meg emlékezetemben:

„Az Erzsébet utca két havas párhuzamos,
belefagyott az ég aljába,
kóbor kutyák memorandumot küldtek a holdhoz..."

Ezt szoktam idézgetni ismeretlen okból és céllal éjszakai magányos sétáimkor Budapesten, Bécsben, Berlinben, Párisban, Rómában, Londonban és Montreálban.

Ennyi maradt meg bennem a két kötetből, a többi megtalálható a Széchenyi Könyvtárban, aki erre valaha is kíváncsi lenne.

Következő könyvem — ez már érettségi után jelent meg — kísérleti dráma volt. A címe „Új Passió", telítve messianizmussal, fiatalkori titánkodással, de tagadhatatlanul sok egyéni mondanivalóval és bizonyos marxista kacérkodással.

A harmincas évek elején „13" címmel Tevánál jelent meg novelláskönyvem. Ebből két írásra emlékezem, az egyik a „Férfi eposz" volt, a másik címére nem emlékszem, egy bohóctragédia. Azt hiszem, ha ügyeskedem, ezt a két írást ismertebbé tudtam volna tenni. Bálint György a Pesti Naplóban ekkor állapította meg rólam, hogy szürrealista író vagyok. Ezt addig nem tudtam, később se tapasztaltam magamon. Ő viszont kitűnő kritikus volt és nyilván jobban értett hozzám, mint én saját magamhoz.

A harmincas években Révai kiadásában „Nyugati különítmény" címmel regényem jelent meg. Emigrációs témájú regény, Berlinben játszódik, a hitlerizmus előestéjén. Ez jó könyv volt. Nem csodálkoznék, ha halálom után valamikor újra kiadnák. A könyvnek annak idején nagy sikere volt. Benedek Marcell a „Délsziget" című irodalomtörténetében úgy emlékezett meg erről és rólam, mint az új magyar regényirodalom nagy ígéretéről. A Délszigetet nem olvastam, ismerőseim figyelmeztettek erre a kitételére.

Szakasits Árpád, akiről akkor még nem sejtették, hogy népköztársasági király, majd imperialista ügynök, később Népfront-elnök lesz, belső vezércikkben méltatta a regényt.

Sebestyén Károly, a félelmetes kritikus, a könyv megjelenése után táviratilag rendelt magához és Dos Passossal hasonlított össze. Nem ismerem Dos Passost, vallottam be, mire azt válaszolta, „mennyire hasonlítanának, ha ismerné őt". Ezekután rövid ideig méltatlankodott, hogy mennyire fiatal vagyok, majd cikket írt rólam a Pester Lloydba, hasonló jóslatokkal, mint Benedek Marcell. Ő is nagy ígéretnek tartott. Az ígéretet nem tartottam be. Mentségemre szolgáljon, hogy ezt nem én, hanem ők ígérték az én nevemben.

Következő regényem a „Történelmi pillanat" volt. Miről szólt? Semmiről. Pontosabban a semmiről. Ezt tartom még ma is a legjobb írásomnak. A merevedő kultúrpolitikai légkörben Magyarországon már nem jelenhetett meg. A jugoszláviai Szabadkai Naplóban folytatásokban látott napvilágot. Ekkor értesültem arról, hogy szabadkai szokás szerint a lap egyik példányát befalazzák valamelyik általam ismeretlen templomtoronyba

DÉNES TIBOR

Julie születésnapjára

Ellenáll-e az idő rontásának a mű, mely hitekről vall vagy szerelmekről példáz? A kérdésre kérdés a felelet. Ellenállnak-e a vallott hitek, az énekelt szerelmek az idő rontásának? Mert erejük, hőfokuk és őszinteségük a mérték.

1761-ben, tehát pontosan kétszáz esztendeje, dobta piacra az amszterdami kiadó, Marc-Michel Rey, a korszak szenzációját ezen a címen: „Az Új Heloïse". Szerzője, Jean-Jacques Rousseau, életében egyetlen regénye számos kiadását látta (1778-ban halt meg). S azóta hány nyelven s hány ezer kiadásban olvasták szerelmes nemzedékek, hogy szárnyat-ihletést kapjon ennen érzelmük. Nagy divatja volt akkoron, a preromantika hajnalán ennek a műfajnak. Ám hol vannak azóta „Az Új Heloïse" társai: a rejtelmes szerző „Portugál apácá"-ja, a kegyes Madame de La Fayette „Clèves hercegnője", vagy nyelvünkön „Adolf levelei" és „Bácsmegyei keservei"? Még a „Fánni hagyományai", a legőszintébb mindnyája közt, is múzeális tárgy, irodalomtörténeti emlék. De lapozd csak fel „Az Új Heloïse"-t, a hat kötet bármelyikét, bárhol találomra, kiábrándult korunkban és bármilyen hangulatodban; az első mondatnál fejedbe száll a véred és szédült borzongással követed a feléd áradó érzékiség számumát. Ha akarod, ha nem, ma, kétszáz év múltán, perzsel az író szerelme, erotikus vágya. Ez a halhatatlan nemiség.

Egyszerű a magyarázat: Hitekért akkor lángolhatsz, ha keresed, de még nem vagy birtokukban. És szerelmes könyvet is úgy írhatsz csupán, ha nem teljesültél be igazán a szerelemben. Vagy csak egyféleképpen.

Negyvennégy éves Rousseau, 1756 április 9-én, midőn elhagyja Párist és szakít a „szerzői mesterséggel". Az Ermitage-ba költözik, a lelki barátnő, Madame d'Epinay birtokára. Persze nem megy egyedül. Thérèse Levasseur kíséri; a fehérneművarrónő, konyhában-ágyban mindenese. Különös lélek ez a Thérèse, s ha úgy tetszik, egy aszszonyi test, így jelzők, titkos tartalmak nélkül. Négy gyermeket hullajt vele a világba s valamennyit, születésük után, a lelencbe csempész. (Jóval később keresteti őket, az elsőszülöttet legalább. Hasztalan. Ezért álmodozik aztán, elfojtott apai kívánsággal, Emile-ről, az eszményi gyermekről, olyasféle sírással, amilyen Adyé volt a „fia bölcsőjénél". Mert csak az fáj igazán és az kellene, ami már nem lehet s amit eltékozoltunk.)

„Mesteremberként" érkezik Rousseau az Ermitage-ba, így hiszi legalábbis. Kottát fog másolni s az elhunyt Saint-Pierre apát iratait rendezgeti. Vagyis kenyérkereső lesz, tisztes iparos, miként kelta ősei, a szorgalmas-hallgatag genfi órásmesterek. Ideje, hogy észbekapjon a filozófus értekezések, gyenge színpadi munkák „szerzője"; a félsikerek-félbukások megértethették vele, hogy céltalan lenne már minden próbálkozás. Állja is, amit magának fogadott, pár hónapon át mindenesetre. Komor lelkiismeretesen végzi bérmunkáját s az árából megélnek ketten úgy-ahogy. De az Ermitage körül erdő sötétlik; hívja-csábítja a makacs kis kottafejek másolásában vakoskodó „mesterembert". Sokáig elleneszegül a csábításnak, mígnem egy délután, már-már alkonyon, elfogy az ereje. S kezdődnek újra a séták, az álmodozások, napjai fogytáig legkedvesebb mulatságai.

Ami ezután jön, sem önmagának, sem az utókornak nem tudja Rousseau megmagyarázni. Ki ismerné a genezis misztériumát? Megleste talán, akaratlan, erdei állatok párzását, vagy a növényi élet burjánzásának látványa sodorta magával? Elég annyi, hogy ott az erdőben, a fák és bokrok verejtékének erotikus gőzében, elkapja az ellenállhatatlan hullám. Szerelmes lesz, mint soha azelőtt, örült, vágyakozó. Megfordulhatna nyomban, hogy hazáig fusson; Thérèse türelmes kebelén lehűthetné felforrósult vérét. De Thérèse, istenem! Csak a szava köti Rousseau-t a „mindeneséhez", semmi egyéb: „Soha nem veszlek el feleségül — mondta neki, midőn megismerte, 1745 március 7-én, harminchárom éves korában —, de soha el nem hagylak." Ám mi köze a hűségnek — ha úgy tetszik: a megszokásnak — a szerelemhez. „Soha nem gyújtotta fel a képzeletemet" — ismerte el Rousseau, Thérèse-ről szólva. — E tekintetben csak magamra számíthattam." S itt — a kutatók szerint — a magányos bűnre gondolt, a „férfiélet rettentő járulékára", melytől tizenhat éves kora óta, a turini missziósházban, a Santa Spiritóban, rászakadt utálatos élménye óta, igazából soha nem tudott megszabadulni. (Maga utal erre, legalább öt helyen, a „Vallomások"-ban; képmutatás lenne, ha elhallgatnánk ezt az éppen nem mellékes mozzanatot.)

Rousseau az erdőben marad tehát és vár ámuldozva, elfulladt lélegzettel. Aztán bekövetkezik a „csoda". Amilyen hirtelen rázta meg a vágy, éppoly váratlan szállja meg az álmodozás. A vízió. Narcisszista hajlandóságában elsőben is önmagát látja; nem a „genfi polgárt", kit még csekély baráti köre is, mosolyogva, „mogorva medvének" nevezett. De Saint-Preux-t látja, amilyen szeretett volna lenni mindig, s aki szép, nyájas, fiatal, szerelmes és szellemes és áldozatokra hajlandó. Aki készül éppen arra, hogy „szerzővé" váljék, persze, sikeres, csodált szerzővé.

Jóval nehezebben bontakozik ki a képzelet ködéből Julie, Saint-Preux szerelmének tárgya s majdnem esztendőbe telik, míg elnyeri halhatatlan formáját. Kutat Jean-Jacques az emlékezetében; féltucatnál több asszony jelzi már élete útját: Madame de Larnage, a velencei Zulietta, a lyoni leány és egyéb, azóta végleg szertefoszlott női figurák. De mit jelentett számára akármelyikük? Ne feledjük, valamennyi csapás között, mely Rousseau-t sújtotta, félénksége volt a legkeservesebb. S az asszonyok, kivéve a mindent megpróbáltakat, félnek a „timid" férfiaktól; álszégyenérzetüket érzik kipellengérezve. Töprenghetünk, vajon nem félénkségük miatt a legszenvedélyesebbek-e a „timidek"?

No és Madame de Warens, a „mama", mivel szülőanyja életével fizetett Jean-Jacques életéért, ő jelentette volna-e a fiatalembernek a beteljesülést? Hagyján, hogy tizenkét évvel volt idősebb a „mama". De hiába adott a katolikus dáma számos esztendőkre fedelet, pénzt, testi örömöket, hosszú kapcsolatuk végéig kizárólag „egészségi okokból" osztotta meg vele fekhelyét. Amint így cselekedett már elsőízben a tizenhét éves fiúval. Ezért írta Rousseau: „Úgy éreztem magam mindig a ‚mama' karjaiban, mintha vérfertőzést követnék el. Jobb szerettem álmodozni róla, egyedül, az ágyában."

S mégis, mindegyik asszony rajzolt egy-egy vonást a magáéból Julie arcára. „Két leányt láttam egyszerre", olvassuk a ‚Vallomások'-ban, „az egyik barna volt, a másik szőke, az egyik szelíd, a másik eleven, az egyik bölcs, a másik élénk képzeletű." Így oszlik ketté Julie s kerül mellé Claire, a fiatal özvegy és mind a kettő szereti Saint-Preux-Rousseau-t; mindegyik a maga módján. Barátja is akad, Milord Edouard: külsőre Grimm báró, a literary gentleman, valójában ő is álomkép, mint a többiek.

Aztán egy napon lesöpri asztaláról a kottalapokat meg Saint-Pierre abbé unalmas papirosait, nagy árkusokat vesz elő és írni kezd emésztő lázban. Leveleket ír a négy álomkép nevében és mindnek egy a tartalma: az annyira vágyott — és tárgy nélküli — szerelem. Dehogyis gondol ekkor még Jean-Jacques regényre, könyvre; önmagának írja a leveleket, a maga szórakoztatására, a benne dúló indulatok levezetésére. Így lesz majd leveles műfajával, két századon át, „Az Új Heloïse" tanuló iskolája mindazoknak, akik írói gyakorlatukban legelsőnek tartják az őszinteséget, a forró emberi anyag — a szív és az agy — vívódásainak közvetlen érzékeltetését.

Majd egy délután, 1757 január végén történt, látogató érkezik az Ermitage-ba, Sophie d'Houdetot — és tárgyat kap végre Jean-Jacques szerelme. Régi ismerősök, igaz, futólagosan. Madame d'Epinay mutatta be egyszer az írónak sógornőjét, a grófnőt, annak még leánykorában. „Nem volt szép Sophie, kicsi volt, az arca himlőhelyes, de dús barna hajkoronája, formás teste első látásra elbűvölt." S így lett Julie is kistermetű, himlőhelyes — és vágyakat ébresztő.

Különös volt a kapcsolatuk. Játszott volna Sophie a „medvével"? Mert nagyon messzire merészkedett vele, de nem a végső beteljesülésig. Furcsa s mégis így van, a XVIII. század frivol Franciaországában akadt néhány divatos hölgy, ki ragaszkodott a „hűséghez". Sophie e kevesek közé tartozott, hű volt; nem a férjéhez, de a csatában éppen távol lévő Saint-Lambert márkihoz, a szeretőjéhez. (Mennyi szent név ebben az istentelen korban!) Mégis volt némi boldogságíze Jean-Jacques szerelmének; ha egyedül maradt, ontotta leveleit. Bennük beteljesült Saint-Preux vágya: teherbe esett Julie.

Meddig tart az erdei kaland? Hónapokig, legfeljebb egy évig. A háború befejeztével hazatér a márki s Diderot, az áruló barát, mindent elmesél neki. Soha nem érti meg Jean-Jacques ezt az árulást; szótartó-szófukar kelta létére, hogyan is érthetné, hogy Diderot, akárcsak minden gallus, a lelke üdvét, egészségét féltette volna, ha egyetlen ízes pletyka a begyében marad.

A szakítás Sophie-val éppoly hirtelen jön, mint a szerelem tágyiasulása. A magány most borzalmas és megsemmisüléssel fenyegetne, ha nem venné elő Jean-Jacques-ot a vesegörcs s más hasonlatos testi zavar. S ha nem köszöntene rá a hit ajándéka; nem az, melyet felvett Madame de Warens kedvéért, a katolikus, hanem amelyben született s amelyhez visszatért, apái kálvini vallása. A betegség és a hit bölccsé teszi az írót; ennek folytán Julie, apai parancsra, a szkeptikus, de nemes jellemű Wolmar báró hitvese lesz. Saint-Preux pedig, ha nem bolyong Milord Edouard barátjával távoli földeken, békességes hármasban él Clarensben, az álmok boldogságszigetén. Mert Julie, tragikus halála pillanatáig, nem szűnik szeretni és Claire is szereti, még Wolmar is (Saint-Lambert mása!). S ez utóbbi, éppen Saint-Preux-hoz való ragaszkodásában, veti le szkepszisét, hogy meggyőződjék a hit dolgaiban. Száguld a képzelet; e néhány hét Jean-Jacques keserű életének talán egyedül boldog szakasza. Már amennyire az álmodozás s a képzelet boldogságot hozhat.

Csak a halál vethet véget e mérhetetlen gyönyörűségnek, Julie halála, aki, akár egy új Héloïse, bűneiben megtisztulva, a hitben erősödve, mond búcsút Saint-Preux-nek, az egyetlennek. A szerelmesnek.

Semmi kétség, a beteljesülés egy fajtája „Az Új Héloïse" genezise és egész folyamata; a képzelet beteljesülése, ha nem is a közönséges férfivágyaké. Ezért perzseli Julie és Saint-Preux szerelme a mai olvasót, innen a gyönyörűsége: ettől az emésztő-tébolyító vágytól.

Játsszunk a képlettel: Tegyük fel, hogy Sophie d'Houdetot nem vonja meg Jean-Jacques-tól a végső ajándékot. Ilyen lett volna-e akkor is Julie és Saint-Preux szerelme? Aligha. Emlékezzünk a magyar példára: Micsoda unalmas langyosság Himfy „boldog" szerelme kesergő szenvedélyének lávája mellett! Mert csak az a szép, ami elérhetetlen, azért égünk sorvasztó tűzzel, amelyben nem olvadhatunk fel egészen. Ilyen az emberi természet!

Olvasd el újra „Az Új Héloïse"-t. Visszanyerheted hited a szerelemben.

NEKROLÓGHOZ

és száz év múlva kiássák, hogy jelentsék, mi is történt 100 évvel azelőtt a világban. Így a XXI. század derekán halhatatlanságom egynapi időtartamra biztosítottnak látszik Szabadkán. Amenynyiben lesz még addig világ és templomtorony.

„Százezer ember" című regényem, amelyik a Nova kiadásában jelent meg, vegyes sikert ért el. Radnóti Miklós kritikája szerint a nagy elbeszélők erényeit hordozom magamban. Egy bizonyos konferanszié, Kellér Dezső szerint nagy regény, én közepesnek tartottam, amiből nagy fáradsággal még jó regényt lehetne alakítani. A könyv egyébként egy pestkörnyéki város alakulásáról és fejlődéséről szól.

Irtam rengeteg cikket, noveliát, úgyszólván majdnem minden magyar napilapba és folyóiratba. Ezekből egyetlenegy sem maradt birtokomban. Soha nem archiváltam magam. Irtam még kb. 5—6 kisregényt is, amelyek különböző ponyvakiadásokban jelentek meg. Ezek között volt „A lázas város" című regényem is, amelyet egy józsefvárosi kiskocsma (Adriai Hajó) kaszinőnje a falra szegezett ezzel a felírással: „Irta az a vendégúr, aki a belső szobában naponta eszik és iszik." A regény egy hétig volt kiszegezve a falon. Ez volt életem legnagyobb irodalmi sikere.

A háború után megpróbálkoztam a szocialista realizmussal. „Földalatti aratás" címen bányászregényt irtam, amelyet Mészáros István a Csillagban 10 oldal terjedelemben szedett darabokra. Egyet azonban nem irt meg, azt, hogy ennyi hittel, ennyi lelkesedéssel és ennyi tehetséggel, ennél rosszabb regényt még nem irtak a világirodalomban.

A kísérletet tovább folytattam. „Helyszini vizsgálat" címen a fiatalkorúak lelki nyavalyáival foglalkoztam. Ez már valamivel jobban sikerült, mint az előbbi próbálkozás, de még mindig torzó maradt, befejezetlen.

Ebben a könyvben bizonyos pedagógiai módszereket is példáztam, de itt Londonban kellett rájönnöm, hogy pedagógiai képességem is kezdetleges. Közvetlenül a háború előtt egy ifjú hölgyet, aki akkor Londonba készült, az élet nyilvánvaló ellentmondásaira akartam felkészíteni s ezért Tamásra, az aquinóira és Károlyra, a trierire oktatgattam. Az említett ifjú hölgyet azóta csak fényképen láttam. Egy vetkőző műintézet fényképes becsalitábláján. A fényképész hátulról fotografálta, de ennek ellenére rögtön felismertem. A hölgy az általam tanított két bizonytalan út közül a biztos és félreérthetetlen harmadik utat választotta. Pedagógiám így csődöt mondott, de megfigyelőképességem és emlékezőtehetségem fényesen igazolódott. Ezt viszont az irodalom gyakorlásában, sajnos, nem tudtam kellőképpen érvényesíteni.

1955 könyvnapjára jelent meg „Gyógyulás" című regényem, amire már majdnem azt mondhatom, hogy sikerült munka és megközelítette első nagyobb regényemet, a „Nyugati különítmény"-t. Féllábbal már kiléptem a szocialista realizmusból, de másik lábam bent maradt és ez a felemás regény csak arra figyelmeztetett, hogy véglegesen zsákutcába kerültem.

1956-ban emigráltam, 1960-ban irtam egy regényt, címe „Boldog karácsonyi zűrzavar". Egyszerű, de a világ legbonyolultabb témáját akartam megírni, az emberi boldogságot. A regény általában azoknak, akik olvasták — egy-két kivételtől eltekintve —, nem tetszett. A kiadóknak sem. Nyilván, ha megírtam volna, hogy „Hóhér voltam Hongkongban", vagy „Leánykereskedő Marseille-ben", „Nyilvánosház-portás Trieszt-ben", nagyobb sikerre számíthattam volna. Így arra vagyok utalva, hogy én magam, kellő szerénységgel, remekműnek nyilvánítsam ezt. Előreláthatólag ez a regényem már posthumus mű.

Szándékomban van még, ha időm, erőm és tehetségem engedi, egy válóper keretében megírni a világ ocsmány, hitvány hipokrizisét, nemre, fajra, nemzetiségre, osztályra, vallásra való tekintet nélkül. És ha Isten azzal büntetne, hogy hosszú életű legyek a földön, akkor még megírom egy ligeti kikiáltó emlékiratait, amelyben tiszta lelkiismeretem teljes tudatával szeretném leleplezni az egész világot.

Kelt Londonban, 1961 június havában.

A Deutscher-dokumentum

Lapunk ötödik oldalán ismertetjük Isaac Deutschernek, az ismert szovjet szakértőnek a szovjet—kínai ellentétekről szóló dokumentumát, melynek nyilvánosságra hozatala komoly vitákat váltott ki a nemzetközi sajtóban, hitelességében nem egy szakértő kételkedik.

A párisi Le Figaro, noha bizonyítékot gyanúja mellett nem hoz fel, a dokumentumot jugoszláv hamisítványnak minősíti. Tény az, hogy a francia kommunisták között egy „A kommunista mozgalom egységéért" címet viselő brosúra jár kézről kézre már április óta s ennek tartalma feltűnő rokonságot mutat Isaac Deutscher idézeteivel. Mindez azonban nem szól még Deutscher adatainak autenticitása ellen. Az amerikai Newsweek szerint az angol hivatalos körök hiteleseknek is tekintik a The Sunday Times-ben közölt idézeteket, az Egyesült Államok külügyminisztériumában viszont csapdának vélik. *Hangsúlyozzák* — írja a Newsweek — *hogy* (az irat) *Hruscsovot támogatja tárgyalások esetén, mert azt sugalmazza, Hruscsovnak nyugati engedményekre van szüksége, a harcias kínaiak megbékítésére.*" Ha a washingtoni feltételezés helytálló, a dokumentum mindenképp orosz eredetűnek tekinthető. Ezt látszik alátámasztani az is, hogy a szovjet lapok elsőízben közölték a két kommunista nagyhatalom ellentétéről szóló nyugati híreket. Igaz, mind az oroszok, mind a kínaiak cáfolták a londoni adatokat, ám a moszkvai észjárás és módszerek ismeretében biztosra vehetjük; ha az orosz pártvezetők nem kívánják, hogy országuk lakossága megismerje a szovjet-kínai ellentétekről beszámoló cikkeket — mint annyi más esetben — a szovjet sajtó mélységesen hallgat és visszautasítólag sem említi a „nyugati pletykákat". Lehet tehát, hogy az oroszok szerkesztették és terjesztették a The Sunday Times-ben kinyomtatott szöveget; persze olyképpen, hogy a dokumentum eredete bizonyítható ne legyen. Moszkva így moshatja kezét, de ugyanekkor a maga ízlése szerint megbélyegezheti kínai vetélytársait. Ha ez a feltételezés közel jár a valósághoz, még érdekesebbé válik a szövegnek az a kijelentése, hogy Albánia merev, Kína-barát politikája hasonló robbanáshoz vezethet, mint 1956-ban a magyar felkelés. Hiszen ez a megállapítás — legalább a beavatott körökben — implicite elismerné, hogy a magyar forradalmat nem „külső imperialista erők" szervezték, hanem, legalább egyik okozója, a brutális sztalinista elnyomó politika volt.

Csa-csa-csa — Egri bikavérrel

Mi az, hogy Coca-cola? Semmi Coca-cola. Ha lett volna Coca-colájuk, nem csinálnak forradalmat, — csattant fel Indro Montanelli összkomfortos tolóágyából. A társrendező készséges sebességgel igazat adott neki és a Coca-colás üveg lekerülhetett az asztal alá.

A jelentéktelen incidens a *Cinecitta* tizenötös számú studiójában játszódott le két cha-cha-cha között. Kint a gyérforgalmú utak aszfaltja olvadozott a melegben, az oleander bokrok virágbaborultan merengtek, egy kicsit kiszakadtan az időből, mozdulatlanul, mint egy ebédszünetet tartó virágüzlet kirakatában. Némi élénkség csak a bár körül volt észlelhető és hogy élénkségnek lehet nevezni, ez mindössze az általános ájultságból következik. Hátul a prairie felé aztán teljesen kihalt volt minden, kivéve néhány vörös tunikás gladiátort, akik egy faállványra épített erőd bevételével foglalatoskodtak.

Ugyanakkor bent, a hangár méreteivel vetélkedő 15. számú műteremben a rendező hangja három emelet magasságból szállt alá a Jupiter-lámpák melegének poklaira, megsokszorozódva a megafonokon és az ügybuzgó csoportvezetőkön keresztül.

— Csapószám! — rikoltott a rendező. Valahonnét elmosódott motyogás hallatszott, majd egy csattanás. — Indulás play-back! — rikkantotta a rendező, amire a távolból, a műterem falain kívülről egy kábelen keresztül azonnali válasz érkezett a hangkocsiból: — Indulás play-back, uno, due tre, pakk és negyven fiatalember derékonkapta a negyven partnernőt...

— Nem jó, nem jó! — sikoltozott a rendező, — play-back alt, aalt, aaaalt... Nem értem, miért nem lehet azt csinálni, amit mondtam, százezerszer megmondtam! — Negyven pár férfikar lehullik negyven női csipőről. — Hézagok vannak a táncolók között, csoportvezetők, miért nem ügyelnek? Idefent izzadnak az emberek, mint a lovak, mi történik ott lent??!

— Hűsülünk — jegyzi meg a partizán.

A nő torkán kidagadnak az erek:

— Ne szellemeskedjen itt, az anyja...

Ez hat. A koncentrált alkotásnak kijáró, áhítatos csend támad. Ez a film legkényesebb része. Itt jön rá a partizánlány, hogy ő elsősorban nem örömlány, az olasz kommunista hírlapíró, hogy ő nem kommunista és nem hírlapíró és még sokan rájönnek sok mindenre. A rendező, hogy önmagát ne zavarja, váratlanul lecsillapodva, behizelgő hangon búgja: — Minél jobban ügyelnek, annál előbb megyünk — haza. Mindenki álljon a helyére, a táncolók táncoljanak, az ülők üljenek, utolsó próba, aztán forgatunk. Világos? na, hát akkor, kezdjük. — Csapószám! — Indulás play-back. Lavagnino the beguin, uno, due, tre, pakk. Negyven fiatalember géppisztolyban és télikabátban derékonkapja a negyven partnernőt bárisnyacsizmában és pufajkában.

A forgatókönyv

tanúsága szerint ezerkilencszázötvenhatban vagyunk, a második orosz támadás hajnalán. A produkció külön megbízottat küldött Budapestre, hogy lefényképezze a Duna szálló hallját. A partizánok táncolnak, önfeledten, elbutultan, időnként isznak. A márványpadlón (memento: külön megbízott Budapestre a nagyobb hitelesség kedvéért) csikkek hevernek, üvegcserepek, a papírmasé oszlopokon remeg a negyvenfokos meleg. Minden a forradalmat idézi. Hangulat: me-meg imádkozunk, me-meg... táncolunk.

— Play-back alt, aalt, aaalt! — Negyven pár izzadt tenyér lehullik negyven átforrósodott pufajka-deréktájról. Csoszogás megszakadt, hangszalag elhallgat. — Bravi, ez jó volt! — a rendező elégedett.

— Buono un cavolo! — csattan fel Indro Montanelli összkomfortos tolóágyából. A statiszták, akik a rendező megjegyzésére már éppen szétfutottak volna, mint az olaj a vizen, hirtelen megtorpannak. Némelyek, akiket Indro Montanelli láthat, nevetgélnek. Cavolo a szótár szerint káposztát jelent, a közhasználatban eufémikus változata a magyar „egy frászt"-nak, vagy még inkább egy rövidebb alakjának, ami most hirtelen nem jut az eszembe. Akik hátul állnak, a meleggel szembeni edzettség, a belső fegyelem különböző fokai szerint suttyomban oszlanak vagy a helyükön maradnak. A rövid felkiáltás annyit jelent, hogy bővízű, újabb próbákra van még kilátás. A porral kevert izzadtság végigcsorog a gerinceken. A csoportvezetők csodát és szentségtörést művelnek, hogy a gázneműen divergens partizánokat együtt tartsák. Az Alkotók alkotnak, mivel azonban ez elhúzódik, mondhatni hevessé válik Indro Montanelli és a társrendező között, a világosító fütyül, a reflektorok kialszanak és a partizánok mögött elhányt ruhadarabok maradnak a csikkek között. A csoportvezetők időnként felordítanak: Senki ne hagyja el a termet! — A hangárméretű műterem plafonja eltűnik a homályban. A plüssfoteleken kimarjult pufajkák hevernek, az első világháborút megjárt Johnsson géppisztolyok és még nagyobb történelmi hitellel és legendákkal rendelkező Winchester puskákon. A szecessziós íróasztalon egy Saint John Perse kötet, szódavízzel telt kristályhamutartó, amelyben szétázott csikkek uszkálnak. Az egyik sarokban három partizán szópókerezik...

Az egész ott kezdődött, hogy Indro Montanelli drámát írt a magyar forradalomról, amelynek szemtanúja volt a Duna szálló halljából. A saját haláltmegvetése eufórikus állapotba hozta, érezte, hogy valami rendkívülit művelt. Aztán a történet úgy folytatódott, hogy a dráma megbukott és még csak nem is botrányosan. Az Isten tudja miért, nem érdekelte a közönséget. Néhány magyar, aki a forradalom idején Bécsben kormányt szervezett, rendkívülinek találta. Elég az hozzá, hogy filmet kell belőle csinálni. Ehhez pénz kell, na, nem sok, csak annyi, amennyit Indro Montanelli a barátság címén ki tud szedni Rizzoliból, aki egyébként a Dolce Vitát is finanszirozta. Őket kettejüket régi ismeretség fűzi ösz-sze. Montanelli Rizzoli lapjainak állandó, belső munkatársa. A második teendő magyar konzultánst találni, aki kényes pillanatokban közbeszól és javít néhány tárgyi tévedésen (például olyanokon, hogy a magyar forradalom alatt nem volt fosztogatás és így nagyon nyilvánvalóan senki nem juthatott Mária Terézia krinolinjához, hogy adott esetben, soha nem lehet tudni kiáltással, magáraöltse és elmenjen meghalni egy pillanatra, miután megúnta a keblébe rejteni a tankokat). A magyar tanácsadó aztán arra is jó, hogy legyen valaki, akit le lehet inteni. Ilyesmi kell egy filmcsináláshoz. Az ő gondja egyébként néhány Rómában élő magyar diákot összegyűjteni, akivel a produkció. Montanelli „magyar barátait" címen könnyűszerrel ki tud tólni, ami a fizetést illeti.

Amikor mindez együtt volt, már csak egy hiányzott. Montanellinek el kellett törnie a lábát. Az egészet aztán a kutyájára fogták, ami nekiment az első kereknek és fellökte a gazdáját. Montanelli azért ült biciklire, mert az alkalom csábító volt. Éppen rendezni tanult, gondolta, miért ne tanuljon meg biciklizni is egy füst alatt. Biciklizni nem tanult meg, de mint tudjuk, a felelősség ezért kizárólag a kutyát terheli. Egyébként ő sem haragudott meg a kutyára. Ezt nagyon megdicsérték az újságírók, és ennek köszönhető, hogy a sajnálatos esemény estéjén több rendező felkötött karral vagy állal jelent meg a Via Veneton. Felliniről mondják, hogy helyben kihúzatta egy fogát. A művészet nem ismer kibúvót.

Indro Montanellit

időnként betolják összkomfortos kocsiján.

— Mindenki a helyére! — ordítja a rendező. — Felvenni a ruhákat! — üvöltenek a segédrendezők Aztán senki nem áll a helyére, senki nem veszi fel a ruhákat és ez jól van így. A statiszta az az élőlény, akinek nincsenek reflexei. Reggel még volt nekik. Ez a legjobb, mert még úgy sem lehet forgatni. Az autentikus magyarok Montanelli körül vannak, aki interjút ad. Piszkafa lába mereven nyúlik el a párnákon, szép fehér gipszburkában, hosszú, arisztokratikus lábujjai rózsaszínűek. Időnként kaszál egyet a levegőben ösztövér karjaival, nagy orra élesen kiugrik, a koponyáján két hajszál összekuszálódott. Amikor az interjúnak vége van, azzal bocsátja el magyar barátait, hogy őt nem érdekli a dolog anyagi vonatkozása és hogy menjenek vissza harcolni és hogy igyekezzenek ezúttal győzni. Sancho Panza szelleme alázatosan meghajtja a fejét, a teremben felharsan a csacsacsa, Dulcinea del Toboso, rejtett aggodalommal megtörli Montanelli homlokát.

Később a rendezőnek váratlanul eszébejut, hogy az imént készültséget rendelt el, ordítani, tombolni kezd és ez láncreakciót vált ki az elhülyülten maguk elé meredő segédrendezőkből. Mindenki ordít, csak a statiszták némák, mert a statiszta néma. Éppen azért aztán, senki nem érti, hogy a rendező valójában, udvariasan csendet kér. A különböző anyákra való hivatkozás merő félreértés. A film az művészet, érzékeny jószág.

Az utolsó jelenet,

aztán megyünk haza, a következő: partizánok táncolnak, mialatt a főszereplőnő kiugrik a főszereplő kommunista újságíró mellől az ágyból, ahova a cenzúra kedvéért estélyiruhásan ment és a sárló kanca bomlottságával a barrikádokra dobja magát, aholis „sbudellata" (értsd: kibelezve) végzi a hazáért. Ő, ő egyedül, mert a többiek táncolnak és alig várják, hogy Nagy Imre bemondja a második orosz támadás hivatalos közleményét, segítségért fordulva a szabad világhoz, alig várják, mondom, mert rögtön utána diadalittasan felüvöltenek, autentikus magyarsággal: musica és önfeledt táncba fulladnak. Még egy gyöngyszem van ebben a jelenetben: a kommunista újságíró is rohan kibeleztetni magát, nem árt a változatosság, eddig beles volt, nyilván úgy gondolkozva magában: jobb egy jó kibelezés, mint...

Hogy nem? Montanelli a saját szemével látta.

Mindebből a statiszták semmit nem vesznek észre, mert a rendező azért sikoltozik, hogy senki ne nézzen a gépbe. Ha nem partizánokat kellene alakítaniuk, az ember hajlandó lenne partizánoknak vélni őket. Kísértetiesen emlékeztet bennük valami a partizánokra. Valami olyasmi, ami kísértetiesen emlékeztet Montanelliben a rendezőre, valami olyasmi, ami kísértetiesen emlékeztet a filmben a művészetre. Feltehetően a megjelenésük. Csakugyan, pufajka van rajtuk, habtiszta, világoszöld. Még géppisztolyuk is van. Még táncolnak is. Csacsacsát. A nőknek szép oxigénezett hajuk van, arasznyi vastag derékszíjjuk, mint a cserkészeknek, rúzsozott szájuk. A partizánok időnként a levegőbe lőnek, ilyenkor a nők megcsókolják a géppisztoly csövét. Tisztára olyanok, mint a partizánok. Annyira olyanok, mint a szabadalmazott whisky-s üvegre ragasztott Egri Bikavér fotókópiái.

— Allegria—ordítja a rendező és a lélektani pillanat csodálatosan kedvező. A rádió csak nem régen mondta be, hogy az oroszok elfogták a velük tárgyalásban álló magyar küldöttség tagjait, és hogy az oroszok halomra lőtték, na, mit is? Hát persze, a halmot, he-he.

— Vidámság—csattan fel Montanelli, de amúgy magyar módra. Izgultan felemelkedik összkomfortos tolókocsijában, a jelenet hitele szívbemarkoló, mellbevágó, dárdát kér az ápolónőtől, öklével a vértjére vág és rohamoz. A statiszták meghunyászkodnak, összebujnak, hebegve nézik, a csoportvezetők és egyebek sikoltozva könyörögnek, Sancho Panza a szamár nyakába rejti a fejét. Montanelli diadalittasan és szép szomorúsággal az arcán, lázbanégő szemekkel gurul, gurul összkomfortos Rocinante-ján, mára már eleget dolgozott, gurul, gurul kifelé a teremből, nyomában a két ápolónő és a pap.

Az erkélyről a világ legszebb partizánlánya unottan nézi a jelenetet, mert ő nincs benne a képben. Ő a főpartizán. Estélyiruhában. Esküszöm ő a leghitelesebb. Róla legalább nem a magyar forradalom legújabb operettváltozata jut az ember eszébe, hanem az ágy.

Megint elvesztettük a forradalmat.

Róma. 1961 július.

Melocco János

HALÁSZ PÉTER

Mr. Ficege és Mrs. Fülöp

Az idegenben élés megannyi furcsasága között az egyik legfurcsább furcsaság akkor esik, amikor vagy tíz-tizenkét magyar ül együtt egy társaságban és angolul beszél. Nem azért teszik ezt, mintha nyelvtudásukkal egymás előtt tüntetni óhajtanának, a magyarázata az, hogy a társaság egyik tagjának férje, felesége, barátja, arája (nem kívánt törlendő) nem tud magyarul. Jólnevelt emberek ennek következtében nem csevegnek olyan nyelven, amelyet valaki közülük nem beszél, hanem arra a nyelvre fordítják a szót, amelyet mindannyian rosszul beszélnek. Ebből aztán az a mulatság kerekedik, hogy a társalgásból fizikai munka lesz, kemény penzum, amelynek megoldására egybe gyűlekeztek. Ez még mindig nem volna nagy baj és a dolog még mindig nem volna olyan nagy mulatság, ha a magyarok nem volnának híresek viccszeretetükről és a műfajban való jártasságukról. Mi több, a magyarok szeretnek viccet mesélni és hallgatni egyaránt — hallgatni főként azért, hogy közben kiagyalják azt a viccet, amellyel aztán majd ők remekelnek. Nem voltam még olyan vegyes társaságban (vegyesen értsd, hogy valaki nem beszélte az alapnyelvet) ahol, egyszer csak, valamiképpen, váratlanul az egyik sarokban föl ne csattant volna egy falrengető hahota. A többiek, akik a hahotából kimaradtak és éppen a külpolitikai viszonyok akcentusos fejtegetésén és latolgatásán dolgoztak — ekkor irigyen és kissé sértődötten odabámulnak. Néma szemrehányásukban ez a vád kiált: — Hogyne! Ez aztán a szép dolog! Amíg mi itt kinlódunk, ti ott vihogtok.

A sarokban vihogók el is szégyelik magukat és egyikük, teli önváddal és lelkifurdalással megvallja:

— Csak egy viccet meséltünk.

— Ez nem illik, ez nem járja! — hangzik most már a kiabálás innen is, onnan is — halljuk a viccet! Angolul természetesen. Mert férj, feleség, barát, ara (nem kívánt törlendő) úgyszintén hallani akarja.

Ekkor jön mindennek a teteje. A viccmesélő ugyanis ekkor lefordítja a viccét angolra.

— Mr. Ficere and Mr. Gugyerák have met on the street...

A pesti viccekkel amugyis rendszerint az a probléma, hogy oly tökéletesen és ragyogóan pestiek, hogy aki nem ott született és nem ott járt iskolába, az meg sem érti. A pesti viccek valamiféle tolvajnyelven beszélnek, vagy még inkább drótnélküli agyhullámokon közlekednek, csak azok élvezik igazán, akiknek azonos szófra jár az a bizonyos plusz, vagy minusz kerekük. A másnyelvű és tradíciójú társaság-tag amúgysem föltétlenül lelkes híve a pesti viccnek, a megmiszteresedett Ficege és a miszszisszé előlépett Fülöpné azonban végképpen érdektelenségbe süpped. Gyönge és sápadt kis mosoly-moraj fogadja a viccet. Mármost mindig van a társaságban egy olyan egyén, akinek vicc-önérzete ezen a ponton sebet kap. Javítani akar. Ő jön egy viccel. Két utazó ül a vonatfülkében. Two traveling salesmen... Máris rohamosan gyöngül a dolog. A viccmesélő is érzi. Rákapcsol. Erősít. Ettől viszont az angolja gyöngül. Kölcsönkéréshez folyamodik, bár Isten látja a lelkét, nem szívesen teszi.

— Hogy mondják, kérlek, angolul, hogy bakterház?

— Kérlek szépen — mondja erre valaki — itt Amerikában nincs is bakterház. Elektromos és automatikus váltók dolgoznak mindenfelé.

— Már megbocsáss, de ez tévedés. Észak Carolinában még igenis vannak bakterházak és különbenis a vicchez elengedhetetlenül szükséges, hogy bakterház, a bakterné ugyanis nem könyökölhet ki az automatikus váltó ablakán...

Erről valakinek eszébe jut, olvasta az újságban, hogy a New York Central vasúttársaság ötvenhárom új, léghütéses pullmankocsit állít forgalomba. Szóba kerül a vasúttársaságok szubvenciója. A helyzet az, hogy az egyszerű adófizető szempontjából...

A viccről mindenki megfeledkezik. A vasútakról a légitársaságokra fordul a szó, onnan az űrutazásra, űrutazásról a Holdra, onnan vissza Kármán Tódorra, aki ugyebár magyar származású és a magyar származásról Tony Curtisre, akinek új filmjét játsszák a Broadwayn és ez így megy mindaddig, amíg a sarokban föl nem csattan egy váratlan hahota. Erre mindenki odanéz. A sarokban állók egyike vörös képpel mondja:

— Csak egy viccet meséltünk. Egy régi pesti viccet...

Erre többen kiabálnak:

— Hogyisne! Ez aztán a szép dolog! Halljuk, halljuk, mindannyian nevetni akarunk!

— Mr. Ficere and Mr. Gugyerák are talking about Mrs. Fülöp... A többit képzelhetik.

FRANCIAORSZÁGBAN kormányrendelettel szabályozták, hogy ki számít klasszikusnak. (Elismerten klasszikus szerzők darabjait a jövőben adómentesen játszhatják.) Ezek szerint: 1. klasszikus minden legalább ötven esztendeje halott szerző; 2. klasszikus mindazon külföldi darabok szerzője, melyeknek ősbemutatója legkésőbben 1955-ben Franciaországban volt; és 3. klasszikus, továbbá, kereken 38 halott francia és külföldi író (többek között Bernanos, Brecht, Camus, Gide, Giraudoux, Gerhart Hauptmann, O'Neill és Frank Wedekind).

*

PERZSA KIÁLLÍTÁS nyílik ez év őszén Párisban. A rendkívül nagyszabásúnak ígérkező kiállítás a szumér időktől kezdődően mutatja be a perzsa területen egymást követő kultúrákat, a képzőművészetben csak úgy, mint az irodalom, filozófia és a későbbi miniatúrfestészet és könyvnyomtatás legsajátságosabb produktumaiban. A kiállítás az 1963-as nagyszabású ünnepségek előfutára: abban az esztendőben ünnepli ugyanis Irán nemzeti fennállásának kétezerötszázadik évfordulóját.

*

THE MISFITS címen Arthur Miller, a kiváló amerikai író új műfajt kívánt teremteni, melyet ő maga filmregénynek nevez. Műve, novella formájában, előzetesen az Esquire című folyóiratban jelent meg. A húszoldalas novellát, mely korántsem értéktelen mű, Miller 130 oldalas filmregénnyé bővítette. A könyv végén, összehasonlítás céljából, a novellát is közreadta. Így az olvsó, ha a költői elbeszélést a giccses filmregénnyel összeveti — mely forgatókönyvnek is éppen csak tűrhető — megállapíthatja, hogy Arthur Miller torzszülöttet hozott világra.

JULIAN GORKIN

A hetvenöt éves Madariaga

s az örök Spanyolország

1925-ben egy spanyol forradalmi kör tagja voltam, mely a párisi Rotonde-kávéházban tartotta üléseit. Valahányszor Vicente Blasco Ibanez vette át a szót és nagy lelkesedéssel beszélt Spanyolország jövőjéről, a mellettem ülő Miguel de Unamuno mindig odahajolt hozzám és haragosan dörmögte a fülembe: *„Mi jogon beszél ez Spanyolországról? Régesrég emigrált. Semmit sem tud róla."*

Unamunót előzetesen a diktátor, Primo de Rivera, az egyik Kanári-szigetre száműzte, de Unamuno egy francia hajón megszökött. Blasco Ibanez erre a hírre otthagyta pompás mentoni birtokát, abbahagyta a regényírást és feljött Párisba. A régi, köztársasági lelkesedés lett úrrá fölötte, remek pamfletet szerzett XIII. Alfonz ellen és minden pénzét, erejét, idejét forradalmi körünk rendelkezésére bocsátotta. Én Unamunót is nagyon szerettem és tiszteltem: a század egyik legmarkánsabb spanyolja volt ő; de meg kell állapítanom, hogy nem egyszer elhamarkodottan ítélkezett. Az ilyen elhamarkodott ítélkezés egyik példája, amit Blasco Ibanezről dörmögött a fülembe. Hasonló kijelentést hallottam később a külföldön nem nagyon ismert, nagyszerű spanyol írótól, Valle Inclantól, aki egész életét otthon töltötte. Ibaneznek ő sem tudta megbocsátani, hogy Franciaországban nagy gazdagságban élt és valóságos diadalmenetben utazta körül a világot. De legkevésbé a világhírt bocsátotta meg neki.

Azért jegyzem ide emlékemet, mert nemrég néhány spanyol írótársam, rövid külföldi látogatásuk alkalmából, Salvador de Madariagáról is hasonló ítéletet formált. „Túl soká él távol a hazájától" — mondogatták. Ezzel azt akarták kifejezni, hogy nem éli át a spanyol nép tragédiáját és nem érti, mit gondolnak az emberek odahaza. Ugyanekkor a mi spanyol emigráns intellektueljeink azt veszik rossznéven, ha valamelyik társunk (mint például Ortega y Gasset) hazatér Franco Spanyolországába. Még akkor is, ha az illető (mint éppen Ortega y Gasset) nem azért tér haza, hogy a diktátort szolgálja, hanem hogy mindhalálig hű maradjon a spanyol liberalizmus eszméihez.

Tény, hogy a spanyol nép tragédiáját kevesen ismerik úgy, sőt talán senki sem ismeri jobban s szenvedi át ilyen mértékben, mint éppen Salvador de Madariaga. Senki nem szolgálja, írásaiban és tetteiben, nap mint nap, ennyi állhatatossággal, ilyen férfiasan és ekkora önzetlenséggel Spanyolországot, mint Madariaga. Jól ismerem őt személyesen is; hadd írom le, hogy szívében és lelkében, májában s veséjében a spanyol nép virtusainak megtestesítője ő, aki hazája bűneit és hibáit sem rejti véka alá. Impulzivitása és határozottsága, mellyel honi dolgainkat országvilág előtt kimondja, számtalan helyen népszerűtlenné tették őt. Miért ítéli el bíró módjára s ilyen élesen a szélsőségeket? Miért hirdeti ekkora szenvedéllyel a mérsékletet?

Madariaga Corunnában született, 1886 július 23-án, azaz ő is a galíciói tartomány fia, akárcsak Francisco Franco generális. Az utóbbiért Galicióról Madariaga mossa le a gyalázatot. 1903-ban a spanyol Bányászati Főiskolára, majd a párisi politechnikumra iratkozott be. 1911-ben egy északspanyol vasúttársaság mérnöke lett; a következő évben Glasgowban megnősült. Élete nagy részét ezután külföldön töltötte s az irodalomnak szentelte. Első jelentős könyve — „Shelley és Calderon" — 1920-ban jelent meg; ebben a művében a spanyol klasszikusok angol irodalmi hatásáról írt. Nemzetközi hírnevét az „Angolok, franciák, spanyolok" című művével alapozta meg (1928). Ezt a könyvét három nyelven: spanyolul, franciául és angolul írta s a spanyol szellem évszázados képét mutatja be, hogy mit jelent Spanyolország Európának és hogy Spanyolországnak mit kell tanulnia Európától.

Madariaga műveinek listája (fordításokkal együtt) nyolc, sűrűn nyomtatott katalógusoldalt tesz ki. Első művének megjelenése, 1917 óta minden évben egy vagy két könyve látott napvilágot. Mint minden igazi író, rengeteg korszerűt, azaz mulandót is írt; de nagy a száma azoknak a műveinek, melyeken nem fog az idő. Elsősorban az úgynevezett „Spanyol ciklus". A ciklus első könyvében Madariaga szakított a spanyol hagyománnyal és nagy bátorsággal, ugyanakkor igen meggyőzően bizonyítja, hogy Kolumbus katalán zsidó volt, nem génuai talján. Madariaga könyve Cortesról nézetem szerint a világirodalom néhány tucat legjobb életrajzának egyike. A pompásan dokumentált, monumentális „Bolivar" szenvedélyes, helyenként örjöngő kritikákat kapott — kivált Venezuelában és Peruban.

Számos esszéje, regénye, verse, színdarabja mellett van Madariagának egy másik, múlhatatlan értékű műve is: a „Spanyolország". E műve még több kiadásban, még több fordításban jelent meg, mint a többi. Madariaga volt az első, aki e könyvében a polgárháború mindkét küzdő felét, mi több, magát a polgárháborút is elítélte. Ezt a véres hekatombát a legújabb nemzedék már úgy látja, mint ő; azok azonban, akik résztvettek benne vagy átélték, nem tudják Madariaga objektív ítéletét a magukévá tenni. Egyébként könyve előszavában maga Madariaga is elismeri, hogy kritikájában szigorúbb volt a baloldallal szemben, mint a jobboldallal, mert hiszen *„a baloldaltól függ a jövő"*. Egyébként Madariaga, csak úgy, mint a múltban — olthatatlan ellenszenvvel viseltetik a totalitariánus diktatúra minden változatával szemben. A köztársaságiakat, kivált a szocialistákat sújtó kegyetlen kritikájának legfőbb oka, hogy a polgárháború éveiben nagy gyengeséget mutattak a kommunista infiltrációval szemben. Így később, a második világháború éveiben Madariaga nem kifogásolta a Nyugat és a Szovjetunió szövetségét; de sosem tudta magáévá tenni azt a toleranciát, mellyel a Nyugat Sztalin módszerei iránt viseltetett és kezdettől ostorozta a területi koncessziókat, melyet a szövetségesek Sztalinnak tettek. A magyar forradalom elnyomása, a Tibetet megszálló kínai imperializmus avagy Kuba ügye a lángoló cikkek és előadások sorozatát váltotta ki belőle. Mint minden igazi demokrata, Madariaga is Fidel Castro pártján állt Batista ellen; de ő volt az első, aki Fidel Castrót nyílt levélben figyelmeztette a kommunista veszélyre, csak úgy, ahogy Castro vörös pálfordulása után Dél-Amerikát figyelmeztette a Kubán át érkező moszkvai és pekingi dögvészre.

Miguel de Unamuno szokta volt mondani: *„Spanyolország nemcsak az anyám, hanem a lányom is."* Csak egy ilyen, hasonlíthatatlan férfi szájából hangozhatott el e kolosszális, e nagyratörően fennhéjázó állítás, mellyel azt akarta mondani, hogy Spanyolország adott néki életet, de ugyanakkor ő maga is új lelket lehelt Spanyolországba. Új lelket: s e szellem ellen a diktátor is hiába harcol vagy dühöng. Akárhogy is tisztelem Madariagát, Unamuno mondatát nem kívánom egyenesen reá vonatkoztatni. De annyi bizonyos, hogy a ma élők közül senki nem spanyolabb Madariagánál és senki nem tett nagyobb szolgálatot az eljövendő Spanyolországnak, mint ő. A spanyol zsarnok legnagyobb balszerencséjére e hetvenötéves férfiú robusztus és életerős, szelleme fiatal; s a tökéletes érettség és a vaskos egyszerűség pompás alternativáit rejti magában, mint minden igazán nagy ember.

Milyen lesz a jövendő Spanyolországa? Egy Spanyolország, mely megbékül önmagával és áthídalja a múltat; egy Spanyolország, mely a diktatúra hosszú, keserű és teljesen haszontalan esztendei és a polgárháború után megteremti a polgárok békéjét. De Spanyolország, kultúrálisan, földrajzilag, gazdaságilag és politikailag egyformán, a nyugati világhoz és az európai népek nagy családjához, a most integrálódó Európához tartozik. Ha Spanyolország kigyógyul a jelen, totalitárius pestisből, mi sem fontosabb, hogy az a kétségbeesés, mely eluralkodott a spanyol nép felett, ne hozza rá a másik totalitárius dögvészt. Ezzel a szerencsétlen lehetőséggel Franco rendszerének hosszú élete, avagy inkább hosszú haldoklása fenyeget, meg az a rövidlátó segítség, melyet a nyugati demokráciák nyújtottak, sőt még ma is nyújtanak Franconak. Nagy ügyünket, a jövendő Spanyolország ügyét e küzdelemben senki sem fejezi ki személyében oly híven, mint Madariaga. Madariaga, aki egyszerre spanyol és európai, zsarnok-ellenes és demokrata.

Madariagát, hetvenedik születésnapjára, egy később rendezett ünnepségen Albert Camus köszöntötte fel, elegáns és a körülményekhez méltó beszéddel. A világ éppen akkoriban döbbent rá arra a rettenetes tragédiára, mely a magyar népet sújtotta. Camus ugyanazokat a szavakat és jelzőket alkalmazta a szovjet gyilkosokra, mint a spanyol diktátorra; ugyanazokkal a szavakkal ítélte el a szovjet és a Franco-rendszer külés belföldi támogatóit. Majd így fejezte be:

„Minden gyalázat és árulás közepette ugyan hogy feledhetnők el akár egy pillanatra is, hogy ön, Don Salvador, hű maradt közös céljainkhoz és álmainkhoz — azokhoz a célokhoz és álmokhoz, melyekért egyedül érdemes élni e földön? Hadd idézzem ebből az alkalomból azt a mondatot, melyet Turgenyev írt halálos ágyán Tolsztojhoz: „Boldog vagyok, hogy az ön kortársa lehettem." Én azonban nemcsak kortársa vagyok önnek — hiszen vannak kortársaink, akikre egyáltalán nem lehetünk büszkék — de félelmeink és reményeink is közösek, közösek voltak vereségeink is, ahogy együtt várjuk, óhajtjuk és hisszük annak a népnek a felszabadulását, melyért ön oly példás tetterővel és oly dicsőséggel harcol."

Mi szebbet mondhatnék ma, Madariaga hetvenötödik születésnapján, minthogy Camus szavait idézem? És mit mondhatnék szebbet a spanyoloknak, magyaroknak, minthogy megint Camus szavait idézem?

ERNEST HEMINGWAY

DOMBOK, FEHÉR ELEFÁNTOK

Az Ebro völgyén túl hosszú fehér dombsor húzódott. Ezen az oldalon nem volt se fa, se árnyék, csak egy vasúti állomás két sínpár közt, a napsütésben. Az állomás túloldalára maga az épület vetett forró árnyékot, a nyitott ajtóban bambuszfüzérekből készült függöny lógott, a legyek ellen. Az amerikai férfi és a lány kinn ültek, az épület árnyékában, az asztal mellett. Nagyon meleg volt és a barcelonai expressz csak negyven perc múlva érkezett. Általában két percig állt ezen az állomáson, aztán tovább ment, Madridba.

— Mit igyunk? — kérdezte a lány. Levetette és az asztalra tette a kalapját.

— Jó meleg van — mondta a férfi.

— Igyunk sört.

— Dos cervezas — szólt be a férfi a függönyön.

— Korsó sört? — kérdezte az asszony a küszöbről.

— Igen. Két korsó sört.

Az asszony két korsó sört és két alátétet hozott. Letette a két filcet és a sört s szemügyre vette a férfit meg a lányt. A lány felnézett a szemközti dombvonulatra. A dombsor fehér volt a napsütésben, a táj barna és szikkadt.

— Olyanok ezek a dombok, mint a fehér elefántok — mondta a lány.

— Sose láttam még fehér elefántot — a férfi kiitta sörét.

— Nem is láthattál.

— Láthattam volna — mondta a férfi. — Az, hogy te azt mondod, nem láthattam, nem bizonyít semmit.

A lány a bambuszfüggönyt nézte:

— Rá van festve valami. Mi az?

— Anis del Toros. Egy ital.

— Megpróbáljuk?

A férfi egy hallót kiáltott be a függönyön.

Az asszony kijött a bárból.

— Két Anis del Toros-t akarunk.

— Vízzel?

— Vízzel akarod?

— Nem tudom — felelte a lány. — Jó az vízzel?

— Egész jó.

— Vízzel akarják? — kérdezte az asszony.

— Igen, vízzel.

— Olyan, mint a fenyőpálinka, — mondta a lány és letette poharát.

— Mindennel így van.

— Igen — felelte a lány. — Mindennek fenyőpálinka íze van. Különösen ha az ember régen várt arra, hogy megkóstolhasson egy italt, például az abszintot.

— Ó hagyd abba.

— Te kezdted — mondta a lány. — Én egész jól szórakoztam. Jól éreztem magam.

— Hát próbáljuk jól érezni magunkat.

— Rendben van. Én megpróbáltam. Azt mondtam, a hegyek olyanok, mint a fehér elefántok. Hát nem volt ez szellemes?

— De igen, szellemes volt.

— Aztán meg akartam kóstolni ezt az új italt. Mi mást tehetünk? Megnézzük ezt meg azt, meg új italokat kóstolunk. Hát nem ebből áll az élet?

— Azt hiszem, igen.

A lány átnézett a dombsor felett.

— Szép dombok. Nem is igazán olyanok, mint a fehér elefántok. Csak a színükre értettem, mintha fehér elefántok bőre kandikálna ki a fák közül.

— Igyunk még egyet?

— Jó, igyunk.

A forró szél az asztal felé fújta a bambuszfüggönyt.

— Jó hideg a sör — mondta a férfi.

— Finom — mondta a lány.

— Semmi az egész. Jig, — mondta a férfi. — Egészen kis operáció. Tulajdonképpen nem is operáció.

A lány nem felelt.

— Veled megyek és ott maradok veled egész idő alatt. Egészen kis műtét. Nem is műtét tulajdonképpen.

— És mi lesz azután?

— Minden rendben lesz. Éppúgy, mint azelőtt.

— Miért gondolod ezt?

— Mert csak ez nyugtalanít minket. Ettől vagyunk boldogtalanok.

A lány a bambuszfüggönyt nézte, aztán kinyújtotta kezét és megfogott két füzért.

— S gondolod, hogy azután minden rendben lesz és boldogok leszünk?

— Biztos vagyok benne. Nem kell félned. Annyi nőt ismertem, aki átesett ezen.

— Én is — mondta a lány. — És azután mind olyan boldogok voltak.

— Nézd — mondta a férfi. — Nem kell, ha nem akarod. Én nem kényszerítlek rá, ha te nem akarod. Csak tudom, hogy egy semmiség az egész.

— És te tényleg akarod?

— Én azt hiszem, ez a legjobb. De én nem akarom, hogy megtedd, csak akkor, ha tényleg ezt akarod.

— És, ha megteszem, akkor te boldog leszel, és minden úgy lesz, ahogyan régen volt és te szeretni fogsz?

— Most is szeretlek. Tudod, hogy szeretlek.

— Tudom. De, ha megteszem, akkor megint minden jó lesz, s megint tetszeni fog neked, ha olyan dolgokat mondok, hogy a dombok olyanok, mint a fehér elefántok?

— Igen, tetszeni fog. Most is tetszik, de nem tudok ilyesmire figyelni. Tudod, milyen vagyok, ha bánt valami.

— Ha megteszem, nem fog bántani semmi?

— Amiatt nem aggódom, mert tudom, hogy semmiség az egész.

— Akkor megteszem. Én nem törődöm magammal.

— Hogy érted ezt?

— Mondom, én nem törődöm magammal.

— De én törődöm veled.

— Ó, persze. De én nem törődöm magammal. Megteszem, és akkor minden nagyszerű lesz.

— Nem akarom, hogy megtedd, ha tényleg így érzel.

A lány felállt és lesétált az állomás végére. Szemközt, a túloldalon gabonaföldek és fák húzódtak az Ebro mentén. Messze, túl a folyón, hegyek emelkedtek. A gabonaföldeken egy felhő árnyéka vonult át, s a fák ágai között a folyó tükre látszott.

— És ez mind a mienk lehetne — mondta a lány. — Mindenünk lehetne, csak éppen nap mint nap lehetetlenebbé tesszük, hogy a miénk legyen.

— Mit mondtál?

— Azt mondtam, mindenünk lehetne.

— Mindenünk lehet.

— Nem, nem lehet.

— Az egész világ a miénk lehet.

— Nem, nem lehet.

— Mehetünk, ahová csak akarunk.

— Nem, nem mehetünk. A világ már nem a miénk.

— De a miénk.

— Nem, nem a miénk. Ha egyszer elvették tőlünk, soha többé nem lehet a miénk.

— De nem vették el tőlünk.

— Majd meglátjuk.

— Gyere vissza az árnyékba — mondta a férfi. — Nem szabad ezt érezned.

— Semmit sem érzek — mondta a lány. — Csak éppen tudom, amit tudok.

— Én nem akarlak olyasmire kényszeríteni, amit te nem akarsz...

— Nekem sehogy se jó. Igyunk még egy sört?

— Jó, igyunk. De szeretném, ha megértenéd...

— Én megértem — mondta a lány. — De muszáj folyton beszélnünk?

Leültek az asztalhoz, s a lány a dombok fölé nézett, a férfi a lányt nézte, aztán az asztalt nézte.

— Szeretném, ha megértenéd — mondta —, hogy én nem akarom, hogy megtedd, ha te nem akarod. Én hajlandó vagyok végigcsinálni, ha ez neked jelent valamit.

— Neked nem jelent semmit?

— Persze, hogy jelent valamit. De én nem akarok senki mást csak téged. Senki mást nem akarok. És tudom, hogy egy semmiség az egész.

— Igen, te tudod, hogy semmiség az egész.

— Megértem, hogy így beszélsz, de én tudom, hogy semmi.

— Megtennél nekem most valamit?

— Én mindent megteszek érted.

— Kérlek, kérlek, kérlek, kérlek, hallgatnál egy kicsit?

A férfi nem szólt, az állomásépülethez támasztott koffereket nézte. A bőröndök tele voltak ragasztva hotelcímkékkel; minden címke egy-egy éjszakát jelentett.

— De én nem akarlak kényszeríteni — mondta — én nem törődöm az egésszel.

— Mindjárt sikítok — mondta a lány.

Az asszony kijött a függöny mögül és letett két korsó sört az átnedvesedett filcre.

— Öt perc múlva itt a vonat — mondta az asszony.

— Mit mondott? — kérdezte a lány.

— Hogy öt perc múlva itt a vonat.

A lány kedvesen rámosolygott az asszonyra, hogy megköszönje, amit mondott.

— Legjobb lesz, ha átviszem a bőröndöket az állomás túlsó oldalára — mondta a férfi. A lány rámosolygott.

— Rendben van. Aztán gyere vissza és igyuk ki a sört.

A férfi felvette a két nehéz bőröndöt és átvitte az állomás túlsó oldalára, a másik sínpárhoz. Körülnézett, de még nem látta jönni a vonatot. Visszafelé menet áthaladt a bárhelyiségen, ahol vonatra várók ittak. Megivott egy anist a bárpultnál, s szemügyre vette az embereket. Mind nyugodtan várták a vonatot. Kilépett a bambuszfüggönyön. A lány még mindig az asztalnál ült és rámosolygott.

— Jobban érzed magad? — kérdezte.

— Remekül — felelte a lány. — Semmi bajom nincs. Remekül érzem magam.

KÖNYVEKRŐL RÖVIDEN

Az orvos, a beteg és a betegség

(Dr. Bálint Mihály könyve; Akadémiai kiadó, Budapest)

Angliában 1957-ben jelent meg s azóta ott is, több más nyugati országban is, jelentős visszhangot keltett Bálint Mihály magyar születésű, de immár évtizedek óta Angliában (előbb Manchesterben, majd Londonban) megtelepült orvos és pszichoanalitikus könyve: *The Doctor, the Patient and the Illness*. Elsősorban a gyakorló orvosok részére íródott, s tanulmánycsoportok észleleteinek, a konkrét kórtörténetek sorozatának tanulságai nyomán felhívta a figyelmüket olyan lélektani tényezőkre és körülményekre, amelyek a gyógyulást jelentősen befolyásolhatják.

Bálint dr. kifejti, hogy az orvos hol vétheti el a dolgát, ha egy-egy betegségre összpontosítva figyelmét, szem elől téveszti magát a beteget. Másik megfigyelése, amely lebilincselően hat a laikusra — de mint tudjuk, az orvosokra is — hogy amíg megvannak a gyógyszertani szabályok, amelyek szerint az egyes gyógyszereket esetenként így vagy úgy kell adagolni: hiányzik vagy nem eléggé alakult ki annak módszere, hogy magát az orvost hogyan „adagolják". Az orvos és a beteg személyi kapcsolatait tudomásul venni bizonnyal ugyanannyira orvosi feladat, mint általános emberbaráti és szociális.

„Az orvos, a beteg és a betegség" olyan orvosi könyv, amely túlnyomó részében a művelt laikus számára is érthető, s külön tüneti érdekessége van annak, hogy sok helyütt a pszichoanalizis eredményeit hasznosítja az általános orvosi gyakorlatra alkalmazva. Kiadása e téren a magyarországi tudományos érdeklődés szélesedéséről tanúskodik.

z. l.

(Korondi András: Őrzöm a házat, versek, Magyar Élet kiadása, Toronto, 1961)

Korondi Andrásban a formát értő és csiszoló, a magyar nyelvre gondosan ügyelő, elsődlegesen politikai költőt ismer meg az olvasó. Néhány meglepően szép sor és versszak, mint pl. — *Évekké a napok nyúlnak / rések szakadékká nyílnak / párducfoga nő a nyulnak / atomhegye nő a nyílnak* — tudatos és pontos költőt idéz, akinek nemcsak a mesterségbeli tudás, hanem az érzelmi gazdagság is birtokában van. Milyen kár, hogy a kötet figyelmes elolvasása után, mégis inkább a mesterember képe marad bennünk s nem a költőé. Korondi formai és nyelvi biztonsága már-már a költő kibontakozásának akadálya. Egy-egy nyelvi fordulatért, vagy rímért hajlandó feláldozni az értelmet, ez a forrása a képzavaroknak is *(Kerek alpesi koponyák / nyelik az olcsó kocsonyát: a koponyák — kocsonyát* rím esetlegessége — mi lenne, ha nem kocsonyát nyelnének? — csak felhívja a figyelmünket az alapvető képzavarra: hogyan *nyelnek* a koponyák?). Különös, hogy ez a formabiztos költő gyakran milyen elemi hibákat vét a legegyszerűbb formai megoldásokban is, az — *elvonult már* anapesztikus sorának lejtésére rímelő jambikus: *kora-nyár* nem rím, mintahogy nem az a *partján - kardján* rímpár sem *(akárha sással metszenéd fülem,* írja Arany Vojtinához) s alapvető métrikai hibák vannak hexametereiben vagy például a *Boldog Magor éneke* című szaffói strófákban írt költeményben is (Jégbehűtött sört s csemegét rak elénk). Korondi verseiben aktualitásra törekszik s van egyfajta, gyakran kitűnő, szatirikus hangvétele is, mint pl. a nagylélegzetű Dante adaptáció, a Pokol XXXV. Éneke, melynek „bugyrában" a kommunista fővezérek szenvednek; a verselés itt fölényes, szinte túlságosan az, s ilyként elhalványul mögötte a tulajdonképpeni mondanivaló, mely érdekes és mulatságos, noha közelebb áll a *babitsi* Dantéhoz, mint az *eredetihez*. Gyakran használ magyaros ritmust és verselést *(Benn az istállóban / piros-barna foltú / bundáját csodálja / a kétnapos borjú)*, de a magyar ballada formájának és drámaiságának teljes félreértése, sőt egyenesen parodizálása a Kiliáni Maléter Pál című, Ballada a XX. századból alcímű verselmény. Korondi kötetében pontosan kimutatható Babits, Kosztolányi, Arany, Illyés hatása, mely néhol tudatosan alkalmazott fogás, néhol öntudatlan alkalmazás. A ritkán, de tisztán felbukkanó eredeti hang arra vall, hogy a költő keresi önmagát s bízhatunk abban, hogy ha elveti az erőszakolt formai megoldásokat, a mindenáron való eredetieskedést, kiszűri a dilettáns játékokat *(Sajgón kigyúl benned egy régi kép / Vidéki tánc. A Margit sziget / Vizsgák. Aratók. Zuzmarás misék)* — szaporodni fognak verseiben az olyan szép és igaz sorok, mint: *Köszönöm, Uram, hogy első húsz évem / vidéken hagytad élnem / Ott tanultam a ráérő jószág / szeméből, mi a jóság.*

(-ls-)

Csillag a tábor fölött

(Barzilay István regénye, Új Kelet nyomdája, Tel-Aviv)

Barzilay István erdélyi származású írónak ez az első hosszabb-lélegzetű műve. Nem kisebb feladatra vállalkozott, minthogy körképet adjon Israel állam megalakulásának küzdelmeiről, a világrészeken végigüldözött, haláltáborokból megmenekült s e földön végre otthont találó emberek új életéről, jellemük, természetük átalakulásáról. Ez a teljességre való törekvés nem könnyű feladat, s néhol ártalmára van a regénynek. Ettől eltekintve azonban a „Csillag a tábor fölött" mindvégig feszült figyelmet kiváltó, izgalmas olvasmány s a benne feltárt emberi sorsok, Barzilay kitűnő emberábrázoló tehetségén keresztül hiteleseknek s mély együttérzéstkeltőknek bizonyulnak.

A regény hősei nem félistenek, mint Uris Exodus című könyvében, hanem egyszerű emberek, akikkel ma is, nap mint nap találkozhatunk itt.

Misha Katrelli, a regény magyar származású főhőse is csak egyszerű közkatonája az ifjú állam építőmunkájának. Azt a feladatot vállalta, hogy a világ minden részéről idekerült, százféle nyelvű és jellemű, az állam problémáival szemben idegenül álló jövevények útját egyengesse, telve jóakarattal és megértéssel szenvedéseik iránt. Ő maga nem találja meg a boldogságot, ehhez megértő társ kellene, de zokszó nélkül viseli sorsát s kielégíti mások boldogulásának kiharcolása. Nemes, humanista alakját Barzilay nagy szeretettel rajzolta meg.

A regény női főhőse, Ahuva, akit Katrellihez csak a barátság szálai fűzik, már egészen más fából van faragva. Ő már Israelben született, igazi „szabrelány", s ifjú évei óta azért küzd, hogy jobb életet harcoljon ki magának. Szerelmek, erkölcsi zsákutcák között tévelyeg, de belső tisztasága, szeretetre és szeretésre vágyása végül is kivezeti a napfényre. Megtalálja az igazit, Dávidot. A férfi, akit szeret israeli nagyiparos és pénzmágnás fia, s a Schechtermann-család szigorú egységének hermetikusan elzárt falai közé a magafajta szegény és nem is a legjobbhírű teremtésnek szinte lehetetlen bejutnia. De Ahuvának ez is sikerül s megtalálja élete célját a jólétet és az igazi szerelmet.

A Schechtermann-család élete, bigott szertartásossága, sajátos belső törvényei a matriarchális uralom érdekes példája, egyike a könyv legkitűnőbben megírt részleteinek s szinte önálló egész a regényen belül. Esendő bűnösök, hittel felfegyverkezettek, tudósok és puritánok vonulnak fel a regényben, hogy aztán a népek e nagy olvasztótégelyében végül nemzetté forrjanak össze.

Israel ma divatos téma az Eichmann-ügy szomorú aktualitásában, s aki meg akarja ismerni ennek az országnak az életét, annak Barzilay könyve érdekes és hiteles olvasmányt nyújt.

(L. L.)

RUFFY PÉTER: Varsói Hajnal, Kossuth Könyvkiadó, 1961. „Lengyelországba ma nem könnyű útlevelet kapni" — mondotta nemrég egy Budapestről jött ismerősöm. Gomulka Lengyelországa különös ország: ötödik éve nincsenek kirakatperek, fiatal művészek útlevelet és ösztöndíjat kapnak Párizsba és a rock-n'-rollra pontosan úgy reagál a fiatalság, mint a dekadens Nyugaton. Mindezek ellenére van, aki még kap útlevelet — például Ruffy Péter újságíró, aki 1959-ben szerzett élményeit rendezte-szerkesztette riportkönyvvé. Ruffy korábbi írásainak ismeretében a könyv csalódást kelt — széteső, egyenetlen és mélységesen opportunista. Kompromisszum ez a könyv a hangulatos útikalauz és a kincstári nyelven eldarált szemináriumi anyag közt; az ábrándos és művelt polgári széplélek tekintetét időnként keményen a munkásosztály öntudatára szegezi, hogy két oldallal később, mint magán-turista kellően ellágyulhasson a lengyel táj szépségén, vagy a lengyel történelem gazdagságán. Mert Ruffy lényegében érti a lengyel múltat és azt hiszi, előre látja Lengyelország jövőjét is. A jelent azonban, amelyről könyvének — riportkönyv lévén — elsősorban szólnia kellene, egyfajta hazai békaperspektivából torzítva látja és alig érti. Különös a jólfésült polgári újságírónak az az igyekezete, hogy zavarodottságát elavult, de pártos sémák hangoztatásával palástolja. Ruffy nem érti, torzan és egyoldalúan ábrázolja az egyház és állam viszonyát (nem vette magának azt a fáradságot, hogy például egy katolikus lengyel íróval, vagy egy katolikus parlamenti képviselővel elbeszélgessen), rosszallóan csóválja fejét a kollektivizálás kátyúba jutása láttán (1959-ben a huszonnyolc milliós Lengyelország területén mindössze 2000 termelőszövetkezet működött), a modern lengyel irodalmat felületesen és hiányosan ismerteti. A könyv utolsó fejezetében pedig egyenesen arról biztosítja a nyájas olvasót (vagy esetleges beleolvasót), hogy nincs „külön lengyel út" a szocializmushoz. Pedig mindabból, ami Ruffynak nem tetszik és részben abból is, ami tetszik, ennek éppen az ellenkezője derül ki.

A „Varsói hajnal" mindamellett érdekes könyv, sok hasznos információt rejt; egy-egy részletben — például az utolsó Fuggerrel való beszélgetés a varsói Óváros borpincéjében — még fel-fellobban Ruffy hajdani tehetsége, hogy aztán ismét befulladjon a közhelyek, modorosságok és ismétlések hamujába. A könyvet közepes fényképfelvételek színesítik; a 97. oldalon a varsói Óváros főterét ábrázoló kép fölé tévesen a „Krakkó" felirat került. A számos elírás, hiba közül még egy: a Po Prostu betiltását követő diákzavargások nem 1956-ban, hanem 1957-ben voltak. 1956-ban más történt: lengyel férfiak és nők ezrei álltak sorban a varsói utcákon, hogy vért adjanak a magyar forradalom sebesültjeinek. Ruffy sokat ír a lengyel-magyar barátságról, de — milyen különös — éppen az maradt ki a „Varsói hajnal"-ból, ami ebben a barátságban a leglényegesebb: a szabadság közös, olthatatlan szeretete.

(—igy—)

Újdonság és hagyomány

— Bőszin Endre újabb képeiről —

Bőszin Endre Londonban élő magyar festőművész ama kevesek közé tartozik, akiknek egy-egy kiállítása mindég eseményt jelent. Kísérletező művész, nem éri be féleredményekkel, de az esetleges csalódásoktól sem félti egyéniségének és művészetének épségét, s nem riad vissza egy kalandosnak igérkező kirándulástól sem.

Mintegy másfél esztendeje a Nyugat-Európában manapság divatos szélsőségesen absztrakt stilustörekvések felé fordult az érdeklődése. Piet Mondrian képeihez hasonlóan, Bőszin ekkor sötét körvonalakba zárt színes négyzetes alakzatokat szerkesztve a vászon síkján, valamilyen mértanilag harmonikus összhatást próbált műveiben megteremteni. Nem sok sikerrel. Bőszin Endre temperamentuma, úgy látszik, túlságosan lírai, s festői műveltsége romantikusan nyugtalan ehhez a lehiggadt és meditáló jellegű, szerkesztgető stilushoz. Színei erőltetettnek, nem egyszer durvának hatottak a mértanilag leegyszerűsített formák mellett, s ez utóbbiakból hiányzott az egymáshoz való viszony szükségszerűsége, ami minden művészi kompozíció alapja.

A londoni Chiltern Art Galleryben nemrég megnyílt kiállításán bemutatott újabb művei a természetelvű festői szemlélethez való visszatérését mutatják. Az egykori lázas formakeresővel szemben, újabb képei az élet szépségét melegen élvező, szemlélődő művész örömeiről számolnak be. Témái köznapiak: cserépkorsó virággal; táj a műterem ablakán át; nő a studióban; alakok az asztal körül... A téma mindig alá van rendelve a bensőséges szeretet és a gyönyörködés áhitatának. Színei sötétes meleg színek; különösen a szürkéi szépek, amelybe orgona hangjaként egy-egy barna, vörös, s hegedűszólóként egy-egy lilába játszó kevert szín finoman szövődik bele. Halk és mégis forró érzékiség csendül meg ezekben a színekben, amelyek formai összefogása talán még hiányzik egyes festményein.

A képi kompozíció megoldatlansága elsősorban azokat a műveit jellemzi, amelyeken a téma keltette élmények helyett, egy, a művész számára idegen, kellőképpen meg nem értett képzőművészeti elv, vagy ötlet hatását láthatjuk. Az ilyesmi nemcsak Bőszinre jellemző. Gyakori, csaknem általános jelenség az 1956 után idegenbe szakadt magyar képzőművészek műveiben. Ezek a művészek — a szó mélyebb értelmében — még nem illeszkedtek be új környezetükbe; a sztálini kultúrpolitika kötöttségeiből a művészet szabadságának valóságos anarchiájába cseppentek bele. Az ilyen radikális környezetváltozás nem történhet megrázkódtatások nélkül. Egyrészt, nagyon vonzó mindaz, ami új és megdöbbentően szokatlan; másrészt, ott a félelem, hogy az újdonságért teljesen oda kell dobni a múltat, azt a magyar festői hagyományt, amelyet tisztelni még mestereiktől tanultak és amelyet nemrég még föltétlenül magukénak vallottak. A legtöbben a kompromisszummal próbálkoznak. S ez az, ami a művészetben lehetetlen.

A mostani kiállítás tanúsága szerint Bőszin Endre nem volt képes teljesen szakítani festői múltjával. Kár lett volna, ha kísérlete sikerült volna. Mélyen érző lírikus, aki színeinek gazdagságával, előadásmódjának őszintén átérzett és folyamatos választékosságával méltó módon illik bele a magyar festészet történeti folyamába.

(n. gy.)

Utazás az éjszaka mélyére

A franciaországi Meudonban július elején meghalt dr. Henri-Louis Destouches. Polgári nevén alig ismerték többen, akár egy dunántúli körorvost, ám Louis-Ferdinand Céline írói álnevén megjelentetett könyvei nemcsak híressé, de hírhedtté is tették világszerte. A kis francia kézilexikon, a Petit Larousse egyik néven se tartja számon. Talán kényelmeskedésből. Hiszen Céline zavarbaejtően ellentmondásos írói és emberi egyéniségét valóban bajos is néhány hűvösen tárgyilagos sorral megközelíteni.

Első könyve, ami magyarul Hevesi András fordításában „Utazás az éjszaka mélyére" sejtelmesen csengő címen jelent meg, Franciaország határain túl is indulatokat kavart fel, csodáló híveket és háborgó ellenfeleket gyűjtött a szerző köré. A javarészt önéletrajzi regény vitriolos és gyakran ordenáré hangja, stiláris ügyetlenkedései, de lenyűgöző szóképei, inspirált és inspiratív eszmetársításai meghökkentették a bírálókat. Némelyek egy — bár még csiszolatlan — őstehetség megnyilatkozásaként ünnepelték Céline első írását, a másik véglet viszont a dilettáns akarnok elképesztésre szánt próbálkozása gyanánt vetette el.

Céline ekkor 34 éves volt. 1894-ben született, Páris egyik proletárnegyedében. Az első világháborúban megsebesült, magas kitüntetést szerzett, majd módja nyílott, hogy beiratkozzék az orvosi egyetemre. Volt hajóorvos, volt tudományos kutató, bejárta a világot, míg végül a francia főváros egy munkásnegyedében kötött ki. A szegények orvosának tekintette magát. Nyomasztó ifjúkori élményei, a külváros áporodott nyomorúsága, a szemforgató társadalmi hazugságok tajtékzó felháborodással töltötték el a doktort. S kaján nyersességgel ennek engedett szabad folyást első művében. Pusztulásra méltónak ítélt minden meglévőt s leginkább még a kommunistákat felé húzott. Ám később, oroszországi látogatása után, elfordult a moszkvai szocializmustól, majd a „Bagatelles pour un Massacre" és „L'École des Cadavres" című könyveiben elvakult, vad antiszemitizmusba merült. Olyannyira, hogy Franciaország hitlerista megszállása idején még a németek is sokallták ügybuzgalmát. Franciaország felszabadulása után Céline a vichy-i kormánnyal Németországba menekült, majd amikor a szövetséges hadak Berlint is elfoglalták, Dániába szökött. Itt internálták ugyan, de mivel a dán hatóságok megtagadták kiadatását, Céline nem került a francia bíróság elé, nem ítélték el, mint együttműködőt s az 1951-ben meghirdetett közkegyelem után visszatérhetett hazájába. Megint a szegények orvosává lett.

Ez a nyugtalan lelkű zendülő, ez a humanista nosztalgiák és embertelenség között bukdácsoló egyensúlytalan egyéniség — noha nemcsak cselekedeteinek morális felelőtlensége vet reá árnyékot, de munkáinak irodalmi értéke is vitatható — mégis kétségkívül hatott a modern francia literatúrára. Egyrészt talán éppen azért, mert fittyet hányt a mesterségbeli tudásnak, a megkövesedéssel fenyegető míves hagyományoknak; másrészt pedig mivel Céline emberi és művészi fegyelmetlenségét, ingoványba tévedt útkeresését szemlélve, zavaros évtizedek, zavaros, önmutogató és önpusztító gyermekei ismertek rá a maguk lelki tájaira. (V. S.)

Vasárnap

Lehetetlen hogy megszínesedjen
a vasárnap nyírott szabályos
övények mögött a lépcsők
halott ajtókig szürkülnek tegnap
elfeledtem hogy reggel van
a boltokat bezárták miért nincs
lárma az üzemek üvegfalai mögött
hol vannak az emberek félek hogy
mindenki elmegy.

Kristóf Ágota

Tövestül gyökerestül

Hadd hurcoljam ezen a ragyogó
sötét kis földön egyensúlyomat
álom-konok homlokomat
haszontalan kezeimet

furcsa szomorúságomat
öntudatom fényperemén
csavargásaim ütemén
mezők gyepén kövek kerevetén

S reménytelen értelmemet
s rejtelmes ámulatomat
méhkas-nyugtalanságomat
— tövestül gyökerestül —
hadd éljem mielőtt leírnám

megmentettem az irhám

Horváth Elemér

RAB GUSZTÁV

A TURUL LOVAGJA

1

Az ősmagyarok mítikus szent madara, turul néven ismert saskeselyű díszíti a Duna fölött Budapest szívében a régi Ferenc József hidat, amelyről azt mondják, hogy a világ egyik legszebb csuklós tartójú vashídja.

A Magyar Népköztársaság Szabadság-hídnak keresztelte el és leszedte róla a koronás régi magyar címert. De a pesti hídfőnél a vasszerkezet végén üveg alatt ma is megvan az ezüst kis szög, amelyet valaha, mint utolsót, Ferenc József király és császár maga illesztett be a hídavatásnál. Ennél az ezüstszögnél szoktak felmászni a híd vasívén a bronz turulmadárhoz az öngyilkosok.

Senki sem tudja, miért vonzza őket odafent a pogány magyar saskeselyű szobra, száz méter magasban a Duna tükre fölött, ahonnan el lehet látni a budai hegyek fölött a Margitszigeten túl egészen az Anjou-királyok egykori lakóhelyéig: Visegrádig.

A boldogtalanok rendszerint nem ugranak be mindjárt a Dunába. Néha óráktig gubbasztanak odafent a szédítő magasban, ingadozva élet és halál közt. Ilyenkor nagy tömeg verődik össze, a forgalom megakad a hídon; szirénázva érkeznek a tűzoltók és létrát támasztanak a magasba, úgy hívják, csalogatják az öngyilkosjelöltet, aki aztán vagy megadja magát az élet hívó szavának és lemászik a turulról, vagy beleveti magát a folyam habjaiba. A látvány izgalmasabb minden futballmérkőzésnél.

A kapitalizmus rendszerét hiába váltotta fel szocialista népi demokrácia néven a boldog társadalom: a „turul lovagjai" — ahogy ezeket a szerencsétleneket hívják — valamiképpen megmaradtak a burzsoá múlt maradványaként. Ez nem kellemes a rendőrhatóságoknak, hiszen a boldog társadalomban hivatalosan nincsenek öngyilkosok.

2

Egy kora őszi hajnalon arra ébredt a Vásárcsarnok és a Gellért-hegy környéke, hogy a kiterjesztett szárnyú turulmadár lábánál odafent megint egy ember kuporog. A Duna mindkét partján és a hídon órákon át izgatott tömeg várta, mikor szánja el magát ugrásra onnan a magasból. Tűzoltókon kívül rendőrök is megjelentek a hídon, tányérsapkájukon vörös csillaggal és oszlásra buzdították a csődületet, de nem sok eredménnyel.

Két bátor tűzoltóval együtt egy polgári ruhás rendőrségi nyomozó is felmászott a magasba, gomblyukában pártjelvénnyel. Előbb szép szóval, aztán fenyegetésekkel próbálta kényszeríteni az embert, hogy jöjjön le. De az öngyilkosjelölt, megvetése jeléül, bámulatos ügyesen felkúszott a szent saskeselyű nyakába.

A hajmeresztő látványtól a tömeg megborzongott.

De ennél is nagyobb csodálatot váltott ki, hogy az ember a turulról feleselni mert a titkosrendőrrel. Sőt: vakmerő és közönséges hangon szidta a nyomozó anyját. Az állam és a társadalom rendje fölött őrködő civilruhás rendőr arca elsötétedett a magasban. Most már csak azért is élve akarta kezébe kaparintani ezt az embert. Tiszteletreméltó bátorsággal kezdett felfelé kúszni és már-már sikerült is megközelítenie az öngyilkosjelöltet. De az utolsó méter az életunt és az életmentő közt leküzdhetetlen. A nyomozó innen ostromolta tovább fenyegetéseivel a boldogtalant. Egyre mérgesebben beszélt, mialatt odalent a hídon és a Duna két partján a tömeg nőttön-nőtt.

Most már a politikai szemináriumok stílusában szónokolt:

— Követelem, hogy azonnal szálljon le a madárról! — ordította. — Vetkőzze le társadalomellenes viselkedését! Viszonyuljon Lenin elvtárs tanításaihoz!

— Egy frászt! — felelt odafent a turulon az ember.

Már dél volt. Szereplők és nézők fáradni kezdtek. De végre! — odafent az ember megmozdult.

Ám ahelyett, hogy a Dunába ugrott volna, általános megrökönyödésre engedelmes bárányként lemászott a magasból, egyenesen a nyomozó karjába.

A tömeg még figyelte, amint az életbe visszacsalogatott embert bezárták egy rabszállító rendőrségi kocsiba, aztán csalódottan oszlott szét.

3

Az embert a rendőrségen betették egy sötét zárkába, ahol drótkalitkában halvány lámpa égett, megvilágítva a padlón heverő homályos alakokat. Ezek azt kérdezték tőle, hogy melyik hónap hányadik napja van. Aztán visszaestek tompultságukba, mintha őket csalogatták volna le a turulról és nem szóltak többet semmit.

A naptári idő elveszett idelent. Több nap is eltelt, míg végre egy rendőr nevén szólította a volt Ferenc József híd megmentett öngyilkosát és a szürke arcú nyomozó elé vezette. Az elmúlt napok alatt az összes titkos kartotékokból összegyűjtötték személyi adatait, már mindent tudtak róla. Ezt ő sejtette. Nagyon szűkszavúan felelgetett.

— Maga hat és félórán keresztül több mint kétezer embert tartott vissza a munkától. Ez tizenháromezer kiesett munkaórát jelent a termelésben. Ezenfelül maga nyilvános botrányokozással rossz hírbe keverte a demokráciát. Még ráadásul megsértette Lenin elvtársat és az anyámat. Erre van valami megjegyzése?

— Semmi megjegyzésem sincs — felelte a turul lovagja.

Tisztában volt vele, hogy viselkedése valóban ellentmondott annak a sokszázezer példányban nyomtatott plakátnak, amelyen — háttérben a magyar parlament kupolás épületével — csupa boldog ember mosolyog.

— Miért mászott fel a madárra?

— Meg akartam halni.

— Miért akart meghalni?

— Untam már az életemet.

— Mi késztette magát arra, hogy leszálljon?

— Az Isten.

— Micsoda?

— Az Úristen — ismételte az ember.

— Olyan nincs! Az Isten mese. Egy bűnös, letűnt társadalmi rend találta ki saját hazug, nyomorult létének meghosszabbítására.

— Isten hívott le a madárról és nem az elvtárs — mondta elszántan az ember.

— Meg fogom magát vizsgáltatni elmeorvossal.

— Tessék csak — mondta a megmentett öngyilkos és egyszerre beszédes lett. — A doktor talán meg fog engemet érteni, nem úgy, mint az elvtárs. Mert az elvtársnak úgyis hiába mondanám.

— Mondja csak! — parancsolta a nyomozó.

Az ember, aki már nem volt fiatal és elnyúzott, rongyos ruhát viselt, tenyerével végigsimította homlokát és beszélni kezdett.

4

— Elgondolkoztam az életemről odafent, a madáron. Nagyon csúnya életem volt, főhadnagy elvtárs. Mondom, meg akartam halni. Utáltam magamat, az életet, a... a rendszert, mindent. Lenéztem a madárról a mélységbe, a Duna tükrére, ahol egy kis hajó úszott és... és épp már ugrani akartam, amikor... mikor eszembe jutott a gyerekkorom. Egy karácsony reggel...

— Elég a kispolgári álérzékenykedésből! Térjen a tárgyra!

— Négyen voltunk testvérek, négy fiú. Én voltam a legnagyobb, hat éves. Legkisebb kisöcsém még bölcsőben aludt. Emlékszem. Szép havas karácsony volt, Rimaszombaton, ahol akkor laktunk... Apánk, derék esztergályos mester, istenhívő volt. Anyám is. Ránk zárták a házat és elmentek karácsony reggel a misére. Engem nem vittek, mert fájt a torkom. Mire hazajöttek, füstölt a ház. Leesett egy tégla a kéményben, az okozta a bajt. Mind a négyen elaléltunk a füsttől. Egyedül én éltem túl. Három kisöcsém meghalt ezen a szent karácsony reggelen. Megfulladtak. Soha nem ébredtek fel többet.

— Hát kellett ez a maga ostoba szüleinek? Remélem, ettől alaposan észretértek.

— Igen, észretértek — ismételte a turul lovagja. — Ettől fogva azt mondták, hogy nincs Isten az égben, mert ha lenne, akkor nem ölte volna meg három ártatlan gyereküket éppen karácsony napján; ilyet nem tesz Isten... Ettől fogva nem is engedtek engem templomba. Istentelenségben neveltek, abban nőttem fel.

— Végre okosan beszél. Magának még lehet jövője, elvtárs, ha összeszedi magát, önkritikát gyakorol és megígéri, a pártnak ígéri meg, hogy soha többet nem megy fel a turulmadárra.

— Csakhogy...

— Mi?... Miféle csakhogy?

— Csakhogy én odafent a madáron éppen abban a minutumban, amikor le akartam ugrani, megértettem mindent.

— Ejha! Maga mindent megértett? Mi az a minden? Mit értett meg?

— Isten irkáját értettem meg.

— Mi-i-it?

— Isten irkáját, főhadnagy elvtárs. Azt értettem meg, hogy abban az irkában benne voltunk mi mind a négyen, előre voltunk benne, mióta világ a világ, én és a három kisöcsém, a szopós Bandika is... Isten irkájában úgy volt jó, hogy... hogy három kisöcsém ne ébredjen fel Rimaszombaton azon a behavazott fehér karácsony reggelen, mert Isten meg akarta kímélni három ártatlan kisöcsémet attól a sok szenvedéstől, amiben nekem van részem... a rendszerben... a demokráciában!... Magyarországon van részem benne, főhadnagy elvtárs! Mert őket senki sem köszönti szabadsággal és nem viszik el őket bányába, mint elvittek engemet, holott férfiszabó-kisiparos voltam a Tompa utcában... Tőlük nem követeli senki sem, hogy feszített tervnek nevezzék a koplalást... Nekik nem kell egy forint húszonnyolc filléres órabérért téglát adogatni a sztahanovista elvtárs kezébe, aki azzal dicsekszik, főhadnagy elvtárs, hogy többet keres, mint az angol király... Ők meghaltak, satnya csontjaik elporladtak már a rimaszombati temetőben, őket nem kényszeríti senki a sok hazugságra, a szemináriumban nem parancsolják az én három kisöcsémnek, hogy vetkőzzék le kispolgári csökevényeiket és vallás-erkölcsi alapjaikat... Nekik jó már, főhadnagy elvtárs. Isten irkája megkímélte őket attól a sok keserű bánattól, ami engemet, mint a menekülő állatot, felkergetett a turulmadárhoz a híd tetejére... előzete megfontolás nélkül, főhadnagy elvtárs, mert még ráadásul észrevettem, hogy egy hekus napok óta szimatol, követ engem, bele akar keverni valami szabotázsba, tervbe, ártatlanul... Én ezt végre megelégeltem, főhadnagy elvtárs!

— Hát akkor miért nem ugrott be a Dunába! Fene a dolgát!

— Mindjárt felelek az elvtársnak. Csak előbb elmondom még, az is eszembe jutott odafent a turulon, hogy valamikor nagyon régen valahol hallottam az angyalokról, akik az ártatlan jó kisgyerekek álmát őrzik. Nem tudom, főhadnagy elvtárs, vannak-e angyalok, hiszen azt beszélik, hogy nem minden látható. De ha vannak angyalok, akkor bizony megértettem én odafent a turulon, hogy azok a rimaszombati angyalok jól őrizték a csecsszopó Bandika édes álmát, meg a másik két kisöcsém karácsony reggeli álmát is. Azért nem ébredtek fel soha többet erre a csúnya világra.

— Magának nem haverjei azok a rimaszombati angyalok, maga felébredt, életben maradt — mondta gúnyosan a nyomozó.

— Én Isten irkájában erre a keserű sorsra hivattam el, főhadnagy elvtárs. Elvették iparigazolványomat, bekényszerítettek, aztán kirúgtak a szövetkezetből, még a varrógépemet, az ollómat is elvették; elhurcoltak bányába, aztán beosztottak téglaadogatónak a sztahanovista elvtárs mellé... És hogy mégis miért nem ugrottam be? Miért másztam le a turulról engedelmesen?... Annak nagyon egyszerű az oka, magyarázata, főhadnagy elvtárs. A magasból meglátottam odalent egy szép kicsi gőzhajót a Dunán, kicsi emberekkel... és azt mondtam magamban: Szép ez, mégis szép! Az is benne van Isten irkájában, hogy ez a kis dunai gőzös ottan ússzon alattam és a kicsi emberek kirakodjanak és berakodjanak... Erre aztán összeszedtem magamat és lemásztam a turulról. Büntessen meg, főhadnagy elvtárs.

5

Az embert, aki az ősmagyarok szent madaráról nem ugrott be a Dunába, javító munkaszolgálatra ítélték bizonytalan időre és azonnal elszállították a kistarcsai internálótáborba.

(Dreux, 1961 június.)

FALUDY GYÖRGY VÁLOGATOTT VERSEI

EMLÉKKÖNYV A RŐT BIZÁNCRÓL

Ára £0.19.6 v. $2.80. Már most rendelje meg helyi könyvkereskedőjénél, vagy a vételár egyidejű megküldése mellett a vezérképviseleti terjesztőnél:

BIG BEN PUBLISHING CO.,
65 Mortimer St., London, W.1.

A POMPEJI STRÁZSÁN című kötetből:

Michelangelo utolsó imája
Koldusdal
Az ambivalencia balladája
Szonett a múzsához
Német zsoldosdal
Középkori kocsmadal
Csilléry Andráshoz

Az ŐSZI HARMAT UTÁN című kötetből:

Franciaországi változások

Nel mezzo del cammin
Az emigránsok szesztinája
Érzékeny utazás
A magyar nyelvhez
Búcsú Európától

Araü mezőn

Arab mezőn
Alkony és éjszaka közt
Marrakech
Ének Amár szépségéről
Mauretánia felé
Fülledt éjszaka
Kasba
A sivatag
Ibn Amár búcsúja Portugáliától

A Mississippi mellett

Honvágy
Kései bánat
Hadgyakorlat, rágógumi
Rossz nőnél
Katonafürdő a Nagy Kígyó folyónál
„Több mint polgári csatákat"
Az állatok szerelme
Réműlet az erdőn
Aurora borealis
Korálsziget, kikötő, holdvilág
Magányosan s kegyetlenül
Egy pilóta szól
John Doe beszél
Búcsú Amerikától

Az EMLÉKKÖNYV A RŐT BIZÁNCRÓL című kötetből:

Pálládász
Óda Sztálin 70-ik születésnapjára
Egy bizánci teológus temetésén

A szenvedés ábécéje

Október 6
Lőrinc pap
Kurucok
Zsuzsának, a tömlöcből
Börtönóda egy régi dámához
Vámbéry Rusztem szellemléhez
Emlékezés egy régi udvarházra
Nyugat-Ausztrália

A vadkacsa

Bevezető
Ha az Istentrónt el nem érem
Monológ életre, halálra
Én nem szoktam meg
Így folytak össze
Kirándulás a Koloska völgybe
Újszülött fiamhoz

A LEVELEK AZ UTÓKORHOZ című kötetből:

In memoriam
Nagy Imre
Fehér egerek

Ifjúkori versek

Ballada F. Gy. szerelméről
Parasztnóta
Ballada Nulla Károlyról
A judeai helytartó
Ballada Johanna Darkról
Aretino levele

KANNÁS ALAJOS

Látogató a Westbahnhofon

Már régen s tán még évekig
négyes vágányra érkezik
a pesti gyors.

Néhány kiszálló csendesen
vár még s letörli nesztelen
a messzi port.

A peronon a rokonok
nem kérdezik, hogy mit hozott
az új utas,

kinek kezében nyűtt a táska,
s kopott az ünneplő kabátja,
de nem lyukas.

A lényeg, hogy megérkezett!
Hozott egy szomjas életet
s magyar babát.

Elmondja sorra, ki szabad,
hogy búcsúztatta el a pap
a nagymamát.

De mert az idő elrobog,
hamarosan már ott topog
a négyesen.

Szemében mélyebb lesz a kék,
kiül a könnyes veszteség
s a félelem.

De végül azért mosolyog,
az ablakból kendő lobog
apró, fehér.

Aztán csak száll az esti köd,
s mi tudjuk: végleg ő a több,
mert visszatér.

Irodalmi Ujság

Ignotus Pál 60 éves

Az Irodalmi Ujság szerkesztősége, munkatársai és olvasói őszinte szeretettel és barátsággal köszöntik ezen az évfordulón. Életművét, úgy érezzük, korai lenne még méltatni, bár eddigi irodalmi, publicisztikai és szerkesztői munkássága máris jelentős része a magyar irodalomnak. Kitűnő és rendkívül bátor írásaival az Esti Kurir hasábjain keltett országos feltűnést. Lendülete, kritikai elméje, irodalmi ízlése, írói rangja a Szép Szó szerkesztői munkájában még magasabbra emelkedett. Pályáját nem tudták megtörni sem a háború alatti emigrációs évek, sem Rákosi börtönei, sem a forradalmat követő második emigráció esztendei. Egész életében a szocialista demokráciáért szállt síkra, melynek teljes problematikáját ismeri, átérzi és fenntartás nélkül hirdeti. Senki sem felejtheti el azt a szívós és nehéz küzdelmet, amit a forradalom után börtönbevetett magyar írókért és értelmiségiekért folytatott Nyugaton és kívánjuk neki, hogy az ezért járó köszönetet a szabad Magyarországon háríthassa el magától.

A SZÁMŰZÖTT ÍRÓK PEN klubjának amerikai csoportja új vezetőséget választott. Elnök Joseph Wittlin lengyel író lett, alelnökök Aleksis Rannit észt és Egon Hostovsky cseh írók; a főtitkár a bulgár Dragomir Nenoff és a pénztáros Flórián Tibor.

*

SCHALK LÁSZLÓ, a kitűnő magyar festőművész, Montrealban kiállítást rendezett. A montreali sajtó, magyar, angol és francia nyelven hosszú cikkekben számol be a kiállításról.

*

A NEW YORK-I Lincoln-center épülettömbben építik fel a Metropolitan új szállását. Az operaház építése közel százmillió dollár költséggel jár.

*

ERNEST HEMINGWAY földi maradványait otthonától nem messze, egy Idaho-i falusi temetőben helyezték örök pihenőre. A temetés helyét és idejét a család titokban tartotta, hogy a szertartáson csak rokonok s az elhunyt legjobb barátai lehessenek jelen. — William Faulkner, amikor Hemingway haláláról értesült, ezt mondta: „Hemingway — s ezt csak legjobb barátai tudják — embernek sem volt kisebb, mint írónak. Ezért hiszem, sőt tudom, hogy sem műve, sem emléke nem halhat meg soha." — Spanyolország toreádorai, akiket Hemingway műveiben oly felejthetetlenül ábrázolt, kegyelettel adóztak a nagy író emlékének. A Bilbao-i arénában gyászünnepet ültek a „bikaviadal klasszikusának" emlékére, míg Jerez de la Frontierában a torerok — köztük Hemingway jóbarátja, Antonio Ordonez viador — a körszínházban, hasonló ünnepség keretében, koszorúkat helyeztek el Hemingway emlékére. — Amerikai irodalmi körök úgy tudják, hogy Hemingway az utóbbi időben önéletrajzi regényén dolgozott, mely a szerző fiatalságában, Párisban játszik. Úgy hiszik, hogy Hemingway ezt az önéletrajzi regényét befejezte. Hírek szerint egy másik, kéziratos regénye is maradt a hagyatékban; ezt a regényt Hemingway már régebben megírta s az volt kívánsága, hogy halála után adják csak közre.

VAJDA ALBERT könyve, a „Négyszemközt a szememmel" jövő tavasszal jelenik meg a londoni Hutchinson cég kiadásában. A könyv francia és német kiadása folyamatban van.

*

VADNAI ZSUZSÁT, lapunk római tudósítóját, a római Daily American belső munkatársát, Rómáról írt könyvéért az „Arany Colosseum" kitüntetéssel jutalmazták.

*

NOBEL-DÍJASOK ÉRTEKEZLETE. Június legvégén Lindauban, a Bodeni tó mellett Nobel-díjasok ültek össze tudományos értekezletre. Svédországot az értekezleten Hevesy György professzor képviselte.

*

A NEW YORK-I CENTRAL PARKBAN 2500 személyes körszínház épül, ahol Shakespeare-előadásokat fognak tartani, belépődíj nélkül. Az előadásokat Papp József rendezi.

*

AZ 1961-ES KÖNYVHÉT legnagyobb sikerei: Giuseppe Tomasi di Lampedusa Leopárdja és Eugene O'Neill drámái. Pesti lapjelentések szerint két nap alatt az utolsó példányig elfogytak.

*

DÜRER ÉS KORA címen nagyszabású kiállítás nyílt a nürnbergi Germanisches Nationalmuseumban. A kiállításon a mester több mint 400 alkotása szerepel, melyeknek jelentős részét Lengyelországból, a bécsi Albertinából és a tengerentúlról adták kölcsön.

*

A LITERATURNAJA GAZETÁBAN A. Dymsitz, az ideológiai elfogultságáról és pártkapcsolatairól ösmert kritikus, heves támadást intézett Ilja Ehrenburg emlékiratai ellen. A pártkritikus azt írja, hogy Ehrenburg „ a modernista irányok reménytelen és történelmi szempontból túlhaladott restaurációját szorgalmazza". Majd azon nyavalyog, hogy Ehrenburg „a dekadens esztétika előtt kapitulált". Végül felhozza, hogy Ehrenburg ugyan elítélte Paszternák Doktor Zsivágó-ját, de Paszternák „különállását a társadalomtól (értsd: Zsdánovtól, Szurkovtól és a hatalom többi komiszárjától) nem ítélte el; mi több most követi Paszternák példáját".

*

AZ OLYMPIAI STÁDIUMOT, ahol az Ókorban évszázadokig tartották az olympiai játékokat, már Winckelmann ki akarta ásatni, mert nagyértékű régészeti leleteket várt a feltárástól. A nehézségekkel (óriási földmunkák, a stádium helyének bizonytalansága) a XVIII. században még nem tudott megbirkózni. Végül Ernst Curtius, a nagy német hellénista kezdte meg az olympiai ásatásokat 1875-ben, de ő csak a városkát és a szentélyt táratta fel. Csak 1936-ban kezdték meg — ismét a német Régészeti Intézet költségén és felügyelete mellett — a stádium kiásását. A háború idején megszakadt munkálatokat 1952-ben folytatták. Néhány héten belül ünnepélyesen újra megnyitják a kétezerötszáz éves olympiai stádium nyugati felét. Az ásatások alkalmából gyönyörű bronzszobrok, fegyverek, kutak, konyhaedények, sőt ételmaradványok kerültek napvilágra. A stádium másik felének kiásásához egyelőre mecénás kellene.

*

NÉMETHY ELLA, a nagynevű Wagner énekesnő, az Operaház örökös tagja, Budapesten elhunyt.

*

A SAO PAULO-I Liszt Ferenc koncertzenekar Liszt emlékhangversenyt rendezett. A zenekart Pártos Lajos vezényelte.

*

A FRANCIA AKADÉMIA ez-évi nagydíját Jacques Maritainnek, a nagynevű katolikus filozófusnak ítélték.

*

25 ÉVVEL EZELŐTT halt meg G. K. Chesterton, a nagy katolikus író, G. B. Shaw ellenlábasa és méltó vitapartnere. Ugyancsak huszonöt éve halott a század egyik legnagyobb gondolkodója és esszéistája, Miguel de Unamuno, a salamancai egyetem volt világhíres tanára.

PILATUS NYOMÁN. Angol régészek a Haifa melletti egykori Caesarea körszínházában egy, a Krisztus utáni első század elejéről származó márványtáblát találtak, melynek elmosódott szövegéből egyedül Tiberius császár és Pontius Pilatus prokonzul neveit lehet immár kibetűzni. Ez az első felirat, mely Pontius Pilatus nevét megőrizte. A felfedezés az evangéliumok hitelességét igazolja. Pontius Pilatus, aki 26-tól 36-ig volt Judea és Samaria prokonzulja, Caesareában székelt. Évente egyszer— a későbbi keresztény húsvéttal egybeeső zsidó húsvéti ünnepek alkalmából — szokott átmenni Jeruzsálembe. Ilyenkor ugyanis zavargások voltak Judeában.

*

NIKOLAJ MALKO, a Sidney-i szimfónikus zenekar nagynevű karmestere, 73 éves korában meghalt. Malko Oroszországban született és onnét vándorolt ki 1918-ban; emigrációja előtt a cári opera utolsó igazgatója volt.

*

A BROADWAY 1960—61-es idényének mérlege nem éppen örvendetes. A tavalyi 60 darabbal szemben idén mindössze 45-öt mutattak be; több mint húszat ezek közül már az első esteken levettek a műsorról. A látogatók száma, a tavalyihoz képest, fél millióval csökkent. E szomorú mérlegnek van örvendetes oldala is. A Broadway-n, igen kevés kivétellel, úgynevezett musicalokat és irodalmi szempontból csekély értékű komédiákat játszanak. Igényesebb darabok előadására a közönség ízlését oly kitűnően ismerni vélő producerek általában nem vállalkoznak, amiért is az irodalom a „Broadway-n kívüli" kis színházakba költözött. Eközben a nagyközönség otthagyta az elvetemült és bamba színigazgatókat, akik hitvány szórakoztatási szenvedélyükkel a csődöt hozták tulajdon nyakukba.

*

E. A. MARIO, a „Santa Lucia" című dal szerzője, melyet Enrico Caruso tett világhírűvé, 77 éves korában Nápolyban meghalt. Ő volt a klasszikus nápolyi dalszerzők hosszú sorából az utolsó.

*

CRIVELLI-KIÁLLÍTÁS nyílt a velencei Dózse-palotában. E kétévenként rendezett, rendkívüli gondossággal összeállított kiállítás-sorozat minden alkalommal az itáliai művészet egy-egy jellegzetes korát avagy személyiségét mutatja be. Két évvel ezelőtt az ezerhétszázas évek Velencéje, négy éve Bassano művészete volt a kiállítás központi témája. Az idei kiállítás Crivelli és iskolája körül csoportosul, mindössze hetven képpel a XV. századvégi, umbriai-toszkánai festőiskolának egységesen ható és reveláló képét adja.

*

GERARD PHILIPPE-et, a nemrég elhunyt francia filmszínészt különleges megtiszteltetés érte. Ő az első filmszínész, akinek képe hazája bélyegein fog megjelenni.

*

SIGMUND FREUD 315 válogatott levele jelent meg a napokban. A leveleket Freud fia adta közre. A 315 levél az 1873-tól 1939-ig terjedő időszakban íródott. Szerepelnek benne Freudnak menyasszonyához írott levelei, majd C. G. Junggal folytatott emlékezetes, polémikus levelezése. Rendkívül szépek azok a levelek, melyeket Freud Romain Rollandnak írt és amelyekben gondolatairól és érzelmeiről ad számot a nácizmus idején.

Kádár és a jövő

Kádár János fegyházakat látogat, melyek igen rossz állapotban vannak.

— Újjáépítésükre egymillió forintot fogunk költeni — mondja Kádár.

Ezután az iskolák kerülnek sorra, melyek szintén igen rossz állapotban vannak.

— Újjáépítésükre tízezer forintot fogunk költeni — mondja Kádár.

— De Kádár elvtárs — kiáltanak fel a hivők — a fogházakra egy milliót, az iskolákra csak tízezret? Miért?

— Azért — feleli Kádár —, mert diákok már nem leszünk többé...

AZ EURÓPAI EGYETEM esztendők óta vajudó problémája fordulóponthoz ért: a strasbourgi Európa-tanács elhatározta, hogy az európai főiskolát Firenzében állítja fel s e célból tárgyalásokat kezd mind az olasz kormánnyal, mind a firenzei egyetem vezetőivel.

*

VITTORIO DE SICA, a nagyszerű filmrendező és színész, a napokban ünnepelte hatvanadik születésnapját.

*

HELTAY LÁSZLÓ, az oxfordi Kodály Kórus alapító karnagya és jelenlegi vezetője Benjamin Britten „The turn of the screw" című művének öt előadását vezényelte Oxfordban, az egyetem Opera Klubjának rendezésében. E kétfelvonásos kamaraopera Henry James híres, a múlt században játszódó elbeszélését viszi színpadra, amelynek gyerek hősei az ördög hatalmába kerülnek s a felismerés a kisfiú életébe kerül. A zeneszerző egy vezértémára építette az operát, amelyre tizenöt variációt készített.

*

KELEMEN EMIL festőművész nagysikerű kiállítást tartott Los Angelesben. A kiállítás a művész korábbi és legújabb műveit mutatta be és az amerikai sajtó elismeréssel emlékszik meg a festő tehetségének gazdagodásáról.

*

FEKETE FERENC, a neves magyar filmoperatőr Sao Paulo állam kormányának megbízásából két brazil nyelvű kultúrfilmet forgat.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliai olvasóink postahivatalokban kapható 10, illetve 20 shillinges postal ordert küldjenek kiadóhivatalunkba.

A következő országokban terjesztőinknél lehet előfizetni:

Argentínában: Dr. Girsik Géza, Lavalle 361 c/o. Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co., 173. Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Hajdu Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7. de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Bateliére, Páris 9. Írországban: L. P. Peter, 32. Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59. Hayarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Sas László, 3455. Ellendale Ave., Apt. 15. Montreal. Németországban: Szarvas Gábor, Stuttgart/W., Ludwigstrassse 96. Norvégiában: Volent Zsolt, Skogfaret 56/G, Haslum Iabaerum. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air Genéve-Chéne. Postacsekk-szám: I.162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17. Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 467 Central Park West, Apt. 11/B, New York 25. N. Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

A fel nem sorolt országokból az előfizetést közvetlenül kiadóhivatalunknál, nemzetközi postautalványon való átutalással lehet eszközölni. Az átutalást minden ország bármely postahivatala elfogadja.

Kérjük olvasóinkat, közöljék előfizetésüket levelezőlapon is kiadóhivatalunkkal, mert a nemzetközi postautalvány kézbesítő szelvényén nem szerepel a befizető neve és címe, csak a befizetési szám.

Vészi Margit

Lapzártakor érkezett a hír, hogy Vészi Margit, Molnár Ferenc első felesége, a századelejei újságírás egyik legkiválóbb riportere, Spanyolországban elhunyt. 1886-ban született. Apja Vészi József, a nagyhírű lapszerkesztő volt, aki a fiatal Ady, Biró Lajos és Molnár Ferenc útját egyengette a hírlapírásban és az irodalomban egyaránt. Vészi Margit a dunavarsányi nyarak idején kötött szoros barátságot Adyval, aki róla írta „Margita élni akar" című versciklusát. Később Párisban festeni tanult. Budapesten több műcsarnoki kiállításon szerepelt. 1906-ban Molnár Ferenc felesége lett. Leányuk, Márta, Sárközi György özvegye. Vészi Margit az első világháború idején írta szenzációs harctéri tudósításait és kiváló riportjait a világ minden részéből. Két novelláskötete jelent meg. A húszas évek végén Hollywoodba utazott, ahol évekig élt és dolgozott, mint forgatókönyv író. Második házasságát az olasz Paolo Mantica báróval kötötte. Az utóbbi években a spanyolországi Alicante tengerparti fürdőhelyen élt, itt érte a hirtelen halál. A századelő irodalmi életének egyik legközelibb tanúját és, — mint Móricz Zsigmond nevezte őt — „a magyar kultúra nagykövetét" vesztettük el benne.

AZ OSSERVATORE ROMANO most ünnepli fennállásának századik évfordulóját. A Vatikán félhivatalos lapját röviddel azután alapították, hogy Olaszország nemzeti egysége helyreállt.

*

KNOSSZOSZBAN, a régi Kréta fővárosának romjai mellett múzeumot építenek. A múzeumban a mikénei kultúra emlékeit, elsősorban Sir Arthur Evans legújabb ásatásainak anyagát kívánják elhelyezni.

Tündérmese Budapesten

Hogyan végződött régen és hogyan végződik ma a tündérmese?

Régen: aki nem hiszi... járjon utána...

Ma: aki nem hiszi... annak utánajárnak...

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 francs, Brazília: 30 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: NF. 0.90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 300 pruta, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia: 1 korona, Olaszország: 70 líra, Svédország: 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

The Danubia Book Company
I. IVANYI
11 Archer Street, London, W.1.
Telefon: GERard 6697.
MAGYAR könyv, szótár, hanglemez, kártya.
Kérje díjmentes árjegyzékünket.

HOLLÓS
Monopol ügynökség
15 Colebrooke Avenue,
London, W. 13. Telefon: PERivale 9275.
Vámmentes ajándékcsomagok és gyógyszerek Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Published by the Hungarian Literary Gazette Ltd.
14, St. George Street, London, W. 1.
Telefon: MAY 32–24.
Printed by Jolly the Printer Ltd. (T.U.), 238 Fore St., London, N.18.

Irodalmi Ujság

XII. évf. 15. szám — A MAGYAR ÍRÓK LAPJA — 1961 augusztus 1

ASBÓTH ELEMÉR

A BERLINI KULISSZA MÖGÖTT

A Berlin körüli vita

egyre hangosabbá válik. Moszkva egén félelmetes repülőgépek ijesztgetik a nyugati követségek légiattaséit, Kennedy újabb dollármilliókat kér a fegyverkezés fokozására, de Gaulle csapatokat hoz vissza Algériából az európai kontinensre, Ulbricht tele torokkal fenyegetőzik, egyre nagyobb a csatazaj, az érvek egészen elsikkadnak, az emberek nagy része már nem is tudja, miről folyik a vita, a politikusok már nem is megoldásokon törik a fejüket, hanem azon: hogyan lehetne impresszionálni ellenfeleiket, s hogyan lehetne elkerülni, hogy a másik tábor valamiféle kalkulációs hibából ki ne robbantsa a világháborút. Mert a dolgok most már ide egyszerűsödtek le: lesz-e harmadik világháború, avagy sem? Alighanem azok is, akik ma a Nyugaton a leghangosabban terjesztik a „nem akarunk Berlin miatt meghalni" jelszavát, a lelkük mélyén tudják, mennyi olcsó demagógia van az érvelésükben. Mintha az első világháború Szarajevó és a második világháború — Danzig miatt tört volna ki!

Ami igaz, igaz: senki sem akar Berlin miatt meghalni. Sem a nyugatiak, akik különben tizennégy évvel ezelőtt Prága miatt, öt évvel ezelőtt Budapest miatt sem akartak, de hozzátehetjük: nem valószínű, hogy a krasznojarszki munkásoknak, avagy az üzbég kolhozparasztoknak legédesebb álmuk, hogy életüket és vérüket a volt német fővárosért feláldozhassák. A legegyszerűbb módja annak, hogy Berlinért senki se haljon meg: nem hozzányúlni Berlinhez, úgy hagyni, ahogyan ma van. Két ismert szóval: a „status quo". Azt el kell ismerni, hogy a mai helyzet egészségtelen. Két részre osztani egy várost, amely mindig is *egy* város volt, két különböző politikai rendszert fenntartani egy néhány négyzetkilométeres területen belül, ez valóban természetellenes. De nem természetellenes-e magának Németországnak, azután Koreának, meg Vietnámnak a kettéosztása, vagy Magyarország és Tibet megszállása e két ország népének világosan kinyilvánított akarata ellenére, avagy a spanyolországi diktatúra, a kongói káosz, az izraeli-arab viszály? Ez utóbbiaktól mégsem érzi senki egy új világháború közvetlen fenyegetését; mindenki tudja, hogy ezek beteg pontjai a földgömbnek, de mindenki arra gondol: jobb egy beteg béke, mint egy „egészséges" háború.

Áll ez Berlinre is. Ha tehát egyáltalán felvetődik az a probléma: „meghalni Berlin miatt", az azért van, mert a berlini beteg pontot valaki birizgálja. Erőszakkal és erőteljesen birizgálja. Ez a valaki nem Kennedy, nem Macmillan, nem de Gaulle, még csak nem is Adenauer, hanem Nyikita Szergejevics Hruscsov, vagy ahogyan őt egy ulanbatori beszédben Szuszlov nevezte: „a béke rettenthetetlen bajnoka". Éppen ezért, ha az emberiség egészének, vagy jelentős részének meg kellene halnia — amire, reméljük és hisszük, nem fog sor kerülni —, az *nem Berlin, hanem Hruscsov miatt következnék be.* Ezen a végzetes igazságon az sem változtatna, ha elfogadnánk, ami különben szintén igaz, hogy Hruscsov sokkal liberálisabb, mint Sztalin volt, nem likvidálja fizikailag politikai vetélytársait, nem tartja olyan terror alatt a népet, mint elődje, több nyugati könyvet, színdarabot, filmet enged be az országba és több balett-táncost, meg turistát enged ki az országból, mint a grúz diktátor. Bármily esküdt ellenségei vagyunk is a terrornak és az elnyomásnak, az emberiség fennmaradását illetően még mindig kisebb baj volna, ha Molotov vagy Kaganovics életét fenyegetné veszedelem, mint néhány százmillió emberét; s inkább ne játszanák Arthur Miller darabjait Moszkvában, inkább ne jönne vendégszerepelni a leningrádi balett Londonba, csak ne lógna a fejünk fölött az **atom- és hidrogénbombák tömege,** amikhez képest a rettenetes Damoklesz-kard ma már valóban ókori játékszernek tűnik.

Mondjuk meg mindjárt:

az ellentét, amelyet itt felállítottunk, magunk előtt is csináltnak tűnik. Csináltnak tűnik, mert meg vagyunk győződve arról, hogy Hruscsov nem akar háborút. Nem azért, mintha valóban a „béke rettenthetetlen bajnoka" volna, hanem azért, mert egy harmadik világháborúból semmiféle előnye nem származnék: ő éppúgy elpusztulna, mint mi, a Szovjetunió éppúgy romhalmazzá változnék, mint Nyugat-Európa, vagy Amerika. Dehát akkor miért ez a pokoli zaj, az ordítozás, a fenyegetőzés, a fegyverrázás, miért ez az újabb, minden korábbinál komolyabbnak tűnő válság, amelyet ma Berlin neve jelképez?

A szovjet magatartás elemzésekor két politikai tényező teljesen nyilvánvaló. Az egyik a kínai kommunisták szerepe; ezzel az Irodalmi Ujság legutóbbi számában részletesen foglalkoztunk. Most, inkább emlékeztetőül, mindössze annyit: Hruscsovnak Maóék és a különtö: sztalinista elemek előtt újra és újra be kell bizonyítania, hogy nem „megalkuvó", hogy harcosan „imperialistaellenes" és a berlini válság felszítása kitűnő alkalom erre. Külön előnye ennek a válságnak Hruscsov szempontjából az — összehasonlítva például a láoszival, vagy egy esetleges formozaival —, hogy a kezdeményezés az *ő* kezében van és nem a kínaiakéban, akkor feszítheti az enyhültséget, de akkor enyhítheti a feszültséget is, amikor *ő* akarja.

Egy másik ilyen politikai tényező, hogy a Szovjetunió és keletnémet alárendeltjei számára valóban kellemetlen Nyugat-Berlin léte. Kellemetlen az az életszínvonalbeli különbség, amely Kelet- és Nyugat-Berlin között van, kellemetlen a Nyugat-Berlinből átszivárgó propagandatevékenység és a legkellemetlenebb a Nyugat-Berlinbe átszivárgó menekültáradat. Ha igaz az, amit Lenin mondott, tudniillik, hogy a menekült olyan ember, aki a lábával szavaz, akkor Nyugat-Berlinben olyan mindennapos népszavazás folyik, mint annak a rendje. Hetenként átlag 4000 ember menekül át a „magasabbrendű, szocialista" keletnémet népi demokráciából Nyugatra, s a menekültek négyötöd része Berlinen át hagyja el az ulbrichti paradicsomot. Túl a lélektani hatáson, ez az évi kétszázezer főt meghaladó menekülttömeg komoly problémát okoz a keletnémet munkaerőellátásban is. Megbízható értesülések szerint a keletnémet iparban jelenleg mintegy 90.000 munkás hiányzik: ha a helyzet nem változik, a munkaerőhiány öt év múlva katasztrofálissá válhat.

És itt, az elvont politizálástól a hétköznapi problémák felé haladva, eljutunk ahhoz a kérdéshez, amely véleményünk szerint az egész berlini válság megértésénél a legfontosabb. Fogadjuk el érvelésünkben a hivatalos marxista-leninista álláspontot, azt ugyanis, hogy az egyes államok és az egyes kormányok politikáját alapvetően a gazdasági tényezők határozzák meg. Ha ez igaz volt a feudális Németország, ha ez igaz a kapitalista Amerika esetében, miért ne volna igaz a kommunista Szovjetunió esetében is? Ha a szovjet kormány ma fenyegetőzik, provokál, háborús feszültséget teremt, akkor valami nagy bajnak kell lennie a Szovjetunió, az egész szovjet tábor gazdasági helyzetében.

Valóban nagy baj is van! Az ipar kétségtelen eredményei mellett a szovjet tábor mezőgazdasága a Sztalin halálát követő időszak legsúlyosabb válságát nyögi. *A berlini válság mögött a legfontosabb tényező — a szovjet és népi demokratikus agrárválság!*

A kínai éhínségről

már több ízben írtunk; az Irodalmi Ujság február elsejei számában beszámoltunk a Szovjetunió nehéz mezőgazdasági helyzetéről is. Megírtuk, hogyan lopták el az ukrán kolhozparasztok a kukoricatermés felét, hogyan pusztult el több mint 3 millió juh és kecske a kazahsztáni közös istállókban és legelőkön, megírtuk, hogy a gabonatermés átlaga Oroszországban a franciaországinak még a felét sem éri el; idéztük a szovjet kommunista párt központi bizottságának határozatát is, amely szerint *„a mezőgazdasági termelés színvonala és növekedési üteme a Szovjetunióban nem kielégítő"*. Négy héttel ezelőtt részletesen beszámoltunk a magyarországi élelmezési helyzetről is, a hús, vaj és egyéb elsőrendű fontosságú cikkek hiányáról, valamint arról, hogy a szövetkezetek jelentős részében milyen döbbenetes állapotok uralkodnak.

Most, kiegészítésképpen, íme néhány adalék három másik népi demokráciáról.

Kelet-Németország:

Az élelmiszerhiány következtében egész sor helyen be kellett vezetni ismét a jegyrendszert. Az Odera melletti Frankfurtban a vaj fejadagja heti 200 gramm, Lipcsében 150 és Potsdamban 90 gramm; a húst ugyancsak jegyre adják. A zsiradékhiány következtében a szappanfogyasztást is korlátozni kellett; Potsdamban minden család havonta három szappant és három doboz mosóport kap, tekintet nélkül a család nagyságára. Komoly hiány van lisztben, kenyérben és burgonyában is. Az a kormányintézkedés, amelyik a többi népi demokráciákban vásárolt olcsó élelmiszerekkel akarta áthidalni a nehézségeket, nem vezetett sok sikerre: másfél millió doboz bolgár főzelékkonzerv teljesen ehetetlennek bizonyult és több ezer doboz bolgár halkonzerv ugyancsak a szemétbe került. A helyzet odáig éleződött, hogy a brandenburgi építőmunkások kollektíven tiltakoztak a kerületi bizottságnál a tej- és vajhiány miatt; állítólag verekedésre is sor került. A henningsdorfi acélművek 56 munkása nyílt levelet küldött Walter Ulbrichthoz, amelyben felemelték szavukat a jegyrendszer újrabevezetése ellen. Meg kell jegyezni, hogy a henningsdorfi munkások az 1953 június 17-i berlini felkelésben élenjáró szerepet töltötték be.

Csehszlovákia:

Május közepén egyedül Szlovákia 28 millió liter tejjel tartozott az államnak. A pozsonyi Pravda, a szlovák kommunista párt hivatalos lapja azt írja, hogy a szövetkezetek tehén- és sertésállománya rendkívül rosszul táplált, s az átlagos súlyveszteség egy-egy állatnál mintegy 40 kiló; egész sor helyen ennek következtében tuberkulózis támadja meg a legyengült állatokat. A helyzet visszásságára jellemző, hogy a tavalyi év rekordév volt a takarmánytermés szempontjából, de a takarmány 30 százaléka elrohadt a földeken, anélkül, hogy a parasztok betakarították volna. Az élelmiszerhiány elengedhetetlen kísérőjelensége: a feketepiac: Szlovákiában egymást érik a gazdasági perek; egy kassai húsüzem 80 alkalmazottját ítélték el tizenkét évig terjedő börtönbüntetésekre, mert félmillió korona értékű árut feketéztek el: Pozsonyban a tejüzem 100 munkása és vezetője ellen hoztak különböző ítéleteket. Az élelmiszerválság legfontosabb politikai következménye, hogy június 26-án átalakították a csehszlovák kormányt és leváltották a belügyminisztert, valamint a földmívelésügyi minisztert.

Bulgária:

Az egész országban húshiány van. A párt vezetője, Todor Zsivkov kijelentette, hogy a szövetkezetekben „káros tendenciák" mutatkoznak, a parasztok „túlkorán" levágják az állatokat.

Az egész szovjet tömbön belül

az egyetlen ország, ahol az élelmezési és a mezőgazdasági termelési helyzet az utóbbi években nem romlott, hanem javult: Lengyelország. Itt az utóbbi öt évben — tehát 1956 óta! — a mezőgazdasági termelés 20 százalékkal növekedett. Ami a Magyarországon és egyebütt olyannyira hiányzó húst illeti: az idei húsprodukció 14 százalékkal múlja felül a tervben előirányzott mennyiséget és az év első öt hónapjában 27 százalékkal volt nagyobb, mint az előző évben. Külön kiemelkednek a sertéstenyésztés eredményei: a tavalyihoz képest 32 százalékkal emelkedtek. Ami az állatok levágását illeti, a legfőbb problémát az okozza, hogy a parasztok *vonakodnak túlkorán* levágni az állatokat.

Miért ez a nagy különbség Lengyelország és a többi népi demokrácia között? A válasz túlságosan is egyszerű: míg Magyarországon, Kelet-Németországban, Csehszlovákiában, Bulgáriában a parasztok 80—95 százaléka van szövetkezetekben (és a Szovjetunióban 100 százalékuk), addig Lengyelországban összesen — 1 (azaz: egy) százalék. Hruscsovék és a szovjet utasításra dolgozó kelet-európai kolhozosítók igyekeznek a mostani válságot a rossz időjárással magyarázni. Kétségtelen, hogy ennek is szerepe volt az idei nehézségekben: de azt alig lehet elhinni, hogy a lengyel határtól keletre és nyugatra mindenütt rossz volt az idő és az ég csak a közbeeső lengyel területeket kímélte. Az igazság az, hogy a saját földjeiken dolgozó lengyel parasztok érdemesnek tartják a munkát, a nem jószántukból szövetkezetekbe ment magyar, német, szlovák, cseh és bolgár parasztok pedig nem tartják érdemesnek. Hruscsov erőszakos és túlhajszolt politikája a Szovjetunión belül és kívül ott vallott leginkább kudarcot, ahol pedig mindenki a legnagyobb szakembernek hitte őt: a mezőgazdaságban. *Erről a kudarcról kell elterelnie a figyelmet:* a saját táborán belül lévő ellenfelei figyelmét, az ellátás gondjaival küzdő népek figyelmét éppúgy, mint a világ figyelmét. S erre a legjobb eszköz: Berlin. A háborús veszély falrafestésével féken lehet tartani a politikai ellenfeleket, meg lehet „értetni" a néppel, miért kell szorosabbra vonni a nadrágszíjat és a világot rá lehet szorítani arra, hogy csak az égen suhanó legmodernebb bombázókat bámulja, de arra ne nagyon nézzen: mi van, pontosabban mi nincs vacsoraidőben a szovjet munkások asztalán.

MÁTÉ IMRE versei

Sarudó

Jöjj szép sarudó hamvas harmatozással!

Míg halál nem csavar belőlünk port örvényt,
fásult szívünkben oldozz édes gyümölcsöt
és élet pözsdülése jegyezze el a földet.

Táguljon keblünk mint bűvösök tűzön ajazott dobja.
Borkával bomoljék életünk mulatozása,
álomra sárga levelek zárják szemünket.

Szálljanak fészkeikre hallgatagon a varjak,
a szőlő szentöltessék meg virulással.

Óda

Ha ülnél csöndesen kötőtűiddel,
a csillagok arányos gyapját sodornám fonaladdá.
Megbékélnék veled és kéjnek kútfeje volnál.

Szeretnélek akkor is, ha kedves nősténynél többnek
nem mondhatnálak,
ám fájna mégis.

Tennagaddal csordultig be nem tölthetnél
ha a végtelenbe zendülés üllője nem szólalna meg
kezedtől.

Hiszen testednek értelmes rezdülései is énedből
tápláltatnak,
gyűrűző ölednek zárait is csak az én bűvös kulcsom
nyitja.

AUGUSZTUS 1-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL:

IRODALOM, MÜVÉSZET:

James Purdy elbeszélése (7. oldal)

Dénes Tibor cikke Passuth László új könyvéről (6. old.)

Thinsz Géza riportja Görögországból (4. old.)

Kutasi Kovács Lajos: Egy városalapító költőről (5. old.)

Kannás Alajos, Kristóf Ágota, Máté Imre, Tűz Tamás versei;

Marjay Mihály egy glyndebourne-i operabemutatóról

POLITIKA:

Asbóth Elemér: Ami a berlini válság mögött van (1. old.)

Király Béla tokiói riportja a Zengakuren-mozgalomról (3. oldal)

Ignotus Pál: Mit tanulhatunk az oroszoktól (4. old.)

Megjegyzések Noel H. Field visszaemlékezéseiről (5. old.)

Az Idő Sodrában; Hírek; Most öt éve

Az IDŐ Sodrában

Érdekes levélváltás

folyt a londoni „Daily Telegraph" hasábjain a magyar helyzetről, több magyarországi helyszíni tudósítás alapján. Itt közöljük a három legutóbbi megjelent levelet — bízva abban, hogy olvasóink ezeknek velejéről önmaguktól is ugyanolyan véleményt fognak formálni, mint aminőt mi fejezhetnénk ki.

„1956 — óta javul..."

Maurice Richardson írja:

Mint újságíró, aki nemrég Magyarországon jártam, szeretnék néhány megjegyzést tenni a lapjuk július 10-i számában megjelent két cikkhez.

Miss Annelise Schulz cikkéről szólva azt szeretném hangoztatni, hogy én az általános légkört Magyarországon jóval nyugodtabbnak találtam, mint gondoltam volna, s hogy ámbár az emberek meglehetős kopottan vannak öltözve, a kirakatok pedig nem hasonlíthatók a nyugati országok luxuriózus színvonalához, mégis meglehetősen nagy vidámságot tapasztalhatni.

A kávéházak és vendéglők tömve vannak; a szocializált éjszakai mulatóhelyek reggeli ½6 óráig tartanak nyitva.

A középosztálybeli emberek, akikkel beszélgettem, meglehetősen óvatosak, de valamennyien egyetértettek abban, hogy az élet ma összehasonlíthatatlanul jobb, mint volt 1956-ban. Egy taxisofőr, akivel németül beszélgettem, azt hajtogatta, hogy az élet jó, de nem nagyon jó. Bízott abban, hogy javulni fog.

Mr. George Floris úgy találta, hogy keményen birkóznak a lakásproblémával, s hogy a lakbérek alacsonyak. Egyébként az ő magatartása a Két Fekete Varjú károgására emlékeztet az embert, arra a refrénre, hogy: „Pajtás, ha jó is, nekem bizony nem kéne."

Az az állítása, hogy az a kevés zsidó, akiket a nácik nem irtottak ki Magyarországon, most lappangó antiszemitizmustól fél, szörnyű képtelenség. Antiszemitizmusnak nyoma sincs Magyarországon.

Egy apró történetet is elmondanék: a munkásnegyedben, egy igen szegényes kis lakásban, ahova kíséret nélkül sikerült bejutnom, a falon megpillantottam Habsburg Ottó nagyméretű olajnyomásos arcképét.

A háziasszony megmagyarázta, hogy a mamája igen régimódi néni. Én ebben a türelmesség tünetét láttam.

1956 — melyik hónapja...?

Iványi-Grünwald Béla írja:

Mr. Maurice Richardson beszámolója szerint a magyarok egyetértettek abban, hogy Budapesten „az élet ma összehasonlíthatatlanul jobb, mint volt 1956-ban." Legyen szabad, mint történelemírónak, az olvasó figyelmét felhívnom arra, hogy Magyarországnak ezer esztendős történetében nem volt még egy olyan eseménydús éve, mint 1956, s hogy tehát amaz év több meglehetősen különböző időszakból állt össze.

Amaz év a Sztalin halála utáni „politikai olvadás" tanúja volt, amelyet később egy baloldali értelmiségi zendülés, majd októberben nemzeti forradalom követett. November legelején a szovjet haderő katonai hadmozdulatot hajtott végre e forradalom ellen, az ilyen lépésnek minden várható kísérőjelenségével és következményével.

Nem gondolt-e Mr. Richardson arra, hogy azok a magyarok, akik a vele folytatott beszélgetés folyamán arról biztosították őt, hogy az élet ma jobb, mint 1956-ban volt 1956-nak ama legutolsó hónapjaira gondoltak? Mert ez esetben kétségtelenül igazuk volt. Katonai ellenforradalom idején az élet mindig rosszabb egy leigázott országban, mint rendezett gyarmati elnyomás idején; s az ilyen gyarmattartó rendszer, ha okos az eszközeinek megválogatásában, mindig képes olyan teljesítményekre, mint amilyen az, hogy az éjszakai mulatóhelyeket a hajnali órákig nyitva tartják.

A nyugodtabb légkör...

Flóris György írja:

Ha Mr. Maurice Richardson megtisztelt cikkem elolvasásával, nyilván észrevette, hogy a budapesti szórakozóhelyek zsúfoltságáról magam is megemlékeztem. Miután azonban sikerült elvegyülnöm a közönségben és akaratlanul is meghallanom odavetett megjegyzéseiket, arra a következtetésre kellett jutnom, hogy a látogatókban inkább a valóságtól való menekülés igyekezete tartja a lelket, semmint szívbeli vidámság.

A lakásínséggel csakugyan keményen birkóznak, mert a helyzet olyan, hogy ezt az erőfeszítést valóban meg is követeli. S általában nem azt igyekeztem megmagyarázni, hogy én személy szerint nem kedvelem a magyarországi helyzetet, hanem hogy Magyarország lakosságának zöme látnivalóan idegenkedik tőle.

Nincs semmi különös abban, hogy az emberek gyűlölnek egy elnyomó rendszert, mégha anyagi téren némely javulást tapasztalhatnak is. Nemcsak kenyéren él az ember.

Mr. Richardson biztosít minket arról, hogy a légkört nyugodtabbnak találta, mint gondolta volna. Ezzel olyan mércét alkalmaz, amelynek érvényén nem vitatkozhatom vele; mert nem tudhatom, hogy mi volt hát az, amit látogatása előtt várt. Ámbár erre is következtethetünk abból, hogy milyen mély hatást gyakorolt rá egy olajnyomásos arckép, egy nyomorúságos munkáslakásban. A türelmesség feltűnő jelét látta abban, hogy a lakók saját gusztusok szerint választják meg, kinek az olajnyomásos képét tegyék a falra. Ha ebben a türelmességnek különlegesen megemlítésre méltó jelét látja, akkor az a gyanúnk, hogy mégis csak tiszta fogalmai lehetnek a mai magyar rendszer valódi természetéről.

Szabad-e őt a Két *Fehér* Varjú károgására figyelmeztetnem, amelynek refrénje így hangzik: „Pajtás, ha rossz is, de nekem bizony jól esik."

Az ismeretlen szövetséges

A Szovjetunió valamennyi csatlósrendszere közül utálatossággal alighanem egyik sem oly teljes, mint az úgynevezett NDK. Vezetőiben a sztalini szellem porosz kellemmel párosul, csak úgy, ahogy a bolsevista rendőrállam gyakorlata őnáluk a hajdani porosz rendőrállam ősi tradícióiból is táplálkozik. Hiszen a porosz királyság volt a világ egyetlen állama a Szovjetunió előtt, mely a kivándorlás kísérletét kényszermunkával, sőt halállal büntette. II. Frigyes Vilmos éppoly kevéssé tűrhette, mint Sztalin vagy Hruscsov, hogy külföldre menekülhessen előle az a nép, melyet ő alattvalónak és ágyútölteléknek szánt.

A Német Demokratikus Köztársaságnak még a neve is hazugság. A potsdami szerződés, igen szabatosan, egyszerűen „szovjet megszállási övezet"-nek nevezte, míg a földrajzi atlaszok fellebbezhetetlen tanúsága szerint e területet Közép-Németországnak hívják. A kommunista etikett azonban nem tűri, hogy a gyermeket, illetve torzszülöttet a maga nevén nevezzék. Az ország álnevéhez propagandistáik a legszebb jelzőket gyártották. Így Ulbricht alig mulasztja el egyetlen beszédében, hogy a pankowi bábállamot ne *a jövendő Németországának* becézze. Más alkalmakkor *az első boldog német államként* emlegeti; közállapotairól szólva, azokat többször *paradicsomiaknak* mondta.

A Közép-Németországba telepített szovjet paradicsom azonban egyetlen ponton különbözik minden más szovjet paradicsomtól. Határán nem fut *mindvégig* aknamezőkkel, nyomsávval, lángszórókkal és géppisztolyokkal megerősített kettős drótsövény, hogy az életfogytiglani boldogságra ítélt lakosságot visszatartsa a meneküléstől. Egyetlenegy helyen kapuja van, méghozzá akkora kapuja, mint maga Berlin városa. Ezen a kapun keresztül aztán bárki, állása, környezete, otthona, ingóságai, könyvtára és második pár lábbelije hátrahagyásával eltávozhat. És ez a puszta tény nemcsak Ulbrichték még pusztább létét fenyegeti, hanem Hruscsovot sem hagyja aludni. Már évek óta nem hagyja.

Ulbrichték propagandája másfél évtizede harsog a rádióban keletről nyugat felé a szovjet rendszer fölényéről. Újságok, könyvek, pamflettek és rágalmazó nyomtatványok utaznak keletről nyugat felé, vasúton, repülőn vagy csempészáruként. Hamis statisztikai adatok, hamis érvek és hamis impressziók kelnek át a vasfüggönyön fizetett ügynökök, rajongó hebrencsek és tökkelütött társutasok fejében. De ezzel az áradattal együtt egy másik áradat indult keletről nyugatnak, a menekülők áradata. Az egyik áradat megcáfolja a másikat; a tények a jelszavakat, a kommunizmus földjének menekültjei a kommunizmus hazugságait.

Tizenöt esztendeje már, hogy Németország szovjet övezetéből évről évre a lakosság mintegy két százaléka elmenekül. Krízisek alkalmából e szám megnő, de általában két százalék. Tíz év alatt húsz százalék. Tizenhat millióból évi háromszázezer. A magyar forradalom idején a magyarság két százaléka emigrált, tízmillióból kétszázezer. Nyilván ez az általános érvényű arányszám. Ulbrichték e kínos érvvel szemben régebben azzal védekeztek, hogy a burzsoák, grófok, fasiszták és tőkések menekülnek; mintha ugyanezek már 1945-ben el nem távoztak volna. Később azzal magyarázkodtak, hogy nyugatról is jönnek keletre. Amikor kiderült, hogy Nyugat-Németország lakosságának évente *egy tized százaléka* vándorol át vagy vissza a keleti paradicsomba (nagyrészt azért, mert családja nem tud utánajönni), arra hivatkoztak, hogy reakciós öregek menekülnek; a proletariátus és az ifjúság az övék. Amióta a szakmunkások és az ifjúság tömeges menekülése elkezdődött és orvosokban, tudósokban, mérnökökben, tanítókban katasztrofális hiány mutatkozik és a menekülő párttagok számaránya is jelentősen megnőtt, a kelet-berlini sajtó már nem a szovjet paradicsomról, a materiális előnyökről és arról cikkezik, hogy a lét határozza meg a tudatot. Éppen ellenkezőleg: a kelet-berlini pártsajtó idealizmusról és hazafiságról ír; az orvosokat és a technikusokat akár éjfélig tartó — magától értetődően ingyenes — túlmunkára szólítja fel; s mindezt azért, nehogy „az ellenség diadalmaskodjék". Körülbelül ilyen modorban biztathatta egy tőkés 1820 táján proletárjait, hogy a gyalázatos bérek mellett is csak dolgozzanak további napi 16 órát — nehogy a szomszéd kapitalista lekonkurrálja őt.

E kérdés azonban nem propagandakérdés, hanem a jelenkor politikai problematikájának egyik kulcspontja. Úgy tűnik, hogy jelentőségét a nyugati világ még mindig nem fogta fel, holott ezúttal a kérdés nyilvánvaló. Hruscsov Hitlertől már azt is eltanulta, hogyan kell nyaranta háborús kríziseket teremteni s ezeket területi követelményekkel összekötni. Miközben egy szájból fú hideget és meleget, persze békéről is beszél. De ezúttal úgy járt az NDK-val, mint Goethe bűvészinasa. Hogy ez a jelenség békésebb magatartásra, vagy éppen ellenkezőleg, további agresszióra kényszeríti, bizonytalan. De annyi bizonyos, hogy amiközben háborús krízist akart teremteni, veszedelmes gazdasági és politikai krízist teremtett Németország szovjet övezetében; amiközben az NDK-beli szovjet rendszer fölényét propagálta, a német paradicsomból a menekülők újabb, az eddiginél is hatalmasabb áradatát indította útnak.

A szovjet vezető cselekedetei kiszámíthatatlanok. Nem kétes azonban, hogy Hruscsovot egy háború elindításától nem békeszeretete tartja vissza. Életében már néhányszor bebizonyította, hogy morális gátlásokat sem ismer. Ha egy háború kirobbantásától valami visszatartja őt, úgy az a hadászati meggondolás. E meggondolások közt alighanem első helyen áll annak a százmillió magyarnak, lengyelnek, csehnek, szlováknak, románnak, bolgárnak és németnek a léte, akik egy háború esetén ott lesznek az ő vonalai mögött, mint a Nyugat szövetségesei. Ezt a Nyugat nem tudja egészen pontosan; nagy szerencse, hogy Hruscsov sokkal pontosabban tudja. (f. gy.)

Az európai egyesülés

a július harmadik hetében megtartott godesbergi értekezlettel döntő lépéssel jutott közelebb a megvalósuláshoz. Éppen egy esztendeje múlt annak, hogy *de Gaulle* Rambouilletben tartott beszéde oly sokoldalú és éles ellenzést váltott ki. E beszédében a francia köztársaság elnöke — a már folyamatban lévő gazdasági integráció mellett — Európa politikai egyesülését szorgalmazta. Az utolsó tizenkét hónap alatt de Gaulle kritikusai — elsősorban a hollandok — részben elfogadták de Gaulle álláspontját, részben közvetítő megoldásokat találtak.

A godesbergi megbeszélésen a francia államelnök, a német kancellár és az olasz, németalföldi, belga és luxembourgi miniszterelnökök mellett Segni, Spaak és Luns külügyminiszterek is résztvettek. A tárgyalásokat befejező deklaráció barokk szövegezése első olvasásra kissé általánosnak hangzik, de több lényegbevágót tartalmaz, mint amennyit az optimisták vártak volna. A deklaráció lényege abban áll, hogy a legrövidebb időn belül *„egy úgynevezett európai statutumot"* kívánnak nyilvánosságra hozni. Ez a statutum *„Európa népei egyesülésének állandó jelleget kíván adni"*.

E bonyolult szövegezés azt jelenti, hogy a hat állam, a probléma gyors megtárgyalása után, alkotmánytervezetet, illetve Európa konfederációjának tervét fogja közzétenni. E téren nyilvánvalóan de Gaulle álláspontja győzött, aki gazdasági kérdésekben nemzetfölötti egyesülést szorgalmaz, míg Európa politikai egyesülését nemzeti és konfederációs formában kívánja megoldani. Nem lényegtelen, hogy a hat állam az európai egyesülés „magjának" tekinti csupán magát és a belépést bármely nép számára nyitva tartja — ha velük azonos kötelezettséget és felelősséget vállal. Ugyanekkor elhatározták, hogy a gazdasági szervek módjára a megfelelő politikai, katonai és kulturális szerveket is felállítják.

Mindez az európai egyesülés menetének lényeges meggyorsulását jelzi. A katonai szerv felállítása azt jelenti, hogy a NATO vezetőségén belül Európai Védelmi Közösség alakul, a hat ország pedig — miniszteri színvonalon — egységes kultúrtanácsot alkot; végül pedig, hogy az európai egyetem régen vajúdó terve megvalósul. Az egyetemet Firenzében állítják fel.

Katanga

kormánya fegyvert kér az oroszoktól. Nem ingyen, nem kegyelemből, hanem pénzért, kemény valutáért, a fegyverszállításnak, az adok-veszek és ölök-fizetek erkölcsének emberemlékezet óta érvényes törvényei szerint. Amelyekhez húsz keresztény évszázad hadastyánjai, fejedelmei és iparfejedelmei ugyanúgy alkalmazkodtak, mint előttük — vagy velük párhuzamosan — a pogányok; amelyeket a hűbérurak uszályhadában viruló spekulánsoktól változatlanul vettek át a szabadelvűség és demokrácia jóvoltából főrangú uralkodó osztállyá előlépett spekulánsok; s amelyeket ugyanígy változatlanul vesz át a kapitalista spekulációtól a szocialista spekuláció is, ha ugyan a szovjet és népi demokráciák üzleti államrezonját ennek nevezhetjük. Az elnyomott, hátramaradt, kizsákmányolt vagy még a kizsákmányolás fokáig sem emelkedett színesbőrű világ pedig, amely most Ázsiából és Afrikából a maga emberi életigényének gyakran embertelen megnyilatkozásaival ostromolja a világipar és világhatalom eddigi uralkodó koalícióit, siet lemásolni a kapitalista-kommunista fegyvereladók és fegyvervásárlók cinizmusát; amiért egyébként nem érheti szemrehányás. Mert mi egyebet tehetne? Nem az ő hibája, ha rá kell cáfolnia a higvelejű fehérbőrűekre, akik hol az egyik, hol a másik pártállású feketebőrűt avatják az együgyű lelki tisztaság élőszobrává. Hol Lumumba Patriciust, hol Csombe Mózest, körülbelül egyforma bölcsességgel.

A szerencsétlen néhai Lumumbáról, akit feltehetően Csombe együgyű tisztái gyilkoltak meg, ezúttal ne szóljunk. Inkább arról, amit a katangai politikában beállott fordulat példáz.

Katanga tartományról e sorok írója s feltehetően majd valamennyi olvasója is akkor hallott először, amikor Kongó felszabadult nemzetileg független vérfürdővé. Megjelent a színen a katangai függetlenkedők vezére, Csombe, kinyilatkoztatván, hogy az ő szűkebb hazája pedig a kongói központi hatalomtól ugyanúgy független akar lenni, mint a belgától vagy bármely más európaitól, illetve amerikaitól. Sőt magától az Egyesült Nemzeteknek gyámkodásától is: a nemzetközi ellenőrzés — hirdette — egyet jelentene újabb „kolonializmus"-sal, amit a katangai őstörzsek becsületérzése el nem viselhet.

A kongói törzs- és frakcióharcokban sok változat és meglepő képlet összeállt azóta, de állandó két mágneses pontnak számított a buluba törzs dühe. Lumumba szovjetbarátra fordult nacionalizmusa, s másfelől a katangai szeparatizmus és belga barátság, szenvedélyesen antikommunista szónokiassággal.

Amiből ki-ki megformálhatta a maga kliséit, aszerint, hogy kiknek szokott hinni.

Az egyik klisétár szerint Csombe a belga nagytőke bábja, honfitársainak árulója, akinek a katangai függetlenség ugyanolyan kevéssé fontos, mint általában a Kongó vagy egész Afrika szabadsága, aki tehát semmi színes törzset, semmi színes népet nem képvisel, csak üzleti érdeket, mégpedig európait.

A másik klisétár szerint szó sincs róla, Csombe a keresztényi hit és civilizáció s ugyanakkor a legnemesebb helyi hagyományok letéteményese és őre, Katanga az egyetlen szilárd bástya a bolsevizmus ellen a dúlt közép-afrikai tartományegyvelegben, a belgákkal csak „realizmusból kooperál", nem pedig, mintha nem törekednék függetlenségre: az emberi jog és rend és szabadság minden hívének Csombét és Katangát kell támogatnia!

Nos: ami azóta bekövetkezett, vagy majd hogy be nem következett, azt bizonyítja, hogy ez utóbbi klisétárnak legalábbis egy eleme csakugyan fedi a tényeket: a katangai kormányférfiak annyira „realisták", hogy azzal a Szovjetunióval is szívesen „kooperálnak", amelynek behatolásával szemben a minap még az egyetlen „megbízható bástya" voltak. De hogy miért volna ez a realizmus szentebb, tisztább, üdébb, mint azé a Lumumbáé, akit szenvedélyes „realizmus" túltengése miatt — vagy legalábbis ennek ürügyén —, mint szovjet ágenst küldtek a másvilágra? Ezt a jobboldali kliséhadarók bajosan tudnák megmagyarázni.

Ha lehetséges, még inkább pácban hagyja a katangai kormány azokat, akik megszokták marxistaleninista vagy (ami e téren egybevág) színesbarát szélsőnacionalista szólamokat szajkolni róla. A belga nagytőke bábja íme, felajánlkozott — Csehszlovákián át — a Szovjetunió katonai szövetségesének, a kongói központi hatalom és az ENSZ befolyása ellen! Lehetséges ez? Talán igen. Üzlet: üzlet. S ami még fontosabb, de amit sokkal kevesebben hajlandók tudomásul venni: a törzsi gyűlölködés, az törzsi gyűlölködés. Az, hogy az egyik hatalomittas törzsfő nyugati pénzemberekkel trafikál, ugyanolyan másodlagos jelenség, mint hogy kommunista gyárakból kér fegyvert, vagy hogy hol jobboldali, hol baloldali hangszereléssel, hol ősi nemzeti hagyományokra, hol a gyarmati elnyomás végére hivatkozva igyekszik a maga törzsének s a maga praetoriánus bandájának előjogait biztotani.

Kongó népe nem a belga (vagy más nyugati) nagytőke üzelmeitől és nem az orosz (vagy más kommunista) agitátorok bajkeverésétől szenved, hanem annak a törzsi türelmetlenségnek tombolásától, amelyet minden világnézeti tájon a nacionalizmus vagy nemzeti szuverenitás szentsége címén szokás igazolni. Ez a nyilvánvaló igazság. Ami viszont sem a kapitalista, sem a kommunista cinkosokat nem menti — sem, ha üzletes ravaszságból teszik, amit tesznek, sem pedig, ha maguk is elhiszik, amit hazudnak. (—s —l)

KIRÁLY BÉLA

Marxisták – Moszkva ellen

— A Zengakuren forradalma —

Tokió, Anomoy, 1961 július.

Áthatatlan fal egyik oldalán japán újságírók, egyetemi tanárok és a külügyminisztérium egy diplomatája, a másik oldalon egy svájci újságíró, a *London Times* egy munkatársa és európai diplomaták helyezkedtek el. Ezektől kérdeztem, mi a véleményük arról a japán lányról, aki úgy véli, hogy mi, nyugatiak, ha Tokióba látogatunk, nem a kulturális emlékeket, hanem a *„shopping centereket"*, a párisi Eifel-torony itteni mását és efféléket látogatunk.

A japánok kuncogtak és ezzel jelezték, hogy a szellemi fal másik oldalán vannak. Az európaiak pedig homlokukat ráncolták s vádlottnak érezték magukat. Az egyik európai újságíró, aki több mint egy évtizede él itt, s aki talán a legjobb japán szakértő a jelenlévő nem japánok között, határozottan kijelentette:

— Az csak zengakuren lány lehetett.

Nem volt kétséges számára, hogy ami nyugatellenes, még ily enyhe formában is, az Japánban csak a Zengakurentől származhat.

Ez talán már a tizedik ellentmondó megállapítás volt, amit a Zengakurenről hallottam. Annyit azonban már itt tartózkodásom első hetében is megtanultam, hogy ha valahol, itt Japánban nem lehet túlságosan leegyszerűsíteni a fogalmakat.

„Nézze, kérem" — mondta egy egyetemi tanár —, *„nálunk, Japánban nincs az a rengeteg szórakozási lehetősége az ifjúságnak, mint maguknál. Nem helyettesíti semmi a régi rendszer kötelező katonai előképzését sem, az is rengeteg időt kötött le a régi ifjúság szabadidejéből. Mindezt a mi mai ifjúságunk tüntetésekkel helyettesíti. Ne vegye azokat a tüntetéseket túl komolyan, kérem. Majd ha felnőnek, benő a fejük lágya."* Mosolyog s azt hiszi, megnyugtatott.

„Engedje meg, uram — kérdeztem később —, *hogy megtudjam, hogyan lehet az, hogy az egyetemi ifjúság, ha valóban csak időtöltésből tüntet, nem látja be, hogy inkább táncolnia kellene, mint megbuktatni egy miniszterelnököt, megakadályozni az Egyesült Államok elnökét, hogy meglátogassa Japánt s végül, hogy a tüntetésekkel megakadályozza a Diétát a politikai erőszakot megelőző javaslat törvényerőre emelésében. Nem lehet valami mélyebb oka a Zengakuren mozgalomnak, mint unaloműzés?"* De nem kaptam megnyugtató választ.

Beavatottak arra hívták fel a figyelmemet, hogy a zengakurenisták kommunistábbak a kommunistáknál. Nekik a japán kommunista párt nem elég „baloldali". Megint mások anarchistáknak nevezték őket, akik nem tűrnek rendet és hatóságot. Egy tábornok megkérdezte, nem gondolom-e, tokiói tapasztalataim alapján, hogy itt lenne az ideje a hadsereg akciójának?

Egyesek gazdag japán ifjak hatalmi törekvésével, mások viszont szegény egyetemi hallgatók feltörési vágyával magyarázták a mozgalmat.

A Zengakuren születése

A Nemzeti Bizottsági Tanács szociológiai kutatóintézetének statisztikája szerint 600.000 egyetemi hallgató van Japánban. Körülbelül az egyetemisták fele a radikális egyetemista szervezetekhez tartozik. A Zengakuren 1948-ban alakult. A kommunista párt akkoriban egy pártirányítás alatt dolgozó, kicsi, de válogatott tagokból álló szervezetet akart létrehozni, s ellenezte az általános, nehezen indoktrinálható tömegmozgalom szervezését. Itt szenvedte első vereségét. Tagjai, akik az egyetemista mozgalmat szervezték, mégis tömegmozgalmat hoztak létre. A vezetés kommunista párttagok kezében maradt.

1956-ban a huszadik kongresszus után, amikor, mint Magyarországon és Lengyelországban, hithű kommunisták serege vált a szovjet kolonializmus harcos ellenségévé, Japánban is, a Zengakuren keretein belül, szellemi forrongást váltott ki a szovjet rendszer barbárságának felismerése. A szervezet követelte a japán kommunista párt vezetőségétől, hogy szakadjon el a moszkvai vonaltól s kezdje meg önálló politikáját. A poznani felkelés fokozta az ifjúság ellenszenvét a Szovjetunió ellen. A magyar forradalom megérlelte a változást a Zengakuren vezetősége körében.

Mivel a japán kommunista párt központi vezetősége ellenállt az ifjúság követelésének, 1958 júniusban valóságos forradalom tört ki a párton belül. A zengakuren vezetők behatoltak a párt központi épületébe, szétrombolták a berendezést, de a pártapparátust és a párt vezetését nem tudták magukhoz ragadni. A párt válaszként kizárta soraiból a zengakuren vezetőséget, a Zengakuren pedig megtagadta a kommunista párt irányítását. Azóta is ez a helyzet: az úgynevezett *„főáramlat"* (Main Current) elutasítja a kommunista párt vezetését, csakis az 1958-as „forradalom" idején a Zengakurenből kivált *„mellékáramlat"*, a „Zengyiren" fogadja el a párt irányítását. Míg a Zengakurennek kb. 240.000 tagja van, a Zengyiren 40.000 tagot számlál.

A főhadiszálláson

Megkértem valakit, vigyen el a tokiói egyetemre. Ott van a Zengakuren főhadiszállása. Félelmes erő és hatalom a Zengakuren, különösen a tokiói egyetemen.

Behajtottunk a kampuszra. Olyan, mint a nagyobb amerikai egyetemi épületrendszerek. Nagy, vöröstéglás épület tornya látszott a kampusz közepén. *„Templom?"* — kérdeztem vezetőmet. *„Nem. Államilag támogatott tanintézetekben nem lehet vallási intézmény. Az az egyetem központi hallja"* — mondta.

Elhajtottunk a hall előtt. Szépen rendezett, parkírozott belső terület. A Zengakuren fellegvárában az élet külső jelei olyanok, mint amilyennek komoly egyetemeken lenniök kell.

Két hatalmas hirdetőtábla, tele hirdetésekkel. Tolmács segítségével olvasom a kiírásokat. Tizenhat nagyobb hirdetés. Egy ajánl ösztöndíjat. Öt táncot, táncleckét, vagy egyszerűen szórakozást kínál. Három hív művészeti rendezvényekre, zongorahangversenyre és diákművészeti kiállításra, kettő bibliamagyarázatra és YMCA-aktivitásra, egy angol nyelvtanfolyamra (orosz nyelvtanfolyamra egy sem) és négy hirdet politikai természetű ismertető előadást. Ezek közül egy a múlt évi tüntetések során a tömegben halálra taposott Mitshiko Kamba halálának első évfordulóján tartott gyűlésre invitált.

Csupán egy alapvető különbséget látok a Columbia és a Tokiói Egyetem falitáblája között, ha eltekintünk attól, hogy itt, Tokióban lényegesen kevesebb a hirdetés: itt nagyon kevés ösztöndíjat hirdetnek, az amerikaiakhoz viszonyítva. Az a szellemi útkeresés és bizonytalanság, ami a fő jellemvonása a japán intellektuális életnek, azonban felfedezhető a 16 hirdetés között is. Tanfolyamot hirdettek *„Az alkotó képzelet fejlesztése"* címén. Ennél azonban többet akartam tudni. Elhatároztam, hogy mindent megteszek, hogy beszélgethessek zengakuren vezetőkkel. Végre megtörtént a csoda. Találkoztam velük.

Szemtől szembe

„Ön az első nyugati ember, akivel egy asztalnál ülök" — mondta az egyik.

„Remélem, nem utoljára" — mondtam —, *„de mondja meg, minek köszönhetem ezt a tisztességet?"*

„Megállapítottuk, hogy maga is forradalmár, mint mi, s elolvastuk az anyagot, amit küldött. Nem propaganda, hanem tárgyilagos beszámoló. Kíváncsiak vagyunk, mi a mondanivalója?"

Ez volt a bevezetése a kétnapos izgalmas beszélgetésnek.

Kérdéseik a magyar forradalomról azt árulták el, hogy jól ismerik a problémákat. Ismeretük alapja a japánra fordított ENSZ-jelentés, Méray Tibor japánra fordított könyve, a Tizenhárom nap, a Nagy Imre Intézet kiadványai.

Őszintén és kertelés nélkül mondták meg, hogy marxisták, de visszautasítják Moszkva, Peking és a Japán Kommunista Párt vezetését. Azért nem bíznak a japán kommunista pártban, mert az feltétel és kritika nélkül Moszkva utasítását hajtja végre.

„Mire alapozzák ezt?" — kérdeztem.

„Nézze, kérem, a japán kommunista párt egész tevékenységét USA-ellenes hadjáratra összpontosítja. Ne értsen félre, kérem! Mi nem vagyunk proamerikaiak! Ellenezzük azonban a japán munkásmozgalom lealacsonyítását Amerika-ellenes tömegakciókra. Az Amerika-ellenes hadjárat semmi más, mint a szovjet nagyhatalom külpolitikai érdekeinek szolgai követése. Japánnak túlságosan sok megoldatlan buzgó problémája van. Ezek megoldására kell törekedni és nem a szovjet külpolitikát szolgálni. A japán kommunista párt elárulja a japán munkások érdekét és szovjet nagyhatalmi érdekeket szolgál."

Annak a művelt japán orvosnak, aki „hivatásos forradalmárnak" vallja magát, az volt a végső megállapítása, hogy a Szovjetunió ahelyett, hogy a világ munkásmozgalma vezetésére vállalkoznék és világforradalmi utat követne, egyszerűen úgy politizál, mint egy *klasszikus kolonialista nagyhatalom.* Erkölcstelennek tartotta, hogy a Szovjetunió a világ 81 kommunista pártját saját nagyhatalmi törekvésének céljaira használja fel.

(Hadd jegyzem meg zárójelben, milyen érdekes hasonlatosságot láttam valamivel később Quimoy szigetén. Ott a vezénylő tábornok az asztalra terített száz meg száz röplapot, amit a vörös kínaiak lőnek át a partmenti szigetekre, amikor pedig a széljárás megengedi, milliószámra küldenek ballonokat. „Nézze, kérem" — mondta az altábornagy —, „lefordítom magának akármelyik röplapot, amelyiket kívánja és nem fog egyetlenegyben sem kommunista propagandát látni. Nem beszélnek belső nemzeti kínai korrupcióról, a nép kizsákmányolásáról, a parasztság elnyomásáról és effélékről" — mondja a tábornok —, „az egyetlen téma: Amerika-ellenes agitáció."

A tábornok ideológiai elemzése nem az volt, mint a Zengakuren vezetőié. Végkövetkeztetésük azonban azonos volt: a Szovjetunió nem törődik a munkásság „elnyomás" alóli felszabadításával, hanem csakis saját nagyhatalmi céljaival. Csakis az USA ellen izgat. Világhatalmi célokra használja saját, a kínai és a csatlósállamok összes erőforrásait.)

És a szocialisták?

„A japán kommunista párt tehát árulója a munkásságnak" — mondom zengakuren barátaimnak — *„és mi a véleményük a szocialista pártról?"*

„A japán szocialista párt" — mondja a szóvivő — *„politikai opportunisták kis gyülekezete. Ezek a Diétán belüli hatalmi versengésre és nem gyökeres és szükséges reformokra központosítják erejüket. Klikkesdit, koalíciósdit játszanak a Diétán belül, mintha a japán nép nem is léteznék."*

„A japán gazdasági életet alapjaiban át kell alakítani" — mondja —, *„nem elsősorban arra, hogy export érdekeket szolgáljon (ez ma a kormány célja), hanem arra, hogy Japán és általában Ázsia tömegeinek olcsó fogyasztási cikkeket termeljen és ezzel hadat üzenjen a civilizáció terjesztése legnagyobb ellenségének, a szükségnek, nyomornak és a betegségnek."*

„Mi marxista forradalmárok vagyunk" — vallják —, *„akik meg akarjuk változtatni az uralkodó japán szocialista és gazdasági viszonyokat békés eszközökkel, de ha nem lesz rá más mód, akkor forradalommal. Ezért is érdekel annyira minket a maguk forradalma, mely*

(Folytatás a 8. oldalon)

Most öt éve

„Az Elnöki Tanács munkájában a demokratizmus eddig gyakran formális volt: a tanács ritkán ülésezett, nem egyszer az elnökség pótolta a tanács kollektív munkáját s gyakran az ország lakosságának többségét érintő kérdésekben — az országgyűlés helyett az Elnöki Tanács döntött."

(Kristóf István, az Elnöki Tanács titkárának beszámolója az országgyűlés megnyitásán, 1956 július 31.)

„A múlt években — az 1953 júniusát megelőzően — állami szerveink és ezek között elsősorban az államvédelmi szervek, valamint a rendőrségi, ügyészségi és bírósági szervek sok becsületes dolgozót alaptalanul vádoltak meg és ítéltek el ártatlanul, vagy pedig túlságosan szigorú ítéleteket hoztak olyan cselekményekért, amelyekért enyhébb elbírálás járt volna. Az utóbbi időben az igazságügyi szervek, a belügyi szervekkel együttműködve, sok igazságtalanságot tettek jóvá.

„Az elkövetkező időben a Minisztertanács egyik legfontosabb feladatának tartja olyan további rendelkezések kidolgozását, amelyek megakadályozzák, hogy a jövőben törvénytelenségek előfordulhassanak és amelyek biztosítják a szocialista törvényesség hiánytalan megvalósítását az élet minden területén. E célkitűzések megkövetelik mindenekelőtt azt, hogy az állampolgárok és az állami szervek jogait és kötelességeit megfelelő közérthető törvények és egyéb jogszabályok állapítsák meg."

(Hegedüs András, a Minisztertanács elnökének beszámolójából 1956 júl. 31-én.)

„Kétségtelen például, hogy a múltban a dolgozó nép legfőbb választott testületének, az országgyűlésnek nem volt meg a kellő súlya, nyomatéka hazánk politikai életében. A Minisztertanács sok fontos kérdésben meg sem kérdezte a képviselők véleményét, megelégedett azzal, hogy az Elnöki Tanács elé terjesztette az ügyeket. A parlamenti üléseken sok volt a formalizmus."

(A Szabad Nép 1956 augusztus 1. számának vezércikkéből.)

„1948 után a feszült nemzetközi helyzetben nálunk károsan hatott az a téves nézet, hogy az osztályharc állandóan és minden területen élesedik. Kialakult a kritikát elfojtó személyi kultusz és ezzel együtt a bizalmatlanság légköre, amelynek rossz hatását csak fokozta az államvédelmi szerveknek különleges helyzete. Ebben a légkörben az államvédelmi hatóság irányítói, vezetői és tisztjei közül sokan visszaéltek hatalmukkal, a megfelelő ellenőrzés hiányával s erkölcsi és fizikai kényszert alkalmazva, egy sor esetben hamis és koholt bizonyítékokat készítettek, valótlan beismerő vallomásokat csikartak ki, ezzel a szocialista törvényességet a legdurvábban megsértették."

„A Központi Vezetőség 1953 júniusi határozata megkövetelte a szocialista törvényesség megszilárdítását, az elkövetett törvénysértések kivizsgálását és jóvátételét. Ezután sor került az államvédelmi szervek munkájának felülvizsgálására. A vizsgálat fényt derített a korábbi államvédelmi vezetők bűnös tevékenységére. A vizsgálat alapján beigazolást nyert, hogy elvtársaink, akiket a törvénytelen perekben elítéltek, nem voltak árulók, kémek, kártevők."

„A Legfelsőbb Bíróság perújítási eljárásban olyanok ügyében is hozott felmentő ítéletet, akiket annak idején a koholt vádak alapján halálra ítéltek és kivégeztek. Felmentette a bíróság minden vádpont alól Rajk László, Szőnyi Tibor, Szalai András, Szebenyi Endre, Pálfi György, Sólyom László elvtársakat és másokat. Ők jóvátehetetlenül áldozataivá váltak a törvénysértéseknek. Ez nem jelenti azt, hogy nincsenek velük szemben kötelezettségeink. Kivégzett elvtársaink rehabilitálásán túlmenően, intézkedéseket tettünk és teszünk hozzátartozóik erkölcsi és anyagi támogatására."

(Non György legfőbb ügyész beszámolója az országgyűlésen 1956 július 31-én.)

*

Hruscsov a Szuezi-csatorna államosításáról (1956 augusztus):

„Úgy gondolom, hogy Anglia és Franciaország államférfiainak egészséges meggondoltsága, tapasztalata és politikai józansága segít nekik abban, hogy végül is helyesen fogják fel e történelmi aktust és levonják belőle a megfelelő következtetéseket. Mi úgy véljük, hogy tulajdonképpen nem történt semmi, ami ellentmondana a törvényeknek. Miről van szó? A Szuezi-csatornáról. Hol van ez a csatorna? Egyiptomban. Mely földön halad keresztül? Egyiptomi földön. Kiknek a kezével épült ez a csatorna? Az araboknak, Egyiptom lakóinak kezével. Ám a csatorna nem Egyiptom kezébe került."

„Ma olyan időket élünk, amikor a hódítások és megszállások útján teremtett kapcsolatok alkalmatlanokká váltak arra, hogy más népeket engedelmességre szorítsanak."

„A Magyar Népköztársaság Külügyminisztériuma a Szuezi-csatorna Társaságnak az Egyiptomi Köztársaság részéről 1956 július 26-án történt államosításával kapcsolatban kormánya megbízásából a következőket tartja szükségesnek leszögezni:

„Az Egyiptomi Köztársaság a Szuezi-csatorna Társaság állami tulajdonba vételével Egyiptom érdekeinek és a nemzetközi jog általános elveinek megfelelően járt el. A mai nemzetközi jog az államok szuverenitásának elvén épül fel. Az állami szuverenitásból következik, hogy minden állam szabadon rendelkezik a területén lévő javakkal."

(Szabad Nép, 1956 aug. 12.)

*

„Nem kívánhatjuk egy kapitalista ország rádiójától, hogy feltétlenül igazat mondjon. Ha vezetőinek és irányítóinak lelkiismerete elbírja a valótlant, a hazugságot — ebbe nem szólhatunk bele."

(Szabad Nép glosszából, 1956 augusztus 9.)

*

„A terv teljesítésének érdeke megkívánja mind a párt-, mind a tanácsszervektől, hogy az egyénileg dolgozó parasztok termelésének és termelési kedvének növelése érdekében mindent tegyenek meg, s mindent kerüljenek, ami csökkentené."

(Kádár János salgótarjáni beszédéből, 1956 aug. 12.)

*

„Felnőtt egy új, többtízezres értelmiség, jelentős részük munkások, parasztok gyermekei. Ezek az értelmiségiek gondolkodnak, gondolkodni tudnak. Önálló észrevételeik vannak, nem akarnak és már nem tudnak szajkómadár módjára, kész sablonmondatokban gondolkodni. Benne élnek az ország életében, látják a valóságot és azokból következtetéseket vonnak le. Ez az értelmiség mutatta meg az elmúlt hónapokban azt az akaratát, hogy — ha a vitákban olykor túlozva, szenvedélyesen is, de — képes részt venni a nép gondjaiban, az ország dolgainak megoldásában. Kimondhatjuk, hogy ez az értelmiség többségében, az olykor-olykor feltámadó minden kétely, látszat ellenére is biztos támasza a marxizmus-leninizmus alapján álló kommunista pártnak."

„A pártélet demokratizmusáról beszélve, még mindig nem eléggé gondolunk a vitákban, a munkában arra, hogy az emberi lény roppant érzékeny, önérzetes, méltóságteljes és ezek a tulajdonságok egyképpen jelen vannak a gyári portásban, a mérnökben és a miniszterben. Csak azt szeretném ezzel mondani, hogy mindig vigyázzunk rá, ne kényszerítsünk kommunistákat vagy pártonkívülieket egyik nap olyanra, amivel talán ellenkezőjét kell mondaniok annak, amit előző nap mondtak."

(Irodalmi Ujság, 1956 aug. 4. Gergely Mihály cikkéből.)

HELLÁSZI JEGYZETEK

Előjáték Brindisiben

Császárok és hadvezérek, nagyleleményű kereskedők és korbácsoktól kérgeshátú rabszolgák, polgárok és udvaroncok, költők és tarka sorsú szegénylegények, világhódító álmok, győzelmek és vereségek, az emberi nagyság s az emberi gyengeség útja, a Via Appia, Brindisiig vezetett az ókorban. Fontos kereskedelmi csomópont volt ez a város, nagyforgalmú kikötő, innét indultak a hajók a nagykeblű birodalom legtávolabbi részeibe, katonákkal és árukkal terhelten, Róma parancsára és dicsőségére. A Via Appia végét jelző két oszlop közül az egyik még fennáll, a másik csonkán meredezik a tenger felé vezető lépcső tetején, szétroncsolt mutatóujjhoz hasonlóan, mely mintha a kérlelhetetlen múlandóságot szerette volna rendreutasítani valaha, szigorúan és hasztalanul.

A birodalom hanyatlása után Brindisi elvesztette fontos szerepét, visszasüllyedt a szürke, hétköznapi városok közé. Csak a Szuezi-csatorna megnyitása után vált ismét jelentőssé, mint a közel- és távolkeleti hajóforgalom egyik bázisa. Ha az utazó érzelmi, anyagi, vagy politikai okokból el akarja kerülni Jugoszláviát, Brindisiből hajózhat át Görögországba.

Görög szél fujdogál a tenger felől, érezni Hellász közelségét. Görög szó keveredik az olasz közé, görög emléktárgyakat, szőtteseket árulnak az üzletekben, itt-ott néhány görög felirat is látható. S mikor a mellékutcákban sétálgatunk, előtűnik egy renoválás alatt álló kápolna: kőművesek dolgoznak a homlokzatán, benn a félhomályban asszonyok súrolják a kőpadlót, mossák az oltárt. A szentek faszobrai, közel egy tucat, lekerültek az állványokról, s a terem közepén állnak, kitárt karokkal és megbocsátó mosollyal — az emberszabású görög istenek álltak ilyen dicsfény nélküli egyszerűséggel a halandók előtt, míg mezítelen talpuk a szikkadt, kavicsos földhöz tapadt.

Brindisi már Magna Graecia, erre emlékeztet a zajos, sötétarcú kisváros lépten-nyomon. A halhatatlan istenek itt is jártak valamikor, márványba és kőbe vésett bolyongásaik idején.

Az apajogú társadalom

A hegyre vezető ösvényen egy szamár ballag, kötőfékjét sötétruhás, gyűrött arcú öregasszony tartja a kezében. Alaposan megterhelték a parányi állatot, két jókora kosár lóg az oldalán megrakva burgonyával, a kosarak között pedig, lábát a szamár füle mellett lógatva, ott ül a család feje, a mindenható férfi, bajuszosan és kemények. Hosszú kötelet tart a kezében, a szamár mögött kaptató lovat vezeti emígyen.

A kép mindennapos és érthető. Az embert kímélni kell, a lovat ugyancsak, a szamár sokat elbír, az „asszonyi állat" talán még ennél is többet. Egyhónapos utazásom alatt sokszor láttam férfiakat olajfa hűsében heverészni. — asszonyokat sohasem. Hányaveti módon esetleg azt a kijelentést is meg lehet kockáztatni, hogy Görögországban elsősorban az asszonyok dolgoznak és a szamarak. Mindenesetre mindkettő nélkülözhetetlen a súlyos testi munkában.

Görögország férfitársadalom. Férfiak sétálnak az utcán napközben, férfiak vitatkoznak az utcasarkon, tompítottabb hangerővel, kevesebb kézmozdulattal, mint az olaszok, de az északi csendhez, nyugalomhoz szokott szemnek és fülnek mégis csak sértően, — férfiak ülnek naphosszat a kávéházakban a játékasztaloknál. A szebbik nemből csak öregasszonyokat és süldő leányokat lehet látni hétköznap, a kornak kijáró fekete ruhában: az idősebb asszonyoknak nem illik tarkán öltözködni, az iskolások kötelező viselete pedig az egyszerűre szabott fekete egyenruha.

Vasárnap este azonban felkerekedik a család és egymásba karolva végigsétálnak a széles főutcán. Ekkor még néhány illedelmesen beszélgető, figyelmes szülői és rokoni szemek előtt ballagó fiatal párt is lehet látni, de a fiúk és a leányok leginkább külön csoportot alkotva járkálnak fel-alá, fel-alá, az illem és a jó szokás által megszabott néhány száz méteres szakaszon.

Ilyenkor előkerülnek a féltve őrzött, Amerikából küldött ruhadarabok, kivasalva és illatosan. Az egyik rokon, vagy jó ismerős kivándorolt a szükség, a nyomor, a munkanélküliség elől, ő a sokat emlegetett segély, támasz, vigasztalás a kilátástalannak tűnő hétköznapokban. A kenyeret kérő szájak sokasága azonban mindig több volt a megnövekedett számú amerikai nagybácsiknál, ezért hát legtöbbször a tíz-tizenkét éves fiúk sietnek a szorongatott család segítségére s inasnak szegődnek el, kifutófiúnak vagy pikolónak a vendéglőkbe. A munkanélküliség az egyik legnagyobb problémája az országnak, e kamaszfiúk azonban fürgék, ügyesek, tanulékonyak s ami ugyancsak fontos, megelégszenek a szűkre szabott munkabér felével is. A legelhagyatottabb falvaktól kezdve a nagyvárosokig mindenütt találkozhat az utazó a család és a munkaadók támaszának eme fürge kezű, népes seregével.

Hellász örök?

„Et in Arcadia ego"

Arkádia Pán birodalma. Más tájakon is szívesen el-elgyönyörködtette a halandókat fuvolájával Hermesz kecskelábú fia, de erre különösen gyakorta hallották syrinxen játszani — müértők közt érezhette magát, legalábbis, ha igazak a vidék lakóinak zenei kultúrájáról, zenerajongásáról szóló feljegyzések. Csenevész bokrok és fák közt, sziklás hegycsúcsokon, mélyölű völgyekben szállt a fuvolaszó, hogy megnyugtassa a pásztorokat és a nyájak seregét: jókedvében van az erdők, ligetek védőistene, nem kell tartani a veszélytől. Az elővigyázat azonban mindig is helyénvaló volt, hisz sohasem lehetett tudni, mikor hagyja el Pánt a béketűrés, mikor telik kedve a hirtelen haragú ijesztgetésre, fejvesztett riadalmat, vakrémületet keltve emberek, nyájak között. A páni rémületben, s a vészteli pánikban manapság is ott kísért a görög mitológia.

Árkádia Vergiliusnak köszönheti világhírnevét, ő aggatta legelőször a kopár, terméketlen vidékre a romantika virágos koszorúit, szépséges álomtájat varázsolva a hétköznapi valóság helyére, gondtalan pásztorbirodalmat, hol kölcsönös megértésben és békességben éltek az emberek. Az árkádiaiakról ugyan Ovidiusnak rosszabb véleménye volt — faragatlanoknak, a művészetben járatlanoknak nevezte őket, holott törzsük a holdnál is öregebb időkből eredt —, az utókor azonban Vergiliusnak adott igazat. Árkádia visszavonhatatlanul a boldog aranykor országává változott, s számtalan irodalmi és képzőművészeti alkotásnak lett ihletője.

Poussin két ízben festette le az álom-Árkádiát, az 1630-as években, Rómában. A cím mindkét esetben azonos: „Et in Arcadia ego." Erwin Panofsky írja egy esszéjében, hogy a megegyező téma eltérő megformálása — az első kép feszült drámaisága, a második melankolikus, elmélkedő nyugalma — elsősorban a latin kifejezés kétféle értelmezésében keresendő. Az első festményen a sírkőre helyezett koponya, a megtestesített Halál szól a sír feliratán keresztül a három meghökkenő pásztorhoz és a pásztorleányhoz: „Árkádiában is ott vagyok!" A moralizáló célzatosság, írja Panofsky, nyilvánvaló: emlékezz a halálra, ember, hisz még a boldogság ideális birodalmában, Árkádiában is véges volt az emberi lét. A néhány évvel ezután festett képen ugyanaz a latin szöveg elégikus érzésekkel telítődik meg. Elmélyedve beszélgető pásztorok állnak a sírkő előtt s a feliratot olvassák, ebben az esetben nem a halál, hanem egy hajdani pásztor inti társait: „Emlékezzetek, barátaim, emlékezzetek énrám. Árkádiában éltem én is!" Az első fordítás a szó szerinti, a második tévesen terjedt el a köztudatban és befolyásolta Poussint is, mikor másodszor fogott ugyanannak a témának megfestéséhez.

Az „Et in Arcadia ego" többféle értelmezése sok bonyodalmat okozott tudós körökben. Magyarországon országos hírű összetűzés támadt belőle. Kazinczytől kértek sírfeliratot a debreceniek Csokonai halálakor s ő a latin mondás ismert magyar változatát ajánlotta: „Árkádiában éltem én is." Sértő célzásnak vették ezt a város derék lakói, mivel az aranykori ország legendáját vagy nem hitték el, vagy nem ismerték, Árkádiáról pedig csak annyi tudomásuk volt, hogy igen jó szamárlegelő. Ebből kerekedett a híres irodalmi harc, az „árkádiai pör". Tudomásom szerint a kedélyek csillapodtával ki is merültek aztán Magyarország árkádiai kapcsolatai.

A kétmillió lakosú kisváros

Athén kisváros, nagyszámú lakossága s a hivatalos híresztelés ellenére is. Vasúti állomása egy alföldi kis fészekben sem okozna szenzációt, az alacsony, szürke falú, omladozó házak nyakonszorítják és megfullasztják az elmúlt évtizedekben nagy sietve felépített modern épületeket, s nem hinném, hogy van féltucatnál több utcája, melyet nyugodt szívvel elcserélnék a budai Verpeléti útért, vagy a Krisztina körútért. A modern Athén fiatalabb Budapestnél s elkerülhetetlenül érződik rajta a Balkán közelsége.

A város fölé, meghökkentően magasan, elkülönítve a hétköznapi valóságtól, az Akropolis emelkedik. Egyedülvalósága azonban mégsem teljes: szegényes, vityillók kapaszkodnak a hegy meredek oldalába. Vaskézzel szorítja Akropolist magához a jelenkori nyomorúság.

Akropolis

A por, a piszok zajjal, hadonászó zsivajjal keveredik össze a hegy lába előtt, idefenn a sebzett, megtépázott márvány kék égbe vegyülő békéje fogad. Kora délután, a legnagyobb melegben kevés a látogató, nem zajonganak a turisták álmélkodva és illetlenül, bölcsek nyugalmával állnak a templomok az Akropolison és magányosan.

Azt mondják, a kövek megőrzik az évszázadok áhítatát — nem csupán a lelketlen korok pusztító buzgalmát —, talán ez az áhítat adja Parthenonnak az igazi méltóságot, ez óvta meg az értetlenség, az ostoba közöny idején, hiába robbantotta fel a velencei zsoldban álló svéd generális ágyúgolyója a templomban őrzött lőszereket, romba döntve Parthenon gerincét, hiába építettek a törökök mecsetet a hatalmas templomcella közepén, ahol valaha az istennő, Athéne Parthenon szobra állt, hiába inog lába alatt az önmagát emésztő huszadik század. Aki egyszer szembekerült Parthenonnal, véges képzeletű, hitetlen korunkban is megérzi: pentelikoni márványát örök életre faragták...

Közvetlenül a perzsa béke megkötése után, 448-ban bizottság ült össze Athénben Perikles vezetésével és elhatározták, hogy új templomot építenek Athéne istennő tiszteletére. Iktinos és Kallikrates kapott megbizatást az építészeti munkák vezetésére, Fidias vállalta el a szobrok, domborművek elkészítését. Tíz évvel később szentelték fel a templomot és 432-ben a tympanon szobrai is elkészültek. Az építkezés gyorsasága még modern szemmértékkel is megdöbbentő. „Elhamarkodott munka — csóválgatták fejüket az ókori kételkedők —, de elég jól tartja magát."

Sietni kellett. Az Akropolist a délosi szövetség közös pénztárából építették, a 430-as évek közepén azonban már ugyancsak elmérgesedett a barátság a tagállamok között. Az építkezésnek Athénben is sok ellensége volt s ezek Perikles ellen fordultak, megvádolva a város vezetőjét, hogy hiábavalóan herdál el hatalmas pénzösszegeket. Ekkor, a híres anekdota szerint, Perikles összehívta Athén polgárait és megkérdezte tőlük:

— Úgy gondoljátok, hogy túlságosan sok pénzt költünk az Akropolisra?

— Úgy gondoljuk! — válaszolt a tömeg.

— Hát akkor — szólt Perikles — nem szükséges, hogy elvállaljátok a költségeket, én szívesen megfizetem az építkezést. De ez esetben rávésetem a kövekre a nevemet.

Meglepve állt a tömeg és általános zavar támadt. Végül mégis csak megkapta Perikles a szükséges bizalmi szavazatot.

Az athéni hatalom összeomlása Perikles halálával veszi kezdetét, a szerencsétlen kimenetelű peloponésosi háborúban elvérzik a demokrácia. De a pestisjárványok, nyomor és ínség idején tovább folytatják a munkát az Akropolison. Háborúk visszfényében született a görög építészet két legkifinomultabb, legemberségesebb jón temploma, az Erekteion és a Nike Apteros. A szépség heroikus harcát példázzák az embertelen külvilággal.

Athén, 1961 július.

Thinsz Géza

Ki lő jobban
vagy
mit tanulhatunk az oroszoktól?

London városában, mely a lehetséges számítások egyike szerint még mindig legnagyobbika a földkerekségnek (van, aki Tokiónak s van, aki New Yorknak ítéli az elsőséget), július derekán a legkomolyabb és legszenvedélyesebb közéleti és publicisztikai eszmecserék azt a kérdést hömpölyögték körül, hogy helyes volt-e Gagarin őrnagyot olyan hódolattal és rajongással köszönteni, amilyenre valóban kevés példa volt a közelmúlt történetében. Némelyek, komoly emberek, összecsapták a kezüket a gyermekes „tömeghisztéria" láttán; s mások, nem kevésbé komolyak megmagyarázták, hogy szó sincs róla, dehogyis hisztéria, ez nagyon megfontolt, nagyon nemes, nagyon is civilizált nemzethez méltó lelki állapot kifejezése, hiszen

1. ez nemcsak a légűr hősének szól, hanem igenis a politikai eszmélet tolmácsolása, a békevágy megnyilvánulása, beismerése annak, hogy Anglia megelégelte az amerikai gyámkodást és az Atlanti egyezmény kötelékeit s ezeket diplomáciai semlegességgel és a szovjet barátság szálainak szaporításával kívánja felváltani, továbbá, hogy

2. csak a hidegháború rögeszmései láthatták ebben az ünneplésben bármiféle politikai szemlélet, vagy hajlandóság jelét, ez egyedül a légűr hősének szólt, meg a tudomány haladásának, s ha valami elismerést tartalmazott, akkor csakis azt, hogy a szovjet tudomány előtte jár az amerikainak, hiszen Gagarin előtte járt Shephardnek s körülperdülte a gravitációmentes orbitust, nemcsak visszabukfencezett belőle, mint amerikai társa — arról nem is szólva, hogy más országi beleértve Angliát, még meg sem közelítette a szovjet tudománynak ezt a teljesítményét.

A tömegrajongáshoz tehát illik csatlakoznunk azért is, mert a tudatunk küszöbe alá szorult politikai bölcsességet tolmácsolja, de azért is, mert a világon semmi köze nincs politikához.

Az igazság persze a kettő között van. Miért kellene Angliában a diplomáciai semlegesség vágyát bárkinek is a tudatküszöbe alá szorítania? A divat, a szólam leginkább azoknak kedvez, akik semlegességüket szeretik fitogtatni — ha nem okvetlenül azzal, hogy az oroszoknak tapsolnak, akkor azzal, hogy az amerikaiakat fitymálják. Ez az, amiben egyetérthet a Lord majmolója, aki a Yankee-ban a felkapaszkodott pénzcsinálót nézi le, a békemarsos és forradalmas látomások túlígérőivel. Úr és pór — de az olyan úr is, aki pórvezéri pályára készül, meg az olyan pór is, aki az úrhoz szeret hasonulni — megegyezik, ahogy amióta felkapaszkodott tőzsérek vannak, mindig megegyezett abban, hogy a pénzes embert, ha a családfája aránylag fiatal törzsű, szívből utálja. Angliában ennek politikai képlete a munkáspárt úgynevezett balszárnyán tenyésző „neutralizmus és unilateralizmus", továbbá a kozervatív párt ősi jobbszárnyának idegenkedése mind az Egyesült Államoktól, mind az európai kontinenstől s a brit imperium nagy üzletembereinek (elsősorban az újságfejedelem Beaverbrook lordnak) támogatása, melyel párhuzamosan tünteti ki az udvari arisztokráciát és az úrfaló úri forradalmárokat.

Ez a háttere annak, amit sokan a kontinensen — a vasfüggönytől keletre és nyugatra egyaránt — értetlenül szemlélnek, s ami sokszor meghökkenti és elidegeníti magukat az amerikaiakat is: hogy miért olyan népszerűtlen dolog Angliában amerikainak vagy éppen Amerika-barátnak lenni. Pedig Anglia és Amerika viszonyának háttere megadja rá a magyarázatot — nem is szólva arról, hogy az amerikai magatartás még sokban jogosulttá is teszi azt, ami lélektanilag különben is érthető volna.

Mert kevés olyan szidalom és szemrehányás van, amit Amerika meg ne érdemelne. A világhatalom kulcsa — nyersanyag, vagyon, műszaki felszerelés formájában — a kezében van, s évek óta engedi, hogy hitelével visszaéljenek, erejét gyengeségre váltsák, lehetőségeit elherdálják, fizetőképességén a reklám, az önreklám és a kriptofasizmus kalandor ügynökei élősködjenek. A divatos támadásokat azonban nem emiatt kapja...

Az ember-távlövő versenyben egyébként derekasan állja a helyét. Miután Oroszországnak sikerült a maga űrhajósát egészen az angol királynő ebédlőasztaláig ellőnie — aminél robajosabb g ó l bizonnyal nincs a diplomácia történetében —, Amerikának viszont sikerült egy második űrhajóst is fel- és visszaröppentenie (mégpedig kétségtelenül bátor és nagy lélekjelenlétű férfit, aki mikor a rakétakupak, melyben leszállt a tengerre, süllyedni kezdett, — kimászott belőle és nagy víznyeléssel vergődött a habokban, míg ki nem fogták...). Micsoda szédítő szép sportmérkőzés lehetne ez, ha valóban annak néznék! Ha az amerikai és orosz űrhajósokat azért dicsérnék, hogy jól fegyelmezett reflexeikkel immár büszkén sorakozhatnak fel a kutyák és csimpánzok mellé, akikkel előttük hasonló utakat futtattak be! Ez dicsőség, nem vitás, csak másféle, mint a gépek megszerkesztése, melyhez nem volt sokkal több közük, mint az előttük járt más emlősöknek.

Ahogy viszont a gépek megszerkesztése sem tanúskodik a „tudomány elsőbbségé"-ről, sem Amerikában, sem Oroszországban: a műszaki mérkőzés tudományos alapvetése nem újkeletű, s amit maga a távlövöldözés ad hozzá, az tudománynak inkább csak érdekesség, semmint korszakalkotó, pl. a nukleáris és elektron-fizika, a biológia, a lélektan és az őstörténelem megannyi mai felfedezéséhez képest. Ha a Szovjetunió és az Egyesült Államok párhuzamos elsőbbsége a rakétatechnikában bizonyít valamit, akkor az nem a tudomány diadala, hanem

1. a Szovjetunió esetében: az ipari tartalékok hadi célzatú összpontosításának diadala,

2. az Egyesült Államok esetében pedig: magának az ipari tartalékok lehengerelő nagyságának diadala.

Nem vitás, hogy a két mérkőző fél közül az amerikainak ipari ereje a nagyobb; sem az, hogy az orosz tudja a magáét hatékonyabban összpontosítani. S az utóbbi évek riasztó tanúsága szerint az összpontosítani tudás még a nagyságnál is döntőbb.

Ez az egyetlen — vagy a leglényegesebb —, amiben az orosznak van igaza. S a minden színárnyalatú Nyugat közös szégyene, hogy éppen ezt nem tudta tőle megtanulni.

Ignotus Pál

A hamistanú túlvall a célon

RAJK LÁSZLÓ PERÉBEN sok szó esett egy Noel H. Field nevű amerikai kémről. Szőnyi Tibor, a per negyedrendű vádlottja, ekképpen jellemezte Field tevékenységét és feladatait: *„Allan Dullesnek ebben a munkájában, a politikai emigránsok között kémszervező munkájában, főségítője és közvetlen munkatársa volt Noel H. Field, aki hivatalosan Svájcban egy amerikai segélyszervezetnek, az unitárius segélyszervezetnek, az Unitarian Service Committee-nek volt a vezetője, ténylegesen Dulles közvetlen munkatársa volt a kémszervezetben. Feladata az volt, hogy, mint a segélyzőszerv vezetője, a politikai emigránsoknak anyagi támogatást és segítséget nyújtson és ezen keresztül kapcsolatot, barátságot építsen ki hozzájuk és beszervező munkát végezzen az amerikai kémszervezetek részére."*

Szőnyi folyamatos vallomása szerint a Svájcban amerikai hírszerzőkké idomított magyaroknak Field utazási költségekre *„négyezer svájci frankot utalt ki és ő szervezte a csoport illegális átdobását a svájci francia határon"*. Amikor Szőnyi visszatért Magyarországra, majd a kommunista párt káderosztályának lett vezetőjévé, *„politikai és gazdasági bizalmas természetű híranyagot"* juttatott Fieldnek; vele futárok útján érintkezett és segítségével tovább bővítette kémhálózatát. *„Amikor* — vallja Szőnyi a főtárgyaláson — *Földi Iván 1946 májusában Budapestre jött, akkor hozott nekem egy lezárt levelet Fieldtől, amelyben három amerikai kémnek a neve szerepelt, éspedig Szász Béla, Ádám György és Máté Ivánnak a nevei, akiket az amerikai kémszolgálat már előzetesen beszervezett és ezt nekem tudomásomra adta."* Szőnyi vallomását Földi Iván is megerősítette: *„Rendszeresen kaptam Vágitól kémjelentéseket* — mondotta Földi a tárgyaláson — *és ezeket Fieldnek és azon keresztül Dullesnek továbbítottam Svájcba. 1945 decemberében tértem vissza Magyarországból Svájcba és néhány héttel később felkerestem Noel Field amerikai kémet Quai Wilson 39. szám alatt lévő genfi irodájában. Átadtam neki a magammal hozott kémjelentéseket. 1946 májusában jöttem ismét Budapestre Svájcból. Átadtam Szőnyinek Field egy zárt borítékban lévő levelét, amelyet magammal hoztam."*

Mindezeket a vallomásokat betű szerint idéztük a „Rajk László és társai a népbíróság előtt" című kiadványból (Szikra, Budapest, 1949) s nem javítottuk ki még Allen Dulles következetesen elírt keresztnevét sem, mert a budapesti szóhasználattal és helyesírással kívántuk érzékeltetni, mily jelentős kémfőnökké rangosították Noel H. Fieldet Rajk műperének rendezői.

A főtárgyalás előkészítésének hónapjaiban emberek tucatjait vetették alá brutális fizikai és lélektani gyötrelmeknek, csakhogy a gyanúsítottak elismerjék: kapcsolatban álltak Fielddel. Mert ilyen vallomással az őrizetbevett egy csapásra imperialista hírszerzővé lépett előre, magára zárta a börtönajtót vagy a saját nyakába vetette a hurkot. A Fielddel tartott kémkapcsolat vádjával akasztották fel Szőnyit és Vági Ferencet, később meg Field úgynevezett svájci kémcsoportjának egy másik tagja, dr. Kálmán András öngyilkosságot követett el a börtönben, a svájci származású Dobó Jánosné pedig, aki a németek veresége után kötvette férjét Magyarországra, a kőbányai rabkórházban lelte halálát, a fogházorvos felelőtlen nemtörődömségének esvén áldozatul.

De Field neve nemcsak a Magyarországon, hanem más népi demokráciákban rendezett műperek tárgyalásain is gyakorta elhangzott; Field vált a Nyugatról hazatért kelet-európaiak univerzális kémfőnökévé.

MAGA A SOKAT EMLEGETETT ember 1954 őszén került szabadlábra Budapesten, miután Nagy Imre — még első miniszterelnöksége idején — feloszlatta az internálótáborokat és kiharcolta a műperek revízióját. Ám Field nem tért vissza hazájába, az Egyesült Államokba, inkább menedékjogot kért Magyarországon. Az idegen nyelvű könyvkiadónál, a Corvinánál kapott állást.

A műperek ez a főszereplője vékonydongájú, korán őszült férfi volt: nyomottnak, keserűnek látszó és fölöttébb hallgatag. Az előzmények után — ha valaki személye ennyi politikai gyilkosságnak válik, akárcsak akaratlan, akárcsak közvetett ürügyévé — mi sem tűnt Budapesten érthetőbbnek Field félénk zavaránál, hallgatásánál. Annál inkább elámulhattak a *Nagyvilág* olvasói, amikor a folyóirat júliusi számában, a *Dokumentum* című rovatban Field mégis megszólalt.

A *Nagyvilág* szerkesztősége előrebocsátja: *„Az alábbi jegyzetek ‚Csillaghoz kötve szekerünk' címmel a Mainstream című amerikai lap 1961 januári számában jelentek meg angol nyelven."* Ezután következik a nyilvánosság majdnem teljes kizárásával kiadott kommunista szellemű Mainstream bevezetője. Az amerikai folyóirat néhány fölöttébb eufémisztikus szóval összefoglalja, miért került börtönbe, mikor szabadult ki Field, aki *„rendületlenül megőrizte a szocializmusba vetett hitét"*.

Field rendíthetetlenségében nincs jogunk kétkedni, noha a tapasztalat azt mutatja, hogy az ilyen hiteket nem csupán a Tertullianus egyházatyának tulajdonított tiszteletreméltóan és meghatóan együgyű *credo quia absurdum est* — hiszem, mert hihetetlen — lelkesedése ihleti, hanem hogy ezek a hitek számos, sőt számtalan külső és belső, fizikai meg lelki kényszerűség, a megalkuvás, a beletörődés téglából épülnek, a „mit tehetnék egyebet?" kísérőzenéjének ütemében. Mégpedig leginkább józanul átgondolt hasznossági szempontok öt vagy több éves tervei szerint. Ám eleddig Magyarországon is kevesen akadtak, akik hitükről tett vallomásukkal olyannyira gyanúba keverték önmagukat, mint Noel H. Field és akik fitogtatott szilárdságukkal, a remélt hatással ily szögesen ellentétes kételyeket ébresztettek volna.

Kénytelenek vagyunk ezért a Nagyvilág szerkesztőjét Aczél György művelődésügyi miniszterhelyettes előtt denunciálni, hisz a szerkesztő a népi demokrácia számára valóban ártalmas írásművet tett közzé. Illetékességi okokból jelentjük fel a szerkesztőt éppen Aczélnál, mert történetesen a miniszterhelyettes is állítólagos tagja volt Field és Szőnyi ugyancsak állítólagos svájci kémcsoportjának, ártatlanul töltött öt esztendőt börtönben és, egyebek között, talán még azt sem feledte el, mit jelent egy hithű materialista kommunista számára, ha a zárka süket feszültségében — miként a miniszterhelyettes — metafizikus vallási mániába esik.

Úgy véljük, Field naplójának ellenhatása csak kis részben múlik a szerző szembeszökő írástudatlanságán, mértékhiányán és ízlésbeli eltévelyedésein. Viszolyogva olvasunk ugyan a *„szabadságtól mámorosan reszkető, csicsergő verebek"*-ről, azon ugyan elámulunk, hogy a szirupos szavak mellett, amikkel Field önmagát és feleségét sajnálja, a vele tartott kapcsolat ürügyén akasztófára került, avagy öngyilkosságba hajszolt emberek kínjaira csak semmitmondó, ködös kifejezéseket lel, ám feltűnő politikai állásfoglalásnak tekintjük, hogy Field még most is, visszapillantólag is, azonosítja magát vallatóival. *„Vádlóim* — írja — *ugyanazokat a dolgokat és embereket gyűlölik, akiket én gyűlölök..."* ezért *„...nem tudok szemrehányást tenni nekik és csak helyeselhetem megvetésüket."* Dr. Münnich Ferenc, a jelenlegi magyar miniszterelnök nem helyeselte és ugyanezeket a vallatókat Rajk László temetésén *„a személyi kultusz mocsarából napfényre kúszott szadista bűnözőknek"* nevezte. A magyar kommunista párt pedig azóta számos alkalommal hangsúlyozta, hogy a Rajk-ügyben elkövetett *„szégyenteljes törvénytelenségeket"* — miképp a gyakran sztalinistának mondott Apró Antal, ugyancsak Rajk temetésén Field vádlóinak tevékenységét jellemezte — most is elítéli.

IGAZ, FIELD az idézett sorokat fogsága múltjába vetíti. Ám ő volna az egyetlen ember a Rajk-ügy mintegy kétszáz, a többi műper sokezer meghurcoltja között, ha vallatói titokban tartották volna előtte, miféle kitalált vádakat kívánnak a nyakába varrni. Akkor pedig Field börtönzárkájában is tudhatta, hogy a vádak hazugak, az eljárás pedig „szégyenteljes törvénytelenség" és nem képzelhette, hogy akár az ÁVH, akár az MVD „mocsárból napfényre kúszott bűnözői" jóhiszeműek és miként a hajdani rab írja: *„meg vannak győződve bűnösségemről"*. Aligha tévedünk, ha azt gyanítjuk, hogy az orosz és magyar titkosrendőrök, miképp másokat, Fieldet is cinkos pillantásokkal biztatták: írja csak alá a hamis jegyzőkönyvet, az illetékesek úgyis tudják, hogy nem igaz.

Ám, ha azt feltételeznők, hogy Fielddel semmi meg nem történt, ami a többi sokezer letartóztatottal, kiszabadulása után, saját jegyzetei szerint is, értesült róla, milyen gyilkosságok ürügyéül, eszközéül használták fel személyét, hiszen megírja: *„tanulmányoztuk a Rajk-per jegyzőkönyveit és az ehhez kapcsolódó akciókat Csehszlovákiában, Lengyelországban és Németországban"*. Az „akciókban" főkémmé kinevezett Fieldet, mégse a monstruózus hamis vádak háborítják fel, noha ilyen felháborodás a hivatalos személyek nyilatkozatai után veszélytelen lenne, hanem az gerjeszti indulatra, hogy amikor feleségével együtt menedékjogot kért Magyarországon, a budapesti lapokban csak egy kis hír jelent meg, de *„a nyugati sajtó ezt azonnal elsőoldalas szenzációvá dagasztotta"*.

Ám ennél a fonák azonosításnál is provokatívabb ellentétbe kerül Field a magyar kommunista vezetőkkel, amikor szabadulása első óráiról ad számot. Így ír: *„Sztalin még él? — kérdezem. — Nem, több mint egy évvel ezelőtt meghalt. Ismét megráz bennünket a zokogás."* Ne vonjuk kétségbe, hogy Field és feleségének zokogása valóban Sztalin halálát gyászolta, de ha a volt rab ezt megírja és jegyzetei egy budapesti lapban meg is jelennek, a vájtfülű magyar olvasóban a közlés ténye azt a sejtelmet ébresztheti, hogy a múlt törvénytelenségeit a sztalinistákra hárító Kádár megingott és ilyen írásmű azért lát napvilágot, mert akár csupán a szerkesztőségben, akár már a pártban is, túlsúlyba kerültek az új sztalinizmus hívei és Magyarországot talán a Hruscsovval szembeszegülő Albánia útjára kívánják vonni.

A Joszip Visszárionovicsért elejtett könnyek jeleneténél is kihívóbban hat Field az az állítása, hogy ugyanazok engedték szabadon, akik börtönbe vetették. Hiszen a szembeszökő hazugság Magyarországon mindenkinek eszébe juttatja, milyen késhegyig menő küzdelmet vívott Nagy Imre a politikai foglyok szabadonbocsáttatása érdekében „Sztalin elvtárs legjobb magyar tanítványával". Az így megindított gondolatáramlás emlékezteti az emberekre, tényekre, amiket a kommunista párt, a kormány feledtetni kívánna.

A *Nagyvilág* különös dokumentumának forgatása közben ezért az olvasó bajosan szabadul attól a gyanútól, hogy Field talán mégis provokátor, imperialista ügynök, Allen Dulles jobbkeze volt és ma is tudatos kártevője a népi demokráciának. Hiszen amikor Budapesten nyomasztó húshiány van s még, akik hajnali háromkor sorbaállnak is, kétséges, kapnak-e valami kis pörköltrevalót, miért jellemezné különben Field ekképpen a népi demokratikus bőséget: *„Feleségem vásárlási körútjairól szinte sohasem tér vissza anélkül, hogy lelkesen hírt ne hozna valami új beszerzési lehetőségről az öltözködés terén, vagy hogy ne hozna valami új, eddig hiányzó fogyasztási cikket."* Még iróniusabbnak tűnik, amikor egy több mint öt évre ártatlanul börtönbevetett amerikai a börtönország erényeit magasztalva így ömleng: *„S ami talán a leglényegesebb, a bizonytalanság érzését — amely ma is annyira jellemző milliók életére Amerikában — a biztonság nagyszerű tudata váltotta fel."*

Alig hinnők, hogy ilyen és hasonló állításokat felelős magyar politikai vezető megkockáztatna. Hogy miért kockáztatja meg őket Field? Döntsék el Budapesten. A helyszínen kideríthetik, valóban imperialista ügynök-e, avagy csupán azzal árt a népi demokráciának, hogy lendületbe jött hamistanúként túlvall a célon.

—t —s

A városalapító költő

1

Itanhaimban, az ősi brazil tengerparti kisvárosban, az egykori jezsuita templom előtt áll egy szobor. Erőteljesen megmintázott, dinamikus figura, fiatal latin arcú barátot ábrázol, amint könnyedén, rugalmasan, kezében vékony sétabottal elindul valamerre.

Amikor e szobrot látom, mindig Kőrösi Csoma Sándor jut az eszembe. Az álmodó székely világvándor vágott neki így a messzi Keletnek. Ázsiának, hogy a végtelen pusztákon, a felhők fölé nyíló hegyóriások között, eldugott völgyekben ráakadjon a magyarok őshazájára. Feljegyezték róla, hogy vékony mogyorófapálcával a kezében indult a nagy útra, mintha csak egyik szomszéd faluba igyekeznék — s így jutott el Kámán és Zsimkász lámakolostoraiba. Kalkuttába és Darjilingbe, összejárván Ázsiának egy tekintélyes részét, majd évek nehéz, lemondó, szinte szerzetesi munkájával elkészítvén az első tibeti-angol szótárt, hogy aztán, mint fáradt vándor és buddhista szent nyugalomra térjen a Himalája alatt — hol az Őshazát kereste.

2

Anchieta, a jezsuita, kit az itanhaimi szobor ábrázol, vékony pálcával a kezében a tengerparti klasztromból vágott neki a meredeken emelkedő hegygerincnek: a Serra do Mar-nak, mely ma éppen olyan, mint négyszázegynéhány esztendő előtt volt. Komoran magaslik a tenger és a lenti föveny, a Praia Grande és a santosi öböl fölé. A hegygerinc sziklacsontváza csak némely helyen fehérlik elő. Nagyobbrészt sűrű, buja őserdő borítja.

Nem hiszem, hogy sokan jártak már a Serra do Mar őserdeiben. Messziről olyan ez a vadon, mint valami dús, tömött szakáll. Titokzatos és hallgatag, akár egy felmagasló, sűrű, sötét árnyék. Mit rejt magában? Ki van mögötte? A titok lappang ott, s amikor éjszakánként fények lobbannak fel, valahol a hegyderékon, nem tudni, milyen lidérces lángok világítanak bele a sötétségbe. Talán indiánok járnak arra ma is, mint egykoron: régi törzsek szétszórt maradékai? Vagy a régi harcosok és főnökök, caciqua-k szellemei kísértenek nyugtalanul, lidércfényként, helyüket nem lelvén a vadonban?

Minderre nem tudok választ adni. Csak érzem, hogy e sötét vadonban minden lehetséges.

3

Nem egyszer tettem meg már az utat Sao Paulóból a santosi tengerpartig azon a kanyargós szerpentinen, melyet a régi jezsuitáról „Via Anchieta"-nak neveztek el. S mindannyiszor éreztem — mikor a meredek sziklafalak széléről, a völgyeket átívelő hidakról a Serra do Mar ősvadonába, szakadékaiba, lezuhogó vízeséseire láttam —, mily hallatlan bátorság kellett ahhoz, hogy négyszáz valamennyi évvel ezelőtt egy maroknyi csapat, portugál tengerészek, kalandorok, egy szikár pappal nekivágjanak a nagy Ismeretlennek.

Mert ismeretlen volt itt minden. A növényzet, mely kusza élősdiekkel valóságos labirintussá szövi az erdőt s gonosz árnyékú fákat rejt magában. Az állatok — a pettyes brazil tigris, a derékvastagságú giboia kígyó és a színesbőrű korallkígyók. Az emberek — a guarani indiánoknak a Serra do Mar-on s végig a tengerparton tanyázó különböző törzsei. Kígyók mérges harapása, rosszindulatú fák bűvös és halálos árnyéka — melyeket a brazil caboclo ma is nagy ívben kikerül s kalapját is gondosan megemeli, üdvözlésképpen! —, a brazil tigris hegyes foga, éles körme, az indiánok tollas nyila várta a betolakodót és hódítót.

S mégis megtették az utat a planaltóra, hol Tibiriça nagyfőnök törzse táborozott a Piratininga nevű faluban.

4

A brazil történészek ma is vitáznak afelől, ki volt a világvárossá nőtt, egykori indián telep megalapítója: a portugál Nobrega atya, vagy a spanyol Anchieta? A többség Anchietával — rokonszenvez, kinek szobra ott áll Itanhaimban, a tengerparton és Sao Paulóban, a város szívében, Szent Pál katedrálisával szemben, a Praça da Sé-n. A történelem és a hagyomány nyilvántartja, hogy Nobrega atya afféle szigorú, mord jezsuita volt, amilyennek akkoriban lennie kellett annak, akit a Nossa Senhora da Mar — a Tengerjárók Nagyasszonya — áthozott lobogó szárnyú karavelával a tengeren a Terra da Santa Cruzra — a Szent Kereszt Földjére —, hogy itt Isten tévelygő báránykáit, az indiánokat az Egyház aklába tereljék.

5

Anchieta költő volt, a brazil irodalom megalapítója. Legszebb költeményét Szűz Máriához akkor írta, amikor a tamayo indiánok fogságában volt a tengerparton túszként. A tengerparton járván idézte maga elé a szépséges Menynyei Asszonyt s botjával a tengerpart fövényébe írta meg a költeményt, az elragadtatás, az ihlet megszentelt, ritka perceiben. Később megtanulta s fogsága után papírra vetette. Az első „kéziratot" a tenger mosta el, a morajló, nyugtalan Atlanti-óceán.

A szobrokon éppúgy, mint az emberek képzeletében, átszellemült tekintetű, finom arcú, arányos testű férfiként él Anchieta alakja. Valójában milyen volt? Állítólag alacsony, csúnya és púpos. Ez nem lényeges. Költő volt s a szavak igézetében élt. Egy szép napon odahagyta a tengerpartot, Itanhaimot (állítólag összezördült a perjellel...) s a hódítókkal, Joao Ramalhóval és embereivel nekivágott a Serra do Mar őserdeinek. Fenn a planalton Tibiriça, a nagyfőnök, a caciqua kegyesen és barátságosan fogadta a jövevényeket.

Piratininga, az indián falu az Anhangabau fennsíkján feküdt, s a völgyet félkörívben ölelték át a lankák. 1554 januárjának 25. napján, éppen Pálforduláskor mutatta be az első misét Anchieta s a helyet, hol most már a nagyfőnök engedelmével a portugálok is tábort vertek, elnevezte „Sao Paulo de Piratininga"-nak. S minden úgy történt, mint a romantikus regényekben szokás: Tibiriça hozzáadta leányát Joao Ramalhóhoz — s boldogan éltek, míg meg nem haltak. (Csontjaik ott pihennek a Szent Pál katedrális kriptájában, Tibiriça földi maradványaival együtt.)

Ennyi a történet.

6

Költő alapította a várost, melynek nevéből az évszázadok folyamán elveszett az ősi indián név: Piratininga. Anchieta nevét őrzik a szobrok s az a kacskaringós, viaduktokkal és alagutakkal megtüzdelt szerpentin, mely Sao Paulót a tengerparttal, s Santossal összeköti.

Mégis, én akkor éreztem meg legjobban, hogy Anchieta mit jelent, amikor a santosi tengerparton jártam egy este. Az öbölben zúgott a víz, nyugtalan hullámok szaladtak a part felé és ostromolták az őrszemként előretolt szigetet, Ilha da Porchat-t.

Santos és Sao Vicente ezernyi fénye mögött ott sötétedett komoran és titokzatosan a hegygerinc, a Serra do Mar. Bot volt a kezemben s ákom-bákomokat rajzoltam a homokba. Aztán — mert dagály volt éppen — a víz előreszaladt, mint a pajkos, hű kutya s a lábamat nyalta körül. Iszkoltam hátrább.

A víz és a szél zúgott. Mintha Anchietának, a költőnek és városalapítónak Mária-himnuszát zúgta volna. A városalapító poétapap legelőbb említe: a zúgó tenger és a zúgó szél.

Kutasi Kovács Lajos

EGY MŰFAJ SIRATÁSA

(Sárkányfog. Passuth László regénye. Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1960)

A kultúrák növényi organizmusok; csíráznak, virágba borulnak, hogy végül elhervadjanak. Valahogy így fejezte ki magát az első világháború végén Oswald Spengler, Nyugat filozófus sírásója. A gondolatot, persze, folytathatjuk: nemcsak a kultúrák életét szabályozza valamilyen biológiai törvényszerűség, de, keretükben, a műfajokat is. Az irodalmi műfajokat. Próbálja meg ma valaki és írjon meséket: modorossággal vádolják; írjon románcot-idillt-balladát: dilettáns széplélek; írjon eposzt: „filozopternek" csúfolják. (Az egyetlen műfaj, mely minden viharnak, történelmi változatnak ellenáll, bármint vélekedjenek is egyesek, az útleírás; éppen, mert felfedez, megláttat valamit, egy tájat, népi összetételt. S mert élményben fogant és élményt jelent az olvasónak. Minél többet utazzon a nyugtalan emberiség, annál lankadatlanabbul olvassa az úti híradásokat. Ha egyebért nem, azért, hogy ellenőrizze az írót: jól látta-e, amiről beszámol? S boldog, ha ennen tapasztalásait feketével fehéren igazolva látja.)

Az elsorvadt műfajok sorába tartozik a történelmi regény is. E tekintetben ne tévesszen meg bennünket az ilyesfajta álirodalom, a „regényes" életrajzok nem csappanó száma. Hiába mesterkedett pszichoanalizissel és mit tudom én milyen újfajta módszerekkel például Stefan Zweig: nevét nem *Marie Antoinette*-ről szóló könyve őrzi meg az utókornak. Aminthogy Maurois sem járt különben, de még Werfel sem. Nincs új módszer, sem különös „meglátás", mely kivirágoztatná, tartósan legalábbis, a műfajt, ha egyszer magját is elhullatta már.

Mint annyi nemes irodalmi hajtás, a történelmi regény is a romanticizmus termőtalajában fogant, mondjuk így, melléktermékeként a „nemzeti" eposznak. A hősi anyag, mely szétvetette volna a klasszikus verses keretet, levezetést talált a próza tágabb lapályain. De eposznak, történelmi regénynek ugyanegy volt a fermentuma: a nemzeti államok kialakulásának, a polgári öntudat megszilárdulásának idején, mint szükségszerűség jelentkezett az „őskeresés" vágya, a „nagyszerű" múlt csodálata. Ám hol van ma Európa és a világ a fejlődés eme szakaszától? Kollektív ihlet, történelmi szükségszerűség nélkül pedig merő anakronizmus a műfaj művelése. Nyögi ma az emberiség a történelem terhét, hogyan merítene tehát belőle ihletést? Egzotikus vállalkozás napjainkban történelmi regényt írni. Kísért Kazinczy csípős mondata: Az író, aki nem tud eredeti történetet kitalálni, „gondolatot koldul a kadenciától".

S mégis, láttuk a mi emberöltőnkben csak, akadt író — magyar író, Passuth László —, akinek nem kellett volna mesét-figurákat kölcsönöznie a megtörtént múltból, hiszen olyan forró-száguldó képzelettel áldotta meg természete, mint keveseket, kik nyelvünkön fejezték ki magukat. A gyakorta emlegetett „menekülésvágy" sem űzte az írót, hogy hajdani példázatokat keressen a jelenvaló szörnyűségekre. Passuthot, aki kiváló tehetsége ellenére valahogy mindig a magyar irodalmi élet „outsidere" maradt, egyszerűen ihlette, mi több, izgatta képzeletét az európai történelem egy-egy csomópontja. Akár természettudósok a genezis rendjét, az író lázasan kutatta, nem egyszer meg is találta, a nagy — a végső — összefüggéseket s miközben feltámasztotta a régen porladó holtakat, bíborba-bársonyba öltöztette, hogy nyomban pőrére vetkőztesse őket és megmutassa a *meztelen embert*, tetteinek rugóit, ama tettekét, melyek által világok rendültek, országok pusztultak, népek vérzettek. S cselekedte a kriptafedelek merész emelgetését, tömjénes-ámbrás atmoszférát teremtve, valami utánozhatatlan-részegítő stílus erejével. Ennek az írói műveletnek csúcsa — szerintem — a *Nápolyi Johanna* volt. Csúcs, tehát elérhetetlen, megközelíthetetlen és rokontalanul magányos. Még Passuthnak is az, mert amit azóta írt ebben a nemben, a fokozatos hanyatlást jelzi és azt, hogy a megtalálás egyetlen pillanata ellenére, befejeződött régen a történelmi regény pályája.

Különösen utolsó regénye — a *Sárkányfog* — mutatja a feltámasztás vállalkozásának, a feltétlen elmúlásnak csalhatatlan jeleit. Pedig a tudományos fegyverzet, mellyel Passuth dolgozni szokott, ezúttal is hiánytalan. Nincs az a XVI—XVII. század dúlásait-ravaszkodásait tárgyaló külföldi és hazai krónika, melyet fel ne kutatott, el ne olvasott, részleteiben le ne másolt volna. Térképek, ódon metszetek fölé hajolt, sőt amennyire tehette, választott története színhelyeire utazott, hogy ne csak a könyvekből, de a következőből is ihletést merítsen. A múzeumokat is rótta biztosan és vizsgálta a hadiszerszámokat, meg a fortélyt, hogyan lehetett ölni velük. A jelmezeket is tanulmányozta (a kriptalakók viselete, hiába, jelmez ma már nekünk), beléjük képzelve az embert, aki szeretett és gyűlölt. Mindezt szenvedéllyel tette az író, mert anyaga — Báthory Zsigmond, a „sárkányfog" e furcsa hajtásának tragikus históriája — indulatot támaszt és szenvedélyt igényel. (A sárkányfog volt a Báthoryak címerrajza s szimbólum is egyben.) Régi gyakorlatáról sem feledkezett meg Passuth: a lávás erdélyi-magyar anyagot ezúttal is gondosan ágyazta az egyetemes európai folyamba. Vagyis — minden kellék együtt van a műben, az egész apparátus működésben és telies a kép, a hatalmas — megrázó freskó.

Csak a *regény* hiányzik, mert akadozik a cselekmény áradása s töredeznek, heterogén elemekre bomlanak a jellemek. Mindössze a *dráma* sikkadt el. Báthory Zsigmond — vele Erdély — drámája, még olyan értelemben véve is a fogalmat, ahogyan az öreg Dumas használta, „történelmi" regényeiről szólván: „A történelem a kampó, melyre drámáimat akasztom." Nos, Passuth ezúttal túlságosan nagy kampót vert a súlyos történelmi falba; anyaga fennakadt reménytelenül, hogy egy-kettő elvigye a művet a feledés szele.

Pedig, túl Spengler elméletén, túl a műfajnak szóló vészharangozáson, micsoda döbbenetes emberi-írói anyag Báthory Zsigmond drámája! Az árva fejedelemfi, aki minden áskálódás-acsarkodás ellenére győz, mert mellette áll a nagybácsi, Bocskay István, ez a tiszta ember és tökéletes egyéniség. Győz Zsigmond s nevétől visszhangzik a keresztény és a pogány Európa. Már életében halhatatlan: költők éneklik meg, írókat ragadtat el. Halhatatlanokat. (Lehet, meglepő az állításom és bizonyítékom sincs még rá, mégis hiszem, hogy Lope de Vega róla mintázta az *Élet álom* királyfiját. A nevét mindenesetre tőle kölcsönözte s bizonnyal álmodozó szívét is.) Micsoda győzelem jutott Zsigmondnak! Megverte a szultán hadát s ami ennél jóval több, a nevét őrző levélke a Habsburgok bogos fájára került; mindennek tetejébe az Aranygyapjú lovagja lett, vagyis a legkatolikusabb spanyol király „rokona". Ez az erdélyi fiú, olasz énekesek barátja, az árva fejedelemfi! Igen, győzött Zsigmond s mégis elbukott. Mivel nem volt *férfi*. Semmi hősi nincs bukásában s ez éppen a dráma: A kereszténység első daliáját elvitte a nyomor és a tüdővész, meg az, hogy félt az asszonyoktól és a hatalom gyakorlásától. A muzsikát azonban mindennél jobban kedvelte.

Nos, Passuth bizonyítja a *történetet*, de nem *formálja* a drámát. Idézi rendre, szó szerint, olykor hosszú lapokon át, a krónikásokat, aztán ugyanazt ismétli saját szavaival. Vagyis — négyszögesíti a kört, de le nem írja. Mintha Proust Tullius Cicero latinjával írta volna meg az *Eltűnt idő nyomában*-t. Ráadásul — talán kényszerűségből — olyan szocialista realista tirádákat ad Passuth egyik-másik hajdanvaló erdélyi ember szájába, hogy az olvasó ámul s levegő után kapkod.

Nem mondta el még az író az utolsó szót, ezt az elhibázott mű és az elvirágzott műfaj számos szakasza bizonyítja. De más, előbb anyagról és ma is érvényes formában hangzik majd el szava.

Bízzunk benne!

Egy glyndebourne-i bemutató

A glyndebourne-i opera nemzetközi jelentőségű ősbemutató színhelye volt: a „Szerelmesek elégiája"-t (Elegy for Young Lovers), Hans Werner Henze új operáját adták elő. A „Szerelmesek elégiája" szövegkönyve egy fiatal nő és egy fiatal férfi szerelméről és kettejük tragikus haláláról szól. Másrészt ugyanezt a címet viseli az opera tulajdonképpeni hősének, a nagyhírű, öregedő költőnek nehéz vajúdással született költeménye is. A költemény létrejöttét az opera cselekménye szabja meg, ugyanakkor a cselekményt — amelyért a költőt is bizonyos transzcendentális felelősség terheli — a költemény megszületésének körülményei határozzák meg.

Egy ünnepelt költő, Gregor Mittenhofer, az osztrák Alpok egyik kis szállodájába érkezik üdülésre és készülő versének befejezésére. A hatvan éves költővel jön fiatal szeretője; később megérkezik a költő keresztfia is. A Mester napjának szigorúan beosztott rendjét a két fiatal teremtés szerelembeesése zavarja meg. A fiatalok azonnal távozni akarnak, de a költő kérésére maradnak még egy napig, s kiránduni mennek.

A Mester egyedül marad: végre hangot adhat sértődöttségének — az eseményeket, jellemzően, személye elleni inzultusnak tekinti — s keserű kifakadásában halálba kívánja a fiatalokat. Közben a hóviharban a fiatal pár utat téveszt s mindketten odavesznek. Így az elégia is elkészült: Mittenhofer művét a fiatalok emlékének ajánlja.

Az opera zenéjét Henze, az újnémet iskola egyik legkiválóbbja szerezte. A háromfelvonásos opera minden egyes jelenetének zenéje tematikailag és hangulatilag zárt egységet képez, de mégsem lehet őket teljesen elválasztani, kiszakítani a zene és cselekmény folyamatától. A zene sok helyen csak aláfestő jellegű; ugyanakkor azonban zenei és érzelmi csomó- és nyugvópontokat, ensemble szakaszokat alkot. Henze zenéje a jelenkor majd minden zenei törekvéséből merít. A dodekafónia elvének egyes szerkezeti fogásait erősen egyéni fogalmazásban alkalmazza. A darmstadti avant-garde iskolából a hangszínek és egyes hangszercsoportok, hangszerek újszerű használatát sajátítja el. Zenekara a kamaraegyüttes határain belül marad. Ezzel szemben az ütőhangszerek számát megszaporítja: a gitár és mandolin bevonása mellett még flexatont, azaz éneklő fűrészt is előír vezérkönyvében. Mindezeket hallatlan képzelőerővel mozgósítja: hangszerelésének színpompájával kevés élő zeneszerző vetélkedik. A Debussy-, Ravel-, Schönberg-hatásokon túl is egyéni ízzel találkozunk muzsikájában.

Mivel szándékunk elsősorban a fontos zenemű ismertetése volt, mellőzhetőnek tartjuk az előadás részleteire való kitérést. Meg kell azonban említenünk John Pritchad-t, a karmestert, a díszlettervező Lila de Nobilit és a rendező, Günther Rennert munkáját.

Marjay Mihály

TŰZ TAMÁS versei

INTERMEZZO

Poharak alján sűrűsödő
aszú idő, percek nem illanó
zamatja. Hova süllyedt
a mondabeli gálya, hol a király?
Nyitott ingünk alól bőrünk
melege száll, szánkból a sűrű füst.
Ki fogja kettévágni életünk
mítoszát, míg ficánkol alul
a láng, a nap pikkelye aranylik,
a halászok alszanak, a hálót
szél cibálja, fácán csap föl
a porból, tollszivárvány.
Rongyainkat igazán szégyelhetjük
s nyelvünk hegyén is hamvad a dal már,
csupán az ívbe szökkenő tervek
tanúsítják, hogy éltünk emberi
módon is. Pezseg a só a sörben.
Van aki megy, miért, hová?
A folyók futnak, a kévék sárga máglyák
s narancs-szín ködbe bú a vak halál.

ÖRÖM

Kifordított értelmű szavak
bolyhos melegébe bújni

nemcsak taposni a köveken
de földobni őket a magasba is

játszani velük mint a gyerekek
kik meghúzkodják nagyapjuk ősz szakállát

hegyek közé menekülünk ha üldöz a balszerencse
szívünkre szorítunk egy riadt kis patakot

nincs bárányvér a hajnalok kapuján
nem kell az angyallal sem viaskodni

hósapkás derűvel köszönt ránk a kőszent
s a nap felé kanyarodik a mészégető füstje

kiásom magamból az eltemetett kincset
és sokáig nézegetem a verőfényben

talán mégsem kell lemondanunk a lehetetlenről
egy letört ág boldogan eligazít

KANNÁS ALAJOS versei

VILLANYGYÚJTÁS

Fiammal ültem a szobában,
én széken, ő a szőnyegen;
félszemmel olvasni próbáltam,
s vigyáztam is rá csendesen.

A szőnyegábrák széle mentén
építget apró várakat,
rakosgat, rombol s az eredmény:
kockák az ágyon s ágy alatt.

Az égi műszak egymást váltja,
a nappal összecsomagol,
becsukódik a színes táska
s az este jön a fák alól.

Sötétkék árnyak fodrozódnak
szobánkban is s a könyvemet
bezártam — folytathatjuk holnap —
mintegy megadván a jelet,

hogy elrakásra vár a kocka,
ha már az esttől fekete,
s főképp, mert egy húszhónaposnak
félnyolckor ágyban a helye.

Fiam csak játszott és keresgélt,
kockái után kutatott,
és tőlem várta, hogy hozok fényt,
talán egy pelyhes csillagot.

De nem mozdultam s ő csalódva,
mint aki magára maradt,
csak nézett hol lehet a kocka,
és figyelte az árnyakat.

Aztán egy székre s fel az ágyra,
— önállósította magát —
a kapcsolót is megtalálta,
s kigyújtotta a félhomályra
a szellem győztes nappalát.

CSATA

Horkanó hegy-paripádon
zöldelő nyereg a rét,
virágok habja kiverte
hátát és széles szügyét.

Menekülsz a Duna mentén
csillagos kék köveken,
árnyékok árkádos öble
elrejt, de én követem

tarkódnak jelző fényeit,
hátha a mélység kivet;
mindenhol, mindenben, mindig
kerül egy rejtett sziget,

ahova hegy-paripádnak
zöldelő nyerge lehull,
s alatta összetalálunk

JAMES PURDY

REGGEL

Reggelenként Mrs. Farebrother a tolószékbe segítette férjét, s beszélgetett vele, miközben ő maga reggelit készített. A reggeli végefelé a férfi rendszerint a cseresznyelekvárba mártotta hüvelykujját, máskor meg előkotort egy régi római érmet, amit a háború idején Olaszországból hozott magával, s azt szorongatta. Így nézte nyaranta a repkedő fecskéket, amikor lábában erősödött a fájdalom, vagy egy tovaszálló repülőgép hangját figyelte, amíg csak elhalt a zúgás. A zaj megszűnése feloldódást hozott; szinte úgy rémlett, mintha fájdalom állt volna ki a testéből.

Ez a reggel úgy kezdődött, hogy Mrs. Farebrother előző napi városi kirándulására gondolt, a vonatbeli két fiatalemberre — úgy hasonlították a két fivérre, akiket főiskolás korában ismert — s természetesen látogatására, a madárboltban.

Amint a férfi fájdalmai erősödtek, miként ez reggeli után általában történni szokott, az asszony egyre szaporábban beszélt, noha tudta, hogy ezzel ingerli férjét. Mégis úgy érezte, hogy ez az ingerültség mindennél inkább eltereli a beteg figyelmét. Az asszony hangja ugyanis merőben másfajta szenvedést okozott a férfinak s ez megkönnyebbülés volt. Egy időben egy vasrúdba kapaszkodott fájdalmában, később a római pénzt szorongatta, mostanában pedig a cseresznyelekvárban turkált, akár egy gyerek.

— Tudod-e, mit szeretnék? — kérdezte Mrs. Farebrother. — Majdnem vettem egyet tegnap a madárboltban.

Közelebb gurította a tolószéket az ablakhoz, s csak azután mondta ki: — Egy hollót szeretnék.

— Nocsak — mordult fel a férfi, óvakodva, hogy többet ne mondjon mérgében vagy fájdalmában. Gyűlölte a madarakat, még a fecskéket is, amiket a konyhaablakból figyelt; még azok is túlságosan lármásak voltak neki.

— Már egészen kicsi kislánykoromban elbűvöltek a hollók, de eddig soha nem jutott eszembe, hogy tulajdonképpen én is szeretnék egy ilyen madarat. Csak tegnap jöttem rá, amikor lefelé mentem a főúton és hirtelen lehallatszott hozzám a madarak hangja abból az óriási magkereskedésből. Képzeld csak: mindenféle madárhang, amint a magasból lehallatszik a lármás utcára! Arra gondoltam, hogy egy madár egészen jól elszórakoztatna minket.

Mrs. Farebrother egy percre abbahagyta a fecsegést. Ismét arrébb gördítette a tolószéket s közben gondosan vigyázott, nehogy véletlenül a férfi lábára nézzen. Az asszony sokszor tanácstalan volt, hogy hova nézzen. Tudta, a férfi utálja, ha őt nézi, dehát mégis csak néznie kellett valamerre, a konyhájuk pedig igen kicsiny volt s szűkös kilátást nyújtott.

— Akarod a piruláidat? — kérdezte, túlságosan gyorsan.

— Nem akarom — felelte a beteg.

— Sok finom, jeges vizünk van ma reggel — mondta az asszony. Ez hazugság volt. Maga sem tudta, miért hazudik unos-untalan a férjének. A félelem és a bizonytalanság adta szájába a hazugságokat.

— Mesélj még a madárboltról — mondta a férfi, s az asszony ebből megsejtette, hogy a beteg rendkívüli módon szenved. Úgy érezte, ezt a szenvedést ő zúdította reá azáltal, hogy a városbeli kirándulásáról beszélt. De most már még több fájdalmat kellett okoznia neki, a férfi ezt akarta, s ő nem tehetett mást.

— Felmentem a második emeletre, ahol a madarakat árulják — folytatta s megpróbálta távoltartani tekintetét s nem figyelni, miképp fúvódik fel a férfi nyaka, miként dagadnak ki rajta az erek, akár egy versenyző atléta nyakán, úgyhogy felső teste csaknem mindennap erősebbnek és izmosabbnak tűnt, olyannyira megfeszítették és megedzették az alsó test gyötrelmei. Ám e szenvedés túlságosan borzalmas és túlságosan ismerős volt ahhoz, hogy az asszony alaposabban megfigyelje. Tulajdonképpen soha nem figyelte a férjét, minden tekintete futó oldalpillantás volt; a minap a keresztrejtvényben rábukkant erre a kifejezésre: *lopva* pillantani. Ez a kifejezés — noha ő maga soha nem használta — régtől fogva üldözte őt, valahogyan úgy, miként üldöznek és nyugtalanítanak minket bizonyos arcok, amiknek kísérő nevei kihullottak emlékezetünkből. Amikor együtt feküdtek az ágyban, lopva érintette meg a férfit, mintha attól félt volna, hogy a legkönnyedébb érintés is súlyos kárt tesz benne. Úgy érezte, hogy a férfi sebei az ő érintésére sokkal érzékenyebben és fájdalmasabban reagálnak, mint például az orvos érintésére. Nagyon rosszul aludt, de az orvos ragaszkodott ahhoz, hogy a férjével aludjék. S amikor egymás mellett feküdtek az ágyban, csupán két dologra tudott gondolni. Arra, hogy a férfi nem tud közeledni hozzá, s arra, hogy mikor fog meghalni.

Miközben ezek jártak eszében, egészen megfeledkezett a madárboltról szóló történetről, amibe belekezdett volt. A férfi megvetéssel teli, áthatóan tekintete vitte vissza saját fecsegéséhez. — Valóságos madársereglet volt ott — mondta, majd hirtelen ismét elhallgatott.

— Folytasd — szólt rá a férfi türelmetlenül, noha aligha érdekelhette a folytatás.

— Vergil — mondta az asszony és hirtelen szembenézett a beteggel. Nem akarta folytatni, mert tudta, mennyire utálja a férje az állatokat. Minden állatot gyűlölt. Macskájukat megölte; kidobta a tolószékből és nekivágta egy fának. S naphosszat legyeket öldösött oly ügyességgel és gyorsasággal, amit csak féktelen dühe magyarázott.

— A madárkereskedésben oly udvariasak és figyelmesek voltak — mesélte az asszony, holott egyáltalán nem emlékezett, udvariasak voltak-e valóban, s közben a két fiatalemberre gondolt, akikkel együtt utazott a városba. — Csodálkoztam ezen, hiszen tudod, milyenek az emberek a városban. Barátságtalanok, udvariatlanok, fütyülnek rá, hogy bejön-e mégegyszer a vevő az üzletbe. Tulajdonképpen két öreg sárga kanárit akartam megnézni, de egyszerre csak, ugyan, mit gondolsz, mit láttam? Egy hollót. Soha életemben nem láttam még ehhez hasonló madarat, még a kereskedő is észrevette meglepetésemet. — Hát ez meg miféle szerzet? — kérdeztem, s abban a pillanatban a madár felelt nekem. Azt mondta: *George halott, George halott.*

— Micsoda George? — kiáltott rá Vergil, s az asszony most ránézett, egy pillanatig egyenest a szemébe nézett. Mintha a férfi fájdalmai maradéktalanul megszűntek volna; arckifejezése csupán meglepődést és érdeklődést tükrözött.

— George halott — mondta Mrs. Farebrother s a hirtelen támadt csendben egyszeriben felfogta a szavak súlyát, melyet eddig nem érzékelt. Ha nagyritkán, mint éppen most, Vergil arcáról eltűnt a szenvedés, az asszonyban rögtön feltámadt iránta a régi vágy, míg éjszakánként, ha mellette feküdt, semmi vonzódást nem érzett iránta; testének holt súlyában nem volt semmi emberi. Az asszonynak futólag ismét eszébe jutott a paralizáltak kaliforniai kórháza, melyről az orvos beszélt neki; soha nem merte kiejteni férje előtt ezt a szót, hogy paralizált.

— Milyen volt az a fickó a madárboltban? — kérdezte Vergil, mintha vissza akarta volna segíteni feleségét a beszédhez.

— Ó, egészen öreg ember volt, hatvan vagy hetven éves — hazudta Mrs. Farebrother. — Azt mondta, ő maga vágta fel a madár nyelvét. Mesélni kezdte, hogyan csinálta, de nem bírtam odahallgatni. Tudod, mennyire irtózom mindenféle vágástól, sebészettől. Még akkor is, ha csak egy madár...

— Krisztus szerelmére — mondta Vergil.

— Soha életemben nem láttam még ilyen vörhenyes szárnyú hollót — folytatta Mrs. Farebrother, olyanféleképpen, mintha egy gramofon tűje kis reccsenéssel átsiklott volna a lemez néhány járatán. — Ilyen vörhenyes színt is csak egyszer láttam, egy román fiúnak, aki velem járt a főiskolára, annak volt ilyen vörhenyes haja, bizonyos világításban egyenesen bíborszínűnek tűnt. Persze, hiszen vörös hollónak csúfolták néha; hát nem furcsa, hogy egészen megfeledkeztem erről?

— Jaj, ne tedd fel az „Amikor még fiatal voltam" kezdetű lemezt.

Mrs. Farebrother azt gondolta, hogy valahányszor Vergil ilyen nyögve rámordul, vagy amikor merő fájdalmában nyög, olyasféle hangot hallat, mintha a szükségletét végezné, s bármily tragikus volt mindez, nevetséges is, olyannyira, hogy néha majdnem a szemébe nevetett. Máskor, ha a férfi annyira szenvedett, hogy a haja is átnedvesedett a verejtéktől, az asszony vad vágyat érzett, hogy arcul üsse őt, s e megmagyarázhatatlan érzelmek nem kis mértékben megrémítették.

De ma nem akarta, hogy Vergil szenvedjen, ezért nem beszélt szívesen a vörhenyes tollú hollóról; bár ennek okát nem tudta, de érezte, hogy a madártörténet valamiképpen sérti a férfit, s mégis, annak ellenére, hogy a történet szemlátomást untatta is Vergilt, mégis többet, egyre többet akart hallani. Mrs. Farebrother tudta, hogy ha a férfi tovább ragaszkodik ahhoz, hogy részleteket halljon, ő gyorsan ki fog találni mindenfélét; ez gyakran megtörtént. A férfi ilyenkor mind többet és többet kérdezett a külvilágról, s Mrs. Farebrother apró hazugságokat talált ki, hogy szórakoztassa a beteget. De ezek a hazugságok szemlátomást nem szórakoztatták Vergilt, a külvilágról szóló elbeszélések fájdalmat okoztak neki, akár igazak voltak, akár kitaláltak.

— Ó Vergil, annyira kívántam neked — kezdte az asszony, de rögtön észrevette, hogy rossz szöveget mondott, bár minden más szöveg ugyanilyen rossz lett volna.

— Aztán megkérdeztem az elárusítótól ott az üzletben: — Hát sose mond ez a madár mást, csak azt, hogy *George*... — Ismét elhallgatott és kuncogva nevetett. Vergil egyszer azt mondta neki, hogy ez a kuncogó nevetése bántóan hamis, de az asszony valahogyan nem tudott ezen változtatni.

— Aztán a madaras ember egy kis előadást tartott nekem a hollókról.

— Nos? — sürgette a férfi türelmetlenül. A részletek iránti makacs érdeklődés kifárasztotta az asszonyt, aki már maga sem tudta, hogy elbeszélésében mi igaz, mi nem, s ugyancsak képtelen volt ellenőrizni, hogy mondandójából mit lenne tanácsos elhallgatnia. Ám végeredményben úgyis rossz volt minden, amit mondott.

— Azt mondta, nekünk kell megtanítanunk beszélni a madarat. Ők soha nem próbálták tanítani.

— Hogy-hogy? Nyilván ő tanította a hollót arra, hogy *George halott* — jegyezte meg Vergil és mereven figyelte a feleségét.

— Igen, feltételezem, hogy ő tanította erre — felelte az asszony és élesen felnevetett.

— Volt ott valaki a közelben, akit George-nak hívtak? — kérdezte a beteg kíváncsian.

— Fogalmam sincsen — mondta az asszony elmélázva, s törölgetni kezdett egy kagylókból összeragasztott öreg képkeretet. — Gondolom, a madár hallotta ezt valahol, talán a régi helyén, ahonnét hozták.

— Honnét hozták?

— Hát ezt igazán nem tudom — felelte Mrs. Farebrother és dudorászni kezdett.

— George halott — ismételte a férfi. — Nem is hiszem, hogy tényleg ezt mondta a madár.

— Miért, Vergil? — A porrongy hirtelen beleakadt az egyik törött kagylóba. Bár az asszony agya már teljesen kifáradt, s általában rengeteg hazugságot hordott össze, ezúttal úgy emlékezett, hogy legjobb tudomása szerint valóban ezt mondta a madár. S ott az üzletben nem is talált ebben semmi rendkívülit, a mondat csak akkor vált döbbenetessé, amikor ő férje előtt ismételte.

— Talán az öreg madaras embert hívták George-nak — mondta Mrs. Farebrother nem túlságosan meggyőzően. S azután ismét elkapta őt a szavak forgószele. — Aztán megkérdeztem tőle, mibe kerül a holló és tudod mit kért azért a vacak öreg madárért? Nos, meglehet, nem is volt olyan öreg, azt mondják a hollók örökké élnek, inkább csak ócskának látszott szegény pára... ötven dollárt! — sóhajtotta. — Ötven dollárt, a kalitka nélkül!

A beteg ismét mereven figyelte az asszonyt, aztán kivett egy levéltárcát köntöse zsebéből. Mrs. Farebrother soha nem tudta, hogy férje pénztárcát hord magánál. Noha a beteg keze irtózatosan reszketett, ragaszkodott hozzá, hogy maga nyissa ki a pénztárcát. Kivett belőle öt tízdollárost, furcsa, hogy éppen ennyije volt, se több, se kevesebb, s átnyújtotta az asszonynak.

— Vergil, drágám, ez igazán nem fontos — mondta Mrs. Farebrother és nevetségesen kislányos mozdulattal igazgatta a haját. — Drágám — és megpróbálta elfojtani könnyeit —, nem kell semmiféle állat ide a házba. Téged csak idegesítene.

— Akarod, vagy nem akarod? — kiáltott rá a férfi s torka és melle valósággal felfúvódott, amint ezt a kiáltást kipréselte magából.

Az asszony megállt a tolószék előtt, s megpróbált gondolkodni azon, hogy *mit* akart, csaknem minden közömbösnek látszott vagy annyira bonyolultnak, hogy nem volt érdemes gondolni rá. A tízdolláros bankjegyekkel játszadozott s egy olyan válaszon törte a fejét, ami mindkettőjüket kielégítené. Aztán hirtelen ráeszmélt, hogy nem akar semmit. Hogy már nem reméli, hogy bárki, bármit adhatna neki.

— Hát nem akarod a hollódat? — kérdezte ismét Vergil, ezúttal szilárd, erős, férfias hangon, azon a hangon, amin akkor szokott beszélni, ha éppen elmúlt a roham, s ilyenkor emlékeztetett valakire, akit az asszony valaha ismert, egy más helyen, s más időben.

— Nem, valóban nem akarom, Vergil — mondta Mrs. Farebrother csendesen és visszaadta a bankjegyeket.

A férfinak észre kellett vennie, hogy az asszony hangjában és mozdulataiban ezúttal nyoma sem volt az önsajnálatnak, s nem is próbált semmiféle szerepet játszani. Tekintete őszinte ürességet tükrözött: valóban nem akart semmit.

— Mondok valamit, Vergil — kezdte azonnyomban ismét a nevetgélést és a hazudozást, miközben a férfi visszatette a pénzt a tárcába. Az asszony hangja most halk volt és csittító, ezt a hangot szokta használni gyerekekkel, ha néha megállt az utcán és beszélgetni próbált velük. — Én félek attól a madártól, Vergil — suttogta, mintha titkot vallana meg. — Oly szörnyű nagy és a csőre, meg a karmai egyenest ijesztőek. Az öreg madárkereskedő is csak félve mert hozzányúlni.

— Mégis összehordtál itt hetethavat a csodálatos hollóról, meg a román fiúról a főiskolán.

— Ó, a főiskola — mondta az asszony és szájában összefutott a nyál; mintha most a szüntelenül hazudozó szájában gyűlt volna egybe minden igaz érzelem.

— Talán felvidítana, ha folyton fecsegne körülötted valaki.

Mrs. Farebrother hosszan tűnődött e szavak értelmén. A férfi hangjának ezúttal nem volt sértő éle, s lehet, hogy pontosan úgy gondolta, ahogyan mondta.

— Csak baj lenne vele — felelte. — Egy ilyen madár mindent összepiszkit.

— De ha *te* akarnád, Vergil... — s az asszony hangjában és tekintetében most alázatos könyörgés volt a reményért, hogy bárcsak ajánlana neki valaki bármit, amiben reménykedhet, talán akkor ismét akarna, ismét kívánna valamit.

— Nem — mondta a férfi és gyorsan megfordította a tolószék kerekét —, ha neked annyira mindegy, nekem igazán nem kell az a holló. — Lenézett a zsebéből kifityegő levéltárcára, majd egy gyors, futó tekintetet vetett lábára, a tolószék lábtartóján. Felesége az imént is úgy emlegette a főiskolát, mint azt a helyet, ahol az élet végérvényesen megállt számára. Ő maga messzebbre tudott visszagondolni, messzebbre még, mint Olaszország; emlékezett arra, amikor életében először ment borbélyhoz, s hajvágás közben kis lába gyámoltalanul lógott le a magas borbélyszékről; de akkor még *élt* a lába!

— Persze, megtaníthatnád beszélni a madarat — mondta, s megint egyszer kijátszotta hamisan csengő nevetését.

— Hogyne. Tudod, mennyire élvezem, ha valaki folyton fecseg körülöttem — felelte Vergil, s most majdnem úgy nevetett, mint az asszony.

Mrs. Farebrother hátrafordult és szembenézett férjével. Szeretett volna visítani, szerette volna fellökni a tolószéket, de főként azt akarta megmondani neki: az ég szerelmére, akarjon valamit, ha csak egy percig is, de akarjon valamit, bármit, hogy ő is akarhasson, legalább egy percig, ha már nem tovább. Azt akarta, hogy a férfi akarjon valamit, hogy ő is képes legyen valamit akarni, de ugyanakkor tudta, hogy egyiküknek sem fog akarni semmit, soha többé. Csak szenvedés lesz, ami óriásivá dagasztja a tolószékben ülő férfit, mígnem egy extázisban fetrengő Istenhez válik hasonlatossá. Ám mindez természetesen illúzió, a tolószékben csupán egy ember ül s tart főpróbát a meghalásból. S az, aki a meghalást gyakorolja, ugyan, miért is szakítana időt arra, hogy beszélni tanítson egy madarat?

— Úgy látszik, egy csepp jegünk sincsen — mondta Mrs. Farebrother és úgy tett, mintha benézett volna a jégszekrénybe. A férfinak most kellett bevennie a gyógyszert. Ismét elkezdődött egy végtelenül hosszú nap.

KRISTÓF ÁGOTA

Te is elmész

Kihunyt a fény semminek sincs
értelme többé formátlan
ábrák nyúlnak szívemig most
mondd ki a szót amit
ütések és félelmek között
nem tudtál kimondani

Emlékszel-e a mozdulatlan
halott utakra melyeken
egy ember ment az esőben és sírt

hová lettél szerelmem nem merek
rádnézni olyan súlyos már
a távolság közted és köztem
pedig egyre kereslek feketén és
alaktalanul járom az örülnitudók
városait és bánatosan csöndes
falvakat ahol nem ismer senki
megállok idegen küszöbökön és nedves
homlokom a bezárt ajtókra ejtem

A mozdulatlan halott utakon
egy ember ment az esőben és sírt

S emlékszel-e kételyeinkre

Fehéren halkan szálltak az esték
leültem a hűséges padokra
néztem a vizet és tudtam
hogy most már te is elmész

BÓKAI JÁNOS, a neves író Budapesten 69 éves korában elhunyt. Bókai János fiatalságában, még az első világháború előtt, vígjátékaival lett népszerű, ezek közül néhány az egész világot bejárta. Színművek mellett később regényeket és elbeszéléseket is írt.

★

KODÁLY ZOLTÁN, aki teljesen felgyógyult súlyos betegségéből, nemrég fejezte be Első szimfóniáját. A nagy zeneszerző kívánságára ezt a művét a luzerni ünnepi héten mutatják be; az ünnepségen Kodály is jelen lesz. A zenekart Fricsay Ferenc vezényli. Az előadást augusztus 16-ára tűzték ki. Kodály művét az ősz folyamán Párisban és Londonban, majd Bécsben is előadják.

★

KARINTHY: „Utazás a koponyám körül" című mesteri munkája a napokban jelent meg spanyolul. A fordítás a Barcelonában élő kiváló irodalmár, dr. Brachfeld Olivér munkája.

★

ERDÉLYI JÓZSEF, Amerikában élő tárogatóművész nagysikerű hangversenyt adott New Yorkban. A Rákóczi-kor és a szabadságharc korának dalait adta elő.

★

RIPPL-RÓNAI centennáris kiállítás nyílt a Nemzeti Galériában, Budapesten.

★

PAÁL GYÖRGY, a kiváló magyar rendező „Atlantisz, az elveszett földrész" című filmje nagy sikert aratott New York-i bemutatóján.

★

HUSZONÖT ÉVVEL EZELŐTT, a spanyol polgárháború első napjaiban gyilkolták meg Franco csendőrei Federico García Lorcát, a huszadik század egyik legnagyobb költőjét. A máig is kideríthetlen, bűntett azért is érthetetlen, mert Lorca, noha nem volt fasiszta, semmiféle aktív politikai szerepet nem vállalt — sem Franco államcsínyjének első napjaiban, sem a spanyol köztársaság idején.

★

SALVADOR DE MADARIAGA híres Bolivár-könyve, melyet mindeddig csak a spanyol olvasók ismerhettek, német nyelven is megjelent (Deutsche Verlags Anstalt, Stuttgart). Bolivarnak eddig csak nevét ismerte az európai olvasó: Madariaga tüzetes és nem egyszer irgalmatlan képet fest arról a spanyolról, aki Dél-Amerikából kiverte a spanyolokat.

★

A MAGYAR AKADÉMIA régészeti csoportja Mózs község közelében hunkori temetőt, Aszód környékén pedig kőkori települést tárt fel. A borsodi Trizs község határában honfoglaláskori vasolvasztókohókat találtak. A kohókat és ércmaradványokat a Nemzeti Múzeumba szállítják.

★

HEMINGWAY - MÚZEUMOT rendeznek be a nagy amerikai író Havanna melletti villájában, ahol „Az öreg ember és az óceán" című könyvét írta.

Irodalmi Ujság

LEIDENFROST SÁNDOR, a kiváló magyar festőművész New Rochelle-ben (New York állam) elhunyt. Leidenfrost Sándor szegény dunántúli sváb parasztcsaládból származott. Középiskolai tanulmányait csak úgy végezhette el, hogy módosabb diáktársait oktatta: eközben kitűnően megtanult olaszul, franciául és angolul. Tanulmányait a budapesti Szépművészeti Főiskolán fejezte be. 1923-ban kivándorolt Amerikába. Hírét, mint a legnagyobb amerikai hetilapok illusztrátora alapozta meg. Kiváló portretista volt: Amerika legnagyobb művészei, tudósai csak úgy, mint a nagy emigránsok, egymás kezébe adták a New York-i 72-es utcában álló műtermének kilincsét. Az illusztrációt és a portréfestést azonban csak kenyérkeresetnek tekintette; szabad óráiban, késő éjjelig, ezeknél jóval modernebb jellegű képeit festette, melyeket a nyilvánosság kevésbé ismert és kevésbé értett. Leidenfrost Sándor nemcsak festőnek, hanem embernek is kiváló volt: ismerősei nyájas barátot, elragadó társalgót, jellemes férfit, Magyarország pedig egy kiváló művészét s lelkes, hűséges és áldozatkész fiát vesztette el benne.

★

CHARLIE CHAPLIN — aki jelenleg Honkongban tartózkodik — egy interjújában kijelentette, hogy az év végén Angliába érkezik, hogy ott „igen eredeti tartalmú és rendkívül költséges" filmet rendezzen. A film főszerepét ő maga játssza; egyúttal fiát, Sydneyt is felléptteti.

★

PREMIO CAMOES. Béat de Fischer svájci szerzőt „Portugál és svájci dialógus" című munkájáért a Camoes-díjjal tüntették ki. A harmincezer escudot jelentő díjat kétévenként osztják ki oly nem-portugál szerzőnek, aki portugál témáról vagy Portugáliát érintő kérdésekről ír könyvet.

★

150 ÉVE SZÜLETETT William Makepeace Thackeray, a múlt század egyik legnagyobb regényírója. A múlt század nagy irodalmi vitája — hogy a viktoriánus kor két nagy angol írója közül melyik a jelentősebb, ő, vagy Dickens — mindmáig eldöntetlen. Annyi bizonyos, hogy Thackeray nemcsak mestere, hanem megújítója is volt a regénynek. Művei jelentős része, mint a Pendennis, a Virginias, a Newcomes poros, de ez alighanem így van minden nagy íróval, aki sokat írt. Ezzel szemben a Hiúság vására és az Esmond mindmáig semmit nem vesztett nagyságából és erejéből.

★

ELISABETH BERGNER, a Svájcban élő, hírneves színésznő 13 éves szünet után a következő idényben újra fellép a Broadway-n, Samuel Taylor First Love (Első szerelem) című komédiájának főszerepét fogja játszani.

JEAN LOUIS BARRAULT ezúttal először vállalt rendezést Franciaországon kívül, mégpedig Essenben, ahol Claudel: „Könyv Kolumbus Kristófról" című művének filmváltozatát rendezi.

★

A PUMMERIN — a bécsi Szent István templom világhíres harangja — a napokban ünnepelte kétszázötvenedik születésnapját. Ebből az alkalomból negyedóráig kongatták. A gyönyörű hangú harangot Johann Aihammer mester öntötte 1711-ben, zsákmányolt török ágyúkból. 1945-ben, amikor a szovjet csapatok Bécset ostromolták, a Szent István templom is súlyosan megsérült, a harang pedig leesett a toronyból és sok ezer darabra tört. A törmelékeket összegyűjtötték és ugyanolyan szépen szóló harangot öntöttek, melyet 1952-ben szenteltek be.

★

KI FESTETTE? címen a bécsi Secessionban kiállítás nyílt meg. A tárlaton modern festőművészek állítottak ki, de — a szokástól eltérően — a képekről hiányzik alkotójuk neve. Egy bécsi műkritikus szerint az ötlet kitűnő, míg egy másik műbíráló szerint azt, hogy ki festette a képet, nagyon is könnyű kitalálni; jóval megoldhatatlanabb rébusz előtt állna, ha azt kéne kitalálnia: mit ábrázol?

★

ÁLLANDÓ OPERAEGYÜTTES létesül Ausztráliában. Ilyen együttes — az ötödik földrész szégyenére — mindeddig nem működött. Az együttes létesülésének oka: a londoni Sadler Wells operatársulat lemondta ausztráliai vendégjátékát és az ausztráliai zenebarátok rájöttek, hogy operájukról maguknak kéne gondoskodniok.

★

FELIX BRAUN Orpheus című, költői szépséggel és drámai erővel teljes színművét rendkívüli sikerrel mutatták be a bregenzi ünnepi játékokon.

★

RÖRELSE I KONSTEN — Művészet és mozgás — címen kiállítás nyílt a stockholmi múzeumban. A kiállítás nem a mozgásművészetet kívánja bemutatni, hanem a legmodernebb festészetet. E modernségről már a kiállítás ormótlan katalógusa is tanúskodik, amelyet az előcsarnokban osztogatnak. E katalógus formája váratlan: 77 centi magas, 11 centi széles, azaz se zsebbe, se aktatáskába, sőt még egy kisebb böröndbe sem fér. Benn, a kiállítás termeiben feliratok hívják fel a közönséget, hogy „nyúljon a kiállított tárgyakhoz s hozza azokat mozgásba". Más tárgyakat ventillátor mozgat, mint pl. Alexander Calders angol művész 31 mobil konstrukcióját. A következő teremben egy elektromotor rotál egy múltszázadvégi, rozsdás írógépet. Mellette ügyesen elkészített szerkezet egy kölödört verdes egy acélsisakhoz; odább régi vedrekből készült műalkotások következnek, melyeket a legkülönbözőbb kefék — úgymint cipőkefék, ruhakefék, padlókefék, körömkefék és klozetkefék — dörzsölnek szakadatlanul. A kiállítás egyik legnépszerűbb darabja egy bicikli: aki erre felül és megnyomja a pedált, a kerékpár ugyan el nem indul, de egy szerkezetet hoz mozgásba, mely régi konyhaedényeket és üstöket verdes össze, s a modern zene bizonyos karikatúráját adja. Maga a kiállítás is sikerült — bár nem szándékolt — karikatúrája a modern képzőművészetnek. Legnépszerűbb műtárgya az említett bicikli; a szüleiket kísérő gyermekek le nem szállnak róla. A siketítő lármában a látogató persze nem veszi észre, hogy akad szép alkotás is a kiállításon, mint például Len Lye Acélszökőkútja, avagy igazi érdekesség, mint John Burnside kaleidoszkópja. E kaleidoszkópot feltalálója nem üvegszilánkokkal, hanem üveglencsékkel töltötte meg, úgyhogy háromdimenziós figurákat mutatnak. Ez ugyan nem művészet, de igen érdekes.

AZ EURÓPA TANÁCS HETEDIK KIÁLLÍTÁSA a napokban nyílt meg Barcelonában. A kiállítás a tizenkettedik század Európájának román művészetét mutatja be.

★

„NOTABENE 45" címen jelent meg Erich Kaestner naplója a háború utolsó hónapjaiból. (Atrium-Verlag, Zürich; Ullstein-Verlag, Wien.) Kaestner feljegyzéseiből egy őszinte kortárs és igaz szemtanú bontakozik ki, aki a háború végének iszonyú káoszában nemcsak Hitler és követői esztelenségét, a koncentrációs táborok borzalmát látta, hanem a megszálló hadsereg és hatóságok működéséről is alapos és kritikus képet ad.

★

KÖZEL 30.000 HOLLAND FORINTÉRT vásárolta meg Rotterdam városa Erasmus egyik levelét. Ezt a levelet a nagy humanista 1528-ban írta Bázelből a kölni egyetem dékánjának.

★

BIZÁNCI ÉKSZEREKET és pénzdarabokat talált két stockholmi munkás a Maelar-tó vizében, közvetlenül nyaralójuk mellett. A leletek a Krisztus utáni ötödik századból valók.

★

A MÖRBISCHI VÍZIJÁTÉKOKAT július 29-én a „Csárdáskirálynő" előadásával nyitották meg. A női főszerepet Barabás Sári énekli, a rendező Kurt Pscherer, a darab koreográfusa Keres Imre.

★

A NEW YORK-I METROPOLITAN operaház torontói vendégszereplése alkalmából Ordassy Sarolta az Aidában, Carelli Gábor a Rigolettóban, Nagy Róbert pedig a Turandotban lépett fel.

A NÉPSZAVA

augusztusi számának vezércikkében *Kéthly Anna* a magyar diktatúra alkotmányáról és nyugati mentőtanúiról ír. *Szélig Imre* a „kommunista bőségkosár" titkát tárja fel, *dr. Kemény György* a „hidegháborús vagy háborús viharfelhők" gyülekezését vizsgálja. A kuwaiti helyzetről *S. Tamás János*, az európai közös piac kérdéseiről *Váradi József*, Budapest életéről *Ervin Gyula* ad képet. *Mikes György* a liberális lelkiismeretet és a vakáció-sznobizmust állítja pellengérre rovataiban.

Mik olvashatók még az augusztusi Népszavában? Riportok, hírek, párisi levél, cikk az európai munkáshelyzetről, tárcák, „Panoptikum" és sport.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, **Argentína**: 10 peso, **Ausztrália**: 2 shilling 6 penny, **Ausztria**: 2 schilling, **Belgium**: 7 francs, **Brazília**: 30 cruzero, **Dánia**: 1 korona, **Finnország**: 45 márka, **Franciaország**: NF. 0.90, **Hollandia**: 60 cent, **Izrael**: 300 pruta, **Kanada**: 20 cent, **Magyarország**: 1 forint, **Mexico**: 3.15 peso, **Németország**: 60 pfennig, **Norvégia**: 1 korona, **Olaszország**: 70 líra, **Svédország**: 80 öre, **Svájc**: 60 centimes, **Uruguay**: 50 cent, **USA**: 25 cent, **Venezuela**: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

HOLLÓS
Monopol ügynökség
15 Colebrooke Avenue,
London, W. 13. Telefon:
PERivale 9275.

Vámmentes ajándékcsomagok és gyógyszerek Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Kispolgári csökevények

A háztartási alkalmazottak és a borravaló problémája még mindig zavarja a budapesti rádiót. Egy hallgató levelére válaszolva, nemrégiben arra a borravaló-mániára hivatkozott, mely az utóbbi időkben mindinkább romlik és „erkölcsi járványként" fertőzi az ország lakosságát. A rádió szerint erőteljesebb harcot kell folytatni ellene, mint a tuberkulózis ellen. Kinekkinek, ízlése szerint. Az is kiderül persze, hogy jelenleg sokkal nagyobb azoknak száma, akik a borravalót elfogadják, mint azoké, akik elutasítják. A megszokott „kampányszellem" szerint az éttermekben, vendéglőkben és egyebütt plakátokon kell felhívni a dolgozók figyelmét a hiányzó öntudatra.

Az eredmény a közeljövőben kiderül.

RÉGI OLASZ FESTMÉNYEK PUSZTULÁSA. Egy amerikai lökhajtásos vadászgép az észak-itáliai Preganziol fölött motorzavarok miatt ledobta benzintankjait. Az egyik tank a város régi templomára esett, szétverte a templom kupoláját és elpusztította Tintoretto és Bassano egy-egy festményét, valamint a templom kupoláját ékesítő Canaletto-freskót.

★

A WAGNERIÁNUSOK MÉG NEM GYÓGYULTAK KI. Az idei bayreuthi ünnepi játékokra Grace Bumbryt, a nagynevű néger énekesnőt is szerződtették: reá osztották ki a Wieland Wagner rendezte „Tannhäuser" Vénuszának szerepét. Bumbry szerződtetésének hírére az ünnepi játékok rendezőségét a goromba levelek és fenyegetődzések tömegével árasztották el.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliai olvasóink postahivatalokban kapható 10, illetve 20 shillinges postal ordert küldjenek kiadóhivatalunkba.

A következő országokban terjesztőinknél lehet előfizetni:

Argentínában: Dr. Girsik Géza, Lavalle 361 c/o. Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co., 173. Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Hajdu Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7. de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Bateliére, Páris 9. Írországban: L. P. Peter, 32. Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59. Hayarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Sas László, 3455. Ellendale Ave., Apt. 15, Montreal. Németországban: Szarvas Gábor, Stuttgart/W., Ludwigstrassse 96. Norvégiában: Volent Zsolt, Skogfaret 56/G, Hasłum Iabaerum. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air Genéve-Chéne. Postacsekk-szám: I.162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17. Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 467 Central Park West, Apt. 11/B, New York 25, N. Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21, Sabana Grande.

A fel nem sorolt országokból az előfizetést közvetlenül kiadóhivatalunknál, nemzetközi postautalványon való átutalással lehet eszközölni. Az átutalást minden ország bármely postahivatala elfogadja.

Kérjük olvasóinkat, közöljék előfizetésüket levelezőlapon is kiadóhivatalunkkal, mert a nemzetközi postautalvány kézbesítő szelvényén nem szerepel a befizető neve és címe, csak a befizetési szám.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Published by the Hungarian Literary Gazette Ltd.
14, St. George Street, London, W. 1.
Telefon: MAY 32–24.
Printed by Jolly the Printer Ltd. (T.U.), 238 Fore St., London, N.18.

Marxisták — Moszkva ellen

(Folytatás a 3. oldalról)

tudjuk, győzelmes volt, csak a szovjet katonai agresszió verte le."

Másnap európai gazdasági szakértőkkel vacsoráztam. Egy fiatal, Oxfordban végzett angol úrral, aki évek óta van itt és jól ismeri a helyzetet, beszéltem legtöbbet. Ez a fiatal angol arisztokrata mindennel vádolható, csak radikalizmussal nem. Amit mondott, mégis emlékezetembe idézte a Zengakuren művelt vezetőinek gondolatait.

„A monopolkapitalizmusnak az a formája, ami ellen Marx a tudományos szocializmus elméletét és harci tételeit kidolgozta, már sehol sem található, csak Japánban. Mindazok a visszaélések, amiket Marx támadott és amikor már a régmúltté lettek Amerikában és Európában, itt Japánban élnek és virulnak.

„Öt nagy cég, az MSK, MBK (G), ITOH, IDA és SUMITUNO tartja kezében Japán egész gazdasági életét. Ezeket nem korlátozzák olyan természetű trösztellenes törvények, mint amelyek az amerikai gazdasági életet igazságosan szabályozzák. Az a jóakaratú és progresszív törekvés, amit MacArthur tábornok az amerikai katonai kormányzás idején bevezetett a trösztök ellenőrzésére, ha formájukban élnek is, tartalmuk a múlté. Az adófizető és a japán fogyasztó fizeti meg az árát annak, hogy a japán áru olcsón kerül a világpiacra."

Ha ennek az angol konzervatív úrnak megállapítását összevetem a Zengakuren programjával, akkor ok és okozati kapcsolatot látok a japán gazdasági helyzet és a Zengakuren programja között.

A demokrácia és parlamentarizmus csakis gazdasági és szociális reformok árán szilárdítható meg. Azt hiszem, ha ilyen reformok élére állna bármely politikai párt a Zengakuren vezetőiben, még a „hivatásos forradalmárokban" is támogatásra találna. Ilyen reformok életbeléptetése szabadíthat fel olyan mérhetetlen nemzeti energiákat Japánban, amelyek elsöpörnének mindenfajta kommunista felforgatási tervet, vagy lehetetlenné tennének egy kommunista típusú forradalmat. A szociális reform, vagy forradalom, gondolom, jönni fog. A kérdés csak az, milyen zászlók alatt.

APRÓHIRDETÉS

35—45 éves megbízható, jól főző, gyermekszerető házvezetőnőt keresek Washingtonba, Amerikába. Leveleket kérem a kiadóba „Házvezetőnő" jeligére.

Irodalmi Ujság

XII. évf. 16. szám — A MAGYAR ÍRÓK LAPJA — 1961 augusztus 15

IGNOTUS PÁL

MEG KELL HALNI

— Babits Mihály halálának huszadik évfordulójára —

Ó hóbillentyűs ajk zenés, meleg csodája,
hogy gyengéd hangjaid betöltik az eget
s mint rezgést rabul ejt a zongorák pedálja,
ha elhallgatsz, a lég zenéje emleget.
Ó kedvesem, ki vagy?

Ez Babits Mihály múzsája, ezúttal Swinburne nyelvén invokálva, lyric love! A lélek, amely minden rezgést rabul ejt, vagy inkább mindegyiknek rabjául esik, mindent tovább rezeg, tovább orgonáz, pompázatos és feszes sorokban káprázva, mint az orgonasípok a templomban, mint a lexikonok a múzeumi könyvtárban. Nyomdafestéknek zihált líra, de forró és maró és súlyos, mint az olvasztott ólom, melyből a szilárd sorok összeállnak, s nincs az a dicsfény és kárhozat, melynek lehelletét magával ne sodorná. „Ó kedvesem, ki vagy? Előtted messze nyílva" — az enjambement! A megszegett mondat átkulcsolása a következő sorba, aminek Babits a bűvésze volt:

...Előtted messze nyílva
az ég, sugárosan jársz súgaras helyen:
utánad dús pokol, zivatarverte líra,
lantverte zivatar, lírai szerelem.

Lant, szerelem, zivatar szentháromsága. Kissé minden költőé, de mennyire másképp mindegyikben. A Babits feszengve bámult, óriás költőtársa ez idő tájt azt írta: „Akit én csókolok, elsápad": mindenen átható illatú „halálvirág"-nak érezte a csókot. A Babits kedves költője a „zengő zivatar"-ral együtt tombolva biztatta dalra a Vén cigányt. Vér és orkán: nekik világformáló erők voltak. Babitsnak csak azért, mert van költő, aki megírja őket. A szerelem, a zivatar arra való, hogy a lant húrjain tovább rezegjen. Babits minden ízében költő volt. Költészete minden ízében zene volt. Ő maga halálosan botfülű volt. A hóbillentyűs ajk zenés, meleg csodájának énekese képtelen volt megkülönböztetni a Himnusz dallamát a Csinom Palkóétól.

— Hogy lehet ez, Mihály? — Mosolygott, s maga sem tudott rá magyarázatot. Tudtunk vérbeli költőket, akik nem állhatták a zenét: Petőfi, Ady... De azok a vers zenéjével sem törődtek, mármint a zene elméletével. Gyakorlatban persze, hogy hangszer volt nekik a nyelv, sőt „bolond hangszer"; a „Tündérálom" költője is. „A Halál rokonáé" is többet mondott el a szavai hangzásával, mint szótári tartalmukkal. De hogy mi fán terem ez a jambus, vagy éppen az a korijambus meg az az anapesztus, aminek leírése a soraikból kielemezhető, ennek megvitatását másokra hagyták. Nem így Babits. Őt izgatta a prozódia, izgatták a verstani képletek, s mellesleg szólva, az algebrai képletek is. Meg a rejtvények, meg a detektívregények... De van-e a verstani fülnek köze a zeneihez?

Ott mosolygott és tűnődött mellettünk az uzsonnaasztalnál Babitsné, Ilonka néven nyájas és hóbortos háziasszonyunk, Török Sophie néven tehetséges költő asszony. Hivatottan írt verset is, prózát is. S gondolom — ami nagy szó —, soha nem írt olyat, amit nem kívánkozott írnia. Csupán szabadverset (tőle legalább nem olvastam tőle egyebet) s bár ott élt annak a költőnek oldalán, aki a kisujjából rázta ki a verstant, ugyanúgy képtelen volt az egyik verslábat a másiktól megkülönböztetni, mint a férje az egyik nótát a másiktól. Maga viszont imádta a zenét. „Érted ezt, Aladár?"

Tóth Aladár, ma már nyugalmazott, szidalmazott és kitüntetett operaigazgató, akkor még rangtalan és nyomatékos szavú zenekritikus, Bartók és Kodály nagyságának ifjú bajvívója, ugyancsak törzstagja volt amaz uzsonnaasztalnak. Hogy mi végre jutottunk, már nem emlékszem. Az a gyanúm, az izgató elméleti kérdéstől elsodort minket, mint minden társaságot, óhatatlanul, a napi pletyka, a napi politika, az emberszólás csúf öröme, a termékenytelen háborgás azon, hogy nem a legkülönbek a legszerencsésebbek. Vagy valami társasjáték. „Vizsgázik a főherceg" vagy „Tartalom-elmondás egy mondatban", amiben a házigazdánk ugyanolyan szenvedélyesen kedvét lelte, mint a detektívregényekben (s amiben én, mellesleg szólva, sokkal inkább kedvem leltem; mert a detektívregényeket unom). Legfeljebb, ha félszavakban megállapodtunk olyasvalamiben, hogy ez is más, az is más — más az ütem a zenében és más a versben — és megint más verselni tudni és jó verset írni tudni. Más a művesség és más a költészet, noha van olyan költő is, mégpedig a legnagyobbak közül való, mint Babits Mihály, akit elsősorban a művesség tesz azzá; aki, mint maga írja, Morpheus karjai között Irisről álmodik, akinek lelke Erato és Melpomene húrjaival rezeg, de aki maga kalapáccsal veri ki az isteni szikrát, akár Hephaisztosz, mindent felérzően, mindent lebíróan, kissé süketen is úgy, ahogy Hephaisztosz sánta volt — „ütemes sántaság, mint aki tűzbe hágott" — s örök dalolásra kárhozottan,

...lélekfák közt, mákvirág közt, óriási
ámphorák közt, Léthe mellett, hol a szél
lenn a csöndes alvilágban, szellőtlen bús alvilágban alszik
asphodelos-ágyban, mélyen alszik, nem beszél.

Nem hitt semmi tételes igazságban s mégsem nevezte volna magát hitetlennek. Miben hitt? Nem hiszem, hogy tudta. Intellektusának fénye nagyobb volt, mint tudatossága; az Emberről és Igazságról elzengett vallomásai versben olykor gyönyörűek voltak, prózában olykor megindítóak, de keveset mondtak. Az én hitem szerint a mitológiában hitt. Nemcsak a hellénben; minden korokéban, a jövendőében is. A kozmoszt írásjegyekkel látta benépesítve, amelyeket maradandóknak sejtett. S a zsigerei sem tudtak neki úgy fájni, mint a betű enyészete:

Ami betűt ágam írt a porba,
a tavasz sárvize elsodorja.

Nem tudom, áll-e még az a tornácos ház Esztergom határában, ahol virágok, dombhajlatok, könyvek és autogramok közt élt a fájdalomnak és halhatatlanságnak. Az autogramokat a házfalak hordozták, az odakészített szénrúddal szép rendben felfirkantva, aztán rendszeretően „lefixirozva" — ahogy az eljárást Ilonka asszony megmagyarázta. Egyszer Márffy Ödönék társaságában jártam ott. Márffyné, Ady hajdani Csinszkája elragadó és mulatságos, fitos asszony volt, de kissé megszállottja tulajdon fitosságának: valami enyhe tréfa minden pillanatban kikívánkozott belőle. „Dr. Csinszka" — írta fel a falra. Két-három kényszeredett elmésség hangzott el ez ötlet nyugtázásául. „Le fogja ezt mosni a zápor?" — kérdeztem később halkan Babitsnétól. „Persze — felelte — ez nem vicc..." Az irányítható záporról, mely fali autogramjaikat periodikusan megrostálja, már azelőtt is többször tréfálkoztunk. Velem egyszer egy záporvész nyomainak konstatálása után, újra feliratták a magamét. Bólét ittunk az összeparolázásra és pogácsát ettünk, mint Ilonka mondta, a költészetét tette bele, s bár ama ritka háziasszonyok közé tartozott, kiknek költészetét jobb szerettem versben, mint pogácsában, elömlött rajtam a szesz melege, a vendéglátó páréval együtt.

És Babitsnak a társaságát majdnem úgy imádtam, mint a verseit. Főképp, nyilván, mert a verseit mögötte éreztem; de azért is, mert — ellentétben sokakkal, nem egy szenvedélyes vagy szenvedélytelen rajongójával — kellemes társaslénynek ismertem. Feszélyezettsége nem feszélyezett; a társalgás sodrában ő maga is kibontakozott belőle. Nazális pátosza magasságokba ragadta és kiszolgáltatta a kuncogásnak; de bármennyire adott is rá, hogy „örök dolgok közé legyen neve beszőtt", s bármennyire zokon tudott is venni bírálatot és kicsinylést, egyáltalában nem idegenkedett a maga kifigurázásától. Fellengősnek olykor láttam, nagyképűnek soha. Nagyokat nevettünk együtt. Pajtás volt, diáktárs az élet iskolájában, játszótárs a társasjátékban. De a sors játékrontó volt köztünk. A zápor, felteszem, utóbb újra kirostált az autogramgyűjteményből, másodszor is vagy harmadszor, halál előtt, falomlás előtt. Mert „ez nem vicc". Bizony én sem éreztem annak. Nem vicc, csak napi híranyag. Hogy Babits miért fogadta el a Kisfaludy Társaság tagságát? Hogy miért vétette le az apám nevét a Nyugatról, vagy járult hozzá, hogy levegyék? Hogy miért nem adott József Attilának Baumgarten-díjat? Hogy a háború alatt kitüntetést fogadott el az olasz kormánytól, ő, a „Húsvét előtt" költője, aki, emlékszem még, milyen apostoli hevülettel hirdette hajdan a Zeneakadémia dobogójáról, hogy „legyen béke már!..." „Nem vicc": akkor emberek és eszmék sorsa fordult meg rajta. De akiben úgy tudott sajogni az élet s még inkább az élet eliramlása, azt alantasabb síkra rántja minden számonkérés. Tompa és engesztelő fájdalom volt. A művesség puritán elrévedésre fordult, a kancsók kincsének villódzása forró ragaszkodásra:

Csak te borulsz rá, asszonyi jóság,
mint a letört karóra a rózsák,
rémült szemem csókkal eltakarni...
Ó jaj, meg kell halni, meg kell halni!

AUGUSZTUS 15-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

Babits Mihály halálának huszadik évfordulójára (1. old.)
Babits Mihály: Jónás imája (1. old.)
IRODALOM, MŰVÉSZET:
Rab Gusztáv novellája (11. oldal)
Dénes Tibor: A nagyapaság művészete (10. old.)
Szenci Vilibald: Két világ vagy három (9. old.)
Beé Kálmán — egy úttörő magyar nyelvészről (6. old.)
Siklóssy Pál Hevesi Sándorról (8. old.)
Vajda Albert tárcája (8. old.)
Faludy György, Horváth Elemér és **Gömöri György** versei
Költők a korfordulón: Pär Lagerkvist (10. old.)
POLITIKA, FILOZÓFIA:
Petru Dumitriu: Mit köszönhetek a pártnak (5. old.)
Asbóth Elemér az új szovjet pártprogramról (3. old.)
Hanák Tibor: Lukács György és a revizionizmus (4. old.)
Terday Mihály berlini jelentése (7. old.)
Szent István napján (2. old.)
Az Idő Sodrában; Most öt éve; Glosszák, Hírek

BABITS MIHÁLY

JÓNÁS IMÁJA

Hozzám már hűtlen lettek a szavak,
vagy én lettem, mint túláradt patak,
oly tétova, céltalan, parttalan
s úgy hordom régi sok hiú szavam
mint a tévelygő ár az elszakadt
sövényt, jelzőkarókat, gátakat.
Ó bár adna a Gazda patakom
sodrának medret, biztos utakon
vinni tenger felé, bár verseim
csücskére Tőle volna szabva rím
előre kész, s mely itt áll polcomon,
szent Bibliája lenne verstanom,
hogy ki mint Jónás, rest szolgája, hajdan
bujkálva, később, mint Jónás a Halban
leszálltam a kínoknak eleven
süket és forró sötétjébe, nem
három napra, de három hóra, három
évre, vagy évszázadra, megtaláljam,
mielőtt egy még vakabb és örök
Cethal szájában végképp eltűnök,
a régi hangot, s szavaim hibátlan
hadsorba állván, mint Ő súgja, bátran
szólhassak s mint rossz gégémből telik
és ne fáradjak bele estelig
vagy míg az égi és ninivei hatalmak
engedik, hogy beszéljek s meg ne haljak.

1939

Az IDŐ Sodrában

SZENT ISTVÁN

napját idén is megünneplik a világ minden táján azok a magyarok, akik ebben a szimbólumban a nemzeti és állami lét, a függetlenség és a szabadság értelmét és tartalmát keresik. Az ünnep jellegén az sem változtat, hogy Magyarországon átkeresztelték. Van, ahol ceremóniákon emlékeznek meg róla, van, ahol lélekben: a szentistváni örökléthen a nép hite és bizalma fejezi ki önmagát, mely tudja, hogy túléli az elnyomást vagy a száműzetést, mindenféle pátosz nélkül, egyszerűen. Ez az ünnep ereje és halhatatlanságának titka.

„Elérni és túlszárnyalni"

a tőkés országokat — kivált pedig az Egyesült Államokat —, álma és jelszava volt a mindenkori szovjet vezetőknek. Sztalin 1960-ra ígérte ezt a paradicsomi állapotot, Hruscsov pedig, aki önmagát a „történelem mozdonyának" nevezi, már több ízben 1970-re.

Kennedy elnök a közelmultban megbízta gazdasági tanácsadó testületének vezetőjét, Walter W. Hellert, dolgozza fel és statisztikailag hasonlítsa össze a két ország fejlődésének ütemét. Nos, a számadatok azt mutatják, hogy a Szovjetunió össztermelése alig éri el az Egyesült Államokénak felét, a kettő közötti arány tehát ugyanaz, mint ami 1913-ban volt a cári Oroszország és az USA össztermelése között. Mégha a szovjet termelés megtartaná is jelenlegi ütemét, az évi, mintegy 6 százalékos emelkedést, az Egyesült Államoké pedig a jelenlegi 3.5 százalékost, a Szovjetunió 1990 előtt nem érhetné utól az USA-t. De ha Kennedynek sikerül gazdasági terveit valóraváltania és az amerikai termelés évi növekedésének arányszámát 4.5 százalékra emelnie, akkor a Szovjetunió ebben az évszázadban nem „szárnyalhatná túl" az Egyesült Államokat.

Mindez azt feltételezné, hogy a Szovjetunió termelése a jelenlegi ütemben emelkedik tovább. Ám 1950 óta nemcsak az össztermelés, de még az ipari fejlődés üteme is fokozatos csökkenést mutat a Szovjetunióban.

Ez a jelenség természetes és együtt jár a gazdasági bázis szélesedésével; tulajdonítható annak is, hogy Oroszország — részben a nehézipar rovására — igyekszik fokozni a fogyasztási cikkek termelését. Mielőtt azonban jelentősebb könnyűipari beruházásokra sor kerülhet, a Szovjetuniónak át kell szerveznie a fogyasztási cikkek elosztásának elavult és inefficiens rendszerét. Ez az átszervezési időszak az össztermelés növekedésének további csökkenéséhez vezethet. Ilymódon számos gazdasági szakértő szerint, elképzelhető, hogy az Egyesült Államok termelésének növekedése — legalábbis átmenetileg — magasabb százalékú lesz, mint a Szovjetunióé.

Ezek a tények kétségessé teszik, képes lesz-e Hruscsov ígéreteit beváltani. De ha nem képes, a jövőbe vetített metafizikus kép, Moszkva csodafegyvernek szánt utópiája, bumerángként csaphat vissza alkotóira.

Európai Egyesült Államok?

Létre jön-e Nyugat-Európa integrációja, amely a 150 millió lelket számláló Kis-Európán túl 260 millió lakosú hatalmas tömböt foglalna magában? A brit kormány elhatározása, hogy tárgyalásokat indít az *Európai Közös Piachoz* való csatlakozásról, ezt a perspektívát nyitja meg.

A kontinentális hatos egység a római szerződés alapján 1959 elejétől kezdve vált realitássá. A szigetország a hetes egységet igyekezett a vámpolitikai megkülönböztetéssel szemben sorompóba állítani. Majd a hatos integrálódó alakulat és a hetes csoport egybeboronálását tisztán kereskedelempolitikai alapon igyekeztek brit részről megvalósítani. Ez az elgondolás két oldalról ütközött ellenállásba.

Belülről, Kis-Európában nem tartották kívánatosnak a külső tagként való csatlakozást. Az ellenállásban az angol javaslat ellen Franciaország vitte a vezető szerepet. Volt része ebben de Gaulle tábornok különleges politikai szempontjainak is, az az igyekezet, mely Franciaország számára biztosítani akarta a vezető szerepet a közösségben. De az ellenállás nem egyedül és feltehetőleg nem is főképp ezen múlott. Az integrálódás eszméje gyorsan halad. Kialakult és terebélyesedik egy Európa-közi bürokrácia és az Európa-parlament, mégha csak véleményező szerepkörben is. Kis-Európa irányadó tényezőinek álláspontja szerint egy állam sem igényelheti a közösség nyújtotta gazdaságpolitikai előnyöket anélkül, hogy az integrálódással járó kötelezettségeket, ha kell, szuverenitásának bizonyos korlátozása árán is vállalja.

Kívülről, az Egyesült Államok hozták Anglia tudomására, hogy nem hajlandók tisztán kereskedelempolitikai alakulat javára az egyenlő bánásmód elvétől eltekinteni. A Kennedy-adminisztráció ellenben Európa politikai egységének kialakítása érdekében kész áldozatokra is. A brit politikának többféle érve volt az Európába való beolvadás ellen. Egyike ezeknek volt a különleges pozíció és kapcsolat az Egyesült Államokkal. Ez az érv ma már, amint Washington állásfoglalásából kitűnik, nem játszik szerepet. Maradt, mint másik ellenérv, a Commonwealth. Egyes angol körök ma is még a régi imperiális álmokat szövik és a Commonwealth-nek sok tekintetben egészen laza kapcsolatait minden egyéb fölé helyezik. Ezek az érzelmi motívumok jórészt a konzervatív párt jobbszárnyán találhatók. Különös módon a munkáspárt szélső balszárnya is feltárja újabban benső ragaszkodását a brit nemzetközösséghez. A munkáspárt általában hűvösen és határozatlanul áll az európai integráció gondolatával szemben. Amint ezt R. Crossman a *New Statesman* hasábjain kifejezésre juttatta, attól tartanak, hogy a szorosabb kooperáció a kontinens államaival, csökkentené egy eljövendő munkáspárti kormány cselekvési szabadságát a mai jóléti államnak szocialista irányba való átalakítása idején.

Mindenki tisztában van azzal, hogy gazdasági egység helyreállítása úgy, amint ez ma Kis-Európában folyamatban van, messzeható politikai következményekkel jár. Nem kevesebbről van szó a római szerződés szellemében, mint a személy-, áru- és tőkeforgalom teljes szabaddá tételéről a közösségen belül és ezzel kapcsolatban a szociális intézkedések és az általános gazdaságpolitika koordinálásáról. Hogy ez milyen politikai berendezkedés közepette fog megvalósulni, még tisztázásra vár. De Gaulle jelszava, a *l'Europe des Patries* konfederációra utal, oly alakulatra, amelynek határozatai csak egyhangúság alapján válnak a tagállamok számára kötelezővé. A valódi „európaiak" szeme előtt federáció lebeg, vagyis oly egyesülés, amely szótöbbséggel határoz és szuperállam létesítésének magvát hordja magában. A brit kormány elhatározását könnyebbé tette, hogy nincs egyelőre határozott irányvonal a közösség politikai szervezetének kialakítására. Így is hosszantartó tárgyalásokra kell elkészülni, amíg a szélesebb keretű európai integráció sorsa eldől. (K. Gy.)

Űrhajók és emberrablók

Az elmúlt hetekben nem csekély sajtóvisszhangot keltett egy nyugatnémet szakszervezet elnökének, Brandnak eltűnése. Brand — aki nem tévesztendő össze a hasonló nevű berlini polgármesterrel — szakszervezetében öntudatos szociáldemokrata politikát folytatott s ezért már régen szálka volt Ulbrichték szemében. Amikor Nyugat-Berlinből nyomtalanul eltűnt, a nyugatnémet sajtó cikkeiben aggodalmának adott hangot: attól tartottak, hogy Ulbrichték elraboltatták őt. A szovjet övezet sajtója azonban hallgatásba burkolódzott. Néhány héttel ezután, mint apróhírt közölték, hogy Brandot Potsdamban, a szovjet övezet területén, kémkedésen érték és letartóztatták. Minthogy kémek útrabocsátását az illető ország sajtója nem szokta dobraverni, alig kétes, hogy Brand nem kémkedett Potsdamban, hanem Nyugat-Berlinből elrabolták.

Ugyanilyen nyomtalanul tűnt el Dieter Koniecki, a világ liberális diákszövetségének nyugatnémet alelnöke. Koniecki 1959 nyarán Bécsben résztvett a kommunista világifjúsági találkozón. Ebből az alkalomból rendkívül bátor hangú beszédet tartott, melyben a magyar forradalmárok hősiességének áldozott és a világifjúsági találkozót kommunista propaganda mutatványnak nevezte. Koniecki ugyancsak Nyugat-Berlinből tűnt el ez év január 12-én. Bennfentesek úgy tudták, hogy ezen a napon Jiri Pelikannal, a csehszlovák kommunista ifjúsági szövetség vezetőjével kellett volna találkoznia. Minthogy a szálak Kelet-Berlinbe vezettek, német részről a szovjet övezet rendőrségéhez fordultak. A kelet-berlini rendőrség persze kijelentette, hogy Konieckiről semmit sem tudni, így minden további nyomozás eredménytelen maradt.

Július 21-én a csehszlovák rádió bejelentette, hogy a Prágában nemrég letartóztatott Dieter Koniecki imperialista kémet 10 évi börtönre ítélték. Hogyan került Koniecki Prágába? Nyilván úgy, hogy a csehszlovák ifjúsági szövetség vezetője annak idején Nyugat-Berlinből átcsalta Kelet-Berlinbe, vagy erőszakkal áthurcolta és onnét a megfelelő titkosrendőrségek tovább szállították Prágába. Avagy a Vörös Kéz nevű csehszlovák titkosrendőrségi alakulat, amely Kelet-Németországban Ulbrichtéktől függetlenül dolgozik, közvetlenül elvitte.

Amikor Hruscsov uralomra jutott, úgy tűnt, hogy a sztalinista múlt egyes hagyományaival mégis csak szakított. Feltehető, hogy Hruscsovnak akkoriban csakugyan ez volt az elhatározása. Hála a Sztalintól örökölt, félelmes titkosrendőrségnek, spiclirendszernek és pártbürokráciának, mindez egymagában is elegendőnek tűnt a totalitárius hatalom megtartásához és fenntartásához. Feleslegesnek látszott, hogy műpereket kelljen rendezni, a párt központi bizottságát és a hadsereg vezérkarát tízévenként ki kelljen irtani és külföldről szüntelen embereket kelljen rabolni. Az ilyen cselekedetek jelentősen ártottak a diktatúra képzelt presztizsének, még jobban a diktatúra külföldi propagandájának.

Sajnálatos tény, hogy a műper és az emberrablás minden totalitárius diktatúra sajátja, mint a lakosság, a szomszéd népek és az emigránsok megfélemlítésének nélkülözhetetlen eszköze. Horthy éppúgy nem tudott meglenni műperek (Károlyi-per) nélkül, mint Hitler (a Reichstag-per). Sztalin, Mussolini és Franco csakúgy raboltattak embert, mint I. Napoleon, aki pedig a fentnevezettekhez viszonyítva, bárányszívű polgári humanista volt. Legújabban Németországban mutatványos műpert rendeztek és több évi szünet után — újrakezdték az emberrablást. Mihelyt ugyanis a gazdasági helyzet romlik, az emberek menekülnek és a békeharc vezére háborús pszichózist teremt, a totalitárius diktatúra kérlelhetetlen logikája szerint vissza kell térni a sztalini gyakorlatba és a levegőben keringő új űrhajókat az emberrablás régi földi praxisával kell párosítani.

Havannát

120 kubai menekülttel együtt, július legvégén hagyta el az utolsó amerikai újságíró: Harold Lavine. Lavine számos érdekes részletet közöl Kuba mindennapi életéről. Elmondja, hogy a parádékon kezdetben Castro partizánjainak indulója volt a legrangosabb, de most az Internacionálé foglalja el az első helyet. A lapok az Izvesztijából, a Pravdából átvett unalmas cikkeket hoznak, a TASSZ híreit közlik és hosszasan foglalkoznak például Románia küzdelmével a malária ellen. Castro mindegyre új terveket jelent be, de keveset valósít meg. Eddig egyetlen üzem jelzi az iparosítás fejlődését: egy ceruzagyár, amely kínai grafittal dolgozik és 49 embert foglalkoztat. Ezzel szemben számos üzem állt le nyersanyaghiány miatt, mások csak korlátozott munkaidővel dolgoznak, az építkezések pedig mindenütt félbeszakadtak. Új rádiókészülék nincs a piacon, borotvapengét, villanylámpát vásárolni fáradságos és nem egykönnyű feladat. A gépkocsik száma egyre csökken, mert az eltört, az elkopott alkatrészeket nem tudják pótolni. Az állami üzletekben kevés az áru, a polcok egyharmada üres. A kubaiak jó része nem is veszi többé komolyan Castro ígéreteit, de a kormánynak még sincs félnivalója. Az épületeket milicisták őrzik, számuk — a becslések szerint — 350 ezerről 1 millióra emelkedett és Castro titkosrendőrsége is mindinkább behálózza az országot. Ám Castro nemcsak a milicistákra és a titkosrendőrségre támaszkodhat, szava ma is megigézi honfitársait, akikbe nemzeti büszkeséget önt, valahányszor megtépdesi Uncle Sam szakállát.

Ilyen helyzetképet fest az amerikai tudósító.

E sorok írójának módjában állt, hogy dél-amerikai szocialistákkal beszélgessen. Szerintük végzetes tévedés azt képzelni, hogy Kubában afféle népi demokratikus uralom van. Castro csupán rákényszerült, hogy elfogadja a Szovjetunió és csatlósainak segítségét, ám ő maga, sőt jobbkeze, Ché Guevara, legkevésbé sem kívánja az orosz befolyás erősödését. Castro és a kubai kommunista párt között ezért álландóak a súrlódások. A kommunista párt maga is két szárnyra szakadt, a Kína-barátokra és a Moszkva-követőkre. A 81 kommunista párt legutóbbi moszkvai értekezletén a kubaiak — mivel delegációjukban a kínai szárny került fölénybe — Hruscsov ellen, a kínaiak mellett szavaztak. Mindkét kommunista szárnynak egyebek között sérelme azonban, hogy nemcsak ők, de a trockisták is szóhoz juthatnak, sőt még a televízióban is beszélhetnek. Ugyanígy propagandát folytathatnak más kommunista vagy szocialista színezetű csoportok. Bár valamennyien élnek ezzel a lehetőséggel, mégis szembeszökő a kínai propaganda erőfeszítése, és hogy Peking követői mily nyíltan támadják olykor Moszkva híveit. Ám az írott szó csak viszonylag szűk kört ér el. Ezért tart Castro öt-hat órás televíziós beszédeket. Miként saját maga mondja szűkebb körben: pótolni kívánja a sajtót, hiszen az ország lakosságának jó része analfabéta; pótolni kívánja a hiányzó iskolamestereket, az adminisztratív és gazdasági szakembereket.

A dél-amerikai szocialisták szerint a kontinensen elképzelhetetlen valamiféle nyugati típusú demokrácia. A latin-amerikai országok csak két lehetőség között választhatnak: „az autentikus, demokratikus szocializmus" ilyen vagy olyan formája, vagy a moszkvai, esetleg kínai típusú diktatúra között. A Fokföldtől a Panama-csatornáig az amerikaiakat mindenütt úgy tekintik, mint például Magyarországon az oroszokat. Ezt a polarizálódási folyamatot aligha állítja majd meg Kennedy gazdasági segítsége. Mert nemcsak az ipari munkások, de a kispolgárok, az értelmiségiek, kivált pedig, a politikailag fontos szerepet betöltő egyetemi ifjúság nem lát maga előtt jövőt, csupán a Castróhoz hasonló úton.

Arra a kérdésre, miképp képzelik a Moszkvától és Pekingtől független „autentikus szocializmus" megvalósítását ezekben a gazdaságilag, kulturálisan egyaránt elmaradott országokban, dél-amerikai ismerőseink megcsillogtatták a spanyol nyelv gazdag metafora-készletét, lendületes retorikáját, de a konkrét válasszal adósak maradtak. (—s)

Wallenberg halála

A „Színház, Film, Muzsika" című pesti hetilap május 5-i számában „Milyen téma hever az ön utcájában" cím alatt kétoldalas interjút közölt Lelkes Éva aláírásával. Maga a lap aligha érdemel figyelmet. Még az interjú sem. Lelkes Éva öt különböző foglalkozású egyént kérdez meg: milyen témáról kellene az írónak írnia? A kérdezettek közt szerepel bíró, főmérnök, színésznő, orvos és fodrászlány; író nem szerepel. Hasonló izgalmas lenne, ha Lelkes Éva egy írót kérdezett volna meg, mint operálna epekövet, egy főmérnököt, mint festene hajat és egy fodrászlányt, mit tart a Codex Justinianiról?

Az interjú egy passzusa azonban — feltehetően Lelkes Éva intenciói ellenére — mégis érdekes. Ez a rész Gordon Zsuzsa színésznő válasza, melyet az alábbiakban szóról szóra közlünk:

— Én Raoul Wallenbergről írnék, ha író lennék. Velem történt. Tizenhárom esztendős voltam akkor. Hosszú, fekete copfomban piros masni, rajtam klottkötény. Ez minden, ami egy gyermek ruhatárából megmaradt... Anyámat akkor már valahová Németországba hajtották. A Dunapartról szöktem meg. Felmentem hozzá, akiről azt hallottam, hogy mindenkinek segít. Arra kértem, mentse meg az anyámat. Nem, nem kellett könyörögnöm, csupán kértem. És ő Topolinójába ült, végigszáguldott az országúton. A halál országútján. Nem tudta megmenteni, mert anyám akkor már a határon kívül volt. De másnap eljött hozzám, hogy beszámoljon hiábavaló útjáról, hozzám, akit sosem ismert, aki tizenhárom esztendős voltam. Raoul Wallenberget megölték. A nyilasok ölték meg akkor, amikor ők fordultak hozzá segítségért és az, aki ezreken és ezreken segített, tőlük, a gyilkosoktól megtagadta azt...

Egy 13 éves kislánytól nem vehetni rossznéven, ha nem tudta, kik hurcolták el Wallenberget. Közvetlenül Budapest ostroma után mindenki így hitte; ugyan kinek másnak állhatott érdekében, mint a nyilasoknak, hogy ezt a hősies és nemeslelkű férfit eltüntessék? Két évvel később azonban, amikor mozgalom indult a fővárosban Wallenberg szobrának felállításáért, a szovjet hatóságok tiltakoztak. Egyebek közt megüzenték a főváros kultúrtanácsnokának, hogy „Wallenberg a svéd imperializmus ügynöke volt", amiért is szobra felállítását „nem tűrik". A rendelkezés hangja és brutalitása mindenkit meglepett; de akkoriban még senki sem merte gondolni, hogy a svéd diplomatát, aki ezrek életét mentette meg, szovjet titkosrendőrök hurcolták el.

Csak külföldi újságok olvasói tudták, hogy a svéd kormány jegyzéket intézett jegyzék után a Szovjetunióhoz. E jegyzék szerint több tanú igazolta, hogy Wallenberg nem magyar nyilasok, hanem szovjet titkosrendőrök kezébe esett. A svéd kormány tiltakozott Wallenberg diplomáciai immunitásának megsértése ellen és azonnali szabadlábrahelyezését követelte. A Szovjetunió külügyminisztériuma kategórikusan tiltakozott a rágalom ellen. Több mint nyolc éven át tiltakozott, míg egy évvel Sztalin halála után hirtelen elismerte — hivatalos jegyzékben —, hogy Wallenberget az NKVD hurcolta el Magyarországról. A jegyzék hozzátette, hogy Wallenberg elhurcolásáért Bériát és Abakumovot — az imperializmus e veszedelmes ügynökeit — illeti a felelősség; egyébként mindent el fognak követni, hogy Wallenberget a szovjet táborokból előkerítsék. Közel egy év múlva — Hruscsov skandináviai látogatása előestéjén — újabb szovjet jegyzék érkezett Stockholmba. A jegyzék sajnálattal állapította meg, hogy Wallenberg egy szovjet táborban elhunyt.

E tények Magyarországon is közismertek. Biztosak vagyunk azonban, hogy éppen a színésznő, aki az interjút adta, az újságírónő, aki lejegyezte és a szerkesztő, aki közreadta, minderről nem tud.

Mi sem áll távolabb tőlünk, mint hogy az ignoránsokat ki akarjuk tanítani. De feljegyeztük az esetet, mert jellemző. Íme, a pesti színésznő, aki jótevőjéről könyvet, drámát vagy filmet írna, de azt se tudja, hogy kik pusztították el. Íme, az újságíró és a lapszerkesztő, akiknek a közelmult legfontosabb eseményeiről és jelenségeiről fogalmuk sincs. S íme, a rendszer, mely ezekkel iratja újságjait, ezekkel iratja történelmét, abban a balga reményben, hogy valaki hitelt ad nekik, vagy azzal a cinikus közönnyel, hogy úgyis mindegy. Ha így megy tovább, húsz év múlva majd azt is kiderítik, hogy Hruscsov belügyminiszterei és rendőrfőnökei is az imperializmus ügynökei voltak, mert Nagy Imrét és társait éppoly alávalóan gyilkolták meg, mint Abakumov és Béria gyilkolta meg Wallenberget. És ebben talán lesz is némi igazság, mert valóban imperialista ügynökök ők; a szovjet imperializmus ügynökei.

ASBÓTH ELEMÉR

Az aranykor küszöbén

Július 30-án Moszkvában nyilvánosságra hozták a Szovjetunió Kommunista Pártja új programjának a tervezetét, amelyet az SZKP Központi Bizottságának a legutóbbi plénuma előzőleg egyhangúan jóváhagyott. A pártprogramot az ősszel megnyíló XXII. kongresszus elé terjesztik elfogadásra; addig a párttagságnak joga van megvitatni, megjegyzéseit hozzáfűzni.

1919, azaz negyvenkét esztendő óta ez az első eset, hogy a szovjet párt új programot tesz közzé; ha semmi egyéb, már ez is megérdemelné érdeklődésünket és azt, hogy megvizsgáljuk: mit tartalmaz ez a program.

A tervezet két részből áll; az első általános nemzetközi helyzetképet ad, s a XXI. kongresszus téziseihez, valamint a 81 kommunista párt közismert nyilatkozatához hasonlítva nem nyújt jóformán semmi újat: megismétli a sokszor megismételt tételeket a kapitalista világ végpusztulásáról, a békés együttműködésről és a Szovjetunió vezette erők biztos és feltartóztathatatlan végső győzelméről. Ami érdekes ebben a rendkívül hosszúra nyúlt fejtegetésben, az az, hogy bár továbbra is a revizionizmust jelöli meg a kommunista mozgalmon belüli legfőbb veszedelemnek, *a Jugoszláviával kapcsolatos hang lényegesen mértéktartóbb*, mint az utóbbi hónapok dokumentumaiban volt, s ugyanakkor nem hiányoznak a félreérthetetlenül Kína címére menesztett ilyesfajta célzások: *„A dogmatizmus és a szektásság a kommunistákat balos, kalandos akciókba sodorja, akadályozza a változó helyzet helyes értékelésében... A dogmatizmus és a szektásság egyes pártok fejlődésének bizonyos szakaszában szintén főveszéllyé válhat, ha nem harcolnak következetesen ellene."* Mindez arra mutat, hogy a Szovjetunió és a népi Kína közti ellentéteknek még korántsincs végük.

A kommunista társadalom felépítése

A programtervezet második része az, amelyik igazán figyelemreméltó: ez az elkövetkezendő húsz év perspektíváját rajzolja meg, s a kommunista társadalom megvalósításának útjáról, valamint magáról erről a társadalomról ad képet. Mielőtt bármiféle megjegyzést is fűznénk mindehhez, úgy gondoljuk, hogy a Szovjetunió eddigi, kétségbevonhatatlan eredményei, s nemzetközi ereje egyaránt megkövetelik, hogy legalább röviden összefoglaljuk e program legfontosabb célkitűzéseit. Tesszük ezt azért is, mert meg vagyunk győződve arról, hogy a legtöbb olvasó számára egész sor programponthoz felesleges a kommentár; ezek, ami megvalósíthatóságukat, vagy képtelenségüket illeti — ahogyan mondani szokták —, „önmagukért beszélnek". Íme, a leglényegesebbek:

Az iparban: „Az 1961—1970-es legközelebbi évtizedben a Szovjetunió a kommunizmus anyagi-műszaki alapjának megteremtése során az egy főre jutó termékek termelése tekintetében túlszárnyalja a leghatalmasabb és leggazdagabb kapitalista országot, az Egyesült Államokat... Az 1971—80-as második évtizedben az ipari termelés legalább hatszorosra növekszik s ezzel messze maga mögött hagyja az Egyesült Államok jelenlegi egész ipari termelését... A Szovjetunióban lényegében felépül a kommunista társadalom."

A mezőgazdaságban: „Megszűnik a város és a falu közti lényeges különbség... Gazdasági tekintetben a kolhozok köztulajdonú mezőgazdasági vállalatokhoz lesznek hasonlatosak és fejlett, gépesített gazdaságokká válnak... A mezőgazdasági termelés egész hozamát tíz év alatt mintegy két és félszeresére kell emelni, húsz esztendő alatt pedig három és félszeresére."

Az életszínvonal: „A Szovjetunió nemzeti jövedelme a következő tíz esztendőben két és félszeresére növekszik, húsz év alatt pedig csaknem megötszöröződik. Az egy lakosra jutó reáljövedelem 20 év alatt több mint három és félszeresére nő. Ilymódon a Szovjetunió lakosságának életszínvonala bármely tőkés ország lakosságáénál magasabb lesz... Az első tíz esztendőben az országban nem lesz többé kisfizetésű munkás és alkalmazott. A második tíz esztendőben megvalósul az anyagi és kulturális javak bősége az egész lakosság számára, megteremtődnek az anyagi feltételek ahhoz, hogy a rákövetkező időszakban rátérjünk a javak szükségletek szerinti elosztásának kommunista elvére... A második tíz esztendőben a lakóházak használata fokozatosan ingyenessé válik minden állampolgár számára. A közlekedési eszközök (villamos, autóbusz, trolibusz, metró) használata a második tíz esztendőben már ingyenes lesz és a második tíz esztendő végére ingyenesek lesznek az olyan közszolgáltatások, mint a víz-, gázellátás s fűtés... Egyéb szolgáltatások: a gyermekek ingyenes ellátása a gyermekintézményekben és bentlakásos iskolákban (a szülők kívánsága szerint); a munkaképtelenek anyagi ellátása; ingyenes oktatás minden tanintézetben; minden állampolgár ingyenes orvosi ellátása, beleértve a gyógyszerellátást és a betegek kórházi kezelését; az üdülők, penziók, turistaszállások díjának fokozatos csökkentése, illetve részben ingyenes használatuk; a lakosság mind szélesebb körű ellátása segélyekkel, kedvezményekkel és ösztöndíjakkal; fokozatos áttérés az ingyenes köztkeztetésre (ebédeltetésre) a vállalatoknál, az intézményeknél és a termelőmunkában elfoglalt kolhozparasztoknál."

A közoktatásban: „Az elkövetkező évtizedben meg kell valósítani a kötelező középfokú általános és politechnikai tizenegy esztendős képzést az iskolaköteles korú gyermekek számára, valamint a nyolcosztályos képzést az ifjúság ama része számára, amely a népgazdaságban dolgozik és nincs megfelelő képzettsége. Az utána következő évtizedben biztosítani kell a teljes középfokú képzés megszerzésének minden lehetőségét."

Az állam, amely nem hal el

Ezek volnának tehát a kommunista társadalom húsz éven belüli felépítésének legfőbb anyagi célkitűzései. Nem kívánunk itt részletesen belebocsátkozni abba: mennyire reálisak ezek a célok és mennyire nem azok (ráadásul meg kell jegyezni, hogy a program nemcsak a Szovjetunió népei számára ígéri ezeket, hanem hozzáteszi: megvan a lehetőség arra, hogy a többi szocialista országok is *„egyazon történelmi korszakon belül többé-kevésbé egyidejűleg térjenek át a kommunizmusra;* ez például egyet jelent azzal, hogy Kína, ahol jelenleg az ipar igen-igen elmaradott és ahol éhínség dühöng, 20—25 év múlva túl fogja szárnyalni anyagi téren az Egyesült Államokat...). Anélkül tehát, hogy a részletekbe mennénk, hadd említsünk meg egyvalamit: a mostani program azt mondja elődjéről, az 1919-es programról, hogy az teljes egészében megvalósult. Igaz, nem egy dolog megvalósult belőle (hogyan és milyen módszerekkel, ezt most ne vitassuk), de ebben a 19-es gyűjteményben többek között ilyen ígéretek és jóslások voltak: polgárháborúk fognak hamarosan és elkerülhetetlenül kitörni a kapitalista országokban és a proletariátus ezek következtében át fogja venni a hatalmat (polgárháború útján, Kína kivételével, ez azóta sem következett be sehol); a Szovjetunióban hamarosan megszűnik a pénz használata; a termelés irányítását a szakszervezetek veszik át; hamarosan bevezetik a hatórás munkanapot; a büntetőintézetek rendszerét az átnevelés szisztémája fogja felváltani; mindezeknek a következtében az állam rövidesen „elhal".

Azóta 42 év telt el, s ha ma ezt az állítólag teljes egészében megvalósult programot vizsgáljuk, akkor kiderül: a pénz még korántsem szűnt meg a Szovjetunióban, a szakszervezetek szerepe a termelés irányításában alig több a semminél, a munkanap még mindig nem hatórás, a büntetőintézetek, amelyek időközben nem egyszer haláltáborokhoz voltak hasonlatosak, enyhén szólva máig sem szűntek meg, ami pedig a marxizmus nagy álmát, az állam elhalását illeti, azt még a legfrissebb program sem ígéri meg, sőt...

És itt van az új program egyik kardinális pontja, vagy ha úgy tetszik, egyik bizonyítéka annak, hogy maguk a készítői sem hisznek a megvalósulásában. Igaz, annyit megígérnek, hogy *„az államiság társadalmi kommunista önkormányzattá alakul át, amelyben egyesülnek a szovjetek, a szakszervezetek, a szövetkezeti és más tömegszervezetek"*. De ezen a híg és megfoghatatlan ígéreten túl közlik, hogy *„az állam, mint egységes népi szervezet megmarad a kommunizmus teljes győzelméig"*, sőt ezen túl addig, amíg a világhelyzet a kommunizmus javára nem dől el; fennmaradnak a fegyveres erők, sőt fennmarad, illetve még fontosabb szerephez is jut a kommunista párt. Az ellentmondás nyilvánvaló: ha a program készítői valóban meg volnának győződve arról, hogy gazdasági elképzeléseik megvalósíthatók és hamarosan, még a mostani nemzedék életében létrejönnek a paradicsomi állapotok, akkor arra törekednének, hogy a hatalmat mindinkább átadják a társadalmi szervezetek, a boldog és megelégedett nép kezébe. Az államhatalom, a fegyveres erők, a párt állandó erősítése az „állam elhalásának" az az útja, amelyet nem Marx és Engels, hanem Sztalin talált fel, s amely nem a bőséggel és a gazdagsággal, hanem a folytonos áldozatokkal, a különböző gazdasági nehézségekkel jár együtt.

Erre a szerzői szkepticizmusra, vagy talán inkább képmutatásra vall különben a nagyszabású programnak egyetlen rövid mondata, amely jelentőségében nem sokkal marad el a többi néhány ezer mondat összessége mögött. Ez az egy mondat így hangzik: *„A nemzetközi helyzet bonyolódása és ennek következtében a honvédelmi kiadások elengedhetetlen növelése késleltetheti a népjólét emelésére vonatkozó tervek végrehajtását."* Ez magyarul annyit jelent, hogy ha a nemzetközi feszültség fokozódik, akkor az ígéretek nem válthatók be, amiért, természetesen, a gonosz imperialisták a felelősek. De hátha éppen a Szovjetunió fokozza a feszültséget? S hátha éppen azért fokozza, hogy ezt az egymondatos „vészkijáratot" felhasználva a szovjet vezetők igazolják saját népük előtt a tervek és ígéretek meg nem valósulását? Ez az árulkodó kis mondat erőteljesen támogatni látszik multkori fejtegetéseinket arról, hogy a mostani berlini válság mögött is mindenekelőtt a szovjet tábor belső gazdasági nehézségeit kell keresnünk.

(Folytatás a 4. oldalon)

Most öt éve

„Pénteken délelőtt hangzott el Karlsruheban az alkotmányjogi bíróság terrorítélete a Német Kommunista Párt ellen öt évvel ezelőtt megindított perben. A bíróság alkotmányellenesnek nyilvánította a Német Kommunista Pártot és elrendelte feloszlatását. A párt vagyonát lefoglalják"

(jelenti az MTI Berlinből, 1956 augusztus 18-án).

„Mélységes a magyar dolgozók felháborodása"

„Mélységes felháborodással tiltakoznak a magyar dolgozók Németország Kommunista Pártjának betiltása ellen. Az üzemek munkásai, a falvak dolgozó parasztjai, hivatalok, intézmények dolgozói ezernyi röpgyűlésen sok ezer táviratban fejezték ki tiltakozásukat. A Szegedi Jutaárugyár munkásgyűlésén Ökrös Istvánné szövőnő, a szakma kiváló dolgozója, a többi között a következőket mondotta: ‚Meg vagyunk győződve arról, hogy a nyugat-németországi munkások nem nyugszanak bele az ítéletbe és mindent elkövetnek, hogy pártjuk újra szabadon működhessen'."

(Szabad Nép, 1956 aug. 18.)

„A szégyenteljes és jogtalan ítélet, amely mély felháborodással tölt el világszerte minden becsületes embert, betetőzése annak a rágalomhadjáratnak, amelyet a nyugatnémet militarista körök 1951 óta folytatnak a Német Kommunista Párt ellen.

A Német Kommunista Párt betiltása annak a bizonyítéka, hogy a bonni kormány lábbal tiporja a demokráciát. A betiltással újabb lépést tett a nukleáris erőszak-állam megteremtésének útján, újabb akadályokat gördített az ország békés újraegyesítése elé. A német nép azonban soha nem fogja elismerni a kommunista párt betiltását s szívós harccal válaszol az ítéletre."

(Magyar Nemzet, 1956 augusztus 18.)

*

Szuez

„Huszonkét ország részvételével Londonban megnyílt a Szuezi-csatorna kérdésével foglalkozó nemzetközi értekezlet. Sepilov szovjet külügyminiszter félórás beszédében hangsúlyozta, hogy a Szovjetuniónak nincsenek különleges érdekei a Közép- és Közel-Keleten, s nem is tart igényt különleges jogokra, kiváltságokra. Egyedül arra törekszik, hogy a Közép- és Közel-Kelet a tartós béke, a haladás és az eredményes nemzetközi együttműködés övezete legyen."

(Magyar Nemzet, 1956 augusztus 17.)

*

„A XX. kongresszust követően országunkban rendkívüli mértékben megnőtt a dolgozó tömegek politikai aktivitása, megnőtt népünk, munkásosztályunk, dolgozó parasztságunk, értelmiségünk felelősségérzete országunk sorsa, a szocializmus építése iránt. A történelmi jelentőségű XX. kongresszus tapasztalatainak felhasználása azonban pártunkban nem ment nehézségek, zökkenők nélkül. A párt szervezeteiben, az ifjúság között, az értelmiség körében széles, a termelés, a tudomány, az irodalom, a társadalmi, az állami élet szinte valamennyi területét felölelő viták indultak el s folytatódnak. E vitákban bátran, sokszor élesen bírálták a munkánkban elkövetett hibákat és fogyatékosságokat, s e viták nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy pártunk vezetése, a párttagság s általában a dolgozó tömegek kezdeményezésére támaszkodva megtalálja a XX. kongresszus eszméi alkotó módon való alkalmazásának útját a konkrét magyar viszonyok között.

Ugyanekkor megmutatkozott e vitákban számos értetlenség is.

Másrészt reakciós, ellenséges elemek s külföldi, idegen imperialista körök nem egyszer megkísérelték a szocialista demokrácia kiszélesítését, a szabad vitaszellemet demagóg, pártellenes nézetek terjesztésére s népi demokratikus rendszerünk ellen irányuló aknamunkára kihasználni. E kísérleteket azonban meghiúsítottuk."

„Fellépett a Központi Vezetőség azokkal a szektás jelenségekkel szemben, melyeknek eredményeként a Magyar Dolgozók Pártjában a volt szociáldemokrata elvtársak számos esetben háttérbe szorultak. A Központi Vezetőség olyan volt szociáldemokrata elvtársakat, akik a korábbi években a magyar munkásmozgalomban kimagasló érdemeket szereztek és komoly szolgálatokat tettek a munkásosztály egysége nagy ügyének, más elvtársakkal együtt kooptált a Központi Vezetőségbe s egyeseket a Politikai Bizottság tagjává is megválasztott."

(Gerő Ernő cikkéből a Pravda 1956 augusztus 26-i számában.)

„Hogy a súlyos politikai hibák milyen lelki válságokhoz, depressziókhoz és bezárkózáshoz vezettek az értelmiség jelentékeny és tehetséges rétegeiben, ezt is megérthetjük a Központi Vezetőség határozatából; és megérthetjük legfőképpen azt, hogy a politikai élet vezetői erélyesen le akarnak számolni a bűnökkel és hibákkal, melyek ezt a korszakot a magyar értelmiség egy része számára szinte a magány barlang-korszakává tették.

(Magyar Nemzet cikkéből, 1956 augusztus 26.)

„Népi demokratikus államunk ma erősebb, mint valaha és ezt az erőt mindenekelőtt a dolgozókkal való kapcsolat adja meg. Ezt a kapcsolatot akarjuk hétről hétre, hónapról hónapra javítani és ezzel államunkat erősíteni. Pártunk és kormányunk intézkedései a munkásosztály és a parasztság összefogásán épülő egységre irányulnak, amelyben kivétel nélkül helye van minden dolgozónak, értelmiséginek, kisiparosnak, kiskereskedőnek. Olyan egységet akarunk, amelyben minden hazáját szerető dolgozó megtalálja a helyét."

„A magyar és a jugoszláv nép között a történelmi hagyományoknak megfelelően alakult a barátság a felszabadulást követő években. Ezt az ígéretesen fejlődő jóviszonyt zavarták meg azok a sajnálatos események, melyek a szocialista társadalom országai és Jugoszlávia között 1948-ban és 1949-ben történtek.

Mélyen sajnáljuk, hogy pártunk és a kormány is — félrevezettetve — hamis rágalmakkal illette a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság, a Jugoszláv Kommunisták Szövetsége vezetőit. Az utóbbi két évben felülvizsgáltuk mindazokat az állításokat, amelyeken a rágalmak épültek és megállapítottuk, hogy ezeknek semmi alapja nem volt.

Sajnáljuk a történteket és minden erőnkkel azon vagyunk, hogy a két ország között elvi alapon, mint két szocializmust építő ország között, szoros együttműködés és jóviszony alakuljon ki."

(Hegedüs András, a Miniszstertanács elnökének nagykanizsai beszédéből, 1956 augusztus 28.)

„Nem játék a szavakkal, ha milliók óhaját, bizakodását, reménységét azzal fejezem ki, hogy immár a politikában is napirendre került a szocialista realizmus korszaka. Realizmus, mert a valóság tényeire építünk, s szocialista, mert látjuk, hisszük, munkáljuk a fejlődés útját is, s tudjuk, hogy a világ előre megy. Mert tisztában vagyunk vele, hogy az elvakult szenvedély csak kivételesen hasznos dolog, és a politikában mindig, kivétel nélkül, káros. Mert világos immár előttünk, hogy humanizmust csak humanista módon, igazságot csak igaz szavakkal lehet szolgálni, egyszóval, hogy a cél nem szentesíti az eszközt. A szocialista realizmus azt jelenti például a politikában, hogy ott is felhagyunk az állandó gépies fekete-fehér színezéssel. Nincsenek ördögök, nincsenek angyalok és szentté avatandó, tévedhetetlen pozitív hősök sincsenek. Az ellenség nem kaptafán terem, s az emberiség legnagyobb ügyének katonái: a kommunisták is gyarló, esendő emberek. Az irodalomnak is sokat ártott a sablon, de a politikai sematizmus még ártalmasabb. A szocialista realizmus azt is jelenti, hogy vágyainkat, óhajainkat nem tévesztjük össze a valósággal és illúzióinkat nem használjuk vezérfonálnak."

(Irodalmi Ujság, 1956 aug. 18-i számának vezércikkéből.)

HANÁK TIBOR

Lukács György és a revizionizmus

A kelet-berlini „Aufbau" kiadónál megjelent a régóta meghirdetett Lukács György elleni kézikönyv „*Georg Lukács und der Revisionismus*" címmel. Jellemző és bizonyára nem szándéktalanul történt, hogy ezt a 340 oldalas kötetet Lukács *házikiadója* tette közzé, az a kiadó, mely Lukács legnagyobb — és a most megjelent kötetében elítélt — műveit kiadta, nevezetesen a „Der junge Hegel", „Die Zerstörung der Vernunft", „Beiträge zur Geschichte der Aesthetik" című filozófiai könyveket. Az „Aufbau" kiadó hasonló című folyóiratában jelent meg 1956-ban Lukács egyik legkritikusabb írásának német változata, „A haladás és reakció harca a mai kultúrában", s ez a kiadóvállalat 1955-ben az akkor 70 éves Lukács Györgyöt külön kis kötettel köszöntötte, melyben 43 marxista és nem-marxista író méltatta, ünnepelte a világhírű magyar tudóst.

De nemcsak ez az egyetlen bántó körülmény a most megjelent kötettel kapcsolatban! A könyvben található kilenc tanulmány közül öt magyar szerzőtől származik; ezek: *Révai József, Gedő András, Szigeti József, Balogh Elemér* és *Fogarasi Béla*. Vitairataikat nem e kötet számára írták. Magyarul még akkoriban jelentek meg, amikor ez „politikai szükségesség" volt: Révainak és talán Gedőnek a sztalinista tanok ortodoxiájának féltéséből, dogmatizmusukból kifolyólag. Szigetinek, Fogarasinak és Balogh Elemérnek sürgős kompenzálási ingerből, a „mosom kezeimet" opportunizmusából. Szigeti József, a Lukács-tanítvány, 1955-ben a „Csillag"-ban méltatta Lukács György filozófiai életművét, 1956-ban pedig nyilvánosan fejtegette, hogy „a Lukács-vita csendes revíziója után megérett a helyzet a hivatalos revideálásra". Fogarasi a magyar forradalom előtt Lukácsban a „filozófia marxista történészét" tisztelte és ezt magyarul, németül megvallotta. Balogh Elemér, a Pártfőiskola filozófiai tanszékének vezetője pedig a Petőfi Kör filozófiai vitáján sokak számára rokonszenves őszinteséggel ismerte be, hogy Lukács György nézeteinek még a sztalinista időkben gyakorolt megítélésében nem volt igaza. Fogarasi, Szigeti és Balogh azonban nemcsak Lukács György méltatásában voltak egyek. Ez csak a személyi vetülete volt annak a belátásnak és a belőle eredő magatartásnak, mely 1956-ban mindnyájukat, Lukács Györggyel egyetemben, az emberiség és a demokratizmus útjára irányította. Nem a félelem és a megfélemlítés vitte őket erre az útra, hanem saját morális és politikai igazságérzetük. Ha valami mégis befolyásolta magatartásukat, ez nem volt más, mint a lengyelek, magyarok és jugoszlávok millióinak sodró erejű szabadságvágya, vagyis a kelet-európai történelmi folyamat kényszere.

A Lukács elleni támadások abból az alapvetésből indulnak ki, hogy politikai és filozófiai nézetei szorosan összefüggnek. Revizionista álláspontja az októberi forradalom mozgató eszméjévé vált, aktív politikai szereplése pedig elméletéből „logikusan" adódott: „Az a politikai csőd, mellyel közéleti szereplése 1956 októberében végződött, nem valamely alkalmi eltévelyedés következménye volt", hanem politikai és filozófiai nézeteinek eredménye — mondotta Fogarasi a Filozófiai Intézet egyik ülésén. Ennek hangsúlyozása valószínűvé teszi azt a feltevést, hogy Lukács filozófiai nézeteit főképp Lukács politikai szereplése miatt kifogásolják.

Történelmi, szociológiai és politikai ellenvetések

Lukács — támadói szerint — az „ideológiai koegzisztencia", a „harmadik út", az általános demokratizmus álláspontját fogalmazta meg; mind a szocializmus és kapitalizmus, mind a materializmus és idealizmus ellentétét elhomályosította, aktualitásától megfosztotta, félretolta. Helyébe az antifasizmus és fasizmus, a demokrácia és antidemokratizmus, a béke és háború, a racionalizmus és irracionalizmus ellentétét tette. Ennek következtében misztifikálta az antifasizmust, a békemozgalmat és az emberi észt, más szóval az osztályviszonyok marxista elemzését „kiagyalt sémákkal, konstrukciókkal helyettesítette" (Fogarasi).

Lukács nézetei tehát az *osztályharc meghamisításához*, sőt mellőzéséhez vezettek. „Demokratikus illúziókat" táplált magában és feladta a permanens forradalom eszméjét (Szigeti). Helytelenül, osztályfeletti értelemben használta a pártosság elvét, amennyiben csupán a fasizmus, a háború és minden értelmetlenség ellen szállt síkra. Lukács ilymódon „tényszerűen" eljutott „a párttal való azonosulás feladásáig" (Makai Mária).

Lukács *történetileg jogosulatlan nézeteket* hirdetett; a párt korábbi, taktikai álláspontját önkényesen oly történeti szakaszokra is kiterjesztette, melyekben azok túlhaladottnak számítottak (Tóth Sándor). Gedő szerint ez az eljárás elsősorban abban nyilvánul meg, hogy Lukács a munkásság érdekét az általános emberibe ömlesztette és benne feloldotta. Ez pedig nem más — fűzi hozzá Szigeti —, mint a haladás meggátlása: „Lukács vissza akarja fogni, vissza akarja tartani a fejlődést."

Filozófiai kérdések

Lukács, mondják, elhanyagolta a világnézet alapvető kérdéseit és csak az alkalmazott filozófia problémaköréből (esztétika, filozófiatörténet) dolgozott ki egy-egy témát. Az a néhány műve, mely az alapkérdésekhez is hozzányúl, alacsony színvonalú (Tóth Sándor).

„A materializmus nála (Lukácsnál) majdnem teljesen háttérbe szorul" — mondotta Fogarasi az Akadémia 1958. évi nagygyűlésén. Lukács a filozófiatörténetet nem úgy fogja fel, mint a materializmus és idealizmus ellentétét, hanem mint a dialektika és metafizika szembenállását. Így aztán nemcsak a filozófia alapkérdései, „hanem a marxista filozófia minden fontos kérdése kérdésessé lett nála" (Balogh Elemér).

A legdöntőbb kérdések egyikében, az ismeretelméleti alapproblémával kapcsolatban Lukács *álláspontját* is vádolják Lukácsot. Az ösztönösség — úgymond — megdicsőül nála. Ennek gyökere abban rejlik, Lukács „abszolutizálja a közvetlen érzéki mozzanatot" a művészi megismerés folyamatában. (Jegorov, Hans Koch.)

A vádpontok bírálata

A Lukács elleni támadások ama pontjaira nem kívánok szót vesztegetni, melyek nyilvánvaló képtelenségek vagy gyalázkodások. Alighavehető például komolyan, hogy Lukács György antimarxista nézeteket hangoztatott és a munkásság ellenfelévé szegődött, hogy nem értette meg az osztályharc elméletét, a permanens forradalom eszméjét, a metafizika és irracionalizmus lényegét, vagy hogy háttérbe szorította a materializmust és idealista ismeretelméleti alapokról indult el. Annak sem tulajdoníthatunk különösebb jelentőséget, hogy a Lukács elleni vádak egyes pontjai olykor ellentétes állításokat tartalmaznak. Gedő András először a „Pártélet"-ben megjelent és a most kiadott német nyelvű kötetbe is felvett írásában azt állítja, hogy Lukács György gyakorlati-politikai állásfoglalásából következtek elméleti fejtegetései; Fogarasi viszont a fordítottját jelenti ki: Lukács elméletéből adódtak a politikai cselekedetek. A sztalinizmus fogalmával kapcsolatban is hasonló ellentétre bukkanunk: Fogarasi szerint Lukács visszaélt a sztalinizmus fogalmával és ennek elterjesztéséért Magyarországon elsősorban ő a felelős. Szigeti viszont ugyanez idő tájt azt írja, hogy „nem Lukács György terjesztette el nálunk a sztalinizmus tudománytalan fogalmát". Nincs mit hozzáfűznünk azokhoz az akadékoskodó megjegyzésekhez sem, melyek azt kifogásolják, miért tette Lukács ezt, miért mellőzte amazt; miért foglalkozott esztétikával, miért nem inkább a természettudományok eredményeinek filozófiai feldolgozásával; miért merült bele a német kultúra tanulmányozásába s miért nem fordította érdeklődését a magyar filozófia múltjára vagy az ismeretelméleti kérdésekre.

A támadások központi tétele, miszerint Lukács félremagyarázta az osztályharcot és ideológiai koegzisztenciát hirdetett, félrevezető, célirányos és a valóságnak nem minden oldalról megfelelő állítás. Ha Lukács meg is kísérelt általános emberi szempontból tekintve szélesebb — és ennyiben nem párthű — perspektívát teremteni, ez még nem volt egyenlő sem az osztályharc elméletének feladásával, sem „ideológiai koegzisztenciával". Továbbra is harcot hirdetett az egyes polgári nézetek ellen, továbbra is alá- és fölérendeltségi viszonyba sorolta az egyes világnézeteket, melyben a marxizmus foglalta el a csúcsot. Épp „Az ész trónfosztása" című könyvében tanúsított pártos és a marxizmus szempontjából behízelgően elfogult magatartása nyugati körökben idegenkedést váltott ki és egyesek kétségbe vonták műve tudományos használhatóságát. Többek között *Theodor W. Adorno*, a neves frankfurti esztétika-professzor mutatott rá arra, hogy Lukács végeredményben a XIX. és XX. század nem-materialista filozófusait egy fazékba dobta, tehát azokat az irányzatokat is hozzácsapta a fasiszta reakcióhoz, melyek maguk is éppúgy fellázadtak az ember eldologiasítása ellen, mint Lukács. „Nietzsche és Freud egyszerűen nácivá lettek számára" — írja Adorno —, s hozzáfűzhetjük, hogy Lukács Diltheyt éppúgy, mint Max Schelert, Spenglert, Heideggert és Jasperst a hitlerizmus útcsinálójává avatja, az amerikai filozófiai irodalmat pedig a kapitalizmus direkt vagy indirekt apológiájának minősíti. Ugyanakkor viszont a marxizmust és a Szovjetuniót — szemet hunyva a hitleri Németország és a Szovjetunió barátsági szerződésének ténye előtt — a fasizmus következetes harcosának nevezi és *Az ész trónfosztása* című könyvének zárófejezetében himnikus lelkesedéssel szól a kommunista pártok akkoriban különösen dédelgetett akciójáról, a békemozgalomról.

Hol van itt a pártos szemlélet feladása? Mi sérti ebben a marxizmus tekintélyét? Vagy talán valamely másik Lukács-műben kell keresni az „ideológiai koegzisztencia" megfogalmazását? A támadók rendszerint „A haladás és reakció harca a mai kultúrában" című előadásra hivatkoznak. Nem nagy sikerrel. Amint „Az ész trónfosztása" nem adta fel az osztályharc elméletét, hanem azt a Marx utáni eszmefejlődés tüzeiben újrahevítette, „A haladás és reakció harca..." sem kapcsolja ki a szocializmus és kapitalizmus elméletét, hanem *ezt megtartva*, a konkrét ideológiai-politikai jelenségek vizsgálatának fontosságára hívja fel a figyelmet. Lukács itt nem az ideológiai koegzisztencia, hanem épp az *ideológiai harc* szükségességét vallja: „A polgári ideológia nem fog magától összeomlani; a polgári filozófia, a polgári gazdaság eszmei válságba került, de *nekünk* kell megdöntenünk; megdönteni, de nem a Vörös Hadseregtől kölcsönzött fegyverekkel, hanem a marxizmus-leninizmus, a valódi tudás és szakismeret fegyverével." (A német kiadásból.) Lukács ezt a harcos szemléletet 1956 október 14-i nyilatkozatában egyes konkrét kérdésekre is alkalmazta: nem javasolta az élő polgári filozófusok műveinek magyarra fordítását, biztosítani kívánta az egyetemi filozófiai oktatás marxista szellemét és kijelentette, hogy a filozófia síkján szabadversenyről nem lehet szó, de egyúttal ellenezte az adminisztratív eszközök alkalmazását is.

Lukács tehát nem adta fel az ideológiai harcot, nem is kapitulált a polgári nézetek előtt, hanem csak az ideológiai harc *eszközének* megválasztásában tért el Rákosi pártjának gyakorlatától. Egyébként maga Kádár János is, mikor lojális arcot kívánt mutatni, Lukács György fogalmazásával megegyező kifejezéseket használt. 1958 elején tartott parlamenti beszédében pl. ideológiai harcot követelt a polgári nézetek ellen, „de nem adminisztratív eszközökkel, hanem a marxizmus-leninizmus eszmei fegyvereivel".

Lukács György *esztétikájának* megtámadása és megtámadásának módja szintén azt mutatja, hogy nem Lukács, hanem támadói túlozták el, feszítették túl egyes nézeteit. Ami nála az egyik oldal, azt egyetlenné, kizárólagossá kiáltják ki ellenfelei; különböztetéseit feloldják, differenciált kifejezéseit önkényesen leegyszerűsítik, határozott kijelentéseit mellőzik. Vagy miért nem emelik ki, hogy a forradalom után megjelent könyvében, a „Wider den missverstandenen Realismus"-ban Lukács is a revizionizmusban látja „a marxizmus aktuálisan legnagyobb veszélyét"? Miért nem ismerik el, hogy ő is küzdött a revizionizmus ellen? Talán azért, mert a revizionizmus leküzdése előfeltételének „a dogmatikus elmélet és gyakorlat energikus kritikáját" tekintette?

Kétségtelen, hogy Lukács realizmusfogalma tágabb esztétikai horizontot nyitott, mint Zsdanov kultúrpolitikája, de ezt a mai pártvezetőségnek tulajdonképpen méltányolnia kellene, nem pedig elítélnie, hiszen a művelődéspolitika nem egy területén ma a szokottnál szélesebbre tárták a kapukat. Másrészt Lukács szemlélete elég pártos ahhoz, hogy (legutóbbi könyvében is!) értetlenül fogadja a nyugati avantgardista irodalom képviselőit és hogy a társadalmi-történelmi élet helyes felfogása és ábrázolása előfeltételéül a szocializmus perspektíváit jelölje meg. Lukács harcot hirdet a „forradalmi romantika", a szubjektivizmus, a fölényeskedés ellen, de félreérthetetlen szavakkal vallja a szocialista realizmus biztonságos fölényét: „A szocialista realizmus birtokában van a társadalmi és világnézeti lehetőségnek, hogy a társadalom totalitását konkrét közvetlenségben, saját mozgástörvényei alapján művészien ábrázolja."

Lukács György ellenfelei a nagy marxista tudós életművéhez nem tárgyi elemzésekkel közeledtek, hanem indulatokkal, a megbélyegzés és elítélés előre megfogalmazott szándékával. Írásaik épp ezért nem nevezhetők bírálatnak vagy vitairatnak, hanem csak támadásnak, vádaskodásnak. Ezért és még másért is. A vitához két ember kell. Márpedig ez idáig sem Lukácsnak, sem híveinek nem nyílt lehetőség a válaszra és önvédelemre.

Az aranykor küszöbén

(Folytatás a 3. oldalról)

Külső használatra

De ha, amit biztosra veszünk, maguk a szovjet vezetők sem hisznek terveik realitásában, akkor miért állítottak össze *ilyen* programot? Az egyik nyugati kommentátor ötletesen jegyzi meg: Hruscsov könnyen teheti, elvégre húsz év múlva ő már 87 éves lesz. Még abban az esetben is, ha életben marad addig, ki fogja felelősségre vonni ezt az aggastyánt 1961-es bohóságaiért?

Fel lehetne tételezni, hogy a program a szovjet polgárok számára készült: a költséges Szputnyikok és Vosztokok után most, igaz, húsz éves távlatban, de azért ingyen lakást, ingyen közlekedést, áru- és élelmiszerbőséget ígérnek nekik. A „Népszabadság" moszkvai tudósítója beszámol arról, hogy a szovjet nép mámoros örömmel fogadta a programot; a „Pravdá"-ban az ismert író, Borisz Polevoj ezeket írja: *„Az ember úgy érzi, mintha magaslaton állna, ahonnan kirajzolódnak előtte a jövő körvonalai."* Csakhogy a „Népszabadság" hasábjain a szovjet nép szakadatlanul örömmámorban úszik, Borisz Polevoj pedig már annak idején, amikor a „Pravda" budapesti különtudósítója volt, Rajk akasztófája mellett is úgy érezte, mintha magaslaton állna, s amidőn Amerikában Howard Fastot megnyugtatta, miszerint néhány kivégzett író a legjobb egészségnek örvend, ugyancsak tisztán látta a „jövő körvonalait".

A magunk részéről inkább hiszünk a „Le Monde" igen mértéktartó moszkvai tudósítójának, aki azt jelenti: *„Az utca embere, első látszatra, minden kitörő lelkesedés nélkül fogadta a neki tett ígéreteket."* Valóban, el lehet-e hitetni a szörnyű lakásínséggel, a különböző ellátási nehézségekkel küszködő oroszokkal, hogy tíz év múlva jobban fognak élni, mint az amerikaiak? El lehet-e hitetni, éppen most, amikor több tucatnyi gazdasági bűnre és kihágásra bevezették a halálbüntetést, amikor valutaüzérkedésért éppen a napokban akasztottak fel két fiatalembert (akik különben még húsz év múlva se lennének öregemberek), amikor hamis jelentések, csalások, lopások miatt sorra váltják le a magas pártfunkcionáriusokat, — el lehet-e hitetni, hogy húsz év múlva a Szovjetunióban olyan emberek fognak élni, akiket a pénz már nem is érdekel, akikből eltűnnek a „burzsoá csökevények", akik már nem anyagi okokból, hanem magáért a munkáért fognak dolgozni?! Azt hiszszük, hogy a szovjet táboron belül száz- és százezer embernek jutott eszébe a program olvasásakor a régi vicc: „Két év múlva mindenkinek lesz motorbiciklije, öt év múlva autója, tíz év múlva helikopterre" — mondja a moszkvai szemináriumi előadó, s mikor valamelyik hallgató megkérdi tőle: miért van szüksége mindenkinek saját helikopterre, akkor azt válaszolja: „Hogy ha Kievben történetesen gyufát osztanak, akkor gyorsabban odaérhessenek..."

Azt Hruscsovék is bizonyosan tudják, hogy a szovjet polgárokat meglehetősen érzéketlenül hagyják ezek a nagyhangú ígéretek, sőt belső szempontból jobban tették volna, ha kevesebbet ígérnek. A program azonban — véleményünk szerint — elsősorban nem belső, hanem külső használatra készült, s a külföldet tekintve is, nem annyira a Nyugat, hanem főként az afrikai és ázsiai országok számára. Ezekben az országokban, mint legutóbb Nkrumah és mások moszkvai látogatásai bizonyítják, nem egy olyan vezető és nem egy olyan intellektuel van, akik a Szovjetunió tényleges eredményeit és erejét látva, hajlandók felülni a blöffnek is és ebben az esetben Hruscsovék fáradozása a nagyszabású program összeállításával nem volt teljesen hiábavaló...

A Gondolat esete Hevesi Sándorral

— László Anna: Hevesi Sándor, Gondolat, 1961 —

A Gondolat Budapesten kiadott egy doktori disszertációnak nevezhető dolgozatot László Anna tollából Hevesi Sándor munkásságáról. Nem véletlen, hogy a Gondolat kiadót említem elsőnek, végül az ő érdeme, hogy egy vallásos, nemzeti érzésű íróról, kiváló művészről tiszta és rendes munkát engedélyez az olvasónak, „imperialista, osztályharc" és hasonló közhelyeket csak épp annyit követel az írónőtől, hogy azoknak hiánya fel ne tűnjön.

„Egyetemi éveiben irodalmi, filozófiai, jogi tanulmányainak eszméit igyekszik Hevesi összeegyeztetni a vallással. Nehezen sikerül. El-eltávolodik a hitétől..." Végül is úgy eltávolodik, hogy *„sok töprengés után 1900-ban hivatalosan is áttér a katolikus vallásra. Ez az élmény bukkan majd fel húsz évvel később nagyszabású drámájában, a ‚Császár és komédiás'-ban. Gyerekkori körülmények és hatások adhatnak némi magyarázatot hitére, de el nem tüntethetik azt a feltűnő, kiáltó ellentmondást, amely Hevesi vallásossága és egész életműve között fennáll"* — írja László Anna, de ezeket az állításokat cáfolja maga a könyv.

„Csiky Gergely ‚A nagymama' című művéről írott első bírálata (1891) a Magyar Szemlében, a katolikus irányú szépirodalmi folyóiratban jelenik meg. Ettől fogva tíz esztendeig állandó színikritikusa, rövidesen színházi rovatvezetője a lapnak. Aki belelapoz a Magyar Szemle egy korabeli számába, csodálkozva látja, hogy a legtöbb vers, cikk felfogása mennyire különbözik Hevesi írásainak szellemétől."

Sajnos, nincs módomban belelapozni a Magyar Szemlébe, de ha ez az állítás megfelel a valóságnak, nyilván a szerkesztő is észrevette ezt a felfogási különbséget és utólag csak üdvözölhetjük, hogy katolikus lapjában elindította ezt a katolizált zsidó fiút, *„egy elhanyagolt külsejű, nehéz beszédű diákot, abban a korban, amelyben a születési előjog és a ruha teszi az embert"*.

Nagyon nem tetszik az írónőnek, mikor Hevesi az újkori tragédiában is az isteni rend érvényesüléséről ír. De ünnepli Hevesit K. F. Meyer elbeszéléseinek fordításáért (egy tiszta lelkű ifjút jezsuita atyák gyötrik, majd halálba kergetik).

De a műfordítóból, kritikusból egy-kettőre rendező, Jókait dramatizáló, ünnepelt színpadi szerző lesz. Az írónő nagy utánjárással állítja össze Hevesi ötven évének éjjel-nappali munkáját. (Különösen értékes *Staud Géza* bibliográfiai munkája.) Sajnos, a sok fától nem látja az erdőt. Pedig látnia kellett volna, hogy Hevesi „Igazi Shakespeare"-je mellett, a Thalia alapítója és a Nemzeti Színház igazgatója az *igazi* Hevesi.

1922-ben voltam *Antoine*-nál, aki a *Theatre Libre*-rel új játékstílust és új műsort teremtett az egész világ számára. Antoine is tudott a Thalia törekvéseiről, a Pesti Naplóban be is számoltam erről. 1903 őszén három egyetemi hallgató Bánóczi László vezetésével felkereste Hevesit, hogy a magyar szabad színpad tervét vele megbeszélje. Tudták, hogy feladatuk nem könnyű. Hivatkozik a legegyszerűbb tényre, hogy a XIX. század legnagyobb remekműve. Ibsen „Vadkacsá"-ja még a megírás után húsz esztendővel sem jelent meg magyarul!

A színitanoda végzett növendékeivel indulnak el, köztük *Somlay, Kürti József, Törzs, Forgách Rózsi*, akit rövidesen a magyar Dusenak emlegetnek. Ibsen, Strindberg, Hebbel, Hauptmann végre magyar színpadot kaptak. *„Nem volt reprezentatív magyar írónk"* — panaszolja Hevesi. *„Igaz, hogy mi fedeztük fel Lengyel Menyhértet, mi ástuk ki Szemere György ‚Siralomház'-át... amit a Nemzeti rögtön át is vett, de még a pályázatunkra sem kaptunk használható darabot."* Márkus László írja *Az apa* előadásáról, Hevesi rendezésében: *„A magyar színpadon még soha nem hangolódott így össze ensemble egy stílus jegyében."* A Thaliában elért eredményeiről írja Ignotus: *„Minden, ami Magyar Színház: hang, játékmód, irodalmiság és viszont, a színpad bátorsága, továbbá színészet, rendezés és darabok: mind a Thalia hagyatékából valók. Hogy ma másképp kell játszani még a Vígszínházban is és másképp kell írni még a Budapesti Szemlében is, mint lehetett tegnap: ezt is a Thalia tette."*

Új műsor és új stílus! Ezt jelentette a Thalia és ennek folytatása az *„Igazgatás kora"*, ahogy a dolgozat filozopter módon nevezi. 1922-ben Magyarország „Magyar királyság" volt király nélkül, a legnagyobb zsidóellenes hullámok közepette Ballagi (Bloch) Mór volt a Tudományegyetem rektora, Angyal (Engel) Dávid a filozófiai kar dékánja és Hevesi (Hoffmann) Sándor lett a Nemzeti Színház teljhatalmú igazgatója. Teljhatalmú, ami annyit jelent, hogy végre megvalósíthatja művészi elgondolásait. Mert, sajnos, a Jászai-eset nem volt egyedülálló: Jászai a Borgia Lucretia éjszaka játszódó képében nappali világítást követelt! Hevesi maga vallotta be nekem, hogy a színészek a próbák alatt lelkesen követték az utasításokat, de a jelszót nem titkolták: ha felmegy a függöny, mi vagyunk az urak, azt csinálunk, amit akarunk. Mikor a Romeo és Juliát rendezte, Beregi szertelenségeit akarta leszerelni. Beregi ünnepelte az akkor fiatal rendezőt és kezes bárány volt a próbák alatt. Eredmény: este más ruhában lép Beregi a színpadra. Jóformán csak trikóban derékig, combjai kitömve, sőt férfiasságát is hasonló eszközökkel hangsúlyozva.

Hevesi az előadásokat rendszeresen ellenőrizte és ellenőriztette velünk, fiatal rendezőkkel. Nyíltan és kegyetlenül mondja ki véleményét. A világhírű Almássy-esetet nem a könyvből idézem: Almássy felment Hevesihez: „Mondja, igazgató úr, én ma a beteg Pethes helyett eljátszottam szerepét nagy sikerrel a *Süt a nap*-ban. Nekem egyharmad gázsim van, mint Pethesnek. Meg tudja mondani, mi a különbség kettőnk játéka között?" Hevesi mosolyogva válaszolt: *„Nézze, Pethes az első felvonás végén kijött a paplakból, végigment a templomkerten és bement a templomba. Maga kijött jobb kettőn, átment a színpadon és kiment bal egyen."*

Amilyen kegyetlen volt őszintesége, úgy akart ellentállni minden erővel a protekciós szerződtetéseknek, ami nem mindig sikerült neki.

Sem ezekről, sem alábbi nehézségeiről a könyv nem tud. Húsz tagot kellett nyugdíjaznia az első években. Mindenki mögött állt valaki. Súlyos terheket kellett átvennie: a használhatatlan Vizvári Mariskát és Tasnády Ilonát. Mindkettőből remek színésznőt csinált. És az örökség: Lánczy Margit (anyjához érzelmi kapcsolatok fűzték). Paulay Erzsi (Paulay Ede hozta őt a Nemzetihez). Várady Aranka, akinek nagy tehetségét, sajnos, nem a közönség méltányolta, hanem Bánffy, későbbi férje, aki Hevesit az Operához hívta rendezőnek. És mindenkinek elkeseredett harca Bajor Gizi ellen. 36 magyar írót mutatott be. Herczeget, Csathót, Zilahyt mint háziszerzőket aposztrofálja az írónő. Ez a része a könyvnek olyan, mintha egy 1940-ben Németországban megjelent irodalomtörténetben Heinerről olvasnánk.

Reinhardt híres meghatározása, *„Theaterfremd"* (lefordíthatatlan), áll erre a könyvre is. Az írónő Bayer József és Pukánszkyné tanulmányait vette példaképül, frazeológiájuk fel-felcsendül dolgozatában. Ma már másképp nyúlnak hasonló anyaghoz. Mint forrásmunka annyira lesz használható, mint egy 1942-ben Németországban megjelent lexikon.

Ez a könyv kommunista szempontból szépíti Hevesi figuráját, ami persze még mindig tisztességesebb, kegyeletteljesebb és európai emberhez méltóbb, mint kommunista dogmatizmusból befeketíteni. Az igazi persze az volna, hogy egészen olyannak lássák, mint amilyen volt és mégis meghajoljanak emléke előtt — dehát lehetetlent ne kívánjunk. Mégis ez a könyv aránylag messze eljut ehhez a filológiai lehetetlenhez. Alaposan, talán túl alaposan dokumentált, ez teszi nehézkessé, mint olvasmányt. De mint forrásmunka mindenesetre értékes.

Siklóssy Pál

Színek — formák nélkül

— Bereczki Margit újabb képeiről —

Csak a műalkotás beható szemléletével férkőzhetünk a művészet lényegéhez. Oldalakat írhatunk és olvashatunk arról, hogy mi az absztrakt festmény és mégsem jutottunk igazán közel hozzá. Egyetlen pillantás a műalkotásra meggyőzőbb minden szónál. A szélsőségesen absztrakt irányzatok képviselői mégis mítoszba hajló filozofálgatással próbálják műveiket emberközelségbe hozni. Hangulati aláfestés ez a képzőművészet iránt érdeklődő közönségnek. De bármennyire vékonypénzű is, mégis csak filozófia, amely ősök után kutat és problémaköre van. Őseit elsősorban a hindu buddhista filozófiában és az európai szubjektív idealizmusban keresi. Főleg az alkotó személyiségének mitizálásával, s az alkotó folyamatban a tudatosnak és a tudatalattinak a szerepével foglalkozik.

Bármennyire ködös és nem egyszer illogikus ez a „filozófia", gondolatilag megbírálni könnyű feladat; művészetileg azonban már sokkal nehezebb. Magáról az alkotó folyamatról — amennyiben ez érdekes — csak a művész adhat számot. Az esztéta már a kész művet bírálja, s ez esetben kérdéses, hogy milyen szempontok, mértékegységek alapján kritizál. A bíráló szempontjainak és mértékegységeinek helyessége megint vitára adhat alkalmat. A lehetőségek közül e cikkben csak két különböző szempont alapján kíséreljük meg elemezni és bírálni Bereczki Margitnak az elmúlt két és fél esztendőben festett műveit. Az egyik szempontot a modern absztrakt művészet teoretikusaitól, a másikat a reneszánsz művészeti íróktól kölcsönöztük. Az előbbi legyen az, hogy a művész egyénisége mennyire közvetlen, intenzív és az újdonság meglepő erejével ható kifejeződést talál a kész műben; az utóbbi pedig legyen a művesség, az alkotás mesterségbeli tökélyének a szempontja.

Bereczki Margit erdélyi születésű, 1935-ben Palesztinába vándorolt ki. Művészi tehetsége a háború utáni években bontakozott ki, neve rövidesen jól ismert lett az izraeli művészeti életben. A londoni Lincoln Gallery-ben megrendezett kiállítása jelenti művészetének európai bemutatkozását. Bereczki Margit a modern amerikai és európai festők már jól ismert útját követte a figurális ábrázolás fokozatos absztrahálásától a teljes absztrakcióig — csak éppen jó félévtizedes késéssel. Az ilyen lassú fejlődést bizony nagyon elmarasztalja a mai nyugat-európai és amerikai kritika és nem kevésbé a műkereskedelmi élet. Bereczki Margit javára írhatjuk, hogy stíluskeresésében jó forrásokból merített és a különböző hatásokat Dubuffet-től Jackson Pollockig ízlésesen elegyítette művészetébe, anélkül azonban, hogy sok egyénit tudott volna ezekhez hozzáadni.

Bereczki Margit művészetét azonban egészen másképp látjuk, ha festményeit a reneszánsz művességi kritériuma alapján bíráljuk. Persze, ő így sem az úttörő, a nyughatatlanul mindig újat akaró művészek sorából való; különben is szokatlan lenne ez egy asszonyművésztől. Ugyanakkor azonban szépen és ízléssel fest, mint azok, akiknek őszinte örömet, szellemi kielégülést okoz az egyéniségének megfelelő hangulattartalmú színharmóniák vászonra örökítése. S így képei, ha nem is hatnak az újdonság erejével, magas színvonalú lelki megnyilvánulások eredményei és bennük mind a festőnőnek, mind a nézőnek igaz öröme telhet.

E képekben a színek dominálnak és palettáját ízléssel, nagy kultúrával és a mai absztrakt művészetben annyira szokatlan művességi becsületességgel használja. Ezüst és arany színeket is használ, s ezek idegesen vibrálnak a férfiasan nyugodt, tiszta, erőteljes színskálában. Tipikus nagyvárosi idegfestészet, tele izgalmas disszonanciával, a szép színekben való bujálkodással, amely már nem tűri meg a formát.

(n. gy.)

VAJDA ALBERT

HA ÉN LENNÉK KENNEDY HELYÉBEN

— Jó! — fakadtam ki végül is dühösen. — Nem vagyok politikus, az igaz, de fogadni merek, hogy nem csinálnék annyi hülyeséget, mint a tisztelt politikusok... Ha én lennék, teszem azt, például Kennedy helyében, akkor...

Pillanatig, mintha szédítő sebességgel vágtató szélvihar ragadott volna fel, de már a következő pillanatban valaki így szólt:

— Bocsánat, elnök úr... de még nem tetszett válaszolni a kérdésre...

Széles mahagóni íróasztal mögött ültem. A szemközti falon életnagyságú olajfestmény függött. Magas, szikár, szakállas férfit ábrázolt. Abraham Lincoln, futott át rajtam a felismerés. A következő pillanatban szívem a torkomba ugrott. Úristen! Kennedy elnök szobájában vagyok... és... és ez a kissé köpcös, kopaszodó, okos arcú férfi... ez... ez nem lehet más, mint Rusk külügyminiszter.

— Szóval, elnök úr... mi az ön döntése?

— Izé... — mondtam gyorsan. Megdöbbenve hallottam saját amerikai angolságomat. Tekintetem körbefutott a szobán. Kényelmes klubfotelekben kopaszodó, szemüveges és szemüvegtelen férfiak ültek. Nyilván szenátorok, a külügyi bizottság tagjai.

Hirtelen nagy nyugalmat éreztem. Végre itt az alkalom. Hányszor és hányszor mondtam életemben, hogy: ha én lennék ez és ez helyében, akkor majd megmutatnám... Most itt vagyok, Kennedy elnök helyében, valami csoda-folytán... Egyelőre senki sem vette észre a cserét. Úgy látszik, a külső változatlan maradt, csak a lényeg, a benső én cserélődött ki. Mindenesetre helyes, hogy első szavam az volt: „Izé." Így senki sem gyanakodhat, hogy nem én vagyok az elnök.

— Megismételné a kérdést, kedves Rusk! — fordultam külügyminiszterem felé.

A jóba másodperc alatt beleszokik az ember. Pár perccel ezelőtt még nem tudtam, miből fizetem ki a mindennapi Coca-Colámat, most meg már saját külügyminiszterem van.

— Kérem, elnök úr — mondta Rusk —, arról van szó, hogy ha Hruscsov nem enged a berlini kérdésben, mi legyen a mi taktikai lépésünk.

Már nyitottam is a számat, hogy a leghatározottabban válaszoljak. Nyomban mozgósítunk, kétmillió embert átröpítünk az Óceánon és készenlétbe helyezünk 500 hidrogénbombát. Ekkor hirtelen eszembe jutott, hogy most nem az eszpresszóban ülök, hanem hivatalos ember vagyok, az Egyesült Államok elnöke, akinek döntésétől százmilliók élete függ. Igaz, módomban áll intézkedni, hogy dobják le a hidrogénbombát, de ezzel beírtam nevemet a történelembe, mint a harmadik világháború elindítója. Ez meggondolandó. Most olvastam, hogy katonai szakértők szerint egyetlen koncentrált atomtámadás egyszerre 50 millió embert pusztítana el az USA-ban.

A hidrogénbombát tehát hagyjuk. Marad a csapatátröpítés. Persze, ezt az oroszok támadó lépésnek fogják tekinteni, ők is odairányítanak pár millió embert és ha látni fogják, hogy mi ellenállunk, akkor ők dobják le előbb a hidrogénbombát. Hát nem! Elég volt a huzavonából és a gyengeségből, most én ülök itt ezen a helyen, az én kezemben van a döntés és... Döntöttem. Elrendelem, hogy dobják le kétszáz orosz gócpontra...

— Az a véleményem... — kezdtem és éreztem, hogy minden szem rámszegeződik. Nem folytattam. Ha mi ledobjuk, ők is ledobják és akkor 50 millió ember... És ezért én vagyok felelős, mert én adtam ki az utasítást, hogy...

Nem. Nem hagyhatom, hogy a történelem úgy emlegessen, mint aki... Tárgyalni kell! Tárgyalásokkal kell megoldani... De az oroszokkal nem lehet tárgyalni! Ma ezt ígérik, egy óra múlva felrúgják... Vérlázító, mennyire kalóz módon politizálnak. Erőt kell mutatni. Odavágni, hogy... Igen, de az Egyesült Államok elnöke ezt így nem mondhatja, mert ez egyet jelent a háborúval. Új csúcsértekezletre van szükség. Remek ötlet.

— Szerintem... — kezdtem, de megint elakadtam. Hogy-hogy csúcsértekezlet? Már megint hallgassunk végnélküli propaganda szólamokat? Szócséplés, szócséplés... és eredmény semmi... Az emberben csak felforr a vér...

Nem! Mégis le kell dobni a hidro... — Lehetetlen ilyen rendelkezést kiadni az USA elnö... — Tehát akkor tárgyalás és... De ez eredménytelen és... illetve akkor maradna az, hogy mégis ledob... — de nem ledob... — mert azaz... izé...

— Hagyjanak engem békében! — ugrottam fel a mahagóni íróasztal mögül, magamból kikelve. — Megyek golfozni...

Ezzel viharos sebességgel kirobogtam a szobából... És száguldásom közben, mintha felülről, az emelet magasságából hangot hallottam volna, egy televízióból jólismert, amerikai angolsággal beszélő hangot, az igazi Kennedy elnök hangját, amint kicsit letörve, kicsit gúnyorosan utánam kiáltja:

— Ezt maga nélkül is el tudtam volna dönteni...

LIFT

Gagarin őrnagy űrrepülésének egyik nagyon érdekes momentumára hívja fel figyelmünket egy cseh kolléga a prágai Dikobrazban. Megírja, hogy hogyan is játszódott volna le ugyanaz az esemény Csehszlovákiában:

„Elias őrnagy tíz órát aludt, hajnalban kipattant az ágyból, elvégezte szokásos reggeli tornáját, megfrüstökölt, kihajtott a repülőtérre, beszállt a liftbe, hogy felutazzék a hatalmas űrhajó kabinjába, de a lift nem működött. Erre fel az őrnagy visszatért szállására. A liftet éppen javították."

Körülbelül így festene egy űrhajózási startkísérlet Csehszlovákiában a prágai Dikobraz szerint. A Szovjetunióban ezzel szemben — nem tudni, hányadszorra — klappolt a dolog s ezzel kapcsolatban a cseh kolléga imígyen nyilatkozik:

„Mennyire irigyeljük a szovjet népet! Ami igaz, az igaz: valóban stramm nép! S ha már ilyen nagyszerű technikusaik vannak s olyan jó kapcsolatban állnak velünk, elküldhetnének hozzánk egy pár ilyen ezermestert. Na, nem azért, hogy óriási űrhajókat építsenek nekünk, hanem azért, hogy megtanítsák liftszerkesztő mérnökeinket arra, hogy hogyan kell felelősségteljesen dolgozni. Ha a szovjet emberek már a mindennségben űrhajókáznak, szeretnénk, hogy nálunk legalább lifttel lehessen felmenni a hatodik emeletre."

NINA FURCEVA, a Szovjetunió kultuszminisztere nemrég nem hivatalos látogatásra Dániába érkezett. Látogatása folyamán beszédet tartott a koppenhágai egyetem aulájában, ahol többezer dán és külföldi egyetemi hallgató előtt azt a kijelentést tette, hogy „Borisz Paszternák a nép ellensége volt".

„Ellátjuk fordítási munkákkal" — mondotta egyebek között a miniszternő —, „s ezt sokszázezer rubellel honoráltuk. Noha tudtuk, hogy ellenségünk, mégsem tettünk ellene folyamatba semmiféle hatósági intézkedést."

Ezután Nina Furceva és az egyetemi hallgatók között heves szóváltásra került a sor, míg végül is a miniszternő sértődötten elhagyta a termet.

PETRU DUMITRIU

Mit köszönhetek a pártnak?

Amikor arról szólok, mi késztetett a menekülésre, mi késztetett arra, hogy a száműzetést vállaljam, okaim megvilágítására — úgy tűnik nekem — egész könyvet írhatnék.

Abban a világban, ahonnét jövök, a valamennyire ismert íróktól elvárják, hogy nyilvánosan, szolgamódra hálálkodjanak gazdáiknak. Ezek a fogcsikorgatást leplező hamis ömlengések gyakorta viselik ezt a címet: „Mit köszönhetek a pártnak?" Ilyenféle nyilatkozatot magam is írtam és a párt lapja közölte. A nyilatkozat természetesen hiányos volt. Mindenkor szándékomban állt, hogy a réseket kitöltsem. Erre készülök most.

A választott cím nem csupán ironikus. Kelet-Európa fiaként, aki nyugati szellemben nevelkedett, megéltem a kommunisták hatalomra jutását, mindazt, amit ők „a társadalom forradalmi átalakításának" és „a szocializmus építésének" neveznek. Így aztán, amit az emberről, az életről megtanultam, jórészt nekik köszönhetem. Nem voltam ugyan tanítványuk, de igenis közönségük és társuk. Mivel pedig az ország népessége két csoportra oszlott, a kommunistákra és alattvalóikra, a vezetőkre és a vezetettekre, tapasztalatom erre a két kategóriára korlátozódik. Ez igazolja a címet, hiszen a párt léte feltételezi a *másik pártét*, a sokkal népesebb, de néma pártét. A pártnak köszönhetem tehát itt következő megfigyeléseimet, a *másik pártnak* pedig létem értelmét: hogy közöljem a másik párt tapasztalatait és fájdalmát, a mi fájdalmunkat tisztánlátássá és ismeretté változtassam.

Földrajzi helyzetük vazallussorsra ítélte a románokat. Vérüket ontották, hogy Sztalingrádot megh ódítsák és vérüket ontották, hogy felszabadítsák Prágát. Sztalingrádot nem hódították meg és Prága nem szabad. A románok gyilkoltak keleten, erőszakoskodtak nyugaton, bárha sokkal kevésbé, mint egymást váltó gazdáik és ellenségeik. Nagy iskola volt a kritikus szellem számára ez a cimboraság korunk két különböző arcú őrületével!

Miként az oroszok valamennyi szomszédja, mi is tartózkodással tekintünk erre a nagy népre, amelynek prófétaálmát látomások fűtik, de amelynek az a kínos szokása, hogy lázálmában hánykolódva és vergődve, hol Lengyelországot, hol Magyarországot, hol Romániát zúzza tönkre. Több mint száz esztendő óta nagy embereinket a moszkvai imperializmus űzte el; száműzetésben élt és halt meg Kossuth, Mickiewicz, Balcesco. Másokat csatatéren ölt meg orosz golyó, mint Petőfit, vagy orosz hóhér végzett velük, mint Kun Bélával, Nagy Imrével, Maléterrel; avagy az orosz politika taszította a mélybe, miként Masarykot.

A kommunisták — ezek a mindenhatóvá lett összeesküvők, akik között akadtak majdnem szentek, számos vértanú és hős — megigézhették a regényírót. Ám, amikor megkaparintották a hatalmat, a hajdani hősök és vértanúk zsarnokokká, gyilkosokká, vagy szélhámosokká váltak. Érdekeltek, de nem szerethettem őket. Bebörtönözték enyéimet, képesek rá, hogy meg is öljék őket: mégse tudom őket gyűlölni. Szánom őket, akár egy szegényes, kollektív Macbeth vak színészeit.

El kell-e mondanom, hogy a történelem figyelemreméltóan következetes magyarázata, a kapitalizmus még figyelemreméltóbb, de sajnos, bonyodalmas kritikája, a szenvedélyes utópia, a machiavellista gyakorlat és vad demagógia — a marxizmusról és leninizmusról beszélek — nem hódíthatott meg fenntartás nélkül? Ismertem a történelem más magyarázatát is, nem bíztam az utópiákban, megvetettem a demagógiát és irtóztam ama hideg technikától, amivel a kommunisták az emberi lényeket a maguk szolgálatába állították. Tudtam, hogy még kezdetben a központi bizottság egy tagja (azóta megbukott), rólam szólva azt mondotta: *„Persze felhasználjuk őt, de..."* Egy másik (hamarost megbukik) néhány év múlva megkérdezte: *„Miért nem kéri felvételét a pártba? Mi magát kommunistának tekintjük."* Mindketten tévedtek, a második még hazudott is. Én csupán a *másik párt* egy tagja voltam, az övék két okból valóban soha: a titkos tisztánlátás okából, a vezetettekkel érzett titkos szolidaritás okából.

Mégis, volt közös plattformunk: első programjuk. Demokratikus és szocialista reformok, a kultúra védelme a nyomasztó nyugati befolyással szemben; ez helyesnek tűnt. Egy születő civilizációnak éppúgy szüksége van kultúrája védelmére, mint vámvédelemre a gazdaságilag gyenge országnak, ami fejlődni kíván. Úgy véltem, ez jogos. A mongolok nem égették fel sem Chartrest, sem Canterburyt, mert a Duna síkságán tanyáztak. Ám, amikor helyeseltem a kommunisták programjának egyes vonatkozásait, már kezdetben ráeszméltem, hogy egy különös dialektikus frusztráció minden reformjukat végletbe hajtotta és paradox módon a visszájára fordította. A munkásosztály hatalma? Igen, olyannyira, hogy tilos a sztrájk. Földet a parasztoknak? Igen, hogy visszavegyék tőlük és kolhozokat szervezzenek. Szocialista kultúra, nemzeti formák közt és függetlenség a Nyugattal szemben? Igen, a moszkvai selejt fenntartás nélküli elfogadásáig. Soha Racine színműveit vagy Baudelaire költészetét nem vette körül nálunk az a vallásos tisztelet, mint — s nem a nagy Solohovról beszélek — a szovjet irodalom szennyét, aljét.

Ebben a helyzetben, ami csakhamar egyértelművé vált, csak a száműzetés és a megalkuvás között választhattam, hiszen az ellenállás felért volna az öngyilkossággal; a leplezett, rugalmas ellenállás, a Ketman gyakorlata, a félszavak és kétértelműség pedig nem kenyerem.

1953 és 1958 között még őszintén reméltem, hogy a Kelet felszabadulása igazolja majd maradásomat. Maradtam tehát, játszottam a komédiát. Olyannyira, hogy barátokat veszítettem el; elítéltek, sőt gyűlöltek. Ám, ahogy múltak az évek, sok emberrel mindinkább közösségbe jutottam, olyanokkal, akik azt kívánják, hogy arcuk legyen, történelmük legyen, a világos írott szót kívánják és ezek hálásak voltak nekem, mert elmeséltem történelmüket — bárha a kötelező szörnyűséges torzításokkal.

Egy értelmes és jóindulatú francia újságíró megkérdezte egyszer: *„Így végeredményben kísérlete, ugye, kudarcot szenvedett?"* Nem hiszem. Úgy vélem, kísérletem nagy áron kivívott győzelem volt. Miként egy *science-fiction* szereplői térnének vissza valami ismeretlen bolygóról végzetes és ismeretlen nyavalyával megfertőzve. Ahogy a hajós az ál-Xipanguból, a hamis Eldorádóból, arannyal és halálos szifilisszel tér vissza, úgy jövök én is hosszú felfedező utamról tudással és balsorssal terhelten. De megtaláltam önmagamat (amikor elveszítettem mindent) a hosszantartó elidegenedés után. Nem vagyok többé fiktív lény, hőse egy vásári képregénynek, amit a vezetők szerkesztettek. Ezért oly ingerültek. Ezért támadnak oly vadul azokra az ártatlanokra, akik szökésem előtt körülvettek. A jelen és a jövő megtiszteltetéseinek visszautasítása, a lemondás ama legnagyobb privilégiumokról, amiket az oligarchián kívülállóknak nyújthatnak, emlékezteti őket, hogy *nemcsak kenyérrel él az ember*. A magyar felkelés, a lengyel Fronde, Paszternák kálváriája után ez is azt mutatja nekik, hogy van egy feltörhetetlen mag, az emberiség, az emberi lény maga. Alázatosan, tökéletlenül, mi vagyunk a hangja, s ezt a hangot nem lehet teljesen elfojtani. Kudarc volt? Semmiképpen. Számomra ez a *másik párt* győzelme volt, a párté, amely meg kíván szólalni, egy világ diadala, amely a Nyugaton felajánlott üres széksor előtt — miként Jonesco darabjában — emberi himnuszát énekelné.

A Nagy Vezetés szenvedett kudarcot. Nem volt képes humanizálódni humánus határidőn belül, vagyis egy-két nemzedék évtizedeiben. Már bebizonyosodott, hogy ehhez századokra lenne szüksége. Gazdaságilag ötéves szakaszokban mindabban, ami bennünket, halandókat érdekel. S bennünket az érdekel, hogy olyan korszak felé közeledjünk, amiben az élet Keleten is megérdemelné, hogy emberinek mondjuk.

Egy, azt hiszem 1957-ben írt, gúnyos költeményben, amit a *Po Prostu* közölt volna (a *Po Prostut* betiltották, a költeményt sose nyomtatták ki Lengyelországban, mégis mindenki ismerte), Leszek Kołakowsky hetvenhárom ismertetőjegyet sorol fel, megállapítván mindegyikről, hogy *„ez nem szocializmus"*. Ugyanekkor mind a hetvenhárom jellemző vonása mindannak, ami — akár szocializmus, akár nem — körülbelül egymilliárd emberi lény magánéletét és közéletét határozza meg. A jelenség új volta tagadhatatlan. És ahol csak érvényre jut, felöleli az emberi tevékenység minden vonatkozását. Szocialista vagy nem, kétségtelenül új civilizáció van születőben, illetve már meg is született. Sajátja ennek a hatalmas euráziai térségnek.

Tegyük fel, hogy eme új világ politikai rendszerét idegen hódítók felszámolnák. Eltűnnék a párt, a rendőrség, az ideológia. Aztán a hódítók visszavonulnának és a hajdan kommunista rabságban sínylődő" népeknek megengednék, hogy teljesen szabadon választhassanak új társadalmi és politikai életformát, szabadon, akárcsak az oroszok 1917 márciusa és októbere között. Nehéz elképzelni, hogy liberális és demokratikus berendezkedés mellett döntenének. Még bajosabb elképzelni, hogy gazdasági életüket a magánkezdeményezésre alapítanák. Biztosak lehetünk abban, hogy visszanyúlnának ama struktúrára, ami fejlődésük pillanatnyi fokán számukra természetesnek tűnik. És képesek lennének-e toleranciára, szkepticizmusra a szellem területein? Nem bizonyos. Várhatunk-e ilyen magatartást egy néptől, amely új civilizációt, új világnézetet, új morált munkált ki magának? A XIX. század közepétől, az „orosz Isten" városában, a történelmi küldetés érzésében, a metafizikus és morális erjedésben előjele mutatkozott már mindannak, ami ma történik.

Számunkra, kelet-európai intellektuelek számára, a napnál is világosabb, hogy Oroszországban és Kínában új civilizáció születik. Csak nyugati tudósok hihetik, hogy ez valamiféle nyugati jellegű szocializmushoz vagy demokráciához hasonlít, mivel ezek a tudósok azt képzelik, hogy az oroszok európaiak. Ez az illúzió természetes, ha egy civilizációt kívülről szemlélünk. Maguk az oroszok is valamiféle kulákot látnak az amerikai farmerben, a nyugati gazdasági életet az 1913-as orosz kapitalizmussal azonosítják. Hemingwayt pedig afféle nyugati Solohovnak nézik. Mi, Kelet-Európa fiai, ama legkevésbé sem irigylésreméltó kiváltságban részesültünk, hogy egymást követő időszakokban élhettünk a két világban és összevethettük a kétféle szemléletet. Közülük az objektívebb, a kevésbé misztikus, nyilván a nyugati, mert a fejlődés olyan szakaszából ered, amiben a metafizikának már nincs koordináló szerepe a társadalomban.

A civilizált, megöregedett, jóindulatú Nyugat, őszintén iparkodik megérteni és elismerni az új civilizációt s ez meglehetősen aggasztó, komikus eredményekre vezet. Egyrészt a keleti vezetők titkon mulatnak és meg is vetik a pacifistákat, a liberálisokat, az idealista kommunistákat, a nyugtalan lelkiismeretű tudósokat, akik a kommunisták politikáját valamilyen vonatkozásban támogatják. Másrészt a nyugatiak, kínos erőfeszítések árán, igyekeznek észre nem venni az új világ borzalmait és meggyőzni magukat, hogy már nincs is rendőrség, megszüntették a börtönöket, vagyis, hogy van abban jó is, ami odaát történik. De nem az a kérdés, vajon jó-e mindez vagy rossz, hanem az, hogy jellemző-e az új világra?

A válasz igenlő. Némely orosz tudós, író, sőt egyszerű katona is, aki menedékjogot kért Nyugaton, visszatért a Szovjetunióba, holott tudta, rendőrállamba megy. Az oroszokkal megesik, hogy nem képesek alkalmazkodni az állandó nyomás, az ellenőrzés hiányához, a viszonylagos védelemhez, amit Nyugaton találnak, mert náluk a rendőrség az atyai tekintély egy formája. A világban, amely magát szabadnak nevezi és valóban szabad is, az oroszok vergődnek, mint a partravetett csuka. Az orosz intellektuel száz éve már megveti a nyugati individualizmust (mert hiányzik belőle az intimitás, az az érzés, hogy az embert azonos felfogású tömeg veszi körül), visszautasítja a szellem szabadságát (ami számára széthullást, dezorganizációt jelent); s mivel a szabad ember nem hisz, az orosz intellektuel számára nem is igazi ember, mert az orosz elítéli a szellem autonómiáját. Nem fogadhatja el tehát a szabadság ajándékait, mert mit se tud kezdeni velük. Ebben az értelemben a szlavofilek (kivált Dosztojevszkij), Gorkij egyes kijelentései Amerikáról és a központi bizottság Zsdanov sugalmazta határozatai egyazon szellemi áramlathoz tartoznak és egy egész civilizáció mentalitásává lettek.

Az új civilizációban ne keressük se a „népek tavaszát", se pedig a koncentrációs táborok világát; legalábbis ne lássuk benne csupán az egyiket vagy a másikat. A szovjet társadalom sem nem a népek tavasza, sem a koncentrációs táborok világa, inkább első formája egy civilizációnak, aminek hosszú időre van még szüksége, hogy megérjék és megöregedjék, amikor majd — mint minden civilizáció — megszelidül....

Eredetének talán semmi köze sincs a marxizmushoz, ehhez a nyugati utópiához, inkább a bizánci civilizáció kormányzó technikájával és a mongol civilizációval rokon. Egy bizánci tradíciójú országban nem csodálatos, hogy az új osztály a funkcionáriusok arisztokráciája és hogy az állásvesztés a „nemesség" elvesztésével jár. A kormányzás technikája és a társadalom politikai megszervezése kevésbé függ a termelőeszközök fejlettségétől, mint ahogy a történelmi materializmus feltételezi.

Nem tudom, hagyott-e minden civilizáció, elmúlása nyomaként, valami újat, valami felfedezést az emberi relációk területén. Az oroszországi mindenesetre egy impozáns és rémítő felfedezéssel dicsekedhetik: a totalitárius párttal. Ezzel bizonyítja, hogy bár örököse Bizáncnak, mégis megvan a maga egyénisége.

Úgy tűnik, hogy az oroszok és a kínaiak, ha jelenlegi vezetőik magukra hagynák őket, a maihoz hasonlatos rendszert választanának. Nem így a lengyelek, magyarok, románok, szlovákok és talán még a csehek és bolgárok sem, noha inkább oroszbarátoknak, illetve kevésbé oroszellenesnek látszanak. Ezek a népek — ha biztosak lehetnének, hogy az orosz tankok nem lépik át többé határaikat — társadalmukat, politikai életüket, szellemi létüket a maitól mindenképp eltérően alakítanák.

Itt vethető fel a kérdés: európaiak vagyunk? Nyugatiak vagyunk? Ezt elmondhatnók a katolikusokról, akik már a középkori Európa alkotó elemei voltak: a lengyelek, a baltiak, a magyarok, a csehek, a horvátok, a szlovének, a szlovákok. De a románok, a szerbek, a montenegróiak, a bolgárok? Nekik bizánci hagyományaik vannak. Vagy-is eleve az oroszok tanítványai? Nem: a jugoszlávok, kivált pedig a szerbek és a montenegróiak, megalakították az első kommunista eretnek államot, ami intellektuálisan inkább a nyugati kultúrát fogadja be, mint a Kelet praekulturális mitológiáját. A románok, noha bizánci tradícióik vannak, nem lelnek kapcsolatot az oroszokkal, de figyelemreméltó könnyedséggel illeszkednek be a nyugati kultúrkörbe, éppen a francia kultúra révén.

Nyugatiak volnánk tehát? Talán oly mértékben, ahogy Plotinosz és kedvenc költőm, Nonnosz, ezek az egyiptomiak — görögök voltak.

Megengedhetjük tán magunknak azt a feltevést, hogy Kelet-Európa nemzetei azelőtt is és most is Kelet-Európára jellemző civilizációt építenek, ami már nem egészen európai, de egyáltalán nem orosz. Ám a nyugati civilizáció előrehaladott érettsége és az orosz civilizáció szilaj gyermetegsége között őrlődő országok arra ítéltettek, hogy olyan formákat keressenek, amik mindkét civilizációtól kölcsönvesznek egyet-mást.

Keleten a revizionizmus tűnik a mi sajátos állásfoglalásunknak. Nyugatra kerülve csupán a nyugati kultúrába való látszólagos beilleszkedéshez folyamodhatunk. Olyasmit hozunk magunkkal, ami Nyugaton idegen, abban az értelemben, hogy *korábbi*, fiatalabb. Az épp annyira „modern", mint hitelesen primitív művészet, mint Brancusi román paraszté, az épp annyira „modern", mint őszintén archaikus zene, mint Leos Janacek muzsikája termékenyen kétértelmű módon illeszkedik be a nyugati civilizációba. De az álarcos emisszáriusok igazi vonásai talán sose válnak láthatókká, mert arcuk, mint malomkövek között, szétzúzódik a történelem és a földrajz, Oroszország és a Nyugat között.

Ily kínos nézőpontból szemléljük mi, kegyeltjei a balsorsnak, a világegyetemet. S ha arról beszélek, mit köszönhetek a pártnak, olyan világ fiaként és szolgájaként szólok, amelynek nincs se saját arca, se igazi neve s még létének sincs, akárcsak vázlatos, körvonala.

★

Petru Dumitriu, az ismert fiatal román regényíró, akinek könyvei Magyarországon is megjelentek, nemrégiben Kelet-Berlinből Nyugatra menekült.

HORVÁTH ELEMÉR

VERSEK

I

Még nem megyek haza, hacsak lámpát nem gyújtotok.
A homály nem oly eseménytelen, hogy meg ne gyújtaná szemem,
s a harangok után a sarkok derengése olyan messze nő a látható felé, hogy a matróz keze a lány szoknyáján ébred föl simogatón.
Száműzetés!
Az autók fényszórója ellenére nem felejtem el többé magam, ahogy ülök a kidőlt oszlopon, térdeim magányában homlokom. Egy csomó csillag ég;
de köztük nem a nappal az a különös sötét, mely délben olyan kék, hogy alig van pupillám amikor megszólalok. (s akkor egyszerre rózsaszín)?

II

Tűzben a szél s az eső függönye az ablakon.
Tompára ázott hangokból hangzik az évszak búcsúja. Csodálkozás!
nem te voltál az a meztelen ég a kupolák között,
az a rejtelmes szó a fény szárnya előtt, aki nevén nevezted arcomat?
Fehérnemű száradt az erkélyen, a reggeli párában himbálódzott egy harang,
s egy fa szemem láttára változott madárhaddá mikor az ajtó tárulása hirtelen kiáltássá bűvölte ámulatomat.

III

...néhány madár a tiszta mozdulatnak énekel. Mások barátságot kötnek (s megmossák egymásban szemük titokzatos tüzét), a száradó fehérnemű eloldja a tetőt, horgonyt vetnek a vitorlák a szél zónáiban.
Az ajtót kitárhatjátok (a láthatár szolgálatába lép a nap),
hanem hagyjátok égve még a tér szelíd lámpásait, azt ott a sarokban ahol a torkolat sötétsége időz s a nappal költőjét inzultálják a katonák.

SAJNOVICS JÁRMA

Ha hinni lehet abban, hogy a csillagok járása emberi sorsokat irányít, úgy ez hazánkfia, Sajnovics János nyelvész és Hell Miksa csillagász esetében igazoltnak látszik. Sajnovics Jánost, aki elsőnek találta még messzi északon élő lapp és finn rokonainkat, a Vénusz bolygó vezette Északra.

1765 táján a világ csillagászait a Vénusz bolygó tartotta izgalomban. A Vénusznak — számításaik szerint — 1769 június 3-án el kellett volna húznia a nap előtt, s ebből a valóban ritka jelenségből mindenféle furfangos műveletekkel a napnak a földtől való távolságát kívánták kiszámítani.

Dánia és Norvégia akkori királya, VII. Krisztián, felkészülvén a ritka alkalomra, a „világ tetején", Vardöhusban csillagvizsgálót építtetett. Vardöhus, Norvégia legészakibb csücskén, kb. 250 km-re található, Murmanszktól északnyugatra.

Európa leghíresebb csillagásza ekkor a selmeci születésű Hell Miksa volt, aki a csillagászat mellett nyelvészettel is foglalkozott, éppúgy, mint Sajnovics János, s mindketten csaknem egy évtizeden át együtt dolgoztak. Dánia és Norvégia királya őket hívta meg Vardöhusba, hogy a Vénusz feltűnését észleljék.

A két tudós útnak indult. 1768 októberében érkeztek meg Koppenhágába. A „Berlingske Tidende" (alapíttatott 1749-ben s ma is Dánia legnagyobb napilapja) érkezésüket így kommentálta: *„Ősi-sége stb., stb. meghívására két német tudós érkezett Koppenhágába, akik közül az egyik magyar."*

Valami szerencsés utazásuk nem volt Sajnovicséknak. Koppenhágából hajóval utaztak Christiániába (Oslo), de útközben viharba kerültek s a hajó majdnem elsüllyedt. Mikor végre megérkeztek, kiderült, hogy senkinek nem volt tudomása érkezésükről s a zord norvég télben csaknem szállás nélkül maradtak. Christiániából szánokon vágtak neki az 1500 km-es útnak. Útközben farkascsorda támadta meg őket és Sajnovicsot majdnem felfalták. Végül mégis megérkeztek Vardöhusba, „lesállásba" helyezkedtek — s a Vénusz bolygó a kívánt időben nem jelent meg.

E sok viszontagság nem törte meg a két lelkes férfiút. Amit terveztek — hogy t. i. a lappok, finnek földjén kívánják igazolni elméletüket, hogy a magyarság ősrokonait nem arabok, perzsák, egyiptomiak között kell keresni, mint azt az akkori tudósok hitték, hanem fenn északon —, azt végre is hajtották. Két esztendő után Sajnovics és Hell, mivel meghívásuk amúgyis lejárt, visszatértek Magyarországra.

Sajnovics odahaza különböző tudós társaságok előtt ismertette felfedezéseit. Ez lett a veszte. Az egyik felolvasása után majdnem megverték.

Ne feledjük el, hogy abban az időben őseink saját eredetüket mindenféle romantikus néppel keverték össze. Ez volt az a kor, amikor Ádám és Éva is magyarokká lettek, mivel az Ádám szó az „adám"-ból ered, s mivel Ádám „ada", erre az asszony örömében így kiáltott fel: „ejha" — s ebből lett az Éva név. Beregszászi Nagy Pál, derék tudósunk a magyar nyelvet a héberrel, perzsával, arabbal és törökkel rokonította. S most váratlanul felbukkant Sajnovics és a romantikus perzsák és arabok helyett a „bálnazsírszagú" lappokkal hozta nemes nemzetünket rokonságba. Szegény Sajnovicsot elüldözték otthonról. Barcsai Ábrahám például ezeket a sorokat költötte róla:

„Sajnovics jármától óvjuk
nemzetünket,
Ki Lapponiából hurcolja
nyelvünket."

A magyar-lapp-finn rokonság és nyelvrokonság körül kitört háború még külföldön is hullámokat vetett. Egy német röpirat pl. ezt írja: *„Alle Umstände wohl erwogen, wäre es noch immer eine sehr kritische Frage: ob die Lappländer ihrer Verwandtschaft mit den Ungarn, oder diese sich jener zu schämen hätten."* (Jól mérlegelve a körülményeket, még mindig kétséges kérdés, hogy a lappföldieknek vagy a magyaroknak kell szégyenkezniük a rokonság miatt.)

Arról, hogy Sajnovics munkáját hazánkban kiadják, szó sem lehetett. Sajnovics tehát visszatért Koppenhágába és a „Dán Tudományos Társaság" előtt ismertette kutatásainak eredményét. A dánok már kevésbé voltak tartózkodóak, s így a magyar-finn-lapp nyelv- és fajrokonságról szóló tanulmány Sajnovics János tollából, latin nyelven, *„Demonstratio, Idioma Ungarorum et Lapponum idem esse"* címen Hafniában (ez Koppenhága régi latin neve) jelent meg — s csak jóval később, második és javított kiadásban Magyarországon, Nagyszombatban — Sajnovics költségén!

Miről ír Sajnovics, s miben jelentős kutatásainak eredménye? Sajnovics mindenekelőtt a Koppenhágában elterjedt híresztelésekkel szemben, hogy t. i. a lappok, finnek és magyarok közös nyelvet beszélnek, leszögezi, hogy sem a magyarok a lappokat és finneket, sem ezek a magyarokat megérteni nem tudják. A három nyelv — s ezzel a három nép — csaknem 13 évszázada vált el egymástól, s ily hosszú idő alatt a nyelvek olyan átalakuláson mennek keresztül, hogy nyelvi hasonlatosságról még csak szó sem lehet.

Kuriozitásképpen íme a finn hősi eposznak, a Kalevelának néhány sora eredetiben és magyar fordításban:

Elköhön emo poloinen
Kauan kuunnelko Käkeä
Kun käki kukahtelevi
Niin syän sykähtelevi
Itku silmähän tulevi,
Ve'et poskille valuvi
Hercämmet herne-aarta
Peksummat pavun jyveä;
Kyynäären ikä kuluvi
Vaaksan varsi vanhenevi
Koko ruumis runnahtavi
Kuultua kevätkäkösen.

Valahol egy gyászos anya
Csak kakukkszót ne hallana;
Kakukkmadár, ha kakukkol,
Megdöbben a szívem attól,
Elfakad a szemem sírva,
Könny árad az orcáimra,
Borsószemnél nagyobb cseppek
Öreg babnál öregebbek,
Életem könyökszám gyérül,
Termetem araszszám vénül,
Törik testem mind apróra
Kikeleti kakukkszóra.

(Vikár Béla fordítása)

Ebből a fordításból is nyilvánvaló, hogy a finn szöveget magyar ember meg nem értheti. Sajnovics azonban — noha a „Demonstratio" befejezéséül lapp-finn-magyar szószedetet is közöl — logikusan nem a három nyelvben megegyező szavakban, hanem a két nyelv szerkezetében kereste és találta meg a megegyezéseket. Körülbelül 38 olyan szót közöl egyébként, amelyek mindhárom nyelvben kétségtelenül egy tőből származnak, s amelyek csaknem kizárólag a vadászatra, vadak neveire vonatkoznak, mint például: „szarv, szarvas" — finnül *sarwi*, lappul *sorve*, vagy: nyíl — finnül *nuoli*, lappul *nyuol*. Finnül és lappul egyként *„vuoa"* a vad, *„szemme"* a szem, *„elet"* az élet. *„Rutty"* mindkét nyelvben annyit jelent, mint „rút" s *poik:* „pök". *„Áldaldas"*-nak nevezik az áldomást.

Fontosabbak azonban a világ más nyelveitől merőben elütő, e három nyelvben azonban egyező szerkezeti megfigyelései. Mindhárom nyelvben hiányzik a nyelvtani nem; a névszók többesét „k" jellel, a melléknév középfokát „b" jellel képzik. Egyeznek a számnevek; a számnévi jelző után a jelzettek egyesszámban maradnak. Egyeznek a kérdő, vonatkozó és személyes névmások, a birtokos személyragozás, valamint az igeragozás.

Sajnovics „Demonstratio"-ja — mai szemmel nézve — sok kívánnivalót hagy maga után. Sokban hibásan következtetett, néhol a szavak egyeztetésénél mellétrafogott. Mindeme apró hibákon túl azonban elvitathatatlan érdeme, hogy a tudományos világ figyelmét felhívta, vitát provokált s ezzel az érdeklődést felkeltette. Sajnovics nyomán (egyébként jezsuita pap volt) Gyarmathy Sámuel indult el elsőnek, aki a Ráth féle „Magyar Hírmondó"-ba cikkezett Sajnovics igaza mellett. M. A. Castrén finn kutató továbbvezette Sajnovics elméleteit, míg végül a világ egyik legnagyobb nyelvésze, a dán Thomsen Vilmos két hatalmas tanulmányban döntötte el a magyarok nyelvi és faji hovátartozandóságának kérdését.

Koppenhága, 1961 augusztus.

Beé Kálmán

FALUDY GYÖRGY versei

Csillény Andráshoz,

amikor kereszténypárti képviselő létére nyilasnak állt

Azt mondják, vénülsz. Szíved sűrű vére
— ha van szíved — majd egy napon megáll.
Mondd, pogromok fekete denevére,
nem volna jó magadhoz térni már?
Lelked mélyén rohasztó gyűlölet forr
s holnap kinő feletted a moha:
nagyságra törni késő már ilyenkor,
de jónak lenni nem késő soha.
Vagy nem gondolsz rá, földi léted estjén,
hová az űrből jöttél, bús lelenc,
hogy hol van tőled ama sok keresztény,
Tankréd, Bouilloni Gottfréd, Szent Ferenc,
kinek szeme sugárzó, tiszta kék volt
és farkasokat bujtott ölébe,
vagy Szent Tamás, ki mint titáni égbolt
borult elámult hívei fölébe?
Lám, mind különb volt nálad s többre vitte,
habár nem váltott bankszámlát a hitre.
Vagy gondoltál a sok konok magyarra,
ki úgy virult, mint bimbózó magyalfa,
ki nem törődött záporral és széllel,
és néma büszkeséggel tört a jobbra,
ki érces mellel s tiszta homlokéllel
volt enmagának élve is a szobra?
Ha rád pillantok, megborzongok s fázok,
bár jól tudom, hogy balga, aki fél:
örökké állnak a magyar akácok,
s téged elvisz, mint szellentést, a szél.
De hogy még jókor érjen műved bére,
s előbb, míg érted a halál izen:
hadd tűzlek most tollam kemény hegyére,
melytől nyugton nem térsz a sírba sem.
Mert szennyes folt valál a nagy penészből,
melyet csapásnak küldött ránk az ég,
beszéded rothadás a száskavészből,
hol elpusztult egy gyenge nemzedék:
jó darvaink más tájakon kerestek
szállást, országunk holtfakóra vált,
a föld szétnyílt, mint bőrtelen, veres seb,
melyen hazát a zsellér nem talált.
Innét futott a száműzött szabadság
s te azt rugtad, kit már a jog se véd,
s mikor hazánkat rossz pénzen eladták,
te is eladtad, hitszegő szemét,
érted szenvedtük meg a poklok kinját,
s a honfibánat minden szégyenét,
tőled tántorgott a munkás a járdán
— az éhség táncoltatta, nem a bor —
amíg kurjongó kém voltál a vártán
s pimasz döglégy, kit táplált a nyomor,
amíg pudvás szád szüntelen zsidózott
s ellened szállt hadba, aki hős:
s hogy tudják ezt a boldogabb utódok,
kiknek neved már nem lesz ismerős:
ha eljön majd a fáncot oldozó nap
s a nép felosztott földeken tapos:
hadd hallják, hogy ki volt Csilléry András
s minden nyilas, hozzád hasonlatos,
hogy emlékedet vasbunkókkal üzzék
és úgy fussák, akár a poklok bűzét,
miközben téged, lenn a föld alatt
a féreg fúr, a nyálkás, sose renyhe:
ezért, hogy ott is égessen e vád,
kellett nekem ma nem-múló rímembe
szőnöm neved múló gyalázatát.
Hadd fújják egykor drága iskolások
a sok-sok hűvös, magyar reggelen,
avagy hazamenőben, ha a fázós
alkony kékes lidérce megjelen, —
boldog, nyugalmas, békés estidőn,
mikor a kereszt többé nem lesz horgos,
s csupán az őszi szél üvölt bedőlt
sírod füvén, te nyomorult fogorvos.

(Budapest, 1938.)

Búcsú Amerikától

Most túlzenglek, hajókürt. Oly palaszín a tenger,
mint aszfalton a pára,
oly palaszín Long Island, ahogy búcsúzva rááll
a szürke láthatárra.
Ó föld, most búcsút mondok, ó föld, hol maradásom
lehetne, ha nem mennék,
ó föld, hol voltam vendég, most búcsúzón felállok
és kalapot emelnék.
Ó föld, mit megszerettem, ó nép, kit visszasirok,
ó táj, mit fölidézek,
most kalapot emelnék és búcsút mondok néked.

Ó szikkadt Arizona, ó bűvös Colorado,
ó salakos New-Jersey,
ó szirtes Massachusetts, ó szeles Indiana,
ó villámos Missouri,
ó véghetetlen Kansas, s te is, szívemnek fájó,
ó magyaros Ohio,
ti tájak, hol bolyongtam, hol féltem és szerettem,
szenvedtem és örültem:
ó Nagy Tavak vidéke, unalmas szürke vízzel,
hol szél fú Kanadából,
erdő Carolinában, fákról lengő moszattal,
mint gótikus nagytemplom,
Maine három árnyú partja: zöld tengerig lelépő
zöld fenyves zöld sziklákon,
ó kőtenger, Nevada; Sóstó, hol vörheny hegység
szigetként áll a hóban,
Louisiana partja, zsombékos láp, mint földre
letett penészes irha,
lankás, füves Montana, hengergő legelőkön
bolyongó milljó birka,
viola Wyoming, hol madár-se-látta tájon
magánosan mehettem,
s te irdatlan Manhattan!

Ó népek, skótok, svédek, hollandok, filippinók,
germánok, portugálok,
gyarapvó angolszászok, nyolcgyermekes latínok,
haladó indiánok,
néger gyapotrabszolgák, lengyel félkézkalmárok,
kínai mosodások,
zsidó sofőrök, norvég tengerhajósok, félvér
kőfejtők, ír rendőrök,
ti, kik repülőgépről permeteztek és autót
tartogattok a csűrben,
munkások, kik vonatra vártok és kazettában
viszitek az ebédet,
kik bárpultnál egy whiskyt isztok gyorsan s neónok
közt nem láthattok holdat,
kik hónapos szobában éltek s olvadt aszfalton
ténferegtek nyáreste,
kik mezítlen alusztok és szörnyű tűzfalakra
bámultok éjszakánként,
kik lazacszínű ingben lovagoltok a prérin
lasszóval a nyeregben,
kik pisztrángot halásztok Pennsylvania kékes
patakjaiban este,
ti, kik családi házak tornácán üldögéltek,
pipával szájatokban,
vagy vörös téglaházak közt a széles főutcán
siettek dolgotokra,
(mindegy, melyik főutcán, mert kezdettől egyformán
épitettétek őket)
kik tányérról lelógó bifsztékekért rajongtok,
korlátlan gyorshajtásért,
kik lógó harisnyával, nyitott ingben császkáltok
— a kényelem az első —
és asztalon a lábbal, egymás vállát verdesve
isztok, nagyot kacagva,
kik gyors autóitokat kifordítva a rétnek
piknikeztek vasárnap
és ott, a volán mellett szerelmeskedtek sebten,
mint sietö verébnép,
akik mindig siettek, mint hogyha sportolnátok,
mert mindennél a sportot
tartjátok magasabbra s a technikát, amelynek
szerpentinjén robogtok,
mintha az élet volna — ó ezerfajta népek,
jól tápláltak és szépek,
mosolygók és serények, türelmesek és tiszták,
jók és segítőkészek:
most búcsút mondok néktek.

Kevély kapitalizmus! Vágóhidak, kémények,
olajmezők és bányák!
Forgóhidak, csatornák, cséplőgépek, kazánok,
uszályok és vaspályák!
És ifjúság te izmos! Ó egyetemek száza,
ó esti labdajáték,
parasztfiú, ki ott állt a könyvtár ajtajában
és tágra nyílt a szája.
ó Palo Alto kertje, hol ágyamból kinyúlva
narancsokat téphettem
s ezüst léggömbök száza úszott a pálmaerdőn
minden pirosló reggel!

DRANG NACH WESTEN

Berlin, 1961 augusztus.

Bertolt Brecht állítólag az 1953 júniusi népfelkelés után írta azt a keserű kis verset, amely szerint a nép nagyot vétett a kormány ellen, olyan nagyot, hogy a kormány nem tehet egyebet, mint hogy lemondatja a hálátlan népet s újat választ helyébe. Ha a kormány nem siet, lassan nem lesz kit lemondatnia, mert nem lesz nép: a demokrácia nélküli népi demokrácia után megvalósul a nép nélküli népi demokrácia is. Ez a megállapítás az első pillanatban irreálisnak tűnik, de ha közelebbről megvizsgáljuk — valóban ez a fejlődés perspektívája.

A népmozgalmi statisztika tanúbizonysága szerint az úgynevezett NDK lakosainak száma — még a hivatalos, azaz kommunista keletnémet statisztika szerint is — a háború utáni (1948) több mint 19 millióról időközben (Kelet-Berlint beleszámítva) körülbelül 17 millióra csökkent.

Egyedül a múlt hónapban, 1961 júliusában több mint harmincezren menekültek Nyugat-Berlinbe. (Körülbelül 30.000 lakosa van Hajdúböszörménynek vagy Kiskunhalasnak.) Ez azt jelenti, hogy 1961 júliusában naponta körülbelül ezren hagyták el Ulbricht paradicsomát, léptek át a „szocializmusból" a kapitalizmusba, a „holnapot" alaposan megelőzött „tegnapba", a „tegnapot" görcsös erőlködéssel utolérni és megelőzni akaró „holnapból".

Miért?

Mert a nép attól fél, hogy a párt lezárja a határokat, egyrészt a keleti zóna és Kelet-Berlin és másrészt Kelet-Berlin és Nyugat-Berlin között.

Miért?

Mert a párt viszont attól fél, hogy ha nem zárja le a határokat, a kollektivizálás és az ulbrichti háborús uszítás eredményeképpen alaposan felzaklatott lakosság egyre nagyobb tömegekben menekül Nyugatra.

*

Hruscsov az utóbbi időkben nem egyszer kijelentette, hogy az év végéig német békeszerződést hoz tető alá s ezáltal egyidejűleg Nyugat-Berlin is „semleges, demilitarizált szabad város" jelleget kap. „Német békeszerződés"-en Hruscsov „mindkét Németországgal", „egy német konföderációval", illetve „a békekötésre hajlandó egyik Németországgal" (értsd: Kelet-Németországgal) megkötendő békeszerződést ért. A németek ebből a tényállásból elsősorban azt a következtetést vonják le, hogy a szovjetorosz medve nem hajlandó kiengedni testvéri szocialista öleléséből német zsákmányát: nem hajlandó beleegyezni abba, hogy Németországot újraegyesítsék; nem hajlandó beleegyezni abba, hogy a német nép szabad választással döntsön saját sorsa felől: nem hajlandó beleegyezni abba, hogy a német nép is szabadon éljen a népek önrendelkezési jogával, amely a németeket is éppen úgy megilleti, mint mondjuk gazdaságilag elmaradt néger felebarátainkat. Pedig Németországnak belátható időn belül lehetséges békés újraegyesítése volt az a remény, amely a keleti zóna legtöbb lakosának okot és erőt adott a kitartásra, a maradásra, arra, hogy „mindennek vége lesz egyszer, minden a végére ér" mottóval ideiglenesen beletörődjék abba a szocializmusba, amelynek legfőbb vívmánya abban áll, hogy lassankénti megszünteti azon nehézségeknek egy részét, amelyek Németországban a szocializmus bevezetése előtt teljesen ismeretlenek voltak. (Másokat persze ismertek.)

Az Elba- és az Odera-folyók között, a németországi szovjet megszállási övezetben élő németség szempontjából a szocializmus építése viszonylag elviselhetőbb, mint a többi raborságban. Az egyik ok egy másik, egy szabad Németország léte és az azzal való újraegyesülés reménye. A másik ok az, hogy Berlinben gyalogszerrel, helyiérdekűvel vagy földalattival — viszonylag könnyen és viszonylag veszélytelenül lehet átkelni a vasfüggönyön.

A szovjet-keletnémet „békeszerződés" megkötése nemcsak Németország újraegyesítését napolná el a végtelenségig, hanem a keleti zónából való menekülést is rendkívül megnehezítené. Ezzel magyarázható a menekülők számának ugrásszerű megnövekedése: a párt nagyhangú „békekampánya" nagyon sok olyan embert is menekülésre késztetett és késztet, aki „normális" körülmények között belátható időn belül nem is akart Nyugatra menekülni, de most arra a meggyőződésre jutott, hogy jobb addig menekülni, amíg a demarkációs vonal átlépése Berlinben még viszonylag könnyű és veszélytelen. A keleti rádió a napokban ugyan nagyon szépen megmagyarázta, hogy menekülésre a párt véleménye szerint semminemű ok nincsen, de hát a párt nemrégiben elég világosan azt is megmondta, hogy ha Nyugat-Berlin „szabad város" lesz, e „szabad városnak" nem lesz szabad menekültjogot adnia keletnémeteknek...

A lakosságra nehezedő politikai nyomástól eltekintve, természetesen gazdasági okok is jelentős szerepet játszanak abban, hogy olyan sokan menekülnek Nyugatra. A tervkáosz változatlan hevességgel tombol: egyik vezető funkcionárius a másik után bukik bele abba, hogy nem sikerül „koordinálnia" a különböző tervező, termelő, elosztó stb. apparátusok működését. A Nyugat-Németországgal folytatott békés gazdasági versengésben fontos cikkek egy lakosra vonatkoztatott termelésében nem sikerült behozni a Szovjetségi Köztársaságot 1961-ig, úgyhogy hallgatólagosan ki kellett terjeszteni a határidőt — egyelőre 1965-ig. A nagy garral beharangozott és még nagyobb anyagi áldozatok árán megteremtett keletnémet repülőgépépítő ipart a nagy léglökéses utasszállító prototípusának lezuhanása után szovjet parancsra likvidálták — nagy szerencséjére hazai honfitársainknak, hiszen pesti lapjelentések szerint valószínűleg a MALÉV lett volna ennek a típusnak első vevője. A közszükségleti cikkekkel való ellátás változatlanul akadozik, nem mindig azért, mert — a minőség kérdését most ne feszegessük — nem termelnek eleget, hanem sokszor azért, mert bizony elég tervszerűtlenül tervezik az áruelosztást. A mezőgazdaság kollektivizálása következtében alaposan megcsappant a parasztok munkakedve. Sokan csak a háztájival foglalkoznak s nem törődnek a közössel, noha ez a Népszabadság kiküldött tudósítójának nem tűnt fel, azért mégis igaz. Vajból az üzletek minden héten minden személy számára csak egy negyedkilót szolgáltatnak ki éspedig csak bejegyzett vevőknek. A Keleti-tenger mellékén már a parasztoknál sem lehet krumplit kapni: a szakszervezeti üdülőkbe beutaltakat — 16 évvel a háború után — borsóval és metélt tésztával traktálják. A gyűléseken az emberek egészen nyíltan megmondják a helyi funkcionáriusoknak, hogy nekik hús és vaj kell, nem pedig margarin és lekvár és békeszerződés. A funkcionáriusok meg csak hallgatnak és úgy tesznek, mintha nem is hallanák a hőzöngők „államellenes kirohanásait". Hiába, az emberek felettébb sértődősek, s ha valami nem tetszik nekik, rögtön szedik a sátorfájukat s mennek Nyugatra.

Ha közelebbről szemügyre vesszük a keleti részről mondvacsinált „berlini válságot", megállapíthatjuk, hogy „berlini válság" — nincs. Hruscsov és Ulbricht Berlin ellen folytatott uszító propagandahadjáratának célja egyrészt az, hogy elterelje a lakosság és a világközvélemény figyelmét a keleti zóna belső nehézségeiről, másrészt pedig, hogy a „berlini válság" ürügyén megakadályozzák, vagy legalábbis megnehezítsék a rendszerrel elégedetlen lakosság Nyugatra menekülését. Míg a keleti propaganda arról beszél, hogy gátat kell vetni a militarista, revansista stb. nyugatnémet Drang nach Ostennak, Ulbrichték valójában azon fáradoznak, hogy megállítsák „saját" lakosságuk Drang nach Westen-jét.

A keleti részről a berlini kérdésben konokul szított hidegháborús, sőt háborús pszichózis azonban 1961-ben eddig éppen az ellenkező eredménnyel járt:

Januárban	16.697
Februárban	13.576
Márciusban	16.094
Áprilisban	19.803
Májusban	17.791
Júniusban	19.198
Júliusban	30.444

keletnémet lakos jelentkezett Nyugat-Berlinben a marienfeldei menekülttáborban. Ez a 133.603 menekült megfelel Debrecen város lakosságának...

Tordai Mihály

Ó drága San Francisco, Távíró-domb, Arany-híd,
olajfaillat, édes,
week-end az óceánon, tömött, kurjongó siklók
és részeg tengerészek!
Ó villany minden háznál! S kik kocsijukba vettek
az úton, drága népek,
és száz mérföldre vittek egy havast megmutatni,
mint a családi ékszert!
Ó hosszú utazások a transzkontinentális
vonat vibráló csendjén,
s a hűvösség, mely megcsap, ha kiszállsz Des Moinsnál,
hogy sonkás-tésztot vennél!
Omaha fele dúdolsz: „Megy a vonat. Száz év és
nem lesz utas, ki él már,
a vonat ócskavas lesz, és rozsdás kerekének
küllője közt a szél jár."
Így dúdolsz, míg szomszédod határozottan mondja:
„Én Omahába tartok."
Fürdőszobám, te sárga Long Island, gramofónnal
és rádióval hangos!
Ó tűpárnám, Manhattan, hol egymással vetekszik
az épületek tornya!
Washington! mintha játszó kezek márványkockákat
egy parkba dobtak volna!
Ó Green-River berilje! ó Hudson szürkesége!
ó Colorado kékje!
A Mississippi sárga mélysége csupa örvény,
felszíne csalfa béke;
hosszában töverokkadt négerkunyhók dülöngve
támaszkodnak az árnak,
bennük repedt komódon, poros üvegpohárban,
üvegvirágok állnak.
Ó karcsú, csacska lányok! Ó versenyt úszó kölykök!
ó pirospozsgás srácok,
kik nem tudtok félelmet s alvó bácsik szájából
hamis fogsort halásztok!
Ó fejkendős négernők! bőrmellényes munkások!
ó szálló aktatáskák!
Ó verhetlen vigécek! ó hűvös puritánok!
ó erkölcsvédő dámák!
Ó hollywoodi szépek! violahajú aggnők,
fehérnyakkendős vének: —
ma búcsút mondok néktek.

Ó múlt, ó pionírok, Revere lovaglása
és Lincoln, Lincoln, Lincoln,
III. György adói, mik túl magasak voltak
és Lincoln Ábrahám, ki
Washington felkelése és Lincoln Ábrahám,
ki Springfield, Illinoisban,
mikor megválasztották elnökké és ott állott
búcsúzva városától,
az ecetfák sorában a sárga indóháznál
csúnyán és óriáson
és Mary Webb örömtől dagadva nézte férjét,
míg Lincoln Ábrahám így
és Walt Whitman, a költő, a szép fehérszakállas,
ki Lincolnt elsiratta,
Teddy Roosevelt a bottal, meg Edison, a híres,
de Lincoln Ábrahám így
beszélt, mikor ott állott az ecetfák sorában
a sárga indóháznál,
Lincoln az óriási, ki fekete kabátja
mögött nagy szívet rejtett,
mint leszálló naptányér és nem lett volna elnök,
ha Mary nem kínozza
és Woodrow Wilson álmai, a lázadó kongresszus
s a húszas évek szörnyű
de Lincoln azt mondta, búcsúzva Illinoistól,
mikor a Fehér Házba
indult s a háborúba, mely hosszú volt és véres,
és a feudalizmus
vereségével zárult s a rabszolgát szabaddá
tette, illetve inkább
mondhatnók, hogy bérmunkást csinált a rabszolgából,
hogy majd a nyomor helyett
a nagyváros borzalma és a filléres bamba
jólét tegye az embert
boldogtalanná, ámde Abe Lincoln azt mondta
búcsúzva Illinoistól,
hogy végső fokon minden, amit tervez az ember,
elkorcsosul s másként lesz
és végső soron minden, amit alkot az ember,
hiányos és elmúlik
és végső soron minden értelmetlen s elmúlunk
s elmúlik alkotásunk,
és épp ezért kell hinni, hittől megrészegedni,
hogy alkotásunk fontos,
hinni a haladásban, hinni az alkotásban,
hinni a nem-múlásban,
hinni utolsó percig és a keserű végig:
ezt mondta Lincoln nékik.

Hadd búcsúzom, hajtársak — nem tábornagyok, büszkék
s kitüntetéssel cifrák,
kiket küldöttség vár és kiknek nevét naponta
a hírlapok megírják —
de ti, kik cipeltétek a géppuskát s az ágyút,
a kondért és az ásót,
meg a tisztek cókmókját — s a harcban mégsem náluk
kerestetek tanácsot,
kik másztatok a sárban és mézgás verejtéktek
szájszéletekre csorgott,
kik ültetek dzsungelben és nem kértetek minden
ellenség után ordót,
ó névtelen hajtársak! kik állig érő vízben
értétek el Tarawát,
míg géppuskák vadásztak rátok s a zátonyoknál
felfordultak a bárkák,
kik Iwo Jima kénes poklára kerültetek,
akik Guadalcanalon
küszködtetek a lázzal és lesipuskásokkal
a pálmakoronákon,
kik úsztatok mocsárban, a sebes Irrawaddin,
a Japán-tenger árján
és Csing-taunál a Sárgán, hol cápák játszadoztak
bokátokért bujócskát,
ó névtelen hajtársak! kik tréfálva s dalolva
szálltatok nagy vizekre
s a kedvesek képével ugrottatok a partra,
szigetre és szigetre,
akik zsebrádióval és villanyborotvával
járkáltatok ott távol,
s meghaltatok szerényen s nem csaptatok nagy cécót
a földi elmúlásból,
kiket Szájpán korálja takar vagy Luzon lösze
s Új-Guinea agyagja,
akik a Himalája szikláinak röpülve
törtetek száz darabra,
ó tengerészpilóták, kiket roncs gépetekkel
temettek el a vízbe,
kik vulkánba estetek, ti, akik ott pihentek
tengerben, földben, tűzben,
s kik sehol sem pihentek és nem látjátok többé
a Fő utcát, a szépet,
a Broadwayt és a kedvest — ma búcsút mondok néktek.

S tinéktek, ti vidámak, kik újra otthon éltek
és így tudtok feledni,
kik dolgoztok, autóztok, fürödtök és halásztok,
kiknek nem történt semmi —
ó Amerika boldog, ó Amerika ifjú, ó Amerika, melyhez
képest a föld, amerre megyek, vad gyötrelem lesz,
rút omladék, penészes rom, patkányok tanyája,
dühöngő félbolondok s megszálltak ispotálya,
hol hosszabb a fenekvés és rövidebb az élet —
ó Amerika, boldog, ó Amerika ifjú,
most búcsút mondok néked.
Ó óriás hegységek! ó prérik és szavannák,
miket még vár a holnap,
hol élhetnék magamnak és senki nem kérdezné,
mit dolgozol és hol vagy,
ó tejszínes fagylaltok! ó vonatok nyugalma!
ó kényelmetes élet!
ó kurta füttyentések! ó rövid társalgások!
ó hosszú nevetések!
ó véghetlen könnyedség! ó drága nembánomság!
ó halott tekintélyek!
ó mérhetetlen földrész! ó erdők és síkságok!
ó városok és rétek!
kit könnyű volt szeretni és nehéz lesz feledni,
ó föld, hol voltam vendég, ó föld, hol maradásom
lehetne, ha nem mennék,
melyet utolszor nézek és még százszor fölidézek,
most búcsút mondok néked.

(Long Island előtt a tengeren, 1946)

A fenti két vers Faludy Györgynek a Magyar Könyves Céh kiadásában megjelent verskötetéből, az „Emlékkönyv a rőt Bizáncról" című verskötetéből való. A Csilléry Andráshoz írott költemény könyvben még nem jelent meg; annak idején röplapon és kéziratban terjesztették Budapesten. A „Búcsú Amerikától" című költemény a „Pompeji strázsán" (1947) című verskötetben látott napvilágot.

A Gondolat esete Hevesi Sándorral

— László Anna: Hevesi Sándor, Gondolat, 1961 —

A Gondolat Budapesten kiadott egy doktori disszertációnak nevezhető dolgozatot László Anna tollából Hevesi Sándor munkásságáról. Nem véletlen, hogy a Gondolat kiadót említem elsőnek, végül az ő érdeme, hogy egy vallásos, nemzeti érzésű íróról, kiváló művészről tiszta és rendes munkát engedélyez az olvasónak, „imperialista, osztályharc" és hasonló közhelyeket csak épp annyit követel az írónőtől, hogy azoknak hiánya fel ne tűnjön.

„Egyetemi éveiben irodalmi, filozófiai, jogi tanulmányainak eszméit igyekszik Hevesi összeegyeztetni a vallással. Nehezen sikerül. El-eltávolodik a hitétől..." Végül is úgy eltávolodik, hogy *„sok töprengés után 1900-ban hivatalosan is áttér a katolikus vallásra. Ez az élmény bukkan majd fel húsz évvel később nagyszabású drámájában, a ,Császár és komédiás'-ban. Gyerekkori körülmények és hatások adhatnak némi magyarázatot hitére, de el nem tüntethetik azt a feltűnő, kiáltó ellentmondást, amely Hevesi vallásossága és egész életműve között fennáll"* — írja László Anna, de ezeket az állításokat cáfolja maga a könyv.

„Csiky Gergely ,A nagymama' című művéről írott első bírálata (1891) a Magyar Szemlében, a katolikus irányú szépirodalmi folyóiratban jelenik meg. Ettől fogva tíz esztendeig állandó színikritikusa, rövidesen színházi rovatvezetője a lapnak. Aki belelapoz a Magyar Szemle egy korabeli számába, csodálkozva látja, hogy a legtöbb vers, cikk felfogása mennyire különbözik Hevesi írásainak szellemétől."

Sajnos, nincs módomban belelapozni a Magyar Szemlébe, de ha ez az állítás megfelel a valóságnak, nyilván a szerkesztő is észrevette ezt a felfogási különbséget és utólag csak üdvözölhetjük, hogy katolikus lapjában elindította ezt a katolizált zsidó fiút, *„egy elhanyagolt külsejű, nehéz beszédű diákot, abban a korban, amelyben a születési előjog és a ruha teszi az embert"*.

Nagyon nem tetszik az írónőnek, mikor Hevesi az újkori tragédiában is az isteni rend érvényesüléséről ír. De ünnepli Hevesit K. F. Meyer elbeszéléseinek fordításáért (egy tiszta lelkű ifjút jezsuita atyák gyötrik, majd halálba kergetik).

De a műfordítóból, kritikusból egy-kettőre rendező. Jókait dramatizáló, ünnepelt színpadi szerző lesz. Az írónő nagy utánjárással állítja össze Hevesi ötven évének éjjel-nappali munkáját. (Különösen értékes *Staud Géza* bibliográfiai munkája.) Sajnos, a sok fától nem látja az erdőt. Pedig látnia kellett volna, hogy Hevesi „Igazi Shakespeare"-je mellett, a Thalia alapítója és a Nemzeti Színház igazgatója az *igazi* Hevesi.

1922-ben voltam *Antoine*-nál, aki a *Theatre Libre*-rel új játékstílust és új műsort teremtett az egész világ számára. Antoine is tudott a Thalia törekvéseiről, a Pesti Naplóban be is számoltam erről. 1903 őszén három egyetemi hallgató Bánóczi László vezetésével felkereste Hevesit, hogy a magyar szabad színpad tervét vele megbeszélje. Tudták, hogy feladatuk nem könnyű. Hivatkozik a legegyszerűbb tényre, hogy a XIX. század legnagyobb remekműve. Ibsen „Vadkacsá"-ja még a megírás után húsz esztendővel sem jelent meg magyarul!

A színitanoda végzett növendékeivel indulnak el, köztük *Somlay, Kürti József, Törzs, Forgách Rózsi*, akit rövidesen a magyar Dusenak emlegetnek. Ibsen, Strindberg, Hebbel, Hauptmann végre magyar színpadot kaptak. *„Nem volt reprezentatív magyar írónk"* — panaszolja Hevesi. *„Igaz, hogy mi fedeztük fel Lengyel Menyhértet, mi ástuk ki Szemere György ,Siralomház'-át... amit a Nemzeti rögtön át is vett, de még a pályázatunkra sem kaptunk használható darabot."* Márkus László írja *Az apa* előadásáról, Hevesi rendezésében: *„A magyar színpadon még soha nem hangolódott így össze ensemble egy stílus jegyében."* A Thaliában elért eredményeiről írja Ignotus: *„Minden, ami Magyar Színház: hang, játékmód, irodalmiság és viszont, a színpad bátorsága, továbbá színészet, rendezés és darabok: mind a Thalia hagyatékából valók. Hogy ma másképp kell játszani még a Vígszínházban is és másképp kell írni még a Budapesti Szemlében is, mint lehetett tegnap: ezt is a Thalia tette."*

Új műsor és új stílus! Ezt jelentette a Thalia és ennek folytatása az *„Igazgatás kora"*, ahogy a dolgozat filozopter módon nevezi. 1922-ben Magyarország „Magyar királyság" volt király nélkül, a legnagyobb zsidóellenes hullámok közepette Ballagi (Bloch) Mór volt a Tudományegyetem rektora, Angyal (Engel) Dávid a filozófiai kar dékánja és Hevesi (Hoffmann) Sándor lett a Nemzeti Színház teljhatalmú igazgatója. Teljhatalmú, ami annyit jelent, hogy végre megvalósíthatja művészi elgondolásait. Mert, sajnos, a Jászai-eset nem volt egyedülálló: Jászai a Borgia Lucretia éjszaka játszódó képében nappali világítást követelt! Hevesi maga vallotta be nekem, hogy a színészek a próbák alatt lelkesen követték az utasításokat, de a jelszót nem titkolták: ha felmegy a függöny, mi vagyunk az urak, azt csinálunk, amit akarunk. Mikor a Romeo és Juliát rendezte, Beregi szertelenségeit akarta leszerelni. Beregi ünnepelte az akkor fiatal rendezőt és kezes bárány volt a próbák alatt. Eredmény: este más ruhában lép Beregi a színpadra. Jóformán csak trikóban derékig, combjai kitömve, sőt férfiasságát is hasonló eszközökkel hangsúlyozva.

Hevesi az előadásokat rendszeresen ellenőrizte és ellenőriztette velünk, fiatal rendezőkkel. Nyíltan és kegyetlenül mondja ki véleményét. A világhírű Almássy-esetet nem a könyvből idézem: Almássy felment Hevesihez: „Mondja, igazgató úr, én ma a beteg Pethes helyett eljátszottam szerepét nagy sikerrel a *Süt a nap*-ban. Nekem egyharmad gázsim van, mint Pethesnek. Meg tudja mondani, mi a különbség kettőnk játéka között?" Hevesi mosolyogva válaszolt: *„Nézze, Pethes az első felvonás végén kijött a paplakból, végigment a templomkerten és bement a templomba. Maga kijött jobb kettőn, átment a színpadon és kiment bal egyen."*

Amilyen kegyetlen volt őszintesége, úgy akart ellentállni minden erővel a protekciós szerződtetéseknek, ami nem mindig sikerült neki.

Sem ezekről, sem alábbi nehézségeiről a könyv nem tud. Húsz tagot kellett nyugdíjaznia az első években. Mindenki mögött állt valaki. Súlyos terheket kellett átvennie: a használhatatlan Vizvári Mariskát és Tasnády Ilonát. Mindkettőből remek színésznőt csinált. És az örökség: Lánczy Margit (anyjához érzelmi kapcsolatok fűzték), Paulay Erzsi (Paulay Ede hozta őt a Nemzetihez), Várady Aranka, akinek nagy tehetségét, sajnos, nem a közönség méltányolta, hanem Bánffy, későbbi férje, aki Hevesit az Operához hívta rendezőnek. És mindenkinek elkeseredett harca Bajor Gizi ellen. 36 magyar írót mutatott be. Herczeget, Csathót, Zilahyt mint háziszerzőket aposztrofálja az írónő. Ez a része a könyvnek olyan, mintha egy 1940-ben Németországban megjelent irodalomtörténetben Heinerről olvasnánk.

Reinhardt híres meghatározása, *„Theaterfremd"* (lefordíthatatlan), áll erre a könyvre is. Az írónő Bayer József és Pukánszkyné tanulmányait vette példaképül, frazeológiájuk fel-felcsendül dolgozatában. Ma már másképp nyúlnak hasonló anyaghoz. Mint forrásmunka annyira lesz használható, mint egy 1942-ben Németországban megjelent lexikon.

Ez a könyv kommunista szempontból szépíti Hevesi figuráját, ami persze még mindig tisztességesebb, kegyeletteljesebb és európai emberhez méltóbb, mint kommunista dogmatizmusból befeketíteni. Az igazi persze az volna, hogy egészen olyannak lássák, mint amilyen volt és mégis meghajoljanak emléke előtt — dehát lehetetlent ne kívánjunk. Mégis ez a könyv aránylag messze eljut ehhez a filológiai lehetetlenhez. Alaposan, talán túl alaposan dokumentált, ez teszi nehézkessé, mint olvasmányt. De mint forrásmunka mindenesetre értékes.

Siklóssy Pál

Színek — formák nélkül

— Bereczki Margit újabb képeiről —

Csak a műalkotás beható szemléletével férkőzhetünk a művészet lényegéhez. Oldalakat írhatunk és olvashatunk arról, hogy mi az absztrakt festmény és mégsem jutottunk igazán közel hozzá. Egyetlen pillantás a műalkotásra meggyőzőbb minden szónál. A szélsőségesen absztrakt irányzatok képviselői mégis mítoszba hajló filozofálgatással próbálják műveiket emberközelségbe hozni. Hangulati alófestés ez a képzőművészet iránt érdeklődő közönségnek. De bármennyire vékonypénzű is, mégis csak filozófia, amely ősök után kutat és problémaköre van. Öseit elsősorban a hindu buddhista filozófiában és az európai szubjektív idealizmusban keresi. Főleg az alkotó személyiségének mitizálásával, s az alkotó folyamatban a tudatosnak és a tudatalattinak a szerepével foglalkozik.

Bármennyire ködös és nem egyszer illogikus ez a „filozófia", gondolatilag megbírálni könnyű feladat; művészetileg azonban már sokkal nehezebb. Magáról az alkotó folyamatról — amennyiben ez érdekes — csak a művész adhat számot. Az esztéta már a kész művet bírálja, s ez esetben kérdéses, hogy milyen szempontok, mértékegységek alapján kritizál. A bíráló szempontjainak és mértékegységeinek helyessége megint vitára adhat alkalmat. A lehetőségek közül e cikkben csak két különböző szempont alapján kíséreljük meg elemezni és bírálni Bereczki Margitnak az elmúlt két és fél esztendőben festett műveit. Az egyik szempontot a modern absztrakt művészet teoretikusaitól, a másikat a reneszánsz művészeti íróktól kölcsönöztük. Az előbbi legyen az, hogy a művész egyénisége mennyire közvetlen, intenzív és az újdonság meglepő erejével ható kifejeződést talál a kész műben; az utóbbi pedig legyen a művesség, az alkotás mesterségbeli tökélyének a szempontja.

Bereczki Margit erdélyi születésű, 1935-ben Palesztinába vándorolt ki. Művészi tehetsége a háború utáni években bontakozott ki, neve rövidesen jól ismert lett az izraeli művészeti életben. A londoni Lincoln Gallery-ben megrendezett kiállítása jelenti művészetének európai bemutatkozását. Bereczki Margit a modern amerikai és európai festők már jól ismert útját követte a figurális ábrázolás fokozatos absztrahálásától a teljes absztrakcióig — csak éppen jó félévtizedes késéssel. Az ilyen lassú fejlődést bizony nagyon elmarasztalja a mai nyugat-európai és amerikai kritika és nem kevésbé a műkereskedelmi élet. Bereczki Margit javára írhatjuk, hogy stíluskeresésében jó forrásokból merített és a különböző hatásokat Dubuffet-től Jackson Pollockig ízlésesen elegyítette művészetébe, anélkül azonban, hogy sok egyénit tudott volna ezekhez hozzáadni.

Bereczki Margit művészetét azonban egészen másképp látjuk, ha festményeit a reneszánsz művességi kritériuma alapján bíráljuk. Persze, ő így sem az úttörő, a nyughatatlanul mindig újat akaró művészek sorából való; különben is szokatlan lenne ez egy asszony-művésztől. Ugyanakkor azonban szépen és ízléssel fest, mint azok, akiknek őszinte örömet, szellemi kielégülést okoz az egyéniségének megfelelő hangulattartalmú színharmóniák vászonra örökítése. S így képei, ha nem is hatnak az újdonság erejével, magas színvonalú lelki megnyilvánulások eredményei és bennük mind a festőnőnek, mind a nézőnek igaz öröme telhet.

E képekben a színek dominálnak és palettáját ízléssel, nagy kultúrával és a mai absztrakt művészetben annyira szokatlan művességi becsületességgel használja. Ezüst és arany színeket is használ, s ezek idegesen vibrálnak a férfiasan nyugodt, tiszta, erőteljes színskálában. Tipikus nagyvárosi idegfestészet, tele izgalmas disszonanciával, a szép színekben való bujálkodással, amely már nem tűri meg a formát.

(n. gy.)

LIFT

Gagarin őrnagy űrrepülésének egyik nagyon érdekes momentumára hívja fel figyelmünket egy cseh kolléga a prágai Dikobrazban. Megírja, hogy hogyan is játszódott volna le ugyanaz az esemény Csehszlovákiában:

„Elias őrnagy tíz órát aludt, hajnalban kipattant az ágyból, elvégezte szokásos reggeli tornáját, megfrüstökölt, kihajtott a repülőtérre, beszállt a liftbe, hogy felutazzék a hatalmas űrhajó kabinjába, de a lift nem működött. Erre fel az őrnagy visszatért szállására. A liftet éppen javították."

Körülbelül így festene egy űrhajózási startkísérlet Csehszlovákiában a prágai Dikobraz szerint. A Szovjetunióban ezzel szemben — nem tudni, hányadszorra — klappolt a dolog s ezzel kapcsolatban a cseh kolléga imígyen nyilatkozik:

„Mennyire irigyeljük a szovjet népet! Ami igaz, az igaz: valóban stramm nép! S ha már ilyen nagyszerű technikusaik vannak s olyan jó kapcsolatban állnak velünk, elküldhetnének hozzánk egy pár ilyen ezermestert. Na, nem azért, hogy óriási űrhajókat építsenek nekünk, hanem azért, hogy megtanítsák liftszerkesztő mérnökeinket arra, hogy hogyan kell felelősségteljesen dolgozni. Ha a szovjet emberek már a mindennapokban űrhajóznak, szeretnénk, hogy nálunk legalább lifttel lehessen felmenni a hatodik emeletre."

NINA FURCEVA, a Szovjetunió kultuszminisztere nemrég nem hivatalos látogatásra Dániába érkezett. Látogatása folyamán beszédet tartott a koppenhágai egyetem aulájában, ahol többezer dán és külföldi egyetemi hallgató előtt azt a kijelentést tette, hogy „Borisz Paszternák a nép ellensége volt".

„Elláttuk fordítási munkákkal" — mondotta egyebek között a miniszternő —, „s ezt sokszázezer rubellel honoráltuk. Noha tudtuk, hogy ellenségünk, mégsem tettünk ellene folyamatba semmiféle hatósági intézkedést."

Ezután Nina Furceva és az egyetemi hallgatók között heves szóváltásra került a sor, míg végül is a miniszternő sértődötten elhagyta a termet.

VAJDA ALBERT

HA ÉN LENNÉK KENNEDY HELYÉBEN

— Jó! — fakadtam ki végül is dühösen. — Nem vagyok politikus, az igaz, de fogadni merek, hogy nem csinálnék annyi hülyeséget, mint a tisztelt politikusok... Ha én lennék, teszem azt, például Kennedy helyében, akkor...

Pillanatig, mintha szédítő sebességgel vágtató szélvihar ragadott volna fel, de már a következő pillanatban valaki így szólt:

— Bocsánat, elnök úr... de még nem tetszett válaszolni a kérdésre...

Széles mahagóni íróasztal mögött ültem. A szemközti falon életnagyságú olajfestmény függött. Magas, szikár, szakállas férfit ábrázolt. Abraham Lincoln, futott át rajtam a felismerés. A következő pillanatban szívem a torkomba ugrott. Úristen! Kennedy elnök szobájában vagyok... és... és ez a kissé köpcös, kopaszodó, okos arcú férfi... ez... ez nem lehet más, mint Rusk külügyminiszter.

— Szóval, elnök úr... mi az ön döntése?

— Izé... — mondtam gyorsan. Megdöbbenve hallottam saját amerikai angolságomat. Tekintetem körbefutott a szobán. Kényelmes klubfotelekben kopaszodó, szemüveges és szemüvegtelen férfiak ültek. Nyilván szenátorok, a külügyi bizottság tagjai.

Hirtelen nagy nyugalmat éreztem. Végre itt az alkalom. Hányszor és hányszor mondtam életemben, hogy: ha én lennék ez és ez helyében, akkor majd megmutatnám... Most itt vagyok, Kennedy elnök helyében, valami csoda-folytán... Egyelőre senki sem vette észre a cserét. Úgy látszik, a külső változatlan maradt, csak a lényeg, a benső én cserélődött ki. Mindenesetre helyes, hogy első szavam az volt: „Izé." Így senki sem gyanakodhat, hogy nem én vagyok az elnök.

— Megismételné a kérdést, kedves Rusk! — fordultam külügyminiszterem felé.

A jóba másodperc alatt beleszokik az ember. Pár perccel ezelőtt még nem tudtam, miből fizetem ki a mindennapi Coca-Colámat, most meg már saját külügyminiszterem van.

— Kérem, elnök úr — mondta Rusk —, arról van szó, hogy ha Hruscsov nem enged a berlini kérdésben, mi legyen a mi taktikai lépésünk.

Már nyitottam is a számat, hogy a leghatározottabban válaszoljak. Nyomban mozgósítunk, kétmillió embert átröpítünk az Óceánon és készenlétbe helyezünk 500 hidrogénbombát. Ekkor hirtelen eszembe jutott, hogy most nem az eszpresszóban ülök, hanem hivatalos ember vagyok, az Egyesült Államok elnöke, akinek döntésétől százmilliók élete függ. Igaz, módomban áll intézkedni, hogy dobják le a hidrogénbombát, de ezzel beírtam nevemet a történelembe, mint a harmadik világháború elindítója. Ez meggondolandó. Most olvastam, hogy katonai szakértők szerint egyetlen koncentrált atomtámadás egyszerre 50 millió embert pusztítana el az USA-ban.

A hidrogénbombát tehát hagyjuk. Marad a csapatátröpítés. Persze, ezt az oroszok támadó lépésnek fogják tekinteni, ők is odairányítanak pár millió embert és ha látni fogják, hogy mi ellenállunk, akkor ők dobják le előbb a hidrogénbombát. Hát nem! Elég volt a huzavonából és a gyengeségből, most én ülök itt ezen a helyen, az én kezemben van a döntés és... Döntöttem. Elrendelem, hogy dobják le kétszáz orosz gócpontra...

— Az a véleményem... — kezdtem és éreztem, hogy minden szem rámszegeződik. Nem folytattam. Ha mi ledobjuk, ők is ledobják és akkor 50 millió ember... És ezért én vagyok felelős, mert én adtam ki az utasítást, hogy...

Nem. Nem hagyhatom, hogy a történelem úgy emlegessen, mint aki... Tárgyalni kell! Tárgyalásokkal kell megoldani... De az oroszokkal nem lehet tárgyalni! Ma ezt igérik, egy óra múlva felrúgják... Vérlázító, mennyire kalóz módon politizálnak. Erőt kell mutatni. Odavágni, hogy... Igen, de az Egyesült Államok elnöke ezt így nem mondhatja, mert ez egyet jelent a háborúval. Új csúcsértekezletre van szükség. Remek ötlet.

— Szerintem... — kezdtem, de megint elakadtam. Hogy-hogy csúcsértekezlet? Már megint hallgassunk végnélküli propaganda szólamokat? Szócséplés, szócséplés... és eredmény semmi... Az emberben csak felforr a vér...

Nem! Mégis le kell dobni a hidro... — Lehetetlen ilyen rendelkezést kiadni az USA elnö... — Tehát akkor tárgyalás és... De ez eredménytelen és... illetve akkor maradna az, hogy mégis ledob... — de nem ledob... — mert azaz... izé...

— Hagyjanak engem békében! — ugrottam fel a mahagóni íróasztal mögül, magamból kikelve. — Megyek golfozni...

Ezzel viharos sebességgel kiroboghatam a szobából... És szaladásom közben, mintha felülről, az emelet magasságából hangot hallottam volna, egy televízióból jólismert, amerikai angolsággal beszélő hangot, az igazi Kennedy elnök hangját, amint kicsit letörve, kicsit gúnyorosan utánam kiáltja:

— Ezt maga nélkül is el tudtam volna dönteni...

SZENCI VILIBALD

KÉT VILÁG VAGY HÁROM

AZ ÉRTELEMÁTALAKÍTÓ gyógyszerekről szóló tanulmányában Aldous Huxley beszámol arról, hogy az orosz gyógyszeripar olyan anyag előállításán dolgozik, amely a magasabbrendű elmeműködést és ezzel kapcsolatban (és ez az, ami a Szovjetet érdekli) a felfokozott munkaképességet állandósítani és általánosítani tudja. Az író hozzáfűzi, hogy e vállalkozás sikerét szívből kívánnunk kell, mert a gyógyszer használata a szovjet kormányzat végét jelentené. Az általánosított magasabbrendű értelem ugyanis a diktatúrák legerőteljesebb ellenfele és ugyanakkor az eredményes demokrácia alapfeltétele.

...Nyilvánvaló, Huxley azt várja a gyógyszertől, hogy az orosz intellektust az angolszász logika szabályai szerinti gondolkodásra fogja szorítani, ami kissé merész remény. Amit Huxley a gyógyszertől, ugyanazt várja a szovjet kapcsolatok egyik legkiválóbb amerikai szakértője, Frederick C. Barghoorn a kölcsönös megbecsülésre alapozott kulturális kapcsolatoktól Nyugat és Kelet között. A kultúrkapcsolatok természetesen nem végezhetnének olyan gyors és látványos munkát, mint a gyógyszerek, hatásuk ezenfelül olyan sok előfeltétel (pl. kölcsönösség, viszonosság, egymás megbecsülése, a kapcsolatok szabadsága stb.) együttes jelenlétét követeli, amely előfeltételek biztosítása úgyszólván lehetetlen, úgyhogy Barghoorn könyvének (The Soviet Cultural Offensive. The Role of Cultural Diplomacy in Soviet Foreign Policy. Princeton, New Jersey, 1960) olvasója, amennyiben van választása Huxley tárgyilagos gyógyszerei és Barghoorn emberséges hite között. Huxley útját hajlandó előnyben részesíteni. Ettől függetlenül, a könyv pompás olvasmány és a kommunista világnak a nem-kommunista világ ellen indított és nemzedékünk szemei előtt egyre nagyobb arányokban kibontakozó kulturális offenzíva legjobb és leghasználhatóbb légitérképe. A légitérképeket tudvalevőleg a szakértők egész serege szokta elemezni, ennek ellenére nem egyszer nem a rendszeres elemzés, hanem egy-egy szerencsés ötlet leplezi le az ellenfél szándékait. Tudvalevő, hogy a világháború alatt a német V-fegyver kilövő állomásainak felderítése, aminek következtében a szövetségeseknek légitámadásokkal egy kritikus félévvel sikerült elódázniok e fegyverek használatát, is ilyen véletlen műve volt. Barghoorn könyvében csupán a légitérkép elkészítésére vállalkozik, elemzést csak néha végez, akkor is, saját bevallása szerint impresszionisztikus alapon, légitérképeit azonban az amerikai korszerű szociológia hűvös, tárgyilagos módszereivel. Aki a Szovjet intellektus gyarmatosító szándékainak alanya volt, az következtetéseit nem mindig fogadhatja el.

Az orosz kulturális offenzíva nem új keletű. Addig, amíg a hadászatban használt fegyverek századunkban robbanásszerű változásoknak vannak alávetve, a kulturális offenzíva fegyverei a cárok kora óta nem nagyon fejlődtek minőségben, csupán bevetésük mennyiségében. Az offenzíva céljai azonban változtak és éppen e változó célok alapján oszthatjuk az offenzívát három szakaszra.

Az első szakaszt még a cár indította meg a század elején. Az első világháborút megelőzően a kiváló orosz táncosok, zenészek és írók valóságos diadalutakban vonultak végig Nyugat-Európán és Észak-Amerikán. 1906-ban Maxim Gorkij olyan ünneplésben részesült Amerikában, amilyet a vele egyenrangú vagy nála különb nyugat-európai írók sohasem remélhettek. 1909-ben Pavlovna lába, bája és művészete rohammal vette be Párist. Sikere összehasonlíthatatlanul nagyobb volt, mint a Bolshoj-baletté 1958-ban, amikor is a fény városa hűvösen fogadta a balettet.

A CÁRI OROSZORSZÁG az offenzívával azt akarta, szinte túlbuzgóan, bizonyítani, hogy Európához tartozik, kultúrája része az európai fejlődésnek és Tolsztoj például az európai irodalomtörténet egyik óriása. Ugyanezt a célt követte Lenin kulturális diplomáciája is, úgyhogy pl. az 1920-as években, bár diplomáciai kapcsolatok a Szovjet és az Egyesült Államok között még nem jöttek létre, a kulturális kapcsolatok szabadabbak és spontánabbak voltak, mint bármikor később. Ezekben az években az amerikaiak leírásai bővelkednek olyan részletekben, amelyekhez a későbbi évek utazói már nem férhettek hozzá. Akkor még senki sem próbálta őket hamis adatok alapján hamis következtetésekre bírni és nem használta velük szemben a lélektani és egyéb megvesztegetés eszközeit, mint később.

Sztalin a kultúrkapcsolatok alapjává is két-világ stratégiáját tette, amely részben legalább egy sajátos paradoxon leplezését volt hivatva szolgálni. Sztalin többször is elismerte, hogy az orosz nagyüzemek kétharmad részét az Egyesült Államok anyagi és technikai segítségével építették. Néhány példa erre: Franck E. Dickie fektette le a szovjet alumíniumipar alapjait, John D. Littlepage vezette be a modern bányászati módszereket, Hugh L. Cooper ezredes tervezte és részben kivitelezte a nagy Dnyeper-gátat, az Amalgamated Clothing Workers of America segítette megindítani a szovjet textilipart, Henry Ford az autóipart és mintegy 1500 amerikai mérnök dolgozott az első ötéves terv iparosítási programjának megvalósításán. 1923 és 1929 között a Szovjet 58 technikai segélynyújtási szerződést kötött hét kapitalista ország cégeivel, köztük 28 német és 15 amerikaival. A híres moszkvai földalatti vasút megnyitási ünnepségén pohárköszöntővel üdvözölték a vasutat tervező és építésében résztvett külföldi mérnököket. Ezek emléke biztatta az amerikai milliomosokat arra, hogy ellentétben a munkássággal, Hruscsovot nagy barátsággal fogadják. Pedig most már nagy üzletekre nincsen remény. A gyors technikai fejlődés és nem utolsósorban az iparilag fejlett csatlósállamoknak a Szovjet vérkeringésébe való teljes bekapcsolása a minimumra szorította a technikai segélynyújtási szerződések számát 1945 után. Több évet vett igénybe azoknak az amerikai termelési módoknak megemésztése és alkalmazása, amelyekkel a világháború alatt megvalósított gigantikus segélynyújtási program kapcsán ismerkedtek meg. Jelenleg is New Yorkban és Párisban nagy szovjet cégek dolgoznak, melyeknek feladatuk a Nyugaton megjelenő minden tudományos munkának megvásárlása. A munkák lefordításával Moszkvában egy többezer fordítót alkalmazó hatalmas szervezet foglalkozik, amely eljuttatja az orosz szakértőkhöz a szakmájukba vágó cikket. Ezzel a módszerrel egy másik legyet is ütnek: rájöttek ugyanis arra, hogy az orosz szakértők a hozzájuk eredetiben eljuttatott külföldi folyóiratok hirdetéseit nagy buzgalommal tanulmányozták és a Nyugatról olyan képet alkottak, amely nem felelt meg a dogmáknak.

UGYANAKKOR, mikor nyugati mérnökök és technikusok nagy részt vállaltak a szovjet iparosítási terveinek, tehát leendő hatalmának kiépítésében, nyugati intellektuelek zarándokoltak a Szovjetunióba és írtak hazatérve lihegő cikkeket a szovjet termelési módok felsőbbrendűségéről. Közmondásszerű az amerikai Lincoln Steffens nyilatkozata: „Odaát voltam a Jövőben és láttam, hogyan valósul meg." Még senki sem írta meg ezeknek a zarándoklatoknak összefoglaló történetét, pedig érdekes lenne látni azoknak a zarándokoknak hosszú sorát, akiket saját reményeik vezettek orruknál fogva. E sorok írójának véleménye szerint sokkal érdekesebb olvasmányok a nem-hivatásos intellektuelek beszámolói, mint például John Scotté, aki hegesztőként dolgozott az Uralon túl, vagy Walter Reutheré, aki több mint egy évig volt munkása egy gorkiji autógyárnak, vagy akár a kommunista Andrew Smith könyve megpróbáltatásairól: I Was a Soviet Worker. Az ő élményeikben ráismerünk a magunkéra, míg az intellektuelek lelkendezéséből, ha elvesszük belőlük a lelkendezést és az orosz állami kiadóvállalatok előlegeit, nem sok marad.

E paradoxon leplezésére volt szüksége Sztalinnak a két-világ stratégiára, amelynek leple alatt egyfelől a Nyugat messzemenő segítségével „építette a szocializmust", másfelől a szovjet állapotok egy olyan képét próbálta a hiszékeny Nyugatra és saját népére ráerőszakolni, amely nem volt igaz.

Sztalin halála után az utódok a három-világ stratégiára tértek át, amelynek célja az ú. n. afróázsiai és latin-amerikai népeknek Nyugat-ellenes nemzeti ideológiai telítése és a Szovjet céljaira való felhasználása. Hruscsovék rájöttek arra, hogy egyelőre hasznot hajtóbb India, Indonézia vagy az Egyesült Arab Köztársaság népeinek nacionalizmusát és főleg Amerika-ellenes érzelmeit felhasználni, mint burzsoá kormányaikat megbuktatni. A Szovjetunió nemzetiségi állam lévén, amelyben az uralkodó nagyorosz nép kisebbségben van, a vezetőség figyelemreméltó ügyességet szerzett nemzetiségi kérdések kezelésében. A Szovjetunión belül a nemzetiségi politika sztalini alapelve: nemzeti forma, kommunista tartalom, az, ami távolabbi célként a Szovjet vezetői előtt lebeg az afróázsiai és latin-amerikai népekkel kapcsolatban.

Hruscsovék három-világ stratégiájában időnként nagy ingadozások észlelhetők. E stratégia több hasznot ígér, de nagyobb kockázattal is jár, mint Sztalinné. Egyrészt propaganda, csalás és a tények félrevezető csoportosításával a szovjet életformát úgy igyekeznek a világ előtt feltüntetni, hogy az a külpolitika és hidegháború céljainak megfelelően vonzónak lássék, másrészt az elkerülhetetlen kölcsönösség minimumra szorításával igyekeznek megvédeni a szovjet embert a külföldi eszmék és életformák behatásától. Néha az egyik, máskor a másik tényező kerül előtérbe. Barghoorn, aki 1943-tól 1947-ig a moszkvai amerikai követség sajtóattaséja volt és 1956-ban, 1957-ben és 1959-ben ismételten hosszabb időt töltött a Szovjetunióban, saját tapaszalatai alapján győződött meg arról, hogy a szovjet kultúra rendkívül sebezhető a nyugati behatásokkal szemben, aminek a vezetőség is tudatában van. A sebezhetőség egyik oka, hogy a Szovjetnek minden igyekezete ellenére sem sikerült sajátos szocialista kultúrát létesíteni és az orosz ember még most is azt vallja, amiről a cárok és Lenin kulturális diplomáciája akarta meggyőzni nagy igyekezettel a Nyugatot, t. i. azt, hogy Oroszország a Nyugathoz tartozik. Az orosz-kínai viszony sok oroszt késztet e kérdés felvetésére. Így pl. orosz tudósok mondották, hogy egy-két szó után nagyon jól érzik magukat amerikai tudósok közt, viszont képtelenek felmelegedni kínai tudósok társaságában. Azt a vékony ideológiai kagylóhéjat, amelyet 40 éves nevelés minden orosz lelkére lerakott, bizonyos egyszerű összetételű lelki vegyszerek, amilyen pl. a megértés, az udvariasság, a közös kulturális gyökerek hangsúlyozása stb. nagyon hamar megpuhítják. Barghoorn sűrűn sorol fel példákat. Hogy csak egyet említsünk, az egyik amerikai tudós, miután hosszan hallgatta orosz kollégája propaganda szólamait, megkérdezte: „Ön is tudja, hogy ez nem igaz, ugye?" Mire az orosz vállatvont: „Azt mondták, hogy ezt kell önnek mondanom."

Barghoorn Eisenhower oroszországi meghívásának tragikomikus külsőségek közti visszavonását is annak tulajdonítja, hogy a szovjet vezetőség tisztában van a szovjet ember sebezhetőségével és nem akarja kockáztatni az orosz gondolkozás feletti abszolút uralmát. Barghoorn 1959-ben az amerikai szociológia módszereivel a helyszínen vizsgálta meg Nixon látogatásának hatását az orosz néplélekre. Az eredmény, hogy a „Russian in the street" megszerette Mr. Nixont. Az orosz vezetőség attól félt, hogy a „Russian in the street" még jobban megszereti Eisenhowert és ezért inkább visszavonta a meghívást.

A KULTURÁLIS OFFENZÍVA egyik legfőbb célja, még ma is, felhasználható tudás szerzése. Ez az oka annak, hogy mint majd később látjuk, még mindig Európa a főcélja. Sztalin halála után a szovjet tudósokat és mérnököket arra bátorították, hogy adják fel eddigi terméketlen sovinizmusukat és ismerjék el a Nyugat tudományos eredményeit. A sovinizmus azért még nem szűnt meg. Így 1957-ben a Vörös Csillag, a hadsereg lapja, mérges cikket közölt azokról a szovjet történészekről, akik arra tesznek célzásokat, hogy az első repülőgépet nem orosz ember szerkesztette. A Nyugat technikai segítségéről sem mondtak le még teljesen. 1959-ben a központi bizottság egész nyugati vegyigyárak felvásárlását határozta el, a vegyiipar ugyanis még nem áll korszerű színvonalon a Szovjetunióban. A brüsszeli világkiállítás orosz pavillonjának Szputnyik-modelljét Svájcban, hangberendezését Angliában, air conditioning-ját Amerikában, felvonóit Németországban készítették, holott a kiállításukkal azt akarták igazolni, hogy a szovjet technológia túlszárnyalta a Nyugatot.

Barghoorn földrészenként és azon belül országonként beszámol az offenzíva hadmozdulatairól. Ez a könyv legérdekesebb része és sajnálnunk kell, hogy nem ismertethetjük részletesebben. Kiderül a beszámolóból, hogy az oroszoknak minden igyekezetük ellenére sem sikerült az Európával szemben érzett alacsonyabbrendűségi érzéseiket leküzdeniök. 1955-ben a Szovjetunióból 412 küldöttség ment nem-kommunista országokba, ebből 337 Nyugat-Európába. Ugyanekkor a nem-kommunista világból 577 delegáció utazott a Szovjetunióba, ebből 363 Nyugat-Európából. Európa 1955 után sem szűnt meg az offenzíva fő célja lenni. Sztalin utódai több időt töltöttek Nyugat-Európában, mint a nem-kommunista világ többi részében együttvéve, ami, ha tekintetbe veszszük a népesedési arányszámokat, egymagában is mutatja Európa jelentőségét a Szovjet terveiben.

A Nyugattal szemben érzett alacsonyabbrendűségi érzéssel szemben Hruscsov két úton védekezik: az egyik az eufória, azaz a Nyugat 10, 20 vagy 30 év múlva való túlszárnyalásának egyre pazarlóbban osztott ígéretei. Ez az olcsó módszer, a másik a nem-kommunista világ két részre vágása, az egyik oldalon a gazdag népekkel, a másikon a szegényekkel, ami bizony, mint az asszuáni gát igazolja, elég drága. A gazdaságilag hátramaradt népekkel szemben nem gyötri a Szovjetet az alacsonyabbrendűség, kultúrájukat udvarolva dicsőítik, Moszkvában nagy áldozatokkal, kiállításokkal propagálják őket, míg a Nyugat kultúráját ócsárolják. India, Irak, vagy a Kongó kultúrájától nyilván nem féltik az orosz népet, annál jobban a Nyugatétól. A gazdaságilag elmaradt népek körében a kulturális offenzíva kétségtelenül eredményeket könyvelhetett el. A jövő fogja megmutatni, mennyire időállóak ezek.

A KREMLNEK részben Nyugaton is sikerült azt a benyomást keltenie, hogy feladta a sztalini elszigetelődési politikát és sovinizmust. Ennek bizonyítására még a kis Mongólia is kapott szerepet Moszkvától. Az 1959 szeptemberében Ulan-Batorban tartott filológiai kongresszusra még az amerikai filológusokat is meghivatták.

Naiv dolog kölcsönösségről beszélni akkor, amikor olyan oroszok, akik amerikai otthonokban vendégeskedtek és ott áradoztak az amerikai életformáról szerzett kedvező benyomásaikról, hazaérve arról számolnak be, hogy csak gazdagok otthonaiba volt alkalmuk ellátogatni és megakadályozták őket a kisemberek meglátogatásában. Viszont, és ez Barghoorn érve, abban az oroszban, aki kénytelen ilyen nyilatkozatot tenni, mégis csak történik valami, amit még a Kreml sem tud ellenőrizni.

Barghoorn szerint az offenzíva legundorítóbb vonása az atomháború fenyegetésének árnyékában élő emberiség békevágyának szemérmetlen kihasználása a Szovjet terjeszkedése érdekében.

Pavlovna szép lábszárai és Gorkij íróművészete a világháborút megelőzően azt volt hivatva igazolni, hogy Oroszország Európához tartozik és európai hivatása van, ma Ulanova lábszárai, Emil Gilels és David Oistrach ujjai a világ három részre osztása érdekében briliroznak. Barghoorn könyve meggyőz arról, hogy Pavlovna és Ulanova kora között a szovjet totalitariánizmusnak sikerült új célokkal, kegyetlenséggel, ortodoxiával és szervező tehetséggel gazdagítani a cároktól örökségként átvett kulturális offenzívák hagyományát, azonban nem sikerült az emberiséget egy újabb, szocialista kultúrával gazdagítania.

Még azt szeretném mindehhez hozzáfűzni, hogy a szóbanforgó könyv a magyar forradalomnak a Szovjet kulturális kapcsolataira mért bénító hatását sok helyen (a tárgymutató szerint 13, a valóságban azonban több oldalon) ismerteti.

GÖMÖRI GYÖRGY versei

Skin-diving

Makkai Ádámnak

Holdbéli tájon csetlünk-botlunk,
felsebeznek az éles lávaszirtek,
a kicsinyített kráterek közében
fehérhasú rákocskák foszladoznak.
A hold legszélén kezdődik a tenger.
Harsogva felcsap, s megtörik a hullám,
s leránt a mélybe. Csak egy mozdulat,
— a technika egyszerű mágiája —
és vízilénnyé ismét visszavedlünk.
Megborzongunk a langyos vízbe bukva —
ilyen lehetett ős Lemúriában
a hártyásujjú ember borzongása!
A tenger mélyét évmilliók múltán
most újra felfedezzük. Újra látunk!
Sárga sziklák és rőtlila korállok
között siklunk rejtett csodák felé.
Fogócskázunk szivárványszín halakkal,
s mint álmában a méhben alvó magzat
szívjuk Világanyánk vérét, a levegőt,
és végre, végre boldogok vagyunk.

Oahu, 1960.

Szilveszter

Íme a keresett magány, íme a teljes egyedüllét,
színpadias pálmafák alatt, harminc fokos melegben
a hotel tömött teraszán. Az év utolsó napja.
Párok tolatnak oda-vissza, oda-vissza —
képzelt zenére. Bánatos és tunya léggömbök úsznak,
izzadt kereskedők fújnak fülsértő papírdudákat.
Egyedül vagy: nedves sziklára vetett kagyló,
hallgatnád szíved zúgását, de a zenebona,
zsivaj-dudaszó örvénye körülmos, rádzúdul, elnyel.
Ki akart pokolra szállni? Barna és sárga arcok
fordulnak felém és nevetve nézik, keservesen hogy
tülkölöm ki a papírdudán a közösségből-kiszakítottak
magánya-poklát.

Djakarta, 1961.

Naponta nyelvet — álarcot — cserélek.
Néha úgy érzem: arcom már ez álarc,
s néha meg: hiába vergődik a lélek,
megváltásra csak önnyelvén találhat.

Mert leírhatom angolul az élet
minden rejtelmét, le a mindenséget,
de anyám nyelvén tudom csak kidadogni
a naplementét alkotó igéket.

1961.

DÉNES TIBOR

A NAGYAPASÁG MŰVÉSZETE

Victor Hugo ötlete nyomán. Másképp

Fiam, húsz éves, írja: házasodik. „Arája" tizenhét éves.

Kacagnék nagyot a tréfán. Ha tréfa lenne. De nem az, mert...

Mert az első hét alig fordul be a következőbe, midőn újra ír, ünnepi kézzel: „Hitvese" anyai örömök elé néz. Nekem pedig sok szerencsét kíván leendő nagyapaságomhoz. S közeli dátumát hirdeti az örvendetes eseménynek. Már nem is gyanúsan közelit.

Nyelek rettentőt: ez csakugyan nem tréfa.

Fiam amúgy szelíd fiú egészen. Múlt évben még, fejtágításra, „paritásos alapon" csábítottam régi templomokba, múzeumba. Ez volt a vásár: három kirakat — egy templom; egy utcasor kirakat —, egy múzeum. Kirakatot bámulni ugyanis igen szeretett, ódon képeket annál kevésbé. Középkori festményekre ezt mondta: babaarcuk van a figuráknak. Pedig nem ez volt a baj: borzolták szelídségét a kerékbe tört szent Katalinok, meg a szent Jánosok, akik elmetélt fejüket kézben hordozták. S a fejből, a nyak táján, mint lefordított szószos edényből, vastagon csurgott a piros valami. A vér. Ha pedig Évákat s egyéb neves nőszemélyeket látott a képen, pucéran persze, fügefalevéllel, vagy lehetőleg anélkül, elpirult, esetleg még sápadtabb lett, bizonyára az időjárás hullámzása szerint. Mert, mondom, amúgy szelíd volt. Még a múlt esztendőben.

Most pedig — nagyapa leszek! Hamarosan. Vagyishogy — időnek előtte.

Ama kevesek közé számítom magam, kik nem kedvelik fanyar képüket nézni a tükörben. Annyira nem kedves e látvány, hogy meg is vágom magam, rendszerint, reggel borotvával. Most mégis tükröt kerítek, jó nagyot, hogy megjelenhessek benne, lehetőleg mellig. Elfuserált portré ízléstelen szalonban.

Nézem magam tüzetes gonddal, változó pózokban, komolyan s komoran, még mosolyra rántott, bárgyú pofával is. Ez lennél te, hamaros nagyapa?! — kérdem megrovón személyes magamtól. És sehogy sem értem, sem magam, sem a helyzetet. Különösen most nem, így tavaszidőben, midőn vágyaim ugyancsak feszülnek. S nemcsak tavaszi napban, de, megvallom, esőben és hóban. Vagyishogy, valami nincs rendjén ezzel a nagyapasággal. Mert a nagyapák bölcsek-megfontoltak, szemükben a megértés, szájukon a humor aranyos méze. Ezt csurgatja meséjük az unoka fülébe. Egyszóval, a nagyapák, jón-rosszon túl vannak. Én pedig semmin sem vagyok még túl, legkevésbé a rosszon.

Ahogy így gusztálom magam keserű ízzel, egyszer csak előlépnek egy vén családi albumból a nagyapák. A helyembe lépnek, a tükör közepébe. Ruhájuk magyaros sujtásos, inkább buzgalommal, mint szakértelemmel varrhatta az egykori szabó. Vagy tán, mivel így illett, semmi válltöméssel, semmi karcsúsággal, sem domború mellel. Mert a régi nagyapák nem voltak hivalgó kalandosok, nőszagra borzolódó, kanos férfiak. Nagyapák voltak, jobbára fogalmak, családi kellékek. Hagyományőrzők, hagyományátadók. No és örökhagyók. Ez a legfontosabb.

Méltóságosak voltak a nagyapák. Ezt hirdette a fátermörder, a bajusz és szakáll. Azonkívül a pipa, az elsőrendű kellék. Türelem kellett a pipához, isteni nyugalom. Olvasd csak Daudet-t s „Kis ízé" című regényét; megtudod a derék abbé fejtegetéséből, micsoda méltóság rejlik a pipaszívásban. De ki szív pipát manapság? A különcök talán. Mi cigarettát füstölünk, hebehurgya idegességgel. Nem vagyunk méltóságosak és a bölcs öregséghez sincs érzékünk. Nagyapák sem akarunk lenni. Élni akarunk, hajszolva-hajszoltan, az utolsó percig. Valameddig lehet.

Ilyenek voltak a régi nagyapák: ódonok s ahogy a dohos fényképalbumból, emlékedben, kilépnek, maguk is dohosak. Biedermeier úriemberek, azaz rendet-mértéket tartó polgárok. Az ő korukban ugyanis régen lejárt már Altorjai Apor Péter étlapjainak ideje. S a legkisebb diétahibát ivókúrával, keserűsóval orvosolták Karlsbadban. Így dukált, a rend is ezt kívánta. A mérték.

De így volt-e igazán? Nincs-e ravaszság, sőt csalás a méltóság mögött? Nem ismertem én e régi nagyapákat, csak fényképüket nézegettem valaha, ahogy a gyermek szokta, kicsit unalommal, kicsit szent borzalommal. S nézem most őket, az emlékezés vetületéből, a tükörben. De ismerősöm egyikük sem volt.

Kettőt ismertem csak nagyapáim közül, helyesebben, találkoztam velük, rövid nadrágosan és rövid időre.

Anyám apja volt az egyik. Rendje szerint polgár, de inkább városlakó paraszt. A tanyáján volt „otthon" béresei között. Velük parolázott, szalonnát faragott és, mondják, köztük nevetgélt is néha. A városi házban, mint afféle nehéztestű vén, csak tűnődött némán, a végtelenségig. Helyette is beszélt, szavait taposva, hajnaltól napestig, pöttömnyi nagyanyám, a francia asszony. Vén volt a nagyapám, mondom, az lehetett mindig, mesék időtlen aggja. S milyen hallgatag: aki csupán örökkévaló dolgokkal foglalkozik. Immár örök idők óta.

Mégis — pontosan így esett — már jöttek az unokák, a leányok hajtásai, majdnem párosával, midőn nagyanyám gyermeket szült újra a testes öregnek. Első fiúgyermekét. Az övét, kétségtelen. A szentencia egy-kettő elkészült, rokonok költötték, csípős nyelvű szomszédok terjesztették: A francia asszony rontotta meg a jámbor öregurat. Dagadt a legenda, a szent remetéről szólt és a csábító új Thaisról. Hallott-e minderről nagyapám? Lehet is, nem is. De biztos, hogy őrizte tovább a csendet, halála napjáig. Úgy, mint odáig. S a hírét sokáig áldották.

Másik felmenőmmel, apám apjával, sem volt sokkal különben. Legfeljebb, hogy szikár volt, szívósruganyos fajta. És borongós, a nevetését nemigen hallották. Ha szólt, mert az is megtette olykor, élelődött mások rovására. De mosolytalanul, kifelé-befelé. Így valahogy: Ez a Simon egyszer még önmagát s nem Marist éteti a lucernával! Simon volt, tudniillik, a tehenes, kancsal szemű, tátott szájú és Maris az ellős tehén. Vedlett volt ez a nagy ház és csendes, mikor én a világra jöttem. Mintha egyre temetni készülnének benne. Az itteni nagyanyám nem fecsegett naphosszat. Az égiekkel társalkodott inkább, vagyis imádkozott. Tudom is én, miféle bűnök engesztelésére. S olyankor, térdeplőben, tömött hajának egy ezüstös marékját szeme elé húzta. Fátyolnak, hallgatást fogadó apácák módján.

No, ebben a méltóságos csendben olykor-olykor mégis történt valami. Például az, hogy nagyapám vadászni ment. Eddig rendjén lett volna, gyakorta megtette. De nem tért haza aznap. Csak harmadnap este. Hírelték suttogva, hogy egy faluban egy fata... túl a Pece partján. Ki tudja? Nagyanyám imádkozott és senki nem kérdezte nagyapámat a hosszú vadászatok dolgában.

Egyszer meg eltűnt a román papkisasszony. Pedig szorgalmasan járt addig hozzánk az udvarra. Hímezni segített és ehhez hasonlókat. Súgták-búgták, hogy a falunkból is eltűnt. Kellett. „Férfidolog!" Ketten voltunk férfiak, számbajövők: én a két-három évemmel és nagyapám a, mit tudom én, hánnyal. De igenigen sokkal

S mégis...

Mégis... a méltóságnak, nemes tisztességnek, pipának, szakállnak, törik-szakad, rendjén kellett lennie. Míg csaknem tört-szakadt minden és igazán...

Elfordulok a tükörtől, el a nagyapáktól: az ismeretlenektől és a talán ismertektől. Tőlük tanuljam, miben áll a nagyapaság művészete?

Nem mondom, hogy hazudtak nekünk, az unokáknak. Kemény lenne e szó, tiszteletlen. De ámítottak. Keleti urak mintájára szakállt növesztettek, tekintélyt tartottak. S mi volt a szakáll, a tekintély bástyája, a rendmérték mögött? Parázs a hamu alatt. Ma látjuk: álcázott indulat. Legalábbis.

Kitől tanuljam hát a nagyapaság művészetét? Ha meg kell tanulnom. Nem az öregektől. Becsaptak, mondjuk meg kereken most, hogy lassan mi is öregedni kezdünk. S nagyapák leszünk.

Talán fiainktól. Hátha ők köszörülhetnék ki nevelésünk csorbáját. Szegény gyerekek! Hibáznak nagyokat, tántorognak útszéltől útszélig. De megvallják legalább, a szemedbe mondják kertelés nélkül. Méltóság nélkül. S ez éppen a méltóság. Mert a büntetést is vállalják. A következményt.

Nem tőled, leendő nagyapák nemzedékétől tanulták e nyíltságot, férfi helytállást. Te, két szakadó part között, magad is ászalag. Tanulj ezért tőlük, a fiaidtól: hogy mondhass majd új mesét közelítő unokáidnak.

Készülj a nagyapaság művészetére.

Vagyis — maradj, ami voltál. Ne akarj másnak látszani annál, ami vagy. Ember légy, még kormos vágyaiddal is.

Azt hiszem, ez volt nagyapáink minden bűne között a legbűnösebb: az ámítás, a képmutatás.

★

Anyám lép szobámba.

Megosztott öröm kettős öröm, gondolom s mondom közben: gratulálok, dédmama lesz.

Ő felsóhajt. Nemrég még, otthon, nevetett gurgulázva, pici hevüléssel, ha színész barátaim egyértelműen kacér történetkékkel mulattatták. Ildomos volt, persze, a mulatság, a tisztes dámára tekintettel.

Felsóhajt anyám és suttogja: Máris?!

Aztán tárcsáz, hívja a fodrászát. Bejelenti magát és kér jó erős festéket. A hajának.

Költők a Korforgalomban

PÄR LAGERKVIST

Pär Lagerkvist, Nobel-díjas költő, regény- és drámaíró idén töltötte be hetvenedik életévét: 1891-ben született Växjöben, Dél-Svédországban. Kétszeresen figyelemreméltó évforduló ez — Svédország legmegbecsültebb költője mögött félszáz éves irodalmi munkásság áll.

Lagerkvist főiskolás korában egy szélsőbaloldali lap munkatársaként kezdte el pályafutását. Párisi tartózkodásakor, az 1910-es évek első felében kapcsolatba került a kubista és expresszionista irányzatok képviselőivel. Ez időben a formakeresés előharcosa, elveti a valóság szolgai utánzásának létjogosultságát a művészetben, s a Strindberg-epigonok ellen fordul. Novellák és esztétikai programnyilatkozatok után, 1916-ban jelentkezik a „Rettegés" című verseskötetével, melyet az irodalomtörténet a svéd költői expresszionizmus első megnyilvánulásaként tart számon. Következő kötete: „Káosz" (1919), költészetének országos elismerését s az elkeseredett, robbanékony korszak utolsó állomását jelentette. A realista Lagerkvist 1925-ben lépett az olvasóközönség elé, a „Valóság vendége" című önéletrajzi regényével. Egy évvel később jelent meg „A szív dalai" című verseskötete, mely a svéd erotikus költészet legszebb írásait tartalmazza.

Az 1930-as években, Hitler uralomra jutásakor, művészileg is nagyjelentőségű írásokkal fordult szembe a barbársággal és embertelenséggel. „A hóhér" című regénye (1933) az erőszak szerepét ábrázolja az emberiség történetében. A könyv végkicsengése Elias Tegnér szavaira utal: „A gonoszság éppúgy halhatatlan, mint a jóság." „A törpe" című reneszánsz regény (1944) tulajdonképpen ugyanennek a témának a kiegészítése, azonban erősebb sodrású, lenyűgözőbb. A szimbolizmus és realizmus egybeolvasztása, koncentrált, kristálytiszta stílus, meghökkentő lélekelemzés, érzelmi intenzitás jellemzi ezt a művet, mely kétségkívül Lagerkvist prózájának egyik csúcspontját jelenti.

Pär Lagerkvist már fiatal korában szembekerült a szülői ház konvencionális, megmerevedett vallásosságával, küzdelme a dogmák és lélektelen szertartások ellen végighúzódik egész munkásságán, de álláspontját mindenkor összekapcsolja töprengő és állhatatos Isten-kereséssel, az Isten-élmény misztikumának elemzésével. Az utolsó évtizedben megjelent regényeiben különösképpen fontos szerepet kap Isten személye, Isten és ember kapcsolatának problematikája: „Barabás" (1950), „A szibilla" (1956), „Ahasverus halála" (1960).

Hasonló kérdésekkel foglalkozik legutolsó verseskötete, az „Esti ország" is (1953). Költői számadás ez a könyv a közelgő halál előtt, végtelen szomorúság és rezignáció váltakozik heves, viharzó számonkéréssel. Az élet értelmén tűnődik a költő, a tudásról, a hitről, Istenről szól egyszerű, tömör, minden cifraságtól mentes nyelven, a kötet az évszázad legmaradandóbb értékei közé tartozik.

Az alábbi műfordítások az „Esti ország" című kötet verseiből valók.

(T. G.)

VERSEK

Ma minden oly furcsán messze van innét,
oly távol, oly távol.
A felhők közt madárszárny csapása
hallatszik, távol, oly távol.

Áttetszően, mint ezüst- s üvegharang,
távol, oly távol
hangzik az égen az üvegként törékeny
madárdal, távol, oly távol.

Egyedül hallgatom az esti fényben.
Be rövidebbek a napok, mint máskor!
Eljött az ősz. Nékem is alkonyodik már.
Szárnycsapást hallok távol, oly távol.

★

Egyszer majd azokhoz tartozol,
akik hajdan éltek.
A föld majd emlékszik reád,
ahogy a fűre, az erdőre,
a foszladozó levelekre emlékezik,
ahogy a televény emlékezik,
ahogy a hegy emlékezik a szelekre.
Végtelen lesz békéd, mint a tenger.

★

Mint a felhő,
mint a lepke,
mint a könnyű pára a tükrön.

véletlen,
változó,
s elvész hamarosan.

Óh, világok, sorsok, egek ura,
mi volt a szándékod velem?

★

Ki járt előttem itt, ki véste
e jeleket az égre?
Nem értem, amit írt, de talán azt akarja,
hogy kövessem őt.
Hová?

Hiszen nem tudok átlépkedni a világűrön,
ahogyan ő.
Nekem itt kell maradnom, itt, ahol azt hiszem otthon vagyok,
— ebben azonban mégsem vagyok egészen biztos.
Itt kell maradnom e jelek alatt,
melyeket véletlenül épp ide vésett,
midőn a végtelen világűrön átkelt,
e jelek alatt, melyek talán
nem is azt jelentik, hogy kövessem őt.
Ebben azonban mégsem lehetünk bizonyosak.

★

Te, aki léteztél már hegyek és felhők előtt,
tengerek és szelek előtt,
akinek kezdete előbb volt minden dolgok kezdeténél,
akinek öröme és bánata régebbi, mint a csillagoké,
Te, aki örök fiatalon vándoroltál a tejutakon
és közöttük, a nagy sötétségen át,
Te, aki már a magányosság előtt magányos voltál,
akinek szíve eltelt rettegéssel, sokkal előbb az emberi szívnél, —
ne felejts el engem.

De hogyan emlékezhetnél rám.
Hogyan emlékezhet a kagylóra a tenger,
melyen végigzúdult egyszer.

Thinsz Géza fordításai

A 60 éves Ignotus Pálnak ajánlom bolyongásaink közben.

RAB GUSZTÁV

PÁRISI TANULMÁNYÚT

Győzővel napok óta alig lehetett bírni. A hivatalban és a házban is, ahol nejével, a nagylábú Amáliával és két kis gyermekükkel lakott, már mindenki tudta, hogy Kántor Győző aligazgató úr a jövő héten Párisba utazik.

Alantasai a Társadalombiztosító Intézetnél szembeötlő változást észleltek rajta. A mord közhivatalnoki fölény eltűnt kövér arcáról, a gúnyos vonás helyén, amely meggörbítette puffadt alsóajkát, mosoly olvadott. Világoskék szemében gyermeki öröm csillogott, a korai kopaszság miatt magas homlokán a gondok ráncai kisimultak. Egyébről sem beszélt, csak Párisról. Aktatáskájából, melyben máskor hivatali iratokat hordott, most Baedekert, francia szótárt, társalgási könyvecskét, francia udvariassági lexikont és Páris térképét szedegette elő. Fontoskodva magyarázta mindenkinek, hol van az Eiffel-torony és Napoleon sírja.

Sokan irigyelték 1929 nyarán Budapesten Kántor Győzőt. „Könnyű neki. Persze, az intézet küldi ki. Tanulmányútra!" — mondogatták ismerősei. Győző azt állította, hogy ő kiválóan beszél franciául és egész Magyarországon ő a legalkalmasabb férfiú arra, hogy a francia munkaügyi miniszternél kihallgatáson jelentkezzék és tanulmányozza a franciaországi társadalombiztosítás vívmányait.

— Csak épp a gyakorlatom hiányzik a franciában — vallotta be őszintén. — De már a második nap úgy fog menni, mint a karikacsapás.

Ezt ő maga is elhitte. Még soha életében nem beszélt franciával. De Béranger és La Fontaine egy-két versét beféve tudta, s nagy hatással szokta szavalni a hivatalban is, ahol mindenki szentül hitte, hogy Győző úgy beszél franciául, mint Briand külügyminiszter. Éneklő orrhangon szavalt, világoskék szeme kidagadt, rövid karjával gömbölyű ábrákat írt a levegőben, ripacsos sárga fogai közül kis buborékokban szivárgott a nyál Béranger és a francia nyelv dicsőségére.

Szerény összeggel utazott el, állami pénzen, amelyet az intézet bocsátott rendelkezésére.

A zavarok már a svájci határnál kezdődtek. A finánc franciául túrta fel útitáskáját. Ő egy szót sem értett, németül tiltakozott. Mire a svájci finánc is németre fordította a beszédet. Azzal nyugtatta meg magát Győző, hogy a finánc svájci tájszólással beszélt franciául és ő nem köteles megérteni. De másnap reggel, amikor francia vasutasok vették át Bázelben a vonatot, már aggódni kezdett. A kalauzt magyar szivarral kenyerezte le. Azt remélte, hogy akkor tagoltabban és érthetőbben ejti majd ki a francia szavakat. Beszélgetni próbált vele, de egy mukkot sem értett. A legegyszerűbb dolgokat körmönfont körmondatokban fogalmazta meg, úgyhogy azt meg a francia kalauz nem értette meg. Győző megrendülten állapította meg, hogy a francia kalauz is valamilyen ismeretlen tájszólással beszél franciául.

Útitársaival próbált beszélgetni. Azzal biztatta magát, hogy csak hozzá kell szokni a francia nyelv muzsikájához és akkor majd mindent megért és őt is megértik. Rossz franciasággal bemutatkozott a mellette ülő öreg kecskeszakállasnak és még ezt is mondta:

— *Je voyage pour Paris pour pratiquer la belle langue française. Ah! Causez avec moi!*

Maga is érezte, hogy borzalmasan szólalnak meg ajkán a francia szavak. Ám a hatás még lesújtóbb volt, mint gondolta. A kecskeszakállas hadarva felelt neki valamit, aztán hátat fordított neki. Az utasok harsányan nevettek.

„Majd Párisban!" — biztatta magát.

Páristól elkábult. Szédülten állt az Opera téren és bámulta a bulvárokról özönlő gépkocsik áradatát. Franciául motyogott magában.

— *Admirable! Magnifique! Inoubliable!* — ezeket a szavakat jól megtanulta.

Elhatározta, hogy mielőtt nekikezd a francia társadalombiztosítás tanulmányozásához, előbb a Baedeker útmutatása szerint megnézi Páris nevezetességeit. Erre három napot engedélyezett magának, állami pénzen.

A Louvre-t csak kutyafuttában járta végig, de a kelleténél hosszabban bámészkodott az Eiffel-torony tetején: egy egész délelőttöt elvesztegetett miatta, pedig még nem volt a Conciergerie-ben, sem a Notre Dame-ban, nem látta a „Penseur" szobrot a Rodin-múzeum kertjében, nem járt a lerombolt Bastille helyén és még nem is csónakázott, az előírás szerint, a Bois de Boulogne-ban a ludak közt a tavon. Sajnos, a teremőr magyarázatát a Sainte Chapelle-ben sem értette. A német nyelvű Baedekerből böngészte ki titokban, szégyenszemre, hogy hol is van tulajdonképpen.

Esténként holtfáradtan roskadt le valamelyik vendéglő terasza. De előbb óvatosan tanulmányozta a kiakasztott étlapot: nem téved-e be valami drága helyre? Mert minden felesleges pénzkiadástól és könnyelműségtől óvakodott. Reggelenként állva itta meg kávéját a kávéházi bádoglapnál az omlós kiflivel. A rejtélyes szavakat maga körül nem értette meg. Délutáni üzletzárás után az utcákon szétszéledő elárusítólányok édesen csicsergő, színes serege megdobogtatta szívét. Egy-egy kacér pillantástól, huncut mosolytól megszédült. Nézte a fürge lépteket, a pici párisi lábakat, a ringó csípőket, a ferde kis kalapokat, szempillájukon a kék festéket és ajkukon a pirosítót és hallotta csiklandozó nevetésüket. De Amáliára gondolt, akinek nagy ugyan a lába, de ő mindig hű volt hozzá és a tanulmányútra, amelyet komolyan kell venni.

Színházba nem ment, mert drága volt a jegy. Volt nap, hogy öt-hat francia szónál nem is nyögött ki többet, hiszen mindig egyedül volt Páris nevezetességeivel. Esténként tért kissé magához, a tarka abroszszal leterített vendéglői asztalnál, a „*demi carafe*" burgundi vörösbor kortyolgatása közben. „*Carafe*": ezt a törökösen hangzó francia szót most tanulta. Zsebéből elővette a francia társalgás kézikönyvecskéjét és próbált a pincérrel társalogni. Így, néha, könyöradományként, pincérektől és mosogatólegényektől kapott ajándékba néhány francia szót, amit végre meg is értett. Öröme határtalan volt. Minden bizakodása visszatért és most már erősen remélte, hogy hamarosan kihallgatáson jelentkezhet a francia munkaügyi miniszternél.

Egy hét eltelt a párisi tanulmányútból. Ekkor valami érthetetlen történt. Csak délben ébredt fel az olcsó kis hotelszobában. Szédült. Az első percekben nem is tudta, hol van. Fel akart kelni, de tagjai nehezek voltak. Visszahanyatlott a széles francia ágyra. Olyan lustán hevert ott, mint a liszteszsák Magyarországon egy balmazújvárosi tanya éléstárában. Nyolcvanhat kilóját nem tudta megmozgatni. Borzadva eszmélt rá, hogy hét nap alatt semmit sem haladt a francia nyelv gyakorlásában. Nyögve és aléltan vallotta be magának, hogy nem mer elmenni a francia munkaügyi miniszterhez.

Sóhajtott, jajgatott. Könnyei potyogni kezdtek. Minden, amit egy hét alatt látott a zúgó Párisban, összekavarodott benne és émelyítette. Hányinger gyötörte, mintha istentelen egzisztencialista filozófus lenne, holott csak egyszerű kis OTI-aligazgató volt.

Végre nagynehezen feltápászkodott, nehéz testét lebillentette az ágyról. De irtózott az utcától, a benzinfüsttől, a forgatagtól. Halálosan fáradt volt ahhoz, hogy kimenjen az emberek közé, akik föld alatt és föld felett rohannak valamerre. Szíve sajgott. Heves honvágy fogta el. Jánoskára és a kis Eszterre gondolt, aranyszőke hajukat milyen jó lenne megsimogatni és nejére, Amáliára.

De az éhség kikergette az utcára. Csörtetve rohant a járókelők közt a legközelebbi étterembe. Farkasétvágya volt. Fáradtsága elmúlt, ereje visszatért. A bizakodása is. Elhatározta, hogy társat keres magának: francia barátot.

Elképzelte magában, hogy akár reggeltől estig társalogni fog barátjával, aki felvértezi majd őt francia szavakkal. A mélyen szunnyadó és félig elfelejtett szavak fel fognak éledni és most már hamarosan elmehet a francia munkaügyi miniszterhez.

Elindult tehát Páris forgatagában, hogy barátot keressen.

A Champs-Elysées egyik kávéházának teraszán szemelte ki az elsőt: egy csinos szőke fiatalembert. Magányosan ült a homorú támlájú nádszéken a kis kerekasztalnál és valamilyen ismeretlen italt szürcsölgetett, amely úgy csillogott a gömbölyű pohárban, mint a rubin. Láthatóan unatkozott. Arcát valahol a tengernél téglavörösre pörkölte a nap, izmos csuklóján a szőrszálak aranyszőkék voltak. Édeskés illatú, fanyar cigarettát szívott és — akkor vette észre, amikor barátságosan leült mellé — *Svenska Dagbladet*-ot olvasott. Menekülve, hanyatt-homlok, hagyta ott a Champs-Elysées-t és a svéd fiatalembert.

Leszállt a föld alá és a *métro*-n próbált ismerkedni. Odafurakodott egy tagbaszakadt férfi mellé, aki munkászubbonyt viselt és bizonyára a nép fia volt. Nekifohászkodott és megszólította. Szokott mondókájával kezdte: Magyar aligazgató, a szép francia nyelv gyakorlására és fontos megbizatásból jött Párisba. Aztán, mintha szívét tárná ki, nagylelkűen kérdezte:

— *Voulez-vous un verre de vin?... Boire?... Avec moi?*

Meghívta egy pohár borra. De az ember azt mondta: — *Merde!* — és belemerült a délutáni újság olvasásába.

Este a mozi előtt a nagybulvárón fiatal nő állt. Ramon Novarro képében gyönyörködött. Győző makogva felajánlotta neki, hogy megváltja a jegyét, annál bátrabban, mert a nő csúnya volt. Bár erősen festette magát. Az ajánlat sikerrel járt. Győző dobogó szívvel vonult be a moziba, a nő rögtön belekarolt. A sötétben társalogni próbált. De a nőt Ramon Novarro izgatta. Olyan furcsa módon csípkedte őt, hogy elhallgattassa... egészen különös volt a viselkedése: Győző okosabbnak vélte, ha kisompolyog a nézőtérről és saját jegyét veszni hagyja.

Kudarcai szaporodtak. Most már a vadász szenvedélyével üzte a párisi csalitban azt, aki barátságába fogadja és elbeszélget vele. Mocskos külvárosi kávéházakban kártyázó munkások közé vegyült. Magyar kalábert akart játszani velük, de ehhez egyik sem értett. A szállodaszolgával egy nap megállapodott, hogy vasárnap kirándulnak együtt Saint-Cloud-ba. Mire elérkezett a várva-várt vasárnap reggel, a szolgának hűlt helye volt. Másnap, amikor a cipőit kifényesítve behozta, még csak nem is mentegetődzött. Mogorva volt és szótlan. Szeme sarkából sunyi, gyanakvó pillantásokat vetett feléje.

Ellankadásait nagy nekibuzdulások követték. A nőket, mert félt, hogy szerelmi kalandba és könnyelmű költekezésbe sodorják, óvatosan kerülte.

Sofőrökre vetette ki hálóját.

Rövid útra beült a taxiba csak azért, hogy a végén a sofőrrel beszélgessen. Az keveselte a borravalót és új fuvarra sietett, megvetéssel. De ő kileste kocsmáikat. Hogy nagyobb bátorságra kapjon, felöntött a garatra. Koccintgatott a sofőrökkel, de azok durva párisi tolvajnyelven beszéltek, a borát megitták. Semmit sem tanult tőlük, csak néhány vaskos káromkodást.

A szálloda lakói elzárkóztak előle szobáikba vagy szétszéledtek Párisban és csak éjjel jártak haza. Legközvetlenebb szomszédait sem ismerte. Portás nem volt. A kapu magától nyílt és csukódott. A szófukar félkarú tulajdonos sandítgatott ki lakásának kis ablakán, figyelve, hogy ki jön és ki megy el, ki veszélyezteti a ház jó hírét. Ő bárkinek mutatkozott be, az szökött előle néhány tessék-lássék szó után, mintha fertőző beteg volna. Fél éjszakáit hiába töltötte azzal, hogy Béranger verseit szavalta. Senki sem volt, aki meghallgassa.

Hiába ült le idegenek mellé vendéglőkben és kávéházakban: barátsága, amelyet felhevült francia szavakkal kínált, nem kellett senkinek. Autóbuszban udvariaskodott öregurakkal. Helyét átadta nekik és segített a leszállásnál abban a reményben, hogy egy darabon együtt sétálhat velük, édesen franciául csevegve. De hiába törte magát. Néhány közömbös szó után mindenki elfordult tőle.

A Luxembourg-parkban felemelt a földről egy elesett gyereket. A kölyök éktelenül sírt. Franciául sírt!

— *Ne pleure, petit, mon pauvre!* — mondta neki boldogan.

De a Királynők-sétánya felől száguldva közeledett a rémült anya és elragadta tőle kis barátját.

A Szentháromság templomban esküvő volt. Betolakodott a násznép közé és gratulált a rokonoknak. Eleinte úgy fogadták, mintha közéjük tartozna. De mihelyt észrevették csetlő-botló beszédét, tüntető hidegséggel zárták ki maguk közül, úgyhogy a menyasszonyhoz már nem mert odasompolyogni.

Végre a Montparnasse egyik kocsmájában egy szabadságos néger katonával barátkozott össze és később egy arabbal, aki amerikai mogyorót és karpereceket árult az utcán. De sajnos, a négernek rőfögő torokhangja volt és elnyelte a mássalhangzókat. Az arab pedig selypített, sőt nyávogott, mint a beteg macska.

A Théâtre Français-val szemben a kávéház különszobájában nagy örömére sakkozókat fedezett fel. Valaki megkönyörült rajta. Lassan és mutogatva, ahogy siketnémák beszélnek, megmagyarázta neki, hogy fiatal tüzértiszt korában Napoleon is ebben a kávéházban sakkozott. Aztán leült vele játszani. De neki olyan lámpaláza volt, hogy a királynéját az ellenfél rögtön kiütötte. A játszmát öt perc alatt elvesztette és aztán már senki sem akart vele sakkozni. Megsemmisülten kullogott ki.

Már csak három napja volt hátra a rövidre szabott tanulmányútból, állami pénzen. Rosszabbul beszélt franciául, százszor bizonytalanabbul, mint aznap, amikor megérkezett Párisba. Rettegő félelem tartotta távol a munkaügyi minisztérium komor épületétől.

Szent Mihály útján esteledett. A széles bulváron „foire" volt, ezerszer tarkább és lármásabb, mint Budapesten a terézvárosi búcsú. Mutatványos bódék sorakoztak a körút mindkét oldalán: erőművészek mázsás súlyokkal pehelyként dobálództak, óriás szerencsekerekek pörögtek, elvarázsolt sátrakban jósnők jövendöltek, szörcsögő vajban sült az apróra vagdosott krumpli rézüstök alján, hamis gyöngyöt, keleti szőnyeget és jegesmedve-bundát árultak. Yvette Guilbert hangja szólt a gramofon tölcséréből, vállalkozó kedvű járókelők vízsugáron libegő tojásra és táncoló bábukra lövöldöztek. Zavaros hangorkán hömpölygött végig az utcán és elsöpörte azokat, akik, mint Kántor Győző, titkos gondoktól emésztve, csendre és nyugalomra vágytak. Bámészan a szerencsekerékre nézett és látta, hogy vannak, akik nyernek: ki egy palack bort, ki egy üveg pezsgőt.

Elcsigázottan ment haza szurtos kis szállodájába, a boulevard Saint-Michel egyik mellékutcájába. Kimerülten és reményvesztetten heveredett végig az ágyon. Kövér arca olyan volt, mint egy megszeppent gyereké, aki mindjárt sírvafakad. La Fontaine versét nyöszörögte halkan a nyulakról, amelyek feldúlják a veteményeskertet.

A szobaajtó nyitva volt a kánikulai meleg miatt. Behallatszott a külvilág zaja. De őt nem a vásár távoli morajlása érdekelte. A szomszéd szobában emberek beszélgettek.

Franciául!

Az ő szíve megsajdult. Epedve hallgatta az illanó francia szavak édes zenéjét, a röppenő mondatokat, amelyek ott zsongtak a falon túl, alig egy arasznyira tőle. Ó, hátha most el lehetne fogni azokat, mint a ritka madarat!

— *Il me manque seulement le pratique* — nyögte hangosan, mármár eszelősen és nem tudta, hogy *la pratique* nőnemű.

Fülelt. Szíve rendületlenül dobogott. Puffadt arcát a falhoz szorította és úgy hallgatódzott. Ó, ha ő is ott lehetne köztük, csak egy órácskára!... Végre beszélgethetne franciául, végre bátorítást kapna, hogy tanulmányútját sikerrel fejezhesse be! Végre! Ez az utolsó, az igazi, a nagy alkalom!

Lábujjhegyen kisompolygott a folyosóra. A szomszéd szoba ajtaja is nyitva volt.

Belesett óvatosan, hogy észre ne vegyék. Öten vagy hatan ültek bent. Jókedvűek voltak, mindnyájan fiatalemberek. Öröm járta át tagjait, mert megértette, hogy azok miről beszélnek. Megértette hallgatódzás közben, hogy azok a „foire"-on nyerték a bort és a pezsgőt, a nagy szerencsekereken, amelyet ő is látott. Ezek itt akár hajnalig is együtt maradnak, ha lesz elég boruk. Az igazi barátság Párisban is bor mellett szövődik. Ó, micsoda szerencsét hozhat neki a szerencsekerék! A kutyafáját!

Hanyatt-homlok rohant le az utcára. Futott tovább, ki a bulvárra, ahol esti fényben tombolt a vásári zűrzavar: a szerencsekerékhez!

Egyszerre négy számra is tett, hogy minél hamarább nyerjen. Az eredmény semmi. Most már számolatlanul szórta a pénzt és nem is gondolt rá, hogy üzletben olcsóbban is megvásárolhatná a pezsgőt. Nyakig benne volt a szerencse hajszolásában. Jánoska nyolc, a kis Eszter három éves. Tett a 8-asra és a 3-asra. Végre egy üveg pezsgőt nyert. Amália életkorán vesztett, de a saját magáén megütötte a főnyereményt: egy mohos nyakú, penészes palackot, amelyben huszonöt éves Médoc volt. Megtapsolták. Valaki babérkoszorút tett a fejére.

Mint kövér Bacchus, száguldott vissza a szállodába a két üveggel, s örömében esetlenül ugrándozott. Diadalmasan vitte a nyereményt. A keskeny lépcsőházban nyolcvanhat kilójával egy perc alatt felrobogott a negyedik emeletre. Lihegve rohant be a vidám franciákhoz.

— *Moi aussi, j'ai gagné, Messieurs!* — rikoltotta.

A két palackot magasra emelte és szétterpesztett lábbal megállt a szoba közepén.

Csend támadt. Minden tekintet feléje fordult. Senki sem szólt hozzá. A borozgató ifjak döbbenten nézték a vásárról ideszalajtott idétlen emberi tüneményt, kopasz fején a babérkoszorúval, amint valósággal rajta csüng a két palackon és azok szilárdan állnak a levegőben; bámulták a betolakodót, roszszul szabott nyári vászonruhájában, amint rájuk mered révetegen, kidülledt szemmel. Bolond talán?

Győző kiszuszogta magát. Fulladozó hangon megszólalt. Szokott mondókájával kezdte, amellyel már annyiszor felsült, de most az egyszer, a tizenkettedik órában, végre céljához érkezik:

— *Pardon, Messieurs!... Permettez me présenter? Je suis... Victor Kantor de Budapest... assurance sociale... Sous-directeur... Je voyage en France pour pratiquer votre belle langue!...* — és ekkor felzokogott, úgyhogy alig tudta kinyögni, rimánkodva: — *Causez avec moi!*

A két palackot nagy ívben az asztalra tette.

A válasz először dermesztő csend volt. A fiatalemberek egymásra néztek. Az egyik kajánul elmosolyodott.

Aztán kórusban felelték, legtisztább és legédesebb magyar anyanyelvükön:

— Isten hozta nálunk, kedves aligazgató úr! Foglaljon helyet!...

Victor Kantor de Budapest hatalmas teste megtántorodott. Lezuhant egy székre. Gépiesen szájához emelte a pohár pezsgőt, melyet az egyik ifjú nyújtott feléje, s felhörpintette. Aztán megint ivott. Nagy babos zsebkendőjével törülgette az izzadtságot boltozatos homlokáról és mosolyogni próbált — barátaira.

Magyar diákok voltak. A „foire" alkalmából meglátogatták bolgár pajtásukat, aki itt lakott a szállodában és a kedvéért franciául beszéltek.

Nyugalom szállta meg, zsongító és boldogító. Megadta magát sorsának. Félóra alatt tökéletesen berúgott. Sorra csókolta a magyar fiúkat, a bolgár arcára is cuppanó csókot nyomott, aki rosszul beszélt franciául, még rosszabbul, mint ő.

Aztán a bolgárral már senki sem törődött. Magyar szó verte fel a kis szálloda csendjét és Győző, a babérkoszorúval a fején, kurjongatva énekelte:

— „Ritka árpa, ritka búza, ritka rozs!" — és csárdást táncolt egyedül a szoba közepén, úgyhogy nyolcvanhat kilója alatt rengett a padló.

És reggel hazautazott Budapestre.

(Dreux, 1961 július.)

Irodalmi Ujság

Tildy Zoltán,

a Magyar Köztársaság volt elnökének halálhíre érkezett Magyarországról. Nehéz feladat Magyarország jelenkorának egyik legjellegzetesebb sorsú figuráját néhány sorban méltatni, vagy ítélni. Regényt vagy monográfiát érdemelne. Személye, munkássága és pályafutása érdekes és általánosítható jelensége korunknak. Háború előtt a Kisgazdapárt viszonylag demokratikus ellenzékének soraiba tartozott. Ez állította szembe a német megszállókkal és azoknak magyarországi fasiszta képviselőivel.

A háború befejezése után miniszterelnök lett, s a köztársaság kikiáltása után annak elnöke. Ekkor még nyilván azt gondolta, hogy demokratikus elképzeléseit — ha az oroszoknak tett jelentős engedmények árán is — most megvalósíthatja. Minden bizonnyal hitt is ebben, de a történelem és a fegyverek sodró ereje erősebb volt a hiténél.

1948-ban mondatták le erről a tisztéről és hosszú ideig háziőrizetben tartották. A hozzá közelállók szerint ekkor már nem vágyott politikai sikerekre, beérte volna egyházi funkcióval, püspökséggel is. Korunk kiismerhetetlen parancsa és törvényei szerint, úgy látszik, könnyebb egy politikai vihar közepébe kerülni, mint egy egyházkerület lényegesen nyugodtabb püspöki székébe. Ez a törvény rajta is betelt, mikor az 1956-os forradalom újra visszaemelte a miniszteri székbe. A forradalom leverése után börtönbe vetették és sokáig fogva tartották. Hetvenkét évet élt. Református pap volt, egyházi szószék nélkül; családfő, zilált családi körülmények között; politikus volt, beteljesületlen politikai elképzelések közepette. Boldogtalan ember volt. (e.)

RAJNAI GÁBOR, a magyar színjátszás egyik kiválósága 75 éves korában Budapesten elhunyt. A régi Vígszínház nagy gárdájához tartozott és legnagyobb sikerét a „Faun" című drámában aratta.

*

A PHILHARMONIA HUNGARICA több mint 7000 km-es hangversenytúrán járta meg az Ibériai-félszigetet. A körút főbb állomásai: Oviedo, La Coruna, Porto, Lisszabon, Gibraltár, Badajoz, Madrid és Valencia voltak. A magyar zenészeket mindenütt telt ház várta s nagy siker kísérte. A Philharmonia Hungaricat Carîdis Miltiades vezényelte.

*

SIMON JÓZSEF magyar keramikus Stockholmban kiállítást rendezett. A fiatal magyar menekült munkáit a svéd sajtó a legnagyobb elismerés hangján méltatta.

*

KUTASI KOVÁCS LAJOSNAK, a Brazíliában élő írónak rövidesen megjelenik új regénye, a „Szereposztás" a brüsszeli Magyar Ház kiadásában. A regény a számüzetésbe szakadt színészek problémájával foglalkozik.

*

HÉTEZER SVÉDORSZÁGBAN élő, 1956 után menekült magyar azzal a közös kérelemmel fordult a svéd belügyminiszterhez, hogy a szokásos hét esztendei várakozási időtől eltérően, számukra a svéd állampolgárságot most, öt esztendő elteltével biztosítsa. A svédországi magyarok kérelmüket azzal indokolták, hogy öt esztendő alatt nem csupán saját és családjuk jövőjét biztosították, hanem képességeik szerint jelentősen hozzájárultak Svédország gazdasági és kulturális életéhez. Hivatalos válasz a mai napig a svéd belügyminiszter részéről nem érkezett ugyan, de dániai lapjelentések szerint feltehető, hogy Svédország teljesíti a magyarok kívánságát, különösen, mivel „e hős kis nemzet fiai kivételes bánásmódot érdemelnek" — írja a „Dagens Nyheder".

*

A MÜKRITIKUSOK tizenharmadik nemzetközi kongresszusa határozati javaslatot fogadott el. A határozat egy intézet felállítását szorgalmazza; az intézet feladata a modern művészet eredetének tudományos kutatása, céljainak és irányzatainak dokumentációja és feltárása lenne. A kutatóintézetet az UNESCO támogatásával kívánják felállítani.

*

IGNOTUS PÁL ez úton mond köszönetet mindazoknak, akik 60. születésnapja alkalmából jókívánságaikkal felkeresték.

DR. GAÁL ENDRE Liszt Ferenc születésének 150. és halálának 75. évfordulója alkalmából előadást tartott a torontói Helikon rendezésében. Vörösmarty „Van-e hangod a beteg hazának a velőket rázó húrokon?" kérdésére dr. Gaál Endre a kevésbé népszerű Hungaria, Haláltánc és a Faust-szimfónia hanglemezeivel dokumentálta, hogy Liszt Ferenc alkotóművészete — Bartók Béláéval — a magyarság egyik leghatásosabb és legsikeresebb szellemi fegyvere.

*

BAJCSY-ZSILINSZKY ENDRE születésének 75-ik fordulója alkalmából szülőfalujában, Tarpán, emlékművet állítottak fel a nagy hazafi emlékezetének.

*

DEÉSY ALFRÉD, az első magyar filmrendező, akinek működése még részben az első világháború előtti korszakra esik, Budapesten 84 éves korában meghalt.

*

AZ ÉSZAK-AMERIKAI MAGYAR EGYETEMISTÁK Philadelphiában tartották ez évi kongresszusukat. A kongresszus helyiségeiben egyidejűleg Domján József kiállítást nyitottak; a magyar diákok táncegyüttese pedig ünnepi előadást tartott.

*

A SAN SEBASTIANI FILMFESZTIVÁLON első díjjal Marlon Brando vadnyugati tárgyú filmjét, a „Félszemű Jakab"-ot tüntették ki. A pályanyertes mű kiválasztása elárulja a zsüri meg a fesztivál színvonalát, amin egyébként Franco Spanyolországában nem csodálkozhatunk. Jóval váratlanabbnak tűnik, hogy második díjjal Jan Batory lengyel filmjét, a kétségbeejtően nagyképű és vontatott „Elnök urat" tüntették ki. A kitüntetés okai nem művésziek: Senor Suances, Franco Spanyolországának gazdasági vezető embere, éppen a Szovjetunióban és Lengyelországban utazgat, ahol is citromot és narancsot szeretne eladni. A totalitárius zsüri a „Félszemű Jakab" kitüntetésével egyidőben félszemét a lengyel citromüzletre vetette és ezért jutalmazta a kivételesen rossz lengyel filmet.

*

MÜKINCSEK A MÜKINCSEKÉRT. Tutankamon fáraó sírjának műkincseit mindeddig az egyiptomi hatóságok nem adták kölcsön semmilyen külföldi múzeumnak. Legújabban szakítottak az álláspontjukkal s elhatározták, hogy a műkincseket bármelyik országnak kölcsönadják azzal a feltétellel, hogy a kiállításból befolyt jövedelmet Nubia történelmi emlékeinek megmentésére fordítják. Ezeket a monumentumokat ugyanis (elsősorban Abu Szinbel templomát) az asszuáni gátépítés következtében elárasztás fenyegeti. A Tutankamon sírjában talált műkincseket először Washingtonban, majd Amerika többi nagyvárosában állítják ki ősszel.

*

NÁPOLY MELLETT antik mozaikpadlóra bukkantak. További próbaásások során kiderült, hogy nagy kiterjedésű római település maradványait fedezték fel. Minden valószínűség szerint a szibillájáról híres itáliai hellén település, Cumae maradványait találták meg.

*

LOOSZ JÓZSEF, a kiváló magyar szobrászművész, aki 1956 óta Bernben él, elkészítette II. Erzsébet angol királynő mellszobrát.

*

HUGO VON HOFFMANSTHAL egyik ötletét („Könyvet kellene írnom a világ kertjeiről, de félek, nem lesz időm") váltotta valóra F. G. Jünger „A nyugat és a kelet kertjei" című, példás ízléssel kiállított és illusztrált könyvében. (Garten im Abend- und Morgenland, Bechtle-Verlag, Esslingen-Neckar.) A szerző bevezető esszéjében elsőnek a paradicsomot említi, mint az emberi boldogság szimbolikus kertjét, majd rátér az egyiptomi uralkodók vízparti kertjeire, a perzsa kertkultúrára és az európai kertek őseire: a karthágói, görög és latin kertekre. Majd pedig a reneszánsz kori, architektonikus kertkultúrától a legmodernebb parkokig vezeti az olvasót.

AZ ARENA, a Számüzött PEN írók lapjának második száma megjelent. A 136 oldalas folyóirat ezúttal elsősorban a lengyel emigráns irodalommal foglalkozik. Ezt a részt Z. A. Grabowski esszéje vezeti be, majd K. A. Jelinski ismertet négy lengyel emigráns írót és Czeslaw Milosz a lengyel irodalomról s az ezzel kapcsolatos nemzeti problémákról értekezik. Ezt követik Witold Gombrowicz, Stanislaw Vincenz és George Stemprowski prózai írásai. A nagy emigránsok arcképcsarnokából Léon Feuchtwanger egy másik nagy számüzöttet, Ovidiust mutat be. A kiváló németalföldi költő és esszéista, Victor van Vriesland csevegése és egy beható kerekasztalkonferencia mellett — melynek tárgya: a számüzött író és hazája — jegyzetek és kritikák egészítik ki az Arena második számát. A folyóirat részben angol, részben francia, kisebb töredékében német nyelven közli anyagát. Egyes szám ára 2 shilling hat penny; megrendelhető a Számüzött PEN-nél (The P.E.N. Center for Writers in Exile, 8. Egliston Road, London, S.W. 15.)

*

HIMLER MÁRTON, a Magyar Bányászlap évtizedeken át volt szerkesztője, az amerikai magyar újságírás egyik jellegzetes vezető alakja Kaliforniában 73 éves korában meghalt. Himler Márton még az első világháború előtt vándorolt ki az USA-ba, ahol az első években mint házaló kereste kenyerét. Később egy kooperatív bányát alapított a róla elnevezett Himlerville-ben. Tizenhét magyar hetilapot szerkesztett egyidejűleg. A második világháború alatt, mint ezredes szolgált az amerikai hadseregben; a magyar háborús bűnösöket ő hallgatta ki és szállította Budapestre. „Így néztek ki" címen dokumentum jellegű könyvet adott közre, melyben a háborús bűnösök vallomásairól készült jegyzőkönyveit publikálta. Élete utolsó időszakában Kaliforniában élt; hosszú szenvedés után hunyt el Los Angelesben.

BARCZA GYÖRGY, a magyar diplomácia egy kiválóan finom és megnyerő alakja, Ausztráliában, Sidneyben meghalt. A Rookwoodi Temető magyar részében temették el. A régi világ neveltje volt, konzervatív úr és nemcsak hitében, hanem politikai tájékozódásában is meggyőződéses katolikus. De felfogásának és egyéniségének nemessége barátokat és tisztelőket szerzett neki más társadalmi és ideológiai hátterű körökben is. Amikor a magyar kormányzat a hitleri vandalizmus szorítása és igézete alá került, Barcza György tisztán látta helyét: akkor már nemcsak emberi előzékenység, hanem egy nemzetközi és nemzeti szabadságharc híveinek szolidaritása is összekötötte a világfasizmus elleni táborral. Az egykori londoni követ, aki az angol-magyar diplomáciai viszony megszakadása után hazautazott, hogy mentse, ami menthető, később a disszidens magyar diplomaták egyik vezéralakja lett. A háború után nem tért többé haza. Az ausztráliai magyarok egyik legjelentősebb közéleti alakjukat vesztették el benne.

*

DÉRYNÉ SZOBRÁT — Vasas Károly szobrászművész alkotását — leleplezték Jászberény főterén.

*

A GRIMM-TESTVÉREK, a nagy német mesegyűjtők és szótárkészítők életéről film készül. A filmet Pál György rendezi.

*

A 160.000 LENGYEL egyetemi hallgató közül csak 2529 (= 1.6 százalék) tagja a kommunista pártnak.

*

BRANKO CSOPICS „Meddő por" című realista partizánregényének német fordítása — a szerző kérésére — nem jelenik meg a stuttgarti Steingrüben Verlagnál. A jugoszláv kritika élesen támadta a szerző regényét, a jugoszláv párt pedig kizárta soraiból a regény szerzőjét.

Világsiker

A stuttgarti Steingrüben Verlag gondozásában — Wie der Stein fällt címmel — napvilágot látott „Iszony" német fordítása egy csapásra megnyitotta Németh László (orosz és cseh nyelvre már korábban lefordított) regénye előtt a világsikerhez vezető utat. Az Iszonyt, amely a közeljövőben németül olcsó zsebkönyv-kiadásban is megjelenik, rövidesen az amerikai (Grove Press), az angol (Eyre & Spottishwoode), a francia (Gallimard), az olasz (Einaudi), a svéd (Bonniers), a dán és a norvég (Aschehoug), a finn (Söderström) és a spanyol (Carralt) publikum is anyanyelvén olvashatja.

Németh László Összes Művei német nyelvű kiadásának második köteteként — előreláthatólag még ebben az évben — a Válogatott Tanulmányok jelennek meg.

A nyugatnémet kritika a legnagyobb elismerés hangján méltatja Németh László regényét. A müncheni Süddeutsche Zeitung *„burokban született regényírónak"* nevezi a szerzőt; a nyugat-berlini Die Bücherkommentare *„csodálattal és lelkesedéssel"* adózik *„ennek a monumentális műnek"* és azt írja, hogy *„meglátásait és a stílus tömörségét tekintve"*, talán csak Robert Musilt vagy Italo Svevot lehetne összehasonlítani Németh Lászlóval; a kölni Deutsche Zeitung az Iszony szerzőjét *„a jelenkori lélektani regény egyik úttörőjének"*, a brémai rádió pedig *„a jelenkori európai irodalom nagyjai egyikének"* nevezi, míg a nyugatberlini Der Tagesspiegel megállapítja, hogy az Iszony *„az európai modernista regényirodalom legjelesebb művei közé tartozik"*.

Kerényi Károly véleménye szerint — ő írta az utószót a német kiadáshoz — *„Magyarország legnagyobb írója napjainkban Németh László"*; nőalakjait Szofoklész Elektrájával, Tolsztoj Karenina Annájával és Ibsen Nórájával hasonlítja össze.

HALÁLA 112-ik évfordulója alkalmából augusztus legvégén Petőfi emlékművet állítanak fel a Körös révénél. Ennél a révnél kelt át a költő, amikor utolsó útján Mezőberényből Segesvár felé utazott.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliai olvasóink postahivatalokban kapható 10, illetve 20 shillinges postal ordert küldjenek kiadóhivatalunkba.

A következő országokban terjesztőinknél lehet előfizetni:

Argentínában: Dr. Girsik Géza, Lavalle 361 c/o. Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co., 173. Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Hajdu Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7. de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh. Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Bateliére, Páris 9. Írországban: L. P. Peter, 32. Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59. Hayarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Sas László, 3455. Ellendale Ave., Apt. 15. Montreal. Németországban: Szarvas Gábor, Stuttgart/W., Ludwigstrassse 96. Norvégiában: Volent Zsolt, Skogfaret 56/G, Haslum Iabaerum. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air Genéve-Chéne. Postacsekk-szám: I.162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17. Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 467 Central Park West, Apt. 11/B, New York 25. N. Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

A fel nem sorolt országokból az előfizetést közvetlenül kiadóhivatalunknál, nemzetközi postautalványon való átutalással lehet eszközölni. Az átutalást minden ország bármely postahivatala elfogadja.

Kérjük olvasóinkat, közöljék előfizetésüket levelezőlapon is kiadóhivatalunkkal, mert a nemzetközi postautalvány kézbesítő szelvényén nem szerepel a befizető neve és címe, csak a befizetési szám.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 francs, Brazília: 30 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: NF. 0.90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 300 pruta, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia: 1 korona, Olaszország: 70 líra, Svédország: 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Csillag a tábor felett

Barzilay István ragyogó izraeli regényét mielőbb rendelje meg. Ára kötve $3.25+25 cent postaköltség. Főmegbízott Észak-Amerikában:

Bártfai Service, PO. Box 632, **Elizabeth,** N.J., U.S.A.

The Danubia Book Company
I. IVANYI
11 Archer Street, London, W.1.
Telefon: GERard 6697.
MAGYAR könyv, szótár, hanglemez, kártya.
Kérje díjmentes árjegyzékünket.

APRÓHIRDETÉSEK

150 dollár havi fizetéssel keres amerikai apa, 2 négy éves gyermekéhez, 35—45 éves anyahelyettest Washingtonba, aki háztartását jól ellátná. Részletes válaszleveleket „Washington" jeligére sürgősen a kiadóba.

Oxford Street-i irodámban üzleti ügyek, telefonüzenetek lebonyolítását vállalom. Érdeklődés telefonon: GLA 9486 (London).

Dr. Kaposi Györgyöt és fivérét, Ödönt Budafokról, keresi Dusán Iván, Östra Bergsg. 6c, Tranas, Svédország.

LIVRARIA D. LANDY
Sao Paulo
Rua 7 de Abril 252, 5° sala 53
Caixa Postal 7943.
Dél-Amerika egyedüli könyvkereskedése, ahol *magyaron* kívül négy világnyelven vásárolhat az igényes olvasó.
Könyvek, metszetek, folyóiratok. Kérje katalógusomat!

HOLLÓS
Monopol ügynökség
15 Colebrooke Avenue,
London, W. 13. Telefon:
PERivale 9275.
Vámmentes ajándékcsomagok és gyógyszerek Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Published by the Hungarian Literary Gazette Ltd.
14, St. George Street, London, W. 1.
Telefon: MAY 32–24.
Printed by Jolly the Printer Ltd. (T.U.), 238 Fore St., London, N.18.

Irodalmi Ujság

XII. évf. 17. szám — A MAGYAR ÍRÓK LAPJA — 1961 szeptember 1

PASZTERNÁK ÉS IVINSZKÁJA

Az *Irodalmi Ujság* 1961 február 1-i és 15-i számában beszámoltunk arról a hajszáról, amit a szovjet hatóságok folytattak Paszternák bizalmasa, regényének hősnője, Olga Ivinszkája és lánya ellen. A vád ellenük az volt, hogy illegális valutacsempészéssel foglalkoztak, jogtalanul „elharácsolták" a *Doktor Zsivágó* külföldi jogdíjait s Paszternák halála után valóságos feketepiacot létesítettek a törvénytelenül és jogtalanul szerzett pénzből. A tárgyalás óta hónapok teltek el, s ez idő alatt, ha nem is a világsajtó reflektorfényében, de mindenesetre a színfalak mögött olyan események játszódtak le, melyekről érdemes beszámolni. Nyilvánosságra jutott, hogy közvetlenül a tárgyalás után nyugati írók egy csoportja, közöttük *Bertrand Russell* és *Graham Greene* üzenetet küldött a szovjet hatóságokhoz, amit annak idején szándékosan visszatartottak a nyilvánosságtól, abban a reményben, hogy az oroszok felismerik a hajsza rendkívüli rossz hatását még azokra is, akik általában barátságosan viseltetnek irányukban, s hogy éppen, mert felhívásuk nem kerül nyilvánosságra, presztizs veszteség nélkül más fordulatot adhatnak az ügynek. (Hadd említsük itt meg, hogy *Déry Tibor*ék lefogásakor a nyugati írók egy csoportja, *Bertrand Russell, T. S. Eliot, Silone, Camus* és *Jaspers* először ugyancsak bizalmasan küldött üzenetet a magyar kormánynak, hasonloan reménykedve a diszkréció hatásában, mint tudjuk, helytelenül.)

A vád jelentéktelensége és koholt volta már annak idején világos volt mindazok számára, akik ismerték a szovjet élet jelenségeit: ennél sokkalta súlyosabb esetek után is büntetlenül maradtak a vádlottak, ha egyáltalán vádlottaknak voltak nevezhetők. *A Pravda 1957 július 5-i* számában például *Svernyik Malenkovra* és *Kaganovicsra* úgy hivatkozott, mint a *„forradalmi törvényesség megszegőire"* és *Hruscsov Malenkovot* az úgynevezett *„leningrádi ügy főszervezőjének"* nevezte, akinek működése következtében sok ártatlan kommunista vesztette életét. *(Pravda, 1957 július 7.)* Folytathatnánk az idézést, noha a fentiekből is világos, hogy Malenkov, Kaganovics és a többiek szovjet szempontból lényegesen súlyosabb „bűnöket" követtek el, mint amivel Ivinszkáját vádolják s ennek ellenére ma is jól fizetett állásokban ülnek anélkül, hogy valaha is bíróság elé állították volna őket. Mindez csak aláhúzza az Ivinszkája-eset *politikai* jelentőségét; azt a tényt, hogy a szovjet hatóságok még mindig nem tekintik lezártnak a Paszternák körül folyó vitát s a halott író után most élő barátait veszik célba.

A védekező hadmozdulatok sorában 1961 január 24-én *Szurkov* következett, aki az *Humanitében* nyilatkozatot tett közzé, mely megjelent a nyugati kommunista sajtóban is.

„Az egész ügy — mondotta Szurkov — *csupán illegális valutacsempészés kérdése és semmi köze nincs Paszternákhoz. Beszéltem a közvádlóval és a bírákkal. Olga Ivinszkáját 8 évi fegyházra ítélték, lányát pedig 3 évi börtönre. Mindketten törvénytelenül jutottak 300, illetve 500 ezer rubelhez. E kérdésben táviratokat és leveleket kaptam, többek között Graham Greene-től... Válaszoltam rájuk, ismertettem a valódi tényállást és kifejeztem meglepetésemet. Micsoda, önök közbenjárnak és kiszabadítását követelik valakinek, akiről semmit sem tudnak! Nyilvánvaló, hogy ez voltaképpen nem más, mint illegális valutacsempészés és semmi kapcsolata nincsen Paszternákkal, aki nagy költő volt. Családjának, meg kell állapítanunk, szintén nincs semmi köze e rosszhírű történethez. Ezek a pletykák az író emlékezetét bántják meg. Ha a külföldiek tisztelni kívánják ezt az emléket, akkor helyesebben teszik, ha nem keverik fel körülötte a szennyet csak azért, mert barátai között akadt egy kalandornő. Nem akarunk közbelépni ebben az ügyben, mert ennek semmi köze nincs az irodalomhoz, vagy a politikához."*

Mindez egyszerűen egy olyan határozatra utal, melynek Szurkov csupán szócsöve volt, olyasféle fogalmazás ez, mely azoknak az íróknak számára készült, akik nem voltak hajlandók nyilvánosan azonosítani magukat a hatóságok akciójával. Tegyük hozzá, hogy egy évvel korábban Szurkov Paszternákot csupán, mint „irodalmi renegátot" emlegette, s hogy most nagy költőnek nevezi, az cseppet sem meglepő azok számára, akik ismerik Szurkov dialektikus képességeit.

Ami Szurkovnak azt a megjegyzését illeti, hogy Graham Greene „semmit sem tudott" az Ivinszkája-ügyről, hadd emlékeztessük olvasóinkat Hruscsov megjegyzésére (a XX. pártkongresszuson), melyben Sztalin magatartásáról volt szó az úgynevezett orvosperben:

„...Az ügyet úgy találták, hogy senki sem tudta megállapítani, hogy a vizsgálat miféle tényeken alapul. Nem volt lehetőség arra, hogy a tényeket tisztázzuk, mivel nem lephettünk érintkezésbe azokkal, akik bűnösségüket bevallották."

Szurkov minden próbálkozása ellenére sikertelen maradt az a kísérlet, hogy a Szovjetunión kívül támogatókat nyerjenek a szovjet hatóságok intézkedéseinek támogatására. Éppen ezért már 1961 februárjában Alexej Adzsubej, az *Izvesztija* főszerkesztője, Hruscsov veje, aki az Angol-Szovjet Társaság meghívására Szurkovval, Georgij Zsukovval és másokkal együtt Londonba érkezett, hogy résztvegyen egy konferencián a „békés együttélés" problémáinak megtárgyalására, megpróbálta újabb „bizonyítékokkal" alátámasztani a — számára — meglehetősen csehül álló Ivinszkája-ügyet. Egész sereg dokumentációs anyagot hozott magával, melyek állítólag hivatottak voltak Olga Ivinszkája bűnösségét bizonyítani és megkísérelte az anyag közlését néhány vezető angol újságban. Az volt a kérése, hogy a dokumentumokat „kommentár nélkül" publikálják, s mikor ezt nem tudta elérni, az angol sajtóban uralkodó *cenzúráról* beszélt, noha, mint az angol újságírók rámutattak, a dokumentumokat a Szovjetunió sajtójában sem közölték le. A dokumentumok a következők voltak:

a) *orosz pénzkötegek fénymásolata.*

b) *kettévágott olasz pénzjegyek fénymásolata.*

c) *Feltrinelli Ivinszkájához intézett német nyelvű levelének fénymásolata.*

d) *Ivinszkája írott vallomása, amit állítólag a szovjet állambiztonsági bizottság vizsgálati osztálya előtt tett.*

Mint a londoni sajtó rámutatott, ezek a dokumentumok *önmagukban* semmiképp sem bizonyították az Ivinszkája elleni vádakat és, amint a *Daily Telegraph* írta, *„nincs az a nyugati bíróság, amely ezt vádbizonyítékként elfogadná"*. A Feltrinelli-levelet, részben legalábbis, már nyilvánosságra hozták ezelőtt a moszkvai rádióban. A vallomás mindazonáltal új volt. A következőképp hangzott:

Állambiztonsági Bizottság
Vizsgálati osztály.

O. V. IVINSZKÁJA VÁDLOTT NYILATKOZATA

A vádirat a lényegi igazságot tartalmazza. Részemről egyik állítását sem vitatom (kivéve talán néhány részletkérdést, melyeket, tekintve idegállapotomat, összezavarhattam). Más részről köszönetemet kell kifejeznem a vizsgálóbírónak, akinek tapintata és korrektsége nemcsak velem, hanem archívumaimmal kapcsolatban is kifogástalan volt; irataimat gondosan szétválogatták, részben visszaadták nekem, részben elszállították az irodalmi archívumba és nem semmisítettek meg semmit abból, amit én meg akartam őrizni.

1960 november 4.

O. Ivinszkája.

Noha semmi bizonyítékunk nincs arra, hogy e nyilatkozat valódi, tartalma oly nyilvánvalóan politikai propaganda célokat mutat, s oly világosan jelzi, hogy a kompromisszum csupán erős nyomás alatt jöhetett létre, hogy ennélfogva autentikusnak tekinthetjük, legalábbis részleteiben.

Elsősorban emlékeznünk kell arra, hogy a nyilatkozat ebben az esetben olyan fogalmazvány, amely egyedül e formában látszik elfogadhatónak az állambiztonsági szervek számára. Ám figyelemreméltó, hogy *lényegében* mily kevés engedményt tartalmaz. A *„részletekre"* való hivatkozás azt mutatja, hogy Ivinszkája még két hónapos vallatás után sem volt hajlandó elismerni az ellene, vagy barátai ellen felhozott vádak egyikét vagy másikát.

Az idegállapotára való hivatkozás viszont megfelelően mutatja azokat a körülményeket, melyek között élni kényszerült. Ha azonban a dokumentum nem is bizonyítja a szovjet vádak igazát, egészében mégis csak általános beismerése a feltételezett illegális valutacsempészésnek. Ugyanakkor nem találhatunk benne semmit, ami az Ivinszkája—Paszternák-viszonylatra vonatkoznék, ezt csupán távolról jelzi. Megállapíthatjuk, hogy maga a dokumentum nem egyéb, mint bátor és okos kompromisszum, mely jelenlegi formájában minden valószínű megfélemlítési kísérlet *ellenére* jött létre s elképzelhetjük, hogy e kísérletek nem voltak jelentéktelenek. De talán a legfigyelemreméltóbb Ivinszkája magányos és elszánt küzdelmében a szovjet hatóságok ellen az a *felelősségtudat*, amellyel a fogoly asszony Paszternák kiadatlan kéziratait megőrizni és megmenteni igyekszik. Nehéz lefordítanunk, hogy mit ért Ivinszkája *„archívumon"*, de a mellékesnek szánt megjegyzésből is látszik, hogy milyen rendíthetetlen erővel próbálja megmenteni a gondjaira bízott, pótolhatatlan kéziratokat. Lehet, hogy úgy kell értelmeznünk a vallomásnak e passzusát, mint egyfajta kompromisszumot, vagyis hogy „vallomásáért" *cserébe* sikerült rábírnia a hatóságokat a kéziratok megőrzésére. Minthogy a szovjet hatóságok „megbízhatósága" az ilyen kérdésekben meglehetősen közismert, talán ez volt a legtöbb és a legbátrabb, amit Olga Ivinszkája egyáltalán tehetett.

Lara, Paszternák hősnője, Sztalin Szovjetuniójában tűnik el az utcán, nyomtalanul és mindörökre. Olga Ivinszkáját azonban abban a Szovjetunióban tartóztatták le és ítélték el, mely állítólag megszüntette a sztalini gyakorlatot. Végső következtetésként levonhatnánk, hogy az uralkodó bürokráciának voltaképpen nincs ellenére e régi gyakorlat felújítása, kivéve, ha ez alkalmanként nem felel meg céljainak. Idézzük a Szovjetunió helyettes főügyészének, Kudrjavcevnek nyilatkozatát 1957-ből:

„Ha szükségessé válik, visszatérünk a régi módszerekhez. De úgy gondolom, erre nem lesz szükség."

Noha Olga Ivinszkája sorsa megmutatja, hogy az effajta elméletek miként jelentkeznek a gyakorlatban, mégis reméljük, hogy a tovább folyó tiltakozás megérteti a szovjet hatóságokkal, milyen felesleges kárt okoznak — maguknak is! — ezzel a felesleges üldözéssel.

KANNÁS ALAJOS versei

Római gályák

Néha kitárul a mélység,
zöld moszatok raja vásott
roncsokon ülve siratja
egykori büszke világok
oszlopait, csupa csipke
s fátyol a holt iszap öble.
mégis a római gályák
roncsok örökre.

Néha kivillan a holnap,
fortyan a kénszagú láva,
mindig az ember a vesztes,
hogyha kiáltani gyáva.
És ha reméli az új kor
őt majd nem töri össze:
álmodik. — Nézd csak: a roncsok
roncsok örökre.

Piacon

Csak állsz, ahol a csendből mérnek.
Hozzá csipetnyi álom,
s egy kissé törmelékes élet
kerül. Nincs más, belátom.

nem bontanak ki soha gyöngyöt
a holnap kagylójából.
A sorsod úgy-ahogy betöltöd
se könny, se fény, se mámor.

Violafényű szigetek
partján sosem öleltek,
az alkonyaid hidegek
s a dermedt ujjú percek

Csak állsz, akár a többiek
az életért, a sorban,
szatyrod a halál tölti meg,
s meg sem tudod, hogy voltam.

Pastorale

Mondják, hogy minden ember más világ.
Vagyunk fehérek, szürkék, elesettek;
mint elvakult, ki csak saját fiát
találja többnek és tökéletesnek,

egy változat jutott a véghetetlen
és mérhetetlen sok, sok út helyett;
de nékem tárult, feltépett öledben
valami végleg elvégeztetett.

úgy látlak mindig számtalan alakban.
Egyszerre engedékenység és tilalom,
vagyok a látható s a láthatatlan,
s a keserű pohárt is én adom.

Alámfeszülve, testednek keresztjén
tartottál, mégis én uraltalak,
a túlvilágot végleg eleresztvén
az élet kellett és a pillanat.

Lehet, hogy nem tudlak megváltani,
s nem érhetjük el sosem az egészet,
mert visszahúznak évek láncai,
mert mindkettőnknek csak egyetlen élet.

Az élet kellett és a szenvedés is,
hiszen futok tovább külön világban,
de néked nyomomban kell járnod mégis,
mert nem szerethetsz mást már énutánam.

SZEPTEMBER 1-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL:

Jörn Donner budapesti riportja (3. old.)

Sinkó Ervin moszkvai naplójából (5. old.)

IRODALOM, MÜVÉSZET:

Paszternák és **Ivinszkája** (1. oldal)

Máté Imre novellája (7. old.)

Kodály Zoltán új szimfóniájáról (4. old.)

Beé Kálmán Az ember tragédiája Skandináviában (4. oldal)

Sivirszky Antal egy új magyar népmesegyűjteményről (6. oldal)

Miért szép? — Nyéki Lajos Weöres Sándor verséről (6. oldal)

Fáy Ferenc, Gömöri György, Kannás Alajos és **Sulyok Vince** versei

Az Idő Sodrában; Most öt éve; Hírek; Glosszák

Az IDŐ Sodrában

Meghalni

harcban Berlinért? Vagy meghalni azért, hogy Berlinért ne kelljen harcolni? Egyik sem nagyon kecsegtető kilátás. De az emberiség ama hányadának, amely többékevésbé még joggal szabadnak érezheti és nevezheti magát, nyilván ez alternatívák közül kell választania. A „meghalni" szótól végigfuthat a hideg a hátán olyan okokból, melyeket felesleges megmagyarázni; s a „Berlin" szótól is olyan okokból, amelyeket a Hohenzollernok, majd kivált a hitleristák tettei magyaráznak. Ezért jogosult lehet — vagy legalábbis érthető — az embernek az az első természetes reflexe, hogy a Berlin-halálkomplexust szeretné kiküszöbölni. De, sajnos, ilyen „couéista" módszerrel világpolitikai bonyodalmat elsimítani nem lehet. Nehéz változtatni azon, hogy ha Berlint odadobják az orosz imperializmusnak, odadobták — ha nem kommunista gyarmatul, akkor militarista szövetségesül — egész Németországot; hogy ha Németország átcsap a Nyugat-ellenes világtömbhöz, vége az európai kontinensnek; s hogy ha vége az európai kontinensnek, akkor vége a civilizált földkerekségnek is — nem kevésbé, mintha nukleáris bombákkal irtják ki lakóit. E kilátások tudatában csak azért reszkethetünk, hogy akiken az emberiség sorsa áll, mégis találjanak egyéb kiutat, mint a tömeghalálok valamelyikét. Nem könnyű feladat; de éppen mert oly embertelenül nehéz, azt az egyet tudhatjuk, hogy a viszonzatlan engedékenység csak olaj a tűzre, csak gyutacs — ha gyutacs kellene hozzá — a rakétalövedéknek és a hidrogénbombának.

Nyílt levél Kelet-Berlinbe

Günter Grass és Wolfdietrich Schnurre nyugat-berlini lakos német írók a következő Nyílt levelet intézték a közép-németországi Német Írószövetség tagságához és név szerint a következő kelet-berlini német írókhoz: Anna Seghers, Arnold Zweig, Erwin Strittmatter, Ludwig Renn, Ehm Welk, Bruno Apitz, Willi Bredel, Franz Führmann, Peter Hacks, Stephan Hermlin, Wolfgang Kohlhaase, Peter Huchel és Paul Wiens.

A levél így hangzik:

„Anélkül, hogy valaki is megbízott volna bennünket s anélkül, hogy remélhetnénk, hogy jelen nyílt levelünknek foganatja lesz, az alulírottak arra kérik az NDK-ban lakó valamennyi írót, hogy gondolják meg az augusztus 13-i hirtelen katonai akció hatását. Senki se jöjjön később azzal a kifogással, hogy mindenkor ellene volt a határok erőszakos lezárásának, de nem hagyták szóhoz jutni. Aki az írói hivatást választja, annak szóhoz kell jutnia, legalábbis azáltal, hogy hangosan kijelenti, hogy nem engedik megszólalni.

Államuk számos polgára az NDK-t nem tartja többé lakhatónak, elhagyta vagy el óhajtja hagyni. Az augusztus 13-i akciót ezzel a tömeges meneküléssel, amelyet az Önök kormánya mindennemű bizonyítás nélkül emberkereskedelemnek nevez, sem magyarázni, sem pedig menteni nem lehet és nem szabad. Szögesdróttal, géppisztollyal és páncélosokkal nem lehet a polgárok számára elviselhetővé tenni az NDK-ban uralkodó állapotokat. Ilyen eszközökkel csak olyan állam kísérli menteni magát, amely nem biztos polgárai bizalmában.

Ha nyugatnémet írók feladatuknak tekintik, hogy tiltakozzanak az ellen, hogy Hans Globke továbbra tekintélyes állásában marad; ha nyugatnémet írók Gerhard Schröder belügyminiszter szükségállapot-törvényének tervezetét nem-demokratikus törvénynek nevezik; ha nyugatnémet írók óva intenek a Szövetségi Köztársaságot fenyegető klerikális tekintélyuralmi veszélytől, akkor Önöknek is ugyanúgy kötelességük, hogy nevén nevezzék az augusztus 13-án elkövetett jogtalanságot.

Felszólítjuk Önöket, válaszoljanak nyíltan Nyílt levelünkre, hogy vagy azonosítják magukat kormányuk intézkedéseivel, vagy pedig elítélik e jogszegést. Belső emigráció nincs, 1933 és 1945 között sem volt. Aki hallgat, vétkezik.

Ezt a nyílt levelet a Német Írószövetségnek és a Német Szépművészeti Akadémiának küldjük. Egyegy másolatot a következő lapoknak küldünk meg azzal a kéréssel, hogy nyomtassák ki a teljes szöveget: Neues Deutschland (az NSZEP központi lapja, Kelet-Berlin), Sonntag (a Kulturbund hetilapja, Kelet-Berlin), Der Tagesspiegel (Nyugat-Berlin), Die Welt (Hamburg—Essen—Berlin) és Süddeutsche Zeitung (München).

Várjuk válaszukat.

Wolfdietrich Schnurre,
Günter Grass."

A Nyílt levélre mindeddig egyetlen válasz érkezett, méghozzá Stephan Hermlintől, aki agresszív hangon megvédelmezi az Ulbricht-féle politikát. A levélváltásra még visszatérünk.

Két árumintavásár

nyílt meg augusztus második felében. Az egyik Moszkvában, a másik Tokióban.

A Szokolnikij Parkban 750 francia cég mutatja be készítményeit és Párisban úgy mondják, Franciaország külföldön sose rendezett még nagyobb méretű kiállítást. A francia kultúra, civilizáció, ipar és kivált a divatszalonok felvonulását az orosz főváros lakossága lelkesen méltányolja is, de a szovjet párttisztviselők ingerülten figyelik a Szokolnikij Parkból áradó csillogást. Nem kívánják — éppen a berlini krízis, a kelet-nyugati feszültség idején —, hogy a moszkvaiak, akárcsak egy-két órára, figyelő szemüket Párisra vessék. Bár a kiállítás helyiségei napi 100.000 személyt fogadhatnak be, a moszkvai hatóságok 40.000-re korlátozták a kiadható jegyek számát; ebből is csupán 10.000 került eladásra, 30.000-t pedig különböző szervezetek osztottak ki megbízható tagjaik között. Az orosz lapok — akár járták munkatársaik valaha Franciaországban, akár nem — kötelességszerűen megállapították, hogy az árumintavásár nem tükrözi híven a francia valóságot. A Sunday Times tudósítója, aki szintén csak üggyelbajjal jutott belépőjegyhez, az Arc de Triomphe modellje előtt összeakadt egy orosszal. Ez éppen a felirat szövegét betűzte, ami szerint naponta 150.000 gépkocsi halad át a diadalív alatt. Az orosz hitetlenkedve mormolta: „Ez lehetetlen. Fogadni mernék, hogy egész Franciaországban sincs 150.000 autójuk." Mivel az angol újságíró nem firtatta, kicsoda, micsoda a jólértesült látogató — adat hiján —, számunkra is örök titok marad, vajon az ingyen-jegyesek vagy a fizető vendégek közé tartozott-e.

Arról viszont megbízható híradások szólnak, hogy a Tokióban rendezett szovjet árumintavásár megnyitására érkezett Anasztáz Mikojan testi épségére 40.000 rendőr vigyázott. A kiállítási termekben is munkásoknak, villanyszerelőknek öltözött nyomozók éberkedtek, úgyhogy a szovjet miniszterelnökhelyettes — legalább a rendőri készültséget tekintve — otthon érezhette magát. Eszerint is beszélt. A japánok számára faragatlannak tűnő módon, több alkalommal támadta az Egyesült Államok és Japán szerződését, sőt, a tiszteletére adott hivatalos vacsorán is, Ikeda miniszterelnök jelenlétében azt elemezte, mily kényes Japán földrajzi helyzete, mennyire kiszolgáltatott a Szovjetunió rakétáinak. „Szomszédos nemzeteknek barátságban kellene élniök — mondotta Mikojan, majd fenyegetőleg hozzátette —, ha valami kellemetlen történnék, semmiféle távoli 'szomszéd' (értsd: az USA) nem segíthet magukon." Erre Koszaka külügyminiszter fagyosan kijelentette, hogy az USA és Japán szerződése merőben védelmi jellegű. A szovjet rosszalás tehát alaptalan. Szato kereskedelmi miniszter pedig megkérdezte Mikojant, vajon 1945-ben miért üzentek hadat a békeszerető oroszok Japánnak, miért nem segítették inkább elő a béketárgyalásokat?

Mikojan talán nem számolt azzal, mily nehezen felejtik el Tokióban, hogy Sztalin az utolsó pillanatban, akkor vetette harcba csapatait a japánok ellen, amikor a mikádó moszkvai követe már, éppen a szovjet külügyminisztérium közvetítésével, igyekezett béketárgyalásokat kezdeni. És nehezen felejtik a japánok a Szovjetunió területéhségét is, Dél-Szahalin és a karéliai szigetsor elvesztését, halászati joguknak, a közelmúltban történt, goromba korlátozását. Még a japán baloldal is — leszámítva persze a Moszkva-hívőket — „kellemetlen szomszédnak" tekinti a Szovjetuniót. Ily körülmények között és ily előzmények után Mikojan fenyegetőzése még kevésbé győzte meg a szigetország közvéleményét arról, hogy Moszkva valóban őszintén kívánja a békés együttélést, különböző társadalmi rendszerek barátságos, sőt idillikus versengését. Tokióban először esett meg, hogy nemcsak az ellenzék, de még a kormánypárt sajtója is megtámadott egy illusztris külföldi vendéget.

A szovjet árumintavásár egyébként a valóban elismerésre méltó eredmények és a túl-ismert propagandafogások vegyüléke volt, egy reménybeli barát meghódítására szánt, bizalomkeltésre szánt nyájaskodás. Akárcsak másutt. Csalódást tehát nem keltett. Ám a megnyitás előtt senki se képzelte se Washingtonban, se Londonban, se Párisban és Moszkvában még kevésbé, hogy Mikojan fellépése — noha negatív értelemben — az orosz kiállítást zajos nyugati sikerré teszi.

Az új szovjet pártprogram és Jugoszlávia

Az új szovjet pártprogram első részletes bírálata a *ljubljanai Delo* című újság *augusztus 13-i* számában jelent meg. A cikk élesen bírálja a pártprogramnak Jugoszláviát támadó részleteit; hangsúlyozza, hogy „jelentős" különbségek vannak a program jugoszlávellenes része, valamint a múlt novemberben kiadott Moszkvai Nyilatkozat megfelelő részei között. *„Egyfelől* — írja az újság — *az új program elismeri, hogy Jugoszlávia 'jellegében' szocialista ország, következésképp nem támadja többé blokkellenes politikájáért. Ennek ellenére Jugoszlávia nem változtatta meg sem kül-, sem belpolitikáját a legkisebb mértékben sem. Ellenkezőleg, politikájának jellegzetességeit még tovább is fejlesztette."* A lap gúnyosan teszi hozzá, hogy a Moszkvai Nyilatkozatot úgy ünnepelték, mint a *„tudományos marxista elemzés csúcspontját"* és megjegyzi, hogy *„nyilván hasonló szólamok fognak elhangzani az új programmal kapcsolatban is"*. Az újság felteszi a kérdést: *„vajon mi hát az igazság?"* és hozzáteszi anélkül, hogy megnevezné őket, hogy *„bizonyos teoretikusok a szocialista táborban"* zavarónak találják Jugoszlávia eredeti elképzeléseit és gyakorlatát, valamint független külpolitikáját.

A *Delo* szerint a baj abból fakad, hogy még mindig vannak, akik túlzottan hangsúlyozzák a *„nemzetközi munkásmozgalom vezető központjának"* ideológiáját.

„Ki állapítja meg egyes országoknak azt a jogát, hogy megfellebbezhetetlen határozatokat mondjanak egy másik ország jellegéről, vagy politikájáról? Hogyan lehet valakinek joga döntőbíróként fellépni egy idegen ország bel- és külpolitikájával kapcsolatban?" A lap szerint a *„vezető központ elméletét"* helyettesíteni kell az *„együttműködés"* elméletével. Érdekes, hogy a lap *„rendkívül különösnek"* tekinti azt a tényt, hogy a szovjet programtervezet egyetlen utalást sem tartalmaz az Egyesült Nemzetek Szervezetére vonatkozóan és felteszi a kérdést, vajon ez a nemzetközi testület, mivel *„szintere volt néhány kiábrándító tapasztalatnak és helytelen jelenségnek"*, többé nem tekinthető Moszkva szemében a békéért folytatott küzdelem alapvető bázisának?

Örömmel olvassuk

a Népszabadságban, hogy megindult Lenin dogmáinak átértékelése is, méghozzá a párt agitprop. osztályán. A cikk, amely az 1960—61-es esztendő propagandamunkájának tanulságaival foglalkozik, egyúttal levonja a következtetéseket is a jövő évre nézve, s e következtetésekben már nyomuk van az új szovjet pártprogramban napvilágot látott hruscsovi tételeknek is, jóllehet a cikk konkréten nem hivatkozik erre. Sztalin dogmáinak megdöntése után jól esik hallanunk, hogy ma már Lenint sem lehet bizonyos átértékelések nélkül elfogadni, s ami ennél fontosabb, alkalmazni: „Szüntessük meg a sablonosságot, a dogmatikus kisiskolás módszereket — írja a cikk —, melyek egyébként is ellentétesek a tudományos szocializmus elméletével. Társadalmunk gazdasági szerkezetének megváltozása az osztályszerkezet változását is magával hozta. Ez megköveteli, hogy a munkás-parasztszövetség tartalmát, az egész szövetségi politikát, a megváltozott körülmények alapján értelmezze a párt. Falun az egységes szocialista paraszti osztály kialakítása kerül a napirendre, s ennek feladatait már nem lehet a lenini hármas jelszó alapján meghatározni, mert az egy előző szakasz jelszava volt."

A mezőgazdaság állapotáról, a parasztság hangulatáról nem esik szó. Ennek ismeretében úgy tűnik, „előző szakasznak" nyilvánítani a jelenlegi helyzetet kissé túlzás és tulajdonképpen eltérés attól a lenini dogmától, amely a valóság konkrét elemzését tűzi ki a párt elé feladatként.

Ugyanakkor — noha erről nem ír a Népszabadság — jelek mutatnak arra, hogy a Szovjetunió legfelsőbb vezetőinek körében bizonyos ellentétek vannak a párt új szervezeti szabályzatával kapcsolatban. A Pravda szerint a Központi Bizottság teljes ülése, mely megvitatta mind az új pártprogramot, mind az új szervezeti szabályzatot, a programot „egyhangúlag" fogadta el, míg viszont a szervezeti szabályzatot csupán „fővonalaiban". A szakértők véleménye szerint a Pravda ilyként jelzi, hogy a Központi Bizottságnak legalábbis néhány tagja, feltehetően a Prezidium néhány tagja nem ért egyet a vázlatos szervezeti szabályzat egyes pontjaival. A szervezeti szabályzat legfontosabb újítása — s ez Hruscsov terve — az, hogy a vezető pártszervek összetételét, valamint más szovjet szervek vezetését is szabályos időközönként újjá kell választani s a megfigyelők véleménye szerint valószínűleg ez az ellentétek központja. Ugyancsak rámutatnak arra, hogy a programot, melyet egyhangúlag fogadtak el, Hruscsov terjesztette elő, míg viszont a szervezeti szabályzatot Frol Kozlov, a Prezidium tagja.

Hogy ezeknek az ellentéteknek van-e alapjuk, az a közeljövőben kiderül.

A Kortárs és a Tiszatáj

legújabban, ha nem is éppen újszerűen, néhány fiatal író ellen intéz támadást egészen régi címkével. Pesszimizmussal vádolja őket azzal, hogy elvesztették a társadalmi perspektívát, nem látják a jövőt, a szocializmus szépségét és derűjét.

„Ha Galgóczi Erzsébet fejlődését akarnánk jellemezni, aligha kerülhetnénk ki a pesszimizmus szót... egyre-másra tragédiákat látunk, kegyetlen létezési törvényeket, vak ostoba véletleneket..." *(Kortárs.)* „Galgóczi Erzsébet írásaiból dekadens életérzés, zavaros életfelfogás olvasható ki... Halálfélelem, állandó szorongás, megmagyarázhatatlan bűntudat. Galgóczi Erzsébet tehetséges írónő, de úgy érezzük, a divatos utak és példák kedvéért éppen annak a kispolgári ízlésnek lesz kiszolgálója, melyről öklendezve nyilatkozik egyik novellájában..." *(Tiszatáj.)*

„Négy-öt éve fiatal lírikusaink egy csoportja (igen tehetségesek és nagy ígéretek) érthetetlen módon az indulás biztató lépései után tévutakra került. (Juhász Ferenc, Nagy László stb.) A kísérletezés címszavával jelölték ugyan útjaikat, de ma már világos, hogy a dekadencia vizeire eveztek. Megdöbbenéssel látjuk, hogy a fiatal prózaíróink négy-öt éves késéssel oda jutottak, hova a fentemlített lírikusok: zűrzavarhoz, dekadenciához. Huszty Tamás, Hernádi Gyula, Kamondy László, Sükkösd Mihály, Abody Béla megjelent műveire gondolunk." *(Tiszatáj.)*

Az arab szocializmus

Az Egyesült Arab Köztársaságban gyakorlatilag végrehajtották a magánvállalatok nacionalizálását vagy, miként néhány amerikai újságíró kifejezte magát: nasszerizálását. A földtulajdon maximumát 100 hektárban állapították meg, ami éppen fele az 1952-es földreform után egy kézen hagyott területnek. A magas jövedelmeket, meredeken emelkedő, progresszív adókkal terhelték meg, olyannyira, hogy a hozzávetőleg 10.000 angol fontot meghaladó évi bevétel után 90 százalék adó fizetendő. Évi 10.000 font Egyiptomban még sokkal nagyobb összegnek számít, mint Európában vagy pláne Amerikában, hiszen az EAK lakosainak évi átlagjövedelme nem éri el az 54 angol fontot sem. *„Új társadalmat alkotunk* — jelentette ki Nasszer elnök —, *ami se nem kapitalista, se nem kommunista."*

Egy libanoni sajtótámadás alkalmat szolgáltatott a kairói Al Ahram főszerkesztőjének, dr. Hassanain Haikalnak, hogy a kommunizmus és az „arab szocializmus" — miként most már Nasszer rendszerét nevezik — ellentéteit kifejtse. A kommunizmus — mondja a cikkíró — azt kívánja, hogy egyetlen osztály, a proletariátus, megszüntesse a többi társadalmi osztályt. Az arab szocializmus ezzel szemben *„az osztályellentétek megszüntetésére törekszik, a nemzeti egység keretében"*; a magántulajdonnak mindaddig nem ellensége, míg a magántulajdon kizsákmányolóvá nem válik; az egyént a társadalom alapjának tekinti, nem pedig *„apró fogaskeréknek egy hatalmas gépben"*. A két rendszer olyképpen üt el egymástól, ahogy *„a vak fanatizmus különbözik a korlátoktól mentes szabad gondolkodástól"*.

Az arab szocializmus hármas jelszava egyébként: *„szocializmus, kooperáció, demokrácia"*. Noha a szocializmusról alkotott elképzelés az Al Ahram cikke után is ködösnek és szólamszerűnek tűnik, az kétségtelen, hogy a kooperatív összefogásnak az egyiptomi parasztok között évszázadokra, sőt évezredekre visszanyúló hagyománya van. A földművesek, akik ma is az Archimédesz szerkesztette kezdetleges vízszivattyút használják, érzik Egyiptomban leginkább az együttműködés szükségességét. Hiszen enélkül lehetetlen az öntözőberendezéseket üzemben tartani, öntözés nélkül pedig nincs termés. Nasszer leglelkesebb, legfegyelmezettebb hívei ezért a fellahok; annál inkább, mert sorsukon a kormányzat már eddig is javított. Kérdéses persze, hogy a körülményekből kialakult, önként vállalt hagyományos paraszti munkafegyelem nem lazul-e majd meg a gyors ütemben létrehozott ipari üzemekben?

Legkevésbé veszi komolyan Nasszer jelszava harmadik követelését, a demokráciát. Úgy véli, népe még nem érett a demokráciára. Egyiptomnak *„gazdasági fejlődésre és stabil kormányzatra van szüksége"*. Hogy ezt a stabilitást a vallásos körök bizalmatlansága meg ne zavarja, az elnök nemrégiben kifejtette, hogy valójában az Izlám volt a világ első szocialista állama. A kalifák puritán egyszerűsége, híveik mértéktartása és fegyelme, Nasszer szerint, a szocializmus példaképe volt. Ez a beállítás némiképp rokon a nyugateurópai kereszténységszocializmus eszméivel és bizonyos fokig valóban hivatkozhatik Mohammedre, hiszen a próféta nem mulasztotta el, hogy ne ostorozza a hetedik században hirtelen megtollasodott mekkai kereskedők rideg önzését. Az Izlám nem egy kutatója mindinkább figyelmet is szentel Mohammed tanítása gazdasági hátterének. Ám az Izlám, akárcsak a korai kereszténység, a Nasszerénél szerényebb célkitűzéssel, nem új társadalmat kívánt létrehozni, figyelmét csupán az egyén kötötte le.

Bármiként legyen is azonban, Kairó jelenleg Afrika legjelentősebb politikai központja, ahogy mondják emigráns politikusok, „szabad kikötője" és ha maga Nasszer egyik napról a másikra hirtelen eltűnnék, a régi világ már sose térhetne vissza Egyiptomban sem.

A FELEJTÉS AKARÁSA

Budapest-Stockholm, 1961 aug.

1

Egy kertvendéglő teraszán ülök barátommal, zápor veri az utcát, porzik az eső a háztetőkön. Barátom, lírikus és műfordító, a görög és római klasszikusok értője és csodálója. Nyolc éve láttam utoljára, nyolc éve jártam ebben a városban, ismerkedve örömével és bánatával, sorsának fordulataival. Akkor is így ültünk a teraszon, talán akkor is zuhogott a zápor; barátom akkor is műfordítással foglalkozott. Egy darabig azt hittem, azok közé tartozik, akik félnek verseik félremagyarázásától és ezért menekülnek a klasszikusokhoz. Nem volt egészen igazam. A költő számára az idegen gondolatok tolmácsolása is hivatás, mely ugyanakkor mégis csak nyújt most némi biztonságot.

Esik az eső. A város nyolc esztendővel ezelőtt szürkébb volt, testén hordozta még a háború sebeit. Akkoriban a terror árnyéka hullott utcáira és lakóira. És most? 1953 és 56 között sok minden változott, hadd tegyem hozzá mindjárt: az ország javára. Az úgynevezett liberalizálódás, mely Nagy Imre első miniszterelnökségéhez fűződik, ez időben kezdődött el, a forradalomban vált szimbólummá és 1958-ban, kivégzése után, fejeződött be.

Veri az eső az asztalunk fölé feszített ponyvát, áznak a fák és az utak. Egymás szavát is alig halljuk az esőtől. A költő egy kérdésemre csaknem kiáltva válaszol:

— Igen, 1956-ot majdnem teljesen elfelejtettük. Oly sok minden történt azóta...

Nem ő az első és nyilván nem is az utolsó, aki így válaszol erre a kérdésre. Az emberek a felejtésről beszélnek. Úgy érzem, hogy ebben a városban nem túlságosan szeretnek emlékezni. A győzők és a legyőzöttek tudják, hogy a forradalom elmúlt és ki tudja, mennyi víz folyik le a Dunán, amíg hasonló történelmi esemény hulláma emelheti magasba az országot. A felejtés akarása természetes. Azoknál is, akik fordulatot reméltek a forradalomtól, azoknál is, akik rettegtek tőle. Csak a terminológiájuk más: a legyőzöttek forradalomról beszélnek, a győzők ellenforradalomról. A kesztyűt kevesen veszik fel. Akik felveszik, mint például Pécsi Ferenc, az MTI helyettes vezetője, azok jól tudják, hogy mit nyújthat nekik a hatalom. Pécsi magas, nyugodt, magában és hatalmában biztos férfi. Az íróasztala mögötti falon Lenin képe függ. A könyvespolcon, mintha tekintélyét akarnák erősíteni, a politikai szaktekintélyek könyveinek hosszú sora. A válasz a forradalom okairól, összefüggéseiről és lefolyásáról nagyon is ismerős.

— Az ellenforradalmat — deklarálja — a reakciós erők, a külföldi imperialisták és a kormány hibái robbantották ki. A kormányhatalommal szemben két erő állt: azok a kommunisták és szocialisták, akik reformokat követeltek, valamint azok a reakciósok, akik a népi demokráciát akarták megbuktatni. Ez utóbbiak kerekedtek felül. Nem véletlenül. Az ország múltja: több évtizedes fasizmus és utána hatalom a sztalinista Rákosi kezében.

Megkockáztatom, hogy aligha írható minden bűn Rákosi számlájára, hiszen ő csak egy volt a többi között abban a gárdában, mely az országot a tönk szélére sodorta. S ha ő volt a hibás és egyedül csak ő volt a hibás, miért nem vonták felelősségre?

Pécsi válasza erre is készen áll.

— Rákosi régi és kitűnő forradalmár volt. S ha hibákat is követett el az utolsó esztendőkben, a szocializmus építését mégis ő indította el Magyarországon. Tizenhat esztendő a fasiszta börtönökben nem kis idő. Ez volt Rákosi múltja. És a diktatúra igazi arca nem látszott azonnal. Azok, akik ma hatalmon vannak, sokáig támogatták. És utána megjárták börtöneiket is. Kádár például öt évig ült börtönben.

— Mi a biztosíték arra — kérdezem Pécsit —, hogy ugyanez nem ismétlődik meg mégegyszer?

— Egy népi demokráciában a bűn mindig a múlté. A remény a reformok, a jövőé. A szégyen, a történelem útjának egy része, mely a kommunizmushoz vezet. Mi okultunk az elmúltakon. A vezetők is változtak, a nép is változott. Akik ma az országot kormányozzák, tudatában vannak a „tévedések" jelentőségének. Kizárt dolog, hogy visszatérjünk a múlthoz.

Kizárt dolog? A Körút neonfényei mögött változatlanul dolgozik a politikai titkosrendőrség. S ha igaz az, hogy a félelem csökken, az is igaz, hogy a csend mélyül az országban. Pécsi ezt nem hallja, vagy nem akarja hallani? S ha a kérdésemre nem is válaszol, azért nyugodtan tovább folytatja előadását:

— Azok a vezetők, akik csődbevitték az országot, többé nem juthatnak hatalomhoz.

— De mi volt az oka annak, hogy a forradalomban mégis oly sokan vettek részt?

Pécsi véleménye szerint a többséget, a becsületes reformokat kívánókat félrevezették. Az utcán tüntetők nem vették észre, hogy milyen érdekek szolgálatába szegődtek. Mert a küzdelem, mondja, elsősorban a hatalomért folyt. A tét a proletárdiktatúra megbuktatása, vagy fennmaradása volt.

Beszélgetésünknek volt egy része, amikor úgy éreztem, hogy Pécsi hallgatólagosan elismeri, hogy a proletariátus nem képviseli a nép többségének akaratát. Az okfejtésből az derült ki, hogy ez a tény bizonyos fokig mindenesetre indokolja a parancsuralom elkerülhetetlen szükségességét. Ennél a pontnál be kellett szüntetnünk a vitát. Más nyelvet beszéltünk. Én nem hiszem, hogy Magyarországon a munkásosztály birtokolja a hatalmat. A hatalmat ma is, mint ezelőtt is a párt, az apparátus és a kezében lévő szervezetek gyakorolják. S ha e téren, már ami bizonyos fokú liberalizálódást illet, kétségtelenül van bizonyos fejlődés, a hatalmi helyzet nem sokat változott.

Budapest sokat változott. Az élet könnyebbé vált, s talán kevésbé szürke, mint legutóbb itt jártamkor. Pécsi szerint ez a változás a forradalom nélkül is megtörtént volna; szerintem aligha. De hogy mi történt volna akkor, ha a forradalom külső segítség nélkül győzedelmeskedik: erre a kérdésre Pécsi Ferenc nem válaszolt. Valószínűleg nem is szeret rá gondolni.

Volt értelme a beszélgetésnek? Bizonyára volt. Annyi mindenesetre kiderült belőle, hogy a hivatalosan elfogadott vélemény és a magánvélemények között jókora a szakadék. A hivatalos értékelés az „ellenforradalomról" korántsem általános.

2

A jelenlegi helyzet megértéséhez hozzásegített az a két fiatal újságíró, akivel e folyóirat szerkesztőségében beszélgettem. Elmondották, hogy az egyénnek lényegesen nagyobb szabadsága van az 53-as évet megelőző időknél, s ide értették a rendszer bizonyos fajta bírálatának szabadságát is, de mindjárt hozzátették, hogy van egy valami, ami szent és sérthetetlen, amihez hozzányúlni tilos. Nem kellett nagy képzelőerő ahhoz, hogy kitaláljam, miről van szó: a tabu, a rendszer elvi és szerkezeti felépítése. Ehhez ma sem, éppen úgy, mint nyolc esztendővel azelőtt sem lehet hozzányúlni. Ehhez „viszonyulni" csak egyféleképpen lehet: hűséggel.

Ezzel a problémával függ össze jelenleg az irodalom helyzete is. A Rákosi-korszak idején az írók vagy hallgattak (s ez a hallgatás bizonyos fokú öncenzúrát is jelentett), vagy csak lelkesedni tudtak, arról is, amiről kevés lelkesednivaló akadt. Az effajta magatartást érte legfelkészületlenebbül az olvadás, vagy legalábbis így magyarázták ezt azok az újságírók, akikkel e beszélgetést folytattam. Szerintük ezek az írók (azokról van szó, akik rózsaszín szemüveget viseltek) az olvadás idején csak a hibákról, a rendszer kellemetlen oldalairól voltak hajlandók írni. Mindkét esetben tévedtek. Ma a helyzet is megváltozott. Ha valaki hű a rendszerhez, nem szükséges visszariadnia a bírálattól, nem kell félnie a bírálat következményeitől. Persze, tettek hozzá informátoraim, a bírálatnak belülről kell jönnie, ahogy ők mondták, építőnek kell lennie. A rendszerhez való hűségen belül az írók úgy írhatnak, ahogy akarnak. Mint Butor, vagy Sagan, vagy Sartre.

Közbevethettem volna, hogy azok az írók, akik a Petőfi Kört megalakították és élettel töltötték meg, ugyancsak hűek voltak Magyarországhoz, a szocializmushoz és a néphez. Csupán másként értelmezték a szabadságot, a szocializmust és a függetlenséget, mint a rendszer vezetői. De nem szóltam. Az írók dolga, hogy erre válaszoljanak.

A győzők és a legyőzöttek valamiben mégis csak közös sorsot hordanak: a fatalizmusukban, egy sorsterhes történelmi szükségszerűség vállalásában — vagy hitében? — mely szerint a forradalomnak úgy kellett végződnie, ahogyan végződött. Kissé, mintha a győztesek is, a legyőzöttek is elfásultak volna. S ezt könnyű megérteni.

3

Egyik este két barátommal együtt Budáról néztük a várost, az otthonukat. Mindketten résztvettek a forradalomban, fegyverek nélkül. A határ számukra is nyitva állt. Miért nem menekültek el, hiszen szemben állnak a rendszerrel, félnek a hatalomtól. Budapest szülővárosuk. Magyarország sorsa a mi sorsunk, válaszolták. Fellengzős válasznak tűnhet, de igaz. Mindketten nehezen élnek. Egyikük mérnök, apja kisbirtokos volt, ő maga pártonkívüli, s kénytelen egy rosszul fizetett hivatalnoki állással megelégedni, ha nem akarja, hogy származása miatt elveszítse állását. A másik szintén „rossz káder". De hajlamos arra, hogy cinikusan kihasználja a rendszer adta lehetőségeket. Egyikük sem boldog. Egyikük sem tagadja, hogy 1956 óta sok mindenben fejlődött az ország. Egyikük sem teljes egyéniség. Teljesen csak az megelégedett, aki fenntartás nélkül elfogadja a rendszer feltételeit, aki elfelejti, hogy van más lehetőség is. A fájdalom talaja az emlékezés. Boldog, aki mindent elfelejt.

De nem mindenki tud felejteni.

Jörn Donner

GÖMÖRI GYÖRGY

Férfikor

A véznaujjú orchideaszirmok
szobám fenekén tengeri csillagok
gyöngyért bukok alá az álom mélyvizébe
de csak színes korállra bukkanok

az ébrenlétet kitöltik a tettek
körülfon a leírható világ
s csak néha döbbenek rá elfeledtem
minden égi analógiát

mi menthet meg az eleven haláltól?
a mind teljesebb létezés kegyelme
mi védhet meg a rabló külvilágtól?
a szellem formatermő gerjedelme.

1961.

Most öt éve

„Szombat délután olvasta fel a rádió, vasárnap közölték a lapok azt az ország közvéleményének elégedettségével és megértésével találkozó párthatározatot, amelyben a párt politikai bizottsága azt javasolja a kormánynak, társadalmi szervezeteknek és szövetkezeteknek, hogy ne nevezzenek el többé üzemet, intézményt, vállalatot élő magyar állampolgárokról és a meglévő ilyen elnevezéseket változtassák meg. Megértéssel és örömmel fogadjuk mi is ezt a határozatot, tudva, hogy ez új, komoly, de még nem utolsó lépés a személyi kultusz rossz, káros szellemének eltüntetésében. Igaz, hogy az élő magyar állampolgárokról elnevezett intézmények nevének megváltoztatásával csak egy lépést teszünk előre, de nagy lépést. Ez az intézkedés egyenességével és következetességével már segít abban, hogy hamarosan megszűnjön az a kóros lelkiállapot is, amely eltűrte, hogy egyesek saját magukat ünneplő ütemes tapssal fejezzék be még saját felszólalásaikat is. Segít abban is, hogy elítéljük azokat, akik nemrég még árgus szemekkel figyelték, hogy felállunk-e minden alkalommal, ha a szónok egy-egy nevet kiejt, s akik ha a családi otthonok falán a díszhelyen nem találtak egy-egy ismert képmást, gyanakvó arckifejezést öltöttek.

Nem szűnik meg egy csapásra minden rontás hatása, amelyet a személyi kultusz tett a néplélekben, közgondolkozásban, állami vezetésben, életünk minden területén, de az, hogy a párt a legszembetűnőbb megjelenési formák megszüntetésére határozatot hozott, könnyebbé teszi a többi maradvány gyors eltakarítását is."

(Magyar Nemzet, 1956 szeptember 4.)

*

„Azt hiszem, itt az a legfontosabb, hogy Magyarország és Jugoszlávia is a szocializmust építi. A második mozzanat, amely feltételezi ezt a közeledést, az a tény, hogy szomszédok vagyunk. Jugoszláviának és Magyarországnak hosszú, közös határuk van és két szomszédos országnak még az esetben is fejlesztenie kellene baráti kapcsolatait, ha nem volnának szocialisták. A harmadik mozzanat az, hogy Jugoszlávia és Magyarország hosszú időn át, különösen közvetlenül a felszabadulás utáni években, ápolta a jó viszony hagyományait"

(— mondotta Gerő Ernő a zágrábi Vjesniknek adott nyilatkozatában 1956 szeptember 6-án).

*

„A nyugatnémet és a magyar gazdasági kapcsolatok biztató fejlődésének biztosítéka, hogy a két ország struktúrája sok tekintetben kiegészíti egymást, hogy számos cikkre kölcsönösen szükség van. A szállítás is olcsó a Dunán. De ami a legfontosabb: a Magyar Népköztársaság — a többi szocialista országhoz hasonlóan — a békés együttélés politikáját folytatja. Ez pedig megköveteli a békés gazdasági kapcsolatok állandó erősítését. Reméljük, hogy nyugatnémet partnereink részéről is meglesz erre a törekvés."

(Szabad Nép, 1956 szept. 10.)

*

„A ‚tiszta lap' politikája tiszta fejet és tiszta kezet kíván. Ez minden területre áll, de talán a legérzékenyebben vonatkozik az irodalomra. Az Írószövetség küszöbönálló közgyűlése — bár úgy tudjuk, mindenki csendes, szenzáció nélküli értekezletnek tervezi — jó időre el fogja dönteni, mennyire lesznek meg a ‚tiszta lap' politikájának külső feltételei az irodalomban. De azért természetesen indokolatlan leegyszerűsítés lenne, ha azt hinnénk, az irodalom problémái most már mind megoldódhatnak az Írószövetségen belül, mind csak az írókon múlnak.

A ‚tiszta lap' az irodalom számára akkor igazán tiszta, ha láthatatlan betűkkel egy törvényerejű, megszegehetetlen dekrétum van ráírva: dekrétum az irodalom szabadságáról.

Az irodalom *teljes* szabadságáról? — szokták ilyenkor ijedten kérdezni némelyek. Nos, essünk túl az ijedtségen: igenis, az irodalom *teljes* szabadságára gondolunk. Értve ezen a legteljesebb, legkorlátozatlanabb szabadságot, amely társadalomban élő emberek közt egyáltalán lehetséges; más szóval: az irodalomnak semmi se legyen tilos, amit a társadalom törvényei egyébként nem tiltanak. Tehát ne szabadjon az írónak a művében gyilkosságra, gyújtogatásra, rablásra, lopásra, a népi demokrácia megdöntésére, egyes rétegek, vagy foglalkozási ágak elleni atrocitásokra, faji diszkriminációra, bürokratikus kiskirálykodásra bujtogatni, ne szabadjon rágalmazni, sőt ne szabadjon vétenі bizonyos, a törvénykönyvben le nem fektetett, de nyilvánvalóan a túlnyomó többségtől elfogadott erkölcsi normák ellen se.

Viszont az írónak is, mint bárki másnak, minden korlátozás nélkül szabad legyen: megmondani az igazságot; kritizálni akárkit és akármit; szomorkodni; szerelmesnek lenni; a halálra gondolni; nem mérlegelni, hogy egyensúlyban van-e művében a fény és az árnyék; hinni Isten mindenhatóságában; Istent tagadni; kételkedni bizonyos tervszámok helyességében; nem-marxista módon gondolkodni; marxista módon gondolkodni akkor is, ha az így születő gondolat még nem szerepelt a kötelező erővel megállapított igazságok közt; alacsonynak találni olyan emberek életszínvonalát is, akik fizetésének emelése még nincs tervbevéve; igazságtalannak találni, amit hivatalosan még igazságosnak mondanak; nem szeretni egyes vezetőket, dilemmákból olyan becsületes kiutat ajánlani, amelyet politikai és gazdasági vezetőink irreálisnak tartanak (még akkor is, ha utóbb kiderül, hogy az írói elképzelés valóban irreális volt); bajokat ábrázolni anélkül, hogy a megoldás receptjét mellékelnénk; csúfnak találni a műemléknek nyilvánított New York palotát, tekintet nélkül arra, hogy már ráköltötték a milliókat; észrevenni, hogy pusztul a város, mert nincs pénz a házak tatarozására; elítélni némely vezető ember életmódját, beszédmodorát, munkastílusát; az emberiességért síkraszállni ott is, ahol kevésbé érzékeny lelkek nem vesznek észre embertelenséget; szeretni Sztalinvárost; nem szeretni Sztalinvárost; szokatlan írói stílust alkalmazni; szembehelyezkedni az arisztoteleszi dramaturgiával, ragaszkodni az arisztoteleszi dramaturgiához, rossznak találni írásokat, amelyeket tekintélyes emberek példamutatóknak ítéltek és viszont; szóhoz juttatni bizonyos irodalmi ítéleteket, fütyülni bizonyos irodalmi ítéletekre stb., stb.

Ki tagadhatja, hogy ebből sok minden nemrégen még szigorúan, szankcióktól terhesen tilos volt — legalábbis gyakorlatilag — és ma is inkább megtűrt dolog, s nem egyszerűen, kereken és minden más megengedett dologgal egyértelműen szabad.

Ez a szabadság az, amelyhez nekünk, íróknak tüzön-vizen át ragaszkodnunk kell."

(Az Irodalmi Ujság 1956 szeptember 8. számának vezércikkéből.)

BEÉ KÁLMÁN

„AZ EMBER TRAGÉDIÁJA" KALANDOZÁSA SKANDINÁVIÁBAN

1861 október 31-én olvasták fel a Kisfaludy Társaságban az ismeretlen, alsósztregovai ügyvéd, Madách Imre drámai költeményét: Az ember tragédiáját. Az első négy részt maga Arany János olvasta fel, s az egybegyűltek lelkesedése nem ismert határt.

„*Toldi Ferenc azt mondta* — írta többek között Nagy Iván a költőnek Alsósztregovára —, *hogy műved német vagy egyéb nyelvre is lefordítva (mi okvetlen meg fog történni) biztosan világhírűvé váland és epochát fog csinálni a világirodalomban.*"

Valóra vált a jóslat? Sajnos, nem. Németországba, s a volt Osztrák-Magyar Monarchia nyelvterületeire még csak eljutott a „Tragédia", de tovább már nem. Mielőtt a „Tragédia" skandináviai kalandozására rátérnék, hadd említsek meg néhány kevéssé ismert eseményt a „Tragédia" külföldi vándorútján.

„Az ember tragédiája"-t először 1883 szeptember 21-én Paulay Ede mutatta be a Nemzeti Színház színpadán. Évát *Jászai Mari*, Ádámot *Nagy Imre* alakította. Német nyelven először 1892 február 15-én szólalt meg a „Tragédia" a hamburgi Városi Színházban. A „Magyar Géniusz" című folyóirat 1892 március 13-i számában Dóczi Lajos, a fordító, ismertetést közölt az előadásról s egyebek közt ezt írta: „*a taps, éppen mint Budapesten, viharrá csak a francia forradalom jelenetében tört ki*".

Ugyancsak a francia forradalom jelenetében, a „Marseillaise" éneklése közben tört ki a tüntető taps a bécsi „Ausstellungstheaterben" is, ahol ugyanez év június 18-án adták elő a „Tragédiát". Az „Archiv für Niederösterreich" P. Z. 3867/1892. sz. alatt egy aktát őriz, amelyben a bécsi cenzornak a „Tragédia" előadásával kapcsolatos tilalmai olvashatók. Többek között letiltották a „Marseillaise" éneklését.

Ugyanez év július 23-án a prágai Nemzeti Színház mutatta be a „Tragédiát". A „Narodni Listi" című prágai lap szerint a „*legnagyobb tapsot a 'Marseillaise' kapta*". A taps Prágában oly fergeteges volt, hogy a „Tragédiát" a 31 előadás után letiltották.

Berlinben, a „Lessing Theaterben" 1893 március 18-án került előadásra a „Tragédia" — és megbukott. A berlini bukást két tényező idézte elő. Az egyik az volt, hogy a fordító, Dóczi Lajos Goethe kifejezéseit és nyelvét mintázta le fordításában, s ezzel „fausti" hangulatot teremtett. A másik ok Jókai Mórnak a „Tragédia" német kiadásához írt szerencsétlenül sikerült előszavában keresendő. Jókai a „Tragédiát" a „magyar Faustnak" nevezte s ez két okból is hiba volt; először, mert sértette a németek irodalmi önérzetét, másodszor, mert a nézők már eleve úgy ültek be a színházba, hogy egy *magyarosított Faustot* fognak viszonthallani *németül*. S mivel nem ezt kapták, csalódtak.

A „Berliner Tagblatt" március 19-i számában Otto Neumann-Hoffer így írt: „*Az ember tragédiája nem meteor a színpad egén, amely ragyogva világít. Ennek az alkotásnak nehézkes, sötét teste egy elvont poéta agysötétjében fogamzott és egy még gyermekkorát élő irodalom sötétjében maradt.*" A „Lokal-Anzeiger" március 21-én így írt: „*Költői tehetséget mutat ugyan 'Az ember tragédiája', de hiányzik belőle az eredetiség. Csaknem minden, amit itt bölcsességet és mélységet találunk, más költők hasonló formában már elmondták. A közönség unatkozott.*"

A berlini bukás után a századfordulón Pozsonyban, s 1914-ben Zágrábban mutatták be a „Tragédiát". Több külföldi előadásról nincs tudomásom.

Skandináviában — s ide számítom Finnországot is — „Az ember tragédiája"-nak létezéséről senkinek sincs tudomása. Mégis sikerült felkutatnom a „Tragédia" dán és svéd nyelvű fordításának kéziratait. Az egyik, a dán nyelvű, az én tulajdonomban van, a másik a svéd nyelvű, *Dummreicher Károly*, a koppenhágai egyetemi könyvtár nyugalmazott igazgatójának adományaként a koppenhágai királyi könyvtár kéziratgyűjteményében található. A „Tragédia" dán nyelvű fordítása Dummreicher Károly sok esztendei munkájának gyümölcse.

A „Tragédia" svéd nyelvű fordítását *Olof Lundgren* költő, a „Svenska Dagbladed" színikritikusa végezte, kb. a 30-as évek elején. Miután azóta elhalálozott, így nem sikerült kiderítenem, hogy miképpen jutott a Tragédiához, ki hívta fel rá a figyelmét. Olof Lundgren beterjesztette a darabot a stockholmi „Dramatiske Theaterhez", ahol azonban a Tragédiát nem tartották előadásra alkalmasnak. Mégis sikerült 1932 őszén Stockholmban egy „*Madách irodalmi estet*" rendezni, amelynek során ismertették Madách életét, s neves stockholmi színészek részleteket olvastak fel a „Tragédiából". A részletekhez az aláfestő zenét Pergament Mózes zeneszerző szerezte. Pergament Mózesről sikerült megtudnom, hogy finn-svéd származású, 1893-ban született Helsingforsban. Ugyanott a Zeneakadémiának volt a tanára s az akadémiai zenekarnak a karnagya.

1929-ben Stockholmba költözött, s a stockholmi Zeneakadémiának lett tanára, s egyben a „Svenska Dagbladed" zenekritikusa. Így kézenfekvő, hogy Olof Lundgrennel a „Svenska Dagbladed"-nál került kapcsolatba.

A dán nyelvű fordítás története már nem ilyen egyszerű, sőt mi több, meglehetősen kalandos.

1931-ben egy *Eugen Pohl* nevű dán végignézte a „Tragédia" egyik budapesti előadását. Eugen Pohl színházi ügynök volt, s Koppenhágában, a Nörrevoldgade 6. szám alatt volt irodája. Pohlnak megtetszett a „Tragédia", megszerezte egy német nyelvű fordítását s azt átolvasta. Visszatérve Koppenhágába, Dummreicher Károlyhoz fordult, aki a dán irodalomban egy Mikszáthba oltott Ráth-Végh Istvánnak felel meg. Ízes elbeszélő, nagytehetségű lírikus s amellett csaknem mindent tud, olyan dolgokat, amelyekről másoknak fogalma sincs. Ezért fordult Pohl hozzá. Dummreichernek tényleg tudomása volt a „Tragédia" létezéséről, noha nem olvasta. Amint azt elmesélte, genfi egyetemista korában egyszer többedmagával egy kiránduláson vett részt, amely egy coppeti kocsmában ért véget. Itt, borozgatás közben, verseket szavaltak és idéztek. Az egyik német egyetemista a „Faust"-ból adott elő. Egy magyar egyetemista „ezt a mi Madáchunk szebben írta" felkiáltással részleteket mondott el „Az ember tragédiája"-ból. Itt először hallott a későbbi dán fordító a „Tragédiáról".

Mikor Pohl felkereste, Dummreicher felidézte ifjúságának ezeket az emlékeit, emlékezett arra is, hogy a magyar egyetemista előadása megkapta a figyelmét, s ezért nekiült és elolvasta a „Tragédiát". Ennek az lett az eredménye, hogy elvállalta a „Tragédia" fordítását a Pohl-féle iroda részére, s a fordítás 1933-ban színpadképes állapotban, készen feküdt íróasztalán.

Sajnos, időközben kis hiba csúszott a számításba. Eugen Pohl ugyanis egyik napról a másikra nyomtalanul eltűnt. Távozása után nem maradt más hátra, mint kifizetetlen számlák légiója, s egy feleség. Dummreicher Károly tehát felkereste a feleséget, akiről azonban kiderült, hogy nem feleség, hanem csupán „élettárs", s mint ilyen jogilag Pohl ügyeiért nem vonható felelősségre. Nem sokkal ezután az asszony is eltűnt, s ma is élnek valahol, ha azóta meg nem haltak. Mindenesetre: a „Tragédia" le volt fordítva dán nyelvre, s ez kétségtelenül pozitív eredmény. A „Tragédia" dán nyelvű fordítását tehát közvetve egy szélhámosnak köszönhetjük.

Dummreicher Károly nem tartozik azok közé az írók közé, akik műveiket jól tudják „adminisztrálni". Pohllal szemben sem akart — mindennek ellenére — inkorrekt lenni, s mivel a kéziraton ez áll: „*Copyright by Eugen Pohl & Co. Skandinavisk Teaterforlag for Denmark, Sweden, Norway and Finland*" — így *de jure* a kézirat adminisztrálásának joga Pohlé volt. Dummreicher tehát várt. Pohl azonban nem bukkant többé elő. Így azután, mivel mégis sok évi, igen nagy munkája feküdt a „Tragédia" dán fordításában, önállósította magát. Mindenek előtt a „Kobenhavn" című lap 1949 október 27-i számában „*Magyarország híres gondolatdrámája*" címen cikket írt, amelyben ismertette a „Tragédiát", s részleteket is közölt belőle. A várt hatás azonban elmaradt.

Ekkor felkereste a koppenhágai Udvari Színház dramaturgiáját, s átadta nekik a darabot. A darabot igen „*érdekesnek tartották*", de nem „*eléggé modernnek*", az „*előadhatóság...*" rendkívül nehézkesnek minősítették s a közönség érdeklődését nagyon is kétségesnek. A „Tragédiát" visszautasították. Ezzel a kör lezárult.

1956-ban azután a világ figyelme Magyarország felé fordult. A könyvtárak és archívumok megteltek izgatott újságírókkal, akikről kiderült, hogy Magyarországról nem tudnak semmit, a magyar irodalom létezéséről még csak nem is hallottak. Sietve felkutattak tehát minden fellelhető kéziratot, s mivel lefordított magyar irodalmi műveket még a Rádió útján is közöltek, így Dummreicher megjelent a koppenhágai rádiónál a „Tragédiával".

Megint nem volt szerencséje. A „Tragédiát" a dán rádió sem tartotta előadásra alkalmasnak, ami annál is meglepőbb, hiszen a „Tragédia" rádióelőadásra sokkal alkalmasabb, mint színpadi előadásra.

Habent sua fata libelli; a kéziratoknak is megvan a maga sorsa. Dummreicher Károly, „Az ember tragédiája"-nak dán fordítója ma 83 éves. Jelenleg a dán írószövetség történetének befejező részeit írja, s mint mondotta, idős korára való tekintettel erejéből már nem telik arra, hogy a sok sikertelen kísérlet után a „Tragédiával" foglalkozzék, ami, fűzte hozzá, annál nagyobb kár, mert Madách tragédiájának az egész emberiség részére van mondanivalója, s különösen manapság.

Koppenhága, 1961 augusztus.

Kodály szimfóniája

A bemutató alkalmából

Kodály első szimfóniája életútjának nyolcvanadik évében készült el — magábanálló jelenség volna még akkor is, ha nem éreznénk mögötte egy kimagasló muzsikus páratlan meggyőződéssel, fölényes biztossággal és példátlan elevenséggel közölt zenei élményét. Brahms első szimfóniáját „zsenge" 40 éves korában bocsátotta közre. Kodályhoz képest tehát kezdő volt. Az angolok Vaughan Williams-je, kihez gyakran hasonlítják Kodály művészetét nemzeti élményforrásuk analógiája miatt, kilenc szimfóniái utolsóját írta Kodállyal egyidős korában. Csupán César Franckné beszélhetünk távoli hasonlóságról, akinek egyetlen szimfóniája életének 60-ik évében készült el, két-három évi munka után. Ha Franck és Kodály hasonlóságáról lehet beszélni, ez csupán a késői beérés külsőségére korlátozódik.

Mi lehet az oka, hogy Kodály ily későn szánta rá magát szimfóniája megírására? Tekintsünk el egyelőre művészi és esztétikai meggondolásoktól. Kodály Zoltán zeneszerzői tevékenységén kívül nemzetének zenei nevelője is: a 30-as és 40-es években mással jóformán nem is foglalkozott. Mint zenei nevelő nemcsak a fejlődő szakzenész nemzedék irányítója — az új magyar iskola második nemzedékének majd mindegyik tagja az ő neveltje —, hanem a laikus közönség, a zenekedvelők, sőt a zenétől eddig távolállók hatalmas seregét, azok apraját-nagyját tanította zenére, a „zenei anyanyelv" elsajátítására. Nemcsak az iskolai és óvodai ének- és zenetanítás rendszerét építette ki, hanem a különböző kórusegyesületek, műkedvelők működését és műsorait gyarapította. Kutató- és tudományos munkássága is mélyreható: nemzedékek mulasztásait pótolta a Magyar Népzene Tárának megalapozásával és szerkesztésének irányításával. Komponálásra tehát kevés ideje maradt: s ha még Kodály erős bírálóhajlamával is számolunk, amivel elsősorban saját, kialakulóban lévő vagy éppenséggel már megformált zenei gondolatait követte, nem csodálkozhatunk, ha a kodályi oeuvre aránylag kevésszámú. Tisztára zenekari műveinek száma nem több féltucatnál; s a Szimfóniát is körülbelül 20 év választja el legközelebbi műfaji szomszédjától.

Művének befejezésére — vázlatokról, nagyobb részletekről, ötletekről stb. sokan tudtak barátai, tanítványai körében — a Schweizer Festspielorchester megbízása adott ösztönzést.

A Szimfónia, amely az eredeti vezérkönyv kéziratmásolatán a C-dur megjelölést viseli, a Luzerni 23. Nemzetközi Zenei Hetek megnyitó estjének első számaként hangzott el 1961 augusztus 16-án: az előadást számos külföldi rádióállomás közvetítette.

A Szimfónia mesterségbeli fogásainak részletezését, azt hisszük, ehelyütt elhagyhatjuk s figyelmünket a mű magyar gyökerére összpontosítjuk.

A magyar népdal, ami előfeltétele minden lehető eredetien nemzeti hangvételnek, eddig makacsul ellenszegült a szimfonikus nyelvhasználat módozatainak. Mit tehetünk a magyar népdallal az európai zenei beszédmodoron belül? Változatokat írhatunk rá — lásd Kodály Pávavariációit; kisebb keretű magánhangszeres rögtönzések alapjának tekinthetjük, mint Bartók tette Zongoraimprovizációiban (op. 20); vagy pedig, mint dal-, illetve táncegyveleget láncolhatjuk egymás mellé bizonyos törvényszerűségek szerint váltakoztatva a lassút, elmélázót és az elevenebb táncszerűt, mint Kodály Galántai és Marosszéki Táncaiban vagy Bartók Táncszvitjében találhatjuk. Kodály most itt megmutatta, hogyan lehet a magyar népdal frazeológiáját, érzelmi és tartalmi hangulatát szimfonikus gondolkodással párosítani, annak éltető elemévé magasztosítani.

Arra a kérdésre, hogy mit jelent ez a szimfónia a magyar zenekultúra szempontjából, egy mondatban adhatjuk meg a feleletet. Ezzel a szimfóniával a magyar zeneművészet végérvényesen helyet kér az európai zenei műveltségben, s igényét az európai zenei hagyományok tiszteletével, feltételeinek vállalásával — tehát a megfelelő játékszabályok betartásával — érvényesíti. A kételkedők bizonyára Bartók és Liszt nevét említenék, mint azokét, akik ezt az ütközetet már megvívták és megnyerték: Bartók talán nem volt európai jelentőségű magyar zeneszerző, vagy Liszt korszakos művészete talán nem táplálkozott magyar forrásokon? Kétségtelenül; de sem Liszt, sem Bartók nem öntötték zenei élményüket abba a közvetítési formába, amely még a mai képromboló világban is az európai zenei gondolkozás legkifinomultabb és legjellemzőbb vívmánya marad: a szimfóniába. Liszt szimfonikus költeményei úttörő eltérések a szimfónia tisztán zenei fogalmazású tartalmától, s két formális szimfóniája pedig nem egyéb, mint szimfonikus költeményeinek túlméretezése. Bartók a szimfonikus beszédmodor megvalósítására csupán a korlátolt mértékben alkalmas vonósnégyesekben jutott el, holott igaz, hogy a műfajban érvényesített újításai és azok forradalmi szelleme erős hatással voltak a későbbi európai szimfonikus irodalom fejlődésére.

Viszont tévednénk, ha azt hinnők, hogy Kodály esetében a szimfóniának egy olyan kései és divatjamúlt művelőjével találkoznánk most, akinek mondanivalói már régen nem időszerűek. Korunk, a huszadik század pusztító háborútól megtépázott közepe, a szimfonikus gondolkozásmód krízisének kora. Az európai zene újabb mozgalmai ezt egyszerűen a szimfonikus elv elvetésével próbálják megoldani. S amitől a fiatalok elfordulnak, azt a 80 éves Kodálynál, a „kezdő szimfonikusnál" találjuk meg. A forma megmerevedésének veszélye már Beethoven tudatában is feltűnik. Ezt ő az „Eroicá"-ban egy gigantikus variációs forma alkalmazásával, a „Kilencedik"-ben pedig az énekhang és a variáció hallatlanul szellemes ötvözetével kerüli el.

Kodály szimfóniájában az érzelmi tömörség és következetesség visszaadására helyezi a súlyt: az első tétel harcias és drámai közleményei, majd a második tétel multat idéző fájdalmas lemondása után az utolsó tétel diadalmas táncdallamai jelentik a meg- és feloldást. A tulajdonképpeni tánctétel, a klaszszikus szimfóniának ez a hagyományos, de manapság már értelmetlen részlege elmaradt; hiszen a befejezés mellett okvetlen pleonazmusnak tűnik. Hangulata tehát a befejezés magabízó derűjében, erejében és sokszínű ragyogásában kel új életre. Ez a háromtételesség egy korábbi, a bécsi klasszicizmus előtti szimfonikus hagyományra utal. Kodály kezében egy európai hagyományokon épülő, de sajátságosan nemzeti ízű művészi élmény hitelesítését szolgálja.

A szimfónia a magyar népdal őseredeti magyarságának nyelvét beszéli. Dallamai pentatonikus hanglejtésűek; másrészt pedig magával az ősi népdallal (illetve annak egy pompásan megtévesztő kodályi utánérzésével) idézi a távoli őshaza álmait és emlékeit. Az első tétel indulásának dallammagja magában foglalja már a tétel mondanivalójának minden fényét-árnyát: a kis motívum hatalmas áradattá válik s a tétel többi gondolatai is innen erednek és táplálkoznak. Valami jellegzetesen magyar ízt érzünk a gondolatok hangulati tartalmában: a heroikus dikciót gyengéd, inkább ábrándozó, mint érzelmes vallomás követi, s a kettőt egy kecsesen bokázó, mosolygó elevenségű gondolat zárja le. Az érzelmi küzdelem azután a rézfúvók korálisának magasztos hangjaival indul, s viaskodásukat a sors pörölycsapásai kényszerítik megoldásra. A második tétel Kodály múltat idéző melankolikus elmélyülésének eddigi legszebb megfogalmazása. A tétel szabadon kezelt variációs forma, kisebb-nagyobb epizódokkal, melyek alaptémája minden fordulatában meglepő tökéletességgel idézi az ősi magyar dallam, a legtisztább magyar lélek arcvonásait. Az egyszerű kijelentéstől az álomszerű lehelletig, a tilinkó andalgójától a hegedű szárazfájának rapszodikus vallomásáig beszél nekünk ez a muzsika a magyar síkság végtelenbe vágyó reményeiről, az otthon fájó-féltő emlékeinek élményéről. A legtisztább kodályi költészet ízét érezzük minden ütemében, minden dallamfordulatában, harmóniakapcsolatában. Az utolsó tétel zenéjében pedig hetyke, táncoslábú legények kelnek életre s a déli nap verőfényes melegsége önti el a ragyogóan ünnepi tájat. Ha a büszke tartású, kürtön felcsattanó alapeszmét közelről vallatjuk, rátalálunk benne a szimfónia megnyitó gondolatának elemeire — módosított fogalmazásban.

A szimfónia hangvétele nem „modern": de fölényes biztonságú anyagkezelésével, ihletének gazdag skálájú távlatában, színei pompázó ragyogásában életrevalóbb és útmutatóbb érvényességű, mint a ma aktualitásának kiaknázói.

Az előadás megérdemelten osztozott a sikerben. A zenekar (amelyben néhány magyar muzsikus is szerepelt) tudásának legjavát adta Fricsay Ferenc vezényletével. Ő nemcsak a mai karmesterek legjobbjai közé tartozik, hanem Kodály muzsikájának páratlanul ihletett megszólaltatója is. Nagy és számottevő közönségsikerről beszélhetünk: Európa mindenki számára megközelíthető remekművel gazdagodott ezen az estén.

Marjay Mihály

Moszkva, 1936 február 10. **SINKÓ ERVIN**

Buharin elvtársnak helyesbitenie kell koncepcióját

— Egy moszkvai naplóból —

A jelmondat mintájára: *nulla dies sine linia* — mintha itt most azt a szabályt léptették volna életbe, hogy minden egyes napnak új meglepetést kell hoznia — mondtam egyszer nem épp lelkesen Kurellának.

Ö azonban lelkesen válaszolt: — Igen, épp ez az, itt hihetetlen dinamikus az élet.

És magyarázta, hogy azoknak „fönt" szakadatlanul reagálniuk kell új és új szükségletekre, mert itt viharosan fejlődik az élet — szükségletekre, amelyeket mi lent még nem is tudunk áttekinteni.

Miféle szükséglet követelte a mai nap meglepetését? A mai napét, mely olyan, mintha bomba robbant volna. S a legmegdöbbentőbb, magánál a robbanásnál is vérfagyasztóbban hat rám: másutt a szenzációkról, mennél inkább szenzációk, annál többet beszélnek, itt meg mégha világos nappal, a teljesen normális hétköznap kellős közepén bomba robban is, mindenki úgy tesz, mintha észre se venné, senki még csak fel se néz, hanem mosolyogva vagy nem mosolyogva, mintha semmi se történt volna, folytatják az emberek a sétájukat vagy beszélgetéseiket, valóságos heroikusan tökéletes színészekként, igen, mintha mindenki, kivétel nélkül mindenki valami óriási színpadon mozogna — egy láthatatlan néző előtt.

Egy rothadt koncepcióról — ezen a címen szervízorza a ma reggeli *Pravda* a megrendítő leckét. A lecke arról szól, hogy sose tudhatja az ember este, mire fog ébredni reggel. S hogy nem tudhatja ezt még az *Izvesztyijának*, a *Pravda* mellett legnagyobb szovjet napilapnak a főszerkesztője se, noha ő ezen a magas tisztségén kívül egy még nagyobb, ennél sokkal nagyobb tisztséggel is dicsekedhet, t. i., azzal, hogy N. I. Buharin a neve. A rothadt koncepcióról szóló *Pravda*-cikk úgy bánik el ma reggel az *Izvesztyija* című napilap főszerkesztőjével, mint a mérges basáskodó tanító az iskolásgyerekekkel. Jól meghúzza a fülét, s miután nagyokat húz rá a botjával, felszólítja, hogy ezután a nyilvános elnáspágolás után — a kölyök, akit N. I. Buharinnak hívnak, töredelmesen, haladéktalanul és nyilvánosan kérjen bocsánatot az igazságos tanító bácsitól; mert ha nem... s erre az esetre a kölyköt, akit N. I. Buharinnak hívnak, nem újabb nyilvános megbotozással, hanem ennél sokkal szigorúbb büntetéssel fenyegették meg.

A *Pravda* cikkében nincs egyetlen mondat, melyről még én is be nem tudnám bizonyítani, hogy objektíve hamis és hogy a hang durvaságával próbálja ellensúlyozni az érvelés tarthatatlan gyengeségét. Hát még Buharin, hogy szedné ízekre, zúzná porrá a *Pravda* cikkét, ha a lapban, melynek főszerkesztője, vitába lehetne szállnia a *Pravdával!* De annyit megtanultam, hogy nem téren és időn felül álló objektív igazságok szerelme diktálja az olyan szenvedélyes hivatalos állásfoglalásokat, mint amilyen a *Pravdának* ez az *Egy rothadt koncepcióról* szóló cikke is, hanem taktika, melyet gyakorlati politikai szükségletek írnak elő.

A *Pravda* cikkére, illetőleg kirohanására Buharinnak az *Izvesztyija* múlt hó 21-i számában, a Lenin halálának évfordulója alkalmából írt megemlékezése szolgáltatott okot (vagy ürügyet?) — helyesebben az, hogy Buharin a Lenin forradalma előtti régi cári Oroszországról ebben a megemlékezésben azt írta, hogy a cári Oroszországnak „az oblomovizmus egyetemes jellemvonása volt, akkor az Oblomovok nemzete uralkodott", s hogy a *nemzet* szót még alá is húzta. „Kialakulatlan, az öntudat alacsony fokán élő, ázsiaian renyhe" — ezeket a jelzőket alkalmazta Buharin a cári Oroszországra és az akkori orosz népre, és ezeket idézi a *Pravda* cikke, mint „egy rothadt koncepció" példáit és bizonyítékait. A jelzőket idézi a *Pravda* — teljesen elhallgatva azt, hogy Buharin azért hangsúlyozta a múlt minden negatív jellemvonását, hogy a Lenin halála évfordulójára írt megemlékezésében annál élesebben domborítsa ki Lenin nagyságát, aki az októberi forradalom élén állva a régi Oroszországot a Szovjetunióvá és a régi ázsiai oroszt óriássá változtatta át, olyan óriássá, aki hegyeket mozdít el helyükből, megváltoztatja a vizek folyását, sivatagokat termőföldé varázsol és építve az új világot, ma még az ellenséget is bámulatra kényszeríti. A *Pravda* azonban ezt elhallgatja, s Buharin cikkéből semmi mást sem idéz, csak azt, amit Buharin a múltról ír, csak azt, amiből „a nemzetgyalázás" vádját kovácsolhatja Buharin ellen. Meghamisítja Buharin cikkének egyetlen tendenciáját: azt, hogy az októberi forradalom és Lenin történelmi műve dicsőítésének van szentelve. Nincs az az író akinek ilyen idézési módszerrel a fejére ne lehetne zúdítani a legszörnyűbb vádakat is.

De ezenkívül: amit itt a kiszakított idézetek alapján bűnként olvasnak Buharin fejére, az nemcsak a forradalmár, hanem senki felvilágosult ember szemében se mind e mai napig nem számított bűnnek, hanem egyszerűen történelmi igazságnak. Amilyen szép volt és — ami ugyanazt jelenti — igaz volt, mikor Dimitrov a német fasiszták bírósága előtt azt mondta, hogy „büszkén vallja magát a bolgár nép fiának", ugyanolyan viszszataszító és elképesztő, ha a Pravda egy ugyancsak összefüggéseiből kiszakított idézettel Lenin egyik könyvéből és sok Sztalin-idézettel azt akarja bizonyítani, hogy ma a Szovjetunióban szocialista követelés *a történelmi orosz nemzeti büszkeség* sérthetetlenségének a követelése. Minden büszkeség buta, de bizonyára legbutább és nincs semmi, ami inkább ellenkezik a marxi-lenini gondolattal, sőt egyszerűen az épelméjű, mai realitások iránt és mai feladatok iránt fogékony ember gondolatával, mint — büszkének lenni a bőröm színére vagy arra, hogy francia, nem pedig orosz, vagy fordítva, hogy orosz, nem pedig francia az anyanvelvem. S hogy valaki a polgári civilizációnak ettől a legátkosabb betegségétől mentes, ezt nem a mai Németországban, hanem a mai Szovjetunióban egyszerre „rothadtságnak" bélyegzik. Nem értem és sose tudom majd megérteni.

Mindennek a tetejébe a *Pravda* nemcsak Buharin múlt hónapi Lenin halála évfordulójára írt megemlékezése miatt mennydörög, hanem Buharint, mint a rothadt koncepció képviselőjét felelősségre vonja azért a vezércikkért is, melyet az *Izvesztyija* e hónap 2-án közölt, s melyből a *Pravda* a következő részletet inkriminálja:

„És a népek — írja Buharin —, melyek számára még nemrég az „orosz" név egyet jelentett a zsandárral, a pópával, a porkolábbal, a büntető expedícióval, a fosztogató üzérrel s azzal a politikával, mely éhhalált, betegséget, pusztulást, nemzeti kultúrájuk megsemmisítését jelentette..."

A *Pravda* ezzel a három ponttal fejezi be az idézetet, letörve a mondat folytatását. De én olvastam Buharin cikkét, melyben ő a nagyorosz „uralkodó nemzet" hódító, gyarmatosító és rabló módszereivel szembeállította a proletár állam, a Szovjetunió valóságát, s épp azt hangsúlyozta, hogy a proletárforradalom igen rövid idő alatt mind jobban legyőzi a múlt negatív hagyományait, a nemzeti gyűlöletet, bizalmatlanságot és korlátoltságot, és egyre erősbödő kapcsokat teremtett a Szovjetunió egyenrangú népei között. De ha Buharin nem is ebben az összefüggésben írt volna úgy, ahogy írt a cári Oroszország nagyorosz, már a maga idejében is anakronisztikus, feudális ázsiai vadsággal folytatott, büntető expedíciók szakadatlan sorával illusztrált imperialista nemzeti politikájáról, akkor is csak azt ismételte volna meg, ami vitathatatlan tény és köztudomású igazság. Puskintól és Gribojedovtól kezdve Leninig és Pokrovszkijig költők, politikusok és történetírók légiója egyetért Buharinnal abban, hogy micsoda véres átkot jelentett a cári Oroszország, a nagyorosz elnyomás a lengyelek, finnek, ukránok, zsidók stb., stb., valamint a kaukázusi és a még „romantikusabban" távoli népek és törzsek életében.

A *Pravda* cikkéből értettem meg, hogy miért számít ma itt Pokrovszkij Oroszországról szóló történelme annyira rossz könyvnek, hogy még a közkönyvtárakból is kivonták.

A legkülönösebb az egészben, ahogy itt a nacionalizmus és internacionalizmus fogalmát fejtetőre állítják. Amit eddig nacionalizmusnak gondoltam, arról most azt kellene megtanulnom, hogy internacionalizmus éspedig az egyetlen igazi internacionalizmus. És amit mindennemű elfogultságtól mentes, egyedül lehetséges marxista történelemfelfogásnak véltem, arról azt kellene elhinnem, hogy az nacionalista ellenforradalmárok szemlélete.

S a *Pravda* Buharin fejére olvassa mindazt, amit egykor Lenin a vele való vitáiban ellene mondott, de Lenin egyik olyan kijelentését se idézi, mely a megbecsülés, elismerés és egész különleges, meleg szeretet hangján szól Buharin személyéről. Ilyen „idézeteket" még könnyebben és nagy számban elő lehetne halászni nemcsak Lenin, hanem Sztalin egykori beszédeiből is. Konkluzióként azonban — s ez a fontos — a *Pravda* azzal lepett meg engem — s egész biztos nemcsak engem —, hogy Buharin és az ellenforradalmi, fehérgárdista nacionalisták történelemszemlélete között rokonságot, sőt teljes azonosságot állapít meg.

Szó szerint ezt írja: „Buharin állítása arról, hogy a cári Oroszországban mit jelentett az „orosz" név a nem-orosz népek számára, lényegében minden fajta nacionalisták gonosz és rágalmazó állításainak a visszhangja. Ilyen hangon beszéltek az oroszokról általában és általánosítva Petlyura emberei, a dasnyakok, a grúziai mensevikiek és a federalisták, a muszavatisták, az alas-ordinciak és így tovább."

Ez a *Pravda* elméleti konkluziója. De van még egy nem elméleti, hanem személyes élű konkluzió is a *Pravda* cikkében és ez semmivel sem kevésbé megdöbbentő. Nem kevesebbet követel Buharintól, mint nyilvános vallomást arról, hogy amit ő internacionalizmusnak hitt, az rothadt nacionalista koncepció, amit pedig nacionalista koncepciónak vélt, az marxista-leninista. Buharintól a *Pravda* ilyen nyilvános bűnvallomást követel és hozzá még „a leggyorsabban". Szóról szóra:

„Buharin elvtársnak helyesbítenie kell koncepcióját és reméljük, hogy ezt a leggyorsabban és elengedhetetlenül világosan meg fogja tenni."

S ha nem teszi meg? Ha a *Pravda* cikke nem győzte meg arról, hogy rothadt az ő koncepciója? Ha Buharin az ő humor iránt közismerten fejlett érzékével fennakad például azon, hogy a *Pravda* szerint

„a mi nagy népünket már azért is díszhely illeti meg a világ népei testvéri családjában, mert ez a nép a világnak olyan zseniális vezéreket adott, mint Lenin és Sztalin"

s ha Buharin védelmére kelne a grúziai népnek, melyet a cikkíró meg akar fosztani a neki kijáró díszhely bizonyítékától?

A *Pravda* — s ez az, ami semmiképp se tréfa —, a *Pravdát* nem érdekli, hogy mit gondol Buharin. A *Pravda* — *„par ordre du mufti"* — nyilvánosan ráparancsol Buharinra, hogy függetlenül meggyőződésétől, „leggyorsabban és elengedhetetlenül világosan" ezt és ezt kell kijelentenie.

Hetek előtt Kutya férje jelen volt egy fogadáson, melyet formálisan Buharin, mint az *Izvesztyija* főszerkesztője rendezett az *Izvesztyija* fogadótermében. Buharint egész idő alatt közrefogta, s egy percre se tágított mellőle két jól megtermett, nála sokkal jobban öltözött orosz. Meglehetősen nyomasztó látvány volt. Maga Buharin azonban, mintha fel se venné, nem is hederítve két komor árnyékára, fölényesen friss volt, s bár keveset beszélt, sokszor felhangzott vidám nevetése.

S most elgondolom: ma, február 10-én, ezen a különösen hideg téli napon, Buharin, aki körülbelül ötvenedik életévéhez közeledik, bőrsapkájával a fején, ragyogóan okos, szinte vidáman eleven tekintetével s szeme szögletében a sok apró, nevető ránccal, megérkezett hivatalába, az *Izvesztyija* szerkesztőségének nagy szürke épületébe. Mielőtt befordult a kapun, lerázta magáról a havat, majd barátságosan jó reggelt kívánt a kapusnak, s indult fel a lépcsőkön, az ő főszerkesztői szobájába. Egyszerre megáll, s hátranéz. Úgy tűnik neki, mintha a kapus furcsán köszönt volna neki vissza, különös tartózkodással. A lépcsőházban sokan jönnek vele szembe, egyesek, mintha nem vennék észre, nem köszönnek neki, mások különös arccal fogadják köszönését. Zavartan vagy — ebben a szerkesztőségben sokan vannak ilyenek — határozottan sötéten, ellenségesen. Buharin azonban gondolatban, talán ténylegesen is könnyedén vállat von: kicsit megveti ezeket a sötét alakokat. Gépírónőjétől kezdve minden „alárendeltje" voltaképp föléje van rendelve, ellenőrként. Ö azonban már megszokta ezt. Főszerkesztői szobájába érve, bőrsapkáját, télikabátját a fogasra akasztja, miközben egy pillantást vet íróasztalára, ahol „az ő lapja", az *Izvesztyija* mellett ott fekszik a *Pravda* mai frissen nyomott száma. Nem siet megnézni, előbb még kicsit melegszik a kályha mellett. Ámde megint eszébe jutnak a különös tekintetek, a munkatársak különösen barátságtalan, még a szokottnál is barátságtalanabb arca. S ekkor leül íróasztala mellé, kezébe veszi a *Pravdát*, melynek egyszer ő volt a főszerkesztője, hiszen egyszer ő a Politbürónak is tagja, meg a Kommunista Internacionálénak még elnöke is volt...

Itt megáll a fantáziám. Azt hiszem, hogy megállt Buhariné is. Mert első spontán reakciója az kellene hogy legyen, egyszerűen vegye kabátját, s fejére csapva a sapkáját, bevágja maga mögött az ajtót és odadobjon mindent... Ez volna az egyetlen emberi, normális és őszinte. Illetőleg: egyetlen normális, de nem osztatlanul őszinte. Bármenynyire is igazság az ő igazsága, nem állhat ki mellette, ha ezzel elszakad a párttól. Mert akik csúfot űznek belőle, akikkel szemben áll, azok az ő pártja, az ő forradalmának, az ő ügyének, igen, mégis az ő ügyének a letéteményesei. Nem fordíthat nekik hátat anélkül, hogy ne szakítson mindazzal, amiért tizenhat éves kora óta él. S azok ezt tudják. S mintha csak azon volnának, hogy olyan szituációkat teremtsenek, melyek őt a végsőkig megalázzák, megfosztják minden emberi méltóságától. Politikai hullaként nyilvánosan felravatalozzák és ugyanakkor tovább játszatják vele az *Izvesztyija* főszerkesztőjének a szerepét.

Nem kételkedem, hogy ebben az esetben arról van szó, amit Kurella „szükségesnek" nevez. Eszembe jut Feldmannal való beszélgetésem Gál Franciska filmjének, a *Péternek* a sikerével kapcsolatban. Van itt egy politikailag káros nimbusza és vonzóereje mindenkinek, ami nem hazai, van egy bizonyos nosztalgia, melyet ébren tart és táplál az, hogy szovjet állampolgár nem juthat külföldi újsághoz és nem léphet át a szovjet föld határát. Európának, de a tiltottnak és elérhetetlennek is ez a nimbusza és vonzóereje veszedelmet jelent. Ezt akarják felülről ellensúlyozni egy mesterségesen felfokozott önbizalommal, önérzettel és büszkeséggel. Lehet, hogy ez valóban „szükséges".

De lehet-e ily megalázóan brutális módon, lehet-e furkósbottal önérzetre és büszkeségre nevelni? Nem lehetne-e ezt a célt valamivel kevésbé szégyenletes eszközökkel, nem az írott szó hitelének ilyen mértékű kompromittálásával elérni, mikor itt, ha már éppen szükséges a büszkélkedés, elvégre valóban van mire büszkének lenni?

SINKÓ ERVIN „Egy regény regénye" című moszkvai naplójáról az Irodalmi Ujság 1961 július 1-i számában emlékeztünk meg. Fenti részlet a könyv II. kötetéből való. Sinkó Ervin, aki 1898-ban Apatinban született, jelenleg Zágrábban él, a noviszádi egyetem tanára, valamint a Jugoszláv Tudományos és Művészeti Akadémia levelező tagja. A részletet az író engedélyével közöljük.

SULYOK VINCE versei

Szememben fekete virágok

Sziklák tavak erdők közt forgolódom
teleket hoznak-visznek mammut-évek
valami rontó varázslás szakadt rám
sose érek már napos nagy terekre
csak árnyak nőnek nő csak a sötétség
s bennem a fáradtság a csönd a kétség — —

Megüresit a folyton-idegenség
s függönyök mögé menekülhetek csak
lezárt szemhéjam mögött még elérek
az ifjúság tündér ege alá — —

Már nem előre de vissza szeretnék
az iramló időben volt nyarak
nyugalmába a dunántúli kertbe
hol gyümölcs ingott éretten és telten
a méz ízével teljes délutánban — —

Szememben fekete virágok nyílnak
s félek hogy meddő életek között
elúszok én is terméketlenül
a sodródó és elnyelő időben — —

Osló, 1961 augusztus

Fehér hajók

Fehér hajók hajnali vizeken
s valami régi messzi ragyogás
talán a tiszta gyermekkor varázsa
tündököl villog most felém a nyárban
szemkápráztatva szívet sajditóan — —

Fehér hajók és messzi ragyogás
fehér hajók
a régi-régi évek
egyre szépülnek ahogy távolodnak
nagy vitorlákkal lobognak a fényben
s úsznak a párás zöld hajnali égnek — —

Nézek utánuk mint aki
hirtelen megöregedett
s hirtelen végképp egyedül maradt
hogy örökétig önmaga körül forogjon
mint izzó tehetetlen csillagok — —

Törvény köt-e vagy fáradt csüggedés
ennyit tudok csak
fájni s nézni messze
az ifjúság szépséges boldog
hófehér hajói után — —

Osló, 1961 július

Túl az Operencián

(Magyar népmesék. Szerkesztette és a bevezetést írta Ortutay Gyula. A meséket válogatta és jegyzetekkel ellátta Dégh Linda és Kovács Ágnes. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1960.)

Nemcsak a magyar népmese tekint nagy múltra vissza, a mondakutatás is díszére válik a magyar tudománynak. Az ilyen kategorikus kijelentés persze összehasonlításon alapszik. Ha népmeséinket kisebb népekével vetjük össze, hamar kiderül, hogy a finneké gazdagabb, a svédeké és holland-flamandoké szegényebb a magyarnál. A kutatás két évszázados. Faludi Ferenc járt elől a népnyelv-tanulmányozással. Külföldön a magyar népmesét nagyobb érdeklődés fogadta, mint a népies irodalmat. Holland nyelvre *Vilma Hettyey de Makkoshettye* fordította *Solymossy Sándor* gyűjteményét (1929). Ortutay bevezetéséből tudjuk meg, hogy a múlt század végén Lwowban (Lemberg) kötetnyi Mátyás-monda jelent meg kárpát-ukránul. Az első gyűjtemények német nyelven láttak napvilágot (1822, 1825); az ezeket megelőző magyar nyelven írt mű, Dugonics András 1820-ban megjelent *„Magyar példabeszédek és jeles mondások"* címen.

A 3000 oldalas könyv olvasása közben kettős meglepetés ér: tudnillik, hogy milyen kevés *mondát* és milyen sok *motívumot* ismerünk belőlük; vagyis mennyi *változat* van a magyar népmesében. Az ötven körüliek Benedek Elek stilizálásában ismerték meg a magyar meseanyagot, a fiatalabbak Solymossy Sándor előadásában, az ifjúság talán már csak Illyés Gyula *„77 magyar népmese"* című gyűjteményét ismeri, de ismeri mindenki.

A mesealakok kissé elferdítették társadalmi éleslátásunkat; minden parasztnak tulajdonítottunk valami Göre Gábor-féle agyafúrtságot, minden pásztorfiút képesnek tartottunk egy királykisasszony meghódítására. A nép túlidealizálása ártott szociális belátásunknak, a „népi-nemzeti" iskola torzító szemüvegén át előítélettel éltünk a városi polgársággal szemben, vagy pedig fordítva: a városi polgár, Kiss József például a 90-es évekig a népköltés varázsa alatt élt. A népmese táplálta a magyar fölényességet, a magasabbrendűséget: a buta ember a tót volt, a gyáva (de furfangos) a cigány. Ortutayék a tót helyett egy palócot fogtak ki, de a cigányhistóriákat úgy-ahogy felvették.

A gyűjtemény olvasása mégis inkább irodalmi kapcsolatokat idéz. Hol lennének Mikszáth anekdotái a magyar hagyomány nélkül? Milyen talajtalan mende-mondák lennének Gárdonyi elbeszélései népmesei alap híján? Gárdonyi írta egyszer Bródy Sándornak, hogy Herczeg nem tud úgy magyarul, *„mint mi"*. Ezt Herczeg német ifjúságának tulajdonította. Hasonlókat mondtak a szlovák származású Prohászka Ottokárról is. Hogy első szavuk nem volt magyar szó, aligha olyan káros, mint a magyar gyermekmesék hiánya.

Nem sajátították el idejében a magyar nyelv zamatját, a hagyományos és mindig újból megfiatalodó plasztikát, a magyar kifejezéseket és közmondásokat. A mi korunkban mindent már át lehetett venni Jókaitól, Mikszáthtól, Gárdonyitól és igazán nem nehéz Illés Béla ízes nyelvének eredetét kinyomozni. Ez az élő nyelv persze gicscsé vált az epigonoknál és innen az urbánus írók reakciója; de ne feledjük el, hogy a Nyugat vezető prózaírója Móricz Zsigmond volt, aki mint népköltésgyűjtő kezdte pályafutását, de nyelvezetében és ábrázolásában még falusi viszonylatban is mértéket tartott.

*

Ortutay gyűjteményébe kizárólag eredeti népmeséket vettek fel, melyek nem mind gyermekmesék. Elvörösödnék a nyomdafesték, ha leközölnék egyet-mást belőlük. De tudjuk, hogy az 1001 éjszaka óta miket mesélgetnek egymásnak éppúgy az együgyűek, mint az iskolázottak. A papi cölibátus gyakran célpontja a mesemondásnak, a házassági hűség megszegése mindig számot tarthat érdeklődésre. A durva szavaknak humoros hatásuk van, eufemizmusoknak itt helyük nincs. A gyűjtők nem simítanak el semmit és nem palástolnak „erkölcstelen" szituációkat. De feltűnő, hogy az ilyen fajta helyzetek kivételszámba mennek; ellentétben az 1001 éjszakával, vagy a Dekameronnal. A magyar népmese nagy általánosságában erkölcsös *(nem puritán)*; a befejezése mindig boldog házasság; a férfi vágya a tiszta feleség, nem az ágyas.

A néprajzi és irodalmi tudomány e két évszázadon át behatóan tanulmányozott ágában sok újat aligha lehet megállapítani. De az *új módszerek, új elvek* alkalmazása, a mesék korszerű csoportosítása, az új felfedezések beiktatásával jelentős állomás lehet a népmese-kutatásban. Az Aarne-Thompson-féle típusrendszertől, illetve a Magyar Népmesekatalógustól eltérően Ortutayék a magyar mesekincs belső rendjét követve, a tündérmesét helyezték a sorrend elejére.

A tudományban lehet hajlongani és stréberkedni. Lehet elsőnek Lenint, Sztalint, Révait idézni, de Ortutay csak szaktekintélyekre hivatkozik. Bevezetése kitűnő.

Ortutayék bátran megszegik a tradíciót, ha a mesemondójuk is azt tette. Mindenki ismeri a Borsszem Jankó történetét. Ortutayék két változatot vesznek fel Babszem Jankóról, melyekben a pöttömnyi emberke *ereje* az azonos motívum. Ugyanaz, mint amelyre gyermekkoromból emlékszem és Borsszem Jankó címen Illyés 77 népmeséjében is előfordul.

Számomra teljesen új, amit Ortutay a hallgatóság szerepéről ír a népmese fejlődésében és konzerválásában. A haladó felfogású hallgató változtatást, a konzervatív az eredeti téma ismétlését követeli. A mesemondó hol egyikhez, hol másikhoz alkalmazkodik.

Nagy helyet enged Ortutay a találós kérdésnek, ami ha nem is jellegzetesen magyar találmány, a magyaroknál élte át a legelevenebben a felvilágosodás korszakát.

*

Valószínűleg minden magyart legjobban érdekel az a kérdés, hogy mennyiben *magyar* a magyar népmese. Erre Ortutay, a motívumokat illetőleg, meglehetős *negatív* választ ad. A magyar mese sajátosságához tartoznak a sámanisztikus motívumok, bár azok előfordulnak másutt is; a művös inas, a kacsalábon forgó vár azonban következetesen a mi mesevilágunkban jelennek meg. Sajnos, nem foglalt állást Ortutay a Mátyás-mondák eredetét illetőleg. Honnan származnak Mátyás és okos parasztjainak talpraesett történetei, válaszai? Én hajlandó vagyok a *Markalf mondakör* transzpozícióját látni bennük, de sem elég anyagom, sem elég felkészültségem nincs, hogy ezt be tudnám bizonyítani.

Szeretnénk már egyszer világosan látni a „hol volt, hol nem volt" értelmét is. „Hol-hol" jelenthet néha-néhá"-t, pl. hol ivott, hol nem. „Hol" azonban eredetileg helyhatározó, de mint kérdő szócska a mesekezdő mondatban határozatlan benyomást kelt; talán azt jelenti, hogy időben és térben meghatározatlan ponton történt, ami történt? A polarizációt Fr. Panzer és Solymossy Sándor elvei szerint nem tudom elfogadni. Ellene szól: a „nem" nem áll hangsúlyos pozícióban. Úgy emlékszem, hogy a második „hol"-t emelték ki mindig mesemondóim. Úgy kellene értelmezni a mondást, hogy: volt is, meg nem is; igaz is, meg nem is? Ez ártana a realitás elhitetésének, amit pedig minden mese céloz. Nem magyarázza Ortutay a „Túl az Operencián" (operenciás tengeren) kifejezést sem. Reméljük, hogy *ezt* törölte a cenzúra és nem Ortutay félt attól a magyarázattól, hogy Operencia *„Ob Bregenz"* népi etimológiája, azaz a Boden-tó túloldalán fekvő terület, amely minden magyar, illetve keleti nép vágyálma volt. Vagy ha igaz, hogy Operencia *Ob der Enns*, vagy *Ober Enns*-szel egyenlő, akkor még kínosabb a helyzet, mivel tudvalevőleg az Enns-folyó volt Ausztria megszállása idején az orosz határ.

A magyar mesemondásnak vannak bizonyíthatóan jellegzetes magyar formai és stiláris vonásai. Az első a stílus erős drámaisága: a három súlyosbodó kaland, drámai hatású jelenetek és a párbeszédek. Másodsorban a bővítés, anélkül, hogy ellaposodnék az elbeszélés. A harmadik kritérium a színesség, az érzékeltető erő. A csoda kifejezésére is használják a reális ábrázolásmódot: ez különít el bennünket eurázsiai rokonainktól.

Ezek a plasztikus elemek befolyásolhatták mind irodalmi, mind köznyelvünket és ez az, aminek az idegenben hiányát érezzük. Nem akarok általánosítani, de már többen mondották, hogy a német meg a holland beszéd- és írásmód nem elégíti ki a magyarokat; számunkra lapos és szürke.

A gyűjtemény viszont kitűnő. Nagy érdeklődéssel és élvezettel olvastam a 412 mese csaknem mindegyik sorát.

Sivirszky Antal

Miért szép?

Egy Weöres Sándor versről

A vers, amelynek szépségére pár hete felfigyeltem, s most arra késztet, hogy ezt a szépségélményt másokkal is megosszam, nem új alkotás. 1944-ben íródott, s majd öt éve bevonult az összegyűjtött versek ünnepélyesebb, múzeumibb csarnokába. Bárki fellelheti, aki a harminc év gazdag terméséből kiválogatott *„Hallgatás tornya"* szerencsés tulajdonosa. „Felfedezésével" tehát alaposan elkéstem; értelmezése pedig kissé okvetetlenkedésnek hathat, mint általában a verselemzés.

Egy nyereséggel azonban mindenképp számolni lehet: az elemző kénytelen magát a kiválasztott művet is közölni. S ez nem megvetendő egy olyan vers esetében, amely az elmúlt háború legsötétebb végső hónapjaiban keletkezett, s így feltehetően kiszorult az irodalmi érdeklődés tágabb köréből, méltó helyét pedig egy olyan kötetben találta meg, amely valószínűleg „hiánypikknek" számít a Nyugaton élő irodalomszeretők között. Íme:

Barbár dal

(Képzelt eredeti és képzelt fordítás.)

Dzsá gulbe rár kicsere
áj ni musztasz emo
áj ni mankütvantasz emo
adde ni maruva bato! jaman!

Ole dzsuro manni he
ole csilambo ábábi he
ole buglo iningi he
lünlel dáji he! jaman!

Vá pudd shukomo ikede
vá jimla gulmo buglavi ele
vá leli gulmo ni dede
vá odda dzsárumo he! jaman!

Szél völgye farkas fészke
mért nem őriztél engem
mért nem segítettél engem
most nem nyomna kő! ajaj!

Könnyemmel mosdattalak
hajammal törölgettelek
véremmel itattalak
mindig szerettelek! ajaj!

Földed tüskét teremjen
tehened véres tejet adjon
asszonyod fiat ne adjon
édesapád eltemessen! ajaj!

Az olvasót természetesen a képzelt eredeti ragadja, talán hökkenti meg elsősorban, a maga nyílt, szinte kihívó „értelmetlenségével". „Dzsá gulbe rár kicsere — áj ni musztasz emo..." Felesleges lenne firtatni, milyen nyelven íródtak ezek a sorok. A szöveg megfejtését hozó szótár után kutatni: időveszte-tegetés. *„...áj ni mankütvantasz emo...":* soha élő ember nem szólt így társához. *„Ole dzsuro manni he..."* A szöveg előzménytelen, utóélet nélküli töredék, a költő személyes tulajdona marad a világ végezetéig, személyesebb tulajdona, mint az anyanyelvén leírt sorok, amelyek eredetiségét mindig kétségessé teszik — legalábbis csökkentik — egy évezredeken át társadalmilag beidegzett jelképrendszer kikerülhetetlen konvenciói.

A költészet, az igazi költészet nem más, mint a pillanat megrögzítésének tragikus kísérlete, mindig megújuló tanúságtétel egy soha meg nem ismétlődő emberi jelenlétről. S épp ezért az igazi költő semmit sem gyűlöl úgy, mint az általánosságokat, a frázisokká kopó sémákat, a nyelvi utóérzést. Elkeseredett harcban áll a nyelvvel, amibe beleszületett, s amely nélkül még dadogásra is képtelen. A gondolatot keletkezése közben szeretné megragadni, mint a gyermek, szavak és tárgyak első, ősi értelmét keresi, a megnevezés ámulatát, azt a mágikus élményt, amelyben név és megnevezett dolog egyetlen, oszthatatlan valóság. Csoda-e hát, ha a gyengeség, vagy ihletettség (?) legrendkívülibb perceiben elveti a közismert szavak túlzottan tág, vagy túlzottan szűk burkát, s egy merőben képzeletbeli nyelv gagyogásában keres felszabadulást?

.....lünlel dáji he! jaman!" — „vá odda dzsárumo he! jaman!": mintha a modern költészet nagy segélykiáltását kiáltaná el Weöres, a maga személyes, elidegeníthetetlen módján. S milyen megrázó ritmusú sorokban! Milyen bartókos zeneiséggel, a barbárt és a túlfinomultat összeötvözni tudó, kivételes teremtőerővel!

Elvethetjük, zsákutcának minősíthetjük a kísérletet, de nem tagadhatjuk a szöveg varázslatos hangulatkeltő hatalmát. Nem tagadhatjuk, hogy a költő, aki ezeket a fogalom előtti — vagy fogalmon túli — hangcsoportokat egybeszerkesztette, mestere az emberi gégéből kicsalható hangzatok minden nüanszának. Kísérletező merészségével ugyanúgy szűzterületeket kíván meghódítani az emberi szépségigény számára, mint a nonfiguratív festészet immáron klasszikus értékekkel dicsekvő áramlata, vagy a „konkrétnak". „kísérletinek" nevezett zene sokszor talán túlzottan is szenvtelen laboránsai.

De mégha pusztán csak játszani akarna, ezért sem vethetünk reá követ. Vetkőzzük le a pedáns okoskodás tógáját, az utilitarizmus szűk *overall*-jait. Az atomszerkezet felépítésén, a rák mibenlétén, egy végpusztulást hozó újabb háború eshetőségein tépelődő, képletekkel, számadatokkal, elvont törvényekkel teletömött mai elme megérdemel és meg is követel magának néhány percnyi pihenőt. Ne sajnáljuk tőle, hogy újra akarja élni, művészi fokon stilizálni a felelőtlen, lágyan muzsikáló gyermekgagyogást. Ne ítéljük meg egy kivételes értelmi képességű és érzékenységű *poëta doctus* kiruccanásait a lettrista mezőkre.

Ha figyelmesen olvassuk sorait, egyébként is kiderül, hogy a lettrista játszadozás csak látszat. A „Barbár dal" a képzelet szülötte, de nem az önkényé: hangcsoportok nem logikátlan egymásutánja, hanem nyelv, beszéd; igaz, egy eladdig nem létező beszéd egyedülálló emléke. Egy olyan nem létező nép siralma, amely úgy jajgatott, hogy *„jaman"*, a szélt *„dzsá"*-nak, a farkast *„rár"*-nak, a hajat *„csilamb"*-nak nevezte. Mindezt Weöres remek fordításából következtethetjük vissza; s az ő műfordítói lelkiismeretességében már csak igazán bízhatunk.

Az olvasás, újraolvasgatás egyre izgalmasabb. Kicsiben átéljük Weöresnek hála, néhány pillanatba sűrítve a titok ámulatát és a megfejtés győzelmét; a költő olyan élményben részesít, amelyhez foghatót csak egyiptológusok, asszirológusok szűk elit gárdája ismerhet... Egymásután világosulnak meg az ősi kőtábla ákombákomai: *„bugl"* — vér, *„buglavi"* — véres; a múltidő jele ezen a titokzatos idiomán „-i": *„iningi"* — itattam, *„dáji"* — szerettem, *„ábábi"* — törülgettem; az *„ole"* hangcsoport az eszközhatározó előljárója, az „o" végződés birtokos személyrag: *„ole dzsuro"* — könnyemmel, *„ole csilambo"* — hajammal, *„ole buglo"* — véremmel...

Miért szép? Talán azért, mert Weöres úgy döngeti az értelem, a nyelv korlátait, hogy végső soron az elemző, kombinatív, általánosító, szokásteremtő emberi értelemé a dicsőség. Azért tetszik a vers, mert egyszerre példázza a minden hagyományostól való semmibe rugaszkodás hősi szándékát és az anyaföldhöz, az emberi és nyelvi közösséghez való visszatérés örömét.

Nyéki Lajos

Vedres Márk

szobrász, 90 éves korában, Budapesten meghalt. Kiváló művész volt és jellegzetes, finom alakja a magyar művészéletnek. A „Nyolcak" néven emlegetett s akkor megrökönyítő forradalmár számba menő művészegyüttes tagjaként jelentkezett a század első évtizedében. A Nyolcak köre elsősorban festőkből állt: Kernstock Károly, Berény Róbert, Márffy Ödön, Tihanyi Lajos, Czigány Dezső, az élők közül Czóbel, Pór Bertalan... A kevés szobrász közt, aki velük tartott, ott haladt Vedres Márk. Látása modernnek hatott, de mindig volt benne klasszicizáló elem, nyugalom és harmónia, akár a nagy francia mesterben, aki nyilván hatott rá, Maillol-ban. Bár kellemesen, tetszetősen dolgozott, mégis eléggé „forradalmi" volt ahhoz, hogy nehezen boldoguljon. Részben nyilván ez volt az oka annak, részben pedig szerelme az olasz tájék és az olasz művészet iránt, hogy az első világháború után több esztendőt Firenzében töltött. Ő és családja sokáig baromfitenyészetből éltek; leánya, Éva, s fiai, János és György, már részben ott nevelkedtek. Hajlott korában azonban a jeles művész hazaköltözött Magyarországra, s a kommunista rendszernek javára írandó, hogy tiszteletben részesítette és bőkezűen gondoskodott róla.

De gyermekei már idegenbe szakadtak. Leánya Alberto Carocci római jogász és folyóiratszerkesztő felesége; Giorgio Vedres ugyancsak Olaszországban telepedett meg; Giovanni Vedres, nagytehetségű és nagysikerű építész pedig nemrég Franciaországban hirtelenül meghalt. A már beteg Vedres Márk elől ezt sikerült eltitkolni.

Adomázó filozófia

A közelmúltban jelent meg Abraham Kaplan, a Kaliforniai Egyetem filozófiatanárának új könyve (The New World of Philosophy, Random House). A szerző ekképpen vezeti be művét: „Azok között, akik vizet prédikálnak és bort isznak, a filozófia professzorai csaknem oly előkelő helyet foglalnak el, mint a közéleti pozíciókra pályázók." Az a könnyedség, amivel Kaplan a maga tárgyát kezeli, nem mindennapi népszerűséget szerzett számára hallgatói körében. Míg kollégái homályosak, ezotérikusak, Kaplan szórakoztatja diákjait, példákkal, adomákkal teszi számukra hozzáférhetővé, földivé a bonyolultabb kérdéseket is. Mint mondják, legutóbbi világkörüli útján, a professzor buddhista szerzetesek gyülekezetében is zajos sikert aratott zsidó adomáival.

Legújabb könyve a kommunizmus, a pragmatizmus, az egzisztencializmus, a buddhizmus, a Zen, a pszichoanalizis mai embert érdeklő kérdéseit tárgyalja. A pragmatizmust például így írja körül: „A szándék és a cél kölcsönösen meghatározza egymást: rendeltetési helyünk szerint választjuk utunkat, de az út állapota szerint is kitűzhetjük célunkat. Ha nem lehetek azzal a lánnyal, akit szeretek, azt a lányt szeretem, akivel vagyok; talán ilyen az egészséges pragmatizmus."

Kaplant a filozófia tudósai inkább kiváló tanítónak, mint eredeti gondolkodónak tartják, de diákjai rajongnak érte. A professzor sárkányt ereget velük a domboldalon és főcéljának valóban a fiatalok nevelését tekinti, mert hisz bennük: „A filozófia bármi összekapcsolása az évek számával — írja új könyvében —, úgy vélem, tévedés. Az esztendők talán bölcsességet érlelnek, de a bölcsességhez mégis a fiatalok vonzódnak szenvedélyesebben... Nem tudom elképzelni, tűzhet-e ki maga elé magasabb célt a filozófia, minthogy visszaállítsa a fiatalos hitet ebben a derék új világban."

MÁTÉ IMRE

A nyolcadik kórság

1

Fene, Rosseb, Guta, Nyavalya, Mirigy, Csúz, Köszvín: ezek a hét ördögök, ez a kórságok hete. Volt őseinknek mivel káromkodniuk. Éltek is vele annyira, hogy eme hét ocsmány ördög fejéről még ezer esztendős imádságos keresztény élet sem pöccintette le a cserkoszorút. Sőt! A hét üdözítő Szentség fogalmát úgy megrontották, hogy azok is inkább használtatnak káromlásra, mint léleknek táplálékául. Talán hetességük miatt, gyakran igen ügyesen összeszűrve a kórságok neveivel. Ezt részletezni nem illetlenség, meg szükségtelen is. Tulajdonképpen a nyolcadik kórságnak kellene minden szusszanásomat szentelnem, ám nem árt, ha bemutattam akár sebbel-lobbal is tág atyafiságát. Meg úgyis hatökör vagyok elbeszélést írni, élvén megáldatlanul türelemmel és ilyenfajta eszmélettel. Ha úgysem elbeszélés az én elbeszélésem, akkor bizony miért ne hordhatnék össze bele tücsköt-bogarat?! Mindenki úgy ír, ahogy tud!

Süheder koromban a sumárokat járván, remete szárnyékára leltem, Jámbor Jánosnak, az utósó pogány prófétának volt másodkézi tanítványa az én remetém. Hasonlatosan az öreg Jámborhoz, ő is akkor vonult magányba, amikor a test már gyönge volt a léleknek is, meg az asszonynak is áldozattal udvarolni. Remeteségében követte a Mester életmódját. Reggelenként csollába hemperedett, estvelen, Napunk leáldoztakor égre fordított jobbjában parazsat emelt a Magasságok dicséretére, baljából pedig vizet csobogtatott a Mélységek imádatára. Napközben elmélkedett és írt.

Tőle hallottam a tűzözön mondáját. Ezt ehelyütt nem beszélem el. Elég ennyiből annyi, hogy amikor Ügke, az ősök őse tűzözönt bocsátott a földre, helyesebben a világra, hogy elpusztítsa Kurábert, a gonoszt, hétrétű tutajt készített az első emberpárnak tűzön uszandót, önmagának pedig vashajót. Ám Ügke felesége, Enügke ládába csukván, a hajóba csempészte Kurábert. Mikoron Ügke elkezdé újra veteményezni az életet világa térségein, Kuráber kiszálla a ládából és enyelegvén Enügkével, nemze neki hét fiat, a hét ördögöt. Mire megtért volna Ügke nagy dolgából, szedte volt Kuráber nemzetteit és leszálla az Ég sátorfáján annak gyökeréig, a föld alá. Rútak voltak Kuráber kölkei, ezért asszonyi állat ágyéka nem kívánta vala többé őt.

Ez nem igaz. Tagadhatatlan, hogy évezredekig kotlómadzagon volt a vén kujon. Serkelte is fiait rontani a népet, ám aztán, midőn Magyarországon vert volt végleges tanyát, neki is felvirradott esmeg. No, nem házasodott meg, gondolván, egy csikónál többet ér egy egész ménes. Hol ezzel hált, hol azzal. Történt volt egyszer, hogy egy a hölgyekből teherbe esvén leánykát szült. A dáma neve nem jutott tudtomra, csupán azt tudom, hogy méltóságos rangja volt. Sokat kínlódott a rangjával, szinte attól vajúdott. El is nevezte Kuráber a leánykát RANGKÓRSÁGNAK. Kicsit széllelbélelt leányzó. Atyjától csavargó természetet örökölt. Éppen ezért a Fene esz, a Rosseb rág, a Guta üt, a Nyavalya tör, a Mirigy ver, a Csúz gyötör, a Köszvín hasogat, a Rangkórság pedig „fölüti a fejét". Mindenesetre ártalmatlanabb bátyjainál, ámbátor hébe kellemetlenebb és sok áldozatot szed. Ragálos is, a legragadósabb kórság. Van ellenszere, van hát, a kommunizmus például. Az igen hatásos, különösen folyamatos oltással, csakhogy a tapasztalatok szerint a szöveteket is rombolja, különösen az idegeket háborgatja mellékhatásaival. Bizonyos körülmények között ez a nyolcadik kórság is elhatalmasodhat. Az emigrációt mindennél jobban kedveli. Menekülésekor betokozódik, később újra a vérkeringésbe jut.

2

Marhák. Gondolta magában Schenkel úr, a járásbíró és tovább kérdezett.

— Tehát ön, igen tisztelt Hosszúvizithy úr, azt állítja, hogy a felperes, Kelevézőrházy úr szemének jobbját csupán véletlenül, a dulakodás hevében nyomta ki keze baljának hüvelykujjával?

— Igenis, mélyen tisztelt bíró úr!

— Nem igaz! — vágott közbe Kelevézőrházy —, hanem csakis megfontolt, sőt jól előre megfontolt szándékkal, messzire ható célzattal!

— Jó, mondjuk, hogy így volt, Kelevézőrházy úr, mondjuk, azazhogy tegyük fel, hogy szánt szándékkal, de mi érdeke fűződhet Hosszúvizithy úrnak az ön szeme jobbjának kinyomásához?

— Hogy lehetetlenné tegye katonai pályafutásomat!

— Bocsánat, uram, de tudtommal ön nem katona!

— Ezt kikérem magamnak, bíró úr!

— Elnézését kérem, Kelevézőrházy úr, de a papírjain...

— Tudom, tudom, maguk papiros emberek. Ez engemet nem érdekel. Ám söpörjek utcát, vagy írjak gazdasági tanácsadót a „Szabad Elme Kóra" Rádiójának, az nem változtat a tényen. Én akkor is a 137. Raguzában állomásozó huszárhadosztály alezredese vagyok. A tiszteletet megkövetelem!

— Kérem, uram, én teljesen járatlan vagyok ebben az ügyben, ezer bocsánat, de... de... — hebegett Schenkel úr.

— Ez nem tréfa, igen tisztelt bíró úr — vette át a szót Hosszúvizithy. — Ez tény, bíró úr, méghozzá sajnálatos tény.

— Igen, sajnálatos — bólogatott Schenkel úr. — Azazhogy, várjanak csak! Hogy-hogy Raguzában?! Tudtommal...

— Eddig nem állomásoztak magyar huszárok Raguzában, igen tisztelt bíró úr, de most már igen!

— Uraim, engemet ne nézzenek hülyének! — fakadt ki Schenkel úr. — Ez bírósági tárgyalás, nem kabaréműsor.

— De kérem! — kiáltott fel méltatlankodva Hosszúvizithy. — Ez Farblos Felicián táborszernagy rendelkezésére történt így, aki pedig a Magyar Királyi Honvédhadsereg szárazföldi erőinek főparancsnoka. Csak az benne a disznóság, hogy Kelevézőrházy őrnagy urat sem a kinevezés, sem az előreléptetés nem illette meg.

— Igenis megilletett! A te vődet nem illette meg, hogy a választók többségének akarata ellenére elfoglalta Szabolcs vármegye főispáni székét!

— Méghogy nem? A münchenіek egy emberként álltak mögötte!

— A kölniek viszont nem!

— Azok között alig van úriember. Ötvenhatos bolsi az egész bagázs!

— Ezek meg felerészben svábok.

— A te dédanyád nagynénjének pedig özvegy korában zsidó patikus volt a szeretője!

— Kérem, uraim, lehetőleg németül beszéljünk. Vagy tolmácsot hívjak? Kérem, állnak tolmácsok is rendelkezésünkre — kottyant bele türelmetlenül Schenkel úr. — Miről van szó, uraim?

— Az úr azt állítja, hogy engemet nem illetett meg a kinevezés!

— Ez engemet nem érdekel. Arra feleljen, Kelevézőrházy úr, mi célja volt az alperesnek az ön szeme jobbjának eltávolításával.

— Igen tisztelt bíró úr, ha ön volt valaha katona, tudhatja jól, hogy aki szeme jobbját elveszti, az... az... az... óh, Istenem, az nem tud célozni!

— Ez igaz, ez igaz, mindenesetre a tény, az tény. Az ön szemének jobbja kinyomatott. Mondja, Hosszúvizithy úr — fordult most a bíró Hosszúvizithyhez —, ön tartja az állítását, hogy az egész véletlenül, a dulakodás hevében történt?

— Igenis, bíró úr! Hogy is képzelhetné, hogy a szatmári alispán hazudik?!

— Miért ne? Ám, ha véletlenül volt, mégis hogyan történhetett, hogy a szem kinyomatott?

— Úgy kérem, igen tisztelt bíró úr, hogy orron akartam maszálni, de a gyáva patkány kapkodta a fejét és ilymódon bal hüvelykem szeme jobbját trafálta el. Egészen véletlenül.

— Bíró úr, bíró úr! — hadarta Kelevézőrházy nekivörösödve — ez bocsületsértés! Még hogy én gyáva?! Ah! Hát nem én ütöttem-e az elsőt?

— Nem, hanem én!

— Nem igaz, mert én!

— Mi, hogy te, én! Csakis én!

— Nyugalom, uraim, nyugalom! — csillapította őket Schenkel úr, a bíró —, úgy látom, az ügy bonyolultabb, mint hittem. Új tárgyalást tűzünk ki. Ez így reménytelen, teljesen reménytelen. Törvényszéki orvos segítsége nélkül nem jutunk semmire. Új tárgyalást tűzünk ki, uraim, hallják...

— Igenis, bíró úr, halljuk. Hogy képzeli, hogy magyar úriember süket lehetne!

— Bocsánat, uraim, ezer bocsánat. Mondják csak, van maguknak katonai törvényszékük?

— Természetesen, bíró úr, már hogyne volna. A Magyar Királyi Honvédhadseregnek ne volna?!

— Jó, tehát van. Kérem, ezekkel az előléptetési ügyekkel forduljanak katonai törvényszékhez. A következő tárgyalásra meg postán megkapják az idézést. Az ülést berekesztem.

Kint az ügyfelek kezet szoritottak. Viszontlátásra, méltóságos uram! Viszontlátásra, alezredes úr!

— Ah, kolosszárisch! — Tehát mégis csak belenyugszik méltóságod a kinevezésbe.

— Igen, meggondoltam. De elvárom öntől, alezredes úr, hogy segítse unokaöcsémet ugrani, ha kikerül a kadétiskoláról. Csak úgy barátilag.

— Ezer örömmel. Ám nekem is volna kérésem.

— Millió örömmel állok rendelkezésére, alezredes úr!

— Már megilleté sógoromat a főtanácsosság és a méltóságos cím. Ott te közel vagy a tűzhöz...

— Meglesz. Örülök, hogy állhatok rendelkezésedre. Szervusz.

— Szervusz.

3

A tárgyalóteremben Schenkel úr a szemüvegét törülgette.

— Barbárok! — dünnyögte magában, mintha csak Móricztól olvasta volna.

FÁY FERENC versei

Rézkarc

1944

Nyirkos falak, lázak, s halálba rémült
hullák közül, úgy szállt feléd
az emberi gonoszság, az ürülék
s a testek sós szaga,
mint őszi szél sodorta barna lomb.
Soha nem voltál népszerűbb e földön:
neveddel szültek és neveddel öltek
s a tűz között s a véres por között
körmünkkel véstük megváltó-jeled
penészes pincék rothadó falára
s csontvázzá száradt gyermek roncsokat
neveddel szédítettünk tej helyett.

S kint, mint üres, tűzön felejtett lábos
zománca izzott, pattogott a föld.
Az út ínyén, mint lúgkövet ivott
cselédek száján, véres nyálka habzott
s rőt lánggal égtek fenn a fellegek.

Kerestelek. S nem láttalak a tűzben.

Az őszben álltam. Lábamnál a rét
felborzolt szőrrel nyüszített a ködben,
mint vérszagtól részegült kutya
s a házak ablakán a rémület
hideg, koromtól szennyes könnye ült.

Kerestelek a gyöngyház-színű tóban,
hol holt halak bámészkodó szemén
a Hold oszló karéja csillogott.
A mélybe szálltam s nem voltál a mélyben,
csak sár, csak víz, eltévedt csillagok
s a táj megszépült, véres árnya lengett
a sás között.
A föld: megrészegült,
pernyét okádó házfalakkal ingott
s hátán éhségtől szédült némberek
lovak hulláit tépték, mint a macskák
a csirkék bűzlő, vérnyátkás belét.

Égett a föld. S a szürke arcú holtak,
mint izzó vasra ejtett vízszemek
játszottak életet e pusztulásban
és homlokukról hófehér veríték:
az oltott mész édeskés nedve folyt.

Éreztelek és tudtam, hogy a tűzben
s a mély vizek titkában is te élsz
és benne élsz a káromló szavakban,
az asszonyokban és a gyermekekben
és benne élsz te minden rombolásban,
téged-kiáltó reszkető hitemben,
a félelemben és reményeimben,
a mészben és a mész-kimarta szemben
s kétmilliárd egymásra bőszített,
egymás vérétől mocskos testvéremben...

és mégse... mégse láttalak sehol.

Már akkor tudtad...

Már akkor tudtad, mikor véresen,
bokádnál fogva ég felé emeltek
s a bába nyálkás, kék-eres keze
közül üvöltve néztél szét a mélyben,
hogy lent, a földön jaj van és szemét,
egy kék lavór, pár rémült arcú ember
és véres ágyak — telve félelemmel. —
...Már akkor tudtad, sírva, véresen.

Már akkor tudtad, ott, a fák alatt,
ahol először botlott meg a lábad
és véres térded tátongó sebét
füvek lehelték s hűvös, szürke árnyak
cirógatták rémült kis homlokod,
hogy ennyi az, mit várhatsz itt a földön
és semmi több. Nincs társa itt a vérnek,
az emberek csak ön sebükre néznek.
...Már akkor tudtad, ott a fák között.

Már akkor tudtad, mikor a falak
mind térdre rogytak és a néma kertek
mélyén hullákkal vajúdott a föld
s a fák csúcsára barna arcú rémnek
az égő táj gomolygó füstje ült,
hogy vér és kő és tűz közé vetette
az életed az Isten, ki csak arra
formált, hogy végül ott hagyjon magadra.
...Már akkor tudtad, ott a tűz között.

Már akkor tudtad, mikor nagy vizek
zártak körül és mindaz, mit szerettél
idegen tájak kék-eres keze
közül sikoltva hullott szét a mélyben,
hogy lent még mindig rémült emberek
nézik a vért... s te mindnek arca lettél.
Már akkor tudtad ezt, mikor születtél
a kék lavór, a vér és jaj fölött.

Még nem értette senki

Még nem értette senki, még nem tudták leméri...
Lábak tanultak menni, nyelvek tanultak kérni,
szemek tanultak látni, kezek tanultak adni
s egymás hitéhez bújva tanultak megmaradni.

Aztán temetni kezdtek és könnyeket tanultak.
Szétroncsolt kézfejekhez, merev szívekhez bújtak.
Jövőt: az őszi ködből s az álmaikból szőttek
és Istenről hazudtak leroskadt háztetőknek.

És lázas lett a nappal, ezer sebű az éjjel,
omlottak házfalakkal, peregtek szét a vérrel,
Egymás szavából éltek, egymás hitéből loptak...

Még nem tudták leméri, hogy milyen elhagyottak.

Irodalmi Ujság

BOLVÁRY GÉZA, a nagynevű filmrendező 64 éves korában szívgyengeség következtében egy müncheni kórházban elhunyt. Bolváry egyike azoknak a magyar származású rendezőknek, akik — szinte mondhatjuk így — a német filmet művészi magaslatra emelik. Legnagyobb sikereit az UFA virágzása idején aratta. Ö volt a rendezője az első nagy hangosfilm-sikernek, a „Zwei Herzen in Dreivierteltakt" című vígjátéknak és a „Premiere" című nagysikerű filmnek is. Az utóbbi időben, mint színházi rendező is jelentős sikereket aratott Németországban csakúgy, mint Bécsben.

*

CZIBOR JÁNOS, az ismert nagyképességű fiatal irodalomtörténész tragikus körülmények között 39 éves korában Budapesten meghalt. Czibor közismert alakja volt a magyar irodalmi életnek, kritikáival, lektori munkásságával sok fiatal írónak segítette munkásságát. Halála széles körökben őszinte részvétet keltett.

*

MAGYARORSZÁGI SZENT ERZSÉBET képe látható a nyugatnémet posta új 7 pfenniges bélyegén.

*

PLATTHY JENÖ angol nyelvű verseskötete Summer Flowers címen jelent meg Tokióban.

*

VASZARY JÁNOS ÉS CSONTVÁRY-KOSZTKA TIVADAR művészi munkájának szélesebb ismertetésére kisfilmeket készítettek Budapesten. A filmeket külföldön is bemutatják.

VÁLASZKÉNT A BERLINI hidegháborús kommunista provokációra, a majna-frankfurti S. Fischer Verlag visszatartja Erwin Strittmatter „A csodatevő" című regénye nyugatnémet kiadásának példányait. Strittmatter a közép-németországi írószövetség titkára.

*

A MÜNCHENI DEUTSCHE TASCHENBUCH VERLAG kiadásában zsebkönyv-formában jelennek meg az elkövetkezendő két évben 45 kötetben Goethe összes művei.

*

PABLO PICASSO egyetlen színdarabját előadták a Düsseldorfi Képzőművészeti Főiskola hallgatói. A darabot Picasso még 1941-ben írta, melynek címe „Hogyan kell fülönfogni vágyainkat". A darabot 1944-ben Camus és Sartre már ismertette.

*

BYSSZ RÓBERT, a neves magyar karikaturista, aki különösen sportkarikatúráival vált ismertté, 67 éves korában Budapesten elhunyt.

*

A BUDAPESTI RÁDIÓ jelentése szerint a budapesti egyetemekről 50 orosz nyelvszakos egyetemi hallgatót küldtek az idén a Szovjetunióba tanulmányútra, ahol négy hetet töltenek segédnevelői beosztásban a moszkvai és leningrádi úttörő táborokban.

Madách drámáját,

a Cseh Olcsó Könyvtár sorozatban, Prágában 10.000 példányban megjelentették. Ladislav Hradsky és a kitűnő cseh költő, Kamil Bednar fordításában. Az ember tragédiájának ez a harmadik cseh fordítása. A bécsi és hamburgi bemutató után, 1892-ben Prágában került sor a mű harmadik külföldi bemutatójára. Az előadás a nyolcadik kép végén az osztrákok elleni tüntetéssé változott, ezért Taafe miniszterelnök utasította a prágai császári helytartót a mű betiltására. Egy évtizeddel később még nagyobb sikert ért el a „Tragédia", de játszották még az első világháború után is.

Varsóban Zichy Mihály illusztrációival, nagyon szép kiadásban ugyancsak mostanában látott napvilágot az új, szintén harmadik lengyel fordítás. Lew Kaltenbergh fordította, aki a háború éveit menekültként Budapesten töltötte, jól megtanult magyarul. Munkáját is Áprily Lajosnak ajánlja, 70. születésnapjára. Az új fordítást a két esztendővel ezelőtt Budapesten járt Jerzy Koenig, híres lengyel színházi kritikus szorgalmazta, akinek tíz színházi estéjéből „Az ember tragédiája" volt a legnagyobb élménye. (Érdekességként megemlítjük, hogy 1924-ben Varsóban a lengyel zsidóság héberül is kiadta a Tragédiát „Házon hádám" címmel.)

A KÖZELGÖ GERHART HAUPTMANN centennárium alkalmából a Propyläen-Verlag újra megjelenteti Hauptmann (1862—1946) Összes Műveit. Az új kiadásba Hans-Egon Hass nyugat-berlini egyetemi tanár és irodalomtörténész felveszi az író irodalmi hagyatékának egy részét is; ezáltal a terjedelem az utolsó, 1942/43-as összkiadáshoz viszonyítva megkettőződik. A nyomtatásban első ízben megjelenő munkák közül nagy érdeklődéssel várják a Christiana Lawrenz című, Ibsenre emlékeztető házassági tragédiát, a Grönlandi tragédiából elkészült felvonásokat, a „Siri" című önéletrajzi regényt és a Szenvedélyek könyvének folytatását. Első ízben lát nyomdafestéket körülbelül száz próza- és drámatöredék is.

*

A MAGYAR POSTA Budapest, Pécs, Szeged, Miskolc és Sopron után most Nagykanizsán akar szaküzletet létesíteni, melyben, mint a Zalai Hírlap írja: „mintegy kétszáz fajta divatlapot, angol, szovjet, francia, amerikai, csehszlovák, olasz, német, holland, osztrák stb. lapot, folyóiratot, motor, rádió, építészeti és egyéb szaklapot, külföldi sport- és gyermekújságokat és más különféle tárgyú lapokat akarnak árusítani". A Zalai Hírlap tudósítása szerint az ilyesfajta üzleteket megszerette a közönség. A siker nem is kétséges, hiszen a divatlapokat mindenki szereti, míg viszont a politikai lapok közül e sokszorosan beharangozott üzletekben továbbra is csak a nyugati kommunista lapok kaphatók.

TIFLISZBEN, Grúzia fővárosában átkeresztelték a Komintern utcát. Az utca ezentúl Vázsa Psavelap, a híres grúz költő nevét viseli. A Komintern eltűnése és a költő felbukkanása között egyesek felfedezni vélik a grúz nacionalizmus kisebb győzelmét a szovjet befolyás felett.

Megjelent a NÉPSZAVA szeptemberi száma

A tartalomból: „Húsz év múlva" — dr. Kemény György vezércikke az új szovjet pártprogramról. „Cigányzenés egérfogó" — Kéthly Anna egyes nyugati utazók naivságáról s az egyre jobban lezáruló vasfüggönyről ír. „A berlini szögesdrót" — a szabad világ munkásainak álláspontja a berlini kérdésről. „Innen el!" Ervin Gyula budapesti levele. Mikes György a mai magyar irodalmat értékeli. „Kommunista manőver". Szélig Imre magyar belpolitikai beszámolója. George Meany és dr. Juan Rene Betancourt tanulmánya. Földi András az angol, Váradi József a magyar közgazdaság válságáról ír. „Párisi levél", keresztrejtvény, riportok a világ minden tájáról. „Magyarok a nagyvilágban" című új rovat és sok hír, olvasnivaló.

Helyreigazítás

A BABITS MIHÁLY HALÁLÁNAK 20-ik évfordulójára írt vezércikkembe több bántó sajtóhiba csúszott. Az ilyen sajtóhiba, mint gyakran volt alkalmam tapasztalni, azért bántó, mert a szerzőt bántja; mindenki másnak mindegy. Ezért nem is terhelem az olvasót helyreigazításokkal. Csak egyetleneggyel, kegyeletből. A Babits halálhangulatú költeményének, melyet cikkem végén idéztem, alulról számított negyedik sora így hangzik: „csak te borulsz rám, asszonyi jóság."

(Ignotus Pál)

Fetissé vált szavak, magasröptű frázisok

— Egy érdekes, új szovjet regényről —

Minden európai nyelven másként nevezik őket a felnőttek, némiképp gúnyosan, lenézően, gyakran a megértés szándékának minden szikrája nélkül. Talán a németek Halbstark-oknak mondják őket, *„félig erőseknek"*, hiszen még nem felnőttek, de már nem is gyerekek. Az emberréválásnak talán legnyomasztóbb korszakát élik; a szülők már elveszítették fölöttük hatalmukat, elveszítették előttük tekintélyüket, de ők még nem lelték meg saját útjukat.

Alighanem már századokkal ezelőtt is a környezetükre, a fejlődésük fokára jellemző, sajátos problémákkal kerültek szembe, legfeljebb a színvak felnőttek nem figyeltek fel rájuk, avagy nem kívánták az ifjak vivódását általános, társadalmi kérdésként tudomásul venni. Pedig amikor 187 esztendővel ezelőtt kinyomtatták *Az ifjú Werther keservei*-t, Goethe sem csupán wetzlari élményeit írta meg, a Charlotte Buff keltette, csaknem öngyilkosságba hajtó szenvedélyét, hanem kora fiataljainak életérzését is. Az az öngyilkossági hullám, ami a könyv megjelenését követte, aligha a regénynek tulajdonítható, inkább annak az általános korszellemnek, ami — a személyes élmények mellett — a Werthert is életrehívta. Ez magyarázza a Werther példátlan népszerűségét is, noha a regényt, Goethe monumentális oeuvre-jének zsinórmértékével mérve, ma inkább kultúrhistóriai értéknek, mint remekműnek érezzük. Ezért méginkább elgondolkoztató, hogy mégis a Werther volt az első német könyv, ami ekkortájt európai hírnevet szerzett írójának. Alighanem, mert nemcsak a német „Lebensgefühlt", de az európait is tükrözte.

Ma is hasonló jelenséggel kerülünk szembe, ha a 16—20 évesek, a „teen-agerek" magatartását, szembeszállását, de legalább szemben állását a meglévővel, a felnőttek világával szemléljük. Van, akit talán kínosan lep meg, hogy fölöttébb csekély különbséggel csaknem ugyanazok a kérdések vetődnek fel Londontól Moszkváig, hiszen ez a problémarokonság azt a gyanút kelti, hogy a társadalom szervezési módja sokkalta kevésbé hat a koráramlatokra, mint ahogy a történelmi materializmus elmélete hirdeti.

Érdekes adalékul szolgál erre Vaszilij Akszenov, fiatal szovjet író *Cédula csillagokkal* című nemrég megjelent regénye. A könyv irodalmi vihart keltett Moszkvában. Meghökkent kritikák áradatát zúdította a szerzőre. *Csukovszkij*, ismert filológus, a regény *„förtelmes jassz nyelvét"* támadja és megkérdi: *„Mi szükség volt leírni ezeket a 17 éveseket, akik nem lelik helyüket?" „Szükséges volt-e a regényfigurákat a félig-vakációs élethe, a nap tüzébe vetni, amikor véget ért iskolájuk? Nem lett volna-e helyesebb egy gyárba vagy valami építkezésre küldeni őket?"*

Lehet, hogy helyesebb lett volna. De ha a realizmust nem moszkvai módon értelmezzük, hanem a valósághoz megfelelő közlésként, akkor Akszenovnak kell igazat adnunk, annál inkább, mert egyetlen kritikusa se vonta kétségbe, hogy regényfigurái a valóságban is élő embertípusok.

Akszenov a *„negyedik nemzedéket"* írja le, azokat a fiatalokat, akik a háború utolsó esztendejében születtek, még nem is eszmélő apróságok voltak Sztalin rémuralma idején. Egyikük ekképp nyilatkozik a főhősről: *„Állítom, hogy Dimka a legnormálisabb moszkvai fiatalok közé tartozik... Vannak valamiféle elképzelései életével, vannak iparkodásai és a lelke mélyén tiszta. De gondolatait magnetofon-felvételek, lányok és az ital kötik le."* Társai: Galja, a Brigitte Bardot hajviseletét utánzó „csinos, mai vágású lány", aki tűsarkú cipőt visel, festi magát, filmsztárok fényképeit gyűjti és maga is színésznő szeretne lenni; Jurij, akit csak a sport izgat, Alex, a szakállas költő. Mindezek külföldi lapokat olvasnak (persze csak, amikhez hozzáférhetnek: a Daily Workert, a L'Humanitét, a Paese Serát, az UNESCO Courier-t), Gauloise-t szívnak, pókert játszanak, vágyakozva bámulnak a csillogó autók után, nyugati jazz-lemezeket hallgatnak és egy düledező ház udvarán, ami „neorealista filmfelvételekre kínálkoznék", szórakoznak, „zríznek". A házban egyébként a hajdani uralkodó osztály tagjai, a „múlt maradványai" élnek: az alkoholista Hromov, Tima, a spekuláns, a minden lében kanál Elva néni, az alvilág képviseletében pedig a Kulcsos Igor, akit nemrég bocsátottak el a sitiből.

A gyerekek nem akarják szüleik, *„a tisztelt hulláik"* konformista életét folytatni. A tengerpartra kívánkoznak. *„Mihelyt megszülettünk* — mondják —, *mindent elterveztek velünk, eldöntötték, mi lesz jövőnk. Egy frászt. Jobb csavargónak lenni, félresikerültnek, mint gyerekek módjára leélni az életet, mindig mások elhatározásának engedelmeskedve."*

A hivatalos kritikusok szemére vetik a fiatal íróknak, így Akszenovnak is, hogy meghátrálnak a *„legjelentősebb társadalmi témák előtt, amik a társadalom forradalmi mozgalmát jellemzik"* és nem olyan hősöket rajzolnak, *„akik a népet vezetni képesek"*. Úgy véljük, Akszenov meghátrálása, illetve bölcs megalkuvása, inkább abban rejlik, hogy fiataljai, noha voltaképpen a meglévővel szembeszegülnek, mégsem vetik el azt a társadalmi rendet, ami a meglévőt képviseli. Dimka végül is egy kolhozban köt ki, Jurij ács akar lenni, Alex, a szakállas, beiratkozik az egyetemre. Akszenov regényalakjai csupán a jelszavakat és a pártzsargont gyűlölik, mondja a regény egyik kritikusa és szerinte a fiatal szerző könyve: „Irodalmi ellenhatás a szólamokkal és a nagy szavakkal, meg azokkal az írásművekkel szemben, amik a személyi kultusz következményeiképp jöttek létre."

„Megelégeltem — kiált fel a könyv egyik szereplője — *ezeket a magasröptű frázisokat. Sok nagyszerű idealista használja őket, mint te magad is, de sok gazfickó is. Bizonyos vagyok abban, hogy Bérija is így beszélt, amikor rászedte a pártot. Tanultunk belőle. S mindez olyan vacak lett. Kár a gőzért. Szeretem országunkat és gazdasági rendünket, habozás nélkül odaadom érte karomat, lábomat vagy életemet, de felelős csak a magam lelkiismeretének vagyok, nem pedig fetissé vált szavaknak. Ezek megakadályozzák, hogy az életet realisztikusan lássuk. Megértesz engem?"*

Feltehető, hogy ezt a Szovjetunióban mindenki megérti, mégha a szerző hűségnyilatkozatokkal és — hogy saját kifejezését használjuk — *„magasröptű frázisokkal"*, meg *„fetissé vált szavakkal"* enyhíti is fiataljainak kijelentéseit. És az is világosnak tűnik, hogy Akszenov hőseit a nyugati ifjakéhoz hasonlatos indulatok fűtik, lelkiviláguk pedig közelebb áll egy londoni teddy-boyéhoz, mint egy moszkvai párttisztviselőjéhez. S ugyanúgy szemben állnak apáikkal és hasonló szenvedélyes eszközökkel menekülnek a mindennapi élet szürke színei elől, mint nyugati kortársaik. Vajon, ha mindkét oldalon felnőnek, megérnek és megerősödnek a ma csak „félig erősek", nem találnak-e majd több lehetőséget a valóban békés koegzisztenciára, mint manapság apáik?

(V. S.)

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliai olvasóink postahivatalokban kapható 10, illetve 20 shillinges postal ordert küldjenek, kiadóhivatalunkba.

A következő országokban terjesztőinknél lehet előfizetni:

Argentínában: Dr. Girsik Géza, Lavalle 361 c/o. Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co., 173. Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Hajdu Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7. de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Bateliére, Páris 9. Írországban: L. P. Peter, 32. Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59. Hayarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Sas László, 3455. Ellendale Ave., Apt. 15. Montreal. Németországban: Szarvas Gábor, Stuttgart/W., Ludwigstrassse 96. Norvégiában: Volent Zsolt, Skogfaret 56/G, Haslum Iabaerum. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air Genéve-Chéne. Postacsekk-szám: I.162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17. Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 467 Central Park West, Apt. 11/B. New York 25. N. Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

A fel nem sorolt országokból az előfizetést közvetlenül kiadóhivatalunknál, nemzetközi postautalványon való átutalással lehet eszközölni. Az átutalást minden ország bármely postahivatala elfogadja.

Kérjük olvasóinkat, közöljék előfizetésüket levelezőlapon is kiadóhivatalunkkal, mert a nemzetközi postautalvány kézbesítő szelvényén nem szerepel a befizető neve és címe, csak a befizetési szám.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 francs, Brazília: 30 cruzero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: NF. 0.90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 300 pruta, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia: 1 korona, Olaszország: 70 líra, Svédország: 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

APRÓHIRDETÉS

Cukrász — kontinentális gyakorlattal — elhelyezkedhet. Jelentkezés levélben, vagy személyesen: E. D. Caers, 6, Hill Street, Richmond, Surrey.

Londoni magyar szabó

FALUDI

Árban a legolcsóbb, minőségben a legjobb. Alakítást is vállalok.

Szövetek gyári áron, nagy választékban.

22, Burnham Court, Moscow Road, London, W. 2.

Telefon: BAY 7015.

HOLLÓS

Monopol ügynökség

15 Colebrooke Avenue,

London, W. 13. Telefon: PERivale 9275.

Vámmentes ajándékcsomagok és gyógyszerek Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Published by the Hungarian Literary Gazette Ltd.

14, St. George Street, London, W. 1.
Telefon: MAY 32–24.

Printed by Jolly the Printer Ltd. (T.U.), 238 Fore St., London, N.18.

Irodalmi Ujság

XII. évfolyam, 18. szám — A MAGYAR ÍRÓK LAPJA — 1961 szeptember 15

A csodálatos mandarin kalandjai

Mint a Népszabadság hírt adott róla, Moszkvában a Nagy Színházban bemutatták Bartók „A csodálatos mandarin" című balettjét, teljesen új librettóval, amit Lavrovszkij, a Budapesten is ismert balettmester írt. A szövegkönyv elejétől végéig átírja Lengyel Menyhért eredeti szövegét és meghamisítja annak valódi intencióit. A moszkvai Lityeraturnaja Gazetában Sz. Akszjuk „Bosszantó kísérlet" címen cikket írt, mely élesen támadja a Lavrovszkij-féle átírást. Hálásak vagyunk a szovjet lapnak, hogy elvégezte azt a feladatot, amit magyar laptársai nem végezhettek el, s a budapesti Nagyvilágnak, mely szeptemberi számában egészében közli a Lityeraturnaja Gazeta cikkét. E figyelemreméltó írást, úgy érezzük, érdemes bemutatnunk olvasóinknak. A szöveget változtatás nélkül vesszük át a „Nagyvilág"-ból:

Nagyvárosi éjszaka — olvashatjuk a címlapokon a moszkvai Nagy Színház új balettműsorának címét. Zenéjét a híres magyar zeneszerző, Bartók Béla szerezte.

Bartók Bélának azonban egyáltalában nem ismerjük ilyen című művét. Bartók 1919-ben Lengyel Menyhért egyfelvonásos pantomimja alapján balettet írt A csodálatos mandarin címmel. Azóta sok európai színház műsorára tűzte ezt a művet. A csodálatos mandarin muzsikája hangzott fel a Nagyvárosi éjszaka előadásán is. Csakhogy Lengyel Menyhért pantomimját Lavrovszkij rendező saját szerzeményű librettójával cserélte fel.

Mit jelent ez az újítás? Ha figyelmesen tanulmányozzuk A csodálatos mandarin partitúráját, nyilvánvalóvá válik előttünk, hogy Bartók nem csupán a pantomim általános eszmei koncepciójából indult ki, ami magától értetődik, hanem a cselekményt alkotó konkrét szituációkból, epizódokból is. Bartók balettjének partitúrájában sorra ott találjuk a cselekmény jóformán „irodalmi" pontosságú magyarázatát, a cselekedetek jellemzését, az érzések kifejezését, a szcenáriumra vonatkozó megjegyzéseket. A zene tökéletes pontossággal kifejezi a pantomim minden mozzanatát, a legapróbb epizódok hangulatát. A csodálatos mandarin sűrített érzéseket és helyzeteket mutató színjáték, a rémület drámája, erős erotikus-misztikus tartalommal.

...Három csavargó jelenik meg a színen, s egy lány: a csalétek. Az ő segítségével rabol, gyilkol a másik három. Valaki jön — egy öreg gavallér —, nincs pénze, kidobják; ez a sorsa a soron következő ifjúnak is. „Ne légy olyan ügyetlen, szerezz nekünk való pénzes embert!" (Megjegyzés a partitúrában.) A lány az ablakhoz lép. Megjelenik a mandarin. Mozdulatlanul áll az ajtóban. Általános zavar támad. „Gyere közelebb! Miért bámulsz rám olyan mozdulatlanul?" — kiált a lány. S elkövetkezik a mandarin csábításának félelmetes jelenete. Míg a mandarin a lányt üldözi, a csavargók kirabolják. Megölni azonban nem tudják: fojtogatják — él tovább, karddal szúrják át — él tovább. A lámpa kampójára akasztják — él tovább... „A lámpa leesik a földre, kialszik. A mandarin függő teste kékeszöldes fényt áraszt, szemeit mereven a lányra szegzi." (Megjegyzés a partitúrában.) Végre a lányban felvillan a mentő gondolat — „vegyétek le a mandarint!" Vágyát immár kielégítette a mandarin; sebei elkezdenek vérezni, egyre jobban gyengül, s rövid haláltusa után meghal.

Íme, a balett tartalma. Bartók zenéje, amely híven tükrözi a pantomim minden fordulatát, a végletekig expresszív, szigorú. Gyötrelmes alászállás ez a tudatalatti szférájába, a szexuális világba, a freudisták kedvelt érzékszférájának feltárása a zene eszközeivel. Mindez mesterien megalkotva, a partitúrán Bartók Béla kivételes tehetségének visszfénye csillog.

De egészen más az a kép, amely a Nagyvárosi éjszaka előadásán a Nagy Színház nézőinek szeme elé tárul. Idézzük a színház rövid ismertetőjét a librettóról:

„Nagyvárosi éjszaka. A járdán hajléktalan munkanélküliek táncolnak, topognak fáradtan. A sötétből három alak tűnik elő. A fő figura közöttük a Vörös. Mögöttük kissé távolabb — egy lány áll... A Vörös odainti a lányt és kiparancsolja a térre. A sarkon őszülő halántékú piperkőc bukkan fel. A sötétből előlép a Vörös. Hatalmas ütés — a deresfejű úr a földre bukik. A divatüzlet kirakata előtt összefagyva didereg a lány. Szeme láttára a kirakatban álló férfibaba a megölt úr alakját ölti magára. A lány rémülten felkapja a fejét, s már egy ifjú áll előtte kezeslábas munkaruhában. Az ifjú szebb és emberibb mindazoknál, akikkel a lány eddigi életében találkozott. Az utcán három korhely cimbora tűnik fel. A lány menekülni próbál, de leütik. Segítségért kiált. A sikoly hallatára megjelenik az iménti munkaruhás ifjú és elkergeti a részegeket. Nem tudja levenni szemét a lány arcáról, mely a boldogságtól átszellemült. Feltűnik a Vörös, mögötte társai. Az ifjú bátran a lány védelmére kel. A lány ráparancsol, hogy fusson, meneküljön, mert megölik. A Vörös késsel támad az ifjúra, s az a földre bukik. Utolsó erejével búcsút int a lánynak: „Isten veled, ilyen rövid, ilyen gyönyörű a szerelem!' Ez volt a legcsodálatosabb élmény egész életében. S a lányéban szintúgy. A lány megy a városban, az utcán, szertefoszlott álmainak terhe nyomasztja, de a távolból ragyogó csillag villan az utca fekete torkában. Ez már nem az éjszakai sötétség, a városról lassan lehull az éji lepel..."

Nem nehéz kitalálni, hogy új cselekménnyel, egészen más eszmei szemléletű tartalommal állunk szemben. Lehetséges, hogy létrejönne egy Nagyvárosi éjszaka című balett, ha valaki zenét komponálna ehhez a librettóhoz. De ez a téma semmi kapcsolatban sincs Bartók Béla közismert balettjének zenéjével, sőt határozottan ellentmond annak. Például a Nagyvárosi éjszaka főalakjainak, az életre ébredő lánynak és a munkásifjúnak jellemzéséhez Bartók Béla muzsikájában nem találunk semmiféle zenei anyagot. A csodálatos mandarin és a Nagyvárosi éjszaka zárójelenete homlokegyenest ellenkezik egymással (amint a két balett alapkoncepciója is).

Vajon miféle kapcsolat lehetséges a Lengyel Menyhért-féle pantomim mandarinjának agóniája és halála, s a Lavrovszkij librettójában szereplő lány újjászületése között? Hiszen a lány olyan zene hangjai nyomán „születik újjá", amelyre a partitúrában Bartók a következő jegyzetet írta: „Vágyát immár kielégítette a mandarin; sebei elkezdenek vérezni, egyre jobban gyengül, s rövid haláltusa után meghal." Bőven kínálkoznak az efféle példák.

Önként felvetődik a kérdés: vajon nem ellenkezik-e művészetünk alapvető követelményeivel, hogy konkrét és teljes egészében más tartalmú zenéhez önkényesen új témát alkalmazunk? Nem mond-e ez ellent az orosz balett százados hagyományainak, hiszen ennek a balettnek erőssége minden időben a zene eszmei tartalma és a szcenikus megvalósulás közötti szerves kapcsolat volt?! Elfogadhatjuk vagy elvethetjük egy világhírű művész balettjének előadását, de nem tapaszthatjuk rá a mű koncepciójának ellentmondó saját eszméinket. Milyen felzúdulást váltana ki, ha valaki — akár a legnemesebb szándékkal is — kijavítaná és átrajzolná például Goya Capriccióit, vagy hasonló elképzelések alapján átírná Edgar Allan Poe egyik novelláját.

A művészetnek megvannak a maga törvényei és bosszút áll azon, aki megsérti őket.

SZEPTEMBER 15-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL:

Most öt éve: Bulganyin levele Eisenhowerhez; az Írószövetség történelmi jelentőségű közgyűlése (3. old.)

A Lityeraturnaja Gazeta cikke A csodálatos mandarin moszkvai előadásáról (1. oldal)

IRODALOM, MŰVÉSZET:

Körmendi Ferenc: Önéletrajzi részletek (6. old.)

Enczi Endre elbeszélése (6. oldal)

Kalindicharan Panigrahi novellája (11. old.)

Faludy Zsuzsa olaszországi riportja (4. old.)

Faragó László: Van Gogh leveleiről (10. old.)

Siklóssy Pál: Rózsahegyi Kálmán halálára (10. old.)

Kutasi Kovács Lajos: Santosi stanzák (9. old.)

Vajda Albert tárcája (8. old.)

Miért szép? Sivirszky Antal Radnóti Miklós verséről (5. oldal)

Hatvany Bertalan, Horváth Elemér, Kannás Alajos, Máté Imre és **Tűz Tamás** versei

POLITIKA:

Az új szovjet atomkísérletekről (3. old.)

Szenci Vilibald: A bíboros és a párttitkár (5. old.)

Az Idő Sodrában; Levelek a szerkesztőhöz; Könyvekről röviden; Hírek

1956

AZ ÖTÖDIK ÉVFORDULÓRA

megjelenik az IRODALMI UJSÁG forradalmi emlékszáma.

Munkatársai között szerepelnek:

Koestler Artúr
Ignazio Silone

*

Faludy György, Fáy Ferenc, Kannás Alajos, Horváth Elemér, Sulyok Vince, Tűz Tamás versei

Körmendi Ferenc elbeszélése

Aczél Tamás, P. Andrássy Boris, Enczi Endre, Kéthly Anna, Király Béla, Rab Gusztáv, Szenci Vilibald visszaemlékezései

Ignotus Pál cikke a forradalom tanulságairól

Aradi Zsolt, Dénes Tibor, Fejtő Ferenc, Iványi-Grünwald Béla, Kemény György, Méray Tibor, Mikes György, Molnár Miklós, Örvényes András, Sivirszky Antal, Vajda Albert írásai

MOST ÖT ÉVE

TŰZ TAMÁS versei

Misztérium

Aki rabja a mának
nem takarózik szívesen
a tegnapok ködeivel
Szemhéja lecsúszik a hold
sima peremről is
álmaiban egy nagy suta sarló
laposra kaszabolja
a messzesugárzó hajlatokat
fél csobbanni a víz
elsimul ezüst karikája
s a ladikok a partra húzódnak

Ha rezzen az orgona ága
csak a felhők dajkálják levelük
kerek nyoszolyáját
érintetlenül pendül a híd
az alkonyat és a sötét
vizek árján

érzéketlen négyszögű ablakok
meredeznek függőlegesen
az elterülő puha világban
keresztfájukon függ holtan
a megváltó drága segítség
nincs könnye se már
szárazon gyűrődik
kezében a kendő
s a levél mit tegnap azok írtak
kiknek szívében sarjad a reménység

Egy rózsa kerekedik még
tökéletesre csiszolva az égi
műhely soha túl nem haladott
szerszámaival s az asztal
fényesre sikált lapja mint az oltár
őrzi a szépség misztériumát

Emlék

Az a délután...
Soha olyan távol nem voltak a felhők
a száraz füveken régi nyarak emléke izzott
visszaparázsló pokoli kísértet
kövek ültek a virágágyak partjain
záportól mosott fehér orcákkal
halványlila árnyait ringatták
rózsáknak rezedáknak

Egy őszibarackba haraptam álmatagon
míg a sövény futott tovább
s egyre keskenyedett
a tér mértani börtönében
ám egy ürge mandulaszemét

fürdetve a fényben két lábra állt
s nem billent föl a föld
csak a dombok lapultak
s dönögtek mint a dongók

Hányszor koppantam én is távoli nagy
álmaim el soha nem értén
éjeim sziklafalába
s egy korty keserűség remegett poharam
s szívem alján
Mikor a nap már
alig vet aranyat falra kapulécre
hűvösödő szérűkön hajladozom
sietve hogy az éj rám ne szakadjon

Ékkő

Most ébredsz föl
a hosszú feledésből
hogy rádnyitom
a szeretet ablakait
ez a friss fuvalom
igazítja föl álomba kuszált
szempilláidat
kézrátevéssel szerettelek volna
föltámasztani a hajnalelőtti

sűrű homályból
mikor még nem volt fény
csak szemem opálja a homlok
puszta hegyfala tövén
de nem volt elég fényes
hogy életre fakasszon
csak arcod holt tengere fölött
derengett mint az ékkő

Az IDŐ Sodrában

A „Tribune" Szerkesztőjéhez

London, W. C. 2.

Raymond Fletcher úr, az Önök lapjának június 23-i számában, volt olyan szíves biztosítani engem arról, hogy a magyar politikai rabokra vonatkozó kérdéseimet továbbította a magyar hatóságoknak.

Úgy érzem, most már ideje volna beszámolnia e tudakozódás eredményéről.

London, S.W.11.
1961. Sept. 4.

Ignotus Pál

Ezt a levelet a „Tribune" szeptember 8-i számában közölte.

(Ignotus Pál egy, a „Tribune" szerkesztőjéhez intézett és június 9-én megjelent levelében Bibó István, Ádám György, Mérei Ferenc professzorok, Obersovszky Gyula v. szerkesztő, Rácz Sándor munkástanácsi és Kiszely János szakszervezeti vezetők, Márkus István szociológus, továbbá Tánczos Gábor, Lőcsei Pál, Litván György, Kardos László (a népi kollégiumok v. igazgatója — nem tévesztendő össze a „Nagyvilág" szerkesztőjével), Fekete Sándor és általában az 1956/57-es események miatt börtönbe vetett magyar baloldali intellektuálisok és munkásmozgalmi szereplők sorsát tudakolta, továbbá Klimkóné Andrássy Ilona és mások börtönbevetésének éppen akkor érkezett hírét is közölte. Erre felelte a lapnak Magyarországon járt tudósítója, Raymond Fletcher, hogy tudakozódni fog a magyar hatóságoknál.)

Szocialista törvényesség

Lapzártakor értesültünk arról, hogy Földes Péter újságírót, akit a nyár elején tartóztattak le Budapesten, az elmúlt napokban ellenőrizhetetlen hírek szerint titkos tárgyaláson tíz éves börtönre ítélték.

Az indiai

közélet két jelentős személyisége, *Jaiprakash Narajan* és *J. B. Kripalani* erélyes hangú tiltakozást tett közzé amiatt, hogy *Münnich* magyar miniszterelnök meghívást kapott Indiába és hogy *Nehru* indiai kormányelnök elfogadta a magyar kormány meghívását Magyarország meglátogatására — jelenti Új-Delhiből a *Guardian* tudósítója.

Nyilatkozatukban egyebek közt ezt mondják: „Egy Nehru miniszterelnökhöz mérhető személyiség udvariassági látogatása Magyarországon csak azt eredményezheti, hogy Indiát úgy szerepeltetik a közvélemény előtt, mint amelynek köze van ahhoz az erkölcstelen, elnyomó és a tömegeket nem képviselő rendszerhez, amely Magyarországon uralkodik és amelyet a magyar nép gyűlöl."

A két indiai közéleti személyiség elvárná, hogy hazájuk a maga külpolitikájában jobban ragaszkodjék erkölcsi alapelvekhez. Megengedik, hogy ha *Münnich* miniszterelnököt házatértében Indián át vezeti az útja, az indiai kormány nem tagadhatja meg tőle a vendéglátás külsőségeit; de erre felesleges olyan gesztusokkal ráduplázni, amelyeket a magyar kormánypropaganda szervezete a maga céljaira hasznosíthat. Egyébként érdekes, hogy a magyar kormányférfi tiszteletére adott banketten *Nehru* ezt mondta:

„Az önök országa nemcsak résztvett a világ nagy háborúiban és forradalmaiban, hanem külön is végigélt egy olyan tapasztalatot, amely önnek és sok más embernek is igen fájdalmas volt a belső zavarok és meghasonlások miatt. Remélem, hogy a belső meghasonlás keltette keserűség most már a múlté és hogy a nép most már harmóniában és békében él."

A jeles indiai államférfiúnak ezek a felköszöntő szavai nyilván nem véletlenül olyan homályosak, mint amilyenek. Münnich viszont válaszában (mint ahogy ezt a *Guardian* tudósításából megtudjuk) a felvetett kényes témákról igen világosan és egyértelműen — hallgatott. Sem belháborúságot nem emlegetett Magyarországról szólván, sem pedig a Szovjetuniónak abban játszott szerepét...

Belgrádban

huszonnégy ország küldöttei gyűltek össze tanácskozásra, az „el nem kötelezett" népek képviselőiként. Egy császár, két király, két herceg, tíz államelnök, hat miniszterelnök és három külügyminiszter foglalt helyet a tárgyalóasztaloknál. A feudális emlékeket őrző Jementől, ahol a tolvajt még jobb karjának lecsapatásával büntetik, Kubáig, amit sokan — talán helytelenül — a népi demokráciákhoz hasonlatos orosz csatlósnak tekintenek, a radikális, de polgárian demokratikus Indiától, a kommunista — de Moszkva szempontjából eretnek kommunista — Jugoszláviáig tömérdek különbség választja el a huszonnégy el nem kötelezettet. Kétségtelen azonban, hogy — legalább formálisan — sem a Nyugat, sem pedig a Szovjetunió katonai szövetségéhez nem tartoznak. Így a két blokk vetélkedésében magukat semlegeseknek mondják, noha egyik-másik kiküldött úgy beszélt, mintha csak idézeteket olvasna fel orosz szemináriumi füzetekből, az indiai Nehru pedig egy világviszonylatban is jelentékeny államférfiú autoritásával szólhatott.

A belgrádi konferencia kezdete előtt adták hírül Moszkvában, hogy a Szovjetunió ismét atomrobbantásokkal fog kísérleteket folytatni. A semlegesek nyíltan mégsem ítélték el az oroszok háborús fenyegetését. Aki ezt várta, nem számolt a hajdani gyarmati népek ma még szükségképpen élő történelmi előítéleteivel, noha kézenfekvőnek látszik, hogy nemrég felszabadult országok elsősorban a közelmúlt gyarmatosítóira tekintenek gyanakvással és úgy érzik, függetlenségüket adják fel, ha szembehelyezkednek a múlt gyarmatosítóinak jelenlegi ellenlábasaival.

A kiadott kommüniké mégis számos olyan részletet tartalmaz, amit Moszkva is magára vehetne, vagy ami Moszkvára is vonatkoztatható. Így például azt a fogalmazást, ahogy a semlegesek „az újfajta kolonializmus és imperialista uralom bármiféle formáját és megnyilatkozását" elítélik vagy azt fejtegetik, hogy „minden olyan kísérlet, ami a népekre külső erőszakkal kényszerít rá valamiféle társadalmi vagy politikai rendet, közvetlenül fenyegeti a világbékét". Úgy érezzük, ez a mondat nemcsak nekünk, magyaroknak, de akár Titónak, akár az indiai miniszterelnöknek Budapestet és 1956-ot is eszébe juttathatja.

De ha eltekintünk is az ilyen és hasonló, bizonnyal sok vitában kikalapált fogalmazásoktól, magának a belgrádi tanácskozásnak jellege alapvetően különbözött a bandungi értekezletétől. Mert, míg Bandungban a tárgyalóteremben és a folyosóbeszélgetéseken egyaránt, Csou En-laj gyúrhatta, bűvölhette a résztvevőket, a belgrádi konferencián a kommunista blokk egyetlen tagja sem szólalhatott fel. Az afrikai meg az ázsiai semlegesek először határolták el magukat a vasfüggöny mögötti országoktól. Így — jegyzi meg a londoni The Times — „kitűnt, hogy az amerikaiak és az oroszok egyaránt tévedtek, amikor úgy vélték, hogy a semlegesség az első lépés a kommunizmus felé".

Ám a semlegesek helyzete sok tekintetben mégis paradox. Pozíciójuk addig erős, amíg a két blokk között feszültség van és a nagyhatalmak — akár rubellal, akár dollárral — versengnek az el nem kötelezettek elkötelezéséért vagy legalábbis semlegesen tartásáért. Hiszen, ha netalántán, a két nagyhatalom összeölelkeznék, a semleges országok politikai és stratégiai árfolyama katasztrofálisan zuhanna, ha viszont a két blokk háborúba keverednék, egyik sem engedhetné meg magának, hogy háborús erőfeszítései mellett a semleges országokat az eddigi mértékben támogassa. Így a semlegesek politikai súlyukat, a nagyhatalmak vetélkedő anyagi segítségét éppen annak a hidegháborús állapotnak köszönhetik, aminek megszüntetésére Belgrádban Amerikát és a Szovjetuniót egyaránt felszólították.

Nkrumah

államelnök személye szent és sérthetetlen. Szentebb és sérthetetlenebb, mint általában a koronás uralkodóké manapság: mert (mint a Reuter-ügynökség augusztus 20-i távirata jelenti) három évig terjedhető szabadságvesztéssel sújtandó ezentúl ama ghánai, aki Őt „írásban, nyomtatásban, vagy szóban" megsérteni merész lenne. Márpedig bíborban született államfő manapság ritkán bástyázza körül a maga sérthetetlenségét ilyen mutatványosan; főképp nem azokban a parlamentáris országokban, amelyeknek politikai és szociális berendezkedését (minden divatos „antikolonializmus" ellenére) haladottabbnak gondoljuk, mint pl. Szaudi-Arábiáét. Túlzás volna azt állítanunk, hogy Ghána ezzel a mai fasiszta és kommunista tekintélyuralmak sorába lépett; ez nem állna már csak azért sem, mert ezekben a tekintélyuralmakban a teljhatalmat többnyire nem a hivatalos államfő gyakorolja. Nekünk, magyaroknak azonban a nemkoronás államfőnek erről a görcsös védelméről más példa jut eszünkbe Egy olvasónk e lapunk levelezési rovatában éppen megró minket amiatt, hogy hányszor ötlik szemünkbe párhuzam a fehér magyar félmúlt és a vörös jelen közt; de erőszakot kellene elkövetnünk emlékezőtehetségünkön, ha nem idéződnék fel előttünk az a korszak, amikor Magyarországon — a magyar királyságban, amely örökletes királyát fegyveresen akadályozta meg trónusa elfoglalásában! — a „kormányzósértést" súlyosabban büntették, mint a felségsértést ott, ahol valóban „felség" uralkodott. Nem értjük, hol a logika abban, hogy valaki a felkapaszkodott tekintély kötelező bálványozását elfogadja, ha „fehér" és elveti, ha „vörös"; sem abban, hogy elveti, ha (bőrszínre) fehér, és elfogadja, ha (bőrszínre) fekete; vagy vice versa... A háború előtt divatosabb volt a fehérbarát, sőt barnabarát érvelés: a fasiszta világhatalom összeomlása óta a vörösbarát-feketebarátoké a vezérszólam. A folyamat, amely idáig vezetett, szükségszerű is lehetett, menthető is, sok szempontból, melyre itt nincs terünk kitérni. De az a jelszó, hogy a vörös-fekete tekintélyuralom — szemben a fehérrel — azért jogosult, mert a „dolgozó tömeg érdekét védi": nyilvánvalóan hamis. Ghánában épp lapunk zártakor hirdették meg a „minősített" ostromállapotot, a sztrájkoló munkásság letörésére. Az akrai hivatalos jelentés már ki is adta a magyar fülnek olyannyira ismerős jelszót: azért kell letörni a sztrájkolókat, hogy ezzel halálos csapást mérjenek az „ellenforradalmárokra", az idegen imperialista ügynökökre... Mert a munkás nem is kíván jobb bért, emberibb életviszonyokat, személyi szabadságot, sztrájkjogot, ha erre a „lelkiismeretlen uszítók" fel nem biztatják. Így látták a reakciós birtok- és tőkevédők, amióta a világ világ; így látták fasiszta és bolsevista forradalmak ideológusai, amióta itt vagy ott megkaparintották a hatalmat; de a legszomorúbb az, hogy az eddig valóban állati sorban tartott színesbőrű népek, amikor végre módot kapnak rá, hogy kiszakítsák magukat régi zsarnokaik szorítása alól: olyan helyi törzsfők igézete alá kerülnek, akik a régi zsarnokok módjára tapossák őket tovább, legfeljebb hangnemben térve el a fasiszta álforradalmároktól s még hangnemben is alig a bolsevistáktól.

Egy interjú kapcsán,

amelyet *Östen Undén* volt svéd külügyminiszter 75 éves születésnapja alkalmából adott, Svédországban heves sajtóvita támadt a nyugalmazott miniszter személye körül. A *„Dagens Nyhetter"* azzal vádolja Östen Undént, hogy 1945-ben a balti menekültek egy csoportját kiszolgáltatta a Szovjetuniónak, vagy ezt nem akadályozta meg. Birger Nermann egyetemi tanár, a balti szövetség elnöke vezércikkében *„az újkori svéd történelem legszégyenletesebb eseményének"* nevezi a baltiak kiszolgáltatását. Ugyanakkor az *„Aftonbladet"* védelmébe veszi a volt külügyminisztert, akinek, a lap szerint, egy, a háború alatti kormánynak a Szovjettel kötött cinikus megállapodását kellett akarata és ízlése ellenére végrehajtania. *Östen Undén* kijelentette, hogy ő maga személy szerint ellene volt a baltiak kiszolgáltatásának, de a kormány többsége ezt megszavazta. Ezt a kijelentését alátámasztja Erlander jelenlegi államminiszter is, aki abban az időben vallásügyi miniszter volt. Magyar szempontból az ügynek egy érdekessége van: Raoul Wallenberg, mielőtt Magyarországra érkezett volna, a balti menekültek ügyében tevékenykedett, s így a Szovjet részéről történt érthetetlen letartóztatásának és elhurcolásának felderítése talán új csapásokon indulhat meg?

A szovjet offenzíva 1943 őszén s 1944 elején érte el a Baltikumot. A németek védték ugyan ezt a területet, de közben „tervszerűen visszavonultak". A baltiak többnyire Finnországon keresztül, de nagy számban hajókon is a semleges Svédországba menekültek. Ezek között, nem nagy számban, voltak olyan baltiak is, akik a Szovjet ellen a németek oldalán fegyveresen harcoltak. A Szovjet, miután a Baltikumot lerohanta, a svéd kormánnyal megegyezést kötött, hogy ezeket a személyeket a háború után, mint háborús bűnösöket kiszolgáltatja. A háború utánig Svédországban ezeket a személyeket — számukat kb. 130—200-ra becsülik — internálták, majd a megállapodás szerint a Szovjetuniónak 1945-ben kiszolgáltatták, s azóta sorsuk ismeretlen.

Raoul Wallenbergnek a baltiak eme csoportjával nem volt ugyan dolga, de mint a balti menekültek egészéhez tartozó személyek, segítségét mégis élvezték annyiban, hogy Svédországban menedékjogot nyertek, noha internálták őket. Kiadatásukról azonban ekkor még nem volt szó. Raoul Wallenbergnek balti tevékenysége elsősorban, mint Budapesten is, a zsidó vallású baltiak megmentésére irányult, hiszen ezek közvetlen életveszélyben voltak. De a zsidó baltiak mellett ugyanúgy segítette — ha tudta — a keresztény baltiakat is, akik a Szovjet elől kívántak menekülni. Ezek között voltak számosan demokrata politikusok (akik számára a Szovjet semmivel sem jelentett kisebb veszélyt, mint a németek) s hazafiak, akik egyként harcoltak mind a németek, mind a Szovjet ellen.

Amennyire tizenhat év távlatából az eseményeket regisztrálni lehet: a kiszolgáltatott baltiak ügyét semmilyen bíróság nem vizsgálta felül. Svédország tehát, noha semleges állam volt, egy szovjet lista alapján szolgáltatta ki ezeket a személyeket, anélkül, hogy utánanézett volna, hogy e személyek valójában miben bűnösök? A tények megállapítása nehéz, s éppen ez a baj, hogy nehéz. Amennyiben ugyanis kihallgatási jegyzőkönyvek és bírósági döntések volnának kéznél, amelyek ezeknek a személyeknek a háborús bűnösségét bizonyítja, úgy noha semleges államról van szó, kiadatásuk megmagyarázható lenne. A baltiak részéről nyert információink alapján azonban csupán olyan személyekről volt szó, akik a Szovjet ellen valóban harcoltak éspedig a németek oldalán, de nem tartoztak sem az SS kötelékéhez, sem pedig a Gestapóhoz vagy a katonai rendőrséghez — noha, fűzik hozzá a baltiak —, lehet, hogy néhány ilyen személy is volt közöttük. De ki tud ezekről? S ha tud, miért nem hozza nyilvánosságra? — kérdik a svéd lapok.

Ami a balti menekültek ügyével kapcsolatban a Wallenberg-rejtély felderítését illeti, az egyelőre csupán feltevéseken alapul. A Szovjetunió a baltiak menekülését ellenséges cselekedetnek fogta fel s könnyen lehetséges, hogy Wallenberg letartóztatása ezen alapult. Egyébként a nyomozást a Wallenberg-ügyben ismét felvették.

Az ENSZ

mandátumvizsgáló bizottsága az idén sem volt hajlandó elfogadni a magyarországi kormány megbízólevelét. (Igaz viszont, hogy mindamellett e kormány képviseli a közgyűlésen Magyarországot.)

Keletnémet kirándulóhajó

„Kein Gestapo Metoden, an Danmarks freie Boden" — ilyen és hasonló feliratú táblák fogadják a keletnémet „kirándulóhajókat" Gedser dán kikötőben, amely a berlini események óta sorozatos botrányok színhelye éppúgy, mint a többi dán kikötő, ahol keletnémet hajók kikötnek. Legutóbb a „Seebad Warnemünde" nevű keletnémet hajót a kikötőben összegyűlt dánok csaknem megrohanták, s csak a parti rendőrség s a vízi rendőrség motoros egységei tudták a hajót megmenteni. A hajóról, miután pár óráig horgonyzott a kikötőben, három fiatalember igyekezett megszökni. Mielőtt azonban a tengerbe vetették volna magukat, elfogták őket, s az egybegyűltek szemeláttára revolveraggyal és gumibotokkal félholtra verték, majd elhurcolták őket a hajó belsejébe. Mind a gedseri rendőrkapitány, mind a kikötő parancsnoka a hajó fedélzetén követelték a három menekülő kiadatását, amit persze megtagadtak. A hajót ezután kiutasították Gedser kikötőjéből. A „Frankfurter Allgemeiner Zeitung" szemrehányást tett, hogy a dán hatóságok nem viselkedtek eléggé erélyesen, míg a kommunista „Neues Deutschland" a „gedseri dán vasfüggönyről" cikkezik. Warnemünde kikötőjében egy keletnémet megkísérelte, hogy feljusson az ott horgonyzó „Danmark" nevű dán hajóra. A keletnémet „Vopo" tűz alá vette a hajót s a menekülőt agyonlőtte. Gedserben viszont szeptember 4-én egy keletnémet fiatalembernek sikerült egy hajóról megszöknie s a lakosság segítségével szerencsésen partot ért. Mivel az utóbbi hetekben hasonló esetek sorozatosan ismétlődnek meg, ezért a közeli napokban a gedseri rendőrkapitány s a kikötő parancsnoka feljelentése alapján minisztertanács dönt afelől, hogy a kormány e jelenségekkel szemben milyen álláspontra helyezkedjék, s nagyon feltehető, hogy a „Neues Deutschland" ezúttal fején találta a szöget s keletnémet hajók részére dán kikötőkben valóban legördült a vasfüggöny.

Torz lét, torz tudat

A tudatot, tanítják a kommunisták, a lét határozza meg. Milyen lehet a népi demokrácia politikai-gazdasági rendszere, ha erre illetékes budapesti szerv, az Országos Középiskolai Nevelési Munkaközösség a következő látleletet hozza nyilvánosságra a serdülő, középiskolás ifjúság krónikus tudattorzulásáról a népi demokrácia körülményei között:

„A tanulók jelentékeny részénél tapasztalható még idegen politikai hatás, idealista felfogás. *A fő probléma ma: a kispolgári-nyárspolgári gondolkozási mód, magatartás, erkölcsiség, életstílus elterjedtsége.* Megnyilvánul a nyíltan jelentkező individualizmusban, önzésben, közömbösségben, nyegleségben, cinizmusban, a jövőnek csak egyéni hasznossági alapokon való elképzelésében. A fiatalok elég széles körében tapasztalható kialakulóban lévő helyezkedési érzék, karrierizmus, kétszínűség, kultúrigényeiben, életstílusában értéktelen polgári termékekkel való élés. Ezek ellen nem bontakozott még ki tudatos állásfoglalás és harc a tantestületekben, s a KISZ sem harcol még ez ellen, nem mozgósítják az egészséges ifjúsági aktívát a kevésbé harsány, de a tanulóifjúság nagy részét elöntő legveszedelmesebb ‚szürke' jelenségek ellen."

„Bár ebben a tanévben nagyon jelentősen növekedett a politikai érdeklődés különösen a nemzetközi kérdések iránt, ennek foka még elég alacsony szinten áll. A középiskolai fiatalok közül igen kevesen olvasnak rendszeresen újságot, nagyfokú a tájékozatlanság elemi napi politikai kérdésekben s különösen *gyenge az érdeklődés a belpolitikai kérdések, a szocializmus hazai építése iránt."*

(Köznevelés, Budapest, 1961. 13. szám.)

Az egyetlen biztosíték

Ujra megindultak hát a hidrogénbomba-robbantások. Eddig még csak nyolc robbant,* amióta a szovjet párt- és kormányfő megint egyszer letagadhatatlanul és rikoltóan megszegte ünnepélyesen tett fogadalmát, hogy nem ő lesz az első, aki újrakezdi... Nem tudjuk, mire e sorok nyomtatásban megjelennek, mekkorára növekszik ez a szám. Még kevésbé tudhatjuk, mekkorára növekszik, amikorra magyarországi olvasóink megtudhatják tőlünk. Feltesszük: addig is tudják a külföldi rádiókból. De saját lapjaikból nem tudhatják. A Moszkva—Peking-tengely birodalmában, beleértve a kelet-európai „szuverén" csatlósállamokat, kötelező volt a bombarobbanások orkánjának erejével közvetíteni Hruscsovnak azokat a szónoklatait, amelyekben a nukleáris robbantó kísérletezések újraindítását ideológiailag indokolja, de hallgatni kellett arról a jelentéktelen kis tényről, hogy a Szovjetunió máris hozzálátott az új robbantási sorozathoz, mégpedig nem a föld alatt és nem a földi légöv felett, hanem magában a légkörben, a béke nagy ügyének érdekében rádióaktivitással fertőzve a levegőt minden országban — beleértve a sajátját —, ahova a robbantás hullámai elhatolnak.

Nem csoda, hogy ennek az őrjöngő atomcsörtetésnek hangjára háborús rémület uralkodott el Európa-szerte. Értesülésünk szerint különösen érzik a puskaporszagot (ha ugyan nem anakronizmus a nukleáris robbantás korában „puskapor"-tól félni) Magyarországon. Első jeléül a háborús pszichikai készülődésnek — két háború tanulságainak nyomán — hirtelen eltűnt a só a piacról... Tehát számolnak az emberek (logikusan, amennyire ilyesmiben logika érvényesülhet) ideiglenesen még egy nem-totális, tehát a termonukleáris hadviseléstől mentes fegyveres világösszecsapás lehetőségével is. S erre az esetre nem árt eltenni akár sót, akár egyebet. De hogy aztán mi lesz, ha a Pest melléki rakétatámaszpont működésbe áll? Arra bajos felkészülni.

Világháborút csak eszelős ember kívánhat. De az eszelősnél nem sokkal bölcsebb és józanabb az sem, aki abban bízik, hogy megmentheti a békét azzal, ha viszonzás nélkül engedményeket tesz az őrjöngő, hadonászó, hidrogént-robbantgató kényúrnak. Néró sem azért gyújtotta fel Rómát, hogy külföldi imperializmusok ellen birodalmát megvédelmezze. Azzal, hogy a jövő valamely Nérójának nemcsak fáklyák, hanem atommag-hasító szerkezetek is rendelkezésére állnak, még semmivel sem lesz biztonságosabb annak az emberiségnek sorsa, amelyet a Néróéra emlékeztető hatalomnak szolgáltatnak ki. Az ilyen hatalomnak gátat vetni: ez az egyetlen biztosíték.

Ezzel nem akarjuk azt mondani, hogy Hruscsov: Néró. Nem mintha, mint magyaroknak különös okunk volna elismeréssel lenni iránta. De nyilván nem a praktikus számítás képességétől mentes pszichopaták sorába tartozik. Ám Hitler s utolsó éveiben Sztalin nyilván odatartoztak: honnan tudjuk, hogy a jövőben valamely az övékéhez hasonló étvágyú diktátor nem fog-e megint patológiában is rájuk fajzani? S éppen mert Hruscsov nincs híján a ravaszságnak és rugalmasságnak: remélhető, hogy ha nem ijedelemmel és nyafkasággal, hanem hűvös keménységgel találkozik, maga is meggondolja, mielőtt valamely végzetes lépésre szánja magát.

Legutóbbi nyilatkozatai közül különösen nagy érdeklődéssel olvastuk azt, amelyben azt javasolta, mint a maga kormánya és az Egyesült Államok közti megegyezés alapelvét, hogy „se a forradalmat, se az ellenforradalmat ne exportálják". Azt hisszük, ez remek formula. Ki-ki lelkesen csatlakozhatik hozzá a világ bármely táján, akármit nevez is forradalomnak vagy ellenforradalomnak. Holtbiztosra vesszük, hogy örömmel járulna ehhez a magyarság jóval több mint kilencven százaléka is. Hozzátesszük: minekünk elegendő az is, ha az ellenforradalmat nem importálják Magyarországra. A forradalomról, amennyiben szükséges, gondoskodnak a magyarok maguk is. Most öt éve gondoskodtak róla. Talán túlságos hévvel tették: nemes erőfeszítésük gyászos befejezése ezt látszik bizonyítani. De forradalmi lendületért nem mentek a szomszédba, se pedig az Óceánon túlra, vagy az Uralon túlra. Aztán megjelent az ellenforradalom: hozták a derék orosz hadfiak, ahogy 1849-ben, bár most már nem lándzsával és karabéjjal, nyerítő paripákon, hanem gépfegyverrel, hernyótalpas szörnyetegeken.

Később maga Hruscsov mondta el a magyar munkások előtt, hogy az 1849-es párhuzamra gondolva, mennyire haboztak a Kremlben is, mielőtt a beavatkozásra rászánták magukat. Ha a mai megmerevült békehiányt nem világmészárlás, hanem a békés megegyezések igyekezete váltja fel, talán megfontolhatnák a világ államférfiai azt is, hogy Magyarországra vonatkoztatva milyen következtetéseket vonjanak le a látszólag a megengesztelődés és kiegyenlítődés vágyában fogant jelmondatokból.

* *Nyomás előtt értesültünk a kilencedikről.*

HATVANY BERTALAN

A Nemlét Éneke

Csak árny az égi Néző páholya,
csak árny a testbeöltözött sereg,
s a messzi vásznon színesen pereg
az árnybamúlt valók hazug sora.

Zenél az űr, az égi zongora:
örök-jelent szelő időterek
zajába semmisül a földkerek
a múlt-jövőben: itt, sehol, soha...

Az árny az árnyat méri, mekkora,
hisz üdvre vágynak mind az emberek,
s a vászon-árny lemez-zenét szeret.

A semmiség az űrbe száll tova
s mert szerterobbant ősatom pora,
nevetve túrja minden kisgyerek...

(1951)

Most öt éve

BULGANYIN LEVELE EISENHOWERHEZ A LESZERELÉSRÖL

„Elnök úr, az Ön augusztus 4-i üzenete továbbra is elsőrendű feladatként említi a légi felügyeletre, vagy ahogy mondani szokták, a légi fényképezésre vonatkozó megegyezés elérését. De ugyanekkor ez az üzenet nem fejt ki elképzeléseket sem a fegyverzet, sem a fegyveres erők csökkentésére irányuló konkrét lépések megtételéről, sem az atom- és hidrogénfegyver eltiltásáról, beleértve az ilyen fegyverekkel való kísérletezés megtiltását."

A következőkben felhívja Eisenhower elnök figyelmét, hogy az atom- és hidrogénfegyveres kísérletek beszüntetésének kérdését ki lehet emelni a leszerelés általános problémaköréből és meg lehet önállóan oldani, tekintetbe véve a tudomány és a technika mai fejlettségét.

„Az atom- és hidrogénfegyverkísérletek beszüntetését célzó megegyezés első fontos lépés lenne a tömegpusztító fegyverfajták feltétel nélküli eltiltásához vezető úton."

A továbbiakban arról szól, hogy a leszerelést nem lehet más rendezetlen nemzetközi kérdés megoldásához (például a német kérdéshez) kötni, mert ez nehézséget támaszt a leszerelési egyezmény elérésének útján.

(Szabad Nép, 1956 szept. 15.)

A MAGYAR ÍRÓK KÖZGYÜLÉSE

„Abban reménykedem, hogy nálunk már ezentúl csak a tehetség, a becsület és az élő gondolat adhat rangot az írói munkának. Minden más eredetű rang, bármilyen politikai kényszerűség, taktikai számítás, vagy funkcionárius vakbuzgóság kreálta is, elenyész, mint a füst."

(Erdei Sándor, Irodalmi Ujság, 1956 szept. 15.)

Szeptember 17-én tartották meg a Magyar Írók Szövetségének közgyülését.

Képes Géza a legutóbbi — ez év áprilisa óta eltelt — hónapok munkájáról beszámolva, arról beszélt, hogy a szövetség elnöksége számos régebbi írószövetségi tagot visszavett, többek között Ignotus Pált, Rónai Györgyöt, Keresztury Dezsőt. Több olyan írót is felvettek, aki eddig nem volt tagja a szövetségnek.

Az írószövetség közgyűlése titkos szavazással a következő 25 tagú elnökséget választotta (a kapott szavazatok sorrendjében): Benjámin László, Illyés Gyula, Déry Tibor, Képes Géza, Kassák Lajos, Erdei Sándor, Tamási Áron, Zelk Zoltán, Németh László, Kónya Lajos, Veres Péter, Háy Gyula, Tersánszky Józsi Jenő, Tamási Lajos, Ignotus Pál, Szabó Lőrinc, Karinthy Ferenc, Juhász Ferenc, Fodor József, Szabó Pál, Jankovich Ferenc, Örkény István, Kuczka Péter, Simon István, Kolozsvári-Grandpierre Emil.

A felszólalásokból:

Zelk Zoltán: „Olyasmiről kell szólnom, amiről itt, a közgyűlésen nem szívesen beszélek: a Szabad Nép vasárnapi cikkéről, amely a közgyűlés köszöntésére készült, s többek közt említette a nagyon szomorúan emlékezetes decemberi irodalmi határozatot és felsorolta azoknak az íróknak a nevét, akik akkor pártbüntetést kaptak, illetve, akiknek pártbüntetését most megszüntették. Hiányzik a felsorolásból Déry Tibor, Benjámin László és Kónya Lajos neve. De szeretném megjegyezni, hogy a közelmúltban, éppen az úgynevezett rehabilitáció idején, illetékes helyen kijelentettem és kijelentem itt is: azonosítom magam Déry Tiborral és Tardos Tiborral. Lényegében ugyanazt mondtam volna én is, amit ők, ha a Petőfi-kör vitaestjén szót nemcsak kérek, hanem kapok is.

A Szabad Nép cikkének állításával szemben kijelentem, hogy a pártbüntetés eltörlése előtt nem tartottam önkritikát.

Végeredményben az történt, hogy rehabilitálták a memorandumot, de nem rehabilitálták az írókat, ha azt állítják, hogy önkritikát tartva, visszavonták mindazt, amit a memorandumban írtak, amit különböző értekezleteken elmondtak, mindazt, amiért harcoltak, őket valójában akkor sem rebabilitálták, ha eltörölték pártbüntetésüket.

Miért is harcoltunk? Harcoltunk mesterségünkért, az írásért, az igazmondásért, s többek között azért, ami be is teljesedett: nemcsak a közgyűlés termében, írószövetségi értekezleteken, hanem folyóiratokban és a könyvkiadásban is ott láthatjuk azokat az írókat, akik nélkül nincs mai magyar irodalom: Németh Lászlót, Szabó Lőrincet, Kassák Lajost, Kodolányi Jánost, Weöres Sándort, Pilinszki Jánost és a többieket, akikkel szemben — hadd mondjam ki végre, s érzésem szerint ezt ki kellene mondani minden kommunista írónak — nekem is van lelkiismeretfurdalásom, én is bűntudatot érzek.

Nem és nem, nem adok fel semmit elveimből, abból a meggyőződésemből, ami ifjúkoromban a munkásmozgalomba vitt. Ma már tudom, hogy akkor adtam fel ezeket az elveket, ifjúkorom tiszta hitét, amikor elhittem én is, hogy emberség nélkül, moralitás nélkül és nemzeti értékek kirekesztésével is lehet igaz ügyet szolgálni. Ma már tudom, hogy nem lehet."

Aczél Tamás: „Itt van elsősorban Nagy Imre elvtárs ügye, mely már hetek óta stagnál, anélkül, hogy akár egy lépést is előre jutott volna. Az ország közvéleménye várakozással és aggodalommal tekint a Nagy Imre ügy fejlődése elé. Senki ne mondja, hogy ha mi ennek az ügynek a tisztázását akarjuk, a múlt sebeiben való vájkálásra gondolunk. De az élet és az idő napnál világosabban bebizonyította a júniusi politika helyességét, azt is, hogy Nagy Imrének milyen kérdésekben volt félreérthetetlenül igaza. Egészen bizonyos, hogy ebben a periódusban Nagy elvtárs követett el hibákat. De az vesse rá az első követ, aki ebben az időszakban nem követett el hibákat, s ha tőle önkritikát várnak, akkor azoktól is önkritikát várnak, akik ezt a hajszát ellene folytatták és vezették. Nem fővételekre, bebörtönzésekre gondolok. Abból elegünk volt. Egyszerűen arra, hogy ideje volna már az egész nép előtt tisztázni ennek az elmúlt három éves időszaknak minden egyes mozzanatát, hibáját és eredményét. Az a véleményem, hogy enélkül a tisztázás nélkül — bármily jószándékú — új politikai irányvonalnak nem lehet és nem lesz meg a hitele."

„Az írók közgyűlésének néhány hozzászólásához

A legfontosabbnak tartom a pártegység erősítésének a kérdését, amit a júliusi határozatok is igen nagy nyomatékkal hangsúlyoznak. Mégis Aczél Tamás elvtárs felszólalását — akárhogy is erőltetné az ember másfajta értelmezését — ez a cél nem vezérli. Inkább az ellenkezője. Hozzászólásának mindjárt az elején megtalálható a — szerintem teljesen indokolatlan — hitetlenség komplexuma. Ebben többek között ez van: a júliusi határozat után, úgy látszott, hogy megindulhat az a kibontakozási folyamat, amely, ha nem is viszi nyugvópontra, de mindenesetre feloldja azokat a vitákat, amelyek oly hosszú időn keresztül izgalomban tartották az írókat'. Sajnálattal kell mondanom: ez a kissé fátyolos szövegezés, az utána következőkkel együtt, alkalmasak arra, hogy kérdésessé tegyék az általánosan megnyilvánuló bizalmat a júliusi határozatok iránt, amelyek *egyértelmű* igenlése és végrehajtása pedig ma a talpköve a pártegység megerősítésének.

Valamennyien azon dolgozunk, hogy megszüntessük az elmúlt évek súlyos hibáinak okait. Tanúskodnak erről az egymást követő állami intézkedések és párthatározatok. Hogy van késlekedés még most is? Hogy van bürokratizmus és helyenként huzavona? Ki tagadja ezt? De nyilvánvaló, hogy nem ez jellemzi a párt és a kormány ténykedését. Nem gondolja-e Aczél Tamás elvtárs, hogy bizalmatlankodó felszólalása ilyen körülmények között nem alkalmas a párt egységének szilárdítására, hanem inkább arra, hogy széthúzást keltsen és helyenként életre keltsen olyan törekvéseket, amelyek ellenkező előjellel húznának vissza bennünket a helyes útról, a politikai gyakorlat régi hibái felé?

A közgyűlésen többen felvetették Nagy Imre pártügyének kérdését. A kommunisták tudják, hivatalos értesítést kaptak róla, hogy a párt Nagy Imre párttagságának tisztázását és lezárását kívánja. Ehhez az kellene, hogy Nagy Imre tegyen eleget ama kommunista kötelességének, hogy megbírálja a politikában elkövetett saját hibáit, amit eddig nem tett meg. Ö tudja, hogy milyen vonatkozásban kell önbírálatot gyakorolnia.

Tárja fel Nagy Imre a hibáit. S mondja meg, hogy kész-e a Központi Vezetőség júliusi határozatának szellemében a párt egységének megszilárdításáért síkraszállni — félretéve a sértődöttséget és előtérbe állítva a párt egységének és harci erejének az ügyét. Ha ezt megteszi, akkor — úgy látom — nem lesz semmi akadálya annak, hogy gyorsan rendeződjék pártügye és visszatérjen a kommunisták dicső, nagy családjába — a pártba."

(Nógrádi Sándor cikkéből, Szabad Nép, 1956 szept. 23.)

MOST KÉT ÉVE

„Ha manapság valamelyik ország újra kezdi a nukleáris fegyverekkel folytatott kísérleteket, nem nehéz elképzelni, miféle következményei lehetnek cselekedetének. Más országok, amik szintúgy rendelkeznek ezzel a fegyverrel, arra kényszerülnének, hogy ugyanezt az utat kövessék. Mindez ösztönző lökést adna arra, hogy újra kezdődjenek a nukleáris fegyverekkel folytatott kísérletek... Ha bármelyik fél megszegi vállalt kötelezettségét, az ígéretszegés felbujtói gyalázatot hoznak magukra és a világ népei el fogják őket ítélni."

Nyikita Szergejevics Hruscsov, a Szovjetunió Kommunista Pártjának főtitkára, a Szovjetunió miniszterlanácsának elnöke 1960 januárjában a Legfelsőbb Szovjet ülésén elmondott beszédéből.

FALUDY ZSUZSA

Érzékeny utazás

Kurta bevezetés

Amióta hazátlan vagyok, más érzéssel utazom, mint azelőtt. Amíg Magyarországon éltem, az utazás kaland volt. Kirándultam egy idegen városba, egy ismeretlen hegy csúcsára, vagy egy ismerős tó mellé — kirándultam és hazatértem. S mindannyiszor örvendezve s kissé megkönnyebbülten tértem haza. Most nincsen hová haza mennem. A londoni házat alig tekintem inkább végleges otthonomnak, mint a velencei szállodát. De, ha úgy tetszik, éppen úgy itthon vagyok itt, mint amott. Az utazás nem kirándulás többé, jellegében éppen úgy benne rejlik az állandóság, mint a változás és a múlékonyság, s ezért kevéssé hasonlít a kalandra — magára az életre sokkal inkább.

Velencei káprázat

Úgy mondják, Velence menten elbűvöli, rabulejti az idegent. Engem, első látásra, inkább elképesztett és visszahökkentett. Amikor megérkezésem estéjén hajónk végigsiklott a Canale Grande-on, azt gondoltam, hogy Velence gyönyörű, de ugyanakkor szemérmetlenül mutatványos és vásári. A rózsaszínű és halványzöld fényszórókkal megvilágított paloták, s a smaragdzöldre kivilágított kertek színházi díszletként hatnak. A laguna fölé hajló kávéházteraszok vérvörös és aranysárga fényben úszó virággirlandjai, a villanykörték ezreitől gyémántosan szikrázó hidak, a gondolák virágfüzérei, a hárfazene s a gondolások olvadó baritonja — mindez káprázatos, de ugyanakkor kissé olcsó, szemérmetlen és vásári.

S most hirtelen megfogalmazódik bennem az, amit homályosan már sokszor éreztem: hogy az európai kultúra legjava nemcsak fenséges, de ugyanakkor látványos, s nem ritkán szégyentelenül rikító. Shakespeare drámáit nemcsak megrázó fenségük tette halhatatlanná, hanem az is, ami bennük olcsó és vásári. Helyenként meghökkentően olcsó hatásokra épül a Faust is, a Mondschein-szonáta is, s a Parthenon szobrait nemcsak remekbe faragták, de ráadásul ki is sminkelték, s bizonyára nem véletlen, hogy a halhatatlan művek nagy része nemcsak a szellemi elitet hódította meg, de a vásári mutatványosbódék bámész közönségét is. A remekmű, úgy látszik, a fenségesnek és az olcsónak a vegyülete. Ám a kettő aránya titokzatos és megtanulhatatlan: tündérek őrzik a receptet.

Velence számomra napfényben igézőbb, mint éjszaka. Az épületek és hidak szép arányait nem takarják kivilágított homlokzatok és szikrázó lámpagirlandok. A víz fölé bókoló lombokat és virágokat napfény ezüstözi. Nappal az ezüst és a fehér dominál meg a jellegzetes velencei vörösesbarna. Ez már nem színházi díszlet, hanem valóság, habár szinte áttetsző kőcsipkéből épült, s a tündérvilággal határos valóság. S ilyenkor napfényben tárul fel az, ami Velence valaha volt: a gőgös és művelt, kifinomult szépségimádó és kegyetlen városállam, mely kiszívta a vért és a velőt az egész környék és egész Dalmácia lakosságából. A paloták kristálytükrei és kristálycsillárjai, aranyintarziás mennyezetei, monumentális gobelinjei és falifestményei között járva, s Velence aranydíszítésektől roskadozó templomait bámulva az embert óhatatlanul elfogja a borzongás: arra kell gondolnia, hogy ennyi pompa és szépség méltányosságból és humanizmusból ugyan nem születhetett. S az egész tulajdonképpen nem ízléses, gondolom magamban újra és újra. Szégyenlősek aztán igazán nem voltak Velence egykori urai! A Frari-templomban, Tizian Mária mennybemenetelét ábrázoló híres oltárképének tőszomszédságában, egy síremlék fölé nem restelltek felállítani egy lovasszobrot. És semmi nem volt nekik túlságosan agyonfaragott, agyoncifrázott, semmi túl fényes vagy szemkáprázta-tóan rikító. S az egész mégis gyönyörű. S most először kezdek gyanakodni, hogy az, amit mi, modern emberek jóízlésnek nevezünk, végeredményben csak valami vészes vérszegénység. Az igazi életöröm hihetőleg vérbő, színekben, fényekben, formákban és mozgásban tobzódó, akárcsak a mennybeszálló Mária duzzadva lebegő, sötétrózsa színű ruháján a lenyugvó nap bíborvörös visszfénye, s a szoknyájába repesve kapaszkodó pufók angyalok.

A szegénység dicsérete

Aki kevés pénzzel utazik, többet lát a világból, mint a gazdagok. A repülőgépek utasai nem látják a sirályokat, melyek Dover fehér sziklái körül repdesnek, s rajokban kísérik hajónkat; a magasból csupán színes foltok és csíkok tűnnek szembe, de nem látszik a Rajna paradicsomi völgye, sem az Alpesek sziklákról lezúduló hegyipatakjai és vízesései, a játékkockákból összerakott falvak és templomtornyok lenn a mély völgyekben, amint a vonat szuszogva kígyózik fel a Brennerre, az észak-olaszországi szőlőlugasok, melyek sötétkék és mézszínű gyümölcstől roskadozva csüggnek a lankákon, mint megannyi óriás szőlőfürt — ezt a látványt a vonatok agyonfáradt és verejtékező utasai kapják csak ajándékba.

S az a frázis, miszerint a nap egyformán süt szegényekre és gazdagokra — Olaszországban nem érvényes. A tenger parti szikláin, ahol az ingyenfürdőzők tanyáznak, szebben süt a nap, mint a luxusszállodák elkülönített strandjain, ahol a fürdőzők óriási napernyők alatt fekszenek a nyugágyakban s egész nap slágereket bömböl fülükbe a hangszóró. A szikláknál oly áttetsző a víz, hogy a napsugár ezüst rácsai között a tengerfeneket látni s a vízinövények között nyüzsgő halak, rákok, tengericsigák sokaságát. Apró rákocska tűnik fel a sziklán, picike mellső lábával letép egy csöpp vízimohát, megeszi, majd a másik lábacskáját emeli a szájához ugyanígy, hosszasan lakomázik s szabályosan és illedelmesen, akár egy úriember egy vendéglőben. Aztán eltűnik a sziklák között. Kis fehér hajók térnek haza a kikötőbe s futnak ki a tengerre, amint a nyílt víz közelébe érnek, meggyorsul mozgásuk, s aztán már szinte szállnak, mint a sirályok. Az enyhe, langyos szél a tenger sós ízét sodorja magával. Odahaza, amikor téli hajnalokon húsért álltam sorban, s amikor a csengetéstől és a házmestertől rettegtem s a tömegrendezvények fejfájdító unalma közepette, agytekervényeimben valahol mindig ott volt a negatívja annak a képnek, ami most elém tárul. A fehér hajók a tengeren, amint versenyt futnak a sósízű széllel. Otthon maradt barátaim közül bizonyára sokan irigyelnek. Azt hiszik, hogy remekül választottam és pompás cserét csináltam. De én már tudom, hogy az, akinek lényeges dolgok között kell választania, nem csinálhat jó cserét. Senki sem választhat jól, mondjuk, a szeme világa és jobb karja, vagy a szerelmese és a gyereke között. A sorsnak nem szabadna az embert ilyen választások elé állítania. Nem szabadna az embereket arra kényszeríteni, hogy a szabadság és a hazájuk között kelljen választaniok.

Most egy vacak kis gőzös vontat ki egy óriási fehér hajót a kanyargós kikötőből, aztán a kikötő bejáratánál a kis gőzös visszafordul, s a nagy hajó kifut a tengerre. Mert a hajóóriás csak a kicsinyes buktatók között volt mafla és tehetetlen, de a nyílt tengeren már nincsen szüksége senkire. Ez a látvány ismét boldogsággal tölt el. S örülök, hogy nem a gépzenétől hangos homokstrandon ülök, hanem egy magányos sziklán, mely körül lágyabb és tisztább a tenger, s ahol csupán egy-egy felverődő hullám csobbanása hallatszik.

És jobb nem Grand Hotelben lakni. Nem az irigység beszél belőlem, hanem a tapasztalat. Ifjúságomban sokat laktam luxusszállókban. Később megtapasztaltam a nyomort, mely bénítóan helyhez kötött s ma úgy vélem, hogy a kettő között a tisztes és gondtalan szegénység az emberhez leginkább méltó állapot. A luxusszálloda hibája, hogy túlságosan összkomfortos. Az ember könnyen ott felejtkezik a hall valamelyik süppedő fotelljében, hosszasan elüldögél a teraszon vagy a fényűzően berendezett étteremben, ahol mindenütt a világon nagyjából ugyanazokat az előételeket, sütteket és parfékat rakják elébe, estéit rendszerint a szálloda bárjában tölti, tehát a dolgok természetes rendje szerint, Olaszországban is főként pincéreket lát meg gazdag amerikaiakat és hollandusokat, s angol nyelvű újságokat, amiket gondosan odaszervíroznak a reggelije mellé. S ha nagyritkán kimozdul a szállodából, szakavatott idegenvezető magyarázza neki, hogy hová nézzen és mit gondoljon.

Olcsó vendéglő után szimatolva az ember Velence sikátoraiban csavarog, remekbe készült kis hidakon kel át, keskeny lagunák felett, amik a látványos Canale Grande-nál százszorta inkább idézik gyermekkorunk titokzatos mesevilágát. Megcsodálja a piacot, mely úgy roskadozik a mézédes, hatalmasra nőtt gyümölcstől, az óriás dinnyéktől s a gyermekfej nagyságú, ropogós és aranysárga paprikáktól, akár Velence templomai a súlyos aranydíszek tömkelegétől. Órák hosszat bámulja az utcai bódékban a színes selyemkendőket, a sok olcsó cifra gyöngyöt és üvegholmit s hirtelen boldogabb és alázatosabb lesz, mint eddig volt: szégyenkezés nélkül kezdi szeretni azt, ami tarka, cifra, színes és örömteli. Aztán frissen sült, forró pizzát eszik, amit az utcai fánksütő egy bűvész mozdulataival, s egy nagy komikus arcmimikájával osztogat villámsebesen és szüntelenül kiabálva, tréfálkozva, egy óriási bámész csődület harsogó nevetése közepette. S az ingyenközönség, mely mindenütt percek alatt összecsődül, ahol akárcsak két cintányért összevernek, ahol nevetni, örülni vagy ámulni lehet! Ha Isten megáldott volna engemet az ecsetforgatás talentumával, én bizony nem köröket, négyszögeket és ködspirálokat festenék, hanem ezeket az álmélkodó és örvendező arcokat. Azt, ahogyan a kávéházakban és kiskocsmákban a televíziót nézik. Ennek a televízionézésnek semmi köze az angolszászok unott időgyilkolásához. A szerelmespárok összebújva, egymás kezét szorongatva bámulják a matt üveget, egy öregember térdére könyökölve, elbűvölten hajol előre, egy nénike ujjait harapdálja izgalmában, a fejek oldalra billentek, a szemek kerekre tágultak s a szájak nyitva feledkeztek az ámulattól. A képben van valami középkori. A televízió ernyőjén a Csoda jelent meg, a szegények vigaszára és örömére. Mert iszonyúan szegények, ez az árak és a munkabérek összehasonlítása nélkül is nyilvánvaló, a szegénység lerí kezükről, ruhájukról, arcukról. Nincs házuk, se harmadkézből vett autójuk, amit vasárnaponként darabokra szedjenek, nincs televíziórészletük és fűnyíró gépjük. A kávéházban ülnek és vörösbort isznak. A szomszédos asztalnál fiatal proli házaspár ül, két kisgyerek meg egy öregasszony társaságában. A Madonnaszerűen szép fiatalasszony ölében elaludt a csecsemő, a háromévesforma kisfiú fagylaltot nyal, a lé végigcsurog mocskos, röhögő pofácskáján. És a kávéház kertjében meg az utcán is mindenütt apró gyerekek ugrándoznak és viháncolnak este 11 órakor. Senkinek se jut eszébe, hogy a gyerekeknek ilyenkor aludniok illene. Se az, hogy a nagymama maradjon otthon és őrizze a gyereket. A nagymama a kávéházban ül és vörösbort iszik. S térdét csapkodva nevet azon, hogy az utcai énekes belecsípett egy arra járó nő fenekébe. Az angolszász világban az ilyesmi elképzelhetetlen. Közép-Európában pedig legalábbis züllöttségnek számít. Itt mindez merőben ártatlan és természetes. Ezek itt még tudják, az ember azért született, hogy ámuljon és örvendezzék, ha lehet.

Csoda a múzeumban

Gyalázatosan rossz múzeumjáró vagyok, ezt be kell vallanom. Nemcsak a lábam fájdul meg nagyon hamar, hanem a szemem és az agyam is. Nem tudom megjegyezni az évszámokat s konokul elfelejtem, ki-kinek a kortársa, mecénása, tanítványa, s azt se látom, hogy egy kép a trecento végéről való-e, vagy a quattrocento elejéről. Nem vagyok oly büszke a műveletlenségemre, mint például az angolok, de kénytelen vagyok elfogadni, hogy azok az agytekervények, melyek a számokat és adatokat rögzítik, nálam valamivel szűkebbek, rövidebbek, vagy fáradékonyabbak a kelleténél. A velencei Akadémián egyik teremből a másikba ődöngök, s bámészkodok, egyik-másik képről tudom, hogy híres s azt is érzékelem, hogy rendkívül szép, ám öt perc múltán már alig tudnám megmondani, mit is láttam tulajdonképpen. De egyszerre csak megállok egy kép előtt, s olyasfajta szédülés és szívdobogás fog el, mintha nehéz vörösbort ittam volna. Bellini „Piétá"-ja. Nem aranyruhás bizánci Madonna, nem bársonyredőkbe burkolt angyalarcú olasz dáma, sem dúskeblű barokk szépség. Középkorú iparosasszony, negyvenöt-ötven esztendős lehet talán, szigorú főkötője alól néhány ősz tincs hull homlokába. Egyetlen fia a térdén fekszik, ki kell nyújtania karját, hogy a felnőtt férfi holttestét tartani tudja, ám kézfejének mozdulata egészen olyan, mintha csecsemőt ringatna. A háttérben szelíd olasz táj, legelők és szőlődombok. Ő azt akarta, hogy az egyetlen fiú ezen a tájon maradjon, ácsnak vagy szőlőkertésznek. De nem maradt meg, mert nagyeszű volt és kissé kelekótya. Ő büszke volt rá, amikor a nevét felkapta a hír, de mindig féltette, s azon imádkozott, bárcsak hazahozhatná. Most végre hazahozta. De a fiú halott és minden hiába volt. Ez van Mária arcán, amint az ölében fekvő fiút nézi, az egyetlent, a legkedvesebbet, aki oly jó és szelíd volt, csak, sajnos, túlságosan nagyeszű és kissé kelekótya. S az is rajta van az arcán, hogy nem hiszi el igazán, hogy a fiú halott. S az is, hogy túl fogja élni. Túl fogja élni, noha nem érdemes.

Háromszor vagy négyszer visszatérek a képhez. Aztán már nem is nézek mást, csak ezt. Ezért a képért utaztam ezerötszáz kilométert. S mintha ezt a képet nekem festették volna, ötszáz évvel ezelőtt. S most, habár csak néhány percig, egészen komolyan hiszem, hogy a lélek halhatatlan, s örökkön örökké tovább él az időben.

KANNÁS ALAJOS

Gyászjelentés

Sirása harsány életet jelentett
amint a tompított fényű szülőteremben
innen került a mezsgyén
szorgos bábák komoly orvosok
és az ablak előtt ólálkodó hársak közé
Apró kezével hadonászott
mintha el akarná hessenteni
a puha levegőt
mely szájába ömlött
és megitatta egy ismeretlen világ
különös fanyar ízével
füle hártyás szövetét átvilágította a fény
de akkor még senki sem tudta
hogy a rózsaszín cimpákban halódik a vér
Maga a test életre érlelődött
kékes szemeiben egyik nagyanya tekintete
próbált egy ibolyasugaras feltámadást
arcán felderengtek az apai vonások
hogy megpróbálják hirdetni
az öröklődés irgalmas evangéliumát
Új élet volt ezernyi ősel
de mégis egy egész önmagában
csak éppen jövője nem maradt
mert halállal született
Szíve hiába pumpálta kétségbeesetten
szerte tagjaiba a vér áramát
megvadult sejtek falták rombolták
az erek pályáin tántorgó életet
mert valahol valamikor valakik
az Óceán ultramarin szigetei felett
halálos felhőgombákat tenyésztettek
vagy mert valahol valamikor
a szibériai puszták patyolat lepedőin
könyörtelen bombák fetrengtek
és megerőszakolták az ártatlan levegőt
A gyermeknek mindegy
hogy Nyugat vagy Kelet mérgezte meg
még elhúzza néhány napig mások vérével
egy ideig hadakozik átlátszó kezével
aztán megdermed a beteg vér az erekben
az életből száraz adat lesz
és fekete gyászjelentés
s a kis halott átszellemült arccal
menetel a statisztikák kapaszkodóján
hogy a növekvő számok könyörtelen ormairól
nézzen vissza mindazokra
akik újra és újra valami okra hivatkozván
hidrogén gombákat tenyésztenek
titokban vagy öntelt gőgben
akik egyre újabb és újabb alakban
találják fel az egyszeri
de végleges halált

SZENCI VILIBALD

A BÍBOROS ÉS A PÁRTTITKÁR

Még 1956 tavaszán történt. A lengyel idegenvezető, aki egy csoportot, amelynek több tagja magyar volt, kaluzolt az auschwitzi megsemmisítő táboron át, megállt egy földalatti helyiség előtt és rámutatott egy embernagyságú több mázsányi rózsafüzérből és feszületből álló halomra. Kissé fásult hangon közölte, hogy ezeket az 1811 halálbainduló paptól, a lengyel katolikus papság 20 százalékától, valamint a majdnem ugyanannyi apácától vették el náci hóhéraik.

A nagy halom rózsafűzér, az ujjak, melyek valaha tapogatták őket, jutottak eszembe, amikor a két, a lengyel októberről szóló könyvet *(Frank Gibney: The Frozen Revolution, Poland: a Study in Communist Decay, Farrar, Straus & Cudahy, New York* és *S. L. Shneiderman: The Warsaw Heresy, Horizon Press, New York)* olvastam. Íróik az amerikai újságírás világjáró és globális méretekben gondolkozó élgárdájához tartoznak. Gibney az adatok gondos elemzése alapján elsősorban a nagy összefüggésekre, a forradalom okaira, elveire és hordozóira veti a fősúlyt, Shneiderman, aki lengyel születésű és beszél lengyelül, sok közvetlen benyomást, helyi színezetet, kisemberekkel folytatott beszélgetéseket és néhány nagy nevűtől kapott interjút közöl. Tárgyukat más-más oldalról közelítik meg, de tanulságaik sok esetben egyeznek.

A lengyel forradalomról ma Lengyelországban hivatalosan úgy illik megemlékezni, mint a Nyolcadik Plénumról. Az októberi forradalom elnevezést hivatalosan kerülik.

Kiinduló pontja ugyanaz volt, mint a magyar forradalomé: gyarmati sorsról vitatkozó értelmiség, ellene lázongó munkásság, elkeseredett parasztság és a mindenütt jelenlévő szovjet kizsákmányolás, melynek rátáját az egyes szakértők a nemzeti jövedelem 40 százalékára teszik.

Valamit tenni kell hangulatban hívta össze a Lengyel Dolgozók Pártja központi bizottsága plénumát 1956 október 19-ének délelőttjére. A néphangulat nyomása elől már nem lehetett kitérni. Ochab, a párt első titkára itt bejelentette, hogy a szovjet kommunista párt központi bizottságának elnöksége, Hruscsov, Kaganovics, Mikojan és Molotov vezetésével előzetes megbeszélés és meghívás nélkül, már ott kereng a varsói repülőtér felett és tárgyalni kíván a lengyel politikai bizottsággal. Javasolta ezért, hogy a plénum tanácskozásait délután hat óráig függessze fel, továbbá, hogy Gomulkát másik három ugyancsak börtönviselt társával együtt azonnal válasszák be a központi bizottságba és vonják be őket is a tárgyalásokba.

Ez a meglepetésszerű sakkhúzás, amely eldöntötte a lengyel forradalom sikerét. Cyrankiewicz József miniszterelnök és Ochab párttitkár közös műve volt. Ochab akkor mindössze hat hónapja volt párttitkár, állására sztalinista múltja predesztinálta, de e hat hónap alatt a ránehezedő szovjet nyomás lengyel hazafit formált belőle. Hruscsov telefonon 1957-re kétmillió tonna lengyel szenet kívánt tőle, amit kereken megtagadott. Cyrankiewicz, akinek államférfiúi és adminisztratív képességei kétségtelenek és bár akkor az ország egyik legnépszerűtlenebb embere volt, mégis elég jó lengyel volt ahhoz, hogy a gyarmati elnyomás alól való felszabadítást a lengyel politika főfeladatának tekintse. Ilyeténképp a plénumon öt perc alatt elintéződött az, amire a magyar forradalomnak négy drága napot kellett elvesztegetnie.

A repülőtéren Hruscsov, akinek bombázógépe egy óra hosszat keringett a varsói repülőtér felett, mielőtt a leszállási engedélyt megkapta, háta mögött tizenkét tábornok félkörével dühkitörések között támadta meg a lengyel delegációt. „Mi vérünket ontottuk Legyelországért és ti el akarjátok adni az amerikaiaknak és a cionistáknak" — ordította, majd megpillantva Gomulkát, ráförmedt: „Mit keres itt ez az áruló?"

Ochab és Cyrankiewicz higgadtan válaszolt. Hruscsovékat, akik azzal a szándékkal jöttek, hogy a sztalinista Natolin-csoportot ültessék a hatalomba (a desztalinizációt Moszkvában 1956 júniusában már leállították), meglepetésként érte, hogy először a népi demokráciák történetében nem Moszkvában jelölték ki a párttitkárt. A tárgyalások a Belvedere-palotában, Pilsudszki marsall egykori rezidenciájában folytatódtak. Hruscsov ordítozott, fenyegetőzött, csapkodta az asztalt. Közben egy futár üzenetet hozott Ochabnak, aki félbeszakította a tárgyalást, majd társaival folytatott megbeszélés után bejelentette, hogy mindaddig nem hajlandók tovább tárgyalni, amíg Konyev vissza nem vonja Varsó felé indított csapatait. Az oroszok, nehezen bár, de ráálltak e feltétel teljesítésére. A megfélemlítési kísérletek azonban folytatódtak. Hruscsov több órás beszédének végén Gomulka felállt és kijelentette: „Most én fogok beszélni, nem itt, hanem a varsói rádió előtt és elmondom a lengyel népnek az igazat arról, ami itt történik."

Az oroszok erre modort változtattak és a szombat reggel hat órakor befejeződő tárgyalások teljes orosz visszavonulással végződtek. Az oroszok elismerték Lengyelország függetlenségét, hozzájárultak a titkosrendőrség feloszlatásához, az egyházüldözés megszüntetéséhez, a kolhozosítás leállításához, a lengyel-orosz kereskedelmi kapcsolatok új alapokra helyezéséhez, Rokoszovszkij marsall, valamint az orosz katonai tanácsadók távozásához. Az orosz delegáció azonnal a repülőtérre hajtatott és hazarepült.

„Ezen az éjjel (október 19-éről 20-ára virradó éjjelről van szó) senki sem aludt Varsóban" — így kezdődik Zulavszki verse a forradalomról. Százezres tömegek tolongtak a Belvedere-palota előtt, várván, hogy másnapra szebb jövő, vagy pedig az 1944-es felkeléshez hasonló tömegpusztulás vár-e Varsóra?

Szombaton 11-kor a plénum ülése a lengyel és orosz delegációk közt lefolyt tárgyalásról szóló jelentéssel újra megindult. A szokásos kritikák és önkritikák után az első titkárnak megválasztott Gomulka három órát beszélt. Statisztikai adatokkal illusztrálta a lengyel közgazdaság kétségbeejtő helyzetét, amelybe az orosz kizsákmányolás következtében jutott.

A plénum után már nem volt kérdéses, hogy Gomulka a Lengyelországra hulló orosz árnyékok és a lengyel kétségek ellenére szilárdan kezében tartja a párt és az állam adminisztrációját. A tisztázandó kérdés az volt, hogy vajon kezében tartja-e a lengyel közvéleményt, vagy hogy romantikusabban fogalmazzuk, 28 millió lengyel szívét. Gomulka programja demokratizálódást ígért, tehát 28 millió szív még kétmillió tonna szénnél is súlyosabban esett latba. A kérdés az volt, hogy Gomulka tudja-e biztosítani rendszere — a lengyel út a szocializmus felé — részére azt, amiről a népi demokráciákban sokat beszélnek, de amivel nem rendelkeznek: a tömegbázist.

Gomulka még 1956 novemberében találkozott egy gnieznói kolostor szerény cellájában Lengyelország primásával, a római egyház bíborosával, Wisinszki Istvánnal. Három óra hosszat tárgyaltak tanúk nélkül. Tárgyalásuk eredménye egy olyan ideiglenes fegyverszünet volt, amely nélkül, ezzel mindketten tisztában voltak, Lengyelország orosz megszállásának tragédiáját elhárítani nem lett volna lehetséges.

Lengyelhon 1945-re határainak nyugati előretolása, ortodox vallású kisebbségeinek elvesztése és zsidó polgárai többségének kegyetlen kiirtása következtében 96 százalékban katolikus ország lett. Lakosainak többsége gyakorló katolikus. 1956-ban a censztohovai zarándoklaton másfélmilliónyi tömeg vett részt.

Sem a bíborosnak, sem az első titkárnak nem voltak illúziói. A bíboros tudta, hogy az egyháznak még soká kell a vasfüggöny mögött élnie és az istentisztelet és vallásoktatás szabadságának biztosítását tartotta főfeladatának. Gomulka így foglalta össze álláspontját: „Pártunk feltételezi, hogy az idealizmus világnézete a mi materialista világnézetünk mellett még sokáig fog létezni. Nem kívánjuk megakadályozni, hogy az egyház a vallás kérdéseiben a saját útját járja, de megkívánjuk annak elismerését az egyház részéről, hogy Lengyelországban szocializmus épül. Az egyház és a jelenlegi lengyel állam közötti együttműködés ennek elismerésén alapul."

Mind a bíborost, mind a párttitkárt a legtöbb és legelkeseredettebb kritika saját táborán belül érte. A Vatikánban is voltak, akik helytelenítették Wisinszki lépését, Moszkva persze teljesen elítélte Gomulkáét. Mindkét oldalon azt jósolták, hogy a megegyezés rövid időn belül felborul. A történelemben azonban sokszor esik úgy, hogy ami ideiglenesnek készül, tovább tart, mint amit állandónak terveztek. Gomulka kiszabadította a nagyszámú lengyel papot a börtönből, biztosította a vallásoktatás szabadságát az iskolákban. Ma Lengyelországban kb. 11.000 pap kap állami fizetést, 1200-zal több, mint 1938-ban. Az apácák száma ugyanabban az időszakban 5000-ről 21.000-re emelkedett. A bíboros viszont az 1957-es választásoknál és azóta is befolyását a Gomulka-kormány és az októberi vívmányok stabilizálásának érdekében érvényesíti, egyben fékezi a nemzeti érzelmek olyan kirobbanását, amelyek orosz beavatkozást vonhatnának maguk után.

Fegyverszünetüknek tulajdonképpen nincsen más kezessége, mint a két férfiú egyénisége és reálpolitikai érzéke. A kezesség azonban hatásosnak bizonyult.

Világnézetük minden különbözősége ellenére a két férfiú jellemében sok közös vonás van. Mindketten szegény emberek fiai, az egyik falusi tanítóé, a másik bányászé. A lengyel valóság mindkettőt az elnyomottak mellé állította. Egyik az egyház modern szociálpolitikáját tette élete tengelyébe, a másik a munkásosztály kizsákmányolásának megszüntetését. Mindketten aszkétizmusra hajlamosak: Gomulka a szőringes kommunisták már kiveszőfélben lévő típusához tartozik, Wisinszki viszont távol van a barokk egyházfejedelmek pompakedvelésétől. Lengyelország német megszállása alatt mindketten résztvettek a földalatti mozgalomban, mindketten megülték Sztalin börtöneit. Mindketten lengyel hazafiak. Még abban is megegyeznek, hogy mindkettő táborán belül van olyan ellenzék, amelyet Hruscsov pénzel és utasít. Gomulka ellenzéke az ú. n. Natolin-csoport, amely az antiszemitizmustól a patriótizmusig minden húron játszik Moszkva utasítására. Ugyanakkor az egyházban is van egy ú. n. Pax-mozgalom, amelynek vezetője egy, a nemzeti szocializmustól a sztalinizmusig ívelő pályát befutó személy, és amely az ország egyetlen kapitalista vállalkozása és Hruscsov védnöksége alatt kegyszerek árusításától könyvek és folyóiratok kiadásáig mindennel foglalkozik. E torz vállalkozásnak mindkét szerzőnk fejezetet szentel.

Nem kétséges, hogy a lengyel forradalom lendülete megtörött. Ezt nevezi egyik szerzőnk befagyott forradalomnak. Gomulka egyre növekvő szovjet nyomás alatt áll, az indusztrializációban a szovjet befolyást nem sikerült megszüntetnie, csupán némileg csökkentenie. A szovjet kizsákmányolás rátája most ismét 20 százalék körül van az 1956-os 40 százalékkal és az 1957-es 10 százalékkal szemben. Hruscsov a vulkanikus kitörések sikertelennek bizonyult politikája helyett a korrózió politikáját alkalmazza. A mezőgazdaság azonban magántulajdoni alapon dolgozik és sikeresebb minden más csatlósállam mezőgazdaságánál. A külföldi rádiók adásait nem zavarják Lengyelországban. A titkosrendőrséget nem élesztették fel. Bár a sajtó cenzúráját 1957-ben újra bevezették és a lázadó értelmiség lapját, a Po Prostut betiltották, a lengyel intellektus olyan szabadságot élvez ma is, amely páratlan a vasfüggöny mögött. A Petőfi-körök lengyel megfelelői ma is működnek, a varsói kávéházak tele vannak vitatkozó fiatalokkal. A viták központjában az erkölcsi kérdés áll. A szocializmus elkerülhetetlenségének hite feljogosít-e arra, hogy bekövetkeztét hazugsággal, csalással, kínzással, gyilkossággal, családok feldúlásával előmozdítsuk? — ilyenformán fogalmazza Kolakovszki Leszek, a varsói egyetem fiatal tanára, vezető politikai gondolkozó, a kérdést. Kolakovszki a marxizmustól indult és ma a keresztény természetjog vizein hajózik. Mai álláspontja sokban hasonlít Camus-éra. A felvetett kérdésre nemmel felel Történelem és Felelősség című tanulmányában. Hasonló tárgyú vitának voltam fültanúja a magyar forradalom alatt az utcán. A vitatkozók aligha tudtak Camus-ről vagy Kolakovszkiról, úgy látszik, e kérdésfeltevés a kor levegőjében van.

Mind a két szerző sokszor állítja párhuzamba a lengyel és magyar forradalmat és könyveik ezért is figyelemreméltó olvasmányok.

Miért szép?

— Egy Radnóti-versről —

Előljáróban íme a vers:

Nyári vasárnap
(Naphimnusz)

Tüzes koszorú te!
szőke hajak gyújtogatója.
fényes esőket ivó
égi virág!

Fényesség bokra te!
folyóknak déli sziszegése.
kisded állatokat nevelő
sugaras anyaemlő!

Buzát nevelő te!
futosó gyerekek piritója.
fiatal testekkel tegeződő
ravasz szerető!

Égnek arany szöge te!
ébredező, táj viditója.
pörkölve simogató
tüzkezű szentség!

Érted térdepel és
jámboran vallja a titkát
hajbókolva
a büszke vidék!

(Újhold, Szeged, 1935)

Egyszeri átolvasás aligha elégséges ahhoz, hogy a vers vallásos misztikumát megérezze az olvasó. A vers alcíme *assisi Szent Ferencre* emlékeztet, alakja litániaszerű; *„Fényesség bokra", „Égnek arany szöge"* helyén lenne a lorétói litániában is. Mégis világi jellegű az ének. A nap elkülönült Isten kegyes teremtésétől, sőt mint bálvány szerepel: *„érte(d) térdepel a büszke vidék"*. A kollektív tudatalattiban lappang ez a napimádat, ez kölcsönözi a költemény archetipikus jellegét és primitívségét. A versnek közvetlen kapcsolata van a bennünk létezővel, ami elősegíti a megértést és az olvasó úgy szívja fel, mint a szivacs a vizet. Ennek a primitív — vagy primitizáló — érzésvilágnak megfelelő kifejezése csak az expresszionista módszer lehetett. Az idealista művészet szimbólumokkal éri el a hatást, az expresszionista: képekkel. Ezek a képek Radnótinál is önálló látomások, víziók, a megszólítások vizuális aláfestést kapnak; nem szimbólumok sorozata, hanem képtár.

A képek gazdagítják a valóságot. *„Égnek arany szöge"* úgy hat, mint arany gomb egy kék bársonnyal kárpitozott, köröskörül bronzzal szegecselt széktámlán. Elképzelhető? Igen, mert a költő ránk parancsol, hogy egyszerre lássuk az isteni napot — alázatos csillagkörnyezetében.

Megfogja szépérzékünket a dal rejtett erotikája is: a nap *megbízsergeti* a fiatal testeket, mint egy *ravasz szerető*, de a megborzongató érzékeltetésen belül egy organikus metaforát használ Radnóti: *„tegeződő"*; a nap visszategez, a viszony kölcsönösen *intim* lett. Ezt az érzéki kapcsolatot a költő már sugalmazta a *„szőke hajak gyújtogatója"* megnevezéssel és később mintegy szintézisét adja a misztikumnak és az érzékiségnek, mikor a *„pörkölve simogató tűzkezű szentség"* előtt hódol.

A költészet egyik feladata, hogy kifejezze, ami már *van*, de ami még megnevezésre vár, hogy *létezzen*. *„Tüzes koszorú", „fényesség bokra"* bibliai látomások; így jelentkezett Isten Mózesnek; így jelentkezik a nap a közönséges halandónak. A lírikus létezővé teszi a bennünk lappangó bálványimádatot, a természet koronájává emelve a napot és egyszersmind örökre összekötve a földteke termőtalajával, amelyen *„a buzát neveli"*.

Kaleidoszkopikusan jelentkezik a nap hatásának összevisszasága, bizonyítván, hogy a meghatottság spontán kitörésével állunk szemben. És mindig új és eredeti dicséreteket kiált az emberfi a napnak. A *„fényes esőket ivó égi virág"* felszívja a felhőt, mint a virág a harmatot, a *„folyóknak déli sziszegése"* hangot ád a hangtalannak. A látomás fülsiketítően szép.

A költeményben a *szóáradat* sugalmazza a szépséget, nem a *mondat*. Csak az utolsó versszakban összpontosul a dicsőítő szólamok értelme és alapja: a vallás. A természet vallja itt meg a titkát a szó átvitt, tehát misztikus értelmében. A módszer itt is az imagyakorlatból ered. Ilyen kihívó ódának csak egyetlen helyes ritmusa lehet; és úgy érezzük, azt használja Radnóti. A sok rövid soreleji szótag (tüzes koszorú, rossz szerető, sőt buza — *rövid u*-val), mintha megszorítaná a gyeplőt, a verssornak férfias támadó erőt ad. Az utolsó három sor, ahol széles mondattá nyílik a feltörő hang, az expresszionista kiáltások sorozatát, mint nyugvópontot az értelmes mondat követi, ott majdnem klasszikusan fölényes hexameter a peroráció. Ha azt mondom, hogy *majdnem* klaszszikus, akkor a daktiluszok és spondeuszok komoly váltakozására akarok utalni. Nagy értéke a versnek, hogy szürrealista anélkül, hogy kaotikus lenne: a tudatalatti összevisszaságot értelmes szókötésben sugalmazza. Inkább egy Matisse-, mint egy Paul Klee kép.

Sivirszky Antal

ENCZI ENDRE

TALLÉRIA

John konfliskocsis volt. Ő maga és a kisváros lakói is, akik között immáron hatvan esztendeje élt, ezzel a meghatározással illették foglalkozását. Helyzetén a világban mitsem változtatott, hogy a hatósági iratokban, mint például a népszámlálási íveken, vagy az adókönyvekben, mint lóerejű bérkocsitulajdonos szerepelt.

Mi tagadás, még ez a szépen hangzó meghatározás sem emelte John rangját az emberek között. Nem nagy dicsőség konfliskocsisnak lenni egy olyan világban, amelyben már a fény sebességét is kezdik megnyergelni. Ez a törekvés azonban vajmi kevéssé érintette Johnt. Továbbra is egykedvűen ült kocsija bakján és nem is látszott túlzottan elégedettnek, ha valamilyen eltévelyedett fiatalember inkább a tréfa kedvéért, mint a közlekedés kényelméért végigcammogtatta magát a városka főutcáján.

Egyébként John magánélete sem volt alkalmas arra, hogy tisztelt legyen az emberek között. Nem mintha magatartásával gáncsot vetett volna a jó erkölcsnek, nagyobb ünnepnapokon még a templom hátsó soraiban is feltűnt nehézkes teste fényesre koptatott fekete ruhában és bár szemét olykor a boltívekre vetette, ez mind kevés volt a megbecsüléshez.

Szomszédja, Philip, aki ismeretlen okból, de kétségen kívül felismerhető jóindulattal viseltetett John iránt, nem egyszer tapintatos szemrehányással korholta a konfliskocsist.

— Javíthatatlan vagy, John. Ostobán ragaszkodsz a lovadhoz, ahelyett, hogy autót vásárolnál és haladnál a korral. Én szívesen segítenék rajtad, ha nem lennél ennyire átkozottul konok. Kedvező részletfizetésre vehetsz tőlem egy autót, a taxiengedélyt is megszerzem neked és még akkor ember is lehet belőled.

— Nem — rázta a fejét John s ilyenkor vörhenyes tömött bajuszának néhány szála is megrezgett.

Egyéb indoka nem volt a kedvező ajánlat megtagadására. Konzervativizmusának nem volt ideológiai alapja és érzelmeinek kötőfékje sem látszott annyira elnyűhetetlennek, ami lovához, Jeromoshoz fűzte. Egyszerűen csak azt mondta, nem, mert ilyen ember volt John.

Philip azonban nem egykönnyen adta meg magát.

— Nézd csak, te megátalkodott konfliskocsis, hát nem ismered hazánknak, Tallériának legfőbb törvényét, hogy addig nem vagy ember, amíg nincs háromezer tallérod a bankban?

— De ismerem — felelte John —, hogyne ismerném, amikor ezt már százszor is közölted velem.

Mások is próbáltak hatni a lóerejű bérkocsitulajdonosra.

Az Erkölcsnemesítő és Tekejátszó Hölgyek Egyesületének elnökasszonya is felkereste őt szokott állomáshelyén, a Fő utcán, a Megtért Kengurúhoz címzett vendéglő és szálloda előtt, ahol kocsijával várakozott a mindennapi józerencsére.

— John úr — köszöntötte az Elnökasszony —, az Erkölcsnemesítő és Tekejátszó Hölgyek Egyesületének nevében szeretném egy emberségesebb útra vezetni.

— Tessék csak — fogadta John az üdvözlést és tisztelettudóan megemelte a kalapját.

— Ön, John úr, számkivetette magát a társadalmunkból, de a mi Egyesületünk elkövet mindent, hogy megmentse önt, John úr...

— Tessék csak... — ismételte a konfliskocsis még mindig változatlan tisztelettel és a vadgesztenyefa levelei között cicázó napsugarat leste.

— Az első lépés — folytatta az Elnökasszony —, hogy eleget tegyen Talléria társadalmi követelésének és rendezze életének gazdasági alapjait.

Jeromos ezalatt élénk buzgalommal kergetett farkával egy farára okvetetlenkedett legyet és John őszinte segítő szándékkal ostorával odapöccintett.

— Szemtelenek ezek a legyek — közölte John az Elnökasszonnyal, de ő ezzel mit sem törődött, mivel nem Jeromos, hanem John érdekében fáradozott.

— Mi ehhez szívesen segítenénk bizonyos kölcsönügylettel... és miután gazdasági alapját már lerakta, a családi életét is rendezheti.

— Nem hiszem.

— Mit nem hisz, John úr?

— Már, ami az alapokat illeti. A családi alapot már különben is rendeztem.

John családi alapjának rendezése nem volt titok a városka társadalma előtt. Ez az esemény bár egy nemzedékkel előbb történt, de a szájhagyomány gondoskodott a kései utódok értesítéséről is.

— Én ezt nem nevezném erkölcsi alapnak — méltatlankodott az Elnökasszony. — Ön, John úr, harminc évvel ezelőtt minden ok nélkül elkergette hitvesét a háztól.

— El — egyezett bele készségesen John és szemléltetően magasra emelte ostorát. — Ezzel — aztán szokatlan bőbeszédűséggel még hozzátette. — Az ostor ugyanaz, de a ló már nem. Abban az időben a Jeromos anyjával jártam.

— No lám... lám — lágyította a hangját az Elnökasszony, hogy ilymódon csempéssze vissza a harminc éve elzavart asszonyt a konfliskocsis szívkamráiba. — Hát helyes volt ez, John úr? Mondja meg őszintén, helyes volt?

— Megmondom. Helyes volt. Folyton buzerált, hogy nem viszem semmire.

Nem csoda, hogy ennyi sikertelen kísérlet után Talléria véglegesen lemondott John megmentéséről.

Élettörténetét ezzel befejezettnek is lehetne nyilvánítani és életét figyelembe véve, különös képzelőerő sem kell ahhoz, hogy temetését, ha valakinek éppen ezt diktálja kénye-kedve, azt előre fel is vázolhassa.

A temető falánál kerül örök nyugovóra. A jótét lelkek összeadott költségéből még kisebb búcsúztatóra is telne, természetesen halvány példázattal az emberi rend ellenségeiről, hogy necsak a költséggyűjtők, de az örök rend hívőinek is igazság tétessék. Miképpen, azonképpen és mindazonáltal — és ez a búcsúztatón ne múljék — nyugodjék békében.

Johnnak azonban ez sem adatott meg.

Életének és halálának várható rendjét a következőkben tömören elmondott esemény változtatta meg.

Talléria kormányának megbízottja egy szép napon rangrejtve a városba érkezett. A Megtért Kengurú első emeleti lakosztályába vette be magát, ennek következtében a város minden rendű és rangú polgára egy órán belül pontos adatokat tudott az idegen életéről. Máris tudni vélték, hogy a közigazgatásban jelentős változások várhatók. Az ellenőrzés megértőbb lefolyásának érdekében a Tűzoltó Zenekar az Elaggott Úrilányok Otthonának énekkarával egyesülve éjszakai szerenádot adott a Megtért Kengurú előtt az előkelő vendég tiszteletére. A kormánymegbízott rangjának megfelelően a szálloda ablakából igazságos mértékkel dobálta csókjait mind a tűzoltóknak, mind az elaggott úrilányoknak.

Közvetlen modorát osztatlan siker koronázta.

Az idegen másnap sem jelent meg a Központi Városi Hivatalban és a hozzáértő lakosok ezt az ideiglenes tartózkodását lélekismeretének tudták be.

— Így akarja megnyugtatni az érdekelteket, hogy annál keményebben üthessen rajtuk.

Ez az indokolás annyira elfogadhatónak tűnt, hogy a polgármester személyesen kereste fel a kormánymegbízottat. Az idegen rendkívül tartózkodóan viselkedett a város első polgárával szemben. Tiltakozott, hogy utcát nevezzenek el róla, visszautasította a tiszteletére rendezendő tűzijátéknak még a gondolatát is, ami módfelett nyugtalanította a polgármestert. Magában anarchistának szidta az idegent, de ennek ellenére sóhajtva és mély meghajlással távozott.

A polgármesteri látogatás után Richárd úr, a Jószív Takarékpénztár, Biztosító Társaság és Temetkezési Egylet igazgatója kereste fel a kormánymegbízottat. Tiszteletére fekete ruhát öltött és gomblyukába bordó szegfűt tűzött. Richárd úr szigorúan véve nem tartozott ugyan a városi közigazgatás kötelékébe, de lelkes patrióta lévén, több irányú tevékenysége következtében hervadhatatlan érdemeket tulajdoníthatott magának a város fejlesztésében.

Richárd úr elégedetten távozott és távozása után a kormánymegbízott is elégedettnek látszott. Emellett szólt a három csillaggal fémjelzett teljes üveg konyaknak az elfogyasztása, amit lakosztályába rendelt és készpénzzel fizetett.

Késő délután bizonytalanul lépett ki a Megtért Kengurú ajtaján és egyenesen John járművébe huppant. A konfliskocsist kedves barátjának szólította, aztán többször végighajtatott a Fő utcán, majd megállítva a kocsit, maga is a bakra mászott fel. Itt akadálytalanul ölelgethette Johnt. Végül is a vasútállomásra vitette magát, ahol a konfliskocsistól, miután két tíztalléros bankjeggyel kifizette, így búcsúzott:

— Ha visszajövök, önt értesítem elsőnek, kedves barátom, John.

Ezt a kijelentését több jelenlévő is tanúsította.

Ettől kezdve félelemmel vegyes tisztelet övezte Johnt.

Mindez azért eshetett meg, mert a város lakóinak irodalmi műveltsége hiányos volt, bár az idegen sem dicsekedhetett valami különös irodalmi jártassággal, de annyi bizonyos, hogy Gogoly Revizorát ismerte és az mélyen megragadta őt.

Ennek köszönhette John, hogy hirtelen a város érdeklődésének középpontjába került. Mindezt változatlan nyugalommal viselte. Azt sem találta különösen említésreméltónak, hogy kocsijával mind nagyobb forgalmat bonyolított le, néhány forradalmi lendületű közhivatalnok pedig kedves barátjának is szólította. A városi ideológusok úgy magyarázták a váratlan fordulatot, hogy a technikai civilizáció egy bizonyos fokán a társadalomban atavisztikus nosztalgia lép fel, ami az egészséges kiegyenlítésnek elkerülhetetlen követelménye. Ezt az elméletet hivatalosan el is fogadták. Ugyanakkor senki előtt sem volt már titok, hogy ez a kiegyenlítési folyamat John számára komoly anyagi előnyöket jelent.

Richard úr a Jószív Takarék igazgatói minőségében kereste fel Johnt a Megtért Kengurú előtt.

— John úr — mondotta —, a Jószív Takarékpénztár megtiszteltetésnek venné, ha ügyfeleinek sorában üdvözölhetné.

— Igen — felelte a konfliskocsis és annak ellenére, hogy nem volt költő, csak egy egyszerű lóerejű bérkocsitulajdonos, egy sodródó falevélre vetette szemét.

A takarékpénztár igazgatója beült a kocsiba és néhányszor végigvitette magát a Fő utcán, miközben csak úgy mellékesen, éppen az illem kedvéért, a kormánymegbízott egészségi állapotáról érdeklődött. És amikor John erre nem adott határozott választ, Richárd úr a bakra kéredzkedett és ott próbált John lelkébe férkőzni. John azonban Jeremiás ritmikusan hintázó farát figyelte és az alkonyi szürkületet, amely lassabban futotta be az utat, mint ő az öreg konfliskocsival. Richárd úr ekkor nagyobb bankkölcsönt ajánlott fel Johnnak, biztosította őt a legmeszszebbmenő elsőosztályú temetésről és mindezt bármiféle ellenszolgáltatás nélkül. Természetesen azt nem akadályozhatja meg, hogy ezt legközelebbi levelében közölje a kormánymegbízottal.

— Mert önök bizonyára élénk levelezésben állnak egymással, nemde, John úr?

— Hát — húzta meg a vállát a konfliskocsis és felfedezte, hogy ostora már árnyékot vet a kövezetre.

A felfokozott érdeklődés és támogatás, amely még hónapok múlva sem szűnt meg, egyenes következményeképpen egy kora őszi délelőtt John, a konfliskocsis kocsi nélkül, de Jeremiás, a ló társaságában megjelent a Jószív Takarékpénztár csiszolt üvegű ajtaja előtt. A gesztenyefa levelei ez idő tájt kezdtek rozsdásodni. John egy, a Takarék előtt ácsorgó gyerekkel üzent Richárd úrért.

— Á — tárta ki karját a takarékpénztári igazgató —, milyen ügyben üdvözölhetem, kedves barátom?

— Ügyfél-ügyben — felelte egyszerűen, de ebből az alkalomból nem minden választékosság nélkül.

— Akkor megkérhetem kedves ügyfelünket — bókolt mélyen Richárd úr —, tisztelje meg takarékpénztárunk szerény helyiségét.

— Az ügyfélnek ez nem áll módjában — hárította el a meghívást John —, az ügyfél nem fér be az ajtón — és végigmérte Jeremiás szürke, nagyon kedves, finom asszonynak tartom. Kérlek, ezt mondd meg neki nyíltan. Hogy én őt nagyon becsülöm. Mert... — és ekkor megbicsaklott a hangja és szeméből máris ömlött a könny — mert... hogy ő nem halt meg *neked*.

*

KÖRMENDI FERENC

Ceruzavázlatok egy

Egy Molnár-történet

Ezernyi Molnár-történet van forgalomban, közöttük sok nem egészen eredeti, parafrázisfélék, változatok egy Molnár-témára. Az eredetiek fanyar kedvességét, derűs cinizmusát, nem ritkán mély életbölcsességét a mű-Molnárok nemigen közelítik meg és tapasztaltam, hogy a hamis hangzásuk mellett főképpen ez a bevezetés teszi gyanússá őket: „Molnár mondta nekem egyszer..." És következik a pseudo Molnár-történet, melyet Molnár persze sohasem mesélt senkinek.

Egy kissé nehezemre esik tehát elkezdenem valamit, egy nem általánosan ismert Molnár-történetet, melyet pedig ő mondott nekem; pontosabban valamit, amit mondott nekem s amiből automatikusan Molnár-történet lett. Nem is vidám történet.

Számkivetésbeli társa, Barta Wanda halála után még jobban elzárkózott Molnár az emberektől és alig volt, akit megtűrt maga mellett. Abban az időben írta azt a könyvét, mely először „Companion in Exile" címen angolul jelent meg Amerikában és bár sok minden van benne, ami mélységesen molnári, mégsem sok vizet zavart. Egypár kissé vállveregető kritika, néhány száz eladott példány, melyeket főképpen New York-i magyarok vettek meg, azután csendesen elmúlt a könyv. Pedig Molnár akkori hangulatában legfontosabb munkájának tartotta. Magyarul írta persze, majd másod-harmadnaponként németül felolvasta az elkészült részt egy lelkes fiatal amerikainak, aki értett németül és ügyesen írt anyanyelvén; ez a furcsa fordító azután mondatról mondatra vázolta angolul a magyar eredeti molnári német verzióját és felolvasta Molnárnak. Molnár mondatról mondatra beleszólt az angol szövegbe, bár nem tudott jól angolul és amit tudott, főképpen konverzációs fordulatok és közhelyek gyűjteménye volt. A kinyomtatott angol szöveg ennek megfelelően nem tartozik a nemesebb prózai írásművek közé és Molnár sejtette is, hogy ez a könyve angolban az, amit *vegyes főzelék*-nek nevezett, ha más íróról volt szó.

Molnár szóval szörnyű hangulatban volt Wanda halála után. Telefonját Plaza-beli szobájában a végkimerüliség hagyta csengetni: nem felelt a hívásra. Ha valaki bejelentetlenül ment fel hozzá, be sem engedte magához vagy egy-két perc múlva kidobta. (Ő úgy nevezte ezt a műveletet, hogy „elbocsátotta" az illetőt.) Rendszerint egyedül ebédelt a Macario nevű közeli kis olasz vendéglőben, vacsoráját szobájában egyedül költötte el, rendszerint édestúrót evett. („Édestúrót, amit utálok, és nem sertéskarajt tökkáposztával, amit szeretek, de nem szabad ennem, és ha szabad volna is, *azt* a Gundel-féle sertéskarajt itt nem kapom.")

Voltunk mégis néhányan, akiket szívesen látott maga mellett, főképpen olyanok, kik szerették hallgatni, bármit mondott is: panasz, zokszó, kínlódás, örömtelenség, harag, önvád — úgy érezte, hogy mi értjük őt és hangulatát. Egy időben engem különösen kedvelt. „Mikor nevetsz, elfehéredik az orrod hegye, ezt szeretem", mondta egyszer kétes elismeréssel.

Lehet, hogy ez így volt, de azokban a hónapokban Molnár nem sok alkalmat adott az embernek a nevetésre. Alkalmat inkább sírásra adhatott volna azzal, hogy ő maga gyakran sírt és minél nyilvánosabban, annál leküzdhetetlenebbül. Azt hittük, hogy késői bánattal Wandát siratja, de ez nem egészen így volt. Szerette, ha vele ebédelek, azután óvatos lépéssel és mindig csak a járdán haladva, sohasem át a kocsiúton, megkerültük a háztömböt, melyen a Plaza Hotel áll, azután felmegyek vele a szobájába és vele szomorkodom még egy-két órán át.

Nem volt könnyű feladat és bár Molnár kedvéért szívesen vállaltam bármi kényelmetlenséget, mert becsültem és kedveltem, néha feleségem segítségére szorultam, hogy Molnár szomorúsága túlságosan le ne verjen, vagy mondjuk, mert úgy hármasban jobban uralkodott magán. Ez ment is egy ideig, azután egy napon, Molnár reggeli telefonhívása után, hogy délben találkozzunk a Macarióban, a feleségem azt mondta, hogy nem, ma nem, ma csak menjek egyedül Molnárhoz, hogy *őt* ne verje le túlságosan Molnár siralma. A Macarióban nagyon nyugtalan lett Molnár, amikor azt mondtam, hogy a feleségem erősen benáthásodott (a náthától úgy félt Molnár, mint a pokoltól) és nem jöhetett velem.

Asztalhoz ültünk, Molnár mogorván ebédelt, keveset beszélt, nem is sokat sírt. Mikor később, Plaza-beli szobájában elbúcsúztam tőle, ezt mondta:

— Jobbulást a feleségednek. Sajnálom, hogy ma nem jött el veled hozzám. Mert hogy én őt nagyon szeretem. Mert hogy én őt

Stefan Zweig

Zweig szeretett szépet mondani írótársainak és ezért sokan nem tartották őszintének. Akik tudták, hogy írótársairól is szívesen mond jót — szívesebben, mint rosszat —, azok sokszor vádolták az amatőr névimádatával. Az előbbi merőben tévedés: Stefan Zweig szókimondó ember volt és gyűlölte a megalkuvást, de kényelmes ember lévén, elkerülte azokat az írókat, akiknek nem tudott volna őszintén szépet mondani. Az utóbbiban van valami. Zweig (amint a *Begegnungen* című kötetéből is látható) olyan rajongással szólt például Verhaerenről, vagy Romain Rollandról és sok önáluk jóval kevésbé jelentékeny íróról is, mint egy irodalomba beleholdkórosodott diák. De nem mint egy amatőr, ami Zweig nem volt. Sőt: kevés hozzá hasonló merev és szigorú hivatásbelit ismertem, aki épp olyan biztonsággal érezte meg a mesterségbeli hibákat vagy hiányosságokat, amilyen éles érzékkel ismert fel egy-egy írásban sok apró, alig észrevehető mesterségbeli igazgyöngyöt. Viszont amatőrje volt, a szó legnemesebb értelmében szerelmese régi könyveknek, kéziratoknak, zenei manuskriptumoknak, szép öreg bútoroknak és ezt a szenvedélyét akkor értettem meg legjobban, amikor bathi házában az első háborús nyáron, de már Angliából való távozása (legyünk őszintébbek: menekülése) után ott láttam Beethoven zongoráját, íróasztalát, olvasópultját s azt a kopott kis fadobozt, melyből gazdasszonyának a mindennapi ellátásra való garasokat, kedvelt unokaöccsének és kínzó szellemének, Carlnak pedig a nehezen megszerzett tallérokat osztotta ki. Beethoven bécsi bútorai éppen olyan misztikus rettegésérzéssel töltöttek el abban az angliai házban, mint a trezorjában őrzött, múzeumba kívánkozó Mozart- vagy Goethekézirat, vagy az a megsárgult cédula, melyen Schubert egy Hechtl nevű pártfogójának, egy pénzkérő levélben, ezt írta: „Schlecht' Glück kann jeder Guth Mann leyden."

Zweig 1940 nyarán már nem volt Angliában: egy New Yorkból

miást, mintha most látná először.

Richárd úr zavartan tipegett, de mint afféle ember, aki járatos a világ dolgaiban és biztosan lépked a buktatók között, mosolyra húzta kecsesen ívelt piros száját.

— Kérhetném, hogy bővebb felvilágosítást szíveskedjék adni?

— Kérheti. Jeremiás úr háromezer tallért kíván takarékbetétként elhelyezni.

A mosoly megmerevedett Richárd úr arcán, mint egy farsangi álarc.

— Ha nem tévedek, Jeremiás a lóval azonos.

— Nem téved — helyeselt John és tisztességtudóan hátrább lépett, hogy Jeremiás kerüljön előtérbe. Az ügyfél ugyanakkor szemet vetett a bankigazgató gomblyukában díszelgő szegfűre, majd lusta szájmozdulattal lelegelte onnan.

— John úr, ön tréfál, önnek remek humora van, John úr — igyekezett hangosan nevetni a takarékpénztári igazgató, de a nevetés gombóccá csomósodott a torkán.

— Nem tréfálok, induljunk, Jeremiás — ezzel megfordította a lovat és bizonyára el is mentek volna, ha Richárd úr nem állja útjukat.

— Még egy pillanat — tartóztatta az igazgató és ügybuzgalmában méltóságával együtt a mosolyát is elvesztette —, nem lehetne John úr nevére elhelyezni azt a bizonyos összeget?

— Nem — utasította el a javaslatot a konfliskocsis —, azt már nem.

Richárd úr még megkérdezte, hogy miért nem, amire John csak annyit felelt, hogy azért. És mivel egyikük sem volt lélekbúvár, társadalomtudós, vagy költő, John szándékának alaposabb indokolására és magyarázatára nem tellett belőlük. Rövid töprengés után, miközben a takarékpénztári igazgató megtalálta előbb elvesztett mosolyát, diplomatikusan meghajolt és ez a testmozdulat éppen úgy illethette Johnt, mint Jeremiást.

— Tulajdonképpen semmiféle törvény nem akadályozza, hogy Jeremiás úrnak takarékbetétje legyen. Remélem, a kormánymegbízott úr sem emel ellene kifogást — és hamiskásan Johnra kacsintott.

Ez volt az első eset, hogy Jeremiást úrnak szólította valaki.

Jeremiás életútjának viharos változásával nem látszott túlságosan boldognak, pedig John mindent elkövetett ennek érdekében. Nem fogta munkába, sőt minden délben, amikor a városka előkelőségei a gesztenyés fasorban tetszelegni szoktak, ő is megsétáltatta Jeremiást, akit eleinte néma tisztelet övezett, de ez a némaság később megtört és egyesek hangosan köszöntötték.

— Jó napot, Jeremiás úr.

És Jeremiás tudott viselkedni. Visszaköszönt. Ebben az időszakban már többet adott az öltözködésére is. Igaz, hogy ez John ízlését dicsérte. Apró fehérmintás fekete takaró borította a hátát, óriás méretű, de mindig makulátlan fehér gallért és ezüstszürke nyakkendőt viselt. Egy napon sörényében pepita szalaggal jelent meg a fasori sétányon és másnap már néhány férfikalapon hasonló szalagot lehetett látni.

Jobb körökben komolyan taglalták Jeremiás viselkedését, a rosszindulatúak és irigyek ellenőrizhetetlen pletykákkal próbálták meggátolni egyre növekvő népszerűségét, de a komoly elemek tárgyilagosan elismerték, hogy Jeremiás úr figyelemreméltó egyéniség, akivel a város társadalmának számolnia kell.

Túlzók is akadtak, főleg a fiatalság körében, akik minden előzetes bejelentés nélkül négykézlábra ereszkedtek és ilyen módon akartak Jeremiáshoz hasonulni. Mások néhány szál szőrt orvul lenyisszantottak sörényéből, vagy farkából és ezt kis arany szívbe rejtve talizmánnak hordták maguknál.

Egy élelmes fotografus lefényképezte Jeremiást és melltűnek sokszorosítva kedvenc viselete lett a fiatalabb hölgyeknek. Philip úr éjjel-nappal egy olyan autómegoldáson törte a fejét, amelyben Jeremiás úr kényelmesen elhelyezkedhet, kedvező részletfizetésre.

Ezek a jelenségek valóban túlzottak voltak és nem általánosíthatóak.

Ennél sokkal meggondoltabbnak és mélyrehatóbbnak látszott az a terv, amivel az Erkölcsnemesítő és Tekejátszó Hölgyek Egyesületének vezetősége foglalkozott. A rendkívüli és soronkívül összehívott közgyűlés előadója maga az Elnökasszony volt.

— Tagtársaim — mondotta elhaló hangon —, úgy érzem, elérkezett az idő, hogy testtel-lélekkel belevessük mi is magunkat azokba a szívmelegítő eseményekbe, amelyek az utóbbi időben városunk szebb lelkű polgárait hevítik. Jeremiás úrra gondolok — ezt azonban felesleges volt említenie, mindenki tudta, hogy csak róla lehetett szó.

Az ülés határozatairól felvett jegyzőkönyv így örökítette meg a történelmi eseményt:

A fogadás Jeremiás úr tiszteletére az Egyesület székházának kertjében rendeztetik. Közreműködésre felkéretik az Elaggott Úrilányok Otthonának Énekkara, valamint a Tűzoltó Zenekar. A kert fái közé színes villanykörték rejtetnek és erre az alkalomra a szakemberek felügyelete mellett megteremtett tisztásra elsőrendű műanyagjászol építtetik. Külön erre az alkalomra illatosított szénáról és zabról a vezetőség tartozik gondoskodni.

A vezetőség a javaslatokat külön és összességében elfogadta és egy emberként lelkesedett.

A lelkesedés után bizonyos aggály is felvetődött. Nevezetesen John személye körül, akit a vezetőség nem ítélt méltónak a meghívásra. Ugyanakkor kétségesnek tűnt, hogy Jeremiás úr hajlandó-e John nélkül megjelenni az ünnepségen? A rendkívül kényes kérdést szokott bölcsességével és tapintatával az Elnökasszony oldotta meg.

— Jeremiás úrnak tolmácsra van szüksége és így John ilyen minőségben vehet részt a kerti ünnepélyen.

A városban pillanatok alatt híre terjedt a tervezett ünnepségnek és izgatottan tárgyalták, hogy ki mindenki igen és ki mindenki nem részesülhet a meghívás örömében. Az Elnökasszonyt többen próbálták megkörnyékezni, hogy egyes illetéktelenek részére meghívót csikarjanak ki. Az Elnökasszony — és ez szóljon javára — minden ilyen esetben megközelíthetetlen volt.

Jeremiás úr az alkalomhoz illően fehér takarót viselt apró fekete mintákkal és fehér selymesfényű gallérjából fiatalosan ugrott elő fekete csokornyakkendője. Az énekkar „Légy magasztalt kedves vendég" című dallal üdvözölte Jeremiás urat. Szövegét a kórus vezetője, egy régebben elaggott úrilány költötte, míg zenéjét a zenekar karmestere szerzé. Ez némi villongásra adott okot, mivel a karmester a zenekart annyira túlharsogtatta, hogy a szövegből csak szófoszlányokat lehetett érteni. A kórus vezetője ezt személyes ellenségeskedésnek tulajdonította, de szerencsére a közönség ebből mit sem vett észre.

A tűzijáték is pompásan sikerült, bár ezt a rendezőség annyira meglepetésnek szánta, hogy még az Egyesület rendkívüli ülésének jegyzőkönyvében sem szerepelt.

Vidám ünnepség volt, annyi bizonyos. Durrogtak a pezsgőspalackok és az ifjúság kórtáncot lejtett. Richárd úr sorra járta a mulatozó csoportokat és szerényen néhány megjegyzést ejtett, őszintén fájlalva, hogy rövidesen el kell hagynia a várost.

— Feletteseim egy nagyobb intézet élére akarnak állítani. Úgy vélik, hogy egy olyan ember, aki még Jeremiás urat is ügyfélnek tudta megnyerni...

Többet nem is mondott, de a polgármestert a takarékpénztári igazgató sikere kissé lehangolta.

Jeremiás úr sem volt jobbkedvű, mint a polgármester. A kivilágított műanyagjászolból csak egy harapás illatosított zabot fogyasztott, a szénához meg éppen odaszagolt. Az ünnepély közönsége ezt Jeremiás úr jómodorának vélte. Egy igazi úr soha semmiben nem mohó. John, aki mint tolmács Jeremiás úr füle mellett szerénykedett, volt az egyetlen a jelenlévők között, aki észrevette és aggodalommal figyelte az ünnepelt szomorúságát.

A kerti ünnepély vidám hangulatban a hajnali órákban ért véget.

Úgy látszott, hogy Jeremiás úr ezzel az ünnepséggel pályafutásának zenitjére érkezett. Mégsem így történt. A népszerűségnek nincsen felső határa. Ezt tartotta a polgármester is, amikor a városi képviselőtestület tagjait rendkívüli ülésre hivatta. Ünnepélyesen remegett a hangja, amikor a szószékről beszélni kezdett, de később hangjának határozott férfiasságát zengték a falak.

— Tisztelt Képviselőtestület! Úgy érzem, hivatali és emberi kötelességemet teljesítem, amikor indítványozom, hogy Jeremiás urat válasszuk meg díszpolgárnak és festessük meg arcképét. — Kisebb mormogás után ekképp folytatta:

— Mert ki volna méltóbb erre a tisztességre, mint ő, akinek köszönhetjük, hogy egész Talléria, sőt mondhatjuk, hogy az egész világ városunkra szegezte tekintetét. Kérem a képviselő urak hozzászólását.

A vita nehezen indult el. A képviselők látszólag húzodoztak a nyílt színvallástól, amíg valamelyikük végre óvatos fogalmazással kifejtette, hogy mind igaz, amit Jeremiás úr érdemeiről hallottak, de ő úgy gondolja, hogy Jeremiás úr születési adottságai nem mindenben felelnek meg a díszpolgársági követelményeknek.

A polgármester ingerülten ugrott fel székéből.

— Hogyan? Hát nem vagyunk mindnyájan Isten teremtményei? Ön talán kételkedik ebben, képviselő úr?

És miután ebben senki sem kételkedett, egyhangúan megszavazták Jeremiás úr díszpolgárságát.

Az avatóünnepélyt a közgyűlés után egy hétre tűzték ki. Az ünnepség rendezése körül kisebb nehézségek is adódtak, mint például az, hogy az énekkar, okulva a kerti ünnepély tapasztalatain, nem volt hajlandó zenekari kísérettel énekelni, továbbá egyesek azt kívánták, hogy az ünnepség színhelyét, a Központi Városi Hivatal előtti teret, ne zárják el kötéllel. Mindez azonban csak futó felhő volt, zápor nem lett belőle. A díszoklevél idejében elkészült, a polgármester kifogástalanul megtanulta ünnepi beszédét és a nagy nap reggelén megelégedetten nézte a napsütéses, fellobogózott teret.

Ugyanebben az időben John is hozzáfogott Jeremiás öltöztetéséhez. Amikor a vállára borította a város színeiben pompázó takarót, Jeremiás megrázkódott.

— Na, te — nézte gyanakodva John —, mi van veled, te?

És amikor aranyrojtos nyakkendőjét akarta felkötni, Jeremiás ijesztően rázta meg sörényét és határozottan visszafelé lépett.

— Te, no csak, tán megbolondultál?

Jeremiáson azonban már nem fogott a jó szó. Amikor John indulni akart vele, lecövekelte a lábait.

— Induljunk, hallod-e, várnak, ne bolondozz te...

De Jeremiással ma nem lehetett beszélni. John végső igyekezetében kötőféket dobott a nyakába és így próbálta kivezetni az istállóból. Jeremiás leszegte a fejét, a kötőfék megfeszült, orrlyuka kitágult és egész testén remegés futkározott. John sem engedett. Megátalkodott, hálátlan ebnek nevezte Jeremiást, aki most már teljesen eszét vesztette. Ijesztően felhorkant, szája szélét kiverte a hab.

— Te dög — üvöltötte John —, mondd meg már, hogy mit akarsz?

Jeremiás hátrarugaszkodott, hirtelen felágaskodott és mellső lábaival rúgdalta a sűrű, trágyaszagú levegőt. John megrántotta a kötőféket és Jeremiás úgy zuhant az alomra, hogy a konfliskocsist is majdnem maga alá temette. A győzők megtépázott diadalával fujtatott, dísztakarója megtaposva feküdt a földön és gallérja rongyokban lógott a nyakáról.

John ostorért nyúlt és végighúzott rajta. Jeremiás felemelte a fejét, kissé csodálkozva nézett Johnra, de nem állt fel.

Az ostorszíj vékony, hosszú sávot hagyott a hátán.

A konfliskocsis eldobta az ostort és elfordult Jeremiástól.

— Hát, ha nem akarsz...

Egyedül hagyta el az istállót és nem is mert visszanézni.

A téren a tömeg türelmetlenül várakozott. A polgármester a díszemelvényen állt és amikor Johnt csak egyedül látta közeledni, elhagyta helyét és a konfliskocsis elé sietett.

— Jeremiás úr hol van — kérdezte izgatottan —, csak nem történt valami baja?

— Hát... igen... nem akar... bocsásson meg neki, polgármester úr.

Megfordult és minden további magyarázat nélkül otthagyta a sápadozó, hüledező polgármestert. Mit is mondhatott volna neki egyebet?

Lassan, lehorgasztott fejjel bandukolt végig a városon. Szívében a megvertek szomorúságával és alázatával lépett be a Jószív Takarékpénztár, Biztosító Társaság és Temetkezési Egylet hivatali helyiségének csiszolt üvegű ajtaján, hogy Jeremiás úr háromezer talléros takarékbetétjét a saját nevére írassa.

készülő önéletrajzból

írt levélben hívott meg, hogy nyári szabadságomat töltsük az ő bathi házában. Távolléte nem meghívó levelére emlékeztetett, hanem arra a korábbi levélre, melyben elutazása *után*, ugyancsak New Yorkból, elbúcsúzott tőlem. Ennek a levélnek ez a története.

Hitler már Párisban volt, Anglia készült a német invázióra, azon a Hampstead Heath-i téren, ahol akkortájt egy német menekült színházember házában laktunk, az újonnan megalakított brit polgárőrség fapuskákkal gyakorlatozott, mert valódi puskájuk nem volt és a legtöbb polgárőr-újonc masírozás közben összetévesztette a ballábát a jobbal. Én egy súlyos influenzából voltam lábbadozóban és vegyes érzelmekkel szemléltem szobám ablakából a gépesített, tankos német divíziók várt inváziójának elhárítására készülődő polgárőrség e furcsa tevékenységét. Egy kora délután látogatónk érkezett: Lotte volt, Zweig egykori titkárnője és második felesége. Stefan jókívánságait hozta, mondotta, személyesen szeretett volna eljönni, de nem érzi magát egészen jól. Zweig gyakrabban jött el hozzánk Lotte nélkül, mint Lotte őnélküle és mindjárt sejtettem, hogy van valami emögött a váratlan látogatás mögött. A súlyosan depressziós, szófukar asszony a szokásosnál is szótlanabb volt, de amit azelőtt sohasem tett, búcsúzáskor megölelte és megcsókolta a feleségemet. Valami nincsen rendben velük, mondottuk egymásnak Zweigné távozása után. Eszembe jutott, hogy amikor Zweig még januárban, hivatalos megbizatással átment Párisba, hazaérkeztekor valami olyat mondott, hogy elbúcsúzott szeretett városától. És hozzátette: „Akárcsak korábban Bécstől és Salzburgtól." Szemmelláthatólag zokon vette, hogy nem tudtam pesszimizmusában osztozni vele, de a témát később elkerülte. Talán két héttel Lotte váratlan látogatása után levelet kaptam tőle New Yorkból. (A levelet több más Zweig-levéllel együtt a háború után felajánlottam közlésre levelezése kiadójának, de a kiadó ezt a levelet nem akarta közzétenni a kötetben; ma is őrzöm.) Néhány sort idézek belőle.

„...A tengeri út veszedelmei nem riasztottak el az utazástól. Végtére is, hol van ma biztonságban az ember és különben is, mit ér már az egész élet? Arra ítéltettem, hogy németül írjak és a mai Németországban, amely már nem az enyém, nem kellek. Életem lényege, az írás, széjjelfoszlott: és talán helyesebb is volna, ha nem várnám meg mindazt, ami a mi világunkra vár. Elmenni is művészet, ha ért hozzá az ember, hogyan menjen el és mikor ezt írom, nem arra gondolok, hogy átjöttünk Amerikába. De elmentünk Angliából, mert elviselhetetlen volt a gondolat, hogy annak a gyilkos bandának a kezére kerüljek — a Gestapo kezére é s é p p e n é n. Ma minden sötét és minden bizonytalan... ki bízhat abban, hogy kisüt még a nap?"

Zweig tehát biztos volt benne, hogy a németek elfoglalják Angliát. Hogy mitől tarthatott még, azt csak sejtem, hiszen rövid New York-i tartózkodás után továbbment feleségével Brazíliába. És ha ott biztos volt valamiben, az legfeljebb az lehetett, hogy nem érdemes élni. Valami két évvel később s ugyancsak feleségével együtt tovább is állott abból a világból, melyben úgy érezték, nem érdemes élni.

Ez későbbi dolog volt; de be kell ismernem, hogy mikor ezt a levelet kaptam tőle, nehezteltem rá. Abban az időben minden öntudatos (vagy talán rosszabb ideggzetű) menekült annyi mérget hordott mellényzsebében — legtöbben altatót, néhányan ciankálikapszulát —, amennyi nem egy embernek, hanem három elefántnak is elég lett volna a végső és visszavonhatatlan meneküléshez. Senki sem szeretett volna a Gestapo kezére kerülni és kevés kivétellel mégis mindenki maradt, becsületből, bizalomból vagy mert nem volt módja arra, hogy menjen Angliából. Nem azért haragudtam Zweigre, hogy elment, mert mehetett, hanem inkább az bántott, hogy hitét veszítette. Akkor és abban a hangulatban nem fogtam fel teljesen, hogy a hitevesztése mélyebbről fakadt, mint éppen csak a náci gyilkos bandától való félelméből. Úgy éreztem, hogy Zweig nemcsak Angliát s vele a világ jobb ügyét adta fel, de feladta az írást is, csak mert (és még néhány sor idézet abból a leveléből) „kinek írjak ezután [németül]? A németek nem olvashatnak, az idegenek nem tudják olvasni, amit írok". Ez is túlzásnak rémlett. Zweig egyike volt a legnagyobb nemzetközi sikerű német íróknak és könyveinek különösen nagy sikere volt Angliában és Amerikában. Mind a két országban jó fordításban nemcsak hogy „tudták" olvasni, hanem ragjongva olvasták, amit írt. Zweignek tehát nem kellett félnie attól, hogy süket világgal találja magát szemben: a süketség akkor már őbenne volt. Így hát megbocsátom önmagamnak, hogy akkor hosszú ideig, majdnem halála híréig, nem tudtam megbocsátani őneki.

Egy londoni beszélgetésünkben egyszer azt mondta, hogy a legérdekesebb dolgok egyike az embernek a pénzhez való viszonya. Az ő magatartása mindenesetre furcsa volt és bármennyire különösen hangzik is: a vagyonos családból származó, gazdag, világi dolgokban jártas Zweig pénzdolgokban végtelenül naivnak mutatkozott. Egy régi íróbarátját (nem túlságosan tehetséges német író volt ez az ember) úgyszólván teljesen ő tartotta el Londonban, azután egy néhány shillinges elszámolásban valami hibát talált és halálosan megharagudott pártfogoltjára, anynyira, hogy meggondolás nélkül cserbenhagyta. „Ez az ember nem ismeri a pénz értékét", mondta, amikor elmesélte nekem az ügyet, „de ami még rosszabb, azt hiszi, hogy én sem ismerem".

Ismerte-e azonban Zweig a pénz értékét? Volt egy idő, amikor erősen kételkedtem benne. Voltaképpen a háború kitörése óta foglalkoztatta a gondolat, hogy áttelepedik a biztosabbnak vélt Amerikába és egyszer kissé meglepő kérdéssel fordult hozzám. (Akkortájt voltak hetek, hogy háromszor-négyszer is nálunk volt esténként.) „Nem tudom, bírnám-e anyagiakkal az amerikai életet", mondta aggódó arccal. „Van odaát valami pénzem, de ki tudja, mennyi időre futná?" Hosszasabb hallgatás után így folytatta: „Mit gondol, mennyi ideig lehet odaát megélni egy félmillió dollárból?" Nehezen álltam meg, hogy ki ne nevessem és ne mondjam neki, hogy tudomásom szerint többen is akadtak már, akik egy félmillió dollárból aránylag hosszabb ideig tudtak megélni. De olyan aggódó szemmel nézett rám, hogy el kellett hinnem neki: komolyan gondolta, amit kérdett. „Mert sokáig nem fogok keresni", folytatta komoran. „Nem mintha aggasztana a dolog vagy érdekelne a pénz. De abbahagytam a ‚Balzac' írását, nincsen idegem hozzá, pedig a kiadóm nagyon várja. Más könyvet írok — az én múló vagy elmúlt világomról. Azt hiszem, az lesz a címe, hogy ‚A tegnap világa'."

Ez lett a könyv címe. Még megírta — Brazíliában fejezte be —, de ha jól emlékszem, megjelenését már nem várta meg.

Rehabilitálják a modernizmust?

— Keletnémet fordulat az expresszionizmus értékelésében —

Louis Aragon francia kommunista költő ifjúkori szürrealizmusát a francia kommunista párt, ellentétben sztalinista, szovjet kritikusokkal, egy idő óta nem *„ifjúkori bűn"*-nek, vagy pedig *„szégyenletes betegség"*-nek tartja, hanem a *„dialektikus mozgás egysége"* — magyarul: Aragon művészi pályafutása — szerves részének, írja *Roger Garaudy* francia pártfilozófus, a párisi Politikai Bizottság tagja most megjelent Aragon-monográfiájában, amelyből a budapesti Élet és Irodalom (1961, 15. szám) is közölt idézeteket. *„Aki rostál, aki ‚trancsiroz'* — állapítja meg Garaudy —, *az eleve lemond arról, hogy valamit is megértsen Aragon bonyolult művészi fejlődéséből."*

A budapesti Élet és Irodalom Garaudy könyvéről szólván megállapítja, hogy *„első része egyébként azért is olyan érdekes, mert alighanem most kapunk először elmélyülten árnyalatos, pártos marxista értékelést a szürrealizmusról, a kubizmusról"*, a francia kommunista párt hetilapja szerint pedig a könyv megjelenése *„nagy politikai esemény"*.

Roger Garaudy Aragon-monográfiája arra enged következtetni, hogy a kommunista esztétika bizonyos mértékben rehabilitálni óhajtja a — Zsdanov és tanítványai által oly pártszerűen kiátkozott — *„modernistának"* bélyegezett művészeti irányzatokat. Ez a részleges rehabilitáció, amely politikai vonatkozásban is valóban eseményszámba megy, nem szorítkozik a francia pártra. Erre vall többek között az is, hogy még a velejéig *„szektás"* és *„dogmatikus"*, azaz sztalinista szovjet zónabeli Német Szocialista Egységpárt is eltűri, hogy egy-két kritikus *„újra felvesse a modernizmus kérdését"*, azaz — magyarul — revízió alá vesse a pártnak a modern irányzatokkal kapcsolatos, eddigelé egyoldalúan és egyértelműen elítélő álláspontját. A kelet-berlini kommunista kritikusok abban a kedvező helyzetben vannak, hogy — útban esztétikai Damaszkuszuk felé — olyan neves elvtárs, mint a pályafutása kezdetén expresszionista költő és volt kultúrminiszter, Johannes R. Becher nyomdokaiban lépdelhetnek. Mint a keletnémet Írószövetség havi folyóirata, a *Neue Deutsche Literatur* közli, Becher, *„akinek az expresszionizmus egykor oly sokat jelentett, élete utolsó éveiben korrigálta az expresszionizmussal kapcsolatos — elég élesen elítélő — álláspontját"*. Azt is megírja az NDL, hogy *Georg Maurer* erdélyi szász származású költő már a IV. Német Írókongresszuson *„az expresszionizmus kritikus értékelése mellett"* kardoskodott.

A keletnémet kritikusok és esztéták most, amikor *„arccal az expresszionizmus kritikai újraértékelése felé fordulnak"*, nemcsak hírneves példaképre hivatkozhatnak, hanem egyidejűleg Johannes R. Bechernél sokkal prominensebb, világhírű bűnbakra is, akit a Neue Deutsche Literatur most azzal vádol, hogy ő a felelős azért, hogy a németországi szovjet zónában folyó *„irodalmi vitákban az expresszionizmus hosszú ideig egyáltalában nem játszott szerepet s olyan csak egyetemi kutatókat érdeklő jelenségnek tűnt, amely felett eljárt a történelem"*.

Ez a világhírű bűnbak nem más, mint *Lukács György*.

Lukács szerint az expresszionizmus *„a fejlett imperializmus irracionalista és mitológiai alapokon nyugvó írói kifejezési formája; alkotó módszere a patetikus, kongó, deklamatorikus manifesztáció, a látszataktivizmus proklamálásának irányába mutat"*.

Walter H. Sokel amerikai germanista *Der literarische Expressionismus* (Langen Müller Verlag, München, 1961) című munkájáról közölt ismertetésében — a Neue Deutsche Literatur — bár „egyetért" azzal, hogy és ahogyan Lukács György az expresszionizmus „negatív" vonásait bírálja — azzal vádolja az 1956 óta trónfosztottnak nyilvánított kommunista esztétát, *„hogy a kommunista irodalomkritikában és irodalomtudományban az expresszionizmus körül uralkodó szélcsend nem utolsósorban arra a tényre vezethető vissza, hogy Lukács György egyoldalúan és élesen elítélte az expresszionizmust. Lukács állásfoglalásában nem volt tekintettel ama kritikai elemek pozitív jelentőségére, amelyek nem kevés expresszionista költő és író munkáiban az általános válságába lépő kapitalizmus ellen folytatott polémia közben felléptek. Lukács alábecsülte a munkásosztálynak és kiváltképpen a munkásosztály forradalmi elemeinek a fiatal polgári intelligenciára gyakorolt befolyását, amelynek következtében a fiatal polgári intelligencia művészi produkciójának legjava az antidemokratikus porosz-német felsőbbségi állam, a militarizmus és a háború ellen vívott harc alkotóelemévé vált. Ezzel Lukács megszakította ezen nemzeti szempontból jelentős élményanyagok és témák, valamint azok — főleg költői — részben újszerű képi és metaforikus kifejezése irodalmi hagyományának történelmi folytonosságát. Lukács szempontjából értelmetlenül hat Johannes R. Becher azon megállapítása, hogy az expresszionizmus legjobb elemei a proletárforradalmi irodalom egyik gyökerét képezték"*.

Bár furcsa dolog, hogy a „revizionista" Lukácsot éppen Kelet-Berlinben, a sztalinizmus egyik fellegvárában kritizálják most ouevrejének egynémely szektás, balosan radikális vonása miatt, a lényeges mégis az, hogy a Neue Deutsche Literatur — Bechert dicsőítve s Lukácson alaposan elverve a port — legalábbis a keletnémet hivatalos irodalomtörténetírás és az irodalomkritika művelői számára ismét szalonképessé tette az expresszionizmust.

A keletnémet kommunista párt központi lapja, a Neues Deutschland még ennél is nagyobb fába vágta a fejszéjét: József Attila, az illegális magyarországi kommunista pártból kizárt József Attila ürügyén a — szocialista realizmus számára reklamálja a „modernizmus" gyűjtőfogalma alatt ismert — s eleddig „pártszerűen" elítélt — gyanús, dekadens irányzatokat. József Attila válogatott verseinek német fordításáról írt kritikájában a Neues Deutschland, minekutána előljáróban álmélkodással és hódolattal nyilatkozik *„e proletár költőzseni páratlan formanyelvéről"*, minden rosszalló hangsúly nélkül közli olvasóival, hogy József Attila *„pályafutása kezdetén alaposan kifenegyerekeskedte magát és végigpróbált minden avant-gardista stílusirányzatot, amellyel különösen 1926/27-es párisi tartózkodása alatt ismerkedett meg"*.

Mintha a keletnémet kommunista párt vaskalapos kultúrkucserái sohasem gyalázták volna a „modernizmust", mintha sohasem állították volna róla, hogy „dekadens", „imperialista" stb., stb., s mintha ez lenne a legtermészetesebb dolog a világon, a Neues Deutschland a következőket írja József Attiláról, akit *„valóban nemzeti"* és *„szocialista"* költőnek nevez: *„József Attila Petőfi és Ady forradalmi költészetének nemzeti hagyományait folytatja, merít a plebejus és proletár tömegmozgalmak nemzetközi harci, menet- és népdalaiból és felhasználja a még manapság is ható modernista áramlatokat (szimbolizmus, futurizmus, expresszionizmus, szürrealizmus stb.). Mindezen elemeket kritikai módon teszi magáévá és fejleszti, a marxizmus igazságától áthatva, páratlan kifejező erejű és félreismerhetetlenül szocialista realista jellegű költészetté."*

Joggal vetődik fel a kérdés, vajon most Kelet-Németországban is megkezdődik-e a szocialista realizmus csődtömegének a likvidálása a „modernista forma, vonalas tartalom" neoszocialista realista elve jegyében. Attól tartanak talán a kelet-berlini főesztéták, hogy — mint Lengyelországban és Magyarországon — náluk is elemi erővel aktivizálódhat „a szocializmus talaján" az irodalomban „a még manapság is ható" modernizmus s eleve ki akarják fogni a nyugati szelet potenciálisan expresszionista-modernista íróik vitorlájából?

Torday Mihály

Moszkva — Hamburg

— Egy szovjet s egy német újságíró telefonbeszélgetése —

A moszkvai *Szovjetszkája Kultura* című újság olvasói múlt héten örömmel értesülhettek arról, hogy a hamburgi német hetilap, a *Der Stern* főszerkesztője, *Henri Nannen* azok közé tartozik, akik Titov őrnagy űrrepülését nagyszerű tudományos és technikai eredménynek tartják. Az olvasók ennél többről azonban már nem értesültek. Minthogy azonban joguk van arra, hogy ismerjék a Moszkva—Hamburg közötti telefoninterjú teljes szövegét, a lap közli a magnetofonra vett, baráti beszélgetés anyagát, melyet a főszerkesztő, *Nannen* folytatott a szovjet lap egyik munkatársával. A hangszalag ezt jegyezte fel:

MOSZKVA: *Itt a Szovjetszkája Kultura szerkesztősége. Az én nevem Lipinszkája. Újságunk nagyon szeretné tudni, főszerkesztő úr, mi az ön véleménye a szovjet kozmonautának, Titov őrnagynak repüléséről?*

HAMBURG: Azt hiszem, a repülés valóban nagyszerű tudományos és technikai eredmény, de remélem, hogy ezt az eredményt nem fogják eltorzítani azért, hogy ráerőszakolják a Szovjetunió politikai nézeteit olyan népekre, akik más viszonyok közepette óhajtanak élni, de ahogy mondom, úgy érzem, Titov őrnagy teljesítménye igazán kitűnő.

MOSZKVA: *Hogyan magyarázza ön a szovjet tudomány rendkívüli előnyét az amerikai térkutatás előtt?*

HAMBURG: Az a véleményem, hogy a Szovjetunió technikai felkészültségét olyan egyedülálló és látványos sikerekre koncentrálta, mint éppen ez...

MOSZKVA: *Mit ért ön azon, hogy egyedülálló?*

HAMBURG: Ezt én bizonyos értelemben korlátozva gondolom: Amerika erejét legnagyobb részben fogyasztási cikkek termelésére összpontosította, melyek az egyéni polgár életét könnyebbé és boldogabbá teszik.

MOSZKVA: *Hogyan érti ön ezt?*

HAMBURG: Hogy egy jelszót használjak: több jégszekrény és kevesebb szputnyik.

MOSZKVA: *De ebben az esetben mit gondol ön arról, hogy az amerikaiak oly keményen dolgoznak a Szovjetunió előnyét behozandó. Biztosan hallott ön Kennedy elnök ez irányú felhívásáról?*

HAMBURG: Az emberek megtanulták, hogy az ilyesfajta eredményekben presztizs értéket lássanak. Mindenki tudja például, milyen jelentős befolyása van az ilyesfajta sikereknek az iparilag fejletlenebb országokban. Ez a hatás, mint ahogy az amerikaiak remélhetőleg már felismerték, politikai tényező.

MOSZKVA: *Nem gondolja-e, hogy inkább Nyikita Szergejevics Hruscsovnak van igaza, amikor azt mondja, hogy a szovjet tudósok zsebükben tartják a mindenség kulcsát? Végül is...*

(Ebben a pillanatban a beszélgetés megszakadt. Körülbelül tíz perc múlva Moszkva újból jelentkezett.)

MOSZKVA: *Szétkapcsoltak bennünket.*

HAMBURG: Igen. Nem teljesen értettem utolsó kérdését. Mit mondott ön a mindenség kulcsáról?

MOSZKVA: *Azt értettem, hogy ezen Nyikita Szergejevics a szovjet tudósok felsőbbrendűségére gondol, vagyis arra, hogy ők zsebükben tartják a mindenség kulcsát. Egyetért ezzel?*

HAMBURG: Ebben a pillanatban senki sem kételkedhet a szovjet űrhajózás felsőbbrendűségében. De az a véleményem, hogy sokkal értékesebb lenne megadni az egész szovjet népnek, pontosabban valamennyi szovjet polgárnak azt a jogot, hogy oda utazzon, ahova akar, beleértve a Nyugatot is és megnézhesse, hogyan élnek más nemzetek. Számomra ez fontosabbnak tűnik két-három ember űrrepülésénél. Az a véleményem, hogy a népek megértésének kulcsa fontosabb, mint a mindenség kulcsa.

MOSZKVA: *Köszönöm, főszerkesztő úr. A viszonthallásra.*

HAMBURG: A viszonthallásra.

VAJDA ALBERT

A SZAKMA SZERELMESE

Utolsó, otthonról hozott ingemet a mai napon felajánlottam padlómosási célokra. Ezzel a szomorú ténnyel elbúcsúztam attól a ruhadarabtól, amely még az otthonhoz fűzött. A többi már előbb elhagyott. Először a zoknik, amelyek nem bírták az olcsó nylon konkurrenciát és tágranyílt, lyukas szemmel vándoroltak a szemétbe. Utána jött a ruha, amelyben eljöttem. Idegen volt az idegen környezetben, szabása furcsa, vállai tömöttek, a zakó hajtókája széles. A ruha megérzi, ha szégyelik viselni. Előbb a nadrág mondta fel a szolgálatot és elszakadt. A zakó egy darabig még ott lógott a szekrényben, mint gyászoló özvegy, rosszkedvűen és fonnyadozva, de fel-felcsillanó reménnyel. Hátha egy napon beállítok egy hozzáillő fess nadrággal és akkor újra aktív életet kezdhet. Magyar szövet volt, nem találtam hozzávalót az itteni angol kollégák között, egy napon odaajándékoztam hát valakinek. Két pár cipőm, amely valaha a József utcai „maszek" suszternél látta meg a sámfát és a napvilágot, szintén nem bírta a klímát. Nehezek voltak, duplatalpúak, ellenségesen koppantak a kövezeten. Előbb a talp vált le, aztán a felsőbőr repedezett szét... Végén a szemétládába kerültek, tátott csőrű, kitaposott madarak s várták, hogy elvigye őket a szemetes.

Az ingek voltak a leghűségesebbek. Hárommal érkeztem Nyugatra, kettőt elnyűttem öt év alatt és most elment a harmadik is. Bevallom, eddig is csak kegyeletből hordtam, mert lassacskán egyetlen ruhadarabom volt, amely még az otthonra emlékeztetett. Nem volt pedig könnyű viselet, mert őt megvékonyította az idő, engem pedig megvastagított és emiatt mind nehezebben tudtam összegombolni a gallért. Ha ez az ing volt rajtam, mindenki megkérdezte:

— Hogy tudtál így lesülni Londonban?

Morogtam valamit. Hogyan tudtam volna megmagyarázni minden érdeklődőnek, hogy szoros a gallér és a vér a fejembe száll és mégis hordom ezt az inget?

Most mindez megszűnt. Utolsó budapesti ingem elhunyt. Halálát többrendbeli szakadás okozta. Temetése egyszerű volt és sallangmentes, négyfelé téptük és bedobtuk a plasztikvödörbe, amely — koporsóhoz cseppet se méltóan — kanárisárga volt.

Gyászbeszéd nem volt, csak felidéztem magamban szülőapjának, Magyar úrnak képét.

Magyar úr készítette minden ingemet. De legtöbb barátom ingét is. A budapesti színész-, író- és újságírótársadalom úgy hívta és hívja őt: Magyar úr. Nem Magyar „elvtárs", nemcsak úgy, hogy: „Nézze, Magyarkám..." Magyar úr. Keresztnevét nem tudom és sosem tudtam. Talán nincs is. Minden elsején megjelent a szerkesztőségekben, színházi öltözőkben, írók lakásán, hogy beinkasszálja a havi részlet összegét. Mert Magyar úr hitelt nyújtott azoknak a szerencséseknek, akiket felvett vevői sorába.

Középtermetű, fekete hajú és bajuszú férfi volt Magyar úr. Fejét kissé félrehajtotta és fekete szemét megadóan függesztette a vevőre. Kis fekete bőrönd volt nála, abban voltak az ingminták és a leszállítandó kész ingek. Pontosan tudta, kinek, mikor és milyen ingre van szüksége. Fejben tartotta az adósság összegét is. Időnként, a havi inkasszónál, amikor lassú mozdulattal, olvasatlanul tette el a pénzt belső zsebébe, csendesen csak ennyit mondott:

— Önnek kellene már megint néhány ing... Mutathatok pár mintát?

Ebből minden vevője tudta, hogy már csak egy részlettel tartozik és tudta azt is: mi a kötelessége. A legújabb svájci, vagy nyugatnémet puplinújdonságból kiválasztotta azt, amit Magyar úr ajánlott és két hét múlva megkapta az ingeket, mérték után, monogrammal, selyempapírba csomagolva.

Valóságos egyenruha pesti bohém körökben a Magyar-ing. A Művész-eszpresszóban, ha az ember belépett egy-egy vakítóan fehér ingcsodában, bizonyos, hogy többen megkérdezték: „Magyar úr?" Csak ennyit, nem többet. És amikor azt feleltem: „Igen", a válasz erre elismerő mosoly volt és egy mozdulat, amellyel a kérdező saját ingére mutatva így szólt: „Ez is."

Sok vevőt küldtem hozzá én is, mint mindenki. Egyik ilyen alkalommal rájöttem arra, hogy miért olyan népszerű ez a csendes, halkszavú ember a művészvilágban. Egy barátom, G. szerkesztő kért meg arra, hogy küldjem el hozzá Magyar urat, mert szeretne a „szektába" belépni. A megbízást teljesítettem és a következő hónapban megkérdeztem Magyar úrtól, hogy rendelt-e inget G. szerkesztő. Kis szomorú mosoly jelent meg bajusza tövében és így felelt:

— Rendelt. De nem vállaltam a munkát.

— Nem vállalta?

Mélyet lélegzett. Ebből tudtam, hogy most legalább hat mondatot mond el majd egy szuszra.

— Felmentem G. szerkesztő úrhoz, a felesége jött ki. Mondtam, hogy mértéket akarok venni. Erre bement, aztán kijött egy régi inggel és azt mondta, hogy G. szerkesztő úr el van foglalva, csináljak tizenkét inget, pontosan erre a méretre... És át akarta adni az inget... de én nem vettem át.

Mielőtt szólhattam volna, még hozzátette:

— Ha valaki annyira nem becsüli meg az inget, hogy nem hagy mértéket venni magáról... annak én nem dolgozhatok, kérem...

Ekkor döbbentem rá arra, hogy azért szereti Magyar urat az otthoni művészvilág, mert ő is művész, a szakma szerelmese.

Vajon mit mondana most, ha látná, mit tettem az utolsó „Magyar úr" inggel? Megvetne? Rámkiáltana? Kitépné kezemből az ing maradványait és elfutna vele? Megütne? Vagy csak állna, félrehajtott fejjel, szomorú, megtört mosollyal és nézne rám, szótlanul, mint aki tudja, hogy a sorssal egyszer mindenkinek szembe kell néznie, tekintet nélkül arra, hogy az illető ing-e... vagy ember...

Santosi stanzák

1 Valaha, középiskolai emlékeimből annyit tudtam Santosról, hogy a „világ legnagyobb kávékikötője". Később valami tengerészregényben azt olvastam, hogy olyan forró, mint — Áden. Soha nem jártam Ádenben, de Santosban a nyári hónapokban mindig úgy érzem magam, mintha Hévizen ülnék a forró vízben. A levegő nyirkos, párás, forró. Azt hiszem, egész Santos egy roppant — Hévíz.

A régi városrész — mely egyre kisebbre zsugorodik — az igazi. Szűk utcák, kopott, öreg házak, lomha hombárok, szutykos macskakövek, apró bárok és matrózkocsmák — nyilván olcsó lányok, mindenféle színárnyalatban. Mindig „Piszkos Fred, a kapitány" jut az eszembe, ha arra járok.

Igen: itt van valami abból a hősi és vad romantikából, melyről tizenhat éves koromban álmodoztam, amikor a Verne-könyvek — s nem utolsósorban a félévi bizonyítványok — hatása alatt elhatároztam: megszököm és Hamburgban vagy Genuában felcsapok hajósinasnak. A santosi öreg városban megleltem valamit ifjúságom elkopott és szétzúzott álmaiból.

A régi városrész mellett ott a mai, az igazi! Roppant daruk nyújtogatják hosszú nyakukat s különösen alkonyattájt, mikor az árnyékok megnyúlnak s sziluettek sötétlenek, olyanok, mint a rejtelmes prehisztorikus lények. Mintha csak az öböl mögött húzódó dohogó, fortyogó mocsárból bújtak volna elő. (Pedig a sárkányok kőkori barlangemlékeinkből jönnek, nem tudták megölni őket a múló évezredek. A mítoszok túlélik a nemzedékeket.)

A város felett kisebb dombok emelkednek. A Monteserrat tetején öreg kápolna. Nyilván a tengerre szállók és a tengerről érkezők imádkoztak ott s gyertyát gyújtottak azokért is, akik nem érkeztek vissza soha.

2 *A santosi hegyek játékoskedvűek, bár játékuk néha felette veszedelmes, sőt halálos. Az esős évszakban, mikor rengeteg víz zúdul le nap mint nap, szabályos időközökben, háznagyságú sziklák gördülnek alá. Néha egész házsorokat sodornak magukkal, a dombok derekában színesen meghúzódó favellákból, nyomortanyákból. (Impresszionista festményre kívánkoznak ezek a színes fakunyhók, ez a festői nyomorúság a zöld hegyek oldalában.) Sokszor ismétlődött meg már e halálos játék, de valahogy az emberek nem sokat törődnek vele. Természetesnek találják, mint a születést és a halált. Lelkük mélyén talán az lappang, hogy úgysem tehetnek semmit ellene: ki tudja, kik laknak a hegyek gyomrában?*

Ha abban a korszakban élnénk, amikor a mítoszok születtek s olyanféle fecsegő, legendateremtő népség élne itt, mint kétezervalamennyi évvel ezelőtt Hellasban — csodálatos legendák születtek volna. Talán fenn, a Serra do Maron laknának az istenek — akár görög földön, az Olimpuszon. Időnként haragos a Serra do Mar: felhőkbe burkolódzik, villámokat szór, mordulnak a fekete, tömött felhők s a dörgés visszhangzik a völgyek között. S mikor lezúdul az eső, megrázzák hátukat a santosi hegyekben lakó félistenek is.

Megvallom, félelmetes az istenek és a félistenek közelsége.

3 Santos öble félkör alakú. A hegyek itt korántsem olyan festőiek, mint Rio de Janeiróban, hol már a hegynevek is sokat mondanak: Pao de Açucar (Cukorsüveg). Dois Irmaos (Két Testvér), Dedo de Deus (Isten Ujja). Nem tarkítják szigetek sem az öblöt, mint a riói Guanabarát, hol egy sereg Robinzon találna otthonra. Itt egyetlen bátor sziget nyomul előre, az Óceánba: az Ilha de Porchat. A tenger örökké vadul nyüszit körülötte. Olyan, mintha ő lenne az őrszem, vigyázná a várost és a kikötőt.

Ezt a szigetet most egy földnyelv köti össze a szárazfölddel. Illetve a — szigettel. Mert Santos egy hatalmas szigeten van. Alattomos mocsarakkal, vadvizekkel, árterületekkel karolja át a tenger.

Szigeten vagyok, de nem érzem Robinzonnak magam. Defoe világának, az idillikus Robinzon-szigetnek különben is, azt hiszem, véglegesen befellegzett.

4 Santos teljesen összeépült Sao Vicente-vel. Furcsa, mondhatnók enyhén, ellenséges a viszony a két város között. Sao Vicente az idősebb, az előkelőbb, a komolyabb — neki fényes múltja van. Itt szálltak partra a portugálok. A Sao Vicente-i öbölben van is egy emlékmű: időtlenül beszél erről.

Amikor Sao Paulo 1954-ben negyedik centenáriumát ünnepelte, az idősebb Sao Vicente is kitett magáért. Egy szép napon az egész város lejátszotta a portugálok megérkezését. Vitorlás karavela vetett horgonyt az öbölben, páncélos, bugyogós, hegyes-sisakos marcona tengerészek szálltak partra, szőrcsuhás barátok keresztet és oltárt ácsoltak a parton s a csodálkozó, tollbokrétás indiánok között egy pap bemutatta a misét.

(Azt hiszem, mindenki a tollbokrétás „indiánokat" irigyelte, hisz a napsütötte tengerparton sokkal kellemetesebb viselet, mint a marcona páncél.)

Akárhogy volt is: Santos az ifjú óriás, ahogy ez már történni szokott, föléje nőtt a testvérének. Santos csillogóbb, gazdagabb, mozgékonyabb. Sao Vicente szerény, csendes, zárkózott. S azt hiszem, mélységesen megveti Santost.

5 Úgyszólván az öböl bejáratánál laktam. A hajók ott úsztak el az „ablak alatt". Lomha olajszállító tankhajók, fekete, rozsdamarta teherhajók, fehérre festett, kényes utasszállítók, apró, dohogó, rosszkedvű halászhajók, fekete füstöt pipáló kofahajók, delfinszerű tengeralattjárók és nesztelenül sikló vitorlások.

Egy alkalommal messze északról, Cearából tutajjal, a Verne-könyvből jólismert „jangadával" is érkezett néhány tengeri vándor. Több ezer kilométert tutajoztak az Óceán hátán. Mintha a Kon-Tikit akarták volna utánozni Igaz, ott fenn északon, hol a tengerparti halászok, a „caiçara"-k élnek, nap mint nap kimerészkednek törékeny jangadákkal az Óceánra. Kon-Tiki ott nem különlegesség, hanem — hétköznap.

6 *A naplementék néha ijesztően — giccsesek. A vörös, a narancs és a sárga ezernyi olcsó változata s mindez végigfolyik a tintakék vizen. A hegyek lilák és zöldeskékek, a homok vakítóan aranyló. Ha egy festő ilyen képet festene, feltétlenül kontárnak gondolnám. Úgy látszik, néha a természet is giccsel.*

Éjszakánként sokszor egész sor hajó állt a kikötő bejárata előtt. Mintha gyöngysort tett volna nyakára az Óceán. Lehetséges, hogy mélyen, valahol Atlantisz szunnyad s dülledtszemű halak, színes medúzák csodálkozzák körül. A tenger mindig tele van mesével. Azt hiszem, a tengerek partján soha nem szikkad el s nem hal meg a mese.

Valaha itt indiánok tanyáztak. Ma már nyomukat sem igen leli meg az ember. Valahol a Serra do Maron van egy indián falu. Valaha ennek a földnek harcias urai, birtokosai voltak. Ma már szelidek. Igaz, nyilakat, íjakat készítenek még, de — eladásra. Sokszor láttam őket már Sao Paulo és Santos forgalmas utcáin. Egykedvűen néztek maguk elé és kínálgatták az íjakat. Winnetou népe eladja a csatabárdot.

7 A tengert, az Óceánt sok mindenhez lehet hasonlítani. Egyszer, úgy véltem, kiszámíthatatlan, bolondos kamasz. Máskor csábító szépasszony volt, aki ölelésre tárta hullámkarjait. Egy este, meglepetésemre, zsörtölődő, fecsegő, pletykáló szipirtyó lett. Hajnaltájt úgy dünnyögött, éppen az ablak alatt, mint egy korhely bohém, aki egészen elázott s kártyán elvesztette az utolsó fityingjét is.

De láttam már haragvó Zeusznak is, amikor ordított, hullámostorral csapkolódott, talán Hera haját cibálta s nyilván trágár szavakat vágott a fejünkhöz. Szerencse, hogy nem értjük a nyelvét.

Másnapra zárt volt és titokzatos, mint aki mindent elfelejtett s magába temetett. Azt hiszem, pontosan olyan, mint egy ember.

Kutasi Kovács Lajos

Vita az Irodalmi Ujsággal

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Két év óta ismerem és olvasom az emigrált Irodalmi Ujságot, napjaink legszínvonalasabb magyar folyóiratát. Sok magyar kezében láttam Bécstől Bostonig és sok véleményt hallottam róla. Ezeknek, a parázs viták helyett inkább egyetértő megállapításoknak, az összegezését szeretném megírni. Elhatározásom akkor született, amikor az Irodalmi Ujság jólsikerült „Így írtok Ti Irodalmi Ujságot" cikkét olvastam. Mulatságos írás volt, de a lényeget, azt, amit minden olvasó lát, nem érintette. Miután feltételezem azt, hogy a Szerkesztőség figyelmét senki sem hívta fel még arra, amire az olvasók közül mindazok, akik velem beszéltek, felfigyeltek, engedjék meg nekem, hogy ezt megtegyem.

Az Irodalmi Ujság egyik lényege a színvonal. Témaválasztásban, meglátásban, megfogalmazásban a szellem olyan előkelően csillog a kékbetűs cím alól — havonta, sajnos, csak kétszer —, hogy az olvasó önmaga intellektuális rangját látja igazolva a tény által, hogy erre az újságra fizet elő és sajnálja idegen nyelvű barátait azért, hogy az Irodalmi Ujság cikkeit nem értik meg.

A másik lényeg nem a „hogyan", hanem a „mit" kategóriába tartozik. Ha „Mit írtok Ti?" címen írnék paródiát, az így hangzana:

„Mi, az Irodalmi Ujság szerkesztősége — rendszerint aláírás nélküli és rendszerint az 1. oldalon közölt — cikkeink sorozatával nem győzzük eléggé bizonygatni azt a — általunk régóta ismert, de általatok nem így ismert — tényt, hogy mindaz a becstelenség, alávalóság, törvénytelen és közgyűlölt csarnokság, mely Magyarországon Rákosi, Gerő, Kádár és Münnich rendszerében történt és történik, csupán előjelben különbözik a Horthy-rendszer jellemzőitől. Abszolút értékben azzal teljesen megegyezik. Ha ti arra gondoltok, hogy ez elől a rendszer elől már megszületése előtt megszámlálhatatlan tömeg menekült el és a forradalom utáni néhány hónap alatt 200.000 ember, akkor emlékeztetünk arra, hogy Horthy kakastollas pribékjei elől Ignotus félemigrációba vonult Bécsbe, ahonnan csak néha-néha merészkedett haza, akkor is csak a Váci utcába, mert a kakastollasok a bugaci puszta forgalmas csomópontjain lesték kizárólag politikai áldozataikat. Épp olyan rossz világ volt az otthon, mint ma, annak ellenére, hogy az első világháborút elvesztettük! Vérlázító igazságtalanság az, hogy milyen hangulat nyilvánult meg Horthyban és kakastollasaiban Károlyi és Kun Béla volt híveivel szemben, annak ellenére, hogy a trianoni határok megvalósíthatóságában a Károlyi-forradalomnak és következményeinek oroszlánrésze volt. Ezek a határok — nem téma. Hogy az ország 18 milliós népességéhez méretezett, állami fizetésből élő értelmisége — vagy pontosabban tisztviselői — a 8 milliós országban zsúfolódtak össze, s ez a tény egész elkövetkező politikai magatartásukat „nemzeti"-vé tette (melyet mi még a „keresztény" jelzővel is szívesen megbélyegzünk), ez az ő bűnük. Ha még nem bűnhődtek érte eleget, majd fognak!"

„Mert „nemzeti"-nek lenni csak a föld bizonyos helyein jogosult. Rómában giccs az olasz egység megteremtőjének szobra. Berlinben jól esik látni az orosz emlékművet és közben nem zavar, hogy a nép az ismeretlen rabló szobrának hívja. Algériában bűn a francia nacionalizmus, de szent az arab, ami viszont semmiesetre sem jogosult Palesztinában. (Nasszer épp olyan zsarnok, mint Franco, Hruscsov, Salazar vagy Kádár János.) (De Tito nem! Szerk.)"

„Ha Ti más véleményen vagytok, mint Mi, akkor Mi azt fogjuk mondani a világnak rólatok, hogy Ti még mindig fasiszták, azaz — ahogy angol anyanyelvű csecsemőink gügyögik — nazi-k vagytok. Mert ez a módszer már 1945-ben is jól bevált, ugyan nem nekünk — akik nem azt akartuk, ami 1949 óta történt —, hanem a Szovjetuniónak."

„Most végre — nem számolva tettünk következményeivel — azt is bátran leszögezzük itt Londonban, hogy Anglia baloldali demokratikus intézményei révén (királyság, lordok háza, gyarmatbirodalom, majd Commonwealth) 1961-ben, két megnyert világháború után a szociális fejlődés sokkal magasabb fokán áll, mint állt 30 évvel ezelőtt Horthy grófi Csonka-Magyarországa. (Vagy akár a mai. Olv.)"

„Magyarországnak e múltbani állapotaiért, ti valamennyien, akik magyar állampolgárok voltatok, korra és nemre való tekintet nélkül, bizonyos mértékig felelősek vagytok. Mi, akik szintén magyar állampolgárok voltunk, nem. Ezt ugyan nem írjuk így ki, csak éreztetjük, hogy a sorok közötti részt is értékesítsük, tekintettel a hazai papirhiányra."

Uraim! Ha csak az Önök boszszantása lenne a célom, nem írnék. Még az a várható eredmény sem csábít, hogy ellenségeim számát tekintélyes személyiségekkel gyarapíthatom. A tét sokkal nagyobb, mint az én személyes sorsom a várt jövőben. Az én paródiámban kipellengérezett írások olyan reakciót szülnek az olvasótáborban, mely az ingát megint túlságosan jobbra lengeti. Hogy ez kinek baj?

Elsősorban nekünk, mindannyiunknak, akik magyarok vagyunk. Az 56-ra még emlékező világ kiábrándultsága lenne a válasz és a bosszú a csalódásért. Úgy ítélem meg, hogy 1961-ben fontosabb közös problémáink vannak valamennyiünknek, mint a 42 év előtti fehér terror és az ezt követő numerus clausus. Ezt természetesen Önök is tudják, különben nem hívnák fel lépten-nyomon az olvasók figyelmét erre. A katolikus papok pöre kitűnő alkalom arra, hogy a Kádár- és a Horthy-rendszer közé egyenlőségi jelet tegyenek, mert hisz akkor sikkasztott egy — biztosan több — katonatiszt, akinek a rangját nem közölték az újságok. Amikor ezt a cikket megírták, azt hitték, hogy az olvasók most már meg lesznek győzve? Pontosabban: Arról lesznek meggyőzve, amit Önök szeretnének, vagy az ellenkezőjéről?

Igaza lenne annak a bécsi magyar építészmérnöknek és annak a bostoni orvosnak, akik szerint Önöknek tudat alatt még ma is az a fontos, hogy bizonyítsák Budapestnek, hogy valóban baloldaliak voltak és maradtak, hogy semmi közük sincs egy, a szlávságtól idegen nemzet úgynevezett „nemzeti" problémáihoz, tehát alaptalanul üldözték és börtönözték be Önöket? Ezek a cikkek tulajdonképpen Olt Károlynak szólnak?

Mi — szervezetlen, nem összeesküdött, pártállásunkat és világnézetünket nem tisztázott olvasók — elég sokan olyan Magyarországot szeretnénk a jövőben, melyben mindenki azt írhat, ami neki jól esik. Olyat, ahol az ellenkező vélemény szabad kinyilvánítási lehetősége az én véleményem szabadságára is garancia volna. Olyat, ahonnan senkinek sem kell félemigrációba vonulnia. De nem olyat, ahol a vitaellenfélnek előre számolnia kell a lenácizás vagy lekommunistázás eshetőségével, tehát jobban teszi, ha hallgat.

Ezért nem azt kifogásolom, hogy torzítottan idézett cikkeiket megírták. Ha úgy gondolják, hogy az ilyenek bármily okból jóra vezetnek, írják ezentúl is. Ha csak azért írják, mert 30 évvel ezelőtt nem volt rá lehetőségük, hát írják most. De kérem, ne olyan egyedül üdvözítő, megfellebbezhetetlen hangnemben, mint eddig. Mert ezekben a cikkekben megnyilvánuló vélemény csak magánvélemény. Még az Irodalmi Ujság írógárdája közös véleményének sem nevezhető. Hisz mennyire elüt Faludy György hangja mindattól, amire panaszkodtam. Mindenki — akivel a témáról beszéltem — megegyezett abban, hogy Faludy írásai nemcsak intellektuális és stiláris gazdagságuk, hanem rendkívül elegáns objektivitásuk révén is gyöngyei a mai magyar publicisztikának. Ő mindig gondolatokat közöl és nem megállapításokat nyilvánít ki.

Végezetül kizárólag a magam nevében szólok akkor, amikor bejelentem, hogy minden politikai magyar rabért szót emelnék — ha módom volna — még olyan Andrássy nevűért is, akinek esetleg nem lenne „baloldali múltja". Ez ügyben nem végeztem közvéleménykutatást, de úgy vélem, hogy sok honfitársam emlékszik Rákóczi tábornokára, Andrássy generálisra, vagy a berlini kongresszus nagy Andrássyjára, aki megakadályozta a cárt a Keleti Kérdés orosz megoldásában és ez a név nem vált ki bennünk olyan érzelmeket, melyeket egy „baloldali" jelzővel kellene enyhíteni.

Nagyon megtisztelne a Szerkesztőség, ha kritikámat teljes egészében leközölné és vitára bocsátaná. Amennyiben csak olyan értelmű kiollózásra látnak lehetőséget, mely írásomnak „reakciós fasiszta fogcsikorgatás" látszatát adná, akkor tekintsenek el az ilyen közléstől. Nem akarok úgy járni, mint egyik internált társam 1958 decemberében a tököli internálótáborban, kinek — jelenlétemben — a magyar „népi" rendőrség egyik jugoszláv őrnagya e szavak kíséretében húzta le az irgalmatlan pofont: „Kellett neked talpadra magyar és kantyúktól!?" Pedig szegény inzultált cigánylegény nyilván nem hiányolta se a kantyúktollat, se azt, hogy a talpára kapjon valamit. Én is megvagyok mindkettő nélkül.

Csak az Isten szerelmére kérem az Urakat, ne adjanak tápot — nyilván akaratuk ellenére — magyarok között mégegyszer antiszemitizmusnak, „mert akkor végünk, végünk!"

Török Sándor
(Watertown, Mass. USA)

★

A levélre legközelebbi számunkban visszatérünk. — Irodalmi Ujság szerk.

A Tragédia Skandináviában

Beé Kálmánnak „Az ember tragédiája Skandináviában" című, a szeptember 1-i számban megjelent cikkéhez kívánok hozzászólni, illetve azt módosítani.

A cikk írója szerint Madách művéről Svédországban senkinek nincs tudomása. Ez a megállapítás bizonyára tévedésen alapszik és meg vagyok győződve, hogy maga Beé Kálmán fog legjobban örülni annak, hogy ez kiigazításra szorul.

Az a tény, hogy Az ember tragédiája svéd nyelven is kiadásra került, mintegy 10 hónappal ezelőtt jutott tudomásomra, midőn egyik svéd barátunk a könyv egy példányával lepett meg. Meglepetésünk és örömünk képzelhetően igen nagy volt. A fordítást úgy, ahogy B. K. is közli, Olof Lundgrén végezte, míg az előszót és a mű történeti hátterét Leffler Béla írta. A könyvet a Stockholmi Egyetem keretében működő Magyar Intézet adta ki 1936-ban.

Midőn ez év tavaszán alkalmam volt az Intézet jelenlegi titkárával, Szabó Ödön úrral találkozni, szóba hoztam a dolgot és felvetettem a gondolatot, hogy a svédek világhírű rendezőjének, Ingmar Bergmannak kellene a figyelmét felhívni Madách művére, amelynek az egész emberiség számára való mondanivalója talán sosem volt oly annyira aktuális, mint éppen napjainkban. Talán nem állok egyedül azzal a feltételezéssel, hogy korunk nemcsak a magyarokat, hanem más népeket is érettekké tett Az ember tragédiájának megértésére. Javaslatom nagy visszhangra talált, de hogy azóta történt-e próbálkozás ez irányba, nem tudom.

Köszönettel tartozom Beé Kálmánnak, hogy írása alkalmat ad a javaslat újbóli felvetésére, és hogy megerősítette azt a nézetemet, hogy nekünk, külföldön élő magyaroknak kötelességünk azon fáradozni, hogy Madách Imre a világirodalom nagyjai között az őt megillető helyre kerüljön.

Pálházi József
(Oskarshamn, Svédország)

A félfülű varázsló levelei

Az első cikket Vincent Van Goghról az Arles-ban megjelenő „Le Forum Republicain" közölte 1888 december 29-én. Így hangzott:

„Vasárnap este fél tizenegykor egy Van Gogh nevezetű holland származású festőművész megjelent a város nyilvánosházában. Itt átnyújtotta az egyik bennlakónak újságpapirosba csomagolt fülét ezzel a megjegyzéssel: ‚Őrizze meg gondosan e tárgyat.' Aztán eltűnt. A rendőrség másnap megjelent a szegény őrült lakásán, ahol ágyban találták eszméletlenül."

Van Gogh leveleinek francia nyelvű, e nyáron megjelent teljes kiadásából, Gauguin elbeszéléséből és a rendőri aktákból a következő derül ki:

1888 karácsony napján Gauguin, aki néhány hónap óta együtt lakik Van Goghgal, befejezi barátja portréját. Vincent hosszasan nézi a képet, majd fogai között ezt mondja: „Igen, ez én vagyok. De egy őrült Vincent Van Gogh." Esteledik, a két festő a házukhoz közeli kávéházban egyik abszintot a másik után issza. Egyszerre csak Vincent felkapja poharát és Gauguin fejéhez vágja. A pohár a falat találta el.

Amikor másnap Van Gogh felébred részegségéből és bocsánatot kér, Gauguin hűvösen válaszol: „Szívesen megbocsátok, de e jelenet megismétlődhet: És ha sikerülne megütnie, akkor megfojtanám. Jobb tehát, ha azonnal visszatérek Párisba."

Van Gogh március 30-án töltötte be harmincötödik évét és eddig még senkivel sem sikerült megosztania magányosságát. „Mi vagyok a legtöbb ember szemében — írja bátyjának, Théonak. — Tehetségtelen senki vagy legjobb esetben különc, kellemetlen alak, akinek nincs helye a társadalomban és nem is lesz soha."

És most Gauguin is elhagyja...

Fejét kezébe hajtva ül a „sárga szobában" és figyeli a rakosgató barát mozdulatait. E szobát néhány hónappal ezelőtt vetette vászonra árnyék nélkül, a pihenő, a pihenés jelképeként. Az arany ragyogásától a napraforgó fényén át a barack hamváig a sárga szín árnyalatai soha nem álmodott gazdagságban váltakoznak a képen. De senkinek sem kell a remekmű, csak évek múlva, alkotójuk öngyilkossága után, tódul a tömeg a világ minden részéből a Louvre-ba, hogy a festményt csodálja.

„Nyomorúságosan élek — írja Théonak, a testvéri szeretet e majdnem példa nélkül álló megtestesítőjének —, de mégis harmónia van bennem és valamiféle nyugodt és tiszta muzsika. A legszegényesebb kunyhó, a legpiszkosabb sarok kép, vagy rajz formájában jelentkezik eszméletemben. Egész lényem efelé megy ellenállhatatlanul."

Gauguin folytatja a csomagolást, gyorsan, gyakorlott mozdulatokkal, könyörtelenül. Gyerekeit, feleségét, barátait, jólétet biztosító állását épp olyan könnyedséggel hagyta el, mint most Van Goghot. Mert Gauguin is mindenben képet vagy rajzot lát és ezért mindent eldob, a családi életet, az anyagi biztonságot és, ha kell, a baráti kapcsolatokat. Ez a hóbortos Vincent pedig jobban tenné, ha világmegváltó tervei helyett úgy festene, mint ő, keményen, lángoló színekkel, megőrizve a rajz egyszerűségét.

— Hol rontom el az életem? — kérdezi Van Gogh inkább önmagától, mint Gauguintól.

A festő lezárja bőröndjét és válasz helyett vállát vonogatja.

Van Gogh ezt a mozdulatot ismeri a legjobban. Mások felé kezek nyúlnak, simogató vagy baráti kezek, gyengéd vagy ölelő karok, neki azonban csak vállvonogatás jut mindig és mindenütt. Csak Théo nem vonja meg a vállát, sem akkor, amikor Vincent az eladósodott, éhező, munkanélküli belga bányászok között él és a papoktól s a bányák tulajdonosaitól az Evangélium szó szerinti alkalmazását követeli, sem pedig, amikor felszed egy másállapotos utcalányt Hágában, mert „mind a ketten szerencsétlenek vagyunk, de együtt boldogok leszünk".

Théo pénzt küld fivérének, hónapról hónapra, évről évre, hogy festhessen, hogy a lakbérét fizethesse, hogy eltarthassa az utcalányt csecsemőjével együtt, hogy könyveket vásárolhasson.

Mit olvas Vincent? Shakespeare-t. „Istenem — írja Théonak — milyen nagy író Shakespeare. Ki misztikusabb, mint ő? Szavai, stílusa felérnek egy láztól és megrendüléstől remegő ecsettel. De meg kell tanulni olvasni, mint ahogy meg kell tanulni látni és meg kell tanulni élni."

Vincent szülei: a szigorú református pap, a félénk, aggodalomban élő anya, festőtársai, alkalmi barátai úgy találják, hogy nem tanul meg élni és talán, mint festő sem ér sokat. Théo bízik fivérében, bízik tehetségében. Kicsit költőnek tartja, kicsit varázslónak, de elsősorban festőnek. Amikor Vincent azt írja neki, hogy *legalább annyit szeretne keresni képeivel, hogy a vászon és festék ára megtérüljön*, akkor a következő hónapban a szokásosnál nagyobb összeget küld címére.

Vincent tudja, hogy bátyja nehezen keresi kenyerét, hogy milyen terhet jelent eltartása és leveleiben állandóan bocsánatot kér tőle. De Théonak nem kell bocsánatkérés, az ő jutalma Vincent tehetsége és levelei.

„Meggyőződésem — írja Théonak a festő —, hogy a szeretet az egyetlen mód Isten megismerésére. De szeretni csak mély, komoly érzelemmel lehet, akaratunkkal és értelmünkkel is s meg kell próbálnunk érzéseink mélyére hatolni, egyre jobban, egyre több erővel. Ez az út vezet Istenhez, ez az út vezet a rendíthetetlen hithez."

Théo hisz-e Istenben? Fivére iránti szeretete a hithez vezet-e? Lehet. A teológia talán nem érdekli túlságosan, de amikor az utcalány megunja Van Goghot, akkor pénzt küld a festőnek, hogy Párisba utazhasson.

És most Théo játssza a varázsló szerepét. A reggeli és esti órákban a Szajna felett lebegő kék szín, e szürkés-lilás-zöldes kék, amely gyakran álmáig kíséri el az érzékeny szemlélőt, egyszerre világos színekkel tölti meg Van Gogh vásznait. És amikor Vincent Párist megunja és állítása szerint Japánt megy keresni a dél-franciaországi Arlesba, akkor Théo szó nélkül fizeti ki vasúti jegyét.

És ettől kezdve a déli ég távoli, gyöngyszerű kékje, a déli nap káprázatos sárga, kék és vörös lángjai ragyogják be a magányosságtól és aggodalomtól terhes képeit. Van Gogh a festmény „értelmét" keresi, a festményét, amelyen, Corot szerint, *semmi sincs és mégis minden*. Leveleiben lelkendezve beszél Théonak Rembrandtról, Delacroix-ról, Millet-ről, az impresszionistákról és — Munkácsyról. De Vincent egészen más utat keres, mint azok, akikért rajong. A magáét. Szőke-fekete gabonamezőket fest vérszínű pipacsokkal és az éjszakát, „mert az elevenebb és színesebb, mint a nappal".

„Ha az ember egészséges — írja Théonak —, akkor a napi munkájához elég egy darab kenyér. De éreznünk kell a csillagokat és a végtelent felettünk. Az igazi bölcs mivel tölti idejét? A Föld és Hold közötti távolság tanulmányozásával? Bismarck politikájának mérlegelésével? Nem. Az igazi bölcs egy fűszálat tanulmányoz. Mert a fűszál magában hordja az összes többi növények lehetőségeit, az évszakokat, a tájak változatait, az állatokat és végül is az emberi arcot."

De Van Gogh, sajnos, csak elméletben igazi bölcs. Gauguin lezárt bőröndjei előtt megfeledkezik a fűszálról, a csillagokról és a végtelenről. Mindebből csak a magánysága marad.

A Lamartine téren utoléri a lassú léptekkel sétáló festőt. Gauguin visszafordul és szembetalálja magát Vincent vérbeborult tekintetével és egy villogó nyitott borotvakéssel.

„Gauguin szeme olyan hideg volt, mint egy Marslakóé", írja később Van Gogh. Ez mentette meg a festőt; mindkettőjüket.

Vincent hazarohan és megborzadva gyilkos szándékától, büntetést szab ki önmagára: a borotvával levágja a bal fülét. Beköti fejét egy törülközővel, majd sapkáját mélyen homlokára húzva elrohan a Bout d'Arles utca 1-es számú vöröslámpás házhoz, ahol egy Rachel nevű lánynak átnyújtja egy borítékban a levágott fület. „Egy emlék", mondja halkan Vincent. Rachel kibontja a borítékot és elájul.

Gauguin természetesen szállodában aludt, hiszen sok kedve nem volt Van Goghgal tölteni az éjszakát. Vonatja tíz órakor indul Párisba, ideje, hogy bőröndjeiért és képeiért menjen.

Amikor Van Gogh háza elé ér, Arles rendőrkapitánya vállára teszi kezét: Mit csinált a barátjával? — Nem tudom — mormogja Gauguin. — Dehogy is nem tudja. Van Gogh úr halott.

Vincent szobájában mindenütt vérnyomok; Gauguin a rendőrök kíséretében az eszméletlen festő ágyához lép. Lehajol, fülét Van Gogh mellére illeszti, aztán a rendőrkapitányhoz fordul:

— Legyen szíves óvatosan felébreszteni ezt az embert és amennyiben iránt am érdeklődne, mondja meg neki, kérem, hogy Párisba utaztam. Ha észrevenne, jelenlétem rossz hatással lenne rá.

Ami az után következik, kísértetiesen idézi József Attila emlékét is.

A költő ezt így fejezte ki:

„Ha megbolondulok, ne bántsatok.
Erős karokkal fogjatok le szépen;
ha majd egész valómmal
kancsitok —
ne mutassatok öklöt, úgy se látom.
A semmiből vissza ne rántsatok."

A festő ezt írta Théonak:

„Ha megbolondulok, ne vegyék el tőlem a levegőt és a munkát. Félénk vagyok és habozó, amióta gépiesen élek. Lassan-lassan megértem, hogy az őrület éppen olyan betegség, mint a többi."

Két festmény, két remekmű jelzi Van Gogh drámájának utolsó felvonását. Az egyik kezelőorvosának, Gachet-nek a portréja, a másik a sajátja, amelyet tükre előtt festett. Az orvos asztalra könyökölve néz szembe a festővel és jóságos szeme ezt látszik kifejezni: „Nem tudok segíteni rajtad." A másik kép röviddel öngyilkossága előtt készült s a tágra nyitott, merev szem, az összeszorított piroszöld ajkak ezt fejezik ki: „Most már nem remélek tovább." E két festménnyel érkezett el Van Gogh őrületének teljes felismerésére és alkotóerejének csúcsára. A kék szín árnyalatait soha senki sem fejezte még ki olyan gazdagságban, olyan pompában, olyan mélységes erővel, mint az önmagát halálraítélt művész.

Théo a haldokló fölé hajol.

— Ne sírj — suttogja Vincent. — Mindenkinek jobb így. — Majd elhaló hangon még ezt teszi hozzá: — A szomorúság örökké tart.

Zsebében még egy utolsó levél volt Théo számára: „A munkámért lelki egyensúlyomat és egész életemet kockáztattam."

Hat hónap múlva Théo is eltűnt az élők sorából. Egész életén át fivére mellett állt, egyedül, mindenkivel szemben, halála után a sírt osztották meg testvériesen Auvers-sur-Oise-ban.

Talán egyszer még a közös sírfára írják Vincent Van Gogh Théohoz írt egyik mondatát:

„Az emberi nagyság nem a véletlen műve, azt akarni kell!"

Faragó László

Az emigráció nagy irodalmi eseménye!
Megjelent
MÁRAI SÁNDOR
új műve:
EGY ÚR VELENCÉBŐL
A vételár (3 dollár) és a portóköltség (15 cent) egyidejű beküldésével megrendelhető:
OCCIDENTAL PRESS
P. O. B. 1005, Washington 13, D. C., USA.

KÖNYVEKRŐL RÖVIDEN

LÉPCSŐK AZ EGEKBE. *(Deák Ferenc: Rekviem, novellák. Fórum könyvkiadó, Novi Sad, 1961.)*

Deák, akárcsak a hazai harminc felé közeledő nemzedék íróinak legtöbbje, élményanyagát a háborús esztendőkből hozta magával. S ez a terhes, léleksebző nyersanyag ott kísért mindenütt. A folyóparton, ahol az író szemlélődik, a fákban a harcokban veszett korosabb legénybarátjait véli felismerni. Amikor megered az őszi eső, „az a borzasztó ősz" jut eszébe. A „halottakkal teli ősz képe, ott a sleppen".

Az effajta asszociáló kényszer még nem tenne senkit íróvá. Deákot azzá teszi, mert eszköznek használja az uszályon eltöltött hónapok élményének drámai sűrítéséhez. Mondanivalója a háború elítélése anélkül, hogy a szót leírná. S egyben a kamaszkor elején tartó gyerek lélektana ez; a sértődöttség pszichológiája.

A rokonítás Sánta Ferenc és Deák szemlélete között szinte magától adódik. Mindketten a gyermeki átélés módján ábrázolják az embereket. Ez a látásmód Sántánál vissza-visszatér legújabb írásaiban s azokban is, ahol nem a háborús élményeit meséli. S hasonló jelenséggel találkozunk Deák elbeszéléseiben is.

A kötet tizenkét novellája közül kiemelkedik a tóparti halászfalu nyomorék vízőrzőjének története. *(Lépcsők az egekbe.)*

Deák Ferenc a tizenöt éves legényke sorsán keresztül a vérboszszúról mond ítéletet; az olvasó Federico García Lorca drámájára, a Vérnászra gondol, anélkül, hogy a fiatal írót elmarasztalná.

A kötet két elbeszélését kivéve, a haláltéma mindenütt a középpontba kerül. A gyerekek játéka, az öregek szórakozása egyaránt a halál függvényévé válik. Ennek ellenére nem érezzük a szemlélet morbiditását, a különös keresése nem tűnik különcködésnek.

Deák személyéről az olvasó bőséges tájékoztatást kap. Az önvallomás helyenként zavaró. Az emberi lelket és konfliktusait kitűnően ismerő és ábrázoló író, mintha néha engedményeket tenne, amikor saját magáról szól. (Talán a kiadó kedvéért?) Ekkor a hivatalos önéletrajz-stílusra emlékeztet. Hogy mennyire nincs erre szüksége, azt legjobban *A kis Sziszüphosz története* bizonyítja. Megrendítő, őszinte prózában írt *ars poética*, melyben elemi erővel előretör a költő. (Mint értesültünk, nemrégiben jelent meg *Éjféli halász* címmel első verseskönyve.)

Deák nyugtalan formakereső; egyelőre az impresszionizmus az, ami összefogja vagy éppen szétfeszíti írásainak szerkezetét. Drámateremtő készsége meglepő. Nem csodálkoznánk, ha legközelebb ebben a műfajban jelentkezne, hiszen pszichológiai érdeklődése is erre tart. Ha elbeszéléseinek rugója továbbra is az emberi sorsok tragédiája marad, akkor óvakodnia kell a szentimentalizmustól. E hajlam Gelléri Andor Endrénél és Sánta Ferencnél is jelentkezett, de mindkettőjük kiszabadult az érzelgősség bűvköréből. *(F. I.)*

KOPECZKY LÁSZLÓ: Segítség, lopok. *(Ifjúsági regény. Fórum könyvkiadó, Novi Sad, 1961.)*

Marci és Babszem azzal állít be az iskolába, késve, hogy mialatt fürödtek, valaki ellopta a ruhájukat. A történet a ruhakeresés körül bonyolódik, míg végül minden megkerül. A tolvaj elnyeri méltó büntetését. A számtanóra nem marad el, mert a tanár úr is késett. Ezekután mondhatnánk, mint a regény öreg számtantanára: — Itt a vége, fuss el véle. Ásó-kapa, nagyharang.

— Bruhhahaha! — bömbölt az osztály — olvashatjuk a 75. oldalon. Mintha ezt már olvastuk volna másutt! Természetesen a nyolctíz éves gyerekeknek nem támad ez az érzése. Valószínű, azt se veszik észre, hogy jó néhány ötlet, mint például, amikor Babszem és Marci édesapjuk bélyegvizsgáló nagyítójával akarják a Hold másik felét nézni, a hagyományos kelléktár tartozékai. Akárcsak az ilyen mondat: — Olyan hamar visszatért, mintha csak a nyulak nagykövete lett volna. — Megtörténhet, hogy ezek a gyerekek egyszer a műfaj klasszikusait olvasva felkiáltanak: ezt már olvastam! (Név és könyvcím.)

A mai ifjúsági kiadóknak és íróknak legalább ezzel kell számolni, ha újat nem tudnak produkálni. *(f. i.)*

A VÉN GAZEMBER MEGTÉRT

Rózsahegyi Kálmán halálára

Hat évvel ezelőtt még ott futott előttem Leányfalun a posta felé, nem tudtam utólérni. Zöld lóden vadászgallérja lebegett, pörge kalapját majd elvitte a szél, botjára nem támaszkodott. Akkor nyolcvankét éves volt és a liter borát vitte haza. Naponta megitta a liter borát és elszítta a pakli dohányát.

Tíz év előtt valahol a Jókai téren egy kis kabaréhelyiségbe beköltözött a Vén gazember. Még ott is megríkatott és megnevettetett, pedig csak halvány képe volt a nemzetiszínházi Rózsahegyi Kálmánnak. Mégis az volt az érzésem, ez a gazember nem is olyan vén.

Most nyolcvannyolc éves korában átcsempészte magát a másvilágra, mert hogy oda sem egyenes úton jutott, az bizonyos. De az is lehet, hogy elkezdett dúdolni egy magyar nótát olyan halkan, hogy itt a földön már nem is hallotta senki. De ott fönt annál jobban gyönyörködtek benne, le is szóltak: Gyere fel, nekünk játssz, énekelj és mesélj, ha nem minden igaz, az se baj...

Művészete egyedülálló volt a magyar színpadon, életművészete páratlan volt még Pesten is. És minthogy ezt a kettőt mindig keverte, az ember nem tudta hányadán van vele. Akkor jött a „Vén gazember" és ez cégjegyezte színpadi és életművészetét.

Szeretett játszani és nem szeretett dolgozni, imádta az új szerepet, de nem akart tanulni, a pénz volt mindene, pedig szerény, igénytelen ember volt. Szellemes és mulatságos.

Talán tíz éves lehettem, mikor a hajónál nagyot köszöntem neki. Mellettem állt egy kislány, aki nem volt leányfalusi. — Kinek köszöntél? — ismeretlenül is rágyönyörködött. — Ez a Rózsahegyi bácsi, a legjobb színész a Nemzetiben, méghozzá leányfalusi! — A kislány spontán vágta rá: Jópofa!

Csathó Kálmán az új könyvében ezt írta Ujháziról: „Ő volt az az igazi. Isten kegyelméből való, csodálatos komédiásmester, amilyen évezredenként is legfeljebb egy, ha születik egy országban." — De olyan „jópofa", mint Rózsahegyi, se születik évezredenként kettő.

És mégse teljesült örök vágya. Nem került vissza a Nemzetibe. A Hóman-korszak igazgatójának nem kellett, aztán hiába vészelte át az üldöztetés éveit, a „felszabadulás" nem nyitotta meg előtte a színészbejáró kiskapuját. Az új igazgató csak jópofának tartotta. Kálmán bácsi pedig csak állt ott:

— ...nem ilyen lovat akartam...!

Hogy az új igazgatóra értette-e vagy az oroszokra? Valószínűleg mind a kettőre. Ahonnan a nyilasok kiüldözték, oda a kommunisták nem engedték be.

Ott túlnan most nyitva áll neki a kiskapu és szeretettel várják, hogy művészetével most ott varázsoljon könnyet és mosolyt.

Siklóssy Pál

Jaj, leány

Jaj, leány, a te gyönge tested aléló pille!
Béke vagy átkokat áldozó tenyerembe',
mégis szenvedtető titok.

Virág, ha elhervadnál bánkódnék érted!

Máté Imre

KALINDICHARAN PANIGRAHI

CSAK EGY KUTYA

Jolly és Albion gyermekkoruk óta barátok voltak. Semmi szín alatt nem váltak meg egymástól. Albion angol agárkutya volt, a brit szigetekről származott, onnét hozta magával az Albion nevet is. Jolly antilop volt Orissa vadonából. Albion a húst kedvelte, míg Jolly szigorúan ragaszkodott a növényevéshez.

Jolly megbetegedett s Albion éjjel-nappal őrizte, olyannyira, hogy Jolly mellé kellett vinni ennivalóját, mert a kutya egy percre sem tágított barátnője mellől. Albion egyszer eltörte a lábát, s amikor Jolly észrevette távollétét, nyomban keresésére indult, majd ő őrizte barátját hosszú betegsége alatt. Albion végül is talpra állt — mintha csak Jolly ápolásától gyógyult volna meg — s lassan, nehézkesen járni kezdett. De amikor eljött a tavasz s minden kivirágzott, a két barát már vígan hancurozott, mint az őrültek, úgy rohantak együtt a déli széllel, mintha csak fel akarták volna fedezni a világot, s mintha a széllel együtt valami bűvös áramlat sodorta volna őket a földkerekség minden öröme felé. A vágtató Albion némi távolságból nézve fonálnak látszott, melyet a föld felszíne fölé feszítettek; rohanó lábai szinte egybeolvadtak testével. Jolly viszont, ha szaladt, párisi balett-táncosnőre emlékeztetett. Valósággal lebegett a talaj felett. Mintha csak a levegőben táncolt volna.

A földbirtokos nagyon szerette ezt a két állatot. Amikor nehéz napi munkája után kilépett az irodája előtt elterülő pázsitra, a két állat kecses mozdulatai mindennél jobban felderítették. Jolly gazdája lábához dörgölte hosszú nyakát és megnyalta a kezét. Albion vágtatva rohant a gazda felé és alázatosan csóválta farkát.

Ha más kutyák közeledtek, Jolly riadtan búvt gazdája háta mögé. Ám Albion is menten ott termett, készen arra, hogy az antilop védelmében hadat üzenjen kutyatársainak. Erre a kutyák farkukat lábuk közé csapva, eliszkoltak. Minden jel szerint ismerték Albion hatalmas erejét. Szemlátomást ő is nagyra becsülte önmagát, mert soha nem vett üldözőbe menekülő kutyát. Mintha ez méltóságán alul esett volna.

Jolly és Albion harmadik játszótársa a gazda imádott kislánya volt. Ideje jórészét a két állattal töltötte. A kislány a gondozásával megbízott szolgáló kíséretében gyenge rügyeket szedett a kertben, Jolly lassú léptekkel közeledett feléje s szeliden kínálta száját etetésre. Albion ilyenkor rohanva követte társnőjét s a legválogatottabb mókákat eszelte ki kis úrnője mulattatására.

A gazda, aki hintaszékében ült a verandán, kedvtelve figyelte ezt a hancurozást s gondoktól elkopott szívét átjárta az öröm. Modern elveket valló, kellemes, jómodorú férfiú volt. Mindig az alkalomhoz illően öltözködött: *kurtá*-ban és *cháddár*-ban jelent meg honfitársai előtt, míg idegenek társaságában kifogástalan európai öltönyt viselt. Magasrangú európai tisztviselők gyakran felkeresték, hogy néhány napig vadásszanak birtokának dzsungeles területén. Ezek előtt kapuja mindig nyitva állt. Mitöbb, jól felszerelt vendégházat építtetett erre a célra. Tekintélyes és művelt európai látogatói iránt mindig megkülönböztetett figyelmet és nyájasságot tanúsított. Mindazonáltal a közvélemény nem nyilatkozott túlságosan kedvezően a földbirtokosról. Az igazhitűek vallástalannak és méltóság híján valónak minősítették, mások szerint viszont kíméletlen kizsákmányoló volt, s ráadásul nyughatatlan különc. Ám mindennél inkább az európaiakkal való szoros kapcsolatát nehezményezték honfitársai s azt, hogy számos európai szokást oly könnyedén magáévá tett. Öltözködése és konyhája valóban erősen európai befolyás alatt állt, s e tekintetben is híján volt ama mérsékletnek, melyet az emberek oly lényegesnek tekintettek.

Egy régi barátja, a rendőrfőfelügyelő megüzente, hogy feleségével és gyerekeivel együtt vadászni jön, karácsony előtt. A vendégház tehát fogadásra készen állt, s az erdőben a vendégek érkezése előtt négy nappal felverték a sátrakat. Küldöncöket menesztettek Cuttackba, hogy a szükséges árucikkeket beszerezzék. A szolgáknak és tisztviselőknek percnyi nyugtuk nem volt s a méltatlankodás özöne záporozott mindenfelől a földbirtokosra, természetesen a háta mögött.

A házigazda motoron ment vendégei elé. A rendőrfőfelügyelő, családjával együtt, idejében és kitűnő hangulatban megérkezett. A programot már előre meghatározták. A látogatók a vendégházban töltötték az éjszakát s másnap, reggeli után indultak ki az erdőbe.

A vadászterület mintegy tizennégy mérföldnyi távolságra esett a gazda házától. Merőben lakatlan vidék volt, minden emberi szomszédság híján. A szolgák már jóval korábban gyalogszerrel útnak indultak az élelemmel s az egyéb szükséges holmival. A vendégek, a gazda, a rendőrfőfelügyelő két vadászkutyája, valamint Albion és Jolly motoros kocsiban követték őket. Jollyra tulajdonképpen nem volt szükség a vadászaton, csak azért vitték magukkal, hogy jókedvre hangolja Albiont. Mert különben az agár folyton kereste volna barátnőjét, sőt feltehetően visszaszökött volna hozzá. Albion és Jolly a kis úrnő beleegyezésével távozott. A kislány azonban szigorúan megígértette apjával, hogy legkésőbb három nap múltán hazahozza játszópajtásait.

Ám öt nap múlt el gyorsan, szinte észrevétlenül a karácsonyi vígság, mulatozás közepette. A vendégek, az elhagyatott dzsungel szélén, oly kitűnő ellátásban és szórakoztatásban részesültek, hogy a városi élet hajszája után édesnek tűnt a henyélés. Ötödik nap, ebéd után a rendőrfőnök és a gazda mégis vadászatra indult. A hölgyek, akik az elmúlt négy napban zenével és tánccal szórakoztak, fáradtnak érezték magukat s nem tartottak a férfiakkal. A szolgák is kimerültek, de közülük háromnak mégis el kellett kísérnie a vadászokat.

Két vagy három elvétett lövéssel sikerült elűzniök a madarakat, s így vesztegelésre kényszerültek. Beljebb hatoltak az erdőbe s egy ideig céltalanul ődöngtek. A hajtókat előre küldték. Hogy a szolgák aztán valóban vadat kerestek-e, vagy pedig trécselve füstöltek valamelyik bokor aljában, vagy pedig dohányt morzsoltak hüvelykujjukkal a tenyerükön, ezt már nem tudták kideríteni. A barátok módszeresen és óvatosan kutattak a bozótban. Közben, anélkül, hogy észrevették volna, mintegy négy mérföldnyire távolodtak táborozó helyüktől.

Alkonyodott. A nap már lebukott a közeli hegy mögé, sugarai kárminvörös csíkokat vetettek a nyugati égre. A vadászok nem vettek erről tudomást, mohón és makacsul keresték a vadat. A keleti horizonton hatalmas fekete felhő tűnt fel. De a vadászok nem néztek az égre. A szolgák menten felismerték a veszélyt és gazdáik keresésére indultak. Ám még fényes napvilágnál is nehéz lett volna bárkit megtalálni a sűrű dzsungelben.

A vadászoknak nyoma veszett a sötétségben. Mind mélyebbre hatoltak az erdőbe. Csupán a nyakukba szemerkélő hideg eső figyelmeztette őket a visszatérésre. Egyre sötétebb felhők sűrűsödtek az égen. Megkettőzték lépteiket, hogy még a vihar kitörése előtt elérjék a sátrakat, ám ez lehetetlen volt. Nehéz puskával vállukon törtettek át a bozóton, de kedvük már semmiképpen nem hasonlított a vadat űző vadászok mámoros hangulatához. Kitört a vihar. Éji sötétség borult a dzsungelre, s félelmetesen süvített a szél. Nagy tapasztalat és óvatosság kellett ahhoz, hogy ne vétsék el a visszautat. Végre bőrig ázva és halálosan kimerülve esti nyolc órára mégis elérték a sátrat.

Vacsoráról nem történt gondoskodás, mert a vadászzsákmányra számítottak, másnap reggel pedig haza akartak térni, s ezért már kimerítették a készleteket. A dühöngő viharban lehetetlenség lett volna a gazda házába, tizennégy mérföldnyire menni ennivalóért. A motoros kocsi semmiképpen nem tudott volna kijutni a dzsungelből, a keréknyomokat régen elmosta az esővíz. Tanácstalanul álltak. Való igaz, hogy hajnalban, mielőtt vadászni indultak, a gazda utasítani akarta a szolgákat, hogy gondoskodjanak vacsoráról, de a rendőrfőfelügyelő lebeszélte, mondván, hogy úgyis több vadat fognak ejteni, mint amennyit el tudnak fogyasztani. A gazda a szolgákon verte el dühét, noha azok valóban nem tehettek arról, hogy a sátortábor élelem nélkül maradt.

A rendőrfőfelügyelő hirtelen elmosolyodott. — Én már találtam valami vacsoráravalót — mondta.

— Mit? — kérdezte a házigazda kényszeredett mosollyal.

— Ha megengedi — mondotta a magas vendég —, felséges lakomát tálalok, az állatot pedig igazán könnyűszerrel pótolhatja. Nos, nem tartja jó ötletnek?

A gazda először nem értette, mit akar a rendőrfőfelügyelő. De amikor a magas vendég befejezte mondókáját, összerázkódott, s csak ennyit motyogott: — Igen, nagyszerű ötlet. — Nem mondhatott ellent magasrangú barátjának és vendégének, ám Jolly nevének említésére összefacsarodott a szíve.

Jolly története megrendítő volt, s nagyrészt ezért ragaszkodott hozzá oly erősen a gazda. Egyszer, vadászat közben mesteri céllövészetét fitogtatta egy európai barátja előtt. Jolly anyja emlőjét szopta. Az antilop üsző holtan esett össze a gazda golyójától, s az elárvult állat pedig értetlenül bámult a vadászokra. De meg sem mozdult, amikor a hajtók közeledtek feléje, mert még mindig maga mellett tudta anyját és biztonságban érezte magát. A kis antilop ártatlan tekintete megfogta a gazda szívét; megszerette a védtelen teremtményt. Még csak nem is álmodott volna soha arról, hogy lemészárolja és megegye Jollyt. De miként tagadhatta volna meg ily magas vendég kívánságát?

A rendőrfőfelügyelőt széles jókedvre derítette a házigazda beleegyezése, s kiváltképpen annak örült, hogy sajátkezűleg ölheti le az állatot. Rendkívül vérszomjas ember hírében állott; a második világháborúban is e tulajdonságával szerzett magának dicsőséget. Ha nem nyílt alkalma a vadászatra, saját szárnyasait öldöste, hogy szenvedélyét kielégítse. E szadista hajlam hihetőleg titkos büszkeséggel töltötte el a rendőrfőfelügyelő feleségét is. Az asszony ugyanis többször ismételte a tréfát, miszerint férje egyszer, amikor semmi más megölnivalója nem akadt kezeügyébe, majdnem elvágta a saját torkát!

Albion és Jolly orrukat összedugva, szuszogva aludtak egymás mellett. Idegen nem közeledhetett Albion felé, kiváltképpen, ha Jollyval együtt volt. Kizárólag a Madhiya nevű szolga vállalkozhatott arra, hogy az antilopőzet elválassza az agárkutyától. A léptek zajára Albion felébredt, s ugatni kezdett, de Madhiya hangja megnyugtatta. De azt már nem tűrte, hogy Jollyt elvonszolják mellőle. Követni akarta barátnőjét, s egyre dühödtebben hadakozott a szolgával, aki vissza akarta tartani ettől. Madhiyanak engednie kellett, láncra kötötte Albiont s őt is elvezette Jollyval együtt.

Bármily hihetetlenül eszes kutya volt Albion, azt már nem tudta kitalálni, miért akarta Madhiya elvinni mellőle Jollyt a napnak ily szokatlan időszakában. Madhiya erősen fogta a kutyát és átadta Jollyt egy másik szolgának. Ez gyanús volt Albionnak, de egyelőre nem mozdult. A rendőrfőfelügyelő már alig várta, hogy gyilkos ösztönét kielégítse. Kezében megcsillant a kés a lámpafényben. Szeretett élő állatot levágni, ez sokkal nagyobb gyönyörűséget szerzett neki, mintha puskával lőtt a vadra.

A szolga összekötözte Jolly lábait és szorosan tartotta az állatot, hogy ne tudjon mozdulni a kivégzés alatt. De Jolly egyáltalán nem igyekezett szabadulni. Mitől is félt volna? Ott volt a közelében szeretett gazdája s barátja és védelmezője, Albion is. Amikor lábait összekötözték, kérdő pillantást vetett előbb játszópajtására, majd gazdájára. A gazda a vendéghölgyekkel fecsegett és megpróbált nem figyelni a jelenetre. Valami mégis vadul kényszerítette, hogy Jollyra nézzen. Még hangosabb vidámságot színlelt, nevetett, tréfálkozott. Attól félt, hogyha tekintete akár egy másodpercre találkozik az állat könyörgő pillantásával, Jolly leleplezi legbensőbb titkukat és emberi nyelven vádolja őt hűtlenségéért.

A villogó kés megerősítette Albion gyanúját. A rendőrfőfelügyelő mégegyszer megtörölte a kést. A gazda pillantása akaratlanul Jollyra tévedt s tisztán érezte, hogy az állat kegyelemért könyörgött. Felugrott ültéből és beszaladt a sátor belsejébe. Jolly most Albion felé fordította csalódott tekintetét. A kutya megértette, miről van szó. Hatalmas erővel megrántotta láncát, kiszabadította magát Madhiya keze közül és megtámadta a szolgát, aki az összekötözött őzet tartotta. A rendőrfőfelügyelő és a szolgák rémülten menekültek a sátor belsejébe. A gazda, aki szórakozott tekintettel üldögélt a sátorban, valami bocsánatkérésfélét hebegett vendége felé, majd dühösen rátámadt Madhiyára. Ám szitkozódásából inkább rettegés csendült ki, mint harag.

Madhiya egy fához kötözte Albiont. A rendőrfőnök a késsel kezében ismét mosolyogva közeledett Jolly felé. A gazda felugrott üléből és mondani akart valamit vendégének, de az utolsó pillanatban visszatartotta magát attól, hogy szóljon. — Megbolondultam-e? — gondolta. — Bolondnak fognak tartani és joggal. — Kendővel takarta el szemét, hogy legalább a látványtól megkímélje magát. De Albion üvöltő hangja elől nem tudott menekülni. És a kutya üvöltő ugatásán keresztül is meghallott egy fájdalmasan nyögő, elcsukló hangot. Jolly hangja volt.

Később, a vacsoránál, a legnagyobb erőfeszítéssel és undorodva nyelt le egy darabkát Jolly húsából. Éjszaka nem tudott aludni. Szüntelenül az antilopüszőt látta maga előtt, amint a halálos golyótól összerogyott, s mellette a csodálkozó és gyanútlan őzikét.

Hajnalban hazatértek. A vendégek, miután kitűnően szórakoztak, még aznap továbbindultak. Madhiya kifulladva érkezett meg s keservesen vonszolta maga után Albiont. A szolga jelentette, hogy veszettül kellett hadakoznia az agárral; a kutya semmiképpen nem akarta otthagyni a helyet, ahol Jollyt kivégezték. A gazda magába roskadva ült. A szolga nem szólt többet és csendesen távozott.

A gazda hirtelen egy hangot hallott háta mögött: — Hol van Jolly? — megfordult és szembetalálta magát négy éves kislányával. Felkapta és magához szorította a gyereket. — Itt van Jolly, itt van, drágaságom! — Hazudsz! — mondta a kislány és szája sírásra biggyedt. — Madhiya azt mondta, hogy a vendég megölte. Én meg megölöm a vendéget.

A gazda ledobta magát az ágyra, s kitört belőle a zokogás. — Hol van Jolly? — ismételte újra meg újra a kislány kérdését. Az előző este lenyelt kis darabka hús emlékére kiverte a hideg verejték. Két hétig feküdt, magas lázzal. Állapota majdnem válságosra fordult. Aztán mégis felgyógyult.

Albion egy falatot sem evett többé a gazda házában. Amikor a gazda megbetegedett, a kutya megszökött. Madhiya megtalálta azon a helyen, ahol Jolly halálát lelte. Nagynehezen visszavitték és gondosan őrizték, ám óvatlan pillanatban a kutya ismét elszabadult és soha többé nem leltek nyomára.

(KALINDICHARAN PANIGRAHI 1901-ben született Madraszban. India legismertebb íróinak egyike; két kötet költeménye és „Sesha Rashmi" című elbeszélései mellett több regénye, drámája s egy kötet esszéje jelent meg. Panigrahi oriya nyelven ír.)

HORVÁTH ELEMÉR versei

Átváltozások

Arcéle mögött olyan mély a kék, hogy visszahúz magányom öreg zeg-zugaiból. De oly sebesen alkonyul, sietségemben csillagokat horzsolok haja köré s hunyorgásukban ismét odavész. Elszabadult izgalmamban álomról álomra hullok a villanykapcsoló felé, hogy megelőzzem ámulatomat, amikor végül is kitakarná a hajnal. Ám ekkor elmosolyodik s meglepett hiszékenységem előtt egészen álláig húzza a paplant.

I

Zsaluk mögött az öregek szíve reménykedik: idő kérdése csupán s meghunyászkodik a nap.

S azonnal látom az árnyékokat előkúszni az árkádok alól s hallom a kutak csengését erősödni a szél szavaiban.

A dél fehér rózsái kékbe játszanak a párkány peremén,

s azonnal van egy kar (bronz és arany között) összeszedni a szikkadt vásznakat,

egy kiáltás a tetők erdejében és

egy nevetés, cím nélkül, a futókák függönye mögött.

Elég egy pillanat, amíg az áram körbeér; az este nem olyan öreg, hogy el ne bűvölné szemünk, fényeivel!

S csak most tódulunk le a lépcsőkön s ömöljük el a boldog tereket.

II

Csak sejtem, hogy a nap ez az arannyal sújtott kék, és arcom izmai már keresik az izgatott hunyorítást, amely mögött a fény piros és ibolya.

Nyárfák és fűzek, hát ti voltatok ösztönöm örvényeiben! a szitakötők a sás finom pengéin a patak fölött!

Bármily tágra nyitom szemem ez az időtlen horizont nem oltja el pillantásom tüzét,

de ha fölemelem fejem (s minthogyha kettényílna egy bokor),

áll a fehér torony a dél tüzében és

megszabja határaimat.

(És van egy fény a dombok hajlatán, amely táplálja mosolyom,

s a völgy homályában egy szó, álmatlanságtól keserű, amely eldönti szám ízét mielőtt elnémítaná nyelvem egy édesebb.)

SINKÓ ERVIN moszkvai naplója, „Egy regény regénye" a kölni Verlag Politik und Wissenschaft gondozásában rövidesen németül is megjelenik.

*

MOLNÁR FERENC „Egy, kettő, három" című komédiájából film készül Münchenben. A híres Brandenburgi Kapu mását a studióban építették fel, mivel az eredeti felvételeket a Brandenburgi Kapunál a keletnémet hatóságok nem engedélyezték.

*

DÜRRENMATT komédiáját, „Mississippi úr házasságát" megfilmesítették. Kurt Hoffmann rendező kiváló munkát végzett; a szereplők nagyszerűen játszanak, sajnálatos módon azonban megfilmesítés közben Dürrenmatt tragikomikus szatírájának jelentősége és irodalmi értéke valahol elveszett.

*

A KELET-BERLINI Állami Zenekarnak mindeddig 140 tagja volt, de a zenészeknek több mint fele Nyugat-Berlinben lakott. Ulbrichték legújabb rendelkezései következtében a nyugat-berlini muzsikusok nem járhatnak át Kelet-Berlinbe; ezért kommunista részről felszólították őket, költözzenek át a szovjet övezetbe. A felszólításnak a muzsikusok nem tettek eleget, úgyhogy a zenekar nem tud többé játszani.

*

KORODY KATONA JÁNOS volt kereszténypárti képviselő Svájcban elhunyt. 1949 elején sikerült Magyarországról elmenekülnie; ennek előtte kitüntette magát a hitleristák és sztalinisták elleni küzdelemben.

*

SIR JACOB EPSTEIN, a nemrégen elhunyt nagy angol szobrász özvegye férje munkáinak gipszmásolatait az izraeli Nemzeti Múzeumnak ajándékozta. A javarészt nagyméretű, több mint kétszáz gipszöntvény szállítására az izraeli kormány külön teherhajót küldött Londonba.

*

HENRI BREUIL sorssoni apát, a barlangrajzok és az ősember művészetének felfedezője, otthonában, a franciaországi l'Isle Adamban 85 éves korában elhunyt. Breuil 1877-ben született, a Sorbonne-on teológiát és természettudományokat tanult, majd a paleontológia tanára lett a párisi egyetemen. 1902-ben ő fedezte és tárta fel az altamirai barlangokat, majd az „őskor sixtusi kápolnáját", a lascaux-i sziklabarlangot. Felfedezéseiről elmélyült, vonzó könyveket írt.

*

A HAMBURGI OPERAHÁZ igazgatója bejelentette, hogy „a körülményekre való tekintettel" Bertolt Brecht operáját, a Mahagonyt nem újítják fel, mint ahogy tervezték. Az operaigazgató példáját más nyugatnémet színigazgatók is követték, akik az idényben Brecht-darabokat szándékoztak előadni. Mint közismert, a szovjet övezet színigazgatói már hosszú évek óta mellőzik a Szövetségi Köztársaságban élő, nevesebb német szerzőket. Példájukat most a nyugatnémetek is követik s éppen Bertolt Brechten kezdik, akit, míg élt, Nyugaton kommunistának tartottak, Keleten pedig éppen liberalizmusáért és nyugati szimpátiáiért mellőztek.

*

NABUKOV LOLITÁJÁRÓL közli a Kortárs Sükkösd Mihály kritikáját a júliusi számban. A bírálat, mely erősen támadja a művet, a következőképp fejeződik be: „A dekadencia fogalma hovatovább nem fedi irodalmi jelentéstartalmát, oly széleskörűen használatos. Nabukov esetében nincs kockázat: a Lolita a dekadens regény mintapéldánya. S mint a korhadó irodalmakban általában, itt is a stílusra, a nyelvi virtuózitásra összpontosít minden i gyekezetével az író. A Lolita mondatainak eleganciáját, a zsúfolt gondolati és képasszociációkat sok született angolszász író is megirigyelhetné. Nabukov ugyanis emigráns fehérorosz, s ez sokat megmagyaráz. A regényhez írt utószavából kiderül, milyen soká kereste első művét az új körülmények között. Hazájához nincs köze, élményeiből kiszakadt, új életformáját szkepszissel figyeli, máshoz se kedve, se hajlama, se szenvedélye..."

Irodalmi Ujság

A SZÁMŰZÖTT ÍRÓK PEN KLUBJA nyilatkozatban tiltakozott az emberi szabadságjogok Kelet-Berlinben történt újabb megsértése ellen.

*

RAB GUSZTÁV a Rákosi-korszak magyar deportáltjairól írott regénye, melyből egy részletet már régebben közöltünk, Franciaország után angol nyelven is jelentős sikert aratott. Angol címe: *Journey into the Blue* — kb. így fordítható: „Utazás az ismeretlenbe". Peter Green fordításában a londoni Sidgwick and Jackson kiadó gondozásában került forgalomba. Általában igen elismerő méltatásokat kapott, de talán leglelkesebb volt a recenzorok közül Ian Low, aki szép cikkében Dickenshez, Flaubert-hoz, Balzachoz hasonlította a magyar szerzőt. A *Times Literary Supplement* ugyancsak úgy szólt róla, mint igen jelentős írásról: „Rab Gusztáv — írta — e regényével felsorakozik azoknak a közép-európai íróknak igen értékes társaságába, akik a század politikai kórságait, mint szenvedélyes humanisták vészelték át."

*

SARTRE-T MÉG KIÁLLÍTANI SEM SZABAD. A napokban megnyíló moszkvai francia könyvkiállításról a szovjet hatóságok egy sereg könyvet kitiltottak. Ezeket a könyveket még vitrin alatt sem lehet mutogatni, másokat pedig a legfelsőbb polcra kell tenni, ahonnét az orosz közönség nem tudja őket leemelni. A tiltott könyvek közé tartozik egyebek közt Malroux: Emberi sorsok című könyve, valamint Sartre és Camus munkái.

*

100 GOYA-KÉPET mutatnak be Madridban, a IV. Fülöpről elnevezett palotában rendezett képzőművészeti kiállításon. Valamennyi kép eddig ismeretlen volt a nagyközönség előtt.

*

A KOPPENHÁGAI „Dagens Nyhetter" csaknem száz esztendős fennállása után szeptember 2-án váratlanul beszüntette megjelenését. A „Dagens Nyhetter" az 1956-os magyar forradalom óta csaknem minden héten szentelt cikket Magyarország ügyének. Nikita Hruscsov, midőn 1958-ban dániai látogatását lemondta, ennek indokául egy jegyzékben többek között a „Dagens Nyhetter"-nek a magyar kérdéssel kapcsolatos, s vele szemben ellenséges cikkeit jelölte meg.

*

A „GRANMA MOSES" néven ismert jeles amerikai tájképfestőnő szeptember 7-én ünnepelte százegyedik születésnapját. Az öreg parasztasszony hetven éves korában kezdett festeni, amikor mezei és házimunkára nem volt már ereje. Granma Moses 1860-ban született, abban az évben, amikor Lincoln Ábrahámot az Egyesült Államok elnökévé választották és még most is szülőházában, Hoosick Fallsban lakik.

*

AZ OLASZ FILMPRODUKCIÓ ebben az esztendőben rekordot ér el: összesen száztíz filmet forgatnak. A filmek nagy része az esztendő első kétharmadában elkészült.

*

A XANTENI KATEDRÁLIST — a Rajna-vidéki gótika egyik legszebb műemlékét, mely a háborúban elpusztult — újra felépítik. Az építési munkálatokat a jövő évben befejezik, úgyhogy a dóm alapításának hétszázadik évfordulóján újra misét celebrálnak benne.

*

MEGFILMESÍTIK HEMINGWAY IFJÚSÁGÁT. A Twentieth Century Fox bejelentette, hogy Hemingway életéből — a szerző feljegyzései, önéletrajzi jellegű regény- és novellaepizódjai alapján — filmet kívánnak forgatni.

*

LADY CHATTERLEY SZERETŐJÉBŐL, D. H. Lawrence, Angliában nemrégen újra akkora port felvert, poros regényéből John Hart bámulatos gyorsasággal háromfelvonásos színdarabot írt, melyet a londoni Art Theater Club még bámulatosabb gyorsasággal hozott színre. A darab, mint várható volt, csúfosan megbukott.

Kivándorló

Hajóra lép a nép. A víz sötétül.
A horgonyon sívár unatkozás.
Ha visszahív a part, ne hallj, ne lásd.
A tompa bénulás ölel keresztül.

Az óceán okos közönnyel ül rám.
Se nem riaszt, se óva-biztató.
Talán a túl-világ szerencsető,
ha rózsaszálamat beléhajítnám?

Kísér, velem lopózkodik a sorsom.
Találgatom: melyik zsebemben ül?
Nevem zizeg? Lehet. Fülemben ólom.

Uram, beléd temetkezem; ne ejts el!
Közelben élj, ne ismeretlenül.
Kibékülést kívánsz szívem- és eszemmel?

Németh Gyula

THOMAS MANN LEVELEI „Levelek 1889-től 1936-ig" címen jelennek meg ősszel a frankfurti S. Fischer Verlag gondozásában. A nagy író magánleveleinek kiadása kiváltképpen azért jelentős, mert Thomas Mann naplófüzetei — a végrendelet értelmében — csupán 30 év múlva kerülhetnek a nyilvánosság elé. Így egyelőre csupán ezek a levelek adnak hírt Thomas Mann mindennapos gondjairól, terveiről, személyes érzelmeiről. A levelek címzettei között oly jelentős neveket találunk, mint Richard Dehmel, Albert Einstein, Sigmund Freud, André Gide, Gerhart Hauptmann, Hermann Hesse, Hugo von Hoffmannsthal, Arthur Schnitzler, Stefan Zweig, Frank Wedekind, Heinrich Mann. A kötetet az író lánya, Erika Mann rendezte sajtó alá.

*

A PARTIZÁN elnevezésű albán futballcsapat először a második világháború után Nyugatra utazik, hogy mérkőzést folytasson a Balkán Kupa elnyeréséért. A Nyugat ez esetben Törökországot jelenti.

A VILÁG KÖLTŐINEK hetedik találkozóját Knockeben szeptember második hetében, a biennále szokásos keretei közt tartották meg. Előadások, konferenciák, viták, kabaré, Chagall festményeinek kiállítása és más rendezvények tarkították a színvonalas műsort, melynek „költészet és mítosz" volt központi vitakérdése. Mintegy harmincöt ország küldte el költőit a találkozóra; Szenegált a fiatal köztársaság kultuszminisztere — maga is poéta — képviselte, míg a magyar költők közül Jankovich Ferenc (Budapest) és Faludy György (London) szerepelt a biennálen.

*

VÖRÖS GÉZA, négy évvel ezelőtt meghalt kiváló festőművész életművéből gyűjteményes kiállítást rendezett a Magyar Nemzeti Galéria.

*

LYNN DOYLE ír színpadi szerző és regényíró — akinek novelláit a magyar közönség is ismeri — 87 éves korában Dublinben elhunyt.

A LONDONI TATE GALLERYBEN megnyílt Max Ernst, a szürrealista irány egyik megalapítójának kiállítása. A közelmúlt nagyarányú képtolvajlásaira való tekintettel a kiállítást detektívek egész serege őrzi.

*

MIHAIL KLOTCSKO SZOVJET TUDÓS, a moszkvai Kémiai Intézet igazgatója, a Sztalin-díj és a Lenin-érdemrend kitüntetettje menedékjogot kért Kanadában. Az 59 éves Klotcsko, aki egy tudományos kongresszusra utazott Kanadába, a sajtónak adott nyilatkozatában egyebek között ezeket mondotta: „Már öt évvel ezelőtt megérett bennem az elhatározás, hogy az első alkalmat megragadva, a szabad világba menekülök. Nemsokára öreg ember leszek és nem akarom egész életemet hiába elvesztegetni. Világossá vált előttem, hogy ha a Szovjetunióban maradok, munkámmal nem szolgálhatom az emberiséget olymódon, mint ez a szabad világban módomban áll." Klotcsko nyilatkozata szerint a Szovjetunióban elnyomják és nevetséges politikai szempontokkal akadályozzák a tudományos munkát. „El kellett határoznom magamat erre a lépésre — mondotta végül Klotcsko —, mivelhogy meg akartam menteni azt, ami önbecsülésemből még megmaradt nekem."

*

PÓRULJÁRT KÉPTOLVAJOK egy hamis Velasquez-képet loptak el a londoni National Gallery-ből. A múzeum igazgatósága ugyanis, óvatosságból, másolattal helyettesítette az eredetit.

*

EGY EDDIG ISMERETLEN AMERIKAI ÍRÓ, Jesse Torn, komédiát írt Bernard Shaw-ról. Bernard Shaw, mint vígjátékhős is nagy sikert aratott.

*

AZ AMERIKAI STATE DEPARTMENT PROTOKOLLFŐNÖKE, Angier Biddle Duke kilépett a washingtoni Metropolitan Club-ból, tiltakozásul az ellen, hogy a klub nem vesz fel tagjai sorába színes diplomatákat és művészeket.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliai olvasóink postahivatalokban kapható 10, illetve 20 shillinges postal ordert küldjenek kiadóhivatalunkba.

A következő országokban terjesztőinknél lehet előfizetni:

Argentínában: Dr. Girsik Géza, Lavalle 361, c/o Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co., 173, Pitt Street, Sidney. Ausztráliában: Hajdu Ilona, Wien I, Hauptpostfach 730. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Bateliére, Paris 9. Írországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hayarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Sas László, 3455, Ellendale Ave., Apt. 15, Montreal. Németországban: Szarvas Gábor, Stuttgart/W., Ludwigstrasse 96. Norvégiában: Volent Zsolt, Skogfaret 56/G, Haslum Iabaerum. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air Genéve-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 467 Central Park West, Apt. 11/B, New York 25, N. Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21, Sabana Grande.

A fel nem sorolt országokból az előfizetést közvetlenül kiadóhivatalunknál, nemzetközi postautalványon való átutalással lehet eszközölni. Az átutalást minden ország bármely postahivatala elfogadja.

Kérjük olvasóinkat, közöljék előfizetésüket levelezőlapon is kiadóhivatalunkkal, mert a nemzetközi postautalvány kézbesítő szelvényén nem szerepel a befizető neve és címe, csak a befizetési szám.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentina: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 francs, Brazília: 30 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: NF. 0.90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 300 pruta, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia: 1 korona, Olaszország: 70 líra, Svédország: 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

The Danubia Book Company
I. IVANYI
11 Archer Street, London, W.1.
Telefon: GERard 6697.
MAGYAR könyv, szótár, hanglemez, kártya.
Kérje díjmentes árjegyzékünket.

LIVRARIA D. LANDY
Sao Paulo
Rua 7 de Abril 252, 5° sala 53
Caixa Postal 7943.
Dél-Amerika egyedüli könyvkereskedése, ahol *magyaron* kívül négy világnyelven vásárolhat az igényes olvasó.
Könyvek, metszetek, folyóiratok. Kérje katalógusomat!

APRÓHIRDETÉS
Gosztonyi Gábor sürgősen adjon életjelt aggódó édesanyjának.

HOLLÓS
Monopol ügynökség
15, Colebrooke Avenue,
London, W. 13. Telefon:
PERivale 9275.
Vámmentes ajándékcsomagok és gyógyszerek Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Előfizetési felhívás!
Rövidesen megjelenik az emigrációs magyar élet könyvszenzációja:
„OKTÓBERTŐL — OKTÓBERIG"
Emlékiratok — önéletrajz.
Irta **NAGY VINCE**
volt magyar belügyminiszter.
Magyarország utolsó félévszázadának története a szerző életének és politikai tevékenységének tükrében.
*
Az előszót írta *Zilahy Lajos.*
*
A könyv kb. 360 old. terjedelmű.
Bolti ára 4 dollár.
Az előfizetők 3 dollár 70 centért kapják portóköltség felszámítása nélkül, lakcímükre szállítva, ha az előfizetési összeget csekken, vagy postai utalványon beküldik a kiadó címére:
PRO ARTE PUBLISHING Co.
26 East 4 Str. New York 3.
N. Y. USA.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Published by the Hungarian Literary Gazette Ltd.
14, St. George Street, London, W. 1.
Telefon: MAY 32–24.
Printed by Jolly the Printer Ltd. (T.U.), 238 Fore St., London, N.18.

Irodalmi Ujság

XII. évfolyam, 19. szám — A MAGYAR ÍRÓK LAPJA — 1961 október

ASBÓTH ELEMÉR

KÉT MŰSZAKBAN

— Kormányátalakítás Magyarországon —

Amikor 1958 januárjában Kádár János akkori miniszterelnök — megtartva a párt első titkári tisztét — átadta a kormány vezetését Münnich Ferencnek, ezt a változást az országgyűlésben azzal indokolta meg, hogy így *„az egész társadalom aktív támogatásának magasabb fokra emelését kívánják előmozdítani"*. S mikor egyes barátai sikert és jó egészséget kívántak neki új munkájához, azaz a párt vezetéséhez, Kádár így válaszolt: *„Itt félreértésről van szó, mert eddig is végeztem a másik munkát is, hogy munkáskifejezéssel éljek, napi két műszakban dolgoztam. Most arról van szó, hogy legalább nagyjából magam is egy műszakra térjek át és azon a területen, a Központi Bizottság titkáraként többet és jobbat tudjunk adni, mint eddig. Úgyhogy ne az új munkához kívánjanak sikert, hanem a régi folytatásához."*

Három és fél esztendő elegendő volt tehát arra, hogy a hazai vezetők ne kívánják többé előmozdítani **„az egész társadalom aktív támogatásának magasabb fokra emelését"**? Ugyanez a három és fél esztendő elég volt arra is, hogy Kádár János, munkáskifejezéssel élve, belefáradjon a napi egy műszakban való tevékenykedésbe és ismét a két műszakra térjen át: azaz a Központi Bizottság titkáraként kevesebbet és rosszabbat „termeljen" az eddiginél, viszont újra a kezébe vegye a kormány vezetését? Ha szavukon kívánjuk fogni a budapesti vezetőket, akkor logikusan csak így értelmezhetjük azt, **hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának** szeptember 12-i határozata értelmében, a párt első titkári tisztét megtartva ismét Kádár János lett Magyarország miniszterelnöke és Münnich Ferencet leváltották, államminiszternek minősítvén őt vissza.

Bármennyire is hinnénk azonban abban, hogy a hazai kommunisták nem tartanak többé igényt a társadalom aktív támogatására, s bármennyire fogadnánk is el, miszerint Kádár annyira ég a munkaláztól, hogy napi egy műszak már nem is elég neki, aligha valószínű, hogy a hazai változások okát csupán, sőt elsősorban ezekben a „szubjektív idealista" körülményekben kellene keresni.

Miért nem Kállai?

Kezdjük a keresgélést Münnich távozásánál. Arra a kérdésre: miért váltották le az eddigi miniszterelnököt, viszonylag még könnyű felelni. Münnich már jóval túl jár a hetvenen és hazulról érkező hírek szerint enyhén szólva nincsen szellemi és testi képességeinek teljes birtokában. Legalább egy-másfél esztendeje szó van már arról, hogy le kell mondania a miniszterelnökségről, de ugyanannyi idő óta szó van arról is, ki lesz légyen majd az utódja. Nyílt titok volt, hogy erre a szerepre Kállai Gyulát jelölték ki „az elvtársak". Kállai a forradalom leverése után a Kádár-kormány népművelési minisztere volt, majd 58 januárjában, Kádárral együtt, az államvezetésből a pártvezetésbe helyezte át a „súlypontját". De míg Kádár mindmostanig a párttitkárságban maradt, Kállai rövidesen visszatért a kormány csúcsaira: a miniszterelnök első helyettese lett. Nyilvánvaló indikáció volt ez arra, hogy az elaggott Münnich helyére ő van utódként kijelölve s az azóta vitt szerepe, reprezentálása még csak megerősítette ezt a benyomást. Az első, igazi kérdés tehát nem az: miért váltották le Münnichet, hanem az: helyében miért nem Kállai lett a miniszterelnök?

Erre is akadhat egy gyors, kézenfekvő és meggyőző magyarázat: „az elvtársak", s tán nem is annyira a budapesti, mint inkább a moszkvai elvtársak rájöttek arra, hogy Kállai ugyancsak nincs szellemi képességeinek teljében, alkalmatlan e poszt betöltésére, vagy — hogy egy kissé nyersebbek legyünk — ő már jóval innen a hetvenen sem sokkal kevésbé elaggott, mint a 75 éves Münnich. Ha „az elvtársak" valóban így vélekedtek volna, mi e téren igazán nem kívánnánk vitába szállni velük. Tény, ami tény: az eredetileg utódként kiszemelt „Gyufa" a mostani kormányváltozásnál nem feljebb, hanem egy fokkal lejjebb került: a miniszterelnök első helyetteséből egyszerűen miniszterelnökhelyettes lett.

Mindez azonban nem ad választ egy másik, önmagától felvetődő kérdésre: ha már nem Kállai lett a miniszterelnök, miért nem valaki mást neveztek ki, csakhogy szegény Kádárnak ne kelljen megint két műszakban dolgoznia? Lehetséges volna, hogy a rendszer ily nagy Kádár-bőségben s ugyanakkor ekkora káderhiányban szenvedne? Annyi bizonyos, hogy a legmagasabb kormányfunkcióra magas képesítésű és képességű, országos nevű jelöltje nemigen volt a pártközpontnak. Dehát még mindig választhattak volna egy olyasfajta megoldást, amilyentől annak idején Rákosiék nem riadtak vissza: egy Hegedüs András-féle fiatalember kinevezését, — elvégre nemcsak Rákosinak és Gerőnek, hanem Kádárnak is megvannak a maga negyven év körüli és nem is mindig tehetségtelen beosztottjai. Hogy az ország csak alig, vagy egyáltalán nem ismeri őket? Istenkém, majd idővel megismeri.

Mi szólhatott ez ellen a megoldás ellen? Feltehetően nem az, hogy ilyesfajta jelölt, vagy önjelölt nem akadt volna, hanem az: a budapesti kommunisták előtt álló feladat, avagy a nekik kiadott moszkvai utasítás nem az volt, hogy Münnich helyére — ha törik, ha szakad — valakit kell találniok, hanem az, hogy Magyarországon a miniszterelnöki tisztet Kádár Jánosnak kell betöltenie.

Miért?

Miért Kádár?

Az első magyarázat, amelyik a hazai változások nyugati kommentárjaiban a legelterjedtebb, az, hogy a szovjet tömbön belül most ez az általános gyakorlat. Az ugyanis, hogy a párt vezetője egyben — ilyen, vagy olyan formában — az állam vezetője is. Lám, a nagy példakép, a Szovjetunió esetében: Hruscsov a párt első titkára és ugyanakkor miniszterelnök is. Zapotocky halála után a cseh párt vezetője, Novotny a köztársaság elnöke lett; Wilhelm Pieck halálakor a keletnémet köztársaság elnöki tisztét egy államtanáccsal cserélték fel, s ennek elnöke Walter Ulbricht lett, aki közben a párt vezetését is megtartotta; idén tavasszal a román párt első titkára, Gheorghiu-Dej az államelnöki tisztet is magához vette. A szovjet és más népi demokratikus példák utánzása bizonyára nem volt idegen a mostani, magyarországi változástól sem. De ez egymagában korántsem magyaráz meg mindent: az ilyenfajta utánzások nem mindig törvényszerűek. Kádár például pontosan akkor adta át a miniszterelnökséget Münnichnek, amikor Hruscsov ezt a funkciót átvette Bulganyintól. S ha Kelet-Németországban, Csehszlovákiában, Romániában többé-kevésbé hasonlatos is a helyzet a moszkvaihoz, Lengyelországban és Bulgáriában (hogy Kínáról és Albániáról ne is szóljunk) más a párt első titkára és más a miniszterelnök, illetve az államelnök.

A valódi ok, ha a szolgai másolás szerepet is játszhatott benne, minden bizonnyal mélyebb ennél. Megtalálni akkor lehet, ha tekintetbe vesszük, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt szeptember 12-i ülése nemcsak a kormányváltozásról hozott határozatot, hanem valami más, nem kevésbé fontos kérdésről: a második ötéves tervről is. A két határozat szorosan összefügg, s az előbbit, mindenekelőtt is Kádár miniszterelnöki kinevezését legfőként az utóbbi magyarázza.

Az új feszített terv

Anélkül, hogy az új ötéves terv részleteibe most belemennénk, hadd emeljük ki két, legfontosabbnak tűnő részét. Az egyiket a határozat így fogalmazza meg: *„Súlyos bűnt követnénk el népünkkel, szocialista hazánkkal szemben, ha a nagy és legyőzhetetlen szocialista táboron belül, erőnkhöz mérten, nem tennénk meg mindent szocialista vívmányaink védelmének, népünk békés alkotó munkájának biztosítására. Ezért a Központi Bizottság helyesli, hogy második ötéves tervünk figyelembe veszi honvédelmünk megerősítésének szükségességét."*

A másik, fontos újításról a határozatban közölt számok beszélnek a legvilágosabban. A Központi Bizottság megváltoztatta az 1959-es pártkongresszus irányelveit a második ötéves tervre vonatkozóan, még hozzá úgy, hogy a mezőgazdasági termelés növekedésének változatlannak kell maradnia, ezzel szemben az ipari termelésnek nem 65—70, hanem 83—87 százalékkal kell növekednie, a munka termelékenységének pedig 37—40 százalék helyett 40—45 százalékkal. Miközben a terv szerint a nemzeti jövedelemnek nem 50, hanem 55—60 százalékkal kellene emelkednie, a dolgozók egy főre jutó reáljövedelmének növekedése ugyanezen időszakban változatlan maradna, a lakosság fogyasztási alapjának növekedése pedig nem 40—45 százalék, hanem csak 40—42 százalék lenne.

Mit jelent ez röviden és magyarul? Az első pont: fegyverkezést, a hadikiadások növelését. A második pont, az adatok tanúsága szerint — az első ponttal szoros összefüggésben — fokozott iparosítást, a dolgozóktól megkövetelt teljesítmény, a hajsza növekedését, anélkül, hogy az életszínvonal ennek megfelelően emelkednék (azaz nem is burkolt életszínvonal-csökkentést). Ahogy az akkori háborús készülődés lázában, 1951-ben Rákosi és Gerő, úgy most a nemzetközi feszültség fokozódásával egyidejűen Kádárék is elkészítették a maguk „feszített tervét", amelynek nem is egészen átvitt értelmében nem a főfunkcionáriusoknak, hanem a munkásoknak kell majd „két műszakban" dolgozniok.

Nem lehet sok kétségünk afelől, hogy az erőszakos kolhozosítással, a normarendezésekkel, az élelmiszerválsággal már amúgyis meggyötört magyar nép milyen lelkesedéssel fogadhatta ezt az új, kardcsörtető és szigorításokat ígérő ötéves tervet. A megvalósításhoz, vagy pontosabban a keresztülhajszolásához nyilvánvalóan, akárcsak Rákosi idején, „kemény kézre" van szükség, még hozzá *egy* ember kemény kezére. Aligha tévedünk, ha azt mondjuk, hogy a legfőbb párt- és állami hatalom összpontosításának Kádár kezében ez a legfontosabb szervezési oka.

De van, nézetünk szerint, egy politikai-propagandisztikus oka is. A népszerűtlen terv keresztülerőszakolásához, a hajszához, a nehézségekhez lehetőleg egy ismert és népszerű emberre van szükség, olyan emberre, akitől a dolgozók a keményebb szót és a nadrágszíjszűkítést valamivel könnyebben fogadják, mint olyasvalakitől, akitől eleve undorodnak. Kádár volna talán ez a „népszerű" ember? Az, aki elárulta Nagy Imrét és a forradalmat, az, akit szovjet tankok raktak az ország élére. Arról, hogy népszerű volna, nincs szó. De van Magyarországon egy olyan hangulat — s ezt megerősítik a Nyugatra látogató honfitársainkkal való beszélgetések —, amely szerint Kádár mégsem olyan rossz, mint amilyen lehetne, vagy amilyen lehetett volna. Hozzájárul ehhez a hangulathoz a Rákosi-korszak emléke, a kádáristák ügyes népijesztgetése arról, hogy ha az emberek nem őket támogatják, akkor még visszajöhetnek a sztalinisták, hozzájárul egy bizonyos hajlandóság arra, hogy egyes, a szovjet tömbön belüli, liberálisabb jelenségeket a távolabbra nem látók személy szerint Kádár javára írjanak, hozzájárul Kádár modorának egyfokú, tudatosan is megjátszott közvetlensége — szóval: demagógia, zűrzavar, tájékozatlanság és valamelyes igazság keveredik mindebben — a helyzet azonban mégis csak az, paradox módon, hogy a rendszerellenesség erősebb, mint a Kádár-ellenesség. És vérbeli bolsevikoknak ez már éppen elegendő arra, hogy Kádárt népszerűnek véljék és minősítsék. Hogy aztán ebből a rendkívül relatív „népszerűségből" mi lesz majd akkor, amikor az egyáltalán nem relatív, népszerűtlen rendszabályokat hozza meg és foganatosítja az új Kádár-kormány, — ezt a jövő fogja megmutatni.

Még röviden és inkább tájékoztatásképpen annyit, hogy Münnich távozása a kormány éléről és Kádár miniszterelnöki kinevezése nem az egyedüli változás a párt és az állam vezetésében. A többiek: Czinege Lajos honvédelmi miniszter a Politikai Bizottság póttagja lett, Ajtai Miklós a Központi Bizottság tagja és miniszteri rangban a Tervhivatal elnöke, Pullai Árpád a KB póttagja; Fock Jenőt és Kiss Károlyt felmentették KB-titkári tisztségükből: Fock miniszterelnökhelyettes lett, Kiss Károly egyelőre nem kapott újabb funkciót. A KB új titkárai: Gáspár Sándor és Nemes Dezső. A Népszabadság szerkesztői tisztét Nemestől Komcsin Zoltán vette át. Benke Valériát leváltották a népművelési miniszteri állásból és a Társadalmi Szemle szerkesztőbizottságának vezetőjévé nevezték ki. Az új népművelési miniszter az eddigi helyettes: Ilku Pál. Biszku Béla belügyminiszterből miniszterelnökhelyettessé lépett elő, míg az új belügyminiszter Papp János lett. A 70 éves Sik Endre, valószínűleg egészségi okokból, visszavonult a külügyminiszterségtől; utóda az elcsapott, rákosista „békepüspök": Péter János. Apró Antal, akárcsak Kállai Gyula, a miniszterelnök első helyetteséből miniszterelnökhelyettessé minősült vissza, s végül Kiss Árpádot, a Tervhivatal eddigi elnökét, miniszteri rangban a Műszaki Fejlesztési Bizottság elnökének nevezték ki.

Nehéz volna ezekről a változásokról „baloldali" vagy „jobboldali" eltolódás értelmében beszélni; sommázva, a kádárista csoport tömörülését és erősödését, bizonyos fiatalítást és a gazdaságszervezési, valamint a hadügyi-belügyi szigorra való figyelemkoncentrációt mutatnak. Új programjuk tehát már van Kádáréknak, új kormányuk is van, most már csak a népet kellene kicserélni, hogy zavartalanul és simán uralkodhassanak.

OKTÓBER 1-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

Albert Camus kiadatlan írásaiból (7. old.)

IRODALOM, MŰVÉSZET:

Aradi Zsolt: Emlékezés Ignotusra (5. old.)

Hámori László riportja Japánból (4. old.)

Siklóssy Pál — Csathó Kálmán új könyvéről (6. old.)

Költők a korfordulón:

Dylan Thomas versei, Siklós István fordításában (4. old.)

POLITIKA:

Asbóth Elemér cikke a magyarországi kormányátalakításról (1. old.)

Takách Endre: Marxizmus és mitológia (3. old.)

Az Idő Sodrában:

Faludy György: Hammarskjöldről; Ignotus Pál: Bertrand Russellről; Levelek a szerkesztőhöz; Most öt éve; Hírek.

A FORRADALOM RÉSZTVEVŐI — A FORRADALOMRÓL

AZ ÖTÖDIK ÉVFORDULÓRA AZ IRODALMI UJSÁG FORRADALMI EMLÉKSZÁMA

Kéthly Anna
a forradalmi kormány államminisztere a szakszervezetek és munkástanácsok szerepéről

Király Béla
a forradalmi haderő főparancsnokhelyettese a fegyveres harcokról

Szenci Vilibald
egyetemi tanár, a soproni forradalmi diákköztársaságról

Enczi Endre
az 1956-os „Irodalmi Ujság" szerkesztője

Aczél Tamás és Méray Tibor
a „Tisztító vihar" szerzői az írók és újságírók harcairól

Körmendi Ferenc
elbeszélése egy 1956-os menekültről

Versekkel, cikkekkel, karcokkal szerepelnek:

Koestler Artúr, Ignazio Silone, Aradi Zsolt, Dénes Tibor, Faludy György, Fáy Ferenc, Fejtő Ferenc, Horváth Elemér, Ignotus Pál, Iványi-Grünwald Béla, Kannás Alajos, Kemény György, Máté Imre, Mikes György, Molnár Miklós, Örvényes András, P. Andrássy Boris, Peéry Rezső, Rab Gusztáv, Sivirszky Antal, Sulyok Vince, Tűz Tamás, Vajda Albert, — Darázs Mária, Edma, Gordon György, Ambrus Győző, Ács László rajzai

MOST ÖT ÉVE

Az IDŐ Sodrában

Dag Hammarskjöld,

az ENSZ tragikus körülmények közt elhunyt főtitkárának neve aligha kerül a jövendő magyar történelemkönyvekbe. A magyar forradalom napjaiban az lett volna Hammarskjöld nemcsak erkölcsi, de az ENSZ alapokmányában lefektetett főtitkári kötelessége is, hogy Nagy Imre kormányának semlegességi nyilatkozatát sürgősen megtárgyaltassa az ENSZ közgyűlésével. Majd pedig, hogy minden rendelkezésre álló eszközzel védje a független Magyarországot a szovjet agresszió ellen. Nem tartozott kötelességei közé, de illendő lett volna, hogy ugyanakkor, impozáns és hatásos személyi kiállással, repülőgépen Budapestre siessen.

Ma már tudjuk, miért nem tett eleget annak idején kötelességeinek. Akkoriban az ENSZ a nagyhatalmakat uralta, a főtitkár pedig a nagyhatalmak képviselőjének tekintette magát. A Szovjetunió érthető okokból nem kívánt beavatkozást; ugyanezt kívánta, kevésbé érthető okokból, Eisenhower elnök. Az utóbbi azt vélte: a magyar ügyben tett koncesszió békülékenységre hangolja Hruscsovot a leszerelés dolgában és e gesztus meg a Camp David-i mézeshetek után nem fog a legkínosabb problémákkal — mint például a berlini kérdéssel — többé előhozakodni. Ezért nem repült Hammarskjöld Budapestre. Bennfentesek még úgy vélik tudni, hogy a főtitkár félt: hátha repülőgépét lelövik az oroszok. Hiába félt; ha ismerte volna a költőt és tudna még szólni, József Attila szavaival most ő is elmondhatná: „Így is elért a halál." Még hozzá repülőgépen.

Helytelen volna azonban a főtitkár egész működését éppen legszerencsétlenebb tevékenysége alapján elmarasztalni. Hammarskjöld nem volt híján a tetterőnek és a Közel-Keleten számos konfliktust oldott meg, melyek közül nem egy könnyen háborúhoz vezethetett volna. A Kongó kérdésében is dicséretes tevékenységet fejtett ki. Nehéz arra a kérdésre válaszolni, az erély hiányzott-e belőle, avagy a diplomáciai ügyesség, amiért a

[illegible] *kérdés oly bonyolult, hogy az sem erőlttyel, sem diplomáciai rátermettséggel nem oldható meg.*

Sajnálatos módon a főtitkár éppen akkor hunyt el, amikor személye bizonyos fokig összekapcsolódott az ENSZ fennmaradásával. Az az alpári támadás, amelyet Hruscsov Hammarskjöld ellen intézett, a nyugati hatalmak és a semlegesek előtt megerősítette Hammarskjöld tekintélyét és őt az ENSZ szimbólumává avatta. Sajnálatos módon azonban az események összefüggnek és visszaütnek mind Hammarskjöldre, mind az ENSZ-re is. Ha az ENSZ őt esztendő óta nem altatja el a magyar ügyet — csak úgy, mint a tibeti ügyet vagy az algéri ügyet —, úgy nem járatja le tekintélyét és Hruscsovnak egyszerűen eszébe se jut, hogy az East River parti épület dobogóját komédiázásra, a legalávalóbb propagandára használja fel és trojkatervével előálljon. És ha Hammarskjöld 1956 novemberében Budapestre repül és ott megjelenésével, személyes bátorságával új irányt ad a történelemnek, úgy Hruscsov aligha merte volna őt úgy kezelni, mint a kapcarongyot.

Így a főtitkár éppen akkor esett áldozatul egy repülőszerencsétlenségnek, amikor Közép-Afrikában és az ENSZ-ben nagy szükség lett volna reá. Halálával kapcsolatban többféle hiedelem, gyanúsítás és rágalom jelent meg különböző országok hírlapjaiban. Így egy ghánai újság és több indiai politikus az angolokat okolja Hammarskjöld haláláért. Alig hihető, hogy az Egyesült Királyság kormánya az ENSZ bomlását és a kongói nyugtalanságok állandósítását tűzte volna ki céljául. Az ilyen bűnügyi problémákra — amennyiben bűnügyről van szó — többnyire a Cui Prodest? kérdés felel, vagyis: melyik kormány kívánja az ENSZ-et sóhivatallá átalakítani és melyik kormány szítja és szemléli a legnagyobb megelégedéssel a kongói mészárlásokat? Hosszabb gondolkodás után erre a kérdésre is megtalálni a választ. Amikor Marx unokája nyom nélkül tűnt el Franciaországban, amikor Trockijt Mexikóban meggyilkolták, amikor Markoszt hátulról lőtték le a görög hegyek között, mindenki sejtette, melyik városban kell az értelmi szerzőket keresni. Holott bizonyíték akkor sem volt. (f. gy.)

Kennedy elnök

távlatot nyitó, körültekintő és az általános lefegyverzés gyakorlatával foglalkozó beszéde az ENSZ közgyűlésén, nemcsak azért érdemel figyelmet, mert nyugodtságával, higgadtságával, határozottságával példát szolgáltat azoknak, akik burkolt vagy nyílt fenyegetésekkel, saját szavuk megszegésével, asztalcsapkodással kívánják megoldani a nagy és súlyos nemzetközi problémákat, hanem azért is, mert javaslatai egy valódi békekészség akaratát mutatják, a feltétel nélküli megadás és a tömegpusztulás alternatívája helyett a rendezett és ellenőrzött leszerelés lehetőségét próbálják kitapintani. Az elnök a felelős államférfi módján közelítette meg a problémákat, engedményei, kompromisszumai, mint például az atomfegyverek további terjedésének megakadályozása, a hasadóanyag gyártásának leállítása, a meglévő bombakészletek békés célokra való átállítása, valamint a robbantási kísérletek azonnali, szerződésbe foglalt megszüntetése, a leszerelés ellenőrzése olyan javaslatok, melyeknek alapos megfontolása mindenfajta megegyezés elsődleges feltétele. Amerikai hivatalos körökben rámutatnak arra is, hogy milyen jelentős lépést mutat a tervnek például az a része, melyben az Egyesült Államok hajlandónak mutatkozik, a leszerelés fázisaiban, nemcsak a leszerelt katonaság egységeinek ellenőrzésére, hanem a katonai intézmények, hadianyaggyárak, repülőterek, csapatmozdulatok ENSZ megfigyelés alá helyezésére is, a szerződésszegést vagy hamis adatokat ellenőrzendő. A beszédet, melynek részle-[illegible] javaslatain, kivitelezésének [illegible]ozatain nyilván lehet vitatkozni, mindenképp a békés és méltóságteljes megegyezésnek vágya hatotta át.

Hogyan válaszolt rá Gromiko? Mindenekelőtt úgy, hogy nem válaszolt rá: beszédében említés sem történik az előző napi Kennedy megnyilatkozásról (az ENSZ beavatott köreiben tudni vélik, hogy Gromikónak általában tíz napra van mindig szüksége, amíg egy-egy új mozzanatra kellő instrukciót kap a Kremlből), de amit mondott, az — legalábbis ebben az esetben — nem hasonlított a szokásos szovjet rakétacsörtetéshez és fenyegetésekhez, a hangja nyugodt volt, meglepően tartózkodó és ingerektől mentes. Hozzátehetjük: a szovjet diplomáciának ez a fogása nem újdonság a megfigyelők számára, a hideg-meleg taktika, nyilván, a dialektika lényegéhez tartozik. Igaz, Kennedy javaslatát, az atomkísérletek azonnali beszüntetésére, azonnal visszautasította, a szokásos *nyet*-tel, de — valószínűleg a semleges nemzetek köreiben uralkodó hangulat nyomásának engedve — nem hozakodott újból elő az ENSZ vezetésének szovjet „trojka" tervével; igaz, a leszerelés ellenőrzését „kémkedési manővernek" nyilvánította, „imperialista összeesküvésnek" a szovjet haza ellen, de az ellenőrzés bizonyos formáit nem zárta ki; igaz, hangoztatta a keletnémet békeszerződés megkötését, de tartózkodott valamiféle határidő kiszabásától; igaz, a nemzetek önrendelkezési jogát (Kelet-Európa tekintetében) károsnak minősítette, mondván, hogy e szólam „kizsákmányolása" a „valódi kérdésekről" tereli el a figyelmet s a népeknek csak kárára lehet, de nem zárta ki a berlini kérdés rendezését, az ENSZ jelenlétében vagy más, semleges államok bevonásával. A beszéd tehát általában nem volt agresszív s ez — ha állandósul — akár haladásnak is tekinthető, ha figyelembe vesszük a legutóbbi hónapok hruscsovi megnyilvánulásait. Két dolog mindenképp nyilvánvalóvá vált belőle: egyrészt az, hogy a Szovjetunió nem igazi, teljes, ellenőrzött és mindenre kiterjedő békét akar, hanem csupán a *háború elkerülését* (mert Gromiko beszédéből világossá válik az is, hogy fegyveres támadást jelenleg nem kontemplálnak a Kremlben); másrészt az, hogy célja a jelenlegi helyzetnek, vagyis az úgynevezett „terror-egyensúlynak" további, s minden bizonnyal meghatározatlan idejű fenntartása és kihasználása. A tárgyalások legnehezebb csatája nyilván ennek a szovjet elszántságnak megtörése lesz. Ha ugyan ez egyáltalán lehetséges.

A szovjet atomrobbantások

sorozatos hireivel körülbelül egyidőben érkezett el hozzánk a magyarországi rakétakilövő támaszpontok kiépítésének híre is. Külföldi megfigyelők jelentése szerint, a Szovjetunió keleteurópai katonai előkészületeinek egyik állomásaként Budapest körül tizennégy rakétakilövő támaszpont helyezkedik el, melyeknek feladata nyilván, hogy védelmet nyujtson egy esetleges atomtámadás ellen, ugyanakkor fenyegető jelenlétével figyelmeztesse „az agresszort" a megtorlás lehetőségére. Érdekes, hogy e támaszpontok felépítésének híre egybeesik a magyarországi kormányátalakítással (erről lapunk első oldalán számolunk be részletesen) melynek egyik nyilvánvaló célja a hatalomkoncentráció és bizonyos katonai előkészületek légkörének megteremtése. Aligha kétséges azonban, hogy a szovjet fenyegetések, melyek arra irányulnak, hogy pánikot idézzenek elő Nyugaton, kellemetlen, sok esetben pánikszerű hatást váltanak ki tulajdon országaikban. Lengyelországban például hirtelen megindult az élelmiszergyűjtés olyannyira, hogy Gomulka legutolsó nagy beszédében kénytelen volt többször hangsulyozni, hogy: „nem lesz háború", ezzel próbálván megnyugtatni a háborús készülődés láttán igencsak nyugtalan lengyel népet. Hogy a magyarországi rakétakilövő támaszpontok milyen hangulati hatással vannak a lakosságra: még nem tudhatjuk, de a koegzisztencia szovjet értelmezéséről, — ha erre egyáltalán szükség van, — ujabb leckét adnak a magyar népnek.

Russell

Bertrand Russell tündökletes gondolkozó és megindítóan finom jelenség. Einstein halála óta talán a legkülönb koponya a világon. A szellem nagysága nem biztosíték a dőreség ellen; az a mozgalom, amelynek vezetése miatt egy hétre börtönbe került, kétségtelenül dőre. Ő maga követelte ki, hogy bezárják; amiben nyilván igaza volna, ha ezzel olyan ügynek szerezne nyilvánosságot, amely erre rászorul. Erről szó sincs. A nyolcvankilenc éves bölcselő feleslegesen hoz áldozatot. Ezt sajnálhatjuk, de zokon vennünk nem szabad tőle. Ennyire nemes, ennyire őszinte, ennyire nagyszerű lélektől semmit nem vehetünk zokon. Ezt mondanám még akkor is, ha nem volna, mint magyar irónak, külön okom, hogy forró hálával gondoljak rá. De le nem írható az a jóság, segítőkészség, emberiesség, amellyel a magyarországi üldözöttek és hozzátartozóik védelmében megmozdult, valahányszor ügyükben felkeresték. Némely ilyen megmozdulásának jele eljutott a nyilvánosság elé. Csak azért nem több, mert szerette meggondolni és megvitatni, mikor árt és mikor használ a nyilvános tüntetés, s mikor koptatja el a tiltakozást az ismétlés... Amilyen szomorú volt az alkalom, amelynek vele ismeretségemet köszönhetem: annyira jól esik visszaemlékeznem kézszorítására és szavaira. Modorban, fellépésben is elragadó ember, nyájasan és szerényen tündöklik, lenyűgözően és meghatóan.

Nincs olyan elismerés, amit meg ne érdemelne. Ha az angol kormánynak volnék: nincs olyan kívánsága, amit ne rohannék teljesíteni. Azaz hogy mégis, egyetlenegy. Sürgetésére és követelésére sem tettem volna meg neki azt a szívességet, hogy bezárjam. Mindent, mindent, csak ezt nem.

Ha Russell törvényszegése dőreség volt, emiatt börtönbe vetni baromság volt. Amilyen tiszta humanizmusból fakadt dőreség az egyik, olyan fennkölt jog- és törvénytiszteletből elkövetett baromság a másik. Hogy a „magisztrátus" — rendőrbíró-féle, kinek ez ügyben döntenie kellett — nem nagyon tehetett egyebet, az lehetséges; mivel egy aránylag jól bevált, hatszáz éves törvény szerint az olyan egyént, aki Őfelsége Csendjét háborította, erre másokat sorozatosan felbujt, vonakodik magát elkötelezni, hogy legalább egy határozott időszakra ettől tartózkodni fog, s megtagadja az emiatt rá kirótt bírság megfizetését, az illetékes hatóság köteles szabadságvesztésre ítélni, Russell lordot csak törvényszegés árán lehetett volna ettől mentesíteni. De mint bölcs latin eleink mondták: a legfőbb törvény a közüdv. A közüdv egy része, hogy egy Bertrand Russell akkor se veszíthesse el szabadságát, ha szabadságvesztésre pályázik. Az Egyesült Királyság minden alkotmányos szervének össze kellett volna fogniá a gyors cselekvésre avégből, hogy e főúri és lángelméjű szent, ha a feje tetejére áll, akkor is babért és térdharisnyarendet kapjon, ne börtöncellát.

(i. p.)

Az űrhajósokat

nemcsak a szocialistának mondott országokban, hanem a nyugati világban is ünnepelték. S valóban, elszántságuk, sport-teljesítményük kétségtelenül rászolgált az elismerésre. Ám a propágandisták tetszetős hasonlata, ami az űrhajósokat Kolumbus rangjára emelné, mégis célt téveszt, mert eszünkbe juttatja, hogy a Santa Maria vitorlás parancsnoka nemcsak mérhetetlenül nagyobb fizikai kockázatot vállalt, hanem morálisat is. Hiszen Kolumbus kétes kimenetelű útjával azt is bizonyítani kívánta, hogy a föld gömbölyü; bizonyítani kívánt egy — akkor még szenvedélyes haraggal vitatott — tudományos sejtelmet s erre tette föl életét, hitelét, becsületét. „A világűr Kolumbusa" elnevezés ezért arra indítja az embert, hogy a közszemlére tett sporfiú mögött, a másik hőst, az igazit, a tudóst keresse: az űrrakéta szellemi apját. Etekintetben a moszkvai hiradások csak általánosságokra szoritkoztak, a szovjet tudomány fölényéről, a szocializmus diadaláról ismételtek meg gyakorta hangoztatott szólamokat, de nem nevezték meg például Titov őrnagy űrhajójának konstruktőrjét. Csak mostanában, rejtekutakon szivárgott ki, hogy a Vostokot német ember tervezte: Dr. Brunholf Baade, aki a második világháború idején vezető mérnöke volt a Junkers müveknek és Hitler légi haderejének a nehéz bombázókat szállította. Remélhetőleg magasabb erkölcsi szempontok, nempedig valamiféle „származási, nemzetiségi és faji hátrányos megkülönböztetés" hatása avagy pláne a „burzsoá nacionelizmus reakciós ideológiája" késztette a beavatottakat arra, hogy Dr. Baade nevét elhallgassák.

Új nóta, régi dallam

Augusztus 13-án, mint közismert, Hruscsov megszegette német helytartójával a potsdámi szerződést. Az amerikaiak e provokációt tudomásul vették. Azóta egyes körök újabb engedményeket szeretnének felajánlani Hruscsovnak abban a reményben, hogy a további engedmények Hruscsovot békülékenységre hangolják. Arra hangolják, hogy ne követeljen további engedményeket.

Természetesen nem minden politikusnak ez a véleménye. A francia államelnök, a német és francia miniszterelnök úgy véli, hogy egyedül a kemény kiállás és a bátorság háríthatja el a háborút. Ezzel kapcsolatban a francia miniszterelnök egyik beszédében a Waltharilied tanulságára tett célzást. Utánanéztünk az Ekkehardtól származó, tizedik századbeli latin verseskrónikának és e mű tartalmát a következőkben foglalnók össze:

Több mint másfélezer esztendővel ezelőtt a három nyugati nagyhatalom vezetői súlyos felelősség és még nehezebb gondok terhétől roskadoztak. E három nyugati nagyhatalom — mármint a Frankok országa, Burgundia és Aquitánia — keletről fenyegető iszonyú veszélynek nézett elébe: a Duna tájáról félelmes nagyságú seregeivel és szörnyű nyilaival Attila hun király közeledett, aki egész Európát meg akarta hóditani. (Azért csak Európát, mert Amerikát akkor még nem fedezték fel.)

A nyugati országokban akkoriban ugyan még nem jelentek meg újságok, rádió sem volt, mégis villámgyorsan terjedt el ama nézet, hogy az ázsiai hordáknak igen nehéz lenne ellenállni. A vájákosok és kocsmai bölcsek azt tartották, hogy engedményeket kell tenni Attilának, meg kell egyezni vele.

Így aztán a Rajna-menti Wormsban székelő frank király, bizonyos Gibich nevezetű elhatározta, hogy megbékél Attilával, barátságot ajánl néki, adót fizet és kezeseket ad néki. Attila örömmel fogadta, amikor a frank király csatlósának ajánlkozott. Néhány hét múlva pedig elpusztította birodalmát, felégette falvait és városait és tovább vonult a Nyugat ellen. Chalonsban, a Marne-on ekkoriban Herrich burgund király trónolt. Noha látta, hogy szomszédját milyen sors érte, ő is sietve csatlósnak ajánlkozott Attilánál. Miután megegyeztek, Attila Burgundiát is elpusztította és tovább vonult Aquitánia ellen. Alpher aquitán király ugyan látta, hogy szomszédai hiába tettek engedményeket, mégis csúful vesztek — azt hitte, hogy engedékenysége jóindulatra hangolja Attilát. Ezért követeket, aranyat és túszokat küldött eléje. Majd pedig maga is csúcstalálkozóra ment Attilával. E csúcstalálkozó a Waltharilied szerint a következőképpen folyt le:

Attila nagy hűhóval fogadta
a vendéget,
S így udvarlá: Jó Alpher! Ügen
böcsüllek téged.
Legyen köztünk szövetség, jer ide,
átkarollak,
Mert jobb ma egy kis béke, mint
egy nagy csata holnap!
Bölcs ember vagy, azt látom, szidd
meg kupámat, tessék
S viruljon népeink közt az örökös
szövetség!

Így szólt Attila s közben mosoly
fakadt száján.
Miközben végignézett az istenvert
marháján,
S ezt gondolá magában: úgy
sajnállak, te állat,
Hogy pár hetet még várok, míg
négy fertályra vágjak...

Erre azonban már nem került sor. De csak azért nem, mert közben Aetius megjelent Chalonsnál a Marne-on. Mégpedig nem engedményekkel, hanem egy nagy sereggel. (f. gy.)

A Pravda

két cikkben számol be a nyugat- és kelet-németországi választásokról. Az első cikk a kelet-németországi választásokról szól, ahol a kommunista „Nemzeti Front" a szavazatok 99,86 százalékát kapta. A lap a cikket A DEMOKRÁCIA DIADALA címmel közli. Közvetlenül alatta körülbelül fele nagyságú cikk ismerteti a Pravda olvasóival a nyugatnémet választások eredményét. A cikk címe: VÁLASZTÁS — A VÁLASZTÁS LEHETŐSÉGE NÉLKÜL.

A szótárkészítő nem kockáztatja a nyakát

Az orosz nyelv nagyszótára című mű utolsóelőtti kiadása. Sz. I. Osegov szerkesztésében, a Külföldi és Nemzetközi Szótárak Kiadójának gondozásában jelent meg Moszkvában, 1952-ben. E mű nyolcszázhatodik oldalán a következő olvasható:

„*HRUSCS — hímnemű, bogárfaj neve, ide tartozik a mezőgazdaságra oly káros cserebogár, a parasztság átka.*"

Ugyanennek a szótárnak legújabb kiadása 1960-ban jelent meg nevezett Osegov szerkesztésében, ugyanannál a kiadónál. E mű 856-ik oldalán már a következő olvasható:

„*HRUSCS — hímnemű, bogárfajta neve, ehhez a bogárfajtához tartozik a cserebogár is.*"

Pont. A parasztok átka elmaradt.

Marxizmus és mitológia

Amióta nyilvánosságra került a Szovjetunió kommunista pártjának programja, a budapesti Népszabadság legalább hetenként egyszer visszatér a tervezet egyes szakaszaira és akadémikusokkal, szakemberekkel, párttisztviselőkkel irat cikkeket, hogy felhívja olvasói figyelmét a kommunista társadalom jövőbe vetített képére és a kép legvonzóbb részleteire.

Ezek az írásművek témájukban, színvonalukban különböznek ugyan egymástól, de abban meglepő hasonlatosságot mutatnak, hogy szerzőik — midőn eljövendő eseményekről, reménybeli eredményekről, sőt még csak az idők múltával esetleg talán kialakuló tudattartalmakról szólnak — nem a meglévő „anyagi valóságból indulnak ki", ahogy a dialektikus materializmus megkövetelné, hanem gondolati absztrakciókból és így voltaképpen a lét elsődlegességével szemben a tudat prioritását fogadják el.

„A kommunizmus építőinek erkölcse" című cikkben például *(Népszabadság, 1961 szeptember 9.)* a szerző arról elmélkedik, miképpen lenne lehetséges az SZKP programjában meghirdetett „morális szabályokat" minél előbb „közerkölcsé formálni". *„Az SZKP programja szerint ugyanis* — írja — *a szocialista országok egyazon történelmi időszakon belül többékevésbé egy időben érkeznek el a kommunista társadalom küszöbéhez. Márpedig ide eljutni nem pusztán gazdasági kérdés, hanem előfeltétele ennek az emberek átalakulása, átformálása is."* Az előző szakaszok nem hagynak kétséget afelől, hogy a szerző az emberek erkölcsi átalakulására és átformálására gondol. Márpedig a marxista felfogás szerint az erkölcs — és ezt most az 1960-ban megjelent *Új Magyar Lexikonból* idézzük — *„a társadalmi tudat egyik formája, amely az emberi együttélés történelmileg változó, törvény által nem szankcionált normáit tartalmazza... változásait a vallástól függetlenül elsősorban a társadalom termelési viszonyai határozzák meg"*. Szerzőnk szerint viszont a kommunista erkölcs *előfeltétel*, előfeltétele annak, hogy a szocialista országok eljuthassanak a *„kommunista társadalom küszöbéhez"*. Vagyis: a kommunista erkölcsnek előbb kell kialakulnia, mint a kommunista társadalomnak.

A tudat prioritásának hangsúlyozását a lét elsődlegességével szemben már a kezdőknek szánt marxista szemináriumi füzetek is az úgynevezett idealista filozófiai irányzatok legszembeszökőbb ismérveként jelölik meg. Ehhez az Új Magyar Lexikon még hozzáfűzi: *„Az idealizmus lényege ugyanis az anyagi valóság tagadása, illetve eltorzítása, meghamisítása és spekulatív alapon való misztifikálása."* Ez az agresszíven általánosító és publicisztikailag is elnagyolt meghatározás oly gyökeresen különböző filozófiai irányzatokat iparkodik egy kalap alá vonni, hogy voltaképpen egyikre se alkalmazható, de „A kommunizmus építőinek erkölcse" című cikk szerzőjének idealizmusát szinte kísértetiesen jellemzi.

Mert, mi egyéb, ha nem *„az anyagi valóság tagadása, illetve eltorzítása és spekulatív alapon való misztifikálása"*, amikor egy besúgó-hálóval leborított, titkosrendőrség kormányozta ország lakóinak a viszonylag közeli jövőre kilátásba helyezik: „A ma még paragrafusokba foglalt, törvényekkel szentesített erkölcsi normák helyébe, az ember természetéből fakadó, önkéntesen követett morális szabályok lépnek. Így igazgatja majd az ember és ember közti viszonyokat mindinkább a társadalmi morál, mindjobban csökkentve — amint erre a program utal — az emberek közötti kapcsolatok adminisztratív szabályozásának szükségességét."

A Lexikon imént idézett szövegével helyreigazíthatnók a cikkírót. Hiszen eszerint a morál a társadalmi tudat az a formája, ami — ma is — az együttélés törvények révén *nem* szankcionált normáit tartalmazza. De erről a pontatlanságról és a pontatlan fogalmazás következményeiről a budapesti szakférfiak hivatottak a Népszabadság szerkesztőit és munkatársait kioktatni. Mi csupán annak a fájdalmas sejtelmünknek adunk kifejezést, hogy a jelen és a belátható jövő „anyagi valósága" legkevésbé sem indokolja az állam elhalására utaló célzást. Az állam elhalásához fűzött reménykedést egyébként — Engels-szel szemben — a programtervezet kommentátoránál racionálisabb érveket felsorakoztató Lenin és Sztalin mindaddig abszurdnak nyilvánította, amíg csak az egész világ szocialistává nem lesz. A közeljövőben pedig a Szovjetunió atomrobbantási kísérletei csupán a háborús feszültséget fokozzák, ami viszont az egész kommunista blokkban gazdasági megszorításokat és gyarapodó „adminisztratív szabályozást" von maga után.

Ezért a legjámborabb hivő is legfeljebb biztató jóslatnak tekintheti a következő passzust: *„A kommunizmus nem pusztán a termékek bősége, hanem az emberi jellem tisztaságának, a nagyszerű emberi vonásoknak olyan gazdagsága is, amilyet soha nem ismert még az emberiség történelme. Mintha az ‚erkölcsi bőség szarujába' gyűjtené össze mindazokat az erkölcsi eszményeket, amelyek felé az emberiség legjobbjai mindig is törekedtek..."*

Ne szembesítsük most ezt a lelkendezést a moszkvai múlt és a moszkvai jelen kínos valóságával meg az ebből kínálkozó következtetésekkel. Válaszoljon a szerző jóslatára és magára a jóslás tényére ismét inkább az Új Magyar Lexikon. *„A tudományos világnézet terjedésével* — olvassuk a 3-ik kötet 523-ik oldalán — *a jóslás a többi babonával együtt elvesztette társadalmi szerepét, s ma már csupán egyes elmaradott emberek tudatos becsapásának eszköze. Gyakorlása nálunk törvénybe ütközik. — Irod. Mezencev: Lehet-e a jövőbe látni? 1959."*

A Szovjetunió és a népi demokráciák sajtójában lépten-nyomon kerülünk szembe olyan fogalmi technikával, amit a klasszikus marxizmus hívei idealistának vagy metafizikusnak neveznének. Nemcsak a Népszabadság cikke mond le arról, hogy osztálytagozódás helyett *„becsületes, jóakaratú emberekre"* (akik természetesen egytől egyig helyeslik Moszkva bármily politikai sakkhúzását), meg ellenlábasaikra ossza fel a világot. Nemcsak a Népszabadság cikke helyez kilátásba a jól végzett munka jutalmaként — prózai anyagi javadalmazás helyett — eszmei fizetséget, mondván: *„Mindenki a képességeihez mérten igyekszik majd a legtöbbet nyújtani munkájában, amelyet megbecsülés és tisztelet övez, s amely örömet nyújt számára, értelmet ad életének."* Megmutatkozott ez az irányzat már Sztalin korában, amikor a munka „becsület és dicsőség dolgává" lett s tovább terebélyesedett Hruscsov főtitkársága idején azzal az ígérettel, amit újra a Népszabadságból idézünk, hogy majdan: *„A kommunizmus lesz az a társadalom, amely végre kiteljesítheti az erkölcsiségnek azokat a nemes szabályait, amelyek vágyként, törekvésként mindenkor ott éltek a milliókban..."*

Ha az előzmények után még kétségünk volna afelől, vajon valami új, avagy a régmúltból kölcsönvett eszmemenettel állunk-e szemben, cikkírónk — talán akaratlan előzékenységgel — felvilágosít bennünket. Megmagyarázza, hogy a kommunizmusban: *„Mint a nemesfém, amelyről letisztogatjuk a szinte rákövesedett idegen anyagot, úgy tűnnek elő és ragyognak ismét igazi fényükben a legszebb emberi vonások."* Az *„ismét"* szócska a felvilágosító. Az „ismét" szócska árulkodik. Mert ha ismét ragyognak a „legszebb emberi vonások", akkor legalább egyszer ragyogtak már. A *„nemesfém"* szóképe pedig azt sejteti, hogy feltehetőleg ama aranykorban ragyogtak, amit Ovidius énekelt meg. A kommunista társadalom eszerint nem új alakulat, hanem csupán ismét visszahoz valamiféle aranykort, talán éppen azt, ami után a könnyelmű, mondén Rómában *„minden becsületes és jóakaratú ember"* vágyakozott, de amiben senki se hitt már. Mert a mitológia ekkorra rég túlélte önmagát, inkább játék volt, költészet, mese, csak alig-alig vallás.

Takách Endre

Most öt éve

„Kétféle igazság?

Tulajdonképpen azt hihette volna az ember, hogy ha a kommunista írók 1956 szeptemberében a teljes és tökéletes írói igazmondásra tesznek fogadalmat, akkor az ideológiai élet minden vezetője és munkása elhatározza, hogy erejéhez mérten, ahol lehet, és ahogy lehet, támogatni fogja az írók szándékát. Nem így történt. Nógrádi Sándor elvtársnak a Szabad Nép szeptember 23-i számában megjelent cikke (Az írók közgyűlésének néhány hozzászólásához) elsősorban és hangsúlyozottan azért támadja és bírálja Háy Gyula felszólalását, mert Háy minden feltétel és óvatoskodás nélkül az igazmondás mellett foglalt állást és azt ajánlotta, hogy a magyar írók, tekintet nélkül pártállásuk és filozófiai meggyőződésük különbségére, kössenek szövetséget arra, hogy mindig igazat fognak írni. Szerintem Nógrádi elvtárs jó ügyet támad, s kár, hogy még mindig ilyenféle vitáink vannak.

Szakítani kellene azzal a nézettel, hogy egy adott jelenséggel, vagy eseménnyel kapcsolatban *kétféle igazság* létezhetik.

...Lassanként elhittük, legalábbis tudatunk nagyobb, uralkodó felével elhittük, hogy kétféle igazság létezik, hogy a párt és a nép igazsága más lehet, fontosabb lehet, mint a tárgyi igazság, s hogy az igazság és a pillanatnyi politikai hasznosság tulajdonképpen azonos fogalmak.

Rettenetes gondolat, mégis szembe kell azzal nézni, hogy mit jelent. Ha van a tárgyi igazságnál magasabb rendű igazság, ha az igazság kritériuma a pillanatnyi politikai hasznosság, akkor ‚igaz' lehet a hazugság is, hiszen a hazugság is lehet pillanatnyilag hasznos; ‚igaz' lehet a koholt politikai per is, hiszen egy ilyen per esetleg komoly politikai előnyökkel jár. S egyszerre ott vagyunk annál a szemléletnél, amely nemcsak a hamis perek kiagyalóit fertőzte meg, de sokszor az áldozatokra is hatott; amely megmérgezte egész közéletünk levegőjét, behatolt gondolkodásunk legrejtettebb zugaiba, elhomályosította látásunkat, megbénította kritikai képességünket s végül a valóság egyszerű észlelésére is alkalmatlanná tett sokunkat. Így volt, nem érdemes tagadni."

(Gimes Miklós, Béke és Szabadság, 1956 okt. 3.)

A Rajk-temetés

A magyar újságírók gyászülése

„A Magyar Újságírók Országos Szövetségének kibővített választmánya október 4-én *Rajk László, Pálffy György, Szőnyi Tibor és Szalai András* temetése előtt gyászülést tartott. A gyászülésen több felszólaló juttatta kifejezésre az újságírók mélységes megrendülését a sajtónak a hazug perekben vállalt részesedése miatt. A gyászülés kifejezte szilárd elhatározását: az újságírók soha többé nem engedik, hogy a sajtó az igazság védelmezője helyett ártatlanok rágalmazója és üldözője lehessen. A gyászülés egyperces felállással áldozott a mártírok emlékének."

(Szabad Nép, 1956 okt. 5.)

„Szombat délután az ország népének mélységes részvételével utolsó útjára kísértük Rajk László, Pálffy György, dr. Szőnyi Tibor, Szalai András elvtársakat. ...Kommunistákat temettünk, mártírokat, a magyar nép hűséges fiait — s a megrendültség izzó fokát az váltotta ki a résztvevőkből, hogy ez alkalommal olyan áldozatoktól veszünk búcsút, akiknek emlékét, nevét és becsületét egy egész ország színe előtt mocskolták be.

A nép szívéből árad most a gyász, a mélységes megrendülés. Viharos őszi szél kergeti az alacsonyan szálló fellegeket, nem szűnik a hideg, szúrós eső — s nem látni esernyőt a felvonuló több százezres tömeg felett. Fedetlen fővel jönnek, arcukon esőcsepp, vagy talán könny pereg? Hangtalanul, méltóságteljesen, némára fojtott érzésekkel három órán át vonult halottaink előtt a tisztelgő menet."

(A Szabad Nép vezércikkéből 1956 október 7.)

Münnich Ferenc: „Az a kommunista generáció, amelyhez Rajk László elvtárs is tartozott, rengeteg véráldozatot hozott a dolgozó osztályok felszabadításáért, a magyar nép szabadságáért. Rajk László túlélte ezeket a küzdelmeket, neki nem adatott meg a nagyszerű halál, a hősök halála, őt a személyi kultusz mocsarából napfényre kúszott szadista bűnözők pusztították el. De ezzel sem elégedtek meg. Üldözték, háttérbe szorították Rajk elvtárs harcostársait. ...A személyi kultusz mocsarában termett a történelemhamisítás, a talpnyalás, a karrierizmus, a hagyományok megvetése és a törvénytiprás."

Szász Béla: „Koholt vád, bitó vetette hét évre jeltelen sírba Rajk Lászlót, de halála ma a magyar nép és a világ előtt figyelmeztető jelképpé magasodik. Mert amikor százezrek vonulnak el a koporsók előtt, nemcsak az áldozatoknak adják meg a végső tisztességet, de szenvedélyes vágyuk, megmásíthatatlan elhatározásuk, hogy egy korszakot temessenek el, örökre eltemessék a törvénytelenséget, az önkényt és a szégyenletes esztendők erkölcsi halottait, örökre veszélytelenné tegyék az ököljog és a személyi kultusz magyar tanítványait."

(Rajk László temetésén 1956 október 6-án.)

„Felejthetetlen volt ez a néma tüntetés, ez a néma számonkérés, ez a néma ítélethirdetés. Mártírokat temettek és múltat temettek, és ugyanakkor a legfőbb bűnösök erkölcsi hulláit is eltemették 1956 október 6-án. A mártírok feltámadnak, élnek. A bűnök és a bűnösök bármiféle feltámadását egy nemzet fogja megakadályozni."

(Béke és Szabadság, 1956 október 10.)

*

Őrizetbe vették Farkas Mihályt

„A legfőbb ügyész utasítására a szocialista törvényesség megsértése miatt őrizetbe vették Farkas Mihályt."

(Magyar Nemzet, 1956 október 13.)

„A Politikai Bizottság megtárgyalta Nagy Imre elvtárs október 4-i levelét, amelyben párttagságának visszaállítását kérte. A Politikai Bizottság elhatározta: hatálytalanítja az 1955 novemberi határozatot, amely Nagy Imre elvtársat kizárta a párt soraiból, mert jóllehet követett el politikai hibákat, ezek nem tették indokolttá a pártból való kizárását. A kizárási határozat létrejöttében jelentős szerepet játszott Rákosi Mátyás elvtárs személyi elfogultsága. Mindezeket figyelembe véve, a Politikai Bizottság Nagy Imre elvtársat visszahelyezi párttagsági jogaiba."

(Az MDP Központi Vezetősége Politikai Bizottságának határozata 1956 okt. 13.)

„Miért nem szeretem — Kucsera elvtársat?

Először beszéljünk az aprócseprő kérdésekről, szinte inkább ízlésbeli dolgokról. Kucsera: parvenű. Nem tudom, volt-e már a világtörténelemben olyan fokú és annyira tömegjelenségként felburjánzó parvenűség, mint a Kucseráké. ...A másik dolog, ami miatt nem szeretem Kucsera elvtársat: a dilettantizmusa. Kucsera semmihez sem ért és éppen ezért mindenhez foglalkozik, de mindennel csak vezetői szinten. Ezt Kucsera természetesnek tartja. Mialatt e sorokat olvassa, nemcsak megsértődik, de nem is igen érti, mit akarok tőle. Fogadni mernék, hogy azt hiszi, elment az eszem. Hiszen ő csak irányít. Elvileg. Akármit. Ami jön. Hát hogyan kívánhatom, hogy értsen is hozzá?

...Járt ön már hétköznap az országúton? Rengeteg Pobjeda száguld fel és le, falják a kilométereket. Hová oly sietve? Intézkedni. Hol, mit, miért? Tökmindegy. Nem ez a lényeg. A lényeg, hogy ezektől a szazas tempóban, vagy döcögve, vadonatúj Pobjedán, mogorván hátul ülve, vagy jovialisan a sofőr mellett kedélyeskedve megtett kilométerektől, nos, ezektől a kilométerektől hízik Kucsera.

...Mert Kucsera a mi történelmünk nagy tévedése. Kucsera egy idegen, nem létező társadalmi rend képviselője, szocializmust építő életünk kellős közepén. Kucsera valami puha, amibe történelmünk sötét zsákutcáján beleléptünk. Ő, Kucsera, szünj meg létezni! Nem az életedet követeljük, de a kucseraságodnak akarunk véget vetni."

(Háy Gyula híres Kucsera-cikkéből. Irodalmi Ujság, 1956 október 6.)

HÁMORI LÁSZLÓ

A NYUGTALAN JAPÁN

A koreai háború óta Japánban uralkodó konjunktúrára jogosan ráillik a „Wirtschaftswunder" megjelölés. A lakosság életszínvonala, a háború előttihez hasonlítva, száz százalékkal emelkedett. Az egyéni és politikai szabadságjogokat a hatóságok általában tiszteletben tartják. Az ország egyik legsúlyosabb problémáját, a túlnépesedést, lényegesen csökkentette a háború vége óta szinte intézményessé vált születésszabályozás.

Japán közéletét mégis állandó nyugtalanság hatja át. E nyugtalanság máris kedvezőtlenül befolyásolja az ország gazdasági fejlődését, jövőjére pedig katasztrofális hatással lehet. Emlékezetesek azok a súlyos utcai tüntetések, melyek az elmúlt évben megakadályozták Eisenhower elnök japáni látogatását s megbuktatták a parlamentben többséggel rendelkező Kishi-kormányt. Ez év májusában az utcai demonstrációk öt óra hosszat megbénították Tokió főutcáinak forgalmát. Se szeri, se száma a különböző sztrájkoknak, tüntetéseknek, felvonulásoknak. Dél-Japánban, az ország legnagyobb szénbánya-vidékén, kisebb megszakításokkal közel egy éve áll az általános sztrájk, s a két különböző szakszervezeti központhoz tartozó bányászok valóságos ütközeteket vívnak egymás ellen.

A hatalmas példányszámban megjelenő újságok — noha kivétel nélkül kapitalista magánérdekeltségek kiadványai — egyáltalán nem igyekeznek csitítani a háborgó közhangulatot. Éppen ellenkezőleg: a kormányt és a hatóságokat demagóg módon támadó, uszító hangú cikkeikkel még fokozzák a zűrzavart. Mind e jelenségekből az egyik nagy amerikai magazin tudósítója arra a megállapításra jutott, hogy Japánban nem a nép, hanem a csőcselék uralkodik.

Ám a mai japán közéletre mégsem illik rá a csőcselékuralom elnevezés. Az utcákon, a középületek előtt tüntető és nem ritkán verekedő tömeg ugyanis korántsem csőcselék, hanem a szakszervezetekbe tömörült ipari munkásság elitjéből, s az egyetemi diákság javából s más fiatal intellektuelekből tevődik össze.

E sorok írója öt hetes japáni tartózkodása alatt főként e látszólag érthetetlen jelenségnek szentelte figyelmét. Nemcsak azért, mert Japán helyzete szinte példa nélkül áll korunk történetében, hanem azért is, mert Japán jövője, politikai magatartása döntően befolyásolhatja az egész távol-keleti helyzet s ezen keresztül a világpolitika alakulását.

Demokrácia demokraták...

Japán közvéleménye döntően a nagy napilapok publicistái és az egyetemi tanárok befolyása alatt áll. E foglalkozási ágak képviselői ugyanakkor az aktív politikában, a parlamentben és a közigazgatásban alig kapnak helyet, mert a hivatásos politikusok tradíción alapuló klikkje nem szívesen fogadja be ezt az intellektuális réteget. A hivatásos politikusok azonban eszmeszegények, s a közvélemény ideológiai igényeit, azaz eszmeéhségét nem tudják kielégíteni. E feladat Japánban az egyetemi tanárokra, a publicistákra és más intellektuelekre hárult.

E szellemi réteg baloldali és marxista — specifikusan japáni értelemben. Magatartásukat két főtényező determinálja: ellenzéki múltjuk és felületes európai műveltségük. A két világháború között, a katonai diktatúra idején, az intelligencia túlnyomó többsége természetesen ellenzékben állt a kormánnyal szemben. Az ellenzéki magatartás, mint tradíció, a háború befejezése után is tovább élt, s Amerika-ellenes érzelmekkel párosult. Az antiamerikanizmus részben az amerikai megszállás következménye — megszálló hadseregek általában minden időben és mindenütt a világon ellenszenvet szoktak kiváltani. Ráadásul az amerikai katonai hatóságok és a diplomáciai képviselet is elkövette azt a hibát, hogy szinte kizárólag a hivatásos japán politikusokkal tartott fenn kapcsolatot s elhanyagolta azokat, akik a japán közvéleményt valójában irányítják.

A háború előtt és a háború alatt politikai tartalmú könyvek csak szórványosan juthattak külföldről Japánba, s a marxista irodalom terjesztését, sőt olvasását is szigorúan büntették. Érthető, hogy a háború után hirtelen beköszöntött szabadsággal élve, a japán értelmiség, elsősorban az egyetemi tanárok mohón vetették rá magukat az eddig tiltott gyümölcsre. S természetesen nem vették tudomásul, hogy mindaz, ami reájuk az újdonság ingerével hatott, valójában már réges-régen elavult, érvényét vesztette és megporosodott. Az egyik professzor például büszkén közölte, hogy éppen most fejezte be Bakunin japán fordításának hallatlanul aktuális munkáját.

Az idősebb akadémikusok közül sokan Németországban folytatták vagy egészítették ki tanulmányaikat, s alighanem a német akadémizmus hatása az a steril elméletieskedés, mely ezt az idősebb tudósgenerációt jellemzi, s melyet fiatalabb társaiknak is továbbadtak. Meghökkentő, hogy e társadalomtudományokkal foglalkozó, s az ifjúság politikai nézeteit oly döntően befolyásoló akadémikusok mennyire közönyösek a társadalmi problémák megoldása iránt. Az oly kicsinyes kérdésekkel való bíbelődés, mint például az égető lakásprobléma megoldása, vagy a szociális biztosítás kiterjesztése — a japáni baloldaliak felfogása szerint —, nem méltó a tudomány emberéhez. A baloldali tendenciákat csak erősíti a japán közgazdászok általános elmélete, mi szerint Japán gazdasági jövője kizárólag a Kínával való kereskedelmi kapcsolaton alapulhat. Szólamok a kapitalizmus, elsősorban az amerikai kapitalizmus ellen, szólamok az ázsiai népek sorsközösségéről, a fegyvertelen japán semlegességről, s a szocializmus jövendő diadaláról. Ha a külföldi látogató a szólamok mögé nyúlni indiszkrét kérdéseivel, zavart mosolyt vagy újabb szólamokat kap válaszul.

Az újságírók szerepe még veszedelmesebb: ők az elavult elméletieskedés megemésztetlen szólamait a napipolitika eseményeire vonatkoztatják. Emellett megdöbbentően tájékozatlanok. Alkalmam nyílt a vezető lapok politikai újságíróival találkozni; angol tudásuk minimális vagy annál is kevesebb, s nagy külföldi világlapoknak legfeljebb, ha nevét ismerik. S a politikai újságírók elkeseredett demagógiájához nyilvánvalóan az is hozzájárul, hogy gyalázatosan fizetik őket, szociális helyzetük általában lényegesen rosszabb, mint a többi dolgozóé. A kapitalista újságkonszernek tulajdonosai egyáltalán nem igyekeznek mérsékelni publicistáik uszító, mitöbb, útszéli hangját. A kormány elleni gyűlölködés, a szitkozódás és heccelődés olvasókat vonz — tehát jó üzlet.

Nem meglepő, hogy az egyetemi tanárok által terjesztett eszmei zűrzavar és az újságok útszéli radikalizmusa megzavarta az egyetemi fiatalság gondolkodását. A különféle diákegyesületekben sűrűn tartott politikai gyűlések diákszónokai olyan hangon és színvonalon beszélnek, ahogyan Európában legfeljebb a munkásmozgalom kezdeti időszakában beszéltek harmad- vagy negyedrendű agitátorok — még a századforduló előtt. A diákegyesületek vezetői egyébként bizonyos fokú szellemi terrort fejtenek ki a konformizmusra amúgyis hajlamos diákságra. Az utcai tüntetésekre kiadott parancsokat konformizmusból, vagy egyszerűen „a hecc kedvéért" rendszerint azok is követik, akik a demonstráció céljaival nem értenek egyet.

Hogy az állandó zavargásokban mekkora a kommunisták szerepe, nehéz megállapítani. A kommunista párt Japánban gyenge, mindössze ötven-hatvanezer tagot számlál. A legnagyobb diákszervezet, a Zengakuren háromszáz ezer tagja közül csupán kétezer a kommunista. A japánok tradicionális idegenkedéssel viseltetnek minden iránt, ami orosz, s a kommunizmus, mint mozgalom és ideológia, számukra orosz. A kommunista propagandának, ha Japánban hatást kíván elérni, álruhában kell jelentkeznie. Ám általános az a vélemény, hogy az álcázott kommunista ügynökök és agitátorok jelentős tevékenységet fejtenek ki Japánban.

A japán helyzetre igen jellemző az a beszélgetés, amit a zavargásokban oroszlánszerepet játszó Zengakuren diákegyesület egyik vezetőjével folytattam. Arra a kérdésemre, hogy kommunista-e, a leghatározottabb „nem"-mel felelt. „Hiszek a demokráciában s minden tekintetben demokrata vagyok" — mondotta.

„A parlamentarizmusban is hisz?" — kérdeztem.

„Természetesen. A parlamentarizmus a demokrácia kormányzati formája."

„Akkor miért tüntetnek a parlament határozatai ellen és miért akadályozzák a parlament munkáját?"

„Mi nem a parlament ellen tüntetünk, hanem a többség diktatúrája ellen a parlamentben."

„S az nem zavarja magukat, hogy ezt a többséget demokratikusan választották?"

E kérdésemre csupán kissé lenéző és kissé megbocsátó mosollyal felelt.

...és szocializmus szociális reformok nélkül

A japán szakszervezeti mozgalom hosszú, de eredményekben szűkölködő múltra tekinthet vissza. A hatóságok soha nem nézték jó szemmel s minden lehetséges eszközzel akadályozták a munkásság szervezkedését, a katonai diktatúra idején pedig a szakszervezeti mozgalom egészen illegalitásba szorult, a vezetők börtönbe kerültek. Ilyen körülmények között nem alakulhatott ki egységes szakszervezeti mozgalom. Amikor 1946-ban az amerikai katonai parancsnokság engedélyt adott a szakszervezetek működésére, két egymással ellenséges szakszervezeti szövetség alakult meg: a SOHYO, melynek jelenleg 3 millió 800 ezer, s a ZENRO, melynek 850 ezer tagja van. Ezeken kívül egész sereg, magát függetlennek mondó apróbb szakszervezet működik, tagjaik összlétszáma körülbelül 1 millió 300 ezer.

A szakszervezetek fegyelme meglepően erős, a tagok szinte szolgai engedelmességgel követik a szakszervezeti titkárok utasításait. Ebben bizonyára szerepet játszik a japán nevelés, amely a teljes alárendeltségre szoktatja a gyerekeket a családfővel, illetve a tanítóval, a későbbiekben pedig minden felettessel szemben. A szakszervezeti munkások Japánban felettest, vagy családapát látnak a szakszervezeti titkárban. A szakszervezeti szövetségek egyik óráról a másikra az utcára tudnak parancsolni néhány tízezer, esetleg százezer munkást anélkül, hogy a munkások tudnák vagy értenék, miért vagy mi ellen kell demonstrálniok. És minthogy a szakszervezetek a maguk létjogosultságát aktivitással kívánják bizonyítani, a sztrájkokra vagy utcai tüntetésekre vonatkozó utasítások nagyon is sűrűn érkeznek az egyes üzemek szakszervezeti titkárjaihoz. A sztrájkok rendszerint csak 1—2 naposak, de már olyannyira gyakoriak, hogy az újságok legtöbbször csak néhány soros hírben emlékeznek meg róluk.

A két versengő szakszervezeti szövetség közül a ZENRO és a Demokratikus Szocialisták Pártja a mérsékeltebb, az utóbbi időben egyre inkább törekszik arra, hogy tagjaik szociális érdekeit is szolgálják.

A SOHYO vezetői, amint ezt egyikük e sorok írója előtt nyíltan kijelentette, nem is törekszenek arra, hogy szociális reformokkal javítsák a japán munkásság sorsát. A SOHYO és politikai pártja, a régi marxi tézis alapján, a „szociális olajcsöppek"-ben annak veszélyét látja, hogy a reformok elaltatják a munkásság osztályöntudatát és forradalmi lendületét. A SOHYO és a Szocialista Párt programja szerint a szocializmust akarja forradalmi úton megvalósítani.

Milyen szocializmust? Az orosz, kínai vagy jugoszláv szocializmust? Erre a kérdésre a SOHYO-nak nincs határozott válasza. Mindenesetre állandóan hangoztatják, hogy sem elvben, sem gyakorlatban nem hívei az egypárt rendszernek, sem a diktatúra bármilyen formájának.

Nehéz megítélni, hogy e nyilatkozatok mennyiben őszinték, annál is inkább, mert mind a SOHYO, mind a Szocialista Párt belülről a frakciók egész sorára tagozódik. Tény viszont, hogy a japán szocialista vezetők és a SOHYO küldöttségei egyre sűrűbben vendégeskednek Kínában, a Szovjetunióban és a kelet-európai csatlós országokban. Ha pedig Nyugat-Európában utaznak, úgy Togliattinál és a jugoszláv Kardeljnél teszik tisztelgő látogatásaikat.

Eduard Kardelj és Palmiro Togliatti, a jugoszláv miniszterelnök és az olasz kommunista párt vezére: ők ideológiai apostolai a SOHYO-nak és a japán Szocialista Pártnak. Kardelj világpolitikai analíziseiben szinte bibliaszerűen hisznek és Togliattinak a permanens forradalomról szóló taktikai utasításait követik. Állandó nyugtalanságokkal, helyi és nagyobb mérvű sztrájkok állandó láncolataival kívánják meggyengíteni a kapitalizmust. E taktika alapján érthető, hogy például a SOHYO sztrájkot rendel el minden esetben, amikor valamilyen nagyobb üzemben technikai modernizálást kívánnak végrehajtani. A telefonközpontban például azért szervezett a SOHYO sztrájkot, mert az igazgatóság be akarta vezetni az automatikus kapcsolást a kézikapcsolásos rendszer helyett. Az igazgatóság a kézikapcsolók mellett dolgozó telefonoskisasszonyoknak ugyanolyan fizetéssel más munkát ajánlott, de a szakszervezet megtiltotta annak elfogadását és sztrájkot hirdetett. Egyes szénbányákban egy év óta tartanak a sztrájkok, mert a szén továbbítására futószalagokat akart a bányaigazgatóság felszerelni.

A sorozatos sztrájkok és utcai tüntetések nem lebecsülendő károkat okoznak a nemzetgazdaságnak, a kapitalizmust azonban aligha fogják megdönteni. A japán ipari termelés még így is több mint tíz százalékkal növekszik évente.

A Szocialista Párt, jobban mondva, a SOHYO külpolitikai propagandája, elsősorban az USA ellen irányul, illetve minden olyan kapocs ellen, amely Japánt Amerikához fűzi. A szakszervezetek és a két Szocialista Párt egyaránt Japán teljes semlegességét, sőt teljes fegyvertelenségét írták zászlaikra. A „szocialista blokk" országai — szerintük — békeszeretőek és semmi okuk, hogy megtámadják a semleges és fegyvertelen Japánt. A japán hadsereg tehát felesleges, sőt egyenesen ártalmas. A semlegesség követelése azt is magával vonja, hogy az amerikaiak hagyják el japáni támaszpontjaikat. Ha mindehhez hozzáfűzzük a követelést, hogy a japán kormány ismerje el kommunista Kínát, úgy körülbelül körvonalaztuk a SOHYO külpolitikáját.

Ez a propaganda termőtalajba hull abban az országban, amely a háború elvesztése miatt meggyűlölte a katonaskodást, elszenvedte Hiroshimát és Nagasakit és megutálta az amerikai megszállókat. A külpolitika az a terület, ahol az intellektuelek és a szakszervezetiek összetalálkoznak, egyetértenek és közös akciókat indítanak. A háttérből pedig tevőlegesen, vagy hallgatólagosan segítik őket bizonyos kapitalista gazdasági körök, amelyek a Kínával való kereskedelemtől várják az új aranykorszak elkövetkezését.

Ez az aranykor azonban nem fog eljönni.

KÖLTŐK A

DYLAN THOMAS (1914—1953)

Ízig-vérig walesi s költő. Egyetlen nyelvet ismert, az angolt s hazai dallamos kiejtését kitartó szorgalommal angolossá míveli. Kiváló szavalóművész, saját verseinek nagyhatású előadását hanglemezek őrzik. Már életében legendás hírű s a legnagyobb modern költők egyike. Az „Under Milk Wood" című költői hangjátéka népszerűségét hatalmasan megnövelte.

Első verseskönyve, „18 költemény" 1934-ben jelent meg, mely sikert és befolyásos barátokat jelentett s hatalmas harcának kezdetét a kifejezésért, egy-egy befejezett költeményért, magánéletének keserű valóságát, a szüntelen pénzhiányt, fárasztó kenyérkeresetet, amerikai felolvasó körutakat: egyre többet ivott s egyre kevesebbet írt, — utolsó hat évében mindössze hat verset.

Az emberi élet s a természet mozgása szemléletében egybemosódik. Legtöbb versében a születés-közösülés-halál egymást teremtő, örök körforgását énekli — sokak szerint Shakespeare óta páratlan erejű, váratlan szókapcsolatokkal, kifejezésekkel, nyelvi pompával — különös bibliai és nemi szimbolizmussal.

Kelta bárd és bámulatos, korhű formaművész, angyali ártatlanság és állati indulat, kegyetlen s józan alkotó küzdelem és lassan összefolyó, égető részegség munkálta műveit.

1952-ben összegyűjtött verseit bevezetőjében úgy ajánlja az olvasónak, amint azokat az ember szeretetéért s az Isten dicséretéért írta.

Váratlan, korai halálának emlékére Stravinszky a „Ne járj szeliden jámbor alkotnyatban" kezdetű versét megzenésítette. *(S. I.)*

Szerelem dörzse ha csiklandana

Szerelem dörzse ha csiklandana,
csaló lány, ki oldalára csalva
kócán kitörvén tépi sebzsinegem,
ha vörös viháncol, mint borjazó barom
míg tüdőmből hahotát kaparni kezd,
nem félnék almát, áradó vizet
se vérbeteg tavaszt.

Fiú lesz, lány? felelje fel a sejt
s vesse tűzként testből a szilvaépet.
Ha rácsos díszű haj csiklandana
szárnyas csont, mely csírázott volt bokán,
emberviszketés csecsemő combján,
nem félném a vert bitót, szekercét,
harcok keresztfáját.

Fiú lesz, lány? véssék ki az ujjak
falra zöld lányt párral krétázóak.
Nem félnék szerelmi-ín feszülést
ha csiklandana sűnös suhanc éhség
hevet nevelvén tompa idegre,
nem félném lágyékban az ördögöt
sem a nyíltszavú sírt.

ARADI ZSOLT

Az Idők Mögül — az Idő Sodrában

— Ignotus emlékének —

1940 szeptember 3-án, egy nyomasztó, sirokkóval terhes késő délután a római magyar követség sajtóattaséja felhívott telefonon. *„Egy sürgöny érkezett számodra, azonnal gyere be..."* A hír megdöbbentett, de még inkább az üzenet hangja. *„Azonnal gyere be."* Fantáziám azonnal működni kezdett: édesanyámmal történhetett valami s a követség már biztosan tudja, hogy mi van a táviratban, de kíméletesen akarják megmondani. De amikor felszakítottam a táviratot s láttam, hogy nem Budapestről jött, ez egy pillanatra megkönnyebbített, de a szorongó érzés mégsem oldódott fel bennem. Francia nyelvű távirat volt s ez állt benne:

PRIERE VOULOIR FRATERNELLEMENT INTERVENIR POUR OBTENIR URGENTMENT VISAS TRANSIT AVION LISBOA ROMA BUDAPEST DEMANDE TRANSMIS ROME 27 AOUT M ET MME HUGO IGNOTUS HOTEL BORGES

1940 szeptember 3-án Ignotus Lisszabonból e táviratban „testvéri" szívességre kért, arra, hogy járjak közbe az olasz átutazó vízum sürgős elérése érdekében. A vízumkérelmet a lisszaboni olasz követség augusztus 27-én továbbította Rómába...

Két nap múlva, 1940 szeptember 5-én a következő levelet kaptam Ignotustól:

H. Ignotus, Grande Hotel Borges, Lisboa Portugal, Rua Garrott, 1940 szept. 2. Kedves és tisztelt Uramöcsém, ma telegramban bátorkodtam szíves és sürgető közbenjárásodat kérni magam és feleségem olasz tranzit vizájának megkapására a Lisboa—Róma—Budapest repülő vonalra.

Ugyanis hazautazóban itt váratlan s minden hivatalos információ ellenére azt a novumot találták, hogy olasz tranzit vizánk meghosszabbítását Rómából kell ide kérnünk, s bár az itteni olasz konzulátus kérésünket aug. 27-én nyomban továbbította Rómába: félő, hogy Rómában való külön támogatás és sürgetés nélkül a vizák ügye elhúzódik, ami financiálisan katasztrófa volna számunkra.

Ezt a támogatást és sürgetést kértem ma telegramban s levélben Villani Ö exciájától, s kérem a Te szíves és kollégiális közbenjárásodtól úgy követségünknél, mint ahol egyebütt foganatosnak véled.

Előre köszönöm barátságodat s fáradságodat, s vagyok igaz tisztelettel bátyád és társad

Ignotus Hugo."

Összezavarodtam. Lehetetlen, hogy baj legyen Ignotus vízuma körül. Rómában voltam, a mediterrán ég alatt s tapasztalatból bíztam az olaszok emberségében s abban, hogy nem fogják a magyar szellemi élet egy vezetőjének azt a szívességet megtagadni, hogy a vízumkérelmét soron kívül, sürgősen elintézzék...

Olaszország néhány hónapja lépett be a háborúba, mint Mussolini mondotta, azért, hogy az ország ne maradjon a történelem szélén — al margine della storia —, Magyarországon még a béke látszata élt; de az ország már a szakadék szélén volt, már taszították kívülről, s az ország belső ellenségei szívesen hagyták magukat taszítani. Zűrzavar uralkodott a lelkekben, de azért volt még szavuk azoknak, akiket nem fertőzött meg az őrület. Arra még emlékszem, hogy a római magyar követség egyik tanácsosa, dr. Nagy László vette kezébe az ügyet, egy jólelkű diplomata, aki később is nem egy embert, családot segített vízumkérésben és menekülésben. Jegyzeteim itt hiányosak s nem tudom megállapítani, vajon Ignotus azonnal megkapta-e a hazautazási vízumot, s ha nem kapta meg, ez volt-e a közvetlen kiváltója amerikai időleges kivándorlásának? Könnyen meglehet, hogy Rómában minden jóakaratú intervenció ellenére, valaki — a követségen kívülálló — azt az információt adhatta a legtöbb esetben emberséges és jóakaratú olasz illetékeseknek, hogy a „Nyugat-alapító baloldali Ignotus" számára nem sürgős az a vízum... Ha így történt, mint ahogy minden lehetőség megvan rá, hogy így történt, akkor ez a rosszakarat mentette meg életét...

*

Ignotust személyesen nem ismertem, sohasem találkoztunk. Egyetlen kapcsolat volt közöttünk, az, hogy Ignotus elolvasta egy könyvemet s olyan bizalmat előlegezett nekem, mint amilyenre máig sem volt példa életemben. A könyvet „Európai forradalomnak" hívták, fiatal és szemtelenül szókimondó könyv volt, de mondjuk mentségére: őszinte. Sok tekintetben kellemetlenül apodiktikus, ahogy csak egy huszonegy éves fiatalember írhat; tele jószándékkal, de tele át nem gondolt és helytelen elvekkel is. Ignotus azonban meglátta benne a lényeget, azt, hogy az a hol komoly, hol vagdalkozó fiatalember, aki voltam, ha dadogva is, a humánumot kereste, a haldokló humánumot akarta a maga primitív módján menteni. S ezért Ignotus a Magyar Hírlapban 1934-ben királyi módon megdicsért. Egy teljes oldalt írt a könyvről, amit keményen megbírált ugyan, de a végén ezt mondta: „Abba kell itt hagynom, hely híján, bár szívem szerint sokat mondhatnék azokról, miket Aradi Zsolt szíve szerint írt. Csak vele adnám, nemes szándékain épülve s további útjára, amit ő maga ír: egy jottányit sem engedve az elvekből... de sohasem az ember ellen, hanem mindig érette." A cikknek Ignotus ezt a címet adta: „Sohasem az ember ellen".

Elnézést kell kérnem az olvasótól, hogy közel harminc év előtti önmagamat is idéztem, s hogy abba a látszatba eshetem, mintha a nagy halott dícsérő cikkével most a saját vállamra akarnék veregetni. Magamra kell vennem ezt a látszatot, mert az idézet hozzátartozik mondanivalóm lényegéhez.

Ignotus annak idején a Magyar Hírlapba írt cikkeinek ezt az összefoglaló főcímet adta: *Az Idők Mögül*. Nos, ha most idézem, s ha ezzel kapcsolatban egyet s mást felidézek, úgy érzem, hogy nem halottakat s nem a bénító múltat idézem, hanem az Idők Mögül a vox humanat, egy géniusz és bölcs örökérvényű szavait, figyelmeztetését, amely éppúgy szól hozzánk, mint szólt a múlthoz és szól a jövőhöz. Ami a múlt kritikáját illeti, abban bennefoglaltatik saját magam megkritizálása is, amennyiben s ahol egyes múltbéli véleményeim az itt kifejezettekkel nem egyeznek.

Annak idején is feltettem a kérdést magamhoz — miért *nekem* küldte a sürgönyt Ignotus, s nem másnak? Sok magyar élt akkor Rómában és Olaszországban s köztük nem egy, akinek befolyása sokszorosa volt az én összeköttetéseimnek. Nem fasiszta vagy szélsőjobboldali magyarokra gondolok, hanem olyanokra, akik a látszat szerint közelebb álltak, vagy állhattak Ignotushoz, mint én. Szóval, feltettem a kérdést magamnak, de az előrenyomuló háború nem engedte meg nekem sem a kontemplációt vagy filozófálást. Tudtam azonban, hogy a kérdésre egyszer válaszolnom kell.

*

Abban a cikkben, amelyet Ignotus a Magyar Hírlap 1934 július 22-i számában írt, könyvemről, legtöbbet a liberalizmus lényegével és a liberalizmus és kereszténység viszonyával foglalkozott. Mert a fiatalember, aki voltam, követve tanítómestereimet s a korszellemet, a bajok nagy részéért a liberalizmust tettem felelőssé. De kereszténynek vallottam magamat és azt írtam: „Semmit az ember ellen, mindent őérette."

Ezért fordult Ignotus hozzám. Bízott bennem s bár nem nyíltan, tudatosan és szándékosan — de számonkért.

Ignotust mint írót, kritikust és publicistát sok minden érdekelte, csodálatosképpen mélyen és sokszor foglalkozott azonban a liberalizmus leglényegével és a liberalizmus és kereszténység viszonyával. Tragikus biztonsággal érezte, hogy azok a fiatalok, akik oly emberségeseknek hiszik és hirdetik magukat, rossz úton járnak, ha a liberalizmust csepülik.

Ignotus egyik legkifinomodott képviselője volt az európai liberalizmusnak és humanizmusnak. Azok közé tartozott, akik számára ez kitárt karú világnézet volt; liberalizmusa nem merült ki abban, hogy a liberalizmust csak mint pártot védje s propagálja — bár ez is fontos —, hanem hogy e világnézetet élje s annak alkalmazását elősegítse.

Ö maga ezt így fogalmazta meg egy cikkében: *„...a liberális rend, a liberalizmus... nem egyes intézményeken s intézkedéseken fordul meg, hanem a lelken, amely ezeken átvonul, — lévén a liberalizmus keret, melyet időről időre az időkhöz képest kell betölteni."*

Ha most Ignotus portréját akarnám megrajzolni, akkor sok mindent el kellene mondanom s ez betöltené az Irodalmi Ujság legalább egy teljes számát. De bármennyire szeretném, nem is foghatok hozzá, hogy portrét rajzoljak, mert ez egyúttal a magyar irodalom és magyar közélet nagy nemzedékének portréja volna s erre nem érzem magam hivatottnak. Mondanivalómhoz azonban hozzátartozik annak megállapítása, hogy Ignotus és barátai, elvtársai nélkül nem lett volna modern magyar irodalom, s ha volna, nagy tehetségei ellenére, harmadrangú irodalom volna.

Mert nagy különbség az, hogy van-e mérték és fórum, amihez az írónak, kritikusnak magát mérnie kell. A Nyugat folyóiratnak, ha más eredménye nem lett volna, mint az, hogy a mértéket tartotta, már betöltötte volna hivatását. De Ignotus és a nagy gárda legtöbb tagja sokkal többet tett: szemben az állandó árral, mert az árvíz 1933-ban nem hirtelen jött, szakadatlanul közvetítették és tehetségükkel, alkotásaikkal képviselték azt, ami a Nyugatot azzá teszi, ami: a szabadságot és a harmóniát. Híven ahhoz a nézethez, hogy *„a liberalizmus... nem egyes intézményeken és intézkedéseken fordul meg, hanem a lelken, amely ezeken átvonul"* — Ignotus már régen (s 1934-ben ismét) megfogalmazta a szabad Nyugat országainak kritériumát:

„A szabad verseny megszüntetése magában nem antikapitalizmus, viszont a gazdasági liberalizmusnak s az egyéni vállalkozásnak bármily szoros megkötése megfér a politikai liberalizmussal. A politikai liberalizmus virágjában volt, mikor egyre-másra államosították, tehát monopóliumba vették s kivették a magánvállalkozás kezéből itt a postát, ott a telegráfot, hol a vasutat, hol a pénzverést, hol a sót, hol a dohányt... ki merte volna állítani, hogy Franciaországban vagy Belgiumban, vagy Angliában emiatt befellegzett a liberalizmusnak? A választójog, még a legáltalánosabb is, feltételekhez van kötve, a sajtószabadság, még a legtökéletesebb is, körül van bástyázva visszaélések ellen: a hazák és a kormányzati rendszerek, hol mindezek így vannak, talán megszűntek emiatt liberálisak lenni?"

Magyarországon katolikus részről a két világháború között kevés felvilágosító szó hangzott el a liberális állam védelmében s a katolicizmus és liberalizmus egymásrautaltsága érdekében. Giesswein Sándor halott volt, Ernszt Sándor megkeseredett, Turi Béla bátran szólt néha, de már öreg volt, Griger Miklós nemes példája csak kevesekre hatott. Emlékszem azonban Bárczy István volt főpolgármesternek és Hevesi Sándornak, a Nemzeti Színház igazgatójának egy-egy hozzám intézett levelére: ők még abból a gárdából valók voltak, amelyben elevenen élt Eötvös József tanítása. Bennük néha feléledt a remény. Egyetlen gondolkodó akadt az országban, aki állandóan és világosan felemelte figyelmeztető szavát s azt szeretettel és nyíltan a katolikusokhoz, elsősorban a fiatalokhoz intézte. Ez a férfi Ignotus Hugó volt. Nemcsak abban a cikkben, amelyet előbb idéztem, hanem több ízben. Amint visszagondolok ezekre a cikkekre és amint újból és újból elolvasom az egyiket, amely 1932 november 27-én jelent meg, meghatódom és ámulok. Minden szava ma is érvényes, mert örök vox humana.

Ebben a „Katolicizmus és liberalizmus" című cikkben Ignotus elismerte, hogy az Egyház és különösen a fiatal katolikusok ma már nem a hatalmasokkal esznek egy tálból cseresznyét, hanem a szegényeket védik; helyeselte, amit a *Regnum Novarum* és a *Quadragesimo Anno* meghirdetett s még jobban helyeselte a fiatalok földreform programját. De kétségbeesetten felkiáltott: hát miért antiliberálisok ezek a szerencsétlenek, hiszen — s ezt részletesen bebizonyította — szociális követeléseikkel is *„liberalizmus, legtisztább liberalizmus, amit hirdetnek és csinálnak, mint ahogy a szocializmus is, amennyiben gyakorlati és érvényesülni akar, tartani akarja magát — kizárólag szociál-liberalizmusban állhat"*. De Ignotus tovább ment ennél is, mert ezt írta: *„Liberális részről ismételten kell megállapítanunk és hangoztatnunk, hogy azok az alaptörvények, amelyek az emberiség haladását biztosítják, s azok az elvek, amelyekhez az Egyház, mint lényeghez ragaszkodik, sehol össze nem ütköznek. Én a tudományos gondolkozás híve vagyok, de aquinói Szent Tamásnál tudományosabb gondolkozót nem tudok elképzelni. Én egy emberien érző ember vagyok, de Szent Ferencnél emberibben érző emberrel nem kívánok találkozni. Én minden mértéken felüli felvilágosodott ember vagyok, de semmiesetre sem felvilágosodottabb a jelenleg uralkodó Szentatyánál* (ez a XI. Pius — Achelle Ratti volt), *aki csak nemrégiben bocsátotta a müncheni orvosi klinikák döntése alá a jámbor és vallásos konnerszenthi nő csodaügyét. S ha szocialista volnék... tisztább szocialista államot, mint a jezsuiták paraguayi államát, nem tudnék elképzelni."* (Csak zárójelben mondom, hogy Voltaire-nek hasonló volt a nézete.)

A kérdés — Ignotus számára — elsősorban a szeretet problémája volt s nem hideg elvi kérdés: a „liberalizmus és a kereszténység" teoretikus viszonyáról. Ignotus liberalizmusa nemes humanizmus volt, kiegyensúlyozott és arisztokratikus. Alapja: az emberi egyenlőség, eszköze a politikai liberalizmus s nem győzött csodálkozni azon, hogy ezzel a kereszténység, a katolicizmus szembe került? Mert hogy többségben szembe került s ennek tragikus következményei lettek, az kétségtelen s ezen az sem változtat, hogy minden országban akadtak nagy férfiak, kik a tizenkilencedik század elejétől kezdve e szembekerülés megakadályozásán dolgoztak. E cikknek kereteit meghaladja, hogy a szembekerülés okait analizáljam, erre egy más alkalommal fogok kitérni.

Egyáltalában nem hiábavaló, hogy erről *ma* beszéljünk. A totalitárius uralmak, melyekben sokan éltünk, s melyek ma is körül fognak bennünket, észrevétlenül is rányomják bélyegüket az emberek gondolkodására s türelmetlenné teszik a „lassú, a tehetetlen" stb., stb. liberális demokráciákkal szemben. A politikai liberalizmus nem a múlté; ez a szabad világ alapja, a pluralisztikus társadalom létezésének egyetlen lehetősége. Akik meg fogják érni azt, amit ma a bolsevizmusból való felszabadulásnak neveznek, *ezzel* a kérdéssel fogják legelsősorban szemben találni magukat.

KORFORDULÓN

Ha szerelmek dörzse csiklandana,
mely a szarkalábot le nem vakarja
sem ványadt fürtöt vén állkapocson,
idő, rák, szívédesítő bölcső
hidegen vajként hagyna legyeknek,
tajték tenger fullasztná holttá ha
hull szeretők lábán.

E világ fele az ördögé s enyém,
lányban füstölő mákonytól bolond
bimbót fodroz mely villázza szemét.
Egyvelejű vének s lábam csontja
és büdös a hering mind a tengeren,
ülök, férget lesek körmöm alatt
mely hordja elevenem.

Hát ez az egyetlen mely csikland.
Bütykös majom neme hosszán hintál
nyirkos szerelemsötétből dajka
sodra nem ébreszt kuncogó éjfélt
mégha szépet lel is emlőiben
kedvesnek, anyának, ágyasoknak vagy
sikált porban hat lábat.

És mi a dörzs? halál tolla idegen?
a szád szerelmem, bogáncs a csókban?
tövissel születvén a fán, nékünk
halálszava aszottabb mint tetem,
szóbő sebem hajaddal iratott.
Ha csiklandana e dörzs, képbeszédem
már a férfi lenne.

Ne járj szeliden jámbor alkonyatban

Ne járj szeliden jámbor alkonyatban,
láng legyen vénség, ha végső napja ég:
hördülj, hördülj fel haló fényre harcban.

Bár bölcsnek a vég sötéten talpal,
— szavainak arca nem villám lila ég:
ne járj szeliden jámbor alkonyatban.

Jó ember, búcsú intő, könnye ha van:
gyarló tettel zöld öbölben táncolna még;
hördülj, hördülj fel haló fényre harcban.

Vad ember dőlt és dalolt szárnyas nappal,
de későn okult, hogy igyen hantolta s élt,
ne járj szeliden jámbor alkonyatban.

Bús ember elhalón, vak sugarakkal
víg meteor lehetne szembogara még:
hördülj, hördülj fel haló fényre harcban.

És te apám ott, darvadó magasban
átkozz és áldj kegyetlen könnyel, ima kér,
Ne járj szeliden jámbor alkonyatban.
Hördülj, hördülj fel haló fényre harcban.

Siklós István fordításai

Régi nemzetiszínházi arcképalbum

(Csathó Kálmán: Ilyeneknek láttam őket. Magyar Könyvkiadó, 1960)

„Egyetlen szóval sem mondom, hogy ilyenek voltak, csak azt, hogy ilyeneknek láttam őket" — így kezdi emlékezéseit Csathó Kálmán, az „Új rokon" és sok más darab és regény sikeres írója, aki a Nemzeti Színház főrendezője volt 1935-ig, amikor is az új jobboldali vezetőség nem tartott tovább igényt szaktudására. Ez a könyv is a kettős Csathót tükrözi, a szakembert és a mosolygós, anekdotagazdag írót, akinek sikerült száraz filológiai adatgyűjtés helyett megeleveníteni nagy igazgatókat és színészeket, akiket a legtöbb olvasó már csak hallomásból ismer.

Többek közt, Jászai, Márkus, Sugár megdöbbentően élő portréi mellett, megvilágítja Ambrus és Iványi szerepét a Nemzeti Színházban. Miért nem vált be Ambrus és hogyan tudott Iványi, a rossz színész vezető helyet elfoglalni? Ezekre a kérdésekre is értékes választ ad ez a könyv.

Ambrus Zoltán, a kitűnő író és kiváló kritikus 1917—22-ben volt a Nemzeti Színház igazgatója. Senki sem értette, hogy ez a nagytudású, finom tollú író, akire Klebelsberg, akkori kultuszminiszter, esküdött, miért nem váltotta be a hozzáfűzött reményt. Csathó válasza frappáns: mert idegen volt a színházban, melyről egész különleges felfogása volt. Szerinte a színház irodalmi intézmény, amit az igazgató igazgat. Az író felelős azért, amit írt, egy darabon nincs mit változtatni. Dramaturg nem kell. A rendező betanítja a színészeket, akik jól vagy kevésbé jól megjátsszák szerepeiket, nem is érdekes, hiszen a darab, az irodalom a lényeges.

„Nahát ez gyönyörű előadás lesz ezzel a szereposztással!" — pattant fel egyszer Csathó. — „Ahogy ez engem érdekel!" — válaszolta Ambrus. Nem is érdekelte más, csak Bajor Gizi, akit saját külön felfedezettjének tartott, holott Tóth Imre már előtte bőven ellátta főszerepekkel. Mikor Csathó elmondta Bajornak, hogy az igazgató Dusehoz hasonlította őt, Gizi megmutatta a könyvet, amit aznap kapott Ambrustól kölcsön, Zola Pascal orvosát. (Egy öregedő orvos szerelmes egy fiatal lányba.) Ez a lángoló gyermekded szerelem is hozzájárult gyors bukásához.

Milyen más volt elődje, Tóth Imre, akinek sikerült a Paulay halálát követő szomorú korszak alatt lezüllött színházat visszavezetnie arra az útra, melyet nagy igazgatója kijelölt. És milyen más volt Tóth szerelme a megközelíthetetlen Ligeti Juliskához, aki akkor a naiva főszerepeket játszotta. Mikor Csathóval a Rákóczi út 8 előtt sétált, felnézett a harmadik emeleti ablakokra és ábrándosan belesóhajtotta a tavaszi estébe: *„Juliska szellőzteti a hálószobát!"* Mi minden forrt, izzott és remegett ebben az ártatlan szövegű kis sóhajtásban! Viszont a közönség is többször sóhajthatta, hogy ez a szerep nem Ligetinek való.

A szereposztás! Tóth egyik elődje, Somló Sándor, a különben haladásra törekvő színházi ember, maga osztotta a szerepeket, hogy az elégedetleneknek betömje a száját. „Fenevadak etetésének" hívták ezt a színháznál. Minthogy azonban Somló a darabokba csak belenézett, az egyik rendelkező próbán kiderült, hogy Lánczy Ilkára férfiszerepet osztott.

Csathó már egy-egy mondattal is kitűnően jellemzi színészeit: *„Ujházi a szív színpadi atyamestere volt, Náday Ferencnek nem volt szíve, vagy legalábbis kevés. Vizvárinak volt, de tele sértődöttséggel és szomorúsággal, az Ujházié ellenben kicsordult a jóságtól."* Csathó idézi Ujházit: *„Szerdahelyi tanította meg a magyar színészeket a természetes beszédre. Addig csak az éneklő pátoszi szavalást ismerték a magyar színpadon."* Ezzel kapcsolatban vezeti vissza Jászai, Szacsvay, Iványi hanglejtési modorosságát Ecsedi Kovács Gyulához, aki Kolozsvárott a legtekintélyesebb színész volt, mikor a három művész fiatal korában ott színészkedett. E. Kovács modorossága hatott mindhármukra, de persze mindegyikük modorossága a saját egyéniségének megfelelően alakult ki. Jászai és Szacsvay — mint maga E. Kovács is — meg tudták tölteni jellegzetes beszédjüket az indulat kifejező erejével, amivel viszont Iványi adós maradt.

Iványi pótolta ezt ünnepélyes fennhéjázással és nagyképű színpadiassággal. Ezért szerette a királyi koronát, a mennél díszesebb köntösöket, az emelvényt, a koturnusnak ezt a közeli rokonát, amely hozzásegíti a színészt, hogy legalább fizikailag a többi szereplő fölé emelkedhessék. Imádta a különleges maszkot. Mikor Molnár Ferenc a kulisszák közt meglátta Iványit Gara nádor szerepében kopasz fejjel és köldökig érő fekete szakállal, megkérdezte tőle: *A nándorfehérvári csodarabbihoz van szerencsém?*

Iványi gyakran bitorolta a trónokat, Bartos, mikor meglátta Károly királyt a koronázáson, azt kiáltotta: „Igazi király! Nem Iványi!"

Iványi Macbethet, III. Richárdot, Tartuffe-öt játszotta. De ha rossz színész volt, hogyan tudta mégis megállni a helyét? Csathó válasza kegyetlen, de nagyon találó: a közönség túlnyomó része nem ért hozzá és azt tartja jó színésznek, aki a jó szerepet játssza. A legtöbb embernek nincs hallása a színészethez, botfülű, mint sokan a zenéhez. A zenei hangokat azonban le lehet mérni, de ha egy színész hamisan szaval, a legtöbben nem veszik észre. Iványi hatásos, nagy szerepeket játszott és általában kitűnő sajtója volt, amihez nem véletlenül jutott: megdolgozott érte.

Jászai, aki Nagyváradon felfedezte Iványit, naplójában már azt írja: *„Lady Macbethet szó nélkül vették el tőlem. Ezt a korhoz nem kötött szerepet. De tudom az okát. A kis Iványi játssza Macbethet. Gyenge tejhez gyenge kávé kell."*

Iványi szereplése vörös fonálként húzódik át a Nemzeti Színház történetén. Tóth igazgatása alatt már mellőzve érzi magát, de ezt „a modernségtől megszédült Hevesi és klikkje" befolyásának tulajdonította. Csathót is meg akarta óvni „a Hevesi-féle naturalista szélhámosságtól, aminek a szerencsétlen, műveletlen Tóth felült." *Tóth viszont neki ült fel, elhitte, hogy Iványi befolyásos barátaival megerősítheti az alatta már erősen ingó igazgatói széket, rendeztetett vele és trónra ültette. Az egyébként is nagybeteg Iványit teljesen letörte, mikor a Nemzeti Színházat „a klasszikus magyar színjátszásnak fellegvárát kiszolgáltatták a hitetlen, tháliás forradalmár Hevesinek".* A Nemzeti Színházból temették, koporsója felett nagy ellenfele, az új igazgató mondott gyönyörű gyászbeszédet.

Csathó, az író nem marad adós kedves epizódokkal sem. Milyen jellemzően hárítja el Pethes Imre, ha valaki egyik új sikeréhez gratulál: *„Mert az egyszeri paraszt is úgy magyarázta meg fiának, hogy mi a különbség komédiás és színész között, hogy a komédiás tüzet eszik meg kardot nyel, a színész pedig szerelemre tanítja az urakat."*

És a hősiesség! Gál-Lőrinc barát nem merte lefegyverezni, ahogy a szerepe megkívánta, Beregi-Rómeót, aki a cellában tört rántva, életveszélyes handabandázást vitt véghez. Gál, Csillag Terézt, a dajkát, biztatta, hogy ő vegye el a tőrt, neki gyerekei vannak, nem kockáztathatja életét. Csillag viszont két lányára hivatkozott. Így megvárták, míg Beregi, aki közben háromszor mondta el a végszót, saját maga szerelte le magát, elhajítván a tőrt.

A könyv megérdemelné, hogy még hosszasabban ismertessem, végül még meg kell jegyeznem, hogy örömmel állapítom meg, hogy Csathó nem „korszerűsített" senkit. A kiadó sem kívánta Csathótól, de ahogy őt ismerem, hiába is kívánta volna. A közönség érezte ezt és percek alatt elkapkodta a könyvet. Megérdemelten.

Siklóssy Pál

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

„Vita az Irodalmi Ujsággal"

Örömmel adtunk helyet legutóbbi számunk levelezési rovatában egy kiválóan figyelmes olvasónknak — névszerint: Török Sándornak, az amerikai Watertown-ból —, aki hol parodizálja politikai állásfoglalásunkat, hol pedig vitába száll vele.

Főképp, úgy érezzük, azt kifogásolja, hogy minduntalan tüntetünk antifasizmusunkkal; nem mulasztunk el egyetlen alkalmat sem, hogy a nem-kommunista totalitárius uralmaktól (vagy a magyar múlt félfeudális kormányzataitól) ugyanúgy elkülönböztessük magunkat, mint attól a kommunista parancsuralomtól, amely ma Magyarországra nehezedik; mintha — írja — nekünk „tudat alatt" az volna a fontos, hogy Budapestnek baloldali múltunkat és jelenünket bizonyítsuk...

Olvasónk sok kérdést vet fel, melyre alkalomadtán még majd visszatérhetünk, de most csupán annál az egynél állnánk meg, hogy igazánban mi is a fontos nekünk — egyáltalában nemcsak tudat alatt! Ennek a kérdésnek tisztázását különösen időszerűvé teszi az 1956-os forradalom közelgő ötödik évfordulója.

Mi az Irodalmi Ujságot az 1956-os reformtörekvések s az 1956 október-novemberi magyar forradalom szócsövének tekintjük. Amióta annak szócsöve nem lehetünk otthon, hagyományának ápolója és ébrentartója akarunk lenni a szabad világban.

Ezt a forradalmat azóta sokfelől elrágalmazták. Leghatékonyabban természetesen azok rágalmazták, akik a maguk állításainak bizonyítására tankokat vonultattak fel. A magyar nép Moszkvából kinevezett kormányférfiai elkeresztelték ezt a forradalmat ellenforradalomnak. Elkeresztelték fasisztának, imperialistának, reakciósnak. Hiába, hogy nem hisz nekik Magyarországon senki; a fegyveres hatalom gondoskodott arról, hogy ezzel az agitációval szembeszegülni ne lehessen.

Ma is alig van Magyarországon, aki a hivatalosan terjesztett jelszavakat szívében elfogadja. De nincs olyan ember, aki ha éjjel-nappal ugyanazt a hazugságot hallja, el ne fáradna az ellene való protestálásba. Megnyernie nem sikerült a Kádár-rendszernek a magyarság lelkét, de eltompítania igen. S anynyit az elszánt és bőkezű propagandával mindenesetre elért, hogy az „el nem kötelezett" országokban meg a nyugati országoknak a kommunistákkal megegyezést kereső politikai tájékain is — olyan körökben, ahol két-három évvel ezelőtt még hallani nem akartak a forradalom elárulásáról — most már lelkesen gratulálnak Kádár Jánosnak sikereihez s kezdenek rá-állni arra, hogy bizony azok az 1956-os forradalmárok igazában „ellenforradalmárok" voltak. Ha nem hiszi olvasónk, lapozza fel Nkrumah „semleges" államelnök, messiás és helyiérdekű megváltó a mai magyar rendszer dicsőségére tartott beszédeit, vagy Raymond Fletchernek, a londoni „Tribune"-ban megjelent tudósításait, melyekről részletesen beszámoltunk.

Mi egyáltalában nem tudat alatt, hanem nagyon is tudatosan szólunk, ahol szólhatunk, azokhoz a magyarokhoz és nem-magyarokhoz, akiket az ilyen megnyilatkozások befolyásolhatnak.

S ha ezekhez szólunk, nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a történelem meghamisítói milyen segítséget kaptak azoktól a fémjelzetten fehér antikommunistáktól, akik az 1956-os forradalmat a maguk művének és maguk dicsőségének igyekeztek elkönyvelni.

Tudjuk — s a mi forradalmi emlékszámunk újabb tanúság lesz rá —, hogy az 1956-os magyar forradalom a magyar nép a szó legnemesebb és legtisztább értelmében haladó szellemű értelmiségi és erkölcsi elitjének megmozdulása volt. Igaz, hogy uszályhadába álltak a fasiszták, a reakciósok, az opportunisták is — miért hiányoztak volna onnan, ahonnan úgyszólván senki sem hiányzott? A forradalom előhada azonban abból az értelmiségi és munkásifjúságból került ki — s abból az írógárdából —, amelyet igazán bajos volna ilyen jelzőkkel illetni. S bár a forradalomban együtt harcolt az idegen megszállók ellen úgyszólván az egész nép: az is nehezen vitatható, hogy az ellenállás legkeményebb utóvéde az ipari külvárosok és bányavidékek munkásságából került ki.

Ez az igazság, ez az, amit nem szabad elfelejtenie senkinek, aki a tényeket tiszteletben tartja. De ami olvasónkat talán még jobban érdekelheti: ez az, amit elfelejteni vagy elfelejtetni merénylet a magyar forradalom hazai emléke és nemzetközi hitele ellen.

Tudatosan és ösztönösen ez a meggondolás igazgat bennünket. Reméljük, hogy ebben nem találnak kivetni valót azok az olvasóink sem, akik nálunk gyengébben tekintenek vissza a háború előtti Magyarország berendezkedésére.

IRODALMI UJSÁG
szerkesztősége

Brazíliából

szeptember 12-i kelettel írja egy barátunk:

„A politikai krizis, azt hiszem, nagyobb vihart váltott ki külföldön, mint itt, mert hála Istennek, ebben az operettországban az emberek könnyen gyilkolnak szerelmi csalódásból, jelentéktelen szóváltásból egy bárban, futballmeccsen izgalomból, de politikából nemigen. Most is, miközben handabandáztak és polgárháborúval fenyegetőztek, szigorúan vigyáztak arra, hogy a mozgósított csapatok ne kerüljenek 40 km-nél közelebb egymáshoz. A lemondott elnök, Janio Quadros, most a ti vendégetek Londonban. Itt nagy csalódást okozott az értelmetlen és ok nélküli lemondásával. Egy eredményt mindenesetre elért, ami vicclapba kívánkozik, ugyanis parlamenti javaslat hangzott el, hogy a jövőben minden elnök- és alelnökjelöltnek öt idegorvos által aláírt orvosi bizonyítványt is be kelljen csatolni a jelölésnél, amelyben igazolják, hogy normális.

A lemondott Janio nagy ellenfele, a Rio de Janeiró-i kormányzó, Carlos Lacerda, aki remek újságíró és aki még egy félévvel ezelőtt Janio legnagyobb híve volt. Egyébként ezt sem tartják egészen normálisnak és a kettőről már hónapok előtt a következő vicc járt szájról szájra: Lacerda kihallgatásra jelentkezik az elnöknél, akit a kabinetiroda főnöke fogad és kormányzó úrnak szólítja, amire Lacerda ezt visszautasítja azzal, hogy ő Rio de Janeiró-nak nem kormányzója, hanem császára. A kabinetiroda főnöke ráhagyta és bevezette az elnökhöz. Janio is mint kormányzót üdvözölte Lacerdát, aki azonban az elnöknek is kijelentette, hogy ő nem kormányzó, hanem Rio de Janeiro császára. Amire Janio azt kérdezte, hogy hogy lett ő császár? — Lacerda azt válaszolta, hogy: „Az Úristen nevezett ki annak." — Janio csodálkozva felelte: „Az Úristen? Hát ki élt vissza itt az én nevemmel? — Sajnos, ez a valódi helyzet, de amíg nem megy vérre, addig nincs baj."

Levélváltás a Guardianban

Victor Gollancz, ismert angliai könyvkiadó, az angol közélet ismert alakja, akinek nemes idealizmusát, széles érdeklődési körét és buzgó tetterejét úgyszólván az egész művelt angol közönség, pártállásra való tekintet nélkül, elismeri és méltányolja — a Guardian szeptember 13-i számában a berlini kérdéssel kapcsolatban hosszú levelet tett közzé, amelynek lényeges pontjait itt közöljük:

A világ mai helyzete nem hasonlítható semmelyik más történelmi helyzethez. Ha a jelenkor problémáit meg akarjuk oldani, merőben új módszereket kell alkalmaznunk. A jelen helyzet azért egyedülálló a történelemben, mert:

1. az egész emberiség számára (még a semleges országok lakói számára is) a háború sokkal katasztrofálisabb következményekkel járna, mint bármikor a múltban;

2. ezt minden felelős államférfiúnak, akinek e válság megoldásában vagy befolyásolásában szava lehet, tudnia kell, Hruscsovnak csakúgy, mint Kennedynek, Macmillannek, Adenauernak, vagy de Gaullenak;

3. akik azt hirdetik, hogy „inkább atomháborút, mint szovjet uralmat", nem gondolnak arra, milyen szellemi, erkölcsi, kulturális vagy fizikai élet vár azokra, akik túlélik ezt a háborút;

4. következésképpen a világtörténelemben először minden államférfi, minden magánember kétségbeesetten el akarja hárítani a háborút;

5. a háborút tehát valami véletlen, mechanikai szerencsétlenség idézheti elő. Ez a veszély is óriási, hiszen Berlinben bármelyik pillanatban megölhet egy amerikai katona egy oroszt, avagy fordítva.

Ezért a szokványos nemzetközi tárgyalások helyett a vezető államférfiak valamelyikének forradalmi újítást kell tennie. Szakítania kell a diplomáciai tradícióval s ezt kell mondania: „Mi sem akarunk háborút, ti sem akartok, de a háború mégis bármikor kitörhet. Ezért mintegy mezítlen mellel s katonai kíséret nélkül leülök veled tárgyalni. Csak egy szempont vezet, meg kell mentenünk a világot."

Bármely vezető államférfi megteheti ezt az első lépést. De ne várjuk ezt a lépést Hruscsovtól, aki diplomáciai téren nyersebb a többieknél is. Miért ne legyen Macmillan az, aki ezt a lépést megteszi? S hogy e propozíció nem reális? Persze, hogy nem, ha realizmusnak azt nevezzük, ami az emberiséget a végveszedelem szakadékának peremére vitte.

A Guardian szeptember 18-i számában több hozzászólást közölt Gollancz leveléhez. Ezek közül közöljük Iványi-Grünwald Béla levelét:

Gollancz úr egy nagy „erkölcsi gesztus" tételét javasolja a Nyugatnak. Valószínűnek tartja, hogy ez a Szovjetunióra csodálatosan jótékony hatást gyakorolna. Ezt nyilván úgy lehet legjobban eldönteni, ha megvizsgáljuk: hogyan reagált a Szovjetunió eddig ilyen vagy hasonló lépésekre a „szembenálló táborból"?

Öt esztendővel ezelőtt a magyar forradalom katonai vezetői meghívást kaptak a szovjet főhadiszállásra. A meghívást elfogadták. A találkozón „mintegy mezítlen mellel s katonai kíséret nélkül" jelentek meg, hogy Gollancz úr oly szemléletes szóképével éljek. Ezzel a gesztussal is hatást kívántak gyakorolni a szovjet vezetőkre. Azt remélték, hogy barátságos lépésük békés megegyezést segít elő a két ország közt. A két ország akkor kemény harcban állt egymással; de remélték, hogy a megbeszélés eredménye fegyverszünet vagy legalábbis tüzet szüntess lesz.

E gesztus a magyar forradalom tábornokainak nagy erkölcsi bátorságát tanúsítja. S mi lett a következménye? Az oroszok elfogták és börtönbe vetették Maléter tábornokot és társait. Másnap hajnalban a szovjet csapatok támadást intéztek a vezetők nélkül maradt katonai egységek ellen. A támadás során számos polgári személy is életét vesztette. Magyarországot a szovjet csapatok megszállták és szovjet gyarmattá gyúrták, amelynek lakossága ma kénytelen részt-venni a Szovjetunió háborús készülődéseiben a Nyugat ellen.

Szükségtelen megjegyeznem, hogy Maléter tábornokot és több bajtársát, akik hazájuk és a béke érdekében ilyen nemes gesztusra szánták el magukat, nemsokára ezután kivégezték.

ALBERT CAMUS JEGYZETEIBŐL

(A néhány esztendeje oly tragikus körülmények közt elhunyt nagy francia író 1935-től kezdve naplószerű jegyzeteket vezetett. Helyenként ezek a naplójegyzetek valóban napi eseményeket foglalnak össze, máskor Camus kis karcolatokat jegyzett fel, máskor gondolatait közölte, aforizmákat írt le, vagy megírandó műveit vázolta fel. Alaposan megírt elmélkedések váltakoznak sebtében feljegyzett benyomásokkal és kusza, csak a szerző számára érthető vázlatokkal. Ilyen formájukban is hűséges képet festenek a nagy író, a nagy humanista életének és gondolkodásának megkapó belső rendjéről és harmóniájáról. A francia nyelven a közeljövőben megjelenő kötet első részéből válogattuk szemelvényeinket; ezek a feljegyzések talán kevésbé kiforrottak, mint a későbbiek, de fiatal szerzőjük írásmódjának hasonlíthatatlan bájával kárpótolják az olvasót.)

1936 május.

Vázlat a „L'Envers et L'Endroit" előszavához

Ezeket a tanulmányokat nagy olvasóközönségnek írom, e tanulmányok tehát formátlanok. A formátlanság oka: nem a forma szokványos lenézése, hanem a szerző fiatalsága, ki nem forrott, még nem érett lénye. Azokhoz, akik valóban annak veszik e könyvet, ami (mármint esszék gyűjteményének) azokhoz csak egyetlen kéréssel fordulok: hogy olvassák el őket sorban. Ha az elsőnél kezdik s az utolsónál végzik, alighanem megéreznek majd némi leplezett folyamatosságot: ez a folyamatosság adja a tanulmányok egységét. Vagy inkább úgy fejezném ki magamat: ez a folyamatosság ad nekik érvényt — ha ugyan éppen az efféle önigazolást nem tekinteném érvénytelennek és nem tudnám, hogy az olvasókat csak a képzet érdekli, amelyet egy íróról alkotnak; de nem maga az író.

Az írás folyamata: az ember fokozatosan elveszti érdeklődését írása tárgya iránt. A művészet praxisa: fokozatos lemondás a tárgyról. És az átírás. Az erőkifejtés mindig meghozza jutalmát, bármilyen különböző is e jutalom.

Luther: „Ezerszer fontosabb, hogy az ember rendületlenül higyjen az isteni kegyelemben, semminthogy érdemes legyen reá. Egyedül a hit tesz érdemessé az isteni kegyelemre s ez a hit tesz boldoggá." (A lipcsei prédikációból, 1519.)

1937 augusztus.

A firenzei temető

A firenzei primitívek olyan arcokat festettek, amilyenekkel nap mint nap találkozunk az utcán. Némi idő kell hozzá, amíg az ember erre rájön. Némi idő, mondom, mert napjainkban már elszoktunk attól, hogy az emberi arc alapvető jellegzetességeit észrevegyük. Mi már nem szemléljük kortársaink ábrázatát. Kortársaink azért vannak, hogy elsajátítsuk tőlük mindazt, amit orientációnkhoz hasznosnak vélünk. De a primitívek még nem torzítottak. Ők egyszerűen tudomásul vették a valóságot; a harmonikus valóságot csak úgy, mint a torzat.

A Santissima Annunziata temető fölött szürke ég, csupa felhő. Monumentális építészet ez, de a halálról sehol semmi. A sírköveken és emléktáblákon arról olvashatni, hogy ez szerető édesatya és gyengéd férj, amaz kiváló kalmár s ugyanekkor hűséges hitvestárs volt; amott egy fiatalon elhunyt asszony, minden erény példaképe, aki franciául és angolul is tökéletesen beszélt, „mintha csak azokban az országokban született volna". (Mindannyian kötelességeket találtak ki maguknak, hogy legyen mit vállra venniök és mitől összeroskadniok. Odább a sírkőfaragó még érintetlen márványkockáin a kisfiúk ugranak bakot; pedig ezek a márványtömbök is arra valók, hogy egykoron az ő erényeiket írják fel rájuk.)

Mindez nem győz meg engemet. A sírfeliratok tanúsága szerint valamennyien eleve lemondtak az életről, miután az élet kötelezettségeit elvállalták. Én nem mondok le. Protestálni akarok az utolsó lehelletig, szóban és hallgatással. Szó sem lehet arról, hogy ezt vagy azt k e l l tennem. Csak az én lázadásom a helyes, a jogos. Lépésről lépésre kell követnem az örömet: ez a földi zarándokút egyetlen célja.

Újabb felhők tornyosulnak a kolostor fölött, lassan lehull az éjszaka, elszürkíti a sírköveket. És a sírköveken a moralitást, mellyel az emberek tulajdon halálukat szeretnék kicifrázni. Ha nékem kéne könyvet írnom az erkölcsről és száz oldal lenne benne, üresen hagynék kilencvenkilencet. Az utolsóra ezt írnám: „A szeretet az egyetlen kötelesség." Többi kötelességemet nem ismerem. Ami ezeket illeti, nemet mondok. Teljes erőmmel mondok nemet. A sírkövek tanúsága szerint semminek sincs értelme és az élet olyan, mintha a nap egyszerre kelne és nyugodna. Ám ez az értelmetlenség lázadásomat nem teszi értelmetlenné; mi több, azt hiszem, hogy, éppen ellenkezőleg, erőt ád néki.

Amiközben ezen gondolkodom, a földön ülök, hátamat egy oszlopnak vetve; köröskörül gyerekek játszanak és nevetgélnek. Egy pap megy el mellettem és rám mosolyog. Asszonyok is jönnek és kérdő pillantást vetnek felém. A kolostor templomában az orgona szól, de szép csendesen, úgyhogy muzsikáját csak olykor-olykor hallom ki a gyermekek lármája mögül. Halál, halál! Ha ez így megy tovább, a végén majd egészen vidáman halok meg. Addigra úgyis felfaltam már minden reményemet.

*

Valahányszor politikai szónoklatot hallgatok vagy vezetőink írásait olvasom, megborzongok. Esztendők óta egyetlen emberi mondatot, egyetlen emberi hangot nem hallottam tőlük. Ugyanazok a szólamok, ugyanazok a hazugságok. És mégis! az a tény, hogy az emberiség még nem intézte el őket, hogy szét nem verte álarcukat — mindez azt bizonyítja, hogy az emberiség már azt se bánja, kik kormányozzák. Szerencsejátékot játszunk valamennyien: legfontosabb érdekeinket, mi több, életünket a hamiskártyások kezébe adtuk s még oda se nézünk, hogy mit tesznek vele.

Fiesole

Olyan életre rendezkedtünk be, amelyet nehéz élni. Többnyire nem sikerül tetteinket a világról alkotott látomásainkhoz igazítanunk. Küszködünk és harcolunk, hogy magánosságunkat újra és újra visszahódítsuk. És aztán egy napon hirtelen egy olyan világ tárul elibénk, amely még ősi, naiv mosolyát mutatja nékünk. Az ilyen pillanatokban elfeledkezünk küzdelmünkről, melyet önmagunkkal és az élettel vívtunk.

Ezt a tájat már millió meg millió szem látta; én mégis úgy érzem, mintha a föld most először mosolyogna. És reám mosolyogna. A szó szoros értelmében kivetkőztet, kiforgat lényemből és valahová máshová visz. Arról győz meg, hogy — kivéve a szeretet — minden haszontalan, és még a bennem élő szeretet és szerelem is haszontalan, ha nem tökéletesen ártatlan és ha van tárgya. Ez a táj egyszerűen elveszi tőlem egyéniségemet és szenvedéseimet megfosztja visszhangjuktól. A világ gyönyörű s minden itt van előttem. Türelmesen oktat arra a nagy igazságra, hogy mindaz, amit gondolok és érzek, lényegtelen. A napsütötte kő és a ciprus, melyet az ég boltja vonz maga felé, hogy terebélyesedjék, arra tanít, hogy az „igazam van" tartalmú mondat értelmetlen, illetve csak emberi viszonyok közt érvényes — a természetet nem teszi érthetőbbé vagy reálisabbá.

Ez a világ megsemmisít engemet, vagy legalább is elvezet létezésem korlátjaihoz. Megtagad engemet, anélkül, hogy haragot érezne irántam vagy akár nehezteine reám.

1937 szeptember.

Mindmáig abban a hitben éltem, hogy az embernek valamiféle foglalkozást kell vállalnia az életben; pontosabban, azt hittem, hogy — ha már szegénynek születtem, meg kell keresnem a kenyeremet, tehát állást kell vállalnom, le kell telepednem. Ez a gondolat, ez az elképzelés (egyelőre még nem merem előítéletnek nevezni) mélyen gyökeredzett bennem, mert iróniku természetem ellenére kitartottam mellette, még akkor is, ha e tárgyról másként nyilatkoztam. És ekkor Szidi Bel Abbeszbe küldtek állásba. Végleg le kellett telepednem valahol és amikor farkasszemet néztem ezzel a helyzettel, egyszeriben véleményt változtattam. Felmondtam az állást, semmibe vettem anyagi biztonságomat és inkább a való élet jóval kedvezőtlenebb, nagyon is kétes lehetőségeit választottam. Megrökkentem alkalmaztatásom elszontyolító perspektívájától. Ha az első napot kibírom, minden bizonnyal lecsillapszom és maradok. De ott álltam a veszéllyel szemben, a magányosság és a véglegesség veszélyével szemben. Féltem tőlük. Nem tudom megmondani, gyávaság volt-e, avagy bátorság, hogy a letelepedés helyett a bizonytalanságot, a szegénységet választottam, vagyis azt, amit magamban a jövendőmnek nevezek. De annyi bizonyos: hogy érdemes volt. Hacsak közelebbről meg nem vizsgálom a kérdést... De nem. Nem azért menekültem, mert le kellett telepednem; azért menekültem, mert csúf helyen kellett volna letelepednem.

Kérdés: vajon nem attól félek-e, amit mások rendes munkának neveznek? Lusta vagyok-e? Nem hiszem; ennek ellenkezőjét már gyakran bebizonyítottam. De jogom van-e ahhoz, hogy visszautasítsam a munkát egy olyan területen, amelyet nem kedvelek? Azt hiszem, a lustaság csak azokat rothasztja meg, akikben nincs elég vitalitás. Ha a vitalitás hiányoznék belőlem, úgy ebből az esetből más következtetést, egészen más következtetést kellene levonnom.

1938 február.

Mi a forradalmi lelkiállapot? Ha az ember fellázad az ember sorsa s az emberi élet körülményei ellen. És ebben az értelemben a forradalmiság, a legkülönbözőbb formákban, a művészet egyetlen örök témája. (És a vallásé.) A forradalmat, Prometheusé óta, mindig az istenek ellen csinálják. Ez az ember pere a végzettel; a zsarnok és a burzsoázia rendőrsége csak ürügy.

Lehetséges, hogy ezt a forradalmi szellemet egy-egy történelmi pillanatban az író tetten érheti és ábrázolhatja. De Malraux minden érzelme és megérzése kell hozzá, hogy az ember meg ne inogjon ebben a pillanatban és ne írjon olyasmit, amivel bizonyítani akar valamit. Csak az a fontos, hogy az író a lényeget írja és az ember sorsát mutassa meg. Ugyanezen premisszák alapján forradalmi lenne az a művészi alkotás is, mely azt ábrázolná: mint hódítja meg az ember a boldogságot?

A mértéktelent mértéktartással kell megírni.

1939 szeptember.

A háború

Kitört a háború. De hol van? Az újságokat kivéve, melyeknek hitelt kell adni, meg a falragaszokat kivéve, melyeket el kell olvasni, a háború sehol sincs. Az abszurd háború sehol sem található. Sem a kék algériai égen, sem a kék tengeren, sem a tücskök zenéjében, sem a ciprusokon, fenn a dombtetőkön. Sem Algír utcáinak oly fiatalosan ficánkoló utcai ívlámpáin.

Hinni akarunk benne. Azt kérdezzük: milyen az arca? De egyelőre még nincs módunk, hogy arcába nézhessünk. Egyelőre még az élet a király és a világ mindennapos, csodálatos dolgai.

Mindig utáltuk ezt az iszonyatos bestiát és most itt áll előttünk és mégsem tudunk ráismerni. Egyelőre alig változott valami. Idővel, kétségtelenül, eláraszt majd minket a szenny, a vér és a parttalan, mérhetetlen undor. De manapság még azt hihetnénk, hogy a háború kezdete olyan, mint a béke kezdete — a világ és a mi szíveink még nem ismerik.

Az ember hiába akarja elkülöníteni magát a világ dolgaitól. Legkevésbé mások ostobaságától és kegyetlenségétől függetlenítheti magát. Hiába mondjuk, hogy „hallani sem akarok róluk". Az ember velük van, vagy ellenük; önmagunk semlegesítésére nincsen lehetőségünk. Ugyanekkor a háború nem menthető, nem védhető és éppoly kevéssé a velejáró nacionalista uszítás. De ha egyszer kitört a háború, hívságos és egyúttal gyáva szándék, ha az ember úgy akar félreállni, hogy őt felelősség ne illethesse. Az elefántcsonttornyok összedőltek. Önnön helyzetére senki nem lehet többé büszke.

A jelenségeket nem lehet kívülről szemlélnünk és bírálnunk: ez fizikailag lehetetlen, s morálisan megvetendő. Az embernek ott kell állnia a szörnyűség kellős közepén: csak onnét van joga utálnia és megvetnie ezt az egészet.

Az egyén magatartása egymagában mit sem jelent. Nincs jelentősége. Esetleg hasznos is; de igazolni semmit sem igazol. A dilettáns legfőbb vágya, hogy az események fölött lebegjen és elváljék tulajdon környezetétől, nevetséges; és nevetséges kísérlet, hogy visszaéljünk a szabadsággal. Ezért tartom szükségesnek, hogy katonának jelentkezzem a francia hadseregbe. És ha nem kellek nekik, meg kell elégednem a megvetett civil státusával. De akár bevesznek katonának, akár nem: mindkét esetben jogom lesz ítélkeznem és minden megkötés nélkül utálkozhatom. Mindkét esetben az események kellős közepén élhetek és jogom lesz bíráskodni. Bíráskodni és cselekedni.

12 MAGYAR KÖNYV

12 MAGYAR SIKER

Közeledik a karácsony! Barátai legjobban a magyar könyvnek örülnének!

DÉRY TIBOR: Vidám temetés
című novelláskötete az író legszebb elbeszéléseit, köztük a több nyelven már megjelent „NIKI"-t is tartalmazza.
Ára: £1.1.0 v. $3.–

MIKES GYÖRGY: Talicska
A világhírű magyar író válogatott humoreszkjei. Részletek az „Anglia papucsban" és az „Amerika papucsban" című könyvekből is.
Ára: £0.12.6 v. $2.–

CS. SZABÓ LÁSZLÓ: Halfejű pásztorbot és hat történet
Egy görögországi utazás története, valamint a nagy magyar prózaíró más elbeszélései.
Ára: £0.19.6 v. $2.80

PÁLÓCZI-HORVÁTH GYÖRGY: Elveszett nemzedék
Egy szerelem regénye 1956 nyarán Budapesten.
Ára: £0.12.6 v. $2.–

TÁBORI PÁL: Csak a meztelen föld
Regény mindazokról, akiknek új életet kellett kezdeni a romokon, vagy idegen földön, romokkal a hátuk mögött.
Ára: 0.17.6 v. $2.50

ACZÉL TAMÁS—MÉRAY TIBOR: Tisztító vihar
A magyar írók lázadásának végig érdekfeszítő és hiteles története.
Ára: £1.1.0 v. $3.–

AZ IGAZSÁG A NAGY IMRE ÜGYBEN
A tragikus sorsú magyar miniszterelnök pere a valódi dokumentumok tükrében.
Ára: £1.0.0 v. $3.–

GÁRDONYI GÉZA: Egri csillagok
A legszebb magyar ifjúsági regény.
Ára: £1.15.0 v. $4.50

VERSESKÖTETEK:

FALUDY GYÖRGY: Emlékkönyv a Rőt Bizáncról
Válogatott versek.
Ára: £0.19.6 v. $2.80

VILLON BALLADÁI — Faludy György átköltésében
Huszadik kiadás!
Ára: £0.12.6 v. $2.–

CS. SZABÓ LÁSZLÓ: Félszáz ének és egy játék
Válogatott versek.
Ára: £0.12.6 v. $2.–

MAGYAR VERSEK 1953—1956: Versantológia
Az „olvadás" éveinek legszebb magyar versei.
Ára: £1.0.0 v. $3.–

Ha barátai részére küldet könyvet, ne feledje karácsonyi üdvözlőlapját a rendeléshez mellékelni!

A világ bármely részébe szállítunk!

Megrendelését a vételár egyidejű mellékelésével az alábbi címre küldje (magyarul):

Big Ben Publishing Company
65, Mortimer Street, London, W. 1.

Irodalmi Ujság

„Az esztétikus halál"

A török hódoltság idején még postakocsin utazott a hír; sok időbe telt, míg Buda várából Londonig jutott. A mohácsi csatavesztés híre csak szeptember legvégén ért VIII. Henrik udvarába; Bethlen Gábor halálát pedig csak öt héttel később tudták Londonban, mint Erdélyben. Manapság is hiába éljük a távíró, a rádió és a lökhajtásos repülőgép korát: a szovjet hódoltság területéről a hírek ma is többnyire hat-nyolc hétig utaznak, amíg Londonba, vagy akárcsak Bécsbe eljutnak.

Négy héttel ezelőtt közölte az Irodalmi Ujság, hogy Czibor János esztéta Budapesten 39 éves korában hirtelen elhunyt. Halála körülményeiről azonban csak most értesültünk. E körülmények új megvilágításba helyezik a kitűnő esztéta korai halálát és félelmes díszleteket festenek ahhoz a tragédiához, mely nemcsak az övé, hanem az egész magyarságé.

Czibor János nem volt harcos antikommunista, sőt még antikommunista sem volt. De azt igazán nem képzelte és egy percig sem hitte, hogy az esztétika a politika, sőt a napipolitika függvénye. A Horthy-korból Pintér Jenő, a Rákosi-korból Révai József intő példája elég világosan mutatta, hova vezet az ilyesmi. Nem marxista-leninista, azaz opportunista, hanem esztétikai és erkölcsi kategóriákban gondolkodott; s ezt nem bátorságból tette, hanem szimplán azért, mert másként nem lehet gondolkodni. Emellett a magyar irodalom nagyjainak és történetének alapos értője és ismerője volt, pompás stilista, aki nem tudott hazugságot írni. És nemcsak erkölcsi okokból. Azért is, mert tudta, hogy a hazugság „kibűzlik a könyv kötése alól", mint ahogy mondani szokta. Azért is, mert lénye játékos volt és vidám; tudta, hogy a hazugság nemcsak egymagában szomorú, savanyú és undok, de gonosszá és utálatossá savanyítja azt is, aki leírja.

A forradalom leverése után esztétáink egy része különféle stallumok ellen intézett rohamot; ki-ki specializálta és kvalifikálta magát a rendszer életfogytiglani szolgálatában. Az álbolsevikok, a hamiskártyások lettek a leghangosabbak: az irodalmi botosispán, az esztétikai csendőr szerepét vállalták és azóta is öngerjesztéssel gyűlölködnek egymás és az irodalom ellen. A múlt századból ittmaradt, töveroskadt marxisták még a legártalmatlanabbak: a régi nótát fújják. Egyikük most ír testes könyvet arról, hogy a szigeti hős unokája azért szerezte a Zrinyiászt és lett, ami lett, mert vágómarháit nem tudta kellő haszonnal értékesíteni. Mások XIX. századi nagyjaink (Eötvös József, Kemény Zsigmond) védtelen sírdombjait gyalázzák meg: jutalmul Kossuth-díjat kapnak.

Ebben az atmoszférában Czibornak csakugyan nem volt mit keresnie. Amit írni akart, nem írhatta meg; az ellen, amit iratni akartak vele, igazságérzeténél is jobban tiltakozott ízlése és lelkének belső derűje. Nem volt ellenálló, sem a különvélemény mániákusa; de az élet, az irodalom és az esztétika elszürkítése, kényszerzubbonyba bujtatása és bemocskolása ellen egész lénye háborgott. Háborgott, csendesen és hangtalanul. És nemcsak lénye tiltakozott; teste is, nyolc ujjhegyével együtt, melyeknek az írógépet kellett volna kopogtatniok. Nem kopogtatták.

Lakásán követett el öngyilkosságot, késő éjszaka. Először egy szem altatót vett be, egy pohárka konyakot ivott rá, még egy szem altatót, még egy konyakot és így tovább. Öngyilkossága előtt levelet adott fel egyik külföldi ismerősének. A levélben szelíd humorral arról írt, hogy a jelenlegi otthoni úgynevezett kultúra vezetői egyetlen hazugságot sem tudtak belőle kifacsarni; pedig nagyon facsarták. A levél egy másik passzusában, csak úgy futólag, arról ír, hogy a kommunista rendszer propagandistái hányszor, milyen unosuntal beszélnek a művészek nyomoráról és szomorú sorsáról a kapitalista rendszerben. Arról azonban, hogy Jesszenin, Majakovskij vagy Fagyejev és annyi más hogy végezte, hallgatnak. Holott „nincs iszonyúbb ennél az új magánynál, ahonnét nincs kivezető út, csak az esztétikus halál".

Holttestét egy héttel öngyilkossága után fedezték csak fel lakásán. Íme az új, boldog társadalom, mely valamennyi alkotása közül egyedül a titkosrendőrséget és az ember elhagyatottságát és magányát szervezte meg tökéletesen. A kommunisták nemcsak őt ölték meg; művei nagy részét is beléfojtották. (f. gy.)

RÓNAI PÁL, a Brazíliában élő kiváló magyar esztéta és műfordító, aki a közelmúltban nagysikerű magyar novellaantológiát jelentetett meg portugál nyelven, ezúttal magyar versgyűjteményt állított össze, mely a közeljövőben megjelenik.

★

BRUNSWICK TERÉZ halálának századik fordulóján Beethoven-hangversenyt rendeztek Martonvásáron.

★

A „LADY CHATTERLEY" legújabb angol kiadását kitiltották Ausztriából. A kitiltó végzést a bécsi belügyminisztérium hivatalosai azzal indokolják, hogy „a könyv árusítása megronthatná az osztrák ifjúságot".

★

MAX REINHARDT, az 1943-ban elhunyt nagy rendező földi maradványait a New York-i temetőből Salzburgba akarják szállítani. Max Reinhardt hetven esztendővel ezelőtt a salzburgi Landestheaterben kezdte művészi pályafutását; ő volt a salzburgi ünnepi játékok megalapítója; szinte mondhatni, hogy a salzburgi nyár neki köszönheti világhírét.

★

BRUNO WALTER, a nagy karmester, aki a zene barátainak annyi gyönyörűséget szerzett szerte a világban, a napokban ünnepelte Kaliforniában nyolcvanötödik születésnapját.

★

ALESSANDRO SCARLATTI „Scipio Spanyolországban" című operáját Salvador Dali, a festő hozta színre és díszletezte a velencei Theatro Feniceben. Az előadáson a balett nagy sikert aratott. Dali díszletezése egyebek közt abból állt, hogy előadás közben négy groteszk festményét a zsinórpadlásról a színpadra eresztették, majd egy gólyalábú elefántbábut járatott végig a színpadon, a díszletek mögül pedig nagy mennyiségű szappanbuborékot fujatott a közönségre. A nézők Dali ötleteit füttyorkánnal honorálták és amikor a szürrealista festő az első felvonás után gondolásnak öltözve, veres spanyol süveggel a fején megjelent a függöny előtt, távozását követelték. Dali eleget tett követelésüknek és nagysietve otthagyta a színházat.

GOSZTONYI GYULA építészmérnök 57 éves korában Buenos Airesben elhunyt. Az elhunyt a háború előtt a pécsi káptalan építésze volt; az ő nevéhez fűződik a pécsi székesegyház renoválása, valamint a Szent Bertalan templom romjainak feltárása.

★

AMERIKAI-SZOVJET KULTÚRKAPCSOLATOK. A Szovjetunió atomrobbantási sorozataival egyidőben a TASSZ, a szovjet távirati iroda azzal a meglepő bejelentéssel szolgált, hogy Moszkvában „életrehívták az amerikai-szovjet kultúrkapcsolatok intézetét". Az intézet vezetője Nikolaj Blochin szovjet akadémikus, orvosprofeszszor lett. Az intézet megnyitása alkalmából a tanár egyebek közt a következőket mondta: „Hála a békés koegzisztencia hruscsovi politikájának, intézetünknek az lesz a célja, hogy a béke és a két nép közti együttműködés hídját verje az Atlanti-tenger felett."

★

GIOVANNI PAISIELLOS régesrégen elfelejtett operáját, az „Il Re Theodoro in Veneziát" rendkívüli sikerrel újították fel a Tanglewoodi (USA) játékokon. Giambattista Casti eredeti librettójának recitatívjait dialógussal cserélték fel, egyébként azonban keveset változtattak az elragadó opera buffán. Ezt a művet százötven esztendeje nem adták elő; bemutatóját, melyen Mozart is résztvett, Bécsben tartották, 1784-ben.

★

HÁROMSZÁZEZER MÁRKÁS „Berlin-alapítvány" létesült abból a célból, hogy Berlinben évente kétszer irodalmi, tudományos és művészi megbeszéléseket, kerekasztalkonferenciát és előadásokat tartsanak. A megbeszélésekre Európa vezető szellemeit kívánják meghívni. A háromszázezer márkát az alapítvány létesítői, német mecénások, három esztendőnként újra és újra meg kívánják ajánlani.

KELET-BERLIN színházi világát még az Ulbricht-féle — régebben művészi téren csak fokozatosan és óvatosan berendezkedő — rendszerrel sem érte akkora csapás, mint azzal, hogy a vasfüggönyt Berlin közepén is leeresztették. Amíg a város lakói szabadon közlekedhettek, Ulbrichtéknak vigyázniok kellett, hogy színházaik versenyképesek maradjanak; ugyanekkor a művészek iránt bizonyos liberalizmust kényszerültek mutatni. Amióta a közönségnek nincs választása, Ulbrichték levetették álarcukat. Működésük eredményeként a kelet-berlini úgynevezett ünnepi hetek fiaskót ígérnek. Az Állami Operaház zenei főigazgatója, Horst Stein, Hans Löwlein karmester, valamint az opera három legjobb énekese és Sona Cervena énekesnő, a színház büszkesége szabadságukért (valamennyien Nyugat-Berlinben laknak) feláldozták állásukat és fizetésüket. Az ünnepi hetekre tervezett Wagner-sorozatot nem tudják előadni, mivel a karnak több mint háromnegyed része otthagyta munkahelyét. A Metropoltheater — Kelet-Berlin operettszínháza — zenészeinek felét sem tudta megtartani. Anni Stoll-Peterka, a színház nagynevű balettmesternője próba közben mondott fel a színház intendánsának, egy szemellenzős, vén kommunistának. Az intendáns erre — a táncosok előtt — hosszú előadásba kezdett, melyben a párt iránti kötelességről kezdett szónokolni. A fiatal balettmesternő szavába vágott: „Maga a pártnak engedelmeskedik, apuskám, én a lelkiismeretemnek." Ezzel otthagyta a színházat.

★

1856-BAN kiadott, eddig ismeretlen folyóiratot találtak egy Vas megyei községben. A folyóirat címe Szépirodalmi Közlöny; Szelestyei László költő szerkesztette a Bach-korban. Munkatársai közt Jókai, Thaly Kálmán, Vas Gereben — és Tompa Mihály szerepelnek.

VADNAY ZSUZSA Rómáról szóló könyve dánul is megjelent „Sagnenes Rom" címen a koppenhágai Samleren Forlag kiadásában.

★

INDIA KULTUSZMINISZTERE bejelentette, hogy jövő tavasztól kezdve az ország leghíresebb épületét, a Tadzs-Mahált csupán belépődíj ellenében lehet megtekinteni. A bejelentés általános felháborodást váltott ki. A Tadzs-Mahál — melyet egyébként egy frankfurti építész tervezett a nagymogul számára 1632-ben — közel 330 esztendeje mindenkor nyitva állt szegény és gazdag előtt.

★

A PORTUGÁL DIKTATÚRA a napokban — anélkül, hogy e tényt a nyilvánossággal közölte volna — letartóztatta Ramos da Costat, a neves kritikust és közgazdászt. Da Costa előzetesen hatvanadmagával nyilatkozatot írt alá, mely „a portugál köztársaság demokratizálásának programja" címet viseli.

★

ANETTE KOLB IRÓNÖT irodalmi munkásságáért és a nemzeti szocializmussal szemben tanusított bátorságáért magas német érdemrenddel tüntették ki. Anette Kolb jelenleg Bajorországban él.

Megjelent a NÉPSZAVA októberi ünnepi száma a magyar forradalom ötödik évfordulójára

A szabad világ munkásságának vezetői üdvözlik a magyarságot; Kéthly Anna „Örök dicsőség" című visszaemlékezése; Forradalmi dokumentumok; „Visszanézek félutamból" — egy száműzött levele Párisból; Faludy György „Honvágy" című verse.

Dr. Kemény György „15 robbanás" címmel a szovjet atomrobbantásokról, Hammarskjöld haláláról és Berlinről ír; Szélig Imre: Kádár második miniszterelnökségét mérlegeli; Ervin Gyula beszámolója az őszi Pestről; Mikes György irodalmi levele és széljegyzete egy kéjutazásról; Magyarok a nagyvilágban. Közgazdaság, hírek, riportok a világ minden tájáról, keresztrejtvény és sok olvasnivaló.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliai olvasóink postahivatalokban kapható 10, illetve 20 shillinges postal ordert küldjenek kiadóhivatalunkba.

A következő országokban terjesztőinknél lehet előfizetni:

Argentínában: Dr. Girsik Géza, Lavalle 361. c/o Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co. 173, Pitt Street, Sidney. Ausztráliában: Hajdu Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Bateliére, Paris 9. Írországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hayarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Sas László, 3455, Ellendale Ave., Apt. 15, Montreal. Németországban: Szarvas Gábor, Stuttgart/W., Ludwigstrasse 96. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air Genéve-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 467 Central Park West, Apt. 11/B, New York 25, N. Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21, Sabana Grande.

A fel nem sorolt országokból az előfizetést közvetlenül kiadóhivatalunknál, nemzetközi postautalványon való átutalással lehet eszközölni. Az átutalást minden ország bármely postahivatala elfogadja.

Kérjük olvasóinkat, közöljék előfizetésüket levelezőlapon is kiadóhivatalunkkal, mert a nemzetközi postautalvány kézbesítő szelvényén nem szerepel a befizető neve és címe, csak a befizetési szám.

APRÓHIRDETÉS

HÁZVEZETŐNŐI ÁLLÁST keres egyedülálló, 48 éves magyar menekült özvegyasszony, kitűnően főz, egy keveset beszél angolul. Takács Etelka, Wien IV., Weyringer Gasse 37. Mezzanin 6. Austria.

HOLLÓS

Monopol ügynökség

15, Colebrooke Avenue,

London, W. 13. Telefon: PERivale 9275.

Vámmentes ajándékcsomagok és gyógyszerek Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Londoni magyar szabó

FALUDI

Árban a legolcsóbb, minőségben a legjobb. Alakítást is vállalok.

Szövetek gyári áron, nagy választékban.

22, Burnham Court, Moscow Road, London, W. 2.

Telefon: BAY 7015.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 francs, Brazília: 30 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: NF. 0.90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 300 pruta, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia: 1 korona, Olaszország: 70 líra, Svédország: 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

ÚJ MAGYAR REGÉNY

Az amerikai Rodosto Kiadó gondozásában október első hetében magyar nyelven megjelenik

HALÁSZ PÉTER

TATÁROK A SZÉNA TÉREN

című regénye.

A drámai és feszültséggel teljes regény Budapestre viszi az olvasót és amíg a Legfelsőbb Bíróság elnöke kihirdeti ítéletét, feltárul néhány lázas iramú napnak és néhány embernek tragikus története.

Ára: kötve $4.–, füzve $3.60 (256 oldal).

Megrendelhető a vételár és a portóköltség (20 cent) egyidejű beküldése mellett (csekken vagy Money Orderen):

RODOSTO PUBLISHER, 216 P.O. BOX,

Murray Hill Station P.O. New York 16. N. Y. USA.

A megrendelés kézhezvétele után azonnal postázzuk.

Az emigráció nagy irodalmi eseménye!

Megjelent

MÁRAI SÁNDOR

új műve:

EGY ÚR VELENCÉBŐL

A vételár (3 dollár) és a portóköltség (15 cent) egyidejű beküldésével megrendelhető:

OCCIDENTAL PRESS

P. O. B. 1005, Washington 13. D. C., USA.

Irodalmi Ujság

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Published by the Hungarian Literary Gazette Ltd.

14, St. George Street, London, W. 1.

Telefon: MAY 32–24.

Printed by Jolly the Printer Ltd. (T.U.), 238 Fore St., London, N.18.

Irodalmi Ujság

XII. évfolyam, 20. szám — A MAGYAR ÍRÓK LAPJA — 1961 október 23

MOST ÖT ÉVE

HATÁROZAT

Csatlakozunk a szegedi egyetemisták javaslatához és megalakítottuk az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem MEFESZ Szervezetét. A szervezethez a Műegyetem és a Kertészeti Főiskola jelenlévő hallgatói is csatlakoztak. Az új MEFESZ feladata lesz a súlyos politikai kérdésekben a diákság állásfoglalását határozattá nyilvánítani és az egyetemi ifjúság jelenlegi megoldatlan problémáit (honvédelmi oktatás, menza, diákotthon, vasúti kedvezmény, szabad vizsga, külföldi út egyénileg is) megoldani.

1. Az MDP-kongresszus azonnali összehívása, alulról választott vezetőség, az új Központi Vezetőség megalakítása.

2. A kormány alakuljon át Nagy Imre elvtárs vezetésével.

3. Gazdaságilag és politikailag teljesen egyenrangú alapon és egymás belügyeibe való be nem avatkozás elvén álló magyar-szovjet és magyar-jugoszláv barátság megalakítása.

4. Az összes szovjet csapatok kivonását Magyarországról a magyar békeszerződés értelmében.

5. Általános, egyenlő, titkos választásokat több párt részvételével, új nemzetgyűlési képviselők választásával.

6. A magyar gazdasági élet átszervezését szakemberek bevonásával és ennek keretében a magyar uránérc magyar felhasználásával. Hozzák nyilvánosságra a külkereskedelmi szerződéseket és vizsgálják felül a tervgazdaságon alapuló magyar gazdasági életet.

7. A teljes ipari munkásság azonnali normarendezését a létminimum megállapítása alapján és a munkásautonómia bevezetését az üzemekben.

8. A beszolgáltatási rendszer felülvizsgálását és az egyénileg dolgozó parasztság támogatását.

9. Az összes politikai és gazdasági perek felülvizsgálását, az ártatlanul elítélt politikai foglyok részére a teljes amnesztiát, illetve a hátrányba kerültek rehabilitálását.

10. Legyen nyilvános tárgyalás Farkas Mihály ügyében és Rákosi szerepének kivizsgálását, valamint az Oroszországban elítélt és ott tartott magyarok hazahozatalát.

11. A néptől idegen címer helyett a régi Kossuth-címer visszaállítását, a március 15-ét és október 6-át nyilvánítsák nemzeti ünneppé és munkaszünetté. Új egyenruhát honvédségünknek.

12. Teljes vélemény- és sajtószabadság megvalósítását, rádiót is és ennek keretében külön napilapot az új MEFESZ-szervezetnek. A régi káderanyag nyilvánosságra hozatalát és eltörlését.

13. A zsarnokság és az önkény jelképét, a Sztalin-szobrot azonnal távolítsák el.

14. Egymásért teljes szolidaritást vállalunk.

Az egyetemi ifjúság egyhangú lelkesedéssel nyilvánította ki szolidaritását a varsói munkásokkal és ifjúsággal, a lengyel függetlenségi mozgalommal.

AZ ÉPÍTŐIPARI ÉS KÖZLEKEDÉSI MŰSZAKI EGYETEM
nagygyűlése, 1956 október 22.

Fiatalok — az utcára!

Rokonszenvtüntetés

„Az utcára vonulunk. Megbonthatatlan soraink — szilárd akaratunkat, egységünket hirdetik.

Bem és Miczkiewicz népét, a személyi kultusz és a dogmák láncait lerázó Lengyelországot köszöntjük. Üdvözlet a hősiesség lánglelkű városának, Varsónak! Üdvözlet azoknak, akik a jövőt formáló küzdelmek élén haladnak: a lengyel kommunistáknak, munkásoknak, diákoknak, ifjú barátainknak! Meghajtjuk az elismerés lobogóját a lengyel nép előtt és magasra emeljük a lenini elvek, az igazi továbbhaladás lobogóját a magyar nép előtt.

(A Szabad Ifjúság külön kiadásának vezércikke, 1956 október 23-án)

„A DISZ központi vezetőségének VI. ülése október 23-án délután 14 órakor megkezdte tanácskozását. A központi vezetőség helyesli a budapesti ifjúság szolidáris tüntetését a Lengyel Népköztársaság mellett. Elhatározta, hogy részt vesz a tüntetésen, ezért ülését felfüggesztette, annak továbbfolytatását a tüntetés befejezése utáni időre elhalasztotta. Felkéri az egyetemi ifjúságot, hogy akadályozzanak meg minden esetleges provokációs kísérletet."

(A DISZ központi vezetőségének közleménye, 1956 október 23-án)

A MAGYAR ÍRÓK KIÁLTVÁNYA

Történelmi sorsfordulóhoz érkeztünk. Ebben a forradalmi helyzetben csak akkor tudunk helytállni, ha az egész dolgozó magyar nép fegyelmezetten, egy táborba tömörül.

A párt és az állam vezetői mindeddig nem adtak életképes programot. Ezért azok a felelősek, akik a szocialista demokrácia kibontakoztatása helyett konckul a Sztalin- és Rákosi-féle terror rendszer visszaállítására szervezkedtek és szervezkednek.

Mi, magyar írók a következő hét pontban fogalmaztuk meg, mit kíván a magyar nemzet?

1. Önálló nemzeti politikát a szocializmus eszméje alapján. A lenini elvek szerint rendezni kell a viszonyunkat valamennyi országgal, mindenekelőtt a Szovjetunióval és a népi demokráciákkal. Felül kell vizsgálni az államközi egyezményeket és a gazdasági szerződéseket, a nemzetek egyenjogúsága jegyében.

2. Véget kell vetni a népek barátságát zavaró nemzetiségi politikának.

3. Nyíltan fel kell tárni az ország gazdasági helyzetét. A válságból csak akkor tudunk kijutni, ha a munkásság, a parasztság és az értelmiség végre az őt megillető szerephez jut az ország politikai, társadalmi és gazdasági életének irányításában.

4. Az üzemeket a munkások és a szakemberek vezessék. Újjá kell formálni a jelenlegi bér- és normarendszert. A szakszervezetek legyenek a magyar munkásosztály valóságos érdekképviseleti szervezetei.

5. Új alapokra kell helyezni parasztpolitikánkat. Mind a termelőszövetkezetekben, mind az egyéni gazdaságokban biztosítani kell a paraszt[illegible] jogát.

6. Mind ennek a feltétele az, hogy a párt és az állam vezetésében alapvető szerkezeti és személyi változások történjenek. El kell távolítani közéletünkből a restaurációra törekvő Rákosi-klikket. Méltó helyére kell állítani Nagy Imrét, a tiszta és bátor kommunistát, akiben a magyar nép megbízik. Továbbá mindazokat, akik az elmúlt években következetesen harcoltak a szocialista demokráciáért. Ugyanakkor határozottan fel kell lépni minden ellenforradalmi szándék és kísérlet ellen.

7. A kibontakozás megköveteli, hogy a Hazafias Népfront a magyar társadalom dolgozó rétegeinek politikai képviselete legyen. Választási rendszerünket olyanná kell formálni, hogy az megfeleljen a szocialista demokrácia követelményeinek. Az országgyűlésbe, a tanácsokba és minden önkormányzati szervbe a nép szabadon, titkosan válassza meg képviselőit.

Hisszük, hogy szavunkban a nemzet lelkiismerete szólalt meg.

Budapest, 1956 október 23.

Magyar Írók Szövetsége

(Megjelent az Irodalmi Ujság 1956 október 23-i külön kiadásában)

A Lengyel Írók Szövetségének

VARSÓ

Barátaink!

A harc, melyet a szabadságért, a demokráciáért, a nép jólétéért és a nemzeti politika érvényesüléséért a lengyel munkássággal és minden haladó erővel közösen vívtatok, győzelmet aratott. Mi, magyar írók, kezdettől fogva nagy rokonszenvvel figyeltük küzdelmeteket, s most büszke örömmel tölt el, hogy közös reményeink nálatok már kezdenek megvalósulni.

Megfogadjuk: mindent megteszünk azért, hogy hazánkban is végső győzelmet arassanak a leninizmus, a humanizmus eszméi. Biztosítunk benneteket, hogy elszántan ellene szegülünk minden fajta restaurációs kísérletnek, s nem kíméljük erőnket mindaddig, amíg népünk a szabadság és a boldogulás útjára nem lép, s amíg teljes mértékben helyre nem áll nemzeti becsületünk és méltóságunk. Harcunkat veletek — és az egész lengyel néppel — közösen akarjuk vívni, támogatni fogunk benneteket és támogatástokat kérjük.

Budapest, 1956 október 23.

MAGYAR ÍRÓK SZÖVETSÉGE

(Megjelent az Irodalmi Ujság 1956 október 23-i külön kiadásában)

A lengyel események

VARSÓBÓL JELENTI A TANJUG:

Október 19-én, pénteken délelőtt Varsóba érkezett Hruscsov. Vele együtt érkezett Mikojan, Kaganovics és Molotov.

A Lengyel Egyesült Munkáspárt központi bizottságának VIII. teljes ülése pénteken reggel 10 órakor megkezdte tanácskozását. A párt első titkárának, Edward Ochabnak megnyitó beszéde után a teljes ülés résztvevői elhatározták, hogy Wladislaw Gomulkát kooptálják a Lengyel Egyesült Munkáspárt központi bizottságába, hogy mint a központi bizottság rendes tagja részt vehessen a vitában.

Október 20-án, vasárnap este a Lengyel Egyesült Munkáspárt központi bizottságának VIII. plénuma megválasztotta a párt vezető szerveit. A központi vezetőség első titkárává egyhangúlag Wladislaw Gomulkát választotta.

DAILY TELEGRAPH:

Az orosz és lengyel vezetők a varsói Belvedereben hat órán át titkos tárgyalást tartottak. Az oroszok azzal támadták a lengyel vezetőket, hogy Lengyelország túlságosan messze merészkedett és túlságosan gyorsan a teljes nemzeti függetlenség és egy külön lengyel út a szocializmushoz követelésében.

VARSÓBÓL JELENTI A PAP:

Egész Lengyelországban, különösen pedig Varsóban nagy örömmel fogadta a nép a Lengyel Egyesült Munkáspárt központi bizottsága új politikai bizottságának és titkárságának megválasztását. A hírt október 21-én a késő esti órákban tették közzé. A főváros lakossága nagy megelégedéssel értesült a választásról és teljes mértékben támogatja azt a politikai és gazdasági programot, amelyet Wladislaw Gomulka körvonalazott beszédében.

Gomulka beszédéből a Lengyel Egyesült Munkáspárt központi bizottságának október 20-i ülésén:

„A szocialista tábor pártjai és államai közötti viszony nem ad okot és nem szabad, hogy okot adjon semmiféle bonyodalomra. Ezeknek a viszonyoknak a nemzetközi szolidaritás elvein kell felépülniök, a kölcsönös bizalmon és egyenjogúságon. Az ilyen viszonyok keretében minden országnak teljes függetlenséget és önállóságot kell élveznie, a népeknek független országuk szuverén igazgatásához való jogát pedig maradéktalanul és kölcsönösen tiszteletben kell tartani."

A Petőfi Kör vezetőségének határozata

A Petőfi Kör vezetősége 1956 október 22-én tartott ülésén figyelembe véve hazánk jelenlegi helyzetét, felhasználva az eddigi vitákban elhangzott véleményeket és javaslatokat, határozatot hozott. A Petőfi Kör vezetősége javasolja, hogy a lehető legrövidebb időn belül hívják össze a Központi Vezetőség ülését. A vezetőség szükségesnek tartja, hogy a párt és a kormány tárja fel nyíltan gazdasági helyzetünket, vizsgálja felül második ötéves tervünk irányelveit és dolgozzon ki hazai sajátságainknak megfelelő konkrét építő programot.

A vezetőség kéri, hogy a Központi Vezetőség és a kormány minden eszközzel biztosítsa a szocialista demokratizmust Magyarországon, a Népfront valódi szerepének kialakításával, a munkásosztály jogos politikai követelésének teljesítésével, az üzemi önigazgatás és a munkásdemokrácia létrehozásával.

A Petőfi Kör vezetősége javasolja, hogy Nagy Imre elvtárs és a szocialista demokratizmusért harcoló más elvtársak méltó helyen vegyenek részt a párt és a kormány vezetésében.

A határozatot a Petőfi Kör vezetősége írta alá."

(Közli a Szabad Nép 1956 október 23-án)

OKTÓBER 23-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL:

MOST ÖT ÉVE

Ignazio Silone a magyar októberről (3. old.)

Koestler Artúr: Naplórészlet (5. old.)

Salvador de Madariaga: Berlin, Kelet-Európa és a szabadság (2. old.)

EMLÉKEZÉSEK OKTÓBERRE

Kéthly Anna — a magyar forradalom előzményeiről (3. oldal)

Király Béla — mi történt a külügyminisztériumban (5. oldal)

Szenci Vilibald — a soproni diákköztársaságról (8. old.)

P. Andrássy Boris — naplórészletek 1956 nov. 4 — nov. 21. (12. old.)

Dénes Tibor: Mi történt Somogyban (17. old.)

Rab Gusztáv: A második szemfedő (13. old.)

Pécry Rezső: Szerep és szövegkönyv (6. old.)

Halász Péter — a Szabad Nép ostromáról (15. old.)

Mezei Tamás: Az első éjszaka (4. old.)

IRODALOM — MŰVÉSZET

Körmendi Ferenc, Tasnády Tamás, Faludy György elbeszélései, **Enczi Endre** és **Vajda Albert** tárcája

Bán Györgyi, Fáy Ferenc, Horváth Elemér, Kannás Alajos, Kristóf Ágota, Máté Imre, Sulyok Vince, Tűz Tamás versei

Ignotus Pál: Bolyongás közben (18. old.)

Ács László, Darázs Mária, EDMA, Gordon György rajzai

POLITIKA — FILOZÓFIA

Kemény György — visszaemlékezések az inflációra (9. oldal)

Méray Tibor — a funkcionáriusok pártjáról (7. old.)

Hanák Tibor: Tudomány vagy ideológia (16. old.)

Az Idő Sodrában; Hírek

Az IDŐ Sodrában

Adósság

Az évforduló emlékezésre kötelez. Hagyomány ez, élesztője és ébrentartója szunnyadó érzelmeknek és gondolatoknak. Az emlékezés első periódusa még csak az egészet látja, a fellobbanó célt, a lendületet, az áldozatot, a sikert, a bukást és a következményt. Széles, de pontosan nem meghatározható fogalmak ezek, gyakran félreérthetők és még gyakrabban félremagyarázhatók. Az 1956-os magyar forradalomnak is ez jutott osztályrészül.

A részletek tisztázása és tárgyilagos felmérése közelebb visz az egész megértéséhez és ha ez megtörténik, csak akkor kapunk tiszta képet az egészről, amiről még csak azt tudjuk, hogy világtörténelmi tett volt, halálos kiállás az ember testi és lelki megaláztatása ellen. Közelről láttuk a nemzeti fellépés egységét, és ha ez az egység negatív is volt, mégis egyértelműen adta tudtára a világnak és azon belül az elnyomóknak, hogy a fennálló politikai státust módszerében és formájában elveti. E világképrendező negatívum pozitív kifejezésének útját már tankok állták el.

Ennek volt egyik következménye a század, ha nem is legnagyobb, de legjelentősebb magyar szóródása. Száznyolcvanezer magyar került a határon túlra — és e 180.000 sorsa még nagy részben ismeretlen.

Még azt sem tudjuk pontosan, hogy az elmenekült 180.000-nek milyen volt a szociális összetétele és csak megközelítő találgatás lehet, ha 50.000-re tesszük az értelmiség, 50.000-re a kisiparos és kereskedők és 80.000-re a munkások, parasztok számát. Valószínű, hogy a 80.000-ből lényegesen több a munkás, mint a paraszt, ellenkező képleteként a századeleji emigrációnak. Ha ez az arány megfelel a valóságnak, akkor a magyarázat sem nehéz. A szegényparasztság még soha nem került olyan földközelségbe, mint a földosztás idején s bár törpebirtokát kollektivizálták, de a reményét nem, hogy idővel újra hozzájuthat jogos örökségéhez. Az utolsó tíz évben is látta példáját [illegible] Nagy Imre első miniszterelnök[illegible] idején, 1953-ban.

A szociális összetétel az emigráció után meg is változott. Sokan maguk mögött hagyták régi osztályukat, sokan deklasszálódtak, velejárója ez az új életformának és egy viszonylag ismeretlen társadalmi rendszernek. Nyilván ez határozta meg világszemléletüket és politikai állásfoglalásukat is. Felmérni ezt még statisztikával is nehéz lenne. Az őszinte vallomás iránt érzett bizalmatlanság még soká fogja kísérni az emigrációt. A felületről ítélve, mégis úgy tűnik, hogy nagy részük sterilül tartja magát távol minden politikai megnyilvánulástól, a magyarországi kényszerű és jelszavakra kényszerített politikai hitvallás reakciójaként. Akiknél ez a visszahatás nem mutatkozott, azok inkább jobbfelé tolódtak, furcsa ellentmondásként még akkor is, ha politikai bázisuknak még mindig az 1956-os forradalmat tartják. Nem nehéz ennek okát adni.

A bizonytalanság, a legyőzhetetlennek tűnő magányosság hathatós segítőtársa volt a szélsőjobboldali szólamoknak. Más részről a már régen fennálló és jól megalapozott régi emigráns szervezetek a régi Magyarország iránt táplált romantikus elképzelésükkel és nem utolsósorban gazdasági kapcsolataikkal magukhoz vonzották az ingadozókat.

Ezzel szemben a nem-kommunista baloldal nem találta meg a neki megfelelő szervezetet, sem azt a kellő támogatást, amely a forradalom kibontakozását egy demokratikus szocializmusban látta.

Nem kétséges, hogy a 180.000 emigráns nagy vesztesége a magyar nemzetnek. De remélni lehet, hogy ez a veszteség még nyeresége lesz Magyarországnak és az emberiségnek, ha nem is mennyiségileg, de legalább minőségben. És hogy ezt tisztán lássuk, őszintén meg kell mondani, hogy még soha nem volt olyan emigráns politikai csoport, amelyik az emigrációból számottevően tudta volna formálni az anyaország jövőbeli alakulását. Az újkori történelemben kivételképpen az első világháború utáni Csehszlovákiára lehetne hivatkozni, de ez a konstrukció, mint ahogy bebizonyosodott, végső fejleményében nagyon is kétes értékűnek bizonyult.

Mindennek ellenére az értelmiségnek egy kisebb hányada úgy tekinti a száműzetést, mint egy nehéz és gazdag tanulmányutat, a szabadság légkörében szerzett ismereteinek gyarapítását, amit egy otthoni politikai változás esetén gyümölcsöztetően érvényesíthet. Ez az a réteg, amelyre termékenyítőleg hat a haladó nyugati szellem és figyelemmel kíséri az elhagyott ország eseményeit is. Ők a vigasza és reménysége az 1956-os emigrációnak, ők törlesztik azt az adósságot, amit a forradalom hitelezett a nemzetnek, köztük a 180.000 száműzetésben élő magyarnak is. *(enen)*

Majakovszkij óta,

számos honfitársa szemében, az alig huszonnyolc éves Jevtucsenko a legnagyobb orosz költő. Verse klasszikus csengésű, de nem hűvös és mint hívei mondják, Puskinéhoz hasonló tűz fűti át sorait.

Jevtucsenko nemrégiben Kijev környékén járt, ahol a második világháború idején a hitleristák zsidók ezreit mészárolták le. A tömegsír megillette a fiatal költőt. Verset írt. Közösséget vállalt az üldözöttekkel, az áldozatokkal. Költeménye a szovjet irószövetség hivatalos lapjában jelent meg. Ám Jevtucsenko, aki maga nem zsidó, folytatta támadását az antiszemitizmus, sőt a Szovjetunióban megnyilatkozó zsidógyűlölet ellen is. Majdnem ezerötszáz főnyi közönség előtt felolvasta egy versét, amiben szemére veti az oroszoknak antiszemita előítéleteiket, amiket kivált akkor árulnak el, ha italosak.

Közismert tény, hogy a szovjet kommunista párt főtitkára se mentes ilyen előítéletektől. Közismert az is, hogy a Szovjetunió zsidó állampolgárait, a belföldi útlevelek „nemzetiség" rovatában, hatóságilag különböztetik meg, mert akár Kijevben, akár Moszkvában, akár Vladivosztokban születtek, zsidóknak minősítik őket, holott az 1917-es forradalom után — a szovjet államszövetség tagjaként létesített — zsidó államot a kommunista vezetők rég felszámolták már. Az sem titok, hogy Sztalin következetesen szorította ki a magasabb funkciókból a zsidó származású kommunistákat és ezen az irányzaton Hruscsov legfeljebb annyit módosított, hogy az úgynevezett középkáderek soraiban sem lát szívesen zsidókat. De mivel a hivatalos politika faji türelmet hirdet, nem tűri, hogy valaki az elvek és a valóság, egyébként szembeszökő és Oroszországban köztudott, ellentmondásaira nyilvánosan is felhívja a figyelmet. Ezért indult koncentrált támadás Jevtucsenko ellen.

Először Alekszej Markov szállt sorompóba. „Egy törpe köpködése", írta, „nem szentségtelenítheti meg az orosz népet", majd szidalmakat szórt a fiatal költőre. Dimitrij Sztarekov, a bértollnok kritikus, aki annak idején iparkodott Pasztternákot is elhallgattatni, hathasábos cikkben rohanta meg Jevtucsenkót és versét „utálatos provokációnak" nevezte. A vita mind tarajosabb hullámokat vetett, de a közönség fittyet hányt a hivatalos állásfoglalásoknak és amikor a fiatal költő a nyilvánosság előtt megjelent, oly tüntetően meleg, sőt viharos ünneplésben részesítette, akárcsak imádóik Amerikában a film divatos sztárjait. Erre a központi bizottság összehívta a fiatal költők országos konferenciáját, hogy testületileg ítéljék el Jevtucsenkót.

Talán az ítélet enyhítésére vagy megelőzésére a költő új verset írt, amit a Komszomolszkája Pravda első oldalán közölt. Ebben a versben nem esett már szó az orosz antiszemitizmusról, csak a hétéves terv várható csodáiról. Jevtucsenko alkalmazkodott az Oroszországban meghonosodott játékszabályhoz. Fizetett azért, hogy igazat is szólhasson.

Szíria

lakossága mintegy három esztendeje, 1,312.759 szavazattal, csupán 39 szavazat ellenében, amellett foglalt állást, hogy az ország az Egyesült Arab Köztársaság részévé váljék. A kurta együttélésnek katonai megmozdulás vetett véget, majd a damaszkuszi rádió hírül adta: „Végeszakadt a zsarnokság uralmának." A felkelés első napján Naszszer csatasorba vetette a lázadók ellen a szovjet fegyverekkel felszerelt egyiptomi légiflotta és hajóhad zömét, de másodnap már visszavonta haderejét, hogy azután kijelentse: „Az egység a nép akaratán múlik, katonai akcióval nem teremthető meg."

A felkelők két képviselője erre az új kormány első sajtókonferenciáján kijelentette, hogy voltaképpen sose terveztek forradalmat. Csupán panaszaikat kívánták Naszszer megbízottja, Abdel Hakim Amer marsall elé terjeszteni. Ám a marsall elárulta őket, mert orvoslás helyett csapatokat kért Egyiptomból. A szíriai tisztek ekkor szánták rá magukat az államcsínyre. Az új konzervatív miniszterelnök, Mahmoun Kuzbari kijelentette, hogy hű marad az arab nacionalizmushoz, megfogadta, végrehajtja Naszszer földreformját és ígéretet tett, hogy a munkások ezután fokozottabb mértékben részesednek majd az ipar nyereségéből, bárha az államosított üzemek javarészt ismét magánkézbe kerülnek.

Az üzletemberekből álló új szíriai kormányt a nagyhatalmak közül elsőnek a Szovjetunió ismerte el és a TASSZ hírügynökség „vezetőszerepet" tulajdonított a szíriai kommunistáknak a sikeres lázadásban. A különböző nyilatkozatok, de kivált a szovjet diplomácia sietsége, számos találgatásra adott alkalmat és a nyugati újságírók szerint Damaszkuszban „valamiképp nem reális, különös atmoszféra" érezhető.

Gazdaságilag mindenesetre van reális oka a két ország különválásának. Szíria 5 millió lakójával, ritkán lakott területével, viszonylagos jólétével az egyesülés előtt kedvezőbb helyzetben volt, mint a 26 milliós, túlnépesedett és szegény Egyiptom. Így a két ország házassága a szíriai életszínvonal csökkenését vonta maga után. Az új kormány kilátásba helyezte, hogy olyan adatokat hoz majd nyilvánosságra, amelyek bizonyítják, hogy Egyiptom kihasználta Szíriát. A fejlesztési tervek ugyan Szíria számára 2720 millió szíriai fontot irányoztak elő, ám a damaszkuszi közgazdászok szerint ez az összeg voltaképpen csak 1720 millió font lett volna, mert a különbözettel Egyiptom egyébként is tartozott Szíriának. Ugyancsak gazdasági terhet jelentett az országnak az erősen megduzzasztott adminisztratív és rendőri gépezet, amelynek vezető posztjain egyiptomiak álltak. Az egyiptomiak egyébként, akár alacsonyabb beosztásban, akár munkássorban is, magasabb jövedelmet élveztek, mint a helybeliek.

„Követtünk el hibákat" — ismerte el Nasszer, de ugyanekkor mozgalmat kezdeményezett, hogy a két ország ismét egyesüljön. Az amerikai *Newsweek* munkatársa, Tom Streithorst szerint Szíriában csupán a gazdagok örülnek egyértelműen a változásnak. A parasztok javarészt Nasszer hívei, mert földet osztatott nekik s az elnök a katonák körében sem népszerűtlen. Az amerikai újságíró valószínűnek tartja, hogy ha valóban szabad választásokra kerül sor, a Nasszert támogató jelöltek döntő többséggel győznek.

A szíriai forradalom sikere, az új kormány diplomáciai elismertetése, amit a Szovjetunió oly sürgősnek vélt, ilyképpen aligha mérőben új, inkább csak átmeneti korszakot nyit meg az arab világ történetében.

SALVADOR DE MADARIAGA

Nem Berlin a tét, hanem a szabadság

Hammarskjöld a második jelentős svéd személyiség, aki a *semlegesség politikájának* áldozatául esett. (S a *semlegesség politikája* kifejezést itt a szó legigényesebb értelmében használjuk!) Első kimagasló svéd áldozata Bernadotte herceg volt, éppen tizenhárom évvel ezelőtt. E két jelentős férfiú mellett a kevésbé ismert áldozatok sora tesz tanúbizonyságot arról: a semlegesség semmiképpen nem biztosíték a veszély ellen, csupán egy másik útja és módja annak, ahogyan egyesek a nemzetközi politika veszélyeivel szembeszállni próbálnak. A semlegesség áldozatainak cselekedetei és nézetei felől a legkülönfélébb véleményeket formálhatjuk; bátorságukat és erkölcsi integritásukat azonban aligha szabad kétségbevonnunk.

Svédország, Svájc s bizonyos értelemben India számára is, a semlegesség egyúttal emberiességet jelent, ezek az országok csupán *államjogilag* semlegesek, ám polgáraik lelkiállapotára az *érzelmi semlegesség* nem jellemző. E semleges országok polgárai — egy jelentéktelen kisebbségtől eltekintve — a szabad világ reményeiben osztoznak. Szándékosan nem használom itt a „nyugati világ" kifejezést, mert a „Nyugat" megint csak inkább politikai, mint emberi fogalom, a „Nyugat" jellegét tekintve, sokkal inkább „állam", mint „nép". Az előbb említett semlegesek nem feltétlenül az Egyesült Államok, Anglia, Franciaország vagy más nyugati országok szövetségesei, ám feltétlenül egyetértenek és egyet akarnak azokkal a jóakaratú férfiakkal vagy nőkkel, akik a vasfüggöny egyik vagy másik oldalán élnek — szabadon az egyik, s rabszolgaságban a másik oldalon —, de valamennyien a szabadság elvét vállalják itt éppen úgy, mint amott. A semleges országok tehát csak mint államok semlegesek, népeik a szabadság oldalán állnak.

Az úgynevezett berlini krízis fényében e megkülönböztetés fontossága rendkívüli. Hiszen oly kérdésekről van szó, melyeknek helyes értékelése, mitöbb lényegük felismerése, csak akkor lehetséges, ha azok, akik e kérdésekben állást foglalnak, az erkölcsi kritériumokhoz erősebben ragaszkodnak, mint az a világpolitikában általában szokásos. Bizonyos országok bizonyos fajta sajtójában valósággal dühöng az úgynevezett „realizmus". Ez az állítólagos realizmus egyrészt megparancsolja a berlinieknek, hogy nyugodjanak bele a keserű tényekbe, másfelől a nyugati politikusokat ostromolja újabb és újabb engedményekért.

Ezek a körök bölcsnek és tanácsosnak tartják tálcán prezentálni Hruscsovnak az általa leginkább áhított ajándékot: Németország szovjet övezetének önálló államként való elismerését.

Miért is kell e kérdés tárgyalását újra és újra a legeslegelején kezdenünk s minden alkalommal mindenkit figyelmeztetnünk arra a tényre, hogy ebben a konfliktusban *nem egy bizonyos terület forog kockán, hanem a szabadság;* következésképpen, ha engedményekre kényszerülünk, semmiképpen sem megengedhető a szabadság rovására engedményeket tennünk. Mert ugyan mit nyerhetnénk, ha a nekünk legdrágábbat adnánk cserébe, valami kevésbé lényegesért — vagy éppen semmiért?

Az irreális realisták elképzelései végül is abban az ötletben csúcsosodnak ki, hogy 2 millió nyugatberlini szabadságának megmentése érdekében végérvényesen fel kell áldozni 17 millió keletnémet szabadságát. Ez a javaslat ugyanolyan értelmetlen, mint amilyen tisztességtelen.

Az irreális realisták közben természetesen minduntalan hangsúlyozzák, hogy ez a javaslat senkinek nincs ínyére; mégis ki kell ürítenünk a keserű poharat, hogy *a harmadik világháborút elkerüljük.* Közben megfeledkeznek arról, hogy senki sem akar kevésbé háborút, mint maga Hruscsov. Hruscsov nagyon jól tudja, hogy azon a napon, amikor Európában eldördülne az első lövés, európai birodalma lángba borulna, s az orosz divíziók százai sem tudnának úrrá lenni ezen a tűzvészen, annál kevésbé, mert e hadosztályok jelentős hányada előreláthatóan csatlakoznék az általános kelet-európai felkeléshez. Az a tény, hogy a Berlinben emelt kínai falon át is minduntalan Nyugatra szöknek a népi rendőrség tagjai, nem éppen szerencsés jel Hruscsov számára.

Ezenkívül, a másik oldalról, eddig még senki nem állt elő azzal a követeléssel, hogy a Nyugatnak az egész vonalon és mindenben engednie kell, ha el akarja kerülni a háborút. Ezért a nyugati politikának elsősorban arra kell törekednie, hogy meghatározza azt a pontot, ahol nincs többé visszavonulás. S e döntő pont, nézetünk szerint, az, ahol a szabadság forog veszélyben. A vörös cár stratégiája merőben egyértelmű. csodálkoznunk kell azon, ha valaki félremagyarázza. A nagy garral megrendezett ijesztgetési sorozat után, amikor is a Nyugatot már sikerült kellőképpen megrémítenie, kapcsolatokat és közvetítőket keresett, mint például Fanfani, Reynaud, Spaak, hogy majdan tárgyalások útján nyerje meg a döntő tétet, az úgynevezett Német Demokratikus Köztársaság elismerését.

Miért olyan fontos ez neki? Elsősorban azért, mert Németország szovjet zónájának, ennek a mesterségesen összetákolt bábállamnak az elismerése egész Kelet-Európában riadalmat és reménytelenséget keltene. Kelet-Európa népeinek ez esetben óhatatlanul meg kellene győződniök arról: a Nyugat végérvényesen elvesztette érzékét ama erkölcsi kötelezettsége iránt, hogy Kelet-Európa szabadságának elvét sértetlenül megőrizze. Hogy ebben a harcban — mely jellegére nézve *nem hatalmi, hanem ideológiai harc* — a Nyugat önként eldobta címerpajzsát, melyen a „szabadságot minden népnek!" jelmondata állt: eldobta csupán azért, hogy néhány évre, vagy esetleg csak néhány hónapra biztosítsa saját nyugalmát. A tét, mely valójában kockán forog: Kelet-Európa népeinek hite a Nyugat becsületében; s e becsület egyúttal egyedüli gátja ama szovjet törekvésnek, mely a kommunizmust igyekszik ráerőszakolni Nyugat-Európára.

Mindebből következik, hogy az NDK — akár *de facto*, akár *de jure* — elismerése annak ellenében, hogy a nyugati hatalmak jogai viszont Berlinben ismertetnek el, alkudozások tárgyát nem képezheti. Kilátástalan-e a helyzet tehát? Semmiképpen nem az. A Nyugatnak élesen körvonalazott javaslatokkal kellene Moszkva elé lépnie. Egy valóban ésszerű és jól átgondolt program — a megegyezés meghiúsulása esetén — az egész világ előtt a Szovjetuniót tenné felelőssé a tárgyalások kudarcáért. Ennek a programnak azonban a szabadság feltétlen *prioritásából* kell kiindulnia, s emellett kielégítő módon tekintetbe vennie a Szovjetunió valódi vagy színlelt sérelmeit és érzékenységeit.

Ezzel a Nyugat egyidejűleg elháríthatná magától a merevség, a megegyezésre való készség hiányának vádjait.

A Nyugat például elfogadhatná a Szovjetuniónak az egyesített Németországgal kapcsolatos, sorozatosan hangoztatott félelmét, s felajánlhatná, hogy erre való tekintettel egy bizonyos, később még meghatározandó ideig, két különálló német államot hajlandó elismerni, de csak ama *conditio sine qua non* alapján, hogy mindkét német állam egyformán szabad.

Ez annyit jelentene, hogy a Nyugat, s vele együtt a Német Szövetségi Köztársaság a Németország egyesítéséről való ideiglenes lemondással lenne hajlandó megfizetni a keleti zóna felszabadulását. Ebben az esetben a keleti zónában általános választásokat kellene tartani semleges csapatok — például svéd vagy indiai csapatok — felügyeletével, s valamennyi érdekelt félnek eleve köteleznie kellene magát, hogy a népakaratból kialakult államformát — bármilyen is legyen az — mindenképpen elismerésben és tiszteletben tartja. Ezen az alapon azután később megoldódhatna egy sor kérdés, amit eddig oly félreérthető címkék alatt tartottak számon, mint „disengagement", avagy „demilitarizált", avagy „atomfegyverektől mentesített zóna"; oly problémák, amikkel értelmetlenül dobálództunk, anélkül, hogy előtérbe helyeztük volna e kérdések megoldásának előfeltételét, nevezetesen a keleti zóna önrendelkezési jogát.

Arról lenne tehát szó, hogy bizonyos engedményeket tegyünk az oroszok állítólagos biztonságigényei kielégítésére. A Nyugatnak azonban tisztán kell látnia, hogy az oroszoknak tett oly engedmények, melyekért nem kapnánk meg cserébe a keleti zóna szabadságát, az árulás halálos veszedelmeit rejtik magukban.

KÉTHLY ANNA

A magyar forradalom előzményeiről

A demokráciákkal szemben a diktatúráknak az az előnyük, hogy nincs megfigyelhető közvéleményük. Az elnyomott nép véleményének minden kifejezési lehetősége fölött a diktatúra rendelkezik. Sajtó, színház, előadások gleichschaltolva vannak. Posta, távíró, telefon cenzúra alatt állanak. A cenzúra a dolgok természete szerint nem képes minden külföldre szóló üzenetet ellenőrizni, ámde a kétségtelenül fennálló hivatalos ellenőrzés félelme önkéntes cenzúrára késztet mindenkit, aki a hivatalos propagandával ellenkező tényeket óhajtana a szabad világgal közölni.

A magyar helyzet képe is teljesen meghamisítva került ki szabad földre a diktatúra hatalomrajutása után. Akik szabályos útlevéllel, legtöbbször hivatalos kiküldetésben, külföldre jutottak, nem igyekeztek ezt a hamis képet helyesbíteni. Azokat pedig, akik illegális úton jutottak ki szabad földre, legtöbbször gyanakvással fogadták, tájékoztatásaik objektivitását kétségbevonták.

Úgy vélné valaki, hogy a diktatúrákban állomásozó diplomáciai képviseletek feladata lett volna saját országaik közvéleményét a valódi helyzettel megismertetni. De ennek is sokféle akadálya volt és van. Legtöbbször a diplomaták mozgási szabadsága is szűk körre van szorítva, nincs módjuk a diktatúra oppozíciójával érintkezni s tőlük felvilágosítást nyerni. A diktatúra alattvalói számára életveszedelmet jelent az összeköttetés idegen képviseletekkel. Ezenkívül a nyugati diplomaták a diplomáciai szabályokat és kötelezettségeket betartják s a hivatalos körökkel korrekt viszonyt tartanak fenn. Milyen elavult felfogás ez ma, a diktatúrák követségeinél elhelyezett kémek és ávósok korszakában!

De arra is rá kell mutatnunk, hogy a jaltai és potsdami tárgyalásokon az „érdekszférák" megállapításával egyidejűleg tett ígéretek megszegését nem követte a felelősségrevonás. A nyugati diplomaták, államférfiak körében, de nem kevésbé a nyugati sajtóban is felkeltettek egy bizonyos bűntudatérzést. Úgy reagáltak erre, mint a járókelő, aki látja, hogy az utca túlsó során egy díjbirkózó egy gyermeket ütlegel. A járókelő tudja, hogy ő maga is gyenge a tiltakozásra, elfordul és a zokogó gyermekre haragszik, aki sírásával segélynyújtásra szeretné őt kényszeríteni s ezzel kellemetlen érzéseket kelt benne.

Nem csoda tehát, hogy a tájékozatlan Nyugatot meglepte a magyar forradalom kitörésének híre. Nem tudták, hogy az a tiltakozás, amely a diktatúrára való törekvéssel Magyarországon szembenállott s a diktatúra hatalomátvétele után föld alá szorult, 1948-tól 1956-ig egy percre sem szűnt meg.

1952 február 29-én Rákosi Mátyás a pártakadémián előadást tartott *„Népi demokráciánk útja"* címmel. Ebben a beszédben Rákosi Mátyás — már a hatalom korlátlan birtokában — szégyenkezés nélkül bevallotta azt a kétszínűséget, azt a hazugságsorozatot, amellyel a népet a kommunista párt konzekvensen követett útja felől megtévesztették. De felfedte azt a cinizmust is, amellyel a hatalom birtokában magukat biztonságban érző fiók-diktátorok önmagukat leleplezni merészelték. A hatalom megkaparintása után két esztendővel „Sztalin legjobb tanítványa" már elismerte, hogy a magyar munkásság, a diktatúra állítólagos oszlopa és jogcíme, tudni sem akart az egypárt-rendszerről.

Az elmúlt öt év alatt számtalanszor idéztem Rákosi beszédéből ezt a mindent eláruló passzust:

„A proletariátus diktatúrájának kérdését nem bocsátottuk a pártban nyilvános megvitatás alá, mert ennek, mint célunknak, még teoretikus tárgyalása is koalíciós partnereink között pánikot keltett volna s azon törekvésünket, hogy nem csupán a kispolgárságot, hanem a munkásság többségét is a magunk számára megnyerjük, jelentősen megnehezítette volna."

Rákosi ebben a beszédében jelentette be, hogy a diktatúra ellenségeinek megsemmisítése során a szociáldemokrata párt is „teljes vereséget szenvedett". Ellentmondás nélkül állíthatta ezt 1952-ben, mert hiszen a szociáldemokrata párt egész vezető garnitúrája, a szakszervezeti funkcionáriusokkal együtt, börtönben vagy koncentrációs táborban sinylődött vagy a fővárostól távoleső falvakba volt deportálva. A deportálásokkal két legyet ütöttek egy csapásra. „Kulákházakba" helyezték el őket, munkalehetőségről, eltartásról nem gondoskodtak. Úgy vélték, hogy a diktatúra két üldözöttje, a „kulák" és a terrorrendszer legkomolyabb ellensége egymást fogja felfalni. A szociáldemokrata párt és a szakszervezetek tömegei pedig összeszorított foggal munkahelyeiken szabotálták a diktatúrát.

A „teljes vereség" tragikomikus módon azokat a szociáldemokrata funkcionáriusokat is sújtotta, akik a tömegek akarata ellenére a kommunista párt útját egyengették. A szokásos és a Nyugat által még mindig nem eléggé felismert „szalámizással" „jobb és baloldalra" szakították szét a kommunisták a szociáldemokrata pártot. A „jobboldalt" sem fenyegetéssel, sem zsarolással (nem volt kiásható folt a múltjukban) nem tudták álláspontjuktól eltéríteni. Végül az élen állókat, elsősorban a nagyipari munkásság vezetőit, börtönbe juttatták 1948 végén. A „baloldal", amely főleg egy maroknyi értelmiségiből állott, akik az ipari munkásságot sem mozgalmilag, sem lelkileg nem ismerték, ezt követőleg szabad kezet nyert. Ugyanazokkal az eszközökkel bénították meg a „jobboldalnak" nevezett ellenállókat, mint amilyeneket a kommunista párt használt saját pártjában minden véleményeltérés ellen. De a két párt egyesítése csak formailag történhetett meg. Úgy jártak, mint a csaló kereskedő, aki a boltot átadta a vevőnek, de az árút nem tudta szállítani, mert az nem volt az övé.

A magyar szociáldemokrata párt több száz falusi pártszervezetét a Horthy-csendőrség a harmincas években szétverte. A háború befejezése után ezek is újra életre keltek és a nagyipari munkássággal együtt a demokratikus átalakulás biztató alapjainak bizonyultak. A diktatúra hatalomrajutása után úgy a budapesti, mint a vidéki pártszervezetek helyiségei elhagyottak lettek. 1950 tavaszán a „baloldali" árulók már nem tagadhatták, hogy vevő és eladó egyformán becsapódtak. Ők voltak az elsők, akiket ezért a kudarcért börtönbe vetettek. Elismerést és pozíciókat reméltek, de ugyanoda jutottak, ahová a diktatúra ellenzői. Hetekkel később megindult a hajsza a szociáldemokrata párt azon funkcionáriusai ellen, akiket az el nem adható tömegek konok távolmaradásáért felelőssé tettek. A diktatúra vezetői azt hitték, hogy a tanácsadóiktól megfosztott tömeg elveszti bátorságát, félelembe kergethetik. Nem tudták, hogy a börtönbe, internálótáborokba vetettek, a fővárosból kiüzöttek helyére a következő sor fog lépni. Mikor a diktátorok erre rájöttek, 1952-ben egy új terrorhullám söpört végig az országon, újból ezreket fosztottak meg szabadságuktól. De a várt eredmény elmaradt. A magyar munkásság, amely főleg a szakszervezeti mozgalomban tanulta meg a demokratikus intézmények értékelését, megalázottan, meghajszoltan, kizsákmányoltan (a munkás-paraszthatalom uralma alatt!) megőrizte meggyőződését és reménységét.

Nagy Imre első miniszterelnökségének rövid ideje alatt feloszlatta az internálótáborokat és megkezdte a politikai foglyok ügyének felülvizsgálatát. Sziszifuszi munkába kezdett, mert a borzalmas kínzásokkal kicsikart vallomások értelmi szerzői és közvetlen bűnösei mindent elkövettek, hogy ezt megakadályozzák. De a kiszabadultak közlései a börtönben elszenvedett szörnyűségekről sokkal erősebben hatottak a lassan-lassan kialakuló közvéleményre, hogy a „szocialista törvényesség" megsértőinek nem volt bátorsága a megkezdett folyamatot végleg megszakítani. Csak annyit tudtak megtenni Nagy Imre eltávolítása után, hogy a szabadulást különféle formaságokkal, a rabok éledő reménységével gonoszul játszva, elodázták.

Úgy az internálótáborokból kiszabadult, mint a börtönökből elbocsátott szociáldemokraták szinte napok alatt meglelték kapcsolataikat régi barátaikkal, munkatársaikkal. A magyar diktatúra politikai izoláltsága, gazdasági dilettantizmusának elrettentő következményei a hatalmat birtokló pártban is kiváltották a belső elégedetlenséget. De azért a hatalom egyetlen oszlopa, az ávó még mindig ijesztő erőt képviselt és az ellenállás láthatatlan csoportjait összeszedni még mindig kockázatos vállalkozás volt. Mégis sikerült — az ávó orra előtt, a tömérdek spicli hallótávolságában — a nagyüzemekben újra felépíteni az új csoportok magjait. A diktatúra meghamisította és kisajátította a szakszervezeti formákat. A kinevezett vagy a kényszerű egylistás választással élre állított „szakszervezeti" funkcionáriusok semmiféle valódi érdekképviseleti munkát nem végeztek. A magyar diktatúra „szakszervezeteinek" delegátusai a Nemzetközi Munkaügyi Szervezetben és a Munkaügyi Konferencián a magyar munkásság képviseletében jelentek meg, holott kormánymegbízottak voltak és a diktatúra kormányának, mint egyetlen munkáltatónak érdekeit szolgálták. Mégis kézenfekvőnek látszott, hogy egy olyan akciót, amely alulról jelentkezik, s a munkásság többségének akaratát fejezi ki, nem dezavuálhattak volna. Így készült a diktatúraellenes, a dolgozók többségét jelentő munkásság az 1956-ra kitűzött szakszervezeti választásokra. Ez lett volna az első rés a diktatúra terrorral, a szabad vélemény elfojtásával megszilárdított épületén.

Mélységes elismeréssel kell ezekről az előkészítő tárgyalásokról megemlékezni. A mi magyar népünk nem összeesküvő természet. Azokat a konspirációs módszereket, amelyek oly jellemzők a kommunistákra olyan időkben, mikor még nincsenek hatalmon, a Horthy-éra alatt csak egy jelentéktelen csoport alkalmazta nálunk. A nagyipari munkásság tárgyalásairól mégsem szivárgott ki semmi, habár a kör, amelyre kiterjedt, valóban nagyon széles volt. Sokszor panaszkodtak ujonnan beállított munkások, hogy a „hallgatás fala" veszi körül őket az üzemben. Ha egy beszélő csoporthoz közelítettek, csak sporteredményekről vagy moziműsorokról hallottak valamit. Eltartott egy ideig, amíg társai a maguk módján „kikáderezték" és bizalmukba vonták, ha erre érdemes volt.

Az 1956-os szakszervezeti választásokra nem került sor. Az erőpróba, amelyre felkészült a munkásság, nem jött létre. De az elokészitő munka mégsem veszett kárba. Azok a Munkástanácsok, amelyeknek titkos, demokratikus megválasztása, eléggé fel nem becsülhető szerepe a forradalom történetének egyik legragyogóbb fejezete, legnagyobbrészt ezeknek a más célra szervezett akcióknak eredménye volt. Ne feledkezzünk meg arról sem, hogy amikor a forradalmi ellenállást már letörték, az orosz városparancsnok falragaszai félelmet keltően virítottak a falakon, ezek a Munkástanácsok vitték tovább az ellenállást. Az ujjászervezett diktatúrának, Kádárnak és társainak az orosz fegyverek védelme alatt is tárgyalófélként kellett elfogadni őket. A megszervezett sztrájkok miatt sok menekülő számára nyitvamaradt a Nyugatra vezető kapu, mert Kádárék nem merészeltek a Munkástanácsok kérdőre vonó magatartásával szemben — legalább egyelőre — erélyesebb eszközökhöz nyúlni.

Öt év elteltével még mindig kockázatos ezekről a tényekről nyíltan írni. Ez azért is sajnálatos, mert a forradalomról könyvek, tanulmányok, értékelések sokasága jelent meg s ezekben alig említik meg a magyar munkásság rendkívül fontos szerepét. Hálátlanság ez azok részéről, akik azon a hullámon lovagoltak, amelyet a magyar munkásság és parasztság dobott magasra. A magyar diktatúrának — mint megállapíthatjuk — nemcsak a régi sztalinistákkal kell még mindig birkóznia, hanem azokkal a munkásokkal is, akik véleményük szabad kifejezésének, szabad szervezkedésüknek jogát még mindig nem adták fel. Sőt bizonyos az, hogy a régi sztalinistákat az új garnitúra éppen azért nem tudta még megbénítani, mert az ellenálló munkássággal szemben a Rákosi-Gerő-Révai-Farkas módszerek hatékonyságára hivatkozhatnak, az ellenálló munkássággal szemben. Hogy ezek a módszerek a diktatúra csődjét takargatták, és végül is forradalomhoz vezettek, azt furcsa süketséggel és vaksággal elfelejtik. Azt hiszik talán, hogy másodszorra jobban lehet majd ellene védekezni?

Egy diktatúra, amelynek jogcíme hamis, talaja ingatag, védelmezőinek magatartása kiszámíthatatlan, jobban teszi, ha nem játszik a tűzzel!

IGNAZIO SILONE

Október meglepetése

Mindaz, ami Kelet-Európában meg Oroszországban az úgynevezett desztalinizáció időszakában történt — s ez az időszak Sztalin halálától az 1956-os magyar forradalomig tartott —, ismét alátámasztotta Alexis de Tocqueville megállapítását, hogy a diktatúrák végzetes veszélybe kerülnek, ha liberalizálódni iparkodnak. „Nem mindenkor a helyzet rosszabbodása miatt tör ki a forradalom" — írja Tocqueville —, „előfordul, hogy egy nép, amely zokszó nélkül, mintha csak nem is érezné, tűrte a legnyomasztóbb törvényeket, szenvedélyesen veti el őket, mihelyt a törvények szigora csökken."

Meg kell hagynunk, hogy a francia esszéista tisztánlátásával szöges ellentétben Hruscsov zavaros és kapkodó magatartását, a desztalinizáció problémáival folytatott küzdelme közben, csupán ideológiai sémájának hiányossága magyarázhatja. Meglehetősen nyíltan és ismételten, Hruscsov csakugyan a következő valóban naiv perspektívával igazolta a liberalizáció belpolitikáját és a békés egymás mellett élés külpolitikáját: korunkban két világ áll egymással szemben, az egyik a kapitalista országoké, amelyet azonban halálthozó ellentmondások aknáznak alá, a másik a szocialista országoké, amely csupán a növekedés és virágzás problémáit ismeri. De Hruscsovnak minden lépés, amit az új irányban megtett, csak keserű csalódást okozott. Nem követhetem itt nyomon ennek történetét, de mégis emlékeztetni kívánnék arra, amit Hanna Arendt jegyez meg „Die Ungarische Revolution und der totalitäre Imperialismus" című esszéjében, nevezetesen, hogy Hruscsov híres titkos beszámolója az orosz kommunista párt XX. kongresszusán, 1956 februárjában, nem a desztalinizáció k e z d e t é t jelezte, miként gyakorta mondják és ismételgetik, hanem a desztalinizáció c s ú c s p o n t j á t.

Már az olvadás előjelei is, mind Oroszországban, mind pedig a csatlósállamokban, eleddig csak szunnyadó centrifugális erőket ébresztettek fel. Ugyanekkor Malenkov új gazdasági politikája, amely előtérbe helyezte a fogyasztási cikkek termelését, megriasztotta a katonákat és a nehézipari termelés bajnokait. Maga az 1955 május 26-i belgrádi utazás pedig, a pillanatnyi optimista kommentárok ellenére, sem érte el valódi célját. Sőt, a nyilatkozat, midőn legitimnek jelentette ki a szocializmus különböző, nemzeti útjait, oly magot vetett el, ami Lengyelországban és Magyarországon csakhamar veszélyes reménységek csíráját hajtotta.

Aki csak jelentőséget tulajdonított ezeknek az eseményeknek, aligha feledte el, hogy váratlan kudarcai hatására, miképp hajtott végre Hruscsov számos fordulatot, váltott le politikai vezetőket Moszkvában éppúgy, mint Varsóban és különösen Budapesten, anélkül azonban, hogy valaha is megvallotta volna manőverei igazi okát. Az 1954 és 1956 közötti időszak meglehetősen kínos volt a kommunista pártok vezetői számára az úgynevezett népi demokráciákban; állandóan lesték a Kreml legcsekélyebb moccanását is, folyvást készen állva, hogy alázatosan tudomásul vegyék az új parancsot. Az események egymásra következése valóban bajosan volt előre látható. Az új gazda paraszti közmondásai nem pótolták a leninizmus és sztalinizmus régi téziseit. Végül is a Kreml a zavarba jutott diktatúrák hagyományos csalásához folyamodott, ami abban áll, hogy a közfigyelmet egy külső, súlyosnak és közvetlennek nyilvánított, veszély felé terelik. Ezúttal a németek felfegyverzése szolgáltatta az ürügyet; ennek eredménye lett az úgynevezett varsói katonai szerződés. Noha ez a paktum 1956 októberében nem akadályozott meg két népi megmozdulást, egyiket Lengyelországban, a másikat Magyarországon, mégis tökéletesítette a zsarolás és elnyomás gépezetét.

Könnyen lehetünk most már őszinték. Az 1953 és 1956 között lefolyt események nemcsak a túlsó oldalt lepték meg. Annyi bizonyos, hogy valamennyi összetűzésből, véleményem szerint, Nagy Imre alakja emelkedik ki a legpatétikusabban. Hitt abban, hogy a kommunizmus békésen és fokozatosan reformálható. Milyen utópia mindez. A kommunizmus reformja olyan országban, amely Kun Bélát és Rákosit ismerte, elszenvedte az orosz hadsereg invázióját és az iparosítás kísérletei ellenére agrár állam maradt? Azt hiszem, bár a boldogtalan magyar népet hosszú esztendők kommunista zsarnoksága fenyegeti még, a magyarok lennének az utolsók Európa népei között, hogy a zsarnoksággal megbéküljenek és jószívvel elfogadják.

ACZÉL TAMÁS

Az első éjszaka

„Az egyik központjukat, amelynek tagjai voltak Kopácsi Sándor, Szilágyi József, Fazekas György és Aczél Tamás, a Budapesti Főkapitányságon szervezték. Kopácsi Sándor, esküjét megszegve, főkapitányi beosztásával visszaélve s alárendeltjeit megtévesztve, az illetékes központ által kidolgozott feladatokat hajtotta végre. A felkelő népi demokrácia ellenes erők felfegyverzése, s ugyanakkor a szocializmushoz hű fegyveres erők felbomlasztása érdekében a kerületi kapitányságoknak parancsot adott arra, hogy a lázadókkal szemben ne fejtsenek ki ellenállást, ellenkezőleg: adják át nekik fegyvereiket s a rendőrségi épületeket. Ilymódon Kopácsi a rendőrség készleteiből a zendülők részére több mint 20.000 lőfegyvert osztatott ki."

(A Nagy Imre és társai ellen kiadott *Vádirat*-ból.)

Hogyan kerültünk a Főkapitányságra?

Egy darabig még ott lézengtünk a parlament előtt, a lassan-lassan oszladozni kezdő tömegben, a fáklyatüzek emlékeként szállongó füst és pernyefelhők között, kimerülten, az egész napos feszültség feloldatlan és feloldhatatlan remegésével a gyomrunkban, a beleinkben, az agyunkban, a csontjainkban. Kilenc óra felé járhatott. Nagy Imrét már sikerült rávenni arra, hogy bemenjen az Akadémia utcába, ahol a Központi Vezetőség ülésezett (pontosabban azok, akiket hirtelenjében össze lehetett rántani ebből a könnyen rángatható társaságból) és igyekezzék rendet csinálni, ha még van erre mód egyáltalán. Volt rá mód? Hátunk mögött kialudt a villany abban a parlamenti szobában, melyben alig egy órával ezelőtt még Nagy Imre tétovázott, kijelentvén, hogy ő nem mehet a KV ülésére, mivelhogy nem tagja ennek a szervezetnek. Mekis József tördelte a kezét, sápadtan sóhajtozva, hogy vegyük rá az „Öreget", igenis kötelessége részt venni a „történelmi jelentőségű" ülésen (egyszerre „Öreg" lett, akit néhány héttel ezelőtt csak mint jobboldali árulót volt hajlandó emlegetni, dehát változtak az idők). Kristóf István habogott, kövéren és falfehéren, mint aki tudja, hogy elvégeztetett, de azért még reménykedik a megváltásban és a megváltóban, akit akkor Nagy Imrének neveztek és írók zajongtak és fényképezőgépek kattogtak és odalent zúgott a tömeg, fenyegetően és vésztjóslóan. Ekkor robbant be Ferenc. A Rádiótól jött a hírrel, hogy az ÁVH lövi a tüntetőket. Hajadonfőtt volt, mint mindig, gallérja felkunkorodott, mint mindig, tömött aktatáskát lóbált a kezében, mint mindig, sápadt volt, mint mindig, borotválatlan, mint majdnem mindig. Rítkás bajuszát rágcsálta. Nagy Imre befejezte beszédét az erkélyen, hátralépett a szobába kissé hunyorogva — a csillogástól vagy a megrendültségtől? —, a fényképezőgépek villanó lámpáinak szinte állandósult reflektorában, s egyszerre vagy húszan rontottak rá a hírrel, hogy a Rádiónál... Mi dönti el a sorsunkat egy forradalomban? Egy hír? Egy tekintet? Egy hangsúly? Egy kérdés? Vagy egy válasz? Velünk született félelmünk a haláltól? Vagy velünk született reményünk a halálban? Nagy Imre döntéseiben a mi sorsunk rejlett, egy népé, egy nemzeté, Európáé, talán a világé: felismerte ezt vajon? S mi, akik körülvettük őt, felismertük-e? Nem emlékszem arra, hogy ilyesfajta gondolatok foglalkoztattak volna akkor bennünket, s hogy őt foglalkoztatták-e, azt már sohasem fogjuk megtudni. Mindenesetre vette a kalapját és elindult. Azt kívánta, hogy ne menjünk vele. Így váltunk el tőle a kapuban s egy darabig néztük, amint a tömeg utat nyit neki, az estében, a gyulékony újságpapírból font fények tétova koszorúja közt. Lassan lépkedett, hátára vetett kabátját elől összefogva. Néhányan mégis elkísérték.

Kopácsihoz, a harmadik vagy negyedik emeletre, könnyen feljutottunk: ellenőrzés már nem volt, vagy ha volt is, alig működött: a folyosókon, lépcsőkön, liftekben, pincékben, kapualjakban nyüzsgő zsibongó, izgatott, kíváncsi rendőrök tömege között gyorsan felkapaszkodtunk. Ilyen a fejetlenség? Sokfélét láttam már, békében és háborúban egyaránt, de ehhez fogható még aligha. Nem volt ez igazi fejetlenség, pontosabban, ami megkülönböztette ettől, az volt a lényege: az izgatottság mögött rejtőző különös felszabadultság, a kíváncsiság mélyén forrongó, s a szolgálatkész fegyelem álarca mögé búvó megrendültség. Itt, a rendőrség központjában sem tudták, hogy mi történik valójában a városban; ellenőrizhetetlen hírek futottak végig a zsúfolt épület folyosóin, szárnyain, harcokról, fegyveres összetűzésekről, géppuskazakatolásról, de senki nem értette még, hogy ki harcol kivel, ki tüzel ki ellen, kit kell támadni és kit kell védeni. Ebben a bizonytalanságban mégis ott remegett valamiféle óvatos, de korántsem hivatalos rendőri határozottság, mintha a távoli kerületekben fellobbanó tüzek a valódi helyzetet jelezték volna, mintha a lélek láthatatlan, de felfogható rövidhullámain az igazság jelentése kattogott volna, kissé eltorzultan még, de mindegyre kivehetőbben.

Nem ez volt a helyzet Kopácsi szobájában. A hosszú, teremnek is beillő helyiségben, melynek túlsó, az ajtóval szembeeső oldalán állt a parancsnoki íróasztal, térképekkel, telefonokkal, ábrákkal a falon, a háta mögött, ugyancsak nyüzsgött a világ. Másfajta, az igaz. Civilruhás rendőrtisztek váltakoztak egyenruhásokkal, sápadtan magyarázgatva a távolban fellobbanó tüzeket, a fegyverzajt, a helyzetet, amit senki sem értett, de mindenki annál jobban szeretett volna érteni, s ilyként magyarázni. A szoba ettől a magyarázgatástól volt hangos. A parancsnok az íróasztala mögött ült, ingujjban, nadrágtartója szíjait huzogatva, türelmetlenül és idegesen topogva fényes, puhaszárú csizmájában. Kopácsi volt, csontosan, soványan. A telefon szólt, megállás nélkül. Ebbe a szünetet nem tartó csengetésbe toppantunk be, magába a forradalomba, annak is legközepébe. A kerületek telefonáltak, izgatottan, értetlenül, kétségbeesetten, segélykérően. A nyolcadik, a tizedik, a tizenharmadik meg a többiek. A rendőrtisztek a telefon köré csoportosultak. Nem értették meg, hogy mi történik? Most kezdték megérteni. Kopácsi pattogva adta a parancsokat, nagyon határozottan. Ellenállni. Ne engedjétek be a tömeget a kerületi kapitányságokra. S ha fegyvert használnak? Használjátok ti is! Máris egy másik telefon csengett.

— Kikre lövetsz? — kérdezte ekkor Ferenc halkan, a bajuszát rágcsálva, de látszott rajta, hogy csak az izgalomtól ilyen csendes. A torkán nem jött ki hangosabb beszéd. Kikre? A parancsnok elvörösödött. Hát azokra, akik támadják a rendőrséget, akik... Mit akartok? Ez ellenforradalom, lövetek a csőcselékre, igenis lövetni fogok rájuk! Kopácsi az asztalra vágta a telefonkagylót. Most csend volt. A szoba megtelt füsttel, a féligszívott csonkok a hamutartókban, a szőnyegen, az asztalokon füstölögtek tovább, keserűen sercegve, egyikük-másikuk szétnyílott, mint a rózsa, aztán kialudt; a feketevégű csikkekből gúnyosan kandikáltak ki a finánclábak. Meddig tartott, amíg Kopácsi megértette, hogy nem lövethet? Tulajdonképpen nem is sokáig. Néhány szó villant át a szobán, közben valaki kávét hozott, gőzölgő, édes feketét, a nyitott ablakon keresztül közeli tűzfény áradt be, a parancsnok az íróasztala szélén ült és az imbolygó fényekbe bámult. Ellenforradalom? Ez volt a meggyőződése, igen, ezen az éjszakán a Budapesti Főkapitány nem ingott meg, noha rövid érvelés után utasította a kerület beosztottjait, hogy a kapitányságokat támadó „csőcselékre" ne lőjenek. Ha nem tudják megvédeni az épületet, hagyják el, ha a fegyvereket nem tudják kimenteni, törjék össze, semmisítsék meg őket, mit bánom én, mondta rekedten a telefonba, aztán a keskeny erkélyre ment. Odalent, a sötét mélységben folyt a gyülekezés. Egy korábbi parancs a legénységet gyűjtötte össze arra az eshetőségre, ha a Főkapitányságot is megtámadnák. Ez a támadás, éjjel egy óra felé, elég bizonyosnak látszott. Kopácsi az épület fontosabb pontjaira golyószórós őrséget állíttatott, a kapuőrséget géppisztollyal fegyvereztette fel, kiosztatta a revolvereket. A megzavart és a parancsnok idegességétől nyugtalanná váló legénység elcsendesedve engedelmeskedett. A Főkapitányság egyre inkább erődített várhoz kezdett hasonlítani. Nem csoda. Odalent az utcán közeledtek az elszórt pukkanások. Hírt kaptunk arról, hogy a Sztalin út torkolatánál egy nagy Zisz ég: előbb felborították, aztán felgyújtották. Ellenforradalom? Kopácsi kezdett kínosan ragaszkodni tévedéséhez. Mintha megrészegítette volna egy hamarosan elkövetkező csata indulata.

L. ezredes jött oda hozzám, kimegy körülnézni, tartsak vele. Ferencet kerestem a zsúfolt szobában, de már nem volt sehol. Nem látta senki, amikor elment, nem búcsúzott senkitől, nyakába vette a várost. Úgy látszik, nem bírta tovább a parancsnok fecsegését az ellenforradalomról. Gyerünk, mondtam L.-nek. Gyorsan szaladtunk lefelé a lépcsőn, ki a megerődített várból. Az utca csendes volt. A korábbi zaj most elhalt, hideg, nedves szél fújt át a városon, a lámpák csendesen nyikorogva himbálództak a fejünk felett. Teremtett lelket sem láttunk. Az Erzsébet tér kopaszodó bokrai között levelek zizegtek, *ellenforradalmár* még egy sem merészkedett erre a jól őrzött területre. Mondtam L.-nek, menjünk egy kicsit kifelé. Felhajtottuk a kabátunk gallérját és zsebredugott kézzel kimerészkedtünk a József Attila utcára. Fegyver nem volt nálunk, pontosabban nálam. Azt hiszem, L. egy kis csőre töltött pisztolyt szorongatott a nadrágzsebében, készen minden eshetőségre. De semmiféle eshetőség nem akadt utunkba. Egészen mással találkoztunk.

A József Attila utca torkolatánál, majdnem lent a Sztalin út végében, ahol valóban égett a felborított Zisz, magányosan és üszkösen, mintegy az utált rend végső szimbóluma, sorsának egyedüli megtestesítője, a lefüggönyözött funkcionáriusi világ hathengeres hajtóműve, füstölgött, néha-néha szikrázott, dühösen, de már kimerülőfélben, mintha kiadta volna bosszús energiáját. Ekkor ért utól bennünket egy szovjet gépkocsioszlop. Lehetett vagy tíz-tizennégy kocsi, tele állig felfegyverzett, egymáshoz bújó szovjet katonával. Az utca torkolatánál torpantak meg. Ott álltunk tőlük néhány méternyire. A parancsnoki kocsiból középkorú őrnagy ugrott le, arcát tisztán láttuk a lámpafényben. Csontos merev arc, keskeny orrcimpák, felhajtott gallér, a félrecsapott sapka alól kibukkanó világosszőke haj. Hadonászva, de cseppet sem ellenségesen azt tudakolta tőlünk, merre van a Rádió. L. előbb hallgatott, aztán ékes oroszsággal elirányította az oszlopot a Szent István körút felé. A tiszt valami köszönésfélét motyogott s már indultak is, nagy ívben kanyarodva balfelé, az üszkösen sistergő roncs mellett. L. hangosan nevetett. Gyerünk, mondtam, mielőtt kiderül a hecc. De ettől nem kellett tartani. Mégis visszamentünk a Főkapitányságra.

Kopácsi szobájában ekkor jelentek meg a szovjet tanácsadók. Ketten voltak, nyilván a lakásukon kapták a parancsot, az éjszaka közepén, hogy azonnal ide kell jönniök, tanácsokat kell adniok, kiugrottak az ágyból, már kanyarodott is a ház elé a kocsi, álmosan hunyorogva, éppen csakhogy a pizsamájukra nadrágot húzhattak. Széles, orosz nadrágot persze. Világosszürke velúrkalapjukat kezükben forgatták, hunyorogva, kissé borzasan, minthogy nyilván fésülködésre sem maradt idejük, világosszürke felöltőben, erősen kitömött vállal s a keskeny erkélyen álltak, kihajolva a dörrenésektől zavaros éjszakába. Ezek a tanácsadók teljesen tanácstalanok voltak, csaknem szánandóak. Sejtelmük sem volt, hogy mi történt délután, mi történt este, mi történik most, s legkevésbé arról, hogy mi fog történni reggel. Talán leginkább aludni szerettek volna, kényelmes budai villáikban, kényelmes ágyukban. De nem lehetett. A parancs kiráncigálta őket a meleg takaró alól s most itt álltak a nedves, hideg szélben, az Erzsébet tér felé fordulva, a pislákoló idegen csillagok alatt és csak ezt hajtogatták: *grazsdanszkaja vajna, grazsdanszkaja vajna...* Polgárháború... polgárháború... Az, hogy ellenforradalom is lehetséges, mely felgyújtja a Ziszeket és megtámadja a szovjet hadoszlopokat, fel sem ötlött bennük, ez merőben könyvízű képlet volt, ha ekkor eszükbe jutott volna az SZK(b)P rövid története, ahol erről részletesen szó esik, talán jobban tájékozódni tudtak volna a forgatagban, mely kiráncigálta őket az ágyból, s idelökte a Főkapitányságra, de nem jutott eszükbe semmi. Csak ácsorogtak, egy darabig, elveszetten a parancsnoki szoba zűrzavarában, senki nem figyelt rájuk, senki nem törődött velük, nem kért tőlük tanácsot, hiszen nem is tudtak volna adni egy fikarcnyit sem, egy egészen kicsikét sem, egyszerű szovjet emberek voltak, igen, meglepően emberiek, ijedtek és félénkek, nyilván átvillant rajtuk az is, hogy holnap, holnap, amikor kivilágosodik és látni lehet az utcán a halottakat, berendelik őket a nagykövetségre, vagy a parancsnokságra, a tanácsadók főtanácsadójának irodájára, ott lesz a párttitkár és a követ, ott lesz a Moszkvából repülőgépen érkezett különmegbízott és számonkérik tőlük, hogy mi történt az éjszaka, s hogyan is történhetett mindez és akkor majd mit mondanak...? Polgárháború? Még egy rövid ideig tiblábóltak az erkélyen, aztán eltűntek, észrevétlenül, ahogy jöttek. Valószínűleg nem aludtak azon az éjszakán. Készültek a másnapi értekezletre. De lesz-e másnap?

Senki sem tudta. L. szaladt oda hozzám, izgatottan, hogy kövessem. Sötét folyosókon botorkáltunk végig, máig sem tudom, miért nem gyújtottunk villanyt, valószínűleg öntudatlanul élt bennünk, a fegyverropogással párosulva, vagy inkább annak társításaként, a légoltalmi idők emléke. Az épület szögletében kötöttünk ki, egy furcsa formájú sarokszobában, melynek ablaka a Deák térre szolgált, szemközt a tér túlsó oldalán lévő patikával és fegyverüzlettel, néhány ócska puskával a kirakatában. Még mindig nem értettem, miért jöttünk ide, de a szoba kis francia erkélyén, a csőretöltött golyószórók mögött hasaló legények hamar elárulták jövetelünk célját. Csak nem a fegyverüzletet védik? Azt védték, teljes fegyverzettel, méghozzá a Madách tér irányából előszivárgó, kettesével-hármasával közeledő suhancok csoportjától, akiknek szándéka nyilvánvaló volt: így akartak fegyverhez jutni, feltörve az üzlet zárt ajtaját. És ha feltörik? Az a parancs, morogta az egyik legény, kedvetlenül, hogy lőni kell rájuk. Kinek a parancsa? Kopácsié volt, természetesen. Visszabotorkáltunk a folyosón. A parancsnok asztala előtt ekkor már György hadonászott, aki a ledöntött Sztalin-szobortól vágtatott ide, lóhalálában és éppen dühödten, pattogva magyarázta a parancsnoknak, hogy ha nem hagyja abba ezt az őrületet, kénytelen lesz más eszközökhöz folyamodni. Milyen eszközökhöz? Arról nem esett szó, a parancsnok el is nevette magát erre a furcsa fenyegetésre. Azt már ő is tudta, hogy nincsenek eszközök, melyekhez folyamodni lehet. De György nem nyugodott addig, amíg rá nem vette az ezredest, hogy vonja vissza a golyószórósait és ha már mindenáron bele akar avatkozni a fegyverüzlet kirablásának fanyar históriájába, ahol persze néhány légpuskánál egyebet a legelvetemültebb ellenforradalmár sem találhat, hát küldjön néhány rendőrt és szétzavarja őket, menjenek, ki merre lát. Pár perccel később szorosra font lánc vonult fel a Deák téren, géppisztolyos rendőrök, akik rajvonalban közelítették meg a hirtelen megmerevedő *suhancokat*. Nem került sor vitára, még verekedésre sem. A fegyverüzlet jövendőbeli fosztogatói, mielőtt feltörhették volna a zárat, máris foglyulestek. Valószínűleg ők voltak az éjszaka első foglyai. Feldúltan, sápadtan kullogtak a rendőrök sorfala között, vissza az épületbe. Nem erről volt szó, ordította György. De az ezredes nem tágított. Látni akarom, hogy kik ezek, mondta. A Főkapitányság alagsorában gyűjtötték össze a „hadifoglyokat". Az ellenforradalmárokat. A fosztogatókat. Kik voltak?

Kopácsi egyre nyugtalanabbul járt-kelt a fal mellé állított, fáradt, hangtalan, kialvatlan tekintetű, dühös arcú fiatalok között, akiket tisztjei gyors egymásutánban szólítottak az asztalok elé. Igazoltatták őket, aztán visszazavarták a csoporthoz. Munkásgyerekek voltak kivétel nélkül, vagy hatvanan. Csepelről, Erzsébetről, Alagról verődtek össze, véletlenül, az éjszaka lázában, a felvillanó tüzek fényében, kissé szédülten a puskaropogástól. Álltak a fal mellett, kifordított zsebekkel, megszeppenten, a kurtán csattanó vezényszavak között, az alagsor vörösen izzó lámpáinak sugárzása alatt, az ideges rendőrtisztek szándékoltan túlhangos kérdéseire válaszolgatva. Mit csináljak veletek, szisszegte a fogai között a parancsnok, nem szégyellitek magatokat? De úgy tűnt, mintha ebben a pillanatban ő lenne az, aki jobban szégyelli magát. Odakint már virradt. Az egyik sarokban fegyverek gyűltek, néhány revolver, egy-két géppisztoly, akadt kézigránát is. Honnan szereztétek ezeket? Kaptuk, mondta az egyik gyerek vidáman, vállatvonva. Nem tetszik tudni? Mindenfelé osztogatják őket a városban. Félóra múlva, miután ittak egy pohár meleg kávét s kaptak egy darab kenyeret reggelire, a parancsnok kizavarta őket az épületből. A lefegyverzett *ellenforradalmárok* lassan ballagtak végig az Erzsébet téren, a világosodó, felhőtlen égbolt alatt, zsebredugott kézzel. Kopácsi szobájából figyeltük őket. A parancsnok szótlan volt, borostás állát simogatta. Később hátat fordított nekünk, s bement a szobája melletti kis mosdóba, hogy megborotválkozzék.

Hazamentem. A Belváros utcáskái csendesek voltak. A fegyverzaj elhalt. Már nem volt sem hatóság, sem Tervhivatal, sem minisztérium, sem rendőrség, sem katonaság, sem párt, sem állam. Üres lett a világ? Most kezdett csak benépesedni. Hideg vízben mosakodtam meg, aztán átöltöztem.

KANNÁS ALAJOS

MEGINT EGY OKTÓBER

Szürke ostorral ver az eső és az emlékezés
Megint egy ősz
de mi közünk a szamoaiakhoz
csicseregjenek csak ők az örök nyárban
nekünk kell a tél is
a garázda korszakok fagya
megjegesedett lelkek rianása
s a fegyveresek röhögő vadászata

Magyarok vagyunk
jut belőlünk szolgálni minden rendszert
hősöket kitalálni meg mindig kényszerül
az utókor

Megint egy ősz
persze csak nálunk
mások nem évszakokkal mérik a történelmüket
de mi mások vagyunk
mindenkinél különb
és kevesebb
és mindkettőre egyaránt büszkék vagyunk

Szürke ostorral ver az eső és az emlékezés
megint egy Október
megbarnult levelek hullanak
a drámai pózokba dermedt hősökre
akik önmeghatódottságukban
nem vették észre
hogy a függöny már legördült

„Ce n'est pas la revolte en elle-même qui est noble, mais ce qu'elle exige."

Albert Camus.

KIRÁLY BÉLA

Mi történt a külügyminisztériumban?

Önálló külügyünk lett. Önálló és szabad külügyminisztérium Magyarországon. A néhánynapos szabadságát őrző nép számára most ez lett a legfontosabb szerv, evvel mondott *nemet* a varsói szerződésnek, a tízéves törvénytelenségnek és *igent* a jövőnek, reménységeinek és lehetőségeinek. A szétvert ellenség azonban nagyon jól tudta, hogy hol kezdje meg az ellentámadást.

1956 november elsején este hat óra tájban a Nemzetőrség Főparancsnokságának Deák-téri irodájába egyre sűrűbben telefonáltak katonai őrségek, a lánchidiak és a budavári egyetemi szabadságharcos ezred, hogy a külügyminisztérium körül harc folyik. Nem értik a lövöldözés okát.

Azonnal egy harckocsiszázadot, egy honvédszázadot és két szabadságharcos századot irányítottam a helyszínre. Z. alezredest utasítottam, hogy az erőkkel zárja le a környéket. Befelé csak honvéd és szabadságharcos egységek nyomulhatnak, kifelé senki. A forradalom ellen támadókat meg kell semmisíteni, vagy fogságbaejteni. Általában az volt a taktikánk, hogy a legkisebb provokáció esetén nyomasztó túlerővel lépünk fel, amivel egyrészt azonnal biztosítottuk a sikert, másrészt emeltük vele a kormány tekintélyét. S hogy a külügyminisztérium minél előbb visszanyerje a működőképességét, még a budavári egyetemi ezredet is riadóztattam, legyenek készenlétben, de egyelőre nem indítottam el a helyszínre.

Éppen magam is indulásra készültem, amikor az asztalom bal sarkán megszólalt a telefon. Nagy Imre, személyesen. Ez a készülék közvetlenül vele kötött össze, se titkár, se központ nem hallgathatta le a beszélgetéseinket.

„Halló, Király bajtárs, maga az?" Nagy Imre felejthetetlen hangja, a nyugodt, tagolt, lassú és barátságos. Biztos a dolgában. Miniszterelnök. Tárgyal, utasít. És a kis, gyors, szentimentális reform: „bajtárs". Törökverő idők óta bajtársak voltunk a hadseregben, még a Habsburgok alatt is, csak 1951 augusztus 20 óta, szovjet tanácsadók rendeletére nevéztetett elvtársnak a katona. A bajtársban most újra visszaéreztünk évszázadokat és minden pillanatban benne éreztük a forradalmat. Az ilyesminek jelentősége van, minden forradalom változtat a megszólításokon, a nemzet új életet akar kezdeni, az egyén pedig tudatosítani akarja magában és közölni akarja minduntalan mindenkivel a változást.

„Király bajtárs, a külügyet ismeretlen fegyveres csoport elfoglalta. Terrorizálják a tisztviselőket. Az ENSZ-szel folytatott rádióváltásunk megszakadt. Nemzeti tragédia, ha nem tudjuk fenntartani a rendet. Kérem, tegyen meg mindent, intézkedjék azonnal, hogy az összeköttetés helyreálljon."

„Tudunk az esetről, már intézkedtem is".

„Maga is odamegy?" — vágott a szavamba. Mert Nagy Imre jó pszichológus is volt, aki szivesebben tett egy célzást, mintsem, hogy parancsokat adjon.

„Természetesen odamegyek. Ahogy végeztünk, jelentést teszek."

„Köszönöm. Sok szerencsét, a mielőbbi viszontlátásra!"

Perceken belül kocsin voltam. Egy személygépkocsi és egy szabadságharcosokkal zsúfolt teherautó robogott a Lánchíd felé, hogy a leggyorsabban odaérjen a külügyhöz: a Nemzetőrség Főparancsnokságának központi őrzászlóalja, a törzs tagjai, s magam is. Útközben a kijelölt helyükre siető harckocsikkal, szabadságharcos és honvéd egységekkel találkoztunk. Fegyverropogás alatt értünk a külügyminisztériumhoz. A levegőben magasan röpülő lövedékek suhogtak. A „harci zaj" azonban főleg az épület belsejéből hallatszott. Néhány emberemmel benyomultam a kapun, a többiekkel pedig körülvétettem a házat. „Aki szökni próbál, azonnal letartóztatni."

Z. alezredes már bent volt. A lövöldözés azonban még egyre tartott. Egyelőre csak szabadságharcosokat és honvédeket láttunk, sehol egy orosz, sehol egy ávós. Ki lő? Az ellenség talán a sorainkban húzta meg magát? Emberről-emberre mentünk, senki nem értett semmit, s a fiatal szabadságharcosoknak szinte a fülükbe kellett kiáltani, hogy tüzet szüntess. Félóra eltelt, mire mindenkit összegyüjtöttünk a külügy halljában. G. L. tartalékos főhadnagy rendezte a századát: 16-17 éves fiúk, bajuszos öregek, honvédek, sőt nők sorakoztak fel hármas sorban előttem. Ezek lőttek volna? Ezek bénították meg a külügyminisztérium munkáját? Ezek szabotálták az ENSZ-szel folytatott tárgyalásainkat? Kinek a parancsára? A helyettesem végigvizsgálta a központi őrzászlóalj embereivel az épület minden zugát, kiszabadította a tisztviselőket, de ellenséget nem talált.

Mindenekelőtt tisztázni akartam a történteket.

„Utasítást kaptunk, jelentette G. L., hogy tisztítsuk meg a külügy épületét a befurakodott ávósoktól.

„Hogyan indult meg a harc?"

„Amikor beléptünk az épületbe, megkezdődött a lövöldözés, s nem szűnt meg, csak amikor önök megérkeztek. Hogy az ellenség merre van, ezt még most sem tudtam felfedezni."

„Ki adta a parancsot a külügy elfoglalására?"

„Kiss alezredes bajtárs."

„Ki az a Kiss alezredes bajtárs?"

„Még itt volt az előbb", nézett körül G. L. Ebben a pillanatban két szabadságharcos egyetemista felénk kisért egy alakot a főkapu felől.

„Mindenáron ki akart menni a kapun," jelentették a fiúk.

„Na, itt a Kiss alezredes bajtárs", mutatott rá G.L. Kiss a horthysta hadsereg egyenruháját viselte alezredesi rendfokozattal, megállt előttem, mint egy zupás szakaszvezető, összecsapta a bokáját, de amikor a szeme közé néztem, összefutott a hátamon a hideg. Túlságosan ismertem ezt az embertípust a börtönéveimből, amikor nem kevésbé cinikusan, de nem bokacsattogva és alázkodva tárgyaltak velem.

„Ön adta a parancsot a külügy elfoglalására?"

„Igenis, én adtam, alázatosan jelentem."

„Maga kicsoda?"

„Kiss alezredes vagyok, a második kerület katonai parancsnoka."

„Budapest területén nincsenek katonai parancsnokok. Ki nevezte ki magát erre a tisztségre?"

„Elmúlt éjféli érvénnyel Dudás József."

„Igazolja magát!" Zsebéről-zsebre kapkodott, megzavarodva, mig végül előkapart egy táviratot. A távirat szerint Dudás József a második kerület Nemzeti Bizottságának elnökét, K.-t értesíti, hogy Kisst a második kerület katonai parancsnokává és alezredessé nevezte ki.

Mikor ezt elégtelennek találtam, újabb papírokat húzott elő, ideadta a katonai igazolványát, amely arról tanúskodott, hogy Kiss a légvédelmi alakulatok tizedese. Zavaros áligazolványok, amelyeket az ÁVH százszámra bocsátott ki általában, horthysta egyenruhajelmez, ingatag fellépés és gyávaság, már nem volt semmi kétség előttünk; a forradalmi rend elleni tudatos, ravasz merényletnek egyik tettese van a kezünkben.

„Kést adjatok!", fordultam a kíséretemhez. Egy szabadságharcos bicskát húzott elő és kinyitotta. Mikor a penge megvillant és Kiss felé fordultam, a falhoz tántorodott. Azt hitte, azonnal hasbaszúrom.

„Kérem, kérem, nagyon jól tudják, hogy én is csak parancsot teljesítettem", hebegte remegve.

„Azt hiszi, megölöm? Nem vagyunk az ávón! De ha olyan határozott volt a parancs végrehajtásában, most több bátorságot tanúsíthatna." Levágtam a rendfokozati jelvényeket az egyenruhájáról és odaadtam a segédtisztnek, hogy bűnjelként őrizze meg. Elkoboztam az okmányait is, és egy csoporttal a vezérkari főnökségre kísértettem. Néhány szabadságharcost pedig azonnal elküldtem a második kerületi tanácsházára, hogy K. urat és társait azonnal tartóztassák le, akik a Nemzeti Bizottság nevét használják a forradalom szabotálására és megdöntésére.

A felsorakozott szabadságharcosok zavartan figyelték az eseményeket, s csak most kezdték megérteni, hogy felültették őket. Feléjük fordultam, hogy megmagyarázzam, milyen vétkes könnyelműséget követtek el, amikor az ellenség ügynökének parancsára hallgattak és evvel megszakították a kormány és az ENSZ közötti üzenetváltást. Ez az üzenetváltás talán lét és nemlét kérdése az egész forradalmunk számára. Ha a kormány tájékoztatja az ENSZ-et határozatairól, nemcsak azt adjuk szabadon a világ tudtára, mit akar a magyar nép, hanem bebizonyítjuk azt is, hogy a Nagy Imre kormány az ország egyetlen törvényes kormánya, amely képes és mindenkor képes lesz fenntartani a rendet. Az ellenség célja ebben a pillanatban világos: az ENSZ-et meg akarja zavarni, hogy azt a benyomást kelthesse, Magyarországon teljes a káosz, a kormány nem ura a helyzetnek. Tragédia lett volna, ha éppen szabadságharcos egységekkel érte volna ezt el a külügyminisztérium falai között.

A szabadságharcosok, mondom, zavartan hallgattak, az első sorban lévők lesütötték a szemüket, egy egészen fiatal fickó, talán tizenhat éves lehetett, egy ideig babrált a géppisztolyával, amely majdnem akkora volt, mint őmaga, egyszerre csak szégyenkezve, magyarázkodva felkiáltott:

„Dehát, Béla bácsi . . ." Folytatni már nem tudta, mert erre a „Béla bácsira" az egész század kacagásba tört ki. Mire a nevetés elült és a zavaruk egy kicsit felolvadt, a fiú újrakezdte:

„Bocsánat, vezérőrnagy bajtárs!" Mikor mondtam neki, hogy nyugodtan szólíthat Béla bácsinak, újra kitört a nevetés. Percek alatt jó barátságot kötöttünk a megtévedt szabadságharcosokkal, meghozzá olyannyira, hogy ezentúl a Nemzetőrség Főparancsnokságának az őrszázadát képezték, s akik egészen a móri horpadásig teljesitettek őrszolgálatot körülöttünk. S végezetül pedig utasítottam G. L.-t, hogy vezesse a századot a szállásra, kötelező alvás mindenki számára holnap reggelig.

Röviddel ezután a vezérkari főnökségről felhívtam Nagy Imrét, hogy jelentsem, a külügyminisztérium újra zavartalanul folytatja a munkáját. Amikor beszámoltam neki a részletekről is, elrendelte, hogy tartóztassam le Dudás Józsefet. Tiltakoztam. Kértem Nagy Imrét, fontolja meg az utasítását: Dudás a forradalom harcosa. Visszaélhettek a nevével. S mindenekelőtt veszélyes lenne a Szabad Nép székházában tartózkodó szabadságharcosok szellemére és fegyelmére, ha ebben a pillanatban letartóztatnók a parancsnokukat. S ne adj isten, harc keletkezzék a Szabad Nép épülete körül, éppen ez hiányzik, újabb tragédia. Nagy Imre azonban ragaszkodott az utasításhoz.

Időközben a szabadságharcosok elém vezették K.-t, és társait. Nemzeti bizottságnak tüntették fel magukat, csak úgy, néhány szemmelláthatólag távolból irányított, zavaros, hebegő tegnapelőtti biztonsági párthivatalnok. Igyekeztek azonban mindent Dudásra fogni. Nem volt más választásom ezután, mint Dudást kézre keríteni. De hogyan? Dudást telefonon meghívtam a vezérkari főnökségre, tárgyalni. Húzódott, természetesen. Végül is beadta a derekát, s megállapodtunk, hogy két fegyveres őr és a felesége kíséretében meglátogat. Amikor a kapuba érkeztek, könnyűszerrel és minden dulakodás nélkül lefegyvereztük őket. Külön-külön szobában hallgattuk ki őket, csak Dudás maradt a feleségével. Többszöri szembesítés után kiderült az igazság: Dudás nem küldött semmiféle táviratot, K., Kiss és társaik, ehhez most már semmiféle kétség nem fért, Dudásra hivatkozva címeket vettek fel, s nevében akciókat hajtottak végre. S nagyon jól tudták, hogy miért támadták meg szovjet parancsra a külügyminisztériumot ravasz módon, forradalmunknak ebben a győztes periódusában az egyetlen lehetséges módon: a tapasztalatlan szabadságharcos erők álnok kisajátításával.

Dudáséknak ezután visszaadtuk a fegyvereiket, s egy szabadságharcos osztagot adtam kíséretül, akik a Szabad Nép székházig vigyázták őket. Végül pedig, ajánlottam Dudásnak, ha akarja, magam is velük megyek és személyesen bekísérem a saját hadiszállásukra, ő azonban nem tartotta szükségesnek, elhárította a bocsánatkérésnek ezt a formáját. Barátságosan vettünk búcsút egymástól. Az ávó ügynökeit pedig, a lefoglalt okmányokkal együtt átkísértettem a Markó utcai fogházba, kérve a Honvéd Ügyészséget, hogy soronkívül folytassák le a nyomozást, példát állítva a forradalom ellenségeinek okulására.

Ezután visszamentem a Deák térre. Már hajnalodott, november másodikának hajnala volt. A külügyminisztériumban helyreállt a rend, minden lehetőt megtettünk, hogy tájékoztassuk a világot a forradalom győzelméről, s ugyanakkor hírt adjunk a szovjet tankok aggasztó beözönléséről is. Pihenni szerettem volna néhány órát, de annyira ki voltam merülve, hogy képtelen voltam elaludni. Felültem az ágyban, s egy határozatot fogalmaztam, amit minden szabadságharcos tudomására akartam hozni, s amit a Kossuth Rádió másnap be is olvasott: *„Ragaszkodunk hazánk függetlenségéhez és semlegességéhez. Minden függetlenségünk és semlegességünk elleni agressziónak ellenállunk. A szabad, demokratikus választások megtartásáig a rend megszilárdítását minden erővel elősegítjük és a kormánynak a restaurációs kísérletek vagy reakciós zavarkeltések megsemmisítésére adott rendelkezéseit híven teljesítjük. . ."*

Ennél többet ma, öt esztendő után sem tudok mondani.

KOESTLER ARTÚR

Naplómból

Augusztus 15.

Burgenland, közel Rusthoz. Felsétálok a vörös-fehérre festett határsorompóhoz, szemben az aláaknázott senki földjével és az őrtornyokkal. Egy héttel ezelőtt egy anya fiával és leányával megpróbált átjutni az aknazáron Ausztriába: az anya meghalt, leányának a robbanás leszakította egyik lábát és a magyar határőrség megtiltotta az osztrák mentőkocsinak, hogy megmentésére siessen. A leányt visszavitték Magyarországra, s a fiúnak, noha átért az osztrák oldalra, nem volt más választása, mint visszatérni Magyarországra. A történetet egy hetyke, fekete bajuszú magyar mondja el nekem, aki ott sündörög a sorompó körül. Megkérdem tőle, mit csinál itt? Elmondja, hogy 1956-ban jött el Magyarországról, kitűnő állása van, Linzben darukezelő, s minden évben kéthetes fizetett szabadságát itt tölti Rustban. Miért? „Két óra hosszat állok reggel és két óra hosszat délután ennél a sorompónál és nézem az akácfákat a túlsó oldalon."

BÁN GYÖRGYI versei

DÉLELŐTT

Kortyold a számoszi bort
Vagy a langyosult pezsgőt
Egy asszonynak melléről,
Kit szeretsz,
És tudjad, a Halál ez;
A nagy, a hosiannás, az olymposzi.

Semmibevevője minden
Emberi törekvéseknek.

Az anyagtalan, a magasztos bevégzés.

Puszták mennyeiből adagolt manna pedig,
Megsemmisülésnek dicsőségére,
Véget ízlelő száj,
Kéz, váll és derék.
Mind az egész
Kemény aranyból mintázott
Ifjú test.

Halálnak asztaldísze s nem soká
Gyorsan eltűnő falat csonttorkában.

KELETI SZÉL

Kárhozások fölébe szürkülő
Hajunkat fogja lengetni a szél
S nem lesz, ki ítélkezzen.

Gondjainkat emészti
Megkorcsult, izgága vádak elől
S hűsíti elvarázsolt homlokunkat.

Ez a könnyelmű, dalos barát
Túlcsordult csókjainkat felszippantja,
S akár a láz szikkasztja
Vérünket hamuvá.

MÁTÉ IMRE versei

KÉK ÁRNYÉK ÉNEKE

Fátyolrózsám, szép gyöngyöm,
asszony illattal megitatóm,
ó, ej, huj,
dögkeselyű emel már engem!

Kürtöm öblén szél kiált,
fegyveremet villám ajazza,
ó, ej, huj,
köpenyemet zivatar ölti!

Örhelyemen vad setteng,
lovamon győzők osztozkodnak,
ó, ej, huj,
gyönyörűm, rejtőzz nádasokba!

ŐSZI SIRATÓÉNEK

Jaj, miért mentél el tőlünk,
jaj, miért illantál el te mitőlünk
őszök őszének virulása!
Jaj, minek igyekeztél elmúlásba,
itt hagyván minket eme halottas házba'
nagy szomorúságba!

Jaj, amióta elmentél,
jaj, amióta a gyötrelmünk lettél,
minden ősz gyászba borul!
Jaj, rád emlékeztet akaratlanul
fű ha hervad, levél ha hull, s ha köd borul
elmúlhatatlanul!

Jaj, a mi bánatunk,
jaj, a mi iszonyú siránkozásunk
hetet hajlik az égen!
Jaj, hétrét hajlottan is alig fér el!

Ez a nagy vigasztalanság jaj, mit érlel
nyugtalan, lázas éjben?!

PEÉRY REZSŐ

A szerepről – mégegyszer

Mikor fogy el egy ember türelme úgy, hogy kénytelen megállapítani: nincs módja többé a hatalom megkívánta alkalmazkodásra s jövőjére, kenyerére nem gondolva otthagy otthont, állást és hazát, elmegy ismeretlen országokba, idegen városokba, vállal koldussorsot: állandó bizonytalanságot, rémületet és megaláztatást, csakhogy a régi énjét meghatározó létkörülményektől megszabadulhasson?

Csak a magunk nevében szabad e kérdésre felelnünk, hiszen nem jogosított fel senki sem, hogy nevében szóljunk.

Ha nekem ilyen értelemben kellene válaszolnom, az alábbiakat mondanám el:

Elgondolható és megvalósítható vállalkozás — csak jó idegek és némi tehetség kell hozzá —, hogy az ember a kényszer és hatalom felidézte permanens rémületben egy szerepet mondjon, amelyben nem hisz, amelyet lénye mélyén hazugnak, utálatosnak, bűnösnek tart.

A magyar értelmiségnek, amelyhez tartozom, így kellett 1948 óta a Proletárdiktatúra Kelet-európai Nagy Színházában — amelyről egyre többen úgy mondják, hogy előbb-utóbb Nagy Világszínházzá alakul majd át — mondania a „haladó" értelmiségnek előírt szerepet, amely szinte állandó s egyre erőteljesebb ellentétben állt a körülöttünk jelenlévő tényekkel, létünk és tudatunk valóságával, észleleteinkkel és tapasztalatainkkal, eszméletünk és erkölcsünk törvényeivel, eszünk szavával, ösztönünk sugallatával.

Nehéz, nagyon nehéz válaszolni arra, mi is volt tulajdonképpen a Proletárdiktatúra Kelet-európai Nagy Színházának célkitűzése!

Ez impozáns színházi vállalkozás ragyogó és tüzetes leírásában immár nincsen hiány: sok okos és kitűnő szakember — javarészt maga is egykori társulati tag, volt színész, avagy rendező — elemezte már ezt az egyedülálló, gigászi és csodálatos vállalkozást. Ismerjük a társulatot, a darabot, az ideológia és hatalom „divina machináját", a légkört a kulisszák mögött, az élet és a szerep ellentmondásait, drámájának időszerűtlenségét, csak arra nézvést tétovázók a válaszok, miért kell a vállalkozásnak léteznie, mi a titka, mi a létértelme e roppant arányú és alapjában véve értelmetlennek látszó színházi kezdeményezésnek, amely immár teljes mértékben kiszorítja és helyettesíti a valóságot és az életet?

Nem célunk itt, hogy a kérdés taglalásába bocsátkozzunk, csak figyelmeztetni szeretnénk a vele kapcsolatban felmerülő nehézségekre.

Nos, bármilyen rejtélyesek, szinte kifürkészhetetlenek a Kelet-európai Világszínház létokai, játszanunk kellett a drámában, eszünk és lelkiismeretünk tiltó szava ellenére.

Hiszen aki nem volt hajlandó szerepet mondani, az életétől búcsúzhatott — egyszerre, avagy részletekben.

A darabban szó volt a „munkásosztály vezető szerepéről", ám tudnunk, látnunk, észlelnünk kellett, hogy a munkásosztály nem vállal közösséget a színházzal, tüntetőleg kívül marad a darabon, amelyben jóformán csak ripaccsá fajzott, elbukott és elzüllött fiai szerepelnek.

Sok szó esett a „dolgozó parasztság felemelkedéséről", ám tudnunk, látnunk, észlelnünk kellett, hogy a dolgozó parasztság sorsa teljesen reménytelen s ez a hatalmas társadalmi tényező csak önmaga paródiája s megcsúfolásaként szerepel a drámában.

A darabban „ragyogó jövőnkről és boldog jelenünkről" szavaltunk: ám jelenünk nyomorultnak és elviselhetetlenül boldogtalannak, jövőnk kilátástalannak és reménytelennek látszott.

A hazáról szóltunk, de a hódoltságra kellett gondolnunk, amely egyre riasztóbbá, egyre lealázóbbá vált körülöttünk.

A haladásról kellett beszélnünk és fogcsikorgatva gondoltunk kelepcénkre, az európai s a magyar szellemtől és ízléstől mélységesen idegen maradiságra, amelyből kimozdulnunk nem lehetett.

Szocializmusról harsogott a szövegkönyv, hogy a kulisszák csak úgy repedeztek tőle, ám a hatalmasok és kizsákmányoltak ellentéte napról napra kiáltóbbnak, az elnyomás és fájdalom, megfélemlítés s az oktalan büntetés egyre lázítóbbnak mutatkozott, amerre csak nézhettünk.

Nemzetköziségről beszélt a szerepkönyv, mi pedig ott kuksoltunk közben a provincializmus látkör nélküli kalodájában. Emberi távlatokat és eszményeket emlegetett, ám egyre bizonyosabbnak látszott, hogy csak a hatalom, a nyers erő, a fegyverek jövőbeli szerepét értjük rajta.

De minek okozzunk továbbra is fölös fájdalmat e riadalmas emlékek felkeltésével? Ne folytassuk a felsorolást, mert ha e roppant színházi vállalkozás miértjét és létokát kifürkészhetetlennek tartjuk is, jellegét annál jobban ismerjük valamennyien.

Igen, nyolc esztendeig szerepelnünk kellett e sajátságos, e fantasztikus színpadon, bár 1953 óta egyre többször történt meg, hogy „félre" mondtunk néhány mondatot, a szövegkönyvtől élénken eltérő módon, az utasításokkal homlokegyenest ellenkező szellemben. Hanem 1956 őszén alapvető változás állott be a Nagy Színház történetében.

Lengyelországban, majd Magyarországon a drámát kifütyülték, a színházi vállalkozás jóvátehetetlenül és visszacsinálhatatlanul megbukott. A lengyel kezdeményt Budapest következetesen és radikálisan tetőzte be: a Petőfi Kör, az Írószövetség, a Mefesz, a Nemzeti és Munkástanácsok az iszonyú következményektől nem rettegve felszámolták a színházi vállalkozást: a forradalmi tömeg széttépte a hazug szövegkönyveket, széthasogatta a patétikus és erősen avitt kulisszákat. Az előadás véget ért.

A nemzet, a dráma szereplője, orbi et urbi kifejezte akaratát: életet, valóságot, igazságot kíván, nem művilágot, nem a valóságnak és igazságnak ellentmondó színházi vállalkozást.

Nos hát: a türelem akkor érkezik el immár isteni próbájához, amikor a világ színe előtt megbukott és leleplezett színházi vállalkozást, gyarló és hamis darabjával a nyers erő újból ránk kényszeríti.

Mi voltunk a türelem nélküliek, akik kitértünk a bukott darab hazug szerepeinek másodszori vállalása elől. Milyen okból — ne kutassuk —, nem volt már erőnk, nem volt türelmünk, akaratunk, bátorságunk — e világraszóló leleplezés után — újbóli szerepjátszásra. A nemzet azonban kénytelen vállalni fennmaradása érdekében, miként a törökök és némely Habsburgok uralma idején, illetve annál sokszor még kegyetlenebb feltételek közepette, a hódoltság sorsát. A létfenntartás ösztöne nem mutat más lehetőséget: vállalnia kell újból a szerepjátszást az oktalan és méltatlan színházi vállalkozásban.

Carlo Schmidt professzor az imént megrendítő szavakat mondott erről a strassburgi Európa Tanácsban, utalván arra, hogy a magyar ifjúság újból a szerepet mondja, amiben nem hisz, szerepet vállal a Kelet-európai Színházban, hogy életben maradhasson, hogy jövőt igényeljen.

Ez valóban így van. Ám mi csak azt kérdezhetjük ezzel kapcsolatban: ha jóval-jóval a nagy színházi vállalkozás bukása előtt volt még valamely hitele e szerepnek és szavainak, mi hitele lehet ma abban az országban, amely a proletárdiktatúra színházi világával az olvadás, a felkelés és a Munkástanácsok második forradalma idején olyan egyetemes erővel és olyan általános mértékben szakított?

Nem rajtuk, immár rajtunk múlik, hogy e szerep szavaiban ne halljunk mást, mint az életben maradni kívánók tragikus és kétségbeesett üzenetét. Nem őket, a kiábrándult, jón-rosszon túli szereplőket, a szabad világ embereit kell féltenünk attól, nehogy e tragikus szerepjátszást másnak vegyék, mint ami: feledvén, hogy a kelet-európai nemzeteknek nincs módjuk arra, hogy másként üzenjenek ki a világba, s adjanak jelzést arról, hogy segítségre és szolidaritásra van szükségük.

ENCZI ENDRE

...és Mr. Noé, a kapitány

Saxonia, 1961 szeptemberében, Southampton és Montreal között.

Egy órányira Southamptontól délre, még jóval a francia partok előtt a kanadai Mrs. L. a Saxonia óceánjáró ebédlőjében a mindent tudni vágyók izgatott érdeklődésével megkérdezte asztaltársait:

— Nos és ki a kapitány?

A kérdésre Mr. D., az ausztráliai gyapjúfinomító a mindent tudók készségével sietett fitogtatni tájékozottságát:

— Mr. Jones, J. T. Jones, betűzzem talán?

A fagylaltos tányérból ekkor hirtelen felbukkant egy gyérhajú, őszülő kecskeszakállú fej és kanalát figyelmeztetően az asztal fölé emelte.

— Hölgyeim és uraim, véleményem szerint az Úristen a kapitány. Ezt tudomásul kell venni — aztán szigorúan vágta kanalát az eperfagylaltba, majd bemutatkozott, hogy sokáig éljen annak az úrnak a neve, aki kimondta a végső igazságot.

Olasz hangzású neve volt és külsejéről ítélve, nem látszott holmi egyházi tisztségviselőnek. Lazán szabott pepita kabát volt rajta, csokorra kötött égszínkék nyakkendő és sűrű szemöldökének találkozásából gonoszul ugrott ki erősen hajlott orra.

A tenger még sima volt, az égről sem vetült le semmiféle nyugtalanító jelenség, de a Signor nem törődött a látszattal. Ő még idejében igyekezett biztosítani magát, ettől eltekintve, kétszer is felpróbálta az életmentő mellényt.

A vacsorát negyvenháromféle ételből kellett összeállítani. Többen zavartan forgatták fejüket, mint a kezdő népszónokok, amikor először kapják szembe a tömeget.

Corkban emléktárgyakat áruló parasztasszonyok jöttek a hajóra.

Mrs. L. rögtön megérdeklődte, hogy hány napig dolgoznak egy lenvászon terítőn. A szakállas ugyanerre a terítőre alkudozott. Először dollárba, majd fontba és végül lírába tudakolta az árát. A parasztasszony a fuldoklók kétségbeesésével nézett segítség után. A Signor végre megvette a terítőt. Lírába számolt, dollárba fizetett, angol pénzt kért vissza. A valutabűvészkedést senki sem tudta ellenőrizni.

Az ír melltűkből sok fogyott. Olcsó és mutatós. Hajó, lóhere, virágcsokor, csillogó piros szív. A kartonon, amelyen a tű díszelgett, aranynyomással állt: *Made in Germany.*

Az ír partoktól távol, amikor a hajó már nyugatnak tartott, a víz ólomszürke lett és fehér tajték tobzódott a hullámok hátán. A sirályok egyelőre még követték a hajót, de senki sem etette őket. A La Manche csatornán és a pesti Lánchídnál jobb dolguk van. Amikor a sirályok elmaradtak, néhány csillag tűnt fel. Nem volt erős fényük. Repülőgépről a párisi *Concorde* meghatóbb látvány.

Másnap délután a *Kristályteremben* egy tangó és egy csacsacsa közt a szakállas olasz fehér pulóverben és égszínkék ingben jelent meg. Amikor szertartásosan húzta magához közelebb a teáscsészéjét, egy diplomata, de talán borügynök külsejűnek is mondható úr lépett az asztalához.

— Uram, bocsásson meg, ha zavarom, de tegnap este a szomszéd asztalnál hallottam az ön kapitányelméletét...

A Signor kissé leereszkedően bólintott.

— Bizonyos kételyeim vannak a teóriáját illetően. Én úgy vélem, közelebb járok az igazsághoz, ha azt tartom, hogy ezen a hajón inkább Noé a kapitány és általában az egész világon — tette hozzá szelíd bölcsességgel.

— Ez azt jelenti — pattant fel kihívóan a szakállas —, hogy hajónkon mindenféle állatfajta megtalálható.

Az éles hangra többen ráfigyeltek. A diplomata borügynök szétárta a karját és úgy hajolt meg, mint egy kiöregedett vidéki hősszerelmes.

— Ha alaposabban utána néznének, többen adnának nekem igazat.

— Például?

— Például, ha valaki azt mondaná rám, hogy olyan vagyok, mint egy gubbasztó öregedő bagoly, igazán nem sértődnék meg.

Többen nevettek. Néhányan dicsérték a talpraesett választ.

— Kifogta a szelet a vitorlából — mondogatták —, inkább vállalja a bagolyságot, hogy másokra ráolvashassa, hogy tehenek, kígyók, lovak, majmok, esetleg szamarak.

Mindazonáltal a Kristályterem néhány vendége kutató gyanakvással nézett egymásra és magukban a diplomatát igyekeztek igazolni.

Átlagsebesség 18.36 tengeri csomó.

A hajón megjelenő napilap, az *Ocean Times* jelenti:

Hruscsov a szovjet-indiai baráti értekezleten közölte a világgal, hogy az emberiség a pusztulás szélén áll.

Fokozódó szél és erősebb hullámzás várható.

A mindenről jólértesült Mr. D., az ausztráliai gyapjúügynök ismeretterjesztő előadást tart a hajótörések történetéből. A borzalmakat szakszerű tárgyilagossággal és statisztikai adatokkal igyekszik enyhíteni. Részletesen kitér Robinsonra is és megnyugtatja hallgatóságát, hogy manapság ilyesmi már aligha fordulhat elő.

A szakállas olasz a Titanic katasztrófáját idézi. Ő nem leírásokból ismeri a tragédiát. Saját apjától hallotta, aki szintén a hajón volt.

— Senki sem sejtett semmit, a hangulat a tetőfokra hágott...

Széles mozdulattal kíséri a családi szájhagyományt. Többször ellentmondásba keveredik, de senki sem figyelmezteti erre. Folyékonyan és akadálytalanul hazudhat az Északi szélesség 53 és a Nyugati hosszúság 42-ik fokán.

A diplomata külsejű sűrűn bólogat és váratlanul megszólal:

— No lám, mégis csak Noé a kapitány.

Ezzel megfordult és a sétafedélzet felé indult. Néhányan szemrehányóan néztek utána. Nem szeretik a játékrontókat.

A víz tömör és fekete. A hajó néha meglepően világoskék hullámokat ver a felszínre.

Az *Ocean Times* jelenti:

Hruscsov Sztalingrádban kijelentette, hogy a nukleáris fegyverek használata világkatasztrófát idézne elő.

Ugyanakkor Washingtonban az Atomenergia Bizottság megállapította, hogy a Szovjetunióban újabb nukleáris kísérleteket hajtottak végre.

Rómában János pápa annak a reményének adott kifejezést, hogy a jelenlegi helyzet nem fenyeget komoly háborús veszéllyel.

Új-Delhiben viszont Nehru a leszerelés nemzetközi ellenőrzését jelölte meg a legsürgetőbb követelménynek.

Ugyanaznap este a Kristályteremnek nevezett társalgóban egy idősebb, pirosruhás úrhölgy 6 font 12 shillinget nyert a bingónak nevezett játékon.

A játék nyeretlen résztvevői megtapsolják. Irigylik, de tapsolnak. A jómodor a hajót is megfertőzte.

A mozielőadásokat változatlanul sokan látogatják.

A megboldogult Gary Cooper „Meztelen tőr" című filmjénél talpalatnyi hely sem maradt üresen a moziban. A megboldogult Beethoven *Romances* című művét *(Opus 40—Opus 50)* hatan hallgatták. Közülük ketten lehunyták a szemüket. Lehet, hogy aludtak, de az is lehetséges, hogy mély megrendüléssel éreztek. A tényállás ellenőrizhetetlen.

A Macbeth filmelőadásán nem volt ugyan telt ház, de meglehetősen sok néző gyűlt össze. Igaz, hogy itt is látható volt egy véres tőr, bár ezt a tőrt néhai Shakespeare adta a főszereplő kezébe.

A tenger megnyugodott. A tengeri betegek talpraálltak. Az ételfogyasztás emelkedett. A szték kereslete az eddigi legmagasabb szintet is verte.

Ötödik nap egy német fiatalember a fedélzeten belenézett egy japán látcsőbe és utána lelkesen felkiáltott: — Föld.

A viharkabátos fiatalembert senki sem ünnepelte, még Kolumbus matrózára sem gondoltak.

— Az nem föld, az csak Labrador — szurkálódott egy alacsony, hetykebajuszú francia és ennek a gonoszkodó megjegyzésnek nagyobb sikere volt. A mindennapi emberi fölényszükséglet kielégíttetett.

Hőmérséklet 53. Tenger 52. Légnyomás 29.83.

Egy szürke szárnyú tengeri csavargó madár kering a hajó körül, aztán hozzásimul a hullámokhoz.

Az ég részben felhős.

A labradori partok előtt jéghegy tűnt fel. A német fiatalember ismét a porondra lép. Látcsövén keresztül felméri a vízből kiemelkedő csúcsot, ebből kiszámítja a jéghegy mélységét és szélességét. Alaposan készült erre a szerepre. Néhányan tisztelni kezdik. A mindent tudó ausztráliai megverten hallgat.

A jéghegy nem félemlíti meg az utasokat, inkább a képzet, amit hozzátársítanak. Egyébként olyan, mint egy mesterségesen elhelyezett tengeri dekoráció, amin hatásosan mutatna egy neonnal világított rágógumireklám, vagy valamelyik New York-i szálloda hivogató ígérete.

A hajó nyugodtan és magabiztosan hagyja maga mögött a jéghegyet. A valóságot kedvelők Mr. Jonesra gondolnak, a kapitányra.

Cérnavékonyságú eső permetezi a fedélzetet.

A könyvtári fogyasztás csökkenő irányzatot mutat. Legkeresettebbek az útleírások és a detektívregények. Különösképpen Maurice Leblanc Arsen Lupin kalandjai senkinek sem kellenek.

Az utókor hálátlan.

A személyiségeket sem túlzottan tisztelik. Maeterlinck életrajzát senki sem olvassa. Igaz, hogy Zsa Zsa Gabor élettörténetét sem.

Korunknak nincsenek maradandó ideáljai, csak átmeneti izgalmai. Faulkner novelláskönyvét sem kapkodják. Szárazföldön nagyobb a sikere.

A legmagasabb fedélzeten, a kémény szomszédságában egy magányos amerikai nő a holdat nézi. Később a szalonban tűnik fel, ahol gyanúsan rövid sorokat vet egy papírlapra. Verset ír. Büntetlenül senki sem járhatja Európát.

A naponként megtett átlagos távolság 459 tengeri mérföld.

Az Ocean Times jelenti New Orleansból, hogy a hurricane óránként 125 mérföldes sebességgel felső Nyugat-Texas felé rohan.

A búcsúestén a legcsodálatosabb formájú és színű papírsapkákkal díszítik magukat az utasok. Arany huszárcsákók, ezüst fezek, sárga szalmakalapok, kék holland fejkötők, vörös pierot- és zöld lovassapkák hullámzanak hajószerte.

Az előirányzott és kötelező jókedv este 7-től éjjel 1 óráig tart.

Ezt a hivatalos órát egy pierotsapkás élemedett úr a szárazföldön is rendszeresíteni javasolja. Komolytalan embernek tartják.

A diplomata borügynök nem titkolt kárörömmel nézdegél.

— Nos, hát ki a kapitány?

— Az Úristen — feleli a szakállas, aki ebből az alkalomból magatartásának és világnézetének megfelelően, szürke papírkalapot visel.

A Szent Lőrinc folyó két partját harmincheten fényképezik.

Az utazás hetedik napjának délelőttjén a személyzet lehúzza az ágyneműt.

A hely- és időjárástájékoztató táblát leveszik a falról.

A hajó a kikötő felé csúszik. Az ég erősen felhős, az esőnek a dokkok fölé lóg a lába.

— Szomorú idő — állapítják meg az emberek most már minden külön hivatalos értesítés helyett, csak afféle szárazföldi nyelven.

A stewardok és stewardessek nyitogatják a kabinablakokat. Szellőztetnek az utasok után.

MÉRAY TIBOR

Csodatevők vagy egyszerű emberek

A 81 párt közül, amelyek 1960 novemberében aláírták a Moszkvai Nyilatkozatot, a Magyar Szocialista Munkáspárttól nem lehet megtagadni bizonyos eredetiséget.

A kommunista pártok általában a kapitalizmus, vagy a marxi-lenini terminológia szerint: a burzsoázia diktatúrája elleni harcban jöttek létre. A Magyar Szocialista Munkáspárt 1956 november 1-én, a forradalom kellős közepén, a kommunista pártdiktatúra elleni harc jegyében született. A megalakulását bejelentő nyilatkozat, amelyet Kádár János olvasott be a budapesti rádióba, a következőképpen kezdődik: *„Sorsdöntő órában szólunk azokhoz, akiket a nép és a haza iránti hűség, a szocializmus tiszta eszméinek becsületes szolgálata vezetett ahhoz a párthoz, melyet a sztalinizmus magyar képviselői: Rákosi és klikkje vak és bűnös politikával a zsarnokság és nemzeti rabság eszközévé süllyesztett. Rákosiék súlyosan megsértették nemzeti tisztességünket és önérzetünket, amikor semmibe vették hazánk szuverenitását és könnyelműen tékozolták nemzeti vagyonunkat. Népünk dicsőséges felkelése lerázta a nép és ország nyakáról a Rákosi-uralmat, kivívta a nép szabadságát és az ország függetlenségét, amely nélkül nincs, nem lehet szocializmus."*

A kommunista pártok általában a szovjet pártot tekintik példaképüknek és politikájuk alaptörvénye a Szovjetunióhoz való feltétel nélküli hűség. A Magyar Szocialista Munkáspárt megalakulásakor — enyhén szólva — nem volt mentes bizonyos szovjetellenességtől. Kádár János ezekkel a szavakkal fejezte be az említett pártalakító nyilatkozatot: *„Népünk vérével bizonyította, hogy rendületlenül támogatja a kormánynak a szovjet erők teljes kivonására irányuló követelését. Nem akarunk tovább függőséget! Nem akarjuk, hogy hadszíntérré váljon az ország! Minden becsületes hazafihoz szólunk! Fogjunk össze a magyar függetlenség, a magyar szabadság diadaláért!"*

A párttörténet nehézségei

Ezekután aligha csodálkozhatunk azon, hogy a Magyar Szocialista Munkáspártnak a sok megoldandó nehézség közül az egyik legmegoldhatatlanabbat — a saját története okozza. A budapesti Kossuth Könyvkiadónál 1959-ben *„Szilárd népi hatalom: független Magyarország"* címmel megjelentek Kádár Jánosnak, a párt első titkárának összegyűjtött beszédei. Ebben a 430 oldalas kötetben sok minden bent van, de nincs bent a fentemlített beszéd, amely pedig a jelenlegi párt *alapítási dokumentuma*. Nem valószínű, hogy túlozunk, amikor azt mondjuk: ha valaki ma ezt a jelentéktelennek nem nevezhető Kádár-beszédet sokszorosítva terjesztené azon a Magyarországon, ahol az illető párt és az illető személy van uralmon, jól járna, ha ezt az „ellenforradalmi uszítást" néhány esztendős börtönbüntetéssel megúszná.

Egy valamirevaló kommunista pártnak azonban szüksége van bizonyos múltra és hagyományokra. Így történt meg azután, hogy amidőn 1959 novemberében megrendezték a Magyar Szocialista Munkáspárt *első* kongresszusát, ezt a kongresszust a párt — *hetedik* kongresszusának keresztelték el. A név jelkép és egyúttal állásfoglalás is volt. A párt ezzel kinyilvánította, hogy 1918—19-től kezdődően vállalja az egész magyarországi kommunista mozgalom múltját, vagy amiként irányelveiben kinyilatkoztatta: a „történeti folytonosságot". Vállalta Kun Béla 1919-es proletárdiktatúráját éppúgy, mint Kun Béla szovjetunióbeli meggyilkolását, vállalta a spanyolországi önkéntesek szervezését éppúgy, mint ugyanezeknek az önkénteseknek tömeges 1949—50-beli kivégzését, vállalta a moszkvai emigráció antifasiszta rádióadásait éppúgy, mint egymást emésztő denunciálásait, vállalta Rákosi Mátyás tíz éves uralmát is. A párt tehát voltaképpen mindent vállalt, csak különös módon — a *saját* múltját nem.

Azért arra: hogyan született a Magyar Szocialista Munkáspárt és kik hozták létre, valamiképpen mégis csak választ illett adni. A Rákosi ellen küzdő kommunista írókról, újságírókról, a Petőfi Kör fiataljairól, akikre 1956 november elsején még oly nagy büszkeséggel hivatkozott Kádár János, időközben kiderült, hogy bűnös revizionisták és az ellenforradalommal paktáló árulók voltak. Új elmélet kellett a párt születéséről, s ez az elmélet nem is váratott sokáig magára. Az irányelvekben a következőket olvashatjuk: *„Az ellenforradalom leverése megkövetelte új forradalmi központ létrehozását, amely világos harci útmutatást ad és harcba vezeti a forradalom erőit a népi demokrácia törvényes rendjének helyreállításáért, a nemzeti függetlenség megvédéséért, nagy vívmányaink megőrzéséért és továbbfejlesztéséért, a szocializmusért és a békéért. Kádár János, Münnich Ferenc, Marosán György vezetésével az új forradalmi központ létrejött és 1956 november 4-én megalakult a forradalmi munkás-paraszt kormány. A párt új ideiglenes központi bizottsága és az új forradalmi kormány harci felhívására támadásba lendültek a forradalom erői... A magyar kommunisták büszkék arra, hogy forradalmi politikájukkal olyan hatalmas szövetséget tudtak biztosítani a magyar népnek, mint a Szovjetunió, aki habozás nélkül segített a szocialista Magyarországnak."*

Mindebből tehát kiderül, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt nem 1956 november elsején, hanem november 4-én alakult és első vezetői — Kádár mellett — nem Nagy Imre, Losonczy Géza, Lukács György, hanem — Münnich Ferenc és Marosán György voltak. Kiderül továbbá az is, hogy ezek a magyar kommunisták voltak azok, akik a Szovjetunió beavatkozását, testvéri segítségét kieszközölték.

Meglehetősen sajnálatos, hogy maguk a szovjet vezetők nem mélyülnek el eléggé a Magyar Szocialista Munkáspárt történetének tanulmányozásában és nem mutatnak elég fogékonyságot annak finomságai iránt. Így történhetett meg azután, hogy a VII. pártkongresszus alkalmából Budapestre látogató Nyikita Szergejevics Hruscsov beszédet mondott a Ganz—Mávag-gyár munkásai előtt és az 1956 októberi-novemberi eseményekre emlékezve a következőket jelentette ki: *„Ezekben a Magyarország munkásosztályára nézve válságos napokban, mi, szovjet kommunisták, megtanácskoztuk, hogyan segítsünk a magyar munkásosztálynak, a magyar dolgozó népnek. Elvtársaink egyike-másika azt mondotta, vajon helyesen fogják-e fel majd a magyar elvtársak, ha a segítségükre sietünk? Hiszen akadnak ott olyan munkások is, akik az ellenforradalomtól megtévesztve, a fasiszta összeesküvők oldalán állnak. Mi azonban, elvtársak, tudtuk és vallottuk, hogy osztályos társainknak nyújtunk segítséget; Magyarország munkásosztályának, dolgozó népének és a legkevésbé sem kételkedtünk abban, hogy a munkásosztály, Magyarország dolgozó népe helyesen fogja majd fel cselekedeteinket, testvéri gesztusként értékeli majd segítségünket."*

Mint látható: a Hruscsov-beszédben szó sincs arról, hogy ekkortájt Magyarországon valamiféle „forradalmi központ", a Szovjetunióval együttműködő kommunista párt lett volna, szó sincs arról, mintha egy ilyenfajta kommunista párt „ideiglenes központi bizottsága" kérte volna a szovjet beavatkozást. Hruscsov őszintén és nyersen kimondja, hogy ezt a beavatkozást *a szovjet kommunisták egymás közt*, bármiféle magyar kérelem nélkül, sőt még a „magyar elvtársak" ellenérzéseivel is számolva döntötték el.

Így aztán, miközben a Magyar Szocialista Munkáspárt megfosztja magát *valódi* érdemétől: az 1956-os forradalom támogatásától, *vélt és nagyon is kétes* érdemétől: az idegen beavatkozás kieszközlésétől szovjet elvtársai fosztják meg őt. Ha a november 1-i pártalakulást a jelenlegi vezetők eltagadják, a november 4-it pedig Hruscsov szavai teszik kétségessé, akkor felvetődik a gyötrő kérdés: *tulajdonképpen mikor is alakult meg a Magyar Szocialista Munkáspárt és megalakult-e egyáltalán?*

A párt fejlődése és összetétele

A forradalom alatt feloszlatott Magyar Dolgozók Pártjának, azaz a Rákosi—Gerő-féle pártnak körülbelül 900.000 tagja volt. Hogy a Magyar Szocialista Munkáspártnak az 1956 novemberét követő hónapokban hány tagja volt, arra semmiféle adat nincsen. A párt 1957 május 1-ig, azaz a szovjet beavatkozást követő mintegy félesztendőn belül egyéni elbírálás alapján felvette a Rákosi-pártnak mindazokat a tagjait, akik önként jelentkeztek és akik magukévá tették a hivatalos irányvonalat.

A Társadalmi Szemlének legutóbbi (1961 június) adatai szerint az új pártnak 1957 május elsején 283.000 tagja volt; ez annyit jelent, hogy a forradalom előtti kommunista párttagoknak több mint a kétharmada nem lépett vissza a pártba.

A továbbiakban a párttagság száma a következőképpen alakult: 1958 június: 346.000, 1959 december: 402.000, 1960 január: 449.000, 1961 január: 478.000.

Az 1959 decembere és 1960 januárja közötti több mint tíz százalékos növekedés a pártkongresszussal kapcsolatos toborzómunkával magyarázható. Ugyanakkor 1960 és 1961 januárja között, egy esztendő alatt a pártba mindössze 29 ezren léptek be és a „Társadalmi Szemle" azt mondja, hogy *„pártunk megközelítően elérte a jelenlegi helyzetben kívánatos taglétszámot"* és ez *„előreláthatóan a közeljövőben nem is fog számottevően emelkedni"*.

Ami a jelenlegi pártra a legjellemzőbb, az az, hogy majdnem kizárólagosan *funkcionárius párt*. Munkáspártnak nevezik ugyan, de kétkezi munkások, a gyárak dolgozói éppoly kevésbé találhatók benne, mint a földeken dolgozó parasztok. A mesterségesen felduzzasztott 56 előtti pártban volt egy olyan réteg, amelyet úgy neveztek: *„az egyszerű párttagok"*. Ez a réteg a mostani pártból jóformán teljesen eltűnt. Ez természetesen bizonyos erőt is jelent: a mai párt olyan emberek érdekközössége, akiket a párt „kiemelt", jó állásokhoz és különböző kiváltságokhoz juttatott. Ezek az emberek összetartanak, számítani is lehet rájuk, ha az érdekeik, kiváltságaik veszélybe kerülnek. Összetartja őket az is, hogy a forradalom bukása után akarva-akaratlanul bűnrészességet kellett vállalniok a nemzeti akarat eltipróival, s utóbb Nagy Imréék kivégzőivel. De van ennek a helyzetnek egy alapvető gyengéje is: a mostani párttagság még sokkal inkább szektaszerű, lényegesen elszigeteltebb és különélőbb a néptől, mint a forradalom előtti laza és széles párttagság volt. A forradalom előtt párttagnak lenni nem jelentett dicsőséget, de nem jelentett különösebb szégyent sem. Ma a tagok között — funkcionárius voltuk ellenére is — nincsenek sokan, akik fennhangon hirdetnék, hogy ők párttagok; azok viszont, akik el tudták kerülni a pártba való belépést, nem sokat késlekednek azzal, otthon sem, de különösen, ha nyugati útra tudnak jönni, hogy büszkén bejelentsék: *nem* tagjai a pártnak.

A „kétfrontos harc"

A Magyar Szocialista Munkáspárt politikai-ideológiai vezértételét a Központi Bizottság beszámolója a VII. kongresszuson így fogalmazta meg: *„A párt, hogy megőrizze a pártegység eszmei alapját, az elmúlt három évben két fronton harcolt, mégpedig a revizionizmus ellen és a dogmatizmus ellen, a marxista-leninista ideológia tisztaságáért."*

Hogy fest a valóságban ez a „kétfrontos harc"? Kezdjük a személyi kérdésekkel.

A párt tíz nappal a szovjet intervenció után, 1956 november 14-én határozatot hozott, amely szerint azok, akiknek döntő felelősségük volt a Rákosi-féle korszak hibáiban és bűneiben, a jövőben nem tölthetnek be párt- és állami funkciót; ezekről a vezetőkről, akiknek egy része különben a Szovjetunióba menekült, listát is tettek közzé és még azt is megtiltották, hogy a pártba egyszerű tagként visszakerülhessenek. Azóta újra Magyarországon van és különböző — igaz, alacsonyabb — funkcióba került, a forradalom előtti „dogmatikus" politikai bizottságból *Piros László*, az egykori belügyminiszter, *Szalai Béla*, a gazdasági ügyek egyik vezetője, *Bata István*, volt hadügyminiszter, *Kovács István*, a budapesti pártbizottság titkára, *Ács Lajos* és *Vég Béla*, a titkárság tagjai, *Hegedüs András*, az első szovjet beavatkozást kérő volt miniszterelnök. Ismét Magyarországon tevékenykedik a kulturális élet egyik vezetője, *Andics Erzsébet*, aki a forradalom napjaiban szovjet állampolgárságára való hivatkozással kért és kapott „salvus conductus"-t, valamint férje, *Berei Andor*, a Tervhivatal volt elnöke. 1961 januárjában engedélyezték *Gerő Ernő* visszatérését Magyarországra. „Baloldali" bűnök miatt mindössze két embert ítéltek el a forradalom után: *Farkas Mihályt*, a koholt perek egyik fő szervezőjét, valamint fiát, *Farkas Vladimirt*, aki Kádár egyik megkínzója volt; azóta mindkettőjüket szabadonbocsátották egy amnesztiarendelet során; ugyancsak szabadlábra került az államvédelmi szervek rettegett főnöke, *Péter Gábor*, akit még — négy évvel a forradalom előtt — Rákosi csukatott le, saját bűnei részleges fedezésére. Az egyetlen „dogmatikus", aki nem térhetett vissza Budapestre, maga Rákosi; ő valahol a Szovjetunióban él.

Ha ezzel szembeállítjuk a „revizionisták" elleni harc személyi mérlegét: *Nagy Imre, Gimes Miklós, Maléter Pál, Szilágyi József* kivégzését, *Losonczy Géza* rejtelmes halálát, *Déry Tibor, Háy Gyula* és egész sor más író hosszas bebörtönzését, azt a tényt, hogy a magyar szellemi életnek olyan kiválóságai — hogy csak a kommunista múltú foglyokat említsük —, mint *Mérei Ferenc* professzor, *Ádám György* közgazdász, *Fekete Sándor* történész-újságíró és mások a mai napig is börtönben vannak, akkor már ebből is némi képet kaphatunk e „kétfrontos harc" bizonyos egyoldalúságáról.

Nem különb a helyzet, ha a kérdés ideológiai oldalát vizsgáljuk. Az elmúlt öt évben egyetlen olyan elméleti jellegű párthatározat nem jelent meg, amelynek *főéle* a dogmatikusok ellen irányult volna; annál több a „revizionistákat" támadó határozat, tanulmány, újságcikk.

Kisebb zajjal

Van-e valami, ami a mostani pártot a forradalomban szinte órák alatt semmivé foszlott elődjétől megkülönbözteti? Szervezeti felépítése lényegében ugyanaz, — egyetlen módosítással: a párttagoknak joguk van kilépniök a pártból; de ez a módosítás erősen platonikus; nem hisszük, hogy az elmúlt öt év során bárki is élt volna a kilépés jogával. Nagyjából azonos a pártmunka legfőbb tevékenységi iránya is: nem annyira a tulajdonképpeni politikai tevékenység, hanem sokkal inkább a termelés serkentése, a fokozott munkatempóra való buzdítás, vagy erőltetés és a pártonkívüliek munkájának az ellenőrzése. Azonos, vagy talán még nagyobb a pártsajtó és a pártoktatás unalma és színvonaltalansága is.

Akad azonban néhány, nem lebecsülhető különbség is. Rákosi idejében a párt alapgondolata az volt: *„aki nincs velem, az ellenem van"*; ma inkább ez: *„aki nincs ellenem, az velem van"*. A „személyi kultusznak" bizonyos külsőségeit valóban megnyirbálták; a vezetők képei nincsenek az utcákon, a tereken és több példányban minden munkahelyen; nevük kiejtésekor nem kötelező negyedórákon át felállva ütemesen tapsolni. Általában azt lehetne mondani: valamelyest szerényebb lett a párt.

Most, hogy az erőszakos szövetkezesítés nyomán bajok vannak a hús- és élelmiszerellátással Magyarországon, az üzemekben normarendezést hajtottak végre, az új ötéves terven pedig „feszítettek" egy jókorát, a pártnak még több oka és alapja van erre a szerénységre, mint eddig. Annak idején Rákosi azt hirdette: *„Mindenért, ami ebben az országban történik, mi, kommunisták vagyunk a felelősek"*, ami pedig a gazdasági célkitűzéseket illette, kedvenc mondása az volt: *„Az égbolt a felső határ."* Kádár ez év májusában a Csepeli Autógyárban járt és a munkásokhoz szólva lényegesen halkabb húrokat pengetett: *„Mi egyszerű kommunisták vagyunk, többségünkben munkásemberek* — mondotta. — *Nem tudunk varázsolni, bűvészkedni, csak helyes irányt tudunk tanácsolni, de az érték, az élet alapja a gyárakban, a földeken, a tervezőirodákban születik."*

Mindenesetre komoly lépés előre annak beismerése, hogy az értékek nem a pártközpontban és nem a pártirodákon, hanem azoktól teljesen függetlenül születnek. Azt is haladásként kell nyugtázni, hogy a párt immár lemond csodatevő képességének és varázserejének hirdetéséről. Még csak azt kellene elismernie, hogy az irány, amelyet tanácsol, sem helyes és mindjárt nagyobb volna az egyetértés a Magyar Szocialista Munkáspárt és a magyar nép között.

TŰZ TAMÁS versei

NOVEMBERI SIRATÓ

Méntaillatú ösvényeinket kellene elsiratnunk
A hajnal ujjai sem tudják kitapintani már
hová lehettek hová mosódtak
Csak jelbeszéddel nyúlik magasba a kéz
a torkon a füst kígyói tekerőznek
egyszínű halálba olvad a nappal az éjjel
a megsemmisülés parazsán
a jövevény szél szít új napot immár

Bokraidon kikelet novemberi üszök feketéllik
bogárzümmögésű lágy hajadat
megpörkölte a vész szemöldököd is kurtább
pillád úgy hull katángragyogású szemedbe
mint a hangaját hajlik dértől csípetten a tóba
Meneküljek-e vagy haljak veled együtt
Hónod alól az őzek rémülten iramodnak

AZ ELSŐ KORTY

A hullám el nem ül
taraján csillag és nap ég

Hiába alul a porkoláb sötét
a tajték fönn tüzel

Ki akkor született
az éppen ötesztendős

Ki akkor először fogott
ceruzát kis kezébe

ma puskával is írna már
pirkadó történelmet

A tornyok körül sem üthet el
a lázas szép zene

a kő ha peng még visszatér
a sarkokon a suttogás

Az izmokban erősödik
a bátorság a sűrű dac

a könyök és a csukló sem
ismer többé megalkuvást

s az első korty ízét feledni
nem tudja már a nyelv s a száj

SZENCI VILIBALD

A SOPRONI DIÁKKÖZTÁRSASÁG

Az egyetemek, történetük kezdetén, diákok és tanárok önkormányzattal bíró szabad közösségei voltak: *universitas scholarum et magistrorum*. A romantika egyetemelmélete, amely minden tanártól elvárta, hogy lángész legyen, diák és tanár viszonyát a napraforgóhoz és a naphoz hasonlónak képzelte el. A nemzetállamok kialakulásával diák és tanár *mellett* harmadik tényezőként megjelent a bürokrácia, amely az előírt pályán menetrendszerűen közlekedő napokat előnyben részesítette a világegyetemet meglódító szabálytalan napokkal szemben, de az egyetemek önkormányzatát úgy kezelte, mint a veszedelmes robbanóanyagokat, vagyis nem nyúlt hozzá, ha nem kellett. A kommunista államok levetkezték a nemzetállam gátlásait és az egyetemi önkormányzatokat elkobozva, diák és tanár közé furakodtak be.

A magyar rendszer is diák és tanár közé bonyolult összetételű Felhőkakukvárat épített, amelynek a célja ugyanaz volt, mint Arisztofanész Felhőkakukváráé, vagyis az áldozatok felszálló füstjének elfogása, de abban különbözött a görög vígjátékíró groteszk képzeletének alkotásától, hogy a budapesti pártközpontban bedobott krajcárokra kezdett beregni. A Felhőkakukvár tisztikara és legénysége az egyetemi párttitkárból, szakszervezeti elnökből, az ifjúsági szövetség tisztségviselőiből, a diákotthonok vezetőiből, a tanulmányi osztályból, a marxizmus-leninizmus tanszék Panglossaiból és szikofantákból állott. Utasításaikat a pártközponttól, végsőfokon Moszkvából kapták.

Az utasítások általában úgy szóltak, hogy a diákság 70—75 százalékát diákszállókban kell elhelyezni, ahol, úgy hitték, a Felhőkakukvár irányítása alatt olyan irányban fejlődnek, ahogyan azt a rendszer előirányozza. A diákszállókat szánták azoknak a retortáknak, amelyekben a rendszer Wagnerei a modern kommunista homunkuluszt mesterséges úton, mindenféle Timár Virgil kikapcsolásával, létrehozzák. A tudományok ugrásszerű fejlődését sok esetben az okozza, hogy a kísérletek nem azzal az eredménnyel járnak, amelyet tervezőik vártak tőlük. Kolumbusz is Indiát kereste és Amerikát találta meg. A rendszer diákotthonaiban is egészen másfajta ember alakult ki, mint amilyet a rendszer kívánt és tervezett.

A magyar forradalom szövedéke számos szálból szövődött. Ezek egyike volt a mintegy ötszáz magyar író szenvedélyes igazságkeresése, amely akkor és azóta is az *Irodalmi Ujság* hasábjain és más művekben méltó dokumentálásra talált. Egy másik nem kevésbé fontos szál, a mintegy 40.000-nyi magyar kollégista földalatti folyóként a forradalom indulásakor felszínre szökő és az írókat is meglepő mozgalma, mindezideig nem nyert kellő dokumentációt, talán azért, mert a folyó földalatti kavargásait és örvényeit már természetüknél fogva is nehéz megfigyelni és utólag rekonstruálni.

22-én hajnalig

A rendszernek sok diákotthoni férőhelyre volt szüksége. A régi diákotthonok a szükségletet nem tudták kielégíteni. Elhamarkodottan, kapkodva, drága és sok esetben rossz megoldásokkal nagy diákszállóépítési programok készültek. Néhol, mint pl. Szolnokon régi börtönt alakítottak át diákotthonná, azzal a különbséggel, hogy abba a cellába, amelyben annak idején egy rab raboskodott, több diákot szorítottak be. Az egészségügyi rendszabályok által légköbméterekben előírt légteret biztosítani jóformán sehol sem tudtak, a diákok emeletes ágyakban aludtak, a szobák csak rosszul voltak fűthetők. Az állami étkeztetési vállalatok által előállított ételek a minimális kalóriamennyiséget sem tudták biztosítani. A felhasznált anyag, jegyzőkönyvek igazolják, néha romlott volt. Sok esetben két diák evett egy fejadagot, mert az így megtakarított pénzből mást akartak venni. A diákotthonok társadalmi összetétele szinte azonos volt a nemzetével. Magyar korok mélyeiből jöttek, nagyapákon, apákon át, többségük kócos bús jobbágyok gyermeke volt, vagy a külvárosok pereméről jött. Az utasítások úgy szóltak, hogy a diákság 70 százalékának munkás-paraszt származásúnak kellett lennie. Az egyetemi hallgató a rendszer kiváltságosa volt, ezt a Felhőkakukvár megszálló serege úton-útfélen az orra alá is dörgölte, de lassanként, finom, lassú, hajszálcsöves folyamatok eredményeképpen azonosult nemzetével és akarata hordozójának kezdte érezni magát. A szociológus azt mondja, hogy a forradalmak előkészítésének legfontosabb tényezője az értelmiség hűségének és odaadásának az elnyomóról az elnyomottra való átruházása. A moralista meg úgy fogalmazza, hogy az erkölcsi világ forradalmi ereje nem az Utópia, hanem a megbánás.

Az elnyomottakra átruházott hűség, a kiváltságos helyzet miatt érzett megbánás, egy újfajta humanizmus, amely a hazugságot, csalást, erőszakot még akkor sem tartja megengedhetőnek, ha azok egy elkerülhetetlennek tartott folyamatot gyorsítanak meg, egy forradalmi filozófiával álcázott gyarmati kizsákmányolás, melyen egyre vékonyabb lett a filozófia és egyre jobban kiütközött a kizsákmányolás, töltötte meg a közel ezer soproni diáknak, bánya-, erdő- és földmérőmérnökhallgatónak a gondolatvilágát, amikor 1956 szeptemberében a bányákból, az erdőkből, katonai táborokból és szüleik ölelő karjaiból szállingóztak Sopron felé „a lovasok könnyű bánatával arcukon", ahogy Füst Milán mondaná. Az első- és másodéves egyetemi hallgatók kéthónapos nyári szünetükből hat hetet katonai gyakorlaton, a harmad- és negyedévesek pedig ugyancsak hat hetet termelési gyakorlaton és csupán két hetet töltötték otthon szabadságon. A bányákból és erdőkből, a szülői házból küldetéstudatot és elszántságot hoztak magukkal arra, hogy kimondják azt, amit ott nem mondhattak ki azok, akiknek életét megosztották. Az egész országra szétszórt ezer fiú és lány hozta magával Sopron felé iratlan Nyírségi Naplóját. A katonai táborból érkezők olyan híreket hoztak, hogy az őrségeket mindenütt megkétszerezték és golyószórókat állítottak fel. A szovjetológusok szerint Hruscsovék 1956 júniusában állították le a desztalinizációt, melyet maguk indítottak meg. A katonai intézkedések már ennek a megváltozott helyzetnek voltak a következményei.

Az iskola szeptember első napjaiban úgy kezdődött, mint az előző években. Az előadások látogatottsága körül nem volt semmi baj, a diákotthonok éjszakai vitái azonban egyre lázasabbá lettek. Ki-ki elmondta a maga Nyírségi Naplóját. A viták tengelyébe egyre jobban az erkölcsi kérdés nyomult, a diákok, bár többségük aligha tudott róla, Silone, Graham Greene és Camus hőseihez hasonlóan kezdtek gondolkodni. Az ország nehéz levegőjéből, diákmegbeszéléseken mindenütt, követelések kezdtek lecsapódni.

Az október 19—20-án Varsóban lezajlott események az éjjeli lázakat még magasabbra vitték. 21-én, vasárnap este az eddig földalatti sziklamedrében hánykódó folyó a felszínre tört. Az egyik diák, az esti vonattal Budapestről érkezve beszámolt a Műegyetem diákgyűléseinek hangulatáról. Még aznap éjjel a tanfolyamok (5 erdész, 3 bányász és 3 földmérő) 3—3, összesen 33 kiküldöttet választottak a soproni diákparlament összehívásának előkészítésére. A harmincharmak azonnal összeültek és a pannon ősz lágy, meleg éjszakájában, ugyanúgy, mint az ország egyéb diákközpontjaiban, fiatal diákok egy ország követeléseit fogalmazták. A kiküldöttek, a soproni diákköztársaság ideiglenes kormánya, másnapra, délután háromra hívták össze az ezer soproni diák parlamentjét. Aznap éjjel senki sem aludt a diákszállókban. A követeléseket másnap hajnalban sokszorosították.

Felhokakukvár összeomlása

Másnap délután háromkor a diákparlament, a soproni diákköztársaság alkotmányozó ülése, összeült az egyik textilgyár kultúrházának nagytermében. A ház a város szép, ősi parkjában, az Erzsébetkertben van, amelynek útjaira vadgesztenyefák lombjából vörös, barna és sárga szőnyegeket terített az ősz, mintegy a parlament lábai alá. A terem nem tudta befogadni az érdeklődőket, a földig érő ablakok előtt ezres tömeg szorongott. Az emelvényen a diákkormány tagjai ültek. Egyikük ismertette a szegedi és budapesti egyetemeken lefolyt eseményeket, a diákság mozgalmát, majd megvitatásra előterjesztette a soproni diákság követeléseinek tervezetét. Már az első percekben nyilvánvaló volt, hogy a gyűlés különbözik a rendszer által rendezni szokott unalomba süppedő gyűlésektől: őszinteség, nyíltság, igazságkeresés jellemezte. Először a múltat, melyet szemükben a párttitkár, a marxizmus-leninizmus tanszék, szóval a Felhőkakukvár képviselt, hívták tetemre. Miért tiltotta meg a párttitkár a *Himnusz* és *Szózat* éneklését? Miért üldözte az egyetem évszázados hagyományait? Miért cenzúrázta a diákság újságját? Miért záratott ki 80 diákot megalázó külsőségek között besúgók által készített lista alapján? Ez különösen fájó seb volt, az egyetemet akkor állig fegyverzett ávósok vették körül és a kitiltott diákokat azonnal a pályaudvarra vezették, mintha leprások lettek volna. A kitiltás ürügyei természetesen mondvacsinálták voltak, pl. egy, mindössze egy inasgyerekkel dolgozó szabómester fiát, aki szabad idejében maga is segített apjának, azon a címen zárták ki, hogy apja kizsákmányoló. A párttitkár ügyetlenül, dadogva, izzadó tenyerét törölgetve gyakorolt önkritikát. Azután a parlament éjszakába nyúló hozzászólások után a követelések tervezetét több módosítással elfogadta, kimondta szolidaritását a budapesti és szegedi diákokkal, 23-ának délutánjára tüntető utcai felvonulásra hívta fel a diákságot, jóváhagyta a diákkormány megválasztását és elhatározta, hogy 3—3 tagú küldöttségeket meneszt a többi magyar egyetemhez. A gyűlés végére a rendszer egyetemi Felhőkakukvárának romjai ott feküdtek a terem padlóján. A küldöttségek ki autón, ki vonaton azonnal útnak indultak. A szolidaritás nagyon fontosnak látszott. A Veszprém felé induló vonatot az ávó megállította és leszedte róla a diákokat. Rövid időn belül új küldöttség indult.

Gyűlés után azonnal megindult a manifesztum sokszorosítása. A manifesztum három részből állott: az első rész 14 pontja a nemzet követeléseit tartalmazta, a második rész 15 pontja országos egyetemi követeléseket, a harmadik rész 12 pontja pedig a soproni egyetem speciális kérdéseit fogalmazta meg. Az út, amelyet a diákság megtett, valójában éppen a fordítottja volt ennek a sorrendnek. Diákotthonokban megtárgyalt soproni kérdésekből indulva ki, az általános egyetemi követeléseken át hónapokig tartó érési folyamat vezette őket az ország kérdéseihez. A rendőrség 3000 példány sokszorosításához adott engedélyt, ami azonban nem bizonyult elégnek, mert az üzemek, hivatalok újabb meg újabb példányokat kértek. A láz, mint a gyeptűz futott végig a városon. A kiáltvány több példányát a diákok magukkal hozták külföldre és bizony az osztrák hegyektől a kanadai Arktisz hosszú éjszakájáig még ma is föléje hajolnak néha emlékező szemek.

23-án délelőtt az egyetem néhány vezetője, majd a városi pártbizottság küldöttjei próbálták a nyilatkozat enyhítésére rávenni a diákkormányt. Ekkor már tízezernél több példányt adtak kézről kézre a városban és a környező falvakban. A párt a délutánra tervezett tüntetés lefújását kérte, rábeszéléssel, majd fenyegetéssel. Hasztalan.

A menet délután négy órakor elindult. Kart karba öltve, hogy oda nem tartozók ne férhessenek közéjük, nyolcas sorokban mentek. Néhány mellékutcában géppuskák álltak kihúzott szalaggal. A legénységet tisztjei előkészítették arra, hogy szükség esetén lőni kell. A legénység azonban megüzente a diákságnak, hogy népellenes parancsnak nem köteles engedelmeskedni és nem is fog engedelmeskedni. Az egész város az utcákon volt, az emberek szeméből mélységes rokonszenv, a házak ablakaiból a történelem nézett a menetre. Sopron szőke fényű légében a római kori rabszolgatemető helyén álló egyetemi botanikus kertből indultak, azon az útvonalon, melyen 1500 év előtt római légiók lábvértei csörögtek. A diáklégió elhaladt az előtt az iskola előtt, melyben valamikor Berzsenyi diákoskodott, a ház előtt, amelyet Petőfi őrzött „zöldhajtókás, sárgapitykés közlegény" korában, látták a házat, amelyben valamikor Hajnóczi rég elhunyt menyasszonya lakott, amelyben a „hangok nagy tanárja" első hangversenyét adta kilenc éves korában, a vendéglőt, amelyben Sopron város tanácsa látta vendégül valaha Zrínyit, a költőt és hadvezért. A menet előtt „Együtt a lengyelekkel" feliratú táblát vittek az egyetem hagyományos bányász és erdész egyenruháját viselő diákok. Az egyenruhát, ki tudja miért, a rendszer már tíz éve betiltotta. A menet néma volt, szavakra nem volt szükség, ezer fegyelmezett, karcsú láng haladt csendben a város utcáin.

Azután a diákköztársaság kormánya összeült és permanenciában volt az egyetem tanácstermében november 4-éig.

Diákok és munkások összefogása

Még aznap este a budapesti pártközpont egyik tagja érkezett meg nagy kísérettel és tárgyalni kívánt a diáksággal. A diákság ugyanis arra az esetre, ha követelései teljesítésére nem kap biztosítékot, a pártház elé való kivonulást tervezett. A pesti küldött még sortűzzel is fenyegetőzött. A válasz az volt, hogy az ifjúság annak idején a Német Ház elé is kivonult és a magyar zászlót meggyalázó németeket bocsánatkérésre kényszerítette. Ekkor már a budapesti Műegyetemről telefonhír érkezett, hogy utcai harcok vannak folyamatban. A pesti ember kijelentette, hogy az orosz beavatkozás képtelenség, mert belügyeinkbe való beavatkozás lenne.

A diákszállók előtt az éjjel diákőrség állott, mert az épületek körül ávósok cirkáltak és attól lehetett tartani, hogy megtámadják a szállókat.

24-én, szerdán a munkásság és a földművesszövetkezetek sürgető meghívására a diáktanács kiküldötteket küldött az üzemekbe és szövetkezetekbe, hogy megbeszéljék a helyzetet. A diákokat mindenütt nagy lelkesedéssel fogadták és érett, komoly, mozgalmi emberek kérték ki tanácsaikat. Ekkor már, az írók és diákok után, a munkásság állt be a forradalom hordozójának és a munkagépeken álló dolgozók szavaiból nyilvánvaló volt, hogy az élre szándékoznak kerülni. A gyárak homlokzatairól nagy robajjal hullottak le a kivilágítható vörös csillagok. Az üzemek kezdik megfogalmazni követeléseiket, üzemi tanácsokat választanak és felvetik követeléseik teljesítésének biztosítására a sztrájk kérdését. A diákkiküldöttek igyekeznek mérsékletre inteni őket. Az üzemek, szövetkezetek, hivatalok tanácsainak közös nevezőre hozására Városi Nemzeti Tanács megalakítását javasolják.

Október 25, csütörtök, ismét ragyogó őszi napsütés a város felett. Az üzemi sztrájkokat már nem lehet megállítani. Délelőtt 10 órára gyűltek össze az üzemek és hivatalok kiküldöttjei a 30 tagú Városi Nemzeti Tanács megalakítására, amely a diáktanáccsal együtt volt hivatva arra, hogy a rendszer néhány órán belül a közvélemény nyomására összeomlott gépezete helyére álljon.

A rendszer egyetemi Felhőkakukvára október 22-én szakadt le. 25-én már a városi Felhőkakukvár is, amely a város népe és a szép, szabad élet közé épült, romokban hevert. Saját belső üressége folytán.

Pártház, ávó

A városi és járási pártbizottság ülésre hívta össze tagjait. Figyelmeztette őket, hogy fegyverrel jelenjenek meg. Négy fegyvertelen diák behatolt a gépfegyverekkel védett épületbe és letartóztatta a pártbizottság 16 jelen volt tagját. Valamennyien egyszerű felhívásra átadták fegyvereiket. 24 órai őrizet után elengedték őket, bajuk nem történt. A pártház minden fontosabb iratát már előzetesen elégették. Néhány feljegyzés azonban fennmaradt, mint pl. a járási párttitkár noteszkönyve, mely tartalmazta községenként a tsz. elnökök, párttagok és „ellenségek" nevét. Felsorolta, hogy ki vett részt a húsvéti körmeneten a járás falvaiban, ki vitte a keresztet, ki volt gyónni, áldozni. Külön feltüntette a templomba járó párt- és tsz. tagokat.

A rendőrség már előbb felajánlotta együttműködését a diákkormánynak. Rendőrökből és diákokból álló járőrök védték a város nyugalmát. A fegyverviselési engedély nyilvántartása alapján összeszedték a fegyvereket. Fegyvertartási engedélyük főleg párttagoknak volt.

A fentebb említett központi kiküldött és a határőrség parancsnokai megjelentek a diákkormány előtt és bejelentették, hogy csatlakoznak az ifjúság mozgalmához. Erre a lépésre a legénység nyomása kényszerítette őket és együttműködési szándékuk csak taktikai fogás volt.

Az ávót az egyetemi ifjúság a rendőrség segítségével tartóztatta le. Ellenállást nem fejtettek ki, parancsnokuk ekkor már megszökött. Az ávósokon már a vörös csillag helyén nemzetiszínű kokárda ékeskedett, azt hitték, hogy ez mindent rendbe hoz. Az egyetemen őrizték őket a népharag elől, az ávó pinceihez képest, ez az ő megállapításuk volt, jó fekhelyet és kosztot kaptak, bántódásuk nem történt. Szívesen szolgáltattak adatokat, különösen társaikról. Az egyikről elmondották, hogy besúgásai alapján már hét halálos ítéletet hoztak. Hármat az áldozatok közül rehabilitáltak. Besúgóhálózatuk szervezetét is ismertették. Elmondották, hogy pl. az egyik diákotthonnal szemben lévő szabószövetkezet tulajdonképpen ávó ügynökség volt, ahonnan a diákokat figyelték. Elmondották azt is, hogy az egyetem tanárai és diákjai közül ki adott le rendszeres jelentéseket.

A kommunista városi tanács magasállású tisztviselői önként hagyták el helyüket és pl. saját kezükkel húzták azt a kötelet, amely az orosz emlékművet porbadöntötte.

A forradalmi közigazgatás

Az ilyképpen magától összeomlott hatalmi gépezet, a rendszerből, de nem a rendszerért élő új osztály helyére a diákság nyomult. A diákkormány feladata hármas volt: 1. gondoskodni kellett a város közellátásáról, 2. fenn kellett tartani a város rendjét és nyugalmát, 3. gondoskodni kellett a Nyugat felől egyre nagyobb mennyiségben özönlő gyógyszer, kötszer, élelmiszer, elsősorban gyermektápszer és ruhaneműszállítmányoknak az ország belsejébe való szállításáról.

1. Sopron közellátása, mint a magyar vidéki városoké általában, beszédes bizonyságaként a rendszer tehetetlenségének, nagyon rossz volt. Kenyérért, tejért, húsért a háború befejezte után tíz évvel is sort kellett állni. Áru akkor jelent meg a kirakatokban, ha külföldi látogatók érkeztek a városba. Sajnos, ritkán érkeztek. Most diákok segítettek a malmokban, a kenyérgyárban, az árusítóhelyeken, a tejüzemben stb. és a diáktanács két nap alatt megoldotta azt, amit a rendszernek tíz év alatt sem sikerült: nem volt már sorbanállás. Sőt, mikor Győr kenyérhiányról panaszkodott, szállítmányok indultak oda. Ekkor mondta az egyik győri tanácstag telefonon: Ne kenyeret, hanem néhány vagon diákot küldjetek. Különös paradoxonként a vasutas szrájk is hozzájárult az élelmiszerellátás javításához. A vidéki szállítmányok lovasszekereken érkeztek, az élelmiszer azonban a városban maradt, mert Zákony felé nem ment vonat.

(Folytatás a 9. oldalon)

KEMÉNY GYÖRGY

MILLPENGŐ ÉS BILLPENGŐ

1 Mindaz, ami a náci rablás és az orosz „felszabadítás" során az országon átviharzott, elkerülhetetlenné tette a pénzügyi összeomlást. De az inflációs gátszakadás Magyarországon rövid idő alatt olyan méretet ért el, amelyre a válságok viharos történetében sehol még példa nem volt. Az első világháború utáni Németországban kifejlődő hírhedt infláció öt éven át tartott és azzal végződött, hogy az új márka értékét a papirmárkáéhoz képest *egy* egyenlő *egybillió* arányban állapították meg. Magyarországon a vészes infláció a német betöréssel 1944 márciusában kezdődött, a stabilizáció 1946 augusztusában következett be. Nem egészen két és félévi pénzromlás után az új valutára való áttérés egy forint egyenlő négyszázezer quadrillió papírpengő alapján történt. *(A billiót 12, a quadrilliót 24 nulla ékesíti.)*

Az infláció elharapózásának számos oka volt. Katasztrófális élelmiszerhelyzet, szovjet rekvirálások és jóvátételi szállítások, a közlekedés csődje, a közigazgatás és az adórendszer összeomlása. Miért kellett azonban mindennek ahhoz a kétes dicsőséghez vezetni, hogy Magyarország nyerje el az inflációs versenyben a pálmát?

2 1946 márciusának egyik estéjén lakásomon megszólalt a telefon. Mint a hitelügyekért felelős pénzügyi államtitkárnak és a Nemzeti Bank kormánybiztosának jelentették, hogy súlyos botrány tört ki a Nemzeti Bank körül. Orosz bankjegyek vannak a bank birtokában. Szovjet bankjegyek kivitele a Szovjetunió területéről (éspedig a mai napig) szigorúan tilos. Hogyan követhette el mégis a magyar jegybank a bűnt, hogy orosz bankjegyeket vett át és tartogat pénztárában? A következő reggel rövidesen megállapítottuk az „átvétel" körülményeit. 1954 januárjában, s a felszabadulás dicső napjaiban *davaj-gitáros* csoport hatolt be a Nemzeti Bank Szabadság-téri pénztártermébe. Pénzt követeltek és el is vittek nagy köteg magyar bankjegyet. Odatóltak a pénztári tisztviselőnek egy csomó orosz bankjegyet cserébe, aki jegyzékbe vette ezeket és elzárta. A tisztviselő nem ismerte a szovjet tilalmi rendelkezést, nem tudta, hogy ezek a bankjegyek szovjet területen kívül nemcsak értéktelenek, hanem veszedelmesek is. A szovjet katonai parancsnokság nyilván általa választott időpontban felfedezte a szovjet valutaszabályok „megsértését" és példás büntetést követelt a főbenjáró bűnért. Izgatott magyarázkodás és ismételt közbenjárás árán sikerült az orosz főparancsnokot, Vorosilov tábornagyot kissé jobb belátásra birni. Kegyesebb hangulatában beérte azzal, hogy a bank vezérigazgatója távozzon állásából. Nyugállományba kellett helyezni a vezérigazgatót, Faragó Lajost, saját érdekében is, nehogy kegyetlenebb sors érje az oroszok kezén. A pénzügyminisztériumban őszintén sajnáltuk kényszerű távozását. Megbizható, lelkiismeretes adminisztrátor volt és mint ember is jól megállta helyét. A fél náci és náci-világ idején sem titkolta a barbarizmussal szemben érzett ellenszenvét.

Az infláció 1945 folyamán nem haladta túl, mondjuk, a szokványos egyebütt is már tapasztalt ütemet. Ez volt a helyzet 1946 első negyedében is. Februárban *egy-ötöddel*, márciusban *egy-tizeddel* emelkedett az árszint. A következő hónapban meglódult a szekér. A sebesség, mellyel a mélység felé rohant, hirtelen megsokszorozódott. Májusban, egyetlen hónap alatt tízszeresre emelkedett az index, június második felében 85-szörösre, július első hetében már 460-szorosra.

Mi okozta ezt a türhetetlen gyorsulást? 1946 márciusában Gerő Ernő bizottság élén megjelent a pénzügyminisztériumban. Előadta, hogy pártja, a szakszervezetekkel egyetértésben index-bérek bevezetését kivánja, ezzel remélik megvédeni a munkásokat a reálbérek folyamatos csökkenésével szemben. A munkások helyzete valóban elszomorító volt. Bérükből alig-alig futotta arra, hogy családjukat megóvják az éhinségtől. Az ország élelmiszerellátása teljesen elégtelen volt, ezen nem sokat lehetett pénzügyi rendszabállyal segíteni. A Gerő-féle bizottsággal folytatott megbeszélés során utaltam arra, hogy az index-bér, a béreknek az árszinthez való automatikus hozzáigazítása rontani fog a helyzeten: hólabdaszerű hatással meggyorsítja az egész áldatlan folyamatot, mert az árak minden egyes béremelés kapcsán magasabbra szöknek. Gerő azt válaszolta, hogy politikai vonalon eldőlt már a kérdés, a pártközi konferencia előadott javaslata értelmében fog határozni. Az akkori kétségbeesett hangulatban tárgyi érveknek kevés súlya volt. Ha egyik koalíciós párt javaslattal lépett elő, amely orvoslást ígért és azt bedobták a köztudatba, lehetetlenné vált a többi pártnak nemet mondani.

Az index-bérrendszer tehát valósággá vált és ez volt, ami végleg szétroncsolta a tavaszi hónapokig félig-meddig funkcionáló pénzrendszert. A valutáris haláltánc, mely a stabilizálásig következett, valósággal megbénította a termelő munkát. Az őrült árhajsza nyomán naponként fizettek már béreket és munkások, tisztviselők amint pénzt kaptak kézhez, rohantak, hogy bevásárolhassanak ujabb árhullám bekövetkezte előtt valamicskét a milliárdos bérösszegért.

Kevés kétség fér ahhoz, hogy a kommunista párt szakértői is előre látták a dezintegrációt. De épp ez volt céljuk. Szétzüllesztették, amennyire csak tőlük tellett, a pénzügyi strukturát, hogy a gazdasági lehetetlenülésbe hajszolt nép a vitustánc-kúra után annál nagyobb hálával fogadja a kommunista propaganda meghirdette stabilizációt, mint pénzügyi megváltást.

3 A papírpénz-gazdálkodás dagadó áradata különös feladatot rótt rám a pénzstabilizációt megelőző feszültségekkel telített hónapokban. Egyéb hivatalos munkáim megkezdése előtt a kora reggeli órákban nap-nap után összeültem a Nemzeti Banknak a bankjegy-ellátásért felelős igazgatójával és a bankjegynyomda vezetőjével. Meg kellett állapítani, milyen egységekre, *billió, trillió* vagy *quadrilliókra* szóló jegyekre lesz szükség. Számot kellett vetni a jelentkező papírszükséglettel is. Belföldi forrásból csekély hányadát lehetett csak a rohamosan növekvő szükségletnek fedezni és bankjegynyomásra alkalmas papír behozatali lehetőségei korlátozottak voltak. Normális körülmények között rendkivül fontos oly különleges papír felhasználása, amely megnehezíti a hamisítást. A bankjegynyomda képviselője, amig lehetett ragaszkodott a különleges minőséghez. Később kénytelen-kelletlen feladta az igényt. Az áttérést a visszaélés lehetőségét kevésbé kizáró papírfajtákra, megkönnyítette a meggondolás, hogy a bankóknak gyorsan elillanó értéke egymagában is elegendő bizonyítékot nyujt a hamisítás ellen.

Az infláció legvadabb viharzása közepette folytak az előmunkálatok a stabilizáció előkészítésére. A szétroncsolt árrendszer helyébe ujat konstruált az árhivatal, amelynek a stabilizáció napján kellett érvénybe lépni. Elkészültek a forint valuta bevezetésére vonatkozó törvényjavaslatok. Az új valutának aranyfedezete volt. A Nemzeti Banktól a náci hordák elrabolta 32 millió dollárnyi aranykincsnek nyomára jutottak Németország amerikai megszállási zónájában és az amerikai hadseregparancsnokság viszszaszolgáltatta ezt a Nemzeti Banknak. A valutatörvény rendelkezésének, szokásos módon, ki kellett terjeszkednie arra is, milyen aranymennyiséggel azonos értékű az új pénzegység. A kidolgozott tervezet egyelőre csak az aranyérték elképzelhető felső és alsó határát jelölte meg. A végső ecsetvonásokat, az aranyérték és az ezzel szorosan összefüggő dollárárfolyam fixirozását pártközi konferencia határozata alapján kellett még eszközölni.

4 A konferencia *Rákosi* zuglói lakásán zajlott le egy július végi estén. A pártvezér és helyettes miniszterelnök kényelmes, de nem fényüző, középpolgári villában lakott akkor a Szabó József utcában. A konferencia tagjai voltak: *Gordon Ferenc* pénzügyminiszter a kisgazdapárt képviseletében, *Rákosi, Gerő, Varga Jenő*, a szovjet kormány gazdasági tanácsadója. Ott volt még a Nemzeti Parasztpártnak egy jelentéktelen tagja, akinek sejtelme sem volt a tárgyalás anyagáról. A szociáldemokrata pártot Vajda Imrével, a párt gazdaságpolitikai osztályának vezetőjével együtt, én képviseltem.

Vacsorával kezdődött az összejövetel, amelyet meglehetős késedelmesen tálaltak. Fél tíz óra körül láttunk hozzá az érdemi megbeszéléshez. Előttem a pénzügyminisztérium számításai feküdtek. Az egyik a tervezett belföldi szint és a világpiaci árnívó közötti arányokat tüntette fel, a másik a dollárárfolyamokat, amelyek az aranytartalma elképzelhető változatainak feleltek meg.

A megbeszélés legelején Gerő *8 forintos dollárárfolyamot* javasolt. A pénzügyminisztérium számításai szerint a belső és külső árszint tekintetbe vételével *14-14.50 forintos dollárárfolyam* volt reálisnak tekinthető. A Gerő-féle javaslat értelme bármely szakértő számára félreérthetetlen volt. Nyugat felé az akkori gazdaságpolitikai koncepció szerint magángazdasági alapon bonyolódott az export. A 8 forintos dollárárfolyam egy csapásra megfojtotta volna a nyugati árukivitelt. Feladatomnak tartottam, amennyire erőmből tellett, ezt megakadályozni. Erőfeszítésemben segítségemre volt Vajda Imre, aki tisztán látta a helyzetet. Gordon pénzügyminiszter csak szórványosan szólt bele a vitába, ugy ült a tárgyalóasztalnál, mint akit nem érdekelnek a szőnyegen forgó kérdések.

Gerő javaslatával szemben 16 forint dollárárfolyam elfogadását javasoltam. Hosszas argumentálás és még hosszabb mellébeszélés következett ezek után. Gerő azt hajtogatta, hogy a dollár ingadozik és hamarosan le fogják értékelni. Badarság ez — gondoltam, de nem mondottam. Hangsúlyoztam azonban, hogy helytelen lenne a mai árfolyamban leértékelést anticipálni. Viszont a Nemzeti Bank, ha tényleg dollárleértékelésre kerülne a sor — mondottam — 24 órán belül hozzá fogja igazítani az árfolyamot az esetlegesen csökkentett dollárértékhez. A huzavona során Rákosi és Varga Jenő visszavonultak külön megbeszélésre és visszatértek a tárgyalóasztalhoz azzal, hogy szándékuk a fontos gazdaságpolitikai kérdésben a szociáldemokraták képviselőivel lehetőleg egyetértésben eljárni. Abban az időben a szociáldemokrata elgondolásoknak még sulya volt előttük. A kettes, külön megbeszélés eredményeként a kommunista kiküldöttek *lo forintos dollárárfolyamot* ajánlottak. Az óra ekkor már fél hármat mutatott és Varga Jenő az ajánlat megtétele után elvonult. Láttam, hogy ezen a ponton túl nem jutunk. Időközben szóbakerült a forint *aranyértéke* is. Észrevettem, hogy ezen a vonalon Rákosi és Gerő — ma is érthetetlen számomra, milyen elgondolás alapján — engedékenyebbek voltak, mint a *közvetlen dollárárfolyam* megállapítása kérdésében. Hajlamosak voltak elmenni egy pontig, amely dollárra átszámitva 11.74 forint árfolyamnak felelt meg. Fél négy volt már ekkor és tisztában voltam vele, hogy ez engedékenységük határa. Féleredménnyel az általam szorgalmazott 14 és a részükről engedélyezett lo-es árfolyam között lezártuk a tárgyalást.

5 Következő reggel kiadtam a pénzügyminisztériumból a Nemzeti Banknak a megfelelő intézkedéseket. Gordon Ferencnek aggálya volt, hogy nem lo forintos dollárárfolyamban állapodtunk meg. Emlékeztettem, milyen *aranyérték* volt a végső egyezség alapja és rámutattam arra, milyen képtelen ellentmondás lenne az aranyérték viszonylattól eltérő dollárárfolyamot deklarálni. Gordon belátta ezt és a Nemzeti Bank közzétette a 11.74 árfolyamot.

Nagy zene-bona keletkezett. Rákosi is, Gerő is szemrehányásokkal illettek, hogy nem így állapodtunk meg. Én magyaráztam, hogy lehetetlen az aranyérték-aránytól eltérő árfolyammal operálni. Gerő, úgy mutatta legalább, belátta a tárgyi szempontot, de Rákosi nem sok ügyet vetett az érvelésre és dühöngött. A közzétett árfolyamon azonban már nem lehetett változtatni.

A soproni diákköztársaság

(Folytatás a 8. oldalról)

2. Rendet és fegyelmet tartani Sopron lakosai között nem volt nehéz. A város népe örömmel vetette alá magát a diáktanács intézkedéseinek. Problémát a határ jelentett, mind a két oldalról. A harcoló Budapestről megszökött ávósok fegyveres csoportokban húztak az osztrák határ felé. A diákokkal megerősített határőrség, a tisztek helyét ugyanis a diákok foglalták el. 450-et fogott el közülük. A foglyokat az egyik laktanyában őrizték. A határ másik oldalán viszont olyanok gyülekeztek, akiknek részvétele a forradalom céljait nem mozdította volna elő. Ezeket az osztrák határőrséggel való egyetértésben akadályozták meg a határ átlépésében. A diákköztársaság nem akart kételyt hagyni afelől, hogy célja semmiesetre sem a háború előtti rendszer restaurálása. Október 27-én a büntető intézet mintegy ezer foglya kitörést kísérelt meg, amelyet az őrség visszavetett két halott és néhány sebesült árán. A foglyokat, akik a parancsnokot és néhány őrt túszul tartottak, nem sikerült celláikba visszaszorítani, a fogházépületek és udvarok kezükön maradtak. A kiszorult őrség a kapuknak szegezett gépfegyverekkel egyelőre ellenőrizte őket, újabb kitörési kísérlet azonban, az őrség így ítélte meg a helyzetet, bár veszteségek árán, de sikeres lett volna. A helyzet tarthatatlan volt, ezer kitört fogoly a város közbiztonságát felborította volna. Az őrség a diákkormány segítségét kérte. Három fegyvertelen diák ment a rabok közé. Több órás megbeszélés eredményeképpen a rabok hajlandók voltak visszavonulni celláikba, feltételül azt kötve ki, hogy a politikai foglyok ügyét, akik a létszámnak mindösszesze néhány százalékát tették ki ebben a fogházban, bizottság vizsgálja felül. Még az ú. n. közönséges bűncselekmények miatt elítéltek is fel voltak háborodva amiatt, hogy öreg parasztok voltak köztük, akiket a rendszer bíróságai mondvacsinált ürügyekkel ítéltek el, holott igazi bűnük csak az volt, hogy nem voltak hajlandók kis földjükkel a kolhozba bemenni. Mutattak pl. egy öregembert, aki azért, mert malacát engedély nélkül levágta, hosszabb szabadságvesztés büntetést kapott, mint a rablók vagy sikkasztók.

3. A Nyugat rokonszenvének megnyilvánulásaképpen gyógyszer, kötszer, vérplazma és élelmiszer kezdett özönleni Soproonon át az országba. Németországból egész kórházvonat jött. Egy magyar kórház az éteren át vastüdőt kért sürgősen, huszonnégy órán belül négy jött. Az osztrák-magyar határon diákok szálltak a teherautókba és kalauzolták a szállítmányokat az egyetem udvarára, mely óriási áruházhoz kezdett hasonlítani. A diákköztársaság pontosan tudta, hol kell a kötszer, hol van fogytán az élesztő, melyik magyar kórháznak mire van szüksége, hol hiányzik a gyermektápszer. A soproni egyetemen láthatatlan radarok forogtak, segíteni kívánó diákszívek radarjai és felfogtak sok-sok segélykérést. Szállítmányok indultak az ország különböző részeibe, elsősorban a harcoló fővárosba. A vezető mellett ülő diákfiúnak sokszor minden leleményességére szüksége volt, hogy átjusson a szovjet tankok kordonán. A kórházak néha tűz alatt álltak. Az egyik fiú még most is büszke arra a kézfogásra, amelyel Maléter Pál jutalmazta leleményességét a Kilián-laktanya udvarán. Mindig voltak a diákok között, akik fegyvert követeltek, hogy a fővárosba vonuljanak. Sopronban azonban határszéli fekvése miatt fegyverraktár nem volt. A soproni diákköztársaságnak a sors humanitárius szerepet osztott ki.

Ez a soproni diákköztársaság rövid, bizonnyal hiányos és vázlatos története.

Edda Werfel publicista 1956-ban ezt írta: Kísértet jár, legalábbis Középkelet-Európában, egy humánus szocialista kísértete.

A kísértet tizennégy napra Sopronba is bekukkantott.

te, hogy az országút ellenőrzésére kapott parancsot. Fegyverszállítmányt nem engedhet át. Eddig semmi gyanúsat sem tapasztalt. Egyébként örömhírt közölhet: kormánya három napon belül kivonja csapatait Magyarországról. Volt-e ilyen parancsa vagy csak áltatta a diákokat, ki tudja. Csapatát még aznap éjjel Csehszlovákia felől érkező alakulatok váltották le.

November 4-én reggel Nagy Imre rádióüzenete rázta meg az országot és a várost. A Bécsből érkező Kéthly Anna összetett kézzel könyörög a diákságnak, hogy ne kíséreljen meg oktalan ellenállást és vérontást. Ugyanezt kéri a Nemzeti Tanács elnöke és az öreg professzorok is.

A diákköztársaság alapítói közül mintegy kétszázan ma Kanadában élnek, nagyobb csoportok vannak Angliában, Hollandiában, Németországban és Ausztriában, de máshova is jutott belőlük.

Plátó kétezer évvel ezelőtt azt javasolta, hogy ideális köztársaságának kormányzói ne rendelkezzenek vagyonnal és saját házzal; étkezzenek közösen és lakjanak közösen, mint a katonák a táborokban: tudniok kell, hogy nincsen szükségük halandó és anyagi aranyra, mert szívükben ott van a mennyei arany; nevelésük matematikára legyen alapozva és gyakorolják a dialektikát. Mindezeket a feltételeket a soproni diákköztársaság teljesítette: nem volt vagyonuk, nem volt saját házuk, diákotthonban étkeztek és háltak közösen, mérnökhallgatók lévén, nevelésük matematikára alapozódott és a dialektika imamalmainak pörgését is tanulmányozták, persze nem volt plátói dialektika: szenvedélyesen keresték az igazságot, volt ügyük, amiért érdemes volt élniök és hacsak tizennégy napra is, helyreállították negyvenezer soproni gyerek, asszony és férfi emberi méltóságát. Magyar korok mélyeiből nagyapákon, apákon át odaértek, ahol kiláttak a csillagokig. Ezért a Plátó által ígért mennyei arany ott van a szívükben.

A szabadság vége

Egy nap a bécsi jugoszláv követség egy tisztviselője is behajtott az egyetemre. Kormánya nevében a Felső-Dunántúlon adatokat szerzett be a forradalomról. Kijelentette, hogy kormánya eddig helytelenül volt informálva. Ő meggyőződött róla, hogy a forradalom az egész magyar nép felkelése elnyomói ellen. Ennek megfelelően fogja kormányát informálni. A diákköztársaság Nehrunak is küldött táviratot, kérvén, hogy küldjön megbízottat a helyszínre, aki meggyőződhetik a magyar nép szándékainak tisztaságáról.

November 3-án a Záhony felől érkező nyugtalanító hírek hallatára diákküldöttség kereste fel annak a szovjet tankalakulatnak a parancsnokát, amely a várostól mintegy tíz kilométerre az országút mentén állomásozott. A parancsnok nagyon barátságos volt, közölte, hogy az országút ellenőrzésére kapott parancsot. Fegyverszállítmányt nem engedhet át. Eddig semmi gyanúsat sem tapasztalt. Egyébként örömhírt közölhet: kormánya három napon belül kivonja csapatait Magyarországról. Volt-e ilyen parancsa vagy csak áltatta a diákokat, ki tudja. Csapatát még aznap éjjel Csehszlovákia felől érkező alakulatok váltották le.

November 4-én reggel Nagy Imre rádióüzenete rázta meg az országot és a várost. A Bécsből érkező Kéthly Anna összetett kézzel könyörög a diákságnak, hogy ne kíséreljen meg oktalan ellenállást és vérontást. Ugyanezt kéri a Nemzeti Tanács elnöke és az öreg professzorok is.

A diákköztársaság alapítói közül mintegy kétszázan ma Kanadában élnek, nagyobb csoportok vannak Angliában, Hollandiában, Németországban és Ausztriában, de máshova is jutott belőlük.

Plátó kétezer évvel ezelőtt azt javasolta, hogy ideális köztársaságának kormányzói ne rendelkezzenek vagyonnal és saját házzal; étkezzenek közösen és lakjanak közösen, mint a katonák a táborokban: tudniok kell, hogy nincsen szükségük halandó és anyagi aranyra, mert szívükben ott van a mennyei arany; nevelésük matematikára legyen alapozva és gyakorolják a dialektikát. Mindezeket a feltételeket a soproni diákköztársaság teljesítette: nem volt vagyonuk, nem volt saját házuk, diákotthonban étkeztek és háltak közösen, mérnökhallgatók lévén, nevelésük matematikára alapozódott és a dialektika imamalmainak pörgését is tanulmányozták, persze nem volt plátói dialektika: szenvedélyesen keresték az igazságot, volt ügyük, amiért érdemes volt élniök és hacsak tizennégy napra is, helyreállították negyvenezer soproni gyerek, asszony és férfi emberi méltóságát. Magyar korok mélyeiből nagyapákon, apákon át odaértek, ahol kiláttak a csillagokig. Ezért a Plátó által ígért mennyei arany ott van a szívükben.

KÖRMENDI FERENC

LÉPŐ ISTVÁN

Ötvenhét januárjában ismerkedtem meg Lépő Istvánnal. Öles termetű, széles vállú, szürkéskék szemű, rendetlen szőkehajú fiú volt; ha mosolygott vagy beszélt, tudta, hogy mutatkoznak a rossz fogai s ilyenkor valami furcsa, zavart fintorral gyorsan szűkre fogta a száját vagy ajkai közé húzta keskeny tatárbajszát. Ezt a beidegződött játékot csak akkor hagyta abba, amikor túlkerültünk a fogkérdésen: a rossz táplálkozás rontotta el a fogait és sohasem volt pénze arra, hogy rendbehozassa őket. A magyarázaton túlesvén, szabadon nevetett, feszélyezetlenül nyitotta száját s a megkönnyebbedés kihozta kellemes vonásait. Ha nem is volt férfiszépség, de mindenesetre azok közé a fiatalemberek közé tartozott Lépő István, akik az első pillantásra tetszenek meg a lányoknak.

Egy Columbia-egyetemi professzor-ismerősöm vezette annak idején a Kilmer-tábori tehetségkutató csoportot és ő ajánlotta figyelmembe a fiút. A professzor nem tudott magyarul. Lépő nem tudott angolul, egy önkéntes tolmácshölgy segítségével beszélgettek egymással, és Lépő azonnal egy halom kéziratlapot nyomott a professzor kezébe. Egy-két újabb novellája, tanulmánya, verse, mondotta, melyeket útközben írt a hajón; sajnos, tette hozzá, munkáinak nagy része, főleg, ami már nyomtatásban is megjelent, ott veszett Pesten a menekülésekor. A professzor elhozta nekem az írásokat: az ilyesmit, mondotta, tolmács útján nem lehet megítélni.

Kényes feladat volt, de érdeklődéssel vállaltam. Nem kétséges, hogy Lépő Istvánnak volt mondanivalója; a hiba inkább abban volt, ahogyan elmondta a dolgokat. Majdnem minden írásában volt valami, amire fel lehetett figyelni, de prózája jellegzetes segédhivatali szépprózа volt, költészete rendőrfogalmazói líra, a korai harmincas és az ötvenes évek kifejezésmódjának csodálkoztató vegyülékében. A kéziratpaksaméta azt bizonyította, hogy Lépő István írt, de bizonyította azt is, hogy nem sokat s legalábbis nem sok jót olvasott. Mindenesetre arra kértem a Columbia-embert, hagyja nálam az írásokat és küldje el hozzám írójukat.

Lépő István illő módon bemutatkozott, még bokáit is összecsapta, amint kezetfogtunk egymással. Megköszönte, hogy átnéztem írásait és hogy fogadtam. Egyelőre célszerűtlennek tartottam, hogy figyelmeztessem némely fogalom otthoni és itteni értékének különbözőségére és áthallottam, hogy én őt *fogadom*. Majd rájön magától is a dologra.

— Mióta vagy itt Amerikában?

— Öt hete — felelte. — De esküszöm neked, Feri bácsi, néha úgy érzem, mintha ötszáz éve lennék itt. Meddig lehet ezt bírni?

Szóval valami nincsen rendben vele. — Még a táborban vagy?

— Egyszer már kint voltam, egy kicsit körülnézni a városban, de visszamentem. — A hangja hirtelen megmélyült. — Tudom, hogy ti régi amerikások nem könnyen értetek meg minket, de... — Egy kicsit hallgatott, azután nekilendült. — Feri bácsi, nagyon el vagyok keseredve. — És nagyon elkeseredetten ingatta a fejét.

— Értelek, Pista. Majd most, hogy végleg kikerülsz a táborból, minden jobb lesz.

— Nem a tábor a baj, az csak olyan átmeneti dolog és nem is éreztem magam rosszul odabent. Vagyis odakint. A koszt jó, rengeteg ruhát meg alsóholmit kaptam, még egy bekecset is, könyvet, írószerszámot, egy magyarbetűs ócska írógépet is rám akartak sózni, mikor megtudták, hogy író vagyok, de mondtam, köszönöm, én csak kézzel írok. Ez mind szép és jó. — Hirtelen felrobbant. — A baj az, Feri bácsi, hogy itten ebben az Amerikában nincsen kultúra!

Keserű kiábrándulás sötétlett a pillantásában; egy kis ideig csend volt.

— Nem gondolod, hogy —

Hevesen félbeszakított; hangjában is, szavában is egy fokkal több távolságtartás volt most. — Nem gondolom, Feri bátyám, ne haragudj, de nem gondolom, hogy túlságosan új ember vagyok ahhoz, hogy meg tudjam ítélni a dolgot. Ha százszor jövevény vagyok is, van szemem és látok, van fülem és hallok. Ti, régebbi amerikások már beleszoktatok mindenbe, megalkudtatok. De én nem. Nincsen itten kultúra. Az emberek rohannak a dollár után, az az Isten, azt imádják, más nem számít. Törtetés, zsúfoltság, az ember érzi, hogy ezeknek itt senki és semmi. Mi odahaza nem úgy képzeltük...

Elhallgatott s én is csak jó idő múlva szólaltam meg, mikor már láttam, hogy elakadt s nem tudja vagy nem akarja folytatni.

— Nem úgy képzeltétek, hogy idegenek lesztek itt az elején, vagy hogy itten angolul beszélnek?

Akkorát pirult, hogy nyomban megsajnáltam. Úgy látszik, tényleg velünk, „régebbi amerikásokkal" lehet valami baj. Lépő István keményen nézett rám, ahogy a pirosság kihúzódott az arcából.

— A nyelvvel nincs hiba. A táborban magyarul beszélek és ha amerikaival muszáj beszélni, hát ők is igyekeznek meg én is, valahogyan megértjük egymást. De például a könyveitek.

— No?

— Minden újságstand tele van füzetes regénnyel és micsoda címlapok! Csupa meztelen nő. Hát ti itt csak pornográfiát olvastok?

— Ezt nem mondhatnám, de igy hirtelen nehéz volna megmagyarázni, miért árulják a legjobb könyvek zsebkiadásait is ilyen címlapokkal. Ami belül van, az számít. Majd még beszélgetünk erről.

— Vagy az újságjaitok! Az a híres New York Times, például. Hirdetés, hirdetés, hirdetés. Félmeztelen nők meg minden. Dollár, dollár.

— És ami nem hirdetés a lapban?

— Ne haragudj, de annyira még nem tudok angolul, hogy el tudjam olvasni. De például a színházkultúrátok — az a hiba!

— Mit láttál?

Kis szünet. — Kettőbe próbáltam bejutni múlt szerda délután, de olyan sor állt a kassza előtt, hogy gondoltam, kár volna elácsorognom az időt.

— Ha olyan sokan álltak a pénztár előtt, akkor talán mégsem vagyunk olyan nagy bajban a színházkultúrával, nem gondolod?

Legyintett. — Valami látványos operettek voltak. De hol adnak itt Shakespearet meg mit tudom én, Ibsent meg... — nyelt egyet — haladó modern amerikai írókat?

— Például?

— Hát gondolom, az a Hemingway csak írt darabokat.

— Hemingway regényeket meg novellákat írt. De ha előveszem a heti müsorujságot vagy akár a Times mai számát, rögtön megmondom neked, hol adnak Ibsent és Shakespearet meg avantgárdista amerikaiakat és külföldieket.

— Tényleg? Nem gondoltam volna.

— Az irodalmi kis-színházakban. Van belőlük vagy hatvan.

EDMA rajza

Most nagyon szigorúan nézett rám Lépő Pista. — Ez az, Feri bátyám, *ez* az! Irodalmi *kis*-színházak. A *nagy* színházak nem irodalmiak, kommerc-vacakot adnak. Láttam én azt egyetlen pillantásra, a sok nevetséges reklámról. Neon, neon! Az egész ize, Times Square azzal van tele. Olyan nagyszabású vurstli. Ne haragudj, Feri bátyám, de *ez* nem színházi kultúra.

Egy kicsit már haragudtam rá, de nem akartam bántani. Lépő István azonban vérszemet kapott tartózkodásomtól és félkézzel, egycsapásra elintézte az egész amerikai kultúrát, vagy mint ő mondta: „összes többi szektorait" is. Amint hallgattam lendületes, sőt néha indulatos fejtegetéseit, visszacsendült fülemben essayinek egy-egy kifejezése vagy mondata: üres technikai civilizáció ellentétben a mélykultúrával; a monopolkapitalizmus kulturális alacsonyrendűsége; a pénzhajhászó egyén és tömeg kulturális igénytelensége és elmaradottsága; a haladó hagyományokat nélkülöző felhőkarcolóvilág kulturális terméketlensége; és még néhány hasonló frázis.

— Vagy az építészetetek, Feri bátyám. Hogy lehet egy ilyen bankfelhőkarcolót összehasonlítani a firenzei dómmal!

— Nem is lehet, öregem. Egyikük is, másikuk is más. Láttad a firenzei dómot?

— Ismerem én azt, tudom, milyen.

És amint eszembe jutottak tanulmányainak oroszgyűlölettől ízző kitételei, felismertem Lépő István indulat-kémiai összetételét. Szovjetgyűlölet, kommunista indoktrináció és mélyen beléjeevődött Amerika-ellenes propaganda. Értettem, miért ment el Magyarországról, de nem egészen értettem, miért jött ide.

— Hány éves vagy, Pista?

— Húsz leszek, Feri bácsi. (Most, hogy kissé kiundorkodta magát, visszatért a bizalmasabb megszólításhoz.)

— Mit csináltál odahaza?

Pillanatnyi szünet. — Írónak készültem.

— De mi volt a foglalkozásod?

— Egy envé-irodában voltam dolgozó az irattárban, aztán egy maszekos kötődében dolgoztam, én szereztem a nyersanyagot. Az egyetemre nem vettek fel, mert osztályidegen vagyok. Az apám körorvos volt Budakomlóson, a sváb nyilasok agyonlőtték, mert zsidókat bújtatott a pincénkben meg a padláson és rájöttek. Anyám meg én bementünk Pestre és hát ottragadtunk. Iskola után bevettek katonának, de félév múlva kidobtak, ők tudják, miért. Azután ... — A hangja megbicsaklott. — Nyolc éven át nem jutottam moziba, mert nem volt pénzünk rá. Később soha egy lányt nem tudtam cukrászdába vinni, még egy pohár sörre sem tudtam meghívni.

— Reméljük, itt másképp lesz.

— Nem *azért* jöttem el, Feri bácsi! Nem vagyok én materialista, a pénz nekem nem imponál. Ha megvan a kevés, ami kell, annál többet nem is akarok. Hanem megöltem egy ávóst az utcán, október huszonhetedikén. Azért muszáj elmennem. Meg azért, mert elmehettem — szökhettem a kommunizmusból. Ezért jöttem el. — Hirtelen változott a hangja. — Voltál szíves elolvasni az írásaimat?

Már vártam a kérdést. — Elolvastam.

A következő kérdése meglepőbb volt. — És magyarul vagy angolul akarjátok kiadni őket? És milyen lapban akarjátok kihozni a dolgaimat?

— Nem hiszem, hogy okos volna ezekkel az írásokkal jelentkezni. Tehetséged van, mondanivalód is, de sokat kell tanulnod, olvasnod, érlelődnöd.

Lépő Pista nem sértődött meg a véleményemen. — Gondoltam, hogy nem a legjobb írásaim. Kapásból a hajón... — És megint legyintett, lemondóan. — Ami már megjelent, a jobbak, az mind odaveszett.

— Hol jelentek meg?

— Különféle folyóiratokban.

— Melyekben?

Kedvesen, derűsen elnevette magát, de nyomban szűkre vonta ajakát. (A fogbajok még nem kerültek volt szóba.) — El voltak fogadva, dehát közbejött, ami közbejött. De ha már az amerikainak azt mondtam, hogy megjelentek, hát... nem muszáj kiadnod engem, Feri bácsi.

— És mit szeretnél itt csinálni? Gondolom, a szabad idődben írni fogsz, de valamivel foglalkoznod is kell. Pénzkeresés céljából. Mondjuk így: a megélhetésért.

— Ez igaz — felelte nagyon komolyan. — A Protestáns Komitétól ugyan még valami két hónapig kapni fogom az öt dollár napidíjat, támogatásnak, hogy elinduljak, dehát előbb-utóbb neki kell állnom valaminek. Nincs valami ideád, Feri bátyám?

— Tanulni szeretnél?

— Szeretnék.

— Mihez volna kedved?

— Történelem? Kultúrtörténet? Irodalom?

— Kérdezel vagy hangosan gondolkozol?

— Őszintén szólva magam sem tudom.

— Valami praktikus tudomány? Mérnökség?

— Nem hiszem... — Gúnyos volt a hangja. — Kereskedelmi érzékem pedig nulla. Talán... a tanári pálya?

Azután megbeszéltük, hogy a Komité segítségével most végleg kijön a táborból és egypár nap múlva újra meglátogat. Addig is mindketten gondolkozunk azon, mi is legyen az, aminek majd nekiáll.

NAPOKIG rágcsáló elégedetlenséggel gondoltam erre a találkozásra. Nem álltam meg a helyemet; nem voltam eléggé kemény, nehogy szívenüssem, de eléggé biztató sem voltam ahhoz, hogy igazán lendítsek egyet rajta. Ez a langyos bánásmód elkerülhetetlenül eszembe juttatta azokat az idős írókat, akikhez húszéves koromban én vittem el egy-egy kéziratot s akiket a megbeszélés után rendszerint a „vén trotli" kategóriába utaltam. Vén trotli, mondtam magamnak most: az ember felemel valakit vagy lesújt valakit, de ez az önbüvölt, lázas fiatalság ezt a sehideg-semeleg tárgyilagosságot nem értheti meg, nem értékelheti. Legfőbbképpen pedig semmit sem tanul belőle. Felvillant szemem előtt Lépő István ravaszkás mosolya, bajuszrágcsálása, vállvetése, legyintése, és mind e kis testi megnyilatkozásait kíséretnek tartottam a főszólamhoz, melynek szövege ez kellett hogy legyen: „Vén trotli."

Azután gyorsan megbocsájtottam önmagamnak és haragudtam Lépő Istvánra. Haragudtam rá, mert nem tartottam őszintének; mert éreztem, hogy egyet-mást elkent beszélgetésünkben, mely persze hosszabb volt és elágazóbb, mint amennyit idéztem belőle; mert nem volt olyan tehetséges, hogy lelkesedhettem volna érte, de olyan tehetségtelen sem volt, hogy félrelökhettem volna. Haragudtam rá, mert természetes rettegéseit és aggályait butaságokba burkolta és butaságait önmaga azonnal leleplezte, és haragudtam rá, mert fellépése magabiztosabbnak rémlett, mint korának s helyzetének dukált. Haragudtam rá, mert néha érezhetőleg melléje lépett az igazságnak, de tudatosan elhárította magától a valóságot. Azután megbocsájtottam magamban őneki is, talán főleg mert az első találkozásunk után jó néhány hétig nem jelentkezett. Sőt a második találkozás úgy esett, hogy én hajszoltam fel a Komité segítségével, ahol tudták a címét.

A Columbia-professzor felhívott és azt mondta, hogy egy New York-környéki kisebb, de nagyon nívós kollégium húsz menekült magyar diáknak kíván ingyenhelyet juttatni, bentlakással, teljes ellátással, tanulmányi ösztöndíjjal, zsebpénzzel, egyelőre két évre, de ha a diák beválik, ugyanilyen juttatásokkal tovább maradhat ott, amig csak útjára nem bocsájtják valamilyen gyakorlati pályára vagy egy egyetemre, továbbtanulni. Van-e vala-

FÁY FERENC

„SÍPPAL, DOBBAL, NÁDIHEGEDŰVEL"

Öt évet öregedtél. Öt évet öregedtek
a homlokod hét-zárú börtönében
a gondok.
A Bem szobor arcát himlősebbé
rágta a rozsda.
Felkamaszodtak a fák
és ötször háromszázhatvanöt napnak
végtelen, termő, nagy özönében
titkotrejtőbbé nőttek a bokrok.

Gyomrodban nőtt a sav.
S esténként, hogyha mégy
hazafelé a gyárból, már meg kell néha állnod.
S ilyenkor — mintha tárcádat keresnék —
kabátod alá rémült ujjaid
egyezkedőn a szíveddel beszélnek.
Nincs semmi baj.
Csupán kis mész rakódott
öt év alatt az ernyedt érfalakra,
mint lányaid nyelvére meszesedtek
és varasodtak idegen szavak.
Ők nem tudják még.
De te, már tudod, hogy eközé a kis megtorpanások
közé a mésszel: életed szorult.

Körötted minden él.
A fosztott, őszi parkban,
még térdedig se nőtt,
parányi életek rúgják a labdát
és a szürke port.

Azon az őszön, ezek még nem éltek.

S ahogy most nézed izzadt homlokuk,
nagyhangú, vidám rúgni-akarásuk
a szürke park kitárul... és merev,

ÖTSZÁZ ÉVE

kim, akit ajánlhatnék? kérdezte a professzor. Hogyne volna, a neve Lépő István — az a fiú, akit ő küldött hozzám.

— Érdekel a dolog? — kérdeztem Lépőt, mikor újra eljött hozzám.

— Érdekelni érdekel — felelte nem túlságosan lelkesen.

Mi a hiba körülötte? érdeklődtem, de Lépő csak hümmögött, hogy hát hibának semmi különösebb hiba sincsen. Milyen szakra menne a kollégiumban? Azt hiszi, hogy európai történelemre. Hogy telt az ideje eddig? Hát így-úgy. Írt-e valamit? Vállat vont s a kérdésre kérdéssel válaszolt: érdemes Amerikában magyarul írni? De meglepően ügyesen beszélt már angolul, volt színházban is, egy Tennessee Williams darabnál („vacak") és egy operettnél („nem is volt rossz, az amerikai kóristalányok csinosak, de ridegek"), egyébként keveset mondott önmagáról. Az a kevés viszont elég sokat mondott róla.

— Szeretnék megnősülni, Feri bácsi. Nem jó így egyedül. Hiányzik nagyon a család, vagyis az anyám.

— És van valakid?

— Volna.

— Magyar lány?

— Mi a nyavalya lehetne más? Magyar és új menekült és elvált asszony.

De azért még gondolkozik és mielőtt elhatározná magát, előbb megnézi ezt a kollégium-dolgot. Néhány nappal később telefonált, hogy ragyogóan átment a felvételin, már bent is lakik a kollégiumban, a harmadik évfolyamra vették fel, mindenki nagyon kedves hozzá, neki is tetszik az egész, és nem nősül, legalább is egyelőre nem, amíg jobban ki nem ismeri az amerikai lányokat, akikkel együtt van az osztályban. Mindenesetre úgy érzi, jó dologba került bele, és hamarosan megint jelentkezik.

ÖHELYETTE a kollégiumi adminisztráció egy tisztviselője hívott fel pár hét múlva és aggódva kérdezte, tudok-e valamit Lépő Istvánról. Azért fordult hozzám, mert nevemet az ajánlók között találta valami kollégiumi űrlapon. Semmit sem tudok róla, mondottam; mi történt? Az, hogy Lépő István egyhavi eredményes működés után valami két héttel ezelőtt elment egy szombaton az intézetből és azóta sem hallottak róla többet; minden kutatásuk eredménytelen maradt. Sajnáltam, hogy nem tudok segíteni nekik Lépő István felkutatásában, de nem tudtam és jónéhány ötvenhatos barátom, kiket segítségül hívtam, éppen olyan hiábavalónak bizonyult, mint a Columbia-professzor vagy a Komité. Biztosan valami baj érte szegény gyereket.

Baj érte. Egy reggel, a következő napokban, felhívtak az egyik kerületi rendőrkapitányságról, hogy ott ül náluk egy Steve El-i-pi-oh nevű fiatal magyar, aki bajban van, rám hivatkozik és segítségemet kéri. Bajban van! No, nem nagyon nagy bajban, de ha tehetem, azért menjek le a kapitányságra.

A baj, melyben Lépő István volt, valóban nem volt nagyon nagy baj, de egészen kicsi baj sem volt. Megtudtam, hogy egypár hete úgy érezte, hogy únja a kollégiumot és bejött a városba, találkozott egy régi cimborával s elhatározta, hogy egy időre hozzáköltözik, a Második Avenue magyarlakta vidékére, s azután majd meglátja, visszamegy-e a kollégiumba vagy más után néz. A barát egy magyar használtkocsikereskedőnél dolgozott, mint eladó, és termetre annyira hasonló volt Lépő Pistához, hogy kisegíthette ruhával, alsóneművel, cipővel. Jó bohémmódra éltek egy kis ideig az autóeladó negyedikemeleti kétszobás lakásában, remekül szórakoztak, a környéki magyar kiskocsmákban étkeztek, szabadidejük nagy részét moziban töltötték vagy ellógták az utcán, és ki tudja, meddig nem maradtak volna meg ebben az idillben, ha előző este fel nem szednek az utcán egy csinos lányt és mozi és vacsora után fel nem viszik a lakásukra, ahol szerencsétlenségükre volt a szekrényben egy egész üveg skót whisky. A vacsora közben, a Szürkebaráton felvidámult lány alaposan bepityókázott a whiskyből, azután valami félreértés támadt, amin a két barát heveny módon összeveszett és összeverekedett, a lány sikoltozni kezdett, amire valamelyik fiú szájonkapta, a folyosóról bejött egy-két jólmegtermett öregamerikás magyar szomszéd, hogy rendet teremtsen, az általános verekedés közben a lány, nem egészen hiánytalan öltözékben, lefutott az utcára és felvitt a lakásba két rendőrt. A rendőrök az egész társaságot bevitték, a lányt s a szomszédokat azon nyomban el is engedték, a két fiút azonban ott tartották. Így lépett velem érintkezésbe Lépő Pista a következő reggel, a rendőrbirósági tárgyalás előtt, hogy segítsek neki kimászni a disznóságból.

Ami egyébként szinte derűs könnyedséggel nyomban meg is történt. A magyar házmester igazolta az autóeladó-barát személyazonosságát, én igazoltam Lépő Pistáét. A fiatal rendőrbíró meghallgatta a panasztévő rendőrőrmester jelentését (vád: közbotrányokozás), aki egyben közölte, hogy az ügybe akaratukon kívül belekeveredett további személyek — a szomszédok és az amerikai lány az utcáról — nem kívántak magánvádat emelni a fiuk ellen könnyű testi sértés illetve személyi szabadság megsértése címén. A fiuk persze egymás ellen nem emeltek vádat a néhány kölcsönös pofon miatt. Az ügy egyenesbe került. Magyarok? kérdezte a rendőrbiró. Igen. Menekültek, ötvenhatosok? Igen. Szabadságharcosok? Igen. Amikor ezt mondta Lépő István, hirtelen rámnézett, azután épp oly hirtelen elnézett rólam. Rendben van, mondta a rendőrbíró, büntetésük felfüggesztett elsőfokú megintés (vagyis semmi), de vigyázzanak, mert ha ismétlődnék a dolog, következik a fogház, azt pedig további visszaesés esetében könnyen követheti a kitoloncoltatás. Azután váratlanul kezetnyújtott a fiuknak. Lehet, hogy elismerésül, de az is lehet, hogy azt hitte, Magyarországon így szokás.

— No és most? — kérdeztem védencemtől.

— Hát, nem tudom. Talán viszszamegyek a kollégiumba — egy időre, ha biztos volnék benne, hogy nem tudják meg, mi történt.

— De kérdezni fognak, mi volt veled időközben.

— Majd mondok nekik valamit. Haragszol rám, Feri bácsi?

— Haragszom — ez nem jó szó. Aggódom miattad.

— Kedves vagy, de ne aggódj. Majd csak túl leszek egyszer a ...

Darázs Mária rajza

parányi hullák fekszenek a fűben,
— ijedten, csonkán — s vádló, mészbe fúlt
tekintetük az őszi égre kémlel,
hol űrhajók és csillagok között:
a labdák és a benzines-palackok,
futó kis lábak, szétlőtt agyvelők,
a játék és a felnyurgult halál
mindent intéző Tervezője ül.

Október van.
A fű már lassan őszül.
S te vérző fák vöröslő lombjai,
halált nem-látott házfalak alatt,
idegen ködben, idegen szavak közt
egy véres térdű, síró kisgyerek
fájdalma mellé, társnak ülsz a porba.
és hangtalan, hogy mások meg ne hallják
s oly könnytelen, hogy más szem meg ne lássa
kopott öledbe fekteted fejét.

Úgy fekszik ott, rémülten, mint a holtak,
mint akkor, ősszel sok-sok kisgyerek,
kik térdéig sem nőttek a Halálnak
s csak lábujjhegyre állva magasodtak
a felnőtt hullák és a mész közé.

Öledben tartod s olyan csendesen,
hogy még az őszi, dérvert fák se hallják,
öt hosszú év magadba zárt hitét,
— oszló halottak közé befalazva —
kicsit hamisan, kicsit egyedül
rásimítod egy néked idegen,
öt éves, síró kisfiú fejére,
s úgy zümmögöd, hogy még a por se értse.

„Gólya, gólya, gilice,
mitől véres a lába?
Török gyerek megvágta,
magyar gyerek gyógyítja...
sippal, dobbal, nádihegedűvel."

Öt évet öregedtél. S öt évet öregedtek
a föld hét-zárra-járó börtönében
a holtak is.

Torontó, 1961

a kezdeti nehézségeken. És ha megengeded, hamarosan jelentkezem megint.

PERSZE tudtam, hogy nem egyhamar jelentkezik megint, de arra azért nem számítottam, hogy majdnem teljes négy évig nem hallok majd róla.

Egy nap, a múlt héten, felhívott telefonon, hogy szabad-e eljönnie hozzám, méghozzá nem egyedül. Csak jöjjön, akivel akar.

Nem is másodmagával jött, harmadmagával. A harmadik egy nyolc-tíz hónapos kislány volt, akit egy nagy darab szép fiatal amerikai asszony hordott a karján. — Milly, a feleségem — mondta Lépő István a homlokáig pirultan — és ez a kicsi Milly, a lányunk. Éppen ma lett háromnegyedéves.

Jó kiejtéssel, dús szókinccsel, majdnem hibátlanul beszélt angolul, az Északnyugati Partvidék tájnyelvén. Lendületes gratulációim után elmondta, hogy két éve vette Millyt feleségül és együtt dolgoznak egy többszázezer holdas erdőbirtokon Washington államban: ő maga diplomás erdőmérnök, felesége diplomás fakémikus; együtt végezték az olympiai erdészeti főiskolát és így találtak egymásra. Jól vannak, szépen keresnek, hatszobás házuk van az erdőbirtok lakótelepén, és most azért jöttek New Yorkba, mert a család szaporodását várják holnap reggel: István édesanyja érkezik repülőgépen, bevándorlóként, Budapestről. A kicsi Milly gagyogva helyeselt, főleg, amikor azt mondtam, hogy erre aztán iszunk! A nagy Milly mindjárt elő is szedett óriási kézitáskájából egy flaskót és itatni kezdte a kicsi Millyt: én előszedtem egy üveg whiskyt, István hirtelen fülig pirult és a felesége azt mondta, hogy ők ugyan nem isznak szeszes italt, de azért... — Magával kivételesen koccintunk, *Féri Batchi*, mert hogy olyan jó volt az én Istvánomhoz.

Egyformán ölt a lelkiismeretfurdalás és a kíváncsiság. Mert hogy én milyen jó voltam a Milly Istvánjához, arról jobb, ha nem beszélünk; de nagyon szerettem volna tudni, mi is történt az én Lépő Pistámmal, amíg Milly Istvánja és a kicsi Milly édesapja nem lett belőle. Mikor Milly a gyerekkel foglalatoskodott, mindjárt meg is kérdeztem Lépő Pistától, hogy hát úgy nagyjából hogyan is telt el ez a négy esztendeje. Magyarul kérdeztem, udvariatlanul s egy kissé titkolózó, cinkosi hangon. István angolul felelt.

— Sok minden történt velem, Feri bátyám, amióta nem láttál, de nincs titkolni valóm. Milly mindent tud. Azt a rendőrségi dolgot is. Hol is hagytuk félbe? Igen, ott, hogy visszamentem a kollégiumba, de egy hónap múlva megint otthagytam őket. Valahogyan nem passzoltunk egymáshoz és azt hiszem, örültek is, hogy elmentem tőlük. Bejöttem a városba, de nem mertem jelentkezni nálad, tengtemlengtem, a magyar diáklap kiadta egy novellámat meg egy versemet, de nem dőlt össze tőlük a világ. Voltam egy ideig a politizáló diákokkal, részt vettem tüntetésekben, nagygyűléseken — Magyarország nem szabadult fel. Néha kerestem egy kis pénzt, nem nők tartottak el, — és szélesen elvigyorodott; láttam, hogy épek s egészségesek a fogai. — Egy kicsit dolgoztam, csináltam ezt és azt, nem fontos. Azután nyár lett és egy jómódú magyar család felvitt magukkal Maine-államba, a tengerpartra, inkább szánalomból, mint azért, hogy vigyázzak a két kisfiukra. No most, volt heti egy szabadnapom és egyszer elhatároztam, hogy kirándulok, erdőtjárok a környéken. Tudod, arrafelé mindjárt a tengerparton kezdődik a híres mainei őserdő. Szóval nekiindultam egymagam, eltévedtem, nem találtam ki az erdőből. Nem féltem, ijedt sem voltam, egy kissé nevetséges és nagyon szép volt ez a kaland. Az egész környék keresett azóta, hogy estére nem kerültem haza, és harmadnap rám találtak. Három nap, két éjszaka nagy idő, sok minden történik ezalatt az emberrel, ha egyedül van önmagával, vagyis egyedül van az Istennel, aki nem azt kérdi tőle, hogy „Ádám, hol vagy?", mert hiszen azt tudja, hanem azt kérdi, „Ki vagy, ki voltál, ki leszel?" meg hogy hát mire is jó ez az egész. Amikor nagy triumfussal hazavittek, valami furcsát vettem észre magamon: valami változás volt bennem, eleinte nem tudtam, micsoda, talán még ma sem tudom biztosan. De úgy volt, hogy a dolgok egyszerre csak a helyükre kerültek és mindent másképpen láttam, mint addig. Először is nem volt több lázadás bennem, semmi elégedetlenség, csak valami nagy béke. Másképpen néztem magyar gazdáimra, másképpen láttam amerikai barátaikat, másképpen gondoltam terád is. Nem úgy, hogy mindent és mindenkit értek és mindent mindenkinél jobban tudok, hanem úgy, hogy van, amit nem értek és nem tudok és ez így van rendben. Azután valami mégfurcsább történt. — Egy kicsit gondolkozott, a feleségére nézett, visszafordult felém. — Tudod, Feri bácsi, hogyan van az, amikor az ember elkezdi megnézni, hogy mi mit ér az életében és kihez mi köze van. Elsősorban önmagához. Úgy álltam önmagammal, hogy hát húsz éves vagyok, — mert ne felejtsd el, hogy ez négy évvel ezelőtt történt, — és senki és semmi sem vagyok, semmit sem tudok, de sokat tartok magamról és sokat akarok, csak nem biztos, hogy mit. Vagy Magyarország. A hazám és ha addig élek is, látnom kell még szabadon és boldogabban, mint ma — de segíteni nem tudtam és nem tudok rajta. Még az anyámnak is mások küldtek csomagot egy ideig — szerencse, hogy akadt, aki mellém állott ebben. Vagy a forradalom. Igen, mindjárt be akarom vallani neked, hogy benne voltam egypár utcai összecsapásban, de ha tényleg öltem is embert, katonamódra öltem és nem szándékosan, nem úgy, hogy kinéztem valakit és azt mondtam, ezt most negölöm. Ezt csak az elején meséltem azért, hogy... hát te tudod úgy is, ha nem mondom ki. Szóval a forradalom. Az én jajkiáltásom volt az, hogy úgy nem lehet és nem érdemes tovább élni és valamit tenni kell... dehát nem sikerült. Amit aztán egy életen át sem lehet elfelejteni. — Kis szünet. — Vagy például te, Feri bácsi. A fő közöm az volt hozzád, hogy nem voltál nagyon jó hozzám, de nem csaptál be, nem mondtad azt, mint mások, csak hogy lerázzanak magukról, hogy én vagyok a kor magyar irózsenije, meg hogy egy kissé távoltartottál magadtól, nem engedted, hogy rád ragadjak, nem senyvesztettél le arról, hogy így vagy úgy, de megpróbáljak a magam lábára állni. Mégpedig... akármilyen furcsán hangzik is, ott, abban a mainei erdőben. Ahol egyszerre csak éreztem, hogy az erdő meg én egymáshoz tartozunk, és vagy ez lesz velem, vagy semmi. Egy tanárom később azt mondta, néha van ez így, főleg a tengerrel meg az erdővel, az emberre rátör valami természet-misztikai roham és akkor — hát akkor olyasmi történik, mint ami velem történt. Még ott, abban a mainei faluban bementem a községi könyvtárba, megnéztem, merrefelé vannak itt Amerikában erdészeti akadémiák. Írtam vagy ötnek, ketten visszaírtak nekem, érdeklődtek iránt am, a Washington Állami kínálta a legtöbbet és legjobbat, szeptemberben odamentem. A többi magától jött. Tudod, még jó magyar vagyok, mert soha más nem is lehetek, de... már úgy érzem, hogy jó amerikai is vagyok. Körülbelül ez az, amit...

A kislány az anyja ölében kiköpte szájából a cuclit és csicsergő szoprán-áriába kezdett. — Hopp, — mondta Milly azonnal. — Azt hiszem, bepipiltünk. — És az óriási táskából máris kezdte előszedni a friss pelenkát.

Lépő István felállt a karosszékből és a felesége felé indult, de közben visszanézett rám s az arcán ott volt az az ismert ravaszkás mosoly. — Körülbelül el is mondtam már mindent neked, amit mondani tudok. Legfeljebb azt mondhatom még, hogy... — köhhentett — ötödik éve élek itten, amint tudod, és néha csak azt sajnálom, hogy az ember normális körülmények között általában nem él ötszáz évig.

Odaérkezett a feleségéhez, átvette tőle a kislányt. — No gyerünk, — mondta. — Rakjuk tisztába ezt a kis malacot.

P. ANDRÁSSY BORIS

NAPLÓ

1956 november 4 — november 21.

November 4, vasárnap.

Félötkor reggel ágyúzásra ébredek. V. beszól és követeli, hogy menjünk le az alagsorba. Elhalkul a lövöldözés. A rádió be van állítva. Nagy Imre szól az országhoz: Az oroszok bevonulnak Budapestre. Maléter jelentkezzék azonnal. Az egész országban harcok folynak. A világ segítségét kéri. Szózat.

Kővé meredtem. Mindennek vége.

Az írók S. O. S.-je a világ íróihoz! A Távirati Iroda bemondja, hogy több hírt nem adhat, ez volt az utolsó lehetőség. Búcsúzik. Csend.

A rádió már nem szól.

Automatikusan megmosakszom. Felöltözöm. Reggelizem.

Kilenc órakor Nagy Imre kormányát a parlamentben foglyul ejtették. Megalakult a cselszövők kormánya, Kádár, Münnich, Apró. Ez a kormány az orosz fegyverekre támaszkodik és Forradalmi Munkás- és Parasztkormánynak mondja magát. 14 pontos programot hirdet, kisajátítva Nagy Imre programját. Apró Antal véres megtorlást ígér az „Ellenforradalmi bandáknak és fasisztáknak". Elfogták Malétert. Kopácsyt. Király vezérőrnagyot. Mindszenty állítólag az amerikai követségen van.

11 óra 30-kor a Szabad Európa jelenti, hogy mindenfelé az országban nagy csaták dúlnak. Gyújtóbombákat is dobnak az oroszok.

12 órakor a Dunapentelei szabad leadót fogtuk. Kitartanak utolsó emberig.

A háziasszony fél, hogy elfogy a gáz. Amíg pislákol a láng, meg kellene főzni valamit. Krumplit, babot, sárgarépát tettem fel. Egész nap főtt. Délben nagyon közelről detonáció hallatszik, utána tank csörömpölése a Citadella irányából.

A Szabad Európa ezt mondta:

„Csak 4—5 napig tartsatok ki, akkor nem marad el a nyugati segítség!" Négy-öt napig még? Tudják odakint, hogy ez mit jelent itt? Pár ember, pár gyerek és asszony orosz tankok ellen! Négy-öt napig még? Lefeküdtem. A lövések erősödtek. Néha megremegett a ház.

November 5, hétfő.

London bemondta, hogy az ENSZ 50 szótöbbséggel elítéli az oroszokat. Ebből nagy hasznunk van!

Déli 12-től 5 óráig rettenetes csata dúlt, itt a régi Tabánban, délkeletre tőlünk a Gellérthegy oldalban. Valahonnan innen lőttek a Gellérthegy felé és onnan vissza, de közvetlen közelünkben belövés nem volt. Csak ültünk, hol itt, hol ott, tele rettenetes aggályokkal. Kávét pörköltem és daráltam. Antal?* Írni csak kérdőjelet tudok, de micsoda borzadály kavarog a fejemben. Emellett Lili bombasztikus túlzásait hallgatni, a háziasszony bugris aggályait, sóhajait, „mit eszünk?" „Nem lesz ez... az"!

A Budapesti Rádió állandóan tánczenével szórakoztatja a harcolókat, haldoklókat, aggódókat, siratókat. Ez is taktika, hogy vidéken és külföldön azt higyjék, hogy a szabadságharc véget ért, a reakciós bandákat a „nép" leverte és most boldogan járja a táncot.

November 6, kedd.

Egész éjjel azt reméltem, hogy tisztességgel meghalok végre. Lekényszerítettek az alagsorba. Ott aludtunk pár órát, párnákon, kerti székekben, matracon, a ház összes lakói. Pedig csak illuzió, hogy ez védettebb hely, csak éppen ablaka nincs. Nem szívesen mentem le, de ilyenkor fontos a disciplina és nem szabad a többi embert kellemetlen helyzetbe hozni azzal, hogy valaki miatt izguljanak. Ahogy lent voltunk, megszűnt az ágyúzás, utána félhétkor felhurcolkodtam.

Pár dolgot akarok megemlíteni, amit a Rádió mondott. Svájc javasolja, hogy a négy nagyhatalom és India sürgősen üljön össze Genfben. Bulganyin proponálja, hogy Amerika és a Szovjetunió küldjenek csapatokat a Közel-Keletre. Ezt természetesen Eisenhower viszszautasította azzal, hogy Bulganyin előbb vonuljon ki Magyarországból és hagyja abba a véreng-zést, azután tárgyaljon a világbékéről. Lehetetlen gondolat, hogy a Nemzetközi Vöröskereszt segélyküldeményt küldhessen Dunapentelére a szabadságharcosoknak. Hogy képzelik el ezt a harcot? Valami lovagi torna ez, vagy cserkészjáték? Nehru felhívja az ázsiai és afrikai népeket, hogy tiltakozzanak az orosz kolonizáció ellen. Anglia és Franciaország folytatja az egyiptomi bevonulást, mert Egyiptom nem fogadta el a fegyverletételi feltételeket. Ausztria felé újra legördült a vasfüggöny. A körmendi ávósok kiszabadultak stb. A menekülők szörnyű kalandok után jutnak csak szabad földre. Százötven szülőktől elszakadt gyereket vittek Grácba. Onnan próbálják szüleiket értesíteni. Az osztrákok minden segélyt megadnak. Angliából rengeteg élelmiszert és orvosságot, ruhaneműt hoztak repülőn.

Mi ma levest és krumplit ettünk és egész nap Ilonánál ültünk. Ott melegebb van.

November 7, szerda.

Tegnap este 9-kor feküdtem le és reggel félnyolcig aludtam. Annál szörnyebb az ébredés.

Az elmúlt hét csak álom volt? Október 23, keddtől november 3-ig egy tíznapos álom, amit egy egész nemzet egyszerre és egyformán álmodott végig? Sokkal könnyebb bátornak lenni tankokkal, ágyúkkal szemben együtt, mint egyedül, a visszatért hétköznappal szemben, az álnokság minden sarkon leselkedő gáncsai, farkasvermei között. A hazugságok tengerében ki állja majd meg a helyét? És újra lesznek árulók és besúgók és újra félni kell. Ismét orosz tank dübörög a kis Fenyő utcán. Úgy mondják, hogy a Vár alatti házakat, az Attila utcán, szétlőtték. Távoli ágyúdörgés morajlik. A felhőkarcoló OTI-épülettől délre óriási tűz látszik, úgyszintén a Ferenciek temploma körül füst gomolyog. A Magyar Rádió, amely állítólag Szolnokról szól, délelőtt óta teljesen néma.

November 8.

A kormány rádiója Dobi, Marosán nyilatkozatait adja. „Fasiszta, fosztogató bandák felszámolása folyamatban van."

A Szabad Európa szerint szabadságharcosok kezén van Szigetvár, Pécs, Szeged. A Mátrában és Bükkben is szabadságharcos csapatok tartózkodnak. Cegléd, Szolnok össze van lőve. Dunapentele, hősi küzdelem után, elesett. Itt Pesten, Kelenföld, Kőbánya, Óbuda és a Csepeli vagongyár még tartja magát. Többek között bemondják, hogy a Vár ostroma még tart. Ha minden hír ilyen igaz? Ez tegnapelőtti hír. Azóta itt csend van.

Üzenetek Ausztriából menekültektől. Egy jókedvű bácsi kéri, etessék a disznáját, hogy mire hazajön, le lehessen vágni. Egy zokogó soproni kis diáklány szüleit kéri, jöjjenek utána. Ez mind a Szabad Európa rádióján jön.

Délután 3 órakor nemzeti színnel bekeretezett plakátok tűnnek fel az utcákon. Az ifjúság, írók, szabadságharcosok követelik Nagy Imre kormányának visszaállítását, az oroszok kivonulását, az eredeti forradalmi követeléseket. A házfalakon városszerte szénnel, krétával írott feliratok láthatók: „Ruszkik haza!"

November 9.

Nyolc óra tájt Csepel felől újra sűrű ágyúzás hallatszik. Fegyverkutató oroszok járják a házakat. Állítólag le kell zárni a kapukat és valami tepsit félreverni, ha baj van. Hülye intézkedés. Kissé kimentem és levittem egy pótszatyrot Ilonának, aki sorban állt és aztán a tegnapelőtti csata színhelyére, ide a tabáni parkba mentem. Más nyoma nincs, mint kilőtt patronok a bokrok alatt. Pár belőtt ablak és lyuk a falakban.

Szueznél ENSZ-csapatok kezdik felváltani az angol-francia csapatokat. Ma bemondták, hogy holnap vonatok indulnak Győr, Fehérvár, Szolnok felé. A személyszállítás megindul.

Egy csepeli munkás mondja, hogy még nem tudtak behatolni az oroszok Csepelre. A munkásság tartja magát és bízik. Csodavárók tudnak lenni a magyarok!

November 12.

Lilivel reggel a háztartási bolt előtt álltunk és szappant, gyufát vettem. Nagy dolog ez ma Budán. A Zöldfában ettünk. Itt mindenkit ismerek látásból. De most már megint mindenki bizalmatlan mindenkivel szemben. A boldog nyíltság tíz napig tartott csak.

A délutánt otthon töltöttem. V. érdekes dolgot mesélt:

Az ő munkahelyi főnöke az egyik Gundel (ismert pesti család, a vendéglátó iparban egyedülálló korifeus). Gundel nővére Körtvélyesi nevű rádiószpíker felesége. Így tehát V. közvetlenül tőle hallotta az alábbiakat:

Körtvélyesi beosztása a rádiónál november 4-én, vasárnap a hajnali órákra esett. A rádióadást most a parlamentből sugározzák. Ő a Reáltanoda utcában lakik, így tehát hajnalban gyalog indult a parlament felé. A Semmelweis utca sarkánál már megállították az ott álldogáló szabadságharcosok és figyelmeztették, hogy már nem lehet a parlamentig menni. Orosz tankok tódultak minden oldalról a városba.

Hazament és bekapcsolta a rádióját. A hírek között közölték, hogy az éjszakai tárgyalások az oroszokkal folynak stb.

Felbátorítva, újra nekiindult, bár felesége nem akarta elengedni. Alig ment pár lépést az utcán, mikor a rádió érte küldött autójával találkozott, beugrott és a parlamentbe hajtott. Felesége, aki a rádió mellett ült otthon, csodálkozott, hogy pár perc leforgása után már a férje hangját hallhatta. De a leadás mindjárt abba is maradt és utána megszólalt a telefon. Férje hívta fel. Az ablakból látom, mondta, hogy a Kossuth térre nyíló utcákból orosz tankok robognak előre, most körülveszik az épületet, ...a katonaság leugrál és futva hatol be az Országházba. Most döngő lépteket hallok a folyosón, a léptek közelednek, ...az ajtó nyílik... berontanak az orosz katonák... már intenek, hogy tegyem le a kagylót, le kell tennem a kagylót. „Isten veled..." Ezzel csend lett.

Félóra múlva Körtvélyesi otthon volt és mesélte, hogy az oroszok mindenkit, a miniszterelnöktől kezdve a rádiószerelőig, kikergettek az épületből. Mindenki hazament, csak Nagy Imre mondta, hogy ő egyenesen az orosz követségre megy tiltakozni és Malétert, aki a szovjet delegációval tárgyal, kiszabadítani.

Ez a hiteles története a november 4-i vasárnapi hajnalnak Budapesten.

November 13.

A Molnár utcába mentem a 90 éves Zichy Margithoz és elkísértem a Bajtárs étkezdébe, ahol ő abonálva van napi 30 filléres ebédre. Csodálatos asszony lett öreg korára. Hallása, látása kitűnő és két emeletet naponta kétszer-háromszor is megjárja.

Az utca két nap óta új arcot kapott. Minden bolt előtt beláthatatlan sorokban áll a nép. Nemcsak az élelmiszerboltok előtt, hanem ruha-, textil-, férfidivat, illatszer, háztartási cikkek, edénybolt, sőt ajándékboltok, luxus tárgyak, ékszer-, hangszerboltok előtt is türelmesen szorong a pesti polgárság. Mindenki vásárol. Mindegy, hogy mit. Menekülnek a pénztől. Úgy hullámzik a nép, hogy alig lehet menni.

A fákon, falakon gépírásos, házilag sokszorosított kiáltvány. „Követeljük a szovjet hadsereg azonnali kivonását és az országból való távozását. Követeljük a szabad, független, semleges Magyarországot. Követeljük az általános, titkos választást ENSZ-felügyelet mellett. Követeljük a demokratikus szerkezetű, szocialista államforma felállítását stb."

Közben az orosz tankok dübörögve, gyors tempóban söprik végig az utcákat, a telt, szűk kis mellékutcákat, falnak szorítva az embersorokat. Minden szem gyűlölettel nézi őket. Sok a nemzetiszínű kokárda és a Kossuth címeres jelvény.

November 16, péntek.

Ebéd után elmentem a Krisztina főpostára. Éppen akkor száguldott arra az Alkotás utca felől, a Margit körút felé 10—12 tankágyú, megfelelő harckocsik kíséretében. Úgy mentek, mint a tűzoltók. Később ágyúlövés is hallatszott, nem is messziről.

Táviratozni csak reggel 9 és 1 óra között lehet. A Városmajoron. Maros utcán jöttem vissza. Két felháborodott, izgalomtól síró asszony beszélte, hogy rendőrök most fogtak el egy fiatalembert és az orosz főhadiszállásra, itt a Vérmezőn lévő földalatti építkezés helyiségeibe vitték. Szegény fiú halálsápadtan remegett. Nem tudom, miről volt szó, de biztos, hogy az ávó megint működik.

November 17.

Úgy látszik, megtört az ellenállás. A „Népszabadság" hangneme borzalmas. És mi az a „garancia", amivel operálnak? Apró Antal személye? Münnich Ferenc személye?

A Krisztina főpostán végre feladtam és fel is vették sürgönyeimet. Dénesfára hírt adok és hírt kérek, Edének pedig Montrealba az általa már hetek előtt megfizetett választ. Aztán, természetesen gyalog, a Hattyú, Batthyány, Fő utcán végig, sodró emberáradatban, Pest felé.

November 20, kedd.

A Belvárosban, a volt Marizza fodrász helyiségében, ahol most piszok, lárma, bűz van, jól megmosták és berakták a hajamat. Onnan Judithoz mentem, nehéz szívvel, búcsúzni.

Eddig úgy van, hogy csütörtök reggel vonaton megyek Hegyeshalomra. Aztán van-e csatlakozás, azt nem tudom. Most már belenyugodtam, hogy menni kell, itt kell hagyni mindent és nem szabad elengedni magamat. Össze is tudom magam annyira szedni, hogy senki se gyanítsa, mit érzek. A különös az, hogy az ilyen megfeszített tettetés és elfojtott fájdalom után mindig fizikai rosszullét következik be. Kisfokú idegösszeomlás?

November 21, szerda.

Holnap elmegyek. Öreg, beteg vagyok, meg fogok halni anélkül, hogy Antalt viszontlássam.

Kimentem a kertbe és összekapartam pár fagyos rögöt és egy kis vászonzsákba tettem. Thyra kért Magyar Földet. Magamnak is kell.

Aztán nekiláttam csomagolni. Csak egy hátizsákot és az írógépemet viszem.

Ebéd után azonnal nekilódultam utolsó pesti sétámnak. Sötét, hideg és ködös idő. A Lánchidon úgy éreztem, mintha minden lépésnél talpam eleven bőre odatapadt volna a járdához. A LÁNCHÍD. Hányszor jöttem-mentem rajta, gyerekkoromtól — máig. Itt születtem a Lánchíd budai hídfőjénél, Margit rakpart 9. Itt éltem le gyerekkoromat. Férihezmenetelem után itt volt első lakásunk, Fő utca 21. És végig, mindig itt volt az „otthon", a „Rakpart", mint fogalom.

Innen indultam és ide jöttem vissza és mindig, mindig kis életem nagy érzelmeiből vittem valamit. Mindig színültig telve voltam valamivel. Vagy nagy boldogsággal, vagy nagy fájdalommal. Vagy biztató reményt vittem, vagy unalmas csalódást. Néha izgató siker hajtott, néha lesújtó tehetetlenség kötött gúzsba, de mindig valamit vittem, amitől robbanásig tele voltam.

Százezerszer mentem át ezen a Lánchídon, mint győzedelmes, mint legyőzött, az öröm rugóin, vagy a bánat hernyótalpán. Szóval — 66 év élet.

HORVÁTH ELEMÉR

VERSEK

I

Ó szabadság, sarkam után leselkedel: nyelvem
forrása elapad.
A jós tivornyákat jósol mint kutakat, az álom visz-
szafordítja szemem,
de fogam sövényén a sirokkó uralkodik,
s a féktelen csodálkozás melyből szemem csillogása
fakadt, nincs jelen horizontomon.
A színek sárgán izzanak, épül a sivatag lélegzetem
köré,
s különös, édes, idegen szavaival
emelkedik a délibáb mely káprázatába szédít majd
óhatatlanul: Amore! parlerò mai più?

II

Látom a luxusautókban a kissé ledér lányokat,
s csodálatos durván a sebesség suhancait nyak-
szirtjük pihéi fölött,
nevetésük ereimbe lopja a kanyar ingerét, behu-
nyom a szemem.
(De a világ nem oly öreg, hogy eltekintene; máris
hangzik a borzongók ítélete: mi ez, ha nem a vég? És
a gyűlölködők: a bátorság a mellkas szélességével mi-
lyen arányban áll?)
Hiszen alig kezdődött el a nap,
s az utca álarcaiban még számtalan kérdés figyel
amelyet súrolni lehet.
Valaki ébred, homlokán a biztonság jeleivel,
valaki énekel...

III

Mindennél izgatóbb ez a lombtalan lámpafény
amely az est középpontjába teszi ablakod a tető szár-
nyai alatt,
(az udvar telve az álom zajaival).
s ahogy ruhát cserélsz szobád engesztelő tekintete
előtt, te titokban föláldozott (egy magány hóbortjai-
nak),
az idő teljes tartama a pillanatban él.
Emlékszem, ablakod előtt születtem és
a fény aranytömbje előtt. Az éj reménytelen —
mondták a mágusok a dokkokon. (S a kagylók üres-
sége tényleg zengett valamit a tenger panaszaiból!)
Hanem ez a csodálkozás! Ki rejtett el a repkény
rejtekébe, hogy fölépíthessem homlokom, mielőtt el-
oltanád villanyod? Mozdulatod megoldja nyelvemet,
s a szó mely forrástól forrásig hurcolt nyugtalan,
hajnalig ébren tart ízeivel.

IV

Fülledt esők verik a várost. Nyár? Sugárhatás?
Az utcát elhagyottság szennyezi s ponyvák hajdani
szőkesége fulladoz a tereken.
Egy csuklya csillanása átriad a pupilla taván s
(anélkül, hogy felelne az idő) nyomában kapuk
kérdőjelei kondulnak meztelen.
Szomorúság! Ki nyitja ki redőnyei falát, hogy át-
kiáltsa (míg száján feszül a kíváncsi csodálkozás):
Furcsa! alig értem a partra, hogy megszárítsam sze-
mem árnyékait a láthatár tüzén, s máris kioltja az
öböl vitorláit a bürökszagú szél. Csuklóim sápadnak
a bezártság óráiban,
s konok vágyakozásom ellenére nem szűnik ez a
sötét eső.

---

* *Pálinkás-Pallavicini Antal, a Néphadsereg őrnagya, akit a forradalom leverése után kivégeztek.*

RAB GUSZTÁV

A második szemfedő

A forradalom 1955 tavaszán kezdődött.

Mint a Víziterv egyik földmérő brigádjának vezetője, a debreceni gyorsvonaton vittem a karcagi pusztáról Budapestre egy nagy halom rétegvonalas térképet. A folyosón álltam feleségemmel, aki gyakran elkísért méréseimre. Mellettünk két tányérsapkás „kék ávós" rendőrlegény könyökölt ki az ablakon. Kisújszálláson egy percig állt a gyorsvonat, aztán továbbment. Az „ávósok" az induló vonat ablakából kiintegettek egy kisfiúnak, aki a leeresztett sorompónál várt kerékpárjával. A fiúcska bámészan ácsorgott. Mikor megpillantotta az integetőket, torkaszakadtából kiáltotta nekik:

— Ne integessetek nekem, ti gyilkosok!

Megborzadtunk, rémülten néztünk össze feleségemmel. A folyosón többen is álltak, többen hallottuk a rettenetes igazat. Mi fog most történni? Megállítják a vonatot? Üldözőbe veszik a vakmerő gyereket? ... De a két „ávós" közül egyik sem húzta meg a vészféket. Pedig talán az lett volna a pillanat, amikor a forradalmat még meg lehetett volna fékezni. A gyorsvonat tovább robogott, mintha semmi sem történt volna.

Pedig kitört a forradalom.

Az ember hamar felejt. Lamartine egy versében (*„Harmonies poétiques et religieuses"*) ezt mondja: *le second linceul des morts*, második szemfedőnek nevezi a felejtést. Még legdrágább halottunkra is ráborítjuk. Annál gyorsabban terítjük rá idegen katasztrófák és nemzeti szerencsétlenségek áldozataira, néha, hálátlanul, még azokra is, akik értünk áldozták fel életüket. Évszázadokon át a második szemfedő alatt sokasodnak a gyorsan elfelejtett halottak. Ezt nevezik történelemnek.

Mint mindent, ami elmúlt, 1956 október 23-ikát is a felejtés halotti leple fenyegeti. Csak mi, magyarok, nem felejtjük soha, sem itt, sem otthon. Prágától Moszkváig és Tiranatól Pekingig egy szorgalmas pártbürokrácia mindent elkövet, hogy a második szemfedőt ráborítsa arra, ami Budapesten történt. A nyugati közönség sem emlékezik mindig szívesen Budapestre. Hruscsov tavalyi tavaszi látogatása Franciaországban majdnem meghiúsította egyik francia nyelvű regényem (*„Un jour á Budapest"*) megjelenését, amely a forradalom néhány jellemző mozzanatát eleveníti fel. Óriási szerencséje volt a regénynek, hogy a csúcsértekezlet hamarosan megbukott. Így a könyv nemcsak hogy megjelent, hanem keresztkötésén ezt a vonzó, bár nekem nem nagyon tetsző felírást kapta: *„C'est tous les jours le jour K"*, ami körülbelül azt jelenti, hogy *„Monsieur K"* azaz Khrouchtchev, magyarul: Hruscsov minden nap hat, alkot és gyarapít és egy ilyen nap történetét írta meg a szerző. Ennek ellenére bizonyos lapok kritikusai agyonhallgatták a regényt és egyik közülük nyíltan közölte is a kiadóval, hogy a könyv ismertetése és Budapest emlegetése a békés együttműködés aláaknázása volna és különben sem tanácsos bosszantani *„Monsieur K"*-t. Azóta *„Monsieur K"* már az Akropolist fenyegette meg azzal, hogy elpusztítja. Remélem, hogy ha majd az Eiffel-tornyot említi, egy elkésett kritika még meg fog jelenni könyvemről.

Pedig az volna jó, ha minél többet írnának és beszélnének Nyugaton az egyedül Hunyadi János nándorfehérvári győzelméhez hasonlítható magyar forradalomról. Az 1958 május 13-ika óta súlyos intellektuális válsággal küzdő francia baloldal egy része már-már hajlandó a *folie d'héroisme* egy tragikus eseményének tekinteni. Más oldalról a felejtés veszedelme a nyugatiak „kollektív lelkiismerete" felől fenyegeti. Az ember nem szívesen beszél arról, amit szégyel; nem szívesen emlékezik arra, amit felejteni szeretne, ha bűnösnek érzi magát. Egy kiváló angoltól kaptam épp a napokban ezt a megállapítást: *„People still feel a strong sense of guilt over our non-intervention in the 1956 rising"*. A mondatban benne rejtőzik a lehetőség, hogy már akár holnap viharos érdeklődés támadhat Magyarország és a szovjet tankokkal legázolt magyar nemzeti forradalom iránt.

De addig nekünk, magyar íróknak, szüntelenül küzdenünk kell a második szemfedő ellen. Mindazt, amit láttunk és aminek szereplői vagy tanúi voltunk, a legbőségesebben fel kellene dolgoznunk az utókor számára. André Malrauxnak van igaza: *„Vous savez comme moi que l'art seul maintient dans la mémoire des hommes ce que vous avez voulu y maintenir"* —írta 1959 november 13-ikán kelt megtisztelő levelében a *„La Condition humaine"* és a *„L'Espoir"* írója, a szépművészetek francia minisztere. Igen, egyedül a művészet tudja megtartani az emberek emlékezetében azt, amit ott meg akarunk tartani.

Tartsuk meg tehát! De hogyan?

Otthoni íróink a Gagarin és Titov keringése nyomán fokozódó terrorban nem mernek titokban fiókjuk számára írni; minden diktatúrában akadnak olyanok, akik az írók fiókjainak feltörését követelik. Így inkább elégetik még azt is, amit a győztes októberi napok mámorában írtak.

Az emigrációba kényszerült írók nehéz anyagi gondokkal küzdenek, legalább is túlnyomó részben. Ha írnak, akkor azt írják, aminek kiadására reményük van.

Pedig annyi mindent kellene elmondani!

Persze, az ember belepottyan gyerekes ábrándozásba is: mi lett volna, ha minden másképpen történik?

Olyan meddő dolog ez, mintha azon keseregnénk, miért zuhant le repülőgépével Korzika felett 1944-ben Saint-Exupéry, a bátor repülő és zseniális író, és miért nem ő ült bele egy űrhajóba. Gagarin és Titov arról beszéltek, hogy a Párt csillaga milyen fényesen ragyog a kozmoszban. De mi mindent tudott volna elmondani egy ilyen utazásról a *„Terre des Hommes"* írója!

Keserű ábránd. De néha elfog egy sokkal keserűbb:

Mi is lett volna, ha Hammarskjöld ENSZ főtitkár ugyanazzal a buzgalommal, ahogy 1961 július 27-ikén Burgiba luxuskocsiján átlépkedni előre a céltalan úton
melynél csak az élet ha céltalanabb — —

Idegen vizeken szikrázik a holdfény
haza semmilyen út nem visz soha tán
értelme mi volna a balga reménynek
lila gombák nyílnak holnap az égen
haza semmilyen út nem visz soha már — —

Oslo, 1961

SZÁMVETÉS BUJDOSÁSBAN

Holdfényben elúszó gátak felé tartok
fehér lobogással felhők kavarognak
fák zúgnak a szélben s bátran csak az apró
otthonok állnak az éji dagálytól
máló zuhogó hűs partok mentén — —

Csak menni a szélben az őszben az éjben
menekülve a töprengéstől a kíntól

törte az udvarias francia ejtőernyősök sorfalát és berobogott Bizertába, inkább minket látogatott volna meg Budapesten 1956 október végefelé valamelyik boldog napon?

Nem is kellett volna semmit sem csinálnia! Csak költözött volna be titkáraival a margitszigeti Nagyszállóba, ült volna le a hallban bridzszezni! Senki sem akadályozta volna meg jövetelét. Bizertába is ENSZ megbízatás nélkül ment, hozzánk is ugyanúgy eljöhetett volna. Vártuk őt, mint a zsidók a Messiást, a nyugati határ tárva-nyitva volt.

A második szovjet beavatkozás, a végzetes, a tragikus, amelynek folytatása most Berlin, akkor sohasem következhetett volna be!

Ács László rajza

Elmondhatnám, de nincs rá mód, hogy éppen a forradalom kitörésének éjszakáján érkezett Pittsburgból Budapestre, mintha a vak végzet vezette volna, egy Mr. Béla Kerekes nevű 31 éves mérnök, amerikai állampolgár, hogy tíz év után viszontlássa, feleségül vegye és magával vigye Amerikába menyasszonyát, V. Saroltát. A pittsburgi *Board of Works* B.VII. 36596/a számú jelentése szerint 1956 november 16-ikán a Váci-utcában mindkettőjüket feltartóztatta egy polgári ruhás férfi és revolverrel kényszerítette őket, hogy üljenek be egy gépkocsiba. Kerekes állítólag fennhangon azt a megjegyzést tette a volt tisztikaszinó épülete előtt strázsáló mongol szovjet katonára, aki egyébként azt hitte, hogy Szuezban van: „Gyilkos ázsiai". A mérnököt a volt Adria-palotában, a budapesti főkapitányságon agyonverték. Menyasszonya vesevérzéssel került az utcára, ahonnan egy ismeretlen rendszámú gépkocsi beszállította a János-kórházba. A jelentés szerint V. Sarolta *„cadaverous, pale, ghastly and haggard having a wasted worn look"* és 1957 január 3-ikán meg is halt a kórházi ágyon.

Kezemben van egy B.D. nevű budapesti lakos kérelmének másolata. Egy üresen maradt trafikosbódé bérletét kéri benne 1956 december 8-ikán a II. kerületi Tanácstól azzal a megokolással, hogy „a külföldről felbujtott ellenforradalmárok által ostromolt Rádió épülete közelében eltévedt bűnös golyók sajnálatosan kioltották özvegy J. Lehelné trafikosnő és Matild leánya életét". Mi mindent lehetne erről elmondani!

Hát még a legüldözöttebb szerzetesrend, a pálosok egyik kis páteréről, akivel együtt tapostam a sarat télen-nyáron a Hortobágyon! Álruhában bújkált éveken át a népi demokráciában. A leány, aki miatt súlyos összeütközésbe került fogadalmaival, a parlament előtt a téren lelte halálát annak az öt véres hekatombának egyikében, amelyekről számszerűség dolgában megoszlanak a vélemények: ötezer vagy tizenötezer halottja volt-e az oroszok és az „ávósok" Kossuth Lajos téri vérengzésének?

Egyik kedves alakom a költő, aki perének zárt tárgyalásán szemére vetette bíráinak, hogy ítélkeznek felette, holott nemrég még ők parancsolták neki, hogy milyen verseket írjon. Még a tihanyi visszhangtól is kérnie kellett ártatlan elvtársak felakasztását. Ezt is bátran meg merte mondani: „A Párt úgy megtanított hazudni, hogy elfelejtettem, mi az igaz. Tíz éven át a bőrömre festették a pártpolitika vonalát, a csíkokat. Én voltam a Párt zebrája, pénzzel tömtek. Magam is elhittem a végén, hogy szent zebra vagyok. Holott szerencsétlen marha voltam. Becsíkozott marha".

Elmondhatnám, ki feküdt holtan a virágokkal borított belvárosi sírhalom alatt, amelyen 1956 október 25-ikén még ez a tábla állt: *„Megbosszulunk!"* De november elsején valaki a táblát kicserélte: *„Ellenségeinknek is megbocsátunk, ha visszaadják a szabadságot Magyarországnak és kimennek az oroszok!"*

De minek folytassam? Elűzöm az emlékeket, nem gondolok a szovjet tankra sem, amely jámborul portyázott a Móricz Zsigmond-téren és mi nevettük, hogy a téren szétfolyatott olajon úgy csúszkál, mint egy ügyetlen korcsolyázó. De egyszer csak megijedt az aszfaltozók kerekes kemencéjének bádog kéményétől, azt gondolva, hogy ágyucső. Azt lőtte le először, aztán kezdett belelövöldözni a járókelőkbe. Két cérnagyári munkás, akikkel egy perccel előbb a helyzetről tanakodtunk az Állami Büffében, ott maradt holtan. Ilyen gyors halált még sohasem láttam. Az arcuk egyszerre fehér lett, mint az ágylepedő; a vérük piros csíkban folyt az aszfalton.

És mennyi mindent mondhatnának el mások, akik talán többet láttak! — és nincs miért és nincs kinek.

Hát olyan nehéz volna egy Maecenast találni a gazdag Nyugaton, aki egy gyűjtemény számára megvásárolná egyelőre kiadhatatlan kéziratainkat?

Még nem találkoztam franciával, aki tudta volna, hogy Franciaország templomaiban a déli harangszó Hunyadi János és a nándorfehérvári csata emlékének szól. Már rájuk borult a második szemfedő.

Egy irodalmi kéziratgyűjtemény meg tudná tartani az emberek emlékezetében 1956 október 23-át.

De vannak biztató jelek is. Azt írja valaki Budapestről, hogy a gyerekek egy régi kabarédalt énekelnek az utcán:

„Irígylem a kannibál nőt" ... Még egy ilyen sületlen, ócska dal is új életre tud kelni. Budapesten irígylik a kannibál nőt, mert ő már felszabadult a gyarmati elnyomatás alól.

A pesti gyerek, aki ma a kannibál nő dalát zengi a Nagykörúton, azaz a Lenin-körúton, ugyanazon a fán termett, mint a kisújszállási fiúcska, aki elkezdte a forradalmat.

Budapesten is, Kisujszálláson is jól tudják ezek a gyerekek, hogy miért nincs hús az állami mészárszékekben és mennyi emberi gonoszság rejtőzik a húshiány mögött. Ha pedig egyszer netán az athéni Akropolis csakugyan komoly veszélybe kerülne, akkor ezek a gyerekek megint tudni fogják, hová dobják a benzines palackot.

Akkor pedig nem az írók, hanem ők fogják széttépni a második szemfedőt.

SULYOK VINCE versei

ÖT ÉV UTÁN

Mint akik más és más kocsira szálltak —
egymástól társak úgy távolodunk
leküzdhetetlen törvények alapján
s évgyűrűkként tűnődő homlokunkra
mind keményebben vésődnek a ráncok — —

Az éjszakai ablak üvegén túl
még visszalátunk a történelemre
egy-egy virrasztó órán — a tüzek
füstjét ide sodorja az idő
dagad alattunk hullámzik a múlt
s kavargó zászlók között kiabáljuk
hogy az igazság máglyát is megér — —

Öt éve csal már mindünket a holnap
s körülforduló arcélünk körül
szakadatlanul málik a világ — —

Megéri-e az igazság a máglyát
nem felel aki belehalt
öt éve rothad már a föld alatt
s nem felel aki túlélte a bajt
csak ácsorog a változó időben
s évei mint az aprópénz széthullanak — —

Oslo, 1961

TASNÁDY TAMÁS

A TÁNC

Komor volt a falu, szorongáskeltő. Előző nap futó eső járhatta a környéket; a települést kettéválasztó széles homokút hantjai öklömnyi rögökké ragadtak össze, minduntalan megbotlottunk bennük. Holdfény nem volt, közvilágítás sem, s világtalanok voltak az ablakok is. Minden nagyobb lett, erőtől duzzadó. Az útszéli fák ágtömege mintha lelkünkre nehezedett volna: ha szél mozdult és susogni kezdett a levélzet, megremegtünk mindketten s riadtan összehúztuk a vállunk. Embert nem láttunk, pedig aratásidő volt, a hajnaltól napestig tartó munka ideje. Az emberek a házukban ültek, bezárkóztak és vártak. Már a tizedik ház előtt mentünk el, de mindig visszatartott valami, hogy bezörgessek. Gyöngének éreztem magam, idegenbe csöppentnek; ha ránéztem egy kapura, azt hittem, nem lesz erőm belökni. Szólni sem volt kedvem. Mentem a barátom mellett, leszegett fejjel, lábam elé figyelve; ha kemény, szögletes aktatáskája hozzám ért, idegenkedve elkaptam magam.

— Gyújtsunk rá — törte meg a barátom száraz hangon a csöndet. Megállt, lába közé fogta az aktatáskát, elővett egy csomag cigarettát és kínálta — Van tüzed?

— Van — szedtem elő a gyufámat. Kikotortam egy gyujtószálat, hozzányomtam a doboz oldalához, de ezzel be is fejeztem: kezemnek nem akaródzott tüzet gyújtani.

— Na! Gyere már! — nógatott a barátom. Szavára megrándult a kezem, a gyufa tüzet fogott, de mert nem emeltem el a doboztól, kialudt rögtön.

— A nyavalya..! — szitkozódtam. A méreg valamelyest föloldotta gátlásaimat; kikotortam egy másik gyufaszálat s meggyújtottam.

— Na végre — hajolt barátom a lánghoz. Láttam, hogy remeg ujjai közt a cigaretta. Szívott kettőt, aztán lehajolt a táskájáért, de mielőtt elérte volna, meggondolta magát s fölegyenesedett.

— Félsz? — kérdeztem.

— Zűrök lesznek itt — mondta lassan.

— Zűrös itt most minden.

Elhallgattunk. Olyan súlyosnak éreztük a levegőt, mintha viharzásra készülődött volna az ég. A csillagok azonban takaratlan remegtek odafönt, a feszültség a földön gyülemlett. Még a kutyák sem ugattak. Bevitték őket a házba, megkötötték vagy lebunkózták. Vagy tán átvették ők is a dermedt hangulatot.

— Ne menjünk vissza? — kérdeztem. Most vettem észre, hogy visszafogom a hangom. — Öt aláírás már van.

— Az semmi — mondta a barátom s szívott egy mélyet a füstből. — Azért nem volt érdemes idejönni.

— Egyáltalában nem kellett volna idejönni.

— Nem tudhattuk, hogy ezek erre készülődnek.

— A vonaton is hallottuk.

— Szóval azt akarod, hogy visszaforduljunk?

Barátom hangján érződött, hogy örülne, ha igent mondanék.

— Nem tudom... — feleltem halkan. Nem akartam gyávának mutatkozni előtte.

— Zűrök lesznek itt — mondta a barátom. Láttam, hogy leégett már a kezében a cigaretta, de nem akarja eldobni; ha elhajítja a csutkát, nem húzhatja tovább az időt a füstöléssel, határoznia kell. — Jobb nem belekeveredni a dolgokba.

Nem válaszoltam, elnéztem a sötétbe. Már a vonaton kezdett nem tetszeni a dolog. Barátommal a Magyar-Szovjet Baráti Társaság folyóiratát terjesztettük vidéken, harminc százalék jutalékra. Én azelőtt *Acron* örökírót adtam el, mégelőtte meg katona voltam. Hogy a barátom mit csinált, azt nem tudom. Tény, hogy ő hozott be az MSZBT-hez. S ezért hálás lehettem neki. Hétfőtől csütörtökig a falut jártuk, csütörtök esténként följöttünk Pestre s éltük a világunk. Pénzünk volt elég s nem dolgoztuk magunkat halálra érte; hogy mit adunk el, nem érdekelt. Sem a politika. Olvasni csak a Sportujságot olvastam, meg azokat a Pesti Hírlap-regényeket, amiket a barátom szerzett. Annyit tudtam, hogy a kommunisták vannak uralmon s Rákosi a főnök. Egykutya. Amikor katona voltam tizennyolcévesen, Szálasi parancsolt s akkor is élni akartam. A munka egyszerű volt. Minden faluban fölkerestük a párttitkárt, megmondtuk, honnét jövünk s elkértük tőle a kulákok névsorát. Minden párttitkár benne volt a dologban. Sunyin heherésztek, hogy csak kopasszuk meg őket. A parasztok előfizettek a lapra. Megmondtuk nekik, hogy a párttitkártól jövünk; némelyik morgott, némelyik panaszkodott, a legtöbbjük azonban nyelt egyet s aláírta a megrendelőjegyet. Nem sajnáltam őket. A parasztnak a bőre alatt is pénz van. Ma reggel azonban már a vonaton megéreztük, hogy másképp fog történni minden.

Ezelőtt mindig találtunk valakit, utazó ügynököt, kiszállásra menő gyári tisztviselőt, akivel elverhettük az időt. Vicceket meséltünk, történeteket, vagy kártyáztunk; mindig adódott valami. Ma reggel magunkra maradtunk. Tíz-tizenötfőnyi csoportok szállták meg a vonatot egy-egy pártjelvényes férfi vezetésével. A kocsiban külön kört alkottak, félhangosan tárgyaltak valamiről, időnként meg a pártjelvényeshez fordultak, aki kérdésükre élénk taglejtésekkel magyarázni kezdett. A jelvénytelen utasok munkásformájúak voltak, öregek, fiatalok vegyest. Legtöbbjük kedvetlen ült, komoly arccal; látszott, hogy leckemondón, félfigyelemmel beszélnek. Az öregebbje pipázott, a fiatalabbak cigarettáztak vagy tökmagot rágtak; lassan teleköpték a padlót. Valahányszor egy fiatalember rágyújtott, elsőnek a pártjelvényes vezetőnek kínálta dobozát s csak aztán, ha elfogadták vagy szélesen hálálkodó mosollyal elhárították szivességét, akkor vett ki magának egy szálat. Enni egyikük sem evett, pedig ez a fajta szeret falatozni a vonaton. Úgy tünt, nehéz és fontos feladat előtt állnak s erőnek erejével hangolják jókedvre magukat. Mellettünk is egy ilyen emberkaréj ült. Vezetőjük időről időre ránk sandított s vizsgán végigmért bennünket. Tekintetét megérezvén elővettem az MSZBT folyóiratát — most olvastam bele először —; amikor ezt meglátta, megkönnyebbülten elfordult. Emberei lassan elszótlanodtak. A pártjelvényes férfi fészkelődése elárulta, hogy azon ötlődik, mivel deríthetné föl csapatát. Egyszerre az egyik idősebb munkás, aki eddig néma szájjal, ökleire támasztott állal üldögélt, ránézett és megszólalt:

— Be fogják verni a fejünket.

A pártjelvényes megrezzent. Először ránk pillantott, majd a többiekre, aztán zsebre dugta a kezét, kinyujtotta a lábát s szigorúan a szólóra nézett:

— Micsoda kishitűség! Ma már erős a munkáshatalom.

Az öreg szívott egyet a pipáján, aztán fölrándult szemölddel megjegyezte:

— Akkor se szeretem, ha beverik a fejem.

Amint leszálltunk a vonatról, rögtön a Tanácsházhoz mentünk. Itt szokatlan forgalmat, zsinatolást tapasztaltunk. Soha nem fordult még elő, hogy ilyen élénk legyen egy tanácsház. Unott emberek unalmas dolgokon piszmogtak: ezt láttuk mindig. Ma délután ez is más volt. Öt teherkocsi állt az épület előtt. Az autók embereket hozhattak: padok voltak rajtuk. Két kocsin hangszóró volt, s mindegyiken két-két vörös zászló. A gépkocsiállományt hat fiatalember őrizte; tartásukon látszott, hogy ritkán hordanak civil ruhát. A tanácsház homlokzatára egy tízméteres transzparenst húztak. ELÖRE A MEZÖGAZDASÁG SZOCIALISTA ÁTSZERVEZÉSÉÉRT!, olvastuk rajta.

A kapuban elcsíptünk egy fiatalembert.

— A párttitkár elvtárssal szeretnénk beszélni.

— Keszi elvtársnak most ülése van.

Barátom hóna alá csapta az aktatáskát. — Pestről jöttünk — mondta nyomatékkal. — A központból.

A fiatalember némán bólintott s fölvezetett az emeletre. Ott egy ajtóra mutatott, aztán köhintett egyet, bekopogott s kinyitotta előttünk.

Legalább százan ültek a gyűlésteremben. A jelenlévők kétharmada három összetolt asztal körül foglalt helyet, kiürült ásványvizes üvegek, púposan teli hamutartók voltak előttük. A többiek — javarészt rendőrkülsejű, polgáriruhás, megtermett fiatalemberek — a fal melletti lócán kuporogtak. Négyen meg álltak, egyik lábukkal a padon, félvállal a falnak dőlve, mintha a gyülekezet fegyelmét vigyáznák. A helyiség falain föliratos kartoncsíkok húzódtak körbe. Az ajtóval szemközti karton egyik tartószöge kieshetett: a jelszavas papír ívben lehajlott s árnyékot vetett az alatta álló fiatalember arcára. A szépséghiba senkinek sem szúrt szemet.

Az asztalfőn egy negyvenesforma, bajúsztalan, kesehajú, keskenyorrú, aprószemű paraszt ült. Hadonászva, dohányfüsttől szikkadt hangon beszélt:

— Azt mondják, hogy ha be kell lépniük, lábon hagyják a termést. Magyarán: szabotálnak! De alá kell írniuk a belépést. Itt a párthatározat a szövetkezeti mozgalom fejlesztéséről. Holnap hatkor kezdjük az agitációt. Az elvtársaknak tudatosítaniuk kell az ingadozókkal, hogy nincs tovább halogatás.

Szünetet tartott. A lebiggyedt dekoráció alatt álló fiatalember csettintett a nyelvével, aztán megdörzsölte a kezét, körülpillantott s megszólalt:

— Be fognak lépni.

Csönd lett. Az asztal körül ülő munkásforma férfiak leszegték a tekintetüket s cigarettakereső zavartsággal fészkelődtek. Kisérőnk köhintett a hátunk mögött.

— Pestről jöttek az elvtársak. A központból.

A szónokló párttitkár fölugrott:

— Holnap ilyenkorra szövetkezeti község vagyunk, elvtársak!

—Nagyszerű, titkár elvtárs — nyujtotta kezét a barátom.

A párttitkár ügybuzgón mosolygott. — Keszi vagyok. — Aztán minden átmenet nélkül kijelentette:

— Igyekszünk, elvtársak.

— Beszélni szeretnénk magával, Keszi elvtárs — szólt a barátom. Ö mindig tudta, milyen hangot kell megütnie.

— Jöjjenek, elvtársak — tárta ki előttünk Keszi az ajtót. Egy apró, kamraszerű helyiségbe vezetett. A szoba terét dekorációs anyag, brosúrahalmok s falragasz-kötegek fogyasztották. Rajtuk kívül egy kis asztal és két szék volt a helyiségben.

Keszi leültetett, jómaga meg tépelődőn sürgött-forgott körülöttünk.

— Mivel kínáljam meg az elvtársakat..? Az ásványvizet már kiittuk...

Barátom közbevágott: — Azt hiszem, jobb, ha a tárgyra térünk. A Magyar-Szovjet Baráti Társaságtól jövünk. Az MSZBT központi folyóiratától.

— Tudósítók az elvtársak?

— Részben — nyilatkoztam. — Most azonban előfizetésekért jöttünk.

Barátom átvette a szót:

— Hallottuk, hogy reggel hatkor megkezdik az agitációt. Addig szeretnénk fölkeresni azokat, akik húzódoznak a belépéstől. Nem árt, ha előfizetnek a lapra.

— Nem árt — dörzsölte Keszi a homlokát. — De nem tudom, helyes-e, ha most keresik föl őket az elvtársak. Holnap hatkor mi megyünk rájuk.

— Mi még ma este elintézzük a dolgunk.

A párttitkár tanakodón nézett. Látszott, hogy nem tudja, miként fogalmazza meg közlendőjét.

— Akkor adnék maguk mellé egy kisérőt — szólalt meg nagysokára. — Akik a Főutca túloldalán laknak, annak mindnek új háza van. Azok vonakodnak — megnyalta a szájaszélét, aztán kijelentette: — Jobb, ha egy tiszthelyettes elvtárs elkiséri az elvtársakat.

Összenéztünk. Nem volt ínyünkre a kíséret. Előfizetésgyűjtéskor tücsköt-bogarat összehord az ember s nem jó, ha azt egy harmadik fül is hallja.

— Muszáj? — kérdeztük tapogatódzón.

Keszi ránk lesett:

— Vadak most a népek.

Ez volt az útravalónk. Keszi még közölte, hogy a népnevelők szállása mellett, a folyosó végén, van még egy üres szoba, abban ellehetünk. Aztán visszarohant az ülésterembe. Mi meg útnak eredtünk. Bezörgettünk a tanács környékén lévő házakba: mindenütt előfizettek. Lélektelen, mindenmindegy-tekintettel kaparták nevüket a megrendelőjegyre; el sem olvasták a szöveget. Mi sem beszéltünk sokat. Amikor az ötödik ház kapuján kifordultunk, minket is elfogott a falu hangulata. Mentünk, mentünk, míg a tanácsház fényei el nem tüntek a hátunk mögött. S minél messzebb kerültünk Keszi porfájától, annál inkább úrrá lett rajtunk a csönd-suttogta félsz. Végülis megálltunk egy cigaretta ürügyén.

— Mi legyen? — kérdeztem halkan.

Barátom hirtelen elhatározással elhajította a cigarettát:

— Gyerünk.

Fölvettük az aktatáskát s tovább léptünk. Ugyanúgy, mint megálltunk előtt: félszegen, szorongón. Barátom minden kapu előtt lassított, én is. Egy pillanatig elfojtott lélekzettel figyeltünk, elszánja-e magát valamelyikünk, hogy bemenjen egy házba. Aztán piruló homlokkal tovább haladtunk. Pedig nem tudnám megmondani, mitől féltünk. Az én képzeletem nem rajzolt erőszakos jeleneteket, veszélyes helyzeteket előmbe; amit éreztem, az a falu kisugárzása volt. Nem lehet ellenállni egy település hangulatának.

Lassan a falu végére értünk. Ritkábbak lettek a házak, terjedelmesebbek a kertek, csürök, kukoricagórék árnya sötétlett. Az utolsó ház deszkatáblás ablakából valamicske fény szüremlett ki az útra.

— Menjünk be — mondta a barátom.

— Gyerünk.

Én indultam meg elsőnek a kapu felé. Szerettem volna már falak között lenni.

A kapu nem volt bereteszelve. Kitártuk s beléptünk az udvarba. Az épület előtt gonddal ápolt kert volt, tőle balra kút, meg gyümölcsfák. Az udvar mélyén disznóólak voltak. A kút környékén odacsapott szerszámokat láttam, mintha valaki heveny mérgében a fenébe kívánta volna a munkát.

Kutya nem volt, bentről sem hallatszott semmi.

Odaódalagtunk az ajtóhoz. Különös hidegséget éreztem a bejáratnál; egy pillanatra elveszítettem a tájékozódásom, megbotlottam s támasz után kaptam. Alaposan végighorzsoltam a tenyerem a fal érdes habarcsán. Barátom fölegyenesített s az ajtó felé tolt. Én megmerevedtem s be akartam kopogni. Barátom visszafogott, előrenyomult s lenyomta a kilincset.

Az ajtó sem volt bezárva.

Beosontunk.

Zsírszagú, sötét konyhába kerültünk. Egy testes tűzhely volt benne, közte s a fal között egy halom tüzelő, meg aprófa. Balkézről egy szobára nyílt az ajtó.

Ólmos tagokkal, szinte csúsztatva a lábunk, eljutottunk a szoba küszöbéig. Két ingujjas, nagydarab férfi ült a helyiségben, mindegyikük előtt egy borosüveg s egy hatalmas pohár. Arcvonásaik, amennyire a gyér fényben kivehettem, hasonlóak voltak; fivéri hasonlóság alkalmasint. Egyikük sem mozdult. Mindketten belebámultak a borospohárba. Hátuk mögött, valami sublódféle bútoron, egy koszos petróleumlámpa sercegett.

Amint a padló megreccsent alattunk, morgás, ugatás hallatszott s megrándult az asztal. Ahhoz köthették a kutyát.

Az egyik férfi belerúgott az asztal alatti homályba:

— Kuss, te!

A kutya elcsitult.

Mi sem tudtunk hangot adni. Percekig álltunk így a küszöbön. A beállítatlan petróleumlámpa bűze cefettül csavarta az orrunk, de mi csak tűrtük rebbenetlen. A két férfi nem vett tudomásul bennünket. Az egyik ivott; lassan, határozottan töltötte magába az italt. Amikor a pohár kiürült, koppanva letette. Nem emelte mégegyszer a szájához, hogy az utolsó cseppeket is kinyerje, az ajkát sem nyalta le. Nem is csettintett. Csak ült, leroggyanva a székre.

— Jóestét — szólalt meg rekedtesen a barátom.

Nem feleltek.

Bennem megmozdult valami, hogy megismételjem a köszönést, de az inger hamarost kilobbant. Semmire sem tudtam volna elhatározni magam. Menekülésre sem. Éreztem, hogy egy külső hang hatására mindent megtennék; mintegy kivántam, hogy parancsoljanak velem. Béna voltam, mint egy vezetőjevesztett gép, csupán érzékeim működtek: főként fülem s szemem. A két férfi nehezen lélegzett s borzongatón egy ütemben; órák óta ülhettek így. A kutya nem mozdult, de nem is aludt, nem horkolt: lassan, akadozva szívta a levegőt. A két férfi sápadt volt, mint a mész. Nemcsak arcukból, kezükből is kiment a vér. Bőrükön izzadságcseppek gyöngyöztek. Hajuk is csillámos volt a kiütköző víztől. Az ital észrevehetően nem részegítette le őket, csak átjárta, átitatta. Verejtéküknek nehéz borszaga volt. A balszélt ülő barnahajúnak merev ráncba rándult a homloka; a másik, ki az imént ivott, a feketehajú, tág szemekkel maga elé meredt.

Barátomban több erő volt, mint bennem.

— Jóestét — mondta mégegyszer, halkan.

Erre megmozdult a barnahajú férfi.

— Ott van két szék — mutatott az asztal másik végére. Széles, körröző mozdulatot tett a kezével, aztán ökölbe szorította ujjait s leejtette az asztalra.

Engedelmes sietséggel surrantunk a székhez. Elhúztuk s leültünk. Az aktatáskát letettük a földre, de egyikünk sem nézett utána, hogy hova tesszük, a két férfiról nem tudtuk levenni a szemünket. Én lassan magam alá húztam a lábam, a barátom meg a szék szélét markolta. Volt valami igéző a jelenetben. Nem tudnám megmondani, mi nyűgözött le, a két férfiból áradó erő, az elszántság s a nyakasság keveréke, a súlyos csönd vagy a félhomály. Mindez valami más volt, más, több mint különböző: idegen attól, amit eddig megéltem, mintha egy más világba keveredtem volna, ahol nemcsak a dolgok, a jelenségek mások, de nekem is másként kell viselkednem. Egyszerre megéreztem, milyen száraz meleg van a szobában s ínyem, torkom ellepte a szomjúság. Mozdítottam egyet a nyelvemen s elfogott a vágy, hogy beszéljek, valamit szóljak, mintegy létezésem igazolandó.

— Keszi elvtárstól jöttünk — mondtam.

A feketehajú fölemelte a fejét. Megfogta a kétliteres üveget s töltött magának. A másik követte a példát. Ittak. Közben nem néztek egymásra, nem is koccintottak.

— A Keszitől? — szólott a barnahajú.

— Keszi elvtárstól — mondta a barátom.

A feketehajú elnézett:

— A Keszitől...

Megvetéssel mondta ki a nevet, megmásíthatatlan indulattal. Ahogy minden megmásíthatatlannak érzett ebben a szobában. Még a petróleumlámpa is azt a hitet keltette, hogy nem lehet változtatni égésén, így fog kormozva sercegni, míg világ a világ. Keszi értéke sem változik. Iszonyú hatalom volt abban, ahogy elhagyták neve mellől az elvtárs szót. Nekünk az „elvtárs" ugyanolyan szó volt, mint a többi, használtuk, kimondtuk, éltünk vele, ha kellett; itt súlya lett, jelentősége. Nem tudtam mégegyszer a számra venni.

— Tőle jövünk — mondtam.

— A dögkereskedőtől — szólt a barnahajú.

Ittak megint.

— Dögöt árult — mondta a barnahajú. — Megvette a cigányoktól az elhullt állatot. S eladta a szomszéd falvakban.

— Aztán egyszer összeverték — mondta a másik.

Hallgattak. Akkor a barnahajú férfi megszólalt:

— Most találhat dögre. Ott vannak a disznók az ólban. Mind az öt le van szúrva.

Ismét csönd lett. A két férfi ivott. Több mint a fele hiányzott már az üvegből.

(Folytatás a 15. oldalon)

KRISTÓF ÁGOTA

BÚCSÚZÓ

Meghalok mielőtt felkél a nap
hiába vársz tágranyílt ablakod mögött
keresel egy tárgyat ami emlékeztet
a mozdulatra ahogy kabátom levetem

de nem feledtem nálad semmit

ha álmos vagy borulj rám csodálatosak
a városok este mert messze vannak és nyulánk
könnyű léptekkel jár a tetőkön a hold

akarod-e hogy sírjak és akarsz-e színes
meséket az őszről
mikor a távoli kertek mélyén összegyűjtik
a sok lehullott levelet
és meggyújtják a száraz zörgő halmokat
a felhők szárny kék volt szerették
a borús hegyeket
és énekeltek néha míg úsztak a zúgó fák fölött

akarsz-e mesét e lassú régi dalokról
és emberekről akik elindulnak a szélben
hogy ne emlékezzen rájuk senki

meghalok mielőtt felkél a nap
hiába vársz tágranyílt ablakod mögött
körülállnak hallgatag sebzett házak
s figyelnek

A TÁNC

(Folytatás az előző oldalról)

— Nem kapja meg őket — tette le a barnahajú a poharát.

A másik ránk pillantott:

— Minket sem.

Szájához emelte az italt, belekortyolt, aztán folytatta:

— Megmondhatjátok neki.

Arcul csapott a tegezés. Viszszahőköltem a széken s kivöröslött a homlokom. Egyik kezem egy tétova, zavart mozdulatot tett s barátom karjába ütközött. Megéreztem, hogy reszket.

— Nem azért jöttünk — szólaltam meg. Barátom megismételte: — Nem azért.

— Nem? — kérdezték.

— Nem.

— Mindegy — mondta a feketehajú.

— Nem mindegy — mondtam. Nem tudtam, mit mondok. Hangra volt szükségem, hogy valamivel elhárítsam a csöndet. Mint amikor egy sötét sikátorban fütyülni kezd az ember. — A laptól jövünk. A Magyar-Szovjet Társaság lapjától.

— Azt áruljátok?

— Nem áruljuk . . .

A feketehajú közbe vágott:

— Olyanok vagytok, mint a Keszi.

Szerettem volna elmenekülni. De nem lehetett. A két férfi indulata nem engedett. Száz meg száz parasztból csikartunk ki előfizetést. Lélektelen fizettek, egy szavuk sem volt; sohasem izgatott, hogy a lelkükben kutassak. Itt más emberek közé kerültünk. Itt éreznünk kellett, ahogy idefelé éreznünk kellett a falut.

— Előfizetést gyűjtünk — mondta a barátom. — A lapra.

— A Magyar-Szovjet Társaság lapjára — mondtam.

Nem szóltak.

— Képeslap — erőszakoltam ki a torkomból. Hirtelen lenyultam az aktatáskámhoz, fölkattintottam rajta a diplomatazárat, kikaptam egy példányt s az asztalra terítettem. — Gyönyörű nyomás.

Nem tudtam mást, ügyesebbet mondani. Gátlásos lettem s végtelenül együgyű. Barátom is összefüggéstelen szavakat mormogott maga elé.

— Minek? — kaffant ránk a barnahajú.

— Olvasni . . .

— Ti olvassátok?

Riadtan válaszoltam:

— Mi nem.

Ez már önvédelem volt, szűkölés. A barnahajú férfi telecsordította a poharát, ivott s rajtunk járatta a tekintetét. A másik leszegte a fejét s összefonta a karját. Majd egyszerre fölnézett.

— Tépd szét — mordult rám.

Elszédültem. Magamhoz vontam a nyomtatványt s rémülten szemeztem a feketehajúra. — A lapot.

— Tépd szét — ismételte. — Vagy a pofádba vágom a lámpát.

— A lapot . . . — Kétségbeejtő volt tapasztalni, hogy nem tudok egy gyalázó szót ejteni a lapra. Amihez érzelem, elv nem fűzött, amit csupán előfizettettem az emberekkel. Pedig egy ilyen szó megmentett volna. De én csak néztem, bénán, tehetetlen. Fejem zúgott, s eszméletemben fölényes, erőszakos mondatok bukkantak föl, saját mondataim, amiket eddigi körútjainkon hangoztattam; most önkínzón, tehetetlenné alázón jártak bennem ezek a szavak.

— Tépd szét ezt a szart — tagolta a feketehajú. Elszánt volt s félelmetes. Eltolta maga elől a bort s fölemelkedett.

Erre a másik paraszt is fölpattant.

— Téped össze?! — sziszegte. — Annyi erőnk még van, hogy két ilyen szemetet agyonvágjunk.

— Mielőtt mi megdöglünk — hördült a másik. — Te Keszi!

Nem tudom, mi történt ekkor. Kezeimet látom magam előtt, amint lázasan, félig eszméletlen a lapot szakítom-tépem. Aztán egy hangot hallottam:

— Le a földre!

Szórtam, hajigáltam a cafatokat a padlóra. Akkor egy újabb hang hatolt a fülembe:

— Táncolj rajta! Te is, hé!

Mintha parázs ízzott volna talpunk alatt, úgy rángattuk tagjainkat. Vadul ugráltunk, eszméletfosztottan, szemünkben a lámpa narancsszín lángja villódzott. Testünkben, koponyánkban ádáz ütem tombolt, szívünk nehéz lett, mint a kő.

Egyszerre két szó hatolt hallásunkba:

— Kotródj, szemét!

Vakon vágtattunk ki a szobából. A konyhában megperdültünk, kivágódtunk az ajtón, át a kerten, a kapun; ott aztán kábán egymásnak estünk.

Hosszú percekig küszködtünk a levegőért; úgy dülöngélhettünk, mint a részegek.

Aztán kinyílt az ajtó. Odameredtünk.

Az egyik paraszt állt ott, aktatáskáinkkal a kezében.

— Nesztek! — mordult felénk. Lendületet vett, utánunk csapta a két aktatáskát s bevágta az ajtót.

Önkéntelen futásnak eredtünk. Rohantunk lihegve, ész nélkül, lábunk alatt pergett, omlott a hant.

A tanácsház előtt lefékeztünk. Egymásra néztünk, de nem tudtunk meg szólni. Üresen mozgott a szánk.

Fölbotorkáltunk a folyosóra. Az egyik zárból kulcs állt ki. Ez lesz a szobánk. Benyitottunk.

Két pokrócos vaságy volt benne.

Ruhástól rázuhantunk.

Aludtunk ájultan, álomtalan.

Hajnaltájt a hangszóró recsegő jelszavai, motorzajok élesztettek. Aztán egy alaktalan ordítás vágott belénk.

Odaugrottunk az ablakhoz.

Egy öreg népnevelő futott be botladozva, hadonászva az udvarra.

— Ott . . . a falu végén . . — ordította — . . Halottakat nem lehet agitálni . . !

Égnek emelte egyik karját, tántorgott, s ahogy hozzá értek, örjöngve dulakodni kezdett a fiatalemberekkel.

— Úgy lógtak . . ! — süvöltötte. — Úgy lógtak . . . mint . . .

Aztán elcsöndesedett az ütlegek alatt.

HALÁSZ PÉTER

ÜVEGHÁZ A NAGYKÖRÚTON

Az üvegház körül azon az estén a nép hullámzott, öklét rázva és izgatott kiáltozással. Sokan szinte önkívületben sikoltoztak, félájultan a mámoros haragtól és gyűlölettől, azután köveket ragadtak és nekihajították az üvegháznak. Hatalmas ablaktáblák éles reccsenéssel törtek ezer szilánkra. Az üvegház valamelyik emeletén megafon bömbölt, *„kérem, polgártársak, magyarok, barátaink, mindenben egyetértünk és mi is súlyosan elítéljük és csatlakozunk és felszólítjuk és követeljük..."* A hang befulladt az utca felcsapó morajába. Egy öregasszony felkacagott, rettenetes és zokogó kacagással és azt kiáltotta: — Disznók! — Úgy van! — harsogott az utca és újra repültek a kövek az üvegházra, a rekedt megafonból riadt szófoszlányok törtek elő, „barátaink... nincs értelme a rombolásnak..." Csörömpölve hullott az üveg az aszfaltra. A legfelső emeletről röplapokat hajítottak. *„Felhívás általános sztrájkra!"* Ezer és ezer papírlap havazott a fekete estében. Az emberek felordítottak: — Egy szavatokat se hisszük! Összekapkodták a röplapokat, halomba hordták, meggyújtották, a hirtelen fellobbant tűz vörösen verődött vissza az üvegház faláról. A Nagykörúton végestelen végig álltak a villamoskocsik, a Nemzeti Szálló ablakában fejek feketéltek. Váratlan látvány az idegenforgalomnak, fantasztikus turistaélmény, kényelmes hotelszobák a forradalomra néző ablakokkal. Megtámasztottam hátamat a Nemzeti Színház falának és arra gondoltam mennyiszer tréfálkoztunk barátaimmal keserű gúnnyal, hogy vajon minek a Szabad Népnek üvegház, minek üvegház ennek a titokzatos újságnak, amelynek kapujában államvédelmi őr áll, egy az üvegajtó előtt, egy mögötte és ahová közönséges ember a lábát sem teheti be? Az üvegház a logika szerint nyíltságot és feltárulást jelképez, fényt, világosságot, idenézzetek, minden falam átlátszó, nincs titkom. A Szabad Nép pedig rettegett az utcától és úgy trónolt fölötte, mint őrtorony a börtönudvar fölött.

Néha olyannak tűnt a Szabad Nép üvegháza, mint egy üvegszem, amely néz, mereven és merően, de mitsem lát abból, ami körülötte történik. Az újságban, amit az üvegfalak mögött készítettek, semmi nem tükröződött abból, ami odalent a mélyben, az üvegház tövében lüktetett. Üvegszemű újság készült az üvegházban. Népünk szeretett vezére, milliók lelkes és áradó szeretete, egy emberként vállalt önkéntes felajánlással, a szocializmust építő nép gaz ellenségei, termelj ma többet, mint tegnap, a föld népe boldogan menetel a közösbe, Tito elvtárs a jugoszláv nép nagy vezére, Tito elvtárs, Tito, láncos kutya, imperialisták csahosa, Tito, Tito elvtárs, Tito elvtárs a jugoszláv nép nagy vezére... Üvegszem, igen, szörnyűséges üvegszem, amely nem lát, csak visszatükrözi azt, amit rávetítenek kívülről. Ekkor úgy sejtettem, hogy egyszeriben rátaláltam a magyarázatra, miért építették üvegből a Szabad Nép székházát. Hiszek a házak egyéniségében, végzetében és rendeltetésében, abban, hogy kifejezik sorsukat. Üvegszem, csúfoltam magamban. De azért tartottam tőle, rásandítottam, hátha lát. Egyszer felfedeztem az üvegszemű újságban egy sajtóhibát. Közelhajoltam, bámultam, hevesen dobogni kezdett a szívem. Az első sajtóhiba, az egyetlen, amit valaha láttam benne. Körülnéztem, nem figyel-e valaki, nem vették-e észre, hogy mit találtam, mit kapok fel, mit rejtek a zsebem mélyébe. A sajtóhiba nem cikkben volt, csak egy mozihirdetésben. Egy szovjet filmet hirdettek, aminek az volt a címe: *Pirogov*. A nevet nagybetűkkel szedték a hirdetésben és alatta ott volt kisebb betűkkel: „az általtás feltalálójának küzdelme a tudományért". Kivágtam a hirdetést és a zsebembe rejtettem, hazavittem. Bebújtam a fürdőszobába, reszkető ujjakkal előkotortam a zsebemből, néztem, vizsgáltam, tanulmányoztam. Semmi kétség, az *általtás* feltalálójából az általtás feltalálója lett a Szabad Népben, az üvegszemű újságban. Ujjaim között táncolt a kivágott hirdetés, vágy támadt bennem, hogy kirohanjak, ugráljak, lelkendezzem, kacagjak és kiáltsam a világba, doktor Pirogov, az általtás feltalálója... hahaha, az általtás feltalálója! Aztán lecsendesedtem és hideg ijedtség kerített a hatalmába. Nem, nem, semmiképpen nem szólhatok róla senkinek. Még legközvetlenebb családtagjaimnak sem. Valahol egy óvatlan pillanatban elmesélnék valakinek, nevetve. Ki tudja, ki hallja meg? Nyomozás indul, szálak tekerődznek, akták születnek. Sztalin út hatvan, pince, reflektor, kitől kapta a megbizatást? Apróra hajtogattam a kivágott hirdetést, íróasztalom fiókjába dugtam, papirok alá rejtettem, aztán kiszedtem, gyufadobozba gyűrtem, a dobozt könyvek mögé dugtam. De éjjel rosszul aludtam, minduntalan felkeltem, előkotortam a gyufadobozt, kiszedtem a kis újságszeletet, mégegyszer elolvastam, „az általtás feltalálója..." Aztán elégettem.

Évekkel később egyszer megnyílt előttem az üvegház üvegajtaja. Telefonhívást kaptam a kulturális rovat egyik munkatársától, hogy egy cikket akarnának iratni velem a falusi színjátszó-csoportok munkájáról. Valamelyik faluba kellene elutaznom, megnézni a műsort, aztán beszámolni róla. Az olvadás időszaka volt ez. Az üvegszemben érzelem csillogott. Felkerekedtem, elutaztam a faluba és hoztam a cikket. Előzően telefonoztam a kulturális munkatársnak. „Holnap délben egy órakor odamennék, megfelel?" „Igen, mondta, leadom a nevét." Az üvegház sarkában volt a vizsgálószoba. Ketrecben hivatalnokok, kapcsolótábla, telefonok, blokkok. „Mi az elvtárs neve? Foglalkozása? Lakcíme? Születési ideje? Helye? Kihez megy? Milyen ügyben? Személyazonossági igazolványt kérek! Nem, az elvtárs neve nincs leadva. Tessék ott leülni, várni." Kapcsolótábla, telefon, nincs ott X. elvtárs? valaki keresi, azt mondja, meg van beszélve, itt vár, szóljon le nekünk az elvtárs, ha előkerül... Tehát X. elvtárs nem adta le a nevemet. Elfelejtette. Itt ülök most és a hivatalnok mereven néz. Ebben a pillanatban már gyanú alatt állok. Valamit állítottam, amit nem tudok igazolni. X. elvtárs nincs a helyén, az egész dolog bizonytalan, igazolatlan. Villanyóra mutatói kúsznak a falon. Egy perc, kettő, három... Ha felugranék, kirohannék, utánam szaladnának. Fogják meg! Ellenség! Befurakodó! Mozdulatlanul kell ülni. Várni. A hivatalnok már mást faggat. Neve? Születési helye? De a szeme sarkából figyel. Szemmel tart. Óvatosnak kell lenni, ébernek, az ellenség találékony. Csendül a telefon. „Igen, itt van. Jó, helyes." Felém biccent. „Tessék, fel lehet menni. Negyedik emelet, eligazító." Ahogy kilépek a liftből, szemben a folyosó előcsarnokában, íróasztal mögött ül az eligazító. Átveszi a cédulát. Felemelkedik és elindul előttem. Klinikai tisztaságú folyosó. Ajtók sorakoznak egymás mellett, minden ajtó csukva. Néma csend. Végül megállunk egy ajtó előtt. Kopogtat. „Tessék" — mondja egy hang belülről. Az eligazító visszaadja a cédulát. Belépek. Tágas szoba, hatalmas ablakok. A kulturális munkatárs átveszi a cikket. Olvassa. Arca mozdulatlan, nem fejez ki érzelmet, se tetszést, se nemtetszést. Aztán feláll. „Egy pillanat", mondja. Kimegy. Magamra maradok. Néhány percig mozdulatlanul ülök. Aztán lassan, tétován hideg félelem kúszik a szívembe. Úgy érzem, hogy figyelnek valahonnan. Tekintetemet körüljártatom a falon. Sima, sima, sima. Idegesen felugrom és elindulok az ablak felé, de két lépés után megtorpanok. Az ablak az íróasztal mögött van. Nem mehetek az íróasztal mögé. Gyanús.

A kulturális munkatárs visszajön. „Néhány helyen változtatni kell, mondja. Figyeljen csak ide, itt, ahol aláhúzom." Aláhúz, mellé ír, fölé ír. Írógéphez ülök. Átírok. Fiatalember jön értem, elvezet egy szobába. Gépírónők dolgoznak. Int, hogy üljek az egyik mellé és diktáljam le az átírt cikket. A gépírónő különleges kéziratpapírt szed elő. Ez már nem kéziratpapír többé, hanem akta. Tetején a lap fejléce, iktatószám, bélyegző. Diktálok, de a hangom már nem az enyém többé. Halk csengőhangok és rövid búgások és kopog a gép és egyszerre csak hirtelen megvilágosodik előttem, hogyan is lehet, hogy eddig nem láttam tisztán, nem vettem észre, hogy ez az üvegház nem egyéb, mint óriási lombik, amiben szünet és megállás nélkül főzik, kotyvasztják, vegyítik, forralják és szűrik a sajátos párlatot, az áléletet, az áligazságot, a homouziont és homoiuziont, isteneket gőzölnek, párolnak, ködösítenek, vegyületekből vihart és mennydörgést varázsolnak, eltüntetnek és sistergő gőz formájában feltámasztanak. Lombik, lombik! És akkor az üvegszem eltűnt a képzeletemből és attól a naptól kezdve az üvegházból lombik lett, lombik a Nagykörút sarkán, amelynek üvegcsöveiben a párt bájitala gyöngyöz, ez a mákos, keserű főzet, ez a hazugságragacs, ez a termelj ma többet, mint tegnap, ez az egyöntetű lelkesedéssel és kilencvenkilenc százalékkal és felszabadult lélekkel és milliók napsugaras menetével megujjongott táborleves.

Üvegszem, lombik? Állok október 23-ikának estéjén az üvegházzal átellenben, hátam a Nemzeti Színház falának tapad, papírhegy lobog magasra csapó lángokkal, törnek és repednek az üvegház falai. Az arcokon visszfényt vet a láng, a szemek csillognak, most, most végre hosszú és keserves esztendők megaláztatását tombolja ki magából a nép, esztendőkét, amikor hülyének nézték, igavono barmoknak, még értelmes hazugságra sem érdemesítették, amikor már cinikusan a szemébe nevettek, termelj ma többet, mint tegnap, holnap többet, mint ma, holnapután többet, mint holnap, tátsd a szád, nyeld az archimedesi csavart, bele a hasadba a hazugság, bölcs vezéred, atyaurad, szeretett szovjet élenjáród és mintaképed, nyeld, nyeld, nyeld... Mit számított most, hogy az utóbbi időben az üvegház szerkesztőinek egyike-másika belenézett az élet szemébe és iszonyatában hátrahőkölt attól, amit látott, mit számított most itt, az október 23-iki estében, lángok és kövek és tört üveg és tört cserepek között? Nem a tegnap és tegnapelőtt és nem a múlt hónap, de évek, évek, deportálunk, akasztunk, összeesküvőket fogunk le, imperialista ügynököket teszünk ártalmatlanná, láncos kutya titóistákat, akik gumicsónakokon eveztek a Dunán a Margithíd alá, évek, évek hazugsága, a gyomorba döntött főzet, a lombikkotyvalék, a mákony, a ragacs, a halálfekete esszencia, jaj Istenem, az egész most vissza, elemi erővel, mint egy megállíthatatlan hányás, bele, bele az üvegházba...

És akkor egyszerre csak rettentő nagy csend lett. Mint amikor hirtelen kitépik a falból a rádiózetéket, vagy egy nagy ököl egyszerre csak belecsapott volna a leadótornyokba és hirtelen megnémult és megsiketült volna a világ, olyan borzasztó és ijesztően nagy csend lett. A hullámzó tömeg mozdulatlanná merevedett, egyetlen kiáltás nem hallatszott többé, a megafon ijedt csuklással elnémult, kő nem repült, üveg nem csörrent... Két fiú jött a Blaha Lujza tér felől, lassú és ritmikus léptekkel egy hordágyat hoztak. A hordágyon egy halott feküdt. Arcát nem takarták le, ahogy vitték a hordágyvivők, mindenki láthatta a halott arcát. Tizenhat esztendős lehetett, a haja csapzott volt, arca fehéren világított. A takaró alól kilátszott a cipője. Magasszárú, elviselt, fekete cipő, amilyet ipari tanulók viselnek. És ahogy mentek a hordágyvivők, az egyik azt mondta: — Az első halott. A Rádió épülete előtt lőtték le az ávósok.

Senki nem szólt, a nép néma maradt. A két hordágyvivő belépett az üvegház ajtaján. Szomorú terhükkel elindultak a lépcsősor felé. És lassan és még mindig ugyanabban a furcsa ritmusban, mentek a halottal fel, fel, fel az emeletekre. A néma utca mozdulatlanul figyelte őket. A Nemzeti Szálló ablakából, a dermedt villamoskocsik tetejéről. Térről, körútról, a színház kőoszlopáról. A két fiatalember pedig vitte a halottat, vitte az utca és az egész világ szemeláttára. És ekkor tökéletes bizonyossággal megértettem, hogy miért kellett ezt a házat annak idején üvegből építeni. Ezért az egyetlen pillanatért. Ezért a vonulásért, ezért a tetemrehívásért.

A halottvivők megkeresték a főszerkesztő szobáját és a forradalom első áldozatának holttestét letették az íróasztalára.

HANÁK TIBOR

Tudomány vagy ideológia

— Változatok egy marxista témára —

A marxizmussal foglalkozó kritikai irodalomban újabban sűrűn találkozunk azzal a már jó félévszázaddal ezelőtt elhangzott megállapítással, hogy a *tudományos ideológia* — amit a marxizmus önmaga lényegének tekint — egymással összebékíthetetlen elemek, a tudomány és ideológia, együvéerőszakolásnak bizonyul. Ebben a fogalmazásban szándékosan figyelmen kívül marad a kérdés, vajon elvben lehetséges-e tudományos ideológia. Itt csak arról van szó, hogy a marxizmus belső fejlődése a tudományok és az ideológia immár palástolhatatlan ellentétéhez vezetett. A marxizmus egyfelől célokat hirdet, ideálokat állít fel, tehát értékposztulátumokra épít, másfelől és ugyanakkor azonban az emberi értékeléseket tudatosan kikapcsoló tudományokra kíván támaszkodni. Az ideálokat talán megannyi állócsillagként ki lehet tüzni a vágyó szemek elé, a tudomány azonban rebellis tényezőnek bizonyul. A tudományosság igényével idegen istent emelt maga fölé a marxizmus, s az „idegen isten kultusza" — mint Leszek Kolakovszki írja — áldozatot, az ideológia egy-egy darabját követeli.

Miképp alkalmazható ez a megállapítás a magyar filozófiai és tudományos élet alakulására?

A válasz nem lehet sommás, hiszen egyedül a filozófián belül is számos tudományág, speciális problémacsoport van, ezeknek művelői más és más egyéniségek, és maga a fejlődés sem egyöntetű, nem egyvonalú. Mégis, annyit kimondhatunk, hogy a marxista ideológiának alig van része, mely sértetlenül ragyogna érvényében, melyben ne vesztett volna eredeti presztizséből.

A filozófiai elmaradottság, a képzett filozófiai káderek hiánya ellenére Magyarországon úgyszólván minden alapvető problémacsoport marxista dogmái megrendültek, minden filozófiai diszciplinában felütötte fejét az újítás szelleme. Ahol viszonylag érintetlen tudományterületre bukkanunk, ott az ideológia győzelme a szellem természetes nedvkeringését megátolta, a kapilláriákat eltömte. Az egyetlen ilyen viszonylag rendületlen filozófiai tudományág az ismeretelmélet, de csak azért, mert Magyarországon jóformán egyetlen művelője sem akadt.

A beállott elméleti változások azonban — legalább is néhány tudományban és problémacsoportban — nem a magyar tudományfejlődés belső életéből adódtak, hanem a szovjet tudomány kötelező példája nyomán jöttek létre. Ismeretes például, hogy szinte máról holnapra félre kellett tenni az Einstein-féle relativitáselmélettel kapcsolatos ideológiai aggodalmakat. Nyomon követte a kvantum-mechanika elfogadása, s lám, hamar rájöttek arra is, hogy a kibernetika, az elektronikus számoló és gondolkodó gépek működési elveinek tudománya, nem amerikai áltudomány, mint egy kis brosúra hirdette az ötvenes évek elején.

A filozófiát alapjaiban érintette a logika helyzetének megváltozása. Fogarasi Béla Logika-könyvében azt olvashatjuk, hogy a haladó hagyományoknak megfelelő logika nem a formális, iskolai logika, hanem a dialektikus logika. Ez utóbbi arra a meggyőződésre támaszkodik, hogy a valóságban belső ellentmondások rejlenek és ezért a dialektikus gondolkodás is az ellentmondásra épít. Pár évvel ezelőtt azonban megrendült ez a hiedelem. G. Klaus, keletnémet gondolkodó nyomán ugyanis végre kimondták, hogy az „ellentmondás" szó ily alkalmazása zavaróan többértelmű és a „dolgokban rejlő ellentmondás" sem más, mint a „van" szó *aequivokációjának*, valamint Hegel kritikátlan követésének következménye.

A dialektikus logikát körülvevő létaggodalmak elhatalmasodásával szinte együtt járt a logisztika, eme idealista szemfényvesztés materialista gyökereinek felfedezése matematikai logika címén. Fogarasi Logikájának 3. kiadása (1955-ben) még formalizmust lát ebben a logikai irányban, pedig a Szovjetunió filozófusai ekkortájt már épp e felé a formalizmus felé keresték az új utakat. Nyilvánvaló — és most már maguk a marxisták sem tagadják — hogy a matematikai logika a logikai formalizálás magas foka. Az új logikai irány ugyanis nemcsak a fogalmak tartalmától vonatkoztat el, hanem viszonylataikat is visszavezeti néhány alapvető kapcsolatra és az alkalmazott jelekkel önállóan operál, új szabályokat, új összefüggéseket fedez fel. Magyarországra ez a fejlődési hullám épp 1956-ban érkezett el, amikor az egész szellemi élet már mozgásban volt. A szovjet tudósok által megmutatott útra úgy léptek ekkor a magyar matematikusok, filozófusok, mintha a tudományos szabadság felé menetelnének. A Magyar Tudomány c. akadémiai folyóiratban meginditott vita alapján már a forradalom előtt azt lehetett gondolni, hogy a matematikai logika lesz a logikai kutatás ideológiamentes, de legalább is előszó-materializmussal megelégedő formája. Az elbukott forradalom azonban úgy látszik csökönyössé tette a logikusokat. Akinek működésére ezen a síkon már korábbi (1948 előtti) tudományos eredményei alapján számitani lehetett volna, a forradalom alatt az Akadémia Nemzeti Bizottsága szervezésével kompromittálta magát s egy ideig hallgatásra kényszerült. Voltak olyanok is, akik átestek a ló másik oldalára. Erdei László, aki a forradalom után is összeakaszkodott Szigetiék hivatalos filozófiai irányával, egyszeriben értetlenül állt G. Klaus újításokat tartalmazó logikakönyvével szemben. Ha logisztika, hát legyen logisztika! A matematikai logikát besuvasztotta az idealista-formalista nézetek közé, hiszen mindaz a kifogás, amit Fogarasi a logisztika ellen felhozott, a matematikai logikára is érvényes. Így aztán a matematikai logika kivitelezése mind a mai napig csak néhány tanulmányban és Varga Tamás bevezető munkájában *(Matematikai logika kezdőknek, 1960)* történt meg, és ezért nem oly nyilvánvaló a tradicionális logika és a végeredményben részletezésre soha nem került dialektikus logika háttérbe szorulása. Magyarországon még mindig a felszólításnál és a bátorításnál tartanak ezen a téren, melyekben ilyen mondatokat is olvashatunk: *„Tudományos munkával foglalkozni a logika területén — a logika filozófiai problémáit is beleértve — a mai időkben teljesen értelmetlenné vált anélkül, hogy ne lennénk tisztában a matematikai logika módszerével és apparátusával, hogy ne számolnánk a matematikai logika eredményeivel." (Magyar Filozófiai Szemle, 1960/2.)*

A szovjet tudományos életből kiinduló változások szinte groteszk késéssel érintették a magyar pszichológiát. A Szovjetunióban évtizedeken át birkóztak a pszichológia problémájával, mig végre Rubinstein lélektani alapvetésének megjelenésekor, 1947-ben elrendelték a pszichológia egyetemi oktatását — Magyarországon ekkor szüntették meg. 1948-ban felosztották a nagy hagyományokra visszatekintő pszichológiai társaságok egész sorát, a *Magyarországi Pszichoanalitikai Egyesületet* (alapították 1913-ban), a *Magyar Pszichológiai Társaságot* (1925), a *Magyar Individuálpszichológiai Egyesületet* (1927); ekkor szünt meg a *Magyar Pszichológiai Szemle* is. A materializmus tételeire hivatkoztak ekkor, mely állítólag feleslegessé teszi a pszichológia külön-létét. Tíz év mulva ismét a materializmus tételeire hivatkoztak, mely szükségessé teszi a pszichológia külön-létét. 1945-ben azt fejtegették, hogy *„a freudizmusnak semmi köze a marxizmushoz"* (Molnár Erik) és hogy *„a freudizmus az imperializmus házi pszichológiája"* — 1958-ban kiadták Freud *„Zur Psychopathologie des Alltagslebens"* magyar fordítását. Az ötvenes évek elején a természettudományos módszerrel dolgozó lélektant még pozitivista eltévelyedésnek tekintették, 1960-ban pedig azt olvashatjuk a Magyar Filozófiai Szemlében, hogy *„az emberi pszichológia természettudományos megfogalmazásának nincsen elvi akadálya."* Ennek az empirikus pszichológiának a jegyében indult meg újra a magyar pszichológiai kutatás és a Magyar Pszichológiai Szemle új folyama, melynek első száma 1960 nyarán jelent meg.

A szociológia tapasztalati tudománnyá való átalakításának munkálatai szintén késve indultak meg Magyarországon és nem ment minden zökkenő nélkül. Fogarasi 1955-ben azt mondotta, hogy ha egy nyugati kongresszuson megkérdeznék tőle, hogy van-e Magyarországon szociológia, akkor azt felelné: *„igen, van, éspedig nagyon jófajta: a történelmi materializmus"*. Nos, a tavaly megtartott szociológiai ankéton kitünt, hogy ez a jófajta szociológia nem elégíti ki a tudomány és a gyakorlat követelményeit. Szükség van konkrét szociológiai vizsgálatokra, üzemtanulmányokra stb. Ezt követően, 1961 tavaszán, Szalai Sándor, egykori szociológia-professzor az Élet és Irodalomban a nagyközönség számára is bemutatta a szociológia magyarországi helyzetét. Kifejtette, hogy a tőkés társadalmak szociológiai kutatásainak óriási tényanyagában *„minden torzító tényező figyelembevételével is"* jól kiértékelhető adat és ismeretkincs van. Ezt annál is inkább fel kell használni, mert a *„szociológiai szakkutatás kifejlesztése s a társadalomszervezés és a termelés érdekében való hasznosítása terén számottevően lemaradtunk a fejlett nyugati tőkés államok és saját szocialista szükségleteink mögött."* Szalai Sándor összefoglalását az első heves bírálat tudománytalan, antimarxista cikknek minősítette, mely a polgári szociológiát rehabilitálja, a marxizmus tudományos alapjait, szociológiai tényekedését pedig semmisnek nyilvánítja. Figyelemreméltó azonban, hogy bár a további bírálatok is elutasították Szalai szimpatizálását a polgári szociológiával, de elutasították azt a türelmetlen hangot és azokat a módszereket (idézetek megcsonkítását) is, melyet a párt központi lapjában megjelent kritika szerzője használt. S ha Szalai Sándor tudományos működését a támadások alaposan meg is nehezítették, ez nem akadályozza meg a szociológia számára folyó ideológiai szállásképzítés munkálatait, sőt azt sem, hogy mások burkoltan képviseljék Szalai nézetét. Erre vall, hogy a Filozófiai Intézetben szociológiai munkacsoport alakult, megjelent egy-két szociológiai jellegű mű és a Magyar Filozófiai Szemle utóbbi számai oly tanulmányokat tartalmaznak, melyek alkalmazkodnak ugyan a pártpropaganda szóhasználatához, figyelmeztetnek a revizionizmus veszélyére, és mégis áttörik a dogmatikus marxizmus korlátait és az induktív módszert alkalmazó, konkrét kutatások fontosságát hangsulyozzák.

Az itt elmondottakhoz még hozzá kell vennünk a „felépítményben" bennragadt ideológiai tudományokat — valamint a művészetet és az irodalmat. Ezek a területek azok, hol a magyarok, Lukács az esztétikában, Heller Ágnes az etikában, Nádor György a filozófiatörténetben önállóan, nem a szovjet tudósok példájától indittatva továbbléptek. Itt lehetett volna várni új kezdeményezéseket, a humánum felé induló alkotásokat, szerves fejlődést — de lesujtottak rájuk. Az ilyen kezdeményezés úgy látszik csak Lengyelországban lehetséges. Magyarországtól félni kell. A fejlődés, az újítás, revizionizmus csak felsőbb engedéllyel történhet a forradalom utáni Magyarországon.

Épp ezért félrevezető lenne a bevezetőben említett gondolat alapján azt hinni, hogy az ideológia és a tudomány harca a szovjet gyengülését jelenti. Ez a küzdelem a legtöbb tudományban inkább csak megnyilvánulása, kivitelezési folyamata annak a törekvésnek, mely a Szovjetunió gazdasági és politikai potenciájának növelésére, a gazdasági és társadalmi élet racionális és gyors megszervezésére irányul.

Parabolák a négyzeten

— Magyar képzőművészeti kiállítás Leidenben —

A leideni *Hortus Botanicus* óriáskaktuszoktól, dézsába plántált pálmafáktól körülvett, gyönyörű épületében nemrégiben nyílt meg a külföldön élő magyar képzőművészek reprezentatív kiállítása. A rendezést a hollandiai magyar értelmiség Mikes Kelemen Köre vállalta, dacolva a szinte megoldhatatlannak látszó feladattal, hiszen a rendelkezésükre álló szerény anyagi körülmények között, látatlanban bekért anyaggal, hiányos címlistával kellett olyasfajta kiállítást létrehozniuk, amilyet rajtuk kívül még soha senki más nem próbált. A leideni Akadémia rendelkezésükre bocsátotta kellemes arányokkal rendelkező, világos épületszárnyát, mely a városka központjában, csendes, barátságos környezetben fekszik.

Végül is kilenc országból tizennyolc festő, szobrász és grafikusművész küldte el műveit. Annál is inkább elismerésre méltó a résztvevők viszonylag magas száma, valamint az a tény, hogy a zsürizés után még mindig kilencvenhét műalkotás került kiállításra, mivel a beküldött műveket a feladók saját költségén postázták. Pedig a kiállítók nagy része fiatal, még be nem futott és vékonypénzű művész. Ennek köszönhető az is, hogy a tárlaton mindössze egy szobrász szerepel, valamint az, hogy kevés nagyméretű festményt láttunk. Több műtárgy szállítás közben megsérült, így maradt le például Herpay Zoltán egyik kompozíciója, mely törött üveggel a raktárba kényszerült. A körülményeket figyelembe véve, dicséretes Salgó András mexikói grafikus áldozatvállalása, aki féltucat rajzot és vázlatot juttatott el a kiállításra.

Az első teremben *Domján József* hatalmas fametszetei ragadják meg a látogató figyelmét. A grafikus, fehér háttéren egy színnel kirajzolt, kompozíciók, melyeknek stílusa magyar népi motívumokból fakad, a pásztorfaragások, népi kerámiák rajzaira emlékeztet, megmutatják, hogy alkotójuk nem állt meg fejlődésében, szerkesztő érzéke statikusabb, vonalvezetése finomabb lett. A kiállított művek közül kettő, Bartók: „Kékszakállú herceg vára" című operáját illusztrálja. Domján után a londoni absztrakt iskolát említhetjük. Magukkal ragadóak *Herpay Zoltán* egyensúly-játékos kompozíciói. A különböző színű posztócsíkok, lila, zöld, vörös bársonyok textúrái, azok ellentéte, különböző nézőpontokból rátekintve változó fényei, a nyers vörösréz- és alumíniumlapocskák, festett fémlemezek vibrálása, nyugodt kompozícióba foglalva, egyensúly-tömbökbe építve, izgalmas élménnyel szolgálnak. Különösen szép *„Parabolák négyzeten"* című kompozíciója, amely kilép a négyzetgeometrika kötöttségéből és a kép alján négyzetekből, csíkokból épített alapon szökken fel a hófehér háttérre két egymásba fonódó arany parabola, két különböző fényű idom. *Kaposy Ödön* megmarad a konvencionális anyagoknál. Képei közül *„Toccata"* című olajfestménye emelkedik ki, körkörösen megoldott, optikus szerkezetével, mesterien egybekomponált agyagbarnáival, liláival, zöldjeivel, melyeket itt-ott egy-egy rózsaszín, vagy világoskék sáv szakít meg. Böszin Endre a fauvizmus képszerkezetét és színvilágát fejleszti tovább. Egyik képe például virágcsendélet még, de már absztrakt átélésben, csupán vázlatosan jelzett formákkal. Kár, hogy csak két festményét juttatta el a kiállításra. Szépek *Constantin Mouchos* vízfestményei, tussal festett kompozíciói. Ö párhuzamos vonalak, egymás mellé épített, nyújtott formák rendszeréből alakítja ki optikai sejtelmességével ható kifejezésvilágát. Mouchos művészete rokonságot mutat *Surányi Sándor* bécsi grafikusművész rajzaival, aki a küllős szerkezetek hatását alkalmazza. Surányi technikai fegyvertára azonban még elmarad a londoni művészétől.

Jelentős absztrakt festő a hollandiai Haarlemben élő *Nagy Imre*. Új hazájában félig-meddig befutott művésznek számít már. A világhírű, haarlemi Frans Hals Múzeum modern anyaga az ő vízfestményeivel fejeződik be. A kimondottan elvont formák számára még újak, nem sokkal ezelőtt Nagy még a közép-európai modern-realista iskolához tartozott. Technikai problémái is vannak; mondanivalóját egyszerű vonalvezetésű akvarelljein jobban tudja kifejezni, mint olajban. A kiállításon látható olajfestménye sem meggyőző.

Feltűnő, hogy a Párisból jött magyar művészek nemigen hódoltak be a legmodernebb irányzatoknak. *Konok Tamás* nagy mesterségbeli tudással megfestett képei még mindig Bernáth Aurél hatását viselik magukon. A Magyarországra visszatért *Csernus Tibornak* elég volt egy viszonylag rövid bepillantás ahhoz, hogy kinőjjön mestere formai hagyatékából. Konok nagy mesterségbeli tudással megfestett képei közül csak a „Cirkusz" az, amely arra enged következtetni, hogy a festő új utakkal próbálkozik, a szerkesztett kompozíciójú konstruktivizmussal, de ez a képe némiképp a teatrális szürrealistákra emlékeztet, míg Csernus Bernáthtól örökölt stílusát Max Ernst hatása alatt fejlesztette tovább. *Hetey Katalin* monotípiái kifinomult színérzékre vallanak. „Két alak" című rajza erősen emlékeztet Dubuffet primitivizmusára. Sehol nem él már annyira a szürrealizmus, mint Franciaországban. *Mindszenti László* nem Párisból, hanem a szorgalmas polgárok lakta francia iparvárosból, Rouen-ból érkezett. Briliáns technikával papírra vetett, ízig-vérig szürrealista rajzai, a felszín nyugalma alatt, a kezdeti szürrealista rajzok szecessziós vonalszerkezetére emlékeztető kompoziciós megoldások mögött, korántsem nyugodt lelkületet takarnak.

Hogy mennyire hat fiatal művészeink stíluskereső próbálkozásaira az, hogy Európa melyik részén telepedtek le, azt más példákon is láthatjuk. Az egyik legjelentősebb anyagot felvonultató grafikusművész, *Dávid Kiss Mária* kiforrott, egyéni hangú alkotó ugyan, de linoleummetszetein, női portréin érződik a német iskola. Finom szürkékkel nyomott, modern perspektívákban megszerkesztett litográfiái tetszetősebbek, de talán kevésbé agresszívan tehetségesek, mint ezek a rajzszerű, durva, ugyanakkor a fehér papír és a színes, egyenetlen vonalú kompozíció viszonyával brilirozó metszetek. *Ambrus Győző* kiváló londoni könyvillusztrátor színes litográfiáin pedig a Royal College of Art stílusa érződik. Frisseségük, kompozíciós merészségük, eleven rajzuk ad azonban eredeti egyéniséget a nyomatoknak.

A grafikai anyag a már felsoroltakon kívül is erős gárdát vonultat fel. Rendkívül szépek *Csizmadia Lajos* (Bécs) rajzai, melyeken itt-ott még erősen érződik Szalay Lajos hatása. A művésznek csak azt tanácsolnánk, hogy szép rajzait ne rontsa el azzal, hogy a hátoldalukra tintával ír, és formátlanra nyírbálja a lapok szélét. Ezt csak Klee engedhette meg magának. Tehetséges, nagy kifejező erővel rendelkező fiatal grafikus a londoni *Molnár István*, különösen spanyolországi litográfiája és barna-sárga tónusú linóleummetszete tetszett. *Ács László* a Magyar Könyves Céh kiadásában megjelent Déry novellaskötethez készített illusztrációiból állított ki hármat.

A leideni tárlaton kiforratlan fiatalok tehetséges munkái vegyültek elismert és kevésbé elismert idősebbekével, a grafikák aránytalan többségében kissé elvesztek a festmények, aki ott járt, azt is tapasztalhatta, hogy absztrakt kompozíciókkal, kezdetleges realista festmények néztek szembe. Ennek ellenére az összbenyomás nem volt kedvezőtlen és úgy mondják, hogy ezidén jobban sikerült a kiállítás, mint tavaly. A holland lapok meleg hangon számoltak be a látottakról és elismerték a kiállítás hasznosságát. Jövőre azonban szigorúbb szelekciót és hozzáértőbb elrendezést szeretnénk látni.

Sárközi Mátyás

DÉNES TIBOR

SOMOGYI VIGILIA

Harmadik hónapja a kaposvári színház dramaturgja vagyok: időnként illendő leutaznom.

Október 20. Hajnalban indulok és lámpagyújtásra érek Kaposvárra. Fél nap alatt tesszük meg az alig négyórás utat.

A kisváros akár feldúlt hangyaboly. Mozgolódik az irodalmárok kis csoportja. Mozgolódnak az értelmiségiek, a viszonylag kis számú munkásság sem marad tétlen. Megmozdult a parasztság. Az utolsó előkészületeket végzik a holnap délután kezdődő nagygyűlésre. Ezen a gyűlésen akarja feltárni sebeit a megye parasztsága. Nagy Imrét is hívták, részben ottani rokonsága miatt. Nagy Imre azonban nem jöhetett, valamilyen okból. Bizonyára nem engedték. Helyette másokat küldtek, vezető politikusokat, újságírókat. Meg az Elnöki Tanács elnökét. Megérkezett a falukutató író is, aki nemrégiben járta végig a somogyi termelőszövetkezeteket; tapasztalatairól terjedelmes beszámolót írt, *Somogyi kérdés* címen, a *Csillagba*. Igazság szerint ezt a címet is adhatta volna tanulmányának: Magyarországi parasztkérdés. Mivel a somogyi parasztság helyzete árnyalatokban tért el csupán a többiétől. Legfeljebb más példákkal, más hely- és személynevekkel kellett volna helyettesíteni a somogyiakét.

A nagyobbik moziban folyik a gyűlés, ennél tágasabb terem nincs Kaposvárt. Roskadásig tele; még az átjárókban is zsúfolódnak emberek. Kora délután kezdik és éjszakáig folyik a szó, mégis kitart az elégedetlen nép. Bátrak a hozzászólások, szinte vakmerőek. Nézem az arcokat; mások, mint amilyeneket a pesti utcán láttam. Rajk temetésekor. A somogyi dombok közt napok alatt kiegyenesedtek az arcokon a kérdőjelek. Elszántság van ezeken az arcokon, nem a tépelődő keserűség. S a szájak nem kérdeznek, hanem vádolnak, a parasztság égbekiáltó szerencsétlenségét róva fel.

Egyszerre kitör a vihar. Az Elnöki Tanács elnöke, vagyis a népi demokratikus állam feje, emelkedik ekkor szólásra, s alkoholtól torzult hangján utasítja vissza a somogyi leckéztetést. Nem fejezheti be mondókáját. Kigyulladnak a szemek, emelkednek a karok ökölbe szorult kézzel s a szájak tele torokból kiáltják:

— Hallgasson! Elég volt az ámításból!

Megsemmisülten roskad székébe a renegát kisgazdavezér. Pislog segélyt kérően, jobbra-balra, szomszédai felé. Senki nincs az elnökségben, aki megsúgná neki, mi a teendő ebben a páratlan helyzetben. Tizenkét év után először. Tökrészegre issza magát bizonyosan ezen az éjszakán a jámbor. Szánalmas látvány.

A vendéglőben várnak már az írók. Fontos megbeszélésre. Valamennyi tüzes hangulatban. Ha most valaki, aki rátermett, élükre állna, követnék boldogan a barrikádra, ajkukon romantikus jelszóval.

— Megcsináljuk! — zúgják egyszerre s mindnyájan.

Az irodalmi hetilapról van szó. A lapengedélyt azonban két hónapja húzzák-halogatják odafenn. Ezen az estén — a nagygyűlés hatására — senkit nem érdekel az engedély.

— A nyomdászoknak nem kell az engedély — mondja ifjú költő barátunk.

— A pénzt a föld alól is előteremtjük — zúgják a többiek.

A húsz évesek nemzedéke. Akiket a párt nevelt. Öröm hallgatni őket. S mégis, valahol mélyen a tudatomban, sejtelem sötétlik: Előbb kellett volna kezdeni. Talán már késő. Ám elhessegetem a baljós gondolatot.

Azért akartak beszélni velem a fiúk, hogy megkérdezzék, vállalnám-e a lap budapesti szerkesztőségi munkáját? Vállalom, persze, soha nem örültem így megbizatásnak. Ezért kérdezem:

— Mi a lap programja?

— Kemény harc az igazságért, értve e szón a magyar nép emberséges életét.

— Ez az, fiúk! Bár előbb kezdtétek volna. Bizzunk, hogy nem késő.

S vizsgáljuk nyomban a részleteket.

— Tehát holnap este! — mondják búcsúzóul, záróra után.

— Holnap nem lehet, felelem. Taszárra megyek, a repülőtérre, beszélgetni a tisztekkel. Összefügg ügyünkkel.

A taszári repülőtiszti klub parancsnoka többször hívott már, meséljem el a tagságnak nyári kalandomat a levegőben. Halogattam mindig a meghívás elfogadását, szívesen elfelejteném az utálatos históriát. Most, hogy alig megérkezve, szólt a telefon a szállodában s a parancsnok újra hívott, gondoltam, körülnézek. Tán beszélek is, hisz minden alkalom hasznos lehet.

Kocsit küldtek a mondott órában; egykettő Taszárra, az ország legnagyobb katonai repülőterére értünk.

A parancsnok, erőteljes, nyílt tekintetű férfi, illendően fogad.

— Mesélni fog nekünk?

— Ha kívánja. Bár szívesebben beszélgetnék a tisztjeivel. Lehet-e?

— Nincsenek némaságra ítélve, nem karthauzi barátok. — Összeráncolta kissé homlokát, vállamra tette kezét és mosolygott. — Egyébként, értem, mit akar. Szembenézni kissé az igazsággal. Nem félek tőle. Viszont figyelmeztetem: a politikai tiszt is jelen lesz.

A tisztek teljes számban jöttek. Súgja a parancsnok: Máskor kötéllel kell behúzni őket.

— Melyik a politikai tiszt? — kérdem én is súgva.

Előttem ül, karosszékben. Ha eljön a pillanat, neki beszélek, egyedül neki. Felállok, így jobban fogja össze a tekintet a hallgatóságot. Igyekszem rövidre fogni a mesét a légi kalandról.

Akkor rándul először össze a politikai, midőn kijelentem, hogy Polyák György, az „expedíció" vezére hősiesen küzdött céljáért, a szabadságért. Ezt mondom:

— Véleményem szerint ez a fiatalember nem lehetett rossz katona. Hibái lehettek persze, ember és fiatal. Vajon ő a felelős egyedül a hibákért? S nem azok is, kik túlságos szigorral büntették? Veszedelmes barátból ellenséget csinálni. Esete jó lehetőség, hogy beszélgessünk a honvédfiatalok nevelőivel az ifjúság problémájáról.

Lelkes taps, jeléül annak, hogy a tisztek kívánták a beszélgetést. Csak a politikai kapkodja idegesen fejét. Noteszt venne elő talán, hogy bejegyezze, ki mennyire lelkesedik a résztvevők közül. Újság és kellemetlen neki, amit hallott. A lapok kezdetben Polyákról, mint volt horthysta tisztről írtak, rikító színekkel ecsetelve a hírhedt fasiszta múltját, aki most, honnan-honnan nem, előkerült. Aztán kiderült, hogy nem több huszonöt évesnél, tehát nem lehetett a Horthy-hadsereg vezérkari tisztje. Ettől kezdve briganti haramiavezér lett, a hírlapok szerint. S most jön valaki, akit ez a gengszter majd hogy agyon nem vert s mégis azt mondja, hősként harcolt, meg azt, hogy nem volt bölcs ellenséget csinálni a barátból. Meg kell akadályozni a hozzászólásokat. Késő az elhatározás. Fiatal főhadnagy áll fel és már kezdi:

— Évfolyamtársam volt Polyák. Kitűnő bajtársnak ismertük, esze, mint a borotva, a repülés volt szenvedélye. Midőn megtudtuk, hogy kitették a hadseregből, értetlenül néztünk egymásra.

Csak ez hiányzott. Ha ölni tudott volna a politikai tiszt tekintete, a boldogtalan főhadnagy eszméletlenül esik össze.

Vessük el a kockát, gondolom és már szólok is:

— Sokszor tettem fel magamnak a kérdést: Miért félnek a mai fiatalok a katonai szolgálattól? A proletárgyerekekre gondolok elsősorban, akik nem félhetnek a kényelmetlenségtől. Példákat akarnak, bajtársak? Tudjuk jól, ha valaki húsz éves korában egyetemre, vagy akár szakiskolába jár, lényegesen rövidebb katonai kiképzést kap, mint az, aki dolgozik. Nos, ismerek néhány munkásfiút, aki tanult zenélni valamiesközt; tizennyolc éves korában egyszerre nekiveti magát a gyakorlásnak, hogy mire sor alá kerülne, konzervatóriumi növendék lehessen. Kívánnak más példákat? Kiveszett volna ifjúságunkból a sokat magasztalt hadivirtus? Ez népünk halálos ítélete lenne. Szerencsére nem így van. Az én nemzedékem sem úgy vonult a kaszárnyába, mintha táncmulatságba menne. De elment; én például önként jelentkeztem. Nem katonásdi játékból, dehogyis. Egy esztendőre, az önkéntes iskola idejére, megszabadultam a kenyérgondoktól. Ezért. Mert akkor más bajok voltak.

E szóra — *bajok* — felkapta fejét a politikai, mint a harci mén, ha orra bukott alatta a gazdája.

— Miért vonakodnak fiataljaink ma a katonai szolgálattól? — kérdem, minden szót hangsúlyozva.

Kezek emelkednek, mind egyszerre szólna. Magyarázataik nem lényegbe vágók. Látszik, kerülgetik a probléma magját. Segítsünk talán:

— Tudja-e ifjúságunk, szükség esetén, kiért-miért kell fegyvert fognia?

A politikai tiszt felugrik önkéntelenül. Mégis visszaejti magát, nem mer közbevágni. Folytatom:

— *Szocializmus, kommunizmus* — rejtelmes nagy szavak a parasztembernek. Az ő hazája a háza, tenyérnyi földje. Az egyszerű munkás látóköre sem sokkal tágasabb. Nos, mit lát a paraszt és mit a munkás is? Azt, hogy az ő kicsi hazájában valami nincs rendjén. Tudatában összezavarodnak a dolgok, ködösül tekintete, nem látja a célt, amiért érdemes harcolni. S van-e dőrébb valami, mint cél-értelem nélkül harcolni? Biztosítsuk a nagyobb kenyeret, emberséges életet, a gondolat és szó szabadságát — és ifjúságunk nem vonakodik többé katonáskodni.

— Erre törekszik a párt — bátorodik a szóra a politikai tiszt.

— Úgy lehet — mondom, hogy elejét vegyem minden frázisoknak. — Hagyjuk most a Polyák-problémát. Nézzük a társait, a hatot vagy hetet, ahányan voltak. Az idősebbek külföldről meséltek nekik szüntelen, szép utazásról, élményekről. Ám ők nem mehetnek. Mintha börtönbe lennének zárva, így érzik legalább. Van-e izgalmasabb a képzeletnek a tilalmasnál? Értik, mire gondolok? Kitörtek hát börtönükből. Egyedül ők ezért a felelősek?

Feszül a levegő az ajzott idegek villamosságában. Fájó pontot érintettem. A fiatal tiszt, valahány, vágyott meddőn külföldi utazásra. Ismerkedni a másfajta élettel, hogy odakünn szeressék meg igazán a hazai életet. Mindegyik erre vágyott. Vagy — még sem egészen. Az a kis hadnagy, a rókaképű, fészkelődik erősen. Összenéz a politikai tiszttel. Az bólint, felpattan a rókaképű.

— Soha nem vágytam a rothadt Nyugatra. Mit tanulnék ott? Vugi-vugizni és csacsacsázni? Vagy miképpen kell kasszát fúrni?! (Megelégszik, úgy látszik, a postakocsi-rablás tudományával.) Igenis, örülök, hogy nem engedik ki az embereket. Csak a hazafiatlan kozmopolitizmust tapasztalhatnák.

Szinte boldog voltam, hogy válaszolhatok a közhelyekre.

— Nem tudom, mi folyik ma Nyugaton? Utoljára 47-ben jártam odakünn, pár hónapra, Svájcban és Franciaországban. Akkor azt tapasztaltam, hogy ott az emberek ugyanúgy dolgoznak, mint mi és hazájukat sem szeretik kevésbé. Hallott valaha a francia makikról? Hősök voltak; sokan az életüket adták hazájuk szabadságáért. Lehet, a hajdani makik maradványai szabad idejükben ma vugi-vugiznak és csacsacsáznak. Rosszabb hazafiak-e azért, mint a háború alatt voltak?

A rókaképű rámszól: — Arról beszéljen, amit most tapasztalt.

— Miféle tapasztalatokat gyűjthettem egy hét alatt, kórházi ágyhoz szegezve és állandó őrizetben? Talán azt, hogy az orvos nem vugi-vugizva kötözte fejem s az ápolónő sem csacsacsázott, miközben a beöntést adta. S hogy ama bizonyos hazafiatlan kozmopolitizmust se hagyjam szó nélkül, említem csak Ady Endre példáját. Maga vallja: Párisban lett valóban magyarrá, a *Boul' Michen*, mely pedig a népek vására.

— Mindig a múlttal hozakodik elő! — csattant pimaszul a kamasz.

Feszengett mindenki az ildomtalan hangra. Intettem, barátságosan.

— Nyugodjanak meg és ön is, hadnagy bajtárs. Mai példát kíván? Vegye Illyés Gyula esetét; ő is Párisban járta ki a hazafiság iskoláját. Elég ez a példa?

— Nem elég! Illyés nem kommunista.

— Nem kommunista, igaz. De ember és magyar.

Nem tűrtőzteti már magát a hadnagy. Tüzeli a politikai tiszt biztató-elégedett tekintete. Az asztalhoz lép, veri a lapját s vágja a képembe:

— Lázít az elvtárs. Igenis, lázító!

A többi, valamennyi felugrik és zúgja kórusban:

— Szégyelje magát! Hagyja el a termet! Azonnal!

Kisfiú lesz egyszeriben a rókaképű. Csúnya pirosság önti el arcát. Pillant főnöke felé, mit tegyen most? Az elfordul, zavartan, magára hagyva emberét a viharban. Nézem a fiút, megvallom, szánakozva és mondom neki halkan, hogy a többi ne hallja: Okosabb, ha kimegy most. Látja, nem értenek magával egyet. Nem helyes a közösség akaratával szembeszállni.

Boldogtalan, gondolom, midőn bezárul mögötte a félénken betett ajtó. Megtévesztett-e, avagy más okból ilyen?

Be akarom fejezni a vitát, a tisztek azonban nem engedik: *Mit tegyünk?*

— Teljesítsék katonakötelességüket. Vizsgálják meg, mi a haza és a nép valódi érdeke és aszerint cselekedjenek. Tegyük fel, hogy a magyarság úgy látná egyszer, tán nemsokára, hogy más úton kell boldogulását keresnie, ismétlem, a nép látná így, ez esetben hadserege tisztjeinek, a nép fiainak, a közösség szavára hallgatva, segíteniük kell törekvéseiben. Egyebet nem mondhatok.

— Értjük, értjük!

Utánam siet a folyosóra a politikai tiszt.

— Érdekes volt az előadás, mondja borongós-fanyar képpel. Különösen a repülőkaland. Az ifjúság problémájáról, persze, hallgatnia kellett volna. Épp elég a nyugtalanság tisztjeink között.

Észrevette, hogy elszólta magát s már igazított is elhamarkodott szaván:

— Semmiség az egész. A hadseregben is folyik a létszámcsökkentés. Ma negyven tisztet szereltünk le. De nem félek: tisztjeink jó politikai nevelésben részesültek. Megértik, hogy nálunk is „racionalizálni" kell. Szépen beilleszkednek a civil életbe. Gondoskodik a párt az emberekről.

— Értem.

A parancsnok visz vissza a városba autóján. Percekig szorongatja kezem. Szinte restelkedem. Mások, hivatottak, gondolatának voltam hangja csupán.

— Megértették — mondja tűzzel a parancsnok — és egyetértenek magával. Én is, — teszi hozzá aztán, igazi meggyőződéssel. — Áruló, persze, mindig akad.

Búcsúzóul kérdem:

— Ha valami történnék, ha, tegyük fel, mozdulna a nép, mellé állna-e a hadsereg? A tisztikart értem, mivel a legénység hűsége törhetetlen. Ismétlem, a tisztikar magatartása érdekel.

A másik körülnéz az éjszakában, a szálloda előtt, aztán határozottan feleli:

— Ha arra kerül a sor... népünk nem fog csalatkozni tisztjeiben.

Becsapta maga mögött a kocsiajtót és elrobogott az éjjelben, a hűvös csillagok alatt.

A forradalom alatt, kerülő úton, levelet kaptam a taszári repülősöktől. Egyetlen mondat állt a papíron: „Teljesítjük katonakötelességünket."

Budapestre vetődő, kaposvári kollégák közölték, hogy a taszáriak támogatták a somogyi forradalmat. Mindaddig harcoltak, míg a szovjet hadsereg el nem foglalta a repteret. Azután semmit nem lehetett többé tenni.

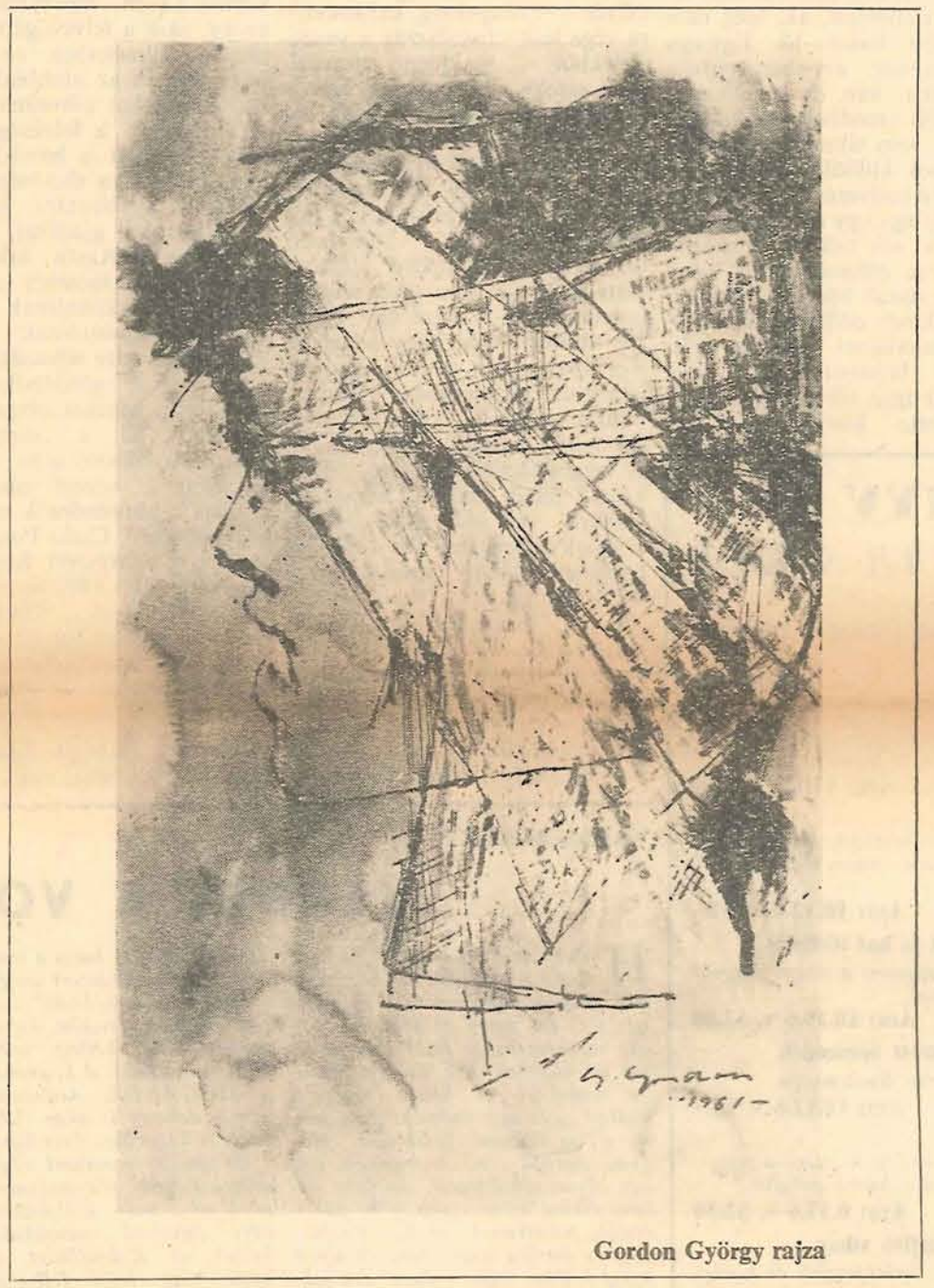

Gordon György rajza

Sophia Loren — de Sica filmjének főszerepében

BOLYONGÁS KÖZBEN

HOL VÉTETTÜK EL?

IGNOTUS PÁL

Olykor, úgy érzem, szerencse elmaradva lenni a világtól. Megdöbbenve fedezheti fel az ember, amiről máskülönben fásult tudomása volna. Előttem egy asszony a vetítővásznon, villódzó fény és árny, feszülő hús és szúró tekintet. Dől belőle a mosószappan, főzőolaj és veriték egészséges keverékszaga, érdes és cicomátlan háziasság: mégis szebb, mintha szép volna, kívánatosabb, mint megannyi revűcsillag, mint megannyi kiállításra öltözött-vetkőzött csodája az ipari fénynek és a fényűzésnek. Így hat rám Sophia Loren a „Két nő"* főszerepében. Felfedezem a „sex appeal"-jét. Aztán tudom meg, avatottabbaktól, hogy a puskaport fedeztem fel. Hogy, ha volt felfedezni való ebben az olasz színésznőben, akkor legfeljebb az, hogy olyankor is megállja a helyét, amikor asszonyt játszik, nem pedig nemi és luxuscsodát. Hogy mint démon és vámpir futotta eddig rövid, de diadalmas pályáját, nagy- és félvilági észbontásra kikészítve. Aztán jött az a rendezői lelemény, hogy mázolatlanul is ki lehet állítani. A „két nő" egyike özvegyasszony, főző-súroló olasz aszszonynak már javakorabeli; a másik a leánya, szögletes, ájtatos, vadóc kis süldő leány. A ragyogó szép Sophiának ezt az utóbbi szerepet szánták. Menet közben, próbák alatt derült ki, hogy inkább az anyáé való neki. Hogy jót tesz neki, ha nemcsak nem szép és ragyogó, de még csak nem is fiatal, holott az. Így formálódott ki belőle ez az igézetes jelenség.

Kinek az érdeméből? Feltesszem, azok sem tudják biztosan, akik a filmet készítették. Hogy egy film miért sikerül, ha ugyan sikerül, az ugyanolyan rejtelemnek tűnik fel előttem, mint az, hogy egy háborút hogyan lehet megnyerni. A hadtörténelem a baklövések sorozata; erre vall, amit két világháborúban megfigyelhettünk, régi csataleírások tanulságaival kiegészítve. A győzelem titka, gondolhatnók ebből, az, hogy minden hadviselőnek lehet olyan ellenfele, aki még nála is nagyobb bakot lő. Egy-egy film sikerének azonban nyilván egyéb titka van, de nekem még soha, több rendbeli magyarázat nyomán sem sikerült rájönnöm, hogy a sok különféle rangjelzésű mozgókép-hadvezér közül, akiknek nevét egy-egy darab előtt felvetítik, ki mit művel. Mekkora itt Moravia érdeme, akinek regényéből a darab készült? Moravia jó író, akinek eddig minden művébe csalódással kaptam bele; sohasem bizonyult e g é s z e n annak az igaz elbeszélőnek, akit a lélegzete könyörtelenségével ígér. Ezúttal nyilván az övé az érdem, hogy a „Két nő" történetével olyan keretet ad a filmrendezőknek, amelyben hiteles alakok meggyőzően mozoghatnak. Játszódik Rómában és az olasz vidéken, a második világháború második felében. Terror, bombazápor, pusztulás, tanácstalanság, óvatlan és bűntudatos szeretkezés a szenespincében, idegrángás a légiriadó nyomán: semmi hazugság. Az anya leányával, motyójával, kebelében bankóival nekivág a vidéknek, menedéket, nyugalmat keresni; ott hányódik-vetődik, zabáló, éhező, élelmet elszántan rejtő, antifasisztát szeppenten bujtató falusiak közt, együtt szenvedve mindnyájukkal a hódító német hadfiak dalos kedélyét -- „ding-dong, karácsonyra vége lesz", fuvolázzák a vasúti ablakból —, majdnem annyira, mint eszelős vérszomjukat meg a feketeingesek nekikeseredett útszéliségét, amikor a fasiszta hatalom összeroppanóban van feletük. S aki ezt még csak átvészelte, utána belerokkanhatott a felszabadulásba, mely különböző országokba különböző zászlók alatt robbant be s egyik embert így sújtott, a másikat úgy. Ezt a két asszonyt úgy, hogy hazafelé, Románák menet, éjszaka egy omladékos templomban álomra hajtják a fejüket, s ott a szövetséges fekete katonák megrohanják és megbecstelenítik őket. „Afrikaiak" tették, halljuk; a magyar vidéken ez idő tájt inkább ázsiaiak tünedeztek fel ilyen minőségben, fehér ázsiaiak, vagy vörös európaiak? Olyan mindegy. A megvadult fegyveresek bőrszíne és ideológiai színezete keveset számít, keveset a földrajzi eredet és az állampolgárság. Két nő sorsa számít. Az anya tépett blúza, dúlt nézése; a leány rémült szégyenlőssége, ahogy egy patakhoz lopódzik kiöblögetni magából a förtelmet, majd a vidámság hirtelen és félszeg kísértése, egy csirkelépéssel a szajhásodás felé... A két megtépázott, elárvult nő átöleli egymást, ez a történet záróakkordja. Amiben végig nincs túlzás, kivált nincs borzalmainak krónikájában, de „a költő sose lódít: az igazat mondd, ne csak a valódit" — s hogy a tényhű számadás során ebből a költői igazból, ebből a lényegbemarkoló igazból mennyi mutatkozik meg, azt már, legalábbis ebben a filmdarabban, nem a költői, illetve regényírói képzelet dönti el.

Hanem micsoda? Lehet-e, hogy a szemem-fülem nem csal s Sophia Loren művészete? Vagy azoké, akik a felvevőgép elé állították? Elméletben ez is lehet, hogy csupán az utóbbiaké. Színpadon is sokat művelhet színészszel rendező; a felvevőgép előtt még tehetséget is hamisíthat beléje, a technika dicsőségére és a tehetség gyalázatára. Ám, akár dicsőség, akár gyalázat, ez a haladás rendje. Aztán találgathatjuk, hogy a színésznői tehetség e szerencsés kiaknázóinak vagy találékony hamisítóinak gárdájából ki mennyire tehetség a maga nemében. A gárdából, ahogy a felvetített neveket olvassuk, két név ugrik ki: a „director" de Sica, ki a háború után úgy tűnt fel, mint a vezető olasz „neorealista" filmrendezők egyike; s a „producer", Carlo Ponti, történetesen a művésznő, Sophia Loren, férje, aki állítólag a szerepváltás ötletét adta. De bárkinek bármi is a része benne: ennek az asszonynak a mozgása, hanglejtése és nézése az összetett remekmű.

Én azt imádom benne, hogy mennyire evilágból való, mennyire örömre termett, gyászra kárhozott s a gyásszal is dacolni tudó. Nagyon olasz is; húsos, de kaján mosolyba hegyesedő, mediterrán fejforma; karcsú termet, mely kis híja hogy el nem omlik az élveteg lustaságban. De nem lusta. Faluról jött, öreg boltoshoz ment férjhez, kötelességtudó és ábrándtalan hitves volt, míg özvegyen nem maradt. Ízig-vérig asszony, anya, paraszt, szatócs, pénzgyűjtő, segítőkész, érzéki és római katolikus. Remek pillanat az, amikor leányával lekászolódva a feltartóztatott vonatról, táskáját gyűrűbe csavart kendőn egyensúlyozva a fején hordja, ahogy falusi leánykorában tanulta volt a korsót hordani. Otthon van mindenütt, a mezőn és szántóföldön nem kevésbé, mint a proletárbolyokká kopott római paloták udvarán; rátermett boltos, mint minden mezei gazda, csupa ököl, könyök, számítás, indulat. S mégis olyan jó tud lenni, leginkább a leányához, kit a fajfenntartó, megosztó, jóízű életerő s valami halvány bűntudat elegyével imád; meg olykor férfihoz, ki erejével vagy finomságával megejti; de valójában mindenkihez. Épp mert annyira tudja, mi az élet és az étel, épp mert annyira rátermetten önző; azért árad belőle az önző öröm megosztani tudásának képessége is, az önzetlenség. Mindent olyan okosan csinál. Olyan könyörtelenül. Olyan ábrándtalanul s a borúban is derűsen. Aztán minden összeomlik körülötte: vértanúhalál itt, eszelősség ott, a megviseltség és tanácstalanság keserű undora a maga és leánya hideglelős és idegdúló kalandjainak nyomán.

Nem érti, hogy' is érthetné. Az a meleg szempár egyszer maga elé mered. „Mi rosszat tettem? — kérdi. — Hol vétettem el?" Annyira asszony, annyira tömény magánember az, aki kérdi, s olyan keveset gondol közügyekkel! Mégis együtt kérdik vele népek, nemzetek, nemzedékek.

* „Two Women" címmel adják Angliában. Eredeti címe: „Ciociara".

12 MAGYAR KÖNYV

12 MAGYAR SIKER

Közeledik a karácsony! Barátai legjobban a magyar könyvnek örülnének!

DÉRY TIBOR: Vidám temetés
című novellaskötete az író legszebb elbeszéléseit, köztük a több nyelven már megjelent „NIKI"-t is tartalmazza.
Ára: £1.1.0 v. $3.–

MIKES GYÖRGY: Talicska
A világhírű magyar író válogatott humoreszkjei. Részletek az „Anglia papucsban" és az „Amerika papucsban" című könyvekből is.
Ára: £0.12.6 v. $2.–

CS. SZABÓ LÁSZLÓ: Halfejű pásztorbot és hat történet
Egy görögországi utazás története, valamint a nagy magyar prózaíró más elbeszélései.
Ára: £0.19.6 v. $2.80

PÁLÓCZI-HORVÁTH GYÖRGY: Elveszett nemzedék
Egy szerelem regénye 1956 nyarán Budapesten.
Ára: £0.12.6 v. $2.–

TÁBORI PÁL: Csak a meztelen föld
Regény mindazokról, akiknek új életet kellett kezdeni a romokon, vagy idegen földön, romokkal a hátuk mögött.
Ára: 0.17.6 v. $2.50

ACZÉL TAMÁS—MÉRAY TIBOR: Tisztító vihar
A magyar írók lázadásának végig érdekfeszítő és hiteles története.
Ára: £1.1.0 v. $3.–

AZ IGAZSÁG A NAGY IMRE ÜGYBEN
A tragikus sorsú magyar miniszterelnök pere a valódi dokumentumok tükrében.
Ára: £1.0.0 v. $3.–

KORCSMÁROS NÁNDOR: Krisztus keresztjétől a mi keresztünkig
A közelmúltban elhunyt magyar regényíró utolsó nagysikerű írása.
Ára: £1.1.0 v. $3.–

VERSESKÖTETEK:

FALUDY GYÖRGY: Emlékkönyv a Rőt Bizáncról
Válogatott versek.
Ára: £0.19.6 v. $2.80

VILLON BALLADÁI — Faludy György átköltésében
Huszadik kiadás!
Ára: £0.12.6 v. $2.–

CS. SZABÓ LÁSZLÓ: Félszáz ének és egy játék
Válogatott versek.
Ára: £0.12.6 v. $2.–

MAGYAR VERSEK 1953—1956: Versantológia
Az „olvadás" éveinek legszebb magyar versei.
Ára: £1.0.0 v. $3.–

Ha barátai részére küldet könyvet, ne feledje karácsonyi üdvözlőlapját a rendeléshez mellékelni!
A világ bármely részébe szállítunk!
Megrendelését a vételár egyidejű mellékelésével az alábbi címre küldje (magyarul):

Big Ben Publishing Company
65, Mortimer Street, London, W. 1.

VAJDA ALBERT

KÉRDÉS A VONATON

Humorista vagyok és ezt a rangot, hadd vallom be, büszkén viselem. Amikor az a megtisztelteltetés ért, hogy az Irodalmi Ujság szerkesztősége felkért arra: írjak az október 23-i, ünnepi számba, napokon át ültem írógépem mellett... és egy mondat nem sok, annyit se tudtam lediktálni. Hogyan tudnék én, humorista, írni egy olyan alkalomról, amelyre nálam sokkal hivatottabb írók, publicisták, politikusok, az élet, történelem és intrika nagy ismerői írnak majd értékes írásműveket? Ök jobban ismerik a történelmi háttereket, a terveket és küzdelmeket, mint én. Ök látják talán a jövőt is, fel tudják mérni az elmúlt öt esztendő eredményeit és hiányosságait.

Humorista szájából a komoly szó is nevetségesen hangzik. Hogy csak egy példát említsek: ha idézem azt a novemberi hajnalt, amikor elhagytam Magyarországot, akkor komoly írókollégáim bizonyosan a szürke eget írnák le, a hátizsákos embereket, arcukon magukra erőszakolt álarccal, amely mögül idegesen és szorongva villannak ki a szemek. Idéznék a pályaudvar fojtott levegőjét, a nyomasztó füstszagot, a zsúfolt vagont, a kerekek idegtépően lassú zakatolását és az orosz katonákat, akik ott álltak a győri pályaudvar szomszédságában... Bennem, a humoristában is felmerül mindez... de legmélyebben az maradt meg, hogy a hátizsákos emberek és fejkendős asszonyok — akiken szemmelláthatólag két télikabát és három szoknya volt —, ha összetalálkoztak a pályaudvaron, úgy tettek, mintha a világ legtermészetesebb dolga lenne, hogy ilyen fejtetőre állított állapotok közepette, hajnalban utazzanak a nyugati határ felé. „Ó" — mondta az egyik —. „Győrbe megyünk, tudod, ott a sógoromnak van egy kis földje, krumplit hozok haza a családnak." „Én meg kolbászért megyek Sopronba, a húgomékhoz" — replikázott gyorsan a másik, kicsit hangosabban, mint kellett volna, hadd hallja mindenki: ő Sopronba megy, a HÚGÁHOZ, kolbászért, nem, nem, dehogy is akar disszidálni, hogy is képzelhet ilyet bárki is...

És amikor vonatunk végre kigördült a Keleti pályaudvarról, s kupénk telve volt „kolbászért-krumpliért" igyekvő utasokkal, alig érhettük el Kelenföldet, amikor a kupé vége felől felhangzott egy csengő, fiatal hang, egy hat éves kisfiú hangja:

— Anyu... ez már Ausztria?

Mindannyian úgy tettünk, mintha nem hallottunk volna semmit. Bizonyos, hogy sokan már régen elfelejtették a kérdést is, talán az utazást is. De ez az egyszerű kis mondat öt év óta cseng fülembe. Mintha valami végtelenül leegyszerűsített magyarázata lenne egész életünknek, ennek a zavaros kornak, amelybe beleszülettünk. Menekülő emberek és asszonyok egy szürke magyar vonaton... és amikor még bent vagyunk a fojtogató gyűrűben, amikor még orosz tankokra látunk a vonatablakokból, megszólal a naiv, derűs, optimista hang: „Anyu, ez már Ausztria?" „...Anyu, ez már a szabadság?... Anyu, ez már az az élet, amire vágytunk?"

És anyu nem válaszol és azóta sem tud válaszolni. Mert a válaszadás joga a világ felnőtt vezetőié, azoké, akiknek azóta is kisebb gondjuk is nagyobb annál, minthogy feleljenek egy magyar kisfiú kérdéseire.

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Montanelli és a forradalom

Talán kicsit megkésve, de az októberi események kapcsán szeretnék hozzászólni Melocco Jánosnak „Csa-csa-csa — Egri bikavérrel" című cikkéhez, amely Indro Montanellinek a magyar forradalomról írt filmjével foglalkozik.

Feltűnőnek találom ugyanis, hogy mennyi tárgyi pontatlanság van Melocco írásában.

1. Indro Montanelli drámája a magyar forradalomról nem bukott meg Olaszországban. Ellenkezőleg, a helyi viszonyokhoz képest sikere volt.

2. Montanelli nem szokott „kitolni, ami a fizetést illeti" (ahogy Melocco írta) magyar barátaival. Amint a film magyar konzultánsától megtudtam, amíg az olasz statiszták 2500—3000 lirát kerestek naponta, a magyaroknak Montanelli utasítása alapján 5500 lirát fizettek. S ezt Melocco jól tudhatja, miután ő is a magyar statiszták egyike volt.

3. Montanelli filmjének semmiképpen sem az a tanulsága, hogy elvesztettük a forradalmat. A zárószavak ugyanis a következők: „S akkor jöttek a tankok, hogy eltiporják a forradalmat. Legalábbis azt hitték..."

4. Ha Melocco mulatságosnak tartja egy betegen dolgozó ember kifigurázását, ez a magánügye. De Montanelli magyarbarátságát kétségbevonni nevetséges és a tényeknek meg nem felelő. Hiszen világnézetének egyik bizonyítéka éppen az, hogy öt évvel a forradalom után filmet készített róla.

Vadnai Zsuzsa (Róma)

FALUDY GYÖRGY

...És a császárnak, ami az Istené

Egy forró nyári napon, közvetlenül ebéd után a pátriárka parancsot adott két diakónusának: vitessék ki a márványasztalt a tanácsteremből a teraszra. A rendelkezés mindkettőjüket meglepte. Asius minden hivatalos ügyét az alacsony, fülledt tanácsteremben intézte s e szokásától eddig el nem tért. Amikor a parancsot továbbadták a szolgáknak, a két diakónus egy pillanatra összenézett. Már ez is nagy dolog volt: a pátriárka cselekedeteinek okát kutatni eretnekségnek számított és beláthatatlan következményekkel járt. A két diakónus azonban nem bízott egymásban és érintkezésüket a hivatalos közlendőkre korlátozták. Így, az összenézés után, csak magukban találgatták a különös parancs indokait.

Leontinus, a kettejük közt idősebb, aki a városban keringő rémhírekkel, a besúgójelentésekkel és a róla mondott gyilkos tréfákkal szokta hajnalonta felkelteni a pátriárkát, viharos tanácskozásra készült. Rufinianus, aki a pátriárka beszédeinek történelmi és filozófiai vonatkozásait írta (e tudományokról a pátriárka mélységes megvetéssel nyilatkozott, de fontosnak tartotta, hogy járatosnak lássék bennük, noha nem is konyított hozzájuk), inkább kíváncsiságot érzett, mint meglepetést. Jól tudta, hogy a váratlan akciók is szerves részei Asius lényének.

Legjobban a pátriárka csodálkozott önmagán, amikor a parancsot kiadta. Előzőleg meghányta-vetette magában a problémát. A kedd délutáni, rendszeres tanácskozások legfontosabb résztvevőjén, a császár képviselőjén, Sebastianus prokonzulon csak úgy lötyögött a puha, hullámzó háj; a kövér ember irtózatosan szenvedett a hőségtől. Ennek ellenére soha egyetlen megjegyzést nem tett Asius palotájának fülledt, szellőzetlen tanácstermére; tudta, hogy a pátriárka éppen az effajta hőséget kedveli. A hőséget azonban nem a pátriárka kedvéért tűrte, hanem azért, mert szerinte az ilyen kényelmetlenség elviselése szervesen hozzátartozott egy római prokonzul kötelességeihez, kivált, ha az illető nem Rómában, hanem, sajnos, csak Gallia Cisalpinában született.

„Ha kivitetem az asztalt a teraszra, ez az ökör félreért és ahelyett, hogy engedékenységet mutatna, megírja a császárnak, hogy kapcarongya vagyok", gondolta Asius és elhatározta: semmiképpen sem viteti ki az asztalt. És aztán, elhatározása ellenére, megparancsolta diakónusainak, hogy vigyék ki. Nyomban azt akarta mondani: „nem, hagyjátok az egészet", de lélekjelenléte megakadályozta: egy próféta nem szívja vissza szavát. Ugyanabban a másodpercben eszébe ötlött: az egyetlen megoldás az lenne, hogy az ügyefogyott rendelkezés két tanúját, a diakónusokat nyomban lenyakaztatná; de ehhez Petrosz rendőrfőnök beleegyezésére lenne szüksége, amire nem számíthatott. Így egy kézlegyintéssel kiküldte a diakónusokat.

Hogyan csúszhatott ki száján az ostoba rendelkezés? A falipolcról, János evangéliuma alól kihúzta ezüst kézitükrét és leült a sarokba, a padkára, az ügyeletes szolgák és küldöncök helyére. „A hatalom kezd elhülyíteni", gondolta és belenézett a tükörbe. Kedvenc torzképeit próbálta sorra: alsóajkát előrebiggyesztette, úgyhogy undorító, vén szerecsennek látta magát, majd széthúzta száját és szemét szinte teljesen behunyta: így a falusi utcán lődörgő idiótákhoz hasonlított. Végül felhúzta orrát, kidugta nyelvét és hüvelykujját két arccsontjának támasztva, dupla szamárfület intett önmagának. Ettől annyira megundorodott, hogy abbahagyta a fintorgást.

A jovális, hivatalos mosoly nélkül, melyet napi tizennyolc órán át erőltetett arcára (mégha fuldokolott is dühében), meg szemgödre közepére merevített tekintete nélkül, mellyel nyilvános megjelenésének az okosság és a magányosság aureoláját kölcsönözte, fájdalmas kényszerűségből, mert noha valóban okos és magányos volt, nem látszott annak — minde vásári kellékek nélkül, melyeket oly megvetendőeknek és mégis nélkülözhetetleneknek ítélt, arca ecetesen savanyúnak és boldogtalannak tűnt.

Elrejtette tükrét és visszaült a padkára. Arca savanyúságán és fáradtságán kár volna töprengenie: ennek okát jól ismerte. De miért vitette ki az asztalt, amikor tulajdonképpen nem akarta kivitetni? Ha erre a kérdésre választ talál, az egész probléma kulcsa kezében van. De hogy idáig jusson, előbb arra kell felelnie: miért szereti ennek a teremnek a fojtó melegét és miért fél a szabad levegőtől, a virágoktól, sőt a szellőtől is?

Még fel se tette magának a kérdést, máris tudta a választ. Ezt a választ gondolatban meg se fogalmazta; beérte azzal, hogy a feleletet illusztráló képet ott látja maga előtt. Önmagát látta, fiatalon és lelkesen, a katakomba fülledt homályában, az extázis, a szegénység és a verejték fojtó szagában, ahogy rajongó hívei közt áll és szónokol. Miről? Egyrement. Akkoriban még mindenki az egész ügyre gondolt, az egész ügyről beszélt, az egész ügynek szentelte magát. Az volt a kérdés: hisz-e valaki vagy sem, de hogy pontosan miben hisz, miért és hogyan, azt senki sem firtatta. Az ügyet még nem parcellázták fel részletkérdésekre, az ügyhöz nem tapadtak praktikus meggondolások, az ügy nem jelentette egyes személyek kötelező tiszteletét vagy gyűlöletét, az ügynek nem voltak variánsai; egyetlen variáns volt, maga az oszthatatlan Eszme; és ez az Eszme olyan mozdulatlanul állt, mint a kőszikla.

Asius a padkán ült és mélyen lehajtotta fejét, annyira, hogy lapockájában és nyakszirtje körül kínos fájdalmat érzett; de nyakát mégsem emelte fel, mintha e testtartást penitenciának rótta volna magára. Különben is csak egy másodpercig gyönyörködött fiatalkori képmásában s máris a nikeai zsinatot látta maga előtt.

Élete három legnagyobb ostobasága közül kettőt Nikeában követett el. Először, hogy behódolt Konstantinusnak, aki elzülleszt, tönkretesz és megaláz mindenkit, aki behódol neki. Éppen Konstantinusnak, akinél kevesebb köze a kereszténységhez senkinek nincs az élők közül és aki mégis a kereszténységből él, a mások kereszténységéből és mindenkit és mindent tulajdon hatalmi céljaira használ fel, hit nélkül és cinizmus nélkül — szakszerűen, könnyedén és gyakorlottan, mint a pénzváltó. Ha érdekei úgy kívánják, a Pontusba száműzi őt és a donatizmust nevezi ki államvallásnak. Elvégre is, mi a különbség?

Szolgálataiért gyanakvással és lenézéssel fizet. Minél mélyebbre hajlik előtte, annál nagyobbat tapos rajta. Amikor néhány hónapja utasítást adott püspökeinek, hogy ezentúl a Nagy Asiusnak szólítsák, postafordultával levelet kapott az uralkodótól. Konstantinus azt írta: ha mégegyszer hasonlót hall, felségsértésért vonatja felelősségre; a Nagy jelzőre pedig valamennyi kortársa közül egyedül ő tart igényt. „Az ellen, hogy a Magnus jelzőt használd, a leghevesebben tiltakozom", fejeződött be a levél, „de az ellen, hogy a Maximus jelzőt biggyeszd neved mögé, semmi kifogásom. Ez esetben kegyeskedj nevedet Asiusról Asinusra változtatni."

Második nagy tévedését azzal követte el, hogy Nikeában akkora szónoklatokat tartott az eretnekek ellen. Ez annál is nagyobb ostobaság volt, mint amikor behódolt az otromba szójátékok mesterének, aki csak tulajdon szójátékait tűri. Eretnekek nincsenek. A Nikeában elhangzott szóáradatért és átkokért az élők megvetik, az utókor pedig pálcát fog törni felette. Talpnyalói azzal a ragacsos hízelkedéssel vigasztalják, hogy a Szentháromságot ő védte meg Nikeában. A Szentháromság nem szorul az ő védelmére. Egyébként a zsinaton nem a Szentháromságról vitáztak, hanem arról: egyenlőségű-e Krisztus az Atyával, vagy sem? E kérdést a Biblia nem ismeri és már a zsinaton sem érdekelt senkit. De ha valamelyik kotnyeles püspök mégis kíváncsi lenne a válaszra, kérdezze meg az Utolsó Ítélet napján Pál apostolt. Ha ugyan Pál apostol szóbaáll vele.

Az egyenlőségű dogmáját ő már azért sem védhette meg Nikeában, mert ilyen dogma nem volt. Csak éppen ő jött rá, hogy a vetélytársaktól a dogma segítségével lehet megszabadulni. Módszernek kiváló, mert a színfalak mögött dúló pozícióharcnak az ideológiai vita, a szellemi küzdelem nemes látszatát kölcsönzi. Az eljárás mindig ugyanaz: az eretnekké nyilvánítandó ellenfél vagy jóbarát valamelyik állításának vagy tételének ellenkezőjét a többség dogmának ismeri el; ha ez megtörtént, az illetőt — immár teljesen logikusan — ki kell átkozni. Ha a vetélytárs hívei volnának többségben, nem kell őket meghívni a zsinatra; ha ott vannak, nem kell őket beengedni és ha bent vannak, le kell őket fogni.

Ez persze nem ment a császár nélkül. Konstantinus mindig szívesen adta támogatását, az egyház rovására tett engedmények fejében. Asius hatalmának megalapozása és megerősítése az egyház hatalmának gyengülésével és tekintélyének romlásával járt; Konstantinus vele és az egyházzal már azt teszi, amit akar. Ezt neki és Nikeának köszönheti a kereszténység. Ő adta a tanácsot a császárnak, hogy Diokletianus szörnyű rendelkezéseit a keresztények ellen, szóról szóra alkalmazza az eretnekekre. Nikeában ő nem Isten dicsőségén, nem az egyház és hívei felvirágoztatásán munkálkodott, hanem mesterséges pert szított az eretnekekkel, azaz a keresztények egy részével, kiket eretnekeknek neveztek el és ugyanakkor az eretnekek tanainak vagy vélekedéseinek visszáját, szimpla megfordítottját az egyház tanaivá avatta. Ez az, amiért a kortársak titkon megvetik, az utódok pedig pálcát törnek fölötte. De Isten még megbocsáthat.

Amiért Isten sem bocsát meg neki, az a választási csalás. Nem érte be azzal, hogy Egyiptom kilencvenkét püspöke közül ő legyen az egyik; Alexandria, a kereszténység fővárosának akart pátriárkája lenni. Hatvanegy szavazatot számoltak ellene, harmincat mellette (az öreg Diotimoszt útközben ütötte meg a guta), vagyis ha nem szavaz önmagára és ellenfele nem szavaz rá, csak huszonnyolc szavazatot kap. A két püspököt már jóelőre kioktatta, dobjanak hetvenhét cserepet az urnába és esküdjenek meg, angyalt láttak a mennyből leereszkedni, az hozta a hetvenhét szavazatot. Az eredmény kihirdetésekor Petrosz poroszlói kivont karddal álltak a háttérben, úgyhogy a botrány elmaradt. Ő akkor azt képzelte: az emberek idővel megfeledkeznek a választási csalásról. De nem feledkeztek meg.

Még mindig ott ült a szolgák padkáján, mélyen meghajtott gerinccel. A katakombák fülledt homályában hős volt. De mit számít ez ma már? Sok ilyen hős volt a katakombákban. Manapság kellene hősnek lennie. De ebben a helyzetben, melyet nagyrészt ő maga teremtett, nem lehet igazi érdemeket szerezni, csak rangot. Hogy a hatalom korrumpálta-e őt, vagy ő korrumpálta a hatalmat, merőben retorikus kérdés. Egymást korrumpálták. A dilemma megoldhatatlan. Mert ha úgy szolgálja a császárt, ahogy az kívánja, vagyis enged a bizánci inkompetens rendelkezéseknek és eszeveszett követeléseknek, úgy az ország elszegényedik, maradék hívei elhagyják és az ariánusok egyre erősödnek; ha pedig nem szállít elegendő búzát, Konstantin kiebrudalja a pátriárkai székből. Voltaképpen még mindig ez a jobbik lehetőség. Mert akkor új harcot kezdhetne, ismét népszerűvé tehetné magát és hihetne valamiben.

„Én azonban ragaszkodom a hatalomhoz, amely tönkretesz engemet. Nem akarok ragaszkodni hozzá és mégis ragaszkodom, mert ösztöneim erősebbek akaratomnál. Ma délelőtt elhatároztam, hogy sarkamra állok és nem küldetek négyszáz hajórakomány ingyen búzát Bizáncba a császári ajtónállók, fogdmegek és bürokraták hízlalására, amikor Aphroditopolisztól délre éheznek a parasztok. De nem fogok sarkamra állni. Elküldöm Bizáncba a búzát és megalázkodom a prokonzul előtt. Még az asztalt is kivitettem a teraszra, nehogy a melegben megavasodjék a szalonnája", gondolta undorral és felkelt. Miközben végigsétált a hosszú folyosón, arcizmai automatikusan helyreállították jóindulatú, hivatalos mosolyát. Intett a katonáknak, hogy tekintsenek el a szokványos tiszteletadástól és az elnökrónak szolgáló kis szobán keresztül ki akart lépni a teraszra.

A friss levegő iránti ellenszenvének oka azonban mégsem a rendőrfőnök praktikáiban rejlett, hanem inkább Asiusban és inkább Asius alkatában, mint elhatározásaiban. Asiusnak nem voltak szenvedélyei, az egy fanatizmusán kívül, de az a fanatizmusa sem annyira a szenvedélyes hitben, mint a hit szenvedélyes terjesztésében nyilvánult meg. Egyébként szenvedélytelensége kétségbeejtette ellenségeit. Asius a legjobb fogásokat is közönnyel gyűrte le és öt perc múltán már nem tudta megmondani, mit evett; a bort büdösnek tartotta, anyagi javak nem érdekelték, háza berendezésével, dolgozószobája bútorzatával nem törődött. Családja nem volt, a henyélést, sőt még a pihenést sem bírta; a kockázást és a szerencsejátékokat unta, ismerősöket nem gyűjtött maga köré, a baráti beszélgetést időlopásnak tekintette. Napi öt óra alvásnál többet nem kívánt, a Szentírást és az egyházatyák műveit betéve tudta, másfajta olvasmány pedig nem érdekelte. A nők iránt vonzalmat sosem érzett és az önfertőzést is csak egyetlenegyszer kísérelte meg kamaszkorában, akkor is kíváncsiságból.

Egyedül a hatalmat szerette; a hatalmat a hatalomért. Ezt ellenségei is pontosan tudták; ám valaki ellen, aki a hatalom birtokában van, kevés egyetlen vádnak azt felhozni, hogy a hatalmat birtokolja. Szerették volna elmondani róla, hogy dőzsöl, lop, csal, harácsol, bujálkodik vagy simóniát űz; de ilyen vádakkal nem is próbálkozhattak, mert integritása közismert volt és csak vádlói tették volna magukat nevetségessé. Helyzeti előnyét a pátriárka jól ismerte és alaposan kiaknázta. Ezenfelül rendkívül mulatságosnak is tartotta, hogy ilyen olcsón, ennyire szenvedés és önmegtartóztatás nélkül tud aszkéta lenni.

A friss levegőt ugyanolyan kevéssé kívánta, mint a szerelmet, a húst vagy a pénzt; a túlságosan éles napfénytől, a szemérmetlen állatoktól és a szajhaszagú virágoktól pedig egyenest utálkozott. Egy donatista prédikátor — persze biztos távolságból, egy mauretániai városból a sivatag szélén — gúnyiratot küldött egyszer neki, amelyben számtalan átok és gorombaság közepette a Sátánhoz hasonlította, ki Isten valamennyi alkotását megveti és gyűlöli: az embereket, állatokat, égitesteket, sőt még a csillagos eget is. „Mit tehetek róla, ha Isten ilyennek teremtett?" — gondolta magában, miközben a förmedvényt olvasta. De óvakodott, hogy e nézetét mással is közölje. Jól tudta, ez legfőbb ereje — mármint, hogy erkölcsösen él, noha tökéletesen erkölcstelen.

De a friss szellő, mely ezúttal oly bántóan csapott arcába, most ez egyszer másfajta és kellemetlen híradást hozott. Tanácsterme fülledt mélyén, töprengései, intrikái, szócsatái közben is felrémlett benne ez a sejtés, de elsikkadt fölötte. Most, ahogy kipillantott kertjére, a fák sűrű, hajlongó koronáira, a koronák fölött Alexandria középületeinek márványtömbjére és a középületek tömbje fölött a szikrázóan kék, nyughatatlan nyári égre, hirtelen hatalmába kerítette az a gyászos gondolat, hogy a szél fúj, a fű nő, az állatok bujálkodnak, a madarak röpdösnek és a világ a hatalmasok marakodásától, az ideológiai vitáktól és a politikai intrikáktól teljesen függetlenül létezik, él, tenyészik, mi több, virul; és hogy mindaz, amit ő gondol, mond és cselekszik, voltaképpen meddő, felesleges, értelmetlen és céltalan. Mi több: nincs is köze a dolgokhoz. Amikor a szabad levegő arculcsapta, ez világosodott meg fejében, sokkal élesebben, mint bármikor annak előtte; ekkor történt, hogy majdnem elájult és könyökével az ajtófélfához támaszkodott.

De nem sokáig. Néhány másodperc múlva, energikus gesztusok nélkül (ettől visszatartotta magát, nehogy nevetségesnek tűnjék) az asztalhoz lépett és leült. A két diakónus még mindig szórakozottan nézte a kertet. A pátriárka egy ideig maga elé bámult, de nem gondolt semmire; aztán Arius arca jelent meg előtte. Vajon hol bujkál most ellenlábasa? A szicíliai hegyek közé képzelte, elhagyott, kövés vidékre, ahogy egy vincellér

(Folytatás a túloldalon)

PIAZZA MARTIRI D'UNGHERIA 1956

Capri tündéri szigetén, az egyik hófehér épület falán látható ez a tábla: Piazza Martiri d'Ungheria. Mi indította a város vezetőit arra, hogy Capri három tere közül az egyiket, éppen a magyar forradalom mártírjairól nevezzék el? Capri szigetén, úgy tudjuk, nem élnek magyarok. Lakói: halászok, szőlőművesek, kiskereskedők, akiknek vajmi kevés a közük a világpolitikához. De október 23-án összegyűlnek a capri halászok, szőlőmunkások, szatócsok s fiatal asszonyok, csecsemővel a karjukon és rózsafüzért morzsoló, kíváncsi öreg nénikék. Virágot helyeznek a tábla elé, a járdára: meghajtják fejüket, vagy keresztet vetnek, az idősebbek sírnak egy keveset. Nem nagy esemény. Nem fogja befolyásolni azokat, akik a világpolitikát irányítják, s akiknek a capri halászoknál jóval kevesebb a közük a szabadság hitvallásához meg az emberi tisztességhez is. Kis esemény, napihírnek sem illene be egy világlap hasábjain. Csak éppen igazolja a költőt, mint ahogyan az idő általában a költőket szokta igazolni. Kannás Alajos néhány sorára gondolunk ezúttal. Arra a hat sorra, amit még 1956-ban írt az elesettek emlékére:

Hiába mondod hogy hiába
bevésődtek a kor falába
mint kőzetbe hullt levelek
a mélyben élnek élnek újra
s az idő lassan legyalulja
a rájuk zúdult hegyeket.

★

MIKES GYÖRGY humoros délamerikai útirajza „Tango" címen most jelent meg, angol nyelven, Londonban.

★

FODOR SÁNDOR és ELISABETH KEABURN közös vígjátékát, a „Virgin King"-et nagy sikerrel mutatták be a Los Angeles-i Gold Room színházban. Az amerikai lapok elismerő kritikákat közöltek a darabról.

★

LISZT FERENC SZÜLETÉSÉNEK 150-IK ÉVFORDULÓJA alkalmából, 1961 október 22-én, Bécsben nagy ünnepi koncertet rendeznek a bécsi szimfonikusok és az osztrák rádió zenekarának részvételével. A műsoron az Esz-dur zongoraverseny és a Faust-szimfónia szerepel.

★

A BERLINI ZENEI ÜNNEPSÉGEK a város új operaházában Mozart: „Don Giovanni" című operájával nyíltak meg. A zenekart Fricsay Ferenc vezényelte.

★

HEINRICH VON KLEIST „Alkmene" című vígjátékából operát írt egy fiatal német zeneszerző, Giselher Klebes.

Irodalmi Ujság

...És a császárnak, ami az Istené

(Folytatás az előző oldalról)

nyomorúságos kunyhójában üldögél, vagy egy magtárban, övig a rozsban, amint savanyúan pislog a lényéhez nem illő, rusztikus környezetbe. Hirtelen váratlan neszt hall és megriad: talán a bérgyilkosok, akiket Asius küldött utána. De (sajnos) csak egy madár lebbentett meg egy ágat a kunyhó mellett.

Sosem tudott haragudni Ariusra. Három-négy órás filippikákat tartott és százezreket fanatizált ellene, de még akkor sem gyűlölte, amikor öklét rázva, habzó szájjal a Belzebúb farlyukának és Júdás hímvesszejének nevezte. Azt tartotta, hogy gyűlöletet kelteni igazán csak hidegen, gyűlölet nélkül lehet. De ha történetesen nem ezt vallja, akkor sem gyűlöli Ariust. Magához hasonlónak tartotta, jól tudta, hogy azt az egy ióta betűt, mely tanaikat megkülönbözteti, Arius sem veszi komolyan: ebben is egyformák voltak. Ahogy nevüket is egyetlen betű választotta el. Merő véletlen, hogy nem ő vallja Arius tanait és fordítva; ahogy azt is merő véletlennek tekintette, hogy ő ül kettejük közül Alexandria pátriárkai székében s nem egy magtárban lapul Arius bérgyilkosai elől. Tudta: ha a császár nem keleten, hanem nyugaton üti fel székhelyét, az ariánusok jutnak uralomra, ami egyébként csak annyi különbséget jelentene, hogy nem építettek volna fel ilyen undorító hierarchiát, valamivel nyíltabban gyilkolnának és a nikeai zsinaton az ő szájat nevezik Belzebúb farlyukának. Ezt a tényt Asius egy pillanatig, legelvakultabb beszédei közben sem tévesztette szem elől; Ariust alteregójának tekintette és állandó gyengédséget érzett iránta. Amikor néhány hónapja parancsot adott Leontinusnak, hogy küldjön két tucat bérgyilkost utána, szigorúan meghagyta, hogy ne bántalmazzák vagy kínozzák Ariust; ha megtalálják, vágják fejbe egy kalapáccsal, vagy valami hasonló, keresztényi módon végezzenek vele.

Ezúttal azonban többet érzett, mint gyengédséget; megirigyelte ellenlábasát. Ez az ember még hisz és lelkesedik, nemcsak önmagáért, hanem a hatalomért is. Ez az ember még nem tudja, hogy a hatalom a bátor embert féreggé alacsonyítja, hogy a hatalom gyakorlása a megalkuvások sorozata, hogy az ember saját tapasztalatai helyett a mások tapasztalatait kénytelen használni és nem tulajdon elhatározásából dönt, hanem tanácsadói véleményéből válogat, rendszerint találomra; hogy az ember a hatalom birtokában minden illúziót elveszt, melyek a hatalomhoz fűzték és már nem érti, miért kívánta, kergette és erőszakolta magának ezt a hatalmat — valahogy úgy, ahogy egy férfi, huszonöt éves, boldogtalan házasság után nem tudja többé megindokolni, sőt elképzelni sem tudja, hogy miért szöktette meg egykor feleségét és miért bolondult érte?

Olyan vágyódás vett rajta erőt ellenlábasa üldözöttsége után, hogy egyszeriben Arius bőrében érezte magát a vincellérkunyhóban; még a boroshordók keserű szaga is ott keringett orrcimpájában és tüdejében, és amikor Leontinus, mintegy véletlenül, megfordult és sarujával megcsikorgatta a kavicsokat (figyelmeztetésnek szánta: itt az ideje, hogy a pátriárka ne várassa tovább a prokonzult meg a rendőrfőnököt), Asius megrezzent, mintha csak a bérgyilkosokat hallaná.

A kavics csikorgása felébresztette: de csak abból ébresztette fel, hogy folytassa álmodozását, nem pedig álmodozása hangulatából. Sőt ez a hangulat végleg eluralkodott rajta, annyira, hogy helyzete groteszkségét és tragikumát is megértette. Valóban nevetséges volt ez és sírnivaló, hogy ő, aki itt ül hatalma teljében, legyőzött, tönkretett és kiátkozott ellenfelét irigyli, aki valahol Nyugaton bujkál az orvgyilkosok elől. Ahogy erre gondolt, a pátriárkát hirtelen ellenállhatatlan vágy fogta el, hogy egyszerre sírjon és nevessen. De a nevetés ingerével torkában és a sírás ingerével szemében kiegyenesedett és akaraterejéhez fordult segítségül, akaraterejéhez, mely mindig egyetlen rángásra akadályozta meg érzelmei kitörését. Különlegesen a sírást és a nevetést. Mert a pátriárka, amióta hivatalát elfoglalta, sőt már abban a pillanatban is, amikor a hatalom megszerzésére rászánta magát, tudta, hogy lemond a sírás és nevetés jogáról mind ezen, mind a másvilágon.

Parancsot akart adni Leontinusnak, hogy vezesse be vendégeit. De aztán meggondolta magát és felállt, hogy maga menjen a császár képviselői elé. Sőt kissé meghajtotta a derekát is, hogy törődöttebbnek és öregebbnek lássék.

HELYREIGAZÍTÁS. Az olvasó elnézését kérem egy elírás miatt, amely legutóbb a Bertrand Russell ügyéről szóló jegyzetembe csúszott: térd*harisnya*rendet említettem benne, ami persze nincs, térd*szalag*rend helyett, ami csodák csodájára még van és feltehetően csak az emberi nemmel fog kipusztulni, tehát bizonytalan időpontban. Semmi elírás nem véletlen, tudjuk a freudistáktól, s az enyémről a lélekbúvár bízvást megállapíthatja, hogy a) idegen vagyok a rendjelek világában s hogy b) ha térdszalagot mondok is, *harisnyakötőt* gondolok. Mindkét indokolást elfogadom. *(Ignotus Pál.)*

★

92.000 KÖNYV A FRANKFURTI KÖNYVVÁSÁRON. Október 18-án nyílt meg Frankfurtban az idei nagy könyvvásár. Harminckettő nemzet, 1132 könyvsátorban, összesen 92.000 könyvvel járult a nagyközönség elé.

Dr. Ábrányi Aurél, az ismert magyar újságíró, a Transcontinental Press szerkesztője eltűnt Bécsből. A menekült újságíró egy Gerő László nevű egyén lakásából tűnt el, aki őt telefonon hívta magához. A lakásban vérnyomokat találtak és a bécsi rendőrség úgy véli, hogy Ábrányit a budapesti rendszer ügynökei erőszakkal hurcolták el Bécsből Magyarországra.

★

BUDAPESTI MÜVÉSZEK SIKERE LONDONBAN. Októberben Budapestről érkezett művészcsoport szerepelt Londonban: Kellér Dezső, a népszerű konferanszié, Kishegyi Árpád, Gencsi Sári és Galgóczi operaénekesek, valamint Lakatos és cigányzenekara. A Londonban élő magyarokból összeverődött közönség tomboló tapsssal ünnepelte budapesti kedvenceit. A viharos tapsot s harsogóan vidám nevetést és a kicsorduló könnyeket nagyrészt kétségtelenül a kiváló művészi teljesítmény hívta életre; ám az önmagában is kimagasló produkció értékét bizonyára még megsokszorozta a rég nem látott művészekhez fűződő szeretet s a budapesti Pódium utáni nosztalgia.

★

KORDA ZOLTÁN, Korda Sándor öccse, az ismert filmrendező és producer, 66 éves korában Kaliforniában meghalt.

★

EGY LENGYEL ÍRÓ LETARTÓZTATÁSA. A Reuter hírügynökség jelentése szerint letartóztatták Jerzy Kornackit, az ismert lengyel regényírót. Kornacki állítólag leveleket írt vezető állami és pártfunkcionáriusoknak, felszólítván őket, teremtsenek jobb élet- és munkalehetőségeket a lengyel íróknak, s azzal fenyegetődzött: ha követeléseit nem teljesítik, nyilvánosságra hoz bizonyos, a párt jelenlegi vezetői számára nem kellemes magánbeszélgetéseket.

★

AZ IRGALOM ISTENNŐJE 57 méter magas szobrát állították fel Chiba tartományban — Tokiótól délkeletre — a második világháború halottainak emlékére.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 francs, Brazília: 30 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: NF. 0.90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 300 pruta, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia: 1 korona, Olaszország: 70 líra, Svédország: 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliai olvasóink postahivatalokban kapható 10, illetve 20 shillinges postal ordert küldjenek kiadóhivatalunkba.

A következő országokban terjesztőinknél lehet előfizetni:

Argentínában: Dr. Girsik Géza, Lavalle 361, c/o Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co. 173, Pitt Street, Sidney. Ausztráliában: Hajdu Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Bateliére, Paris 9. Írországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hayarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Sas László, 3455, Ellendale Ave., Apt. 15. Montreal. Németországban: Szarvas Gábor, Stuttgart/W., Ludwigstrasse 96. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air Genéve-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 467 Central Park West, Apt. 11/B, New York 25. N. Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

A fel nem sorolt országokból az előfizetést közvetlenül kiadóhivatalunknál, nemzetközi postautalványon való átutalással lehet eszközölni. Az átutalást minden ország bármely postahivatala elfogadja.

Kérjük olvasóinkat, közöljék előfizetésüket levelezőlapon is kiadóhivatalunkkal, mert a nemzetközi postautalvány kézbesítő szelvényén nem szerepel a befizető neve és címe, csak a befizetési szám.

Az emigráció nagy irodalmi eseménye!
Megjelent
MÁRAI SÁNDOR
új műve:
EGY ÚR VELENCÉBŐL
A vételár (3 dollár) és a portóköltség (15 cent) egyidejű beküldésével megrendelhető:
OCCIDENTAL PRESS
P. O. B. 1005, Washington 13, D. C., USA.

ÚJ MAGYAR REGÉNY
Az amerikai Rodosto Kiadó gondozásában október első hetében magyar nyelven megjelenik
HALÁSZ PÉTER
TATÁROK A SZÉNA TÉREN
című regénye.
A drámai és feszültséggel teljes regény Budapestre viszi az olvasót és amíg a Legfelsőbb Bíróság elnöke kihirdeti ítéletét, feltárul néhány lázas iramú napnak és néhány embernek tragikus története.
Ára: kötve $4.–, fűzve $3.60 (256 oldal).
Megrendelhető a vételár és a portóköltség (20 cent) egyidejű beküldése mellett (csekken vagy Money Orderen):
RODOSTO PUBLISHER, 216 P.O. BOX,
Murray Hill Station P.O. New York 16. N. Y. USA.
A megrendelés kézhezvétele után azonnal postázzuk.

Közeledik a karácsony
Aki *ajándékát hozzátartozójának karácsonyra* eljuttatni kívánja, *legkésőbb november 15-ig* küldje el hozzánk rendelését.
HOLLÓS AGENCY
15, Colebrooke Avenue, London, W. 13.

Előfizetési felhívás!
Rövidesen megjelenik az emigrációs magyar élet könyvszenzációja:
„OKTÓBERTŐL — OKTÓBERIG"
Emlékiratok — önéletrajz.
Irta **NAGY VINCE**
volt magyar belügyminiszter.
Magyarország utolsó félévszázadának története a szerző életének és politikai tevékenységének tükrében.
★
Az előszót írta *Zilahy Lajos.*
★
A könyv kb. 360 old. terjedelmű.
Bolti ára 4 dollár.
Az előfizetők 3 dollár 70 centért kapják portóköltség felszámítása nélkül, lakcímükre szállítva, ha az előfizetési összeget csekken, vagy postai utalványon beküldik a kiadó címére:
PRO ARTE PUBLISHING Co.
26 East 4 Str. New York 3.
N. Y. USA.

LIVRARIA D. LANDY
Sao Paulo
Rua 7 de Abril 252, 5° sala 53
Caixa Postal 7943.
Dél-Amerika egyedüli könyvkereskedése, ahol *magyaron* kívül négy világnyelven vásárolhat az igényes olvasó.
Könyvek, metszetek, folyóiratok. Kérje katalógusomat!

ITT A TÉL!
Önnek is szolgálatára áll
SZABÓ ANDOR
SZŰCS
25 éves budapesti gyakorlattal.
SZŐRME
javítást, átalakítást, tisztítást, festést jutányos áron, gyorsan, megbízhatóan vállal.
Szőrmebundát mérték után készít.
32, Eastcastle St., W. 1.
Telefon: LAN 4116.
(Oxford Circustól 1 perc)

The Danubia Book Company
I. IVANYI
11 Archer Street, London, W.1.
Telefon: GERard 6697.
MAGYAR könyv, szótár, hanglemez, kártya.
Kérje díjmentes árjegyzékünket.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Published by the Hungarian Literary Gazette Ltd.
14, St. George Street, London, W. 1.
Telefon: MAY 32–24.
Printed by Jolly the Printer Ltd. (T.U.), 238 Fore St., London, N.18.

Irodalmi Ujság

XII. évfolyam, 21. szám — A MAGYAR ÍRÓK LAPJA — 1961 november 1

IGNOTUS PÁL

HUSZONKETTEDIK KONGRESSZUS

Nehéz róla szatírát nem írni. Mégnehezebb szatírát írni róla. Mégpedig két okból. Az egyik az a nyilvánvaló ok, hogy maga is szatíra. Olyan gigantikus méretű, mint az az 50 megatonos bombarobbanás, amely a csattanóját szolgáltatta. Mit tehet a karikatúrista a Cyrano orrával, a Huszár Puli pocakjával? Csak megötszörözheti, amit a természet már előre megötszörözött. Valamely utopisztikus bohózatban a XXII.-ik szovjetkommunista pártkongresszus megannyi fordulata túlságos valószínűtlennek hatott volna ahhoz, hogy akár még a komikumnak erejével is hasson. A csodálatos torzulatokat maga a történelem szolgáltatja — kár humorral ráduplázni.

A másik ok, ami a szatíraíró kezét lefékezheti — mondjuk-e, hogy a dolog komolysága és komorsága? Egymagában ez nem ok. Ha ismerünk akasztófahumort, ismerhetünk hidrogénbombahumort is. Voltak s nyilván még többen lesznek, akik efélével szolgálnak a közönségnek. De az igazi humorista az, aki (mint Karinthy írta Gábor Andorról) humorban nem ismer trefát. Tehát először is az anyagát veszi szemügyre annak, amin eltréfálhat. Márpedig a XXII. kongresszus anyagán csak egész futólag és szárazon áttekinteni is olyan erőfeszítést követel, amelynek közepette kevés ereje marad az embernek szatíraíró hajlama csillogtatására.

Tudományos utópia

Ne felejtsük el, hogy mielőtt bombarobbanásra, frakcióharcok kirobbanására és egyéb robajokra került a sor, a kongresszus tárgyalásának gyújtópontjában a Szovjetunió gazdasági politikája állt. A Szovjetunió volt az első ország a világon, amely azzal az igénnyel lépett föl, hogy az állam igazgatását és a jövő kialakítását szigorúan tudományos alapon tervezi és intézi. Erre — így érezték szóvivői — képessé teszi az a dialektikus materialista szemlélet, amelyet Marx és Engels elméletéből Lenin „továbbfejlesztett", s amelyet aztán mindig az a kommunista vezér értelmezett helyesen, aki a Kremlinben éppen hatalmon volt. Ez az elmélet tudvalevően már Marx és Engels eredeti fogalmazásában is leszámolás volt az „utópiá"-val. Az emberi szükségletet és a termelési technikát minősítette a történelmi fejlődés alapjául. Erre a semmiképpen sem légies alapra vetítette fel egy szivárványos jövő látomását, amelyben nincs osztálykülönbség, nincs kizsákmányolás és elnyomás, nincs állam, nincs háború s mindenki képességei szerint alkot és szükségletei szerint részesül a javakból.

A XXII. pártkongresszuson közzétett adatokból nyilvánvalóvá vált, amit valamennyire tárgyilagos megfigyelő amúgysem vont volna kétségbe, hogy a több mint negyven esztendő alatt, amelyben az eurázsiai nagyhatalom területén a dialektikus materializmust fogadják el mintegy államvallásnak, az államhatalom rengeteg olyan gazdaságtechnikai alkotással tűnt ki, amilyennek azelőtt sem az oroszhoz hasonló félfeudális társadalmakban, sem a haladottabb kapitalista társadalmakban hírét sem hallották. Hogy ez a fejlődés szovjet diktatúra nélkül milyen lett volna, azt csak találgatni lehet. De valószínű, hogy egyben-másban jóval lassabb lett volna, sokban viszont gyorsabb vagy legalábbis zökkenőtlenebb. A rohamos haladás legmutatványosabb példája az, hogy űrhajózásban és rakétatechnikában Oroszország jutott legmesszebb. Viszont egy demokratikus forradalom a szovjet-forradalom helyett nyilván magasabbra emelte volna az általános életszínvonalat — kivált azokon a területeken, ahol a fogyatkozásokat Sztalin halála után leginkább a mai szovjethatalom birtokosai állapították meg.

Lakás föltehetően több épült volna s fogyasztási javakat nagyobb erőfeszítéssel gyártottak volna a nehézipari beruházásokhoz viszonyítva... A sztalini időknek ezt az egyensúlyhiányát azóta Oroszországban is, az orosz érdekszféra más országaiban is hol kisebb, hol nagyobb merészséggel igyekeztek kiegyenlíteni. Hruscsov beszéde, mely még óráinak számával is lehengerlően hatott, erre mutatott utat. Mennyire reális, mennyire „tudományos" utat? A hozzáértők szerint, akik nyilván még hosszú hónapokon át bajlódhatnak majd a hosszú órákra terjedő elmefuttatás taglalásával, valószínű, hogy sok minden, amit a Szovjet párt- és kormányfő ígér, valóra válik; de az, ami szavaiból végső ígéretként csendült ki, mégis utópia. Oroszország attól, hogy gazdaságát és társadalmát a „profitra termelés" kötelékeiből kiszabadítsa, távolabb áll, mint az úgynevezett — vagy nemcsak úgynevezett — kapitalista világ. Vagy az államkapitalizmus termel ott profitra, vagy kelletlen elnézi, hogy kisemberek saját háztájukon tegyék ezt s hogy a semmiképpen sem gazdaságos kolhozok parasztsága azzal töltse meg a maga és mások gyomrát, amit a közösségtől ellop. Megváltozik-e ez 1980-ra? Hruscsov szerint addigra ingyen osztogatják a kenyeret Oroszországban, ingyenes lesz a villamos, a lakás, a villany s az életszínvonal messze meghaladja majd a leghaladottabb nyugatiakét. Ez lesz a „kommunizmus második szakának" kezdeti időszaka, amikor majd elkezdhet „elhalni" az állam. Negyen esztendő óta ez az elhalni kész állam egyebet sem tesz csak duzzad, terpeszkedik és *totalizál*. S kevés a biztató jel arra, hogy most más irányba forduljon. Vagy ha van rá biztató jel, akkor azt nem az uralkodó ideológia ortodoxiája szolgáltatja, hanem inkább az a remény, hogy attól is el lehet kanyarodni.

Ez az elkanyarodás pedig — akár bevallják, akár nem — azonos volna azzal a legborzalmasabb eretnekséggel, amelyet „revizionizmus"-nak neveznek s minden adódó alkalommal elszörnyedve bélyegeznek meg Moszkvában nem kevésbé, mint Pekingben (s Budapesten nem kevésbé, mint Tiranában).

50 Megaton

A Hruscsov-beszéd külpolitikában és pártpolitikában kihívás volt sokfelé.

Kihívás volt hátsóajtókkal — ami mellesleg szólva a diplomáciában soha sem tekinthető hibának. Ökölrázás és kardcsörtetés, meg nem alkuvás és fogadkozás a berlini és a német ügyben, követve a kijelentéssel, hogy mindamellett a kelet-német békeszerződés időpontját el lehet napolni, nem muszáj annak 1961 végére megtörténnie... Mindezt aláfestette a kísérleti hidrogénbombák robbantása. Az új sorozat 26. bombája, az 50 megatonos hidrogénbomba, október 30-án robbant — most már valóban komoly rádióaktív fertőzet hullámát bocsátva az emberiségre.

Ez a bomba úgy robbant, mintha pofon volna az Egyesült Államoknak és Nyugat-Németországnak. Vagy nem is úgy. Nem Washington és nem Bonn járt eddig elől a nukleáris fegyverek kiküszöböléséért folytatott küzdelemben. A Nato-hatalmak elfogadták a nukleáris világleszerelés elvét — részben a világközvélemény nyomására, részben, mert miután Oroszország ebben is rohamosan haladt, nem lett volna értelme tovább ragaszkodniok az atomriasztás stratégiájához — de akik szívüket-lelküket vitték bele a nukleáris világleszerelés ügyébe, azok éppen a „neutralista" világból kerültek ki, a kormányfők közül olyan férfiak, mint Nehru, a gondolkozók közül pedig olyanok, mint az angol Bertrand Russell, akik vállalt szerepükhöz képest, kétségbeesetten hajtogatták, hogy az oroszokkal meg kell, meg lehet egyezni, csak a Nyugat ne robbantson... Az agg Bertrand Russell és süvölvény követői azóta, mint tudjuk, már a londoni szovjet nagykövetség előcsarnokában gyülekeztek ülősztrájkba az emberiség megmentéséért.

De nem kell nagy képzelőerő annak megsejtéséhez, hogy van valaki, akinek ez a hidrogénrobbanás még nagyobb pofon, mint akár a Nato-kormányférfiaknak, akár a humanitárius békeszerzőknek. Mao Ce-tung az illető. Öneki még olyan (ma már játékszernek beillő) kisszabású atombombája sincs, mint Franciaországnak; évekig föltehetően nem is lehet. A kommunista Kína nagy angol főnemesi és hadastyáni barátja, Montgomery lord-tábornagy, mikor a legutóbb a televízión megkérdezték tőle, hogy ha a Moszkva-Peking barátság olyan makulátlan, amilyennek ő látja, akkor Oroszország miért nem ad atombombát Kínának? — azt felelte: „a kínai büszke nép, nem óhajtaná ezt másoktól kapni." Ezt a büszkeségét Hruscsov kiválóan méltányolja. Méltányolta a pekingi rádió is, amikor váratlanul megszakította műsorát és óvta a hallgatóit a sarkvidékről terjedő rádióaktivitás veszélyétől. Peking később közölte, hogy ez nem tőle származik, nyilván Csang Kai-sek kalóz-rádiósai sugározták az éterbe ezt a galád csínyt. Ami vagy igaz, vagy nem. De ha igaz, akkor ezúttal Csang Kai-sek-ék röpítették világgá azt, amit Mao Ce-tung gondolt.

Borsszem Hodzsa

A szovjet-kínai ellentétről antikommunista vágyálmodozás nélkül is megállapíthatni annyit, hogy nem enyhült. Régóta dúl, az biztos. A kínaiaknak eddig, ha a Szovjetunión kívántak ütni, volt erre egy remek pofozóbábjuk: a „revizionista" Jugoszlávia. A XXII. kongresszus mérföldjelző annyiban, hogy most már nyilvánosan és nyomatékosan ugyanilyen pofozóbábút szerzett be magának a Szovjetunió is — „a Sztalin idejéből fennmaradt személyi kultusz" hordozója, az Enver Hodzsa kormányozta Albánia képében. A Tító Jugoszláviája, amire annak idején a hivatalos kommunista publicisztikában a „kapitalizmus láncos kutyájává" vedlett, már formálisan kihullott a szovjet tömbből. Albánia mai helyzete annyival pikánsabb, hogy forma szerint még mindig támasza a Szovjetunió vezette európai harcos béketábornak... S közben Enver Hodzsa és Nyikita Hruscsov — Dávid és Góliát? Borsszem Jankó és a mesebeli óriás? — olyan gorombaságokat vagdosnak egymás fejéhez, aminőket imperialista, kapitalista, revizionista, revansista, satöbbista kormányférfiaktól (legalábbis Göbbels halála óta) vajmi ritkán kaptak. Persze aligha valószínű, hogy Enver Hodzsa hatalmát a marxizmus-leninizmus hithű értelmezése biztosítaná az albán hegyekben. Azt sem hihetjük, hogy a 650 milliós kínai birodalom gyarmatosító hatalma a Földközi-tenger mellékére elhatolna. Inkább csak azt mutatja Borsszem-Hodzsa diadala, hogy a szovjet-marxizmus haladásának közepette nemcsak az állam nem hal el, de még egy törzsfő önkényuralma sem — amíg egy hidrogénbomba véget nem vet a törzsfőnek és a törzsnek egyaránt.

Hurcolkodás a Mauzóleumból

Legnagyobbat a frakcióküzdelmek arcvonalán robbantott a XXII. kongresszus. A kituszkolt és ártalmatlanná tett „pártellenes csoport" körüli újabb kavarodás drámai volt. Senki sem tudja, hogy ez az egy csoport mennyire *egy*. Molotovról köztudomású volt, hogy merevebb eurázsiai magánál Sztalinnál; Malenkov viszont a maga rövid miniszterelnöksége alatt nagyobb liberalizálónak mutatkozott, mint bármely elv- és vetélytársa; az pedig, hogy az agg Vorosilovról, aki a bolsevizmus minden belső rendszerváltozását a professzionista hadfi biztonságával vészelte át, most frakciós áskálódásokban való részesség derül ki, mindenképpen meglepő. De csakugyan egyesíthette őket az ellenzékbe szorulás. S összejátszottak-e „neo-sztalinista" igyekezetükben Pekinggel? Bizonyíték nincs rá, valószínűsítő körülmény annál több.

De hála vagy nekik, vagy pedig Hruscsovék ellenük érzett haragjának, napfényre kerültek olyan tények, aminőket az antikommunista sajtóhadjáratok legvérmesebb vagdalkozóinak sem jutott eszükbe kitalálniok. Hogy ki mindenkit gyilkoltatott meg Sztalin, a sógorától a legfőbb párthívéig, akinek halála miatt a látszatperek szerencsétlen vádlottait küldte halálba! Hogy ő kergette öngyilkosságba a régi bolsevik gárdának Lenin mellett majdnem egyetlen olyan halottját, akinek nevét a Sztalin korabeli párttörténetek mindvégig hódolattal emlegették! Micsoda gazdagsága a párttörténeti fordulatoknak — melyekről dehogy is kell szatírát írni.

Sztalin halála óta csaknem kilenc esztendő múlt el, amíg ezeket Hruscsov jónak látta a nyilvánosság elé vinni. A moszkvai tömeg olyan elragadó spontaneitással reagált erre, aminőt csak a világ legszabadabb országának népétől várhatunk: másnap megkezdődött a tüntetés, hogy hurcolkodjék ki Sztalin teteme a mauzóleumból, s mivel a szovjet kormány a spontán népakaratnak sohasem tud ellenállni, egy-két nap múlva ezt az óhajt is teljesítették. Vajon mikor lesz Sztalinvárosból megint Dunapentele? Úgy véljük, a magyar nép is elérkezettnek láthatná az időt egy kis spontán megmozdulásra ebben az irányban. Buzdítást meríthetne ebből arra is, hogy forma szerint Oroszországban végleg leszámoltak a személyi kultusszal, az egyéni pártvezetéssel, a bírálat elnyomásának gyakorlatával. Ez is a XXII. kongresszus végső határozatai között szerepel.

S álljuk meg ezt egy pillanatra csúfondáros megjegyzés nélkül. Nehéz, nehéz, de meg kell állnunk. Volt már példa arra a történelemben, hogy gyakorlati kényszer, önérdek kényszerített zsarnoki kormányokat olyan útra, amelyen az

(Folytatás az utolsó oldalon)

SZABADSÁGOT A MAGYAR POLITIKAI FOGLYOKNAK

Némelyikük már öt éve sínylődik börtönben. Másokat ezidén fogtak el és vetettek börtönbe. Némelyikük bűne az volt mindössze, hogy 1956 november 4.-e után is hívek maradtak lélekben ahhoz a demokratikus-koalíciós magyar kormányhoz, amelyet 1956 november 4.-ig a Szovjetunió is elismert Magyarország törvényes kormányának. Mások bűne az volt, hogy olyan vallásos irodalmat sokszorosítottak és tartogattak otthonukban, amelynek terjesztését a fennálló magyarországi törvények sem tiltják. Némelyikük perének tárgyalásáról megjelentek közlemények, bár éppenséggel nem kielégítően részletesek; másokról csak annyit tudunk, hogy zárt tárgyaláson kaptak életfogytiglani vagy más súlyos börtönbüntetést; s némelyiküknek elfogásáról vagy elítéléséről csak magánforrásból értesültünk. Hányan vannak: nem tudjuk. Amíg a magyar hatóságok vonakodnak a civilizált élet törvényeinek megfelelően teljes listát közzétenni róluk, addig nem is tudhatjuk. Baloldali angol szervezetek, mint a „Union of Democratic Control" s olyan, szovjetellenes „hidegháborús" propagandával ugyancsak nehezen vádolható lapok levelezői, mint a „Tribune" hiába sürgették a magyar hatóságok megszólalását. Bajos tehát mégolyan jóindulattal is elhinni, hogy valóban „közönséges gonosztevők" vagy „fasiszta, ellenforradalmi összeesküvők" sínylődnének azokban a börtönökben. Nincs józan ember, aki ezt elhinné Bibó Istvánról — hogy ezúttal mást névszerint ne is említsünk. Az ő sorsára különösen szorongva gondolunk, mert egészségi állapotáról aggasztó hírek érkeztek.

Nemzetközi méreteket öltött most egy nemes mozgalom, mely arra irányul, hogy a világ minden táján s minden ideológiai égtájon közkegyelmet harcoljon ki a politikai, vallási vagy bölcseleti meggyőződésük miatt börtönbe vetett embereknek. Azok, akik ennek a mozgalomnak keretében szót emeltek, nem fognak hallgatni a börtönben sínylődő magyarok sorsáról. S mi, a szabad világban élő, demokratikus magyarok velük együtt követelünk

SZABADSÁGOT A MAGYAR POLITIKAI FOGLYOKNAK

NOVEMBER 1-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL:

MŰVÉSZET, IRODALOM:

Enczi Endre — Két vázlat a forradalom körül (5. old.)

Gaál Endre: Liszt Ferenc születésének 150. évfordulója (6. old.)

Sulyok Vince: A száz éves Nansen (4. old.)

Rab Gusztáv novellája, **Molnár Miklós** tárcája; **Kannás Alajos** és **Nyéki Lajos** versei

Miért szép? — egy Nagy László versről (7. old.)

POLITIKA:

Ignotus Pál a szovjet pártkongresszusról (1. old.)

Méray Tibor: A reménytelenség jogán (3. old.)

Szabadságot a magyar politikai foglyoknak (1. oldal)

Nemzetközi mozgalom a közkegyelemért (8. old.)

Az Idő Sodrában: Fejtő Ferenc a magyar „incidensről"; **Aradi Zsolt** Grősz József haláláról; **Faludy György** Solohov a kongresszuson

Levelek a szerkesztőhöz; Most öt éve; Hírek

Az IDŐ Sodrában

Gondolatok egy incidensről

A „magyar incidens": ezzel a kifejezéssel igen gyakran találkozunk Roderick MacFarquhart „A száz virág" című könyvében, amely mint a nevéből is kiderül, az 1956—57-es kínai „olvadás"-ról szól. Már a kitűnő könyv olvasása előtt is tudomásunk volt arról a mély hatásról, amelyet az októberi forradalom gyakorolt a kínai intelligencia egyes rétegeire. Hiszen éppen a magyar zendülés szolgáltatta Mao Ce-tung számára a történelmi hátteret a szocialista társadalom belső ellentmondásairól szóló elmélkedéseihez, amelyek során az a becsvágy fűtötte, hogy a marxista gondolkodásnak új utakat mutasson és ideológiai leckét adjon Hruscsovnak. De csak most, MacFarquhart antológiájának olvasása közben alkothatunk igazán tiszta képet arról, hogy a magyar forradalom hatása Kínában nemcsak mély volt, hanem egyszersmind meglepően kiterjedt; hogy úgyszólván az egész kínai egyetemi ifjúság, a kínai nép elitje, a magyar forradalomban a saját keserves családásainak és szabadságvágyának igazolását ismerte fel.

Az antológiából ugyanis kiderül, hogy a kínai fiatalok nemcsak lélekben rezdültek együtt a magyar ifjúsággal, hanem a magyar példát tettleg is követni készültek. 1957 májusában, mielőtt Mao Ce-tung brutális pálfordulásával véget vetett az egész olvadási folyamatnak, a mozgalom már a nagyobb ipari központok munkásságára is kiterjedt.

Ennek a ténynek történelmi jelentőségéről hosszan lehetne elmélkedni. Nem ékes bizonyítéka-e annak, hogy a magyar forradalom nem csupán helyi jelentőségű megmozdulás volt, hanem mintegy egyetemes jelképe azoknak az erőknek, amelyeket a totalitárius rendszer szellemi és társadalmi terrorja vált ki ellenhatásképpen a legkülönbözőbb történelmi hagyományokkal rendelkező népekben?

S ezzel egyszersmind választ adunk arra a nyugati körökben, de még Magyarországon is oly sokszor felvetett kérdésre, vajon mi értelme volt az 1956-os forradalomnak? Nem volt-e meggondolatlan, elhamarkodott kirobbanás csupán, amelynek egyetlen eredménye az volt, hogy a kommunista rezsimek kifinomították uralmi s elnyomási módszereiket?

Egyes publicisták, mint például *Isaac Deutscher*, egyenesen odáig mentek, hogy *sajnálatosnak* minősítették a magyar forradalmat. Szerintük ugyanis a magyar forradalom újabb tápot adott a sztalinisták Hruscsov *evolucionista reformpolitikája* elleni bizalmatlanságának s megnehezítette Hruscsov helyzetét a nagyorosz, sovén, molotovista tényezőkkel szemben. Deutscherék szerint az 1956-os forradalom nélkül a szovjet blokk politikája simábban fejlődött volna a demokratizálódás útján és ebből a magyar népnek is csak haszna lett volna. Ma gomulkizmus volna Magyarországon és nem „kádárizmus".

Az az érzésünk, hogy az utóbbi évek fejlődése korántsem igazolja e feltevést. Nem mintha azt óhajtanánk kétségbe vonni, hogy a Hruscsov-éra bizonyos enyhülést jelent a Sztalin utolsó éveinek szörnyű elnyomásához képest. Itt egy olyan folyamatról van szó, amely magában az orosz társadalom iparosodásában gyökeredzik és ugyanakkor találkozik a csatlósállamok belső fejlődési vonalával is. Viszont az is kétségtelen, hogy a kommunista rezsimek liberalizálódása korántsem oly zökkenésmentesen történik, mint ahogy azt bizonyos nyugati idealisták remélték. Hasonlítsuk csak össze a XXII. szovjet pártkongresszus hangulatát az 1956-os XX. pártkongresszus hangulatával: azonnal megállapíthatjuk, hogy a hruscsovi reformizmus öt év alatt zsákutcába futott.

Hruscsov még igen messze van attól, hogy sikerrel oldja meg azt az alapvető ellenmondást, amelybe a totalitárius pártrendszer került az orosz nép és főképp az orosz intelligencia és munkásság aspirációival szemben. Sokan s valószínűleg joggal ép ennek az ellenmondásnak kiéleződésével magyarázzák a hruscsovi külpolitika megmerevedését. Már pedig Hruscsov kudarca tragikusan igazolja a magyar forradalom radikális eszméinek — a népek önrendelkezési jogát, a tervgazdaság centralisztikus formáinak leépítését, a belpolitika demokratizálódását célzó törekvéseinek — létjogosultságát.

Öt évvel a magyar forradalom szovjet leverése után a magyar nép szabadságharca nemcsak hogy nem minősíthető elhamarkodott és túlhaladott kalandnak, hanem időszerűbbnek, jövőbe mutatóbbnak látszik, mint valaha. *(fejtő)*

A bengáli értelmiségiek

a magyar forradalom ötödik évfordulóján felhívással fordultak India és a világ népeihez Magyarország szabadságának és függetlenségének ügyében.

„*1956 október 23-án* — mondja nyilatkozatuk — *Magyarország népe nemzeti forradalomban kísérelte meg lerázni magáról az orosz imperializmus igáját. A nép valamennyi rétege — írók, tanárok, diákok, munkások és parasztok — követelte az orosz gyarmatosítás felszámolását. A szovjet ellenőrzés alatt álló magyar kormány lemondásra kényszerült a tömeges nyomás hatására. Az új kormány vezetője, Nagy Imre megkísérelte a népi forradalom győzelemre vitelét, a további vérontások elkerülését. De Hruscsov nem tudta felhasználni Nagy Imrét a szovjet imperializmus céljaira. Következésképp Oroszország azonnal hadsereget küldött a forradalom leverésére. Nem volt könnyű feladatuk. A magyar nép, a hatalmas túlerő ellenére, bátran, egyedülálló bátorsággal és határozottsággal harcolt az orosz megszállók ellen. Ezrek és ezrek kényszerültek elhagyni az országot, hogy elkerüljék a leírhatatlan terrort. A világnak fel kellett ismernie, hogy Oroszország feláldozta a nemzeti önrendelkezési jog nemes elvét a sztalini és hruscsovi kapzsi imperializmus oltárán.*

A magyar nép önfeláldozása nem lesz hiábavaló. A nép el fogja nyerni szabadságát. Meghajtjuk fejünket a magyar nép elszántsága és bátorsága előtt, mellyel az 1956-os forradalmat megvívták."

A nyilatkozat aláírói egyebek között: *Tarasankar Banerjee* író, *dr. Srikumar Banerjee* író, *Kazi Abdul Wadud* író, *Prof. Promotho Nath Bisi* egyetemi tanár, *Sibnath Banerjee* szakszervezeti vezető, *Bidyut Bose*, a Praja szocialista párt vezetője, *J. N. Mitra* szakszervezeti vezető, *Rajani Mukherjee* szakszervezeti vezető, *K. K. Sinha* író, szerkesztő.

Luthuli

Megindultan olvassuk a neveket a Nobel-díjasok ezidei listáján. Mégis csak magyar ez az egyik név, ha nem adatott is meg szülőhazájának, hogy saját laboratóriumaiban, saját kórházaiban és egyetemein nevelje világhírű tudósá! S mégis csak testvérünk a keleteurópai népek testvériségében a bosnyák népnek az a lenyűgöző szavú epikusa ... De talán még megindultabban tekintünk a békedíjnak arra a kitüntetettjére, akihez se vérség, se nyelv, se földrajzi vagy történelmi közösség nem fűzi a magyarságot; akinek még a bőrszíne is feltűnően elüt a magyarétól s általában az európaiétól; de aki egyéniségével mégis annyi gyönyörű magyar és európai példát idéz emlékezetünkbe ... Albert Luthuli, az afrikai néger emancipációs mozgalom vezére és eleven klasszikusa, rászolgált minden teremtett ember hódolatára és ragaszkodására. Egész életét a szabadság, a jogegyenlőség, a személyi méltóság és a közjólét ügyének szentelte, azzal a szabadelvű kereszténységgel, azzal a humanista hazafiassággal, amelyet ósdinak, elavultnak, jellegzetesen tizenkilencedik századbelinek éreznénk, ha nem győződtünk volna meg újra meg újra arról, hogy időállóbb minden rakétázó és lélekautomatizáló modernségnél.

A Luthulihoz hasonló elmék gyengesége és korszerűtlensége *egy* dologban kétségtelen: ők azok, akik sohasem fenyegetik elnyeléssel a világot. De ha egy-egy világvésznyi erő meginog vagy megroppan s kicsordulnak alóla a legjobbak titkolt álmai és a tömegek rejtett kívánkozásai, mindig kiderül, hogy az emberi lélek Luthulival tart fehér és fekete bőrszínben egyaránt.

Luthuli sokat szenvedett eszméiért, harcolva a bur fajvédelmi zsarnokság ellen, mely a színesbőrűeket szégyenletes elnyomásban tartja. Félig-meddig fogságban, a börtönből kiszabadulva bár, de helyhez kötötten s rendőri felügyelet alatt kapta az értesítést a svéd akadémia kitüntető döntéséről. Ez a minősített fogság persze beillik szanatóriumnak a mai magyar politikai foglyok sorsához képest — a Sztalin- és Hitler-rendszerek rabjairól nem is szólva. De mégis szégyen, mégis megalázó. S iróniája a sorsnak, illetve korunk barbár történelmének. Mert Luthuli a mérséklet embere. Amilyen odaadó szabadsághős, olyan higgadt egyeztető. Az üldözés, a bebörtönzés, az ijesztgetés, a kétoldali fenyegetés — az elnyomó kormányhatalom s a gyilkos és kalandor izgatók kétoldali zsarolása — sem meg nem törte, sem hisztériás elkeseredésre nem hangolta. Egyformán dacolt a fehér fajvédelem hatalmával és a fekete fajvédelem kísértésével. Egyformán a zsarnoksággal és a tébollyal.

Mint lapzártakor halljuk, Luthuli engedélyt kért a délafrikai hatóságoktól, hogy Oslóba utazhasson a díj átvételére. Vajon a Verwoerd-kormány emberségesebben és értelmesebben fog-e eljárni vele, mint ahogy a Hruscsov-kormány járt el a Paszternák (némileg analóg) esetében? Akár igen, akár nem: annyit mindenesetre remélhetünk, hogy a világközvélemény nyomásának kevésbé makacsul tud és óhajt majd ellenállni s hogy Luthuli a maga zulu-néger törzsének és az emberi fajnak dicsőségére megérheti azt, amitől Paszternákot, az orosz nemzet nagy költőjét, az orosz állam és az emberi hatalmak szégyenére elütötték.

A Csendes Don

nagynevű szerzője Rosztov városa küldöttjeként vesz részt a Szovjetunió kommunista pártjának jelen kongresszusán. E minőségében Solohov hosszabb beszédet tartott. Felszólalását két téma köré csoportosította. Először megállapította, hogy az orosz federális köztársaság 2700 nyilvántartott írója közül 1700 Moszkvában vagy Leningrádon él. E tényt Solohov kétségbeejtőnek minősítette; kétségbeesését azzal indokolta, hogy író nem írhat a parasztokról, ha nem él köztük, ha pedig bányászokról készít regényt, úgy a bányamunkáról legalább annyit kell tudnia, mint a bányásznak. Másodsorban egyes költőket meg írókat bírált és támadott; a többi közt Jevgenij Jevtusenkót. Támadását leginkább a moszkvai, igen látogatott költői estek ellen intézte: kifogásolta, hogy a hallgatóság soraiban hisztérikus leányzók rajonganak, a költők nagyrészt erotikus verseket adnak elő, az ünnepelt poéták pedig erősen kitömött vállú zakóban és hihetetlenül szűk nadrágban jelennek meg hallgatóik előtt.

Nem hisszük, hogy túlságos részletességgel kellene megvitatnunk Solohov elvi álláspontját. Merőben valószínűtlen, hogy Móricz Zsigmond jelentősebb, szebb és igazabb könyveket ír a magyar parasztokról, ha kora fiatalságában nem költözik Budapestre, hanem, mondjuk, Szilasbalhásón éli le életét. Balzac évekig nem mozdult ki párisi dolgozószobájából, mégis remek képét adta a francia vidéki nyárspolgárnak, mint ahogy Tolsztoj Jasznaja-Poljanáról többet tudott a pétervári arisztokráciáról, mint Pétervár valamennyi írója, kik eme arisztokrácia körül sündörögtek. Zola csak néhány napos tanulmányútra utazott az északfrancia bányavidékre, mielőtt a Germinalt megírta; könyvében mégis oly erővel ábrázolta a bányász Etienne Lantier alakját, hogy az orosz federális köztársaság 2700 nyilvántartott írója azóta sem érte be Zola lába nyomát, akármilyen szorgalmasan ütötték is bele orrukat az ukrán bányák csilléibe.

Ugyanígy az okozati összefüggés egy költemény értéke és szerzője öltözéke között majdnem elhanyagolható. Baudelaire tűrhetetlen piperkőc volt, lord Byron köpenyege szinte a Márkus tér két oldalát verdeste, Wilde zöld szekfűt hordott gomblyukában, François Villon félig búzakék, félig kárminvörös szárú nadrágban járt és cipője félől hosszú orrát zsinórral kötötte térdéhez, Petőfi Sándor pedig a pesti nyárspolgárok pukkasztására talicskán, pörge kalapban, gatyában vitette magát végig a Hatvani utcán. Ettől bizony nem lettek a verseik rosszabbak. Ahogy viszont Alexej Szurkov hiába öltene csőnadrágot, Gellért Oszkár meg Hidas Antal pedig hiába vitetnék végig magukat talicskán lobogó gatyában a Kossuth Lajos utcán, bazsarózsával gomblyukukban — ettől még nem érik el Petőfi gatyakorcát. És ahogy az író lakhelye nem determinálja művei értékét, úgy a tehetség sem a poéta válltömésében, nadrágjában, avagy gatyájában rejlik; és ahogy a botrányos viselet nem alacsonyította Petőfit kontárrá, úgy nem csinál a tisztes ruha költőt Gellért Oszkárból. Biztosra vesszük, hogy ezt Solohov is tudja, sőt legalább ilyen jól tudja.

De ha tudja, miért mondja? Feltehetően azért, mert a szovjet kommunista párt valamelyik vezetője megbízta, hogy ezt mondja. Hruscsov régi bánata (már Sztaliné is ez volt), hogy az írók Moszkvában élnek, összejárnak, beszélgetnek, sőt a rendszert és intézkedéseit bírálják. Mi sem lenne kellemesebb, mintha ezek az írók egymástól legalább száz versztnyire élnének, ki egy bányában, ki a traktorgyárban, ki egy kolhoz istállójában, ki a szűzföld rögén; így legalább nem lenne baj velük. Az erotika és a csőnadrág is régi bánata a szovjet bürokráciának. E bürokrácia szellemi horizontja az 1880-as évek közép-európai nyárspolgáraiéval azonos. A divatot szentségnek tekintik, ha régi, és közbotránynak, ha új; az erotikát pedig ugyanazzal a fülledt hipokrízissel szemlélik és átkozzák, mint a múlt század filiszterei. Végül pedig a vers szóljon a termelésről, a békeharcról, az atombombáról, Leninről meg Gagarinról, akkor legalább mindenki unja; de ne az erotikáról, mert akkor még rajonghatnak érte.

Mindezt a kellő számú kommunista frázis keretében eddigelé az SZKP valamennyi kongresszusán egy-egy hájas, májbajos, vén undok szokta elmondani, akinek az erotikához pontosan annyi köze volt, mint a költészethez. Most módszert változtattak. Amit egy bürokrata szokott eldarálni, azt Oroszország legnagyobb élő írójával mondatták el. És Oroszország legnagyobb írójának nem maradt más választása, minthogy ezeket a múltszázadi marhaságokat úgy adja elő, mint saját gondolatait. Szomorú jeléül annak, hogy a bolsevizmus mindenkit megaláz, beszennyez és magával akar rántani a mélybe — annál mélyebbre, minél magasabbra nőtt. *(faludy)*

Ivo Andrics

Az idei irodalmi Nobel-díjat, mint ahogy az I.U. egy hónappal ezelőtt, stockholmi értesüléseink alapján már előre látta, nem a németek jelöltje, Kaestner, sem az angolok favoritja, Graham Greene, hanem Ivo Andrics szerb regényíró nyerte el. Andrics 69 esztendős és számos történelmi regényt írt, melyek között a Híd a Drinán *a leghíresebb; ez utóbbi 19 nyelven jelent meg. Nem kevésbé híres a szerző úgynevezett Bosnyák Trilógiája. Ivo Andrics a XIX. század nagy realista regényíróihoz sokkal jobban hasonlít, mint századunk jellegzetes szerzőihöz, mint például Mannhoz, Gidehéz, vagy Faulknerhez. Roppant ábrázoló erejű, tárgyilagos és nagylélegzetű író, művei nemcsak a szerb, hanem a világirodalom szerves részei. Andricsnak semmi köze nincs az úgynevezett szocialista realizmushoz és noha a jugoszláv parlament tagja, a közéletben semiféle szerepet nem játszik. Fiatal korában mint szerb hazafi hosszan sínylődött osztrák börtönökben. Ivo Andrics Nobel-díját a nyugati sajtó némi fanyalgással fogadta, holott nem kétes, hogy az 1961-es irodalmi nagydíjat mind Erich Kaestnernél, mind Graham Greenenél jóval nagyobb és jelentékenyebb szerző nyerte el.*

Egy magyar érsek halálára

Grősz József kalocsai érseket, a magyar püspöki kar elnökét 1961 október 6-án temették Budapesten.

Alig van nehezebb feladat közéleti férfiak elparentálásánál. Szabad társadalmakban a nehézséget azzal szokták áthidalni, hogy a kortárs halálakor elmondják róla mindazt, ami a legjobb volt karakterében és egyéniségében s megdicsérik mindazért, amit a halott kortárstól hivatala és méltósága alapján el lehetett várni, akár betöltötte hivatását, akár nem.

Milyen egyszerű azonban a dolgunk Grősz József sírjánál: egyszerű ember volt, egyszerű családból, nem törekedett a magasba, még kevésbé tolakodott a nyilvánosság fényébe. Nem tudunk róla, hogy már fiatal korában „vezetői hajlamok" mutatkoztak volna benne, nem tudunk arról sem, hogy valaha is beszélt volna saját küldetéséről. Élete úgy indult — s egy olyan korszakban —, hogy se ő, se más nem gondolhatott jövő kivételes és tragikus döntésekre.

Amikor a nyugat-magyarországi — burgenlandi — Féltoronyban megszületett, szinte mozdíthatatlan, masszív béke terpeszkedett az Osztrák-Magyar Monarchián; a falu még falu volt s Féltorony s az egész környék német ajkú lakossága nem kételkedett sem az uralkodó társadalmi rendben, sem a monarchia állandóságában, sem az Egyház erejében. A „német ajkúság" nem jelentett többet a szokásokhoz, a nyelvhez és a tradícióhoz való természetes ragaszkodásnál. Grősz József élete úgy indult, mint sokezer szellemi elődjéé, akik egyszerűen jó papok akartak lenni. E falvak élete évszázadokon keresztül szinte tökéletesen átfonódott az Egyház életével és formáival. A vallásosság hit és életforma lett egyszerre, s a kettő egymás nélkül nem volt elképzelhető. A pap szerepe a falu és az egyén életében irányító volt, s ha szerették a papot, követték, ha nem nagyon kedvelték, akkor is hallgattak rá s nem fordultak az Egyház ellen. Belenőttek hitük formáiba is és sokszor éppen az tartotta meg őket a lényeg: a hit és a szentségek számára. Grősz Józsefnek ez a vallásosság és ez az életforma volt a gyökere. Ebből a talajból nőtt papi hivatása. Amikor püspök, majd érsek lett, sem szokásai, sem karaktere nem változott meg. Nem alakult át egyházfejedelemmé, vagy politikussá, hanem azzá, aminek lennie kellett: a hívők és a papság érdekeivel törődő, az Egyház lényegét és formáját előmozdító és védő családfővé. Nem minden nyugati püspöki ideál ilyen, de abban a hatalmas rezervoárban, amely Grősz Józsefnek fizikailag és szellemileg otthona s a magyar katolikus Egyháznak is egyik legerősebb táplálója volt — ez a püspöki típus a *történelmi szabály*.

Az idők gyors változása s a totális állam uralomra jutása azonban minden történelmi szabályt felborított. Se a hősi, se a csendes ellenállás nem látszott — és nem látszik — sikerre vezetőnek. Az ellenfél a mártírium glóriájától is megfosztja azokat, akik karmai közé kerülnek. Grősz József egy napon ebben a légkörben találta magát, egy nyáj élén s neki, aki sem a nagy szavaknak, sem a nagy gesztusoknak nem volt az embere, jutott az a feladat, hogy „vezessen", tárgyaljon, s végeredményében mentse azt, ami menthető. S ebben a szerepben, ami számára nem szerep volt, hanem súlyos feladat, azon a módon állta meg helyét, ahogy karaktere és nevelése azt előírta. Egy korszakban, amely a világtörténelem legnagyobb szégyenfoltját viseli milliók állati lebunkózása s a szellem megcsonkítása és meggyilkolása miatt — akár Hitlerékre, akár a Szovjetre gondolunk — bármilyen helytállás megkísérlése is már a hősiesség körébe tartozik. A sok tízezernyi névtelen hős sorában Grősz József érdeme marad, hogy haláláig megkísérelte nyájának védelmét, azt, hogy legalább valamiféle szabadságot biztosítson a vallás gyakorlására, s hogy ezzel legalább egy értéket mentsen: ha mást nem lehet, legalább az istentisztelet lehetőségét. Ezzel nemcsak az Egyháznak, hanem az emberiségnek, az emberi civilizációnak tett szolgálatot. Érdemét nem a közvetlen eredmény vagy eredménytelenség szabja meg, hanem a törekvése mögötti szándék. *(A. Z.)*

MÉRAY TIBOR

A reménytelenség jogán

Mekkora volt az ujjongás szerte a világban öt esztendővel ezelőtt, 1956 október 23-án, amikor a magyar munkások és diákok tüntetve végigvonultak Budapest utcáin, ostrom alá vették a Rádiót és ledöntötték a Sztalin-szobrot. Napokon át a magyar forradalomról harsogtak a bemondók, szemfüles különtudósítók azonnal útra keltek a főváros irányába, az újságoknak nem volt gondjuk elsőoldalas címre és szimpátiatüntetések hullámzottak végig az európai, észak- és dél-amerikai, valamint nem egy ázsiai nagyváros bulvárjain. A hivatásos politikusok és a diplomáciai szakértők megállapították, hogy a szovjet birodalom alapjaiban megrendült, a legteljesebb együttérzésükről biztosították a felkelt magyar népet: Eisenhower elnök kijelentette: Amerika szíve együtt dobog Magyarország szívével.

A kitörő örömnél csak a felháborodás volt nagyobb, amikor tízegynéhány nappal utóbb, 1956 november 4-én a szovjet hadsereg legázolta a magyar forradalmat. Mindenfelé tiltakozó gyűléseket tartottak, jónéhány fővárosban beverték a szovjet nagykövetségek ablakait, a november 7-i, díszes szovjet fogadásokra a meghívottak nagy része nem ment el, az Egyesült Nemzetek Szervezete nagy többséggel megbélyegezte a fegyveres intervenciót, a különböző újságok pedig tele voltak karikatúrákkal, amelyeken Nyikita Szergejevics Hruscsov kezeiről csak úgy csöpögött a vér. Elképzelhetetlennek tűnt, hogy ezt a kezet valaha is megfogná egy valamirevaló demokrata. Ez a felháborodás még csak fokozódott, amikor két évvel utóbb, 1958 nyarán Nagy Imrét és legközelebbi munkatársait titkos tárgyaláson halálra ítélték és az ítélet kihirdetése után azonnal kivégezték. A szabad emberek érzelmeit tömören és világosan foglalta össze Új-Delhiben a Praja Szocialista Párt titkára, Krishna Menon, amikor kijelentette: „Aki ma hallgat Magyarország szenvedéseiről, az nemcsak elfogadja azt, ami történt, de cinkossá is válik a magyar nép leigázásának bűnében."

Öt év telt el a forradalom kitörése és leverése, három és fél év vezetőinek kivégzése óta. S mi Villonnal együtt felsóhajthatunk: „Hol van a tavalyi hó?!" Hol vannak a tüntetők és a tiltakozók, az ünneplők és a felháborodók, hová lettek a demokraták, akik nem mennek el a szovjet követségek fogadásaira, hol vannak az államférfiak és a politikusok, akik azóta már nem szorították meg mosolyogva Hruscsov érinthetetlennek tűnő kezét? Eisenhower elnök már tíz nappal a forradalom bukása után megmondta: „Szívünk együtt dobogott a magyarok szívével és mi minden tőlünk telhetőt megtettünk, hogy enyhítsük a szenvedést, de egy dolgot világosan meg kell mondanom. Az Egyesült Államok sem most, sem soha nem buzdított nyílt lázadásra védtelen népeket olyan erőszakkal szemben, amelynek ellenében nem volt lehetőség a helytállásra." A világ, mielőtt megfogta Hruscsov kezét, előbb, lám, még sietve megmosta a magáét...

Természetesen elfogultnak és önzőnek kell lennie annak, aki mindezt felhánytorgatja. Elvégre azóta annyi minden történt: Irak, Laosz, Dél-Korea, Törökország, Kuba, Kongó, Bizerta, Berlin, Szíria, katonai puccsok és nagyfontosságú elnökválasztások, gyarmatok önállósulása és az első lépések a világűr meghódítására. Az újságoknak valóban nem volt szenzációhiányuk és a különtudósítóknak valóban volt hová utazniok. Hogyan is lehetne azt kívánni, hogy az eseményeknek, a forradalmaknak és az ellenforradalmaknak, a Szputnyikoknak és a polgárháborúknak, a summit-oknak és az újrakezdett atombomba - kísérleteknek ebben a forgatagában a világ ne feledkezzék meg egy kis, tízmilliós közép-európai ország néhány napig tartó, sikertelen forradalmáról?

Ráadásul a Magyarországról érkező hírek nem is olyan zaklatók. A nyugati turisták, akik ott járnak, elmondják, hogy az emberek jól öltözöttek és elég jól táplálták, a szórakozóhelyek, a vendéglők, az üdülők zsúfolásig tele vannak, a könyvesboltokban lehet nyugati írók műveit kapni, a színházakban és a mozikban nyugati darabokat és filmeket megnézni, a vezető politikusok körül egyáltalán nincs olyan „személyi kultusz", mint Sztalin idejében. Mindez igaz. A turisták arra már kevésbé gondolnak, hogy ezeket az engedményeket nem kis mértékben az elbukott forradalom csikarta ki, azt még kevésbé tudják, hogy a rendszer miként vesz vissza többet és többet belőlük. A turisták nemigen szoktak ellátogatni a parasztokhoz, akiktől az utóbbi két évben kivétel nélkül elvették a földjeiket és kolhozokba kényszerítették őket. A külföldiek számára fenntartott luxushotelekből és luxusvendéglőkből nem látni a háziasszonyok tízezreit sem, akik naponta órákat állnak sorba — és hányszor hiába! — húsért és más élelmiszerekért, amelyek éppen a kolhozosítás nyomán az utóbbi időben rendkívül megfogyatkoztak. Az egy-két hétre Budapestre látogatók azt is aligha tudják, hogy most, szeptemberben a Kádár-kormány módosította az ötéves tervet: a módosítás értelmében megszigorítják a munkások normáit — és ezzel az életszínvonalat — s ugyanakkor fokozzák a fegyverkezést, a hadikiadásokat. S ahová legkevésbé lehet belátni, azok a börtönök. Mert igaz az, hogy az utóbbi egy-két évben sokan kiszabadultak már, de öt évvel a forradalom bukása után még mindig a rácsok mögött sínylődik a magyar szellemi élet egyik legnagyobb alakja, Bibó István professzor, s olyan kommunista múltú, „revizionista" írók, újságírók és tudósok, mint Mérei Ferenc professzor, Ádám György, Márkus István, Tánczos Gábor, Lőcsei Pál, Fekete Sándor, Obersovszky Gyula, Kardos László és a munkásvezetők közül Rácz Sándor, Kiszely János és még sokan mások.

Dehát gondok, bajok, nehézségek, börtönök és akasztófák másutt is vannak, nemcsak Magyarországon, sőt másutt is, nemcsak a szovjet tömbben. Igaz, ami igaz: a hindu parasztok nyomorúságosabban élnek, mint a magyar parasztok, a katalán munkások, mint a magyar munkások, a dél-afrikai néger intellektueleknek kevesebb emberi joguk van, mint budapesti társaiknak. Lumumba meggyilkolását az ENSZ éppúgy nem tudta megakadályozni, mint Nagy Imréét. Olyan világban élünk, ahol az egyik bűn, ha nem is igazolja, de „semlegesíti" a másikat.

Milyen nagy a csend most, az ötödik évfordulón. És tulajdonképpen milyen jogon is kérhetnénk a rohanó világtól — amelyik különben leginkább azt szeretné tudni: hová rohan —, hogy álljon meg egy percre és emlékezzék meg Magyarországról? Talán csak egyetlen jogcímünk van rá: a reménytelenség. Mert míg a Nyugat egykori vagy mostani gyarmatai úgy kezdték, kezdik, vagy folytatják a harcukat, hogy biztosak benne: előbb-utóbb siker fogja azt koronázni, a magyar forradalmárok nemcsak az idegen megszállásba, hanem a korábbinál is nagyobb reménytelenségbe zuhantak vissza. Mintha csak a camus-i Sisyphos-mítoszt akarták volna illusztrálni: ez különös tragédiájuk, de talán ez különös érdemük is; el akartak szakadni egy olyan birodalomtól, amely nem tűri meg gyarmatai függetlenségét, semlegesek akartak lenni, holott semlegesek csak a másik tábortól elszakadók lehetnek, a maguk módján akartak szocializmust, holott az idegen dogmákat kötelező utánozniok. Segítséget akkor nem kaptak, ma már nem is remélnek: az egyetlen, amit ma még elvárhatnak, nem a vállveregető dicséret, vagy a puffogó frázis, hanem mindössze annyi, hogy a náluk szabadabb emberek túlzott hallgatásukkal és feledékenységükkel ne váljanak — Krishna Menon szavait idézve — „a magyar nép leigázásának cinkosaivá".

Most öt éve

Október 30.

A magyarországi események angol sajtóvisszhangja:

A magyarországi események az angol sajtóban példátlanul nagy helyet foglaltak el mind a mai napig. Ma csak az Angliát közvetlenül érintő középkeleti fejlemények szorították a második helyre.

Az angolszász sajtó és a közvélemény nagy világpolitikai, sőt *világtörténelmi fontosságot tulajdonít a magyarországi eseményeknek*, amelyekből messzemenő következtetéseket kezd levonni. Határozott kifejezést nyert az a remény, hogy az események által előidézett hatalmi egyensúlyi eltolódás meg fogja nyitni az utat az európai rendezés, főként a német egység és az európai biztonság, sőt esetleg a leszerelés elintézése előtt is.

A Daily Herald október 29-i vezércikke írja:

„Moszkva sorsdöntő pillanatok előtt áll. A nyugati hatalmak elősegíthetik a döntést. Mi békét és szabadságot akarunk Európában. Oroszország, noha kérkedik katonai erejével, biztonságot kíván határain. Ütköző államaink gyors összeomlása nagyon könnyen arra birhatja Oroszországot, hogy megegyezés útján igyekezzék elérni azt, amit erőszakkal sem tudott elérni."

A *Financial Times* a többi között hangoztatja, hogy bármiként alakuljanak is az események, *Magyarország kitörölhetetlen lelkesítő fejezetet nyit Európa történelmében.*

A *New York Times:* „A bátor magyar nép sokat ért el hihetetlenül rövid idő alatt. A politikai győzelem máris kétségtelenül az övé és ezt már csak tömeges katonai beavatkozás ragadhatja el tőle. Ebben van a veszély."

★

Október 31.

A France Soir jelentése szerint az Egyiptom ellen indított brit-francia hadműveletek szerdán reggel 5.30 órakor bombázással elkezdődtek. A bombázásokat többszáz francia vadászbombázó hajtotta végre.

Kairó. Az egyiptomi katonai főparancsnokság közli, hogy brit repülőgépek a késő esti órákban bombázták Port Said, Izmalia és Alexandria városát.

„A Biztonsági Tanács összeült az egyiptomi angol-francia beavatkozás megvitatására."

November 1.

„Kedves Barátaim! A mai napon megkezdtük a tárgyalásokat a szovjet csapatok kivonására az országból, a varsói szerződésből ránk háruló kötelezettségeink felszámolásáról."

(Nagy Imre)

„A Minisztertanács elnöke közölte a Szovjetunió kormányával, hogy a Magyar Népköztársaság kormánya haladéktalan tárgyalásokat kíván kezdeni a szovjet alakulatok kivonásáról Magyarország területéről. Hivatkozással a Szovjetunió kormányának legutóbbi nyilatkozatára, amelyben kijelenti, hogy kész tárgyalásokat folytatni a magyar kormánnyal és a varsói szerződés más résztvevőivel a szovjet csapatok kivonásáról Magyarországról, a magyar kormány felkérte a szovjet kormányt, jelölje ki küldöttségeit a tárgyalások mielőbbi megkezdésére és egyben kérte, jelölje meg a tárgyalások helyét és idejét."

(Magyar Nemzet, 1956 nov. 1.)

MAGYAROK, POLGÁROK, BUDAPEST LAKÓI!

Dunántúl népe veletek van!

A következőket követeljük:

1. Független és semleges Magyarországot!
2. A varsói szerződés azonnali felbontását!
3. A még benn lévő szovjet csapatok azonnali kivonulását! Budapest népe! Segítünk benneteket, számíthattok gazdasági és katonai segítségünkre!

TÁMOGATUNK BENNETEKET. TARTSATOK KI A VÉGSŐKIG!

Dunántúl hatalma a népé!

Kezünkben a karhatalom, az ÁVH-t felszámoltuk, a forradalom győz!

A pécsi bányászok FEGYVERESEN készen állnak mellettetek!

Pécs, 1956 október 31.

PÉCSVIDÉKI BÁNYÁSZ SZÖVETSÉG

TELJES AMNESZTIA

az ÁVH tegye le a fegyvert!

1. Az ÁVH azonnal szüntesse be a tüzet!
2. Teljes amnesztiát a harcolóknak és a katonáknak!
3. A szovjet csapatok vonuljanak vissza állomáshelyeikre!
4. A rend fenntartását a magyar néphadsereg biztosítsa.
5. Nagy Imre azonnal alakítson nemzeti egységkormányt! Álljon az új kormány a nemzeti mozgalom élére!
6. Minden üzemben válasszák meg a munkástanácsokat!

A MAGYAR ÍRÓK ÉS MÜVÉSZEK

„Népünk dicsőséges felkelése lerázta a nép és az ország nyakáról a Rákosi-uralmat, kivívta a nép szabadságát és az ország függetlenségét, amely nélkül nincs, nem lehet szocializmus. Bátran elmondhatjuk: ennek a felkelésnek eszmei és szervezeti vezetői, előkészítői a ti soraitokból kerültek ki. A magyar kommunista írók, újságírók, egyetemisták, a Petőfi Kör fiataljai, munkások, parasztok ezrei, a hazug vádak alapján bebörtönzött régi harcosok, az első sorokban küzdöttek a Rákosi-féle önkényuralom és kalandorpolitika ellen. Büszkék vagyunk arra, hogy a fegyveres felkelésben, annak vezetésében helytálltatok áthatva igazi hazaszeretettől, a szocializmus iránti hűségtől."

„A párt szervezésének megindítására, ügyeinek intézésére és a pártalapító országos kongreszszus legsürgősebb összehívására előkészítő bizottság alakult, melynek tagjai Donáth Ferenc, Kádár János, Kopácsi Sándor, Losonczy Géza, Lukács György, Nagy Imre és Szántó Zoltán."

(Kádár János rádióbeszédéből, 1956 november 1.)

„Magyarország népe! A magyar nemzeti kormány, a magyar nép és a történelem előtt mély felelősségérzettől áthatva, a magyar nép millióinak osztatlan akaratát kifejezve, kinyilvánítja a Magyar Népköztársaság semlegességét."

(Nagy Imre rádióbeszédéből)

„Tudósítóink jelentették, hogy a csütörtöki nap folyamán az orosz haderő nagyobb gépesített alakulata átlépte a határt. Az alakulat Debrecenen keresztül haladt. Délután, majd a késő esti órákban Szolnokról és Ceglédről is hír érkezett arról, hogy az alakulat egy része áthaladt a városon. Lapzárta előtt kaptuk a hírt, hogy az orosz csapatok Kecskemét felé tartanak.

(Magyar Nemzet, 1956 nov. 2.)

„Gyertyák égtek csütörtök este Budapest ablakaiban. Halottak napján az élők gyújtotta fények lobogtak a házak ablakszemeiben, siratták, gyászolták, újratemették az acélszívű fiúkat, lányokat, a fiatalokat és a fiatalabbakat, a pesti utcák barrikádjainak, a pest-budai háztetőknek hőseit. Szabadságunk, szabad életünk, független hazánk új mártírjai emlékének — bár kiontott piros vérüket még be sem itta az anyaföld, az értük hullajtott könnyek még fel sem száradtak a szülők, testvérek, hitvesek, mindnyájuk meggyötört arcán — Budapest népe egy emberként áldozott. Olyan volt tegnap este a város a millió gyertyafényben, mint egy óriási temető."

(Népszava, 1956 nov. 2.)

November 4.

Daily Telegraph: „Támadás hajnal előtt" címmel a következőket írja:

„Ma hajnalban orosz tankok és tüzérség egyesített támadást indított a magyar főváros ellen. A támadásban mintegy 1000 tank vett részt. A honvédség alakulataival Pest környékén vívott küzdelem után, hajnali hat órakor érkeztek a fővárosba az első szovjet tankok. A küzdelem fő színhelye a parlament épülete körül volt. A parlamentet az orosz csapatok 9 óra tájban foglalták el. A Nagy-kormány tagjainak sorsa, akik a parlament épületében tartózkodtak, ismeretlen. Nagy Imre miniszterelnök hajnali negyedhatkor jelentette be az ország népének a szovjet támadást. Felhívása több ízben hangzott el a rádióban magyarul, németül, franciául, angolul és oroszul, mielőtt a rádió reggel 9 óra előtt beszüntette adását. A telefonösszeköttetés Budapesttel már korábban megszakadt. Délelőtt 11 óra felé érkezett ide az utolsó jelentés, melyben a miniszterelnök a Nyugathoz fordult segítségért."

November 5.

Szimpátiatüntetések Magyarországért

„Párisban a tömeg felgyújtotta a kommunista párt székházát és megtámadta a L'Humanité szerkesztőségét.

Stockholm: Erlander miniszterelnök lemondta Hruscsov és Bulganyin látogatását.

New York: A szovjet nagykövetség előtt mintegy 2000 ember tüntetett.

Brüsszel: A szovjet nagykövetség rendelte élelmiszerek szállítását megtagadták, azzal, hogy inkább küldjék azt Magyarországra.

Hága: A városban ma 3 perces csenddel adóztak Magyarországnak.

Koppenhága: A szovjet nagykövetség ablakait a tüntetők bezúzták.

SULYOK VINCE

A világ szociális lelkiismerete

— Száz éve született Fridtjof Nansen —

1 Az első világháborút követő nehéz és ellentmondásokkal teli években — Fridtjof Nansennak hívták a világ lelkiismeretét. „*Európa egyetlen hőse korunkban*", mondotta róla á költő is, Romain Rolland, annakidején. Neve fogalommá vált, mindenütt és mindenkinek mond valamit, még ma, harminc évvel halála után is. Útleírásokat faló gimnaziták szivdobogva olvassák a világ minden nyelvén sarki expedicióiáról, grönlandi útjáról vagy jegesmedvevadászatairól irott könyveit. Tudományos munkássága korszakalkotó jelentőségű a zoológiában, az oceánológiát pedig egyenesen ő tette tudománnyá. Memoárjaikat irogató királyok, elnökök, diplomaták előszeretettel emlegetik közeli barátjukként. Ha előfordulhatna valaha, hogy hazájában elfelednék — Örményországban akkor is könyveket adnának ki róla. S a Volga mentén még ma is keresztet vet számtalan öregaszszony, ha nevét hallja.

Életéről és tevékenységéről nagyon nehéz pátosz nélkül írni. Aki — ha egy kis időre is — elmélyedt e magányos nagy ember életművének tanulmányozásában, nem vonhatja magát ki varázsa alól.

Hadd kezdjem mindjárt egy kis történettel, mely egy csapásra közel visz bennünket Nansenhoz. 1928-ban érdekes konferencia ült össze Genfben: a világ vallásainak küldötteiből állt: keresztényekből, zsidókból, mohamedánokból, buddhistákból, hindukból és sintóistákból — ki tudná fölsorolni mindvalamennyit. Egy terembe, egy asztalhoz gyűltek, attól a nemes aggodalomtól és törekvéstől hajtva, hogy a világ népeinek legfontosabb problémájáról: a békéről, a béke megőrzéséről beszélgessenek. — S pogányok, zsidók és keresztények egy akarattal és egyhangúlag Fridtjof Nansent választották elnökükül, azt az embert, aki egyetlen valláshoz, egyházhoz, gyülekezethez sem tartozott. De mindenki tudta, hogy erre a tisztre senki nálánál méltóbb nem lehetett. Mert az ő élete egy sajátos, külön vallás volt: a segítés és a jóság, a felebaráti szeretet és az önfeláldozás vallása. A legnemesebb és legtisztább humanizmus főpapjaként elnökölt mindannyiuk fölött!

2 Élete két, egymástól szinte maradéktalanul elválasztható szakaszból áll. A határvonalat 1919 képezi, ez a világháborút követő szenvedéssel, megpróbáltatással, eleddig ismeretlen problémákkal olyannyira teli év.

Egyképpen sokrétű, gazdag és izgalmas mindkét életszakasz, a tudós kutatóé éppúgy, mint a Népszövetség főmegbizottjáé. A következőkben szeretném megkísérelni, hogy — ha vázlatosan is — érintsem élete legfontosabb mozzanatait.

21 éves korában járt először a sarki vizeken, doktori disszertációjához gyűjtött anyagot egy kis halászhajón. Grönland akkor még ismeretlen keleti partjai közelében, melyekre európai ember addig még nem lépett (hacsak 800-1000 évvel korábban a norvég vikingek nem!) — úszó jégtáblák gyűrűjébe került hajójuk, s 24 napon át sodródott velük. Ekkor ragadta meg Nansent az a gondolat, hogy sítalpon keresztülhatoljon az ismeretlen kontinens hó- és jégmezőin — meghozzá a keleti, lakatlan partokról indulva a nyugatiak felé, az eszkimó és dán települések irányába. Tervében ez volt a merész és a zseniális. „*Sich ins Unbekannte wagen, ohne den Rückweg zu sichern.*" Minden korábbi kísérlet kudarcot vallott: az expedíciók rémülten fordultak vissza. Nansen a nehezebb végén fogta meg a dolgot: neki nem volt hova visszaforduljon, az életet jelentő civilizált — előtte feküdtek. Expedíciója 1888-ban sikerrel járt.

Második sarki útjának gondolata még vakmerőbbnek és megdöbbentőbbnek hatott, annyira új és eredeti volt. „*Esztelen öngyilkossági terv,*" mondta róla csaknem valamennyi szaktekintély. Nansen egész föltevését néhány Grönland nyugati partjain talált tárgyra alapozta, melyek minden kétséget kizárólag részben Alaszkából, részben Szibériából származtak. Kell tehát valami állandó áramlásnak lennie, vélte, mely a Béringszorosból indul ki, s a Sarkon át halad Grönland partjai felé. Különleges erősségűre és formájúra épített hajójával, a Fram-mal, 1893 nyarán indult föl a szibériai partok mentén északra, hogy az Új-szibériai szigetek táján magát válogatott embereivel hajóstul a jégbe fagyassza, s azzal együtt sodródva három évvel később Grönland és Svalbard között újból kiolvadjon. Számításai fényesen igazolódtak, csak egy pontban mutatkozott némi eltérés: az áramlat néhány fokkal délebbre maradt el a Saroktól a vártnál. Ezért 1895 februárjában elhagyta Nansen a hajót egy társa kíséretében, hogy sítalpon még közelebb jusson az Északi sarkhoz. Április 8-án fordultak vissza a 86. szélességi fokról, öt hónappal később érték el a Ferenc-József-földet, s a telet ott töltötték kettesben egy kis általuk épített kunyhóban. A következő év júniusában összetalálkoztak egy angol expedícióval, s az ő hajójukon indultak Norvégia felé. Várdöt augusztus 13-án érték el. S néhány nappal később, augusztus 20-án Nansen hajója, a Fram is megérkezett Norvégiába...

3 Nagysikerű fölfedezőútjai valósággal mítosszal vették körül Nansen személyét, s nevét egy csapásra ösmertté tették világszerte. Alig volt nagyobb városa Európának, ahova nem hívták volna meg előadást tartani. Számunkra érdekes lehet tudni, hogy Budapesten is járt 1898-ban, és a Földrajzi Társaságban tartott előadást a Fram útjáról.

Egymás után megjelenő könyvei és tanulmányai fölbecsülhetetlen értékű úttörő munkáknak számítanak az új tudományágban. Különös jelentőséggel bír főműve, „A norvég tenger." Legfontosabb kutatási területei: a tenger külső és belső mozgása, áramlásai, az áramlások törvényszerűségei, hatásai a levegőre, éghajlatra, halászatra, földmüvelésre; a tenger mélysége, mélyvízi viszonyok, tengerfenék, hőmérséklet és sótartalom voltak. Kutatásai során gyakran tett kisebb-nagyobb utazásokat a norvég vizeken egészen a Spitzbergákig és az Atlanti óceánig. Igen jelentős volt szibériai útja is 1913-ban, élete utolsó éveiben pedig a Zeppelin léghajóval tervbevett expediciós úton szerette volna viszontlátni az északi sarki hó- és jégmezőket.

Lelkes támogatója volt Roald Amundsen terveinek, rendelkezésére bocsátotta a Fram-ot, s Déli sarki expedíciójához értékes tapasztalatain alapuló tanácsokkal látta el. Amundsennak sikerült is elérnie a Déli sarkot, s a vele kb. egyidőben indult és visszafele tragikusan elpusztult Scott kapitány előtt tűzte a norvég zászlót a sark jegébe.

Tudományos munkássága mellett Nansen igen jelentős közéleti szerepet játszott Norvégiában, különösen 1905-ben, a Svéd-Norvég Unió fölbomlása idején, mikor is cikksorozatban foglalt állást és buzdított az elszakadás mellett. Nyugodt, komoly és igaz szavainak, melyekkel mindkét félnél igyekezett a forró fejeket tisztán tartani, valamint óriási nemzetközi tekintélyének egyaránt fontos szerepe volt abban, hogy Norvégia békés úton nyerte el nemzeti függetlenségét és önállóságát.

Nansennak erre a nemzetközi tekintélyére mégegyszer szüksége lett hazájának — mielőtt átengedte volna nagy fiát a nagyvilágnak. 1917-ben Amerika is belépett a háborúba, s egyik első lépése volt, hogy a semleges államok felé leállította a kivitelt. Norvégia gabonaszükségletének 99%-át hozta be az Egyesült Államokból. Az amerikai lépés bejelentésekor két és fél hónapra elegendő gabonatartalék volt az országban... A kormány ekkor Nansent küldte Washingtonba. A hosszan tartó tárgyalások eredménye végül is megmentette Norvégiát az éhezéstől.

4 Mint föntebb már írtam, az első világháború vége, 1919, új életszakasz kezdetét jelenti Nansen életében. Mostantól a nagyvilág igényli. Az elkövetkező tíz év folyamán mindig ott találjuk, ahol a népmilliók leginkább szenvednek és legnagyobb szükségben vannak. Nem áll semmiféle hatalom szolgálatában: megbízója egyedül lelkiösmerete, ez mozdítja ki toronyszobája könyveinek százai közül, a tudománynak szentelt napok nyugalmából a háború utáni évek káoszába és szűnni nem akaró reménytelenségébe. Tíz éven át látták magas, karcsú alakját újból és ujból fölbukkanni a Népszövetség szónoki asztalánál Genfben, a Salle de la Reformation-ban, hogy a kormányok és népek lelkiösmeretéhez szóljon, hogy kérjen, figyelmeztessen és korholjon milliók érdekében és nevében. Így lett Európa vagy talán helyesebben: az egész világ élő és kiáltó lelkiösmeretévé — és a Népszövetség finom, valóságtávoli diplomatáinak enfant terrible-jévé. A zseniális tudós a Népszövetség főmegbízottjaként a humanitás praktikus zsenijévé vált.

Sokoldalú munkásságának még egészen vázlatos ismertetése is lehetetlen egy korlátozott terjedelmű cikk keretében. Meg kell elégednem tehát a legfontosabbakkal.

Az időrendben is első, meg a végrehajtásban is legeredményesebb a közel fél millió hadifogoly hazasegítése volt. A Népszövetség és a Nemzetközi Vöröskereszt 1920 márciusában fordult Nansenhoz. A tudós humanista haladéktalanul a Szovjetunióba utazott Németországon, Ausztrián, Magyarországon és a balti államokon keresztül, mindenütt tárgyalásokat folytatva a kormányokkal és segélyszervekkel, nyomorúságos fogolytáborok százait végiglátogatva egészen Szibéria belsejéig. A gyors cselekvés eredménye minden várakozást fölülmúlt: 1921 szeptemberében már a munka befejezéséről tehetett Nansen Genfben jelentést. 26 különböző országból való 447.604 hadifoglyot segítettek vissza otthonába 18 hónap leforgása alatt. Philip Noel Baker, aki Nansen asszisztense volt ebben a munkában, írja: „Az európai kontinensen nincs egyetlen ország sem, ahol feleségek és anyák ne sírtak volna hálakönnyeket Nansen műve fölött."

Lysakeri dolgozószobája azonban, melyből oly feledhetetlenül szép kilátás nyílik az őszi szinekben izző dombokkal körülfont Oslofjordra, hiába várta haza az öregedő tudóst. Odakünn Európában újabb s az előzőnél sokkalta nehezebb föladat várt rá: a forradalmak, ellenforradalmak és intervenciós háborúk szakadatlan sorában leszegényedett, éhhalállal fenyegetett orosz nép megsegítése. Maxim Gorkij segélykiáltása sürgetően és kérve lobogott Európa fölött: „Éhség! Milliók éheznek a Volga mentén és Ukrajnában! Segítsetek, ha még embernek érzitek magatokat! Azonnal segítsetek! Különben késő lesz! Éhhalál fenyeget a Volgánál és Ukrajnában!" — Nansen most sem késlekedett, hogy kezébe vegye a segítőakció vezetését. Ezúttal azonban nem számíthatott a nagyhatalmak kormányainak segítségére. A szovjet kormány nem ösmerte el a Népszövetséget, a nyugati hatalmak nem ösmerték el a szovjet kormányt... Nem volt jogalap a segítségre. Csak magán-segélyszervek és néhány kisebb semleges ország kormánya engedett haladéktalanul a fölszólításnak. A Nansen-misszió csodálatos gyorsasággal építette ki segélyállomásainak rendszerét az orosz föld legfenyegetettebb vidékein. Több mint 10 millió embert láttak el napi meleg étellel hosszú hónapokon keresztül, s másik 15-20 milliónak juttattak életet mentő segítséget. S mindezt magán-alapon — mert a Népszövetség szószékéről ezúttal hiába könyörgött a kormányképviselőknek a fehérhajú próféta a harminc millió éhező ember életéért. „Az emberiesség nevében, mindennek a nevében, ami szent és nemes, fordulok hozzátok, kiknek szintén felesége és gyermekei vannak odahaza, hogy gondoljátok meg, mit jelent milliószámra éhhalált halni látni asszonyokat és gyermekeket. A kormányokhoz, Európa népeihez, az egész világhoz fordulok erről a helyről segítségért... Soha nem bírom elfeledni az orosz kisgyermekek halálrarémült szemét. Mentsétek meg Oroszországot!"

Nansen egyedülálló objektivitása és pártatlansága számára teljesen elfogadhatatlan volt az az álláspont, hogy az éhező orosz nép megsegítésével a szovjet kormánynak nyújtanának tulajdonképpen segítséget. „Van ember, aki elő mer állni, és nyíltan kimondani: inkább haljon 20 millió éhen, semhogy a szovjet kormány támogatást kapjon?" tette föl a kérdést a Népszövetségben, a végsőkig kiéleződött vita során. (Akadt egy: Szerbia képviselője...)

Az éhség leküzdésére fordított nanseni segély számokban kifejezhetetlen és fölbecsülhetetlen. S könyveket lehetne teleírni azokról a hasonlóan nagy és hasonlóan zseniális embert kívánó feladatokról, melyeket ezzel egyidőben végzett és oldott meg. Helyszűke miatt azonban meg kell elégednem azzal, hogy egy-egy mondatban emlékeztessek a félmillió orosz menekült problémájára, akiket a róla elnevezett útlevéllel segített új hazához és emberi élethez; megrázó szavaira, melyekkel Mussolini fasiszta csapatainak Korfu ellen intézett orvtámadását elítélte a Népszövetségben; az örmények százezreire, kiket a török gyilkolásból mentett ki s segített új hazájukban letelepedéshez; a másfélmillió görögre, kiket szintén a török mészárlás elől mentett át Nyugat-Trákiába és az anyaországba; vagy ahogy az elnyomott és pusztulásba döntött eszkimók ügyéért, s velük együtt minden elnyomott gyarmati nép ügyéért kiállt.

5 Kevés ember életében volt olyan determinatív erejű az etikum, mint Fridtjof Nansenében. Jellemének alapvonását a felelősségérzet és a minden szociális problémára mélyen reagáló lelkiismeret adják. Mind gondolkodásban, mind cselekedeteiben az igazság keresése a centrális.

Érdekes, hogy vitathatatlan és nyilvánvaló érdemei ellenére is milyen sokan és milyen sok felől támadták. Néhány szűklelkületű honfitársa azért marasztalta el, mert más népek millióinak érdekében égett el legszebb éveiben, alig szakítva vagy szakíthatva időt még egy-egy futó látogatásra is hazájában. Mások nyíltan azzal vádolták, hogy kommunista, legfőképpen azért a halhatatlan értékű munkásságáért, melyet az éhező orosz népmilliók megmentése érdekében végzett. S ismét voltak, akik nacionalistának mondták, mivel a bolsevizmus világszemléletét cikkeiben elvetette. Reálpolitikus genfi diplomaták a reménytelen idealistát mosolyogták meg benne, akinek semmi érzéke nincs a valóság iránt. De akadtak szép számmal olyanok is, akik éppen a józan realizmust sokallották Nansenban...

Nansen azonban zavartalanul és beszennyezhetetlenül járta a magányos és emberien gyönyörü életútját. Kapott természetesen kitüntetést és érdemrendeket is eleget. Szekrényfiókba rakta sorjában őket, egyet sem hordott sohasem. Talán nem is örült nekik — két alkalomtól eltekintve. Az egyik a Nobel-békedíj volt 1925-ben, aminek azért örült, mert a 200.000 norvég koronából alapot létesíthetett a világ menekültjeinek megsegítésére. A másik: tiszteletbeli rektorrá választása volt 1926-ban a skóciai St. Andrews egyetemen, s ennek azért örült, mert az ifjúság választotta meg (első ízben külföldit, mióta az egyetem fennáll!), az ifjúság, melyet annyira szeretett, s melytől annyira várta, hogy tevékeny munkása lesz egy jobb, rendezettebb, emberibb világ születésének.

Testi és szellemi ereje teljében halt meg 1930 májusában. A legjobbkor ahhoz, hogy a nácizmus és az új világháború szörnyűségei ne döntsék romba benne az emberi haladásba vetett hitet s reményt.

NYÉKI LAJOS

Emlék

Bajszán a zúzmarát
csodáltam tán leginkább
pálinkaleheletű isten,
kis és nagy fiókok között
trónoló Jupiter

A ruhája szagát
még mindig ide érzem,
százféle fűszer pácolta át,
tízfajta szappan, törköly
s petróleum gőze

Este banánt hozott,
fügét meg csokoládét
Újév napján nagy könyveiben
számolgatta a „hasznot"
többnyire hasztalan

Egyszer becsomagolt:
két inget, a Faustot
németül, még pár apróságot
Azt mondta: végleg elmegy,
aztán mégis maradt

Aztán mégis maradt
És én hagytam el őket
Tejeskannák ingó tornyáról
intettem végső búcsút
immár három éve

Immár három éve
És most már szelidülten,
de még görnyedtebb háttal jár-kel
Szegény anyámnak néha
még virágot is vesz

Lexikonokat búj,
rongyos baedeckerekből
olvassa ki, hogy merre járunk,
s ő írja meg nekünk:
hol mi a látnivaló

A ruhája szagát
még mindig ide érzem

Nagy vörös keze vezet
a sötétben Szavamban ő szól,
mikor csecsemő-lányom:
loppal becézgetem

Születésnap

ENCZI ENDRE

1956 JÚNIUS 9-ÉN töltötte be hatvanadik évét. A vendégek otthonosan mozogtak az Orsó utcai villában és még azok is otthon érezték magukat, akik először jártak itt. A nyitott erkélyajtón és a széles üvegablakokon aranykévékben ömlött a késő délutáni júniusi fény. Ennek a megható nyári világításnak részvétele nem szerepelt a villa előtt ólálkodó polgári ruhás ávéhások jelentéseiben.

A hatvan éves férfi bizakodó derűvel ült a virágok, könyvek, írók, újságírók, művészek, egyetemi tanárok, néhány munkás és paraszt között. Egy akkor még aktív miniszter is jelen volt a születésnapi jókívánók között. Szerény és csendes volt. Csak akkor szólalt meg, ha kérdezték. Pontosan tudta, hogyan kell viselkedni egy olyan házban, ahol a házigazda a politikai élet kitaszítottja és a hivatalos társadalmi ítélet még az élet perifériáján sem tűrte meg.

A vendégek közül azóta többen meghaltak, erőszakos halállal, nagy részük börtönbe került, vagy a határon túlra kényszerült. A miniszter egyik kategóriába sem sorolható. Ö önkritikát gyakorolt.

A párt a születésnapot tüntetésnek minősítette. Igaza volt. Így is lehet tüntetni. Tömegek kötelező felvonultatása nélkül, amikor nem működnek szavalókórusok, nem harsogtatnak jelszavakat és zászlóerdők sem hajladoznak utcahosszat. Merőben szokatlan demonstráció az olyan, amikor annak gyengesége felmérhetetlen erejű, szerénységében kiszámíthatatlan hatású és csendjére egy ország figyel fel. Így nem csoda, ha fegyvertelenségével, szervezetlenségével is félelmetes.

A társadalmon kívüli, hatvan éves cvikkeres ember muzsikusokkal, írókkal, tudósokkal beszélget. Kérdezget, érdeklődik és érdeklődéssel hallgatja a válaszokat. Nem a fellebbezhetetlenek, a tévedhetetlenek csoportjába tartozik. Lehet, hogy ezen a napon jobban érdekli egy felfedezés előtt álló új virus, egy készülő regény, vagy egy kompozíció néhány taktusa, mint a politika. Nem tanácsot ad, csak érdeklődik. Ez lényegesen több az előbbinél. Politikáról nincs mit szólnia. Manifesztuma már jó ideje közkézen jár, a humánum, ami annak minden passzusából kicsendül, már forradalmi követelés, ha még nem is forradalmi tett. A humánum nem politika. Az ember örök, elévülhetetlen követelése. Boldogok azok, akiknek ehhez a gondolat, az érzelem, a szó és a bátorság megadatott.

A hatvan éves férfi bajusza alatt mosollyal, szemében derűvel nézi az embereket, az alkonyatban húzódó kertet és a kerten túl az országot. Honnan ez a végtelen és harmonikus nyugalom? Saját magában bízik-e, vagy a nemzetben? Tulajdonképpen mindegy. Ö azonosult a nemzettel, szervesen és elválaszthatatlanul. Erre az ilyesfajta egységre szokták mondani, hogy a halál sem tudja elválasztani őket.

Meghalt 1958 júniusában. Hatvankettedik születési évfordulója után néhány nappal.

Összefüggés

IDÖ XX. SZÁZAD. Pontosabban 1956 október 23. Színhely Budapest. Egy húsz év körüli fiatalember sokszorosított lapot erősít a Hungária-kávéház előtti villanyoszlopra. A fiatalembernek sem kalapja, sem nyakkendője. Minden tulajdona két évtized és a kék papírlap. Egyiket sem cserélné el semmivel. Ezt ugyan nem közli, ilyen ajánlatot sem kap, de minden mozdulatán látni, hogy ő most az ország, az igazság, az út és az élet.

Ez kissé fellengősen hangzik, de a pátosz sokszor elkerülhetetlen. Ezért inkább szemlesütve írjuk le, bízva abban, hogy talán nem veszik észre.

A kék lapon tizenhat pontban sűrűsödött mindaz a kívánság, óhaj, követelés, ami a nemzet lelkében tíz évig érlelődött.

Néhányan megállanak a ritka jelenség előtt. Nemzedékek nőttek fel úgy, hogy ilyesmit láttak volna.

Délelőtt tíz óra. Enyhe őszi nap. Most már többen állnak az oszlop előtt. Senkinek nincs hozzátenni-, vagy elvennivalója. Egyes lelkes

Két vázlat a forradalom körül

esztétikusok úgy jellemzik a Háború és Béke tökéletességét, hogy ahhoz nem lehet egyetlen mondatot hozzátenni, vagy abból elvenni. Az emberek hajlamosak arra, hogy a kék lapra írottakat remekműnek vallják.

Bent a kávéházban néhány író, újságíró, kiadóvállalati lektorok, egy-két orvos és több rendbeli besúgó lézeng. A besúgóknak rosszul megy. Senki sem suttog. Egy idősebb újságírót hangosan tudakolja az egyik lektor: — Engedélyezik a felvonulást?

— Ha van eszük — harsogja az újságíró és dühösen nézi az erjedő utcát.

— De nincs eszük — kiáltja vissza a lektor.

— Ez az ő bajuk — dühöng tovább az újságíró, aztán a pincérre támad. — Van képük még ma is lespórolni a kávét a feketéből?

A pincér tudja, mi a történelmi fuvallat és friss kávét tesz az asztalra.

Egy öregedő író lassan botorkál az asztalok között.

— Olvastad? — kérdezték többen is.

— Olvastam — mondja és látszatra belepillant az előtte heverő újságba, aztán felveti a fejét, mintha a csillárok között kóválygó füstben akarna eligazodni.

— Az összefüggés — emeli fel figyelmeztetőleg a mutatóujját —, az összefüggésről ne feledkezzetek meg.

Többen ülnek már az asztalánál és hallgatják most is az összefüggésekről formált elméletét, amit már annyiszor elmondott.

— Az egy időben történő események között szerves összefüggés van. Csak éppen fel kell fedezni azokat. Az események hatnak egymásra, valami valahol elindul és... értitek, egyszer csak találkoznak. Nevezzétek determinizmusnak, ha jól esik, metafizikai bűvészmutatványnak, de az is lehet, hogy logika, a logika még ismeretlen törvényei szerint.

— Nem engedélyezik — újságolja izgatottan egy utcáról jött kövérkés, kopaszodó férfi. A gallérja mögül fehér zsebkendővel törli ki az izzadtságot.

Odakinn sűrűsödnek az emberek a villanyoszlop előtt.

Az öreg író előveszi jegyzőkönyvét és röviden idézi a reggeli külföldi rádióhíreket.

„Tito elnök melegen üdvözölte Gomulkát, akit vasárnap a lengyel kommunista párt vezetőjévé választottak."

— Értitek?

Senki nem válaszolt.

„Az angol külügyminisztérium szóvivője ezt mondotta: „Mi mindig kívántuk a lengyel nép boldogságát."

— Ez még semmi, figyeljetek.

„Hruscsov üdvözölte Gomulkát és közölte vele — az esti órákban telefonon —, hogy néhány kisebb részlettől eltekintve, egyetért politikai elképzeléseivel.

Egy fiatal képzőművésznő lihegveront be a kávéházba:

— Akár engedik, akár nem, a tiszti iskolások is felvonulnak.

Az író nem hagyja magát zavartatni, fel sem néz a noteszéből, úgy folytatja:

„Erzsébet angol királynő a szuezi kérdésben kihallgatáson fogadta Eden angol miniszterelnököt."

„A londoni rádió időjárásjelentése: Mérsékelt, gyenge szél. Az esti órákban eső várható."

— Ez szimbólum — csapott rá egy fiatal költő, aki a szimbólumok hosszú tilalma ideje után mániákusan akart felfedezni egy használható költői képet.

— Nem szimbólum — szólt rá nyersen az író. — Folytatom.

„A Hurst-parki futtatás főversenyét a ,Double Star' nevű ló nyerte meg."

„A famagustai körzetben (Ciprus) Lefconico faluban bombatámadás következtében egy angol katona meghalt, öt súlyosan megsebesült. A rendőrség több ciprusit őrizetbe vett."

— Most egy hosszabb hír következik. Figyelmet kérek.

— Nem lehetne rövidebben?

Nem is válaszol, olvas:

„Don Cockell, az égykori brit nehézsúlyú bokszbajnok egy elegáns kenti kocsmában találta meg napok óta keresett feleségét — egy férfi társaságában. Viharos párviadal kezdődött. Asztalok, üvegek, székek repültek s végül a házaspár és a barát az asszony kocsiján elhagyta a verekedés színhelyét, hogy megtárgyalja a további teendőket. A mára virradó reggelig még nem dőlt el, hogy az asszony visszatér-e a férjéhez, avagy új szerelme oldalán kíván élni."

— Látjátok az összefüggéseket? — kérdezte hirtelen és letette a jegyzőkönyvét.

De most nem összefüggésekről volt szó. Valami egyedülálló eseményről, ami kizárólagosan és csak ott forrt a pesti aszfalton.

Az utca kiáradt, az öreg író asztaltársai felszedelődzködtek és a kijárat felé tartottak.

— Mit rohantok? Ostobák. Aki ezt megérti, az fogja ennek a napnak a nagy regényét megírni... most rohantok el halhatatlanságotok mellett... az összefüggés... a verekedő bokszbajnok... Lengyelország... a királyi kihallgatás... és ott... ott... az a kék cédula a villanyoszlopon.

Déli tizenkét óra volt. A tizenhat pont még az oszlopon volt. És ha egy parancsuralmi rendszerben a nemzet követelését legalább két órán belül nem távolítják el az utcáról, akkor az eresztékek recsegni-ropogni kezdenek.

Így történt és új összefüggések indultak el a világpolitika útjain.

KANNÁS ALAJOS

Hazám

Változatok egy témára

1.

Az útak mentén lompos tankok
s állig fegyverzett katonák
vártak — még nem kaptak parancsot —
hogy eltiporják a csodát,

a forradalmat, mely kihajtott
a megrekkent posványon át,
emberré mosdatván az arcok
hazug s kétszínű fintorát;

a forradalmat, mely kitárta
a lelkekhez s a nagyvilágba
vezető láncolt kapukat...

A Dunaparton hittől égve,
nem félve járt a város népe
s a fák hullatták lombukat.

2.

Motyogók, sírók, összetörtek
és idegösszeroppanás,
a terjeszkedő temetőknek
árkában sírok, néma gyász.

Öngyilkosságok, — szó is ölhet —
az emberkínzás hivatás,
meg nem született csecsemőket,
könyörtelen statisztikát

takargatnak a szónokok.
Hogy nem magának dolgozott
a munkás s másoké a gyár

rég nem titok, de mégis egyre
taposni kell csak fejleszegve.
„Föl kéne szabadulni már."

3.

Ki talpalatnyi földjén állva
megtartaná, mit megkapott,
kitagosítják más határba
s terelgetik, mint állatot.

Ha „önként" belépett a pártba
életnivóról hallhat ott,
bár tudja fia vacsorára
százszor szárazbabot kapott.

És május elsején — de szép is —
zászlók alatt vonulhat délig,
s a választás népünnepély;

neki nem marad semmi gondja,
egy pártra adható a voksa,
mely ellen senki nem beszél.

4.

Másfél millió kitántorgott...
Lapátolt szenet és havat,
s kiharcolvén egy tisztes sorsot
magyarnak is sok megmaradt.

Ezrekben tiszta eszme bontott,
s az új-világi ég alatt
úgy forgatták a tálentomot,
hogy otthon is majd gazdagabb
legyen a falu és város,
hol gyermekéveikben gyászos
vereség volt az aratás.

És ha az új rend hagyta volna
előbb elkészül faluk tornya
az Erzsébet-híd és a Vár.

5.

A bér szabott — de semmi sztrájkjog —
s nem szólhat senki mért kevés,
csak állva éltetik a pártot
és vastapssal a bölcs vezért.

A nép nagy atyját, kin az átok
úgy látszik nem fog s nincs remény,
hogy majd a sok, sok terv után jobb
s szabad útat kap az egyén.

Mert kell a munka fegyverekre
mindenki termel versenyezve,
mégsem visz haza addig több pénzt,

míg bombát jelent az atom;
azért a népi hatalom
mégis jegyeztet békekötvényt.

6.

Retteg egymástól kartárs, elvtárs
s a legjobb munkáskáderek
személyében legtöbbször leprást
látnak halandóbb emberek.

Kinek az apja már feljebb szállt,
s tanárként kapott kenyeret,
az „becsapta a munkásosztályt,
megbízni benne nem lehet".

Gyűlölködés, irigység, fúrás.
Csók helyett feljelentett Júdás,
a vérbér is már kevesebb.

Az öregek, csak terhes népség,
az ifjaknak holt szó a részvét
s divatja múlt a szeretet.

7.

Ez volt a múlt, de ennek vége;

— mondták a lelkes magyarok —
most új nemzedék veszi kézbe
s faragja ki a holnapot.

És lelkesedtek lázban égve...
Éreztem jobb, ha hallgatok,
csak mintegy magamnak beszélve
idéztem őt, sosem halott

költőnket, akit sínre dobtak,
kik megint színre sompolyogtak...:
„Adj magyarságot a magyarnak,

hogy mi ne legyünk német gyarmat."
Aztán könyörgve hozzátettem,
hogy másmilyen sem legyünk.

Ámen.

1956 november 3

GAÁL ENDRE

Van-e hangod, szív háborgatója?

— Liszt Ferenc születésének 150. évfordulóján —

Idestova egy és negyed százada, hogy a múlt és jövő választmezsgyéjéről vésznapokat sejtő Vörösmarty imigyen bombázta Liszt Ferencet dithirambikus szárnyalású gondolataival. A *hangok nagy tanárja* egy partitúrával, a programmentes Hungária szimfonikus költemény vezérkönyvével viszonozta az óda megtiszteltetését, ami szép visszhang, de mivel a megjelenés éve 1856, már nem lehet a riadó pontos feleletének számítani, holott Vörösmarty a velőket rázó húrok hírhedett zenészétől olyasmit is vár, ami *„áthevülve járja a Dunát"*.

Liszt magyar volt s a második világháború nyeresége, hogy magyarságát ma már senki se vonja kétségbe. Magyar volt, de olyan tökéletes világfi, mint Goethe s így a halálát követő emberöltőkben a kimondott vagy ki nem mondott „van-e hangod" kérdés állandóan nyugtalanította s nyugtalanítja ma is világszerte a muzsikusokat. Feleletet adni nem könnyű, mert Liszt annyi ellentétes elemet sűrített — Bartók szerint: „olvasztott" — magába, hogy máig sem dőlt el végleges határozottsággal, hogy *Liszt — Liszt volt-e vagy sem?*

Kétségtelen, hogy vezérnek született az önmagára és hivatottságára Párisban eszmélő Liszt. Sokoldalúsága éppúgy predesztinálja vezérségre, mint a vezéreknél ritka alkalmazkodási képessége s az a tény, hogy egyéni érdekeit alá tudta rendelni más érdekeknek. A kor hibája s a világ vesztesége, hogy nem lehetett teljes mértékben azzá, aminek eleve elrendeltetett. Pontos megítélését nehezíti az is, hogy Liszt életműve zárókövét az utókorra bízta s az a nyitott szerkezeten ma is tovább épül, másrészt, hogy a világ még ma is csak a csillogó, a „fülkáprázta tó" műveit favorizálja.

Az utóbbi kérdés Bartókot is foglalkoztatta s egyik tanulmányában elmondja, miként küzdött évekig Liszt legtökéletesebb remekművével, a H-moll szonátával. *„Még tanuló koromban került először kezembe* — írja. — *Megpróbálkoztam vele, de megbarátkozásra akkor nem került sor. Az expozíció első felét ridegnek találtam, üresnek éreztem, a fugató iróniáját észre sem vettem... Nemsokára aztán hallottam a szonátát Dohnányitól tökéletes előadásban. Ennek ellenére távol maradtam a megértésétől. Néhány év múlva újból elővettem a művet — a zongoratechnikája és nehézségeinek legyőzése érdekelt. És tanulás közben lassan-lassan megszerettem."* Bartók utalva arra, hogy meglepetésére Dohnányi is hasonlóan járt a művel, konklúzióként kimondja: *„Ebből látszik, hogy bizonyos fajta muzsikához hozzá kell szokni."*

Bartók következtetése helyes, de úgy vélem, a problémához közelebb jutott Siki Béla, a Genfben élő remek magyar pianista, amikor egyik levelében azt írta, hogy *„Liszt számomra mindig azt a komponistát jelentette, akiben maradéktalanul hinni kell először és csak azután tudja az ember játszani. A többi komponistával ez nincs így! Lehet egy Beethoven-szonátát a legtárgyilagosabban elképzelni, minden személyes hit nélkül, sőt tovább megyek, anélkül, hogy az embernek személyes köze lenne a darabhoz. (Persze itt elsősorban az epikus és nem a dramatikus Beethovenre gondolok!) Ez azonban elképzelhetetlen magatartás pl. a H-moll szonátával szemben"*.

Szerencsére Liszt nem volt egysíkú géniusz. Kifejezni, meggyőzni, rábeszélni akar s megesett, hogy növendékeinek felolvasta *Hugo, Pascal* vagy *Chateaubriand* valamelyik művét, hogy irodalmi utalásokkal tegye kifejezőbbé játékukat. Liszt azonban nemcsak kereste az irodalmi ösztönzéseket, hanem maga is vérbeli író volt s ennek kimutatásában a magyar kutatás — gondoljunk hálával *Hankis János, Molnár Antal, Pauler Ákos* vagy *Takács Menyhért* idevonatkozó munkáira —, előtte jár a külföldinek és megelőzte a hatalmas monográfiájában Lisztnek, az írónak külön helyet szentelő *Peter Raabe* állásfoglalását is.

A romantika egyik sajátsága, hogy a művész nem elégszik meg saját területe kifejezési eszközeivel és más síkon is próbálkozik. Nem egy muzsikus ragad tollat Berlioz és Spohr óta, hogy megóvja emlékeit, kifejezze nézeteit, vagy hogy védje magát és művészetét, mint Wagner tette. Liszt azonban sohasem reked a szakszerűség, a szakma kátyujába. A témát még aktuális írásaiban is csak ugródeszkának használja s minthogy írói önzetlensége is rendkívül magasfokú, gyors és sokoldalú asszociációi szítják a képzettársítást és ma is érdekelhet mindenkit, aki nemcsak szeret, de tud is olvasni.

Az írói *oeuvre*-ja levelek tengerétől eltekintve, amelyeket élete minden szakaszában megdöbbentő bőkezűséggel áraszt — akár kompozíciós tevékenysége —, lökészerű. A *„Gazetta Musicale"* hasábjain megjelentek szenvedélyes nyitánya után az embert elkáprázta tja, de ugyanakkor a téma továbbszövésére készteti az igazságra szomjas Liszt színdús gondolatainak pazar tűzijátéka. Liszt nemcsak zongoráját szerette, mint arabs a paripáját, de mindig igazságra tört és érte sohasem tétovázott kardot rántani. A zenei kérdéseken túl művészszociológiai problémák, sőt képzőművészeti tárgykör is izgatja tollát, s amit vele kifejez, az akaratlanul is olyan síkra lendül, ahol közérdekűvé alakul. Az olvasó így Liszt írásaiban mindent saját ügyének érez s nem csoda, hogy Lamartine őszintén fájlalta, hogy Liszt nem lett irodalmi kritikus.

A nyelv, amelyen Liszt, az író megnyilatkozik: francia. Annak ellenére, hogy sokáig élt németek vagy németül tudó nem németek, s így magyarok között is, és munkásságának fontos korszakát reprezentálja Weimar, a nagy német hagyományok városa, a németek — akik oly szívósan akarták tőlünk őt elkövetelni — kissé idegennek érezték Liszt Ferencet. A derék *Cornelius*, a hű tanítvány, barát és famulus, míg németre fordítja a *Schuhmannról* írt tanulmányát, fel is jajdul munka közben: *„Goethe és Hugo, Schiller és Lamartine örökös egymás mellé helyezése — keserű dolog ez egy szegény németnek!"*

Mert Liszt Weimarban is franciául fogalmaz. Még olyanokkal is, akik nyilván jobban tudtak németül — így a szekszárdi Augusz Antal báróval —, a gallok nyelvén levelez. Weimarban sem tagadja meg önmagát és bármennyire tiszteletreméltó is a lokális keret perspektívája, európai s így a kort illetően világtávlatokban érez és gondolkozik. Franciául ír, de kifejezésének dinamizmusa, a vérmérséklet, az érzések feszültsége és a szónokias retorikus hajlam félreérthetetlenül magyar. Liszt nemcsak magyarnak mondotta magát, de minél jobban növekszik éveinek száma, annál testesebb-lelkesebb magyar.

Az írások tengeréből két könyv sziklája emelkedik különösen magasra. Az egyiknek *Chopin*, a másiknak a *cigányok* az ihletői. Általános a nézet, hogy a Chopinről szóló irodalom utólérhetetlen remekét Liszt szolgáltatta. Tette pedig úgy, hogy az általa tartott tükör nemcsak az egyező elvek ellenére ellentétes lengyel zongorapoéta képét, hanem az ő saját portréját is hitelesen mutatja. A magasrendű dokumentum minden lapja hangsúlyozza Liszt kedvenc gondolatát, hogy igazán nagy művész csak nagy ember lehet!

A cigányokról írt prózai rapszódia igazi költői ábránd. Ma már nemcsak az idegen, de a magyar se érzi nagy- és dédapáinknak azt a felháborodását, amivel a könyvet fogadták. Teljesen igaza van Bartóknak, amikor leszögezi, hogy Liszt nem tett mást, mint azt állította, hogy „cigányzene az, amit ők cigányzenének neveztek". Liszt sohasem írt rendszeres tudományos értekezést, de minthogy őt magát minden érdekelte és írásra ösztönözte, ami megragadta fantáziáját, akkor is érdekes, amikor maga a kiinduló pont nélkülöz minden realitást. Ne feledjük, hogy *„a romantika hősei a regéből vagy regeködből, vagy regeködbe mártott múltból nőnek ki, s megint csak túlnőnek a jelen rétegein, fel a csillagok közé, szimbólumokat alkotni, mítoszt ihletni"*. A hírhedett zenész a világnak itt a cigányokról szóló eposzban a Zalán futása költői fikcióinak édestestvére. Liszt, az író ebben a könyvében a legromantikusabb, a legnagyobb! A tanulság pedig az, hogy ha egy nép nem is élheti nemzeti szuverenitását, művészete fenntartja és átmenti a nehéz időkön!

Lisztnek azonban van egy minden magyarhoz szóló rendkívül aktuális üzenete is a Károly Sándor herceghez intézett egyik kései levél befejezésében, ahol útmutató keze imigyen segít bennünket: *„Ezzesen vagy esztelenül, a világ csak megy a maga útján. Igyekezzünk kiismerni magunkat benne és nemesen állni meg a helyünket!"*

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Budapesti művészek Londonban

Az Irodalmi Ujság október 23-i száma rövid hírt közöl budapesti művészek londoni vendégszerepléséről. Ezzel kapcsolatban először is meg kell jegyeznem, hogy nem „Galgóczi" nevű operaénekes (ilyen nevű vezető énekese nincs a Magyar Operaháznak), hanem Domahidy József lépett fel, továbbá kár, hogy a hírszerkesztő sajnálta Kürthy Magdától a nyomdafestéket, aki szintén fellépett és Lakatos Sándor cigányprímásnak elhagyta a keresztnevét, mely pedig legalább úgy hozzátartozik az igen tehetséges zenészhez, mint a hegedűje.

A művészestet egy *Londoni Magyar Kulturális Kör* nevű egyesület rendezte, melyben nem is lenne semmi feltűnő, hiszen hasonló nevű egyesületek a világ csaknem valamennyi városában léteznek, ahol 50—100 magyar összeverődött. A feltűnő az, amit a következő pontokban foglalok össze:

1. Az LMKK személyenként és évenként 10 shilling tagsági díjat kér tagjaitól. Tudomásom szerint mintegy 100 tagja van = 50 font.

2. Az est belépődíja 5 shilling volt, 264 személyes terem = 66 font.

3. Egy Budapest—London és vissza vasútjegy ára 25 font, öt vendégművész volt Budapestről. Lakatos Sándor és zenekara Londonban játszik szerződéssel.

Ki fedezte a deficitet?

Más:

1. A vendégművészek — nyilván — az LMKK meghívására jöttek Londonba.

2. A meghívást a „diplomáciai" szokásoknak megfelelően — nyilván — a londoni magyar követség továbbította az illetékes hazai fórumokhoz.

3. Az illetékes hazai fórumok és hatóságok az engedélyt, valamint a kegyszámba menő piros útlevelet — nyilván — megadták.

Miért? Miért jó a jelenlegi magyar kormánynak, ha mi, hazaáruló, ellenforradalmár, disszidens söpredék (Népszabadság), *avagy drága, jó, idegenbe szakadt magyar honfitársak* (Magyar Hírek) *idekint magyar vendégművészek játékában gyönyörködhetünk?*

Túl rövid ideje jöttem el ahhoz Magyarországról, hogy fenntartás nélkül higyjek „pártunk és kormányunk" altruizmusában, különösen velünk szemben. Szemináriumokon úgy tanították, hogy a pártnak megvan a taktikája arra, hogyan jusson vezetőszerephez bármilyen társadalmi, politikai, vagy akár egyházi szervezetben. Bizonyára ez a taktika nem hagyja figyelmen kívül az emigrációt sem. Csak nem ennek a taktikának a gyakorlatáról van ismét szó?

K. M. (London, N.W. 6.)

★

(Valóban hiba volt, félreértések elkerülése végett, meg nem említenünk rövid beszámolónkban, hogy azt az előadó estet olyan szervezet rendezte, amelyet nyilvánvalóan a budapesti kormány támogat. Ezzel a fenntartással azonban csak örülhetünk annak, ha angliai magyarok Magyarországról iderándult művészek előadásain épülnek és szórakoznak. Mivel a közönséget felnőttnek nézzük: úgy érezzük, nem kell eltitkolni előle még az olyan helyiség címét sem, amelynek egyik másik ajtaja „mázolva" van. Nem vitás, hogy az ilyen műpártoló gavalléria a magyar kormányhatóságok nem önzetlen meggondolásokból szánják magukat. Ez nem ok arra, hogy a művészi produkciókat, amelyeket erőfeszítésük során népszerűsítenek, a magyar közönség meg ne becsülje.

Irodalmi Ujság szerkesztősége

Szépirodalmi Közlöny

Lapjuk október elsejei számának egyik rövid hírével kapcsolatban (8. old.) a következőkre hívom fel figyelmüket: a Magyar Irodalmi Lexikon (Budapest, Studium, 1926) 753. oldalán ez olvasható:

„Szépirodalmi Közlöny. I. 1857 okt. 4-én Szelestey László szerkesztésében, P.-en (Pesten) megindult, 1½ középnagy íven megjelent szépirodalmi hetilap. 1858 januártól hetenként kétszer jelent meg. 1859 januártól Székely József szerkesztette. Megszűnt 1859-ben."

Ezek szerint Szelestey Szépirodalmi Közlönye mégsem volt eddig olyan ismeretlen, mint a lapjukban közölt s bizonyára a magyarországi napisajtóból átvett hír állítja.

Felhasználom az alkalmat, hogy egy másik téves adatra is rámutassak (l. Irodalmi Ujság, 1961 szept. 15., 8. old.). Nem Henri Breuil fedezte és tárta fel 1902-ben a sziklafestményeiről híres altamirai barlangot. Marcelino de Sautuola spanyol régész már 1875-ben kutatásokat végzett az említett barlangban s a festményeket 1879-ben fedezte fel, amikor Breuil két esztendős volt. A francia abbé érdeme volt viszont az altamirai és a többi észak-spanyolországi barlang további részletes tanulmányozása és a francia felfedezésekkel való összehasonlítása.

Rónai Zoltán (Madrid, 15.)

AZ IRODALMI UJSÁG 20 oldalas forradalmi emlékszáma

Kéthly Anna, Király Béla, Szenci Vilibald, Aczél Tamás, Dénes Tibor, Halász Péter, Rab Gusztáv, P. Andrássy Boris visszaemlékezéseivel, Ignazio Silone, Koestler Artúr, Salvador de Madariaga, Peéry Rezső, Körmendi Ferenc, Tasnády Tamás, Faludy György, Enczi Endre, Vajda Albert, Kemény György, Méray Tibor, Hanák Tibor, Sárközi Mátyás, Ignotus Pál írásaival, Bán Györgyi, Fáy Ferenc, Horváth Elemér, Kannás Alajos, Kristóf Ágota, Máté Imre, Sulyok Vince, Tűz Tamás verseivel, Ács László, Darázs Mária, EDMA, Gordon György rajzaival.

Megrendelhető a kiadóhivatalban: 14 St. George Street, London, W. 1.

Megjelent a Népszava új, novemberi száma

A tartalomból: Kéthly Anna: A szószegés szégyene. Faludy György: A történelem zsákutcája. Dr. Kemény György: Óriásbomba vagy jólét. Szélig Imre: A béke és védelmezői. Ervin Gyula: „Vidék és Vidéke." S. Tamás János: Fordulat előtt Olaszország. Magyarok Nyugaton — a svéd, norvég, belga munkásság vezetőinek nyilatkozatai. Közgazdasági cikk a második ötéves tervről. Forradalmi dokumentumok. Mikes György „Széljegyzete" és irodalmi rovata. Panoptikum a „hídverőről". Riportok Brüsszelből, Kanadából, Milánóból. Keresztrejtvény. Sport és tudósítások a világ minden tájáról.

LILA PÁVA

— Domján József új képei Londonban —

A modern grafikai művészetben Domján József fametszetei különleges teljesítményt mutatnak fel: a hagyományként élő múlt és a holnapként tetsző jelen, a modernnek elfogadott nemzetközi stílus és a sajátosan magyar hangvétel harmonikusan elegyedik e művekben. Ez a jellegzetessége Domján művészetének azért különleges, mert amit a világban magyarnak tartanak, abban mi, magyarok igen gyakran csak a magyarost érezzük meg, sőt, Karinthyt idézve: a népiesch-t.

Domján művészete minden „népiesch"-től távol áll. A magyar népi motívumokból finom, halk játékú mesefigurákat teremt. Ez a halk elegancia, amivel a dús, keleti motívumokat és színeket kezeli, megragadta a nyugati világ képzeletét. Domján fametszetei jóformán minden nagyobb európai és amerikai múzeumban és gyűjteményben öregbítik a magyar képzőművészet jóhírnevét.

A Taurus művészcsoport tárlatsorozatának keretében most megnyílt kiállítás új oldalról mutatja be az Egyesült Államokban élő ma már világhírű magyar mester munkásságát. Lehetséges, hogy Domján művészetének új arculata az amerikai világ vizuális jellegű hatásának a következménye, de az is meglehet, hogy a művész egyéni fejlődése okozta azt a stiláris változást, ami az első pillantásra inkább csak hangulatváltozásnak tűnik. Mert a témák, a képi motívumok nem változtak: pávák, galambok, szűrös bojtárok, kacér, húszszoknyás bumfordi lyányok már régi ismerőseink... Sőt, egy-két képe még a korábbi stílusát mutatja (például a „Lila páva", vagy a „Vasárnapi séta"), de a legtöbb képről úgy tűnik, hogy Domján takarékosabb lett a színekkel, már híre sincs a régebbi színorgiáknak és ez az eddigitől olyannyira különböző új szemlélet műveiben fokozatosan, de egyre erősebben kezd kibontakozni.

Meglepő egy sorozatnyi vörös és fehér színű fametszete. A mély borvörös színnel a matt hófehér japán papirosra nyomott figurák kissé a kalotaszegi hímzett szőttesekre emlékeztetik az embert. De jól megnézve feltűnik, hogy a meseszerű állatok és madarak mértani alapformákra vezethetők vissza. A két legszebb ilyen jellegű metszet a „Madár-angyal" és a „Harangozó", a legjobb példái Domján új stílusának. A lágy ívelt vonalak, a hajlongó tulipán- és liliomszárak helyett kis háromszögek és karikák képezik a könnyed és kecses, hímzésszerű figurákat. Ez a formákat leegyszerűsítő, inkább szerkezeti, mint festői stílus kedvező hatású Domján egyik legkedvesebb témakörében, a virágcsendéleteken. Ezek azelőtt néha túlságosan buja, barokkos hatást keltettek. A figurális kompozíciók azonban veszítettek meseszerű bájukból.

A stiláris kérdéseknek, a színvilágnak és a vonalaknak azonban Domján művészetében csak másodlagos jelentőségük van. Művészetének és sikerének titka a képzelőerejében rejlik. Témaköre mitológiát teremtő. Elkerülhetetlen, hogy az elfásult, a technikai civilizációba belefáradt, agyonpszichológizált nyugati világot meg ne ragadja a „Hal-Angyal" és a „Madár-Angyal" fogalma; a halálthozó repülőgépek között elkél egy-egy griffmadár és páva. Mivel témaköre nem változott, meglehet, hogy a mostani londoni kiállításon bemutatott művek alapján jelzett stílusváltozás csak a véletlen játéka, s meglehet, hogy csak futó kísérlet volt és Domján ismét visszatér a tőle megszokott sokszínű és lágy hangulataihoz.

A művészi fejlődés kérdésében nem lehet jósolgatni, hiszen ennek alig van belső logikája és igen sok külső és belső dolog függvénye. De Domján József nagyon jelentős művész, s ezért munkásságának minden oldalát, fejlődésének minden fázisát érdemes figyelemmel követni, s mivel távol, Amerikában él, európai kiállításai ritka és elmulaszthatatlan alkalmak.

Kuttna Mari

RAB GUSZTÁV

A BORBÉLY MENYASSZONYA

Pióka Vendel acélollója élénken csattogott a plébános kövér nyaka fölött, amelyen két ránc volt hátul. Minden hónapban egyszer eljött a plébániára és körülnyírta a pap sűrű, fekete hajzatát. Ilyenkor meg is borotválta, élvezettel. Mert Pióka rajongott a mesterségéért. Rózsavízzel meg is locsolta a pap puha, kerek képét és illatos olajjal megkente a haját. Szépérzékének sugallatára a bozontos szemöldököt is meg akarta nyesegetni, de a plébános ezt nem engedte.

Balmaz lakóinak ügyesbajos dolgait senki sem ismerte jobban, mint a pap és a borbély. Ilyenkor elbeszélgettek az emberekről. A plébános gyakran megjegyezte:

— Maga meg vén legény marad örökre, Pióka. Ha soká habozik, nem kap már fehércselédet.

Pióka Vendel, mint minden borbély, ügyes fecsegő volt. De erre nem szólt semmit. Némán sóhajtott. Az olló megállt a kezében.

Titokban ugyanis volt egy jegyese, de ezt senki sem tudta, még a plébános sem. Havonta egyszer felült a vonatra és Budapestre utazott azzal az ürüggyel, hogy szépítőszereket hoz a balmazi asszonyoknak. Ilyenkor titkon a szőke Sárát látogatta meg, aki takarítólány volt a Bulcsu utcai állami zálogházban. A menyasszony valami okból halogatta az esküvőt. A szerelmes Piókát ez egyre inkább elkeserítette és már attól tartott, hogy Sára soha nem is lesz az övé. Ezért titkolta Balmazon a vőlegénységét. Félt, hogy a huzavona miatt nevetségessé válhat.

De életének igazi szenvedélye nem is ez a türelmes szerelem volt, hanem a női hajfürtök nyírása és fodorítása. A teremtő művész izgalmával csinosította a nőket, szépítette arcukat. Balmaz határán túl is eljutott a híre, távoli községekből jöttek hozzá asszonyok és leányok, kérve, hogy szépítse meg őket. Volt mindenféle kenőcse, illatszere, festékje, rizspora. Lecsipdeste a szemölcsöket, kiirtotta a vadszőröket, ügyes kézzel, lelkesedéssel. Ilyenkor el is felejtette makacsul huzakodó menyasszonyát, a szőke Sárát.

Egy napfényes májusi napon, amikor megint a plébánost nyírta, végre vallani kezdett Pióka Vendel és tanácsot kért tőle. Jól megspriccelte kölnivízzel a plébános kerek képét és ügyesen kinyeste füléből a fekete szőrcsomót. A pap vállalta, hogy beszél a titkos menyasszonnyal. De ehhez Sárának legalább egy napra Balmazra kellett jönnie.

GYÁSZ

AMBRUS GYŐZŐ rajza

A borbély lóhalálában Budapestre utazott menyasszonyáért és megjelent vele a plébánián.

Jelentéktelen külsejű, vézna kis nő volt Pióka Vendel szerelme, szelíd kék szemmel, szőke hajjal, pisze orrocskával; törékeny nádszál, akit kissé már meggörnyesztett a szocialista sepregetés és már nem is volt egészen fiatal. A plébános először négyszemközt beszélt vele, mint a gyontatószékben; aztán hívták csak be a vőlegényt. Így három hét múlva Balmaz apraja-nagyjának és az összes megszépített balmazi nőknek jelenlétében Pióka Vendel az oltár elé vezette menyasszonyát.

A házassági lakoma reggelig tartott. Több mint húsz meghívott ült Pióka Vendel kertjében a hosszú asztalnál és legalább kétszer annyian ácsorogtak a kerítés mögött, falusi szokás szerint lesve, hogy a dinom-dánomozó lakodalmas nép mikor lakik jól és mikor osztják ki köztük a vacsoramaradékot. Pióka Vendel fülig szerelmesen ült hitvese mellett. Az ajtó előtt, ahol réztányér jelezte, hogy borbély és fodrász lakik a házban, táncra is perdült vele. Aztán a férfiak sorra kapkodták és táncba vitték Sárát; szokás szerint egy tíz forintost dugtak a menyasszony zsebébe.

A sovány, szőke menyasszony erre az ünnepi alkalomra kiszépíttette magát. A szája piros volt, mint az alföldi cseresznye. Szempilláját erős lila csík ékítette, sovány arca pedig a rózsaszín púderrétegtől olyan fényt kapott, amilyen a templomi angyalszobroké. Pióka Vendel büszke volt rá, hogy ekkora szépségnek mától kezdve ő a birtokosa.

Teltek a hónapok. A vígság lassanként elköltözött Pióka Vendel házából. A fiatalasszony fogyott és betegeskedett. Hamarosan orvost kellett hivatni, aki általános kórházi kivizsgálást ajánlott. Csakhogy erre már nem került sor. Egy reggel nem ébredt fel többé Pióka Vendelné, örökre elszenderedett a hitvesi nyoszolyán anélkül, hogy a hortyogó borbély észrevette volna, hogy a felesége meghalt. A szőke Sára épp olyan hirtelen távozott Balmazról, ahogy érkezett.

Pióka Vendel sűrű könnyeket hullatott és a plébánoshoz menekült vigasztalásért. A pap most fedte fel Sára makacs húzódozásának okát: azért halogatta éveken át az esküvőt, mert tudta, hogy beteg.

Kitűzték a temetés napját. A halottöltöztető asszonyok, Pióka Vendel kérésére, menyasszonyi fehér ruhájába öltöztették Sárát és koporsóba fektették. A ravatalt a fodrászműhelyben állították fel, tükrök és borbélyszékek közt, ahol élete javarészét töltötte Pióka Vendel szorgos és lelkes munkában. Fekete gyászlepleket nem engedett sehová sem felrakni.

A plébános bekukkantott a borbélyműhelybe.

Minden a helyén volt most is a tükrös asztalon ugyanúgy, mint máskor: kefe, olló, hajnyíró gép, locsolókannácska, fenőszíj, borotva, sőt a sok illatszer és szépítőszer is. Kábítóan szagos volt a levegő.

A kövér pap körülnézett. A műhelyben ketten voltak: Pióka Vendel és a halott.

A pisze Sára, aki nemrég még csárdást táncolt a kertben, ott feküdt menyasszonyi ruhában, fején mirtuszkoszorúval. Gyászoló férje a koporsó mellett térdelt.

A pap rögtön észrevette, hogy másképpen térdel, mint azok, akik imádkoznak. Meglepődve látta, hogy a halott fölé hajolva, ollóját csattogtatja. Éppen egy kilógó hajfürtöt metszett le a halott fejéről és gépies mozdulattal a padlóra dobta. Ugyanolyan arccal, ahogy másokat szokott nyírni, félrehajtott fejjel, szakszerűen vizsgálgatta a halott Sára fejét. Sovány nyaka megfeszült, félig a nyelvét is kidugta. Azt nézte, hol lehetne még egy darabkát lecsippenteni az ollóval a hajból a menyasszonyi korona alatt. Nem is vette észre, hogy van még valaki a szobában és őt figyeli.

A plébános, megtorpanva a küszöbön, mint emberek és dolgok földi ismerője, némán szemlélte a jelenetet: Pióka Vendel egy rúzspálcikával pirosra festette halott felesége száját, aztán a szempilláját kezdte lilára pingálni, majd ügyesen megpirosította Sára mozdulatlan arcát és rögtön bepúderezte, úgyhogy a halott arca olyan fényt kapott, mint Balmazon a templomban a fából faragott angyalszobroké. És a halott egyszerre mosolyogni kezdett.

A kövér pap hátul a nyakán vakargatta a két mélyráncot.

— Mit csinál, Pióka? Hagyja békén, szegény barátom! hiszen ő már a Jó Istennél van!

A borbély felpillantott művészi elfoglaltságából, tekintetében lobogott az alkotó láz szent tüze.

— Olyan széppé teszem — mondta —, amilyen szép akkor volt, amikor legszebb volt énnekem. Az esküvőnk napján!

Nem törődve a plébánossal, nyelvét megint kiöltötte izgalmas teremtő elfoglaltságában. És tovább festette azt, ami szép, a világon a legszebb, — a halott kedves arcát.

a zászló

Régi adósságot törlesztek ezzel a cikkel. Akinek megígértem, hogy megírom egyszer, nincs már, nem kéri számon. De tartozom vele másoknak is. Mindazoknak, akik kétszer haltak meg a magyar Thermidor temetőjében.

A szereplő személyek helyzetét és nevét megváltoztattam, de a történet igaz. Minden úgy esett meg, ahogy leírtam. Egyszer majd talán ujra előveszem a jegyzeteimet s megpróbálom hozzáadni képzeletből azt, amitől a való — igazzá válik. De addig is legyen leírva itt egy emlékezetből rekonstruált naplójegyzet szűkszavú tárgyilagosságával az, amit Fényes Sándor megüzent velem.

Az emlékek már lassan elmosódnak, de úgy hiszem, hogy a front ekkor már elhúzódott a mi vidékünkről. Csak a IX. kerület, Csepel és néhány kisebb végvár állta még a negyedik napja ágyúzó szovjet tankok tüzét. Mifelénk már egy-egy fegyvertelen polgár is kimerészkedett az utcára s ha nem tévedek, K.T. — november 4-én Budán rekedt barátom — ezen a napon jött át hozzám a szomszéd utcából, hogy kölcsönkérjen egy tiszta inget.

K.T. sápadt volt és gyűrött. Gyűröttebb, mint az inge. Három évvel azelőtt láttam hasonló állapotban; akkor, amikor — sokunkkal együtt — ráébredt, hogy hazug álmok papjává szegődött. K.T. rettenetesen szenvedett akkor. Nem találta a helyét s hangját, a mindig vidám ember merev lett és fakó, minthacsak meghalt volna benne valami. Aztán a dolgok benne is új rendbe sorakoztak s K.T. valósággal újjászületve került ki a válságból. Egyike volt a legbátrabbaknak; olykor szinte kihívó vakmerőséggel szállt szembe élet és halál uraival, a párt akkori ravasz, félelmetes és gonosz vezetőivel.

A távolból odahallatszott az ágyúzás. Meddig még? Egy nap? Két nap? Aztán vége. Az élet majd megy tovább, de K.T. már tudta, hogy nincs új feltámadás.

— Az inget..! — mondta szinte mohó hangon, mint akinek ez az utolsó menedéke, mint, aki azt reméli, hogy a tiszta vászon hűvös érintése még csodát tehet.

Aztán elindult. Egy darabig elkísértem a szennyes, gyűrött téren át. A sarkon, egy kiégett jármű roncsai felett egy férfi matatott: az ép alkatrészeket szedegette ki. Talán arról álmodott, hogy egyszer ...autó lesz belőle.

Amikor hazaértem még mindig ágyúztak. Valahol a túlparton még védenek egy pár háztömböt, utcát, kapualjat. Azok...azok is álmodnak valamiről...

Szól a telefon.

— Sándor beszél — mondja valaki a drót túlsó végén. A hang ismerős, de oly rekedt, hogy csak egy perc mulva jövök rá: nem újságíró barátom, hanem egy másik Sándor beszél, egy kis fegyveres egység parancsnoka.

— Mi újság, Sándor?

— Mi volna? Jól vagyunk. Ma reggel kitűztük a zászlót.

Csak fehér zászlóra gondolhattam; a megadás sápadt lobogójára.

— Igen...Értem...Nem lehetett tovább...

Egy pillanatig mindketten hallgattunk. Én arra gondoltam: talán jobb is így...Ő pedig akkor vette észre, hogy félreértettem.

— Nem fehér zászlót tettünk ki — mondta. — Vöröset, elvtárs! November 7. van ma.

Nem tudtam. Ki nézte akkoriban a naptárt? Mintha időn és téren kivül keringtünk volna egy csillagok közt eltévedt űrhajón.

S még ha tudtam volna is...

— El akartam ezt mondani — folytatta Fényes Sándor. — Ha akarod, írd meg egyszer, tudják meg mások is hogyan... — Krákogott, azután majdnem közönyösen tette hozzá: — Már nem sokáig tarthatjuk magunkat.

— Mi történt, miután kitűztétek azt a zászlót?

— Lőttek tovább.

A nap folyamán mégegyszer beszéltem Sándorral. Utoljára. Akkor a feleségének üzent. Átadtam még aznap. És átadom ma, öt év késéssel, a másik üzenetét is. Azon nyersen, szárazon, ahogy kaptam. Hadd tudják meg mások is, hogy volt, aki megünnepelte 1956 novemberében Budapesten a Téli Palota elestének harminckilencedik évfordulóját. Mégpedig úgy, mint Kronstadt óta sehol és soha másutt. Vörös zászló alatt — szovjet páncélosok ágyúinak tüzében...

Fényes Sándort két hónapra rá halálra ítélték és kivégezték, mint ellenforradalmárt. A zárt tárgyalásról kiadott szűkszavú hivatalos jelentésből nem tűnt ki, hogy miféle forradalom nevében.

Molnár Miklós

KEDVEZMÉNYES KARÁCSONYI FÉNYKÉP-AKCIÓ!

GEORGE MAITENY

(Majtényi)

angliai és külföldi folyóiratok munkatársa és világhírű személyiségek és azok gyermekeinek

FÉNYKÉPÉSZE.

Gyermekeket lehetőleg saját környezetükben, felnőtteket saját otthonukban vagy London West End-i studiómban fényképezek. Előzetes megbeszélést telefonon kérek: *MUSeum 9600.*

Havonként néhány napot Párisban dolgozom. Előzetes levelezés esetén párisi felvételeket is vállalok. *Levélcím: 37 Great Russell Street, London, W.C. 1.*

Miért szép?

NAGY LÁSZLÓ

Szeretők

Halántékuknál óra: fémvirág,
ketyegve hullik mérges harmata.
Csillaghullásos most az éjszaka,
az ég suhog, mint óriási ág.

Ha már az ember kisded nem lehet,
mint föld a ködben forog, hánytorog,
a percek verik, mint meteorok
a tengert, mint a Krisztust a szögek.

Ha már a férfi gond füvén legel,
csak így szól: Csillag szakad, hallod-e?
Hogy elsüllyedünk végül, vallod-e?
Az asszony vár és vágyakban delel.

És ingecskéje lágyan fönnakad
a csipején, már nem tudsz ártani
idő, halál, már alvó lábai
megébredtek és világítanak.

(1953)

Az álmatlanul fekvő emberpár fekete-fehér képe lopakodik be először az olvasó képzeletébe. Átvirrasztott éjszakák, mindnyájunk közös emlékei, fogadtatják el velünk a költeményt. A részletek szépségére a többszöri olvasás, mi több, a hangos felolvasás fényszórói kellenek.

Halántékuknál csillogó fém. Nem, nem fegyver, gyilkos fémvirág, melynek mérges harmata az együttlét, a nyugalom és a pihenés kurtára szabott idejére hullik. (Magyarországon vagyunk, 1953-ban!) *Különös, különös nyár éjszaka volt* — verselte a régi költő. *Csillaghullásos most az éjszaka* — írja Nagy László, feszültséggel, kozmikus áramlatokkal teli: az ég, mint óriási ág, suhog, talán a teremtés, talán a létezés fájának végtelen ága. Csak a tudattalan kisdedek érezhetik magukat biztonságban a látomásos, nehéz időkben. Az ember, kinek nem adatott meg ártatlannak, világveszélyeken kívülinek maradnia, az ég és a föld, a végtelenül kicsiny és a végtelenül nagy, a hétköznapi és kozmikus, a percekkel és meteorokkal verő lét roppant birodalmában kénytelen élni, hánytorogni, s tehetetlenül várni az elmúlást. A tehetetlenségnek, az ellenséges világba való kitaszítottságnak eme érzésétől különösen a férfi szenved, az éjszaka ébresztőórára ütemezett csendjében.

Nem is állja meg, hogy riadalmát, szorongásait ki ne mondja, a vers első, többesszámban lévő szavától végig jelenlévő párjához ne szóljon: *„Csillag szakad, hallod-e? Hogy elsüllyedünk végül, vallod-e?"*

Feleletet azonban nem vár. Érzi, vagy talán tudja is, hogy a gondokkal nyomorító, csalódásokkal sebesítő idő, a percek végén leselkedő halál elől a szerelem védelmébe még menekedhet.

„Az asszony vár és vágyakban delel", ő, akiben a világ újrateremtődik, érzi erejét, gondjai, vágyai talán kisebbek, de szerénységükben is örökebbek, legyőzhetetlenebbek. Lágyan fennakadt ingecskéje, megébredt és világító lábai a kikötőt jelzik, ahol végül is elsüllyedhet tán a hajó, de addig sok földi és égi vihart vészelhet át.

Miért szép? Mert a kozmikusról, az emberentúliról, az emberenkívüliről szól, a legemberibb hangon.

Lőrincz Pál

Irodalmi Ujság

Ünnepségek, tüntetések a forradalom évfordulóján

A magyar forradalom ötödik évfordulóján a budapesti utca szokott képet mutatott. A temetőben azonban a forradalom vértanúinak sírját valósággal ellepték az egészen apró virágcsokrok, melyeket — a körülményekre való tekintettel — nagyrészt öregasszonyok és aggastyánok vittek ki zsebben a sírokra. — Zürichben több mint ötezer ember vonult fel fáklyásmenetben, magyar és svájci zászlókkal, s a világszabadság új szimbólumával: Berlin városának zászlajával. A feliratok azt tanúsították, hogy a népek vezetői elfeledhetik ugyan a világtörténelem tanulságait, de maguk a népek nem felejtenek. „Tiltakozunk a rabszolgamunka, a szellemi terror és az internálótáborok ellen!" „Tegnap Budapest, ma Berlin — és holnap?" „A Kelettel való kereskedés öngyilkosság!" „A megosztott Európa — nem Európa!" „Önrendelkezési jogot Kelet-Európa népeinek is!" — ilyen és hasonló szövegű és szellemű feliratokkal fejezte ki Zürich lakossága politikai nézeteit. Az emlékünnepség szónokai, H. Graf, valamint Dr. Robert Zumbühl és Dr. Paul Meierhans svájci államtanácsosok egyaránt hangsúlyozták azt a felelősséget, mely a bolsevik terror és barbárság területi és szellemi térhódítása elleni harcban Európa szabad népeire hárul. A nagygyűlés résztvevői végül határozatot hoztak. E határozat, válaszul a Szovjet berlini szerződésszegésére és atomháborús fenyegetődzéseire, követeli, hogy Nyugat-Európa népei erélyesebben lépjenek fel Kelet-Európa népeinek önrendelkezési jogáért, hogy vizsgálják felül, vajon ebben a helyzetben erkölcsileg jogosult-e a Kelettel való kereskedelem, s a szovjet blokkal való bárminő kulturális, avagy sportkapcsolat. „Magyarok és berliniek — fejeződik be a határozat — veletek vagyunk, s veletek együtt a szabadság oldalán!" — Az argentin rádióban Jorge Perkins képviselő, a parlamenti ellenzék vezérszónoka tartott előadást a magyar szabadság ügyéről. Aramburu tábornok, Argentína volt államfője, aki Peront és fasisztáit elkergette, ugyancsak a rádióban mondotta el mégegyszer azt, amit öt évvel ezelőtt a magyar forradalom idején mondott, hogy minden dél-amerikai szívében ott kell élnie egy kis Magyarországnak. Argentína, Mexikó, Peru és Brazília főbb napilapjai október 23-án vezető helyen foglalkoztak a magyar forradalommal. — Buenos Aires utcáit október 23-án reggel ellepték a plakátok, melyek a magyar forradalmat és hőseit éltették. Hasonló plakátok jelentek meg Montevideo utcáin, valamint különleges módon Kalkuttában és Bengál nagyobb városaiban. — Dél-Amerika legnagyobb költője, Juana de Ibarbourou a magyar forradalomról írt vezércikket számos dél-amerikai lapban. — Az európai sajtó számos vezető lapja foglalkozott a magyar forradalommal. Angliában viszont egyedül az Observer írt vezércikket a magyar forradalom fordulójára. E cikkében az Observer cikkírója hódolattal áldozott a magyar forradalmárok emlékére, majd ama reményének adott kifejezést, hogy a Nyugatnak Kelet felé mutatott barátságos gesztusai a jövőben segíteni fognak a magyar nép sorsán. Hogy Jalta, Potsdam és más hasonló baráti gesztusok mennyiben segítettek a kelet-európai népeken és hogy az augusztus 13-i provokáció eltűrése mennyiben javított Kelet-Berlin népének sorsán — ezt az Observer vezércikkírója sajnálatosan elfelejti elmagyarázni.

AZ ORVOSI NOBEL-DÍJAT ebben az évben az Amerikában élő magyar dr. Békésy György nyerte el. Dicsősége ez a magyar tudománynak, s egyúttal elégtétel a magyar emigráció számára: azt jelzi, hogy utunk nem a semmibe vezet, hogy azoknak, akik a szabadság adta lehetőségeket alkotó erővel párosítják, a hontalanság sem terméketlen.

*

KIRÁLYOK KIRÁLYA címen, november közepén mutatják be az amerikai „bibliai epika" filmsorozatának legújabb alkotását, mely Krisztus életét és halálát viszi vászonra.

*

RÁKÓCZI FERENC, BERCSÉNYI ÉS PÁLFFY eddig ismeretlen leveleit ajándékozta magángyűjteményéből egy magyarszármazású házaspár az Amerikai Magyar Intézetnek.

Közkegyelem

Az Irodalmi Ujság június 15-i számának első oldalán beszámoltunk arról a mozgalomról, amely Angliában megindult azért, hogy 1961-re közkegyelmet eszközöljön ki mindazoknak, akik akár kommunista, akár antikommunista, akár „neutralista" kormányzatok alatt börtönbüntetésben vagy másféle hatósági üldözésben részesültek politikai, vallási vagy bölcseleti meggyőződésük miatt. Ennek a mozgalomnak angliai „spiritus rector"-a Peter Benenson jogász és politikai író, aki azóta is szakadatlanul terjeszteti a röpiratokat az üldözöttek védelmében s immár 12 országban szervezett csoportokat, amelyek az angliai kezdeményezést támogatják. Benensonnak a londoni Penguin vállalat kiadásában megjelent most egy kis kötete „Persecution 1961" címmel (ára: 2/6 shilling), amelyben kilenc nevezetes politikai és lelkiismereti üldözött történetét mondja el. Köztük egy amerikai lelkész, egy algériai francia és egy dél-afrikai — mindhárman fehérbőrűek s a francia történetesen kommunista —, akik a színesek egyenjogúságáért harcoltak és szenvedtek; két, a kommunista nagyhatalmak hatóságai által üldözött író, a kínai *Hu Feng* és az orosz *Ivinszkája*, Pasternák regényének hősnője; a spanyol *Antonio Amat* és az angolai néger költő, *Agostino Neto*; végül *Constantin Noica*, a román filozófus és a Fülöp-szigeteken *Luis Taruc* — az utóbbi az egyetlen, mint Benenson bevezetésében megjegyzi, aki fegyverrel harcolt politikai elveiért... Október 26-án a mozgalom központi helyiségében (5, Essex Court, Temple, London, S. E 4.) e könyv megjelenése alkalmából sajtóértekezletet tartottak, amelyen — különös tekintettel a magyar forradalom ötödik évfordulójára — *Ignotus Pál* a magyar politikai foglyok sorsáról számolt be. Felolvasta a magyar politikai foglyoknak azt a listáját, amelyet pl. az Irodalmi Ujság július 1. számának első oldalán közöltünk.

A sajtóértekezlet és a könyv nagy visszhangot vert fel s pl. a *Guardian* október 27-i „Londoni levelében" jelentős helyet szentel neki. Helyesléssel idézi Ignotus Pálnak azt a kijelentését, hogy *„nem képzelhető szerencsétlenebb politika, mint befognia az embernek a száját"*. Kívánatos, hogy akik az üldözöttek érdekében valamilyen kormánynál protestálnak, ezt az illető kormány iránt udvariasan és tapintatosan tegyék, de protestálniok szakadatlanul kell és soha meg nem hátrálniok az elől a szofizma elől, hogy a protestációval csak ártanak az üldözötteknek... Benenson a sajtóértekezleten ennek támogatására megemlítette, hogy Ivinszkája nyugati pártfogói eleinte azért nem hozták az ügyet nyilvánosságra, mert azt remélték, hogy az ügy bizalmas kezelésével messzebbre juthatnak. De rájöttek, hogy igenis a nyilvánosság elé kell állniuk.

A SVÁJCI MAGYAR BIZOTTSÁG megalakította a PRO LIBERTATE SZABADEGYETEMET *Padányi Gulyás Béla* vezetésével. Az egyetem első évfolyamát jelentős sikerrel tartották meg a Lausanne melletti *Cully*-ben. A Szabadegyetem előadói között szerepeltek *Padányi Gulyás Béla*, *dr. Brandenstein Béla*, a saarbrückeni egyetem filozófia professzora, *Tomcsik József*, a bâle-i egyetem tanára, *dr. Bolgár László*, a francia rádió magyar osztályának vezetője, *dr. F. Heitz*, a berlini és heidelbergi egyetem előadója, *dr. Leontin Constantinescu*, a saarbrückeni egyetem tanára. Faragó Ibolya zongoraművésznő Beethoven, Chopin, Bartók és Liszt műveiből adott elő. A svájci sajtó, valamint a szellemi élet képviselői élénken felfigyeltek a kulturális eseményre.

*

DR. SZILÁRD LEÓ, a magyar származású világhírű atomtudós halálosnak vélt betegségében — a „Life" című amerikai folyóirat híradása szerint — örvendetes javulás következett be s Szilárd Leó ma ismét munkaképes. Közelmúltban megjelent könyve: „A delfinek hangja" egy népszerű tudományos formába öltöztetett politikai szatíra — jelentős sikert aratott.

*

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ halálának 25-ik évfordulójáról lapunk november 15-i számában emlékezünk meg.

HUSZONKETTEDIK KONGRESSZUS

(Folytatás az 1. oldalról)

emberségesebb, a szabadabb berendezkedések és törekvések képviselőivel találkozhattak. Ha Hruscsov csakugyan egy neo-sztalinista belső ellenzék s egy szélsőségesebb kommunista hatalmi politikára igyekvő Peking-Tirána tengely elleni tiltakozásul szánta magát a desztalinizáció újabb mutatványos szakaszának színjátékára, akkor még az is lehetséges, hogy ez a színjáték túlnő saját keretén, hogy szereplői szívükből mondják a szövegkönyvet, s hogy akik egy szörnyeteg hulláját kilakoltatják a mauzóleumból, végül saját cselekedetük sodrában kénytelenek államigazgatásukból és külpolitikájukból is kiszórni azoknak az eszközöknek nagy részét, amelyek a megtagadott állami szent kezenyomát hordozzák. A rádióaktív lég- és lélekfertőzés pillanatában nincs okunk reménykedésre. De a világ sorsa olyan bizonytalan, hogy elképzelhető még valami jó változás is.

APRÓHIRDETÉS

45 éves, jómegjelenésű, gyermektelen, magyar származású nő vagyok. Minden vágyam megismerkedni olyan magyar férfival, aki nem kalandot, hanem szeretetet és ideált keres. Csak 49—55 éves, komoly, elsőrangú szakmával rendelkező férfiak válaszát kérem: „Hazai szeretet" jeligére. Cím: BALATON, 12, rue de la Grange-Batelière, Páris IX., France.

AJÁNDÉKOZZON magyarországi hozzátartozójának
HASZNÁLT AUTÓT!
Egy éves magyarországi garancia! Szállítási költséget nem számítok fel! Részletes felvilágosításért forduljon:
AUTOS-FIMA
110, rue Americaine, Bruxelles 5. Belgium.

Megjelent
William Bernáth: ÉBREDÉS
című verseskönyve.
Ára (vászonkötésben): $2.25 vagy egyenértéke.
Kapható: Amerika, Anglia, Ausztrália, Franciaország, Hollandia, Kanada és Svédország magyar könyvterjesztőinél.
Megrendelhető közvetlenül is a vételár egyidejű beküldésével a következő címen:
WILLIAM BERNÁTH
1945 N. Dayton,
Chicago 14, Ill. U.S.A.

ITT A TÉL!
Önnek is szolgálatára áll
SZABÓ ANDOR
SZŰCS
25 éves budapesti gyakorlattal.
SZŐRME
javítást, átalakítást, tisztítást, festést jutányos áron, gyorsan, megbízhatóan vállal.
Szőrmebundát mérték után készít.
32, Eastcastle St., W. 1.
Telefon: LAN 4116.
(Oxford Circustól 1 perc)

ÚJ MAGYAR REGÉNY
Az amerikai Rodosto Kiadó gondozásában október első hetében magyar nyelven megjelenik
HALÁSZ PÉTER
TATÁROK A SZÉNA TÉREN
című regénye.
A drámai és feszültséggel teljes regény Budapestre viszi az olvasót és amíg a Legfelsőbb Bíróság elnöke kihirdeti ítéletét, feltárul néhány lázas iramú napnak és néhány embernek tragikus története.
Ára: kötve $4.–, fűzve $3.60 (256 oldal).
Megrendelhető a vételár és a portóköltség (20 cent) egyidejű beküldése mellett (csekken vagy Money Orderen):
RODOSTO PUBLISHER, 216 P.O. BOX,
Murray Hill Station P.O. New York 16. N. Y. USA.
A megrendelés kézhezvétele után azonnal postázzuk.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliai olvasóink postahivatalokban kapható 10. illetve 20 shillinges postal ordert küldjenek kiadóhivatalunkba.

A következő országokban terjesztőinknél lehet előfizetni:

Argentínában: Dr. Girsik Géza, Lavalle 361. c/o Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co. 173, Pitt Street, Sidney. Ausztráliában: Hajdu Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943. Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26. Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Batelière, Paris 9. Írországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hayarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Sas László, 3455, Ellendale Ave., Apt. 15. Montreal. Németországban: Szarvas Gábor, Stuttgart/W., Ludwigstrasse 96. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air Genéve-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 467 Central Park West, Apt. 11/B, New York 25. N. Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

A fel nem sorolt országokból az előfizetést közvetlenül kiadóhivatalunknál, nemzetközi postautalványon való átutalással lehet eszközölni. Az átutalást minden ország bármely postahivatala elfogadja.

Kérjük olvasóinkat, közöljék előfizetésüket levelezőlapon is kiadóhivatalunkkal, mert a nemzetközi postautalvány kézbesítő szelvényén nem szerepel a befizető neve és címe, csak a befizetési szám.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 francs, Brazília: 30 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: NF. 0.90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 300 pruta, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia: 1 korona, Olaszország: 70 líra, Svédország: 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

HOLLÓS
Monopol ügynökség
15, Colebrooke Avenue,
London, W. 13. Telefon: PERivale 9275.
Vámmentes ajándékcsomagok és gyógyszerek Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Londoni magyar szabó
FALUDI
Árban a legolcsóbb, minőségben a legjobb. Alakítást is vállalok.
Szövetek gyári áron, nagy választékban.
22, Burnham Court, Moscow Road, London, W. 2.
Telefon: BAY 7015.

Az emigráció nagy irodalmi eseménye!
Megjelent
MÁRAI SÁNDOR
új műve:
EGY ÚR VELENCÉBŐL
A vételár (3 dollár) és a portóköltség (15 cent) egyidejű beküldésével megrendelhető:
OCCIDENTAL PRESS
P. O. B. 1005, Washington 13, D. C., USA.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Published by the Hungarian Literary Gazette Ltd.
14, St. George Street, London, W. 1.
Telefon: MAY 32–24.
Printed by Jolly the Printer Ltd. (T.U.), 238 Fore St., London, N.18.

Irodalmi Ujság

XII. évfolyam, 22 szám — A MAGYAR ÍRÓK LAPJA — 1961 november 15

FEJTŐ FERENC

A SÍRJÁBÓL KIEBRUDALT ZSARNOK

— A HUSZONKETTEDIK KONGRESSZUS MARGÓJÁRA —

A szovjetorosz pártkongresszus megcáfolta a hírmagyarázók, többé-kevésbé szakavatott kremlinológusok és próféták jóslatait. Mindenki azt várta, hogy egy hihetetlenül unalmas színjátéknak leszünk tanúi, amelyben Hruscsov és párthívei a már megszokott szocialista-realista színtelenséggel fogják falra festeni a jövő kommunista emberéről alkotott vágyálmaikat.

Ehelyett egy rendkívül izgalmas, meglepetésekben és paradoxonokban hallatlanul gazdag cirkuszi előadáshoz asszisztálhattunk, mondhatnám a már-már eltemetettnek hitt 20-ik kongresszus második javított és bővített kiadásához, amelynek során Hruscsov már nemcsak Sztalin szellemével szállt perbe, mintegy Oedipusz-komplexumos atyagyilkoló szenvedéllyel, hanem sorra megvádolta a halott zsarnok még életben maradt hadnagyait is az agg Molotovtól és Vorosilovtól kezdve az ifjabb Malenkovig: aztán meg nekiment az albánoknak, s rajtuk keresztül a kínaiaknak, végül pedig, mintha mindez a sok háborgás és vihar még mindig nem volna elég, valóságos görögtüzet röpített az ég felé, egyre hatalmasabb és pusztítóbb atombombákból; s mindezt a wagnerian hangszerelt tragikomédiát betetézte Sztalin hamvainak kiutasításával a moszkvai Walhallából.

Színészi teljesítménynek is óriási volna ez, — de politikai tevékenységként, azt hiszem, egyedülálló. S ami az egészben a legmeghökkentőbb, az az ellentmondásokban való tobzódás: megvallom, számomra meglehetősen rejtélyes az, hogy Hruscsov miért feszíti a húrt szinte pattanásig a Nyugattal szemben, mind a berlini kérdésben, mind a bombarobbantásokban, ugyanakkor, amikor a békés együttélés eszméjének ürügyén, vagy védelmében kockáztatja egész karrierjét a hazai és külföldi sztalinisták ellen vívott küzdelmével.

De annyi bizonyos, hogy Sztalin bűneinek nyilvánosságra hozatalával és Sztalin hamvainak kitelepítésével, Hruscsov végképp felégette a hidat saját maga és a sztalinisták között, akikkel még a 20-ik kongresszus után is számtalanszor próbált alkudozni. Az úgynevezett „Titkos Beszámoló", amelyet a 20-ik kongresszuson tartott és amellyel elindította az úgynevezett desztalinizáció folyamatát, mindez utolsó ideig Szovjet-Oroszországban magában csupán — ha a sztalini terror áldozatait és hozzátartozóikat nem számítjuk — az aktivisták és beavatottak szűk körében volt ismeretes. Most a kongresszus során a széles nyilvánosság is tudomást szerezhetett róla. Érdemes volna megemlíteni, hogy a 20-ik kongresszus Sztalin-ellenes leleplezését nagy nyugati lapoknak adatta, ezt pedig a Pravdának. A 20-ik kongresszus után a képrombolás külső és belső visszhangjától és következményeitől megrémülve, a szovjetorosz Központi Bizottság több helyreigazító nyilatkozatot adott ki, amelyekkel megpróbálta a feldézett kísérleteket szelencéjükbe visszaszorítani. És igazságot szolgáltatni a megsértett Hősnek, akinek „pozitív" érdemei is voltak a szovjetorosz rendszer megerősítése körül.

A 22-ik kongresszus verdiktje sokkal egyértelműbb és szigorúbb. Egy nagy per volt ez, amelynek következtében számtalan tanú kihallgatása és sorozatos vádbeszédek után a halott Zsarnokot mintegy szimbolikusan és visszamenően kizárták a pártból. És ennek a szimbolikus tettnek annál nagyobb a jelentősége, minthogy Sztalin nevét nemcsak Tiranában tapsolták meg még legutóbb is az albán pártkongresszuson, hanem a szovjet Örményország fővárosában, Jerevánban is, Hruscsov júliusi ott-tartózkodása alkalmából és Csu En-laj október 22-én tüntetőleg fejezte ki a kínai kommunista párt hűségét a sztalini szellemhez azáltal, hogy a „marxizmus-leninizmus nagy teoretikusának" titulálta a koporsójára elhelyezett hatalmas koszorú szalagján.

Épp ezért gondolom, hogy a 22-ik kongresszus döntéseinek jelentősége messze túlnő az orosz belpolitika frakcióharcainak és intrikáinak keretén és valószínűleg meg fogja gyorsítani azt a bomlási folyamatot, amely az utóbbi évek során indult meg a kommunista világmozgalomban és amelynek az orosz-albán és az orosz-kínai viszony elmérgesedése alkotta legfeltűnőbb tüneteit.

Felmerül a kérdés, hogy milyen belső és külső indokok kényszerítették Hruscsovot a sztalinizmus elleni hadjáratra, holott végül ő maga is Sztalin iskolájából került ki s ha talán sokkal kevésbé is volt vérszomjas, mint a hóhérok, akikkel most szembekerült, ha nem is volt szadista, mint Sztalin vagy Kaganovics és a kínzásoknak sem volt oly specialistája, mint Bérija, de épp a magyar forradalom leverése során, majd Nagy Imre és társainak kivégeztetésére adott utasításával is megmutatta, hogy távolról sem oly elvszerűen és következetesen emberséges és szelíd, mint amilyennek most kijátssza magát?

Valószínűleg a sztalinistákkal vívott küzdelmének belső logikája taszította Hruscsovot a szakítás felé. Ebben a harcban az ideológia inkább csak ürügy volt, mint valóságos indítóok: hatalmi érdekcsoportok és egymással versengő személyek ütköztek össze. Hruscsov legfőbb riválisa, Molotov, a kongresszus megnyitása előestéjén a Központi Bizottság tagjaihoz intézett memorandumával bebizonyította, hogy ő maga és társai még mindig nem mondtak le arról a reményről, hogy Hruscsovot kilódítsák uralmi pozíciójából és ismét megkaparintsák a hatalmat. Molotov nyilván nemcsak Hruscsov belső ellenzékére, az Apparátusban tovább élő sztalinista nosztalgiákra alapozta számításait, hanem ugyanakkor a kínai, albán és más elvtársakra is számított, akik okkal vagy ok nélkül revizionistának tekintik Hruscsovot, őszintének tartják az Egyesült Államokkal való közeledési és békülési kísérleteit és az utóbbi évek során mindent elkövettek, hogy akcióit eleve megtorpedózzák és belpolitikai, valamint gazdasági, főleg mezőgazdasági kudarcaiból saját maguknak kovácsoljanak politikai tőkét.

De annak megértéséhez, ami a kongresszuson történt, magyar analógiához is folyamodhatunk. A kongresszus utolsó napján felállt egy öregasszony, Lozurkin Dora, aki tizenkilenc évig szenvedett Sztalin börtöneiben és munkatáboraiban. Ez az asszony mindazoknak a nevében szólalt fel, akiket a totalitárius rendszer meghurcolt, megkínzott, emberi méltóságából kivetkőztetett. „Az elvtársak, mondotta, tanúi voltak az utóbbi napokban Sztalin bűnei leleplezésének. El tudják viselni, hogy annak az embernek a hamvai, aki mindezekért felelős, továbbra is a Vörös Téren nyugodjanak, Lenin hamvai mellett?" Meg vagyok győződve róla, hogy Sztalin poszthumusz bukásában éppen oly nagy részük van a Lozurkin Doráknak, a rehabilitált áldozatoknak, mint amilyen nagy részük volt Magyarországon Rákosi megbuktatásában a börtönből szabadult és rehabilitált kommunistáknak, akik a párton belül követelték a rendszer felszámolását és a bűnösök megbüntetését.

Több forrásból is tudom, hogy Moszkvában, Leningrádban, Kievben, Szovjet-Oroszország minden nagy városában ezerszámra találhatók ilyen rehabilitáltak, akik évek óta sürgetik Sztalin bűneinek nyilvánosságra hozatalát és cinkosainak megbüntetését, éppoly szenvedéllyel, mint ahogy egyesek Magyarországon követelték 1956-ban, mondjuk a Rajk-per nyilvános revízióját és az 1948—52. évek terrorjáért felelős személyek megbüntetését.

Ezen kisemberek nyomásának engedett Hruscsov és egyben őrajtuk keresztül, a nekik szolgáltatott elégtételen és igazságon keresztül a szovjet népet hívta segítségül az ellene összeesküvő volt sztalinistákkal szemben. Voltaképp igen merész cselekedet ez részéről, ha, mint feltehető, a felidézett kísérleteket megint egyszer meg akarja majd fékezni. Merész és veszélyes vállalkozás, tűzzel való játék, 1961-ben még inkább, mint 1956-ban. De annyi kétségtelen, hogy bármi legyen is Hruscsov hátsógondolata és indítéka, bárminők is legyenek a desztalinizáció második szakaszára előírt korlátai, minden szabadságszerető és emberséges ember csak örömének adhat kifejezést a Sztalin kultuszára mért újabb csapások fölött. És azt is előre láthatjuk, hogy a 22-ik kongresszus döntései Kelet-Európában, sőt még Magyarországon is erősen megnehezítik majd azoknak a feladatát, akik a sztalini módszerek kissé rugékonyabb változatával próbálják fenntartani azt az elnyomó rendszert, amelynek albán változatát maga Hruscsov volt kénytelen aljasnak, embertelennek és állatian erőszakosnak nyilvánítani.

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ versei

ÉNEK A SEMMIRŐL

Amit ma tartok, azt elejtem.
amit ma tudtam, elfelejtem.
az arcomat kezembe rejtem
s elnyúlok az üres sötétben.
a mélyen-áramló delejben.

Annál, mi van, a semmi ősebb.
még énnekem is ismerősebb.
rossz sem lehet, mivel erősebb
és tartósabb is, mint az élet,
mely vérrel ázott és merő seb.

Szokatlan-új itt ez a köntös,
pár évre szóló, szűk, de göncös,
rossz gúnya, melyet a könny öntöz,
beh otthonos lesz majd a régi,
a végtelen, a bő, közömbös.

Én is öröktől ebbe voltam,
a semmiségre ráomoltan,
míg nem javultam és romoltam,
tanulni sem kell, tudjuk ezt rég:
eltűnni és feküdni holtan.

Ha félsz, a másvilágba írj át,
verd a halottak néma sírját,
tudd meg konok nyugalmuk írját,
de nem felelnek, úgy felelnek,
bírjuk mi is, ha ők kibírják.

Pajtás, dalolj hát, mondd utánam:
Mi volt a mi bajunk korábban,
hogy nem jártunk a föld porában?
Mi fájt szivednek és szivemnek
Caesar, Napóleon korában?

ÜLLŐI ÚTI FÁK

Az ég legyen tivéletek,
Üllői úti fák.
Boritsa lombos fejetek
szagos, virágos fergeteg,
ezer fehér virág.
Ti adtatok kedvet, tusát,
ti voltatok az ifjuság,
Üllői úti fák.

Másoknak is így nyíljatok,
Üllői úti fák.
Szívják az édes illatot,
a balzsamost, az altatót
az est óráin át.
Ne lássák a bú ciprusát,
higgyék, örök az ifjuság,
Üllői úti fák.

Haldoklik a sárgult határ,
Üllői úti fák.
Nyugszik a kedvem napja már,
a szél búsan dúdolva jár,
s megöl minden csirát.
Hova repül az ifjuság?
Feleljetek, bús lombu fák,
Üllői úti fák.

MÁR MEGTANULTAM

Már megtanultam nem beszélni,
egy ágyba hálni a közönnyel,
dermedten, élet nélkül élni,
nevetni két szemembe könnyel.

Tudok köszönni ostobáknak,
bókolni is, örjöngve, dúltan,
hajrázni, ha fejemre hágnak.
Az életet én megtanultam.

Csak oly unott ne volna minden,
a jó, a rossz, amit a sors hoz.
Ennen-sebem is úgy tekintem,
akár egy esetét az orvos.

Mindazt, mi fáj és van, megértem.
Nekem jutalmat hát ki adhat?
Nem zöld kölyök vagyok. Megértem:
Halál, fogadj el a fiadnak.

NOVEMBER 15-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL:

Kosztolányi Dezső halálának 25. évfordulóján: **Versek** (1. old.); **Iványi-Grünwald Béla:** Kosztolányi és az emigráns olvasó (5. oldal); **Miért szép** — Őszi reggeli (5. old.)

IRODALOM, MŰVÉSZET:

Munkatársak írják: Méray Tibor — Izlandból (3. old.); **Szombati Sándor** — Dániából (6. old.); **Kutasi Kovács Lajos** Brazíliából (7. old.); **Bratman Pál** — Londonból (6. oldal)

Dénes Tibor novellája (11. oldal)

Vas Róbert — egy magyar filmről (8. old.)

Gömöri György — Vas István új verseiről (10. old.)

Noszlopi György — a jugoszláv képzőművészetről (10. oldal)

Sárközi Mátyás: Tovább a zsdanovi úton? (10. old.)

Kovách András új operájáról (8. old.)

Kristóf Ágota és **Thinsz Géza** versei

James Thurber halálára — regényrészlet és **Vajda Albert** cikke (9. old.)

POLITIKA, FILOZÓFIA:

Fejtő Ferenc a XXII. kongresszusról (1. old.)

Hanák Tibor: Filozófus nemzet a magyar? (4. old.)

Az Idő Sodrában; Most öt éve (4. old.): **Levelek a szerkesztőhöz; Hírek**

Az IDŐ Sodrában

Enver Hodzsa

legújabb beszédében, amit méltóképp nevezhetünk a „béketáboron belüli" frakcióharcok példatárának, újabb adatokat szolgáltat nagy ellenfele és valamikori nagy vezére, Nyikita Hruscsov ellen. Úgy tűnik, mintha Enver Hodzsa elszánta volna magát arra, hogy leleplezi a szovjet vezérférfiút. Teheti, adatok vannak a birtokában. De mindenekelőtt megtámadja Hruscsovot a német kérdésben való felemás magatartásáért, vagyis azért, amiért a kínaiak támadnák leginkább, ha elszánták volna magukat a nyílt beszédre. Hodzsa beszél Mao helyett, legalábbis egyelőre. Azzal vádolja Hruscsovot, hogy nem tartja be ígéretét a berlini kérdés „gyors és alapos" megoldásában, hiszen „minden halogatás ellenségeinket szolgálja". Albániát azzal vádolják — folytatja Hodzsa —, hogy ebben az ügyben bizonyos félelmi állapotot mutat, holott erről szó sincs: *„Az ember csak tűnődik azon, hogy ki fél tulajdonképpen. Ki fél a felelősség elvállalásától? Ki késlelteti a kibontakozást? Mi, akik a berlini kérdés rendezésének lehető leggyorsabb elintézése mellett vagyunk, vagy vádlóink, akik évről évre halogatják a probléma megoldását."*

Itt már a kínaiak beszélnek. A kínaiak, akik néhány nappal ezelőtt sajtójukban hangsúlyozták az albán párt vezetőjének kiváló munkáját, mintegy kihívóan megemlítve Enver Hodzsát, mint az albán nép „régi, kipróbált vezetőjét". Nem csoda, hogy ezekután Hodzsa Hruscsovot a személyi kultusz ürügyén is megtámadja: *„Öt dicsérik cikkek és beszédek és a szovjet nép valamennyi nagy sikerét, az iparban, a tudományban, a technológiában, mind neki tulajdonítják. Nagy sietséggel, hatalmas erőfeszítéssel úgy jelenítik meg Hruscsovot, mint aki nemcsak 'nagy katonai stratéga', hanem csaknem a nácizmus ellen folytatott küzdelem építő mestere'."*

Érzékeny pont. Hiszen Hruscsovnak a kongresszusi záróbeszédben éppen azért kellett felszólalnia, mintegy önkritikát gyakorolva, hogy ezeket a vádakat megcáfolja. Különös és mulatságos, hogy Enver Hodzsa mondja ki az igazat, amiért Hruscsovnak visszavonulót kell fújnia. De az albán főnök nem áll meg itt. Nyíltan és határozottan beszél azokról az 1957-es intrikákról", amelyek a pártban a vezetést eldöntötték. Ami a „párton belüli demokrácia elemi szabályainak botrányos megszegését" illeti, vagyis amivel Hruscsov az albánokat vádolja, Hodzsa interpretálásában visszafelé sül el. Arra emlékezteti Hruscsovot, hogy bizonyos tények birtokában van, különösen, ami Poljanszkinak felszólalását illeti. Kimondja, hogy az 1957-es nyári pártvitában a központi bizottság előtt olyan machinációk történtek, melyek voltaképpen nem egyebek a *párton belüli demokrácia elemi szabályainak botrányos megsértésénél*. Vagyis, hogy Hruscsov meghamisította a szavazatokat.

Számunkra különösképpen érdekes Hodzsa „leleplezése" Titónak és Hruscsovnak a magyar forradalom idején lefolytatott titkos levélváltásáról, mely mindeddig ismeretlen volt. Kiderül, hogy a szovjet és a jugoszláv vezetők a magyar forradalom idején, pontosan 1956 november 9-én üzenetet váltottak egymással és ezen a napon Hruscsov elismerte Titónak „egy nemrégi keltezésű" levelét és egyetértett azzal a jugoszláv kéréssel, mely szerint nem szükséges különösebb jelentőséget tulajdonítani annak, hogy a budapesti jugoszláv követség helyesen, vagy helytelenül járt el, amikor menedékjogot adott Nagy Imrének és más magyar vezető férfiaknak a forradalom idején. Hruscsov ugyancsak „megelégedéssel vette tudomásul" Titónak helyeslését a szovjet erőfeszítésekkel kapcsolatban, melyek jóval a forradalom kitörése előtt már folyamatban voltak, s melyek azt célozták, hogy a magyar párt első titkára, Rákosi helyett Kádár János legyen. Hodzsa célja mindennek nyilvánosságra hozatalával az, hogy Hruscsovot és Titót egyformán bűnösnek nyilvánítsa a magyar forradalom kitörésében.

Kíváncsian várjuk ezekután a további, nyilván igen érdekes, leleplezéseket.

A vádlottak padjára Hruscsovval

Abból az alkalomból, hogy a békeharc vezére az emberiség megfélemlítésére ötven megatonnás bombát robbantatott, a felháborodás vihara a nyugati kommunisták, társutasok és a bolsevizmus többi segédcsapatainak sorait is végigszántotta. Nem hagyta ki azokat sem, akiknek ugyan semmi köze a kommunizmushoz, de idealizmusukban, avagy elragadtatott pacifizmusukban akaratlanul is a kommunisták szekerét tolták.

Ezek közé tartozik Robert Jungk német író, akinek Hiroshimáról szóló könyve („A pernye gyermekei") nemrégiben oly nagy sikert aratott s oly szíves fogadtatást talált a kommunista és társutas sajtóban is. Alig néhány hete Jungk még megtagadta, hogy a nyugatnémet televízió vitaprogramján elítélje Hruscsovot, amikor az utóbbi egyoldalúan újrakezdte a nukleáris robbantási kísérleteket.

Az ötven megatonnás bomba felrobbantása után azonban Jungk, a nyugatnémet pacifisták egyik vezető egyénisége és az unilateralizmus híve, revideálta álláspontját. Egy nyugatnémet lapnak tett nyilatkozatában kifejtette, hogy ennek az ötven megatonnás bombának rádióaktív kisugárzása legalább ezerszerese lesz az amerikaiak által 1945 augusztusában Hiroshimára és Nagasakira ledobott két atombombáénak. A kisugárzás hatása ötven-hatvan esztendő múlva mutatkozik majd; s nem tudhatni előre, hogy Hruscsov és bűntársai példátlan, eszeveszett hatalmi vágya és banditizmusa miatt unokáink hány milliója pusztul a legszörnyűbb módon.

Jungk nyilatkozatában azt indítványozza: állítsák Hruscsovot bíróság elé és ítélkezzenek felette távollétében. „Amikor a horogkereszt Németországra vetette árnyékát", jelentette ki Jungk, „több ilyen nyilvános pert tartottak a külföldön. Ezekben a perekben nyilvánosságra hozták a náci vezérek bűneit az emberiség ellen és a gyalázat bélyegzőjét ütötték rájuk. A Szovjetunió vezérei ugyanabba a kategóriába tartoznak, mint Hitler és cimborái, sőt még ráduplázták a nácik bűntetteire, amikor az ötven megatonnás bomba felrobbantásával a meg nem született gyermekek százezreit vagy millióit ítélték eleve halálra. Itt az ideje, hogy az emberiség ellen elkövetett bűnök miatt valamelyik semleges országban nyilvános per indíttassék Hruscsov és társai ellen."

A szovjet vezérek, mondja Jungk, hiába védekeznek azzal, hogy a rádióaktív kisugárzások mértéke ismeretlen előttük. „Perdöntő tanúságot találhatunk a szovjet vezérek ellen tulajdon beszédeikben és kiadványaikban is. Így például a kommunisták egyik fedőszerve, az úgynevezett Béke Világtanács egész könyvsorozatot adott közzé, melyek tudományos szabatossággal és őszinteséggel számolnak be a rádióaktív kisugárzás hatásáról az emberi szervezetre."

A következőkben Jungk elmondja, hogy az ötven megatonnás bomba felrobbantása az emberiséget nem félemlítette meg, éppen ellenkezőleg, végső kitartásra figyelmeztette a kommunisták ellen és a nyugati bolsevikok és társutasok körében mélységes válságot idézett elő. Ezzel szemben, mondja Jungk, a Szovjetunióban más a helyzet. A szovjet vezérek tulajdon népüket nem informálják sem a nukleáris robbantások méreteiről, sem az azzal járó veszélyről. A tudatlanságban tartott orosz nép túlnyomó többsége mit sem tud erről. Erről tanúskodnak azok a nyugati békezarándokok, akik nemrégiben a Szovjetunióban jártak. Ezek azt állítják, hogy az orosz közember általában nem tud ezekről a robbantásokról s a rádióaktív kisugárzás veszélyéről sejtelme sincs. A zarándokokat Hruscsovné is fogadta s a zarándokok kérdésére kijelentette: fogalma sincs, hány robbantási kísérletet folytattak.

„A következő hónapok során a Szovjetunió vezérei majd ráébrednek, mekkora politikai árat kell fizetniök az ötven megatonnás bombáért — hány millió semleges, társutas vagy kommunista bizalmát veszítették el végleg. De évtizedeknek kell eltelniök, míg az emberiség a biológiai árat megfizeti. Ezért kell a bűnösöket most törvényszék elé állítani és tömeggyilkosságaikat nyilvánosan megbélyegezni."

Molotov

fegyveres kísérettel, felesége társaságában, elindult a bécsi szovjet követségről s megérkezett Moszkvába. Őt is, Kaganovicsot is, Malenkovot is kizárták időközben a kommunista párt illetékes helyi tagozatából. Úgy hírlik, a végzés ellen fellebbeznek a párt központi bizottságához. Molotovnak, a megbélyegzett és kiebrudalt „pártellenes csoport" főösszeesküvőjének Moszkvában alkalma volt nyilatkoznia a sajtó képviselői előtt. Amiből azt hihetné az ember, hogy a Szovjetunió megváltozott. Molotov, élve az alkalommal, kijelentette, hogy — legalábbis egyelőre — nem mond semmit. Ami arra vall, hogy Molotov nem változott.

Vajon mikor lesz Sztalinvárosból megint Dunapentele? Úgy véljük, a magyar nép is elérkezettnek láthatná az időt egy kis spontán megmozdulásra ebben az irányban. Buzdítást meríthetne erre abból is, hogy forma szerint Oroszországban végleg leszámoltak a személyi kultusszal...

Az *Irodalmi Ujság* vezércikkéből, 1961 nov. 1.

Sztalingrád-ot a „Pravda" szerint átkeresztelték Volgográd-dá. Két más várost is érint a sztalintalanítás [a Szovjetunióban]: a dél-szibériai Sztalinszk-ot, mely ezentúl Novojekuznyeck-nak tisztelendő, s az ukrajnai Sztalino-t, mely mostantól fogva Donyeck névre hallgat...

Reuter-jelentés, 1961 nov. 11.

Közeledés

Moszkva és Bonn között? Újabb és enyhébb szovjet terv a berlini helyzet rendezésére? Olyan, amelyet először Bonn diplomatáinak mutattak meg? Készülő Hruscsov—Adenauer kézfogás, Németország NATO-partnereinek és a Szovjetunió volt háborús szövetségeseinek megkerülésével? Kennedy, Macmillan, de Gaulle — és főképp Willy Brandt ugratására? De talán a Gomulkáéra is? Úgy valahogy, mint a Ribbentrop—Molotov-paktum idején? — ilyen kombinációk röppentek fel november 11-én és keringenek azóta is. Csupa kérdőjeles mondatban foglaljuk össze őket; túlzás volna bármelyiküket befejezett tényként számontartani. De mégis súlyos és valóságos lehetőségeket jeleznek, olyanokat, amelyekről jobb- és baloldalon egyaránt gyakran szokás megfeledkezni. Szeretnők remélni, hogy a berlini kérdésben Brüsszelbe összehívott nemzetközi szociáldemokrata találkozón — ahol jelen voltak pl. Spaak (a házigazda), Gaitskell, Mollet, Oldenhauer és maga Brandt berlini főpolgármester is — nem feledkeztek meg róluk.

Salazar

választatott. Egylistásan, előre biztosított eredménnyel. Portugáliában a jobboldali parancsuralom biztosítva van — a legközelebbi fegyveres megrázkódtatásig. Tart az elnyomás Portugáliában is, Angolában is. Eredetileg, papírforma szerint, több párt is indulhatott volna, de a Salazar-kormány terrorja tett róla, hogy mégse indulhasson más. Ellenzéki bojkott, egy Salazar-repülőgép rajtaütéses elkobzása és szabadságvédő röpcédula-özön volt rá a válasz. A röpcédulázásban a kommunisták is részt vettek; hangoztatták, hogy ez csalás, nem valódi választás. Igazuk van; csak azt mulasztották el hozzátenni, hogy olyan, mint a kommunista országokban.

Dunapentele-Sztalinváros és vissza

Dunapentele tisztes nevét annak idején Farkas Mihály, Rákosi honvédelmi minisztere kezdte ki egy budapesti értekezleten, ahol a dunapentelei pártbürokrácia is teljes számban megjelent. Akkoriban az építkezés még javában folyt, ami azt jelentette, hogy az új házak erkélyei sorozatosan szakadtak le, az egyikben elfelejtettek lépcsőházat építeni, míg az állami tulajdon fokozottabb védelme érdekében a kanalakat és villákat lánc kötötte a szocialista kifőzések asztalához. Ebben az időben tette a dunapentelei párttitkár magántársaságban azt az emlékezetes kijelentést, hogy *„egy nagy büdös nyavalya fog itt folyni, uraim, de nem acél"*. E szavait a történelem igazolta.

A nevezetes értekezleten Farkas Mihály dörgő hangon fordult a dunapentelei küldöttek felé. „Szégyelhetjük magunkat, hogy Sztalin elvtársról mi, magyarok még nem neveztünk el semmit!" A pentelei kommunisták elértették a finom célzást s legott felajánlották: hívják ezentúl Dunapentelét Sztalinvárosnak. *„Ilyen olcsón nem úszszák meg az elvtársak"* — replikált Farkas. Majd hosszabb előadásban taglalta Dunapentele elkeresztelésének két főbb akadályát. A népi demokráciában — magyarázta — az ilyen intézkedéseket nem felülről hozzák, hanem a dolgozó nép spontán elhatározásából s ama mérhetetlen szeretetből fogannak, melyet a Nagy Sztalin iránt érzünk. Ergo szervezzenek be az elvtársak néhány tucat pártmunkást, ezek irassanak alá 25.000 dunapentelei dolgozóval íveket. A huszonötezer aláíró kérje, kívánja, mi több: követelje Dunapentele nevének Sztalinvárosra való változtatását. Ha ez megvan, el kell hárítani a második nehézséget: az elkeresztelés publikálása előtt fel kell kérni Sztalin elvtársat, fogadja el a megtiszteltetést; nehogy nyilvános visszautasításnak tegyük ki magunkat. Farkas még azt is hozzátette: ez lesz a kisebb nehézség. Részben talán azért, mert előzetesen Moszkvából utasították. Másrészt alighanem sejtette, hogy ily esetekben a kaukázusi ibolya nem szokott nyet-et mondani.

Az aláírások gyűjtése hetekig folyt, mégpedig váltakozó szerencsével. Nem mintha bárki megtagadta volna az aláírást s ezzel az öngyilkosságnak valóban ostoba és új módját választotta volna, hanem azért, mert Dunapentelén akkoriban mindössze tizenötezer ember élt, csecsemőket is beleértve. Küldöttség is ment Farkashoz ez ügyben, de kirúgta őket. Ekkor — igazi gogolyi ötlettel — a pártmunkások elmentek az anyakönyvi hivatalba és kimásolták a születettek és holtak neveit 1867 óta. Amikor ez sem bizonyult elegendőnek, átvonultak a parókiára, ahol a tizenhetedik század vége óta tartják nyilván a keresztség és házasság szentségében, valamint az egyházi temetésben részesült, feltehetően klerikális beállítottságú boldogult lelkek listáját, majd kimentek a temetőbe és a fejfákról is lemásolták a még olvasható neveket. Így végre kitelt a huszonötezres szám. A grúziai mimóza pedig, mint várható volt, elfogadta a megtiszteltetést, amelyre huszonötezer élő és holt oly egyforma lelkesedéssel kérte.

Most, alig tíz év múltán kihordták Sztalin múmiáját Lenin mellől, következésképpen a közeljövőben pontosan ugyanez a folyamat fog lejátszódni Sztalinváros nevével, de ellenkező irányban. A szereplő személyekben is némi eltolódás lesz, bár ez az eltolódás jelentéktelen és csak véletlen dolga. Azaz valamelyik budapesti pártértekezleten ezúttal nem Rákosi volt honvédelmi minisztere, hanem Rákosi volt belügyminisztere, avagy Rákosi volt könnyűipari minisztere fogja közölni a sztalinvárosi küldöttekkel: *„Szégyelhetik magukat, hogy városukat még mindig Sztalin után hívják."* Az érintettek azonnali átkeresztelést ajánlanak majd, de Kádár vagy Marosán elmagyarázza nekik, hogy az ilyesmit manapság, a hruscsovi egyszemélyes kollektív vezetés idején nem felülről paran-

csolják a dolgozókra; az ilyen kezdeményezésnek alulról kell jönnie, a dolgozó tömegek spontán elhatározásából. Ezután megindulhat az aláírások összeszedése, ami annál könnyebb lesz, mivel a régi huszonötezer még megtalálható a pentelei tanács levéltárában. Ezek teljes egészükben felhasználhatók, csak éppen a felzetükön kell a *„hívják ezentúl Sztalinvárosnak"* mondatrész elé a *„NE"* szócskát beleírni. Biztosak vagyunk, hogy ezúttal sem fognak tiltakozni sem az élők, sem a holtak. *(f. gy.)*

A futballista mennybemenetele

Brazíliából írja egy barátunk:

Ha le akarjátok közölni kis helyzetképemet, közöljétek aláírás nélkül. Brazil honfitársaim ugyanis annyira érzékenyek és oly kevéssé tudják elviselni, hogy rajtuk egy idegen nevessen és ebben a vonatkozásban a bevándorolt brazil főként idegennek számít, hogy a megjelenés után például hosszú ideig betiltották *Kelemen Péternek*, Vas Zoltán egykori titkárának, aki 14 esztendeje él Brazíliában, igen szellemes könyvét, melynek címe: *„Brasil, para principiantes"* — azaz *Brazília, kezdők részére* —, mert igen szellemesen gúnyolódott az itteni viszonyokról.

Szolgálhatok még egy másik „irodalmi hírrel" is, aminél kevesebb jellemzőt találhatunk az itteni életviszonyokra vonatkozólag. Brazíliában ma a legnépszerűbb ember a szénfekete, 19 éves *Pelé* nevű futballista, aki olyan népszerű, hogy meggyőződésem szerint nagy többséggel választanák meg, ha fellépne elnökjelöltnek. Ez egyébként már komoly haladást is jelentene, mert tavaly — amidőn Sao Paolo városatyáit választották meg — a legtöbb szavazatot a városi állatkert épp akkor beszerzett új vízilova kapta, mely a keresztségben a *Cacareco* névvel tiszteltetett meg. De visszatérve Pelére: egy életrevaló „írónak" az a korszakalkotó ötlete támadt, hogy megírja Pelé önéletrajzát oly formában, ahogy Pelé azt neki, *Benedito Ruy Barbosának* tollba mondotta. A könyv címe: *„Eu sou Pelé"*, vagyis *Én vagyok Pelé* és a címlapon a fekete fiatalember meztelen fekete talplenyomata látható.. Ezt a könyvet a legnagyobb brazil kiadók egyike adta ki, a *Livraria Francisco Alves*, melynek szerkesztőségét *Paulo Dantas* író vezeti, — harmincezer példányban, ami három nap alatt el is fogyott. Most készül az új kiadás.

Jellemző az itteni mentalitásra, hogy Brazília és talán Dél-Amerika legelőkelőbb és legnívósabb napilapja, az *„O Estado de Sao Paolo"* a szeptember 22-i számában nem a sportrovatban, de a lap főrészében hozott erről az óriási eseményről háromhasábos cikket, öt fényképpel, abból az alkalomból, hogy Pelé a könyv megjelenésének napján 780 példányt írt alá. A képen látható Pelé, az újságíró, a könyv és végül a több mint ezer főnyi tömeg, mely a könyvkereskedés előtt sorbanáll és Pelét várva, megakadályozza az egész utcai forgalmat. A cikk megírja, hogy a tömeg fülsüketítő ovációval fogadta Pelét, szeretete jeléül azonnal megrohamozta s hogy ezekután a nagy ember kocsiját egyenest a javítóműhelybe kellett vontatni, mert a szeretet e zajos megnyilvánulásától az autó használhatetlenné vált. A könyvkereskedés, így a cikk, este félhétkor zárt be s ilymódon a vásárolni szándékozók nagy részét a legnagyobb sajnálatára már nem tudta kielégíteni.

Ugyanezen újság minden pénteki számában van egy női melléklet *(Suplemento Feminino)*, melyben rendszerint női írókkal, női képzőművészekkel és színésznőkkel szoktak foglalkozni. Ennek az igen finom, nívós mellékletnek első oldalán tegnap Pelé édesanyjának három képe jelent meg, mellettük a futballista rajzos profilja, továbbá a 8. és 9. oldalon kétoldalas cikk: Pelé gyerekkora és családi élete címen. A cikk két hatalmas fényképpel illusztráltatott, az egyiken Pelé ül ebédnél a családjával, míg a másik aláírása: *Pelé jó humora* és a kép azt a mindenképp érdeklődésre számítható nagyszerű pillanatot mutatja be, amint Pelé éppen egy csirke nyakát csavarja ki nevetve s ehhez nagy érdeklődéssel és hangos nevetéssel asszisztál az édesanyja és a nővére is.

Ebből láthatjátok, mi a siker.

MÉRAY TIBOR

IZLANDI MOZAIK

A reykjaviki repülőtéren nem várt senki. A dolog inkább meglepett, mintsem bosszantott; annyira biztos voltam benne, hogy várnak, belecsöppenni csak így, egyedül ebbe a nagy idegenségbe: ez eddig eszembe sem jutott.

A repülőtéri épület kicsiny és meglehetősen szegényes; nem tudom, miért, valamiképpen Ulan Batort juttatta eszembe, s szinte csodálkoztam, hogy az emberek nem sárgák és metszett szeműek. Egy darabig tanácstalanul forgolódtam, aztán észrevettem, hogy a WC-ajtó közvetlen közelében van egy magányos telefonkészülék, s mellette egy telefonkönyv. Odamentem, s elkezdtem lapozgatni a könyvet — gondoltam, odaszólok udvariatlan vendéglátómnak, egy bizonyos Jonson úrnak. Eljutok a J-betűhöz... Jonson... Jonsson... Nincs benne egyetlenegy sem. Most aztán jól nézek ki, ha volna egy gép vissza a kontinens felé, legszívesebben tüstént felülnék rá.

Egyszer csak odalép hozzám egy alacsony, testes úr — útitársam volt a gépen, s mindeddig családjának sűrű gyűrűjében álldogált — és megkérdezi, segíthetne-e valamiben? Megmondom, hogy szeretném Jonsson urat felhívni, de nem találom a telefonkönyvben.

— Mi a keresztneve? — kérdi.

Megrántom a vállam, mit tudom én, valami faramuci, sosehallott név, nekem elég volt a vezetéknevét megjegyezni, s különben sem értem, ha valakinek már a vezetékneve nincs bent a telefonkönyvben, mit segít ott a keresztnév. Mivel azonban látom, hogy segítőkész útitársam tovább erősködik, előkeresem a noteszomat és közlöm vele, hogy Jonsson urat Eyjolfur Konráthnak hívják.

— Így már más — mondja egészen felderülve az illető és már lapozza is fel az E-betűt. Pillanatok alatt megvan a telefonszám, s miközben a beszélgetés során tisztázódik, hogy szó sincsen udvariatlanságról, vagy nemtörődömségről, mindössze annyi történt, hogy éppen a megérkezésem előtti éjszakán csavarták eggyel hátra az órákat és a légitársaság még a régi időt adta meg vendéglátóimnak, miközben mindez elrendeződik, nekem egyre csak az jár a fejemben, miképpen lehetséges az, hogy az embereket itten a keresztnevük szerint szedik névsorba. Ez az első dolog, amit másfél óra múlva, a vacsoraasztal mellett megtudakolok. Ekkor aztán kiderül, hogy Izlandban az embereknek — a keresztneve a fontos; ez az *igazi* nevük, az *ő* nevük, minthogy a „vezetéknév" mindössze annyit jelez: mi volt az apjuk *keresztneve*. Az én Jonsson-omnak az apja Jon volt, azaz János, amiből az következik, hogy az összes izlandi Jon-ok fiai Jonsson-ok, azaz Jánosfiak, lányaik pedig Jonsdottir-ok, azaz Jánoslányok, anélkül, hogy ettől rokonok lennének. Az tehát, hogy valaki Jonsson, mindössze annyit árul el, hogy a rengeteg János közül valamelyiknek a fia, de igazából csak a saját keresztneve „határozza meg" őt.

Nyilván az a legősibb névadó hagyomány él itt tovább, ami egyes arab törzseknél és a zsidóknál lelhető fel, s ami valaha éppúgy megvolt a svédben, mint a magyarban, a németben, mint a szerbben, de ebben a tiszta formájában ma már csak Izlandban maradt meg. Itt még ma is gyakori, hogy a dédapa Páll Pétursson, a nagyapa Pétur Pállsson, az apa — Páll Pétursson és a gyerek Pétur Pállsson, azaz minden második nemzedék úgy veszi át egymástól a nevét, mint valami stafétabotot. Kivételt csak bizonyos régi dán és svéd családok jelentenek, akik megtarthatták a vezetéknevüket; ezzel szemben a bevándorlóknak az izlandi állampolgárság felvételekor kötelező hazulról hozott nevüket elhagyni és itteni nevet venni fel: így lett a kedves pesti Kecskés Bandi bácsiból Reykjavikban — Andrés Alexandersson.

Hagyomány és irodalom

Ez a névadási forma most, a XX. század második felében, kissé komikusnak, kissé gyermetegnek, kissé kezdetlegesnek tűnhet; valójában nagy erő van benne, az az erő, ami ezt a parányi izlandi népet e kies kontinensen a hosszú századok alatt összetartotta és megtartotta: a hagyomány ereje. Az első viking telepesek önálló köztársaságát 1262-től kezdve előbb a norvég, majd nem sokkal utóbb a dán királyok uralma váltotta fel, s tartott ez egészen 1944-ig. S ha e rokon népeknek hét évszázad nem volt elég arra, hogy magukba olvasszák e párezernyi szegény halászt, akkor erre csak egy magyarázat van: a makacs, minden asszimilációs törekvésnek ellenállni tudó hagyomány. Mintha a sós tenger, ami e nagy szigetet körülveszi, valami furcsa konzerváló hatással lett volna szokásokra, népviseletre, életformára is. És mindenekelőtt és mindennél inkább — a nyelvre. Az izlandi a germán nyelvek skandináv csoportjához tartozik, de ami benne a különleges és egyedülálló, az az, hogy alig valamit változott a honfoglalás kora, a kilencedik század óta. A skandináv, német vagy angol nyelvtudósoknak, ha tudni kívánják, milyenféle lehetett valaha az ő nyelvük, akkor az élő nyelvek közül elsőként az izlandit kell tanulmányozniok. (Teszik is szép számmal. Reykjavikban is meg az oslói, koppenhágai, s más egyetemeken.) Az izlandiak pedig talán az egész világon egyedül büszkélkedhetnek azzal, hogy irodalmuk első emlékeit, a XII. és XIII. század híres Sagait minden probléma nélkül, könnyedén tudják olvasni. Azt az alig százhetvenezer embert, aki ezen a szigeten önálló államot, független és virágzó köztársaságot alkot, a hagyomány s ezen belül is a nyelv formálta-őrizte nemzetnek.

Nincs is olyan tisztelete, sőt imádata az anyanyelvnek és a nyelv legszebb megnyilvánulási formájának, az irodalomnak, sehol a világon, mint itten. Íme, csak néhány példa. Egy könyvkereskedő mesélte nekem, hogy mikor tavaly az évvégi mérleget készítette, kiderült, hogy 353 (!) kiadóval kell elszámolnia. Ezek között természetesen sok olyan van, aki mindössze egy könyvet adott ki — egy barátjának tett szívességet, vagy egy külföldi bestsellerrel próbált szerencsét —, de ötven olyan kiadó van az országban, amelyik rendszeresen működik és évente öt könyvnél többet ad ki. (A legnagyobb, a Helgafell, évi 35—40-et, köztük igen szép művészeti könyveket.) Az elmúlt évben négyszáz kötet jelent meg, összesen több mint 450.000 példányban. Nem győzöm ismételni: az egész országnak 170.000 lakosa van, azaz mintegy negyvenezer család. A legnagyobb könyvklubnak, az Almenna Bókafélagithnak a vezetője, Baldvin Tryggveson elmondotta nekem, hogy a klubjának több mint hatezer tagja van, tehát majdnem minden hatodik család az előfizetőik közé tartozik: ez tagokként évi négy könyv kötelező és két további kötet valószínű megvételét jelenti. De a legcsodálatosabb adatot — ami már valóban inkább csoda, mintsem adat — a végére tartogattam: az ország legnépszerűbb költőjének, Davith Stefánssonnak a verseskötetei első kiadásként 7—8000 példányban jelennek meg és napok alatt elfogynak. Nem hiszem, hogy a legalább kétezerszer ekkora angol, vagy a több mint háromszázszor ekkora francia nyelvterületen akadna egyetlen olyan élő költő, aki hasonló első kiadású példányszámmal eldicsekedhetnék.

Az új Laxness-darab

Itt valóban nem frázis az, hogy minden lakásban van egy könyvespolc, s nem frázis az sem, hogy Reyjkjavikban sűrűbbek a könyvesboltok, mint a fűszerüzletek; hadd tegyem mindjárt hozzá: az irodalom sem hálátlan, mert nemcsak a nyelvet segített megőrizni a népnek, hanem ő adta az országnak az egyetlen valóban világhírű izlandit: Halldor Kilján Laxnesst (dán származású a család, azért nem végződik -sonra a név), a nagy Nobel-díjas regényírót. Sajnos, izlandi tartózkodásom idején Laxness éppen Ausztriában időzött, s így nem tudhattam vele találkozni, bármennyire szerettem volna is. De alkalmam volt látni legújabb színművét, amelyet az idén mutatott be a reykjaviki Nemzeti Színház, s amely ma az itteni irodalmi élet leghevesebben vitatott alkotása.

„Strompleikur" — ez a darab címe, ami magyarul nagyjából annyit jelent: Kéménykomédia. Megpróbálom olyan tömören elmondani, miről szól, amennyire lehetséges. A központi figura egy csinos, de kissé közönséges, rátarti családból való, de elszegényedett úrilány, aki — miközben ártatlanságára vigyáz — különböző férfiakból különböző összegeket és különböző ajándékokat pumpol ki. Első számú lovagja egy hatgyermekes családapa, aki zavaros üzletei jövedelméből énekelni taníttatja ifjúi védencét. A lánynak se hangja, se füle nincsen e nemes pályához, de vén és korrupt énekmestere elhiteti a korlátolt patrónussal, hogy tanítványából hamarosan új Maria Callas lesz. Az üzletember felesége bosszúból feljelenti saját férjét, a rendőrség kideríti, hogy az énekbarát férfiú rothadt halat exportál és letartóztatja őt. Az ifjú lány magára marad, s most már neki is, mamájának is minden reménye egy külföldi gazdag rokonban van, akinek látogatása éppen küszöbön áll. A rokon helyett a lány a repülőtéren egy rokonszenves fiatalemberrel akad össze, egymásba szeretnek, s már éppen a házasságra készülnek, amikor egy meghitt enyelgés kellős közepén a szülői ház jókora kéményéből lepottyan egy holttest. Kiderül, hogy egy idősebb hölgy hullájáról van szó; ennek a hölgynek a nyugdíjából élt hosszú éveken át a kis család és a kedves mama megölte és a kéménybe dugta őt, hogy a jövőben a nyugdíjat zavartalanul és osztatlanul élvezhessék. A vőlegény segít újra a kéménybe telaggatni a holttestet, de mikor az esküvői vendégek megérkeznek, feldúltan kitör magából és odahagyja az egész, romlott társaságot. Ekkor toppan be a várvavárt külföldi rokon, aki időközben valamiféle taoista szerzetesrend tagja lett és csuhában, olajlámpással járja a világot; a társaság egyetlen becsületes tagját, egy falábú szegényembert meggyőzik a szép taoista tanok és belép ő is a szerzetesrendbe.

Eddig a darab. Kétségkívül nem egy mulatságos és burleszkszerű ötlet van benne, hol kitömött kutyákat locsolnak kölnivízzel, hogy ezzel is elhessegessék a hullaszagot, hol a derék falábú csatolja le művégtagját és furulyázni kezd vele, de amennyire meg tudtam ítélni, a közönség meglehetősen feszélyezetten és nagyobb lelkesedés nélkül fogadta. A sajtó többségében rendkívül elutasító; egyes kritikusok szerint ez Laxness legrosszabb műve, színvonaltalan és zavaros, komoly műnek nevetséges, komédiának szellemtelen. Védeni igazából csak a kommunista lapok védik; szerintük a mű kiváló, s éles, jogos bírálatot mond az izlandi társadalmi ellentétekről.

Szegények és gazdagok

Nem értek izlandiul, s így képtelen vagyok hozzászólni az irodalmi-színházi vitához; hanem az említett társadalmi ellentétekről rövid ott-tartózkodásom alatt is kialakult némi képem. Egy ideszakadt magyar honfitársam — régi munkásmozgalmi ember — mondotta nekem megérkezésem másnapján: „Barátom, úgy nézz itt körül, hogy ez itt — az osztálynélküli társadalom." Körülnéztem, s azt kell mondanom: lényegében igaza volt.

Ha a szocializmus a lehető legtöbb kenyeret, a lehető legnagyobb szabadságot és a lehető legkisebb társadalmi különbségeket jelenti, akkor azt hiszem, Izland az az ország, amelyik a világon a legközelebb áll az ideális szocializmushoz. Egy munkás havi átlagkeresete, a túlórával együtt, havi 140—160 dollárnak felel meg, egy tanítóé kb. 200, egy miniszteré vagy egy bankigazgatóé kb. 300—400 dollár és alig néhány olyan ember van az országban, akinek a havi keresete meghaladná az ezer dollárt havonta. A nyomor teljességgel ismeretlen, s néhány idült alkoholista kivételével, akik rozoga kalibákban laknak, mindenkinek van rendes háza, vagy lakása. (Úgy hallom, hamarosan az említett alkoholistákat is kötelezni fogják, hogy viskóikból új, modern lakásokba költözzenek.) Gazdag családok természetesen vannak, főként néhány hajótulajdonos vagy haljegelő-iparos, de aki itt gazdag, az Angliában vagy Franciaországban — hogy Amerikáról ne is beszéljek — éppen hogy jómódú volna.

Ami különösen megkapó, az az, hogy az egész világon jólismert és oly kellemetlen pöffeteg gazdagság itt teljesen ismeretlen. Nincsenek káprázatos luxusvillák, többméteres autók, feltűnő ékszerhordás, vagyonokat érő bundafitogtatás és egyebek. Az inas, vagy a háztartási alkalmazott „intézménye" például szinte egyáltalán nem létezik. Mikor az ország miniszterelnöke, Bjárni Benediktsson, az otthonában fogadott, ő maga nyitott nekem ajtót és a felesége „szolgálta fel" a whiskyt. Amikor az izlandi irodalom élő klasszikusánál, a világ jóformán minden nyelvén, s köztük magyarul is, többször megjelent, 72 esztendős mesternél, Gunnar Gunnarssonnál, vacsoráztam, bizony az egész remek vacsorát a nagy író idős felesége főzte és hozta be a konyhából. Megismerkedtem egy hatvanon túl járó, egyszerű margaringyári munkással; csak úgy véletlenül és utólag tudtam meg róla, hogy a testvére a reykjaviki püspök, a feleségének a bátyja pedig — Izland államelnöke. Itt olyasmi, mint egy miniszertől, vagy egy bürokratától, vagy egy rendőrtől való félelem, s olyasmi, mint egy gazdagabb ember előtt való meghunyászkodás vagy véleményelhallgatás, éppúgy ismeretlen fogalom, mint a tehetősebbek elleni gyűlölet.

A világért sem akarnám ezzel azt mondani, hogy nincsenek gondok, bajok, vagy társadalmi problémák. Bizonyos inflációs jelenségek következtében (az okokat az egyik vezető gazdasági szakember, Johannes Nordal azzal jelölte meg nekem: „Túl sokat akartunk egyszerre..) 1960 februárjában a kormány leértékelte a krónát. A munkások nagy sztrájkmozgalomba kezdtek és 1961 júniusra egy 14—20 százalékos béremelést értek el. Alig néhány héttel utóbb, augusztusban a kormány másodszor is devalorizált, méghozzá annyira, hogy a sztrájkok kivívta eredmények jóformán teljesen elvesztek. A Nemzeti Bank vezetői azt mondják nekem: „Ha két évig nyugalom volna, ez további nagy fejlődés alapjait vetné meg az egész ország számára." Egyes szakszervezeti vezetők viszont azt mondják: „Becsaptak minket, azonnal visszavették tőlünk, amit több hónapos harc után látszólag megadtak." A kérdés, ami most izgalomban tartja az egész gazdasági és politikai életet: ezek után mi lesz? Lesznek-e új sztrájkok és ha igen, mikor és milyen erővel?

Thingvellir

A szabadság, amelyet az ideális szocializmus másik nagy tartóoszlopaként említettem, ebben az országban éppúgy hagyomány, mint az anyanyelv féltése, vagy a költészet szeretete. Alighanem kevesen tudják, hogy Izland nevéhez fűződik a világ első demokratikus parlamentje, az Althing. 930-ban ült össze először, a mostani fővárostól mintegy ötven kilométernyire keletre, Thingvellirben.

Barátaim elvittek e kies, vadregényes völgybe, amely ma nemzeti zarándokhely. Kopár, különös tájakon, fekete kőmezők, halott hegyek között kanyarog az út; ami talán a legszokatlanabb: fát sehol se látni. (Az egyetlen élő fa, amelyet egész utam során láttam — akármennyire hihetetlen —, egy banánfa volt: Hveragerthiben, egy kis faluban, Paul Michelsen kertész melegházában, amelyet természetes gejzirvízzel fűtenek. Csak úgy omlott le róla a tömött, zöld, érésre váró banánfürt.) Ahogy ránk esteledik, egyre inkább az az érzésem, mintha a Holdon járnánk. Ha science fiction filmek rendezője lennék, a távoli planétákon játszódó történetek külső felvételeit csak Izlandban készíteném. Thingvellir olyan a szélviharos téli estében, mint egy elvarázsolt, kísértetjárta temető. A völgyre roppant sziklák néznek le fenyegetően: az egyik emberarcra hasonlít, ez a híres Viking, a másik nagy kanoéforma, ez a Viking Hajó; mindegyikükhöz ősi legendák fűződnek. S mintha szemem előtt elvonulnának az izlandi irodalom nagy remekének, a hétszáz éves Njal's Saganak hősei, Skarp-Hedin, Snorri, a Pap, Thorgrim, a Hatalmas amint sátorról sátorra járnak itt hogy az egyes családfők támogatását megszerezzék ügyüknek az Althingban, vagy ha kell, később, a csatamezőn.

Ezord ősökből máig is maradt itt valami nyersesség és faragatlanság az emberekben, de megmaradt szívességük, keménységük, őszinte egyenességük is; ami pedig a szabadság szeretetét illeti, az itt a vérbe ivódott s olyan kiteljesedett valósággá vált, mint tán sehol egyebütt az emberi társadalomban. Itt aztán mindenki azt mond és azt gondol, azt pártol, vagy azt ellenez, amit akar és olyan nyíltan ahogy csak akarja. Hogy csak egyetlen példát hozzak fel: a magánkézben lévő Icelandair gépeiben az újságok közt vidáman virít a kommunista párt napilapja. Ilyet én még egyetlen BEA vagy Air France gépben sem láttam, a Szovjetlot Iljusinjairól nem is beszélve, ahol nemcsak a rút kapitalista lapok nem lelhetők fel, de azt hiszem, manapság már a kínai, vagy az albán kommunista újságok sem olvashatók.

Család — ország

Túl a szabadság szeretetén és tiszteletén, van ebben valamiféle családiasság is. (Joggal, vagy jog nélkül, ezt nekik maguknak kell eldönteniök.) Mindenesetre Izland az egyetlen NATO-ország, ahol a kommunisták több mint két éven át bent voltak a koalíciós kormányban és az izlandi az egyetlen kommunista párt, amelyik részt vett egy NATO-kormányban. (A legbizalmasabb tanácskozásokra egyébként a kommunista miniszterekre nem hívták meg és ők ezt szépen tudomásul vették...)

Ez a kormány azóta megbukott, de a családiasság továbbra is fennáll. És itt már nem a politikáról beszélek. Mikor egy-egy izlandi barátommal végigmentem az utcán, a rengeteg oda-vissza köszöngetésből az volt az érzésem, hogy itt mindenki mindenkit ismer. S túl a személyes meg a rokoni kapcsolatok tömegén, valahogy összefűzi az embereket a közös büszkeség mindazért, amit megteremtettek azért, hogy Reykjavikból, e hetvenezer lakosú kis faluból félévszázad alatt hetvenezres modern város lett, hogy halászati iparuk — s a hal az ő búzájuk, szenük, vasuk, aranyuk — a lakosság számához arányítva — a legnagyobb a világon, hogy ha már elmulasztottak egyetlen vasutat is építeni, repülőjárataik behálózzák az egész országot, hogy egyetemük diplomái egyenértékűek a legjobb skandináv egyetemekével. S összefűzi őket bizonyos elégedetlenség is, amiért a világ nem ismeri hazájukat eléggé, s főként, hogy a közhit azt tartja: Izland hideg ország, holott az évi középhőmérséklet — hála a Golf-áramnak — Reykjavikban magasabb, mint New Yorkban. Haragszanak Grönlandra, mivel jogtalanul elorozza azt a nevet, amelyet szerintük inkább ők érdemeltek volna meg, s azt mondják, „Iceland" helyett inkább „Niceland"-nak kellene nevezni őket.

S vajon az, hogy olyan kevesen vannak, nem kelt-e bennük kisebbrendűségi érzéseket? Válaszképpen íme, egy történet, amelyet Pétur Benediktsson, Izland volt londoni, párisi és moszkvai követe mondott el nekem.

Az egyik moszkvai fogadáson odaállt elébe a kínai nagykövet.

— Ön melyik országot is képviseli? — kérdezte.

— Izlandot — felelte Benediktsson.

— Izland... Izland... Mekkora is a területe?

— Negyvenezer négyzetmérföld.

— Phü — biggyesztette le a száját a kínai. — A miénk négymillió... És hány lakosuk van?

— Százhetvenezer...

— Mi?! — hördült fel a kínai. — Nekünk hétszáz millió.

— Ez mind szép — nyelt egyet Benediktsson, aztán hirtelen megkérdezte: — De tudja-e ön a fülét mozgatni?

A kínai hebegni kezdett:

— A fülemet... mozgatni?... Azt nem tudom...

— No látja... — mondta hideg fölénnyel Benediktsson és faképnél hagyta a dermedt kínait...

HANÁK TIBOR

Filozófus nemzet a magyar?

Pár évtizeddel ezelőtt írt tanulmányokban, a magyar filozófiatörténetet összefoglaló vázlatokban, ezek előszavában, monográfiákban többször bukkanunk arra a kitételre, hogy *a magyar nem filozófus nemzet*. Nem sokkal a második világháború előtt aztán egyesek úgy gondolták, mégis csak *filozófus nemzet a magyar*, csak épp nem indogermán módon, hanem „turáni alkatának" megfelelően. Ma már a kérdés felvetése is naiv, „vajon melyik állítás igaz?", hiszen nyilvánvaló, hogy egyik sem. Nemcsak azért, mert a nemzetfogalom definiciói vitathatóak, hanem azért is, mert nem egészen érthető, miképp lehet egy nemzet filozófus, akár a „filozófus nemzetek" közé tartozik a magyar, akár nem.

Nem a marxista gondolkodók vették észre először, hogy filozófiai kultúránk hiánya nem a „nemzeti alkatból" ered, de talán a marxisták esküdtek leginkább arra, hogy hamarosan fellendül a filozófiai érdeklődés és tevékenység. Amint az osztályviszonyok megváltoznak, majd meglátjuk, jobbra fordul a helyzet a filozófiában! Megláttuk: nem fordult jobbra.

Erdélyi János, kit Ady európai elmének s „minden nagy emberi eszmeáramlat értője és bajvívója"-nak nevezett, száz év előtti könyvében azt írja, hogy „a bölcsészet, mint tudomány, nélkülünk is ott állna, ahol ma áll". Ez a megállapítás, úgy látszik, nem veszített érvényéből, pedig azóta számos műben — nemcsak marxistában — ígérgették s látni vélték a magyar filozófiai élet kivirágzását. Alexander Bernát a századfordulón „az intenzívebb fejlődés biztató jeleiről" beszélt; negyedszázad múlva Rácz Lajos sárospataki tanár azt írja az igazán rangos Ueberweg-féle német nyelvű bölcselettörténetben, hogy az első világháború óta Magyarországon láthatóan növekszik a filozófiai érdeklődés és „egy új, friss idealizmus lobogása érezhető"; 1943-ban Kecskés Pál, a budapesti hittudományi kar filozófiaprofesszora „bölcseletünk hatalmas lendületét" konstatálja. Hogy hányadán is állunk a minduntalan fellendülni látszó magyar filozófiai élettel, csak beható tanulmányozással lehetne eldönteni. Mindenesetre két kérdést különválasztva kell tárgyalnunk: az egyik a magyar filozófia külföldi hírének és hatásának kérdése, a másik a filozófia állása, fejlettsége és szerepe a magyar kulturális életben. Jelenleg csak az első kérdést fogom érinteni.

A magyarországi filozófusok híre megállapításának egyik módja, hogy elővesszük a filozófiai lexikonokat, bölcselettörténeteket, bibliográfiákat és megnézzük, ki szerepel bennük a magyarok közül. Esetlen módszer ez, annyi bizonyos, hiszen sokszor a mellékes körülmény (barátságok, a munkatársak, fordítások, a magyar filozófusok publikációinak nyelve) dönti el, ki kerül egy külföldi szótárba, könyvjegyzékbe. Valamit mégis mutat. A Párisban 1954 óta évente [illegible]szor megjelenő *„Bibliographie de la Philosophie"* pl. azt mutatja, hogy elképesztően kevés magyar művet tartanak számon. Politikai okokkal ezt aligha lehet magyarázni, hiszen a Nemzetközi Filozófiai Intézetben, mely ezt a kiadványt közzéteszi, Magyarország hivatalosan képviselteti magát (*Mátrai László*, a budapesti egyetemi könyvtár igazgatója által, tehát könyvtárügyi szakértővel). A magyar nevek közül 1957-ig *Lukács Györgyé* fordul elő leggyakrabban ebben a kiadványban, de nem magyar, hanem német nyelvű műveivel. Más hazai filozófus nevére csak elvétve akadunk. Az első öt évben (1954—1958) marxista filozófusok önálló magyar nyelvű művei közül mindössze *Fogarasi* 1956-ban megjelent cikkgyűjteményét és *Molnár Erik* történelmi materializmusról írott könyvét tartották érdemesnek a feltüntetésre. 1958-ban teljesen hiányoznak a jegyzékből a Magyarországon megjelent filozófiai kiadványok. Öt év alatt két mű! Nem valami gazdag termés. Vagy talán a magyar tudománypropagandával van baj?

A nagy *Baldwin*-szótárban *(Dictionary of Philosophie and Psychologie, 1960)* egyetlen magyar filozófus neve sem szerepel, ami a szerzők szándékát tekintve, végeredményben érthető, de hát mégsem szerepel benne magyar filozófus. Az a körülmény pedig, hogy a szótár első kiadásának anyagát kb. a századforduló idején lezárták, s azóta a régi adatok a régi sajtóhibákkal együtt — hála a fotomechanikai eljárásnak — változatlanul vándorolnak kiadásról kiadásra, különösen a két önálló kötetet képező bibliográfiában vezet suta eredményekhez. Itt magyar művekre is ráakadunk; ilyenekre: Nagy F. Bölcsészettörténete, Kecskemét, 1877, Thót (valószínű: Tóth) F. Bölcsészettörténete, Debreczen, 1872—74. A magyar filozófiatörténetről szóló művek között megtaláljuk Erdélyi János bizonyos szempontból még ma is iránymutató bölcselettörténetét. Kár, hogy könyvének angol címet adtak, nevét pedig az ismeretlenségig elírták, így: *„Erdeleve"*. Nem tudom, ki veszi hasznát az ilyen és ennyi, jobbára elavult adatoknak.

A Ziegenfuss-féle német *„Philosophen Lexikon"*, mely két kötetben, összesen 1658 oldalon tárgyalja a filozófusokat, 16 magyar filozófust, pszichológust, szociológust tart számon — az élők közül *Varga Sándort*, München és *Szilasi Vilmost*, Fribourg. Ez ugyan jóval több, mint amennyit egy átlag magyar bölcsészhallgató fel tud sorolni, de mégsem lehetünk megelégedve, főképp a válogatást és az egyes filozófusok ismertetésének terjedelmét tekintve. A Lexikon előszavában azt olvashatjuk, hogy a szerzők elsősorban a jelenkor filozófusait kívánják bemutatni, s ezért némi joggal hiányoljuk Lukács György vagy a külföldön szintén nem ismeretlen Aquinói Tamás kutató, Horváth Sándor és a külföldi katedrákon tanító magyar professzorok nevét. Pauler Ákos és Böhm Károly emlegetéséhez szokott fülünknek kissé az is disszonáns, hogy a jószándékú szerzők Palágyi Menyhért jelentőségét túlhangsúlyozzák. Bár a méricskélés itt akadékoskodásnak látszik, hiszen a filozófusok jelentősége semmiféle egységgel nem fejezhető ki, az enciklopédikus műveknél a terjedelem azonban akarva-akaratlanul egyfajta osztályozás. Az elsőség *Palágyinak* jut; ismertetésére 25 sort, *Pauler Ákosnak* 22, *Böhmnek* 13 sort szenteltek. *Giesswein Sándor* is nagyobb helyet (12 sort) kap, mint pl. *Alexander Bernát* (7), *Bodnár Zsigmond* (9), *Pikler Gyula* (7) és *Pulszky Ágost* (7). A legmostohábban mégis Piklerrel bántak el, hiszen a róla szóló 7 sorból csak kettő a voltaképpeni szöveg, a többi a művek felsorolása. Így aztán azt lehetne gondolni, hogy a kicsik közt a legkisebbekhez tartozik.

A négykötetes olasz *„Enciclopedia Filosofica"* (1957) szerkesztői a magyar filozófusok ismertetésével kapcsolatban a teljességre törekedtek. Ebben a lexikonban kb. 30 magyar bölcselő neve szerepel, régieké és újaké, külföldön élőké és otthoniaké. Aránytalanságokkal és hiányokkal azonban itt is találkozunk.

Egy másik, nem ennyire böngésző, aprólékosságában nem ily gyermetegen fontoskodó módszernek kínálkozik a magyar filozófusokkal foglalkozó egyéb külföldi irodalom számbavétele és a külföldi filozófusok elismerő megnyilatkozásainak felkutatása. A helyzet e tekintetben hasonló a szépirodalomhoz. Nem mindig a számunkra legmagvasabb, legkedvesebb, vagy mint Babits megjegyezte, nem az „idiomatikus" értékekben gazdag magyar írók művei jutnak a külföldiek kezébe. A filozófiában is gyakran a filozófián kívüli szempontok, elsősorban a nyelvtudás, a mozgékonyság, a külföldiek kuriozitásra való hajlama jelent belépőjegyet a külföldi szakirodalomba. Jellegzetes példa erre *Dudith András* (1533—1589) magyar humanista „szerencséje", kiről Pierre Costil francia professzor közel ötszáz oldalas monográfiát írt, s ezzel Dudithot nagy magyar gondolkodóvá avatta. Az előbb már említett Palágyi Menyhért, méltányolandó filozófiai érdemei ellenére, nem utolsósorban szintén kedvező körülményeknek köszönheti hírét — legalábbis azt a nagy hírt, ami az országon belül nem jutott részül neki. Műveinek nagy részét ugyanis németül írta, de talán ennél is fontosabb, hogy 1908-ban a heidelbergi filozófus kongresszuson megismerkedett *Ludwig Klages*-szal, ki tanulmányokban és főművében *(„Der Geist als Widersacher der Seele")* több oldalon fejtegeti Palágyi eszmegazdagságát és rá gyakorolt hatását. „Korunk gondolkodói közt, amennyire látjuk, Palágyi Menyhért az egyetlen, aki az ideológiák minden változatával principiálisan hadilábon áll" — hangzik Klages egyik elismerő nyilatkozata.

Ostobaság lenne és természetesen nem is szándékunk a külföldtől vagy a magyar filozófusoktól számonkérni, miért épp őket ismerik, tisztelik. Csupán az eltolódásokra, a kül- és belföldi értékelés szintkülönbségére akartunk rámutatni. S ez korántsem mindig érthetetlen eltolódás. Az imént filozófián kívüli szempontokat emlegettünk egyes filozófusok kedvező külföldi fogadtatásával kapcsolatban. Ennek kiegészítője az a megállapítás, hogy a magyar filozófusok országon belüli megítélése is sokszor filozófián kívüli szempontokból történik. Az értékmérés különbözősége tehát sok esetben megfelel a dolgok természetének. Nyilvánvaló ugyanis, hogy Apáczai Csere filozófiai nyelvalkotását, lázadóan tudományos igényét, pedagógiai hevét a külföldiek nem fogják oly mértékben méltányolni, mint mi, magyarok. A huszadik századba átvezető jogfilozófiai viták is inkább a magyar kultúrfejlődés szempontjából fontosak, mint ahogy Kornis Gyula működése tetemes hányadának is főképp a magyar neobarokk gondolkodás példázása szempontjából van jelentősége.

Mindeddig azonban csak filozófián kívüli szempontokat emlegettünk és elkerültük azt a kérdést, vajon a filozófián belüli, helyesebben *tisztán* filozófiai szempontból vannak-e külföld által félreismert és fel nem ismert nagy magyar filozófusok? Veszít-e a külföld filozófiai élete azzal, hogy egy-egy általunk nagyra tartott magyar bölcselőről nem tud? S vajon veszítünk-e mi az ismeretlenséggel?

Tény, hogy a magyar filozófiának nem volt erős oldala a szisztémaképzés, az önálló rendszerek alkotása. Filozófiai rendszereink a külföldi példakeresésben általában túllépik az eredetiség elismeréséhez szükséges fokot. Mivel pedig a filozófiai értékmérés Európában jóformán csak az önálló rendszereket jelezte, vagyis a „tisztán filozófiai szempont" egybeesett a filozófiai rendszerek regisztrálásával, a magyar filozófia alul maradt. S mert tisztán filozófiai szempontból, vagyis a rendszeralkotásban, a magyar filozófusok nem értek el jelentős eredményeket, elkallódások, impozáns bölcseleti rendszerek mellőzése miatt nem panaszkodhatunk a külföldre.

Az utóbbi évtizedekben azonban érdekes változást tapasztalunk. Talán nem is annyira a magyar filozófiai életben, hanem a „tisztán filozófiai szempont" fogalmával kapcsolatosan. A századunkban kialakuló, új típusúnak mondható filozófiákban, melyekben a szinte természettudományos szakszerűség igénye és a problémagondolkodás lépett a „mindent megoldó" rendszerek, vátesz-filozófiák helyébe, a filozófiai vállalkozások tudományos értékelése, tehát az úgynevezett tisztán filozófiai szempont is áttevődik a részletlátásra, szigorú módszerességre, a logikai analizisekre és a természettudományos nyersanyag ismeretére. Nem állítjuk, hogy a magyarországi filozófia külföldi megítélése ezáltal viszszamenőleg sokat változik, nem jósoljuk a fellendülést sem, csak rámutatunk arra, hogy a magyar filozófusok számára is új lehetőségek nyílnak — helyesebben, nyílnának, ha a marxizmus nem kényszerítené más utakra a magyar gondolkodókat. Igaz ugyan, hogy jelenleg a filozófia és rokon tudományok egyes ágaiban már a marxizmus is enged a modern tudományos igényeknek. Tudnunk kell azonban, hogy ha a filozófusok kutatásai, a szakkérdések vizsgálatai jelentős eredményekre vezetnének is, a vátesz-filozófiáknak kijáró hírnévre nem számíthat sem magyar, sem más nemzetiségű filozófus. Azoknak a filozófiáknak, melyek átfogó világnézetet, az egyén boldogítását és a közösség vezetését ígérik, több esélyük van fényszóró népszerűségre, mint a szakmai jellegű elemzéseknek, amiket tán csak pár tucat ember fog ismerni. Sajnálatos, de végeredményben rokonszenves hátrány ez. Sajnálatos, mert a „filozófus nemzetek" általában a filozófiai rendszereknek köszönhetik hírüket, nevüket és a hírnév mégis csak hírnév; ugyanakkor rokonszenves a népszerűségről és a rendszerek szuggesztív erejéről való lemondás, ha ez a tudományos követelmények, elsősorban a korrekt kifejezés és az igazolhatóság jegyében történik. Lám, az angol-amerikai filozófiák nagy része szinte tüntetően cserélte el a népszerűséget a szakszerűségért. A magyar filozófiai élet is nyerne a cserével — annál is inkább, mert Magyarországon mind a népszerűség, mind a filozófiai rendszerek alkotása inkább cél volt és ábránd, mint valóság.

Most öt éve

TOVÁBB!

A múlt hét végén azt hittük, hogy győzött a forradalom, megkezdhetjük a munkát. Vasárnapra virradó éjjel azonban megindult a szovjet invázió. Most nem tehetünk mást, tovább harcolunk. Minden módon, az utolsó emberig. Hogyan? Ahol lehet, fegyverrel, máshol a munka szabotálásával, az együttműködő hazaárulók megvetésével és kiközösítésével. Meddig? A győzelemig.

Öt nap mérlege

Szombat estére helyreállt hazánkban a rend. Budapesten megindult a közlekedés, kinyitottak az üzletek, hétfőn megindult volna a munka. A fosztogatást, az önbíráskodást maga a nép akadályozta meg.

És mit tett rövid öt nap alatt az orvtámadó megszálló hadsereg? Útjukat rommá lőtt és felgyújtott épületek jelzik. Munkásokat, diákok vére öntözi az utcákat. Feltörték, kirabolták az üzleteket. Öt nap alatt éhséget és nyomort, szenvedést és halált zúdítottak népünkre.

Az előbújt Szabad Nép margójára

Budapest utcáin az oroszok magyar nyelven írt újságját osztogatják. Már a címe is hazugság: Szabad Nép. Alcíme: A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Lapja. Nem magyar és nem szocialista ennek az újságnak egyetlen betűje sem. Kádárék demagóg ígéreteivel már nem lehet a népet megtéveszteni. Senki sem hisz azoknak a rágalmaknak, amelyek fasiszta ellenforradalmároknak bélyegzik a magyar szabadságharcosokat.

November 7: munkanap

A „kormány" szolnoki rádiója fél napon át hiába sugározta felhívását: November 7: munkanap. Szerte az országban folyik az ellenállás. A szabadságharcosok fegyverrel a kézben, az ország népe általános sztrájk folytatásával küzd hazánk függetlenségének visszaszerzéséért. A főváros több peremkerülete, Kőbánya, Csepel, Újpest, a VII. és VIII. kerület jórésze a mieink kezében van. Partizánharcok folynak szinte egész Budapesten. A szovjet megszállók éppen csak azon utcákat mondhatják magukénak, ahol tankjaik állomásoznak. A mellékutcákon cirkáló szabadságharcosok lehetetlenné teszik az áruló „kormány" által hőn óhajtott „rendet". Heves harcok folynak vidéken is: Mohácson és Hegyeshalmon, Dunapentelén és Borsodban. Működik a dunapentelei Rákóczi-rádió. Sok helyen — így Debrecenben is — élelmet, vizet sem kapnak a megszállók. Állnak a gyárak, a bányák, a nép megvetésével találkoznak a hazaáruló együttműködők.

(„Szabadságharc",
A harcoló magyar ifjúság híradója,
1956 november 8.)

* * *

„A magyar nép egységes kívánsága, hogy megvédjük nemzeti függetlenségünket és a szuverenitás alapján rendezzük kapcsolatainkat a Szovjetunióval s minden állammal. Egységes kívánsága a magyar népnek az is, hogy a szovjet csapatokat Magyarország területéről kivonják. De erre csak akkor kerülhet sor — amint Kádár János, a forradalmi munkás-paraszt kormány elnöke a minap rámutatott —, ha helyreáll a rend. Csakis a rend szilárd helyreállta után ülhetünk le tárgyalni a varsói szerződést aláíró országok kormányaival a szovjet csapatoknak hazánkból való kivonásáról."

(Népszabadság, 1956 november 13.)

„Ami a szovjet csapatok távozását illeti, ezt — néhány megátalkodott rákosista kivételével — mindenki óhajtja és akarja. Nincs hazáját szerető magyar ember, akinek tetszene az, hogy szovjet tankok cirkálnak fel s alá a magyar fővárosban. A szovjet kormány bejelentette: a szovjet csapatok addig nem vonulnak ki a fővárosból és hazánkból, amíg a rend helyre nem áll."

(Népszabadság, 1956 november 14.)

„A forradalom egyik legnagyobb és legfontosabb vívmányának tartjuk, hogy az üzemek végre azok kezébe kerültek, akik egyedül jogosultak erre: a munkások kezébe. Ezért harcolunk évek óta, s erre a vívmányra úgy tekintünk, mint a forradalmárok harcának egyik nagy győzelmére.

Felváltja, elkerülhetetlenül fel kell hogy váltsa a mesterségesen tenyésztett bürokráciának a rendszerét a legszélesebb munkásdemokrácia. A jövő a munkástanácsoké!"

(Népszabadság, 1956 november 14.)

„A Rákosi—Gerő-klikk egyik legsúlyosabb bűne az volt, hogy alárendelte hazánk nemzeti érdekeit idegen érdekeknek. Szocialista, új típusú kapcsolatról beszélt s közben feladta egyenjogúságunkat. Egyebek között éppen ezért robbant ki elemi erővel október 23-án a nép megmozdulása s a forradalom fő jelszava éppen a nemzeti függetlenség volt.

Azért haltak meg talán fiaink, azért fogott talán október 23-án fegyvert népünk színe-virága: forradalmi ifjúságunk, hogy minden maradjon a régiben? Nem és nem! A magyar nép vére nem folyt hiába."

(Népszabadság, 1956 november 18.)

„Nemzeti függetlenségünk, demokráciánk kibontakozásának alapvető kérdéseiben folyik most a vita és a tanácskozás. Sok szó esik ezenközben személyi kérdésekről is, elsősorban Nagy Imréről. Ebben a kérdésben ismeretes a forradalmi munkás-paraszt kormány álláspontja: nincs akadálya annak, hogy Nagy Imre újra elfoglalja helyét a magyar politikai életben — ez elsősorban ő rajta múlik. Szó esik persze nagyon sok más dologról is. Így például arról, hogy mi legyen az egypárt rendszerrel. A forradalmi munkás-paraszt kormány álláspontját erről is kifejtette már Kádár János elvtárs. Az MSZMP nem kívánja fenntartani az egypárt rendszert. A múlt tapasztalatai is arra figyelmeztetnek bennünket, hogy nem is vállalhatja egyetlen párt a felelősséget az ország vezetéséért."

(Népszabadság, 1956 november 18.)

IVÁNYI-GRÜNWALD BÉLA

Gondolj szép ikes igéinkre...

— Kosztolányi és az emigráns olvasó —

A „házipatika"! — még a múltszázadbeli magyar kúriákban is ott volt. A jómódúaknál faragott szekrény őrizte a füveskertecske termését. A szegény ember házában is akadt valami védett kuckó a gyógyfüvek számára. Napos évszakokban szedték össze, gyógyszerül a téli hónapok szenvedőinek. A legtöbb magyar emigráns hajlékában manapság is van valamiféle patika. Nem a test betegségeire! Azokat gyógyíttatja a jóléti állam. Olyan nyavalyák ellen segít ez a lelki patika, melyekre hiába panaszkodsz a külföldi orvos rendelőjében.

A magyar könyvekre gondolok. Gyógyszer ez számodra. Életed tavaszán szeretted meg őket, s most az emigráció hideg telében elnyütt lapjaik de sokszor vigasztalnak meg! A történetet már kívülről tudod, a versek sorait könyv nélkül elmondod néha magadban, a szereplőket jobban ismered, mint az idegeneket, kikkel megosztod életed. Mégis, mégis visszatérsz ehhez, vagy ahhoz a könyvhöz. Szinte „előírod" magadnak, valósággal „adagolod", aszerint, ahogy hangulatod, kétséged, kínzó aggodalmad, örömöd megköveteli.

Ha amiatt aggódsz, hogy magyar nyelved vészesen „kopik", hogy stílusod aggasztóan romlik: nem kétséges, Kosztolányi Dezső könyvei után nyúlsz. Minden írása stílus elixir; a magyar szellem füveskertecskéjében ragyogó izzásban megmaradt virág. Egyik apró remekművének címe: *Világnézet és virágnézet* (Próza, 1937.). Kosztolányi semmiesetre sem volt a „világnézet" írója. Inkább a „virágnézeté" — épp ezért nem hervad el soha. Az élet sokszínű virágait nézte: megbámulta a kamaszok eregette „baljós" sárkányt, kíváncsian kukkantott be a vidéki nyugalmazott levéltárnok sivár házába, emlékezetében örökre megőrizte a századeleji magyar „írótanoncok" színdús életét s mesteri arcképet festett mosónője fiáról, Weigl Berciről, akinek minden álma egy motorcsónak volt. Érdeklődésének örök tárgya az, akinél nem lehet rejtélyesebb, kiszámíthatatlanabb valami s kinek neve: az ember. Kora embereit örökítette meg s nem 1900—1936 ideáit és ideá'jait. A „világmegváltó" eszmei állandóan az utókorra hivatkoznak. Kosztolányi egy szólegyintéssel intézte el ezt, mikor az utókorról azt írja: futó por. Nem hitt abban, mintha az írónak az adna jelentőséget, hogy ilyen vagy olyan elvben hisz. Ellenkezőleg. Azt hirdette: „*Minden költő elsősorban a szóvarázsban hisz, a szavak csodatékony, rontó és áldó hatásában.*" (Ábécé, 1942.) Tolla bűvészien követte művészi és írói hitvallását: „*A vers az érzelmi élet zenéje, a próza pedig az értelmi életé.*" (Ugyanott.) Kora világnézete, politikája ma már futó por. Az érett Kosztolányi minden írása időtálló remekmű.

„*Vannak hűvös, tömör, kimért, sőt szürke géniuszok is. Kosztolányi a felgyulladót, a tündöklőt, a sziporkázva világítót kedvelte. Ilyen volt ő maga is*" — írta 1941-ben Illyés Gyula. Ez a megállapítás is nyilvánvalóvá teszi, hogy milyen sokat jelent Kosztolányi az emigráns magyar olvasó számára.

Kosztolányi könyveiből épp azt kapjuk ajándékba, amire emigrációs nyelvi elesettségünk idején a legnagyobb szükségünk van. Gyógyszer ez hazulról hozott és itt felszedett stílusnyavalyák ellen. Hányan beszélnek, írnak, sőt gondolkoznak „vezércikk" stílusban. Az utolsó negyven év magyar közélete felelős ezért. A fórumon mozgó ember legtöbbjének sok-sok bárgyú szónoklata, a pártprogramok s a mozgalmak tollforgatóinak idétlen nyilatkozatai. Bocsánatot kell kérni Kossuth Lajos, Eötvös József, Kemény Zsigmond, Pethő Sándor, Kunfi Zsigmond vagy Feleki Géza s mások emlékétől, mikor a „vezércikk" kifejezést használjuk. Általában szólva (persze egy-két kivétel akad) a magyar közírói nyelv olyan messze volt a tündöklő, ötletes, a sziporkázva világító magyarok írásaitól, mint Makó Jeruzsálemtől. Sőt még színes sem volt, még a szó közönséges értelmében sem. Csupán: kétszínű. Az ellenfelet abban a színben lefesteni, ami a helyi szokásoknak és a pillanat politikájának megfelelően gyűlöletes, magunkat és elvbarátainkat a dédelgetett eszmények hordozójának kiszínezni: ez a vezércikk stílus. Vörös és fehér, vagy ha úgy tetszik: fehér és fekete alapon osztja meg a dolgokat és a magyarokat. Főleg ez utóbbi veszélyes. Egyre növeli a vezércikk stílus a szakadékot a nemzet tagjai között. A leírt mondatok lassanként elvesztik azt az igényt, hogy meggyőzzenek másokat, hogy korrigáljanak, hogy a dolgokat tisztázzák. Olvass csak sok ilyen írást (mindegy az, hogy a világ melyik táján írták is a honfitársak), kerülj befolyásuk alá, s íme, magad is hozzájárulsz a nemzet szétszakításának folyamatához. Tulajdonképpen a hódítóknak tett szolgálat az ilyen tipikus vezércikk; azoknak, kik szét akarják bontani a magyarságot. A szalámitaktika folytatása ez a szellem területén.

Kosztolányi özvegye említi szép életrajzában (*Kosztolányi, 1938.*), férje egyszer ezt írta külföldre emigrált barátjának, aki, mint akkor mondották, „*hűtlen lett a magyarsághoz*": „*Gondolj szép ikes igéinkre.*" Nem az a fontos, kinek írta, s hogy igaz volt-e a vád. A lényeges az, hogy Kosztolányi tényleg meg volt győződve a nyelv „csodatékony" hatásáról, hitt az ikes igék szépségére való hivatkozás bűverejében. Ez a nagy magyar író „*a nemzethez tartozás egyetlen hiteles jegyét a közös nyelvben látta meg*" — mint *Ignotus Pál* megállapítja 1936-os Kosztolányi-tanulmányában. Ha ez így van, akkor a nyelv elsőleges feladata talán mégis csak, hogy összekapcsolja a magyart és a magyart. Semmiesetre sem azért kaptuk ezt a gyönyörűséges nyelvet örökségül, hogy megtagadva és sárba taposva szépségeit vezércikk klisékkel, ártsunk egymásnak. A nyelv szépségeiről szólva, talán írjuk meg, hogy eszszéistáink gyakran iparkodtak megállapítani, melyek is Kosztolányi kedvenc szavai. Fontosabb ennél az ő hitvallása a legszebb magyar szavakról. Egyszer így állította össze a tíz legszebb magyar szó listáját: *láng, gyöngy, anya, ősz, szűz, kard, csók, vár, szív, sír.* (Próza, 1937.) Ki emlékszik manapság az 1930-as évek országos és kerületi listáira? Ez a lista azonban örökké fennmarad.

Stílusodat idekint a külföldön is fenyegetik veszélyek. Talán „vészes elszíntelenedés"-nek lehetne nevezni ezt az emigrációs foglalkozási betegséget. Összeadod a vállalat részletfizetőinek havi befizetéseit és mulasztásait. Jelentést teszel arról, milyen is a matematikai tudományok mai helyzete Kelet-Európában. Nagy tanulmányod jelenik meg egy orvosi szaklapban. Elmondod főnöködnek, hogy mi is történt az autógarázsban, amikor az egyik benzinkút „kihagyott". Mindez végtelenül fontos a vállalatra, az üzemre, a tudományra és főleg rád nézve. A munkába, a cikkbe, a jelentésbe, tudom, egész lelkedet kell beadnod. Csupán a *szint* kell kihagyni, a stílus lendületét. Hiszen ez a derék bennszülött előtt veszélyeztetné a józanságodba vetett hitet. Aztán más bajok is vannak: új nyelveden hosszú ideig nem is lennél képes kifejezni az érzelmi élet finom árnyalatait. Bármi is az oka, a tény az, hogy kölcsönnyelveden a stílus fénye, izzása és ragyogása eltűnik. A veszély abban áll, hogy mindezt nem lehet éveken át büntetlenül csinálni. Magad is színtelen emberré válsz. Pedig milyen jók voltak magyar dolgozataid! Pedig egy olyan országból jössz, melynek irodalmi nyelve talán a „*legjelzősebb*". Egy olyan országból, melyben Kosztolányi hittel hirdette, hogy „*a szóban sátáni erő van*", egy olyan országból, ahol diktátorjelölteket lehetett megbuktatni egy szóviccel.

Ha a színtelenedést el akarod kerülni, vegyél részt abban a nagy összeesküvésben, melyről Kosztolányi a Nyugat 1934 decemberi számában megjelent cikkében ezt mondotta: „*Én a szó és szellem jogán minden porcikámmal és lehelletemmel egy közösséghez tartozom, melynek tagjai itt is, ott is, mindenütt a világon összeesküvésszerűen magyarul beszélnek.*" A „*szó és szellem jogán*" magyarnak lenni, olyan összeesküvés ez, melyet egy befogadó ország törvényei sem tilthatnak. Akármilyen az állampolgársági okmány, mely zsebedből kikandikál, siess és csatlakozz ehhez az összeesküvéshez. Ne felejtsd el, hogy magyarnak lenni a szellem jogán, egyéniségből következik. Már pedig épp a Nyugat az, ahol az emberi személyiséget tiszteletben tartják.

Kosztolányi nemcsak nyelvi vonatkozásban segíti, hogy magyar maradj. Azon túlmenőleg is. Eléd varázsolja, egy könyvnyitásodra megeleveníti előtted ezer és ezer magyar ember alakját. Nem ideológia, nem elvi alapon választja ki őket. Már 1916-ban ezt írta: „*Nem írok a bognárok érdekében, a kefekötők érdekében, a színházi hangászok érdekében, a falusiak érdekében, az ügyvédbojtárok érdekében, a városiak érdekében, a kisbirtokosok érdekében, a zsidók érdekében, vagy a keresztények érdekében.*" (Tinta, 1916.)

Ez a kijelentés is sejteti, hogy Kosztolányi nem volt életformáló író, a szó mindennapi értelmében. Sem emberi csoportokkal, rétegekkel, sem az olvasón keresztül nem törekedett a dolgok megváltoztatására. Nem hirdetett új etikát, mint annyi nagy magyar költő tette. Sőt, jól ismert dolog, sokszor tollélre vette az írók társadalomvezető szerepéről kialakult felfogást is. Nem „*életformáló*", hanem „*életet teremtő*" író volt. Emigrációs életünkben elkövetkezik egy időszak, mikor épp arra vágyunk, hogy valaki az életet elevenítse meg, Magyarországot, a magyarokat, egy elmúlt korszak embereit. Ekkor válik Kosztolányi kedvenc olvasmányunkká. Nem idézhetek egy könyvtárkatalógusra való Kosztolányi-írást. Arra sem lehetne könnyen vállalkozni, hogy valaki „összefoglalja" írói emberteremtésének lényegét. Mindezeknél sokkal célravezetőbb egy idézet tőle, melyet méltó írótársként írt az orosz lángelméről, Puskinról:

„*Vajon micsoda* (Puskin Anyeginjában) *a nagy, a bámulatraméltó és halhatatlan? Az, hogy az elröppenő életet megrögzíti, örökkévalóvá teszi... Az élet képei ezek. Képek emberekről és állatokról, mozdulatokról és fintorokról, képek a tavaszról és a télről, a vidéki batyubálról és eszem-iszomról, a babonáról, az öreg dadáról s a bakafántos párbajsegédről. Képek az élet elmúló ünnepéről. Úgy érezzük, hogy először érintkezünk az élettel, hogy először látunk embereket... s valami szűzi borzongás fut végig rajtunk... Annak idején azt mondogatták, hogy ha Oroszország végképp eltűnnék a föld színéről, Puskin Anyeginjából fogalmat alkothatnánk, hogy milyen volt. Most ez megtörtént. Ez az Oroszország nincs többé. De az az Anyeginban még mindig ott remeg és ragyog... Ott áll Tatjána, Olga Anyegin és Lenszky, mint egy örökkévaló álomban, mozognak, sírnak és teáznak, egymásra merednek s úgy remélik, hogy nem is múlnak el soha.*" (Lángelmék, 1941., cikk kelte: 1935.)

Helyettesítsd be az orosz neveket a magyarokkal. Gondolj *Movisztere* és *Drumára*, *Ficsorra*, a házmesterre, *dr. Scholtzra*, a barchkochba bajnokra, *Martinyre*, aki széttörte a kínai kancsót, gondolj *Ladányira* és az egész sárszegi kaszinóra... Ott van előtted Kosztolányi korának egész Magyarországa. Ott van előtted s úgy remélik, hogy nem is múlik el soha.

Lehet, hogy igényes olvasónak tartod magadat. Talán épp olyan ajkbiggyesztve állsz Kosztolányi nyitatlan könyvei előtt, mint pár évtizeddel ezelőtt e sorok írója, aki komplikált feleleteket várt az élet kérdéseire az írótól. Lehet, hogy elriaszt tőle az, amit első pillanatban egyszerűségnek tartasz. Gondold meg, maga Kosztolányi magyarázta meg: „*A művészi egyszerűség bonyolult s a művészi természetesség cudarul mesterkélt valami.*"

Ez a félrevezetően egyszerűnek látszó író volt az, aki olyan kifinomult tollal írta le az emberi személyiségek sorsának egyik léttörvényét. Arra a visszatérő Kosztolányi-gondolatra célzok, melyet a „Vigasztalás" című apró remekműben így fogalmazott meg: „*lelkünkben állandóan a kétségbeesés és a remény vitatkozik...*" „*Én* — mondja a megható jelenet egyik alakja — *a barátom lelkében zengő kettős ária egyik dallamát vettem át. A remény nagy dallamát s azt énekeltem fülébe.*" Hányszor fordult elő a Kosztolányi-könyvben vagy rajzban, hogy az egyik szereplő gondosan megszerkesztett beszédet mond, minden érvet felsorakoztat s mégis elégedetlen. Várja, szinte könyörgi az ellentmondást, elvárja a kétségbeesés és remény vitáját. Néha házastársak egyike énekli a kettős ária remény dallamát s a másik a kétségbeesését. Néha a Kosztolányi regény-szereplő botjával üti az aszfaltot, mert lelkében hall valami belső hangot s azt akarja külső zajjal „elütni". S milyen gyakran, szinte visszatérően olvasható munkáiban, hogy az életben a gyanús hangossággal kimondott és megismételt tételek valami belső bizonytalanságra vezethetők vissza, ideges feleselések ezek a nagy ária másik, a lélekben mélyen élő dallamával.

Ha Kosztolányi-esszét írnék, talán ebből a gondolatból kiindulva iparkodnék hozzászólni anyniszor visszatérő, s oly gyanúsan hangos kijelentéseihez a harcos íróról, az író és társadalom kapcsolatáról. E cikk azonban csupán arra a kérdésre akart feleletet adni, mit is jelent Kosztolányi nekünk, az emigráció olvasóinak.

Miért szép?

— Kosztolányi Dezső: Őszi reggeli —

Az évszakok közül leginkább az őszt szerette; talán az ízeiért, talán a színeiért, talán mert melankolikus párázásának árnyékában remek jelzőkkel s még remekebb rímekkel tudta eljátszani a *sekély mélység és a mély sekélység* bukfencvető játékait, de legvalószínűbb, hogy mindezért, együttvéve. „*A hosszú, néma, mozdulatlan ősz / aranyköpenybe fekszik, nyári, dús / játékai közt, megvert Dárius / és nem reméli már, hogy újra győz.*" Az embernek először csak a „*nyári, dús — Dárius*" rímpár hökken szemébe, s csak aztán veszi észre, hogy a tökéletes jambus, milyen mesteri finomsággal simul a versre, mint Dáriusra az aranyköpeny. Az első négy sortól nem lehet szabadulni, még akkor sem, ha az utána következők már lezuhannak erről a magaslatról. Utolsó nagy verse, a *Szeptemberi áhítat* is ennek a hangulatnak sodrában fogant: a haldokló fohászkodása a szeptemberi naphoz, melyben vonzódásának lényegét is kimondja — „*testvéri ősz, forrón-égő rokon*" —, szárnyalásában és színeiben egyaránt utolérhetetlen. De még amikor a nyárról ír (mint *A bús férfi panaszai*-ban), akkor is jónak látja gyorsan megváltoztatni a *jelenidőt*; a vers hirtelen metamorfózisának bravúrjában talán az ősz utáni vágyódás kap hangot: az elkerülhetetlen.

Az *Őszi reggeli* pátoszmentes patétikusságában ez az elkerülhetetlenség uralkodik. A „*meduza valóság kőiszonyatjának*" felismerése? Több annál. A „*mélységek látszata*"? Maga a mélység.

Felsorolással kezdi:

Ezt hozta az ősz. Hűs gyümölcsöket,
üvegtálon. Nehéz, sötét-smaragd
szőlőt, hatalmas, jáspisfényű kört,
megannyi, dús, tündöklő ékszerét.

Eddig lehetne olajlenyomat régi ebédlők falán. Csendélet, gyümölcsöstállal. A kép ragyog ugyan s a jambus tökéletes, de ez még csak kitűnő utánzat, a gondosan kiszínezett másolata a valóságnak s amennyivel több annál, annyival kevesebb is. „*Hűs gyümölcsök*" — „*üvegtálon*", — a szőlő, amelyik „*nehéz*" is, „*sötét-smaragd*" is, a körte, amelyik „*jáspisfényű*"? A hátborzongatóan pontos színösszetétel gyanakvóvá tesz: csak a képet látom, a hátterét nem s az intonáció szinte leltárias közönye — „*Ezt hozta az ősz*" — pedig megerősíti gyanakvásomat. Ebben a négy sorban megáll a világ.

De csak azért, hogy utána annál csodálatosabban mozduljon tovább:

Vízcsöpp iramlik egy kövér bogyóról
és elgurul, akár a brilliáns.

A vers itt kezd megemelkedni, anélkül, hogy titokzatos egyensúlyát elvesztené. A „*Vízcsöpp — brilliáns*" konvencionális hasonlata egy csapásra rendkívülivé válik egy ige, egy jelző, egy főnév különös ragyogásában: ez már nem a másolóművész ecsetvonása, hanem a mesteré. Vegyük szemügyre. Mi maradna belőle, ha kiiktatnánk az első sor háromnegyedét? Egy „*vízcsöpp*", mely „*elgurul, akár a brilliáns*". Vagyis semmi. A mozdulatlanságot az „iramlik" igéje taszítja meg, kivételes szerencsével, hogy rögtön utána lerajzolja azt is, *honnan* iramlik, a „kövér bogyó" képzete, pedig egy villanással összefoglalja az egész gyümölcsöstálat: ha kimondaná, *milyen* gyümölcsre gondol, a hatás semmivé válnék, de a költői tudatosságnak ezen a magaslatán az ismeretlen formálódik ismerőssé; a vers első pontatlansága, első fegyelmezetlensége itt már visszahat az előbbi sorokra; nemcsak kiteljesíti, de fel is oldja azokat. Előkészít a fordulatra.

Nem kell rá sokáig várnunk.

A pompa ez, részvéttelen, derült,
magába-forduló tökéletesség.

Lélegzetelállító pillanat! A gyümölcsöstál mozdulatlan olajnyomatából mesteri csendéletté változó kép itt kapja meg a távlatát. Most tudjuk meg, mire kellett a közönyösnek tűnő, őszi leltár pontossága. De mi lett már a „*sötét-smaragd*" szőlőből, a „*jáspisfényű*" körtéből s mi lett az eliramló vízcsöppből! A színek villódzása mögül előtör a könyörtelen elkerülhetetlenség egyszerűségében is démonikus sugárzása. Ez már nem az őszi gyümölcsöstál, még csak nem is annak „égi mása". Ez már az a végső pont, az a „magába-forduló tökéletesség", ahonnan csak egyfelé nyílik út. A rezignációba? A halálba. Kosztolányi tudta ezt is. De ide már nem szükséges sem bűvészet, sem sziporkázás, sem nagy, romantikusan fellengzős mozdulatok, vagy szédült színek, a teljességhez csupán két sor szükséges, egy utolsó fordulat, melynek hideg izzásában nemcsak a költő ég el; az olvasó is. S előttünk áll a vers:

Ezt hozta az ősz. Hűs gyümölcsöket
üvegtálon. Nehéz, sötét-smaragd
szőlőt, hatalmas, jáspisfényű kört,
megannyi dús, tündöklő ékszerét.
Vízcsöpp iramlik egy kövér bogyóról
és elgurul, akár a brilliáns.
A pompa ez, részvéttelen, derült,
magába-forduló tökéletesség.
Jobb volna élni. Ámde túl a fák már
aranykezükkel intenek nekem.

Tíz sor, mindössze. Részvéttel teli, szomorú, felénk-forduló tökéletesség.

Aczél Tamás

BRATMAN PÁL

LONDONI NAPLÓ

Szerettem volna életemet egyhelyben leélni. Kant két emberöltőn át nem hagyta el Königsberget s Diogenes megelégedett hordójával, csakhogy helyben maradhasson. Én már életem végéig költözködni fogok.

A szobakereséstől irtózom. Így egyszerűen üzletembe költözöm. Van a végében két embertelenül kis helyiség, majd összehúzom magamat. Mindenképpen nagyobb Diogenes hordójánál.

Szobám alatt a kertben idős férfi kaszáját köszörüli. Felugrom a rég nem hallott hangra. Itt a kis kertekben is géppel nyírják a füvet s a kaszapengés otthoni kertemet juttatja eszembe.

*

Idős, kissé süket bácsi totyog be üzletembe.

— Nem emelné le azt a festményt a falról? Eredeti?

— Mit adna érte, ha eredeti?

— Háromszáz fontot — hebegi.

— Akkor nem emelem le, mert az eredeti 20.000 fontot érne, ez viszont nem eredeti.

— Kár — mondja —, vettem hasonló eredetit 300 fontért.

— Mikor?

— Ötven esztendeje. — Kissé tétovázik. — Nézze meg egyszer a gyűjteményemet, itt lakom a szomszéd utcában.

Elfogadom a meghívást. Már az előszobában gótikus szobrok, egy Zucharelli és jónéhány gótikus és barokk rajz. Jó helyre jöttem. Itt egy Poussin, ott egy Tadeo Gaddi. Kezembe vehetem-e? Természetesen. Hibátlan állapotban van, 500 év múltán is. A kopottas lakás képés szoborgyűjteménye legalább 50.000 fontot ér, de lehet, hogy sokkal többet.

— Egy darab napsugaras Olaszország — mondja a szegényesen öltözött bácsika, amikor kikísér.

Aztán ott állok a Clifton Hill sarkán, a szemerkélő londoni esőben.

*

A BBC híres producere figyelmeztet, hogy vasárnap kommunistaellenes darabot rendez, figyeljem a televízión. Az erősen beharangozott darab egy parasztcsalád vasfüggöny mögötti életéről szól.

Felháborítóan otromba, tudatlan, unalmas darab, pokolian gyenge rendezésben. Ahogyan a kis Móricka, Nyugaton, a kommunista borzalmat elképzeli.

A szegény parasztcsalád angol kastélyban él. A darab javarésze a hatalmas, tölgyfaborítású hallban játszódik, onnét nyílik a többi szoba, s innét vezet tölgyfalépcső az emeleti hálószobákba. A parasztcsalád minden tagjának természetesen külön hálószobája van, s jónéhány üres vendégszobája, arra az esetre, ha történetesen idegen parasztot látnak vendégül. A hall vitrinje tömve porcelánnal és ezüsttel, amint ez parasztházainkban már lenni szokott... A cselekmény éppily bárgyú. Mert vallásos meggyőződésüknek kifejezést adtak, halomra gyilkolnak 98 embert, s ezek — ahogy ez már lenni szokott — énekszóval mennek a halálba. Mit tudnak ezek a vasfüggöny mögötti parasztság igazi problémáiról? Mit akarnak a templomoktól? Azok tömve vannak. Miért hazudnak? Miért nem mutatják be a paraszt igazi búját-baját? Miért nem kérdezik meg azokat, akik hiteles történetet tudnának mesélni?

Elmondtam véleményemet a híres rendezőnek. Megköszönte, — s azóta nem vásárol nálam.

*

Az angol uralkodók 1801-ig viselték a „Franciaország királya" büszke címét, vagyis még századokkal azután, hogy utolsó franciaországi birtokukat elvesztették. Mert a valóság semmi, a cím minden!

Minden a cím!

Tegnap egy jellegzetes kensingtoni alagsori lakásban jártam. Soha, a nap egyetlen szakában, semminő szögben nem éri a nap. Akár a katakomba, vagy a pincebörtön! Amikor a megdöbbentően magas lakbéren csodálkozom, a katakomba tulajdonosa fagyosan kioktat: — De micsoda cím! Elvégre nem a napfény, a cím miatt lakunk Kensingtonban!

Halandó, ne csodálkozz az angol uralkodókon. Nekik sokáig Franciaország jelentette a jó kensingtoni címet.

*

Esőköpenyes, sovány, idegenes kiejtéssel beszélő fiatalember vesz könyvet és tükröt üzletemben. Kiderül, hogy olasz és költő, s angol feleséggel áldotta meg a sors. Amikor megemlítem, hogy magyar vagyok, váratlan dolog történik. A vevő felém hajol és nyomatékkal, súgva kérdi:

— Ismeri Joseph Attilat?

Olaszul idézi. Nyomban ráismerek:

— Jogállamban a pénz a fegyver.

A hős a kardot ki se rántja...

Talán mégsem oly tragédia magyar költőnek lenni?

*

A Metropolitan Water Board.

Jól fésült, kedves fiatalember állít be az üzletbe. A Vízművektől jött. Tudom-e, hogy a sarokházban, melyben az üzletem van, a másik utca oldalán enyhe víztúlfolyás jelei mutatkoznak? Nem, nem tudtam. Bemehet-e az illemhelyre? Természetesen!

Egy perc múlva visszatér s egy 38 soros nyomtatvány kitöltésébe kezd. Megnyugtat, hogy csekélység az egész, merő formaság.

— Mit tölt ki?

— Kötelezzük önt, hogy hét napon belül megjavíttassa — közli, miközben további 10 sort tölt ki, rajzolt nagybetűkkel. — Aztán jelentenie kell, hogy a javítás megtörtént.

A háztulajdonos neve és címe iránt érdeklődik. Öt is értesíteni kell.

— Ejnye — kapok észbe —, maga nem tudná megjavítani?

— Dehogynem — feleli —, kétperces munka, egy mozdulat az egész.

— Javítsa meg, kérem, szívesen megfizetem.

— Nem tehetem. A szakszervezet sohasem engedélyezné!

Kétperces munka, egyetlen mozdulat! Ehelyett nyomtatványt töltenek ki és írnak a háztulajdonosnak. Nekem írnom kell a vízvezetékszerelő vállalatnak, mely majd egy hét múlva kiküld egy embert, majd újabb hét múlva egy számlát, melyet bankátutalás útján kell kiegyenlítenem. A kiküldött munkás ide-oda utazása hihetőleg háromszor annyiba kerül, mint maga a röpke munka. Aztán értesíteni kell a háztulajdonost is: ne aggódjék, már nem csöpög. Végül értesítenem kell a Vízműveket, akik ellenőrt küldenek ki, mert miért is bíznék bennem, amikor ily komoly ügyről van szó! És mindezt ingyen, egyetlen fillér költség felszámítása nélkül. Holott egyszerűen megjavíthatnák azzal a rejtélyes egyetlen mozdulattal és mindenki szívesen fizetne.

Nyomorult angol adófizető, ne csodálkozz, ha közterheid állandóan emelkednek!

*

Nem az elutazás, a távollét, kissé halál. Így halt meg számomra gyümölcsösöm, a szelíd pasaréti táj, foglalkozásom, gyermekeim. Persze, írtam nekik, ajándékot is küldtem néha, mert az ember nem vallja be másnak, amit maga már régen tud.

Aztán, amikor egyszer rég nem kaptam postát, felhívtam Budapestet. Kisfiam csak annyit mondott: „Apu, én nem tudok levelet írni" és fuldokló sírásba kezdett.

Ne írj, fiacskám. A hírközlésnek számos módja van, egyike a sírás.

*

Vasárnap gyönyörű, napbarnított pár jön szembe velem az utcán. A fiú fekete, a lány gesztenyebarna, s shortot visel. Strandról jönnek, egymás kezét fogják, s vidáman lóbálják strandtáskájukat. Csak közvetlen közelből veszem észre, hogy a lány is fiú. Boldogan tűnnek el egy kapualjban.

*

Shaftesbury községnek 84 esztendő óta első ízben nincsen szépségkirálynője. Egyetlen lány sem jelentkezett. Jobb híján az idén szépségkirályfit választanak.

Uraim, előre! A korlátlan lehetőségek honában vagyunk!

*

Itt nem szabad közönséges szénnel fűteni, mert kormoz, nem szabad közönséges szemetesvödröt használni, mert poroz. A községi tanács nem kicsinyes. St. John's Woodban mindenki ingyen kap gumitalpon mozgó, gumiabroncscsal záródó, a szemeteskocsira gépierővel emelhető és automatikusan ürülő szemetesvödröt.

Mint a legtöbb újításban, ebben sincs köszönet. A műalkotásnak is beillő hatalmas vödröt nem tudtam átemelni zsúfolt üzletemen, így kinn hagytam az utcán, a huligánok prédájául. Reggelre eltűnt. Átvételkor anyagi felelősséget vállaltam érte. Írtam egy dühös levelet a Köztisztasági Hivatalnak, hogy éjjel nem vigyázok a vödrükre. Másnap ketten jöttek. Megkapták a levelet és sose izgassam magamat. A vödröt valóban túlságosan nagyra méretezték. Ezennel ünnepélyesen felmentenek minden kötelezettség alól. A vödör majd előkerül. S szeretnének egy aprósággal kedveskedni. Nem veszem-e rossznéven, ha másnap egy régimódi, kézzel üríthető kis vödröt hoznak ajándékba? Azt könnyebb lesz kezelnem, csak mutassam, mekkorát akarok. Mutatom a kezemmel, hogy ekkorát. És mi kívánságom volna még?

— Semmi — mondom —, igazán nagyon kedvesek. De aztán észbe kapok, hogy a szemeteskocsi emberei nem fognak kézierővel bajlódni.

— Már utasítottuk őket — feleli az egyikük —, az ön vödrét ezentúl kézierővel ürítik.

— Ön a kivétel a kerületben, mely erősíti a szabályt — mondja a másik, miközben a szeme sarkából diszkréten körülnéz. Érdeklődnek, hogy érzem magamat Angliában? Hát a családom? Az Magyarországon maradt.

— Nem lehet jó egyedül — jegyzi meg az egyik s gyermekeim után kérdez. Mutatom fényképüket. Ekkorák voltak, amikor eljöttem, most majdnem felnőttek. Köszörülik a torkukat, látom, valami szépet akarnak mondani.

A helyzet annyira fonák, hogy buta, soha nem használt szemmirigyeim működni kezdenek. Pedig nem sírtam apám halálakor, sem anyám temetésén.

De a két szemetesember látja, hogy szemem kissé nedvesebb a kelleténél. Csak ne izgassam magamat. Ők sem látták a családjukat évekig. Egyikük japán hadifogságban volt, a másik Afrikában harcolt. Meglátom, jövőre minden jóra fordul, mondják együgyű jósággal.

Ezt nem lehet kibírni, az ajtófélfának dőlök és ráz a zokogás. Először, évtizedek óta. Kezemet szorongatják, de nem szólnak.

Talán szégyenkeznem kellene, de semmi efféle nem érzek. Sohasem tudtam, hogy ilyen jól esik sírni. Már mosolygok, s egyikük tréfásan hátbavág:

— Napoleon is sírt, meg Wellington, sőt Churchill is!

Ezzel azt akarja mondani, hogy jó társaságban vagyok. Búcsúzunk, egyikük átadja névjegyét: Mr. H. W. Barratt, Refuse & Salvage inspector. Hívjam fel, ha bármire szükségem volna.

Istenem, mikor tanulsz szemetesembereidtől?

SZOMBATI SÁNDOR

Kutyavárosi kalózünnep

Már esteledett, mire Rörvigbe érkeztem. A Kattegat semmi jót nem ígért: sötét volt és haragos. Az északi tengeri szél vadul csapdosott.

Sehol sem találtam szobát, s ez meglehetősen elkeserített. Hol a csodában töltöm majd az éjszakát?

A Hotel Birkehave látszott utolsó mentsváramnak. A szálló a kicsiny kikötőben van, homokút vezet bejáratához.

— Turistaszezonban, péntek este szoba? — csodálkozott a tulaj, miközben nagy darab húsokat vagdosott, a vacsorát készítette. Majd kétségbeesett ábrázatomat látva megkérdezte: Honnan jön?

— Brüsszelből... — feleltem. Elég messze esik innen...

A tulaj kötényébe törölte kezét és tört franciasággal ezt mondta:

— Ha belga, akkor megpróbálok valamit...

Bement a telefonfülkébe és egy perc múlva mosolyogva lépett ki onnan:

— A legközelebbi hajóval menjen át Hundestedbe. A Hotel Strandgadenben van egy szoba a maga számára...

Nem engedte, hogy a telefont megfizessem. „Húsz őre, nem érdemes beszélni róla..." — legyintett.

Volt még egy félóra a hajó indulásáig, megittunk egy Aquavita-t.

— Eleinte azt hittem, hogy német... — vallotta be. — Aztán, amikor kiderült, hogy belga, gondoltam, segítenem kell. Nem hagyhatom, hogy egy szövetséges állampolgár ezen a viharos éjszakán kinn aludjék a szabadban...

A németekről, háborús emlékeiről beszélt aztán, boldogan, amiért megint franciául fejezheti ki magát. Párisban tanulta a szakácsmesterséget, azóta csak nagyníha van alkalma franciául szólni. Az idegenekkel angolul beszél. A skandinávokon kívül ki tudna dánul?

*

Az apró hajó félóra alatt átvitt Hundestedbe.

A kapitánytól megkérdeztem, vajon a „Hundested" szó, mint feltételeztem, valóban: „Kutyavárost" jelent-e?

— Azt.

— Olyan sok benne a kutya?

— Nem. A klímája miatt nevezték el így. Pokolian fúj ott a szél.

Budapesten úgy mondták: Kutyának való idő.

— Jó vikendet — búcsúzott a kapitány.

Sajnálkozott-e, vagy gúnyolódott, nem tudom. Lehet, hogy mindkettőt egyszerre.

*

A szél valóban kutyamód fújt, egész éjjel rázta a szoba ablakait. Nem hagyott aludni. Nyár volt, északi, „szellős" nyár.

— Mit lehet itt csinálni? — kérdeztem a felszolgáló vénkisaszszonyt, aki bőséges dán reggelit adott.

— Ma, szombat este nagy ünnep van. Kalózbál. Pirate-Fest...

— És hol?

— A kalózhajón — felelte a világ legtermészetesebb hangján. — Ma este itt lesz a kikötőben. Ötven korona lesz a belépődíj. Egész éjjel annyit ihat, amennyit akar.

— Mit?

Rosszalóan bólogatott.

— Eredeti dán Aquavita-t — mondta, mint akinek tűrtőztetnie kell magát. A vendég — vendég.

*

A rómaiak úgy tartották, hogy hajózni szükséges, élni nem. Bevallom, rossz római lettem volna, mert ha hajóztam is eddigi életemben, azt nem tekintettem életszükségletnek.

Nem tudom, hányan ültek közülünk valódi, középkori árbocos hajón? Velem az ilyesmi ezen a szombat estén fordult elő először. Valódi kalózhajót eddig csak filmen láttam. Az első, minden bizonnyal, nagy gyerekkori élményemben, Kertész Mihály filmjében fordult elő. Az is harminc árbocos lehetett, mint az „Asserbo" nevű, melyen nem kis szorongással a haragos nyílt tengerre indultam.

Volt ezen a „Pirat-Festen" minden, ami ifjúsági kalandregényhez tartozik. Még csonklábú, botprotézisen botladozó részeg matróz is. Meg börtön és kínzókamra. A vidám vendégek próbálgatták, milyen lehetett fejjel lefelé láncon lógni. (Kellemetlen, állapították meg.)

A zenekar számomra teljesen ismeretlen, igen behízelgő melódiákat játszott a hajó mélyében, fiatalok, öregek, halászok és angol ladyk ősrégi dán táncokat roptak. A halászok általában tajtékpipástul keringtek, tapsikáltak, miközben le nem vették szemüket partnernőjükről. Ezt így kell, magyarázta valamelyik.

*

Éjfélfelé, az igen ingadozó Asserbo fedélzetének egyik sarkában beszélgetésbe elegyedtem valakivel. Hogy ki volt az illető, azt nem tudom, valószínű, hogy sohasem fogom megtudni.

— Egy dán ember... — mondta magáról. Halat árul, a tengerből él. A bőre is sóízű.

Mondom neki, mennyire megnőtt népe becsülete a világ szemében, amióta a jeruzsálemi Eichmann-peren kiderült: milyen rendes emberek.

Jól esik neki, ez érthető.

— Mit tud rólunk a világ? — kérdi önmagától, miközben sűrűn szívja pipáját. Aztán megadja a választ: Semmit...

Hosszú hallgatás következik. A hullámok nagy robajjal lökdösik a hajó oldalait. Recseg-ropog tőle minden. Egy öregúr közelít imbolygó léptekkel és félelemmel hangjában odaszól:

— Elsüllyedünk?

— *Perhaps...* — feleli a dán. — Talán...

— Részemről a lehető legnagyobb marhaság lenne itt elhalálozni — jegyzem meg tettetett jókedvvel.

A dán oda sem figyel. Egy perc múlva lassan beszélni kezd:

— Furcsa nép vagyunk... A németek nem értettek bennünket. Állandó ámulatban voltak. Sohasem láttak királyt, aki kíséret, gárda, rendőrség nélkül lovagol fővárosa utcáin.

Mélyen, rekedten nevet, sok pálinka csúszott le már ezen a torkon.

— Május elsejére megtiltották a munkásságnak, hogy vörös zászlóval felvonuljon. Mire a munkásság felvonult és nem vitt vörös zászlót. Csak a zászlórudakat. Félelmetes, méltóságteljes demonstráció volt. Ilyet addig a világ nem látott... A menet átvonult a királyi palota parkján. A király a balkonon merev vigyázzállásban, szalutálva üdvözölte a dán munkásosztályt...

Felkönyököl — mondtam-e már, hogy meglehetős ittókásan, hanyatt feküdtünk, fél méterre egymástól? —, a holdsütésben világosan látom sötétbarna, cserzett, ráncos arcát, sűrű, őszülő szemöldökét felvonja:

— Azt akarja, hogy az ilyesmit megértse egy német? Soha az életben... De más sem érti. Nem ismer minket a világ...

Aztán, mint aki megunta a szószátyárkást, nagynehezen feltápászkodott.

— Egy órája egy kortyot sem ittam. Maga nem szomjas?

Elvonult. Reggelig, a kutyavárosi kikötőbe való visszaérkezésünkig már nem találkoztam vele.

Az emigráció nagy irodalmi eseménye!
Megjelent
MÁRAI SÁNDOR
új műve:
EGY ÚR VELENCÉBŐL
A vételár (3 dollár) és a portóköltség (15 cent) egyidejű beküldésével megrendelhető:
OCCIDENTAL PRESS
P. O. B. 1005, Washington 13, D. C., USA.

KUTASI KOVÁCS LAJOS

Eldorado – a valóság és a káprázat

Amazonaszi gyűjteményemben van néhány caraja, chavante és calapalo indián nyíl s egy íj. Azt hiszem, pontosan ilyen másfél méternél hosszabb, színes tollal díszített nyilakkal ölték meg pár héttel ezelőtt a Rio Iriri folyó környékén a calapos indiánok a 26 éves Richard Mason angol geológust, aki — mint a brazil jelentések mondták — az Indián Szolgálat embereinek határozott ellenzésére behatolt a vad törzsek területére. Két társa megmenekült, neki már csak agyonnyilazott holttetemét tudták elhozni a vadonból a brazil légierők ejtőernyősei.

Egy kaland halálos epilógussal lezáródott. S mikor a hírt olvastam, önkéntelenül is eszembe jutott Richard Mason honfitársa, az „Inferno Verde", az amazonaszi Zöld Pokol legendás hírű — s legendává lett — kutatója, Fawcett ezredes, aki idestova negyven évvel ezelőtt tűnt el rejtélyesen és nyomtalanul a brazil vadonban, amikor a legendák városa, a „cidade abandonada" — mely talán a legendás elsüllyedt világ, Atlantisz üzenetét őrzi — keresésére indult.

*

Több mint négyszáz éve már, hogy Francisco Pizarro, ez a nyugtalan kalandor, hódító és rabló — kinek múmiateteme ma is látható a limai katedrális egyik oltára alatt, üvegkoporsóban — azt követelte Atahualpatól, az utolsó inkától, hogy egy 22 láb hosszú és 17 láb széles termet színültig töltsenek meg arannyal, váltságdíj fejében. Hordták az indiánok az aranyat, a váltságdíj meglett, de Pizarro csak megfojtatta Atahualpát. S bizonyára sok indiánt kínoztak halálra, hánytak kardélre, fojtottak meg kíméletlenül a spanyol hódítók, hogy nyomára akadjanak a titoknak: honnan az inkák mérhetetlen sok aranya? Hol az a csodálatos, kimeríthetetlennek tűnő forrás? Hol van — Eldorado?

Orellana is az arany nyomába eredt, amikor embertelen nehézségek közepette átküzdötte magát embereivel az Andeseken, megbirkózott a hegyi betegséggel, az Amazonasz ősvadonával, a váltólázzal, a kígyókkal, az indiánokkal. Az aranyat nem találta meg, csak — végighajózta a világ legnagyobb folyóját, az Amazonaszt. Valahol a Rio Negro torkolatvidékén támadták meg csapatát azok a harcias indiánok (talán asszonyok?), akikről a nagy folyót elnevezte.

*

Az aranyláz a XVII. és XVIII. században érte el a tetőfokát Brazíliában. Ekkor indultak el Sao Paulóból a híres „bandeiranték", hogy megleljék a legendás aranyországot s mellékesen — indián rabszolgákat ejtsenek. Némelyik csapat több ezer emberrel vágott neki a „sertao"-nak, a vadonnak s egy lélek sem került soha vissza. Mások szerencsésebbek voltak. S akkor jött a hír, hogy valahol a Rio das Mortes (Halál folyója) környékén megtalálták a „Szenvedések bányáját", hol aranyból vannak a hegyek is.

Egyik portugál bandeirante, akit Fawcett ezredes emlékirataiban „Francisco Raposo"-nak keresztelt el, hozott hírt az 1700-as évek közepén arról az „elhagyott városról", melynek legendái ma is élnek, különböző indián törzsek között. Fawcett maga egy Rio de Janeiróban őrzött jelentésre hivatkozik, melyet ez a „Raposo" nyújtott be az alkirálynak.

Kevés ember volt, aki annyira ismerte a brazil vadont, mint az angol ezredes, aki a század első évtizedében vezette első expedícióját s azután 1925-ös utolsó útjáig állandóan ostromolta a vadont, hogy titkát felderítse. Több indián törzs nyelvét beszélte s értette a módját annak, hogy megnyerje barátságukat. Céltudatosan haladt s amikor utolsó útjára indult, már nem volt fiatal. De elkísérte útrost", valami ősi, megváltozhatatlan parancs vagy hagyomány, elhivatottság vagy éppen átok folytán.

*

Orlando Vilas Boas ma a legismertebb brazil „sertanejo" — vadonjáró. Egész életét az indiánok között, a vadonban tölti. Tőle röppent világgá a hír, vagy tíz év előtt, hogy sikerült a Fawcett-rejtélyt megoldani. Az ezredest és kíséröit a calapalos indiánok ölték meg a Rio Kuluena vidékén. Colemre lobbant az Indián Szolgálat egyik ifjú tisztviselője. S mert a romantikus szerelmet törvényesíteni akarta, engedélyt kért, hogy Diacuit feleségül vehesse. (Az indiánok „kiskorúak" Brazíliában s ilyen kényes esetben az Indián Szolgálat engedélyére van szükség.) Az Indián Szolgálat nem adta meg az engedélyt s az ügy az akkori elnök, Getulio Vargas elé került. Az elnök megadta az engedélyt.

Akkoriban a lapok tele voltak a árulta a titkot s talán — ezért kellett meghalnia.

A calapalos indiánok területén túl élnek azok a harcos törzsek, amelyek állandó harcban állanak a calapalos indiánokkal s akik a vadon titkát őrzik.

Így van-e valójában? Nem tudom. Diacui férje máig sem indult neki a vadonnak.

*

„Inkább meghalni, de sohasem ölni!" Ez a brazil Indián Szolgálat jelszava. Rondon, aki pár év előtt, kilencvenkét éves korában, mint a brazil hadsereg marsallja hunyta le örökre szemét, adta ki ezt a jelszót. Rondon maga is indián származású volt. Csontos, mongolos arcához, merész sasorrához, barna arcbőréhez jobban illett volna a tollas fejdísz, mint a marsall aranyrozettás sapkája.

A vadon gyermeke volt, egész életét az indiánok védelmének szentelte. Ismerte az őserdőt s bizonyos, hogy előtte nem volt ismeretlen az „elhagyott város" és a „szenvedések bányája" legendája. Fawcett ezredes vállalkozását ismerte, az ezredessel kapcsolatban is állt. Azt hiszem, igyekezett is lebeszélni utolsó, végzetes útjáról.

Rondon egész életét a vadonban töltötte, indiánok között. Vasakarattal teremtette meg és építette ki az Indián Szolgálatot. Számtalan indián törzset Rondon kapcsolt be a civilizáció áramkörébe, de mindig gondosan ügyelt arra, hogy ebből az áramkörből csak annyit kapjanak, ami nem árt s nem halálos. A „béke marsallja" volt, megérdemelte volna, mint Brazíliában remélték is, a „béke Nobel-díjat".

Hogy lehet az, hogy Rondon soha nem indult neki a vadonnak azzal a céllal, hogy felderítse az „elhagyott város" és a „szenvedések bányája", a mesés „Eldorado" titkát?

Talán csak bizarr gondolat tőlem, de azt hiszem: Rondon ismerte a titkot. Hisz indián volt. A titok azért titok, hogy ne tudja meg soha senki sem. Titok az, amit egy halott tud, olvastam valahol. Rondon marsall már halott. A titok pedig ott lebeg a Zöld Pokol, a brazil vadon felett s megfojtja azt, aki a titok nyomába szegődik.

*

Eldorado — az „elhagyott város", a „szenvedések bányája": káprázat mindez, vagy valóság? Azt hiszem s egyre inkább, hogy mint minden nagy titok a világban: káprázat és valóság egyszerre.

KRISTÓF ÁGOTA

Szökés

Azon a reggelen furcsa szél járt ismerős szél
Valamikor már találkoztunk nem tudom hány évvel ezelőtt de tavasz volt biztosan koratavasz
Azon a reggelen sírtam
Csak akkor vettem észre hogy sírok mikor borotválkozás közben megláttam a tükörben a könnyeimet
Mentem a szélben gyors és határozott léptekkel pedig feküdni szerettem volna hátrabillent fejjel mozdulatlanul ahogy esténként feküdtem az ágyamon gondolatok vágyak nélkül míg közeledni éreztem azt a csodálatos valamit ami nem volt sem hang sem íz sem illat hanem egy emlék az emlékezet határain túlról amikor még nem kezdtem élni
De aztán nyílt az ajtó lassan halkan s az ágyról lelógó kezem borzadva érezte újra a tigris lágy selymes szőrét s mikor megszólalt beleremegtem
Zenét játsszon valamit talán hegedűn vagy zongorán igen inkább zongorán játsszon
Nem tudok szóltam sápadtan nem tudok soha életemben nem játszottam és nincs is zongorám
Soha életében ostobaság nevetett és zöld szemei körüljárták a testemet szeretettel vágyakozva ostobaság álljon az ablakhoz és játsszon
Az ablakommal szemben erdő volt s ahogy hátratett kezekkel odaálltam láttam a madarakat amint az ágakon összegyűltek hogy hallgassák a muzsikát
Láttam a madarakat ezernyi figyelmes félrebillent kis fejet és dermedt szemüket melyek átnéztek rajtam valahová a hátam mögé
A zene egyre hangosabb lett elviselhetetlenül hangos
Egy madár holtan bukott le az ágról
Ki játszik kiáltott valaki és megfordultam csönd lett
A tigris a szoba közepén ült mosolygott
Nézze szóltam vendégeket várok azt hiszem megérti furcsának találnák hogy ön itt tartózkodik
Természetesen felelte és ásított puha léptekkel elindult viszontlátásra mondta még mikor becsaptam mögötte az ajtót s egész testsúlyommal nekidőlve a kulcsot kétszer ráfordítottam
Mária ott állt az oszlopnál messziről láttam
Annyira sápadt volt és szomorú hogy elhatároztam odamegyek hozzá mégis elmentem előtte még csak a fejemet sem fordítottam arra
Kis idő múlva ott állt mellettem
Tudja különös ez mondta én még sohasem láttam magát nevetni négy éve négy éve nem nevetett
Ránéztem hangosan nevettem
Inkább ne tegye kérem mondta és én kinéztem az ablakon hogy a fák mozgásáról megállapítsam elült-e már a szél még nem igazán megnyugtató
Mire visszafordultam Mária már nem állt mellettem
Mária én igazán nagyon szeretlek valóban szeretlek de valahogy nincs időm hogy gondoljak erre annyi minden más van amire gondolnom kell például ez a szél most ki kéne menni az utcára és járni behunyt szemekkel járni a szélben nem veled Mária ne haragudj még veled sem ezt csak egyedül lehet
A gépek zúgtak körülöttem mint a harangok
Végigmentem a folyosón az ajtó nyitva volt ez az ajtó mindig nyitva volt mulatságos hogy egyszer sem próbáltam kimenni pedig ez az ajtó mindig nyitva volt
A szél még ott járt az utcákon
Különösek voltak az utcák barátságosak üresek még sohasem láttam őket hétköznap délelőtt
Aztán leültem egy kőpadra a parton
Délután sütött a nap kis felhők szaladtak az égen és egészen enyhe volt az idő
Bementem egy vendéglőbe éhes voltam a pincér egy tál szendvicset tett elém
Most vissza kell menned a gyárba szólaltam meg vissza kell menned semmi okod sincs rá hogy ne dolgozzál
Igen most visszamegyek feleltem és sírva fakadtam
Odaintettem a pincért fizettem most láttam csak hogy az egész tál szendvicset megettem
Villamosra ültem délután három óra volt még két órát dolgozhatok ma az ég beborult
Mikor a gyár előtt elment a villamos a kalauz rámpillantott de én nem mozdultam aztán egyszer később odajött hozzám megérintette a vállamat
Végállomás uram
Valami liget volt ott ahol leszálltam fák meg néhány ház sötétedett mikor beértem az erdőbe
Az eső már vastagon esett hóval keveredve és a szél vadul csapdosta az arcomat de ő volt ugyanaz a szél
Egyre gyorsabban mentem szaladtam felfelé a hegyre mikor egészen sötét lett behunytam a szememet úgysem látok semmit majdnem minden lépésnél fának ütődtem
Vizet messze fönt a tetőn valaki kiáltott
Akkor hirtelen megálltam fejemet hátravetettem s kitárt karokkal lezuhantam a földre arcomat belefúrtam a hideg jószagú sárba és nem mozdultam többé
Így haltam meg testem nemsokára egy lett a földdel
Látod elmondtam neked mindent pedig nem fontos hiszen olyan régi

Most gyere kergessünk alázatos beteg leveleket az őszülő utakon és fodrozzuk fehér hullámokkal az álmos zöld tavakat

---

HOWARD FAST új regénye, az *Áprilisi reggel*, melyben a szerző már megszabadult a szocialista-realizmus bilincseitől, nagy sikert aratott mind az amerikai, mind az angol könyvpiacon. A történelmi regényről, mely a híres lexingtoni csatát eleveníti fel, az angol sajtó, mint Howard Fast „ujjászületéséről" ír és *tour de force*-nak nevezi a művet. Kíváncsian várjuk, vajon a mű megjelenik-e magyarul; mint hogy annakidején nem volt egyetlen Fast könyv sem, amit Budapesten ki ne adtak volna, mintha az író egymaga képviselte volna az egész amerikai irodalmat, joggal várhatjuk, hogy a párttal való szakítása után, kizárólag irodalmi érdemei alapján azonos elbánásban részesítsék. Végtére is, most jobb író, mint amikor jobb párttag volt

---

BORISZ PASZTERNÁK IRODALMI HAGYATÉKA rendezésére a szovjet hatóságok bizottságot neveztek ki. E bizottság tagjai: Paszternák özvegye és fia, valamint Ilja Ehrenburg és Alekszej Szurkov. Paszternák hagyatéka — Szurkov szerint — csupán néhány elbeszélésből, egy Shakespeareről írott esszéből s egy kiadásra nem érdemes színdarabból áll. Paszternák naplóiról, jegyzetfüzeteiről, versvázlatairól és verstöredékeiről Szurkov úgy látszik, önkényesen megfeledkezett. Hasonló könnyedséggel intézte el Szurkov a Nobel-díjas író hátrahagyott színdarabját, melyről a „Corriera della Sera" tudósítója utján már megtudott egyet és mást a világ. A darab címe: „A vak szépség." Egyesek úgy vélik, hogy a vak szépség, az önnön értékei és sorsa iránt közönyös Oroszország szimbóluma. A színdarab hőse egy muzsikáló jobbágy, aki művészete hatalmánál és varázsánál fogva, jobbágytartó uránál sokkal szabadabbnak érzi magát.

*

KÉT ÚJ KÖNYV LISZT FERENCRÖL. A Liszt Ferenc Év keretében — 1961-re esik ugyanis a nagy zeneszerző születésének 150. és halálának 75. évfordulója — két új könyv jelent meg Liszt Ferencről. Paula Rehberg: „Franz Liszt. Die Geschichte seines Lebens, Schaffens und Wirkens" című műve értékes életrajzi regény. Gerhard Nestlernek a könyvhöz fűzött 90 oldalas zenei tanulmánya a XX. századi zenei irányok előfutáraként mutatja be Liszt Ferencet. Ludwig Kusche: „Franz Liszt. Portraet eines Übermenschen" című könyvében a nagy magyar zeneszerző emberi és művészi portréját próbálja megrajzolni.

---

járta fia, Jack és annak barátja, Raleigh.

*

Az „Elpusztult Ló Táborából" érkezett az utolsó hír Fawcettől. A Xingu és a Kuluena forrásvidékéről, hol a calapalos indiánok élnek, küldte vissza Cuyababa az őket eddig elkísérő brazil peonokat. S ettől kezdve rejtély fedi további sorsukat. Annál több s ellentmondó hír jött felőlük az elmúlt évtizedek során.

Fawcett ezredes másik fia, Brian, aki atyja feljegyzéseit, naplóját, írásait sajtó alá rendezte s aki maga is eléggé ismeri a brazil vadont, feltételezi azt, hogy Fawcettnek sikerült áthatolnia a rejtélyes „függönyön", a „morcego" (denevér) indiánok földjén s talán megnyerte azoknak a harcos indiánoknak a barátságát is, akik — a legendák szerint — mintegy körülveszik és őrzik az „elhagyott vámatzi főnök jóvoltából elő is került a föld alól egy koponya — fehér ember koponyája. Comatzi elődje, Jacuman cacique idejében verték agyon ezt a fehér embert, doronggal. A vizsgálat azonban kiderítette, hogy a koponya nem Fawcett ezredes koponyája.

Az „elhagyott város" titka tehát továbbra is titok maradt — hálás téma a regényíróknak, izgató kaland az utazóknak, akik nem elégszenek meg azzal, hogy a Xingu-vidéki, vagy az Ilha do Bananalon táborozó indiánok életmódját tanulmányozzák, vagy tízméteres anakonda kígyóra vadásszanak a dzsungel mélyén. Esetleg indián lányokkal heverésszenek valamelyik faluban úgy, miként az Indián Szolgálat egyik tisztviselőjével történt, pár év előtt, a chavantek földjén.

*

Diacuinak hívták azt a chavante indián szépséget, aki iránt szeromantikus esküvővel. Az ifjú mátkapár Rio de Janeiróban kötött házasságot. Diacuit elkísérték chavante rokonai, akik fejdísszel, nyilakkal, de az esküvő tiszteletére nem ágyékkötőben, hanem fehér tenisznadrágban jelentek meg az ünnepélyes aktuson.

Aztán Diacui és az ifjú férj visszamentek a chavante faluba. Egy évvel később megszületett Diacui kislánya, de a fiatalasszony belepusztult a szülésbe. Ott temették el a chavante faluban, a kislány apjával Rio de Janeiróba utazott. A fiatalember otthagyta a vadont és kilépett az Indián Szolgálatból.

*

A regénynek azonban nem lett vége. Nem sokkal később Diacui férje közölte a brazil újságírókkal: ismét készül elindulni a vadonba. Diacui ugyanis elárulta neki, hogy hol van a „szenvedések bányája". Az indiánok tudják, de soha nem mondják el senkinek. Diacui el-

A Halászbástya árnyékában

Ranódy László 1958 elején készült filmje, *A tettes ismeretlen*, amelyet egy előkelő londoni mozi hosszú halogatás után végre műsorra tűzött,* jellegét s tartalmát tekintve, a „pesti bérház" filmek csoportjához tartozik. Ez a kategória talán nem is szorul bővebb magyarázatra, hiszen az efféle bérház-keresztmetszetek akaratlanul is velejárói és szinte határkövei a magyar filmnek. Amikor 1950-ben az ifjú házas Kis Katalinék lakást kapnak a csupa napfény élmunkásházban, első dolguk, hogy Rákosi búzakalászos arcképét akasszák az ebédlő falára. Ki ne emlékezne arra a szinte már nevetségesen emelkedett, mégis: őszintén hinni akaró pillantásra, amint az ifjú pár egymást átkarolva nézi, nézi a képet, szinte várva, hogy „mindnyájunk szeretett édesapja" megszólaljon és személyes jókívánságait tolmácsolja, mint Sztalin a *Berlin elesté*-ben. 1955 végén aztán friss szél járja át Máriássyék bérházát: Olaszhon felől fujdogál s a neorealizmus elevenségét hozza magával. Az *Egy pikoló világos* Julikájának már nem jutott élmunkáslakás. A kopott bérkaszárnyát a Dózsa György út egyik mellékutcájában önmagukat kereső vagy éppen talajtvesztett figurák népesítik be. A szürke falakat csak ritkán vidámítja napfény — s mégis az egész házat valami bizakodó, meleg emberség tölti meg. Ez a bérház 1957-ben, ezúttal Újpesten, valóságos földi pokollá változik: ordítozó kisgyerekek, kallódó fiatalasszonyok, szadista hajóslegények lakják. Falai közül kiszorult az emberséges életnek még a reménye is, olyannyira, hogy a filmet *(Külvárosi legenda)* „közkívánatra" hamar le is veszik a műsorról. És alig két évvel később Törőcsik Mari, akit az újpesti házban szerepe szerint még nadrágszíjjal vert az ura, megint napfényes otthonra talál Herskó János *Két emelet boldogság* című vígjátékában, a „mosolyogva átvészelni" korszakának e jellegzetes és élvezetes termékében.

Ranódy filmjének kopott bérháza magasan a város felett, a Várhegy oldalában emelkedik, az utca végén lépcső vezet fel a Halászbástyára, de az IBUSZ-prospektusok borkóstolós, szépségflastromos Budapestje mégis, tudatosan, a háttérbe szorul. Itt az ósdi falak repeszlyuggatottak, az utca kövezetét gyom futja be, a grund alatt rejtelmes, sötét alagutak bújnak meg. Itt találja a történet egyik gyermekhőse a háborúból visszamaradt német aknát, amely attól fogva gyanútlanul kézről kézre jár a házbeli gyerekek között, mint a háború lappangó szimbóluma — nagyon is mesterséges kötőanyagot nyújtva a dráma epizódikus szerkezetéhez. A ház lakóinak egymásba fonódó kis tragédiái mind azt a gondolatot vannak hivatva bizonygatni, miként dúlta fel a háború az emberek életét. Az idősödő melós *(Páger Antal)*, akinek félkarja veszett oda, élmunkában próbál kielégülést találni, mialatt felesége *(Tolnay Klári)* megcsalja egy motorversenyzővel. Az „ötvenes" zsidó orvos *(Ajtay Andor)* még viruló, fiatal, keresztény felesége *(Bara Margit)* mellett sem tudja túltenni magát családja elvesztésén. Matyit, a serdülőkorú főhőst *(Kubik Béla)* árvává tette a háború s most szökni készül, egyenest Amerikába, mialatt titkos szerelme, a szeplőtelen Ildi *(Moór Marianne)* első szerelmi leckéjét kapja egy markos, hétpróbás sofőrtől *(Bárdy György)*, akit saját bevallása szerint szintén a háború tett ilyen faragatlanná...

De mire idáig értünk, a szerkezet, a film egész koncepciója mesterkéltté és felszínessé vált. Két-három epizód után már világos, hogy Ranódy és forgatókönyvírója csupán egy pacifista tézis illusztrálásához kerestek figurákat s helyzeteket, ahelyett, hogy eleven, emberi oldaláról közelítve meg a várhegyi házat, hagynák, hogy a mondandó észrevétlenül s önmagától fogalmazódjon meg. Ez aztán megfosztja a filmet igazi mélységétől, az aknát veszélytelen, túlhangsúlyozott szimbólummá alacsonyítja s a nézőt arra kényszeríti, hogy csak a felszínéről, egyetlen nyilvánvaló értelmében közelítsen a történethez. Mindez annál inkább zavaró, hiszen a film epizódikus szerkezete, fel-felröppenő figurái egy bizonyos kötetlen esetlegesség érzését táplálnák. De ez az olaszos könnyedség itt valami után németes szerkezeti nehézkességgel párosul: az apró történeteknek be kell futniok előre megszabott pályájukat, hogy mire a katharzishoz érnek, minden készen álljon a nagy próbatételre.

Maga a csúcspont erőteljes és megrendítő. Amikor az akna — betöltve s mintegy megelégelve csupán szimbólum gyanánt való szerepeltetését — felrobban s megöli vagy megsebesíti a film gyermekhőseit, Ranódy realista eszközei és tragédiai érzéke összefogja s rövid időre élménnyé emeli az addig oly kevés hatással elharsogott mondanivalót: a háború velünk van, utánunk jön, ennyi év után is...

Hogy mennyi év után, az e film esetében érdekesen kétes. Tudomásunk szerint a forgatókönyvíró és társrendező, *Nádasdy László* (aki azóta kitűnő fiatal rendezőink sorába lépett) még 1955 táján kezdte írni a történetet. Nem ismerjük a mű kezdeti formáját; nem tudjuk, milyen lett volna a várhegyi bérház keresztmetszete 1955-ben. Annyi azonban bizonyos, hogy az 1958-ban elkészült film — minden dramaturgiai buktatója ellenére — a forradalom leverése utáni idők Budapestjének beszédes tükörképévé emelkedett. S az akna-megtestesítette „békeharcos" tézist minden nehézség nélkül félretéve, ezen az úton ráakadhatunk a mű valóságos mondanivalójára.

Hogyan is él ez a „kis sziget a nagyváros óceánjában"? Az emberek testileg-lelkileg megsebzettek; kinek a félkarja veszett oda, kinek az életcélja, emberi méltósága. „Mindenki nagyon egyedül van" — önti szavakba valaki az érzést, s az egyetlen megnyugtató bizonyosság az összetartás, családon belül, házon belül, nemzeten belül. Az „együtt" gondolata mindennél világosabban fogalmazódik meg a filmben. Olyan világ ez, amelyben a szülők nem érnek rá a gyerekekkel foglalkozni; amelyben egy Pannónia motorkerékpár birtoklása az emberi jólét csúcspontját jelenti; amelyben homályos házmesterlakások mélyén rozoga emberek rozoga rádiók mellé bújnak, hogy meghallják, mit nyilatkozik a Nyugatra szökött „fejes". Matyi Amerikába kívánkozik, ahol „olyanok a cuncikák, mint a Lollobrigida", a markos sofőr pedig Svédországot emlegeti, ahol meztelenül napoznak az emberek. A koldus a „Márikám"-ot nyekergeti a verklin, az egyik lakásban „én istenem, jó istenem"-mel alszik el egy kisgyerek — s az orvos fogadószobájában a kisvárosi keresztény anyós azzal mentegeti vendégei előtt veje zavart döbbenetét, amikor az véletlenül ráakad kiirtott családjának fényképére, hogy „tudják, zsidó ember..." A ház korhelye is hazaérkezik, tökrészegen. A házmester felsepri a járdát; „szép időnk van — kiált át a szomszéd —, kár, hogy nem fog sokáig tartani. Hasogat a csontom, változás lesz".

És másnap délelőtt aztán felrobban az akna.

Talán épp a történetnek ez a felépítése: a keserű nyugtalanság s nyomában a gyilkos robbanás (amely jellegzetes „pesti srácok" közül szedi áldozatait) adhatott tápot annak az értelmezésnek (amelyet egyébként az 1958-as Karlovy Vary-i fesztiválon résztvett magyar küldöttek sem cáfoltak), hogy ez a film valójában a forradalomról szól. Valóban, amit a vásznon látunk, az szinte kínálja magát ennek az értelmezésnek. És ilyen viszonylatban a film felszínes és hangzatos befejező szavai, hogy „a tettes" (a mészárlás „közvetett" okozója) „ismeretlen" — kiváltképp keserűen és irónikusan hangzanak.

Kár, hogy Ranódy rendezése nem képes az emberi, társadalmi mozaik külön-külön oly kifejező köveiből egységes, megkapó kompozíciót kerekíteni. Azt a személyes, finoman tónusos, lágyan érzelmes s mégis megfontolt hangulati egységet értjük, amely műalkotássá emelte a *Szakadékot*, az *Akiket a pacsirta elkísér*-t s részben a *Légy jó mindhalálig*-ot. Ranódy, úgy látszik, könnyebben ereszti művészetének gyökereit a 30-as évek magyar falujának talajába, mint a várhegyi aszfaltba, 1957-ben. De talán ez az át nem érzett, epizódokra bomló gyökértelenség éppen a forradalmat követő évek jellemző sajátja. Hiszen az elképzelhetetlenül nehéz feladat megoldása eddig csupán a lengyeleknek sikerült, hogy a közvetlen múlt [illegible] személyes művészi, hangulati egységbe tömörítsék, s nekik is talán csak azért, mert ez a hangulat (a *Hamu és gyémánt*, a *Hurok*, vagy a *Nyár utolsó napja* című filmekben) csaknem egysíkúan kiábrándult s fájdalmasan, önkínzóan keserű. S ha Ranódy filmje adósunk is marad a személyes vallomással, a néző magával hozza a fiatal Kubik Béla alakítását, akinek szomorú, vívódó, álmodozó, eltökélt arcvonásai oly beszédesen vádolják 1944 vagy 1956 „ismeretlen tetteseit".

Vas Róbert

* *A film a többnyire kedvező sajtóvisszhang ellenére, sajnálatosan megbukott. Egy hét múltán levették a műsorról.*

MEDEA

— Egy kitűnő magyar zeneszerző új operája —

(Paul Van Crombruggen, kitűnő belga zenetörténész tavasszal sajtó alá kerülő, két kötetes művében, („A XX. század zenéje") nagyobb tanulmányt ír Kovách Andrásról. E műből közlünk alábbi cikkünkben kivonatos részleteket.)

Az utóbbi években, a modern zene zavaros világában, egyre többször halljuk *Kovách András*, a zeneszerző és karnagy nevét. Két urat nem lehet maradéktalanul szolgálni, s ő mint zeneszerző halad nyugodt biztonsággal a világ elismerése felé.

Lassan érő zenész. Magyarországon még csak dirigált, zenekart, kórusokat, de első művei mégis a budapesti Rádióban és Zeneakadémián hangzottak el. („*Rondo*" nagyzenekarra, „*Symphoniette*" vonószenekarra, „*Őszi zene*", trió.) Az „*Árion éneke*" című kórusműve országos zeneszerzési pályázaton nyert első díjat. Saját színpadi zenéit vezényelte a budapesti Nemzeti Színházban.

Háború után, két éven át, a saarbrückeni állami Zeneakadémia tanára volt, majd Brazíliában telepedett le, hol Sao Paulóban szimfonikus zenekart alapított, melynek éveken át karnagya volt. Közben koncertturnéi során megismeri úgyszólván egész Dél-Amerikát. Most már egyre sűrűbben születnek művei, két első *Szimfóniája*, első vonósnégyese, szimfonikus költeménye *(Eurydice)*, zenekari szvitjei, hat tételes balettszvitje, zongoraművei, dalai, mind itt látnak napvilágot s aratják első sikereiket.

1954 fordulópont Kovách életében. A nagy svájci karnagy és muzikológus, *Paul Sacher* felfigyel egyik művére, a Südwestdeutsche Rundfunkban bemutatott „*Eurydice*"-re. Ennek két fontos eredménye van: Kovácsot ellenállhatatlan erővel húzta vissza az őshaza, Európa s 1957-ben Sacher leköti magának Kovách III. szimfóniájának ősbemutatóját. 1958-ban dirigálja a művet egy baseli díszkoncerten, bámulatosan gondos előkészítéssel és rendkívüli nagy sikerrel. Paul Sacher, a mai zeneélet egyik legnagyobb tekintélye, annyi elsőrangú komponista felfedezője és mentora, így ír egy levelében a magyar zeneszerzőről: „*Kovách András nagytehetségű muzsikus. Kitűnő ízlésű, gazdag elképzelésű zeneszerző, kinek elsőrangú megérzéseihez valóban mesteri technika járul.*"

Az Európába visszatérés nagy impulzusát azonban Eduard van Beinum adja meg Kováchnak, midőn meghívja maga mellé karnagy-asszisztensnek az amszterdami Concertgebuw zenekarhoz. Kovách visszatér Európába... s a holland állam nem engedi meg a külföldinek, hogy az asszisztensi állást elfoglalja.

Ekkor alapítja meg Brüsszelben a belga „*Jeunesses Musicales*" szimfonikus zenekart, melynek három éven át állandó karnagya. Ugyanekkor szinte törnek elő belőle az új művek. Tizennyolc nap alatt megírja a három tételes „*Symphonie Concertante*"-t, majd az első és második *Divertimentot*, a *Dance Symphonique*-ot, a *III. Szimfóniát* és első *Zongoraversenyét*.

Közben műveit már Európa majd minden országában előadják. Utazó művészek vezénylik, vagy játsszák a berlini, stockholmi, hilversumi, brüsszeli, párisi, madridi, genfi, baseli, frankfurti koncerttermekben és rádiókban. Egyik párisi hangversenye után ismerkedik meg Kovách a nagy francia drámaíróval, *Jean Anouilh*-al, aki átadja neki „*Medea*" című drámáját, hogy operát komponáljon belőle. Öt hónap alatt elkészül a mű.

Operát írni, túl a zenén, valóságos életprobléma, amely a szerzőn keresztül kell hogy megkapja igazolását. A zeneszerzőnek benső azonosságot kell éreznie a dráma minden egyes szereplőjével, azok lelki konfliktusaival. Első feladata a „*dramatis personae*" elemzése, ezek egymáshoz való viszonyának értékelése. Keretet kell felállítania, melyen, mint a hárfa húrjai, a dráma szereplőinek érzelmei, szenvedélyei megpendítésre feszülnek. Mielőtt még egyetlen hangot leírt volna, önmagában kell átélnie a drámát teljes intenzitásában. A szerzőnek jelenetről jelenetre haladva, önmagában kell egységes egésszé érlelnie a művet, melyben a szónak, zenének, mozgásnak, díszletnek meghatározott helye van. Csak ezután következhet a komponálási munka s itt is előbb a zenei „kicölöpözés", az áriák, duók, kórus és zenekari csúcsok elhelyezése, hogy a drámai hatások teljes feszítőerejüket megkapják. A zenei kidolgozás folyamán a szerző végigénekel — s legalábbis képzeletében —, végigjátszik minden hangot, zeneileg kiméri minden jelenet tartamát. A komponista első rendezője egyben az operának, melyet megír.

Az operakomponálásnak ezeket az állomásait szinte átéltük, midőn abban a szerencsében részesültünk, hogy Kovách András házi zeneestjén meghallgathattuk „Medeá"-ját. A partitúrát ütemről ütemre követtük, midőn ő saját személyes drámáját — mert ez az opera azzá lett — két zongora kíséretében számunkra előjátszotta és énekelte. Jean Anouilh drámája tökéletesen megelevenedett, szívet elszorítón megnövekedett ennek a modern zenének sugárzásában. Milyen ez a zenei nyelv? Nem lehet az ismert stílusok közé sorolni. Önálló és nagyon erős. Egyszerű, mert az orkánszerű kitörések alatt is érezzük benne az értelmet. Soha nem ír feleslegeset. Operájának tíz jelenetén át Medea alakja mint tüzes oszlop áll előttünk. Elképesztő szerep ez nemcsak azért, mert egy elsőrangú drámai szoprántól is a legnagyobb erőfeszítéseket követeli meg, hanem azért is, mert ez a főszereplő a tragédia összes szálait egybefonja s azokat egyúttal le is köti. A széles dallamok mellett Kovách mesteri recitáló stílust fejlesztett ki. Mint izzó csík vonul át ez a recitáló dallamvezetés, néha átcikázik a zenekar tiszta, világos vonalain, ugyanakkor csodálatosan alkalmazkodik az egészhez, mely végül is Medeában olvad eggyé.

Kovách „*Medea*" című operája magábafoglalja mindazokat az elemeket, amelyeket ez a negyvenhat éves zeneszerző érzésgazdag temperamentumának mélységeiből a zenei életbe hozott. S mindazoknak, akik eddigi kompozícióit nagyítólencse alá akarják venni, ezt kell ismerniök.

Kovách András olyan utak fordulópontján áll, melyek Európa zenéjeg egyik leggazdagabb országából. Magyarországból jönnek s oly horizontok felé vezetnek, melyeknek vonalai a végtelenség távolában tűnnek el.

Paul Van Crombruggen

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Vita az Irodalmi Ujsággal

Ha Török Sándor levelének tartalmával nem értek is teljesen egyet, magát a tényt, hogy a levélíró az Irodalmi Ujság általános vonalvezetését bírálja, rendkívül örvendetesnek találom. Nyilván önzésből; a levél megjelenése felbátorított arra, hogy én is üssek egyet ezen a lapon, amelynek megjelenésére kéthetente égő türelmetlenséggel várok. Hogy ez az „ütés" talál, az persze attól függ, hogy a lap leközli-e jelen sorokat. Ha nem közli, akkor — talált.

Jómagam kevésbé a trianoninak nevezett korszak lankadatlan megvetésén ütközöm meg — jollehet meg tudom érteni, ha valakinek ebből lassan elege van —, hanem azon, hogy ez a lap hangsúlyozottan és nagy ívben kerüli meg saját olvasóközönségének létfontosságú problémáit. A menekült magyarság zöme, sajnos, nem a délfrancia tengerpart luxusvilláiban tűnődik az urbánus és népies irodalom egykori ellentéteiről, hanem többékevésbé még ma is elemi egzisztenciális nehézségekkel küszködik iparvárosok bérkaszárnyás kültelkein. Szeretném, ha valaki bebizonyítaná nekem, hogy ez már nem mondható a zömre. Egyelőre még nem találkoztam megbízható és számszerű statisztikával a menekült magyarság szociális színvonalát illetően. Ez, úgy látszik, nem hálás téma.

Az nem lehet ellenérv, hogy a lap — amelyben végtelen sajnálatomra Zilahytól és Máraitól még egy sort sem olvashattam — végre is irodalmi orgánum. Legalább annyi publicisztika és politika található benne, mint amennyi irodalom. Még kevésbé lehet érv, hogy az emigrációs hétköznapokra más magyar nyelvű újságok seregestül rezonálnak. Olyan csekély fontosságúak hát a külföldön élő magyar tömegek emberi problémái, hogy ezeket nyugodtan át lehet engedni harmadrangú dilettáns férclapok helyesírásban is járatlan szerkesztőinek?

Nem érzi az Irodalmi Ujság, hogy a nívó kötelez?

A külföldi magyarság beérkezett és intellektuális rétegei bizonyosan nem fogják az előfizetést lemondani, ha a lapban olyasmit is találnak, ami a kis hajótörött emigránst foglalkoztatja. A kis és még kisebb emigránst, aki a befogadó ország nyelvét még ma is keservesen tördeli és segédmunkási minőségében („saját nívójára süllyedve") már nem is álmodik egy teakholz íróasztalról és akiben félművelt nyugati nyárspolgárok „Balkánt" szimatolnak. Sajnos, de való, hogy a külföld közvéleménye a magyarságot nem annyira Ormándy Jenő és Kerényi professzor személyén, mint inkább a városszéli magyar kolónia száradó fehérneműin és alkalmasint könyvtelen szekrényein keresztül ítéli meg.

Aligha esnék ki egy esztétikai ékkő a lap koronájából, ha *splendid isolation*-jából kilépve a mostoha sorsú honfitársaknak is szánna egy-két jól formált mondatot, ha valamivel több helyet biztosítana számukra az olvasótáborában. Az ő nívójukat emelni legalább olyan fontos lenne, mint a beérkezettek kedvében járni, akik egyébként aligha vannak rászorulva az Irodalmi Ujság világpolitikai elemzéseire.

Nem hiszem, hogy egyedül állok és a nacionalizmus bűnébe esem, ha a külföldi magyarság szociális és kulturális kérdései legalább olyan intenzíven érdekelnek, mint Bertrand Russell egyhetes börtönbüntetése, vagy ásatag századeleji irodalmi viták felmelegítése. Sőt félek, hogy ezek a kérdések lassanként olyan sorsra jutnak, mint amilyenre a szociális kérdések éppen a trianoni Magyarországon jutottak.

Lehetséges, hogy szemrehányásaimat kissé kiélezett formában és túl hevenyészetten fogalmaztam meg, de mégsem hiszem, hogy lényegükben indokolatlanok lennének. Közlésükre nem ellenszenv, hanem éppen a lap iránti elismerés és ragaszkodás késztettek.

Juhász Pál (Hamburg)

★

Szerkesztői üzenet

Dr. Bálint Péterné szerkesztőségünkhöz intézett levelét némi stiláris módosítással és lényegtelen rövidítésekkel közölni kívánjuk. Ezt természetesen csak az illető beleegyezésével tehetjük, szíveskedjék tehát valódi címét beküldeni nekünk.

AZ EMBER: A KÉPZELET

— James Thurber halálára —

Egy humoristával ismét szegényebb lett a világ. James Thurber, a nagy amerikai humorista, hatvanhét éves korában, súlyos agyműtét után, elhunyt. Művei alig jelentek meg magyarul és ennek talán az is oka volt, hogy az egyetlen, aki műveit méltóképp ültethette volna át magyar nyelvre, Karinthy Frigyes, egy súlyos agyműtét utóhatásaként, akkor hagyta el ezt a világot, amikor Thurber írói karrierje éppen magasba lendült.

Életrajzi adatai nem sokat mondanak. 1894-ben született az Ohio államban levő Columbusban. Egyetemre járt, újságíró lett, előbb a *The Columbus Dispatch* szerkesztőségében dolgozott, majd Franciaországban lett tudósítója a *Chicago Tribune*-nek. 1927-ben belépett a *The New Yorker* szerkesztőségébe, ahol azután az 1930-as nagy amerikai gazdasági válság idején, humoros írásaival, nagy népszerűségre tett szert. Gyermekkorában bátyja egy nyíllal megsértette szemét és látása ettől kezdve fokozatosan romlott. Vastag szemüveget viselt, de az utóbbi tíz évben alig látott. Mivel nemcsak írt, hanem furcsa, gyermekded, eredeti vonalvezetésű karikatúrákat is rajzolt, látásának gyengülése minden más embert erősen megviselt volna. De Thurber — éppen ebben rejlik írói nagysága mellett emberi nagysága — úgy tért napirendre a vakság fenyegető, majd pedig bekövetkezett réme felett, mint aki tudja, hogy az agy nem szűnik meg látni, sőt, talán az, akit nem zavar a külvilág néha nagyon is leverő látványa, szebb és emberibb világot „lát" agyával... Thurber világa ilyen szebb és emberibb világ volt.

Könyveinek címe is elárulja humorát és stílusának kicsit torz, kicsit bizarr, de mindig nevettető jellegzetességeit. Íme, néhány könyvcím a sok közül: *„Az a nap, amikor az ágy rászakadt apámra..." „Az éjszaka, amikor a szellem bejött..." „Nők és férfiak háborúja..."* Emberi történet mind. Megeshet velem és veled, de sem te, sem én nem tudom úgy látni és úgy elmondani, mint Thurber. Nem gyilkos humorista ő, nem epés szatirikus, mint oly sokan előtte. Nem Swift, akinek minden sorából árad, hogy megveti, gyűlöli, utálja az emberiséget. Thurber látja a hibákat, észreveszi a gyengeségeket, de *azokkal együtt* szereti az emberiséget. Szatírájának pengéje nem vitriolba mártott toledói acél. Az ő szatírája inkább arra a vonalzóra emlékeztet, amivel gyermekkorunkban „körmöst" kaptunk a tanító bácsitól. De Thurber vonalzóját előzőleg puha flanellbe csavarta és ujjainkat is lefedte vattával, nehogy véletlenül fájdalmat okozzon velük.

Sok olyan írása van, különösen állatmeséi, amelyek a mi, cinikus pesti humorhoz szokott lényünk számára, kissé naivnak hatnak. De ezekből is árad Thurber tehetsége, formakészsége és mindenen átható szellemessége. Karikatúrái közül legkedvesebbek az úgynevezett „Thurber-kutyák", amelyek nem tartoznak semmiféle kutyafajtához, valahol ott lebegnek az ember és a kutya között, szomorú szemükkel és nevetséges arckifejezésükkel.

Thurber alkotta meg Walter Mitty alakját, aki a huszadik század, a technika és a gép századának modern kisembere. Nem lázadozik a gépek ellen, sőt, bennük és közöttük él, de azok közé a kevesek közé tartozik, akiknek van fantáziája. Thurber *„Walter Mitty titkos élete"* című humoreszkjében (melynek egy részletét alább közöljük) azt írta meg, amit magyar humoristatársa, Karinthy „Lógok a szeren" című krokijában. Mindenki hős akar lenni, mindenki odaképzeli magát a hadsereg élére, amint tolldíszes csákóban a győztes háború után, virágeső közepette vonul fel. ...Az ember — a képzelet, mondta Thurber ebben az írásában és az ebből készült nagysikerű filmben. Walter Mittyk vagyunk mindannyian, akik járjuk ezt a földet és nemsokára talán más bolygók talaját. Éljük megszokott életünket, ülünk a buszon, földalattin, állunk a gép mellett, vagy feleségünk oldalán, nézzük a televíziót, de közben képzeletünk szárnyalva repül valahol, izgalmas képek és kalandok felhőjén, a főszerepben — természetesen — saját magunkkal. A matematikusok, rakétarepülők, atomfizikusok korában, a lombikok és retorták korszakában ezért szerzett Thurber sok-sok millió hívet magának, híveket, akiknek képzeletében nincs helye gyásznak, mert hiszen az ember nem gyászolja azt, aki sohasem hal meg.

Vajda Albert

JAMES THURBER

Walter Mitty titkos élete

(A nemrég elhunyt amerikai humorista legnagyobb sikerű humoreszkjéből közöljük az alábbi részletet.)

Walter Mitty megállította a kocsit a fodrászüzlet előtt.

— Ne felejtsd el felvenni a kalucsnidat, amíg megcsinálják a hajamat — mondta a felesége.

— Nem kell kalucsni — dünnyögte Mitty.

— Ezt már egyszer megbeszéltük! — mondta az asszony és kiszállt a kocsiból. — Ne felejtsd el, hogy már benne vagy a korban.

Mitty túráztatni kezdte a motort. Az asszony behajolt az ablakon és éles fahangon szólt rá:

— Hol a kesztyűd? Miért nem hordasz kesztyűt ilyen időben? Elvesztetted a kesztyűdet?

Mitty belekotort zsebébe és elővett egy pár kesztyűt. Felhúzta, aztán amikor az asszony bement a fodrászüzletbe és ő lassan megindult az úton, ismét lehúzta.

— Húzd fel, öreg fiú! — szólt be az ablakon egy rendőr, mialatt a forgalmi lámpa tilosat mutatott. Mitty nyelt egyet és gyorsan visszahúzta a kesztyűt. Aztán zöld lett a lámpa és elhaladt a városi kórház mellett...

— Wellington Mcmillan, a milliomos bankár — mondta a csinos nörsz. — Igazán? — kérdezte Walter Mitty és lassú mozdulattal húzni kezdte lefelé kesztyűjét. — Kinek a betege? — Doktor Renshawé és Doktor Benbowé, de van itt két specialista, Dr. Remington New Yorkból és Dr. Pritchard-Mitford Londonból. — A hosszú, hűvös folyosó végén kinyílt egy ajtó. Dr. Renshaw jött ki. Idegesnek és feldúltnak látszott. — Hello, Mitty — üdvözölte Waltert. — Rettenetes műtétünk van éppen... Mcmillan, tudja, a milliomos bankár, Roosevelt elnök jóbarátja. Obstreosis az alsóbb régiókban, tertiary, ha úgy tetszik. Szeretném, ha megnézné...

A műtőben elsuttogott bemutatkozást vertek vissza a falak. — Dr. Remington, Dr. Mitty, Dr. Pritchard-Mitford, Dr. Mitty. — Pritchard-Mitford előrehajolt: — Olvastam a könyvét a streptothirosisról, mondhatom, briliáns mű, Sir. — Köszönöm — mondta Mitty hanyagul. — Nem tudtam, hogy ön itt van az Államokban, Mitty — mondta Dr. Remington. — Vizet vinni a tengerbe... Minek hívtak ide engem és Mitfordot, amikor itt van maga?

— Ó, ez igazán túlzás — mondta Mitty szerényen —, de egy óriási komplikált szerkezet, amely számtalan csővel és drótszállal kapcsolódott a műtőasztalhoz, most hirtelen így szólt: pdra-pdra-pdra... — Elromlott a mesterséges légzést végző készülék — kiáltotta valaki. — Nincs senki az Államokban, aki meg tudná javítani...

— Csendesen, ember! — mondta higgadtan Mitty. Odaugrott a készülék mellé, amely most már azt mondta: prhü-hü-hü-hü... — Óvatos ujjakkal megérintett egy sor csillogó kapcsolót. — Kinél van egy töltőtoll? — kérdezte. — Valaki reszkető ujjakkal átnyújtott egy tollat. Mitty kiemelte a készülék eldugult szivattyúját és a tollat odatette helyébe. — Ez kitart tíz percig — mondta —, folytassák a műtétet! — Egy nörsz halotthalvány arccal hajolt Dr. Renshaw füléhez. Valamit súgott neki. Renshaw is elsápadt. — Coreopsis áll be — mondta reszkető hangon —, ha... ha maga átvenné... Mitty? — Mitty szeme rávillant az orvosra és Benbow bizonytalan alakjára, aztán tovább siklott a két specialista komor, semmi biztatást nem tükröző arcára... — Ha úgy gondolják... — mondta és már nyújtotta is karját, hogy a nörsz rásegíthesse a sebészi köpenyt. Megerősítette arcán a maszkot, felhúzta a gumikesztyűket és a nörsz már adta is a csillogó...

— Vissza, a mindenségit, vissza! — ordította valaki. — Nem látja azt a Buickot, idióta!

Walter Mitty rátaposott a fékre.

— Rossz útra hajtottál, öregem! — mondta kicsit csendesebben a kocsipark felügyelője és gyanakodva hajolt a kocsiba. — Mi az? Alszol?

— Hm... Eh... Izé... — mondta Mitty és lassan visszafelé vezette a kocsit.

— Szállj csak ki — szólt rá a felügyelő —, majd én elhelyezem a kocsidat.

Mitty kiszállt és elindult.

— Hé! — kiáltotta utána a felügyelő idegesen. — Jobb lesz, ha itt hagyod a kulcsot.

— Ó... — mondta Walter Mitty és átadta a kulcsot. A felügyelő megindította a motort és egy üres helyre állította a kocsit, miközben fejcsóválva nézett a távozó Walter Mitty után.

THINSZ GÉZA versei

Talpraesett tiltakozás

Repült a macska,
— öt emeletnyi mélység
húzta magához, —
szétterpesztett lábaival
a szárnyas ősök felé intett
a túlvilágra:
„Jövök már én is, barátaim,
jövök azonnal,
de előbb mindazonáltal megpróbálom
a lehetetlent.
A Bölcsek Könyve azt állítja ugyan,
hogy a macskának kutya-baja se lesz
ilyen esetben, —
dehát mégis,
gondoljátok csak meg:
öt emeletnyi
tátongó veszedelemmel
viaskodom most szárnytalanul!
De inkább zuhanjon felém a föld
végtelen-véges időkig,
s lenn valahol a sötétben
söpörjék össze az istenek
szétzúzott fejem,
s a szőrme alól kiszabadult
csontjaimat,
minthogy játékszere legyek
kétlábú vadállatoknak!
Farkamra zörgő-visító micsodát kötöttek,
mit tudom én, hogy mi lehetett,
de veszettül félelmetes volt!
Leráztam magamról nagynehezen
a zörgő és csúfolódó koloncot
és most, barátaim,
ti szárnyas ősök,
repülök,
repülök!"

Sosem szerettem a macskákat,
különösképp nem
a macska beszédet,
de most örömmel tudatom mindenkivel,
aki él és érez
és megbecsüli
a talpraesett
tiltakozást
az embertelen
butaság
ellen:
a macska a járdára puffant,
felnyivákolt,
majd megrázta magát
és továbbszaladt.

Számüzött költő, időtlenül

A hangyák nézték és a csillagok.

Bozontos haragját
erőtlenül és közönyösen
a porba ejtette a szél,
csúszó-mászóknak
eleségül.

A szakállas, sziklakemény tölgyfához
sietett azonnal
tiltakozni.
A szakállas tölgyfa megértő volt és nagyvonalú:
jóságosan bólogatott. —
A csúszó-mászók
ugyancsak megijedtek erre,
a szakállas tölgyfa azonban
hamarosan elfelejtett mindent,
a vércsével játszadozott bujócskát az ágai közt.

Ekkor, hát érthető is,
ekkor kezdték el a csúszó-mászók
zavartalan biztonsággal
a lakomát.

Elvánszorgott a tengerhez
panaszkodni.
A tenger megörült a váratlan látogatásnak,
felcsobogott a boldogságtól.
A panaszos szavakat magához ringatta,
egy ideig búslakodott is rajtuk,
majd szórakozott-egykedvűen
odahajította az aranyhalaknak,
játszanak ők is egy keveset.

Üresen állt a parton és elhagyatva.
Bozontos haragját
a porba ejtette a szél
csúszó-mászóknak
eleségül,
a szakállas tölgyfa
a vércsével játszadozott bujócskát a fák közt,
panaszos szavait széttördelték
a játékos aranyhalak, —
magányos volt és szótalan.

A hangyák nézték csak s a csillagok.

UWE JOHNSON „Das dritte Buch über Achim" regényének kiadási jogát a frankfurti könyvvásáron amerikai, angol, dán, francia, norvég, spanyol és svéd kiadók kötötték le. Tárgyalások folynak a könyv finn, lengyel, holland és portugál nyelvű kiadása érdekében is.

★

AZ UDINEI KATEDRÁLIS egyik félreeső zugában, vastag porréteg alatt festményt fedeztek fel. Rövidesen kiderült, hogy a festmény Tiepolótól származik és a mester legjobb művei közé tartozik. Értékét háromszázezer dollárra becsülik.

Vas István, versben és prózában

— Vas István: Rapszódia egy őszi kertben, Magvető, 1960 —

Milyen verseket írt volna ötvenéves korában Radnóti? — töprengünk el néha a „Meredek út" szerzőjének a halál árnyékában írt, tökéletes, a magyar lírában szinte páratlanul magas klasszicitású verseit olvasva. A kérdés megválaszolhatatlan, csak az bizonyos, hogy a hosszabbra szabott életek más, kevésbé hirtelen kifutásúak, mint a Radnótié volt. Magyarországon kevés költő éri meg az ötven évet, s ritka, aki olvashatóan éri meg. Ezért aztán külön öröm az ötvenedik évtizedébe lépő Vas István verseit olvasni — Radnóti kortársa és barátja talán az egyetlen ma élő költőnk, aki nemcsak átvette és megőrizte, hanem gondolati irányban fejlesztette tovább a Nyugat stílushagyományait, aki szépen és magvasan tud mindegyre ujat mondani magáról, s az őt körülzsibongó, körüldöbbentő, körülfájó világról.

Vas jelentős költő — ezt a tényt bárki leszűrhette 1956-ban, „A teremtett világ" címen megjelent összegyűjtött verseit forgatva. Legújabb kötete, a „Rapszódia egy őszi kertben" bizonyos szempontból túlmutat az eddigi *oeuvre* egészén; olyan új, de a költő számára egyre mindennaposabb problémák sűrűsödnek benne versekké, mint az öregség, vagy a betegség szülte halálfélelem *(Ötven felé, Rapszódia egy őszi kertben)*; az emlékezés gyujtólencséje lírává lobbant egy-egy élményt *(Egy este a Négy Szürkében)* és az is kitűnik, hogy nemcsak Illyés és Weöres, Vas is írt fióknakszánt verseket *(Művészet, A prédikátor dalaiból)*, amelyeket — csodák csodája! — ma, nyolc-tíz évvel megírásuk után már ki is lehet nyomtatni. Egy idő után, úgylátszik, nemcsak a bűntény, az ellenzékiség is elévül.

A kötet, a két régebben írt verstől eltekintve, két részre oszlik. Az 1957 és 59 között született lírai ciklus darabjaiban Vas megcsillogtatja valamennyi korábbról ismert költői erényét, amelyekhez most további, figyelemreméltó erények járulnak: a nemes műgondon és elégikus eleganción, a választékos humanizmuson túlmenő elszántság, a létre való rákérdezés elszántsága és szenvedélyessége, a válaszok szenvedélyesen őszinte megfogalmazása. A szénium fenyegetését, az öreggé-torzulás rettenetét, s az ezen győzedelmeskedő emberi méltóságot, bizalmat, reményt kevesen foglalták így, ilyen művészi színvonalon magyar versbe:

Hát lett-e a tízezer éveken át
szépség, ami nem a miénk?
Vagy tud-e ilyet a lomb, a virág:
eltenni télire a fényt?
Nincs miért adnunk a szerényt:
még csúf estünkben is több szépségünk marad,
mint amit valaha pompáztak elénk
virágok, madarak.

A második rész, az 1959 nyarán írott angliai-franciaországi útinapló, nem illeszkedik bele egyértelműen abba a képbe, amelyet az első rész verseinek ismeretében festhet magának Vasról az olvasó. Már maga a műfaj vitatható — útinaplót lehet prózában írni, lehet versben, de versben *és* prózában? Természetesen így is lehet, de fennáll a veszély, hogy az amúgyis impresszionisztikus jellegű versek (ez a verses útinapló természetéből következik) a költői igénnyel fellépő prózai szöveg illusztrációjává csekélyednek, illetve a próza sodrásába kerülve maguk is prózaivá válnak. Gondolatokban gazdag, objektív és kitűnő úti jegyzeteihez viszonyítva Vas úton írt verseinek többsége nem meggyőző: túlvázlatos, elnagyolt, helyenként meghökkentően prózai. Minden versben akad néhány sor, amiből tudjuk, hogy aki ezt írta, költő, de már a „képíró", vagyis a külföldi múzeumok képeit leíró, versek közül a *„Manet Olympiája"*, vagy a *"Mi maradt?"* műkritikává átalakítva jobban hangzana. Érdekes módon ugyanaz a Vas, aki olyan melegen tud írni az angol életformáról és magukról az angolokról, ahogy azt a prózai útinapló nem egy oldalán (például a sorbanállásról és a dunkerque-i viszszavonulásról írt részben) teszi, aki elég európai ahhoz, hogy a Magvető kiadásában kimondja: *„annyi bizonyos, hogy Anglia nagyot nyitott a szívemen"*, egy útról hozott versében képes leírni azt a közhelyet hogy: *„Mert nekem nem a messze fény / kellett, hivalgó idegenség."* Vas útiverseiből minduntalan kicseng az aggodalom, hogy odahaza egyesek félreérthetik Nyugat-szimpátiáját, s ezért úgy érzi, időről időre disztingválnia kell: nem az extraprofit és a szabadverseny, hanem a Shakespeare-szakértők és a Trisztán által is megcsodált tenger vonzották Albionba. Ennél a politikailag talán nem felesleges, de esztétikai szempontból nem előnyös disztinkciónál a ciklus egészére Vas ujonnan-megélt magyarságtudata a jellemzőbb, egyfajta keserves-rezignált patriotizmus, amely különös nyomatékkal jelentkezik a ciklus kezdő és záró verseiben. Megkapóak ezek a versek, de el is szomorítanak: megkapó, ha valaki a Sloane Square-en a „Tyukodi pajtást" játssza érzéssel, szájharmonikán, elszomorít viszont az, ha ez az illető főtevékenysége. Tizenkét évvel ezelőtt Sienában Vas elsősorban *európainak* tudta magát, s csak azután magyarnak. Most első- és utolsósorban azt hangsúlyozza, hogy magyar, tehát idegen. Számos megnyugtató tanulság mellett ez Vas István papírra vetett nyugati útjának a legmeggondolkoztatóbb tanulsága: mennyire idegen Európában még a legműveltebb magyar is, akinek megadatik, hogy párhetes kultúrális lelegzetvételre Nyugatra szabaduljon.

Gömöri György

A harcos középút művészete

— A mai jugoszláv festészetről —

Mit jelent manapság modernnek lenni? Vajon modern-e mindaz a művészetben, ami naptár szerint mai? Ha nem, akkor mi az, ami modernné, s aktuálissá teszi a műalkotást? Vajon fontos feltétel-e a szakítás a természet látható formáinak ábrázolásával: az absztrakció? Ha igen, akkor ennek a változásnak milyen esztétikai, lélektani és társadalmi tényezői vannak, s milyen a visszahatása a művészeti és köznapi életre? Az elité az absztrakt művészet, vagy a tömegeké? Van-e szavakkal is körülírható mondanivalója, vagy csak dekoráció? Ha van, akkor közérthető és közérdekű-e, ha nincs, akkor egyáltalán művészetnek nevezhető-e? Ezek a kérdések különös érdeklődésre tartanak számot egy politikailag, társadalmilag és gazdaságilag sajátos helyzetű ország, Jugoszlávia mai képzőművészetének kiállításán.

A mai nyugat-európai és különösen az amerikai művészetben kiváltságos helyzetben van és csaknem egyeduralkodó az absztrakt szemlélet. Kiállítási és értékesíthetőségi lehetőségek, a kritikák nagy része és botránykrónikák kedveznek az absztrakció divatjának. A könnyű érvényesülés lehetősége is nagy vonzóerő. Természetesen világnézeti okok is támogatják az absztrakt művészet gyors és mélyen ható terjedését. Az absztrakt szobor és kép, sajátos újfajta önarckép: jelentés az alkotó művész pillanatnyi lelkiállapotáról. A téma: az önmagába süllyedt művész lelkivilágának változása vagy mozdulatlansága; s a forma: az időtől és tértől megszabadított elvonatkoztatott hangulat. Az „Én" előtérbe állítása és a természet látható formáinak, s a művészi kompozíció szándékának tagadása nem más, mint a konvencionálisnak és ellenségesnek felfogott valóság elleni állásfoglalás. Az absztrakt művészet már megvívta a forradalmát: kitágította a képi közlés lehetőségeit, új technikát és anyagokat vezetett be a képzőművészetbe. Nincs olyan művésze korunknak, akire valamilyen formában ne hatott volna. Komoly és igényes művészek és kritikusok azonban ma már „az absztrakt művészet fenyegető akadémizmusáról" beszélnek. Az absztrakt művészet államilag is támogatott irányzat lett, s a hajdani úttörők által megcsúfolt és felboszszantott nyárspolgár szíve szerinti művészetnek hiszi. Az absztrakt irányzatok sikere és térhódítása nem jelenti, hogy a természetelvű irányzatok teljesen kipusztultak volna; csak a háttérbe szorultak a jelenlegi kedvezőtlen világnézeti és gazdasági körülmények miatt.

A jugoszláv Nemzetközi Kulturális Bizottság csaknem kizárólag absztrakt és szürrealista műveket küldött a Nyugat-Európa különböző nagyvárosaiban megrendezett kiállításokra. A katalógus előszó utal arra, hogy e kiállításssorozat anyaga nem a mai jugoszláv képzőművészet keresztmetszetét nyújtja, csupán az olyan irányzatok képviselőinek műveit mutatják be, amelyek „a modern európai művészet nemzetközi formanyelvével" hozhatók kapcsolatba.

Ugy látszik — s ez igen örvendetes —, hogy Jugoszláviában manapság a teljes alkotói szabadság feltételei közt dolgozhatnak a képzőművészek. Ez azt jelenti, hogy az állam, ami Jugoszlávia gazdasági helyzetéből következve a művészet egyedüli patrónusa, támogatását nem köti politikai és művészeti feltételekhez. A művészetben persze mindenféle támogatás a dolog lényegéből következve bizonyos esztétikai elkötelezettséget jelent. Például egy középület díszterme számára készült freskó megfestése más művészi elgondolást követel meg, mint egy kisméretű táblaképé, amely egy galériában kiállításra, majd egy polgári lakásba kerül. Így nehéz elképzelni, hogy egy közösségi szellemű monumentális igényű művészet egy szélsőségesen szubjektivista, exhibicionista és a közérthetőségre számot nem tartó művészeti irányzatot tartson példaképének. Természetesen az absztrakt művészet is alkalmas monumentális méretű falképek elkészítésére, de csakis a díszítés igényét elégíti ki, közösségi gondolatok képi kifejezésére nem alkalmas, mivel nincs hozzá ismert és elfogadott jelkép rendszerünk. A „szocialista" és a „polgári" absztrakt művészet között csak az a különbség, hogy melyik társadalmi osztály életét gazdagítja és szépíti meg, de önmagába a művészet stílusába nem hoz változást. Pedig éppen itt volna a lehetősége egy új stílus, egy új művészeti irányzat kezdetének. A díszítés, az emberek életének, környezetének megszépítése egyik fontos feladata a művészetnek, de csak ennek az igénye a művészet fokozatos elszegényedéséhez vezet.

A jugoszláv kiállítások anyagából úgy tűnik, hogy az absztrakt művészet jugoszláviai mesterei azon fáradoznak inkább, hogy bizonyos délszláv nemzeti karaktert adjanak a Nyugatról átvett absztrakt irányzatoknak. Hogy e délszláv nemzeti jellegzetesség mit is jelent, nehéz tömören megfogalmazni. Valamilyen szenvedélyesen drámai és ugyanakkor álomszerűen költői érzelmeket akarnak képeikben kifejezni az ősi bizánci művészet dekorativitásának, a mediterrániai művészet gazdag és erőteljes színeinek és népművészetük formakincsének felhasználásával.

Az absztrakt törekvések mellett a szürrealizmusnak is akad jugoszláv képviselője. *Krsto Hegedusic* a mai világ prózaiságát, a háború borzalmait, a modern civilizáció szürke embertelenségét fejezi ki képeivel. Az absztrakt irányzatok és a szürrealista művészet jugoszláv képviselőinek nagy része azonban csak ismétlője és provinciális utánamondója egy, a Nyugaton már megbékélt és kiélt forradalomnak. A jugoszláv képzőművészet fejlődési lehetőségének legegyénibb úton járó és legelőremutatóbb egyénisége egy autodidakta festő, *Lazar Vujaklija*. Szőnyegképszerű, dekoratív hatású, tiszta mélytűzű színekkel festett képei a tömondatok egyszerűségével és tömörségével mondják el témájukat.

Noszlopi György

Tovább a zsdanovi úton?

Kétségtelen, hogy az utóbbi huszonöt évben a művészetek közül a festészet és szobrászat, valamint a zene technikai fegyvertára fejlődött legtöbbet. A magyar irodalom, világviszonylatban is rangos hagyományaira támaszkodva, lépést tart a fejlődéssel. Az új zenei nyelv is többé-kevésbé honos és ezt elsősorban Bartóknak és Kodálynak köszönhetjük. A képzőművészet azonban szomorú korszakát éli Magyarországon. Ezen a téren olyan felháborító hozzá nem értés uralkodik az állami irányító szervek és a legtöbbet foglalkoztatott műbirálók között, hogy a rosszindulat, naivitás és ostobaság felmérhetetlen károkat okoz a fiatal művésznemzedék fejlődésében.

Rendszeresen eljut hozzánk a Magyar Képzőművészek Szövetségének hivatalos folyóirata, a „Művészet", amely az egyetlen hazai sajtótermék e téren. Az újonnan kiadott művészeti könyveket is alkalmunk van végiglapozni. A halott nagyoknak már keveset árt, ha Pogány Ö. Gábor túlbuzgalma meghamisítja életrajzukat, vagy alkotói mondanivalójukat, de a kényszer, amit a fiatalokra ró a botcsinálta műkritikusok mércéje, a sztalini idők legsötétebb napjaira emlékeztet.

A „Művészet" szerkesztője, Aradi Nóra, többoldalas cikkben foglalkozik a „Fiatal Képzőművészek Studiója" III. kiállításával. A cikk nem érdemes méltatásra. Írójának megdöbbentő elmaradottságát és gyermetegségét azonban egy-két idézettel érdemes bemutatni, elrettentő illusztrációképpen. Ezt írja a folyóirat II. évfolyam, 8. sz. 12. oldalán:

„Érdemes elgondolkozni azon az egyenetlenségen, amely Kokas Ignác Olvasó parasztjában meglepi a nézőt. Ha van kísérlet, amely joggal tarthat számot biztató érdeklődésre, ez az. A kiállítás egyik vitájának bevezetőjében Bolgár Kálmán azt mondta: a kép nem hangsúlyozza semmilyen kellékkel, hogy szövetkezeti, vagy egyénileg dolgozó parasztot ábrázolt-e a művész, s félreérthetetlenül szól a mai parasztról, akinek mindennapos, természetes tevékenysége az elmélyült olvasás. Ez csak részben áll a képre. Még csak kísérlet, végig nem járt út. Témája eszmeileg magas színvonalú, napjainkra jellemző mondanivaló. De kifejező ereje nagyon elmarad emögött. A művész még csak részben tudta formailag megoldani a választott feladatot. Eljutott odáig, hogy a motívumok tömör összefoglalásával egyszerűen érzékeltesse a környezetet, a könyvespolc élénk vörös színével még jelképszerűen is utaljon az új művelődés tartalmára."

Néhány sorral később: „Korga György, Lakner László, Paizs László és egy-két más művész képei világosan tanúskodnak arról, hogy alkotójuk nem érzi társadalmi tevékenységének a művészetet... Mit fejez ki Paizsnak az Erzsébet-híd bontása című képe? Ócskavasak szerkezetbe szedett rendjét, a hídcsonk tényleges, s így, kiragadottan mégis természetellenes látványát. Mi a valóság? Bontják a hidat, hogy újat építsenek helyébe. A kép csak a pusztulásra érett szerkezet látványát nyújtja. Adhatnak-e okot komoly aggodalomra az ilyen törekvések fiataljaink körében? Annyiban igen, s ez nem kevés, hogy e három művész mindegyike tavaly végezte a főiskolát."

A lap hasábjain nemrégen vita alakult ki a „művészeti dekadenciáról". A vitaindító cikket egy másik, ismeretlen, de úgy látszik, nagyhatalmú műkritikus, Molnárné P. Mária írta. A kiváló káder hetet-havat összehord a dekadenciáról. Egyik meghatározása például így hangzik: „...a magát kiélt (sic!) uralkodó osztályok gyógyíthatatlan betegsége és hanyatlásuk velejárója. Mint művészeti dekadencia a burzsoázia talaján nőtt naggyá és vált kultúrájának sajátosságává. Jelenleg a kapitalista országok művészetében uralkodó jelleggel bír. Gyökereit a dekadens emberekben kell keresnünk." Ezután kioktatja az olvasót, hogy Matisse-nak nincs helye a „legkiválóbbak Pantheonjában" és Picasso műveit is helytelen túlértékelni. És ezt Magyarországon, 1961-ben lenyomtatják egy folyóiratban, kitűnő papíron, 6200 példányban!

A jelentős pozíciókban lévő, művészek jövője felől döntő ostobák kényszere miatt szinte nem akad Magyarországon harmincöt éven aluli festőtehetség, akit érdemes lenne számontartania a művészettörténetnek. 1950 óta jóformán semmit nem változott a helyzet és emiatt azok felelősek, akik elnézik egy korlátolt és a művészethez semmit nem értő kis csoport kártevését.

Sárközi Mátyás

The Danubia Book Company

I. IVANYI

11 Archer Street, London, W.1.

Telefon: GERard 6697.

MAGYAR könyv, szótár, hanglemez, kártya.

Kérje díjmentes árjegyzékünket.

A legnagyobb magyar könyvsiker

HALÁSZ PÉTER:

Tatárok a Széna téren

című regénye.

Megjelenését követő három héten belül lekötötték ennek az ízig-vérig pesti regénynek angol, francia és német nyelvű kiadási jogát. A vászonkötéses kiadás elfogyott, a kartonkötéses ára: $3.60. Megrendelhető a vételár s a portóköltség (20 cent) egyidejű beküldése mellett (csekken, vagy Money Orderen):

RODOSTÓ PUBLISHER.
216 P. O. Box, Murray Hill Station P. O. New York 16, N. Y. USA.

A megrendelés kézhezvétele után azonnal postázzuk.

Szerezze be élelmiszerszükségletét **magyar fűszerestől.**

Hazai áruk bő választékban!

MAGYAR SZALONCUKOR

1 kg-os dobozban konzum szaloncukor 8/–, 1 kg-os dobozban krém szaloncukor 9/6, 1 lb. darált mák 3/6, 1 lb. magyar tojásos tarhonya 2/10. Rendelését postázzuk a vételár és postaköltség (2 lb.-ig 2/–, 4 lb.-ig 2/6) előzetes beküldése esetén.

SIKLÓSI ÉS ERNHOFFER

Continental Delicatessen,
113, Kensal Road, London, W.10.
Telefon: LAD 7634.

(Underground: Westbourne Park Station)

LIVRARIA D. LANDY

Sao Paulo

Rua 7 de Abril 252, 5° sala 53
Caixa Postal 7943.

Dél-Amerika egyedüli könyvkereskedése, ahol *magyaron* kívül négy világnyelven vásárolhat az igényes olvasó.

Könyvek, metszetek, folyóiratok. Kérje katalógusomat!

DÉNES TIBOR

MEZTELEN

Mikor változott körülötte a szél járása, ezúttal másodszor öt-hat év alatt, nem tudta volna pontosan meghatározni. Akkor talán, midőn a politikai megbízott mosolyra torzította busa szemöldökét és szokatlan derűvel üdvözölte: „Jónapot, professzor úr. Hogy érzi magát e szép reggelen?" Ez némileg csodálatraméltó volt, hogy beosztottként visszahelyezték a klinikára, melynek egykor mindenható vezetője volt és ő, a sebész, próbálkozott kezdetben a köszöngetéssel, a mogorva ember legfeljebb értelmetlen morgással válaszolt. Fel kellett tehát hagyni a hiábavaló kísérletezéssel. Ha hébe-hóba összefutottak a folyosón vagy másutt, átnéztek egymáson, mint két idegen, kinek semmi köze nincs egymáshoz. De ez csak látszat volt; valójában kitünően ismerték egymást, különösen a megbízott a sebészt, és pontosan tudták egymáshoz való viszonyukat. Ezért csak vártak, kiki a maga módján s a maga pillanatára, a másiknak egyetlen mozdulatát sem tévesztve el. Az idő tanította erre őket; a sebészt ez az öt-hat keserves esztendő, a politikai embert pedig bizonyára több is. S hallgattak, nem is üdvözölték egymást.

Most pedig ez a feltűnő érdeklődés a sebész hogyléte felől?! Cél nélkül nem lehet. Miféle célja van?

Az eset két nappal ezelőtt történt.

Az első szélfordulás, az említett évek előtt, úgy jött és olyan volt, hogy míg él nem felejtheti. Mert fel nem foghatta sokáig, miként dermedt meg, akárha varázsütésre, minden körülötte. A kezdet volt a megdöbbentő csak, úgy valahogy, amint a bálvány meglepődik, midőn a férgek kikezdik szilárd oszlopát, hogy nyomban utána átadják helyüket profán elemeknek, kik pusztán romboló kedvükben sietve ledöntik őt. Nos, a kezdet volt csupán különös akkor, az, hogy az addigi alázatosak és csodálók, rémülten húzódtak vissza tőle, átmenet nélkül, számára megmagyarázhatatlanul. Mivel ő nem változott. De ami e kezdet után jött, — megaláztatás, fájó próbatétel, mitöbb, szenvedés, természetes következmény volt és semmi más.

Azóta persze tudja az akkori változás okát. Külföldről tért haza éppen, nemzetközi kongresszusról. Kartársai, nagyhírű orvosok, őszintén ünnepelték a harcért, melyet a beteg vese megmentéséért és a duzzadó nyakmirigyek eltávolítása érdekében folyatott. Mert ez volt a két erőssége: a pangó vese és a fulladásos nyak gyógyítása. Midőn pedig bizonyos új módszert ismertetett és a gyógyító gyorsvágást sikerrel be is mutatta egy olajmágnáson, kit haldokolva hoztak az összejövetel színhelyére, az ünneplés magasztalásba csapott. Derekas siker volt: óránként hívták telefonhoz. Katedrakínálás, disztagság, munkái kiadása, ésígytovább, ésígytovább, ahogy ez már lenni szokott.

Mi tagadás, némi büszkeséggel szállt ki a repülőgépből. Ritkán tette, most mégis ünnepélyesen lépegetett a vámhivatal felé. Azon túl várja a sajtó, nyilatkoznia kell, szorongatják majd kezét kevésbé féltékeny kollégák, hajlong előtte magántanára s néhány más tanítvány. Fogadja tán a kormány küldöttje is. S várja felesége és egyetlen fia. Laura a nyakába borul, boldogságában el is sírja magát. Tamás pedig, a frissen érettségizett, kezét nyújtja és mondja nagyosan: „Példát mutattál, apám, követem utad." Mert orvos lesz ő is, sebész bizonyosan.

Ilyen alkalmakkor mindig, ha hazatért, soha táskáját nem vizsgálták, még csak fel sem nyittatták. De ez a vámos itt, kellemetlen jelenség egyébként, mindent kiboríttat és faggat fontoskodva: Ez mire kell és az nem külföldi holmi? A nyomtatványokat meg, tudósi értekezés valamennyi, elszedi egyszerűen. Visszakapja, legyen nyugodt, előbb belenéznek. A türelmetlen lázban mindez fel sem tűnik. Majd odakünn, a váróteremben...

Lélek nem várja, így látja legalább. Tévedés lenne? Lehetetlen. Írta, meg is sürgönyözte a napot, az órát. Különben is, a téren, az épület előtt, a kocsija. A sofőrt, bérelt ember, mert maga szokott hajtani, hiába kérdezné; semmiről nem tudhat.

Már látja a villát, a redőnyök lehúzva. Mintha gyászolnának valakit, vagy lakatlan lenne. Máskor a kapuban várja őt legalább Laura, messziről integet. Különös. Pedig otthon van az asszony, ül a hálószobában a tükör előtt, néz belé, de nem magát látja. Nehezen szólal meg, a könny fojtogatja.

Végre megtudja, mi történt. Tamást nem vették fel az egyetemre. Múlt éjjel megszökött barátjával; orvos fia az is és elutasított. Nem is búcsúzott a fiú. Azóta rendőrség, házkutatás és ami ezzel jár. Mi van a fiúval?! Ezt senki sem mondja. Szűkszavú a levél is, melyet hátrahagyott: „Kedves Szüleim! A döntésben nem tudok megnyugodni. Mióta az eszem tudom, orvosnak készülök. Az leszek. Külföldön is van egyetem. Ne aggódjatok. Mihelyt módomban lesz, értesítelek."

Igen, ez ő, ez a stílusa. A lényegről szólt mindig, csak az érdekelte. Drága-drága gyermek! De mi történt vele?! Ezt kérdi egyre. Akkor is, midőn értejönnek, a következő hajnalon, kettő és három közt. S kérdi, midőn levetkőztetik egy komor pincében és tussoltatják, akár a tolvajt, a tetves csőlakót. Semmi más nem érdekli, csak ez: Átjutott-e a fiú a határon, vagy elfogták volna? Aknába botlott, vérzik, ronggyá tépett testtel, úgy verik, faggatják? Az apa, aki annyi sebet látott, most borzad a vértől. A puszta gondolatától. Kérdezni kellene, mindent felajánlani a fiú életéért. Mert ő tudja csak, amig élet van a testben, addig semmi el nem veszett. De kit kérdezzen? Ezt a fiatal rendőrtisztet, ezt a nyegle alakot, aki egyre ezt hajtogatja: „Csodálatos szervezet vagyunk mi, tagadásnak semmi értelme. Valljon tehát, valljon!" Mit valljon? Azt, hogy soha senki nem segítette, a maga erejéből lett, amivé lett? Mi lettem, teremtőm?! Mesélje, hogy parasztok ivadéka, akik ragaszkodnak a földhöz, mert házuk a hazájuk? S ezért nem kellett neki idegen katedra? Hányszor ismételte a fiúnak: „Itt születtünk, itt a helyünk örökre."

Mégis, mikor internálják egy koszos épületben s egy éjszaka, hogy nem tud aludni, mert nemcsak a férgek rágják, hanem a gondok is, egyszerre, váratlanul, feltolakodik a kísértő gondolat: Fájó vesék, kidülledt szemek mindenütt vannak. Mindenütt van szenvedés; nincs fajhoz, valláshoz, pártállásához, még országhatárhoz sem kötve. A szenvedés — szenvedés, mindenütt kell orvos.

Hiába akarja eltaszítani a kísértést. Mint ádáz kutya, sarkában marad e pokoli hetekben. Még azután is, hogy „bocsánatot" nyert és „vezeklésképpen" gyalogolhat reggelenként, a szoba-konyhás lakásból, a városszéli rendelőintézetbe. Nincs kocsi már, sem villa és orvos sincs elegendő. Olyan sincs, aki fisztulát kezeljen és porokat írjon őszi lázak ellen. Mit ért ő ezekhez? töpreng meg-megbotolva a szeméttelep hordalékában; azon keresztül rövidebb az útja. Két nappal vagy eggyel csak indult volna előbb a fiú. S az anyjával ment volna. Akkor találkozunk és ...Ki tudja? Mert azóta, ez egyetlen öröme a bajban, üzent már Tamás. Egyetemre jár, tanul, kollégánál lakik. Ha útlevele lenne! De elvették azt is és most írja a porokat napestig. Így múlna el felette az idő, a sok értékes esztendő, ha egy napon nem parancsolnák vissza hajdani műtőjébe. *In extremis* fekszik a beteg az asztalon; meg kell menteni, fontos állami ember. Az utód nem ért a műtéthez. Mihez ért az utód?

A sebész habozik: A szenvedés — szenvedés. Ám mennyi szenvedést okozott az asztalon fekvő, míg tehette s nem volt élettelen? Vizsgálja s állnak mögötte követelőn, aggódva mégis. Ő látja rögtön a problémát s a megoldást is tudja. Gyerekjáték, gondolja, de ravasz már és sötét az arca. „Súlyos az eset, mondja, meg a kezem is. Elszokott a finom munkától." „Mindegy, unszolják a feszengők, kísérelje meg mégis. Kérhet akármit." „Úgy? Ez esetben útlevelet kérek. Két személyre, természetesen." „Meglesz, így a hirtelen válasz. Lásson végre hozzá!"

Útlevelet nem kapott, mert kell a szakember. De visszatérhetett a klinikára, nehezebb műtétek végzésére. Azóta lesben állt, várt, bár nem tudta, mire és este, míg Laura a konyhában tett-vett, ő a szobában feljegyezte aznapi észleleteit. Kényszerűség volt, hogy abba ne hagyja. Pedig most magának dolgozott csak, ennek a szoba-konyhás lakásnak.

Igy folyt az élet két nappal ezelőttig.

Eddig „doktor" volt csak, röviden, ha egyáltalában megszólították, most pedig „professzor úr", pedig e címet elvették régen. Nemcsak a busaszemöldökű hívta így, az orvosi kar is és a segédlet. Még a betegek is. A professzornak pedig, a jelenleginek, „kolléga úr" lett egyszeriben. Mi derül ki ebből?

Délutánra megsejtett valamit. Hivatta a politikai megbízott. Most járt nála először, vagyis, valamikor ez volt a szobája. A berendezés nem változott, a kellékek csupán; a tudósok képét másfélék váltották fel, és jelvények, hangzatos mondatok. Leültette a busa, cigarettával kínálta. Ő nem fogadta el, sohasem dohányzott.

— Nem telik — mondta.

Bár ez nem volt igaz: került volna éppen az olcsóbb fajtára. Ezt mondta mégis.

— Lesz ez jobban is — derűsködött a másik. Rágyújtott, egyedül, felhőbe burkolva magát. Dodonai volt, valahogyan. Vajon mit akarhat? De róka volt, kerülgette a kását. Egészségről érdeklődött, munkáról, különös műtétekről, lakásról, fizetésről, feleségről. A fiúról egyetlen szóval. Szürke feleleteket kapott a megbízott; mire nyelt nagyot, óráját nézte, végre kirukkolt. Úgy látszik, sürgős volt:

— És tanítani, újra, nem volna kedve? — Szava akár a kígyó almája.

— Mindegy — vonta vállát a sebész. Ez sem volt igaz. Fájt szinte a hiány. Dédelgetett álma szakadt ketté *akkor*. Tamás ül előtte és más kedves fiúk, fogékony elmék, leendő orvosok, akik folytatják majd, ahol ő egyszer abbahagyja. Ezt mondta mégis: *Mindegy*.

— No, no — csapott rá az ember, — talán mégsem egészen. S ha ön okos... Mert az utódja, tudja...

A sebész tudta, hogy az utód haszontalan és érdeme minden, csak nem tudományos. De kezével hevesen legyintett: Hallgassunk erről! Így tanítja az orvosi etika, így oktatta ő is: Soha rosszat kartársról, különben oda a bizalom!

A bosszús mozdulat nem kerülte el a másik figyelmét. Elnyomta a cigaretta csutkáját s szemtől-szembe nézett vendégével. A füstöt is elhessegette közöttük.

— Jól van, ha így akarja — kezdte. — Beszéljünk hát kertelés nélkül. Egy betegről van szó.

Ekkor csodálkozott először a sebész: Mi szükség volt e hosszú bevezetőre? Szállítsák az illetőt a klinikára, aztán meglátja, mit tehet? Nem mulasztja el, biztosan. Ez a dolga, ezért fizetik.

— De nem akármilyen betegről van szó — folytatta az ember. — Éppen nem közönséges betegről. Megnézi? Meg kell néznie!

Járt hajdan a sebész néhányszor a hegyek közt, a házban, hová még azon a délután az autó vitte. Nagypénzű egyének, inkább kényeskedők, szanatóriuma volt akkoriban. Nem szívesen ment, ha hívták, pedig csillogott ott minden s a műtő mint tündérek konyhája. A súlyosakat, az igazi betegeket, mégis mindig a klinikára vitette.

Katona nyitotta ki a kocsit, a kaput is katona tárta fel. Úgy látszott, várták. A *beteg* is várta, különszobában, aléltan-lilán-fuldokolva. Belépve, hátulról, a párnák közül, csak a feje látszott; óriás labda, kerek tar koponya.

— Vizsgálja meg — szólt valaki fehér köpenyegben, utasítón, idegen nyelven.

Ő az ágyhoz lépett. Két szempár keresztezte egymást; az egyik furcsálló, majdnem rosszalló, dülledt a másik. Segélyért esedező, kétségbeesett szempár meredt a sebészre a puffadt-torz húsvánkosok közül. Megismerte rögtön. Másfajta keretben, de százezer falról, léptében-nyomában, ez a rettenetes arc kísérte-ügyelte. A diktátor képe. Ez az örvös nyak, ez a dagadt két szemgolyó. Mindig gyanús volt.

Egymásba akadt a két ellentétes szempár. Mázsás pillanatok voltak ezek. Mármár úgy jött, emeli kezét a sebész, isten tudja, miféle akaratból, viszi a hörgő nyakához, akárha tapogatni akarná. De a kéz megfeszül a lüktető ereken: „Add vissza a fiam, vagy eressz hozzá engem! S szorítja-szorítja a nyakat. Nincs szükség már késre és altatásra sem. Alszik magától.

Tolul a vér az agyban és görcsöl a kéz, pattannak az izmok.

— Vizsgálja meg! — hallja hátában az idegen beszédűt. Kellemetlen hang, de józanító.

— Nincs szükség vizsgálatra, mondja nyugodtan és elfordul az ágytól.

— Operálni kell, sürgősen.

— Úgy van, operálni.

— Vállalja?

Várják a válaszát, valahányan, kik a korszobában vannak. Ő nem is késik.

— Nem — mondja és egyszerűen ejti ki a szót, akárcsak a tavalyi nyaralásról beszélne.

— Nem tudja, nem meri, vagy nem akarja? — kérdi most ingerülten egy másik, civilruhás.

— Nem vállalom — ismétli a sebész, ezúttal nyomatékkal.

Harmadik folytatja; ez szelid, kenetes.

— Kívánjon akármit. Nincs az a jutalom, amit sajnálnánk. Professzor úr orvos. Esküjére emlékezzék. Nézze a beteget, a szenvedőt csak.

A sebész tekintete újra a fuldoklón. Nem akarja, mégis másképpen szemléli most. Vagyis az orvos nézésével. Ismerős állapot, ki tudja, hányszor volt tanúja? S fogta a kést, hogy kinyesse a tobzódó mirigyeket.

— Vigyék a *klinikámra*. — A szó öntudatlan csúszik ki a száján, multbeli szokásból. — Holnapután ...Addig kerítsék elő első asszisztensemet. (Tudniillik, azt is elkergették.) És egykori műtősömet. Más nem kell. Senki más, értik? Tehát holnapután reggel. Nem lesz késő, ne féljenek.

Sarkon fordul, szabad az útja. Csak követi valaki, mint az árnyéka, harminchat órán át. Mert senkivel nem találkozhat, nem is tárgyalhat. Még a klinikán közölte vele a politikai megbizott, pedig a titkok titkát nem is tudta akkor.

Másnap otthon maradt: Legyen kevesebb nyugtalansága az „árnyéknak". Pihent, olvasott, jegyzetelt valamit, inkább képleteket, mint értelmes szöveget. Figyelik, számot vetett ezzel. Ebéd utánra aztán elfogyott türelme. Unatkozott, először életében talán. Sétálni ment a közeli vízpartra. A víz, akárcsak ezüst pénzeket szórtak volna tükrére, vidáman csillogott. Szép a világ, így elmélkedett, el ne csúfítanák bár az emberek. Meggyógyítom őket, hogy újra rosszat cselekedjenek. Ugyanekkor megállapította mélabúval, hogy soha eddig nem volt ideje sétálni, a természetet csodálni. „Pótolnom kell a mulasztást", intette magát, mint a vizsgázót, kit valamely alapvető anatómiai ismerethiány miatt rótt meg. Majd elfordult a víztől és bámulta, jóindulattal, a játszó gyermekeket, a sütkérező népet. Fiatalemberek jöttek most, rendetlen csapatban, ahogy lenni szokott. Tizennyolc éves formák. Ettől a sebésznek egyszeriben elkomorult a kedve; a fiára gondolt, Tamásra. Nagyon hiányzott.

Felesége fogadta, *ama* naptól kezdve rebenő madár: Egy úr van itt, vár már jóideje. Busa szemöldökű.

— Professzor úr — nyeklett a politikai — kínos a szerepem. A műtét...

— Elmarad? Más végzi?

— Dehogyis. Mindenkivel próbálkoztunk, mielőtt maga... vagyis, professzor úr. Külföldön is. Üzenték, senki nem jobb önnél. De a kikötés.... amiatt aggódnak a magas vezetők... hogy senki nem lehet közülük jelen. Engedje meg legalább nekem, aki barátja vagyok. Nem? — Sóhajt, ruháját rángatja. — Ha valami történnék *vele*, beláthatatlan a következmény. Háború, forradalom, vagy még ennél is rosszabb. — Szinte rimánkodik. — Feleljen őszintén, senki meg nem tudja, meg akarja ölni?

Erre kidobja a megbizottat, kínos megbizatásával egyetemben. Laura szipog: „Soha nem látjuk többé a gyereket". Ő hallgat, de a némaság tűrhetetlen. Végülis elmondja röviden az esetet az asszonynak. Ezzel fejezi be: „Nem az enyém az ítélet". Ez magyarázat és mentség is egyben, háborgó lelkiismeretére.

Nem az enyém az ítélet, ismétli másnap, a klinikán, a mosdónál és akkor is, midőn kezébe adják az első kést, mellyel a bőrt kell lefejteni az izomról, hájról. Négyen vannak csak az alvóval együtt, de tudja, odakünn az ajtónál légió feszeng. Kettős az ajtó, párnázott mindegyik, egymás légzésétől, szívdobbanásától mégis összerezzen a folyosói had; mintha idebenn dobbanna utolsót egy szív s lélegzene még egyet egy elhasznált tüdő.

Serceg a csendben az asztal fölött a terebélyes lámpa, izzik a levegő és villan a kés. A sebész les a műtősre, ki a narkózisra ügyel. Az bólint: Rendben van. Kezdhetné tehát, mégis, szokása ellenére, maga meggyőződik, működik-e a szerkezet, tapad-e a maszk? Csak a lámpafény verődik vissza a kopasz fejen, csukva a szem és fedve az arc. Ez a szerencse. Most, fogalma nincs, miért teszi, fellebbenti a testet borító lepedőt és az inget. Amennyire a szíjak engedik. Viszsza is hökken. Hány meztelenséget látott már, élőt és holtat, üszkösödőt és bűzöset; tárgy volt mind, anyag, melyen munkálni kellett. Ám ez a test, a diktátor teste, ez a rengeteg hústömeg és élettelen massza, döbbenetet keltett. Míg lábon volt, járt és ült egy íróasztal mellett, melyre rémülten gondoltak milliók, gyötrelem lehetett neki a puszta mozdulat. Miféle akarat hajtotta tehát, hogy felemelje karját és szenvedjenek általa tömegek? A gyötrelme talán s vele az őrült akarat, hogy másnak is fájjon az élet. S öröme az volt, ha más jajgatott. Ezzel orvosolta a maga panaszát.

Az óra jár, csúszik a karja vonásról vonásra, miközben ezt nyögi: Nem az enyém az ítélet... Kezdjük tehát. Siklik az acél simán, csepeg utána a piros lé. Biztos a kéz, szabatos a kés, csak a tudat remeg. A mirigynél jár, melyet ki kell nyirbálni. Soha azelőtt nem látta ilyennek. Ez mint a juhfaggyú, másodperc alatt tompul a levegőnek kitett, csillogó fehérség, haragos zöldszínű lesz. Utálatos izt hagy a faggyú az inyben, ragad tőle az ajak.

A problémára figyeljünk! A duzzanat nagyobb, mint hitte. Most kell a figyelmet összpontosítani... Ekkor felködlik benne egy valamikori nyár emléke...

Kongresszusra ment akkor is, más utazásra soha nem futotta drága idejéből. A család vele tartott. Tamás kisfiú volt, legfeljebb hároméves. A tengerpart mentén folytak az ülések, ezért maradtak még pár rövid napig. Ő a hallottakat emésztgette vagy vitatkozott velük magában. Laura meg, e szelid költői lélek, strandolás közben, a gyerekhez szólt egyre s buzdította ámuldozással: „Hagyd most a játékot, Tamáska. A tengert nézd, a végtelenséget, az ég alját, mely mindennel összefolyik. A hullámokat nézd s a napot, mely vörös tányérként bukik a tengerbe. Mert alkonyodik. Micsoda színjáték!" Ám Tamás nem nézte a vizet, sem a nap vörös tányérját, az alkonnyal sem törődött. Guggolt a homokban, a kövecskéket bámulta, melyeket gyűjtött és katonás rendbe rakott. Különösen egyet figyelt; annak vörös volt a színe s benne tompafényű, fehér erecskék. Összpontosítani, az erekre ügyelni, ez a sebész kötelessége. Tamás is ezt cselekedte, a fiú, kit ez a vágottnyakú meztelen ember elüldözött.

Nem mindig és nem is egészen lehet parancsolni a figyelemnek. Vigyázni kell a segédre is, elég sebesen nyújtja-e a kutaszt s a kanulát? Derék legény, megőszült a vidéki száműzetésben, mégis felér népes asszisztenciával. Most boldog is, kitesz magáért, hogy újra együtt dolgozhatnak. Erre az egyetlen alkalomra. Ha mestere tehetné, biztosan tudja, másképpen lenne... Figyeljünk! Vajon a segédnek nemcsak a szerszámokra van gondja, hanem az ő kezére is? Mert ...most megtorpant a kése, mint

(Folytatás a túloldalon)

Irodalmi Ujság

A magyar forradalom

ötödik évfordulója alkalmából Buenos Airesben népgyűlést rendeztek, amelyen az argentin közélet vezetői emlékeztek meg a magyar forradalomról. A nagygyűlés idején az argentin rendőrség járőrökkel vetette körül a szovjet követség épületét. Így a tömegnek oda behatolnia nem sikerült és csak az épület előtt elrobogó teherautóról dobhattak kátránybombát az épület egyik helyiségébe. — Tüntetés volt Rómában is a szovjet kereskedelmi hivatal előtt. A tüntetők behatoltak az épület kertjébe és Molotov-koktélt dobtak az épületre. A robbanás beverte az épület ablakait, de csak anyagi kárt okozott. A tüntetők oly gyorsan távoztak, hogy a római rendőrség nagy sajnálkozására sem tudta személyazonosságukat megállapítani. — Grácban az osztrák katolikus középiskolások fáklyásmenetet rendeztek a magyar forradalom emlékére. — A New York-i magyar egyházak és egyesületek közösen ünnepelték meg a forradalom emlékét a Hunter College dísztermében. Ugyanígy a Párisban élő magyarok is közös rendezésben emlékeztek meg a forradalomról. Az ünnepség előtt P. Rezek Román celebrált szentmisét; este pedig a magyar egyesületek koszorút helyeztek el az Ismeretlen Katona sírjánál. — A Bernben élő magyarok a városháza nagytermében tartották meg a forradalom emlékünnepét. Az ünnepségen Walo von Greyerz szövetségi tanácstag mondott beszédet.

HÉTEZER ÉV MÜVÉSZETE IRÁNBAN a neve a párisi Petit Palaisban megnyílt nagyszabású kiállításnak. A kiállítás tizenkétezer szobra, festménye, kézirata, műkincse bámulatos gazdag és lenyűgöző képét adja a Perzsia földjén egymást váltogató, oly különböző kultúráknak — az ősidőktől az ó-perzsa birodalmon, a szasszanidák Iránján és a kalifátuson át az Ezeregyéjszaka és Háfiz, majd az újkor — kivált a XVI. és XVII. század — bámulatos iráni művészetéig.

RADNÓTI MIKLÓS SZÜLŐHÁZÁT Budapesten emléktáblával jelölték meg.

★

STEFAN GEORGE NÉMET KÖLTŐ hagyatékát — melyet az elmult évtizedekben kétszer is elveszettnek véltek — a lipcsei egyetemi könyvtár igazgatója a napokban elküldette a költő jogos örökösének s életrajzírójának, a Genfben lakó Robert Böhringnek. A költő hagyatékát annak idején von Stauffenberg gróf őrizte. Stauffenberg grófot 1944-ben, mint közismert, a Hitler ellen tervezett merénylet után kivégezték. George hagyatékát akkor Stauffenberg édesanyja őrizte, de a Gestapo rövidesen elvette tőle. Szinte csodával határos, hogy a Gestapo ezeket a kéziratokat nem hányta el, hanem a bombázás ellen igen jó helyre:— a lipcsei csata emlékművének talapzatába rejtette. A szovjet katonák ott találták meg és — hasonlóan csodálatos módon — gondosan megőrizték, majd a lipcsei könyvtárba helyezték el. A harmadik csoda a napokban következett be, amikor a könyvtár kommunista igazgatója a sértetlen hagyatékot George jogos örökösének elküldte Svájcba.

★

A RIO DE JANEIROBAN élő Rónai Pál végezte el az Encyclopaedia Britannica brazil kiadása részére a magyar és latin irodalom címszavainak összeállítását.

★

HENRY MILLER „Ráktérítő" című regénye a Texas állambeli Dallas városában nem kerülhet könyvárusi forgalomba. A dallasi rendőrfőnök a könyvet állítólagos pornográfiájáért helyezte a tiltott könyvek listájára.

★

SZENT KRISTÓF TERAKOTTA SZOBRA és egy gótikus templom kicsinyített mása került felszínre Klastromligeten.

A SAO PAULÓ-I KÉPZŐMŰVÉSZETI BIENÁLÉ méreteiben és anyagában is impozáns volt. Ötvenegy nemzet 1049 művésze összesen 4000 műalkotással szerepelt a nagyszabású seregszemlén, ahol a bizánci freskók Jugoszláviából érkezett reprodukcióitól, a hatalmas mexikói Orozco-olajfestményeken át Jacques Villon absztrakt ouevrejéig úgyszólván minden művészeti irány felvonult. A Szovjetunió a szokványos Lenin arcképgyűjteménnyel és izmos munkásszobrokkal szerepelt, míg Kuba egy tíz láb magas fametszettel ejtette kétségbe a kiállítás közönségét: Uncle Sam az amerikai hírügynökségek képviselőinek kíséretében tipor a vérző kubai nép testén. A Bienálé 3700 dolláros nagydíját a Párisban élő portugál származású festőnő, Vieira da Silva nyerte el. — Vieira da Silva, a Sao Pauló-i Bienálé nagydíjának nyertese, 53 éves. A Párisi Iskola legjobb női festőjének tartják. Egyes kritikusok „lírikus expresszionistá"-nak, mások „absztrakt tájképfestő"-nek nevezik. Stílusának jellegzetessége, hogy nem valódi, hanem képzelt tárgyakat fest, ám vonalainak gyönyörű harmóniája tökéletesen felébreszti a nézőben a táj vízióját.

★

A NYUGATNÉMET SZINHÁZAK példáját követve, a bécsi Volkstheater törölte ezévi műsorából Bertolt Brecht „Kurázsi Mama" című darabjának októberre tervezett bemutatóját. A sajnálatos határozatot — mely napipolitikai eseményekből azokkal össze nem függő irodalmi következtetéseket von le — legfeljebb az enyhíti, hogy Brecht színművét egy sokkal jobbal, éspedig Niccolo Macchiavelli „Mandragóra"-jával pótolják.

★

MIHAIL SADOVEANU román író Bukarestben elhunyt. Sadoveanu jeles író és még jelesebb kollaboráns volt.

★

BALZAC MÚZEUM nyílik Párisban, Balzac egykori lakásában.

SAMUEL BECKETT új darabjának, a Boldog napoknak a nyugat-berlini ünnepi hetek keretében a Schiller Theaterban lesz a világbemutatója. Az 1961/62-es évadra tervezi Boleslaw Barlog, a nyugat-berlini városi színházak igazgatója Max Frisch Graf Oerindurjának világbemutatóját, Edward Albee Amerikai álmának európai bemutatóját, valamint Jean Anouilh A szegény Bitosz, Peter Ustinov The Photo Finish és John Whiting Az ördögök című darabjainak németországi bemutatóját is.

★

PETER RONNEFELD: Hangya című operáját a düsseldorfi színházban mutatták be. Az ősbemutató után a közönség, melynek egyik része remekműnek, másik része macskazenének nevezte az operát, vitát kezdett az előcsarnokban, mely hosszú és véres verekedéssé fajult.

★

AZ EXPLORER VII. elnevezésű amerikai műholygó, mely most ünnepelte földkörüli pályájának második születésnapját, továbbra is közvetíti — és a tudósok véleménye szerint — még évekig közvetíteni fogja — a már értéktelenné vált adatokat, mert elromlott az a szerkezet, mely a sugárzást leállítaná. Az automatának egy esztendővel ezelőtt ki kellett volna kapcsolni a műholygó leadóját: de a kapcsoló nem működött. Az Explorer VII. tovább fecseg az űrben, hasznavehetetlenül. Korunk sorsa.

★

AZ AMERIKAI SZÍNÉSZEK és rendezők jelentős többsége állást foglalt a színházak úgynevezett faji szeparációja ellen. A múltban ugyanis Amerikában vagy fehér, vagy néger szintársulatok játszhattak csak. A jelenlegi törvény ezt ugyan megszünteti, de nem szab határidőt. A színészek és rendezők kijelentették, hogy 1962 július elsejétől nem szerződnek oly színházhoz, ahol fenntartják a faji megkülönböztetést, illetve elkülönülést.

Az új Nobel-díjasok

között szerepel, mint legutóbbi számunkban már közöltük, Albert Luthuli, a dél-afrikai néger emancipációs mozgalom vezére, akinek a tavalyi békedíjat ítélték oda s aki — miután erről deportációban értesült — engedélyt kért a dél-afrikai kormánytól, hogy a díj átvételére Oslóba utazhasson. A dél-afrikai kormány némi megkötéssel tíz napra megadta neki az utazási engedélyt. — Az idei irodalmi díj nyertese, a jugoszláv Ivo Andrics, akinek díjnyertes regénye angolul 1959 elején jelent meg („Bosnian Story", Lincolns-Prager, London) — mint kiadójától, Práger Jenőtől halljuk — a díj átvétele után hazautaztában előreláthatóan megáll Londonban is, ahol előadást fog tartani.

MARK ROTHKO kiállítás nyílt meg Londonban. Rothko az úgynevezett New York-i iskolához tartozik, hatalmas, tökéletesen absztrakt festményeivel, melyekből ugyan hiányzik Pollock, Kline vagy De Koonig expresszionista ereje, de osztja velük a méreteket és a térérzéket, mely oly jellemző a modern amerikai festészetre. Tíz évvel ezelőtt még jóformán ismeretlen volt, ma azonban alig van múzeum, mely ne vásárolta volna meg egyik vagy másik munkáját, alig valamivel alacsonyabb áron, mint Picasso képeit. Rothko 59 éves. Észak-Oroszországban született, családja Oregonban telepedett meg, amikor a művész 10 esztendős volt.

★

PABLO PICASSO a napokban kitünő egészségben ünnepelte 80-ik születésnapját.

★

ASTA NIELSEN, a némafilmek első hősnője, aki sikereinek egy részét még az első világháború előtt aratta, nemrég ülte Koppenhágában nyolcvanadik születésnapját. Asta Nielsent Herman Bang dán költő fedezte fel 1909-ben; több mint hetven némafilm főszerepét játszotta el és annak idején nemcsak az európai közönséget hódította meg, de Charlie Chaplin meg Mary Pickford dicsőségét is elhomályosította Amerikában. Nemrég Asta Nielsen egyik híres filmjét, a „Szakadékok"-at Koppenhágában ismét előadták; váratlan módon a film — kezdetleges technikája, idejétmúlt kosztümjei és némasága ellenére — a közönség, de elsősorban a fiatalság viharos lelkesedését váltotta ki.

MEZTELEN

(Folytatás az előző oldalról)

vajban, ha éle a tálka üvegjéhez ütődik. Ez az ér, apró izomrost csak, mit szétmorzsolhat a hüvelyk; pici nyisszantás elég, a szem észre sem veszi. S ömlik a vér, vége az egésznek és jön ama „beláthatatlan", melyről a megbizott azt mondta, rosszabb, mint a forradalom. Egyetlen nyisszantás, gyakori eset, nem is műhiba. Dörömböl valami a sebész torkában, akárha őt operálnák. A segéd meg, ez a hűséges kutyatekintetű, mintha a fejét ingatná most: „Nem szabad, professzor úr!"

Nem az enyém az ítélet. A faggyucafatok a plétálban rothadnak. A tisztogatás következik, a varrás munkája. Kényes művelet ez is. Itt is az erecskék a vörös anyagban s a két párhuzamos szalag. Közöttük préseli a tüdő a gázos levegőt, melyből hang lesz, emberi beszéd. Mely simogat, oktat, vagy börtönbe, hontalanságba taszít. Tudósok, költők szava és diktátor szava! Ide még nyisszantás sem kell, az ok lehet a kés csorbája. Ki felelős érte? S ha felelős lenne? Nincs néma diktátor, soha ilyenről nem tanított a történelem.

De a hűséges kutyatekintet ismétli most is: Nem szabad, professzor úr. S az óra is súgja: Nem az enyém az ítélet.

Hát kié? Várjunk csak, várjunk.

Nem kell már soká várnia odakünn a folyosón az ájuldozó seregnek. A műtét befejeződött, sikerült. Az ébredés tovább tart és rossz lesz. De elviselhető.

Kétszer látja még a sebész a beteget. Alszik az újabb kábitóktól, hogy csekélyebb legyen a szenvedés. Csak a feje látszik, a gyöngyöző, rettenetes golyó s a kövér pólyaköteg a nyakán. Mulatságos fej, kacagna rajta a cirkuszban a vasárnapi közönség. A sebész nem nevet; ő azt is látja, amit a takaró elfed. A meztelen embert látja s a borzalmas akaratot, mely ezt a testet mozgatta és mozgatni fogja. Ezentúl ezt látja csak, a meztelen embert.

A karját tapintja, az ütőerét. Alszik a beteg, most mégis mosolyog. Csámcsog hozzá a szája, e vékony csik a pöffeteg orcák közt. Álmodik biztosan, a diktátor álmát. Fegyvert adott tán a sebész a kezébe, hogy büntessen. Ezrek lakoljanak az ő egyetlen kínjáért; és ezer napon át az ő egyetlen napjáért. Hatalma lesz hozzá, most visszakapta. De ki adta neki egykor a hatalmat, miféle bomlott értelem? Vagy — nem kapta, elvette? Valaki mégis segítette.

Az ajtót katonák őrzik, az ápolók is azok. De mind nyájas a sebészhez, még az a ragyás is, akit, úgy tetszik, látott már valahol. Lehet, egy pincében, hol vetkőzéstussolást parancsolt. A ragyás is hőst lát most benne, a „hon megmentőjét". Ő pedig szégyenli magát, kimondhatatlanul.

Talán még nem késő. Második vizitjén majd a kötést nézi meg. Laza lett, elcsúszott, vagy mit tudom én; elég, hogy át kell kötni újra. Az ágyban is lehet. Ilyenkor kényes a seb, egy ránditás és megindul a vérzés. Semmi nem tartja fel. S az ember lemeztelenül egészen.

Erre a vizitre a megbízott kíséri. Elvégre az ő területe ez, a klinika. S az ötlet is övé volt ezzel a sebésszel. Midőn már minden hiábavalónak látszott. Várja a jutalom. Ö is adakozó kedvű.

— Nem felejtjük el, amit tett, — suttogja s már húzza a sebészt, ki a szobából.

Valóban felejthetetlen, gondolja ő szégyennel, kétségbeesve. S hagyja, hogy az ember hurcolja magával az irodába. Az ő egykori irodájába. Ahol most mások a kellékek.

— Hálás lesz az ország — áradozik a helyiség mai gazdája. — Mondták a vezetők, nincs az a kívánság, mit ne teljesítenének.

— Nincs?! — mondja a sebész és válasza csalódást okoz. Útlevelet adjanak, éspedig azonnal.

A többit magába fojtja. Azt, miért olyan sürgős az útlevél? Miért nem várhat, míg felébred a diktátor?

Mert megölné őt is. Hisz meztelenül látta.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliai olvasóink postahivatalokban kapható 10, illetve 20 shillinges postal ordert küldjenek kiadóhivatalunkba.

A következő országokban terjesztőinknél lehet előfizetni:

Argentínában: Dr. Girsik Géza, Lavalle 361. c/o Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co. 173, Pitt Street, Sidney. Ausztráliában: Hajdu Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Bateliére, Paris 9. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hayarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Sas László, 3455, Ellendale Ave., Apt. 15. Montreal. Németországban: Szarvas Gábor, Stuttgart/W., Ludwigstrasse 96. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air Genéve-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 64—11, 99th Street, Forest Hills 74, New York. N. Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

A fel nem sorolt országokból az előfizetést közvetlenül kiadóhivatalunknál, nemzetközi postautalványon való átutalással lehet eszközölni. Az átutalást minden ország bármely postahivatala elfogadja.

Kérjük olvasóinkat, közöljék előfizetésüket levelezőlapon is kiadóhivatalunkkal, mert a nemzetközi postautalvány kézbesítő szelvényén nem szerepel a befizető neve és címe, csak a befizetési szám.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 francs, Brazília: 30 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: NF. 0.90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 300 pruta, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia: 1 korona, Olaszország: 70 líra, Svédország: 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Egyesült Államok-beli olvasóink figyelmébe:

Lapunk képviselőjének, Mr. Alex Fodornak címe december 1-től megváltozik.

Új cím:

64—11, 99th Street, Forest Hills 74., New York

HOLLÓS

Monopol ügynökség

15, Colebrooke Avenue,

London, W. 13. Telefon: PERivale 9275.

Vámmentes ajándékcsomagok és gyógyszerek Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

KEDVEZMÉNYES KARÁCSONYI FÉNYKÉPAKCIÓ!

GEORGE MAITENY

(Majtényi)

angliai és külföldi folyóiratok munkatársa és világhírű személyiségek és azok gyermekeinek

FÉNYKÉPÉSZE.

Gyermekeket lehetőleg saját környezetükben, felnőtteket saját otthonukban vagy London West End-i studiómban fényképezek.

Előzetes megbeszélést telefonon kérek: *MUSeum 9600.*

Havonként néhány napot Párisban dolgozom. Előzetes levelezés esetén párisi felvételeket is vállalok. *Levélcím: 37 Great Russell Street, London, W.C. 1.*

ITT A TÉL!

Önnek is szolgálatára áll

SZABÓ ANDOR

SZŰCS

25 éves budapesti gyakorlattal.

SZŐRME

javítást, átalakítást, tisztítást, festést jutányos áron, gyorsan, megbízhatóan vállal.

Szőrmebundát mérték után készít.

32, Eastcastle St., W. 1.

Telefon: LAN 4116.

(Oxford Circustól 1 perc)

Irodalmi Ujság

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Published by the Hungarian Literary Gazette Ltd.

14, St. George Street, London, W. 1.
Telefon: MAY 32–24.

Printed by Jolly the Printer Ltd. (T.U.), 238 Fore St., London, N.18.

Irodalmi Ujság

XII. évfolyam, 23. szám — A MAGYAR ÍRÓK LAPJA — 1961 december 1

PANTHA REI

— A XXII. KONGRESSZUS UTÁN —

A status quo politikája — az illúziók politikája. Arra a gondolatra épül, hogy a világ változatlan, illetve megőrizhető változatlannak. Ellentmond a valóságnak és az életnek, az emberi természetnek és akaratnak, nem kevésbé veszélyes és szektariánus, mint a sztalinizmus. Minden status quo politika — a Szent Szövetség éppúgy, mint a versailles-i békeszerződések, hogy csak újkori példákat említsünk — bölcsőjében halálra volt ítélve és végül is elsöpörte a szenvedés és a vér, a háborúk és a forradalmak. Manapság, a szédületes technikai fejlődés és a termonukleáris fegyverek korában, valamiféle status quóhoz ragaszkodni egyet jelent az emberiség sírjának ásásával.

„Pantha rei" — hirdette a görög filozófus. Minden folyékony, minden mindig mozgásban van. A változás a természet egyetlen megváltozhatatlan törvénye, s nemcsak a természeté, a történelemé, a társadalomé, az egyéni életé is. A változások felismerése, előresejtése, már amennyire ez egyáltalán lehetséges, s elősegítése a jó irányában, ez az egyetlen elfogadható alap minden emberi tevékenység s ezen belül a politika számára is. Sztalin legsúlyosabb tévedése az volt, hogy a rendszert, amelyet felállított, szilárdnak és örökké tartónak hitte. De majdnem ugyanilyen súlyos azoknak a tévedése is, akik azt hiszik, hogy a Szovjetunió, a Szovjet Kommunista Párt és a kommunista világmozgalom ma ugyanaz, ami tíz esztendővel ezelőtt volt. A XXII. pártkongresszus legfontosabb tanulsága az, hogy világosan bebizonyította: a „pantha rei" törvénye tökéletesen érvényes az úgynevezett szocialista táboron belül is. Érvényes az egyes országok belső viszonyaira, az egyes pártok egymásközti kapcsolataiban és a nemzetközi politikában egyaránt.

A most lezajlott kongresszus hatása a világtörténelemre — s ezt a szót szándékosan használom, mert meg vagyok győződve róla, hogy világtörténelmi esemény tanúi voltunk — ma még kiszámíthatatlan. De ha tekintetbe vesszük is a lehetséges, sőt valószínű huzavonákat, következetlenségeket, önellentmondásokat, kapkodó ide-oda kanyargást, ami mind annyira jellemző a legtöbb diktatorikus rendszerre, s így a szovjet rendszerre is, legalább három olyan folyamat van, amelyekről úgy gondolom, hogy ma már visszafordíthatatlanok. Minden egyéb, bármennyire érdekes mellékkörülmény kikapcsolásával, hadd fordítsuk figyelmünket erre a három, egymással szorosan összefüggő folyamatra.

1 Visszafordíthatatlan — ha csak egy puccs nem következik be, vagy egy háború nem tör ki — a szovjet belső helyzet liberalizálódása. Azzal a csapással, amelyet a Sztalin-kultuszra mért, Hruscsov a saját „személyi kultuszában" is végzetes kárt tett. Talpnyalás és hízelgés természetesen továbbra is lesz körülötte, s személyes hatalma továbbra is óriási. De a Szovjetunióban a jövőben az emberek sokkal óvatosabbak lesznek a mindenkori főnök imádatában és abban, hogy kritikátlanul elfogadják a Kremlből jövő kinyilatkoztatásokat, vagy szótlanul meghajoljanak előttük. Sztalin mauzóleumból eltávolított holttestének a helyére egy nagy kérdőjel került, egy kérdőjel, amelynek visszfénye ma már ott van alighanem minden szovjet ember fejében, s amely ezt a gondolatot ékesíti: „Ki tudja, nem jön-e el a nap, amikor a jelenlegi vezérről deríti majd ki az utódja, hogy közönséges gyilkos és a nép ellensége volt?" A pártvezéri csalhatatlanság napja letűnőben van és a szovjet állampolgárokban, elsősorban a fiatalokban és az értelmiségiekben, elkerülhetetlenül és egyre mélyebben ver gyökeret az a követelés, hogy nem elég ünnepélyes deklarációkat tenni a „személyi kultusz" ellen és a „szocialista törvényesség" mellett, hanem a *biztosítékait* is meg kell teremteni annak, hogy a múlt bűnei ne térhessenek vissza. Ez a népi követelés tükröződik vissza Hruscsov kongresszusi vitazáró beszédében, amikor is ezeket mondotta: „A kongresszusi beszámolókban már szó volt azokról az intézkedésekről, amelyeket foganatosítottunk és még foganatosítani fogunk, hogy soha többé ne éledhessenek fel a személyi kultusz torz jelenségei. Egy valamit azonban semmiféle paragrafussal nem lehet előre kikötni. A vezetők kollektívájának jól meg kell értenie: nem szabad hagynia, hogy olyan helyzet alakuljon ki, amelyben bárkinek, akár a legérdemesebb embernek és a legnagyobb tekintélynek is módjában lenne nem törődnie azoknak a véleményével, akik kiemelték őt." A szándék, amely e mondatokat sugalmazza, talán nem rossz; a tévedés azonban ott van, mintha egy diktátor uralomrajutását „semmiféle paragrafussal" nem lehetne megakadályozni. Amikor a nép biztosítékokat követel, s fog a jövőben mind erőteljesebben követelni, akkor éppen ilyen „paragrafus", vagy magyarul: az igazi demokrácia irányába viszi a szovjet fejlődést.

2 Nem lehet többé meg nem történtté tenni azt a szakítást, amely a szovjet és az albán-kínai pártok között van folyamatban. A XXII. kongresszus érdeme, hogy a különböző kommunista pártok közötti ellentéteket a világ nyilvánossága elé tárta s ezzel egyben nemcsak hitelesítette, hanem el is mélyítette őket. Ami az albánokat illeti, Hruscsov említett beszédében már Hodzsa és Sehu „véres gaztetteiről" szólt, a tiranai sajtó pedig Hruscsovot, mint gyáva opportunistát és revizionista árulót támadja. Innen már nincs visszaút. S mivel világos, hogy az albán vezetők mögött a kínaiak állnak, a kínai újságok bőségesen közlik Hodzsáék Hruscsov-elleni szitkozódásait, a szovjet szakértőket kínaiak váltják fel Albániában, a megvont szovjet gazdasági segítséget most a kínaiak pótolják satöbbi, satöbbi, a szovjet-kínai szakadék előreláthatólag napról napra mélyülni fog. Bebizonyosodott, hogy az a Nyugaton divatos teória, miszerint az oroszok és a kínaiak között egy előre megállapodott szereposztás van, teljesen hamis. Lapunk hasábjain mi már több mint egy esztendővel ezelőtt egész cikksorozatban igyekeztünk rámutatni a szovjet-kínai konfliktus súlyosságára, nem riadva vissza attól sem, hogy fejtegetéseinket esetleg túlzottnak fogják gondolni. Most kiderült, hogy nem tudtunk eléggé „túlozni" a valósághoz képest. Moszkva és Peking ma már nyílt szembefordulása: két kommunista ország versengése a vezető szerepért, nemzetközi szinten folyó „osztályharc" a „gazdag kommunisták" és a „szegény kommunisták" között és ideológiai harc a „valódi" és a „hamis" kommunisták között. A szó klasszikus értelmében sokkal inkább a kínaiak az „igaziak" és Hruscsov száz hangos jelszava ellenére is valójában inkább „revizionista", mintsem hithű bolsevik. Még akkor is, ha szívből, vagy színből újra és újra megbélyegzi a jugoszlávokat, már ma közelebb áll Titóhoz, mint Mao Ce-tunghoz. A kommunista mozgalmon belül most, a XXII. kongresszus után, három *nyílt* központ van: Moszkva, Peking (Tirana) és Belgrád. Addig, amíg az „elhajlást" csak egy kis ország, Jugoszlávia képviselte, még megvolt a remény az egység helyreállítására, s Hruscsov 1955-ben meg is kísérelte ezt. Most, a szovjet-kínai ellentét nyilvánosságra hozatalával a kommunista mozgalom szervezeti és ideológiai egységének, úgy hiszem, örökre vége van.

3 Személy szerint Hruscsov számára visszafordíthatatlan a „békés együttélés" politikájához való elkötelezettsége is. Nem egyszerűen arról van szó, hogy szubjektív okokból el szeretné kerülni a háborút, s nem is csak arról, hogy felismerte: egy világháború halált és pusztulást jelent országa és saját maga számára is; mindemellett és mindezen túl a Maóval való harcában élet-halál kérdéssé vált, hogy bebizonyítsa: igenis, lehetséges a kapitalista országokkal való „békés együttélés". A XXII. kongresszuson elmondott beszédének van egy kulcsbekezdése, amelyik így hangzik: „Egyesek azért támadnak, vádolnak bennünket, mert szerintük leegyszerűsítjük vagy enyhítjük a nemzetközi viszonyok értékelését, mivel azt hangsúlyozzuk, hogy ma *szükségszerű* a békés együttélés. Azt mondják nekünk, hogy aki a békés együttélés mellett száll síkra, az állítólag nem értékeli kellőképpen az imperializmus lényegét, sőt, ellentétbe kerül az imperializmus lenini értékelésével." Hruscsov természetesen visszautasítja ezt az álláspontot, de itt most nem is az érvei a lényegesek, hanem az a kérdés: *kik* azok az „egyesek", akik a „békés együttélés" politikája miatt támadják és vádolják őt? Nyilvánvaló, hogy a kínaiak. Ha a nemzetközi helyzet lényegesen rosszabbodnék, akkor ez muníciót adna Mao számára Hruscsov ellen, bizonyítékot szolgáltatna arra, hogy a „békés együttélés" kísériete reménytelen, s ez halálos veszedelembe sodorná Hruscsovot: a kínaiak és saját sztalinistái-militaristái könyörtelenül leszámolnának vele. Így tehát, ha különböző aggresszív lépésekkel és fenyegetésekkel (berlini fal, bombakísérletek, finnországi jegyzék stb.) újra és újra be akarja is bizonyítani, hogy nem rosszabb és megalkuvóbb kommunista, mint párton belüli ellenfelei, végsősoron egész politikai karrierje és élete is attól függ, el tudja-e kerülni a háborút. Nem azt jelenti ez, természetesen, hogy egy új világháború veszélye már nem is fenyeget többé; de ha kitörne, akkor majdnem bizonyosan nem Hruscsov volna az, aki a Szovjetunió élén állna. Akarva, vagy akaratlanul ő már arra van „ítélve", hogy inkább a békét, mint a háború útjait keresse.

Úgy vélem, ez a három legfőbb — belső, pártközi és nemzetközi — tanulsága a moszkvai XXII. kongresszusnak. Mit várhat és mit tehet a világ — és mi, akik a Nyugaton élünk — ebben a helyzetben?

Mindenekelőtt is azt kell látnunk, hogy a helyzet valóban új. Ha az valószínűtlen is, hogy az 1956-os lengyel és magyar eseményekhez hasonló fejlemények következzenek be, a forrongás és az erjedés bizonyos szempontból alighanem tartósabb és mélyebb lesz, mint a XX. kongresszus után, nem utolsósorban azért, mert az erjedés központja most nem a szovjet birodalom valamelyik alávetett államának fővárosa, hanem maga Moszkva. Hruscsovnak most is, mint mindig, az a reménye, hogy az ütemet, a fejlődést, az események alakulását „felülről" irányíthatja és ellenőrizheti, de az „alulról", a nép, a munkásság, a parasztság, az értelmiség, a fiatalság köréből jövő és előre meg nem határozható nyomás a jövő döntő fontosságú tényezője lesz. Ha az emberek egyszerre elkezdenek gondolkozni, kérdéseket feltenni és válaszokat követelni, akkor végtelenül nehéz megmondani: hol áll meg a „nehéz kő"; s egyáltalán, le lehet-e lassítani e lavinaszerű folyamatot?

A Nyugat részéről, úgy hiszem, most az volna a legokosabb, ha erejéhez és lehetőségeihez mérten, megfelelő módon segítené a liberalizálódást. Nem provokációkkal, nem felelőtlen uszítással és a magyar forradalom idejéből jólismert üres ígérgetéssel, nem reakciós heccelődéssel, hanem jó példával, békés gesztusokkal és kulturális együttműködéssel. Igaz, manapság könnyű szatírát írni és nehéz nem írni szatírát arról, ami a Szovjetunióban és a népi demokráciákban végbemegy (Sztalin kilakoltatása a mauzóleumból, a bebalzsamozott Gottwald elföldelése, Sztalingrád, Szalinváros, Sztalino, a Sztalinallee átkeresztelése stb.). Jómagam, aki imádom a gúny minden formáját, a pesti viccektől kezdve a voltaire-i regényekig, úgy gondolom, hogy most mégsem elsősorban ennek jött el az ideje; talán sohasem volt annyira aktuális, mint ma, Spinoza intése: „Sedulo curavi humanas actiones non ridere, non lugere, neque detestari, sed intellegere." (Mindig arra törekedtem, hogy ne nevetségessé tegyem, ne meggyászoljam, ne megvessem az emberi erőfeszítéseket, hanem hogy megértsem őket.)

Megőrizve ideológiai függetlenségünket és különállásunkat, s kritikánkat a diktatúra minden formájával szemben, a legjobb, amit ma tehetünk, a megértésen való munkálkodás. Egyáltalán nincs kizárva, hogy a jövőben a szovjet és népi demokratikus országok hivatalos képviselőivel is jobb kapcsolatokat lehet teremteni, mint amilyenek az eddigiek voltak; azért pedig mindent el kell követni, hogy a bürokraták feje fölött a Kelet és a Nyugat alkotó emberei minél hamarabb megtalálják egymással a közvetlen kapcsolatot. Csak üdvözölni lehet azt, ha az úgynevezett vasfüggöny mögötti országokból minél több írót, művészt, tudóst, egyetemistát hívnak meg Nyugatra, s ha a Nyugatról minél többen látogatnak el ezekbe az országokba. Csak üdvözölni lehet, ha minél több *igazi* orosz, lengyel, magyar, cseh stb. író műve jelenik meg a nyugati könyvpiacon, ha minél több *igazi* festő, vagy szobrász rendez kiállítást nyugati városokban, ha minél több *igazi* művész jön el koncertezni; s a kölcsönösség alapján, csak örömmel lehet fogadni, ha minél több nyugati könyv, újság, színdarab, film, festmény, zenemű jut el ezekbe az országokba.

Ami pedig a nemzetközi politikát illeti, itt az ideje végső istenhozzádot mondani minden status quo elképzelésnek. A Nyugatnak rá kell ébrednie arra, hogy Yalta és Potsdam örökre meghaltak. Nincsenek úgynevezett „biztos" országok, de ami ennél is fontosabb, nincsenek „elveszett" országok sem. És ez nemcsak Lengyelországra, vagy Magyarországra vonatkozik, hanem — Oroszországra is. Elvégre Oroszország is európai ország, s Moszkva közelebb van Párishoz, Leningrád közelebb van Stockholmhoz, mint akármelyikük — Pekinghez. Vagy elfogadjuk azt, hogy előbb-utóbb minden elvész, vagy hinnünk és hirdetnünk kell, hogy semmi sem veszett el végleg a szabadság és a haladás számára.

Ebben az új helyzetben a Nyugatnak készen kellene állnia a tárgyalásokra. Egyoldalú engedmények természetesen épp olyan veszélyesek volnának, mint a kölcsönös engedmények elől való merev elzárkózás; de a kölcsönös engedmények útja az egyetlen út a béke irányában; s ez egyben a szovjet országok liberalizálódásának az útja is. Így szenved majd végleges vereséget a sztalinizmus s így lehet megmenteni végsősoron — Kínát is. A nemzetközi marakodás politikája, a fegyverkezés költségei, a keleti és nyugati fejlett ipari országok közötti állandó feszültség csak veszélyt jelent az emberiségre s ez a legkevésbé gyümölcsöző az elmaradott ázsiai, afrikai és dél-amerikai országok számára is. Ha a feszültséget csökkenteni lehetne, a fegyverkezésre költött roppant összegek felszabadulnának s többé-kevésbé az elmaradott országok fejlesztésére volnának fordíthatók; ez jelentené — Washington és Moszk-

(Folytatás a túloldalon)

„Húzd — de mégse . . ."

Kitették a holttestet az udvarra,
Nincsen, aki végig, végig sirassa,
Most látszik meg, ki az igazi árva,
Senki sem borul a koporsójára.

A londoni *Daily Telegraph* bécsi jelentése szerint a magyar cigánybandák (népi zenekarok) utasítást kaptak, hogy ezt lehetőleg *ne* húzzák.

Vers- és zenetörténeti érdeklődők részére a dal teljes szövegét lapunk harmadik oldalán közöljük.

Politikai érdeklődőknek nyilván nem kell ennél több felvilágosítás.

DECEMBER 1-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

IRODALOM, MŰVÉSZET:

Jerzy Andrzejewski novellája (7. old.)

Mikes György — részlet egy dél-amerikai útinaplóból (3. oldal)

Vas Róbert a londoni filmfesztiválról (4. old.)

Siklóssy Pál — az új német színházi évadról (5. old.)

Dénes Tibor — **Halász Péter** új regényéről (6. old.)

Kemény György — Kecskeméti Pál könyvéről (6. old.)

Horváth Elemér és **Tűz Tamás** versei

POLITIKA:

Méray Tibor — a XXII. kongresszus után (1. old.)

Fejtő Ferenc — Molotov (5. oldal)

Az Idő Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz, Most öt éve, Hírek

Az IDŐ Sodrában

A Gestapo Szíriában

A szíriai belügyminisztériumban feketekönyvet készítenek elő Nasszer damaszkuszi titkosrendőrségének működéséről. Az *Orient* nevű libanoni lap részletes tudósítást közöl e feketekönyvről. E tudósítás főbb pontjait az alábbiakban foglaljuk össze.

Nasszer szíriai Gestapója négy főosztályra tagozódott. Az első szekció, melynek parancsnoka Szarraj bizalmasa, Szibai ezredes volt, kémkedéssel foglalkozott mind Szíriában, mind Szírián kívül. Egyedül Damaszkuszban több mint 5600 ügynököt, besúgót és provokátort foglalkoztatott. A második, úgynevezett hírszerző főosztály Szarraj egy másik bizalmasának felügyelete alatt állt. Jelentéseit azonban nem Szarrajnak, hanem egyenest Nasszernek küldötte a szíriai nép hangulatáról. Mi több: e hangulatjelentésekről még másolatot sem készíthettek a maguk számára. A harmadik főosztály a Hadsereg Hírei elnevezéssel büszkélkedett. Ez az osztály Amer tábornagynak, Nasszer bizalmasának küldte jelentéseit. A szíriai hadsereg minden tisztjét és minden közkatonáját külön dossziéban tartották nyilván, közvetlen hozzátartozóival (apa, anya, testvérek, feleség, sógorok és sógornők) egyetemben. A negyedik szekciót Különleges Osztálynak nevezték. E negyedik főosztálynak az volt feladata, hogy az előző három főosztály tagjaira kémkedjen, leveleiket kibontsa és beszélgetéseiket kihallgassa. Ez a főosztály Szarraj alá tartozott, de a Különleges Osztálynak volt egy Különleges Alosztálya, mely a főosztályra kémkedett.

A titkosrendőrség büdzséjét Kuvatli szíriai belügyminiszter évi százmillió szíriai fontra becsüli, ám hozzáteszi, hogy a titkosrendőrség — gazdag emberek megkínzása és megzsarolása révén — félig önellátó volt. A feketekönyvben közölni kívánják Nasszer rendőrsége kínzószerszámainak fényképeit is, melyek eredetijét a cikk szerzője megtekinthette. Mintegy tizenötfajta ostort látott, ólomgömbökkel megerősítetteket s olyanokat, melyek nyeléből sósav csöpög a szerencsétlen felhasított hátára vagy talpára. Továbbá különböző vasketreceket, melyek közül egyesek gőzzel, mások villannyal többszáz fokig hevíthetőek, végül bőrzsákokat, ahová a mezítlen áldozatok mellé kiéhezett patkányokat, macskákat és vérebeket eresztettek.

A szíriai belügyminisztérium megállapítása szerint Nasszer titkosrendőrségét a Gestapo ügynökei szervezték és látták el tanácscsal. A Gestapónak mintegy húsz vezetőembere élvezi Nasszer vendégszeretetét. Ezek közül az egyiptomi diktátor hármat kölcsönadott Szarrájnak, hogy a szíriai rendőrséget megszervezzék. E banditák egyikét Georg Fischernek hívják; mint „különleges szakértő", 2500 font havi fizetést húzott. Még szeptemberben a damaszkuszi főpostán csomagot kézbesítettek neki, mely felrobbant a kezében, úgyhogy a szíriai felkelés idején súlyos sebesüléssel feküdt egy damaszkuszi szanatóriumban.

A szíriai feketekönyv két megállapítással zárul. Először azzal, hogy Nasszer és Hitler módszerei közelebb vannak egymáshoz, az egykori Gestapo-banditák és az egyiptomi diktátor együttműködése szorosabb, mint ahogy a világ eddig tudta. Másodszor megállapítja, hogy Hitler módszerei nyilván elavultak, avagy Nasszernek nincs elég ereje, hogy éljen velük — kivált egy nép ellen, mely a szabadságát akarja.

Az MVD Németországban

1957 októberében müncheni lakóháza lépcsőjén halva találták Lev Rebet emigráns ukrán írót. A boncolóorvos szívszélhűdést állapított meg. Rebet barátai kétkedve fogadták az orvosi leletet. Lev Rebet egészséges volt, erős, izmos, alig negyven esztendős; szinte lehetetlen, hogy szívszélhűdés ölte légyen meg. A hatóság azonban nem mutatott hajlandóságot, hogy az ukrán író halálában bűnügyet lásson és barátai aggodalmát — mint az emigráns pszichózis egyik megnyilvánulását — egyszerűen elutasították.

Két évvel később, 1959 novemberében müncheni szállása lépcsőházában halva találták Stefán Banderát, az ukrán emigráció vezérét. Halála okául ezúttal is szívszélhűdést állapítottak meg, majd a boncolás után azt is megemlítették, hogy Bandera talán megmérgezte magát. Esetleg ciankálival. Bevette a ciankálit és utána sétálni ment. E feltételezésnek akkoriban barátai éppoly kevéssé adtak hitelt, mint emigránstársai.

Közel három hónappal ezelőtt a német szövetségi rendőrség letartóztatott egy Bogdán Stasinszkij nevű szovjet állampolgárt. Stasinszkij bevallotta, hogy 1951 óta a szovjet titkosrendőrség szolgálatában áll és németországi „bevetése" előtt különleges tanfolyamot végzett. 1956-tól kezdve különféle álnevek alatt élt a szabad Németországban és számos, apróbb-cseprőbb megbizatást végzett a szovjet titkos szolgálat utasítására. Ugyanekkor parancsot kapott, hogy leendő áldozatait tartsa szemmel, kémlelje ki életmódjukat és szokásaikat. Egy esztendő múltán Moszkvába hívták s parancsot adtak neki, hogy gyilkolja meg Lev Rebet írót. E célra egy úgynevezett „méregpisztolyt" kapott — egy szimpla, töltőtoll formájú csövet, melyből sűrített levegő segítségével mérget lehet frecskendezni az áldozat bőre alá. Ahhoz, hogy a mérgezés halálos legyen, az illető arcához, nyakához kell érinteni a csövet és „elsütni".

A méregpisztolyt Stasinszkij először egy kutyán próbálta ki és minthogy sikerrel járt, meggyilkolta Lev Rebetet. Ezután parancsot kapott, hogy végezzen Banderával. Áldozata tanulmányozása céljából végigkísérte Banderát európai útjain. Így résztvett a rotterdami temetőben 1958-ban tartott gyászünnepségen amikor is az ukrán emigráció az 1938-ban, Sztalin ügynökei által meggyilkolt Konvalec ukrán politikus sírjához zarándokolt. Ezen a gyászünnepségen Bandera tartott beszédet.

Utána Stasinszkijt Moszkvába hívták jelentéstételre s élénk szemrehányásokkal illették, amiért nem élt a pompás alkalommal és nem dobott bombát a rotterdami sír felett egybegyűltekre; hiszen, úgymond, az ukrán emigráció egész vezérkarát egyetlen karmozdulattal elintézhette volna.

Néhány hónappal később Stasinszkij észrevette, hogy Banderát az a honfitársa, aki vigyázni szokott reá, nem kíséri, úgyhogy a lépcsőházban utánament, arcához nyomta a méregpisztolyt és meggyilkolta. Ezután visszatért hazájába, a Szovjetunióba, de attól félt, hogy jól végzett munkája után nincs szükségük rá, következésképpen likvidálni fogják. Ezért idén nyáron Kelet-Berlinből átszökött a város másik részébe, majd pedig, a gyilkosok szokása szerint, visszatért tette színhelyére.

Az eset aligha igényel kommentárt. Nyilván Sztalin és Hruscsov titkosrendőrsége közt nem találhatók azok a finom árnyalati különbségek, melyeket a még sokkal finomabb balpárti intellektuelek oly éles elmével fedeznek fel Sztalin és Hruscsov személyei között. Másrészt erkölcsileg ugyan örvendetes, de életünk és jövőnk szempontjából kétségbeejtő, hogy a Nyugat rendőrei, politikusai nemhogy felmérni és megérteni, de még elképzelni sem tudják azt a szovjet banditizmust, melytől nekik kellene megvédeniök a világot.

Csak azért sem Pentele

...mikor lesz Sztalinvárosból megint Dunapentele? A magyar nép is elérkezettnek láthatná az időt egy kis spontán megnyilvánulásra...

Irodalmi Ujság, 1961 nov. 1.

Sztalingrádot a „Pravda" szerint átkeresztelték Volgograd-dá...

Reuter-jelentés, 1961 nov. 11.

Most alig tíz év múltán kihordták Sztalin múmiáját Lenin mellől, következésképp a közeljövőben pontosan ugyanez a folyamat fog lejátszódni Sztalinváros nevével... Az ilyen kezdeményezésnek alulról kell jönnie a dolgozó tömegek spontán elhatározásából...

Irodalmi Ujság, 1961 nov. 15.

A Magyar Szocialista Munkáspárt Sztalinvárosi Bizottsága, a városi tanács és a Hazafias Népfront helyi elnöksége, új szocialista városunk dolgozóinak kívánságára azzal a kéréssel fordult a Népköztársaság Elnöki Tanácsához, hogy változtassa meg a város nevét. A Népköztársaság Elnöki Tanácsa eleget tett a kérésnek és Sztalinváros nevét Dunaújvárosra változtatta át.

MTI-jelentés, Népszabadság, 1961 nov. 25.

Bagoly mondja...

Az Egyesült Nemzetek közgyűlése — minden jogtisztelő humanista egyetértésével — elmarasztalta a dél-afrikai kormányt faji megkülönböztetési politikája miatt. Viszont kisebbségben maradt az a csoport, amely diplomáciai és gazdasági szankciókat követelt Dél-Afrika ellen. E csoportban különösen kitűnt szenvedélyességével Ghana képviselője. Nkrumah mondja Verwoerdnak, hogy jogtipró.

Helsinkire

ugyancsak ráijesztett Moszkva: ráförmedt, egy villámcsapásszerű demars keretében, hogy ne úgy tessék semlegesnek lenni, ahogy eddig volt, hanem úgy, hogy... Senki sem tudta, hogy — de annál többen vélték kitalálni. Finnország adjon katonai támaszpontokat a Szovjetuniónak, védekezésül a lefegyverzett és kettéhasított Németország küszöbönálló agressziója ellen. Lázasan ült össze a finn államtanács, hanyatt-homlok rohant Kekkonen államelnök a szovjet párt- és kormányfőhöz, egyenest Közép-Szibériába, személyesen megtudakolni, hogy mit tehet a két szuverén hatalom békés együttélésének megmentésére. Kotródjon a helyéről? — tudakolta, ahogy szuverénhez illik. Ellenkezőleg — felelte Hruscsov, ahogy békés együttélőhöz illik, —, maradj veszteg! Moszkvának nem volt inyére a készülő finn elnökválasztás, melyen lehetségesnek látszott olyasvalakinek a győzelme, aki kevésbé előzékenyen gyakorolja a szovjetbarát semlegességet. Hruscsov ezúttal nem diktált. Mindössze annyit diktált, hogy Kekkonen diktáljon. Ennyit azonban sikerrel. Dr. Honka, Kekkonen egyetlen esélyes ellenjelöltje, bejelentette, hogy tekintettel a nemzeti érdekre, eláll a jelöltségtől. Kekkonennek kő esehetett le a szívéről: hazája szabadságáért meghozta azt az áldozatot, hogy még hat évig megmarad államfőnek. Megígérve ráadásul, hogy a semleges Svédországot közben igyekszik még semlegesebbre hangolni, a NATO-hoz elkötelezett Norvégiát és Dániát pedig aktivitásának mérséklésére bírni. Kívánjuk, hogy Finnország szabadsága ennél nagyobb csorbát ne szenvedjen; bár a finnmagyar rokonság meghittségében súghatnánk némely bizalmas visszaemlékezést arra, hogy amikor Moszkvából valamilyen választás elhalasztását vagy egyöntetűvé simítását tanácsolják, akkor mi szokott a *következő* tanács lenni.

A tizenhárom vértanú —

ezúttal tizenhárom olasz fiatalember volt, hadirepülők, akiket békeszerzésre, rendfenntartásra, az ellentétek elsimítására, a központi koalíciós kormány dolgának megkönnyítésére küldtek Kongóba. Ők legalább így gondolták. Így mindenki, aki tudott róluk. Kivéve Gizenga koalíciós miniszterelnökhelyettes szabadságharcosait, akik „belga kémeket" szimatoltak bennük, felkoncolták őket, majd végtagjaikat és zsigereiket részben diadalmi jelvények, részben ínyencfalatok gyanánt osztogatták szét a lelkes nézők közt, hogy a nemzeti önrendelkezés programjának kellő nyomatékot adjanak. Azóta kutatják a „tetteseket". Valamint azt is, hogy valóban hazafias felbuzdulásból koncolgattak-lakmároztak-e, vagy egyszerűen, mert jól esett nekik. A védekezésben valami igazság csakugyan lehet: semmi okunk feltenni, hogy a közép-afrikai bennszülöttek jobban tudják megkülönböztetni a belgát az olasztól, mint mi Európában — mondjuk — a kikujut a balubától. Ezt nevezzük nemes tájékozatlanságból fakadó kannibalizmusnak. Íme, itt tartunk a kongói tragikomédiában, melynek nyilván nem ez az utolsó felvonása. Halottja azonban rengeteg van máris: belga, ír, olasz — s tömegével a bennszülött kongói, aki állítólag „önrendelkezik".

PANTHA REI

(Folytatás az előző oldalról)

va számára egyaránt — a legbiztosabb ellenszert a maóista szektariánizmusra Kínában és szerte a világon.

Ami konkrétan a tárgyalásokat illeti, hadd említsek meg egyetlen példát. Ha a sokat emlegetett Rapacki-terv elfogadhatatlan is a Nyugat számára, miért nem javasolnak egy új, pozitív ellentervet, valami olyasmit, ami a legnehezebbnek látszó berlini és német kérdés megoldásához is közelebb vinne? Miért ne lehetne felajánlani *Skandinávia semlegesítését* (Svédország, Finnország — már semlegesek — plusz: Norvégia, Dánia, Izland, NATO-országok) és cserében *Közép-Európa semlegességét* követelni az oroszoktól (Ausztria, Svájc, Jugoszlávia — már semlegesek, plusz: Csehszlovákia, Magyarország, Lengyelország, a Varsói Szövetség tagjai). Katonai szempontból nem tudom felmérni egy ilyen terv jelentőségét, de ami a politikai oldalát illeti: nem hiszem, hogy Norvégiában, Dániában és Izlandban a demokráciát veszély fenyegetné, ha ezek az országok semlegesekké válnának, másfelől semmi kétség, hogy Lengyelországban, Magyarországon és Csehszlovákiában a demokrácia és a népjólét rohamosan megerősödnék a semlegesség esetén.

Egyáltalán nem biztos persze, hogy az oroszok elfogadnának egy ilyesfajta javaslatot; de legalább a Nyugatnak is volna egy konstruktív tárgyalási terve, amelynek alapján a megbeszélések megindulhatnának. Minél előbb áttér a Nyugat a passzív diplomáciáról nem az agresszívra, hanem az aktívra, minél előbb érdekes és komoly tervekkel áll elő, minél előbb megszabadul koloncaitól: a fasiszta és félfasiszta diktátorok szövetségétől, s a kubaihoz hasonló kalandoktól, minél előbb felszámolja a gyarmatosítás minden formáját, annál nagyobb lesz a saját biztonsága és az a segítség, amit a Kelet elnyomott népeinek ad, annál hamarább jöhet el az a nap, amikor a „békés együttélést" a „hasznos együttműködés" válthatja fel.

„Pantha rei". A kommunizmus klasszikus formái éppúgy el fognak tűnni, mint a kapitalizmus klasszikus formái. Hinnünk kell, hogy eljön az idő, amikor az elnyomás, a kizsákmányolás, a diktatúra fogalmait csak a történelemkönyvek fogják megőrizni, s amikor a szabadság, a demokrácia és a társadalmi igazság otthonra lel az egyesült — se nem kommunista, se nem kapitalista — világban. Anélkül, hogy az ellentmondásokban is meglehetősen gazdag XXII. kongresszus jelentőségét idealizálni akarnók, anélkül, hogy túl sok illúziót fűznénk Hruscsov személyéhez (hogyan is feledkezhetnénk meg felelősségéről a magyar forradalom eltiprásában és Nagy Imréék kivégzésében?!), anélkül, hogy lebecsülnénk a már említett huzavonák és önellentmondások jelentőségét, anélkül, hogy túl optimisták volnánk, lehetetlen nem észrevenni: ha sikerül egy új világháborút elkerülni, s az orosz nép előbbre tud menni a demokratizálódás útján, akkor a mostani moszkvai változások valóban új fejezetet nyitnak a szovjet, s ezzel a világtörténelemben.

Méray Tibor

Mindszenty, a Vatikán és Budapest

Róma, november.

Az utóbbi időben ismét többet beszélnek mind vatikáni mind más diplomáciai körökben arról, hogy Mindszenty bíboros további sorsában változás áll majd be. Mint ismeretes a hercegprímás 1956 novemberében a budapesti amerikai követségen kapott menedéket s azóta sok szó esett állítólagos tárgyalásokról, amelyeket a budapesti kormány indított volna a bíboros ügyének „végleges" elintézésére. Nyilvánvaló, hogy ebben a kérdésben a magyar kormány az egyetlen, amelyet nem vezetnek se jogi, se emberi meggondolások. Moszkva és Budapest olyan megoldást szeretnének találni, illetve elfogadtatni, amelyből kizárólag nekik van hasznuk. Természetes tehát, hogy vagy azt szeretnék elérni, hogy Mindszentytől megszabaduljanak, vagy pedig hogy újból lakat alá tegyék s a Vatikántól kicsikarandó koncesszió ellenében szabadonbocsássák. E spekulációk mind igen érdekesek és figyelemre méltóak, bajuk csak az, hogy hiányzik belőlük a realitás. A Vatikán álláspontja egyszerű: Mindszenty esztergomi érsek s mindaddig esztergomi érsek, amíg le nem mond (amihez a Vatikán engedélye kell), vagy a Szentszék le nem mondatja. Amíg esztergomi érsek, addig Esztergomban a helye. A püspöknek, — minden püspöknek — a végletekig helyt kell állania; olyan püspököt, aki elmenekül székéről, a Vatikán nem büntet ugyan meg, de úgyszólván ignorál s csak kivételes esetekben nézi el, ha arra megfelelő oka van, a hibát. Glattfelder Gyula volt temesvári püspöknek a Szentszék nem vette jónéven, hogy az első világháború után otthagyta temesvári székét s csak hosszú tárgyalások után alakult ki kedvező helyzet Glattfelder javára. De amikor Csernoch János halála után a magyar kormány Vass József mellett Glattfelder Gyula nevét is rátette a hercegprímás-jelöltek listájára, a Vatikán udvariasan, de határozottan semmibe vette azt s az ismeretlen Serédi Jusztiniánt nevezte ki esztergomi érsekké. Mindszenty helytállt, nem menekült, börtönbe került. Az a tény, hogy a forradalom után az amerikai követségre ment, nem számít menekülésnek, nem az országot hagyta el, nem esztergomi székén volt, hanem Budapesten s ahhoz joga volt, hogy amíg lehet, szabadságát az ország területén belül megőrizze. A Vatikán álláspontja az, hogy semmiféle koncesszióra nem hajlandó azért, hogy a magyar kormány Mindszentynek „szabad elvonulást" biztosítson. Ha még húsz évig lesz a budapesti amerikai követség „foglya", az sem változtat a dolgokon. Mindszenty jelenléte az amerikai követségen ma már nem zavaró jelenség az amerikai kormány számára, bár az első időben szokatlan volt. A magyar kormány is rájött arra, hogy az amerikaiak betartják a nemzetközi szabályokat, s Mindszentyvel senki sem érintkezik a követség egyes tagjain kívül, leveleket nem ír s nem kap, s természetes, hogy politikai tevékenységet nem fejt ki. Öt év után a bíboros egészsége megfelelőnek mondható, de néha — érthető okokból — erős depressziók vesznek erőt rajta s voltak olyan periódusok, amikor komolyan tartani lehetett attól, hogy állapota rosszra fordul.

Annak ellenére, hogy a Vatikán semmiféle koncesszióra nem hajlandó, s hogy Mindszenty önmagától a követséget csak úgy hagyná el, hogy egyszerűen kisétál az utcára, — történjen, aminek történnie kell —, úgy látszik, hogy mégis folynak bizonyos tárgyalások a Mindszenty-kérdés megoldására. Ha a magyar kormány Mindszentynek lehetővé tenné, hogy esztergomi székét elfoglalja, nincs kizárva, hogy a Szentszék hozzájárulna ahhoz, hogy bizonyos idő mulva Mindszentyt, aki bíboros is, Rómába rendelje s számára Rómában adjon aktivitási lehetőséget. Ennek feltétele persze az, hogy a Mindszenty ellen hozott „sztalinista ítéletet" megsemmisítsék s lehetővé tegyék, hogy akár rövid időre is esztergomi székét elfoglalja. Megvan annak lehetősége is, hogy a Szentszék Mindszenty bíborosnak utasítást ad, hogy hagyja el a követség területét, de ezt csak abban az esetben, ha a bíboros súlyos beteg lenne s kezeléséhez külföldre kellene utaznia. Mindenesetre annyi biztos, hogy a tárgyalásokat ismét felvették, de hogy ki s hol tárgyal, erre a Vatikánban lehetetlen felvilágosítást kapni. (X.)

MIKES GYÖRGY

CSUPA ANGYAL

Tavaly nyáron körülutaztam Dél-Amerikát és hazatérvén, könyvet írtam e földrészről. Régi meggyőződésem, hogy egy-egy országról vagy világrészről, vagy három nap, vagy harminc év után lehet félig-meddig sikerült könyvet írni: három nap után a benyomások még frissek és az ember csodálkozva vesz észre olyan dolgokat, amelyekhez egy héttel később már hozzászokik és harminc év után persze az író jól ismeri az országot, ha ugyan lehet egy országot igazán jól ismerni, akármennyi idő után is.

Dél-Amerikáról írott könyvem — angol címe Tango — jövő tavasszal fog megjelenni Dél-Amerikában, Bródy Sándor kiadásában, Sao Paulóban. Addig is azok számára, akiket érdekel az ilyesmi, hadd álljon itt a Brazíliáról szóló rész első fejezete.

★

„Négy óra és 31 perc múlva leszállunk Rio de Janeiro repülőterén..." — közölte velünk egy dallamos férfihang a repülőgép hangszóróján.

A legtöbb ember egyszerűen azt mondta volna ez esetben: „Négy és fél óra múlva..." Vagy ha nagyon ünnepélyesnek akart hangzani, legfeljebb ezt: „Négy óra és 30 perc múlva..." A brazíliaiak erre azonban nem hajlandók. Ha a brazil pilóta számításainak eredménye négy óra és 31 perc volt, akkor ő nem hajlandó egy teljes percet semmibe-venni. A bejelentés mindnyájunkkal éreztette, hogy komoly, tárgyilagos, sőt csalhatatlan emberek gondjaira bíztuk magunkat. E csalhatatlanság érzetét semmiben sem csökkentette az a tény, hogy e pillanatban már — minden nyilvánvaló ok nélkül — vagy nyolc órát késtünk; és az sem, hogy a végén nem négy óra és 31 perccel szálltunk le Rióban e mély benyomást keltett bejelentés után, hanem hat óra és 23 perccel később.

Mindez nagyon tetszett nekem. (Magam is mindig óriási figyelmet szenteltem az aprólékos részleteknek, anélkül azonban, hogy e részleteket valóban komolyan vettem volna.) Nem sokkal ezután aztán további megfigyelések csak még fokozták a brazilok iránti tiszteletemet és lelkesedésemet. Ez első riói taxiutam során történt. A fékek csikorogtak, a taxi vad hirtelenséggel megállt, én villámgyorsan előrebuktam és biztos voltam, hogy az a kellemes külsejű fiatalember, akit egy másodperccel ezelőtt láttam, a kerekek alatt fekszik. De nem feküdt a kerekek alatt. Éppen ellenkezőleg: nyilvánvaló szeretettel és megértéssel vigyorgott a taxisra, aki hasonló barátsággal és melegséggel vigyorgott vissza rá.

Mosolyogtak, integettek egymásnak, majd továbbhajtottunk. Franciaországban az áldozatjelölt megpróbálta volna kitekerni a taxis nyakát; Olaszországban olyan ordítás támadt volna, amely Milánótól Szicíliáig visszhangzott volna; és még a hűvös Angliában is — az önfegyelem híres hazájában is — a felek néhány olyan szót váltottak volna egymással, amelyet nehéz lett volna barátságosnak, vagy akár hidegen udvariasnak nyilvánítani. De itt, a temperamentumos és melegvérű Brazíliában sem a gyalogjáró, sem a taxis nem vette a szívére a történteket. Ott, a helyszínen még nem értettem meg a látottak jelentőségét. De nem sokkal később rájöttem: olyan országba kerültem — talán a földkerekség egyetlen ilyen országába —, ahol a rosszakarat, a malicia teljesen hiányzik az emberekből. Brazília lakossága csupa angyal.

Amerre csak jár az ember, mindenütt az udvariasságnak, sőt a lovagiasságnak egészen váratlan megnyilvánulásaival találkozik. Felszállsz egy autóbuszra és amikor meg akarod váltani a jegyedet, a kalauz közli, hogy már valaki más megváltotta a számodra. Körülnézel és felfedezed borbélyod vagy hentesed barátságosan mosolygó arcát. Ő vett téged észre először és megvette a jegyedet.

Egy könyvkiadó ismerősöm körülvitt és megmutatta üzemét. Kezetfogtam minden alkalmazottal, akivel csak találkoztunk, köztük egy bájos és kellemesen vigyorgó, tizenegy éves néger kifutófiúval is. A látogatás befejeztével leballagtunk a közeli eszpresszóba kávézni és amikor barátom fizetni akart, a pincér közölte vele, hogy elkésett: a számlát már valaki más kifizette. Körülnéztünk és felfedeztük a néger kifutófiú kedvesen mosolygó kis pofáját: ő volt vendéglátó házigazdánk.

— Ez igazán kedves tőle — mondtam a könyvkiadónak —, de hát ezt nem fogadhatjuk el. Ez a kisfiú egész biztos nagyon szegény. Nem engedhet meg magának ilyen kiadásokat.

— Kedves kölyök... — felelte barátom elgondolkozva. — És gavallér, mint minden Carioca. A Carioca mellékesen, mint már tudnod illenék, a riói bennszülött, a város igazi fia. Persze, hogy nagyon szegény. Tőlem kapja a fizetését, én ne tudnám, hogy milyen koldus? De mégis elfogadom a vendéglátását.

Leverte cigarettájáról a hamut:

— Mert ha netán nem fogadnám el vendéglátását, ez a gavalléros lelkületű kisfiú jól megkéselne.

Egy pillanatra elgondolkozott, majd hozzáfűzte:

— És minden valószínűség szerint inkább még ma este, mint holnap.

— Azt hittem, hogy teljesen hiányzik belőlük minden rosszindulat — dörmögtem.

— Persze, hogy hiányzik. Mi köze ennek a rosszindulathoz? Ez nem rosszindulat. Ez etikett.

Ha egy brazil munkaadó lehordja egy alkalmazottját, az nyomban kisétál az üzemből, félbehagyva, amit éppen csinál, bármi legyen is az. Az alkalmazott később lehet, hogy kicsit megkéseli a rossz modorú munkaadót, lehet, hogy nem; de bármit is tesz, biztos, hogy ezt a maliciának a legkisebb jele nélkül teszi.

Egy barátom — egy másik londoni látogató — bement egy cipőüzletbe, hogy egy pár cipőfűzőt vegyen. A kiszolgáló letérdelt előtte, kivette a régi cipőfűzőt és befűzte az újat és újra ráadta a barátomra a cipőjét, még mindig térdenállva. Amikor barátom megkérdezte, hogy mivel tartozik, a kereskedőségéd főúrian legyintett a kezével, mintegy azt mondván, hogy jóbarátok csak nem fognak ilyen csekélységekkel bajlódni. Barátom megköszönte ezt a kedvességet, majd megkérdezte, hogy melyik a legegyszerűbb út vissza a szállodánkba. Erre a segéd előhívta főnökét, aki barátomat hazahajtotta a saját autóján. Mindezt egy kifizetetlen pár cipőfűzőért. Viszont ha barátom barátságtalan, követelődző, udvariatlan, vagy pökhendi lett volna a kiszolgálóval, akkor az szóba sem állt volna vele — meg se kérdezte volna tőle, hogy mit akar —, mégha az egész brazil hadsereg számára is akart volna bakancsot rendelni.

Brazília tolvajai sem egyszerű mesteremberek, hanem igazi művészek. Jelen voltam egy kávéházban, amikor egy hölgynek a kézitáskáját úgyszólván egyetlen másodperc alatt lopta el egy kis cipőpucoló fiúcska és máris eltűnt vele, mielőtt a hölgy megértette, hogy mi történt. Tegyél le bármit is egyetlen pillanatra — egy csomagot, fényképezőgépet vagy esernyőt — és biztos, hogy mire körülnézel, már csak hűlt helyét találod; de a lakások ajtaja elé lerakott tejhez, gyümölcshöz, főzelékhez és egyéb csomagokhoz senki sem nyúl: ilyesmit ellopni nem lenne sportszerű. Egy politikai merénylet körözött vezére hét évig elkerülte a szemfüles brazil rendőrséget. Ha valahova, az óriási ország belsejébe ment volna bujdokolni, kétségtelenül kinyomozták volna hollétét. De mivel egy kicsiny, de kellemes luxuslakást bérelt magának az Avenida Atlanticán, Copacabana egyik híres főutcáján, senki még csak rá sem hederített mindaddig, amíg amnesztiát is nem kapott végül. A bűnözőnek legalábbis kísérletet kell tennie a szökésre, ha számot tart arra, hogy a rendőrség elfogja.

Egy napon ebédnél szívfacsaró és megrázó hangokat hallottam a vendéglő belsejéből. Mivel senki ügyet sem vetett e különös zajra, igyekeztem én sem oda figyelni, de mivel a zaj egyre hangosabb lett, megkérdeztem a tulajdonost — egy osztrák származású urat —, akit jól ismertem:

— Mintha valaki hangosan zokogna...

— A szakácsom — bólintott.

— Ez borzalmas. Hogy egy felnőtt ember így zokogjon.

— Rémes — mondotta. — Szegényt váratlanul súlyos csapás érte. Tegnap este elvesztette a feleségét. Nagyon szerette az asszonyt.

— Hirtelen halál? — érdeklődtem.

— Egész hirtelen — felelte a vendéglős.

— Valami baleset? — érdeklődtem tovább.

— Baleset? Igen, talán nevezhetjük balesetnek. Ő ölte meg.

Mivel ekkor már vagy két hetet töltöttem Brazíliában, e bejelentés nem nagyon lepett meg.

— Mondja el, mi történt? — kértem a vendéglőst.

— Nincsen sok elmondanivaló — válaszolta. — Tegnap este megdühödött az asszonyra, mert az valami dicsérő megjegyzést tett egy másik ember bájaira. Ezért megölte. Viszont igazán szerette hitvesét és most ezért bőg. Ennyi az egész.

— És mit szól ehhez a rendőrség? — kérdeztem.

A vendéglős vállát vonta:

— Mit szóljon? Igazságtalanság lenne azt állítani, hogy a rendőrség a maga módján nem helyteleníti a gyilkosságot. Az igazság az, hogy a rendőrség fejét csóválja az ilyesmire. De a gyilkosságot Rióban nem sorolják a súlyosabb természetű bűncselekmények közé. Mellesleg a rendőrségnek fogalma sincs róla, ki ölte meg az asszonyt. Szakácsom nem közölte velük; én nem közlöm velük; ön sem fogja közölni. Honnan tudhatnák?

A zokogás egyre erősebb lett.

— Szegény pasas — mondotta a vendéglős mély rokonszenvvel. — Súlyos csapás. Borzalmas vesztesség. Már nem haragszik az asszonyra. Megbocsátott neki. Sajnos, azonban meglátszik a főztjén a dolog. Ma nincsen igazi formában.

— Ez mindenesetre nemes lélekre vall — feleltem kissé ingerülten. — Hogy már nem haragszik az asszonyra. Hogy megbocsátott neki. Mindenkitől hallom, hogy Brazília lakossága csupa angyal. Tényleg nincsen bennük semmi malicia? Tényleg nem gyűlölnek senkit sem?

— Ó nem... Nem gyűlölnek senkit sem. Temperamentumuk élénk, de egyszerűen nem tudják, hogy mi fán terem a gyűlölet. Mindenkit szeretnek és ők maguk is nagyon szeretetreméltók.

— És a szegények? — faggattam tovább. — A szegények sem gyűlölik a gazdagokat?

— Dehogyis gyűlölik. Sőt tovább megyek: még a gazdagok sem gyűlölik a szegényeket.

Az emigráció nagy irodalmi eseménye!
Megjelent
MÁRAI SÁNDOR
új műve:
EGY ÚR VELENCÉBŐL
A vételár (3 dollár) és a portóköltség (15 cent) egyidejű beküldésével megrendelhető:
OCCIDENTAL PRESS
P. O. B. 1005, Washington 13, D. C., USA.

Most öt éve

„Egyetlen szovjet katona sem marad Magyarország földjén a magyar kormány és a nép akarata ellenére. Mihelyt a rend helyreállt, sor kerül ennek a kérdésnek a megvitatására."

(Sepilov szovjet külügyminiszter 1956 dec. 5-én)

★

„A Nagybudapesti Központi Munkástanács közleménye

A fővárosban és az ország különböző helyein sztrájkra és fegyveres megmozdulásra felhívó röpcédulákat terjesztenek. Ezek ellen a leghatározottabban tiltakozunk. Ilyen egyéni megmozdulások nem a magyar nép érdekeit szolgálják.

Felhívjuk az ország összes munkástanácsait, minden becsületes dolgozót, hogy ezeket a kísérleteket szereljék le.

Budapest, 1956 december 1.

NAGYBUDAPESTI KÖZPONTI MUNKÁSTANÁCS."

(Közölte a Népszabadság 1956 dec. 2-án)

A budapesti rendőrfőkapitányság közleménye:

„A törvényen kívül helyezett Nagybudapesti Munkástanács volt elnökét, *Rácz Sándort* és egyik tagját, *Bali Sándort* december 9-én beidézték a budapesti főkapitányságra.

Rácz és Bali elsőrangú szerepet játszottak abban, hogy a Budapesti Munkástanács az ellenforradalom eszköze legyen és minden erejükkel arra törekedtek, hogy akadályozzák a rend, a nyugalom, a békés munka helyreállítását. Illegális szervezkedést irányítottak, provokációs sztrájkokat szerveztek, félrevezetett fiatalokat használtak fel kormányellenes röpcédulák gyártására.

Mindezek szükségessé tették nevezettek őrizetbevételét."

(Népszabadság, 1956 dec. 13.)

Az ENSZ-ben

„Magyarország nem vesz részt az ENSZ-közgyűlésen, amíg a magyar kérdés tárgyalása nem az alapokmány szellemében történik" — jelentette ki Horváth Imre, a Magyar Népköztársaság küldötte az ENSZ-közgyűlés december 11-i plenáris ülésén.

„Küldöttségünk kénytelen megállapítani, hogy az Egyesült Államok és az általa befolyásolt más államok küldöttségei nyilatkozataikban és néhány határozatban kísérletet tettek a magyar belügyekbe való beavatkozásra. Ezt a magyar kormány a leghatározottabban visszautasította és vissza fogja utasítani a jövőben is. Akkor, amikor a magyar kérdés csaknem állandóan napirenden szerepelt, egyes küldöttek méltatlan és sértő módon léptek fel a magyar kormánnyal és annak küldöttségével szemben, olyan formában, amely összeegyeztethetetlen Magyarország szuverenitásával és a magyar nép önérzetével." Ezután az egész magyar küldöttség elhagyta az üléstermet.

(1956 dec. 12.)

„Az ellenforradalom nem mondott le aljas céljai megvalósításáról

A forradalmi munkás-paraszt kormány november 4-e óta határozott intézkedéseket tett az ellenforradalom fegyveres erőinek szétverésére, politikai befolyásának elszigetelésére, a termelőmunka megindítására és zavartalan folytatására, a törvényes rend helyreállítására és a lakosság nyugalmának biztosítására. Ezek az intézkedések, valamint karhatalmi szerveink megerősödése és határozott fellépése az ellenforradalmi erőkkel szemben, a budapesti munkásság tüntetése a törvényes rend helyreállítása mellett, gyűlöletet és elkeseredést váltottak ki az ellenforradalmi erők soraiból.

Az ellenforradalom eddig elszenvedett veresége után sem mondott le aljas céljai megvalósításáról. Nem törődve dolgozó népünk azon óhajával, hogy minél előbb helyreálljon országunkban a törvényes rend, újabb és újabb támadásokkal kísérletezik.

Fegyvertárában változatlanul ott található a rémhírterjesztés, a terror, a sztrájkokra való felhívás és az újabb fegyveres provokáció. December 4-én például Budapest egyes helyein nőtüntetéseket szerveztek. A tüntetésben résztvevő nőket a Hősök teréről a Kossuth Lajos szoborhoz akarták felvonultatni. Körülbelül 150 főnyi tüntető tömeg el is jutott az Alkotmány utcán keresztül a Kossuth Lajos térig, ahol karhatalmi alakulataink oszlásra szólították fel őket.

Pontosan ugyanilyen recept szerint és ugyanazzal az aljas céllal szerveztek tüntetést december 8-án Salgótarjánban, ahol, sajnos, a provokáció részben már sikerült. Hasonló céllal provokációkkal kísérletezett az ellenforradalom a napokban Tatabányán, Békéscsabán és Battonyán is."

(Népszabadság, 1956 dec. 11.)

EGY ÚJABBAN NÉPSZERŰSÉGNEK ÖRVENDŐ MAGYAR NÉPIES DAL

Kitették a holttestet az udvarra,
Nincsen, aki végig, végig sirassa.
Most látszik meg, ki az igazi árva,
Senki sem borul a koporsójára.

Barna leány elszerette a legényt,
Úgy szerette, majd megette a szegényt.
De a világ gonosz nyelve elszólta,
Barna kislány szeretőjét elhagyta.

Nem kell nekem piros kláris, gyöngyboglár,
Selyem köntös, arany, ezüst s kincses-tár.
Megelégszem kedvesemnek szívével,
Ki boldoggá teszen hű szerelmével.

A dallam először a „Tündérkastély" című népszínműben, 1833-ban.

A címül használt Vörösmarty versszak pedig így hangzik:

Húzd, de mégse — hagyj békét a húrnak,
Lesz még egyszer ünnep a világon;
Majd ha elfárad a vész haragja,
S a viszály elvérzik a csatákon,
Akkor húzd meg újra lelkesedve
Isteneknek teljék benne kedve.
Akkor vedd fel újra a vonót,
És derüljön zordon homlokod
Szűd teljék meg az öröm borával
Húzd, s ne gondolj a világ gondjával.

Filmfesztivál — ellentmondásokkal

A „nagyágyúk" ez idén hiányoztak. Resnais *L'Année Derniere a Marienbad*-ját és Antonioni *La Notte*-ját a helybeli filmforgalmazók. Bunuel *Viridiana*-ját és Berlanga *Placido*-ját pedig Francóék cenzúrája tartotta távol. De, különös módon, éppen az ennek következtében beállott kényszerhelyzet segítette kikristályosodni a fesztivál sajátos jellegét. A hangsúly fiatal rendezők első játékfilmjeire tevődött. És ellentétben Resnais és Antonioni müveivel, amelyek egy már-már tökéletes kifejezésmód és sajátos gondolati tartalom újabb magabiztos és ezúttal szinte a felülmúlhatatlanságig fokozott megfogalmazásai, itt egy-egy új művészi világkép első friss és útkereső vázlatait kaptuk.

Vázlatokat talán, de ezen belül majdnem remekműveket. Minél inkább elrugaszkodik a film az eddig bevett dramaturgiai s képnyelvi szabályoktól s a hangsúlyt a bensőséges pszichológiai ábrázolásra, korunk vajudó légkörének lecsapolására teszi át (s ezen a téren éppen Resnais és Antonioni filmjei mutatták meg az utat), annál inkább lesznek egyénibbé, fájó, haragos vagy éppen talajtalan vallomásokká az ilyen „első filmek". Az olasz Ermanno Olmi, aki eddig mindenféle elektromos kábelekről készített szabatos oktatófilmeket. *Il Posto* (Az állás) című első játékfilmjében meleg szimpátiával, szánakozó humorral mondja el, hogyan áll be egy félszeg, sodródó kis 16 éves fiatalember élete első munkahelyére. Először irodai szolga lesz belőle a hatalmas, kongó épület egyik ügyosztályán, s aztán, amikor egy könyvelő meghal, ő foglalja el a helyét. Élete vágya teljesült — és a taposómalom tovább forog, hogy őt is elnyelje. A film alig pár ezer fontba került; a fiatalember, akinek mozdulatlan faarca mögött ki-ki a saját elesettségét, élhetetlenségét s boldogulás utáni vágyát vélheti felfedezni, az említett kábelgyár alkalmazottja; a felvételeket is a gyár irodaépületében forgatták. A rendezés látszólag nem is tesz mást, mint szemléli, feljegyzi a sután köznapi történetet, amely tele van esetlegességekkel, el nem varrott dramaturgiai szálakkal és legkirívóbb tulajdonsága talán épp a visszatartottsága.

Épp az ellentéte ennek az író, Pier Paolo Pasolini első filmje, az *Accattone*. Az ő egyénisége talán még Olmiénál is elevenebb: világképe agresszív, kiábrándult, haragos. A történet nem kevésbé szimpla: egy fiatal, nők által kitartott suhanc találkozik egy lánnyal, a kedvéért megpróbál munkából megélni, de egy nap alatt megunja; a lányt eladja utcalánynak, visszakerül a régi bandába, lop, menekülés közben baleset áldozata lesz. Mindez rengeteg apró epizódra oszlik, melyek egy egész életformát, világszemléletet akarnak felvázolni ahelyett, hogy egy régi értelemben vett „történetet" mondanának el. Az egész film szinte zseniálisan egyenetlen: technikai kivitelezése éppen csak hogy megüti a „bevett" mértéket; unalmas jelenetek hirtelen meghökkentő emberi telitalálatokba torkollanak, s talán a legfaragatlanabb tréfa: az aláfestő zene Bach Máté Passiója, amely épp a rendkívül keménykötésű film legdurvább pillanataiban harsan fel tiltakozóan talán, vagy éppen aláhúzva a film látszólagos vállvonásjellegét. De éppen ezek a következetlenségek teszik sűrűvé a mű szövetét, robusztussá az építményét, s gondolkodtatják el a nézőt, aki meghökkenve távozik a Thames-partról. Az *Accattone* íróember filmje, s akár marxistának, akár anarchistának, vagy egyszerűen csak cinikusnak véljük az álláspontját, Pasolini gondoskodik arról, hogy amit láttunk, azt nem sikerül egyhamar elfelejtenünk.

Irodalmi mű az alapanyaga a francia Henri Colpi első játékfilmjének is (*Une aussi longue absence* — Hosszú távollét). De Marguerite Duras forgatókönyvének kissé túlzottan irodalmiaskodó pszichológiai drámáját (egy középkorú, kisvárosi francia asszony hasztalan fáradozik, hogy ráébresszen egy csavargót, aki a háborúban elvesztette az emlékezőtehetségét s most visszatért a kisvárosba, hogy voltaképpen nem más, mint a férje) itt olyan művész formálja át képi kamarazenévé, akinek csalhatatlan érzéke van a vizuális muzsika, a képek érzelmi tartalma és ritmusa iránt. Colpi ezt a képességét már, mint a *Hiroshima, mon amour* vágója is bebizonyította; s itt erre építi fel a mű egész koncepcióját. Az elfeledett, visszaidézhetetlen múlt és a jelen testetlen, csaknem lebegően zenei egységgé forr össze és ad nemes, lágy, majdnem csehovi mélységet Duras irodalmi nyersanyagának.

Egyéni vallomások ezek a filmek, akár elsődlegesen formai értelemben, mint Colpi műve, akár szociális lelkiismeretüket tekintve, mint a két említett olasz film. Felelősségérzetük az álláspontjukkal, a film műfajával, képi fegyvereivel szemben teszi őket oly szimpatikussá. Az eszközök néha tétovák (csaknem minden második modern környezetben játszódó film preklasszikus muzsikát választ kísérőzenéül, mintegy áhítozva a klaszszikus forma, a kiegyensúlyozott érzelmek „elvesztett paradicsoma" után), de érezhetően útkeresőek. S ez az, amely oly döntően megkülönbözteti őket azoktól a filmektől, amelyeknek magabiztos alkotói nyegleségükben azt is megengedik maguknak, hogy fennhéjázva elhajtsák ezeket az eszközöket.

Jean-Luc Godard legújabb filmje (*Une femme est une femme*) a tehetség egyetlen nagy, színes, cinemaszkóp vállrándítása. Három-négy évvel ezelőtt az „új hullám" filmjei (s talán legjobban éppen Godard *A bout de souffle*-ja) először fogalmazták meg a képi nihilizmus dramaturgiáját. Olyan világot vázoltak fel, amely csak felszínében létezik, amelyben az emberek csak jelenések, enigmák, akik legmegfontoltabb pillanataikban is csak „action gratuit"-eket cselekszenek. Akkor úgy éreztem, mintha ezek a szaggatott, annyira személyes vallomások frissen szakadtak volna ki századunk lüktető testéből, talán az utolsó ideges rándulások, mielőtt végleg holttest válnék belőle. A maguk könyörtelen, beteges módján lelkiismeretesnek, becsületesnek éreztem őket. Mégis, Chabrol *Les bonnes femmes*-jának s most a fesztiválon Godard új filmjének megtekintése után azt kell éreznem, hogy ez a lelkiismeret alighanem sosem volt több, mint jómódú zsúrfiúk vállrándítása, akik már annyira felette állnak koruknak és nemzedéküknek, hogy megengedhetik maguknak, hogy lenézhessék.

Mindkét említett film rendkívül szemléletes példákkal szolgálhatna bármely hazai kultúrpolitikai tézis illusztrálására, a „nyugati művészet elembertelenedését" illetően. A saját jelenésvilágukat benépesítő figurákból itt grimaszoló, majomszerű nőalakok lesznek, megannyi elkényeztetett kis Lolita, akiknek egyetlen dolguk, hogy dekoratívnak látsszanak, mint a figurák egy melltartó-plakáton. A szépfiúk unatkoznak, időnként ágyba mennek a plakátmosolyú fitosokkal, felrakják a lábukat az asztalra, vagy körülbiciklizik a szobát. Vígjátékról van ugyanis szó, könnyed, fesztelen, improvizált vígjátékról. De Godard filmjének könnyedsége nem más, mint erőszakolt, csinált intellektuális gesztus. Ötletei kitaláltak, lopottak, izzadmányosak; „ártatlan" játszadozása a látszólag szabadjára engedett kamerával nem más, mint a lencse fürkésző szemének lenézése. Divatos, kalkulált raffinéria ez, kifinomult magánszórakozás, tréfa, amelyet csak a szellemi *elit* kis kiválasztott csoportja érthet meg. S mit számít a többi? Ha úgy tetszik: szellemi fasizmus. S amikor a jóllakott, puhány nihilizmusnak e vállrándítói a párisi utcáról készült eredeti dokumentumfelvételeket illesztenek a történetbe, hogy dekorációvilágukat megtermékenyítsék a valóság illúziójával, a dolgokra sietö köznapi figurák, nevetség tárgyává téve, szinte ajánlkoznak a legelső útjukba kerülő atombombának...

A fesztivál-mozi előcsarnoka persze visszhangzik az elismerésektől. A közönség — dacára a mozi évek óta folytatott tudatos nevelőmunkájának — többnyire helybeli sznobokból tevődik össze, akik belül óhajtják érezni magukat Godard-ék bűvös körén. Az *elit*-hez tartoznak ők is, megértik a Mester tréfáját... Ők azok, akik az elsőfilmes Jacques Démy valóban élvezetes, stílusos, könnyed kis *Lolá*-ját remekmű gyanánt ünneplik. „Hát mi másra is való a kamera, mint hogy szépen, fölényesen eljátszogassanak vele? Mi másra valók az emberek, mint árra, hogy jobb híján benépesítsék az ilyen stílusgyakorlatokat?"

De amikor az ellenkező véglet, a szovjet film jut szóhoz, az aranybetűs „L'Art"-nak e kifinomult képviselői megint csak lelkesen tapsolnak. Zsebükben a konzervatív vasárnapi újság csevetelő filmkritikájával, a primitivizmusnak kijáró leereszkedéssel ünneplik a *Lángoló évek krónikája* gyermeteg hazafiságát. Dovzsenko, a szovjet film egyik klasszikusának életében megvalósítatlan forgatókönyvét a rendező özvegye, Julia Szolnceva vitte 70 mm-es filmre. Lélegzetelállító kiállítású epikus történet ez, afféle sztalintalanított *Berlin eleste*, embertelenné magasztosított, pátoszt reggelizö figurákkal. Dovzsenko 1945-ben írta a könyvet, amikor egy ilyen háborús revű koncepció sokkal inkább volt érthető és indokolt, mint 1960-ban, amikor a filmet leforgatták. De Szolnceva asszony valóban nagyvonalú hazafias hőskölteménye, bármennyire méltányos közönségre talált is a londoni *cinéaste*-ok körében, rosszul időzített tévút a szovjet filmművészetnek abban az időszakában, amikor végre egyéni stílustól átfűtött — vagy legalábbis átlangyosított — művek is kezdenek feltünedezni.

Ezekhez tartozik két fiatal moszkvai filmfőiskolás, Szaltikov és Mitta diplomamunkája, a *Barátom, Kolka*. Látszólag nem más ez a film, mint közönséges pionírtörténet. Stílusán megérződik a főiskola akadémikussága, de a bevett kereteket itt valami egészségesen friss, csaknem szabados szellem feszegeti. Látjuk egy unalmas úttörőgyülés paródiáját, a módszereket, hogyan s miért szavaz a többség olyan döntésre, amellyel valójában nem ért egyet. Az iskolának ajándékozott rozoga teherautó épp az ünnepélyes átadási aktus kellős közepén döglik be, miközben a zenekar diadalmasan fújja a százszor megunt lelkesítő indulót. És Kolka, a főhős, titkos kalandvágyó frakciót alapít, mert az úttörőélet hemzseg az unalmas frázisoktól. A vége persze ennek is boldog, dalos kiránduláss a kommunizmus virágzó cseresznyefákkal szegélyezett országútján, — de addigra ezt a mesterséges, hurrá-optimizmussal odabiggyesztett befejezést akár az ilyen kincstári finálék paródiájának is tekinthetjük. Hír szerint a film, váratlanul, kirobbanó sikert aratott Moszkvában, ugyanott, ahol Grigorij Csuhraj, a párt jelenlegi „hivatalos" filmművészének új művét, a *Tiszta égbolt*-ot vegyes érzelmekkel és meghökkenéssel fogadták.

Az év „merész filmje" ez; a sztalinizmussal akar leszámolni. Nekem történetesen éppen azon a vasárnapon volt alkalmam megtekinteni, amikor a moszkvai Lenin-mauzóleumot bezárták, hogy a Pártrevíziókat Kiszerelő Állami Vállalat munkatársai bizonyos elrendezésbeli változtatásokat hajtsanak végre. És ilyen viszonylatban a film minden beállítása azt a feltevést látszott bizonyítani, hogy a mű néhány hónappal azelőtt, tudatosan, mint a tervezett sztalintalanítási kampány egyik előkészítője készült. A történet főhőse egy fiatal berepülő pilóta, aki közvetlen a háború előtt beleszeret egy munkáslányba. Jön a háború s a pilótát hősi halottnak nyilvánítják. A lány mégis visszavárja. A fiú valóban meg is jön, hadifogságból. A sztalini irányvonal hazaárulónak bélyegzi, amiért „behódolt" az ellenségnek. Megfosztják párttagságától. A pilóta megrendül, igyekszik meggyőzni magát, hogy a kommunizmus építése áldozatokat követel, aztán ivásra adja magát, összeroppanna — és csak a lány szerelme s bizalma tartja benne az emberséget. E lelki folyamat keretében Sztalint — névtelenül — többször legazemberezik, kegyetlen gyilkosként emlegetik s életnagyságú szobra ott zöldellik a pocokszerű, „megbízható" pártfunkcionáriusok feje felett. Mindez talán merésznek és szokimondónak is tűnne, ha az ember nem érezné olyan kidekázottnak ezt az igazságot. De a *Kolka* rakoncátlan csapongásával szemben itt egy óvatosan kicentizett, minisztériumi lombikokban méricskélt „művészi szabadsággal" állunk szemben, amely csakhamar elárulja önmagát.

Már maga a történet felépítése is gyanús. Az első háromnegyed órát a pilóta és a lány megismerkedésének és szerelmének giccses, sablonos története foglalja el, amelynek valójában vajmi kevés köze van a film lényegéhez. Időhúzásra azonban kitűnően megfelel. Maga a „merész" szakasz, a sztalinista korszak, apró epizódokra bomlik és ez a szétesö szerkezet, riportszerűen váltakozó helyszíneivel, új meg új figuráival ügyesen megkerüli s elodázza az elmélyült ábrázolást. Így csaknem tíz évet ölel fel annak a mondandónak a megfogalmazása, amelyet sokkal koncentráltabban — de veszélyesebben — akár egyetlen kétkedő éjszaka leforgása alatt is le lehetett volna játszatni. A sebesült pilóta önkívületi állapotban esik az ellenség kezébe, így a drámai vétség nem olyan súlyos, tehát nem is kell olyan erőteljesen megvédeni. A mesterkélten kékes színek is a fehér-fekete (és *menynyire* fekete!) valóság szépítésére szolgálnak. Csuhraj divatosan bravúroskodó s egyben mélységesen akadémikus rendezése pedig bebizonyítja, hogy ő ma a világ legtúlbecsültebb filmművésze.

A végén persze itt is minden rendbejön: Sztalin épp jókor meghal, jön a szép, színes, banálisan meggyőződés nélküli „olvadás", mint véres tündérmese végén a hipp-hopp happy-end. Hruscsovék visszaadják a hősnek a kitüntetéseit, párttagsági könyvét, újra repülhet, gépe „acélosan villogva fúrja a reményteli tiszta eget", szerelme bizakodóan tekint utána a messzi távolba... — ahol talán épp azon a napon robban fel, acélosan villogva, a békeharcos 57 megaton...

„Merész tett" — írják a nyugati kritikusok — „a művész magával ragadó személyes bátorsága..." Az idei San Francisco-i fesztiválon a rendezés (!) nagydíját nyerte. Bunuel és Berlanga betiltott filmjeire gondolok és szomorúan csak mosolyogni tudok. Minek is törődni ezekkel a széplelkeskedő ítészekkel, ezekkel a kényelmesen „művészetpártoló" aranyifjakkal? Amit mi tudunk és érzünk, ők úgysem fogják, úgysem akarják megérteni soha. Inkább menjünk be, vissza a moziba; már csengettek, mindjárt kezdődik az esti előadás... Ichikawa, a nagy pacifista japán, a *Burmai hárfa* világhírű rendezője, talán ő kimondja, ő megfogalmazza... Meg aztán, ki tudja, lesz-e még jövőre is londoni filmfesztivál?

Vas Róbert

TŰZ TAMÁS versei

ATHÉNA

Azt hittem értelem csüng
a szárítókötélen
s nedves gondolatainkat
szél fújja ropogósra

az istennő tört orral
szimatol az égen
s a két kicsi sötét lyuk
beszippant néhány felhőt

de vak szemén a szépség
remegő kocsonyája
görög borok derűjét
szikrázza csábítóan

szeretném kalapáccsal
megütni szája ívét
milyen sikolyt milyen dalt
búgna a néma márvány

csigás hajába szél fú
hullám alatti örvény
fogában hatalom van
fülében zúgó tenger

MITOLÓGIA

Hol a hurok a megnyúlt lanyha körbe
ágaskodó szilaj tájat igáz
patkónyomok fölött, mintha egeret ölne
a porral szél cicáz

Hova lett az a ló, az az öszvér
a kordé hol nyikorog
hetyke kocsisom hova szöktél
megsavanyodnak a régi borok

Dér sáppad már a nádbugán is
a bokrok közt csonttollú nesz
a délután itala sűrű ánizs
estére, reggelre ugyan mi lesz

Szűkül-e majd köre az agaraknak
a kárhozatból lesz-e szökni rés
s lesz-e, aki ha húsába harapnak
körömmel, foggal visszamarni kész

Gyérül a fű a mitológiában
szikrákat vet a száraz rőt homok
s egy újedt isten homloka ziláltan
mint füstfelhőzte gyeptűz föllobog

ALKONY

Gyufaláng melegét hozza ez a langyos ölelésű hónap
sercegve vonaglik a fény a gyepen, nyög a nyárfa
az autóbuszok szürke fémlemeze beolvad a felhők
lepleibe, kurrogva rohan el egy-két gépkocsi még
s aztán fütyülő szélben tutajoznak a lombok
orrok lapuló hegye sáppad az ablakokon
mert jobb a szobában szürcsölni a mélytűzű ürmöst
láttunk már eleget kint a bábeli zajban
kopaszodó vén diplomaták együgyű terveit
sokkal érdekesebb kisfiúnk nevetése
s Kallimachosz lejtő verssorain tűnődve időzünk
majd ha makacs hasadást jelez agyunkban a doktor
Mozart dallamait öntjük a fülbe vidáman
hadd mossa ki onnan a szorgos ipar csaholását
„Száz emeletnyi magas épületet emelünk" —
dicsekesznek s akkor földre vetett szemeinkben a
sárga hullt levelek sokasága sugárzik és diadallal
emelünk föl egyet a mélyből, egy vérszínnel erezettet
min már az árny sokasul s a kor alkonya feslik

FEJTŐ FERENC

A MAKACS MOLOTOV

— Egy konzervatív bolsevik —

Befejezte-e véglegesen karrierjét Molotov? 1957-ben, az Elnöki Tanácsból való kizárása után, ezt hitte mindenki. Aztán Mongóliába száműzték, majd Bécsbe.

Molotov azok közé a szívós aggastyánok közé tartozik, akik nem hagyják magukat könnyen eltüntetni. Pótolhatatlannak tartja magát és hisz elhivatottságában, mint Hindenburg, Adenauer, Churchill vagy Ben Gurion.

Molotov a forradalom zászlóvivője, Lenin és Sztalin oldalán a Szovjetunió egyik megalapítója, gyorsan vált bolsevikiből konzervatívvá — mint annyi sok más forradalmár. Életét a párt hatalmának fenntartására szentelte, annak a bitorolt hatalomnak, amelynek törvényessége 43 év után is kétségesnek tűnik. Hruscsovot parvenünek, dilettánsnak tartja és az a véleménye, hogy Sztalin utódja rögtönzött politikájával veszélyezteti a vérrel, könnyel és izzadsággal felépített szovjet bástyát.

Rendelkezik-e államférfiúi képességekkel? Vagy aprólékos, kicsinyes kispolgár-e, ahogyan Trockij ítélte meg őt? Önmagát eléggé tárgyilagosan látta. *„Mindenki nem lehet zseni"*, mondotta. *„Mi csak azzal hízeleghetünk önmagunknak, hogy akarattal és bátorsággal rendelkezünk."*

Így igaz. Molotov szívósan, makacsul, vasakarattal ragaszkodik eszméihez (és rögeszméihez) és ennek cselekedeteiben állandóan kifejezést adott.

Churchill „gépembernek" nevezte, Vandenberg amerikai szenátor, aki a San Francisco-i konferencián rendszeresen találkozott vele, emlékiratában azt állítja, hogy Molotov elképesztette a diplomácia történetében való jártasságával. De talán George Kennan ismeri őt legjobban: *„A kommunista mozgalom e testőr-fizikumú, acélidegzetű, félelmetes vén csatalova érzéketlen minden érvvel szemben. Megingathatatlan nyugalmával mesterré nőtte ki magát a politika sakkjátszmáiban..."* De Hruscsovban a „mester" saját mesterére talált.

Molotov 1962-ben ünnepli (hol? Kínában? Egy szovjet börtönben?) ötvenedik évfordulóját annak az emlékezetes napnak, amikor Sztalinnal megismerkedett. Bizonyára nem véletlen, hogy ez az állami hivatalnokivadék, aki Szkrjabinnal áll rokonságban, az illegális mozgalomban a „kalapács" (molotov) álnevet vette fel. E név valóságos programot jelentett, amelyhez hű maradt egész életében. És nem véletlen talán Sztalinnal való barátsága sem. Az „acél" és a „kalapács" kiegészítették egymást. Ez a harcban és bűnben megedzett barátság kiállta az idő próbáját. Csak a zsarnok utolsó éveiben ingott meg, amikor Sztalin üldözési mániája az őrjöngésig fokozódott, amit Bérija mesterien kihasznált. Sztalin Szibériába száműzte Molotov okos és szellemes feleségét, Paulina Karpovskáját és őt magát is csak a Kremlin urának halála mentette meg a száműzetéstől vagy a börtöntől. Mégis Molotov volt az egyetlen, aki Sztalin temetésén sírt. Mialatt, a szovjet kormány nevében, a gyászbeszédet mondotta, kövér könnyek gurultak mozdulatlan arcán.

A ravatal előtt, Malenkov és Bérija között, Molotov már tudomásul veszi, hogy a zsarnok végakaratát nem fogják végrehajtani. Hruscsov és a tábornagyok gyanakvó tekintete legalábbis figyelmeztetést jelent: a „kalapács" nem lesz az „acél" utóda.

Miközben Sztalint sírjához kíséri (akkor még alig hitte valaki, hogy egy szép napon a zsarnok holttestét kilakoltatják), Molotov számot vethetett magában azokról a történelmi eseményekről és véres drámákról, amelyeket együtt éltek át.

1916. Első találkozás Leninnel Londonban. A forradalmi lángelme mély hatást gyakorol rá, anélkül azonban, hogy egészen megértené.

1917. A forradalom. Ez az esemény túlszárnyalta Sztalin és Molotov elképzelését. Egyszerre gyógyulnak ki mind a ketten kommunista „baloldaliságukból".

1921. Sztalin és Molotov kiépítik a párt titkárságát és a politikai-rendőri gépezetet, amely végül is a szovjet rezsim mozgató ereje lett. Így indult el a titkárság kultusza, Sztalin személyének kultusza.

1930-ban Molotov e szörnyű gépezet főnöke lesz és miniszterelnökként habozás nélkül követi a *Vozsd* parancsait. Ebben a minőségben felelős a párt véres tisztogatásának bűneiért, amely a sztalinizmus lényegét jelenti.

1936-ban Sztalin oldalán részt vesz a vörös Inkvizíció első ülésén, ahol az akkori „pártellenes" csoportot, Bucharint, Rikovot és Tomszkijt a politikai rendőrség hiénaszemű főnöke, Jezsov, szembesíti a „vád tanúival", Zinovjevvel, Kamenyevvel és barátaikkal, némi *brainwashing* után.

1937-ben, Molotov és Jezsov, „különleges küldetésben" Kievbe utaznak, hogy „észretérítsék" Ukrajna nacionalista elhajlással vádolt vezetőit. Egyesek szerint Hruscsov is tagja volt e küldöttségnek.

Ez időben kezdődött az ellenségeskedés Molotov és Hruscsov között? Az ukrajnai nem találta-e túlzottnak szülőföldjének „tisztogatását"? Ez nem látszik valószínűtlennek, hiszen a 22-ik kongresszuson gyakran volt szó Kossziorról, Posztisevről, Rudzutakról, Jakir tábornokról, az ukrajnai párt vezetőiről. Ezek valószínűleg Hruscsov barátai voltak. Abban a korszakban irtották ki őket, amikor Bucharin szerint *„egy vállvonogatás elég volt az elítéléshez"*.

Molotov hathatósan segített Sztalinnak a riválisok eltávolításában, a hadsereg megtisztításában, majd kézbevette a szovjet diplomácia irányítását. Litvinov eltávolítása után, aki nyugatbarát politikájával kompromittálta magát. Molotov sohasem osztotta elődje illúzióit sem a francia-szovjet paktum hathatósságát illetően, sem pedig a Népszövetség kérdésében. A rajnai tartományok elfoglalása megerősítette abban a hitében, hogy Oroszország biztonsága a Hitlerhez való közeledéstől függ.

Molotov meggyőződéses híve volt a német-orosz paktumnak. És talán csak egyszer vesztette el önuralmát és ez azon a napon történt, amikor a náci Németország követe, Schulenberg 1941 június 21-ike éjszakáján közölte vele a *„Barbarossa-hadművelet"* elindítását. *„Lehetetlen!"* — kiáltott fel Molotov. *„Mivel érdemeltük ki ezt?"*

De ezt is túlélte, mint annyi sok más krízist. Segített Sztalinnak a háború megnyerésében, a szovjet birodalom határainak kiszélesítésében, Zsdanov és híveinek „likvidálásában", Titóval való szakításban, a hidegháború megszervezésében.

De Sztalin halála után nehéz volt bármilyen formában is kompromisszumot találni utódjával.

Molotov elképedéssel, majd kifejezett ellenségeskedéssel figyelte a Sztalin-kultusz fokozatos megszüntetését, Hruscsov mosolyoffenzíváit a nyugati országokban, az orosz parasztoknak tett engedményeket, a politikai rendőrség áldozatainak rehabilitálását, a Titóval tanúsított engedményeket. Mindez a „kalapács" számára a *dekadencia* tüneteit jelentette.

Az 1957-es „összeesküvésben" való részvételét, a 22. kongresszushoz intézett levelét sokan a megsértett gőg és a törtetés kifejezésének tekintették. Molotov akcióinak indítóoka szerintünk egyszerűen az, hogy Hruscsovot valóban *revizionistának* tekinti, aki méltatlan a szovjet birodalom irányítására. És nem hisszük, hogy ellenségeinek lesz igaza, akik szerint Molotov ténykedéseit a becsvágy vezeti, a hatalomratörés vagy éppen hogy háborút akar provokálni a nyugati hatalmakkal. Molotov a Nyugat ellensége, ez igaz, de karrierje azt bizonyítja, hogy nagyon óvatos és hogy nem barátja a kalandnak. Ha Hruscsovot sikerülne megfosztani trónjától, valószínű, hogy a hatalmat a dinamikus, nagyravágyó Malenkovnak engedné át, akinek némi leszámolnivalója van a Kremlin urával.

Most, hogy a játszma eldőlt, a kérdés az, hogy Hruscsov vajon megelégszik-e a mérsékelt bosszúval?

Ha Molotov győzött volna, e kérdés valószínűleg fel sem merül.

SIKLÓSSY PÁL

KI A HASZNOS BOLOND?

— Színházi levél a Bundeshauptdorfból —

Mint minden évben, idén is felhúzták a függönyt a világ színházai. A nagy tragédiával, aminek bemutatójára „Berlin" címmel a világ komédiásai készülnek, nem konkurrálhatnak. A brandenburgi kapu helyett, szerényen, észrevétlenül megnyitották a színészbejárók kis kapuit és felhúzták a vasfüggönyt, ami csak a nézőteret választja el a színpadtól.

Klasszikusok előre! — hangzik az egész világon. Gründgens, a jól beszélő Faust filmes, Hamburgban a *Zalamesi bíróval* nyitott, Bonn *II. Richárddal* hódol Shakespearenak, *Amphytrionnal* Molière-nek és Kleistnek. Zürichben a *Sok hűhó semmiért* előadása a címhez ragaszkodott, a kritika még hozzáfűzte: „nyomasztó meleg, végnélküli terjedelem!" A már klasszikus *Candida* bágyadt előadása szerencsésebb volt. *Hamlet* jön a jövő hónapban. Düsseldorf a *Szentivánéji álmot* és a *Fiescot* adja, München *Emilia Galottit*.

A modernek közül Anouilh vezet, kevés a Dürrenmatt, itt-ott Becket, néhány Sternheim-felújítás és Shaw, Eliot... *De Brecht!* Ha az ember a berni műsort nézi *(Don Carlos, Cirkuszhercegnő, Boris Godunov, Tartuffe)*, egész otthon érzi magát Bonnban (*székesfőfalunak* becézik), ahol az említett klasszikusok mellett a *Víg özvegy*, a *Makrancos hölgy* opera és le Fort vallásos dramatizálása váltják egymást. A jó német színház reinhardti értelemben megszűnt, ahogy a hevesisándori magyar színjátszásnak sem lett folytatása. Sőt, hogy otthon maradjunk, hol vannak a Varsányik, Hegedűsök, Góthék utódai?

Új színház! Ez a német vágyálom, mint jelszó hallatszik mindenfelől. De mit jelent ez a gyakorlatban? Új színházépületet! Csaknem minden városban a színház bombázás áldozata lett és mai napig a legtöbb helyen csak összepofoztak egy épületet, ahol az előadásokat tartják. Bonnban a Bürgerverein nagy termében és az egyetem bemutató előadótermében játszik a színház. Az egyetemen kétszer hetenként. A Bürgervereinben pedig a második emeleten kezdődik a játékterem, a földszinten nagy vendéglő van, az elsőn a bálterem. Tavaly például *Hamlet küzdött itt egy álarcosbállal*. Jogos az új színházkövetelés az épületvonatkozásban is, de elsősorban a színpadon kellene megteremteni az új színházat. Aki Miskolcról menekült, itt hazai légkört talál. De nem is lehet másképp, hogyan tud megfelelő erőket szerződtetni egy kilencszáz személyes színház próza-, opera-, operettműsorral. Ezen még a szubvenció sem segít. Ami pedig még hihetetlenebb, egyetlen városnak sincs olyan nagy terme, ahol sorozatos előadásokat lehetne tartani. Ennek eredménye, hogy a világot bejárt *Kiss me Kate*, vagy a *My fair Lady* még sehol sem kerülhetett színre. Múlt héten oldották meg valahogy Berlinben.

Szobaszínház, ez adja itt a színházi levegőt. Van belőle minden városban egy-kettő. Kölnben a *Theater am Dom*, *Th. am Rudolfsplatz*, Münchenben a *Th. unter den Arkaden* az Operaespresso pincéjében, Düsseldorfban a *Th. am Berlinerallee* stb. Alig több mint százötven személyes férőhellyel mindenütt jót, modernet és igazi színházat adnak. Önellátók. Hannoverben a jegyszedőnő a felvonás kezdetén már eltűnik, a harmadik jelenetben viszont már a színpadon találkozunk vele. Bonnban *Schillerin*, a pénztárosnő a Fruska (Gaál Francival ment nálunk) mamáját játssza kitűnően a *Contra Kreis* színpad nélküli pincében. *Kurt Hoffmann* vezeti a kis társulatot, ez a Csortos-szerű, de inkább Rózsahegyi formájú remek színész. Ő a *Csaknem költő* főszereplője, hasonlóképp a *Vadoné* (mindkettő O'Neill). Műsora Osborn (A haragos fiatalok), Kleist, Becket... De főattrakciója maga a helyiség! Még párisi viszonylatban is egészen különleges: egy hosszú folyosó, a bal falán három mozi plakátjai, jobb falán a főleg vadnyugati filmeket játszó mozi pénztára, majd elegáns bejárata, végül egy kis színes ajtó, ami a főfalu talán egyetlen bárjába és egyúttal éjszakai életébe vezet. *Tabu* olvasható az ajtó felett, az embernek önkéntelenül is az az érzése, hogy jobb hozzá se nyúlni, tabu... A folyosó végén egy vasfal, közepén kis vasajtó, ami egy kietlen udvarra vezet. Ennek végén, nyitott piros ajtón át szellőzik reménytelenül a „színház". Szemben a bejárattal, a ruhatár mellett a nagy *H* betű (Urak) indokolja az állandóan nyitott ajtót. Jobb oldalt négy lépcső vezet fel a büfébe, ahol egy kis asztal képviseli a pénztárt. A H. és a büfé között nyolc lépcsőn jutunk a pincébe. Itt áll 160 szék a három oldalfalon öt sorban egymás mögött. A negyedik oldalról közlekednek a színészek, akik a középen játszanak úgy, hogy egy nézőnek sincs az az érzése, hogy hátakat lát. Ez a *Contra Kreis*, az egyetlen igazi látványossága Bonnak.

Bert Brecht pedig az igazi láthatatlan szenzációja a német színpadoknak: A „Koldusopera" Sztalin-díjas szerzője a Theater am Schiffbauerdammot vezette 1956-ig, vagyis haláláig, *Kelet*-Berlinben. Ez a tény nem befolyásolta a nyugatnémet színpadokat és sűrűn játszották darabjait. Valahogy úgy alakult, hogy ezt a szezont nyolc nagy színház, köztük Gründgens Hamburgban Brecht-darabbal akarta nyitni, de az augusztus 13-i események után, nem tartották ildomosnak. Sőt botránytól féltek. Így előállták eredeti tervüktől, egyedül a kis Ulm hozta ki a „Johannát". A közönség és a kritika jól fogadta nemcsak a darabot, de Brechtet is. Ezen felbátorodva, a kölni Th. am Rudolfsplatz kis színpadán felújították a *„Koldusoperát"*. Majd mind kevesebbet foglalkoztak a darabjaival, annál többet a szerzővel. Minek forszírozni a kommunisták díszét, van más író is!? Ekkor ébredtek fel az intendánsoknak titulált színházigazgatók.

66 intendáns írta alá a nyilatkozatot, mely szerint *„akkor akarjuk játszani a mi Brechtünket, amikor helyesnek tartjuk, senki se szóljon bele!"* Így lett közügy Brecht, mert most már az is beleszólt, akinek eddig eszeágában sem volt. Tiltakozó levelek özöne árasztotta el a színházakat és újságszerkesztőségeket. Brecht kommunistából hasznos bolond lett.

A *hasznos bolond* szükségességét Lenin említette először, az elnevezés is tőle származik. Picasso is ennek minősíthető, akár Brecht, mindkettő hasznos bolond, de... Hasznos bolond az a kommunista, aki nem ismer el pártfegyelmet és előírt ideológiát. Picasso nyolcvanadik születésnapját most ünnepelte egész Kelet, hangsúlyozva, hogy művészetében nem követte az általuk egyedül elismert „realista, mit tudom én mit". Ahogy Brecht a szélső baloldali, nevezhető kommunistának is, de nem ismer el sem pártot, sem folyton változó szovjet dogmát. Hasznos bolond. Lenin így nevezte ezeket, akikre szükség van. Haszontalannak minősítik most Nyugaton és főleg nem időszerűnek. Meddig? Nem sokáig! Ki beszél ma Korea, vagy Vietnam kettéválasztásáról, vagy hogy garanciát adtak Lengyelországnak? A magyar ügyet is csak Berlinnel és az évfordulóval kapcsolatosan említik. És ha a Berlin kérdést is megszokták, a hasznos bolond kényelmesen átsétálhat a brandenburgi kapun.

A legszebb karácsonyi ajándék egy színes

DOMJÁN

fametszet

NAGY VÁLASZTÉK!

TAURUS ARTIST
Chiltern Art Gallery,
10, Chiltern St. London, W. 1.

ITT A TÉL!
Önnek is szolgálatára áll
SZABÓ ANDOR
SZŰCS
25 éves budapesti gyakorlattal.
SZŐRME
javítást, átalakítást, tisztítást, festést jutányos áron, gyorsan, megbízhatóan vállal.
Szőrmebundát mérték után készít.
32, Eastcastle St., W. 1.
Telefon: LAN 4116.
(Oxford Circustól 1 perc)

HORVÁTH ELEMÉR

PARTOK

I

A parti szélből alig egy szimat,
s a hirtelen megkóstolt láthatár bódulata (midőn a vérbe ér az enyhe só)...
Karavellám! hol van a nap, sziget vagy kontinens, ahol a konvex óceán a tatra hányta gyöngyeit? A tél elől öblölben a hajó, szárad a halszagú lapát, oszlik az óriásárboc lappangó fűszerillata.
Este közeledtén korán fordul kulcsra a zár,
és mintha fokozódnék az idő titokzatos tüze,
egyre távolibb föld tölti be álmaim.

II

...s az ébredés! (Mikor a nappal még csak egy sugár ígérete.)
Fényforgácsok a küszöbön, a padló csupa láz. Az álom melege pereg a homály horgonyairól, szikkad a vászon harmata a szélrózsa tüzén.
A táruló teraszajtó tömbjét fecskék szelik,
s minthogyha mélyülne a kék amikor hangot ad a konok kontinens
(madár? motor?),
s a ház elfoglalja helyét a reggel ritmusaiban.

DÉNES TIBOR

Tatárok a Széna téren

— Halász Péter regénye. Rodostó-kiadás, Amerika (1961) —

A levelezését, állami iratait magukban foglaló, nyolc testes kötet egyikében írja valahol Metternich: *Azt kívánják tőlem, hogy történelmet írjak a korról, melyben éltem, mitöbb, melynek szereplője voltam. Ostobák, akik ilyesmit kívánnak. A történelemíráshoz higgadt értékelő készség szükséges, eltávolodás az eseményektől. Emlékezést, regényt írhatunk századunkról s ez forrása lehet a történelemnek. De én nem vagyok regényíró, tehát hallgatok.*

Ismétlem, Metternichtől származik ez az azóta sokszor bizonyított igazság. Londonban írta, már számüzetésben, az írókra hagyva a tanúvallomást arról az ötven esztendőről, melynek több volt mint színésze, — főrendezője volt. Bölcsen tette a kancellár, hogy hallgatott. Hiszen még regényt is olyan nehéz írni, míg perzsel az élmény közelsége s így-úgy befolyásol a kortársak jelenléte. Nem lehetetlen vállalkozás persze, de keserves feladat, azok tudják legjobban, kik napjainkról, a problematikus magyar esztendőkről próbáltak „történetet" mondani. Keveseknek sikerült eddig, éppen mivel közeli az „anyag" és annyira fáj még minden. Szenvedélyeket szit untalan az emlékezés, a meseformálás és gyűlik a harag; a regényírói szenvedélyesség pedig másfajta, inkább tárgyiasított valami. Ama készség ez, jobban mondva, erő mely meg tudja ragadni az átélt élménysor egy szelvényét s benne a szereplőket, ismerőseinket tárgyiasítani. — paradox módon a közelit távolivá, „irodalmivá" formálni, hogy tisztuljon az olvasó szemlélete és önként kínálkozzék a tanulság. *Író* kell e bonyolult gyakorlathoz s ha sikerül a mű, annál nagyobb az érdem. Még a jövőnek, a históríkusnak is forrása lesz, Metternich ötlete szerint.

E roppant feladatra, forradalmunk több, lényeges csomópontjának, az előzményeknek és a közvetlen következményeknek regénybe foglalására vállalkozott most Halász Péter, Könyve — élmény, egyetlen lélegzetvétellel olvassuk. Megfog, megráz, mi több indulatos fájdalmat ébreszt, tehát nyugton sem hagy. Akarhat-e, adhat-e ennél többet az író — és Halász Péter *író* —, ha „mesét" mond a *máról*, mely annyi sebet ütött rajtunk? Aligha. S ő talán az első közöttünk, kinek végre eredményt hozott a szándék és az erőfeszítés.

Már a regény formájával is újat akart Halász: egyetlen bírói ítélethozatal során életek fonalát lepergetni, bűnök és erények okát, eredetét kibogozni. Mesteri forma, kétségtelen, bár nem egészen új, különösen a film élt, sőt visszaélt vele az utóbbi időben. Mégis hatásos itt a keret, fokozza csak az író felmentő vagy elmarasztaló ítéletét figurái felett.

A népi demokrácia legfőbb bírája, Zoltai Ákos, ítélkezik. Hadar: egy percig ha tart, az óra járása szerint, míg végére ér a szokvány szövegnek: *Doros Anna ... előre megfontolt szándékkal ... megölte ... az Államvédelem hős tisztjét ... Halál ... fellebbezésnek helye nincs ... Az ítélet két óra multva végrehajtandó.* -- Egy perc, végtelen mégis: vágtat lázasan az agy, gyötör a tudat, ostoroz a lelkiismeret s a sivár mult és még sivárabb jövő, mint emészthetetlen massza, tenyerel a főbíróra, erre a nagyon gyenge emberre. Az állapot ismerős, az irodalomban is vannak kiváló példái; aki a vonat elé veti magát, Thomas Mann szerint, a hagymázos pár pillanatban, akár gyorsított filmen, viszontlátja az életét. Az egész tekercset és milyen kísérteties tisztánlátással! Gyökérig — velőig hatol ez a látás. Aztán, jön a vonat ...

Zoltai is tudja, hadarás közben, hogy nem Annát adja bitó kezére, az egyetlent, ki őt az erkölcsi pusztulástól megmenthette volna. Önmagát ítéli el most Zoltai, s halálnál is becstelenebb életre, melynek a magas jogi tisztség csak gyarapodó teher. Vagyis — külön büntetés, ha nem semmisült meg egészen a lelkiismeret.

Hogyan lehetséges, kérdezzük az íróval, hogy egy művelt elme és jól képzett jogász, hozzá nem is eredendően gonosz, tíz és egynéhány éven át tudatosan sokszorosítja szörnyű ítélkezéseivel egy bűnös rendszer bűneit? Hagyján, hogy a sorompóba az aggódás állította a nyilas apa miatt, no meg a félelem: számon kérhetik esztelenségeit, melyeket Horthy hadbírájaként követett el. Mert nem a hatalomvágy vezeti, sem a fanatikus hit az „elméletben." Állami hivatalnok Zoltai, kenyéradóinak kiszolgálója s gondolja, míg van állam, bíráskodásra is szükség van. Miért ne *ő* legyen tehát a bíró? Ö legalább tudója a paragrafusoknak és nem erkölcstelenebb a többinél a vizet prédikáló, romlott újarisztokrácia soraiban. De éppen mert pislákol még valamelyest a lelkiismerete, miért hunyja le újra a forradalom tüzénél éppenhogy felnyílt szemét? Miért?! S ahelyett, hogy megálina a rettentő lejtőn, miért veti magát végérvényesen az örvénybe? A vonat elé, mely előbb utóbb el fogja gázolni? Adva volt a szabadulás útja, a forradalom kínálta — és Anna. Vagyis — „megtérhetett" volna Zoltai, vallhatott — vezekelhetett volna, megvolt rá a módja .. — S ha tagadnám az őszinte „megtérés" lehetőségét, ki kellene irtanom a világirodalom legmegrendítőbb fejezetét, a *vallomásokat* és Rousseaut például kóklernek neveznem. — Zoltai azonban nem tér meg, inkább kárhozatra ítéli magát.

Nemcsak hogy szökik a forradalom elől a jeles bíró, de — szinte akarata ellenére — feleségül veszi szeretőjét, a mindenható kultúrhiénát, ezt a kivül gyönyörű, belül rothadó almát, ki csalta az első férjét és csalni fogja őt is. Teszi ezt a kommunista erkölcs nevében, mely csak a gyalogos millióknak kényszer, de nem a pártautókban páváskodókra. Mindennek betetőzéséül, Zoltai halálra ítéli Annát, pedig tudja, hogy a forradalmár lánynak igenis *meg kellett büntetnie* az Államvédelem „hős" tisztjét, ezt a másodrendű, közönséges hóhért. Másképpen nem cselekedhetett Anna: tudja ezt a bíró és mégis .. mégis ... !

S micsoda posvány ez az újarisztokrata társadalom! Higgadt, éppen ezért megdöbbentő ábrázolásával remekel az író. A legborzalmasabb az egészben, hogy *igaz* a jellemzés, az utolsó betűig. Ezért is lesz hiteles kútfő Halász regénye a majdani történelemíráshoz. Mert igenis ismerjük, éspedig névszerint Zoltai Ákost. Aminthogy nyüglődünk eleget a Magda-féle karrieristák dölyfe-önkénye alatt, nem is szólva a rendőrezredesekről, „hős" ávós tisztekről, hívták legyen Berthának, avagy Tornásnak, akik, jaj, hogy megszenvedtettek! Nem is tűnnek el e szánalmas alakok, valameddig a Széna téren maradnak a „tatárok", akiknek nevében s világhatalmi örületéért mindeme ártalom véghez vitetik. Hiszen éppen ez a kétségbeejtő!

Jelentős munka a *Tatárok a Széna téren;* örülünk jöttének, meg fáj is ilyen — olyan okból. Semmit sem vonnak le a mű értékéből bizonyos technikai kezdetlegességek, mint a határozatlan névelő burjánzó magyartalan használata, a megengedettnél valamivel több retorika. Tulajdonképpen minden magyarnak el kellene olvasnia Halász Péter regényét; *mindenkinek*, így mondom, a haragosoknak éppugy, mint a könnyen megbocsátóknak s különösen a túlsó parton lévőknek, a bűnben maradó, hamis bíráknak. Körülbelül ezekkel a szavakkal végződik a regény: Egy perc hiányzott még a halálos ítélet végrehajtásától. — A mondat azt jelenti, hogy talán még nem késő: Eljöhet még a megvilágosodás ideje.

De ez az *egy perc* sem végtelen. De bizonyára még fontosabb az, hogy az *Irodalmi Ujság* ezentúl se legyen *par excellence* emigráns lap, hanem inkább a jövő *egész* magyarságának szócsöve.

Kevésbé fontos kérdés, de megjegyezném még: ki tűnődik az *Irodalmi Ujság* hasábjain, „a délfrancia tengerpart luxusvilláiban az urbánus és népies irodalom egykori ellentéteiről"? Én nagyon figyelmesen szoktam ezt a lapot olvasni és emlékezetem szerint évek óta egyetlen szót nem láttam benne „népies-urbánus ellentétről". Ezt azért jegyzem meg, mert másutt sokat hallottam és olvastam róla, mint olyan problémáról, amely állítólag a harmincas évek intellektuális ifjúsága érdeklődésének középpontjában állt. Hogy őszinte legyek, én személy szerint sohasem egészen értettem, hogy az az ellentét mi körül kavargott és némelykor arra gondoltam: megkérem az *Irodalmi Ujság* szerkesztőit, akik erről biztosan alapos tudomással bírnak, hogy egyszer objektív és világos cikkben fejtsék ezt ki. Ezért lepett meg, hogy egy másik olvasó éppen ennek ellenkezőjét kívánja tőlük.

Chora Dénes (Páris)

A váratlan forradalom

— Paul Kecskeméti: The Unexpected Revolution, Stanford University Press, California, 1961. —

Ezen a címen teszi közzé Kecskeméti Pál tanulmányát a magyar forradalomról. Öt évvel a nagy esemény lezajlása után kerül közkézre a kötet, amelyet szerzője az Egyesült Államok légihaderejének nagy kutató intézete, a *Rand Corporation* megbízásából írt. Kecskeméti műve szociálfilozófiai tanulmány. Központi célja: kibogozni, milyen társadalmi és szellemi erők, a hatalmi apparátuson belüli, mely erjedési folyamatok vezettek végeredményben a magyar forradalom kirobbanásához. A kutatás eredményeinek alátámasztására történelmi tényeket sorakoztat fel a szerző. Az, ahogy az előzményeket és a végkifejlést az olvasó szemei előtt is, több mint öt év után, izgalmas olvasmánnyá teszi, a tárgyilagos tudományos megállapításokra törekvő könyv nagy érdeme.

Kecskeméti az ellenzéki szellemet, az Írószövetségen belül és az Irodalmi Ujság hasábjain kibontakozott, Nagy Imre *újszakaszos politikája* egyenes következményének tekinti. Rákosi a magyar NEP-et abban a szellemben, amelyben azt Nagy Imre képviselte, csak *külsőleg* buktatta meg 1955 márciusában. Az új szakasz tovább élt az írók, a szellemi elit lelkületében, mely a börtönből kiszabadult áldozatok, a Rákosi-terror élő tanúinak elbeszéléséből borzalommal eszmélt arra, milyen eszközökhöz nyúlt Rákosi uralmának biztosítására. A magyar neo-sztalinizmus első korszakában az ellenzékiség mindennek ellenére csak szórványosan jutott nyilvánosan kifejezésre. A XX. moszkvai pártkongresszus nyitotta még a zsilipeket. Kecskeméti úgy látja és azt bizonyítja, hogy az intellektuelek mozgalma elszigetelt maradt, nem volt kapcsolata a tömegekkel. A roham így is elegendő erejű volt ahhoz, hogy a pártvezetőség tekintélyét végleg aláássa. Végül csak az utca megmozdulása az október 23-i diáktüntetés kapcsán hozta létre a kapcsolatot a vezető elit és a tömegek között.

Kecskeméti gondosan elemzi a terror hatását a társadalom egyes rétegeire és a reagálás különböző megnyilvánulási módjait, lehetőségeit. Aláhúzza, véleményem szerint helyesen, milyen szerepe van a totális államban a közvetlen terror *mellett* a gazdasági nyomásnak. Az állam lévén az egyetlen munkaadó, munkásnak, tisztviselőnek anyagi léte függ attól, hogy legalább *külsőleg* konformistának mutatkozzék. Kivételt — Kecskemétivel együtt így gondoltuk számosan eddig — csak a saját földjüket művelő parasztok képeznek. A Kádár-féle kollektivizálási hullám eredménye sajnos azt mutatja, hogy a parasztság ellenálló erejét túlbecsültük.

Amint Kecskeméti leszögezi, a magyarországi felkelés, ellentétben a keletberlini vagy pilzeni tömegmegmozdulásokkal, forradalom volt a szó *szociológiai* értelmében. Ez utóbbiaktól nemcsak abban különbözött, hogy ideológiai előkészítése és háttere volt, hanem abban is, hogy politikai célkitűzésű munkástanácsok egész országra kiterjedő hálózatát teremtve meg, új politikai rendszert állított a moszkovita kommunizmussal szemben. Ezt a kialakulófélben lévő új társadalmi és politikai szervezetet külső erőszak döntötte meg. Kecskeméti úgy látja, hogy a forradalom dominálóan *központi* törekvése a szovjet járom alól való felszabadítás, a nemzeti függetlenség kivívása volt. Ezt bizonyítja szerinte, hogy a munkástanácsok a forradalom második, szerencsétlen szakaszában a forradalmi sztrájk beszüntetésének feltételeként a szovjet haderő kitakarodását jelölték meg. Valójában az ország függetlenségével együtt a munkástanácsok úi társadalmi rendiüket is oltalmazni kívánták. Nemzeti és szociális szempontok szétválaszthatatlanul összefonódtak követelésükben.

Érdekes a szerzőnek az a feltételezése, hogy Moszkva elébe vághatott volna a forradalomnak azzal, ha kevésbé tétovázó és Nagy Imrét október közepén az ügyek élére állítja. Ily lépés nyilvánvalóan leszerelte volna a kedélyeket, akárcsak Gomulka hatalomra jutása Lengyelországban. Azt kell azonban hinnünk, hogy a továbbiakban hamarosan vége szakadt volna a párhuzamnak. A legfőbb szovjet vezetőség 1956 októberében a lengyel kommunista párt követeléseivel szemben tényleg meghátrált. De a Moszkvával való tartós „együttműködés" ára az volt, hogy Gomulka utóbb jelentős részben feladta az elveket, amelyek képviseletében a pártvezetést átvette. Kérdés, Nagy Imre hajlandó lett volna-e erre?

Az ingadozás Moszkvában Sztalin öröke körül, a Rákosi-Gerő féle gazdasági politika csődje, megoszlás a pártvezetőségen belül és ez utóbbi tekintélyének teljes szétroncsolása — ezek voltak a magyar forradalom előfutárjai. Kecskeméti felveti a kérdést, milyen fejlemények vezethetnek a szovjet uralmi körön belül újabb megrázkódtatásra? Válasza, már amennyiben erre válasz adható, az, hogy erjedési folyamat megindulása inkább várható a Szovjetunióban, mint a leigázott országokban. Ennek kiindulópontja a *növekvő ellentmondás* a szovjet realitás és az ábrándkép között, amelyet a pártprogram, mint nagy történelmi missziót megcsillogtat. Az iparosodó Szovjetunió lépésről-lépésre növekvő jólétet biztosít — ez lenne Hruscsov programjának konkrét, megfogható része. Egymagában nem jelenti ez a kommunista ígéret földjét, a teljes társadalmi megújhodás eljövetelét. Az életszínvonal javulása az adott államkapitalisztikus keretben viszont nem elépítheti ki azokat, akik a délibábos jövő képét, a párt forradalmi, világmegváltó feladatait komolyan veszik. Kecskeméti úgy érzi, hogy a két szemlélet ütközése rejt veszélyeket magában a szovjet uralmi rendszer stabilitása szempontjából.

Kemény György

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

„Vita az Irodalmi Ujsággal"

Juhász Pál mindenesetre az olvasók széles rétegének szíve óhajtását tolmácsolja, amikor a szerkesztőhöz intézett levelében (*Irodalmi Ujság*, november 15.) azt kérdi: „Olyan csekély fontosságúak hát a külföldön élő magyar tömegek emberi problémái, hogy ezeket nyugodtan át lehet engedni harmadrangú dilettáns férclapok helyesírásban is járatlan szerkesztőinek?" Bizony sokan vagyunk, akik ilyen témákról többet szeretnének az *Irodalmi Ujságban* olvasni. Mindamellett abban is együtt érzünk a levélíróval, hogy az *Irodalmi Ujságot* „kéthetente égő türelmetlenséggel" várjuk. De azt hiszem, a levélíró nem gondolta meg eléggé, hogy az, amit ő az *Irodalmi Ujságban* értékel, mennyire szorosan összefügg azzal, amit kifogásol benne.

Merem állítani, hogy az *Irodalmi Ujság* — ha szabad magam ilyen kissé fellengősen kifejeznem — azt a *virtuális Magyarországot* tolmácsolja, amelynek léte és vágyakozása Magyarországon el van fojtva. Ugyanez a virtuális Magyarország elsikkad a többi emigráns lap hasábjain is: némelyekben olyan tiszteletreméltó okokból, hogy valamilyen felekezeti, foglalkozásbeli, szakszervezeti, vagy politikai közösség, esetleg egy-egy ország magyar kolóniájának ügyeire összpontosítják figyelmüket, másokban a frakciós marakodás, vagy egyéb kevésbé vonzó okok miatt. Ha az *Irodalmi Ujság* felaprózná a maga hasábjait az olyan magukban véve nem kifogásolandó dolgok közlésére, mint hogy Glasgowban hogyan lehet szkótert részletre vásárolni, vagy Detroitban mi volt egy jótékonysági bál eredménye, akkor képtelen volna elvégezni azt a funkciót, amely reá vár. Egy-egy jó összefoglaló riport valamelyik ország magyarságának szociális helyzetéről biztosan érdekes volna s én olvastam már ilyen közleményeket is az *Irodalmi Ujságban*.

A brazíliai ünneprontókról

Az 1956-os magyar forradalom ötödik évfordulóját példásan ünnepelte meg Rio de Janeiro és Sao Paulo magyarsága. Emlékeztető cikkek jelentek meg a brazil lapokban, a televízióban megszólaltak az 1956-os forradalom menekült fiataljai — akik ma brazil egyetemek hallgatói — és Sao Paulo belvárosában olyan többezres tömegtüntetés volt, melyre még alig akadt példa. A Brazil-Magyar Kultúregyesület a legnagyobb brazil diákszervezettel, az Uniao Civica Estudantil-lel karöltve rendezte meg ezt a tüntető felvonulást, melyet közvetítettek a televíziók és melyről nagy fényképes beszámolókat közöltek a lapok.

Az ünnepi megemlékezések mellett azonban volt egy disszonáns, visszataszító, ünneprontó megmozdulás is Brazíliában. A szélsőjobboldal kis csoportja nyüzsgött, handabandázott, „vándorzászlót" avatott s mindent elkövetett, hogy 1956 tiszta magyar forradalmát az 1944-es szégyenletes, véres eseményekkel összezavarja és kompromittálja. Mintha egyenesen Kádár elvtárs megbízásából cselekedtek volna ezek a „testvérek". Hisz a Kádár-rezsim egyik legfőbb törekvése arra irányul, hogy az 1956-os magyar forradalmat „fasiszta ellenforradalomnak" tüntesse fel. S ehhez nyújtanak neki segédkezet ezek a nyughatatlan politikai kalandorok, akik a maguk múltját és bűnét akarják igazolni a magyar forradalom által, elcsépelt és semmit nem jelentő „antibolsevista" jelszavakkal.

A szélsőjobboldali tüntetések, szervezkedések mögött egy szélsőjobboldali hírlapíró, Varga István áll. Varga „testvér" — mint értesültünk róla — Horthy kormányzó „keresztfia". Ugyanis ez volt az a derék legény, akit az emlékezetes operaházi nyilas tüntetés alkalmával Horthy kormányzó „megkeresztelt" — sajátkezűleg. Ezután kezdődött „mártiromsága", amikor is kormányzósértésért két évet a Csillag-börtönben töltött, ahol zavaros fejű „vezére" is raboskodott.

A „hatalomátvétel" után a „sajtófőnök-helyettesi" tisztet töltötte be, majd a német propaganda rádiónak lett munkatársa. A háború után megszökött, kikerült Brazíliába és időnként Gál Pál néven szerepelt. Itt mint „antikommunista", nagyon jó összeköttetéseket épített ki magának a brazil sajtóban. Lapokat szerkesztett, Szálasi-emlékmiséket rendezett — de meg kell jegyeznünk, hogy e politikai demonstrációnak számító emlékmisék bemutatására soha nem vállalkoztak a brazíliai magyar katolikus papok — s ott volt mindenütt, ahol a „magyar ügyből" szélsőjobboldali propagandát lehetett csinálni. Szervezett Hunyadi-emlékünnepélyt, televíziós riportot és a forradalom után cikkeket helyezett el brazil újságíró barátai révén különböző lapokban: bebizonyítva azt, hogy 1956 tulajdonképpen az 1944-es nyilas-náci „antibolsevista kereszteshadjárat" folytatása.

Egy brazíliai olvasó

JERZY ANDRZEJEWSKI

A papírfejű ember sirámai

Jerzy Andrzejewski a legismertebb lengyel regényírók közé tartozik. Első regénye még a háború előtt jelent meg; a háború alatt Varsóban tartózkodott és résztvett az illegális irodalom szervezésében. 1947-ben jelent meg „Hamu és gyémánt" című regénye, amely tíz évvel később Andrzej Wajda rendezésében, mint film aratott világsikert. Andrzejewski a negyvenes évek végén egyre közelebb került a kommunista ideológiához, végül tagja lett a Lengyel Egyesült Munkáspártnak. 1953-ban ő volt az első író, aki hangot adott a kommunista értelmiség kiábrándulásának „A papírfejű ember sirámai" c. alább közölt elbeszélésében. Ezt követően Andrzejewski fontos szerepet játszott a lengyel írók szabadságmozgalmában — már Gomulka hatalomrajutása után publikálta „Sötétség borítja a földet" c. könyvét, amely a katolikus inkvizició — alig burkoltan sztalinizmusellenes — kritikája.

Néhány évvel ezelőtt még olyan mélyen és teljesen aludtam, mint a vízbe ejtett kő. Most egy ideje valahogy rosszul alszom, az álom, mint a túlrövid takaró, nem fed be egészen. Régebben például igen gyakran röpködtem álmomban. Egy-egy könnyű kar- vagy lábmozdulat elég volt ahhoz, hogy magasba emelkedjem. Mekkora meglepetést és csodálatot váltott ez ki az emberekből, akik földön-maradtukban nevetségesen kicsik és tehetetlenek lettek, s lentről bámulták, hogyan ugrándozok a levegőben, milyen könnyedséggel lépek át fáról-fára! Akkoriban — képzelhetitek — álmaimban túlságosan is sok terem, túl sok szabad levegőm volt. Viszont mostanában, amint azt az imént már említettem, aligalig alszom, s ha nem emlékszem álmaimra, az azért van, mert egyáltalán nem álmodok. Dehát hogy is tudnék álmodni, amikor az álmom olyan gyér, mint a csend a város közepén? A zajos és nyugtalan világ még álmomba is behatol hangjaival, félhangjaival, zörejeivel és suttogásaival, kiáltásaival, zörgésével és csattogásával. Úgy teszek, mintha aludnék, de szüntelen hallom a zajt. Pihennék, de a világ szüntelen foglalkoztat: kínoz és megörvendeztet, ingerel és ijeszt, felháborít és meghat. Fogalmatok nincs róla, milyen erővel fog el néha a vágy, hogy legalább egyetlen rövid éjszakát olyan mélységesmélyen tudjak átaludni, hogy álmomat még az élet legerőszakosabb szólongatása se tudja megzavarni.

Azt mondjátok: nevetséges ambició, hiábavaló és érthetetlen. S talán még igazatok is van. Elmult a röpködés, a légi játszadozás ideje. De igazából csak akkor lesz igazatok, ha becsülettel mondhatjátok, hogy ti magatok, személy szerint, valaha is tapasztaltatok, kézzel érintettetek ilyen nevetséges, hiábavaló, érthetetlen vágyakat. Mások tapasztalataira ne hivatkozzatok. Nagyon kockázatos dolog az ilyesmi! Mert mit tudhattok például az emberek vágyairól, ha csak mások örömei és csalódásai alapján formáltok róluk ítéletet? Ó, a vágyak! Kedveseim, annyi, de annyi mindenre vágyik az ember. De míg bizonyos vágyak megvalósulása erőt és szárnyakat ad az embernek, más — elképzeléseinkben sokszor ragyogóbb és csábítóbb vágyak, ha valóra válnak, súlyos teherként nehezednek az emberre, vagy mint egy korhadt fadarab, puszta érintésre porrá hullnak. De erről mindenkinek magának kell meggyőződnie.

Én az álomképábrándokba való beletemetkezés nevetséges, hiábavaló és érthetetlen vágyáról elég váratlanul győződtem meg, méghozzá a következő körülmények között. Egy éjszaka mélyértelmű és igaz álmot láttam, s ami a legfontosabb — hónapok óta most álmodtam először. Hogy emlékszem-e rá? Micsoda kérdés! Hát persze, hogy emlékszem.

Az álom azzal kezdődött, hogy siettem. Hová siettem és miért? — ezt akkor nem tudtam pontosan, mindenesetre nem emlékszem, hogy akkor tudtam volna, mért kell annyira sietnem. De siettem, arra emlékszem világosan. És ahogy az ilyenkor az álmokban lenni szokott, kezem-lábam megbénult. Pokoli érzés, higgyétek el. Az ember tudja, hogy valamit tüstént el kell intéznie, hogy várnak rá, hogy valahol okvetlenül, de okvetlenül ott kell lennie, de csak áll, áll mint akinek földbe gyökerezett a lába, bár belül mindene siet: a gondolatai, a szíve, a vére, minden őrült tempóban forr, kering, rángat, vonszol, tohan, kerget, hajszol. Elkésel, ember! Nem érsz oda idejében! Gyerünk, nyomjuk meg az iramot! És ebből a fejetlen vakrémületből az erőtlenség fokozódó érzésén kívül semmi se lesz.

Jól emlékszem, hogy a gyötrő tehetetlenség bilincseiben nemegyszer eszembe jutott nagyszerű régi röpködésem. S az emlékezéstől hullani kezdett rám a remény, mint apró esőcseppek hullanak a hőségtől fonnyadó virágra. Ó, ha most tudnék repülni! Csak egy kicsit, éppencsak fel az ablak párkányára. „Ha odáig eljutnék" — gondoltam — „onnan már minden símán menne." S iszonyú erőfeszítéssel megpróbáltam felágaskodni, s mikor ez — ó boldog pillanat! — sikerült, karjaimmal és lábaimmal ugyanazokat a mozdulatokat tettem, amelyek segítségével valamikor könnyed biztonsággal emelkedtem a levegőbe.

Egyedül alszom, s így nem tudom, jajgattam-e kínlódásaim közepette. Azt hiszem, igen; mert bár egyre vadabbul fujtam fel magamat és éreztem, hogy a torkomban lüktet a szívem, hogy elönt a verejték és zubog a fejem, mint egy teafőző — minden próbálkozásom, minden erőfeszítésem kudarcot vallott. Ha csak egy ujjnyit fel tudnék emelkedni! Csak egy pillanatra érezhetném testemben azt a könnyűséget, amely szárnyakat ad, mint a szerelem! Hiába; nehéz voltam, mint a kő, mint a bánat, mint a szégyen. „Vége" — gondoltam keserűen — „vége a repülésnek; én már többé fel nem szárnyalhatok, nem játszhatok, nem ugrándozhatok, az emberek többé meg nem csodálják röptömet." S még ezen a mély álmon át is elfogott a szomorúság: sajnáltam a ködbehajló láthatáron túl a fantasztikus tájakat, amelyeket soha többé nem láthatok, sajnáltam az emberek soha visszanemtérő csodálatát. Igen maidnem biztos vagyok benne — nyögtem és jajgattam álmomban. Arra azonban egészen pontosan emlékszem, hogy hirtelen felriadtam, de ez az ébrenlét csak egy sóhajtásnyit tartott, semmi sem volt körülöttem, csak az éjszaka; s ekkor ösztönösen a másik oldalamra fordulva megint alásüllyedtem, mint a vízbefúló.

Lenn hatalmas tömeg várt rám. Emlékszem, hogy egyszerre csak egy tágas, de zsúfolt terem ajtajában álltam — s csak ekkor vált világossá, miért is siettem annyira az imént. Hát persze, ez az a terem, ahol az egybegyülteknek elő kell adnom a Nagy Szónoklatot. „Látod" — gondoltam magamban, nem minden büszkeség nélkül — „minek is repülnél, mikor Nagy Szónoklatot tarthatsz." És éppen kezdtem magamnak utat könyökölni a bejáratot eltorlaszoló emberek között a terem belsejébe, amikor az erkélyen, ahol (amint erről később meggyőződtem) időközben elhelyezkedett egy tűzoltózenekar, hirtelen megszólaltak iszonyú hangerővel a harsonák. Nemegyszer beszéltem már gyűléseken, de biztosíthatlak benneteket afelől, hogy soha még elő nem fordult velem az, hogy belépésemkor harsonaszóval fogadjanak. De a legkülönösebb az volt az egészben, hogy bár életemben először találkoztam ilyen fogadtatással, egyáltalán nem voltam meghökkenve, egyáltalán nem csodálkoztam. Ellenkezőleg, úgy vettem ezt, mint a világ legtermészetesebb dolgát és nem tagadom, hogy a harsonaszó lényegesen javított a közérzetemen. Látjátok, milyen keveset tud az ember arról, milyen ritkán gondol arra, hogy mire vágyik a lelke, mitől repes a szíve. Én például sohasem gondoltam volna, hogy jólesik nekem a harsonaszó. Pedig jólesett. De még mennyire! Általában véve a terem hangulata egyszerre rendkívül ünnepélyes, mondhatnám fennkölt lett, ugyanis alighogy az erkélyen felharsantak az öblös hangszerek, az összes jelenlévők felemelkedtek a helyükről és tapsolni kezdtek, és minthogy a széksorok között álló emberek ügyesen és gyorsan utat engedtek nekem, igazán szép volt és megható, ahogy a roppant tömegen át, mind hangosabb harsonaszó közepette mentem a színpad felé, ahol a szószék állott.

De mielőtt felléptem volna a szószékre, néhányan körülfogtak, udvariasan arra kérve, hogy legyek szíves az első sorban fenntartott helyek valamelyikében helyet foglalni. Leültem, a harsonák abban a pillanatban elhallgattak, az egybegyültek is elhelyezkedtek, a szószékre pedig felment egy fiatalember és emelt hangon tudatta a közönséggel, hogy a neves és kiváló író (azaz én), mindjárt meg fogja tartani a Nagy Szónoklatot.

Lesznek talán köztetek néhányan, akik el tudják képzelni, hogy amikor felmentem a szószékre, a teremben újra kitört a taps. Mert valóban így történt. És mivel a taps elég sokáig tartott, volt rá időm, hogy összeszedjem az első mondatokat, amelyek méltók a Nagy Szónoklat megnyitására. Már meg is voltak a mondatok; azzal a biztonságos könnyedséggel akadtam rájuk, ahogy az ember sötét szobájában megtalálja a villanykapcsolót; már mélyebben szívtam be a levegőt, hogy ezt a néhány első szót tele tüdővel mondjam ki, már a következő mondatok is formálódtak a nyelvemen pontos, hogy úgy mondjam, végleges fogalmazásban, amikor — az ördög tudja, szívem milyen rejtett zugában — vadult belémnyilallt a kísértés, hogy lábujjhegyre álljak és a szószékről belekukorékoljak a terem közepébe.

Ez a szeszélyes kívánság oly hirtelen és meglepetésszerűen zuhant rám, hogy még csak magamra se kiabálhattam: „Térj észre, te hülye!" Tetőtől-talpig áthatott a képtelen kakaskodás kísértése. Ezt éreztem az ujjam hegyében, a gégemben, az ajkamon, fülemben, szememben, még a hajam szálaiban is. „Ó, kukorékolni, kukorékolni!" — kiáltott bennem minden — „Kivágni a diadalmas ku-kurikúúút!"

A taps elhalt, s csend lett a teremben; olyasféle csend, amilyen színházi előadás kezdete előtt szokott a nézőtérre telepedni, én pedig mit csináltam? Kavargó fejjel álltam a roppant, várakozásteli csend sűrűjében, s éreztem, hogy elsápadok, hogy verejtékcseppek gyöngyöznek a homlokomon, mert mindennek ellenére, annyira nem hagytam el magamat, hogy ne tudjam: én ezt a kísértést meg nem állom, még egy másodperc, egy tizedmásodperc és borzasztó dolog történik — valóban elkukorékolom magam. És akkor? Mi történik akkor?

A józan ész utolsó ösztönös mozdulatával az első sorban ülő emberek arcára vetettem elhomályosuló pillantásomat. Komolyak voltak ezek az arcok, tele figyelemmel, nagyon távol álltak mindenféle „kukurikútól" és minden ehhez hasonlótól, ehelyett tárgyilagosan és szolíd nyugalommal várták a Nagy Szónoklatot.

Ezek az arcok mentettek meg a katasztrófától. Nekik köszönhetem, hogy nem követtem el semmiféle szégyenletes ostobaságot, hogy nem ejtettem súlyos foltot a becsületemen. Köszönet érte, első sorban ülők tekintete! Bár mindez csak álomban történt, köszönöm néktek, hogy még álmomban is segítettetek megfékezni idétlenkedő kedvemet. Hol lennék most néikületek? Milyen útvesztőbe, milyen bolond zűrzavarba keveredtem volna?

A rám szegezett tekintetek tárgyilagossága és szolíd megbízhatósága hideg zuhanyként hatott rám. Összerázkódtam. Lehet, hogy ez az érzés kicsit olyan volt, mint a félelem, ám ugyanakkor tökéletes biztonsággal tudtam, hogy feladatom magaslatán állok, s hogy a várakozásnak megfelelően elmondom a Nagy Szónoklatot. Így is történt. Úrrá lettem magamon és a helyzeten, mint a soffőr, aki csak egy hajszállal kerülve el a katasztrófát biztos kézzel irányítja jó útra kocsiját.

Ahogy meghallottam saját hangomat, amely tárgyilagos józansággal szárnyalt a terem fölé, nyomban nyilvánvalóvá lett számomra, hogy most már meg nem állok, irányt sem tévesztek. Olyan pontosan éreztem, tudtam már a Nagy Szónoklat szövegét, mintha csak egy magnetofónszalag kezdett volna el bennem forogni. Hajrá, előre! Bátran, csak bátran! Technikai szempontból hibátlanul pergett bennem a beszéd. Nem kellett szavakat keresnem — maguktól jöttek a nyelvemre, s épp azok, amelyekre szükségem volt. Nem kínlódtam mondataim szerkesztésével, ritmusával. Sőt! még a gondolkodással sem kellett bajlódnom. Folytak belőlem a helyes mondatok, mint csapból a víz. Hibátlanul és nagyon modernül dolgoztam, vagyis minimumra csökkentett önköltséggel, amelyet a fejlett technika alkalmazása tett lehetővé. Egyszóval, Nagy Szónoklat volt ez a javából.

Ebben a meggyőződésemben megerősített a tapsorkán, amely azután a kijelentésem után tört ki, hogy nappal világos van, éjjel viszont sötét. A megfogalmazás világossága minden szónoklat, különösképp minden Nagy Szónoklat nélkülözhetetlen eleme. Ami a nappalt és az éjszakát illeti, a zavaros elmék mindjárt elkenik a kérdést mindenféle mellékes aprósággal, például azzal, hogy borús napokon általában sötét van, holdvilágos éjjel pedig majdnemhogy világos. Az effajta szőrszálhasogatás nyilvánvalóan sehova sem vezet. Az emberi értelemnek olyan egyszerű kijelentésekre van szüksége, mint egy vasalódeszka. Hát vajon megtapsoltak volna, ha azt mondom: a csillagfényes tavaszi éjszakák gyakran világosak? Ti is tudjátok, hogy ebben az esetben egyetlen kéz sem mozdult volna tapsra a teremben. Így viszont megtapsoltak, mert egyszerűen azt mondtam: „Éjjel sötét van, nappal pedig világos." Nem sokkal később közöltem az egybegyűltekkel, hogy minden dolgozónak két keze van és egy feje — s a teremben felzúgott a taps. Bizony, kedveseim, érteni kell egy ilyen Nagy Szónoklat elmondásához. A dolgok mélyére kell hatolni.

S akkor, abban a szempillantásban, amikor a Nagy Szónoklat törvényeihez híven magasabb hangnembe akartam lépni, papírzizegés ütötte meg a fülemet. „Ejnye" — gondoltam — „A Nagy Szónoklat időtartama alatt nincs helye papírzörgésnek. Csendnek kell lenni. A taps — hogyne, a taps rendben van, sőt, okvetlenül szükséges. De ami a papírzizegtetést meg zörgést, s legfőképp, ami a sugdolózást illeti, ennek már igazán nincs helye a teremben."

Abba az irányba pillantottam, ahonnan a neszt gyanítottam, hogy megtudjam, miről is van szó, s egészen megrökönyödtem — az ügy ugyanis súlyosabbnak bizonyult, mint sejtettem. A negyedik, vagy ötödik sorban egy férfi nyugodtan, a világ legtermészetesebb mozdulataival körülkötötte a fejét újságpapírral.

Úgy éreztem, mintha a bennem mindeddig tökéletesen működő szerkezetben valami egy pillanatra megszakadt volna. Mindamellett uralkodtam felindulásomon és így dörögtem: „A víz a folyókban felülről lefelé folyik." A terem tapssal válaszolt. — „Jól van" — gondoltam magamban — „Mehetsz tovább."

Tovább haladtam, de közben határozottan hallottam, hogy megint zörögnek a teremben. Elhatároztam, hogy nem nézek a zaj irányába. Végül mégse bírtam ki, s odanéztem. Nem, ilyet még életemben nem láttam. Az előbb említett férfi szomszédságában ülő emberek szintén bekötötték a fejüket újságpapírral. És milyen ügyesen csinálták! Milyen gyorsan! Talán már otthon titokban gyakorolták ezt a műveletet? Így volt-e, nem tudom — elég annyi, hogy ezután már az események szédületes gyorsasággal követték egymást. Az újságok a terem másik oldalán is felbukkantak; kis- és nagykabátok zsebeiből, táskákból, mindenünnen ezt húzgálták ki az emberek. Akkor az utolsó sorban valaki felemelkedett, körülnézett a teremben, valamit suttogott szomszédjainak és hirtelen hátul is pokoli módon elkezdtek zizegni az újságok.

Kivert a hideg veríték. Összeszorítottam az öklömet és azt mondtam magamban: „Nem adom meg magam!" S azzal még magasabb hangnembe csaptam át. Addigra már legalább a terem fele befedte a fejét újságpapírral. Bárhova néztem, közel vagy messze, jobbra, előre vagy balra, mindenütt, de mindenütt ugyanaz a látvány fogadott — a mozdulatlanul ülő emberek törzsére illesztett ocsmány, hegyes papiroskúpok látványa. A hallgatóság egyrésze ujjával szemés szájnyílást szúrt a papírba. Másokat inkább az orrnyílás érdekelt.

Érezve, hogy nemsokára minden fej újságpapír mögé menekül, segélykereső pillantást vetettem az első sorban ülők arcára. Ez az egyetlen pillantás meggyőzött arról, hogy ezúttal semmilyen segítségre nem számíthatok. Ha közülük csak egy is rám nézne! De nem! Az első sorban ülők kizárólag sajátmagukkal voltak elfoglalva, suttogva tanácskoztak, és úgy látszik döntöttek is, mert — és ekkor megroggyant a térdem — egyikük kinvitotta az aktatáskáját, kivett belőle egy újságot, hangosan zörögve szétterítette és — mint ahogy az már sajnos előrelátható volt — lassan, nyugodtan, ám módszeresen kezdte a fejét papirosba kötni. „Döntöttek!" — villant át rajtam a felismerés. Egy perc múlva az első sorban ülők követték társuk példáját. És már nem volt egyetlen emberi arc sem az első sorban. Papírrá váltak.

És mindezek ellenére, képzeljétek, tovább beszéltem. Megmakacsoltam magam. Szóval mindenki ellenem fordult? Hát így állunk! Nem ízlik a Nagy Szónoklat? Felkértetek rá, most meg már nincs az ínyetekre? Ó ti árulók, ti gyávák, ti nyavalyás hazugok! Azért is megfoglak benneteket. Egy tapodtat sem engedek. Halljátok, egy tapodtat sem. Miattatok felejtettem el repülni. Rátok való tekintettel tartózkodtam a kukorékolástól. Elég az önmegtagadásból. A Nagy Szónoklatot nem adom.

S azzal még magasabbra srófoltam hangomat. „Kétszer kettő az öt!" — üvöltöttem teljes erőmből. Ugyanakkor zsibbadt szívvel és a vágyakozástól elködösült szemmel kerestem legalább egy emberi arcot a teremben. Éreztem, hogyha ezt az egyetlenegyet megtalálnám ebben a papíráradatban, lehetne az akármilyen csúf, torz és nevetséges, mégis segítséget találnék benne, erőt, kedvet, biztatást nyernék tőle, nem szépség kellett nekem, nem a női arcvonások bája és harmóniája, csak egészen egyszerűen egy emberi arc. És hirtelen — micsoda boldogság — találtam egy arcot. Egy öt-hat év körüli kislány szőke fejecskéje tűnt a szemembe; a kislány illedelmesen, csendben üldögélt egy papirosfejű nő mellett.

Ó, csak erre volt szükségem! Már volt kinek beszélnem. Éreztem, hogy könny szökik a szemembe, de aztán visszanyertem nyugalmamat és halkan bár, de érthetően így szóltam: „Minden kezecskén öt ujjacska van." És már a kedves, szöszke gyermek tapsra emelte kezecskéjét, mikor a mellette ülő nő táskájából sietve előhúzott egy fél újságlapot és a nyomorúságos papírronggyal bekötötte a kislány fejecskéjét.

„Ez a vég" — gondoltam. Már nem volt más előttem, mint a rotációspapírba burkolt fejek egyforma, névtelen, csúcsos, hallgatag sokasága. Egyszerre minden zörgés abbamaradt, s olyan csend ülte meg a termet, hogy még a légy zümmögését is meg lehetett hallani. Vagyis meg lehetett volna hallani — de még a legyek is elrejtőztek. Zümmögésnyi nesz sem volt.

Én pedig, képzeljétek! egyre tovább nyúztam a magam Nagy Szónoklatát. Nem tudnám megmondani, mennyi ideig tartott az egész. Arra az egyre emlékszem, hogy hirtelen úgy rémlett, ugyanígy, ugyanebben a helyzetben kell beszélnem életem végéig. Múlnak az évek, lényeges és lényegtelen dolgok történnek a nagyvilágban, feljön és lemegy a nap, emberi lények milliói élnek győzelmek, vereségek, vágyak és remények közepette — s én, én, a szüntelen folydogáló szavak foglyaként egyre csak darálom a papirosfejűek tömegének ezt a végnélküli, önmagát ismétlő, semmiségbe, űrbe kanyargó Nagy Szónoklatot. És már nemcsak amiatt szenvedtem, amit most csinálok, hanem a jövő miatt is, amely olyan szörnyű súllyal nehezedett rám, mint a kétség, mint a vakság, mint az érzéketlenség.

(Folytatás a túloldalon)

Irodalmi Ujság

AUER PÁL, a neves politikus és volt francia követ kezdeményezésére akció indult, hogy Párisban utcát nevezzenek el Liszt Ferencről.

★

SZENKÁR JENÖ, a nagynevű dirigens a minap ünnepelte karmestersége ötvenedik évfordulóját. Szenkár Jenő a legutóbb Düsseldorf főzeneigazgatójaként működött.

★

CÉLTALAN ÉG ALATT címen *jelent meg Sulyok Vincének, a kitűnő fiatal költőnek új verskötete a Brüsszeli Magyar Ház kiadásában. A kötet ismertetésére visszatérünk.*

★

GESZTI GYÖRGY, a kitűnő zongoraművész a magyar forradalom 5-ik évfordulóján Rio de Janeiróban adott hangversenyt. Liszt Ferenc halálának 100-ik évfordulóján rendezett ünnepségeken a riói osztrák és magyar klubban tartott előadást és játszotta Liszt műveit nagy sikerrel.

★

66 ÉVES KORÁBAN PÁRISBAN meghalt Vértes Marcel, a világhírű festőművész. 1920-ban kezdett el festeni, főleg könyvillusztrációival, falfestményeivel és balettekhez, filmekhez készült díszlet- és kosztümterveivel ért el világsikert.

★

SZÖRÉNYI ÉVA, a kiváló színésznő, aki 1956 óta New Yorkban és az Egyesült Államok más városaiban élt, végleg letelepedett Kaliforniában, ahol egy televíziós állomás szerződtette.

A „NYUGAT" ÉS A „SZÉP SZÓ" KÖRÜL — ezzel a címmel Ignotus Pál a „Pax Romana" (katolikus egyetemisták és diplomások nemzetközi szervezete) nagybritanniai magyar szövetsége rendezésében a londoni Mindszentyházban (5. Arundel Gardens, W.11.) december 15-én pénteken este 8 órai kezdettel irodalmi előadást tart, amelyben kitér Fenyő Miksának nemrég Amerikában a „Nyugat"-ról megjelent visszaemlékezéseire és a budapesti rádió Petőfi adásában elhangzott „József Attila és a Szép Szó" emlékműsorra.

★

ENCZI ENDRE az 1956-os októberi magyar forradalom ötödik évfordulóján előadást tartott a magyar emigráció helyzetéről a CBC montreali adásában.

★

EXCHANGE címmel angol nyelvű havi folyóirat jelent meg Montrealban. A haladószellemű folyóiratban a legjelentősebb kanadai és francia írók munkái szerepelnek. A lap az európai és amerikai szellem szintézisét igyekszik megteremteni. Szerkesztője Vizinczey István, a budapesti Hunnia Filmgyár volt dramaturgja.

IZGALMAS SPORTTUDÓSÍTÁS

A döntést talán az edző utolsó, álmatlan éjszakája hozta meg... Faragó István, a magyar válogatott edzője az Európa-bajnokságra virradó éjszaka döntötte el véglegesen, hogy a fekvő testhelyzetben mindig nagyszerű eredményekre képes Veress Istvánnét állítja a csapatba.

Miért is szenteltek volna különösebb figyelmet éppen Veressnének? Első lövéseit csak egy ember, az izgatott férj kísérte feszült figyelemmel. Amikor azután az első harminc lövésből 25 tízest és 5 kilencest talált, már köréje gyűltek az emberek. Az utolsó harminc lövésre csak 1 kilencese akadt és 29 alkalommal lőtt egymásután a tízest jelentő kis fekete körbe. Váratlan meglepetés! Világ- és Európa-rekordbeállítással nyerte az Európa-bajnokságot...

A boldog ünneplők karjaiból az öltözőbe szaladt, mint később elmesélte: jól kisírta magát, de már az öröm könnyeit hullatta, hiszen régi-régi vágya teljesült...

Magyar Hírek, 1961 október 15.

ALEXANDRA JABLOSKINA, a nagy orosz színésznő 95 éves korában Moszkvában elhunyt. Jabloskina már hat éves korában, 1872-ben rendszeresen játszott gyermekszerepeket a moszkvai Malyszínházban, ahol 1888-ban szerződtették. Pályája alatt több mint négyszáz színmű női főszerepét játszotta el, még akkor is sikerrel, ha maga a darab megbukott.

★

REZA PAHLEVI, a perzsa sah, filmet írt Mohamed próféta életéről. Miután Iránnak nincs filmipara, az uralkodó jelenleg egy rendezőt keres, aki filmjét színreviszi.

SZÁZÖTVEN ESZTENDEJE követett el öngyilkosságot a Wannsee partján Heinrich von Kleist. Az évforduló alkalmából a német, svájci, osztrák és francia sajtó sok érdekes méltatást közölt a német drámaíróról, egyebek közt Kleistnek a mai francia drámára gyakorolt hatásáról. Günter Blöcker tollából (Heinrich von Kleist oder Das absolute Ich, Argon-Verlag, Berlin) újszerű Kleist-életrajz jelent meg. Az életrajz legfőbb értéke: az egyes Kleist-drámák pszichológiai interpretációja, valamint Kleist korai egzisztencializmusának elemzése.

★

MILLER „Salemi boszorkányok" című színdarabját opera formájában mutatták be New Yorkban. A darabhoz Robert Ward szerzett zenét, míg a szöveget Bernard Stembler írta át, illetve rövidítette. A parlando-dialógusokban gazdag, áriák és kórus nélküli operát a közönség szíves fogadtatásban részesítette.

★

REMBRANDT egyik festménye — mely Arisztotelészt ábrázolja, amint Homérosz szobrát nézi — egy New York-i aukción kétmillió háromszázezer dollárért kelt el. Ez a legnagyobb összeg, amelyet mindeddig festményért fizettek; a vásárló a New York-i Metropolitan Museum of Art volt. Rembrandt 1653-ban egy szicíliai nemesember rendelésére festette e képet, mely 1907-ben Párisból New Yorkba, majd ott Alfred Erickson műgyűjtő birtokába került. Ugyanezen az aukción — ahol Erickson hagyatékát árverezték — Perugino, Fragonard, Holbein, Cranach és Van Dyck képek cseréltek gazdát.

AZ EGYESÜLT NEMZETEK KÖNYVTÁRA — melyet Dag Hammarskjöldről neveztek el — a minap megnyitotta, ha nem is kapuit, de az ENSZ főépülete felé nyíló ajtaját. A könyvtár ugyanis — melyhez a telket John Rockefeller vásárolta 9 millió dollárért és amely a Ford-alapítvány 6 millió dolláros támogatásával épült fel — félmillió, politikai és társadalomtudományos jellegű könyvállományával egyedül az ENSZ-delegáció olvasási szomját kívánja kielégíteni. Ezért a kétmillió dollár költséggel épült olvasóteremben mindössze 65 ülőhely foglaltatik. Magának a könyvtárnak január elsejétől száztizenöt alkalmazottja lesz, akik, mint a különböző ENSZ-delegációk, közel nyolcvan nyelven beszélnek, sőt nyilván olvasnak is. A könyvtár megnyitására a Ford-alapítvány 140 könyvtárigazgatót hívott meg a világ minden tájáról, akik kellő csodálattal adóztak az eszeveszett pazarlásnak.

★

FIATAL LENGYEL ÉS ANGOL FESTŐMŰVÉSZEK december második és harmadik hetének víkendjén szűkkörű privát kiállítást rendeznek Bernard Shaw hajdani otthonában, Cloacina Cottage-ban (Ayot St. Lawrence, Welurja, Hertfordshire). A kiállítás védnökei Radziwill herceg és felesége és Sir Basil Spence, az angol királyi akadémia tagja. A kiállítás szombatonként és vasárnaponként lesz nyitva reggel tíztől. Az angol falusi környezetben és a műemlék jellegű házacskában megrendezendő kiállítás igen egyéni ötlet és az első ilyen vállalkozás Angliában.

★

GHANA legujabban kiadott bélyegét, mely az ország vezérét, dr. Nkrumaht ábrázolja, az Izraelben élő magyar művész, Károly Mirjam, tervezte.

A papírfejű ember sirámai

(Folytatás az előző oldalról)

Sekkor, kínzó érzésektől és felismerésektől gyötörve, egyszerre csak tudatára ébredtem annak, hogy a bennem forgó mechanizmus fokozatosan lassul. Igen, szinte hihetetlennek tűnt, de valóban a beszéd végéhez értem: mindent elmondtam, ami a Nagy Szónoklatból elmondható volt. Ami egy perccel előbb még oly távolinak, szinte elérhetetlennek tűnt, most beteljesült — partot értem. S lám itt volt a part, csak egy karnyujtásnyira. Még kivetettem magamból a legmagasabb hangnemben néhány utolsó mondatot, s azzal elhallgattam. Először csak a saját szívem zakatolását hallottam, s éreztem a vér lüktetését torkomban és halántékomban. Ujjaim fagyossá gémberedtek, szájam, mint láz után, kicserepesedett, lábaim úgy megroggyantak, hogy féltem, ha megmozdulok — összeesem.

Egyszerre csak felcsattant a taps a teremben. Először csak szórványosan, majd egyre sűrűbben, végül minden teret kitöltön. Nem tudnám megmondani, hogy kerültem le a szószékről. Elég az hozzá, hogy nem sokra rá az elsősorbéliek közt találtam magam, akik fejükről sietve lehúzkodták az újságpapírt, minden oldalról körülvettek és kezemet szorongatva gratuláltak az imént elhangzott kitűnő Nagy Szónoklathoz.

Ekkor az erkélyen elhelyezett tűzoltózenekar rágyujtott egy tüzes indulóra, mire a teremben vidám mozgolódás és zaj támadt. Az emberek élénken ugrottak talpra és mialatt tömegestül kifelé tülekedtek, sietősen és szemmellátható megkönnyebbüléssel húzták le fejükről a papírsüvegeket. A bejárat szélesre tárt ajtószárnyain át friss és tiszta levegő tódult be a terembe. Az udvaron sütött a napocska, daloltak a madarak és a fiatal tavaszi lombok örömet sugároztak. Milyen távoli volt nekem mindez! Ahhoz, hogy újra friss levegőt szívjak, előbb a tömeg közé kellett vegyülnöm, s vele együtt tolonganom a kijárat felé. Minden tagom fájt, minthacsak órákig álltam volna zuhogó jégesőben. A szó szoros értelmében mindenem fájt; alig lélegeztem a szégyentől, a haragtól és szomorúságtól, undorral tapostam a padlón felhalmozódott, széttépett és gyűrött újságokat. A fentről pattogó induló minden egyes taktusa botként zuhant a fejemre. S közben körülöttem az emberek felszabadultan, de milyen felszabadultan! és vidáman nevetgéltek. Őket miért nem veri fejbe az induló, miért csak engem?

„Hát így állunk? Hát így állunk?" — ismételgettem konokul ugyanazt a pár szót —„Szóval mindenki összefogott ellenem." És egyszerre visszataszítónak éreztem a napfényt, unalmasnak a csicsergő madarakat, sivárnak a tavaszi lombot, az embereket pedig — az embereket, akik nevetgélve és beszélgetve nyomakodtak kifelé — idegennek, távolinak, szinte ellenségesnek. Elegem volt az egészből. Megszökni, elrejtőzni valahol, minél messzebb az emberi hangoktól és tekintetektől — ez volt minden kívánságom. Így aztán, mikor kiértem a széles előcsarnokba és megláttam egy, az épület belsejébe futó hosszú, üres folyosót, azonnal arrafelé kezdtem nyomakodni.

A folyosó valóban hosszú volt, de az induló hangjai és főleg az emberek lármája ide is beszürődött. Így aztán amint egy ajtón megpillantottam a duplanullás jelzést, sürgősen menedéket kerestem mögötte.

Végre csend lett. A helyiség üres volt és homályos, csupán egy gyenge villanykörte szórt alá valami gyér fényt a mennyezet magasából. De micsoda áldott béke volt itt! Hosszabb ideig mozdulatlanul álltam, vártam, hogy kicsit lehűljek és hogy annyira-amennyire összeszedjem szétszórt gondolataimat. Milyen valószínűtlenül hosszú utat tettem meg az üdvözletemet zengő harsonáktól e meglehetősen szerény, de közhasználatnak örvendő helyiségig! „Látod, látod!" — morfondíroztam.

S miközben suttogva csillapítottam magam, mint ahogy egy megbántott gyereket csillapítgat az ember, a mosdó fölé függesztett tükör elé léptem. S akkor a tükörben megláttam, hogy arcomat hegyes csúcsban végződő, szoros papírsüveg fedi. Meghűlt bennem a vér, megállt a szívverésem. Abban a pedig roppant, fojtott kiáltás szakadt ki belőlem és — felébredtem.

Kinn már világos volt, ablakom alatt vidáman fütyörésztek a madarak. Persze nem tudtam újra elaludni. És erről nincs is több mondanivalóm, csak talán még annyi, hogy amikor ezt az álmot elmondtam néhány barátomnak, írótársamnak, kiderült, hogy ők is hasonlókat szoktak álmodni, bár, meg kell mondanom, hogy — amint ez a különböző elbeszélésekből kiderült — álmaik az enyémtől egyben-másban különböztek. Egy kiváló prózaíró például elismerte, hogy ilyesfajta ÁLMA volt, de határozottan tagadta, hogy akár álmában is kukorékolni volna kedve. Hát nem érdekes? Ebből kitűnik, hogy az emberek még az ÁLOM közösségében is megőrzik egyéniségüket. Tűnődnöm kell rajta, hogy vajon helyes-e ez így.

1952, szeptember.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliai olvasóink postahivatalokban kapható 10, illetve 20 shillinges postal ordert küldjenek kiadóhivatalunkba.

A következő országokban terjesztőinknél lehet előfizetni:

Argentínában: Dr. Girsik Géza, Lavalle 361. c/o Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co. 173, Pitt Street, Sidney. Ausztráliában: Hajdu Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Bateliére, Paris 9. Írországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hayarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Sas László, 3455, Ellendale Ave., Apt. 15. Montreal. Németországban: Szarvas Gábor, Stuttgart/W., Ludwigstrasse 96. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air Genéve-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 64—11, 99th Street, Forest Hills 74, New York. N. Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

A fel nem sorolt országokból az előfizetést közvetlenül kiadóhivatalunknál, nemzetközi postautalványon való átutalással lehet eszközölni. Az átutalást minden ország bármely postahivatala elfogadja.

Kérjük olvasóinkat, közöljék előfizetésüket levelezőlapon is kiadóhivatalunkkal, mert a nemzetközi postautalvány kézbesítő szelvényén nem szerepel a befizető neve és címe, csak a befizetési szám.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 francs, Brazília: 40 cruseiro, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: NF. 0.90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 300 pruta, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia: 1 korona, Olaszország: 70 líra, Svédország: 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Londoni magyar szabó

FALUDI

Árban a legolcsóbb, minőségben a legjobb. Alakítást is vállalok.

Szövetek gyári áron, nagy választékban.

22, Burnham Court, Moscow Road, London, W. 2.

Telefon: BAY 7015.

Szerezze be élelmiszerszükségletét

magyar fűszerestől.

Hazai áruk bő választékban!

MAGYAR SZALONCUKOR

1 kg-os dobozban konzum szaloncukor 8/–, 1 kg-os dobozban krém szaloncukor 9/6, 1 lb. darált mák 3/6, 1 lb. magyar tojásos tarhonya 2/10. Rendelését postázzuk a vételár és postaköltség (2 lb.-ig 2/–, 4 lb.-ig 2/6) előzetes beküldése esetén.

SIKLÓSI ÉS ERNHOFFER

Continental Delicatessen, 113, Kensal Road, London, W.10.

Telefon: LAD 7634.

(Underground: Westbourne Park Station)

A legnagyobb magyar könyvsiker

HALÁSZ PÉTER:

Tatárok a Széna téren

című regénye.

Megjelenését követő három héten belül lekötötték ennek az ízig-vérig pesti regénynek angol, francia és német nyelvű kiadási jogát. A vászonkötéses kiadás elfogyott, a kartonkötéses ára: $3.60. Megrendelhető a vételár s a portóköltség (20 cent) egyidejű beküldése mellett (csekken, vagy Money Orderen):

RODOSTÓ PUBLISHER,
216 P. O. Box, Murray Hill Station P. O. New York 16, N. Y. USA.

A megrendelés kézhezvétele után azonnal postázzuk.

KEDVEZMÉNYES KARÁCSONYI FÉNYKÉP-AKCIÓ!

GEORGE MAITENY

(Majtényi)

angliai és külföldi folyóiratok munkatársa és világhírű személyiségek és azok gyermekeinek

FÉNYKÉPÉSZE.

Gyermekeket lehetőleg saját környezetükben, felnőtteket saját otthonukban vagy London West End-i studiómban fényképezek. Előzetes megbeszélést telefonon kérek: *MUSeum 9600.*

Havonként néhány napot Párisban dolgozom. Előzetes levelezés esetén párisi felvételeket is vállalok. *Levélcím: 37 Great Russell Street, London, W.C. 1.*

HOLLÓS

Monopol ügynökség
15, Colebrooke Avenue,
London, W. 13. Telefon: PERivale 9275.

Vámmentes ajándékcsomagok és gyógyszerek Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Published by the Hungarian Literary Gazette Ltd.

14, St. George Street, London, W. 1.
Telefon: MAY 32–24.

Printed by Jolly the Printer Ltd. (T.U.), 238 Fore St., London, N.18.

Irodalmi Ujság

XII. évfolyam, 24. szám — A MAGYAR ÍRÓK LAPJA — 1961 december 15

DÉVAVÁNYI ILLÉS

ERŐS AZ ÉN BIZALMAM...

Erős az én bizalmam
Még akkor is, ha szám panaszra nyílik.
Mert megaláztak nagyon engemet.

(115. zsoltár)

Mire az ember negyven éves lesz, van valami jogcíme arra, hogy bizalmatlan legyen eseményekkel s különösen a világ híreivel szemben. Fruzsina néninek azonban mindig mindent elhittem, ő volt az egyetlen, akinek ítéletében mindig megbíztam. A háború után megvártam, amíg vele beszélhettem — titokban jött át a határon, hogy egy ausztriai faluban velem találkozhasson — s csak azután alkottam végleges véleményt arról, ami a háború alatt Magyarországon történt.

Fruzsina néni nem volt se paraszt vagy munkás, se középosztálybeli, se arisztokrata: azt nem mondhatom, hogy nem volt keresztény, mert az volt, de úgy, mint a virág és a fa, egyik se tud más lenni, csak virág és fa. Fruzsina néninek természetes volt úgy élnie, ahogy a keresztény vallás parancsolta. De nem is azért, mert „parancsolta", hanem mert jó annak lenni, mert értelmes dolog jónak lenni testvérhez, baráthoz, idegenhez, meg az ellenséghez is, s mert Jézus Krisztus megváltotta a világot. Fruzsina néni azonban sose beszélt arról, hogy ő mennyire keresztény, sose háborodott fel azon, hogy mások nem mennek templomba, vagy hogy másként tisztelik az Istent, sőt azon se csodálkozott, ha valaki semmiben se hitt: csak akkor szomorodott el, vagy emelte fel a hangját, ha valaki — mint ő mondta — gonosz lelkű volt, ha valaki gyűlölt s nem segített, amikor segíthetett volna.

Fruzsina néni negyvenkét évig volt „közalkalmazott", húsz évig tanított s huszonkét évig azért harcolt, hogy az uralkodó társadalmi rend ne tekintse a fiatalkorú úgynevezett bűnözőket szemétnek, javíthatatlan, lehetetlen proliknak.

Fruzsina néni nem volt, mint mondottam, se paraszt vagy munkás, se középosztálybeli, se arisztokrata, mert egyiknek se érezte magát. Apja szűrszabó volt s tizenhárom gyermeket nevelt fel, amíg bele nem halt. Utána Erzsike, Fruzsina néni anyja nevelte tovább a még otthon maradtakat, amíg ott nem hagyták a dolgok rendje és módja szerint. Ezt az öreg Erzsike nénit kilencvenhét éves korában lőtte le egy orosz őrjárat, mert a pince mélyén, a sötétben német partizánnak nézték. Ez is a mátrai városka szélén történt, ahonnan én is származom. Fruzsina néninek nem voltak gyerekei, az én szüleimnek meg sok gyereket adott az Isten s amikor — korán — örök nyugalomra mentek, Fruzsina néni engem egyszerűen átvett. Most én leszek az anyád, mondta, s az is maradt.

A Fruzsina néniék családjában, azaz mondhatom, hogy a mi családunkban, volt mindenféle osztálybeli. Volt egy véletlenül amerikai örökség révén milliomossá vált csizmadia, aki kastélyt vett magának a város közepén s aztán csak négy- meg hatlovas hintón járt s a fiait uraknak neveltette. Volt a családban polgármester is, nem is egy; költők, különösen egy, aki Petőfi útját egyengette, aztán birtokosok, tisztviselők, a Nagyék asztalosok voltak nemzedékek óta, gyerekeik meg a MÁV gépgyárnak lettek megbecsült munkásai, volt a családban mozdonyvezető, szakács a Pannóniában, volt szőlőmeg borszakértő. Nagy rokonság volt s valahogyan összetartó, volt köztük katolikus, református meg evangélikus, sőt zsidók is, akik beházasodtak. De ha nem házasodtak volna is be, ha csak barátok meg ismerősök maradtak volna: Fruzsina néninek meg a család legtöbb — de nem minden — tagjának, az se számított volna. Fruzsina néni továbbra is ugyanúgy szerette volna dr. Fischl főrabbit meg a parókás szikvízgyáros ortodox zsidó asszonyokat meg Groszt, a bankigazgatót, mint saját anyja is szerette őket. Azért, mert zsidók voltak? Nem. Ilyen gondolat nem is jutott eszébe. Azért szerette őket, amiért a többieket, szomszédokat, ismerősöket és rokonokat is szerette. Mert jó emberek voltak. A nagyhatú Fekete Gulyásékat nem szerette Fruzsina néni, mert nagyhatúak, uraskodók voltak, s az éhenbeteg, azaz irigy Horváth bíróékat se. A Csathó-kert közelében lakó Jánosiékat pedig egyszerűen megvetette, mert azok bezárták kapujukat, lehúzták a függönyeiket, amikor a búcsúsok Mátraverebély — Szentkút felé menvén arra vonultak, csak azért, hogy ne kelljen őket a külső udvarba engedniök, ha a kútnál a búcsúsok vizet akartak volna meríteni.

Egyszóval — s nagyon röviden — körülbelül ez volt Fruzsina néni, akinek mindig mindent elhittem. Csak még a nevéről akarom mondani, hogy ezt a nevet nagyanyjától örökölte, aki olyan szép verseket írt, mint a hasonnevű kortársa és barátnéja, egy másik Fruzsina. A különbség csak az volt, hogy a barátné verseit közölték, Fruzsina néni nagyanyjáét azonban nem.

Amikor Fruzsina néni 1946-ban kiszökött Ausztriába, hogy velem találkozzon (két unokaöccs segítette ebben), a kis táskából a kipakolás végén egy könyvecske is előkerült: Ady Endre összegyűjtött versei voltak. „Emlékszel rá, amikor elutaztál (ez valamikor 1935-ben volt), akkor adtad nekem ajándékba. Most visszahoztam, mert neked biztosan nagyobb szükséged van rá, mint nekem... Úgyis tudom könyvbetéve majd minden sorát... S aztán ez volt a legkedvesebb könyvem."

Fruzsina néni akkor, 1946-ban, amikor a kis osztrák faluban együtt voltunk, sokat sirogatott, mert szeretett is volna kinn maradni, de a férjét sem hagyhatta egyedül otthon, aki izgatottan várta vissza. Fruzsina néni, aki ekkor hatvanhárom éves volt, elmondta nekem, mi történt Magyarországon a háború alatt. Ott ült a padon s elmélázott szép kék szemeivel a tiszta körvonalú Alpesek felé:

— Mindent el tudnék feleiteni, csak azt az Isten szolgáját nem, aki azt prédikálta, hogy nem kell sajnálni azokat a zsidókat, akiket ott hajtottak keresztül a falun, mert hogy „megérdemelték"...

Tőle tudtam meg a lényeges dolgokat. A dunántúli ház éppen a két front között feküdt, s hol a csendőrök, hol a Feldpolizei biztatták-noszogatták Fruzsina nénit és férjét, aki valamikor tanár volt, hogy az Isten szerelmére és um Gotteswillen menjenek el másfelé, hiszen ezt a környéket már a macskák is elhagyták s ha maradnak, könnyen megeshet, hogy mielőtt egy srapnell — valamelyik oldalról, mindegy, hogy honnan — vetne véget életüknek, kéméknek tarthatná őket akár a magyar-német, akár az orosz katonaság.

— Nem menekülünk — felelte erre Fruzsina néni meg a férje —, mert ha ittmaradunk, akkor csak egyszer halunk meg, akár srapnell talál el bennünket, akár kivégeznek. De ha menekülünk, akkor mindennap meghalunk egyszer. Mert a menekülés annyi...

S az oroszok? Kérdeztem akkor ott az ausztriai faluban.

Fruzsina néninek lett is volna meg nem is sok panaszkodnivalója s el is kezdte, de aztán mintha nem nagyon akart volna beszélni. Amit mondott, az személyes dolog volt, az ő és más egyének személyét közvetlenül érintő s azzal kapcsolatos, hogy ez meg az az orosz tiszt, katona vagy bárisnya hogy viselkedett. „Volt köztük jó, volt köztük rossz" — mondotta Fruzsina néni, de éreztem, hogy nem ezeket az egyéni dolgokat tartotta fontosnak. Pár perc múlva megszólalt ismét:

— Egyszer egy orosz tiszt azt mondta nekem... Ott álltunk a parancsnokság előtt a dombon s én éppen befejeztem a munkát, mert én takarítottam náluk s most a ház előtt söpörtem... Azt mondta nekem ez a tiszt, hogy most már minden rendben van a világban. Mert minden az övék s ami még nem az övék, az is az övék lesz. A tiszt ekkor elmutatott a messzeségbe: „minden a miénk a föld alatt, a földön, a föld felett s a levegőben, ott is, arra is" s aztán nyugatra, északra meg délre mutatott s rámnézett mosolyogva: „El is megyünk majd mindenért, mert minden a miénk..."

Tíz évig nem láttam ezután Fruzsina nénit. Ausztriából akkor 46-ban hazament úgy, ahogy jött, titokban. Csak a levelei jöttek tíz éven át s az enyéim mentek hozzá. Nem panaszkodott soha, nem kért soha semmit, az almafákról írt — a háború előtt volt vagy ötven a kertben, de sok elpusztult; a házról meg a betelepített lakóról, akinek „mindenre volt pénze, csak arra nem, hogy megfizesse az ablakokat, amiket betört s az ajtót, amit aprófának hasogatott el". Arról írt, hogy a rokonok jöttek meg mentek. Egy napon kuszált levél jött tőle: meghalt a férje. Sírt, de nem esett kétségbe, a halál csak annak végleges, aki nem hisz a lélekben, vagy az emberi szellem halhatatlanságában. S így Fruzsina néni csak látszólag maradt egyedül. A levelekben épen úgy írt férjéről, mintha most is vele lett volna. Csak egy dologban változott meg az élete: most már meglátszott, hogy ki akart jönni; hogy végleg-e vagy látogatóba, azt nem írta soha. Beadta útlevélkérelmét s 1956 szeptemberben azt írta, hogy most már biztos: jöhet. S miközben vártam, hogy repülőgépre üljek, amint Bécsbe érkezik — Kaliforniában éltem akkor —, kitört a forradalom.

Hónapokig nem jött hír róla megint. Él-e, hal-e, nem tudtam. A forradalom valamennyiünk életét megváltoztatta, akárhol voltunk, s amikor letaposták, úgy éreztük, hogy légüres térbe kerültünk. Soha igazabbat napilap még le nem írt, mint azt, amit a „New York Tribune" őszintén és bűntudatosan dobott be a közvéleménybe akkor: „A magyar forradalom határkő: soha többé a világ nem lesz olyan, mint e forradalom előtt volt."

Karácsony előtt rezignáltan már elfogadtam, hogy Fruzsina néni is az események áldozata lett, amikor Bécsből levél érkezett — tőle. Rendes, lassú postával, nem légivel. A világ legtermészetesebb hangján írta, hogy: „...itt vagyok Bécsben, Rózsikánál (a nővérénél); tegnap jöttem meg. Jaj, de szép itt most minden..." December 23-ika volt s még aznap repülőgépre ültem s a karácsony estét már együtt ünnepeltük a rokonokkal a csillogó fa körül...

Fruzsina néni azonban nagyon megváltozott a tíz év alatt. Először természetesnek vettem a változást: hetvenhárom éves lett közben s egyedül maradt, de aztán, ahogy néztem s ahogy együtt sétáltunk a havas bécsi utcákon, rájöttem, hogy a változást nem az öregség vagy az öregedés okozta. Kedves, szép arca ugyanolyan nyugodt és finom volt, mint tíz évvel ezelőtt, egyenes tartású maradt s mint mindig, egy kissé szomorkás szemű, de lényegében vidám. Csak éreztem, hogy valami történt vele, azaz valami történt közöttünk. Alig tudtam rávenni, hogy elfogadjon valamit: csak hosszú rábeszélések után engedte meg, hogy cipőket, ruhákat, kesztyűt s minden mást vegyek számára. Mintha idegesebb lett volna: néha félpillantásokat

(Folytatás a 4. oldalon)

KARÁCSONY

a szeretet ünnepe. 1961 karácsonya a gombafelhők árnyékában köszönt ránk. Katangában folyik a vér, világszerte folyik a véres békeharc, amint lapzártára és gyertyagyújtásra készülünk. Berlin közepéből egy új kínai fal mered a világnak és sem az ötvenegynéhány megatonos bomba robbanásának, sem a személyi kultusz és önkényeskedés felszámolására tett moszkvai fogadalmaknak hangja nem halt még el. A kelet robbant, a nyugat tárgyal. Hol Macmillan de Gaulle-lal, hol Kennedy Macmillan-nel, hol Adenauer Kennedyvel, Macmillan-nel vagy de Gaulle-lal. Az angol királyasszony látogatóban járt Nkrumah elnöknél, ahol ennek örömére nagy parádékon ünnepelték Angliát és százával vetették börtönbe Anglia barátait. A finn államelnök visszatért tapogatódzó útjáról a szovjet kormányfőtől és megnyugtatta hazáját, hogy továbbra is semleges maradhat. A karácsonyfa-gyújtás dermesztő szimbólummá válik az idén. A csillagszórók, mintha olyan gyutacsokhoz érhetnének, amelyek rágyújtják a földgömböt az emberiségre. De a megengesztelődésnek, a kölcsönös megértés ígéretének is megannyi lángocskája felvillan — ha nem a szeretet forróságából, akkor józan halálfélelemből.

Reményünk, hogy a karácsonyi gyertyalángok a béke és a szabadság — a szabadság felé haladó béke irányában mutatnak utat kereszténveknek és nemkereszténveknek. Ebben a reményben kívánunk valamennyi olvasónknak boldog karácsonyi ünnepeket.

DECEMBER 15-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL:

IRODALOM, MÜVÉSZET:

Körmendi Ferenc — részlet egy készülő önéletrajzból (11. old.)
Rab Gusztáv — a francia Proust Társaságról (5. old.)
Dévaványi Illés: „Erős az én bizalmam..." (1. old.)
Gömöri György: Új hazai líránk mérlege (8. old.)
Vita: Fenyő Miksa, Máté Imre, M. Darázs Mária, Horváth Elemér cikkei (6—7. old.)
Méray Tibor izlandi riportja (9. old.)
Kovács Dénes tárcája (11. old.)
Mai kanadai költők — Baranyai Tibor fordításai (9. oldal)
Tűz Tamás versei (3. old.)
Magyar Múzeum; Vezényi Pál egy érdekes hamisítványról (6. old.)

POLITIKA:

Takách Endre: A proletárszolidaritás ára (3. old.)
Edward Crankshaw cikke a szovjetunióbeli antiszemitizmusról (4. old.)
Az Idő Sodrában: a Times cikke Magyarországról; **Könyvekről röviden; Most öt éve; Levelek a szerkesztőhöz; Hírek**

Az IDŐ Sodrában

Sztalin korában

a „trockista" megbélyegzés kommunista egyházi átokkal ért fel. Mégha a kitagadott soha nem olvasta is Lev Davidovics Trockij egyetlen sorát sem, a tény, hogy trockistának minősült, börtönt vagy akasztófát jelentett számára. Az évek folyamán a szó elveszítette hajdan reális tartalmát és szinte mágikus értelmet kapott. Ha a moszkvai ördögűzők rásütötték valakire, hogy trockista, úgy vélték, ezzel erkölcsileg, sőt fizikailag meg is semmisítették már és eszükbe se ötlött azt latolgatni, vajon a kiszemelt áldozat híve, avagy esetleg éppen ellenfele volt-e a Mexikóban meggyilkoltatott Lev Davidovicsnak. Alig nyolc esztendővel Sztalin halála után, éppen volt segédinkvizitorai tréfálták most meg a zsarnokot. Nemcsak azzal, hogy múmiáját eltávolították Lenin előkelő közelségéből, hanem kivált azzal, hogy szóhasználatukban a „sztalinista" megjelölés lassanként átveszi a „trockista" varázsszó funkcióját és mágikus ereje hovatovább majd alkalmassá válik valódi vagy potenciális ellenfeleik ártalmatlanná tételére.

Egyelőre úgy tűnik, Hruscsov beéri sztalinistáknak bélyegzett ellenlábasai félreállításával, de nem kívánja vérüket venni, még kevésbé őket nyílt tárgyaláson elítéltetni. Nemcsak, mivel az ilyen boszorkányper a régi idők emlékét idézné fel, de főként azért, mert szembeszökően bizonyítaná, hogy a vádlottak és a vádló — Sztalin idejében még — egyaránt buzgó sztalinisták voltak. Feltehetőleg megfontolta ezt maga Molotov is, amikor nem vette igénybe a kínaiak felkínálta politikai menedékjogot és visszautasította nyugati könyvkiadók ajánlatait, hogy írja meg memoárját és határozza meg ő maga a kívánt honorárium összegét. Hruscsovnak alighanem kellemesebb lett volna, ha Molotov nem tér vissza Moszkvába. Ellenkező híreszteléssekkel szemben — ezért nem őriztette Bécsben. Mert ha Molotov külföldön marad, könnyűszerrel minősíthető a Szovjetunió árulójának. Megvádolható, miként Sztalin vádolta Trockijt, hogy összeesküvést szó a szovjet hatalom ellen és Molotov állítólagos oroszországi cinkosaival szemben Hruscsov már a szalinista varázsszó alkalmazásával járhat el, anélkül, hogy egyben a régi idők közös bűneit is felhánytorgatná.

Miközben a Szovjetunióban és a legtöbb népi demokráciában így egyelőre a Sztalinról elnevezett városok, intézmények, épületek átkeresztelése folyik, a keletnémet csatlósállamban — a nyugatnémet szocialisták megbízhatónak tekintett értesülése szerint — a közeli hetekre Ulbricht már pert készít elő. A fővádlottak Karl Schirdewan, Ernst Wollweber és Karl Raddatz csoportjából kerülnének ki. Schirdewan és Wollweber tagja volt a keletnémet kommunista párt központi bizottságának és a magyar forradalom után úgy tűnt, hogy az oroszok az egyikkel vagy a másikkal leváltják majd a Rákosihoz hasonlatosan kompromittált Ulbrichtot. De 1958-ban Ulbrichtnak mégis sikerült vetélytársait a központi bizottságból eltávolítania és ha most valóban bíróság elé kerülnek, a szokásos kémkedésen kívül, az úgynevezett személyi kultusz, tehát a sztalinizmus bűnében is elmarasztaltatja majd őket. Ilyenformán az a groteszk helyzet állhat elő, hogy a valóban ortodox sztalinistának mondható Ulbricht, nem sztalinista vagy Sztalin szolgálatában kevésbé megrögzött ellenfeleit, Sztalin módszereivel kényszerítteti arra, hogy sztalinistáknak vallják magukat.

Természetesen a bukott politikusnak nem közömbös, vajon dácsájában bélyeggyűjtéssel töltheti-e napjait, avagy börtönfolyosót seper-e — ha ugyan életét megkímélték. És nem közömbös a névtelen millió számára sem, vajon a terror és erőszak fojtogatóan sűrített, vagy némi lélegzetvételre lehetőséget adó atmoszférájában élnek-e. De amíg a titkosrendőrség hatalmának a pillanatnyi vezetők józansága, sőt, ha úgy tetszik, humanizmusa vet gátat, de nem a nyilvánosság, a törvény ellenőrzésének, szükség esetén, fizikai szankciója is, mindaddig a Szovjetunió és a népi demokráciák belpolitikai, külpolitikai sakkhúzásaiban valamiféle demokratizálódást vagy a demokratizálás szándékát felfedezni jámbor, de nem veszélytelen vágyálom csupán. Szerencsére viszont a diktatúrák számára az a jámbor, de nem veszélytelen vágyálom, hogy egy természetes erjedési folyamat bármely stádiumában bármikor megállítható.

Trujillo

emléke Sztalinénak sorsára jut: a dominikai köztársaság fővárosából, mely sokáig Ciudad Trujillo volt, megint Santo Domingo lett ... A jobboldali bálvány-férfiak glóriája látnivalóan ugyanolyan hamar vagy még hamarabb foszladozik szét testi haláluk vagy (gondoljunk Rákosira!) kitelepülésük után, mint a kommunistáké. Alighanem ugyanilyen sors vár a kommunistabarát nacionalistákra is: az olyanokra, mint Nkrumah vagy Castro. Talán ez az, amit valamennyien éreznek, amikor ideológiai szakadékokon átnyúló szolidaritással védelmezik meg, ahol feltűnés nélkül tehetik, egymás presztizsét és emlékét. Kuba bepanaszolta az Egyesült Nemzeteknél az Egyesült Államokat: imperialista beavatkozást lát abban, hogy az amerikai hadihajók a dominikai demokratizálódáson iparkodó Balaguer elnök támogatására jelentek meg, szemben a megölt diktátor fivérével, akik nyilvánosan készültek az államcsínyre, hogy visszaállítsák a katonai parancsuralmat s állandósítsák családi hitbizományukat. Castro a demokratizálódásban a „yenki zsarnokság" térhódítását látja. Részben, mert kínos precedens lehet: ha sikerülhet az egyik zsarnok ellen, akkor sikerülhet a másik ellen is. Amiben nyilván igaza van.

A Times

írja 1961 december 6-i számában New York-i keltezéssel:

„A magyar ENSZ-küldöttség szóvivője ma kijelentette, hogy U Tant megbízott főtitkár elfogadta Mód Péternek, a magyar küldöttség vezetőjének, Magyarországra szóló meghívását. A látogatás időpontját nem határozták meg. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének egyik szóvivője vonakodott a magyar nyilatkozatot akár megerősíteni, akár megcáfolni.

E bejelentés csupán egy nappal követi Sir Leslie Munro-nak, az Egyesült Nemzetek magyar ügyekkel foglalkozó különmegbízottjának jelentését, mely szerint a magyar kormány az elmúlt hónapokban visszatért ahhoz a politikai gyakorlathoz, mely az 1956-os felkelés kirobbantásához vezetett. Sir Leslie ötödik évi jelentésében megállapítja, hogy a helyzet, melyet a forradalom idézett elő Magyarországon, továbbra is fennáll, a forradalmat leverő szovjet csapatok még mindig Magyarországon vannak és tovább folyik az alapvető emberi jogok megsértése is.

A magyar kormány 1958 decembere óta nem engedi meg Sir Leslie Munro-nak Magyarországra való utazását.

A magyar nyilatkozat azoknak a budapesti jelentéseknek másnapján hangzott el, amelyek szerint a magyar kormány hajlandónak mutatkozik megvitatni Mindszenty bíboros jövőjének problémáit. Mindszenty az amerikai követségen él Budapesten, 1956 óta, ahol is a forradalom leverése után menedékjogot kért."

Az Irodalmi Ujság 1961 december 1-i számában már hírt adott — a világsajtóban elsőnek — arról, hogy a magyar kormány tárgyalásokat kezdeményezett, amelyek arra irányulnak, hogy nyugati engedmények fejében hajlandó lenne lehetővé tenni a bíboros-hercegprímás Nyugatra utazását.

A Kongó

mind tragikusabb zűrzavarára két hír az elmúlt napokban ismét felhívta a világ figyelmét.

Kinduban, a központinak mondott kormány katonái lemészároltak tizenhárom olasz nemzetiségű ENSZ-repülőt és mechanikust; voltaképpen szövetségeseiket, hiszen az ENSZ Adoula kormányát támogatja. A megvadult kongói fegyveresek kivégzett áldozataik húsát részben az összecsődült sokadalomban osztották ki, részben később áruba bocsátották Kindu piacán.

A másik hír Patrice Lumumba, volt kongói miniszterelnök halálának körülményeiről adott számot. A kiküldött ENSZ vizsgáló bizottság arra a meggyőződésre jutott, hogy Lumumba politikai gyilkosságnak esett áldozatul. „Minden valószínűség szerint" — mondja a jelentés — egy belga zsoldostiszt, névszerint Huyghe ezredes, lőtte agyon Lumumbát, méghozzá Csombe, katangai miniszterelnök szemeláttára. A bizottság bűnrészesnek tekinti Kaszavubu kongói elnököt is, mert Lumumbát az ő jóváhagyásával adták ki a katangaiaknak.

A két hír komoran illusztrálja a Kongó szinte reménytelennek tűnő vergődését és azt látszik bizonyítani, hogy demokráciát teremteni, csupán a demokratikus intézmények proklamálásával, nem lehet. Mert előfeltétele a demokráciának, hogy a közember, akár civil, akár katona, képes legyen élni szabadságával; előfeltétele, hogy a politikai vezetők ne a maguk zsarnoki parancsuralma alsó lépcsőfokának tekintsék a demokrácia institucióit. A néhai Lumumba annak tekintette és ellenfeleinek ugyanazt a sorsot szánta, ami később őt magát érte. Ez ugyan nem csökkenti a gyilkosok felelősségét — bárki és bármi törvénytelen módon végzett is Lumumbával — de kizárja azt, hogy a diktatúrára törő hajdani miniszterelnökben egy szabadságáért küzdő nép demokratikus törekvéseinek jelképét tiszteljük.

Lumumba 1960 szeptember 15-i dátummal körlevelet írt a kongói tartományok fejeinek — természetesen a disszidens Csombe kivételével. Ezt a levelet az ENSZ A/4711 számú, a Kongó helyzetéről szóló jelentésében, 1961 március 20-án hozta nyilvánosságra. Lumumba politikai felfogásának jellemzésére érdemes néhány részletét idéznünk:

„Abszolut diktatúrát kell létrehozni és minden eszközét alkalmazni ... a népesség kézbentartására elengedhetetlenek a megfélemlítés módszerei ... szisztematikusan, a hadsereg felhasználásával, kell letartóztatni az ellenzék mindenegyes tagját ... bebörtönözni a minisztereket, a képviselőket, a szenátorokat, akik alkalmilag visszaéltek mentelmi jogukkal ... könyörtelenül le kell őket tartóztatni és tízszer keményebben kezelendők, mint a többi fogoly.

Újra bevezetendő a korbácsolás; a renitensekre — maximálisan hét egymást követő napon — reggel és este tíz-tíz csapás mérendő. A miniszterek, szenátorok és képviselők esetében a korbácsütések száma megkettőzendő ...

A letartóztatottakat mélyen meg kell alázni ... nyilvánosan levetkőztetni, lehetőleg feleségeik és gyermekeik szemeláttára ... a visszaeső bűnösök földalatti börtönökben, magánzárkában tartandók legalább hat hónapig, úgyhogy friss levegőt sose szívhassanak ...

Ha valamelyikük elpusztul, ami lehetséges és kívánatos is, ez titokban tartandó, de nyilvánosságra lehet hozni, hogy például X. megszökött és nyomaveszett ...

Az intézkedések, amiket fentebb vázoltam, csupán első fokát jelentik ama rendszernek, amivel remélhetőleg Kongóban diadalt aratunk ... A második fokán megsemmisítünk mindenkit, aki akárcsak bírál is bennünket."

A levél naiv hangját, durva őszinteségét Lumumba nyilván alvezérei színvonalához szabta, érthető tehát, miért kötötte lelkükre, hogy utasításait csak „a teljességgel megbízható tisztviselőkkel közölje". Ha maga Lumumba többízben el nem árulta volna is, módszerei alig hagynának kétséget, milyen példák után indult a meggyilkolt miniszterelnök, honnan kapott inspirációt és biztatást. Ám, akik biztatták, csupán pillanatnyi eszközüknek tekintették, politikai játékot űztek és űznek vele, akárcsak az afrikai embermilliók életével. Teszik ezt akkor is, amikor Moszkvában egyetemet neveznek el Lumumbáról, vagy Lipcsében szobrot emelnek neki, a pártdiktatúrák valamennyi országában pedig a kongói zsarnokjelöltet a demokrácia szentjévé avatják.

Ilyent már láttunk

A budapesti *Népszabadság* 1961 december 3-i számában közli Kádár János csepeli beszédét. A beszéd, egyebek között, a következőket mondja:

„Vannak persze, akik most okoskodnak. Egyesek így: Íme, Sztalin koporsóját kivitték a mauzóleumból, tehát új szezon következik a jobboldal számára. Olyasmit is hallottam, hogy rehabilitálni kell azokat, akik nálunk Sztalin szobrát ledöntötték. Ne haragudjanak, hogy most erről beszélek, de ez igen fontos dolog. Én a következőket mondom: ha ez a szobor ma is ott állna, akkor most hoznánk egy határozatot, hogy decemberben, vagy januárban el kell távolítani. Akik viszont most a Sztalin-szobrot nálunk ledöntötték, nem azért tették, mert Sztalinnak hibái voltak, hanem azért, mert nem szeretik a kommunizmust. Őket tehát sohasem rehabilitáljuk."

1955 tavaszán Rákosi Mátyás magánbeszélgetésre a pártközpontba rendelt egy kommunista írót, aki akkoriban közismert volt a sztalinizmus bűneinek feltárásáért, az ország demokratizálásáért folytatott küzdelemben vitt szerepéről. Az író az első adandó alkalommal Rákosinak szegezte azt a kérdést, ami akkoriban leginkább foglalkoztatta az ország közvéleményét: *„Mi van a Rajk-perrel? Mi történik az ártatlanul és igazságtalanul kivégzettekkel?* Rákosi elvörösödve ugrott fel íróasztala mögül és fenyegetően kiáltotta:

„Tudom, hogy maguk mire spekulálnak! Hát csak ne spekulálgassanak! Megmondom magának, hogy Rajkot mi soha, soha nem fogjuk rehabilitálni!"

Alig egy esztendővel később Rákosi Mátyás csendesen elhagyta az országot és nem sokkal ezután Rajk Lászlót és ártatlanul kivégzett társait díszsírhelyre temették el a Kerepesi úti temetőben. *(A. T.)*

A magyar Parnasszus — norvég szemmel

Oslo, 1961 december.

Néhány héttel ezelőtt két igen figyelemreméltó, hosszabb cikk jelent meg az egyik norvég napilapban. Szerzőjük Johan Vogt, a közgazdasági és statisztikai tanszék professzora az oslói egyetemen. Vogt professzor nemrégiben két hetet töltött Magyarországon, cikkei ott szerzett benyomásairól szólnak s látásmódja, a látottakról kialakult sajátos felfogása miatt sorai nagy feltűnést keltettek.

„Valamely nép igazi megismerésének legfontosabb eszköze annak költészete", írja még cikke legelején. Aki ilyen premisszából indul ki, attól nem hiába várunk értékes végkövetkeztetéseket.

Számunkra elsősorban második cikke az, amely rendkívül érdekes és sokatmondó. Az első cikk főleg hasznos természetű, amennyiben is igen pontos, logikus és világos összefoglalását adja az 1953-at követő magyarországi eseményeknek, írók, politikusok, pártvezérek, közéleti emberek magatartásának és sorsának vázolásával. Ezúttal hiába várjuk a nyugati kommentárokban elmaradhatatlan elírásokat és tévedéseket is. A professzor nagyszerű tárgyi ismerete megnyugtatólag hat ránk és bizalmat ébreszt bennünk írásának azon része iránt is, melyben *„csodálatos felfedezőútja"* során szerzett benyomásait rögzíti.

Illyést a magyar költők koronázatlan királyának tudja — és vallja is, verseinek egy kis francia válogatását és az *Egy mondat a zsarnokságról* dán fordítását ismerve. A kis nyelvek lírikusainak közös balsorsa, hogy szavaik zenéjét nem lehet lefordítani, s az ilyen irányú kísérletek mindig csak halvány visszfényei maradnak az eredeti daraboknak, állapítja meg. Illyésnél azonban még fordításban is annyi erőt, olyan formateremtő képességet lát, mely egyértékűvé teszi őt a világirodalom legelőkelőbbjeivel.

Németh Lászlóról írott sorai talán még az Illyésről írottaknál is fontosabbak számunkra. Az „Iszony" nagy német sikerét a skandináviai siker követi az éppen e hetekben megjelent dán és norvég fordításokkal, Stockholmban pedig a Galilei színrehozatalának előkészületei folynak. Sok jel mutat arra, hogy néhány éven belül Németh Lászlóban valószínűleg a magyar irodalom első Nobel-díjasát köszönthetjük. Johan Vogt elbűvölve áll a némethi életmű eddig kész része: a regények, esszék, színművek nagy száma előtt.

Talán nem véletlen, hogy a róluk írott fejezetét záró sorok keltették idefenn a legnagyobb feltűnést. *„Azzal az érzéssel tértem vissza Magyarországról, hogy talán nékünk lenne okunk egy kis csendes szerénységre. Az ő magatartásuk és életük odalenn egyáltalán nem provinciális. De milyen a miénk itt Északon és a nyugati világban? Ami Magyarországot illeti, ez a legtöbb ember számára csak jelszót jelent vagy a hidegháború egyik figuráját, az a gazdag szellemi élet pedig, amely még ma is virul odalenn, számukra elzárt és ismeretlen."*

Részletesen és hosszasan ír Déry Tiborról is, a Felelet körül keletkezett vitáról, s szerepéről a Petőfi-köri emlékezetes estén. Különös örömet jelent, hogy ezúttal Déry Tibor szavait idézhetem, norvégból fordítva vissza magyarra: *„Bánt, hogy amiatt váltam nemzetközileg ismertté, mert politikai ügyben bebörtönöztek. Annak sem örülök, hogy az emberek csak a kis „Niki" könyv iránt mutatnak érdeklődést. Jobban szeretném, ha tulajdonképpen írói munkásságom alapján lennék ismert és rangsorolt."*

Van a mai otthoni szellemi életnek egy jelentős alakja, akinek a nevével Johan Vogt nem mostanában ismerkedett meg. Még fiatal ember korában olvasott egy könyvet, melyet azóta se feledett, mely egész gondolkodásmódjára determinatív erővel hatott ki. Lukács György első műve volt ez, a „Geschichte und Klassenbewusstsein". „Sok-sok éven át az volt a leghőbb kívánságom, hogy ezzel a férfival találkozhassam, s most, ahogy hatalmas könyvtárában ültem, az volt az érzésem, hogy elértem utam tulajdonképpeni célját." Részletesen foglalkozik aztán Lukács irodalmi és politikai szerepével a magyar közéletben, s a következő szavakkal zárja fejtegetéseit: „Egy dolog mindenesetre vitathatatlan. Lukács a legeurópaibb ember Magyarországon, egy, a mi korunkban egyedülálló betekintéssel az utolsó másfélszáz év francia, német és orosz irodalmába és filozófiájába, s egyidejűleg az a magyar is, aki az utóbbi emberöltő során a legnagyobb jelentőséggel volt az európai filozófiára és esztétikára." Cikkéből értesülhetünk arról is, hogy Lukács jelenleg éppen élete egyik legjelentősebbre tervezett művének, Etikájának befejezésén dolgozik. *(S. V.)*

Vörös vagy Fehér?

A Budapesten megjelenő Kortárs című folyóirat írja:

„Jelenleg maszekok és félmaszekok, kispolgári mentalitású értelmiség, sőt munkásság tapsol Fehér Klárának: Valljuk be, nagy a különbség! Ők adják a budapesti és vidéki színházi előadások százas szériáinak közönségét, ők, akiknek egyelőre kulturális, lelki szükségletük lila — mi az, hogy lila, püspöklila hangon elsuttogott történet a meseautóról. Belőlük kerül ki a szépen virágzó zugkönyvtárak és zugkönyvpiac közönsége. Fehér Klára és még néhányan legálisan, állami segédlettel elégítik ki az ilyen szükségleteket. Ilyen vonatkozásban Fehér Klára jelenlegi írásai, mint ízlésrombolók a kulturális forradalom eredményeként háborgó lelkeket a silányságba visszanyugtató csillapítóként — közveszélyesek. Majdnem annyira, hogy ki kellene rájuk akasztani a ‚kutya harap' táblácskát..."

Hogy Fehér Klárának püspöklila hangja van, ezen — a kádárista sajtó kép- és stíluszavarainak ismeretében — aligha csodálkozunk. De hogy már Fehér Klára sem elég vörös nekik — ez legalábbis meglepő.

A proletárszolidaritás ára

— A második ötéves terv hatása a magyarországi életszínvonalra —

A második ötéves népgazdasági tervet 1961 október 10-én hagyta jóvá a budapesti parlament. Ám ez a terv a két esztendővel korábban — 1959 szeptemberében — nyilvánosságra hozott irányelvekkel szemben számos változást mutat. A módosításokat több tényező indokolta.

A terv két évig tartó, hosszadalmas előkészítésének időszakára esett a — semmiképpen gazdasági, hanem politikai és rendőri okokból szorgalmazott — teljes kollektivizálás. Miként várható volt, a kollektivizálás következményeként a mezőgazdasági termelés jelentősen visszaesett. Ezért a kormányzat agrártermékek fokozottabb importjára kényszerült, de a megnövekedett mezőgazdasági importot nem tudta a magyar ipar termékeinek exportjával ellensúlyozni. Magyarország ipari exportjának mintegy kétharmadát a szovjet blokk veszi át, illetve olyan gyenge valutájú országok, amelyek gyakorta — Magyarország számára — felesleges termékekkel képesek csupán fizetni. Ezeket a termékeket a magyar külkereskedelem veszteséggel értékesíti a világpiacon, hogy az ország legégetőbb importszükségleteit fedezhesse. Ha a magyarok eleve számításba veszik várható veszteségüket és ennek megfelelően felemelik áraikat, nem versenyképesek többé a legkonzervatívabb nyugati exportőrökkel szemben sem: ha nem veszik számításba, voltaképp áron alul adják el iparcikkeiket és nem képesek külkereskedelmi mérlegüket egyensúlyba hozni.

Még nyomasztóbbá teszi ezt a gazdasági circulus vitiosust, hogy elérkezett a Szovjetuniótól és a népi demokratikus országoktól a forradalom után felvett kölcsönök törlesztésének ideje, meg az is, hogy Magyarország — Moszkva felkészültségteremtő külpolitikájának következményeként — növelte hadikiadásait, sőt fokozta a hadianyagok gyártását is, ami munkaerőt, gépeket, nyersanyagot von el az exportra dolgozó vállalatoktól. Jellemző adat volt olvasható szeptember 6-án az Esti Hírlapban. Eszerint a Lánggépgyár 1961 első két hónapjában exporttervének csak 34.8 százalékát teljesítette, a győri gépgyár és öntöde pedig féléves exporttervének csupán 49.9 százalékát. Az új ötéves terv — egyebek mellett — az ipari beruházásokat is csökkenti, ami a javarészt elavult módszerekkel előállított magyar készítmények versenyképességét aligha növeli külföldön és nem valószínűsíti, hogy az ország egyhamar kitörjön az export-import válság bűvös köréből.

A termelési és külkereskedelmi válság terheit a magát szocialistának valló kormányzat az ország falusi és városi dolgozóira hárítja. Nem csupán azzal, hogy a beruházások általános 12 százalékos csökkentésén túl új tervében aránytalanul megkurtította a kulturális, egészségügyi, népjóléti intézményekre fordítandó összeget, hanem kivált azzal, hogy a beruházások csökkentését a munkaerő fokozottabb kizsákmányolásával iparkodik ellensúlyozni.

A terv a termelés növekedésének „legalább 70 százalékát" a termelékenység emelkedésétől várja. Már 1960 szeptemberében, majd 1961 júniusában újra szűkítették az ipari normákat és feltehető, hogy 1962-ben ismét normarendezésre kerül sor. Ugyanekkor az életszínvonal javulására csekély a remény. Még az ígéretek sem biztatóak. S ezt voltaképpen a tervezők javára kell írnunk, mert azt mutatja, hogy etekintetben eltérnek Rákosi gyakorlatától: egyrészt realisztikusabbak magában a tervezésben, másrészt kevesebb irreális bizakodást keltenek. Mert a terv szerint öt év alatt a munkások és alkalmazottak jövedelme csupán 16—17 százalékkal emelkednék, sőt, miként Ajtai Miklós, a Tervhivatal elnöke, parlamenti beszédében mondotta, a terv első éveiben az emelkedés lassúbb lesz és csupán a terv második felében érné el a kitűzött mértéket.

Öt év alatt a 16—17 százalékos béremelés azért is meglepően csekély, mert a terv szerint ugyanekkor a nemzeti jövedelem 36 százalékkal gyarapodnék. Vajon nem tagadná-e meg Marx Károly a szocialista jelzőt egy olyan országtól, ahol a lakosság munkája gyümölcsének, a nemzeti jövedelemnek a felét se kapja meg? Még lesújtóbb következtetést vonhatna le a Kapital szerzője, ha a reálbéreket tenné vizsgálat tárgyává. Hiszen a bérek nem emelkedtek, sőt csökkentek a normaszűkítések következtében, viszont az árak folyvást emelkednek.

Nemrégiben, 1961 szeptember 24-én, közölte a budapesti Népszava, hogy 5 százalékkal felemelték a készruha árát, 22-vel a ballonárukét, 30-cal a nylon fehérneműét. A Statisztikai Havi Közlemények 1961 novemberi számában összeállította a budapesti szabadpiac szeptemberi árait. Ezek — összehasonlítva az 1959 és 1960 szeptemberi árakkal — jelentős emelkedést mutatnak. Még a gyümölcs is drágult, noha Kovács Imre élelmezési miniszter a Népszabadságnak december 2-án adott nyilatkozatában kijelentette, hogy „a gyümölcstermelés összességében elérte a tervezettet". A miniszter szerint egyébként „a magyar mezőgazdaság minden számítás szerint az idei rendkívül aszályos esztendőben is eléri, illetve kis mértékben meghaladja az 1960. évi termelési színvonalat". Ha a miniszter kijelentése megfelel a tényeknek, indokolatlan, hogy 1960 szeptemberével szemben 1961 szeptemberében emelkedjenek az árak. Már pedig a hivatalos adatok szerint emelkedtek. Íme a Statisztikai Havi Közlemények árkimutatása összehasonlítva a két előző esztendő megfelelő hónapjának áraival:

	1959 Szeptember	1960 Szeptember	1961 Szeptember
Tojás, darabja	1.80	2.—	2.10
Burgonya, kg-ja	2.10	2.80	3.20
Sárgarépa, kg-ja	2.10	3.60	3.40
Hagyma, kg-ja	2.30	2.50	3.—
Káposzta, kg-ja	1.20	2.20	3.50
Kelkáposzta, kg-ja	2.10	3.20	5.50
Kalarábé, kg-ja	1.80	2.40	2.40
Paradicsom, kg-ja	1.50	1.40	2.70
Zöldpaprika, kg-ja	2.80	2.70	3.30
Alma, kg-ja	3.80	4.20	4.60
Körte, kg-ja	5.50	5.30	7.10
Szőlő, kg-ja	6.30	7.80	8.10

Nem vitatható, hogy a budapesti lakosság rászorul a szabadpiacra. Ezt, közvetve, az élelmezési miniszter is elismeri a Népszabadságnak adott nyilatkozatában, amikor a következőket jelenti ki: „A központi készletekkel szemben megnyilvánuló fokozott kereslet azonban nem elégíthető ki teljes egészében burgonyából, zöldségfélékből, vöröshagymából, hüvelyesekből, rizsből és egyes sajtfélékből." Eszerint a hatóságok a szabadpiac nélkül képtelenek lennének a téli ellátást biztosítani. Már pedig a hiányok bősége soha, sehol áréses nem okozott és ezért a budapestieknek idén feltehetőleg még mélyebben kell erszényükbe nyúlniok, mint tavaly, hogy nélkülözhetetlen szükségleteikről gondoskodhassanak. Kérdéses, vajon javul-e majd a helyzet jövőre?

Egyelőre, a stagnáló, sőt csökkentett munkabérek meg az egyenes vonalú áremelkedés egybevetéséből, kétségtelennek tűnik, hogy Magyarország lakosságának életszínvonala süllyedő irányzatú. Ráadásul — miként ezt a kommunista szóhasználat a kapitalistáknak tulajdonítja — az új ötéves népgazdasági terv a termelékenység kíméletlen növelésével fokozza a dolgozók kizsákmányoltatását. Ezt az árat fizetik a magyarok ama szocialista proletárszolidaritásért, amivel a Szovjetunió 1956-ban a segítségükre sietett.

Takách Endre

TŰZ TAMÁS versei

AKKOR

Akkor ha lehajoltál volna egy marék homokért
s szemem előtt lassan szitáltad volna a szélbe
míg nyárfapihék úsztak havazás-puha csöndben
a tikkadt ég parazsas kék leheletén
szempilládba levelek zizegése botolt
s hozta a hírt az el nem hihetőről míg a víz már
sugárkarmaival a pázsiton kaparászott
akkor az ablakok mind becsukódtak nesztelenül
mintha vihar érne a percek héja alatt
s körmeiden a mályvaszínű kicsi félhold
is beborult s tenyeredet súrolta az árnyék

MADÁR

Szigony csőrét ezüst folyóba mártva
hol dél felé fordul a nyárfalevél
meg nem kövülten még, csak a bolyhos
időbe temetve áll a madár
lába vonalát követni nincsen korintusi oszlop
szárnya ívén kerub se fanyaloghat
hátracsapott kéz, mindig suhanóban
hajó orra mögött zizegő hab
révületünk lombközein ha szitálgat
a fény, begyén csitul el, apránként hagyva alább
zöld derűjét mint a józanul öblös csuporon
alig idomulna tenyérbe oly gyönge de
címerünkben a kék-vörös távlatokat
aranypikkelyű nyakkal tartja keményen

VÉGE

Lelket horzsoló egyedüllét
csak a köröm nő és a haj
zsugorodik belül az ország
aszalódik a hús
a kemencében a szilva
töpörödik a domb a magaslat
kiterül laposan az almakerek felhő
teve ring sivatag sóhajok árján
elalusznak a gyertyák
homokba kushad a füst
mintha sakál sírna
sakál
begubózik a szél
vége
vége

Most öt éve

„Október utolsó napjaiban az ellenforradalom hullámai már vidékre is eljutottak. Odvaikból előbújtak a nép minden rendű és rangú ellenségei. Politikai célkitűzéseiket már-már nem is titkolták: visszaszerezni az elveszített hatalmat, a földeket, a bányákat, üzemeket.

Nyíltan hirdetik: nem ismerik el a forradalmi munkás-paraszt kormányt. A rend és nyugalom helyreállítása helyett ők járnak elől az önkényeskedésben, rémhírterjesztésben.

Most már azonban nem sokáig. A gazságok elkövetőivel szemben alkalmazni fogjuk a törvény teljes szigorát!"

(Népszabadság, 1956 dec. 22.)

„Magyarországon az ellenforradalmi puccskísérlet kudarcba fulladt. Nem maradt más eszköze a nemzetközi kapitalizmusnak, mint a népbolondítás, a magyar munkásosztály félrevezetése. Vakok lennénk, ha nem látnánk, hogy az ellenforradalom demokratikusnak álcázott, sőt helyenként szocialista mezbe burkolt propagandája nem maradt hatástalan a munkásosztályra. Az ellenforradalmi propaganda térhódításának fő okait a Rákosi—Gerő-féle vezetés bűneiben kell keresnünk.

A hibák és bűnök elleni mélységes gyűlöletre és elkeseredésre támaszkodott az ellenforradalmi kísérlet. Az ellenforradalom erői sokkal jobban felismerték a helyzetet, mint a párt akkori, néptől elszakadt vezetői. A párt vezetői szinte október 23-ig folyton arról beszéltek, hogy a munkásosztály szilárdan tömörül a párt köré. Az ellenség tudta, hogy ez nem igaz. Október 23 után a régi bűnös vezetés elleni harc jelszavával az ellenforradalom sok becsületes és jót akaró, a szocializmusért harcoló embert ténylegesen a munkáshatalom ellen vezetett."

(Népszabadság, 1956 dec. 25.)

„Szükséges-e hangsúlyozni, hogy a Szovjetunió számára a magyarországi beavatkozás nem volt hálás feladat? De sorsára hagyni az országot, az ellenforradalom kénye-kedvére kiszolgáltatni a becsületes emberek tízezreit, s hagyni, hogy felszámolják Magyarországon a népi demokrácia minden eredményét, engedni, hogy a szocialista világrendszerből kiszakadjon egy ország és háborús tervek eszközévé váljon — vajon ilyen magatartás történelmileg igazolható lett volna-e, vajon nem a nemzetközi munkásmozgalom ügyének cserbenhagyása lett volna-e?

Pillanatnyilag persze nem hunyhatunk szemet afelett, hogy a munkásmozgalom sok harcosa, különösen a nyugati kommunista pártokban, értetlenül áll az események előtt. Megtántorodott, otthagyta a mozgalmat. A burzsoá propagandaapparátus mindent megtesz, hogy a zavart fokozza, s a félrevezetés mellett a megfélemlítés eszközeit is igénybe veszi. Ez utóbbi legmarkánsabb példája az Humanité székházának megtámadása és felgyújtása. Szívesen írnak manapság Nyugaton arról, hogy elérkezett a kommunizmus ‚alkonya'. Pedig korai az öröm. Ezt ki is mondják a józanabb publicisták, akik megértik, hogy ami most történt, ez csak egyike a munkásmozgalom fejlődésében elkerülhetetlen vereségeknek és visszaeséseknek, amely után újabb fellendülés következik."

(Népszabadság, 1956 dec. 25.)

EDWARD CRANKSHAW írja a londoni Observerben

ANTISZEMITIZMUS A SZOVJETUNIÓBAN

Mostanában sok hír érkezik a Szovjetunióból a szovjet zsidóság visszás és kellemetlen helyzetéről. Zsinagógákat zárnak be, Leningrádban N. Pecserszkijt és két más zsidó vezető férfiút „államellenes tevékenységért" letartóztattak, éles támadások folynak, mindenekfelett a vidéki sajtóban, melyek rabbikat vádolnak korrupcióval, illegális szervezkedéssel és úgy mutatják be a zsidó közösséget, mint a lázadás melegágyát.

Még néhány hónappal ezelőtt orosz zsidók örömmel találkoztak zsinagógáikban külföldről hozzájuk érkezett vallásos társaikkal, de most már félnek ettől.

Az ember természetszerűleg arra gondol, hogy a Szovjetunióban újabb antiszemita hullám van keletkezőben. Mindez azonban korántsem ilyen egyszerű.

Antiszemitizmus természetesen van, s méghozzá gyakran igen erős, különösképpen Ukrajnában és Fehér-Oroszországban. Találkozhatunk visszataszító esetekkel is.

Tömegsír

Ilyként három vagy négy esztendővel ezelőtt, amikor Kievben jártam, szerettem volna elzarándokolni Babi-Járba. Babi-Jár neve az elmúlt hetekben gyakran szerepelt az újságokban Jevtusenko, az ismert fiatal költő sokat vitatott költeményének következményeként, amit ama zsidók emlékének szentelt, akiket Babi-Járon gyilkoltak le. Ez a hely egyike azoknak a kopár szakadékoknak a város környékén, melyeket Heydrich egyik intellektuális banditája, Paul Blöbel SS-ezredes tett híressé, aki itt szervezte meg és hajtotta végre 1941 szeptember 29-én és 30-án 33.771 zsidó tömeges legyilkolását és elföldelését.

Megkérdeztem az Inturiszt kievi vezetőjét, hogyan jutok oda. Az illető egyike volt a legkellemetlenebb embereknek, akikkel valaha is találkoztam a Szovjetunióban. Azt kérdezte tőlem, mit akarok én Babi-Járral, s amikor megmondtam neki szándékomat, nem titkolta, hogy kérésem gyanús és támadó jellegű. Végül is ezt mondotta: „Nem tudom, hol van Babi-Jár és egyébként is, ön nem mehet oda. Minek akar ön halott zsidókat nézni, amikor úgyis túl sok élőt láthat az utcákon."

Az utat Babi-Járra magam találtam meg és természetesen semmi sem jelezte ott, hogy mi történt azon a helyen.

Tavaly a dagesztáni „Kommuniszt" nevű újság felújította a rituális vérivás szörnymeséjét azzal a különbséggel, hogy ezúttal mohamedán vért isznak a zsidók. A kommunista párt hivatalos újságjában jelent meg! Igaz, a szerkesztőt csaknem azonnal leváltották, de a párt kegyéből az ex-szerkesztő azóta sem csöppent ki.

E két eset kétfajta igazságot példáz, melyet el kell különítenünk egymástól. A kievi Inturiszt csúszómászója és a dagesztáni szerkesztő határozottan antiszemiták. Mindketten támogatást és bátorítást kapnak attól az általános pártvonaltól, mely igyekszik megnehezíteni az életet a zsidók számára. Az a tény, hogy Babi-Járban semmiféle emléktáblát nem találunk, valamint az, hogy a dagesztáni szerkesztő nem merte volna megtámadni a zsidókat valamiféle általános, moszkvai direktíva nélkül (melyet a maga egyszerű módján rosszul értelmezett), a hatóságok bűnrészességét jelzi. De helytelen lenne azt mondani, hogy a hatóságok a szó mindennapi értelmében antiszemiták.

Amit a szovjet hatóságok nem tudnak elviselni, az nem más, mint egy aktív zsidó közösség létezésének gondolata, mely mint egyfajta összetartozó test létezik a Szovjetunión belül és kapcsolatokat tart vallásos társaival, mindenekelőtt Izraelben és az Egyesült Államokban, a Szovjetunión kívül. Nem egyszerű antiszemita megnyilatkozás ez, hanem közönséges paranoja.

A Szovjetunióban természetesen mindenféle vallás állandó támadások közepette létezik. De államérdekből bizonyos vallásos szervezeteknek megengedik, hogy létezzenek és létüket hivatalosan is jóváhagyják. Ez mindenekfelett vonatkozik az orosz ortodox egyházra, mely az évszázadokon keresztül oly jól megtanulta, hogyan kell „megadni a császárnak..." De ugyancsak vonatkozik ez a baptistákra és a buddhistákra, sőt még a mozlimokra is, akik Szovjet Közép-Ázsiában többségben vannak és ilymódon kiválóan felhasználhatók propaganda célokra a Szovjetunión kívül. Mindez azonban sohasem vonatkozott a zsidókra.

Kettős hűség

Az orosz zsidóság formális közösségét, az úgynevezett *kehilot*-ot 1919-ben megszüntették és azóta sem engedélyezték újból. A Szovjetunióban nincs államilag engedélyezett szervezete a zsidóságnak. Ilymódon Pecserszkij (és más hozzá hasonlók) nem visel semmiféle formális tisztséget, egyszerűen annak a vallásos közösségnek a feje, amely a leningrádi zsinagógához tartozik.

Sztalin halála után a helyzet enyhült, mostanában azonban a hatóságok megkísérlik olyan nem-hivatalos közösségek megfélemlítését és beszüntetését, amelyek az utóbbi időben túl erőseknek és öntudatosaknak látszottak. Ezt mutatja az is például, hogy Leningrádban, ahol 250 ezer zsidó él, a nemrégiben lezajlott Szimhasz Tora ünnepségeken 12 ezer fiatal zsidó, a leningrádi konzervatórium növendékei, saját zenekarukkal egyetemben összegyűltek a főzsinagóga körül, táncoltak és énekeltek kora hajnalig.

A szovjet hatóságokat a szovjet zsidók kettős hűsége aggasztja. A szovjet zsidóság, a népességen belül, egyfajta közösséget formál, melynek szoros kapcsolatai vannak a külvilággal, s amely ezen felül egy idegen hatalom kormányához tud fordulni. Amit a szovjet hatóságok megpróbálnak (miután nem sikerült a zsidó öntudatot Birobidzsán felé levezetniök), az nem más, mint megölni ezt a tudatot — ahelyett, hogy magukat a zsidókat ölnék meg.

Önmagába visszatérő kör

A baj ezzel a megoldással az, hogy hiányzik belőle a meggyőződés bátorsága. Még azok a zsidók is, akik szívesen asszimilálódnának, akik elsősorban szovjet polgároknak tekintik magukat, azok sincsenek abban a helyzetben, hogy ezt megtegyék. A hatóságok egyszerűen nem bíznak bennük. Valamennyi hivatalos papírjukon zsidóknak kell vallaniok magukat. Ilymódon mindörökre megbélyegzettek maradnak: kivéve persze olyan rendkívüli egyéniségeket, mint Ehrenburg és az Ojsztrachok, másodrendű állampolgárokként kezelik őket. Éppen ez az üldözés keltette fel sokukban a vallási és faji büszkeséget.

Önmagába visszatérő kör ez. Addig mindig így lesz, amíg a hatalmas és büszke orosz állam nem érzi magát elég erősnek ahhoz, hogy az apró zsidó kisebbséggel szemben (hivatalosan mindössze 2 millió 800 ezer zsidó él a Szovjetunióban) bizonyos kockázatot vállaljon, s megengedje, hogy aki Izraelbe akar menni, az menjen s aki a vallását a Szovjetunióban akarja gyakorolni, az gyakorolja ott szabadon és békében, viszont aki el akarja felejteni, hogy zsidó, az háborítatlanul elfelejthesse.

Úgy gondolom, igaz, hogy a párt és a kormány igyekszik megzabolázni az antiszemitizmust, mely Sztalin idejében virágzott. De ameddig Hruscsovnak megfájdul a feje attól, ha egy amerikai zsidó turista Izraelről szóló röplapot csúsztat egy odesszai zsidó kezébe, tovább burjánzik az antiszemitizmus tenyészete.

Erős az én bizalmam...

(Folytatás az 1. oldalról)

vetett rám s nem mindig nézett a szemembe. Láttam, hogy örömet telt az együttlétben, de amikor arra került a sor, hogy eldöntse, hol akar maradni: Bécsben a nővérénél vagy Rómában a sógoránál, vagy velem akar-e jönni Kaliforniába, akkor se egyik, se másik kérdésre nem válaszolt, hanem mindig valami másról beszélt. Legtöbbször azokról a fiatalokról, akik a dunántúli falu szélén felkészültek az ellenállásra s bent az erdőben várták egy novemberi délután az oroszokat. De az oroszok nem jöttek. Senki se jött. Aztán várták az üzenetet Nyugatról, de az se jött. S a fiatalok akkor szétmentek, ki erre, ki arra, mintha az eszüket vesztették volna az értelmetlen csend miatt.

S így aztán Fruzsina nénitől tudtam meg pontosan azt is, miért volt a magyar forradalom a huszadik század egyik csodája, a gépek, statisztikák, merev számok és lelketlen tömegmozgalmak közepette a világtörténelem egyik véres és mégis tündérien tragikus eseménye. Mert Fruzsina nénit, aki nem volt kemény amazon, vagy csukott ajkú gyűlölködő, semmi más nem érdekelte, csak az elveszett forradalom. Én neki akartam örömet szerezni, segíteni, életét kényelmesebbé tenni, ő pedig mindig azokra gondolt s azokról beszélt, akiket otthagyott. Azt akarta, hogy én is csak rájuk gondoljak s mert az én életem már eltávolodott az övékétől, Fruzsina néni úgy érezte, hogy idegen vagy legalábbis idegenebb, más vagyok, mint azelőtt.

De azért rám bízta magát s mint az alvajáró jött velem hatóságokhoz, követségekhez, aláírt papírokat, amikről nem tudta, micsodák, repülőgépre ült s mint egy kisgyerek, behúzódott az ablaknál az ülésbe, mosolygott, amikor hozták az ételt, mosolygott, amikor átszálltunk, mosolygott, amikor megérkeztünk New Yorkba, egy ködös februári reggelen 1957-ben. Három hétig kellett volna ottmaradnom, s csak aztán mehettem volna tovább Kaliforniába.

De a körülmények úgy alakultak, hogy a három hétből három hónap lett. S ezen három hónap alatt Fruzsina néni amazonná változott. A magyar forradalomnak nem volt még egy olyan névtelen hőse és nagykövete, mint Fruzsina néni. Egy hét alatt felismerte a helyzetet. Egy szép napon nagyon határozottan megszólalt:

— Nekem ugyan ne hozzál soha többé látogatóba olyanokat, vagy ne vigyél el olyan társaságba, ahol ott vannak — akiket csak az érdekel, hogyan szerzik majd vissza földjüket, apjukét meg anyjukét is. Meg olyanokkal se akarok találkozni, akik mindig a múltat siratják.

Egy más alkalommal meg:

— Miért néztek rám ezek az ismerőseid úgy, mintha zöldlábú, aranyszárnyú csodamadár volnék? Hát nem tudják az emberek itt kint a világban, hogy én nem vagyok különb a Siklós Marikánál vagy a Koczka Jánosnénál, vagy nem is tudom, kit mondjak már... Hát mit bámulnak engem annyira? Mikor csak a szegény Jóskának adtam enni, amikor menekült...

Egyszer megkérdezte tőle egy komoly jóakaratú úriember, szenátor, hogy „mit gondol, Mrs. so and so — (ami Fruzsina néni nem volt) miért nem sikerült a forradalom". Erre Fruzsina néni rámnézett nagy kék szemével s mint a parancsot, úgy ejtette ki a szavakat:

— Ne fordítsd le az egészet, ne mondd meg neki, hogy vártuk a segítséget, csak annyit mondjál, ami még igazabb — azért nem sikerült, mert már nem tudtunk megindulni, mi valamennyien, én is... Mentünk volna minden faluból, minden városból gyalog is, ha kell, hogy Nagy Imrének segítsünk, mentünk volna, hogy ha kell, meg is haljunk. Ezt mondd, fiam, mert az a nagyobb igazság.

A szenátor zavarban volt. Lesütötte a szemét, aztán a feleségének odaszólt halkan:

— Milyen kedves, patétikus öregasszony. Félek, hogy a fájdalomra rámegy az élete.

De se a szenátor, de én se ismertem eléggé Fruzsina nénit. Három hónap alatt, bár egy szót sem tudott igazán angolul, barátságot kötött a hotel körüli kereskedők nagy részével, megértette magát, vásárolt s magyarázott. Felkapott angol szavakkal, némettel s magyarral keverve, arckifejezésével s kezeivel. Aztán mindennap újabb jiddisül is beszélő barátokra tett szert, akik megértették az ő tört német mondatait.

— Ezeknek a zsidóknak nem kell magyaráznom, ezeket is összeverték, mint bennünket. Már ezek se sírnak. Én se. Minek hagyjam, hogy sajnáljanak?

A második hónap vége felé közeledtünk s azt hittem, hogy jól érzi magát, hogy megnyugszik. De egy este, amikor azzal álltam elő, hogy nemsokára szebb vidékre megyünk, Kaliforniába, ahol... szeliden közbevágott.

— Én, fiam, nem megyek, én már csak egyfelé tudok menni: haza.

Ellentmondottam: hogy is lehet erre gondolni.

— Pedig én hazamegyek.

Sezután nem bírtam vele többé. Hiába mondtam, hogy én bizony nem engedem meg, hogy a kommunista magyar kormány washingtoni követségét felkeresse s úgy vitesse magát haza. Mert hogy' is akarna másként? Útlevele csak Ausztriára volt érvényes; hogy Amerikába jöhessen, „menekült" lett, szürke papirost kapott Bécsben s azon volt az amerikai engedély. De azzal az engedéllyel kimenni se lehet s vízumot, még átutazást se ad arra semmiféle ország.

— Nem is akarok én azokkal szóbaállni — pattant fel Fruzsina néni s „azok" alatt a Kádárékat értette.

— Majd meglátod, hogy sikerülni fog. Te csak kövess el mindent. De én se nem maradok, se a gazemberekkel szóba nem állok. Nem hallottál te arról, hogy az Úristen a legkisebb szolgálóját is számontartja...?

Egy hónap se telt bele, s neki lett igaza. Amikor ott álltam a New York-i repülőtéren s a gép Fruzsina nénivel felszállt, még akkor se hittem el, hogy valóban sikerült. Pedig megvolt mindene anélkül, hogy „azokkal" szóba álltunk volna. Osztrák vízuma, tartózkodási engedélye s előkerült régi útlevele is, amellyel hazamehetett anélkül, hogy bárki is tudta volna, hogy megjárta Amerikát. Fájt a szívem érte, de azért ott a repülőtéren egy kissé úgy éreztem, hogy cserbenhagyott. Ő azonban erre is gondolt, mert másnap levelet kaptam tőle. Elutazása napján dobta be még New Yorkban, titokban:

„Azt hiszed, nem esett nekem jól a fürdőszoba meg a sok jó étel; a kiszolgálás meg — a szeretet Tőled. Minden jól esett. Nehogy félreértse valaki, hogy miért megyek én vissza. Nem azért, mert már öreg vagyok, s mintha az öregembert nem lehetne már átplántálni, amint mondani szokták. Nem ezért! Mondd meg mindenkinek, hogy mindenért hálás vagyok, azért elsősorban, hogy befogadtak; mert segíteni könnyebb, mint más baját teljesen megérteni, a szenvedővel vagy búsulóval együtt sírni meg együtt búsulni. Pláne, ha az ember nem is érti a szenvedő nyelvét meg észjárását. Tehát ne feledd el megmondani itt, hogy én nagyrabecsülöm segítségüket s azt, hogy olyan jó emberek. Mert azok... Hát akkor minek megyek én vissza? Azért, mert elhatároztam, hogy nem menekülök. Engem nem „üldöztek" s nem is zárhatnak be, mert nem csináltam semmit. Tehát nincs jogom menekülni... Eljöttem, mert kicsalt a szabadság, de visszamegyek, mert én ott akarok lenni, ahol mindenki úgy gondolkozik, ahogy én, s én azt gondolom, amit ők, azt eszem, abban ruházkodom, mint a többiek... Ha kint maradok, nem fogok szeretni tudni többé. Mert a szeretet nem érzésből meg szavakból áll, hanem abból, hogy az ember magának ugyanazt kívánja, s teszi, amit másoknak. Miért kívánjam én hát Gulyás Jóskáéknak, Farkas Annáéknak meg a többieknek, az orvosnak, a vasúti ellenőrnek, az üzletvezetőnek, hogy vándoroljanak ki? Mert ha maradok, azzal én nekik példát adok, hogy ők is jöjjenek; mert miért tudjanak ők otthon élni, ha én nem tudok...? Látod, fiam, én ezért megyek. Ha ők meg tudnak élni, én se lehetek különb. Meg aztán — de ezt ne vedd rossznéven tőlem — Te is megváltoztál... Így van az rendjén. Te már odatartozol, ahol vagy. Én meg csak az én földemhez tartozom... Valaki azt is mondhatná, hogy hazamegyek meghalni. De mégse azért megyek, mert hogy mikor halok meg, azt csak az Úristen tudja, hanem azért, mert amíg életben vagyok, édes fiam, én élni akarok s ha meg is vert az Isten engem is meg bennünket, azzal nem azt akarta belénk verni, hogy nem szeret bennünket. Hanem ellenkezőleg — azt, hogy szeret s hogy bízzunk benne.

Két évig csak leveleztem megint Fruzsina nénivel. Sikerült kis házát eladnia s még kisebbet vennie; az új lakó jó ember volt, a tanács tagjai rendes embereknek mutatkoztak. A dombon kivirágzott egy fa, amit még a férje ültetett el. Ezekről írt. Aztán egy szép napon sürgöny érkezett tőle, ismét Bécsből: „Itt vagyok."

Úgy fogadott, amikor megöleltem, mintha tegnap váltunk volna el. Hetvenöt éves volt. S én is úgy kérdeztem, mintha nem is kérdeznék: „Mi újság, Fruzsina néni?"

— Csak azért jöttem, hogy lássalak, s hogy el ne felejtsem megmondani, amit megírni nem tudok s amit a múltkor (két éve) elfelejtettem: a fák, fiam, nem nőnek az égig. Az a gazember Hitler is azt hitte, hogy az égbe nyúlhat. A mostaniak is azt hiszik. De Te csak ne félj!

Fruzsina néni aznap este nyugodtan hajtotta nyugovóra fejét s én azon gondolkodtam, hogy mivel is lepjem meg másnap? Datolyát, fügét és cukrozott gesztenyét veszek — ezeket szerette a legjobban.

De Fruzsina néni többé nem kelt fel. Nem erre a világra ébredt, mire meghajnalodott.

RAB GUSZTÁV

Léonie néni házában – az Elveszett Idő nyomában

Franciaországban, 1955-ben alakult egy baráti társaság. Marcel Proust Társaságnak hívják, franciául *Société des Amis de Marcel Proust et des Amis de Combray* a teljes neve. Feladatául vállalta, hogy Illiersben megmenti a pusztulástól azt az öreg házat, ahol Proust az ifjúságát töltötte és amely nélkül nem lenne a XX. század legmonumentálisabb regényalkotása, a grandiózus mű, épp olyan hosszú, mint az „Ezeregy éjszaka meséje" és Saint-Simon emlékiratai: az *„A la Recherche du Temps Perdu"*, vagyis *„Az Elveszett Idő nyomában"*.

A társaságnak sikerült megmentenie az illiersi házat, „Léonie néni házát". Jelentős anyagi áldozatokkal olyan állapotba helyezte, amilyen Proust ifjúkorában, a XIX. század végén volt. Az öreg ház egyszer Illiers városka tulajdonába került. Le akarták rombolni a házat, hogy helyette modern városi bérpalotát építsenek és a földszintjét kiadják üzlethelyiségek számára. A társaság megvásárolta a házat a várostól és azóta Léonie néni háza: Proust Múzeum. A társaság gondozza, de végső soron az illiersi öreg ház a francia állam múzeumainak gazdag csoportjába tartozik, mint akár maga a Louvre és legfőbb felügyelője maga az állami múzeumok főigazgatója: Gaëtan Picon, aki egyik dísztagja a Proust Társaságnak és részt szokott venni az összejöveteleken. A társaságban szorgosan gyűjtenek minden adatot és a világ bármely nyelvén leírt minden szót, amely Marcel Proust életével és művével valamilyen kapcsolatban áll. Ezeket az illiersi öreg ház földszintjén a könyvtárszobában lajstromozzák. Ott őrzik a „száz nyelvű Proustot" is: a világ csaknem minden kultúrnyelvén megjelent remekművet, sajnos, a Gyergyai Albert kitűnő fordításában már idestova negyven éve megjelent magyar Proust — kivételével. A társaság buzgó főtitkára, akinek a testvérbátyja még játszótársa volt Proustnak Illiersben, P. L. Larcher. A varázslatos múzeumnak ő a lelkes őre. A társaság díszelnöke egyébként egy sápadt öreg hölgy, Madame Gérard Mante-Proust, az író egyetlen élő unokahúga, elnöke pedig a jeles irodalomtudós, Henri Mondor, a Francia Akadémia tagja. Tiszteletbeli alelnök: André Billy, a Goncourt Akadémia tagja, a két ügyvezető alelnök: Gérard Bauer, szintén Goncourt-akadémikus és az elveszett időre már tisztes távolból visszatekintő, de még mindig fiatalos Edmée de La Rochefoucauld hercegnő. A világ minden részéből, ahol Proustot olvassák és méltányolják, a társaság tagjai közé tartoznak írók, művészek, tudósok és gazdag pártfogók, urak és hölgyek, akik kinyitották bugyellárisukat és bőkezűen adtak, amikor az enyészettől meg kellett menteni az illiersi öreg házat.

Proust barátai évenként egyszer összegyűlnek Illiersben, ősszel, nagy találkozóra. Eljönnek Franciaországba, még Amerikából és Japánból is, hogy találkozzanak Léonie néni házában és baráti ebéd után összegyűljenek egy félig romokban heverő középkori várkastély tündéri ligetében, melyet Proust művének olvasói *„Pré Catelan"* néven ismernek és ott meghallgassanak néhány előadást Proustról. Ezeken az évi nemzetközi összejöveteleken alig hiányzik nemzet széles e világról. Larcher főtitkár nem is annyira azt tartja számon, milyen országok jöttek el a baráti találkozóra, hanem a kisebbséget: kik nem jöttek vagy nem jöhettek el főként azért, mert Európát kettészeli a vasfüggöny és a berlini betonfal.

Az őszi nagy találkozón kívül van egy tavaszi „kis találkozó is", mégpedig „Szűz Mária hónapjában, mikor a galagonya virágzik". Májusban borulnak virágba a *Pré Catelan*-ban a galagonyabokrok. Szűz Mária oltárát a Szent Hilarius-templomban galagonyavirággal ekkor halmozzák el, éppen úgy, mint a prousti remekműben, ahol a lapok mintegy galagonyavirágtól illatosak. *„Visite des aubépines en fleurs"*, látogatás a virágzó galagonyánál: ez a programpontja a májusi „kis találkozónak".

★

Esorok íróját az a megtiszteltetés érte, hogy a Proust Társaság tagjai közé meghívták és részt vett a társaság legutóbbi őszi „nagy találkozóján" Illiersben.

Egész nap Proust nagy művéről beszélgettünk. Arról folyt a szó, hogy Marcel Proust mintegy betetőzte a két háború előtti irodalmi korszakot. Babits Mihály nem túlzott, amikor ezt a „betetőzést" a Dantééhoz hasonlította, aki a középkornak volt a csúcsa. Mindenki osztja itt a nagy magyar költő véleményét és Balzac mellé állítják ők is Proustot, aki nem körképet festett, mint Balzac, hanem a „mélységbe fúrt". Műve olyan, mondta az egyik előadó orvos, mint egy „tüdőröntgen, mégpedig rétegfelvétellel". Mondják, Proust az emberi szellemet visszaállította a világ közepébe. Nála a regény tárgya az alkotó szellem által átgondolt és ellalta és kifejezte a várost, beszélve róla és érte a távoliaknak, és amint közeledtünk, sötét nagy palástja körül széllel szemben a síkságon, mint pásztorlány a juhait, szoros rendben tartotta az egybegyűjtött gyapjas és szürke hátú házakat, melyek köré itt is, ott is egy középkori várfalnak maradványa kanyarodott néhol olyan tökéletes körvonalban, amilyen egy kis város valamely primitív festményen."

Néhány lappal odébb pedig ezt írja igazi „méteres prousti mondatban" és benne van az egész bergsoni regény lelke:

„Még ma is, ha egy vidéki nagyvárosban vagy Párisnak olyan ne-

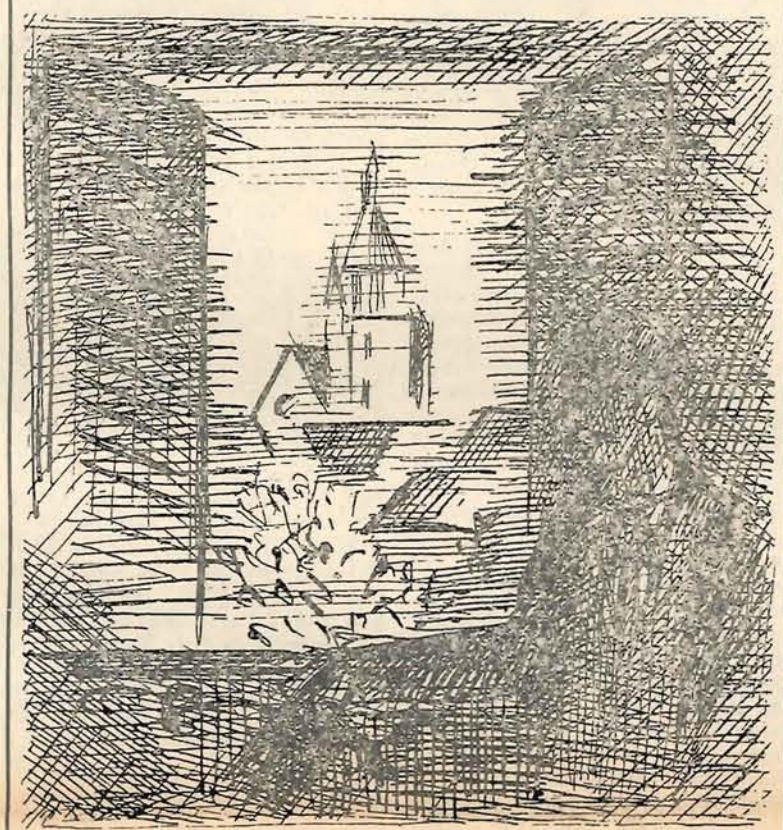

A COMBRAY TEMPLOM ÉS PROUST

(A „Société des Amis de Marcel Proust et des Amis de Combray" engedélyével)

torzított világkép leírásává vált. Az egyik jeles résztvevő, talán maga Mondor professzor, ezt így fejezte ki: *„Proust egy visszájára fordított kopernikuszi forradalmat hajtott végre az irodalomban."*

Ennek a prousti világnak a közepe: Illiers.

A művészi alkotás során eltorzult ez a „világkép". A „torzítás", mint tudjuk, a műalkotás joga. A valóság önmagában üres és sivár igazságáról a képzelet győz meg és meggyőzés nincs torzítás nélkül. Gaëtan Piconnak külön kedves témája ez. Szeret minél többet írni és beszélni róla és még inkább arról a „minden virágszirmonál érzékenyebb pillanatról", amikor a mű megfogamzik. Picon szerint minden író „a hangját találja meg" ebben a döntő pillanatban. Proust, aki megírta *„Jean Santeuil"* című jelentéktelen regényét, csak később, akkor „találta meg a hangját", mintegy varázsütésre, amikor nagy művének első mondatát vetette papírra. Ez az egy mondat (a *„Du Côté de chez Swann"* című első kötet első szavai) tökéletesen sikerült és előre biztosította az egész mű diadalát. A tökéletes mondat így hangzik: *„Longtemps, je me suis couché de bonne heure..."* „Mostanában mindig korán feküdtem le." A remekmű ezzel megszületett.

★

A remekmű Combrayban született meg. Combray: költött név. Valóságos földrajzi neve: Illiers. Kis város a hajdani Beauce tartományban, a francia búzatermő Nagy-Alföldön, 25 kilométernyire Chartres-tól, alig száz kilométernyire Páristól. A regényciklus első kötetében Proust így ír Illiersről, azaz Combrayról:

„Combray a távolból, tíz méternyi körzetben a vonatból nézve, mikor a múlt héten húsvét előtt megérkeztünk, csupán egy templom volt, amely mintegy összefoggyedében, amelyet alig ismerek, egy járókelő, aki az imént útbaigazított, a távolba mutat, tájékozódási pontként jelölve meg egy kórházi őrtornyot vagy egy kolostor templomtornyát, melynek papi sapkája éppen annak az utcának a sarkán csúcsosodik, ahová igyekszem, pedig igazán nem azért teszi, hogy emlékezetem homályából előbukkanjanak olyan vonások, amelyek a drága és eltűnt alakzathoz hasonlítanak: a járókelő, ha akkor megfordulna, hogy megbizonyosodjék, nem tévedtem-e el, csodálkozással pillantana utánam, látva, amint felejtem a tervbe vett sétát vagy a vállalt küldetést, ott maradok órákon át a templomtorony előtt mozdulatlanul, mélységemet érezve próbálok emlékezni a felejtés rejtekéből visszanyert tájakra, amelyek kiszikkadnak és feléledtek; és most már kétség nélkül, de több szorongással, mint az imént, amikor útbaigazítást kértem, még keresem utamat, találok is egy utcát, de... de az a szívemben van."

Illiers, ahol évi „nagy találkozónkat" tartottuk, Proust szívében van.

★

Első útunk nem is Léonie néni házába, hanem a széllel szemben a síkságon a juhait őrző sötét palástos pásztorlányhoz: a Szent Hilarius templomhoz vezetett. A „torony alatt a kápolnában", pontosan ott, ahol Proust szerint lenniük kell, megtaláljuk a piros bársonyos térdeplőket, melyeken Combray előkelőségei, a Guermantes hercegnők és a grófkisasszonyok „gőgös alázatosságukban" imádkoztak. Itt vagyunk a prousti inspiráció forrásánál.

Léonie néni háza szerény egyemeletes házacska, jellegzetesen francia kisvárosi ház. Két utcáról van bejárata. Az egyik utcának Proust idejében Szentlélek utca, *rue du Saint-Esprit* volt a neve, ma Doktor Proust utcának nevezik, Proust apjáról, aki Illiersben született és itt kezdte orvosi pályáját. Vasrácsos kerítés mögött kert látszik, Léonie néni kertje és a fák mögött itt-ott kirajzolódik a ház. Szerény kertecske. A rácsos kapun kis csengő csüng: a Proust Múzeum egyik kincse. A „combrayi csengőt" Proust így írja le:

„Esténként, mikor a nagy gesztenyefa alatt a kerti vasasztal körül a ház előtt üldögéltünk, hallottuk a csengőt, amint megszólal, de nem annak a pazarló és rikoltozó csengőnek a hangját, amely kiapadhatatlan vastartalmú zajongásával mintegy nyakonöntötte és elszédítette, sőt megdermesztette azt, aki csengetés nélkül mert belépni a kertbe, hanem egy más csengőnek kettős csingi-lingi félénk hangját hallottuk, az csilingelt halkan és udvariasan: a kerekded aranyozott kicsi csengő, amely idegen érkezőknek csüngött Léonie néni kapuján..."

Léonie néni emeleti szobájának ablaka a másik utcára néz, ez a *rue de l'Oiseau*, a Madár utca. Apró ablak, akár a többi közönséges ablak Illiersben. De mi most Combrayban vagyunk!

Fent a szobácskában az ódivatú öreg ággyal szemben a falon függ Léonie néni fakult fényképe, alatta imazsámoly áll. Monsieur Larcher nem feledkezett meg a Vichy-palackról sem: ott áll az ágy mellett az asztalkán.

Proust ifjúkori szobája a keskeny emeleti folyosó másik oldaláról nyílik. Ágyban fekve, itt leste, hallgatta a falépcső csikorgását, amikor egyszer késő este érkezett a szomszédból Swann, „szomorúságaim önkéntelen okozója". A „laterna magica" ócska lábakon áll a szoba közepén, akár meg is gyújthatjuk benne a kis petróleumlámpa kanócát. Valaha ez vetítette a falra „Golo sápadt alakját". Valaki figyelmeztet az ajtó kilincsgombjára, melynek hajdani „rőt csillogása" fontos szerepet játszik az elveszett idő nyomában. Itt, a „torzítás nélküli" valóságban, minden kisebb, szerény és szürke. Mindezt Proust képzelete tette naggyá az emlékezet optikáján át. Léonie néni pici konyhájában ragyognak a falra akasztott rézüstök, a konyhaasztalon ott van Léonie néni ócska szakácskönyve. De minden oly kicsi itt, ahol a regényben előkelő nagy társaságnak főztek vacsorát; három-négy Proust-rajongónál egyszerre nem is fér el több. A földszinten szűkre szabott kis nappali szoba a „combrayi tágas szalon". Sehol semmi jele annak az arisztokratikus nagypolgáriságnak, amely Proust művéből árad; a valóságban minden szürke és „demokratikus". És mégis igaz. Mert csak a távlatok és a méretek nagyobbak a könyben, mint a valóságban. A regényben a dolgoknak lélegzetük van. Nagyságuk a költészet nagysága és Marcel Proust „visszájára fordított kopernikuszi forradalmának" titka. A „világ közepén" ez mindent megnagyít.

Ebéd közben is erről folyt a szó az Öreg Kastély, azaz „Vieux Château" vendéglőjének különtermében. A *Pré Catelan* évszázados fái alatt a rozsdaszínbe öltözött galagonyabokrok közt is erről beszélgettünk a Loir partján. A *Pré Catelan* a Margitszigetre emlékeztet. Távoli múltra tekint vissza az „elveszett időben", csakhogy itt a domonkos apácakolostor Szent Margit romjait egy feudális középkori vár omladozó falai helyettesítik. Proust regényében laknak is a romok közt: Ez a Guermantes-kastély.

★

Az egyik előadást egy kiváló párisi sebész orvosprofesszor, a másikat egy ideggyógyász doktornő tartotta „Marcel Proust és az orvosok" címmel. Proust legbizalmasabb és legkényesebb kapcsolatait nyíltan tárgyalták. Maga az orvosnő odáig bonyolította pszichoneurotikus érveit, hogy kimutatta: Proust a tudat alatt mindenkit megölt a művében, — még az anyját is megölte.

Valaki, aki nem értett egyet az orvosokkal, megjegyezte: „Proustot éppúgy nem lehet megmagyarázni alakjaival, akiket leírt, mint Renoirt sem lehet megmagyarázni alakjaival, akiket lefestett."

Bőségesen tárgyalták Proust hatásait kora irodalmára. Meg is neveztek ismert jeles francia regényeket — magyar irodalmunkban is találhatnánk jó párat! —, amelyek sohasem születtek volna meg Proust nélkül, Proust az ő számukra is leírta: *„Mostanában mindig korán feküdtem le."*

★

A társaság visszasétált Léonie néni házába. A kertben hűsítőket szolgáltak fel. Proust bergsoni lényegéről, a múló időről és a múló idő nyomában járó ember nyomorúságairól folyt a szó. Proust hosszú, kínos haldoklásáról, amikor versenyt futott a halállal, hogy megtalálja az elveszett időt: be akarta fejezni művét, el akarta végezni a szükséges javításokat a kiadó számára az utolsó kötet kéziratán, melynek címe: *„Le Temps Retrouvé."*

A megtalált idő...

A gyilkos asztmával küzdő szívbeteg író emlékezetében az utolsó kötet utolsó lapjainak írása közben bukkant fel egy elillant emlék, mégpedig egy hang, amely, mint minden emlék, Proust vallomása szerint maga a szépség: „egy bevehetetlen tündérkastély", melyben fogvatartanak egy hercegnőt és száz évig hiába ostromoljuk, egyetlen kapuja sem nyílik ki, míg aztán egy nap a sok-sok ajtó közül az egyiknek, látszólag véletlenül, nekitámaszkodunk és a kapu kinyílik... A halál árnyékában így nyílt ki egy ajtó — Marcel Proust emlékezetében. Kinyílt a combrayi ház kis kertikapuja!

A haldokló Proust egyszer csak hallotta betegszobájának fülledt csendjében Léonie néni csengőjének hangját, a „kerekded aranyozott kicsi csengettyűét", — és tudta, hogy Swann itt volt megint a házban és épp most távozik. Ekkor találta meg Proust az Elveszett Időt.

★

Ilyenkor, az illiersi találkozó végefelé, mikor a társaság oszladozik és ki-ki visszamegy Párisba, Londonba, New Yorkba, Rómába vagy Dreux-be, szertartásszerű komolysággal szokás elbúcsúzni Marcel Prousttól.

Olyanféle szertartás ez, mint francia templomokban a temetés végén a búcsú a koporsóban fekvő halottól: A gyászolók kézről kézre adják a ravatalnál a szenteltvízhintőt és abban a reményben, hogy a halottnak már jó dolga van és úgyis mindannyian megismerjük majd egyszer, ki így, ki úgy, a földi elmúlás titkát, az örökkévalóság jelenlétében mindenki meghinti szenteltvízzel a halottat. *„La date à laquelle j'entendais le bruit de la sonnette..."* — írta parafával bélelt szobájában a halállal küszködve Marcel Proust. *„Az időpont, amikor a combrayi kert csengőjének hangját a nagy messzeségből és mégis belülről meghallottam, egyszerre tájékozódási pont lett abban az iszonyatos dimenzióban, amelyet mindaddig nem tudtam magamévá tenni, megismerni. Szédülni kezdtem, amikor annyi esztendőnek rettenetes magasságából magam alá és mégis magamba pillantottam..."* Az örökkévalóság jelenlétében maga a háziasszony, Madame Mante-Proust kezdi el a sort. Mintegy jelt adva, hogy vége az összejövetelnek és mindenki távozhat, mint valaha Swann úr is távozott a házból; a kis kertikapuhoz lép és mint a szerelmes a kedvese kezét, éppen csak megérinti, majd gyengéden ránt egyet a csengő nyelén. Csingiling... És követik őt a többiek. Csenget búcsúzóul a combrayi kapun de La Rochefoucauld hercegnő, csengetnek a Francia Akadémia „halhatatlanjai" és a Goncourt Akadémia tagjai, aztán a helyi előkelőségek, a társaság igazgató-tanácsosai, Madame Alexandre-Debray, Robert de Billy gróf, Henri Bonnet, Louis Bourdil, Jean Pommier, Yves Roberge és a többiek sorra, a külföldiek is a világ távoli részeiből, mindnyájan egymásután csengetünk.

Csilingel Léonie néni kertikapujának csengője és mi tanúi vagyunk a Megtalált Időnek.

(Dreux, 1961 november végén.)

Három vélemény, öt nyilatkozat, meg hét böketény mondat

I.

Sivirsky Antal kitűnő irodalmár, tekintete eme területen idegekkel áldott, mint a sólyomé. Amit *Túl az óperencián* című tanulmányában (*Irodalmi Ujság*, szept. 1.) írt, igen meggondolkoztató, mert valóban a magyar meseanyag híjával senki nem bocsátkozhat nyelvünk üdítő, kies mélységeiig. A „Magyar népmesék" háromkötetes gyűjteménye nagy teljesítmény, van azonban egy igen nagy hibája, hogy egyetlenegy Dunántúlról gyűjtött mese sincsen benne. A négyszáztizenkét mese zöme csángó, tiszaháti, vagy palóc, kisebb része meg gyűjtők hagyatékából való. Alig-alig képviseltetnek a Kunság és Tiszántúl, a Dunántúl pedig egyáltalán nem. Ez igen nagy fogyatékosság, annál is inkább, mert a dunántúli nép igen csak mesélő. Nyugat-Dunántúlon pedig a mese családi kincs. Apáról fiúra őrzik. Nyugat-Dunántúl elhallgatása annál is súlyosabb, mert a sámánisztikus (táltos) népköltészet hazája az. Azoknak a gyűjtőknek és szerkesztőknek, élükön Ortutay Gyulával, akik a magyar népmese-kincs eredendő rétegének (nagyon helyesen) a sámánisztikus meséket tartják, nem lehet megbocsátani, hogy az éppen a regölés hazájából nem vesznek be gyűjteményükbe semmit. Ez igen nehéz ügy ugyan, mert a dunántúli ember idegennek nem szívesen mesél, nem szívesen énekel és holmiját is fanyalogva mutogatja. Nem bohóc természetűek, de főleg nem szeretik, ha „alanynak" kezelik őket. Sajnos, gyűjtőink ez ideig nem tudták a dunántúli nép bizalmát megnyerni. Ez azonban nem ok arra, hogy a kulturális ősiségünkben legjelentősebb vidékekről ne vegyenek tudomást.

Sivirsky két nyelvbeli találgatásából az egyikre megfelelek ezúttal: a „hol volt, hol nem volt" jelentése: *Ott volt, ahol nem is volt*. Az *ahol* alak kései fejlődmény nyelvünkben, egyidős a névelőkkel, de ma már általános, ezért okoz zavart meséink általános kezdő mondatának két *hol*-ja a mondat értelmét keresőnek. A *hol* és *ott* azonos jelentésű alapszavak, valószínűleg egyazon tőszóból keletkeztek.

Az „Óperenciás tenger" fogalmára az Ober Ens meg az Ens folyóval minden másképpen társított elgondolást hiúnak tartok, egyrészt, mert ez németül volna és semmi köze sincsen tengerhez. A „túl az óperencián" a *tenger* nélkül ismeretlen a magyar népmesékben. Jómagam is először csak a „túl az óperencián macska lóg a fán" kezdetű slágerparódiában hallottam. Az óperenciás tenger fogalma ismeretes, de eleddig okos magyarázatot nem találtam rá.

II.

Beé Kálmán (*Irodalmi Ujság*, aug. 25.) túlságosan nagy szerepet tulajdonít Sajnovicsnak a magyar nyelvtudomány, mindenekelőtt a finnugor nyelvtudomány megszületésében. Kétségtelenül jelentett valamit Sajnovics híradása a lappokról és finnekről, de a finnugor nyelvészeti kutatások megindulása Budenz nevéhez fűződik. Hőskorát e kétélű tudományág Reguly és Munkácsi Bernát korában élte.

Téved Beé Kálmán, ha azt állítja, hogy a finnugor rokonság kérdése befejezett probléma. Nem igaz, hogy ma már senki nem vitatja. Diktatorikusan nevetségesnek mondani minden elméletet, ami a magyar nyelvet és népet a hivatalosan elfogadottól eltérően rokonítani meri, igen szégyenteljes jelenség, de sajnos, az orosz megszállás óta általános.

Nekem ehelyütt nincsen alkalmam magyarázni meg fejtegetnem sem, hamukázni meg nem akarok, ezért röviden megvallom, több finnugor nyelvet is igen jól ismerek, meg töröktatár nyelveket is és szívélyesen közlöm, a finnugor rokonságról egészen más véleménnyel élek a föld hátán anélkül, hogy marhának érezném magamat.

III.

Sokan azt vallják, szép, ami érdektelenül tetszik. Én azt mondom, az a szép, amiben a szépséget alkotó tényezők összhangban vannak, akár tetszik, akár nem. Költészetre fogalmazva, a költemény akkor szép, ha az érzés, vagy gondolat nyelvileg a jellegének megfelelő szavakban testesül meg. Ha a költemény ilyentékképpen fogyatéktalan, bizony szép is, mégha indítéka gyűlöletet, vagy undort támasztana is. Azonban, hogy a szép költemény művészi értékben becsültessék, igaznak kell lennie.

Nagy László „Szeretők" című költeménye nekem nem okoz olyan gyönyörűséget, mint Lőrincz Pálnak (*Irodalmi Ujság*, nov. 1.). A költő legjobb versei közé számítom, mert tömör, ami Nagy Lászlónál érdem. Fogyatékos vers, nyelvileg némely része gyenge és giccses. Pl. „a percek verik, mint meteorok a tengert, mint Krisztust a szögek". Krisztust nem verték a szögek, sem derékszögek, sem hegyesszögek, még szegek sem, hanem a szegeket verték Krisztusba. Ez gyatraság, más mondata meg „.....ingecskéje lágyan fönnakad a csípején", giccs. A művészi alkotás, meg az annak szánt könnyen ellenőrizhető, ha a művészet másféle eszközeivel is megfogalmazzuk. Ha ezt a sort képzőművészeti alkotásra átfogalmazom, az a francia rokokóból jól ismert rózsaszín tomporú félmeztelen „vágyakban delelő" nő jelenik meg a vásznon, aminek ezerféle változatairól készült reprodukcióit örög és kiélt, vagy eleve hitvány férfiak ma is étvágygerjesztőnek használják.

Lőrincz Pál teljesen félreértette ezt a verset. Tőmondatokra redukált tartalma ennek nem az, hogy az élet gondjaival küzdő férfi a szerelemben remél menedéket, hanem majdnem ellenkezőleg, a gyenge férfi félelme ez a tüzes nő vágyaitól. A költeményben a férfi és a nő érzelemvilágát végtelenség választja el. Nyersen úgy fogalmazhatom meg, hogy az asszony vágyakozik, a férj meg filozofál ahelyett, hogy az asszony vágyait eloltaná. Mert erre képtelennek érzi magát, azért „legel gond füvén". Az asszony nem válaszol, tehát a férfi hitványságára nem fogadja el magyarázatul, hogy világrengető gondok miatt képtelen arra, amire mint legnemesebb feladatra a természettől rendeltetett. Ha a versben csak ennyi volna, szép költeménynek mondanám, noha ez a fajta érzés tőlem idegen, de Nagytól ez az igazi, nem az, amikor bakonybéli betyárnak füllenti magát. Ami miatt nekem igen nem tetszik, hogy Nagy László magasabbrendűnek hirdeti a férfi filozofálgatását az asszony vágyánál, annál a vágynál, amitől a költő által olyan igen ínyenc pozitúrába helyeztetik. Ez hazugság. Hazugság pedig a művészet mérge.

1.

Már bánom, hogy a forradalomban fegyverrel harcoltam. Ha harcolás helyett a harcosokat szemléltem volna, ma könyvet írhatnék hőstetteimről.

2.

Ha arra gondolok, hogy a földet az agyalágyultak bármikor felrobbanthatják, félelem száll meg; hátha úgy esik ez, hogy nem ehetem végig a vacsorám.

3.

Kortársaim költeményeitől ha keserűség fog el. Bán Györgyi műveiben találok vigasztalást. Nemes gyöngy minden sora, lélek lakik minden szavában.

4.

Enmagamban egyesegyedül azt csodálom, hogy még mindig nem utálom az emberiséget. Lehet, hogy túlságosan türelmes vagyok, de az is lehet, hogy szenvtelen.

5.

Hatvany Bertalan azért bölcsebb minden híres filozófusnál, mert tudja, hogy hiábavalóság az embereket érezni tanítani. Hiú reményt sose táplál a bölcs.

a) Ma magyarnak az számít, aki másféle néphez nem tartozik.

b) A Hazának legnagyobb átka a hitvány emigráns.

c) Művésznek csap fel, aki gyarló minden másra.

d) A gyatrák egymást dicsérik, úgy szereznek hírt és nevet.

e) A magyarnak ha foga fáj, verset ír, vagy mázol.

f) Honvágyamat Honomra gondolva oltom.

g) Boldog, ki azon töpreng, hogy pék legyen-e vagy szobrász

Máté Imre

FILOZÓFUS NEMZET A MAGYAR? VI

Hanák Tibor érdekes cikke az *Irodalmi Ujság* november 15-i számában juttatott eszembe egyet-mást magyar filozófusokról, akiket személyesen ismertem. — nem válaszként az általa feltett kérdésre, melyre ő egyébként pontosan és igen instruktíven válaszolt.

Az a névsor — magyar filozófusok névsora —, mellyel cikkében találkoztam, s melyet ő külföldi biográfiákból, szótárakból, lexikonokból állított össze, meglehetősen teljes: ennyit tud a világ magyar filozófusokról. Kétheti lapról lévén szó, nem revűről, be kell érnünk annyi jellemzéssel, értékeléssel, amennyit Hanák Tibor seregszámlája során a magyar filozófusokról — inkább közvetve — ad: egy-egy jelzővel világítva meg, vagy kiegészítve az idevágó külföldi ismertetéseket. Bevallom, feltűnt nekem, hogy a külföld ennyit is tud rólunk s vérszemet kapva — örök elégedetlen hírünkkel a nagyvilágon *(genug ist nie genug)* —, mindjárt fel is vetettem a kérdést: hogy van az, hogy nem találkoztam Posch Jenő nevével, aki mint metafizikai és lélektani problémákról érdekesen gondolkozó, írni tudó elme él emlékemben?

Vagy, hogy egy másik, nevezetesebb filozófust említsek, Schmitt Jenőt, az ideális anarchistát, akivel húsz éves koromban ismerkedtem meg, s akivel való ismeretségemet akkor ígéretes eseménynek ítéltem. Schopenhauer *Welt als Wille und Vorstellung*-ján kívül más filozófiai munkát akkor még nem ismertem, de hány jeles filozófus nevét! Hogy is mondjam szépen? — a Pantheonjukban még nem jártam, de Madame Tussaud viaszképgyűjteményét ismertem. S íme, most egy élő, ható filozófus közelségébe vitt a szerencsés sors. Egy nálamnál tíz évvel idősebb grafikus barátom, Juhász Árpád vitt el a kávéházba — az Arany János utca és az Akadémia utca sarkán —, ahol Schmitt Jenőnek és követőinek asztala volt. Schmitt Jenő akkortájt nyerte el egy filozófiai munkájával valamely német egyetem, vagy akadémia pályadíját; könyvét egy tekintélyes német kiadó hozta ki, asztalánál ülni kitüntetés volt. Juhász Árpád, ki nekem e kitüntetéssel kedveskedett, szeretetreméltó, érdekes, baráti egyéniség volt, a „gödöllőiek"-nek nevezett festőkolónia tagja (még néhány névre emlékszek ebből a társaságból: Körösfői, Nagy Sándor, Remsey), kissé metafizikai légkörű társaság, akik szimbolikus tárgyú műveikkel, túl a festőin, valamely morális igazság kifejezésére törekedtek, életüket is szinkronizálni próbálták alkotásaikkal, s mint emberek nyilván különbek voltak alkotásaiknál. Persze ez mind utólagos bölcsesség, akkor nem így láttam: a Schmitt-asztal nagyon is imponált nekem: Juhász Árpád egyéniségéhez, műveltségéhez valónak ítéltem.

Juhász előbb kitapogatta filozófiai műveltségemet; meggyőződött róla, hogy valóban olvastam Schopenhauer művét, helyeselte, hogy olyan művel kezdtem, mely „döngeti a kereszténységet". (Azóta rájöttem, hogy mindenki ezt teszi.) Többször voltam a Schmitt-asztalnál, figyelmesen hallgattam beszélgetéseiket; hogy mit beszéltek, nem tudnám megmondani, az egész inkább „ködkép volt a kedély láthatárán" — nagyon sajnálom, hogy ilyen nyomtalanul tűnt el életemben. Szóval maradtam Schopenhauernél —, erről alább valamivel többet.

Az egyetemen két filozófussal ismerkedtem meg: Pauler Ákossal és Bodnár Zsigmonddal; szívesen hallgattam előadásaikat. (Szívesebben, mint — a jogi fakultás hallgatója lévén — Mariska pénzügytani. Kmetty közigazgatási, vagy Csarada jogbölcseleti előadásait, még néhány nevet írhatnék ide, akiknek előadásait filozófiára és irodalomtörténetre cseréltem be.) Bodnár Zsigmondról egészen más véleménnyel vagyok, mint akkoriban hallgatói általában voltak, de néhány neves kritikusa is. Előadásai színesek, formásak voltak, gondolkozásra késztetők s nem egy hallgatója, aki azzal ment el órájára, hogy most valami mulatságosat fog hallani, fokozódó érdeklődéssel figyel fel előadásaira. De ha valaki megkérdezné tőlem, hogy mi volt előadásai lényege, mivel gazdagított engem, akkor csak a hullámelméletről tudnék valamit motyogni. (Egy kollégám akkor azzal a pesti anekdótával próbálta megmagyarázni: hogy az élet olyan, mint a lavina, egyszer fel, egyszer le.)

Tanításának lényege az volt, hogy a törvény, mely a természet világában érvényesül, ugyanilyen logikus szükségszerűséggel érvényesül az erkölcsi világban is. Meg volt győződve arról s így tanította, hogy az ő törvényének felismerése s az ebből adódó konzekvenciák levonása, alkalmas a világ megjavítására, amit — kora romlottságának ismeretében — nagyon is szükségesnek ítélt. Kitűnő előadó volt; nem volt jelenség, mit mániákusan nem használt volna fel tétele törvényszerűségének bizonyítására s változatos makacssága valahogy még színesebbé, vonzóbbá tette előadásait. Nagyon sajnálom, hogy ezt bizonyítani nem tudom, csak éppen becsületszóval megerősíteni: ha kezemnél volna nagy munkája — két kötete megvolt könyvtáramban, tán nem is jelent meg több —, akkor bizonyítani is tudnám. Nagyon emlékemben maradt az a metafora, mellyel nekünk az idealista-realista fogalmakat magyarázta. Egy ember megy a Ferenciek-temploma előtt, megáll egy koldus előtt, alamizsnát ad neki s tovább megy. Ez a realista. Egy másik is megáll a koldus előtt s kifaggatja, hogy hogyan is került ilyen állapotba, mi akadályozza abban, hogy munkával keresse kenyerét, nem bűnöző-e, nem iszákos-e, mire költi a pénzt, amit összekoldul stb., s ha úgy látja, hogy a koldust koldusságáért felelősség terheli, nem ad neki egy vasat sem. Ez az idealista. Bodnár Zsigmond novellákat is írt, az egyik — vagy tán egyetlen — tehetséges írás volt, egy nőnév volt a címe. Érdemes feladat volna életrajzának megírása.

Giesswein Sándort jól ismertem, igen becsültem, tudós, hivő ember volt, szociológus, erős szociális érzéssel, pacifista a Bertrand Russell fajtájából, nekem Russellnél szimpatikusabb s persze ezekkel a tulajdonságaival, mint politikus mindig egyedül a Házban. Tán az országban is. A legmagányosabb akkor volt, mikor az első világháború után pártja, a keresztény párt nagy többséggel jutott hatalomra. Erős keresztény hite kiváló szociológiai művekben jutott kifejezésre s művei soha nem ütköztek a keresztény vallás tanításaival, anélkül, hogy ez művei tudományos jellegét bármivel is csökkentette volna. Barankovics István barátom, aki egyike a legképzettebb szociológusoknak, s kitűnően ismeri az amerikai szociológiai tudomány jeles műveit, figyelmeztet, hogy Giesswein Sándor idevonatkozó írásai a legkülönbek közül valók. Szívesen elhiszem neki. (Restelkednem is kéne fogyatékos filozófiai ismereteim miatt; kissé megnyugtatott, mikor legutóbb a Katolikus Szemle egy irodalmi bírálatában ezt a mondatot olvastam: „Herostratestől a Kantianusokon át a démonikus modern gondolkozókig", szóval filozófiai tudásommal mégsem állok a legalsó fokon.)

Böhm Károly. Tanárom volt a luteránus gimnáziumban, görögre és logikára tanított. Ami a görögöt illeti, az évek folyamán többször is megkérdezte tőlem, hogy „melyik sajtkereskedőtől vásárolt puskából szívtam magamba tudásomat?", de azért érettségi bizonyítványomba görögből jelest írt be, ami inkább Homeroshoz való ragaszkodásomnak, mint görög tudásomnak volt tulajdonítható.

Nagyon messze logikai tudásommal sem mehettem, mert például még a nyolcadikban sem voltam tisztában Böhm Károlynak, mint filozófusnak, jelentőségével. Úgy lehettem vele, mint Sainte-Beuve volt Balzac-kal, akiről azt mondotta, hogy vele csak nem akarják elhitetni, hogy ez a kis, furcsa ember jó regényíró. (Emlékezetből idézek.) Abban a könyvben, mely logikára oktatott, vagy tán egy másik tankönyvben, azt olvastam róla, hogy „önálló felfogással összeegyeztette Kant kriticizmusát Comte pozitivizmusával". Ennyivel be is értem. Gimnazista koromban nem jutott eszembe, hogy főművét, „Az ember és világa", elolvassam, filozófiai előadásaiból hiányzott minden szuggesztivitás, mely műve iránt érdeklődést keltett volna. Nyilván nem is ambicionálta. Hogy később sem olvastam el, még akkor sem, mikor a kolozsvári egyetem a bölcsészeti katedrára hívta meg s komoly méltató írások jelentek meg róla, ennek komoly oka volt. Tessék csak meghallgatni.

Mikor nekünk, gimnazistáknak, a filozófia történetét mondotta el, persze dióhéjban, rohanvást, tudásunkhoz és felfogóképességünkhöz érthetően alkalmazkodva, akkor Schopenhauerről így emlékezett meg: „Schopenhauer azt tanítja, hogy a bornyúnak azért nő szarva, mert azt akarja, hogy szarva nőjjön." Óriási hahota az osztályban, mely a Sütő utca szomszéd házainak ablakait is megremegtette, s Schopenhauer el volt intézve. Vagy mégsem egészen. Mert mikor az egyetemre kerültem, első dolgom volt beiratkozni az Egyetemi Könyvtárba — mohó olvasó ember voltam — s kiadattam magamnak Schopenhauer főművének két kötetét. Abban a meggyőződésben, hogy könyvében számos olyan mulatságos dologra akadok, mint amilyen az a bornyúdolog volt, amit Böhm Károly olyan fukar kézzel mért ki számunkra. És olvastam és többet nem tettem ki kezemből. Az esztendők, miket Schopenhauer műveivel töltöttem, életem legtermékenyebb esztendei voltak, rosszul mondom, hogy „termékeny", azt kell mondanom, hogy döntően nevelő hatásúak.

Ki mindenkivel ismerkedtem meg az ő révén? Említsem Platont, Spinozát, vagy hogy modernebbet mondjak: Hegelt, akit — kétségtelenül az ő hatása alatt — erős ellenérzéssel olvastam. Ezt az ellenérzést soha nem tudtam leküzdeni; egy mondata nagyon megmaradt eszemben: „So viel aber weiss ich gewiss, dass ein junger Mensch, der, wenn auch nur eine Zeitlang, ein hegelianer wird, dadurch seine völlige Unfähigkeit zur Philosophie auf immer bewiesen hat. Denn wer in solchem Wortkram, Aberwitz und Unsinn Genüge finden oder zu finden vorgeben kann, muss schlechterdings alles Strebens nach Wahrheit, alles Hanges zum Denken, aller Fähigkeit des philosophischen Ernstes glänzlich entbehren."

Még egy barátságot köszönhetek Schopenhauernek és közvetve Böhm Károlynak: Nietzsche barátságát, akihez egy kitűnő tanulmánya — Schopenhauer als Erzieher — útján jutottam el. A Böhm Károly revízióval azonban máig is adós vagyok, holott a Nyugat egy kitűnő munkatársa nagyon biztatott erre. De ha meggondolom, hogy Heideggerrel is adós maradtam és Athén nagyszerűségeivel és Szentpétervár — vagy minek hívják most — múzeumával, és mi mindennel még, akkor, némi lelkifurdalással ugyan, napirendre térek „Az ember és világa" fölött. Már csak azért is, mert hamarosan úgy is napirendre kell térni.

Fenyő Miksa

A legnagyobb magyar könyvsiker

HALÁSZ PÉTER:

Tatárok a Széna téren

című regénye.

Megjelenését követő három héten belül lekötötték ennek az ízig-vérig pesti regénynek angol, francia és német nyelvű kiadási jogát. A vászonkötéses kiadás elfogyott, a kartonkötéses ára: $3.60. Megrendelhető a vételár s a portóköltség (20 cent) egyidejű beküldése mellett (csekken, vagy Money Orderen):

RODOSTÓ PUBLISHER.
216 P. O. Box, Murray Hill Station P. O. New York 16, N. Y. USA.

A megrendelés kézhezvétele után azonnal postázzuk.

TA Kénytelen bírálat

Csupán azért szólok, mert a laikus ítélkezést nyomtatásban nem szívlelem.

Hazámfiainak leideni kiállítását nem láttam. Részt sem vettem benne, noha meghívtak. Előérzetem az volt, hogy nem lesz eléggé színvonalas. Sárközi Mátyás cikkéből (*Irodalmi Ujság*, október 23.) azt következtetem, hogy előérzetem nem is csalt.

A kiállítókat Sárközi aszerint rangsorolja, hogy mennyire „hódoltak be a legmodernebb irányzatoknak". Ez szinte mulatságos. A művész ott kezdődik, hogy nem „hódol be", hanem saját intuiciója van, az szabja meg, hogy mit és hogyan alkot. Egyáltalán nem kétlem, hogy voltak *kezdetleges realista* festmények is ott, de azon csodálkoznám, ha a kiállított ú. n. absztrakt művek mind a modern művészet gyöngyszemei volnának. Az, hogy valamiről nem lehet felismerni, micsoda, nem biztosíték arra, hogy jó. Legfeljebb avatatlan néző nem mer gáncsot vetni, mert nincsen rajta semmi konkrét, ami gyarlóságát feltűnően elárulná. (Pl. térbeliség, anatómia stb.) Továbbá, ha egy vászon, vagy papírfelület tarka-barka, még ha ízléssel is és csinnal, és ezek a tarka foltok geometriai alakzatokat utánoznak is, nem jelenti, hogy az absztrakt kép. Az absztrakt magyarul elvontat jelent, a művészetben tehát azt, amikor az alkotó csak azt jeleníti meg, amit a maga egyénisége (individiuma) által lényegesnek érez. Tehát nem egy látott, vagy elképzelt jelenséget fest, hanem azt, hogy neki „mit mond" a jelenség.

De a foltokkal való legszebb játék is csak dekoratív művészet, nem pedig absztrakt. Ahhoz, hogy valami absztrakt legyen, el kellett vonni valamiből, és ha ezt az alkotó jól művelte, kifejezi azt, amiből elvonta, mégha nem is minden néző érti meg. Sajnos, a dekoratív és absztrakt fogalmak összekeverését nemcsak Sárközi követi el. Ez Magyarország és Olaszország műértő közönségét kivéve, egész Európában általános.

Természetes és szükségszerű, hogy minden alkotó ember szemlélete és stílusa változik, tökéletesedik, hat rá minden, amit lát és hall a világban, de azért nem dicsérném olyan igen nagyon, ha valaki úgy bújik egyik ú. n. iskolából a másikba, mintha inget cserélne. Különösen ha az illető iskola az előzőtől olyan távol van, mint Paál László és az őt igen méltatlanul utánzó Botos képei a fém- és posztócafatok dadaista, kubista összeragasztgatásától. Különben tévedne Sárközi Mátyás, ha azt vélné, hogy az ilyenfajta próbálkozás igen modern. Közvetlenül az első világháború után volt már ebből a szerzetből elég Párisban, aztán lassan kimúltak a divatból.

Sárközi Mátyás szerint létezik német iskola. Ez tévedés. Német iskola nem létezett soha. Létezett müncheni iskola a múlt század második felében. Jó naturalista történelmi kompozíciók kenésének színhelye volt a müncheni akadémia. Ehhez az akadémiához a mi művészeinknek is sok köze volt, egyiknek így, másiknak úgy, de ez nem tartozik ide. Az ú. n. „müncheni naturalizmus" később Oroszországba palántálódott át és ott ma „szocialista realizmus" néven virul tovább. Ma azonban nincsen müncheni iskola. Münchenben mindenkinek, aki csak ismert művész az elevenek és holtak közül, van követője, helyesebben mondva epigonja, de általában a számtalan ifjú és őszülő, örökké „fiatal művész" azt a *nem németet* utánozza, aki éppen legutoljára állított ki a Haus der Kunstban.

Csodálom, hogy Domján Józsefet említi elsőnek, holott nem hiszem, hogy kompozíciói teljesen absztraktok volnának. Ám, ha nem azok, akkor Sárközi önmagához következetlen. Talán csak azért említi elsőnek, mert az Egyesült Államokban sikert aratott. Remélem, hogy Domján fametszetei nem méretükben hatalmasak. A nagy méret nem természete ennek a műfajnak. Engedtessék meg, amennyire valóban hatalmas méretű fametszetekről lenne szó, kétségbevonjam, hogy azok egyáltalán metszetek. Domján első produktuma emigrálása után az „Ungarische Legende" című állítólagos fametszetes könyve volt, amiről Münchenben a szakemberek — miután német alapossággal tanulmányozták — megállapították, hogy nagyobb részükben nem metszetek, hanem metszetet utánzó rajzok. Itt egyúttal Kuttna Marival (*Irodalmi Ujság*, november 1.) is vitába szállok. Nem vonom kétségbe Domján képzelőtehetségét, sem mesterségbeli ügyességét. De túlzás volna azt állítani, hogy témaköre mitológiát teremt. Domján témaköre nem teremt mitológiát, hiszen az maga egy ősi mitológia töredékének teljes félreértésén alapszik. Azt sem állítanám, hogy minden álmagyarostól, „népieschtől" mentes. Annál is inkább nem, mert motívumainak nagy része olyan vidékekről származik, ahol a nyomorgó nép felemelése végett terjesztették el mesterségesen az ú. n. népművészetet. Domján színösszeállítása ellenkezik a magyar színízléssel. A magyarok semmiféle díszítésben nem használják pl. a lila színt. Szavunk sincs rá. A sárgát is igen csak módjával. Ezek a színek és általában Domján színösszeállításai a Kárpát-medencében a román népművészetre jellemzőek, azon kívül általában az ortodox vallású népekre.

Még ez sem nagy baj. Domján fametszőtechnikája keleti, méghozzá a kínai iskolához tartozik. Ott sajátította el a fametszés mesterségét olyan fokon, amiért Nyugat-Európában és Amerikában joggal csodálhatják. Jó és örvendetes, hogy öregbíti a magyar művészet jóhírét-nevét Nyugaton, de azért nem kell fenntartás nélkül rajongnunk érte, attól félve, hogy népünk vele is úgy jár, mint Bartókkal járt volt, hogy késve, a Nyugat után fedezze fel. Domján nem képzőművész, hanem iparművész, még akkor is, ha az amerikaiak nincsenek a műveltségnek olyan fokán, hogy a kettő között különbséget lássanak. Éppen úgy iparművész, mint pl. Ferenczy Noémi, aki akkor is iparművész lenne, ha gyönyörű, harmonikus színeit gobelin helyett vászonra vagy papírra vetette volna. Nem tartom véletlennek, hogy Domján művészetét nő méltatja ekkora lelkesedéssel. Megfigyeltem, hogy a női lélek általában sokkal fogékonyabb az iparművészeti jellegű — dekoratív és dekoratívan mesélő — alkotásokra, mint a képzőművészetre.

Sárközi Mátyás és Kuttna Mari cikke más-más jellegű, de mégis egy rendszerbe fogott választ igényeltek. Sárközi cikke arról tanúskodik, hogy a művészetek lényegéről éppen *modern értelemben* nincsen fogalma. Nem tud mást, csak egyedül üdvözítő *izmust* elképzelni. Ez már azért is baj, mert nem a művészek csatlakoznak izmusukhoz, hanem az utókor skatulyázza őket izmusokba. Aki lelkiismerete szaván kívül mást követ, az legfeljebb ostoba epigon lehet, mégha kitűnő tehetséggel bírna is. Kuttna Mari nem laikus. Ö annak a művelt európai nőnek prototípusa, amelyik a művészeket és műveket olyan áhítattal nézi, hogy egy bizonyos kvalitásbeli határon felül nem tud különbséget tenni a „céhen belüliek" között. S az ilyenfajta rajongók véleményét igen befolyásolja, hogy azt, akiért ujjukat a tűzbe teszik, mások elismerték-e már előttük, vagy sem.

M. Darázs Mária

Magyar Múzeum

Egy érdekes hamisítvány

Egy német antikvárium árjegyzékében bukkantam Kőrösházy Ferenc nevére és különös művére. A könyv Weimarban jelent meg a Voigt-kiadónál 1849-ben „*Die Wampyrbraut oder die Wirkungen des bösen Blickes*" címmel. A szerző személyét, hiányos életrajzi adatait F. Nork, a mű fordítója közli a könyvhöz írt rövid bevezetőjében. Ezek szerint Kőrösházy Ferenc fiatalon, 26 esztendős korában hunyt el egy Bécs közelében fekvő faluban. A *Wampyrbraut* politikai állásfoglalása miatt sohasem jelenhetett meg magyarul, a pesti cenzor még a kéziratot is elkobozta. Nork pedig, aki a szerző személyes jóbarátja volt, Kőrösházy halála után fordította németre, illetve írta meg újra, ezúttal már német nyelven.

Nork, mint jó német, mentegetőzik egy kicsit, hogy egy „rebellis" magyar művet éppen 1849-ben adják ki németül, mikor a magyarok országszerte harcolnak függetlenségükért és ezerszer elátkozzák a németeket. Ö azonban az egész szabadságharcot csupán értelmetlen fellobbanásnak minősíti és azzal a hiú és átlátszó reménykedéssel zárja be előszavát, hogy a magyar nemzetnek békére van szüksége még abban az esetben is, ha ezt a békét a hódító kegyelméből élvezheti.

A *Wampyrbraut*, melyet az előszó írója regénynek nevez, valójában nem regény. A szerző egy bécsi polgár magyarországi utazását írja le, az útikalandok köré fűzött sovány történet azonban csak keretet szolgáltat a korabeli magyar viszonyok ábrázolásához. Az alföldi puszták homokbuckái között döcögő szekér, az éjszaka sötétjében messze világító pásztortűz, a düledező csárda iszogató, mesélgető vándorai, a nyomorúságos pajtában szereplő vándorszíntársulat, a vidéki vásártér tarka színekben nyüzsgő embertömege, a parasztlakodalom mozgalmas jelenetei Petőfi verseit és Jókai regényeinek környezetét idézik.

Kőrösházy a felvilágosult tudós tárgyilagosságával igyekszik a babonákat magyarázni, okfejtései azonban mai, de bizonyos tekintetben még múlt századbeli szemmel nézve is sok esetben együgyű tudálékosságként hatnak. A közismert babonák nagy részét vallásos eredetűnek tartja és a kereszténységgel szemben már az antiklerikalizmust is túlhaladott álláspontra helyezkedik. Az egyes szerzetesrendeket, sőt az egész kereszténységet, az ókorban koholt rituális gyermekgyilkosság vádjával illeti. Nem kíméli azonban a zsidókat sem, bár őket inkább faji szempontból támadja. Az ország életében található különböző hibákért a zsidókat teszi felelőssé, véleménye szerint ők a nép nyúzói, a hazaárulók, a vérszopók, akik a „szegény" magyar arisztokráciát lassanként kiforgatják vagyonából. „Tudományos" magyarázatai, melyekkel a 13-as szám, a szemmelverés, vagy a vámpírhit eredetére igyekszik rávilágítani, nevetséges, nem a XIX. század emberéhez méltó okoskodások. Nem eloszlatni, hanem a tudomány eszközeivel és módszereivel akarja igazolni a babonák hitelét.

A „Wampyrbraut" lényege azonban nem is annyira a néprajzi, mint a politikai tartalom. Kőrösházy e tekintetben, nem a reformkori Magyarország forrófejű, Kossuthért lelkesedő fiatalembereként mutatkozik be és ha elolvassuk Kossuthról szóló sorait, kételkednünk kell, hogy ezt a művet a pesti cenzor politikai tartalma miatt tiltotta volna be. A szerző ugyanis egyáltalán nem dicséri Kossuthot, sőt inkább élesen bírálja nemzetiségi politikája miatt. Ez a bírálat azonban nem a hazáját féltő magyar aggodalma, hanem kívülről támadó kritika. Magyarországot a szlávoktól félti és ezért hasznosnak tartja az újabb német telepítéseket, melyek az országot még szorosabban Ausztriához kapcsolják. A magyar nép ugyanis, akár gazdasági, akár kulturális téren csakis Ausztria irányítása alatt fejlődhet. Végül pedig és nem utolsósorban gúnyos hangon támadja a nyelvújítást, az egész mozgalmat lekicsinylően ostoba, nacionalista törekvésnek minősíti a magyar nyelvű nemzeti színjátszás kialakításával együtt.

Mindezek után joggal vetődik fel a kérdés, hogy a Wampyrbraut szerzője valóban magyar volt-e és valóban Kőrösházy Ferencnek hívták? A könyv politikai állásfoglalása arra enged következtetni, hogy a Kőrösházy név alatt idegen szerző rejtőzhet, aki elég jól ismerte a reformkori Magyarország nemesi társadalmát és még a magyar romantika névalkotási szokásaiban is járatos volt. A „Kőrösházy" nemesi eredetre emlékeztető, tipikusan romantikus szabályok szerint alkotott név. A szerző kitűnően ismeri a magyarországi szokásokat és éppen azzal árulja el magát, hogy mindent túl tökéletesen akar utánozni, annyira tökéletesen, hogy az utánzat eredetibb lesz az eredetinél. A „Wampyrbraut" címlapján ugyanis Kőrösházy Ferenz (!) szerepel szerzőként. A múltszázadbeli magyar írók általában nyugati mintára, átfordított keresztnevüket szokták elsőnek kiírni idegen nyelven megjelent műveik címlapjára. Ha tehát Kőrösházy Ferenc valóban magyar lett volna, nevét valószínűleg *Franz Kőrösházyként* írta volna német nyelvű munkája címlapjára. Ezen a fordító és utólagos átdolgozó sem változtatott volna. A szláv népszokások részletes ismertetése első pillanatra arra enged következtetni, hogy a szerző az akkori Magyarország valamelyik szláv kisebbségéhez tartozott. Ezt a feltevést azonban megcáfolja a szerző pánszlávizmustól való határozott félelme. Egy helyen ugyanis félreérthetetlenül kijelenti, hogy ha Magyarország nem tartozna az osztrák birodalomhoz, nagyobb veszély fenyegetné: az orosz cár tenné rá a kezét és teljesen elszakítaná nyugattól.

A *Wampyrbraut* szerzője tehát több mint valószínűleg a Habsburgok szolgálatában álló osztrák, mindenesetre német anyanyelvű személy volt, aki eléggé jól ismerhette a korabeli magyarországi viszonyokat. Divatos, romantikus hangzású nevet is választott magának, a német nyelv lelkes védelme, a magyar reformtörekvések ellen intézett heves támadása azonban elárulják igazi lényét. Ez a különös könyv hamisítvány, melynek egyetlen érdeme néhány valóban eredeti népszokás leírása, népmesék és hagyományok ismertetése, mely néprajztörténeti szempontból emeli ki a magyarság ellen írt tisztán politikai jellegű múltszázadbeli támadó írások sorából.

Vezényi Pál

Emigráció és irodalom

Néhány év óta szinte már a rögeszmék konokságával izgat a kérdés: maradhat-e magyar költő valaki a nemzeti nyelvközösség határain kívül? A probléma, azt hiszem, nemcsak az enyém, hanem mindannyiunké, akik szellemi függetlenségünk védelmében külső vagy belső emigrációba kényszerültünk, s nyilvános megvitatása az évek múlásával egyre sürgetőbbé vált. A történelmi helyzet, amely ezzel a problémával megterhelt bennünket, nem enged kibúvót: minden ellenkező remény ellenére konszolidálódni látszik. De a kérdésfeltevés jogosult és időszerű volna akkor is, ha konszolidáció helyett a fennálló helyzet biztos változása felé haladnánk: a történelmi átalakulások időtartama végtelenül hosszabb lehet annál az időnél, amely nekünk, egyéneknek rendelkezésünkre áll.

Helyzetünk részben súlyosabb, részben könnyebb, mint azoké a magyar költőké és íróké, akik belső emigrációba kényszerültek, vagy többé-kevésbé tudatosan azt választották. Súlyosabb, mert magyarságunkat érezhetjük veszélyben, s könnyebb, mert szellemi szabadságunkat tisztábban megőrizhetjük új helyzetünkben. Szellemi függetlenségünk megőrzéséért azonban a legmagasabb árat fizettük: az eleven nemzet testéről való lecsakadást. Ennek az öncsonkításnak (és egyúttal nemzetcsonkításnak) a következményei rendkívül súlyosak lehetnek nemcsak számunkra, hanem a nemzet számára is. A magunk számára, akik magyar költők akarunk maradni, létrehoztunk egy alternatívát, amely az idő múlásával egyre kényszerítőbb erejűvé válhat: írni vagy magyarul írni? (Illyés Gyula párisi emigrációjában a legjobb úton volt ahhoz, hogy francia költő legyen.) Egyidejűleg megfosztottuk a nemzetet attól a, bármily kevés, bármennyire tehetetlenségre kárhoztatott, szellemi (és nemcsak szellemi) energiától, amellyel rendelkezünk. Mindkét következményért felelősek vagyunk s nemcsak magunk, hanem a nemzet előtt is. Elegendő-e azonban ez a felelősségtudat, ha mégoly őszinte és szüntelenül érzett is, ahhoz, hogy magyar költők maradjunk?

Azt hiszem, mindannyiunk számára világos, hogy nincsen külön emigrációs, sem külön hivatalos, sem külön földalatti magyar irodalom, hanem csupán magyar irodalom van, egy és oszthatatlan. Ennek az egy és oszthatatlan magyar irodalomnak az emigrációs éppúgy, mint a földalatti vagy a hivatalos irodalom legfeljebb része lehet. Lehet, de nem szükségképpen és elkerülhetetlenül az. A kritérium, amely dönt, elsősorban esztétikai és mindenesetre nemzeti, s mint ilyen, bár azonnal alkalmazható, csak tágabb történelmi távlatban lesz nyilvánvalóan egyetemes érvényű.

Magyar költőnek lenni nemcsak azt jelenti, hogy magyarul írunk, hanem hogy magyarul érzünk, magyarul gondolkozunk, tehát mintegy a nemzet fejezi ki magát általunk. Ehhez azonban elkerülhetetlenül szükséges, hogy a nemzet életét éljük, ha nem is mindennapjaiban, de feltétlenül legsúlyosabb problémáiban és legtitkoltabb reményeiben. Lehetséges-e ez Londonban, Rómában vagy Párisban úgy, mint Debrecenben vagy Budapesten? És lehetséges-e, hogy a nemzet, az élő magyarság, huzamosabb ideig kifejezze magát egy nyelven, amelynek hordozói nincsenek állandó cserekapcsolatban az egész organizmussal? A nyelv, amelyen írunk, fejlődésében követi-e, követheti-e a mindennapos kölcsönös érintkezés nélkül azt a nyelvet, amelynek egyetlen birtokosa a nemzeti kollektivitás? Azok a jelenségek — lírai puritanizmus, verbalizmus, prózaiság, elidegenedés stb. —, melyek írásainkat időnként ellepik, tünetei-e egy lassú, de biztos elszáradásnak?

A példák, amelyekkel az irodalomtörténet szolgál, nem adnak határozottan egyértelmű választ. Mikes Kelemen Rodostóban lett nagy magyar prózaíró, de Batsányi elsorvadt a száműzetésben. A XX. századi spanyolok helyzete más: ők a spanyol nyelvközösségben maradtak továbbra is, Spanyolországon kívül is. De a középkori latin nyelvű irodalom, a nyelvközösség halála után, nyelvét többé-kevésbé megőrizve sem tartozik többé a római irodalomhoz. És hányan vannak, akik nyelvet cseréltek! De kínai irodalom-e Lin Yu Tang és magyar irodalom-e Koestler Artúr?

Végül is: elegendő-e valami hősiesen aszkétikus hűség ahhoz, hogy magyar költő maradjon valaki, vagy pedig ennek lehetősége pontosan meghatározható feltételekhez van kötve, melyeknek hiányában költő és költészete nem lehet magyar, vagy mindenesetre pusztulásra van ítélve?

A válaszok s következésképpen a járható utak is sokfélék lehetnek, s a legpesszimistább válasznak éppen annyi a létjogosultsága, mint a feltétlenül bizakodóé. Kételyeinket elnyomhatjuk, s ha hiszünk is a magunk valamiféle — s a nemzet által is majdan pozitívan értékelt — funkciójában, válaszaink értéke szubjektív marad mindaddig, amíg mi magunk, vagy csak a már visszavonhatatlanul és megmásíthatatlanul megadott válaszunk, ismét ott nem hömpölyög abban a tengerben, amelynek cseppje volt.

Horváth Elemér

ÚJ HAZAI LÍRÁNK MÉRLEGE

1 1956 fordulópontot jelentett a magyar líra történetében. Százötven éve harmadízben vágott derékba egy ígéretben gazdag, szépen bontakozó kulturális fejlődést a nemzeti balszerencse. 1953 és 1956 között a fiatal magyar líra olyan lendületes fejlődésnek indult, amelyhez hasonlót utoljára talán a harmincas évek láttak József Attila, Radnóti és Dsida virágzása, később Weöres, Sárközi és Vas István fellépése idején. A fiatalok fejlődését megkönnyítette a politikai légkör enyhülése; az *Olvadás* nemesebb gyümölcse körülbelül a forradalomra ért be, s így lett 1956 vége és 1957 eleje paradox módon egy szokatlanul gazdag lírai szüret időszakává. A forradalmat megelőző és rákövetkező hónapokban jelentek meg Weöres Sándor, Szabó Lőrinc, Vas István, Juhász Ferenc és Nagy László összegyűjtött versei, s ha ehhez még hozzávesszük Benjámin és Illyés 56-ban publikált új köteteit, tisztán áll előttünk az Olvadás két és fél évének roppant irodalmi és irodalompolitikai jelentősége.

A félelem és tartózkodás gátjai átszakadtak, a költők újra saját hangjukon szólaltak meg, saját problémáikról szóltak, hogy aztán a november negyedikére következő évek politikai eseményei megint torukra forrasszák a szót. A forradalom lényeges eredményeinek felszámolása és a Kádár-rendszer megerősödésével fellépő dühödt megtorlás, amely Nagy Imre kivégzésével ért tetőpontjára, traumatikus nyomot hagyott az utolsó törvényes magyar miniszterelnök célkitűzéseivel rokonszenvező fiatalok szemléletében — azóta öt év telt el, de ez nem volt elég ahhoz, hogy visszaadja a „kormanyprogramos" nemzedék költőinek a régi lendületet, s a régi önbizalmat.

Vonatkozik ez mindenekelőtt azokra, akiket hivatalos körökben „volt párttag" költőkként emlegetnek. Orvendetes tény, hogy e csoport legrangosabb költője, Benjámin László, négy évi hallgatás után most újra jelentkezett az Uj Irás hasábjain. Benjámin új verseinek a zöme egy hagyományosan magyar, aranyjánosi keserűség és rezignáció, egy történelmileg nagyon is érthető „vanitatum vanitas" hangulatában íródott; szép, fájdalmas és kicsit parókiális versek ezek, melyek a tartalmi hasonlóságon kívül formailag is Nagyszalontára vonulnak vissza. Kivétel a „Mi van a Hold túlsó felén" és az „Ürhajós", az utóbbiban Benjámin újrafogalmazza költői hitvallását, méghozzá úgy, hogy azt minden szocialista és nem-szocialista, de becsületes ember aláírhatja: *„S cél úgyse lehet kevesebb / Meghóditani földet és eget / az élet hű szolgálatával."* Benjámin tehát újra ír, különbékét kötött a valósággal. Igaza van; egy ideig a megoldott nyelv, egy idő után már a némaság kompromittál.

Válságról, megtorpanásról beszélhetünk a fiatalok középső, hajdani népi kollégista nemzedékének ikercsillaga, *Juhász Ferenc* és *Nagy László* esetében is. Juhász fejlődését, pontosabban *el*fejlődését társadalmi és politikai tényezőknél valószínűleg jobban befolyásolták burjánzó költői tehetségének belső törvényei. Ez a rendkívüli tehetségű költő *„A tékozló ország"*-gal maradandót alkotott, de már az azt követő művekben, különösen *„A Mindenség Szerelme"* ciklusban kimutatható volt stílusszöveteinek ijesztő elrákosodása. Maga Juhász is érezte ezt és népmesei jelképekbe öltözve próbált megküzdeni a tudatalatti mocsaraiból kinyújtózó fantazmagóriákkal, emberelőtti képzeletszörnyekkel. Akkoriban így vallott magáról: *„előttem a dolgok sokszor elszabadulnak / széthull a rendjük, szilárd kapcsolatuk nem szítja fegyelem / ...sátánok üzekednek, osztozva sebhedt szívemen"* (A tenyészet országa, 694. o.). A kérdés tehát mindenekelőtt az volt, bírja-e a költő a Parnasszusra kapaszkodó meredek út egyre nehezebb kaptatóit? A kérdés nyitva maradt, mert Juhász az utolsó néhány évben alig publikált, s a Kortárs 1958 júniusi számában közzétett két verse inkább megtorpanást, mint előrejutást sugall. A *„Szerelmünk hattyúsorsa"* című verset nemcsak hogy nem értem teljesen (intuiciómra azért még hathatna, s élvezhetném), de Juhász tehetségéhez mérten nagyon rossznak tartom. Hemzsegnek ebben a versben a modern kifejezésnek álcázott vadromantikus szóösszetételek, a *„csillagfényviharok"* meg az *„ősfénygömbláncok"*, nem is beszélve a félelmetes *„őscsillagcsápgomoly"*-ról. Azt sem tudhatni, hogyan képzeli el Juhász azt a jelenetet, amikor *„az űrrakéta égitesttel párzik"*? A másik vers jobb, komponáltabb, kevésbé kóros, de még ez sem győz meg arról, hogy tévedtek a kritikusok, akik szerint Juhász zsákutcába jutott. Találgathatjuk, hogy ideiglenes, vagy tartós-e ez a megtorpanás, de nem titkolhatjuk aggodalmunkat, látván Juhász vergődését a „biológiai determinizmus" rossz varázskörében.

A forradalmat követő idők ájulatából Nagy László hamarabb ocsúdott fel, mint Juhász — már a Kortárs 1958 januári számában jelent meg verse. S bár később visszahúzódott egy időre a műfordítás jól védelmezhető, Magyarországon szinte bevehetetlen sáncaiba, az elmúlt év derekán — a Kortársban — közölt versei életkedvének új fellobbanásáról vallanak. *„Csak jókedvem fogyott el, nem a hit / még fordítom sorsomat jóra"* — írja a hajdani szilaj *„vas-fiú"*, akin nem fogott a rozsda még az önkéntes hallgatás magányában sem. Nagy Lászlót, mintha most megint a modern szépségek és csodák verstörvényű kimondása izgatná, s csalogatná olyasféle vállalkozásra, mint amilyen *A vasárnap gyönyöre* volt; reméljük, az emberséges szocializmusba vetett hitéhez idővel a növekvő szabadság jókedve is megadatik néki.

A Benjáminék, a Juhászék időleges visszahúzódása nyomán jelentkező lírahiány új teret nyitott a közelmúlt számkivetettjeinek, az Újhold ma már harmincon felüli, rezignált fiataljainak. Ez a nemzedék sínylette meg legjobban Révait és a zsdanovizmust, vagy ahogy finomabb lelkületű pártférfiak mondják *„az alkotói szabadság szűkkeblű értelmezését"*. Nem tudhatni, az újholdasok közül hányan szabadultak volna meg attól az enyhén sznobisztikus másodlagosságtól, ami a koalíciós időkben ezt az irányzatot jellemezte; történt, ami történt, igazi költő csupán kettő maradt közülük a porondon: *Nemes Nagy Ágnes* és *Pilinszky János*. Pilinszky a fontosabbik, az ő hatását látni a most kezdő, introvertáltabb fiatalokon. Gyűjteményes kötete, a *„Harmadnapon"* (Szépirodalmi, 1959), a többi közt éppen azzal az erénnyel lep meg, amely Juhászra egyáltalán nem, Benjáminra csak hellyel-közzel jellemző: a szűkszavú pontossággal. Pilinszky, kezdetben a kozmikus magány, az embertelen elhagyatottság költője, az ötvenes években metafizikai vigasztalásra talált a kegyelem tényének személyes megélésében; lírája saját szenvedéseinek kegyetlenül pontos leírásából a kollektív rettegés, s az ezen belül, vagy ennek ellenére lehetséges *serenitas animi* pillanatainak megjelenítésévé bővült. Pilinszkyt nyelve, látásmódja, s nem utolsósorban zárt tematikája természetszerűleg az olvasó-elit költőjévé teszi, s bár a tömegekre gyakorolt hatásától az illetékesek nem tartanak, verseskönyvének példányszámát egyszerre korlátozták. Ez a „rendszabály" dióhéjban tükrözi a Kádár-rendszer egész jelenlegi kulturális politikáját: kiadni mindent, ami nem irányul közvetlenül a rendszer ellen, de a párt ideológiai monopóliumát továbbra is fenntartani — ha kell, adminisztratív intézkedések alkalmazásával.

2 Az elmondottakból világosan látható, hogy a középső nemzedék az ex-kommunisták kivételével amúgyis apolitikus beállítottságú költői az elmúlt öt év során semmivel sem járultak hozzá az affirmatív politikai költészet felvirágoztatásához. Így hát egyet kell értenünk Szabolcsi Miklóssal, aki szerint: *„...költészetünk egészéből a politikai líra, a közéleti költészet visszaszorulóban van."* (Élet és Irodalom, 1961. II. 10.). Ami lényegében annyit tesz, hogy az 1958-as kommunista konjunktúra azóta kiselejtezett ifjú titánjain és egy-két olyan viharvert, de nyomasztóan tehetségtelen veteránon kívül, mint Fodor József vagy Hidas Antal, nem versel ma senki a párt szájaize szerint Magyarországon. Áll ez a Juhász-nemzedék fiatalabb évjáratához tartozó költőkre is, akik (hogy kissé cikornyás hasonlattal éljünk) alighogy kitámolyogtak a sematizmus körbenforgó hordójából, s kettőt-hármat léptek, mellettük termett az illetékes népi szervek külön e célra kirendelt idegenvezetője, aki — ó gyengéd gondoskodás! — markukba nyomott egy-egy ingyenjegyet az ideológiai vásár következő attrakciójára, a proletkulttól az össznépi idillizmusig terjedő hullámvasútra. Mivel azonban a hányinger ellen nem a hullámvasút a legjobb orvosság, a költők nem álltak kötélnek.

1956 óta ezek a költők, elsősorban *Csoóri Sándor*, *Takács Imre*, *Fodor András* és a kissé elkésve jelentkező *Demény Ottó*, más-más módon és különböző intenzitással, de tagadhatatlanul fejlődtek. Ezen a meghatározáson én világképük gazdagodását, stílusuk modernebbre fordulását, míves öntudatuk emelkedését értem. Különösen szembetűnő ez Csoóri és Takács esetében; az *„Ördögpille"* költője mintha valamiféle népi szürrealizmust olvasna ki Németh László magyar művészeknek szegzett követelményéből, a „bartóki szintézis"-ből. Csoóri főleg emlékeiből és hangulataiból építi új verseit, azelőtt impresszionista képalkotó technikája most helyenként a Lorcáéra emlékeztet *(„s nézték a holdat: isteni rézfokos volt / mit egy betyár az ég gerendájába belevág")*, természetáhítata pedig Gionóval tart rokonságot. És talán éppen nagy szülőhazánk, Európa felé való tájékozódásának köszönhető, hogy Csoóri megtalálta a saját hangját; a költői sejtetés és képi kimondás újonnan meglelt egyensúlyából — példa rá az Új Irásban közölt *„Szeptemberi rézkarc"* — nem egyszer emlékezetesen jó verse születik. Takács Imrét 1959-ben megjelent verseskötete, a *„Kőangyal"*, nemzedékének rangos költőjévé emelte. Nem mintha Takács teljesen megszabadult volna a korábbi verseit gáncsoló, s lehúzó stiláris nehézkességtől, göcsörtöktől, de gondolatilag és öntudat dolgában nagyot lépett előre. Nem hiszem, hogy lenne még egy fiatal költőnk, aki a népi származású magyar értelmiség levert forradalom utáni tépelődését, kínlódását, s az újrakezdés csakazértis-megvagyunk örömét olyan őszintén élte volna át, s írta volna meg, mint éppen Takács. Újabb versei közül figyelemreméltó (technikai hiányosságai ellenére) a *„Fiatal férfi tánca"* (Élet és Irodalom, 1961. II. 17.) — ritka bizonyítéka a zárt paraszti életforma nyílásának-bomlásának, amely a költőt nosztalgia helyett a felszabadulás érzésével tölti el. Takács érzi, s kívánja *„az összetett élet varázsát"*, s ha ebbe az összetettségbe beletartozik a zenegép, s a pörgős Csemballó Bugi, azt is elfogadja, s él a ritmusra mozgás modernebb formáival. A vers — narodnyik fülnek talán blaszfémia — felvillanyozza a hazulról öt éve elszakadt olvasót; többet mond a falun végbemenő átalakulásról, mint száz rémtörténet, vagy statisztika.

Lényegében ehhez a nemzedékhez tartozik Tornai József, aki 1957-ben, a tizenötök antológiájában (15 költő 105 verse) tűnt fel néhány rokonszenves hangú, szép versével. Tornai első kötete, a *„Paradicsommadár"* (Magvető, 1959) nem olyan jó, mint amilyennek bemutatkozása alapján képzeltük; bár a verseket érzékeny látású és hallású, intelligensen szerkesztő ember írta, többségükben — talán az 1955—56-ból keltezett ciklus kivételével — mégsem állnak, tapadnak össze művészi egésszé, modernségük csinált, nem természetes. Tornai szerelmes és szerelemmel tusakodó verseiben a legőszintébb — ezek sikerültek a legjobban. De azt, hogy *„nem érti Rilkét"*, nem csodálom, hisz alkatilag épp az ellenkezője, nem akarja megírni a megírhatatlant, s mivel túlságosan jól ismeri korlátait, nem akar, s valószínűleg nem is fog túllépni azon a lírai téren, amit érzelmeivel és rezignációjával befoghat.

3 Mi történt a néhány éve még oly lelkesen fogadott, s feldicsért fiatalokkal, a *„Tűztánc"* antológia szereplőivel? Leértékelték őket. Egyetlen kurzus sem tart örökké, s ahogy a megtorlás lendülete alábbhagy, s enyhül a terror, úgy csökken a Györe-féle akarnokok iránti hivatalos kereslet. A pártosság (ma már megint) kevés az üdvösséghez — írni is kell tudni. Valami ehhez hasonló cseng ki Szabolcsi fentebb idézett cikkéből is; a kérdés csak az, miért kellett ahhoz Szabolcsinak három év, hogy egy ilyen alapigazságot, burkoltan bár, de ki merjen mondani. Optikai csalódásról lenne szó, vagy egyszerű opportunizmusról? Ha így van, megfordult a szél odahaza — s ennek csak örülhetünk.

A „Tűztánc" gárdájából néhányan még kísérleteznek politikai verssel, *Simon Lajos* a népi-nemzeti epigonizmus legszívhezszólóbb modorában, a kórosan dilettáns Györe a sematizmus legdermesztőbb hagyományainak a felújításával (megfoghatatlan, hogy például „A jövő ügynökei" című versezetét miért közölte az Élet és Irodalom); Ladányi és Hárs pedig Lumumbáról írnak szentimentális és kissé zagyva verseket. Aki Hársról egy-egy tehetséges sora alapján azt várta volna, hogy ha majd megemberesedik, jobb dolgokat fog írni, mindezideig csalódott: Hárs változatlanul infantilis. *„Indulataim, én tudom, érett, öntudatos telivérek..."*) (!) — írja egyhelyütt, egy komolynak szánt versében. Hárssal írás közben gyakran előfordul, hogy megrészegedik a saját verskészségétől, s költeményei szinte észrevétlenül ritmikus locsogásba csapnak át. Nem örvendetes *Simor András* fejlődése sem: politikai féligazságokat próbál mitizálni avantgardista eszközökkel, s így sorozatosan alulmarad saját lehetőségein. Kantátát ír Leninről a húszas évek modorában — merő anakronizmus.

Annál biztatóbb *Nyerges András* pályájának az alakulása. Nyerges egyszerre kétfelé kísérletezik: egy tisztult és emelkedett újklasszicizmus (Zsoltár) és a lírai groteszk irányában. Az utóbbi műfaj, amelyet a lengyeleknél Galczynski, nálunk Weöres művelt sikerrel — a *„Le Journal"*-t úttörő jelentőségűnek tartom a modern magyar líra történetében —, még igen sok kiaknázatlan nyelvi lehetőséget rejt magában, arról nem is szólván, hogy mennyire adekvát kifejezési formája ez zűrzavaros, ideálváltó és diktatúráktól megcsömörlött korunknak. Nyerges kísérletei, mind az Élet és Irodalomban olvasott kollázsa, mind az Új Irás idei hatodik számában közölt hexameteres *„Groteszk ódá"*-ja, érdekesek, s merészségükben sokkal biztatóbbak a „tűztáncos" kollégák rímbegyömöszölt erőlködéseinél.

Bár a közvetlenül állástfoglaló politikai költészet a háttérbe szorult, 1944 még ma is — vagy talán újra? — központi élménye, s témája nem egy fiatalnak. Negyvennégyet persze ki-ki úgy értelmezi, ahogy akarja — a sztalinisták a forradalom hideglelősen átrettegett napjaira gondolnak; Nyerges és Maróti humanista tanulságot, *Timár György* és *Orbán Ottó* következetes antifasizmust olvas ki belőle. Orbánról érdemes külön is szót ejteni: tehetségét, bár fenntartásokkal, eddig minden kritikusa elismerte. Kötete, az 1960-ban kiadott „Fekete ünnep" meglepően érett, néhol már-már túl tudatos költőt sejtet, aki különösen szerelmes verseiben ad valami újat (pedig hát József Attila és Szabó Lőrinc után ez nem olyan könnyű), s kitűnő záróakkordjaival hívja fel magára a figyelmet:

„fehéren izzik a homok, testem
száraz ajakkal harapja a fény,
s ragyogó csend van bennem, mint
minden dolgok legelején".

Orbán hosszabb versekkel is próbálkozik, de ezekkel még nem boldogul; ha futná is rá képeiből, kevés hozzá a közlésre érdemes gondolata, s a kompozíciós fegyelme. Kötetének leghosszabb darabja barokkosan tekereg, éppen az hiányzik belőle, ami a többi verset olvasásra érdemessé teszi. A bőbeszédűség egyébként nemcsak őt, hanem a hivatalos kritika által legtöbbre taksált két költőt, *Váci Mihályt* és *Garai Gábort* is fenyegeti. Mindketten közéleti lírát szeretnének írni, s mindketten tovább tekintenek a Magyarországon szocialistának nevezett közéleti líra szemhatáránál. Érdekes ebből a szempontból Váci *„Mondd, kedvesem, milyen a tenger"* című verse (Új Irás, 1961. 9.), amely a megvalósult szocializmus fennsíkjáról tekint új, metafizikai távlatok felé: *„...merre emelkedik / a súlytalanság állapotában a l é l e k ?!* (Váci kiemelése.) Váci Mihály megpróbál kitörni eddigi műfajából, a zsánerképből, a leíró versből; ugyanezzel Garai már négy-öt éve próbálkozik, felemás sikerrel. A „Tűztánc" megjelenése idején Garai volt talán az egyetlen a fiatalok közül, aki mélyebb gondolatiság igényével közeledett az atomkor nagy kérdéseihez. Későbbi színvonal-süllyedését nem rónánk fel egyedül az ő hibájául — több verse, így a tavaly megjelent kötetében szereplő *„Magánügy"*, vagy az *„Otthon"* (Új Irás, 1961. 1.), azokat vádolja, akik Garait feleségével és béna kisfiával együtt évekig hideg padlásszobában hagyták lakni. Ha Szabolcsi a „józsefattilai úton" az elesettséget, a testi-lelki nyomorúság állapotát érti, ez a megfogalmazás illik Garaira; ha viszont magát a művet nézzük, Garai legutóbbi versgyűjteménye, az *„Emberi szertartás"* más, polgáribb útra enged következtetni. Garai alkatilag nem harcos költő, több köze van Reviczkyhez és a Nyugat első nemzedékéhez, mint József Attilához, vagy Benjáminhoz. Szemlélete humanista, de nem elég konkréten, valahogy túlságosan is általában és naivul az — újabb gondolati verseiben túltengenek a nagybetűs absztrakt főnevek, az Idő, a Felelősség, az Egész, a Teljesség. Úgy érezzük, Garai Gábor igazi műfaja mégis csak a lírai pillanatkép, s a helyzetkép, a színes kisepika — ezt is lehet jól, s hasznosan művelni.

4 A mérleg nyelve tehát aligalig billeg, nem lendül ki se fel, se lefelé. Az utolsó öt év lírai termése jobb az ötvenes évek sematikus csődtömegénél, de messze mögötte marad annak, amit az Olvadás éveiben teremtett az új magyar költészet. Lényegében Juhászék eredményeinek a legkülönbözőbb stílusaromákkal való felhígítása folyt és folyik még ma is. Kivétel ez alól Takács és Csoóri, esetleg Demény; a fiatalabbak közül Maróti és Nyerges, valamint a tehetséges Székely Magda, aki formanyelvében az Újhold-kör modernizmusához kapcsolódik. Hadd szóljak még a legfiatalabbakról, nevezetesen az egyetemi írócsoportról, amelynek figyelemre leginkább számot tartható tagjai alighanem Ágh István és Baranyi Ferenc; eddig közölt verseik a modern stílusirányzatoktól való bizonyos visszahúzódást sejtetnek, s így formailag konvencionálisabbak, jóllehet mondandójukban magvasabbak az előző korosztály kísérleteinél. A legfiatalabbak dolga könnyebb, legalábbis, ami a publikációs lehetőségeket illeti: idén márciusban megindult az Új Irás, a negyvenen aluliak nehezen kiharcolt folyóirata. Újra van lapjuk a fiatal íróknak, költőknek — ha más nem, már ez is egy ok arra, hogy optimisták legyünk az új magyar líra jövőjét illetően.

Gömöri György

KEDVEZMÉNYES KARÁCSONYI FÉNYKÉP-AKCIÓ!
GEORGE MAITENY
(Majtényi)
angliai és külföldi folyóiratok munkatársa és világhírű személyiségek és azok gyermekeinek
FÉNYKÉPÉSZE.
Gyermekeket lehetőleg saját környezetükben, felnőtteket saját otthonukban vagy London West End-i studiómban fényképezek.
Előzetes megbeszélést telefonon kérek: *MUSeum 9600.*
Havonként néhány napot Párisban dolgozom. Előzetes levelezés esetén párisi felvételeket is vállalok. *Levélcím: 37 Great Russell Street, London, W.C. 1.*

Az Askja fölött

Reykjavik, 1961 november.

Reykjavik legnagyobb lapjának, a Morgunblathith-nak első oldalán öklömnyi betűkkel ez a szó vág kora reggel a szemembe:

ÖSKJUGOS

A betűk felett féloldalnyi fénykép, valami tömött, vad, hatalmas lángot ábrázolhat.

Az izlandi szót nem értem, a fénykép és a címbetűk nagysága mellbevág. Az első gondolatom — s vajon lehet-e csodálkozni rajta? —, hogy kitört a világháború. Hiszen éppenséggel elképzelhető, hogy valahol Európában vagy Amerikában már hullanak a hidrogénbombák, s itt, a távoli szigeten még csend van.

Rohanok a telefonhoz. Szerkesztő ismerősöm, akitől felvilágosítást sürgetek, visszakérdez:

— Hát még nem tudja?... Kitört egy tűzhányó... tegnap este... Reykjavíktól háromszáz kilométernyire... Öskjugos annyit jelent: az Askja kitörése... Askja — így hívják... Lángban áll az egész hegy...

— Ilyesmi sűrűn esik meg errefelé?

— Tizennégy év óta ez az első erupció Izlandon... Úgy látszik, a maga tiszteletére...

— Ez igazán kedves tőle — nevetek korábbi ijedtségemtől megszabadulva. — Hogy is mondta: „Askja?" Nem fogom elfelejteni...

Félórával utóbb beállít a szállodámba Ragnar Jonsson, a legnagyobb izlandi könyvkiadó tulajdonosa, margaringyáros és a képzőművészetek bőkezű mecénása; már vártam, abban állapodtunk meg, hogy a mai napot műterem-látogatásokkal fogjuk tölteni.

Megáll előttem lomposan, roszszul öltözötten:

— Mit szólna ahhoz — kérdi —, ha a festők helyett a kráterhez mennénk?

— Hová? Háromszáz kilométernyire? Most, rögtön?

— Délután kettőkor indul egy különrepülőgép...

— Komolyan beszél?... A festőket holnap is láthatom, nem is szólva arról, hogy Párisban menynyi van belőlük... Viszont tűzhányó... Boldogan...

— Gondoltam — bólint. — Már le is foglaltattam két jegyet magunknak...

Az Icelandair gépe zsúfolásig tele van: geológusok, újságírók, fotoriporterek és néhány protekciós, akiknek nagynehezen sikerült helyet szerezniök. Északkelet felé repülünk, eléggé alacsonyan, a felhők alatt, s kutató szemünknek kitárulkozik az izlandi táj. Kékesszürke, lecsiszolt tetejű hegyek, feketeköves völgyek, sivár katlanok, tejszínű folyók, fütlenség-fátlanság-élettelenség jóformán mindenütt; ugyanaz az érzésem, mint amikor autón barangoltam az országban: mintha korai űrhajósként a Holdra tévedtem volna. Alighanem valami nagyon hasonlót fog látni az a Gagarin, aki elsőként közeledik majd egy idegen planétához. Aztán ezüst szín jégmezőről verődik vissza a gépablakon át a napfény: Európa legnagyobb gleccsere, a majdnem tízezer négyzetkilométeres Vatnajökull felett húz el a repülőgép. Jégpáncél borította lejtők, könyörtelen szakadékok, közömbös mozdulatlanság: a hideg halál birodalma ez. Aztán újra kopár hegyek, amelyek fölött itt-ott bárányfelhő-forma kis gőzgomoly lengedez: gejzirek vannak itt, az ő melegjük ad fehéres jelzést arról, mennyire befejezetlen valójában ez a nagy sziget, s hogy itt a felszín alatt van meg az, ami másutt a föld fölött büszkélkedik: a meleg és a mozgás.

— Közeledünk — figyelmezteti az utasokat izlandul és angolul egy kellemes hangú stewardess. — Először baloldalon fogjuk látni a vulkánt.

A DC6-os billegni kezd; úgy látszik, ritkult, meleg légáramlatok állítanak váratlan csapdákat neki, eddigi egyenletes, nyugodt repülése idegessé, himbálóvá válik. Valóban közeledünk.

Egyszer csak talán hat-nyolc kilométernyiről égigérő, különös, valahogy egy atomgomba és egy szabályos dór templompillér formája közötti füstoszlop tűnik a szemembe; a színei egészen valószerűtlenek, fehérhabosak, hamuszürkék, rőteslilásak, bazaltkékek, gyapjassárgák, úgy, ahogy a gép mozgásával a nap más és más szögben világítja meg őket.

Már csak egy-két kilométerre lehetünk tőle, gomolygása egyre fodrosabbnak és dühösebbnek tűnik, színei újabb és újabb árnyalatokkal nyűgözik le a szemünket. De a gép lassan fordul, s ekkor valami belénk vág, nagyobb erővel, mint a füstfelhő káprázata, valami, ami éles és vörös és hihetetlen és csodálatos.

Egy jókora tó mellett, feketére pörkölt fennsíkon óriás szökőkutak törnek fel a földből, szökőkutak, amelyekből nem víz, hanem tűz tombol-dühöng-nyújtózkodik az ég felé. Tömör és sűrű tűz ez, nem olyan, mint a gyufa, vagy a gázkályha lángja, hanem érezni lehet a vastagságát, az anyagszerűségét, akárcsak az izzó acélnak, ami a kohókból folyik ki. De erejét, félelmetességét még növeli a lökések dühe, a földalatti mélység érezhető, új és új nekibuzdulása, hogy a következő feltöréssel még magasabbra vesse fel a tűztömeget, mint az imént.

Ráadásul nem tölcséres, hanem lineáris vulkán ez, ami annyit jelent, hogy nem egyetlen helyről, hanem egymás mellett, egy sorban elhelyezkedő öt üregből dübörög fel a tűz, öt tűzoszlop verseng egymással, melyiküknek vadabb, féktelenebb, magasabbra jutó. Egyik-másik kétágú, mint a kígyó nyelve, van, amelyik süvegalakú, s van, amelyik laposan szétterül. Honnan jönnek, milyen erők táplálják őket, miként tudták áttörni a föld páncélzatát, milyen anyagok olvadtak izzóvá a tüzükben, mióta készülnek erre az őrült tűzijátékra? Megannyi kérdés, amelyek nem is a választ keresik, hanem a szemlélők dermedt hódolatáról tanúskodnak.

Láttam már híres tűzhányókat, átrepültem Hawai vulkánjait és körülvonatoztam a Fuzsijámát, de működésben még sohasem láttam. S most rá kellett jönnöm, hogy mindaz, amit olvastam a kitörésekről, az ifjú Plinius leveleitől kezdve „Pompei utolsó napjaiig", csak gyenge dadogás a valósághoz képest. Hogyan is kísérelném meg szavakba foglalni azt, amit jóformán a szem is alig képes megfogni és magába venni? A tűz csak ömlik, fröcsköl, zihál felfelé, háromnégyszáz méter magasan, mintha sohasem akarna elapadni, s a vad vörösségben fekete kövek ezrei repkednek, akárcsak a gránátszilánkok a robbanáskor. „Nagy a hatalma a Sötétség Hercegének és most a szörnyű pokol a felszínre tört Hyslandiában — írja egy izlandi vulkánkitörésről egy középkori pokolhivő krónikás — és a kárhozottak lelkei az örök tűz lángjaiban kínoztatnak..." A „kárhozottak lelkei", amelyeket a régi századok áhítatos szemlélői a vulkánok tüzében repkedni láttak, s olykor még nyögéseiket is hallani vélték, nyilván az ilyen hollófekete kövek voltak, amilyeneket most az Askja köpköd ki magából.

A gép most félfordulatot tesz és újabb látvány tölt el valamenynyiünket ámulattal: a kráterek irányából, keletről északra kanyarodva széles fekete-vörös folyam tép magának helyet a hófedte síkságon. A láva. Itt-ott már egészen sötétté alvadt, mint a vér, de többnyire még kékes-rőtes lángok vibrálnak a tetején, ezek már a gázlángokhoz hasonlítanak. A folyam vastagsága a két métert is eléri, a szélessége a „forrásnál" lehet két-háromezer méter is, aztán megnyúlva elkeskenyedik, de sebessége és hossza egészen kivételes: már vagy tizenhat kilométerre kinyúlt, s a szakértők elmondják, hogy egyetlen nap alatt nagyobb távolságot futott be, mint az ország világhírű, sokszor megénekelt tűzhányójának, a Heklának lávafolyója legutóbbi kitörése alkalmából 13 hónap alatt.

Látható a gépből is, hogyan kúszik alattomos kígyóként előre, hogyan hódít el újabb és újabb métereket a hótól e kénes, égető, élő és haldokló, pusztító és öngyilkos folyam. Milyen szerencse, hogy messzi körívben lakatlan e táj s így emberéletet, jószágot, javakat nem fenyeget e tűzáradat. Most újra a füstoszlop kavarog fel a szemünk előtt, aztán a pilótát a gép önsebessége a felhők fölé kényszeríti, de újra alájuk bukik, mivelhogy minél többet szeretne megmutatni utasainak, s teszi ezt oly hirtelenül, hogy a nyomásváltozás következtében képtelen vagyok felemelni a kezemet: mintha csak mázsás súlya volna. De már megint ott vagyunk a kráternél, egészen a tomboló tűz, a röpködő kövek közelében: a leszálló estében még vadabbul világít a földgolyó rejtekéből kitört, megolvadt lelke. Mintha ezer és ezer olajkút égne egyszerre, őrjöngve és olthatatlanul. Az utas, aki könnyű szívvel, érdekes kalandot keresve indult el a repülőútra, most egyszerre érzi a természet nagyságát és a maga törpeségét.

Ahogy indulunk vissza, Reykjavik felé, a reggeli telefonbeszélgetés foszlányai villóznak bennem. „Tizennégy év óta ez az első kitörés Izlandon, úgy látszik, a maga tiszteletére..." — évődött az újságíró kolléga. És én nevettem: „Hogy is mondta? Askja? Nem fogom elfelejteni..."

Most már nem nevetek.

Askja.

Sohasem fogom elfelejteni.

Méray Tibor

MAI KANADAI KÖLTŐK

LOUIS DUDEK, született 1918-ban Montrealban. Szülei lengyel származásúak. Iskoláit a McGill és a Columbia egyetemen végezte, jelenleg a modern költészet és az európai irodalom tanára a montreali McGill egyetemen. Nyolc verseskötete jelent meg. 1940-től kezdve részt vett különböző folyóiratok szerkesztésében. Saját folyóirata, a „Delta" most kezdi el ötödik évfolyamát. Dudeket a kanadai modern irányzat vezetőjének tekintik.

RAYMOND SOUSTER, született 1921-ben Torontóban. Dudekkel közösen irányítják a Contact könyvkiadót, amely szövetkezeti alapon ad ki verseskönyveket. Souster protestáns puritanizmusa a társadalmi igazságtalanságok elleni tiltakozásokban jut kifejezésre. Szabadverseiben, amelyeket lírai pillanatfelvételeknek is lehetne nevezni, őszinte humanizmus nyilvánul meg.

W. W. E. ROSS 1894-ben Ontario provinciában született, polgári foglalkozása meteorológus. Költészete egyszerű friss, mesterkéletlen.

LOUIS DUDEK

Egy ismeretlenhez a vendéglőben

Köszönöm, hogy pózolás nélkül ült nekem,
bár a kép, amit önről alkottam,
nem lesz aktív, cselekedetre kész,
csak egy mély gondolat, mint jég az ablakon.
Nagyon lekötelezett türelmességével,
nem csak engem, de mindenkit, a világot.
Ezért sohasem gondolok majd úgy önre,
hogy revolvert szorít a homlokához,
vagy üvölt, mint egy csalódott szerető,
de ön lesz a magános egyéniség
a gondolkodó portréján,
a háttérben elmosódottan, nem festem a szenvedőt,
aki felébredve látja, hogy keresztre feszítették,
inkább a ketrecbe zárt vadállatot, aki fogságban született
és így nem is tudja,
hogy miért olyan boldogtalan.

A dzsungel

Az időnek is van vége és kezdete —
— levelek és rostok, a bőr és a máj —
melyeken a ritmus áthalad,
dobot vernek a dzsungel csendjében,
valahol a fák között felsikolt
egy vad madár, aztán széttépődik a karmok között,
valahol a nagy macskák szeretkeznek, jajonganak
a fájdalomtól, vagy talán az élvezettől,
a végtelen csendben hallgatod a dobokat,
előlről kezdik, napról napra újra.
napról-napra fájdalom, vagy talán élvezet,
de mindezen túl tiszta fehér az ég
vár a világ fölött, arra, hogy megszűnjön a mozgás,
hogy befogadtasson a tengerek közé,
vagy elsüllyedhessen a világűrben, ahol minden volt,
mint hang egy süket fülben,
félelem egy elfelejtett álomba zárva.

RAYMOND SOUSTER

A repülő hullámvasút

Még egy kört csinálunk, mondta bizalmasan,
S valóban, mikor a kocsi felért a csúcsra,
A nagy lejtő előtt, kerekeinek nyikorgását
Elfojtotta az utasok vidám sikongatása.
Ahelyett, hogy megindult volna le a völgybe,
Felemelkedett a levegőbe, mint egy mágikus szőnyeg
A moziban, vagy egy csodamadár, egy repülő faló,
Minden különösebb felhajtás nélkül,
Szépen átrepült a vurstli fölött.
A szellemek háza, fagylaltos bódék, a céllövölde
Fölött egyre emelkedve, már a strand volt alatta,
A kocsivezető nyugodt komoly képpel tisztelgett
Egy hölgynek, aki egy bokorban éppen ruháit dobta le.
Aztán, mint azt több szavahihető tanú jelentette
Átszállt a folyón és titokzatos módon eltűnt.
Egy alacsonyan szálló felhő mögött..

W. W. E. ROSS

A szakadékban

A szakadékban álltam
hópelyhek lassú hullását
vigyáztam,
felitta őket a patak vize,
a patak vize.

Feketén folyt
a téli csermely,
egy kanyarból jött elő
és eltűnt
egy másik kanyarban, hirtelen.
Hólével duzzasztott
megtelt medrében
futott a kis patakocska,
kibukkant a kanyarból,
s eltűnt bujócskázva
egy másik kanyarban,
a hófödte fák között.

S én ott álltam,
hópelyhek lassú hullását
vigyáztam,
felitta őket a patak vize,
a patak vize.

Baranyai Tibor fordításai

ITT A TÉL!
Önnek is szolgálatára áll
SZABÓ ANDOR
SZŰCS
25 éves budapesti gyakorlattal.
SZŐRME
javítást, átalakítást, tisztítást, festést jutányos áron, gyorsan, megbízhatóan vállal.
Szőrmebundát mérték után készít.
32, Eastcastle St., W. 1.
Telefon: LAN 4116.
(Oxford Circustól 1 perc)

Szerezze be élelmiszerszükségletét
magyar fűszerestől.
Hazai áruk bő választékban!
MAGYAR SZALONCUKOR
1 kg-os dobozban konzum szaloncukor 8/–, 1 kg-os dobozban krém szaloncukor 9/6, 1 lb. darált mák 3/6, 1 lb. magyar tojásos tarhonya 2/10. Rendelését postázzuk a vételár és postaköltség (2 lb.-ig 2/–, 4 lb.-ig 2/6) előzetes beküldése esetén.
SIKLÓSI ÉS ERNHOFFER
Continental Delicatessen, 113, Kensal Road, London, W.10.
Telefon: LAD 7634.
(Underground:
Westbourne Park Station)

Kivándorlás a valóságból

— Szkepticizmus és „mizerábilizmus a keletnémet festészetben —

A szovjet esztétika tanítása szerint a művészet a valóság tükre. Ha azonban e tükörben a szocialista valóság negatív jelenségeit, hangulatait stb. látjuk, nem a szocialista valóságban, hanem a műalkotásban, illetve az alkotó művészben van a hiba. Legalábbis a pártnak ez a véleménye.

Ez a véleménye például a magyar pártnak a fiatal magyar modernista írók és költők pesszimizmusáról. Ez a véleménye a keletnémet pártnak a fiatal keletnémet festők pesszimizmusáról is, amely a minapában a kelet-berlini Művészeti Akadémia rendezte reprezentatív tárlaton jutott kifejezésre. A tárlat „sivár" benyomást kelt, úgymond az egyik vonalas keletnémet műítész: őt egyik *„durva csalódás"* a másik után érte s különösképpen az nyugtalanította, hogy a kiállított festmények nem tükrözik a *„jelen problémáit"*; a művészek a szüzsé megválasztásánál, úgy látszik, eleve lemondtak az *„optimista témakör"*, azaz a szocialista építés és az új ember megjelenítéséről.

A zsdanovhivő tárlatlátogató nem hisz a szemének: a „szkepticizmus" és a „mizerábilizmus" ifjú matadorai szinte kivétel nélkül maguk is „új emberek": az NDK, a kommunista rezsim „szocialista környezet" formálta neveltjei, az NDK művészeti főiskoláinak volt diákjai, sőt a kelet-berlini Művészeti Akadémia ösztöndíjasai, akikről a nemzetidíjas *Fritz Cremer* szobrász még a nyár derekán a következőket állapította meg: *„Ifjú művészeink majdnem kivétel nélkül a mi társadalmi viszonyaink között nőttek fel, a mi iskoláinkba jártak s igenlik új életünket."* Cremer professzornak ez a megállapítása még csak nem is volt alaptalan, hiszen a tárlaton résztvevő fiatal művészek már olyan kimondottan pártos „optimista" műveket is produkáltak — korábban —, mint például a „Politechnikai oktatás" *(Harald Metzkes)* vagy a „Munkába menet" és az „Akna az Érchegységben" *(Konrad Knebel)*. A keletnémet kritikus figyelmét sem kerülte el, hogy mindkét fiatal művész retrográd irányban fejlődik: Harald Metzkes „édeskés rózsaszín tónusú" képe (Alvó leány) szerinte *„penetránsan modern rokokó"* stílusú, míg Konrad Knebel elhagyott, lebontásra váró házakat ábrázoló festményének hangulata *„a léttől való egzisztencialista félelmet"* idézi.

Vajon milyen szellemi beállítottságból fakadnak Metzkes, Knebel és társaik művei? A kritikusnak erre a kérdésére megpróbálunk a kritikus négy megállapításával válaszolni. Ezek szerint a fiatal keletnémet festők:

1. *sutba dobják a társadalmi elkötelezettséget és unalmas monológokban meditálnak az emberi létről;*

2. *tragikus módon elszigetelődnek a mai emberiség döntő jelentőségű sorskérdéseitől, szkepszisük voltaképpen bénító pesszimizmus;*

3. *menekülnek a döntések elől, amelyek elé az élet állítja őket;*

4. *a valóságból az esztéticizmusba vándorolnak ki.*

Hogyan fest ez a népi demokratikus valóság, miképpen tükröződik a fiatal keletnémet festők műveiben? Adjuk át ismét a szót a keletberlini kritikusnak: az emberek „fáradtak", „nyugtalanok", „búskomorak"; a házak, a szobák, a tájak és a csendéletek hangulata „melankolikus", „nyomasztó", „elhagyatott", „fagyos".

Miről tanúskodik ez a — bizony, nem kimondottan optimista — összbenyomás? Olyasfajta közállapotról és közérzetről, amelyet Kölcsey így fogalmazott meg: „Szerte nézett, s nem lelé honját a hazában", és amelyről — népi demokratikus vonatkozásban — Szabolcsi Miklós a Kortárs 1958. évi 2. számában tizenöt fiatal magyar költő 1957 elején összeállított antológiájával kapcsolatban a következőket állapítja meg:

„E fiatal költők mindegyike a népi demokrácia éveiben indult s annak vívmányai olyan természetesek számukra, hogy nem is tartják érdemesnek beszélni róluk... Másról beszélnek inkább: alapvető rosszérzésükről, otthontalanságukról. Ez rejtőzik a csiszolt formák mögött, ezt sugallják a tájak, ezt árasztják a tárgyak."

„Ne szépítsük a helyzetet, inkább értsük meg s magyarázzuk: a még oly óvatos válogatáson keresztül is érzik — s a fiatalok más verseinek ismeretében még biztosabban tudjuk —, nagy válság-korszakot éltek át a fiatal költők is, értékek omlottak össze bennük, s újak még nem támadtak, kiábrándulás s bizonytalanság, az ellenzékiségig fokozódó elkeseredés és szomorúság vett rajtuk erőt. Az okok ismertek..."

„Ha külső realitást — tájat, arcképet, jelenetet — festenek, versük a kint s fájdalmat tükrözi, s ha munkáról szólnak, csak a győtrő hajnali ébredésekkel, a szürke hajnalokkal, a reménytelen napokkal kapcsolatban."

„Az irodalomtörténetből megtanulhattuk, hogy a tájak milyen lelkiállapotok, milyen mondanivalók hordozói; s azt is tudjuk, mit jelent, ha elhatalmasodik a költészetben a borzongó tájak, a kisült mezők, a furcsa fák rajza; aminthogy az sem véletlen, hogy a kegyetlen, hideg tél, a józsefattilai fagy annyiszor kísérti e fiatalokat. Árulkodó szimptomák ezek.

„Arról árulkodnak, amit Fodor András egy versében az ‚idegenség bánatá'-nak nevez, amit Szécsi Margit Petőczi Kata Szidónia szavával sír el, amiért Takács Imre így kiált fel: ....én nem vagyok itthon'."

Ugy látszik, a fiatal keletnémet festők sem érzik magukat otthon Ulbricht birodalmában. Különben bizonyára nem disszidálnának a népi demokratikus valóságból az esztéticizmusba.

A HALLGATAG ASSZONY

— Richard Strauss bemutató a Covent Garden Operaházban —

Richard Strauss vígoperájának, *A hallgatag asszony*-nak (eredeti címén *Die schweigsame Frau*, angolja *The Silent Woman*), magyar vonatkozása nincs, az előadásnak is kevés, hacsak az nem, hogy a dalmű a Covent Garden Operaház első újdonsága, mióta Solti György elfoglalta főzeneigazgatói tisztét. S még bemutatónak sem az igazi: csupán egy negyedszázadnyi késéssel jóvátett *„Angliában először"*-rel állunk szemben; az ősbemutatót 26 évvel ezelőtt Hitler Németországában, Drezdában tartották. Az első néhány előadás után ugyan lekerült a drezdai operaház műsoráról, más német operaház pedig műsorra sem vette, mégis időközben megjárta Európát.

Richard Strauss korának egyik legnagyobb zeneszerzője; a most bemutatott opera írásakor alkotóerejének, ha már nem is delelőjén, de kései, őszi érettségének melegében találjuk, s ez a kései virágzás mesterségbeli tudásának hallatlan megedződésével, sallangmentesebbé, céltudatosabbá, „találóbbá" válásával járt együtt. Művészegyéniségének egyik jellemző vonásaként említhetjük azt, ami társadalmának szinte ösztönösen helyes megítéléséből fakad, hogy közönségének szellemi teherbírását nem vette túlságosan igénybe. De ez távolról sem jelentette azt, hogy ezért művészete sekélyes lenne, bár az újabb nemzedék hajlik arra, hogy őt ezzel vádolja. Operái körül voltak ugyan viták, de sohasem azért, mert azok a közönség számára hozzáférhetetlenek lettek volna, sőt épp ellenkezőleg, egyik legkitűnőbb és legsikeresebb dalművét, a *Rózsalovag*-ot éppen túlságos közönséghajhászásért kívánták elítélni. Ez a műve, a benne előforduló anakronizmusok ellenére, nemcsak zenéjének legjavát mutatja, hanem az operairodalom egyik legnépszerűbb, legmaradandóbb darabjának bizonyult már eddig is. S mint tudatos, törekvéseiben „realista" művész, Richard Strauss ezt próbálta megismételni a Covent Garden Operaházban most bemutatott operájával, mégpedig úgy, hogy a hasonlóság a zenei építkezés szakértelmét nagyjából nélkülözők számára is rögtön felismerhető legyen. Ez annál is könnyebb, mert mindkét esetben vígoperáról van szó: a *Komödie für Musik* és *Komische Oper* között nincs elvi különbség. A követendő eljárás az lehetne, gondolta valószínűleg Strauss, hogy a *Rózsalovag*-ból tanultakat, az ott megfigyelt hatásos elemeket stb. átplántáljuk az új dalmű megfelelő helyeire. Az együttesek beépítése és stílusa, általában a muzsika érzelmi jelentése az azonos helyeken, de a zenei szerkesztés részletei is, pl. a III. felvonás nyitányának fugátója és az első jelenet pantomimje, sőt igen sokszor még a zenekari kolorit is, jóformán teljesen a *Rózsalovag* mintáját követi. Egyben azonban *A hallgatag asszony* felülemelkedik elődjén: a zenei mondanivaló kifejezéskészségében, a műfogások elképesztően fölényes biztosságú alkalmazásában.

Emberi számítás szerint az új dalműnek feltétlenül sikeresnek kellett volna lennie, hiszen az előző siker hatásos adottságait valósította itt meg fokozottabb mesterségbeli felkészültség és fölény révén. Elmaradhat-e a siker, ha azt adjuk a közönségnek, ezúttal tökéletesebb kivitelben, amit már előbb is értékelt? Mégis, az új opera hűvös fogadtatásra talált: és éppen az előbb említett mozzanatokat kifogásolták benne. Amit a *Rózsalovag*-ban dicsértek, itt unalmasnak találtak. Ott kitűnő színpadi érzékről beszéltek és a zenei jellemzés találó voltáról — itt levitézlett klisékről, közhelyekről; ott feltűnt a zenei szövés biztonsága, itt meg sem említették ennek remekbe szabott tökéletességét.

Mit jelent ez? Csupán a közönség ízlésének változását? Azt, hogy amit kézzelfogható valóságként időállónak tekintettek akkor, tehát az ábrázoló tehetséget, a szatírát, amellyel társadalmának fonákságait ostorozza, ma már sokkal kevésbé fontosnak, egyenesen elvetendőnek tartja az új ízlés, amiből arra következtethetünk, hogy a maradandót a való élet jelenségei mögött keresné a mai közönség? A spirituális élet igényének fölénye a mindennapi élet örömeivel szemben? De hisz a ma társadalmát éppen az „itt és most" filozófiája, a materiális javak mindent felülmúló értékelése jellemzi. Társadalmi tudathasadásról volna szó?

Az opera Stefan Zweignak Ben Jonson *Epicoene*-je nyomán írt szövegkönyvére készült s egy nyugalmazott tengeri medve házában történő viszontagságokat írja le. Az öreg hajós egyik tengeri csatájában szerzett sebesülés következtében roppantul érzékeny a lármára, s ebből házában jócskán része van. Unokaöccse is megjelenik, vele együtt titkos felesége és a vándor színésztársulat, melynek mindketten tagjai. A mulatságos félreértések és alakoskodások megoldása révén a lárma is enyhül.

Zenéjét tekintve, az opera valahol a *Rózsalovag* és a *Capriccio* között foglal helyet. Míg az előbbiben a zenekar szimfonikus mondanivalója sokkal elhatározóbb, fontosabb és tulajdonképpen közvetlenebb, itt a zenekar uralma lényegesen alábbhagy, bár még mindig hordozója a cselekménynek, de sokkal „zeneibb" eszközökkel érvényesíti mondanivalóját. Erősen a *Capriccio* énekbeszéd stílusára utal az énekhang alkalmazása, ahol a drámai cselekmény súlypontja már teljesen a színpad, azaz a szereplők kifejezésére tolódik át. Az elsődleges inspiráció bizonyos hanyatlást mutat a *Rózsalovag*-hoz hasonlítva: itt nem találjuk meg azt a kitörő és érzékien behízelgő dallamgazdagságot (mely nagyrészt a népszerű zeneiség megnyilvánulását idézi), s továbbszövésében is több a részletmunka, részletmegoldás, elaprózódás. Azonban felülmúlja a *Rózsalovag*-ot magának a zenei anyagnak feldolgozásában. Bár elsődleges találékonyságát vérszegénynek, csökkent elevenségűnek kell tekintenünk, de azt a csekély inspirált zenei anyagot egy szemfényvesztő meggyőző biztonságával alakítja, bővíti, színezi, hajlítja és kombinálja. Míg a *Rózsalovag*-ban még rámutathatunk egyes önmagukban zárt jelenetekre: *A hallgatag asszony*-ban ezek már eltűntek, s helyettük az együttesek lépnek előtérbe, mint érzelmi, hangulati és főként zenei csomópontok. *A hallgatag asszony* sokkal nyíltabban adózik a nagy elődök szellemének: az első felvonás finálé ja teljesen Rossini szellemében fogant.

Richard Straussnak azonban fontosabb operái várnak még bemutatásra, nem is szólva a Strauss világán túli területekről.

Marjay Mihály

KÖNYVEKRŐL RÖVIDEN

PHRENICUS ISTEN PALOTÁJÁBAN. Tóth Árpád novellái és válogatott cikkei, Magyar Helikon, 1960. Kíváncsian vesszük kezünkbe e könyvet: milyen prózaíró is volt Tóth Árpád? Az ötven oldalra terjedő nyolc novella elolvasása után hamar formálódik a válasz. A századeleji magyar irodalomban kevés olyan tetőtől talpig lírai alkat munkálkodott, mint ő; az elbeszélés átgondolt, tárgyias világa kevés költőtől volt annyira nyilvánvalóan idegen, mint tőle. Ha a műfaji meghatározást szigorúan vesszük, nem is írt novellát. Írásai lírai képek *(Utókúra)*, a szó jobbik értelmében vett tanmesék *(Együgyű Náthán története, Tom Shook öngyilkossága, Ara-Szír király gyógyulása)*, s jóformán csak a kötet két legjobb darabja, *„Bibendul, a szellem"* s *„A titkár úr frakkja"* illik bele a műfaj kereteibe. Ez a műfajon-kívüliség persze nincs törvényszerűen kárára az alkotásnak. Élvezettel olvassuk ezeket a kissé sietős történeteket cserbenhagyott, öreg szerelmesekről; a mennyországba hősi halottként feljutó együgyű zsidó szatócsról, Náthánról, ki semmi tökéletest, sem jót nem tud kívánni magának, mikor megtehetné; vagy a gazdácskája által mindenható szellemként tisztelt szarvasbogárról, ki a titkon szeretett lányka halálát nem tudja megakadályozni.

A témaválasztás, a hangulat cigarettafüstként lebegő köde, a meseszövés halk suttogása minduntalan a betegségével küzdő, de a vereségbe már beletörődött embert idézik.

Verseiből ismert érzésekről, esti színekről, őszi, fanyar ízekről szólnak ezek a sorok és íróbarátairól. Régiekről: a szemetes, gondozatlan téren feleslegeskedő szobor-Csokonairól, az angolra fordított Petőfiről, Szigligetiről. S a kortársakról: a Thomas Mann látogatását fogadó Móricz Zsigmondról, Ady Endréről, s tüdőbeteg irodalomtörténész barátjáról, „Kedves Király Gyuri"-ról.

A kötet legmegrázóbb tudósítása azonban Újtátrafüredről érkezik. A „Phrenicus isten palotájában", az újtátrafüredi tüdőszanatóriumban kelt, 1926-ban:

„Ez a tudós sebész felfedezte, hogy ha a tüdőbeteg ember nyakát egy bizonyos helyen felmetszik, s a seben keresztül benyúlva, a rekeszizom mozgatóidegét ügyesen felcsavarják, akkor ezt a műtétet a rekeszizomnak egy olyan feltüremlése követi, amelynél fogva a páciens beteg tüdőszárnya összeszorul, tétlenségre kárhoztatódik, s tétlenségében gyógyulni kénytelen.

A felcsavart ideget hívják phrenicusnak, s ez a szó lett az egész műtétnek közkeletű neve. És annál is több.

Mert ez a szó lassan felszívta magába sok-sok ezer beteg ember reménykedésének lázát, felitta a gyógyulást leső szemek makacs ragyogását, misztikus fényű varázsige lett, egy új félelmes istennek a neve, aki vérző bélyeget csókol az ember nyakára, de ezzel a csókkal talán megadja végre a gyógyulást a modern idők legpusztítóbb nyavalyájára, a tüdővészre.

Talán."

Ha más nem is lenne e könyvben, ezért az egy írásért érdemes lenne elolvasni Tóth Árpád novelláit és válogatott cikkeit.

Lőrincz Pál

AZ AMERIKAI MAGYAR IRODALOM TÖRTÉNETE (szemelvényekkel). Amerikai Magyar Írók Munkaközössége kiadása (megrendelhető a szerzőnél, Leslie Könnyü, 7421 Rupert Avenue, St. Louis 17, MO. USA). „Ez a mű több, mint 10 éves kutatásnak, gyűjtésnek, olvasásnak és tervezésnek az eredménye", írja Könnyü László a bevezetésében, s az az érezhető szeretet, amellyel tiszteletreméltó munkáját végezte, őszinte rokonszenvet érdemel. Munkájában főképp hézagok pótlására törekedett; részben az ösztönözte munkára, hogy „az emigrációban a múlt évben egy irodalomtörténet jelent meg, mely teljes egészében elhallgatta a több, mint 100 éves gazdag amerikai magyar irodalmat". Nyilván az anyag bősége teszi, hogy ez az irodalomtörténet, mely Kerényi Frigyes és Xántus János írásaitól halad a maiakig, katalógizálásra bomlik s e nemben sem képes minden hézagot pótolni. Az ilyen széles, részletező összefoglalóból kár volt kifelejteni Márai Sándor, Halász Péter, Balla Borisz nevét — feltehetően van más ilyen hiányosság is, melyet a munka fáradságos körülményei mentenek. Az is kár, hogy a szerző olyan hevesen kikel Zilahy Lajos és Remenyik Zsigmond egy-egy műve ellen: ha minden író szóban forgó művét ilyen szigorúan vizsgálná, akkor magatartása — akár egyetért vele az ember, akár nem — érthető lehetne, de így kissé meglepőnek hat. Szeretnők, ha a könyv készülő angol nyelvű változatában az ilyen hibák közül lehetőleg minél többet hozna helyre.

JOSEF EBERLE, a sváb tájszólás és a latin nyelv kiváló költője szerkesztésében a zürichi Artemis Verlag most adta ki az élő latin költők antológiáját, „Viva Camena" címen. A kiadónak sikerült ötven olyan humanistát találnia, akik még az atomkorszakban is Horatius múzsájára hallgatnak. Szám szerint az olaszok állnak első helyen, de már Amerika is képviselve van (habár inkább európai születésű humanistákkal). A Vatikáni Állam és a Szovjetunió képviselője ebben a társaságban békésen megférnek... Dél-Amerikából egy brazil és egy magyar költő (Lénárd) szerepelnek a félszáz között.

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Írjunk-e a Horthy-korszakról?

Az „Irodalmi Ujság" 1961 szeptember 15-i számában Török Sándor levelét közölte.

A talpraesett levél sok szempontból igazat szólt. Egy pont volt vitás számomra s ez a Horthy-rendszerről való cikkezés. Tény az, hogy erről a korszakról nemigen írtak objektíven a két háború között s a II. világháború után még annyira sem. Az egyetlen lehetőség az, hogy a szabad világban, egy demokratikus magyar lapban cikkeznek róla.

Vitákra igenis szükség van a közelmúlttal kapcsolatban azért, hogy saját fejünket is „megtisztítsuk", hogy tisztábban lássunk, hogy megismerjük a múlt hibáit és előnyeit. Enélkül az égetően szükséges tanulságok sem vonhatók le.

Az igaz, hogy egy ilyen vitát nem segítenek elő sem az eltúlzott és „végérvényes" ítéletek, sem a túlzott félreértelmezett gőg, amely nem enged kritikus szemmel közeliteni saját múltunkhoz. Azt hiszem, bele kell nyugodnunk abba, amibe a nyugati népek már belenyugodtak: t. i., hogy nehezen tételezhető fel, hogy lenne olyan nép, amelynek múltja hibátlan.

B. P. D.

Az én Blimpem

KÖRMENDI FERENC

CERUZAVÁZLAT

egy készülő önéletrajzból

Az én Blimp ezredesemet Loughrannak hívták és őrnagy volt, egyébként pontosan olyan — nyugállománybeli, pocakos és harcsabajszú —, amilyennek Low teremtette volt meg.

Így ismerkedtem meg vele: 1940 májusának egy reggelén, a kilenc órai hírek után egy felhívást olvasott fel a BBC bemondója, amely szerint a brit hadseregnek látcsövekre van szüksége; mindenki, akinek van nélkülözhető látcsöve, ajánlja fel, — de hogy kinek, mikor és hogyan, az nem volt benne a közleményben, vagy lehet, hogy csak kiesett figyelmemből.

A felhívás sürgetőleg hangzott és mintha egyenesen hozzám szólt volna, az Angliában megtelepedett, „barátságos ellenséges idegenhez", a BBC magyar szolgálatának akkori tagjához, akinek volt gukkerem és határozottan úgy éreztem abban az időben, hogy nélkülözhetem. Mindenesetre inkább nélkülözhetem, mint a brit hadsereg, amelyről nehezen tudtam elképzelni, hogy mit csinál puska és tank és repülőgép és a hadviselésben szokásos más hasonló felszerelések nélkül — erről a hiányról állandóan, nyíltan, szinte büszkén folyt a beszéd —, de azt egy pillanat alatt átláttam, hogy látcsövek nélkül nem lehet meg. (Az első világháború után a budapesti szövetségközi katonai misszió minden angol tiszttagjának igenis volt látcsöve, bőrtokban: ezek közül a gukkerok közül jónéhányat később némely közismert és közkedvelt fiatalabb vagy idősebb hölgy birtokában láttam, használat közben, főleg az Opera előadásain.) Nyomban elhatároztam tehát, hogy kitűnő Zeiss-látcsövemet a brit hadseregnek ajándékozom — az én hadseregemnek. És ha ezzel utólag vállalom a hűtlenség és hazaárulás bűnét, hát vállalom és beismerem, hogy az utolsó magyar hadsereg, melyet magaménak vallottam, a negyvennyolcas — ne értsük félre egymást: az 1848-as — honvédség volt. Talán az sem volt jól ellátva látcsövekkel: egy korabeli rézmetszetű csataképsorozat tanúsága szerint Bem apó volt az egyetlen honvédtábornok, aki látcsővel figyelte seregének egyik ütközetét, lóhátról.

Zeiss-gukkeromat (bőrtokban) vállamra akasztva mentem el aznap hazulról és amint beérkeztem a magyar túlzással szerkesztőségnek nevezett BBC-hivatalba, felhívtam a hírszolgálatot, hogy megtudjam, hol lehet a látcsövet a felhívás értelmében leadni. A hírszolgálat információs csoportja azonban nem tudott a felhívásról és többszöri sürgetésemre is kitartott amellett, hogy ilyen felhívás nem hangzott el. A reggeli bemondó, Frank Philips már nem volt szolgálatban és így nem tudhattam meg tőle magától, hogy *ő* tud-e a közleményről, melyet reggel felolvasott. Mi történt? A németek csúsztatták be a felhívást a BBC reggeli hírei mögé valamelyik orv-adóállomásukról, hogy kompromittálják a brit hadsereget? Vagy a *News Information* egyszerűen le akarta rázni nyakáról a makacs érdeklődőt, aki félreismerhetetlen magyar akcentussal olyasmit szeretne megtudni, amihez esetleg semmi köze sincsen?

Telefonáltam a rendőrségre — pontosabban szólva, három kerületi kapitányságra telefonáltam —, de nem tudtak a dologról. Három kerületi városházán sem tudtak róla. A hadsereghez magához, mondjuk valamelyik kaszárnyába vagy a hadügyminisztériumba jobbnak láttam nem elmenni csak úgy; mit lehet tudni, talán félreértették volna ügybuzgalmamat. Akkor eszembe jutott az újonnan megalakított *Home Guard*. Ez az! Ha senki más, hát ők!

Másnap szabadnapos voltam és kora reggel (vagyis tíz órakor), vállamon Zeiss-gukkerommal, beállítottam abba a domboldali, pirostéglás, Tudor-Bauhaus stílusú házba, melyről egy ismerős környéki rendőr azt állította, hogy a *Home Guard* körzeti hadiszállása. Háromszor-négyszer csengettem, de nem nyitottak ajtót, ami nem volt éppen baj, legalább kicsit pihentem és már nem lihegtem (a hegymászástól vagy kalandos vállalkozásom hatásában), amikor benyitottam az üres előszobába. Hangosan köszöntem; semmi válasz. Az előszobában egyetlen üres láda állott a fal mellett és az egész olyannak rémlett, mintha a lakók nemrégiben költöztek volna ki a házból. Egy üres lakószoba; hangos köszönés; csend. És még egy szoba; és ugyanaz. Bekopogtattam a következő szobába és összerezzentem, amikor egy mély férfihang ezt mondta belülről: „Ki az odakint?"

Mondjam a nevem? Úgysem ismeri. Mondjam, hogy valaki, aki gukkert hoz a hadseregnek? Talán így kapásból ő sem tudná, miről van szó. Válasz helyett benyitottam a szobába. És ott álltam Blimp ezredes előtt. A látvány úgy lenyűgözött, hogy másfelé sem tudtam nézni, mint ő reá és még máig sem tudom, üres volt-e az a szoba is, mint az előbbiek, vagy állott valami benne. Amire emlékszem, egy nagy négyszögletes, világosabb folt a szemközti falon, egy leakasztott kép helye. És Blimp. Első világháborús egyenruha, őrnagyi rangjelzés, pocak, bajusz, pipa. Hallgattunk, egyelőre. Azután megszólalt Blimp, Blimp hangján, Blimp kiejtésével.

— Mit óhajt? (Szó szerinti fordításban, természetesen: „Mit tehetek önért?" De ne ragaszkodjunk a szó szerintiséghez.)

Jó ötletem támadt; az ilyesmit szerették az angolok. — Tanácsért jöttem — mondtam.

— Tanácsért? Hozzám? Milyen ügyben?

— Engedelmével elmondom.

— Szabad kérném a nevét?

Megmondtam.

— Ön külföldi? (Ez szónoki kérdés volt.)

— Külföldi vagyok. Csak amint ismételtem kifejezését, akkor tűnt fel, hogy *foreigner*-t mondott s nem azt, hogy *alien*. Ez biztatóan hatott rám. — Magyar vagyok, vagyis magyar voltam. Mondjuk: magyarnak születtem.

— Ahá. Szóval menekült? (Újabb biztató szó: azt mondta, hogy *exile* és nem azt, hogy *refugee*.)

— Igen.

— Magyar — ismételte, elgondolkozva, mintha egy láthatatlan térképen iparkodott volna tájékozódni. Hirtelen megszigorodott a pillantása. — De britbarát, nem?

— Az vagyok — feleltem —, különben nem volnék itt. Több mint másfél éve éltem volt akkor Londonban és még mindig nem szoktam meg, hogy általában felesleges a kelleténél többet mondani! Egy újabb leckérevalót mindenesetre megtanultam, amikor Blimp ezt mondta:

— Az, hogy ön itt van, mást is bizonyíthat, mint csak és éppen azt, hogy britbarát. — De nem haladt tovább ezen a kissé kínos vonalon. — Mi a foglalkozása?

— Író vagyok, regényíró. Jelenleg az angol rádiónál dolgozom.

— Mint regényíró? — De a hangjában több naivitás rezdült, mint csúfolódás.

— Mint fordító és cikkíró.

— Ahá, értem. — A hangja jóindulatú volt, de nem érdeklődő. — És miben kéri az *én* tanácsomat? — Hirtelen hozzátette, enyhe fejbiccentéssel és mintegy jóvátevőleg: — Cornelius Loughran nyugalmazott őrnagy vagyok.

— Örvendek — mondtam. — Az ügy a következő. Az angol rádió tegnap közreadott egy felhívást, hogy a hadseregnek látcsövekre van szüksége és aki nélkülözheti a magáét, szolgáltassa be. Önként.

— És ön önként felajánlja?

— Igen, csak még nem sikerült megtudnom, hol adhatom le. Öntől szeretném megtudni, őrnagy.

— Tőlem. Nem hallottam a felhívást.

Lehet, hogy mégis hallucináltam volna? — Tegnap reggel a kilenc órai hírek után... — kezdtem, de most ő szakított félbe:

— Az angol rádió mondta be? Ahol saját közlése szerint *ön* dolgozik?

— Sajnos, nem tudtak a dologról *nálunk*, vagyis még nem sikerült a felhívás nyomára akadnom, a rendőrségen sem, a kerületi városházán sem.

— Miből gondolja, uram, hogy *én* segíthetek önnek?

— Egy rendőr ajánlotta, hogy forduljak a *Home Guard*-hoz.

Egy kis ideig hallgatott. A vállamra intett, mintha éppen akkor vette volna észre a rajta függő bőrtokot. — *Az* az a látcső?

— Igen. — És máris lekaptam a vállamról, feléje nyújtottam. De Loughran őrnagy nem nyúlt a bőrtokért.

— Milyen gyártmány?

— Zeiss — mondtam. — A legjobb.

— Német — mondta hangsúlyosan.

Jobb kezem még mindig ott állt előtte a levegőben, a gukkertokkal. — Német — mondtam és nyeltem egyet. — Azt hiszem, ez nem lehet bontó ok, ha a hadseregnek szüksége van rá.

— Hol vette ezt a látcsövet?

— Berlinben. A Friedrichstrassen van — vagyis akkoriban volt — egy Zeiss-üzlet. Vagy a Leipzigerstrassen.

— Mikor vette?

— Harmincegyben. Vagy harmincban.

— Harmincegyben *vagy* harmincban. — Óvatosan kinyújtotta kezét és átvette tőlem a látcsőtokot, de eltartotta magától. Most az ő keze állott a tokkal a levegőben. — És mi dolga volt önnek Berlinben, harmincegyben *vagy* harmincban?

Tudtam, hogy újabb hibát követtem el ezzel a határozatlansággal. Friedrichstrasse *vagy* Leipzigerstrasse, harmincegy *vagy* harminc. Egy Zeiss-gukker mégsem olyan kicsiség, hogy az ember — még ha regényíró is — ne emlékezne rá alig tíz év távolságából, hogy hol és mikor vette. Ebbe jól belemásztam. — Semmi *dolgom* sem volt Berlinben — mondtam a kelleténél elfogulatlanabb, tehát nem egészen természetes hangon. Éreztem, hogy neki is éreznie kell: zavarban vagyok. — Ott jártam akkor. Azokban az időkben — általában a háború előtt — sokat utazgattam Európában, mindenfelé.

— Ahá. — Kis szünet. A gukker még mindig a levegőben volt, a kezében. — A magyarok németbarátok, nem?

— Óh, nem. Nem okvetlenül és semmiesetre sem valamennyien. Úgy értem, a magyar nép.

— De a magyar kormány?

— Formailag és... bizonyos nyomás súlya alatt, igen. De nem feltétlenül őszintén. Kényszerből.

— De a magyar nácik?

— Azok *náci*-barátok, ami nem azonos a *német*-barátsággal.

— Nem azonos. Ön szerint a náci más, mint a német?

— Más. *Mi* a BBC-nél másnak tekintjük a nácikat, mint a német népet. A *Foreign Office*... — De jobbnak láttam nem mélyebben süllyedni a kérdésbe. — Mi a kettőt nem azonosítjuk egymással.

— Érdekes. Nagyon érdekes — mondta Loughran őrnagy. — Szerintem a teutonok teutonok. — Hirtelen mozdulattal közelebb vonta magához a gukkertokot. — Ezt akarja felajánlani a hadseregnek?

— Ezt.

Gyors, elszánt mozdulattal kiszedte a látcsövet a tokból, egy kis ideig forgatta kezében, vizsgálta, azután ugyanolyan gyors és elszánt mozdulattal az ablakhoz lépett, szeméhez illesztette a gukkert. Arckifejezése világosan mutatta, hogy nem volna meglepve, ha a gukker felrobbanna a kezében, vagy ha elsült volna, amikor szeméhez emelte. — Nagyon jó — mondta egy kis szemlélődés után, miközben igazított egyet a beállító tárcsán. — Rendkívül széles látóköre van és nagyon éles. Kitűnő műszer. — Visszafordult az ablaktól, leengedte szeme elől a látcsövet. — Mit kér érte?

— Ingyen akarom átengedni; mondjuk, kölcsönadom a háború tartamára.

— Ahá. — Érezhetőleg méregette magában a nagylelkű gesztus őszinteségét, valószerűségét, talán a mögötte rejlő fondorlatot. — És nem tudja, hogyan intézze a dolgot, ezért fordult hozzám.

— Úgy van, őrnagy.

— És mondja, kérem, miért ilyen sürgős önnek a dolog? — Ez ismét gyanakvóan hangzott, de már nem hozott zavarba.

— Azt hittem, hogy a hadseregnek sürgős.

Hallgatott, ezúttal hosszabban; az ablakhoz hátrált és újra kipróbálta a látcsövet; elismerően ingatta fejét; visszalépett elém. — — Szándéka fölöttébb dicséretes, uram — mondta. — De én nem tudok segíteni önnek, nem tudom megmondani, kihez és hova forduljon. Legjobb volna, ha várna. Annyira talán a brit hadseregnek *sem* lehet sürgős a dolog. És majd ha mégegyszer hallja a felhívást a rádióban, vagy pláne, ha az újságokban olvassa, a *Times*-ban, akkor majd lesz ideje eljárni. Mindenesetre köszönjük a jószándékát.

Köszönjük, mondotta, többesszámban, talán nemcsak önmaga és a Home Guard, hanem a brit hadsereg, esetleg a brit világbirodalom nevében is.

Azután elköszöntünk egymástól. Egy kissé kiábrándultan (majdnem azt mondtam: frusztráltan) hazavittem a Zeiss-gukkeromat; néhány hónap múlva elköltöztünk a Golders Green vidékéről; az én saját külön Blimpemmel soha többé nem találkoztam.

★

A Zeiss-látcső története egyébként úgy folytatódott, hogy — ugyancsak az ismerős rendőr újabb tanácsára — másnap bevittem a kerületi rendőrségre, ahonnan meghallgattatásom után ugyancsak elküldtek, gukkerostul. Három vagy négy nap múltán kora reggel értem jött egy rendőrautó. Abban az időben szedték össze városszerte, országszerte az internálásra szánt német és osztrák antináci menekülteket; és nem minden felháborodás és rémület nélkül arra gondoltam, hogy a rendőrök értem is emiatt jöttek vagy tévedésből. De nem ezért jöttek és nem tévedésből kísértek be a kapitányságra. A gük-

(Folytatás a túloldalon)

A HÜLYE MEGMARADT

I.

A hülye: életnagyságú olajfestmény volt, piszkosszürke, spenótzöld és rántottasárga színekben. Tizenöt év körüli sihedert ábrázolt, kinek cérnavékony nyakán borzasztóan felfújt vízfej búslakodott, kimeredt, sárga, gurgula szemekkel; felpüffedt pókhasán összekulcsolta spárgaujjait és törökülésben pöffeszkedett egy gobelinpárnán.

Egy nagybátyám festette, aki építészmérnök lett később, de ifjú éveiben művésznek indult. Apám, aki az egész család mecénása volt, biztatásul vásárolta meg ezt a riasztó képet: nagybátyám első s egyben utolsó munkáját olajban.

Amikor apám hazahozta a hülyét s felakasztotta ebédlőnk falára, én azonnal hangos bömbölésbe fogtam. A sötétedő szobában a vízfejű torz óriássá növekedett; felfalással fenyegette a faragott bútorokat, nagyapa kongató faliórájának szerkezete is ijedtében felmondta a szolgálatot. A kép ellen anyám oly eréllyel tiltakozott, hogy kitelepítettük a fürdőszobába és csak, ha nagybátyám nagyritkán vacsorára jött, hoztuk vissza sietve ebédlői díszhelyére. A fürdő gőze különös penészréteget borított rá s lassan házunk büntető szimbólumává növekedett. Anyám gyakran jelentette ki: „Dénes, ha rossz leszel, odaadlak a hülyének!"

II.

Az óvóhelyről első útunk a Deák téri házhoz vezetett, ahová minden értékünket rejtettük. Padlástól pincéig minden üszkös romokban hevert. Koldusok lettünk. Egy kettészakadt fürdőszoba — mint emberi beleket — lelógatta feltépett csöveit, az ötödik emeleten, hullámzó padlón hintaszék ringott a mélység fölött. A második világháború egyik láncos bombája — amit féltünk, mint a halált s üdvözöltünk, mint szabadítót — elvitte mindenünket. A ruhatáramat, a könyveimet, ágyneműnket, étkészletünket és a sok porolni-, takarítanivaló kacatot. A faragott nyelű indiai papírvágó kést, a halalakú vázát, a kukiluki levélnehezéket Velence látképével, a párisi Notre Dames miniatür torzóit, galvanizált bébikori papucsomat, a családi fényképeket... Nem maradt semmi. Csak piszok, bombaszilánkok, egy kettétépett játékmackó. És a romhalmaz közepén egy kép. A hülye. Még a kerete sem sérült meg. Ijesztőbb volt, mint valaha. Elégedetten trónolt a megsemmisülés fölött. Mintha még mosolygott volna is.

Hazavittük új társbérletünkbe, mint egyetlen emléket. A nappali falának átázott darabját egészen jól elfedte.

Az évek során ismét köré gyülekeztek a kacatok, melyeket az emberiség egy része úgy gyűjt, mint a másik a kincseket. Már megint volt levélnehezék, most Hévíz fürdőépületével, faragott ládikó, titkos fiókkal, cigarettanyomó kiselefánt és gumin ugráló tollmajom, amit a vursliban nyertem céllövészeten. A pókhasú szörny jól érezte magát új birodalmában. Lassan a penészréteg is lekopott róla s már csak a kiskutyámat ijesztgettem vele: „Nyafi, ha rossz leszel, odaadlak a hülyének!"

III.

A hajnali szélsivításban, a felszántott, keményre fagyott ugaron egy zászlótól búcsúztunk. A távolban már egy osztrák kutya vonított eszelősen. Csak egy-egy aktatáskát szorongattunk a kezünkben semmi holminkkal. Fél kenyér, két alsónadrág, fogkefe, egy üveg Konzum rum, Kosztolányi összes versei és egy gombolyag spárga. Koldusok lettünk ismét.

„De a hülye legalább otthon maradt!" — súgta a feleségem, vigasztalásnak szánva.

Idekint — kacatok helyett — először üres üvegeket és dobozokat gyűjtöttünk. A feleségemnek nem volt szíve eldobálni a szép műanyag-tégelyeket, plasztik tasakokat. De azután került ismét levélnehezék, az Eiffel-torony képével, spanyol vas hamutál, faragott néger tótemfej és merev spárgából csavart díszlovacska. Hanem képünk az nem volt.

A nagynénim legutóbb örömet akart szerezni nekünk. Meghallotta, hogy a Nemzeti Bank alkalmanként családi képek kiküldését engedélyezi. Karácsonyra gondosan csomagolt, sokpecsétes, nagyalakú, lapos valamit kézbesített ki nekünk az angol postás. „Happy Christmas!" — mondta mosolyogva, mint a Télapó, amikor megkapta borravalóját. Szívdobogva bontogattuk a barna boritópapírokat, a karton védőlemezeket. Amikor a csomagolástól lemeztelenítettük a karácsonyi meglepetést, új kutyánk felborzolta szőrét s ínyét mutatva őrjöngő csahólásba fogott. A hülye volt. Remekül nézett ki. Mintha magára szedett volna egy-két kilót. A nagynénim egy hozzáértővel még restauráltatta is.

Most ott lóg a „sitting room"-ban a kandalló fölött. Sárga, gurgula szemeivel minden mozdulatunkat figyeli.

Eddig átvészeltünk két világháborút és egy forradalmat. A művész — nagybátyám — régen meghalt Odalett minden. A gyerekkor, a régi lakások ezer emléke. Elvesztettük nagymama fotográfiáját az ovál keretben, a kezeimhez szokott íróasztalt, az ágyat a csókkal, Esti Kornélt a polcon, a fürdőszoba eszelős csapját és a füstölgő kályhát. Elveszett a szigligeti nyárfa, az Andrássy úti eszpresszó és a gellérthegyi Citadella...

De a hülye, — a hülye az megmaradt.

Kovács Dénes

Irodalmi Ujság

A „SZABADSÁGOT A POLITIKAI FOGLYOKNAK" mozgalom 1961 december 10-én, az Egyesült Nemzetek az emberi jogok deklarációjáról szóló határozatának tíz esztendős évfordulóján, emlékünnepélyt tartott, amelyen felszólítást intéztek a világ valamennyi kormányához, hogy bocsássák szabadon a vallási, vagy politikai okokból bebörtönzött foglyokat. A felszólítást levélben juttatták el az érdekelt kormányokhoz. Az ünnepségen emlékfáklyát gyújtottak a börtönben lévő politikai foglyok tiszteletére.

★

MÓRICZ ZSIGMOND SZOBRA DEBRECENBEN. Debrecen nemrég ünnepelte várossá alakulásának hatszázadik évfordulóját. Ebből az alkalomból felavatták Móricz Zsigmond debreceni szobrát.

★

AZ EMBER TRAGÉDIÁJÁT harminchatszor adta elő a győri Kisfaludy-színház. Az előadások egy részét a Győrt környező falvakban rendezték. Az előadásokon több mint 22 ezer színházlátogatót számláltak

★

GOYA-KIÁLLÍTÁS MADRIDBAN. Novemberben volt négyszáz esztendeje, hogy II. Fülöp király székhelyét Toledóból Madridba tette át. A főváros négyszáz éves születésnapjának rendezvényei közül — katonai parádé és a vénülő, ordas diktátor elmaradhatatlan beszéde — egyedül a Goya-kiállítás érdemel említést, mely felülmúl minden várakozást. A rendezők eredetileg Goya vallásos tárgyú festményeit kívánták összegyűjteni, de szándékuk meghiúsult, minthogy a cádizi, valenciai, toledói múzeumok megtagadták képeik kölcsönadását. Így a rendezőség elsősorban Goya magánkézben lévő, ritkán, avagy sosem látható képeit gyűjtötte össze, így például azokat az arcképeket, melyeket Goya a Banco di San Carlos igazgatóiról festett, valamint a galambszürkében tartott, Tiranának nevezett csodálatos színésznőportrét.

★

A KAPUCINUSOK KRIPTÁJÁNAK renoválását évek munkája után a napokban befejezték. A szellőzetlen kriptában a Habsburgok önkoporsóit pusztulás fenyegette; ezért a sírboltban újfajta szellőzőberendezést vezettek be s ugyanekkor sikeresen restaurálták Mária Terézia és férje, a németrómai császár művészi kivitelű koporsóit.

★

TOULOUSE-LAUTREC-kiállítás nyílt meg a müncheni Haus der Kunst-ban. A kiállítás, melynek előkészítése két esztendőt vett igénybe és amely Toulouse-Lautrecnek nemcsak festményeit és plakátjait mutatja be, hanem működését és életét is híven dokumentálja, nagy sikert aratott.

ERNST BLOCH, a 76 esztendős német filozófus, aki elmúlt nyáron Lipcséből a szabad Németországba menekült, a tübingai egyetemen, tanári működése keretében, megkezdte előadásait. Első előadását a zsúfolt auditórium maximumban az emberiség jövőjébe vetett reménységéről tartotta. „Boldog vagyok, hogy itt lehetek végre önök között" — kezdte Bloch — „és hadd mondjam meg, hogy eddigi munkásságomat kívánom folytatni, mégpedig egy igazi, reális humanizmus alapján."

★

KIBŐVÍTIK ÉS ÁTRENDEZIK A LOUVRE-t. A francia kulturális élet nagy eseménye, hogy a pénzügyminiszter ünnepélyesen és jelképesen átadta André Malraux kultuszminiszternek az úgynevezett Pavillon de Flore kulcsait. A Louvre-nak ezt a szárnyát 1883 óta a különböző állami hivatalok, utoljára pedig a pénzügyminisztérium irodái foglalták el. A Pavillon de Flore-ban mindenekelőtt a raktárokban porosodó és kallódó értékeket kívánják elhelyezni. Itt találnak majd otthont a tizennyolcadik, tizenkilencedik századi és a századeleji szobrok, valamint a legújabbkori, nem-francia festők alkotásai. Két nagy termet világkiállítások rendezésére óhajtanak fenntartani. A Pavillon de Flore megnyitásával kapcsolatosan a Louvre számos termét átrendezik.

★

SIENA ÉS PISA közt, beépítetlen területen a régészek váratlanul 5000 személy befogadására épült, igen jó állapotban lévő rómaikori amfiteátrumot fedeztek fel. Az amfiteátrumról mindössze két méter magas földréteget kell lehordani.

★

GELU BARBU, a bukaresti állami operaház balettcsillaga Nyugat-Berlinben menedékjogot kért és kapott a német hatóságoktól.

VIGASZTALÓ BARÁTSÁG címmel új film forgatására készülnek Amerikában. A történet egy menekült magyar kislányról szól, aki Ausztriába érve barátságot köt egy vándorcirkusz elefántjával és számára ez édesíti meg az emigráció magányát. Az új film egyébként már a hetedik, amely a forradalmat és következményeit gengszter-, kém-, kalandos, vagy édeskés történethez használja hátterül. (Az utazás, Budapest bestiái, Titkos utak USA, A hosszú árnyék Anglia, Vérrapszódia és Tied vagyok Spanyolország.) Ez utóbbi egy magyar artistanőről szól, aki Spanyolországba (!) menekül, hogy ott vetélytársakká tegye egy légtornász szám férfitagjait.

★

A SZAHARA FRESKÓI. Henri Lhote, a szaharai barlangképek egyik felfedezője Zürichben átfogó előadásban ismertette kutatásai eddigi eredményét. Mint közismert, a közelmúltban a Szahara központi hegyeiben, elsősorban a Taszili-hegységben mintegy harmincezer kőbe vésett rajzot és félannyi festményt fedeztek fel. Lhote kutatásainak alapján e rajzok legrégebbije a Krisztus előtti négyezredik évből, a legújabbak Kr. e. ezer tájáról származnak. A barlangrajzok három különböző korból valók. Az első korban az ú. n. kerek fejű emberek laktak a Szaharában, mely akkoriban még termékeny és vízben gazdag föld volt. A második kor a marhapásztorok kora; ezek, misztikus és mágikus elődjeikkel szemben, figyelmüket merőben a természet kézzelfogható jelenségeire, pásztorokra, vadászokra és harmokra koncentrálták. Ezután következett a „harci szekerek népének korszaka" — ezt a periódust a geometriai ábrázolásmód jellemzi. Lhote szerint e kései rajzok készítői egy tengerésznép fiai voltak. Egyiptom elleni támadásukat II. Rhamzesz fáraó visszaverte, mire elözönlötték a Szaharát, ahová egy új kultúrát hoztak, majd nyomtalanul eltűntek.

★

HEINRICH VON CRAMER új regénye (Die Konzessionen des Himmels. Hoffmann und Campe-Verlag, Hamburg) a kritikusok ítélete szerint az európai könyvpiac legjelentősebb idei eseménye. A könyv méltatására visszatérünk.

★

AZ ABU SZIMBEL templomot a Nilus épülő, új gátja miatt, mint közismert, pusztulás fenyvegeti. Egy olasz mérnök terve szerint a műemléket fel kell emelni, azzal a heggyel együtt, amelyen épült. Az óegyiptomi templom megmentéséhez a Vatikán tízezer dollárt ajánlott fel.

IVO ANDRICS, a Nobel-díjas jugoszláv író, elbeszélésgyűjteményének kötete a keletnémet Aufbau kiadásában jelent meg. A kiadó ugyancsak kiadta az író Híd a Drinán és a Travniki krónika című regényét is.

★

A NÉMET KÖNYV BÉKEDÍJÁT Sarvepalli Radnakrisnam hindu filozófus, India alelnöke nyerte el. A kiváló hindu bölcsész műveiben egy vallásos hiten alapuló, modern filozófiai világkép kialakítására törekszik.

★

A MYKÉNEI ÁSATÁSOK. Az elmúlt hetekben a mykénei várfal közelében antik sírt találtak. A sírkamrából mindeddig két csontváz ástak ki. Az egyik női csontváz: számtalan aranyékszer és rendkívüli szépségű aranyöv hevert mellette. A férficsontváz oldalán vert aranyból készült maszkra bukkantak, minőt az ógörög királyok sírjaiba szoktak volt tenni s egy arany karkötőt, melyen az ORESZTÉSZ név olvasható. Az archeológusok úgy vélik, hogy Agamemnon király fiának sírját fedezték fel.

★

ZÜRICH VÁROSA IRODALMI NAGYDÍJÁVAL ez évben Max Rychnert, a neves költőt és kritikust tüntették ki.

★

SZÉP HERKULES-SZOBROT ásott ki P. C. Hammond amerikai archeológus Petrában, Jordániában az egykori római színház maradványai alól.

★

OLASZORSZÁGI ÁSATÁSOK. Az utolsó hónapok alatt Itália kifogyhatatlan földjéből újabb nagyértékű műkincsek kerültek napvilágra. Egyebek közt a Garda-tó melletti Sirmioneban felfedezték Lucullus egyik villájának maradványait; Ferrara közelében háromszáz etruszk korabeli sírt találtak; Folterrában (Toszkána) Augustus császár két szobrára bukkantak és Sangemininben (Umbria) egy rómaikori város maradványait fedezték fel. Történelmi szempontból érdekes és Ostia Antiqua-i lelet: itt egy, a Krisztus előtti harmadik vagy második századból származó zsinagóga alapjaira bukkantak. A Római Köztársaság és a Zsidó Királyság először Kr. e. 161-ben lépett diplomáciai kapcsolatba; mindeddig úgy vélték, hogy zsidók nagyobb számmal csak a Krisztus előtti első században emigráltak Itáliába.

★

A FEMINA-DÍJAT Henri Thomas francia író nyerte el, „Az Előhegység" című regényével. A díjat, mint közismert, egy párisi zsüri osztja, melynek tagjai csak nők lehetnek.

GÁRDONYI GÉZA A láthatatlan ember című regénye megjelent német nyelven a lipcsei Prisma-kiadó gondozásában.

★

A NOVI SAD-I HÍD decemberi száma közli Sinkó Ervin tanulmányát Batsányi Jánosról. A tanulmány Sinkó készülő Magyar Irodalomtörténetének második kötetéből való. Az első kötet a Fórum kiadásában a közeljövőben jelenik meg.

★

HÚSZ ESZTENDEJE halt meg Aba-Novák Vilmos, a kiváló festőművész. Gyűjteményes műveiből a Nemzeti Galéria 1962 elején kiállítást rendez.

★

MANUEL DE FALLA utolsó, befejezetlenül maradt operáját, az „Atlantidá"-t nagy sikerrel mutatták be a barcelonai Gran Teatro de Liceóban. Az operához Falla annak idején Jacinto Verdaquer elbeszélő költeményét választotta szövegkönyvül; a félbemaradt partitúrát pedig Ernesto Halffter komponista egészítette ki.

★

CSEHOV Három nővér című darabjának filmváltozatát készítik el a Szovjetunióban. Az egyik nővér szerepének eljátszására Furceva, a Szovjetunió művelődési minisztere Sophia Lorent kérte fel.

★

IGOR STRAWINSZKI elfogadta a szovjet hatóságok meghívását és kijelentette, hogy a jövő esztendőben ellátogat hazájába. Ugyanekkor hozzátette, hogy ő — aki 1910-ben emigrált szüleivel a cári Oroszországból — „politikai szempontból a látogatástól édeskeveset várhat".

★

SAENREDAM - KIÁLLÍTÁS nyílt az utrechti Centraal Museumban. A tizenhetedik századi németalföldi festőt, aki után összesen ötven, fára festett kép maradt, csak nemrégen fedezték fel újra. A kiállítás roppant sikert aratott; műértők véleménye szerint az év legjelentősebb művészi eseménye.

★

RAVENNA MELLETT egy kolostorban igen szép Mária-képet fedeztek fel. A szakértők véleménye szerint a képet Albrecht Dürer festette, amikor második itáliai útja alkalmából — 1506 táján — Ravennát is megjárta.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliai olvasóink postahivatalokban kapható 10, illetve 20 shillinges postal ordert küldjenek kiadóhivatalunkba.

A következő országokban terjesztőinknél lehet előfizetni:

Argentínában: Dr. Girsik Géza, Lavalle 361. c/o Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co. 173, Pitt Street, Sidney. Ausztráliában: Hajdu Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943. Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26. Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Bateliére, Paris 9. Írországban: L. P. Peter, 32. Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hayarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Sas László, 3455, Ellendale Ave., Apt. 15, Montreal. Németországban: Szarvas Gábor, Stuttgart/W., Ludwigstrasse 96. Olaszországban: Susanna Trizny a, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air Genéve-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 64—11, 99th Street, Forest Hills 74, New York, N. Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

A fel nem sorolt országokból az előfizetést közvetlenül kiadóhivatalunknál, nemzetközi postautalványon való átutalással lehet eszközölni. Az átutalást minden ország bármely postahivatala elfogadja.

Kérjük olvasóinkat, közöljék előfizetésüket levelezőlapon is kiadóhivatalunkkal, mert a nemzetközi postautalvány kézbesítő szelvényén nem szerepel a befizető neve és címe, csak a befizetési szám.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 francs, Brazília: 40 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: NF. 0.90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 300 pruta, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia: 1 korona, Olaszország: 70 líra, Svédország: 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Angliai autóvásárlók figyelem!

Mindenfajta új és használt

személy- és teherautót

azonnali szállításra, kedvező *részletfizetési feltételekkel* is vásárolhat. Biztosítását is elintézzük.

RODney 8852.

Hívja GÁTHY-t

délelőtt 12-ig és este 6 után.

Ceruzavázlat

(Folytatás az előző oldalról)

ker miatt. Egy rendőrtörzsőrmester fogadott és azt mondta, jelentették neki, hogy pár napja ott jártam a gukkerügyben és bár a hivatkozott hirdetménynek ő sem találta nyomát, gondolkozott a dolgon: ha mindenáron meg akarok szabadulni látcsövemtől, volna egy javaslata. Van neki egy gyalogostiszt fia, aki a Brit Expedíciós Haderő egyik kötelékében a jövő héten indul át Franciaországba. Végtére is, nekem teljesen mindegy lehet, milyen módon kerül az én Zeissem a brit hadsereg szolgálatába. Ha tehát úgy gondolnám... Úgy gondoltam.

Néhány héttel Dunkirk után kaptam egy postacsomagot: a gukkerom volt benne — aránylag jó állapotban, éppen csak egy kis horpadás volt a derekán — és egy cédula, melyen ez állott a szokványosan világos, gömbölyded, de kissé öreges angol kézírással: „A fiamnak, sajnos, nincsen többé szüksége látcsőre. Ismételt köszönettel, L. M. Th. rendőrtörzsőrmester."

Előfizetési felhívás!

Rövidesen megjelenik az emigrációs magyar élet könyvszenzációja:

„OKTÓBERTŐL — OKTÓBERIG"

Emlékiratok — önéletrajz.

Irta **NAGY VINCE**

volt magyar belügyminiszter.

Magyarország utolsó félévszázadának története a szerző életének és politikai tevékenységének tükrében.

★

Az előszót írta *Zilahy Lajos.*

★

A könyv kb. 360 old. terjedelmű.

Bolti ára 4 dollár.

Az előfizetők 3 dollár 70 centért kapják portóköltség felszámítása nélkül, lakcímükre szállítva, ha az előfizetési összeget csekken, vagy postai utalványon beküldik a kiadó címére:

PRO ARTE PUBLISHING Co.
28 East 4 Str. New York 3.
N. Y. USA.

LIVRARIA D. LANDY

Sao Paulo

Rua 7 de Abril 252, 5° sala 53
Caixa Postal 7943.

Dél-Amerika egyedüli könyvkereskedése, ahol *magyaron* kívül négy világnyelven vásárolhat az igényes olvasó.

Könyvek, metszetek, folyóiratok. Kérje katalógusomat!

HOLLÓS

Monopol ügynökség
15, Colebrooke Avenue,
London, W. 13. Telefon:
PERivale 9275.

Vámmentes ajándékcsomagok és gyógyszerek Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

HELYREIGAZÍTÁS

A fenti hirdetés lapunk szeptember 15-i és október 23-i számában téves címzéssel jelent meg. Ezúton kérjük olvasóink szíves elnézését. A helyes címzést a fenti hirdetésben közöljük.

Irodalmi Ujság

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Published by the Hungarian Literary Gazette Ltd.

14, St. George Street, London, W. 1.
Telefon: MAY 32–24.

Printed by Jolly the Printer Ltd. (T.U.), 238 Fore St., London, N.18.